

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS,
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 865) PRO GRÆCIS, FLORUERUNT;

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS LECTIONIBUSQUE VARIANTIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS, AUCTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTANQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUORUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM AUTEM UNUSQUISQUE
PATRUM, ABSQUE ulla EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO OPERIS DECURSU CONSTANter
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ,

A S. BARNABA AD PHOTIUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA.
LATINA, JAM PENITUS EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE
FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPplici EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM, UNA CUM VERSIONE
LATINA, LATERALIS AMPLECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM HANC
VERSIONEM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE
VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBI-
QUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE GRÆCAM SIVE LA-
TINAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES
VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XL.

PATRES ÆGYPTII SÆCULI IV; ALII.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM.
SEU PETIT-MONTROUGE.

3

SÆCULUM IV.

SS. PATRUM

ÆGYPTIORUM

OPERA OMNIA.

PRÆCEDUNT

PHILONIS CARPASHII, ASTERII AMASENI, NEMESII EMESENI, HIERONYMI GRÆCI

SCRIPTA QUÆ SUPERSUNT.

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

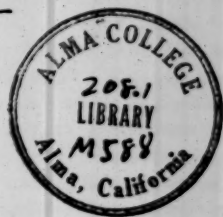
CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS UNICUS.

VENIT 10 FRANCIS GALLICIS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1858.

8133

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUÆ IN HOC TOMO XL CONTINENTUR.

PHILO CARPASIUS EPISCOPUS.

Enarratio in Canticum canticorum 27.

S. ASTERIUS AMASENUS EPISCOPUS.

Homiliæ 163

NEMESIUS EPISCOPUS EMESENUS.

De natura hominis 303

HIERONYMUS THEOLOGUS GRÆCUS.

Dialogus de S. Trinitate inter Judæum et Christianum 847

PATRES ÆGYPTII SÆCULI IV.

(*Horum seriem vide in Ordine rerum ad calcem voluminis.*)

LECTORI

Incerti auctoris librum *Philosophumena* inscriptum in hoc tomo dare constitueramus; sed cum nondum ea ad manus sint quæ de scriptoris nomine et scopo dicenda erant, quamvis jam annus integer effluxerit ex quo præsens tomus interruptus manet, unde ingens in nostra collectione lacuna, ab eo nunc edendo supersedere cogimur. Alias tamen Deo dante comparebit, scilicet in Supplementis ad Patrologiam.

PHILONIS CARPASII EPISCOPI

ENARRATIO

IN CANTICUM CANTICORUM

Græcum textum adhuc ineditum, quamplurimis in locis depravatum, emendavit et nova interpretatione adjecta primus in lucem protulit V. C. Michael Angelus GIACOMELLUS, archiepiscopus Chalcedonensis, Romæ anno 1772.

(Ex Bibliotheca GALLANDII, tom. IX, in Append.)

PRÆFATIO.

De Philone, ejusque commentario in *Canticum canticorum*, et de duabus ejusdem commentarii Latinis versionibus, altera antiqua, recentiore Stephani Salutati altera; tum quid in ejus editione præstiterim, quædam existimo me præfari oportere, ne quid lectoribus hujus Philonis cognoscendi cupidus ipse videar defuisse.

I. Philo igitur, hujus in *Canticum canticorum*, quem modo in lucem profero, commentarii, ut in Græcis perhibetur codicibus, auctor, Ecclesiæ Carpasii in Cypro fuit episcopus. Id tradit Polybius Rhinocurorum episcopus in secunda parte *Vitæ sancti Epiphani*, cap. 49, his verbis: Ἦν δὲ τις κληρικὸς ἀπὸ ῥητόρων, τοῦνομα Φίλων, ἀνὴρ ὁσιος. Χρεῖα δὲ ἦν ἐπὶ τῆς πόλεως τοῦ Καρπασίου καθίσαι ἐπίσκοπον ἐπὶ τοῦ θρόνου. Ἦν δὲ οὗτος διάκονος. Τοῦτον οὖν ἀπὸ ἀποκαλύψεως Θεοῦ χειροτονεῖ ἐπίσκοπον ὁ Ἐπιφάνιος ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ τῆς πόλεως καὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Καρπασίου. Erat autem quidam ex oratoribus clericus, Philo nomine, vir sanctus. Opus autem erat in civitate Carpasii in sede collocare episcopum; eratque is diaconus. Hunc autem ex Dei revelatione episcopum ordinat Epiphanius in sede civitatis et Ecclesiæ Carpasii.

Verba illa, κληρικὸς ἀπὸ ῥητόρων, sic acceperunt Tillemontius (a) et Ceillerius (b), ut Philonem a foro, ubi causas oraverit, ad clerum se traduxisse existimaverint: et præpositioni illi ἀπὸ eandem ibi vim esse, quæ est in illis locutionibus ἀπὸ ὑπατέως, ἀπὸ ὑπνου, ἀπὸ σάλπιγγος, in quibus est præpositio temporis, et recte per præpositionem post Latine

vertitur; aut significare mutationem a pristino statu seu professione: ad quam mutationem significandam Latini præpositionem *ex* adhibent, ut in illo M. Tullii joco, *ex oratore arator*; adeoque illa verba vertenda fuisse *ex rhetore clericus*. Quod mihi non probatur. Si enim ejus *Vitæ* auctor significare voluisset Philonem de causidico esse clericum factum, scripsisset κληρικὸς ἀπὸ ῥήτορος, aut ἐκ ῥήτορος. Cæterum præpositio ἀπὸ interdum partitioni servit, præsertim quando cum genitivo pluralis numeri conjungitur. Thucydides habet (c): Καὶ ὀλίγοι ἀπὸ πολλῶν ἐπ' οἴκου ἀπενόστησαν· et (d), ὀλίγοι ἀπὸ πολλῶν ἐσώθησαν· et Arrianus (e): Ἀπὸ ἐξακισχιλίων ἐς ὀγδοήκοντα ἀπέθανον· ubi manifesto apparet usus ejus præpositionis in partitione. Sic apud Mattheum: Τίνα θέλετε ἀπὸ τῶν δύο ἀπολύσω ὑμῖν; Quem vultis de duobus vobis dimittam? Et apud Marcum: Ἦσαν κλασμάτων δώδεκα κοφίνους πληρεῖς, καὶ ἀπὸ τῶν ἰχθύων· Et sustulerunt fragmentorum duodecim cophinos, et de piscibus. Eadem præpositio ἀπὸ dicitur etiam de numero, et per præpositionem *ex* reddi solet; ut apud Lucam: Καὶ ἐκλεξάμενος ἀπ' αὐτῶν δώδεκα· Et ex ipsis eligens duodecim; et apud Joannem: Ἐνέγκατε ἀπὸ τῶν ὄψαριων, ὧν ἐπιάσατε νῦν· Afferte de piscibus quos prendidistis nunc; et in Actis apostolorum: Ἐξανέστησαν δὲ τινες τῶν ἀπὸ τῆς αἵρέσεως τῶν Φαρισαίων· Exsurrexerunt autem quidam de hæresi Phariseorum; ubi observandum vocem αἵρεσις vim habere pluralis numeri. In his exemplis quæ attulimus, patet ἀπὸ status pristini mutationem non

^a Math. xxvii, 21. ^b Marc. vi, 45. ^c Luc. vi, 15. ^d Joan. xxi, 10. ^e Act. xv, 5.

(a) La Vie de S. Epiphane le qualifie un homme saint, qui d'avocat ayant été fait diacre, fut depuis ordonné évêque, etc. Tom. X, p. 520.

(b) Philon d'avocat fut fait diacre, etc. Tom. VIII,

PATROL. GR. XL.

p. 480.

(c) Lib. vii, in fine.

(d) Lib. iii, cap. 12, in fine.

(e) Exped. Alex. lib. v, cap. 18.

denotare. Itaque sensum ῥολυβii bene sunt assecuti tum qui eam Epiphaniū Vitam Latine vertit, tum Meursius (a), Ducangius (b), Caveus (c) et alii; qui illis verbis, κληρικὸς ἀπὸ ῥητόρων, significari existimant, Philonem clericum fuisse de numero rhetorum, eorum scilicet qui ex clero rhetores dicebantur.

De his rhetoribus ex clero testis est Codinus Cuiuspalata (d), apud quem post tres Evangelii, Apostoli et Psalterii doctores, quorum primus quatuor evangelistas, secundus Epistolas D. Pauli, tertius Psalmos interpretabatur, ponitur n. 22: Ὁ ῥήτωρ εἰς τὸ ἐρμηνεύειν τὰς Γραφάς, Rhetor ad Scripturas interpretandas. Goarius eadem officia subijcit ex Regiis mss. (e), in quibus habetur, ὁ ῥήτωρ εἰς τὸ ῥητορεύειν, rhetor ad orandum. Et splendidam eam fuisse dignitatem Matthæus monachus indicat, cuius in opusculo De officiis palatii et Ecclesiæ Constantinopolensis legitur (f), Ὅρα τὸν λαμπρὸν ῥήτορα, Respice illustrem rhetorem. Et apud Nicetam Choniata (g) Michael quidam vocatur τὸν ῥητορικὸν θρόνον κοσμῶν· quæ verba cum jejune reddidisset Hieronymus Wolfius per unicam vocem concionator, ab Allatio (h) reprehensus est. Quamobrem anonymus a Goario editus (i) ait, φιλοσόφων ὑπατος, ῥητόρων πρῶτος· ad quæ verba Goarius (j) hæc adnotavit: Summa imperatoris virtus est, ut eruditionis copiam inter loquendum discrete possit profundere: et jux unicuique debitum, ut facile agnosce-re, ita constanter reddere sit paratus. Si quid horum natura vel exercitium denegabat, ab aliis quorum eruditione, eloquentia, legum peritia ac justitiæ amore duceretur et sublevaretur, opem mutuari non erubescēbat quondam in Oriente imperator: τῶν φιλοσόφων, divinarum humanarumque rerum cognitione instructus eruditionem; ῥητόρων πρῶτος dicendi facilitatem. . . . suggerebat. Veniebat scilicet rhetoris nomine palatina etiam dignitas: cui similis illa ecclesiastica; quod indicant ea verba quæ, ut supra dictum est, attulit Goarius (k) e mss. Regiis, ὁ ῥήτωρ εἰς τὸ ῥητορεύειν. Nam Evangelii, vel Apostoli (hoc est Epistolarum D. Pauli), vel Psalterii doctores sacras Scripturas strictim exponebant: rhetor vero in iisdem uberius pertractandis, et ad populi captum explicandis dilatandisque versabatur. Quamobrem Allatius l. cit. adnotavit rhetorem nonnullos interpretari concionatorem; quod verum est:

A atque ita vocem ῥήτωρ Latine reddit Fabrotus ad Nicetam (l): ῥήτωρ, qui Scripturas instar oratoris ecclesiastici interpretabatur; quæ sunt ipsa verba Meursii in Glossario. Gretserus (m) quoque ad Codinum: Rhetoris officium est generatim Scripturas sacras interpretari; et videtur ille, quem nos concionatorem nominamus. Sed Allatius (n) animadvertit rhetorem patuisse latius quam doctorem Evangelii; et rhetores qui præcepta aliis traderent, tanquam eloquentiæ professores ad id ferme munus vocari consuevisse. Non unum, sed plures in Ecclesia fuisse rhetores vel illa verba indicant plurali numero concepta de Philone nostro in Epiphaniū Vita; et ex eo maxime constat, quod unus ipsorum primas tene-ret, atque μάλιστα τῶν ῥητόρων, μέγας ῥήτωρ nuncuparetur, de quo Meursius (o), et Caveus (p), qui fuse de Philone nostro disputat; ac in quavis fere majori ecclesia fuisse docet aliquem, qui rhetoris munere fungeretur, atque ex ejus ecclesiæ reditibus aleretur; a quo etiam juniores clerici ad futuras sacri ordinis functiones promovendi, sacris litteris et disciplinis ecclesiasticis erudirentur.

Sed ut ad Philonem redeamus, tanta de eo fuit S. Epiphaniū opinio, ut Romam profecturus illi accersito (q) potestatem dederit administrandæ Ecclesiæ Constantiæ; et si opus fuisset, ordinandi clericos facultatem, ut narrat idem quem supra memoravimus, Rhinocurorum episcopus Polybius.

C Novimus quidem, Vita illa S. Epiphaniū multas contineri fabulas, quo nomine ea valde displicuit Papebrochio (r) et Tillemontio (s), quem passim alii sequuntur. Dupinius nihili eam æstimat; sed ejus rationibus quibus illam omnino rejiciendam in omnibus putat, summorum virorum judicium opponimus. Nam primo non omnino eam aspernandam Petavius censuit (t), qui: Subjecta, inquit, a nobis est Epiphaniū Vita, Latine olim a Surio, Græce autem nunc vulgata primum, ac multis in locis recognita. Quæ quanquam in plerisque fabulæ est quam historie proprii, ut jamdudum in Annalibus Baronius admonuit; erit tamen in tutulenta illa narratione fortasse quod tollere possis. Et alioqui multa continet quæ cum vera receptaque ab omnibus historia consentanea sunt. Deinde eam veluti idoneum testem D sibi advocare eorum quæ dicebant, non dubitarunt Possevinus in Apparatu sacro, Oudinus, Meursius, Dufresnius, Allatius, Lequien, Fabricius, Gaetius.

edit. Reg. Paris. pag. 168.

(n) Præfat. ad Excerpta Græcor. sophist.

(o) In Glossar.

(p) Loco ubi supra.

(q) Μεταστέλλεται τὸν προεξηρημένον Φίλιωνα τὸν ἐπίσκοπον, καὶ αὐτῷ ἀποδίδωσι τὴν αὐθεντίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντίας, quæ barbare incertus ejus Vitæ interpres reducit: datque ei auctoritatem Ecclesiæ Constantiæ. Vita S. Epiph., cap. 49.

(r) Act. SS. ad diem xii Maii.

(s) Tom. X, pag. 487, edit. Paris. de S. Epiphaniō, et not. 1, pag. 803.

(t) Tom. II Oper. S. Epiphaniū, præfat. ad lectorem.

(a) In Glossar.

(b) In Glossar.

(c) De scriptor. ecclesiast. incertæ ætat. in nova Historiæ ecclesiast. scriptor. edit. Basileæ. p. 16.

(d) De officiis eccles. Constantinopolitanæ, cap. 1, quinario 4, pag. 3, edit. Paris.

(e) Ibid. pag. 7.

(f) Ibid. pag. 8.

(g) Lib. vii, pag. 137 Regiæ edit. Paris.

(h) Præfat. ad Excerpta varia Græcor. sophist.

(i) Apud Codinum, pag. 42.

(j) Ibid. pag. 44, num. 9.

(k) Ibid. p. 7.

(l) In Glossar. ad Nicetam præfixo.

(m) Lib. 1, cap. 8 Observat. in Codini

Quin etiam ipse Tillemontius (a), ubi agit de hoc ipso Philonis commentario, fidem ei vult adhiberi, cum Philonem dicit Carpasii episcopum.

Quæ vero ipsum Tillemontium fugerant de Carpasie episcopali sede monumenta, ea primus v. cl. Petrus Franciscus Fogginus (b) indicavit adversus Dupinium, qui Carpasie honorem illum ademerat. Ac de Philone episcopo Carpasio non dubitavit Allatius (c) S. Epiphanium loqui in *Epistola ad Joannem episcopum Hierosolymitanum*, quæ habetur inter Hieronymianæ epistolas ab ipso Hieronymo in Latinum conversa (d) : *Nam multi, ait Epiphanius, episcopi communionis nostræ et presbyteros in nostra ordinaverunt provincia, quos nos comprehendere non poteramus; et miserunt ad nos diaconos et hypodiatas, quos suscepimus cum gratia : et ipse cohortatus sum beatæ memoriæ Philonem episcopum et sanctum Theoprepum, ut in ecclesiis Cypri quæ juxta se erant, ad meæ autem paræciæ ecclesiam videbantur pertinere, eo quod grandis esset et late patens provincia, ordinarent presbyteros et Christi Ecclesiæ providerent.* Quamobrem Caveus (e) scribit de Philone : *Ad Cyprum delatus ab Epiphanio Carpathi, insulæ maris Mediterranei ab Asiatico littore non longe distantis, uti vulgo creditur, rectius vero mea quidem sententia, Carpasie urbis in Cypro non ignobilis, episcopus ob insignem pietatis famam ordinatus est anno 401. Quin etiam Epiphanius Romam discedens, Ecclesiæ suæ Constantiensis curam ei commisit, etc.* Fabricius itidem (f), Lequien (g), Gareti (h) et Allatius dissertatione quam supra dixi, de Philonibus, cum de Philone eadem tradant quæ Polybius, satis ostendunt, ea se pro veris habuisse, quæ de ipso Philone ejusque episcopatu in *Vita S. Epiphani* narrantur. Hunc Philonem de quo nobis est sermo, suspicari quis possit eundem esse cum eo quem memorant magna Menæa Græcorum ad diem 24 Januarii, ubi hæc habentur : *Tῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μνήμη τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἑρμογένους, καὶ Μηνᾶ, καὶ τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Φιλωνος, ἐπισκόπου γενομένου τοῦ Καλπασίου.* Eadem die commemoratio sancti martyris Hermogenis, et Menæ, et sancti Patris nostri Philonis episcopi Calpasii. Quo loco Bollandus allat ad eundem diem 24 Januarii subdit (i) : *Certe illustrem confessorem Philonem episcopum Ægyptium in exilium ejectum esse a Georgio Cappadoce S. Athanasius scribit in Apologia de fuga sua, et in Epistola ad solitariam vitam agentes, ubi ait Philonem retrusum esse Babylonem, sive in propinquam Babylonem solitudinem et ad obitum usque persecutionem passum; et paulo post : Ast ubi Cal-*

pasius episcopatus ? Κάλπαι urbs est, quæ et Κάλπεια, Κάλπη, portus in Bithynia apud Stephanum, qui inde Καλπεύς, Καλπίος, Καλπιτανός, non Καλπάσιος, gentilitium aut possessivum defleclit. Καρπάσια urbs est Cypri Diodoro, Stephano, Ptolemæo memorata, Xenagoræ Κάρπαθος dicta, Demetrio Sallustiano Καρβάσια. An in altera harum urbium, an alibi episcopatus fuerit non divinamus. Satis verecunde. Ego vero legendum, in Menæis suspicor, ἐπισκόπου γενομένου τοῦ Καρπασίου, et de Philone Carpasio episcopo illic mentionem fieri; ea ratione, quod ex nominibus Κάλπαι, Κάλπεια, Κάλπη non bene derivetur Καλπάσιος.

II. Quod ad Philonis Carpasii attinet scripta, incertum, an ille sit ejus fragmenta quædam sub Philonis tantummodo, aut Philonis episcopi nomine in diversis Catenis Patrum Græcorum exhibentur (j). Caveus loco quem supra attuli, auctorem suspicatur esse *Historiæ ecclesiasticæ*, quem laudat Anastasius Sinaita initio *Demonstrationis historicæ de magna et angelica summi sacerdotis dignitate*, his verbis : *Ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ Φιλωνος τοῦ φιλοσόφου εὐρόν τι τοιοῦτον.* In *Ecclesiastica historia Philonis philosophi tale quid reperi.* Ac ne cui mirum videatur ibi Philonem appellari philosophum, subdit : *Vox ista non monachos modo et arctioris vitæ cultores denotare capit, sed et omnes præsertim in clero constitutos, qui ad reconditorum litterarum studium animum appulerunt.* Sed hæc mera est Cavei, non tamen improbabilis conjectura.

Quod autem nihil dubitationis videtur habere posse, scripsit Philo Carpasii episcopus hunc qui modo in publicum prodiit, commentarium in *Cantica canticorum*. Et Philonem illum ejus mentio est apud Polybium, commentarii hujus fuisse auctorem satis comprobare videntur, quotquot reperire licuit mss. codices, Mutinensis in bibliotheca serenissimi ducis Mutinæ membranaceus, scriptus decimo sæculo; et alius itidem membranaceus apud PP. Theatinos Neapoli in Domo S. Pauli, ejus duxæ tertiam partes scriptæ videntur sæculo undecimo, reliqua tertia sæculo decimo tertio; et qui est in bibliotheca Barberina bombycinus XIII sæculo exaratus; et duo recentes manuscripti, alter chartaceus apud illustrissimum Auximanum episcopum Pompeium Compagnonum, et meus alter itidem chartaceus: qui duo postremi etsi recentes, non tamen ex iis quos priore loco nominavi, descripti esse videntur, quod colligitur ex variantibus lectionibus, quæ multis in locis occurrunt. Non tamen dissimulabo, meum ex Barberino codice videri esse descriptum.

(a) Et quelque fausse que soit cette Vie, nous avons quelque sujet de croire qu'elle ne ment pas en ce point, non plus que quand elle dit, que Sabin succéda à S. Epiphane : tom. X, not. 10, in S. Epiph. pag. 809.

(b) Comment. Epiph. in *Cantica canticorum*, in præfat. pag. 30.

(c) Diatriba de Philonibus adhuc inedita. — Edita nuper in *Bibliotheca Patrum* card. Angeli Maii, tom. VI. EDIT. PATROL.

(d) In edit. Oper. S. Hieron. novissima Veronæ ann. 1754, curante Vallarsio, tom. I, col. 242, epist. 51, n. 2.

(e) *Hist. litter.* tom. I, pag. 575 edit. Basileens.

(f) Tom. IX *Biblioth. Gr.*, pag. 252.

(g) *Orient. Christ.* tom. II, pag. 1067.

(h) *Operum Cassiodori* tom. II, pag. 542.

(i) *Acta sanctorum*, Januarii tom. II, pag. 494.

(j) Vide Fabric., *Biblioth. Gr.* tom. IX, pag. 252.

Illi vero omnes clare hunc titulum præferunt: Φιλω- A
 νος ἐπισκόπου τοῦ Καρπασίου συν Θεῷ ἐξηγητὰ εἰς
 τὰ ἄσφατα τῶν ἀσμάτων πρὸς Εὐστάθιον πρεσβύ-
 τερον καὶ Εὐσέβιον διάκονον. Philonis *episcopi Car-*
pasii, Deo juvante, enarratio in Canticum cantico-
 rum ad Eustathium presbyterum et Eusebium diaco-
 num. Eandem fuisse epigraphem credi oportet in
 alio codice Græco, quem certe vidisse arbitror Lu-
 cam Holstenium. Nam in notis ad *Geographiam sa-*
cram Caroli a S. Paulo (a), *Hujus, inquit, (Carpa-*
sia) episcopus Philo Καρπάσιος, cujus exstat com-
mentarius Græcus ms. in Cantica canticorum, quem
 vulgo male Carpathium, quasi a Carpatho insula
 appellant. Cum Holstenio consentit Allatius, qui in
 diatriba de Philonibus, Philoni Carpasio tribuit
 commentarium in Canticum canticorum: *Succincta, B*
inquit, sed acutissima laudatissimaque commentaria
scripsit in Canticum canticorum ad Eustathium
 presbyterum et Eusebium diaconum. Nec aliam quam
 quæ in memoratis codicibus exhibetur, epigraphem
 habuisse videtur Græcus codex Emerici Bigotii.
 Cum enim Cassiodorus scripserit (b), S. Epiphanius
 antistes Cyprius totum librum Græco sermone uno vo-
 lumine complexus est. Hunc nos, ut alios, in Latinam
 linguam per amicum nostrum, virum disertissimum
 Epiphanium fecimus, Deo juvante, transferri; Gare-
 tius ad hunc locum hanc notam apposuit: *Vel pot-*
tius Philo ordinatus episcopus Carpasii in insula Cy-
pro a S. Epiphanio Salaminia antistite, ut in ipsius
sancti Vita legitur. Vidi hujusce commentarii tex-
tum Græcum in manibus v. cl. Emerici Bigotii cum
translatione Latina, cujus hic meminit Cassiodorus.
 Cum Holstenio et Garetio concordant Fabricius et
 Lequien. Hic enim in *Oriente Christiano* (c): *Phi-*
lonis, inquit, episcopi Carpasii exstat commentarius
 in Canticum canticorum, ejus Latina translatio
 circumfertur, a Græco codice admodum discrepans.
 Genuinum ejus exemplar cl. Bigotius in sua biblio-
 theca servabat, quod Græce Latineque a se propediem
 edendum Casimirus Oudin in suo ad Labbeanam Bi-
 bliothecam supplemento spem nobis fecerat. Fabricius
 vero (d): *Genuinum, inquit, Philonis commenta-*
rium Græco e codice Bigotiano editurum pridem in
se recepit vir doctissimus Anselmus Bandurius mona-
chus Benedictinus.

Itaque cum præclara doctrina præstantes Gareti-
 us, Lequien, Fabricius, Bandurius et duo viri magni
 Allatius et Holstenius in hoc consentiant, Philonem
 Carpasium auctorem fuisse Græci commentarii in
 Canticum canticorum, et Græci codices quorum no-
 titia ad nos pervenit, Philonis Carpasii præferant
 nomen; haud certe fecisse temere videatur, qui
 hunc quem publici juris facio, commentarium, cum
 iisdem Græcis codicibus collatum, eidem Philoni Car-
 pasii episcopo tribuerit.

Verumtamen gravissimam difficultatem offert an-

A tiqua Græci hujus commentarii interpretatio. Illam
 v. cl. Petrus Franciscus Fogginius anno 1750 in
 lucem extulit e membranaceo Vaticanæ bibliothecæ
 codice, cujus ætatem existimat millenariam. Codex
 ille interpretis quidem non exhibet nomen; sed au-
 ctorem præfert S. Epiphanium. Hanc enim habet
 inscriptionem: *Expositio S. Epiphanii episcopi Cy-*
pri in Cantica canticorum. Hanc versionem Foggini-
 us putat ab Epiphanio Scholastico esse composi-
 tam, et eandem illam esse censet interpretationem,
 quam Cassiodorus loco quem attulimus supra com-
 memorat. Illius tituli veritatem agnovit Adrianus I
 papa in scripto *De imaginibus* ad Carolum regem (e):
In persona, inquit, Christi et Ecclesie diversa
sanctorum Patrum opuscula in Cantica canticorum
explanata sunt: et si quando intelligendum est, scire
velint, S. Epiphanii episcopi Cypri proferimus expo-
sitionem, in qua inter multa diversa inquit: Ostende
 mihi faciem tuam, et auditam fac mihi vocem tuam;
 hoc est per legem et prophetas non mihi loquaris,
 sed temetipsum totum mihi ostende, *et cætera quæ*
sequuntur. Hæc vero sunt ipsissima verba, quæ in
 editione Fogginiana leguntur pag. 59; iisque Græca
 respondent in hac editione nostra cum. 74. Nec
 vero codex ille Vaticanus est unicus; sed exstat in
 bibliotheca Regia Parisiensi inter miscellanea Bi-
 gotii idem Latinus commentarius, quem ex Vatica-
 no codice quidam suspicantur esse descriptum. Sed
 falso. Nam in Bigotiano codice deest præfatio, quam
 Vaticanus codex integram habet. Æquum igitur est
 existimare plures Latinos fuisse olim similes codi-
 ces, et fortasse adhuc alicubi delitescere; idque
 probe animadvertendum, ne quis ex eo quod unus
 tantummodo et singularis existimetur esse Vatica-
 nus codex, illi parvam fidem habendam esse con-
 tendat. Cum igitur Latinum commentarium constet
 esse Græci Philoniani versionem; alterutrum pseudo-
 epigraphum esse oportet. Hanc difficultatem har-
 um rerum intelligentibus expediendam relinquo.
 Certe Gareti-
 us qui apud Bigotium utrumque vidit,
 commentarium Græcum et Latinum, nodum auda-
 cter amputat et oblique Cassiodori testimonium
 videtur rejicere, lectoremque propemodum in eam
 adducere dubitationem, utrum Epiphanius antistes
 D Cyprius commentarium conscripserit aliquem in
 Canticum canticorum.

Quid si contendat aliquis memoria lapsus Cas-
 siodorum, pro Philone Epiphanii æquali et amico,
 Epiphanium posuisse? Quid si codicem quem habuit
 Cassiodorus, ut majore pretio dignum faceret ama-
 nuensis, Epiphanii magnæ famæ nomen pro obscu-
 riore Philonis nomine illi inscripsit? Et consuevisse
 quidem librariorum, ut vel peritiam vel diligentiam
 commendarent suam, qui codices vel nullum vel
 ignotum obscurumve præferrent auctorem, iis insi-
 gne alicujus celebris scriptoris nomen præfigere,

(a) Lib. II, pag. 297.

(b) Lib. *De institut. litterat.* cap. 5.

(c) Tom. II, pag. 1067.

(d) Loco supra cit.

(e) Tom. IV *Concil. Harduini*, col. 783

notissimum est omnibus qui vel leviter hoc studiorum genus attigerint. Lapsus vero memoriae in auctoribus nominandis complura afferri possunt exempla. Melchiori Cano (a), et Garnerio (b), suspicio fuit Gregorium Magnum (c) pro Sozomeno Theodoretum posuisse; de quo memoriae lapsu Fabricius (d) non suspicatur, sed non dubium esse affirmat, Gregorium voluisse Theodoretum pro Sozomeno dicere. Quo in loco Fabricii plura alia repertas ejusmodi lapsus exempla. Et certe tam saepe id accidit, ut de hujusmodi exemplis Hieronymus Tartarottus (e) librum sive dissertationem conficere potuerit. Præterea et illud aliquis urgere possit; quod nos ad explicationem Philonianam num. 222 adnotavimus, quo in loco locutio reperitur de Verbo, quam Epiphanius hæresi LXXVII, num. 29, videtur improbasse. Nec aliquis fortasse desuerit, qui respiciens ad Cassiodori *Chronicon* et *Tripartitam historiam*, judicium ejus desideret; cui propterea in aliis quoque rebus in quibus critica est opus, non tutum esse arbitretur omnino fidere.

Sed Epiphaniiani commentarii eruditissimus editor ad hanc removendam difficultatem aliam ingreditur viam: Primum, commentarium aliquem in *Canticum canticorum* a Philone quopiam compositum facile concedit. Et sane Suidas in *Lexico*: Φίλων, ait, Καρπάθιος ἔγραψεν ὑπόμνημα εἰς τὸ ἄσμα τῶν ᾠδῶν. Philo Carpathius scripsit commentarium in *Canticum canticorum*. Præterea Cosmas Ægyptius, *Topographiæ Christianæ* lib. x (f), tria loca affert ex Philone Carpathio. Huc accedit, quod in catena Græca Meursii Græcorum PP. in *Cantica canticorum*, et in catena Græca Vaticana Procopii Gæzæi plura fragmenta ex Philone afferuntur; ut non satis mirari queam Jacobum le Long virum eruditione præstantem, ubi agit de commentario in *Cantica canticorum*, scripsisse (g): Philo Carpathii episcopus in Cypro auctor supposititius. Nam Eliam Dupinium qui idem senserat, non modo castigaverat Oudin (h) affirmans, eum sibi videri absurde falli, cum hujus tum scriptoris, tum commentarii meminerint et Cassiodorus et Suidas, quibus elevandis Elia idoneus (verba sunt ipsius Oudini) mihi esse non videtur. Sed etiam Dupinii ratiunculis abunde satisfecerat Tillemontius (i); ejusque sententiam ipse Fogginus (j) omnium maxime confutavit. Secundum, duos putat fuisse Philones, alterum Carpathium episcopum in Carpatho insula quæ est una ex Cycladibus; Carpasium alterum, Carpasie in insula Cyprî episcopum. Et Carpasium quidem, cuius apud Polybium est mentio, auctorem esse commentarii in *Canticum canticorum*, statuit vanum esse

A commentum. Carpathium vero et commentarium in eum librum scripsisse, et plura ex Epiphaniiani commentario excerpta in suum commentarium, in epitomen redacta, inseruisse. Verum probandum fuerat primo exstare aliquem aut exstitisse sub nomine Philonis in *Cantica canticorum* ejusmodi commentarium, qui pleraque ipsi Philoni propria et ab ejus ingenio profecta contineret, et ab aliis diversa quæ in Epiphaniiani commentario reperiuntur. Deinde ea afferre opus fuerat, quæ Philo ex Epiphania excerpta in suum commentarium vel decurtata vel in compendium redacta transtulerit. Sed vir doctus neutrum præstare potuit.

Imo vero si Græci commentarii copia illi fuisset, profecto Epiphaniianum commentarium perspexisset B Latinam esse Philoniani Græci versionem; et in Græco eadem plane loca reperisset integra, quæ ille catenæ Meursii et Vaticanæ nimis confusus, existimavit Philonem facta breviora in commentarium suum compegisse.

Primus enim locus est (k) qui legitur in Latino commentario p. 11, lin. 19, quem totidem verbis affert ex Philone Cosmas Ægyptius (l). Sed non recte ea est argumentatio conclusa: In Epiphaniiano commentario ea Philonis verba Latine reddita reperiuntur. Philo igitur ea ex Epiphania desumpsit. Sed solum inde conficitur, eadem verba unius et ejusdem esse auctoris seu Philonis, seu Epiphani; et verius Philonis, cujus commentarium in cæteris partibus in Epiphaniiano videmus Latine repræsentatum. Sed antequam ulterius progrediamur, admonendus est lector locum illum a Cosma Ægyptio allatum, aliaque multa eundem locum præcedentia et subsequencia, quæ in Epiphaniiano commentario leguntur pag. 7, 8, 9, 10, 11 et 12, a Græco Philonis quem hac editione nostra modo producimus, abesse; ea vero in Græcis quos habemus, exemplaribus ideo deesse existimaverim, quod duo fuerint Philoniani commentarii editiones antiquæ, quarum primam nostri codices Græci repræsentant; non secundam, qua utebatur Cosmas Ægyptius, ubi Philo alia quædam addiderit. Exemplum simile habes, lector, in oratione Demosthenis Περὶ τοῦ στρατηγικοῦ, in qua quædam a diversis scriptoribus citata D frustra quæsieris; quod Ulpianus inde factum monet, quod scriptores illi aliam ejus orationis editionem habuerint. Sed ad collationem locorum ex Epiphania et Philone quam instituit vir eruditissimus, redeamus.

Secundus locus est qui in Latino occurrit p. 25, lin. 12, cui ad latus apponit eundem locum partim ex catena Meursii (m), partim ex catena Vaticana

(a) De locis theolog., lib. xi, cap. 6.

(b) Auctar. Theodoret. Dissertat. 2.

(c) Lib. vi, epist. 3.

(d) Biblioth. Gr., tom. VI, pag. 122.

(e) Exstat tom. XXV, collect. Calogerianæ.

(f) In Nova collect. PP. Græcor. Montfauconii, tom. II, pag. 530.

(g) Biblioth. sacr., tom. II.

(h) Tom. I De scriptorib. ecclesiast., pag. 891.

(i) Loc. cit. not. 10.

(j) Præfat. ad Epiph. Commentar., pag. 25.

(k) Vide has collationes in præfat. ad Epiphaniianum commentar., pag. 17 et seqq.

(l) Loco supra cit.

(m) Pag. 18 edit. Batavæ in-8°.

cod. 1441, pag. 210, in quo quædam sunt quæ non habet Latinus commentarius Epiphani: unde colligi posse videatur Philonem desumpsisse sententiam ab Epiphanio, et nonnullis immutatis in suum scriptum transtulisse. Sed si collatio fiat cum Græco commentario, nullam ibi deprehendas varietatem; et quæ verba afferuntur ex Latino, eadem quæ sunt in Græco, accurate rependunt. Quapropter comparatio non facienda fuerat cum catena. Notum est enim catenarum opifices auctorum verba non exscribere accurate, sed expositiones quasdam subinde aliis, quam quibus tribui debuerant, auctoribus vel interpolatas vel decurtatas ascribere; quod jam pridem monuit Fabricius (a). Et Allatius diatriba (b) de Nicetis catenam commemorans cuius est epigraphe: Συναγωγὴ ἐξηγήσεων εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν ἅγιον Εὐαγγέλιον ἐκ διαφόρων ἐρμηνευτῶν, παρὰ Νικήτα διακόνου τῆς τοῦ Θεοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐν βιβλίῳ δ'. P. Ἐξ ἀρχῆς μὲν ὁ Θεὸς δι' αὐτοῦ τοῖς ἀνθρώποις διελέγετο, in ejus catenæ laudem subdit: *In qua sylloge illud singulare cernitur, quod cum in aliis catenis sententiæ Patrum verbis decurtatæ et compendio afferantur, hic ipsissimis verbis, uti jacent, textus, nullis suis partibus imminuti digeruntur; ut non frustra interpretationum, sed integræ ipsæ interpretationes, et tantum non orationes describantur.*

Tertius locus est in Latino Epiphani p. 32, in illud: *Introducite me in domum vineæ; hoc est ad corpus Domini; ac si diceret: Cooptate me ei per la- sacrum regenerationis.* His probe respondent Græca apud Philonem, num. 40: Εἰς τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα συγκεράσατέ με, φησὶ, αὐτῷ διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς παλινγενεσίας. Hic locus cum loco Philoniano quem affert Cosmas Ægyptius, a Foggino confertur. Locus Philonianus est in illud: *Introduxit me rex in cubiculum suum;* ad quem sacri textus locum explicatio Epiphani p. 18, sic habet: *Cubiculum regis est ubi omnes sunt thesauri reconditi: celestis enim regis sine dubitatione cubiculum est; primum quidem, corpus quod ædificavit sibi; deinde cælorum regnum, quando dicit Saluator:* «*Beati qui persecutionem patiuntur,*» etc. Congruunt cum his Græca apud Philonem, num. 6: Ταμεῖον δὲ τοῦ βασιλέως, ὅπου πάντα ἀπόκειται τὰ θησαυρίσματα τοῦ δὲ ἐπουρανίου βασιλέως ταμεῖον ὅλον, ὅτι πρῶτον μὲν τὸ σῶμα, ᾧ αὐτῷ ψυχρόδομησεν οἶκον· ἔπειτα δὲ καὶ ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία. Ὅταν οὖν λέγει ὁ Σωτήρ· «*Μακάριοι διεδωγμένοι,*» κ. τ. λ. Quod si contendas locum Epiphani qui habetur p. 32, cum Philoniano, num. 6, quem adducit Cosmas Ægyptius, ea loca inter se non coherere, minime mirandum. Virum doctum decepit falsa Montfauconii citatio, qui tom. II *Collect. novæ PP. Græcor.*, pag. 329,

A lin. 10, a fin. ad illa verba, Εἰσῆνεγκέ με ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ ταμεῖον αὐτοῦ, quæ sunt in 4 versu capitis i Canticorum, hanc apposuit in margine citationem, *Cant. II, 4*, quem citationis errorem cum non attendisset, putavit ea verba in Vulgata reddita esse: *Introduxit me in cellam vinariam*, quæ revera sunt interpretatio versiculi 4 in Vulgata, cap. II.

Quartus locus est in Epiphaniaco commentario pag. 80: *Iste est itaque Rex, de quo et David dixit: «Dominus regnavit, decorem induit».* Vincit autem ipse non sponsæ suæ necessitate, sed voluntate clementiæ, sicut dicebat apostolus: «*Ecce vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi*». In transcurribus autem dictum est, quia de cælo transcurrens, et mortuos resuscitans, rursus transcurrens in cælos abiit et ascendit super cherubim, et volavit. Huic loco ad latus adjicit vir eruditissimum locum, quem laudat Cosmas Ægyptius ex Philone: Παράτρεχων γὰρ ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ γῆς εἰς τὰ καθ' ἑσθὴν, καὶ κατώτερον ἑσθὸς βυθὸν κατελθὼν, ἐκείθεν ἀνασπάσει τὸν τεθνεῶτα. Certe Græca non representant omnia, quæ Latine reperiuntur in commentario Epiphani. Sed Cosmas Ægyptius decurtatum attulit locum ex Philone, quem ecce tibi integrum num. 203: Οὗτος γὰρ ὁ ἐπουράνιος βασιλεὺς, περὶ οὗ καὶ Δαβὶδ λέγει· «*Ὁ Κύριος ἐθαύλευσεν· ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ· οὗτος δέδεται ἐν παραδρομαῖς.*» Παράτρεχων γὰρ ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ γῆς, καὶ ἕως τοῦ ἑσθὸς κατελθὼν, ἵνα ἐκείθεν ἀνασπάσει τὸν τεθνεῶτα, αὐτὸς δέδεται ἐν παραδρομαῖς, οὐκ ἀνάγκης δεσμοῖς, ἀλλ' ἐκουσίῳ φιλανθρωπίας χρηστότητι, εἰπὼν τοῖς ἀποστόλοις· «*Καὶ ἰδοὺ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἵωνος.*» Viden' ut Græca Latinis plene respondeant? et si quid variant, culpa est interpretis, qui quædam de suo addidit quæ scædum errorem continent, illa scilicet non sponsæ suæ necessitate: et pro loco Matthæi posuit locum ex psalmo XVII, 11. Ea enim erat licentia complurium interpretum qui sæculo VI Græca vertebant, et nullo ad textum respectu habito, nihil sibi non licere arbitrabantur.

Quintus locus Epiphaniaco commentarii est p. 81: *Vere speciosa facta est et vere suavis, non divina virtus (neque enim augmentum recipit nec detrimentum divinitas); sed humilitas ejus vere speciosa facta est atque suavis pulchritudine divinitatis, cum sedisset in regno cælorum in dextera Patris.* Nihil horum desideres in Græcis apud Philonem num. 204: Ὁραῖωθῃ γὰρ ὄντως, καὶ ἡδύνῃθι (Cosmas Ægyptius legit ἰδρύνῃθι), οὐχ ἡ τῆς θεότητος δύναμις (οὐτε γὰρ προσθήκη, οὐτε μείωσις ἐπιδέχεται), ἀλλ' ἡ σὰρξ ἣν ἀνείληφε· καὶ ὁ τέλειος (τέλειος deest apud Cosmam Ægypt.) ἄνθρωπος ὃν ἐφόρεσεν, οὗτος ὠραῖωθῃ, τῇ τῆς θεότητος ὠραῖωτητι συμμορφωθείς,

* Matth. v, 10. * Psal. xcii, 1. * Matth. xxviii, 20. * Psal. xvii, 11.

(a) *Biblioth. Gr.* tom. VII, pag. 729.

(b) Hanc diatribam de Nicetis Fabricius *Biblioth. Gr.* tom. VI, pag. 449, falso querit intercidisse. Eam cum diatriba etiam de Philonibus et aliis Al-

latii scriptis ineditis in publicum prodituram speramus opera et studio docti viri mihique amicissimi Raphaelis Vernazzæ, Græci in Vaticana bibliotheca scholiastæ.

καὶ ἡδύνθη (Cosmas Ægyptius ἰδρύνθη), ἐν τῇ τῶν A
 ὠραγῶν καθέσθεις βασιλείᾳ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς
 (Cosm. Ægyptius τοῦ Θεοῦ). Iisdem verbis locum
 hunc Philonis refert Cosmas Ægyptius. In eo variat,
 quod in sacro textu legit, *Τὶ ὠραυώθης, καὶ τί ἰδρύν-*
θης; Cur speciosus factus es, et cur firmatus es? quam
 lectionem non alibi reperias. Quamobrem nihil ex
 collatione horum locorum ex Epiphanio et Philone
 colligitur, quo possis statuere Philonem commen-
 tarium quidem composuisse ab Epiphiano diver-
 sum; unde tamen multa decerpserit, et in epito-
 men redacta in suum inseruerit.

Sextus locus ex Epiphanio pag. 28, ejusque colla-
 tio cum Philone nihil tale itidem probat. Nam si ad
 ejus latus ascribas non verba desumpta ex catena
 Meursii, ut fecit vir eruditissimus, sed integrum
 Philonis locum quem habes num. 26, Græca et La-
 tina in omnibus repereris consentire. Verba Phi-
 lonis sunt: Εὐθύς ὑπομνήσκει τὸ αἷμα καὶ τὸ
 ὕδωρ τὸ στάξαν ἐν τῷ πάθῃ ἐκ πλευρᾶς τοῦ Ἰησοῦ.
 « Ἀποδεσµὸς τῆς στάκτης ἀδελφιδῆς μου ἐμοί. » ὅπερ
 ἐστίν. Ἐκ τοῦ στάξαντος ὕδατος, καὶ αἵματος, καὶ
 πνεύματος τοῦ ἐκ πλευρᾶς αὐτοῦ, αὐτὸς γέγονέ μοι
 νυμφίος, καὶ γὰρ αὐτοῦ νόμφη· αἵματι μὲν τῷ ἐκ πλευ-
 ρᾶς αὐτοῦ ἀγοραζομένη αὐτῷ καὶ συναπτομένη, ὕδα-
 τι δὲ τῷ ἀπὸ σαρκῶν αὐτοῦ βαπτίζομένη αὐτῷ,
 πνεύματι δὲ τῷ ἀπὸ θεότητος αὐτοῦ συγχρινομένη
 αὐτῷ καὶ τελειομένη. Quæ omnia Latine reddita
 cognosces in Epiphanio: *Per guttam itaque com-*
memorat et sanguinem et aquam, quæ fluxerunt de
latere Jesu. « Fasciculus, » inquit, « gutta fratruelis
meus mihi; » ac si diceret: Ex aqua vel sanguine quæ
stillavit ex ejus latere, ipse mihi factus sponsus est,
et ego ei sponsa; sanguine quidem ex ejus latere pro-
fluente, quo ei redempta et coæquata sum; aqua vero
carnis ejus, per quam ei baptizata sum atque clarifi-
cata; spiritu vero, quo divinitati ejus copulata sum,
et consummata dignoscor.

Denique locum Epiphanii p. 23, ad ea sacri tex-
 tus verba: *Filii matris meæ pugnauerunt contra*
me, etc., et v. sequent., Posuerunt me custodem, etc.
 (quem locum huc, ut paulo longiorem piget tran-
 scribere), collatum cum catena Meursii pag. 16, de-
 curtatum quidem deprehendes, sed apud Philonem
 num. 13, Græca omni ex parte Latinis sine ulla
 diminutione respondentia omnia reperies.

Ex allatis igitur locis commentarius qui Epipa-
 nio tribuitur, unus idemque videtur esse cum com-
 mentario Philonis. Id autem eo videtur confirmari
 posse validius, quod ex ducentis undequingaginta
 explanationibus in Epiphiano commentario vi-
 ginti quatuor tantummodo a Philonianis sententia
 ipsa discrepant, quas in subjecta tabella exhibe-
 mus. In ea singulis numeris quibus illæ explicatio-
 nes notantur in Epiphanii commentario, singulos
 numeros subjicimus adjectos explanationibus Philo-

nianis in lectoris commodum, qui has cum illis con-
 ferre velit.

Epiph. 115. 138. 147. 148. 156. 157. 163.
 Philo 118. 145. 151. 152. 160. 161. 170.

Epiph. 165. 166. 173. 179. 184.
 Philo 171. 172. 182. 188.

Epiph. 188. 206. 214. 218. 223. 228. 229.
 Philo 196. 216. 224. 228. 235. 237. 238.

Epiph. 230. 237. 238. 239. 240.
 Philo 239. 246. 247. 248. 249.

Cæteræ omnes nihil inter se discrepant sententia
 et verbis, perpaucis exceptis: quarum quædam
 concordant non verbis, sed sententia; quædam par-
 tim sententia, partim verbis; et in iis apud Epipa-
 nium aliquid vel detractum, vel aliquid additum
 esse deprehenditur. Quamobrem Epiphianus com-
 mentarius jure censi potest Philoniani interpre-
 tatio, ac, ut ait Lequien, loco supr. citat., *Latina*
translatio, a Græco codice admodum discrepans.

In ea autem quæstione, utrum Philo Carpathius
 episcopus, an Philo Carpathius commentarium scrip-
 serit in *Canticum canticorum*, fidenter sane doctus
 vir pronuntiat (a), ut dixi supra, vanum omnino
 esse commentum, Philonem scilicet cujus mentio
 est apud Polybium, illius commentarii fuisse aucto-
 rem. Et profecto veterum auctoritate niti posse vi-
 detur; cum, qui Carpasium doceat talem scripsisse
 commentarium, invenias ex veteribus neminem.
 Contra Cosmas Ægyptius illum clare Carpathium
 nominat; et Suidas, ut dictum est, disertè inquit,
 Φίλων Καρπάθιος ἔγραψεν ὑπόμνημα εἰς τὸ Ἅσμα
 τῶν ἁσμάτων. Et tamen nihil ea ratione commoti
 viri docti, magna, quod Græcos codices fortasse in-
 spexerint, fiducia Carpasium ejus commentarii scrip-
 torem fuisse pronuntiarunt, Garetius, Lequien,
 Holstenius; ex quibus Holstenius disertè affirmat vulgo
 male appellari Carpathium. Allatius autem hanc vide-
 tur dirimere controversiam. Ille enim in citata de Phi-
 lonibus diatriba, allato epistolæ Epiphanii ad Joan-
 nem Hierosolymitanum loco quem superius attuli-
 mus, ubi sanctus ille doctor mentionem facit Philonis
 episcopi, subdit: *Adverte, lector, Philonem hunc fuisse*
episcopum regionis quæ proxima erat parochiæ Epi-
phanii, scilicet in eadem insula Cypri in civitate Car-
pasii: nec obstat cognomen Carpathii. Licet enim
Carpathius a Carpatho prope Chium insulam a Cypro
distante, si geographis credimus (a qua et natum
adagium ὁ Καρπάθιος τὸν λαγῶν, et mare ipsum
Carpathium cognominatum) videatur deductum;
et a Carpasio Cypri, vel Καρπασία, vel Καρπασεία,
vel Καρβασία, Carpaseotes, sive etiam cum Theo-
pompo Carpasseus dicatur: tamen scias hoc Carpa-
sium a nonnullis et præcipue Xenagora Carpathum
appellatum, a quo sine dubio Carpathius fit. Stephan-
us: Καρπάσια πόλις Κύπρου, ἣν Πυγμαλίων ἔκτι-

(a) Præfat. ad comment. Epiphani. pag. 26.

σεν, ὡς Ἑλλάνικος ἐν *Κυπριακοῖς*. Διονύσιος δὲ διὰ διωθόγγου Καρπάσειαν αὐτὴν φησιν ἐν τρίτῳ *Βασσαρικῶν*.

Ἡδ' ὁπόσοι *Κινύρειοι* ἤδ' αἰπεινὴν *Καρπάσειαν*. Ἔστι καὶ νῆσος *Καρπάσια* κατὰ τὴν ἄκραν τὴν Σαρπηδονίαν. Ξεναγόρας δὲ *Κάρπαθον* αὐτὴν καλεῖ. Δημήτριος δὲ ὁ Σαλαμίνιος *Καρβάσιαν* φησιν, ὅτι πρὸς τὸν καλούμενον ἄνεμον κεῖσθαι δοκεῖ. Hactenus Allatius, qui versum ex Dionysio allatum a Stephano sanum exhibet, ut est in editionibus quæ Berkelianam præcesserunt, in qua ipse Berkelius in textum admisit suam emendationem, qua versum illum depravavit. Edidit enim

Ἡδ' ὁπόσοι *Κινύρειοι* ἢδ' αἰπεινὴν *Καρπάσειαν*, et sic tertium et quintum claudicare facit pedem. Illa autem litterarum metathesis in voce *Καρπάσειαν* eadem est, quam Homerus adhibuit *Iliad.* B, vers. 676 :

Οἱ δ' ἄρα *Νίσυρον* τ' εἶχον, *Κάρπαθόν* τε *Κασόρ* τε. Sed hoc ἐν παρόδῳ.

Cæterum in his duabus questionibus : 1° num commentarius Latinus e Vaticana bibliotheca prolatus vere sit Epiphani; 2° num Philo Carpathius quem Suidas tradit scripsisse in *Cantica cantico-*rum, idem sit qui Carpasius cujus nomen præferunt codices Græci; quæ sunt a me hactenus disputata, satis esse lectoribus arbitror, quo suam ferre sententiam possint, vel adhuc non liquere pronuntient.

III. De Philone ejusque commentario disserui. Nunc, quod initio proposui, de ejusdem interpretationibus dicendum est. Epiphani Latinum commentarium in adnotationibus quas ad Philonis textum adjeci, *veterem interpretationem* voco, et qui eam composuit, brevitatis tantummodo gratia, *veterem interpretem* appello. De quo interprete, si quidem sit Epiphanius Scholasticus quem Cassiodorus loco supra citato commemorat, illud mihi in mentem venit, quod de illo judicavit Huetius *De interpretatione* libro secundo : Epiphanius, inquit, Scholasticus Socratem, Sozomenum et Theodoretum Latine exponens, nomen suum inter doctos traduxit. Græca siquidem vix assecutus est; et si quæ forte intellexit, ea ne a posteris intelligerentur, obscura, barbara et dissipata oratione perfecit. Quod ergo, dum in epitomen a Cassiodoro contrahitur, damnum, ut fit, passus est, aliarumque ipsius interpretationum quas bene multas recenset Cassiodorus, jacturam sine stomacho feramus. Et certe Cassiodorus melius consulis scriptoribus Græcis quos in Latinum verti curavit, si semper Aniano usus esset interprete, cujus operam in vertendis quibusdam S. Chrysostomi homiliis merito idem Huetius summopere laudat. Cæterum Epiphanius Scholasticus, in hac sua Philoniani commentarii interpretatione, multis

¹⁰ Rom. vi, 9.

(a) Prodiit Parisiis ex officina Wescheliana ann. 1557. Recusa deinde fuit in *Biblioth. PP.* curante le la Bigne edit. 1 in Appendic. Et in edit. 2 et

A in locis contractiores exhibet explanationes, quæ sunt in Græco Philonis commentario; sæpe addit quæ sententiam ipsam Philonis vel obtundunt, vel evertunt, vel errore aliquo inficiunt. Exemplo sint illa pag. 14, lin. 17, *Non enim solvi velut ebrietas, ut obscuratus quis corrumpat*, etc. Locus est in Græco Philonis commentario num. 11 : Οὐ γὰρ λύει με ὥσπερ ἡ μέθη τοῦτο πόμα, x. τ. λ., quorum sententiam dolebis ab interprete enervatam pag. 17, ad illa verba : *Ideo adolescentulæ dilexerunt te*, explanationis Philonianæ sensum num. 4, non est assecutus. Sic pag. 22, lin. 13 : *Non enim erat sensibile quod dicebat, sed de isto erat solé*, etc., quæ quidem inter se pugnant. Confer cum his Græca Philonis num. 12, et pag. 23, lin. 15, *Ubi enim puritas est, illic increpatio quoque subsequitur*; quo quid absurdius? puritas enim nulli increpationi potest esse obnoxia. Vide etiam hominis inscitiam, qui pag. 89, vertens Græca, quæ sunt apud Philonem num. 203 : Αὐτὸς δέδεται ἐν παραδρομαῖς, οὐκ ἀνάγκης δεσμοῖς, ἀλλ' ἐκουσίῳ φιλανθρωπίας χρηστότητι, scribit : *Vinctus est autem ipse non sponsæ suæ necessitate, sed voluntate clementiæ*. Atqui Ecclesiæ sponsæ id maxime opus fuit, ut Christus pateretur. Et pag. 49, iidem addit quæ absunt a Græco textu, et apta sunt insinuando errori, Ecclesiam scilicet constare solis electis. Græca enim sunt num. 88 : Ἐπειδὴ γὰρ περὶ τῆς πληθύος εἶπε τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ἐντὸς οὗτης τοῦ Μονογενοῦς, φησὶ, x. τ. λ., quæ sic Latine reddita sunt : *Quia enim de multitudine dixit Ecclesiæ quæ constat in suis electis, istos intra Unigenitum esse demonstrat dicens*, etc. Eorum vero quæ apud Philonem leguntur num. 34 : Ἐπειδὴ γὰρ αἱ δοκοὶ τῶν φατνωμάτων εἰσιν ἐσώτεραι, x. τ. λ., versio plane insulsa, et omni sensu carens pag. 30 : *Quoniam igitur tigna trabibus componuntur atque celantur, pulchritudo vero domus trabibus indicatur*, etc. Nec sine stomacho legi potest locus ille pag. 36 in fin. de Christo : *Jam enim nec mortem pro nobis suscepit, cum semel passus sit, secundum quod sanctus dicit Apostolus : « Mors ei ultra non dominabitur »*, etc. Sed hæc ex plurimis quæ tum a veritate tum a recta interpretandi ratione longissime aberrant, cum iis non multis conjuncta quæ in adnotationibus attulimus, satis esse possunt indicio, quam abnormis, quam infida, quam horrida denique et incompta sit Latina illa Philoniani commentarii vetus interpretatio.

IV. Jam vero de Stephano Salutato ejusque versione, si ea tamen appellanda sit versio, loquamur (a). Neque enim, ubi vult Philonem repræsentare, agit partes fidi interpretis, cujus est reddere verba ipsa, et eodem ordine, ubi id non impediatur utriusque sermonis Græci et Latini diversa indoles

3, tom. 1. Et in *Biblioth. PP. Lugdunen.* tom. V, pag. 661.

et discrepantia, seu se ut oratorem gerit. Quinimo cum in collatione pergerem Græci cum Latino commentario, videbam Salutatum brevitatis Philonianæ fortasse pertæsum, lineas usque audacius transilire; multa non de verbis solum, sed de sententiis demere; longe vero plurimas explanationes, quas frustra in Philone quæras, inserere, quo pleniore cum commentario ipse prodiret in publicum; eoque in suis additionibus esse copiosorem, quo ulterius in sua illa, si talem dicere fas est, interpretatione procederet. Illud tamen affirmare non dubitaverim, si non totum commentarium Philonis, maximam tamen ejus partem in suo illo commentario reperiri, sed tam multis quæ largissima adjecit manu oppressam, vix ut appareat. Possum Philonis, ut ita dicam, frustra, ubi ea Salutatus collocavit, indicare. Cæterum Salutatus lectores suos ludos facit, cum in sua *Epistola ad Nicolaum Bargilesum presbyterum Bononiensem* scribit: *Non unus mihi Philo, sed plures mihi videntur, qui hosce commentarios in Canticum canticorum consecerint. Nam quod Philonis nomine circumfertur, apud Græcos breve admodum est. Sed sunt qui velint ab Eustathio quoque et Eusebio (quorum rogatu Philo ipse commentarium hunc consecerat) interpretatum esse, unumque de tribus esse conjunctum.* At quamnam illi fidem habebimus, qui de duobus illis commentariis testem proferat neminem? nullum nominet codicem, ubi commentarium illum ex tribus conflatum repererit? cumque miscellaneum illum ex pluribus compactum, Græce scriptum esse existimari oporteat, quem Salutatus a se Latine versum profert in lucem; cur tam multa in ea versione occurrunt quæ nihil oleant Græcitatæ, sed primitiva ex Latino fonte deducta esse appareant? Præterea multa Philonis non exigua fragmenta male assuta suis additionibus exhibet Salutatus, multa ex D. Gregorio Magno etiam desumpta, quod jamdudum a pluribus est animadversum: ut ejus nequeam satis mirari rationem, qui Philonis genuina præfatione, eaque integra retenta, pluribusque itidem Philonianis explicationibus inter multo plura additamenta sua insertis, audacter ejusmodi *ἡρώδης* Philonis nomine lectoribus suis propinare sit ausus. Illum suscepisse suspicor Philoniani commentarii versionem: cumque suæ interpolandi libidini ubique nimium se animadverteret indul-
sisse, et commentarium qui propter ejus brevitatem

A tem a Suida nominatur ὑπόμνημα, in immanem magnitudinem excrevisse: ut aliquam scriptioni suæ conciliaret fidem, fabulam illam commentus est de duobus commentariis Eustathii et Eusebii cum Philoniano commistis et in unum conflatis.

De Græci commentarii ætate, sive illum Philo Carpasius, sive Carpathius conscripserit, dubitari non potest fuisse compositum ante Cosmam Ægyptium, qui, ut supra dictum est, ex Philone tria attulit loca in sua *Topographia Christiana*. Scripsisse autem Cosmam suum opus anno 535 probat Mont-fauconius (a). Qui Philoni Carpasio commentarium hunc tribuendum existimaverint, ii censeant oportet, scriptum esse vel desinente sæculo quarto, vel ineunte quintò. Et Oudinus idcirco de Philone Carpasio ejusque scripto in *Canticum canticorum* mentionem facit ad annum Christi quadringentesimum. Ejusdem commentarii quis usus esse possit ad confirmanda quædam catholicæ fidei dogmata, docet cl. Fogginius in præf. ad comment. Epiph. p. 40 et sequent., ubi multa docte et erudite disputat, quæ qui legerit, ea se legisse non penitebit.

V. Denique in hoc Græco Philonis commentario evulgando quid operæ ipse impenderim, paucis expediā. Codices duos Barberinum et Vallicellanum, quorum ille in fine, hic in principio et fine mutilos est, inspexi, et cum iis meum codicem quam diligentissime contuli. Hos enim tractare meo mihi licuit arbitrato: cæteros non item, Mutinensem, Theatinum, Auximanum; sed quibusdam in locis in quibus hærebam, ab amicis Græcarum litterarum peritis inspiciendos curavi. Hos autem omnes esse comperi nimis multis erroribus maculosos; quibus fortasse veterem ipsum interpretem, et Stephanum Salutatum suspicor non habuisse meliores. In adnotationibus, mei codicis, qui plurimis in locis est depravatus, errores, adhibitis quos dixi codicibus, emendavi; et ubi locum aliquem in omnibus codicibus corruptum deprehendi, conjectura illum restituere studui. Philonianas sacri textus lectiones cum Vaticanæ editionis lectionibus, aliisque variantibus a Lamberto Bosio in sua editione Veteris Testamenti Græci adductis, accurate contuli; et quid in quoque loco Philo a cæteris variet, in iisdem adnotationibus diligenter exposui. In Latina denique versione, quam e regione Græci textus apposui, magis mihi fidelitas curæ fuit, quam elegantia.

(a) Præfat. ad Cosm. Ægypt. cap. 1.

ΦΙΛΩΝΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΟΥ ΚΑΡΠΑΣΙΟΥ

ΣΥΝ ΘΕΩ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΑ ΑΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΣΜΑΤΩΝ

Πρὸς Εὐστάθιον πρεσβύτερον καὶ Εὐσέβιον διάκονον.

PHILONIS EPISCOPI CARPASII,

DEO JUVANTE,

ENARRATIO IN CANTICUM CANTICORUM

Ad Eustathium presbyterum et Eusebium diaconum.

Quemadmodum equum sessor ad cursum pedibus A fodiens, etiam detrectantem, celerem reddit, ut recta ingrediatur via: sic exiguo sensu præditam mentem meam speciosis duorum punctam sanctorum virorum pedibus, quorum alter presbyter, diaconus alter, ad spiritualem viam enarrationis in *Cantica canticorum* stimulari videbam. Cum igitur intolerabiliter urgear, ut a segnitie, unde vix est exitus, emergam; utrumque vestrum oro, ut me subditis non modo stimulis ad hujus enarrationis cursum excitetis: sed precibus etiam ad rectum iter quasi freno mentem regalis meam, ut recta decursa via et inculpabili itinere defuncti, et verbum sanum et irreprehensibile » juxta Apostolum »

Ὡςπερ ἵππον εἰς ἐλασίαν ἐπιδάτης ποσὶν ὑπονύτων, καὶ μὴ βουλόμενον ὠκύποδα καθιστᾷ τὴν εὐσταθὴ ὁδὸν βαδίζειν (1)· οὕτω καὶ τὸν ἡμέτερον πενηχρόφρονα νοῦν ὠραίοις (2) ποσὶν ἐλαύνεσθαι νυττόμενον ἐώρων δυοῖν ἀνδρῶν, πρεσβυτέρου μὲν (3) ἐγὼς, θατέρου δὲ διακόνου, εἰς τὰ ἄσματα τῶν ἁσμάτων τὴν πνευματικὴν τῆς ἐρμηνείας πορείαν, ἐλαυνόμενος ἀνεκδάτοις (4) ἵστασθαι τοῖς ἔκνοις ἀστέκτως (5). Παρακαλῶ δὲ ἄμφω τοὺς αὐτοὺς μὴ μόνον ὑπονύττειν καὶ διεγείρειν ἐπὶ τὸν τῆς ἐρμηνείας δρόμον, ἀλλὰ καὶ δι' εὐχῆς (6) πρὸς τὰ εὐθὴ τὸν νοῦν χαλιναγωγῆσαι, ἵνα τὴν εὐθείαν (7) δραμόντες, ἀμειπτόν τε πορείαν βαδίσαντες, καὶ « λόγον ὑγιῇ καὶ ἀκατάγνωστον, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον, θέμενοι, Κύ-

11 Tit. II, 8.

(1) Codex Barb. τὴν εὐσταθὴ τε ὁδὸν βαδ. ἐλαύνει. Sed vocis εὐσταθὴ τε deleta est vetustate prior syllaba, atque error est in accentu. Codex Auxim. τὴν εὐσταθὴ τε ὁδὸν, nec habet ἐλαύνει. Lectio quæ in textu, eadem est quæ in cod. Theat.

(2) Ὠραίοις. Alludit ad illud D. Pauli, Rom. x, 45. In veteri versione quæ Romæ prodiit typis impressa anno 1750, sive sit error operarum, sive ita habeat codex unde fuit exscripta, legitur « speciosius. » Legendum « speciosis. »

(3) Additum μὲν ex cod. Theat.

(4) Ἀνεκδ. Deleta erat in cod. Barb. Meus cod. habet ἀνεκδάτοις. Itaque legendum censeo ἀνεκδάτοις.

(5) Hanc vocem in cod. Barb. deletam, et in meo

vix indicatam primis litteris ἀστέ... restitui ex cod. Theatino. Cæterum locus est, opinor, paulo implicatior et fortasse depravatus. Steph. Salutatius verba non persequitur, ac propterea facile inde se extricat: vetus vero interpres vult quidem persequi verba, sed ejus versio ipso Græco textu est impeditior. Legere malim, et interpungere, πρὸς τὴν εἰς τὰ ἄσματα τῶν ἁσμάτων πνευματικὴν τῆς ἐρμηνείας πορείαν. Ἐλαυνόμενος οὖν ἀστέκτως ἀνεκδάτοις ἀνίστασθαι ἔκνοις, παρακαλῶ ἄμφω, x. τ. λ.

(6) Δι' εὐχῆς. Ex codd. Auxim. et Theat. Nami in Barb. litteræ omnes deletæ: meus cod. hic lacunam habet.

(7) Codex Barb. et meus habet εὐθ. . . integram vocem restitui ex cod. Theat.

ριον ἐπιβάτην ἔχοντας, εἰς τὴν τῶν μακαρίων καὶ ἀθάνατον (8) εἰσελεύσομεν πόλιν. Οὐ γὰρ ἐξ ἑαυτῶν ἔχοντές τι, ἀλλὰ τῷ δίδοντι τὰς χάριτας ὁμολογούντες, εἰς τὸ προκείμενον ἴωμεν. Ἀφιερώσας (9) γάρ τις τῷ Θεῷ τὸ ἑαυτοῦ φρόνημα, καὶ τὴν ἐννοίαν ἀπαλλάξας τῶν γηίνων ἐνθυμημάτων, ὅλον τὸν νοῦν ἀναθεῖς τῷ Θεῷ (10), καὶ τῇ τῆς σωφροσύνης ἀρετῇ κεκοσμημένος τὴν ψυχὴν, καὶ στέφανον οὐράνιον δεξάμενος χαρίτων τῇ ἑαυτοῦ κορυφῇ, οὕτως ἐφαπτεσθῶ (11) τῆς ἁγίας τῶν πνευματικῶν Ἀσμάτων Γραφῆς. Καὶ αὕτη γὰρ ἡ ἐπιγραφή (12), τοῖς τῶν λογισμῶν ἔχουσιν εὐθὴ (13), ἀπαλλάττει μὲν εὐθὺ σαρκικῶν ἐννοιῶν τοὺς ταύτην ἁγίαν μετιόντας Γραφῇ. Οὐ γὰρ ἀπλῶς Ἀσματα προγέγραπται, ἢ λέγεται ἢ προσαγορεύεται (14), ἀλλὰ Ἀσματα ἁσμάτων ἵνα ἀκούσας Ἀσματα ἁσμάτων ὑπομνησθῆς (15) τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων· οὐ μόνον γὰρ Ἀσματα ἁσμάτων ἔχομεν, ἀλλὰ καὶ Ἅγια ἁγίων, καὶ Σάββατα σαββάτων. Ὡς περ οὖν Ἅγια τῶν ἁγίων μεζὼνὰ τινα μυστηριώδη καὶ ἀπόκρυφον ἔχει τὴν ἑαυτοῦ ἐν αὐτοῦ εἰσιόντος τοῦ ἀρχιερέως εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων· οὕτω καὶ τὰ Ἀσματα τῶν ἁσμάτων, πνευματικὴν καὶ βαθυτέραν τὴν τῶν τεθησαυρισμένων ἀγαθῶν ἐκδοσὶν εὔρεσιν ἔχει. Καὶ ὥς περ τὰ Σάββατα τῶν σαββάτων μεζὼνὰ τῆς παρούσης ἀναπαύσεως ἔχει (16) τὴν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἀνάπαυσιν (Σάββατα γὰρ σαββάτων τὰς μελλούσας ἐν τῷ ἐκείσῃ αἰῶνι ἀναπαύσεις, καὶ τὰς ἡτοιμασμένας τῆς ἀναπαύσεως ἐπαγγελίας τὴν ἁγίαν λέγειν πείσονται Γραφῇ. Ἐκείναι [17] γὰρ Σάββατα σαββάτων, αἱ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀναπαύσεις, καὶ εὐωχίαι τῶν ἐνταῦθα Σαββάτων, τούτεστι τῶν ἁμαρτημάτων ἀργίας. Οἱ γὰρ ἐνθάδε ἀπὸ ἁμαρτημάτων ἀργίσαντες (18), τὴν τελείαν ἀνάπαυσιν ἐν τῷ αἰῶνι εὐωχηθήσονται)· ὥς περ οὖν τὰ Σάββατα ἐκείνα πολλῶν μεζὼνὰ τούτων τῶν Σαββάτων, οὕτω καὶ τὰ Ἀσματα τῶν ἁσμάτων μεζὼνὰ τινα καὶ πνευματικὴν ἔχει τὴν ἀγωγὴν παρὰ τὰ ἐν ταῖς ἄλλαις Γραφαῖς γεγραμμένα ἅσματα. Πολλὰ γὰρ ἅσματα ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς γέγραπται. Καὶ ἴδε τὴν Μωσέως ῥῆσιν, « Ἀσώμεν τῷ Κυρίῳ, » λέγουσαν· « ἐνδόξως γὰρ δεδῶσται, » καὶ ἄλλα ὅσα (19) εὐρήσεις ἐν τῷ νόμῳ

A adhibentes, Domino sessore ac duce, in beatam immortalemque civitatem invehamur. Non enim ex nobismetipsis quidquam habentes, sed gratiam ei qui dat, referentes acceptam, ad propositum accedamus. Ut enim suum quisque animum Deo consecraverit, et mentem a terrenis cogitationibus liberarit, et temperantiae virtute ornatum animum gerens, caelestem suo capiti gratiarum coronam acceperit : ita sanctam spiritualium Canticorum Scripturam attingat. Quibus enim rectae cogitationes sunt, eos, cum ad sanctam hanc Scripturam accesserint, ipsa inscriptio carnalibus statim cogitationibus liberat. Non enim simpliciter inscribitur, Cantica ; sed *Cantica canticorum* ; ut cum audias Cantica canticorum, tibi in memoriam veniant Sancta sanctorum. Non enim tantummodo Cantica canticorum habemus, sed etiam Sancta sanctorum, et Sabbata sabbatorum. Quemadmodum igitur Sancta sanctorum maiorem quamdam et mysticam absconditamque dignitatem habent ; cum semel tantum in anno ingrederetur pontifex in Sancta sanctorum : ita Cantica canticorum spirituales et profundiores reconditae intelligentiae inveniendum habent thesaurum. Et quemadmodum Sabbata sabbatorum maiorem quam quae nunc quies est, futurorum quietem bonorum habent (futuram enim bonorum in illo saeculo quietem, et praeparatas quietis promissiones mihi persuasum est nominari a sancta Scriptura Sabbata sabbatorum. Illic enim sunt Sabbata sabbatorum, nimirum futuri saeculi requies caelestesque dapes, provenientes ex his Sabbatis quae sunt apud nos, id est ex cessatione a peccatis. Qui enim in praesens a peccatis cessaverint, perfecta quiete in futuro saeculo perfruentur) : quemadmodum igitur illa Sabbata multo sunt his Sabbatis praestantiora ; ita Cantica canticorum maiorem quamdam et spirituales habent iucunditatem praecantibus quae in caeteris Scripturis scripta reperiuntur. Plura enim in sanctis Scripturis cantica scripta sunt. Vide canticum Moysis : « Canteamus Domino, » ait ; « gloriose enim glorificatus est ; » et caetera quae in lege reperies cantica et odas

¹¹ Exod. xvi, 1.

(8) Lege ἀθανάτων. Theat. ε.ς τὴν μακαρίαν καὶ ἀθάνατον εἰσελάσομεν. Quam lectionem in versione secutus sum.

(9) Locum hunc legere est in Expositionibus in *Canticum cant.* Graece editis a Meursio Lugd. Bat. ann. 1617, pag. 9, lin. 13 a fine.

(10) Ὅλον τὸν νοῦν ἀναθεῖς τῷ Θεῷ. Haec absunt ab Expositionibus Meursianis, et delenda videntur, ut supervacaneum glossema.

(11) Sic restitui ex cod. Theat., et sic postea reperi in Expositionibus a Meursio editis. Barb. habet ἐφαπτεσθαι· meus habet ἐφάπτεται.

(12) Sic Theat. At Barb. et meus περιγραφῇ.

(13) Lacunam mei cod. et Barb. ex Theat. implevi. Caeterum legendum videtur τοὺς τῶν λογισμῶν ἔχοντας τὰ εὐθὴ.

(14) Ἥ λέγεται, ἢ προσαγορεύεται. Haec non agnoscit vetus interpres, et delenda videntur ut

D glossemata

(15) Codd. Barb. et Auxim. habent ὑπομνησθεῖς Theat. habet ὑπομνησθῆς. Itaque emendavi ὑπομνησθῆς.

(16) Ἐχει, quae vox deest in meo cod. et in Barber. supplavi ex Theat.

(17) Legendum censeo ἐκεῖ. Vetos interpres e-gisse videtur ἐκεῖ· ait enim : « Illic enim Sabbata sabbatorum futuri saeculi requies, et praesentium cumulatatio Sabbatorum horum, quae hic aguntur peccatorum segnitie, reperitur ; qui enim hic in peccata pigri sunt, futuro saeculo perfecta requie perfruentur. » Quae referre huc volumus ; idque subinde, ut res tulerit, faciemus, ut habeat lector, quid de tali interprete existimet.

(18) Lege ἀργίσαντες.

(19) Sic Theatinus. At meus, et Barber. habent ἄλλας ὅσας.

Vide Isaiae canticum et odem ¹² : « Cantabo dilecto canticum dilecti vineae meae. » Vide odem quam cecinit Anna ¹³ : « Confirmatum est, » ait, « cor meum in Domino. » Vide quaecunque sunt in Psalmis cantica : « Cantate Domino canticum novum ¹⁴, » et quaecunque alia in Scripturis repereris cantica : sed majore et excelsiore dignitate, quemadmodum Sancta sanctorum et Sabbata sabbatorum, praedita sunt Cantica canticorum. Jam vero mihi sacrae hujus et profundae inscriptionis Canticorum intelligentiam diligenter perquire. Cur non dixit : Cantica canticorum quae condidit vel cecinit Salomon, sed : Cantica canticorum quae sunt Salomonis? Cum enim Salomon interpretetur *pacificatus*, vel *pacificus*, propterea haec Cantica canticorum omni pacificato et ab offendiculis fornicatricis cogitationis semoto parata sunt. Qui enim suam mentem a carnalibus affectionibus non liberaverit, huic nulla sunt Cantica canticorum, neque Sancta sanctorum, neque Sabbata sabbatorum. Qui vero submotis offendiculis omnibus, legitimam exspectans pacem, suam ipsius mentem et corpus ad temperantiae virtutem converterit, illi sunt Cantica canticorum; qui nihil terrestre vel carnale cogitet, sed omnia quae scripta sunt, spiritualiter accipiat, et vera pace fruatur : « Pax enim, » inquit Scriptura ¹⁵, « diligenter legem tuam, et non est illis scandalum. » Quemadmodum vero domi sunt vestibula et atria et porticus et triclinia et conclavia illustria; eorum vero omnium intimum cubiculum quod thalamus appellatur, ubi sponsa cum sponso requiescens, secreta profundae intelligentiae cum eo confert : ita in Canticis canticorum sancta sponsa Ecclesia profundos et mysticos fidei sermones cum suo sponso confert, et ait :

CAP. I.

I. VERS. 1. *Osculetur me ab oculis oris sui.*

Tanquam paranympis, ut ita dicam, a caelesti sponso missis ad charissimam sponsam, eique pulchritudinem sponsi narrantibus (sic enim ad eam inclamat Isaia ¹⁶ : « Iste speciosus in stola; » et rursus alius dicit ¹⁷ : « Speciosus forma prae filiis hominum; » atque iterum alter consilium dat, et dicit : « Amicus fidelis, protectio fortis ¹⁸ : amicus fidelis, pharmacum vitae ¹⁹ : fideli amico non est compensatio ²⁰; » et David ita eam alloquitur :

¹² Isa. v, 4. ¹³ I Reg. ii, 4. ¹⁴ Psal. xcvi, 97, et cxlix, 4. ¹⁵ Psal. cxviii, 165. ¹⁶ Isa. lx, 4. ¹⁷ Psal. cxlv, 3. ¹⁸ Eccli. vi, 15. ¹⁹ ibid. 16. ²⁰ ibid. 15.

(20) Sic scribendum, non ut habent codices, *h*sen.

(21) Barb., Auxim. et meus male *ἀκρίβασε*. Theat. *ἀκρίβασαι* δέ μοι. Mallem *ἀκρίβωσαι*.

(22) Theat. ὑπογραφῆς. Meus et Barber. ἀπογραφῆς.

(23) Sic emendavi. Meus et Barber. ποθείσας.

(24) Auxim. καὶ τῆς σωφροσύνης περιστρέφαι ἀρετῇ. Theat. habet περιστρέφῃ. Lego περιστρέφῃ,

ἄσματα καὶ ψόδας. Ἴδε καὶ τὸ Ἑσάτου ἄσμα καὶ ψόδην· « Ἄσω δὲ τῷ ἡγαπημένῳ ἄσμα τοῦ ἀγαπητοῦ τῷ ἀμπελώνι μου. » Ἴδε τὴν ψόδην ἣν ἤσεν (20) Ἄννα, « Ἑστερεώθη, » λέγουσα, « ἡ καρδία μου ἐν Κυρίῳ. » Ἴδε τὰ ἐν Ψαλμοῖς ἄσματα ὅσα ἐστὶν· « Ἀσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν· » καὶ ὅσα ἔτερα εὐρήσεις ἐν ταῖς Γραφαῖς ἄσματα· ἀλλὰ μείζονι καὶ βαθυτέρῳ τιμῇ, ὥσπερ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, καὶ τὰ Σάββata τῶν σαββάτων, ἐτιμήθη καὶ τὰ Ἄσματα τῶν ἁσμάτων. Ἀκρίβασαι (21) δὲ μοι τὸν νοῦν τῆς ἱερᾶς ταύτης βαθυτέρας τῶν ἁσμάτων ἐπιγραφῆς (22). Πῶς οὐκ εἶπεν· « Ἄσματα ἁσμάτων, ἃ ἐποίησε Σαλωμών, ἢ εἴπε Σαλωμών· ἀλλὰ· Ἄσματα ἁσμάτων, ἃ ἐστὶ τοῦ Σαλωμών; Ἐπειδὴ γὰρ Σαλωμών *εἰρηνεύμενος* ἐρμηνεύεται, ἢ *εἰρηνεύων*, διὰ τοῦτο ταῦτα τὰ Ἄσματα ἁσμάτων παντὶ τῷ *εἰρηνευομένῳ*, καὶ σκανδάλων πορνικῆς ἐννοίας ἀπηλλαγμένῳ ἡτοίμασται. Ἐάν γάρ μή τις τὸ ἑαυτοῦ φρόνημα τῶν σαρκικῶν ἀπαλλάξῃ παθῶν, οὐκ ἐστὶν αὐτῷ τὰ Ἄσματα τῶν ἁσμάτων, οὔτε τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, οὔτε τὰ Σάββata τῶν σαββάτων. Ἐάν δέ τις παρωσάμενος πάντα τὰ σκάνδαλα καὶ τὴν ἐννομον ποθήσας (23) εἰρήνην, τὸ ἑαυτοῦ φρόνημα καὶ τὸ σῶμα τῇ τῆς σωφροσύνης περιστρέφῃ ἀρετῇ (24), αὐτῷ ἐστὶ τὰ Ἄσματα τῶν ἁσμάτων, οὐδὲν γήινων ἢ σαρκικῶν νοοῦντι, ἀλλὰ πάντα πνευματικῶς τὰ γεγραμμένα δεχομένῳ, καὶ ὄντως *εἰρηνευομένῳ*. « Εἰρήνη γάρ, » φησὶν, « τοῖς ἀγαπῶσι τὸν νόμον σου, καὶ οὐκ ἐστὶν αὐτοῖς σκάνδαλον. » Ὅσπερ δὲ οἴκου εἰσὶ προπύλαια, καὶ πυλῶνες, στοαὶ τε καὶ τρίκλιντοι καὶ οἶκοι περιφανεῖς· τοῦτων δὲ πάντων ἐσώτατόν ἐστι ταμεῖον (25), ὁ προσαγορευόμενος κοίτων, ἐν ᾧ ἡ νόμφη μετὰ τοῦ νυμφίου ἀναπαυομένη, καὶ τὰ ἀπόκρυφα τῆς βαθείας αὐτῶν (26) γνώσεως προσλαλεῖ· οὕτω καὶ ἐν τοῖς Ἄσμασι τῶν ἁσμάτων ἡ ἁγία νόμφη Ἐκκλησία τὰ βαθέα καὶ μυστηριώδη τῆς πίστεως ῥήματα τῷ ἰδίῳ προσλαλεῖ νυμφίῳ, καὶ φησι·

KEΦ. Α'.

Α'. Στ. α'. *Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ.*

Ὅσα νυμφαγωγῶν, ὡς εἰπεῖν, παρὰ τοῦ ἐπουρανίου νυμφίου ἐπὶ τὴν τιμίαν νόμφην ἀπεσταλμένων, καὶ τοῦ νυμφίου τὸ κάλλος αὐτῇ διηγούμενων (οὕτως μὲν Ἑσάτου βούντος αὐτῇ· « Οὗτος ὥρατος ἐν στολῇ· » καὶ πάλιν ἄλλου λέγοντος· « Ὁρατός κάλλει παρὰ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων· » καὶ πάλιν ἑτέρου συμβουλευόντος, καὶ λέγοντος· « Φίλος πιστὸς, σκέπη κραταιά· φίλος πιστὸς, φάρμακον ζωῆς· φίλου πιστοῦ οὐκ ἐστὶν ἀντάλλαγμα· » καὶ τοῦ Δαβὶδ συν-

et sic legisse videtur vetus interpres, qui vertit, « suam animam simul et corpus castitatis virtute coronet. » Sic etiam habuisse putaverim in suo codice Salutatum; vertit enim : « Corpore castus et animo temperantiaeque viribus vallatus erit. »

(25) Hesych. ταμεῖον, θάλαμος.

(26) Legendum puto αὐτῷ. Sic paulo post τῷ ἰδίῳ προσλαλεῖ νυμφίῳ.

ομιλοῦντος (27) αὐτῇ· « Ἀκούσον, θύγατερ, καὶ ἴδε, A καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου· καὶ ἐπιλάβου τοῦ λαοῦ σου (28), καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου· καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου, ὅτι αὐτὸς ἐστὶ Κύριός σου· » καὶ πάλιν Ἡσαίου τὸν ἔννομον τιμῶντος γάμον, καὶ λέγοντος αὐτῇ· « Ὅν τρόπον εὐφρανθήσεται νυμφίος ἐπὶ τῇ νύμφῃ, οὕτως εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ σοί »· ὥσπερ οὖν τούτων ἐνωτισμένη καὶ ἄλλων ὁμοίων ἢ καλουμένη νύμφη (29), ἀναφωνεῖ καὶ λέγει· Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ. Σὺ γοῦν, πᾶς ὁ ἀχρώμενος τῶν πνευματικῶν ἡμάτων, ὅτι φιλημα πνευματικὸν καὶ ἀχραντὸν τῆς σαρκὸς ἀκούεις φιλημα, μὴ τιτρώσκου τὴν διάνοιαν ταῖς τῆς σαρκὸς ἡδοναῖς. Φιλημα γὰρ πνευματικὸν φιλημάτων σαρκικοῦ πολὺ καὶ ἀσυγκρίτως διενήνοχε, καθάπερ ἡ ἡμέρα τῆς νυκτὸς φωτὶ ἐπερίσσευσεν. Ὡσπερ γὰρ ἐστὶ σῶμα ψυχικόν, B καὶ ἐστὶ σῶμα πνευματικόν· οὕτως ἐστὶ φιλημα σαρκικόν, καὶ φιλημα πνευματικόν. Ἀλλὰ τὸ μὲν σαρκικὸν ἐπίγειον· τὸ δὲ πνευματικὸν ἐπουράνιον. Ἡ τοίνυν ἐπὶ γῆς φίλια (30) ἐπιμιξέσθαι καλοῦ τε καὶ κακοῦ. Καλὴ γὰρ ἡ περὶ γάμον φίλια, κακὴ δὲ ἡ περὶ πορνείαν. Οὐ γὰρ πρὸς μόνας τὰς ὑπὸ Θεοῦ συζευθείσας αὐτοῖς νομίμως γαμετὰς ἔλκονται πάντες τῷ πόθῳ (τοῖς δ' ἀρκουμένοις τούτῳ, ἀγαθόν [31]· ἐξ ἀγαθοῦ γὰρ ὁ γάμος)· ἀλλὰ πολλοὶ καὶ μετὰ ἀνομίας κλειψιγάμοις εὐναῖς συμπλέκονται, δεινотάτῃ φίλιᾳ οἰστηλατούμενοι· ἥτις αὐτοῖς εἰς ἔχθραν μετατραπῆσθαι, ὅταν κατὰ πάντων τῶν κρυπτῶν ἐποπτικῇ τοῦ Θεοῦ κρίσει παραγίνεται ἐκάστη τὰ ἄξια ταμειύσασθαι. Ἡ δὲ ἀνωθεν καὶ περὶ τὰ ἄνω φίλια ἁγία ἐστίν, αἰωνίους τὰς γλυκύτητας ἔχουσα, ἀκαταπαύστους τὰς εὐφροσύνας βρούσα, ἀπεραντοὺς τὰς εὐωδίας πνέουσα, ἐρρήτους τὰς δόξας ἔχουσα, ἰσαγγέλους τὰς τιμὰς φέρουσα, αὐτὸν τὸν ἀγαπήσαντα ἡμᾶς Κύριον ἡμῖν ἐσοπριζούσα, τὴν πρὸς τὸν Δεσπότην παρῆρσιαν προξενούσα, τὸ ἱσθόρπον τῆς δικαιοσύνης ἐπάγουσα, καὶ ἐπὶ γῆς καὶ ἐν οὐρανοῖς τιμὴν καὶ δόξαν φέρουσα. Ἀχέκας φιλημάτων καὶ φιλημάτων διαφορὰν καὶ διάκρισιν (32)· Ἰνῶθι τὸ διάφορον, ἐκλεξαί τὸ κρεῖττον, φύγε τὸ βλάπτον, κρατεῖ τὸ σωζόν (33).

Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ· τουτέστιν, ὁ Υἱός. Ἄνω τῆς διανοίας τὸ ὄμμα· οὐ γὰρ σαρκικὸν τὸ λεγόμενον, ἀλλὰ πνευματικὸν τὸ προφητευόμενον. Οὐ βούλεται γὰρ (34) διὰ μόνου στόματος προφητῶν διδασθῆναι· ἀλλ' αὐτὸς, φησὶν, ἐγγισάτω καὶ διδασάτω με Υἱός. Μεγάλῃ γὰρ (35) D

« Audi, filia : et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum et domum patris tui : et concupiscet rex pulchritudinem tuam, quia ipse est Dominus Deus tuus » : et rursus Isaias legitimas honorans nuptias, dicit ei » : « Quemadmodum lætabitur sponsus in sponsa, sic lætabitur Dominus in te » : quasi igitur his aliisque ejusmodi sermonibus sponsa præbens aures clamat, et dicit : *Osculetur me ab osculis oris sui*. Tu igitur, quisquis Cantica canticorum audis, quando spirituale et ab omni carne purum osculum audis, noli mentem carnalibus lædere voluptatibus. Osculum enim spirituale carnali osculo multo est et sine comparatione præstantius, sicut dies noctem lumine superat. Quemadmodum enim corpus est animale, et corpus spirituale » : ita osculum est carnale, et osculum spirituale. Verum carnale terrestre est ; spirituale est cœleste. Amor igitur in hac terra promiscue est tum boni tum mali. Bonus enim est amor in nuptiis, improbus in fornicatione ; non enim omnes desiderio ad solas trahuntur uxores, quæ illis a Deo legitime sunt conjunctæ ; et iis quidem qui eo contenti sunt, id bonum est : ex bono enim nuptiæ. Verum multi furtivo concubitu cum alienis uxoribus commiscuntur, nefario perciti amore ; qui quidem in odium illis vertet, cum Dei judicium occulta quæque perspicies advenerit, ut suum quo quisque dignus est, unicuique distribuat. Sanctus autem supernarumque rerum amor ille est, qui infinitas continet dulcedines ; qui gaudiis nunquam deficientibus scatet ; interminabiles odorum spirat suavitates ; ineffabilem habet gloriam ; honores affert angelicis honoribus pares ; ipsum Dominum qui nos dilexit, tanquam in speculo nobis aspiciendum exhibet ; fiduciam ad Dominum præbet ; æquitatem justitiæ affert ; et in terra et in cœlis honorem et gloriam parit. Audisti inter osculum et osculum differentiam et discrimen ? Nosce quid inter utrumque intersit : seligito quod melius est : fuge quod lædit : tene quod salutem parit.

Osculetur me ab osculis oris sui : scilicet Filius. Sursum erige mentis oculum. Non enim carnale est id de quo est sermo ; sed spirituale, quod propheticè dicitur. Non enim solummodo per os prophetarum doceri vult ; sed ipse, inquit, accedat et me doceat Filius. Gravis enim, aiebat quondam Eccle-

» Psal. XLIV, 10. » Isa. LXII, 5. » I Cor. xv, 44.

(27) Sic meus, et Barb. et Theat. In Vallicellan. συμβουλευόντος.

(28) Restitui σου, quæ vocula a meo cod. et Barb. abest.

(29) Vet. interpr. « evocata sponsa. » Sed ἡ καλουμένη νύμφη idem est ac simpliciter νύμφη. Vid. Comment. meum ad *Electr.* Sophocl., ad versum 232.

(30) Vallicell. φιλανθρωπία.

(31) Τοῖς δ' ἀρκουμ. τ. ἀγαθόν. Sic interpungendum ex Vallic. et Theat. τούτῳ τῷ πόθῳ. Barberinus, et meus habent τοῦτο, et pravam interpunctionem habent hujus loci.

(32) Vetus interpres vertit : « Audistis quidem osculi et oculi differentiam atque judicium. Cognosce discretionem. Elige quod melius est, » etc.

(33) Vetus versio quædam hic habet, quæ absunt ab omnibus Græcis codicibus.

(34) Restitui γὰρ ex aliis codd. Abest enim a Barb. et meo.

(35) Hæc in veteri versione reddita sunt perversissime : « Mater enim mea Ecclesia aliquando dicebat : Pusillis non salvabor ; magnam et perfectum medicum requiram, mero perfusa sum, tenebræ sunt lucernæ legis et prophetæ : ait enim : « Lucerna pedibus meis lex tua, et lumen semitis meis. »

sia, meus fuit morbus; tenuibus pharmacis non convalescam; magnum perfectumque medicum quæro : meræ mihi circumfusæ sunt tenebræ; lucerna, lex et prophetæ : « Lucerna » enim, ait Scriptura ³⁵, « pedibus meis lex tua, et lumen semitis meis : » sed non poterunt me illuminare, nisi perfectum mihi supervenerit lumen. Illud, splendoris excessu, tenebrarum excessum dispellet, viamque videbō quæ me rursus in paradysum ducat. Transcendit legem, superat prophetas; et interea dum oscula excipit Ecclesia, Unigenium orat. Os enim Dei, est Filius. Quamobrem cum Deus sit, Verbum appellatur : quoniam omnia quæcunque vult Pater, per Filium loquitur.

II. Quoniam bona ubera tua super vinum.

Duo ubera dicendum duo esse Testamenta, e quibus Ecclesiæ filii exsugunt mente, veluti lingua, verba veritatis, et in perfectam adolescent vitam atque ætatem. Hic potus vino præstantior est. Non enim e terra scatet, sed e cœlis descendit. « Expectetur » enim, ait ³⁶, « ut pluvia eloquium meum, et descendant ut ros verba mea. » Hunc potum qui in cœlestibus scopum habent, mente veluti lingua ex Scripturis sugunt, et tanquam in ventrem, ita in cor per pœnitentiam dolorum sedatricem demittunt peccatorum remissionem. Quemadmodum enim duo ubera cordi adhaerescunt, ita etiam duo Testamenta ex sancto Spiritu spiritualem nobis potum profundendo lætitiæ afferunt super vinum : Non enim me dissolvit ut ebrietas, ait Ecclesia, huiusmodi potus, ita ut obortis mihi tenebris concidam : inno gaudio quodam me impingat et fide confirmat, ne ad terram deiciar, sed in neutram partem inclinans, recta erga Deum consistam. Quemadmodum Jeremias ait ³⁷ : « Factus sum quasi vir contritus, et quasi homo captus a vino a facie Domini, et a facie decoris gloriæ ejus, » Dei eloquiorum gaudio supra modum percussus.

³⁵ Psal. cxviii, 105. ³⁶ Deut. xxxii, 2. ³⁷ Jer. xxiii, 9.

Salutatus ἀκρατον σκότος vertit, « intolerabiles tenebræ. » Minus bene derivasse videtur vocem ἀκρατον a κράτος.

(36) Vallicell. καταυγάσαι.

(37) Sic emendandus error codicum, qui habent τὸ σκότος.

(38) Male vet. interpres αὐτῷ jungit cum Μονογενεῖ· cum vertit barbare et sine sensu : « Et in ipso unigenito osculari. »

(39) Τοῦ ἀβεστ. a codd. Barb. et meo. Reposui ex eod. Vallicell. Anastasius Antiochenus lib. 1, qui est *De rectis dogmatibus* : Νοῦν δὲ φαμεν τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου, ἐν ᾧ Λόγος, μεθ' οὗ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, Πνεῦμα στόματος τοῦ Θεοῦ χρηματίζει. Στόμα γὰρ Πατρὸς ὁ Υἱός· « Mentem vero dicimus Patrem Verbi, in qua Verbum, cum quo Spiritus sanctus, Spiritus oris Dei appellatur. Os enim Patris est Filius. » Ex eod. lib. : Τοῦ δὲ στόματος τὸ ἰδίωμα λαβόντες ὡς παράδειγμα, τὴν ἀλληλουχίαν τῶν θεῶν παρεστήσαμεν προσώπων διὰ τῆς τῶν μελῶν ἀναλογίας τε καὶ εἰκασίας. Ταύτη γὰρ καὶ Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ, δηλονότι τοῦ Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται, στόματος ὄντος τοῦ Μονογενοῦς, καὶ Πνεῦμα πάλιν ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον, καὶ ἀπο-

μου, ποτὲ ἔλεγεν ἡ Ἐκκλησία, γέγονεν ἡ νόσος· μικροῖς οὐκ ἰαθήσομαι· τὸν μέγαν ἱατρὸν καὶ τέλειον ἐπιζητῶ· ἀκρατὸν μοι περιέχεται τὸ σκότος· λύχνος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται· « Λύχνος » γὰρ, φησί, « τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβοις μου. » Ἀλλ' οὐκ ἰσχύσουσι διαυγᾶσαι (36) με, ἐὰν μὴ τὸ τέλειον παραγένηται μοι φῶς. Ἐκεῖνο τῇ ὑπερβολῇ τῆς λαμπρότητος τὴν ὑπερβολὴν ἀφανίζει τοῦ σκότους (37)· καὶ ὁδὸν ἔφομαι τὴν εἰς παράδεισόν με πάλιν ὁδηγοῦσαν. Ὑπερβαίνει νόμον, ὑπερβάλλει προφῆτας· καὶ ἐν αὐτῷ φιληθῆναι (38) εὐχεται ἡ Ἐκκλησία τῷ Μονογενεῖ. Στόμα γὰρ τοῦ (39) Θεοῦ ὁ Υἱός. Διὸ καὶ Θεὸς ὢν, Λόγος προσαγορεύεται. Ἐπειδὴ πάντα ὅσα βούλεται, διὰ τοῦ Υἱοῦ λαλεῖ ὁ Πατήρ (40).

B B. Ὅτι ἀγαθοὶ μαστοὶ σου ὑπὲρ οἶνον.

Δύο μαστούς τὰς δύο Διαθήκας ῥητέον· ἀφ' ὧν καὶ θηλάζει τὰ τέκνα τῆς Ἐκκλησίας, ὥσπερ γλώττῃ, διανοίᾳ τοῦς λόγους τῆς ἀληθείας, καὶ εἰς τελείαν αὐξεται ζωὴν τε καὶ ἡλικίαν. Τοῦτο τὸ πόμα (41) τυγχάνει ὑπὲρ οἶνον. Οὐ γὰρ ἀπὸ γῆς πηγάζεται, ἀλλ' ἐξ οὐρανῶν κατέρχεται. « Προσδοκᾶσθω » γὰρ, φησὶν, « ὡς ὑετὸς τὸ ἀπόφθεγμά μου, καὶ καταβήτω ὡς δρόσος τὰ ῥήματά μου. » Τοῦτο τὸ πόμα (42) οἱ ἄνθρωποι τὸν σκοπὸν ἔχοντες ἐκ τῶν Γραφῶν θηλάζουσιν ὥσπερ γλώττῃ τῇ διανοίᾳ, καὶ καταβάλλουσιν, ὥσπερ εἰς κοιλίαν, οὕτως εἰς καρδίαν τὰς παυσιλύπους διὰ (43) μετανοίας ἀφέσεις τῶν ἀμαρτημάτων. Ὅσπερ γὰρ οἱ δύο μαστοὶ ἀμφω τῇ καρδίᾳ κεκώληνται, οὕτω καὶ αἱ δύο Διαθήκαι ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸ πνευματικὸν ἡμῶν πόμα βρῦσται, εὐφραίνουσιν ὑπὲρ οἶνον. Οὐ γὰρ οἱ (44) με ὥσπερ ἡ μέθη τοῦτο τὸ πόμα, φησὶν ἡ Ἐκκλησία, ἵνα σκοτωθεῖσα καταπέσω· ἀλλ' ἀγαλλιᾶματί με καταπαίνει (45), καὶ στηρίζει τῇ πίστει πρὸς τὸ μὴ καταρρίπτεσθαι εἰς τὴν γῆν, ἀλλ' ἵστασθαι ἀκλινεῖ ὀρθότητι πρὸς Θεόν. Καθὼς Ἱερემίας λέγει· « Ἐγενήθη ὥσπερ ἄνθρωπος συντετριμμένος, καὶ ὥσπερ ἄνθρωπος συνεχόμενος ἀπὸ οἶνου, ἀπὸ προσώπου Κυρίου, καὶ

στελλόμενον, οὐ μόνον παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ· « Oris vero proprietate sumpta in exemplum, mutuam divinarum personarum coherentiam expressimus proportionem et similitudinem membrorum. Sic enim et Spiritus sanctus dicitur Spiritus oris illius, scilicet Dei, cum sit os Unigenitus; et rursus Spiritus ex ipso procedens, et missus non solum a Patre, sed etiam a Filio. » Locum habes sane luculentum, quo docemur Spiritum sanctum a Patre et Filio procedere. Et paulo post, διὰ τοῦ Υἱοῦ λαλεῖ ὁ Πατήρ.

(40) Post hæc in veteri versione typis impressa sequuntur multa quæ sex pag. complent. in 4. Ea frustra quæras in Græcis codd.

(41) Vetus interp. τοῦτο τὸ πόμα male vertit, « hoc poculum. »

(42) Salutatus, « dolorificas : » legisse videtur βαρυνόπους.

(43) Artic. οἱ est ex Vallicell.

(44) Vetus versio habet : « Non enim solvit velut ebrietas, ut obscuratus quis corruat, » etc.

(45) Sic emendavi, cum cod. meus et Barberinus habeant καταπίνει.

ἀπὸ προσώπου εὐπρεπείας δόξης αὐτοῦ· ἡ τὴν ὑπερβολὴν τῆς εὐφρασίας τῶν τοῦ Θεοῦ λογίων ἐκ-
πληττόμενος.

Γ'. Στ. β'. Καὶ ὁσμὴ μύρων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἄρώματα.

Εἰς προτροπὴν, οἶμαι, τῆς Ἐκκλησίας τὸ ἅγιον Πνεῦμα τοιαῦτα μελωδεῖ (46) τῷ Κυρίῳ· ἵν' ἡμεῖς τοιαύτης εὐωδίας αἰσθόμενοι, τὴν δυσωδίαν τῶν μυσαρῶν ἁμαρτημάτων ἀποπτύσωμεν· τὴν δὲ εὐωδίαν τῆς τοῦ Χριστοῦ δικαιοσύνης εἰς ἑαυτοὺς ἀντλήσωμεν. «Ὁσμὴ μύρων σου,» φησὶν, «ὑπὲρ πάντα ἄρώματα.» Τὸ μύρον, ἀδελφοί (47), ἐπὶ βασιλικῆς τε καὶ ἱερατικῆς ἀξίας τετάχθαι ἀπὸ τῶν ἁγίων ἡσθή-
μεθα Γραφῶν. Οὐκ ἄσπινον γὰρ ὑμῖν δοκῶ τοῖς πολυμαθεῖσιν, ὅτι οἱ ἐν ταῖς Γραφαῖς βασιλεῖς τῷ ἐλαίῳ τῆς χρίσεως βασιλεύειν καθίσταντο. Κάκειν δὲ ὑμῖν φανερὸν εἶναι βούλομαι, ὅτι καὶ οἱ τότε ἱερεῖς μύρῳ χρίόμενοι, τὸ ἱερατεῦειν ἐλάμβανον (48). Ἐπειδὴ τοίνυν κατὰ νόμον μύρῳ ἐχρίοντο βασιλεῖς τε (49) καὶ ἱερεῖς, λαμπρῶς ἦδη τὴν περιβολὴν τῆς βασιλείας (50) καὶ ἱερατείας τοῦ Μονογενοῦς ἐκτίθεται ἡ θεία Γραφή, «Ὁσμὴ μύρων σου,» λέγουσα, «ὑπὲρ πάντα τὰ ἄρώματα» ὡς εἰπείν· Ὁσμὴ τῆς σῆς βασιλείας καὶ ἀρχιερωσύνης ὑπὲρ πάσας τὰς βασιλείας καὶ ἀρχιερατείας· καθὼς ὁ Δανιὴλ φησιν· «Ἀναστήσει ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ βασιλείαν, ἣτις ὑπερέξει πάσας τὰς βασιλείας τῆς γῆς·» καὶ, «Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδεκ,» φησὶν. «Ὁσμὴ μύρων σου,» φησὶν, «ὑπὲρ πάντα τὰ ἄρώματα.» Τὸ μύρον, ἀδελφε, καθ' ὃν τόπον ὑπάρχει, ἐκείσε καὶ τὴν εὐωδίαν παρέχει. Χριστὸς δὲ τοίνυν ἐν οὐρανῷ καὶ γῇ καὶ θαλάττῃ πάντα περιέχων, τὴν δεσποτείαν (51) αὐτοῦ καὶ βασιλείαν πάντῃ (52) καὶ πανταχοῦ εὐωδιάζει. Λαμπρῶς δὲ καὶ ἐνταῦθα, καὶ σφόδρα περιφανῶς ἡ τῶν θείων καὶ ἀποκρύφων μυστηρίων ἐμπεφορημένη Γραφή, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου Βασιλέως ἀναδείκνυσσι, λέγουσα·

Δ'. Μύρον ἐκκενωθὲν ὁνομά σου, διὰ τοῦτο νεάνιδες ἠγάπησάν σε, ἐλκυστάν σε ὅπισθω σου.

Λέγουσα δὲ ἡ θεία Γραφή, «Μύρον ἐκκενωθὲν ὁνομά σου,» Χριστὸν αὐτὸν ἐπονομάζει. Τὸ γὰρ μύρον ἐκκενούμενον δηλαδὴ εἰς χρίσιν (53) προχωρεῖ. Ὅθεν καὶ τὸ ἱερατικὸν μύρον λέγεται χρίσμα. Καὶ οἱ πρότερον βασιλεῖς τῷ μύρῳ χρίόμενοι, βασιλεύειν καθίσταντο. Ὅταν οὖν λέγει, «Μύρον ἐκκενωθὲν ὁνομά σου,» δύο ὑποσημαίνει τρόπους (54). Καθ' ἅπερ γὰρ (55) μύρον ἐκκενωθὲν οἶκον εὐωδιάζει· οὕτω τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπὶ γῆς κατελθόντος, καὶ τῆς οὐρανόθεν δυνάμεως ἐπὶ τοῖς ἀποστό-

III. VERS. 2. Et odor unguentorum tuorum super omnia aromata.

Ad cohortandam, ut opinor, Ecclesiam Spiritus sanctus talia canit Domino; ut nos ejusmodi suavitatis odore tacti, impurorum fetorem peccatorum aversemur, et jucundum justitiæ Christi odorem in nos hauriamus. «Odor,» inquit, «unguentorum tuorum super omnia aromata.» Unguentum, dilecti fratres, ad regiam et sacerdotalem dignitatem institutum esse a sacris Scripturis novimus; idque vobis doctissimis viris cognitum esse arbitror, quod in sacris Scripturis reges per oleum unctionis ad regnandum constituebantur. Illud etiam vos nescios esse nolo, quod sacerdotes quoque tum temporis oleo peruncti sacerdotium suscipiebant. Cum igitur in lege tum reges, tum sacerdotes unguento ungebantur, perspicue jam sacra Scriptura et regiam et sacerdotalem dignitatem in Unigenito exponit esse conjunctam. «Odor unguentorum tuorum,» inquit, «super omnia aromata:» quasi dicat: Odor regni et sacerdotii tui super omnia regna et sacerdotia; quemadmodum ait Daniel: «Suscitabit Deus cœli regnum quod superabit omnia regna terræ²²;» et: «Tu sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec²³.» — «Odor unguentorum tuorum,» inquit, «super omnia aromata.» Unguentum, frater, quo loco est, ibi suavem præbet odorem. Christum igitur in cœlo et in terra et in mari omnia completens, dominationem suam et regnum quoqueversum et ubique suavitatis odore complet. Luculenter jam et ibi, et admodum clare Scriptura divinorum et latentium plena mysteriorum, etiam magni Regis nomen indicat dicens:

IV. Unguentum effusum nomen tuum, ideo adolescentulæ dilexerunt te, et traxerunt te post te.

Dum dicit Scriptura divina, «Unguentum effusum nomen tuum,» ipsum Christum nominat. Unguentum enim effusum ad unctionem scilicet proficit. Unde et sacerdotale unguentum dicitur chrisma. Et veteres reges unguento peruncti reges constituebantur. Cum igitur dicit: «Unguentum effusum nomen tuum,» duos tropos indicat. Ut enim unguentum effusum domum suavi complet odore: sic postquam Dominus noster Jesus Christus in terram descendit, et cœlestis virtus super apostolos effusa

²² Dan. II, 44; VII, 23. ²³ Psal. CX, 4.

(46) Sic emendanda vox μελωδῆ, quam habent meus et Barb.

(47) Ἀδελφοί, reposui ad implendam lacunam mei cod. et Barber. ex veteri interprete, qui habet «Fratres charissimi.»

(48) Barb. ἐλάμβανον, qui sæpe occurrit in eo cod. error duplicandi liquidas, ut in cod. Vat. edit. LXX, unde apparet quæ tum fuerit pronuntiatio.

(49) Abest a Barber. vox τε.

(50) Quæ interjacent inter duas voces βασιλείας et ἀρχιερατείας desunt in Barb. et in meo cod. Ea

ex Vallicellano desumpsi.

(51) Barber. δεσποτίαν.

(52) Παντί, quod habent omnes cod., mutavi in πάντῃ.

(53) Χρῆσιν in Barber. et meo, mutavi in χρίσιν. Male vetus interpres, Christum eum, id est unctum, denominat: unguentum enim effusum significat ad unctionem proficere.

(54) Duos tropos, id est duos allegoricos sensus. Vetus interp. vertit «duos modos.»

(55) Codd. habent καὶ θαν.

est, bono pietatis odore universus perfusus est A mundus, quemadmodum unus ex iis Paulus : « Christi, inquit, bonus odor sumus in his qui salvi fiunt, et in iis qui pereunt : aliis quidem odor mortis in mortem, his autem odor vitae in vitam⁵⁶. » Idem odor suavitatis aliis quidem in mortem, aliis in vitam suaviter olet. Odor enim mortis iis erant apostoli, qui se persequabantur, affligebant, coniciebant in vincula ; rursus vitae odor credentibus, qui digni habiti sunt prædicationem suscipere, quique fidem iustitiæ operibus confirmabant. « Unguentum effusum nomen tuum. » Eodem hoc textu propheticum etiam tropum significat beatæ Mariæ, quæ unguenti alabastro confractio Dominum nostrum Jesum Christum perunxit ; et illud unguentum effusum celebre fuit, ut dixit Christus : « Amen dico vobis, ubicunque prædicatum fuerit hoc Evangelium in universo mundo, dicetur et quod hæc fecit in ejus memoriam⁵⁷. » Hos duos allegoricos sensus existimo sacram hanc Scripturam indicare cum dicit : « Unguentum effusum nomen tuum : ideo adolescentulæ dilexerunt te. » Quoniam enim, inquit, regnum tuum et incarnata præsentia instar unguenti effusi universum mundum bono odore perfudit, propterea adolescentulæ dilexerunt te ; id est animæ justorum. Neque vero putes sacram Scripturam de mulieribus tantum adolescentulis loqui ; sed etiam inter mulieres reperimus adolescentulas, non corpore, (neque enim quæstio est tantum de corpore : « Caro enim non prædest quidquam ; spiritus autem vivificat⁵⁸), » sed fide adolescentulas. Vide adolescentulam illam, corpore quidem ægram, animæ vero fide validam hæmorrhoidiam, quæ cum retro teligisset vestem Jesu, sanguinis fluxum inhibuit non corporis robore, sed fidei virtute⁵⁹. Non enim robore corporis, sed valido fidei spiritu infirmitatis morbo finem imposuit. Hæc adolescentula traxit ipsum retro tangens, ut in ea impleretur quod scriptum est : « Propterea adolescentulæ dilexerunt te, traxerunt te post te. » Et alia rursus adolescentula retro post Jesum clamabat Chananæa, Syro Phœnissa genere, adolescentula vero fide : et discipuli quidem dicebant : « Dimitte illam, quia clamat post nos⁶⁰. » Ipsa igitur retro Jesum traxit, cui ipse dixit : « Non decet D tollere panem filiis, et projicere canibus⁶¹. » Illa vero adolescentula adhuc fide, innovata tamen spi-

⁵⁶ II Cor. II, 15, 16. ⁵⁷ Matth. XXVI, 13. ⁵⁸ Joan. VI, 63. ⁵⁹ Matth. IX, 20. ⁶⁰ Matth. XV, 23. ⁶¹ ibid.

(56) Præposit. ἐκ ἀβέστ. a N. T. typis impresso. Eam tamen agnoscit vetus interpres, qui vertit : « aliis quidem odor de morte ad mortem, aliis autem odor de vita ad vitam. »

(57) Lego κατηξωμένοις.

(58) Male Barberin. et meus σημαίνει.

(59) Ὁρομα ἔσχευ locutio probæ notæ. Plato in Hippia Maj., pag. 95, f., ἀφ' ὧν τὸ ὄνομα ἔσχε, « ex quibus gloriam adeptus est. » Hæc vero : καχεῖνο τὸ μύρον ἐκκ. ὄνομα ἔσχευ, ὡς ὁ Κύριος ἔλεγε, absunt a veteri interpretatione, quæ tamen necessaria sunt. Si enim desint, quomodo cohereant, quæ sequuntur ? « Illos duos allegoricos sensus, » etc.

λους χυθείσης, ὅλος ὁ κόσμος τῇ εὐσθειᾷ εὐωδιά-
σθη· ὡς καὶ εἰς ἐξ αὐτῶν Παῦλος· « Χριστοῦ εὐωδία
ἐσμὲν ἐν τοῖς σωζομένοις καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις·
οἷς μὲν ὁσμὴ ἐκ (56) θανάτου εἰς θάνατον· οἷς δὲ
ὁσμὴ ἐκ ζωῆς εἰς ζωὴν. » Ἡ αὐτὴ ὁσμὴ τῆς εὐ-
ωδίας, οἷς μὲν εἰς θάνατον, οἷς δὲ εἰς ζωὴν εὐωδιά-
ζει. Ὁσμὴ γὰρ θανάτου ἦσαν οἱ ἀπόστολοι τοῖς διώ-
κουσι καὶ θλίβουσι καὶ δεσμεύουσι· ὁσμὴ δὲ ζωῆς
πάλιν τοῖς πιστεύουσιν, τοῖς τὸ κήρυγμα δέξασθαι
καταξιοῦμένοις (57), τοῖς τὴν πίστιν ἐν ἔργοις δι-
καιούσης βεβαιούσιν. « Μύρον ἐκκενωθὲν ὀνομα
σου. » Ἐν ταυτῇ δὲ προφητικῶν σημαίνει (58) τρέ-
πον καὶ τῆς μακαρίας Μαρίας, ἥτις συντρίψασα τὸ
ἀλάβαστρον τοῦ μύρου ἔλειψε τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰη-
σοῦν Χριστόν· καχεῖνο τὸ μύρον ἐκκενωθὲν ὀνομα
B ἔσχευ (59), ὡς ὁ Κύριος ἔλεγε· « Ἀμήν λέγω
ὑμῖν, ὅπου ἐὰν κηρυχθῇ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν ὅλῳ
τῷ κόσμῳ, λαληθήσεται καὶ δὲ ποιήσεν αὐτὴ εἰς μνη-
μόσυον αὐτῆς. » Τοῦτους τοὺς δύο τρόπους οἶμαι
ὑποσημαίνειν τὴν θεῖαν ταύτην Γραφήν, φάσκουσιν·
« Μύρον ἐκκενωθὲν τὸ ὄνομα σου· διὰ τοῦτο νεάνιδες
ἡγάπησάν σε. » Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶ, ἡ σὴ βασιλεῖα καὶ
ἐνσαρκος παρουσία μύρου δίκην ἐκκενωθέντος ὅλου
εὐωδίασεν τὸν κόσμον, διὰ τοῦτο νεάνιδες ἡγάπησάν
σε· ὅπερ ἐστίν, αἱ ψυχὰς τῶν δικαίων. Μὴ γάρ μοι
νόμιζε μόνον νεάνιδας τὰς γυναῖκας λέγειν τὴν ἁγίαν
Γραφήν· ἀλλὰ καὶ ἐν γυναίξιν μὲν νεάνιδας εὐρίσκο-
μεν οὐ τῷ σώματι (οὐ γὰρ τὰ τοῦ σώματος μόνον ζη-
τεῖται· « Ἡ σὰρξ γὰρ οὐδὲν ὠφελεῖ· τὸ πνεῦμά ἐστι
τὸ ζωοποιούν, ») ἀλλὰ πιστεῖ νεάνιδας. Βλέπε νεάνι-
C δα ἐκεῖνην τὴν τῷ σώματι ἀσθενεστέραν, ψυχῆς δὲ
πιστεῖ ισχυροτέραν (60), τὴν αἰμοῦρροῦσαν, ἥτις
ἀφαμένη τῶν ἱματίων ὅπισθεν τοῦ Ἰησοῦ, τὴν αἱμά-
των ἔσχευ (61) ῥύσιν, οὐ σώματος ἰσχυῖ, ἀλλὰ πί-
στεως δυνάμει. Οὐ γὰρ νεανειομένη τῷ σώματι,
νεανικῶ δὲ τῷ τῆς πίστεως φρονήματι, πέρας ἐπ-
έθηκε τῷ τῆς ἀσθενείας νοσήματι· αὕτη ἡ νεά-
νις εἰλκυσεν αὐτὸν, ὅπισθεν ἀφαμένη· ὡς καὶ εἰς αὐ-
τὴν πληροῦσθαι τὸ γεγραμμένον· « Διὰ τοῦτο αἱ
νεάνιδες ἡγάπησάν σε· εἰλκυσάν σε ὅπισω σου. »
Καὶ ἑτέρα δὲ πάλιν νεάνις ὅπισθεν ἔκραζεν τοῦ Ἰη-
σοῦ, ἡ Χαναναία ἡ Συροφοινίσσα (62) τῷ γένει, νεά-
νις δὲ τῇ πίστει· καὶ οἱ μὲν μαθηταὶ ἔλεγον· « Ἀπό-
λυσον αὐτήν, ὅτι κράζει ὅπισθεν ἡμῶν. » Καὶ αὐτὴ
D οὖν ὅπισθεν εἰλκυσεν τὸν Ἰησοῦν πρὸς ἣν αὐτὸς ἔφη·
« Οὐκ ἐστὶ καλὸν λαβεῖν τὸν ἄρτον τοῖς τέκνοις, καὶ
βαλεῖν τοῖς κυναρίοις. » Ἡ δὲ νεάνις (63) τῷ πνεύ-

(60) Barbar. et meus vocem nihili habent πιστεῖ χρωτέραν, quam emendavi in textu. — Codd. lecti nem retinuerim/eqm, legendo πιστεῖ δχυροτέρα.

(61) Vetus versio habet, sanguinis fluxum repen damnavit. Error manifestus. Legendum crediderim sanavit.

(62) Barber. et meus Συροφοινίσσα.

(63) Locus, ut apparet, corruptus. Ego in versione scripsi ut Salutatius : « Adolescentula adhuc fide, innovata tamen spiritu et fide. » Unde videtur habuisse in suo codice : Πίστει μὲν ἔτι νεάνις, ἀνα- νεομένη δὲ τῷ Πνεύματι καὶ τῇ πίστει· est phrasis Paulina, Ephes. IV, 23.

ματι, καὶ νεανισυμένη τῷ πνεύματι καὶ τῇ πίστει· « Ναί, » φησί, « Κύριε· καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἐσθλεί ἀπὸ τῶν ψυχῶν τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν. » Θεώρει μοι νεανιότητα πίστεως, καὶ ταπεινοφροσύνης δύναμιν, ἥτις ἐλκυσεν εἰς τοῦπίσω τὸν Ἰησοῦν. Αὐταὶ αἱ δύο νεανίδες, ἡ αἰμορροῦσα καὶ ἡ Συροφοίνισσα· ἡ μὲν ἀκάθαρτος κατὰ τὸν νόμον, ἵνα καθαρισθῇ· ἡ δὲ ἀλλόφυλος, ἵνα τῆς ἀσθενείας λαθῇ τὸ κάμνον (64). Ἐλκυσαν οὖν ἀμφοτέραι (65) τὸν Ἰησοῦν ὀπίσω αὐταὶ αἱ δύο νεανίδες, τῇ, αὐτοῦ δυνάμει ἰκέτιδες τυγχάνουσαι (66), καὶ ἐκ πίστεως ἰσχυρᾶς, αἱ ἀσθενοῦσαι τῷ σώματι, ἐπέτυχον παρὰ τῆς πηγῆς ἀντλήσαι τὰ λάματα, ὥς καὶ διὰ τὴν ἰσχυρὰν αὐτῶν πίστιν κυρίως καὶ εἰς αὐτὰς λέγεσθαι τὸ ἀποστολικὸν ἐκεῖνο ῥητόν· « Ὅταν ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι· » ἡ γὰρ τοῦ σώματος ἀσθένεια τὴν τῆς πίστεως δύναμιν ἐδείξεν. « Διὰ τοῦτο αἱ νεανίδες ἠγάπησάν σε, » οὐ μόνον αἱ θεραπευθεῖσαι γυναῖκες τῷ τῆς πίστεως φρονήματι, ἀλλὰ καὶ σαφεῖς νεανίδες, καὶ μελίζονες τῶν εἰρημένων, καὶ ἰσχυρότεραι τῶν θεραπευθεισῶν, αἱ ψυχὰς τῶν ἁγίων μαρτύρων, αἵτινες νεανικώτατα (67) κατὰ τοῦ πονηροῦ ἐπαποδύμεναι (68) τὰ ἑαυτῶν σώματα τοῖς καρτεροῖς τῆς ὑπομονῆς φρονήμασι δύναμιν ἀκαταμάχητον, καὶ ἰσχυρὸν ἀήτητον τὴν τῆς πίστεως θωρακισθεῖσαι, καὶ τῆς νίκης ἦραν βραβεῖα· νεανικώτατα τὴν πίστιν τηρήσασαι, καὶ τὸ τοῦ ἀγῶνος (69) στάδιον ὠκύτατα δραμοῦσαι, τὸ ἀποστολικὸν ἀναφωνοῦσιν ἐκεῖνο ῥητόν· « Τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, » καὶ τὰ ἐξῆς.

Ε. Στ. γ'. Εἰς ὁσμὴν μύρων σου δραμοῦμεν.

Μία ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία καὶ πληθυντικῶς λέγει· « Δραμοῦμεν· » οἱ γὰρ πολλοὶ « ἐν ἑσμεν ἐν Χριστῷ. » Βλέπε τρέχοντας ἅπαντας εἰς τὴν ὁσμὴν τῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων. Ὅπου γὰρ λείψανα κείνται μαρτύρων, τότε σπεύδοντες (70) ἐκείσε εἰς ὁσμὴν τοῦ Χριστοῦ τρέχοντες μύρων. Εἶτα (71) λοιπὸν χαίρουσα ἡ τῶν πιστῶν πληθὺς, ἡ Χριστοφόρος Ἐκκλησία, καὶ περὶ τὸν ἑαυτῆς ἀγαλλομένη νυμφίον, ἐν αὐτῇ τε ἐγκαυχωμένη, καὶ εὐχαριστοῦσα λέγει·

Γ'. Εἰσήμενέ με ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ ταμεῖον αὐτοῦ. Ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθώμεν ἐν σοί.

Ταμεῖον δὲ (72) βασιλέως, ὅπου πάντα ἀπόκειται

A ritu et fide, « Utique, » inquit, « Domine : nam et catelli comedunt de micis, quæ de mensa decidunt dominorum suorum ²⁶. » Vide fidei adolescentiam, et humilitatis virtutem, quæ retro traxit Jesum. Hæ duæ adolescentulæ, altera quæ fluxum sanguinis patiebatur, altera Syrophœnissa : illa quidem secundum legem immunda, ut mundaretur ; hæc vero alienigena, ut ex infirmitate filia sanaretur. Traxerunt igitur ambæ retro Jesum hæ duæ adolescentulæ, ipsius potestatem supplices deprecando ; et fidei virtute, quæ corpore infirmæ erant id consecutæ sunt, ut a fonte medicinam haurirent ; ut propter firmam earum fidem proprie in eas illud apostolicum dici possit : « Cum infirmor, tunc potens sum ²⁷. » corporis enim infirmitas virtutem fidei ostendit. « Propterea adolescentulæ dilexerunt te, » non solum mulieres spiritu fidei sanate, sed etiam illustres adolescentulæ, quæque iis quas diximus, præstantiores sunt, et iis quæ sanatæ sunt, fortiores, sanctorum scilicet martyrum animæ, quæ fortissime adversus diabolum certamini se accingentes sua corpora tradiderunt, validoque patientiæ spiritu inexpugnabilem virtutem invictumque robur fidei veluti thoracem indutæ, victoriæ præmium reportarunt, strenue fidem servando, et certaminis stadio celerrime decurso apostolicum illud clamant ²⁸ : « Cursum consummavi, fidem servavi : in reliquo reposita est mihi corona justitiæ, » et quæ deinceps.

C

V. Vers. 3. In odorem unguentorum tuorum curremus.

Una est Ecclesia, et pluraliter ait : « Curremus. » Plures enim « unum sumus in Christo ²⁹. » Vide omnes currentes in odorem mysteriorum Christi. Ubi enim reliquæ jacent martyrum, tum festinantes illuc in odorem currimus unguentorum Christi. Deinde læta deinceps fidelium multitudo, Ecclesia Christifera, et de suo sponso exultans, deque eo gloriabunda, gratamque se præbens, ait :

VI. Introduxit me rex in promptuarium suum. Exultabimus, et lætabitur in te.

D Regis promptuarium est, ubi omnes conditi sunt

²⁶ Math. xv, 27. ²⁷ II Cor. xii, 10. ²⁸ II Tim. iv, 7, 8. ²⁹ Galat. iii, 28.

(64) *Ut ex infirmitatis ægritudine sanaretur* : sed non illa, sed ejus filia morbo laborabat. Igitur pro τὸ κάμνον legendum τὸ τέκνον, quam lectionem in versione secutus sum. — Nihil equidem mutarim : λαθῇ τὸ κάμνον, « infirmitas curaretur, » id est, filia.

(65) Barber. et meus ἀμφοτέροι.

(66) Absurda in hoc loco et sensu carens interpretatio vetus : Τῆς αὐτοῦ δυνάμει ἰκέτιδες τυγχάνουσαι, « virtutis ejus famule consistentes. »

(67) Sic emendavi. Codices habent νεανικώτατα.

(68) Vet. interp. quæ exutæ diabolo. Male. Metaphora sumpta a luctatoribus qui nudi certabant. *Ælian. V. H. lib. xii, cap. 1*, πρὸς τὸν πότον ὡς πρὸς ἀντίπαλον ἀποδύμενοι, « ad potandum se accingentes, tanquam contra antagonistam. » *Aristoph. Lysistrat.*, vers. 616, ἀλλ' ἐπαποδύμεθ' ἄνθρωποι

τοῦτῳ τῷ πραγmati, « sed accingamus nosmet ad hoc negotium. » Suspicor autem deesse verbum, a quo regatur accusat. τὰ σώματα et legendum puto τὰ σώματα παρέδωκαν. Vetus interpres habet « tradiderunt. » Sic enim ait : « Quæ nimis adulta prudentia, exutæ diabolo, sua corpora durabili prudentia et sustentationis virtute tradiderunt. » Ex hac incondita interpretatione nihil boni assumas, quam illud « tradiderunt. »

(69) Vetus interpretatio, « certaminis studium. » Legendum « stadium. »

(70) Lego σπεύδοντες.

(71) Hæc non satis fideliter reddunt vetus interpres, et Salutatius.

(72) Legendum puto ταμεῖον μέν. Sic tamen habent, scilicet δέ, Barb. et Theat.

thesauri. Cælestis regis promptuarium ostendit primo esse corpus, in quo ipse ædificavit sibi domum ⁴⁰; deinde cælorum regnum. Quando igitur Salvator dicit: « Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum ⁴¹; » merito et consequenter prædicta est ea vox: hi enim intraverunt in regnum cælorum. Quoniam vero et ipsi persecutionem passi sunt propter justitiam, propterea et exsultant in illo, et lætantur dicentes: « Exsultabimus, et lætābimur in te. » Videntes æternarum nuptiarum lætitiā; videntes quæ præparata sunt ante mundi constitutionem, et narrantes promissiones dicunt:

VII. *Diligemus ubera tua super vinum.*

Id est: Diligemus duo Testamenta, per quæ nos docens Rex in promptuarium introduxit cælestē. Nam quod per duo Testamenta cælorum regnum assecuti sumus, vide Vetus et Novum quemlibet ahortantia, ut pro justitia et nomine Christi patiamur, et per angustiam et arctam vitæ viam ⁴² ambulemus. Et ex Veteri quidem Testamento audi Sapiētiā, quæ dicit: « Usque ad mortem certa pro veritate ⁴³. » Simile quiddam in Novo, in Evangeliiis audi ipsum Dominum dicentem: « Nolite timere eos qui occidunt corpus, animæ vero nihil possunt facere ⁴⁴. » Audi autem et Vetus Testamentum dicens: « Audite verbum Domini, qui timetis verbum ejus; dicite, Fratres nostri, odio vos habentibus et abominantibus ⁴⁵. » Ex Evangeliiis vero ex ore ipsius Domini audi: « Diligite inimicos vestros ⁴⁶; » et rursus: « Benefacite his qui oderunt vos ⁴⁷. » In lege autem simile illud: « Si obviaveris jumentum inimici tui quod corrui sub onus suum, non prætereas, sed alleva illud ⁴⁸; » quod idem est ac illud: « Benefacite his qui oderunt vos. » Unus enim et idem est legislator, qui præcepta dat in utroque Testamento. Duo igitur ubera ipsius duo appellantur Testamenta, atque ex uno immortalī fonte spiritualis lactis affluentiam habentia. Propterea qui in cælorum cubiculum ingressi sunt, dicunt: « Diligemus ubera tua super vinum. » Quid enim facit vinum? Vinum immodice haustum tenebras offundit: splendida vero Testamenta mentem confirmant, fidem stabiliunt, fundant ad regnum cælorum.

VIII. *Rectitudo dilexit te.*

Omnia quidem divinarum Scripturarum eloquia

⁴⁰ Prov. ix, 1. ⁴¹ Matth. v, 10. ⁴² Matth. vii, 14. ⁴³ Matth. v, 44. ⁴⁴ ibid. ⁴⁵ Exod. xxiii, 5.

(75) Locum hunc ex Philone affert Cosmas Indicopleustes lib. x, p. 329 *Collect. novæ PP. Græcor.*, t. II.

(74) Vet. interp. legit δ, nec agnoscit οἶκον.

(75) Sacer textus Matthæi habet τοὺς μισοῦντας.

(76) Sic emendavi. Codices corrupte exhibent συναγερεῖς. Locus autem hic in Bibliis impressis ita legitur: Ἐάν δὲ ὅλης τὸ ὑποζύγιον τοῦ ἐχθροῦ πεπτωκὸς ὑπὸ τὸν γόμον αὐτοῦ, οὐ παρελεύσῃ αὐτὸ, ἀλλὰ συναρεῖς αὐτὸ μετ' αὐτοῦ.

(77) Ante καλῶς videtur aliquid deesse. Vetus in-

terpres ait: « Quid est hic aliud nisi illud, Benefacite, » etc. At a cod. Theat. absunt hæc, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς. Sed post illa συναγερεῖς αὐτὸ sequitur ei καὶ γὰρ ὁ αὐτὸς νομοθέτης, quæ corrupta sunt pro, εἰς γὰρ καὶ αὐτὸς νομοθέτης. Cæterum in versione ideo addidi: « Quod idem est ac illud: Benefacite, » etc., ut bene cohererent ea quæ sequuntur: « Unus enim et idem est legislator, » etc. (78) Ex Vallis. reposui στερεοῦσι. Barb. et meus στηρίζουσι.

Z'. *Ἀγαπήσωμεν μαστούς σου ὑπὲρ οἶνον.*

Ὅτι ἐκ τῶν ἀγαπήσωμεν τὰς δύο διαθήκας, δι' ὧν ἡμᾶς ὁ βασιλεὺς παιδαγωγῆσας, εἰς τὸ ταμεῖον εἰσέγαγε τὸ ἐπουράνιον· ὅτι γὰρ διὰ τῶν δύο διαθηκῶν ἐτύχοντες τῆς οὐρανόου βασιλείας, βλέπε καὶ τὴν Παλαιὰν καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην παρορμῶσαν τοὺς βουλομένους ὑπὲρ τῆς δικαιοσύνης καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ πάσχειν, καὶ τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν τῆς ζωῆς ὁδεύειν. Καὶ ἐκ μὲν τῆς Παλαιᾶς τὴν Σοφίαν ἄκουε λέγουσαν· « Ἔως θανάτου ἀγωνί-σαι ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. » Τὸ ὅμοιον καὶ ἐν τῇ Καινῇ, ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις αὐτὸν τὸν Κύριον ἐνωτιζοῦ λέγοντα· « Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτείνοντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ ἐχόντων τι ποιῆσαι. » Ἀκούε δὲ καὶ τῆς Παλαιᾶς λεγούσης· « Ἀκούσατε τὸν λόγον Κυρίου, οἱ τρέμοντες τὸ ρῆμα αὐτοῦ· εἰπατε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς· Ἀδελφοὶ ἡμῶν. » Ἐν Εὐαγγελίοις δὲ ἐκ τοῦ Δεσποτικοῦ στόματος ἄκουε· « Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν· καὶ πάλιν· « Καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν (75) ὑμᾶς· » ἐν δὲ τῷ νόμῳ τὸ ὅμοιον· « Ἐάν ἀπαντήσῃς τῷ ὑποζυγίῳ τοῦ ἐχθροῦ σου πεπτωκότι ὑπὸ τὸν γόμον αὐτοῦ, οὐ παρελεύσῃ, ἀλλὰ συναγερεῖς (76) αὐτό. — « Καλῶς (77) ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς· » εἰς γὰρ καὶ αὐτὸς νομοθέτης ἐκατέραις διατάττει Διαθήκαι. Δύο τοίνυν μαστοὶ αὐτοῦ αἱ δύο κέχληται Διαθήκαι· καὶ ἐκ μιᾶς τῆς ἀθανάτου πηγῆς τὴν ἐπιβροχὴν τοῦ πνευματικοῦ γάλακτος ἔχουσαι. Διὸ λέγουσιν οἱ εἰς τὸ ταμεῖον τῶν οὐρανῶν εἰσεληλυθότες· « Ἀγαπήσωμεν μαστούς σου ὑπὲρ οἶνον. » Τί γὰρ ποιεῖ οἶνος; Οἶνος ἀμέτρως ποθεῖς σκοτίζει· αἱ δὲ φωταγωγοὶ Διαθήκαι στηρίζουσι τὸ φρόνημα, στερεοῦσι (78) πίστιν, θεμελιοῦσιν εἰς τὴν οὐρανῶν βασιλείαν.

H'. *Εὐθότης ἡγάπησέ σε.*

Πάντες μὲν οἱ τῶν θείων Γραφῶν λόγοι, καὶ ταύ-

⁴⁶ Eccl. iv, 28. ⁴⁷ Matth. x, 28. ⁴⁸ Isa. lxxvi, 5.

terpres ait: « Quid est hic aliud nisi illud, Benefacite, » etc. At a cod. Theat. absunt hæc, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς. Sed post illa συναγερεῖς αὐτὸ sequitur ei καὶ γὰρ ὁ αὐτὸς νομοθέτης, quæ corrupta sunt pro, εἰς γὰρ καὶ αὐτὸς νομοθέτης. Cæterum in versione ideo addidi: « Quod idem est ac illud: Benefacite, » etc., ut bene cohererent ea quæ sequuntur: « Unus enim et idem est legislator, » etc. (78) Ex Vallis. reposui στερεοῦσι. Barb. et meus στηρίζουσι.

της τῆς ἁγίας καὶ μυστηριώδους γραφῆς, εὐθὴ τὰ (79) ῥήματα· οὗτος δὲ ὁ περὶ τῆς εὐθύτητος καὶ μάλιστα, « εὐθύτης » γὰρ, φησὶν, « ἡγάπησέ σε. » Ἐάν μὴ τινι γὰρ εὐθύτης ὑπάρχει, τὸν Μονογενὴ μὴ οὐκ ἀγαπήσῃ. « Βδέλυγμα γὰρ ἀμαρτωλῶν σοφία (80). » Εὐθύς δὲ καρδία ἀγαπᾷ τὴν σοφίαν. Εὐθύτης (81) δὲ ἐστὶ τὸ ἀπαλλάττεσθαι μὲν παντοίων κακῶν, συνήδεσθαι δὲ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ ἐν ἐκτενείᾳ (82) καρδίας ἐπιτελεῖν· ὡς φησὶν ὁ Δαβὶδ· « Ἐν βουλή εὐθέων καὶ συναγωγῇ, μεγάλα τὰ ἔργα Κυρίου. »

Θ'. Στ. δ'. *Mélairé εἰμι καὶ καλῇ.*

Μέλαινα διὰ τὰς ἀμαρτίας· καλὴ διὰ τὴν μετανοίαν. Οὐ σώματος (83) ἡ μελάνια· οὐδὲ σαρκικὸν πᾶν ταύτης τῆς νύμφης τὸ κάλλος. Ἀλλὰ μέλαιναν ἑαυτὴν λέγει διὰ τὰς ἀνομίας, ἐπειδὴ ταύταις ἦν μεμελανωμένη. Ἐν τε τῇ εἰδωλολατρείᾳ καὶ ταῖς λοιπαῖς τῆς ἀφροσύνης ἀπάταις.

Γ'. *Mélairé εἰμι καὶ καλῇ, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ.*

Θυγατέρας Ἱερουσαλήμ οἶμαι καλεῖν τὴν νύμφην τὰς προφητικὰς τῶν δικαίων ψυχάς. Ἐξομολογούμεν μὲν τὰ ἀμαρτήματα, φαίδρυνόμενη δὲ (84) ἐπὶ τῇ τοῦ νομίου φιλανθρωπείᾳ· ὅτι δίδωσιν (85) ἐπὶ ἀμαρτήματι μετάνοιαν. Ἰδε ταύτην μέλαιναν οὖσαν ὡς ἀληθῶς, καὶ καλὴν, ἐναρχομένην ἀπὸ τοῦ Αἰθίοπος τοῦ εὐνούχου τὸ κήρυγμα δέχεσθαι τοῦ Μονογενοῦς διὰ Φιλίππου τοῦ ἀποστόλου (86). Ὅθεν καὶ Δαβὶδ φησὶν· « Αἰθιοπία προφθάσει χεῖρα αὐτῆς τῷ Θεῷ. »

ΙΑ'. Ὡς σκηνώματα Κηδάρ, ὡς δέβρις Σαλομών.

Κηδάρ (87) ἐρμηνεύεται Ὀστρακίνη. Ἐπειδὴ πανταχῇ οἱ Κηδάρται διεβλήθησαν (88), ὡς φησὶν Ἱερεμίας· « Διέλθετε εἰς νήσους Κεττιεῖμ, καὶ ἴδετε, καὶ εἰς Κηδάρ ἀποτελεῖσθε, καὶ νοήσατε σφόδρα, εἰ γέγονε τοιαῦτα· εἰ ἀλλάξονται ἔθνη θεοὺς αὐτῶν. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐξ ἐκείνων εἰδωλομανῶν ἦν ἡ ἐξομολογούμενη, λέγει· « Ὡς σκηνώματα Κηδάρ, ὡς δέβρις Σαλομών. » Λέγει καὶ τὸ ἐξ Ἰουδαίων (89) καὶ ἐξ ἐθνῶν, σκηνώμασι μὲν Κηδάρ τοὺς ἐξ ἐθνῶν αὐτῇ ἤκοντας ἀπεικάζουσα, τῇ δέβρῃ δὲ τοῦ Σαλομών ὁμοίως τοὺς ἀπὸ Ἰουδαίων πιστοὺς, καὶ πάντας τοὺς σάκκῳ ἐξιλεομένους τὸ Θεῖον.

ΙΒ'. Στ. ε'. *Μὴ βλάβῃτέ με ὅτι ἐγὼ εἰμι μεμελανωμένη, ὅτι παρέβλεψέ με ὁ ἥλιος.*

Μὴ ἀπελπίσθῃτέ με, φησὶ, διὰ τὰς τῶν ἀμαρτιῶν

⁸³ Eccli. i, 32. ⁸⁴ Psal cx, 4, 2. ⁸⁵ Act. viii, 50 sqq.

(79) Sic legendum. Barb. habet εὐθύτητα. Vall. et Theat. εὐθύτά.

(80) Sacer textus habet θεοσέβεια.

(81) Pessime vel. interpr. « æquus autem est, qui malis omnibus privatur, condelectatur vero, » etc.

(82) Lego ἐντονεία.

(83) Hæc vel. interpr. sic vertit : « Non est autem corporis fuscatio : neque carnalis hujus sponsæ iterum putetur pulchritudo. Sed fuscam eam dicit, » etc. Nihil ejusmodi interprete infelicius.

(84) Δὲ ex Vallicell.

(85) Salutatus, « quippe de peccatis acceperit poenitentiam. » Vet. interpr. « quoniam ei datur poenitentia peccatorum. » Est Paulina locutio II Ti-

atque hujus sanctæ et mysticæ Scripturæ verba sunt recta : hoc vero de æquitate rectissimum : « Rectitudo » enim, ait, « dilexit te. » Cui enim non est rectitudo, is Unigenitum non diligit : « Abominatio enim peccatori sapientia ». Cor autem rectum diligit sapientiam. Rectitudo autem est ab omnigenis malis sese sejungere, delectari lege Dei et mandata ejus intento corde perficere. Ut ait David : « In consilio rectorum et congregatione, magna opera Domini ». »

IX. VERS. 4. *Nigra sum et formosa.*

Nigra propter peccata : formosa propter poenitentiam. Non corporis nigror ; neque rursus carnalis hujus sponsæ pulchritudo : sed nigram se esse dicit propter iniquitates ; quoniam ex ipsis nigrorem contraxerat in idolorum cultu cæterisque dementiae suæ erroribus.

X. *Nigra sum et formosa, filiæ Hierusalem.*

Sponsam arbitror filias Hierusalem appellare propheticas justorum animas. Et peccata quidem confitetur ; sponsi vero humanitate lætatur, quia concedit peccatorum poenitentiam. Vide hanc fuscā revera et formosā, quæ initio ducto ab eunucho Æthiopo prædicationem Unigeniti suscepit per Philippum apostolum. Unde etiam David ait : « Æthiopia præveniet manum ejus Deo ». »

XI. *Ut tabernacula Cedar, ut pelles Salomonis.*

Cedar interpretatur Ostracine. Quoniam ubique Cedaritæ male audiebant, ut ait Jeremias : « Transite ad insulas Chettim, et videte : et in Cedar mittite, et considerate vehementer, si facta sunt talia ; si mutaverint gentes deos suos ». Cui enim ea esset de insanis illis idolorum cultoribus, confitetur et dicit : « Ut tabernacula Cedar, ut pelles Salomonis. » Dicit se ipsam esse, et ex Judæis, et ex gentibus : tabernaculis quidem Cedar assimilans eos qui ad eam venerunt ex gentibus ; pelli autem Salomonis similiter fideles, qui ab Judæis profecti sunt ; et omnes sacco Deum placent.

XII. VERS. 5. *Ne videatis quod ego fusca sim, quoniam despezit me sol.*

Ne me, inquit, desperare facialis, propter pecca-

⁸⁶ Psal. lxxvii, 31. ⁸⁷ Jerem. ii, 40.

moth. ii, 25, μήποτε δῶ αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετάνοιαν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας.

(86) Philippus ille erat unus e septem diaconis quos Act. vi, 5, D. Lucas commemorat. Sed veteres solebant apostolicos viros appellare apostolos. Vide quæ veteris versionis editor eruditè ad hunc locum.

(87) De Cedar et Ostracine multa disserit ad hunc locum lectu plane digna idem vet. versionis editor. (88) Vetus interpres luculentius sensum auctoris exponit : « Ubique Cedarenses in Scriptura divina de idololatria culpantur, sicut ait et Jeremias. »

(89) Τὸ ἐξ Ἰουδαίων. Illud τὸ ἐστὶν a cod. Vallicelliano. Legerem lubens, τὸ μὲν ἐξ Ἰουδαίων, τὸ δὲ ἐξ ἐθνῶν, « partim ex Judæis, partim ex gentibus. »

torum meorum nigrorem, quod oblique me aspexerit Christus justitiæ sol. Si enim sensibile esset id de quo sermo est, et de sole spectabili loqueretur, non diceret, « Oblique me hic sol aspexit : » nam, qui in umbra alti educatique sunt, potius albescunt. Illa autem ante fidem in vesano idolorum cultu versata, et ab justitiæ sole transversim aspecta, fusca facta est, donec « speciosus forma præ filiis hominum »⁵⁴ ; veniens impressit in ea per baptismum pulchritudinem suam, quemadmodum ait David : « Signatum est in nobis lumen vultus tui, Domine »⁵⁵ ; et rursus alibi : « Et erit splendor Domini Dei nostri super nos »⁵⁶ .

XIII. Filii matris meæ pugnaverunt in me.

Filios matris suæ arbitror dicere sapientes celestis regni filios, apostolos. Ut autem luculenter demonstraret strenuam et pulchram pugnam parere pacem, zelumque affare divinum, vide quid Paulus dicat : « Dixi Cephæ, » inquit, « coram omnibus : Si tu cum Judæis sis, gentiliter et non Judaice vivere instituisti propter Christum et ædificationem fidelium, cur gentes cogis judaizare »⁵⁷ ? Hujusmodi pacificam pugnare pugnam in ea ; propterea dicit : « Filii matris meæ pugnaverunt in me. »

XIV. Posuerunt me custodem in vineis. Vineam meam non custodivi.

Vinea pluribus locis in sacris Scripturis scripta reperitur. Breviter dicendum est evangelicum illud Domini de iis qui non dant fructus, iis qui (a patrefamilias) missi fuerunt : « Veniet dominus vineæ, et malos male perdet ipsos, et vineam locabit aliis agricolis qui reddent fructus tempore suo »⁵⁸ . Confirmat autem Dominus dictum, et subdit dicens ad eos : « Auferetur a vobis regnum Dei »⁵⁹ . Deinde loquitur de hac sponsa, quam novit in Canticis canticorum cum se ipso colloquium habere : « Et dabitur genti facienti fructus ejus »⁶⁰ . Hæc ab apostolis ponitur in hac fidei vinea custos fructus multos racemos habentis. « Posuerunt me custodem in vinea. » Deinde confessionem suam exponit Judæorum synagoga, ipsaque fatetur, se a Judæis ad sanctam venisse Ecclesiam, et ait : « Vineam meam non custodivi : » id est, quæ in lege antea præcepta fue-

A μελανίας, ὅτι παρέβλεψέ με Χριστός, ὁ τῆς δικαιοσύνης ὁ ἥλιος. Εἰ γὰρ αἰσθητὸν (90) ἦν τὸ λεγόμενον καὶ περὶ τοῦτου τοῦ ἡλίου ἦν τὸ λαλούμενον, οὐκ ἂν ἔλεγεν, ὅτι « Παρέβλεψέ με ὁ ἥλιος οὗτος »· ἀλλὰ (91) μᾶλλον οἱ σκιᾷ τροφούμενοι (92) λευκαίνονται. Ἐκείνη δὲ ἐν ταῖς τῶν εἰδώλων ἐξεταζομένη μανίαις πρὸ τῆς πίστεως, καὶ ὑπὸ τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἡλίου παρειωραμένη ὑπῆρχε μεμελανωμένη· ἕως οὗ ὁ ὥρατος κάλλιε παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων παραγενόμενος, τὸ ἑαυτοῦ κάλλος διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐναπετύπωσεν εἰς αὐτήν· καθὼς καὶ Δαβὶδ φάσκει· « Ἐστημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε »· καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν· « Καὶ ἔστω ἡ λαμπρότης Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐφ' ἡμᾶς. »

II'. Υἱοὶ μητρός μου ἐμαχέσαντο ἐν ἐμοί.

B Υἱοὺς μητρός αὐτῆς οἶμαι τοὺς σοφοὺς τῆς ἐπουρανίου βασιλείας υἱοὺς, τοὺς ἀποστόλους λέγειν. Ἵνα δὲ σαφέστατα δευχθῇ (93) ἀγαθὴν τε καὶ καλὴν μάχην καὶ εἰρήνης παρεκτιχὴν, καὶ ζήλου ἐμπνεύσαν ἐν-θέου, βλέπε τί Παῦλος λέγει· « Ἐμπροσθεν πάντων εἶπον τῷ Κηφᾷ· Εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων, ἐθνικῶς, καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς, ζῆν προήρησαι (94) διὰ Χριστὸν καὶ τὴν οἰκοδομὴν τῶν πιστῶν, πῶς τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαΐζειν ; Τοιαύτην εἰρηνικὴν ἐμαχέσαντο μάχην ἐν αὐτῇ· διὸ λέγει· « Υἱοὶ μητρός μου ἐμαχέσαντο ἐν ἐμοί. »

ΙΔ'. Ἐθεντό με φυλάκισσαν ἐν ἀμπελώσι· τὸν ἀμπελώνα (95) ἐμὸν οὐκ ἐφύλαξα.

C Ἀμπελὼν ἀναγέγραπται πολλὰ μὲν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς· ἐν ἐπιτομῇ δὲ λεκτέον τὸ εὐαγγελικὸν ἐκεῖνο Κυρίου (96) περὶ τῶν μὴ διδόντων τοῖς καρποῖς τοῖς ἀποσταλεῖσιν· « Ἐλεύσεται ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος, καὶ κακοὺς κακῶς ἀπολέσει αὐτούς· καὶ τὸν ἀμπελῶνα ἐκδώσεται ἄλλοις γεωργοῖς, οἵτινες δώσουσι τοὺς καρποὺς ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν. » Ὁ δὲ Κύριος βεβαίῳ τῷ ῥήματι, καὶ ἐπάγει λέγων πρὸς ἐκείνους· « Ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. » Καὶ λέγει περὶ ταύτης, ἥς οἶδε νόμφης τῆς ἐν Ἀσραῖν αὐτῷ προσομιλουμένης· « Καὶ ὠθηθήσεται ἔθνη τῷ ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτοῦ. » Αὕτη ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τίθεται φυλάκισσα ἐν ἀμπελώνι τούτῳ τῆς πίστεως πολυπότῳ καρπῷ. « Ἐθεντό με φυλάκισσαν ἐν ἀμπελώνι. » Εἶτα ἐξομολογουμένη ἡ Ἰουδαίων συναγωγὴ, καὶ αὕτη ὁμολογεῖ ὡς ἐλθούσα ἀπὸ Ἰουδαίων εἰς τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν, καὶ φησὶ· « Τὸν ἀμπελῶνα ἐμὸν οὐκ ἐφύλαξα· » ὅπερ ἐστὶ· Τὰ

⁵⁴ Psal. xlv. 3. ⁵⁵ Psal. iv. 7. ⁵⁶ Psal. lxxxix. 17. ⁵⁷ Galat. ii. 14. ⁵⁸ Matth. xxi. 44. ⁵⁹ ibid. 45. ⁶⁰ ibid.

(90) Εἰ γὰρ αἰσθητὸν. Hæc barbare sic vertit vet. interpres, ut ea non facile intelligas : « Non enim erat sensibile quod dicebat, sed de isto erat sole, quod loquebatur. Nam non diceret, « quia despexit me sol. » Non enim fuscantur quos despexit sol iste ; sed magis, dum umbra pascuntur, candidiores fiunt. »

(91) Inde apparet Philonem illa sacri textus : Ὅτι παρέβλεψέ με ὁ ἥλιος, sic intellexisse, ut interpretatur D. Ambrosius *Homilia de Isaac*, qui ut observavit Nobilius, vertit : « Quoniam non intuitus est me sol. »

(92) Omnes quos vidi, manuscripti habent σκιᾷ τροφούμενοι. Legendum fortasse σκιατροφούμενοι.

(93) Sic emendavi, cum Barb. et Vallie. haberent λεχθῇ, et itidem Theat.

(94) Sic legendum. Barb. προαιρεῖται. Vallicell. προαιρεῖς. Theat. προαιρεῖς.

(95) Hæc verba addidi, quia ea explicata habes in fine hujus explanationis. Vetus interpr. ita ea separata ponit cum explanatione, ut versum seorsim ab aliis constituent.

(96) Sic legendum. Male Barb. et Vallie. κυρίως.

ἐν νόμῳ προτεταγμένα (97) οὐκ ἐτήρησα· ἵνα διὰ τῆς ἐξομολογήσεως ἐπιτύχη (98) τῆς τῶν ἀμαρτημάτων ἀφέσεως.

ΙΕ'. Στ. ζ'. Ἀπάγγειλόν μοι, ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου, ποῦ ποιμαίνεις, ποῦ κοιτάζεις ἐν μεσημβρίᾳ.

Ἐπειδὴ γὰρ προφητικῶς καὶ ἐν Δαβὶδ ἀποτυπώ-
ται καὶ ἐν αὐτῇ τὸ ῥῆμα· Ἄγαπήσω σε, Κύριε, ἡ
ἰσχὺς μου· καὶ αὐτὴ δὲ κατηξιώθη προαγαπηθεῖσα
ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἀγαπᾶσαι τὸν Κύριον, ὥς φησι
Παῦλος (99)· Ὁὐχ ὅτι ἡμεῖς ἠγαπήσαμεν τὸν Θεόν,
ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ παρέδωκεν ἑαυ-
τὸν ὑπὲρ ἡμῶν· διὰ τοῦτο ἀγαπηθεῖσα ἀνταγαπᾶ
καὶ λέγει· Ἀπάγγειλόν μοι, ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ
μου, ποῦ ποιμαίνεις, ποῦ κοιτάζεις ἐν μεσημβρίᾳ·
τοῦτέστι· Κατὰ τὴν τοῦ πάθους ὥραν, ὅτε ἀπὸ ὥρας
ἑκτῆς ἕως ἐνάτης σκότος ἐγένετο, διὰ τοῦτο· ποῦ
ποιμαίνεις, ποῦ κοιτάζεις ἐν μεσημβρίᾳ, ἐν ᾗ καὶ
ἀκμὴ (1) τοῦ καύσωνος τῶν πειρασμῶν. Ποῦ κρυπτά-
ζεις, τοὺς σοὺς ἑσπας πειράζεσθαι;

ΙΓ'. Μήποτε γένωμαι ὥς περιβαλλομένη ἐπ' ἀγέλαις ἐταίρων σου.

Ὅπερ ἐστὶ· Μήποτε μετὰ τῶν αἱρέσεων γένωμαι
περιβαλλομένη. Διὰ τοῦτο ἀνταποκρίνεται αὐτῇ (2)
καὶ λέγει·

ΙΖ'. Στ. ζ'. Ἐὰν μὴ γνῶς σεαυτὴν, ἡ καλὴ ἐν
γυναιξίν.

Ὅπερ ἐστίν· Ἐὰν μὴ γνῶς σεαυτὴν, οἷα ὑπῆρχες,
καὶ οἷα γέγονας. Καλὴν δὲ ἐν γυναιξὶ λέγει. Ἐν πά-
σαις γὰρ ταῖς αἱρέσεσι καὶ ταῖς συναγωγαῖς μόνη
καλὴ, οὐκ ἐξ ἑαυτῆς ἔχουσα τὸ κάλλος, ἀλλ' ἐκ τοῦ
ὡραίου κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ἐν-
αποτυπώσας δὲ ἐν αὐτῇ τὸ ἴδιον κάλλος ὁ Μονογενὴς
διὰ τοῦ (3) λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας, χρησίμως
ἐγκალεῖ αὐτῇ, καὶ λέγει· Ἐὰν μὴ γνῶς (4) σεαυ-
τὴν, ἡ καλὴ ἐν γυναιξίν.

ΙΗ'. Ἐξελεθε (5) ἐν πτέρναις τῶν ποιμνίων, καὶ
ποιμαίνετε τὰς ἐρίφους σου.

Ἐὰν μὴ γνῶς, φησὶ, ποῦ ἦς, καὶ ποῦ εἶ· ἔὰν μὴ
γνῶς τὸ κάλλος ὅπερ ἐληφας, ἐξελεθε ἐν πτέρναις
τῶν ποιμνίων. Ἀπειλητικὸς ὁ λόγος, ἐπιτιμητικὸν
τὸ ῥῆμα. Ὅπου γὰρ ἀγνοία (6), ἐκεῖ καὶ ἐπιτιμία.
Ἐπειδὴ γὰρ προεῖπε· Μήποτε γένωμαι ὥς περι-
βαλλομένη ἐπ' ἀγέλαις ἐταίρων σου· ὅπερ ἐστὶ·
Μήποτε κατὰ τῶν αἱρέσεων ἀναμιγῶ διὰ τοῦτο
ὥσπερ ἀπειλητικῶς ἐπιτιμᾷ αὐτῇ, καὶ λέγει· Ἐὰν
μὴ γνῶς σου τὸ κάλλος, ὅτι παρ' ἐμοῦ αὐτὸ κέκτη-
ται, ἐξελεθε ἐν πτέρναις τῶν ποιμνίων, καὶ ποι-
μαίνετε τὰς ἐρίφους σου· τοῦτέστιν· Εἰ ἀναξίαν

A rani, non servavi, ut per confessionem peccato-
rum remissionem consequatur.

XV. VERS. 6. Annuntia mihi quem dilexit anim
mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie.

Quoniam enim prophetice exprimitur, et in Da-
vid et in ipsa verbum illud : « Diligam te, Domine,
virtus mea ⁶¹, » ipsa vero prius dilecta, digna est
habita a Domino quæ Dominum diligeret, ut ait
Paulus : « Non quod nos dilexerimus Deum ⁶²; sed
quia ipse dilexit nos, et tradidit se ipsum pro no-
bis ⁶³; » propterea dilecta vicissim amat et dicit :
« Nuntia mihi, quem dilexit anima mea, ubi
pascis, ubi cubas in meridie; » hoc est, Hora
passionis, quando ab hora sexta usque ad nonam
tenebræ factæ sunt : propterea « ubi pascis, ubi
cubas in meridie, » in qua maxime fervet æstus
tentationum. Ubi igitur delitescis, tentari sinens
tuos ?

XVI. Ne forte efficiar sicut adoperta super greges
sodalium tuorum.

Id est, Ne forte cum hæresibus efficiar adoperta.
Propterea vicissim ei (sponsæ) respondet et dicit :

XVII. VERS. 7. Nisi cognoveris te ipsam, pulchra
inter mulieres.

Id est, Nisi cognoveris te ipsam ejusmodi eras,
et ejusmodi facta sis. Pulchram vero inter mu-
lieres dicit. In omnibus enim hæresibus et syna-
gogis ipsa sola pulchra; non ex se ipsa quidem
pulchritudinem habens, sed ex eo qui speciosus
est forma inter filios hominum ⁶⁴. Cum vero im-
presserit in ipsa propriam Unigenitus pulchritudi-
nem per lavacrum regenerationis, utiliter eam in-
crepat et dicit : « Nisi cognoveris te ipsam, o pul-
chra inter mulieres. »

XVIII. Egredere in vestigiis gregum, et pascas
hædos tuos.

Nisi cognoveris, inquit, ubi eras, et ubi es :
nisi cognoveris pulchritudinem quam accepisti,
« egredere in vestigiis gregum. » Comminativus ser-
mo : objurgativum verbum. Ubi enim inscitia, ibi
et increpatio. Cum enim antea dixerit : « Ne forte
efficiar sicut adoperta super greges sodalium tuo-
rum; » hoc est, Ne forte cum hæresibus admi-
scear; propterea tanquam minaciter increpat
eam, et dicit : Nisi cognoveris ipsam pulchri-
tudinem te a me habere, « egredere in vestigiis
gregum et pascas hædos tuos; » id est, Si te ipsam

⁶¹ Psal. xvii, 1. ⁶² I Joan. iv, 10. ⁶³ Ephes. v, 2. ⁶⁴ Psal. xlv, 3.

(97) Mallem προτεταγμένα.

(98) Ex Vallic.; nam Barb. et meus habent ἐπι-
τοίγει.

(99) Imo Joannes.

(1) Sic Vallicell.; sed Barber. habet ἀγμῇ· inde
conjicio totum hunc locum sic legendum, ἐν ᾗ καὶ
ἡ ἀκμὴ τοῦ καύσωνος τῶν πειρασμῶν. Ποῦ οὖν
κρυπτάζεις, τοὺς σοὺς ἑσπας πειράζεσθαι;

(2) Αὐτῇ, quæ vox deest in meo et Barber., eam
restitui ex Vallicell.

(3) Τοῦ ex Vallic.

(4) Barb. ἐπὶ γνῶς.

(5) Vatic. ἐξελεθε σύ· et hanc lectionem videtur
habuisse vet. interpres, qui ait, « egredere tu. »

(6) Vetus interp. legisse videtur ἀγνεία, « puri-
tas. » Male.

indignam præstiteris mea gloria, pasce hædos, hoc A
est, peccatorum animas.

XIX. In tabernaculis pastorum.

In tabernaculis dicit regum Israel; aperte apostolica voce clamante: « Etenim illi non effugerunt super terram recusantes regnum Christi et Dei qui oracula edebat ⁶⁵. »

XX. Vers. 8. Equitatu meo in curribus Pharaonis assimilavi te, proxima mea.

Equitatum, opinor, suum, justorum congregationem intelligit propter celerem justorum in pietatis stadio cursum. Ait enim « in curribus Pharaonis; » quia curribus intelligibilis Pharaonis olim juncta erat, ad cursum in equitatione idololatriæ ab ipso incitata. Talis, inquit, cum esses, « equitatu meo assimilavi te: » nulla ratione habitatorum in idolorum cultu et in omni dementia peccatorum, compendiaria gratia per lavacrum regenerationis nostro « te equitatu assimilavi; » justorum scilicet congregationi, celerem habenti cursum in stadio pietatis; quemadmodum etiam in Evangelii Dominus iis qui unam tantummodo operati fuerant horam, eandem mercedem dedit, quam iis qui pondus omne diei portaverant ⁶⁶.

XXI. Vers. 9. Quam speciosa factæ sunt genæ tuæ ut turturis.

Castitatis servans est hæc volucris, agrestis, gemebunda, uno marito contenta: quemadmodum ipsa sancta Ecclesia olim quidem agrestis erat, C
unum virum habens sponsum, qui eam his verbis alloquitur, quemadmodum etiam Apostolus ait: « Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo ⁶⁷. »

XXII. Collum tuum sicut monile.

Mirum est intelligere, quam bene ipsa se tueatur coherentia sensuum spiritualium, qui hic exponuntur. Cum enim turturi propter feritatem gentiles assimilet, non tacitos prætermittit fideles ex Judeis

σεαυτὴν καθίστας τῆς ἐμῆς δόξης, ποίμαινε τὰς ἐρίφους, τοῦτέστι τὰς τῶν ἁμαρτωλῶν ψυχάς.

18'. Ἐπὶ σκηνώμασι τῶν ποιμένων.

Ἐπὶ σκηνώμασι λέγει τῶν τοῦ Ἰσραὴλ βασιλέων· ἀντικρὺ τοῦ ἀποστολικοῦ ῥήματος βοῶντος· « Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι οὐκ ἐξέφυγον ἐπὶ γῆς, παραιτησάμενοι τὴν βασιλείαν τοῦ χρηματίζοντος (7) Χριστοῦ καὶ Θεοῦ. »

K'. Στ. η'. Τῇ ἰππῳ μου ἐν ἄρμασι Φαραὼ ὠμοῶσά σε, ἡ πλῆσιόν μου.

Ἰππον (8), οἶμαι, ἑαυτοῦ, τὴν τῶν δικαίων συναγωγὴν λέγει, διὰ τὸν ὠκύποδα τῶν δικαίων ἐν σταδίῳ τῆς εὐσεβείας δρόμον. Τὸ γὰρ, « ἐν ἄρμασι τοῦ Φαραὼ, » λέγει (9), ὅτι ἐν ἄρμασι τοῦ νοητοῦ Φαραὼ (10) ἐξευγμένη ἦν ποτε (11), τῇ τῆς ειδωλολατρίας ἐλασίᾳ ὑπ' αὐτοῦ ἑλαινομένη. « Τοιαύτην σε, » φησὶν, « οὖσαν τῇ ἰππῳ μου ὠμοῶσα (12), » μὴ λογισάμενός σου τὰ ἁμαρτήματα τὰ τῆς ειδωλολατρίας, μὴ τὰ (13) τῆς ἀνοίας πάσης, συντόμῳ χάριτι διὰ λουτροῦ τῆς (14) παλιγγενεσίας τῇ ἡμετέρᾳ « ὠμοῶσά σε ἰππῳ, » τῇ τῶν δικαίων (15) συναγωγῇ, τὸν δρόμον ὁζὺν κατὰ (16) τὸ τῆς εὐσεβείας ἐχούσης στάδιον (17). Ὡς περ καὶ ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος τοῖς τὴν μίαν ὥραν ἐργασασμένοις μόνον, τὸν ὁμοιον μισθὸν ἐχαρίσατο τοῖς ὅλον τὸ βάρος βασιτάσασι τῆς ἡμέρας.

KA'. Στ. θ'. Τὶ ὠραϊώθησαν αἱ σιαγόνες σου ὡς τρυγόνος;

Σωφροσύνης ἔφερον τὸ (18) ζῶον, ἄγρῳ, μιμητὸν (19), μόνανδρον· ὥς περ καὶ αὐτὴ ἡ ἁγία Ἐκκλησία πάλαι μὲν ἦν ἄγρια, μόνον δὲ ἄνδρα ἔχουσα νυμφίον, ὃς καὶ ταῦτα αὐτῇ προσλαλεῖ, καθὼς καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει: « Ἠρμολάμην γὰρ ὑμᾶς ἐν ἀνδρὶ παρθένον ἀγνὴν παραστήσαι τῷ Χριστῷ. »

KB'. Τράχηλός σου ὡς ἐρμίσκος (20).

Ἐκπλήττει ἡ γνώσις, πῶς ἡ ἀκολουθία τῶν λεγομένων πνευματικῶν νοημάτων ἑαυτὴν σώζει. Ἀπεικάσας γὰρ διὰ τὴν ἀγριότητα τρυγόνι (21) τὰ ἔθνη, οὐ σιωπᾷ καὶ τοὺς ἀπὸ Ἰουδαίων συναγομένους π-

⁶⁵ Hebr. xii, 25. ⁶⁶ Math. xx, 12. ⁶⁷ II Cor. xi, 2.

(7) Sacer textus D. Pauli sic est: « ei γὰρ ἐκεῖνοι οὐκ ἐφυγον τὸν ἐπὶ τῆς γῆς παραιτησάμενοι χρηματίζοντα. » Male vet. interpres ἐπὶ τῆς γῆς χρηματίζοντα, « qui in terra prædicatus est. » Vulgata, « qui super terram loquebatur. »

(8) Mirum quantum monstrosa sit in hujus versiculi explicatione veteris interpretis versio.

(9) Barb. et Vall. Φαραὼ λέγειν.

(10) Barb. et Vall. Φαραὼ. Theat. totum hunc locum sic habet, τὸ γὰρ ἐν ἄρμασι τοῦ νοητοῦ Φαραὼ ἐξευγμένην ποτε.

(11) Ita emendavi. Omnes codices habent ἐξευγμένην ποτε.

(12) Barb. ὠμοῶσά σε, quæ postrema particula abest a Vallic. eamque expunctam oportuit. Theat. ὠμοῶσας.

(13) Pro μὴ τὰ libenter legerem μήτε τὰ.

(14) Vocem τῆς revocavi ex Theat.

(15) Sic emendavi. Barb. et Vallic. habent τῇ μητρὶ ὠμοῶσά σε εἰπὼν τῇ τῶν δικ., et sic etiam Theat.

(16) Uterque codex B. et V. habent καὶ, quod in κατὰ mutavimus, sic postulante sententia. Theat. etiam habet καὶ. Lego κατὰ τῆς εὐσεβ. στάδιον. Vocem στάδιον non modo vet. interpres, sed etiam Salutatus, in suo quisque codice habuerunt. Et sic paulo ante dixerat ἐν σταδίῳ τῆς εὐσεβείας.

(17) Vet. interpres, seu potius vetus, ut puto, liberrimus iterum eundem quem supra, errat errorem: « in studio pietatis. »

(18) Forte τοῦτο τό.

(19) Vet. interpres: « Hoc animal castitati devotum est, quod licet ferum sit, tamen in una conjunctione perdurat. » Salutatus qui locum hunc reddit, « castitatis animal, agreste, gemibile, » videtur pro μνητὸν legisse μνητὸν, quæ lectio mihi probatur; neque enim μιμητὸς, « imitandi solertia præditus, » huic loco videtur convenire.

(20) Ita codex Alexandr. quem plerumque videtur auctor sequi. Edit. Vat. ὀρμίσκος.

(21) Sic emendavi, ut habet codex Vallic. Cæteri codd. τρυγόνος.

στούς. Μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν, « Σιαγόνες σου, » ἐπάγει· « Τράχηλός σου ὡς ὀρίσκος »· ἵνα δείξῃ καὶ τοὺς ἀπὸ Ἰουδαίων πεπιστευκότας, τὸν ὀρίσκον τοῦ Ἰούδα τὸν δοθέντα τῇ Θάμαρ ὑπομνήσας. « Πρόδῃλον γάρ, ὅτι ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Εἶτα τὴν γενεάν αὐτῆς διηγούμενος (22), καὶ τὸν κόσμον ὄντα αὐτῇ χαρίζεται ὁ νυμφίος, ἐπάγουσιν οἱ ἀπόστολοι·

ΚΓ'. Στ. ι'. Ὁμοιώματα χρυσοῦ ποιήσωμέν σοι μετὰ στιγμάτων τοῦ ἀργυρίου.

Ὁμοιώματα χρυσοῦ οὐχ ἕτερα οἶμαι εἶναι, ἀλλ' ἡ τοὺς ἁγίους μάρτυρας· ἐπειδὴ περ διὰ πυρὸς δοκιμασθέντες, λαμπροτέραν ἐπεδείξαντο τὴν πίστιν. « Ὡς χρυσὸν » γὰρ, φησὶν, « ἐν χώνευτηρίῳ ἐδοκίμασεν αὐτούς, καὶ ὡς ὀλοκάρπωμα θυσίας προσεδέξατο αὐτούς. » ἵνα δὲ ἐκ τῆς ἀκολουθίας δευθῇ, ὅτι περὶ μαρτύρων λέγει, βλέπε τί ἐπάγει· « Μετὰ στιγμάτων τοῦ ἀργυρίου. » Στίγματα γὰρ σαφῶς αἱ μαστίγες καὶ αἱ βάσανοι τῶν ὑπὲρ Χριστοῦ πασχόντων· καθὼς μοι μαρτυρεῖ καὶ ὁ Παῦλος λέγων· « Ἐγὼ γὰρ τὰ στιγματα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ σώματί μου βαστάζω. » Ἐπάγει δὲ ὁ λόγος·

ΚΔ'. Στ. ια'. Ἔως οὗ ὁ βασιλεὺς ἐν ἀνακλίσει αὐτοῦ.

ἵνα εἴπῃ· Ἔως τῆς καλιγενεσίας διὰ τῆς τῶν γάμων εὐωχίας· ἕως τότε τὰ ὁμοιώματα ταῦτα τοῦ ἀργυρίου συνάγεται· τούτέστιν· Οἱ ὑπὲρ τῆς πίστεως πάσχοντες, οὐ μόνον ἐν καιρῷ διωγμῶν διὰ βασάνων, ἀλλὰ καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης διὰ τοῦ τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην (23) ὁδὸν τρέχειν, καὶ ταῖς (24) πράξεσι τοὺς μάρτυρας μιμῆσθαι. Εἶτα ἀναποκρίνεται ἡ νύμφη, καὶ λέγει πρὸς τὸν νυμφίον·

ΚΕ'. Νάρδος μου ἔδωκεν ὀσμὴν αὐτοῦ.

Ἐν τῷ γὰρ τὸν νυμφίον αὐτὸν εἰπεῖν περὶ τῶν μαρτύρων, ἀναποκρίνεται εὐχαριστοῦσα αὐτῷ, καὶ λέγει· « Νάρδος μου ἔδωκεν ὀσμὴν αὐτοῦ »· τούτέστι (25)· Σὺ ταῦτα τὰ ἀγαθὰ ἀπῆρξω. Διὰ γὰρ τῆς νάρδου, τοῦ (26) ἀλαδάστρου τοῦ μύρου, περὶ οὗ ὁ Κύριος λέγει· « Ἀφετε, καὶ μὴ κόπους παρέχετε τῇ γυναικί· καλὸν γὰρ ἔργον εἰργάσατο εἰς ἐμὲ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ὡς περ οὖν ἀντιφωνοῦσα τῇ εὐχαριστίᾳ λέγει ἡ νύμφη· Αὐτός μοι τὴν εὐωδίαν ἔδωκεν τῶν μαρτύρων. « Ἡ νάρδος » γὰρ « ἔδωκεν ὀσμὴν αὐτοῦ »· ὅπερ ἐστὶ· Τὸ σὸν μαρτύριον, καὶ ἡ σὴ εὐωδία προετρέψατο τοὺς μάρτυρας ὑπὲρ τοῦ παθεῖν· ἐπειδὴ περ καὶ σὺ ἐπαθεῖς ὑπὲρ ἡμῶν. Ἀπὸ δὲ τῆς ἀκολουθίας γνωσκέτω πᾶς τις τῶν λόγων τὴν ἀρμονίαν.

ΚΖ'. Στ. ιβ'. Ἀπόδεσμος τῆς στακτῆς ἀδελφοδός μου ἐμοί.

Εὐθὺς ὑπομνησθεὶς τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ τὸ στά-

⁶⁸ Gen. xxxviii, 18. ⁶⁹ Hebr. vii, 14. ⁷⁰ Sap. iii, 6.

(22) Nominativus absolutus; neque idcirco hic locus sollicitandus.

(23) Τεθλιμμένην· verit enim « perfectam viam. »

(24) Ex Vallicell. restitui ταῖς. Barb. habet καὶ ταῦτα πράττει.

A collectos. Postquam enim dixisset, « Genæ tuæ, » subdit: « Collum tuum sicut monile; » ut indicet etiam eos qui ex Judæis crediderunt: in memoriam revocans Judæ monile⁶⁸ quod Thamar datum fuit. « Manifestum enim est, quod ex Juda ortus est Dominus noster Jesus Christus, » secundum Apostolum⁶⁹. Deinde generationem ejus (sponsæ) cum enarraverit, et ornatum quem illi donat sponsus, subdunt apostoli:

XXIII. Vers. 10. Similitudines auri faciemus tibi cum stigmatibus argenti.

Similitudines auri non alias esse arbitror quam sanctos martyres; quandoquidem igne probati splendidiorem exhibuerunt fidem; ait enim Scriptura: « Tanquam aurum in fornace confusos probavi eos, et sicut holocaustum sacrificii suscepit eos⁷⁰. » Ut autem ex iis quæ sequuntur demonstraretur sermonem esse de martyribus, vide quod subdit: « Cum stigmatibus argenti. » Stigmata enim manifeste sunt verbera et tormenta eorum qui pro Christo passi sunt: quemadmodum testatur Paulus dicens: « Ego enim stigmata Domini nostri Jesu Christi in corpore meo porto⁷¹. » Sequitur autem oratio dicens:

XXIV. Vers. 11. Quoad usque rex in recubitu suo.

Ut dicat: Usque ad regenerationem per convivium (coelestium) nuptiarum. Usque tunc hæc argenti similitudines congregantur: hoc est, Qui pro fide patiuntur non solum persecutionum tempore per tormenta, sed etiam pacis tempore per angustiam et aretam viam currendo, et actionibus suis martyres imitando. Deinde vicissim sponsa respondet, et dicit sponso:

XXV. Nardus mea dedit odorem suum.

Dum ipse sponsus loquitur de martyribus, gratias illi agens sponsa respondet, et ait: « Nardus mea dedit odorem suum: » hoc est, Hæc bona tu delibasti; nam per nardum alabastrum unguenti commemorat, de quo Dominus dicit: « Sinite, nec molesti sitis mulieri; bonum enim opus operata est in me⁷²; » et quæ deinceps. Sponsa igitur veluti cum gratiarum actione respondens ait: Ipse mihi dedisti odorem martyrum. « Nardus » enim « dedit odorem suum; » hoc est, Tuum martyrium et odor tuus cohortatus est martyres, ut pro te paterentur, quandoquidem tu quoque pro nobis es passus. Ex iis vero quæ sequuntur, quisque intelligere poterit totius orationis connexionem.

XXVI. Vers. 12. Fasciculus guttae fratruius meus mihi.

Statim commemorat sanguinem et aquam, quæ

⁷¹ Galat. vi, 17. ⁷² Matth. xxvi, 10.

(25) Τούτέστι. Hic in meo, et Barb. incipit hujus versus explanatio, omissis superioribus quæ supplevi ex codice Vallicellano, eaque agnoscit vetus interpres.

(26) Lego τὸν ἀλαδάστρον λέγει τοῦ μύρου· περὶ οὗ ὁ Κύριος· Ἀφετε, κ. τ. λ.

in passione e latere Jesu manarunt, « Fasciculus guttæ fratruelis meus mihi : » hoc est, Ex aqua et sanguine et spiritu quæ ex ejus latere profluxerunt, ipse factus est meus sponsus, et ego ejus sponsa. Et sanguine quidem, qui ex ejus latere manavit, redempta et ipsi copulata sum; aqua vero quæ ex ejus carnibus manavit, ipsi baptizata; spiritu vero qui ex ejus divinitate proficiscitur, cum ipso coargumentata et perfecta.

XXVII. In medio uberum meorum commorabitur.

Hoc est, In medio duorum Testamentorum commorabitur testimonium horum sacramentorum; inter Vetus nimirum, quo dicitur in Isaia ⁷²: « Tanquam ovis ad occisionem ductus est; » et inter Novum, quod eunucho locum illum Isaie per Philip-pum interpretatur de Christo ⁷².

XXVIII. Vers. 15. Botrus Cypri fratruelis meus mihi.

Botrum Cypri appellat, opinor, characterem humanum unigeniti Filii et Dei.

XXIX. In vineis Engaddi.

Gaddi interpretatur adeptio. Sicut enim botrus quando germinat, jucundus est intuitibus; sic qui credunt in Christum, initio fidei accepto, cum nondum maturum habeant fructum, botro germinanti assimilantur. Quod autem assecuti sunt hi qui ex gentibus in Christum crediderunt, testatur mihi Paulus apostolus dicens: « Electio consecuta est »; id est, qui ex gentibus et Judæis electi sunt. Quia vero sponsus formatur in eis qui baptizantur, idcirco sponsa ipsum laudans dicit: « Botrus Cypri fratruelis meus in vineis, » id est, in ecclesiis; « Engaddi, » id est, in iis quæ consecutæ sunt magnum hoc donum. Deinde rursus vicissim illi laudes tribuens, et delectatus spirituali illa quam ei iuse dedit, pulchritudine, illi hæc ait:

XXX. Vers. 14. Ecce pulchra proxima mea, ecce pulchra.

Laudando duplicat ejus pulchritudinem; propterea

⁷² Isa. LIII, 7. ⁷³ Act. VIII, 32. ⁷⁴ Rom. XI, 7.

(27) Non « ex aqua vel sanguine, » ut vet. interpr., sed « ex aqua et sanguine. »

(28) Addidi καὶ πνεύματος ex cat. Mensii, p. 20. Et sane paulo post sequitur πνεύματι δέ. Cum autem verba καὶ πνεύματος desint etiam in vetere interprete, suspicari quis possit illius catenæ auctorem codice quo usus est idem vetus interpret, codicibus etiam quos in emaculando meo codice adhibui, esse antiquiorem.

(29) Συναπτομένη. Vet. interpret « coequata, » quod est mendum codicis: scribendum « coaptata. » Bene hæc omnia reddit Salutat, sed vocem ἀγοραζομένην vertit « comparata. » Puto melius « coempta. »

(30) Vet. interpr. « Spiritu vero, quod divinitati ejus copulata sum et consummata dignoscor. » Sane totam hanc explanationem in sua versione obscuravit. Bene hæc omnia vertit Salutat.

(31) Vetus explanationis hujus versio, non plane intelligas quid sibi velit.

(32) Vetus interpret, vel librarius per indiligentiam scripsit « commegorabitur. »

Ἄσαν ἐν τῷ πάθει ἐκ πλευρᾶς τοῦ Ἰησοῦ. « Ἀπόδεσμος τῆς στακτῆς ἀδελφιδῆς μου ἐμοί. » ὅπερ ἐστίν. Ἐκ τοῦ στάξαντος ὕδατος (27), καὶ αἵματος, καὶ πνεύματος (28) τοῦ ἐκ πλευρᾶς αὐτοῦ, αὐτὸς γέγονέ μοι νυμφίος, κατὰ αὐτοῦ νύμφη· αἵματι μὲν τῷ ἐκ πλευρᾶς αὐτοῦ ἀγοραζομένην αὐτῷ καὶ συναπτομένην (29), ὕδατι δὲ τῷ ἀπὸ σαρκῶν αὐτοῦ βαπτίζομένην αὐτῷ, Πνεύματι (30) δὲ τῷ ἀπὸ θεότητος αὐτοῦ συγκρινομένην αὐτῷ καὶ τελειομένην.

KZ'. Ἀνὰ μέσον τῶν μαστῶν μου αὐθισθήσεται.

Ὅπερ (31) ἐστίν. Ἀνὰ μέσον τῶν δύο Διαθηκῶν ἡ περὶ τῶν μυστηρίων τούτων μαρτυρία αὐλίσσεται (32)· τῆς μὲν Παλαιᾶς ἐν Ἑσαΐᾳ λεγουσῆς· « Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη· » τῆς δὲ Καινῆς διὰ Φιλίππου τοῦτο εἰς Χριστὸν τῷ εὐνούχῳ ἐρμηνευούσης.

KH'. Στ. ιγ'. Βότρυς τῆς Κύπρου ἀδελφιδῆ μου ἐμοί.

Βότρυν Κύπρου τὸν ἀνθρώπινον, οἶμαι, χαρακτῆρα (33) τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ καὶ Θεοῦ ὀνομάζει.

KΘ'. Ἐν ἀμπελώσιν Ἐγγαδδί.

Γαδδί ἐρμηνεύεται ἐπίτευγμα (34). Καθάπερ γὰρ ὁ βότρυς, ὅταν κυπρίξει, ἐπιτερπής γίνεται τοῖς ὀρωσιν· οὕτω καὶ (35) οἱ εἰς τὸν Χριστὸν πιστεύοντες, ἀρχὴν τῆς πίστεως λαμβάνοντες, οὕτω δὲ πέπειρον τὸν καρπὸν ἔχοντες, τῷ κυπρίζοντι ἀπεικάζονται βότρυι. Ὅτι δὲ ἐπιτυγχάνοντές εἰσιν οὗτοι οἱ ἐξ ἐθνῶν πιστεύοντες εἰς Χριστὸν, μαρτυρήσει μοι Παῦλος ὁ ἀπόστολος λέγων· « Ἡ ἐκλογὴ ἐπέτυχεν. » ὅπερ ἐστίν, οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν καὶ ἐξ Ἰουδαίων ἐκκληλεγμένοι. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ νυμφίος ἐν αὐτοῖς τοῖς βαπτίζομένοις μορφοῦται (36), διὰ τοῦτο ἡ νύμφη αὐτὸν ἐπαινοῦσα λέγει· « Βότρυς τῆς Κύπρου ἀδελφιδῆς ἐμοί ἐν ἀμπελώσιν, » (ἐν ταῖς ἐκκλησίαις) « Ἐγγαδδί. » ἐν ταῖς ἐπιτυχοῦσαις τῆς μεγάλης ταύτης δωρεᾶς. Εἴτα πάλιν ἀνταμιδόμενος αὐτῇ (37) τοὺς ἐπαίνους, καὶ ἐπιτερπόμενος τῷ πνευματικῷ αὐτῆς, ὁ αὐτῇ αὐτὸς ἐχαρίσατο, κάλλιε (38), ταῦτα αὐτῇ φάσκει (39).

Λ'. Στ. ιδ'. Ἰδοὺ ἡ καλὴ ἡ πλησίον μου, ἰδοὺ ἡ (40) καλὴ.

Διπλοῖ αὐτῆς τῷ ἐπαίνῳ τὸ κάλλος, διὸ εἰπὼν (41)·

(33) Bene Salutat, ἀνθρώπινον χαρακτῆρα vertit, seu potius exponit « humanitatem assumptam. » Nam, ut ait Nysseus: « Ὁ τοῦ ἀνθρώπου χαρακτῆρ τὴν ἀνθρωπίνην ὑπόστασιν δείκνυσσι. » Hominis figura humanam substantiam refert, » tom. II, pag. 47.

(34) Vallie. et Barb. ἐπίταγμα, quæ lectionem habuit vetus interpret, qui vertit « præceptum. » Sed ἐπίτευγμα legendum esse probant illa, quæ leguntur inferius, ὅτι δὲ ἐπιτυγχάνοντές εἰσιν, et ἐν ταῖς ἐπιτυχοῦσαις τῆς μεγάλης ταύτης δωρεᾶς.

(35) Καὶ abest a Barber. Τὸν abest a Vallie.

(36) Utilior locutione D. Pauli ad Galat. IV, 19, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, « donec Christus formetur in vobis. »

(37) Sic legendum. Barber. et meus habent αὐτῆς.

(38) Ita Barb. Sed Vallie. habet ὁ αὐτὸς αὐτῇ ἐχαρίσατο κάλλος.

(39) Αὐτῇ φ. Vallie. ἀντιφάσκει.

(40) Hanc lect. habuit vet. interpret. Vaticana utrobique habet εἴ.

(41) Lego εἶπεν.

Ἀποδο-
έστιν·
ος, καὶ
γέγονε
τῷ ἐκ
τομένη
ομένη
συγ-

σεται.
θηκῶν
ίσταται
· Ὁς
ιά Φι-
ούσης.

φιδό-

χα-
ζει.

γάρ
ὁρῶ-
ντες,
ειρον
ἐβό-
θων
ος δ
ἔπερ
γμέ-
υτο-
δόν
μοι
ί·
αδς.
ου,
ὅτῃ
(59).
δοῦ

(4)·

tit,
·
ῥρ
u-
7.
m
·
e-
έν

9,
is

7
ῥ

« Ἰδοὺ ἡ καλὴ ἡ πλησιον μου, Ἰδοὺ ἡ καλὴ » ἵνα
εἴπῃ αὐτὴν οὐ μόνον ἔσωθεν καλὴν, ἀλλὰ καὶ ἔξωθεν·
ἔσωθεν μὲν τοῖς νοήμασιν τῆς πίστεως τοῖς (42) ἀπὸ
καρδίας· ἔξωθεν δὲ τῇ τῶν ὀφθαλμῶν δικαιοσύνῃ,
καὶ τῇ τοῦ περιπάτου καταστάσει, καὶ πάσῃ τῇ εὐ-
ρύθυμῃ τῶν τῆς σεμνότητος μελῶν πράξει. Ὅτι δὲ
ταῦτα οὕτως ἔχειν δοκεῖ, βλέπε τὸ ἐπαγόμενον. Τὴν
γὰρ σεμνότητα τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῆς ἐπαινῶν καὶ τὸ
ἀκέραιον (43), ἐπιφέρει·

ΔΑ'. Ὁφθαλμοὶ σου περιστερᾶς (44).

Περিসτερᾶς, οὐχ ἀπλῶς ταύτης αἰσθητικῆς (45),
ἀλλ' ἐκείνου τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ κατεληλυθό-
τος ἐν εἰδῇ περιστερᾶς ἐπ' αὐτόν. Τὸ δευδερεὲς γὰρ
τῶν νοημάτων καὶ τῶν προφητικῶν φρονημάτων
ἐκείνῃ τῇ πνευματικῇ ἀπεικάζει περιστερᾶ. Εἴτα
πάλιν ἡ νύμφη πρὸς τὸν νυμφίον·

ΑΒ'. Στ. ιε'. Ἰδοὺ ὁ (46) καλὸς ἀδελφιδός μου,
καὶ γε ὠραῖος. Προκλίνῃ (47) ἡμῶν σύσκιος.

Καὶ αὕτη πάλιν ἀναποκρίνεται τὸ πολυπλάσιον
τοῦ νυμφίου κάλλος. Οὐ γὰρ μόνον εἶπε, « καλὸς, »
ἀλλὰ, « καὶ γε ὠραῖος » ὠραῖος (48) ἐν Εὐαγγελίῳ,
καλὸς ἐν προφήταις· καὶ γε ὠραῖος ἐν ἀποστόλοις,
καλὸς ἐν τῇ τῶν προσκαίρων ἀγαθῶν ἐπικουρίᾳ (49)·
καὶ γε ὠραῖος ἐν τῇ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἐπαγγελίᾳ.
« Προκλίνῃ ἡμῶν σύσκιος. » Ὅταν γὰρ πρὸς θάνατον
κλίνωμεν, τὸ λοιπὸν ἀπαλλαττόμενοι τοῦ παρόντος
« ἰῶνος, λοιπὸν (50) σὺ ἡμῶν σκιά, κατὰ τὸν λέγοντα·
« Ἐν τοῖς μεταφρένοις αὐτοῦ ἐπισκιάσει σοι· καὶ
ὕπὸ τὰς πτέρυγας αὐτοῦ ἔλπιεις. » Πρὸς σὲ γὰρ
ἔχομεν τὴν καταφυγὴν· σὺ ἡμῶν σκιά καὶ σκέπη.
Σὺ γὰρ ἔχοντες καταφυγὴν, λέγομεν τὸ ἐν Δαβὶδ
εἰρημένον· « Ἐὰν γὰρ καὶ πορευθῶ ἐν μέσῳ σκιάς
θανάτου, οὐ φοβήσομαι (51) κακὰ, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ
εἶ, Κύριε. »

ΑΓ'. Στ. ιε'. Δοκοὶ οἴκου (52) ἡμῶν, κέδροι.

Βλέπε πρὸς τὴν εἰρημένον (53) ἀκολουθίαν· Ἰδοὺ
ὁ καλὸς ἐν προφήταις· καὶ γε ὠραῖος ἐν ἀποστόλοις.
Λέγει γὰρ· « Δοκοὶ οἴκου ἡμῶν, κέδροι· » ὅπερ
ἐστὶ· Δοκοὶ τῶν ἐκκλησιῶν, οἱ προφῆται. « Δί-
καιος γὰρ, » φησὶν, « ὡς φοίνιξ ἀνθήσει· ὡσεὶ κέ-
δρος ἡ ἐν τῷ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται. »

ΔΔ'. Στ. ιε'. Φατνώματα (54) ἡμῶν, κυπάρισσοι.

Ὅπερ ἐστίν, οἱ ἀπόστολοι, κατὰ τὸν Ἠσαΐαν, ὅς

⁷⁵ Psal. xc, 4. ⁷⁶ Psal. xxii, 4. ⁷⁷ Psal. xci, 13.

(42) Τοῖς ex Vallie. Et reposui loco τῆς, ut habet
meus et Barb.

(43) Sic: non ut codd. ἀκαίρεος.

(44) lidem codd. περιστερᾶς. Vaticana cæteræ-
que edit. habent περιστερᾶ. Sed ex interpreta-
tione quæ sequitur, apparet Philonem legisse πε-
ριστερᾶς· idcirco eam lectionem retinui.

(45) Vet. interpr.: « Columbæ si quidem non sim-
pliciter sensibiles oculos dicit, sed Spiritus sancti. »
Legendum « sensibilibus. »

(46) Sic legisse videtur vet. interpr. Vaticana pro
ὁ exhibet εἶ.

(47) Vatican. edit. πρὸς κλίνῃ. Complut. πρὸς
κλίνην. Notanda hæc Philonis lectio. Eam secuti
sunt Origenes et S. Ambrosius, ut ad h. l. Cantic.
notat Nobilius.

(48) Iterum, sic postulante sententia, ponenda
vox ὠραῖος, quam librarius omisit propter antece-
dentem eandem vocem.

A dicit, « Ecce pulchra proxima mea, ecce pulchra: »
ut significet, eam non solum intrinsecus esse pul-
chram, sed etiam extrinsecus: intrinsecus quidem
fidei sensibus ex corde proficiscentibus: extrinsecus
vero oculorum innocentia et composito incessu,
omnique gravi concinnoque motu membrorum.
Quod autem hæc ita se habere intelligenda videan-
tur, vide quod sequitur: honestatem enim oculorum
ejus laudans et puritatem, subjungit:

XXXI. Oculi tui columbæ.

Columbæ, non simpliciter hujus sensibilis, sed
ἄλιος Spiritus sancti, qui descendit in columbæ for-
ma super ipsum. Acumen enim intelligentiæ et pro-
pheticorum sensuum spirituali illi columbæ assimila-
t. Deinde rursus sponsa ad sponsum:

B

XXXII. VERS. 15. Ecce pulcher frater meus,
et speciosus. Cubile nostrum umbrosum.

Et ipsa vicissim respondendo laudat multiplicem
sponsi pulchritudinem. Non enim solum dixit
« pulcher, » sed « et speciosus. » Speciosus in Evan-
gelio, pulcher in prophetis. Et speciosus quidem in
apostolis; pulcher temporalibus bonis adjuvando,
et speciosus æterna bona promittendo. « Cubile no-
strum umbrosum: » cum enim ad mortem inclina-
mus, liberati deinceps a præsentī sæculo, jam tu
nostra umbra, secundum eum qui ait: « Scapulis
suis obumbrabit tibi, et sub pennis ejus sperabis ⁷⁵. »
Ad te enim perfugium habemus; tu nostra umbra
et tegumen: te enim habentes refugium, dicimus
illud David: « Nam etsi ambulavero in medio um-
bræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum
es, Domine ⁷⁶. »

C

XXXIII. VERS. 16. Tigna domus nostræ, cedri.

Vide connexionem cum iis quæ dicta sunt: ecce
pulcher in prophetis: sed et speciosus in aposto-
lis; ait enim: « Tigna domus nostræ, cedri: » hoc
est, tigna ecclesiarum, prophetæ. « Justus enim, »
ait Scriptura ⁷⁷, « ut palma florebit; sicut cedrus
quæ in Libano est, multiplicabitur. »

XXXIV. VERS. 17. Laquearia nostra, cupressi.

Id est, apostoli juxta Isaiam qui dicit: « Et pro

D (49) Salutatus, qui vertit « in custodia, » legisse
videtur ἐπικουρίᾳ.

(50) Tu deinceps nostra umbra (verba sunt sponsæ
ad sponsum) secundum eum qui ait, etc. Non facile
intelligas quid sibi voluerit vetus interpret, qui ver-
tit: « Jam tuum nostra umbra magis enascitur ex
intelligibili igne secundum prophetam: Scapulis
suis obumbrabit, » etc.

(51) Vall. φοβήσομαι. Meus et Barb. φοβηθήσομαι.

(52) Vatic. δοκοὶ οἴκου ἡμῶν κέδροι· quam lect.
habuit vet. interpr.: « Tigna domuum nostrarum. »

(53) Sic legendum. Male Barb., Vallie. et meus
εἰρημένον.

(54) Male interpret vertit, « trabes. » Incondita
autem et absurda hujus loci tota ejus versio, ut ad
eam intelligendam inanem operam sumas. Ait enim:
« Quoniam igitur tigna a trabibus interioris compo-
nuntur atque celantur, pulchritudo vero domus tra-
bibus indicatur; propterea, » etc.

stœba surget cupressus⁷⁸. » Quandoquidem enim signa interiora sunt, et laquearibus signa occultantur; laquearia autem domum jucundam efficiunt; propterea primum propheta signis assimilatur, deinde propter illustre ornamentum Ecclesiæ quod ab apostolis proficiscitur, ait: « Laquearia nostra, cupressi: » ut apostolicum illud præmonstretur, dicens: « Posuit Dominus in Ecclesia primum apostolos, secundo prophetas⁷⁹. » Præfulgent enim prophetis apostoli; quandoquidem propter eos appellata est pulchra Christi sponsa, quæ et insequendo ait: « Εκκλησίαι τῶν προφητῶν οἱ ἀπόστολοι· ἐπειδήπεο καὶ ἀκολουθοῦσα λέγει·

CAP. II.

XXXV. VERS. 1. *Ego flos campi et lilium convallium.*

Tanquam blandiendo suo ipsius sponso in iisdem immoratur; convenienter ipsa se florem campi appellat, quia cum meditata sit prophetica vaticinia, audit ab Isaia, « Lætare, deserta sitiens: exsultet deserta: et floreat ut lilium: et effloreat deserta antiqua⁸⁰. » Sed nunc non solum floribus suave olet, sed et justitiæ fructibus dulcedinem multiplicat. Cum igitur dicit: « Ego flos campi, » vaticinia edisserit; cum autem rursus dicit: « Et lilium convallium, » evangelicis salutiferisque et suavis diæti delectatur sui sponsi, quando discipulos suos hortatur, ut nihil solliciti sint, dicens: « Considerate lilia agri, quomodo adolescunt, quod neque laborant neque nent⁸¹. » Cum igitur se ipsam « lilium convallium » appellat, evangelica præcepta commemorat: cum vero dicit « flos campi, » prophetico vaticinio characteres subindicat. Deinde ei respondet sponsus, dicens ad ea quæ locuta est:

XXXVI. VERS. 2. *Ut lilium in medio spinarum, sit proxima mea in medio filiarum.*

Id vult, illam justam esse in medio iniquorum, pliam in medio impiorum versari in hoc mundo: cui dicit Apostolus: « Ut sitis filii Dei irreprehensibiles in medio generationis pravæ et perversæ⁸². » Deinde vicissim sponsa ad suum sponsum

XXXVII. VERS. 3. *Ut malum in lignis silvæ, sic fratrulis meus in medio filiorum.*

Malum in se ipso cibum et potum continet. Ut igitur significet mysticam lætitiā quam illi peperit

Ἀφῆσι· « Καὶ ἀντὶ τῆς στοιβῆς (55) ἀναθήσεται κυπαρίσσοις. » Ἐπειδὴ γὰρ (56) αἱ δοκοὶ τῶν φατνωμάτων εἰσὶν ἐσώτεραι, καὶ ὑπὸ τῶν φατνωμάτων αἱ δοκοὶ καλύπτονται· τερπνότης δὲ τοῦ οἴκου τὰ φατνώματα· διὰ τοῦτο πρῶτον τοὺς προφήτας δοκοὺς ἀπεικάζει· ἔπειτα διὰ τὸν περιφανῆ κόσμον τῆς Ἐκκλησίας ἐκ τῶν ἀποστόλων αὐτῇ γεγεννημένον λέγει· « Φατνώματα ἡμῶν, κυπαρίσσοι· » ἵνα τὸ ἀποστολικὸν ἐκεῖνο προμηνυθῇ (57), τὸ λεγόμενον· « Ἔθετο Κύριος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δευτέρον προφήτας. » Προλάμπουσι γὰρ ἐν τῇ δι' αὐτῶν ἐκλήθη ἡ καλὴ τοῦ Χριστοῦ νύμφη· ἥτις

B

ΚΕΦ. Β.

ΑΕ'. Στ. α'. Ἐγὼ ἄνθος τοῦ πεδίου, καὶ (58) κρίνον τῶν κοιλάδων.

Ὅσπερ χαριεντιζομένη πρὸς τὸν ἑαυτῆς νυμφίον ἐν τοῖς αὐτοῖς διατρίδουσα (59), ἀκολουθῶς ἑαυτὴν ἄνθος λέγει τοῦ πεδίου, ὅτι τὰ προφητικὰ μελετῶσα, ἀκούει παρὰ Ἡσαίου· « Εὐφράνθητι, ἔρημος διψῶσα· ἀγαλλιάσθω ἡ ἔρημος, καὶ ἀνθεῖτω ὡς κρίνον· καὶ ἐξανθήσει ἔρημος ἡ παλαιά. » Ἀλλὰ νῦν οὐ μόνον τοῖς ἄνθεσιν εὐωδιάζει, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῆς δικαιοσύνης καρποῖς (60) τὴν γλυκύτητα πολυπλασιάζει. Ὅτε οὖν λέγει, « Ἐγὼ ἄνθος τοῦ πεδίου, » τὰ προφητικὰ διαλαμβάνει· ὅτε δὲ πάλιν, « Καὶ κρίνον τῶν κοιλάδων, » τοῖς εὐαγγελικοῖς ἐπιτέρεται σωτηριώδεσι καὶ εὐδόμοις ῥήματι τοῦ ἰδίου νυμφίου, ὅτε τὸ ἀμέριμον τοῖς αὐτοῖς μαθηταῖς εὐτρεπίζει καὶ αὐτὸς, λέγων· « Καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ πῶς αὐξάνει, ὅτι οὐ κοπιᾷ, οὔτε νήθει. » Ὅταν οὖν ἑαυτὴν, « κρίνον » τῶν κοιλάδων, λέγει, τῶν εὐαγγελικῶν δογμάτων μνημονεύει· ὅταν δὲ, « ἄνθος τοῦ πεδίου, » τῶν προφητικῶν μηνυμάτων τοὺς χαρακτηρισμοὺς ὑποσημαίνει. Εἰτα ἀποκρίνεται πρὸς αὐτὴν ὁ νυμφίος, λέγων πρὸς αὐτὴν·

ΑΓ'. Στ. β'. Ὡς κρίνον ἐν μέσῳ ἀκανθῶν, οὕτως ἡ πλῆθιστον μου ἀναμέσσω τῶν θυγατέρων.

Ἴνα αὐτὴν εἴπῃ δικαίαν ἀναμέσσω ἀδικῶν, εὐσεβῇ ἐν μέσῳ ἀσεβῶν, ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ ἀναστρεφόμενην, πρὸς ἣν φησι καὶ ὁ Ἀπόστολος· « Ἴνα γέννηθῃ τέκνα Θεοῦ ἀμόμωτα ἐν μέσῳ γενεᾶς σχολιδῆς καὶ διεστραμμένης. » Εἰτα ἡ νύμφη πάλιν πρὸς τὸν αὐτῆς νυμφίον·

ΑΖ'. Στ. γ'. Ὡς μῆλον (61) ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ δρυμοῦ, οὕτως ἀδελφιδός μου ἀναμέσσω τῶν υἱῶν.

Τὸ μῆλον ἐν τῷ αὐτῷ καὶ βρώσιν ἔχει καὶ πόσιν. Ἴνα γοῦν τὴν μυστικὴν εἴπῃ εὐφροσύνην, ἥνπερ

⁷⁸ Isa. LV, 13. ⁷⁹ I Cor. XII, 28. ⁸⁰ Isa. XXXV, 1, 2. ⁸¹ Matth. VI, 28. ⁸² Philipp. II, 15.

(55) Vetus interpres vertit: « pro constipatione orietur cyparissus. » Locus est Isaia LV, 13, ad quem locum adnotavit Nobilius: « Stœba, hoc est, vilissimo stipite juxta D. Hieronymum. » Cæterum στοιβή herbarum frondes sunt, quibus tori et culcitra arcuntur et stipantur.

(56) Γὰρ ex cod. Vallie.

(57) Barb. et meus προμηνυθῆν.

(58) Vatic. non habet καὶ, neque est in variis lectionibus edit. Lamb. Bossii.

(59) Vallie. ἐνδιατρίδουσα

(60) Sic legendum: male Barb. et meus τοὺς καρποὺς.

(61) Nescio cur vet. interpr. reddiderit: « Sicut arbor mali in medio silvæ. » Tota vero explicatio hæc in ea versione est implexa, et quædam etiam habet, quæ sensu carent, ut illa: « Arbor ergo mali est homo, Christi domus inter ligna silvæ, sic in medio Judæorum existens, sicut de ipsis dicit Isaias, » etc.

αὐτῇ δέδωκεν ὁ νομφίος, λέγων· «Λάβετε, φάγετε· τοῦτο μου ἐστὶ τὸ σῶμα·» καὶ, «Λάβετε, πίνετε· τοῦτο ἐστὶ τὸ αἷμά μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεςιν ἁμαρτιῶν·» διὰ τοῦτο, οἶμαι, «ὡς μῆλον,» λέγει. Τρία γὰρ ἀγαθὰ τὸ μῆλον ἔχει· βρώσιν, δι' ἧς ὑποσημαίνει τὸ Χριστοῦ σῶμα· καὶ πόσιν, δι' ἧς ὑποσημαίνει τὸ σωτήριον αἷμα· καὶ εὐωδίαν, ἥτις (62) χαρακτηρίζει τὴν πίστιν. Καὶ πάλιν μῆλιν ἀπεικάζει τὸν ἀνθρώπινον τοῦ Λόγου χαρακτήρα (63) ἐν ξύλοις ὄντα· προθεμένη αὐτὸν ἐπὶ τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ, οἷα μῆλον, εὐωδιάζοντα. Καὶ φησιν· «Ὡς μῆλον ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ ὄρυμμου, οὕτως ἀδελφιδὸς μου ἀναμέσον τῶν υἱῶν·» ὅπερ ἐστίν, ἀναμέσον τῶν Ἰουδαίων. Υἱοὺς γὰρ αὐτοῦ ἐν Ἡσαΐα καλεῖ, λέγων· «Υἱοὺς ἐγέννησα, καὶ ὑψωσα· αὐτοὶ δέ με ἠθέτησαν.» Εἰτά φησιν·

ΔΗ'. Ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ἐπεθύμησα, καὶ ἐκάθισα.

Ἐπιθυμεῖ γὰρ καὶ τὸν νόμον τελεῖν ἡ Ἐκκλησία. Σκιὰ γὰρ τοῦ Μονογενοῦς ὁ νόμος· καὶ τοῦτον ἐπιθυμεῖ πᾶσα εὐσεβὴν ψυχὴ, ταῖς διαταγαῖς αὐτοῦ ἐπιτερομένη ταῖς κωλυτικαῖς τῶν ἁμαρτημάτων· τὸ, «Οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα,» καὶ τὰς ἄλλας λοιπὰς ἐντολάς. Ἐν ταύταις ταῖς σκιαῖς ἐπιθυμοῦσιν αἱ τῶν εὐσεβῶν ψυχαὶ ταῖς τῶν ἁμαρτημάτων κωλυτικαῖς. Διὸ λέγει ἡ Ἐκκλησία· «Ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ἐπεθύμησα, καὶ ἐκάθισα.» — «Σκιάν γὰρ εἶχεν ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν,» κατὰ τὸν θεότατον Ἀπόστολον· διὸ εὐθὺς λέγει·

ΛΘ'. Καὶ καρπὸς αὐτοῦ ἡλυκὸς ἐν ἀβύρρῳ μου.

Οἱ γὰρ ὑπὸ τὴν σκιάν τοῦ νόμου καθεζόμενοι, δηλον, ὡς καὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ καρποῦ τὴν σωτηριώδη εὐωγίαν μεταλαμβάνουσι. Εἰτα λοιπὸν περὶ τοῦ νόμου εἰπούσα, εἰς τε τὴν τελείωσιν ἦνπερ ἔλαβεν ἐκ τοῦ νόμου, εἰσελθεῖν θέλουσα, λέγει τοῖς ἀποστόλοις·

Μ'. Στ. δ'. Εἰσάγετέ με εἰς οἶκον τοῦ οἴκου (64).

Εἰς τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα συγκεράσατέ με (65), φησὶ, αὐτῷ διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας.

ΜΑ'. Τάξασθε ἐπ' ἐμέ ἀγάπην.

Δότε μοι τὴν ἀγάπην τὴν τοῦ ἐπουρανίου (66) Πατρός, ἣν ὁ Μονογενὴς λέγει· «Οὕτως ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Ἰῶν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον.»

ΜΒ'. Στ. ε'. Στηρίσατέ (67) με ἐν μέμοις.

Ἐν πᾶσι τοῖς θεοῖς τοῦ Χριστοῦ λογίοις.

ΜΓ'. Στοιβάσατέ με ἐν μῆλοις.

Θάψατέ με ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν δικαίων.

⁶⁴ Matth. xxvi, 26. ⁶⁵ ibid. 27, 28. ⁶⁶ Isa. i, 2.

(62) Emendandum δι' ἧς, ut habent codex meus et Barb.

(63) Vide supra notam ad vers. xh'. xxviii.

(64) Vet. interpr. «in domum vineæ.» Fortasse secutus est lect. Symmachi εἰς τὸν οἶνον, «in cellam vinariam,» eamque idem interpr. putavit appellari posse «domum vineæ.»

(65) Vet. intérpres quid intelligat nescio, qui ver-

A sponsus dicens: «Accipite, manducate; hoc est corpus meum⁶²;» et: «Accipite, bibite; hic est sanguis meus qui pro vobis effundetur in remissionem peccatorum⁶³;» idcirco dicit, «sicut malum.» Tria enim bona malum continet: cibum, quo significat corpus Christi; potum, quo significat salutarem sanguinem; et odoris suavitatem, per quam exprimit fidem. Et rursus malo comparat humanitatem Verbi assumptam, quæ est inter ligna, proponens ipsum in ligno crucis suaviter olentem, tanquam malum. Et ait: «Ut malum inter ligna silvæ, sic fratruelis meus in medio filiorum;» id est, in medio Judæorum. Ipsos enim filios appellat in Isaia dicens: «Filios genni et exaltavi; ipsi vero spreverunt me⁶⁴.» Deinde dicit:

XXXVIII. In umbra ipsius concupivi et consedi.

Desiderat enim etiam legem perficere Ecclesia. Umbra enim Unigeniti est lex; et hanc desiderat quævis piorum anima, ipsius delectata præceptis quæ peccata prohibent: «Non moechaberis, non occides, non furtum facies, non falsum testimonium dices, honora patrem tuum et matrem⁶⁵,» et cætera mandata. In his umbris quæ peccata vetant, animæ justorum concupiscunt. Propterea dicit Ecclesia: «In umbra ejus concupivi et consedi.» — «Umbram enim habebat lex futurorum honorum⁶⁶,» juxta divinissimum Apostolum. Idcirco statim dicit:

XXXIX. Et fructus ejus dulcis in faucibus meis.

Qui enim sub legis umbra consident, manifestum est eos etiam salutaris convivii in quo evangelici fructus apponuntur, esse participes. Deinde de lege loquens, et ad eam perfectionem venire volens quam accepit a lege, dicit apostolis:

XL. VERS. 4. Introducite me in domum vini.

In Domini scilicet corpus commisceat me, inquit, cum ipso per lavacrum regenerationis.

XLI. Ordinate in me charitatem.

Date mihi dilectionem Patris cœlestis, de qua Unigenitus loquitur: «Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret; ut omnis qui credit in illum, non pereat, sed habeat vitam æternam⁶⁷.»

XLII. VERS. 5. Confirmate me in unguentis.

In omnibus Christi divinis eloquiis.

XLIII. Stipate me in malis.

Sepelîte me in numero justorum.

⁶⁴ Exod. xx, 12-16. ⁶⁵ Hebr. x, 1. ⁶⁶ Joan. iii, 16.

tit: «Coapatate me ei per lavacrum,» etc. Salutatus bene vertit, «commisceat me.»

(66) Vet. interpr. «charitatem unigeniti Filii:» minus bene. Sane de Patris charitate in mundum loquitur Apostolus.

(67) Salutatus vertit: «Servate me:» qui propterea legisse videtur τηρήσατε.

XLIV. Quia vulnerata sum charitate.

Per sanctos scilicet martyres; per quos, cum Christum diligere, vulnerata sum, morte pro eo suscepta.

XLV. Vers. 6. *Læva ejus sub capite meo; et dextera illius amplexabitur me.*

Læva quidem præsentem vitam, ut arbitror, exprimit; dextera vero futuram et perpetuam sanctorum vitam. « Longitudo enim dierum, » ait Scriptura, « et anni vitæ in dextera ejus; in læva vero ejus divitiæ et gloria⁶⁸. » Ibi enim cælestis sapientia indeficientia bona tribuit Ecclesiæ, juxta Prophetam dicentem: « Dominus non privabit bonis eos qui ambulant in innocentia⁶⁹. » Et in futuro sæculo, sapientia longitudinem vitæ et longa sæcula dextera sua tenens, sanctorum promissionum gaudia præbet iis verbis, quæ juxta Evangelium sponsæ suæ a dextris dicit: « Venite, benedicti Patris mei; percipite regnum quod paratum est vobis a constitutione mundi⁷¹. » Ita et dextera illius amplexabitur me; cum a dextris suis quasi ovem me constituet bonus Pastor, qui in paradisi pascuis commoratur.

XLVI. Vers. 7. *Adjuravi vos, filie Hierusalem, in virtutibus et viribus agri, si suscitetis et vigilare faciatis charitatem, donec velit.*

Filias Hierusalem vocat animas sanctorum prophetarum et apostolorum. Illas adjurat per virtutes et vires agri (nimirum per divina miracula, quæ in mundo Unigeniti virtus edidit: « Ager enim est mundus, » ut ait Dominus⁷²), ut excitent desiderium sponsi erga ipsam; modo pro ea preces adhibendo, modo, quæ ipsi placita sunt, in ea disponendo: propterea aperte subdit, « donec velit. »

XLVII. Vers. 8. *Vox fratrui mei.*

Ut, quæ vox ejus voluerit, hoc est quæ jusserit, de iis certior facta, charitatem ejus consequatur; quemadmodum et ipse in Evangeliiis: « Qui diligit me, » inquit, « mandata mea servabit⁷³. »

XLVIII. *Ecce ipse venit saliens super montes, transiliens colles.*

Salit enim super montes, hoc est super prophetas: et rursus inde transilit super colles, id est apostolos; per generationem et generationem sapientia super animas sanctas ascendens amicos Dei efficit et prophetas. Quod vero montibus assimilentur prophetæ, et apostoli collibus, aperte habetur apud Isaiam prophetia⁷⁴: « Erit enim, » inquit,

⁶⁸ Prov. III, 16. ⁶⁹ Psal. LXXXIII, 13. ⁷¹ Matth. XXV, 34. ⁷² Matth. XIII, 38. ⁷³ Joan. XIV, 15.

⁷⁴ Isa. II, 2.

(68) Barber. et meus ἡγάπησας, male. Theat. ἡγάπησα. Scribendum ut edidit.

(69) Hoc est « per latus martyrum sauciata sum. »

(70) Vallie. αἰῶνα.

(71) Perturbatus videtur hic locus. Legendum putarem: Καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, μῆκος βίου. τοὺς μακροὺς αἰῶνας ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτῆς ἡ σοφία ἔχουσα, τὰ εὐφραντήρια τῶν ἁγίων ἐπαγγελμάτων

A MA'. Oti τετραμένη ἀγάπης ἐγώ.

Διὰ τῶν ἁγίων μαρτύρων δι' ὧν, ἀγαπήσασα (68) τὸν Χριστὸν, ἐτρώθη (69), τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ δεξαμένη θάνατον.

ME'. Στ. ζ'. Εὐώνυμος αὐτοῦ ὑπὸ τὴν κεφαλὴν μου· καὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ περιλήψεται με.

Εὐώνυμος μὲν παρόντα βίον ἀπεικάζει, ὡς οἶμαι· δεξιὰ δὲ τὸν μέλλοντα, τὸν ἀέναντον βίον (70) τῶν εὐσεβῶν. « Μῆκος γὰρ βίου, » φησί, « καὶ ἔτη ζωῆς ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτῆς· ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ αὐτῆς πλοῦτος καὶ ὄψα. » Ἐνθάδε γὰρ ἀνυστέρητα τὰ ἀγαθὰ ἡ ἐπουράνιος παρέχει σοφία τῇ Ἐκκλησίᾳ, κατὰ τὸν λέγοντα Προφήτην· ὁ Κύριος οὐχ ὑστερήσει τὰ ἀγαθὰ τοὺς πορευομένους ἐν ἀκακίᾳ. Καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι μῆκος βίου, τοὺς μακροὺς αἰῶνας· καὶ τὰ εὐφραντήρια τῶν ἁγίων ἐπαγγελμάτων ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτῆς ἡ σοφία ἔχουσα, παρέχει, ἐν οἷς (71) κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον τῇ ἰδίᾳ νύμφῃ ἐκ δεξιῶν λέγει· Ἀεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν πρὸς καταβολῆς κόσμου. Ὡς τὼ καὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ περιλήψεται με· ὅταν με στήσῃ ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ προβάτων δίκην ὁ καλὸς Ποιμὴν, εἰς τὰς τοῦ παραδείσου νομὰς αὐλίζων.

MC'. Στ. ζ'. Ὁρῶσα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἰερουσαλήμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ ἐν ταῖς ἰσχύεσι τοῦ ἀγροῦ· ἐὰν ἐγείρηται καὶ ἐξεγείρηται τὴν ἀγάπην, ἕως οὗ θελήσῃ.

Θυγατέρες Ἰερουσαλήμ, τὰς ψυχὰς τῶν ἁγίων λέγει προφητῶν τε καὶ ἀποστόλων· ἐκεῖνας ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ ἐν ταῖς ἰσχύεσι τοῦ ἀγροῦ ὀρχίζει (ἐν τοῖς θεοσημείοις, οἷς ἐποίησεν ἐν τῷ κόσμῳ ἡ τοῦ Μονογενοῦς δύναμις· « Ἀγρὸς γὰρ ὁ κόσμος, » ὡς φησιν ὁ Κύριος)· ἵνα ἐξεγείρωσι τὸν πόθον τοῦ νυμφίου πρὸς αὐτήν· ὅτε μὲν πρεσβείας εἰσφέροντες ὑπὲρ αὐτῆς, ὅτε δὲ καὶ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ πρὸς αὐτὴν διατιθέμενοι. Διὸ σαφῶς ἐπιλέγει· « Ἔως οὗ θελήσῃ. »

MZ'. Στ. η'. Φωνὴ τοῦ (73) ἀδελφιδοῦ μου

Ἰνα, ὅπερ ἡ φωνὴ αὐτοῦ θέλει (τούτέστιν, ὅπερ προστάττει), ταῦτα μαθεύσας, τῆς ἀγάπης αὐτοῦ ἐπιτύχῃ (74)· καθὼς καὶ αὐτὸς ἐν Εὐαγγελίοις λέγει· « Ὁ ἀγαπῶν με τὰς ἐντολάς μου φυλάξει. »

MH'. Ἰδοὺ οὗτος ἦκει πηδῶν ἐπὶ τὰ ὄρη, διαλύμενος ἐπὶ τοὺς βουνούς.

Πηδᾶ γὰρ ἐπὶ τὰ ὄρη, τούτέστιν ἐπὶ τοὺς προφήτας· καὶ πάλιν ἐκεῖθεν ἄλλεται ἐπὶ τοὺς βουνούς, ὅπερ ἐστὶν ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους. Κατὰ γενεάν γὰρ καὶ γενεάν ἡ σοφία εἰς ψυχὰς ὁσίας ἀναβαίνουσα, φίλους Θεοῦ καὶ προφήτας κατασκευάζει. Ὅτι γὰρ ὅρεσιν ἀπεικάζονται οἱ προφῆται, καὶ βουνοὶ οἱ ἀπόστολοι, σαφῶς ἐν· Ἡσαΐα κεῖται ἡ προφητεία. « Ἔσται

παρέχει, ἐν οἷς, x. τ. λ. Hanc lectionem in versione secutus sum.

(72) Ita cod. Alexandrinus habet hunc articulum ταῖς, qui abest a Vatic. edit.

(73) Edit. Vat. non habet τοῦ.

(74) Sic emendavi. Meus codex et Barb. et Vallie. habent ἐπιτύχω.

ciinitas : primum post parietem ; deinde de pariete per fenestras ; postremo per retia. Et quoad parietem atinet, satis declaratum est, per illum intelligi legem. Quod autem prospicit per fenestras, dictum est id esse de prophetis. Quemadmodum enim si quis prospiciat per fenestras se rursus subducit ; sic per prophetica dogmata prosperit, cum per Isaiam prænuntiatus est, per Jeremiam prædicatus, revelatus per Daniele, tanquam per fenestras prophetarum. Cum vero sermo est de retibus, non jam dicit « prospiciens, » sed « prominens inspicit. » Qui enim prospicit e fenestra modo se conspectum dat, modo se subducit ; qui vero prominens prospicit, se ipsum totum ostendit. Tanquam igitur per retia se totum manifestavit per sanctos apostolos. Etenim hoc ipso quod piscatoria nominat instrumenta, vocationem prædicat apostolorum, quibus ipse dicit : « Venite post me, faciam vos piscatores hominum : illi autem dimissis retibus secuti sunt eum ¹. » Quæ igitur sequuntur, manifeste quod diximus declarabunt ; ait enim :

LII. VERS. 10. Respondet fratruelis meus, et dicit mihi : Surge, veni, proxima mea, pulchra mea, columba mea.

Nam per hos ipsos sanctos apostolos vocatam a peccatorum lapsu eam erigit dicens : « Surge, veni, pulchra ; » et columbam simul eam vocat propter donum Spiritus sancti, et propter eam quam illi præcipit, simplicitatem.

LIII. VERS. 11. Quoniam ecce hiems transiit.

Hiemem igitur vocat salutarem passionem, cum tempestatem passi Judei in gravissimum inciderunt exitum : vel etiam hiemem vocat idolorum cultum, quem ab ea removit. In utroque sensu hiems transiit. Neque enim anplius mortem expectat, qui semel pro nobis passus est Dominus, quemadmodum Apostolus ait : « Mors illi non ultra dominabitur ; quod enim mortuus est, mortuus est semel peccato ; quod autem vivit, vivit Deo ². » Quod autem hiems revera intelligenda sit passio, vide Petrum tempestate jactatum propter metum Judæorum. Sed hiems præterit ; nam post resurrectionem facta est tranquillitas per plenam certamque fidem divinitatis Unigeniti ; et ait :

¹ Marc. i, 17, 18. ² Rom. vi, 9, 10.

(82) * O γὰρ παρακύπτων absunt a meo cod. et Vallie. quæ revocavi a cod. Barber. Ad hunc locum probe intelligendum constituenda est propria significatio verbi παρακύπτω. Aristoph. *Εἰρήνη* v. 981 : Καὶ γὰρ ἐκείναι προκλίνασαι τῆς αὐλείας παρακύπτουσι· κἄν τις προσέχη τὸν νοῦν αὐταῖς, ἀναχωροῦσι· κἄν ᾗν ἀπὴν· παρακύπτουσι. Scholiast. προκλίνασαι, παρανοήσασαι. « Nam illæ semiadapertis foribus prospectant, » vel « reclusis paululum foribus vix prospectant. » Est enim παρακύπτειν, « e fenestra strictim aspicere, » quæ est Cicer. locutio lib. i *De Orat.*, c. 35.

(83) Vallie. Cæteri codd. ἐπιδιδόνει.

A ταύτης, ῥυθμός. Πρῶτον ὀπίσω τοῦ τοίχου· ἔπειτα ἀπὸ τοῦ τοίχου διὰ τῶν θυρίδων· εἶτα διὰ τῶν δικτύων. Καὶ τὰ μὲν περὶ τοῦ τοίχου, ὅτι περὶ τοῦ νόμου λέγει, σαφῶς ἀποδεδείκται· ὅτι δὲ καὶ παρακύπτει διὰ τῶν θυρίδων, ὅπερ ἐστὶ διὰ τῶν προφητῶν, λέλεται. Ὡς περ γὰρ, εἴ τις παρακύπτει, καὶ πάλιν ἑαυτὸν ὑφέλκει· οὕτω διὰ τῶν προφητικῶν δογμάτων παρέκλυτε, διὰ τοῦ Ἑσαίου προφητευόμενος, διὰ τοῦ Ἱερεμίου κηρυττόμενος, διὰ τοῦ Δανιὴλ ἀποκαλυπτόμενος, ὥς περ διὰ θυρίδων, τῶν προφητῶν. Ἐπὶ τῶν δικτύων δὲ, οὐκέτι λέγει, « παρακύπτων, » ἀλλ', « ἐκκύπτων. » * O γὰρ παρακύπτων (82) ποτὶ μὲν ἑαυτὸν ἀποδείκνυσι (83), ποτὶ δὲ ὑποχωρεῖ· ὁ δὲ ἐκκύπτων ὅλον ἑαυτὸν ἐπιδίδωσι. Ὡς περ οὖν διὰ δικτύων, διὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, ὅλον ἑαυτὸν ἐνεργάνισε. Καὶ γὰρ δι' αὐτῆς τῆς ὀνομασίας τῶν ἁλειτουργικῶν ὀργάνων τὴν τῶν ἀποστόλων προφητεύει κλησιν, οἷς εἶπεν αὐτός· « Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἁλιεῖς ἀνθρώπων· οἱ δὲ ἀφέντες τὰ δίκτυα ἠκολούθησαν αὐτῷ. » * H ταῖνον ἀκολουθία τὸ λεχθὲν σαφές (84) ἀποδείξει· λέγει γάρ·

NB. Στ. γ'. Ἀποκρίνεται ἀδελφιδός μου, καὶ λέγει μοι· Ἀνάστα, ἐλθέ, ἡ πλησίον μου, καλὴ μου, περιστέρα μου.

Δι' αὐτῶν γὰρ τούτων τῶν ἁγίων ἀποστόλων καλέσας αὐτὴν, ἀνίστησιν ἀπὸ τοῦ πτώματος τῶν ἁμαρτημάτων, λέγων· « Ἀνάστα, ἐλθέ, καλὴ· » ἅμα καὶ περιστερὰν καλῶν, διὰ τε τὴν δωρεάν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ δι' ἣν κελεύει ἔχειν αὐτὴν ἀκεραῖο

C τητα

ΝΓ'. Ὅτι ἰδοὺ ὁ χειμὼν παρήλθεν.

Χειμῶνα οὖν τὸ σωτήριον πάθος καλεῖ, ἐν ᾧ χειμασθέντες οἱ Ἰουδαῖοι χαλεπὴν ὑπέστησαν ἀπώλειαν· ἦτοι, ἣν ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτῆς, εἰδωλολατρείαν. Καθ' ἑκάτερα δὲ ὁ χειμὼν παρήλθεν· οὔτε γὰρ ἐτι (85) θάνατον ἐκδέχοντο (86), ἅπαξ ὑπὲρ ἡμῶν παθὼν ὁ Κύριος· ὡς καὶ ἅγιος Ἀπόστολος εἶπε· « Θάνατος αὐτοῦ οὐκ ἐτι κυριεύσει (87). » ὁ γὰρ ἀπέθανεν, ἀπέθανεν ἕρ' ἅπαξ τῇ ἁμαρτίᾳ· ὁ δὲ ζῇ, ζῇ τῷ Θεῷ. * Ὅτι δὲ (88) ὄντως χειμῶν τὸ πάθος, βλέπε χειμαζόμενον τὸν Πέτρον διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων· ἀλλὰ παρήλθεν οὗτος. Μετὰ γὰρ τὴν ἀνάστασιν εὐδία γέγονεν ἐν τῇ πληροφορίᾳ τῆς πίστεως τῆς τοῦ Μονογενοῦς θεότητος· καὶ φησιν·

D

(84) Sic mss. omnes. Legendum tamen σαφῶς

(85) Ita Vallie. Cæteri ἐτι οὗτ'.

(86) Proprie θάνατον οὐκ ἐκδέχεται· « mortem non expectat. » Vetus interpretis habet, « nec mortem pro nobis suscepit. » Legendum « suscipit, » quod in impressa typis editione emendatum oportuit ; et illa ἅπαξ ὑπὲρ ἡμῶν non conjungenda cum θάνατον ἐκδέχεται, sed cum παθὼν. Ea versio errorem continet absurdissimum, « Christum nimirum pro nobis mortem non suscepisse. »

(87) Sacer textus habet κυριεύει. Sed vulgatus interpretis legit κυριεύσει.

(88) Δέ est ex cod. Vallie. Abest a meo et Barb.

ΝΔ'. Ὁ ὕετος παρήλθεν (89), ἐπορεύθη ἐαυ- A LIV. Pluvia abiit, et recessit sibi.
τῷ.

Τοὺς πειρασμοὺς βροχαῖς παρεικάξει ὁ Κύριος, λέ-
γων περὶ τῶν τεθεμελιωμένων ἐν τῇ πέτρᾳ δι-
καιῶν· « Κατέβη ἡ βροχὴ, ἤλθον οἱ ποταμοί, ἐπνεύ-
σαν ἡ ἀνεμοί, προσέκρουσαν τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ
οὐκ ἐπέσεν· ἐτεθεμελίωτο γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν. »
ἵνα οὖν εἴπῃ· Οἱ πειρασμοὶ (90) οἱ τοῦ πάθους πα-
ρήλθον· « Ὁ χειμὼν, » φησί, « παρήλθεν, ὁ ὕετος
ἀπῆλθεν ἐαυτῷ. »

ΝΕ'. Στ. ιδ'. Τὰ ἀνθὴ ὡσθη ἐν τῇ γῇ ἡμῶν (91).
Ὅπερ ἐστίν, ἡ τῆς τῶν ἀγίων ἀποστόλων πίστεως
εὐωδία.

ΝΓ'. Καιρὸς τῆς τομῆς ἐφθασεν.

Τοῦ τέμνεσθαι (92) τὰ κλήματα καὶ καθαίρεσθαι
ἀπὸ τῶν ἀμαρτημάτων· ἀτινά ἐστι τέχνα τὰ εἰς ἐμὲ
πιστεύοντα. Ἄλλὰ καὶ καθ' ἑτερον τρόπον· « Καιρὸς
τῆς τομῆς ἐφθασκε, » τοῦ νοητοῦ λέγω (93) θεωρισμοῦ,
τοῦ (94) θεωρεῖν τὰ ἐθνη σίτου δίκην ἀπὸ τῶν γῆινων
ἐπιθυμημάτων, καὶ συγκομίζειν εἰς τὰς ἀποθήκας
τῆς οὐρανίου βασιλείας.

ΝΖ'. Φωνὴ τρυγνός (95) ἠκούσθη ἐν τῇ γῇ
ἡμῶν.

Τὴν φωνὴν ταύτην οἶμαι τοῦ ἀγίου, Παύλου. Τρυ-
γνὸν γὰρ αὐτὸν παρεικάξει διὰ τὴν ἀγριότητα, ἣν
πάλαι μὲν κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν ἐποιεῖτο, διωγμοῖς
καὶ φυλακαῖς τοὺς εἰς τὸν Κύριον πιστεύοντας ἐλαύ-
νων. Ἄλλ', « Ἡ φωνὴ γέγονεν (96) ἐν τῇ γῇ ἡμῶν, »
ὑπερ ἐστίν, ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Γέγραπται γάρ· « Ἡ
θελητὴ ὑμεῖς ἐστέ· » ἐπελάβετε γὰρ (97) τοῦ κηρύ-
γματος τῆς πίστεως, ἵνα τὸ γεγραμμένον εἰς αὐτὸν
πληρωθῇ, ὅτι « Στρουθίον εὗρεν ἐαυτῷ οἰκίαν, καὶ
τρυγῶν νοσσιὰν ἐαυτῇ, οὗ θῆσει τὰ νοσσία ἐαυ-
τῆς· » τούτέστι, τὰ δι' αὐτοῦ πιστεύοντα εἰς Χριστὸν
ἐθνη.

ΝΗ'. Στ. ιγ'. Ἡ συκὴ ἐξηγήκεν δάμνους αὐ-
τῆς.

Τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων (98) λέγει, τοὺς
ἀγίους ἐξενηνοχῶν ἀποστόλους, οἵτινες δάμνων δι-
κην τοὺς τοῦ Κυρίου γλυκεροὺς (99) προβάλλονται (1)
λόγους· περὶ ὧν καὶ Ἰερემίας ὁ θεσπέσιος προφῆτης·
« Σύκα, » φησί, « τὰ χρηστά, χρηστὰ λίαν. » Πρόδρομοι
δὲ σύκων οἱ δάμνοι, οὓς ἀποστόλους εἰρήκαμεν.
Ἐπειτα σύκα, οἱ μετ' αὐτοὺς ἐν ταῖς ἀγίαις ἐκκλη-
σίαις διδάσκαλοι, τὴν ἡδυνάτην προσβαλλόμενοι· γλυ-
κύτητα.

³ Matth. vii, 25. ⁴ Malach. iii, 12: ⁵ Psal. lxxxiii, 4. ⁶ Jerem. xxiv, 5.

(89) Sic Barb. et Vallie. Vaticana editio habet
ἀπῆλθεν. Et ἀπῆλθεν malle. Sic enim habet Philo
in fine explanationis hujus versus.

(90) Vetus interpres: « Ut ergo diceret, transie-
runt passionēs, tentationes ait. » Scribendum,
« passionis tentationes. »

(91) Vatic. ed. non habet ἡμῶν.

(92) Vet. interpr. « Ut quasi palmites incidantur
et mundentur, » etc. Existimasse videtur subau-
diendum esse ἐνεκα. Reperenda est ex textu vox
καιρός, unde pendet τοῦ τέμνεσθαι.

(93) Inserui λέγω, quod est ex Vallicell.

(94) Barb. τό. Vallie. τῷ. Legendum τοῦ.

(95) Val. edit. τῆς τρυγνός.

l'entationes pluviis assimilat Dominus, cum lo-
quitur, de iis qui fundati sunt supra petram justo-
rum: « Descendit pluvia, venerunt flumina, flava-
runt venti, et irruerunt in domum illam, et non cor-
ruit: fundata enim erat supra petram³. » Ut ergo
diceret: Tentationes passionis præterierunt, ait:
« Hiems transiit, pluvia recessit sibi. »

LIV. VERS. 12. Flores visi sunt in terra nostra.

Id est, bonus odor fidei sanctorum apostolorum.

LVI. Tempus sectionis advenit.

Tempus scilicet putandi palmites, eosque a pec-
B catis purgandi, scilicet filios qui credunt in me. Sed
et alio modo: « Tempus sectionis advenit, » spiri-
tualis scilicet messis: metendi nimirum instar fru-
menti gentes a terrenis cupiditatibus, easque con-
dendi in horreis regni cælestis.

LVII. Vox turturis audita est in terra nostra.

Hanc vocem existimo esse D. Pauli. Turturi enim
illum assimilat propter feritatem quam olim contra
ecclesias exercebat, persecutionibus et carceribus
Christi fideles exagitans. Verum « vox ejus clamavit
in terra nostra, » hoc est in Ecclesia; scriptum est
enim: « Terra accepta estis vos⁴: » apprehendit
enim prædicationem fidei, ut in eo illud impleatur:
C « Passer invenit sibi domum, et turtur nidum sibi
ubi ponat pullos suos⁵, » hoc est, gentes quæ per
hunc (Paulum) credunt in Christum.

LVIII. VERS. 13. Ficus produxit grossos suos.

Judæorum dicit Synagogam, quæ sanctos aposto-
los extulit, qui grossorum instar dulcia Domini elo-
quia proferunt. De quibus et divinus vates Jere-
mias: « Ficus optimas, optimas nimis⁶. » Ficorum
enim præcursores sunt grossi, quos esse apostolos
diximus. Deinde ficos, qui post eos in sanctis ec-
clesiis doctores, suavissimam dulcedinem profe-
runt.

(96) Legendum videtur γέγωνεν.

(97) Meus cod. et Vallie. et Barb. sic habent:
H θελῇ ὑμεῖς ἐστέ· ἀπελάβετε γάρ. Mutinensis
ἡ θελεῖ ὑμεῖς ἐστέ· ἐπελάβετε γάρ τοῦ κηρύγματος
τῆς πίστεως. Vox γέγραπται ostendit locum hic
esse aliquem e sacra Scriptura depromptum. Cum
autem apud Malachiam legatur, iii, 12, διότι ἐσπασέ
ὑμεῖς γῆ θελητῇ, λέγει Κύριος, propterea emen-
danda hæc, ut vididi.

(98) Vet. interpres reddit tantum sententiam
Græci textus.

(99) Γλυκεροὺς λόγους. Vet. interpr. « diversa
eloquia. » Videtur codicem habuisse corruptum.

(1) Sic emendavi. Meus et Barb. προβάλλοντα.

LIX. *Vites nostræ florent, dederunt odorem.*

Consequenter itaque deinceps vitibus ecclesias, quæ per doctrinam bonum fidei proferunt odorem; ipsi vero germinationi odorem fidei assimilant.

LX. *Surge, veni, proxima mea.*

Sibi proximam vocat sponsam, propterea quod ipse de cælis descendit, eamque per fidei conjunctionem implevit.

LXI. *Pulchra mea, columba mea.*

Pulchra propter pœnitentiam, columba propter simplicitatem.

LXII. *Vers. 14. Et veni, tu columba mea, in velamento petrae.*

Ipse sponsus est ejus velamen et petra. Et petra B quidem, quia super se ipsum statuit fidei fundamentum: velamen vero, propterea quod eam protegens ab omni liberat tentatione.

LXIII. *Juxta promurale.*

Promurale legem vocat. Muri enim sunt Evangelia juxta Isaie dictum: « Ponet murum et circummurale¹. » Murs vero et circummurale significat duplicem vim defendendi sanctos per divina eloquia, ne a mala bestia petantur insidiis. Ait igitur illam esse juxta promurale, scilicet disciplinæ legis quæ jubet: « Non mœchaberis², » et cætera. Deinde ipsa respondet, et ait:

LXIV. *Ostende mihi faciem tuam et auditam mihi fac vocem tuam.*

Id est non solum per legem et prophetas loquere mihi, sed totum mihi te ostende; quemadmodum Moyses ejusmodi captus desiderio, libere cum Domino loquebatur dicens: « Ostende mihi te ipsum, ut manifeste te videam³. » Verum tunc dixit Moysi: « Nullus qui faciem meam viderit, vivet⁴. » Sed cum sponsæ suæ vellet se conspicuum dare, veluti nubem induit corpus, et sub eo se abscondit, ut se ipse suæ sponsæ demonstraret per actus virtutis, per patientiam et innocentiam, formam illi tradens pie vivendi. Propterea illa auscultat dicens: « Ostende mihi faciem tuam, et auditam mihi fac vocem tuam. » Ostendit igitur illi faciem suam, cum in utero deiparæ Virginis gestatus est; et auditam illi fecit vocem suam, cum docebat in monte Oliveti, et

A NΘ. Αἱ ἀμπέλαι ἡμῶν (2) κυπρίζουσιν (3), ἐδωκαν ὄσμήν.

Ἀκολούθως οὖν λοιπὸν ἀμπέλοις τὰς ἐκκλησίας ἀπεικάζει, τὰς διὰ τῆς διδασκαλίας τὴν τῆς πίστεως προβαλλομένας εὐδοκίαν. Κυπρισμῷ δὲ τῆς πίστεως ὄσμήν (4).

Ε'. Ἀνάστα, ἔλθε, ἡ πλησιον μου.

Πλησίον αὐτῷ (5) τὴν νύμφην καλεῖ, διὰ τὸ αὐτὸν κατεληλυθῆναι ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ πεπληρωμέναι αὐτὴν τῇ τῆς πίστεως συναφείᾳ.

ΞΑ'. Καλὴ μου, περιστέρα μου.

Καλὴ διὰ τὴν μετάνοιαν, περιστέρα διὰ τὴν ἀκαταίτητα.

ΞΒ'. Στ. ιθ'. Καὶ ἔλθε, σὺ περιστέρα μου, δι' οὗ ἐν (6) σκέπῃ τῆς πέτρας.

Σκέπη δὲ καὶ πέτρα οὗτος αὐτῆς ὁ νομφίος· πέτρα μὲν, ἐπειδὴ ἐπ' αὐτὸ κρείσσειν τῆς πίστεως τὸ θεμέλιον· σκέπη δὲ, ἐπειδὴ αὐτὴν ἀπὸ παντὸς ῥύεται πειρασμοῦ.

ΞΓ'. Ἐχόμενα τοῦ προτειχίσματος.

Προτειχίσμα τὸν νόμον λέγει. Τείχη γάρ ἐστι τὰ Εὐαγγέλια, κατὰ τὴν Ἑσαίου φωνήν· « Θῆσι τείχος καὶ περίτειχος. » Τείχος δὲ καὶ περίτειχος (7), διττὴ δύναμις φυλάττουσα τοὺς ὁσίους διὰ τῶν θεῶν λόγων· ἵνα μὴ ἐκ τοῦ πονηροῦ θηρὸς ἐπιβουλεύωνται. Ἐχόμενα γοῦν καλεῖ αὐτὴν τοῦ προτειχίσματος, τοῦτέστι (8) τῆς τοῦ νόμου κατηχήσεως, λεγούσης· « Οὐ μοιχεύσεις, » καὶ τὰ ἑξῆς· εἰτα ἀποκρίνεται αὐτῇ, καὶ λέγει·

ΞΔ'. Δεῖξόν μοι τὴν ὄψιν σου, καὶ ἀκούτισόν μοι τὴν φωνήν σου.

Οπερ ἐστὶ, μὴ μόνον (9) διὰ νόμου καὶ προφητῶν μοι λάλει, ἀλλ' ὅλον σαυτὸν ἐπιδείξον μοι· ὡς καὶ Μωϋσῆς τοιοῦτο πῶψ ληφθεὶς, τῷ Κυρίῳ παρῆρσιάζεται λέγων· « Δεῖξόν μοι σαυτὴν ἐμφανῶς, ἵνα σε ἴδω (10). » ἀλλὰ τότε λέγει τῷ Μωϋσεῖ· « Οὐδεὶς ἰδὼν μου τὸ πρόσωπον ζῆσεται (11). » Ταύτῃ δὲ βουλόμενος ἐπιδείξει αὐτὸν, νεφέλης δίκην ἡμφιάσατο τὸ σῶμα, καὶ αὐτὸν ἐκρυψεν αὐτῷ, ἵνα τῇ ἰδίᾳ νύμφῃ δείξῃ αὐτὸν διὰ τὸν τρόπον τῆς ἀρετῆς, διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς ἀκακίας, τὸν τύπον αὐτῇ παραδιδούς τοῦ τῆς εὐσεβείας πολιτεύματος. Διὸ ἐπακούει (12) αὐτῇ λέγουσα· « Δεῖξόν μοι τὴν ὄψιν σου, καὶ ἀκούτισόν μοι τὴν φωνήν σου. » Ἐδείξεν οὖν αὐτῇ τὴν ὄψιν αὐτοῦ, κυθηθεὶς διὰ τῆς Θεοτόκου (13) Μαρίας· καὶ τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἠκούτισεν αὐτὴν, διδάσκων ἐν τῷ ὄρει τοῦ

¹ Isa. xxvi, 1. ² Exod. xx, 14. ³ Exod. xxxiii, 15. ⁴ ibid. 20.

(2) Vox ἡμῶν in nulla edit. apparet, nec eam agnoscit vetus interpres.

(3) Vet. interpr. legisse videtur κυπρίζουσαι, quæ est lectio edit. Complut.

(4) Vet. interpr. quædam addit, quæ non habent Gr. codd.

(5) Mutavi αὐτὴν in αὐτῷ.

(6) Δι' οὗ. Ab impressis omnibus codicibus bene hæc duæ voculæ absunt. Eas non agnoscit vetus interpres. et delendas existimo.

(7) Τείχος δὲ καὶ περίτειχος revocavi e codd. Barb. et Vallic.

(8) Τοῦτέστι restitui ex Barb. et Vallicell.

(9) Vetus interpres. non habuit in suo cod. vocem

μόνον. Verit enim: « Hoc est, per legem et prophetas non mihi loquaris. » Atqui non repudiat sponsa, ut secum sponsus loquatur per ora prophetarum, sed ait: « Non solum per legem, sed totum te mihi ostende. »

(10) Edit. Vat. habet ἐμφάνισόν μοι σεαυτὸν γνωστῶς, ἐν ἰδῶ σε.

(11) Edit. Vat.: Οὐ γὰρ μὴ ἴδῃ ἄνθρωπος τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζῆσεται.

(12) Sic emendandum. Meus et Barb. habent αὐτῇ.

(13) De B. Virgine notanda hæc vox: et digna quæ legantur ea quæ ad h. l. adnotavit doctus editor veteris interpretationis

Ἐλαιῶνος, καὶ τὰ εὐαγγελικὰ διατάγματα (14) αὐτοῦ εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτῇ πέμψας.

ΞΕ'. Ὅτι ἡ φωνὴ σου ἠδεῖα, καὶ ἡ ὄψις σου ὥραια.

Ὅντως ἡ φωνὴ αὐτοῦ ἠδεῖα· Ἀεῦτε, λέγουσα, καὶ πρὸς μὲ, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ ἡ ἀναπαύω ὑμᾶς. — « Φωνὴ σου ἠδεῖα, » τοῖς τυφλοῖς λέγουσα· « Κατὰ τὴν πίστιν ὑμῶν γεννηθήτω ὑμῖν. » — « Φωνὴ σου ἠδεῖα, » λέγουσα πρὸς τὸν παραλυτικόν· « Ἐγείραι, ἄρον τὸν κράββατόν σου, καὶ ὑπάγε εἰς τὸν οἶκόν σου. » — « Ἡ φωνὴ σου ἠδεῖα, » — « Θάρσει, » λέγουσα, « τέκνον· ἀφένονται σοι αἱ ἀμαρτίαι σου. » — « Ἡ φωνὴ σου ἠδεῖα, » λέγουσα· « Θύγατερ, ἡ πίστις σου σέσωκέ σε· πορεύου (15) εἰς εἰρήνην. » — « Ἡ φωνὴ σου ἠδεῖα, » τῷ λεπρῷ λέγουσα· « Θέλω καθαρίσθαι· » καὶ εὐθέως ἐκαθαρίσθη ἡ λέπρα (16). « Ἡ φωνὴ σου ἠδεῖα, » ἐπιτιμῶσα τῷ ἀνέμῳ καὶ τῇ θαλάσῃ, καὶ ποιῶσα γαλήνην. « Ἡ φωνὴ σου ἠδεῖα, » τὸν Ἀδάραον ἐκ νεκρῶν καλοῦσα· « Ἀδάρα, δεῦρο ἔξω. » — « Ἡ φωνὴ σου ἠδεῖα, » — « Ὑπαγετε, μαθητεῦσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν, » καὶ τὰ ἐξῆς. « Ἡ φωνὴ σου ἠδεῖα, » λέγουσα· Ἀεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου. — « Ἡ φωνὴ σου ἠδεῖα, » πάντας ἐν πᾶσι σώζουσα. « Καὶ ἡ ὄψις σου (17) ὥραια, » καὶ ὅτε· μορφήν δούλου ἔλαβες, ἵνα ἡμᾶς ἐλευθερώσῃς ἐκ τῆς δουλείας τῶν ἀμαρτιῶν· ἡδεῖας θεότητος τὴν δόξαν ἐπιλάμψῃς.

ΞΖ'. Στ. ιε'. Πιάσατε ἡμῖν ἀλώπεκας μικροὺς ἀφανίζοντας ἀμπελῶνας.

Πιάσατε, φησὶ, τοὺς αἰρετικούς, οἵτινες ἀλωπέκων δίκην νυκτὸς ὑποδύντες τοὺς μικροὺς ἀφανίζουσιν ἀμπελῶνας· ὅπερ ἐστὶ, τοὺς ὑδατοπίστους (19), μήποτε μεγεθυθέντες ἐν τῇ τελείᾳ, ἀμπελοὺ τὰ κλήματα καταβλάψουσιν, ἀλλ' ἐτι μικροὺς ὄντας κατὰ τὴν πίστιν καὶ ἀστηρίκτους. Τοῦτους γὰρ ἀφανίζουσιν οἱ αἰρεσιῶται, παρακλίνοντες αὐτοὺς ποιοῦντες ἀπὸ τοῦ θεμελίου τῆς πίστεως. Διὰ τοῦτο πιάζεσθαι αὐτοὺς κελεύει, καὶ ἀπελαύνεσθαι ἔξω τῶν ἀμπελῶνων (20). Διὸ ἐπιλέγει·

ΞΖ'. Καὶ αὐ (21) ἀμπελοὶ ἡμῶν κυπρίσουσιν (22).

Ὅπερ ἐστίν· Οἱ λαοὶ τῇ ἡμῶν πίστει εὐοδιᾶζουσιν.

ΞΗ'. Στ. ις'. Ἀδελφιδός μου ἐμοί, καὶ γὰρ αὐτῷ.

Αὐτὸς ἐμοί σοφίαν, καὶ γὰρ αὐτῷ καρδίαν. Αὐτὸς μοι σοφίαν ἐξ οὐρανῶν, καὶ γὰρ αὐτῷ ἐξ ἐθνῶν.

¹¹ Matth. xi, 28. ¹² Matth. ix, 29. ¹³ Marc. ii, 41. ¹⁴ Matth. ix, 2. ¹⁵ Marc. v, 34. ¹⁶ Marc. i, 41. ¹⁷ Marc. iv, 39. ¹⁸ Joan. xi, 43. ¹⁹ Matth. xxviii, 19. ²⁰ Matth. xxv, 34. ²¹ Philipp. ii, 7. ²² Matth. xvii, 2.

(14) Vallie. διηγήματα.

(15) Sacer codex habet ὑπάγε.

(16) Sacer textus habet, εὐθέως ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ ἡ λέπρα, καὶ ἐκαθαρίσθη.

(17) Voculam σου revocavi e cod. Vallie.

(18) Cod. meus μεταμορφώθη, male. Lege ex Barb. μεταμορφώθη.

(19) Sic meus et Barber. Libentius legerem ὑδατοπίστους. Totum locum hunc ita interpungendum

PATROL. GR. XL.

A evangelica praecepta sua in omnem terrarum orbem illi per apostolos misit.

LXV. Quoniam vox tua suavis, et facies tua speciosa.

Suavis revera vox ejus est, quae dicit : « Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos ¹¹. » — « Vox tua suavis, » quae caecis dixit : « Secundum fidem vestram fiat vobis ¹². » — « Vox tua suavis, » quae dixit paralytico : « Surge, et tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam ¹³. » — « Vox tua suavis, » dicens : « Confide, illi; remittuntur tibi peccata tua ¹⁴. » — « Vox tua suavis, » quae dicit : « Filia, fides tua te salvam fecit : vade in pace ¹⁵. » — « Vox tua suavis, » leproso dicens : « Volo Mundare ¹⁶, » et statim lepra mundata est. « Vox tua suavis, » quae increpavit ventum et mare, et fecit tranquillitatem ¹⁷. « Vox tua suavis, » vocans a mortuis Lazarum : « Lazare, veni foras ¹⁸. » — « Vox tua suavis : » — « Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, docentes eos servare ¹⁹, » et caetera. « Vox tua suavis, » dicens : « Venite, benedicti Patris mei ²⁰. » — « Vox tua suavis, » quae omnes in omnibus salvat. « Et facies tua speciosa, » tum cum « formam servi accepisti ²¹, » ut nos e peccatorum servitute liberaret; tum quando transfiguratus es in monte ²², ut jucundissimae divinitatis resplendere faceres gloriam. καὶ ὅτε μεταμορφώθης (18) ἐν τῷ ὄρει, ἵνα τῆς

LXVI. VERS. 45. Capite nobis vulpes pusillas exterminantes vineas.

Corripite, inquit, haereticos, qui noctu vulpium modo subrepentes, pusillas exterminant vineas; id est, eos labefactant qui sunt fluxa fide, necdum perfecte adoleverunt, nec vineae facti sunt palmites, sed adhuc pusilli sunt in fide et infirmi. Hos enim exterminant haeretici, ac faciunt ut illi a fidei declinent fundamento. Idcirco hos comprehendi jubet, et vineis expelli. Propterea subdit :

LXVII. Et vineae nostrae florent.

Id est, Populi nostri bonum fidei spargunt odorem.

LXVIII. VERS. 16. Fratruis meus mihi, et ego illi.

Ille mihi sapientiam, et ego illi cor. Ille mihi sapientiam de caelo, et ego illi ex gentibus.

puto, et legendum : Ὅπερ ἐστὶ, ὑδατοπίστους, μήποτε μεγεθυθέντας ἐν τῇ τελείᾳ, καὶ ἀμπελοὺ κλήματα καταβλάψουσιν· ἀλλ' ἐτι μικροὺς ὄντας, κ. τ. λ.

(20) Sic Vallie. At Barb. et meus τοῦ ἀμπελῶνος.

(21) At abest a Vallie. et Barb.

(22) Sic Vallie. et Barb. et cod. Alexandrinus. Editio Vatic. κυπρίσουσαι

LXIX. *Qui pascit inter lilia.*

Id est, in piis justitiæ sermonibus.

LXX. VERS. 17. *Donec aspiret aies, et moveantur umbrae.*

Hoc est, dies iudicii, cum Pastor bonus dicet : « Venite, benedicti Patris mei, percipite paratum vobis regnum a constitutione mundi²² » ; et : « Donec aspiret dies, et moveantur umbrae. » Cum enim aspiraverit illa dies iudicii, tum movebuntur umbrae, hoc est sæculi huius occupationes et sollicitudines, quæ injustas actiones ingerunt.

LXXI. *Revertere, similis esto tu, fratrius meus, damula hinnuloque cervorum ad montes convallium.*

Revertere mihi, ait, a Judæorum Synagoga ad gentes; illi enim salutaris doctrinæ prædicationem non suscipiunt. Revertere ad gentes, similis factus caprea vel hinnulo cervorum celeri fidei cursu, ad omnes fines terræ currens speciosis pedibus apostolorum, de quibus Dominus dixit in Scripturâ : « Quam speciosi pedes evangelizantium bona²³ ! » — « Ad montes convallium, » quæ sunt justorum animæ : et montes quidem, propterea quod supereminent virtute justitiæ; « convalles » vero, quia instar convallium prædicationem fidei suscipiunt et retinent.

CAP. III.

LXXII. VERS. 1. *In cubili meo in noctibus quæsiui quem dilexit anima mea; quæsiui eum, et non inveni eum; vocavi eum, et non audit me.*

Cum enim peccatis prægravati dormimus « in nobilibus » (id est, in accleratis tenebrosisque voluptatibus nefariisque peccatis, Christianos scilicet nos esse existimamus), tunc « in noctibus » eum quærentes, diligimus scilicet. Ipse enim dicit : « Querite Deum, et in inveniendū eum invocate; et postquam vobis appropinquaverit, derelinquat impius vias suas, et vir iniquus cogitationes suas, et convertatur ad Dominum, et misericordiam consequetur²⁴. » Illum igitur si ad hunc modum quæsierimus, tunc nos exaudiet. Si vero, cum in peccatorum cubili sumus, et in noctibus a peccatis obscurati illum quærimus, non invenimus; neque, si sic eum invocemus, ille nos exaudit. Propterea : « Nunquid, inquit, non valet manus Domini salvos facere²⁵ ? nunquid non potest eripere ? Sed

A ΞΘ. *Ὁ ποιμαίνων ἐν τοῖς κτήνεσι.*

Ὁ περ ἐστίν, τοῖς εὐσεβεῖσι τῆς δικαιοσύνης λόγους.

Ο'. Στ. ιζ'. *Ἔως οὗ καταπνεύσῃ ἡ ἡμέρα, καὶ κινηθῶσιν αἱ σκιαί.*

Τούτέστιν ἡ τῆς κρίσεως, ἐν ᾗ ὁ καλὸς Ποιμὴν λέγει : « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, » καὶ τὰ ἐξῆς. « Ἔως οὗ ἡ ἡμέρα καταπνεύσῃ, καὶ κινηθῶσιν αἱ σκιαί. » Ὅταν γὰρ ἐκείνη ἡ ἡμέρα καταπνεύσει τῆς κρίσεως, τότε κινηθῶσιν αἱ σκιαί, τούτέστιν, αἱ τοῦ αἰῶνος τούτου πραγματεῖαι καὶ φροντίδες, τὰς ἀδίκους ἀποβάλλουσι (25) πράξεις.

ΟΑ'. *Ἀπόστρεψον (24), ὁμοιωθήτω σὺν, ἀδελφεοῖς μου, τῷ δόρκειν ἢ νεβρῷ ἐλάφω ἐπὶ τὰ ὄρη κοιλωμάτων.*

Ἀπόστρεψον ἔμοι, λέγει, ἀπὸ τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς ἐπὶ τὰ ἔθνη· ἐπειδὴ περ ἐκείνοι οὐ παραδέχονται τὸ κήρυγμα τῆς σωτηρίου διδασκαλίας. Ἀπόστρεψον ἐπὶ τὰ ἔθνη, ὁμοιούμενος τῷ δόρκειν ἢ νεβρῷ τῶν ἐλάφων τῇ δέσῃ καὶ τῷ τῆς πίστεως δρόμῳ, ἐπὶ πάντα τὰ πέματα τῆς οἰκουμένης διατρέχων ἐν ὥραις ποσὶ τῶν ἀποστόλων, περὶ ὧν ὁ Κύριος εἶρκεν ἐν τῇ Γραφῇ· « Ὡς ὥραι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθά. » — « Ἐπὶ τὰ ὄρη κοιλωμάτων, » αἱ τῶν δικαίων εἰσὶ ψυχαί· ὅρη μὲν διὰ τὸ ὑπερέχειν τῇ τῆς δικαιοσύνης ἀρετῇ· « κοιλώματα » δὲ διὰ τὸ κοιλωμάτων εἶκιν δέχεσθαι καὶ κατέχειν τὸ τῆς πίστεως κήρυγμα.

C

ΚΕΦ. Γ'.

ΟΒ'. Στ. α'. *Ἐπὶ κοιτῇ μου ἐν νυκτὶ ἐζήτησα δὲν ἡγάπησεν ἡ ψυχὴ μου· ἐζήτησα αὐτὸν, καὶ οὐχ εὑρόν αὐτόν· ἐκάλεσα αὐτόν, καὶ οὐχ ὑπήκουσέν μοι.*

Ὅταν γὰρ ταῖς ἀμαρτίαις βεβαρυμένοι καθεύδομεν ἐν νυκτὶ (ὅπερ ἐστίν ἐν τοῖς μιαινοῖς τῶν σκοτεινῶν ἡδονῶν καὶ ἀθεμιτῶν ἀμαρτημάτων ἀναστρέφομενοι, Χριστιανίζειν δὴθεν [25] νομίζομεν), τὸ τηνικαῦτα « ἐν νυκτὶ » ζητοῦμενοι δὴθεν ἀπάγωμεν (26). Αὐτὸς γὰρ εἶρκε· « Ζητήσατε τὸν Θεόν (27), καὶ ἐν τῷ εὗρίσκειν (28) ἐπικαλέσασθε. Ἦνίκα δ' ἂν ἐγγίξῃ ἡμῖν, ἀπολείπεται ὁ ἀσεβὴς τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, καὶ ἄνθρωπος ἀνομος τὰς βουλὰς αὐτοῦ· καὶ ἐπιστραφῇ πρὸς Κύριον, καὶ ἐλεηθήσεται. » Ἐὰν οὕτως ζητήσωμεν αὐτόν, τότε ἡμῶν ἐπακούσει· ἐὰν δὲ ἐπὶ κοιτῇ τῶν ἀμαρτημάτων ὄντες, καὶ ἐν νυκτὶ σκοτιζόμενοι ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν ζητοῦμεν αὐτόν, οὐχ εὗρίσκωμεν· οὐδ', ἂν οὕτως καλούμεν αὐτόν, ἐπακούει. Αὐδὲ λέγει : « Μὴ οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ Κυρίου τοῦ σωσαί; ἢ οὐκ ἰσχύει τοῦ ἐξελεῖσθαι; Ἀλλὰ τὰ ἀμαρτη-

²² Matth. xxv, 34. ²³ Rom. x, 15. ²⁴ Isa. lv, 6, 7. ²⁵ Isa. l, 2.

(23) Legendum puto ἐπιβάλλουσαι.

(24) Hunc vers. in meo et Barb. corruptissimum restitui ex edit. Vat.

(25) Ἀγῶν. Particula ejus usus in ironia, ut in hoc loco. In catena Meursii pag. 32, lin. 4 : Οἱ γὰρ ἐν σκότῳ, φησὶ, καὶ κοίταις ἀμαρτημάτων βιοτεύοντες,

κἂν δοκῶσι ζητεῖν Θεόν, οὐχ εὗρίσκουσιν αὐτόν.

(26) Legendum omnino ζητούμενοι δὴθεν, ὃν ἀγαπῶμεν.

(27) Sic etiam cod. Alex. Editio Vatic. τὸν Κύριον.

(28) Edit. Vat. ἐν τῷ εὗρίσκειν αὐτόν.

ματα ὁμῶν διωστῶσιν ἀναμέσον (29) ὁμῶν καὶ αὐ-
τοῦ. Διὰ τοῦτο, « ἐζήτησα αὐτόν, καὶ οὐκ εὑρον. »

ΟΓ'. Στ. β'. Ἀναστησόμεαι δὴ καὶ κυκλώσω ἐν
τῇ πόλει, ἐν ταῖς ἀγοραῖς καὶ ἐν ταῖς πλατεαῖς,
καὶ ζητήσω ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου· ἐζήτησα
αὐτόν, καὶ οὐκ εὑρον αὐτόν.

Οὐδὲ νῦν λέγει εὐρηκέναι αὐτόν· καὶ ἀναστη-
μένη (30), ὡς εἰπεῖν, καὶ δι' εὐχῆς πρὸς αὐτόν πο-
ρευθεῖσα. Καὶ διὰ τί πάλιν οὐκ εὑρεν αὐτόν, τὴν
αἰτίαν ἐν αὐτοῖς μηνύει τοῖς γράμμασιν, « Ἀναστή-
σομαι, » λέγουσα, « καὶ κυκλώσω ἐν τῇ πόλει, ἐν
ταῖς ἀγοραῖς καὶ ἐν ταῖς πλατεαῖς· » ὅπερ ἐστίν, ἐν
ταῖς τοῦ βίου πραγματεαῖς, καὶ ἐν πλατεῖς ἀπα-
γοῦσιν εἰς τὴν ἀπώλειαν. Διὸ φησι μὴ εὐρηκέναι αὐ-
τόν. « Στενὴ γὰρ ἡ πόλις, καὶ τεθλιυμένη ἡ ὁδὸς,
ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν. »

ΟΔ'. Στ. γ'. Εὐρῶσά μ' οἱ τηροῦντες, οἱ κυ-
κλοῦντες ἐν τῇ πόλει. Μὴ ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ
μου, ἴδετε;

Τηροῦντας καὶ κυκλοῦντας ἐν τῇ πόλει τοὺς δι-
καιούς λέγει, τοὺς τηροῦντας τὴν ἐντολήν· τοὺς κυ-
κλοῦντας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, τοὺς ἀγίους προφῆτας
καὶ ἀποστόλους. Οἷον φέρε εἰπεῖν, ὅπῃ ἀμαρτωλὸς
διαλέγοιτο πρὸς δίκαιον, καὶ λέγει αὐτῷ· Διὰ τί οὐκ
εἰσακούει μου ὁ Δεσπότης, καὶ (31) ὀρθρίζω εἰς τὴν
ἐκκλησίαν, καὶ πένητας ἐλεῶ (32); Κἄν τε μικρὸν
ἀγαθὸν ποιήσῃ, ἐκεῖνο βλέπει, καὶ τὸ πλεῖθος τῶν
ἀμαρτημάτων οὐ προσποιεῖται βλέπειν. Διὸ φησιν
'Ἠσάϊας'· Μὴ οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ Κυρίου τοῦ σώ-
σαι; ἡ οὐκ ἰσχύει τοῦ ἐξελεῖσθαι; Ἀλλὰ τὰ ἀμαρτη-
ματα ὁμῶν διωστῶσιν ἀναμέσον ὁμῶν καὶ τοῦ Κυ-
ρίου. » Εἴτα ἐπιφέρει τὴν νόμῃ καὶ λέγει·

ΟΕ'. Στ. δ'. Ὡς μικρὸν ὅτε παρῆλθον ἀπ' αὐ-
τῶν, ἕως οὗ εὑρον ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου.

Ὅπῃ γὰρ ἀπὸ τῶν ἀμαρτημάτων παρέλθωμεν,
τότε εὐρίσκομεν ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν, κατὰ
τὸν λόγον· « Ἐπίστρεφε, ἐπίστρεφε πρὸς Κύριον·
ἀπόλειπε τὰς ἀμαρτίας, καὶ σφόδρα μίσησον βδέ-
λυγμα· » καὶ πάλιν· « Ἡνίκα δ' ἂν ἐγγίξῃ ὁμῖν,
ἀπολείπετω ὁ ἀσεβὴς τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ. » Διὰ τοῦτο·
« Ὡς μικρὸν ὅτε παρῆλθον ἀπ' αὐτῶν, ἕως οὗ (33)
εὑρον ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου. »

ΟΖ'. Ἐκράτησα αὐτόν, καὶ οὐκ ἀφήσω (34)
αὐτόν.

Πῶς κρατεῖ αὐτόν ἡ τῶν πιστῶν ψυχὴ; Ἐν τῷ
τὰ εὐάρεστα αὐτῷ (35) ποιεῖν. Ἀρεσκόμενος γὰρ ὁ
νυμφίος καθάπερ νόμῃ τῇ τῶν δικαίων ψυχῇ, ἀπὸ
τῶν ἔργων τῆς ἀρετῆς, οὐ χερσίν, ἀλλὰ ἐλεημοσύνῃ,
καὶ σωφροσύνῃ, καὶ εὐχῇ κρατούμενος.

²⁷ Isa. LIX, 1. ²⁸ Matth. VII, 14. ²⁹ Isa. LII, 2.

(29) Vatic. edit. habet καὶ ἀναμέσον τοῦ Θεοῦ.
Ma vero, ἡ οὐκ ἰσχύει τοῦ ἐξελεῖσθαι, absunt ab
omnibus Bibl. editionibus.

(30) Legendum ἀναστησάμενη.

(31) Lego ei kal.

(32) Sic scribendum pro ἐλαω, cui error est in
codd.

A peccata vestra separant inter vos et ipsum ²⁷.
Propterea, « quæsiui eum, et non inveni. »

LXXIII. VERS. 2. Surgam nunc, et circuibō in
civitate, in foris et in plateis; et quæram quem
dilexit anima mea; quæsiui eum, et non inveni eum.

Ne nunc quidem ait se illum invenisse, etiamsi
exsurrexerit, ut ita dicam, et per precationem ad
ipsum profecta sit. Cur autem rursus eum non in-
venerit, causam ostendit in iisdem verbis: « Sur-
gam, » ait, « et circuibō in civitate, in foris et in
plateis; » id est, inter mundi negotia, et in platea
quæ ducit ad perditionem. Propterea dicit, se eum
non invenisse: « Angusta enim porta, et arcta via
quæ ducit ad vitam ²⁸. »

B

LXXIV. VERS. 3. Invenērunt me qui custodiunt,
qui circumeunt in civitate: Nunquid quem dilexit
anima mea vidistis?

Custodes et circumeuntes in civitate justos vo-
cat, qui mandata custodiunt, sanctos prophetas
et apostolos in Ecclesia circumeuntes. Exempli
gratia, cum peccator justum alloquitur, eique dicit:
Quare non exaudit me Dominus, etsi summo mane
ad ecclesiam me confero, et pauperibus miseri-
cordiam adhibeo? Ac si tantillum boni fecerit, ad
illud respicit, et se peccatorum multitudinem non
videre simulat. Propterea Isaias ait: « Nunquid
non valet manus Domini salvare? nunquid non
potest eripere? Sed peccata vestra separant inter vos
et Dominum ²⁹. » Deinde subdit sponsa dicens

LXXV. VERS. 4. Quam modicum fuit cum transi-
vi ab ipsis, quoad usque inveni quem dilexit anima
mea.

Cum enim a peccatis nostris discesserimus, tunc
invenimus quem dilexit anima nostra, juxta Scri-
pturam: « Convertere, convertere ad Dominum, et
relinque peccata, et valde odito execrationem ³⁰; »
et rursus: « Postquam vobis appropinquaverit, de-
relinquat impius vias suas ³¹. » Propterea inquit:
« Quam modicum fuit cum transivi ab ipsis, quoad
usque inveni quem dilexit anima mea. »

LXXVI. Tenui eum, nec dimittam eum.

Quomodo eum tenet anima justorum? Faciendū
nimirum quæ illi sunt placita. Delectatus enim
sponsus justorum anima veluti sponsa, virtuti
tenetur operibus, non manibus, sed eleemosyna,
castitate et ratione.

³⁰ Eccli. XVII, 25, 26. ³¹ Isa. LV, 6, 7.

(33) Revocavi nas suas voces, quæ absunt a
codd.

(34) Vatic. edit. ἀφῆκα. Lectio Philonis in nullis
apparet edit. apud Bos. proxime vero accedit ad
lect. Schol. quam Nobilius affert ἀνήσω.

(35) Lectionem hanc desumpsit ex Vallic. cod.;
Barb. et meus ἀρεστὰ αὐτοῦ

LXXVII. *Donec introduxi eum in domum matris A
meæ, et in cubiculum ejus quæ concepit me.*

Domum matris suæ, opinor, vocat cor, domum scilicet sapientiæ ipsius Verbi: et cubiculum ejus quæ eam concepit, si quis esse hoc ipsum cor pronuntiaverit, optime dixerit. Et domum quidem ejus vocat, quia dictum est: « Inhabitabo in vobis, et inambulabo in vobis »³²: et cubiculum vero, propterea quod in eo (corde) reposita sunt omnia bona, fides, spes, dilectio, pia cogitatio, castitas, fortitudo, continentia, patientia. Hæc vero non corporis, sed animæ sunt ornamenta.

LXXVIII. *Vers. 5. Adjuravi vos, filie Hierusalem, in virtutibus et in viribus agri; si suscitaveritis, et exsuscitaveritis charitatem, quoad usque velitis.*

Patientiæ præco hic exclamat. Adjutrices enim ad orationem filias postulat cælestis Hierusalem; id est, justorum animas, ut suscitent et exsuscitent in se charitatem Unigeniti, donec velit. Meum, inquit, est sustinere et exspectare, et æquo animo ferre cum patientia, donec velit. Deinde ait sponsus ad eam:

LXXIX. *Vers. 6. Quæ est ista quæ ascendit ex eremo, tanquam truncus sumi, incensus myrrham et thus ex omnibus pulveribus unguentarii?*

A deserto enim, hoc est, ab idololatria, Ecclesiam videt ascendere, tanquam virgulam sumi incensam (myrrham et thus passionis odorem arbitror significare: myrrham quidem propter sepulturam; thus vero propter divinitatem), incensam ipsam videt ab omnibus pulveribus unguentarii; quasi dicat, ab omnibus divinis eloquiis sanctorum prophetarum. Ipsam autem vocat virgulam, quemadmodum etiam Hieremias de ipsa prophetat: « Et erunt, » inquit, « in eo propagines nemorosæ »³³.

LXXX. *Vers. 7. Ecce lectus Salomonis.*

Assimilatur Salomonis lectus Ecclesiæ Filii Dei. Nam prius quam Ecclesiam acciperet, dicebat: « Filius hominis non habet ubi reclinet caput suum »³⁴. Postquam vero eam accepisset, facta est jam lectus Salomonis; pacifici nimirum qui omnia in cælo et in terra pacavit.

LXXXI. *Vers. 8. Sexaginta potentes in circuitu ejus ex potentibus Israel; omnes tenentes gladium docti bellum.*

Sexaginta potentes in circuitu ejus arbitror di-

³² Levit. xxvi, 12; II Cor. vi, 16. ³³ Jerem. xvii, 8. ³⁴ Matth. viii, 20.

(36) *Er õm̃r anest a Vallic. et Barb. Eam vocem agnovit verus interpret.*

(37) *Vat. Ûwõ ãv.*

(38) *Legendum puto ἀνακέρραται.*

(39) *Ἐμοῦ φησι usque ad Ûwõ οὐ θελήσῃ non habet meus cod. neque Barb. Ea ex Vallic. huc revocanda duxi.*

(40) *Lego βλέπει.*

(41) *A Barb. absunt ἀπὸ πάντων κοριοτῶν μυρεψοῦ ἵνα εἴπῃ, quæ huc revocavi e cod. Vallic.*

ΟΖ'. *Ἔως οὗ εἰσῆγαγον αὐτὸν εἰς οἶκον μητρὸς μου, καὶ εἰς τὸ ταμεῖον τῆς συλλαβοῦσης με.*

Οἶκον οἶμαι καλεῖν μητρὸς αὐτῆς τὴν καρδίαν, τῆς σοφίας αὐτοῦ τοῦ Λόγου· καὶ ταμεῖον τῆς συλλαβοῦσης ταύτην, αὐτὴν τὴν καρδίαν εἰ τις ἀποφαίνοιτο, σαφέστατα λέγει· οἶκον μὲν αὐτῆς διὰ τὸ εἰρημένον· « Ἐνοικήσω ἐν ὑμῖν, καὶ ἐμπεριπατήσω ἐν ὑμῖν (36) »· καὶ ταμεῖον αὐτῆς διὰ τὸ ἐν αὐτῇ ἀποκεῖσθαι πάντα τὰ ἀγαθὰ, πίστιν, ἐλπίδα, ἀγάπην, λογισμὸν, σωφροσύνην, ἀρετὴν, ἐγκράτειαν, ὑπομονήν. Ταῦτα δὲ, οὐ σώματος, ἀλλὰ ψυχῆς ἐστὶ κόσμια.

ΟΗ'. *Στ. ε'. Ἀρχισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἰερουσαλήμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ· ἔὰν ἐγείρητε καὶ ἐξεγείρητε τὴν ἀγάπην, ἕως οὗ (37) θελήσῃ.*

ὑπομονῆς ἐνταῦθα ἀναγράφεται (38) σημαντηρ. Συνεργοὺς γὰρ εἰς εὐχὴν τὰς θυγατέρας τῆς οὐρανόου αἰτεῖται· Ἰερουσαλήμ, ὅπερ ἐστὶ τὰς τῶν δικαίων ψυχὰς, ἵνα ἐγείρωσι καὶ ἐξεγείρωσι τὴν ἀγάπην τοῦ Μονογενοῦς πρὸς αὐτὴν, ἕως οὗ θελήσῃ. Ἐμοῦ, φησὶ (39), τὸ ὑπομένειν, καὶ ἐκδέχεσθαι, καὶ μακροθυμεῖν τῇ ὑπομονῇ, ἕως οὗ θελήσῃ. Εἰτὰ φησιν ὁ νυμφίος πρὸς αὐτήν·

ΟΘ'. *Στ. ζ'. Τίς αὕτη ἡ ἀναβαίνουσα ἀπὸ τῆς ἐρήμου, ὡς στελέχῃ καπνοῦ, τεθυμιαμένη σμύρναν καὶ λίθανον ἀπὸ πάντων κοριοτῶν μυρεψοῦ;*

Ἀπὸ τῆς ἐρήμου γὰρ βλέπων (40) ἀναβαίνουσιν, τούτεστιν ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρίας, τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς στελέχην καπνοῦ τεθυμιαμένην (σμύρναν καὶ λίθανον τοῦ πάθους οἶμαι τὴν εὐωδίαν ὑποσημαίνειν· σμύρναν μὲν, διὰ τὴν ταφὴν· λίθανον δὲ, διὰ τὴν θεότητα), τεθυμιαμένην αὐτὴν βλέπει ἀπὸ πάντων κοριοτῶν μυρεψοῦ· ἵνα εἴπῃ (41), ἀπὸ πάντων τῶν θείων λογίων τῶν ἁγίων προφητῶν. Στελέχην δὲ αὐτὴν καλεῖ, καθότι καὶ Ἱερεμίας περὶ αὐτὴν προφητεύει· « Ἔσται, » φησὶν, « ἐν αὐτῇ (42) στελέχῃ ἁλιώδης. » Π'. *Στ. ζ'. Ἴδὸν ἡ κλίνη τοῦ Σαλομών.*

Ἀπεικάζεται ἡ κλίνη τοῦ Σαλομών τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ. Πρὶν γὰρ λάβῃ τὴν Ἐκκλησίαν, εἰσγεν· « Ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνην· » ὅτε δὲ ταύτην ἔλαβεν, τὸ λοιπὸν κλίνη γίνεται τοῦ Σαλομών, τούτεστι τοῦ εἰρηνοποιοῦ, τοῦ εἰρηνεύσαντος τὰ τε ἐν οὐρανῷ· τὰ τε ἐπὶ τῆς γῆς.

ΠΑ'. *Στ. η'. Ἐξήκοντα (43) δυνατοὶ κύκλῳ αὐτῆς ἀπὸ δυνατῶν Ἰσραὴλ· πάντες κατέχοντες βομβαίαν, δεδιδαρμένον εἰς (44) πόλεμον.*

Ἐξήκοντα δυνατοὺς κύκλῳ αὐτῆς οἶμαι λέγειν ἀπὸ

(42) *Edit. Vat. ἐπ' αὐτῷ. Alexandr. ἐν αὐτῷ. In versione posui interpretationem Vatic. editionis.*

(43) *Apud vet. interpr. hic versus cum duobus sequentibus unum versum conficit: ad ejus versus explandanda priora verba, multa sunt quæ frustra quæras in Græcis codicibus. Duæ fortasse fuerunt hujus commentarii editiones, quarum in secunda quædam Philo addiderit.*

(44) *Illā præpos. εἰς non reperitur neque in edit. Vat., neque in variantibus apud L. Bosium.*

δυνατῶν Ἰσραὴλ, τοὺς ἀποστόλους, τοὺς ἀπὸ τῶν προφητῶν ὁρμωμένους, καὶ τὰς περὶ Χριστοῦ μαρτυρίας ἐκ τῶν προφητῶν συνιστῶντας (45)· τὸ δὲ, « ἐξήκοντα, » μὴ τὸν ἀριθμὸν σκόπει, ἀλλὰ τὸ ἐξεληλυθῆναι αὐτοὺς ἐκ τῆς περιτομῆς, καὶ τοῦ κατὰ γράμμα νόμου. « Πάντας δὲ αὐτοὺς » λέγει· « κατέχοντας ῥομφαίαν »· ἐπειδὴ πάντες τὸν τοῦ Θεοῦ κατέχουσι νόμον καὶ λόγον. « Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεργής, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον. » — « Δεδιδραγμένοι εἰς πόλεμον, » οὐ τὸν πρὸς ἀνθρώπους, ἀλλὰ πρὸς τὰ πνεύματα (46) τῆς πονηρίας, κατὰ τὴν λέγοντα προφήτην· « Ὁ παρὰς ἔστω μαχητής. »

ΠΒ. Ἀνὴρ ῥομφαία αὐτοῦ ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ.

Ῥομφαίαν ἐπὶ τὸν μηρὸν τὸν νόμον λέγει, τὸν τῆς σωφροσύνης λογισμὸν, τὸν τέμνοντα τὰ τῆς σαρκὸς πάθος, καὶ τὰς γήϊνας ἐπιθυμίας.

ΠΓ. Ἀπὸ θάμβους ἐν νυκτί.

Ἐκθαμβουμένη γὰρ ἡ τῶν εὐσεβῶν διάνοια, πῶς οἷς μὴ (47) βούλεται παραπίπτει, κατὰ τὸν λέγοντα· « Ὁ οὐ θέλω, τοῦτο ποιῶ. » Ἐν νυκτί τέμνει (48) τὰ θελήματα τῆς σαρκὸς, ἵνα σωφροσύνην θωρακισθεῖσα (49), τὴν ἀκαταίσχυντον (50) πρὸς Θεὸν εὐρη παρρησίαν. Ἐν ταυτῇ (51) δὲ καὶ ἐτέραν ὁ λόγος ἀνιέννεται πραγματεῖαν. Λέγουσα γὰρ αὕτη ἡ θεία Γραφή· « Τίς αὕτη ἡ ἀναβαίνουσα ἀπὸ τῆς ἐρήμου, ὡς στελέχη καπνοῦ τεθυμαμένη; » τὴν Ἐκκλησίαν ἀνιέννεται ἀναβαίνουσαν ἀπὸ τῆς ἐρημιώδους Ἱερουσαλήμ. Εἰ γὰρ μὴ ἔκειν ἡ χεῖρας ἐπέβαλεν ἐπὶ τὸν Σωτήρα, οὐκ ἂν αὕτη ἐπλούτη τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν, ὡς φησιν Ἀπόστολος· « Εἰ ἡ ἁμαρτία αὐτῶν (52), πλοῦτος τοῦ νόμου, καὶ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν, πλοῦτος ἔθνων· τίς ἡ πρόσληψις, εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν; » « Ὅτι δὲ ἐρημος ἔμεινεν ἐκεῖνη, μαρτυρεῖ μοι ὁ εὐσπλαγχνὸς Χριστὸς λέγων πρὸς αὐτοὺς· « Ἰδοὺ ἀφίστα· ὁ οἶκος ὑμῶν ἐρημος. » Ἐκ ταύτης οὖν τῆς ἐρήμου (53) ἀναδείκνυται ἡ Ἐκκλησία διὰ τοῦ σταυροῦ. Διὸ λέγει πρὸς αὐτήν· « Τίς αὕτη ἡ ἀναβαίνουσα ἀπὸ τῆς ἐρήμου, ὡς στελέχη καπνοῦ τεθυμαμένη; » ἐπειδὴ διὰ τοῦ πάθους τὴν εὐωδίαν ἔπνευσεν, τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν δηλαδὴ. Καίτοι (54) τὸ θυμίαμα οὐ σιωπᾷ. « Σμύρναν, » φησὶ, « καὶ λίβανον ἀπὸ πάντων κοινορῶν μυρεψοῦ »· σμύρναν διὰ τὸ πάθος, καὶ λίβανον διὰ τὴν θεότητα. « Ἰδοὺ ἡ κλίνη Σαλομών. » Κλίνην μοι νόει, τὸ μῆνμα τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ εἰρηνεύσαντος τὰ πάντα διὰ τοῦ ἰδίου πάθους

A cere, ex potentibus Israel, apostolos : qui ex prophetis prodierunt, et Christi testimonia ex prophetis collegerunt. Quod vero pertinet ad illud « sexaginta, » ne respicias ad numerum ; sed intellige eos prodixisse ex circumcisione et ex lege secundum litteram. « Omnes, » ait, « tenentes gladium ; » omnes enim Dei legem tenent et sermonem. « Vivus enim est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti ³⁰. » — « Docti bellum, » non adversus homines, sed « adversus spiritus nequitiae ³¹, » juxta prophetam dicentem : « Mansuetus sit pugnator ³². »

LXXXII. Vir gladius ejus super femur ejus.

B Gladium supra femur legem intelligit, et pudicas cogitationes quæ carnales affectus terrenæque cupiditates abscondunt.

LXXXIII. A pavore in noctibus.

Mens enim piorum pavida est, ne in ea quæ non vult, incidat, juxta Apostolum, qui ait : « Quod nolo, illud facio ³³. » In noctibus abscondit voluntates carnis, ut pudicitia tanquam thorace munita fiduciam ruboris expertem apud Deum consequatur. Hoc ipso etiam aliud quidpiam significat. Cum enim hæc divina Scriptura dicit : « Quæ est ista, quæ ascendit e deserto tanquam truncus fumi incensus ? » Ecclesiam significat ascendentem e deserto Hierusalem. Si enim hæc non injecisset manus in Salvatorem, illa in ejus fide dives non fuisset, ut ait Apostolus : « Si autem peccatum eorum divitiæ mundi, et abjectio eorum divitiæ gentium ; quæ assumptio, nisi vita ex mortuis ³⁴ ? » Quod autem illa deserta remanserit, testis est mihi misericors Christus dicens illis : « Ecce relinquetur domus vestra deserta ³⁵. » Ex hoc igitur deserto edita est Ecclesia per crucem. Propterea dicit ad ipsam : « Quæ est ista, quæ ascendit e deserto sicut truncus fumi incensus ? » quia per passionem spiravit odorem, fidem scilicet in Christum. Neque incensum tacitum relinquit : « Myrrham, » ait, « et thus ex omnibus pulveribus unguentarii : » myrrham propter passionem, thus propter divinitatem. « Ecce lectus Salomonis. » Lectum intellige sepulcrum Jesu, qui omnia pacavit per suam passionem et resurrectionem. De quo lecto angeli dicunt : « Ecce locus ubi jacebat Dominus ³⁶. » — « Sexaginta potentes in

³⁰ Hebr. iv. 12. ³¹ Ephes. vi. 12. ³² Joel iii. 11. ³³ Rom. vii. 17. ³⁴ Rom. xi. 12, 15. ³⁵ Matth. xxiii. 38. ³⁶ Matth. xxviii. 6.

(45) Ex Mutin. et Vallie. veram lectionem elienii. Prave meus et Barb. τοὺς περὶ Χριστοῦ μάρτυρας ἐκ τῶν προφητικῶν συνιστῶντας.

(46) D. Paulus habet πνευματικᾶ.

(47) Lego μήπως.

(48) Sic emendavi. Barb. et Vall. τέμνη.

(49) Duplici errore Barb. et Vallie. et meus θωρακισθείς.

(50) Vetus interpr. veritit, « inexpugnabilem : » legisse videtur ἀκαταμάχητον.

(51) Vallie. ἐν ταυτῷ. Barb. ἐν τ' αὐτό. Uterque prave.

(52) Paulinus locus est : Εἰ δὲ τὸ παράπτωμα αὐτῶν. Et paulo post : Εἰ γὰρ ἀποβολὴ αὐτῶν καταλλαγὴ κόσμου, κ. τ. λ.

(53) Absurdissime vet. interpr. : « Ex hoc igitur deserta esse declaratur Ecclesia. » Sed Ecclesia nunquam deserta est, fuit eritve. Sic interpr. malus male vertendo, sententiam sæpe depravat ; interdum etiam lectoribus exhibet immanes errores : quod illi accidit insectia præsertim Latini sermonis. Etiam in hujus versus explanatione quadam habet ea versio, quæ absunt a Græcis codicibus.

(54) Sic emendavi. Barber. et Vallie. καὶ τ.

circuito ejus ex potentibus Israel, illos intellige, qui missi fuerunt a Judæis, ut custodirent sepulcrum. « Omnes tenentes gladium, docili bellum. Vir gladius ejus super femur ejus a pavore in noctibus. » Hæc enim iis contingere qui servabant (sepulcrum); quando illis servantibus, « terræ motus factus est magnus: angelus enim Domini revolvit lapidem ⁴³. » Et ea nocte perterriti qui servabant (sepulcrum), « facti sunt velut mortui ⁴⁴. » Propterea dicit: « A pavore in noctibus. »

LXXXIV. VERS. 9. *Gestatorium sibi fecit rex Salomon ex lignis Libani.*

Gestatorium intellige ipsam carnem Unigeniti, in qua Deum abscondens, ut homo cum hominibus conversabatur. Sed quemadmodum consules procedentes in gestatoria sella procedunt, et per eos res mundi stabiliuntur qui senatus dignitatem præ se ferunt; sic eodem modo in carne Unigeniti ipsa sancta Ecclesia convocata ipsius sit gestatorium: nec vero res mundi stabiliens, sed ipsa in se ferens decreta regni cælestis. Gestatorium igitur non solum est caro Jesu, sed et ipsa Ecclesia, « quæ est corpus ipsius ⁴⁵, » propterea quod digna facta est quæ ipsum gestaret Filium Dei, juxta Apostolum dicentem: « Glorificate, et portate Deum in membris vestris ⁴⁶. » Hoc igitur gestatorium, carnem scilicet Jesu, spiritualis Salomon sibi fecit: « Sapientia enim ædificavit sibi domum ⁴⁷. » Et unde hoc gestatorium? « Ex lignis Libani: » intelligens ex sanctis hominibus qui in ejus generatione enarrantur, Abraham, Isaac, Jacob et qui deinceps.

LXXXV. VERS. 10. *Columnas ejus fecit argentum.*

Columnas non alios intellexeris, quam sanctos apostolos; qui columnarum instar gestatorium hoc portant. Quod, autem columnæ sint apostoli, præsto est Paulus dicens: « Jacob et Joannes, qui videntur esse columnæ ⁴⁸. » Argentum vero ipsos appellat, quoniam velut argentum splendebant ob fidem, ministrabant vero Ecclesiæ in spirituali convivio.

LXXXVI. *Et acclinatorium ejus aureum.*

Aureo acclinatorio martyres, opinor, assimilat. Neque enim putes minoris esse apostolorum chorum quam martyrum. Etenim ipsi quoque apostoli martyrium passi sunt, fueruntque Christo acclinatorium; nam ante ipsorum martyria Unigenitus dixerat:

⁴³ Matth. xxviii 2. ⁴⁴ ibid. 4. ⁴⁵ Coloss. i, 24.

(55) Sic fortasse legendum. Omnes codd. habent *φερούσης*.

(56) *Ὁν* ex Vallic.

(57) Verba Apostoli sunt *δοξάσατε* δὴ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν. Cæterum in illa voce ἄρα fortasse delitescit *ἄρατε*, « portate, » quam vocem habet solus Novi Testamenti Vulgatus interpres.

(58) Ex λέγων feci λέγω.

(59) Vallic. *ἀργυρίους*, quæ lecti proxime acce-

καὶ τῆς ἀναστάσεως· περὶ τῆς κλήσεως οἱ ἄγγελοι λέγουσιν· Ἰδοὺ ὁ τόπος, ὅπου ἔκειτο ὁ Κύριος. — « Ἐξήκοντα δυνατοὶ κύκλι' αὐτῆς ἀπὸ δυνατῶν Ἰσραὴλ, » ἐκείνους τοὺς ἀπὸ Ἰουδαίων βληθέντας φυλάττειν τὸν τάφον. « Πάντες κατέχοντες ῥομφαίαν, δεδιδαγμένοι πόλεμον. Ἄνθρωπος ῥομφαία αὐτοῦ ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ ἀπὸ θάμβους ἐν νυκτί. » Ταῦτα γὰρ συμβέβηκεν ἐκείνοις τοῖς τηροῦσιν, ὁπληνίκα τηρούντων αὐτῶν, « σεισμὸς ἐγένετο μέγας. Ἄγγελος γὰρ Κυρίου ἀπεκύλισε τὸν λίθον. » Καὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ οἱ τηροῦντες ἐκθαμβηθέντες, « ἐγένοντο ὥστε νεκροί. » Διὸ φησιν· « Ἀπὸ θάμβους ἐν νυκτί. »

ΠΔ'. Στ. θ'. *Φορεῖον ἑαυτῷ ἐποίησεν ὁ βασιλεὺς Σαλομών ἀπὸ ξύλων τοῦ Λιβάνου.*

Φορεῖον νόμεναι μοι καλὰ αὐτὴν τὴν σάρκα τοῦ Μονογενοῦς, ἐν ᾗ κατακρύψας τὸν Θεόν, ὡς ἄνθρωπος ἀνθρώποις ὠμίλει. Ἀλλὰ καὶ καθάπερ οἱ προσερχόμενοι ὑπατοὶ φορεῖῳ προέρχονται, καὶ δι' αὐτῶν τὰ κόσμου βεβαιοῦνται πράγματα, τῆς συγχλήτου τὸ ἀξίωμα φερόντων (55)· οὕτως ὁμοίως ἐν τῇ σαρκὶ τοῦ Μονογενοῦς ἡ συγκαλούμενὴ αὐτῇ ἀγία Ἐκκλησία, καὶ αὐτὴ αὐτοῦ γίνεται φορεῖον, οὐ τὰ τοῦ κόσμου βεβαιουμένη πράγματα, ἀλλὰ τῆς οὐρανόου βασιλείας ἐφ' ἑαυτῆς φέρουσα δόγματα. Φορεῖον οὖν (56) οὐ μόνον ἡ σὰρξ Ἰησοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία, « ἥτις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, » διὰ τὸ καταξιῶσθαι αὐτὸν φορεῖν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν λέγοντα· « Δοξάσατε ἄρα τὸν Θεὸν ἐν τοῖς μέλεσιν ὑμῶν (57). » Τοῦτο οὖν τὸ φορεῖον, τὴν σάρκα λέγω (58) τοῦ Ἰησοῦ, ὁ πνευματικὸς Σαλομών ἐποίησεν ἑαυτῷ· « Ἡ σοφία γὰρ ἠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον. » Καὶ πόθεν τὸ φορεῖον; « Ἀπὸ ξύλων τοῦ Λιβάνου, » ἵνα εἴπῃ, ἀπὸ τῶν γενεαλογουμένων ἁγίων ἀνδρῶν, Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ, Ἰακώβ, καὶ τῶν καθεξῆς.

ΠΕ'. Στ. ι'. *Στύλους αὐτοῦ ἐποίησεν ἀργύριον (59).*

Στύλους μὴ ἄλλους νοήσης, ἀλλ' ἢ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, οἵτινες στύλων δίκην τὸ φορεῖον βαστάζουσι τοῦτο. « Οἱ δὲ στύλοι οἱ ἀπόστολοι, πάρεστι Παῦλος λέγων· « Ἰακώβος καὶ (60) Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες στύλοι εἶναι. » Ἀργύριον δὲ αὐτοὺς λέγει, ἐπειδὴ περ ἀργυρίου δίκην λαμπροὶ μὲν ἦσαν τῇ πίστει· ὑπέρκειται δὲ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῇ πνευματικῇ ἐστίασει.

ΠΓ'. Καὶ (61) ἀνάκλιτον αὐτοῦ χρύσεον.

Χρυσῷ, οἶμαι, ἀνακλίτῳ τοὺς μάρτυρας ἀπεικάζει. Καὶ μὴ νομήσης ἐλάττωνα τὸν τῶν ἀποστόλων εἶναι χορὸν τοῦ τῶν μαρτύρων. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ ἐμαρτύρησαν οἱ ἀπόστολοι, καὶ γεγόνασιν ἀνάκλιτον τῇ Χριστῷ. Πρὸ γὰρ τῆς αὐτῶν μαρτυρίας ὁ Μονογενὴς

⁴⁶ I Cor. vi, 20. ⁴⁷ Prov. ix, 1. ⁴⁸ Galat. ii, 9.

dit ad Complut. *ἀργυρίον*.

(60) Adnotavit veter. versionis editor, descriptoris incuria deesse hic nomen Cephas. Sed ab omnibus etiam quos quidem noverim, Græcis codicibus illud nomen abesse comperi.

(61) Abest alia a Vallic. et Barb. quam vocem reposui ex sacris Bibliis, cum præterea eam habere etiam vel. interiores.

ἔλεγεν· «Ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνει (62).» Πάλιν δὲ χρυσίον (63) ἀπεικάζονται διὰ τὸ τῆς πίστεως δοκιμὸν (64), καὶ διὰ τὸ διάκρυον τῶν πειρασμῶν. «Ὡς χρυσίον» γὰρ, φησὶν (65), «ἐν χωνευτηρίῳ ἐδοκίμασεν αὐτοὺς, καὶ ὡς ὀλοκαύτωμα θυσίας προσεδέξατο αὐτούς.»

ΠΖ'. Ἐπίθεσις αὐτοῦ πορφύρα (66).

Ἐπίθεσιν (67) τοῦ φορέου, τὴν πολυάνθρωπον λέγει πληθὺν τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας. Πορφύρα γὰρ (68) αὐτὴν ἀπεικάζει εἰκότως, διὰ τὴν τοῦ ἁγίου λουτροῦ βαφὴν. Ὡς περ γὰρ ἡ πορφύρα ἐνδυμὰ ἐστὶ βασιλικόν· οὕτω καὶ τὸ λουτρὸν τοῦ ἐπουρανίου Βασιλέως ἐπεन्दύει ἡμᾶς τὴν βασιλικὴν ἐσθῆτα. Εἰ δὲ πορφύρα βασιλέως τοσαύτην ἐν τοῖς βασιλεῖσι περιέχει σπουδὴν, ἵνα μὴ σπιλωθῇ, καί περ οὔσα φθαρτὴ, καὶ ἐκ θαλαττίων κνωδάλων ἔχουσα τὴν βαφὴν· πόσι μᾶλλον αὐτὴ (69) ὀφείλει παρὰ τοῖς λαμβάνουσι φυλάττεσθαι τιμῇ, ἥτις ἐστὶ τοῦ λουτροῦ τῆς καλιγενεσίας, ἡ οὐκ ἐκ κνωδάλων θαλαττίων, ἀλλ' ἐκ θαλάμων οὐρανίων, ἐκ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἔχουσα τὴν βαφὴν

ΠΗ'. Ἐντὸς αὐτοῦ λιθόστρωτον ἀγάπην (70).

Θαυμάσιόν μοι δοκεῖ καὶ ἐνταῦθα χαρακτῆρα φέρειν τοῦ χοροῦ (71) τῶν δικαίων ἢ Γραφῇ, τὸ κάλλος ἀναγορεύουσα. Ἐπειδὴ (72) γὰρ περὶ τῆς πληθύος εἶπε τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ἐντὸς οὐσῆς τοῦ Μονογενοῦς, φησὶ· «Ἐντὸς αὐτοῦ λιθόστρωτον ἀγάπην.» Λίθοις γὰρ ἁγίοις τοὺς δικαίους ἀπεικάζει, κατὰ τὸν λέγοντα προφήτην· «Λίθοι ἅγιοι κυλίσονται ἐπὶ τῆς γῆς ἡμῶν (73),» διὰ τὸ χαμέυειν καὶ γονυκλιβεῖν (74)· οἵτινες τῇ ἀγάπῃ τὸν ἅπαντα πληροῦσι νόμον, ἐντὸς αὐτοῦ, καὶ ἀχώριστοι τῆς αὐτῶν (75) ἐντολῆς καὶ ἀγάπης γεγεννημένοι.

ΠΘ'. Ἀπὸ θυγατέρων Ἱερουσαλὴμ

Τούτέστιν ἀπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων· αἵτινες (76) θυγατέρες, οὐ τῆς ἐπιγείου, ἀλλὰ τῆς ἐπουρανίου τυγχάνουσιν Ἱερουσαλὴμ.

Ι'. Στ. ια'. Ἐξέλθατε καὶ ἰδετε, θυγατέρες (77) Σιών, ἐν τῷ βασιλεῖ Σαλωμών, ἐν τῷ στεφάνῳ, ᾧ ἐστεφάνωσεν αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἐν ἡμέρᾳ (78) νυμφεύσεως αὐτοῦ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ εὐφροσύνης (79) καρδίας αὐτοῦ.

⁶² Luc. ix, 58. ⁶³ Sap. iii, 6. ⁶⁴ Zach. ix, 16.

(62) Sacer textus habet κλίνει.

(63) Barb. et Vall. χρυσόν. Male.

(64) Vet. interpretes, «propter fidei probitatem:» scribere debuerat «probatorem.»

(65) Philo igitur habuit pro libro canonico Sapientiam Salomonis, qui liber in Vulgata Latina appellatur Sapientia. Sic supra ad vers. 25 eundem locum ex Sapientia citavit adhibito verbo φησὶ. Cum verbo autem φησὶ notum est subintelligendam vocem Γραφῇ. Vide notam ad vers. 199.

(66) In sacris Bibl. Gr. πορφυρᾶ. Lectio Philonis πορφύρα accedit ad Complut. πορφυραν.

(67) Ἐπίθεσις Barb. et meus.

(68) Lego πορφύρα δέ.

(69) Melius αὕτη.

(70) Vat. edit. et cæteræ omnes habent ἀγάπην.

(71) Cod. Mutin. χώρου τῶν δικαίων ἢ Γραφῇ in meo, et Barb. legitur Χριστοῦ. Emendandum omnino censui χοροῦ.

A «Filius hominis non habet ubi reclinet caput⁶².» Rursus vero auro assimilantur per fidei probationem et tentationum ignem; ait enim Scriptura: «Tanquam aurum in fornace probavit illos, et veluti holocaustum hostiæ accepit illos⁶³.»

LXXXVII. Ascensus ejus purpura.

Ascensum gestatorii innumerabilem intelligit sanctæ Ecclesiæ multitudinem. Purpuræ vero ipsam merito assimilat propter sancti lavaeri tincturam. Quemadmodum enim purpura vestis est regia: sic lavacrum cælestis Regis nos regia induit veste. Si vero purpuræ regis tanta in regiiis ædibus adhibetur diligentia, ne maculam contrahat, quamvis sit corruptibilis, et ex marinis animalibus trahat colorem: B quanto magis hæc custodienda cum honore iis est qui illam acceperint, cum sit purpura lavacri regenerationis, non ex marinis animalibus, sed ex cælestibus thalamis et ex Christi sanguine habens tincturam?

LXXXVIII. intra ipsum lapidibus constrata caritas.

Admirabilem etiam in hoc loco Scriptura mihi videtur exponere characterem chori justorum, ejus pulchritudinem declarans. Quandoquidem enim locuta est de multitudine Ecclesiæ quæ est intra Unigenitum, ait: «Intra ipsum lapidibus constrata charitas.» C Lapidibus enim sanctis justos assimilat juxta prophetam dicentem: «Lapides sancti volvuntur super terram ejus⁶⁴:» propterea quod ipsi humi cubant et genua flectunt, qui charitate omnem adimplent legem, et intra ipsum sunt, et ab ejus præceptis et charitate inseparabiles.

LXXXIX. A filiabus Hierusalem.

Hoc est a sanctis apostolis: quorum animæ filię sunt non terrestris, sed cælestis Hierusalem.

XC. VERS. 11. Egredimini et videte, filiæ Sion, in rege Salomone, in corona qua coronavit eum mater ejus in die desponsationis ejus, et in die lætitiæ cordis sui.

D (72) Vet. interp. hæc ita vertit: «Quia enim de multitudine dixit Ecclesiæ quæ constat in suis electis, istos intra Unigenitum esse demonstrat, dicens: Intra ipsum lapidibus strata charitas.» Sed ea caute legenda. Non enim ex-solis electis constat Ecclesia, sed etiam admistos habet peccatores; qui sunt in ea ut paleæ in frumentis. Græca non habent: «quæ constat in suis electis.»

(73) Græca Biblia habent αὐτοῦ.

(74) Vallie. γονυκλιβεῖν. Barb. et meus γονυκλιτεῖν. Scribendum γονυκλιβεῖν.

(75) Αὐτῶν. Contextus legendum postulat αὐτοῦ et sic reddit interpret.

(76) Αἵτινες. Malim equidem οἵτινες, «qui (scilicet apostoli) sunt» et cæt.

(77) Sic Alex. cod. et Compl. Lectio Vatic. est: Θυγατέρες Σιών, ἐξέλθατε καὶ εἰδετε.

(78) Vallie. ἡμέρας.

(79) Gr. Bibl. habent εὐφροσύνης.

« Egredimini, » inquit, ex maledicto legis⁸¹, ab A Judæorum infidelitate, et « intuenini in regem Salomon, » id est, in Dominum nostrum Jesum Christum, « in corona qua coronavit eum mater ejus, » quando spineam coronam Judæorum Synagoga super caput ejus imposuit. Eam autem matrem appellat carnis ejus, propterea quod ex Judæis ortus est secundum carnem. Dies vero desponsationis ejus, sunt tres dies passionis; tunc enim sanctam hanc desponsavit Ecclesiam. Tunc et quod est apud Oream oraculum impletum est: « Et desponsabo te mihi in fide, et cognosces Dominum⁸². » Illud vero, « et in die lætitiæ cordis sui, » implebatur in illa die Paschæ in qua Jesus gaudens dixit discipulis suis: « Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum⁸³. »

CAP. IV.

XCI. Vens. 4. *Ecce pulchra es, proxima mea: ecce pulchra es: oculi tui columbæ, extra taciturnitatem tuam.*

Laudat hujus pulchritudinem sponsus ejus dicens: « Ecce pulchra es, » non semel, sed etiam iterum: pulchra enim non solum fide, sed etiam ipsis justitiæ actionibus. Illud autem, « Oculi tui columbæ, » laudant simplicitatem et innocentiam intellectualium animæ oculorum. Illud vero, « Præter taciturnitatem tuam, » aliam pulchritudinem definit, id est, taciturnitatem. Sæpe enim multi pii homines ore quidem taciti, aed corde vociferantes orationi suæ Deum obaudientem faciunt, quemadmodum tacenti beato Moysi dictum fuit: « Quid clamas ad me⁸⁴? » et sicut beata inter mulieres Anna tacite orans⁸⁵ magnum Samuelis orationis suæ fructum cepit.

XCM. *Capillamentum tuum ut greges caprarum, quæ ascenderunt ex Galaad.*

Capillamento mystica hæc Scriptura, ut opinor, assimilat populi multitudinem, juxta Apostolum dicentem: « Mulier sic comam nutriat, gloria est illi⁸⁶. » Coma vero Ecclesie est multitudo populi: coma enim pro velamine ei data est. Coma igitur et velamen sponsæ Christi, est multitudo populorum juxta prophetam dicentem⁸⁷: « Omnibus his quasi ornamento vestieris, et circumdabis tibi eos sicut

« Εξέλθατε, λέγει, ἀπὸ τῆς τοῦ νόμου κατάρτας, » ἀπὸ τῆς Ἰουδαίων ἀπειθείας, « καὶ ἴδετε ἐν τῷ βασιλεὶ Σαλομῶν, » ὅπου ἐστὶν ἐν τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, « ἐν τῷ στεφάνῳ ᾧ ἐστεφάνωσεν αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ, » ὅτε τὸν ἀκάνθινον στέφανον ἐπέθηκεν αὐτοῦ τῇ κεφαλῇ ἡ τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴ. Μητέρα δὲ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ταύτην καλεῖ, ἐπειδὴ τὸ κατὰ σάρκα ἐξ Ἰουδαίων ἀνέτειλεν. Ἡμεῖραι δὲ νομφεύσως αὐτοῦ αἱ τρεῖς εἰσι τοῦ πάθους· τότε γὰρ τὴν ἁγίαν ταύτην Ἐκκλησίαν ἐνομφεύσατο (80). Τότε καὶ τὸ ἐν Ὠπῇ πῶ προφήτῃ ἐτελείτο ῥῆμα· « Καὶ μνηστεύσομαι σε ἑμαυτῷ ἐν πίστει, καὶ ἐπιγνώσῃ τὸν Κύριον. » Τὸ δὲ, « καὶ ἐν ἡμέρᾳ εὐφρασίας καρδίας αὐτοῦ, » ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα, ἐν ᾗ ὁ Ἰησοῦς εὐφρανόμενος φησὶ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς· B « Ἐπιθυμία ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν. »

ΚΕΦ. Δ'.

ΛΑ'. Στ. α'. *Ἰδοὺ ἡ (81) καλὴ ἡ πλησίον μου· Ἰδοὺ ἡ καλὴ· ὀφθαλμοὶ σου περιστέραί, ἐκτός τῆς σιωπῆσεώς σου.*

Ἐπαινεῖ ταύτης τὸ κάλλος ὁ ταύτης νομφίος, οὐχ ἀπαξ εἰπὼν, « Ἰδοὺ ἡ καλὴ, » ἀλλὰ καὶ δευτέρον. Καλὴ γὰρ, οὐ μόνον τῇ πίστει (82), ἀλλὰ καὶ αὐταῖς ταῖς πράξεσι τῆς δικαιοσύνης. Τὸ δὲ, « Ὀφθαλμοὶ σου περιστέραί, » τὸ ἀκέραιον (83) καὶ τὸ ἀκακὸν τῶν νοσῶν τῆς ψυχῆς ὁμμάτων ἐπαινεῖ. « Ἐκτός τῆς σιωπῆσεώς σου, » ἐτέραν, τὴν σιωπὴν, ὀρίζεται καλλονήν. Πολλάκις (84) γὰρ πολλοὶ τῶν εὐσεβῶν, στόματι σιωπῶντες, βοῶντες δὲ τῇ καρδίᾳ, ὑπῆκουσιν τῷ Θεῷ ποιοῦντες (85) τὴν εὐχὴν, ὡς τῷ μακαρίῳ Μωϋσῇ σιωπῶντι ἐβρόθη· « Τί βοᾷς πρὸς με; » καὶ ὡς ἡ μακαρία ἐν γυναιξὶν Ἄννα (86) σιωπῇ εὐχομένη καρπὸν εὐχῆς λαβοῦσα τὸν μέγαν Σαμουὴλ.

ΛΒ'. *Τρίχωνιά, σὺν ὡς ἀγέλαι τῶν αἰγῶν (87), αἱ ἀπεκαλύφθησαν (88) ἀπὸ τοῦ Γαλαὰδ*

Τρίχωνι τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ ἀπεικάζειν οἶμαι τὴν μυστικὴν ταύτην Γραφὴν, κατὰ τὸν λέγοντα Ἀπόστολον· « Γυνὴ ἐὰν κομᾷ, δόξα αὐτῇ (89) ἐστὶ· » κόμη δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ, τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ, ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου δέδοται. Καὶ κόμη τοίνυν καὶ περιβόλαιον τῆς τοῦ Χριστοῦ νύμφης τὰ πλῆθη τῶν λαῶν, κατὰ τὸν λέγοντα προφήτην· « Πάντας αὐτοὺς ἐνδύσει (90), καὶ περιθήσει αὐτοὺς ὡς κόσμον

⁸¹ Galat. III, 13. ⁸² Ose. II, 20. ⁸³ Luc. XXII, 15. ⁸⁴ Exod. XIV, 15. ⁸⁵ I Reg. I, 13. ⁸⁶ I Cor. XI, 15. ⁸⁷ Isa. XLIX, 18.

(80) Ἐνομφεύσατο revocavi ex Vall. et Barb., expulso ἐνομφεύετο, ut habet meus.

(81) Utrobique in sacris Bibliis Gr. habetur εἴ, et sic legit vetus interpres.

(82) Forte vet. interpr. habuit in suo cod. πύπτῃ, qui veritit « pinguedine. »

(83) Ita Vallie. Mendose meus et Barb. ἀχαίρεον.

(84) Pessime vet. interpres: « Frequenter enim multi piorum ore tacentes, corde obediēte orationem apud Deum probantur affundere. » Non reddit vocem βοῶντας, qua omittas, non potest reddi vera Philonis sententia.

(85) Vallie. ποιῶνται, et sic videtur legendum.

(86) Vallie. non habet Ἄννα.

(87) Reposui ex sacris libris αἰγῶν, ubi meus et Barb. αἰγῶν.

(88) Vetus interpres videtur legisse ἀπέθησαν, quæ lectio in nullis impressis Bibliis apparet. Vulgata Latina tamen habet, « ascenderunt, » quod est ἀπέβησαν. Cum vero iterum referat paulo inferius eadem verba, non tamen cum verbo ἀπεκαλύφθησαν, sed cum verbo ἀπέβησαν, idcirco ἀπέβησαν reponendum hic puto, unde librarius eam vocem eiecit, seentus vulgatam lectionem ἀπεκαλύφθησαν. Eoque magis reponendum ἀπέβησαν, quod tota explanatio nitatur ea voce ἀπέβησαν.

(89) Mendose meus et Barber. αὐτῇ.

(90) Legend. ἐνδύσει, καὶ περιθήσεις. Locum autem hunc sic habes in Bibl. Gr.: πάντας αὐτοὺς ὡς κόσμον ἐνδύσει. Sed vet. interp. non videtur habuisse in sue cod. verba illa, ὡς κόσμον.

νύμφης (91). Τὸ δὲ, « ἀπέβησαν (92) ἀπὸ τοῦ Γαλαὰδ, » ἡ Γαλαὰδ ἐρμηνεύεται κατοικία μαρτυρίας· αὗται δὲ ὄντως ἀπεκαλύφθησαν (93) ἀπὸ κατοικίας μαρτυρίας τῶν τε προφητῶν καὶ ἀποστόλων, μαρτυρούντων περὶ τοῦ Μονογενοῦς, καὶ ἔργῳ τὰς πράξεις τῆς μαρτυρίας ἐνδεικνυμένων. Αὐτὸ ἐν αὐτῇ οἶδεν διὰ τοῦ Δαβὶδ ψάλλειν· « Καὶ γὰρ τὰ μαρτύριά σου μελέτη μου ἐστὶ, καὶ αἱ συμβουλαὶ μου τὰ δικαίωμάτά σου. » — « Καὶ ἐλάλουν ἐν τοῖς μαρτυρίοις σου ἐναντίον βασιλέων, καὶ οὐκ ἤσυχνόμεν. »

ΙΓ'. Στ. β'. Ὁδόντες σου ὡς ἀγέλαι τῶν κεκαρμένων, αἱ ἀνέβησαν ἀπὸ τοῦ λουτροῦ, αἱ πᾶσαι διδυμεύουσαι, καὶ ἀτεκνοῦσα οὐκ ἐστὶν ἐν αὐταῖς.

Οὗτος ὁ στοίχος συνέστησε τὰ προειρημένα, « Ὁδόντες σου, » λέγων, « ὡς ἀγέλαι τῶν κεκαρμένων, » τούτεστι « τῶν ἀπεκδυσαμένων τὸν παλαιὸν ἀνθρώπον σὺν ταῖς πράξεσι (94) καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. » Εἰπὼν δὲ, « αἱ ἀνέβησαν ἀπὸ τοῦ λουτροῦ, » ὅλον ὡς τὰς βεβαπτισμένας λέγει ψυχάς· τὰς ἀποκεκαρμένας μὲν γηϊνὰς πράξεις, λαλαμπρυσμένας δὲ τῇ πίστει. « Αἱ πᾶσαι διδυμεύουσαι, καὶ ἀτεκνοῦσα οὐκ ἐστὶν ἐν αὐταῖς. » Κατέβησαν γὰρ μόναι εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ ἀνέβησαν σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. « Ἀτεκνοῦσα δὲ οὐκ ἐστὶν ἐν αὐταῖς. » τούτων γὰρ τὰ τέκνα οἱ δι' αὐτῶν πάλιν εἰς πίστιν σωτηρίας (95) ἐρχόμενοι. Αὐτὸ λέγει·

ΙΔ'. Στ. γ'. Ὡς σπαρτίον κόκκινον (96) χεῖλη σου.

Σπαρτίῳ κόκκινῳ ἀπεικάζει τὰ χεῖλη τῶν ὁμολογούντων τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ· καὶ τούτων (97) βαπτισμένων, δι' οὗ καὶ ἡ σωτηρία τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἐδόθη. Ἐπειδὴ Παύλῳ ἡ πόρνη σημειοῦν εἰς τὴν θυρίδα τὸ κόκκινον ἀπέδωκε (98) σπαρτίον, δι' οὗ τῷ οἴκῳ αὐτῆς σωτηρία γεγέννηται. Οὕτως καὶ Ἐκκλησία διὰ τῶν ἰδίων τέκνων καθάπερ ἐπὶ θυρίδος τοῦ στόματος (99) τὸ κόκκινον ἔχει τοῦτο σπαρτίον· δι' οὗ τὴν περὶ τῆς Τριάδος ὁμολογίαν πεποίηται. Ἰνα δὲ τὴν ὁμολογίαν σαφῶς συστήσῃ (1), ἡ ἀκολουθία μὴνυσι τὸ προλεχθέν. Φησὶ γάρ·

ΙΕ'. Καὶ ἡ λαλιά σου ὥραϊα· ὡς λέπυρον βοῶς μὴλόν σου.

Διὰ τὸ ὁμόρπον τῷ τοῦ Χριστοῦ αἷματι.

ΙΓ'. Ἐκτός τῆς σιωπήσεώς σου.

⁸⁸ Psal. cxviii 24. ⁸⁹ ibid. 46. ⁹⁰ Coloss. iii, 9. ⁹¹ Jos. ii, 18. ⁹² Luc. xix, 9.

(91) Sic legit vet. interpres. Sed Gr. Bibl. habent νύμφη.

(92) Hinc etiam constat vet. interpr. legisse in sacro textu non ἀπεκαλύφθησαν, sed ἀπέβησαν.

(93) Vet. interpr. legit ἀπέβησαν, quem sequor in versione.

(94) Gr. textus Pauli habet σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ.

(95) Ex duobus substantivis nominibus, quorum unum regit alterum in patrio casu, interdum modo prius, modo posterius positum est adjectivi loco. De priori casu Euripid. *Hecuba*, v. 216 : Καὶ μὲν Ὀδυσσεὺς ἔρχεται σπουδῇ ποδός, « celeritate pedis, » id est, « celeri pede. » De posteriori sunt illa in Novo Testamento exempla, Ephes. ii, 2, υἱὸς ἀπει-

» ornamentum sponsæ. » Quod autem attinet ad illa verba, « ascenderunt de Galaad; » Galaad interpretatur habitatio testimonii : ipsæ autem revera ascenderunt de habitatione testimonii, scilicet prophetarum et apostolorum, qui de Unigenito testimonium perhibuerunt, et reipsa præstiterunt actiones testimonio consentaneas. Propterea de ipso (testimonio) cum David novit psallere : « Testimonia tua meditatio mea est, et consilia mea justificationes tuæ. » — « Et loquebar in testimoniis tuis in conspectu regum, et non confundebar. »

XCIII. VERS. 2. *Dentes tui ut greges detonsarum quæ ascenderunt de lavacro; quæ omnes geminantes, et steriles non est in eis.*

Versus hic confirmat ea quæ dicta sunt : « Dentes tui, » ait, « ut greges detonsarum; » hoc est, quæ « exuerunt veterem hominem cum actibus suis et concupiscentiis. » Cum autem dicit : « quæ ascenderunt de lavacro, » manifestum est intelligere animas baptizatas; quæ detonsæ quidem sunt terrenis actibus, illustratæ vero per fidem. « Omnes geminantes, et infecunda non est in eis. » Solæ enim descenderunt in aquam, et ascenderunt cum Spiritu sancto. « Infecunda vero non est in eis; » harum enim filii sunt, qui per ipsas rursus ad fidem salutarem venerunt. Propterea dicit :

XCIV. VERS. 3. *Ut restis coccinea labia tua.*

Resti coccineæ assimilat labia eorum qui sanguinem Christi constituentur, et eorum qui baptizantur in eo per quem salus generi humano est data. Et enim Rahab meretrix signum ad fenestram alligavit, coccineam restim⁹¹; per quam ipsius domui salus facta est⁹². Ita Ecclesia per suos filios, velut in fenestra oris, coccineam hanc habet restim, per quam Trinitatis confessionem fecit. Atque ut confessionem manifeste confirmet, quæ sequuntur declarant id quod supra dictum est. Ait enim :

XCV. *Et loquela tua speciosa : ut cortex mali punicæ, gena tua.*

Propter similem colorem cum Christi sanguine.

XCVI. *Præter taciturnitatem tuam.*

θελάς, « filii increduli; » I Petr. i, 14, τέκνα ὑπακοῆς, « filii obedientes. » Et ex Testamento Veteri Σοφ. Σειρ. xvii, 2, ἡμέρας ἀριθμοῦ, « dies numeratos; » et v, 10, ὄνομα ἁγιάσμου, « nomen sacrosanctum; » et xxxvi, 12, πόλιν ἁγιάσματος, « civitatem sanctam. » Itaque hoc loco εἰς πίστιν σωτηρίας vertendum, « ad fidem salutarem. »

(96) Hæc est lectio cod. Alex. Vaticana editio habet τὸ σπαρτίον τὸ κόκκινον.

(97) Sic Vallic. At Barb. τοῦτο. Legendum τούτω, ut habet cod. Mutinen.

(98) Sic legendum; Barber. et Vallicell. et meus male ἀπέδωκε.

(99) Τοῦ στόματος restitui ex cod. Vallicell.

(1) Vallic. ἐπιστήσῃ.

Non tacere, sed confiteri oportet spem salutarem.

XCVII. VERS. 4. Sicut turris David collum tuum, quæ ædificata est in Thalpioth.

Collum ejus definit humanum Verbi characterem. Ex David enim ortus est Dominus secundum carnem. Assimilatur vero turri. Turris enim instar, qui ad eam confugiunt, protegit a bellis diaboli. Et juxta David : « Turris fortitudinis a facie inimici »⁶². — « Quæ ædificata est in Thalpioth. » Thalpioth interpretatur excelsum. Revera enim in excelso ipsum (collum) ædificatum est, hoc est, in Verbo Dei, quod ante sæcula. « Verbum » enim, ait Scriptura⁶³, « caro factum est, et habitavit in nobis » ; et : « Sapientia ædificavit sibi domum »⁶⁴. Hæc domus in excelso ædificata est in Filio, secundum eum qui dicit : « Qui in altis habitat, et humilia respicit »⁶⁵. « Vin' tu omnem cognoscere altitudinem? Aspice non solum in Dei genitrice Maria ædificium Filii hominis, sed illud etiam quod ultra cælos est; et throni in dextera positi cum stupore demirare altitudinem, quæ dicitur Thalpioth.

XCVIII. Mille clypei pendent super eam.

Omnes nimirum qui e Christo originem suam trahunt, et ex quibus ipse ducit originem. Cum vero audias mille, ne numerum tantum cogites, sed et numeri perfectionem.

XCIX. Omnia jacula potentium.

Jacula, ut arbitror, definit esse opera justificationum, quibus confossus inimicus prosternitur.

C. VERS. 5. Duo ubera tua super vinum, ut duo hinnuli gemelli capræ.

Duo ubera, ut supra dictum est, sunt duo Testamenta. Ut duos hinnulos capræ dicit (quod animal acutissimum cernit), sic qui se in spirituali duorum Testamentorum meditatione exercent, acuti sunt ad intelligentiam. Gemelli vero hinnuli capræ dicuntur, propterea quod dupliciter aspicuntur sententiarum mysticæ enarrationes; quæ et secundum litteram, suam habent utilitatem, et spiritualiter sacris initiatis lætificant.

CI. Qui pascunt inter lilia donec aspiret dies et moveantur umbræ.

Tales enim (initiati) pascuntur velut inter lilia, in divinis eloquiis, donec aspiret resurrectionis dies, et moveantur umbræ hujus vitæ.

CII. VERS. 6. Ibo mihi ad montem myrrhæ et ad collem Libani.

⁶² Psal. LX, 4. ⁶³ Joan. I, 14. ⁶⁴ Prov. IX, 1. ⁶⁵ Psal. CXXI, 5, 6.

(2) Sic Complut. Editio Vatic. habet εἰς.

(3) Ita cod. Mutin. Cæteri τὸ δὲ ψκοδομημένος ἐν θαλπιῶθ ἔρμηνεύεται.

(4) Lego : καὶ τοῦ ἐν δεξιᾷ θρόνου καταπλάγῃ τοῦ ὕψος.

(5) Barb. εὐφραίνονται. Vallie. εὐφραίνουσα. Emendavi εὐφραίνουσαι.

(6) Non potest ferri hæc lectio. Lego λο-

Οὐ σιωπᾶσθαι δεῖ, ἀλλ' ὁμολογεῖσθαι τὴν σωτήριον ἐλπίδα.

ΙΖ'. Στ. δ. Ὡς πυργὸς Δαβὶδ τράχηλός σου, ὁ ψκοδομημένος ἐν (2) θαλπιῶθ.

Τράχηλον αὐτῆς ὀρίζεται τὸν ἀνθρώπειον τοῦ λογίου χαρακτήρα. Ἐκ Δαβὶδ γὰρ ὁ Κύριος τὸ κατὰ σάρκα. Ἀπεικάζεται δὲ πύργῳ· ἐπειδὴ πύργου διέκην τοὺς ὑπ' αὐτὸν καταφεύγοντας σκέπει ἀπὸ τῶν τοῦ διαβόλου πολέμων. Καὶ κατὰ τὸν Δαβὶδ· « Πύργος ἰσχύος ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ. » Τὸ δὲ, « ψκοδομημένος ἐν θαλπιῶθ, » θαλπιῶθ (3) ἔρμηνεύεται ὑψηλόν. Ἐν ὑψηλῷ γὰρ ὄντως ψκοδόμεται αὐτός· ὅπερ ἐστίν. ἐν τῷ τοῦ Θεοῦ Λόγῳ τῷ πρὸ αἰώνων. « Ὁ Λόγος » γὰρ, φησὶ, « σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν »· καὶ, « Ἡ σοφία ψκοδόμεται ἐν αὐτῇ οἴκῳ. » Οὗτος ὁ οἶκος ἐν ὑψηλῷ ψκοδομήθη ἐν τῷ Υἱῷ, κατὰ τὸν λέγοντα· « Ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν, καὶ ταπεινά ἐφορῶν. » Θέλεις δὲ γινῶναι τὸ ὕψος ὅλον; Ἴδε οὐ μόνον ἐν τῇ Θεοτόκῃ Μαρίας οἰκοδομήν τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπέκεινα τῶν οὐρανῶν, καὶ τὸν ἐν δεξιᾷ θρόνον καταπλάγῃ τὸ ὕψος (4), ὅπερ λέγεται θαλπιῶθ.

ΙΗ'. Χίλιοι θυρεοὶ κρέμονται ἐπ' αὐτόν

Πάντες οἱ ἐξ αὐτοῦ γενεαλογούμενοι ἅγιοι, καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς γενεαλογεῖται. Χίλιους δὲ ἔταν ἀκούσης, μὴ τὸν ἀριθμὸν νόμι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ ἀριθμοῦ τελειότητα.

ΙΘ'. Πᾶσαι βολίδες τῶν δυνατῶν.

Βολίδας, οἶμαι, τὰς πράξεις τῶν δικαιοματιῶν ὀρίζεται, δι' ὧν κατατοξευόμενος ὁ ἐχθρὸς βολίζεται.

Ρ'. Στ. ε'. Δύο μαστοὶ σου ὑπὲρ οἶνον, ὡς δύο νεβροὶ διδύμοι δορκάδος.

Ὡς προεῖρηται, μαστοὶ δύο, αἱ δύο Διαθήκαι. Ὡς δύο νεβροὺς διδύμους δορκάδος λέγει (τὸ ζῶον ὀξυδερκές), οὕτω καὶ οἱ τὴν πνευματικὴν τῶν δύο Διαθηκῶν μελέτην ἐξασκήσαντες ὀξυδερκεῖς εἰς τὰ νοήματα τυγχάνουσι. Δίδυμοι δὲ νεβροὶ λέγονται δορκάδος, καθότι διδύμως καθορῶνται τῶν νοημάτων αἱ μυστικαὶ διηγήσεις, καὶ κατὰ γράμμα ἔχουσαι τὴν ὠφέλειαν, καὶ πνευματικῶς εὐφραίνουσαι (5) τοὺς μύστας

ΡΑ'. Οἰνέμενοι ἐν κρίνοισι, ἕως οὗ διαπνεύσῃ ἡ ἡμέρα, καὶ κινηθῶσιν αἱ σκιαί.

Νέμονται γὰρ οἱ τοιοῦτοὶ καθάπερ ἐν κρίνοισι τοῖς τοῦ Θεοῦ ἀνθρώποις (6), ἕως οὗ διαπνεύσῃ ἡ τῆς ἀναστάσεως ἡμέρα, καὶ κινηθῶσιν αἱ σκιαί τοῦ βίου τούτου.

ΡΒ'. Στ. ζ'. Πορεύσομαι ἐμνητῷ πρὸς τὸ ὄρος τῆς σμύρνης, καὶ πρὸς τὸν βουνὸν τοῦ Αἰθά-νου (7).

γίοις· et tale quiddam habuisse videtur in Grieco suo codice. vetus interpres; qui tamen in hoc loco sequitur (ut sæpe deinceps facit) sententiam, non verba.

(7) Verti ut vet. interpres; « ad collem Libani, » ad ipsius Philonis mentem; qui in explicatione hujus versus, non accipit Αἰθάνου pro « thure, » sed pro « Libano. »

Ὅρος τῆς σμύρνης καλῶς λέγεται τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ· ὅρος μὲν, κατὰ τὸν λέγοντα· « Ἐτμήθη λίθος ἄνευ χειρῶν· καὶ ἐπάταξε τὴν εἰκόνα, καὶ ἐγενήθη εἰς ὅρος μέγα· » σμύρνης δὲ, καθότι τὴν σμύρναν ἐνέγκας Ἰωσήφ τοῦτο τὸ ὅρος ἐν αὐτῇ ἔθαψεν. Τὸ οὖν λεγόμενον, « Πορεύσομαι ἐπ' αὐτῷ (8) πρὸς τὸ ὅρος τῆς σμύρνης καὶ πρὸς τὸν βουνὸν τοῦ Λιβάνου, » ἐκουσιόητα ὑποφαίνει· ὅπερ ἐστίν· Ἐκουσίως πρὸς τοῦτο τῆς σμύρνης τὸ ὅρος πορεύσομαι, οὐ μόνον συνταφῆναι αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ συναναστῆναι. Λιβάνου δὲ βουνῷ σαφῶς ἡ αὐτὴ Χριστοῦ σὰρξ ἀπεικάζεται, ἐπειδὴ μετὰ τὸ ἀναστῆναι, Λιβάνου δίκην ἐξεβλάστησαν (9) τὰ ζῶντα ξύλα, τοὺς δικαίους· οἷς καὶ ἀτενίζουσα ἡ ἀκολουθία τοῦ λόγου ἐπαινεῖ θαυμαστῶς νόμῳ.

PI'. Στ. ζ'. *Ὁλη καλῇ, ἡ (10) πλησίων μου, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν σοὶ μῶμος (11).*

Καλὴ γὰρ τῷ λουτρῷ τῆς παλιγγενεσίας, οὐκ ἔχουσα μῶμον τὸν ἐξ ἁμαρτίας.

PIV'. Στ. η'. *Δεῦρο ἀπὸ Λιβάνου, ρύμφη, δεῦρο ἀπὸ Λιβάνου, καλῇ (12).*

Ἦνα δεῖξῃ καὶ τοὺς ἀπὸ Ἰουδαίων ἐρχομένους, καὶ τοὺς ἀπὸ ἐθνῶν. Ἀπὸ Λιβάνου δὲ λέγει, διὰ τὸ Λιβάνου δίκην ἀπὸ τοῦ λουτροῦ λευκοὺς ἀποτελεῖσθαι αὐτούς. Λίβανος δὲ (13) *λευκασμός* ἐρμηνεύεται.

PE'. *Ἐλεύση καὶ διελεύση ἀπ' ἀρχῆς (14) πίστεως.*

Τὴν παρουσίαν αὐτῆς προφητεύων λέγει· « Ἐλεύση καὶ διελεύση »· ἐλεύση μὲν ἀπὸ ἐθνῶν, διελεύση δὲ ἀπὸ τοῦ νόμου (15). « Πάντες γὰρ, » φησὶν, « εἰδῇ- σουσὶ με ἀπὸ μικροῦ (16) ἕως μεγάλου αὐτῶν. »

PG'. *Ἀπ' ἀρχῆς πίστεως· ἀπὸ κεφαλῆς Σανιερ (17) καὶ Ἀερμών (18).*

Σανιερ (19) ἐρμηνεύεται *βάθος*· Ἀερμών *πνεῦμα*, ἢ *φωνὴ μετέωρος*. Λέγων οὖν, « ἀπὸ κεφαλῆς Σανιερ, » τοῦτον δεικνύει τὸν τρόπον, ὅτι ἀρχὴ τῆς πίστεως ἀπὸ τοῦ λαλήσαντος τῷ Μωϋσῇ ἐν τῇ βάτῳ, καὶ ποιήσαντος φωνὴν (20) μετέωρον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, ἡνίκα ἐξέισαν ἐξ Αἰγύπτου (21). Συνάγει δὲ ταύτης τὴν γενεάν, οὐκ ἀπὸ ἐνδὸς λαοῦ, οὐτε ἀπὸ ἐνδὸς τόπου, ἀλλὰ ὁμαδὴν (22) εἰπὼν, τοὺς ἐκ διαφόρων ἔχοντας πρὸς αὐτὴν ἐθνῶν, λέγει·

PZ'. *Ἀπὸ μανδρῶν λεόντων, ἀπὸ ὀρέων παρδάλεων.*

Ἦνα εἴπῃ, ἀπὸ πλατειῶν (23) βασιλέων, καὶ ἀπὸ

⁹⁷ Dan. II, 34, 35. ⁹⁸ Jerem. xxxi, 34.

(8) Lege ἐμαυτῷ.

(9) Lego ἐξεβλάστησε.

(10) Et habent libri impressi. Aldina ed. habet ἡ. (11) Vallie. καὶ μῶμος οὐκ ἔστιν ἐν σοὶ. Et sic in impressis Bibliis.

(12) Nulla edit. habet καλῇ, atque eam ne vetus quidem agnoscit interpres.

(13) Vallie. γάρ, et sic videtur legendum.

(14) Vat. ἀπὸ ἀρχῆς. Alexandr. ἀπαρχῆς, quæ lectio est fere eadem, quam habent codd. Barb. et Vallie.

(15) Lego διὰ τοῦ νόμου.

(16) Vatic. ἀπὸ μικροῦ αὐτῶν. Sed Philo frequenter utitur, ut etiam in hoc loco, lectione cod. Alexandr. Caput illud Jeremie in Vulgata Latina est caput xxxi.

Montem myrrhæ recte appellatur corpus Christi, mons quidem juxta illud : « Abscissus est lapis sine manibus, et percussit imaginem, et evasit in montem magnum ». Myrrham vero dicit, quia Joseph allata myrrha montem hunc in ipsa sepelivit. Quod igitur dicit, « Ibo mihi ad montem myrrhæ et ad collem thuris, » spontaneitatem subindicat, id est, Sponte ad hunc myrrhæ montem vadam, non solum ut cum ipso sepeliar, sed etiam cum eodem resurgam. Colli vero thuris aperte caro Christi assimilatur, quoniam post resurrectionem instar Libani produxit ligna viva, scilicet justos; ad quos respiciens sermo qui sequitur, sponsam mirifice laudat :

CHII. VERS. 7. *Tota vulchra, vroxima mea, et non est in te macula*

vulchra enim lavacro regenerationis, nullam habens ex peccatis maculam.

CIV. VERS. 8. *Veni de Libano, sponsa, veni de Libano.*

Ut ostendat, et qui a Judæis profecti sunt, et qui ex gentibus. De Libano vero dicit, propterea quod ipsis instar Libani candidi sunt per lavacrum. Libanus vero candor interpretatur.

CV. *Venies et transibis ab initio fidei.*

Adventum ejus prædicit dicens : « Venies et transibis. » Veniens quidem a gentilitate, transibis per legem. « Omnes enim, » inquit, « intelligent me a parvo usque ad magnum eorum ». »

CVI. *Ab initio fidei : a capite Sanir et Aermon.*

Sanir interpretatur rubus : Aermon spiritus, vel vox sublimis. Cum igitur dicat, « a capite Sanir, » hoc modo ostendit principium fidei esse ab eo qui locutus est ad Moysen in rubo, ediditque sublimem vocem filiis Israel, quando exierunt ex Ægypto. Genus autem ejus non ex uno colligit populo, neque ex uno loco; sed cum summatim dixerit, ex diversis gentibus esse qui ad eam veniant, ait :

CVII. *A cubilibus leonum, a montibus pardorum.*

Ut id significet : a palatiis regum, et a varietate

(17) Omnes libri habent Σανίρ.

(18) Hæc est lectio Alex., Aldina et Complut. Lectio Vat. edit. est Ἐρμών.

(19) Explanatio hujus versus sic legitur in cod. Vallie. : Τὴν ἀπαρχὴν τῆς πίστεως αὐτῆς λέγει. Ἀπὸ κεφαλῆς πίστεως Σανιερ καὶ Ἀερμών· Ἀερμών πνεῦμα ἢ φῶς μετέωρον. Λέγων οὖν, Ἀπὸ φωνῆς Σανιερ, τοῦτον δεικνύει τὸν τρόπον, ὅτι, κ. τ. λ.

(20) Φῶς μετέωρον habet Vallie., et sic videtur legisse vetus interpres.

(21) Ἦνίκα ἐξέλασαν ἐξ Αἰγύπτου. Hæc restitui ex cod. Vallie. quæ absunt a Barb. et meo.

(22) Lege ὁμαδόν.

(23) Barb. cod. πλατειῶν, male. Vallie. πλατειῶν. Sequor versionem vet. int. qui legit παλατιῶν.

peccatorum egressos. Deinde ubi eius generationem A
narravit sic eam affatur :

CVIII. VERS. 9. *Cor abstulisti nobis, soror mea sponsa : cor abstulisti nobis in uno oculorum tuorum, in uno ornamento colli tui.*

Venit ejus sponsus, in unum ex oculis ejus intentus. Si quidem carnale esset quod dicitur, non dixisset in uno oculorum tuorum : sed quoniam duos oculos habemus in carne ; in corde vero unam, instar oculi, mentem ; respiciens ad fidem quæ animæ præsidet, piamque intuens mentem, quam oculum appellat, propterea dicit : « Cor abstulisti nobis in uno oculorum, in uno ornamento colli tui, » quod (sc. ornamentum) est, tanquam collum cingens, imposita illi castitas.

CIX. VERS. 10. *Quam speciosa factæ sunt ubera tua a vino, et odor vestimentorum tuorum super omnia aromata !*

Speciosa, enim facta sunt duo Testamenta a spirituali vino, hoc est sanguine Christi. « Et odor vestimentorum tuorum super omnia aromata ; » ut significet bonum odorem evangelicorum præceptorum super omnia legis mandata.

CX. VERS. 11. *Favum distillant labia tua, sponsa.*

Labia ejus sunt doctores, qui favorum instar, dulcia illi effundunt eloquia doctrinæ. « Favi enim mellis sermones boni ».

CXI. Mel et lac sub lingua tua.

Mel prædicatio poenitentiae : lac catechesis legis.

CXII. Et odor vestimentorum tuorum ut odor Libani.

Executio mandatorum, odor suavitatis est Christo.

CXIII. VERS. 12. *Hortus conclusus, soror mea sponsa.*

Conclusus diabolo ; apertus spirituali sponso, Filio Dei Domino nostro Jesu Christo.

CXIV. Hortus conclusus, fons signatus.

⁶⁹ Prov. xvi, 24.

(21) Vix intelligas vet. interpretem, qui vertit : « Deinceps post generationis ejus collectionem hæc dicit. »

(25) Lego διήγηται.

(26) Sic habet Compl. et Alex. codex. At edit. Valic. τραχήλων, Akl. τραχήλω.

(27) Locus corruptus. Barb. ἀποβλέπων τῶν πιστῶν. Vallie. ἀποβλέπων τῆς πίστεως. Mutinen. ἀποβλέπων τῆς πίστεως, quibus duabus vocibus superducta est linea, et in margine ascriptum est τῶν πιστῶν. Vet. interp. videtur habuisse codicem a quo abesset ei τῆς πίστεως, et τῶν πιστῶν. Legendum fortasse εἰς τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς ἀποβλέπων τὴν πίστιν, καὶ τὸν εὐσεβῆ θεώμενος λογί-

σμένην τῶν ἀμαρτωλῶν ποικιλίας ἐξελομένην. Εἴτα ὅταν τὴν (24) γενεάν αὐτῆς διηγείται (25), τοιάδε αὐτῇ προσεπιλέγει :

PIF. Στ. θ'. Ἐκαρδίωσας ἡμᾶς, ἀδελφὲ μου νύμφη· ἐκαρδίωσας ἡμᾶς ἐνὶ ἀπὸ ὀφθαλμῶν σου, ἐν μιᾷ ἐνθέματι τραχήλου (26) σου.

Ἐλήλυθεν αὐτῆς ὁ νυμφίος, ἐνὶ ἀπὸ ὀφθαλμῶν αὐτῆς προσέχων. Εἰ μὲν σαρκικὸν ἦν τὸ λεγόμενον, οὐκ ἂν ἐνὶ ἀπὸ ὀφθαλμῶν ἔλεγε· ἀλλὰ ἐπειδὴ περ δύο ὄψεις ἔχομεν ἐπὶ σαρκὸς, ἐπὶ δὲ καρδίας ἕνα ὀφθαλμοῦ δίκην τὸν νοῦν· εἰς τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς ἀποβλεπόντων (27) πιστῶν, καὶ τὸν εὐσεβῆ θεώμενον λογισμὸν, ὅνπερ ὀφθαλμὸν οἶδε καλεῖν, λέγων· « Ἐκαρδίωσας ἡμᾶς ἐνὶ ἀπὸ ὀφθαλμῶν σου, ἐν μιᾷ ἐνθέματι τραχήλου σου, » τῇ ἐντεθειμένῃ (28) αὐτῇ περιτραχήλος σωφροσύνη

PF. Στ. ι'. Τί ἐκαλλιώθησαν μαστοὶ σου ἀπὸ οἴνου (29), καὶ ὁσμὴ ἱματίων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα ;

Ἐκαλλιώθησαν γὰρ αἱ δύο Διαβῆκαι καὶ ἀπὸ τοῦ πνευματικοῦ οἴνου· ὅπερ ἐστίν, ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ. « Καὶ ὁσμὴ ἱματίων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα »· ἵνα εἴπῃ τὴν εὐωδίαν τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν ὑπὲρ πάντα τὰ τοῦ νόμου προστάγματα.

PI. Στ. ια'. Κηρίον ἀποστάζουσι χεῖλη σου, νύμφη.

Χεῖλη αὐτῆς οἱ διδάσκαλοι τυγχάνουσιν ἄνδρες, οἵτινες κηρίων δίκην τοὺς γλυκεῖς τῆς διδασκαλίας αὐτῇ προχέουσι λόγους. Κηρία γὰρ μέλιτος, λόγοι καλοὶ.

PIA'. Μέλι καὶ γάλα ὑπὸ τῇ γλώσσᾳ σου.

Μέλι τὸ κήρυγμα τῆς μετανοίας, γάλα ἡ κατήχησις τοῦ νόμου.

PIB'. Καὶ ὁσμὴ ἱματίων σου, ὁσμὴ Λιβάνου.

Ἡ ποίησις τῶν ἐντολῶν, ὁσμὴ εὐωδίας τῷ Χριστῷ (30).

PIΓ'. Στ. ιβ'. Κήπος κεκλεισμένος, ἀδελφὲ μου νύμφη.

Κεκλεισμένος τῷ διαβόλῳ· ἡνεωγμένος δὲ τῷ πνευματικῷ νυμφίῳ, τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ.

PIΔ'. Κήπος κεκλεισμένος, πηγὴ ἐσφραγισμένη.

σμὸν, ὅνπερ ὀφθαλμὸν οἶδε καλεῖν, λέγει, ut sit τὴν πίστιν appositum : quam lectionem in versione secutus sum.

(28) Sic habet Vallicell. Cæteri codd. ἐντεθειμένη. Sed locum depravatam ita restituo : ἐν μιᾷ ἐνθέματι τραχήλου σου· ὃ ἐστίν, ἐντεθειμένη αὐτῇ περιτραχήλος σωφροσύνη.

(29) Sacer textus integer est : Τί ἐκαλλιώθησαν μαστοὶ σου, ἀδελφὲ μου νύμφη ; τί ἐκαλλιώθησαν μαστοὶ σου ἀπὸ οἴνου ; Ea prima verba omisit per indiligentiam librarius. Veterem interpretem in suo codice apparet ea habuisse.

(30) Vet. interp. vertit : « Hæc est actio mandatorum tuorum : odor suavitatis est Christus. »

Τῇ τοῦ Χριστοῦ σφραγίδι, τῇ ὑπὸ τοῦ λουτροῦ τῆς Ἀ
παλιγγενεσίας.

IE. Στ. ιγ'. Ἀποστολαὶ σου, παράδεισος (31)
ροῶν.

Οἱ ἀπόστολοι, ὡς ὁ παράδεισος τῆς τρυφῆς (32),
τὴν τοῦ λουτροῦ πηγὴν ἔχοντες.

PIΓ'. Μετὰ καρποῦ ἀκροδρύων· Κύπροι μετὰ
νάρδων· νάρδος καὶ κρόκος, κάλαμος καὶ κιννάμω-
μος (33) μετὰ πάντων ξύλων τοῦ Λιβάνου.

Ἴνα διὰ τῶν αἰσθητῶν τὴν νοητὴν τῶν ἁγίων
προσταγμάτων καὶ διάφορον νοήσωμεν εὐωδίαν.
Καρποὺς γὰρ ἀκροδρύων τὰ γεννήματα τῆς δικαιο-
σύνης τῶν ἁγίων νοητέον εἶναι. Κύπροι μετὰ νάρ-
δων, οἱ εὐωδιάζοντες τῆς εὐσεβείας, λόγοι μετὰ νάρ-
δου τῆς πίστεως. Νάρδος καὶ κρόκος, πίστις μετὰ
πίστεως καὶ (34) ἀσκήσεως. Κρόκῳ γὰρ ἀπεικάζει
τοὺς ἀσκητὰς τοὺς τῇ πολιτείᾳ νεκροῦντας τὸ σῶμα
καὶ κροκοειδεῖς (35) ποιοῦντας· καλὰ μὲν δὲ καὶ κιν-
ναμῶμῳ μετὰ πάντων ξύλων τοῦ Λιβάνου, τοῖς ἀκρο-
τάτοις τῶν ἀρωμάτων, Παῦλον καὶ Πέτρον μετὰ
πάντων τῶν πιστῶν ἀρμόζεται· ἵνα πάντας τοὺς συν-
ταφέντας Χριστῷ ἐν τῇ βαπτίσματι μίαν (36) εὐωδίαν
εἴπῃ· ὅθεν καὶ ἐν ἀκολουθίᾳ τὸν ἐνταφιασμὸν ὑποση-
μαίνει τοῦ Χριστοῦ.

PIZ. Στ. ιδ'. Σμύρνας καὶ ἀλὼν (37) μετὰ
πρώτων πρώτων μύρων.

Ἴνα εἴπῃ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ τὸ ταφέν. Σμύρνη
καὶ ἀλὼν ἀπὸ Ἰωσήφ εὐσχήμονος βουλευτοῦ μετὰ
πάντων πρώτων ἀρωμάτων, τούτέστι μετὰ πάντων
τῶν προταφέντων (38) δικαίων.

PIH. Στ. ιε'. Πηγὴ (39) κήπων, φρέαρ (40) ὕδα-
τος ζῶντος καὶ ροιζοῦντος ἀπὸ τοῦ Λιβάνου.

Αὐτὸς γὰρ πηγὴ κήπων· καθότι καὶ ἐν Ἱερμιά
ἐγκαλὼν Ἰουδαίους λέγει· « Ἐμὲ ἐγκατέλιπον πη-
γὴν ὕδατος ζῶντος. » — « Καὶ ροιζοῦντος ἀπὸ τοῦ Λι-
βάνου· » ἀπὸ γενεαλογίων πάντων τῶν δικαίων ὅς
τις ἐροῖς ἐν πηγῇ (41).

PIΘ'. Ἐξετέρηθι, βορρᾶ, καὶ ἔρχου, νότε, καὶ
διάπνευσον κήπὸν μου, καὶ βρυσάτωσαν ἀρώματά
μου (42).

Ἐκδιώκει τὸν ἀπὸ βορρᾶ, καθὼς εἶπεν ἐν τῇ προ-
φήτῃ· « Καὶ τὸν ἀπὸ βορρᾶ, ἐκδιώξω ἀπ' ὑμῶν. »
Καὶ προσκαλεῖται τὸν νότον, ὅπερ ἐστὶ τὴν τρυφερὰν
τοῦ ἁγίου Πνεύματος αὔραν, ἵνα τὸν κήπον διαπνεύ-
σῃ, τούτέστι τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ βρυσῇ τὰ τῆς δι-
καιουσύνης ἀρώματα. Εἴτα ἡ Ἐκκλησία προκαλεῖται
τὴν κατὰ βάσιν τοῦ Λόγου, καὶ λέγει·

⁷⁰ Coloss. II, 12 ⁷¹ Jerem. II, 13. ⁷² Joel II, 20.

(31) Aldina habet παράδεισοι, et eam lectionem
habuisse videtur in suo codice Salutatus.

(32) Lego ut Salutatus οἷός παράδεισοι τῆς τρυφῆς.

(33) Edit. Vat. κιννάμων.

(34) Duas voces, πίστεως καί, delendas censeo, et
legendum πίστις κατὰ ἀσκήσεως.

(35) Lego καὶ τὸ σῶμα κροκοειδές.

(36) Videtur deesse εἶναι. Logo μίαν εἶναι εὐ-
ωδίαν.

(37) Vat. σμύρνα, ἀλὼν. Aqu. σμύρνα καὶ ἀλὼν.

(38) Male vel. interpr. « qui primo sepulti sunt. »

(39) Hic versus ejusque explanatio, absunt a meo
et Barb. Ea igitur huc revocavi ex Vallie

Christi signo, quod in lavacro regenerationis
(imprimatur.)

CXV. VERS. 13. Emissiones tuæ, paradus ma-
lorum puniceorum.

Apostoli, qui veluti deliciarum horti, habent la-
vacri fontem.

CXVI. Cum fructu nucum: Cypri cum nardis:
nardus et crocus, calamus et cinnamomum cum om-
nibus lignis Libani.

Ut per sensibilia intelligibilem et variam sancto-
rum mandatorum intelligamus odoris suavitatem.
Fructus enim pomorum germina intelligenda sunt
justitiæ sanctorum. Cypri cum nardis, sermones
qui suavem pietatis odorem spirant cum nardo li-
dei. Nardus et crocus, fides cum asperitate vite.

C Croco enim assimilat ascetas, qui mortui sunt
mundo, et corpus croco simile reddunt. Calamo
vero et cinnamomo cum omnibus lignis Libani, quæ
quidem sunt præcipua aromata, Paulum et Petrum
cum omnibus fidelibus assimilant; ut omnes qui
Christo sunt consepulti in baptismo ⁷⁰ unum dicat
odorem habere: unde et in sequentibus Christi
sepulturam subindicat.

CXVII. VERS. 14. Myrrha et aloe cum omnibus
primis unguentis.

Ut significet corpus Christi sepultum. Myrrha et
aloe a Josepho spectabili senatore cum omnibus
primis aromatibus; hoc est, cum omnibus justis
C qui antea sepulti fuerant.

CXVIII. VERS. 15. Fons hortorum, pulens aquæ
vivæ, et cum strepitu fluentis e Libano.

Ipse enim fons hortorum; quatenus in Jeremia
increpans Judæos dicit: « Me dereliquerunt fon-
tem aquæ vivæ ⁷¹. » — « Et cum strepitu fluentis e
Libano; » id est, a generationibus justorum veluti
quidam (42*).

CXIX. E surge, aquilo, et veni, austere, et aspira
hortum meum, et fluant aromata mea.

Expellit eum qui est ab aquilone, quemadmodum
dicit apud prophetam: « Qui est ab aquilone, ex-
pellam a vobis ⁷². » Et advocat austrum, id est,
suavem sancti Spiritus auram, ut hortum perflet,
hoc est Ecclesiam, et fluant justitiæ aromata. De-
inde Ecclesia provocat descensum Verbi, et dicit:

(40) Alex. et Compl. πηγὴ κήπων, φρέαρ. Vatic.
πηγὴ κήπου καὶ φρέαρ.

(41) Ἐροῖς ἐν πηγῇ. Ita codd. Vallie., Mutin.,
Theat., Auxim., Barb. et meus; qui omnes habent ἐροι-
ζης sine ullo accentu. Locus corruptus. Vet. interp.,
in hoc tamen loco, ut et deinceps, paraphrastes
magis quam interpretes ait: « Instar impetus aquæ
descendit a generatione Judæorum. » Legit igitur ὅς
τις ροῖζος ὕδατος ἐκ γενεαλογίων τῶν Ἰουδαίων

(42) Adjeci μου, tum quod ita habet edit. Vat.,
tum quia eam vocem agnoscit cod. Vallie.

(42*) Hic quædam omittit interpretatio Latina,
utpote corrupto Græco textu. Ed. Patr.

CXX. *Descendat fraternus meus in hortum suum, A et comedat fructum pomorum suorum.*

Cujusmodi sit ille fructus, ipse sponsus interpretatur dicens: « Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus qui misit me ⁷². » Quando igitur ejus voluntatem qui misit se, facit erga servos suos; tunc letatur et poma carpit ex virtute justorum.

CAP. V.

CXXI. *VERS. 1. Introivi in hortum meum, soror mea sponsa. Vindemiavi myrrham meam cum aromatibus meis.*

Sepulturam cum prophetiis, quæ de ipso prophetaverunt.

CXXII. *Manducavi panem meum cum melle meo.* B

Comedi pascha cum humanitate.

CXXIII. *Bibi vinum meum cum lacte meo.*

Calicem cum innocentia.

CXXIV. *Comedite, et bibite, et inebriamini, fratres.*

Mysticum Paschæ convivium indicat, de quo diei: « Accipite, comedite ⁷³; » et: « Accipite, bibite ⁷⁴. » Luculenter autem ea quæ sequuntur, id quod dictum est confirmant. Ait enim:

CXXV. *VERS. 2. Ego dormio,*

In cruce.

CXXVI. *Et cor meum vigilat.*

Divinitas quæ exspoliavit infernum.

CXXVII. *Vox fraternal mei pulsant ad ostium.*

Luculenter quæ sequuntur, comprobant quæ dicta sunt. Ait enim post resurrectionem: « Venit jannis clausis ⁷⁵. »

CXXVIII. *Aperi mihi, soror mea, proxima mea.*

Vocat Thomam et ejus incredulam animam,

⁷² Joan. iv, 34. ⁷³ Matth. xxvi, 26. ⁷⁴ ibid. 27.

(43) In Vallic. deest articulus δ, ut iidem deest in Vatic.

(44) Cod. Alex. eis xḥpon μου, et sic legit in suo cod. vet. interpr. « in hortum meum. »

(45) Mutinen. πόλιν καρπών.

(46) Δέγων ἐστίν, cod. Vallic. et sic est integer textus S. Joannis.

(47) Vallic. ὅταν.

(48) Cod. Vatic. φάγετε, πλησίτοι, καὶ πίστε, quam lectionem agnoscit vetus interpres, manducate, proximi mei.

(49) Sic cod. Alex. Editio Vatic. habet ἡ πλησίον μου, ἀδελφὴ μου. — Prolitior est Philo ad hunc versiculum in Catena Procopii Gazæ quam edidit card. Angelo Mai tom. IX Classic. auctor.: Φίλωρος. Τῷ μεγάλῳ Μωϋσῇ διὰ φωτὸς πρότερον ἐνεφανίσθη Θεὸς ἐπὶ βάτῳ· εἶτα διὰ νεφέλης αὐτῷ διαλέγεται· εἶτα ὑψηλότερος ᾗδ' γενόμενος, ἐν γνόφῳ Θεὸν βλέπει· ὁ δὲ διὰ τούτων μανθάνομεν, τοιούτων ἐστίν· Ἡ πρώτη ἀπὸ τῶν ψευδῶν καὶ πεπλανημένων περὶ Θεοῦ ὑπολήψεων ἀναχωρήσεις, ἡ ἀπὸ τοῦ σκότους εἰς φῶς ἐστὶ μετástasis· ἡ δὲ προσεχέστερα τῶν κρυπτῶν κατανοήσεις, ἡ διὰ τῶν φαινομένων χειραγωγούσα τὴν ψυχὴν πρὸς τὴν ἀόρατον φύσιν, ὅταν τις νεφέλῃ γίνεταί, τὸ φαινόμενον μὲν ἅπαν ἐπισκιάζουσα, πρὸς δὲ τὸ κρυφίον βλέπειν τὴν ψυχὴν χειραγωγούσα· ἡ

PK'. Καταβήτω ὁ (43) ἀδελφιδὸς μου εἰς κῆπον αὐτοῦ (44), καὶ φαγέτω καρπὸν ἀκροδρῶν αὐτοῦ.

Ποῖον καρπὸν (45), αὐτὸς ἐρμηνεύει ὁ νυμφίος, « Ἐμὸν βρῶμα, » λέγων (46), « ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. » Ὅτε (47) οὖν τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντος αὐτὸν εἰς τοὺς ἑαυτοῦ ποιεῖ δούλους, αὐτὸς εὐφραίνεται, τὰ ἀκρόδρα τῆς τῶν δικαίων καρπολογούμενος ἀρετῆς.

ΚΕΦ. Ε'.

PKA'. Στ. α'. Εἰσηλθὼν εἰς κῆπὸν μου, ἀδελφὴ μου νύμφη. Ἐτρύγησα σμύρναν μου μετὰ ἀρωμάτων μου

Τὴν ταφὴν μετὰ τῶν προφητειῶν τῶν προσητευσῶν εἰς αὐτόν.

PKB'. Ἐφαγον ἄρτον μου μετὰ μέλιτος μου.

Ἐφαγον τὸ πάσχα μετὰ φιλανθρωπίας.

PKΓ'. Ἐπιον οἶνόν μου μετὰ γάλακτος μου.

Τὸ ποτήριον μετὰ ἀκαχίας.

PKA'. Φάγετε, καὶ πίστε (48), καὶ μεθύσθητε, ἀδελφοί.

Τὴν μυστικὴν τὴν ἐπὶ τοῦ Πάσχα ἐστίασιν, περὶ ἧς λέγει· « Λάβετε, φάγετε » καὶ, « Λάβετε, πίστε. » Σαφῶς δὲ καὶ ἡ ἀκολουθία συνίστησι τὰ προειρημένα· φησὶ γάρ·

PKΕ'. Στ. β'. Ἐγὼ καθέδω.

Ἐν τῷ σταυρῷ.

PKΓ'. Καὶ ἡ καρδία μου ἀγρυπνεῖ.

Ἡ θεότης σκυλεύσασα τὸν ᾄδην.

PKZ'. Φωνὴ ἀδελφίδου μου κρούει ἐπὶ τὴν θύραν.

Σαφῶς ἡ ἀκολουθία συνίστησι τὰ προειρημένα. Φησὶ γάρ μετὰ τὴν ἀνάστασιν· « Ἦλθε τῶν θυρῶν κεκλεισμένων. »

PKH'. Ἀνοιξέτω μοι, ἀδελφὴ μου, ἡ πλησίον μου (49).

Καλεῖ τὸν Θιμαῖν καὶ τὴν δύσπιστον αὐτοῦ ψυχὴν·

I Cor. xi, 24 sqq. ⁷⁵ Joan. xx, 26.

δὲ διὰ τούτων ὀδεύουσα πρὸς τὰ ἄνω ψυχὴ, ὅσον ἐφικτόν ἐστι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, καταλιπούσα ἐν τῷ τῶν ἀδούτων τῆς θεογνωσίας γίνεταί· τῷ θεῷ γνόφῳ παντάχθεν διαληφθεῖσα, ἐν ᾧ τοῦ φαινομένου τε καὶ καταλαμβανομένου παντός, ἔξω τοῦ καταλειφθέντος, μόνον ὑπολείπεται τῇ θεωρίᾳ τῆς ψυχῆς, τὸ ἀόρατόν τε καὶ ἀκατάληπτον ἐν ᾧ ἐστὶν ὁ Θεός· Ἦν οὖν ποτε καὶ ἡ νύμφη μέλαινα τοῖς ἀφωτιστοῖς δόγμασιν, τῇ δὲ πηγῇ τοῦ φωτὸς διὰ τοῦ μυστικοῦ φιλήματος προσάγειν τὸ στόμα ποθήσασα, καλὴ γίνεταί, καὶ τὸ μέλαν τῆς ἀγνοίας ἀπέκλεισεν ὕδατι· εἶτα ὡς ἵππος δραμούσα, καὶ ὡς περιστέρα διπτάσα, πρότερον μὲν τῇ σκιᾷ τοῦ μήλου μετ' ἐπιθυμίας ὑπαναπαύεται, μῆλον ἀντὶ νεφέλης τὸ ἐπισκιάζον κατονομάζουσα· νῦν δὲ ᾗδ' ἀπὸ τῆς θείας νυχτὸς περιέγεται· καθ' ἣν ὁ νυμφίος παραγίνεται μὲν, οὐ φαίνεται δὲ· ἀλλ' αἰσθάνει τινα τῆς παρουσίας δίδωσι τῇ ψυχῇ· ἅπτεται δὲ τῆς σωματικῆς τῶν ἐναρέτων διανοίας· ὁ λόγος· αὕτη γὰρ θύρα δι' ἧς εἰσικίκεται τὸ ζητούμενον· ἐκφύγει δὲ τὴν ἐν ἀρχῇ κατανοήσιν, τῷ ἀοράτῳ τῆς φύσεως κρυπτόμενος· ἔξω τοίνυν ἐστῶσα τῆς φύσεως ἡμῶν ἡ ἀλήθεια, διὰ τῆς ἐκ μέρους γνώσεως, καθὰ φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἐν ὑπονοίᾳ τίσι καὶ αἰνίγμασι, θυροκρουεῖ τὴν διάνοιαν, Ἀνοίξον λέγουσα· καὶ μετὰ τῆς προτροπῆς ὑποτιθεμένη τὸν τρόπον, ὥπως ἀνοι-

καὶ λέγει αὐτῇ· « Ἀνοιξόν μοι, ἡ πλησίον μου· » ἵνα ἀνοίξῃ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ τὴν ἰδίαν καρδίαν, καὶ χωρῆσθαι τῆς ἀναστάσεως τὴν πληροφορίαν.

PKΘ'. *Περὶστερά μου, τέλειά μου.*

Περὶστερά, διὰ τὴν ἀνακίαν· τέλειά, διὰ τὴν τῆς πίστεως ὁμολογίαν· ὁπνίκα λέγει· « Ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου. »

PA'. « *Ὅτι ἡ κεφαλὴ μου ἐπλήσθη δρόσον· καὶ οἱ βόστρυχοί μου ψεκᾶδων νυκτός.* »

Ἦ ποσημαίνει ἐν τούτῳ τὴν περὶ τὸν ἔθρονον ἀνάστασιν, ἐν ᾧ καὶ δρόσος καταπέμπεται.

PAΛ'. Στ. γ'. « *Ἐξεδυσάμην τὸν χιτῶνά μου· πῶς ἐνδύσομαι αὐτόν;* »

Ὅπερ ἐστίν, Ἐξεδύσατο Ἀδάμ τὴν ἐντολὴν, παραπεισθεὶς ὑπὸ τοῦ ὄφεως. Διεξομολογουμένη ἡ νύμφη λέγει· « Νυκτὸς ἐξεδυσάμην τὸν χιτῶνά μου· πῶς ἐνδύσομαι αὐτόν; » ὅπερ ἐστὶ· Τῷ σκῶτει τῆς παρακοῆς ἐξεδυσάμην τὴν ἐντολὴν, καὶ αὐτὸ ἐξεδυσάμην καὶ τὸ σῶμα. Περὶ γὰρ τῆς ἀναστάσεως ὑπάρχων ὁ λόγος, διεγείρει καὶ ἀνακίει καὶ τὴν παρὰ τοῦ θανάτου αἰτίαν. Ἀναστὰς γὰρ ἐκ νεκρῶν ὁ Μονογενής, καὶ τὴν ἀνάστασιν πάντων προφητικῶς ἐν τῷ ἰδίῳ ἐνδεικνύμενος σῶματι, καὶ αὐτὴν τὴν Ἐκκλησίαν ὡς περ ἐκ νεκρῶν ἀνίσταν καλεῖ, καὶ λέγει· « Ἀνοιξόν μοι, ἀδελφὴ μου, ἡ πλησίον μου. » Εἴτα ἀποδυρομένη ἀποκρίνεται καὶ λέγει· « Νυκτὸς ἐξεδυσάμην τὸν χιτῶνά μου, » ὅπερ ἐστὶ τὸ σῶμα.

PAΒ'. « *Ἐνιψάμην τοὺς πόδας μου, πῶς μολυνῶ αὐτούς;* »

« Ὁ ἀποθανὼν, δεικαίεται ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας. » Εὐλαδῶς φοβοῦμαι πάλιν ἀναστῆναι καὶ ζῆν, μήπω πάλιν ταῖς αὐταῖς περιπέσω ἀμαρτίαις, « καὶ τοὺς πόδας μολυνῶ. » Ἐνταῦθα δὲ ἐτι καὶ πρὸς τὸν Θωμᾶν ὁ λόγος. Εἰ γὰρ πολυπλασιάζεται ἡ διήγησις διὰ τὴν ἀκουόντων ὠφέλειαν, ὅμως ὁ εἰρμός τῆς ἀκολουθίας εἰς τὸν Θωμᾶν τὰ λεῖψανα μνηύει.

PAΓ'. « *Ἀδελφιδός μου ἀπέστειλε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀπῆς, καὶ κοιλία μου ἐταράχθη ἐπ' αὐτόν (50).* »

Ὁπνίκα ἔλεγεν ὁ Ἰησοῦς τῷ Θωμᾷ· « Δεῦρο (51) βάλε τὴν χεῖρά σου εἰς τὴν πλευράν μου, καὶ τοὺς δακτύλους σου εἰς τοὺς τύπους τῶν ἥλων. » Ὅτε δὲ ταῦτα γέγονε, καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως ἐπληροφό-

⁷⁷ Joan. xx, 28. ⁷⁸ Rom. vi, 7. ⁷⁹ Joan. xx, 27.

γῆναι προσήκει τὴν θύραν, οἷόν τινος (κλειδᾶς) ὀρέγουσα τὰ καλὰ ταῦτα ὀνόματα, δι' ὧν τὸ κεκλεισμένον ἀνοίγεται· κλειδᾶς γάρ εἰσιν ἀντικρυς αἱ τῶν ὀνομάτων ἐμφάσεις καὶ χρυστὰ διανοήγουσαι· ἀδελφὴ καὶ πλησίον καὶ περὶστερά τέλειά· εἰ γὰρ βούλει σὺ, φησὶν, ἀνοίξῃναι τὴν θύραν, καὶ ἐπαρθῆναι τῆς ψυχῆς σου τὰς πύλας ἵνα καὶ εἰσέλθῃ ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης, χρὴ σε ἀδελφὴν μου γενέσθαι ἐν τῷ τὰ θελήματά μου ποιεῖν· χρὴ δὲ καὶ προσεγγίσει καὶ πλησίον γενέσθαι, καὶ ἐν τῇ φύσει τῆς περὶστερᾶς ἔχειν τὸ τέλειον· τοῦτο δὲ ἐστὶ, τὸ ἀνελλιπὴ καὶ πεπληρωμένον εἶναι πάσης κακίας [ita cod.] καὶ καθαρότητος· ταῦτα δὲ γενομένη ἐσται σοι κέρως ἐκ τοῦ εἰσεδέξασθαι· ἡ ἐκ τῆς κεφαλῆς μου δρόσος, ἥς πλήρης εἰμι, ἡ τις ἱσθίς ἐστι κατὰ τὸν Προφήτην· καὶ αἱ ψεκᾶδες τῆς νυκτός· ἐπεὶ μὴ δυνατόν τὸν ἐντό-

aque dicit : « Aperi mihi, proxima mea; » ut aperiat anima ipsius proprium cor, et excipiat plenam fidem resurrectionis.

CXXIX. *Columba mea, perfecta mea.*

Columba, propter innocentiam : perfecta, propter fidei confessionem, quando dicit : « Dominus meus et Deus meus ? »

CXXX. *Quia caput meum impletum est rore, et cincinni mei guttis noctis*

Subindicat in hoc resurrectionem circa diluvium, cum et ros delabitur.

CXXXI. *Vers. 5. Exui tunicam meam : quomodo induam illam?*

Hoc est, Exuit se Adam præcepto, a serpentis suasionē deceptus. Confietur sponsa et ait : « Noctu exui tunicam meam : quomodo eam induam ? » Hoc est : In tenebris inobedientiæ exui præceptum, et ipsum exui corpus. Quæ enim versatur oratio circa resurrectionem, excitat et movet causam mortis. Exsurgens enim a mortuis Unigenitus, et resurrectionem omnium propheticè in proprio corpore ostendens, ipsam Ecclesiam velut a mortuis resurgens vocat, et dicit : « Aperi mihi, soror mea, proxima mea. » Deinde ea lamentabunda respondet, et dicit : « Noctu exui tunicam meam, » hoc est corpus.

CXXXII. *Lavi pedes meos : quomodo inquinabo illos?*

« Qui mortuus est, justificatus est a peccato ? » Timide metuo, ne rursus resurgam et vivam; ne rursus in eadem peccata recidam, « et pedes inquinem. » Hic autem sermo est etiam ad Thomam. Esi enim multiplicatur expositio (sc. sæpius iteratur) ad utilitatem audientium, tamen nexus et coheræntia ostendit, quæ restant etiam in Thomam convenire.

CXXXIII. *Fraternus meus emisit manum suam de prospectu (52), et venter meus conturbatus est super ipsum.*

Quando dixit Jesus Thomæ : « Mitte nunc manum tuam in latus meum, et digitos tuos in uestigium clavorum ? » Quando vero hæc contigerunt, et Thomas de resurrectione fidem plenam concepit; tunc

τῶν ἀδύτων γένεσιν, ὁμῶς τινὲς τῆς γνώσεως ἐντυχεῖν· ἀλλ' ἀγαπητὸν εἰ λεπταῖς τισὶ καὶ ἀμυδραῖς διανοαῖς ἐπιφεκάξει τὴν γνώσιν αὐτῷ ἡ ἀλήθεια τῆς λογικῆς σταγόνος ἀπορρέουσας· βόστρυχος γὰρ αὐτοῦ τῆς κεφαλῆς ἀπεώρισθαι φημι προφήτας, ἀποστόλους, εὐαγγελιστάς· οἵτινες, ὅσον ἐχώρουν, ἐκ τῶν σκοτεινῶν τε καὶ ἀποκρύφων καὶ ἀοράτων θησαυρῶν ἀρυσόμενοι, ἡμῖν μὲν ποταμοὶ γίνονται πλήρεις ὕδατων, ὡς δὲ πρὸς τὴν ὄντως ἀλήθειαν προσώδεις εἰσι ψεκᾶδες.

EDIT. PATR.

(50) Vatic. cod. καὶ κοιλία μου ἐταράχθη ἐπ' αὐτόν.

(51) Sacer textus habet, φέρε τὸν δακτύλον σου ὡδὲ, καὶ ἴδε τὰς χεῖράς μου· καὶ φέρε τὴν χεῖρά σου, καὶ βάλε εἰς τὴν πλευράν μου.

(52) De prospectu. Mallet equidem, « de foramine. »

dixit, ventrem sibi conturbatum esse propter resurrectionis miraculum.

CXXXIV. VERS. 5. *E surrexi ego aperire fraterno meo. Manus meae stillaverunt myrrham : digiti mei myrrha pleni.*

Luculenter et hic sermo potest esse de Thoma. Manus enim tangens latus Jesu, ipsae manus ejus stillaverunt myrrham, et digiti ejus myrrha pleni; propterea quod manus Thomae redolebant myrrham cum Jesu conspultam; ut etiam in hoc testificatum sit revera passibile corpus, idem surrexisse: ideo dicit;

CXXXV. VERS. 6. *In manibus clausurae; aperui ego fraterno meo.*

Sponsa enim per incredulitatem Thomae, cum plenissimam hausisset fidem resurrectionis, « In manibus, » inquit, « clausurae (hoc est, Thomae, qui clausus fuerat antea in infidelitate, deinde plenam conceperat fidem) aperui ego fratri meo. » Infidelitas enim Thomae omnibus resurrectionis fidem firmissimam demonstravit; non enim resurrectio fuit phantastica, sed corpus revera cruci affixum: idem reviviscens omnis carnis claram fecit resurrectionem.

CXXXVI. *Fraternus meus transiit.*

Ex inferno per mundum ad caelos.

CXXXVII. *Anima mea egressa est in sermone ejus.*

Quoniam sermone? Eo qui dixit: « Ne timeatis ab iis qui occidunt corpus, animae vero non possunt quidquam facere⁸⁰; » et: « Qui perdiderit animam suam propter me, in vitam aeternam custodiet eam⁸¹. »

CXXXVIII. *Quasi vidi eum, et non inveni eum.*

Querebat enim Ecclesia pacem tempore tentationis: sed non erat opportunum: oportebat enim qui revera fideles essent, in tentationibus sustinere et vincere. Propterea dicit:

CXXXIX. VERS. 6, 7. *Vocavi eum, et non obaudiit me. Invenerunt me custodes, qui circumstant in civitate: percusserunt me, vulneraverunt me.*

Custodes intelligibiles et spirituales prophetas aperte intelligito, et apostolos qui invenerunt sanctam sponsam, eamque cum pulchro sponso junxerunt. Percussit vero ipsam, et vulneravit Paulus dicens: « Mortificate membra vestra, quae super

A ρήθη ὁ Θωμᾶς, τότε λέγει, τὴν κοιλίαν τεθροεῖσθαι (55) διὰ τὴν παράδοξον ἀνάστασιν.

ΠΑΔ'. Στ. ε'. Ἀνέστην ἐγὼ τοῦ ἀνοῖξαι τῷ ἀδελφιδῷ μου. Χεῖρές μου (54) ἔσταξαν σμύρναν· δάκτυλοι μου σμύρνας πλήρεις (55)

Σαφῶς καὶ οὗτος τῷ Θωμᾷ δύνανται εἶναι ὁ λόγος. Χερσὶ γὰρ ἀρξάμενος (56) τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἰησοῦ, αἱ αὐταὶ χεῖρες αὐτοῦ ἔσταξαν σμύρναν, καὶ οἱ δάκτυλοι αὐτοῦ σμύρνης πλήρεις, διὰ τὸ τὴν σμύρναν τὴν συνταφεῖσαν τῷ Ἰησοῦ πνεῖν τὸ χεῖρα τοῦ Θωμᾶ· ἵνα καὶ ἐν τούτῳ μαρτυρηθῇ, ὅτι ὄντως τὸ παθητικὸν σῶμα, τοῦτο κα' ἀνέστη· διὸ λέγει·

ΠΑΕ'. Στ. ζ'. Ἐπὶ θύρα (57) τοῦ κλειθροῦ· ἤνοιξα ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου.

B Ἡ γὰρ νόμφη διὰ τῆς τοῦ Θωμᾶ ἀπιστίας πεπληροφορημένη τὴν τῆς ἀναστάσεως πίστιν, « Ἐπὶ θύραις » ποιεῖ « τοῦ κλειθροῦ »· τούτέστιν (58) τοῦ Θωμᾶ, τοῦ κεκλεισμένου πρότερον εἰς ἀπιστίαν· ἔπειτα δὲ πεπληροφορημένου τῇ πίστει· « Ἦνοιξα ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου. » Ἡ γὰρ τοῦ Θωμᾶ ἀπιστία πᾶσι τὴν τῆς ἀναστάσεως ἔδειξεν πληροφορίαν, ὅτι οὐ φαντασία ἡ ἀνάστασις, ἀλλ' ὄντως τὸ σταυρωθὲν σῶμα, τοῦτο ἀναστὰν τὴν πάσης σαρκὸς σαφῇ παρέστησεν ἀνάστασιν.

ΠΑΓ'. Ἀδελφιδὸς (59) παρῆλθεν ἐκ τοῦ ἔδου (60).

Διὰ τοῦ κόσμου εἰς οὐρανούς.

ΠΑΖ'. Ἡ (61) ψυχὴ μου ἐξῆλθεν ἐν λόγῳ αὐτοῦ.

C Ποῖον λόγον; Εἰρηχότι· « Μὴ φοβεῖσθαι (62) ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τῇ δὲ ψυχῇ μὴ ἔχόντων τι ποιῆσαι· » καὶ, « Ὅς ἀν' ἀπολήσει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκα ἐμοῦ, εἰς ζωὴν αἰώνιον φυλάξει αὐτήν. »

ΠΑΗ'. Ἐζήτησα αὐτόν, καὶ οὐχ εὔρον αὐτόν. Ἐζήτην γὰρ ἡ Ἐκκλησία εἰρήνην ἐν καιρῷ πειρασμοῦ, ἀλλ' οὐκ ἦν καιρὸς· ἔδει γὰρ τοὺς ὄντας (63) πιστοὺς ἐν πειρασμοῖς ὑπομεῖναι, καὶ νικῆσαι. Διὸ λέγει·

· ΠΑΘ'. Στ. ζ', ζ'. Ἐκάλεσα αὐτόν, καὶ οὐχ ἤκουσέ μου. Εὔροσάν με οἱ φύλακες, οἱ κυκλοῦντες ἐν τῇ πόλει. Ἐπάταξάν με, ἐτραυμάτισάν με.

Φύλακας νοητοὺς καὶ πνευματικοὺς τοὺς προφήτας νόει σαφῶς, καὶ τοὺς ἀποστόλους, οἵτινες εὐρόντες τὴν ἁγίαν νόμφην, τῷ καλῷ αὐτὴν νυμφίῳ προσάπτουσιν. Ἐπάταξε δὲ καὶ αὐτήν, καὶ ἐτραυμάτισεν αὐτὴν Παῦλος λέγων· « Νεκρώσατε τὰ μέλη ὑμῶν

πίστει, ἐπὶ χεῖρας, φησὶ, τοῦ κλειθροῦ· τούτέστιν x. τ. λ.

(59) Libri omnes impressi ἀδελφός μου.

(60) Ἐκ τοῦ ἔδου. Hæc non sunt in sacro textu, sed sunt initium explanationis, scil. ἐκ τοῦ ἔδου διὰ τοῦ κόσμου εἰς οὐρανούς.

(61) Sic Alex. cum articulo, qui abest edit. Vatic.

(62) Lege φοβεῖσθε. Sacer textus habet φοβηθῆτε.

(63) Lego ὄντως. Et sic habuisse videtur in suo cod. vel. interpres.

⁸⁰ Luc. xii, 4. ⁸¹ Luc. ix 24.

(53) Scribe τεθροεῖσθαι.

(54) Impressi libri χεῖρές μου.

(55) Legendum vel σμύρναν πλήρη, ut Vatic. et reliqui codd., aut σμύρνης πλήρεις, ut habet edit. Complut., et legisse videtur velus interpres.

(56) Legendum ἀφάμενος.

(57) Scribe χεῖρας, ut habet Vatic. et alii libri, et ut legit vetus interpres: notandum tamen schol. habere ἐπὶ θύρας.

(58) Lego πεπληροφορημένη τῇ τῆς ἀναστάσεως

τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. » Ἐτραυματίσεν αὐτὴν Ἰωάννης λέγων· « Εἰ αὐτὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐθήκεν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν τὰς ψυχὰς ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν θείναι. » Καὶ ποῦ τις προφήτης ἐν ταῖς Βασιλείαις τῷ παρστηνόντι λέγει· « Ἐν λόγῳ Κυρίου πάταξόν με. » Ὁ δὲ οὐκ ἠθέλησε· καὶ εἶπεν αὐτῷ· « Ἀνθ' ὧν οὐκ (64) ἤκουσας, ἐξελεύσεται λέων ἐκ τοῦ δρυμοῦ, καὶ καταφάγεταί σε. » Ἐπειδὴ γὰρ πνευματικὸν ἦν τὸ προτυπούμενον πάταγμα, οὐ πρὸς ἀναίρεσιν ψυχῆς, ἀλλὰ πρὸς τὸ ὑπὲρ Θεοῦ παθεῖν, τοῦτο οὕτως γεγένηται. Ἐὰν οὖν προσέλθῃ σοὶ τις λέγων· Νουθετήσόν με· λέγει σοι, Πάταξόν με, ἵνα αὐτοῦ τὴν σάρκα διὰ τῆς νουθεσίας νεκρώσης τοῦ ἀπέχεσθαι αὐτὸν ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ λέγει ὁ προφήτης· « Τραυματίσόν με, καὶ ἐτραυματίσεν αὐτόν (65). Ἀξιοπιστότερα γὰρ τραύματα φίλου, ἢ ἐκούσια φιλήματα ἐχθροῦ. » Τραυματοῦσι γὰρ καλὰ τραύματα οἱ ἅγιοι προφῆται τὴν νόμφην καὶ οἱ ἀπόστολοι. Ὅταν γὰρ Ἰῆς ἀνθρώπων σήμερον μὲν ἐν παλατίοις ἐξεταζόμενον τρυφερόν, καὶ ἐν μαλακοῖς ἱματίοις ἡμφιεσμένον, εἰς ὕστερον δὲ διὰ τῆς τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων διδασκαλίας διαπωλῆσαντα τὰ πάντα, καὶ πτωχεύοντα, καὶ τὸν ἔξω ἀνθρώπον διαφθειρόμενον διὰ νηστείας καὶ χαμευνίας, δηλονότι οὗτος ἐτραυματίσθη, ὥς οἱ ἅγιοι μάρτυρες, καὶ οἱ ἀπόστολοι, τὰ στίγματα βαστάζοντες τοῦ Ἰησοῦ διὰ τὰς αἰς αὐτὸν ὁμολογίας, τὸν μακάριον τοῦτον ἐτραυματίσθησαν τραυματισμόν.

PM'. Στ. ζ'. Τὸ (66) δὲ ἦρ' αὖ τὸ θέριστρόν μου ἀπ' ἐμοῦ φύλακες τῶν τειχέων.

Θέριστρον λέγει τὸ λεγόμενον μαφόριον (67). Ὅταν γὰρ ἡ Ἐκκλησία ὑπὲρ τοῦ σωτηρίου κηρύγματος τὰ αὐτῆς τραυματωθῇ (68) τέκνα, παρρησιάζεται πρὸς τὸν ἑαυτῆς νυμφίον τὸ κάλυμμα αἵρουσα, καὶ κατὰ τὸν Ἀπόστολον λέγουσα· « Ἀνακαλυμμένην προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμεθα. » Οὗτοι οὖν οἱ φύλακες τὸ κάλυμμα τῆς ἀγνωσίας αὐτῆς ἀπεκάλυψαν, περὶ ὧν φυλάκων Ἰσαΐας λέγει· « Καὶ ἐπὶ τῶν τειχέων σου, Ἱερουσαλὴμ, καθέστακα φύλακα, ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ ὅλην τὴν νύκτα, οἱ δὲ διὰ τέλους οὐ σιωπήσονται μνημονεύοντες Κυρίου.

PM'. Στ. η'. Ὁρκισα ὁμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλὴμ, ἐν ταῖς θυγάσιν καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσιν τοῦ ἀγροῦ· Ἐὰν εὗρητε τὸν ἀδελφιδόν μου, εἰ ἀπαγγελλήτε αὐτῷ· Ὅτι τετρωμένη ἀγάπης εἰμι ἐγώ (69).

Παρρησιάζεται ἐν τοῖς τέκνοις ἡ καλὴ μήτηρ ἡ ἀγία αὐτὴ Ἐκκλησία, ἐν τοῖς ἀγίοις μάρτυσιν, δι' ὧν ἐσταυρώθη (70), καὶ φησι τοῖς ἀποστόλοις καὶ

⁶⁴ Coloss. iii. 5. ⁶⁵ I Joan. iii. 16. ⁶⁶ III Reg. xx, 18. ⁶⁷ Isa. Lxii, 6.

(64) In sacris Bibliis legitur : Ἀνθ' ὧν οὐκ ἤκουσας τῆς φωνῆς Κυρίου, καὶ ἰδοὺ σὺ ἀποτρέχεις ἀπ' ἐμοῦ. Καὶ πατάξει σε λέων. Illud ἐλεύσεται λέων ἐκ τοῦ δρυμοῦ dictum est memoriter a Philone, neque enim est in sacris Bibliis; sed hæret ab illi in memoria illud Amos iii, 4, ἐρῴζεται λέων ἐκ τοῦ δρυμοῦ.

(65) Sacer textus habet Πάταξόν με δὴ. Καὶ ἐπάταξεν αὐτόν ὁ ἄνθρωπος.

(66) Deest τὸ δέ. Vat. ed. nec in ulla aliâ edit. reperitur.

terram ⁶⁴. » Vulneravit eam Joannes dicens : « Si ipse animam suam posuit pro nobis, et nos debemus animas pro fratribus ponere ⁶⁵. » Et alicubi quidam propheta in libris Regum astanti dicit : « In verbo Domini percutite me. » Cumque ille noluisset, dixit ei : « Quia non audisti, exiit leo de silva, et devorabit te ⁶⁶. » Cum igitur spiritualis esset præfigurata percussio non ad vitam adimendam, sed ad mala pro Deo perpetuanda, ita illud contigit. Si quis igitur ad te accedat dicens : Mone me : is dicit tibi, Percute me, ut ipsius carnem per monitionem mortifices, et ille absterneat ab omni peccato. Et rursus alibi dicit propheta : « Vulnera me, et vulneravit eum ⁶⁷. Fide enim digniora sunt vulnera amici, quam spontanea oscula inimici ⁶⁸. » Indigunt enim sponse salutaria vulnera prophetæ et apostoli. Cum enim videris hominem hodie quidem in palatiis degentem, diffluentem deliciis, mollibus vestibus indutum; postridie vero per prophetarum apostolorumque doctrinam, venditis omnibus, stipem quaerere, et exteriorem hominem per jejunia et humi cubationes enervare in dies, manifestum est hunc vulneratum esse, ut sancti martyres et apostoli, qui vulnera portantes Jesu per confessionem in ipsum, beata hac vulneratione vulnerati sunt.

CXL. VERS. 7. Tulerunt theristrum meum a me custodes murorum.

C Theristrum dicit, quod appellatur maphorium. Cum enim Ecclesia propter salutarem prædicationem in suis filiis vulnerata sit, libere loquitur ad suum sponsum sublato velo, dicens juxta Apostolum : « Revelata facie gloriam Domini speculamur ⁶⁷. » Illi igitur custodes velum ignorantie illius revelarunt, de quibus custodibus ait Isaïas : « Et super muros tuos, Hierusalem, constitui custodes tota die et tota nocte, qui nunquam tacebunt recordantes Domini ⁶⁸. »

CXLI. VERS. 8. Adjuravi vos, filie Hierusalem, in virtutibus et viribus agri : Si inveneritis fraternum meum, quid annuntiabit ei? Quoniam vulnerata charitatis ego sum.

Fiduciam habet in filiis suis egregia eademque sancta mater Ecclesia, videlicet in martyribus in quibus crucifixæ est; et ait apostolis et prophetis :

⁶⁷ Ibid. 36. ⁶⁸ Prov. xxvii, 6. ⁶⁹ II Cor. iii,

(67) De maphorio vide Cl. Gorium *Theos. vet. diptych.* tom. I, cap. 3, pag. 13.

(68) Meus cod. τραυματίσθ. Male. Emendavi juxta Auximan. et Theat. τραυματωθῇ. Barb. itidem male τραυματωθῶσι.

(69) Sic cod. Alexandr. Vaticana edit. habet ἐγώ εἰμι.

(70) Melius ἐτρώθη, ut habet catena Vaticana, et ut habuit in suo cod. vet. interpres qui verit, percussa est.

Annuntiate ei, quod ego amore transfixa sum. Deinde illi respondent eidem, et dicunt :

CXLII. — VERS. 9. *Quid fraternus tuus a fraterno, pulchra in mulieribus?*

Pulchram ipsam inter mulieres vocant. Etenim pulchra ipsa inter tribus Israel : quoniam ille quidem fornicatæ sunt, relicto caelesti viro : ipsa vero cum ipso conjuncta, indissolubilem cum illo in omne ævum retinuit conjunctionem. « Quid fraternus tuus a fraterno? » Quasi dicat : Quid sponsus, qui processit in carne a generatione Israelitici populi?

CXLIII. *Quid fraternus tuus a fraterno, quia sic adjurasti nos?*

Jusjurandum sanctæ Ecclesiæ ad sanctos prophetas (est) desiderium in Deum intentus, et ignitus spiritualisque in eum amor. Deinde ipsis respondet, et ait :

CXLIV. VERS. 10. *Dilectus meus candidus et rubicundus.*

Candidus, quia peccati expers : Peccatum enim non fecit⁸⁹. Rubicundus autem propter Spiritum sanctum, et propter sanguinem pro ea effusum in salutem et resurrectionem nostram.

CXLV. *Electus ex decem millibus.*

Quod ait, « Electus ex decem millibus, » innuit partum Deiparæ non solum ex decem millibus hominum, sed etiam angelorum et archangelorum.

CXLVI. VERS. 11. *Caput ejus aurum Cæphas.*

Caput humanæ figuræ intelligit ; sanctos scilicet patriarchas et justos qui probati instar auri per fidem splendidi facti sunt. Aurum vero Cæphas nominat, quod interpretatur *petra* propter soliditatem fidei ipsorum.

CXLVII. *Cincinni ejus elatæ, nigri tanquam corvus.*

Cincinnos ejus, opinor, sanctos cives intelligit, et apostolos et omnes justos. Quoniam capiti assimilantur patriarchæ, propterea quod ab eis secundum carnem Christus processit. Bene itaque cincinnis assimilat apostolos, qui post eos venerunt. Elatas vero vocat cincinnos, propterea quod ipsi persecutionibus sunt exagitati. Illud vero, « nigri tanquam corvus, » in memoriam revocat eorum vitam in passionibus versatam. Et corvum nominans, vitam prædicat omnis sollicitudinis de victu expertem, quemadmodum in beato propheta Elia.

CXLVIII. VERS. 12. *Oculi ejus ut columbæ.*

Oculi Unigeniti, sacerdotales homines constituti⁹⁰ 1 Petr. II, 22.

(71) Vetus interpres longe aliam exhibet et diversam explanationem.

(72) In hunc versum desinit cod. Vallicellanus ; cætera desiderantur.

(73) Sic cod. Alex. Cæteri κεφάς.

(74) Vet. interpr. *abjecti* ; et infra in explanatione, « abjectos autem dicit. » Absurde utrobique. Legendum « abietes. » Sed melius retinisset Græcam vocem ἐλάται, propter verbum ἐλαύνεσθαι.

τοῖς προφῆταις, Ἀπαγγεῖλητε, ὅτι τετρωμένη ἀγάπης εἰμὶ ἐγώ. Εἶτα ἀνταποκρίνονται αὐτῇ ἐκαῖνοι, καὶ λέγουσι·

PMB. Στ. θ'. *Τὶ ἀδελφιδὸς σου ἀπὸ ἀδελφιδου, ἢ καλὴ ἐν γυναιξί;*

Καλὴν αὐτὴν ἐν γυναιξὶ καλοῦσιν. Καὶ γὰρ καλὴ αὐτὴ ἐν ταῖς φυλαῖς τοῦ Ἰσραὴλ· ὅτι ἐκεῖναι μὲν ἐπόρευον, καταλιπούσαι τὸν ἐπευράνιον ἄνδρα· αὐτὴ δὲ συζευχθεῖσα αὐτῷ, ἀδιάλυτον τὴν πρὸς αὐτὸν ἔσχεν εἰς αἰῶνας συνάφειαν. « Τί ἀδελφιδὸς σου ἀπὸ ἀδελφιδου; » Ἰνα εἴπῃ· Τί ὁ νομφίος ὁ προῖων ἐν σαρκὶ ἀπὸ τῆς γενεαλογίας τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ;

PMI'. *Τὶ ἀδελφιδὸς σου ἀπὸ ἀδελφιδου, ὅτι οὕτως ὤρκισας ἡμᾶς;*

Ὁ δὲ ὅρκος (71) τῆς ἀγίας Ἐκκλησίας ὁ πρὸς τοὺς ἁγίους προφῆτας, ἡ ἐκτενὴς ἐπιπόθησις, ἡ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἡ διάπυρος καὶ πνευματικὴ πρὸς αὐτὸν ἀγάπη. Εἶτα ἀποκρίνεται αὐτοῖς, καὶ λέγει·

PMΔ'. Στ. ς'. *Ἀδελφιδὸς μου λευκὸς καὶ πυρρόρος.*

Λευκὸς διὰ τὸ ἀναμάρτητον· Ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησε· πυρρόρος δὲ διὰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ διὰ τὸ αἷμα τὸ ὑπὲρ αὐτῆς ἐκχυθὲν εἰς σωτηρίαν καὶ ἀνάστασιν ἡμῶν.

PME'. *Ἐκλελογισμένος (72) ἀπὸ μυριάδων.*

Τὸ λέγειν, « Ἐκλελογισμένος ἀπὸ μυριάδων, » δείκνυσιν τὸν διὰ τῆς Θεοτόκου τοκετὸν ἀπὸ μυριάδων οὐ μόνον ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων.

C PMΓ'. Στ. ια'. *Ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ χρυσίον Καίφας (73).*

Κεφαλὴν τοῦ ἀνθρώπου χαρακτῆρα λέγει, τοὺς πατριάρχας καὶ τοὺς δικαίους· οὗτινες χρυσοῦ δίκην δοκιμασθέντες, λαμπροὶ ἀνεδείχθησαν τῇ πίστει. Χρυσίον δὲ Καίφας ὀνομάζει, ὅπερ ἐρμηνεύεται πέτρα, διὰ τὸ στερέμνιον αὐτῶν τῆς πίστεως.

PMZ'. *Βοστρυχοὶ αὐτοῦ ἐλάται (74), μέλανες ὡς κόραξ.*

Βοστρύχους αὐτοῦ, οἶμαι, τοὺς ἁγίους πολιτευτάς λέγει, τοὺς τε ἀποστόλους καὶ πάντας τοὺς δικαίους. Ἐπειδὴ περ κεφαλῇ ἀπεικάζονται πατριάρχαι, διὰ τὸ ἐξ ἐκείνων κατὰ σάρκα τὸν Χριστὸν προεληλυθέναι. Εἰκότως οὖν βοστρύχοις τοὺς μετ' ἐκείνους ἀπεικάζει ἀποστόλους. Ἐλάτας δὲ λέγει τοὺς βοστρύχους, διὰ τὸ ἐν διωγμοῖς ἐλαύνεσθαι αὐτούς. Τὸ δὲ, « μέλανες ὡς κόραξ, » ὑπομνήσκει τὴν τῆς κακοπαθείας αὐτῶν πολιτείαν. Καὶ τὸν κόρακα ὀνομάζων, τὴν ἀμέριμον αὐτῶν τῆς τροφῆς ἀναγορεύει διαγωγὴν, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ μακαρίου προφήτου Ἠλία.

PMH'. *Ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς περιστῆραι.*

Ὀφθαλμοὶ τοῦ Μονογενοῦς οἱ ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις

« Est autem ἐλάτῃ germen novellum palmæ, seu involucrium instar calicis, seu vaginulæ fructuum palmæ florentium. Porro vagina hac se pandente, prorumpunt flosculi numerosi, modice densis et longis villis appensi, botri magni instar coacervati. Huic ergo elatæ, sic sua filamenta diffundenti et flosculos ostentanti, capillos comparas sponsi. » Menochius ad h. l.

τεταγμένοι ιερατικοὶ ἄνδρες, οἱ τὴν δωρεάν τοῦ λουτροῦ ἐγχεχειρισμένοι. Ἡ γὰρ δύναμις τοῦ ἁγίου Πνεύματος περιστερᾷ ἀπεικάζεται, καθὼς ἔχομεν ἐν Εὐαγγελίοις. Ἡ ἐπὶ ὀφθαλμοί, περὶ ὧν καὶ Ζαχαρίας λέγειν μοι δοκεῖ· «Ἐπὶ οὗτοι ὀφθαλμοὶ Κυρίου εἰσὶν, οἱ ἐπιβλέποντες ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν.»

PMΘ'. Ἐπὶ πληρώματα ὑδάτων.

Ἀκολουθῶς τούτους λέγει· εἶναι (75), ἵνα το πλῆρωμα τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας τῶν ὑδάτων ἀγιάσῃ. Εἶτα ἐπιλέγει·

PN'. Δελουμένοι ἐν γάλακτι, καθήμεναι ἐπὶ πληρώματα.

Ἐν τῇ τῆς ἀκακίας λευκότητι· ἐπὶ πληρώματι τῶν Ἐκκλησιῶν, καθεζόμεναι ἐπὶ τὸ πλῆρωμα τοῦ νόμου, τὴν ἀγάπην· «Πλῆρωμα γὰρ νόμου, ἡ ἀγάπη.» Ἐπὶ ταύτῃ καθέζεται τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ἐπὶ τὰ τῶν Ἐκκλησιῶν πληρώματα.

PNΑ'. Στ. ιλ'. Σιαγόνες αὐτοῦ ὡς φιάλαι τοῦ ἀρώματος, φύουσai μυρεψικά.

Τούτου γὰρ τὰς σιαγόνας φιάλας ἀρωμάτων εἰκότως ἀπεικάζει ἡ θεία Γραφή, τὴν εὐωδίαν πνευσάσαις (76) τοῦ τῆς πίστεως ἀρώματος. «Φύουσai μυρεψικά,» τὰ ἅγια Εὐαγγέλια ἀπὸ τῆς τῶν προφητῶν σκευασίας, ἅπερ οἱ χρεώμενοι (77) τὰς τῆς ψυχῆς μυρίζονται ῥίνας, ἵνα τὴν δυσωδίαν ἀποβάλωσιν τῶν σαρκικῶν ὀρέξεων καὶ μιαιῶν ἐπιθυμιῶν

PNB'. Χείλη αὐτοῦ κλίνα στάζοντα σμύρναν πλήρη.

Κρίνεις γὰρ τῶν λόγων λευκότητα ἀπεικαστέον. Οὗτοι γὰρ στάζουσι σμύρναν πλήρη τὴν τῶν ἁγίων μαρτύρων ταφήν, λέγοντες· «Μακάριοι οἱ δεδογμένοι ἐνεκὸν δικαιοσύνης, οἱ αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία.

PNΓ'. Στ. ιδ'. Χεῖρες αὐτοῦ τορευταί, χρυσαί, πεπληρωμέναι θαρσίς.

Σαφῶς ἦδη καὶ φανερῶς ἡ θεία καὶ πνευματικὴ Γραφή καὶ τῶν κατὰ τὸν σταυρὸν ἦλυν τοῦ Κυρίου ἀναγορεύει τὴν θέσιν. Ὅπνῃκα ἐτάνυσε τὰς χεῖρας ὁ Δεσπότης ἡμῶν Χριστὸς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τότε γεγόναι τορευταί, τοῖς τύποις τῶν ἦλων τορευθεῖσαι· χρυσαί δὲ, διὰ τὴν καθαρότητα, καὶ διὰ τὸ ἀναμάρτητον. Τὸ δὲ, «πεπληρωμέναι θαρσίς,» περιφανῶς ἦδη τὸ πλῆρωμα τῆς τῶν ἐθνῶν ἐπιστροφῆς προμηνύει. Θαρσίς γὰρ ἐρμηνεύεται ἐπιστροφή χαρᾶς. Χριστοῦ γὰρ τανύσαντος ἐπὶ σταυροῦ τὰς χεῖρας, ἐπέστρεψε πρὸς αὐτὸν ἡ Ἐκκλησία μετὰ χαρᾶς, λέγουσα· «Ἐν τῇ σκέπῃ τῶν πτερυγῶν σου ἐλπιδῶ» καὶ πάλιν· «Ἐν σκέπῃ τῶν πτερυγῶν σου σκεπάσεις με·» καὶ, Δεῦτε, ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ.

PNΔ'. Κοιλία αὐτοῦ, πυξίον ἐλεφάντινον ἐπὶ λίθου σαπφείρου.

Κοιλίαν, οἶμαι, τοῦ Λόγου τὸν τῶν ἁγίων λέγει χορὸν, καθαρὸν καθάπερ πυξίον ἐλεφάντινον, ῥύπον μὴ δεχόμενον, ἐφ' οὗ πυξίου πνευματικοῦ (78) κοδύ-

A in Ecclesiis, quibus commissum est donum lavacri. Virtus enim sancti Spiritus columbæ assimilatur, ut habemus in Evangeliiis. Vel (significantur) septem oculi, de quibus Zacharias loqui mihi videtur: «Septem isti sunt oculi Domini, qui respiciant super omnem terram⁹⁹.»

XLIX. Super plenitudines aquarum.

Consequenter hos dicit esse [«super plenitudines aquarum,»] ut sanctificet plenitudinem aquarum lavacri regenerationis. Deinde subdit:

CL. Lotæ in lacte, sedentes super plenitudines.

Innocentiæ candore. In plenitudine Ecclesiarum, sedentes in plenitudine legis, scilicet in dilectione: «Dilectio enim plenitudo legis⁹¹.» Super hanc sedet Spiritus sanctus, et super Ecclesiarum plenitudines.

CLI. VERS. 13. Genæ ipsius ut phialæ aromatis, germinantes unguenta.

Ejus genas phialis aromatum apte assimilat sancta Scriptura, quæ suavem olent odorem aromatis fidei. «Germinantes unguenta,» sacra Evangelia ex prophetarum apparatu, quibus qui inunguntur, naves animæ unguento oblinunt, ut carnalium cupiditatum et nefariæ concupiscentiæ fetorem arceant.

CLII. Labia ejus lilia stillantia myrrham plenam.

Liliis enim assimilandus sermonum candor. Illi enim stillant myrrham plenam, sanctorum martyrum sepulcrum, dicentes: «Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum⁹².»

CLIII. VERS. 14. Manus ejus tornatiles, aureæ, plenæ Tharsis.

Luculenter jam et aperte sacra et spiritualis Scriptura clavorum in cruce Domini positionem enuntiati. Quando expandit manus Dominus noster Jesus Christus in cruce, tunc factæ sunt tornatiles, impressionibus clavorum tornatæ; aureæ vero propter nitorem et innocentiam omnis peccati expertem. «Plenæ Tharsis,» manifeste jam complementum conversionis gentium prophetice indicat. Tharsis enim interpretatur conversio gaudii. Christo enim extendente manus in cruce, Ecclesia se convertit ad ipsum cum gaudio, dicens: «In umbra alarum tuarum sperabo⁹³;» et rursus: «In umbra alarum tuarum proteges me⁹⁴;» et: «Venite, exsulemus Domino⁹⁵.»

CLIV. Venter ejus pyxis eburnea super lapidem sapphirum.

Ventrem, opinor, Verbi appellat chorum sanctorum, purum velut pyxidem eburneam quæ sordes non contrahit, super qua spirituales codicilli scri-

⁹⁹ Zach. iv, 10. ⁹¹ Rom. xiii, 10. ⁹² Matth. v, 10. ⁹³ Psal. lvi, 2. ⁹⁴ Psal. xvi, 10. ⁹⁵ Psal. xciv, 1.

(75) Suspicio hic deesse ἐπὶ πληρώματα ὑδάτων.

(76) Sic emendavi. Barb. et meus πνεύσα.

(77) Legendum χρεώμενοι.

(78) Lege πνευματικοί.

buntur, non terreni principatus, sed regni cœlestis. Illa verba, « super lapidem sapphirum, » id puto significare, quod quemadmodum sapphirus, quidquid prope sibi est, ad se trahit: ita sanctorum chori eos deducunt secum ad regnum cœlorum qui accedunt ad eorum doctrinam.

CLV. VERS. 15. *Crura ejus columnæ marmoreæ.*

Crura totum corpus portant, quemadmodum apostoli veluti columnæ universam portant Ecclesiam. Marmoreæ vero appellantur propter firmitudinem, propter stabilitatem, propter puritatem. Hæc enim omnia sunt in apostolis propter fidei soliditatem.

CLVI. *Fundatæ super bases aureas.*

Id est, super Dei mandata.

CLVII. *Species ejus ut Libanus, electus ut cedri.*

Ipsius Christi humanitatem assimilat veteribus justis.

CLVIII. VERS. 16. *Guttur ejus dulcedo, et totus desiderium.*

Æstimato melliflua verba dulcedinis gutturis ejus ex sacris Scripturis, saltem aliqua ex parte: neque enim omnia poteris. « Guttur ejus dulcedo, et totus desiderium. » — « Venite, » inquit, « qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos⁹⁶. » — Guttur ejus dulcedo. — « Confide, fili: dimituntur tibi peccata tua⁹⁷. » — « Guttur ejus dulcedo. » — « Surge » igitur, « et tolle grabatum tuum⁹⁸; » et quæcunque his similia. « Et totus, » inquit, « desiderium. » — « Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum⁹⁹. »

CLIX. *Hic frater meus, et hic proximus meus, filia Hierusalem.*

Frater meus propter parentum genealogiam: proximus, quia e cœlo delapsus accessit ad Ecclesiam amore impulsus erga homines.

CLX. *Quo abiit frater tuus, pulchra in mulieribus?*

Interrogant filia Hierusalem: « Quo abiit frater tuus, pulchra in mulieribus? » hoc est, Ecclesiam (interrogant) pulchra inter duodecim tribus.

CLXI. VERS. 17. *Quo respexit frater tuus? et quæremus eum tecum.*

« Quærite, » inquit Scriptura¹, « Dominum, omnes humiles terræ. » Quomodo Quærite? « Operamini iudicium, facite justitiam². » Sic a sponsa quæritur sponsus. Tamen interrogata respondet:

CAP. VI.

CLXII. VERS. 1. *Descendit in hortum suum frater meus.*

Domini descensum ad inferos puto significare;

⁹⁶ Matth. xi, 28. ⁹⁷ Matth. ix, 2. ⁹⁸ Joan. v, 8.

(79) Vet. interpr.: « Sic ergo et sanctorum chorus appropinquantes sibi per fidem et justitiam haurit ad cœlos. » Parum feliciter.

(80) Aldina sic, et ita legit vet. interpret. Cæteri impressi habent γλυκασμός.

(81) Barber. et meus ἀπῆλθεν. Restitui ἀπέβλε-

A κελλοι γράφονται, οὐκ ἐπιγείας ἀρχῆς, ἀλλ' ἐπουρανίου βασιλείας. Τὸ δὲ, « ἐπὶ λίθου σαπφείρου, » οἶμαι, « ἐπειδὴ περὶ ὁ σάπφειρος, ὃ πλησιάζει, τοῦτο πρὸς ἑαυτὸν ἐπισπᾷ· οὕτως καὶ τῶν ἁγίων οἱ χοροὶ μεθ' ἑαυτῶν τοὺς πλησιάζοντας αὐτῶν τῇ διδασκαλίᾳ εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν ἀνάγουσι (79) βασιλείαν.

PNE'. Στ. ιε'. Κηῆμαι αὐτοῦ, στόλοι μαρμάρينوι.

Αἱ κηῆμαι τὸ πᾶν βαστάζουσι τοῦ σώματος, καθάπερ καὶ οἱ ἀπόστολοι στόλων δίκην τὴν πᾶσαν βαστάζουσιν Ἐκκλησίαν. Μαρμάρينوι δὲ κέκληνται, διὰ τὴν στερεότητα, διὰ τὴν ἐδραιότητα, διὰ τὴν καθαρότητα. Ταῦτα γὰρ πάντα τοῖς ἁγίοις πρόσεστιν ἀποστόλοις, διὰ τὸ στερέμεινον τῆς πίστεως.

PNQ'. Τεθεμελιωμένοι ἐπὶ βάσεις χρυσᾶς.

Ὅτι ἐστὶν, ἐπὶ τὰς τοῦ Θεοῦ ἐντολάς.

B PNZ'. Εἶδος αὐτοῦ ὡς λίθινος, ἐκλεκτός ὡς κέδροι.

Τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ τοῖς πάλοι δικαιοῖς ὁμοιοῖ.

PNH'. Στ. ις'. Φάρυγξ αὐτοῦ γλυκασμός (80), καὶ ὅλος ἐπιθυμία.

Ἀναλογίζου δὲ τῆς γλυκύτητος τοῦ φάρυγγος αὐτοῦ τὰ μελισταγῆ ῥήματα ἐκ τῶν θείων Γραφῶν, καὶ ἐκ μέρους· οὐ γὰρ ὅλα δύνησι. « Φάρυγξ αὐτοῦ γλυκασμός, καὶ ὅλος ἐπιθυμία. » — « Δεῦτε, » λέγων, « οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. » — « Φάρυγξ αὐτοῦ γλυκασμός. » — « Θάρσει, τέκνον, ἀφένονται σοι αἱ ἁμαρτίαι σου. » — « Φάρυγξ αὐτοῦ γλυκασμός. » — « Ἐγείρε » οὖν, « καὶ ἄρον τὸν κράδβατον· » καὶ ὅσα τοῦτοις ὁμοία. « Καὶ ὅλος, » φησὶν, « ἐπιθυμία. » — « Ἐπιθυμία ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πᾶσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν. »

C PNΘ'. Οὗτος ὁ ἀδελφιδός μου, καὶ οὗτος πλησίον μου, θυγατέρες Ἰερουσαλήμ.

Ἀδελφιδός, διὰ τὴν τῶν πατέρων γενεαλογίαν· πλησίον δὲ, διότι ἐξ οὐρανοῦ καταβάς, ἐπλησίασεν τῇ Ἐκκλησίᾳ διὰ φιланθρωπίαν.

PE'. Πού ἀπῆλθεν ὁ ἀδελφιδός σου, ἡ καλὴ ἐν γυναιξίν;

Ἐπερωτῶσιν αἱ θυγατέρες Ἰερουσαλήμ· « Πού ἀπῆλθεν ὁ ἀδελφιδός σου, ἡ καλὴ ἐν γυναιξίν; » τοῦτο ἐστὶν, τὴν Ἐκκλησίαν ἐν ταῖς δώδεκα φυλαῖς.

PEA'. Στ. ιζ'. Πού ἀπέβλεψεν (81) ὁ ἀδελφιδός σου; καὶ ζητήσομεν αὐτὸν μετὰ σοῦ.

« Ζητήσατε, » φησὶ, « τὸν Κύριον, πάντες οἱ ταπεινοὶ τῆς γῆς. » Πῶς δὲ, Ζητήσατε (82); « Ἐργάζεσθε κρίμα, καὶ δικαιοσύνην ποιήσατε. » Οὕτως ἀπὸ τῆς νόμφης ὁ νυμφίος ζητεῖται. Ὅμως ἐπερωτωμένη, λέγει·

KEΦ. Γ'.

PEB'. Στ. α'. Καταβήτω ἀδελφιδός μου εἰς κῆπον αὐτοῦ (83).

Τὴν τοῦ Κυρίου εἰς τὸν ἄδην καθόδον, οἶμαι, λέγειν, ὡς ἐν cod. Vallie. et in sacr. Bibliis impressis omnibus: et sic legit etiam vetus interpret.

⁹⁶ Luc xxii, 15. ¹ Sophon. ii, 3. ² Ezech. xlv, 9.

φεν, ut est in cod. Vallie. et in sacr. Bibliis impressis omnibus: et sic legit etiam vetus interpret.

(82) Male omnes codd. ζητήσεται.

(83) Vat. edit. habet Ἀδελφιδός μου κατέβη εἰς κῆπον· et hanc lectionem agnoscit vet. interpret.

γαι· ἡ γὰρ ἀκολουθία τοῦτο σημαίνει. Λέγει γὰρ· A id enim ostenditur ex sequentibus. Ait enim :
 ΠΕΓ'. Εἰς φιάλας τοῦ ἀρώματος.

Οἱ πάλοι δίκαιοι, οἱ πρὸ τῆς παρουσίας πατριάρχαι, Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, Νῶε καὶ Ἰὼβ, καὶ Δανιὴλ, Δαβὶδ καὶ Σαμουὴλ, Ἐλισσαῖος καὶ πάντες οἱ καθ' ἑξῆς. Οὗτοι πάντες φιάλαι τοῦ ἀρώματος· οἵτινες ἀρωμάτων δίκην πνέουσι τὰ δικαιώματα. Ὅτε γὰρ εἰς βῆθιν κατεβῶν, εἰς τὸν παράδεισον εἰσῆλθε, μαρτυρεῖ μοι αὐτὸς Κύριος, λέγων τῷ ληστῇ· « Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθι ἐν τῷ παραδείσῳ. » Κῆπος (84) δηλονότι ὁ τοῦ Θεοῦ παράδεισος.

ΠΕΔ'. Ποιμαίνειν ἐν κήποις, καὶ συλλέγειν κρίνα.

Τὰς κατὰ τὸν τόπον Ἐκκλησίας. Εἰ μὴ γὰρ πρῶτον εἰς τὸν ἓνα κήπον κατέβη, καὶ τὰ τοῦ θανάτου συνέκλασε κέντρα, οὐκ ἐποίμανεν ἐν κήποις, τούτεστιν ἐν ταῖς κατὰ τόπον Ἐκκλησίαις. Πρόσχευε δὲ τῇ ἀκριβοίᾳ τῶν λεγομένων. Εἰς μὲν τὸν ἓνα κήπον καταβαίνειν λέγεται· μετέπειτα δὲ οὐκέτι, Ποιμαίνειν ἐν κήπῳ, φησὶν, ἀλλὰ, « Ποιμαίνειν ἐν κήποις, » ὅπερ ἔστιν ἐν ταῖς κατὰ τόπον Ἐκκλησίαις. « Συλλέγειν κρίνα, » τούτεστι τὰς τῶν ἁγίων γραφὰς (85) διὰ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Εἴτα ἡ ἀκολουθία τὸδε τὸ λόγιον συνίστησι.

ΠΕΕ'. Στ. β'. Ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου, καὶ ὁ (86) ἀδελφιδός μου ἐμολ.

Ἐγὼ αὐτῷ τοὺς ὕμνους, αὐτὸς ἐμολ τοὺς ἐπαινους. Ὑμνεῖ γὰρ ἡ νύμφη· καὶ πάλιν ἐπαινεῖται. Ἐγὼ αὐτῷ τὰς πράξεις τῆς δικαιοσύνης, καὶ αὐτὸς ἐμολ τοὺς μισθοὺς τῶν κατορθωμάτων. « Ἰδοὺ γὰρ ὁ μισθὸς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔργον ἐναντίον αὐτοῦ (87)· ὡς ποιμὴν ποιμανεῖ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ, καὶ τῷ βραχίονι αὐτοῦ συναΐξει ἄρνας. »

ΠΕΖ'. Ὁ ποιμαίνων ἐν τοῖς κήποις.

Ὅπερ ἔστιν, ἐν τῇ λευκότητι τῶν ἁγίων προφητῶν τε καὶ ἀποστόλων.

ΠΕΖ'. Στ. γ'. Καλὴ ἡ πλησίον μου (88), ὡς εὐδοκία (89), ἐκλεχτή (90) ὡς Ἱερουσαλήμ.

« Ἡ εὐδοκία, Κύριε, τὴν γῆν σου. Δόξα ἐν ὕψιστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. » Εὐδοκία δὲ ἔστιν ἐκουσίτης, καθὼς καὶ ἑτέρα λέγει· Γραφή· « Ἐν ἐκουσιασμοῖς (91) εὐλογεῖτε τὸν Θεόν. » Λέγων οὖν « εὐδοκία, » τὸ ἐκούσιον αὐτῆς ἔδειξε, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν τὸν νυμφίον εὐδοκίαν. « Ὁραία ὡς

¹ Luc. xxiii, 43. ² Isa. xl, 10, 11. ³ Psal. lxxxiv, 1. ⁴ Luc. ii, 42. ⁵ II Esdr. ix, 5.

Nec alia lectio reperitur in cæteris editionibus et mss.

(84) Vet. interpr. male hæc reddit; ait enim: « Græce enim hortus paradisi appellatur. » Non illud dicit Philo, nec ad rem facit, quod hortus Græce παραδεισος appelletur; quanquam hæc vox Persica est, ut constat ex Xenoph. Œcon. cap. 4, n. 13, et pluribus aliis ll. in K. II. et περὶ Ἀναβ. Id autem vult Philo, horti nomine hoc in loco intelligi Dei paradisum.

(85) Locus manifeste depravatus: forte legendum. τὰς τῶν ἁγίων πράξεις.

(86) Lectio cod. Alex. cum articulo ὁ.

(87) Locus Isaia: sic se habet in sacris Bibliis: Ἰδοὺ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔργον ἐναντίον αὐτοῦ, « Ecce merces ejus cum eo, et opus in

CLXIII. Ad phialas aromatis.

Veteres just; patriarchæ qui præcesserunt Domini adventum, Abraham, Isaac et Jacob; Noe, et Job, et Daniel; David et Samuel; Elisæus et omnes qui deinceps fuerunt. Hi omnes sunt phialæ aromaticis; qui aromatum instar spirant justificationes. Quod autem ad inferos cum descendisset, in paradisum sit ingressus, id mihi testatur ipse Dominus qui latroni, « Hodie, » inquit, « mecum eris in paradiso. » Hortus nimirum Dei paradisum significat.

CLXIV. Pascere in hortis, et colligere lilia.

Hoc est, Ecclesias diversis in locis fundatas. Nisi enim primum in unum hortum descendisset et mortis aculeos contrivisset, non pasceret in hortis, id est, in Ecclesiis per diversa loca dispersis. Adjecto etiam animum ad ea quæ accurate hic dicuntur. Dicitur enim in unum hortum descendisse. Deinde non amplius dicit, Pascere in horto, sed « Pascere in hortis, » id est, in diversis Ecclesiis. « Colligere lilia, » hoc est sanciorum scripturas per humanas actiones. Deinde quæ sequuntur hoc eloquium confirmant.

CLXV. VERS. 2. Ego fraterno meo, et fraternus meus mihi.

Ego illi hymnos, ille mihi laudes. Lauoat enim sponsa, et viceissim laudatur. Ego illi actiones justitiæ, et ille mihi mercedem bonorum operum. « Ecce enim merces in faciem suam; et opus coram eo. Quemadmodum pastor pascet gregem suum, et brachio suo congregabit agnos. »

CLXVI. Qui pascit in liliis.

Id est, in albedine sanctorum prophetarum et apostolorum.

CLXVII. VERS. 3. Pulchra es, proxima mea, sicut beneplacitum, speciosa ut Hierusalem.

« Benedixisti, Domine, terram tuam. » Gloria in altissimis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum. « Beneplacitum autem est, cum quis voluntarie mercedem facit, quemadmodum et alia dicit Scriptura: « In voluntariis benedicite Deum. » Dicens igitur « beneplacitum, » voluntarium ipsius osten-

conspetu illius. » Vet. interpres habuisse videtur in suo cod. εἰς πρόσωπον· vertit enim, « ante faciem ejus. »

(88) Vat. edit. Καλὴ εἴ ἡ πλ., et hanc lect. sequitur vet. interpres.

(89) Vetus interpres vertit, « tanquam complacens. » Videtur habuisse lectionem Symmachi, quæ est εὐδοκότη.

(90) Ἐκλεχτή. Nulli libri habent hanc lectionem. Vatic. edit. exhibet Ὁραία, quam lectionem agnoscit vet. interpr. et ipse Philo in explanatione hujus versus.

(91) Locum hunc in sacris Bibliis reperire mihi non licuit. — Respicit forte Philo ad I Esdræ iii, 5.

dit et beneplacitum erga sponsum. « Speciosa ut Hierusalem, » ut cœlestis civitas. « Accessistis enim ad montem Sion, et cœlestem Hierusalem ». Cum enim dicit speciosam ut Hierusalem, filios suos assimilat angelis qui in cœlis sunt, propter virginitatis pulchritudinem et obedientiæ obsequium.

CLXVIII. *Pavor ut ordinatæ.*

Pavor enim (sc. stupor) est fidelium animas videre ordinem servantes; ait enim Scriptura: « Crederunt quicunque ordinati erant ad vitam æternam ».

CLXIX. *Vers. 4. Averte oculos tuos e regione mei, quoniam ipsi excitaverunt me.*

Oculi tui, inquit, vias meas observent. In me intendant oculi interni cordis tui. « Quoniam ipsi excitaverunt me. » Exteriorum oculorum honestas, et interiorum (oculorum) intentio in me tua, desiderium tui iniecit in me.

CLXX. *Capillamentum tuum sicut greges caprarum, quæ revelatæ sunt e Galaad.*

Multitudo populi ante fidem assimilatur gregi caprarum. Sed ait: « Quæ ascenderunt de Galaad, » hoc est de habitatione testimonii; propterea dentes statim nominat, ut crucis confessionem ostendat.

CLXXI. *Vers. 5. Dentes tui sicut greges detonsarum.*

Detonsos ipsos dicit, propterea quod exuerunt veterem hominem cum actibus suis et concupiscentiis ¹⁰ in lavacro regenerationis. Id luculenter ostendunt quæ sequuntur; ait enim:

CLXXII. *Quæ ascenderunt de lavacro, omnes gemellos habentes et infecunda non est in eis.*

Gemellos enim habent animæ, quæ per baptismum Spiritum sanctum acceperunt. « Et infecunda non est in eis. » Prolem enim habent bonam, nimirum justificationum fructus.

CLXXIII. *Sicut funiculus coccineus labia tua.*

Verba hæc significare videntur poenitentiam, quam Rahab ostendit per coccineum funiculum ¹¹, quem in signum a fenestra suspendit, ut et superius diximus; confessionem etiam (significare videntur) fidei de sancta Trinitate; subdit enim:

CLXXIV. *Et loquela tua speciosa.*

Id est, confessio quæ orthodoxæ fidei rectitudinem prædicat.

CLXXV. *Vers. 6. Sicut cortex mali punici, gena tua.*

Propter similitudinem coloris cum sanguine Christi.

CLXXVI. *Extra taciturnitatem tuam.*

Silentium enim illius alia definitur esse pulchri-
¹⁰ Hebr. xii, 22. ¹¹ Act. xiii, 48. ¹² Coloss. iii, 9.

(92) Legendum puto eis με σὺν τὸν πόθον, vel potius εἰς με σου τὸν πόθον.

(93) Sic videtur legisse vet. interp. Vatic. habet ἀνεφάνησαν, et Compl. ἀνέβησαν.

(94) Lege ἀπειχάζεται.

Ἱερουσαλήμ, ὡς ἡ ἐπουράνιος πόλις. « Προσεληλύθατε γάρ, » φησί, « Σιών ὄρει, » καὶ Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῃ. Ὅταν γάρ αὐτὴν ὠραίαν εἶπῃ ὡς Ἱερουσαλήμ, τὰ τέκνα αὐτῆς ἀφομοιοῖ τοῖς ἐν οὐρανοῖς ἀγγέλοις, διὰ τε τὴν τῆς παρθενίας ὠραιότητα, καὶ διὰ τὴν τῆς ὑπακοῆς εὐπειθειαν.

PEH'. Θάμβος ὡς τεταγμέναι.

Θάμβος γάρ ἐστι τὰς εὐτακτοῦσας θεάσασθαι ψυχὰς τῶν πιστῶν. « Ἐπίστευσαν » γάρ, φησιν, « ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. »

PEΘ'. Ἀποστρέψον ὀφθαλμούς σου ἀπεναντίον μου, οἱ αὐτοὶ ἐνεπείρωσάν με.

Οἱ ὀφθαλμοὶ σου, φησιν, ἐμὰς ὁδοὺς τηρεῖτωσαν. ἐμοὶ προσεχέτωσαν οἱ ἔνδον ὀφθαλμοὶ οἱ τῆς καρδίας. B « Ὅτι αὐτοὶ ἐνεπείρωσάν με. » Ἡ τῶν ἐξω ὀφθαλμῶν σεμνότης, καὶ ὁ τῶν ἐνδον πρὸς ἐμὲ σκοπὸς σου, αὐτοὺς εἰς μέσον τὸν πόθον (92) ἤγαγεν.

PO'. Τρίχωμά σου ὡς ἀγέλαι τῶν αἰγῶν, αἱ ἀνεκαλύφθησαν (93) ἀπὸ τοῦ Galaad.

Τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ πρὸ μὲν τῆς πίστεως ἀπειχάζεται (94) τῇ ἀγέλῃ τῶν αἰγῶν. Ἀλλὰ φησιν: « Αἱ ἀνέβησαν ἀπὸ τοῦ Galaad, » ὅπερ ἐστὶν ἀπὸ τῆς κατοικίας τῆς μαρτυρίας. Διὰ καὶ τοὺς ὀδόντας εὐθὺς λέγει, ὅτι τὴν ὁμολογίαν σημαίνει τὴν ἐπὶ σταυροῦ.

POA'. Στ. ε'. Ὀδόντες σου ὡς ἀγέλαι τῶν κεκαρμένων.

Κεκαρμένους δὲ αὐτοὺς λέγει διὰ τὸ ἀπεκδύσασθαι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις ἐπὶ τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας. Τοῦτο σαφῶς ἡ ἀκολουθία δείκνυσιν· λέγει γάρ:

POB'. Αἱ ἀνέβησαν ἀπὸ τοῦ λουτροῦ, αἱ πᾶσαι διδυμύουσαι, καὶ ἀτεκνούσῃ οὐκ ἔστιν ἐν αὐταῖς.

Διδυμύουσι γάρ αἱ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐληφούται διὰ τοῦ βαπτίσματος ψυχαί. Καὶ ἀτεκνούσῃ οὐκ ἔστιν ἐν αὐταῖς. Γεννήματα γάρ καλὰ τοὺς τῶν δικαιομάτων ἔχουσι καρπούς.

POΓ'. Ὡς σπαρτίον κόκκινον (95) χεῖλῃ σου.

Τὴν μετάνοιαν τὴν ἐπὶ τῆς Παθῆ διὰ τοῦ σπαρτίου τοῦ κοκκίνου, οὗ ἐκρέμασε σημεῖον ἀπὸ τῆς θυρίδος ἀπὸ σημεῖου (96) εἰκεν ὁ λόγος, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἵπομεν· καὶ τὴν ὁμολογίαν τὴν ἐπὶ τῆς Τριάδος πίστεως. Ἐπάγει δέ:

POΔ'. Καὶ ἡ λαλιά σου ὠραία.

Ὅπερ ἐστίν, ἡ ὁμολογία τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ὠραιότερα (97) βοῶσα.

POE'. Στ. ζ'. Ὡς λέπυρον τῆς βοῦς, μῆλόν σου.

Διὰ τὸ ὁμολοχεῖν τῷ τοῦ Χριστοῦ αἵματι.

POZ'. Ἐκτὸς τῆς σωπῆσέως σου.

Τὴν γὰρ σωπὴν αὐτῆς, ἔργων (98) ὀρίζεται καλῶς.

¹¹ Jos. ii, 21.

(95) Vatic. edit. τὸ κόκκινον.

(96) Lego ἀποσημαίνει, ὡς εἰκεν.

(97) Legendum puto ὀρθότῃτα.

(98) Legendum ἔτερον, ut habet cod. Auximianus.

λος· σιωπῶσης γὰρ αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἀπρεπῶν ῥημάτων, βοῶσης δὲ αὐτῆς τὴν τοῦ Χριστοῦ ὁμολογίαν, καὶ τὰ αὐτῆς σύμβουλα ῥήματα τῶν τοῦ Κυρίου προσηγοριῶν.

ΡΟΖ'. Στ. ζ'. Ἐξήκοντά εἰσι βασιλίσσαι καὶ ὀγδοήκοντα παλλακαί.

Ἐξήκοντα, οἶμαι, λέγει τὰς πρὸ τῆς περιτομῆς δικαίας ψυχὰς τῶν τε πατριαρχῶν, καὶ τῶν ἐξαρχήθεν. Διὸ καὶ βασιλίσσας αὐτὰς ὀνομάζει· ὀγδοήκοντα δὲ παλλακὰς, τὰς μετὰ τὴν περιτομὴν τῶν ἐπικεχρυμένων (99) προφητῶν ψυχὰς.

ΡΟΗ'. Ἀλλὰ (1) καὶ νεάνιδες, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός.

Πᾶσαι μὲν τῶν ἀπ' αἰῶνος δικαίων ψυχαί.

ΡΟΘ'. Στ. η'. Μία ἐστὶ περιστέρᾳ μου, τελεία μου.

Μία ἐστὶν αὕτη ἡ ἁγία Ἐκκλησία, ἡ τὸ μὲν ἀέριον τῆς περιστέρως ἔχουσα, τὴν δὲ τελείαν φρόνησιν τῆς οὐρανίου σοφίας λαχοῦσα.

ΡΠ'. Μία ἐστὶ τῇ μητρὶ αὐτῆς.

Τουτέστι τῇ ἐπουρανίῳ σοφίᾳ, τῇ ἀμέμπτῳ σαρξὶ τοῦ Χριστοῦ.

ΡΠΑ'. Ἐκλεκτὴ ἐστὶ τῇ τεκούσῃ αὐτὴν

Ἐν τῷ ἀναγεννηθῆναι αὐτὴν διὰ τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας.

ΡΠΒ'. Εἶδοσαν αὐτὴν θυγατέρες, καὶ μακαριοῦσιν αὐτὴν, βασιλίσσαι καὶ (2) παλλακαὶ αἰνέσουσιν (3) αὐτήν.

« Πολλοὶ γὰρ προφηταὶ » καὶ δίκαιοι « ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον· καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν. »

ΡΠΓ'. Στ. θ'. Τίς αὕτη ἀναβαίνουσα (4) ὥσπερ ὄρος,

Ὅτι ἐστὶν, ἀπὸ σκότους εἰς φῶς. Ὡς καὶ (5) Ἡσαΐα οἶδεν αὐτὴ λέγειν· « Ἐκ νυκτὸς ὀρροῖζει τὸ πνεῦμά μου πρὸς σέ, ὁ Θεός, διότι φῶς τὰ προσηγοριὰ σου ἐπὶ τῆς γῆς. »

ΡΠΔ'. Καλὴ ὥς σελήνη, ἐκλεκτὴ ὥς ὁ ἥλιος.

Σελήνῃ αὐτὴν ἀπεικάζει, διὰ τὸ φθίνειν ἐν πειρασμοῖς, ἀνανεοῦσθαι δὲ τῇ νίκῃ. Σελήνῃ αὐτὴν ἀπεικάζει διὰ τὸ ἐκλείπειν ἐν θανάτῳ, ἀνανεοῦσθαι δὲ ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν δικαίων. Ἐκλεκτὴ δὲ πάλιν ὥς ὁ ἥλιος, διὰ τὴν τῆς πίστεως λαμπρότητα, καὶ διὰ τὸ κάλλος τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης, ὅπερ ἔχει παρ' αὐτοῦ λαβοῦσα.

ΡΠΕ'. Θάμβος ὥς τεταγμέναι.

Τὸ μὲν θάμβος, οἶμαι, διὰ τῆς θεοσημείας τῶν ἀποστόλων, καὶ ἐκ τοῦ ἐκθαμβεῖσθαι τοὺς δῆμους, ὁρῶντας τὸν ἐν γενετῇ (6) χυλὸν ἀλλόμενον, καὶ πε-

tudo. Tacet enim ab indecoris verbis, alta voce Christi confessionem profitetur, et, quæ cum illa consentiunt, verba præceptorum Domini.

CLXXVII. VERS. 7. Sexaginta sunt reginæ, et octoginta concubinæ.

Sexaginta, opinor, vocat animas ante circumcisionem justas patriarcharum, et eorum qui fuerunt ab initio. Propterea eas vocat reginas. Octoginta vero concubinas vocat animas prophetarum obscuri nominis, qui fuerunt post circumcisionem.

CLXXVIII. Et adolescentulæ, quarum non est numerus.

Omnes quidem a sæculo animæ justorum.

CLXXIX. VERS. 8. Una est columba mea, perfecta mea.

Una est ipsa sancta Ecclesia, quæ simplicitatem quidem habet columbæ, perfectam vero prudentiam sortita est cœlestis sapientiæ.

CLXXX. Una est matri suæ.

Hoc est, cœlesti sapientiæ, inculpatæ carni Christi.

CLXXXI. Electa est ei quæ peperit ipsam.

Tum cum per lavacrum regenerationis renata est.

CLXXXII. Viderunt eam filiæ, et beatam prædicabunt eam, reginæ et concubinæ laudabunt eam.

« Multi » enim « prophetæ » et justī « desiderarunt videre quæ vos videtis, et non viderunt; et audire quæ auditis, et non audierunt ».

CLXXXIII. VERS. 9. Quæ est ista, quæ procedit sicut aurora?

Id est, e tenebris ad lucem, quemadmodum in Isaia ipsa dicit: « Ex nocte surgit diluculo spiritus meus ad te, Deus, quoniam lumen præcepta tua super terram ».

CLXXXIV. Pulchra ut luna, electa ut sol.

Lunæ eam assimilat, propterea quod deficit in tentationibus, renovatur autem in victoria. Lunæ eam assimilat, propterea quod deficit in morte, renovatur vero in resurrectione justorum. Electa vero rursus ut sol, propter fidei splendorem, et propter pulchritudinem solis justitiæ, quam ab eo acceptam habet.

D CLXXXV. Pavor ut ordinatæ.

Pavor, opinor, propter signa divina apostolorum, et eo quod populi stupore percussi sunt videntes claudum a nativitate exsiliemem et ambulantiem ».

¹¹ Matth. xiii, 17. ¹² Isa. xxvi, 9. ¹³ Act. iii, 8, 9.

(99) Prophetas intelligit obscurioris nominis, quos Videntes appellat Scriptura. Eorum passim mentio fit in libris Regum. Hi non ita clari, ut iv majores prophetæ, et xii minores, qui celebres prophetias ediderunt. Vel. int. verit, « qui non aperte prophetaverunt, » quasi legerit ἐπικεχρυμένως προφητεύσαντων.

(1) Ἀλλὰ non est in sacro textu, neque eam agnoscit vetus interpres. Hæc vox derivavit ex voce παλλακαί, in quam desinit proxime superior versiculus.

Legendum καὶ νεάνιδες sine ἀλλά.

(2) Sic Alex. cod. Vaticana editio habet καί τις.

(3) Vatic. edit. καὶ αἰνέσουσιν, quam voculam καὶ agnoscit vetus interpres.

(4) Ed. Val. ἐκκύπτουσα. Schol. habent ἀναβαίνουσα.

(5) Leg. vel Ἡσαΐας — αὐτὴν, « quemadmodum et Isaías vidit eam dicere: » vel καὶ ἐν Ἡσαΐᾳ, « ut etiam in Isaia novit ipsa dicere. »

(6) Melius ἐκ γενετῆς.

et Doreadem a mortuis excitatam ¹⁵, et umbram Petri infirmos sanantem ¹⁶. Hæc videntes stupebant, et « credebant quotquot ordinati erant ad vitam æternam ¹⁷. »

CLXXXVI. VERS. 10. *In hortum nucis descendi videre in genimine torrentis.*

Hortum nucis, ut arbitror, dicit sacerdotes et scribas populi, descensum de cœlis Unigeniti prophetans. Hortus enim nucis bene appellavit Hierusalem et templum; quandoquidem virga Aaronis sacerdotii significationem habens floruit. Nux in genimine torrentis in tempore passionis; de quo, ut existimo, David dicit: « Torrentem pertransivit anima nostra ¹⁸, » innuens tentationes.

CLXXXVII. *Videre an floruit vinea.*

« Vineam enim, ait Scriptura, « boni palmitis Israel ¹⁹. Et misit filium suum paterfamilias, ut caperet fructum suum vineæ ²⁰. » Illi vero eiecerunt Dominum extra Hierusalem, et sustulerunt in crucem.

CLXXXVIII. *Si floruerunt mala granata.*

At ibi quidem non floruit vinea, sed tulit spinas. Coronam enim de spinis Unigenito plexuerunt. Propterea in Isaia id vineæ exprobrat dicens: « Expectavi dum faceret uvam, et fecit spinas ²¹. » — « Mala granata » vero « floruerunt, » id est, Ecclesiæ per diversa loca dissitæ: et ut mala granata sanguineum et vineum colorem habent aspectu, et intus fructum multis granis compositum: ita sanctæ Dei Ecclesiæ sanguine Christi perunctæ, merito malis granatis assimilantur; multitudinem enim sanctificati populi rubro colore tinctam in se continentes, cœlestis doni habent bonitatem.

CLXXXIX. *Ibi dabo ubera mea tibi.*

Vetus Testamentum, opinor, et Novum dicit se dare in Ecclesiis proprio sponso. Sponsa enim aliquando sponsi ubera, aliquando sua ipsius ubera vocat duo Testamenta. Cum enim laudat suum sponsum ait: « Bona ubera tua super vinum. » Nunc vero duo hæc Testamenta sua vocat ubera: « Ibi dabo ubera mea tibi. » Id est, in Ecclesia duo Testamenta perfecta et completa in operibus iustitiæ meorum filiorum. Accipit enim ea (ubera) in mandatis, ut adimpleat legem et quæ in Evangeliiis præcipiuntur. Ea vero præbet rursus, cum implet quæ in iis statuuntur.

¹⁵ Act. ix, 40. ¹⁶ Act. v, 15. ¹⁷ Act. xiii, 48. ¹⁸ Psal. cxxiii, 5. ¹⁹ Ose. x, 1. ²⁰ Matth. xxi, 37.

²¹ Isa. v, 2.

(7) Sic cod. Alex. Editio Vatic. habet γεννή-
μασι.

(8) Hæc est lectio cod. Alex. et edit. Complutens.
Editio Vat. habet ἐξηγήσαν sine et.

(9) Sic emendandum, cum omnes codd. habeant
οἰνοπὸν.

(10) Salutat et vet. interpres videntur legisse ἐπι-
κεχωρωμένα.

(11) Τὸ δὲ πολυάνθρωπον ἀγιασμοῦ, hoc est τοῦ

Ἀριπατοῦντα: τὴν δὲ Δορκάδα ἐκ νεκρῶν ἐγειρομένην, καὶ τὴν σκιάν Πέτρου τοὺς ἀσθενοῦντας ἰωμένην. Ταῦτα βλέποντες ἐθαμβοῦντο, καὶ « ἐπίστευσαν ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. »

ΠΠΖ'. Στ. ι'. Εἰς κήπον καρύας κατέβην ἰδεῖν ἐν γεννήματι (7) τοῦ χειμάρρου.

Κήπον καρύας, τοὺς ἱερεῖς οἶμαι λέγειν καὶ γραμματεῖς τοῦ λαοῦ, τὴν ἐξ οὐρανῶν κάθοδον τοῦ Μονογενοῦς προφητεύων. Κήπον γὰρ καρύας καλῶς εἶπε τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὸ ἱερόν· ἐπειδὴ περ ἡ Ἀρωνή-
της βάβδος. τὴν σημασίαν ἔχουσα τῆς ἱερωσύνης, ἐξ-
ήνηθη. Καρύα ἐν γεννήματι τοῦ χειμάρρου ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους· περὶ οὗ οἶμαι καὶ τὸν Δαβὶδ λέγειν· « Χεῖμαρρον διήλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν, » τοὺς πειρασμοὺς ἀνιττόμενος.

B ΠΠΖ'. Ἰδεῖν εἰ ἤρθησεν ἡ ἀμπελος.

« Ἀμπελος » γὰρ, φησὶν, εὐκλειματοῦσα Ἰσραὴλ. Καὶ ἀπέστειλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ὁ οἰκοδεσπότης λαβεῖν τὸν καρπὸν αὐτοῦ τῆς ἀμπέλου. « Οἱ δὲ ἐκβαλόντες ἔξω τῆς Ἱερουσαλὴμ τὸν Κύριον ἐσταύρωσαν. »

ΠΠΗ'. Εἰ ἤρθησεν (8) αἱ ῥοαί.

Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν οὐκ ἤρθησεν ἡ ἀμπελος, ἀλλὰ ἀκάνθας ἐκαρποφόρησεν. Στέφανον γὰρ ἐξ ἀκανθῶν τῷ Μονογενεῖ ἐπλεξάν. Διὸ καὶ ἐν Ἠσαΐα μέμφεται τῷ ἀμπέλωνι τοῦτο λέγων· « Ἐμείνα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. » — « Αἱ » δὲ « ῥοαὶ ἐξηθήσαν »· τούτεστιν αἱ κατὰ τόπον Ἐκκλησίαι. Καὶ καθάπερ αἱ ῥοαὶ αἰμοειδῆ καὶ οἰνωπὸν (9) ἔχουσι τὴν εἰδέαν, πολυχόκκινόν τε τὸν ἐντὸς ἔχουσι καρπὸν· οὕτως καὶ αἱ ἀγαίαι τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαι, τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ ἐπιεχερισμέναι (10), εὐλόγως ῥοαῖς ἀπεικάζονται. Τὸ δὲ πολυάνθρωπον ἀγιασμοῦ (11) τοῦ λαοῦ ἐνδὸς ἔχουσαι οἰνωπὸν (12), τὴν χρηστότητα κέκτηνται τῆς οὐρανόυ δωρεᾶς.

ΠΠΘ'. Ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστοὺς μου σοί (13).

Παλαιὰν οἶμαι ταύτην λέγειν καὶ Καινὴν Διαθήκην ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις δοῦναι τῷ ἰδίῳ νομφίῳ. Ὅτε μὲν γὰρ μαστοὺς τοῦ ἰδίου νομφίου λέγει τὰς δύο Διαθήκας, ὅτε δὲ μαστοὺς ἐαυτῆς λέγει ταύτας ἡ νόμφη. Ἐπειδὴν γὰρ ἐπαίνει τὸν ἐαυτῆς νομφίον, λέγει, ὅτι « Ἀγαθὸι μαστοὶ σου ὑπὲρ οἶνον. » Νῦν δὲ ταύτας τὰς δύο Διαθήκας, ἰδίους φάσκουσα μαστοὺς, λέγει· « Ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστοὺς μου σοί. » ὅπερ ἐστὶν, ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὰς δύο Διαθήκας τετελεσμένας καὶ πεπληρωμένας ἐν ἔργοις δικαιοσύνης τῶν ἰδίων τέκνων. Λαμβάνει γὰρ αὐτοὺς ἐν ταῖς ἐντολαῖς τοῦ ποιῆσαι τὸν νόμον, καὶ πᾶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις διατεταγμένα· δίδωσιν δὲ πάντα, πληρώματα τὰ ἐν αὐτοῖς προτεταγμένα.

ἀγιασμένου λαοῦ. Modus loquendi est, de quo dixi supra ad cap. iv, 2.

(12) Error idem qui supra, in omnibus codd. οἰνοπὸν.

(13) Hactenus Philo sacrum textum integrum exhibuit. Sed in hoc loco illa omisit, οὐκ ἔγνω ἡ ψυχὴ μου, quæ inter hunc et sequentem versum interjecta sunt. Velut itidem interpres eadem præterit.

Pl'. Στ. α'. Ἐθετό με ἄρματα Ἀμιναδάδ.

Ἀμιναδάδ ἑρμηνεύεται πατὴρ εὐδοκία. Ἐθετο τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὸ τετράϊππον τῶν εὐαγγελικῶν ἀρμάτων· ἵνα ἐν αὐτῷ ἐπιβάσας, τὴν εἰς οὐρανούς ἀσπάζεται πορείαν πυρίνῃ αἵματι καὶ αὐτὴ ὅπερ ἐστὶ, τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς οὐρανούς ἀναλαμβάνομένη.

Pl'A. Στ. β'. Ἐπίστρεψε, ἐπίστρεψε, Ὀδολαμίτις (14).

Ὀδολαμὴς ἑρμηνεύεται μαρτυροῦσα εἰς ὕδωρ. Βλέπε τὴν θαυμάσιον ἀκολουθίαν ταύτης τῆς ἁγίας νύμφης Χριστοῦ. Τίς γὰρ εἰς ὕδωρ μαρτυρεῖ, ἀλλ' ἢ αὐτὴ, ὅτε διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας τὴν τῆς Τριάδος μίαν ὁμολογεῖ θεότητα, καὶ ταύτην τὴν πίστιν εἰς ὕδωρ μαρτυροῦσα; Διπλὴν δὲ καλεῖται τὴν ἐπιστροφὴν ποιήσασθαι, « Ἐπίστρεψε, ἐπίστρεψε, » λέγων, ἵνα μὴ μόνον τῷ στόματι μαρτυρήσῃ, ἀλλὰ καὶ τὰς πράξεις ἐναρέτους καὶ προπούσας τῇ ἐπιστροφῇ παράσχοι.

Pl'B. Ἐπίστρεψε, ἐπίστρεψε, καὶ ὀφύμεθα ἐν σοί.

Ἐπίστρεψε ἀπὸ κακίας εἰς ἀκακίαν, ἀπὸ πορνείας εἰς ἀγνείαν, ἀπὸ ὀργῆς εἰς πραότητα, ἀπὸ θυμοῦ εἰς ἐπιείκειαν, ἀπὸ ὑπερηφάνειας εἰς ταπεινοφροσύνην, ἀπὸ μίσους εἰς ἐντελὴ (15) ἀγάπην. « Καὶ ὀφύμεθα ἐν σοί » Χριστὸν τὸν λέγοντα· « Ἐνοικήσω ἐν ὑμῖν, καὶ ἐμπεριπατήσω. »

Pl'Γ'. Τί ὄψεσθε ἐν τῇ Ὀδολλαμίτιδι, ἡ ἐρχομένη ὡς χοροὶ τῶν παρεμβολῶν;

Μετά γὰρ τὸ βάπτισμα· ὡς χοροὶ τῶν παρεμβολῶν, ὅπερ ἐστὶν ὡς ἄγγελοι Θεοῦ, οἱ νεοφώτιστοι ἐρχονται. Ἀγγέλους γὰρ ἀπαντήσας Ἰακώβ λέγει· « Παρεμβολὴ Θεοῦ αὐτῇ. »

ΚΕΦ. Ζ'.

Pl'Δ'. Στ. α'. Τί ὠραιώθησαν διαδήματά σου (16) ἐν ὑποδήμασι, θύγατερ Ἀμιναδάδ;

Θαυμάζει τὰ ὑποδήματα τῆς θυγατρὸς τῆς τοῦ πατρὸς εὐδοκίας (17). Περὶ ὧν ὑποδημάτων καὶ Παῦλος μοι δοκεῖ ὁ θεϊστότος Ἀπόστολος λέγων· « Ὑποδυσάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. » Θαυμάζει δὲ καὶ τῶν ἀποστόλων διαδήματα. « Ὡς ὠραίοι » γὰρ, φησὶ, « οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθὰ! »

Pl'E. Ῥυθμοὶ μηρῶν σου ὅμοιοι ὀρμίσκοις, ἔργῳ χειρῶν τεχνίτου (18).

Τὸ συνεσφιγμένον τῶν μηρῶν σου ἐπὶ τῇ τῆς σω-

¹¹ II Cor. vi, 16; Levit. xxvi, 12. ¹² Gen. xxxii, 2. ¹³ Ephes. vi, 15. ¹⁴ Rom. x, 15.

(14) Vetus interpres habet « Salamitis. » Vatic. edit. Σουναμίτις.

(15) Mutin. cod. τελείαν.

(16) Hujus lectio versus nihil differt a lectione quæ est cod. Alex. qui tamen post ὑποδήμασι non habet σου. Edit. Vaticana neque habet τί, et habet ὑποδήμασί σου, et exhibet Ναδάδ, non Ἀμιναδάδ.

(17) Forte τῆς πατρὸς εὐδοκίης, « bene accipit. » Vide supra ad cap. vi, 3. Hac voce usus est Symmachus ad illum versiculum.

(18) Hujus versus lectio quam exhibet Philo, eadem plane est quam habet Alex. cod. Vaticana edi-

A CXI. VERS. 11. Posuit me currus Aminadab.

Aminadab interpretatur patris beneplacitum. Posuit Ecclesiam in quadrijugi curru Evangeliorum, ut cum ipsum conscenderit, ipsam quoque iter ad cœlum amplectatur in curru igneo, id est Spiritu sancto in cœlos assumpta.

CXCI. VERS. 12. Convertere, convertere, Odollamitis.

Odollames interpretatur testificans in aqua. Vide sanctæ hujus sponsæ Christi miram in suis verbis coherentiam. Quis enim testificatur in aqua, nisi illa, cum per lavacrum regenerationis unam Trinitatis constitatur divinitatem, et hanc ipsam fidem in aqua consistendo? Duplicem vero jubet conversionem dicens: « Convertere, convertere; » ne ore tantum confiteatur, sed actiones propter virtutem laudabiles et conversione dignas exhibeat.

CXCII. Convertere, convertere, et videbimus in te.

Convertere a magnitudine ad innocentiam, a fornicatione ad castitatem, ab iracundia ad mansuetudinem, a furore ad æquitatem, a superbia ad humilitatem, ab odio ad perfectam dilectionem. « Et videbimus in te » Christum, qui ait: « Inhabitabo in vobis, et inambulabo. »

CXCIII. Quid videbitis in Odollamitis, quæ venit ut chori castrorum?

Nam post baptismum « ut chori castrorum, » id est, ut angeli Dei veniunt nuper baptizati. Angelis enim occurrens Jacob dicit: « Castra Dei hæc. »

CAP. VII.

CXCIV. VERS. 1. Quid speciosi facti sunt gressus tui in calceamentis, filia Aminadab?

Demiratur calceamenta filiæ, quæ patri complacuit. De quibus calceamentis Paulus mihi videtur divinissimus Apostolus loqui: « Calceati pedes in præparatione Evangelii pacis. » Demiratur vero etiam gressus apostolorum; ait enim: « Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona. »

CXCV. Moduli femorum tuorum similes torquibus, operi manuum artificis.

Ut femora cingantur castitatis zona, videtur mihi.

io non habet σου, et pro ἔργῳ χειρῶν τεχνίτου exhibet ἔργον τεχνίτου sine χειρῶν. — Fusius ad hunc versiculum Auctor noster in Catena Procopii Gazæi: Ῥυθμοὶ μηρῶν λέγει τὴν εὐτακτον μὲν τῶν προκοπτόντων κίνησιν· ὅμοιοι δὲ εἰσιν ὀρμίσκοις, ἔργον χειρῶν τεχνίτου· οὐ γὰρ ἐπὶ ῥυθμὸν φρονήματι συνήν τοῖς προκόπτουσιν, ἀλλὰ ταπεινῶ καὶ συγκεκραμένῳ δίκῃ ὀρμίσκου· διὰ δὲ τὸ ἐπιστημῶδες τοῦτο ποιεῖν, ἔργον χειρῶν τεχνίτου εἶναι λέγεται· καὶ τὸ διανοητικὸν δὲ, τὸ πάντοτε πεπληρωμένον νοημάτων τελείων κεκραμμένων, πρὸς τὴν τῶν μανθανόντων ἐπιτηδεύτητα· πάσαν δὲ τετορευμένην ἐννοίαν αἰσχερὰν, ὁμαλὴς ἐστὶ τορευτὸς,

hoc loco sacra Scriptura præcipere, dicens: « Moduli femorum tuorum similes torquibus, operum artificis. » Cineta enim Ecclesia sanctorum harmonia (seu modulo) castitatis assimilatur operi artificis, qui fabricatus est cælum et terram, et in utero matris formam hominis. Huic operi ipsius assimilatur veneranda castitatis virtutem.

CXCVI. VERS. 2. *Umbilicus tuus crater tornatilis, non deficiens misto.*

Umbilico, ut arbitror, sacrarium ipsius (sponsæ) purissimum et omnis peccati expers assimilatur. Cum enim dicit, « non deficiens misto, » intelligit non deficiens Christi sanguine. Bene autem illum (umbilicum) tornatilem vocat, quod erasos sacerdotes esse oportet et ab omni peccato purgatos.

CXCVII. VERS. 3. *Venter tuus acervus frumenti septus liliis.*

Ventrem ipsius intelligit populi multitudinem: apte enim multitudinem frumento assimilatur; propterea quod etiam Dominus dixerit de ejus fructu: « Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet; si autem mortuum fuerit, majorem fructum affert²⁶. » Acervus igitur frumenti dicitur sancta Ecclesia, quando turba incondite coacta, singuli singulis coacervati per bonam concordiam, ordinatum et veluti turrim populam firmum exhibent, quemadmodum apes quæ bene sese invicem complexæ exhibent botros. At ipsa sancta Ecclesia tanquam manipulis

²⁶ Joan. xii, 242, 5.

οὐχ ὑστερούμενος κρίμα· ἡ δὲ τῶν θεῶν βρωμάτων δεκτικὴ κοιλία μὲν τοῦ τροφίμου τὸ εὐανθὲς ἔχουσα, θημυνία σίτου πεφραγμένη ἐν κρίνοις λέγεται· τάχα δὲ καὶ ἡ ἀμέριμος διάνοια, καὶ τὴν βασιλικὴν μορφὴν αἰτούσα, θημυνία ἐστὶ σίτου πεφραγμένη ἐν κρίνοις· ὁ δὲ τράχηλος, ὅτε μὲν ἐπὶ ταπεινοφροσύνης ἐπηρεῖτο, ὁρίσκος ἐλέγετο· ὅτε δὲ τοῖς πολεμίοις ἦν ἀπρόσιτος, πύργος δαδιδ· νῦν δὲ πύργος ἐλεφάντινος λεῖδός τις ὢν, καὶ μὴδὲ μίαν ἔχων ἀντιλαβὴν, καὶ πᾶσι πτηνῶς καὶ ἑρπετοῖς ἀπρόσπελαστος, ἥλιω μόνῳ βατὸς· τοιοῦτον γὰρ τὸ εὐσεβὲς φρόνημα, οὐ πάθεισι καμπεύμενον, οὐ δόγμασιν εἰκὼν αἰρετικοῖς, ἀλλὰ μόνῳ Χριστῷ ἀνακείμενον· καὶ τὸ θεωρητικὸν δὲ ἐκ πολλῆς μαθήσεως βελτιωθὲν, λίμναις εὐσεβῶν πλημμυρούσαις τὸ τῶν ἐναρετῶν λογισμοὺς ὕδωρ παραβάλλεται· Ἐσσεβῶν γὰρ ἐρμηνεύεται λογισμοὶ ἐν πύλαις θυγατρὸς πολλῶν· ὅσοι γὰρ προφῆται καὶ ἀπόστολοι, τοσούτων θυγάτηρ ἡ νύμφη· καὶ ὁ μυστήρ δ' αὐτοῦ ὡς πύργος τοῦ Λιβάνου σκοπεύων πρόσωπον δαμασκού, ἥτις ἐρμηνεύεται, αἷμα πίνουσα· ὁ οὖν καὶ τῇ πολιτείᾳ ὕψιλος, καὶ δόγμασιν ἐπιβεβηκὼς διεγερθεῖν, καὶ προγινώσκων τὰς προσβολὰς τῶν παθῶν, καὶ τὰς ἐφόδους τῶν ἐναντίων δυνάμεων, καὶ τὴν δυσωδίαν αὐτῶν εὐκόλως ἀντιλαμβάνομενος, μυστήρ ἐστὶ τῆς νύμφης· αὐτὸς σκοπεύων τὸ πρόσωπον δαμασκού, καὶ τὴν προσβολὴν ὡς κεφαλὴν τοῦ ὄψεως φυλαττόμενος· τῷ Καρμῆλῳ δὲ τῇ κεφαλῇ αὐτὸς ὁμοίωσεν, ἐπεὶ κεφαλὴ ἐστὶ τῆς Ἐκκλησίας ὁ Χριστός· ὁ δὲ Κάρμηλος τῶν προφητῶν ἦν ἐνδιαίτημα τῶν περὶ τῆς κεφαλῆς μαρτυρούντων, καὶ τῷ πλοκίῳ τῶν λόγων τῶν βασιλικῶν, τὸν παραδραμεῖν ἐπιγόμενον δεσμούμενον· ὅταν γὰρ τις χλευάζων τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ παρατρέχῃ τὸ δόγμα ὡς μωρὸν καὶ χλευῆς ἄξιον· εἰτα ὅ μὴ πέπονθεν ἑκαστον εὖρη μηνύματι προφητικῷ μαρτυρούμενον, ὡς σκαρτῖν δεσμούμενος, τῷ θεῷ λόγῳ παραμένει οὐκ

A φροσύνης ζωῇ (19) ὑποτίθεσθαι μοι δοκεῖ ἐνταῦθα ἡ ἀγία (20) Γραφή, « Ρυθμὸς μηρῶν σου, » λέγουσα, « ὅμοιοι ὁρίσκοις, ἔργω χειρῶν τεχνίτου. » Τῇ γὰρ ἀρμονίᾳ τῆς σωφροσύνης συνεσφιγμένη ἡ τῶν ἁγίων Ἐκκλησία (21), τῷ ἔργῳ τοῦ τεχνίτου ἀφομοιοῦται, ἀρχιτεκτονήσαντος οὐρανὸν τε καὶ γῆν, καὶ ἐν κοιλίᾳ μητρὸς ἀνθρώπου μορφὴν (22)· τῷ αὐτοῦ ἔργῳ ἀπεικάζει τὴν πάνσεμον τῆς σωφροσύνης ἀρετὴν.

PLZ'. Στ. β'. *Ὀμφαλὸς σου κρατὴρ τορευτὸς, μὴ ὑστερούμενος κράματος (23).*

Ὀμφαλῷ, οἶμαι, τὸ ἱερατεῖον αὐτῆς τὸ καθαρῶτατον, καὶ ἐκτὸς πάσης ἀμαρτίας ἀπεικάζει. Τὸ γὰρ εἰπεῖν, « μὴ ὑστερούμενος κράματος, » ὁρῶν ὅτι μὴ ὑστερῶν τοῦ Χριστοῦ αἵματος. Τορευτὸν δὲ αὐτὸν εἶπε καλῶς, διὰ τὸ ἐξεσμένους καὶ ἀπὸ πάσης ἀμαρτίας κεκαθαρμένους τοὺς ἱερεῖς εἶναι πρέπειν (24).

PLZ'. Στ. γ'. *Κοιλία σου θημυνία σίτου πεφραγμένη κρίνοις (25).*

Κοιλίαν δὲ αὐτῆς, τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ λέγει. Καὶ γὰρ σίτω τοὺς πολλοὺς ἀπεικάζει πρεπόντως, διὰ τὸ καὶ (26) τὴν Κύριον εἰρηκέναι περὶ τοῦ ταύτης καρπού· « Ἐάν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει· ἐάν δὲ ἀποθάνῃ, πλεῖονα (27) καρπὸν φέρει. » Θημυνία σίτου τοῖνον λέγεται ἡ ἀγία (28) Ἐκκλησία, ὅποταν ὀχληδὸν (29) συναχθεῖς ὁ λαός, εἰς ἐφ' ἐνὶ ἀθροίζομενος, τῆς (30) καλῆς ὁμονοίας πνηγνῆδον (31) τὸν δῆμον ἐνδείκνυται, οἷά τινες μέλιται καλῶς (32) συμπλεξάμεναι δι' ὁμονοίας βότρυς. Καὶ αὕτη δὲ ἡ ἀγία Ἐκκλησία καθάπερ δράματα (33) τοῦ λαοῦ ροίζουσα τὰ σώματα θημυνία

C ἰδιώτου τάξιν ἔχων, ἀλλὰ βασιλείως λαχούντος αἰώνιον βασιλείαν οὐρανῶν καὶ πόλεως ἀπορρήτου τῆς ἀνω Ἱερουσαλὴμ· καὶ οἱ τοῦ Χριστοῦ δὲ λόγοι διδάσκοντες τὰ οὐράνια, καθάπερ πλοκὴ τὸν παρατρέχοντα δεσμεύουσιν.

(19) Sic mss. omnes. Lege ζώνη.

(20) Mutin. cod. θεία.

(21) Meus et Barb. male Ἐκκλησιῶν, restitui ex Mutin. Ἐκκλησία.

(22) Obscurum in hoc loco Philonis sensum sic suo more παραφράζων Salutatus illustrat: « Quique (summus artifex) vel in ventre matris formam veri hominis, quem semel assumpsit et nunquam est exuturus, sua ipsius bonitate sapientiaque formavit; ob idque ejus operi universam cœlestis sapientiæ virtutem et castitatis integritatem comparat. »

(23) Sic Alex. Vaticana ed. habet, κράμα.

D (24) Πρέπειρ abest a Mutinen.

(25) Edit Vat. ἐν κρίνοις. Hic quoque omittit illa sacri textus, δύο μαστοί σου, ὡς δύο νεβροὶ διδυμοὶ δορκάδος, quæ ibidem omisit vetus interpres.

(26) Mutavi κατὰ in καί.

(27) Sacer textus habet πλόν.

(28) Restitui ἀγία ex cod. Mutin.

(29) Omnes codd. habent ὀχληδόν.

(30) Forte διὰ τῆς.

(31) Lege πυργῶδον. Vox Homerica, quam scholiastes ad *Iliad*. M. vers. 43, exponit πύργου δίκην, ἐν τάξει. Et *Odys.* vers. 618, πυργῶδον, πυκνῶς, ἀσφαλῶς, ἐν τάξει, δίκην πύργου.

(32) Sic emendandus codicum error, μελίτητα καλόν.

(33) Locus in omnibus codd. corruptus, qui habent δράματα τοῦ λαοῦ ροίζουσα τὰ σώματα θημ. Legendum καθάπερ δράματα τοῦ λαοῦ ἀθροίζουσα τὰ σώματα θημυνία σίτου ἀπεικάζεται. Salutatus

πίτω ἀπεικάζεται. ἡ Περφραγμένη ἐν κρίνοισι, ὅπερ A

ἐστὶ ἐν τοῖς εὐδέσι τοῦ Θεοῦ λόγοις.

Ρι.Η'. Στ. δ. Τράχηλός σου (34) ὡς πύργος ἐλεφάντινος.

Τράχηλος αὐτῆς, οἶμαι, λέγει τὸ καθαρώτατον τῶν διακόνων τάγμα· ἐπειδὴ περ ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας ὁ Χριστός. Ὁὗτοι δὲ βασιτάζουσι (35) τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ αἷμα, τὴν κεφαλὴν τῆς Ἐκκλησίας. Ὅπερ οὖν ὁ τράχηλος αὐτῆς ἐστὶν ἐλεφάντινος, μάλιστα ὅπου ἐν καθαρῷ τῷ συνειδότι ἀρύτως (36) τὸ μυστήριον ἔχουσιν, ὡς καὶ ἅγιος εἶπεν Ἀπόστολος· ἡ Διακόνους ὡσαύτως σεμνοῦς, μὴ διλόγους, μὴ οἷον πολλῶ προσέχοντας, ἔχοντας τὸ μυστήριον πίστεως ἐν καθαρᾷ συνειδῆσαι. Ἐλεφάντινος γὰρ οὗτοι τράχηλος λέγονται, καθάπερ τὸ πυξίον ἐλεφάντινον, ῥύπον μὴ παραδεχόμενον (37), ἀλλὰ καθαρῶτητι βίου καὶ τρόπου (38) τοῖς ἁγίοις διακονοῦντες μυστηρίοις.

Ρι.Θ'. Ὁφθαλμοὶ (39) σου λίμναι ἐν Ἑσέβων, ἐν πύλαις θυγατρὸς πολλῶν.

Ὅπου γὰρ συνειδῆσεως καθαρότης, ἐκεῖ καὶ λογισμῶν εὐθύτης. Ἑσέβων (40) ἐρμηνεύεται καθαρότης λογισμῶν. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς καρδίας τὸ δρατικὸν οἱ ἔνδον τῆς ψυχῆς εἰσὶν ὀφθαλμοί, οἱ κατοπτέοντες οὐ μόνον τὰ ὁρώμενα δι' ὀφθαλμῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ νοούμενα πόρρωθεν. Οὗτοι λίμνηδὸν πληθύνονται οἱ λογισμοί, ἀναδρυόμενοι ἐκ τῆς τῶν ἁγίων Γραφῶν ἐννοίας, ὡς λίμναι λελεγεμέναι διὰ τὸ πληθύνεσθαι καὶ πλάτύνεσθαι ἐν τοῖς τῶν ἁγίων Γραφῶν νοήμασι. Ἐν ὧσι γὰρ «σοφοῦ», φησὶν (41), ὡς κατακλιθεὶς πληθυνθήσεται. — Ἐν πύλαις δὲ θυγατρὸς πολλῶν, εἴρηται, ἐπειδὴ περ θυγάτηρ πολλῶν ἡ Ἐκκλησία ἐθνῶν, ἐκ πολλῶν συνηγμένη λαῶν, οὐ μόνον ἐκ τῶν τῆς περιτομῆς δώδεκα φυλῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ παντὸς ἔθνους συνηγμένη, ὡς καὶ Ἠσαίας λέγει· Ἐξουσιν ἄλλογενεῖς ποιμαίνοντες τὰ πρόβατά σου, καὶ ἄλλοφυλοι ἀροτῆρες καὶ ἀμπελουργοί.

Σ. Μυκτὴρ σου ὡς πύργος Λιβάνου σκοπεῖων πρόσωπον Δαμασκοῦ.

Μυκτὴρ αὐτῆς (42) τροπικῶς οἶμαι λελέχθαι τὸν ἅγιον Παῦλον· ἐπειδὴ περ τῶν δύο Διαθηκῶν τὰς ἀναπνοὰς αὐτὸς παρέδωκε τῇ ἁγίᾳ Ἐκκλησίᾳ. Μυκτὴρ οὖν ἀναπνοαίς τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ζωὴν ὀχετεύει· ὡς καὶ αἱ δύο Διαθεκαὶ ταύτῃ διὰ τοῦ ἐνὸς θεοῦ

adunatis populi corporibus, acervo tritici assimilatur. «Septus liliis,» hoc est, suaveolentibus Dei eloquiis.

CXCVIII. Vers. 4. Collum tuum ut turris eburnea.

Collum ejus arbitror dicere mundissimum diaconorum ordinem, quandoquidem «Ecclesiae caput Christus»; hi vero gestant corpus Christi et sanguinem, id est, caput Ecclesiae. Sunt igitur velut ejus collum elephantinum, praesertim quando in pura conscientia mysterium habent, ut ait sanctus Apostolus: «Diaconos similiter pudicos, non bilingues, non multo vino servientes, habentes mysterium fidei in pura conscientia». Hi enim elephantinum collum appellantur, veluti pyxis elephantina, sordes non recipiendo, sed vitae morumque puritate sanctis mysteriis ministrando.

CXCIX. Oculi tui ut stagna in Esebon, in portis filiae multorum.

Ubi enim conscientiae puritas, ibi cogitationum rectitudo. Esebon interpretatur puritas cogitationum. Quod enim in corde videndi vim habet, id sunt interiores animae oculi, qui non solum contemplantur quae cernuntur oculis, sed quae a longe intelliguntur. Haec cogitationes in modum stagni implentur, scaturientes ex sanctarum Scripturarum meditatione. Tanquam stagna electa, propterea quod implentur et dilatantur sacrarum Scripturarum intelligentiis. «Scientia enim,» ait Scriptura, «tanquam inundatio abundabit». — «In portis,» dicit, «filiae multorum;» quoniam filia multarum nationum Ecclesia ex multis gentibus collecta, non modo ex duodecim tribubus circumcisionis, sed ex omni gente coacta, ut ait Isaias: «Venient alienigenae pascuentes oves tuas, et aliarum gentium aratores et vinitores».

CC. Nasus tuus sicut turris Libani, prospiciens faciem Damasci.

Nasus ejus arbitror figurate appellare sanctum Paulum: ipse enim dedit Ecclesiae duorum Testamentorum spiramenta. Nasus binis spiramentis tanquam rivulis vitam hominis derivat; sic duo Testamentum per unum divinum Spiritum aeternam

³⁷ Ephes. v, 25. ³⁸ I Tim. iii, 8, 9. ³⁹ Eccli. xxi, 46. ⁴⁰ Isa. lxi, 5.

codicem et ipse habuit mendosum, qui legit δράματα: verit enim, «ita unum drama populi, vel chorus ex multis variisque personis constituitur:» nec reddit illa, θημωνία οἴτου ἀπεικάζεται, quae cum ejus interpretatione cohaerere non poterant.

(34) Sic etiam cod. Alex. sine articulo. Vatie. edit. τράχηλος.

(35) Absurde vetus interpr. vertit, «ipsi vero et corpus et sanguinem baptizant,» legit βαπτίζουσι. Proclive illi erat mendum e suo codice tollere, et ponere βασιτάζουσι.

(36) Lege ἀρύτως.

(37) Lege παραδεχόμενον.

(38) Sic Mut. Alii codd. τρόπου.

(39) Sic cod. Alex. sine articulo. Vatie. edit. οἱ ὀφθ. et Ἑσέβων.

(40) Mutinen. Ἑσέβων γὰρ ἐρμηνεύεται λογισμοὶ οἱ κατοπτέοντες οὐ μόνον τὰ ὁρώμενα δι' ὀφθαλμῶν, ἀλλὰ, κ. τ. λ.

(41) Manifestum ex verbo φησὶν Philonem ut librum canonicum habuisse Sapientiam Siracidis, sive Ecclesiasticum: eodemque modo eundem librum citat per verbum φησὶ infra ad vers. CCXXXVI. Est autem subintelligenda vox Γραφή. Eam vero habes diserte expressam infra ad vers. CCXXX, ubi afferens locum ex Siracide ait: ὡς ἡ Γραφή λέγει. Et ad vers. CCXLIX, utitur eadem plane formula κατὰ τὸ γεγραμμένον, quam divinus Paulus, citans locum ex Psalm., adhibet II Cor. iv, 13, κατὰ τὸ γεγραμμένον· ἐπίστευσα, κ. τ. λ.

(42) Mutin. αὐτοῦ.

illi vitam parant. Manifeste igitur dicit : « respiciens faciem Damasci. » Etenim Damascus vocatus est divinus Apostolus, quando acceptis litteris ut persequeretur Christi discipulos, illic proficiscebatur ²¹, cum cœlestis in itinere vox illum vocavit dicens : « Saule, Saule, quid me persequeris ²²? » Cum enim Damascus esset ingressus, firmitatem fidei adeptus est, quando « ab ejus oculis deciderunt tanquam squamæ ²³; » etenim æternam lucem consecutus est.

CCL. Vers. 5. *Caput tuum in te sicut Carmelus.*

Carmelus interpretatur agnitio circumcisionis, nam ab ipso capite, id est, Christo, (« Caput » enim « Ecclesiæ est Christus ²⁴ ») extunc agnitio profecta est spiritualis circumcisionis, de quo S. Paulus dicit : « Et circumcisio cordis in spiritu, non littera; cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo ²⁵. »

CCLl. *Plexus capitis tui ut purpura.*

Plexus capitis tui arbitror dicere frequentissimam populi multitudinem. Quemadmodum enim capilli in multitudine innumera sunt ordinati, sic populorum est multitudo velut capilli sine numero. Plicantur vero illi ad ornatum Ecclesiæ, ut ait divinus Paulus : « Mulier si comam nutriat, gloria est illi; quoniam coma pro velamine data est ei ²⁶. » Etenim instar comæ, populorum multitudine Ecclesia induitur juxta eum qui dicit : « Omnibus iis indueris, et circumdabis tibi eos ut ornatum sponse ²⁷. » Illud vero, « Plexus ut purpura, » propheticæ et præsentatione quadam divina dictum est. Quemadmodum enim purpura sanguine tingitur, sic etiam fidelium multitudo, sanguine Christi tincta, regia fuit illi vestis, de qua Jacob Judæ ex quo ortus est Christus, hæc dixit : « Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ amictum suum ²⁸. » Stolam enim et amictum Christi esse sanctam Ecclesiam manifeste ostenditur.

CCLlI. *Rex vincitus in transcurribus.*

Hic enim est cœlestis Rex, de quo David dicit : « Dominus regnavit; exsultet terra ²⁹. » Revera vincitus est in transcurribus. Currens enim de cœlo in terram, et descendens usque ad inferos ut inde extraheret mortuum; ipse vincitus est in transcurribus, non necessitatis vinculis, sed voluntariæ clementiæ benignitate, dicens apostolis : « Et ecce vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi ³⁰. »

²¹ Act. ix, 2, 3. ²² ibid. 4. ²³ ibid. 18. ²⁴ Ephes. v, 23. ²⁵ Rom. ii, 29. ²⁶ I Cor. xi, 15. ²⁷ Isa. xlii, 18. ²⁸ Gen. xlii, 11. ²⁹ Psal. xcvi, 1. ³⁰ Matth. xxviii, 20.

(45) Editio Vat. καὶ πλόκιον.

(44) Vatic. editio habet: Πάντας αὐτοὺς ὡς κόσμον ἐνδύσῃ, καὶ περιθήσῃ αὐτοὺς ὡς κόσμον νύμφῃ. At Alexandr. codex habet: Πάντας αὐτοὺς ἐνδύσῃ, καὶ περιθήσῃ αὐτοὺς ὡς κόσμον νύμφῃς, quam lectionem sequitur vet. interpres.

(45) Restituenda post τοιαύτη vox λέγει ex cod.

A Hνεύματος τὴν αἰώνιον προσεξήσαν ζώην. Σαῦλος δὲ εἶπεν, ὅτι « σκοπεῖων πρόσωπον Δαμασκού. » Καὶ γὰρ ἐν Δαμασκῷ κέκληται ὁ θεότατος Ἀπόστολος, ὅπηνίκα ἐπορεύετο, ἐπιστολὰς λαμβάνων τοῦ διώκειν τοὺς τοῦ Χριστοῦ μαθητάς, ὅπηνίκα ἡ οὐράνιος αὐτὸν κατὰ τὴν ὁδὸν ἐκάλει φωνή, λέγουσα· « Σαοὺλ, Σαοὺλ, τί με διώκεις; » Εἰς Δαμασκὸν γὰρ εἰσελθὼν, τὸ βέβαιον ἐκαρπώσατο τῆς πίστεως, ὅτε « τῆς ὄψεως αὐτοῦ ἀπέπεσον ὡσεὶ λεπίδες. » καὶ γὰρ τοῦ αἰωνίου φωτισμοῦ ἔτυχεν.

ΣΑ'. Στ. ε'. *Κεφαλὴ σου ἐπὶ σὲ ὡς Κάρμηλος.*

Κάρμηλος ἐρμηνεύεται ἐπίγνωσις περιτομῆς. Ἀπὸ γὰρ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς, τοῦτέστιν ἀπὸ Χριστοῦ (« Κεφαλὴ, τί γὰρ « τῆς Ἐκκλησίας ὁ Χριστὸς »), ἐκ τότε ἡ ἐπίγνωσις γηγένῃ τῆς πνευματικῆς περιτομῆς, περὶ ἧς ὁ ἅγιος Ἀπόστολος εἶρηκε· « Καὶ περιτομὴ καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ γράμμασιν, οὐ ἔπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. »

ΣΒ'. *Πλόκιον (45) κεφαλῆς σου ὡς πορφύρα.*

Πλόκιον γὰρ κεφαλῆς τὸν πολυάνθρωπον τοῦ λαοῦ λέγειν οἶμα δῆμον. Καθάπερ γὰρ αἱ τρίχες ἐν ἀναριθμήτῃ πλήθει τεταγμένα τυγχάνουσιν, οὕτως καὶ τὰ τῶν λαῶν πλήθῃ τριχῶν δίκην ἀναριθμητὰ τυγχάνει. Πλέκεται δὲ ταῦτα εἰς κόσμον τῆς Ἐκκλησίας, ὡς φησὶν ὁ ἅγιος Ἀπόστολος· « Γυνὴ ἐὰν κομῇ, δόξα αὐτῇ ἐστίν· ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου δέδοται αὐτῇ. » Καὶ γὰρ κόμης δίκην τὰ πλήθῃ τῶν λαῶν περιβάλλεται, κατὰ τὸν λέγοντα· « Πάντας αὐτοὺς ἐνδύσει (44), καὶ περιθήσει αὐτοῦ ὡς κόσμον νύμφῃς. » Τοῦτο δὲ τὸ, « Πλόκιον ὡς πορφύρα, » θειωδῶς εἴρηται, προφητικῶς τε καὶ προγνωστικῶς. Καθάπερ γὰρ ἡ πορφύρα ἐν αἵματι βάπτεται, οὕτως καὶ τῶν πιστῶν ἡ πληθὺς, ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ βεβαμμένη, βασιλικὴ γέγονεν αὐτῷ ἐσθῆς, περὶ ἧς Ἰακώβ τῷ Ἰούδᾳ, ἐξ οὗ ἀνέτειλεν ὁ Χριστὸς, τοιαύτη (45)· « Πλουεὶ ἐν ὀνύχῃ τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. » Στάλη γὰρ καὶ περιβολὴ τοῦ Χριστοῦ, ἡ ἁγία σαφῶς Ἐκκλησία δέδεικται.

ΣΓ'. *Βασιλεὺς δεδεμένος (46) ἐν παραδρομαῖς.*

Οὗτος γὰρ ὁ ἐπουράνιος βασιλεὺς, περὶ οὗ καὶ Δαβὶδ λέγει· « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν· ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ. » Ὅντως δέδεται ἐν παραδρομαῖς. Παρατρέχων γὰρ ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ γῆς, καὶ ἕως εἰς τὰ τοῦ ᾄδου καταλθὼν, ἵνα ἐκείθεν ἀνασπάσῃ τὸν τεθνεῶτα, αὐτὸς δέδεται ἐν παραδρομαῖς, οὐκ ἀνάγκης δεσμοῖς, ἀλλ' ἐκουσίῳ φιλανθρωπίας χρηστότητι, εἰπὼν τοῖς ἀποστόλοις· « Καὶ ἰδοὺ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἵωνος. »

Auximano.

(46) Salutatus vertit « tremendus. » Erat igitur in ejus cod. δειδόμενος. Totum hunc locum affert Cosmas Indicopleustes ex Philone lib. x, pag. 530, tom. II, novæ Collect. PP. Græcor. editæ a Mont-fauconio.

ΣΔ'. Στ. ζ'. *Τὶ ὠραιώθηκε, καὶ τί ἡδύνθηκε* (47); A CCIV. VERS 6. *Quam speciosa facta es, et suavis!*

Ὁραιώθη γὰρ ὄντως καὶ ἡδύνθη, οὐχὶ τῆς θεότητος δύναμις (οὔτε γὰρ προσθήκη, οὔτε μείωσις ἐπιδέχεται), ἀλλ' ἡ σὰρξ, ἣν ἀνέληφε· καὶ ὁ τέλειος ἄνθρωπος, ὃν ἐφόρησεν, οὗτος ὠραιώθη, τῇ τῆς θεότητος ὠραιότητι συμμορφωθείς· καὶ ἡδύνθη, ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν καθέστῃ βασιλείᾳ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς.

ΣΕ'. Στ. ζ'. *Ἡ ἀγάπη ἐν τρυφαῖς σου· τοῦτο μέγεθός σου. Ὁμοιώθηκε τῷ φοίνικι* (48)· καὶ *μαστοί* (49) *σου, τοῖς βότρυσιν.*

Ἀγάπη γὰρ ὄντως ἐν τρυφαῖς αὐτοῦ· τρυφαὶ δὲ οὗ ταῦται ταῖς τῆς σαρκὸς σπατάλαις (50), ἀλλ' ἡ (51) τῇ τῆς ἐλπίδος πεποιθήσει, ὥς φησι καὶ Δαβὶδ· «Κατατροφήσον τοῦ Κυρίου, καὶ δώσει σοι τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου.» Τοῦτο τὸ μέγεθος ὁμοιώθη τῷ φοίνικι κατὰ ποικίλον τρόπον· τὸ μέγεθος τῆς ἑκκλησίας, τουτέστιν ἡ τῶν δικαίων ἀθροίσις, ὁμοιώθη τῷ φοίνικι, κατὰ τὸν λέγοντα Προφήτην· «Δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει.» Φοῖνιξ δὲ λευκοτάτην κέχτηται τὴν καρδίαν, ὡς καὶ ἡ τῶν δικαίων γνῶμη λευκάζει, οὐ περὶ τὰ γήινα βοσκομένη, ἀλλὰ ἄνω περὶ τὰ ἐπουράνια ὕψη τὴν καρδίαν ἀνατεινομένη. Εἰ δὲ καὶ σκόλοπας ἔχει ὁ φοῖνιξ, καὶ τοῦτω ἀπεικάζεται δίκαιος. Σκόλοπες εἰσι τῷ φοίνικι, ὡς καὶ τῷ δικαίῳ οἱ πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἑλεγχοί. «Λόγοι γὰρ σοφῶν ὡς τὰ βούκεντρα, καὶ ὡς ἥλιοι πεπυρωμένοι» (52), οἱ παρὰ τῶν συνθεμάτων ἐδόθησαν ἐκ ποιμένος ἑνός (53). Ἀπὸ συνθεμάτων γὰρ τῶν δύο Διαθηκῶν ἐκ ποιμένος ἑνός τοῦ Χριστοῦ, οὗτοι οἱ τῶν δικαίων ἑλεγχοὶ δίδονται, ἵνα πᾶς τις κεντούμενος κατανύτῃται τὴν καρδίαν, καὶ ἀπέχοιτο πάσης ἁμαρτίας.

ΣΓ'. *Καὶ οἱ μαστοὶ σου, τοῖς βότρυσιν.*

Καθάπερ οἱ τῶν φοινίκων βότρυες πληθύνουσι τῷ καρπῷ καὶ τῇ γλυκύτητι, οὕτως ταύτης οἱ δύο μαστοί, τουτέστιν αἱ δύο Διαθεῖκαι, τὰς γλυκείας κομῶσιν ἀρετὰς τοῖς ἐν αὐταῖς, γλυκύνεσθαι (54) βουλομένοις.

ΣΖ'. Στ. η'. *Εἶπα· Ἀναθήσομαι ἐν τῷ* (55) *φοίνικι, κρατήσω τῶν ὕψων αὐτοῦ.*

Τέρπεται ὁ ἐπουράνιος λόγος τῇ τοιαύτῃ τῶν δικαίων καθαρότητι τῆς ψυχῆς· «Καὶ ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας» (56), καὶ μορφήν δούλου λαβὼν, — «Ἀναθήσομαι,» λέγων, «ἐν τῷ φοίνικι, καὶ κρατήσω τῶν ὕψων αὐτοῦ.» Ἐάν γὰρ κρατήσῃ τὰ

Speciosa enim revera facta est et suavis, non divinitatis virtus; neque enim additionem neque diminutionem admittit; sed caro quam assumpsit; et perfectus homo quem gestavit (Verbum), ille speciosus factus est, divinitatis pulchritudine configuratus; et suavis factus est, sedens in regno celorum ad dexteram Patris.

CCV. VERS. 7. *Charitas in deliciis tuis: hæc magnitudo tua similis facta est palmæ, et ubera tua botris.*

Charitas enim revera in deliciis ejus: deliciae vero non in hisce carnalibus lautitiis, sed in persuasionem spei, ut ait David: «Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui». Hæc magnitudo similis facta est palmæ juxta varium modum. Magnitudo Ecclesiæ, hoc est, justorum congregatio, similis facta est palmæ juxta Prophetam dicentem: «Justus ut palma florebit». Palma enim candidissimum cor habet, quemadmodum etiam justorum animus candidus est; qui non pascitur ex terrestribus, sed supra ad cœlestes altitudines cor intendit. Si vero aculeos habet palma, etiam in hac re justus illi assimilatur. Sui sunt palmæ aculei, quemadmodum etiam justo suæ sunt increpationes in peccatores: «Sermones enim sapientum ut stimuli boum, et tanquam clavi igniti, qui per signa dati sunt ab uno pastore». Per signa enim, nimirum per duo Testamenta, ab uno pastore Christo dantur hæc increpationes; ut omnis qui ab iis stimulator, cordo compungatur et a peccatis abstineat.

CCVI. *Et ubera tua botris.*

Quemadmodum palmarum botri implentur fructu et dulcedine, sic duo hujus ubera, hoc est, duo Testamenta, dulces efferunt virtutes iis qui eorum dulcedine frui velint.

CCVII. VERS. 8. *Dixi: Ascendam in palmam, et tenebo altitudines ipsius.*

Delectatur cœleste Verbum tali justorum puritate animi. «Et exspolians principatus et potestates, et formam servi accipiens», — «Ascendam,» inquit, «in palmam, et tenebo altitudines ejus.» Nam cum tenuerit justorum altitudines, ab omni

⁴¹ Psal. xxxvi, 4. ⁴² Psal. xci, 13. ⁴³ Eccle. xii, 11. ⁴⁴ Coloss. ii, 15.

(47) Salutatus videtur legis ἡδυνήθη, qui vertit: «Quam speciosus factus es et potens.» Cæterum in edit. Vaticana diversa est hujus loci interpretatio, nempe, *Τὶ ὠραιώθηκε, καὶ τί ἡδύνθηκε ἀγάπη.*

(48) Sic Vaticana editio. Sed Philonem puto scripsisse τοῦτο μέγεθός σου ὁμοιώθη τῷ φοίνικι, quæ est lectio cod. Alexandrini, et quam plerumque sequi auctorem nostrum sæpe notavimus. Certe sic legis videtur vet. Interpres, qui vertit: «Magnitudo tua similis est palmæ.» Et ita legendum esse suadet ipsa hujus versiculi explanatio.

(49) Edit. Vat. οἱ μαστοὶ σου cum articulo.

(50) Male omnes codd. σπατάλαι.

(51) Ἀ.Λ.Λ' ἡ, ita omnes codd. Legi ἀλλὰ.

(52) Vat. πεπυρωμένοι. Cod. Alex. πεπυρωμένοι παρὰ τῶν συνθεμάτων. Vet. interp., «de notis unius pastoris.»

(53) Addidi ἑνός, quod habent sacrarum librorum exemplaria omnia mss. et impressa. Eam vocem legit etiam vet. interp. et habet codex Mutinen.

(54) Cod. Mutin. γλυκύνεσθαι. Legerem lubens γλυκύνεσθαι.

(55) Ἐν τῷ. Ita cod. Alex. At Vat. edit. ἐπὶ τῷ.

(56) Pessime vetus Interpres, «et exuens se principibus et potestatibus.»

casu securi manent, sustinentes ventorum impetus, hoc est, tentationes, et ab illo qui eos tenet, invulnerati servantur. Unde clare subdit :

CCVIII. *Et erunt ubera tua ut botri vinearum.*

Quemadmodum enim botri vinearum pressi et calcati lactificantem vini laticem effundunt ; sic iusti in tentationum angustiis et afflictionibus instar botrorum pressi, per ipsam sui victoriam Ecclesiae spirituales pariunt laetitiam.

CCIX. *Odor narium tuarum sicut mala.*

Odorem fidei puto dicere, juxta Apostolum qui dicit : « Christi bonus odor sumus in iis qui salvi sunt, et in iis qui pereunt ; aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitae in vitam ». Propterea, « Et odor narium tuarum sicut mala. » Interdum enim Apostolum nasum appellat, aliquando varem Ecclesiae : tamen in duplici appellatione utrumque forma est una, per duo foramina vivificantem sancti Spiritus vitam immittens. Ait vero : « sicut mala. » Mala enim in seipsis duo habent, cibum et potum ; ita bonus fidei odor mysticum habet cibum et potum corporis et sanguinis Christi.

CCX. *Vers. 9. Et fauces tuae ut bonum vinum vadens fratri meo in directionem, sufficiens labiis meis et dentibus.*

Revera fauces Domini sunt ut bonum vinum. Fauces enim Domini fauces sunt Ecclesiae : « Mens » enim, ait Scriptura, « verba discernit » ; fauces autem cibos gustant. Hos igitur spirituales cibos corporis et sanguinis Christi degustans Ecclesia, fauces habet « ut bonum vinum. » Nam vinum cum bibitur, dolores sedat, et cor in laetitiam vertit ; ita hoc vitae poculum, datum in remissionem peccatorum, nostrum ex iis dolorem sedat, dicente Christo : « Accipite, bibite : hic est sanguis meus, qui pro vobis effundetur in remissionem peccatorum ». Mirabiliter vero dicit : « vadens in directione fratri meo. » Rectis enim potus hic datur juxta Apostolum, qui ait : « Probat autem seipsum homo ; et sic de pane illo edat, et de calice bibat » ; is nimirum qui praeditus est rectitudine, quae in sacris mysteriis convenit. Manifestum est etiam quod

⁴⁵ II Cor. II, 16.

⁴⁶ Job XII, 11.

⁴⁷ Matth. XXVI, 26-28.

⁴⁸ I Cor. XI, 28.

(57) Emendandum ex Mutin. cod. ἐμβολήν.

(58) Vatic. edit. ἔσονται δὴ μαστοὶ σου.

(59) Sic habet uterque codex, Barb. et Mutin., tum etiam meus. Locus est corruptus. Salutat, et vel. interp. videntur legisse ποιούντα πνευματὴν quos sequor.

(60) Vatic. edit. non habet ἀλλά, neque exhibent alii sive mss. sive impressi ; nec eam vocem agnoscit vet. interp.

(61) Ex abest ad impressis.

(62) Ex itidem non apparet in impressis.

(63) Lego ζωόταραν τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς-

τῶν δικαίων ὕψι, ἅπτωτοι μένουσιν, ἀνέμων ἐμβολοὶ (57) φέροντες, τούτεστι τοὺς πειρασμοὺς, καὶ ὑπὸ τοῦ κρατοῦντος ἄβραυστοι διαμένοντες. Ὅθεν καὶ σαφὲς ἐπάγει :

ΣΗ'. Καὶ ἔσονται μαστοὶ σου (58) ὡς βότρυες τῆς ἀμπέλου.

Καθάπερ γὰρ οἱ βότρυες τῶν ἀμπέλων, ὑποπιεζόμενοι καὶ ἐκθλιβόμενοι, τὸ εὐφραντήριον ἐκλυσιτάνουσι τοῦ οἴνου νᾶμα· οὕτω καὶ οἱ δίκαιοι ἐν ταῖς τῶν πειρασμῶν συνοχαῖς τε καὶ θλιμμοῖς, βοτρυῶν δίκην ἐκπιεζόμενοι, δι' αὐτῆς αὐτῶν νίκης τὴν εὐφροσύνην τῇ Ἐκκλησίᾳ ποιούντες εὐωχεῖ (59).

ΣΘ'. Ἀλλὰ (60) καὶ ὁσμὴ ρινῶν σου ὡς μῆλα.

Ὅσμην τῆς πίστεως οἶμαι λέγειν, κατὰ τὸν λεγόντα Ἀπόστολον· « Χριστοῦ εὐωδία ἐσμέν τοῖς θεοζομένοις, καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις· οἷς μὲν ὁσμὴ ἐκ (61) θανάτου εἰς θάνατον· οἷς δὲ ὁσμὴ ἐκ (62) ζωῆς εἰς ζῆν. » Διὰ τοῦτο, « Καὶ ὁσμὴ ρινῶν σου ὡς μῆλα. » Ἐάν τε γὰρ μυκτηῖρα τὸν Ἀπόστολον λέγει, ἐάν τε ρίνα τῆς Ἐκκλησίας· ὅμως ἐκάτερα ἐν δυσὶ προσηγορίαις, τὸ ἐν ἐστὶν εἶδος διὰ τῶν δύο ὁπῶν τὴν ζωοδοτήρα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ εἰσπέμπων ζωὴν (63). « Ὡς μῆλα » δὲ αὐτὴ λέλεκται. Τὰ γὰρ μῆλα ἐν ἑαυτοῖς δύο κέκτηνται, βρώσιν καὶ πόσιν· ὡς καὶ ἡ τῆς πίστεως εὐωδία τὴν μυστικὴν βρώσιν τε καὶ πόσιν κέκτηται τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ.

ΣΙ'. Στ. Θ'. Καὶ ὁ λάρυγξ σου ὡς οἶνος ἀγαθός (64) πορευόμενος τῷ ἀδελφιδῷ μου εἰς εὐθύτητα, ἱκανοῦμενος χειλέσιν μου καὶ ὁδοῦσιν.

Ὅντως ὁ λάρυγξ τοῦ Κυρίου ὡς οἶνος ἀγαθός. Ὁ γὰρ τοῦ Κυρίου λάρυγξ, τῆς Ἐκκλησίας ἐστίν. « Νοῦς (65) μὲν » γὰρ, φησὶ, « ῥήματα διακρίνει »· λάρυγξ δὲ σῖτα γεύεται. Τούτων οὖν τῶν πνευματικῶν σιτίων τοῦ τε σώματος καὶ αἵματος Χριστοῦ γευσασμένη ἡ Ἐκκλησία, τὸν λάρυγγα ἔχει· ὡς οἶνον ἀγαθόν. Οἶνος γὰρ πινόμενος παύει λύπας, καὶ μεταβάλλει τὴν καρδίαν εἰς χαρὰν. Ὡς καὶ τὸ πανσόλυπον τοῦτο τῆς ζωῆς θύομα (66) εἰς ἀρεσὶν διδόμενον ἀμαρτημάτων, παύει ἡμῶν τὴν περὶ τούτων ἀχθῆδονα, Χριστοῦ λέγοντος· « Λάβετε, πίετε· τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἀρεσὶν ἀμαρτιῶν. » Θαυμασίως δὲ λέγει· « πορευόμενος ἐν εὐθύτητι τῷ ἀδελφιδῷ μου. » Εὐθέσι γὰρ τοῦτο δέδοται τὸ πόμα, κατὰ τὸν λεγόντα Ἀπόστολον· « Δοκιμαζέτω δὲ αὐτὸν ἄνθρωπος, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πίετω. » δηλαδὴ

πέμπων ζωὴν.

(64) Οἶνος ἀγαθός, sic cod. Alex. Sed Vatic. οἶνος ὁ ἀγαθός.

(65) Sic cod. Alexandrinus, cujus lectionem saepius sequitur Philo, ut alibi observavimus. Biblia typis edita habent οὗς. Et D. Chrysostomus, ut observat L. Bos in sua edit. τῶν ὄ, ait : Τινὰ τῶν ἀντιγράφων ἀντὶ τοῦ οὗς, τοὺς ἔχουσιν. Locum D. Chrysostomi non indicat Bos. Invenias in catena P.P. Graecorum in Job edita a Patricio Junio Londini 1637, pag. 152.

(66) Lege πόμα.

συμφέρουσιν (67) τοῖς μυστηρίοις εὐθύτητα κεκτη-
μένος. Σαφές δὲ καὶ τὸ, « ἱκανούμενον χεῖλεσι καὶ
ὀδοῦσιν » ἵνα τὸ βραχὺ δείξῃ, καὶ τὸ μόνον τὰ χεῖλη
βάψαι αὐτῷ καὶ τοὺς ὀδόντας, ὅτι ἐν βραχεὶ ἱκανὸν
πρὸς τὴν ἐντελῇ σωτηρίαν τὸ διδόμενον.

ΣΙΑ'. Στ. ι'. Ἐγὼ ἐν (68) τῷ ἀδελφιδῷ μου,
καὶ ἐπ' ἐμὲ ἡ ἐπιστροφή αὐτοῦ.

« Ἐμοί, » φησὶ, « τὸ προσκολλησθαι τῷ Θεῷ ἀγα-
θὸν ἐστίν, τίθεσθαι ἐν τῷ Κυρίῳ τὴν ἐλπίδα μου »
καὶ πάλιν · « Ἐκολλήθη (69) ἡ ψυχὴ μου ὅπισω σου »
ἐμοῦ δὲ ἀνταλλάξω τὴν δεξιάν σου. — « Ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ
μου, καὶ ἐπ' ἐμὲ ἡ ἐπιστροφή (70) αὐτοῦ. » Ὅπερ
ἐστίν · Ἐγὼ λατρεύω νῦν τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, καὶ
ἐπ' ἐμὲ ἡ ἐπιστροφή αὐτοῦ · τούτέστιν, Ἐν τῇ δευτέρᾳ
πάλιν παρουσίᾳ, ὅταν ἐπιστρέφῃ ἐπ' ἐμὲ, ἐλευσεται
συνάγων με ἐκ τῶν τεσσάρων γωνιῶν τῆς γῆς διὰ
τῶν τοῦ φωτὸς ἀγγέλων.

ΣΙΒ'. Στ. ια'. Ἐλθέ, ἀδελφιδέ μου, ἐξέλθωμεν
εἰς ἀγρὸν, ἀυλισθώμεν ἐν κώμαις, ὀρθρίσωμεν εἰς
ἀμπελώνας (71).

Συγκαλεῖται ἡ νύμφη τὸν νυμφίον ἀπ' ἐντεῦθεν
ἤδη, ἵνα σὺν αὐτῷ ἐξέλθῃ εἰς ἀγρὸν, τούτέστιν εἰς
τὸν κόσμον, ὡς φησιν ὁ Κύριος · « Ὁ ἀγρός ἐστίν ὁ
κόσμος. » Καὶ, « Αὐλισθῶμεν ἐν κώμαις. » Καὶ παν-
ταχοῦ παροικίαι (72) γεγένηνται, τῆς ἁγίας Ἐκκλη-
σίας πλατυνομένης ἀεὶ, κατὰ τὸν λέγοντα αὐτῇ προ-
φήτην · Πλάτυνον (73) τὰ σχοινίσματά σου, καὶ τῶν
αὐλαίων σου · πῆξον · μὴ φοβοῦ · καὶ τοὺς πασσά-
λους σου κατίσχυσον · ἔτι εἰς τὰ ἀριστερά ἐκπέτα-
σον. » Ὡς ταῦτα λέγεται τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὅλον. Διὸ
λέγει · « Αὐλισθῶμεν ἐν κώμαις, ὀρθρίσωμεν εἰς
ἀμπελώνας » · ὅπερ ἐστίν, εἰς τὰς κατὰ τόπον Ἐκ-
κλησίας. Τό τε γάρ, « Ὀρθρίσωμεν, » τοῦτον ἔχει τὸν
τρόπον · Ἀπὸ τοῦ νυκτερινοῦ σκότους τῆς ἀγνωσίας
εἰς τὸ φῶς τῆς πίστεως μὲ προάγαγε.

ΣΙΓ'. Στ. ιβ'. Ἰδῶμεν εἰ ἤρθησεν ἡ ἀμπελος.

Ὅπερ ἐστίν, εἰ τὸ κήρυγμα τῆς πίστεως τὴν εὐ-
ωδίαν ἐκ τῶν πιστευσάντων διέδωκεν.

ΣΙΑ'. Ἦρθησεν ὁ κυπρισμός.

Τοὺς νεοφωτιστούς οἶμαι λέγειν, τοὺς διὰ λουτροῦ
παλιγγενεσίας λελευκανθισμένους.

ΣΙΕ'. Ἦρθησαν αἱ ῥοαί.

Αἱ τούτων ψυχαι, αἵτινες ῥοῶν δίκην τὸ ἐρυθρὸν
αἷμα ἐχρίστησαν τοῦ Χριστοῦ. Καθάπερ γὰρ ἡ ῥοὰ
πολύκοκχός ἐστι, καὶ πολυθάλαμος, ἐξωθεν δὲ φθὸν
φλοιδὸν ἐρυθροειδῆ κέκτηται · οὕτως ἡ Ἐκκλησία τὸν
πολύανθρωπον δῆμον ἔχουσα ἐντός, καὶ τοῖς ἱματίοις

A ait: « sufficiens labiis et dentibus; » ut breviter
ostendat, vel tantummodo ex eo labia tinxisse ad
dentes, illico quod datur satis esse ad perfectam
salutem.

CCXI. VERS. 10. Ego fratri mei, et in me con-
versio ejus.

« Mihi, » ait Scriptura, « adhærere Deo bonum
est, ponere in Domino spem meam »; et rursus: «
Adhæsit anima nostra post te; me suscepit dex-
tera tua » — « Ego fratri mei, et in me con-
versio ejus. » Id est: Ego serviam nunc Filio Dei, et
ad me conversio ejus; hoc est: In secundo iterum
adventu, cum sese converterit ad me, veniet colli-
gens me ex quatuor angulis terræ per angelos
lucis.

CCXII. VERS. 11. Veni, fratri mei, egredia-
mur in agrum: maneamus in vicis, de luce vigile-
mus ad vineas.

Sponsa jam inde vocat sponsum, ut cum ipso
egredietur in agrum, hoc est, in mundum, quem
admodum ait Dominus: « Ager est mundus » —
« Et maneamus in vicis. » Etenim ubique factæ
sunt habitationes sanctæ Ecclesiæ, quæ semper di-
latatur, juxta prophetam qui illi ait: « Dilata fu-
niculos tuos, et mansionum tuarum: fige: noli ti-
mere: et palos tuos conforta: adhuc ad dexteram
et ad sinistram extende » — « Isthæc dici Ecclesiæ ma-
nifestum est. Idcirco ait: « Maneamus in vicis: vi-
gilemus diluculo ad vineas; » id est, ad Ecclesias
quæ per loca sunt: illa enim vox, « Vigilemus, » hunc
trepologicum sensum habet; nimirum, Producito
me a nocturnis ignorantie tenebris ad lucem fidei.

CCXIII. VERS. 12. Videamus, num floruit vinea.

Id est, num prædicatione fidei suavem ab iis qui
crediderunt, emisit odorem.

CCXIV. Floruit propago.

Recens illustratos dicere arbitror, qui per lava-
crum regenerationis facti sunt candidi

CCXV. Floruerunt mala punica.

Eorum animæ, quæ maiorum instar puniceorum
rubro Christi sanguine illitæ sunt. Ut enim malum
punicum multis est præditum granis et loculamen-
tis; extrinsecus autem corticem rubrum habet: ita
Ecclesia quæ populosissimam hominum multitudinem

⁶⁷ Psal. LXXII, 23.

⁶⁸ Psal. LXII, 9.

⁶⁹ Matth. XIII, 58.

⁷⁰ Isa. LIV, 2.

(67) Sic omnes codd. Lege συμπρέπουσαν.

(68) Er abest ab omnibus sacrarum Bibliorum
editionibus et nss. Abest etiam a cod. Mutin.

(69) Abest a meo cod. et Barb. hic e psalmo
locus, quem, cum exhibeat et vetus interpres, et
habeat codex Mutin., revocavi.

(70) Restitui ex Mutinensi ἐπιστροφή. Meus et
Barb. ἀποστρόφη.

(71) Restitui ἀμπελώνας, ut Vatic. et libri omnes.
Hanc lectionem agnoscit vetus interpres, et ipsa
explanatio postulat, ubi dicit: Ὅπερ ἐστίν, εἰς τὰς

κατὰ τόπον Ἐκκλησίας.

(72) Sic legendum. Omnes codd. habent παροι-
μιαί.

(73) Locus Isaie in sacris Bibliis est: Πλάτυνον
τὸν τόπον τῆς σκηνῆς σου, καὶ τῶν αὐλαίων σου·
πῆξον, μὴ φοβῆσθαι, μακρυνον τὰ σχοινίσματά σου, καὶ
τοὺς πασσάλους σου κατίσχυσον· ἔτι, x. t. λ. « Dilata
locum tabernaculi tui, et aulaeorum tuorum: fige:
ne parcas: protende funiculos tuos, et palos tuos
conforta, » etc.

intra se continet, et vestibus præceptorum circumtecta, se tuctur sanguine Christi. Propterea subdit : CCXVI. *Ibi dabo ubera mea tibi.*

Talibus enim (id est, nuper baptizatis) mysteriorum profunditas ex spiritualibus uberibus, id est, ex duobus Testamentis revelatur.

CCXVII. Vers. 13. *Mandragoræ dederunt odorem.*

« Mandragorarum merces factus est Issachar ⁷⁴. » — « Issachar » vero, ait Scriptura, « bonum concupivit ⁷⁵, » ut scriptum est in benedictionibus Jacob. Qui igitur bonum desiderant Ecclesiæ filii, hi dederunt odorem, hoc est suavem fidei odorem. Et alio modo : « Mandragoræ dederunt odorem. » Mandragorarum enim radices sub terra humana forma præditæ, mortuorum figuram in se habent. Mortui enim sentientes Christi adventum ad inferos, resurrectionis odorem dederunt.

CCXVIII. *Et in ostiis nostris omnia poma.*

Ostia animæ et humani tabernaculi esse arbitror aures, et ora, et oculos; per quæ ostia et quæ sunt vitæ, et quæ mortis ingrediuntur, ut cuiusque est animus qui ea excipit. « In ostiis nostris omnia poma : » in oculis nostris præcepta de pudore; in auribus divinorum mandatorum præceptiones; in ore hymnorum psalmodiarumque cantus, et Novi Testamenti meditatio. Ea vero quæ diximus, jure ostia sacra Scriptura appellat. Omnia autem membra veluti ostia nostra claudi oportet peccato; oculus, qui palpebris a concupiscentia se avertat; os, ne quid loquatur absurdum, juxta Apostolum : « Omnis sermo impurus ne procedat ex ore vestro ⁷⁶. » Propterea præcantis in modum beatus David sese gerens ait : « Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantiæ circa labia mea ⁷⁷. »

CCXIX. *Nova et vetera, fratrueis meus, servavi tibi.*

Novum puto dicere Testamentum et Vetus, ex quibus Ecclesia accepit justificationes et præcepta, eaque sponso suo servat. Et a lege quidem audit : « Non mœchaberis ⁷⁸; » a Novo Evangeliorum Testamento audit rescindendam esse concupiscentiam : et hæc faciens audit a lege : « Non pejerabis ⁷⁹; »

⁷⁴ Gen. xxx, 18. ⁷⁵ Gen. xlix, 14. ⁷⁶ Ephes. iv, 29. ⁷⁷ Psal. cxl, 3. ⁷⁸ Exod. xx, 15. ⁷⁹ Lev. xix, 12.

(74) Edit. Vatic. οἱ μανδραγόραι.

(75) Vetus Interpres feminam facit Issachar, cum vertit, facta est.

(76) Lego ὡς ἐν.

(77) Lego ἔχουσαι.

(78) Mutinen. ἔδωκαν.

(79) Vet. interpr. vertit : januas nostras omnia poma; cui versionem nullam quæ respondeat, invenio variantem lectionem.

(80) Lege θύρας.

(81) Mutin. ἀνθρωπίνους στήνους καὶ τὰ ὦτα.

Α τῶν ἐντολῶν περιεσφιγμένη, τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ φυλάττεται. Διὸ καὶ ἐπάνει·

ΣΙΓ'. Ἐκεὶ δώσω τοὺς μαστοῦ, μου σοί.

Τοῖς γὰρ τοιοῦτοις καὶ τὰ βάθη τῶν μυστηρίων ἐκ τῶν πνευματικῶν μαστῶν, τουτέστιν ἐκ τῶν δύο Διαθηκῶν, ἀποκαλύπτεται.

ΣΙΖ'. Στ. ιγ'. Αἱ μανδραγόραι (74) ἔδωκαν ὁσμὴν.

« Μανδραγορῶν μισθὸς γεγέννηται (75) ὁ Ἰσαάκ. —

« Ἰσαάκ γάρ, » φησὶν, « τὸ καλὸν ἐπεθύμησεν, » ἐν (76) ταῖς εὐλογίαις Ἰακώβ γέγραπται. Οἱ γοῦν τὸ καλὸν ἐπιθυμήσαντες τῆς Ἐκκλησίας υἱοί, οὗτοι ἐπέδωκαν ὁσμὴν, ὅπερ ἐστὶ τὴν τῆς πίστεως εὐδοκίαν. Καὶ καθ' ἕτερον τρόπον· « Αἱ μανδραγόραι ἔδωκαν ὁσμὴν. » Μανδραγορῶν γὰρ αἱ ῥίζαι ὑπὸ τὴν γῆν ἀνθρωπώμορφον ἔχουσι (77) χαρακτῆρα, τὴν τῶν νεκρῶν εἰκόνα ἐφ' ἑαυτῶν ἔχοντα. Οἱ γὰρ νεκροὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας εἰς τὸν ζῆλον αἰσθόμενοι, τὴν τῆς ἀναστάσεως δεδώκασιν (78) ὁσμὴν.

ΣΙΗ'. Καὶ (79) ἐπὶ θύραις ἡμῶν πάντα τὰ ἀκρόδρνα.

Θύραις (80) οἶμαι τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ ἀνθρωπείου (81) στήνους, τὰ ὦτα (82) καὶ τὰ στόματα καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἶναι· δι' ὧν θυρῶν τὰ τε τῆς ζωῆς εἰσέεισαν, καὶ τὰ τοῦ θανάτου, ἕκαστα κατὰ τὴν γνώμην τοῦ δεξαμένου. « Ἐπὶ δὲ θύραις ἡμῶν πάντα ἀκρόδρνα· » ἐπὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς αἱ τῆς σεμνότητος ἐντολαί· ἐπὶ τὰ ὦτα αἱ τῶν θεικῶν προσταγμάτων διαταγαί (83) ἐπὶ τὸ στόμα αἱ ὁμωφῆαι καὶ αἱ ψαλμωδίαί, καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ Παλαιᾶς ἡ μελέτη. Θύρας δὲ τὰ προειρημένα εὐλόγως ἢ ἀγία Γραφή κέκληκε. Τὰ δὲ ἕκαστα ἡμῶν, θυρῶν δίκην, τῇ ἀμαρτίᾳ ἀποκλείσθαι ὀφείλουν (84) τὰ μέλη· ὀφθαλμοὶ μὲν τοῖς βλεφάροις ἀποστρεφόμενοι ἀπὸ ἐπιθυμίας· καὶ τὸ στόμα κατὰ τὸ μὴ φθέγγεσθαι τι ἄτοπον, κατὰ τὸν λέγοντα Ἀπόστολον· « Πᾶς λόγος σαπρὸς μὴ ἐκπορεύεσθαι ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν. » Διὸ καὶ εὐτικῶς (85) φερόμενος ὁ μακάριος Δαβὶδ λέγει· « Θεοῦ, Κύριε, φυλακὴν τῷ στόματί μου, καὶ θύραν περισσῆς περὶ τὰ χεῖλιά μου.

ΣΙΘ'. Νέα πρὸς παλαιὰ, ἀδελφιδέ μου, ἐτηρησά σοι.

Τὴν Νέαν οἶμαι λέγειν Διαθήκην (86) καὶ τὴν Παλαιάν, ἐξ ἧς (87) τὰ δικαιοῦματα καὶ προσταγματα ἡ Ἐκκλησία λαβοῦσα, τῷ ἰδίῳ αὐτὰ τηρεῖν (88) νυμφίῳ· ἀπὸ μὲν τοῦ νόμου ἀκούουσα τὸ, « Οὐ μοιχεύσεις· » καὶ ἀπὸ τῆς Νέας ἐκ τῆς τῶν Εὐαγγελίων Διαθήκης ἀκούουσα, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐκκόπτειν (89)·

(82) Mutin. δεχομένου.

(83) Vetus interpr. vertit divinorum præceptorum ordines. Θεῶν προστ. διαταγαί reddi debueral, divinorum mandatorum præceptiones.

(84) Lege ὀφείλει.

(85) Sic omnes codices. Lege εὐτικῶς.

(86) Διαθήκην· restitui ex cod. Mutin.

(87) Lego ἐξ ὧν.

(88) Legendum τηρεῖ.

(89) Alludit ad locum Matth. v. 30.

καὶ ταῦτα ποιουμένη ἀπὸ τοῦ νόμου ἀκούουσα τὸ, **A** «Οὐκ ἐπιπορεύσεις·» καὶ ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων ἀκούουσα τὸ, «Μὴ ὀμῶσαι ὅλως.» Καὶ ταῦτα πεφυλαγμένη τῷ ἀδελφιδῷ αὐτῆς, ταῦτα τηρεῖ, ὅπερ ἐστὶ τῷ ἰδίῳ νυμφίῳ, ἵνα διὰ τῆς ποιήσεως τῶν ἐντολῶν (90) τὸ ἔλαιον ἐν τοῖς ἰδίῳι ἀγγείοις ἐν τῇδε ἀγοράζουσα τῷ βίῳ, τὴν λαμπάδα ἀφαιμένη τὴν τῆς πίστεως, τῷ νυμφίῳ παραφαίνει. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος περὶ τῶν τὰ νομικὰ καὶ εὐαγγελικὰ προστάγματα τοῦ Κυρίου, τὴν τε Παλαιὰν καὶ τὴν Νέαν Διαθήκην μελετώντων καὶ διηγουμένων ἐν τοῖς Εὐαγγέλοις, τάδε λέγει· Διὰ τοῦτο πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὁμοίος ἐστὶν ἀνθρώπῳ προφέροντι ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιὰ·· καινὰ μὲν, τὰ ἐν Εὐαγγελίῳ προστάγματα· παλαιὰ δὲ τὰ ἐν νόμῳ διατάγματα.

ΚΕΦ. Η'.

ΕΚ'. Στ. α'. Τίς δὴν σε, ἀδελφιδέ μου, θηλάζοντα μαστοὺς μητρός μου;

Μεγάλα καὶ θαυμαστά μυστήρια, τὰ ἐν τῇ ἁγίᾳ ταύτῃ ἀποκαίμενα Γραφῇ· οὐ γὰρ εἶπε, «Θηλάζοντα (91) μαστοὺς μου, ἀλλὰ, «μητρός μου.» Πῶς γὰρ οἷόν ἐστι, τὸ ἀδελφιδὸν αὐτῆς ἀνδρυνθέντα (92) λοιπὸν, καὶ τελειωθέντα, θηλάζειν πάλιν μαστοὺς μητρός; Τὸ γὰρ θηλάζειν (93), οὐ τῶν τελείων, ἀλλὰ τῶν βρεφῶν. Λέγει οὖν ἡ νύμφη πρὸς τὸν νυμφίον· «Τίς δὴν σε, ἀδελφιδέ μου, θηλάζοντα μαστοὺς μητρός μου;» Μήτηρ τῆς νύμφης ἡ σοφία, ἀδελφιδὸς δὲ ταύτης ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἐν ᾧ ἐφόρεσεν ἀνθρώπῳ (94), ὃν καὶ παρούσα ἡ σοφία, τούτεστιν ὁ πρὸ αἰῶνων Λόγος, ἐν αὐτῷ συνεκράσατο (95). Ὅταν οὖν εἰς τοὺς νεοφωτιστοὺς μορφωθείς (96) ὁ Χριστός, καὶ εἰς τὰ ἀρτιγενῆ βρέφη τῆς Ἐκκλησίας, δι' ἐκείνων αὐτός ὁ Χριστός θηλάζει τοὺς μαστοὺς, τούτεστι τὰς δύο Διαθήκας, ἀφ' ὧν τὸ μέλι καὶ τὸ γάλα βεῖ τοῖς ἀρτιγενήτοις παιδίοις, τοῖς δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος ἀναγεννωμένοις, καὶ τὴν ἀκακίαν ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς καὶ ἀπὸ τῆς Καινῆς θηλάζουσι· Ζαχαρίου μὲν λέγοντος· «Ἐκαστος τὴν κακίαν τοῦ πλησίον (97) μὴ λογιέσθω (98) ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν·» καὶ πάλιν· Ἠσαΐου βοῶντος· «Ἐξπάτε (99) τοὺς μισοῦσιν ὑμᾶς, ἀδελφοὶ ἡμῶν, καὶ τοῖς βδελυσσομένοις.» Καὶ πάλιν ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων θηλάζουσιν ἀπὸ τοῦ μαστοῦ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐκεῖνο τὸ τῆς ἀκακίας ῥήμα· «Ἀγαπάτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν· καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, καὶ εὐχεσθε ὑπὲρ τῶν καταδιωκόντων ὑμᾶς.» Ἀπὸ δὲ Παύλου τοῦ ἀποστόλου τὸ λεγόμενον· «Μηδὲν κακὸν ἀντι κακοῦ ἀποδιδόντες, ἀλλὰ πάντοτε τὸ ἀγαθόν.»

ΕΚΑ'. Εὐφροσύνη σε ἔξω, φιλήσω σε, καὶ γε οὐκ ἐξουδενώσουσί με (1).

Ἐξω τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐσταύρωσαν τὸν Χριστόν·

⁹⁰ Matth. v, 34. ⁹¹ Matth. xxv, 1 sqq. ⁹² Matth. xiii, 27. ⁹³ Rom. xii, 17.

(90) Sic Mutinensis: at meus ei Barb. τῆς ἐντολῆς.

(91) Barber. θηλάζειν. Mutin. θηλάζοντα.

(92) Ἀνδρυνθέντα. Ita Mutin. Ἀνδρυνθέντα Barb. et meus: male uterque. Recta lectio est ἀνδρυσθέντα, et melior fortasse ἀνδρυνθέντα.

(93) Mutin. θηλάζειν πάλιν οὐ τῶν τελ.

(94) Leg. ἀνθρώπων.

(95) Ita Mutin. Meus et Barber. συνεκράτα.

(96) Lege μορφώῃ. Paulina- phrasis, ut alibi su-

PATROL. Gr. XL.

et ab Evangeliiis: «Non jurare omnino⁹⁰.» Et hæc custodiens fratrui suo eadem servat, id est, suo sponso, ut per executionem mandatorum oleum vasis suis emens in hac vita, lampade fidei accensa sponso in conspectum veniat⁹¹. Propterea Dominus de iis qui legalia et evangelica præcepta Domini, et Vetus Novumque Testamentum meditantur et enarrant, dicit in Evangelio: «Ideo omnis scriba doctus in regno colorum similis est homini, qui profert de thesauro suo nova et vetera⁹².» Nova quidem, quæ sunt præcepta in Evangelio; vetera, quæ sunt mandata in lege.

ἀνθρώπῳ προφέροντι ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιὰ·· καινὰ μὲν, τὰ ἐν Εὐαγγελίῳ προστάγματα· παλαιὰ δὲ τὰ ἐν νόμῳ διατάγματα.

B

CAP. VIII.

CCXX. Vers. 1. Quis dabit te, fratri mei, sugentem ubera matris meæ?

Magna et mirabilia mysteria, quæ reposita sunt in hac sancta Scriptura; non enim dicit: «Sugentem ubera mea, sed matris meæ.» Quomodo vero fieri potest ut fratruis ejus qui jam in virum tandem adoleverit, et ad perfectam venerit ætatem, rursus sugat ubera matris? Sugere enim non est adultorum, sed infantium. Ait igitur sponsa ad sponsum: «Quis det te, fratrui meus, sugentem ubera matris meæ? Mater sponsæ est Sapientia; fratrui vero ejus Dominus noster Jesus Christus, in quo gestavit hominem, quem Sapientia ad nos delapsa, hoc est Verbum quod est ante sæcula, cum seipso commiscuit. Cum igitur Christus in recene illuminatis formatus sit, et in nuper natis infantibus Ecclesiæ; per illos ipse Christus sugit ubera, hoc est duo Testamenta, ex quibus mel et lac fluunt ipsis nuper genitis filiis, qui per aquam et Spiritum regenerati sunt, et innocentiam e Veteri et Novo Testamento sugunt; Zacharia dicente: «Unusquisque malitiam proximi non cogitet in cordibus vestris⁹³;» et rursus clamante Isaia: «Dicite, fratres nostri, iis qui oderunt vos et abominantur⁹⁴.» Et rursus ex Evangelio sugunt ab ubere Novi Testamenti illud innocentia verbum: «Diligite inimicos vestros, benefacite iis qui oderunt vos, et orate pro persequentibus vos⁹⁵.» Ex divo autem Paulo dictum illud: «Nulli malum pro malo reddentes, sed semper bonum⁹⁶.»

CCXXI. Inveniens te foris osculabor te; et quidam non desipient me.

Extra Hierusalem crucifixerunt Christum: oer

xiii, 52. ⁹³ Zach. viii, 17. ⁹⁴ Isa. lxi, 5. ⁹⁵ Luc.

pra observavimus.

(97) Vatic. πλησίον αὐτοῦ.

(98) Vatic. λογιέσθε· et sic legendum. Vetus interpretes legit λογιέσθω, «reputet;» sed verit̃ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, «in cordibus suis.»

(99) Perturbate assertur hic Isaia locus, sic legendus: Ἐξπάτε, ἀδελφοὶ ἡμῶν, τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς καὶ βδελυσσομένοις.

(1) Sic cod. etiam Alex. Editio Vat. habet μοι.

crucem osculata est cum Ecclesia, videns ipsum pro se clavis cruci affixum, ut illa a peccato refrigeretur. « Inveniens te foris osculabor te; et quidem non despicient me. » Inveniens enim illum extra caelos, ut dixit Apostolus, « expoliantem principatus et potestates »; « quique » formam servi accepit⁶⁷, « per inenarrabile suum osculum osculata est illum Ecclesia, non carnali osculo (absit ut id cogitemus!), sed osculo spirituali, relictis terrestribus cogitationibus, et per spirituale amicitiam cum ipso coagmentata. Illud vero, « Non despicient me, » spiritualis amicitiae irreprehensibile dicit mysterium. Qui enim per carnalem cupiditatem malitiose osculantur, a sanctis contemnantur. Illa vero suum sponsum non carnaliter, sed spiritualiter osculans, non modo non contemnitur, sed maxime laudatur. Consequenter vero huic crucis mysterio hæc dicit :

CCXXII. Vers. 2. *Assumam te, et introducam te in domum matris meae, et in ejus cubiculum quæ me concepit.*

Matrem hominis et carnis ipsius (hominis) manifestum est esse terram. « Et in ejus cubiculum quæ concepit » ipsum hominem, hoc est terræ, « iuxta illud quod dictum est : « Terra es, et in terram redibis »⁶⁸. » Hujus, inquam, cubiculum est mors. Quoniam veluti in cubiculo thesauri, ita in morte omnium justorum animæ detinentur. « Regnavit enim mors ab Adam usque ad Moysem, et in eos qui non peccaverunt »⁶⁹. » Cum autem caro ipsam excepisset quam pro Ecclesia gestavit, introduxit eum, velut in domum, in mortem pro nobis, ubi erat cubiculum terræ quæ nos concepit; ubi, ut supra dictum est, tanquam in thesauro omnium sanctorum animæ concludebantur.

⁶⁸ Coloss. II, 15. ⁶⁷ Philipp. II, 7. ⁶⁶ Gen. III, 19.

(2) Ex cod. Mutin. προσηλωμένος, eruitur vera lectio προσηλωμένος.

(3) Sic emendavi. Codd. Barb. et Mutin., ἀφιλωθῆ.

(4) Lege ἀπεχδύσμενον. Uterque codex, Barb. et Mut., tum etiam meus habent ἀπεχδύσαμεν.

(5) Barb. meus et Mutin. habent διάβρητον αὐτοῦ φιλανθρωπίαν. Scribe δι' ἄβρητον.

(6) Scribe κακοῦθως φιλοῦντες.

(7) Καὶ nec in Vatic. edit. nec usquam alibi occurrit : eam tamen agnoscit vet. interpres.

(8) Hanc vocem διδάξεις habent Barber. et meus, quam tamen nec agnoscit Vatic. edit. nec cod. Mutin. nec vet. interpres. Est autem initium versus sequentis juxta Aldinam editionem.

(9) Ταύτης habet et meus cod. et Barb. Eam non agnoscit cod. Mutinensis, et delendam censeo.

(10) Αὐτόν. Hanc vocem quæ abest a meo codice et Barber. revocavi ex Mutinensi. Sed autem quo referas? Facile tamen est intelligere, quo ea vox referenda sit, si Paulinum locum asseras integrum. Igitur post ἀμαρτήσαντας sequitur ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραδόσεως Ἀδάμ, ὅς ἐστι τύπος τοῦ μέλλοντος, « qui est typus futuri, » scilicet Christi et rerum ab eo gerendarum. Igitur vox αὐτόν ad Christum est referenda. Salutatus fortasse existimatus minus proprie dictum, « Caro assumpsit Verbum; » non quidem verba, sed sententiam reddens vertit : « Idem Jesus humana carne, eaque mortali vestitus

A διὰ τοῦ σταυροῦ ἐφιλήσεν αὐτὸν ἡ Ἐκκλησία, ὑπὲρ αὐτῆς βλέπουσα αὐτὸν τῷ σταυρῷ ἀνελωμένον (2). ἵνα ἐκείνη τῆς ἀμαρτίας ἀφιλωθῇ (3). « Εὐρουσά σε ἔξω, φιλήσω σε, » καὶ γε οὐκ ἐξουθενώσουσί με. » Εὐρουσά γὰρ αὐτὸν ἔξω τῶν οὐρανῶν, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, « ἀπέχθουσα (4) μὲν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, » καὶ « μορφήν δούλου λαβόντα, » διάβρητον (5) αὐτοῦ φιλημα ἐφιλήσεν αὐτὸν ἡ Ἐκκλησία, οὐ φιλήματι σαρκικῷ, (ἀπαγε τὸ τοιοῦτο νοεῖν!) ἀλλὰ φιλήματι πνευματικῷ, καταλείψασα τὰ γῆτινα φρονήματα, καὶ τῇ τοῦ πνεύματος φιλήσας αὐτὴν συγκρινομένη. Τὸ δὲ, « Καὶ γε οὐκ ἐξουθενώσουσί με, » τῆς πνευματικῆς φιλίας τὸ ἀκατάγνωστον λέγει μυστήριον. Οἱ γὰρ κατὰ θρεξίν σαρκικῆς ἐπιθυμίας κακοῦθως φιλοῦντός (6), ὑπὸ ἁγίων ἐξουθενούνται. B Αὐτὴ δὲ τὸν αὐτῆς, οὐ σαρκικῶς, ἀλλὰ πνευματικῶς φιλοῦσα νυμφίον, οὐ μόνον οὐκ ἐξουθενεῖται, ἀλλὰ γε καὶ εὐ μάλα ἐπαινεῖται. Ἀκολούθως δὲ τῷ τοῦ σταυροῦ μυστηρίῳ τοιαύδε λέγει :

ΣΚΒ'. Στ. β'. *Παραλήψομαι σε, καὶ (7) εἰσάξω σε εἰς οἶκον μητρός μου, καὶ εἰς τὸ ταμειῖον τῆς συλλαβοῦσης με διδάξεις (8).*

Μήτηρ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ὄντων ὡς ἡ γῆ. « Καὶ εἰς ταμειῖον τῆς συλλαβοῦσης ταύτης » (9) αὐτὸν τὸν ἀνθρώπον, τουτέστι τῆς γῆς, διὰ τὸ εἰρημένον. « Ἐγὼ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. » Ταύτης ταμειῖον ὁ θάνατος. ἐπειδὴ, καθάπερ ἐν ταμείῳ θησαυροῦ, οὕτως ἐν τῷ θανάτῳ πάντων τῶν δικαίων κατεῖχοντο αἱ ψυχαί. « Ἐβασίλευσε γὰρ ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωϋσέως, καὶ ἐπὶ τοῖς μὴ ἀμαρτήσαντας. » Παραλαβοῦσα οὖν αὐτὸν (10) ἡ παρθεῖν, ἣν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ἐφόρεσεν, εἰσήγαγεν αὐτὸν καθάπερ εἰς οἶκον, εἰς τὸν ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον, ἐνθα καὶ τὸ ταμειῖον ἦν τῆς συλλαβοῦσης ἡμᾶς γῆς, ἐνθα, καθὼς προεῖρηται, καθάπερ ἐν θησαυρῷ, πάντων τῶν ἁγίων συνεχελίσοντο αἱ ψυχαί.

⁶⁸ Rom. V, 14.

... quam semel assumpsit, » etc. Vetus interpres qui vertit : « Ergo facta caro Verbum, » habuit fortasse in suo cod. ἡ σὰρξ Λόγος ἐγένετο. Sed sive eam lectionem habuerit, sive hanc quam exhibent Græci codices quos vidi; certe oritur ex hoc loco haud contemnenda ratio existimandi, Commentarium hunc in *Canticum canticorum* non esse S. Epiphaniū, qui hæresi LXXVII, num. 29, ejusmodi locutiones diserte his verbis improbat : Τὸ δὲ, « Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » ἵνα μὴ τινες νομίσωσιν, ὅτι πρῶτος ἀνθρώπος ἦν, καὶ ἦλθε Χριστὸς εἰς ἀνθρώπον, διὰ τοῦτο Λόγον πρῶτον ἔταξε τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον. Εἰτα τὴν σάρκα ὁμολόγησεν, ὅτι τὸ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. » Οὐ γὰρ εἶπεν, « Ἡ σὰρξ Λόγος ἐγένετο, » ἵνα δείξῃ πρῶτον Λόγον ἀπ' οὐρανῶν ἐλθόντα, εἰς αὐτὸν ὑποστήσαντα τὴν σάρκα ἀπὸ τῆς μήτρας τῆς ἁγίας Παρθένου. « Illa vero, » Verbum caro factum est, » ideo ita concepta sunt, ne quis existimaret primum existisse hominem, et Christum in hominem venisse. Propterea sanctum Evangelium primo loco posuit Verbum. Deinde de carne profetiter dicens : « Verbum caro factum est. » Non enim dixit : « Caro Verbum facta est, » ut ostenderet primum descendisse Verbum de cælis, et ipsum sibi carnem formasse e sanctæ Virginis utero. » Cæterum eam locutionem, « Caro facta Verbum, » catholica fidei non repugnare, imo cum ipsa convenire, eamque Patres adhibuisse, docet Petavius *De Incarnat.* lib. IV, cap. 9, num. 4 et 5.

D

ΣΚΓ'. Ποτιῶ (11) σε ἀπὸ οἴνου τοῦ μυρεψικοῦ. A

Δι' αὐτὴν γὰρ καὶ ἀπὸ οἴνου ἐπιεν· καὶ ταῦτα διὰ τῶν ἀποστόλων προέπειν τοῦ μυρεψικοῦ· ὅπερ ἐστὶ, τοῦ συγκεκραμένου τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ὅνπερ καὶ προέπειν, ταῦτα λέγων· «Λάβετε, πίετε· τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον.» Πῶς οὖν αὕτη πιούσα διὰ τῶν ἀποστόλων, πάλιν αὐτὸν ἐπαγγέλλεται ποτίζειν; εἰ μὴ, καθὼς προσέριηται, ὅσταν μορφωθῇ εἰς τοὺς νεοφωτιστούς ὁ Χριστὸς, δι' αὐτῶν τῶν ἀναγεννωμένων ποτίζεται ἀπὸ τοῦ μυστηριώδους νάματος. Ποτίζεται· ἀπὸ τοῦ οἴνου τοῦ μυρεψικοῦ, «τούτέστιν, ἀπὸ τοῦ μυστηριώδους, οὗ ἐληφεν παρ' αὐτοῦ ἡ Ἐκκλησία.

ΕΚΔ'. Ἀπὸ νάματος ῥοῶν μου.

Ἰνα εἴπῃ, «Ἀπὸ νάματος,» τοῦ λαοῦ, ὃς λαὸς πολυάνθρωπός ἐστι, καθὼς καὶ πολύκοκκος ἡ ῥοά.

ΣΚΕ'. Στ. γ'. Εὐώνυμος αὐτοῦ ὑπὸ τὴν κεφαλὴν μου, καὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ περιλήψεται με.

Εὐώνυμον τοῦ νυμφίου οἶμαι εἶναι τὸν παρόντα αἰῶνα, δεξιὰν δὲ αὐτοῦ, τὸν μέλλοντα, κατὰ τὴν λέγουσαν Γραφὴν· «Μήκος γὰρ βίου καὶ ἔτη ζωῆς ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτῆς· ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ αὐτῆς πλοῦτος καὶ δόξα.» Ἰνα οὖν εἴπῃ, ὅτι καὶ ἐνθάδε καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἀνυστέρητα τὰ παρ' αὐτοῦ. «Ὑπὸ τὴν κεφαλὴν μου·» ἐπειδὴ κεφαλὴ αὐτῆς ὁ Χριστός. Πάντα δὲ ὅσα λαμβάνει παρὰ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἐλεημοσύνας κατακερματίζουσα, ὅθλον ὅτι τῷ Χριστῷ προσφέρει· καὶ οὕτως εὐώνυμος αὐτοῦ γίνεται ὑπὸ τὴν αὐτῆς κεφαλὴν· ὅπερ ἐστίν, καὶ τὰ ἐνθάδε αὐτῆς χρήματα ὑπὸ τὴν Χριστοῦ ἐξουσίαν. Τὸ δὲ, «Καὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ περιλήψεται με,» τὸν μέλλοντα λέγει αἰῶνα, ἐν ᾧ κεκλησκει (12) ὁ καλὸς ποιμὴν, καθάπερ ἐπικληθάνοντος αὐτῶν λέγει· «Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην βασιλείαν ἀπὸ,» κ. τ. λ.

ΣΚΖ'. Στ. δ'. Ὀρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἰερουσαλὴμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ (13) ἐν ταῖς ἰσχύεσσι ἀγροῦ· τί ἐγείρητε καὶ ἐξεγείρητε (14) τὴν ἀγάπην ἕως οὗ θελήσῃ;

Ἐνδελεχῶς ἔγκειται ἀξιούσα (15), καὶ μέθ' ὅρκου τὰς ψυχὰς τῶν ἁγίων πρέσβεῦσαι ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν· ἵνα τὴν ἀγάπην κυρώσῃ εἰς ἡμᾶς ὁ Χριστὸς, ἕως ἂν ἡμᾶς παραλάβῃ, ὡς Δαβὶδ λέγει· «Καὶ ἐν τῇ σκιά τῶν πτερύγων σου ἐλπῶ, ἕως οὗ παρέλθῃ ἡ ἀνομία.» Τότε γὰρ ἡμᾶς παρέρχεται ἡ ἀνομία, ὅταν κληθῇναι ὑπ' αὐτοῦ καταξωθῶμεν, καθὼς καὶ ὁ μακάριος Ἀπόστολος εἰρηκεν· «Ὁ γὰρ ἀποθάνων δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας.»

ΣΚΖ'. Στ. ε'. Τίς αὐτὴ ἀναδαινύουσα δειλυνανθισμένη, ἐπιστηριζομένη ἐπὶ τὸν ἀδελφεὶδὸν αὐτῆς;

⁷⁰ Matth. xxvi, 26-28. ⁷¹ Prov. iii, 16. ⁷² Ephes. v, 23. ⁷³ Matth. xiv, 34. ⁷⁴ Psal. lvi, 2.

⁷⁵ Rom. vi, 7.

(11) Aldina editio habet διδάξει με, ποτιῶ σε.

(12) Sic omnes codi. Legendum puto κλησκει.

(13) Ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ. Has voces habet cod. Alex. quas non reperias in Vatic. edit.

(14) Τί ἐγείρ. Ita codex Alex.; at Vatic. ἔαν ἐγ. καὶ ἔαν ἐξεγ. Et superius quidem cap. iii, 5, præ-

CCXXXIII. Potum dabo tibi e vino unguentario.

Per ipsam enim bibit de vino; præsertim per apostolos præbuit ex unguentario; id est, misto cum sancto Spiritu, quod et præbuit, dicens: «Accipite, bibite: hic est sanguis meus, qui pro vobis effundetur⁷⁰.» Quomodo igitur illa, cum per apostolos biberit, rursus promittit illud dare in potum? nisi, ut dictum est, cum formatus sit in nuper illuminatis Christus, per ipsos regeneratos ex mystico latice potat. «E vino unguentario» potat, id est, e mystico latice quem ab ipso accepit Ecclesia.

CCXXXIV. De latice puniceorum malorum meorum.

Quasi dicat «de latice,» id est, de populo; qui B populus e multis hominibus constat, ut e multis granis malum punicum.

CCXXXV. Vers. 3. *Læva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me.*

Lævam sponsi puto esse præsens sæculum; dexteram vero ipsius, futurum: juxta Scripturam, quæ dicit: «Longitudo enim ætatis et anni vitæ in dextera ipsius; In sinistra vero ipsius divitiæ et gloria⁷¹:» quasi dicat, et hic et in futuro sæculo inamissibilia quæ ab illo proficiuntur. «Sub capita meo;» quandoquidem caput ipsius est Christus⁷². Omnia vero quæ a Deo accipit, in eleemosynas dispertiens, manifestum quod ea offert Christo; atque ita læva ejus est sub capite suo; id est, quas in hoc sæculo divitiæ habet, sunt sub potestate Christi. Illud vero, «Et dextera illius amplexabitur me,» intelligendum de futuro sæculo, in quo vocat justos bonus Pastor velut oves, et ad dexteram constituit; et veluti eos arripiens ait: «Venite, benedicti Patris mei, accipite regnum paratum⁷³,» etc.

CCXXXVI. Vers. 4. *Adjuravi vos, filie Hierusalem, in viribus et in viribus agri: ut quid suscitaveritis et exsuscitaveritis charitatem donec velit?*

Incessanter instat rogans, etiam cum adjuratione, animas sanctorum, ut pro nobis peccatoribus intercedant, ut dilectionem erga nos Christus confirmet, donec nos accipiat, ut ait David: «Et in umbra alarum tuarum sperabo, donec transeat iniquitas⁷⁴.» Tunc enim nos pertransit iniquitas, cum digni fuerimus facti, qui ab eo vocemur; quemadmodum dixit beatus Apostolus: «Qui mortuus est, justificatus est a peccato⁷⁵.»

CCXXXVII. Vers. 5. *Quæ est ista quæ ascendit dealbata, innixa super fratrualem suum?*

fert uterque codex ἔάν. Hæc omisit in sua versione cl. interpres; quæ ita reddit Salutat, «ut exsuscitetis et evigilare faciatis charitatem, donec velit.»

(15) Sic emendavi errorem codicum, qui habent ἐξουστ.

Vident eam sancti apostoli, et omnes justī ascendentem e baptismo, sancti Spiritus odore dealbatam; et stupore perculti ex ejus pulchritudine, dicunt: « Quæ est ista, quæ ascendit dealbata, inrita super fratrualem suam? » id est, habens firmitatem super ipsum Christum sponsum. Propterea dicit ei sponsus:

CCXXVIII. *Sub malo excitari te.*

Potum in seipso duo simul habet, cibum et potum. Sub mystico pane et potu excitata ab eo est. Cum enim eam per baptismum dealbatam connubio sibi conjunxisset, consequenter oportebat etiam mysticum cibum et potum per unicam pomi speciem significari.

CCXXIX. *Ibi peperit te mater tua: ibi peperit te, quæ genuit te.*

Loquens enim de passione crucis, dolores crucis describit. « Ibi peperit te quæ genuit te, » Caro enim Jesu parturit in doloribus crucis et progenit Ecclesiam; aqua quidem quæ ejus latere manavit, regeneratam, et cum eo commistam et perfectam per Spiritum, qui est e divinitate. Ideo manifeste subdit:

CCXXX. Vers. 6. *Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum.*

Signaculum et signum crucis primum dicit super cor ipsius; deinde super brachium: ut illuminati a Christo, una cum eo crucifixi, quæ per brachium efficiunt, ea omnia innocentibus actionibus perficiant tanquam sub forma crucis, tenente ejus brachium Christo.

CCXXXI. *Quia fortis ut mors dilectio.*

Talem enim suadet erga Christum dilectionem, propter quam moriens, ut ait Scriptura: « Usque ad mortem decerta pro veritate »⁷⁶. Id sibi martyres cum persuasissent, illum qui pro nobis mortem suamque sanguinem dedit, morte et sanguinis effusione honorarunt.

CCXXXII. *Dura sicut infernus æmulatio.*

Ita enim induratum est cor Judæorum, dum Dominus esset in terra post resurrectionem suam, ut induratum infidelitate gerentes cor, suaderent militibus ut mentirentur dicentes: « Dicite: Nobis dormientibus, noctu venerunt discipuli ejus, et furati sunt eum »⁷⁷. Quoniam igitur dura æmula-

⁷⁶ Eccl. iv, 33. ⁷⁷ Matth. xxviii, 13.

(16) In codicibus Barberino et Mutinensi post λευκανθισμένη sequuntur hæc, τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εὐωδία: καὶ ἐκκληττόμενοι τὸ κάλλος αὐτῆς λέγουσι: Τίς αὕτη ἡ ἀναβαίνουσα λευκανθισμένη ἐπιστήρ., quæ per librarii inidulgentiam frustra iterata censi oportere induci. Hinc conicere licet horum codicum alterutrum ex altero, aut utrumque ex uno eodemque codice fuisse excerptos.

(17) Sic mens codex et Barb., sed Mutin. αὐτῇ.

(18) Ἀκολουθῶς ἔδει ὑποσημανθῆναι, hæc verba non sunt in cod. Mutinensi.

(19) Ita meus et Barber. et Mutinen. Lege tamen

Βλέπουσιν αὐτὴν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι καὶ πάντες δίκαιοι, ἀναβαίνουσιν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος, λευκανθισμένην τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εὐωδίᾳ· καὶ ἐκκληττόμενοι τὸ κάλλος αὐτῆς, λέγουσι: « Τίς αὕτη ἡ ἀναβαίνουσα λευκανθισμένη (16), ἐπιστηριζομένη ἐπὶ τὸν ἀδελφίδον αὐτῆς; » ὅπερ ἐστὶν, τὸ στήριγμα ἐπ' αὐτὴν ἔχουσα τὸν Χριστὸν τὸν νυμφίον· διὸ λέγει αὕτῃ ὁ νυμφίος·

ΕΚΗ'. Ὑπὸ μῆλον ἐξήγειρά σε.

Τὸ μῆλον ἐν αὐτῷ τὰ δύο ὅμοι ἔχει, βρώμα καὶ πόμα. Ὑπὸ τὸν μυστικὸν ἄρτον καὶ πόμα ἐξηγέρθη αὐτῷ (17). Ἑρμοσμένος γὰρ αὐτὴν λευκανθισμένην ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος, ἀκολουθῶς (18) ἔδει ὑποσημανθῆναι καὶ τὴν μυστηριώδην (19) τροφήν τε καὶ πόσιν δι' ἐνὸς εἶδους τοῦ μῆλου.

Β ΕΚΘ'. Ἐκεῖ ὠδίνῃσέ σε ἡ μήτηρ σου· ἐκεῖ ὠδίνῃσέ σε ἡ τεκούσά σε.

Περὶ τοῦ πάσχειν γὰρ τοῦ σταυροῦ λέγων, καὶ τὰς ὠδῖνας ὑπογράφει τοῦ σταυροῦ. « Ἐκεῖ ὠδίνῃσέ σε ἡ τεκούσά σε. » Ἡ γὰρ σὰρξ τοῦ Ἰησοῦ ὠδίνῃσεν ἐν ταῖς ὠδίαι τοῦ σταυροῦ, καὶ ἐξεγέννησε τὴν Ἐκκλησίαν· ὕδατι μὲν τῷ ἐκ πλευρᾶς αὐτοῦ ἀναγεννωμένην, Πνεύματι δὲ τῷ ἀπὸ θεότητος αὐτοῦ συγκρινομένην αὐτῷ καὶ τελειομένην. Διὸ σαφῶς ἐπιλέγει·

ΣΑ'. Στ. ζ'. Θέμε ὡς σφραγίδα ἐπὶ τὴν καρδίαν σου, ὡς σφραγίδα ἐπὶ τὸν βραχίονά σου.

Τὴν σφραγίδα καὶ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῆς πρῶτον λέγει· ἔπειτα καὶ ἐπὶ τὸν βραχίονα· ἵνα οἱ φωτισθέντες ἐν Χριστῷ συνεσταυρωμένοι, πάντα ὅσα διὰ βραχίονα ἐπιτελοῦσιν, ἀναμαρτήτως πράξουσιν ταῦτα τελῶσιν, ὡς ὑπὸ τοῦ εἶδους τοῦ σταυροῦ Χριστοῦ τοῦ βραχίονος αὐτῆς κρατούμενοι.

ΣΑΑ'. Ὅτι κραταὶ ὡς θάνατος ἀγάπη.

Τοιαύτην γὰρ προτρέπει τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν ἀγάπην, δι' ἧς θανούσα, ὡς ἡ Γραφή λέγει· « Εὖ, θανόντου ἀγωνίσαι ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. » Τοῦτο πεπεισμένοι οἱ μάρτυρες, θανόντου καὶ ἐκχύσεως αἵματος, τὸν ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ δόντα (20) ὑπὲρ ἡμῶν, ἐτίμησαν.

ΣΑΒ'. Ἐκλήρως ὡς ἄδης ὄμιλος.

Τοσοῦτον γὰρ ἐσκληρήθη (21) ἡ καρδία Ἰουδαίων, ἐν τῇ γῇ (22) ὄντος τοῦ Κυρίου μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν, ἀπεσκληρυνμένην (23) ἔχοντες τὴν καρδίαν τῇ ἀπιστίᾳ, ψεύσασθαι παραπειθούσι τοὺς στρατιώτας, λέγοντας· « Εἴπατε· Ἡμῶν κοιμισμένων, νυκτὸς ἦλθον (24) οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ἐκλεψάν αὐτόν. »

μυστηριώδη.

(20) Sic emendavi ex Mutin. cod. cum meus et Barb. habeat δόντες.

(21) Scribe ἐσκληρύνθη.

(22) Γῇ, necessarii vocem quæ abest a meo et Barb. r. vocavi ex Mutin.

(23) Ita omnes codi. Scribe ἀπεσκληρυνμένην, et ante hanc vocem videtur deesse aliquid. Legendum arbitror, ὥστε ἀπεσκληρυνμ. ἔχοντες τ. καρδ. τῇ ἀπιστί. ἀναψεύσασθαι παραπειθεῖν.

(24) Sic restitui hunc locum ex Mutin. Meus et Barber. non habent ἦλθον, nec καὶ ante ἐκλεψάν.

Ἐπειδὴ τοίνυν σκληρῶ ζήλῳ ἕως τοσούτου ἐσκλη-
ρύνθησαν τῷ ψεύδει, ὥστε καὶ τὴν ἀνάστασιν Χριστοῦ
πώλησαι, τῇ σηπεδόνι (25) τοῦ ζήλου κατατηχόμενοι,
διὰ τοῦτο ταῦτα προεπιστάμενος ἔλεγεν διὰ Μωϋ-
σέως· « Ἀνθ' ὧν κακῶς ἐζήλωσαν, καὶ γὰρ παραζη-
λώσω αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔθνει, ἐπ' ἔθνει ἀσύνετῳ παρορ-
γῶ αὐτούς. » — « Ἦμεν δὲ ἀσύνετοι, » ὡς καὶ Ἀπό-
στολος εἶρηκε, « δουλεύοντες ἡδοναῖς ποικίλαις. »
Ἀλλὰ νῦν χάριτι Θεοῦ κληθέντων ἡμῶν εἰς ἀγιασμόν,
παραζηλοῦσιν ἐκεῖνοι βλέποντες ἑαυτοὺς ἀπερρίμ-
μένους, ἡμῶν δὲ ἐν Χριστῷ σωζομένων.

ΣΛΓ'. *Περὶ πτερὰ αὐτῆς, περὶ πτερὰ πυρὸς, φλό-
γες* (26) *ἀνθρακες πυρὸς αὐτῆς.*

Τὰ περὶ πτερὰ τῆς Ἐκκλησίας, τὸ πλῆθος τῶν πι-
στῶν ἐκ πολλῶν παραγενόμενον φυλῶν τε καὶ ἐπαρ-
χῶν (27), καθάπερ πτεροῖς ἱπτάμενον. Ἰπτάμενα B
γὰρ τὰ πλῆθη τότε ἦσαν ἐν Ἱερουσαλὴμ, ὅτε τὸ ἅγιον
Πνεῦμα ὥφθη αὐτοῖς διαμεριζόμενον καθάπερ γλῶσ-
σαι ὡσεὶ πυρὸς. Φλόγες οὖν καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ
τότε ὥφθην (28) τοῖς ἁγίοις πῦρ. Καὶ προεφύτευσαν,
καὶ ἐλάλουν ἐτέραις γλώσσαις. Καὶ πάλιν ἐν τῇ Πα-
λαιᾷ Διαθήκῃ, ὀπηνίκα ἐν πυρὶ φλογὸς ὥφθη ὁ Θεὸς
τῷ Μωϋσῇ. Τὰ περὶ πτερὰ οὖν αὐτῆς, ἡ Νέα καὶ
Παλαιὰ Διαθήκη. Πυρὸς φλόγες, ἐν αὐταῖς ταῖς
τῆς πίστεως ἀρχαῖς ἡ τοῦ Μωϋσέως ὀπτασία ἐν πυρὶ
τοῦ βάρου, καὶ οἱ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων τοῦ ἁγίου
Πνεύματος πυρὶ προεμφορεῖς λογισμοί (29).

ΣΛΔ'. Στ. ζ'. Ὑδὼρ πολὺ οὐ δύνησεται σβέσαι τὴν
ἀγάπην, καὶ ποταμοὶ οὐ συγκλύσουσιν αὐτήν.

Οἱ τὴν κατὰ Θεὸν κεκτημένοι ἀγάπην, καὶ κατα-
βῶσιν (30) ἐπ' αὐτοὺς οἱ πειρασμοὶ ὡπερ βροχαὶ
καὶ ποταμοί, ἀλλ' οὐ σβέννυνται αὐτῶν ἡ ἀγάπη.
Εἰπὼν γὰρ, « Τὰ περὶ πτερὰ αὐτῆς, πυρὸς φλόγες, »
περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἔδειξεν, ὅτι τοῦτο τὸ πῦρ
ἰδαὶ οὐ σβέννυνται ὅπερ ἐστίν, ἡ πρὸς τὸν Χριστὸν
ἀγάπη πειρασμοῖς οὐ λύεται. « Πᾶς γὰρ ὁ ἀκούων
μου τοὺς λόγους τούτους, » φησὶ, « καὶ ποιῶν αὐ-
τοὺς, ὁμοιωθήσεται ἀνδρὶ φρονίμῳ, ὅστις ἐκκοδόμησε
τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ κατέβη ἡ
βροχὴ, καὶ ἦλθον οἱ ποταμοί, καὶ ἐπνευσαν οἱ ἀνε-
μοί, καὶ προσέκρουσαν (31) τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ οὐκ
ἐπεσε· τεθεμελιώτω γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν. »

ΣΛΕ'. Ἐὰν δώσει (32) ἀνὴρ πάντα τὸν βίον
αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐξουδενώσει ἐξουδενώσουσιν
αὐτόν.

Αὕτη ἡ προφητεία περὶ τῶν ἀποτασσομένων τῷ
κόσμῳ, καὶ πάντα τὸν βίον αὐτῶν ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ
ἀγάπῃ καταναλίσκοντων (33), καὶ ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος

τῆς ἀγάπης usque adeo indurati sunt mendacio, ut etiam
Christi resurrectionem vendere voluerint, æmula-
tionis tæbe labefacti, propterea hæc cum præscis-
set, dixit per Moysen : Pro eo quod male æmula-
verunt, et ego provocabo eos ad zelum in non gente;
in gente stolta irritabo⁷⁵. — « Eramus vero insipien-
tes, » ut ait Apostolus⁷⁶, « servientes voluptatibus
variis. » At nunc vocati cum simus gratia Dei in
sanctificationem, illi æmulantur, seipsos videntes
abjectos, dum nos interea salvi sumus in Christo.

CCXXXIII. *Alæ ejus alæ ignis, flammæ carbonēs
ignis ejus.*

Alæ Ecclesiæ sunt multitudo fidelium, qui vene-
rant ex multis tribubus et provinciis; quæ multi-
tudo tanquam alis volat. Volabant enim turbæ tum
temporis in Hierusalem, cum Spiritus sanctus ap-
paruit illis dispersitis veluti linguae tanquam ignis⁷⁷.
Flammæ igitur etiam in Novo Testamento tam
sanctis apparuerunt. Et prophetaverunt, et loque-
bantur aliis linguis⁷⁸. Et rursus in Veteri Testa-
mento, cum in igne flammæ apparuit Deus Moysi⁷⁹,
Alæ igitur ipsius sunt Novum et Vetus Testamen-
tum. Flammæ ignis, in ipsius fidei primordiis visus
Moysi in igne rubi, et super apostolos sancti Spi-
ritus particule igni similes.

CCXXXIV. Vers. 7. *Aqua multa non poterit
extinguere charitatem, nec flumina inundabant eam.*

Qui Dei dilectionem habent, etiam si in eos vio-
lenter irruant tentationes tanquam imbres et flumina;
tamen eorum charitas non exstinguitur. Cum enim
dixerit, « Alæ ejus flammæ ignis, » de sancto
Spiritu; ostendit hunc ignem aqua non exstingui,
id est, dilectio erga Christum tentationibus non
dissolvitur. « Quicumque enim, » inquit, « audit
verba mea hæc et ea facit, assimilabitur viro pru-
denti qui ædificavit domum suam super petram: et
descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt
venti, et exousserunt eam; et non cecidit: fun-
data enim erat super petram⁸¹. »

CCXXXV. *Si dederit homo omnem victum suum
in dilectione, contemptu contemnent eum.*

Hæc prophetia est de iis qui renuntiaverunt
mundo, et omnem substantiam suam in Christi di-
lectionem insumpserunt, et pro ejus nomine con-

⁷⁵ Deut. xxxii, 21. ⁷⁶ Tit. iii, 5. ⁷⁷ Act. ii, 3.

(25) Mutinensis habet τῇ τηχεδόνῃ, ubi legendum
τηχεδόνι.

(26) Absunt a cod. Mutin. ἀνθρακες πυρὸς αὐτῆς.
Vatic. editio habet φλόγες αὐτῆς, sine ἀνθρακες πυ-
ρὸς. Quid habuerit in suo cod. vetus interpres, ne-
scio, qui verit : « circumspecta ejus, circumspecta
ignis flammæ ejus. » Nullam inter variantes ejus-
modi lectionem reperi.

(27) Legendum ἐπαρχίῳν.

(28) Sic omnes codd. Sed scribendum ὥφθην.

(29) Ita meus et Barber. At Mutinensis habet πρὸς

⁸¹ ibid. 4. ⁸² Exod. iii, 2. ⁸³ Matth. vii, 24, 25.

ἐμφορεῖς μερισμοῦ· prava utraque lectio. Lege
προεμφορεῖς μερισμοί.

(30) Ita mendose omnes codd. Scribe καταβῶσιν-
τιν.

(31) Barber. προσέκρουσε. Meus προέκρουσε. E-
mendaveram προσέκρουσαν. Mutin. habet προέκρου-
σαν. Sacer textus habet προσέπεσον.

(32) Vatic. edit. ἐὰν δῶ.

(33) Vocem hanc in Barber. deletam restitui ex
Mutin. codice. In meo relictum est spatium, ea voce
implendum.

templi sunt, ut ait sanctus Apostolus : « Tanquam A αὐτοῦ ἐξουδενούμενων, ὡς φησιν ὁ ἅγιος Ἀπόστολος : « Ὡς περ (34) εἰ καθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθη-
purgamenta mundi facti sumus »; nec solum de
ipsis, sed etiam de Domino nostro Jesu Christo,
qui vitam suam omnem dedit pro charitate erga
nos, « Exspolians principatus et potestates »³³, » et
« propter nos egenus factus »³⁴, » et « formam servi
accipiens »³⁵, » et despectus a pontificibus et scribis
populi, et ab Herode contemptus : « Herodes
enim illum contempsit, et ad Pilatum remisit »³⁶. »

CCXXXVI. Vers. 8. Soror nostra parva, et
ubera non habet.

Quando anima in Christum crediderit, et divi-
norum mandatorum accuratam non percep-rit
scientiam, et duorum Testamentorum cognitionem B
non habeat, de hac dici potest : « Soror nostra par-
va : » hoc est, nondum crevit fide, id est, duorum
Testamentorum notitiam non accepit : tamen non
propterea repudiatur, sed se perfici obsecrat. Si
enim solummodo timorem Dei et fidem habeat ani-
ma, cognitione tamen sit inferior, non propterea
reprobatur. « Melior enim est, » ait Scriptura, « qui
minuitur scientia cum timore, quam qui abundat
astutia et legem transgreditur »³⁷. — « Non enim audi-
tores legis justī apud Deum, sed factores legis ju-
stificabuntur »³⁸. » Dilectionem habeat anima, et
soror vocatur Unigeniti, licet scientiæ non admo-
dum sit perita : « Scientia enim inflat, charitas vero
edificat »³⁹. »

CCXXXVII. Quid faciemus sorori nostræ in die
qua sermo fiet in ea ?

Hæ sunt, opinor, sanctorum magistrorum voces,
et prophetarum et apostolorum ad eos qui prædica-
tionem non acceperunt, ut ait Isaias : « Domine,
quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui
revelatum est »⁴⁰ ? Similiter et Jeremias : « Ad
quem loquar, et contestabor, et exaudiet ? Ecce in-
circumcisæ aures eorum, et non poterunt audire »⁴¹.
Propterea « Quid faciemus sorori ? » Fratres enim
sunt infideles secundum carnis cognitionem.

CCXXXVIII. Vers. 9. Si murus est, ædificemus
super eam laminas argenteas.

Ad hunc modum, ut arbitror : Si credit, et non
est infidelis, non dura collo, non contumax ad au-
diendam sanctorum disciplinam, sed credens nobis

³³ I Cor. iv, 13. ³⁴ Coloss. ii, 15. ³⁵ II Cor. viii, 9. ³⁶ Philipp. ii, 7. ³⁷ Luc. xiii, 41. ³⁸ Eccli.
xix, 21. ³⁹ Rom. ii, 13. ⁴⁰ I Cor. viii, 1. ⁴¹ Isa. l, 1. ⁴² Jerem. vi, 40.

(31) In impressis Novi Testamenti legitur ὡς πε-
ραικαθάρματα.

(35) Ὁμοίως οὐ περὶ habet Mutin. Restituenda
omnino est particula negativa οὐ, sic postulante sen-
tentia.

(36) Mutin. habet ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ὁμοιωθῆναι. Τε-
λειωθῆναι censeo legi oportere, si credendum veteri
interpreti, qui vertit : « sed etiam ipsam proficere
deprecatur, ut possit esse perfecta. » Salutatus
etiam tale quiddam in suo codice videtur ha-
buisse.

(37) In edit. Vatic. hic locus sic legitur : Κρετ-
των ἡττώμενος ἐν συνέσει ἔμφοδος, ἢ περισσεύων ἐν

ὀπίσταν ἢ ψυχῇ εἰς Χριστὸν πιστεύσει, τῶν δὲ
θεῶν ἐντολῶν τὴν ἀκριθεὶς σύνεσιν μὴ καταλαμβάνει,
καὶ τῶν δύο Διαθηκῶν τὴν γνῶσιν μὴ ἔχει, περὶ
ταύτης δύναται λέγεσθαι : « Ἀδελφὴ ἡμῶν μικρά : »
τούτέστι, μήπω αὐξηθεῖσα τῇ πίστει ὅπερ ἐστὶ, τῶν
δύο Διαθηκῶν τὴν γνῶσιν οὐκ εἰληφεν· ὅμως παρὸ
(35) τοῦτο ἀποδοῦναι· ἀλλὰ καὶ αὕτη ὁμοιωθῆ-
ναι (36) εὐχεται. Μόνον γὰρ φόβον Θεοῦ καὶ πίστιν
ἐὰν ἔχῃ ψυχῇ, γνῶσει δὲ ἐλαττοῦται, οὐ παρὰ τοῦτο
ἀποδοκιμάζεται· « Κρείττων » (37) δὲ, φησὶν, « ἐλατ-
τούμενος συνέσει ἔμφοδος, ἢ περισσεύων πανουργία
καὶ παραβαίνων νόμιμον. » — « Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ
τοῦ νόμου, δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ· ἀλλ' οἱ ποιηταὶ νό-
μου δικαιωθήσονται. » Ἀγάπην ἐχέτω ψυχῇ, καὶ
ἀδελφὴ καλεῖται τοῦ Μονογενοῦς, καὶ (38) μὴ γνῶσιν
πολύπειρον ἔχει· « Ἡ γὰρ γνῶσις φυσιοῦ, ἢ δὲ ἀγάπῃ
οἰκοδομεῖ. »

ΣΑΖ'. Τί ποιήσωμεν τῇ ἀδελφῇ ἡμῶν ἐν ἡμέ-
ρᾳ, ἣ ἐὰν λαληθῇ ἐν αὐτῇ (39) ;

Αὗται, οἶμαι, ἀγίων διδασκάλων εἰσὶν αἱ (40) φω-
ναὶ, προφητῶν τε καὶ ἀποστόλων πρὸς τοὺς μὴ τὸ
κῆρυγμα δεχομένους, ὡς φησιν Ἡσαίας· « Κύριε,
τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν ; καὶ ὁ βραχίον Κυρίου
τίνι ἀπεκαλύφθη ; » Ὁμοίως καὶ Ἰερემίας· « Πρὸς
τίνα λαλήσω καὶ μαρτυρῶμαι ; Ἰδοὺ ἀπερίτμητα (41)
τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ οὐ δύνησονται ἀκοῦειν. » Διὰ
τοῦτο, « Τί ποιήσωμεν τῇ ἀδελφῇ ; » Ἀδελφοὶ γὰρ οἱ
ἄπιστοι κατὰ τὴν τῆς σαρκὸς συγγενεῖαν εἰσιν. (42).

ΣΑΗ'. Στ. θ. Εἰ τεῖχος ἐστίν, οἰκοδομήσωμεν ἐπ'
αὐτὴν ἐπάλξεις ἀργυρᾶς.

Τοῦτον, οἶμαι, τὸν τρόπον λέγει· Εἰ πιστὴ ἐστὶ,
D φησὶ, καὶ μὴ ἄπιστος· μὴ σκληρὰ εἰ τῷ τραχήλῳ,
μὴ ἀνέκκος τῇ τῶν ἀγίων ἀγωγῇ· ἀλλ' ἡ πιστεύσα-

φρονήσει καὶ παραβαίνων νόμον.

(38) Lego χάν.

(39) Barber., mens ei Mutin. ἐν αὐτῷ. Sed Vatic.
et libri omnes habent ἐν αὐτῇ, quam lectionem
agnoscit etiam vetus interpretes.

(40) Εἰσὶν αἱ. Duas voculas restitui ex Muti-
nen.

(41) In Bibliis impressis sacer textus, καὶ δια-
μαρτυρῶμαι καὶ εἰσακούσεται ; Ἰδοὺ ἀπερίτμ.

(42) Κατὰ τὴν τῆς σαρκ. συγγένειαν, hæc ex
Mutinensi, quibus implevi lacunam mei codicis et
Barber.

σα ἡμῖν, καὶ σωθεῖσα (43) · καθάπερ εἰς τεῖχος ἐποι-
κοδομοῦμεν (44) ἐπ' αὐτὴν ἐπάλξεις ἀργυρᾶς · ὅπερ
ἐστίν, οἶμαι, τοὺς ἐλέγχους τοὺς διορθωτικούς, τοὺς
χρυσοὺς δίκην πυρουμένους· «Τὰ λόγια» γὰρ «Κυρίου,
λόγια ἀγά· ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκίμιον τῇ γῇ,
καὶ καθαρισμένον ἐπταπλασίως.»

ΣΛΘ'. Εἰ (45) θύρα ἐστὶ, διαγράφωμεν ἐπ' αὐ-
τὴν σανίδα κεδρίνην.

Ἐπειδὴ γάρ, ὡς περ ἡ θύρα στρέφεται ἐπὶ τοῦ
στρόφιγγος, οὕτως ὁ ὀκνηρὸς ἐπὶ τὴν κλίνην· διὰ
τοῦτο φησιν, οἶμαι· Εἰ ὀκνηρίαν πρὸς τὴν πίστιν τὰ
ταύτης κατορθώματα ἔχουσι, διαγράφωμεν ἐπ' αὐ-
τὴν, ὅπερ ἐστίν, ἐπὶ τὴν τοιαύτην τῶν βραδυπέσιων
σανίδα κεδρίνα, ἵνα εἴπῃ, τὴν τῶν πάλαι δικαίων καὶ
πατριαρχῶν ἀσκητὸν καὶ ἡδραιωμένην γνῶσιν, καὶ
τὴν ἐκείνων ἐπὶ ταύτῃ ἐπιβάλλωμεν εὐχὴν, ἵνα τῇ
ἐκείνων πρεσβεῖα τὸ ἔλλειπον αὐτῇ ὑστέρημα (46)
ἀναπληρωθεῖ τῆς πίστεως. Ὅτι δὲ κεδρὸν οἱ δίκαιοι
ἀπεικάζονται, φησί· «Δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει, ὡς
ἡ κεδρὸς ἢ ἐν τῷ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται.» Ξανὸς δὲ
ἀπὸ κεδροῦ τοῦ παντός ἐστι μέρος, ὥς περ καὶ ἡ τῶν
δικαίων πρεσβεῖα μέρος ἐστὶ τῆς δικαιοσύνης. Εἰτα
ἀκούσασα ἡ καλὴ καὶ εὐπιστος αὕτη νύμφη τὴν
περὶ τούτων διαβολὴν, ἀναφωνεῖ ἐγκαλουμένη τῷ
ἐαυτῆς νυμφίῳ, καὶ λέγει·

ΣΜ'. Στ. ς'. Ἐγὼ τεῖχος, καὶ οἱ μαστοὶ μου ὡς
πύργοι.

Ἐγὼ, φησίν, ἑδραῖωμα τῆς πίστεως, καὶ οἱ μαστοὶ
πύργοι. Ὅπερ ἐστίν, αἱ δύο Διαθήκαι ταῖς τῆς δι-
καιοσύνης πράξεσιν εἰς ὕψος πεπυρωμέναι.

ΣΜΑ'. Ἐγὼ ἤμην ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ (47) ὡς
ἐδρίσκουσα εἰρήνην.

Καὶ γὰρ εὗρεν εἰρήνην, τὸ χάρισμα παρ' αὐτοῦ
λαβοῦσα τοῦ εἰπόντος· «Εἰρήνην τὴν (48) ἐμὴν δι-
δωμι, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφήμι ὑμῖν.» ὡς καὶ Σο-
φία λέγει περὶ τοῦ Πνεύματος· «Ἐγὼ γάρ (49) ἤμην
ἢ προσέχαιρε· καθ' ἡμέραν εὐφραίνομην δὲ ἐν προσ-
ώπῳ αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ· ὅτε ἔποιε τὸν κόσμον,
ἤμην παρ' αὐτῷ ἀρμόζουσα.»

ΣΜΒ'. Στ. ια'. Ἀμπελὼν ἐγενήθη τῷ Σαλωμὼν
ἐν Βεελλαμὼν (50).

Ἀμπελῶνα γεγενῆσθαι λέγει τὴν Ἐκκλησίαν τῷ
Χριστῷ τῷ Πνεύματι Κυρίῳ Σαλωμὼν (51), τῷ εἰρη-
νεύσαντι τὰ τε ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ γῆς.

ΣΜΓ'. Ἔδωκε τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ τοῖς τηροῦ-
σιν.

Τοῖς τηροῦσι λέγει τὰς αὐτοῦ ἐντολάς, ὡς καὶ ἐν
τῷ Εὐαγγελίῳ ἔλεγε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· «Ἀρθῇ-
σεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία, καὶ δοθήσεται ἔθνει
ποιούντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς·» ὅπερ ἐστὶ, τὸν ἀμ-

et illuminata sit; tanquam super murum aedificabimus
super eam propugnacula argentea; id est, ut arbi-
tror, reprehensiones quæ corrigendi vim habeant,
et veluti aurum igne sint examinata: «Eloquia»
enim «Domini, eloquia casta: argentum igne exa-
minatum, probatum in terra, et purgatum septu-
plum».

CCXXXIX. Si janua est, sculparamus super eam ta-
bulam cedrinam.

Quoniam enim sicut porta super cardinem volvi-
tur, sic piger super lectum, propterea, opinor, di-
cit: Si pigritiam ad fidem habeant ejus opera, scul-
pemus super eam, id est, super ejusmodi pigritiam
eorum qui tardæ sunt fidei, tabellas cedrinæ, hoc
est, veterum justorum et patriarcharum incor-
ruptam et stabilem scientiam, et eorum orationem
super eam imponemus, ut illorum intercessione,
quod ei deest et defectus fidei impleatur. Quod vero
justi cedro assimilentur, ait Scriptura: «Justus ut
palma florebit; sicut cedrus quæ in Libano est,
multiplicabitur».

CCXL. Vers. 10. Ego murus, et ubera mea ut
turres.

Ego, inquit, stabilitas fidei: et ubera, turres: id
est, duo Testamenta ad opera justitiæ in altitudi-
nem ædificata quasi turres.

CCXLI. Ego eram in oculis ejus, quasi inveniens
pacem.

Etenim invenit pacem, cum acceperit gratiam ab
eo qui dixit: «Pacem meam do vobis, pacem meam
relinquo vobis».

CCXLII. Vers. 11. Vineam factam est Salomoni in
Beellamon.

Vineam factam esse ait Ecclesiam Christo, spiri-
tuali Salomoni, qui pacificavit quæ sunt in cælo et
in terra.

CCXLIII. Dedit vineam suam custodientibus.

Custodientibus scilicet mandata ejus dicit, ut
etiam in Evangelio dixit Judæis: «Auferetur a vo-
bis regnum, et dabitur genti facienti fructus ejus».

id est, vineam locabit aliis iis videlicet qui ser-

“Psal. xi, 7. “Psal. xci, 13. “Joan. xiv, 17. “Prov. viii, 30. “Coloss. i, 20. “Mauh. xxi, 43.

(43) Lego φωτισθεῖσα.

(44) Lego ἐποικοδομοῦμεν.

(45) Vatic. edit. καὶ εἰ, quam lectionem habuit
vetus interpres.

(46) Lego καὶ ὑστέρημα.

(47) Sic cod. Alex. Vaticana edit. αὐτῶν.

(48) Sacer textus habet, Εἰρήνην ἀφήμι ὑμῖν,

εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν.

(49) Sacer textus habet: Καὶ ὡς ἰσχυρὰ ἔποιε,
τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Ἦμην παρ' αὐτῷ ἀρμόζουσα.
Ἐγὼ ἤμην, ἢ προσέχαιρεν. Καθ' ἡμέραν δὲ εὐφραι-
νόμην ἐν προσώπῳ αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ.

(50) Vatic. edit. Βεελαμὼν.

(51) Lego τῷ πνευματικῷ Σαλωμὼν.

vant et custodiant mandatorum praecepta, de quibus A dictum est : « Dedit vineam custodientibus. »

CCXLIV. Vir afferet in fructu ejus mille argenteos.

Omnis enim magister sapiens et auditor intelligens in Ecclesia : feret in fructu ejus mille argenteos : id est, implementum per millenarium numerum est omnium mandatorum Domini, eloquiorum ejus effectio. « Eloquia » enim « Domini casta, argentum igne examinatum, probatum in terra », ut supra dictum est.

CCXLV. Vers. 12. Vineam meam mihi in conspectu meo. Mille Salomon et ducenti custodientibus fructum ejus.

Dominicam arbitror vocem esse : « Vineam meam in conspectu meo, » propter ejus dilectionem et amorem erga homines : « Oculi » enim « Domini super timentes eum, » et aures ejus ad precem eorum *. » Illud vero : « Mille Salomonis et ducenti custodientibus, » arbitror dicere judicium omne et rerum omnium perficiendarum potestatem datam esse Unigenito, juxta id quod scriptum est : « Pater neminem judicat, sed judicium omne dedit Filio ». — « Et ducenti custodientibus fructum ejus, » hoc est, duorum Testamentorum : duo enim centenarii sunt duo Testamenta; duo autem centenarii sunt ducenti, qui scilicet ex duobus Testamentis centies auctum fructum progerminantes, ita demum alios judicant juxta Apostolum : « Si in vobis judicabitur mundus, nescitis quod et angelos judicabimus, nedum saecularia ? »

CCXLVI. Vers. 13. Sedens in hortis.

Sedentem in hortis puto dicere eum qui episcopalem cathedram obtinuit, et multos hortos, id est, Ecclesias ei concreditas.

CCXLVII. Sodales ostendentes.

Mujus cooperatores presbyteri, et qui simul ministerium acceperunt diaconi, « In conscientia pura mysterium Christi custodientes ». » Nam disciplina per hos omnes Ecclesiae tradita, quemadmodum hortus, irrigatur salutaribus praeceptis. Propterea etiam dicit :

CCXLVIII. Vocem tuam auditam fac mihi.

Per hos enim Christus audire facit Ecclesiae vocem suam.

CCXLIX. Fuge, patruelis meus, et assimilare caprea aut hinnulo cervorum ad montes vallium.

* Psal. xi, 7. * Psal. xxxiii, 18. * Joan. v, 22.

(52) Sic Compl. Editio Vaticana habet ἀργυρίων, quam lectionem habuit etiam vetus interpres.

(53) Inter ἐμοῦ et ὀφθαλμοί lacuna interjacet in meo cod. et Barb. Cod. Mutin. habet ἐνώπιον ἐμοῦ τῇ ἀγάπῃ καὶ τῇ φιλαγίᾳ. Suspicio legendum φιλανθρωπία.

(54) Τῷ γίῳ. Sic emendavi ex cod. Mutin. Male meus et Barber. τῷ Σαλομών.

(55) Ita Muñin. Lege τὸν ἑκατονταχοῦν. In Barber.

πελώνα ἐκδύσεται ἄλλοις, δηλαδὴ τοῖς τηροῦσι καὶ φυλάττουσι τὰ τῶν ἐντολῶν προστάγματα, περὶ ὧν εἴρηται : « Ἐδύκε τὸν ἀμπελώνα τοῖς τηροῦσιν. »

ΣΜΔ'. Ἀγὴρ οἶσει ἐν καρπῷ αὐτοῦ χιλιούς ἀργυρίους (52).

Πᾶς γάρ τις σοφὸς διδασκαλός, καὶ συνετὸς ἀκροατὴς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ : οἶσει ἐν καρπῷ αὐτοῦ χιλιούς ἀργυρίους, ὅπερ ἐστίν, ἡ διὰ τῆς χιλιάδος πλήρωσις πάντων τῶν ἐντολῶν Κυρίου καὶ τῶν λογίων αὐτοῦ ποίησις. « Τὰ λόγια » γὰρ « Κυρίου ἀγνά, ἀργύριον πετυρωμένον, δοκίμιον ἐν τῇ γῇ, » ὡς προεῖρηται.

ΣΜΕ'. Στ. ιβ'. Ἀμπελὼν μου ἐμὸς ἐνώπιόν μου. Οἱ χίλιοι Σαλομών, καὶ οἱ διακόσιοι τοῖς τηροῦσι τὸν καρπὸν αὐτοῦ.

Κυριακὴν οἶμαι τὴν φωνὴν εἶναι : « Ἀμπελὼν ἐμὸς ἐνώπιόν ἐμοῦ, » τῇ ἀγάπῃ καὶ τῇ φιλανθρωπία (53) : « Ὀφθαλμοί » γὰρ « Κυρίου ἐπὶ τοὺς φοβούμενους αὐτὸν, καὶ ὅτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν. » Τὸ δὲ, « Οἱ χίλιοι τοῦ Σαλομών, καὶ οἱ διακόσιοι τοῖς τηροῦσιν, » οἶμαι τὴν κρίσιν πᾶσαν λέγειν, καὶ τὴν τῶν ποιημάτων τελείωσιν τῷ Μονογενεῖ δεδοθαι, κατὰ τὸ γεγραμμένον : « Ὁ Πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ (54). — « Καὶ οἱ διακόσιοι τοῖς τηροῦσι τὸν καρπὸν αὐτοῦ, » τούτ' ἐστὶ τῶν δύο Διαθηκῶν. Δύο γὰρ ἑκατοντάδες, αἱ δύο Διαθῆκαι, αἱ δὲ δύο ἑκατοντάδες εἰσι διακόσιοι, ἦγουν τῶν δύο Διαθηκῶν τῶν ἑκατονταχοῦς (55) ἐκδρασθέντες καρπὸν, οὕτω καὶ ἄλλους κρίνουσι, κατὰ τὸν Ἀπόστολον : « Εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος, οὐκ οἴδατε, ὅτι καὶ ἀγγέλους κρίνομεν, μή τιγε βωτικὰ ; »

ΣΜΖ'. Στ. ιγ'. Ὁ καθήμενος ἐν κήποις.

Καθήμενον ἐν κήποις οἶμαι λέγειν τὴν ἐπισκόπου καθέδραν εἰληφότα : καὶ πολλοὺς κήπους, τούτεστι τὰς Ἐκκλησίας, πεπιστευμένους.

ΣΜΤ'. Ἐταῖροι προσέχοντες.

Οἱ τούτου συνεργοὶ πρεσβύτεροι, καὶ οἱ τῆς λειτουργίας συνακτιλαμβανόμενοι διάκονοι, « Ἐν καρτῇ συνεῖδησι τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ φυλάττοντες. » Διὰ γὰρ πάντων ἡ διδασκαλία τῇ Ἐκκλησίᾳ παραδεδομένη, καθάπερ κήπος, ἀρδεύεται σωτηρίους διδάγμασι. Διὸ καὶ λέγει :

ΣΜΗ'. Τὴν φωνὴν (56) σου ἀκούουσόν μου.

Διὰ γὰρ τούτων ἀκούει τὴν φωνὴν αὐτοῦ τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ Χριστός.

ΣΜΘ'. Φύγε, ἀδελφεῖδέ μου, καὶ ὁμοιώθητι τῇ δορκάδι, ἡ τῷ νεβρῷ τῶν ἐλάφων ἐπὶ ὄρη κοιλωμάτων (57).

* I Cor. vi, 2, 3. * I Tim. iii, 9.

articulus vetustate deletus est : in meo qui videtur exscriptus ex Barber. librariorum reliquit exiguum spatium. In utroque ἑκατονταχοῦ.

(56) Edit. Vatic. τῇ φωνῇ, in qua editione versus hic et superior sic interpungitur, ἑταῖροι προσέχοντες τῇ φωνῇ σου, ἀκούουσόν με.

(57) Sic cod. Alexandr. Verum Philo in explanatione hujus versiculi recognoscit etiam lectionem ἀρωμάτων, quam habet Vaticana editio.

Τούτον (58) τὸν τελευταῖον λόγον οἶμαι πρὸς πάν-
τας πιστοὺς ὑπὸ τοῦ Κυρίου λαλέχθαι καὶ ὑπὸ ταύτης
ἀγίας Ἐκκλησίας. Τὸ γοῦν, « Φύγε, ἀδελφεῖ μου,
καὶ ὁμοιώθητι τῇ δορκάδι, ἣ τῷ νεβρῷ τῶν ἐλάφων
ἐπὶ ὄρη κοιλωμάτων, » τοῦτο οἶμαι λέγειν, ἵνα πᾶς
τις ἀκούων φεύγει μὲν τὴν ἁμαρτίαν, κατὰ τὸ γε-
γραμμένον· « Ὡς ἀπὸ προσώπου ὄψεως φεύγε ἁμαρ-
τίαν· » ὁμοιοῦσθαι δὲ κελεύει τῇ δορκάδι, ἵνα ὀξυδε-
ρκὲς τὸ τοῦ νοὸς ὄμμα κεκτημένος πρὸς τὸ μὴ ὑπὸ
θηρευόντων παγιδευθῆναι δύνασθαι. Δορκὰς γὰρ ὀξυ-
δερκὲς καὶ ὀξεῖ τῷ δρόμῳ τὸ ζῶν ἐστίν. Ἵνα οὖν τῷ
ὀξυτάτῳ δρόμῳ τῆς ἁμαρτίας ἐκ φυγῆς, ὅταν (59)
σωτηρίων διδαγμάτων ἀκροατῆς, καὶ ὀξυδερκεῖ τῷ
νότῳ τας τοῦ θηρευτοῦ παγίδας βλέποι, καὶ ὑπερακον-
τεῖζοι τὴν αὐτὴν διάνοιαν ἐπὶ τὰ ὄρη τῶν ἀρωμάτων,
ἣ τῶν κοιλωμάτων, ὅπερ ἐστίν, ἐπὶ τὰ ὕψιπτεῖ τῶν
δικαίων μεγέθῃ· ἵνα, εἰ μὲν παγίδα προτιθῇσιν διὰ
γυναικὸς σαρκικῆς ἐπιθυμίας ὁ πονηρὸς (60), ἐπὶ
τὰ ὕψη τις ἀνατείλῃ τὸν νοῦν τῆς σωφροσύνης τοῦ
Ἰωσήφ· εἰ δὲ κακίας ἐπεγείρῃ θυμὸν, ἐπὶ τὸ ὕψιπτεῖς
τῆς ἀκακίας ἀποβλέποι τῆς τοῦ Δαβὶδ, ὃς τὸν κτείναι
θέλοντα οὐκ ἠμύνατο Σαούλ. Ὅρη γὰρ κοιλωμάτων
κέκληνται οἱ ἄγιοι, ἵνα καὶ τὸ ὕψος τῆς δικαιοσύνης
αὐτῶν διὰ τῶν κοιλωμάτων κηρυχθῇ. Τὸ γὰρ κοίλω-
μα, ταπεινόν· τὸ δὲ ὄρος, ὕψιλον. Τοῦτο γὰρ τοῖς
δικαίοις πρόσσεστιν· ἐν ὕψει δικαιοσύνης κεκτησθαι (61)
καὶ τὸ κοίλωμα τῆς ταπεινοφροσύνης. Τῷ δὲ Θεῷ
ἡμῶν δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

• Eccli. xxi, 2.

(58) Explanatio hujus postremi vers. desideratur
in meo codice, et deest Barberino, cujus ultimum
solum communi innumeris codicibus infortunio in-
tercidit. Eam e ms. cod. Mutinensi exseribi cura-
vit, et ad me misit pro sua humanitate vir egregie
doctus Franciscus Antonius Zacharia.

(59) Totum hunc locum ita legendum arbitror,
ἵνα οὖν τῷ ὀξυτάτῳ δρόμῳ τῆς ἁμαρτίας ἐκφυγῇ,

A Postremo hæc verba arbitror a Christo dicta esse
ad omnes fideles, et ab hac sancta Ecclesia. Illud
igitur, « Fuge, frater meus, et assimilare capreae
aut hinnulo cervorum ad montes vallium, » ob eam
rationem puto dicere, ut qui audit, fugiat peccatum,
juxta quod scriptum est : « Tanquam a facie colu-
bri fuge peccatum ». Assimilari autem jubet ca-
preæ, ut acutum mentis oculum habeat, ne possit in
plures casses venatorum incidere. Caprea enim acu-
tum cernit, et celerrimum animal est. Ut igitur ve-
locissimo cursu a peccato aufugiat, assimilari jubet
capreae ; cum salutarium præceptorum auditor et
acuto mentis visu venatoris cernit plagas, et velut
jaculum sursum attollit animum ad montes aroma-
tum vel vallium, id est, ad excelsas justorum alti-
tudines, ita ut si diabolus per carnalem seminae con-
cupiscentiam laqueos illi proponat, ad altitudinem
castitatis Josephi mentem intendat : si vero ultio-
nis iram exciet, ad celsitudinem innocentiae Davi-
dis respiciat, qui Saulem interficere eum copientem
non ulius est. Montes enim vallium vocantur sancti,
ut altitudo justitiæ per montes non sileatur, et
eorum humilitas per valles prædicetur. Id enim
inest justis ; in altitudine justitiæ vallem humilita-
tis habere. Deo autem nostro gloria in sæcula sæ-
culorum. Amen.

C ὁμοιοῦσθαι κελεύει τῇ δορκάδι, ὅταν, x. c. l. quæ
postrema verba, ex superioribus hic iteranda, li-
brarius fortasse per oscitantiam omisit.

(60) Ὁ πονηρὸς, « diabolus. » In hoc sensu adhi-
betur in Novo Test. apud Matth. v, 37 ; xiii, 49,
58 ; Ephes. vi, 16 ; II Thess. iii, 5 ; I Joan. ii, 13,
14 ; iii, 12 ; v. 18

(61) Male omnes codd. κείνησε.

SANCTUS ASTERIUS

AMASENUS EPISCOPUS

NOTITIA HISTORICA ET LITTERARIA

(FABRIC., *Bibliotheca Græca*, ed. HARLES, t. IX, p. 513.)

Asterius, Amasæ, metropolis Ponti, episcopus, homilia in *servum centurionis*, cujus argumentum Photius nobis servavit, cod. CCLXXI, p. 819, narrat, se in juventute a quodam Scythia, servo, quem Antiochenus quidam civis emerat, edoctum liberalibus disciplinis. Homilia III, in *avaros*, testatur, se vicinum ætati Juliani imp., qui A. C. 363 est obruncatus. Et homilia in *festum Kalendarum* deplorat necem Rufini, qui apud Arcadium tantum valuit, Eutropique (a), quorum ille anno 395, hic 399, παρελθόντος ἐν-αυτού, sive anno ante hanc homiliam habitam perierat (b). In episcopatu Amaseno successisse Eulalio (c) videtur, in exsilium ejecto per Arianos; sed post mortem Valentis A. C. 378 restituito, cujus meminit Sozomenus VII, 2, atque successorem habuisse Palladium, qui A. C. 431 Ephesinæ synodo interfuit: ἐκ βαθὺ γῆρας τοῦ βίου κατανῆσαι, ad extremam senectutem pervenisse, ex quadam ejus, quæ hodie non extat, homilia notavit Photius in *Amphilochiis*, quæst. 125.

Exstant ejus homiliæ (d):

1. Εἰς τὸν πλοῦσιον καὶ εἰς τὸν Λάζαρον. *De divite et Lazaro*, Luc. XVI, 19 seq. Incipit: Οὗ τοις ἀποφα-τικοῖς καὶ δογματικοῖς μόνον. Laudat tunc adhuc ineditam Philippus Rubenius, lib. II, cap. I, *Electorum*. Locum de Christo non pingendo, ex ea allatum in synodo septima, actione 6, tom. III Bini, p. 658, vindicat Nicephorus Constantinopolitanus, in *Antirrheticis*, et Theodorus Studita, lib. II, epist. 36 *ad Nau-eratum*, tom. V Opp. Sirmondi, pag. 438.

2. Εἰς τὸν οἰκονόμον τῆς ἀδικίας. *De œconomo iniquitatis*, Luc. XVI, 1 seq. Incipit: Πολλάκις ὕμν ἐπον διαλεγόμενος.

3. Κατὰ πλεονεξίας. *Adversus avaritiam*. Incipit: Ἄνδρες Χριστιανοὶ καὶ κλήσεως. FABR. Exstat quoque in Joan. Patusæ *Encyclop. philol.*, vol. II, pag. 307. HARL.

4. Λόγος κατηγορικὸς τῆς ἑορτῆς τῶν καλανδῶν. Sermo adversus donationes, ineptias ac superstitiones, *Kalendis Januarii* illa ætate uñtatas. Incipit: Αὐτο κατὰ ταυτὸν ἑορταί.

5. Εἰ ἐξεστὶν ἀνθρώπῳ ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν. *Num liceat dimittere homini uxorem suam quacunq̃ue ex causa*, ad Matth. XIX, 3.

Hasce quinque homilias, hactenus memoratas, primus Græca ex codice cardinalis Ascanii Columnæ cum versione Philippi Rubenii edidit Joannes Brantius, Antwerp. 1615, in-4, unde recusæ sunt utraque

(a) Confer. Sam. Petitem III, 7, *Observati.*, pag. 338 seq., et Valesium, pag. 162, ad Sozomeni VIII, 7.

(b) Atque Saxius in *Onom.* I, p. 470, ex Pagio in *Crit. Baron.*, A. C. 403, n. 14, pag. 432, tom. V, probat, Asterium, A. C. 400 recitasse *Orationem de Kalendis*. Add. de Asterio Hambergerum in: *Zu-verl. Nachr.*, tom. I, pag. 919 seq. et, quos hic jam laudat, Cavei *Hist. litt. scriptorum eccles.*, tom. I, pag. 572; L. Ell. du Pin, *Nouv. Bibl.*, tom. III, p. 77; R. Ceillier, *Hist. génér. des aut. eccl.*, tom. VIII, p. 487; *Magnum biblioth. eccl.*, h. v. HARL.

(c) Cotelerius, tom. II *Monument.*, p. 516; Tillemont., tom. X, p. 408 seq.

(d) De codd. in genere quædam notabo. Florent. in bibl. Laurent. cod. I, n. 45-49, plut. 7, sunt quinque priores, a Fabricio recensæ, Asterii Amas. homiliæ, et in cod. XX, n. 18, plut. 11, est *Encomium in Phocam*. V. Bandin. *Cat. codd. Gr. Laurent.*, I, pag. 198 et 514. — Aster. citatur ibid. p. 91, n. 24, in catena in *Psalmos*, et p. 435 in *Exposit. divinor. præceptorum*. — Vindobonæ in codd. Cæsar. VII, n. 22, et XXX, sunt homiliæ in *Phocam* et *SS. martyres*. V. Lambec. VIII, p. 517, ibique Kollar. de *Phoca*, et p. 791 sqq. — In cod. X Cæs. Asterius citatur in *Psalter*. V. Lambec., III, pag. 53 sqq.; sed in indice p. 574 fatetur, sibi haud liquere num Asterius Amas., an Cappadox sit intelligendus. Idem quoque dicendum videtur de simili catena in cod. XVII Venet. Marc. cat., p. 19; — et forsitan quoque de cod. Coisl. LXXX in scholiis marg. ex SS. eccl. excerptis, ad Theodoretum commun. in *Psalmos*, v. Montfauc. *Bibl. Coisl.* p. 137; — de cod. Barocc. CLIV, sec. cat. in I priores *psalm.*; — de cod. Bodlei., n. MCMLXXXII. — In cod. Coisl. CVII, sunt homil. n. 7 et 8; — in cod. CXII Asterii loca in collectione rerum moral. ex opp. scriptor. eccl.; — in cod. CCI s. in Nicetæ catena in *Evang. Lucæ*. V. Montfauc. I. c. pag. 182, 186 et 251, ac pag. 346, ex Photii *Amphilochiis* (v. Paulo post, § 11: s. cod. CCLXX excerptam dedit Gr. et Lat. quæstionem CXV quot Asterii fuerint, et quænam ipsorum opinio. Alios codd. suo quosque loco nominabimus. HARL.

lingua in *Auctaria* Duceano Paris. 1624, 4, tom. II, p. 563, et in *Bibliotheca Patrum* Paris. 1644 (1654), tomo XIII; sed ope codicum, quos a Sirmondo Duceus acceperat, accuratius recensita. Tum Latine in *Bibliotheca Patrum* Colon. 1618, tom. IV, Rubenii versionem Combefisius ita interpolavit, ut novam veluti adornaverit. Gallice transtulit Franciscus Maucroix (a), Paris 1695, in-12, consilio Pauli Pellissonii, qui inter disertissimos Græcos Ecclesiæ doctores locum singularem Asterio tribuendum esse non dubitavit.

6. Εἰς τὸν προφήτην Δανιὴλ, καὶ εἰς τὴν Σωσάνναν. In *Danielem prophetam, et Susannam*. Incipit: 'Ἀεὶ τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις. Ex ms. regis Christianissimi. FABR. — Exstat in bibl. Paris. publ. codd. MCCCXCIX et MDCLVIII, n. 29. — Oxon. in cod. Barocc. CXCII. HARL.

7. Εἰς τὸν ἐκ κοιλίας τυφλόν. In *cæcum a nativitate*, Joan. ix. Incipit: 'Ἐκούσαμεν ἀρετῶς τοῦ υἱοῦ τῆς βροντῆς. Ex codice Sirmondi et Seguieriano. Legit Photius et loca ex hoc sermone profert in *Bibliotheca* cod. CCLXXI, p. 820 edit. primæ.

8. Εἰς τοὺς ἁγίους κορυφαίους ἀποστόλους, Πέτρον καὶ Παῦλον. In *sanctos principes apostolos, Petrum et Paulum*. Incipit: Πᾶσαι μὲν αἱ συνήθειαι αὐταί. Ex venerandæ antiquitatis codice Seguieriano recens allato ex celebri monasterio τῆς ἐγκλείστρας, Græciæ.

9. Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον ἱερομάρτυρα Φωκᾶν. In *S. martyrem Phocam*, Sinopensem, passum Romæ sub Trajano. Incipit: Καλὴ καὶ συμφέρουσα. Ex codice regis Galliæ et autographo Sirmondi. In quibusdam codicibus (ut Cæsareo apud Lambecium VIII, p. 243) (b) incipit a verbis, p. 171, edit. Combefisianæ: Ἐρὸς μὲν καὶ θεσπέσιος ἅπας ὁ τῶν γενναίων μαρτύρων κατάλογος. Atque ita Latine, tanquam Simeone Metaphraste auctore, legitur apud Lipomannum, tom. VI, p. 274, et Surium ad 22 Sept. Duos Phocas martyres in hoc sermone ab Asterio confundi, notat Baronius ad *Martyrolog. Rom.* 14 Jul., quem vide etiam ad 5 Martii, ubi notat verba quædam (quæ pag. 178 edit. Combefisii leguntur), laudari in septima synodo.

10. Εἰς τοὺς ἁγίους μάρτυρας. *Encomium in sanctos martyres*. Incipit: Ἐστὶν ὃς εἰπεν καὶ παρὰ τῶν. Ex codice card. Columnæ, describente Jac. Sirmondo [exstat in cod. Paris. bibl. publ. DCCCLXXI]. Loca duo e ms. Cæsareo emendat Lambecius VIII, p. 373 [s. p. 791 sqq. ed. Kollar. cod. XXXV, n. 4].

11. Εἰς μαρτύριον τῆς πανευφήμου μάρτυρος Εὐφημίας, ἑκφρασις. *Enarratio imaginis, qua exprimitur martyrium clarissimæ martyris Euphemie*, sub Diocletiano passæ. Incipit: Πρώην μὲν, ὡ ἄνδρες, Δημοσθένην ἔσχον ἐν χερσὶ τὸν δεινόν. Hanc ἑκφρασιν Asterii laudant Photius in *Bibliotheca* cod. CCLXXI, p. 820, et in *Amphilochiis* quæst. 125, et Adrianus II, papa, lib. *De imaginibus*, profertque integram septima synodus actione 4, tom. III Bini, pag. 544 seq. Laudat iterum p. 659, actione 6, et p. 700, actione 8. Combefisius vero ex codicibus duobus regiis (c) castigavit, et nova versione donavit. Gallice cum primis quinque homiliis vertit Franciscus Maucroix, Paris. 1695 in-12.

Sex, quas proxime hactenus retuli, primus Græce et Latine edidit, Rubenianisque subjunxit, et universas notis illustravit Franciscus Combefisius, tom. I *Auctarii novi Bibliothecæ Patrum*, Paris. 1648 fol. Latine deinde ex Combefisii versione subjunxit Theophilus Raynaudus, operibus Latinorum scriptorum Leonis Magni, Maximi Taurinensis, Petri Chrysologi, Fulgentii, Valeriani Cemeliensis, et Amedei, Lausannensis episcopi, quæ sub titulo *Heptadis præsulum, Christiana sapientia et facundia clarissimorum*, Lugd. 1652 et Paris. 1661, fol. una hac, ut queritur in *Bibl. concionatoria* Combefisius, officii gratia, quod *ex punctum meum producentis nomen est*. Nimirum Dominicani Combefisii nomen libenter suppressendum ratus est Jesuita Raynaudus, professus etiam Cyriacorum adversarius. In illa Combefisii *Bibliotheca concionatoria* pleræque etiam Asterii homiliæ ex Combefisii versione Latine exhibentur.

12. Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον πρωτομάρτυρα Στέφανον. *Laudatio S. protomartyris Stephani*. Incipit: Ὡς ἔρὸς ἀληθῶς καὶ καλῶς. Ex Photii testimonio, cod. CCLXXI, Asterio Amaseno vindicatur, et sub ejus nomine a Combefisio exhibetur Græce et Latine, tom. I *Auctarii novi*, pag. 283, licet codices quidam referant ad Proclum Constantinopolitanum, inter ejus homilias a Vincentio Riccardo edita est ut in Proclo n. 17, 18, dixi. At fallitur Oudinus, qui homiliam in *protomartyrem Stephanum*, quæ inter Nysseni opera tom. III, pag. 354, legitur, Asterii esse scribit, p. 59 *Supplementi de scriptoribus eccles.* Illa enim, licet similia quædam habeat, alia est, atque incipit: Ὡς καλὴ τῶν ἀγαθῶν ἡ ἀκολουθία. Vide in Nysseno.

13. In *Psalmum IV*. Incipit: Ὡςπερ ὁ τῇ ποιικιλίᾳ. Prodiit e ms. Cæsareo Græce inter homilias Chrysostomi, tom. VII edit. Savilianæ, p. 431, sed auctoritate Catenæ in *Psalmos* L a Daniele Barbaro Latine editæ, Asterio vindicatur a Cotelerio, qui varias lectiones codicis Regii, tom. II *Monument.*, pag. 516 seq., publicavit.

(a) *Journal des Savants*, 1695, p. 629 edit. Amst.

(b) P. 517 sq. ed. Kollar. qui, ut et Lambec. de duobus Phocis quædam animadvertunt. Hæc autem Asterii laudatio grata fuisse videtur antiquioribus; utpote cum illa in pluribus occurrat codd., e. g. in bibl. Bodlei., n. CCXXVI et CCLXXXV sec. cat. codd. Angliæ, etc., tom. I, et in tom. II, inter codd. Th. Gale, n. 5878; — in bibl. quondam regia Taurin. LXXXVI, fol. 99, ubi etiam incipit: Ἐρὸς μὲν καὶ θεσπέσιος, etc., v. cat. codd. Gr. Taurin., p. 181; — Mediolani in bibl. Ambrosiana; — et in cod. Sfortiano, teste Montfauc. bibl. mss. I. p. 495 et 700; — Paris. in octo codd. bibl. publ. add. paulo ante in notitia codd. et infra HARL.

(c) Exstat in tribus codd. Paris. bibl. publ. Id.

14. In psalmum V. Homiliae quinque. Prima incipit: Οἱ τὸ μακάριον τέλος τῆς ζωῆς. Secunda: Οὐχ οὕτως ἐκσφόρος ἀπαλοῖς σκιρτήμασι. Tertia: Ὅσπερ οἱ παρ' ἡμῖν λαμπρότεροι νυμφεῖοι. Quarta: Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε. Ποῖα ῥήματα. Quinta. in qua et de Josepho, dicta τῇ μεγάλῃ δευτέρῃ, magna secunda feria, sive feria secunda Paschatis, incipit: Εὐφραινέσθω καὶ νῦν ἡ κληρονόμος Ἐκκλησία. Has quinque homilias ex codice μωσῆν regis Galliae Graece primus cum versione sua vulgavit Joan. Baptista Cotelerius tom. II Monument. Ecclesiae Graecae, Paris. 1688, in 4, p. 1-48.

15. In psalmum VI. Incipit: Στρατιώτου πλημμελήσαντος ἀπολογία. Edidit Graece et Latine idem Cotelerius p. 48-63.

16. In psalmum VII. Incipit: Ὅσπερ ὁ τῆς βασιλικῆς εἰκόνος θεατῆς. Edidit idem Cotelerius cum versione sua p. 63-81. Caeterum cum Asterius quoque, Scythopolitanus (ne de Asterio Cappadocae dicam), Psalmos exposuerit, teste Hieronymo: incertum, num harum in Psalmos homiliarum, ex quibus catena Graecorum Patrum in Psalmos subinde nonnulla jam sub Asterii, jam sub Didymi nomine citant, auctor sit Asterius Amasenus, an vero Asterius Scythopolita, vel Cappadox.

17. Προτρεπτικὸς εἰς τὴν μετάνοιαν. Adhortatio ad penitentiam. Asterio (a) vindicatur ex Photii auctoritate cod. cclxxi, licet in quibusdam codicibus referatur ad Gregorium Nyssenum: inter cuius Opera proficit tom. II edit. anni 1638, p. 163, et in appendice Graeco-Latina Operum Nysseni an. 1605, n. 67, cum versione Petri Francisci Zini. Incipit: Ἀνὴρ Θαρσαῖος, ὡς ἀρτίως ἠκούσαμεν.

18. Εἰς τὴν παρεύδοσιν τῶν νηστειῶν. In ingressum jejuniorum. Etiam hanc Asterio Photius cod. cclxxi vindicat, licet sub Nysseni nomine vulgavit Jac. Gretserus, Ingolstad. 1617, in-4. Atque inde in appendice operum Nysseni an. 1605, et in editione an. 1638, tom. II, p. 247, prodit cum ejusdem Gretseri versione. Incipit: Σύνθετον ζῶον ὁ ἀνθρώπος.

Desiderantur sermones; quos legit, et ex quibus loca quaedam in gustum protulit Photius cod. cclxxi.

1. In illud Lucæ x, 30: Homo quidam descendit ab Jerusalem in Jericho.

2. In illud Lucæ xviii, 10: Duo homines ascenderunt in templum ut orarent.

3. De Zachæo. Luc. xix, 1

4. De duobus filiis. Luc. xv, 11.

5. In servum centurionis. Luc. vii.

6. In Jairum et mulierem αἰμορροούσαν. Matth. ix, 20: Quæ postrema homilia Asterii citatur etiam a Nicephoro Constantinopol. in Antirrheticis mss.

His adde, 7. Encomium Basilei, episcopi Amaseni, qui sub Licinio circa A. C. 320 passus est, 26 April. Typicum S. Sabæ ad illam diem (b): Τοῦ ἁγίου μάρτυρος Βασιλέως, ἐπισκόπου Ἀμασίας. Εἰς τὸν δρόμον ἀναγιγνώσκον ἐπὶ ἐγκώμιον Ἀστερίου ἐπισκόπου Ἀμασίας. Elogium Basilei (c) edidit quidem Henschenius Graece et Latine in Actis Sanctor., ad 26 April. Sed id recentiorum habet auctorem. Incipit: Οἱ τὸ ἐπὶ γένον κράτος λαχόντες.

Photiana excerpta cum versione sua et notis Combesis homiliis Asterii subjunxit, p. 211 seq.

Fragmenta quaedam occurrunt et Asterii in Catena Graecorum Patrum ad Lucam, quam Latine Balthasar Corderius vulgavit Antwerp. 1628, n-fol.

Homilia in tres Christi tentationes, quæ incipit: Ἡλιος μὲν ὑπὲρ γῆς παρακύψας, quam tom. VII Chrysostomi, p. 301, Savilius Graece edidit, atque Combesius in Bibl. concinatoria Asterii esse suspicatus est. Marius Mercator docet, Nestorii esse, sub cuius nomine Graece cum versione sua exhibet J. Garnerius tom. I Marii Mercatoris, p. 85. Confer Tillemontium, tom. XV Memor., p. 749.

(a) Combesius Auctar. noviss., p. 538: Nyssenus homilia de peccatrice, mihi potius Asterius, ut et aliae quasi appendice Gregorio Nysseno ascriptae. Idem de homilia, Nysseno tributa, Contra fornicarios et altera Περὶ εὐπορίας sentit Tillemontius tom. X, p. 413.

(b) Coteler. tom. II Monument., p. 515. Tillemont. tom. V Memor. hist. eccles. 515 et 787.

(c) Alia sunt Basilei Amaseni Acta, quæ sub Joannis, presbyteri Nicomediensis, nomine exstant etiam Latine apud Surium 26 Apr. Incipiunt: Ἐγένετο μετὰ τὸ πατάξαι Κύριον. Alia, quæ sine nomine citat Eustratius, Constantinopol. presbyter, in libro contra Psychopamychitas, c. 20, ad calcem Allatii de purgatorio, pag. 501: Λέγει τολών ὁ τὴν διήγησιν τοῦ μαρτυρίου ποιησάμενος τοῦ ἁγίου Βασιλέως ἐπισκόπου Ἀμασίας καὶ μάρτυρος.

FR. COMBESII PRÆFATIO IN ASTERIUM (a).

Auctores fuerunt illustrissimus archiepiscopus Tolosanus, R. P. Jacobus Sirmundus, D. Henricus Vallesius, alique non pauci doctissimi viri ac amici, ut pari circiter futura accessione, nedum ea quæ nova

(a) Auctar. novi Bibl. Patr. p. 1. Paris, 1648, in-fol.

Asterii suppeterent, verum etiam vetera, ac jam edita in unum collecta corpus ac recognita, juris publici facerem atque vulgarem: quo sibi deinceps tantus constaret Pater, non qualis ipse olim relictis monumentis habuisset, sed qualis fere post tot sæcula, non paucis injuria temporum amissis suarum lucubrationum, aut plane obscuris, nobis habet. Quis enim Photium, sermones Asterii relegentem ac deslorantem, legens; nostrisque, qua novis, qua antea editis, ei lecta componens, in quibus vix una aut altera homilia, decades ambæ conveniant, non plura ejusmodi ipsius sive ἑορταστικὰ sive ἐξηγητικὰ excidisse pervideat? Lubens ergo, quo et residuis istis in posterum cautum sit, fruaturque Christiana respublica vel tantillis, magni adeo ac Christiani rhetoris theologique, exuviis, votis amicorum cessi, ac manum operi admovi; primumque ejus, in meo hoc sermonum ejusmodi ac homiliarum selectarum fasciculo, quo vix alius antiquior occurreret, locum volui. Philippi Bubenli editarum quinque orationum versio, tametsi elegans ac erudita, nonnullis tamen visa est minus expressa: quamobrem indulsi mihi, ut illo ejus utens, labore, ac eo me multis adjutum agnoscens, velut novam ex ea versionem mihi adornarem.

Porro præfandum aliquid de auctore videretur, ut certiora aliqua monumenta exstarent. R. P. Jacobus Sirmundus in calce sui codicis, hæc a Duceo collega doctissimo edita, sua manu adnotarat. Auctor harum quinque orationum Asterius Amasææ Ponti. Sic enim citatur in 11 synodo Nicenæ actione 6, serm. in Lazarum et divitem. Vixit anno Christi 400, ut colligere est ex oratione De Kalendis. Ejusdem oratio seu ἑκφρασις in Euphemiam martyrem laudatur, et ex parte describitur in eadem synodo act. 4 et 6. Adrianus secundus lib. De imaginibus. Reprehensio cap. 14, in act. 4. Quod judices qui in præfata synodo fuerunt, insolenter et incongrue artem pictoriam extollere conati sunt, dicentes: Pia est ara pictoris, et non recte quidam eam insipienter detrahunt. Responsio: Beatum Asterium toto Oriente sanctum habent, et dum de gestis sanctæ Euphemie sermonem fecisset, laudavit ejus martyrium, sicut per ordinem viderat illud liquidius pictum. Quæ quidem satis, cum episcopatum tum titulum sanctitatis videantur Asterio nostro asserere; non forte tamen satis, uni ac eidem Asterio, ejus nomini inscripta omnia, ac Asterium Amasææ præferentia, vindicare. Sane S. Nicephorus Antirrhetico 2, eum respondet loco illi ex sermone in locum Evangelii Lucæ de Lazaro et divite, qui 6 illa act. 11 synodi Nicenæ objicitur: Μη γράφε τὸν Χριστὸν (ἀρκεῖ γὰρ αὐτῷ ἡ πλά τῆς ἐνοσηματώσεως ταπεινοφροσύνη, ἣν αὐθαίρετως οὐ ἡμᾶς κατεδέξατο)· ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς σου βαστάζων νοητῶς τὸν ἀσώματον Λόγον, περιέφερε. Noli pingere Christum: satis enim illi est una illa abjectio assumpti corporis, quam sponte nostri causa suscepit: quin spiritali ratione Verbum incorporeum gestans animo, circumfer; postquam multis sanam Asterii mentem fusius relato ejus testimonio explicasset, Asterium postmodum Asterio opponens, hæret, omninoque incompetum habere significat, idemne Asterius auctor existat præfata orationis in Lazarum et divitem, ac orationis in hæmorrhousam: Ἐπομένως δὲ τούτοις, εἰσῆλθω πάλιν Ἀστέριος. Εἰ μὲν παρὰ τὸν ἐν χερσὶν ἑταρὸς, ἡ ἀλήθεια εἶδειν ἂν μόνη, ἡμεῖς δὲ οὐδὲν τούτοις ἐνεκεν διουσίμαθα· εἰ δὲ ὁ αὐτὸς οὗτός ἐστιν, αὐτὸθεν τοῖς οὐκείοις τοξεύμασι βαλλέσθωσαν, καὶ πολλοὶν ὀφελείας τραυματίζέσθωσαν, καὶ τῶν ἐξευρημένων μηχανημάτων τὰς σφενδόνας δευρόσθωσαν, καὶ τ. ἔ. Iis consequenter, quæ dicta sunt, inducatur rursus Asterius. Ac quidem, num is alius sit, præter eum qui in manibus versatur, sola veritas noverit. Nos vero nihil hujus rei gratia contendemus. Quod si iste idem ipse est, inde suis ipsi jaculis feriantur, ac acutis missilibus sauciantur, adinventarumque machinarum jactus excipiant. Eodem fere modo Antirrhet. 3, misso Roma excerpto a Leone Allatio, ac loco commodiori edendo. Quod ergo tantis superior Nicephorus ignotum habuit, ac tale existimavit, ut nemini scitu facile putaverit, haud ego me certius promiserim declaraturum: tametsi stylus ubique sui similis atque inprimis in descriptionibus, eundem ubique ipsum suadeat: quo et Photius indicio eundem agnoscit qui oculi ἑκφρασί in Joannis Evangelium de cæco nato composuit, et qui illam in S. Euphemiam, insertam actis vii synodi. Ut sit, nihil toto hoc homiliarum corpore, quod non plurimam eloquentiam cum pari pietate exhibeat: quodque adeo non sanctum illum Amasenum Asterium, referat, ac εὐλαβέτον Asterium, quem Photius nominat: nonnulla etiam in eo reperiantur, in quibus palam εὐσεβεῖ, ut loquitur idem Photius, ac se is, Arianorum ac Anomæorum hostem præcipuum ostendit: ut quæ nova damus ex Encomio in principes apostolorum Petrum et Paulum. Asterius alter quem factionis Arianzæ philosophum ponit Hieronymus, atque scripsisse sub Constantio in Epistolam ad Romanos, in Evangelia et Psalmos, antiquior fuit: ac neque hic, admirabilis ille Asterius videtur, quem luculentissimo elogio Theodoretus in Philotheo, c. 2, describit; quidquid Photius contendat excerpto Roma misso: quem nec liquet fuisse episcopum: præter quem est Asterius alius ex Ariano orthodoxus episcopus ac confessor, clarus titulo sanctitatis ac Romani Martyrologii tabulis ascriptus Athanasii æqualis ac Eusebii Vercellensis, quem non liquet ac monumenta aliqua reliquerit. Noster se Asterius Juliano supparem ostendit orat. adversus avaritiam, cum notat superstites plurimos, qui ab eo inducti fuissent ad fidem negandam.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΣΤΕΡΙΟΥ
ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΜΑΣΕΙΑΣ
ΟΜΙΛΙΑΙ.

S. P. N. ASTERII

AMASEÆ EPISCOPI,

HOMILIÆ.

I.

A

A.

*Homilia in locum Evangelii secundum Lucam, de
divite et Lazaro¹ (1).*

Deus ac Salvator noster, nedum quibus vetat ac præcipit placitis, vitiorum odium studiumque virtutum hominibus ingerit; sed et claris exemplis, certam instituendæ vitæ disciplinam tradit, factisque simul ac verbis, ad eam recte pieque agendam impellit. Sic et modo, qui sæpe jam, cum prophetarum, tum evangelistarum ore; quin et sua ipse voce, odio se habere superbas ac elatas opes, gratiam autem humanitatem, ac pauperem cum iustitia junctam, ostendisset, ut boni consilium efficacius faciat, exemplis in rebus positis (1^a) sermoni astruit fidem, divitemque ac pauperem narratione describit; ac illius quidem ambitiosas voluptates; hujus autem afflictam ærumnosamque vitam, cum utriusque exitu, nobis ob oculos ponit, ut ex aliorum instituto vitæque genere veritatem pensantes, de nostro ipsorum recte vereque judicare possimus.

Homo quidam erat dives, et induebatur purpura et bysso. Duobus Scriptura, iisque brevibus, verbis, luxuriantem ac inmodicam, male divitiis affluentium diffusionem ac luxuriam, notat ac traducit. Nam et purpuræ color valde pretiosus est, planeque supervacuis; et byssi item usus minime necessarius. His autem qui vitam sectantur moderatam

¹ Luc. xvi, 19 sqq.

(1) Malui jam edita, ac quo ordine edita essent, præmittere aliis, ut velut antiquas ordo homiliarum Asterio constaret, quod plane lectori commodo sit. Photius in sua Decade homiliarum Asterii non habuit istam. Tota moralis est, adversus luxum ac delicias instructa.

*Ὁμιλία ἐκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου, εἰς τὸν
πλούσιον καὶ εἰς τὸν Λάζαρον.*

Οὐ τοῖς ἀποφατικοῖς καὶ δογματικοῖς μόνον θεσπίσμασιν ὁ Θεὸς ἡμῶν καὶ Σωτὴρ παιδεύει τοὺς ἀνθρώπους, ὥστε μισεῖν κακίαν καὶ ἀγαπᾶν ἀρετὴν· ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐναργέσι τῶν ὑποδείγματων, σαφὴ παραβέδωσι τὰ τῆς ἀγαθῆς πολιτείας μαθήματα, ἔργοις ὁμοῦ καὶ λόγοις προσδιδάσκων ἡμᾶς τῇ καταλήξει τῆς ἀγαθῆς καὶ φιλοθέου ζωῆς. Οὕτω τοι καὶ νῦν πολλὰ προειρηκῶς ἡμῖν, διὰ τε προφητικῶν καὶ εὐαγγελικῶν στομάτων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ διὰ οἰκείας φωνῆς, ἀποστρέφεσθαι μὲν τὸν ὑπερῆφανον καὶ ὑψαύχονα πλοῦτον, ἀγαπᾶν δὲ γνῶμην φιλόανθρωπον, καὶ τὴν μετὰ δικαιοσύνης πενίαν, ἵνα τὴν τοῦ καλοῦ συμβουλίην βεβαιωτέραν ἐργάσῃται, τεκμηριοὶ τὸν λόγον πρακτικοῖς ὑποδείγμασι, καὶ γράφει τῇ διηγῇ τὸν πλούσιον καὶ τὸν πένητα· καὶ τοῦ μὲν τὴν φιλότιμον ἀπώλειαν· τοῦ δὲ, τὴν θεβλιμμένην ζωὴν ὑποδεικνύσει, καὶ τὸ τέλος ἀμφοτέρων τοῦ βίου εἰς ὃ τι κατέληξεν· ἵνα τοῖς ἀλλοτρίοις ἐπιτηδεύμασι σχεφόμενοι τὴν ἀλήθειαν, σώφρονες γενώμεθα τῶν ἰδίων βίων κριταί.

Ἀνθρώπος ἦν πλούσιος, καὶ ἐνεδιδύσκετο πορφύραν καὶ βύσσον. Διὰ δύο συντόμων ὀνομάτων, ὁ λόγος σκώπτει καὶ κωμῶδει τὴν πλεωξάν καὶ ἀμετρον τῶν κακῶς πλουτοῦντων διάχυσιν. Τῆς μὲν γὰρ πορφύρας τὸ χρῶμα, πολυδάπανον καὶ περιεργον τῆς δὲ βύσσου, οὐκ ἀναγκαῖα ἡ χρῆσις. Τῶν δὲ τὴν εὐπολίτευτον ζωὴν αἰρουμένων καὶ ἀπερίεργον, οἱ

(1^a) *Exemplis in rebus positis, practicois ὑποδείγμασι. Post nimirum parabolica alia ac præceptiva, vera narratione ac reali exemplo sermonem confirmandum. Minus interpr. efficacibus exemplis nititur.*

καὶ οὐκ ἐφίλον τὸ τῇ χρυσίᾳ τῶν ἀναγκαίων τὴν χρῆσιν μετρεῖν· φεύγειν δὲ τῆς ματαίου κενοδοξίας τὸν συρφετὸν, καὶ τὴν πλάνον² διαγωγήν, ὡς κακίας μητέρα. Καὶ ἵνα σαφέστερον αὐτοῦ τοῦτου τοῦ λεγομένου τὴν δύναμιν καταμάθωμεν, ἡ τῶν ἐνδυμάτων πρώτη διαγνωσθήτω χρῆσις, μέχρι πόσου καὶ τίνος παραληφθήσεται, ὅροις καὶ κανόσι περιλαμβανομένη σωφροσύνη. Τί τοίνυν οὗ τοῦ δικαίου νόμος φησὶν· Πρόβατον ὁ Θεὸς ἔκτισεν εὐκομον τὴν δορὰν, καὶ τοὺς μαλλοὺς εὐθηνούμενον· τοῦτο λαβὼν, ἀπόχειρον, καὶ δούς ὑφαντικῇ τέχνῃ τὴν ὀλην, χιτῶνα σαυτῷ καὶ ἱμάτιον κατασκευάσας, ὅπως ἂν διαφεύγῃς χειμῶνος ταλαιπωρίαν, καὶ τῆς ζεούσης ἀκτίδος βλάβην³. Ἐἰ δέ σοι καὶ κουφοτέρας ἐσθῆτος χρεῖα κατὰ τὴν ὥραν τοῦ θέρους, ἔδωκεν ὁ Θεὸς τοῦ λίνου τὴν χρῆσιν εἰς πλατυτέραν ἀπόλαυσιν· καὶ σοι ῥάστον ἐκείθεν κτήσασθαι σκέπην εὐσχήμονα, ἀμφιενῦσαν ὁμοῦ καὶ ἀναψύχουσαν τῇ κουφότητι. Καὶ τοῦτον ἀπολαύων, ὁμιολῶγει τῷ κτίστῃ τὴν χάριν, ὅπερ ὧν οὐκ ἐποίησεν μόνον ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ τῆς πρὸς τὸ ζῆν ἀσφαλείας ἐφρόντισεν. Ἄν δὲ καταλιμπάνων τὸ πρόβατον καὶ τὸ ἔριον, καὶ τὴν ἀναγκαίαν τοῦ δημιουργοῦ τῶν ὄλων παρασκευὴν, ταῖς ματαίαις ἐπινοίαις, καὶ ταῖς ἐμπληκτοῖς ἐπιθυμίαις ἐκδικαιώμενος, τὴν ῥοήν ἐπιζητῆς, καὶ συνάγῃς τὰ τῶν Περσικῶν σκωλήκων νήματα, ἰσθὺν δὲ ἀράχνης ἀνεμαῖον ὑφάνῃς· καὶ πρὸς τὸν ἀνθρώπον ἐρχόμενος, μισθοὺς τελεῖς δαψιλεῖς, ἵνα τὸν κόχλον ἐκ θαλάσσης θηρῆσας, τῷ αἵματι τοῦ θώου χρίσῃ τὸ ἐνδυμα, τοῦτο ὑπερμαζώντος ἐστὶν ἀνθρώπου, παραχρωμένου τῇ κτήσει, οὐκ ἔχοντος ὅπου τὸ περιττεῖον ἐκχέῃ. Καὶ διὰ τοῦτο οὗ τοιοῦτος μαστιζέται, παρὰ τοῦ Εὐαγγελίου κατηγορούμενος, ὡς βλάξ καὶ θηλυδρίας, κόσμοις ἀθλίων κορασίων καλλωπιζόμενος.

Ἄλλοι πάλιν κατὰ τὴν γνώμην τῆς ὁμοίας ματαιότητος ἐρασται· μέλλον δὲ, πρὸς τὸ πλεόν τὴν κακίαν ἀσκήσαντες, οὐδὲ μέχρι τῶν εἰρημένων ἐστήσαν τῆς μωρῆς ἐπινοίας τοὺς ὅρους· ἀλλὰ τινα κενὴν ὑφαντικὴν ἐξευρόντες καὶ περιεργον, ἥτις τῇ πλοκῇ τοῦ στήμονος πρὸς τὴν κρόκην, τῆς γραφικῆς μιμεῖται τὴν δύναμιν, καὶ πάντων ζώων τοὺς πέπλους τὰς μορφὰς ἐνοσημαίνεται, τὴν ἀνθινὴν καὶ μυρρίαις εἰδωλοῖς πεποικιλμένην φιλοτεχνουσίαν ἐσθῆτα, ἑαυτοῖς τε καὶ γυναιξί, καὶ παισὶν· παίζοντες λοιπὸν, οὐ σπουδάζοντες· κατὰ τῆς ἀμετρίας τοῦ πλούτου παραχρῶμενοι τῷ βίῳ, οὐ χρώμενοι, ἀντινομοθετοῦντες τῷ Παύλῳ, καὶ μαχόμενοι ταῖς θεοπνεύστοις φωναῖς, οὐ γράμμασιν, ἀλλὰ πράγμασιν. Ἄ γὰρ ἐκεῖνος ἀπεκίρρυξε λόγῳ, ταῦθ' οὗτοι κρατοῦσι καὶ κυροῦσι τοῖς ἔργοις. Ὅταν οὖν ἐνδυσάμενοι φανῶσιν, ὡς τοῖχοι γεγραμμένοι παρὰ τῶν συντυγχανόντων ὀρῶνται. Καὶ πού καὶ τὰ παιδία αὐτοὺς περιστάνται μειδιώτα πρὸς ἄλληλα, καὶ δακτυλοδεικνύοντα τὴν ἐν τοῖς ἱματίοις γραφὴν· βαδίζουσι δὲ παρεπόμενα, οὐκ ἀναχωροῦντα

ac frugi, proprium ac familiare est, cum rerum usum necessitate metiri, tum inanes vanæ gloriæ quisquillas, vitæque mollioris delicias, tanquam vitiorum parentem vitare. Enimvero, quo ejus quod dicitur, vim clarius cognoscamus, primus vestimentorum usus inspiciendus est, quam late pateat, et quos ei fines atque terminos, temperantia præscripserit. Quid ergo justitiæ lex ait? Pecudem Deus creavit pelle bene comata ac densis velleribus: his detonsis et textori traditis, tunicam ac pallium pertexti tibi cura, quo, cum hiberni frigoris molestiam, tum ferventis radii noxam effugias. Quod si leviores per æstivum tempus veste indigeas, ad uberiores Deus commoditatem lini usum concessit, unde tibi decorum in proclivi indumentum; quod simul et tegat, et levitate refrigeret. Et his cum perfrueris, Creatori gratiam habe, quod, non modo nos creavit, verum etiam tutelæ et præsidii vitæ prospexit. Quod si ovis ac lana relictis, necessarioque Creatoris omnium apparatu spreto, vanis cogitationibus, vesanisque cupiditatibus in luxum effusus, et lussum requiris, et Persicorum stamina vermium colligis, unde evanida, ut ita dicam, aranearum tela contextatur: si præterea tinctorem ingenti mercede conducis, ut mari cochleam venatus, ejus animalculi sanguine vestem inficiat; id vero hominis est immodice lascivientis, quique rebus abutatur suis (2), nec habeat, in quos usus superaffluentes divitias effundat. Eoque non immerito, talis ut mollis ac effeminatus, cultumque ac ornamenta miserarum puellarum mutuatus, vituperante Evangelio, vapulat.

Alii item similis amantes vanitatis; quin imo auctioribus modis vitium excolentes, ne hic quidem stultæ solertiæ fines constituerunt: sed novo quodam ac supervacaneo texturæ commento, quod artem pictoriam, staminis ac subteginis subtili complexione imitans, omnium formas animalium in vestibus exprimat, florida, ac sexcentis variegata figuris vestimenta, tum sibi, tum uxoribus, ac liberis operose conficiunt; ludo deinceps agentes, non serio aliquid facientes: qui divitiarum exsuperantia, sæculo abutantur, non utantur⁴; ac Paulo contraria sanciant; divinisque vocibus, sin scriptis ac verbis, ac factis adversentur. Quæ enim ille sermone proscripsit⁵, hæc ipsi mordicus retinent ac operibus rata volunt. Cum itaque talibus amici in publicum prodeunt, tanquam depicti parietes obvis quibusque cernuntur. Quin et pueri quandoque circumstant, risuque mutuo pietas in vestimentis figuras indice monstrant, ac pone sequentes, ægre tandem recedunt, ac ab eis avelli patiuntur.

¹ Leg. πλάδων. ² Sirm. Apog. βολήν. ³ I Cor. vii, 31. ⁴ I Tim. ii, 9, 10.

(2) *Rebus abutatur suis, παραχρωμένον τῇ κτήσει.* Legit. interpr. κτίσει, cum reddat: *rebus creatis abutatur.* Verum præstat tὸ κτήσεται, ut sit: qui

censu ac bonis possessis abutatur, ma.e. nsuans, non in suos ac proximi opportunos usus, ac in quos Deus concessit.

Visere est illic leones, pantheras, ursos, tauros, canes, silvas, saxa, venantes viros, ac omnia denique circa quæ pictorum industria versatur naturæ æmula. Necessè videlicet erat, ut videretur, eorum nedum parietes ac domos picturis exornari, verum etiam tunicas, et pallia eis superinjecta.

Si qui autem cum viri, tum feminæ ex iis, qui divitiis affluunt, religiosiores videntur, collecta ex historia evangelica argumenta, textoribus subministrant; ipsum inquam Christum nostrum cum discipulis omnibus; ac miracula, quæ quodque ratione narratum habetur. Videbis nuptias Galilææ et hydrias; paralyticum, lectum in humeris gestantem; cæcum, oblito luto curatum; profluvio sanguinis laborantem feminam, sibiham prehendentem; peccatricem, ad pedes Jesu accidentem; Lazarum e sepulcro ad vitam redeuntem: dumque hæc faciunt, pie se facere, idque indumenti genus, quod Deo gratum sit, induere arbitrantur. At me quidem si audiant, istis divenditis, vivas Dei imagines colant. Noli Christum pingere (5) (satis enim illi est, una illa incorporationis humilitas, quam sponte nostri causa suscepit), quin spiritali ratione Verbum incorporeum gestans animo, circumfer. Ne in vestibus paralyticum habe, sed infirmum decumbentem require. Ne mulierem sanguinis fluxu laborantem jugiter aspice; sed viduæ afflictæ miserere. Ne peccatricem ad Domini genua procumbentem diligenter contuere; sed tuorum memoria peccatorum contritus, uberes lacrymas emitte. Ne resurgentem ex mortuis Lazarum pingere; sed idoneam lux resurrectionis defensionem para. Noli cæcum in veste circumferre; sed viventem cæcum beneficiis solare. Noli eophinos reliquiarum pingere; sed esurientes pascere. Ne hydrias in vestibus gesta, quas replevit (4) in Cana Galilææ; sed sitiienti potum præbe. Hactenus nobis splendida illa ac superba vestis divitis profuit: haud vero negligenda sunt sequentia. Luxui namque vestium, ac purpure et bysso, splendidi in singulos dies convivii delicias adjunxit. Paria siquidem ac ejusdem animi ambo hæc, inutiles inique vestium ambitione lascivius ornari, ventrique ac gulæ mollius servire.

Voluptas itaque ac delicia, virtutis studio repugnant: suntque res, animum addicentis mollioribus ac diffusionis; immodicæque delectationis, ac illi-

(5) *Noli Christum pingere.* Locus hic paulo aliter citatur in vii synodo, act. 6, additis verbis quibus se satis Asterius explicat, ut non picturam absolute, sed nimios sumptus vestium picturatarum, qui in pauperes essent erogandi, vituperet: Μη γράφε τὸν Χριστὸν ἐν ἱματίοις, ἀλλὰ πᾶλλον τὴν τῶν ἀναλωμάτων τούτων δαπάνην πτωχοῖς προσπορίζου. Ἀρκεῖ γὰρ αὐτῷ ἡ μία τῆς ἐνωματώσεως ταπεινωσις. «Noli Christum in vestimentis pingere, sed potius horum sumptus pauperibus eroga. Sufficit ei una incorporationis humilitas.» S. tamen Nicephorus ita citat ut habetur hic, ac longa commentatione explicat.

ἄχρι πολλοῦ. Ἐκεῖ λέοντες καὶ παρδάεις, ἄρκτοι, καὶ ταῦροι, καὶ κύνες, ὕλα, καὶ πέτραι, καὶ ἄνδρες θηροκτόνοι, καὶ πᾶσα ἡ τῆς γραφικῆς ἐπιτήδευσος μιμουμένη τὴν φύσιν. Ἐδεῖ γὰρ μὴ τοὺς τοίχους αὐτῶν μόνον, ὡς εἰκεν, καὶ τὰς οἰκίας κοσμεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ τοὺς χιτῶνας, καὶ τὰ ἐν ἐκείνοις ἱμάτια.

Ἵτοι δὲ καὶ ὅσαι τῶν πλουτούντων [ἐν ὁμίῳ] εὐλαδέστεραι, ἀναλεξάμενοι τὴν εὐαγγελικὴν ἱστορίαν, τοὺς ὑπανταίς παρέδωκαν· αὐτὸν λέγω τὸν Χριστὸν ἡμῶν μετὰ τῶν μαθητῶν ἀπάντων· καὶ τῶν θαυμασιῶν ἑκαστον, ὡς ἡ διήγησις ἔχει. Ὅφει τὸν γάμον τῆς Γαλιλαίας, καὶ τὰς ὕδρας· τὸν παραλυτικόν, τὴν κλίνην ἐπὶ τῶν ὤμων φέροντα· τὸν τυφλὸν τῷ πηλῷ θεραπευόμενον· τὴν αἱμορροοῦσαν τοῦ κρασπέδου λαμβανομένην· τὴν ἁμαρτωλὸν τοὺς ποσὶν τοῦ Ἰησοῦ προσκίπτουσαν· τὸν Δάξαρὸν ἐκ τοῦ τάφου πρὸς τὴν ζωὴν ὑποστρέφοντα. Καὶ ταῦτα ποιοῦντες, εὐσεβεῖν νομίζουσι, καὶ ἱμάτια κεχαρισμένα τῷ Θεῷ ἀμφένυσσιν. Ἐμὴν δὲ εἰ δέχονται συμβουλὴν, ἐκείνα πωλῆσαντες, τὰς ζώσας εἰκόνας τοῦ Θεοῦ τιμησάτωσαν. Μη γράφε τὸν Χριστὸν (ἀρκεῖ γὰρ αὐτῷ ἡ μία τῆς ἐνωματώσεως ταπεινωσις, ἣν αὐθαιρέτως δι' ἡμᾶς κατεδέξατο), ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς σου, βαστάζων νοητῶς τὸν ἀσώματον Λόγον περιφέρει. Μη τοὺς ἱματίους ἔχε τὸν παραλυτικόν· ἀλλὰ τὸν κείμενον ἀρρώστον ἐπιζήτησον. Μη ἱστορεῖ συνεχῶς τὴν αἱμορροοῦσαν· ἀλλὰ χήραν θλιβομένην ἐλέησον. Μη τὴν ἁμαρτωλὸν γυναῖκα ἐπιμελῶς ὄρα γονυπετοῦσαν τὸν Κύριον· ἀλλ' ἐπὶ τοὺς αὐτοῦ πλημμελήμασι συντριβόμενος, πυκνὸν ἔχων τὸ δάκρυον. Μη τὸν Δάξαρὸν ἐγειρόμενον ἐκ νεκρῶν σκιαγράφει· ἀλλὰ τῆς σῆς ἀναστάσεως ἀγαθὴν τὴν ἀπολογίαν εὐτρέπεις. Μη τὸν τυφλὸν ἐπὶ τῆς ἐσθῆτος περιφέρει· ἀλλὰ τὸν ζῶντα, καὶ τῶν ὕψων ἀφηρημένον ταῖς εὐποιαῖς παραμυθεῖ. Μη τοὺς κοφίνους ζωγράφει τῶν λειψάνων· ἀλλὰ τρέφε τοὺς πεινῶντας. Μη τὰς ὕδρας ἐπὶ τῶν ἱματίων βάσταζε, ἀς ἐν Κανᾷ Γαλιλαίας ἐπλήρωσεν· ἀλλὰ πότιζε τὸν διψῶντα. Ἐπὶ ταῦτα ἡμᾶς ὠφέλησε τὸ ὑπερήφανον ἔνδυμα τοῦ πλουτοῦ· οὐ μὴν οὐδὲ τὰ ἐξῆς περισπείον. Προστίθεικε γὰρ τῇ κορυφῇ καὶ τῇ βύσσῳ, τὸ τρυφᾶν καθ' ἡμέραν λαμπρῶς· πάντως δὲ τῆς μιάς γνώμης ἀμφοτέρα, τὸ καὶ τῇ ἀρχήτῳ φιλοτιμία τῶν ἐσθημάτων ἐγκαλλωπίζεσθαι, καὶ τῇ

γαστρὶ καὶ τῇ φάρυγγι δουλεύειν ἡδοναῖς.

Τρυφή τοίνυν ἐστὶν πρᾶγμα πολέμιον φιλαρέτου ζωῆς· βλατείας δὲ καὶ διαχύσεως δουλοσύνης· ἀπολαύσεως ἀμέτρου, καὶ ἀνδραποδώδους συνθηλας. Καὶ

(4) *Quas replevit.* Corrigit Duceus, ἐπλήρωσαν, repleverunt, eo quod apud Joannem sit, καὶ ἐγένεσαν, et impleverunt, etc. Verum cum codices numero singulari constanter efferant, possitque in Christum referri, qui dicatur fecisse, quod ejus jussu a ministris factum est, usu receptissimum narrationis compendio, nihil ipse mutandum putavi. Accedit ipsum revera ac proxime Christum implevisse, non aqua, sed vino, quod ex aqua in eis fecit; cujus, non prioris impletionis sacramento, illis hydriis veneratio accessit.

λεγόμενον μὲν τὸ πρᾶγμα ἐν τι φαίνεται· ἐξεταζόμενον δὲ κατὰ μέρος καὶ κατηγορούμενον, ἐκ ποικίλης καὶ πλείονος καὶ πολυκεφάλου κακίας ἔχει τὴν σύστασιν. Τρυφή γὰρ οὐκ ἂν γένοιτο, μὴ πολλαῖς αὐξηθεῖσα ταῖς ὕλαις. Ὑλᾶς δὲ πλούτου σωρεῦσαι ἀναμαρτήτως, ἀμύχανον· πλὴν εἰ μὴ τι, κατὰ τὸ σπάνιον, ὥς τῷ Ἰὼβ, συμβαίη, καὶ πλουτεῖν θαψιλῶς, καὶ ζῆν κατὰ τὸ δίκαιον ἀκριδῶς. Δεῖ τοίνυν τῷ τρυφῶντι, πρῶτον μὲν οἰκίας πολυτελοῦς, ψήφῳ καὶ λίθοις καὶ χρυσῷ κατὰ τὰς νύμφας κεκοσμημένης· πρὸς δὲ τὰς ἐξαλλαγὰς τῶν ὥρων τοῦ ἐνικοῦ ἐπιτηδεύειν ἔχουσας. Ζητεῖται γὰρ θερμὴ, ἀλεινὴ μὲν ἡ τοῦ χειμῶνος, καὶ τετραμμένη πρὸς τὴν ἀκτῖνα τῆς μεσημβρίας· ἀναπεπταμένη δὲ πρὸς τὴν ἄρκτον, θερμὴ ἵνα λεπταῖς ὁμοῦ καὶ ψυχραῖς ταῖς αὔραις ταῖς βορειναῖς καταπνέηται. Μετὰ ταύτην, χρεια πολυτελοῦς ἐσθῆτος τῆς μελλούσης ἀμφιέννυσθαι τὰ βάθρα, τὰς κλίνας, τὰς στιβάδας, τὰς θύρας. Πάντα γὰρ παρ' ἐκείνους ἐπιμελῶς ἐνδύεται καὶ τὰ ἄψυχα, ἔλεινως τῶν πενήτων ἐκδυόμεναι. Πρόσθε εἰς τοὺς τοῦτο καὶ λόγισαι τὸν ἐν σκεύεσιν ἄργυρον, τὸν χρυσόν, τὴν πολυδάπανον ἀγορασίαν τῶν ἐκ Φάσιδος ὀρνίθων· οἶνον τοῦ Φοινίκας, ὃν αἱ ἄμπελαι Τύρου πολὺν τοῖς πλουτοῖς καὶ τίμιον ἀπορρέουσι· πᾶσαν τὴν ἄλλην τῆς ἀπολαύσεως παρασκευὴν, ἣν αὐτῶν τῶν χρωμένων ἐστὶν ἐπιμελῶς ὀνομάσαι. Αὐξουσα γὰρ καθ' ἡμέραν ἐπὶ τὸ περιεργότερον ἡ τρυφή, ἥδη καὶ τῶν ἐξ Ἰνδικῆς ἀρωμάτων παρεγγείει τοῖς ὕφους· καὶ μέλλον τῶν λατρῶν οἱ μυροπῶλαι τοῖς μαγεῖροις ὀπηρετοῦσιν. Ἐντεῦθεν ἐννόησον τὸ δορυφορικὸν τῆς τραπέζης πλῆθος, τραπέζοποιούς, οἰνοδόχους, ταμείας, καὶ τοὺς τοῦτων ἀφηγουμένους μουσικοὺς· μουσικάς, ὀρχηστρίδας, αὐλητάς, γελωτοποιούς, κόλακας, παρασίτους, τὸν ἀκόλουθον τῆς ματαιότητος συρφετόν. Ταῦτα ἵνα κτηθῇ, πόσοι πένητες ἀδικοῦνται! πόσοι δὲ ὀφρανοὶ κονδυλίζονται! πόσοι δὲ χῆραι διακρύουσιν! πόσοι σφοδρῶς σπαταρόμενοι σπαύδουσιν πρὸς ἀγχαίνην! Ἡ δὲ τῶν τοιούτων ψυχῇ, ὥσπερ Ληθαίου τινὸς ὕδατος γευσταμένη, ἐαυτῆς ἀμνημονεῖ καθάπαξ, τίς ἐστιν, καὶ τίνι συνέζευκται, καὶ ὅτι ποτὲ τῆς συζυγίας ταύτης λυθήσεται, καὶ πάλιν ἀνακτισθέντι συνοικήσει τῷ σώματι. Ἐλθόντος δὲ καιροῦ τοῦ καθήκοντος, καὶ τοῦ ἀπαραίτητου προστάγματος τῆς πρὸς τὸ σῶμα κοινωνίας ἀποσπῶντος αὐτήν, ἀναλογισμὸς εἰσέρχεται τῶν βεβιωμένων, καὶ ἀνωφελὲς μετάνοια, κατόπιν γινομένη τῆς χρείας. Τότε γὰρ δαίνησι μεταμέλεια, ὅταν ὁ μεταβουλεύμενος ἐξουσίαν ἔχῃ τῆς διορθώσεως· ἀναιρεθείσης δὲ τῆς ἐνεργείας τοῦ κατορθοῦν, ἀχρεῖος ἡ λύπη, καὶ μάταιος ἡ μετάνοια.

Πτωχὸς δὲ τις ἦν ὀνόματι Λάζαρος. Οὐ πένητα ἀπλῶς ὑπογράφει ὁ λόγος, τῆς δαπάνης καὶ τῆς χρείας τῶν ἀναγκαίων ἐστειρημένον· ἀλλὰ ἅπαρ καὶ

liberalis consuetudinis. Et quanquam res una ar simplex videatur, ut propius tamen inspicias ac sigillatim examines, e varia ac multiplici vitiorum colluvie conflata reperietur. Deliciari enim absque magnis facultatibus laud possis. Accumulare autem divitias citra peccatum, impossibile; nisi alicui (quod valde rarum) large simul divitem esse, seduloque justitiam colere, uti Job contingat. Ante omnia autem, ei cui laute delicateque vivere propositum, domo opus est cultius exstructa, ac tessellula (5) lapillisque et auro sponsarum instar ornata: tum etiam ad mutationes temporum annique tempestates bene accommodata. Commendatur enim, hiberna quidem calida; aprica illa ac ad meridianum solem conversa; æstiva vero ad septentrionem exprorecta, quo tenues illæ ac frigida ab arcto spirantes auræ, eam perficere ac permeare commode valeant. Ad hæc siragula multi pretii veste est opus, ad imas integendas sedes ac scamma, lectosque, ac thoros, et Januas: omnia siquidem apud eos accurate vestiuntur, tametsi inanimata, cum interim pauperes miserabiliter vestimenta deficient. Adde vasa argentea atque aurea, expensas graves coemendis Phasianis avibus, vinisque Phœnicio, quod vites Tyrizæ, quamvis carum assatim divitibus effluunt; omnemque adeo voluptatis atque deliciarum apparatus ab illis ipsis qui usurpant, accurate recensendum. Auctior enim in dies voluptas, ac curiose exquisitior, etiam Indica aromata cibis affundit; magisque jam coquis quam medicis, unguentarii impendio sunt. Quin et mensæ satellitium numerosum perpende: structores, pincernas, promos-condos, et qui his præeunt musicos, musicas, saltatriculas, tibicines, ridiculos, gnathones, parasitos, turbam vanitatis comitem atque pedisequam. Hæc ut comparentur, quot pauperes afficiendi injuria? quot pugnis cædendi orphani? quot lugendum viduis? quot denique misere dilaniantes seipsos, ad restim ac laqueum decurrendum habuerint? Ejusmodi profecto hominum anima, quasi Leithæa quadam degustata aqua, qui prorsus obliviscitur; quæ et ipsa sit, ac cui conjuncta, utque copula hæc quandoque sit solvenda; ipsaque iterum, recreatum corpus ac redivivum domicilium habitura. Ubi autem statum tempus advenit, ac indeprecabili decreto, corporis ac animæ nexus dissolvendus erit, prioris vitæ recogitatio animum subibit, seraque ac nihil profutura pœnitentia. Tunc enim demum pœnitentia prodest, cum mutans propositum, emendandi facultatem habet; sublata vero boni operis copia ac actione, inutilis dolor ac inanis pœnitudo est.

Erat autem quidam mendicus nomine Lazarus. Nedom Scriptura pauperem describit necessario usu rerum destitutum, ac penuria laborantem; ve-

(5) Ac tessellulis. Sic Chrysost. *Hom. in divitem et Lazarum*, tom. VI Ducæi, τὰ ἐξηφωμένα ἐδάφη, tessellulis ac lapillis distincta pavimenta. Ubi is eam vocem non male explicat, et ut ejusmodi tessellulis

ac calculis constet quod musivum opus vocant. Regius codex, quocum contuli, ita habet ut cum Savil. restituit Ducæus ex Cæsareis.

rum etiam gravi tentum ægritudine, corpore tabido diffuentique, sine lare ac domo, inculum ac horridum, atque ad januam divitis projectum. Ad summam, cum cura ac tragico fere cothurno pauperis miseriam enarrat, quo magis non miserantis duri- tiem nolet atque traducat. Quem enim alterius fa- mes ac ægritudo commiseratione non tangit, fera sane est rationis expers, perperam humanam indu- tus formam, ac voluntate fallens naturam; adeoque feris ipsis atque belluis immanior est. Siquidem sues jugulata sue sensu quodam doloris afficiuntur, ac circum recens fuscum sanguinem triste murmur edunt. Boves, tauri eadem circumstant, miserabili dolorem mugitu designantes. Quin gruum quoque greges, cum una sorte gregalium in casses incidit, captam circumvolitant, ac lamentabili quodam clangore complentes aerem, comitem suam ac gregalem requirunt. Hominem vero, animal ra- tione præditum ac mansuetum, Deique imkatione bonitatem doctum, leviter adeo proximorum acerbi casus gravesque calamitates afficient atque move- bunt!

Jacebat itaque ærumnosus ille ac gratus pauper in magnis doloribus, pedum usu privatus (alioqui enim pessimum illum atque superbum declinasset; aliumque, pro janua illa hospitem interfectrice ac pauperibus occulsa, locum delegisset); manibus quoque destitutus, ne palmam quidem ad emendi- candum valens protendere; sed et vocis ipsa or- gana obstructa habens, stridulumque ac asperum sonum pectore emittens; omnibus plane membris mutilis captusque, tetri morbi reliquæ, infirmita- tis humanæ miserabile exemplum. Neque tamen miseriarum tantus numerus, elatæ cervicis homi- nem ad inspectionem inflexit. Præteribat hominem velut saxum, eo scelere sese obstringens, cui nul- lum omnino velum aut prætextus esset. Neque enim ad se purgandum, vulgaria illa ac speciosa adducere poterat: Non noram, Ignorabam, Latuit me mendi- cas quiricans; quippe qui pro soribus jacens, in- gredienti ac egredienti spectaculo esset, quo su- perbi hominis damnationem indeprecabilem redde- ret. Vel saltem micæ de mensa deciduas cupiebat: at ne quidquam consecutus est, sed, cum ille satie- tate dirumperetur, fame ipse ac inopia tabescebat. Par itaque ac æquum videatur, Chananzæam illam Phœnissiam, hominum osori diviti magistram adhi- beri, ea inculcantiem quæ scripta sunt: *Etiam ca- telli, pessime hominum ac superbe, de micis edunt quæ cadunt de mensa dominorum suorum*^{*}; tu au- tem fratrem tuum atque tribulem neque hoc mu- nere dignatus es? Sed canes quidem cura aleban- tur; ac scorsim quidem molossi, scorsim autem venatici, tecto pariter gaudebant ac strato; dili- genterque attributos peculiares ministros habebant: cum interim humi neglecta jaceret atque calcaretur Dei imago, quam manu sua præstantissimus arti-

Ἀ ἀβρωστία ὀδυνηρὰ συνεχόμενον, καὶ διεβρύχοντα τὸ σῶμα, ἀοικον, ἀνεστιον, ἀθεράπευτον, τῇ πύλῃ τοῦ πλουσίου προσεβρίμμενον. Καὶ λίαν ἐπιμελὲς τῇ διηγῇσαι τὰς συμφορὰς ἐπὶ τέλει ἐκτραγῶδει τοῦ πτωχοῦ. ἵνα τὴν τοῦ μὴ ἐλεούτος στηλιτεύσῃ σκληρότητα. Ὁ γὰρ πρὸς λιμὸν καὶ νόσον μὴδὲν πάσχων ἐλεσινὸν ἢ συμπαθὲς, θηρίον ἐστὶν ἄλογον, κακῶς εἰς ἀνθρώπου μορφωθὲν σχῆμα, ψευδόμενον τῇ προαιρέσει τὴν φύσιν· μᾶλλον δὲ καὶ αὐτῶν τῶν θηρίων ἀσυμπαθέστερον· εἰ γὰρ χοίρου μὲν σφαζομένου, ἔλκονται πρὸς τινὰ λυπηρὰν αἰσθησιν οἱ χοῖροι, καὶ τῷ νεοβρίτῳ αἵματι ἀνιάρᾳ ἐπιτρύχουσι· περιίστανται δὲ τοῦ ταύρου τὸν φόνον οἱ βόες, ἐμπαθεῖ μυχθημῶ τὴν ἀλήθην σημαίνοντες. Ἀγέλαι δὲ γεράνων, μιᾶς τῶν συννόμων περιπέσουσας θηρά- τροις, περιπίπτανται τὴν κρατουμένην, καὶ τινος ὀδυρτικῆς κλαγγῆς τὸν ἀέρα πληροῦσιν, τὴν ὁμό- φυλον ζητοῦσαι καὶ σύννομον. Ἀνθρώπον δὲ, τὸ λο- γικὸν ζῶον καὶ ἡμερον, καὶ καθ' ὁμοιότητα Θεοῦ τὴν ἀγαθότητα παιδευόμενον, μικρὸν οὕτω φροντίζει τῶν συγγενῶν ἐν ταῖς ὀδυνηραῖς τῶν συμφορῶν περιστάσεσιν!

Ἔκειτο τοίνυν ὁ πολυῶδυνος καὶ εὐχάριστος πένης, πῶδας οὐκ ἔχων (ἢ γὰρ αὐτὸν ἀλάστορα καὶ ὑπερῆφανον ἔφυνεν, ἑτερον τόπον ἐκλεξάμενος ἀντὶ τῆς ξενοκτονίας πύλης, τῆς κεκλεισμένης τοῖς πύ- νησιν), χειρῶν ἀφῆρημένος, καὶ οὐδὲ παλάμην ἔχων προτείνειν εἰς αἵτησιν, ἐμφοραχθεὶς αὐτὰ τὰ ὄργανα τῆς φωνῆς, καὶ τινὰ βραγγύσαν καὶ τρα- χεῖαν τῶν στέρνων ἡχὴν περιέμενος, πᾶσιν ἀπλῶς ἡκρωτηριασμένος τοῖς μέλεσιν, νόσου πονηρὰς λει- ψανόν, ἐλεεινὸν ὑπόδειγμα τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθε- νείας. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲ τοσούτος κατάλογος συμφο- ρῶν ἐκλινεν πρὸς ἐπίσκεψιν τὸν ὑφαύχονα· παρῆκε δὲ ὡς λίθον τὸν ἀνθρώπον, ἀπροφάσιστον τὴν ἀμαρ- τίαν ἐπιτελῶν. Οὐ γὰρ εἶχεν ἐγκαλούμενος λέγειν ταῦτα τὰ κοινὰ καὶ εὐπρόσωπα· Οὐκ ἔγνω, Οὐκ ᾔδειν· Ἐλαθέην με ποτινῶν ὀπταχός· ὅς ἐκειτο πρὸ τῆς πύλης, εἰσιόντος καὶ ἐξιόντος θέαμα, ἵνα ἀπαραιτήτων ἐρ- γάσῃται τοῦ ὑπερῆφανου τὴν καταδίκην. Ἐπεθύμην καὶ τῶν ψυχῶν τῆς τραπέζης, καὶ οὐδὲ τούτων ἐτύγχανεν· ἄλλ' ὁ μὲν τῇ πλησμονῇ διεβρήγγυστο· ὁ δὲ, ὑπὸ τῆς ἐνδείας ἐτήκετο. Καλὸν οὖν ἦν καὶ δίκαιον τὴν Χαναταίαν ἐκείνην τὴν Φοίνισσαν διδά- σκαλον ἐπιστῆσαι τῷ μισανθρώπῳ πλουσίῳ, λέ- γουσιν ἐκεῖνα τὰ γεγραμμένα· ὅτι, Ὡς ἀλάστορ καὶ ὑπερῆφανος, καὶ τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψυ- χῶν τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶ κυρίου αὐτῶν· σὺ δὲ τὸν ἀδελφόν σου, τὸν ὁμόφυ- λον, ταύτης τῆς δωρεᾶς οὐκ ἤξισας; Ἄλλ' οἱ μὴ κυνὲς ἐπιμελῶς ἐτρέφοντο, κατ' ἰδίαν οἱ φύλακες, χωρὶς οἱ θηρευταί· καὶ στέγης ἤξιοῦντο καὶ κλίνης καὶ θεραπευτὰς εἶχον ἀποκεκληρωμένους· κατὰ σπουδὴν· Ἐβρίπτο δὲ χαμαὶ ἡ τοῦ Θεοῦ εἰκὼν ἀμ- λουμένη καὶ πατουμένη, ἣν ἰδίᾳ χειρὶ ὁ τῶν ὁλων ἀριστοτέλης καὶ δημιουργὸς διεπλάσαστο· εἰ γὰρ

* Matth. xv, 27.

Μωϋσῆς ἀξιόπιστος τεκμηριώσας τῶν ἀνθρώπων ἅπαντων τὴν γένεσιν.

Εἰ μὲν οὖν ἐτελεύτησεν μέχρι τούτου τὸ τοῦ Λαζάρου διήγημα, καὶ οὕτως εἶχε τῶν πραγμάτων ἡ φύσις, ὡς τῇ ἀνωμαλίᾳ τοῦ βίου τούτου τὴν ζωὴν ἡμῶν περιγράφει, μεγάλας ἂν ἀπῆκα σχετιάζων φωνάς· ἐφ' οἷς οἱ χρισθέντες ὁμοτίμως, οὕτως ἀνίσως μετὰ τῶν ὁμοφύλων διάγομεν· ἐπειδὴ δὲ καλὰ τὰ λειπόμενα πρὸς ἀκράσιν, ἐν τοῖς παρελθούσι στενάξας, ὁ πένης, ἐν τοῖς ἀκολουθοῦσι εὐθύμῃσιν, μαθὼν τοῦ συμπτώχου σου τὴν μακαρίαν ἀπόλαυσιν. Εὐρήσεις γὰρ δικαίου κριτοῦ ἀκριβὲς δικαστήριον, ἐν ᾧ στενάξει ὁ ἡδυπαθῆσας, καὶ τρυφᾷ ὁ μοχθήσας· ἐκάτερος δὲ κομίζεται τὰ πρὸς ἀξίαν ἐπιχέιρα.

Ἐγένετο δὲ ἀποθαρῃν τὸν πτωχόν, καὶ ἀπερχομένην ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τὸν κόλπον Ἀβραάμ. Ὁρᾷ τοὺς διακονιστάς τοῦ δικαίου καὶ πένητος, καὶ τοὺς ὑπηρετάς τῆς μεταστάσεως; Ἀγγελοὶ γὰρ ἔδορυφόρου, γαλήνῳ τε καὶ πρῶν εἰς αὐτὸν βλέποντες, καὶ τῷ σχήματι προδελούντες τὴν ἀναμένουσαν αὐτὸν θεραπείαν καὶ ἄνεσιν. Ἐνετέθη δὲ κομισθεὶς τοῖς κόλποις τοῦ πατριάρχου· ὁ καὶ διαπορήσεως ἀφορμὴν παρέχει τοῖς ἡδῶς τὰ βάθη τῶν Γραφῶν βασανίζουσιν. Εἰ γὰρ πᾶς τελευτῶν δίκαιος πρὸς τὸν αὐτὸν κομίζεται τόπον, πόλυσ τις ἂν εἴη καὶ ἐπ' ἀπειρον ἀνηπλωμένος ὁ κόλπος, εἰ γε μέλλοι χωρητικὸς εἶναι τοῦ πλήθους τῶν ὁσίων παντός. Εἰ δὲ τοῦτο παντελῶς ἀμήχανον (κόλπος γὰρ κοιλανθεὶς ἄνδρα μὲν καὶ ἓνα δυσχερῶς, μόλις δὲ δύο περιστέλλει βρέφη), θεωρεῖ τις ἡμᾶς ἐκχέεται, τῇ εἰκόνι τοῦ αἰσθητοῦ κόλπου, πρὸς νοητὴν τινα πραγματείαν χειραγωγοῦσα. Τί γάρ ἐστι τὸ λεγόμενον· Ὁ Ἀβραάμ, φησὶν, ἀποδέχεται τοὺς τὸν εὐπολιτεύοντες ζήσαντας βίον; Εἰπέ τοίνυν, ὦ θεοπέσιε Λουκᾶ (ὡς πρὸς παρόντα γὰρ σε καὶ ὀρώμενον διαλέξομαι), διὰ τί πολλῶν ὄντων δικαίων καὶ περσδυτέρων τοῦ Ἀβραάμ, ταύτην τὴν μεθελικεστέρων τὴν τιμὴν ἀπεκλήρωσας, σιωπήσας τὸν Ἐνῶχ, τὸν Νῶε, καὶ εἰ τις ἄλλος κατὰ τὸν βίον τοῦτοις ἀκόλουθος; Ἀλλὰ σου τάχα συνήμι, καὶ οὐκ ἔξω βάλλει τοῦ σκοποῦ ἃ λογίζομαι. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Ἀβραάμ θεράπων Χριστοῦ, καὶ διαφερόντως οὗτος ἀνθρώπων τὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐπιφανείας ἐδέξατο, καὶ τὸ τῆς Τριάδος μυστήριον ἱκανῶς ἡμῖν ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ γέροντος τούτου διευτυπώθη, ἦνικα τοὺς τρεῖς ἀγγέλους ὡς ἄνδρας ὁδοιπόρους ἐξένισε· καὶ ἀπλῶς ἐκ πολλῶν μυστικῶν αἰνιγμάτων οἰκείος ἀνθρωπος οὗτος γεγέννηται τοῦ Θεοῦ, τοῦ χρόνους ὕστερον ἀμφιεσαμένου τὴν σάρκα, καὶ διὰ μέσου τοῦ ἀνθρωπικοῦ τούτου παραπετάσματος ἐναργῶς ὁμιλήσαντος τοῖς ἀνθρώποις· διὰ τοῦτο, τὸν κόλπον αὐτοῦ εἶον εὐδιδόν τινα λιμένα καὶ ἀκλυστον ἀναπαυτήριον

¹ Gen. II, 27.

(6) *Sequioris ætatis homini, τῶν μεθελικεστέρων ἀπεκλήρωσας.* Sit forte τῷ μεθελικεστέρῳ. Quomodo nihil suppleendum aut durum. Videtur interpres eam vocem contrario sensu reddidisse, ac

A *sex ac mundi auctor condidit* ¹, ut cui Moyses idoneus ac fide dignus scriptor videatur conditi hominis.

Quod si hic loci historia Lazari haberet finem, sicque rerum natura ferret, ut tam diversa ac inæquali sorte, humanæ vitæ curriculum definiretur, alta sane ac exserta voce deplangerem, quod pari honore conditi, usque adeo inæqualibus modis cum tribulibus ageremus. Enimvero, cum ea quæ resistant auditu præclara sint, qui, pauper, superioribus adgemuisti, bono deinceps esto animo, ejusdem tecum sortis pauperis condiscens beatitudinem. Comperies enim justi judicis exactum tribunal, sub quo voluptarius ille gemat ac ploret, mendicusque, bene ac pulchre habeat, ac condignum uterque præmium ferat.

Factum est autem ut moreretur mendicus et portaretur ab angelis in sinum Abraham. Vides pauperis ac justi famulos, ejusque migrationis ministros? Quippe angeli satellitio cingebant, blande ac placide in eum intuentes, orisque habitu repositum ei linimen ac remissionem præludio monstrabant. Porro, deportatus ille, in sinu patriarchæ depositus est: quod quidem iis ansam quæstionis præbet, qui lubentes Scripturarum profunda scrutantur. Siquidem enim justorum quilibet vita excedens in eum deferitur locum, peramplum sane ac immensis spatiis distentum sinum hunc oportet esse, ut in eo sanctorum omnis multitudo continenda sit. Cum id vero prorsus fieri nequeat (sinus enim quantumvis cavus et capax, vel unum ægre virum, infantes vix duos complectatur): mystica quædam intelligentia occurrit, sensilisque sinus imagine, ad sensus spiritalis medullam manu ducit. Quid enim hic dicitur? Nimirum suscipere Abraham eos qui bene ac recte vitam instituerunt. Age itaque, divine Luca (nam velut præsentem te ac ob oculos positum compellabo); quid causæ, ut multis justis ac Abrahamo antiquioribus, hunc potissimum honorem (6) sequioris ætatis homini assignaveris, præteriens Enoch, Noe, ac si qui eos paribus vitæ studiis secuti sunt? Enimvero, mentem jam tuam intelligere videor; nec abit, ut opinor, extra scopum ratiocinatio. Quod enim Abrahamus Christo impensius servierit, eique se ille, præ mortalibus aliis, divinis apparitionibus revelaverit, atque in illius senis tabernaculo Trinitatis mysterium abunde nobis adumbratum sit, cum tres angelos virorum peregrinorum specie, hospitio suscepit; quod denique ex mysticis multis ænigmatibus, idem ille, Dei, qui futuris postmodum temporibus carnem induturus esset, ac medio humanitatis velo palam cum hominibus esset versaturus, necessarius quodammodo ac familiaris effectus sit; idcirco ejus sinum, ceu

velut ævo superiorem significaret, quod satis assonum est. Alia est vis propositionis, cum de ætatum alternatione dicitur, μεθελικῶς τε καὶ μεθελικιούσθαι, singulis quibusque septenniis.

rum etiam gravi tentum ægritudine, corpore tabido diffuenteque, sine fære ac domo, incultum ac horridum, atque ad januam divitis projectum. Ad summam, cum cura ac tragico fere cothurno pauperis miseriam enarrat, quo magis non miserantis durtiem notet atque traducat. Quem enim alterius famæ ac ægritudo commiseratione non tangit, fera sane est rationis expers, perperam humanam indutus formam, ac voluntate fallens naturam; adeoque feris ipsis atque belluis immanior est. Siquidem sues jugulata sue sensu quodam doloris afficiuntur, ac circum recens fenum sanguinem triste murmur edunt. Boves, tauri eadem circumstant, miserabili dolorem mugitu designantes. Quin gruum quoque greges, cum una sorte gregalium in casses incidit, captam circumvolitant, ac lamentabili quodam clangore complentes aerem, comitem suam ac gregalem requirunt. Hominem vero, animal ratione præditum ac mansuetum, Deique imitacione bonitatem doctum, leviter adeo proximorum acerbi casus gravesque calamitates afficient atque movebunt!

Jacebat itaque ærumnosus ille ac gratus pauper in magnis doloribus, pedum usu privatus (alioqui enim pessimum illum atque superbum declinasset; aliumque, pro janna illa hospitum interfectrice ac pauperibus occulsa, locum delegisset): manibus quoque destitutus, ne palmam quidem ad emendicandum valens protendere; sed et vocis ipsa organa obstructa habens, stridulumque ac asperum sonum pectore emittens; omnibus plane membris mutilus captusque, tetri morbi reliquie, infirmitatis humanæ miserabile exemplum. Neque tamen miseriarum tantus numerus, elate cervicis hominem ad inspectionem inflexit. Præteribat hominem velut saxum, eo scelere sese obstringens, cui nulum omnino velum aut prætextus esset. Neque enim ad se purgandum, vulgaria illa ac speciosa adducere poterat: Non noram, Ignorabam, Latuit me mendicis quiritans; quippe qui pro foribus jacens, ingredienti ac egredienti spectaculo esset, quo superbi hominis damnationem indeprecabilem redderet. Vel saltem micæ de mensa deciduas cupiebat: ut ne quidquam consecutus est, sed, cum ille satietate dirumperetur, fame ipse ac inopia tabescebat. Par itaque ac æquum videatur, Chananeam illam Phœnissani, hominum osori diviti magistram adhiberi, ea inculantem quæ scripta sunt: *Etiam castellum, pessime hominum ac superbe, de micis edunt quæ cadunt de mensa dominorum suorum**; tu autem fratrem tuum atque tribulem neque hoc munere dignatus es? Sed canes quidem cura alebantur; ac seorsim quidem molossi, seorsim autem venatici, tecto pariter gaudebant ac strato; diligenterque attributos peculiares ministros habebant: cum interim humi neglecta jaceret atque calcaretur Dei imago, quam manu sua præstantissimus arti-

A ἀρρωστία ὀδυνῆσθαι συνεχόμενον, καὶ διεβρῦναι τὸ σῶμα, δοικόν, ἀνεστιον, ἀθεράπευτον, τῇ πύλῃ τοῦ πλουσίου προσεβρίμμενον. Καὶ λίαν ἐπιμελὲς τῇ διηγήσει τὰς συμφορὰς ἐπὶ τέλει ἐκτραγυθεῖ τοῦ πτωχοῦ, ἵνα τὴν τοῦ μὴ ἐλευόντος στηλιτεύσῃ σκληρότητα. Ὁ γὰρ πρὸς λιμὸν καὶ νόσον μὴδὲν πάσχων ἐλευνὸν ἢ συμπαθὲς, θηρίον ἐστὶν ὄλον, κακῶς εἰς ἀνθρώπου μορφωθὲν σχῆμα, ψευδόμενον τῇ προαιρέσει τὴν φύσιν· μᾶλλον δὲ καὶ αὐτῶν τῶν θηρίων ἀσυμπαθέστερον· εἰ γὰρ χοίρου μὲν σφαζομένου, ἔλκονται πρὸς τινὰ λυπηρὰν αἰσθησὶν αἱ χοῖροι, καὶ τῷ νεορρότῳ αἵματι ἀνιὰρὰ ἐπιτρώζουσιν· περιίστανται δὲ τοῦ ταύρου τὸν φόνον οἱ βόες, ἐμπαθεῖ μυχθμῶ τὴν ἀλήτην σημαίνοντες. Ἀγέλαι δὲ γεράκων, μᾶς τῶν συννόμων περιπεσούσης θηράτρεις, περιπίπτανται τὴν κρατουμένην, καὶ τινὰς ὀδυρτικῆς κλαγγῆς τὸν ἀέρα πληροῦσιν, τὴν ὀμφύλον ζητοῦσαι καὶ σύννομον. Ἀνθρώπων δὲ, τὸ λογικὸν ζῶον καὶ ἡμερον, καὶ καθ' ὁμοιότητα Θεοῦ τὴν ἀγαθότητα παιδευόμενον, μικρὸν οὕτω φροντίζει τῶν συγγενῶν ἐν ταῖς ὀδυνῆραῖς τῶν συμφορῶν περιστάσειν!

Ἐκεῖτο τοίνυν ὁ πολυῶδυνος καὶ εὐχάριστος πένης, πῶδας οὐκ ἔχων (ἡ γὰρ αὐτὸν ἀλάστορα καὶ ὑπερήφανον ἔφυγεν, ἕτερον τόπον ἐκλεξάμενος ἀντὶ τῆς ξενοκτονίας πύλης, τῆς κεκλεισμένης τοῖς πίνῃσιν), χειρῶν ἀφῆρημένος, καὶ οὐδὲ παλάμη ἔχων προτείνειν εἰς αἰτήσιν, ἐμφραχθεὶς αὐτὰ τὰ ὄργανα τῆς φωνῆς, καὶ τινὰ βραγχῶσαν καὶ τραχεῖαν τῶν στέρνων ἤχην περιέμενος, πᾶσιν ἀπλῶς ἡκρωτηριασμένους τοῖς μέλεσιν, νόσον πονηρὰς λείψανον, ἐλευνὸν ὑπόδειγμα τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας. Ἄλλ' ὁμοῦς οὐδὲ τοσούτος κατάλογος συμφορῶν ἐκλινεν πρὸς ἐπίσκεψιν τὸν ὑφαύχενον· παρῆναι δὲ εἰς λίθον τὸν ἀνθρώπου, ἀπροφάσιστον τὴν ἀμαρτίαν ἐπιτελῶν. Οὐ γὰρ εἶχον ἐγκαλούμενος λέγειν ταῦτα τὰ κοινὰ καὶ εὐπρόσωπα· οὐκ ἔγνω, οὐκ ᾔδειν· Ἐλάθην με ποτιῶν ὁ πτωχός· ὅς ἐκεῖτο πρὸ τῆς πύλης, εἰσιόντος καὶ ἐξιόντος θέαμα, ἵνα ἀπαραιτήτων ἐργάσθαι τοῦ ὑπερήφανου τὴν καταδίκην. Ἐπεθύμην καὶ τῶν ψυχίων τῆς τραπέζης, καὶ οὐδὲ τοῦτον ἐτύγχανεν· ἀλλ' ὁ μὲν τῇ πλησμονῇ διεβρήγγυτο· ὁ δὲ, ὑπὸ τῆς ἐνδείας ἐτήκετο. Καλὸν οὖν ἦν καὶ δίκαιον τὴν Χαναναίαν ἐκείνην τὴν Φοίνισσαν διδάσκαλον ἐπιστῆσαι τῷ μισανθρώπῳ πλουσίῳ, λέγουσαν ἐκεῖνα τὰ γεγραμμένα· ὅτι, Ὁ ἀλάστορ καὶ ὑπερήφανος, καὶ τὰ κυνάρια ἐσθλεῖ ἀπὸ τῶν ψυχίων τῶν κυπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν· σὺ δὲ τὸν ἀδελφόν σου, τὸν ὀμόφρονον, ταύτης τῆς δωρεᾶς οὐκ ἤξισσας; Ἄλλ' οἱ μὲν κυνὲς ἐπιμελῶς ἐτρέφοντο, κατ' ἰδίαν οἱ φύλακες, χωρὶς οἱ θηρευταί· καὶ στέγης ἤξιοῦντο καὶ κλίνης, καὶ θεραπευτὰς εἶχον ἀποκεκληρωμένους κατὰ σπουδὴν· ἔβριπτο δὲ χαμὰ ἡ τοῦ Θεοῦ εἰκὼν ἀμολυμένη καὶ πατουμένη, ἣν ἰδίᾳ χειρὶ ὁ τῶν ὄλων ἀριστοτέχνης καὶ δημιουργὸς διεπλάτατο· εἰ γὰρ

* Matth. xv, 27.

Μωϋσῆς ἀξιόπιστος τεκμηριώσας τῶν ἀνθρώπων ἅ
την γένεσιν.

Εἰ μὲν οὖν ἐτελεύτησεν μέχρι τούτου τὸ τοῦ Λα-
ζάρου διήγημα, καὶ οὕτως εἶχε τῶν πραγμάτων ἡ
φύσις, ὡς τῇ ἀνωμαλίᾳ τοῦ βίου τούτου τὴν ζωὴν
ἡμῶν περιγράφει, μεγάλας ἂν ἀφήκα σχετιάζ-
ων φωνάς· ἐφ' οἷς οἱ χρισθέντες ὁμοτίμως, οὕτως
ἀνίστως μετὰ τῶν ὁμοφύλων διάγωμεν· ἐπειδὴ δὲ
καλὰ τὰ λειπόμενα πρὸς ἀκράσιν, ἐν τοῖς παρελ-
θοῦσι στενάξας, ὁ πένθος, ἐν τοῖς ἀκολουθοῦσι εὐθύ-
μησον, μαθὼν τοῦ συμπτώχου σου τὴν μακαρίαν
ἀπόλαυσιν. Εὐρήσεις γὰρ δικαίου χριστοῦ ἀκριβὲς
δικαστήριον, ἐν ᾧ στενάζει ὁ ἡδυπαθήσας, καὶ τρυφε-
ρὸς μοχθήσας· ἐκάτερος δὲ κομίζεται τὰ πρὸς ἄξιαν
ἐπιχειρεῖ.

Ἐγένετο δὲ ἀποθαρσῖν τὸν πτωχόν, καὶ ἀπ-
ερχοῖναι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τὸν κόλπον
Ἀβραάμ. Ὁρᾷ τοὺς διακονιστὰς τοῦ δικαίου καὶ
πένθους, καὶ τοὺς ὑπηρετὰς τῆς μεταστάσεως· Ἀγ-
γελιοὶ γὰρ ἔδορυφόρου, γαληνόν τε καὶ πρῶτον εἰς
αὐτὸν βλέποντες, καὶ τῷ σχήματι προδηλοῦντες τὴν
ἀναμένουσαν αὐτὸν θεραπείαν καὶ ἄνεσιν. Ἐνετέθη
δὲ κομισθεὶς τοῖς κόλποις τοῦ πατριάρχου· ὁ καὶ δια-
πορήσεως ἀφορμὴν παρέχει τοῖς ἡδῶς τὰ βάθη τῶν
Γραφῶν βασανίζουσιν. Εἰ γὰρ πᾶς τελευτῶν δικαίος
πρὸς τὸν αὐτὸν κομίζοιτο τόπον, πόλως τις ἂν εἴη
καὶ ἐπ' ἀπειρον ἀνηλωμένος ὁ κόλπος, εἰ γε μέλλοι
χωρητικὸς ἔσθαι τοῦ πλήθους τῶν ὁσίων παντός.
Εἰ δὲ τοῦτο παντελῶς ἀμήχανον (κόλπος γὰρ κοι-
λανθεὶς ἄνδρα μὲν καὶ ἓνα δυσχερῶς, μόλις δὲ
δύο περιτέλλει βρέφει), θεωρεῖ τις ἡμᾶς ἐκδέχεται,
τῇ εἰκόνι τοῦ αἰσθητοῦ κόλπου, πρὸς νοητὴν τινα
πραγματεῖαν χειραγωγούσα. Τί γὰρ ἐστὶ τὸ λεγό-
μενον· Ὁ Ἀβραάμ, φησὶν, ἀποδέχεται τοὺς τὸν
εὐπολίτευτον ζήσαντας βίον· Εἰπέ τοίνυν, ὦ θε-
σπέσιε Δουκᾶ (ὡς πρὸς παρόντα γὰρ σε καὶ ὁρώ-
μενον ἀναλέγομαι), διὰ τί πολλῶν ὄντων δικαίων καὶ
πρεσβυτέρων τοῦ Ἀβραάμ, ταύτην τῶν μεθελικε-
στέρων τὴν τιμὴν ἀπεκλήρωσας, σιωπῆσας τὸν
Ἐνὼχ, τὸν Νῶε, καὶ εἰ τις ἄλλος κατὰ τὸν βίον
τούτοις ἀκόλουθος· Ἀλλὰ σου τάχα συνήμι, καὶ
οὐκ ἔξω βάλλει τὸ σκοποῦ ἃ λογίζομαι. Ἐπειδὴ
γὰρ ὁ Ἀβραάμ θεράπων Χριστοῦ, καὶ διαφερόντως
οὗτος ἀνθρώπων τὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐπιφανείας
ἐδέξατο, καὶ τὸ τῆς Τριάδος μυστήριον ἱκανῶς ἡμῖν
ἐν τῇ σκηπῇ τοῦ γέροντος τούτου διετυπώθη, ἦνίκα
τοὺς τρεῖς ἀγγέλους ὡς ἄνδρας ὁδοιπόρους ἐξένισε·
καὶ ἁπλῶς ἐκ πολλῶν μυστικῶν αἰνιγμάτων οικεῖος
ἀνθρωπὸς οὗτος γεγέννηται τοῦ Θεοῦ, τοῦ χρόνους
ὑστερον ἀμφισσαμένον τὴν σάρκα, καὶ διὰ μέσου τοῦ
ἀνθρωπικοῦ τούτου παραπετάσματος ἐναργῶς ὁμι-
λήσαντος τοῖς ἀνθρώποις· διὰ τοῦτο, τὸν κόλπον αὐτοῦ
οἷον εὐδὶόν τινα λιμένα καὶ ἀκλυστον ἀναπαντήριον

¹ Gen. II, 27.

(6) *Sequioris ætatis homini, τῶν μεθελικεστέρων ἀπεκλήρωσας.* Sit forte τῷ μεθελικεστέρῳ. Quo-
modo nihil suppleendum aut durum. Videtur inter-
pres eam vocem contrario sensu reddidisse, ac

fex ac mundi auctor condidit¹, ut cui Moyses ido-
neus ac fide dignus scriptor videatur conditi ho-
minis.

Quod si hic loci historia Lazari haberet finem,
sicque rerum natura ferret, ut tam diversa ac in-
æquali sorte, humanæ vitæ curriculum definiretur,
alta sane ac exserta voce deplangerem, quod pari
honore conditi, usque adeo inæqualibus modis cum
tribulibus ageremus. Enimvero, cum ea quæ re-
stant auditu præclara sint, qui, pauper, superioribus
adgemuisti, bono deinceps esto animo, ejusdem te-
cum sortis pauperis condiscens beatitudinem. Com-
peries enim justī judicis exactum tribunal, sub quo
voluptarius ille gemat ac ploret, mendicusque, bene
ac pulchre habeat, ac condignum uterque præ-
mium ferat.

Factum est autem ut moreretur mendicus et por-
taretur ab angelis in sinum Abraham. Vides pauperis
ac justī famulos, ejusque migrationis administratos?
Quippe angeli satellitio cingebant, blande ac pla-
cide in eum intuentes, orisque habitu repositum ei
linimen ac remissionem præludio monstrabant.
Porro, deportatus ille, in sinu patriarchæ depositus
est: quod quidem iis ansam quæstionis præbet, qui
lubentes Scripturarum profunda scrutantur. Siqui-
dem enim justorum quilibet vita excedens in eum
defertur locum, peramplum sane ac immensis spa-
tiis distentum sinum hunc oportet esse, ut in eo
sanctorum omnis multitudo continenda sit. Cum id
vero prorsus fieri nequeat (sinus enim quantumvis
cavus et capax, vel unum ægre virum, infantes
vix duos complectatur): mystica quædam intelli-
gentia occurrit, sensilisque sinus imagine, ad sen-
sus spiritalis medullam manu ducit. Quid enim hic
dicitur? Nimirum suscipere Abraham eos qui bene
ac recte vitam instituerunt. Age itaque, divine Luca
(nam velut præsentio te ac ob oculos positum com-
pellabo): quid causæ, ut multis justis ac Abrahamo
antiquioribus, hunc potissimum honorem (6) sequioris
ætatis homini assignaveris, præteriens Enoch, Noe,
ac si qui eos paribus vitæ studiis secuti sunt?
Enimvero, mentem jam tuam intelligere videor;
nec abis, ut opinor, extra scopum ratiocinatio.
Quod enim Abrahamus Christo impensius servierit,
eique se ille, præ mortalibus aliis, divinis appari-
tionibus revelaverit, atque in illius senis taberna-
culo Trinitatis mysterium abunde nobis adum-
bratum sit, cum tres angelos virorum peregrino-
rum specie, hospitio suscepit; quod denique ex
mysticis multis ænigmatibus, idem ille, Dei, qui fu-
turus postmodum temporibus carnem induturus
esset, ac medio humanitatis velo palam cum homi-
nibus esset versaturus, necessarius quodammodo
ac familiaris effectus sit; idcirco ejus sinum, ceu

velut ævo superiorem significaret, quod satis abso-
num est. Alia est vis propositionis, cum de ætatum
alternatione dicitur, μεθελικῶς τε καὶ μεθελικιού-
σθαι, singulis quibusque septenniis.

tranquillum quemdam portum, atque ab omni fluctuum agitatione quietum locum, dicit. In Christo enim, nostrum omnium salus est, ac spes expectationis futuri sæculi, qui secundum humanam seriem ex carne Abrahami germen prodiit: atque adeo existimo, viri senis honorem et decus in Salvatorem referri, qui est iudex ac præmiator virtutis, justosque blanda illa ac demulcenti voce compellat, ac dicit: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum* ².

Factum est autem ut pauper moreretur. Duo quædam circa pauperem notantur; nempe necessarii comineatus penuria, et modestia animi, ac humilis morum compositio. Ne ergo quisquis pauper est, ac pecuniæ indigus, pannisque obsitus, virtutis sibi vindicet laudem, aut egestatem satis habere ad salutem existimet. Non enim laudem habet qui necessitate est pauper: sed is demum in admiratione est, qui sponte ac animi decreto, modeste fert. Alioqui enim, utcumque (7) rerum penuria laborantibus, ut ii pravis moribus sint ac inemendabiles, coacta paupertas ad multa ac mala facinora, viaticum existit. Sane vero, si quando ad præsidis tribunal accessi, parietum perfossore omnes ac plagiatos, grassatoresque, et fures, ac ipsos homicidas, inopes ac ignobiles, sine lare ac sedibus homines, vidi. Unde constat liquido beatum hic pauperem illum a Scriptura prædicari, qui e philosophia composito animo laborem ac ærumnam perfert, fortiterque ac constanter adversos tolerat casus, ac nihil vel sceleris vel flagitii molitur, ut carni per voluptatem atque delicias gratificetur. Quem ipsum apertius describit Dominus in prima beatitudine, cum ait: *Beati pauperes spiritu* ³. Neque igitur omnis pauper justus, sed is tantum, qui est Lazaro moribus similis; neque dives omnis reprobos, sed qui vitam ita instituit, ut ille Lazaro æqualis: ac qui reipsa, ac quibus eadem illi vivunt, ejusdem vitæ testes manifesti existunt. Quid enim admirabili Jobo opulentius? Neque tamen eum nimia illa rerum copia ac affluentia, aut a justitia alienum fecit; aut, ut breviter dicam, a virtute movit. Contra vero, quid Iscariote pauperius? Neque tamen vel minimum ad salutem ei profuit egestas; verum cum undecim ac philosophis, ipsique adeo Domino, qui sponte pauper nostri causa effectus est ⁴, contubernio junctus esset, animi privitate in avaritiam abreptus iosam inde prodicionem molitus est.

Operæ pretium autem erit, utriusque elationem defuncti prudenter examinare. Pauper enim cum ebdomisset, angelos ipsos stipantes habuit, ac obsequio foventes, qui ad locum quietis, bonæ spei plenum perducerent; *mortuus autem dives*, inquit,

A εἶναι τῶν δικαίων φησίν. Ἐν Χριστῷ γὰρ πάντων ἡμῶν ἡ σωτηρία καὶ ἡ ἀπεκδοχὴ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, τῷ ἐκ τῆς σαρκὸς τοῦ Ἀβραάμ κατά τὴν ἀνθρωπικὴν ἀκολουθίαν βλαστῆσαντι. Καὶ μοι δοκεῖ ἡ περὶ τὸν γέροντα τοῦτον τιμὴ εἰς τὸν Σωτῆρα τὴν ἀναφορὰν ἔχειν, τὸν κριτὴν ὄντα καὶ μισθαποδότῃ τῆς ἀρετῆς, καὶ τῇ θεραπευτικῇ φωνῇ προσκαλούμενον τοὺς δικαίους, καὶ λέγοντα· Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου· κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν.

Ἐγέρετο δὲ ἀποθαρεῖν τὸν πτωχόν. Διπλῇ τις ἐστὶν ἡ περὶ τὸν πτωχὸν σημασία· ἡ μὲν δηλοῦσα τῶν ἀναγκαίων τὴν ἔνδειαν· ἡ δὲ τὴν μετριοφροσύνην καὶ τοῦ ἥθους τὴν ταπεινότητα. Μὴ τοίνυν ὁ τῶν ὧλων ἀπόρως ἔχων, καὶ πενόμενος ἀργυρίου, ἡμφιεσμένος δὲ τὴν ἐλεεινὴν ἐφεστρίδα, οἰκειούσθω τῆς ἀρετῆς τὸν ἔπαινον, μὴδὲ νομιζέτω ἀρκέσειν αὐτῷ τὴν ἔνδειαν πρὸς σωτηρίαν. Οὐ γὰρ ὁ κατ' ἀνάγκην πενόμενος ἐπαινεῖται· ἀλλ' ὁ τὴν γνώμην αὐθαιρέτως μετριάζων θαυμάζεται. Ἐπεὶ τοῖς ἀπορουμένοις ἀπλῶς, ἔχουσι δὲ τὸν τρόπον ἀδιαγώγητον ἡ ἀκατόρθωτον, ἐφόδιον γίνεται πολλῶν καὶ πονηρῶν τολμημάτων ἡ πρὸς ἀνάγκην ἀκτημοσύνη. Καὶ πάντας ἐγὼ τοὺς τοιχωρύχους καὶ ἀνδραποδιστὰς, ἔτι μὴν λωποδύτας, καὶ κλέπτας, καὶ τοὺς ἀνδροφόνους αὐτοὺς, εἰ ποτε παρέβαλον ἀρχοντικῷ κριτηρίῳ, πένητας ἔθεασάμην, ἀγνώστους, αἰόλους, ἀνεστίους. Ὡς ἐκ τούτου πρόδηλον εἶναι, ὅτι μακαρίζει νῦν ἡ Γραφὴ τὸν πτωχὸν ἐκείνον τὸν φιλοσόφῳ ψυχῇ τοὺς μόθους βαστάζοντα· καρτεροῦντα δὲ γενναίως πρὸς τὰς περιστάσεις τοῦ βίου, καὶ οὐδὲν κακουργοῦντα πονηρὸν, ἵνα τῇ σαρκὶ χαρίσθῃται τῆς τρυφῆς τὴν ἀπόλαυσιν. Ὅν καὶ σαφέστερον διαγίφει ἐν τῷ πρώτῳ τῶν μακαρισμῶν ὁ Κύριος, λέγων· Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι. Οὕτε οὖν πᾶς πτωχὸς δίκαιος, ἀλλ' ἐκεῖνος οἷος ὁ Λάζαρος· οὕτε πᾶς πλούσιος ἀπεγνωσμένος, ἀλλ' ὁ μετὰ τοιαύτης ζωῆς προαιρέσεως, ὅταν εἴχεν ὁ τοῦ Λαζάρου σύγγρονος, καὶ τούτου οἱ διὰ τῆς πείρας τοῦ βίου μάρτυρες πρόδηλοι. Τί γὰρ τοῦ θεοῦ ἰδὼς πλουσιώτερον; Ἀλλ' ὅμως ἡ εἰς ἄγαν εὐπορία τὸν ἄνδρα, οὕτε τῆς δικαιοσύνης ἠλλοτρίωσεν, οὕτε, συλλέθδην εἰπεῖν, τῆς ἀρετῆς ἐξώρισεν. Τί τοῦ Ἰσκαριώτου πενέστερον; Οὐδὲν ἀπάνωτο τῆς ἐνδείας εἰς σωτηρίαν· ἀλλὰ τοῖς ἔνδεκα πένησι καὶ φιλοσόφοις συνδιατρώμενος, καὶ αὐτῷ γε τῷ Κυρίῳ, τῷ δι' ἡμᾶς αὐθαιρέτως πτωγεύσαντι, κακίᾳ προαιρέσεως εἰς φιλαργυρίαν παρενεχθεὶς, ἐκεῖθεν καὶ τὴν προδοσίαν ἐραβιούργησεν.

Ἄξιον δὲ καὶ τὴν ἐκφορὰν ἑκατέρου τῶν τεθνηκότων συνετῶς δοκιμάσαι. Ὁ μὲν γὰρ πτωχὸς κοιμηθεὶς ἀγγέλους εἶχεν δορυφόρους καὶ θεραπευτὰς, ἄγοντας αὐτὸν μετὰ καλῆς τῆς ἐλπίδος εἰς τὸν τόπον τῆς ἀναπαύσεως· ὁ δὲ πλούσιος ἀποθανὼν, φησίν, ἐτάφη.

² Matth. xxv, 34. ³ Matth. v, 3. ⁴ II Cor. viii, 9.

(7) Alioqui enim utcumque, etc. Pro ἐπὶ, restituo ἐπεί. Qua levi mutatione constat clara littera, quam interpres male obscurat, reducens verba illa ἐπεί

τοῖς ἀπορουμένοις ἀπλῶς, ad superiora; unaque illa voce reddens, in paupertate, quod valde jejunum ac angustum paupertate est.

Οὐδὲν γὰρ οἶον αὐτῇ χρῆσθαι τῇ λέξει τῇ γραφικῇ, ἰκανῶς διὰ μιᾶς λέξεως ἐρμηνεύουσα τὴν ἄτιμον τοῦ πλουτοῦ καταλύσιν. Ὁ γὰρ ἀμαρτωλὸς τελευτῶν, ὥτως θάπτεται, χθόνιος ὢν τὸ σῶμα, γήινος δὲ καὶ τὴν ψυχὴν· καὶ τὸ φυσικὸν ἐκείνης ἀξίωμα τῇ συμπαθείᾳ τῆς σαρκὸς πρὸς τὴν ὕλην καταγαγὼν, οὐδὲν χρηστὸν τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς καταλιμπάνων ὑπόμνημα, λήθῃ δὲ ἀτίμῳ καλυπτόμενος, καὶ τὸν τῶν βοσκημάτων θάνατον τελευτῶν. Τάφος μὲν γὰρ ἔχει τὸ σῶμα· ἄθης δὲ τὴν ψυχὴν· δύο σκοτεινὰ δεσμωτήρια, μεριζόμενα τοῦ πονηροῦ τὴν τιμωρίαν. Καὶ τίς οὐκ ἂν τῆς ἀβουλίας τὸν ἄθλιον καταμέμφαιτο; ἦνικα μὲν ὑπὲρ γῆς ἦν γαυροῦντα, μεγαλαυχούμενον, πάντων ὑπερφρονούντα τῶν συζώντων καὶ ὁμοφύλων, καὶ μονονοῦχι μύρμηκας καὶ σκώληκας ἀποκαλοῦντα τοὺς ἐντυγχάνοντας, κενῷ δὲ φρονήματι τῆς ὀλιγοχρονίου δόξης διαβρῆγνύμενον· ἦνικα δὲ ἀπεσπάσθη τοῦ βίου, καὶ ὡς μαστιγίας δούλος ἀφῆρθε τῶν ἀλλοτρίων, ὧν ἐξ ἀνοίας ἐνόμιζεν εἶναι δεσπότης, εἰς ἀντίρροπον τῆς ὑπερηφανείας καταφέρεται ταπεινότητι, καὶ γράδς θρηνησὺς ὀδυρμοὺς προβαλλόμενος, μακρὰ καὶ ἀνόνητα τὸν πατριάρχην ἀποκαλεῖται, λέγων· [Πάτερ Ἀβραάμ, ἐλέησόν με, καὶ πέμψον Λάζαρον, ἵνα βάψῃ τὸ ἄκρον τοῦ δακτύλου αὐτοῦ ὕδατος, καὶ καταψύξῃ τὴν ῥλῶσάν μου, ὅτι ὀδυνῶμαι ἐν τῇ φλογὶ ταύτῃ·] ζητῶν ἔλεον, ὃν οὐκ ἔδωκεν, ἦνικα τοῦ εὐεργετεῖν πρόχειρον εἶχεν τὴν ἐξουσίαν· ἀξίων δὲ αὐτῷ βοηθὸν κατὰ τοῦ πυρὸς ἀφικέσθαι τὸν Λάζαρον· εὐχόμενος ἀπομυξῆσαι τοῦ λεπροῦ τὸν δάκτυλον, ὀλίγον νενοτισμένον ὕδατι. Τοιαῦται τῶν φιλοσωμάτων ἀβουλαι· τοῦτο τῶν φιλοπλοῦτων καὶ φιληθόνων τὸ τέλος. Καὶ προσήκει τὸν συνετὸν καὶ προμηθεῖ τοῦ μέλλοντος, οἶον φάρμακόν τι προφυλακτικὸν νοσήματος τὴν παρβολὴν ἡγησάμενον, φυγεῖν τῶν ὁμοίων κακίων τὴν πείραν· τὸ συμπαθεῖς καὶ φιλάνθρωπον, ὡς αἰτίαν τῆς ζωῆς τῆς μελλούσης, ἀσκήσαντα. Δραματικῶς γὰρ ἡμῖν ὁ λόγος τὴν νοουθεσίαν ἐπὶ προσώπων ὠρισμένων ἐξέθετο, ἵνα ἐμψύχως καὶ δεικτικῶς παιδευθέντες τῆς ἀγαθῆς πολιτείας τὸν νόμον, μηδέποτε καταρρονήσωμεν τῶν τῆς Γραφῆς παραγγελμάτων, ὡς ἄχρι λόγου μόνον φοβούμενοι, οὐ μὴν τὴν ἀπειλὴν προαγόντων εἰς τιμωρίαν. Οἶδα γὰρ, ὡς οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ταῖς τοιαύταις ὑπονοίαις δελεαζόμενοι, ἀκώλυτον ἑαυτοῖς τοῦ ἀμαρτάνειν τὴν ἐξουσίαν χαρίζονται. Πᾶν δὲ τοῦνάντιον παρὰ τῆς προκειμένης Γραφῆς διδασκόμεθα, ὡς οὐδὲ συγγνώμη τις τῆς ἐκεῖ κρίσεως ἐπιελαφρύνει τὴν κόλασιν, οὐδὲ ἐλαττοῖ τὴν ὠρισμένην τιμωρίαν φιλάνθρωπια· εἴ γε δεῖ ταῖς φωναῖς τοῦ πατριάρχου τεκμηριῶσαι τὸν λόγον. Πολλὰ γὰρ ἱκετευθεὶς παρὰ τοῦ πλουτοῦ, καὶ μυρίων ἐλεεινῶν ἐπακούσας φωνῶν, οὔτε τοῖς ὀδυρμοῖς ἐπεκλάσθη, οὔτε τῆς ὀδύνης ἐξείλετο τὸν πικρῶς μαστιζόμενον· αὐστηρῶς δὲ τῷ φρονήματι τὴν δικαίαν κρίσιν ἐκύρωσεν, εἰπὼν, ὅτι πρὸς ἀξίαν ἐκάστω διε-

A sepultus est (8). Nihil enim perinde valeat ac concepta uti Scripturæ voce, qua una infamem divitis exitum abunde explicat. Moriens quippe peccator vere sepelitur, quoniam corpore et animo juxta terrestris est; ac naturalem hujus dignitatem, conjunctione ac sympathia carnis ad sordes fæcesque terrenas deorsum trahit, nullumque utile vitæ suæ monumentum relinquens, ac ignobili tectus oblivione, similem pecudibus mortem obit. Nam et corpus, sepulcrum; et animam, infernus habet: ac quasi tenebrosi duo carceres, pœnam scelesti ac ultionem partiuntur. Quis autem, rogo, miserum ac infelicem stultitiæ non incuset, qui quidem, in humanis agens, magna spiraret, sese efferret, omnes cum ipso versantes ac tribules suos despiciatui haberet; ac quosque convenientes tantum non formicas ac vermes appellaret, inani fastu, fluxæque ac fugacis opinione gloriæ dirumperetur: ubi autem ab hoc sæculo avulsus fuit, ac tanquam servus flagrio, aliena, quorum se per humanam dementia dominum credidisset, ablata amisit, ad parem suæ illi superbie delabitur humilitatem, anusque lugentis instar lamentans, longo ac inutili verborum ambitu patriarcham invocant, dicens: *Pater Abraham, miserere mei: et mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aquam, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma*, misericordiam querens, quam ipse minime impertivisset, cum ei beneficiendi facultas in promptu esset, petensque ac flagitans Lazarum advenire laturum suppetias adversus ignis vim ac flammarum, atque modico persusum humore leprosi digitum, precans, allambere. Sic nimirum habet, hominum corporis amantiorum stultitia; sic eorum exitus, qui supra modum divitiarum ac voluptatum studiosi sunt. Quamobrem sapiens quisque ac futuri providus, ceu morbo cavendo comparatum remedium parabolam reputans, misericordie ac humanitatis cultu, quibus obtineatur futura vita, similium malorum periculum vitare habuerit. Dramatice enim ac certis inductis personis Scriptura admonitionem exposuit, quo per vivas imagines certaue demonstratione bene vivendi legem edocti, sacra monita ac præcepta nunquam aspernemur, tanquam solo terreant sermone, ac inanes intra minas consistant. Nec enim me latet, mortaliū plures ejuscemodi cogitationibus delinitos, effrenem sibi licentiam peccandi indulgere. Verum alia nos omnia locus hic Scripturæ docet; nulla scilicet ejus judicii pœnam indulgentia levare, nulla decretum supplicium mitigari clementia; si modo patriarchæ vocibus certam fidem astrui volumus. Cum enim multis dives

(8) *Sepultus est*, ἐτάφη. Sic Græca etiamnum retinent, rejecto ad sequentia illo ἐν ᾧ, quod Latina jungunt participio *sepultus*, estque idem Latinorum sensus, ac quem in una illa voce depre-

hendit Asterius, ut totus ipse sepultus dletur, ac absolute sepultus, corpore pariter ac animo, quo utroque terrenus exstisset, ac dignus inferno.

virum obsecrasset, isque innumeras illius miserabiles voces audisset, nec lamentis ullis flecti potuit, nec vero a diris eum doloribus liberavit; sed severiori animo iuste latam sententiam confirmavit, dicens, pro meritis cuique Deum distribuisse; ac tu quidem, ait, qui vitam agens, aliorum calamitatibus deliciaberis, poenam peccati in praesenti luis; huic autem, qui miseram ac acerbam, conculcantibus omnibus, in carne vitam egit, latus hic ac jucundus vicissim status ac conditio cessit. Præterea, vastus, inquit, ac immensus hiatus mutuo commercio utrosque prohibet, atque eos qui plectuntur a bonis honore cumulatis dirimit, quo seorsim utrique agant, ac distincte suam quique qua bonorum, qua malorum sortem recipiant. Aliud nihilominus spiritali intellectu subjecta sensibus parabola designare videatur. Non enim profecto, fossam illic aut scrobem, qualis in castris arceendis hostibus fieri solet, ab angelis reipsa, ductam putaverimus, sed potius a Luca, dum dissidium sejunctionemque eorum adumbrare studet, qui per virtutem, quique secus vitam coluerunt, hance hiatus similitudinem propositam esse atque imaginem. Cui nostro sensui, abunde astipulatur Isaias dicens: Nunquid non valet manus Domini salvos facere? vel gravavit aurem suam ut non audiat? Verum peccata vestra dividunt inter vos et Deum¹¹.

II.

Homilia in locum Evangelii secundum Lucam, de œconomo iniquitatis¹².

Memini sæpenumero inter fabulandum dixisse, ficta quadam falsaque invadente in mentes hominum cogitatione, tum multiplicari peccata, tum bona opera, quæ pro sui quisque instituti ratione exercere debet, retardari: illam nimirum, qua universa, si qua in vitæ usum habemus, nostro nos jure ac tanquam dominos possidere putamus. Ea persuasionem, magna pro illis contentione litigamus, pugnamus, digladiamur; ac ceu præcipua quædam ac seposita bona, ea maxime amamus ac æstimamus. Haud vero ita, quin longe secus se res habet. Nihil enim quidquam eorum quæ accepimus, nostrum est; at neque in hanc vitam ac sæculum, uti pleno jure domini ceu in propriam domum inducti sumus; sed quasi inquilini et advenæ, exsulesque abripimur quo nolumus, ac quo tempore non expectabamus: bonorumque nostrorum possessione, cum Domino visum fuerit (9), exuimur. Quocirca etiam, facile quid mutabile mortalis hæc vita; quique hodie clarus est ac illustris, cras miserabilis est ac ægens ope: qui in præsentia opulentia est ac divitiarum copia

¹¹ Isa. LIX, 1, 2. ¹² Luc. XVI, 1 sqq.

(9) Cumque rerum Domino visum fuerit, τῷ Κυρίῳ τῆς κτίσεως. Malo sic, quam ut mutavit Deus ex Vatic. ac Sirm., τῷ Κυρίῳ τῆς κτίσεως, Domino creaturæ. Non enim de Deo est sermo, qua ratione est creator ac Deus absolute; sed de eodem sub peculiari ratione domini ac possessoris in parabola, ad quem omnes ut æconomi comparemur,

A κλήρωσεν ὁ Θεός· καὶ σοὶ μὲν ἐπὶ τοῦ βίου τρυφῶσάντι κατὰ τῶν ἀλλοτρίων συμφορῶν, δίκη τοῦ πλημμελήματος ἐπετέθη, ἃ πάσχεις· τῷ δ' ἐκεῖ μοχθήσαντι, καὶ πατήθεντι, καὶ πικρῶς ἀνασχομένῳ τῆς ἐνσάρκου ζωῆς, γλυκεῖα τις καὶ εὐφραίνουσα ἡ ἐνθάδε ἀπενεμήθη κατὰστασις. Πρὸς δὲ τοῦτοις, καὶ χάσμα μέγα εἶναι φησιν τὸ κωλύον αὐτοὺς τὴν πρὸς ἀλλήλους ἐπιμιξίαν, καὶ διείργον τοὺς τιμωρούμενους ἀπὸ τῶν τιμωμένων, ἵνα εὐκρινῶς διάγωσιν ἀπ' ἀλλήλων ἀμφοτέροι, ἀσύγχυτον ἔχοντες τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν τὴν ἀπόλαυσιν. Οἷμαι δὲ τὴν αἰσθητὴν παραβολὴν νοητῆς εἶναι θεωρίας αἰνιγμα. Οὐ γὰρ δὴ τάφρον ὄντως ἐνοήσωμεν ἐκεῖ πρὸς τῶν ἀγγέλων διορυχθεῖσαν, οἷάπερ ἐν τοῖς στρατοπέδοις γίνεται τὰ τῶν πολεμίων μεταγίχμα· ἀλλὰ τὸν χωρισμὸν ἡμῖν ὁ Λουκᾶς ὑπογράφων, ὃν ἀπ' ἀλλήλων εἰσι κεχωρισμένοι, οἳ τε κατ' ἀρετὴν, καὶ οἱ ἐτέρως ζήσαντες, ὑπέθετο τὴν εἰκόνα τοῦ χάσματος. Ἐπισφραγίζεται τὴν διάνοιαν ἡμῖν ταύτην καὶ Ἡσαίας, οὕτω πως λέγων· Μὴ οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ Κυρίου τοῦ σῶσαι, ἡ ἐξάρνῃ τὸ ὄδς αὐτοῦ τοῦ μὴ ἀκοῦσαι; Ἀλλὰ τὰ ἁμαρτήματα ἡμῶν δις τῶσιν ἀνὰ μέσον τοῦ Θεοῦ.

C.

Ὁμιλία ἐκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου, εἰς τὸν οἰκονόμον τῆς ἀδικίας.

Πολλάκις ὅμην εἶπον διαλεγόμενος, ὅτι παπασμένη τις καὶ ψευδὴς ἔννοια τοῖς ἀνθρώποις ἐμπεσοῦσα, πληθύνει τὰ ἁμαρτήματα, καὶ ἐλαττοῖ τὰ ἀγαθὰ, ἅπερ ἕκαστος ὀφείλομεν ἐπὶ τῆς ἑαυτῶν πολιτείας ἀσκεῖν. Αὕτη δὲ ἐστὶν τὸ νομίζειν, ὅτι πάντα ὅσα ἔχομεν ἐν τῇ χρήσει τοῦ βίου, ὡς κύριοι κεκτήμεθα καὶ δεσπόται. Καὶ ταύτης ἐνεκεν τῆς ὑπολήψεως, σφοδρῶς ὑπὲρ αὐτῶν διαμαρτόμεθα, καὶ πολεμοῦμεν, καὶ δικαζόμεθα, καὶ εἰς ἄκρον αὐτῶν περιεχόμεθα, ὡς ἑξαιρέτων κτημάτων. Ἡ δὲ ἀλήθεια οὐχ οὕτως ἔχει· ἀλλὰ καὶ σφοδρὰ ἐναντίως. Πάντα γὰρ ὧν ἀπελάβομεν, οὐχ ἡμέτερα· οὔτε μὴν ἡμεῖς, ὡς αὐθένται D καὶ κύριοι, τῷ βίῳ τούτῳ, ὡς ἡμετέροι οἰκίᾳ, ἐνφύκισθημεν· ἀλλ' ὡς πάροικοι, καὶ ἐπὶ ἡλῶδες, καὶ μετὰ ἀνάστασις, ἀγόμεθα ὅπου οὐ θέλομεν, καὶ ἡνίκα οὐ προσεδοκίμωμεν. Ἀφαιρούμεθα δὲ τῶν ὄντων, ὅταν δόξῃ τῷ Κυρίῳ, τῆς κτήσεως. Διὸ καὶ εὐμετάβολον χρῆμα ἐστὶν τὸ τῆς ἐπικήρου ταύτης ζωῆς· καὶ ὁ σήμερον ἐνδοξος, αὔριον ἐλεεινός, οἶκτου καὶ βοηθείας ἄξιος· ὁ νῦν εὐπορος καὶ εὐθηνούμενος ταῖς ὕλαις τοῦ πλοῦτου, πένης μετὰ μικρὸν, οὐδὲ τὸν ἄρτον οἰκοῦν ἔχων, ὃν προσφέρηται εἰς ζωὴν. Καὶ τοῦτο

vitam ipsam ac omnia ab eo habentes, sic velut precario, ut cum voluerit repetat, atque ad usus ac administrationis rationem cogat: atque adeo nihil ad rem quem citat locus Judith. IX 17: Βασιλεῦ πάσης κτίσεώς σου, Rex omnium creaturæ tuæ. Sic paulo post repetit κύριον τῶν χρημάτων καὶ κτημάτων, ac tota passim homilia.

μάλιστα ὁ θεὸς ἡμῶν, τῶν θνητῶν ὑπερέχει, τῷ αἰεὶ Ἀ
ὁ αὐτὸς εἶναι, καὶ ὡσαύτως ἔχειν, καὶ ἀναφαίρετον
κεκτηῖσθαι ζωὴν, καὶ δόξαν, καὶ δύναμιν.

Πόθεν οὖν εἰς ταύτην ἦλθον τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου,
ἢ τάχα γνώριμον ἦδη τυγχάνει τοῖς νοῦν ἔχουσι καὶ
φιλολόγοις. Ὁ Λουκᾶς ἡμῖν παραβολὴν ἀναπλάσας
ὑπενέγνω ἀκριβῶς, ἐν ᾗ τὸν οἰκονόμον τῶν ἁλλο-
τρίων υπογράφει στενόμενον καὶ θλιβόμενον, ἐπειδὴ
ὡς παθητὴς καὶ πολυδάπανος ἤκουσεν παρὰ τοῦ κυ-
ρίου τῶν χρημάτων καὶ τῶν κτημάτων, ὅτι ἄδὸς τὸν
λόγον τῆς διοικήσεως, καὶ μετᾴστη· οὐ γάρ σε
τοῖς ἑμοῖς, ὡς ἰδίοις, ἐντροφῆν ἀνέξομαι. Τοῦτο δὲ
ἐστίν, οὐ γενομένου πράγματος ἐξήγησις, ἀλλὰ κλά-
σις παραβολῆς, τοῖς ἐπεσκιασμένοις τῶν λόγων ἡθι-
κὴν ἀρετὴν ἐκπαιδεύουσα. Γινώθι τοίνυν ἕκαστος, ὡς
ἁλλοτρίων εἰ διοικητὴς, καὶ ρίψας ἀπὸ τῆς ψυχῆς σου
τῆς αὐθεντίας τὴν ὑπερφηανίαν, τὸ τοῦ ὑπευθύνου
καὶ οἰκονόμου ἀνάλαβε ταπεινὸν καὶ εὐλαβὲς, αἰετὸν
κύριόν σου ἀναμένων, καὶ μετὰ δειλίας συγγράφων
τῆς ἀπολογίας τὸ λογοθέσιον. Πάροικος γάρ εἰ, ὁλι-
γοχρονίῳ χρήσεως καὶ παροδικῆς λαβῶν συγχώρησιν.
Εἰ ἀμφιβάλλεις ἐπὶ τοῖς γνωρίμοις, κατὰμαθε τὰ
γινόμενα, καὶ τῇ ἀφευδῇ διδασκάλῳ, τῇ πείρᾳ, παι-
δεύηται.

Κέκτησαι χωρίον, ἢ παρὰ κατέρων λαβῶν, ἢ ἀπὸ
τινος συναλλάγματος κύριος γεγονώς. Ἀναλόγισαι
οὖν τῇ μνήμῃ καὶ ἀπαριθμῆσαι πάντας, εἰ δύνασαι,
τοὺς πρὸ σοῦ κατεσχρηκότας αὐτό· ἐπιβάλλε δὲ καὶ
τῷ μέλλοντι χρόνῳ τὸν νοῦν, καὶ πόσοι αὐτοῦ κυ-
ριεύσουσι μετὰ σὲ κατανόησον. Φράσον δέ μοι, τί-
νος ἡ δεσποτεία, καὶ τίσι κατ' ἐξαιρέτον διαφέρουσα
τοῖς ἐσχηκόσι, τοῖς ἔχουσιν, ἢ τοῖς μέλλουσιν; Εἰ
γάρ τις ἐκ μηχανῆς πάντας ἀθροίστειν, εὐρεθῇσονται
πλείους τῶν βῶλων οἱ κεκτημένοι. Μᾶλλον δὲ, εἰπερ
ἀκριβῶς βούλει κατιδεῖν τίνοι παρόμοιοι ὁ βίος ἡμῶν,
μνημόνευσον εἴποτε ὥρᾳ θέρους ὁδοπορῶν, ἐδεάσω
δένδρον ἀμφιβαλὲς, ἐπὶ πολὺ τοῦ πλάτους καὶ τοῦ
μήκους διήκον, ἱκανὸν τῇ σκιᾷ οἰκίας πληρῶσαι
χρεῖαν. Τούτῳ τερφθεὶς ὑπῆλθες, καὶ ἐφ' ὅσον ἐξῆν,
ἐκείσε κατέμεινες. Ἐπεὶ δὲ εἶδε πάλιν ἀπ᾿ αἶραι, καὶ
σοῦ βουλομένου τὴν ἀφίξιν, ἕτερος ὁδοπόρος ἐπέστη.
Καὶ σὺ μὲν ἐφόρτους τὴν ἀποσκευὴν· ὁ δὲ τὴν ἰδίαν
καθῆρει, καὶ πάντα τὰ σὰ ἄθρόον διεδέξατο, τὴν σιτί-
δα, τὸ πῦρ, τὴν τοῦ δένδρου σκιάν, τὸ παραβρέον ὕδωρ.
Καὶ ὁ μὲν εἰχετο τῆς κατακλίσεως· σὺ δὲ, τοῦ πε-
ριπάτου. Ἐτέρωθεν χάκεινος, εἰτα ἀφῆκεν· καὶ τὸ ἐν

locuples, postmodum pauper effectus, ne panem
quidem ad vitæ commeatum domi habet. Hocque
maxime Deus nobis mortalibus præstat, quod semper
idem ac in eodem sit statu, vitamque et gloriam
ac potentiam inaufertibilem habeat.

Quo autem in sermonis hoc exordium venerim,
forte jam intelligentes ac litterati facile animad-
vertunt. Nimirum, lecta modo est composita a
Luca parabola, in qua ille, alienorum dispensa-
torem, tristem afflictumque describit, ubi tan-
quam prodigus ac dissipator, ex bonorum ac rerum
domino audisset, *Redde rationem dispensationis
tuæ*, ac quam cito discede: nec enim, rebus te
meis, perinde ac tuis, luxuriari sinam. Est autem
hæc, non veræ rei narratio, sed ficta parabola,
B quæ sermone quodam adumbrato, moralem nos
virtutem docet. Itaque noveris quisquis es, re-
rum tibi alienarum dispensationem esse delega-
tam, ejectaque prorsus ex animo potestatis he-
rilibus superbiis, dispensatoris rationibus obnoxii
humilitatem ac reverentiam sume, dominumque
semper exspectans, tabulas ac codices rationum
sollicite ac tremore conscribe. Iniquissimus enim
es, atque ad breve tempus ac transitu usuram
concessam habes. Quod si rebus adeo perspi-
cuis hæres, ex re ipsa ac experientia discas,
quæ magistra nihil fallax est.

Prædium possides (10), ejus, vel ex majorum
hæreditate, vel contractu aliquo, adeptus domi-
nium. Memoria igitur tecum repete, ac enumera,
C si potes, quotquot id ipsum ante te possederunt:
post deinde animo attendens futurum tempus, te-
cum reputa, quam multi post te ejus sint futuri
domini. Dic vero, sodes, cujusnam ejus dominium,
aut ad quos illud peculiari quadam ratione ac sin-
gulariter pertinet; ad eosne qui habuerunt, an
qui habent, vel qui deinceps sunt habituri? Nam
si quis omnes velut e machina congregaverit, pos-
sessores plures occurrent quam glebæ. Quin vero,
ut expressam lubeas hujus vitæ videre imaginem,
recordare, si forte accidit ut aliquando per æsti-
vum tempus iter agens viridem arborem conspi-
careris, patulam illam ac altam, lataque aptam
umbra, ut vel domus impleret vicem. Hujus tu de-
lectatus amœnitatē subisti umbram, subque ea,
D quandiu licuit, commoratus es. Quia vero iterum
abire oportebat, destinatum cogitantem locum,
alius quispiam viator accessit: ac tu quidem sar-
cinam sustulisti (11); ille deposuit, tuaque om-

(10) *Prædium possides*. Lego ac corrigo, κέκτη-
σαι, pro καὶ κτῆσαι· quod minus coheret, nec est
aliud quam antiquarii lapsus. Indicat Asterius occa-
sionem sumpsisse enarrandi hujus loci ex lectione
evangelica, ut mos ille legendi Evangelii inter Mis-
sarum solemniam, non unius Hierosolymitanæ Eccle-
siæ proprius esset, ut assumit Vastalius in suo
Joanne Hierosolym., sed aliarum Ecclesiarum com-
munis, ut nullo inde argumento, aliis abrogatos
sermones, eundem assertos faciat. Forsque non pauca
ejus ad idem argumenta nihil illo robustius habeant.
Paulo inferius τὸ, διχάζεται καὶ φέρεται, mutavi in

διχάζεται et φέρεται. Liqueat in ejusmodi facilis caco-
graphia. Τὴν ὑπεύθυνον dicit πλεονεξίαν, ad quam
animo proligandam hortatur auditores, non ut
quisque calculum damnatorium ferat adversus
suam animam, ut absone reddidit interpretes.

(11) *Sarcinam sustulisti*, σὺ μὲν ἐφόρτους τὴν
ἀποσκευὴν. Interpret non reddit. Duceus putat
locum mendosum, atque fortasse scribendum:
Καὶ σὺ μὲν ἐφόρτιζες. Ego nihil erratum puto, sed
usum Asterium voce minus communi, affini tamen
τῷ, φορτίζω, ac ex eadem radice: ut pro eo maluerit
φορτίζω· quod utrumque sit onero, onus tollo.

nia statim excepit; stratum, ignem, ramorum umbram, ac aquam præterfluentem; cæpitque ille recubare; tu, tuum prosequi iter. Delectatus est et ille, tumque reliquit tectum: eademque ipsa arbor una die, decem forte hospitum ad breve tempus diversorium fuit; ac quæ omnibus usu patuit, unius erat veri domini. Haud aliter, vitæ hujus facultates ac copię, cum multos delectent ac pascant, dominio tamen ad solum attinent Deum, qui immortalem ac corruptionis expertem possidet vitam. Vidisti quoque commune diversorium, quo plane contigit agentem iter divertere. Multa inde accepisti, cum nihil intulisses, lectum, mensam, pocula, discos, aliaque omnis generis vasa. Ubi autem necdum iis quantum satis videbatur, usus esses, supervenit alius anhelabundus ac pulverulentus, urgens te, atque exire compellens e diversorio, alienaque ceu propria repetens.

Talis omnino vita nostra, fratres, aut si quid dictis transitorium magis ac caducum est. Quare cum aliquos audio dicentes: Prædium meum; et, Domus mea, haud satis mirari possum, quomodo quæ non sunt eorum, inani sibi syllaba vindicent, tribusque fallacibus litterulis aliena sinu astringant. Sicut enim histrionum personas nemo quidem peculiariter ac proprias habet, sed pro re ac argumento quisque sibi actor imponit; ita terram terrenasque facultates, quasi vestes alii ex aliis induunt ac mutant. Dic, queso, num potentius aliquid regno? Atqui scrutare regias; conquire regales chlamydes; plurimas sane quæ multorum regum contexerint corpora, offendes: simili quoque ratione, coronas, fibulas, zoras (12); omnia nimirum hæreditatem instabilem; communem usum, ab iis, qui iter agunt, ad alios transeuntem, qui remanent. Quid autem ac quanti tota illa, quam præsidēs obtinent, scena? argenteum, inquam, vehiculum, ac aurea virga? Nonne semper hæc præses habet (13); nunquam tamen idem, sed quisque solum ad usuram exigui temporis? Sicut enim feretrum aut sandapila, alia subinde cadavera suscipit: sic magistratum insignia, utentes identidem commutant. Unde et frequentes Apostolus in hanc fere sententiam nobis erudiendis inclamat voces: *Præterit enim figura hujus mundi* (14); et illud: *Tanquam nihil habentes, et omnia possidentes* (15); illud item: *Qui utuntur, tanquam non abutantur* (16). Hæc enim omnia ad unum scopum tendunt, quod velut in diem hic vivere expectare.

I Cor. vii, 31. ¹² II Cor. vi, 10. ¹³ I Cor. vii, 31. ¹⁴ Sirm. cod. ὑπάρχων, ac melius.

(12) *Fibulas, zonas*. Quod hic πόρπη Asterio, sequior Græcia φίβλαν appellat, quæ unum est ex ornamentis imperialibus, ut et alia hic relata. Existimo esse quod instar humeralis totum intextum lapillis togæ superinduunt. Verum plura noster Goar cum in *Euchologio*, tum in notis ad *Cedrenum*, ac præcipue in iis quæ meditat in *Codinum*, ubi etiam de virga, ac seu arundine præfectorum ac reliquorum magistratum, alia ac alia, pro cuiusque magistratus ratione. Non male etiam Duceus. Bene item correxit interpretem in verbis Pauli, παράγει τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου· cum sic ille male reddidisset, *Representat enim faciem*, etc., pro, *præ-*

δένδρον ἐπὶ μίας ἡμέρας ἐγένετο τάχα δέκα ξένων ὀλιγοχρόνιον καταγύγιον· καὶ τὸ πάντων γενόμενον, ἐνδὸς ἦν τοῦ θντος κυρίου. Οὕτως δὲ καὶ αἱ περιουσίαι τῆς ἐνταῦθα διαγωγῆς, τέρπουσι μὲν πολλοὺς καὶ τρέφουσι· τῆς δεσποτείας μόνῃ τῷ Θεῷ προσήκουσας, τῷ εὐφραρτον καὶ ἀνώλεθρον ἔχοντι τὴν ζωὴν. Ἐθεάσω καὶ πανδοχεῖον, ἐφ' οὗ πάντως οὐδεὶς κατέλυσας· ἔλαβες δὲ ἐκεῖθεν πολλὰ, βαστάζων μηδὲν, κλίνην, τράπεζαν, ἐκπώματα, πίνακα, ἄλλα σκεύη παντοδαπά. Οὐδέπω δὲ που πρὸς αὐτάρκειαν χρησαμένου, ἦεν ἄλλος πνευστιῶν, κεκοινωνημένος κατεπίγνων σε καὶ ἐξείρων τοῦ πανδοχείου, καὶ ζητῶν τὰ ἄλλότρια ὡς ἐξαιρέτα.

Ubi autem necdum iis quantum satis videbatur, usus esses, supervenit alius anhelabundus ac pulverulentus, urgens te, atque exire compellens

Τοιοῦτος ἡμῶν ὁ βίος, ἀδελφοί, καὶ εἴ τι τῶν λεχθέντων προδικώτερον. Ἐγὼ δὲ θαυμάζω τοὺς λέγοντας· Τὸ χωρίον μου· καὶ, Ἡ οἰκία μου· ὅπως ματαίῃ συλλαβῇ ἐξοικειοῦνται τὰ μὴ προσήκοντα, καὶ τρισὶ στοιχείοις ἀπατηλοῖς ἐναγκαλιζονται τὰ ἄλλότρια. Ὡς γὰρ τὰ τῶν θαυματοποιῶν προσωπεῖα, ἔχει μὲν οὐδεὶς κατ' ἐξαιρέτον, πάντες δὲ ἐπιτίθενται οἱ τῶν δραμάτων ὑποκριταί· οὕτω τὴν γῆν καὶ τὰς ἀπ' ἐκείνης ὕλας, ἄλλοι ἐξ ἄλλων ὡς ἱμάτια μετενδύονται. Μὴ τι βασιλείας, εἰπέ μοι, δυνατότερον; ἀλλ' ὁμως ἐρεῦνήσον τὰ βασίλεια· ζήτησον γλαυμάδας βασιλικὰς· εὐρήσεις δὲ ταύτας ἱκανὰς, αἱ πολλῶν βασιλέων ἐνέδυσαν σώματα. Ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς στεφάνους, καὶ τὰς πόρπας, καὶ τὰς ζώνας, πάντα κληρονομίαν ἅπτατον, χρῆσιν κοινὴν ἀπὸ τῶν οὐδυνῶντων εἰς τοὺς μένοντας ἀποβαίνουσιν. Τί δὲ τῶν ὑπαρχόντων ¹² ἀξίας ἡ σκηνή, τὸ ἀργυροῦν ἔχημα, ἡ καλαμίς ἡ χρυσή; καὶ οὐκ αἶ ταῦτα ἔχει τὸν ὑπαρχον, καὶ οὐδέποτε τὸν αὐτὸν, εἰ μὴ πρὸς ὀλίγον ἔκαστον; Ὡς γὰρ ἡ κλίνη τῆς ἐκφορᾶς ἄλλοτε ἄλλα δέχεται σώματα· οὕτω καὶ τῶν ἀρχῶν τὰ σύμβολα τοὺς χρομένους ἀμείβει. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ Ἀπόστολος ἡμῖν ἐβόα πλείστας φωνάς, ταύτης τῆς διανοίας παιδευτικὰς. Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου· καὶ τὸ, Ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες· καὶ, Οἱ χρώμενοι, ὡς μὴ παραχρόμενοι. Πάντα γὰρ ταῦτα πρὸς ἓνα τείνει σκοπὸν, ὅτι προσήκεν ὡς ἐφημέρους ἡμᾶς διαζῆν, ἀναμένον-

τας τῆς ἐξόδου τοῦ σύνθημα. Debetis tamen, semperque exitus signum ac tesseram

terii figura, etc., quæ est communis sanctorum expositio ejus loci. In altero loco, ὡς μὴ παραχρόμενοι, sic Paulus videtur monere utendum mundo, ut sit usus absque abusu, ac castigatus, ac qualis acceptus sit. Sic Tertull. lib. *De cultu seminarum*, c. 9, *Sequitur Apostolum, qui nos uti monei mundo isto, quasi non abutamur*.

(13) *Nonne semper hæc præses habet? οὐκ ἀεὶ ταῦτα*. Sic plane legendum affirmative ac cum nota interrog., non neganter, ut reddit interpr. Vult enim ipsam quidem præfecturam esse velut perpetuam, ac ejus insignia, verum alios ex aliis continua mutatione suscipere ac capessere.

Καὶ ἵνα καταμάθῃς ἀκριβῶς, ὅτι νόμοις ὑπόκεισαι καὶ κανόνι δεσποτικῷ, καθ' οὓς σε προσήκεν ἀκριβῶς διορθοῦν· ἀπὸ σαυτοῦ πρῶτον κατανόησον, ὅτι καὶ τὸ σῶμά σου, καὶ ἡ ψυχὴ πανταχόθεν τοῖς τῆς ἀρετῆς ὑπόκειται παραγγέλμασιν, καὶ οὐδὲ σαυτοῦ κύριος εἶ· ἀλλὰ προσήκεν σε οἰκονομεῖν καὶ λόγον καὶ πράξιν, καὶ πᾶν τῆς ζωῆς σου κίνημα. Ἐλαβες σῶμα παρὰ τοῦ κτίσαντος, ἐκ πολλῶν μορίων συγκείμενον, καὶ πέντε αἰσθήσεων εἰς τὰς τῆς ζωῆς χρεῖας οἰκονομούμενον. Εἰσὶ δὲ οὐδὲ αὐταὶ ἐλευθεροὶ καὶ αὐτόνομοι· ἀλλ' ἐκάστη δούλη νόμων ἐστίν. Καὶ πρῶτος ἀκούει ὀφθαλμός· βλέπε φύσιν, καὶ θεώρει ἃ βλέπει καλόν· ἥλιον, πᾶσαν τὴν οἰκουμένην φωτίζοντα· σελήνην, τὸ σκυθρωπὸν καὶ ζοφώδες τῆς νυκτὸς καταγάρουσαν· τοὺς ἄλλους ἀστέρας, οὐ πολὺ μὲν, οὐδὲ αὐταρχεῖς ἡμῖν τὸ παρ' ἐαυτῶν πῶς χορηγοῦντας· πλὴν τὸ κάλλος ὃ ἔλαχον, ἀποστειλόντας. Θεώρει γῆν, φυτοῖς παντοδαπέσι καὶ βοτάναις κομῶσαν θάλασσαν ἠπλωμένην, ὡς πεδίον ὁμαλές, ὅταν εἰς καθαρὰν γαλήνην παγῇ. Εἰς ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα κατακέρησον τῷ ὁρᾶν· τὰς δὲ ἄλλας θέας, ὅσαι διὰ τῆς ὀφθαλμοῦ τὴν βλάβην ἐπιστάγουσι τῇ ψυχῇ, φεύγε καὶ παράτρεχε, καὶ ἐπιτίθει σαυτῷ κάλυμμα, ἵνα μὴ βλέπῃ. Βέλτιον γὰρ σκοτίζει τὴν αἴσθησιν, ὅταν τῶν ἔργων τοῦ σκότους τὴν αἰτίαν παρέχει. Διὰ τοῦτο χθὲς ἔλεγεν ἡμῖν ὁ Κύριος διὰ Ματθαίου· Πᾶς ὁ βλέπων γυναικᾶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἥδη ἐμολχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ· καὶ βέλτιον ἐκκόπτειν αὐτὸν, ὅταν ἄτακτα βλέπῃ καὶ ἐπιζητῇ. Καὶ ἡ ἀκοή παραγγέλματα κυλιτικὰ πάσης [κακῆς] ἀκροάσεως. Χρὴ γὰρ αὐτὴν, ὅταν μὲν ἀγαθῶν τινων ἀκούῃ, ἀναπεπταμένην εἶναι, καὶ δι' αὐτῆς τῇ ψυχῇ παραπέμπειν τῶν συμφερόντων λόγων τὴν αἴσθησιν.

Εἰ δὲ τις κακίας ἐταῖρος, καὶ λοιμὸς, καὶ φθόρος πλησιάσας αὐτῇ, ἐπαντελεῖν μέλλει τῆς ἀμαρτίας τὸν βόρβορον, δεῖ φεύγειν αὐτὸν, ὡς λοβδὸν θηρίον. Σωφρονεῖται καὶ ἡ γλώσσα μετὰ τὸ στόματος· λαλεῖται τὰ δίκαια· τῶν δὲ ἀπηγορευμένων ἀπέχεσθαι, λοιδοριῶν, συκοφαντιῶν, κατηγορίας ἀδίκου, καταλαλιᾶς τῆς κατὰ τῶν ἀδελφῶν, βλασφημίας τῆς πρὸς Θεόν· φθεγγέσθαι δὲ ὅσα εὐφημα, ὅσα εὐσεβή, ὅσα πράξεων ἀγαθῶν ἔχει τὴν συμβουλὴν· καὶ λεγέτω πᾶς ἄνθρωπος τὰ τοῦ Ἱεροφάντου· Εἴπα· Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου, τοῦ μὴ ἀμαρτάνειν με ἐν ῥώσῳ μου· καὶ τὸ, Ταῖς ῥώσσαις αὐτῶν ἐδολοῦσαν· καὶ τὸ, Τί ἐγκαυχᾶς ἐν κακίᾳ, ὁ δυνατὸς ἀνομίαν; Ὁλην τὴν ἡμέραν ἀδικίαν ἐλογίσαιτο ἡ ῥώσός σου· ὥσπερ ξυρὸν ἡκορημέρον ἐποίησας ὁδόν. Γευέσθω τῶν ὠφελοῦντων τὸ στόμα. Σωφρονεῖται καὶ ἡ ῥίς, μὴ τρυφῇ ἀεὶ ὀσφραϊνομένη, μήτε μύρων πολυτελῶν ἀτμούς εὐδῶει ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ἀνέλκουσα. Τῶν

Quo autem plenius discas, legibus te ac regulis subjici Dominicis, ad quæ omnia sedulo dirigenda sint, teipsum in primis intueri et considera, ut et corpus et anima undequaque virtutis teneantur legibus, neque tui ipse dominus sis; sed cum sermo, tum actiones, atque adeo quicunque vitæ motus, certa tibi lege habendi sint. Accepisti corpus a Creatore, ex pluribus partibus compositum, et quinque sensibus ad usum commoditatemque vitæ instructum. At neque ipsi liberi sunt, ac sui juris, sed suis quisque legibus astringitur. Primus in eis audit oculus (14): Contuere naturam, ac ea contemplare, quæ bene ac honeste videri queant; solem, terrarum orbem collustrantem; lunam, tristem et obscuram noctis faciem illuminantem; stellas cæteras, exiguum, illas quidem neque nobis sufficiens, ex sese lumen præbentes; verum quod decus acceperunt ac speciem, ejaculantes. Aspice terram plantis omnigenis herbisque comantem; ac mare, æquabilem in planitiem expansum, ubi pura tranquillitas stravit ac fixit. In his ac hujusmodi visu utere; reliqua vero spectacula quæ ex aspectu noxam animo inferunt, fuge ac prætereurre, tibi que ipse, ut ne videas, velum obducito. Satius enim sensui tenebras inducere, quam operibus tenebrarum occasionem præbere. Idcirco nobis heri Dominus Matthæi ore dicebat: *Quicumque viderit mulierem ad concupiscendum, jam mæchatus est eam in corde suo*¹⁷; præstatque excindere ipsum, cum ad sæda ac noxia aspiciat¹⁸. Sed et auris malum omnem auditum prohibentia (15) præcepta audit. Ad sanos enim bonosque sermones oportet apertam esse, ac in animum, suo ipsam organo velut tubo, conductibilem sermonum sensum transmittere.

At si quis vitiorum assecla, pestilensque ac perniciosus propius accedat, peccati infusus cœnum, fugiendus ille atque vitandus, haud secus atque venenosus serpens. Os etiam ac lingua castigata sint, ut bona tantum et honesta promant; a fœdis vero vetitisque abstineant; nempe a conviciis, a calumniis, iniqua criminatione, detractatione adversus fratres, ac blasphemia contra Deum, eorumque loco proferant, si qua bona, si qua pia, si qua bonarum actionum consilium habeant ac incentivum. Sacri Psaltæ quisque hæc usurpet: *Dixi: Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea*¹⁹; et: *Linguis suis dolose agebant*²⁰; ac præterea: *Quid gloriaris in malitia, qui potens es in iniquitate? Tota die injustitiam cogitavit lingua tua: sicut novacula acuta fecisti dolum*²¹. Gustet os quæ conducibilia sunt. Ac naribus quoque ac odorati modus adhibeatur, ne voluptati deditæ nimium sint, unguentorumque

¹⁷ Matth. v, 28. ¹⁸ Matth. xviii, 8. ¹⁹ Psal. xxxvi, 8. ²⁰ Psal. v, 11. ²¹ Psal. li, 3, 4.

(14) *Audit oculus*, πρῶτος ἀκούει ὀφθαλμός. Quod auditus sensus sit disciplinæ, jure merito Asterius ipsi oculo ac sensibus reliquis Dominica præcepta, quæ audiant, id est, percipiant, proponit.

(15) *Malum omnem auditum prohibentia*. Adde vocem κακῆς, quam clausam repræsentio; forte

facta ex ea fuit vox πάσης· quæ nullo incommode abesse potest. Alioqui vero non constat sensus Asterio. Non enim divina lex omnino nobis obturatas vult aures, aut prohibet quidvis audire: cum potius sæpe provocet auditum; sitque auditio, sicut visio, pro rei auditæ aut visæ ratione, quid bonum aut malum.

pretiosorum fragrantis halitus consecuntur. In tales enim Isaias quoque acriter invehitur¹⁶. Quin manus quoque meminisse mandatorum debet, ac cavere, ne promiscue qualiacunque contrectet. Pro tendatur ad eleemosynam, non ad rapinam; servet propria, non colligat atque comportet aliena; corpora agra ac male affecta ad opem ferendam attingat, non vegeta ac semper libidinibus prurientia.

Jam constare existimo ut ne nostri quidem simus domini, sed economi tantum ac dispensatores. Quidquid enim legibus ac praeceptis astringitur, servum plane ac obnoxium legislatori noscitur. Quod si igitur, ne ipsae quidem corporis nostri partes ac membra, libera sui que juris sunt, sed Domini voluntate ad functiones suas diriguntur, quid his dicemus, qui sibi persuadent, auri se, et argenti, ac agri, ceterarumque rerum, nullis obnoxiam rationibus obtinere possessionem? Nihil, o homo, tuum est. Servus est; tuaque omnia Domini sunt: *Servus enim non habet peculium liberum*. Quippe nudus in hanc lucem prodiisti; quaecunque habes, ex Domini tui lege accepisti; sive paterna hereditate, quod ita Deus constituerit (*Parentes enim, inquit, filiis spolia dividunt*¹⁷ [16]), sive ex matrimonio divitias consecutus es; hoc enim, et quae pertinent ad illud a Deo instituta sunt: sive denique ex mercatura, aut agricultura, vel aliis factus es.

Jam itaque probatum est, accepisse te non tua; videamus deinceps quid praescriptum tibi sit, ac qualis eorum administratio esse debeat. Da osurienti; tege nudum; cura male affectum; ne egeum, ac in triviis projectum neglexeris; noli de tepso sollicitus esse, quomodo ages in crastinum¹⁸ (17). Et ita quidem si feceris, inquit, cohonestabere a legislatore; sin vero mandatum transgressus fueris, graviter punire. Haec profecto non mihi videntur ejus esse, qui suus sibi dominus sit, ac cui libera suppetat quidvis agendi potestas: sed omnino contra, multitudo praeceptorum hominem arguit valde imperio mancipatum, legibusque Domini subditum, a quo praescriptae vitae ratio quasi debitum aliquod exigatur. Nos vero, quomodo sic stulte amenterque vitam habemus, ut miseros inopesque despiciamus, ac miseriis immori patiamur; largosque interim sumptus in rebus vanis ambitiose ponamus; alamus belluonum adulatorum turbam, ac parasitorum infelicium agmina individuo comitatu trahamus; rursumque in gladiatores ac

A γάρ τοιούτων καὶ ὁ Ἡσαίας σφοδρῶς ἐστὶν κατηγοροῦν. Μεμνήσθω καὶ ἡ χεὶρ τῶν ἐντολῶν, ἵνα μὴ πάντων ἀκολούτως ἀπτήται. Ἐκτείνεσθω πρὸς ἐλεημοσύνην, μὴ πρὸς ἀρπαγὴν· τηρεῖται τὰ ἴδια, μὴ συναγέτω τὰ ἀλλότρια· ἀπτεσθῶ σωματίων νωθρῶν καὶ κακαχωμένων δι' ἀγαθῆς ἐπισκέψεως, μὴ τῶν σφριγόντων καὶ ταῖς παρρείαις ἀεὶ σχολάζοντων.

Ἔδειξεν ἡμῖν ὁ λόγος, ὥς καὶ αὐτοὶ ἑαυτῶν οὐ δεσπόται ἐσμέν, ἀλλ' οἰκονόμοι. Πᾶν γὰρ τὸ νόμοις ὑποκαίμενον καὶ προστάγμασι, δοῦλον τοῦ νομοθέτου ἐστὶν καὶ ὑπήκοον. Εἰ δὲ τὰ μέρη τοῦ σώματος ἡμῶν οὐκ ἐλεύθερα ἐξουσίας, ἀλλὰ δεσποτικῶν βουλήματι πρὸς τὰς ἐνεργείας κανονίζόμενα· τί ἂν εἴποι τις πρὸς τοὺς οἰομένους, χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, καὶ γῆς, καὶ τῶν ἄλλων ἀνεύθυνον ἔχειν τὴν κτῆσιν; Οὐδὲν σὺν, ἀνθρώπε. Σὺ δούλος, καὶ τὰ σὰ τοῦ Κυρίου. Δούλος γὰρ ἐλεύθερον πεκούλιον οὐκ ἔχει. Γυμνὸς γὰρ ἦχθης εἰς τοῦτο τὸ φῶς· ἔλαβες ἃ ἔχεις κατὰ νόμον τοῦ Κυρίου σου, ἢ κληρονομήσας πατέρα, ἐπειδὴ οὕτως ὁ Θεὸς διετάξατο (*Γονεῖς γὰρ τέκνοις, φησί, μεριοῦσι σκύλα*), ἢ ἀπὸ γάμου τὴν σύμπληραν κτησάμενος (γάμος δὲ καὶ τὰ ἐπ' ἐκείνῳ παρὰ Θεοῦ διατετακται), ἢ ἀπὸ ἐμπορίας, καὶ γεωργίας, καὶ τῶν ἄλλων προφάσεων, Θεοῦ πρὸς ἐκεῖνα συμπράξαντος.

acquirendi modis, faciente Deo ac adjuvante, dives

C Ἰδοὺ τοίνυν, ἐδείχθη ὅτι ἔλαβες τὰ μὴ σά. Ἴδωμεν τοίνυν λοιπὸν, τί σοι ἐπετάχθη, καὶ οἷά ἐπ' ἐκείνοις διοίχῃς. Ἄδς τῷ πεινῶντι, ἐνδύσον τὸν γυμνόν, θεράπευσον τὸν κακαχωμένον, μὴ περιίδης τὸν ἄπορον, τὸν ἐρριμμένον ἐν τοῖς τριβόδοις. Σὺ μὲν σαυτοῦ μὴ μεριμνήσῃς, μηδὲ φροντίσῃς, πῶς διάξεις ἐπὶ τῆς ὑστεραίας. Κάν ταῦτα, φησὶν, ἐργάσθαι, τιμηθῆσαι παρὰ τοῦ νομοθέτου· ἂν δὲ παρακούσῃς τῆς ἐντολῆς, κολασθήσῃ πικρῶς. Ταῦτα ἐγὼ οὐ βλέπω τοῦ αὐτεξουσίου, οὐδὲ τοῦ ζώντος μετ' αὐθεντίας· ἀλλὰ τοῦ ἀντίου, τὰ πολλὰ καὶ συνεχῇ προστάγματα ὑποδείκνυσί μοι ἀνθρώπων βασιλευμένον ἰσχυρῶς, καὶ νόμοις δεσποτικοῖς ὑπεύθυνον, καὶ τὴν κακωνομισμένην πολιτείαν ἀπαιτούμενον ὥς χρέος. Ἡμεῖς δὲ, πῶς ἀλογίστευτον ἔχοντες τὸν βίον, τοὺς μὲν ἀθλίους καὶ πενομένους περιοριζόμεν ἐντελευτῶντας ταῖς συμφοραῖς· καὶ δαπανώμεθα δὲ φιλοτίμως ταῖς ματαιότησιν, κολάκων πληθὸς ἀσώτων τρέφοντες, καὶ φρατρίας κακοδοιμόνων παρασίτων ἐπισυρόμενοι· αὖθις θηριόμαχοις καὶ θηρίοις σκορπίζοντες τὸν πλοῦτον, κάν ταῖς ἱπποτροφίαις οὐδεὶς τῶν ὄντων φειδόμενοι·

¹⁶ Isa. iii, 28 sqq. ¹⁷ Prov. xix, 14. ¹⁸ Matth. vi, 34.

(16) *Parentes filiis spolia dividunt*. Prov. xix, 14, quo Asterius respicit, est, οἶκον καὶ ὑπαρξίν, *domum et substantiam*; voluit forte sic uno verbo auctor dicere; et quia passim in Scriptura mentio fit divisionis spoliiorum. Bene Duceus interpretis hic lapsus correxerat.

(17) *Quomodo ages in crastinum*, πῶς διάξεις ἐπὶ τῆς ὑστεραίας. Plana est allusio ad locum ascriptum

margini, quo prohibetur ne simus de crastino solliciti, utque in eo simus victuri, ac res nostras comparaturi: non quod reddit interpretes, *quemadmodum ad diem crastinum pervenies*. Sic passim Scripturae loca minus animadvertit ac exprimit, quod ego in Patrum Graecorum interprete, maximi rem momenti existimo; cum in illis, scitoque eorum usu, plurima vis ac decor eorumdem sermonum constet.

καὶ πάλιν θαυματοποιοῖς, καὶ μίμοις, καὶ τοῖς ἐξῆς Ἀ
 λεθροῖς δαπανῶντες τὴν εὐπορίαν. Καὶ πρᾶγμα
 πάσχομεν κενὸν, καὶ μακρίας ἐγγύς. Ἐνθα μὲν γὰρ ἡ
 δαπάνη φέρει τὸ κέρδος ἀνάριθμον καὶ σωτηρίαν
 ἀθάνατον, συνέχουμεν σφοδρῶς τὸ ἀργύριον, ὥς μὴδὲ
 ὀλίγους ὀβολοὺς τῆς χειρὸς ἐκπεσεῖν· ὅπου δὲ ἀμαρ-
 τιῶν γίνεται τὸ ἀνάλωμα καὶ μυρίων κολάσεων αἵ-
 τιον, καὶ αὐτῆς γε τῆς διὰ πυρὸς τιμωρίας, αὐτοκέ-
 λευστοὶ βέομεν. Ἡ φιλοτιμία προλαμβάνει τὴν αἵτη-
 σιν· καὶ πάσας θύρας ἀνοίξαντες, ἀφίμεν τὸν πλοῦ-
 τον πρὸς τοὺς ἔξω χωρεῖν. Τοῦτο δὲ τὸ φρόνημα οὐκ
 ἔστι δούλων ἀναμενόντων τὸν κύριον, ἀλλὰ νέων ἀσώ-
 των, κυμαστών, ἀκολάστων.

non est sensus animusque servorum expectantium dominum, sed juvenum belluonum, comessatorum,

luxuriæque ac voluptatibus deditorum.
 Εἰ δὲ θέλεις, ὁ ἀκροατής, ἰδεῖν οἰκονόμου φόβον, Β
 μετὰ τῆς σὺμφρονος εὐλαθείας διοικούντος τὰ πιστευ-
 θέντα, ἀνάπτυσον τὴν βίβλον τοῦ Δαβὶδ· ζήτησον ἐ-
 κείνους τοὺς λόγους ἐνθα φησὶν πρὸς τὸν Θεὸν ὁ ἀνὴρ,
 πολυπραγμονῶν τοῦ ἰδίου τέλους τὴν προθεσίαν·
 Γνώρισόν μοι, Κύριε, τὸ πέρας μου, καὶ τὸν
 ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν μου τίς ἐστιν, ἵνα γινώ τὶ
 ὅσπερ ἔγω. Ὅπως ὅπως ὡς ἐν εἰκόνι θεωρεῖται
 τῷ λόγῳ ἡ τοῦ εὐξαμένου διάθεσις, ὅτι περιδεὴς ἐστι,
 καὶ προσορᾷ τὸ μέλλον, καὶ ἀναμένει τὴν χρίσιν, καὶ
 τὴν προθεσίαν περιεργάζεται, ἵνα μὴ [τὸ] ἀπαρά-
 σκευον αὐτὸν καταλάβῃ τῆς ἐξόδου τὸ σύνθημα· καὶ
 ζητεῖ λογισάμενος κατιδεῖν, τί τὸ τῆς παροικίας
 ὑστέρημα, ἵνα σπεύσας ἀναπληρώσῃ, πρὶν ἔλθειν τὸν
 ἐξάγοντα. Ἀληθῶς γάρ ἐστιν εἰκὼν οἰκονόμου, ἐκά-
 στου ἡμῶν τελευτῇ, ἂν τὰ καθ' ἑκάστον ἀλλήλοις
 ἀντεξετάσωμεν, τί μὲν πάσχει ὁ ἀπονήσκειον, τί δὲ
 ὑπομένει ὁ τῆς οἰκονομίας ἐκβαλλόμενος.

Ὁμοίως γὰρ ὁ τελευτῶν ἄλλοις μεταπαραδίδωσι
 τὴν διοίκησιν, ὥς ὁ οἰκονόμος τὰς κλεῖδας· ἐκεῖνος
 ἐκβαλλόμενος ἀγροῦ· οὗτος, τοῦ κόσμου παντός, ὥς
 ἐνὸς χωρίου. Περιπαθὼν ἀναχωρεῖ οἰκονόμος τῶν
 ἰδίων πόρων, οἷον ἀμπέλων, κήπων, οἰκιῶν· τί οὖν
 δοκεῖ σοι καὶ ὁ τελευτῶν πάσχειν; Οὐκ ὀδυρεται τὰ
 κτήματα; οὐκ ἐλεεινὸν περιβλέπει τὴν οἰκίαν, μετὰ
 τοσαύτην προσπάθειαν ἀπροαιρέτως αὐτῆς ἀποσπώ-
 μενος, πόρῳ θησαυρῶν, ταμείων; καὶ ὅταν ἀφ-
 ἴκηται πρὸς τὸν κληρωθέντα τόπον, ἀκούων· Ἀπόδος
 τὸν λόγον τῆς οἰκονομίας σου· δεῖξον, ὅπως ἔχου-
 σας τῶν ἐντολῶν, ὅπως διατέθης πρὸς τοὺς ὁμοδού-
 λους, ἢ χρηστῶς καὶ φιλανθρώπως, ἢ τούναντιον
 ἐπαχθῶς καὶ τυραννικῶς, παίων, κοινυλίζων, ἀπο-
 στερίων τῆς ἐλεημοσύνης σιτηρέσιον; Κἂν μὴν δυ-
 νηθῇ ἡμεῖς καταστήσαι τὸν δεσπότην, ἀγαθὸν δούλον
 ἑαυτὸν δεῖξας, εὖ ἂν ἔχοι· εἰ δὲ τούναντιον, οὐκ ἔτι
 μάστιγες διὰ βέβδων, οὐδὲ μύλων σκοτεινός, καὶ
 πέδιλα σιδηρά· ἀλλὰ πῦρ ἀσβεστον, καὶ σκότος αἰώ-
 νιον.

²² Psal. xxxviii, 5.

(18) *Largitio ac liberalitas.* Lego ac corripo, quod
 Ducæus libenter ait lecturum, ἀντὶ τοῦ προσλαμ-
 βάνει, τὸ προσλαμβάνει. Palam enim explicat auctor
 quod in multis quotidie lugemus; qui ultro etiam,

A feras, alendosque equos, nulla impensarum ratione
 habita, opes dispergamus; denique in præstigiato-
 res ac mimos aliosque perditissimos homines divi-
 tias consumamus, atque adeo stultum quid ac in-
 sania prorsus affine faciamus? Ubi enim impensa
 lucrum inæstimabile ac æternam affert salutem,
 compressa manu pecuniam cohibemus, ut ne pauci
 quidem oboli excidant; ubi autem de sumptibus
 istiusmodi agitur, quos et peccata comitantur, et
 pænæ infinitæ, ac vel ipsum ignis supplicium se-
 quitur, ultro opes effundimus. *Largitio ac liberali-
 tas.* (18) petitionem occupat; totoque aperto ostio,
 divitias ad extraneos exire permitimus. Qui sane

Quod si, auditor, videre desideras, quam sollicito
 timideque concredita sibi dispensator providus ad-
 ministret, Davidis mihi explica librum; cum locum
 quære, quo vir ille præstitutam exitus sui diem
 studiose inquirens, sic ad Deum fatur: *Notum fac
 mihi, Domine, finem meum; et numerum dierum
 meorum quis est, ut sciam quid desit mihi*²². Vides
 in his verbis tanquam in imagine precantis expres-
 sum animum et affectionem, ut sit timidus, ut fu-
 turum provideat, ut iudicium expectet, ac curiose
 inquirat præstitutum diem, ne eum abeundi si-
 gnum, imparatum offendat atque opprimat: utque
 recogitans perspicere quærat quid pro incolatu
 desit, ut diligentia ac studio quod est officii im-
 pleat, priusquam is, qui est abducturus, veniat.
 Vere namque nostrum ejusque exitus morsque,
 oeconomi ac dispensatoris speciem præfert, ut sigil-
 latim examinemus, ac quæque componamus; quid
 moriens patitur, quidve dispensationis abdicandus
 munere.

Perinde enim is qui moritur aliis administratio-
 nem tradit, atque oeconomus claves: hic agro ejici-
 tur; ille toto mundo tanquam uno quodam agro
 cedere cogitur. Oeconomus labores suos, puta, vi-
 neas, hortos, domos, mæstus invitusque relinquit;
 illum autem qui vita fungitur, quomodo putas affici?
 Nonne possessiones deplorat? Nonne miserabili
 aspectu domum circumquaque lustrat, a qua sic
 adamata invitus avellitur, atque a suppellectili the-
 saurisque procul ejicitur: ac ubi ex personabunt
 voces, cum pervenerit ad destinatum locum, *Redde
 rationem tuæ dispensationis*; ostende quomodo præ-
 ceptis obtemperaveris, ut habueris erga conservos,
 num lenis benignusque ac clemens, an contra sævus
 et inhumanus, inque morem tyranni, pugnis ac ver-
 beribus in eos sæviens, ac eleemosynæ demenso
 fraudans? Ac quidem ut Dominum propitium potue-
 rit reddere, ac bonum se servum probare, bene id
 habuerit; sin minus, non illic ei paratæ virgæ ac

ac nihil rogati in meretrices, ludos, aliaque id ge-
 nus pecunias effundant, cum vix obolum in pau-
 peres ac pia alia opera erogare sustineant

flagra; non obscurum pistrinum; non compedes ferreae; sed ignis inextinguibilis, sed tenebrae perpetuae, nullaque lucis intercapedine distinctae; sed stridor dentium, ipsius nobis Evangelii palam olim designatus testimonio²⁶. Quid si nunquam terrenis hisce bonis tanquam alienis exuere, age sane, frui mundo, totaque libertate sensuum omnium adminiculo voluptati indulge; sin autem haec sunt consummanda, nec nisi paucis tempore eorum nobis constabit fruitio: timeamus, fratres, migrationis illum diem, exque Domini praescripto, incolatus nostri tempore vivamus. Ne pro aere alieno vincti abripiamur; sed liberi, securaque conscientia, vitae rationum libellos nulli obnoxios reprehensioni ferentes, eo contendamus.

Malus fuit hujus vitae oeconomicus dives ille, cujus ager fructus uberes reddiderat: quippe qui in tanta illa frugum copia, nihil boni ac humanitatem habentis consilii inierit; sed hiante ventris desiderio, laticis ac immensis avaritiis sinibus apertis, suo ipsius usui ac voluptati omnia addixerit, dicens: *Destruam horrea mea, et majora exstruam, et dicam animae meae: Habes multa bona reposita; requiesce, comede, bibe, epulare*²⁷. Dumque haec loqueretur, astitit qui esset abducturus. Accessit conservus terribili specie, qui avulsum a villicatione raperet. Jam vero quid vita voluptaria juvat? Atque haec quidem vivide ac graphice ad nostram scripta sunt admonitionem. Quanta vero vita hac horum experientia? Nonne haec assidue rerum ipsa exhibitione talia clamat? dum eum quidem, qui meridie firmus est ac valens, ante hesperi ortum, mortuum ostendit; illumque qui vesperi sanus est ac incolumis, necdum explicato radio matutino extinctum; alium denique inter epulas ac cibos vita privatum? Quis ita stolidus, ut non videat, aliis aliisque modis quotidie nos vitae hujus dispensatione moveri? Enimvero bonus ac fidelis servus, reique probe administratae conscientia fretus, ita animo comparatus est, uti olim Paulus. Ille enim cum nec Dominus urgeret, ad eum anhelabat, ac solvi cupiebat, ultroque deprecabatur villicationem, alicubi quidem ita dicens: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus*²⁸? Ac rursus: *Mihi autem bonum est dissolvi, et esse cum Christo*²⁹. Contra, qui plenus est terrenis cogitationibus, glebisque ac humo vere cognatus, ejusmodi lamentatur anxius de migratione, atque homo ille in parabola propositus: *Quid faciam, quia dominus meus aufert a me dispensationem? Fodere non valeo, mendicare erubesco; desidis simul atque voluptarii dolor hic ac querela*. Abiturientis enim fletus ille ac ejulatus, hominem arguit fundo impensius addictum, quique carnis vitiosas voluptates deploret. Imbecillitas autem ac fuga laborum, vitae per inertiam ac desidiam actae nota est ac crimen. Nam si operi ac labori assuevisset, a fo-diendo nequaquam abhorreret.

Quod si allegorice de his quae sub intellectum

νιον, οὐποτε φωτι καταυγασόμενον, καὶ ὁ βρωγμῆ τῶν ὀδόντων, ὃν σαφῶς ἡμῖν τὸ Εὐαγγέλιον προεβλῶσεν. Εἰ μὲν οὖν οὐδέποτε τῶν ἐνταῦθα, ὡς ἄλλοτριῶν, ἐκθάλλῃ, κατατρώφῃσιν τοῦ κόσμου, καὶ μετὰ πάσης αἰσθήσεως ἀκάλυτον ἄφες τὴν ἡδονήν. Εἰ δὲ συντελεσθήσεται ταῦτα, καὶ ἐπὶ μακρὸν³⁰ αὐτῶν ἀπολαύσομεν· φοβηθῶμεν, ἀδελφοί, τὴν ἐνθὺνδε μετὰστασιν, καὶ ζήσωμεν ἐν τῷ καιρῷ τῆς παροικίας, ὡς ὁ Κύριος ἐνετεῖλατο· μὴ ἀπαχθῶμεν δεσμῶτα μετὰ χρεῶν, ἀλλ' ὀδεύσωμεν ἐλεύθεροι, καὶ εὐπαρβήσιαστον τὸ συνειδὸς ἐπαγόμενοι, ἀκατάγνωστα φέροντες τὰ τῆς τοῦ βίου πολιτείας βιβλία.

B Κακὸς ἦν οἰκονόμος τῆς ἐνθάδε ζωῆς ὁ πλουσιος ἐκεῖνος, οὗ ἡ χώρα ὑψόφρησεν· ἐπειδὴ τῇ εὐθηνίᾳ τῶν καρπῶν, οὐδὲν ὁ ἄνθρωπος χρηστὸν ἐβουλεύσατο· ἀλλ' ἀνοίξας γαστρὸς ἐπιθυμίαν, καὶ τοὺς πλατείαι καὶ ἀχωρήτους τῆς πλεονεξίας κόλπους, πάντα ἀπικλήρου τῇ ἐαυτοῦ ἀπολαύσει, λέγων· *Καθελὼ μου τὰς ἀποθήκας, καὶ μεζονας οἰκοδομήσω, καὶ ἐρῶ τῇ ψυχῇ μου· Ἐχει πολλὰ ἀγαθὰ κείμενα ἀναπαύου, φάγε, πίε, εὐφραίνου*· καὶ μεταξὺ λαλοῦντος, ὁ ἀπάγων ἐπέστη· ἦλθε φοβερὸς σύνδουλος, ἀνάσπαστον ἐκ τῆς οἰκονομίας ἀπάξων· καὶ τί τὸ ὄφελος τῆς φιληδόνου βουλῆς; Καὶ ταῦτα μὲν ἐμφύχως ἐγράψῃ εἰς νοουεσίαν ἡμῶν. Ἡ δὲ πείρα τοῦ βίου ποταπή; Οὐ καὶ ἐκάστην ἡμέραν ταῦτα δι' ἔργων βοᾷ, δεικνύσα ἡμῖν τὸν ἐν μέσῃ ἡμέρᾳ ὑγιαίνοντα, πρὸ τῆς ἐπιτολῆς τοῦ ἐσπέρου νεκρὸν καὶ τὸν ἐβρωμένον ἐν τῇ ἐσπέρᾳ, τὴν ἀκτινα τὴν ἐωθινήν οὐ καταλαμβάνοντα· καὶ ἄλλον μεταξὺ τοῦ ἐσθίειν, τοῦ ζῆν ἀπολήγοντα; Τίς δὲ οὕτως ἡλίθιος, ὡς μὴ συνορᾷν, ὅπως καθ' ἡμέραν ἄλλος ἄλλοτε τῆς ἐνθάδε οἰκονομίας ἀποκινούμεθα; Ἄλλ' ὁ μὲν ἀγαθὸς καὶ πιστὸς οἰκέτης καὶ πεποιθὼς τῇ ἐαυτοῦ διοικήσει, οὕτως ἔχει γνώμη, ὡς εἶχε Παῦλος· Ἐκεῖνος γάρ, τοῦ Κυρίου μὴ κατεπιγόντος, ἔσπευδε πρὸς αὐτὸν, καὶ τὴν ἀνάλυσιν ἐπόθει, καὶ παρητήτο ἐκὼν τὴν οἰκονομίαν, πῇ μὲν λέγων· *Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς μερύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου;* καὶ ἄλλιν· *Ἐμοὶ δὲ, καλὸν ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι*. Ὁ δὲ γήινος τὸ φρόνημα, καὶ τῶν βῶλων ἀληθῶς συγγενής, τοιαῦτα ὀδύρεται ἀμηχανῶν ἐπὶ τῇ μεταστάσει, οἷα οὗτος ὁ τῆς παραβολῆς ἄνθρωπος· *Τί ποιήσω, ὅτι ὁ κύριός μου ἀφαιρείται τὴν οἰκονομίαν ἀπ' ἐμοῦ; Σκάπτειν οὐκ ἰσχύω, ἀπατεῖν ἀσχύνομαι*. Ἀργοῦ καὶ φιληδόνου ἡ λύπη. Τὸ μὲν γὰρ ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει θρηνεῖν, ἐλεγχῶς ἐστὶν τοῦ προστετηκέναι τῷ χωρίῳ, καὶ τὰς ἐμπαιθεῖς τῆς σαρκὸς ἀπολαύσεις ὀδύρεσθαι· τὸ δὲ ἀδυνατεῖν πρὸς ἔργον, ἀργοῦ βίου καὶ ἀναπεπτωκότος ἐστὶ κατηγόρημα. Εἰ γὰρ εἶχεν πρὸς φιλοπονήαν συνήθειαν, οὐκ ἂν ἐφοβεῖτο τοῦ σκάπτειν.

Εἰ δὲ ἀλληγορικῶς τὴν παραβολὴν ἐπὶ τὸ νοητὸν

²⁶ Matth. xiii, 42; xxi, 13; xxiv, 51; xxv, 30.
²⁷ Leg. οὐκ ἐπὶ μακρ.

²⁸ Luc. xii, 18, 19. ²⁹ Rom. vii, 24. ³⁰ Phil. i, 25.

ἐκλάβοιμεν, μετὰ τὴν ἐνθὺνδε μεταστάσιν, οὔτε τοῦ προσαιτεῖν καιρὸς. Καὶ διὰ τοῦτο μηδεὶς λεγέτω· *Ἐκάρτειν οὐκ ἴσχύω*. Κἂν γὰρ δύνηται, οὐδεὶς συγχωρεῖ. Ὁ βίος οὗτος ἔχει τῶν ἐντολῶν τὴν γεωργίαν· ὁ δὲ μέλλων, τὴν ἀπολαυσιν. Ὡστε εἰ μηδὲν εἰργάσω ἐνταῦθα, ἀπέμεινον αἱ ἀμπελοὶ, καὶ περιττῶς φροντίζεις περὶ τῆς σκαπάνης· οὔτε δὲ προσαιτῶν ὠφελήσεις τι σαυτὸν. Καὶ τοῦτου σαφὲς ἡμῖν ὑπόδειγμα παραδέδοται, τὸ τῶν μυρῶν παρθένων· αἰτινες ἀπορίᾳ καταστᾶσαι τοῦ ἐλαίου, ἀναιδῶς ἤτησαν παρὰ τῶν φρονίμων· ὥντησαν δὲ οὐδὲν, ἀλλ' ἀπεστράφησαν ἀπρακτοὶ· δεικνύντος τοῦ λόγου, ὅτι ἀλλοτρίῳ ἐλαίῳ ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ νυμφίου οὐδεὶς κέχρηται· τοὔτεστιν, ἀλλοτρίῳ κατορθώματι εἰς ἰδίαν ἀπολαυσιν. Ἐκαστος γὰρ τὴν ἰδίαν πολιτείαν ὡς ἱμάτιον περιβέβληται, εἴτε λαμπρὸν καὶ τίμιον, εἴτε φαῦλον καὶ τῆς πτωχικῆς ἐφειστροφῆς ὅμοιον. Ἐκδύσασθαι δὲ αὐτὸ οὐκ ἔστιν, οὔτε ἀπαλλάξαι καὶ διαμείψασθαι πρὸς ἕτερον, οὔτε ἐκ δάνους ἢ χρήσεως ἐν τῷ καιρῷ τῆς κρίσεως καλλωπίσασθαι καὶ κοσμηθῆναι. Μένει δὲ ἕκαστος οἱ ἐπὶ τῆς ἀληθείας ἔστιν, εἴτε πένης ἀγαθῶν, εἴτε πλούσιος. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσούτων.

Τί δ' ἂν εἴποιμεν περὶ τῆς συγχωρήσεως τῶν χρυῶν, ἣν ἐπενόησεν ὁ οἰκονόμος τῆς ἀδικίας, παραμυθίαν ἑαυτοῦ τῶν κακῶν πρὸς τοὺς ὁμοδόλους πραγματευσάμενος; Οὐ γὰρ ἔστιν εὐκόλον εἰς ἀλληγορίαν ἀκόλουθον μετασκευάσαι τῷ γεγραμμένῳ²¹. Ὁ δὲ μοι πολλὰ σκοπησαμένην παρέστη, τοιοῦτο τυγχάνει· Πάντες ἀνθρώποι, ὅσοι τὴν μέλλουσαν ἑαυτοῖς ἀνεσιν πραγματευόμεθα, ἀλλότρια διδόντες, ἢ συγχωροῦντες, οἰκεῖον πορίζομεθα κέρδος. Ἀλλότρια δὲ λέγω, τὰ τοῦ δεσπότου. Οὐδὲν γὰρ ἔστιν ἡμέτερον· ἀλλὰ πάντα τῆς ἐκείνου δεσποτείας κτήματα. Ὅτε ἂν οὖν τις αἰσθόμενος τῆς τελευτῆς καὶ τῆς ἐνθὺνδε μεταστάσεως, εὐποίαις κουφίσῃ τῶν ἁμαρτιῶν τὸ φορτίον, ἢ χρεωσταῖς συγχωρήσας ὀφλήματα, ἢ τοῖς πενομένοις χορηγήσας τὴν εὐπορίαν, τὰ τοῦ δεσποῦ διδούς, φίλους κτᾶται πολλούς, τοὺς μέλλοντας αὐτῷ προσμαρτυρεῖν παρὰ τῷ Κριτῇ τὴν ἀγαθωσύνην, καὶ διὰ τῆς μαρτυρίας εὐτρεπίζειν ἀναψύξεως καταγώγιον. Μάρτυρες δὲ λέγονται οἱ εὖ παθόντες παρὰ τῷ Κριτῇ, οὐ φωναῖς, ὡς ἀγνοοῦντα, διδάσκοντες, ἀλλ' ὡς τῆς περὶ αὐτοὺς πράξεως τῆς τιμωρίας τοὺς ἁμαρτήσαντας ἐξαιρουμένης. Ὅν γὰρ τρόπον τὸ αἷμα τοῦ Ἀβελ ἐλέγγοτο βοᾶν πρὸς τὸν Θεὸν, ὁμοίως καὶ τὸ ἀγαθὸν ἔργον λεχθήσεται μαρτυρεῖν τῷ κατωρθώκτῃ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ Κυρίῳ ἡμῶν· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Γ.

Ὁμιλία κατὰ πλεονεξίας.

Ἀνδρες Χριστιανοί, καὶ κλήσεως ἐπουρανίου

²¹ Leg. τὸ γεγραμμένον. ²² Matth. xxv, 1 sqq.

(19) Occasione nundinarum, quæ in martyrum sollempniis crebro populi concursu jam tum fierent, nonnulla avaritiæ specie, exagitandam hoc loco Asterius suscepit avaritiam, in quam pridie quoque invecus esset: sed non exstat altera illa tractatio.

A cadunt, parabolam hanc interpretemur: ubi semel hinc migraverimus, neque operandi tempus est, neque mendicandi; eoque nemo dicat: *Fodere non valeo*. Ut enim maxime valeas, nemo permiserit. Cultus et observatio mandatorum hujus propria vitæ est; fructus vero futuræ. Quare si hic nihil es operatus, remanserunt vites, ac incassum de fossione sollicitus es. At nec mendicando quidquam profeceris. Hujus nobis illustre exemplum traditum est, quinque illud fatuarum virginum²²; quæ, cum oleum ipsis deesset, impudenter oleum a sapientibus petierunt, nec quidquam tamen sunt consecutæ, sed re infecta abierunt. Quo docemur, neminem alieno uti oleo in adventu sponsi, id est, alienis meritis, ad suum ipsius commodum ac fructum. Quam quisque gessit vitæ rationem, ceu vestem induit, sive splendidam illam ac pretiosam, sive vilem ac paupertino sagulo similem: nec exuere eam fas est, aut alia commutare; nec omnino vel ex dono vel ex commodato iudicii tempore ornatum mundumque asciscere. Manet quisque qualis revera est, sive bonorum egenus, sive dives et copiosus. Et hæc quidem hactenus.

Quid jam dicemus de condonatione ac remissione debitorum, quam iniquitatis œconomus commentus est, ut solatium aliquod et auxilium in malis apud conservos sibi compararet? Non enim sane proclive, quod ita scriptum est in allegoriam vero consonam convertere. Dicam tamen quod multa volventi in mentem venit. Omnes nos, quotquot futuram nobis requiem comparare studeamus, alienarum donationem ac concessionem rerum, lucrum ac quæstum proprium facimus. Appello autem aliena, quæ Domini sunt. Nihil enim omnino nostrum, sed omnia, illius sunt dominio mancipata bona. Cum quis igitur, moriturum fore persentiscens ac migraturum, peccatorum onus beneficentia levare studet, ac vel debitorum sibi nomen gratiam facit, vel egentibus largitur, ea donando quæ sunt Domini, plures sibi amicos conciliat, qui bonitatis ejus ac liberalitatis apud Judicem testes futuri sint, ac testimonio suo, refrigerii locum paraturi. Porro testes dicuntur beneficentia affecti apud Judicem; non vocibus, ut tantquam ignarum doceant; sed quod in eos exhibita actio, auctiores suos a criminum pœna eximat: nam qua ratione sanguis Abel clamare ad Dominum dictus est²³, eodem modo opera bona ei testimonium perhibere dicentur, qui meruit ac præclara gessit, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

III.

Homilia adversus avaritiam (19).

Viri Christiani, vosque cœlestis vocationis par-

²³ Gen. iv, 10.

De illa populi effusione ad martyrum extra urbes celebranda tropæa, ac in Martyriis, nonnunquam Chrysostomus, ut cum de sancto Babyla, etc. Erant Martyria extra urbes, quod legibus Romanis non liceret condi in urbibus cadavera.

tecipes²⁴ effecti viri, plebs rusticana, ac quotquot A oppidis egressi, una consensione ad hoc fesum concurrunt (omnes quippe vos uno complector vocis præconio): quisquene vestrum animo curam iniecit, perspexitque ac intellexit qua de causa convenimus? ac quare martyres, cum ædium ornatu cultuque magnifico, tum annuis ejuscemodi cætibus honestentur, ac quo potissimum proposito scopo majores nostri, ista quæ videmus instituerint, jureque perpetuo eum ritum ad posteros transmiserint? Nonne vel parum intendenti animum ac sapienti planum id atque perspicuum, pietatis zelo hæc talia nobis constituta esse, solemnesque conventus, communes quosdam animorum conflari ludos, ut martyrum cultu ac veneratione, quam illi pro pietate fortitudinem exhibuerunt, imitemur, utque doctoribus ea occasione congregatis aures præbentes, profuturum aliquid, ac antea hactenusque ignotum discamus; vel certi nimirum aliquid dogmatis; vel expositionem obscuri, ac anibui loci Scripturæ; vel denique compositum sermonem moribus instituendis? Sed enim vos mihi videmini, omisso virtutis studio, curaque animæ posthabita, toti circa mammonæ sordes, forumque rerum venalium versari; alii quidem ipsi contrahentes; alii alienis intenti inbiantesque, ac rerum venalium contentiores aestimatores sciscitantes, quo sua invicem vilesceant faciant ac pretio minuant. Verum, agite; hoc mihi studium ad Ecclesiam transferte, relinquite avaritiam, illam circumforaneam, illam mæmada: aversamini tanquam turpem meretriculam, multitudinē aridentem, alienis ornatam indumentis, ac coloribus pigmentarii fucatam. Contra, amate divinam illam ac probam pudicamque, decore amictam, vultuque gravi ac modesto. Sic enim ait Salomon in libro Proverbiorum: *Ne dimittas eam, teque illa mutuo complectetur: dilige eam, et custodiet te*²⁵. Noli per contemptum præterire, nec quæ tibi in hac mensa proponimus, eo aspernanda putes, quod ea gratis consequi potes. Sed eo gratiora sint ac magis expetantur, quod non sedeamus Institutorum more cum statera et trutina: lucrumque unum, auditoris ac discipuli salutem quaeramus.

Lecta nobis est ex Actis apostolorum Pauli ad Festum ac Agrippam oratio²⁶: Pauli, inquam, illius et fidelis apostoli et prudentis oratoris. Vidisti plane, auditor, siquidem animum advertisti, ut nec ille veritatem ex metu prodant; ac obsequium erga Agrippam sermonis libertate temperans, durum tribunal⁽²⁰⁾ committiget, ac ad lenitatem inflectat: non aliter quam si belluas aliquas, orationis, ut ita dicam, constrictatione incantaret. Sed et Zacharias hodie prophetavit⁽²¹⁾, magnorum nobis Unigeniti sacra-

μέτοχοι ἄνδρες· ὑμεῖς ὁ χωρικός ἄνθρωπος, καὶ πάντες, ὅσοι τῶν πόλεων ἐκφοιτήσαντες, πρὸς τὴν παρούσαν συμφώνως ἑορτὴν συνεδράμετε (γενικῶ γὰρ ὑμᾶς πάντας περιλαμβάνω κηρύγματι), ἀρα ἕκαστος ὑμῶν ἐνεθάλετο τῇ διανοίᾳ φροντίδα, συνελθὼν δὲ καὶ κατενόησεν, ὑπὲρ τίνος ἡβροίσθημεν; ἀνθ' οὗτο δὲ τιμῶνται μάρτυρες οἰκῶν περιφανῶν κατασκευαῖς, καὶ τοῖς ἐνιαυσίοις τούτοις συλλόγοις, καὶ πρὸς τὴν σκοπὴν βλέποντες οἱ πατέρες ἡμῶν ἐνομοθέτησαν τὰ ὁρώμενα, καὶ ἰσχυρὸν ἀφῆκαν τὸν νόμον τοῖς μετέπειτα; Ἡ πρόδηλον τῷ καὶ μικρὸν πυκνώσαντι τὴν διάνοιαν, ὡς ζήτησεν ἡμῶν εὐσεβείας ταῦτα διετυπώθη, καὶ κοινὰ παιδαγωγεία τῶν ψυχῶν αἱ πανηγύρεις συνάγονται, ἵνα μάρτυρας τιμῶντες, τὸ τῶν μαρτύρων ὑπὲρ εὐσεβείας καρτερὸν μιμησώμεθα· ἵνα τοῖς συναγομένοις παιδευταῖς ὑποθέντες τὸ οὗς, μάθωμέν τι χρηστὸν, ὃ πρὸ βραχείας οὐκ ἐγινώσκομεν, ἢ δόγματος ἀσφάλειαν, ἢ λύσιν ἀπορουμένης Γραφῆς, ἢ τινὰ λόγον τὴν τῶν ἡθῶν ἐπανορθοῦντα κατὰστασιν; Ὑμεῖς δὲ μοι δοχεῖτε τῆς ἀρετῆς ἐπιμέλειαν ἀφέντες, καὶ τῆς περὶ τὴν ψυχὴν σπουδῆς ἐκλαθόμενοι, ὅλην ἑαυτῶν μετατεθείκαται τὴν μέριμναν πρὸς τὸν συρφετὸν τοῦ μαμωνᾶ, καὶ τὴν ἀσχολίαν τῶν πρατηρίων· οἱ μὲν αὐτοὶ συναλλάττοντες, οἱ δὲ κεχρηγότες εἰς τὰ ἀλλότρια, καὶ τοὺς ἐπὶ τοῖς ὠνίοις φιλονεικοῦντας ἱστοροῦντας, ὅπως τὰ ἀλλήλων ἐπευνώλίζωσιν. Ἀλλὰ μετέθετέ μοι τὸν πόθον ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν· καταλείψατε τὴν φιλαργυρίαν, τὴν ἀγόρειον, τὴν μαινάδα. Ἀποστράφητε αὐτὴν ὡς ἀκοσμον ἐταιρίδα, προσγελώσαν τῷ πλήθει, ταῖς ἀλλοτρίαις ὕλαις καλλυπιζομένην, καὶ τοῖς ἄνθεσι τοῦ φαρμακοπωλίου. Ἐράσθητε ταύτης τῆς θείας καὶ σώφρονος ἐσταλμένης κοσμίως, σεμνὸν καὶ ἀμετῶριστον βλεπούσης. Οὕτω γὰρ Σαλομὼν ἐν τῇ παροιμικῇ βίβλῳ φησὶν· *Μὴ ἐγκαταλείψῃς αὐτήν, καὶ ἀνθέξεται σοῦ. Ἐράσθητι αὐτῆς, καὶ τηρήσει σε. Μὴ παρέλθῃς καταφρονήσας, μηδὲ τὰ παρ' ἡμῶν ἐπὶ τῆς τραπέζης ταύτης προκείμενα, διὰ τοῦτο αὐτὰ νομίσεις ἄτιμα, ἐπειδὴ προκίκα σοι ἔξασται τὴν κτήσιν περιποιήσασθαι· ἀλλὰ καὶ μέλλον ἐπιθύμησον, ὅτι οὐ καθήμεθα κάπηλοι, ζυγὸν ἢ τρυτάνην φέροντες·* ἐν δὲ κέρρῳ ζητοῦμεν, τὴν τοῦ μαθητοῦ σωτηρίαν.

Ἀνεγνώσθη ἡμῖν ἐκ τῶν Πράξεων Παύλου λόγος πρὸς Φῆστον καὶ Ἀγρίππαν, Παύλου τοῦ πιστοῦ ἀποστόλου, καὶ σοφοῦ δημηγόρου. Εἶδες πάντως, ὦ ἀκροατῆς, εἰ τὸν νοῦν ἐπέστησας, ὅπως καὶ τὴν ἀληθειαν οὐ προδίδωσιν ἐκ δειλίας, καὶ τὴν πρὸς Ἀγρίππαν θεραπείαν τῇ παρρησίᾳ κεράσας, τὸ βραχὺ²⁷ κριτήριον ἐκμαλίσσει πρὸς ἀγαθότητα, ὥστε περὶ θεία τινὰ κατεπάρων ταῖς τοῦ λόγου μεταχειρήσεσιν. Προφύττειν καὶ σήμερον Ζαχαρίας, τῶν μεγάλων ἡμῶν μυστηρίων τοῦ Μονογενοῦς ὑπανόλων τὴν θύραν,

²⁴ Hebr. iii, 1. ²⁵ Prov. iv, 6. ²⁶ Act. xxv, 8 sqq.; xxvi, 2 sqq. ²⁷ Leg. τραχυ.

(20) *Durum tribunal*, τραχὺ κριτήριον. Sic legit interpres, cum reddit duos animos. Erat certe Festus Paulo durus iudex, qui volens gratiam præstare Judeis, eisdem Paulum traditurus erat, nisi ipse appellando Cæsarem, iniquum conatum aver-

tisset, ut Act. xxv.

(21) *Zacharias hodie prophetavit*. Uti Latini, sic et Græci præcipuis quibusque festivitatem suas lectiones habent, ac ἀναγνώσματα ex Scriptura, juxta quod festi ratio videtur exigere, præcipue

διὰ τοῦ λίθου, τοῦ τὰς ἐπτά βολὰς τῶν ὀφθαλμῶν κε-
κτλημένου, διὰ τῆς χρυσοῦς λυχνίας, ἐφ' ἧς οἱ ἐπτά
λύχνοι καὶ τὰ δύο στελέχη τῶν ἐλαίων. Πολλὰ αἱ
ἐξῆς Γραφαί, πλούσιον τὸν θησαυρὸν τῆς ὠφέλειας
ἔχουσαι, αἷς ἐβουλόμην πάσαις ἐπελθεῖν, καὶ δεῖξαι
ὑμῖν τὴν τῆς πνευματικῆς πανηγύρεως εὐθηνίαν.
Ἐπεὶ γὰρ με πρὸς τὴν ἔκτισιν τοῦ χρέους ἡ τῆς
προτεραιᾶς ὑπόσχεσις. Ἀρξάμενοι γὰρ πολλαῖς κα-
τηγορίαις τῆς πλεονεξίας καθάπτεσθαι, ἐπειδὴ μὴ
ἐφθνημεν αὐτῆς γυμνῶσαι τὴν ματαιότητά, εἰς τὴν
παροῦσαν ἡμέραν τὸν ἐλεγχον τῆς κατηγορίας ὑπερ-
εθέμεθα. Ἀκούσατε οὖν, καὶ γένησθε εὐγνώμονες τῆς
ἀληθείας κριταί. Ἐπειδὴ μήτε ἄλλοις τισὶν, ἀλλὰ τῇ
ἐαυτῶν σωτηρίᾳ διχάζεσθε, καὶ πάσας τὰς κατακρι-
νοῦσας ψήφους ἐπὶ τὴν ὑπεύθυνον φέρετε ἕκαστος τῆς
ἰδίας ψυχῆς, ὥσπερ οἰκίας ἢ πόλεως αὐτὴν ἀπελά-
σαντες.

Πλεονεξία τοίνυν ἐστίν, οὐ μόνον τῷ ἀργυρίῳ σὺν
τοῖς ἄλλοις κτήμασιν ἐπιμαίνεσθαι, καὶ βουλεσθαι
τοῖς παροῦσι τὰ μὴ προσόντα συνάπτειν· ἀλλὰ, γενι-
κώτερον εἰπεῖν, τὸ ἐπὶ παντὸς πράγματος πλεόν
ἔχειν βουλεσθαι τοῦ ὀφειλομένου καὶ ἐπιβάλλοντος.
Καὶ δὴ τοῦτο τὸ πλημμέλημα πρῶτος ἔπαθεν ὁ διάβο-
λος, ἀρχάγγελος μὲν ὢν καὶ ἐπὶ τῆς καλλίστης ζωῆς
καὶ τάξεως τεταγμένος, τυραννίδα δὲ καὶ ἐπανάστα-
σιν κατὰ τῆς θεότητος ἐνόησας ὁ ματαιόφρων· εἴτα
καταβληθεὶς, καὶ εἰς τὸν περίγειον τοῦτον ἀέρα κα-
ταπεσὼν, κακὸς γέγονεν τῆς ἡμετέρας ζωῆς. Οὕτε
γούν καταλαβεν, ὃ ἐδίωκεν, τὴν θεότητα· καὶ ἀπώλε-
σεν, ὃ ἐκέκτητο, τὸ ἀρχάγγελον· δοῦλος ἀπιστος,
ταῖς κατὰ μικρὸν τόλμαις εἰς ληστέην ἐξεληθὼν· κύων
τοῦ παρ' Ἑλληνισιν· μύθου, καὶ τοῦ κρέως στερηθεὶς,
καὶ τῆς σκιάς οὐ δραξάμενος, (πῶς γάρ;) ἀκαταλή-
πτου πράγματος.

Μετὰ τοῦτον ὁ πρῶτος ἄνθρωπος εἰς ἡδυπάθειαν
δελεασθεὶς, ἀπηγορευμένη βρώσει τὴν ἀθανασίαν ἀπ-
ώλεσεν· ὥς Ἡσαῦ ὑπερὸν διὰ φακὴν ³⁸ τὰ πρωτότο-
κα. Καὶ τὰς διαλέκτους δὲ ταύτας, καὶ τὰς πολλὰς
τῶν ἀνθρώπων φωνὰς, ἔρωσ τοῦ πλείονος εἰς τὸν
βίον εἰσέγαγεν. Οἱ γὰρ τῇ ἀνθρωπικῇ εὐθηνίᾳ ὑπερ-
μαζήσαντες, βατὼν δὲ ἑαυτοῖς ἐσεσθαι τὸν οὐρανὸν
προσδοκῆσαντες, καὶ πύργον γελοῖον ἐπὶ τὴν ἐκεῖ-
νου ματαιοποιούντες ἀνάβασιν, οὗτοι τοὺς ὁμοφύλους
ἀνθρώπους, ἑτερογλώσσους ἐποίησαν· καὶ τὸ πλεόν,
οὐ εἶχον, ζητοῦντες, αὐτοὶ τε συνεχέθησαν, καὶ τῷ
γένει τῶν ἀνθρώπων κατέλιπον κάμνειν ἐν ἀκοαῖς
ἀσήμεων φωνῶν καὶ ἐρμηνειῶν ζητήσεσι.

Τί δὲ ὁ Φαραὺ; Πόθεν ταῖς διαφοραῖς καὶ ποικί-
λαις περιπέτεσι μάστιξιν; οὐ διὰ πλεονεξίαν, καὶ τὸ

³⁸ Vat. et Sir. φακόν. ³⁹ Zach. iii, 9. ⁴⁰ Zach. iv, 2. ⁴¹ Gen. iii, 4 sqq. ⁴² Gen. xiv, 29 sqq.
⁴³ Gen. xi, 1 sqq. ⁴⁴ Exod. viii-xiv

vero cum Dominicum aliquod festum agitur, ac
cujus sacramenta, vel figure præcesserint in veteri,
vel prophetiæ. Hoc ergo ordine lectus est Zacharias
in ea panegyri, in qua hæc Asterius oravit. Videan-
tur vero ista respicere festa Natalitia, tametsi res
obscura est.

(22) Propter lenticulam. Ducens corrigit ex Va-
ticano et Sirm. ἀντὶ φακῆν, φακόν· quæ una vox,

A mentorum januam reserans, lapidis figura septem
habentis oculorum jactus obtutusque ³⁹, aureique can-
delabri cui lucernæ septem ⁴⁰ ac olivarum duo sti-
pites imposita essent. Multa deinceps decursa sunt
Scripturæ loca, abundantes utilitatis thesauros ha-
bentia, lubensque singula edisserens, spiritualium
vobis nundinarum ubertatem ostendissem. Verum
urget ut debitum exsolvam hesternæ die factæ pro-
missio. Cum enim multis cœpissimus avaritiam ac
alieni improbam cupiditatem exagitare, nec ejus
satis vanitatem ac stultitiam licuisset traducere, in
hanc diem vituperationem ejus rejectimus. Quam-
obrem audite, ac æqui veritatis æstimatores ac judi-
ces estote. Non enim de alienis, sed de vestra ipso-
rum salute disceptatis; ac damnatorios quosque
calculos adversus ream, ab anima propria, tanquam
a domo vel urbe illam ejicientes, quisque mittitis.

Avaritia itaque, neidum est insana argenti alio-
rumque bonorum cupiditate ferri, jamque habita
ac nostri facta juris, aliis non habitis velle eamu-
lare; verum etiam universalius loquendo, in re qua-
libet supra quam debeat, aut sit congruum, cupi-
ditati concedere. Ac quidem hoc primus peccati
morbo diabolus laboravit: quippe præclarissimam
archangeli dignitatem atque ordinem obtinens, tyran-
nidem ac rebellionem adversus deitatem molitus est
demens, moxque in aerem hunc terræ proximam de-
turbatus, malus nobis ac vitæ nostræ vicinus effe-
ctus est: atque adeo, nec divinitatem, quam capta-
bat, adeptus est, et honorem archangeli, quo fulge-
bat, amisit, servi instar infidi, qui temerariis ausis
in latronem paulatim evasit, ac canis illius in gen-
tilium fabulis, qui et carnem perdidit, nec vinbram
apprehendit. Qui enim inanem rem ac nesciam com-
prehendi?

Post hunc primus homo vitiosa voluptate pellectus,
cibi vetiti præsumptione, immortalitatem amisit ⁴¹,
sicut postea Esau jus primogenituræ propter lenticu-
lam ⁴² (22). Sed et multitudinem hanc linguarum et
idiomatum immoderata cupiditas in hanc vitam in-
venit. Qui enim felicitate nimia lascivientes, cum
pervium sibi cælum fore credidissent, ridendam ad
ejus ascensum turrin in cassum moliti sunt, ii
pro sermonis una consensione, diversi humanum ge-
nus eloqui fecerunt; ampliusque aliquid concessis
habere quærentes, tum ipsi cohibiti sunt ac coer-
citi, tum humanæ genti molestiam ex vocum obscu-
rarum auditione, interpretandique laborem relinqui-
runt ⁴³.

Jam vero Pharaon, quare in tanta sicque varia
flagella incurrit ⁴⁴? Nonne avara ac plus habendi

duplicem illam LXX, ἑφημα φακοῦ· *lentem coctam*,
seu, *pulmentum ex lentibus*, significat, non lentem
absolute, quod magis habet τὸ φακός. Sic passim
ἐκφράζει Asterius, elegantius reddens verba sacra,
aut paucis cultissime representans quod velit:
πάρεργα hic de pulmento, et pulmentario ab
eodem.

cupiditate, studioque dominandi peregrino populo, qui ad ejus nihil imperium spectaret? Hinc factum est, ut, cum alienos non dimitteret, suos perdidit, qua strage primogenitorum, qua maris itinere persecutione abeuntis populi. Omitto enim fluenta sanguinea, ranarum infinitam sobolem, bruchi tetram luem, pustularum ac papularum foedam eruptionem, quadrupedum necem, ceteramque cladem ac pestem, qua Aegyptus, ob principis avaritiam improbamque alieni cupiditatem, damnata fuit. Alibi rursum, mala hoc scabie ac spissa lepra vindicatum didici. Et juxta mecum hic recordare, quisquis historiam amas, ac Elisei praeclara facta libenter audis, quemadmodum Naaman ille Syrus, postquam in Jordane lavisset, a lepra fuerit liberatus⁴²: contraque ea correptus puer Giezi, avarus adolescens nec studiosus, qui spiritalem gratiam gratuitamque doctoris medelam pretio ventilarat. Quid Absalonem, mitissimi patris ferocem audacemque filium, ad parricidium adegit⁴³? Nonne intempestiva successionis regiae, alienaque invadendi ac diripiendi cupiditas? Quid Judam e catalogo discipulorum expunxit, exque apostolo proditorem fecit? Nonne cum gazophylacii infida administratio, tum pretium infame, et denariorum aliquot propudiosum auctoramentum⁴⁴? Ananiae denique et Sapphirae tristes unde et tragicus in Actis apostolorum exitus⁴⁵? Nonne quia suarum se furto rerum, ac propriorum denariorum sacrilegio contaminassent? Deficiet me dies, si ministros et municipia avaritiae dinumerare pergam. Missa itaque veteri historia, quotidianam vitae experientiam interrogemus, cujusmodi fera sit avaritia, ac quam aegre, quos semel prehenderit, elabi sinat; ut vegeta semper atque valida, nunquam debilitetur ac deficiat; sed cum iis, quos sibi subjecerit, consenescat atque perennet.

Libidinosus ac corporum amator tametsi longo insanierit tempore voluptatum ostro percitus, ubi tamen vel ipse seniles attingit annos, vel quam deperit, exoletam ac floris extincti videt, remissionem tandem sinemque morbi invenit. Gulosus, et ipse a ventris voluptatibus recedit, sive quando jam eum satietas cepit, sive cum stomachus, ac partes illae, quibus vis ac munus concoquendi incumbit, imbecilliores factae, hiantem illam appetentiam sedarunt. Ambitiosus, ubi multis splendoribus magnifice gloriam habuit, spectari tandem velle, ac inanes flare glorias, desinit. Verum avaritiae morbus, ejusmodi malum est, ut vix unquam eo liberari possis. Ac sicut perpetuo vivens atque frondens hedera adsitas irrepens arbores valide circumvolvitur adhæretque, ac ne ramis quidem fatiscenibus aut arefactis recedit, nisi quis flexus istos et anguineos quasi gyros, ferro secet: ita nec avari mentem, sive hic juvenis sit, sive senex, in libertatem facile vindicaris, nisi sobrio prudentique consilio velut machæra morbum discideris.

Ἀ βούλεσθαι κύριος εἶναι ξένου λαοῦ καὶ μηδαμῶθεν τῇ ἐκείνου βασιλείᾳ προσήκοντος; Καὶ διὰ τοῦτο, τοὺς ἀλλοτρίους οὐκ ἀφείλ, τοὺς ἰδίους ἀπώλεσεν· τοὺς μὲν ἐν πληγῇ τῶν πρωτοτόκων· τοὺς δὲ, ἐν τῇ διώξει τῇ κατὰ θάλασσαν. Ἀφίημι γὰρ ποταμούς εἰς αἵμα ρέοντας, καὶ βατράχων ἀπλετον γένεσιν, καὶ βροῦχου λύμην, καὶ φλυκταινῶν ἐξάνθησιν, καὶ τῶν τετραπῶδων τὸν θάνατον, καὶ πᾶσαν τὴν κάκωσιν ἣν Αἴγυπτος κατεδικάσθη διὰ τὴν πλεονεξίαν τοῦ ἀρχοντος. Ἀλλαχοῦ πάλιν τέλος τῆς ἀμαρτίας κατέμαθον, λέπραν ἀθρόον τῷ πλεονέκτῃ περιχυθεῖσαν. Καὶ μοι συνδιαμνημόνευσον, εἰ τις φιλοστῶρ, καὶ τῶν κατορθωμάτων Ἑλισσαίου φιλήκοος, ὅπως μὲν ὁ Σύρος Νεαμάν ἐκαθαρίσθη τῆς λέπρας, ἐν τῷ Ἰορδάνῃ λουσάμενος· ὅπως δὲ μετέβλεπεν τὸ πάθος εἰς Γιεζεὶ τὸ παιδάριον, νεανίσκον πλεονέκτην καὶ ἀφιλόσοφον, πνευματικῶν πωλήσαντα χάρισμα, καὶ τὴν ἀμισθὸν ἰατρειάν τοῦ διδασκάλου. Πόθεν ὁ Ἀβεσσαλὼμ πατραλοίας ἐγένετο, ὁ τοῦ πρώτου πατρὸς φλεγμαῖων καὶ θρασὺς νεανίσκος; οὐ πρὸ καιροῦ ζητήσας τὴν κληρονομίαν τῆς βασιλείας, ἐπιπηδήσας δὲ τοῖς ἀλλοτρίοις, ὡς ἄρπαξ; Τὸν Ἰούδαν δὲ πάλιν, τί τοῦ καταλόγου τῶν μαθητῶν ἐξέβαλεν, ἐποίησεν δὲ προδοτὴν ἀντ' ἀποστόλου; οὐ τὸ γαζοφυλάκιον, πρῶτον βεβουλωμένον, εἴτα ἡ κτήσις τῆς ἀτίμου τιμῆς; Ἀνανίαν καὶ Σάπφειραν διὰ τί τραγωδοῦσιν τῶν ἀποστόλων αἱ Πράξεις; οὐκ ἐπειδὴ τῶν ἰδίων ἐγένοντο κλέπται, καὶ τῶν οἰκείων ἀναθημάτων ἱερῶν σιλοῖ; Ἐπιλείψει με τάχα καὶ ἡ ἡμέρᾳ τοὺς τῆς πλεονεξίας ὑπηρέτας ἀπαριθμούμενον. Ἀφέντες δὲ τὴν παλαιὰν ἱστορίαν, τὴν πεῖραν ἐξετάσωμεν τὴν παρακολουθοῦσαν τῷ βίῳ· οἷον οἶδεν θηρίον τὴν πλεονεξίαν, καὶ ὡς ἂν λάθῃται δυσπαλάλακτον ἀκμάζον ἀεὶ καὶ οὐ μαραινόμενον· συγγράσκον δὲ τοῖς ἀλοῦσι, καὶ εἰς τέλος συνόν.

Ὁ λᾶγνος καὶ σωματικὸν ἐραστὴς, κἂν ἐπὶ πολλὰς ἐπιθυμίας λυσσῇ, ἢ αὐτὸς εἰς πρεσβυτικὴν ἡλικίαν ἐλθὼν, ἢ τὸ ποθοῦμενον ἐωρακῶς παλαιωθὲν, καὶ τὸ ἄνθος ἀποβαλὼν, στάσιν εὐρίσκει τῆς νόσου. Ὁ γαστρίμαργος ἀναχωρεῖ καὶ αὐτὸς τῆς φιληδονίας, ἢ τοῦ κόρου πληρώσαντος, ἢ τῶν πεπτικῶν μορίων ἀσθενησάντων, καὶ παυσάντων τὴν ἐπιτεταμένην ὀρεξιν. Ὁ φιλόδοξος πολλὰς ἐγκομπάσας περιφανείας, τοῦ φανητικῶν ἀπολήγει. Ἡ δὲ τῆς πλεονεξίας νόσος, κακὸν ἐστὶ δυσπαλάλακτον. Καὶ ὥσπερ ὁ κισθὸς οὗτος, καὶ εὐθαλὲς φυτὸν καὶ ἀειφύλλον, ἐπὶ τὰ παραπεφυκότα τῶν δένδρων ἀνέρπων, ἰσχυρῶς περιελίττεται τοῖς ξύλοις, ὥνπερ ἂν δράζῃται· καὶ οὕτε πεπονθέντων, οὕτε ξηρανθέντων ἀναχωρεῖ, εἰ μὴ τις αὐτοῦ σιδήρῳ, καθάπερ δράκοντος, διατέμῃ τοὺς ἐλιγμούς. Οὕτως οὐδὲ τοιοῦτου ψυχὴν ἐλευθερώσαι ῥάδιον, εἴτε νεάζοντος τοῦ σώματος, εἴτε καὶ ὑπομαρανθέντος, ἐὰν μὴ τις νηφαλέος λογισμὸς ἐπέλθῃ, ὡς μάχαιρα διακόψῃ τὴν νόσον.

⁴² IV Reg. v, 14 sqq.; Luc. iv, 27. ⁴³ II Reg. xv, 1 sqq. ⁴⁴ Joan. xii, 6. ⁴⁵ Act. v, 1 sqq.

Τοὺς οἰκείους ὁ πλεονέκτης ἐστὶν ἀδής, οἰκείται
βαρὺς, φίλοις ἀχρηστος, ξένοις δυσέντευκτος, γείτο-
σιν ὀχλήρως, γυναικὶ μοχθηρὸς σύννοικος, παίδων
φειδωλὸς καὶ μικρολόγος τροφεὺς, ἑαυτοῦ κακὸς ἐπι-
στάτης, νύκτωρ φρονεῖζων, μεθ' ἡμέραν πεπυκνω-
μένος, διαλεγόμενος ἑαυτῇ κατὰ τοὺς ἐξεστηκότας, ἢ
παραφέροντας· πάντων εὐθυνόμενος, καὶ στένων ὡς
ἐνδεής· τῶν παρόντων οὐκ ἀπολαύων, καὶ τὰ ἀπόντα
ζητῶν· τοῖς ἰδίοις οὐ κεχηρημένος, ἐποφθαλμῶν δὲ
τοῖς ἄλλοτρίοις. Πολύαρρον τοῦ τοιοῦτου τὸ πόνιμον,
στενωδὸν τὸν σηκόος, ἐφ' ὃν κατακλίεται· καλύπτον
πευθίδας ἐν αἷς νέματα. Κἂν εὐσάρχον φθῇ τοῦ
προσοίκου πρόβατον, ἀφείς τὴν ἰδίαν ἀγέλην, τῷ ἐνὶ
καὶ ἄλλοτρίῃ τῇ ἐπιθυμίᾳ προσκάζεται. Τὸ αὐτὸ
ἐπὶ τῶν βοῶν· ὁμοίως ἐπὶ τῶν ἵππων οὐκ ἄλλως
ἐπὶ τῆς γῆς. Πάντα στενωγραφεῖ τὴν οἰκίαν, καὶ οὐ-
δὲν ἐν τῇ χρήσει. Οὐδὲ γὰρ ἀπολαυστικὸν οἶόν τε εἶ-
ναι τὸν ἀπληστον· ἄλλ' ἐστὶν αὐτοῦ οἶκτα τάφοι πα-
ραπλησῖα. Ἰδοὺ γὰρ οἱ τάφοι γέμουσι πολλάκις ἀρ-
γύρου καὶ χρυσοῦ· ἀλλ' αἱ ὕλαι τοὺς χρωμένους οὐκ
έχουσιν. Τὸ σῶμα οὐ τρέφεται· ψυχῆς οὐκ εὐρίσκεται
κέρδος. Οὐκ εὐθηνεῖ γὰρ ἐκ τῆς δεξιᾶς ἡ ἐλεημοσύ-
νη. Τί δὲ τέλος τοῦ μόχθου, διδασκὰν με τις τῶν
ταύτῃ προεπιλημένων τῇ νόσῳ· οἶδα δὲ πολλοὺς ἐγὼ,
γνώριστας ἐπὶ τῆς πείρας, ὡς καὶ ἐν νότοις μάλλον
τῆς ὑγείας ἀγαπῶσι τὰ χρήματα. Κἂν μὲν ὁ ἱατρὸς
διὰ τινος ὕλης εὐώνου τὸν τῆς θεραπείας εἰσηγήση-
ται τρόπον, οἶον διὰ σελίνου, ἢ θύμου, ἢ ἀνήθου, ὃν
ἡ εὐπορία ἀδᾶπανος, εὐπειθῶς τῆς συμβουλῆς ὑπα-
κούοντες· ἂν δὲ τινος φαρμάκου γέννηται μνήμη
τῶν οἷα τὰ πικρία καὶ πολυσύνθετα, καὶ ἔλθειν
πρὸς τὸν φαρμακοπῶλην ἢ τὸ μυροπωλεῖον κελευ-
σθῶσιν, θάπτον τὴν ψυχὴν ἀφίεντας, ἢ λύοντας τὸ βα-
λάντιον. Γήρινοι γὰρ ὄντες τὸ φρόνημα, τὴν κτήσιν
τῶν γηγινών ὕλιν νομίζουσι τὴν ζωὴν.

crumēnani solvant. Quippe, mente ac cogitatione bus
spiritum ducunt.

Τούτους λυποῦσιν ἄγαν καὶ αἱ κοιναὶ εὐπραγίαι·
εὐφραίνουσι δὲ αἱ περιστάσεις. Εὐχονται καὶ φόβου
ἀνυποστάτων φοιτᾷν ἐπιτάγματα, ἵνα τοκοῖς πλεονά-
σῃσι τὸ ἀργύριον. Ἐπιθυμοῦσι βλέπειν τοὺς παρὰ
τὴν θανεσιῶν ἀγχομένους, ἵνα κησῶνται τὸν ἄγρον,
ἢ τὸ σκεῦος, ἢ τὸ ζῶον, εὐώνως ἀε τῆς ἀνάγκης ῥι-
πτόμενον. Συνεχῶς δὲ καὶ πρὸς τὴν οὐρανὸν ἀναβλέ-
πουσι κατὰ τοὺς φιλοσόφους τοὺς τὰ μετέωρα φρον-
τίζοντας, οὐκ ἀστέρος ἐντολὴν ζητοῦντες, οὐδὲ τίς οἰ-
κὴς ἕνα τῶν πλανητῶν ἔχει περισκοποῦμενοι· ἄλλα
τὴν τοῦ ἀέρος πολυπραγμονούντες καταστάσιν, εἰ τὰ
προφανόμενα σημεῖα ὁμῶρον ἐπιρρόην, ἢ αὐχμὸν
ἐπαγγέλλεται. Κἂν ἴδωσι τι τοῖς πολλοῖς δυσχερὲς
προσδοκώμενον, εὐφραίνονται τῇ τῶν ἄλλων κακίᾳ.
Πάντα συναγρυσιν ἐν τοῖς ταμείοις, ἀσφαλῶς
κατασφραγίζοντας, καὶ δις τοὺς κλειθροὺς κατασφαλ-
ίζονται, διαμετροῦντες ἀλήτως ψηφίζουσιν. Ἀσχο-
λουμένου δὲ τοῦ πλεονέκτου περὶ τὴν τοιαύτην ἐλπί-
δα, καὶ τέως ὅναρ πλουτουντος ἐν τῇ σκιαγραφίᾳ
τῶν ἐννοιῶν, ἐὰν ἐπιγένηται νέφος βαθύ, φοβεῖται
ὡς κινουμένους. Ἄν ψεκάδης τὴν γῆν ἐπὶ ῥαβδίζουσιν,
ὕποδαρχεῖν ἄρχεται· ἀν δὲ καὶ ὑπὸς ἐπιγένηται ἀρ-

A Avarus propinquis est odiosus, famulis gravis, amicis inutilis, exteris difficilis ac vix affabilis, vicinis molestus, uxori importunus contubernalis, liberorum parcus atque sordidus educator, sui ipsius malus curator, interdiu nocturne sollicitus ac cogitabundus, secum ipse loquens ac disserens, eorum more, qui sensibus emoti in insaniam prolapsi sunt. Cum omnibus abundet, tanquam omnium egenus ingemiscit. Non fruitur presentibus; ea quæ absumunt, anxie querit; non utitur suis, alienis vero adjicit oculum. Multa confertum pecude gregem habet, ut vix stabula capiant, campique ac pascua tegantur. At si pinguem ac bene habitam ovem vicini aspexerit, misso proprio grege, in unam illam ac alienam cupiditate fertur. Atque ita quoque de bobus, equis, agris. Omnium copia rerum aedes coangustat, nec est ullus usus. Nullum enim fructum voluptatis percipere potest, quisquis est insatiabilis: estque domus ejus conditorio ac sepulcro similis. Cum enim sepulcra haud raro plena sint auro atque argento: qui tamen iis utatur, existit nemo. Avari corpus non alitur, anima nihil lucratur. Non enim eleemosyna ex ejus exuberat dextera. Docet nos eorum aliquis, quos hic morbus pridem corripuit, quisnam tanti hujus laboris ac ærummæ sit finis. Multos equidem ipse facto periculo novi, qui vel afflicta sanitate, ipsa salute pecuniam magis amant atque æstiment; nam si forte medicus remedium eis parabile ac parvi pretii præscribat, ex apio puta, vel thymo, vel anetho, quæ passim obvia sunt et parvo comparantur, sine mora consilio obtemperant; si vero medicamentorum ejusmodi fiat mentio, quæ varia, ac ex pluribus composita sunt, jubenturque vel pharmacopolam adire, vel ab unguentaria petere, animam potius exhalant, quam us terreni, terrenarum rerum possessionem vitam

Hos tales mirum in modum publica communisque felicitas molestia afficit; damna contra ac clades, delectatione et gaudio. Explant graves ac intolerabiles indici penitationes et tributa, quo usuri pecuniam augeant: aventique videre miseros a feneratoribus oppressos, ut eorum agros, instrumenta, vel pecora ac jumenta, parvo per necessitatem aere projecta, acquirant. Continue vero, philosophorum instar circa meteora versantium, cœlum suspiciunt, non ut sideris alicujus ortum: aut planetæ domum scrutentur, sed ut aeris constitutionem considerent; et an apparentia signa largiores imbres, aut siccitatem denuntient. Ac si pro spe sua multis malum imminere animadverterint, aliena infelicitate lætantur. Omnia undique summo studio in horrea congerunt, obsignantque diligenter singula, ac duplici communiant sera, nullaque intermissione dimetiuntur atque supputant. Inter hæc ac dum ea spe avarus titillatur, et quasi per somnium inanibus ac imaginariis opibus ditatur, si nubes aut nebula densior supervenerit, exterretr, ac si ingens ipsi periculum immineat. Quod si minutula pluvia terram asper-

gat, sublacrymari incipit: si magna aqua vis, ac siccitati tollendae par ingruat, extremus eum luctus occupat. Omnia deinceps perulustrat, ac sollicitè quarit, haud secus ac periclitante filio, num remedium aliquod, modusque ac ratio, frumenta a tabe vermiumque injuria diutissime servandi. Ac si jam aestuare animadvertit, ac caloris vitio corripi, pro medicorum in eos instituto (23), qui pene exhausti sunt ac distabuerunt, expandit ea, inque minores distribuens cumulos, studet refrigerare. Assidet miser ac se discrucians; tegumenque ac tutamen a

ut nocturnae auræ liberius aspirare queant. In his laboribus ac molestiis circumstans pauper, periclitantis aliquid frumenti rogat, nec ille tribuit: aut sane, id parce admodum ac semianimis, pro vehementiori suo ad illud affectu. Verum obscuro, qui tali praeditus ingenio sis, ne perpetuo sic laborare ac discruciaci velis. Sane quidem vel is quoque avarus dignus est miseratione, qui non abhorret a deliciis; qui ventris voluptate aliisque definit vitam, eumque hominis finem credit. Multo magis ac immensum miserrimus, qui illiberalis est atque sordidus; unusque ipse quæ sunt plurimum occupat, ac suum nihilominus genium defraudat, nullo exactæ adeo diligentiae fructu atque fine. Quis enim ignorat, propter seipsum, exceptis virtutibus, nihil fieri; sed ut aliud ex alio obtineatur, ac conficiamus? Nemo certe quisquam solius causa navigationis mari se committit; nemo propter ipsam agriculturem in labore ætatem agit; sed liquido constat, quod certo uterque consilio istas molestias subeat: alter nimirum uti fruges uberemque messem colligat; alter, ut nauticæ negotiationis divitias referat. Tu vero dic, sodes, quidnam species, ut sic colligas? quidve finis propositum sit, ut ita opes inutiles extruere studeas? Vel ipse, inquis, me aspectus delectat. Atqui ratione alia morbo tuo indulge; nam alienis etiam bonis sedare hoc desiderium potes. Si te capit ac exhilarat argenti fulgor, in argentificum officinis assidentem coruscantem argenti lucem contemplari licet; aut circa forum et loca rerum venalium, ubi disci, lanceas, aquales, ac omne genus prostant exposita vasa, animum oblectare. Liberum hoc ac gratuitum spectaculum. Sed et nummularios spectare licet, qui in mensis pecuniam assidue contractant atque dinumerant. Imo vero rectis potius obtemperans monitis, pravum hunc appetitum exues, ac animum mutabis. Facilis enim correctio, cum avaritia non sit aliqua naturalis necessitas, sed impetus ac voluntaria quædam affectio, quam deponere haud iis sit difficile, qui reputent ac norint concludere quod utile sit.

Prospecte animo in futurum tempus, quando non eris; quando pauxilla terra exporrectum tuum corpus omni destitutum sensu habitura est; ac paucorum tabula palmorum, tuas conjectura reliquias. Ubi tunc opes, ac collecta cimelia? Quis

(23) Pro medicorum in eos instituto, qui, etc. Levi transpositione restitui quod textu luxatum erat atque confusum, cum antea legeretur, τοὺς διαπορομένους καταμερίζει· quippe alterum, medi-

κῶν τὸν αὐχμὸν ἐξιάσασθαι, πένθος τέλειον τὸ πρᾶγμα. Περινοσσεῖ λοιπὸν πᾶσι συσκοπούμενος περὶ τοῦ σίτου, ὡς υἱοῦ κινδυνεύοντος, τίς λαίς, τίς μηχανῇ, ἵνα πρὸς πολλὴν αὐταρκέσῃ χρόνον, ἵνα τῶν σητῶν διαφύγῃ τὸ πάθος. Κἂν αἰσθηταὶ καύσωνος, ὡς οἱ λατροὶ τοὺς διαπορομένους, διαπλώσας αὐτὸν, καταμερίζει καὶ καταψύχει, μοχθῶν προσκαθέζεται, σκῆπην κατὰ τὴν μεσημβρίαν σοφίζεται, τὰς σκιάς νυκτὸς ἀπογυμνοῖ, ἵνα ταῖς αὖραις ταῖς νυκτεριναῖς ὑποπνέηται.

meridie excogitat; ac circa noctem rursus amovet,

Β Ταῦτα αὐτῷ τάλαιπωροῦντι ὁ πένης περιίσταται, ζητῶν ἐκ τοῦ κινδυνεύοντος σίτου, καὶ οὐ δίδωσιν· ἡ δούς, φειδωλῶς χαρίζεται καὶ ἡμίθνητος, τοῦ σίτου σφόδρα περιεχόμενος. Μὴ τοίνυν ἀπέραντα μόχθει καὶ χαλάρπα, ὁ τοιοῦτος, παρακαλῶ. Ἐλέου μὲν γὰρ ἄξιός καὶ ὁ τρυφῶν πλεονέκτης, ὁ τῇ γαστρὶ καὶ ταῖς ἄλλαις ἡδοναῖς περιορίζων τὸν βίον, τοῦτο τέλος νομίζων τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ δὲ μικροπρεπὴς καὶ σμικρολόγος, οὐδὲ μέτρον ἔχει τῆς ἀθλιότητος, λαμβάνων τὰ τῶν πολλῶν, καὶ αὐτῷ μὴ διδοῦς, εἰς οὐδὲν δὲ καταλήγων τῆς σπουδῆς ἀποτέλεσμα. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὡς οὐδὲν τῶν γινομένων, πλὴν τῶν ἀρετῶν, αὐτὸ δι' αὐτὸ γίνεται, ἀλλ' ἑτερόν τι πράττομεν, ἐν' ἄλλο κατορθώσωμεν; Ὡς οὖν πλέων, δι' αὐτὸ τὸ πλεῖν, θαλαττεύει· οὐδὲ γεωργῶν, δι' αὐτὸ τὸ γεωργεῖν, τοὺς πόρους συζῇ· ἀλλὰ πρόδηλον, ὡς τοῖς λυπηροῖς ἐγκαρτεροῦσιν ἀμφοτέροι, ὁ μὲν ἵνα τὴν ἐπικαρπλίαν τῆς γῆς, ὁ δὲ ἵνα τὸν πλοῦτον τῆς ναυτικῆς ἐμπορίας κομίσῃται. Σὺ δὲ, τί τὸ ὄν πέρας εἶπέ. Ἴνα συναγάγῃς; Καὶ ποῖον τοῦτο τέλος τὸ, ἀχρηστον ὕλην σωρεύσαντα, βλέπειν; Τέρπει με, φησί, καὶ ἡ θεά. Οὐκοῦν ἄλλως τὸ σαυτοῦ νόσημα μέτελθε. Ἐξεστὶν γὰρ καὶ τοῖς ἀλλοτρίοις χρήμασι προσαναπαύειν τὸν πόθον. Εἰ εὐφραίνει σε τὸ στιλπνὸν τοῦ ἀργυρίου, προσκαθήμενος τοῖς ἀργυροχοῖς ἀπόβλεπε πρὸς τὴν πυκνὴν καὶ στιλβούσαν αὐγὴν· ἢ καὶ τὰ πρᾶτῃρια καταλαμβάνων, τέρπου τοῖς ποικίλοις σκεύεσιν, ὀφιοφόροις τε καὶ προχόοις· προῖκα γὰρ σοὶ καὶ ἀκύλωτον ἡ θεά. Ὅρα καὶ τοὺς ἀργυρογνώμονας τοὺς ἐπὶ τῶν τραπεζῶν ψηλαφῶντας καὶ ἀριθμοῦντας συνεχῶς τὰ νομίσματα· μάλλον δὲ, παραινέσει πεισθεὶς ἀγαθῇ, μετάθου τῆς γνώμης. Εὐχολος γὰρ ἡ διόρθωσις, ἐπειδὴ μὴ φύσιν ἔστιν ἀνάγκη πλεονεξία, ὁρμὴ δὲ προαιρέσεως· ἦν μεταβαλεῖν τοῖς τὸ συμφέρον ἐπιλογιζομένοις οὐ χαλεπὸν.

Δ Ὑπέρχυον τῷ λογισμῷ εἰς τὸν ἐξῆς χρόνον, ὅτε οὐκ ἔσῃ· ὅτε μικρὰ γῆ καθέξει σου διηλωμένον τὸ σῶμα ἀναίσθητον· πλᾶξ δὲ ὀλίγων σπιθαμῶν καλύψει τὸ λείψανον. Ποῦ τότε ὁ πλοῦτος καὶ τὰ συναχθέντα κειμήλια; Τίς ὁ τῶν καταλειφθέντων κλειρονό-

cos, alterum respicit avarum, qui idipsum proportionem in frumenta tabescentia praestet, atque illi in corpora immoderato calore contabescentia, ac quæ tota in sudores resolvantur, ac æstu exhausta.

μος; Οὐ γὰρ πάντως ἐκεῖνος ἔσται διάδοχος, ὃν σὺ προσδοκᾷς. Ἄν παῖδας καταλείπῃς, τυχὸν κοινω-
λισθήσονται, καὶ ὁμότροπός σου πλεονέκτης θρη-
νοῦντας αὐτοὺς τῆς οἰκίας τῆς πατρικῆς ἀπελάσει.
Κὰν ἄπαις ἐπὶ τινα τῶν φίλων παραπέμψῃς τὸν κλη-
ρον, μὴ πρόσχε' σου τῇ διαθήκῃ, ὥς ἀκινήτῃ νόμῳ,
ὥς πράγματι ἀναντιρρήτῳ καὶ ἰσχυρῷ. Ὀλίγη σπου-
δὴ ἄκυρον ποιεῖν τὴν γραφὴν. Ἦ οὐχ ὁρᾷς τοὺς συν-
εχῶς ἐν τοῖς δικαστηρίοις κατὰ τῶν διαθηκῶν ἀγωνι-
ζομένους, ὅπως αὐτὰς ποικίλοις ἐγχειρήμασι παρα-
κροῦνται, τοὺς τῶν νόμων τεχνίτας προϊστάμενοι
συνηγόρους, τοὺς δεινοὺς ῥήτορας ἐπαγόμενοι βοη-
θοὺς, ψευδομάρτυρας τρέφοντες, δικαστήρια διαφθεί-
ροντες; Καὶ διὰ τοῦτο ἐξ ὧν ὁρᾷς ζῶν, περὶ τῶν
μελλόντων τῶν μετὰ σὲ παιδεύου. Εἰ δίκαιον ἔχεις
τὸν πλοῦτον, εἰς δέον χρῆσαι, ὥς ὁ μακάριος Ἰωβ· εἰ
δίκαιον, ἀνάλυσον αὐτὸν ἐπὶ τοὺς βιασθέντας κυρίους,
ὥς αἰγμάλωτον ἐκ πολέμου· ἢ αὐτὸν ὃν ἔλαβες, ἢ με-
τὰ προσθήκης, ὥς ὁ Ζακχαῖος. Εἰ μὴ ἔχῃς, μὴ κτή-
σῃ κακῶς. Σοὶ μὲν γὰρ ⁹⁹ ἀκολουθήσει πικρὸν ἐφ-
ῶδιον ἢ ἁμαρτία, τὴν ἀναγκαίαν πορευομένην πο-
ρεῖαν· ἢ δὲ ἀπόλαυσις τῶν κτηθέντων, οἷς οὐ γινώ-
σκεις, καταλειφθήσεται. Καὶ τότε τὸν Δαβὶδ θαυμά-
σεις λέγοντα· *Θησαυρίζει, καὶ οὐ γινώσκει τί τι
συνάξει αὐτά.* Γνωρίσης δὲ καὶ τὸν πλοῦσιον τὸν
ἀντίθετον τοῦ Λαζάρου, τὸν ἀρετῶς ἡμῖν ἐκ τῶν Εὐ-
αγγελίων ἀναγνωσθέντα, οὐ μῦθον συγκαίμενον εἰς
κατάπληξιν, ἀλλὰ τύπον ἀκριβοῦς παραδοθέντα τοῦ
μελλόντος.

Evangelii lectum, neque fabulam ad terrorem compositam, sed certum ac absolutum ævi futuri typum.

Ἡ βύσσος ἐσάπη, ἡ βασιλεία μετέβηεν εἰς ἕτερον, αἱ τρυφαὶ κατηργήθησαν· ἢ ἀπ' ἐκεῖνων ἁμαρτία
συνεξεδήμησεν, ὥς σκιά παραμένουσα βαδίζοντι σώ-
ματι. Καὶ διὰ τοῦτο μετὰ τὴν πολυτέλειαν τῶν συμ-
ποσίων, καὶ τὴν ἀβροδίατον τράπεζαν, ὕδατος θανά-
δα ζητεῖ δακτύλου λεπροῦ ἀποστάζουσας· καὶ καλεῖ
τὸν πτωχὸν τῆς τιμωρίας θεραπευτὴν, τὸν οὐδὲ χει-
ρας ἔχοντα τάχα, ἡνίκα τῷ πυλῶνι προσεβλήτετο· ἢ
γὰρ ἂν τοὺς κύνας ἀπεσώδῃσεν, τοὺς ἐπιλειχομένους
τὰ τραύματα. Ἐπιθυμεῖ δὲ συμμεῖλαι τῷ Λαζάρῳ ἐκ
τοῦ κατάντικρου βλεπομένην, καὶ μέσω διείργεται τῷ
ὀρύγματι, ἢ τῷ χάσματι· οὐ βόθρου τινὸς ὄντος
ὠρυγμένου, οὐδὲ τάφρου πεποιημένης, ὥς ἐπὶ τῶν
στρατοπέδων ἔστιν ἰδεῖν τὸ τοῦ πολέμου μεταίχιμον·
ἀλλὰ τὸ κύλωμα, εἶμαι, τῶν ἁμαρτημάτων ὁ λόγος
ἐνδείκνυται, ὃ τῷ κατεγνωσμένῳ τῆς πρὸς τὸν δι-
καιον παρόδου ἀπετείχισεν. Καὶ μου τὴν ἐρμηνείαν
Ἦσαίς ὁ προφήτης ἐπισφραγίζεται, πρὸς λαὸν
ἄφροντα βαρέως ἀποτεινόμενος, καὶ λέγων· *Μὴ οὐκ
ἰσχύει χεὶρ Κυρίου διασωσαι; ἢ ἐδάφνην τὸ οὐδὲ
αὐτοῦ τοῦ μὴ ἀκοῦσαι; Ἄλλ' αἱ ἁμαρτίαι ὧν
δυστώσιν ἀνὰ μέσον ὧν καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ
Θεοῦ.* Εἰ δὲ ἁμαρτήματα ἀνθρώπους χωρίζουν οὐδὲν
Θεοῦ, οὐδὲν ἂν πλεονεξίας ἁμαρτωλότερον γένοιτο, ἢ
καὶ παρὰ τῆς ἀψευδοῦς φωνῆς Παύλου, τοῦ τῆς ἀλη-
θείας κήρυκος, εἰδωλολατρεία προσαγορεύεται, καὶ
πάντων τῶν κακῶν βίβλα καὶ μήτηρ.

A bonorum relictorum hæres? Nec enim is omnino, quem destinās, futurus est. Si liberi superstites sint, pugno forte ac verberibus cadentur, tuique similis avarus lugentes paterna domo expellet. Quod si orbus liberis ad aliquem amicorum transmittas hæreditatem, non est cur testamenti tabulis magnopere confidas, tanquam certæ et definitæ legi, tanquam rei minime controversæ, cuique nullo modo contradici queat. Modica opera scripturam ac tabulas irritas fac. Nonne eos vides qui assidue in foro super testamentis litigant, quo variis ea molitionibus ac artibus evertant eludantque, jurisperitos patronos adhibentes, oratores disertissimos auxilio asciscentes, falsos testes mercede conducentes, iudicum concessus corrumpentes? Quamobrem ex iis quæ te spectante ac vivo fiunt, de his facito conjecturam, quæ post te futura sunt. Si sunt opes justæ ac legitime partæ, bene eis, exemplo beati Job, utere: si male et per nefas quæsitæ, sine tanquam captivos a bello, ad dominos, a quibus illæ injuria ablatae sint, redire; vel quales accepisti, vel etiam, uti Zacchæus, cum fenore ac auctario. Si nullas habes, noli per malas artes acquirere. Alioqui enim, abeuntem ac necessarium ingredientem iter, triste peccati viaticum persequetur: bonisque abs te relictis alieni ignotique fruentur. Tum Davidem mirabere dicentem: *Thesaurizat, et ignorat cui congregabit ea*⁹⁹. Tum et divitem illum noveris Lazaro oppositum, illum quidem modo nobis ex

Byssus computruit; regnum ad alium transivit; deliciæ ac voluptates evanuerunt: peccatum autem ab illis profectum manet, abeuntemque oppido sequitur, haud secus ac umbra corpus: eoque post conviviorum magnificentiam, post lautas opiparasque mensas, aquæ guttam leprosi digito distillantem requirit, ac mendicum ad poenam mitigandam implorat, qui et forte manibus defectus fuit, cum ad januam projectus jaceret; alioqui enim canes lingentes ulcera abegisset. Desiderat autem conjungi Lazaro, quem ex adverso videt, fossa media vel hiatu divulsus. Quo quidem designat Scriptura, non vallum, aut aggerem, qualem in castris duci videas ad arcendum hostem, sed, puto, peccatorum obicem et sepimentum, quod damnato ac reprobo, velut muri objectu, aditum transitumque ad justum interclusit. Huic vero explicationi subscribit Isaias, cum graviter insipientem populum increpans, ait: *Nunquid non valet manus Domini salvos facere? vel gravavit aurem suam ut non audiat? Verum peccata vestra dividunt inter vos et Deum*⁹⁹. Quod si peccatorum proprium est, ut a Deo homines separent, haud certe ullum avaritia sceleratius peccatum, quam et vera voce veritatis ille præco, Paulus, idololatriam appellat, omniumque malorum radicem ac matrem⁹⁹.

⁹⁹ Is. εἰ μὴ γάρ. ⁹⁹ Psal. xxxviii, 7. ⁹⁹ Isa. lix, 1, 2. ⁹⁹ Ephes. v, 5; 1 Tim. vi, 10.

Quid enim eos qui Christo quondam nomen derant, ac sacramentorum fuerant participes, ad cultum dæmonum pertraxit? Nonne plura possidendi cupiditas, ac alienas fortunas occupandi? Nimirum spe magistratuum ac præfecturarum, regiæque munificentiae ac largitionis ab impiis facta, Dei cultum religionemque quasi vestem repentino mutarunt. Et hæc quidem anteriorum exempla temporum, nostri huius sæculi memoria auditioque servavit ac docuit: sunt autem etiam recentia ac nostræ ætatis. Cum enim Augustus ille, repente deposita, quam diu per simulationem gestaverat, Christiani persona, totaque reducto sipario nudata scena, tum ipse dæmonis impudenter sacrificavit, tum alios variis propositis præmiis ad scelus idem invitavit: quantus ab Ecclesia ad altaria factus est concursus? Quam multi per honorum escam et illecebras, una cum ea transgressionis hamum devorarunt? Qui nunc quidem stigmati civitates oberrant, omnibus odio ac ludibrio, habiti tanquam Christi Domini propter paucillum argenti proditores; expuncti Christianorum albo, sicut Judas, apostolorum; a transgressoris appellatione noti, sicut a signis equi: qui se tantum trahi passi ad omnium peccatorum deterrimam provocationem (24), impuræ mox ac execrabilis impietatis doctorem secuti sunt.

Ita nimirum avaritia, juxta Apostolum, idololatrica quoque efficitur, ac omnium radix malorum, innumera ex sese vitia progignens. Sicut enim ii qui aurum in sinu visceribusque terræ scrutantur, auream terram circa principem ac proprium generationis locum cumulatim repositam inveniri narrant, et aliquas inde velut venas in longum hinc inde produci, ac varie secari, sicut arborum a stipite late sese explicant ac diffundunt radices: ad eundem modum, multa hic video germina multosque surculos, una eademque radice avaritiæ conjunctos; ac sane haud inconveniens (25), quod sermo adversus avaritiam ab auro invenit exemplum atque imaginem. Hinc parricidam video genitoris capiti imminentem; nullaque venerandæ canitie, vel paternæ auctoritatis reverentia, ob longiorem senis vitam indignantem. Omnem enim copiam domi largiter suppetere videns, nec eorum quæ visa afficiunt penes se dominium habens; cupiensque eorum ac deliciarum fieri dominus, paterna coangustatur dominatione ac potestate. Ac initio quidem silentium colit, atque reconditum

²⁴ Leg. οὐκ ἀνολέειον.

(24) *Deterrimam provocationem*, εις χάλειπτωτάτην παταγήν. Velut conductum signum edito ex percussione sono: quod vocat Asterius bonorum ac honorum propositam spem, qua Julianus plurimum tentavit Christianos, ut ex Gregorii Theologi ac aliorum æqualium monumentis liquet. Suam auctor aperte ætatem significat, et ut ipsa Juliani ætate vixerit, eique fuerit superstes: obscuro tamen, multo an paucos annos, sese ii excesserint. Indicat a Juliano, qui παραβάτης antonomastice dictus est, factos ab eo desertores Christianæ religionis, appellatos

Πόθεν γὰρ οἱ τῆς μερίδος ὄντες ποτὲ τῶν Χριστιανῶν, καὶ κοινωνοὶ τῶν μυστηρίων, πρὸς τὴν τῶν δαιμόνων λατρείαν εἰλκυσθήσαν; οὐκ ἔρωτι τοῦ πολυλά κτήσασθαι, καὶ κύριοι γενέσθαι τῶν ἀλλοτρίων; Λαβόντες δὲ ὑποσχέσεις παρὰ τῶν ἀθίων καὶ ἀσεβῶν, ἡ ζωῆς ἀρχοντικῆς; ἡ περιουσίας τῆς ἐκ βασιλικῶν ταμιείων, ὥστερ ἱμάτιον ταχέως τὴν θρησκείαν μεταημφίεσαντο. Καὶ τὰ μὲν τῶν ἀνωτέρω χρόνων, τῆς ἡμετέρας ζωῆς μνήμη καὶ ἀκοή διεσώτατο καὶ ἐδίδαξεν. Ἔστιν δὲ ἀ καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς βίος τῇ πείρᾳ παρέδωκεν. Ὅτε γὰρ ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος, ὁ τὸ προσωπεῖον τοῦ Χριστιανοῦ ἀθρόον ἀποθέμενος, γυνώσκας δὲ τὸ δρᾶμα τὸ καμικόν, ὃ ἐν πολλῷ τῷ χρόνῳ καθυπεκρίνατο, αὐτὸς τε ἀναιδῶς ἔθυσεν δαίμοσιν, καὶ τοῖς τοῦτο βουλομένοις ποιεῖν πολλὰ προσέθη τὰ γέ-
B
ρα, πόσοι τὴν Ἐκκλησίαν ἀφέντες, ἐπὶ τοὺς βωμοὺς ἔδραμον; πόσοι δὲ, τὸ τῶν ἀξιωματίων δέλεαρ εἰσδεξαμένοι, μετ' ἐκεῖνον κατέπιον τὸ τῆς παραβάσεως ἀγκιστρον; Στιγματῖαι δὲ περινοστοῦσι κατὰ τὰς πόλεις, μισούμενοι· δακτυλοδεικτούμενοι προδότες καὶ οὗτοι τοῦ Χριστοῦ δι' ὀλίγον ἀργύριον· ἐξόριστοι τοῦ καταλόγου τῶν Χριστιανῶν, ὡς Ἰούδας τῶν ἀποστόλων· ἀπὸ τῆς προσσηγορίας τοῦ παραβάτου γνωριζόμενοι, ὡς ἀπὸ τῶν σημάτων οἱ ἱπποὶ· ἐλκυσθέντες μόνον εἰς τὴν χάλειπτωτάτην παταγήν πασῶν ἀμαρτιῶν, καὶ εὐθὺς ἀκολουθήσαντες τῷ τῆς βεβήλου καὶ μιᾶρας δυσσεβείας μυσταγωγῷ.

Οὕτω τοίνυν κατὰ τὸν Ἀπόστολον ἡ πλεονεξία καὶ εἰδωλολατρεία γίνεται, καὶ ῥίζα πάντων τῶν κακῶν
C
ἐστίν, ἀπ' ἐαυτῆς ἀμυθῆτους γεννώσα κακίας. Ὡς γὰρ οἱ τὸν χρυσὸν ἐπὶ τῶν κόλπων τῆς γῆς ἀνιχνεύοντες, φασὶν τὴν χρυστὴν γῆν ἐπ' αὐτῆς μὲν τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς κυριωτάτης γενέσεως σωρηδὸν ἀποκτεῖσθαι· ἐκεῖθεν δὲ ὥστερ φλέβας τινὰς ἀπὸ τινος ἔνθεν καὶ ἔνθεν εἰς μακρὸν διήκειν, καὶ πολυσχιδῶς ἀποτεῖνεσθαι κατ' αὐτάς που τὰς ῥίζας τῶν δένδρων, τὰς ἐκ τοῦ πρέμνου διαπλουμένας· οὕτως κἀνταῦθα, πολλὰς βλέπων τὰς ἀποφύσεις, μὴ ῥίζα τῆς πλεονεξίας τὰς πάσας συνδεδεμένας εὐρίσκω. Καὶ μέντοι καὶ οὐκ ἂν οἰκείον ²⁵ εὖρεν ὁ λόγος πρὸς πλεονεξίαν ἐκ τοῦ χρυσοῦ τὸ ὑπόδειγμα. Ἐντεῦθεν ὁρῶ τὸν πατραλοῖαν τῆς κεφαλῆς τῆς γεννησάσης κατατολμῶντα· οὐκ αἰδοῦμενον δὲ οὕτε τὴν πολιάν, οὕτε τὸ πατρικὸν ἀξίωμα, ἀλλὰ τῇ ἐπὶ πλεόν ζωῇ τοῦ γέροντος βαρούμενον. Πάντα γὰρ ὁρῶν ἐπὶ τῆς οἰκίας ἀφθονα, καὶ τὴν ἐξουσίαν τῶν βλεπομένων οὐκ ἔχων, ἐπιθυμῶν δὲ κύριος εἶναι αὐτῶν τε καὶ τῆς περιουσίας, στενοῦται τῇ πατρικῇ αὐθεντείᾳ. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα σιωπῇ, καὶ ἐν τῷ βάθει κατέχει τὴν νόσον·

Julianitas. Latini Julianum magis *Apostatam* vocant, quam transgressorem seu prævaricatorem, quod Græca vox παραβάτης sonat.

(25) *Haud sermo inconueniens*. Lego οὐκ ἀνολέειον, quod et legit interpr., nec illud, οὐκ ἂν οἰκείον, aliud videatur quam scripture vitium. Passim vero in antiquis quoque codicibus mala illa vocum, qua divisio qua contractio occurrit, ut sit opus iudicio, ad percipiendam mentem auctorum ac quid reipsa ii scripserint.

τῷ χρόνῳ δὲ τὴν ἐπιθυμίαν πλεονάσας, καὶ πληρωθεὶς τὴν ψυχὴν, ἀθρόον ἐκρήγνυσι τὴν κακίαν, ὡς ἐπὶ τῶν σωλῆνων τὰ ὕδατα. Καὶ λοιπὸν ἔστιν ἀφόρητος τῷ πρεσβύτῃ, μονονουχὶ συνελαύνων αὐτὸν πρὸς τοὺς τάφους ὑγιαίνοντα καὶ βαδίζοντα. "Ὁ κούφως ἀναβῆναι τὸν ἵππον, ὑπερβαυμάζει· ἂν τροφῆς ἐρρωμενέστερον μεταλάβῃ, γογγύζει· ἂν τοὺς οἰκέτας ἐωθινὸς διεγείρῃ πρὸς τὰς ὑπηρεσίας, τῇ ἐγρηγόρσει καὶ τῇ δυνάμει τοῦ γέροντος ἄχθεται. "Ὁ δὲ καὶ δωρεῖται τι τῶν χειρηλίων, ἢ οἰκέτῃ ἀφῇ τῆς δουλείας, τότε δὴ τότε, καὶ λῆρος, καὶ παραπαίων, καὶ τοὺς τῆς ζωῆς ὑπερβάς ὄρους, καὶ τῶν ἀλλοτρῶν σπαθητῆς, καὶ πᾶν βλάσφημον ἀκούων ἐμπαρονεῖται· διὰ τί μὴ ταχέως ἀπέθανεν, ἐγκαλοῦμενος.

Σὺς οὗτος, ὃ μαρὴ πλεονεξία, καρπὸς· παρὰ σοῦ τὰ κέντρα λαμβάνων ὁ παῖς, πολέμιος γίνεται τοῦ γεννήσαντος. Σὺ πληροῖς τὴν γῆν ληστῶν καὶ φονεῶν, καταποντιστῶν δὲ θάλασσαν, τὰς πόλεις θορύβων, τὰ δικαστήρια ψευδομαρτύρων, συκοφαντῶν, προδοτῶν, συνηγόρων, δικαστῶν ἐκεῖ ῥεπόντων, ὅπου δ' ἂν σὺ καθελύκῃς. Πλεονεξία, μήτηρ τῆς ἀνισότητος, ἀνηλεῆς, μισάνθρωπος, ὡμότης. Διὰ ταύτην ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος ἀνωμαλίας γέμει· καὶ οἱ μὲν ἐκ τοῦ κόρου ναυτιῶσι τὴν περιτσίαν τῶν κτημάτων, οἷον τροφὴν ἀπληστον ἀποβλύζοντες· ἄλλοι δὲ λιμῷ καὶ ἐνδείᾳ πιεζόμενοι κινδυνεύουσιν. Οἱ μὲν ὑπ' ὀρόφοις χρυσοπάστοις κατὰκινῶνται, καὶ ὡς μικρὰς πόλεις οἰκοῦσι τὰς οἰκίας, λουτροῖς καὶ οἰκοῖς ποικίλοις, καὶ στοαῖς ἐπὶ μακρότατον διεκούςαις, καὶ παντοῖα πολυτελεῖα κεκοσμημένας ἑσπεροι δὲ δύο δοκῶν σκέπην οὐκ ἔχουσιν· ἀλλ' ὅταν ἐν ὑπαίθρῳ διαξῇν μὴ δύνωνται, ἢ πρὸς τὰς καμίνους καταφεύγουσι τῶν λουτρῶν, ἢ καὶ τοῖς βαλανεῦσι κακοξένοις περιτυχόντες, παραπλησίως τοῖς χοίροις τὴν κόπρον ὀρύττοντες, τὴν ἀναγκαίαν θερμὴν ἑαυτοῖς μηχανῶνται. καὶ τὸ ὁμόμιον ζῶων, ὁ ἀνθρώπος, τοσαύτην ἔχει τὴν διαφορὰν τῆς διαίτης πρὸς τὸ ὁμόφυλον· οὐκ ἄλλου τινὸς τὴν ἀταξίαν ταύτην καὶ τὴν ἀνωμαλίαν, ἢ τῆς πλεονεξίας ἐπεισαγωγός. Ὁ μὲν γυμνοῖς ἀσχημονεῖ μέλεσι· καὶ ὁ ἄλλος πρὸς τὸ τὴν ἐσθῆτα δυσαρβιμχτον ἔχειν, πορφυραῖς πλαξίν τοὺς τοίχους ἐνδύει. Ὁ πένης ἐπὶ ξυλίνης τραπέζης ἄρτον ἀπορεῖ διαθρύψαι· καὶ ὁ τρυφῶν ἀργυρὴν τράπεζαν ἐλάσας εἰς πλάτος, τῷ σπλῆντι ψυχαγωγεῖται τῆς ὕλης. Καὶ πόσω δικαιώτερον ἦν, τὸν μὲν ἐστιασθαι ἀρκοῦμενον τῇ ἄλλῃ τρυφῇ, τῆς τραπέζης δὲ τιμὴν τῶν ἀπόρων εἶναι τρυφῆν^α; "Ἄλλος γηραιὸς, καὶ βαδίζειν ἀδυνατῶν, ἢ διὰ τινα λύθην χυλεῦων, θνόν οὐ κέκτηται, ἀναγκαῖον τῆς χρείας ὄχημα· καὶ ἕτερος διὰ πᾶθος τὰς ἀγέλας οὐ γνωρίζει τῶν ἵππων. Τῷ μὲν ἔλαιον ἐνδεὶ πρὸς τὸ λύχνον ἀνάψαι· καὶ ἄλλος μόναις ταῖς λυχναῖς πλουτεῖ. Ὁ μὲν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐρρίπτει· καὶ ὁ μάτην πλουτῶν, τῷ κόσμῳ τῆς κλίνης περιαστράπτεται, ἀργυρὰς σφαῖρας ἐχούσης καὶ ἀλύσεις ἀντὶ τῶν σχολίων. Ταῦτα τὰ τῆς ἀκορέστου

A morbum retinet; dein vero aucta per tempus cupiditate, ac animo jam tumente, repente malum prorumpit, non aliter quam e fistulis ac canalibus aquæ vis. Tum ille misero seni intolerabilis est, vixque non valentem ac firmo gressu, ad sepulcrum cogit ac effert. Si equum agiler condescendit, mirum in modum miratur ac stupet; si largius, et ut bene sanus, cibos sumit, fert ægre, secumque murmurat; si famulos ad opera ac ministeria mane excitat, vigilantiam bonamque valetudinem senis gemit ac dolet. Quod si pignorum aliquid donaverit, aut servum manu miserit, tunc sane tunc, homo delirus ac mentis emotæ audit, quique vitæ excesserit terminos, ac alieni prodigus ac profusus: probisque omnibus ac maledictis proscinditur hoc male reus, quod non celerius vita functus sit.

Tui isti, scelerala avaritia, fructus. Tuis stimulis provocatus filius, parenti efficitur hostis. Terram repleas latronibus ac sicariis, mare piratis, urbes turbis atque tumultibus, forum ac tribunalia falsis testibus, calumniatoribus, proditoribus, advocatis, iudicibus eo propendentibus, quo tu pertraxeris. Avaritia mater est inæqualitatis; immisericors, inhumana, summe crudelis. Per hanc mortalium vita dispar omnino ac inæqualis est; ac alii quidem superfluarum satietate opum velut nauseant, ac si cibum quo se nimium ingurgitaverint, evomant; alii fame ac penuria pressi, in extremo pene discrimine versantur. Ili sub auratis tectis recumbunt, domosque incolunt ad instar minorum urbium, balneis, subdomibusque variis, ac porticibus immensum productis, omnis denique generis magnifico ornatas cultu; illi contra, ne duo quidem tigna quibus tegantur, habent; cumque sub dio perdurare nequeunt, vel ad caminos balnearum confugiant, vel, si in balneatores inhospitales inciderint, haud ab simili ac suæ ratione, fodientes flum, necessarium sibi calorem procurant. Ac vero, ut eadem honoris prærogativa auctum animal, homo, diversa adeo vitæ ratione, a contribuli agat homine; tantæque illius perturbationis ac inæqualitatis, una auctrix ac causa, avaritia est. Ab hac est, ut alius contra decorum pene nudus; alius præter innumeras ad usum corporis vestes, parietes ipsos purpura velat. D Pauper, ne panem quidem habet, quem in lignea mensa frangat; cum mollis ac delicatus fulgore latissimæ ex argento mensæ. quam opere ductili fieri curavit, mentem et oculos pascat. At quanto fuerat æquius, illo laute quidem ac opipare epulante, cæterasque delicias ad satietatem usurpante, mensæ pretium in delicias converti pauperum? Alius ætate sessus, ac infirmo gressu, vel aliquo claudus vitio, ne asinum quidem necessarium vectorem possidet; alius ipsos equorum greges ob multitudinem ignorat. Huic oleum ad lychnum deest: ille ab ipsis luminibus ac candelabris dives censi potest. Ille in nudo solo projectus est; ille

^α Γσ. τροφῆν.

inanes divitiis jactitans, lecti fulgoribus undequaque coruscat, cujus sint argentæ sphaeræ, exque eodem catenæ metallo vice funium. Tales nimirum inexplēbilis avaritiæ effectus. Nisi enim ea inæqualitatem mundo invexisset, haudquaquam illæ essent cum exsuperantiæ, tum defectus ac inanitates, nec variis adeo cladibus ac calamitatibus, injucunda nobis vita ac lacrymabilis redderetur.

Hinc homines naturali mutua abjecta amicitia, ferrum acuunt, acies instruunt, ac summa cum immanitate tanquam bestię inter se committunt. Cætera deinceps quis enarraverit? Muri validi ac excelsi machinis conquassantur, urbes expugnantur, uxores abducuntur, liberi in servitutem rediguntur, agri vastantur ac desolantur, arboribus ipsis, tanquam hominibus illatæ reis injuriæ, haud temperatur; multi florente ætate jugulantur, rivi sanguinis a strage cadaverum miserabili fluint atque volvuntur; facultates denique ac fortunæ eorum, qui vici fuerint, victoribus cedunt. Quid deinde? Viduarum lamenta, pupillorum fletus, cum parentes suos, tum amissam lugentium libertatem. Qui nadiustertius, multarum magnarumque divitiarum possessione pollebat, tum frustum panis dextera exporrecta mendicat. Qui plures servos texitrinæ addictos, ædesque vestibis refertas habuerat, lacero detritoque tectus panniculo, servitium ipse servit, aquam necessariis usibus convehit, ab equili stercora abradit, fœdisque mancipatur ejusmodi ministeriis. Alla sexcenta mala sunt, quæ non licet summam oratione complecti. Horum autem omnium origo, causaque, ac radix, plus habendi cupiditas, ac iniquus honorum alienorum amor. Hanc affectionem ut quis hominum exegerit animis, nihil erit quod vetet quin in alta pace ac tranquillo vivamus, omneque ab humana vita bellum, ac turbatio exsulet. Quapropter etiam Dominus hanc sedulo ægritudinem suis monitis curat, dum alias quidem affirmat, non posse nos Deo servire et mammonæ²²; alias autem, divitem illum miserum pronuntiat, qui in crastinum moriturus, diuturni temporis sibimet designabat delicias²³; ac cum denique eum docet perfectum, qui sua omnia pauperibus erogans²⁴, ultro ad inopem philosophiam, matrem illam virtutis ac contubernalē, transit.

Verum hic mihi vel silentium consuetae eas voces audire videor, quibus plerumque doctoribus obstrepunt: Et quomodo, inquit, vitam sustentabimus, si nulla sit rei familiaris cura? Quomodo necessaria comparare valebimus? quomodo vel æs alienum dissolvetur, vel mutuum petenti dabitur, si tuo omnes obsecuti consilio, paupertatem amplexi fuerimus? Infidelis verbum hoc: insipientis vox, ac ejus qui nesciat, habere nos Dominum, Deum, vitæ gubernatorem ac dispensatorem, qui creatis abs se animantibus necessaria, cum alimenta suppeditet, tum tegumenta. Divina enim providentia fovet ac

A πλεονεξίας αποτελέσματα. Εἰ γὰρ μὴ εἰσῆγαγεν εἰς τὸν βίον τὴν ἀνισότητά, οὐκ ἂν αὐταὶ ἦσαν τῆς ἀνωμαλίας αἱ ἐξοχαὶ καὶ κοιλότητες, οὐδ' ἂν αἱ ποικιλίαι συμφοραὶ ἀπὸ τῆς καὶ πολυδάκρυον τὴν ζωὴν ἡμῶν ἀπειργάζοντο.

Β Ἐντεῦθεν τὴν φυσικὴν πρὸς ἀλλήλους φιλίαν ἀπόλεσαν ἄνθρωποι, καὶ σίδηρον ἀκονῶσι, καὶ συγκροτοῦσι παρατάξεις, καὶ ὥσπερ τινὰ θηρία μετὰ πολλῆς τῆς ἀγριότητος ἀλλήλοις συνάπτουσι. Τὰ δὲ ἀκόλουθα τοῖς πῶς ἂν τις καὶ ἐξηγήσαιο; Τείχη καρτερὰ τοῖς μηχανήμασι κατασείεται, καὶ πόλεις ἀλίσκονται, καὶ γυναῖκες ἄγονται, καὶ παῖδες ἀνδραποδίζονται· τέμνεται γῆ καὶ κίρεται, καὶ τὰ δένδρα πολεμοῦνται ὡς ἀδίκησαντες ἄνθρωποι· φόνος δὲ τῶν ἐν ἀκμῇ πολλὸς, καὶ οἱ τοῦ αἵματος ῥύακες ἀποβρέουσι τῶν ἀθλίων σωμάτων· ὁ δὲ πλοῦτος τῶν ἡτηθέντων, ἄθλιον τῶν κρατησάντων. Ἐπὶ τοῖς ὀδυρμοῖς χρεῖαι, ὄψαντων δάκρυα, καὶ πατέρας ὁμοῦ καὶ τὴν ἐλευθερίαν θρηνοῦντων· ὁ δὲ πρῶτον κύριος πλοῦτου πολλοῦ, ἄρτου μεταίτελ' τέμαχος, προτείνων τὴν δεξιάν· καὶ ὁ πολλοὺς ἔχων δούλους ὀφάντας, καὶ οἰκίας γεμούσας ἐσθήτων, ῥάκτια περιβεβλημένους δουλεύει, ὕδωρ πρὸς ἀνάγκην κομίζων, καὶ τοῦ ἱππῶνος ἀποξύνων τὴν κόπρον, καὶ ταῖς αἰσχροῖς ὑπηρεσίαις διακονούμενος· ἄλλα μυρία κακὰ, ἃ περιλαβεῖν ἀθρόως ἀδύνατον. Τοῦτων δὲ πάντων ἀρχή, καὶ αἰτία, καὶ ῥίζα, ἡ τοῦ πλείονος ἐπιθυμία, ἐρεῖς ἀδικος τῶν ἀλλοτρίων κτημάτων. Εἰ δὲ τις τοῦτο τὸ πάθος τῶν ἀνθρώπων ἐξέκοιεν, οὐδὲν ἐκώλυεν εἰρήνην μὲν τῷ βίῳ βαθεῖαν ἐμπολιτεύεσθαι, πολέμους δὲ καὶ ταραχὰς ἐξ ἀνθρώπων φυγαδεύειν, ἐπανελεθεῖν δὲ πάντας ἐπὶ τὴν κατὰ φύσιν στοργὴν καὶ φιλίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν ἐπιμελῶς τοῖς παραγγέλμασι ταύτῃ ἐξιδται τὴν νόσον, ποτὲ μὲν ἀποφανόμενος· Οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεύειν, καὶ τῷ μαμωνᾷ· ποτὲ δὲ τὸν πλοῦσιον ἐκείνον ἄθλιον ἀποφαίνων, τὸν τῇ ἐξῆς τελευτῇ μέλλοντα, καὶ τὴν μακροχρόνιον ἀπόλαυσιν τὴν τρυφῆς ἑαυτοῦ προτυπῶντα· καὶ ἀλλαχοῦ τὸν τέλειον ἐκείνον εἶναι διδάσκων, ὅς ἂν πάντων, ὧν ἔχει, τοῖς δεομένοις παρὰχωρήσας, πρὸς τὴν ἀκτήμενον φιλοσοφίαν αὐτομολήσει, τὴν μητέρα τῆς ἀρετῆς καὶ ὁμόσχευον.

Δ Ἀλλὰ μοι δοκῶ καὶ σωπώντων ἀκούειν τῶν ἐν συνηθείαις τὰ τοιαῦτα φεγγομένων πρὸς τοὺς διδάσκοντας· Καὶ πῶς πρὸς τὸν βίον διατελέσομεν, εἴ ἡ κτήσις τῶν χρημάτων ἀμεληθεῖ; πῶς δὲ ταῖς χρεῖαις ἐπαρκέσομεν; πῶς λυθήσεται δάνεισμα; πῶς δὲ καὶ δοθήσεται δάνος τῷ ζητοῦντι, ἂν πάντες ὤμεν διὰ τὴν σὴν παραίνεσιν ἄποροι; Ἀπίστου τὸ ῥήμα, ἀσύνητος ἡ φωνή, οὐκ εἰδότες, ὅτι Δεσπότην ἔχομεν τὸν Θεόν, οἰκονόμον τοῦ βίου, τῷ γενομένῳ ζῶν παρ' ἑαυτοῦ χορηγοῦντα τὰ χρήσιμα, καὶ τοὺς ἀναγκαίους πορισμοὺς τῆς τροφῆς, καὶ τῶν σκεπασμάτων τὴν χρεῖαν. Ἡ γὰρ πρόνοια τοῦ Θεοῦ

²² Luc. xvi, 13. ²³ Luc. xii, 20. ²⁴ Matth. xix, 21.

τῶν οἰκείων ποιημάτων ἐστὶν περιεκτικὴ καὶ τὸν A
πίστει πλουτοῦντα, πεινίας οὐδεπώποτε κατέσχεν
συμφορὰ. Ἐν δὲ τῶν θεῶν προκομίσας λόγων εἰς
ἀπόδειξιν τοῦ προκειμένου, ἰκανὴν, ὡς οἶμαι, μαρτυ-
ρίαν παρέξω.

Ἐν τῇ τῶν Βασιλείων ἱστορίᾳ γυνὴ τις ἀναγέ-
γραπται χήρα, βαρυνομένη λίαν τῇ συμφορᾷ τῆς
μονώσεως. Ἐπολιόρκει δὲ αὐτὴν δανειστής φιλάρ-
γυρος καὶ μισάνθρωπος, ἐνέχυρον τοὺς υἱοὺς ἀφαι-
ρούμενος, οὓς μόνους εἶχεν ἀντὶ πάντων ἡ μήτηρ.
Ἐπεὶ δὲ εἰς ἀμχανίαν αὐτῇ περιεστίχκει τὸ πρᾶγμα,
καὶ οὐδεὶς ἤλπει τῶν ἐχόντων χρυσίον, ἤλθεν πρὸς
τὸν ἔχοντα φιλανθρωπίαν καὶ πίστιν. Ἐλισσαῖος δὲ
οὗτος ἦν ὁ προφήτης, ἀνὴρ ἀκτήμων τῶν γηίνων
ὕλῶν, καὶ περισσευόμενος τῆς ἀσωμάτου περιουσίας·
φιλόσοφος ἐξ ἀροτήρων, ἄσιχος, ἀνέστιος, μονοειμῶν·
νεωστὶ μὲν κληρονομήσας, τὴν δὲ κληρονομίαν λαβὼν
μηλωτὴν εὖωνον, καὶ εὐλογίαν ἀόρατον, τοῦ πυρίνου
ἄρματος ἐκπεσοῦσαν. Οὐ μὴν ἄπρακτον τὴν ἰκτέτην
ἀπέπεμψεν, οὐδὲ ἀπέγνω τῆς βοηθείας, ἐπειδὴ μὴ
παρῆν τὸ ζητούμενον· οὐδὲ εἶπεν ἀγεννῆ τινα καὶ
ἄπιστα ῥήματα, ὡς εἰς τῶν πολλῶν· Καὶ πόθεν ἐμοὶ
ἀγγύριον, ὥστε διαλύσαι τὸ ὄφλημα; Ὅσπερ δὲ
ἄριστος ἱατρός, καὶ φαρμάκων μὴ παρόντων, ἐξ
ἐπινοιῶν παραδόξων εὔρε τῇ νόσῳ τὴν ἰασιν, καὶ,
Τί σοι, φησὶν, ἐπὶ τῆς οἰκίας, ὦ γύναι; Μνημό-
νευσον, εἴ τι καὶ ὀλίγον ἔδωκεν τυγχάνει. Οὐδεὶς γάρ
οὕτως πένης, ὡς καθάπαξ μηδενὸς κύριος εἶναι. Ὅς
δὲ εἶπεν, ὅτι κεράμιόν ἐστιν, καὶ λείψανον ἐν αὐτῷ
βραχὺ ἐλαίου· Παρασκευάσόν μοι, εἶπεν, πλήθος
ἀγγείων. Καὶ ἡ μὲν ἠὲ τρέπισεν· ὁ δὲ δι' αὐτῆς ἐπλή-
ρωσεν, καὶ τῷ δανειστῇ διελύθη τὸ ὄφλημα· ἡ δὲ
γυνὴ ἀπῆλθεν, ἐξ ἀπόρων εὐροῦσα τὸν πόρον. Τὸ γάρ
ὀλίγιστον ἔλαιον, ὃ εἶναι παρ' αὐτῇ εἶπεν πρὸς τὸν
προφήτην, ἐπλήγασεν ἐκ τοῦ παραδόξου, καὶ πάντας
τοὺς εὐτρεπισθέντας ἀμφορίσκους ἐπλήρωσεν· ἔστη
δὲ τότε τῆς ρύσεως, ὅτε ἀγγεῖον οὐκ ἔτι ἦν τὸ δεχό-
μενον· καὶ τῇ χρεῖᾳ συνεμετρίθη ἡ χάρις. Ἀληθῶς
ἔλαιον ἔκεινο, ὃ φυτόν οὐκ ἐκαρποφόρησεν, ἀλλ' οἱ
τοῦ Θεοῦ οἰκτιρμοὶ ἐγαργήσαν. Ταύτην ὠνήσαθε
τὴν ἐπιστήμην, εἰ δύνασθε, οἱ ἀπὸ ἡλίου ἀνίσχοντες,
μέχρι καὶ δυσομένου, βασιλεῖς, δυνάσται, πλούσιοι.
Οἱ σοφοὶ τῆς ἐγκοσμίου σοφίας, κτήσασθε τοῦ ἀπὸ
ἀροτήρων προφήτου τὸ χάρισμα, ὃ ἀναφαίρετον τῷ
λαβόντι συνῆν. Τὰ γὰρ τῆς ὑμετέρας σπουδῆς κτή-
ματα μυρίους ἔχει παρακειμένους τῆς ἀπωλείας
κινδύνους· ληστὰς τοιχωρυχοῦντας, τυράννους ἀρ-
πάζοντας, καὶ συκοφάντας ἐπιβαλεῦοντας· θάλασ-
σαν καταποντίζουσαν, καὶ γῆν ὑπερβήγγυνον τῶν
χάσμασιν. Ἔστω τοίνυν ἑλπίς καὶ ταμειὸν ἀνθρώ-
που ἡ τοῦ Θεοῦ δεξιὰ, ἡ τὸν λαὸν Αἰγύπτου ἐξαγα-
γοῦσα, καὶ ἐν ἐρήμῳ χώρᾳ τὴν εὐθηνίαν τῶν ἀγαθῶν
χορηγήσασα· ἡ δὲ Δανιὴλ ἀγαγοῦσα τὸν Ἀμβα-

tuetur sua opera; nec unquam in fide divitem op-
pressit paupertatis ærumna. Ubi autem exemplum
unum ex Scriptura ad rei astruendam fidem protu-
lero, satis, reor, testatam illam reddidero.

In Regnorum historia mulier quædam vidua de-
scripta est, afflicta valde pro solitudine²¹³. Hanc
avarus ac inhumanus urgebat fenerator, ipsas quo-
que pignoris loco ablaturus proles, quas præter
nihil miserae reliquum erat. Itaque cum in extremas
esset redacta angustias, ac nemo quisquam ditiorum
miseratione tangeretur, ad hominem adiit humani-
tate ac fide ornatum. Eliseus hic erat propheta,
terrenis quidem bonis carens, incorporeis autem ac
cælestibus copiose instructus; philosophus ab arat-
ro, sine domo ac lare; veste una ac simpliciter utens;
nuper quidem auctus hæreditate, ea tamen vilis
duntaxat pretii melotæ, invisibilisque benedictionis
igneo curru delapsæ²¹⁴. Haud enim vero supplicem,
re infecta, remisit, nec de auxilio continuo despera-
vit, quod non esset in promptu quod quærebatur;
nec verba quædam degeneris ac diffidentis animi
protulit, ac qualia unus quispiam e vulgo: Unde
vero mihi pecunia ut solvendo sim? Ut autem pe-
ritissimus medicus, tametsi medicamenta ad manum
non erant, subtili invento, morbi remedium no-
vum excogitavit; et: Quid habes, inquit, mulier,
in domo tua²¹⁵? Dic, sodes, si quid tibi in ea reli-
quum est. Nec enim quisquam adeo pauper, ut nul-
lius plane rei dominus sit. Ubi vero respondit, vas
esse siccile cum oleo pauxillo: Fac, ait, multa mihi
vasa pares. Et ipsa quidem paravit; ille autem ejus
ministerio implevit: ac debitum quidem feneratori
persolutum est; mulier vero ex deploratis rebus
iter secundis inveniens, discessit: nam pauxillum
illud olei, quod se penes esse propheta dixerat, in
modum fontis inopinato scaturivit, omnesque quoti-
quot illa paraverat amphoras, replevit; ac tum de-
num fletu desiit, cum vasa defuissent ad recipien-
dum; Deique illud beneficium indigentia æquatum
est. Vere oleum illud (26), quod non arbor ac olea
produxit, sed Dei misericordia edidit! Hanc vobis,
si licet, comparete scientiam, quicunque, quam late
patet Oriens et Occidens, uspiam estis; reges, dy-
nastæ, divites. Vos mundanæ sapientiæ consulti,
propheta illud ab aratro donum acquirite, quod
ab eo qui accepisset non poterat auferri, eique
semper comes erat. Quæ enim bona comparare stu-
detis, innumerabilibus periculis exposita sunt; la-
tronibus parietum perfussoribus; tyrannis rapto-
ribus; sycophantibus insidiatoribus; mari haurienti
fluctibus; terræ hiatibus dehiscenti. Spes ergo no-
stra ac penu, Dei sit dextera: quæ Judaicum po-

²¹³ IV Reg. iv, 1 sqq. ²¹⁴ IV Reg. ii, 14. ²¹⁵ IV Reg. iv, 2.

(26) Vere oleum illud. Allusio est ad vocem
ἔλκος, quod est misericordia, a qua τὸ ἔλαιον,
quoddam velut paranomasia dictum sit: ut istud
esset eximie ἔλαιον· quia a Dei ipsa misericordia
velut manasset, non ab olea esset ortum. Ubique

Asterius divinum quid ac summe cultum præfert in
descriptionibus suis. Interpres ita reddit, ut ne
vestigium exprimat illius acuminis: ac ne sensus
quidem in eo auctori constat ullus.

pulum ex Ægypto eduxit⁶⁰, atque in deserto affa-
tini bona ei suppeditavit; quæ Danieli Habacuc
stitit⁶¹, abjectumque, ac maternis abdicatum ulnis,
Ismaplem servavit⁶²: quæ omnis ætatis homini-
bus (27) annonam subministravit, ac demum quin-
que hordeaceos panes instar messis immensæ⁶³, ut
singuli millenorum hominum famem satiarint, sin-
gulosque præterea cophinos reliquiis adimpleverint,
culæ sæculorum. Amen.

IV.

Sermo adversus Kalendarum festum (28).

Duo pariter, hesternus hodiernusque dies, festa
conjungunt nihil inter se cognata ac congruentia;
secusque omnino, diversa plane, atque contraria.
Alterum enim externarum sordium est, multam
mammonæ pecuniam colligens, sordidamque aliam
ac illiberalem nundinationem convemens; alterum,
sacræ ac veræ religionis, conjunctionem cum Deo,
ac vitæ depurgatæ virtutem docens. Quia vero eom-
plures, inanis observantiæ delicias ac studia præ-
habentes, sacro in ecclesiæ conventui ac concioni
non interfuere: age nunc, fatuam illam ac noxiam
delectationem, phrenitidis instar inter risum ac jo-
cum necantem, sermonis vi ex animis ejicere co-
nemur. In quo Salomonis quidem dicendi modum
et institutum opportune mihi videor posse me imi-
tari: nam et ille monens juvenes, ut diligenter ab
intemperantiæ sibi laqueis caveant, quo plus robo-
ris ac nervorum orationi insit, intemperantiæ per-
sonam perditæ ac dæmoniatæ vitæ mulieri tribuit;
omnemque ejus improbitatem traducens, ac velut
marmoris inculpens, his qui ejus illecebris inescan-
tur, dignam quam odio prosequantur, ostendit⁶⁴.
Quare et ego festi hujus humani profanique, ob
oculos vanitatem dicendo ponens, ejus studiosos ac
amatores, ab erroneo hoc studio detertere ac revo-
care conabor.

⁶⁰ Exod. xiv, etc. ⁶¹ Dan. xiv, 58. ⁶² Gen. ix, 19. ⁶³ Joan. vi, 9. ⁶⁴ Prov. v, 6, 7

(27) *Omnis ætatis hominibus, etc.* Ipsum est quod
Augustinus ad eum Joannis locum universalis Dei
providentiæ miraculum extollit, majus illud quam
illa panum multiplicatio, tametsi nemo miretur,
quia consuetum. Male prorsus interpretes ad Judæos
restringit, cum ita reddit: *Quæ Judæis per singulas
ætates opitulata fuit.* Ubi etiam non bene expressa
vox ἐπαρχέσασαν, juxta quod loci ratio exigit. Fue-
rat in istis exercendus Ducei calamus, ut voluisset
audire omni parte recognitor accuratus.

(28) Festum hoc can. 62 Trullano aboletur, cum
ita Patres sanciant: Τὰς οὕτω λεγόμενας Καλάν-
δας, καὶ τὰ λεγόμενα Βοτὰ, καὶ τὰ καλούμενα Βρου-
μάλια, καὶ τὴν ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ Μαρτίου μηνὸς
ἡμέρᾳ ἐπιτελουμένην πανήγυριν, καθάπαξ ἐκ τῆς
τῶν πιστῶν πολιτείας περιαιρεθῆναι βουλόμεθα.
*Kalendas quæ dicuntur, et quæ dicuntur Vota, et Bru-
malia quæ vocantur, et qui in primo Martii mensis
die fit, conventum, ex fidelium universitate omnino
tollit volumus.* Id sane merito, ut profana festivitas,
multa adeo fœda ac aliena a ratione haberet, quanta
Asterius exaggerat. Nihil certe Christiana dignum
pietate; plena omnia furore, avaritia, aliisque malis
habebat. Balsamo, cum ad eum can. dicit, malum
hoc οὐκ ἀρχαιοπαράδοτον, non antiquæ esse tradi-
tionis, sed indulgentia Theophylacti patriarchæ filii

κοῦμ. καὶ τὸν Ἰσμαὴλ σῶσασα, τῆς μητρικῆς ἀγά-
λης ἀπορρίψεντά· καὶ τοῖς καθ' ἑκάστην γενεάν
ἐπαρχέσασα· καὶ τελευταίον πέντε χριθίνους ἄρτους,
ὡς ἄπειρον γεωργίαν πληθύνασα, ἵνα ὁ εἰς ἄρτος
χίλων ἀνδρῶν πεινῶντων πληρώσῃ γαστέρα, καὶ
πρὸς γε κόφινον τῶν λειψάνων. Τῷ δὲ Θεῷ ἡμῶν ἡ
δόξα, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Δ.

Λόγος κατηγορικὸς τῆς ἑορτῆς τῶν Καλάνδων.

Δύο κατὰ ταυτὸν ἑορταὶ συνέδραμον ἐπὶ τῆς χθιζῆς
καὶ τῆς ἐνεστώσης ἡμέρας, οὐ σύμφωνοι τε καὶ
ἀδελφοί, πᾶν δὲ τούναντιον ἐχθρῶς τε καὶ ἐναντίως
ἔχουσai πρὸς ἀλλήλας. Ἡ μὲν γάρ ἐστιν τοῦ ἐξωθεν
συρφετοῦ, πολὺ συνάγουσα τοῦ μαμωνᾶ τὸ ἀργύριον,
καὶ τὴν ἄλλην καπηλείαν ἐφελκομένη, τὴν ἀγοραῖόν
τε καὶ ἀνελεύθερον· ἡ δὲ τῆς ἀγίας καὶ ἀληθοῦς θρη-
σκείας, οἰκείωσιν τὴν πρὸς Θεὸν, καὶ τοῦ κεκαθα-
μένου βίου τὴν ἀρετὴν ἐκπαιδεύουσα. Ἐπειδὴ δὲ πολ-
λοὶ προτιμῶντες τὴν ἐκ τῆς ματαιότητος τρυφὴν καὶ
ἀσχυλίαν, ἀπελείφθησαν τοῦ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν
συλλόγου, φέρε, τὴν μωρὰν καὶ βλάπτουσαν τέρψιν
λόγῳ τῶν ψυχῶν ἀπελάσωμεν, ὥσπερ τινὰ φρενίτιν ἐν
τῷ γελῶν καὶ παίζειν τὸν θάνατον ἀγούσαν. Ἐν
καιρῷ δ' ἂν τὸν Σολομῶντα ζηλώσωμαι τῆς τοῦ λόγου
μεταχειρήσεως. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος συμβουλευὼν τοῖς
νέοις ἀσφαλῶς ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν παγίδων τῆς ἀκολα-
σίας τηρεῖν, ἵνα δραστήριον καὶ ἐνεργὴ ἑαυτοῦ νο-
θεσίαν ἐργάσῃται, προσωποποιεῖ τὴν ἀκολασίαν εἰς
γυναικα κατεγνωσμένην· πᾶσαν δὲ τὴν κακίαν αὐτῆς
σηλητεύων, οὕτως μίσους ἀξίαν ἀποφαίνει τοῖς δε-
λεαζομένοις. Διὸ καὶ τὴν ματαιότητα τῆς ἀνθρωπι-
κῆς ἑορτῆς ὑποδέξας τῷ λόγῳ, πειράσσομαι τοὺς
ἐραστάς ἐκεῖνης ἀποστῆσαι τῆς πεπλανημένης σπου-
δῆς.

Romani Lecapeni imperatoris invecum; non potes-
de prima accipi institutione, sed de aboliti instau-
ratione, cum ille nedom Asterio, sed et Trullano
conventu multo junior sit. Fabulosa sunt, quæ tra-
dit illic idem Balsamo, de tribus viris apud Roma-
nos sapientiæ laude inclitis, quorum ii consilio ac
prudentiâ liberati a fame, in eorum memoriam,
exque eorum nomine, Kalendas, Idus ac Nonas,
consecraverint. Nullam ego aliam rationem primo
celebrantium animis insedissee arbitror, præter insi-
nuatam ab Asterio; nempe ut velut encænja incun-
tis anni celebrarent, sibi que mutuo fausta impre-
carentur, atque adeo xenis ac munusculis quibus-
dam vicissim se devincirent, iisque humanam ac
civilem societatem foverent: quæ omnia bona
erant, ut castigato usu constitissent: nec Hebræo-
rum a Deo institutis Neomeniis admodum dissimilia,
unde nec desunt pia monumenta Patrum in diem
indictionis, quæ novum annum antiquo ritu Græci
ac fere Orientales auspicarentur mense Septembri:
sive tunc abusu insolito perpetrarentur, quæ Aste-
rius hic exagitat, sive potius Kalendis Januarii,
aut etiam Martii, quas omnium celeberrimas genti-
litio fere ritu in Oriente Trullani Patres speciatim
damnant. De indictione ac Kalendis Ceramei inter-
pres ac illustrator, ad ejus eo titulo homilian.

Εορτῆς τοίνυν πανδήμου οὗτος ὁ θεσμός καὶ ὁ νόμος· πρῶτον μὲν φανερόν σκοπὸν εἶναι πανηγύρεως· ἔπειτα κοινήν εἶναι πάντων εὐφροσύνην, καὶ μὴ μέρος μὲν ἡδεσθαι, τὸ δὲ λειπόμενον ἐν λύπῃ καὶ κατηφείᾳ διάγειν. Τοῦτο γὰρ πολέμου μάλλον ἢ εορτῆς ἔχαιρετον· ἐπειδὴ περὶ ἐπάναγκας τοὺς μὲν κρατήσαντας ἐμπομπεῦειν τῇ νίκῃ, τοὺς δ' ἡττηθέντας θαυρῶν τὴν συμφορὰν. Ἐπειδὴ ^α γε τούτων τῶν ἡμερῶν, πρῶτον μὲν τὸ ἐπὶ τίσιν τελεῖται ἡ πανήγυρις, ἀθρολόν. Μῦθοι γὰρ λέγονται πολλοί, ἀλλήλων ἀνατρεπτικοί· ἀληθὲς δὲ οὐδὲν. Εἴτα, ὀλίγους μὲν εὐφραينوμένους βλέπω· ἀνωμένους δὲ τοὺς πολλούς, καὶ εὐπρεπεῖ ἐτερότῃ τὴν λύπην ἐπισκιάζουσιν· πάντα δὲ θυροῦδο γέμοντα καὶ ταραχῆς, καὶ τὸ πλήθος πρὸς ταῦτ' εἰκὴ ὠχισζόμενον.

Ἀνάμνησις ἐστὶν καὶ εὐφροσύνη ἐνιαυτοῦ. Ποία εὐφροσύνη, ἀνθρώπε; Πρῶτον, ὅταν ἐννοήσῃ ^α τῆς συντυχίας τὸ σχῆμα, οἷόν ἐστιν, καὶ ὅπως ὑποπτον, καὶ οὐ φιλικόν! Ἀδρανεῖ τῇ φωνῇ καὶ λεπτῇ ἢ προσηγορία πρόεισι τῶν χειλέων· εἴτα ἀκολουθεῖ φιλημα, τοῦ λήμματος προσίμιον· καὶ φιλεῖται μὲν τὸ στόμα, ἀγαπᾶται δὲ τὸ νόμισμα· τὸ σχῆμα διαθέσεως, καὶ τὸ ἔργον πλεονεξίας. Ἐνθα δὲ καθάρᾳ φίλια καὶ ἀδολος, ἀμισθοὶ καὶ ἀκερδεῖς εἰσὶν αἱ φιλοφρονήσεις. Περιφέρεται γοῦν πολὺ πανταχοῦ, καὶ δίδεται τὸ χρυσίον· πρόφασις δὲ δικαία καὶ εὐπρεπὴς τοῦ λήμματος, οὔτε ἐστὶν, οὔτε λέγεται. Γάμος οὐκ ἐστὶν, ἵνα νυμφίον τις γαυρόν καλέσῃ φιλοτιμίαν. Ἐλεημοσύνην οὐκ ἔχω καλεῖν τὴν δαπάνην· οὐδεὶς γὰρ πένης ἀφίσταται συμφορᾶς. Συναλλάγμα οὐκ ἂν τις καλέσειεν τὸ γινόμενον· οὐδὲν γὰρ διαμεῖβουσι πρὸς ἀλλήλους τὸ πλῆθος. Δωρεὰν δὲ εἰπεῖν, οὐδὲ μέχρι ὅτου δίκαιον, ἐνθα συνέζευκται ἀνάγκη τῇ ὁδοῖ. Τί τοίνυν, ἢ τὴν εορτὴν καλέσωμεν, ἢ τὰ ἐν ταύτῃ δαπανώμενα; Ἐγὼ μὲν οὐκ εὐρίσκω. Εἰπατε δὲ, οἱ περὶ αὐτὴν ἐσπουδακότες· ὅτε λόγον, ὡς ἡμεῖς, τῶν ἀληθινῶν καὶ κατὰ θεὸν πανηγύρευν. Γενέθλιον ἐορτάζομεν, ἐπειδὴ τὰ ἐν σαρκὶ θεοφάνια κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ἐδείξεν ἡμῖν ὁ θεός. Φῶτα πανήγυριν ἀγομεν, ἐπειδὴ τῇ τῶν ἀμαρτημάτων ἀφέσει, ὅαν ἐκ σκοτεινοῦ τινος δεσμωτηρίου τοῦ προτέρου βίου, πρὸς τὸν φωτεινὸν καὶ ἀνεύθυνον ἀναγόμεθα. Καλλωπίζόμεθα πάλιν, καὶ χαίροντες ἐμπομπεῦμεν τῇ ἡμέρᾳ τῆς Ἀναστάσεως· τὴν γὰρ ἀφθαρσίαν ἡμῖν, καὶ τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον δηλοῖ μετακόσμησιν. Οὕτως ταύτας ἐορτάζομεν, οὕτως τὰς ἐφεξῆς· καὶ παντὸς ἀνθρωπικοῦ πράγματος λόγος ἡγεῖται· οὐ δὲ αἰτία καὶ σκόπος ἀπεστὶν, λῆρος τοῦτο καὶ φλῆναφος.

summani, humano omni negotio preest ratio; ac si vero meræ nugæ est ac ineptiæ.

Ὡ τῆς ἀτοπίας! Πάντες κεχρηνότες περινοστοῦσι, τὰ παρ' ἀλλήλων ἐλπίζοντες. Οἱ δόντες λυποῦνται· οἱ λωβόντες οὐ κατέχουσι. Μεταβαίνει γὰρ εἰς ἀλλήλους τὸ λῆμμα· καὶ ὁ παρὰ τοῦ ὑπευθύνου δεξάμενος, δίδωσι τῷ μελίζοντι. Ἄσφατον δὲ ἐστὶν τὸ τῆς ἡμέρας ταύτης χρυσίον, ὥσπερ ἢ τῶν παιζόντων σφαῖρα,

A Hæc itaque publici festi lex est: primum, ut certus sit ac manifestus ejus scopus; tum, ut sit omnium communis lætitia, non ut aliqui in gaudio sint, cæteri in mœrore ac luctu. Id enim bello magis, quam festo congruit; in quo necesse est victores exultare, seque ex victoria magnifice efferre; victos vero cladem suam ac calamitatem deplorare. Enimvero, quod ad istos dies spectat, obscurum est ac incertum, qua ex causa celebritas instituta sit. Nam fabulæ, quæ multæ narrantur, sese invicem facile subvertunt, nec quidquam veri habent. Deinde, cum paucos admodum gaudii compotes, tum plures longe tristes animique ægros video, quanquam læta serenaque fronte dolorem tegunt atque obumbrant: omnia denique strepitu plena ac tumultu, turbamque mutuo se temere impellentem.

B At est anni ineuntis læta quædam recordatio. Quam læta, quæso, bone vir? Primum ut congressus imaginem cogitaverimus, qualis illa rogo; utque plena suspicionis, ac minime amica! Salutatio tenui inclinataque voce labiis profertur; succeditque osculum muneris initium; ac suavium quidem pangitur; pecunia autem expellitur: obloquentque charitatis, avaritiæ litatur. Nam pura ac sincera amicitia, humanitatis officia non vendit; gratis præstat ac citra mercedem. Circumfertur itaque passim ac donatur auri magna copia; nullo tamen justo aliquo vel specioso donationis titulo ac prætextu. Nuptiæ non sunt, nec superbientis ambitionem sponsi vocare potes. Nec est idem quod elemosynam sumptuum illum appellemus, unde nullum pauperibus commodum aut levamentum; non etiam contractum, ubi mutuum non sit, aut ulla permutatio: donationem multo minus, cui necessitas adhæret. Quemadmodum igitur, cum festum, tum qui sunt in eo sumptus, indigitemus, equidem non reperio. Vos agendum indicate, qui colitis et celebratis; reddite rationem, uti nos earum reddimus feriarum, quæ veræ sunt, Deoque congruæ institutæ religione. Natalem enim celebramus, quod per hoc tempus sese Deus in carne mortalibus ostenderit. Luminum festum agimus, quod peccatorum remissione donati, tanquam ex obscuro prioris vitæ ergastulo, ad lucidam ac a crimine liberam vitam subvehamur. Jam vero die Resurrectionis ornatorem cultum assumimus, magnamque lætitiæ præferimus: quod ea dies, immortalitate donandos, inque melius transmutandos, perspicue indicio sit. Hunc in modum festa hæc colimus; inque eundem deinceps cætera. Ad

D O rem ineptam et absurdam! Omnes aliena sperantes ac iis inhiantes, discurrunt atque vagantur; qui munus dederunt, dolent; qui acceperunt, sibi non retinent, aut servant. Transmittitur enim ad alios; et quod quis a cliente donum accepit, eo suum ipse patronum aliquem muneratur. Fluxum et

^α Leg. ἐπὶ δέ. ^{αα} ἴσ. ἐννοήσωμεν.

inconstans hujus lucis aurum est, et quasi sphaera A
lucrosa ab alio statim ad alium transit. Novus hic
munerandi modus; novum cultus obsequiique ge-
nus, cum indeprecabili pensationis sive tributi
necessitate conjunctum. Nam major et dignitate
præstans ipsa vultus sui reverentia movet; minor
petit; atque omnes velut gradibus in potentiorum
sinus exhauriuntur. Quodque in aquarum confluen-
tibus accidit, ipsum hoc inpresentiarum videas. Illic
enim tenuis minorque rivus in alium majorem influit,
hicque alio rursus grandiori ac magis exundanti
absconditur: atque adeo minores multi rivi con-
juncti vicini fluminis accessio sunt: quod et ip-
sum dein alterius mage majoris, atque ita dein-
ceps, dum extremum lato profundoque mari
misceatur. Festum hoc non festum, et men-
daci prorsus nomine, plenum acerbitalis ac mole-
stiae; grave prodeuntibus in publicum, grave se
domi continentibus. Viles enim de plebe homines,
circulatores ac scenici præstigiatores in turmas
discreti, cuique domui clamoribus ac plausibus,
velut fausta precantes, molestiam exhibent. Ac circa
quæstorum quidem januas pertinacius hærent, do-
nec tandem qui intus obsidetur, tædio ac molestia
expugnatus, pecuniam projiciat, quam habet, et quam
non habet. Vicissimque alii alias aliasque adeunt
fores, nec ulla ante seram vesperam mali remis-
sio fit: quin turma turmam excipit, clamor clamorem,
jactura jacturam.

Egregium hoc festum, æris alieni causa ac feno- C
ris: paupertatis occasio, miseriarum initium. Si
quis ob fortunarum tenuitatem fidem non habeat,
quique mutuum det, inveniat neminem, trahitur ac
vexatur, ut ille qui foro cedens, fiscum ac vectiga-
lia regia deseruit: plorat, quasi bonorum proscrip-
tione multetur: lamentatur, ac si in latronum ma-
nus inciderit; custoditur, verberatur. Si paucillum
aliquid in alimenta conjugis ac miserorum libero-
rum domi conditum sit, promittit id et projicitur;
ac sedet ille cum domo tota, per festum hoc præ-
clarum esuriens ac omnium indigus. Nova pravæ
consuetudinis lex, molestias et affanias celebrare,
pauperiemque ac indigentiam festum appellare.

Dies hæc teneris ac simplicioribus pueris ar-
genti cupiditatem ac avaritiæ studium instillat; D
docetque ab una ad aliam transire domum, ac novo
munere poma argenteis compacta offerre. Pro qui-
bus duplum ipsum redditur, indeque teneræ men-
tes ad nundinationes et quæstum illiberalem infor-
mari incipiunt. Sacros autem optimosque agricolas
quantis dies malis afficit! Abstinere publico, vicos-
que et plateas urbis fugere coguntur, magis quam
retia lepores: nam si qui inveniuntur, verberan-
tur, contumeliose habentur; si qua in manibus sunt,
amittunt; in pace, hostium more incessuntur, sub-
sannantur cum verbis, tum factis illuduntur; inju-
ria omni afficiuntur optimi nostri prophetæ, mali-
tis omnis expertes animantes, simplices Dei ima-

δξέως παρ' ἐμοῦ πεμπόμενον πρὸς τὸν ἕτερον. Καί
καινὸς θεωροφῶν καὶ λειτουργίας τρόπος, ἀπαραι-
τητον ἔχων τῆς ἀνάγκης τὴν εἰσφορὰν. Ὁ γὰρ μείζων
καὶ ἐνδοξος δυσώπει· ὁ ἐλάττων αἰτεῖ· καὶ πάντες
βαθμοῖς ἐπὶ τοὺς κόλπους τῶν ὑπερεχόντων κινου-
νται. Καὶ ὅπερ ἐπὶ τῆς συβρίδας τῶν ὑδάτων γίνεται,
τοῦτο νῦν ἔστιν ἰδεῖν. Καὶ γὰρ ἐκεῖ λεπτοὺς ρύαξ
ἀπορρέουσας τοὺς ροῦς, τῷ μετ' αὐτὸν καὶ μείζονι
μίγνεται· κακείνος καλύπτεται πάλιν παρὰ τοῦ μάλ-
λον πλημμυροῦντος· καὶ πολλὰ λεπτότερα ρεύματα
ἀθροισθέντα, ποταμοῦ γείτονος προσθήκη γίνονται·
οὗτος πάλιν ἐτέρου τοῦ μείζονος, καὶ ἄλλος ἄλλου,
μέχρις ἂν ὁ τελευταῖος τῷ βάθῃ καὶ τῷ πλάτει τῆς
θαλάσσης ἐγκαθορίσῃ τὸ ὕδωρ. Ἐορτὴ αὕτη ψευδύ-
νομος, ἐπαχθείας γέμουσα· καὶ γὰρ ἡ πρόδος ἐπ-
B αχθῆς, καὶ ἡ ἐνδον μόνῃ οὐκ ἀνεσώλητος. Δημόται
γὰρ ἀγύρται, καὶ οἱ τῆς ὀρχήστρας θαυμαστοί, εἰς
τάξεις καὶ συστήματα ἑαυτοὺς καταμερίσαντες,
ἐκάστην οἰκίαν διχολοοῦσιν· καὶ ὅθεν μὲν εὐφρομοῦσι
καὶ ἐπικροτοῦσιν, μένουσι δὲ πρὸς ταῖς πύλαις τῶν
πρακτῆρων εὐτονώτερον, μέχρις ἂν ἀποκναισθεῖς ὁ
ἐνδον πολιορκούμενος, προῆται τὸ ἀργύριον ὅπερ
ἔχει, καὶ ὃ οὐ κέχρηται. Ἀμοιβὰδὸν δὲ προσιόντες
ταῖς θύραις, ἀλλήλους διαδέχονται, καὶ μέχρις δειλῆς
ὀφίας ἀνεις οὐκ ἔστιν τοῦ κακοῦ· ἀλλὰ φαρτρία φα-
τρὶαν καταλαμβάνει, καὶ βοή βοήν, καὶ ζημία ζη-
μῖαν.

Αὕτη ἡ βέλτιστη εορτὴ, καὶ δανεισμάτων αἰτία
γίνεται τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τούτων ἐντόκων· ἀφορμὴ
πενίας, δυστυχημάτων ἀρχή. Ἄν δέ τις διὰ τὸ τῆς
ἀξίας ἀναξιοπίστον μὴδὲ τοῦ δανειζόντος εὐπορήσῃ,
ἔλκεται, ὥς τοὺς φόρους τοὺς βασιλικοὺς ἐλλειπῶν,
δακρύει ὥς ὁ δημεύμενος, ὀλοφύρεται ὥς ὁ ληστὰς
περιπεσὼν, φρουρεῖται, μαστιζέται. Ἄν δέ τι μικρὸν
ὑπάρχῃ κατὰ τὴν οἰκίαν εἰς διατροφὴν γαμετῆς καὶ
παίδων ἀθλίων, τοῦτο προίεται· κἀνήται δὲ λιμώτων
παγγενεὶ ἐπὶ τῆς παιδρᾶς εορτῆς. Καινὸς κακῆς συν-
ηθείας νόμος, ἀηδῖαν ἐορτάζεσθαι, καὶ ἀπορίαν
ἀνθρώπων πανήγυριν λέγεσθαι.

Αὕτη ἡ ἡμέρα καὶ τοὺς μικροὺς παῖδας καὶ ἀφε-
D λείς καὶ ἀπλοικοὺς φιλαργύρους εἶναι διδάσκει, καὶ
παρασκευάζει οἰκίαν ἀμείβειν ἐξ οἰκίας, καὶ δῶρα
προσφέρειν καινὰ, ὀπώρας ἀργυρίῳ καθηλωμένας.
Ἔστιν δὲ ἡ δόσις τοῦ δικταίου ἀντιδόσης, καὶ τὸ κα-
πηλικὸν καὶ ἀνελεύθερον ἐντεύθεν ἀρχεται ἀπαλοῖς
τοῖς φρονήμασιν ἐντυποῦσθαι τῶν νέων. Τοὺς δὲ ἱε-
ροὺς καὶ βελτίστους γεωργούς, οἳ διατίθῃσιν αὕτη
ἡ ἡμέρα! Φευκτὴν αὐτοῖς καὶ ἀάτον τὴν πόλιν ἐργά-
ζεται· καὶ μᾶλλον αὕτην ἀποδιδράσκουσιν, ἢ οἱ λα-
γωὶ τὰ δίκτυα. Οἱ γὰρ ἐορίσκόμενοι μαστίζονται,
ποροῦνται, ἀπολλύουσιν τὰ ἐν χερσίν, ἐν εἰρήνῃ
πολεμοῦνται, ἐπιχλευάζονται, κομψοῦνται λόγοις
καὶ ἔργοις· πληροῦνται τῆς ὕβρεως οἱ βέλτιστοι
ἡμῶν προφῆται, τὰ ἀπόνηρα ζῶα, αἱ ἀπλοῖκα τοῦ

Θεοὺ εἰκόνας, οἱ ἐν ἐλευθερίᾳ πιστοὶ δοῦλοι τῆς ἡμέ-
τερας ζωῆς. Οὕτως μὲν οὖν οἱ ἐν τέλει, οὕτως πένη-
τες, οὕτως παῖδια, οὕτως ἀγροικοί. Οἱ μὲν γὰρ μο-
χθοῦσιν, οἱ δὲ γογγύουσιν, οἱ δὲ μανθάνουσιν ἃ μὴ
εἰδέναι καλόν.

Σκεψώμεθα δὲ ὅπως καὶ οἱ ἐνοπιοὶ στρατιῶται
παρὰ ταύτης ὠφελοῦνται τῆς ἐορτῆς. Εἰς χρήματα
ζημιοῦνται, καὶ ἐνδὸς ἐκπτώματος μισθὸν προσφέρου-
σιν τὸν ἐπισιτισμὸν τοῦ πολέμου. Εἰς τρόπους καὶ
ἥθη βλέπονται. Μανθάνουσι γὰρ ἀνελευθερίαν, ἐπι-
τηδεύματα σκηνηκῶν, ἔκλυσιν καὶ μαλακίαν ἡθῶν,
παιδιὰν κατὰ τῶν νόμων, καὶ τῆς ἀρχῆς, ἥς ἐτάχθη-
σαν φύλακες. Τὴν γὰρ μεγίστην ἀρχὴν κωμωδοῦσιν
καὶ διασύρουσιν, ἄρμα ὡς ἐπὶ σκηνῆς ἀναβαίνοντες,
καὶ δορυφόρους πεπλασμένους χειροτονοῦντες, καὶ
δημοσίᾳ ποιοῦντες τὰ τῶν ἐξυρμημένων πρὸς κόνδυ-
λον. Καὶ ταῦτ' ἐστὶν τῆς πομπῆς τὰ σεμνότερα. Τὰ
δὲ ἄλλα πῶς ἂν τις εἰποι; Μὴ καὶ ἐκκαλυφάμενος
γυναικίζεται ὁ ἀριστεύς, ὁ τὸν θυμὸν λεοντώδης, ὁ
μετὰ τὴν ὀπλίειν θαυματὸς ὀφθῆναι τοῖς οἰκείοις,
καὶ φοβερὸς τοῖς ἐναντίοις· καὶ τὸν χιτῶνα μέχρι
τῶν σφυρῶν ἀφίησι, καὶ τοῖς στέρνοις περιελίττει τὴν
ζώνην, καὶ ὑποδήματι κέχρηται γυναικεῖον, καὶ τὸν
κρώστυλον ἐπιτίθεται τῇ κεφαλῇ, ἥ γυναικεῖ νόμος·
καὶ φέρει τὴν ἡλακτὴν ἐρίου γέμουσαν, καὶ τῇ δεξιᾷ
νῆμα καταγεί, τῇ ποτε φερούσῃ τὸ τρόπαιον· καὶ τὸν
τόνον τῆς ψυχῆς ἐναλλάττων, τὸ ὀξύτερον καὶ γυναι-
κῶδες φθέγγεται; Ταῦτα τῆς πανηγύρεως τὰ χρηστά·
ταῦτα τῆς πανδῆμου ἐορτῆς τὰ συμφέροντα σήμερον.

Καὶ οἱ τῆς κορυφῆς τῶν ἀξιωματῶν ἀνθρωπικῶν
ἐπιβάντες, οἱ πολυθρύλλητοι ὑπατοί, τῇ ματαίωτι
δαπανῶσι τὸν πλοῦτον, σωροὺς χρημάτων σκορπί-
ζοντες, εἰς ἀκαρτίαν δικαιοσύνης, καὶ καρπὸν ἀμαρ-
τίας· ὃν τοσοῦτον περιφανὴς ἡ ἀφροσύνη, ὅσον ὕψι-
λός ὁ θρόνος. Πολλοὺς γὰρ ἀνθρωπικοῖς ἐμβατεύσαν-
τες θρόνοις, καὶ τὰς μεγίστας τῆς βασιλείας ἀρχὰς
δοικῆσαντες, λαμβάνουσιν ἀφειδῶς ἀπὸ πάσης τὰ
πλεῖστα· οἱ μὲν πενήτων στρατιωτῶν τὸ σιτηρέσιον
σπετερισάμενοι, ἄλλοι τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἀλήθειαν
πολλάκις πωλήσαντες, καὶ τῶν βασιλικῶν ταμείων
ἑτεροὶ ἀφαιτὸν ἐξαντλήσαντες πλοῦτον, καὶ τὰ παν-
ταχόθεν σπουδαίως ἀθροίσαντες· φεισάμενοι δὲ οὐ-
δενδὸς λήμματος, οὐκ ἀπρεποῦς, οὐκ ἀδίκου· καὶ
Θεὸν παροξύνοντες προκαθίσταται νῦν, καὶ μετ' ὀλίγον
ἡνιόχοις μερίζοντες τὸν χρυσὸν, καὶ αὐληταῖς καχο-
δαίμοσι, καὶ μίμοις, καὶ ὀρχησταῖς, καὶ ἀνδρογύναις,
καὶ γυναιξὶ πόρναις, ὧνιον παρεχοῦσαις τῷ δήμῳ τὸ
σῶμα· καὶ αὐτοῖς θηριομάχοις μιαιοῖς καὶ ἀνελπί-
στοις, καὶ αὐτοῖς τοῖς θηρίοις. Πρόδηλον γὰρ, ὡς καὶ
τὰ θηρία τρέφει· χρυσὸς· τοῖς μὲν τὰ κρέα, τοῖς δὲ
τὴν μάζαν ὀνοόμενος. Ταῦτα δὲ πάντα προεῖνται

(29) *Quæ propria sint mimorum ac histrionum.*
Τῶν ἐξυρμημένων πρὸς κόνδυλον· *Qui rasi sunt ad*
pugni ictum. Videtur eos indicare, qui in gravium
aliorum abrasis pilis sese ictibus obiciebant, de
quibus etiam auctor homiliæ *Περὶ πολιτείας*, nu-
mer a nobis nomine Chrysostomi editæ. Quod statim
sequitur: *μη καὶ ἐκκαλυφάμενος·* interpret leg-
git, ἐκκαλυφάμενος· sed non ausim mulare: possit

gines, sidi in libertate vitæ nostræ servi ac famuli.
Sic igitur homines dignitate præstantes, sic paupe-
res, sic pueri, sic rustici: alii vexantur, alii mur-
murant, discunt alii quæ nescire præstaret.

Videamus jam quid merenti in armis militi hoc
festum prosit. Pecuniam amittunt, uniusque luxa-
tionis mercedem, militaria sua stipendia tribuunt.
Læduntur mores ac disciplina. Condiscunt enim
sordes, inhonestas scenicorum artes ac studia,
mollietiem ac morum dissolutionem, ludos denique le-
gibus adversantes, ac imperio, cuius sunt constituti
custodes. Velut enim in scena conscenso curru, ac
fictitiis creatis satellitibus, majestati illudunt ac
detrahunt, eaque palam ac publice agitant, quæ
propria sint mimorum ac histrionum (29). Sed illa
tamen pompæ augustiora. Cætera quis enarret?
Nonne nudatus, in meretricum ac seminarum mo-
rem vultum habitumque componit, ille strenuus, leo-
nini ille pectoris ac roboris, ille in armis, cum
suis aspectu mirabilis, tum formidabilis hostibus; ac
ad talos usque unicam demittit, zonam pectori
circumvolvitur, calceamenta muliebria sumit, et more
seminarum, capiti crobylum ac plexura imponit;
quin, etiam lana plenam colum gestat, ac dextera
fidum ducit, qua tropæum ante tulit; idemque te-
norem immutans, in acutiorem ac muliebrem so-
num vocem extenuat? Hæ celebritatis hujus utili-
tates, hæ hodierni publico conventu festi, commo-
da ac fructus.

Quin et consules, inclyti illi, ac ad humanarum
dignitatum fastigium evecti, inani profusione sparsis
nummorum cumulis, opes exhauriunt, nedum
nullo justitiæ fructu, verum etiam cum peccato:
quorum quam sublimis thronus, tam insignem dicat
dementiam. Multos enim magistratus capessentes,
ac amplissimas imperii obtinentes præfecturas,
quam plurimas opes ex re qualibet exstruere stu-
dent: alii quidem pauperum militum stipendia in
suam rem vertentes; alii jus verumque haud raro,
pretio addicentes; alii thesauros gazamque regiam
immenso ære depeculantes, ac omnia undique stu-
dio coacervantes, nullo, vel infami, vel iniquo ne-
glecto lucro, divinumque exacerbantes numen,
nunc præsident, ac brevi post in aurigas, miseros-
que tibicines, mimos, saltatores, spadones, vim
auri congestam distribuunt: nec non in muliercu-
larum propudia, vili cuique ac plebeio in rem tur-
pem venalia: rursumque in scelestissimos profligatissimosque gladiatores, ipsasque adeo belluas.
Liquet enim etiam iis alendis opus auro, sumptuque
in carnes aut mazam. Ea porro omnia, ea dun-

enim intelligi miles ejusmodi ἐκκαλύπτεσθαι, quia
chlamydem ac militaria alia ornamenta exuat: vel
etiam quia meretricia velut fronte ac impudenter,
feminam induendo, agat. Ac nec feminæ domi lani-
ficio intentæ os velant, quod Rubenius reddit eam
vocem, quas Asterius agentes milites cum primis
exagitat.

laxat ratione, promunt prodiguntque, ut ipsorum nomina contractibus ac diplomatis præscribantur. O stultitiam! o caritatem! Pollicetur Deus eorum, qui in pauperum cibos sua erogant, nomina libris vivis, immortalibus illis, ac nulli obnoxiiis corruptioni, inscriptum iri, quos neque linæ, neque tempus absument⁶⁷; tu autem, ne hos libros affectas? nullam tantorum promissorum rationem habes? non memoriæ divinæ, is quippe liber ille vivus est, inscribi insigique studes? Sed contra magni facis a tabulariis exarari; a mangonibus prædicari; a vilibus adulatoribus plausu excipi; malus utilitatis arbitri, ineptus et imperitus rerum æstimator. Oblæsum pauperem munere, non dissolutum musicum; viduæ impertire quæ scorto; secreta claustris silentia honeste colentem dona, præ prostibulo; inquire de sacra virgine quæ Deo psallat, sitque in ejus effusa laudes, odioque habespatriam inveterundam, quæ necdum conspecta oculis, modulata vocē luxuriosos velut aucupio capiet; necessaria victui orphano præbe, pauperem libera alieno aere, visurusque es sempiternam gloriam. At tu oculos evacuas in turpem ludum, risumque indecorum ac inconditum; neque consideras quam multas pauperum largiaris lacrymas, per quas opes illæ tuæ conflatae sunt; quam multi in vincula connecti fuerunt; quam multi verberati; quanti denique digito ad restim accesserunt, ut suppeteret, quod in scenicos hodie effunderes? Et quis, quæso, finis? Utique vanitas. Post omnia, exiguus tumultus; paucis obolis comparata vestis corpusculum obtegens: ac paulo post, necessarium temporis tenebris involvat. Ad hæc denique divinum iudicium, ac malæ voluntatis indeprecabilis pœna.

¶ Ubinam consules et fasces? Eos enumera ac recogita, qui heri ac nudius tertius exstiterē. Nonne hic quidem (30), ut facinorosus aliquis, per repentinam armatæ multitudinis seditionem, capite truncatus est, ostentatusque majore post necem pompa, quam cum in curru sublimis pro magistratu ac honore gustaret? alter vero cum prætoris munere, eundem ipse adeptus honorem, in Ægypti atque Libyæ extremis finibus, in locis arenosis, et humoris omnis humanique cultus expertibus, damnationis supplicium fugiens, miserrime extinctus est? Quid de eo dicemus, qui et ipse exconsul ac exprætor, in terra nunc Colchide agens, ejusce regionis barbarorum humanitati vitam ac spiritum debet? Illum autem expræfectum, invictum illum, ut putabatur, ac leonini pectoris, qualis vitæ catastrophe exceperit! Primum quidem filium suum vidit capite truncatum; tum et ipse capitali sententia

⁶⁷ Matth. vi, 20.

(30) Nonne hic quidem. Quadrare videntur hic indicata ab Asterio in Ruffinum, qui principatum ambiens, ab Arcadio oppressus est, Olybrio atque Probino consulibus, ut ponit Baronius, nempe Christi anno 595, cujus caput in hasta sublime pompa elatum est. Vide apud eundem plura. Ultimum ab Asterio indicatum, qui superiori anno ab homilia ista habita ex consule miserabiliter perierit, P. Sir-

A ὑπὲρ μιᾶς σπουδῆς, ἵνα τὰ ὀνόματα αὐτῶν τῶν συναλλαγμάτων προγράφηται. Ὡς τῆς ἀνοίας! ὧ τῆς τυφλότητος! Θεὸς ἀπαγγέλλεται, τῶν πτωχοτρόφων τὰ ὀνόματα βιβλοῖς ζωαῖς ἐγγράφειν, ταῖς ἀθανάτοις, ταῖς ἀδιαφθόροις, ἃς σῆς οὐκ ἀφανίζει, καὶ χρόνος οὐκ ἐξαλείφει· κἀκείνων τῶν γραμμάτων οὐκ ἐρῆς. οὐδὲ λόγον τινὰ ποιῇ τῆς μακαρίας ἐπαγγελίας, οὐδὲ τῇ μνήμῃ τοῦ Θεοῦ ἐγγραφήναι ζητεῖς; Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἡ βίβλος ἡ ζωσα. Περὶ πολλοῦ δὲ ποιῇ παρὰ τῶν συμβολαιογράφων γράφεσθαι, καὶ παρὰ τῶν ὀνουμένων τὰ ἀνδράποδα λαλεῖσθαι, καὶ κροτεῖσθαι παρὰ δημοτῶν κολάκων, κακῶς τῆς χρείας τῶν πραγμάτων κρίτης, ἀνόητος δοκιμαστής τοῦ συμφέροντος. Ἀδὲ τῷ λελωθημένῳ πτωχῷ, καὶ μὴ τῷ λελωμένῳ μουσικῷ· χάρισαι πρὸς τῆς πόρνης τῇ

B χήρᾳ· πρὸς τῆς δημοσίας, τῇ σεμνῶς κατακεκλεισμένῃ. Περιέρχασαι ποῦ παρθένος ἁγία Θεῷ ψάλλουσα, καὶ μίσησον ψάλτριαν ἀναίδῃ, πρὸς τῆς ὕψεως τῷ μέλει τοὺς ἀκολάστους ὁρμεύουσιν· ἐπάρχεσον ὄρρανῷ, λῦσον δάνεισμα πένητος, καὶ ὅβει δόξαν διαγωνίζουσαν. Κενοῖς πλήθος βαλαντίων ὑπὲρ παιδῶς ἀσχήμονος, καὶ ἀτάκτου γέλωτος, οὐκ εἰδῶς ὅσα πενήτων χαοῖζή δάκρυα, ἐξ ὧν συνήχθη ἡ εὐπορία· πόσοι ἐδέθησαν, πόσοι ἐμαστιγώθησαν· πόσοι ἐγγυρὶς ἤλθον ἀγχόνῃ καὶ βρόχῳ, ἵνα σήμερον ὀρχοῦμενοι λάβωσιν. Καὶ τί τὸ τέλος; Ματαιότης. Μετὰ πάντα τάφος μικρός· ἐσθῆς ὀλίγων ὀβολῶν, τὸ σωματίον περιστέλλουσα· λήθη μετ' ὀλίγον, τὸ ἀναγκαῖον πάθος τοῦ χρόνου, πάντα τὰ σπουδασθέντα καλύπτουσα· κρίσις ἐπὶ τούτοις Θεοῦ, καὶ τῆς κακῆς

C προαιρέσεως κόλασις ἀπαράτητος.

malum, obliuio, quæ cuncta, circa quæ sudaveris,

Ποῦ οἱ ὕπατοι; Τοὺς χθές καὶ πρόην ἀριθμήσον. Οὐχ ὁ μὲν, ὡς οἱ κακοῦργοι, τῆς κεφαλῆς ἀπετμήθη, πλήθους ὀπλιτευόντος ἄνθρωπῳ κινήσει περιπεσών· ἐπομπεῦθι δὲ μετὰ θάνατον μάλλον, ἢ ὅτε φερόμενος ἐπὶ τοῦ θέρου ἐξαυρία τοῦ ἀξιώματος; ἄλλος δὲ μετὰ στρατηγίας, τῆς αὐτῆς ταύτης ἐπιτυχῶν τιμῆς, κακῶς ἐν ταῖς ἐσχατιαῖς Αἰγύπτου καὶ τῆς Λιβύης ἀπώλετο, φεύγων τῆς καταδίκης τὴν τιμωρίαν. εἴτα ταῖς ψάμμοις ἐντελευτήσας, ἐπειδὴ πᾶσα ἦν ἡ χώρα, δι' ἧς ἀπεδιδρασκεν ἄνυδρος καὶ ἀοίκητος; Τί δ' ἂν εἴπομεν πρὸς τὸν ἐκ στρατηγῶν καὶ ὑπάτων, ὁμοίως ἐπὶ τῆς Κολχίδος νῦν χώρας διάγοντα, καὶ τῇ τῶν ἐκείσε βαρβάρων φιλανθρωπίᾳ διασωζόμενον; Τὸν δὲ ἐξ ὑπάρχων ἐκείνων, τὸν, ὡς ἔφτο, ἀμαχὸν καὶ

D λεοντόδῃ τὴν γνῶμην, οἷα τοῦ βίου καταστροφῇ διεδέξατο! Πρῶτον μὲν γὰρ ἐπειδὴ τὸν αὐτοῦ παῖδα ἀποτμήθέντα τῆς κεφαλῆς· εἴτα καὶ αὐτὸς τὴν ἐπὶ θανάτῳ ψῆφον ἐδέξατο, καὶ τῆς σχολῆς προσαχθεῖ-

mundus intellexit Eutropium: ac vere nullus alius videatur intelligi posse commodius; cum is, et eunuchum, et potentia ac divitiis maximum significet, qualem nobis historiae representant Eutropium. Proinde vixerit iste Asterius Joanne Chrysostomo episcopo, nihil commune habens cum nominatis aliis Asteriis Constantii tempore.

σης ἤδη τῷ στόματι, φιλανθρωπία βασιλικὴ ἐκώλυσεν ἐνεργῆσαι τὸν δῆμιον. Ζήσας δὲ ὀλίγον ὀδύνας καὶ συμφοραῖς ὁ προσβύτης, καὶ τῇ αἰσθήσει τῶν κακῶν ἐπιχρονίσας, ἐν ἀτιμίᾳ ἀπῆλθεν τοῦ βίου, τοῦτο τῆς μεγάλης ὑπατείας τὸ τέλος εὐράμενος. Ὁ δὲ, τοῦ παρελθόντος ἐνιαυτοῦ πῶς ἐφρόντισεν μελίζονα τῶν γιγάντων, γυναιξίν ὦν καὶ ἀνδράσιν ἀμφισθητήσιμος; Ῥάβδους κυρίων φεύγων, ῥάβδων ὑπατικῶν ἐπεθύμησεν· ἐκτίσαςτο γῆν, ὅσῃν οὐδὲ εἰπεῖν εὐκόλῳ· ἐτάφη δὲ ἐν τοσαύτῃ, ὅσῃς ὁ ἐλεήσας μετέδωκεν. Ἄρα οὖν κατὰ τὸν σοφὸν Ἐκκλησιαστήν, οὐ πάντα, ὅσα τοιαῦτα, *Ματαιότης ματαιότητων*, καὶ φάσματά ἐστιν τὰ ἀξιώματα ἀνυποστάτων ὀνείρων, τέρψαντα πρὸς ὀλίγον, εἴτα παραδραμόντα, ἀνθήσαντα καὶ μαρανθέντα; Ἡμεῖς τοίνυν ἕως τούτου στήσαντες τὸν λόγον, ὁδὸν ἀναπέμφωμεν τῷ Σωτῆρι.

E.

Ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου εἰς τὸ, « *Εἰ ἐξέλθῃ ἀνὴρ ἀπολύσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν.* »

Καλὴ συνωρίς τῶν δύο τούτων ἡμερῶν τοῖς Χριστιανοῖς καὶ φιλοπόνοις τυγχάνει, τοῦ Σαββάτου καὶ τῆς Κυριακῆς λέγω, ἣν καθ' ἑκάστην ἐβδομάδα ὁ χρόνος ἀνακυκλῶν περιφέρει. Ὡς γὰρ μητέρες ἡ τροφὴ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τὸν λαὸν ἀθροίζουσι, καὶ τοὺς ἱερεῖς παιδευτὰς προκαθίζουσιν· δημαγωγοῦσι δὲ καὶ τοὺς μαθητὰς καὶ τοὺς διδασκάλους εἰς τὴν τῶν ψυχῶν ἐπιμέλειαν. Ἐμοὶ τοίνυν ἐτι τῆς χιζῆς ἡμέρας ὁ λόγος ἐνηχεῖ, καὶ ἐγκάθηται τῇ μνήμῃ τὰ πονηθέντα. Βλέπω τὸν σταυρὸν διὰ τῆς προφητείας παρὰ Ἡσαίου πηγνύμενον, καὶ τὰ ἱμάτια τοῦ Κυρίου, ὡς τὰ τοῦ ληνοβάτου, κεχρωσμένα τῷ αἵματι· καὶ τὸν Σωτῆρα τὸν μισθὸν πρόχειρον ἐπὶ τῆς δεξιᾶς φέροντα. Καὶ τὸν Σολομῶντα θεωρῶ τὰ ζυγὰ ἡμῶν καὶ τοὺς σταθμοὺς ἀκριβοῦντα εἰς δύναμιν. Καὶ τοῦ Εὐαγγελίου τὸν χρεωφειλέτην οἰκτιρῶ, μὴ μεταδόντα τῷ ὁμοδούλῳ τῆς φιλανθρωπίας, ἧς παρὰ τοῦ Ἀποστόλου μετέλαβεν· ἀλλ' ἐκ τῆς ἀβουλίας καὶ τῆς σκληρότητος, τὴν ἰδίαν συμφορὰν ἀνανεωσάμενον. Τούτοις γὰρ τοῖς κεφαλαίοις κατὰ τὴν παρελθούσαν ἐκάμομεν, ὡς ἴστε πάντες, οἱ οὐκ ἐν παοέρῳ τὴν ἀκοάσιν θέμενοι.

Σήμερον δὲ πάλιν ἡμῖν πολλὰ μὲν, καὶ καλὰ πάντα, ὅσα ἐπὶ τῆς τραπέζης τῇ ὀρωμένης, τὸ Πνεῦμα κατέθετο. Ἐπέστησα δὲ τὸν νοῦν τοῖς ἀδολέσχαις ὁμοῦ καὶ πειρασταῖς Φαρισαίοις· καὶ σφόδρα γε αὐτοὺς τῆς μοχθηρίας τῶν τρόπων ἡλέησα, ἐφ' οἷς καὶ τὴν πηγὴν τῆς σοφίας ταῖς ἐαυτῶν ἐρωτήσεσιν ἐπεχειροῦν κατασφρίζεσθαι, καὶ τῆς ἐγγχειρήσεως ἀπετύγ-

A damuatus est, laqueoque jam gulæ edmoto, clementia principis manibus carnificis exemptus est, ut quantulum ætati supererat, senex in dolore et calamitate sensuque malorum exigens, ac plenus dedecoris ac ignominie, tali magni consulatus exitu vita decederet. Ille autem superiori anno, gigantea prorsus facinora, atque etiam majora molitus, cuius sexus in dubium vocabatur, quique heriles effugiens virgas, consulares affectavit, ac tantum telluris possedit, quantum pec facile nominare; qui nunc exigua conditur humo, et quantulam ei non nemo miseratione motus impertiit? Nonne igitur vere, juxta sapientem illum Ecclesiastem, si qua talia, *Vanitas vanitatum* ⁶⁸? ac vel amplissimæ dignitates, inania quædam visa et ostenta somniorum? quæ cum ad breve oblectarint tempus, postmodum diffugiant; cumque aliquantum floruerint, subito marcescant? Nos itaque dicendi hic finem facientes, tribuamus Salvatori gloriam.

V.

Homilia in locum Evangelii secundum Mattheum, « *An liceat homini dimittere uxorem suam (31) quancunque ex causa* ⁶⁹. »

Præclara Christianis ac studiosis duarum harumce dierum copula ac concursus, Sabbati, inquam, ac Dominicæ, quas tempus in orbem recurrens, hebdomadis singulis reducit. Nam quasi matres aut nutrices Ecclesiæ, cum populum congregant, tum sacerdotes ad docendum consedere faciunt; atque adeo, discipulos pariter ac doctores ad animorum pelliciunt curam, ac blande impellunt. Mhi quidem adhuc auribus insonat diei hesternæ sermo, insidentque memoriæ prælecta tunc ac consideratione discussa. Video crucem ab Isaia prophetia fixam, ac Domini vestimenta, tanquam calcantis in torculari, cruore tincta ⁷⁰; denique Salvatorem, promptum dextera expeditumque præmium præferentem. Animi oculis Salomonem aspecito, æquam iudicii librantem tutrinam ⁷¹. Miseret me debitoris evangelici, qui Domini in ipsum lenitatem ac clementiam conservo non adhibens ⁷², pro stultitia ac duritie sua, sibi ipse instauratæ calamitatis ac miseriæ auctor fuit. In his enim capitibus die superiore proximo versabamur, ut nostis omnes, si qui non indiligenti auditu animum ad-

D vertistis.

Hodie etiam multa nobis, eaque præclara, in mensa quam videtis, proposuit Spiritus. Adjeci autem animum ad garrulos istos Phariseos, ac tentatores; plurimumque eorum misereor improbitatis, quod ipsum sapientiæ fontem suis interrogationibus circumvenire aggressi sunt; quanquam Unigeniti deitate eorum in contrarium semper quæstiones ver-

⁶⁸ Eccle. i, 2. ⁶⁹ Matth. xix, 3 seq. ⁷⁰ Isa. lxxiii, 3. ⁷¹ III Reg. iii, 24. ⁷² Matth. xviii, 28.

(31) Tota moralis est, qua Asterius, excepto adulterio, alium omnem prætextum dimittendi uxores, ac dandi libellum repudii, excludit: nihil explicans, an sic dimissa aut dimittens, a prioris conjugii vinculo, liberi existant: quod amplius declaratum est ab Apostolo, excipiente solam mortem, ut non

sit adultera mulier si fuerit cum alio viro; cui sanæ doctrinæ etiam concilii generalis decreto tandem sanctitæ, audio Græciæ sæces consuescere. Indicat Asterius fuisse viros sua ætate admodum faciles repudiandis uxoribus, ac a se abdicandis; eumque merito abusum pius ecclesiastes exagitat.

tente, conatibus et ausis suis exciderunt. De quibus A et Isaias in hæc verba prophetari videtur : *Avertens prudentes retrorsum, et consilium eorum stultum faciens, et statuens verba pueri sui* ⁷³; ac rursus David : *Linguis suis dolose agebant; judica illos, Deus; decidant a cogitationibus suis* ⁷⁴. Verumtamen gratias illis, licet adversariis, quod Sapiéntiam ad respondendum provocaverint, quo nostrum in usum, qui ejus servi sumus, hæc litteris ac memoriæ proderentur. Ecce enim matrimonium, id est, res humanæ vitæ maxima, velut ad normam hic dirigitur, ejusque vel contrahendi vel dissolvendi certæ leges traduntur. Quibus diligenter uterque cœtus ac sexus attendat, quo tum feminae, tum viri, quæ propria cujusque sint, condiscant.

An liceat homini dimittere uxorem suam quacunque ex causa. Ita quidem habet Judæorum problema. Ego autem aliunde moveri ad interrogationem video. Quia enim seminarum sexus ad fidem faciliior est, ac propensior videbatur in magnifica Christi miracula, utque ejus crederet ac admitteret deitatem (sic namque etiam postremo cum homicidæ proposito ad supplicii locum Dominum traherent, mulieres multæ passionem lamentabantur, fletuque miserabili Salvatorem sequebantur ⁷⁵) : ut eidem apud ipsum offensam ac odium importarent, dolosam istam interrogationem, atque hæc verborum velut retia fabricati sunt. Verum ille dolum sibi instructum divinitatis virtute animadvertens, tum leniora benignioraque mundo sanciens, tum eorum eludens insidias, secundum mulieribus responsum dedit, tanquam inanes lupos ac expertes prædæ, incassum questionem intentos inhiantesque, Phariseos ablegans. Ipsa, inquit, creatio conjunctionis, non divortii scopum ostendit : primusque nuptiarum auspex ac conciliator ipse est rerum opifex, qui primos, quos unxerat, homines conjugali inter se vinculo copulans, necessarium posteris convivendi ac cohabitandi tradidit ordinem, quem ut Dei legem, sanctum ac inviolabilem habituri essent. Qui autem nexu tam arcto juncti sunt, jam non sunt duo, sed una caro : quod ergo Deus conjunxit, homo non separet.

συναφθέντες, οὐκ ἔτι εἰσὶ δύο, ἀλλὰ σὰρξ μία· ὥτω.

Sane quidem hæc Phariseis tunc dicta fuere : D verum nunc quoque, vos horum institores, audite, qui ceu vestes, subinde uxores mutatis; qui thalamos tam sæpe ac facile atque nundinarum tabernulas struitis; qui dotem ac bona ducitis, conjugesque ad quæstum ac negotiationem habetis : qui levi statim offensione, repudiū libellum conscribitis; qui in vivis hæcenus agentes, viduas plures relinquitis. Illoc vero ratum ac omnino persuasum habete : exceptis morte ac adulterio, nulla ex causa matrimo-

χωνον, τῆς τοῦ Μονογενοῦς θεοτήτος εἰς τοῦναντίον αὐτοῦ ἀεὶ περιτρεπούσης τὰ ἐρωτήματα. Περὶ ὧν, μὴ δοκεῖ, καὶ Ἡσαΐας προφητεύων ἔλεγεν· Ἀποστρέφων φρονιμοὺς εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ τὴν βουλὴν αὐτῶν μωραίνων, καὶ ἰστῶν ῥήματα παιδὸς αὐτοῦ· καὶ πάλιν Δαβὶδ· Ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἔδοκίμωσαν· κρῖνον αὐτοῦς, ὁ θεός· ἀποπεσάτωσαν ἀπὸ τῶν διαβουλιῶν αὐτῶν. Πλὴν χάρις αὐτοῖς, καὶ πολεμίοις τυγχάνουσιν, ὅτι τὴν σοφίαν ἐκίνησαν πρὸς ἀπόκρισιν, ἵνα ἡμῖν τοῖς δούλοις ἀνάγραπτον καταλίπη τῶν συμφερόντων τὴν μάθησιν. Ἰδοὺ γάρ ὁ γάμος κανονίζεται, πρῶγμα τοῦ ἀνθρωπικοῦ βίου κεφάλαιον, καὶ τῆς συστάσεως αὐτοῦ, καὶ τῆς διαλύσεως ἀκριβεῖς νομοθετοῦνται οἱ ὅροι. Ὡς γὰρ ἐσπουδασμένους ἀκουσάτω τὰ δύο τάγματα· ἵνα καὶ ἡ B γυναικωνίτις παιδευθῇ τὰ ἴδια, καὶ ἡ ἀνδρονίτις ὠφελθῇ τὰ ἐξαίρετα.

Εἰ ἔξῃσιν ἀνθρώπῳ ἀπολύσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ κατὰ πάσαν αἰτίαν. Τοῦτο μὲν οὖν τῶν Ἑβραίων τὸ πρόβλημα. Ἐγὼ πρὸς τῶν ἄλλων τὸν σκοπὸν βλέπω τῆς ἐρωτήσεως. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ τῶν γυναικίων γένος εὐκολώτερόν ἐστι πρὸς τὸ παῖθεσθαι, καὶ μᾶλλον ἐπεκλίνετο πρὸς τε τὴν τῶν τεράτων μεγαλουργίαν, καὶ πρὸς τὴν συγκατάθεσιν καὶ πίστιν τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ (οὕτω τοι καὶ τελευταῖον τῶν ἀνδροφόνων τῶν τῇ γνώμῃ πρὸς τὸν σταυρὸν ἐλκόντων τὸν Κύριον, τὸ πλῆθος τῶν γυναικίων, καὶ τὸ πάθος ἀπεθῆναι, καὶ ἀκολουθοῦν τῷ Σωτῆρι ἔλκεντος ἀπεδάκρυεν)· ἵνα τινὰ προσκρουσθὲν καὶ δυσμένειαν αὐτῷ, πρὸς τὸ σύστημα τῶν γυναικίων C μηχανήσωνται διὰ τῆς δουλεῖας ἐρωτήσεως, αὐτοὶ μὲν τὰ θήρατρα, ὡς ἐνόμιζον, καὶ τοὺς βρόχους τοὺς διὰ τὸν λόγον ἐπέψαντο· ὁ δὲ Κύριος τῇ δυνάμει τῆς θεότητος βλέπων τοῦ κατασκευαζομένου τὴν κακουργίαν, ὁμοῦ δὲ καὶ τὰ φιλάνθρωπα δογματίζων τῷ βίῳ, κακείνοις τὴν ἐνεδραν ματαίαν ἀπεργαζόμενος, συνηγοροῦσαν ταῖς γυναῖξιν προβάλλεται τὴν ἀπόκρισιν· λίκους κενοὺς ἀποπέμφας τοὺς Φαρισαίους, διακενῆς τῷ ἐρωτήματι περιχίναστας. Αὐτῇ, φησὶ, ἡ κρίσις, συναφείας, καὶ οὐ διαλύσεως, ἐπιδεικνύται τὸν σκοπὸν· καὶ τοῦ γάμου πρῶτος νυμφοστόλος ἐστὶν ὁ Δημιουργός, τοὺς πρωτοπλάστους ἀνθρώπους τῷ γαμικῷ συζεύξας δεσμῷ· δοὺς τοῖς γεννησομένοις εἰς ἔπειτα τὴν ἀκολουθίαν τῆς συνοικίσεως ἀπαράιτητον, ἣν τιμὴν προσῆκον ὡς νόμον Θεοῦ. Οἱ δὲ ἄλλῃως ὥστε, ὁ συνέζευξεν ὁ θεός, ἀνθρωπος μὴ χωρι-

· Ἐλέχθη μὲν ταῦτα τοῖς Φαρισαίοις τότε· ἀκούσατε δὲ νῦν, οἱ τούτων κάπηλοι, καὶ τὰς γυναῖκας, ὡς ἱμάτια, εὐκόλως μετενδύμενοι· οἱ τὰς παστάδας πολλάκις καὶ βραδίως πηγνύντες, ὡς πανηγύρεως ἐργαστήρια· οἱ τὰς εὐπορίας γαμοῦντες, καὶ τὰς γυναῖκας ἐμφοροῦμενοι· οἱ μικρὸν παροξυνόμενοι, καὶ εὐθύ, τὸ βιβλίον τῆς διαίρεσως γράφοντες· οἱ πολλὰς χήρας ἐν τῷ ᾧ ἔτι καταλιμπάνοντες. Πείσθητε, ὅτι γάμος θανάτῳ μόνῳ καὶ μοιχείᾳ διακόπτεται. Οὐ γάρ, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἐταιρίδων, ὀλίγος ἡμερῶν ἀρι-

⁷³ Isa. XLIV, 25. ⁷⁴ Psal. V, 11. ⁷⁵ Luc. XXIII, 27.

ὁμὸς πειράζει τὴν συμβίωσιν, καὶ μόνῃν θηρεύει ἡδονὴν, οὕτως ἐστὶ καὶ ἐπὶ τῶν νόμῳ καὶ θεσμῷ τελομένων· ἀλλὰ πᾶν τούναντιον, ὡς ἄνθρωπε, μία τις ἔνωσις γίνεται καὶ σώματος καὶ ψυχῆς, ὥς καὶ τὸ ἦθος τῷ ἦθει συνανακρινᾶσθαι, καὶ τὴν σάρκα τῇ σαρκὶ τρόπον τινὰ συνδεῖσθαι. Πῶς οὖν ἀπαθὺς διατέμνῃ; Πῶς εὐκόλως καὶ χωρὶς ἀλγηδόνος ἀναχωρεῖς, βίου κοινωνὸν λαβὼν, οὐκ ὀλίγων ἡμερῶν ὑπερέτιν, τὴν ἀδελφὴν καὶ γυναῖκα; Ἀδελφὴν μὲν κατὰ τὸν λόγον τῆς πλάσεως καὶ τῆς δημιουργίας (ἀφ' ἐνὸς γὰρ αἰτίου ⁷⁶ τῆς γῆς καὶ τῆς αὐτῆς ὕλης ὑπέστητε)· γυναῖκα δὲ, διὰ τὴν ἔνωσιν τῆς συζυγίας, διὰ τὸν νόμον τοῦ γάμου. Ποῖον οὖν διαβρήξεις δεσμὸν, καὶ νόμῳ δεδεμένος καὶ φύσει; Πῶς δὲ ἀθετήσεις τὰς ὁμολογίας, ἃς ἐπὶ τῷ γάμῳ κατέθου; Καὶ ποίας οἰεῖ με λέγειν; Ἄρα τῆς προικὸς τῆς συγγραφείσης ἐνταῦθα, ὅτε τῇ σαυτοῦ χειρὶ ἐπιστημὴν καὶ βιβλίῳ, ἐπισφραγιζόμενος τὰ τελούμενα; Ἰσχυρὰ μὲν γὰρ κάκεινα, καὶ ἱκανὴν τὴν ἀσφάλειαν ἔχοντα· πλὴν ἐγὼ πρὸς τὴν φωνὴν τοῦ Ἀδάμ ἐμαυτὸν ἀναφέρω· *Τούτο σὰρξ ἐκ τῶν σαρκῶν μου, καὶ ὁστοῦν ἐκ τῶν ὁστώ μου· αὕτη κληθήσεται μου γυνή*. Αὕτη ἡ φωνὴ οὐ μάρτην ἀνάγκητος σῶζεται· ἀλλὰ κοινὴ ἐστὶν τῶν ἀνθρώπων ὁμολογία, δι' ἐνὸς προσώπου τοῦ πρώτου τούτου ⁷⁷ κοινῷ πλήθει τῶν γυναικῶν ἐκτεθεῖσα, τῶν νόμῳ τοῖς ἀνδράσιν συναπομένων. Καὶ μὴ θαυμάσης, εἰ ἐξ ὧν ἄλλος εἶπεν, ἄλλος εὐθύνεται. Πάντα γὰρ ὅσα περὶ τῶν πρωτοπλάστων ἐν ἀρχαῖς συνέθη, ταῦτα τοῦ ἀκολουθοῦ γένους φύσις ἐγένετο.

Ἄν οὖν λαβοῦσα τὸ τῆς Κοσμοποιίας βιβλίον ἡ μάτην ἀφιεμένη γυνή, ἐλκύνῃ σε πρὸς τὸν δικαστὴν (δικαστὴν τὸν αὐτὸν καὶ μάρτυρα), τίλέξεις, εἰπέ; Πῶς ἐξαλείψεις τὴν σαυτοῦ φωνήν, ἣν ἐπὶ Θεοῦ ἐποίησω, ἥς συγγραφεὺς, ἀντὶ εὐάνου συμβολαιογράφου, Μεμύσθης ὁ τοῦ Θεοῦ θεράπων ἐγένετο; Ἀπάτορα καὶ ἀμήτορα τὴν γυναῖκα ὁ Θεὸς τῷ Ἀδὰμ ἐξέδοτο· καὶ διὰ τοῦτο ὡς κηδεμὼν τὴν ὀρφανὴν ἡσφαλίσατο· τοῖς τῆς μητρὸς δὲ νῦν δικαιώμασιν ἰσχυρὸς αἱ θυγατέρες κέχρηται κατὰ τῶν ἀγνωμόνων καὶ ἀπίστων ἀνδρῶν· ὥστε σοι πανταχόθεν ἡ καταφρόνησις τῆς γαμετῆς ἀδύνατος, καὶ ἀρχαῖοι νόμοι τοῖς θεοῖς, καὶ νέοις ἀνθρωπικοῖς δεδεμένῳ. Δυσωπεῖται δέ σε καὶ τὸ χρήσιμον τῆς γυναικὸς πρὸς τὸν βίον. Μέλος ὑπάρχει, βοηθὸς ἐστίν· συνεργὸς εἰς διαγωγὴν τοῦ βίου, εἰς παίδων γένεσιν· νόστος ἐπίκουρος, θλίψιν παραμυθία, φύλαξ τῆς ἐστίας, θησαυρὸς τῶν κτημάτων· τὰ αὐτὰ λυπούμενης, τὰ αὐτὰ χαίρουσα· κοινὸν κεκτημένη τὸν πλοῦτον, εἰ παρεῖη· τὴν μοχθηρὰν οἰκονομοῦσα πενίαν, εὐμηχάνως καὶ καρτερώς ἀντέχουσα πρὸς τὰ παρ' ἐκείνης ὁδονηρὰ, ἐπιρόχθου παιδοτροφίας ἀνεχομένη διὰ τὴν πρὸς σὲ συνοίκησιν. Ἄν δέ που περιστάσις καταλάβῃ πραγματίαν, βαπτισθεὶς ἀφανίζεται· οἱ δὲ νομιζόμενοι φίλοι, τῷ καιρῷ τῆς εὐπραγίας τὴν φιλίαν μετροῦντες, ὑποχωροῦσιν ἐν τοῖς δεινοῖς· οἱ δοῦλοι καὶ τὸν δεσπότην ὁμοῦ καὶ τὰς συμφορὰς δραπετεύουσιν. Αἰσπεται λοιπὸν ἡ γυνή,

animum dirimi. Non enim uti in meretriculis paucorum dierum numerus contubernium probat, ac solum venatur voluptatem, itidem in iis sese res habet, quæ rite et ex lege fiunt : sed plane contra, o bone ! Una contrahitur corporis et animæ societas, ut et affectus affectibus commisceantur, et caro carni quodammodo colligetur. Qui ergo nihil affectus ac dolens divelleris ? Quomodo facile ac sine molestia ægrimoniaque recedis, qui vitæ sociam (non ancillam ad breve tempus), sororem atque uxorem acceperis ? Sororem quidem, ut creationem ac originem spectes ; ex uno enim elemento terræ, eademque materia conditi estis : uxorem vero, propter conjugii copulam, propter nuptiarum legem. Quale illud quantumque abrupturus es vinculum, cum legis ratione astrictus, tum naturæ ? Pacta nuptialia ac sponsiones quomodo rescindes ? Quæ vero putas ex me pacta audire ? An quibus scripta jam dote, et ipse manu propria subscripsisti, ac sigillum apposuisti tuum ? Sunt equidem illa quoque valida ac firma satis : ego nihilominus ad Adam vocem provocho : *Hæc caro ex carnibus meis ; hoc os ex ossibus meis ; ipsa vocabitur uxor mea* ⁷⁸. Ea vox non frustra scriptorum monumentis consignata manet, sed ut virorum communis, unius primi hujus ore, feminarum viris jungendarum universo sexui edita, exstet confessio. Ac ne mireris, unius ex verbis cæteros obligari. Quæcunque enim circa protoplastos illos initio acciderunt, in naturam posteris abierunt.

Quare si mulier temere dimissa, sumpto Genesios libro, ad judicem (judicem illum eundem ac testem) te pertraxerit, dic age, quid respondebis ? Qui tuam ipse vocem defugies ac obliterabis, quam sub Deo ipso locutus es, quamque non vilis aliquis scriba, sed Dei famulus Moyses in commentarios redegit ? Patris matrisque solatio destitutam mulierem Deus Adamo contradidit ; eaque ratione, uti bonus curator, puellæ tutelæ prospexit : sed et maternis nunc juribus ac causæ firmitatis adversus infidos improbosque maritos sese puellæ tuerunt ; adeoque undequaque uxorem despiciatui habere prohiberis, qui et antiquis Deique legibus, novisque ac humanis astrictus tenearis. Incutiant pudorem vel vitæ commoditates, quas uxor affert. Membrum est, adiutrix est, vitæ socia, ac communium genitrix liberorum, in morbis opitulatrix, in calamitate solamen, domus custos, ac bonorum thesaurus. Communes illi tristitiæ, communia gaudia ; communes, si quæ sunt, possidet opes ; rem tenuem et angustam sedulo sustentat, maloque paupertatis, quantum potest, occurrit ac resistit ; laborem denique et molestiam educandis liberis ingentem tui causa contubernii subit. Quod si forte calamitas incidit, ille malis obrutus latet ; amici qui censebantur, amicitiam felicitate metientes, rebus adversis sese subducunt ; servi dominum pa-

⁷⁶ Γε. στοιχείου. ⁷⁷ Leg. τούτου. ⁷⁸ Gen. II, 23.

riter ac miseras fugiunt. Sola adhæret uxor, ægræ partis membrum, et in malis serva ac ministra, maritumque addicta obsequio, lacrymas abstergit; plagas ac tæibera, si quæ illi imposita sint, curat; si ad carcerem ducitur, adhæret comes; ac si quis ingressum liberum fecerit, libenter una cum eo concluditur: sin id prohibetur, sicut familiaris hero catellus, ad carceris januam assidet.

Novi ego mulierem, quæ, attonsa coma, vestem virilem, eamque floridam, induit, ut ne virum fugientem latentemque deserere cogeretur. Ita cum servitute servire videatur, affectui vere servit: inque eo vitæ genere multos exegit annos, locum ex loco mutans, ac solitudinem ex solitudine. Talem etiam patientissimi Jobi reperimus conjugem. Nam et illum universi deseruerunt, unaque cum opibus adulatores, defluerunt, ac amici rebus secundis amicitiam æstimarunt. Quod si quando etiam adierunt, eorum præsentia contumeliæ quam officio propior, augendæ magis ærumnæ quam solatio fuit⁷⁹. Unde etiam qui malorum consolatores accesserant, toti in eum indignati sunt (32), ac queruli conclamarunt. Sola autem hæc paulo ante illustris ac clara, in sterquilinio marito assidebat, saniemque ac labem abstergens, e plagis vermes extrahabat; vere illa quidem vitæ socia, non felicitatis contubernalis; individuae cultrix amicitiae, non assentatrix affectatrixque voluptatum; unum denique de tanta fortuna, ac tota charissimorum ac cognatorum cohorte reliquum marito bonum. Quocirca ex nimio conjugis amore in blasphemix scelus prolapsa est, ut nimirum, ne diutius ille conflictaretur, ipsaque in continuis eum doloribus videret, blasphemix verbum aliquod in Deum loqui, ac mortem accelerare, suaderet⁸⁰. Sux namque secura viduitatis ac solitudinis, unum id cogitabat, quemadmodum e vita non vitali maritus exiret. Hæc talia cum recente experientia, memoria vetus adversus eos assert, qui erga conjuges injurii sunt ac iniqui.

Quid porro hujus criminis reus in contrarium respondeat? Quam saltem speciosam levitatis suæ defensionem proferet? Malum, ait, odiosumque mulieris ingenium, lingua temeraria ac præceps; mores a domo rebusque domesticis alieni, nec ipsa bona aut frugi rei familiaris administratrix. Sint hæc ita sane, persuaderi adhuc mihi patior, dictaque accipio, sicut unus eorum judicum qui parum exploratam aurem habent, ac facile accusatorum insectationibus transversi rapiuntur. Tu vero dic, obsecro: Cum eam iniū duceres, an nesciebas homini te conjungi? Hominem autem cum quis audit, non statim peccatum adhærere ac consequi

⁷⁹ Job xvi, 2. ⁸⁰ Job ii, 9.

(32) Toti in eum indignati sunt, etc., πάντες πρὸς ἐκεῖνον ἀπεσχετλήσαν. Liqueat ex toto libro Job; quo amici tanquam scelerum exsolventem pœnas amicū exagitant specie consolandi. Scripserit forte Asterius πρὸς ἐκεῖνον: ut vicinæ litteræ facile

τοῦ νοσούντος μέρους τὸ μέλος, καὶ πῶν κακῶν δούλη, καὶ τῆς τοῦ ἀνδρὸς θεραπείας· τὸ δάκρυον ἀποφύσσει τὴν πληγὴν, ἀν μαστιγῇ, θεραπεύουσα· ἀκολούθοῦσα πρὸς δεσποτικὸν ἀγομένῳ· κἀν μὲν τις ἀφῇ συνεισελθεῖν, ἡδέως τῆς καθείρξεως κοινωνεῖ· ἂν δὲ κωλυθῇ καὶ τοῦτο, ταῖς θύραις τοῦ δεσποτηρίου, ὡς κυνίδιον τῷ δεσποτῇ σύνθετος, παραμένει.

Ἔγνων ἐγὼ γυναῖκα, καὶ τὴν κόμην κείρασαν, καὶ ἀνδρικὴν περιθεμένην ἐσθῆτα, καὶ ταύτην ἀνθεινὴν, ἵνα ἀνδρὸς φεύγοντος καὶ κρυπτομένου μὴ χωρισθῇ. Δούλος δὲ εἶναι δοκούσα, ἀληθῶς δουλεύει τῷ πότῳ· καὶ τοῦτον τὸν βίον ἐν πολλοῖς ἔτεσιν διατέλεσεν, τόπον ἐκ τόπου, καὶ ἐρημίαν ἐξ ἐρημίας ἀμείβουσα. Τοιαύτην δὲ καὶ τοῦ καρτερωτάτου Ἰωβ εὐρίσκομεν τὴν γυναῖκα. Κατέλιπον γάρ κάκεινον οἱ πάντες, καὶ οἱ κόλακες τῷ πλούτῳ συναπεβόρυσαν· καὶ οἱ φίλοι τῷ καιρῷ τῆς εὐπραγίας τὴν φιλίαν ἐμέτρησαν. Εἰ δέ ποῦ καὶ παρεγένοντο, θνείδος ἦν ἡ παρουσία, καὶ οὐκ ἐπίσκεψις· ἐπιθήκη τῆς συμφορᾶς, οὐ παραμυθία. Διὸ δὴ καὶ οἱ παρακλητόρες κακῶν πάντες πρὸς ἐκεῖνον ἀπεσχετλήσαν· μόνῃ δὲ ἡ ποτὲ περιφανὴς ἐπὶ τῆς κοπρίας τῷ ἀνδρὶ συνεκάθητο, ἀποξέουσα τὸν ἰχώρα, καὶ τοὺς σκώληκας τῶν τραυμάτων ἐξέλκουσα. Οὕτως τοῦ βίου κοινωνὸς, οὐ τῆς εὐπραγίας σύνοικος· ἀχώριστος φίλος, οὐ κόλαξ τῶν ἡδονῶν· πάσης εὐκληρίας καὶ πάντων φιλάτων καὶ συγγενῶν μόνον ἀγαθὸν λείψανον. Διόπερ ἐκ τῆς ἀκρας καὶ καθ' ὑπερβολὴν φιλανθρωίας, καὶ πρὸς τὴν ἀμαρτίαν τῆς βλασφημίας ἐξέπεσεν, ἵνα μὴ μακρὰ κολάζηται ὁ ἀνὴρ, μηδὲ βλέπῃ αὐτὸν ἐν ταῖς ἀλήτοις δδύναις, εἴπειν τι ῥῆμα βλάσφημον εἰς Θεὸν συμβουλεύουσα, καὶ ταχέϊαν τὴν τελευτὴν ὑπελθεῖν. Τὴν γὰρ ἰδίαν λοιπὸν συμφορὰν τὴν τῆς χρείας οὐκ ἐλόγιζετο· ἐν δὲ μόνον ἐμερίμνα, ὅπως τὴν ἀβίωτον ζωὴν ὁ ἀνὴρ διαφύγοι. Ταῦτα μετὰ τῆς νέας πίστεως καὶ ἡ μνήμη τῶν παλαιῶν παιδεύει τὸν τῶν γάμων ὕβριστην.

Τί δ' ἂν εἴποι πρὸς ταῦτα ὁ τῆς κατηγορίας ὑπεύθυνος; Ποίαν δὲ εὐπρόσωπον ἀπολογία τῆς ἐαυτοῦ εὐκολίας προβάλλοιτο; Φαῦλον, φησὶν, καὶ μίσους ἄξιον τὸ ἦθος τῆς γυναικὸς, καὶ ἡ γλώσσα προπετής, καὶ ὁ τρόπος οὐκ οἰκουρὸς, καὶ ἀνοικονόμητος ἡ διοίκησις. Ἔστω· διδόσθω. Πείθομαι τέως, καὶ δέχομαι, ὡς οἱ μὴ σφόδρα τὴν ἀκοὴν ἀκριβεῖς διακασταί, εὐκόλως δὲ ταῖς καταδρομαῖς τῶν κατηγορῶν παρασυρόμενοι. Σὺ δὲ εἰπέ· Τὴν ἀρχὴν ἀγόμενος οὐκ ἐγίνωσκες, ὡς ἀνθρώπῳ συνάπτῃ; Ἀνθρώπου δὲ τις ἀκούσας, οὐκ εὐθὺς ὀρᾷ τὴν γοῦν ἀμαρτίαν ἀκολουθοῦσαν; Θεοῦ γὰρ μόνου τὸ ἀνεπίληπτον. Αὐτὸς δὲ ἄρα οὐκ ἀμαρτάνεις; Οὐ παρέχεις δὲ λύπας

permutantur. Minus dicit interpres, coram eo lamentati sunt. Sic enim, ac ejus deslendo calamitatem probe consolati essent, juxta quod Paulus ait: *Flere cum sentibus* (Rom. xii, 15).

ἐκ τοῦ τρόπου τῇ γυναίκα; Ἀθῶος δὲ εἰ πάσης πλημμελείας, καὶ τῇ συνοικήσει τὸν θεσμόν τηρεῖς ἀδιόφθορον; Ὡ πόσας σου τυχὸν παροινίας ἤνεγκεν ἡ γυνὴ! Πόσων δὲ προχείρων ὕδρευον καὶ λόγων ἀσέμνων ἠνέσχετο! Ὅσα δὲ σου ἐλαττώματα σιγᾶται, ἐπειδὴ οὐκ ἐδημοσίευσεν ἡ γυνή! Ἠνέσχετό σου καὶ μάστιγ ὀργιζομένου, καὶ τῷ θυμῷ ὑπερζέοντος· καὶ ἡ ἐλευθέρα καὶ ὁμότιμος ἐσιώπησεν ὡς δούλη τῶν ἐκ πωλητηρίου. Καὶ τὰ ἀναγκαῖα μὴ χορηγοῦντι πρὸς τὴν τοῦ βίου μεταγωγὴν διὰ πέναν, ἢ φειδωλίαν, οὐκ ὠνεῖσεν λυπούμενη· οὐ μὴν οὐδὲ ἐκ συμποσίου ἐλθόντα ποτὲ καὶ οἰνωμένον καὶ ἐκφρονα ἀπέβριψε, τῆς μέθης μισήσασα· ἀλλὰ ὑπεδέξατο μετὰ συγγνώμης ἀνθρωπικῆς, καὶ χειραγώγησέ σε τὸν κολάζοντα, καὶ τὴν κεφαλὴν ἐθεράπευσεν, τοῖς ἀτμοῖς περιδονομένην τοῦ οἴνου· ὠδήγησεν δὲ ἐπὶ τὴν κοίτην τὴν γαμικὴν, μόνῃ συμπαθοῦσα, τῶν οἰκετῶν γελώντων καὶ ἐπιχλευάζοντων τὴν ἐκ τῆς μέθης παραφοράν. Σὺ δὲ τὰ ἀμφοδὰ περινοστεῖς, ἐπὶ ψυχραῖς αἰτίαις ἐκτραγῶδων τὴν γυναῖκα, ἵνα σαυτῇ τὴν συγγνώμην παρασκευάσῃς τῆς προχείρου διαιρέσεως. Σκληρὰ τῶν τοιοῦτων ἀνδρῶν ἡ γνώμη, θηριώδης καὶ ἀμελιχτος, ἐκ δρυὸς ἢ πέτρας, κατὰ τὸ λεγόμενον, τὴν γέννησιν ἔχουσα. Πάντων γὰρ ὁμοῦ τὴν μνήμην ἐξαλείφοντες, ἀπαθῶς διατέμνονται. Τίς δὲ μέλος νοσήσαν ἀντὶ τοῦ θεραπεύειν ἐκκόπτει, καὶ ταῦτα οὐκ ἐπικινδύνου πάθους ἐνσχέψαντος, ἀλλὰ πολλὴν ἔχοντος καὶ ῥάβδαν τῆς λάσεως τὴν ἐλπίδα; Ἐπεγένετο φλύκταινα τῇ χειρὶ, ἐπιμελῶς αὐτὴν θεραπεύσωμεν· φλεγμονὴ τὸν πόδα διενόχλησεν, φαρμάκῳ τὴν ἐξοίδην καταστελιωμεν. Εἰ δὲ παρέντες τὴν τῶν ἱατρῶν ἐπίσκεψιν, περὶ τὴν τομὴν καὶ τὸν αἵθρονα ἀσχοληθῆμεν, καὶ ἔχαστον τῶν λυπούντων, οὐδὲ μικρὸν τῆς ζωῆς διαγενόμενοι χρόνον, πᾶσι τοῖς μέλεσιν ἑαυτοὺς ἀκροτηριάσωμεν. Ἄλλ' οὐχ οὕτως, ὦ ἄνδρες· ἔστω τις μνήμη καὶ τῶν κώλων· δυσωπεῖτωσαν ὅμως αἱ θεραπείαι τῶν γυναικῶν. Ὅσον δ' ἂν παροξυνήτε, ἐνδὲ τόκου τὴν ὥδιν ἀντιθέντες ταῖς μέμφεσιν, εὐρήσετε νικωμένην τὴν τῶν λυπούντων περίστασιν.

memoriae membrorum. Flectant vos ac injiciant pudorem obsequia ac ministeria uxorū. Quanta-vis ira succensueritis, partus unius dolores cum iis contendite, quæ reprehenditis, multisque hæc parti-

Ἄναφερέτω ὁ ἀναλογισμὸς εἰς μέσον καὶ τῆς εὐνοίας τὰ ἀγαθὰ· νόσων θεραπείας, συμφορῶν κοινωσίαν, δάκρυα τὰ ὑπὲρ ἀνδρὸς προσαχθέντα τίσιν· τὸ καταλιπεῖν τοὺς γεννησαμένους, καὶ ἐστὶαν γονικὴν, καὶ ἀκολουθεῖται τῷ ξένῳ· τὸ πωλῆσαι τι τῶν οἰκειῶν, ἵνα ὕδριν καὶ ὄχλησιν τοῦ ἀνδρὸς ἐξωνήσῃται. Ταῦτα πάντα παιδαγωγείτω πρὸς τὴν διάθεσιν, καὶ γινέσθω σύνδεσμος τῆς στοργῆς, οἷον οἰκίαν τινὰ σαθροτέραν, τὴν εὐόλισθον ψυχὴν διεγείροντα καὶ συνέχοντα. Ἐλεος δὲ κρατεῖτω, καὶ συνήθεια, καὶ μακροῦ χρόνου συμβίωσις μὴ παταίτω, ἥτις καὶ τὰ

(33) *E robore iut quercu.* Homericum versum indicat *Iliad.* I, qui in proverbium abiit. Integrum profert Clemens Alexandrinus in *Admonit. ad Gentiles*, p. 18:

Οὐ γὰρ ἀπὸ δρυὸς ἐσσι παλαιφθότος, οὐδ' ἀπὸ πέτρης. *Annosa haudquaquam genitis quercuve petrave.*

PATROL. GR. XL.

A cogitat? Quippe Dei solius est, ut nulli culpræ ac reprehensioni obnoxius sit. Tu ipse ne quidquam peceas? Non moribus ac ingenio tuo molestiam uxori præbes? An omnis omnino purus et expers culpræ, matrimonii legem inviolabiliter servas? Quoties ipsa forte a temulento contumelia affecta est? Quam multas ac magnas injurias; quam indigna verba sustinuit! Quot et quanta tua vitia in obscuro sunt, quoniam uxor non in vulgus sparsit! Toleravit illa temere et sine causa irascentem atque debacchantem; et quamvis libera ac dignatione par, conticuit sicut ancilla de foro emptā. Necessaria ad vitam et victum vel inopia, vel avaritia non suppeditanti, quanquam agra animo, non maledixit: nec redeuntem a symposio, vivo oneratum ac insanientem, ebrietatis odio non admisit aut reject; sed venia ac lenitate, quæ hominem deceat, te suscepit, et reprimentem ac verberantem demulsit; caputque ægrum ac meri vaporibus agitatū, sedulo curavit, ac demum in torum conjugalem duxit: sola nimirum tui miseria, cum famuli ob errorem mentis ac agitationem, herum deriderent atque subsannarent. At tu passim in complitis et plateis oberrans, frigidis de causis uxorem tragice turpiterque traducis, ut ad faciliorem cogitati repudiū veniam ac excusationem, viam tibi ac aditum munias. Duri, immites ac belluini id genus homines, vereque geniti, quemadmodum ferunt, e robore vel saxo (33). Quippe qui omnibus oblivioni traditis, æquo animo nulloque doloris sensu segregentur. Quis autem ægrum sibi membrum, curationis vice abscondat; cum et nullum fere periculum, et medellæ magna spes ac pene explorata existat? Exorta est in manu pustula, eam diligenter curemus; inflammatio pedi infesta inruduit, pharmaco tumorem cohibeamus. Quod si prætermissa medicorum inspectione et cura, quoties aliquid doluerit, ad ferrum ac sectionem iverimus, exiguo sane tempore membris nos omnibus mutilaverimus. Verum non ita, o viri; concessum aliquid esto vel

Considerentur, inque medium proerantur benevolentia dona, morborum curationes, casuum ac calamitatum societas, lacrymæ mariti causa non nullis oblatæ. Veniat in mentem, quod parentes suos, quod domum qua fuerat edita, extraneum secutura, reliquerit: quod forte aliquid rerum suarum, ut viri injuriam molestiamque redimeret, alienaverit. Hæc omnia affectum concilient, amorisque vinculum nectant; ac lubricum animum, velut marcidam domum, contineant atque erigant. Vincat misericordia, nec consuetudo ac longi tem-

Theodoretus I. XII *De curatione Græcarum affectionum*: Ἰστέ καὶ ὑμεῖς· οὐ γὰρ ἐκ δρυὸς, κατὰ τὸν ποιητικὸν λόγον, ἢ ἀπὸ πέτρης· *Ipsi non ignoratis: neque enim e quercu, ut poetæ verbis utar, aut saxo geniti prodiiistis.*

poris convictus conculcentur, quibus brutis ipsis animantibus ægre separari accedit. Vidi certe bovem, quod aberrasset ab armento, solusque sibi relictus esset, miserabiliter mugientem; pecudem item in saltu balantem, montesque percurrentem, dum ad gregem rediisset, a quo inter pascendum recesserat. Sed et capra idem passa, quanquam in varios incidit greges, prætercurrit, nec ante cursum sistit, quam ubi suum, cui assuevisset, et gregem et caprarum reperit.

Ne nos ergo, qui ratione præditi sumus, duriores existamus brutis; neque minoris uxorem faciamus, quam viæ comitem aliquem, aliumve ex causa levi et subita leviter nobis notum. Vides quemadmodum illos quos via publica junxit, idemque tectam ac diversorium, aut umbrosa per æstum meridiano arbor excepit, fortuitum occursum in occasionem amicitiae rapiant: et cum ad divortia viarum pervenerint, non sine ægrimonia divellantur; ac sublacrymantes, fixisque alter in alterum oculis consistant, ac symbola mutua largiantur: utque paululum progressi, sese rursus convertant, revocatisque fausta ac felicia apperceantur, ut denique brevis usura temporis tam arctam jungat amicitiam, ut ægre digredi, cogendique tantum non esse videantur? Tu vero comparem ac viæ sociam sic despicatui habes, ut vasculum amissum, aut vile vestimentum itineris usu factum inutile, catellumve Melitæum qui domo clanculum se subduxit? Ubi simulatus initio affectus? Ubi tori unius societas ac communio? Ubi legitimum vinculum; diuturnæ illa vis consuetudinis, quam et in naturam transire tum ferunt, tum demonstrat experientia? Facilius cuncta abruptisti, quam Sampson hostium funes⁸¹.

Atqui vir probus et in affectu constans, demortuæ ipsam memoriam conjugis ægre deponit: quin sovet liberos ac amanter habet, tanquam commune depositum matris ac naturæ, spirantemque in eis defunctam sibi videtur conspicere. Atque hic quidem liberorum, maternæ similitudinem vocis præfert; ille de forma ac lineamenti plurimum hausit; alius mores et ingenium parentis præsentat. Atque ita pater multas habens vivas lucidasque conjugis imagines, perpetui consortii connubique speciem animo suo informat: atque adeo nullam deinceps voluptatis cogitationem admittit: nec qui hodie struxit defunctæ tumulum, paulo post thalamum adornat: aut a lacrymis ac gemitibus, ad nuptialem iterum choream festinat: nec vestem atram ac lugubrem, festa sponsalique stola permutat; non in calentem etiamnum a prior matrimonio lectum, alteram inducit; autvo liberis novercam, odiosum illud nomen, superinducit: sed turturum, non illam quidem a ratione profe-

A ἄλογα ποιεῖ τῶν ζώων ἀχωρίστως ἔχειν ἀλλήλων. Ἐμπαθὲς γὰρ εἶδον ἐγὼ βοῦν μυκώμενον, ἐπειδὴ τῶν συννύμων ἀποπλανηθεὶς ἐμονώθη· καὶ πρόβατον ἐν νάπη βληχώμενον, καὶ διατρέχον τὰ ὄρη, μέχρι ἂν τῇ ἀγέλῃ συνάψῃ, ἥς ἐχωρίσθη νεμόμενον. Αἰεὶ δὲ ταυτὸ τοῦτο παθοῦσα, καὶ πολλὰς ἀγέλας αἰγῶν διατρέχουσα καταλάβῃ, οὐ πρότερον ἴσταται, πρὶν ἂν τὴν συνήθῃ εὕρῃ, καὶ τὸν αἰπόλον τὸν ἴδιον.

B Μὴ ἀπαθέστεροι πρὸς φίλαν εὐρεθώμεν τῶν ἀλόγων οἱ λογικοί· μὴδὲ ἀτιμωτέραν τὴν γαμετὴν κρίνωμεν συνοδοιπόρου τινος, ἢ τοῦ διὰ μικρὰν πρόφασιν ἐν ὀλίγῃ προσφιλιωθέντος. Ὅρᾳς, ὥς καὶ ἐπὶ τῆς λεωφόρου ἀλλήλους συμμίζαντες ἄνθρωποι, ὁρῶν δὲ καταγωγίου τὸν αὐτὸν ὑπελθόντες, ἢ δένδρον ἀμφιλαφές, ὥρᾳ θέρουσιν τὴν μεσημβρίαν ἀποσχιάσαν, ἀφορμὴν διαθέσεως γνησίας τὴν συντυχίαν ποιοῦνται· καὶ ἔλθουσιν ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν μερίζουσαν, ἀπαθῶς ἀλλήλων οὐκ ἀπαλλάττονται· ἀλλ' ἴστανται καὶ ὑποδακρύουσιν, βλέποντες ἀπενεὺς εἰς ἀλλήλους, καὶ σύμβολα μνήμης ἕκαστος δίδωσιν φέρειν· καὶ μικρὸν προβάσαντες, πάλιν μεταστρέφονται, καὶ ἀνακαλοῦσιν· ἐπεύχεται δὲ ἕτερος τῷ ἑτέρῳ τὰ αἴτια· καὶ ὀλίγος χρόνος οὕτως ἐξυτάτην κίρνησι τὴν φίλαν, ὥς δυσπαλάλακτον αὐτοῖς γίνεσθαι καὶ βεβιασμένην τὴν ἀναχώρησιν; Σὺ δὲ πρὸς τὴν τοῦ βίου κοινωνὸν οὕτως καταφρονητικῶς ἔχεις, ὥς πρὸς σκεῦος ἀποπεσόν, ἢ ἱμάτιον εὐτέλες ἐν ὁδοπορίᾳ καταργηθὲν, ἢ κυνίδιον τῶν Μελιτῶν⁸² ὑποχωρήσαν οἰκίας; Καὶ τοῦ ἢ ἐν ἀρχαῖς πεπλασμένη διάθεσις; τοῦ ἢ ἐπὶ τῆς μιᾶς κοίτης ἀνάπαυσις, ἢ τοῦ νόμου σύνειρεσις, ἢ τῆς πολλῆς καὶ μακρᾶς συνηθείας δύναμις, ἢ καὶ εἰς φύσιν μεταποιεῖσθαι, καὶ λόγος ἔχει, καὶ ἡ πείρα ὑπέδειξεν; πάντα διέκοψας εὐκολώτερον, ἢ ὁ Σαμφὼν τὰ τῶν ἀλλοφύλων καλῶδια.

C Καίτοι ὅγε σώφρων καὶ τῆς διαθέσεως φύλαξ, οὐδὲ ἀναχωρήσας τοῦ βίου τῆς γαμετῆς ῥαδίως ἐπιλανθάνεται· ἀλλὰ θάλλει τοὺς παῖδας, ὥς κοινὴν παρὰκατὰτὴν τῆς μητρικῆς διαμελῆς τῆς φύσεως, ἐν ἐκείνῳ δὲ καθορᾶν δοκεῖ τὴν ἀπελθοῦσαν. Ὁ μὲν γὰρ τῶν παίδων τῆς μητρικῆς φωνῆς ὁμοιότητα σώζει, ἄλλος τὸ πολὺ τοῦ χαρακτῆρος ἐφέλκεται, ἕτερος τὴν τοῦ ἡθους κατάστασιν ἐμορφώθῃ πρὸς τὴν τεκοῦσαν· καὶ οὕτως ὁ πατήρ, πολλὰς ἔχων τῆς γαμετῆς εἰκόνας ζώσας καὶ ἐναργεῖς, ἀθάνατον ὑποτυποῦται τὴν πρὸς ἐκείνην συνοίκησιν· καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν φιλήδονον ἐννοεῖ· οὐ σήμερον χῶσας τὸν τάφον, μετ' ὀλίγον χρόνον παστὰδας κατασκευάζει· οὐδὲ μετὰ τὸ δάκρυον καὶ τοὺς στεναγμούς ἐπὶ γαμικὴν πάλιν χορείαν ἐπείγεται· οὐδὲ τὴν μέλαιναν ἐσθῆτα καὶ πενθικὴν εἰς νυμφικὴν διαμελῖαι στολὴν· οὐδὲ θερμῇ τῇ κοίτῃ τῆς ἀπελθούσης τὴν δευτέραν γαμετὴν ἐπεισάγει· οὐδὲ μητρικὰν δίδωσι τοῖς παισὶ, τὸ ἐπαχθὲς ὄνομα. Μιμεῖται δὲ τῶν τρυγόνων τὴν ἀλογον καὶ φυσικὴν σεμνότητα. Καὶ γὰρ ἐκείνην τὴν ὄρνιν

⁸¹ Judic. xvi, 15 sqq. ⁸² Μελιτῶν κυνίδιον. Arist., ix De nat. anim.

φασίν, τῆς ὁμοβίου διαζευχθεῖσαν, ἀγαπῶν διηνεχῇ τὴν χρεῖαν, καὶ ἐναντίως ἔχειν πρὸς τὴν περιστέρην εἰς τὸ τῆς πολυγαμίας εὐκόλον. Μέχρι τούτου πυκναῖς ὁ ἀνὴρ ταῖς κατηγορίαις βαλλέσθω, καὶ νυφάδων πυκνότερον αὐτὸν τιτρωσκέτω τὰ τῆς ἀγνωμοσύνης ἐγκλήματα.

Ἄν δέ που μοιχείας αἰτίαν προβάλλῃται, καὶ τοιαύτην παράσχοι τοῦ χωρισμοῦ τὴν ἀπολογίαν, εὐθὺς τὴν συνηγορίαν μεταθήσεται τοῦ ἀδικηθέντος, καὶ τὸν λόγον κατὰ τῆς μοιχαλίδος παρασκευάσας, ἀγαθὸς συναπτιστὴς ἀντὶ πολεμίου τῷ ἀνδρὶ παραστήσομαι· ἐπεινῶν τὸν φυγόντα τὴν ἐπιβουλον, τὸν διακώφοντα τὸν δεσμὸν, ὃ πρὸς τὴν ἀσπίδα ἢ τὴν ἐχίδναν προσεδέδετο. Τοῦτω γὰρ δίδωσι τὴν συγγνώμην πρῶτος ὁ τοῦ παντὸς ποιητῆς, ὡς καὶ δικαίως ἀλγοῦντι, καὶ προστεκνόντι τῆς οἰκίας ἀπελευθύνοντι καὶ τῆς ἐστίας τὴν νόσον. Γάμος γὰρ τούτων χάριν τῶν δύο συνίσταται, διαθέσεως καὶ παιδοποιίας· ὧν οὐδέτερον μετὰ μοιχείας σῶζεται. Ἡ μὲν γὰρ διάθεσις οὐκ ἔστιν, πρὸς ἄλλον τῆς εὐνοίας ἀποκλινάσης· παιδοποιίας δὲ τὸ καλὸν ἀνῆρηται, συγκεχυμένων τῶν τέκνων. Ἀλλὰ τὰ μὲν εἰς τοῦτο φέροντα τὸ ἀμάρτημα εἰρηται ἐν ἄλλῃ ὑποθέσει συμμέτρως. Ἀμφοτέρω δέ μοι τὰ μέρη σωφροσύνης ἀσκησάτω, τὸν ἀρραγῇ τῶν γάμων σύνδεσμον. Ὅπου γὰρ αὕτη τιμᾶται, ἐπάναγκες εἶναι καὶ εἰρήνην καὶ πόθον· οὐδεμίας πανδῆμου καὶ νόθου ἐπιθυμίας τὴν ψυχὴν ἐπιθηγούσης, ἐμβαλούσης ⁸³ δὲ τὴν νόμιμον καὶ δικαίαν στοργήν.

Οὗτος τῆς σωφροσύνης ὁ νόμος οὐ ταῖς γυναῖξι μόνον παρὰ Θεοῦ ὥρισταί, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀνδράσιν. Οἱ δὲ τοῖς τοῦ βίου τούτου νομοθέταις προσέχοντες ἀνεύθυνον καταλείπουσι τῆς πορνείας τοῖς ἀνδράσι τὴν ἐξουσίαν, βαρεῖς μὲν εἰναι κριταὶ καὶ διδάσκαλοι τῆς τῶν γυναικῶν σεμνότητος· οἱ δ' ἐν πολλοῖς ἀναίδην ἐπιμαίνοντες σώμασιν, ἄλλων ἱατροὶ, κατὰ τὴν παροιμίαν, μυρίους βρόντοντες ἔλκεσιν. Κἂν τις αὐτῶν ἐπὶ ταῖς πλημμελείαις ταύταις καθάψῃται, κεκομφευμένην καὶ καίζουσαν ἀπολογίαν προτοχονταί. Οἱ μὲν γὰρ ἄνδρες, φασί, κἂν πάνυ πολλαῖς γυναῖξι πλησιάζουσιν, οὐδὲν τῇ ἐστίᾳ λυμᾶίνονται· αἱ δὲ γυναῖκες, ἐξ ὧν ἀμαρτάνουσι, κληρονόμους ἄλλοτρίους ταῖς οἰκίαις καὶ τοῖς γένεσιν ἐπεισάγουσιν. Ἀκουσάτωσαν δὲ οἱ τῆς ἐμπλήκτου γνώμης σοφισταὶ καὶ εὐρσταί, ὅτι καὶ αὐτοὶ ἄλλας ἐστίας καὶ οἰκίας ἀνατρέπουσιν. Αἱ γὰρ γυναῖκες, αἷς ὁμιλοῦσι, πάντως τινῶν εἰσιν ἢ θυγατέρες, ἢ γαμεταί· καὶ παντὶ πρόπῳ εὐρεθήσεται ἢ γάμος ἐπιβουλεύμενος, ἢ γονεὺς ἀδικούμενος, ὃς ἐγενήσατο, καὶ ἐξέθρεψε, καὶ παρθένον ἔξειν ἐπὶ παστὰδα καὶ θάλαμον

⁸³ Leg. ἐμβαλούσης.

(34) *Sæcularibus legislatoribus.* Legibus Romanis, ut paulo post subdit. Hoc item virum inter ac uxorem humana lege discrimen in hunc modum exprimit Chrysost. lib. *De virginit.* c. 52: "Ὅταν δ' ἀληθὲς ὦν τύχη τὸ δεῖναι, τὴν μὲν γυναῖκα οὐδεὶς ἐξαίρησεται τῶν τοῦ ἡδικομένου χειρῶν· ἀλλ' ἔχων αὐτὴ βοηθοῦντας τοὺς νόμους, τὴν ἀπάντων αὐτῷ φιλαττήν εἰς δικαστήριον ἀγαγών, κατέσφαξεν· ὁ δὲ

A etiam, sed insitam a natura castitatem imitatur. Nam avem hanc ferunt, ubi semel a conjuge disjungitur, perpetuam colere viduitatem, ac secus plane atque columbam comparatam esse, quæ in polygamiam proclivis est. Hactenus quidem vapulet maritus, crebrisque densæ nivis instar ingratitudinis criminibus pulsetur.

Quod si forte adulterii culpam objicit eamque divortii rationem reddit, omnem statim accusationem a marito injuria hac affecto in adulteram transferam, ac pro hoste, probus illi posthac defensor ac propugnator assistam. Laudo eum qui ingerit insidiatricem, qui abrupterit vinculum quod eum aspidi, quod viperæ copulavit. Huic enim primus indulget ipse universorum auctor, tanquam justo dolore percito, meritoque domus pestem ac exitium domo exigenti. Nam cum duplici fine matrimonia contrahantur, benevolentię ac querendorum liberorum, neutrum in adulterio obtinetur. Nec enim affectui locus, ubi in alterum animus inclinat; ac sobolis omne decus et gratia perit, quando liberi confunduntur. Sed quæ pertinent ad hoc peccatum, in alia satis quæstione tractata sunt. Cæterum utraque mihi pars castitatem cole, quod est indissolubile matrimonii vinculum. Ubi enim hæc colitur, illic necesse est locum habeat pax ac desiderium: quando vaga nulla ac spuria cupiditas instigans, justum legitimumque amorem extrudit.

C Hæc porro continentię lex non feminis tantum, sed etiam viris a Deo lata est. Qui vero sæcularibus legislatoribus (34) adhærentes, liberam viris libidinandi facultatem relinquunt, nec rem crimini ducunt, severi quidem judices sunt et arbitri castitatis muliebris, ipsique nihilominus summa impudentia in multa insaniant corpora, ac juxta proverbium, aliorum medici infinitis ulceribus scatent. Si quis autem ejuscemodi flagitiorum tales arguat, lepidam ac jocularē defensionem adhibent. Viri, inquit, etiamsi ad longe plures accesserint, nullum domui familiæque damnum inferunt; at mulieres ubi peccant, externos hæredes in domos ac familias inducunt. Verum audiant tam stolidæ sententiæ acuti inventores, ac discant per ipsos quoque alienas domos everti. Nam semina, quibuscum consuetudinem habent, aliquorum vel filia vel uxores omnino sunt; et invenietur aut matrimonium insidiis petitum, aut pater injuria affectus; qui postquam suscepit, educaverat, virginemque perducturum ad thalamum speraverat,

ἀνὴρ τὴν μὲν ἀπὸ τῶν νόμων διαφεύγει τιμωρίαν, τῇ δὲ ἀνωθεν καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ τετήρηται ψήφῳ. Porro autem si malum hoc verum sit, talem uxorem nemo e læsi manibus eripiat, quin leges opulantes nactus, omnium sibi charissimam in judicium adductam trucidet: cæterum vir legum pœnas effugit, supernæ ac divinæ sententiæ servatus.

omni spe ac expectatione per istos pudicitiae praedones deturbatur. Quod si jam pater est qui flagitia haec patrat, cogitet atque consideret, quid animi sit patri sic deluso; si maritus, sibi ipsi illatam injuriam reputet. Nam ita demum bene praeclearique se res habent, cum ex alienis quisque judicat, qualem in ipsum alium esse velit. Si qui autem Romanis auscultantes legibus, permissam esse scortationem ac crimine vacare existimant, gravem sane errorem errant, ignorantque, leges divinas ab humanis nimium quantum distare doctrinis ac placitis. Audi Moysen divinae nuntium atque praecone voluntatis, graviatque et amara adversus scortatores pronuntiantem³⁵. Audi Paulum dicentem: *Scortatores et adulteros judicabit Deus*³⁶. Alii isti nil quidquam ad salutem tibi proderunt in tempore retributionis; sed ipsi trepidantes ac aestuantes tabescent. Inspiciens ac inductus deprehenditur legum ille architectus Plato (35); quid vero humile, gravis illa orationis facultas ac robor, contra omnes legumilatores vim suam efferens: cum ad poenam distrahi videbunt eos, quibus ipsi male scortandi licentiam indulserunt. Nam omnino qui non vetuerunt, sibi primum aliena peccata adsciverunt; et gemino obnoxii crimini inveniuntur, cum ob ea quae perpetrarunt ipsi, tum quod aliis libidinosae ac impudicae vitae facultatem fecerint. Qui igitur cum uxoribus quam potest maxime castis ac honestis vivere in animo habent, ipsi suos mores ita componant, ut conjugibus institutioni ac disciplinae sint; haecque domesticis ad virtutem exemplis excitentur.

VI.

Asterii Amasei episcopi, sermo in Danielelem prophetam et Susannam³⁷ (36).

Nunquam doni superfluentia dives, Spiritus gratia, sua, quando, ac quibus velit, exhibere cessat. Tanquam enim fluvius aquis plenus salientibus in vitam³⁸, secus omnino ac visibilia haec ac terram irrigantia flumina, emissiones virtutis subministratas habet. Neque enim, uti quandoque

³⁵ Levit. xxiv, 11; Deut. xxii, 22. ³⁶ Hebr. xiii, 4. ³⁷ Dan. xiii, 45 sqq. ³⁸ Joan. iv, 14.

(35) Legum ille architectus Plato, ὁ Πλάτων τῶν νόμων σοφιστής. Notat Duceus in utroque ms. legi, ὁ πλατὺς τῶν νόμων unde, inquit, suspicari quis possit legendum, ὁ πλατὺς τὸν ὥμον σοφιστής, ille qui latus humeros habuit sophista. Lectionem admodum probō, ac probatiorem ea quae est editis existimo: conjecturam non approbo; longe enim amplius e genio ac stylo Asterii, ut τὸ πλατὺς in sua reliquerit amplitudine, dictumque Platonem ἀπὸ τῆς πλατύτητος absolute indicaverit, quaecunque tandem illa esset, vel ἐρμηνείας, vel μετώπου, vel στέρνων, prout aliis ac aliis placuit; quam ut ad humerorum latitudinem jejune admodum ac παρέργως restrinxerit. Quid enim ad leges earumque vim, humerorum latitudinem, ut hic ejus meminisse oportuerit? Multum vero orationis ubertas ac mira latitudo; quae ipsa gravitatem servare videatur, quod utrumque auctor in eo connectit, ac ex utroque laudatum, utroque ridiculum fore, nec se quidquam, aut suos in extremo iudicio adiuturum, ait. Laertius in ejus Vita: Ἐνιοὶ δὲ διὰ τὴν πλατύτητα τῆς ἐρμηνείας οὕτως ὀνομαζόμενοι: ἢ ὅτι πλατὺς ἦν τὸ μέτωπον, ὡς φησὶν Νεάνθης. Sunt qui ob orationis ubertatem et miram latitudinem,

A ἤλπισεν, ἀφηρέθη δὲ πάσης χρηστῆς πρόσδοκίας παρὰ τῶν τῆς σωφροσύνης ληστῶν. Εἰ πατήρ ἐστιν ὁ ἀκόλαστος, γνωρίζετω πατὴρ πάθος ἀποτυχά-
νοντος· εἰ ἀνὴρ, ἐαυτὸν ὀπουτωσάσθω τὸν ἀδικούμε-
νον. Καὶ γὰρ ἐπίπαν οὕτως ἔχει καλῶς, ἕκαστον τοῖς
ἄλλοις δικάζειν, ὡς ἂν ἄλλον ἐαυτῷ βούληται. Εἰ
δέ τι καὶ τοῖς νόμοις Ῥωμαίων τινὲς προσέχοντες
ἀνεύθυνον τὴν πορνείαν εἶναι νομίζουσι, δεινὴν πλα-
νῶνται πλάνην, οὐκ εἰδότες, ὡς ἄλλως θεὸς νομοθε-
τεῖ, καὶ ἐτέρως ἄνθρωποι δογματίζουσιν. Ἀκουσον
Μωϋσέως, τὸ βούλημα τοῦ θεοῦ καταγγέλλοντος, καὶ
πικρὰς τὰς κατὰ πόρνων ἀποφάσεις ἐκφέροντος.
Ἀκουσον Παύλου, λέγοντος· Πόρνοις δὲ καὶ μοι-
χοῦς κρινεῖ ὁ θεός. Οἱ δὲ ἄλλοι οὐκ ἀρκέσουσιν σοι
πρὸς σωτηρίαν ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀνταποδόσεως·
B ἀλλὰ τρέμοντες καὶ ἰδρωῦντες ἐκτῆξονται. Ἀσφός
σοι καὶ ἀπαίδευτος ὀρθήσεται· ὁ Πλάτων, τῶν νόμων
σοφιστής· ταπεινὸς δὲ, ὁ βαρὺς τόνος ἐκείνος καὶ
κατὰ πάντων νομοθετῶν ἀνηρημένος τὸ κράτος, ὅταν
βλέπωσιν τοὺς σωμαστὰς διελκομένους, οἷς αὐτοὶ
κακῶς ἔρχαν τὴν ἐξουσίαν. Πάντως δὲ οἱ τοὺς ἄλλους
μὴ καλύσαντες εἰς ἐαυτοὺς πρῶτον τὴν ἀμαρτίαν
ἐπέστρεψαν, καὶ διπλῆς εὐρεθίσονται κατηγορίας
ὑπαίτιοι, ἧς τς ἔπραξαν αὐτοὶ, καὶ ἧς τοὺς ἄλλους
ἀκολατταίνειν ἀφήκαν. Οἱ τοίνυν βουλευόμενοι κο-
σμίαις ὡς ἐνὶ μάλιστα γαμεταῖς συζῆν, αὐτοὶ τὸν
ἴδιον τρόπον διδάσκαλον τῶν συνολικῶν ποιησάτωσαν,
ἐν ἔχασιν ἀγαθὸν ἀφ' ἐστίας τὸν ζῆλον.

Γ.

C Ἀστερίου, ἐπισκόπου Ἀμασειας, λόγος εἰς τὸν
προφήτην Δανιήλ, καὶ εἰς τὴν Σωσάνναν.

Ἀεὶ τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις, ὑπερχέμενον ἔχουσα
τὸν πλοῦτον τῆς δωρεᾶς, οὐκ ἄργεῖ τὰ ἐαυτῆς, ὀπη-
νίκα, καὶ οἷς ἂν ἐθέλῃ ἐπιδείκνυσθαι. Οἷα γὰρ πο-
ταμὸς πεπληρωμένος τῶν εἰς ζωὴν ἀλλομένων ὑδά-
των, ἀπειναντίας τοῖς ὀρωμένοις τούτοις καὶ κατὰ
γῆν, τὰς τῆς ἐνεργείας ἀφ᾽ ἑαυτῆς ἔχει χορηγουμένας.

³⁵ Dan. xiii, 45 sqq. ³⁶ Joan. iv, 14.

sic appellatum putent; sive, quod ampla fuerit fronte. Item cum vox σοφιστής sit quid confusius, debuit adjecto determinari; atque adeo scribendum fuit, τῶν νόμων σοφιστής, legum architectus ac subtilis inventor; nimirum legum reprobarum circa conjugia, quas auctor innuit; multisque graviter exagitat Chrysost., hom. 4 in Act., ubi Petri ac Platonis in Ethico comparationem urget: cumque illud ad manum sit, non libet exscribere. Leges porro quas notat habentur in Platone, l. v De republ.

(36) Ut plura nobis Asterius eo characterē reliquisset exposita, quo hanc Danielis ac Susannae historiam exponit, haud admodum necessaria habere aliorum ἐκφράσεις, ac μεταφράσεις, cum unus ipse omnium loco eo in genere satis videretur, sic clare paucis omnia edisserit, illustratque. Affinis haec oratio relato ὑπομνήματι de S. Euphemia in vii synodo, quod ipsum ex Regio codice emendatius novum reddimus, prioribus versionibus, atque in primis Anastasiana, haud satis accuratis. Sic tersa omnia hoc Encomio, ut praestet attentius legere ac delectari, quam notas recensere. Parcā ergo operis, nec plura annotabo.

Οὐ γὰρ ἐπιλείπει τὸ ρεῖθρον αὐτῇ, καθάπερ ἐκείνοις· οὐδ' ἀναβάσεις καὶ ὑποβάσεις, ὥσπερ αὐτοὶ, ἐπιδέχεται· οὐδὲ τὸ καὶ τὸ μέρος, κατὰ τούτους, περιλαμβάνει· ἀλλὰ καὶ πλήθει ἀεί, καὶ πᾶσιν ἀρκεῖ· καὶ εἰς τοὺς μετόχους ὑπορρέουσα τοῦ πληρώματος, οὐδὲν ἥττον μένει πεπληρωμένη, ἀλλὰ καὶ οὕτω τὴν χάριν ἔχουσα διαψιλῇ, οὐδὲ πρὸς ἡλικίας οἶδε διαδίδοσθαι καὶ μερίζεσθαι. Οὐ γὰρ ὄγκω σωμάτων τὰ ἀμέτρητα οἶδε μετρεῖσθαι, ἀλλὰ ψυχῆς εὐγενείας καὶ καθαρότητι συνέρχεσθαι καὶ ἐπιφαίνεσθαι. Καὶ διὰ τοῦτο νῦν μὲν συμπεριφέρεται ἀρτιγαλακτοτροφούμεν τῷ Σαμουὴλ, νῦν δὲ τὸν Δαβὶδ ἐκ τῶν ποιμνίων αὐτῶν προβάτων ἀναλαμβάνει· τῶν ἀδελφῶν, οἷς ἐδόκει παρεωρᾶσθαι διὰ τὸ ἀτελες τῆς ἡλικίας, ἐκκρίνουσα. Ἄλλον ἐξ ἀροτῆρος τῷ χρίσματι τελειοῖ, καὶ μετ' ἐκείνους, τὸν νῦν κείμενον εἰς ὑπόθεσιν, μακάριον καὶ τῷ ὄντι σοφὸν Δανιὴλ, ἀπαλὸν ἔτι καὶ κομιδῇ νέον, ὁμοῦ καὶ πρεσβυτέρων κριτῆν, καὶ προφήτην καθίστησιν· ὅς ἐστι καὶ τῆς βαρείας ἐκείνης ἔργον ἐγεγόνει αἰχμαλωσίας,⁸⁷ καὶ τῆς ἐνεγκούσης εἶχε τὴν Βαβυλῶνα, καὶ ἐν ἀδελφοῖς ἐδόκει διὰ τῆς ὥρας τὸ ἀτελες, καὶ ἀπαρῆρσιastos διὰ τὸ ἐναπειληθῆαι τοσοῦτοις κακοῖς· ἀλλ' ἐκ τοῦ τὴν ἀρετὴν ἐπιφέρεισθαι, καὶ φιλοσοφία στοιχειωθῆναι τὴν πρώτην αὐξήσιν, καὶ καρτερὸς εἶναι τὴν γνώμην καὶ ἐμβριθῆς, ἐν αὐτῷ τῷ ἔθνει τῆς ἡλικίας, τῶν γηραιῶν ἐκείνων καὶ καθεστῆκτων ἑλεγχος ἐδείκνυτο καὶ κριτής. Ἄλλὰ μικρὸν, εἰ δοκεῖ, πρὸς ἀρχὴν ἀναγαγόντες τὸν λόγον, ἴδωμεν ὅπως ὕψηλόν καὶ μακάριον, τὸ φίλον ὑπάρχειν θεῷ.

Τῆς πόλεως τῆς Ἱερουσαλὴμ κατὰκραν τῷ πολέμῳ παρὰ τῶν Ἀσσυρίων ληφθείσης, οἱ τε Ἰσραὴλ τῶν Ἑβραίων ἐπὶ Βαβυλῶνα διήχθησαν. Εἶχε δὲ καὶ τὸν μακάριον Δανιὴλ τῶν δορυαλῶτων μερακίων τὸ πλῆθος, καὶ διήγετο ἐπὶ τῆς πολέμιας· ταῖς εὐκαταφρόνητος, κεκακωμένον δῆμον μικρὸν καὶ πολλοσύνῃ ἐφύλιον, οὕτε παρὰ τοῖς ὁμοφύλοις ἀφορμὴν ἔχων τοῦ φαίνεσθαι, οὕτε παρὰ τοῖς ἔχθροῖς ἀξίολογον τοῦ πολέμου νομιζόμενος κέρδος· ἀφανῆς, ἄδοκος, διὰ τὴν ἡλικίαν, διὰ τὴν συμφορὰν· μόνῳ τῷ καλῶς βλέποντι καθορώμενος.

Θεὸς γὰρ μόνος ἔβλεπε τὴν καθαρὰν τοῦ νεανίσκου ψυχὴν, ὥσπερ τινὰ μαργαρίτην ἐν θαλαττίοις ὁστράκοις ἐνδεδεμένον, ἢ χρυσὸν ἐν τοῖς κόλποις ἐνόντα τῆς γῆς· ὡς νύμφην εὐπρεπῇ, τοῖς παραπετάσμασι τῆς παστάδος καλυπτομένην. Ἐπειδὴ δὲ ἦλθεν ὁ καθήκων καιρὸς, καὶ ἔδει τὸν κρυπτόμενον φανῆναι, γινώριμον γενέσθαι τὸν ἀφανῆ, περιδλεπτον τὸν καταφρονούμενον, λάμψαι τὸν τῷ σκότει τῆς συμφορᾶς κεκρυμμένον, ὀλίγη τοῦ Πνεύματος ἐπιφοίτησις, καὶ πάντων ὁ ταπεινὸς ὕψηλότερος· σοφός, ὁ μὴ διαίρων τὸ στόμα· ἑλεγχος κρυπτομένων· κριτὴς δικαστῶν, ὁ ἀπαίδευτος· ἐπὶ θρόνον καθήμενος ὕψηλός, ὁ μηδέπω μὴδὲ ὑπηρετῆς δικαστηρίων γενόμενος· σωφροσύνην συκοφαντούμενην ἐκδικῶν ὁ νέος, δῆμον πλανώμενον ἐπιστρέφων, ψῆφον πόλεως ὅλης κακῶς ἐνεχθεῖσαν ἀνακαλούμενος. Ἰκούσατε γὰρ ἀρίτως τοῦ

illa, eam profluens aqua deficit, neque illorum more, incrementa vel decrementa admittit; necve pro eorum ratione, hanc ac illam partem allambit: quin etiam abundat semper, ac omnibus sufficit inque eos effluens qui plenitudinis sunt participes, nihilominus plena consistit; sed et ita uberem habens gratiam, pro etiam ætatum modo distribui ac dividi nescit. Neque enim quæ sunt immensa, pro corporum molis ratione mensurari possunt, sed animi ingenuitatis ac puritatis socia, pariter elucet ac produntur. Quocirca, nunc quidem cum Samuele nuper lactente vregatur⁸⁸; nunc vero Davidem ab ipsis assumit gregibus ovium; ac fratribus præfert, quibus ille ceu immaturo ætate contemptus videbatur. Alium ab aratro assumens, in argumenti partem propositum, beatum ac plane sapientem Danielelem, teneram adhuc, ac valde juvenem, seniorum iudicem, ac prophetam creat. Quanquam enim ille res erat gravis illius captivitatis, ac patriæ loco Babylonem habebat, videbaturque ab immatura ætate despectior, atque a tot mōis fiducia carens; quod tamen virtute præditus esset, fuissetque prima statim adolescente ætate philosophia eruditus, ac animo forti ac constanti polleret, in ipsō ætatis flore, senum illorum ac perfectorum, redargutio ac iudex effectus est. Cæterum modicum quid, si lubet, sermonem ad principium reducentes, videamus ut Deo amicum esse, sublimem ac beatum præstet.

Capta penitus ac bello expugnata ab Assyriis civitate Jerusalem, Hebræorum per id tempus populi Babylonem translati sunt. Porro, inter juvenum captivorum turmas, beatus quoque Daniel unus fuit, agebatque in terra hostium contemptibilis puer, afflicti populi exigua quædam ac multesima appendix, qui neque haberet quo apud sui generis homines clarus esset, nec apud hostes iustitiam belli spoliū videretur; obscurus, inglorius ætatis ac calamitatis præiudicio; quem solas probe videns oculus ille perspiceret.

Solus quippe Deus purum adolescentis cernebat animum, margariti instar marinis ostreis implexum, aut sicut aurum in terræ sinu repositum; ut denique ornatam sponsam arcanioris thalami ædilitiam velo. Ubi autem opportunum appetuit tempus, oportuitque ut qui delitescere in palam proferretur, ut obscurus ille notus evaderet, ut contemptus conspicuus fieret, ut denique qui in calamitatis tenebris absconditus fuerat claritatem acciperet; modico divini Spiritus afflatu atque lapsa, humilis ille universis sublimior evadit; sapiens, qui nec os aperire posset; occultorum redargutio, iudicium iudex, homo rudis; sublimi solio sedens, qui neque tribunalium unquam minister fuisset; juvenis castitatem calumnia appetitam ulciscens, convertens errantem populum, male latam civitatis universæ

⁸⁷ Ισρ. κἀντί.⁸⁸ Ισρ. οἱ τότε.⁸⁹ I Reg. i, 15 sqq.⁹⁰ I Reg. xvi, 11 sqq.

calculo sententiam revocans. Audistis enim recitatam modo lectionem, omninoque rei miraculum suspensus animo tenet. Ego quoque iis omissis quæ libri alii habent, si qua nobis psalmi conjuncta voluptate utiliter modulati sunt; si qua Apostolus consilio suggestit; si qua Dominus pro potestate in Evangeliiis sanxit, huic potissimum narrationi animum adjeci. Video namque duplicem commendari juventutem, alteram quidem ferendo, alteram sustinendo sententiam: ac Daniele quidem, pro lata rite sententia plausum habere ac aggratulationem; Susannam vero, pro victoria castitatis obtinere coronam. Venite itaque, qui pulchrorum ac virtutis amantes estis; antiquum illud memoria instauremus judicium. Veteri castitate, novam in præsentibus exscindamus incontinentiam, traduentes juvenilem senectutem, ac canam admirantes juventutem. O scelesti senes ac populi principes, innumeros ad emendationem necessarios habentes pedagogs, legitimi sœdere juncturam nuptiarum insidiatores, maligni castitatis aucupes, subtiles dolorum instructores, calumniæ prompti inventores! Scortationem laborum tenus damnatis, et adornatis adulterium: aliorum medici, plenique ipsi morbo: sepulcra dealbata, intus immunditia plena, externa vero superficie ornata¹¹: sublimes, ac in iudicium sedibus præsidentes, tumque, cum scortari voluistis, inter arbustorum densa ac dumeta adrepentes. Risit cum videret prævaricationum doctor, ac malorum consiliarius, ut principes populi, ut viri proceres ac delecti, cum sepulcrorum effossore quidam ac latrones, impudico recreandi spectaculo, ventrem traheretis, vulpiumque more latitare inter dumeta; quæ nimirum e nemorosis ac umbrosis locis, domesticis insilientes avibus, in eas, dum incaute pascuntur insiliant. O similem illi malitiam, quam humanorum illa animorum lues, a principio in finem usque molitur! In horto primum conruit sublimis homo; nunc quoque in horto, viri senes a serpente acti, a prima illa ac principali gloria excidunt; quique iudices erant, præiudicio damnati fiunt, alieni a vita, ac operarii peccati. Cæterum hoc certamine, vicit quidem viros, victoriæ autem palmam concessit feminæ, nec primæ hominis levitatem illam, in Babylonis adolescentula invenit. Ac merito dicat aliquis, haudquaquam Babylonem confusionem propter Susannam esse, sed mandatorum Dei observationem ac castitatis custodiam, virili vitæ locum.

Hanc ego, ut intermedia tantum excipias tempora, cum casto Joseph virtutis similitudine compono. Sisto autem honestam feminam secus castum virum, Deo amicam secus filium Israel; unam amicum ac eandem pro castitate impono coronam, victoriarumque pedibus devictos subterno; Joseph quidem, impudicam Ægyptiam, servi liberi heram; Susannæ vero, infames senes. Castitatis eos insti-

A ἀναγνώσματος, καὶ τῷ θαύματι πάντως κατέχευε τὴν ψυχὴν. Καὶ γὰρ δὲ τὰ τῶν ἄλλων βιβλίων ἀφείλε, ὅσα οἱ ψαλμοὶ ἡμῖν ἐπωφελῶς μεθ' ἡδονῆς ἐμελῶδησαν, ὅσα συνθεόλυσεν ὁ Ἀπόστολος, ὅσα δεισποτικῶς ἐνομοθέτησεν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος, ταύτῃ προσεκλήθην τῇ ἱστορίᾳ. Ἐπειδὴ δύο νεότητας βλέπω εὐδοκίμουσας, τὴν μὲν ἐν τῷ δικάζειν, τὴν δὲ ἐν τῷ κρίνεσθαι· καὶ τὸν μὲν Δανιὴλ ἐπὶ ταῖς ψήφοις κροτοῦμενον· Σωσάνναν δὲ ἐπὶ τῇ νίκῃ στεφανουμένην τῆς σωφροσύνης. Δεῦτε τοίνυν, εἰ δοκεῖ, οἱ τῶν καλῶν ἐρασταὶ καὶ τῆς ἀρετῆς, ἀνανεωσώμεθα τὴν παλαιὰν κρίσιν τῇ μνήμῃ· ἀρχαίᾳ σωφροσύνῃ τὴν νεάζουσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀκολασίαν ἐκκόψωμεν, στηλιτεύσαντες γῆρας μετράχιωδες, καὶ νεότητά πεπολιωμένην θαυμάσαντες. Β Ὡς προσδύται μιὰρὸς καὶ ἄρχοντας τοῦ λαοῦ, μυρίων παιδαγωγῶν εἰς ἐπ' ἀνόρθωσιν χρῆζοντες, γάμων νόμῳ ζευχθέντων ἐπιβουλοὶ, σωφροσύνης ἐνεβρενται, μηχανορῥάφοι δόλων, συκοφαντίας ταχείς εὐρεταὶ! Ἵμεῖς ἦτε οἱ τὴν πορνείαν τοῖς χεῖλεσι κρίνοντες, καὶ τὴν μοιχείαν κάζοντες· οἱ τῶν ἄλλων ἱατροὶ, καὶ τῆς νόσου γέμοντες· οἱ κεκονιασμένοι τάφοι, ἔνδον τῆς ἀκαθαρσίας πεπλησμένοι, καὶ τὴν ἐξωθεν ἐπιφάνειαν καλλυπίζοντες. Οἱ ὤψηλοι καὶ ἐπὶ τῶν θρόνων τῶν δικαστικῶν προκαθήμενοι, ὅτε δὲ ἀκολασταίνειν προσέλεσθε, τοῖς λαοῖς τῶν φωτῶν καὶ τοῖς θάμνοις ἐνέριποντες. Ἐγέλᾳτο βλέπων ὁ μᾶς ὁ τὴν παραβάσειν ἐισηγητής, καὶ τῶν κακῶν σύμβουλος, ὅπως οἱ ἐν κορυφῇ τοῦ λαοῦ, οἱ λογάδες καὶ ἐκκριτοὶ, ὡς τοιχωρῶχοι τινὲς ἡ ληστὰ τῇ γῇ προσεσύρεσθε, ἵνα βλέψῃτε θεῶν ἀδόλαστον· καὶ τοῖς θάμνοις ἐνεκρύπτεσθε κατὰ τὰς ἀλιόπεκας, αἱ ἀπὸ τῶν συμφύτων καὶ ἐπισκίων τόπων τὰς κατοικιδίους ἐνεδρεῖουσιν ὀρνίθας, καὶ νεμομέναις ἀπροόπτως ἐπιπηδῶσιν. Γ Ὡς τῆς ὁμοιοτρόπου κακίας, ἣν ὁ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν ὀλοθρευτὴς ἀπαρχῆς εἰς τέλος ἐπιτηδεύει! Ἐν παραδείσῳ τὸ πρῶτον τοῦ ὤψηλου ἀνθρώπου πτῶμα, ἐν παραδείσῳ καὶ νῦν οἱ γέροντες παρὰ τοῦ ὕψους ἐνεργοῦμενοι, τῆς ἀρχικῆς δόξης ἐκπίπτουσι, γίνονται δὲ, ἀντὶ κριτῶν, καταδεδικασμένοι, τῆς ζωῆς ἀλλότριοι, καὶ τῆς ἀμαρτίας ἐργάται. Ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν ἀνδρῶν ἐκράτησε, τῆς δὲ γυναικὸς ἡττήθη, καὶ τὸ κοῦφον τῆς πρώτης ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας οὐχ εὖρε νεάνιδος. Καὶ καλῶς ἂν εἴποι τις, ὡς οὐκ ἔστι Βαβυλῶν σύγκυσις διὰ Σωσάνναν, ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ, φυλαχὴ σωφροσύνης, πόλις ἀνδρικῆς γυναικὸς, τόπος ἐορτῆς ἐπινικίου.

D pectore mulieris civitatem; læte pro victoria festi-

Ταύτην ἐγὼ, τοὺς ἐν μέσῳ χρόνους ἀνελων, τῇ ὁμοίότητι τῆς ἀρετῆς, πρὸς τὸν κόσμον Ἰωσήφ ἄγω· Ἰστημι δὲ τὴν εὐσχήμονα παρὰ τὸν σῶφρονα, τὴν τῷ Θεῷ φίλην παρὰ τὸν παῖδα τοῦ Ἰσραὴλ. Ἐνα καὶ τὸν αὐτὸν ἀμφοτέρους, τὸν ὑπὲρ τῆς σωφροσύνης ἐπιτίθῃμι στέφανον· ὑποβρίπτω δὲ τοῖς ποσὶ τῶν νικησάντων τοὺς ἡττημένους· τῷ μὲν Ἰωσήφ, τὴν ἀδόλαστον Αἰγυπτίαν, τὴν δέσποιναν τοῦ ἐλευθέρου δοῦ-

¹¹ Matth. xxiii, 27.

λου· Ἐωσάνη δὲ, τοὺς αἰμούς γέροντας· Τίθημι A
τούτους παιδαγωγούς σωφροσύνης· τὴν μὲν, τῆς
γυναικείας· τὸν δὲ, τῆς τῶν ἀνδρῶν νεότητος· λαμ-
πτῆρας τῆς οἰκουμένης, ἀνθ' τῆς ἀναστάσεως, μοι-
χῶν κριτὰς, γάμων ἐνθέσμων φύλακας. Τέως δὲ περὶ
μόνην ἀσχολήσωμεν τὴν ἱερὰν γυναῖκα τὸν λόγον·
νῦν γὰρ ὁ Ἰωσήφ ἐπεισδιδόν ἐστι καὶ παρενθήκη
σωφροσύνης, ὁ σώφρων.

Ἐπειδὴ γὰρ οἱ γέροντες, ὡς ἐνόμιζον, εἶχον τὴν
θῆραν εἰς αὐτοὺς δικτύων, εἰσεπήδησαν δὲ ἐκ τῆς ἐνέδρας,
ὡς αὐτίκα ληφόμενοι, οὐχ εὖρον δαίτην τὴν βελτίστην
ἐλαφρον, ἀλλ' ἀνθίσταμένην καὶ αὐτοῖς, καὶ τῷ δρά-
κοντι τῷ τῶν γινόμενων αἰτίῳ (ὀφιοκτόνον δὲ ζῶον
ἢ ἐλαφος· καὶ καλῶς εὖρεν ὁ λόγος τὴν εἰκόνα τοῦ
ζώου)· παρεκάλεσαν, οὐκ ἠκούσθησαν· ἠπειλήσαν,
οὐ κατέπετξαν. Ἀμχανοῦσι λοιπὸν οἱ δυσέρωτες, B
καὶ δύο τοῖς μεγίστοις συνέχονται, ἀποτυχία τῆς ἐπι-
θυμίας, καὶ φόβος τοῦ ἐλέγχου. Ράπτουσι δὲ συκο-
φαντίαν, μιαιφαί κεφαλὰ, καὶ λύσιν τοῦ κακοῦ ἄλλο
κακὸν ἐξευρίσκουσι, καὶ μοιχείας κάλυμμα σκευά-
ζονται φόνον. Ἀμαρτωλὸς γὰρ, ὅταν εἰς ἀρχὰς ἐμ-
πάτη πλημμελημάτων, ὥσπερ σχοίνῳ τῇ ἀρχῇ, καὶ
τὴς ἀκολούθου ἀνομίας ἐφέλκεται. Καὶ γεννητικὰ
τυγχάνει τῶν καλῶν τὰ καλὰ· τῶν δὲ φαύλων, τὰ
δμοία. Διὸ καὶ νῦν φόνος ὁ καρπὸς τῆς μοιχείας ὑπο-
δικαστάνει, καὶ συνέδριον κατὰ σπουδὴν καθίσταται, ὡς
ἐπὶ μεγάλῳ τῆς γυναικὸς ἀδικήματι, καὶ δημαγω-
γεῖται πλήθος, θέαν ἔχον τὴν κρινομένην. Κατήγοροι
δὲ καὶ δικάσταί οἱ αὐτοί· καὶ πολὺ κακοφαντοῦσα
ἀξιόπιστος ἦν· καὶ νεότης συκοφαντούμενη ἐκ τῆς
κρατούσης ἐπινοίας κατεδικάζετο. Ἀἷμος δὲ ἀναρρί- C
πισθεῖς, καὶ παθὼν, ὃ δὴ πάσχειν ἀπὸ ὀρμῆς ἐμπλή-
κτου εἰσθε δῆμος, ἡγανάκτει πεπλανημένος, καὶ τῇ
ὀρμῇ τῶν γερόντων συνεξέφερετο· γονεὺς τῆς κρινο-
μένης ἐθρήνου· ἀνὴρ τὴν συμφορὰν ὠδύρετο· παῖ-
δες ὠλόλυζον ἔνθεν καὶ ἔνθεν, τῆς μητρὸς κινδυνευ-
ούσης ἀπρητημένοι· τὸ γένος· τῇ αἰσχύνῃ κεκάλυπτο.
Οἱ δὲ καλοὶ δικάσταί, οἱ τῆς σωφροσύνης σύμμαχοι,
σεμνῶς κεκαλυμμένην ἱματίῳ (οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τῆς
συγχύσεως τῶν κακῶν ἑαυτῆς ἐπελάθετο, ἔξιν τῆς
κοσμιότητος ἔχουσα,) γυμνοῦσθαι τῆς εὐπρεποῦς
σκέπης ἐκέλευσαν, ἵνα ἐν τῷ δικαστηρίῳ τὰ τῆς μοι-
χείας ἐνεργάσωνται, τῇ θῆρ τῆς κρινομένης τὴν
αἰσχρὰν ἐπιθυμίαν προσαναπαύσαντες· ἐπετίθεσαν
δὲ καὶ τὰς χεῖρας τῇ κεφαλῇ (ὃ δὴ σύμβολον τῆς D
κατακρίσεως ἦν), χραίνοντες σῶμα καθαρὸν, οἱ
ἀκόλαστοι, τῇ ἀφῇ, καὶ κατ' αὐτῆς ἐδημηγόρουν τὸ
ψεῦδος, οἱ καλοὶ τῆς ἀληθείας προστάται.

Ὡς δὲ ὁ λαὸς ὑπήχθη, καὶ ἡ ψῆφος ἠνέχθη, καὶ ἡ
τιμωρία πλησίον ἦν, ἀνέβλεψεν τότε ἡ συκοφαντου-
μένη πρὸς τὸν δικαστὴν τῶν κριτῶν· ἐφέσιμον τὴν
δικὴν ἐξ ἀνθρώπων ἤγαγε πρὸς τὸν Θεόν· ἐπεκαλέ-
σατο τὸ ἀπαράλογιστον δικαστήριον, καὶ οὐκ ἐβρά-
δυνεν ἡ ἀλήθεια. Ἀνάστηθί μοι λοιπὸν, ὦ μακάριε
Δανιὴλ, καὶ νῦν ἐπὶ τοῦ λόγου, ὡς διηγέρῃς καὶ

tutores constituo; hanc quidem, muliebris; illum
autem, virorum juventutis : orbis terrarum lumi-
naria, resurrectionis flores; adulterorum judices,
legitimarum nuptiarum custodes. Interim vero, in
sacra duntaxat femina, nostra versetur oratio. Nunc
enim castus ille Joseph extra argumentum ac casti-
tatis parenthesis est.

Ubi enim senes, quod quidem arbitrabantur, in-
tra retia venationem tenentes, exque insidiis, ceu
mox capturi, irruentes, nihil pulcherrimam cervam
pavidam invenerunt²², sed illis pariter ac fabulæ au-
ctori draconi resistantem (porro ferunt cervam ani-
mal esse serpentibus noxium; pulchre vero invenit
sermo animalis imaginem) : ubi, inquam, obsecre-
runt, nec fuerunt auditi; comminati sunt, nec per-
terruerunt; deinceps jam, malo œstro perciti homi-
nes, consilii inopes sunt, ac utrinque duobus maxi-
mis anguntur, quod sint fraudati desiderio, quod-
que sceleris argui possint. Sunt autem calumniam,
scelestia capita, ac mali solutionem aliud excogitant
malum, velamenque mœchiæ necem instruunt.
Peccator enim, postquam in prima delicta incidit,
ceu fune, primo peccato, reliquas consequenter
iniquitates attrahit; ac vero bona bonis oriuntur,
malis autem procreantur similia. Quocirca nunc
quoque adulterii fructus cædes subgerminat, cito-
que ceu pro magno feminæ scelere, concilium sed-
et, ac multitudo iudicium spectatura, in concio-
nem vocatur. Porro, iidem ipsi accusatores ac
judices erant; fidemque calumniam struens canities
habebat; juvenus autem calumniam patiens ab ob-
tinente opinione præiudicium ferebat. Ad hæc ex-
citatus populus, idque patiens, quod ab stolido im-
petu populus pati solet, errore indignabatur, se-
numque impetum una sequebatur. Rææ actæ feminæ
parentes lamentabantur, lugubat maritus tristem
casum, filii hinc inde matri in periculo versanti
hærentes, lugubre quid vociferabantur; genus uni-
versum præ pudore abscondebatur. Præclari autem
illi iudices ac castitatis vindices, honeste pallio
obtectam (neque enim vel in malorum confusione
sui ipsa obliviscebatur, honestatis habitum habens,) honesto ejusmodi tegumento nudari jussere, quo
pro mœchiæ tribunali, mœchiam operantes, judi-
candæ mulieris aspectu turpem cupiditatem seda-
rent; sed et manus capiti imponentes (pro latæ
symbolo damnationis), mundum illud corpus, impu-
dici homines contactu polluebant; ac contra eam,
belli veritatis præses, falsum pro concione orabant.

Ubi porro, persuaso populo, jam sententia lata
esset, ac pœna instaret, tunc calumniam passa
mulier ad iudicium illum iudicem aspexit : causæ
remissionem ab hominibus in Deum transtulit. In-
vocavit tribunal illud quod falli nequit; nec veritas
quidquam tardavit. Tu mihi jam quoque, o beate
Daniel, qua tunc ratione a Spiritu excitatus es, in

²² Prov. v, 19.

sermone exsurge. Dic tu etiam: *Innocens ego a sanguine hujus, quomodo postea Pilatus adversus furentes Hebræos* ²². Voca iterum ad iudicium populum, incipe litem male absolutam, reorum loco statue falsi nominis iudices, commutetur præsidium ordo, videatque mulier viros senes, qua ipsa paulo ante ratione urbi spectaculo fuit. Tu captivus, cives judica; hospes, viros indigenas; juvenis, veteres. Commoda sacrum os Spiritui; non enim habes labia immunda, uti se Isaias despiciens, ait ²³; neque uno de seraphim aut purgatorio carbone indiges. Prudenter separa falsos iudices, ut ne tuis quoque interrogationibus, uti mulieri in horto, consensione insiliant. Nam et illud prudenter intelligamus, quoter beatus puer verborum tenore sit orsus sermonem: *Inveterate dierum malorum: nunc venerunt peccata tua quæ faciebas prius, condemnans quidem insontes, absolvens vero reos*. O miraculum, magnamque Spiritus libertatem! *Ubi enim Spiritus erat, illic libertas* ²⁴. Videtis enim, ut neque in ipso exordio timeat; sed ut in ima ipsa conscientiae intendens, ac animos senum peccatorum apothecas videns, testes quidem ac probationes non quærat; durius autem per contumeliam appellet, ut qui propheta, sententiam scriptam in pectore haberet. Ac quidem quod spectat ad ipsum, nec quidquam dixisset; sed nulla mora abduci jussisset; quia tamen suadendus erat insipiens populus, levesque iudices, qui ex actorum potius canis, quam ex veritate sanxissent, etiam seorsim positus, interrogationis adhibet probationem, exque dissona responsione mendacium arguit: ac lata sententia, non carnificibus tradit reos, sed ultores angelos adversus eos accersit: ic nimirum, eoque cumulo sanctorum provexit dignitas, ut et virtutes invisibiles illis obsequio ac ministræ adsint.

Quænam vero deinceps facta sunt ecclesiis senibus? Mutato iudicio, cum veterum iniquitatum, tum recentis peccati pœnas morte daturi; tota vero Babylon gestarum rerum miraculum, ac rem sic novam in ore habens, Deum canticis celebrabant, qui latentium fabularum notitiam in publicum fecisset. Porro Helcias recepta filia, totus animo renovatus est; Joachim, festum victoriæ diem recinit pro uxore; filii, veræ illius ac castæ pignora, vultibus blande ad risum compositis, circa matrem gestabant, flebilisque ille luctus totus in lætitiâ cessit. Vos autem, Christi populus, piissima ac salubri audita narratione, ne negligenter auditam prætereatis: quin imo doctrinæ ac exercitationis vitæ argumentum, sermonem assumatis. Vos feminæ, mulamini Susannam, sic yiris castitatem servate, uti suo illa servavit; maluitque pati ac adire pericula, quam mœchia Deum provocare, viro probum facere, domos ac

τὸτε παρὰ τοῦ Πνεύματος· εἰπέ καὶ σὺ, Ἀδῶδ' εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος ταύτης, ὡς καὶ Πιλάτος ὕστερον κατὰ τῶν μαινόμενων Ἑβραίων. Ἀνάλυσον τὴν λαὸν ἐπὶ τὸ κριτήριον· ὁδὸς ἀρχὴν τῇ δίκῃ, κακῶς τελεσθεῖσθι· στήσον κρινόμενους ψευδονύμους κριτάς· ἐναλλαγῆτω τῶν προστατῶν ἡ τάξις, καὶ θεωρεῖτω ἡ γυνὴ τοὺς γέροντας, ὡς αὐτὴ πρὸ ὀλίγου θέαμα τῆς πόλεως ἦν. Κρίνον, ὁ αἰχμάλωτος, τοὺς πολίτας· ὁ ξένος, τοὺς ἐγγυρίους· ὁ νέος, τοὺς παλαιούς. Χρῆσον ἄγιον στόμα τῷ Πνεύματι· οὐ γὰρ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχεις, ὡς Ἡσαίας αὐτὸν ἐξευτελίζων φησὶν· οὐδὲ ἐνὸς τῶν σεραφείμ, καὶ τοῦ καθαρίσιν ἀνθρακος χρῆξῃς. Χώρησον σοφῶς τοὺς ψευδονύμους κριτάς, ἵνα μὴ καὶ ταῖς σαῖς ἐρωτήσεσι συμφώνως ἐκπιπρῆθωσιν, ὡς ἐν τῷ παραδείσῳ τῇ γυναικί. Οἷα γὰρ καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν λόγων τοῦ τρισμακαρίου παιδὸς, συνετῶς καταμάθωμεν· *Πεπαλιωμένε ἡμερῶν κακῶν· ῥὺν ἤκασί σου αἱ ἁμαρτίαι, ἃς ἐποίησες τὸ πρότερον, τοὺς μὲν ἀθώους κατακρίνων, ἀπολύων δὲ τοὺς αἰτίους*. Ὡ τοῦ θαύματος, καὶ τῆς μεγάλης ἐλευθερίας τοῦ Πνεύματος! Ὁ γὰρ τὸ πνεῦμα ἦν, ἐλευθερία. Ὁρᾶτε γὰρ, ὡς οὐδὲ ἐν προομιῶι ὑποστέλλεται· ἀλλ' εἰς τὸ βάθος τοῦ συνειδότος ἐνατενίσας, καὶ βλέπων τὰς ψυχὰς τῶν γερόντων ἀποθήκας ἁμαρτιῶν, μάρτυρας μὲν καὶ ἀποδείξεις οὐ ζητεῖ· ὑδρίζων δὲ ἐπαχθῶς προσκαλεῖται, ἐπειδὴ τὴν ἀπόφασιν ἔχει γεγραμμένην ἐπὶ τοῦ στήθους ὁ προφήτης. Καὶ ὅσον γε εἰς αὐτὸν ἦεν, οὐκ ἂν οὐδὲ εἰπέ τι, ἀλλ' ἀνυπερθέτως τῇ τιμωρίᾳ παρέπεμψεν· ἵνα δὲ περὶ τὴν λαὸν ἄφρονα, καὶ κριτὰς κούφους τῇ πολιᾷ τῶν κατηγόρων, οὐ τῇ ἀληθείᾳ δικάσαντας, καὶ τὴν πείραν τῆς ἐρωτήσεως κωχωρισμένοις προσάγει, καὶ τὸ ψεῦδος ἐκ τῆς διαφωνοῦσης ἀποκρίσεως διελέγχει· καὶ τὴν χρίσιν ἐξενεγκῶν, οὐ δημίους δίδωσιν ὑπευθύνους, ἀλλ' ἀγγέλους κατ' αὐτῶν κολαστηρίους καλεῖ. Εἰς τοσοῦτον γὰρ ἠδύσθη τὸ τῶν ἁγίων ἀξίωμα, ὡς δυνάμεις ἀοράτους ἔχειν τὰς ὑπηρετουμένας αὐτοῖς.

Τίνα τὰ ἐξῆς τοῖς μιστοῖς γέρονσι; Προεστράπη ἡ χρίσις· ἀπῆλθον δὲ, καὶ τῶν παλαιῶν ἀνομοίων, καὶ τῆς νέας ἁμαρτίας, δίδόντες διὰ θανάτου τὴν δίκην· Βαβυλὼν δὲ πᾶσα τὸ παράδοξον τῶν γενομένων διὰ στόματος εἶχον, καὶ ὕμνοις τὸν Θεὸν ἀνευφήμουν, τὸν τῶν λανθανόντων δραμάτων τὴν γνῶσιν δημοσιεύσαντα. Καὶ Ἐλκίας ὑπὲρ τῆς παιδὸς ἀνεκείσθη· Ἰωακὴμ τὴν ἐπινίκιον ἦσαν ὑπὲρ τῆς γυναικὸς ἐορτήν· παῖδες δὲ, γνησίαι καὶ τῆς σώφρονος ἔκγονα, μεριδίῳ προσώποις τὴν μητέρα περιεσκήπτων, καὶ τὸ πολύδακρυ πένθος μετεσχευάσθη εἰς εὐφροσύνην. Ὑμεῖς δὲ, ὦ τοῦ Χριστοῦ λαός, εὐσεβεστάτης καὶ ψυχοφελούς ἱστορίας ἀκούσαντες, μὴ ἀδιαφόρως τὴν ἀκοὴν παραδράμητε· ἀλλὰ παιδείαν καὶ ἀσκήσιν τοῦ ὑμετέρου βίου τὸν λόγον ποιήσασθε. Αἱ γυναῖκες, ζηλώσατε τὴν Σουσάνναν· οὕτω φυλάξατε τοὺς ἀνδράσι τὴν σωφροσύνην, ὡς ἐκείνη τῷ ἑαυτῆς· παθεῖν τε καὶ κινδυνεύειν καταδέξασθε μᾶλλον, ἢ μοιχεῖν Θεὸν παροργίζειν, ἄνδρα καταισχύνειν, οἴκους καὶ ἐστίας

²² Matth. xxvii, 24. ²³ Isa. vi, 5. ²⁴ II Cor. iii, 17.

ἐξαφανίζειν, παῖδας ἀμφιβόλους ἐργάζεσθαι. Οἱ προσ-
εῦται, τοὺς τοιοῦτους μισήσατε γέροντας· οἱ δυνά-
σται, φοβήθητε τῶν κριτῶν παρανόμων τὸ τέλος·
οἱ νέοι, μιμήσασθε τὸν ἡλικιωτὴν τὸν νέον, ἵν' οὕτως
ἐκάστης ἡλικίας εἰς τὸν τύπον τῶν καλῶν μορφωθεί-
σης, τὸ πᾶν πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας ἵγιον καὶ
εὐδόκιμον γέννηται, ἐν Χριστῷ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν· ὃ
πρέπει δόξα, κράτος, τιμὴ, σὺν τῷ συνανάρχῳ Πα-
τρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν
καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Z.

Εἰς τὸν ἐκ κοιλίας τυφλόν.

Ἦκούσαμεν ἀρτίως τοῦ υἱοῦ τῆς βροντῆς Ἰωάν-
νου, μᾶλλον δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ τὸν ἀλιέα
καὶ χειροτέχνην, συγγραφέα καὶ λογογράφον ἐργα-
σάμενου θείων ὄντως καὶ ὑψηλῶν ὑποθέσεων. Ἐξ-
ηγήσαντο γὰρ ἡμῖν πολλὴν καὶ μακρὰν τοῦ Κυρίου
διάλεξιν, δι' ἧς τὸν ἀπειθὴ λαὸν καὶ δυσήκουν, τὴν
τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ θεογνωσίαν ἐπαίδευσεν, τῆς μο-
ναρχικῆς ἐννοίας τῶν Ἑβραίων ἀπάγων τοὺς λογι-
σμούς, ἀνοίγων δὲ αὐτοὺς τὴν θύραν τῆς χάριτος ἐκ
τῆς νομικῆς παραδόσεως, καὶ πρὸς τὴν Καινὴν Δια-
θήκην ἐκ τῆς Παλαιᾶς ἡρεμαίως ἄγων, ὡς τῆς ἐρή-
μου πρότερον ἐπὶ τὴν γῆν [τὴν] πλουσίαν καὶ εὐκαρ-
πον. Ἀλλ' ὁμῶς δεικνύντος αὐτοῦ ποικίλως καὶ τὴν
ἰδίαν ὑπαρξίν, ὡς προαιώνιος ὑπάρχει, καὶ ἀεὶ τῷ
Πατρὶ συνημμένη, καὶ διαβρόχῃ τοῖς κωφοῖς ἐμ-
βοῶντος· Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγὼ εἰμι· οὐτε
τοῦ λόγου μαθόντες τὴν δύναμιν, οὐτε διὰ τινος
ἐπιστήμονος ἀντιβρόχῃ τὸ μὴ παραδεχθὲν διελέγ-
ξαντες, ἐπὶ τοὺς λίθους ἀντὶ τῶν λόγων ἐχώρουν·
καὶ πόρρωθεν τοῦ σταυροῦ τὰς φονικὰς χεῖρας
πρὸς τὴν μαιφονίαν ἐγύμναζον. Ὁ δὲ κρίνας παν-
ταχοῦ μακροθύμως ἔχειν πρὸς τὸν ὀφρυστὴν δῆμον
καὶ βλάσφημον, ἐξέκλινεν αὐτὸν τὴν ὀργὴν καὶ τὸν
θόρυβον· οὐ ταπεινῶς ἀποδοιδράσκων, ἀλλὰ θεϊκῶς·
ὅς ἐν μέσῳ τε εἰστέχει, καὶ ψηλαφώμενος οὐκ ἐλλέ-
πετο, καὶ τοῖς φλεγμαίνουσι προστριβόμενος οὐχ
ἐωρᾶτο· ἄλλ' εἰστέκισαν ἐνεοί, τῇ μὲν προαιρέσει
φρονούντες, καθότου δὲ τὴν ὀργὴν ἐκπληρώσουσιν.
οὐχ εὐρίσκοντες· ὅμοιοι θηρευταῖς ἀπείροις, οἱ,
ἐπειδὴν πρὸ καιροῦ τὴν θήραν ἀποσοδήσουσιν,⁶⁶ ὑπο-
δραμούσης τῆς ἐλάφου λόχμην τινὰ, καὶ ἀφανῶς
ἐξελθούσης, εἰκὴ πλανῶνται κατὰ τὴν νάπην, ἄχθος
περίεργον τὰ δίκτυα φέροντες, καὶ μάτην τοὺς σκύ-
λακας ἐφελκόμενοι.

Ἐγὼ δὲ, εἰ καὶ τὰ ἄλλα φαῦλος οἰκέτης, τοῦτο
γούν οὐκ ἐξελαθόμην, ὅτι δοῦλός εἰμι, καὶ με προσ-

A familias perdere, dubias proles facere. Vos senes,
senes qui tales sint odio habete; magistratos,
iniquorum iudicum timete: juvenes, æqualem
vobis juvenem imitamini, quo sic omni ætate in bo-
norum formata typum, Ecclesiæ cæterus omnis san-
ctus ac probatus efficiatur, in Christo Salvatore no-
stro; quem decet gloria, potestas, honor, cum
Patre cœterno, sanctissimoque ac vivifico Spiritu,
nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

VII.

In cæcum a nativitate⁶⁶ (37).

Audivimus modo divina plane ac sublimia argu-
menta tonitruī filii Joannis, seu potius Spiritus
B sancti, qui eundem ex piscatore ac manuali arti-
fice, scriptorem ac oratorem effecit. Quippe mul-
tam nobis ac prolixam enarrarunt Domini disputa-
tionem, qua is, ab Hebræorum cogitata monarchia
animos abducens, contumacem ac incredulum popu-
lum divina Patris ac Filii scientia erudiret; por-
tam eis gratiæ a legali traditione aperiens, sensim-
que a Veteri ad Novum Testamentum, velut olim
a deserto ad divitem illam ac frugibus uberem ter-
ram, ducens. Cæterum dum is varie præternam
suam existentiam, ac Patri semper conjunctam
probat, ac diserte cæcis inclinat esse se ante
Abraham⁶⁷; nihil illi sermonis perspecta virtute,
nullaque scita contradictione quod dictum impro-
babant coarguentes, verborum loco ad lapides
confugebant, ac diu ante crucem manus homicidas
ad cædem exercebant. Cui vero ubique constitutum
esset ut ad contumeliosum ac blasphemum popu-
lum longanimiter haberet, eorum declinavit iram
atque tumultum, non humili, sed divina quadam
fugiens ratione: qui medius stans, ac eum palpa-
retur, non cernereetur; versansque cum ira tumen-
tibus, non videretur. Steterunt vero illi attoniti,
anini quidem proposito in eadem intenti, haud
tamen invenientes qua ratione iram exlerent;
nihil venatoribus imperitis absimiles, qui præma-
tarius suscitata ac submota præda, suffugiente
cervo in lucum aliquem, ac clanculum egresso, te-
mere per saltum errant, molestum onus retia fe-
rentes, frustra que secum catulos trahentes.

Equidem vero, quanquam alioqui sum ma.us
servus, id tamen necdum oblitus sum, esse me ser-

⁶⁶ Seguiet. ἐκπληρώσωσιν. ⁶⁷ Seguiet. ἀνασοδήσωσιν. ⁶⁸ Joan. ix, 1 sqq. ⁶⁹ Joan. viii, 58.

(37) Ex R. P. Jac. Sirmundi societ. Jesu autogra-
pho multis emendato ex Segueriano codice. — Hanc
sermonem, plane luculentum suggestit, viri cum
doctissimi, tum humanissimi R. P. Jac. Sirmundi
autographum; sic nunquam communi bono consu-
lere desinit, quibus vel ipse edit, vel studio olim
collecta, aliis edenda impertit; ea maxime commu-
nicatione τὸ θεῖον imitatus, ac dignus, cujus memo-
ria futuris omnibus temporibus doctiorum animis
clara vigeat ac chara. Accessit vero. ac plurimum

contulit Seguerianus codex bene antiquus, ad quem
multis locis emendatus est alter ille Sirmundi codex
ac autographum. Photius oculi totam descrip-
tionem ex hoc tract. in suam transtulit myrobiblon, in
qua aperte εὐσεβεῖν Asterium advertit, i. agere ca-
tholicum ac adversum Ariano dogmati: in quod, ac
Eunomii dogma invehitur in Petri et Pauli apostolo-
rum Encomio. Utinam alios eidem Photio relectos
Asterii tractatus nancisci licuisset, quibus integris,
sua illi justior moles nostris his adjectis constaret.

vum, quique pro Domino adversus injuriosos habeam A
insurgere. Quamobrem etiam clamabo in Hebræos,
tanquam hodie presentes, ac furore actos : Ergone,
scelesti, lapidibus beneficium appetitis? Quis enim
vos e petra potavit? Appetitis eum lapidibus, qui,
lapideis tabulis insculpta lege, vitam vestram for-
mavit? Appetitis, inquam, lapidem electum, pretio-
sum, quem Isaias prædixit? Appetitis spiritalem
lapidem, nulla hominis manu, e prærupta petra,
juxta quod docuit admirabilis Daniel¹, abscissum?
Appetitis lapidibus summum angularem lapidem²,
qui parietes duos Novi ac Veteris Testamenti com-
mittit? Tametsi enim non creditis, potens est Deus
de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ³; hoc est,
acceptabilem Christo populum, ex gentibus ac præ-
putio congregare : in quo etiam promissionem sus-
cepit Abraham, dicente ei Deo, fore in eo benedi-
cendas omnes gentes⁴. Arcana enim Deus scientia
futurum prævidens, omnes in posterum credituros
fidei duci ac principi in filiorum sortem attribuit.
Extunc enim contuebatur Hebræorum populi sedi-
tionem, ac videbat lapides, falsique nominis
filios abdicatis accensebat. Cum autem sermone
veritatem annuntians, haudquaquam persuaderet
pietatem, tametsi aderat abscondebatur; ac ap-
parens non videbatur, quo tali miraculo admit-
tere cogeret, esse ipsum Christum, ac Deum pa-
rente Abraham seniore. Audite, ergo, inquit, o
vere cæci ac stulti : Quisnam iste, qui et versatur
vobiscum, nec tamen videtur, num forte ille est qui
ad Moysen loquens, minime conspiciebatur, ac ta-
men apparebat⁵? Nam tunc quoque videbatur ignis
ac rubus, ambo muta; nihilominusque audiebatur
vox, ac sermo erudiebat, certoque, quod futu-
rum erat prænuntiabatur : estque virorum pruden-
tium, ut personam ex rerum cognatione intelli-
gere.

Cum sic autem aliene a ratione ac stulte Hebræi
habent, Dominus noster ac Salvator, velut sedu-
lus quidam ac sapiens medicus, non cedente morbo
ad primum experimentum, modum alium curatio-
nis aggreditur. Statuit vero ut mente cæcos cæco
curet, qui obviis inventus esset, non accidenti ali-
qua læsione cæcitatem passus, sed naturæ vitio, sic
nimirum ex utero in lucem productus.

Hominem porro conspicatus, stetit, præstoque
ad curationem soit : curationem utique humana
majorem ratione et arte. Quippe ars medica ac ejus
ratio eorum morborum contemplationem tradit, qui
jam a natura perfecto animali ac in lucem edito
casu postmodum aliquo accidunt : congeniti autem
corpori vitii minime curationem promittit : at ne-
que universim morborum, si qui deinceps accide-
runt : cujus rei abunde testes sunt mutilati homi-

ησαν ὑπὲρ τοῦ Δεσπότου κατὰ τῶν ὀδριστῶν ἐξ-
ανίστασθαι. Αἰδὸ καὶ κεκράξομαι πρὸς τοὺς Ἑβραίους
ὡς παρόντας σήμερον, καὶ παρὰ τῆς μαγίας ἐνε-
ργουμένους· Βάλλετε, μισροί, λίθοις τὸν εὐεργέτην;
[τίς γὰρ ὕμας ἐκ πέτρας ἐπότισε; βάλλετε τὸν πλαστὴν
λιθίναις τὸν βίον ὑμῶν κανονίσαντα·]; βάλλετε τὸν
ἐκλεκτὸν λίθον καὶ ἐντιμον, ὃν Ἡσαίας ὑμῖν προεφί-
τευσε; βάλλετε τὸν νοητὸν λίθον τὸν τῆς ἀκροτόμου
πέτρας ἀπορράγιντα ἄνευ χειρὸς ἀνθρωπίνης, ὡς ὁ
θεοσέβιος Δανιὴλ ὕμας ἐδίδαξε; βάλλετε λίθοις τὸν
ἀκρογωνιαίον, τὸν τοὺς δύο τοίχους τῆς Καινῆς καὶ
τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης συνάγοντα; Κἂν γὰρ ὑμεῖς
μὴ πιστευσήτε, δυνατὸς ὁ Θεὸς ἐκ λίθων τούτων ἐγει-
ραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ· τούτῃσιν, ἀπορίσαι τῷ Χριστῷ
λαὸν περιούσιον, τὸν ἐξ ἔθνῶν καὶ ἀκρόβυστον· ἐφ'
B ᾧ καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ὁ Ἀβραάμ ἐδέξατο, εἰπόντος
αὐτῷ τοῦ Θεοῦ, ὅτι Εὐλογισθήσονται ἐν σοὶ πάντα
τὰ ἔθνη. Τῇ γὰρ ἀπορρήτῳ γνώσει¹ βλέπων ὁ Θεὸς
τὸ μέλλον, τῷ ἀρχηγῷ τῆς πίστεως, πάντα τοὺς εἰς
ὑστερον πιστεύειν μέλλοντας, εἰς τάξιν ἀπεκλήρωσε
τέκνων. Ἐθεώρει γὰρ ἔκτοτε τῶν Ἑβραίων τὴν
στάσιν, καὶ τοὺς λίθους ἔβλεπε, καὶ τοὺς ψευδωνύ-
μους υἱοὺς ἐν τοῖς ἀποκηρύκτοις ἡρίθμει. Ἐπειδὴ
δὲ, λόγῳ καταγγέλλων αὐτοῖς τὴν ἀλήθειαν, οὐκ ἐπει-
θεν εὐσεθεῖν, παρεστὼς ἀπεκρύβη, καὶ φαινόμενος
οὐκ ἐδέλεπτο, ἵν' ἐκ τῆς τοιαύτης αὐτοῦ² θαυμα-
τουργίας ἐλκύσῃ πρὸς συγκατάθεσιν τοῦ, ὅτι καὶ
Χριστὸς³ ἐτύγχανεν, καὶ Θεὸς Ἀβραάμ· πρεσβύτε-
ρος. Ἀκούσατε οὖν, ψῆσιν, ὃ ἀληθῶς τυφλοὶ καὶ
ἀνόητοι· Τίς αὗτος, ὁ καὶ συμπάρων ὑμῖν καὶ μὴ
C βλέπόμενος⁴; ἢ τάχα ἐκεῖνος ὁ καὶ πρὸς Μωϋσῆν
λαλῶν, καὶ μὴ φαινόμενος⁵; Ἐώρατο γὰρ καὶ τότε
πῦρ καὶ βάτος, ἀμφοτέρω ἀφωνα· ἀλλ' ὅμως καὶ
φωνὴ ἤκουστο, καὶ λόγος ἐπαίδευσεν, καὶ ἀσφαλῶς τὸ
μέλλον προηγορεύετο. Καὶ χρὴ τοὺς νοῦν ἔχοντας
ἐκ τῆς συγγενείας τῶν πραγμάτων γνωρίσαι τὸ πρόσ-
ωπον.

Οὕτως δὲ ἀλόγως καὶ ἀνοήτως τῶν Ἑβραίων ἐχόν-
των, ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Σωτὴρ, ὥσπερ τις ἱατρός
ἐπιμελὴς τε [βρομῷ⁶] καὶ σοφὴς, πρὸς τὴν πρώτην
πεῖραν οὐκ ἐκδόντος τοῦ πάθους, ἄλλον τρόπον τῆς
θεραπείας μεταχειρίζεται. Τυφλῷ δὲ βούλεται θερα-
πεύσαι τυφλοὺς τὴν διάνοιαν, ὅς ἐκ τοῦ προστυχόντος
εὐρέθῃ, οὐ λώθῃ τινὶ συμβάσει παθὼν τὴν τυφλότητα,
D ἀλλὰ πάλαιματι φύσεως, οὕτως ἐκ γαστρὸς παραχθεὶς
εἰς τὸν βίον.

Θεασάμενος δὲ τὸν ἄνθρωπον, ἔστη, καὶ πρὸς τὴν
θεραπείαν ἐτοιμὸς ἦν· θεραπείαν ἀνθρωπικοῦ λό-
γου⁷ καὶ τέχνης κρείττονά. Ἰατρικὴ [μὲν⁸] γὰρ, καὶ
ὁ κατ' αὐτὴν λόγος, ἐκείνων⁹ τῶν νοσημάτων ἐπι-
βάλλει τὴν θεωρίαν, ὅσα τῆς φύσεως ἀπαρτισίας
τὸ ζῶον, καὶ προαγούσης εἰς φῶς, χρόνους ὑστερον
κατὰ τινὰς περιστάσεις ἐπισυμβαίνει· τῆς δὲ συν-
τεχθείσης τῷ σώματι λώθῃς, οὐκ ἐπαγγέλλεται θε-
ραπείαν. Οὐ μέντοι γε οὐδὲ τῶν παθῶν πάντων τῶν

¹ Isa. xlviii, 16. ² Dan. ii, 45. ³ I Pet. i, 6. ⁴ Matth. iii, 9. ⁵ Gen. xviii, 18. ⁶ Exod. iii, 4.
⁷ Ex Seg. ⁸ Seg. προγνώσει. ⁹ Phot. αὐτοῦ. ¹⁰ Phot.; Seg. Θεός. ¹¹ Seg. βλέπόμενος. ¹² Phot. καὶ
φαινόμενος, ex utrisque καὶ μὴ βλέπ. καὶ φαινόμενος. ¹³ Ex Seg. ¹⁴ Phot. ἀνθρωπίνης σοφίας. ¹⁵ Ex Seg.

¹⁶ Phot. ἐκείνους.

εἰς ὕστερον συμβαινόντων. Καὶ τούτου μάρτυρες οἱ
 ἡκρωτηριασμένοι τῶν ἀνθρώπων, οἷς οὐδεὶς ἱατρὸς
 τὴν τῶν μελῶν στέρην ἐπὶ νῶρθωσε. Διόπερ καὶ
 οἱ μαθηταὶ τὸ πάθος κατελέσαντες, καὶ βλέποντες
 ἄνθρωπον τῆς καλλίστης ἡδονῆς τοῦ φωτὸς οὐ γευσά-
 μενον, τὴν αἰτίαν περιεργάζοντες τῆς κακώσεως,
 ἐπυνθάνοντο¹⁷ παρὰ τοῦ Κυρίου, οὐ λίαν ἐπιστημό-
 νως, εἴπερ ἐξ ἀμαρτίας οἰκείας, ἥ διὰ πλημμελήματα
 τῶν γονέων, τοιοῦτος εἰς τὸν βίον παρήχθη. Ἐκατέ-
 ρωθεν δὲ ἡ ἐρώτησις ἔχει τὸ ἐπιλήψιμον· οὔτε γὰρ
 ἂν ὑπὲρ τῶν πατέρων [οὐδενὸς ὧν ἑνοχος^{18, 19}] κατ-
 ἐγνώσθη, ἄλλον ὑπὲρ ἄλλου τοῦ Θεοῦ μὴ κολάζοντος·
 οὔτε μὴν ἰδίῳν πλημμελημάτων [ὁ μὴ πῶς προελθὼν
 εἰς τὸν βίον²¹], ἀπέτισε δίκας, εἴγε οὕτως μὲν τυ-
 φλὸς ἐγεννήθη. Οὐδεὶς γὰρ ἀμαρτωλὸς πρὸ γεννή-
 σεως. Ἡ μὲν πτέσις²² οὐ λίαν δοκιμος· ὅπως δὲ ἡ
 Ἀληθεία, ὁ Κύριος ἡμῶν, πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀπεκρί-
 νατο, καταμάθωμεν. Τὸ γὰρ πάθος τοῦτο, φησὶν, ὧ
 μαθηταί, οὐχ ἀμαρτημάτων ἐστὶν ἀντιδοσις, ἀλλ'
 ἐτοιμασία μελλούσης οἰκονομίας, ὅπως ἂν [ὁ τέως²³]
 κοινὸς νομιζόμενος ἄνθρωπος, ἐνεργήσῃ τὰ ὑπὲρ
 ἄνθρωπον· καὶ ὁ κτίστης τῶν ὄλων, μετὰ τὴν πρῶ-
 τὴν ποίησιν, εὐρὴ καὶ νῦν τοῦ δημιουργεῖν ἀφορμάς·
 ἐκ δὲ τῶν μερικῶν καὶ τὰ καθόλου πιστώσεται· ὁ
 δὲ σκληρὸς λαὸς καὶ δυσάγωγος πεισθῇ προτρυφεῖν,
 βίβας τοὺς λίθους. Φωτισθῆσαν τοίνυν ὀφθαλμοὶ
 μὴ βλέποντες, ἵνα καταλάβῃ τὰς ψυχὰς τῶν ἀσυν-
 ἔτων ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος. Γενέσθω πρᾶγμα πα-
 ράδοξον, καὶ κτισθῆτωσαν ὅψεις, ἵνα μάθωσιν οἱ
 στασιάζοντες, ὡς ὁ λεγόμενος υἱὸς τοῦ Ἰωσήφ, εἰ τὴν
 ἀληθῆς τέκτονος υἱὸς, εἰρρον μὲν ἐδύνατο διαβρά-
 γέντα ἐπανορθοῦν, ἥ τὰ ἑὺλα συνάγειν τῆς ἀρμονίας
 ἀποσχευθέντα, ἥ τὴν κλασθεῖσαν ὑπερείδειν δοκῶν,
 [ἥ λεαίνειν τὸ τραχὺ τῶν σάνιδων, ἥ ποιεῖν ὅλον ἐκεί-
 να, ἃ χειροτέχνης πατὴρ κατὰ τὸν λόγον τοῦ ἐπιτηδεύ-
 ματος διδάσκει τὸν παῖδα²⁴] ἀνθρώπου δὲ μέρος,
 καὶ μέρος τὸ κάλλιστον τὸν ὀφθαλμὸν, τὸ μάλιστα
 παρὰ τῆς φύσεως φιλοπόνως δημιουργούμενον, οὐκ
 ἂν ἐποίησεν ἄλλος, εἰ μὴγε ὁ τῆς πρώτης ἀρχῆς τῆς
 κατὰ φύσεως ἔχων τὴν ἐξουσίαν.

Κάν τις θελήσει προσεχῶς τοῖς ἀνθρωπικοῖς μέλε-
 σιν ἐπιστῆσαι τὸν νοῦν, ἐν τούτῳ δὲ μάλιστα τῷ μο-
 ρίῳ τοῦ σώματος, τὴν παντοδύναμον, καὶ ποικίλην
 τοῦ Θεοῦ σοφίαν κατόψεται, ἐν μικρᾷ μορίῳ καὶ μέ-
 λους περιγραφῇ τοσαύτην ἐπιδείξαμένου τὴν φιλοτι-
 μίαν τῆς τέχνης. Πρῶτον μὲν γὰρ αὐτῷ χάρις τις
 ἐπιτέχεται· καὶ ἔστιν ἀπαλώτατος τε καὶ ἁσάρκος,

¹⁷ Seg. περιεργάζοντο τ. x. καὶ ἐπυνθάνοντο. ^{18, 19} Ex Phot. ²¹ Ex Phot. ²² Seg. πῆσις. ²³ Ex Seg.

(38) Cum Deus non puniat alium pro alio. Ita vi-
 detur tradi Ezech. xviii, Filius non portabit iniqui-
 tatem patris, etc. Cui tamen contrarium videri pos-
 sit illud Deut. v : Ego Dominus Deus tuus, Deus
 amulator, reddens iniquitatem patrum super filios,
 in tertiam et quartam generationem : ac sane liquet,
 ita quandoque puniri filios, ac in filiis parentes ;
 in iis tamen quæ iisdem parentibus accepta refe-
 runt, uti distinguunt nostri theologi. Quocirca possit
 discipulorum interrogatio ea parte non omnino vi-
 deri absona, tametsi nonnihil imprudens ac temera-
 ria : potius enim, cum nihil liqueret de parentum

A nes, quibus nemo medicorum membrorum priva-
 tionem sarcivit. Quamobrem etiam discipuli, mor-
 bum miserantes, videntesque hominem qui lucis
 jucundissimam voluptatem nequidem enquam gu-
 stasset, curiosius inquirentes ærumæ causam, Do-
 minum interrogabant, hæud scite admodum, num
 ob propriam culpam, an propter parentum delicta,
 sic affecto corpore in lucem productus esset. Utrin-
 que autem percontatio reprehensionem habet : ne-
 que enim filius, nullius ipse reus, pro parentibus
 reprobatus esset : cum Deus non puniat alium pro
 alio (38) : neque vero suorum illa criminum poenas
 daret, qui necdum in vitam processisset, siquidem
 ita cæcus natus erat. Nemo siquidem necdum natus
 peccator est. Ipsa quidem interrogatio haud valde
 probata est. Videamus vero ut Veritas, Dominus
 noster, ita percontantibus responderit. Morbus iste,
 o discipuli, minime gentium, peccatorum retributio
 est, sed futuræ dispensationis præparatio, quo is,
 qui communis habetur homo, majora homine ope-
 retur : utque universorum auctor, post primam
 creationem, nunc quoque opificii argumenta inve-
 niat, atque ex particularibus universis fidem
 astruat, ac denique durus populus intractabilisque
 adorare persuadeatur abjectis lapidibus. Illumi-
 nentur ergo oculi non videntes, ut iustitiæ sol ani-
 mos insipientium illustret. Fiat res nova, ac creen-
 tur oculi, quo noverint seditiosi ut quem dicunt
 Josephi filium, si vere fabri filius esset, potuisset qui-
 dem confractum currum reficere, aut ligna a jun-
 ctura disjuncta conserere, seu etiam fractam tra-
 bem fulcire, vel item asperos asseres complanare,
 aut omnino illa præstare quæ pater artifex pro
 artis ratione ac instituti filium doceat ; ut tamen
 partem hominis, eamque pulcherrimam, nempe
 oculum, sic maxime a natura elaboratum, nemo
 alius quam qui a principio in naturam potestatem
 habet, condere poterit.

Sane, ut quis attente humanis membris animum
 adjicere velit, in hac maxime parte corporis, om-
 nipotentem ac variam Dei sapientiam, tantam ar-
 tis magnificentiam in tantillo membri ambitu exhi-
 bentis, perspexerit. Nam primo quidem assusam
 habet quamdam gratiam, esque tenerimus, ac
 carne vacans, ut ita dicam, in delicata substantia

¹⁷ Seg. περιεργάζοντο τ. x. καὶ ἐπυνθάνοντο. ^{18, 19} Ex Phot. ²¹ Ex Phot. ²² Seg. πῆσις. ²³ Ex Seg.

noxa, naturæ id vitium in Dei providentiam redu-
 cendum erat, qui vel parentes, vel ipsum cæcum,
 uti fere justos consuevit, eo exerceret ad patien-
 tiam. Ezechiel ad adultos loquitur, quos provocat,
 uti ipsi virtutem sectentur, suas ipsi salvaturi ani-
 mas, quidquid patres peccaverint. Pro parte altera,
 ut jam tum Deus pro peccatis commissis punierit,
 errorem habet ; ac nec vacat item errore ut punie-
 rit pro iis quæ postmodum ab eo committenda
 præviderit : alterum Origenianorum, alterum Pela-
 gianorum postmodum error fuit, a quo utroque se
 Asterius alienissimum ostendit.

duritiem habens, inque molli contentionem quamdam, ac variis coloribus illustrius interfloret. Ejus itaque meditullium nigri delineationem habet, eamque non ejusdem per totum rationis, sed variis quibusdam circulis commissam; centro quidem ac meditullio nigriori; exteriori autem circumflexu paulatim in flavorem desinente tincturam. Eam foris munit album, splendidum illud ac pellucidum; haud tamen summe ac nulla temperatione candidum, sed vitrea quadam ac pellucida specie formatum. Rubens color circa pupillam affusus est, ut albo ac nigro contemperet gratiam. Ad hæc autem sic in denso pellucidus est atque levis, ut ei propius accedentium formas exprimat, ac velut egregium speculum, eorum quibuscum sermonem miscemus, figuras repræsentet: quomobrem etiam ejus circuli summe medium centrum pupilla appellatum fuit, humanam semper exhibens speciem, ut quis e regione aspexerit. Ut enim nequit fieri ut quis aspectans in speculum non statim suam in materia figuram adumbret; sic neque ut quis adverso vultu alteri consistens, non suam formam oculo appingat. Sese ergo homines invicem aspicientes sibi mutuo specula efficiuntur.

Dignus itaque in creatis admiratione oculus. Is enim Deum quoque mihi exponit, qui totam accuratè creaturam perdiscat, exque operatione artificem ostendat. Hic, ex iis quæ visibilia sunt, invisibilia animæ explicat. Per eum solis habeo notitiam, ac cæli ornatum novi, lustroque stellarum pulchritudinem, et terræ basim, ac maris naturam, diversa semina arborumque varietatem, ac colorum variam tincturam, tenebrarum tristem faciem, ac lucis splendorem, omnia denique si qua laudavit Deus conditor ²⁵. Atque adeo, nisi esset oculus, creatorum universitas sine teste senuisset, cum nullus Dei sapientiam ac virtutem, quæ in ea elucet, aspecturus esset.

Ob eam ergo mirabilem visus structuram, nunc quoque oculi ceu extemporanea molitione conditi sunt, quo abjectiores de Unigenito cogitationes ex carnis nobis humilitate accendentes, submoveamus: ex gestorum magnificentia angustam omnem abjectamque opinionem ab animo eficientes; sciamusque beatum deitatis lumen ac pulchritudinem vas testium assumpsisse, quod nobis lucernæ instar splendorem subministret. Omnino autem ipse per se Dominus curat; nec solo sermone ad opus utitur, qui rerum ornatum universum præcepto produxisset ²⁶, qui duobus verbulis membris solum hominem curasset ²⁷; quin et ore, et manibus, omni- que alia providentia cæcitate curat, quo certam ex rebus fidem incredulis faciat. Spuit in terram, exque sputo lutum facit. Nimirum idcirco ad curandum terram adhibens, quo ostendat, ex eodem se

ως ἂν ἐπὶ τις, ἐν τῷ τρυφερῷ τὸ στερεὺν ἔχων, καὶ ἐν τῷ μαλακῷ τὸ διατεταμένον· καὶ ποικίλαις διήθηται ταῖς χροαῖς. Τὸ γοῦν μέσον αὐτοῦ τὴν περιγραφὴν ἔχει τοῦ μέλανος· καὶ ταύτην, οὐ δι' ὅλου μονοειδῆ, ἀλλὰ ποικίλοις τισὶ κύκλοις συνδεδεμένην· τοῦ κέντρου μὲν αὐτοῦ καὶ μέσου τὸ βαθύτερον [καὶ μελάντερον ²⁵] ἔχοντος· τῆς δὲ ἐξωτερῆς περιφέρειας πρὸς τὴν ξανθοτέραν κατὰ μέρος ἀποληγούσης βαφὴν. Ταύτης ἐξωθεν τὸ λευκὸν περιβέβληται, στιλπνὸν καὶ διαγγῆς, οὐκ ἀκρότατον ²⁶ ἔχον τὴν λευκότητα· ἀλλ' ἐν κρυσταλλοειδεῖ τινι καὶ διαυγαζούσῃ πεποιημένον τῇ μορφῇ. Τὸ ἐρυθρὸν κεῖται περὶ τὴν κρήνην ²⁷, ἵνα τῷ λευκῷ καὶ τῷ μέλανι κεράσῃ τὴν χάριν. Ἐπὶ τούτοις, οὕτως ἐστὶ διαυγῆς καὶ λεὸς ἐν τῇ πυκνότητι, ὥστε καὶ τὰς τῶν ἐγγιζόντων εἰδωλοποιεῖν μορφάς, καὶ οἰοεῖν κάτοπτρον ἀκριβὲς τῶν προσδιαλεγομένων ἐντυποῦσθαι τοὺς χαρακτῆρας, διδ[ό]ν[τες] καὶ τὸ μεσαίτατον αὐτοῦ κύκλου κέντρον, προσηγόρευται κόρη, ἀεὶ τὴν μορφήν τῷ κατανικρῷ βλέποντι δεικνύον ἀνθρωπικὴν. Ὡς γὰρ οὐκ ἐστὶ τὸν ὁρῶντα εἰς κάτοπτρον μὴ εὐθὺς ἐνίσκασθαι ²⁸ τῇ ὕλῃ τὸν ἴδιον χαρακτῆρα· οὕτω τὸν ἀντιπρόσωπον ἐστῶτα τοῦ ἀνθρώπου, μὴ ἐγγράφει τῷ ὀφθαλμῷ τὴν οἰκίαν μορφήν. Εἰς ἀλλήλους γοῦν ἀνθρωποὶ βλέποντες ἀλλήλων γίνονται κάτοπτρα.

Θαύματος τοίνυν ἄξιος ἐν τοῖς κτίσμασιν ὀφθαλμός. Οὗτος γὰρ μοι καὶ Θεὸν ἐρμηνεύει, πᾶσαν ἀκριβῶς καταμαθάνων τὴν κτίσιν, καὶ τῆς ἐνεργείας ὑποδεικνύς τὸν τεχνίτην· οὗτος ἐκ τῶν ὁρατῶν ἐρμηνεύει [τῇ ψυχῇ ²⁹] τὰ ἀόρατα· διὰ τούτου ἔχω γινῶσιν ἡλίου, καὶ οὐρανοῦ κόσμον ἔμαθον, καὶ κάλλος ἀστέρων ἰστόρησα, καὶ γῆς ὑπόστασιν, καὶ φύσιν θαλάσσης· σπερμάτων διαφορὰν, καὶ φυτῶν ποικίλειαν, καὶ χρωμάτων ποικίλην βαφὴν· σκότους τε κατῆφειαν, καὶ φωτὸς λαμπρότητα, καὶ πάντα ἀπλῶς ὅσα ὁ Θεὸς κτίσας ἐπήνεσεν. Ὡς, εἰ γε ὀφθαλμὸς μὴ ὑπῆρχεν, ἀμάκρυτος ἂν ἦ κτίσις ἐγῆρασεν· οὐδεὶς καθ' ὁρῶντος τὴν ἑαυτῇ ³⁰ σωζομένην τοῦ Θεοῦ σφίαν καὶ δύναμιν.

Διὰ ταύτην τοίνυν τὴν θαυμαστὴν τὴν ὕψιν κατασκευὴν ὀφθαλμοὶ καὶ νῦν ἐκτίσθησαν αὐτοσχέδιοι, ἵνα τὰς μικροπρεπεῖς ἐννοίας, τὰς ἐκ τῆς σαρκὸς ἐγγινομένης ἡμῖν, περὶ τοῦ Μονογενοῦς, ἀποθώμεθα, τῇ μεγαλουργίᾳ τῶν γινομένων ἐκβάλλοντες τὴν ψυχῆς πᾶσαν ὑπόληψιν μικροπρεπὴ καὶ χαμαῖζήλον ³¹. γινώσκωμεν δὲ, ὅτι τὸ μακάριον φῶς καὶ κάλλος τῆς θεότητος ὁστράκινον σκεῦος ἐδέξατο, διακονοῦν ἡμῖν κατὰ τοὺς λύχνους τὴν λαμπρότητα. Αὐτοργεῖ δὲ διόλου τὴν θεραπείαν ὁ Κύριος, καὶ οὐ λόγῳ μόνῳ χρῆται πρὸς τὴν ἐνέργειαν ὁ προστάγματι τὴν πᾶσαν ὑποστησάμενος διακόσμησιν, ὁ δύο λόγους βραχέσι τὸν παραλυτικὸν ³² θεραπεύσας· ἀλλὰ καὶ στόματι, καὶ χερσὶ, καὶ ἄλλῃ πολλῇ προνοίᾳ θεραπεύει [νῦν ³³] τὴν τυφλότητα, ἵνα βαβαίαν διὰ τῶν πραγμάτων ἐμπόση τοὺς ἀπίστους τὴν πίστιν. Πτεῖει ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, καὶ τῷ σάλῳ πηλὸν ἐργάζεται, τῇ μὲν τῇ

²⁵ Gen. i, 31. ²⁶ Psal. cxlvi, 5. ²⁷ Joan. v, 8. ²⁸ Phot. ²⁹ Leg. ἐνσχιᾶσαι ex Seg. ³⁰ Ex Phot. ὑπόλ. καὶ χαμαῖζ. ³¹ Seg. παράλυτον. ³² Ex Seg.

³³ Ex Seg. ³⁴ Phot. Seg. ἀκατον. ³⁵ Leg. κόρην ³⁶ Ἐν αὐτῇ ex Phot. et Seg. ³⁷ Phot. ταπεινῶν

διὰ τοῦτο πρὸς τὴν θεραπείαν συγχρόμενος, ἵνα δέξῃ, ὡς ἐξ ἐκείνου τοῦ χροῦ, ὅθεν ἐν ἀρχῇ ὁλόκληρον ἐπλάσθη τὸ ζῶον, καὶ τὸ λοιπὸν ἀρτίως μέρος δημιουργεῖται. Σιάλω δὲ τοῦτο ἀναλαμβάνει, καὶ συνῆκει τὸν ἐσκαδασμένον καὶ ἀκόλλητον, ἵνα φανερώσῃ ἡμῖν δέξῃ, ὅτι τῇ δυνάμει τοῦ στόματος αὐτοῦ ὁ λόγος τὰ πάντα κατώρθωσε. Τῷ λόγῳ γὰρ [Κυρίου³⁷] οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πάντα ἡ δύναμις αὐτῶν.

Τάχα δὲ καὶ διὰ τοῦτο πτύων θεραπεύει, ἵνα κατανύξῃ πρὸς φόβον τοὺς μικρὸν ὑστερον ὑβρίζειν τοῖς ἐμπτύσμασι μέλλοντας· καὶ ὁμοῦς οὐκ ἐδυσώπησε τῶν μαινομένων τὸ θράσος, ἀλλ' ἐνεπύσθη πολλὰ, ὁ τοιαῦτα κατορθῶν διὰ τοῦ πτύσματος. Τῆς πρώτης ταύτης τάξεως τὴν δημιουργικὴν ὑποφαίνει δύναμιν καὶ διὰ μὲν τοῦ προστάζειν εἰς τὴν κολυμβήθραν τὸν Σιλῶα νίψασθαι, τὴν δὲ ὕδατος σωτηρίαν ἡμῖν ἐνδείκνυται, ἣν πᾶσιν ὁ ἀπεσταλμένος Σιλῶα ἐχαρίσατο. Τότε γὰρ καλῶς³⁸ βλέπομεν, ὅτι ἂν τῷ μυστικῷ κατορθῶμεν ὕδατι· τότε φῶς ἡμᾶς περιλαμβάνει τῆς χάριτος, ὅτι ἂν ἡ δύναμις τοῦ βαπτίσματος τὸν ῥύπον τῶν ἁμαρτημάτων καὶ τὰς κηλίδας ἐκνίψῃ. Καὶ πάντες ὅσοι τῇ ἐντολῇ τοῦ Σιλῶα ἀπολούμεθα, τὸ πνευματικὸν ὀρώμεν φῶς, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ὁ τοῦ θαύματος καὶ τῆς μεγάλης ἐνεργείας! Ἀπῆλθεν ἐκ τῆς κολυμβήθρας ὁ πρὸ ὀλίγου τυφλὸς, κοσμηθεὶς τὸ πρόσσωπον τῇ τῶν ὀφθαλμῶν προσθήκῃ, βλέπων ἀκριβῶς πρὸς τὸν ἡλιακὴν ἀκτῖνα. Ἐξέπληττε τοὺς γειτόνας καὶ τοὺς γνωρίμους τὸ πρᾶγμα. Ἐθορύβει οὖν³⁹ ὁ καινὸς τῆς θεραπείας τρόπος· περιενοῦσται τὴν πόλιν ὁ ἄνθρωπος βλέπων, ἵνα βλέπῃται παρὰ πάντων ἔργον γεγόμενον καινὸν καὶ παράδοξον ὑπὸ τοῦ [Ἰησοῦ τοῦ⁴⁰] ἐν Βηθλεὲμ γεννηθέντος, τοῦ μικροῦ ἐνείληθέντος. Ταῦτα γὰρ ἐστίν, ὃ τοὺς Ἰουδαίους ἀπιστεῖν ἐποίει τῇ θεότητι.

Οὐκοῦν, ὦ ἀνῆτοι καὶ παχυκάρδιοι, ἐπιβάλλετε τῷ λογισμῷ τοὺς ἐξ αἰῶνος ἀνθρώπους⁴¹. Ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ ἀρξάμενοι, τοὺς ἐξῆς πάντας διερευνήσατε, ἐὰν εὗρητε τὸ νῦν γεγόμενον καὶ ἐπ' ἄλλων πραγμάτων ἐὰν ἔχοντα τὸν βίον τοιαύτης θεραπείας ὑπόδειγμα· καὶ πάλιν, ἐπὶ διασυρμῷ⁴² τοῦ Κυρίου μου, τὸν τοῦ τέκτονος προφέρετε Παῖδα, οὗ τοὺς ἀδελφοὺς γνωρίζετε, οὗ τὴν οἰκίαν ἴστε. Ἀπαριθμεῖσθε πάντα τὰ ταπεινά, φιλονεικήσατε, πολλὴν ὁμῶν καταχέατε τὴν ἀδοξίαν. Εἰ δὲ μηδὲν τοιοῦτον μήτε ἄνθρωπος ἔπραξε, μήτε ὁ βίος ἔγχε διήγημα, καταγρόντες ἐαυτῶν τῆς ἀγνοίας, λοιπὸν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀναβλέψατε. Νίψασθε καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν Σιλῶα, ἵνα μὴ ἐναποθάνητε τῇ τυφλότητι.

Ἄλλ' οὐδὲν ὡς ἔοικεν ἐπ' ἐκείνων. Οὐ λόγος ἐπαίδευσεν, οὐ πρᾶξις ἐδίδασκεν, οὐκ ἐνέργεια θαυμάτων ἐδυσώπει· πάντα δὲ τὸ νουνεγίον διὰ τὴν ἐντυφον ἀγνωμοσύνην μυρίοις τρόποις ἐπεχείρουν ἀφανίζειν καὶ διασύρειν· περιετρέπειτο δὲ αὐτοῖς πρὸς τὸ νουνεγίον ἡ κακουργία. Ὅσῳ γὰρ ἡπιστοῦν ἐκείνοι καὶ

A luto, ex quo primitus totum animal formatum fuisset, nunc quoque reliquum membrum condere. Saliva autem illud sarcit, ac dissipatum expersque glutinis continet pulverem, quo nobis perspicue ostendat omnia Verbum virtute oris sui peregrisse: Nam, Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum⁴⁴.

B Forte autem idcirco etiam spuendo curat, quo eos ad metum compungat, qui brevi post expuendo injuriam facturi erant. Nec sic tamen furentium inflexit audaciam; quin fuit multis oblitus sputis, qui sputo rem ejusmodi gessisset. Primi ordinis creatricem virtutem in eum modum ostendit. Ac quidem jubendo lavari in piscina Siloe, futuram nobis salutem per aquam innuit, quam Missus Siloe universis concessit. Tunc enim bene videmus, cum aqua mystica mundati fuimus. Tunc nos gratiæ lumen circumfulget, cum baptismi virtus peccatorum sordes maculasque eluerit. Quotquot vero jubente Siloe lavamur, spiritale videmus lumen, quod illuminat omnem hominem venientem in mundum⁴⁵. O miraculum, ac vim magnam! Discessit e piscina qui paulo ante cæcus erat, ornata facie oculorum auctario, solis probe radium videns. Vicinas ac notos res tanta in stuporem vertebat. Turbabat sane nova curationis ratio. Circuibat urbem homo videns, quo novum ac mirabile factum opus omnes viderent, a Jesu nato in Bethlehem; a pusillo illo infante, pannis involuto in præsepio. Hæc enim Judæos morabantur, ut ne deitati crederent.

D Ergo stulti ac tardi corde, considerate animo quotquot a sæculo fuerunt homines: incipientes ab Adam, omnes deinceps investigate, num quod modo factum est, sub aliis quoque factum reperiat; num sæculum curationis ejusmodi exemplo illustre occurrat; rursumque ad irrisiptionem Domini mei, proferte fabri Filium⁴⁶, cujus sciatis fratres, cujus domum ac familiam noveritis. Studentes humilia omnia percensere, multam vestram profundite incredulitatem. Quod si rem ejusmodi nec quisquam patravit homo, neque ætas ulla tale quid narratum audivit, vestram ipsi dampnantes inscitiam, ad veritatem deinceps respicite. Vos quoque lavamini in Siloe, ut ne in vestra moriamini cæcitate.

Enimvero nihil illi quod operæ pretium esset. Non sermo erudiebat; non docebat actio, non miraculorum virtus flectebat; contra autem per improbam arrogantiam sexcentis modis obscurare omnia ac irridere tentabant. Porro eis in contrarium versutis cedebat. Quo enim magis erant increduli, aliisque

³⁷ Ex Seg. ³⁸ Phot. ὡς ἀληθῶς. ³⁹ Seg. τὸν βίον. ⁴⁰ Ex Seg. ⁴¹ Seg. τὸν λογισμὸν τοῖς ἐξ αἰ. ἀνθρώποις. ⁴² Seg. διασυρισμῷ. ⁴³ Seg. θαυμασίῳ. ⁴⁴ Psal. xxvii, 6. ⁴⁵ Joan. i, 9. ⁴⁶ Matth. xiii, 55

ac aliis interrogationibus rem demoliri studebant, eo amplius veritas confirmabatur : idemque eis, atque bestiis illis accidebat, quæ ab aliquo vulneratæ, necdumque tota cuspidē ventri infixæ, quo in hominem irruunt impetu, sibi ipsa totum adigunt ferrum.

Quod primum curiose quærent, hoc est : Sitne hic ipse cæcus, nec ejus loco alius proditus sit, cum se palam homo ipsum contestaretur, ac totam curationis seriem enarraret, ut et lutum oblitum sit cæcitatis remedium ; utque piscina lutum abluens, visum præbuerit. Hæc vicini curiosius indagabant, discebantque : requirebant Pharisei, atque credebant.

Sitres altera assumebatur ad convellendum quod factum esset, ut ostendere conarentur non esse Christum, qui curasset. Quia vero homo hospitalem clamabat, suæ confessione ac prædicatione, gratias rependebat, ac beneficium probebat, obturatis auribus, ac animo perplexi, nec habentes quid agerent, ad morbi rursus inquisitionem recurrunt, diligenter scrutantur, sitne is cæcus a nativitate, hominisque parentes consulunt, ac singula accuratius exigunt, non ut rem gestam confirment, sed ut quovis modo labefactandi miraculi ansam arripiant, falsique aliquid commenti moliantur, quo fidelem plebem a studio avertant. O excellentem malitiam ! Depugnare contra veritatem ; nec adorare omnium conditiorem ; sed benefico detrahare : non admirari potentiam, sed conari gesta elevare. Credite vel parentibus, o Pharisei, sic natum esse cæcum hominem ; rursusque ad cæcum recurrite, secundoque, ac tertio, certo ab eo docendi malos conatus ac insidias. Ubi vero primus conatus non successerit, ad secundum procedite ; ubi nec secundus, ad tertium ; ubi nec tertius, deinceps ad quartum. Astute vulpis cursu versate : ac quidem omni vos parte cum indagine cingunt veritatis retia ; nec fieri potest, ut a miraculo exitum inveniat. Enimvero nullam omitte strophem aranæ textentes telam, varie quidem, imbecilli tamen conatu ac inutili, insidias struentes. t̃ης ἀληθείας περιστοιχίσται· ἀρῡκτος δὲ, ἡ ἀπὸ πλοκῆς, ἰσθὺν ἀράχνης ὑφαίνοντες, ποικίλως μὲν,

Morbis hic a patribus in vos est derivatus. Incredulorum parentum, increduli filii. Eodem illi modo habuerunt, quod spectat ad Ægypti miracula. Novis modis præterque expectationem ab hostibus salvabantur, ac salutis auctori increduli erant. Alebantur escis nobilioribus quam habeat naturæ usus⁴⁷, erantque famelicis ingratiore. Suscipiebant manina de cælo missum⁴⁸, alliorumque Ægypti ac cepium tetrum desiderabilem odorem. Columna nubis interdiu obumbrabantur⁴⁹, ut ne solis radiorum æstus molestiam faceret : ignisque columna per noctem illustrabantur, novum aliud præter lunam eximiumque consecuti luminare : ac quasi nihil divinæ vir-

προσερωτῶντες ἀνατρέπειν ἐσπούδαζον, τοσοῦτω πλέον ἐδεδαίοντο ἢ ἀλήθεια· καὶ ταυτὸ ἐπασχον τῶν θηρίων ἐκείνοις, ἃ πληγέντα παρὰ τινος, καὶ μηδέπω πᾶσαν τὴν αἰχμὴν ἐν τῇ γαστρὶ δεξάμενα, τῇ πρὸς τὸν ἀνθρώπον ὁρμῇ καὶ φιλονεικίᾳ, ὅλον ἐφ' ἐαυτὰ συνωθεῖ τὸν σίδηρον.

Πρώτῃ πολυπραγμοσύνῃ· Εἰ οὗτος αὐτὸς ὁ τυφλὸς, καὶ μὴ ἕτερος ἀντ' ἐκείνου ἐδείχθη· τοῦτο σαφῶς τοῦ ἀνθρώπου διαμαρτυρομένου, καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῆς θεραπείας ἀπαγγέλλοντος⁵⁰, ὅτι καὶ πηλὸς κατεχρίσθη τὸ τῆς τυφλότητος φάρμακον, ὅτι καὶ κολουμήθῃρα τὸν πηλὸν ἀπονίψασα, τὸ βλέπειν παρέσχεν. Ταῦτα περιεργάζοντο γείτονες, καὶ ἐμάθανον· ἀνεζήτουν οἱ Φαρισαῖοι, ⁵¹ καὶ ἐπειθόντο.

Δευτέρᾳ τέχνῃ εἰς ἀθέτησιν τοῦ γενομένου παραλαμβάνοντο, τὸ πειρᾶσθαι δεικνύειν, ὡς οὐκ ἔστιν ὁ Χριστὸς ὁ ἐνεργήσας τὴν θεραπείαν. Ἐπειδὴ δὲ ἄνθρωπος τὸν Σωτῆρα ἐβόα, καὶ τῇ ὁμολογίᾳ, καὶ τῇ κηρύγματι ἀντεδίδου τὴν χάριν, καὶ τὸν εὐεργέτην ἐθιμοσίουν· ἀποφραττόμενοι τὰ στόματα, καὶ λογίζοντες τὴν γνώμην, οὐκ ἔχοντες ὅ τι καὶ πράξωσιν, ἐπὶ τὴν τοῦ πάθους πάλιν ἀνατρέχουσι [ζήτησιν· καὶ εἰ ἐκ γενετῆς τυφλὸς, τοῦτο περιεργάζονται, καὶ τοὺς γονεῖς ἀναζητοῦσι τοῦ ἀνθρώπου⁵²], καὶ ἀκριβεῖς ἐξεταστὰί γίνονται τῶν καθ' ἕκαστον, οὐχ ἵνα βεβαιώσωσι τὸ πρᾶγθῆν, ἀλλ' ἵνα ἀνατροπὴν ποθὲν τοῦ θαυμασίου λάβωσι, καὶ ψευδῇ τινα σκευωρίαν κατασκευάσαντες τὸ πιστεῦον πλῆθος τῆς ὁρμῆς ἀνατρέψωσιν. Ὁ κακίας ὑπερβολή! Μάχεσθαι πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ μὴ προσκυνεῖν τὸν πάντα⁵³ ποιοῦντα, ἀλλὰ διασύρειν τὸν εὐεργέτην· μὴ θαυμάζειν τὴν δύναμιν, ἀλλ' εὐτελεῖν πειρᾶσθαι τὰ πράγματα. Πεισθότε καὶ παρὰ τῶν γονέων, ὧ Φαρισαῖοι, ὅτι μετὰ τῆς τυφλότητος ἐτέχθη ὁ ἀνθρώπος· καὶ πάλιν ἐπὶ τὸν τυφλὸν ἀνατρέχετε, ἐκ δευτέρου, καὶ τρίτου, παρ' ἐκείνου πληροφορούμενοι τῶν κακῶν ἐπιχειρημάτων καὶ τῶν ἐπιβουλῶν. Ἄλλ' ὅτ' ἂν τῆς πρώτης ἐπιχειρήσεως πείραξ, ἐπὶ τὴν δευτέραν χωρεῖτε· ὅτ' ἂν τῆς δευτέρας, ἐπὶ τὴν τρίτην· ὅτ' ἂν τῆς τρίτης, ἐπὶ τὸν καθεξῆς. Ἀλώπεκος κακούργουσης ἀναστρέψαθε δρόμους· καὶ πανταχοῦ μὲν ὕμᾱς τὰ δίκτυα θαυμασίου βιέζοδος. Ὅμως δὲ πάσης οὐκ ἀμελεῖτε, ἀλλ' ἀσθενῶς καὶ ἀνηγνῶτας ἐπιβουλεύοντες.

Δ Πατρικὸν ὕμῶν τὸ νόσημα. Ἀπίστων πατέρων ὁμοιοι παῖδες. Τοιοῦτοι κἀκεῖνοι τὸν τρόπον περὶ τὰ θαυμάσια τὰ καθ' Αἴγυπτον. Ἐκ πολέμων ἐσώζοντο καινῶς καὶ παρ' ἐλπίδας, καὶ τῷ διδόντι τὴν σωτηρίαν ἠπίστουν· ἐτρέφοντο τροφαῖς ὑπερβαινούσαι τὴν φύσιν, καὶ τῶν λιμωτῶντων ἦσαν πλέον ἀχάριστοι· μάνα ὑπεδέχοντο οὐρανόθεν πεμπόμενον, καὶ τῶν Αἰγυπτιακῶν σκορδῶν τε καὶ κρομμῶν τὴν δυσωδίαν ἐπόθουν· στύλῳ νεφέλης τὴν ἡμέραν ὑπεσχιάζοντο, ἵνα μὴ τῇ θερμῇ τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος ταλαιπωρήσῃσι, καὶ στύλῳ πυρὸς ἐν νυκτὶ κατελάμποντο, ἄλλον φωστῆρα καινὸν παρὰ τὴν σελήνην λαβόντες ἐξείρετον, καὶ ὡς οὐδεμιὰς ἐνεργείας θεοῦ;

⁴⁷ Exod. xvi, 13. ⁴⁸ ibid. 21. ⁴⁹ Exod. xiii, 21. ⁵⁰ Seg. κηρυγτός. ⁵¹ Ισ. καὶ οὐκ. ⁵² Ex Seg. ⁵³ Seg. ταῦτα.

ἀπολαύοντες, οὕτως καινοὺς καὶ μετεώρους ἐξήτουν θεοὺς εἰσπράττοντες, ἵνα μικρὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου κατασχεθεὶς Μωϋσῆς ἐν τῇ δόσει τοῦ νόμου, τὴν ἐπαύουσαν παρελκύσῃ. Ὑμεῖς ἀληθῶς κληρονόμοι τῆς ἐκείνων ἀγνωμοσύνης, καὶ τὸν νόμον οὐκ ἀγαπήσαντες, καὶ τὴν χάριν μισοῦντες, οὐ ράβδου καρυϊνῆς ἐπιστάσις, ἀλλὰ σιδηρᾶς χρῆζοντες.

Ἀνθρώπων ὁρᾶτε, παρελθόντα μὲν εἰς φῶς, ἐν σκότῳ δὲ μέχρι πόρρω τῆς ἡλικίας διατελέσαντα ἀνεγέρητον τὰς ὄψεις, ἀλλοτρίοις ὀφθαλμοῖς ὁδηγούμενον, καθήμεραν πρὸ τοῦ ἱεροῦ καθήμενον, δημοσιεύοντα τὴν συμφορὰν, ἵνα πολλοὺς εἰς ἔλεον ἐφελκύσῃται, τὴν πόλιν ἔχοντα τοῦ πάθους μάρτυρα, βλέποντα νῦν καὶ λαθόντα ταχέως, οὐ φαρμάκων ποικίλων συνθέσει, οὐδὲ σιδηροῦ τομαῖς, ἀλλὰ πτυέλῳ μόνῳ, καὶ τούτου διὰ σιέλου γενόμενου, καὶ πῶς οὐ τεθήκατε, οὐκ ἐκπλήττεσθε, οὐ καταβάλλοντες εἰς γῆν προσκυνεῖτε τὸν ἀπὸ γῆς ὀφθαλμοῦς κτίσαντα, καὶ σέβετε τὴν θεϊκὴν ἐνέργειαν; Οὐ φρόνῳ δὲ διαβρίβησθε, καὶ ζηλοῦτε τὸν θεὸν ὡς ἀντίτενον, ὡς δημιουργοὶ δημιουργὸν, ὡς ὁμόφυλοι τὸν ὁμότιμον;

Καὶ πάλαι ἐσμὲν ⁸⁸ ἐντυγχάνοντες βίβλους, ὅσαι ἐπὶ τῇ τοῦ λαοῦ οἰκονομίᾳ ἐγράφθησαν, καὶ ὅσαι τὰς τῶν βασιλέων ἀρχάς, καὶ τὴν ἐπ' ἐκείνοις ἱστορίαν ἐκδιδάσκουσιν· εὐπειθῶς περὶ ἐκάστου τὰ λεγόμενα παραδέχεσθε· ὡς Μωϋσῆα μὲν μικροῦ δέοντος νομίζειν θεόν, καὶ Ἐλισσαίον ὑπερβαυμάζειν, καὶ τὸν τούτου διδάσκαλον τὸν Θεοδότην ὑμνεῖν· καὶ πάντας τοὺς κατ' ἐκάστην γενεὰν ἁγίους, τοὺς ἐνεργηθέντας παρὰ θεοῦ καὶ τὰ μεγάλα καὶ αἰδιμα καταπραξαμένους, ἱσαγγέλους ἀνάγετε ταῖς τιμαῖς· οὐδὲν δὲ ζυγομαχεῖτε καὶ ⁸⁹ τῶν ἀρχαίων, οὐδὲ ἀθετεῖτε τὴν τῶν πατέρων ἐξήγησιν, καὶ ταῦτα πεφυκότων ἀνθρώπων μὴ λίαν εὐκόλως ἀνάγεσθαι πρὸς τὴν πίστιν τῆς ἀκοῆς· ὁ δὲ ὀφθαλμοῖς ὑστέροις ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν εἰδετε, καὶ ἂ τοῖς δακτύλοις ἴξεσσι ψηλαφήσῃ, καὶ ἀκριδῶς τῇ ἀκοῇ καταλαβεῖν, ταῦτα ἀπίστως καὶ ἀγνωμόνως ἑμοῦ κακουργεῖτε, καὶ προφητείας καταπατοῦντες, καὶ τὴν ἐκβασιν τῶν προβήσεων ἀνατρέποντες. Τὰ γὰρ νῦν ἐπὶ τῆς πείρας ὁρώμενα, καὶ πάλαι φθάσας Ἰσαΐας διὰ τῶν λόγων εἰδίδασκεν· Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν κρίσιν ἀνταποδίδωσι καὶ ἀνταποδώσει· αὐτὸς ἤξει, καὶ σώσει ἡμᾶς. Τότε ἀνοιγήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὡς αὐτῶν ἀκούσονται· τότε ἀλείψεται ὡς ἔλαιος ὁ χυλός, καὶ τραπὴ ἔσται πλῶσσα μογιάλου ⁹⁰. Ταῦτα οὐ Πέτρου καὶ Ἰωάννου εἰς ῥήματα, οὐδὲ τινος τῶν νέων καὶ ὑπὸ πτωχῶν οἱ λόγοι, ἵνα κεχαρισμένην εὐφημίαν ὑποψήσαντες, ἀθετήσῃτε τὴν ἀλήθειαν· ἀλλὰ τῆς ὑμετέρας προφητείας οἱ λόγοι, εἰ τὸν Θεοκράτην γνωρί-

A tutis efficacitatem persentirent, ita novos ac sublimiores dari querebant deos ⁸⁷, ubi parum quid Moyses accipienda lege in monte detentus, reditum protraxisset. Vere vos eorum heredes improbitatis, qui neque legem dilexeritis, ac gratiam odio habeatis. Qui non amygdalina virga ⁸⁸, sed ferrea regi habeatis.

Videtis hominem transeuntem ad lucem; ubi tota longe anteriori ætate, inutilibus luminibus in tenebris egisset, alienos oculos duces sequens; quotidie sedens pro templi foribus, ærumnam publicans quod plures ad miserendum pertraheret, cuius tota civitas ægritudinis testis esset, nunc autem videntem ac celeri curatum remedio: non variorum medicamentum compositione, aut ferri sectionibus, sed luto solo, eoque salivæ injectione confecto: qua vero ratione non admiratione delixi esitis, non obstupuitis; non vosmet in terram abjicientes, eum adoratis qui oculos de terra creavit, divinamque virtutem colitis? Non autem livore disrumpimini, ac Deum tanquam artis socium æmulamini, tanquam opifices, rerum opificem, tanquam gentiles, æque vobis honoratum ac comparem?

Porro legentes Veteris Testamenti libros, si qui de Hebræorum populi regimine scripti sunt, quique regum principalis ac eorum docent historiam, facile quæ de singulis narrantur suscipitis, ut parum absit quin Moysen Deum existimetis; supraque modum admiramini Eliseum, ac ejus laudatis Thesbiteum præceptorem; ac quotquot per singulas ætates divinitus afflati sancti exstiterunt, atque a Deo beneficia consecuti sunt, magnæque ac præclara patrarunt, æquales angelis æugelis honoribus: nihilque quod spectat ad antiquos reluctamini; nec rejicitis quæ a patribus narrata accepistis, tametsi ita natura comparati sint homines, ut non facile fidem adhibeant auditis: quod autem novissimum oculis in oculis exhibitum vidistis, quæque digitis contrectare potestis, ac diligenti auditu percipere, hæc incredule simul ac improbe depravatis, prophetias proculecantes, ac eorum quæ fuerunt prædicta exitum evertentes. Quæ enim modo, periculo facto, conspecta sunt, prius olim Isaias verbis docuit: Ecce Deus noster judicium retribuit ac retribuet ⁸⁹: ipse veniet, et salvabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum audient. Tunc saliet, sicut ceruus, claudus, et aperta erit lingua mutorum. Sunt hæc non Petri ac Joannis verba, nec ullius recentiorum, aut suspectioris personæ sermones, ut suspicantes ad gratiam laudasse, respuatis veritatem, sed sermones sunt vestræ prophetiæ, si modo Thecuitem nostis filium Amos (59), prophetam prophetæ

⁸⁸ Leg. ex Seg. παλαιᾶς μὲν. ⁸⁹ Leg. ἐπί, seu περὶ. ⁹⁰ μογιάλου. ⁸⁷ Exod. xxxii, 1. ⁸⁶ Num. vii, 8. ⁸⁵ Isai. xxiv, 4 sqq.

(59) Thecuitem filium Amos, etc. Fecit nominis in Græco ac Latīno æquivocatio, ut ita sentirent eum Asterium, tum aliquot alii: fuisse nimirum Isaiæ patrem prophetam Amos, unum de duodecim, qui est ille Asterii Thecuites, sive Thecua oriundus,

quod Hieronymus oppidum, primo in Amos proemio, sex millibus ait abesse a sancta Bethleem, ad meridianam plagam, ultra quod nullus sit viculus, ne agrestes quidem casæ et furnorum similes, inquit, quas Afri appellant mapalia. In his fuerunt

natum; virum ex genere Israelitam, legalis institutionis caput. Sit Deo gloria, potestas, honor, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

VIII.

In sanctos principes apostolos Petrum et Paulum (40).

Hi sane omnes, consueta ac legitima ratione exhibiti, sacri martyrum honores, festi dies sunt, ac præclare e pietate gestorum tituli perpetui. In iis, ubi Ecclesiarum præsules dicturi accesserint, ad rerum in orationis argumentum propositarum magnitudinem suas exigentes vires, ipso statim exordio ad veniam remque a se amoliendam confugiunt, sermonisque exilitate minui rerum magnificentiam asserunt. Ut vero illi, singulos quosque martyres laudibus celebraturi, velut animum despondent, majusque aliquid quam pro sua facultate laudationem agnoscunt, ac liquido suam ipsi fatentur imbecillitatem, quid me fiet, cui hodierna die martyrum præceptores celebri laude prosequendos propositum sit? Veros, inquam, illos, primosque discipulos Christi, Ecclesiarum Patres, solos probatos fidelesque Evangelii præcones; qui cum Deo miscere colloquia, suisque ipsi auribus divinam suscipere vocem digni habiti sint. Haud enim vero, quod sit sublimis sermo, ac arduus conatus, idcirco operæ pretium videatur ut iners vanumque silentium eligamus, ignavorum more ac maris rûdium, qui ad maris ipsum aspectum abjiciunt animum; ac neque principio sustinent navim conscendere, nec vel experiendi causa, extrema ipsa littora modicum obnavigantes lustrare: quin ter beatis viris, quo-

σπετε τὸν υἱὸν τοῦ Ἀμὼς, προφῆτην προφῆτου παῖδα, Ἰσραηλίτην ἐκ γένους ἀνδρα, τῆς κατὰ τὸν νόμον ἀγωγῆς τὸ κεφάλαιον. Τῷ δὲ Θεῷ δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

H.

Ἐγκώμιον εἰς τοὺς ἀγίους κορυφαίους ἀποστόλους Πέτρον καὶ Παῦλον.

Πᾶσαι μὲν αἱ συνήθειαι αὐταὶ καὶ κατὰ νόμον τελούμεναι τῶν μαρτύρων τιμαὶ ἱερὰ, πανηγύρεις εἰσι, καὶ τῶν κατὰ Θεὸν ἀνδραγαθησάντων στήλαι διαμνίσκονται ἐν αἷς οἱ πρόεδροι τῶν ἐκκλησιῶν, ὅταν πρὸς τὸ λέγειν ἀφικῶνται, τὰς αὐτῶν δυνάμεις ἀντεξετάζοντες τῷ μεγέθει τῶν ὑποθέσεων, εὐθὺς ἐν προσιμίοις πρὸς τὴν συγκνώμην καὶ τὴν παραίτησιν κατὰφεύγουσιν· καὶ φασιν ἑλαττοῦν τὴν τῶν πραγμάτων μεγαλοπρέπειαν τῇ τοῦ λόγου μικρότητι. Εἰ δ' ἐκεῖνοι, τοὺς καθ' ἕκαστον τῶν μαρτύρων ἐγκωμιάζειν μέλλοντες, ἀπαγορεύουσι πρὸς τὸν ἔπαινον, καὶ λαμπρῇ τῇ φωνῇ τὴν σφῶν αὐτῶν ὁμολογοῦσιν ἀσθένειαν· τίς ἂν γενοίμην ἐγὼ σήμερον, ὁ τοὺς διδασκάλους τῶν μαρτύρων ἔχων προκειμένους εἰς εὐφημίαν, τοὺς γνησίους καὶ πρώτους μαθητὰς τοῦ Χριστοῦ, τοὺς Πατέρας τῶν ἐκκλησιῶν, τοὺς μόνους ἀξιοπίστους Εὐαγγελίου κήρυκας, τοὺς Θεῷ καλῆσαντας, καὶ τὴν παρὰ Θεοῦ φωνὴν δεξαμένους ταῖς ἀκοαῖς; Οὐ μὴν, ἐπειδὴ λίαν ὕψηλός ὁ λόγος, καὶ δυσέφικτος ἡ ἐγγύρησις, τὴν ἀρχὴν καὶ ἄπρακτον συνῆλθ' ἀγαπήσωμεν, ὥσπερ οἱ δειλοὶ καὶ ἀπειροδάλαττοι, οἱ πρὸς μόνην τὴν θῆιν τῆς θαλάττης ἀπαγορεύοντες, καὶ οὕτε τὴν ἀρχὴν ἐπιθῆναι τῆς νεῶς ἀνεχόμενοι, οὐτε πείρας ἐνεκεν μικρὰ τοὺς αἰγυλοὺς περιπλεῦσαι· αὐτοῖς δὲ τοῖς τρισμαχαρίοις πιστεύσαντες τὴν ἐγγύρησιν, τοὺς ὑπὲρ ὧν συνεληλύθαμεν σήμερον,

Clemens l. i Strom., pag. mihi 327. Epiphanius, seu quisquis auctor est libelli de vitis Prophetarum. Cedrenus, pag. 88. Aug. l. xviii Civit., c. 27, nonnihil dubius est. At magnus Hieronymus ex Hebraicis fontibus alium statim deprehendit Isaiaë patrem, alium prophetam Amos, quibuscum ne nomen quidem commune esset; sic ille proemitiis in utrumque prophetam, pro sua in sacris Scripturis exponendis eruditione maxima. Potest quis adire. Non placet Gaspar Sanctius prolegomenis in Amos, qui mutasse eum sententiam dicat, ac eundem existimasse utrumque Amos Isa. xxviii, nihil enim ibi Hieronymus de ea re, quem olim ac antequam scriberet in utrumque prophetam oportuisset tenere eam sententiam, ut citatis proemitiis eam retractaturus esset. Est quidem illic apud eum, *Isaia filius Amos propheta*: sed palmam mendum est, non Hieronymi, sed typographi, seu etiam exscribentis antiquarii: legendumque est, ut habeat correctæ quæque exemplaria Bibliorum, *filius Amos, propheta*: sic et LXX, ὁ προφῆτης: quo articulo recte exprimitur ἡ emphaticum, quod habent Hebraica, potueruntque citati Græci per errorem accipere ut notam genitivi.

(40) Ex venerandæ antiquitatis Seguirianæ biblioth. cod., nuper allato ex celebri monasterio τῆς Ἐγγλεστράς Græciæ. — Videatur merito oratio hæc inter Asterianas palmam ferre, digna plane ut tandiu occultata, ac in Græcia latitans, in Occidente tandem, ubi apostolorum Petri et Pauli clarior gloria, lucem aspiceret: codex bene antiquus, nuper cl. Gallix cancellarii Petri Seguerii, iis maxime

inhiantis opibus, quibus Ecclesiam ditet, pia sollicitudine, in Galliam, quam præcipuis fulgoribus collustrat, illatus; proque humanitate, mihi medico, Asteriana aliæque Patrum cum exegetica tum exornativa, quodam velut spicilegio pariturnitatis, communis factus; ut ex eo legerim alia ac exscriperim, alia mihi jam reposita contulerim ac emendaverim, in quibus altera ejusdem Asterii oratio in cæcum natum, cujus jam ex Romano codice vir humanissimus ac doctissimus R. P. Jac. Sirmundus, copiam fecerat. Plana sunt ac perspicua, suisque abunde fulgoribus clara, in utriusque hic apostoli, ac maxime Petri laudem, quam vere, tam culte et ex arte ab Asterio digesta; vixque alius Petri primatum ac excellentiam supra apostolos reliquos, Christique vicariam dignitatem ac officium in fundanda regendaque Ecclesia, illustris illo explicaverit. Quam ut uni Petro individue annexam addictamque voluerit Dominus, haud satis Ecclesiæ suæ consuluerit. Sit plane et mollo, ut constet a Christo bene instituta monachia, grex unus, nedum sub uno archipastore Christo nobis in carne absente, sed et sub uno pastore ac ejus vicario capite, novo nobis ac jugi per successionem, Petro. Testatam omnino sanam suam de Deo fidem facit, qua Arium ac Eunomium hæreticos, ac eorum pravum dogma ex Petri confessione refellit; ac satis indicat, etiam Spiritum sanctum, Patri ac Filio, in unam Trinitatem accenseri, in quam, cum Petrus triplici negatione peccasset, triplici nihilominus amoris professione faciat satis. Tu ipse lector auctorem adi.

τὰ κατὰ δύναμιν τῇ τῶν ἄλλων εὐφροσύνῃ παρασχέ-
σθαι πειραθῶμεν. Οἶδα γάρ, ὅτι τοσούτων ζητηθήσε-
ται, οὐχ ὅσον ἐκείνοις ὀφείλεται, τοῖς μεγάλοις καὶ
θαυμασίοις, ἀλλ' ὅσον παρ' ἡμῖν εὐρεθῆναι τοῖς πέ-
νησιν. Ἐβούλομην μὲν οὖν ἐκείνης τῆς χάριτος ὀλί-
γον μέρος ἐμοὶ χορηγήσθαι ⁶⁰ σήμερον, ἥς ἐκάτερός
τε τῶν ἁγίων τούτων μεταλαβῶν, ὁ μὲν ἐν Ἱεροσο-
λύμοις τοὺς ἀπειθοῦντας ἐδίδασκεν, ὁ δὲ τὸν Ἄρειον
πάγον ἐν Ἀθήναις καταλαβὼν, ἐκ τῆς ἀθέου πλάνης
τοὺς δεισιδαίμονον ἑστρέφειν, ὑποδεικνύς αὐ-
τοῖς τὸν Χριστόν, καὶ τὸ τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας
καταγγεῖλαις μυστήριον. Οὕτω γὰρ ἀνεδείξαμέν τι
τῶν προκειμένων ἐπιτελεῖν, καὶ μὴ πολὺ τοῦ μεγάλου
μεγέθους ἀπολιμπάνεσθαι.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ μεγάλοι τοῦ Πνεύματος δωρεαὶ τῶν
μεγάλων εἰσιν, καὶ ἀνάξιος ἐγὼ τοιαύταις πλουτίζε-
σθαι χάρισιν· προσθήσω τὴν πενίαν μετὰ τῆς προ-
θυμίας ὑμῖν, ὡς Ἐλισσαῖος μετὰ τῶν ἀλευρῶν τὰ λά-
χανα, τῆς τοῦ προέχεσθαι πάντως τὸ καλὸν οὐκ
ἀμοιρήσων τιμῆς. Μηδεὶς δὲ με οἰθεῖν τῶν ἀκουσο-
μένων ὑμῶν, εὐφρομίαν γενναίων ἀνδρῶν προσέλομε-
νον, τοῖς νόμοις ἀκολουθήσειν τῆς σφίλας τῆς ἔξωθεν.
Οὐ γὰρ τέχνη συγκειμένη κολακείαν ἀπεργαζόμεθα·
ἀλλὰ ψυχῶν φιλοθέων ἀρετὴν, μετὰ ἀληθείας ὑμῖν
παραστήσαι σπουδάζομεν. Διὸ σιωπηθήσεται γένος,
καὶ πατέρων περιφάνεια οὐ διοχλήσει τὸν λόγον.
Σάρξ γὰρ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονο-
μήσουσιν. Οὐδὲ ἀπὸ τῶν περιγίων καὶ ἐγχοσμίων
τοὺς οὐρανοῦ πόλιντας τιμῆσομεν· ἀλλὰ πᾶν τούναν-
τίον, πατέρων ἀφανὲς βίος, καὶ τέχνη βάναστοι, καὶ
πενίας ὀνομαζόμενον θνητός, ταῦτα τοῖς ἱπταίοις
μνημονευθήσεται. Δόξα γὰρ Χριστιανῶν, κατὰ τὸ
Εὐαγγέλιον τὸ ἡμέτερον, ταπεινότης ἐστίν. Ἐγὼ δὲ
καὶ τῶν ἔξωθεν ἐγκωμίων συνορῶν δεινῶς καταμέμ-
φομαι· ὅτι σεμνύνειν βουλόμενοι οὐς ἂν ἔλυνται, ὡς
μηδὲν ἑξαιρέτον εἰπεῖν ἔχοντες ἀγαθόν, μάτην τοῖς
τάφοις προσφεύγουσιν, καὶ διοχλοῦσι τοὺς καίμηνους
εἰκῇ, καὶ τοὺς νεκροὺς ποιοῦσι κόσμον τῶν ζώντων·
οἱ ὧν ἐπικαλοῦνται τοὺς τελευτήσαντας, ὁμολογοῦν-
τες οὐδὲν ἀγαθὸν τοῖς παρ' αὐτῶν ἐγκωμιαζόμενοις
προσεῖναι. Καὶ πρὸς τούτοις, εἰ μὲν ὁμολογοῦμενον
ἦν, πάντως τοὺς ἐκ λαμπρῶν πατέρων κατάγοντας,
καὶ αὐτοὺς ὑπάρχειν ἀγαθοὺς, καὶ ὡς περ τινα φύσιν
τὴν ἀρετὴν διαδέχεσθαι, εὐχαιρον ἦν ἰσως μυσίαν τι-
νὰ τῶν γονέων ποιεῖσθαι· ἐπειδὴ δὲ ψεύδεταί τις τοῦ
γένους διαδοχὰς ἐπὶ πλείονη τῶν ἐπιτηδευμάτων δια-
φορὰ (γίνεται γὰρ ἄσματος ὁ τοῦ φιλοσόφου, καὶ φι-
λόσοφος ὁ τοῦ φιληδόνου), μάταιος ὁ πόνος τῶν προ-
πάππων μεμνησθαι· δὸν ἐπιδεικνύειν, εἴπερ ἔχει τις
ἀρετῆς κατορθώματα. Καὶ ταῦθ' ὅτι τοῦτον ἔχει τὸν
τρόπον, οὐκ ἐστὶν ἄλλοθεν πολυπραγμονούντας μα-
θεῖν, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς ἱεράς ἡμῶν Γραφῆς, πολύ-
τροπον ἐχούσης καὶ ποικίλῃ τὴν ὥφελαν.

bus, cum sit ostendendum, quæ cujusque facinora ac res præclare gestæ sint. Quod hæc vero sic ha-
beant, haud aliunde diligenti peruestigatione noverimus, quam ex sacris ipsis Christianorum Scriptu-
ris, quorum multiplex variaque utilitas existit.

A rum hodie celebrandorum gratia convenimus, cona-
tum concredientes quod nostræ erit facultatis alio-
rum lætitiæ præstare studeamus. Novi siquidem a
nobis exigendum, non quantum magnis illis ac ad-
mirandis merito debeatur; sed quantum pauperi-
bus nobis in promptu sit. Utinam vero modicum
quid ejus mihi gratiæ suppeditatum suppeteret, cu-
jus ambo hi sancti participes, alter quidem Hiero-
solymsis incredulos docuit; alter vero cum Athenis
in Areopagum venisset, superstitiosos ab impietatis
errore convertit, ostendens eis Christum, ac veræ
pietatis ac religionis annuntians sacramentum. Sic
enim liqueret, aliquid nos eorum præstare quæ sunt
proposita: nec procul admodum ab argumenti tanta
præstantia abesse.

B Quia vero præclara illa Spiritus dona magnorum
sunt, ipseque, ejusmodi gratiarum divitiis indi-
gnus exsisto, meam vobis alacri animo paupertatem,
velut Eliseus ⁶¹ cum pulmento olera, appono:
haudquaquam ea privandus laude, ut ne omnino
prætidam quod bonum ac præclarum est. Ne quis
autem me vestrum, auditores, qui viros strenuos
laudandos suscepim, externæ puiet ac profanæ
sapientiæ sectaturum leges. Non enim composita
arte assentamur atque blandimur; sed Dei aman-
tium ac religiosorum animorum virtutem vera nar-
ratione repræsentare studemus. Quamobrem ta-
cebitur genus, nec parentum illustris gloria, negotii
aliquid dicturi præbebit. Quippe, caro et sanguis
regnum Dei non possidebunt ⁶²; nec cœli cives a ter-
renis ac sæculi prærogativis honoraturi sumus; sed
plane secus, obscuram parentum vitam, artes me-
chanicas, paupertatis denique appellatum probrum,
hæc utique inter laudandum commemorabimus.
Nam juxta Evangelium nostrum, Christiani humi-
litate gloriam habent. Sane quidem externorum
encomia contuens, maxime vitupero, quod eos lau-
daturi quos sibi proposuerint in laudis argumentum,
tanquam nihil peculiare dicendum suppetat, ad ma-
jorum frustra sepulcra confugiant, ac defunctis in
cassum negotium facessant, mortuosque viventium
ornamento asciscant: quibus vita functos invo-
cant, nihil boni ac præclari apud eos exstare pro-
fitentes, quos laudibus celebrant. Præterea, ut qui-

D dem certum esset, sic omnino comparatum esse, ut
qui claris majoribus procreati sunt, ipsi quoque
probi exsisterent, ac virtutem, ceu quamdam natu-
ram velut hæreditaria successione transmissam
susciperent; esset fortasse haud incongruum·pa-
rentum meminisse: cum vero studiorum diversitas
plerumque generis successionem mentiat (philo-
sophi namque filius, luxuriosus ac ganeo evadit; ac
philosophus, voluptarii ac libidinosi filius), frustra
laboratur percensendis encomio proavis ac majori-

⁶⁰ ἱσ. χορηγήσθαι. ⁶¹ IV Reg. iv, 38. ⁶² I Cor. xv, 50.

Scimus plane sacerdotem, senem illum magni Samuelis cum educatorem tum magistrum⁶³. Nihil tamen ipse, quamquam optimus erat, iuvit filios: idque, cum apud parentem ipsum educati essent, ac quotidie sacerdotii jura ac leges audirent. Rursum vero Timotheus impiis parentibus editus erat⁶⁴: ille, inquam, apostolus, Paulique generosus catulus: haud ille tamen, ceu quamdam naturam, secutus est parentum memoriam; quin libera voluntate eorum odio impietatem habens, ad sacram pietatis legem transfugit, dulcisque fructus ex amara radice prodiit. Mulorum copula, ac ovium partus. Sic Absalom⁶⁵, modesti ac sobrii patris furens juvenis, eoque temeritate ac audacia notus, quo patre probis ac ingenuis moribus; seu potius, ut quod sit magis e veritate dicamus, exsuperanti malitia paternam longe superans virtutem. Aique adeo ut quis contrariis ejusmodi filiorum ad parentes moribus animum adhibere velit, studiosos ac recti amantes innumeros malis prognatos offendet, malosque vicissim parentibus optimis satos. Idque admodum merito. Siquidem enim natura, non mores, vitium aut virtutem efficeret, non jam duo essent, sed alterum uniformiter praevaleret.

Dicatur ergo Petrus filius Jonæ⁶⁶: cuiusnam vero illius, nihil mea refert. Ego namque a filii actis, honesto parentem; atque ab imis incipiens, ad superiora transmittio laudem; lucernarum instar, quæ noctu a solo ac ima domo, tecta illuminant. Sane vero Isaias vaticinio ait⁶⁷, posuisse Patrem, Filium lapidem angularem: nimirum significans, mundi totam concretionem, illo fundamento ac basi nixam esse. Quin et rursum Unigenitus, uti sacris Evangelii libris conscriptum est, Petrum, Ecclesiae fundamentum dicit. *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*⁶⁸. Primus enim revera hic, ceu grandis quidam ac durus lapis, in mundi hujus cava demissus est, sive in convallein plorationis, quemadmodum David ait⁶⁹; ut Christianos omnes superædificatos portans, in sublime, nempe, ad spei nostræ domicilium, subvehat. *Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jesus*⁷⁰. Sed et, simili quoque Salvator noster appellatione, primum suum discipulum honestandum duxit, nominans fidei petram. Per Petrum ergo, verum ac fidelem pietatis doctorem effectum, Ecclesiarum stabilis inflexaque firmitas consistit. Justi porro ædificatione radicati stamus, qui ab ortu solis ad usque occasum sumus Christiani. Plane, cum a tempore annuntiationis evangelicæ, multæ increverint tentationes, tyrannique nos innumerabiles, ac illis prior, diabolus, funditus destruere, atque a fundamentis evertere conati sint: decurrerunt flumina velut torrentes, inquit salubris ac sacra Scriptura⁷¹; vehementes diabolicorum spirituum venti irruerunt; copiosi ac

A Ἰσμεν πάντως τὸν ἱερέα, τὸν πρεσβύτερον ἐκείνων, τὸν τοῦ μεγάλου Σαμουὴλ τροφέα τε καὶ διδάσκαλον· ἀλλ' οὐδὲν τοὺς υἱοὺς ὠφέλησεν αὐτὸς ἄριστος ὢν· καὶ ταῦτα τραφέντας ὑπ' αὐτοῦ τῷ γεννησαμένῳ, τὴν καὶ ἡμέραν μανθάνοντας τοὺς τῆς ἱερουσύνης θεσμούς. Ἐκ πατέρων πάλιν ἀσεβῶν ὁ Τιμόθεος, τὸν ἀπόστολον λέγω, τὸν γενναῖον τοῦ Παύλου σκύλακα· καὶ οὐ μὴν ἠκολούθησεν, ὥσπερ τινὶ φύσει τῶν γονέων τῇ μνήμῃ· λογικῶς δὲ μισήσας τὴν ἐκείνων δυσσεβείαν, πρὸς τὸν ἅγιον θεομὲν τῆς εὐσεβείας ἀπηυτομόλησε, καὶ καρπὸς ἀνεφάνη γλυκὺς ἀπὸ ῥίζης πικρᾶς. Ἡμιόνων ἡ συνουσία, καὶ προβάτων τόκος. Οὕτως ὁ Ἀβεσαλὼν, πατὴρ ἐπεικευῶν μεμνηνὸς νεανίσκος, καὶ τοσοῦτον ἐπὶ θρασυτείῃ γνώριμος, ὅσον ὁ πατὴρ ἐν χρηστότητι· ἡ μάλλον, εἰ οὐκ ἀλλήθιστον εἰπείν, πολλῶ τῷ μέτρῳ ὑπερβαλλόμενος τῇ κακίᾳ τὴν ἀρετὴν τοῦ γεννήσαντος. Καὶ ὅπως, εἴ τις θελήσει ταῖς τοιαύταις τῶν παίδων πρὸς τοὺς πατέρας ἐναντιότῃσιν ἐπιστῆσαι τὸν νοῦν, μυρίου εὐρήσει σπουδαίους ἀπὸ κακῶν, καὶ πονηρῶν ἐκ βελτίστων. Καὶ σφόδρα γε εἰκότως. Εἰ γὰρ φύσις, καὶ μὴ τρόπος, κακίαν ἢ ἀρετὴν εἰργάζετο, οὐκ ἂν ἦν τὰ δύο, ἀλλὰ μονομερῶς ἐπεκράτει τὸ ἕτερον.

Β Λεγέσθω τοίνυν Πέτρος υἱὸς Ἰωνᾶ· τίνος δὲ τοῦτου, οὐδὲν μοι διαφέρει. Ἐγὼ γὰρ ἐκ τῶν πράξεων τοῦ υἱοῦ, σεμνύνων τὸν γεννησάμενον· καὶ κάτωθεν ἀρξάμενος, ἐπὶ τὰ ἄνω παραπέμπω τὴν δόξαν, ὥσπερ οἱ λύχνοι οἱ νύκτωρ ἐκ τοῦ ἐδάφους τοὺς ὀρόφους φωτίζοντες. Γ Ἡσαίας μὲν οὖν φησι προφητεύων, ὅτι λίθον ἀκρογωνναῖον ὁ Πατὴρ ἔθηκε τὸν Ὑἱόν, ἐνδεικνύμενος, ὡς ἡ πᾶσα τοῦ κόσμου σύστασις ἐκείνων ἔχει τὴν ἑδραν καὶ τὴν κρηπίδα. Δ ὁ δὲ Μονογενὴς πάλιν, καθὼς ἐν Εὐαγγελίοις φησὶν, θεμέλιον τὸν Πέτρον ὀνομάζει τῆς Ἐκκλησίας· Σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μὲν τὴν Ἐκκλησίαν. Πρωτος γὰρ ἀληθῶς οὗτος, ὥσπερ τις λίθος μέγας, καὶ καρτερὸς ἐνεβρίβη τῇ τοῦ κόσμου τούτου κολότῃ, ἥ τῇ κολάδι τοῦ κλαυθμῶνος, ὡς φησὶν ὁ Δαβὶδ· ἵνα πάντας Χριστιανούς ἐποικοδομώμενους βαστάσας, ἀναγάγῃ πρὸς τὸ ὕψος, ὃ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν ἐστὶν οἰκητήριον. Θεμέλιον ἄλλο οὐδεὶς δύναται θεῖναι, παρὰ τὸν κείμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός. Ε Τῇ ὁμοίᾳ δὲ κλήσει ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καὶ τὸν πρῶτον αὐτοῦ μαθητὴν κατεκόσμησε, πέτρᾳ ὀνομάσας τῆς πίστεως. Διὰ Πέτρον τοίνυν, ἀπώτερον καὶ ἀκλινὲς τὸ τῶν Ἐκκλησιῶν ἑδρασμα σώζεται, γνήσιον καὶ πιστὸν γενόμενον τῆς εὐσεβείας μυσταγωγόν. Διὰ τὴν οἰκοδομὴν δὲ τοῦ δικαίου ἐστήκαμεν ἐβρίζωμενοι, οἱ ἀπὸ ἀνίσχοντος ἡλίου, μέχρι καὶ θουμένου, Χριστιανοί. Πολλῶν δὲ περασμῶν κινηθέντων, ἀφ' οὗ κατηγγέγη τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ μυρίων τυράννων καὶ πρὸ ἐκείνων, τοῦ διαβόλου καταστῆσαι θελήσαντος εἰς ἑδάφος, καὶ καθελεῖν ἡμᾶς αὐτοῖς κρηπίδῃμασιν· ἔρρουσαν μὲν οἱ ποταμοί, ὡς φησὶν ὁ σωτήριος λόγος, ὡς χεῖμαρροι, σφοδροὶ δὲ

⁶³ I Reg. 11, 12 sqq. ⁶⁴ Act. xvi, 1. ⁶⁵ II Reg. xv, 1 sqq. ⁶⁶ Joan. 1, 42. ⁶⁷ Isa. xxviii, 16. ⁶⁸ Matth. xvi, 18. ⁶⁹ Psal. lxxxi, 7. ⁷⁰ I Cor. iii, 11. ⁷¹ Matth. vii, 27.

ἀνεμοὶ τῶν διαβολικῶν πνευμάτων προσέβαλον, λαῦροι δὲ ὕετοὶ τῶν διωκόντων Χριστιανούς· κατεβράβησαν, καὶ οὐδὲν ἰσχυρότερον ὤφθη τοῦ κατὰ Θεὸν ὀχυρώματος· ἐπειδὴ ταῖς ἀγίαις παλάμαις τοῦ πρώτου τῶν ἀποστόλων κατεσκευάσθη τὸ τῆς πίστεως οἰκοδόμημα. Ταῦτα δὲ λέγων, ἔδει· ⁷² Ἐνα λόγον τῆς εὐλογίας τοῦ πέτρων τὸν εὐαγγελιστὴν ὀνομάσαντος. Ἰδῶμεν δὲ, εἰ δοκεῖ, πῶς ψυχοδόμοι Πέτρος· οὐ λίθοις καὶ πλίνθοις, οὐδὲ ταῖς ἄλλαις ὕλαις ταῖς γεραῖς· ἀλλὰ λόγοις καὶ πράξεσιν, αἷς ἐνηργεῖτο παρὰ τοῦ Πνεύματος.

Τοῦ τοίνυν Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνελθόντος εἰς οὐρανοῦς, ἥνικα τὴν νεφέλην εἶχε ὄχημα, τῶν ἀποστόλων βλεπόντων, οὗτος ὁ ἀνὴρ ἀντελάβετο τῆς τοῦ Εὐαγγελίου διδασκαλίας· καὶ πρὸ πάντων τῶν κοινῶν τῆς ἐπισκοπῆς ἀνοίξας τὸ στόμα, τῶν λυσώντων κατὰ τῆς εὐσεβείας κατεβάρησεν δῆμον, καὶ δημηγόρος ἀνεφάνη σοφός, ἐν μέσῳ τῶν ἔθνων καὶ τοῦ Ἰσραὴλ· ἔθνων ἀκονώντων τοὺς ὀδόντας, καὶ θυμοῦ πληρουμένων, εἰ τις τὸν Ἰησοῦν ὀνομάσειε. Ὅστε τὸ εἰς τὸν Κύριον παρὰ τῆς προφητείας λεχθὲν, ἀρμόζειν πάνυ καὶ Πέτρῳ, τὸ, *Περιεκύκλωσάν με κύνες πολλοί· ταῦροι κότες περιέσχον με*. Ἄλλ' ὅμως ζῶν τῷ Πνεύματι, καὶ τὴν ἐντολὴν ἀνεπιληστον σώζων, τὴν εἰποῦσαν αὐτῷ· *Βόσκε τὰ ἀγρία μου*· στὰς εἰς δῆμον σύμμικτον ἐκ μυρίων ἔθνων, ἔδοα· *Ἄνδρες Ἰουδαῖοι, καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλὴμ ἅπαντες*. Καὶ ἵνα μὴ μακρολογῶμεν, πᾶσαν τὴν ῥῆσιν συνείροντες, ἀπομνησθῆται τῶν λόγων τοῦ Ἰωῆλ, προφητεύον· ⁷³ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐπιφοίτησιν· ἐκεῖθεν ἐπὶ τὸν Δαβὶδ μεταβαίνει, καὶ τὸν πεντεκαιδέκατον ψαλμὸν παραθέμενος, βεβαίως τὴν ἀνάστασιν· καὶ τὸν πάντα λόγον συμπερανάμενος ἐν σοφίᾳ λόγων καὶ μαρτυρίᾳ νόμου, εὐθὺς τοὺς ἀκροατὰς ἐπηγάγετο, οὐ δέκα, οὐδὲ ἑκατόν· οὐδὲ τρίς, ἢ πεντάκις τοσούτους· ἀλλὰ τρεῖς χιλιάδας ἀνδρῶν, Ἐκκλησίας πλήρωμα, δῆμον ὅλον ἱκανὸν καταπλήξαι τοὺς δυσμενεῖς, ὧν ἀπεβράβησαν ἀθρόον. Ὡς πειθοῦς φάρμακον θερμὸν καὶ διάπυρον, ὀξέως τῶν ψυχῶν καθαψάμενον! ὦ σοφία θεολόγος, πᾶσαν σοφίαν ἀνθρωπίνην καλύψασα! Τί λέγετε, οἱ τὸν Δημοσθένην στεφανοῦντες κατὰ ῥητόρων, καὶ τὸν Σωκράτην ἀνυμνοῦντες ἐν φιλοσόφοις; Δημοσθένης μὲν γάρ, ὁ τὴν ῥητορικὴν μέγας καὶ πολυθρύλλητος, τοσούτον ἀπείχε τοῦ περὶ ὧν ἐβούλετο πείθειν, ὥστε καὶ ἐξωρίσθη τῆς πόλεως παρὰ τῶν ἀκροατῶν· Σωκράτης δὲ, τῶν πολλῶν πρὸς Ἀθηναίους λόγων, καὶ τῶν σοφῶν διαλέξεων, τέλος, τὸ κώνειον εὗρατο, παρὰ τοῦ χοροῦ τῶν μαθητῶν φονευθεῖς· τοσούτον αὐτὸν περιῆν τῆς τοῦ πείθειν δυνάμεως. Πέτρος δὲ ὁ ἀλιεὺς, ὁ χειροτέχνης, ὁ ἀμαθής, ὁ πᾶν ἔπερ ἂν ἐθέλῃ τις φαυλίζων καλεῖν, ἐν μικρῷ λόγῳ προσβολῇ τρισχιλίων ἀνδρῶν θηρεύσας, βεβαίως μετέστησε· καὶ ταῦτα, δυσανασχετοῦντας καὶ στασιάζοντας, καὶ οὐ συγχωροῦντας αὐτῷ τὴν ἀρχὴν διαιρεῖν τὸ στόμα.

A immensi persequentium Christianos imbres impetu defluerunt, nec quidquam tamen divino potentius visum est munimine; quod nimirum fidei ædificatio sacris primi apostolorum manibus exstructa esset. Hæc porro dicenda habui, ob illum: unum verbum benedictionis ejus, qui evangelistam ac sacrum præconem, petram nuncupavit. Videamus autem, si lubet, qua Petrus ratione ædificaverit; non lapidibus lateribusque, vel alia terrena materia, sed sermonibus ac actionibus, quas Spiritus exercebat instinctu.

Cum Deus itaque ac Salvator noster in cœlos ascendisset, quando apostolis spectantibus nubes ei vehiculum facta est, vir iste docendi partes Evangelii suscepit; atque sociis omnibus prior, pro episcopi ac præpositi munere os aperiens, audientis animi fortitudinem contra populos adversus pietatem furentes, ostendit; ac sapiens orator in medio gentium ac Israelis enituit; gentium, inquam, acuentium linguas, quæque ira, ut quis Jesum nominasset, implerentur. Ita sane ut quod a Propheta in Domini persona dictum est, Petro quoque admodum congrueret: *Circumdederunt me canes multi; tauri pingues obsederunt me* ⁷²; is tamen Spiritu fervens, altaque memoria illud ad ipsum Domini mandatum retinens, quo fuit dictum: *Pasce agnos meos* ⁷³; stans in promiscua ex innumerabilibus gentibus multitudine, clamabat: *Viri Judæi, et qui habitatis Hierusalem universi* ⁷⁴. Ac ne locum totum subnectentes longiores simus, in memoriam revocat Joëlis oracula, prædicentis spiritu prophetico Spiritus adventum: tum transit ad Davidem, ac exponens psalmum quintum decimum, confirmat resurrectionem: sicque sermonem universum in verborum sapientia ac legis testimonia concludens, statim post se traxit auditores; non decem, aut centum; vel etiam ter aut quinquies tantos; quin imo, tria millia virorum; Ecclesiæ cœtum; integrum populum abunde habentem hostes percellere, a quibus repentina adeo mutatione abscissi essent. O suadæ fervida accensaque medicamina, animos intime ac penetrabiliter perstringentia! O divina sapientia, humanam omnem sapientiam obscurans! Quid ad hæc, qui Demostheni supra rhetores desertis lauream: quique Socratem laudatis inter philosophos? Tantum enim abest, ut magnus ille ac celebratissimus pro oratoria facultate, ea auditoribus persuaserit, quæ animo constituta essent, ut etiam ab iisdem urbe ac patrio solo deportatus sit; Socrates vero, plurium illorum ad Athenienses sermonum, ac sapientia refertarum disputationum finem, cicutani invenit, interficiente discipulorum choro, tanta nimirum pollebat vi suadæ. At Petrus, piscator ille, ille manuum arte victum quærens, ille imperitus, ac quidquid per contemptum velis appellare, uno sermonis jactu tria virorum millia venatus, firmiter transtulit; idque cum illi moleste ferrent ac tumultuarentur, ac ne os quidem diducere a principio sinerent.

⁷² Leg. λέγειν ἔδει δι'. ⁷³ Leg. προφητεύοντος, et infra, D, τοσούτον αὐτῷ περιῆν. ⁷⁴ Psal. xxi, 13.

⁷⁵ Joan. xxi, 15. ⁷⁶ Act. ii, 41.

Postquam autem Christianorum ordo ac cœtus abunde satis auctus erat, cum ad sermonis doctrinam ac admonitiones, virtutis ac potentiae efficacia mirabile documentum praeberet, claudum sospitem, ac integris pedibus a templi vestibulo erigens; illum, inquam, claudum ex matris utero, qui naturae vitio laborabat; confluentem ad templum universo populo, quem miraculi fama ad spectaculum provocaret; universisque intente in virum aspicientibus, cum miraculo stupefacti starent, obstructa sunt ora Christi hostium: fuitque deinceps crux, non probrum, sed victoriae tropaeum: rursus ergo imperitus ille: ille mechanicus artifex, secundos aggreditur sermones in hæc verba ad eos loquens⁷⁶. O viri, siquidem admiratione dignum, ac divinae potentiae arbitramini quod est factum, ipsum adorare qui claudum curavit; Jesum quem cecidistis, quemque demum iræ exsuperanti æstu, in ligno exaltastis. Ille ipse est, virique, ac sicut vobis sæpius dictum est, a mortuis excitatus universorum dominator. Quamobrem nunc eorum quae peccastis praenitentiam agentes, « Accedite ad eum, et illuminamini⁷⁷, » quemadmodum vester ille parens David ait. Siquidem enim filii prophetarum estis ac discipuli Moysi, nolite majorum vestrorum gratiam spernere, iis animum adhibentes qui falsa loquuntur: sed prudenti iudicio quae ab illis fuerunt praenuntiata considerantes, vestrae Salvatoris gentis, animis suscipite. Quippe ille est, quem et Moyses prophetam vobis suscitandum promisit⁷⁸. Hæc Petrus ac iis similia ad populum disserens, abiit tribus millibus aequales alios auctario referens. Ac quidem talis Petrus publica concione fidenter Evangelii doctrina exponenda loquens, alacer, impercussus, prudens suorum fiducia, ac adversariorum pavor.

Quia vero non id tantum pietatis doctor optimus studio agebat, ut Dei populum numerosa multitudine augeret; sed longe amplius, ut discipuli accurate pro traditarum legum ratione vitam instituerent: vidit vero Ananiam illum, suorum ipsum fructuum furem, novumque sacrilegum, malam peccati invecturum in Christianos consuetudinem, severe eum ab Ecclesia excidit⁷⁹; non velut crudelis animo ac homicida; sed spectato quod conducere, ejuscemodi peccatum curans medicina. Cum enim populus recens conversus atque confusus, a gentilitio ac Judaico victus morumque neglectu, evangelicas nuper leges accepisset, merito plane existimavit, ne dum verborum correptionem discipulis necessariam esse, verum etiam secundo metu aliquo indigere. Sic enim moribus comparatum est, ut qua ratione prima studia regulata fuerint, eadem ad finem usque inolescente consuetudine perseverent: idcirco ubi peccatum arguit, mortem mox supplicio induxit; non usus gladio, autve carnificibus reum tradens: sed momento illo temporis, qua ratione

Ἐλθόντος δὲ εἰς ἐπιδοσιν καὶ προκοπὴν ἱκανὴν τοῦ τῶν Χριστιανῶν τάγματος, ἐπειδὴ ποδὶ ταῖς λογικαῖς διδασκαλίαις καὶ παραινέσεσιν, καὶ τῆς πρακτικῆς δυνάμεως θαυμαστὴν παρείχετο τὴν πείραν, ἀρτίων ἀναστῆσας τὸν χυλὸν ἐκ τῶν τοῦ ναοῦ προπυλαίων, χυλὸν ἐκείνον τὸν ἐκ κοιλίας μητρὸς, πταίσματι φύσεως παθόντα τὴν νόσον· ἀπαξ δὲ ὁ λαὸς ἐπὶ τὸ ἱερὸν συνεβρόντη, τῇ φήμῃ τῆς μεγαλουργίας δημαγωγηθεὶς πρὸς τὴν θέαν, καὶ πρὸς τὸν ἄνδρα πάντες ἐβλεπον ἀτενῶς ἐκπιπληγμένοι τῷ θαύματι· ἀπεφράγη τῶν ἐχθρῶν τοῦ Χριστοῦ τὰ στόματα, καὶ ὁ σταυρὸς λοιπὸν ἦν τρόπαιον νίκης, οὐκ οὐνεὶδος. Πάλιν ὁ ἀπαίδευτος, ὁ τῆς βαναύσου τέχνης ἐργάτης, δευτέρων ἀρχεται λόγων, φάσκων πρὸς αὐτοὺς, ὅτι Ὁ ἄνθρωπος, εἰ θαύματος ὑμῶν ἄξιον, καὶ θεικῆς ἐνεργείας φαίνεται τοῦ ἡνδμενον, προσκυρεῖτε τὸν θεραπευτὴν τοῦ χυλοῦ, Ἰησοῦν, ὃν ἐβραβίσσατε καὶ τελευταῖον ὑπερέβαντες τῷ θυμῷ, ἐπὶ τοῦ ξύλου ὑψώσατε. Οὗτός ἐστιν, καὶ ἡ καὶ καθὼς ὑμῖν ἐλέγχθη πολλὰκις, ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν βασιλεύει τῶν πάντων. Ὅστε νῦν τοῦν λαβόντες τὴν ἀμαρτηθέντων ὑμῶν μεταμέλειαν, « Προσέλθετε πρὸς αὐτὸν, καὶ φωτισθήτε, » καθὼς ὁ πατὴρ ὑμῶν λέγει Δαβὶδ. Εἰ γὰρ υἱοὶ τῶν προφητῶν ἐστέ, καὶ μαθηταὶ τοῦ Μωϋσέως, καὶ ἀτιμάσσετε τῶν προφῶν ὑμῶν τὴν χάριν, ψευδολάοις προσέχορτες· ἀλλὰ συνेतῶς τὰ παρ' ἐκείνων προκηρυχθέντα σκοπήσαντες, δέξασθε ταῖς ψυχαῖς τὸν Σωτῆρα τοῦ γένους ὑμῶν. Οὗτος γὰρ ἐστὶ ὃν καὶ Μωϋσῆς ἐπηγγελάτο προφήτην ὑμῖν ἀναστήσεσθαι. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα πρὸς τὸν λαὸν διελθὼν, ἀπῆλθεν, ἄλλους τοσούτους τοῖς τρισχίλοις προσθείς. Τοιοῦτος μὲν οὖν ἐν τῷ δημόσιᾳ λαλεῖν θαρρύνων ὑπὲρ τῆς τοῦ Εὐαγγελίου μυσταγωγίας πρόθυμος, ἀκατάπληκτος, συνετὸς, θάρσος τῶν ἰδίων, καὶ τῶν ἐναντίων δειλία. Ἐπειδὴ δὲ, οὐ τοῦτο μόνον ἦν περισπούδαστον τῷ καλλίστῳ διδασκάλῳ τῆς εὐσεβείας, τὸ πολυάνθρωπον τὸν τοῦ Θεοῦ λαὸν ἀπεργάζεσθαι, ἀλλὰ πολλῶ πλεον τὸ ἤντιον ἀκριβῶς τοὺς μαθητὰς ἐν τοῖς δοθείσι νόμοις· εἶδεν δὲ τὸν Ἀνανίαν ἐκείνον, τὸν τῶν ἰδίων καρπῶν κλέπτην καὶ παράδοxon ἱεροῦςυλον, μέλλοντα κακὴν ἐμποιεῖν τοῖς Χριστιανοῖς συνήθειαν ἀμαρτίας, ἀποτόμως αὐτὸν τῆς Ἐκκλησίας ἐξέκοψε· οὐκ ὥμως ὢν καὶ φονικὸς τὴν γνώμην, ἀλλὰ κατὰ σκοπὸν ὠφελείας, οὕτως ἱατρειύσας τὴν ἀμαρτίαν. Ἐπειδὴ γὰρ νεοπροσῆλυτος ἦν καὶ νεοπαγῆς ὁ λαὸς, ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἰουδαϊκῆς ἀδιαφορίας ὑπόγονον τοὺς εὐαγγελικοὺς δεξιμένους νόμους, εἰκότως ἐνόμισεν, οὐ τῆς ἐκ λόγων νοουθεσίας μόνον χρῆζειν τοὺς μαθητὰς, ἀλλὰ καὶ φόβου τινὸς εὐπράκτου (εἰσθῆσαι γὰρ πως οἱ ἄνθρωποι, ὅπως ἂν ἐν ἀρχαῖς τῶν ἐπιτηδευμάτων κανονισθῶσιν, οὕτω μέχρι τέλους τηρεῖν τὴν συνήθειαν)· καὶ διὰ τοῦτο ἐλέγξας τὴν ἀμαρτίαν, εὐθὺς θάνατον τὴν τιμωρίαν ἐπήγαγεν· οὐ ξίφει χρησάμενος, οὐδὲ δημίοις αὐτὸν παραδούς· ἀλλὰ τότε διαφερόντως τὴν τοῦ Χριστοῦ δύναμιν δείξας, ἐν τῷ τρόπῳ τῆς ἀναί-

⁷⁶ Act. iii, 12 sqq.⁷⁷ Psal. xxxiii, 6.⁷⁸ Deut. xviii, 15.⁷⁹ Act. v, 1 sqq.⁸⁰ γρ μή.

ρέτως. Ενεκάλεσε γάρ μόνον, καὶ ὁ ἐγκληθεὶς ἀπέφυγεν. Τοῦτο δὲ ἡλίκον ἐστίν, καὶ ὅσην τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐνεποίησε τὴν εὐλάβειαν, οὐ χρῆζομεν μαθεῖν. Δύο γάρ ἐν ἐνὶ κατορθώῳ, τὸ καὶ τὸν Σωτῆρα ἡμῶν πιστευσθῆναι εἶναι Θεόν, καὶ τὸν παιδεύτην τῶν ἐκείνου νόμων, παρεπομένους ἔχων ⁸¹ ἀγγέλους, πρὸς τὴν βούλησιν τοῦ ἀποστόλου ἐνεργούντας ἐτοίμους. Ἐθέλησεν εὐεργετῆσαι τὸν χαλὸν, καὶ οὐκ ἐδράδυνεν ἡ χάρις· ἐβουλήθη καλᾶσαι τὸν ἱερόσυλον, καὶ παρ-
εγένετο ἡ τιμωρία.

Ταῦτα ἱκανὰ λίθινας καταπλήξαι ψυχὰς καὶ πείσαι βεβαίως, ὥς οὐκ ἀπάτης ἦν τὰ ῥήματα τὰ παρὰ Πέτρου λεγόμενα· ἀλλὰ Θεὸς ἦν ἀληθῶς μετ' αὐτοῦ, καὶ ἄγων ὑπῆρχε καὶ ἀληθές, τὸ μυστήριον ὁ κατήγγελλε. Καὶ τοῦτο δὲ προσέχειν ἀναγκαῖον, ὅτι τὸ μὲν ἐπὶ τιμωρίᾳ καὶ φόβῳ σημείον, ἀπαξ παρὰ τοῦ ἀποστόλου διὰ τὴν χρεῖαν γεγέννηται· ἵνα τοῖς κακῶς προαιρουμένοις, τῆς κολαστικῆς δυνάμεως παρὰ σκηται τὴν ἀπόδειξιν· τὰ δὲ τῶν εὐεργεσιῶν καὶ τῶν ἰσέων, καθ' ἡμέραν καὶ συνεχῶς ἐπείτεται· καὶ τοσαύτης αὐτῷ περιτῆς τοῦ θεραπεύειν εὐκολίας καὶ χάριτος, ὥστε οὐδεὶς προσελθὼν τῶν ἀρρώστούντων ἀνέλκεν ψευθεὶς τῆς ἐλπίδος, ἀλλ' ἄρτιος καὶ ὀγιῆς ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἀπῆει. Καὶ πᾶς τόπος τῆς Ἰερουσαλὴμ ἐνθα Πέτρος ἐφάνετο, τὸν Χριστὸν ἐλάλει· καὶ τὸ πλῆθος εἶχεν ἀκολουθοῦντων ἀρρώστων, καὶ θέατρον καθ' ἡμέραν παράδοξον ἐκ ὅλου συμμίχτου τῶν μὲν συναγομένων, ἵνα τῶν ὀχλοῦντων κακῶν ἀπαλλαγῶσι, τῶν δὲ, ἵνα τοῖς θεραπευομένοις θεά-
σονται. Οὕτω τοι κακείνῳ περὶ τοῦ ἀποστόλου τὸ θαυμαστὸν ἀναγγέλλεται, ὃ ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἄλλων ἐλέγχθη, ὅτι οἱ συγγενεῖς, καὶ οἱ τῶν ἀσθενούντων οικεῖοι, ἔφερον αὐτοὺς ἐπὶ κλινῶν δημοσίᾳ, ἵνα ἐρχο-
μενου Πέτρου, καθ' ἡ σκιά ἐπισκιάσῃ τιμὴ αὐτῶν. Τοῦτο μὲν οὖν μείζον καὶ τῶν δεσποτικῶν θαυμα-
σίων· καὶ ὁ δούλος εὐφημεῖται ὑπὲρ τὸν Κύριον. Καὶ τάχα ἐν τούτῳ τῷ σημείῳ συμπληροῦται ἡ προφητεία, ἦν ὁ Σωτὴρ πρὸς τοὺς μαθητάς ἐποίησατο· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν· Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, κακεῖνος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει. Τοῦτο δὲ ἅπαν λέγω, οὐ τὸν δούλον τῷ Δεσπότη συγχρίνω. Ἀπαγε! Μαίνομένου τὸ νόημα· ἀλλ' ὅτι διὰ τῶν αὐτοῦ θεραπόντων ὁ Θεός, τὴν αὐτοῦ δύναμιν ἐνδείκνυμενος, οὐδένα τῶν μαθη-
τῶν, ὡς Πέτρον, ταῖς ἰδίαις δωρεαῖς κατεπλούτησεν· ἀλλὰ καὶ πάντων αὐτὸν προῦθηκεν, ὥσπας ταῖς ἀνω-
θεν δωρεαῖς· καὶ ὡς πρὶν πρῶτος μαθητῆς, καὶ μείζων τῶν ἀδελφῶν ἐπὶ τῆς πείρας τῶν πραγμάτων ἐδείχθη τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος. Πρῶτος ἐκλήθη, καὶ τα-
χῶς ὑπῆκουσε· πρὸς τοὺς αἰγιαλοὺς ὑπερβῆς ἐν τῷ παρακώδει τοῦ κόσμου χωρίῳ, ὁ τοῖς κύμασιν ἀεὶ τῆς ἀνθρωπικῆς ζάλης περιβοφεύμενος, ἀδιάλειπτον ἔχει τὴν βοῶσαν περὶ τὰς ἡλίκας εὐχὴν. Πρῶτος ἐν Χριστιανοῖς τῶν κοσμικῶν ὑλῶν κατεφρόνησε, καὶ τῶν ἐν ποσὶ πάντων ὑπεριδὼν, πρὸς τὰ νοητὰ καὶ ὑπερχόσμια μετετάξατο.

A sustulit, præclarum Christi potentiae specimen edens. Tantum enim objecit crimen, inque illud vocatus homo exspiravit. Hoc vero quantum sit, quantamque Ecclesiae reverentiam ac metum inje-
cerit, haud opus doceri habemus. Dno quippe si-
mul confecit, ut nimirum, cum Salvator Deus esse crederetur; tum ut ejus doctore legum adesse co-
mites angelos, qui prompte ut apostolus voluisset, exsequerentur. Voluit claudo beneficium præstare, nihilque gratia tardavit; voluit punire sacrilegum, moxque poena præsto fuit.

Erant hæc abunde, ut vel lapideas mentes stu-
pore afficerent, certamque omnino facerent fidem, nullam Petri verba habere deceptionem; sed vere Deum cum ipso esse, sanctumque ac veritate ful-
tum, quod annuntiabat sacramentum, existere. Sed et hoc attendamus necessum sit; illud quidem puni-
endo ac necem inferendo, semel duntaxat ab apostolo usu suadente signum usurpatum esse, quo
iis, qui mala essent voluntate, castigandi potestatis specimen exhiberet; beneficia autem ac sanitates, quotidie ac jugiter præstitisse: tantaque erat en-
randi ac gratiæ facilitas, ut nemo ægrotus acce-
dens, spe sua frustratus abiret, sed integer ac sanus domum reverteretur. Quisquis vero Hierosolymis
Petrus locus habebat, is Christum loquebatur; ha-
bebatque sequentem infirmorum multitudinem, ac mirabile diebus singulis promiscue plebis specu-
culum; congregatis aliis quærendæ causa libera-
tionis a malorum molestia; aliis vero, ut imper-
tiendæ sanitatis spectatores essent. Sic namque etiam illud mirabile de apostolo conscriptum est, de quovis alio inauditum, ut nimirum, infirmorum cognati ac domestici, publice eos in lectis exponere-
rent, ut veniente Petro umbra illius obumbra-
ret quemquam illorum ⁸²: porro hoc majus erat Dominicis miraculis, adeoque servus celebriori præ Domino fama habetur. Ac forte in signo isto completur, quam Salvator prophetiam ad discipulos est locutus: Amen, amen dico vobis, qui credidit in me, opera quæ ego facio, et ipse faciet, et majora horum faciet ⁸³. Cum autem hoc dico, minime gentium servum cum Domino comparo. Apagesis fu-
rentis sensum; sed Deum, qui per famulos suos potentiae suæ specimen edat, nullum et discipulis suis perinde ac Petrum muneribus locupletasse pronuntio: quin supernis sublimem effectum donis, universis eum prætulisse. Uti vero discipulorum primatum tenet; major quoque inter fratres rerum experimento per Spiritus sancti virtutem ostensus est. Primus vocatus, cito obsecutus est, cum in littore, in mundi loco aspero inventus esset. Is namque humanæ eum tempestatis jugiter circum-
strepentibus fluctibus, continuum circa littora pre-
cum clamorem ac vota habet. Primus inter Chri-
stianos sæculi res sprexit, despectisque omnibus quæ in pedibus ac mundana sunt, studium animum
que ad spiritalia ac cœlestia traduxit.

⁸¹ Leg. ἔχοντα. ⁸² Act. v, 15. ⁸³ Joan. xiv, 12.

Dicat vero iorte eorum aliquis, qui pauperem atque obscurum ter beatum illum appellare solent: Quid enimvero ille reliquit? Qua se possessione abdicavit? Universa, o homo, dimisit, quæ habuit. Cuique vero, quod possidet, magnum est: illudque, divitiæ sunt, quod tenuis ac egenus habet. Similis apud Deum habet, tum qui currus dimittit, tum qui contemnit æsimum. Quod enim diviti equis quatuor vectus currus, hoc elitellæ viles pauperi. Perinde autem philosophus est, tum qui argenteam ac historiis varie distinctam ornataque, tum qui ligneam vilisque pretii mensam relinquit; ac similiter, tum qui frequens hominibus oppidum, tum qui exiguum hortulum: qui vestem auro textam, quique veterem ac detritam tunicam. Non enim Deus multitudine aut qualitate eorum quæ dantur, collationem iudicat ac humanitatem, sed gratam habet ac probat dantis voluntatem. Quamobrem etiam Evangelium viduam illam uti probam deprædicat, quæ obolum impertita esset; quod nihil retinisset eorum quæ habebat⁸⁴. Quin etiam, qui aquæ frigidæ calicem præbuerit, expediti revera facilisque convivii mercedem, regnum accepturus est⁸⁵. Eo enim quod suppetebat, sitientis necessitatem curavit; tametsi vini odorati ac generosi ob pauperitatem copia non erat. Hæc porro per indulgentiam dico. Haud enim prorsus, ut quis piscator, idem et pauper existat. An nescis piscatorem margaritas captare? Margaritæ autem, flos sunt superbarum excelsarumque divitiarum, quibus reges ornantur: quibus feminæ, opum pariter ac ornatus amantes, gloriantur. Piscator purpuram inscit, decantatam illam, ac imperii insigniis addictam. Piscatores sublavas ac velut auro rutilas lanas tingunt, quibus pinnas flavas capiunt. Haud ergo eorum artis instrumenta spectanda sint tanquam villa ac contempta; rete, inquam, ac hami: ex eo autem quod exercent, eorum facultates noveris. Alioqui enim, nihil agricultura pauperius occurrat, ut ex ligone ac rutro ejus quis probet divitias. Sed et ii qui regem illum divitiarum, aurum fodiunt, inopes erunt. Sola quippe ascia eis usui est, ac lignea scutella, qua aurum discernant a terra. Taceant itaque gentiles Hebræique, qui Petro pauperitatem exprobrant, atque a piscatoris arte magnum illum deprimere tentant. Talia vero gloriari cessantes, dicant, rogo, percontanti mihi: Quisnam piscator, aut universim homo, supra mare pedes incessit? Quis supra lacum stantem gressum fixit, uti ille supra fluctus agitato ventis? Cum enim Deus ille noster, quæ ejus bonitas! multa per suos servos patrarit miracula, cum olim in republ. Israelis, tum quibus postremis temporibus, benigna Salvatoris nostri Incarnatio mundo exhibita est: nullus tamen eorum, qui a principio in finem usque clauerunt sancti, fide sua

A Καὶ τυχὸν ἐρεῖ τις τῶν πάντα καὶ ἀπαντὴ τὸν τρισμακάριον ἐκείνον ἀποκαλοῦντων. Τί γὰρ ἀπέθετο; Τί δὲ ἀπεκτέησατο; Πάντα ὅσα εἶχεν, ὃ ἀνθρώπε· ἐκάστω δὲ, ὃ κέχτηται, μέγα· κἀκεῖνο πλοῦτος, ὃ ἔχει ἀκτήμων. Ὅμοιος παρὰ τῷ Θεῷ φαίνεται, καὶ ὁ τὰ ἄρματα ἀποθέμενος, καὶ ὁ καταφρονήσας τοῦ θνους. Ὅπερ γάρ ἐστι τῷ πλουσίῳ τὸ τέθριππον, τοῦτο τῷ πένητι ὁ εὐτελὲς κανθῆλιος. Φιλόσοφος δὲ ἐστὶν ὁμοίως, καὶ ὁ τὴν ἀργυρὰν καταλιπὼν τράπεζαν, τὴν ταῖς ἱστορίαις πεποικιμένην, καὶ ὁ τὴν ξυλίνην τὴν εὐωνον· ὁμοίως καὶ ὁ τὴν κώμην τὴν πολυάνθρωπον, καὶ τὸ μικρὸν κηπίον· ὁ τὴν ἐσθῆτα τὴν χρυσοῦσταν, καὶ τὸν πεπαλαιωμένον χιτῶνα. Οὐ γὰρ ἐν τῷ πλήθει καὶ τῇ ποιεῖται τῶν διδομένων ὁ Θεὸς τὸ μεταδοτικὸν καὶ φιλόανθρωπον κρίνει· ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν ἀποδέχεται τοῦ διδόντος. Διὸ καὶ τὴν χήραν ἐκείνην, ὡς εὐγνώμονα κηρύσσει τὸ Εὐαγγέλιον, τὴν τὸ ὁβολὸν ἐπιδοῦσαν· ἐπειδὴ μηδὲν παρακατέσχευ, ὣν εἶχε. Καὶ ὁ τὸ ποτήριον δὲ ὀρέξας τοῦ ψυχροῦ ὕδατος, λαμβάνει μισθὸν τῆς δικαιοσύνης τοῦ δεξιούσεως, τὴν βασιλείαν. Ὡ γὰρ εἶπεν, ἐθεράπευσε τοῦ διψῶντος τὴν χρεῖαν, εἰ καὶ μὴ παρὴν αὐτῷ οἶνος ἀνθοσμίας διὰ πένιαν. Ταῦτα δὲ λέγω κατὰ συγχώρησιν, ἐπεὶ οὐ πάντως, εἰ τις ἀλιεὺς, οὗτος καὶ πένης. Οὐκ οἶδας, ὡς ἀλιεὺς μαργαριτῶν ἐστὶ θηρευτὴς; Μαργαρίται δὲ, ἄνθος εἰσὶ τοῦ γαύρου καὶ ὑψαύχενος πλούτου, οἷς βασιλεῖς κοσμοῦνται, οἷς γυναῖκες φιλόπλουτοι καὶ φιλόκομοι ἐπαγύλλονται. Ἀλιεὺς βάπτει τὴν ἀλουργίδα τὴν πολυθρόλλητον, καὶ ἀφιερωμένην τῇ βασιλείᾳ· ἀλιεὺς βάπτουσι τὰ ὑπόχρυσα τῶν ἐρίων, τὴν ξανθὴν πίνναν θηρεύοντες. Οὐ τοῖνυν δεῖ προσέχειν τοῖς ὀργάνοις τῆς τέχνης αὐτῶν, ὡς εὐώνοις καὶ εὐκαταφρονήτοις, τῷ δικτύῳ φημί, καὶ τοῖς ἀγκίστροις· ἀλλ' ἐκ τῆς τελομένης ἐργασίας, αἱ εὐπορίαι καταμανθάνονται· ἐπεὶ τοῖ γε κατ' ἐκείνον τὸν λόγον, οὐδὲν πενέστερον εὐρῆς τῆς γεωργίας, εἰ ἀπὸ τῆς δικέλλης καὶ τῆς σκαπάνης ὁ πλοῦτος αὐτῆς δοκιμάζεται. Ἀποροὶ δὲ παντελῶς καὶ οἱ τὸν χρυσὸν ἀνορύττοντες, τὸν βασιλέα τοῦ πλούτου. Μία γὰρ αὐτοῖς ἀξίνη συνεργεῖ· ξύλινος πίναξ, ὁ τῆς γῆς τὸν χρυσὸν ἀποκρίνων. Σιγάτωσαν τοῖνυν ἔθνη καὶ Ἰσραῖλ, οἱ Πέτρον πένιαν ὀνειδίζοντες, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀλιεύς σμικρύνειν τὸν μέγαν πειρώμενοι· καὶ καταλιπόντες τὰ τοιαῦτα κομψεύεσθαι, λέγετωσάν μοι πυνθανομένη· Τίς ἀλιεὺς, ἡ τῶν πάντων ἀνθρώπων ἐπέζευσε θάλασσαν; Τίς ἐσθῆσε πόδα κατὰ λίμνης ἐσώσεως, ὡς ἐκεῖνος κατὰ κυμάτων τοῖς ἀνέμοις τινασσομένον; Τοῦ γὰρ Θεοῦ ἡμῶν τοῦ ἀγαθοῦ, πολλὰ θαύματα διὰ τῶν οικείων δοῦλων τελέσσαντος, ἐπὶ τε τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ τὸ ἀρχαῖον, καὶ τοῖς ὑστερον χρόνοις, ἐν οἷς ἡ φιλόανθρωπος οἰκονομία τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπεφάνη τῷ κόσμῳ· οὐδεὶς τῶν ἐξ ἀρχῆς εἰς τέλος ἀγίων, τοιαυτὴν διὰ πίστεως ἰδίας, καὶ τῆς ἀνωθεν χάριτος, πράξιν ἐπιτελέσαι φαίνεται.

ac superna gratia, rem ejusmodi noscitur gessisse.

⁸⁴ Luc. xxi, 2-4. ⁸⁵ Matth. x, 42.

Θαυμαστὸς ὁ Μωϋσῆς, πέλαιος ἀνευ πλοίων πε-
 ραιωθείς· ἀλλὰ γῆν ἐπέστευεν, ἥ νόμος ἀνθρώποις,
 ἔθενεν τοῦ ὕδατος ἀναστέλλοντος πρὸς ἑαυτὸν. Μέγας
 καὶ ὁ Ἰησοῦς ὁ τοῦτο διάδοχος, ὅτι τὸν Ἰορδάνην ἐπε-
 ραιώθη, ὑπὲρ τὰς ἔχθρας πλημμύροντα· ἀλλ' ὁμοίως
 τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, κάκεινος διασχὼν ἑαυτὸν,
 καὶ ἀνακόψας τὸ ρεῖθρον, ἔδωκε τῷ περαιουμένῳ λαῷ
 γυμνὴν τὴν ἑρὰν εἰς ἐπίθασιν. Οὐδεὶς δέ ποτε ἀν-
 ὄρων κατὰ ὕδατος ἤρεισε πόδα. Οὐδὲ γὰρ ὁ νόμος τῆς
 φύσεως καταδέχεται, τὴν ὄργαν [I. ὕλην] ὕγραν καὶ
 ῥέουσαν, ἀντέχειν τῷ στερεῷ καὶ πιάζοντι. Δοκεῖ δέ
 μοι ὁ τῶν ὅλων Κύριος καὶ Δεσπότης, ὑπεραγαθὲς
 τηνικαῦτα τὴν ὑπερξέουσαν τοῦ ἀνδρὸς ἐπιθυμίαν,
 μεθ' ἧς ἐκέκραγε λέγων, *Κέλευσόν με ἔλθεῖν ἐπὶ*
τοῦ ὕδατος πρὸς σέ, μισθὸν αὐτῷ τῆς πολλῆς
ἀγάπης καὶ πίστεως, ἐκείνῃν δοῦναι τὴν καινὴν καὶ
παράδοξον χάριν, ἧς Πέτρος ἐφάνη δεκτικὸς μόνος,
ἀπὸ τῶν ἐξ Ἀδάμ καὶ μέχρι τέλους ἀνθρώπων. Καὶ
γὰρ ἀληθὴς καὶ ἐξαίρετος τοῦ Θεοῦ, ἡ τῆς τοιαύτης
μεγαλουργίας ἐπίδειξις, ὑπερέχουσα τὴν τῆς κτίσεως
ταπεινότητα, καθὼς καὶ τῷ Δαβὶδ δοκεῖ τῷ βελτίστῳ
τῶν προφητῶν. Κάκεινος γὰρ ἔν τινι τῶν ψαλμῶν
 ἀνυμνῶν τὸν Θεόν, καὶ τὴν ἀφάτον αὐτοῦ καὶ ἀπερι-
 νόητον ἐξηγούμενος δύναμιν, ταῦτ' εἶπεν, ἃ συν-
 ἤθως μελωδούντες γνωρίζετε· *Ἐν θαλάσῃ ἡ ὁδὸς*
σου, καὶ αἱ τριβοὶ σου ἐν ὕδασι πολλοῖς, καὶ τὰ
ἰχθρη σου οὐ γνωσθήσεται. Ὁ τοίνυν εἶχεν ὁ Δε-
σπότης ἐν τοῖς τῆς θεότητος ἐξαίρετοις γνωρίσμασι,
τοῦτο κοινὸν ἐποιήσατο πρὸς τὸν δούλον, ἄξιον κρίνας
τῆς τοσαύτης τιμῆς.

Ζηλωτὸς μὲν οὖν καὶ μέγας Ἰωάννης, ἐπὶ τῶν τοῦ
 Κυρίου στέρνων ἀναπαυόμενος· μέγας καὶ Ἰάκωβος,
 ὡς υἱὸς ὀνομασθεὶς βροντῆς· λαμπρὸς ἐν ταῖς τιμαῖς
 καὶ Ὁ φίλιππος, ὡς παρὰ τοῦ Πνεύματος ἀρπασθεὶς,
 ἠνίκα τὸν Αἰθίοπα πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Σωτῆρος
 ἐμυσταγωγῆσεν· ἀλλ' ὁμοῦς οἱ πάντες ὑποχωρεῖ-
 τωσαν Πέτρῳ, καὶ δευτερεύειν ὁμολογεῖτωσαν, ὅταν
 ἡ τῶν χαρισμάτων σύγκρισις δοκιμᾷ τὸν προτι-
 μότερον. Ἀναθεωρῶν δὲ πάντα τὰ καθ' ἑκάστον
 καὶ σκοπούμενος, εὐρίσκει τὸν ἄνδρα τοῦτον ἐπὶ τε
 τῶν λογικῶν διαλέξεων, καὶ τῶν πρακτικῶν ἐνεργη-
 μάτων, ὁμοίως πανταχοῦ προσηγόμενα τῶν ἄλλων
 μαθητῶν καὶ προεξαλλόμενον, καὶ κατόπιν ἀφίενα
 τοὺς τὸ αὐτὸ τοῦ βίου στάδιον τρέχοντας.

Ἐρωτῶντος γάρ ποτε τοῦ Κυρίου τοὺς δώδεκα,
 καὶ ἀπόπειραν ποιουμένου, ὅπως ἔχουσι πληροφο-
 ρίας καὶ γνώμης περὶ τῆς εἰς αὐτὸν ὑπολήψεως,
 καὶ κελεύουσιν⁸⁶ σαφῶς εἰπεῖν, τίνα λέγουσιν αὐτὸν
 εἶναι· τῶν ἄλλων ἀπάντων σιωπῆσαι βουλευμένων,
 καὶ βραδυνόντων, καὶ δεικνύντων, ὡς διὰ τίνος ἐπι-
 σκεψέως, τηλ' ἀπόκρισιν· ἀνοίξας τὸ στόμα ταχέως
 ὁ τὸν ζώπυρον ἐπὶ τῆς ψυχῆς φέρων τῆς πίστεως
 ἀνθρακα, ᾧ καὶ Ἡσαΐας πρότερον ἐκαθάρθη τὰ
 χεῖλη, τὴν μακαρίαν ἐκείνην καὶ σαφῆ ἀληθῶς
 ῥῆσιν καθωμολόγησε· *Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ*
Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Τίνα ἂν τις πρὸς ἄξιαν τῶν λό-

A Mirabilis quidem Moyses nullo navigio trajiciens
 mare⁸⁷: is tamen terra gradiebatur uti hominibus
 comparatum est, cum aquæ hinc inde ad se reces-
 sissent. Magnus ille Jesus ille ejus successor, quod
 Jordanem supra etiam ripas exundantem transmi-
 serit⁸⁸: verum is quoque, perinde ac mare Ru-
 brum, seipsum dividens, inhibensque fluentum, ter-
 ram nudam transmittenti populo, quam incederent,
 præbuit. Nullus vero unquam virorum gressum in
 aqua fixit. Nec enim hoc lex naturæ habet, ut hu-
 mida fluidaque substantia corpori solido ac pre-
 menti resistat. Putem vero, universorum herum ac
 Dominum, supra modum tunc præservens, accen-
 sumque viri desiderium admiratum, ex ejus im-
 petu exclamavit dicens, *Jube me venire ad te super*
*aquam*⁸⁹, tantæ illius dilectionis ac fidei merito,
 novam illam ac mirabilem gratiam concessisse,
 ejus Petrus solus visus est capax, omni retro ho-
 minum successione ab Adamo ad usque novissi-
 mum. Vera siquidem ac peculiaris Dei, miraculi
 ejuscemodi exhibitio, creatæ abjectionem naturæ
 immensum superans, quemadmodum etiam propheta-
 rum optimo Davidi visum est. Nam et ille in quo-
 dam psalmo Deum laudans, ejusque, sermone
 omni ac cogitatu majorem potentiam enarrans, ista
 dixit, quæ pro more modulantes scitis: *In mari via*
tua, et semitæ tuæ in aquis multis, et vestigia tua
*non cognoscentur*⁹⁰. Quod itaque Dominus in deita-
 tis rationibus propriis habuit, hoc cum servo, tali
 dignans honore, commune fecit.

C Beatus quidem magnus Joannes, qui supra pectus
 Domini requievit⁹¹; magnus quoque Jacobus, quippe
 qui tonitruī filius appellatus sit⁹²; præclarus item
 honestantibus ipsum honoribus Philippus, ut qui
 raptus fuerit a Spiritu, cum Æthiopem Salvatoris
 notitiam docuit⁹³; omnes nihilominus Petro cedant,
 seque fateantur secundos, si modo gratiarum com-
 paratio honoris prælationem probaverit. Universa
 sane sigillatim contemplans atque considerans, vi-
 rum hunc deprehendo cum in sermonum disputa-
 tionibus, tum in operum patratione, ubique simili-
 ter reliquo discipulorum choro præsistentem ac
 præsultantem, idemque vitæ stadium currentes pone
 relinquentem.

D Percontante enim quandoque Domino ex duode-
 cim, ac periculo probante, ut illi de ipso opinionis,
 inque ea certitudinis atque animi haberent; juben-
 teque ut clare edicerent, quem eum dicerent; cum
 omnes reliqui vellent tacere ac cunctarentur, pa-
 lamque præferrent parturire animis aliqua medita-
 tione quid responsuri essent, statim aperiens os,
 qui vivum accensumque fidei carbonem animo fere-
 bat, quo et prius Isaïæ labia mundata fuissent, bea-
 tam illam ac plane perspicuam præclare edidit
 confessionem: *Tu es Christus Filius Dei vivi*⁹⁴.
 Quænam quis pro horum dignitate verborum, ido-

⁸⁶ Ἰσ. κελεύουστος. ⁸⁷ Exod. xiv, 21. ⁸⁸ Jos. iii, 16. ⁸⁹ Matth. xiv, 28. ⁹⁰ Psal. lxxvi, 20. ⁹¹ Joan. xiii, 23. ⁹² Matth. iii, 17. ⁹³ Act. viii, 39. ⁹⁴ Matth. xvi, 16.

neus maximi apostolorum interpres effectus, demerari possit? Videte enim primum ut sit sermo nihil superflui ac brevis, paucarum dictionum exclamatione, rerum innumerabilium magnarumque virtutem exponens. Omnis quippe hic talis optimus sermo, cuius est decens locutio, nec redundans sensu exili ac modico; contra vero, qui verborum brevi contextu multa significet, ad instar grani sinapis; quod quidem, ut manibus teneas spectesque, minimum est, ut autem ori ac linguae admoveas, gustesque, animal totum a pedibus ad caput ad suum trahit calorem. *Tu es Christus Filius Dei vivi.* Unus hic sermo ad Dei ac Salvatoris nostri agnitionem conforens, duo hæc intelligentia respicit ac sensu habet: unum quidem quod ad primam spectat deitatis generationem, nempe Verbum quod in principio semper est, et est apud Patrem, ac Deus est, uti nos magnus Joannes ille theologus docuit, cuius sponsia quadam Unigeniti ac Dominico pectori adiacens, ac inde oculatæ sapientiæ cognitionem trahens, alterum vero quod ad carnis œconomiam, quam bonus Deus assumpsit, nostræ se imbecillitati inclinans. Operæ pretium ergo sit responsionem contemplari, ut brevi sermone ac paucis verbis, omnium accurate intellectum paucis declaraverit, atque ab inferioribus ducto exordio ad sublimia quoque sigillatim animum subvexerit.

Tu es Christus. Isto œconomiam declarat, ac Dei in carne apparitionem edisserit. Nec enim Christus nomen est præterni, sed engendorum gratiæ indicatio. Quamobrem etiam Dominus noster cum id omnino suscepit, ut homo fieret, aliaque omnia spectantia ad carnem, una quoque suscipit ut appelletur Christus, tanquam innuctus in regem, non oleo cornu, uti Samuel Davidque, ac deinceps alii homines; sed Spiritus operatione, per quam etiam Dominicus (41) ille homo (sic enim multi libenter Jesum appellant) mirabili quadam, novaque ac insolita ratione in Virginis utero conceptus fuit. Jesum porro confessus nostri causa factum hominem, haudquaquam illic sermonem terminavit: quin imo spiritali scala Jacob in cœlum conscendens, Deique Verbum, quod erat in principio, contemplatus, propriam illi veramque dignitatem adjungit, Dei vivi Filium appellans. Accurate vero hic, ac non alius: isque ipse rectam nihilque perversi habentem fidei confessus regulam, cunctisque nobis inviolabili lege tradens pietatis sermonem, haud indonatus abiit, ac sine præmio: quin potius ab eo beatus nuncupatus qui eximie beatus est, fidei petra appellatur, fundamentumque ac basis Dei Ecclesiæ. Accipit vero per promissionem claves regni, ejusque portarum efficitur dominus, ut aperiat quibus voluerit, claudat vero quibus jure claudendæ sint; plane vero pollutis ac profanis, ac eam negantibus confessionem,

⁸⁸ Leg. καλεῖσθαι. ⁸⁹ Leg. ἀδιάστροφον.

(41) Caute hominem Dominicum appellat, uti etiam Greg., orat. 51.

Α γων τούτων θαυμάσειεν, ἀξιώπιςτος γενόμενος ἐρμηνεύς τοῦ μεγίστου τῶν ἀποστόλων; Ὅρατε γὰρ πρῶτον, ὅπως ἀπέριττος ὁ λόγος καὶ σύντομος, ἐκφωνήσῃ βραχεῖα μυρίων πραγμάτων καὶ μεγάλων δύναμιν ἐκτιθέμενος. Πᾶς γὰρ λόγος οὗτος ἀριστος, οὐπὲρ ἀνήκει, καὶ μὴ περιβρέθῃ ἢ φράσις ἐπ' ὀλίγῳ πενιχρῶ τῷ νοήματι· τοῦναντίον δὲ, πλῆθος πραγμάτων ἐν βραχυλογίᾳ σημαίνει, κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ κίρκου τοῦ νάπυος· ὅς μικρότατος μὲν ἔστιν, ἐν τῷ κρατεῖσθαι καὶ βλέπεσθαι· εἰ δὲ προσαγάγῃς αὐτὸν τῇ αἰσθήσει τοῦ στόματος, ὅλον τὸ ζῶον ἐκ ποδῶν εἰς κεφαλὴν, πρὸς τὴν οἰκίαν εἴλκε θερμότητα. Σὺ εἰ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Ἀπαξ λόγος ὁ συντελὴς πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, πρὸς δύο ταῦτα καὶ θεωρεῖται καὶ στρέφεται· Ἐν μὲν, ὁ τῆς ἀρχηγόνου θεότητος· ἥτις ἔστιν ὁ ἐν ἀρχῇ Λόγος ὢν ἀεὶ, καὶ πρὸς τὸν Πατέρα ὢν, καὶ Θεὸς ὢν, καθὼς ἡμᾶς ὁ μέγας θεολόγος Ἰωάννης ἐμυσταγωγῆσεν, ὅσον σπογγία τις τῷ στήθει τοῦ Μονογενοῦς παρακείμενος, κάκειθεν ἐλκύσας τῆς κεκρυμμένης σοφίας τὴν γνῶσιν· ἑτερον δὲ, τὸ τῆς οἰκονομίας, ἣν ἀγαθὸς ὁ Θεὸς πρὸς συγκατάθεσιν τῆς ἀσθενείας ἡμῶν κατεδέετο. Ἀξίον τοίνυν θεωρεῖσθαι τὴν ἀπόκρισιν, ὅπως ἐν βραχυλογίᾳ καὶ ὀλιγορρημοσίᾳ, πάντων ἀκριβῶς ἐν ὀλίγῳ τὴν διάνοιαν παρέδωκεν, ἀρεξάμενος ἀπὸ τῶν κάτω, καὶ πρὸς τὰ ὑψηλὰ κατὰ μέρος ἀναγαγὼν τὴν διάνοιαν.

Σὺ εἰ ὁ Χριστὸς. Τοῦτο τῆς οἰκονομίας δῆλωσις, καὶ τῆς ἐνσάρκου θεοφανείας ἐξηγήσις. Ὁ γὰρ [Χριστὸς] οὐκ ἔστιν ὄνομα τοῦ προαιωνίου, ἀλλὰ τῆς τῶν χρησιμῶν χάριτος μήνυμα. Διὸ καὶ Κύριος ἡμῶν καταδεξάμενος ὅλως τὸ ἀνθρώπος γενέσθαι, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὅσα στρέφεται περὶ τὴν σάρκα, συγκαταδέχεται καὶ καλεῖται ⁸⁸ χρισθεὶς εἰς βασιλείαν, οὐ τῷ ἐλαίῳ τοῦ κέρατος, ὡς Σαμουὴλ, καὶ Δαβὶδ, καὶ οἱ καθ' ἑξῆς ἄνθρωποι, ἀλλὰ τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Πνεύματος, καθ' ἣν καὶ ὁ Κυριακὸς ἄνθρωπος (οὗτω γὰρ τοῖς πολλοῖς φίλον προσαγορεύειν τὸν Ἰησοῦν) θαυμαστῶς ἐκυήθη καὶ παραδόξως ἐν τῇ γαστρὶ τῆς Παρθένου. Ὁμολογῆσας δὲ τὸν Ἰησοῦν τὸν ὑπὲρ ἡμῶν γενόμενον ἄνθρωπον, οὐκ ἔστισε μέχρι τοῦτου λόγον· ἀλλὰ διὰ τῆς κλίμακος τοῦ Ἰακώβ τῆς νοητῆς πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀναβᾶς, καὶ γενόμενος ἐν θεωρίᾳ τοῦ ἐν ἀρχῇ Θεοῦ Λόγου, προστίθισιν αὐτῷ τὸ ἐξαίρετον καὶ ἀληθινὸν ἀξίωμα, Υἱὸν τοῦ Θεοῦ προσαγορεύσας τοῦ ζῶντος. Ἀκριβῶς δὲ οὗτος καὶ οὐχ ἕτερος· αὐτὸς τε ὁμολογῆσας τὸν εὐθὺ τὸν διάστροφον ⁸⁹ κανόνα τῆς πίστεως, καὶ πᾶσιν ἡμῖν παραδούς τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον, ἀπαράδεικτον νόμον, οὐκ ἄμισθος ἀπῆλθε, οὐδὲ ἀγέρατος· μακάριος δὲ ὀνομασθεὶς παρὰ τοῦ ὄντως μακαρίου, πέτρα καλεῖται τῆς πίστεως, καὶ θεμέλιος, καὶ ὑποβάθρα τῆς κατὰ Θεὸν Ἐκκλησίας. Λαμβάνει δὲ διὰ τῆς ὑποσχέσεως τῆς βασιλείας τὰς κλεῖς, καὶ κύριος γίνεται τῶν ἐκείνης πυλῶν, ὥστε αὐτὰς ἀπανοίγειν

οἷς ἂν ἐθέλοι, καὶ κλείειν οἷς ἂν δίκαιον ᾖν, πάντως δὲ τοῖς βεβήλοις, καὶ ἀνιέροις, καὶ τοῖς ἀρνούμενοις τὴν ὁμολογίαν ἐκείνην, δι' ἣν αὐτοὶ, ὡς ἀκριβὲς τῶν Ἐκκλησιῶν ᾗ ἀγαθὴν φύλαξ, ἐπιστατεῖν ταῖς εἰσόδους τῆς βασιλείας ἐτάχθη. Ὡ τοῦ ζόφου καὶ ἀγλῦος, ἡ πολλὴ κέχυται πρὸ τῶν ἀνθρωπικῶν ὀφθαλμῶν, δι' ἣν οὐ βλέπουσιν οἱ αἰρετικοὶ τῶν Πατέρων τὰ ἴχνη, οὐδὲ βαδίζειν ἐκείνην, ἣν ἐτριψαν τῶν ἀποστόλων οἱ πόδες! Ἰδοὺ γὰρ Πέτρος ὁ κατ' ἐκλογὴν γνήσιος τοῦ Χριστοῦ μαθητῆς, ὁ πανταχοῦ τὴν πρώτην ψήφον καὶ τῶν τιμῶν καὶ τῶν κατορθωμάτων δεξάμενος, ὁ μέγας ἐκείνος ὁ πάντοτε, οὗ τὸ κλέος πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐπλήρωσεν, κελευσθεὶς εἰπεῖν, ὅπως δοξάζει περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, οὐκ ἀπὸ μακρᾶς τιнос ἤρξατο περινοίας, οὐδὲ κύκλον συλλογισμῶν καὶ πραγμάτων περιβαλλόμενος, ἀπεκρίνατο πρὸς τὴν πεῦσιν, ὥσπερ δὴ νῦν ποιεῖν ἐλώθασιν οἱ δεινοὶ σοφισταὶ καὶ τεχνολόγοι τῆς πίστειως· ἄλλ' ἐν ἀπλότῃ καρδίᾳ, σύντομον ἐξέθετο τὴν ἀλήθειαν· οὐ τὸν ἀγέννητον διαστείλας τῷ γεννητῷ, οὐ τὰ περὶ ὁμοίου καὶ ἀνομοίου λεπτολογήσας ἐμπλήκτως, οὐδὲ τῶν ὑπὲρ πάντα οὐσιῶν πολυπραγμονήσας διαφορὰν, οὐδὲ τὴν ἀμέτρητον θεότητα μετρήσας συλλογισμοῖς, οἷα δὴ τὰ Ἀρεῖου παίγνια, καὶ τὰ Εὐνομίου παρεγγεῖρηματα. Ζηλώσωμεν τοίνυν, ὦ Χριστιανοὶ (ὧν πίστις, οὐ πολυλογία τὸ γνῶρισμα), τὸν ἀλιέα, τὸν ἀπεριεργον, τὸν ἐκ Βηθσαϊδᾶς γέγοντα*, τὸ πρῶτον θήρευμα τοῦ Χριστοῦ. Μελετήσωμεν λέγειν· Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος· τὰ δὲ πλεῖστα τούτων ἀφίναί τοις λογομάχοις, ὧν ἕρις τὸ ἔργον, καὶ τὸ τέλος ἀπώλεια.

Ἄρα οὖν μὲν μέχρι τῶν λεχθέντων ἴσταται τοῦ ἀποστόλου τὰ θαύματα; ἡ πᾶν τούναντιον, οὐδὲ ἤρξθαι δοκοῦμεν, εἰ τις τοῖς εἰρημένους παραμετροίη τὰ λείποντα. Ἄλλ' ἐγὼ τὰ ἰολλὰ τῇ ὑμετέρῃ γνώσει καταλιπὼν (ἴστε γὰρ τὸν Πέτρον καὶ τὰ ἐκείνου, καὶ μὴδεὶς ἐπαίνειν τὸν ἄνδρα προέληται), μικρὰ περὶ τῆς ἀναπαύσεως αὐτοῦ εἰπεῖν βούλομαι, καὶ ὅπως ἐκ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανὸν μετέωκεν, ἵν' ἐκεῖ τοῦ λέγειν παύσωμαι, ἐνθα κάκεινος τὸν βίον. Ὁ μὲν οὖν Σωτὴρ ἡμῶν ἡνίκα ἐμελλεν ἀγαθῶς τῷ αὐθαιρέτῳ θανάτῳ**, ὥσπερ τινὰ παραθήκην ἐξαίρετον, τὴν καθόλου καὶ οἰκουμένην· Ἐκκλησίαν τούτῃ τῷ ἀνδρὶ παρατίθεται, τρίτον αὐτοῦ πυθόμενος τὸ, Φιλίς με; Ὡς δὲ ταῖς ἐρωτήσεσι μάλα προθύμως ἰσαριθμούς τὰς ὁμολογίας προέθετο, ἔλαβεν τὸν κόσμον εἰς ἐπιμέλειαν, ὡς μίαν ἀγέλην εἰς ποιμῆν, ἀκούσας· Βόσκει τὰ ἀρνία μου· καὶ σχεδὸν ἀν' ἑαυτοῦ τὸν πιστότατον μαθητὴν ἔδωκεν ὁ Κύριος τοῖς προσηλύτοις πατέρα, καὶ νομέα, καὶ παιδεύτην. Ταύτης τοίνυν ἀκούσας τῆς φωνῆς, οὐκ ἐν βραθυμίᾳ τὸν βίον ἐξῆσεν, οὐδὲ ἡγάγησε τὴν ἐξω κινδύνων ζωὴν· ἀλλὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην περινοστῶν, τὸν Χριστὸν τοῖς τυφλωτοῦσιν ἀπεκάλυπτεν, τοὺς μὲν πλανωμένους ὁδηγῶν, τοὺς δὲ γευσάμενους τῆς εὐσεβείας** τοῖς ἐχθροῖς μαχόμενος,

A cujus ergo ipse, tanquam sedulus gnauusque honorum Ecclesiae custos, regni ostiis praefectus fuit. O nebulam ac caliginem illam plurimam humanis offusam oculis, qua prohibentur haeretici Patrum videre vestigia; ac quam apostolorum pedes viam triverunt, incedere! Ecce namque eximia quadam ratione sincerus ille Christi discipulus Petrus; ille, inquam, primum ubique, tum quod ad honores spectat, tum quod ad merita ferens suffragium, ille admodum magnus, cujus decus universum implevit terrarum orbem, jussus edicere ut de Deo ac Salvatore sentiat, non a longi cujusdam commenti vafritie cepit, nec syllogismorum rerumque circulo vallatus percontanti respondit, uti nunc solemne habent graves illi rhetores, inque verbis positae, fidei artifices, B sed corde simplici, succinctam veritatem exposuit; haudquaquam ingenitum contra genitum distinguens: de iis, quae ad simile ac dissimile spectant, nequidquam emota mente frivola disputans: nec vero substantiarum, quae omnia superant, distinctionem curiosius indagans; nec demum immensam deitatem syllogismis metiens, qualia habent Ariti ludicra, Eunomii prava conamina. Aemulemur itaque, o Christiani (quorum fides, nota est ac insigne, non verborum effluentia), piscatorem illum, illum simplicem, illum Bethsaida ortum, primam illam Christi venationem. Studeamus dicere: Tu es Christus Filius Dei vivi; his autem plura, pugnae verborum studentibus dimittere; quorum opus, contentio; finis autem, interitus.

C Ergone hactenus, inque dictis finem habent apostoli miracula? quin plane secus, ne quidem videmur incēpisse, ut quis cum dictis, quae reliqua sunt, comparet. Ego nihilominus pleraque vestrae scientiae permittens (scitis enim Petrum, ac res Petri, tametsi nemo virum laudare in animum induxerit), pauca quaedam volo dicere de ejus requie, utque e terra in caelum migraverit, ut illic faciam dicendi finem, ubi ille vitae finem accepit. Cum ergo Salvator, sponte assumpta morte humanum genus sanctificaturus esset, cum peculiare quoddam depositum ac peculium, universalem ac orbe toto diffusam viro huic commendat Ecclesiam, ubi tertio interrogasset, illud, Amas me? Cumque is, multa alacritate singulis interrogationibus totidem professiones adjecisset, mundi curam accepit; velut unum gregem, unus pastor; quibus audit: Pasce agnos meos; fereque sui loco dedit Dominus fidelissimum discipulum, in patrem, pastoremque ac magistrum, iis, qui essent accessuri ad fidem. Cum itaque eam vocem audisset, haudquaquam segnitie vitam traducendam duxit; nec dilexit vivere extra periculorum aleam: quin universum circumquaque lustrans terrarum orbem, caecis Christum revelabat; iis dux effectus qui exerrabant, eos provocans qui pietatem

* Ἰσ. τῶν τῶν vel ἐκκλησιαστικῶν. ** λείπ. τὸν ἄνθρωπον, vel quid simile. ** Suppl. Ἰσ. προσέπων, vel quid simile. * Joan. xxi, 15-17. * ibid. 15.

gustassent, hostes impugnans, consolans domesticos, persecutiones sustinens, carcerum molestiam ferens, multis modis Evangelii causa pericula adiens.

Processu deinde temporis, urbem regiam petens, inde ad regnum excurrit. Nero enim in iram provocatus, uti olim Herodes in Palestina, cum Christum regem magi annuntiarent; aliis quidem spretis suppliciorum generibus, lata sententia ter beatum apostolum affligi cruci decernit, ut nedum Petrus mare gradiens Dominum imitaretur, verum etiam in ligno suspensus. Tanquam nihilominus humilis sapiensque, vel in ipso certaminis tempore ac lucta cum mortis pavore, perspectum habens quid Dominum inter ac servum interesset, unum quid beneficii loco ab hostibus rogavit, ne scilicet eadem cum Domino figura affligerent ligno, sed verso ad terram capite crucifigerent. Haud quippe par esse, ut vel in morte, æquales servi Dominique partes essent. Dixit, ac voti compos effectus est, crucisque medio ad eum abiit, qui crucifixus, resurrexit: ipse quidem martyrii corona donatus; nobis autem harumce festivitatum gaudia relinquens.

Hæc nos quoque tibi, o charum ac sacrum caput, pro nostra virili facultate multarum gratulatoria virtutum gestorumque reddenda habuimus. Tempus vero est, ut ad pugilem alterum sermonem convertamus, ad tuæ, inquam, virtutis socium illum Tarsensem: eum, inquam, qui diverso quidem supplicii genere, verum uno eodemque pietatis fine, una tecum ad Christum profectus est.

Paulus ille admirabilis, canora illa Evangelii tuba, prius quidem acerbis Christianorum hostis, postremum vero fortissimus Ecclesiæ patronus, apostolis quidem recentior gratiæ partu editus, ac posterior tempore Christi discipulis accensus, idem nihilominus probata virtute, ut ne quid amplius dicam, ac duodecim illorum canos pudore afficiam, Moysis æqualis, æmulator fervens, ut quis alius, legis propugnaculum, Veteris Testamenti turris firma ac inconcussa; donec mutavit animum, grande eorum periculum qui Christum loquerentur; nostrosque ubique terrebat ac in fugam agebat; vere juxta prædictionem Jacob, *Benjamin lupus rapax*¹, optimos quosque Novi Testamenti discernens ac dispergens greges.

Quia vero etiam sancti Stephani fabulam luserat, adhucque cruore sædatis manibus Damascum pergebat, persecutionemque persecutioni, ac cædes cædibus nectere, totumque radicatus Christianismum, primum hactenus florentem ortum, evellere satagebat; rem Deus probe vidit, nimirum fore, ut acris hostis ac validus, generosi pectoris ac fortis animi efficeretur amicus: subitoque circumfulgens lumine, percessit, ac ad humilitatem convertit, incusso quidem timore a cursu cohibens; flammantes

Α τοὺς οἰκείους παρακαλῶν, διωγμῶν ἀνεχόμενος, φέρων ἀχθὴδὸνα δεσμοτηρίων. πολυτρόπως τοῦ Εὐαγγελίου προκινδυνεύων.

Χρόνου δὲ προϊόντος, τὴν βασιλεύσαντα πόλιν τῶν ἀνθρώπων λαβὼν, ἐκεῖθεν ἐπὶ τὴν βασιλείαν ἀνέδραμεν. Ἀναρρίπισθεὶς γάρ ὁ Νέρων εἰς ὄρητῃν, ὡς ποτε κατὰ τὴν Παλαιστίνην Ἡρώδης, ἡνίκα βασιλεὺς τὸν Χριστὸν οἱ μάγοι διηγέλλον, ὑπερβαίνει μὲν τοὺς ἄλλους τῶν κολάσεων τρόπους, ψηφίζει δὲ τὸν τρισμακάριον προσηλωθῆναι σταυρῷ, ἵνα μὴ μόνον πεζεύων θάλασσαν Πέτρος τὸν Δεσπότην μιμῆται, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ξύλου κρεμάμενος. Ὅμως, ὡς εὐλαθὲς καὶ σοφὸς καὶ τῷ καιρῷ τῆς ἀγωνίας, εἰδὼς, τίς διαφορά Κυρίου πρὸς δούλον, μίαν ἤτησε παρὰ τῶν ἐχθρῶν χάριν, μήτι γέ ἐν ὁμοίῳ τῶν σχήματι τῷ ξύλῳ προσάγειν, ἀλλὰ τὴν κεφαλὴν τῇ προσγεῖν μέρει τοῦ σταυροῦ προσηλώσαντας. Οὐ γὰρ ἄξιον, οὐδὲ ἐν πάθει τῶν Ἰσων τὸν δούλον τῷ Δεσπότηι τυχεῖν. Εἰπεν, καὶ ἔτυχεν ὧν ἐβούλετο, καὶ διὰ τοῦ σταυροῦ πρὸς τὸν σταυρωθέντα καὶ ἀναστάντα ἀπῆλθεν, αὐτὸς μὲν τὸν τοῦ μαρτυρίου ἀναθησάμενος στέφανος, ἡμῖν δὲ τούτων τῶν ἑορτῶν καταλιπὼν τὰς αἰτίας.

Ταῦτά σοι καὶ ἡμεῖς κατὰ δύναμιν, ὦ φίλη καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, τῶν πολλῶν κατορθωμάτων ἀπεδώκαμεν χαριστήρια· ὥρα δὲ λοιπὸν, ἐπ' ἄλλον ἀγωνιστὴν τρέψαι τὸν λόγον, τὸν κοινὸν τῆς σὴς ἀρετῆς, τὸν Ταρσέα, τὸν διαφόρῳ μὲν τρόπῳ τῆς τιμωρίας, ἐνὶ δὲ σκοπῷ τῆς εὐσεβείας μετὰ σοῦ πρὸς Χριστὸν ἀναλύσαντα.

Παῦλος ὁ θεοπρίστis, ἡ μεγαλόφρωνος τοῦ Εὐαγγελίου σάλπιγξ, ὁ πρότερον μὲν πικρὸς δυσμενὴς Χριστιανῶν, ἰσχυρότατος δὲ τελευταῖος τῆς Ἐκκλησίας συνήγορος, νεώτερος μὲν ἐπετέχθη τοῖς ἀποστόλοις παρὰ τῆς χάριτος· καὶ τῷ χρόνῳ δεύτερος ἦν τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, ἴσος δὲ κατὰ τὸ δόκιμον τῆς ἀρετῆς, ἵνα μὴδὲν εἴπω πλέον, τὴν πολιὰν ἐρυθρίασας τῶν δώδεκα, ζηλωτὴς δὲ θερμὸς τοῦ Μωϋσεως, ἔκπερ τις ἕτερος, τεῖχος τοῦ νόμου, πύργος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καρτερός καὶ ἀσειστός· καὶ μέχρι οὐ τὴν γνώμην ἀμετάβλητον εἶχεν, μέγας ὑπῆρχε κίνδυνος τῶν τὸν Χριστὸν λαλοῦντων, καὶ πανταχοῦ διεπτόει τοὺς ἡμετέρους καὶ ἐφυγάδευσεν². ὁπότε, κατὰ τὴν πρόβησιν τοῦ Ἰακώβ, *Βενιαμὴν λύκος ἄρπαξ*, σπαράσσων τῆς Νέας Διαθήκης τοὺς ἀμείνους, καὶ σκορπίζων τὰ ποίμνια.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ δῶμα τὸ κατὰ τὸν ἅγιον Στέφανον ἐξειργάσατο, καὶ τὰς χεῖρας ἔχων ἐτι μεμολυσμένας τῷ αἵματι, τὴν ἐπὶ λαμασκὴν ἔτρεχεν, διωγμῷ διωγμὸν καὶ φόνους φόνους συνάψαι βουλόμενος, καὶ ἀνασπᾶσαι τὸν Χριστιανισμὸν πρόβριζον, ἄρτι τὴν πρώτην ἀνοθοῦντα φυγῇ· εἶδεν καλῶς ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ πεποίηκεν, ὅτι ὁ ἰσχυρὸς ἐχθρὸς γένητ' ἂν καὶ φίλος γενναῖος· καὶ περιλάμβας αὐτὸν αἰφνίδιον τῷ φωτί, καταπλήττει καὶ μεταβάλλει πρὸς ταπεινότητα, στήσας μὲν τοῦ δρόμου διὰ τὸν φόβον, τοὺς δὲ τὸ πυ-

¹ Gen. XLIX, 27. ² Leg. κοινῶν. Leg. ἐφυγάδευα.

ρῶδες καὶ θυμοειδὲς βλέποντας ὀφθαλμοὺς σωφρονί-
σας τῷ σκότει. Τιμωρεῖται δὲ αὐτὸν, οὐ μετὰ σιωπῆς,
ἀλλὰ καὶ λόγον τῷ ἔργῳ προσέθηκεν, εἰπὼν ἐκείνῳ
τὸ γεγραμμένον· *Σαῦλε, Σαῦλε, τί με διώκεις;*
Σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν· οὐχ ὡς αὐ-
τὸς χρῆζων τῆς διαλέξεως (τί γὰρ ἔδει λόγων, τῶν
πραγμάτων ἀρκοῦντων), ἀλλ' ἵνα πρόφασιν ἐνδῶ τοῦ
ἐρωτῆσαι καὶ μαθεῖν, ὅτι ὁ νομιζόμενος τεθνάναι καὶ
κεῖσθαι Χριστὸς, ζῇ, καὶ ἐξ οὐρανῶν ἐπιφαίνεται.
Οὐδὲν δὲ ὅσον αὐτὰ τὰ ῥήματα παραθέσθαι, τὰ τοῦ
Ἑβραίου λόκου τὴν θῆραν ἡμῖν ἐξηγούμενα.

Ὁ δὲ Σαῦλος ἐτι ἐμπνέων ἀπειλήs καὶ φόρου.
Υπογράφει μοι ὁ λόγος ἄνδρα θυμῷ ῥηγνύμενον ἐκ
τῆς προλαβούσης μαιφονίας, ἐτι πνευστιζόμενον μετὰ
τὰς τῶν λίθων βολὰς, ὑψαίμων καὶ ἄγριον βλέποντα,
ὅσον ἐπάναγκας τὸν φονέα, σώζοντα τὰ ἐν ἀρχῇ, τῆς
τοῦ πατριάρχου προφητείας τὰ σύμβολα. Ἐκεῖνος
γάρ, ἐπειδὴ τελευτᾶν ἐμελλεν, πάντοθεν τοὺς αὐτοῦ
παῖδας περιστήσας τῇ κλήνῃ, Πνεύματι προηγόρευ-
σεν. Οὕτω γοῦν τὸν Ἰούδαν εὐλογῶν, ἐκείνῳ μὲν
διελέγετο, ἀλληγορικῶς δὲ ὕμνησε τὸν ἀπ' ἐκείνου
Χριστόν. Ἐξῆς δὲ τοῖς πᾶσι προμαντευσάμενος τὰ
εἰς ὕστερον, τελευταῖον ἦλθεν ἐπὶ τὴν Βενιαμῖν, ὡς
καὶ τῷ χρόνῳ νεώτερον· δῆθεν μὲν πρὸς τὸν οὖν
ἐφθέγγετο, τῷ ὄντι δὲ τὸν Παῦλον ἐσήμαινεν, ἐκ τῆς
φυλῆς, ὡς ἐγνώμεν, τῆς ἐκείνου κατὰγοντα. *Βενια-
μῖν λύκος ἄρπαξ*, τῷ πρῶτ' ἔδεται, καὶ εἰς ἐσπέ-
ραν διαδώσει τροφήν. Τί ἐστι τὸ λεγόμενον, ἐρευ-
νησόμεθα· ἢ τοῦτο πάντως, ὅτι τὰ πρῶτα φαγῶν
(τούτεστι, διώξας, φονεύσας, ἐχλέας αἵματα, σκορ-
πίσας ὡς ἀγέλην τὴν Ἐκκλησίαν), τελευταῖον ἐγένετο
νομεὺς καὶ ποιμὴν ἀγαθός, ἀποθέμενος τὸν διώκτην,
καὶ ἐνδυσάμενος τὸν ἀπόστολον· πᾶσι δὲ ὡς τροφήν
διανέμων τὸν νόμον, καὶ τὴν ἁγίαν ἡμῖν ταύτην
ἰδρυσάμενος τράπεζαν. Ἡ γὰρ τοῦ Κυρίου δύναμις
τοιούτῃ, ἀφοπλίζουσα τοῦ θυμοῦ καὶ τὸν δυσσεβῶν
νοημάτων τοὺς στασιάζοντας, προσαγομένη δὲ εὐμη-
χάνως, καὶ τιθασσεύουσα, καὶ πρόβατα ἡμεῖς ἀντὶ
θιρίων δακνόντων ἐργαζομένη. Ἐπὶ τούτοις, τί φη-
σιν ἡ Γραφή; ὅτι *Προσελθὼν τῷ ἀρχιερεῖ, ἡγή-
σατο παρ' αὐτοῦ ἐπιστολὰς εἰς δαμασκὸν πρὸς*
τὰς συναγωγὰς, ὅπως τοὺς Χριστιανούς ἀγάγῃ
ἐν Ἱερουσαλὴμ.

Ἡ μάχη καὶ διαφορὰ ἐπιστολῶν, τῶν τότε παρὰ
Παύλου ζητούμενων, καὶ τῶν ἄς τὸν Χριστὸν καταγγέ-
λων ὕστερον ἔγραψεν! Αἱ μὲν ἐδέσμου Χριστιανούς,
αἱ δὲ τὰς ἀλύσεις τὰς ὑπὲρ Χριστοῦ περιέθιξαν τῷ
διώκτη πολλὰς, καὶ βαρεῖας, καὶ χαλσπὰς ἐνεργεῖν·
κακεῖ μὲν ἐγγέγραπτο· Παῦλος Ἑβραῖος, τοῦ νόμου
προστάτης, ἐχθρὸς τοῦ σταυροῦ, τοῦ Εὐαγγελίου πο-
λέμιος· ἐν δὲ ταῖς μεταγενεστέραις Ἐπιστολαῖς·
Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ποίου; Πρόσχεs τοῦ
ἐσταυρωμένου. Ὡς τοῦ θαύματος! Ὁ πρὸ ὀλίγου θνεῖ-
δος, νῦν γέγονε καύχημα· καὶ τὸ ἐξουθενούμενον,
ὡς δόξα σήμερον μνημονεύεται. Οὐδεὶς γὰρ δοξολό-
γος καὶ γαυριῶν βασιλεὺς οὕτως ἐνεπρόμπευσε τῇ
περιφανείᾳ τῆς ἀρχῆς, ὡς Παῦλος τῷ σταυρῷ καὶ

A vero ac iram spirantes oculos, offusis tenebris ca-
stigans. Ponit autem non silentio, verum etiam factio
sermonem adjunxit, dicens illi quod scriptum est :
Saule, Saule, quid me persequeris? Durum est tibi
contra stimulum calcitrare : non tanquam opus
haberet conferre sermonem. Quid enim verbis opus
cum res sufficerent? verum ut quaerendi occasionem
præberet atque discendi, ipsum, qui mortuus ac
humo conditus putabatur, Christum vivere, atque e
coelis apparere. Verum præstat ipsa, quibus lupi
Hebraei captura enarratur, verba proponere.

Saulus autem adhuc spirans minarum et cædis.
Delineat sermo, virum, ira se a præcedenti cæde
rumpentem; ægre adhuc post jactus lapidum ducen-
tem spiritum, sævo ac truci aspectu hominem,
B qualem eum oportebat, qui prima prophetiæ pa-
triarchæ symbola retineret. Ille enim morti propin-
quus, cum filios lecto undique circumstare jussis-
set, Spiritu prophetavit. Sic itaque benedicens Ju-
dam, illum quidem alloquebatur, verum, ut allego-
riam spectes, Christum laudabat, qui ex eo foret.
Tum vero reliquis omnibus vaticinatus futura, po-
stremo ad Benjamin, tanquam ætate juniorem ven-
nit, ac sane filium quidem alloquebatur; revera
autem designabat Paulum, quem novimus ex ejus
tribu descendentem. Benjamin lupus rapax, mane
comedit et ad vespertinam distribuet escas. Exquiramus
quid illud utique velit, mane comedens, hoc est,
persecutor, qui in cædes intentus erat; fundebat san-
guinem, velut gregem Ecclesiam Christi disperge-
bat : bonus demum factus est pastor, abjectoque
quod erat persecutoris, apostolum induit; universis
vero tanquam escas legem distribuit, atque hanc
nobis sacram mensam posuit. Talis quippe ac tanta
existit Dei virtus, ut ira impiisque cogitationibus ceu
armis seditiosos nudet, facileque adducat atque ci-
curet, ac mansuetas oves, pro bestiis morsu luden-
tibus, reddat. Quid ad hæc Scriptura? *Accedens, in-*
quit, *ad principem sacerdotum, petit ab eo epistolas*
in Damascus ad synagogas, ut Christianos duceret
in Hierusalem.

O pugna atque discrimen, earum, quas tunc Pau-
lus epistolas requirebat, earumque, quas postea
Christum annuntians, scripsit! Illæ quidem vincie-
bant Christianos; hæ autem, multas, gravesque,
atque molestas catenas Christi causa ferendas, per-
secutori iniecerunt; atque in illis scriptum erat,
Paulus Hebraeus legis defensor, inimicus crucis,
Evangelii hostis; in posterioribus autem Epistolis:
Paulus servus Jesu Christi. Cujusnam? rogo. Uti-
que, crucifixi. O miraculum! Quod paulo ante probrum
fuit, nunc facta est gloriatio; quodque spernebatur,
gloriæ hodie titulo memoratur. Nullus enim gloriæ
avidus ac superbus rex, imperii adeo se splendori-
bus jactavit ac extulit, atque Paulus cruce et cla-

* Act. ix, 4. * Ibid. 1 sqq. * Gen. xlix, 27. * Rom. i, 1.

vis; qui se omnibus vinctum scriberet * : magisque sibi ipse ferro placeret, quam puellae mundo auro.

Et subito circumfulsit eum lux de caelo. Quidni ei apparet in forma hominis, uti Stephano de caelo apparuit, sed in ignis specie atque luminis? Nimirum, Stephano quidem, tanquam qui perfectus esset, probeque Incarnationis mysterium nosset, nec damni aliquid ex humana vilitate accepturus esset, recte se ea forma ostendit, qua in caelum ascendisset: Paulo autem, ut qui ideo Jesum nollet Deum appellare, quod in corpore ad nos advenisset, haudquaquam apparet homo, ut ne infideli offensionem augeat, sed potius in fulguris specie ac ignis, quo a lege et Moyse eam pertrahat. Nam et illic idem ipse Deus Moysi apparens, in igne loquebatur, ac cum legem daret in monte Sina, igni colustrans Hebraeum, tabulas ei in manus dabat. Itaque perfundit lumine, ut rerum tunc ac modis gestarum similitudini adjiciens animum; sese velut ex quadam oblivione excitans, ejusdem potentiae divinas apparitiones agnoscat. Mittit autem fulgorem de caelo, ut ne jam Paulus animo versans Bethlehem ac Galileam, filium Davidis ac hominem appellet Christum, ac si qua alia nomina sunt ad oeconomiam spectantia; palam vero doceatur, cum Deus in caelis esset, inde ad nos venisse, unde etiam nunc apparet.

Tum clare addit: *Ego sum Jesus. Nomen utique ejus, qua se nobis inclinavit, defectionis, ut fidem astruat Incarnationis, ad quam scandalizabantur Judaei. Ego ille sum, quem caedebatis colaphis, quem flagellabatis, quem ducebatis ac trahebatis: modo quidem ad Caipham, postea vero ad Pilatum; quem assidue fabri filium vocabatis; quem mortuis accensebatis, magno risu eos excipientes ac explodentes, qui praedicarent resurrectionem. Ille modo cum loquar, non appareo; cum adsim, non video: animum illuminans, oculis offundo tenebras. Crede ergo etiam Stephano me apparuisse ¹⁰, quando is id vobis dicens minime credebatur. Durum ergo tibi est contra stimulum calcitrare. Stimulum dicit, clavos crucis. Quemadmodum enim qui acuto ferro impingit, nihil quidem laedit ferrum, (qui enim, cum sit durum ac resistat?) se autem ipse vulnerat: sic etiam qui contendit cum Deo, ultro sibi interitum provocat. Jam ergo, stude sapias ac emenderis, visque, a mirabili illo fulgore, amisso, nunc cum primis intellige, ideoque induisse me corpus, ac hominem factum esse, ut ne omnes, nude velo deitatis consuescentes, caeci fierent.*

His ita gestis dictisque, en tibi Paulus manu ducebatur, miserabile spectaculum: quin imo jucundum, meritoque laetitia afficiens animum. Vinctus est lupus, castigatus raptor, ferox mansuefactus; lene incedebat velox ille cursor; discipulus addu-

τοῖς ἡλίοις, γραφῶν ἑαυτὸν πᾶσι δεσμώτην, καὶ πλῆθον τῶ σιδήρῳ καλλυνόμενος, ἢ αἱ κόραι τῷ κοσμοῦντι χρυσῷ.

Ἐξαίρτης τε περιήστραψεν αὐτὸν φῶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Διὰ τί οὐ φαίνεται αὐτῷ ἐν μορφῇ ἀνθρώπου, ὥσπερ καὶ Στεφάνῳ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλ' ἐν εἵδει πυρός, ἢ φωτός; Ὅτι Στεφάνῳ μὲν, ὡς τελείῳ καὶ εἰδῶτι τὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως μυστήριον, καὶ μηδὲν βλαπτομένῳ ἐκ τῆς εὐτελείας τῆς καθ' ἡμᾶς, καλῶς οὕτως ἑαυτὸν ἐπεδείκνυ, ὥσπερ οὖν καὶ ἀνῆλθεν ἐπὶ τὸν οὐρανόν· Παῦλῳ δὲ, ὡς διὰ τοῦτο μὴ καταδεχομένῳ θεὸν ὀνομάζειν τὸν Ἰησοῦν, ἐπειδὴ ἐν σώματι παρεγένετο πρὸς ἡμᾶς, οὐ φαίνεται ἀνθρώπος, ἵνα μὴ βεβαιώσῃ ἀπίστῳ τὸ πρόσκομμα· ἀλλὰ μᾶλλον ἐν ἰδέᾳ ἀστραπῆς καὶ πυρός, ἵν' ἐκ τοῦ νόμου καὶ Μωϋσέως αὐτὸν ἐφελεχούσῃται. Κἀκεῖ γὰρ ὁ αὐτὸς οὗτος θεὸς, τῷ Μωϋσεὶ ἐμφανίζων, ἐν πυρὶ ἐλάλει· καὶ τὸν νόμον διδούς ἐπὶ τοῦ Σινᾶ, πυρὶ καταλάμπων τὸν Ἑβραῖον, ἐνεχείριζε τὰς πλάκας αὐτῷ. Περιεαυγάξει τοίνυν αὐτὸν, ἵνα τὸν νοῦν ἐπιβαλὼν τῶν τότε γενομένων τῇ ὁμοιότητι καὶ νῦν, καὶ ὥσπερ ἐκ λήθης τινὸς ἑαυτὸν ἀφυπνίσας, γνωρίσῃ τῆς μιᾶς οὐνάμεως ὄντα τὰ θεοφάνια· ἀποστείλλει δὲ ἐξ οὐρανοῦ τὴν αὐγὴν, ἵνα μὴ χέτῃ περὶ τὴν ἡθελῆ καὶ τὴν Γαλιλαίαν στρεφόμενος τῇ διανοίᾳ ὁ Παῦλος, οὐδὲν τοῦ ἀσπίδ' ὀνομάζῃ τὸν Χριστὸν καὶ ἀνθρώπον, καὶ πάντα τὰ ἄλλα, τὰ τῆς οἰκονομίας ὀνόματα· διδραχθὲ δὲ σαφῶς, ὅτι θεὸς ὢν ἀνωθεν, ἀφίκετο πρὸς ἡμᾶς, ὅθεν καὶ νῦν ἐπιφαίνεται.

Ἔτα προστίθησι σαφῶς· Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς· τὸ τῆς συγκαταβάσεως ὄνομα· ἵνα βεβαιώσῃ τὴν τῆς σαρκώσεως πίστιν, πρὸς ἣν Ἰουδαῖοι ἐσκανδαλίζοντο. Ἐγὼ εἰμι ἐκεῖνος, ὃν ἐβραβίζετε, ὃν ἐφραγελλοῦτε, ὃν εἰχετε καὶ ἐφέρετε, νῦν μὲν πρὸς Καίᾶφαν, ὕστερον δὲ πρὸς Πιλάτον· ὃν ἀπεκαλεῖσθε συνεχῶς νῦν τοῦ τέκτονος, ὃν ἐν τοῖς νεκροῖς ἡριθμεῖτε, γελῶντες μεγάλα πρὸς τοὺς κηρύττοντας τὴν ἀνάστασιν. Ἐκεῖνος νῦν λαλῶν, οὐ φαίνομαι· παρὼν, οὐχ ὁρῶμαι· φωτίζων ψυχὴν, ὀφθαλμοῖς ἐπάγων ¹⁰· τυφλότητα. Πίστευσον οὖν, ὅτι καὶ Στεφάνῳ ἐφανίσθη, ὅτε τοῦτο λέγων πρὸς ὑμᾶς ἡπιστεῖτο. Σκληρόν οὖν σοι πρὸς κέντρα λακτίσαι. Κέντρα λέγει, τοῦ σταυροῦ τοὺς ἥλους. Ὡς γὰρ ὁ σιδήρῳ τεθηγμένῳ ἐνρηγνύμενος, οὐκ ἐκεῖνον διαφθείρει, (πῶς γὰρ τὸν σκληρόν;) ἑαυτὸν δὲ τιτρώσκει· οὕτω καὶ ὁ πρὸς θεὸν φιλοεικῶν, αὐθαίρετον ἐπισπᾶται τὸν βλεθρόν. Σωφρόνησον οὖν τοῦ λοιποῦ, καὶ τὴν βίην ἀπολέσας διὰ τῆς θαυμαστοῦς λαμπηδόνης, νῦν μάλιστα νόησον, ὅτι διὰ τοῦτο ἐνεδυσάμην σῶμα, καὶ ἐγενόμην ἀνθρώπος, ἵνα μὴ πάντες τυφλωθῶσιν, οἱ γυμνῇ παραπετάσματος προσομιλοῦντες θεότητι.

Ταῦτα· καὶ χειραγωγούμενος ὁ Παῦλος ἀπήγετο ἐλεσινὸν θέαμα, μᾶλλον δὲ χάριεν καὶ θυμηδίας ἄκρον. Ἐδέθη ὁ λύκος, ἐσωφρονίσθη ὁ ἄρπαξ, ἡμερώθη ὁ ἄγριος, ἐδάδιζε πρᾶως ὁ τρέχων· ἀπήγετο μαθητὴς ὁ τῶν μαθητῶν τύραννος· ἤγετο πεινὸν τοῦ ἄλλου τὸ

* Philem. 9. ¹⁰ Act. vii, 55. ¹⁰ Ἰσ. ἐπάγω.

αἶμα ὁ τῷ αἵματι Στεφάνου μεμολυσμένος τὰς χεῖρας. Ἐπὶ τρεῖς δὲ ἡμέρας διετέλεσεν ἐν τυφλότητι ζῶν. Καὶ μάλα εἰκότως. Ὁ γὰρ εἰς τὴν Τριᾶδα διαμαρτῶν, δικαίως ἰσάριθμον κατεδικάσθη τὴν τιμωρίαν.

Οὕτω μὲν οὖν ὁ θεοπέσιος ἐμυσταγωγῆθῃ πρὸς τὴν εὐσέβειαν. Ἐπειδὴ δὲ τῆς ἀληθείας ἐγεύσατο, καὶ διὰ τῆς πείρας ἔμαθεν, ὅτι ζῇ ὁ Χριστὸς, καὶ ἔστιν, καὶ βασιλεύει τῶν ὅλων, οὔτε δὲ ἐφθάρη παρὰ τοῦ θανάτου, οὔτε ἐκλάπη παρὰ τῶν μαθητῶν· ταχέως ἐκ τοῦ νόμου μεταταξάμενος πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον, πᾶσι κατήγγελλε Θεὸν τὸν Χριστόν, ὃν χθὲς καὶ πρῶτον ἐλοιδορεῖται βλασφημίαις, καὶ τοιοῦτος ἦν σύμμαχος, ὅς καὶ πολέμιος· ἰσχυρὸς γὰρ ἀμφοτέρω. Ἀθρόον δὲ καὶ ἁδοκῆτως εἰσελθὼν εἰς τὰς συναγωγὰς Δαμασκοῦ, τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν ἐδημηγόρει τοὺς λόγους, οὐ νόμου κρατούντων, ἀλλ' ἀπ' ἐκείνου τὸν Χριστόν συγκροτῶν, καὶ συγκρίνων τοὺς γινόμενους πράγμασι τὰς προσαγορεύσεις τῶν μαθητῶν, καὶ διὰ νόμου νόμον ἐκβάλλων. Ὡς περ οὖν καὶ περὶ ἑαυτοῦ φησιν, ἐπιστέλλων Ῥωμαίοις· Ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου, νόμῳ ἀπέθανον· τοῦτέστιν, Ἀπὸ τῶν Μωσαϊκῶν γραμματέων ὁδηγηθεὶς, ἐπέγνων τὴν τοῦ Εὐαγγελίου εὐσέβειαν. Ἐκκληξίς οὖν εἶχε τὴν Δαμασκὸν, καὶ πάντες πρὸς ἑαυτοὺς ἐξεθείλαζον· Δεῦτε, θεάσθε τὸν Ταρσέα Ἑβραῖον, τὸν τοῦ πατρῷου νόμου ζῶντα μαθητὴν, σφοδρὸν τοῦ Ἰησοῦ συνήγορον, καὶ Θεὸν αὐτὸν ἀνακαλοῦντα, καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων γραμμάτων ἀποδεικνύντα, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ κατ' ἐπαγγελίαν Σωτήρ. Δεὸς οὖν μὴ πᾶσαν μεταπεσιῇ τὴν πόλιν, μὴ καὶ ὅλον τὸν ὄχμον ἐπάγῃται καὶ ἀποσπῇ τοῦ νόμου. Καὶ γὰρ ἐστὶ τῆς Γραφῆς ἀσκητής, καὶ τὸν νοῦν ὀξύς, καὶ γοργὸς τὸν λόγον, καὶ τὸν τρόπον εὐμήχανος, καὶ πολὺ κακτημένος τὸ ἀξιώπιστον· ἀφ' ὧν ἀκριβῶς εἶδὼς τὰ ἡμέτερα, οὐκ ἄγνοίᾳ δοκεῖ πλανᾶσθαι, ἀλλὰ δοκιμασίᾳ καὶ κρίσει τὸ ἀληθὲς εὐρηχέναι. Εἰς ταύτην τὴν ἀμηχανίαν ἐνέβαλε πόλιν μεγάλην, ὄχμον πολυάνθρωπον, πρῶτον τοῦ γενναίου προσηλύτου κήρυγμα· καὶ πλέον τότε Δαμασκὸς ἐταράττετο, ἢ πρῶτον οἱ ἐν Ἱερουσολύμοις Χριστιανοί, ἦνίκα Στέφανον Παῦλος ἐλίθαξεν. Ὡς γὰρ οἱ θαυμαστοὶ τῶν ἀριστῶν ὅπου δ' ἂν μετατάξωνται, ἐκεῖ τὴν νίκην μεταγούσιν, οὕτως ὁ θεοπέσιος ἀνὴρ ἐκείνους πάντως ἐποίησε μεγάλους, ὅς τὴν ἑαυτοῦ παρ- εἶχε βοήθην.

Οὕτω τοίνυν καταγγέλλας ἐν τῇ Φοινίκῃ τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ τὰ πρῶτα σπέρματα τῆς ἀποστολῆς ἐκεῖ καταβάλόμενος, ἔνθα καὶ αὐτὸς ἐφωτίσθη τῇ γνώσει, ἦλθεν εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ, ξένον τοῖς ἐκεῖ καὶ καλὸν θέαμα. Οἱ μὲν γὰρ προτέμψαντες αὐτόν, καὶ δόντες τὰ ἐν μέσῳ συμβάντα, θεασάμενοι πρῶτον, ἡδέως τε εἶδον, καὶ ἀπῆλθον τὴν θήραν, πλῆθος Χριστιανῶν δεσπομῶν ἐλπίζοντες ὀφείσθαι, καὶ τῶν πολλῶν ὑποσχέσεων ζητοῦντες τὸ ἔργον. Ἐπεὶ δὲ λόγου προβαίνοντος εὗρον Παῦλον τὸν Σαῦλον, συν-

cebatur, discipulorum tyrannus; ducebatur alterius bibitum sanguinem, qui Stephani sanguine manus pollisset. Mansit autem ad tres dies cæcus. Plane merito: qui enim in Trinitatem peccasset, trium jure dierum debuit pœna plecti.

Hunc sane modum admirabilis ille ad pietatem eruditus est. Ubi autem veritatem gustasset, didicissetque experientia Christum vivere, esseque ac universorum dominari; nec a morte fuisse corruptum; autem discipulos eum furatos esse, statim a lege ad Evangelium transmigrans, universis Christum, quem nuper blasphemans convitiis impetebat, Deum annuntiabat: eratque, qualis fuisset hostis, talis socius ac auxiliator. Utroque nimirum potens atque robustior. Continuo autem ac inopinato ingressus in synagogas Damasci, legis libros ac prophetarum pro concione exponebat, non quidem ut legem confirmaret, sed ut a lege Christum prædicaret, comparans cum iis quæ gererentur, discipulorum sermones, ac denique per legem, legem exhibens, uti ipse de seipso ait ad Romanos scribens: *Ego enim per legem, legi mortuus sum*¹¹, hoc est, scriptorum per Moysen ductu, evangelicam agnovi pietatem. Stupor ergo Damascum tenebat, universique portento simile ac divinum quid apud se celebrabant: Venite, videte Hebræum illum Tarsensem, ferventem illum paternæ legis discipulum, acrem Jesu patronum, eumque Deum prædicantem: atque e Scripturis nostris, Salvatorem ipsum, qui promissus est, probantem. Itaque periculum est, ne in contrariam sententiam totam abducat civitatem, ne et populum universum alliciat, atque a lege avertat. Quippe in Scripturis versatus est, estque subtili ingenio, acri sermone, moribus facilis, plurimumque ad fidem momentum habens: quod nimirum res nostras apprime sciens non ignorantia decipi videatur, sed probatione ac judicio invenisse, quod rei esset, ac veritatem; in tantam utique anxietatem ac angustias, magnam conjecit civitatem: populum numerosum, prima strenui proselytæ prædicatio, majorque tunc Damascum habebat turbatio, quam nuper Hierosolymis constitutos Christianos, cum Paulus Stephanum lapidaret. Quemadmodum enim viri fortitudine præcipui ac mirabiles, cui se addixerint ordini, una illi victoriam addicunt; sic et vir divinus, magnos omnino eos præstabat, quibus suum momentum contulisset, ac auxilium præstaret.

Sic itaque prædicato in Phœnicia Evangelio, primisque illie apostolatus jactis seminibus, ubi et ipse scientiæ lumen accepisset, Hierusalem petiit, novum pulchrumque in ea constitutis urbe spectaculum. Qui enim præmiserant, ac vincula, quibus Christianos alligaret, portanda dederant, cum nescirent, quæ media accidissent, primo aspectu, jucunde viderunt, prædamque exigentes, vinctam Christianorum multitudinem se visuros sperabant, remque multarum illarum pollicitationum requirebant. Verum

¹¹ Gal. ii, 19.

ubi processu sermonis, Saulum, Paulum invenerunt, qui una cum appellatione animum mutasset, Christianique effectum servum, ac apostolis aliis serventorem discipulum, primum quidem jocum ac irrisionem arbitrati sunt quæ dicerentur: at ubi probantes mentem, invenissent sermoni congruentem, unum sibi hoc consilii reliquum putaverunt, ut adolescentem perderent, tanquam fieri non posset, ut vivente Paulo atque loquente, Hebræorum religio sospes foret. Idque palam totum retro tempus probavit.

Cum enim multi hactenus, tametsi Christiani erant, haud possent pure ex Evangelii norma vivere, sed haberent in utramque partem, ac quandoque etiam uterentur circumcisione, ut aliqua parte quæ Judæis grata essent præstantes, eisque indulgentes, eorum delinirent iram. Solus hic imperculsa mente, nihil remissum ac non accuratum docuit; sed clara voce atque diserte a principio sermonem prædicavit. Eoque provexit libertatis sensus, ut cum aliquando Galatæ, cum propria ipsi levitate, tum magistrorum negligentia, ad legis observantiam reversi essent, mirabili ad eos scripta epistola, qua in novitate Christianæ vitæ pietatem sectari ac religionem colere doceret; cum ipso apostolorum principe horum occasione congressus sit: ac ubique Petrum reprehendebat, cumque eo velitabatur, cum eo, qui veterum usu, ac eorum quæ abolita essent, novam Christianorum turbaret institutionem, nihil reveritus senis canos, autre apostolatus prærogativam, ubi creari periculum veritati vidisset: quin Galatis quidem accerrime restitit; Petrum vero crebro arguit, quam licebat maxime, libertatem decore ac modestia temperans. Ac ubique quidem prædicando ac suadendo operam ponebat: quod si vero quando etiam in perditis moribus pravosque homines inveniendos quibus adoriretur, ac se facile admodum incidentibus aptum comparans, prorsus abibat, vel omnibus, vel pluribus in suam sententiam pertractis. Sæpe enim cum acerbissimis plagis acceptis inventus esset¹², inque urbis illius suburbiis ejectus, quæm erudebat ad pietatem, quin et pro mortuo præmaiorum gravitate habitus, postridie forum petens, ac dexteram protendens, eos iterum docebat, qui ad mortis ipsas fauces adduxissent: sic nihil curabat corpus, fortique animo in supernæ vocationis scopum intendens, decertabat, subinde provincias, urbes subinde mutans, terra desudans labores atque certamina, accinctus ad maris pericula, clare ac diserte orans ad frementes populos, iudiciis iratis satisfaciens, Hebræos ad Christi agnitionem a Scripturis inducens, quas illi in pretio haberent; Græ-

αμείψαντα τῇ κλήσει τὴν γνώμην, καὶ τοῦ Χριστοῦ δοῦλον, καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων μαθητὴν θερμότατον· τὰ μὲν πρῶτα, παιδιὰν καὶ χλευσὴν ἤγουντο τὰ λεγόμενα· ἐπεὶ δὲ δοκιμάσαντες εὗρον ὁμολογοῦσαν τῇ φωνῇ τὴν γνώμην, ἐν ἐβουλεύσαντο μόνον, ὅπως ὁ νεανίσκος ἀπόλοιτο· ὥς οὐκ ἐνὸν εἶναι τὴν Ἑβραίων θρησκείαν καὶ χρηματίζειν, ζῶντος Παύλου καὶ φθειγγομένου. Καὶ τοῦτο σαφῶς ἔδειξε σύμπας ὁ ὑστερον χρόνος.

Ἐτι γὰρ τῶν πολλῶν, εἰ καὶ ὑπήρχον Χριστιανοί, οὐκ ἀρχοῦντων καθαρῶς ζῆν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, ἀλλ' ἄμφοτερίζοντων, καὶ πού καὶ τῇ περιτομῇ προσχρωμένων, Ἰν' ἐκ μέρους κεχαρισμένα τοῖς Ἑβραίοις ποιοῦντες, τὸν θυμὸν αὐτῶν ἐκμείλιζοντα· μόνος οὗτος ἀκαταπλήκτου φρονήματι, οὐδὲν ὑφειμένον ἐδίδασκεν· ἀλλὰ καθαροῦ τῇ φωνῇ ἀνωθεν τὸν λόγον ἐκήρυσσε, καὶ εἰς τοσοῦτόν γε προῦδεν τοῦ ἐλευθερίου φρονήματος, ὥστε ποτὶ μὲν Γαλατῶν, οἰκείᾳ κουφότητι καὶ ὀλιγωρίᾳ τῶν διδασκόντων, εἰς τὴν κατὰ νόμον καλινδρομοῦντων ζωὴν, τὴν θαυμάστην αὐτοῖς· γράφων ἐπιστολὴν (οὐ ἥς ἐν καινότητι τῆς κατὰ Χριστὸν πολιτείας εὐσεβεῖν αὐτοὺς καὶ θρησκειεῖν ἐδίδασκε, μηκέτι προσχόντας τοῖς γράμμασιν τοῖς ἀπὸ τῶν λιθίνων πλακῶν), συνεπλάκη διὰ τῶν λεγομένων αὐτῷ τῷ κορυφαίῳ τῶν ἀποστόλων, καὶ πανταχοῦ καθαπτόμενος διέτέλεσε καὶ ἀψιμαχῶν πρὸς τὸν Πέτρον, ὥς τὴν νέαν ἐπιθολοῦντα πολιτείαν, τῇ προσχρῆσει τῶν παλαιῶν καὶ πεπαυμένων δογμάτων· καὶ οὐδὲ τὴν πολιὰν ἡδέσθη τοῦ γέροντος, οὔτε τὰ τῆς ἀποστολῆς πρεσβεῖα, ὅτε εἶδε κινδυνεύουσιν τὴν ἀληθειαν. Ἀλλὰ τῶν μὲν Γαλατῶν κατεξανέστη σφοδρῶς, τῶν¹³ δὲ πολλάκις ἐπληξεν, ὥς ἐνῆν, τὴν παρῥησίαν εὐπρεπεῖα κεράσας. Καὶ πανταχοῦ μὲν διέτελει λέγων καὶ πείθων· εἰ δὲ πού καὶ πονηροὶς ἦεσιν ἐντυχὼν ἐπαθὲν τι δεῖνόν, ἢ δεσμωτήριον οἰκήσας, ἢ μάστιγας λαβὼν, ἢ λιθοὺς βληθεὶς, οὐ κατέλυσε τὴν προθυμίαν [διὰ] τὴν γενομένην ἀποτυχίαν· ἀλλὰ μικρὸν διαλιπὼν, πάλιν ἤγγιζε τοῖς ἐχθροῖς, καὶ τοὺς αὐτῶν ἀναστρέφειν λόγους, καὶ τοὺς τρόπους τῶν ἐπιχειρήσεων ἐξευρίσκειν, εὐμηχάνως δὲ λίαν πρὸς τὰς ἐμπιπτούσας χρεῖας μεθαρμολόμενος, πάντως ἀπῆει πείσας, ἢ πάντας, ἢ τοὺς πολλοὺς. Πολλάκις γὰρ εὐρεθεὶς μετὰ πληγὰς ἀνηκέστους, καὶ βίφελς ἐν προαστείαις τῆς πόλεως ἐκείνης, ἣν ἐμυσταγωγεί πρὸς τὴν εὐσέβειαν, νομισθεὶς δὲ καὶ τεθνάναι διὰ τὸ μέγεθος τῶν δεινῶν, τῇ ὑστεραίᾳ τὴν ἀγορὰν καταλαβὼν, καὶ τὴν δεξιὰν προτείνας, πάλιν ἐδίδασκεν τοὺς ἑγγύς ἀγαγόντας θανάτου· οὕτως οὐδὲν αὐτῷ τοῦ σώματος ἐμελλεν· πρὸς δὲ τὸν σκοπὸν βλέπων τῆς ἀνω κλήσεως, καρτερὸς ἠγωνίζετο, χώραν ἐκ χώρας ἀμείβων, πόλιν ἐκ πόλεως, τοῖς κατὰ γῆν πόνοις ἐναθλῶν, πρὸς τοὺς κινδύνους τοὺς ἐκ θαλάττης παραταπτόμενος, πρὸς δῆμους φρεμύοντας· ῥητορεύων σαφῶς, δικασταῖς ὀργιζομένοις ἀπολογούμενος· Ἑβραίοις ἐνάγων εἰς τὴν ἐπί-

¹² Act. xvi, 22 sqq. ¹³ Leg. τὸν.

γνωσιν τοῦ Χριστοῦ, διὰ τῶν παρ' αὐτοῖς τιμωμένων γραμμάτων· Ἑλλήνας τοῖς ἐξωθεν δυσωπῶν λόγοις, καὶ τοῖς ἀγράφους νόμοις τῆς φύσεως· Χριστιανοὺς βεβαιῶν· προσπλῆτους οἰκοδομῶν, καὶ τρέφων τοῖς προσφόροις διδάγμασιν, ὡς φυτοὶ τοῖς τὰ νεαρά τῶν φυτῶν, τῇ συμμέτρῳ καὶ πεφεισμένη τῶν ὕδατων ἐπιβρότῃ. Ὁ δὲ μάλιστα δείκνυσιν αὐτοῦ τὴν ἐν λόγοις ἰσχύον, καταμάθωμεν.

Ἀθῆναι, πόλις ἐστὶν προκαθημένη τῆς Ἀχαΐας, ἐστὶ λόγων, ὡς προεῖπον αὐτὴν οἱ εὐφρομῶντες, σοφῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν ἐν λόγοις ζώντων παλαιῶν ἐργαστήριον. Ἐπεὶ τοίνυν ὁ Παῦλος τὸ Ἰλλυρικὸν ἅπαν διαδραμῶν, καὶ πανταχοῦ ῥίψας τοὺς σπινθῆρας τῆς πίστεως, οὗς τὸ Πνεῦμα παραλαβὼν ἀνερρίπτει καὶ ἀσθέτους ἐτήρει, ἦλθε κατὰ τὴν χρεῖαν τῆς περιόδου καὶ πρὸς τοὺς σοφοὺς Ἀθηναίους. Πρᾶγμα ἦν πολλῆς μερίμνης ἄξιον, πῶς ἂν ὁ σκηνοδόμος τοὺς περὶ θεοῦ λόγους ἐκείνοις δημηγορήσειεν, τοῖς ἀξιοῦσι κατὰ παιδείαν πάντων ἅμα βασιλεύειν ἀνθρώπων. Ὁ δὲ μεγέθει φύσεως, καὶ πλοῦτῳ τῆς ἀνωθεν δωρεᾶς ἐπαιρόμενος, οὐχ ἓνα τῶν ὑποστῆγων δόμων κατέλαθεν, οὐδὲ ἐφ' ἑνὸς ἐργαστηρίου καθίσας, διάλεξιν ἐποιήσατο, ὡς εἰώθεσαν καὶ οἱ πρῶτοι τῶν παρ' αὐτοῖς φιλοσόφων συνεῖναι τοῖς πλησιάζουσιν· ἀλλὰ πρὸς τὸν Ἄρειον πάγον ἀναδραμῶν, ἐνθα ἦν βουλὴ σκληρὰ καὶ ἐπιφοβός, ταῖς φονικαῖς δίκαις δικάζουσα· εὐρὼν δὲ πλῆθος ἐκεῖ συνειλεγμένον πολὺ, στὰς ἐδημηγόρει ὑπὲρ τοὺς ἐθάδας ῥήτορας, τοὺς καθ' ἡμέραν παρ' αὐτοῖς ἀγωνιζομένους. Λαβὼν δὲ τὴν ἀρχὴν ἐξ ἐπιγράμματος, ὑπὲρ ἣν ἐγκυκλοαυμένον βωμῷ, κάκειθεν αὐτοῖς εὐαφόρμως τὸν ἀγνωστον καταγγέλλας θεόν, καὶ σύμπαντα τὸν λόγον συμπαρανάμενος, τοσοῦτον ἀπέσχε τοῦ ὡς ἰδιώτης τῆς ἐξωθεν σοφίας διαμαρτεῖν τι περὶ τοὺς λόγους, ὥστε τὸν κορυφαῖον τῶν Ἀρεοπαγιτῶν τὸν Διονύσιον, ἅμα μὲν τῇ γυναικὶ πείσας μετέστησε, καὶ τοῦ Χριστοῦ εἰργάσατο δοῦλον, ἐξ ἑνὸς βωμοῦ, καὶ μικροῦ ἐπιγράμματος, πολλῶν ἀποστήσας βωμῶν.

Κατελθὼν δὲ νικητῆς ἐκεῖθεν, ἐνθα μάλιστα ἰσχυρὸν ὁ πολεμικὸς τῶν Ἑλλήνων δαίμων, ἐκεῖθεν δὲ μεταβὰς πρὸς τὴν γείτονα πόλιν τὴν Κόρινθον, οὖσαν τῆς Ἀχαΐας μητρόπολιν, καὶ λαλήσας ἐν ταῖς συναγωγαῖς τὸ σωτήριον δίδαγμα, ὄψατο ἄγων προσήλυτον, οὐχ ἓνα τῶν πολλῶν, οὐδὲ τῶν ἐπιτυχόντων, ἀλλὰ αὐτὸν τὸν ἀρχισυνάγωγον, μετὰ τοῦ παντὸς πλῆθους τῆς οἰκίας· καὶ νικήσας ἀπὸ κορυφῆς τὸν νόμον, καὶ μεγαλύνας τὸν σταυρὸν, ὡς ὑψηλὸν τρέπαιον, οὕτω κάκεινῃν ἀφῆκε τὴν πόλιν, τῷ Χριστῷ ὑποκύψασαν. Τοῦ δὲ χρόνου προϊόντος, καὶ τοῦ λόγου τῆς εὐσεβείας προσκόπτοντος, ὥσπερ τις στρατηγὸς διέταλει· προσκτώμενος τῷ βασιλεῖ καθ' ἡμέραν πόλεις, κώμας, ἀγροὺς, ὑποκώπτων τὰ νεῦρα τοῦ πρότερον κρατοῦντος τυράννου.

Μετῆλθεν οὖν ἐκ Κορίνθου πρὸς τὴν τῶν Πισιδίων ὥραν, εἴτα τὴν Λυκαονίαν καὶ τὰς τῆς Φρυγίας πό-

A cos externis ac profanis doctrinis inflectens, ac naturæ legibus non scriptis, confirmans Christianos, proselytas et qui fidei accessissent ædificans, ac congruis doctrinis alens, uti satores novellas plantas, moderato ac castigato aquarum influxu fovens ac recreant. Quod vero ejus maxime vim dicendi ostendit, id vero perdiscamus.

Athenæ, urbs est Achaiæ primaria, doctrinarum sedes, uti olim laudatorum ore meruit celebrari, virorum sapientum, ac litterarum colentium studia, antiqua officina. Quia ergo Paulus totum Illyricum percurrrens, ac ubique spargens scintillas fidei, quas auspex Spiritus excitabat¹⁴, vivasque semper servabat, necessario circuitu ad sapientes quoque Athenienses venerat: res erat multa digna sollicitudine: qua vero ratione corarius homo, pro concione de Deo apud eos oraturus esset, qui universo simul humano generi, ut eruditionem spectes, dominari vellent? Ille nihilominus animi ac genii magnitudine, supernique doni fretus divitiis, non unam aliquam petiit subtegulaneam domum, autve in quadam officina sedens, disputare cepit, quomodo etiam primi ac præcipui apud eos philosophi, cum iis, qui propiores adibant, consuescere solebant; sed ad ipsum Areopagum excurrrens, ubi severus quidam ac formidabilis senatus, capitales causas judicans, sedebat, inventaque illic collecta copiosa multitudine stans, publica concione consuetos oratores vincebat, quorum apud eos eloquentiæ certamina quotidie erant. Ducto autem exordio ab inscriptione, quæ altari insculpta erat, ejusque occasione ignotum eis Deum opportune annuntians, ac demum tota absoluta oratione, tantum abest ut idiota ille ac rudis, quod ad externam sapientiam spectat, aliquid dicendo peccaverit, ut etiam senatus ejusmodi principem Dionysium, una cum uxore dictis acquiescentem converterit, ac Christi servum effecerit, ab uno altari ac parva quadam inscriptione, a multorum religione altarium avertens.

Inde vero victor rediens, ubi maxime fortis erat bellicus gentiliū dæmon, ac inde ad vicinam urbem Corinthum transiens, Achaiæ metropolim, loquensque in synagogis doctrinam salutarem, abiit adjuncto fidei, non uno aliquo e multis, seu vulgi homine, verum principe ipso Synagogæ cum tota domo¹⁵, atque a vertice legis victor, cruceque sublimi, instar tropæi magnifice elata, sic quoque illam reliquit civitatem Christo se inclinantem. Temporis autem processu, ac pietatis sermone promotente, velut dux quidam effectus est, regi in dies, urbes, oppida, agros acquirrens; nervos ac robur prius dominantis tyranni succedens.

Tum vero Corintho transiit Pisidiam, deinque Lycaoniam ac Phrygiæ urbes petens, ac inde invi-

¹⁴ Act. xvii, 16 seqq. ¹⁵ Act. xviii, 8.

sens Asiam, postmodumque Macedoniam, communis erat orbis terrarum doctor : coram quidem positos sermone juvans, absentes vero convertens per Epistolas. Solus ille est, cujus nunquam genua cum semper iter ageret sunt lassata ; ac nec lingua torpuit, nulla requie ad hostes ac amicos Evangelii mysteria enarrans. Ac quidem talis Paulus quod spectat ad doctrinam ; quod autem ad reliquam vitæ philosophiam, qualis rogo ? qui semper jugiterque doctrinæ assiduus, ac Evangelio serviens, ne panem quidem ab aliquo gratis referebat ; quin interdum quidem adversus sexcentos hostes certamen habebat, noctu vero, scalpellum, pellesque, ac artis versabat opus, ut annonam inde ac vite commutationem pararet, ut nihil se gravem præberet apostolum, ut prædicatorem absque sumptu, qui ad usque panem hospitibus parceret.

Hunc nos sermonem, sacerdotes, audiamus, qui nedum participes sumus altaribus, verum etiam ab illis divites sumus, ac in deliciis agimus ; sacrasque facultates, nostram ipsorum possessionem facimus ; quique, Christi causa subjectis, tanquam servis graviter imperamus, hand plane sacerdotium, dominatio est ; quin potius, ut quis intelligat, servitus. Non magistratus auctoritate decernentis dignitas, sed modestæ ac castigatæ dispensationis ministratio. Nonne potestatem habebat divinus Paulus, ut ex sacris manducaret biberetque¹⁶ ; ac modicum quid stipendii laborum, ad corporis, quod quotidie cædebatur, fomentum ac curam, acciperet ? Nequaquam tamen usus est potestate, ut nihil in terra accipiens, omnia in cœlis reponeret. Quapropter etiam, cum adhuc carni corruptibili alligatus esset, majoribus quam pro humana ratione donis auctus est, atque ut bonorum futurorum, honorumque ævo illo repositorum arrham pignusque converteretur, assumitur usque ad tertium cœlum¹⁷ : visionesque nostram mortalium sortem exsuperantes videt, ac verba arcana audit, ut ait ipse, quanquam id modeste agens, ac necessitate compulsus, cavensque ubique gloriari, exque præcellentibus donis suis sese efferre. Ut tamen eorum sensus comprimat, componatque ad modestiam, qui pro exiguis donis inflantur, pauca ex suis velut coactus operi : omnem de se ipse suspicionem amolians.

Sane quidem Elias ille Thesbites, eo quod in specie ignei currus in altum subvectus sit, ubique decantatur, ac multam sæculo admirationem reliquit. Quousque autem pervenerit, sermo nullus exposuit. Fors enim etiam modicum a terra elatus a virtute agente ipsum, illi loco redditus est, quo erat domicilium habiturus. At Pauli translatio longe illustrior fuit atque celebrior, adjuncto etiam medio ad quod usque sublatus fuit : nam cum septem celebrentur cœli, parum abest ut ne medium assecutus sit. Jam mihi Hebraei sensum depriment, magnum quid de Moyse gloriantes, quod solus us-

Α λεις καταλαβὼν, κάκειθεν τὴν Ἀσίαν ἐπισκεψάμενος, εἰτα τὴν Μακεδονίαν, κοινὸς ἦν τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος, τοὺς μὲν ὀρωμένους ἀπὸ γλώττης ὤφελων, τοὺς δὲ ἀπόντας διὰ τῶν ἐπιστολῶν ἐπιστρέφων· μόνου δὲ ἐκείνου, οὐ γόνυ ἔκαμινεν ὀδεῦον ἀεὶ, οὐ γλώττα ἐνάρκα, πρὸς ἑχθροὺς καὶ φίλους ἀνελλιπῶς διεξιούσα· τοῦ Εὐαγγελίου μυστήρια. Ἀλλὰ τὴν μὲν διδασκαλίαν τοιοῦτος· τὴν δὲ ἄλλην τοῦ βίου φιλοσοφίαν, οἷος ἄνθρωπος ; Ἀεὶ καὶ συνεχῶς τῷ λόγῳ προσκαρτερῶν, καὶ τῷ Εὐαγγελίῳ δουλεύων, οὐδὲ ἄρτου δωρεὰν παρὰ τινος ἐκομίζετο· ἀλλ' ἡμέρα μὲν εἶχε τὸν ἄγωνα τὸν πρὸς μυρίους ἑχθροὺς, νύξ δὲ τὴν σμίλην, καὶ τὰ σκύτη, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς τέχνης ἐργασίαν· ἵν' ἐκείθεν ἔχη τὸν ἐπιτιτίσμον, φαίνεται δὲ πᾶσιν ἀνεπαχθὺς ἀπὸστολος, ἀδάπανος κήρυξ, καὶ μέχρις ἄρτου τῶν ξενιζόντων φειδόμενος.

Τοῦτον τὸν λόγον, ἱερεῖς, ἀκούσωμεν, οἱ μὴ συμμερίζμενοι τοῖς θυσιαστηρίοις μόνον, ἀλλὰ καὶ πλουτοῦντες ἀπ' ἐκείνων καὶ τρυφῶντες, καὶ τὴν ἱερὰν περιουσίαν ἴδιον κτήμα ποιοῦμενοι, καὶ τοῖς ὑπηκόοις διὰ τὸν Χριστὸν ὅλα δούλοις φορτικῶς ἐπιτάττοντες. Οὐκ ἔστιν ἱεροσύνη δεσποτεία, ἀλλὰ μᾶλλον τῷ συνέντι δουλεία· οὐκ ἀρχοντικὴ αὐθαδείας ἀξίωμα, ἀλλ' εὐλαβοῦς οἰκονομίας διακονία. Μὴ οὐκ ἔσχεν ἐξουσίαν ὁ θεοπέσιος Παῦλος ἐσθίειν καὶ πίνειν ἀπὸ τῶν ἱερῶν, καὶ μικρὸν γούν λαμβάνειν τῶν μυρίων πόνων γέρας, εἰς θεραπείαν τυπτομένου τοῦ σώματος καθ' ἡμέραν ; Ἀλλ' οὐκ ἐχρήσατο τῇ ἐξουσίᾳ, ἵνα μὴδὲν ἐπὶ γῆς λαβῶν, πάντα ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀποθήσῃ. Διὸ καὶ τῶν ὑπὲρ ἄνθρωπον ἡξιώθη, ἔτι τῇ φθαρτῇ συνδεδεμένος σαρκί. Καὶ ἵνα τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, καὶ τῶν ἐκεῖ τιμῶν ἀρραβῶνα θεάσῃτε, ἀναλαμβάνεται μὲν ἄχρι τρίτου οὐρανοῦ, βλέπει δὲ ὅπτασις ὑπερβαίνουσας τὸν ἐνθάδε κλῆρον, ἀκούει δὲ βημάτων ἀρρήτων, ὡς αὐτὸς φησιν, καὶ ταῦτα μετριάζων, καὶ ἐξ ἀνάγκης, ἀποδιδράσκων πανταχοῦ τὸ μεγαλυνεῖσθαι καὶ ἑμπομπεῖσθαι τοῖς ἰδιοῖς πλεονεκτήμασιν. Ἴνα δὲ φρονήματα καταστείλῃ τῶν ἐπὶ μικροῖς φυσωμένων χαρίσμασιν, ἐξ ἀνάγκης ὀλίγα τῶν οἰκείων παραγυμνοί, καὶ ταῦτα ἐτέρῳ προσώπῳ περιθεῖς, καὶ πόρρω τῆς περὶ αὐτὸν ὑπονοίας ἀπαγαγών.

Πῶς ἄλλως ἢ οὕτως ἡμεῖς, οἱ μὴ ἱερεῖς, ἀκούσωμεν, οἱ μὴ συμμερίζμενοι τοῖς θυσιαστηρίοις μόνον, ἀλλὰ καὶ πλουτοῦντες ἀπ' ἐκείνων καὶ τρυφῶντες, καὶ τὴν ἱερὰν περιουσίαν ἴδιον κτήμα ποιοῦμενοι, καὶ τοῖς ὑπηκόοις διὰ τὸν Χριστὸν ὅλα δούλοις φορτικῶς ἐπιτάττοντες. Οὐκ ἔστιν ἱεροσύνη δεσποτεία, ἀλλὰ μᾶλλον τῷ συνέντι δουλεία· οὐκ ἀρχοντικὴ αὐθαδείας ἀξίωμα, ἀλλ' εὐλαβοῦς οἰκονομίας διακονία. Μὴ οὐκ ἔσχεν ἐξουσίαν ὁ θεοπέσιος Παῦλος ἐσθίειν καὶ πίνειν ἀπὸ τῶν ἱερῶν, καὶ μικρὸν γούν λαμβάνειν τῶν μυρίων πόνων γέρας, εἰς θεραπείαν τυπτομένου τοῦ σώματος καθ' ἡμέραν ; Ἀλλ' οὐκ ἐχρήσατο τῇ ἐξουσίᾳ, ἵνα μὴδὲν ἐπὶ γῆς λαβῶν, πάντα ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀποθήσῃ. Διὸ καὶ τῶν ὑπὲρ ἄνθρωπον ἡξιώθη, ἔτι τῇ φθαρτῇ συνδεδεμένος σαρκί. Καὶ ἵνα τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, καὶ τῶν ἐκεῖ τιμῶν ἀρραβῶνα θεάσῃτε, ἀναλαμβάνεται μὲν ἄχρι τρίτου οὐρανοῦ, βλέπει δὲ ὅπτασις ὑπερβαίνουσας τὸν ἐνθάδε κλῆρον, ἀκούει δὲ βημάτων ἀρρήτων, ὡς αὐτὸς φησιν, καὶ ταῦτα μετριάζων, καὶ ἐξ ἀνάγκης, ἀποδιδράσκων πανταχοῦ τὸ μεγαλυνεῖσθαι καὶ ἑμπομπεῖσθαι τοῖς ἰδιοῖς πλεονεκτήμασιν. Ἴνα δὲ φρονήματα καταστείλῃ τῶν ἐπὶ μικροῖς φυσωμένων χαρίσμασιν, ἐξ ἀνάγκης ὀλίγα τῶν οἰκείων παραγυμνοί, καὶ ταῦτα ἐτέρῳ προσώπῳ περιθεῖς, καὶ πόρρω τῆς περὶ αὐτὸν ὑπονοίας ἀπαγαγών.

¹⁶. Cor. ix, 4.

τοῦ Σινᾶ, καὶ ἐντὸς ἐγένετο τοῦ γνόφου καὶ τῶν νεφῶν. Παῦλος μὲν ὁ ἐμὸς, ἀντὶ μὲν ὅρου, πρὸς οὐρανὸν ἀνῆλθεν· ἀντὶ δὲ νεφέλης, ἐπέκεινα τοῦ ὑπὲρ νεφούς ἀέρος ἤλασεν. Καὶ μάλα εἰκότως. Ἐδεῖ γὰρ τὸν κατὰ Χριστὸν ἀνθρώπον, τοσοῦτον νικῆσαι Μωϋσέα, ὅσον τὸ Εὐαγγέλιον ὑπερβαίνει τὸν νόμον.

Ἐν δὲ ταῖς θεοφανείαις καὶ τοῖς παρὰ Θεοῦ λαλομένοις, καὶ ὅπως δεδεμένος ἐλύετο, καὶ ἀθυμῶν ἐπερβώννυτο, ὕπαρ καὶ ἵνα αὐτῷ τοῦ Θεοῦ χρηματίζοντος, τί δεῖ καὶ λέγειν, ὅποτε οὐδὲ αὐτὸς τὴν ἑαυτοῦ χάριν ἀπέκρυψεν, ἀλλὰ πᾶσιν ὁμοῦ σαφῶς ἀπεκάλυψεν, εἰπὼν· *Εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ· οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι τῶν, εἴτε προφητῶν, εἴτε ἀποστόλων ἐμπροθέσμους εἶχον καὶ χρονικὰς τὰς ἔκθενας ἐνεργείας· καὶ ποτὲ μὲν αὐτοῖς συνῆν τὸ Θεῖον, ποτὲ δὲ καὶ οὐ παρῆν. Ὁ δὲ θεοπέσιος οὗτος, ὡς περ ἅπας ναὸς ὢν ἐξαίρετος τοῦ Θεοῦ ἀποκληρωθεὶς αὐτῷ πρὸς ἐνοίκησιν, οὕτως αἰεὶ τὸν Χριστὸν εἶχε, καὶ βουλῆς εὐρετὴν, καὶ λόγων διδάσκαλον, καὶ συνεργὸν τῶν πραγμάτων. Καὶ Ἰωάννης μὲν ὁ τοῦ Ζεβεδαίου μέγας ἑδοξεν, ὅτι παρὰ τοὺς ἄλλους μαθητὰς θαρρῶν τῷ Κυρίῳ, ἐπὶ τοῦ στήθους αὐτοῦ ἀνεπαύετο· καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα παρὰ πᾶσιν ἐστὶν ἀοιδίμος. Οὗτος δὲ, πῶς οὐκ ἂν καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων νομισθεῖν δικαίως, ὅς γε, οὐ τὸν ἐν σώματι Ἰησοῦν, ἀλλὰ τὸν γυμνὸν τῆς σαρκὸς Λόγον καθ' ἡμέραν ἀνέπαυσεν, σκευὸς εὐχρηστον καὶ καθαρὸν ἑαυτὸν τῷ Δημιουργῷ καταστήσας; Ἐχον δὲ πολλὰ καὶ παντοδαπὰ λέγειν, ὅσα ὁ θεοπέσιος οὗτος πάντα τὸν κόσμον παιδεύων εἶπε καὶ ἔπραξεν, ἐπὶ γῆς καὶ θαλάσσης, ἐν δικαστηρίοις, ἐν ἀγοραῖς, ἐν δῆμοις, ἐν ἀγορεύουσιν, ἐν αὐλαῖς βασιλέων, ἐκὼν ὑπερβαίνων πρὸς τὸ πλῆθος. Οὔτε γὰρ συγγραφὴν προϋθέμην πονῆσαι τῶν ἐκείνῳ κατωρθωμένων, ἵνα λείπῃ μηδὲν, ἀλλ' εὐφημίαν ἀνεργάσασθαι, καὶ ταύτην, ἐφ' ὅσον ἡ ἐμὴ δύναμις ἐξικνεῖται. Ἐνδὲ δὲ μόνου τοῦ τελευταίου μηρσθῆς, καταπαύσω τὸν λόγον.*

Quocirca ubi unum duntaxat postremum suggessero,

Ἐπειδὴ γὰρ πᾶσαν ἐκπεριελθὼν τὴν οἰκουμένην, καὶ θεὸς ἐπὶ τῆς λυχνίας τὸν λόγον, μέγαν ἀνῆψε τῆς εὐαγγελικῆς γνώσεως τὸν πυρσὺν, ἀφίκετο πρὸς Ῥωμαίους, ὡς βασιλεύουσιν πόλιν, ἵνα τοὺς κρατοῦντας τῶν πάντων ἀνθρώπων μυσταγωγῆσας καὶ πείσας, καὶ κτησάμενος μαθητὰς, ἐκ τοῦ περιόντος τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις προσομιλοῖ. Εὐρὼν δὲ καὶ τὸν Πέτρον ἐκεῖ, τῆς αὐτῆς ἐργατῆς σπουδῆς, καὶ ἱερὰν τινα καὶ ἐνθεον ξυνορίδα ζευζάμενος, ἐν συναγωγαῖς τοὺς ὑπὸ νόμον ἐπαίδευσεν, ἐν ἀγοραῖς τοὺς ἐθνικοὺς προσερχάτο· καὶ ποιητοὺς ἦν τῶν ἀγαθῶν διδάσκαλος, Θεοῦ γνώσιν ἐμφανίζων τὴν καθάραν καὶ ἀκίβδηλον, ἡθικῆς ἀρετῆς κανόνας θεσμοθετῶν ἀκριβεῖς, ἀπεικόνων πόρρω τῶν ἀνθρώπων χορείας καὶ μέθην, καὶ πᾶσαν τὴν ἀκόλαστον ἡδυπάθειαν, ἣ μάλιστα καὶ τὸ πλῆθος ἅπαν, καὶ ὁ τότε βασιλεὺς ἐνεύχετο. Κατήφατο γὰρ σφοδρῶς τοῦ Νέωνος ἡ τῆς ἀρίστης καὶ

A que ad verticem Sina pervenerit, intraque caliginem ac nubes penetrarit. Meus sane Paulus, montis quidem loco, ad cælum ascendit: loco autem nebulae, supra aerem nubibus celsiorem evasit. Ac plane merito. Decebat enim Christi hominem tantum Moysen superare, quanto Evangelium præcellit legem.

In divinis autem apparitionibus, Deique ad eum sermonibus, utque vinculus solveretur, ac tristis defectoque animo corroboraretur, respondente Deo cum in vigilia, tum in somnis, quid enimvero etiam opus dicere, cum nec ille ipse gratiam illam suam silentio presserit, sed simul omnibus liquido revelaverit, dicens: *An experimentum queritis ejus qui loquitur in me Christus* ¹²? Alii quidem cum pro-

pheta, tum apostoli, certis quibusdam temporibus ac momentis definitas habebant supernas operationes, ac modo illis divinum aderat Numen, modo etiam aberat. Hic autem vir admirabilis, tanquam semel Dei peculiare templum ipsi ad inhabitandum delectum destinatumque, sic semper habebat Christum, cum consilii inventorem, tum sermonum magistrum, tum denique operum adiutorem. Ac quidem Joannes Zebedæi filius magnus visus est, quod majori præ discipulis aliis ad Dominum fiducia, supra ejus pectus reconvenerit ¹³: quamobrem maxime apud omnes clarus habetur atque celebris. Hic autem, qui non jure humana major conditione habeatur, qui nimirum non Jesum in corpore, sed

C nudum carne Verbum quotidie reficeret, vas se utile ac mundum præstans Conditori? Cæterum cum plura ac omnis generis varia mihi dicenda forent, quæcunque nimirum vir hic divinus mundum universum docens, dixit fecitque, terra pariter ac mari; in judiciis ac tribunalibus, in foris, in populis, in concionibus, in regum aulis, sponte prætereo præ illorum tanta multitudine. Nec enim constitutum habeo, ut rerum ab eo præclare gestarum commensurari elucubrem, ita ut nihil desit, sed ut contexam laudationem; eamque, pro virili tantum mea facultate, faciam dicendi finem.

Postquam enim universum circumquaque lustrans orbem, ac sermonem super candelabrum ponens, ingentem evangelicæ cognitionis ac scientiæ accendisset ignem, Romam, regiam urbem petit, ut universorum dominos docens, ac in sententiam cogens, inque discipulos obtinens, ex abundanti hominibus reliquis congregaretur. Cum autem illic quoque reperisset Petrum, in idem studio incumbentem opus, sacramque quamdam ac divinam bigam copulans, eos qui erant sub lege, in synagogis docebat, gentiles in foris lucrabatur, ac variis quidam bonorum doctor erat, puram Dei sinceramque scientiam declarans, moralis virtutis accuratas regulas sciens, choreas ac ebrietatem, omnemque luxuriam ac turpem voluptatem, cui maxime, cum plebs universa, tum is qui rerum potiebatur, dediti erant, ab humana procul consuetudine depellens. Graviter quiope

¹² II Cor. XIII, 5. ¹³ Joan. XIII, 25.

Neronem perstrinxit optimæ castæque illa conversationis insinuatio, majori a labefactata voluptate affectum dolore, quam si imperio ipso pulsus esset. Etenim erat ut aliis quis subtilis voluptatum inventor atque artifex, deliciis captus, ac tibiæ cantu recreans: ignavus mollisque ac effeminatus; scortorum præses, non rex virorum. Qua enim ratione aliorum dominaretur, qui ne sibi quidem imperare sciret? Id unum curabat ac sollicitus agebat, ut pietatis ac castitatis doctorem ex urbe excinderet. Ac vero Herodis æmulatus animum, apostolos in carcerem tradit, uti ille Joannem, habensque alterius instar Herodiadis, impudicam ac veneri mancipatam voluntatem, Petri ac Pauli quærentem caput, martyrio ambos coronavit; alterum quidem affligens ligno, Pauli vero cervicem abscindens, nolisque ac universo mundo, festam lucem atque conventum, ac tantæ argumentum solemnitatis, sanctorum passionem relinquens.

Hæc nobis, ter vos beati, annua lex recurrens attulit, vos quidem ubique ceu orbis communes athleteas prædicans: vestroque honore, hominum mentes ad meliora componens. Virtutis quippe honor plurimum provocat æmulationem: in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria ac imperium in sæcula. Amen.

IX.

In sanctum martyrem Phocam (42).

Pulchra est ac utilis honesta colentibus sanctorum memoria. Nedum enim eos, qui virtutis ac pie-

A σώφρονος πολιτείας εἰσαγωγή· καὶ πλεόν ἀλγῆσας τῆς ἡδονῆς καταλούμενος, ἥ εἰ τις βασιλείας αὐτῆς ἐξεβάλλετο. Καὶ γὰρ ἦν, εἰς τὴν ἄλλοις, σοφιστῆς ἡδονῶν, τρυφῶν καὶ καταλούμενος, βλάξ καὶ θηλυδρίας, πορνῶν ἐπιστάτης, οὐ βασιλεὺς ἀνδρῶν. Πῶς γὰρ ἂν ἐτέρων ἐκράτῃσεν ὁ ἀρχὴν αὐτοῦ μὴ μαθὼν; Μίαν ἔθετο φροντίδα, ὅπως ἂν ἐκκόψαι ἐκ τῆς πόλεως τὸν τῆς εὐσεβείας καὶ σωφροσύνης διδάσκαλον. Καὶ ζηλώσας τὸν Ἡρώδην τῆς γνώμης, ἀπάγει τοὺς ἀποστόλους εἰς δεσμωτήριον, ὡς τὸν Ἰωάννην ἐκεῖνος, ἔχων δὲ καθ' ὁμοιότητα ἄλλην Ἡρωδιάδα, τὴν ἀκόλαστον καὶ φιλήδονον γνώμην, τὴν ζητοῦσαν Πέτρου καὶ Παύλου τὴν κεφαλὴν, ἀμφοτέρους ἀνέδησε τῷ στεφάνῳ τοῦ μαρτυρίου, τὸν μὲν τῷ ξύλῳ προσηλώσας, τοῦ δὲ Παύλου τὴν κεφαλὴν ἐκτεμὼν, ἡμῖν B καὶ τῷ κόσμῳ καταλιπὼν τὸ τῶν ἁγίων πάθος, πανήγυριν, καὶ τοσαύτης ἐορτῆς ἀφορμὴν.

Ταῦτα ἡμῖν, ὦ τρισμακάριοι, ἤνεγκεν ὁ ἐτήσιος νόμος, ὅμᾳς μὲν ἀνακηρύττων πανταχοῦ ὡς κοινούς τῆς οἰκουμένης ἀθλητάς, βελτιῶν δὲ τὰς τῶν ἀνθρώπων γνώμας διὰ τῆς ὑμετέρας τιμῆς. Ἀρετὴ γὰρ τιμωμένη, πολλοὺς ἐγείρει πρὸς ζῆλον· ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Θ.

Ἐγκώμιον εἰς ἄγιοις ἱερομάρτυρα Φωκᾶν.

Καλὴ καὶ συμφέρουσα τοῖς ἀσχοιμένοις τὰ σπουδαῖα, τῶν ἁγίων ἡ μνήμη. Οὐ γὰρ λόγῳ παιδεύει

(42) Ex Reg. cod. emend. ex P. Sirm. autographo. — Duos Phocas, ambos et martyres, et Sinope oriundos, alterum hortulanum, cujus festum apud Latinos agatur in Nonas Martias, alterum ex piscatore episcopum, cujus pridie Idus Julias; ac qui ambo apud Græcos 22 Septembr. colantur, pluribus tradit Baronius in not. ad Martyrol. Rom. 14 Julii. Sicque plane diversis diebus apud Latinos consignati habentur, ac distinguunt Græci 22 illa Septembris, peculiariter celebrantes Phocæ episcopi ac martyris festum, in cujus honorem officium totum compositum est, simulque memoriam agentes Phocæ alterius ex hortulano martyris, quorum amborum res in Synaxario seorsim complectuntur; ac pleraque hic ab Asterio ascripta Phocæ hortulano miracula, tribuunt illi episcopo, quem ideo θαυματουργόν vocant, non Phocam hortulanum, ut plane necesse sit fuisse Asterium nominis æquivocatione deceptum, ac ei accidisse, quod Gregorio accidit in Cypriano, eundem facienti Cyprianum magum et Cyprianum episcopum, quos vetera ac fidelissima monumenta diversos esse testantur. Utque ita a viris tantis, nec adeo dissitis, ista peccata sint in sanctorum historia, quid mirum plura deinceps simili errore in aliis, ac ab aliis remotioribus peccari? Qui ascripsit titulum Regio cod. ex quo peculiare exordium, illudque plane ornatum, edimus, appellando ἱερομάρτυρα, videri episcopum Phocam indicavit. Potuit Phocas hortulanus Asterii ætate ita clarescere, ac celebri adeo memoria in Ponto habere, ut episcopum Phocam apud plures Asiaticos, ipsumque adeo Asterium, offuscari: quod in aliis accidisse scimus, ut in S. P. N. Dominico, ejusque cognomine Dominico a Silo eo antiquiori, in quibusdam Iocis Hispaniæ. Quod ait Baronius, passum esse Phocam hortulanum Antiochiæ, non Sinope; putateue

accepisse ex Rom. Martyrologio in Nonas Martii, nullo modo in Phocam hortulanum, ac quem Asterius celebrat, aut etiam Græci colunt 22 Septem. quadrat. Ac plane alius sit Syrus ille martyr Phocas Romani Martyrologii ac Greg. Turonen., c. 99, a duobus Ponticis ac Asiaticis, quos tantum Græcia, ut peculiariter suos, ac in diocesi Constantinopolitana passos, sibi colendos acceperit. Excepto enim nomine, nihil Phocæ illi cum duplici Pontico ac Sinopensi, maxime cum hortulano nostro, commune invenias, nec locum, nec modum passionis, nec vitæ institutum, nec miracula. Verba Martyrologii sunt, ac Gregorii citati, cap. illo 99 *De gloria martirum: Antiochiæ Natalis S. Phocæ martyris, qui post multas, quas pro nomine Redemptoris passus est injurias, qualiter de antiquo illo serpente triumphaverit, hodie quoque populis eo miraculo declaratur, quod si quispiam a serpente morsus fuerit, ut januam basilicæ martyris credens attigerit, confestim evacuatâ virtute veneni sanatur. Nihil horum vel Asterius, vel alius quisquam, excepto Baronio divinante, ac Surio ex illo exscribente, in alterutrum Phocam Ponticum dicit, cumque plura miracula referant, quomodo eos tanta illa virtus pellendi venena, sola latuit, quam unam in Syro Phoca Gregorius, ac Martyrologium Roman. ita prædicavit? Mihi ergo alius est Phocas ille a Ponticis, nec si quid Asterius confudit, in eo putandum est confudisse, sed in suis Sinopensibus. Episcopi reliquias tradit Ado in Chronico an. 101, Viennam fuisse translatis, ac in SS. Apostolorum basilica collocatas: non tamen narrat quo id tempore gestum sit, sed tantum refert passum illustri martyrio temporibus Trajani. Quod de arte ejus gubernatoria seu nautica ante episcopatum habent ipsius acta Latina apud Petrum, et alios, sit forte allicium, ex multa illa nautarum in*

μόνον τοὺς ἐπιθυμοῦντας ἀρετῆς καὶ εὐσεβείας, ἀλλὰ καὶ τὰς πράξεις τῶν βεβαιωκότων ὁρθῶς ἐναργεῖς διδασκάλους προτίθησι. Διὸ καὶ ὁ Κύριος ὁ Θεός, τὰς τῶν ἀρίστων κατορθωμάτων ὑποθήκας διδούς, φησὶν· "Ὁς δ' ἂν ποιῇσῃ καὶ διδάξῃ, οὗτος μέγας κληθήσεται· καὶ ἀλλαχοῦ· Λαμβάντω τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἡ γὰρ λογικὴ παιδείσις, τῆς πρακτικῆς ἐνεργείας ἤττων καὶ ἀσθενεστέρα διδάσκαλος· καὶ ὅση τῆς ἀκοῆς τὴν ἔξιν ἀκριθεστέραν εἶναι φαμεν, τοσούτῳ διωμολόγηται τοῦ λόγου τὴν πρᾶξιν κρατεῖν. Οὕτω τὰς ἐπιστήμας μαθηθάνομεν· οὕτω τὰς τέχνας ἐκπαιδεύομεθα, λόγῳ πρότερον πρὸς τὴν μάθησιν ἐναγόμενοι, εἴτα χεὶρ καὶ πείρα τὴν ἀμοιόρην³⁰ κρατύνοντες. Καὶ πολλὰ μὲν ὁ γεωμέτρης περὶ τὴν βίβλον καμῶν, καὶ πληρωθεὶς παρὰ τοῦ διδασκάλου τὴν ἀκοήν, οὐκ ἄλλως καταλήψεται τῶν ποικίλων σχημάτων τὴν δύναμιν, ἢ μὴ καταμάθῃ τὰ κέντρα, καὶ τὰς γραμμάς, καὶ τοὺς κύκλους ἐπὶ τοῦ πίνακος. Οὐ μέντοι οὐδὲ τὸν ἀστρονομίας ἐπιθυμήσαντα, ὁ λόγος μόνον παιδεύει τὸ σπουδαζόμενον, ἢ μὴ τὴν σφαῖραν αὐτῷ περιδίνοντας ἐπιστημόνως ὁ παιδευτής, τοῖς ὀφθαλμοῖς παραδῶν τοῦ πᾶν τὴν κίνησιν. Καὶ ὁ ἱατρός δὲ, πολλὰ τῷ Ἱπποκράτει καμῶν καὶ τοῖς ἄλλοις καθηγηταῖς, ἀνεπιστήμων ἐστὶ θεραπευτής, πρὶν ἢ πρὸς τοὺς πολλοὺς βαδίσας ἀρρώστους, παρ' αὐτὸν μάθῃ τὴν νοσοῦντων τὸ θεραπεύειν. Οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς οἱ μαθηταὶ τῶν μαρτύρων, τὰς πράξεις τῶν καρτερῶν ἀνδρῶν, πρὸ τῆς ὁμολογίας διδασκάλους ποιούμενοι, μαθηθάνομεν ἄχρι τῶν ἐσχάτων κινδύνων φυλάττειν εὐσέβειαν, αὐτὰς τὰς ἱερὰς θήκας αὐτῶν καθάπερ στήλας προσβλέποντες, γράμμασι κεχαραγμένας, καὶ ὁλοῦσας ἀκριβῶς τοῦ μαρτυρίου τὴν ἀγωνίαν.

"Ὅσπερ δὲ οἱ πλησιάζοντες τῇ δρῷ τῇ Μαμβρῇ, ἢ τῷ σπηλαίῳ τῷ ὠνητῷ, ὅπερ Ἐφραῖμ³¹ ὁ Χετταῖος εἰς ταφὴν τῆς Σάρρας ἀπέδοτο, ἐνθα δὲ καὶ αὐτὸς σὺν τοῖς παισὶν ὁ πατριάρχης ἀπόκειται, εὐθέως μετὰ τῆς θέας τῶν τόπων, ἐν τοῖς λογισμοῖς ἀναεσθύνεται τὴν φαντασίαν, καὶ βλέπουσι τῇ διανοίᾳ τὸν πιστὸν πατριάρχην, τὴν ἀπαρχὴν τῆς εὐσεβείας, τὴν ἐν ἐκείνῳ περιτομήν· λογίζονται δὲ καὶ τοὺς τῆς ἐκεί-

³⁰ Leg. ἀμυδράν. ³¹ Leg. Ἐφρών. ³² Matth. v, xiii, 2 sqq.

ipsam devotione, creberrimis in eos miraculis aucta; quæ refert Asterius in suum Phocam, ac hortulanum, nec vel si Phocas episcopus reipsa gubernator fuit, liquet in eum potius referenda, quam in cognominem Phocam hortulanum. Scimus devotissimos nautas Nicolao Myrensi, Petro Gonzales, alias Telmo, nostri Prædicatorum ordinis, ac similibus vere θαλασσοδουματούργοις, ac præsentissimis in maris periculis tutelaribus, quibus nihil unquam cum nautica commune intercessit, nisi spiritalem velimus ac animorum. Græci etiam episcopo Phocæ tribuunt miracula erga nautas exhiberi solita in ejus festi officio, quibus junioribus, ac plura interdum in ecclesiasticis suis libris contra historicam fidem peccantibus, haud lubens majorem adhibuerim fidem, quam Asterio, tribuenti Phocæ hortulano. Putem simplices nautas haud ita distinxisse, ac Phocam martyrem Sinopensem, ex fama mira-

A tatis desiderio tenentur, sermone erudit, verum etiam eorum qui recte vixerunt actiones, locupletius magistros producit. Idcirco etiam Dominus noster egregiorum operum documenta tradens: *Qui autem fecerit, inquit, et docuerit, hic magnus vocabitur*³²; et alibi: *Lucent lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in caelis est*³³. Doctrina enim quæ sermone consistit, inferior imbecilliorque reali operis exhibitione, magistra existit; ac quanto viduum auditu certiorum dicimus, tanto liquet actionem sermone potiorum esse. In hunc modum scientias addiscimus, in hunc modum edocemur artes, ut nimirum prius sermone ad disciplinam provehamur, tumque manu ac experientia, obscuram eam firmemus. Ac geometra quidem, multa in libro posita opera, ac aures sermone magistri plenas habens, haud aliter variarum figurarum vim percepturos sit, quam ubi puncta ac lineas, circulosque in tabella didicerit. At neque astronomiæ desiderium habentem, nudus sermo disciplinam docuerit; ac nisi erudiens, scienti arte globum coram versans, ipsis oculis poli motum exhibuerit. Medicus denique, tanetsi laboris plurimum in Hippocrate, ac reliquis medicæ artis doctoribus posuit, rudis est artis curandi, donec plures infirmos invisens, ab ægrotis ipsis sanandi modum didicerit. Sic nos quoque, discipuli martyrum, fortium virorum actiones, magistrorum loco nobis ante confessionis agonem statuentes, ad extrema usque pericula, pietatem servare edocemur: qui nimirum sacros eorum loculos ac sepulera, velut columnas literis insculptas, ac martyrii certamen accurate prodentes, assectemur.

Quemadmodum autem qui accedunt ad quercum Mambre³⁴, vel ad coemptam specum, quam Ephron Chettæus vendidit in Saræ repuluram³⁵, quo loco ipse cum filiis patriarcha jacet, statim cum locorum aspectu, animis imaginem renovant, ac mente contuentur fidem patriarcham; primitias illas religionis; primam in eo circumcisionem; sed et eos, qui ab illa radice germinarunt, surculos cogitant; nempe

D colorum ejus, uti solet, maris discriminibus invocare cœpisse, aucta deinde ex miraculis eorum religione, sive Deus iis, Phocam episcopum, sive hortulanum, clarissimos ambos martyres, ejusdemque civitatis velut patronos, voluerit honorare: ac forte idem Sinope, atque Cæsareæ, vicina civitate acciderit, ut sicut illic post Eupsychium senioremem celebrem martyrem, alter celeberrimus Eupsychius ultima persecutione, ac sub Juliano martyrio defunctus, enituit; sic quoque Sinope, post antiquum Phocam episcopum, Phocas alter martyrium fecerit, quem Deus, tametsi laicam simplicem ac hortulanum, pro vitæ ac passionis merito, tantis illis miraculis illustravit, quanta ei Asterius ascribit: quæ postea juniores Græci Phocæ episcopo ascribere maluerint; celebriori veteribus hortulano, ut indicant ista Asterii,

49. ³³ ibid. 16. ³⁴ Gen. xviii, 1 sqq. ³⁵ Gen.

Isaac, Jacob; ac cum virorum recordatione, totius eorum historię spectatores sunt: sic et ego hodie, ter beati Phocę venerabile delubrum adiens, ex loci specie, omnium simul quę de illo gesta narrantur, memoria repleor. Video professione hortulanum, animo simplicem, hospitalem, maritimę regionis eximium decus, in mediterraneam beneficium, sanctum illum sanctorum; ac iis, qui Christi causa consecuti sunt gloriam, gloria potiori auctum.

(43) Sacer quidem est ac divinus universus generosorum ac fortium martyrum catalogus, passione, debitam pro passione referens gratiam, ac sanguine, pro sanguine debitam omnium Salvatori solvens remunerationem. Verum in his ipsis, non una est omnium gloria, nec una mensura cunctis æqualia attributa sunt præmia: quin primum et secundum, ne sanctorum quidem effugit catalogus. Hujus autem rei, ut arbitror, causa est, quod sit iudex accuratus, nec quidquam in partem alteram inflecti queat. Intueatur enim et suppliciorum magnitudinem, et tolerantię constantiam; examinansque certamina, pro meritorum ratione athletis distribuit præmia. Neque vero mirandum est, ita a Deo honorari iustitiam cum ne in humanis quidem imperatores ac agonotheię, viros fortes, aut pugiles, æqualiter universos habeant; sed cuique, pro rei præclare gestę modo, dona congrua decernant.

Hęc autem disserui, quo virum, qui hodierni conventus nobis præbuit causam, sociis, ac pugilibus, qui eosdem desudarunt agones, illustriorem ostendam; nam alii quidem, neque omnes apud omnes sunt noti, neque hominum sermone virtutem celebratam habent: Phocam autem nemo est qui ignoret: sed quomodo solis radius universorum oculis explicatus est: ita etiam hujus martyris fama omnium aures circumsonuit; atque ut paucis dicam, quotquot Dominum Christum noverunt, iidem quoque ejus noverunt fidelem servum. Verum enimvero relictis, si videtur, quę ille cum aliis encomia habet communia, eximias martyris laudes, martyrum amantibus vobis recensebo.

Tulit itaque sanctum hunc virum, magnum, inquam, illud Christianorum commodum, vicina Sinope, antiqua civitas ac nota, fortium virorum ac philosophorum ferax. Ne quis enim mihi in præsentiarum diversam religionem reputet; sed id tantum, num omnino studiosorum virorum nutrix fuerit ac parens. Vt autem studium ei erat horti cultura, quem ibi ante portam civitatis in Isthmi ostio possidens, diligenter colebat, ut sibi ac indigentibus esset vitę solatium. Sed et hospitibus, prompto ac alacri animo, parvam ac pauperem domum apertam volebat. Cum autem habitaret in via publica, quę suppetebant, adventantibus communia promebat; ac Lot quidam medius, non Sodomitarum sed Sino-

νου ρίξης ἀποδαστήσαντας, τὸν Ἰσαάκ, τὸν Ἰακώβ, καὶ μετὰ τῆς μνήμης τῶν ἀνδρῶν, ὅλης τῆς ἐπ' αὐτοὺς ἱστορίας γίνονται θεαταί· οὕτω κατὰ σήμερον, τὸν τίμιον σηκὸν τοῦ τρισμακαρίου Φωκά καταλαβὼν, ἐκ τοῦ τόπου πληροῦμαι τῆς μνήμης πάντων ὁμοῦ τῶν ἐπ' αὐτῷ λεγομένων διηγημάτων· βλέπω τὸν χηπουρὸν τὸ ἐπιτήδευμα, τὸν ἀπλαστον τὴν ψυχὴν, τὸν φιλόξενον, τὸν τῆς παραλίας ἐξάιρετον, τὸν τῆς μεσογείου εὐεργέτην, τῶν ἁγίων τὸν ἅγιον, καὶ τῶν δεδοξασμένων διὰ Χριστὸν ἑνδοξότερον.

Ἰερὸς μὲν γὰρ καὶ θεσπέσιος ἅπας ὁ τῶν γενναίων μαρτύρων κατάλογος, πάθει τὴν ὑπὲρ πάθους ἀποδοῦς χάριν, αἵματι δὲ τὴν ὑπὲρ αἵματος τῷ Σωτῆρι τῶν ὅλων ἀμοιβὴν ἐκπληρώσας. Πλὴν ἐν αὐτοῖς τοῦτοις, οὐ μία τῶν πάντων ἡ δόξα, οὐδὲ πρὸς ἐν μέτρον ἴσα τὰ γέρα τοῖς ὁλοῖς ἀποκεκλήρωται· ἀλλὰ τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον, οὐδὲ ὁ τῶν ἁγίων ἐκφεύγει κατάλογος. Αἴτιον δὲ οἶμαι τούτου, τὸ λίαν ἀπηκριβωμένον τοῦ κριτοῦ καὶ ἀπρόσκλητον. Ἐφορᾷ γὰρ καὶ τιμωρίων μεγέθει, καὶ καρτερίας ἐνστάσεις, καὶ βασανίζων τὰ ἀγωνίσματα, τὰς πρὸς ἀξίαν ἀμοιβὰς διανέμει τοῖς ἀθληταῖς. Καὶ παράδοξον οὐδαμῶς, εἰ παρὰ Θεοῦ οὕτω τιμᾶται τὸ δίκαιον, ὅποτε καὶ παρ' ἡμῖν στρατηγοὶ καὶ ἀγωνοθέται οὐκ ἴσοι γίνονται τοῖς ἀριστεύουσιν, ἢ τοῖς ἀγωνισταῖς· ἀλλὰ δὴ ἐκάστην κατὰ τὸ μέτρον τοῦ κατορθώματος, τὰς δωρεὰς ἀναλογούσας ἐπιφείζουσιν.

Ταῦτα δὲ διήλθον, ἵνα δείξω, ὥς ὁ σήμερον ἡμῖν παρασχὼν τοῦ συλλόγου τὴν ἀφορμὴν, τῶν ἐταίρων καὶ συναγωνιστῶν ἐστὶ περιφανέστερος. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι, οὐ πάντες παρὰ πᾶσι γνωρίζονται, οὐδὲ βεβοημένην ἔχουσι τὴν ἀνδραγαθίαν· Φωκά²⁸ οὐκ ἐστὶν ὅς ἀγνοεῖ· ἀλλ' ὥσπερ ἀκτὺς ἡ τοῦ ἡλίου πᾶσιν ὀφθαλμοῖς ἐφῆπλωται, οὕτω καὶ ἡ τοῦ μάρτυρος τούτου φήμη πᾶσαν ἀκοὴν περιήχησε· καὶ ἵνα συνελθὼν εἰπω, ὅσοι τὸν Δεσπότην ἐγνώρισαν Χριστὸν, οὗτοι καὶ τὸν πιστὸν δοῦλον ἐγνώρισαν· μάλλον δὲ, εἰ δοκεῖ, τῶν κοινῶν πρὸς τοὺς ἄλλους ἐγκωμίων ἀφέμενος, τὰ ἐξάιρετα τοῦ μάρτυρος διηγήματα ὑμῖν τοῖς φιλομάρτυσι διηγῆσομαι.

Ἦνεγκε τοίνυν τὸν ἅγιον ἄνδρα τοῦτον, τὸ μέγα Χριστιανῶν ὄφελος, ἡ γείτων Σινώπη, πόλις ἀρχαία καὶ γνῶριμος, εὐπορος καρτερῶν²⁷ καὶ φιλοσόφων ἀνδρῶν. Μὴ γὰρ μοί τις λογιέσθω νῦν τὸ τῆς θρησκείας διάφορον, ἀλλ' εἰ σπουδαῖον ὅλος ἀνδρῶν τροφὸς καὶ μήτηρ ἰδείχθη. Ἐπιτήδευμα δὲ αὐτῷ τοῦ βίου, χήπου γεωργία καὶ ἐπιμέλεια, ὅνπερ αὐτοῦ ποῦ πρὸ τῆς πύλης τοῦ ἁγίου ἐπὶ τοῦ στόματος τοῦ Ἰσθμοῦ κεκτεμένος, ἤσκει φιλοπόνως, ἑαυτῇ καὶ τοῖς δεομένοις παραμυθίαν τοῦ βίου. Ἦνοιγε δὲ καὶ τοῖς ξένοις μάλα προθύμως τὴν μικρὰν καὶ πενομένην ἐστίαν. Ἐπιοικῶν δὲ τῇ λεωφόρῳ, κοινὰ τοῖς ἐπιδημοῦσι προστίθει τὰ ὄντα· καὶ μέσος²⁹ ἦν Ἀδρ., οὐ Σοδομιτῶν, ἀλλὰ Σινωπέων. Τοῦ δὲ χρόνου προσελθόντος, τὴν ἐν-

²⁸ Deest negat. in Sirm. codice. ²⁷ Sirm. γεναίων. ²⁹ Sirm. νεός.

(43) Desunt omnia superiora in autographo R. P. Sirmundi, et apud Surium.

πολὴν εὖρεν οὐκ ἄμισθον· ἀπὸ γὰρ φιλοξενίας ἐκέ-
δανε τοῦ ζωοποιοῦ θανάτου τὴν πρόφασιν· ἔθεν δὲ
καὶ ὅπως, μικρὸν ἀναλαβόντος ἀκούσατε.

Τοῦ λόγου τῆς εὐσεβείας ἡμῶν καταγγελλέντος, καὶ
τοῦ θεοσεβοῦ κηρύγματος πρὸς πάντας ἀκοὴν ἐξε-
λθόντος, γνωρίζοντος δὲ Χριστὸν καὶ τὰ ἐκείνου μυ-
στήρια, ἐφύλαξαν ἔθνη, κατὰ τὸν Ψαλμῶδον, καὶ
οἱ βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες συνήγοντο ἐπὶ τὸ αὐτό·
καὶ οἱ τῆς πλάνης λαοὶ ὠρίζοντο, τοῦ Ἰησοῦ βασι-
λεύοντος. Ἐζητεῖτο δὲ πᾶς Χριστιανός, ὡς κακοῦρ-
γος, καὶ ὁ ἐγγὺς ἐκολάζετο, καὶ ὁ μακρὰν ἀνιχνεύετο.
Διὸ Φωκάδην, οὔτε ἡ εὐτέλεια τοῦ ἐπιτηδεύματος, καὶ
ὁ κηπουρὸς ἐκρῦψεν· ἀλλὰ καὶ οὗτος, ὡς γνήσιος
μάστιγα τοῦ Χριστοῦ μύστης, ἐμηνύθη. Καὶ δὴ καὶ
ἦλθον ἐπ' αὐτὸν οἱ τοῦ θυστήρου τοῦδε βίου καὶ
βέροντος κελευσθέντες ἀπαγαγεῖν αὐτὸν ἀκριτον, ἀν-
απολόγητον. Καὶ γὰρ ἦν τὸ ἐγκλημα τοιοῦτον, ὃ λαμ-
πρῇ τῇ φωνῇ ὁ γεννάδας καθωμολόγει· καὶ μηδενὸς
ἔρωτωντος, ἔργοις ²² ἐδείκνυε· πυθανομένου δὲ, πε-
ριχαρῶς ἐξεβόα.

Ἐλθόντες γοῦν οἱ τῆς ἐκείνου τιμωρίας δῆμοι,
καὶ τῆς ἡμετέρας ἐορτῆς αἵτιοι, παρ' αὐτῷ τῷ ζη-
τουμένῳ κατέλυσαν, οὔτε γινώσκοντες, οὔτε μὴν γι-
νωσκόμενοι. Ἐν ἀπορρήτῳ δὲ τέως εἶχον τῆς ἐπιδη-
μίας τὴν πρόφασιν, ἵνα πρότερον ἐκδιδοχθέντες παρὰ
τῶν ἔξω τῆς πόλεως, τίς ὁ Φωκάς, καὶ ὅποι διδάγων,
ἀθρόον ἐπιστάντες συλλάβωσιν, ὡς οἱ Ἑβραῖοι ²³ ποτε
ἐν τῷ κήπῳ μετὰ Ἰούδα τὸν Κύριον. Ἐλελήθεσαν δὲ
εἰσὼ δικτύων τὴν θῆραν ἔχοντες, οἱ κύνες τὸν ἀρνειὸν,
οἱ λύκοι τὸν ἀμνόν, τὴν περισσεύαν οἱ ἀρπακτικοὶ καὶ
γαμφώνυχες· καθὼς δὲ ὁ προφήτης Ἡσαΐας φησί·
Συνανεπαύετο ταῖς παρδόλεσιν ὁ ἔριφος, καὶ τοῖς λύ-
κοις ὁ ἀρνειὸς ²⁴ συνεδόσκετο, καὶ οἱ λέοντες ἅμα τῷ
μόσχῳ κοινοῖν εἶχον τὴν δαίταν. Ἐπειδὴ δὲ, οἷα φι-
λεῖ γίνεσθαι, τράπεζα καὶ συνθήκαι τὸ θαρβεῖν ἀλ-
λήλοις παρέσχον, διεπυνθάνετο παρ' αὐτῶν ὁ μάρτυς,
τίνες εἴεν, καὶ τίνος χάριν τὴν αὐτοῦ πόλιν κατέλα-
βον. Οἱ δὲ τὴν πρόθυμον δεξιῶσιν καὶ φιλοξενίαν τοῦ
ἀνδρὸς αἰδεσθέντες, μηδενὶ τε τὸ λεχθισόμενον ἐξ-
εἰπεῖν παραγγελλάντες, ἐγνώρισαν αὐτῶν τὸ ἀπόρρη-
τον, καὶ τὸ τῆς ἐπιβουλῆς ἐξαγορεύουσι ὄραμα, ὅτι
Φωκάδην ἐπὶ τιμωρίᾳ ζητοῦσι λαβεῖν· ἔθεν πρὸς τῇ
φιλοξενίᾳ, καὶ ταύτην ἡξίουσιν τὴν νεύεργεσίαν προσθεῖ-
ναι, συγκαμῖν αὐτοῖς εἰς τὴν θῆραν τοῦ ζητουμένου.

Ἦχουσεν ὁ τοῦ Κυρίου θεράπων, καὶ ἀτρέπτῳ τῇ
ψυχῇ τὸν λόγον δεξάμενος, οὐ ταπεινὸν τι καὶ ἀγεν-
νὲς ἔπαθεν, ἢ ἐφθέγγετο· οὐδὲ ἀποδειλιάσας τὸν
κίνδυνον, φυγεῖν ἐβουλεύσατο· καὶ ταῦτα, πολλὴν
ἔχων καὶ ἄνετον ἀποδιδράσκειν τὴν ἐξουσίαν· ὅτι

A pensum erat. Porro temporis processu, haud va-
cuum mercede mandatū invenit. Vificē enim
mortis occasio, ex hospitalitate lucro accessit. Unde
vero, ac quonāmodo, paulo alius repetentem
audite.

Cum Christianæ pietatis sermone annuntiato,
divina prædicatio ad omnem aurem exiret, Chri-
stumque ac ejus mysteria nota redderet, fremuerunt
gentes, ut ait Psalmista, *regesque ac principes in
unum convenerunt* ²²; ac Christo regnante, errantes
populi irascebantur. Quærebatur autem quilibet
Christianus, tanquam maleficus: ac qui prope erat,
puniebatur; qui vero procul erat, investigabatur.
Quamobrem Phocam quoque, ne quidem vile stu-
dium, hortulanique conditio celavit; sed is quoque,
ut veros Christi discipulus, denuntiatus est. Ac
sane ad eum venerunt, qui nulla judicii forma, nulla
defensione, a misera hac fluxaque vita jussi erant
abducere. Nam erat tale crimen (44), quod vir stre-
nuus clara voce confiteretur; nulloque interrogante,
operibus proderet; interrogante autem aliquo, im-
pensis gaudens clamore efferret

Venientes ergo illius lictores supplicii, nostrique
festi auctores, apud eum ipsum, qui quærebatur,
diversati sunt, ut neque ii cognoscerent, neque ab
illo cognoscerentur. Interim vero adventus causam
celabant, ut cum prius accepissent, ex iis qui habi-
tabant extra civitatem, quisnam esset Phocas, et
ubi degeret, repente invadentes, ut quondam Judei
Juda duce Dominum in horto, comprehenderent.
Ignorabant autem se prædā habere inter retia; canes,
ovem; lupos, agnum; rapaces aves ac uncungues,
columbam. Ut autem Isaias propheta ait ²³: Hædus
cum pardo accubabat, agnusque cum lupis pasceba-
tur, ac leones simul cum vitulo commune convi-
vium inibant. Cum autem, uti moris est, mensæ so-
cietas ac consuetudo fiduciam invicem generassent,
rogavit ex eis martyr, quinam essent, ac qua de
causa ad ejus venissent civitatem. Illi vero alacrem
viri susceptionem ac hospitalitatem reveriti, cum
præcepissent, ne quod auditurus erat cuiquam enun-
tiaret, ei arcanum aperiunt, ac insidiarum exponunt
fabulam, ut nimirum quærant capere puniendum
Phocam. Quocirca hospitalitatis cumulo, hoc quoque
beneficio ab eo affici rogabant, ut captando quem
quærebant, una ipse operam conferret suam.

Audivit Dei servus, immotoque animo auditum
sermonem suscipiens, nihil abjectum, ac quod pu-
sillum animum indicaret, passus aut locutus est;
neque periculo exterritus spectavit fugam; idque,
ejus ineundæ magnam ac liberam habens faculta-

²² Sirm. θεοσεβεία ἐγκλημα, ὃ λαμπρῇ τῇ φωνῇ ὁ δραςας καθωμ., καὶ μηδενὸς μὲν ἔρωτωντος, τοῖς ἔργοις.

²³ Sirm. Ἰουδαῖοι. ²⁴ Sirm. ἀμνός. ²⁵ Psal. II, 1 sqq. ²⁶ Isai. XI, 6; LXV, 25.

(44) Nam erat tale crimen, καὶ γὰρ ἦν τὸ ἐγκλη-
μα τοιοῦτον. Paulo aliter Romanus codex ac Sir-
mundi: Καὶ γὰρ ἦν θεοσεβεία ἐγκλημα, ὃ λαμπρῇ τῇ
φωνῇ ὁ δραςας καθωμολόγει. Religio crimen erat,
quod auctor clara voce confitebatur, eadem est omnino

sententia; haud item quam Surii interpretes expri-
mit, quæ nec ipsa satis commoda est: Crimen erat
pietas, quod clara voce confitebatur, cum qui omnia
fecit. Sic alia passim occurrunt minus accurata, in
quibus tamen nolim esse morosior.

tem, cum ii necdum scirent, eum esse quem quaerere: contra vero omnino fecit; se fortiter gerere, non fugere statuens. Eorum itaque precibus annuit, et, Ego, inquit, in praesenti negotio vobis adiutor ero; novi enim virum, et facile quaesitum inveniam. Nec erunt longiores morae, sed die crastina vobis eum ostendam. Vos tantum in hoc meo paupere diversorio requiescite. Ubi sic eis certo promississet, duabus se rebus dispertit; nempe excipiendis tota humanitate occisoribus, ac parando sepulcro. Cum autem parasset fossam, et quae ad aepultram erant necessaria, ad eos postridie accedens: Diligenter, inquit, vobis quaesivi Phocam, estque jam parata praeda, ac si lubet, comprehendatur. Illis autem praegaudium quaerentibus, ubinam vir ille esset: Non procul, inquit, sed vobiscum est; nam et ego ille ipse sum. Rem itaque exsequimini, longique itineris ac laboris scopum implete. Obstupuerunt animis homines, eoque audito, dirigerunt, salem ac mensam reveriti, munificumque in paupertate convivam. Ad haec vero, animos ut se interficerent exhortatione addebat; jubebatque ne quidquam dubitarent; dicens, ne fore quidem illorum manns eadem, sed eorum facinus, qui praecepissent. Dixit, persuasit, passus est, ac capite truncatus, grata Deo hostia oblatus est.

Ab eo tempore hactenusque, columnam eum ac sustentaculum (45) divinarum per orbem Ecclesiarum, o viri, habemus; estque ille martyr clarissimus, habens ipse primas partes inter optimos. Is omnes conferto agmine ad suum trahit domicilium, huiusque plenae viae publicae iis qui ex unaquaque regione ad locum orationis contendunt. Atque est quidem magnificum illud templum, cui obigit, ut sacrosanctum haberet martyris corpus, eorum qui affliguntur, relaxatio; eorum qui morbis laborant, officina medica: eorum qui esuriunt, mensa; abundantius enim nunc alit Phocas defunctus, quam prius Joseph in Aegypto vivus. Nam ille quidem frumentum permutabat pecunia; hic autem, gratis largitur egentibus. Sic mendicorum ac erronum turbae ad Sinopes isthmum, seu ad commune aliquod penarium accurrunt. Sed illic quidem sic. Si autem etiam alibi paucarum reliquiarum impertitione (46),

⁴⁵ Leg. στύλον.

(45) Columnam ac sustentaculum, etc. Sic etiam Sirmundus margini ascripserat, leg. στύλον. ut non praecedentia referat, quod reddit Lipomani interpretes, retinens vocem στύλος, sed sequentia, quod plane tota exigit ratio contextus.

(46) Paucarum reliquiarum impertitione, διὰ μικρῶν λειψάνων. Sunt haec pulcherrima, ac veterum in sacras reliquias religionis praeclara argumenta, cum sic celebriorum martyrum ac sanctorum exuviis, ex una Ecclesia ditarent plurimas, nec quidquam priora auferrent autem minuerent divitias; quam hactenus in nostris vigentem subit gratulari, sique maxime recenti admodum ac hesterno rei ejusmodi, eoque domestico, post alia haud ita

μήτε ὅλως ἦν ἐτι αὐτοῦ ὢν, ὁ παρ' ἐκείνων ἐπιζητούμενος· ἀλλὰ πᾶν τοῦναντίον ἐποίησεν, ἀνδρίζεσθαι μᾶλλον, καὶ οὐχὶ φεύγειν προσηγμένος. Ἀμέλει πρὸς τὴν ἀξίωσιν ἐπινεύει· Κἀγὼ, φησὶν, ὑμῖν εἰς τὸ προκείμενον συλλήψομαι. Γινώσκω γὰρ τὸν ἄνδρα, καὶ βραδίως ἀναζητήσας εὐρήσω· οὐκ εἰς μακρὰν δὲ τοῦτον, ἀλλὰ εἰς τὴν ἐπιούσαν καὶ αὐτοῖς ὑμῖν ἐπιδείξω μόνον ὑμεῖς ἐπὶ τῆς πενιχρᾶς ταύτης καταγωγῆς ἀναπαύσασθε. Οὕτω βεβαίαν αὐτοῖς ἐγγυησάμενος τὴν ὑπόσχεσιν, πράγμασιν ἑαυτὸν καταμερίζει δυσὶ, τῇ τε δεξιῳσσει τῶν ἑαυτοῦ φρονέων, καὶ τῇ ἐτοιμασίᾳ τοῦ τάφου. Εὐτρεπίσας δὲ τὸ τε δρυγμα καὶ τὰ περὶ ταφῆν ἀναγκαῖα, προσελθὼν αὐτοῖς τῇ ὑστεραίᾳ, Ἐπιμελῶς ὑμῖν, ἔφη, τὸν Φωκᾶν ἀνεζήτησα, καὶ ἐτοιμον ἤδη τὸ θήραμα· καὶ εἰ δοκεῖ, συλληφθήτω. Τῶν δὲ εἰπόντων ἐκ περιχαρείας· Καὶ τοῦ ὁ ἀνὴρ; Οὐ πόρρω, φησὶν, ἀλλὰ μεθ' ὑμῶν· αὐτὸς δὲ ὑμῖν οὗτος ἐγὼ· καὶ χρήσασθε τῷ πράγματι, καὶ πληρώσατε τὸν τῆς ὁδοπορίας καὶ τοῦ πόνου σκοπόν. Ἐπλάγησαν τὰς ψυχὰς οἱ ἄνθρωποι, καὶ πρὸς τὴν ἀκοὴν ἀπεπάγησαν, τοὺς ἅλας καὶ τὴν τράπεζαν αἰδεσθέντες, καὶ τὸν ἐν πενίᾳ φιλότιμον ἐστιάτορα. Ὁ δὲ καὶ ἐτι παρεκάλει πρὸς τὴν τάλμην τῆς ἀναιρέσεως, καὶ μὴδὲ πρὸς ὀλίγον διστάζειν ἐπεκελεύετο, λέγων, ὡς οὗτ' ἐκείνων χειρὸς ὁ φόνος, ἀλλὰ τῶν προσταζάντων ἢ ἐπιχειρήσας. Εἶπεν, ἔπεισαν, ἔπαθε, καὶ τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθεὶς, ἱερεῖον τῷ Θεῷ κεχαρισμένον προσήχθη.

Στύλος ⁴⁶ καὶ εἰσισμα τῶν θεῶν τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησιῶν, ἐξ ἐκείνου μέχρι τοῦ νῦν τοῦτον-ἐχομεν, ἄνθρωποι· καὶ μαρτύραν ἐστὶν οὗτος περιφανέστατος, ἐν τοῖς ἀρίστοις ἔχων αὐτὸς τὸ πρωτεῖον. Οὗτος ἐφέλκεται πανδημεὶ πάντας πρὸς τὸ ἑαυτοῦ καταγώγιον, καὶ πλήρεις αἱ λεωφόροι τῶν ἀφ' ἐκάστης χώρας πρὸς τὸν τόπον ἐπειγομένων τῆς προσευχῆς. Ἔστι μὲν οὖν ὁ μεγαλοπρεπὴς ἐκεῖνος ναὸς, ὃς καὶ τὸ ἱερὸν ἔχειν τοῦ μάρτυρος ἐκληρώθη σῶμα, θλιβομένων ἀνשים, κακοῦμένων κατρεῖον, λιμνωτόνων τράπεζα. Δαφιλέστερον γὰρ τρέφει Φωκᾶς νῦν τελευτήσας, ἥπερ ἐν Αἰγύπτῳ ὁ Ἰωσήφ τὸ πρότερον. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἀργυρίου τὸν σῶτον διένειμε· οὗτος δὲ προῖκα τοῖς δεομένοις χαρίζεται. Οὕτω πτωχῶν καὶ ἀλητευσόντων φύλα προστρέχει τῷ τῆς Σινώπης ἱσθμῷ, καθάπερ τινὶ κοινῷ ταμείῳ. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν οὕτως. Εἰ δὲ που καὶ ἀλλαχοῦ διὰ μικρῶν λειψάνων, οἷον ἀποικίαν τινὰ μητροπόλεως ὁ μάρτυς ἑαυτῷ

vetera, occurrente exemplo: nimirum, illationis reliquiarum S. Raymundi de Penniafort confessoris nostri Ordinis Praedicatorum, in nostram hanc S. Mariae Annuntiatae Parisiensis sacram aedem, sub praesentia, ac recognoscente illustrissimo ac reverendissimo episcopo Massiliensi, committente illustrissimo ac reverendissimo Parisiensi archiepiscopo, turbaque innumera utriusque sexus fidelium ovante, ac, quod ait noster Asterius, factum locum nostrum a novo tanto hospite, καταγώγιον ἐορταζόντων, epulantium diversorium, agnoscente: iisque cum primis, qui ereptas a mortis faucibus proles, praesentissimo ejus patrocinii, haustique pulvisculi, perenni miraculo e sancti sepulcro nascentis, reme-

κανεσθῆσται, θαυμαστὸς καὶ οὗτος ὁ τόπος, καὶ πᾶσι
Χριστιανοῖς περισπούδαστος· ὥσπερ δὲ οὗτος ὁ
παρ' ἡμῖν χώρος, καταγώγιον ἑορταζόντων ἐστὶ. Τίμος
γὰρ ἐναντίον τοῦ Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων
αὐτοῦ· καὶ πολλοῦ μερισθέντα τὰ λείψανα, ὁλό-
κληρον πανταχοῦ τῷ τρισμαχαρίῳ σώζει τὴν εὐφη-
μίαν.

Οὕτω γοῦν καὶ κατὰ τὴν βασιλεύουσαν πόλιν, τὴν
κορυφὴν Ἰταλίας, καὶ βασιλῖδα τοῦ κόσμου, ἔστι τῷ
μάρτυρι δορυφορία πάνδημος καὶ τιμὴ οἴκος τε πε-
ριφανής, ἡσκημένος εἰς κάλλος. Οὐχ ἦττον δὲ Ῥωμαῖοι
τὸν Φωκᾶν θεραπεύουσιν, ἢ Πέτρον καὶ Παῦλον. Διὸ
καὶ, ὡς λόγος διδάσκει, τὴν κεφαλὴν τοῦ μάρτυρος
ἐσπουδασμένως ἐκτέσαντο, ἀντίστροφον τῆς μιᾶς
Ἡρωδιάδος ἐλόμενοι γνῶμην. Ἡ μὲν γὰρ, αἵματος
διψῶσα, δικαίου κεφαλὴν τιμὴν εἰς ὕβριν ἐζήτησεν·
ἡ δὲ, τιμῆς χάριν καὶ ὠφελείας τῆς ἐαυτῶν, μαρτυ-
ρικὴν ἀξίως κεφαλὴν περιεποιήσαντο.

Ναῦται δὲ καὶ πλωτῆρες οἱ πανταχοῦ, οὐχ οἱ τὸν
Εὐξείνιον διαπλέοντες Πόντον, ἀλλὰ καὶ οἱ τὸν Ἀδρίαν
τέμνοντες, καὶ ὑπὲρ Αἰγαίου φερόμενοι, καὶ ὅσοι τὸν
Ἰκεανὸν πλέουσι τὸν Ἑσπέριον, καὶ τοῖς Ἑθίοις
κόλποις ἐνθαλαττεύουσι, τὰ συνήθη κελεύσματα, οἷς
τοῦ πλοῦ τὸν πόνον προσαναπαύουσιν, εἰς καὶ τὴν τοῦ
μάρτυρος μετέβαλον εὐφημίαν· καὶ διὰ γλώσσης
ἐστὶν ὅλος ὁ Φωκᾶς αὐτοῖς ὑπαδόμενος· ἐπεὶ καὶ
ἐναργῆ παρέχει τῆς βοηθείας τὰ σύμβολα. Πόλλας
μὲν γὰρ ὥφθη, νῦν μὲν νύκτωρ προσοχομένου³⁸
χειμῶνος διεγείρων τὸν κυβερνήτην, τῷ πηδάλῳ

³⁸ Sirm. ac Rom. Col. προσδοκωμένου. ³⁹ Psal. cxv, 15.

dio, qua praesentes, bene sanas offerebant, qua offe-
rentes, oblatasque, et audiebant, et videbant. Tanti
huius muneris rei tenemur, pia invictissimi aequae
ac religiosissimi comitis d'Harcour, Catalauniae pro-
regis ac iudicis, devotissimaeque conjugis sollici-
tudini, nec non omnium Barcinonensis inclytae
civitatis, quorum interesse poterat, ordinum, huma-
nitati, inque rem Gallicam, studio propensiori.
Erant S. Hyacinthi reliquiis, Annæ Austriacæ cle-
mentissimæ ac piissimæ reginæ nunc felicitat regni
habenas moderantis supplicatione, e Polonia ante
paucos admodum annos eidem nostræ Prædicato-
rum Ecclesiæ concessis, regiæque magnificentiae
sacello venerationem habentibus, fraternæ Ray-
mundi e Catalaunia ac Barcinone adjuvenda reli-
quiae, simili e regione sacello, ut fidelium pietas
faveat, interimque humiliori, pærem cultum habi-
turæ; quo duplici eo sidere, angustius, quam ut
priorum devotioni sufficiat, possitque volentes, maxi-
me præcipuis festis, ambitu continere, augustius in
humilitate venerabile, templum effulgeat, fidelesque
populos, quibus debita charitatis, pro Prædicatorii
Ordinis munere, semper aliquid exhibere studeamus,
in Dei laudem attrahat magis ac provocet. Nihil
sane in istis factitari videas, quod non auctor in
suo Phoca antiquissimæ pietatis ostendat; in qua
ut Galli nostri a principio primi esse studuerunt,
sic confertiores universis aliis Christianis gentibus
sacras ejusmodi gazas, sibi hactenus reposuerunt,
ac donec Calvinianus furor, non paucas ac in cele-
bres locis pluribus insigni sacrilegio dissipavit, in
Martinis, Bonaventuras, Franciscos, pluresque
alios, ac sacra eorum pignora, brute admodum, et
ut ne Turcus, ne Scythia quidem, debacchans.

(47) Non minus Romani Phocam colunt, etc. Mi-

A veluti coloniam aliquam ex metropoli deductam,
sibi martyr constituit, est is quoque locus admira-
bilis, ac universis Christianis desideratissimus :
quomodo utique, noster hic locus effectus est epu-
lantium domus. Pretiosa enim in conspectu Domini
mors sanctorum ejus³⁸ : multisque locis divinæ reli-
quiae integram ubique ter beato viro nominis ser-
vant claritatem.

Sic etiam in regia civitate, Italiae principe, ac
mundi totius regina, universi populi concursu hono-
ratur martyr ac celebratur, habetque insigni pul-
chritudine exstructam ædem. Non minus autem Ro-
mani Phocam colunt (47), quam Petrum et Paulum.
Quamobrem ut ferunt, caput martyris summo stu-
dio compararunt, contrariam sceleratæ Herodiadi
assumentes sententiam. Nam illa quidem sanguinem
sitiens, justum caput venerandum poposcit ad contu-
meliam : illi autem honoris causa, suæque ipsorum
utilitatis, digne sibi martyris caput vindicarunt.

Nautæ autem, ac qui sunt vectores, non solum
qui transmittunt Pontum Euxinum, verum etiam
qui secant mare Adriaticum, ac qui feruntur super
Ægæum, qui item Occidentalem navigant Oceanum,
quique maris Orientalis sulcant sinus, consueta ce-
leusmata, quibus navigationis labores recreant, in
novam martyris laudationem verterunt, totusque
eis in ore est Phocas decantatus : quippe qui præ-
sentis auxilii perspicua argumenta præbeat. Nam
sæpe visus est, nunc quidem noctu, maris procella
inturgescente (48), excitans gubernatorem ad cla-

C rum, Phocæ celebrem adeo Romæ memoriam Asterii
tempore, sic abiisse in obscurum, ut vix ulla videat-
ur exstare. Haud certe licuit invenire, templi hujus
reliquias ac nomen, inter novæ Romæ sacra monu-
menta, quæ edita exstant, uti nec ubi sacrum illud
caput Phocæ in Urbe asservetur.

(48) Maris procella inturgescente, προσοχο-
μένου χειμῶνος. Major longe emphasis, quam ejus
quod Sirmundi ac Romanus codex habet, προσδο-
κωμένου. Surii interpres, cum expectaretur : potius
enim, inexpectata ac improvisa tempestate, pro-
que ea securo, ac dormitante ad clavum, navarcho.
Retenta illa voce, videretur reddendum : ingruente,
seu, proxime instante tempestate. Hæc in nautas
miracula, pluribus Græci tropariis ascribunt Phocæ
episcopo, e quibus libet quædam exscribere. Ad
Vesperas, trop. 3 : Ταῖς τῶν θαυμάτων ἀκτίσι πάσαν
φωτίζεις τὴν γῆν· τοῖς ἐν θαλάσσῃ, Πάτερ, βοηθεῖς
καθ' ἑκάστην· νοσήματα δίδωκεις, παύεις ψυχῆς καὶ
σαρκὸς ἀρρώσθημα, παρὰ Κυρίου τὴν χάριν, μάρ-
τυς Φωκᾶς, εὐχῶς, παμμακάριστε· Ὁρῶν univer-
sum miraculorum radiis illustras, quotidie, Pater,
auxiliaris, versantibus in mari, fugas morbos, animæ
ac carnis infirmitates tollis, accepta a Domino gra-
tia, martyr Phoca ter beatissime. Post cathisma :
Ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος ἐν σοὶ σκηνώσασα, πηγὴν
σε ἀνέδειξε πολλῶν χαρίτων, Φωκά, πλουσίως ἀνα-
δύζουσαν· ὅθεν καὶ τοῖς πλωτῆραι βοηθεῖς καθ'
ἑκάστην, πίστει ἐπιζητοῦσι τὴν βοήθειαν, Πάτερ·
σὺν τούτοις, καὶ ἡμῖν ἱλασµὸν νέμοις, θεόσοφε· In te
habitans Spiritus gratia uberem te multarum gratiarum
fontem, o Phoca, fecit : quare etiam, Pater,
quotidie auxiliaris vectoribus, tuam fide exquirentibus
opem : cum quibus, etiam nobis, divina pollens sa-
pientia, propitiationem tribuas, Od. 5 : Κορυφωµέ-

vum dormitantem : aliquando autem rursus tendens ridentes, ac veli curam gerens, eque prora brevia prospiciens. Quocirca nautis lege constitutum est, ut Phocam convivam habeant. Quia vero nequit fieri, ut qui nunc incorporeus existit, conviva ac mensae particeps fiat, videte quomodo pia cogitatio, quod factu impossibile videbatur, facile reddiderit. Quotidie enim, aequam unam, pro comedentium ratione, partem martyri attribuant. Eam autem unus aliquis e convivis emens, deponit pecuniam ; idem alter sequenti die, ac tertia, alius : sorsque illa

νην τὴν θάλασσαν τῆς ἀπάτης, πολυθείας λαίλαπι, θεῖα κυβερνήσει, ἐνδοξε, παρέδραμεν. λιμὴν γαλήν-
τατος πᾶσι γεγόνως θαλαττεύουσι. Idololatria pro-
cella tumens erroris mare, divina gubernatione,
inclyte, praetercucurristi : universis mari jactatis, por-
tus effectus tranquillissimus. Sic ubique Graecus
canon de spiritali Phocæ gubernatione, ne minimum
indicata, quam Acta Latina, minus forte solide,
corporalem tribuunt. Ode 5 : Θάλασσαν ἀθείας ἐξή-
ρανας, πάνσοφς, πηγὴν ζωῆς ἀναδύζων διδασκὼν
ὁσίων· νῦν δὲ θαυμάτων ἐπιμυρία ἀποπλύνει
παθὼν πάντα βόρβρον· Siccato, vir sapientissime,
impietatis salo, vitalem sacrorum dogmatum scatu-
riendo fontem, nunc miraculorum imbribus, omne
morborum eluis caenum. In Exapostilario : Ἱεραρχῶν
ἀκρότης, καὶ ἀλλοφύρων τὸ κλέος. Φωκά, καὶ μέγας
προστάτης τοῖς θαλαττεύουσιν πέλων, περιστοῖς ἐκ
κινδύνων τοὺς εὐφημοῦντάς σε, μάχαρ· Præsulum
summitas, ac victorum decus, Phoca, magnusque
mari jactatis defensor, te laudantes, vir beate, salva.
Ac quandiu in his agimus, haud abs re videatur,
utriusque hic Phocæ repræsentare synaxaria, ac
historiam, his breviter in Menologio Græcorum
comprehensam, 22 Septemb. : Τοῦ ἁγίου ἱερομάρ-
τυρος Φωκά τοῦ θαυματουργοῦ. Οὗτος υἱὸς ἐγένετο
Παμφίλου καὶ Μαρίας κατὰ τὸν τόπον Σινώπης·
Εὐθὺς δὲ ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων τῇ ἁγίου Πνεύματος
χάριτι θαύματα ἐπετέλει παράδοξα, καὶ παρέτεινε
θαυματοργῶν μέχρις ὀχιάτης ἀναπνοῆς. Ὅθεν καὶ
τὸ συμβεβηκὸς αὐτῷ ἐμνήθη τέλος τοῦ μαρτυρίου,
περισσότερῃ τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ καθισθείσης, καὶ στέ-
φανον περιβείσης, καὶ ἀνθρωπίνως φθεγγαμένης, καὶ
ἐκπούσης· Ποτήριον κεχέρσεται, καὶ δαί σε αὐτὸ
πιεῖν· ὃ καὶ κατηχῶν πινὲν ἐπὶ Τραϊανῷ βασιλεῶς,
ἔφει, πρὶν τελευτῆσαι. Πολλὰ δὲ καὶ μετὰ τὴν αὐτοῦ
πρὸς Κύριον ἐκδήμιαν γεγενῆσθαι θαύματα παρ'
αὐτοῦ· Sancti pontificis martyris Phocæ miraculo-
rum patroris. Fuit hic filius Pamphili et Mariæ
in regione Sinopis. Statim vero ab infantia, sancti
Spiritus adjutus gratia, miracula capiti edere, edi-
ditque usque ad supremum spiritum. Unde etiam qui
sibi eventurus erat, didicisti martyrii finem, apparen-
te columba super ejus caput, ac coronam imponente,
humanaque alloquente voce : Poculum temperatum
est : illud te oportet bibere. Meruitque revera bibere,
imperante Trajano, pro gladio, igni consummatus.
Multa vero, post ejus quoque ad Dominum migratio-
nem, facta sunt ab ipso miracula. Male Sorii inter-
pres, ut hoc unum relexam, gladio, et igni consum-
matus : tanquam utroque consummatus, quod nec
Græca voluit, nec facile possit intelligi, ac Actis
omnibus adversatur ; ex quibus liquet, solo igni,
post tormenta varia, quorum victor exstisset,
consummatum fuisse : sic ipsa ab eo relata ex Pe-
tro, quibus ait consentire Vincentium, lib. x, c. 62,
etc. Græcus item canon od. 7 : Ἐδοξιάσθης ὡς ἐν
ζωνεῖα, μάρτυς, χρυσὸς, μέσον ἐμβληθείς ἀσπίστου
φλογιστοῦς, καὶ μηδὲν φλογισμένος. Εὐλογημένος
εἰ, ὁ Θεὸς μου, κραυγάζων, καὶ Κύριος. Ὁ θεὸς
πόθος προσαναφλέγων τὴν καρδίαν σου, θεῖω δρο-
σιμῷ, ἐνδοξε, συντηρεῖ ἐν πνοιᾷ βαπτανώμενον· τῆς

ἐπινοσάζοντα· Ἄλλοτε δὲ πάλιν τοὺς κάλως διατείνων,
καὶ τῆς ὁδοῆς ἐπιμελούμενος, καὶ ἀπὸ τῆς πρώρας
προοπτεύων τὰ βράχη. Ὅθεν καὶ νόμος ἐγένετο ναύ-
ταις, Φωκᾶν ἔχειν συνεσιτίατορα. Καὶ ἐπειδὴ τὸν νῦν
ἀσώματον, σύσσειτον εἶναι καὶ κοινῶν τραπέζης,
ἀμήχανον· μάθετε πῶς ἄρα φιλευσεθεὶς λογισμῶς
ἐσοφίστο το δὲ ἀδύνατον. Καθ' ἐκάστην γὰρ τὴν ἡμέ-
ραν τὴν τῶν ὅλων μερίδα πρὸς ἰσομοίριαν τῶν
ἐσθιόντων ἀποκληροῦσι τῷ μάρτυρι. Ταύτην δὲ τις
τῶν δαιτυμόνων ἐξωνοῦμενος, τὸ ἀργύριον κατατίθε-
ται, καὶ τῇ ὑστεραίᾳ ἄλλος, καὶ ἄλλοτε ἕτερος· καὶ

ἀθείας δὲ, ἱεραρχα, τὴν ὕλην συγκαίοντα· Probatus
fuit, o martyr, velut aurum in conflatorio, in me-
dia calcem vivam ardentem injectus, ac nullo modo
combustus : clamansque, Benedictus es Deus meus
ac Dominus. Divinus amor, cor tuum abunde urens,
divino rore, vir inclyte, in igne conservat consum-
ptum : ac una tecum, o pontifex, impietatis consu-
mentem materiam : qua duplici strophe, duo illa
canunt in sancti martyris actis notata, ut in camino
primum perseverarit illæsus, tumque in thermis
accensus exhalaret animam, tametsi nihil ambusto
corpore. Alia strophe insinuat suavem odorem,
quem ab igne ac camino illæsus exspiravit : Τὸν
σοφὸν ἱεράρχην τιμήσωμεν, ὡς ποιμένα πιστῶν καὶ
διδάσκαλον· οὗ ἐν τῷ λειμῶνι τῆς ἀθλήσεως ἐξηγ-
ησας· ῥόδον ἱερῶτατον, καὶ ἡμᾶς τοὺς πιστοὺς κατε-
μύριστε βολὰς θαυμάτων τε καὶ πράξεων ἐναρέτοις·
Sapientem pontificem honore prosequamur, tanquam
fidelem pastorem ac magistrum : quod in certaminis
prælo, sacratissimæ rosæ flos eruperit, nosque fideles,
cum miraculorum radiis, tum studiosis actionibus,
ceu unguento perfuderit. Hactenus, quod spectat ad
Phocam episcopum Sinopensem. Hortulani, quem
hic Asterius laudat, sic perstringunt historiam :
Μνήμη τοῦ ἁγίου Φωκά τοῦ κηπουροῦ. Οὗτος ἐκ πό-
λεως ἐγενόνη Σινώπης, ἀρχαίας καὶ γνωρίμου κατὰ
τὸν τόπον· ἐπιτρεψαμένου δὲ ἡν αὐτῷ στηπρίον [leg.
κήπιον], περὶ ὃ ἡγολεῖτο· καὶ ἐργαζόμενος, κοινὰ
προσέθει τα ἔντα. Ἀλλὰ καὶ τὴν τῆς ψυχῆς φιλοκα-
λίαν περὶ πλεονος εἶχε. Διὰ τοῦτο οὐ διελάβεν·
ἀλλὰ καὶ οὗτος ὡς δοῦλος γνήσιος Χριστοῦ ἐμνηύθη
τῷ τότε κρατοῦντι. Ἐλθόντες δὲ οἱ δῆμοι παρ'
αὐτῷ ζητούμενῳ κατέλυσαν. Οὐς δεξωσάμενος καὶ
ἀναπαύσας ἐπυνθάνετο, εἶνες τε ἦσαν, καὶ τὴν αὐτοῦ
πόλιν εἰνος χάριν κατέλαβον. Οἱ δὲ γνωρίζουσιν αὐτῷ
τὸ ἀπόρρητον, καὶ ὅτι Φωκᾶν ἐπὶ τιμωρίᾳ ζητοῦσι
λαβεῖν. Ἦκουσεν ὁ τοῦ Κυρίου θεράπων, καὶ τὴν
ἐτοιμασίαν τοῦ τάφου εὐτρεπίσας, ἐφάνερωσεν ἑα-
τὸν τοῖς ζητοῦσιν. Οἱ δὲ ἐπλάγησαν τὰς ψυχάς. Ὁ δὲ
καὶ ἐτι παρεκάλει αὐτοὺς πρὸς τὴν τόλμαν τῆς
παραινέσεως· καὶ τὴν κεφαλὴν ἀποτιμήσας, ἱερῶν
τῷ θεῷ χειριζόμενον προσήχθη· Memoria sancti
Phocæ hortulani. Erat hic natus ex urbe Sinope,
antiqua ac nobili in ea provincia : ejus studium erat
horti cultura, cui vacabat ; exercensque, quæ suppe-
tebant apponebat communia. Sed ei animi comunitas
pluris faciebat. Propterea non diu latuit ; sed ut
verus Christi servus delatus est imperatori. Cum
igitur venissent satellites, apud eum ipsum quem
quererebant, diversati sunt. A quibus ille, cum benigne
acceptos refecisset, quærebat quinam essent, ac qua
de causa in eam urbem venissent. Illi porro arcanum
declarant, ut scilicet Phocam ad supplicium qua-
rant. Audivit Domini famulus, præparatisque oppor-
tunis ad sepulcrum, seipsum quærentibus manife-
stum fecit. Obstuperunt illi animis. Is vero ulle-
rius rogabat, ut quod jussi erant audacter præsta-
rent. Itaque capite obruncatus, gratum Deo sacri-
cium oblatum est : quæ fere sumpta sunt ex Asterio,
nihilque cum Phoca Syro, uti dixi, commune
habent.

οὗτος ὁ κληρὸς τῆς ἀγορασίας περιῶν ἅπαντας, δι-
δωσι καθήμεραν τῆς μερίδος τὸν ὠνητήν. Ἐπειδὴν
δὲ ὁρμος αὐτοὺς ὑποδέξεται, καὶ εἰς γῆν ἀφίκωνται,
μερίζεται τὸ ἀργύριον τοῖς πεινώσι· τοῦτο ἡ μερίς
τοῦ Φωκά, πενήτων εὐεργεσία.

Τεθῆσιν τούτον καὶ βασιλεῖς τὸν καρτερικώτατον
καὶ φιλόθεον, καὶ φιλοτίμοις κειμηλίοις κατακοσμοῦσι
τοῦ περιβλέπτου πένητος τὸν ναόν. Φιλονεικοῦσι δὲ
οἱ ἐπιγινόμενοι τοὺς πρεσβυτέρους ὑπερβαλέσθαι.
Καὶ οὕτω θαυμαστὸν, εἰ τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας
ἄνδρες φιλευσεβεῖς, θεσμοῖς καὶ νόμοις σύντροφοι,
οὕτως εὐλαδῶς ἔχουσι περὶ τὸν θεράποντα τοῦ Χρι-
στοῦ, ὅποτε καὶ εἰς βαρβάρους ἔφθη τὸ θαῦμα· καὶ
πάντες οἱ ἀγριώτατοι σκύθαι, ὅσοι δὴ τὴν ἀντιπέραν
τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἤπειρον νέμονται, Μαυώτιδος
λίμνης, καὶ ποταμοῦ Ταναΐδος πρόσκοι, ὅσοι τε τὸν
Βόσπορον οἰκοῦσι, καὶ ἄχρι Φάσιδος ποταμοῦ παρα-
τείνονται, πάντες οὗτοι δορυφοροῦσι τῷ κηπουρῷ·
ταῖς δὲ πᾶσιν ἔθεισι καὶ ἐπιτηδεύμασι διεστώτες
ἡμῶν, εἰς τοῦτο μόνον ὁμογνώμονες γίνονται, τὴν
ἀγριότητα τῶν τρόπων ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἐξημερού-
μενοι. Εἰς γοῦν ἀρχῶν καὶ βασιλεὺς ἐκείθεν τὸν
στέφανον τῆς κεφαλῆς ἀποθέμενος, χρυσῷ καὶ ἄν-
θεσι λίθων περιλαμπόμενος, καὶ τὸν θώρακα τὸν πο-
λεμικὸν ἀποδὼς, ὕλας ἔχοντα πλοῦτον (ἀλαζονική
γὰρ καὶ θρυπομένη τὴν βαρβάρων ἡ πανοπλία)·
ἐπεμφεν ἀμφοτέρα ἀναθήματα, διὰ τοῦ μάρτυρος
τῷ Θεῷ καὶ δυνάμει καὶ ἀξιώματος καθιερώσας τὰς
ἀφορμάς. Πρόδῃλον γὰρ, ὡς ὁ μὲν στέφανος τῆς
βασιλείας ἦν χαριστήριον· ὁ δὲ θώραξ, τῆς κατὰ
πολέμους ἰσχύος.

Τὰς δὲ συνεχῶς ἐπὶ τούτοις συμβαινούσας εὐερ-
γεσίας διὰ τῶν ἐν ὁνειρασιν ὄψεων, καὶ διὰ τῶν θε-
ραπειῶν, ὧν οἱ κάμνοντες ἀπολαύουσι, πῶς ἂν τις
καὶ διηγῇται, ἀδυνάτου καθεστῶτος ταῖς καθέχα-
στον ἐνεργεταῖς ἐπαφεῖναι τὸν λόγον· Ἡμεῖς τοίνυν
ἐνταῦθα λήξαντες, ὁἶξαν τῷ Σωτῆρι προσοίσωμεν,
οὗ δούλοι πιστοὶ τοσαύτης ἡξιώθησαν χάριτος, ὥστε
πρὸς πᾶσαν χρεῖαν καὶ περίστασιν, κατὰ τὴν δοθεῖ-
σαν αὐτοῖς δωρεάν, τοὺς ὁμοδόλους εὐεργετῇν· καὶ
ταῦτα μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀφίξιν, καὶ τὸν τοῦ σώματος
χωρισμόν· ὧν ἡ μνήμη μετὰ τοῦ ἔργου καθ' ἡμέραν
διατρέχει πόλεις καὶ κώμας, πανταχοῦ τὸν εὐεργέτην
κηρύσσουσα Κύριον· ᾧ πρέπει πᾶσα [δόξα, καὶ]
τιμὴ, καὶ κράτος, καὶ μεγαλοπρέπεια, νῦν καὶ εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

I.

Ἐγκώμιον εἰς τοὺς ἀγίους μάρτυρας.

Ἔστιν, ὡς εἰκεν, καὶ παρὰ τῶν σφόδρα δυσμενῶν

A emptionis universos obiens, partis emptorem quoti-
die suggerit. Postquam autem eos portus exceperit,
distribuit famelicis collecta pecunia : idque pars
Phocæ est, pauperum beneficentia.

Eum quoque reges admirantur, qui fortissimus
religiosusque exstiterit, suspiciendique pauperis
ædem sacram, præclaris ac magnificis exornant do-
nariis. Contendunt, qui juniores accedunt, superare
veteres. Nec jam mirum, ut Romani imperii homi-
nes pii, quorum vita regitur moribus atque legi-
bus, usque adeo Christi famulum venerentur, cum
ad usque barbaros pervenerit admiratio ; ferissimi-
que omnes Scythæ, quotquot, inquam, habitant
continentem ex adverso Pontis Euxini ; accolæ lacus
Bæotidis, ac fluvii Tanaidis, ac quicumque incolunt
Bosporum, et ad Phasidem usque fluvium exten-
duntur ; omnes, inquam, hi, obsequium olitori
præstent : cumque moribus omnibus ac studiis a
nobis differant, hæc una re sola nobis consentiunt,
ut eorum feritas morum a veritate mansuescat.
Unus certe illinc princeps rexque, coronam capitis
deponens, auro ac gemmarum floribus magnifice
splendentem, exuensque pretiosæ materiæ bellicam
loricam (quippe superba est ac luxuriosa barbarorum
armatura), utraque misit donaria, Deo per martyrem
potentiæ ac dignitatis consecrans argumenta. Cla-
rum enim est, misisse coronam, ut pro regno gra-
tias ageret : loricam vero, ut pro virtute bellica.

Quæ autem propter hæc continue eveniunt bene-
ficia per visiones in somnis, ac curationes, quas
ægroti consequuntur, quo quis modo narraverit,
cum sermo ad singula accedere non possit ? Nos
ergo hic desinentes, Salvatori gloriam offeremus,
cujus servi fideles tantam gratiam sunt consecuti, ut
in omni necessitate ac casu, pro concesso eis dono
conservis suis benefaciant : idque postquam ab hu-
manis excesserint, fuerintque separati a corpore.
Quorum memoria efficax, quotidie pervadens civi-
tates ac vicos, ubique benefactorem Dominum
prædicat : quem decet omnis gloria, honor, et po-
testas, ac magnificentia, nunc et in sæcula sæculo-
rum. Amen.

X.

Encomium in sanctos martyres (49).

Licet, ut videtur, etiam a vehementer infensus et

(49) Ex biblioth. cardinal. Columnæ, n. 12,
exscribente ac communicante R. P. Jac. Sirmundo.
— Opportune tandem detectam, ac humanissime a
doctissimo perinde, ac humanissimo viro R. P.
Jacobio Sirmundo communem factam, cum vix non
prælongum Asterii reliqua excudisset, quo tandem loco
maxime desiderabam, ac post Phocæ martyris en-
comium, ponere licuit. Titulus quidem communis
est ; velut dicta sit in martyres absolute, quorum
Græci post Pentecostem diem celebrem habent, uti

ferre nos in capite Kalendarum Novembrium, festum
Omnium Sanctorum : re tamen vera dicta est, in
certos quosdam martyres, ac velut urbis tutelares,
in qua tunc Asterius egeret : quos ille præcipuos
inter martyres indicat, cum eorum χορυφαίους καὶ
προστάτας, ipso statim exordio vocat. Forte excide-
runt nomina propria illorum martyrum, in quorum
hæc Natalitiis Asterius oraverat ; vel etiam mota
sunt ab eo, qui tractatum sibi reposuit ac suæ Ec-
clesiæ, pro die festo omnium martyrum. Commem-

implacabilibus inimicis, lucrum aliquod vel maximum capere : ac cum reliqua vitæ experientia probat, tum quæ modo sunt celebrata. Nisi enim diabolus Christianos persecutus esset, ac adversus Ecclesiam bellum suscepisset, nullos haberemus martyres : iis autem non exstantibus, mæsta ac nihil hilaris festaque vita nobis ageretur. Quid enim solemnibus hisce conventibus comparari queat? Quidve adeo venerabile ac præclarum, quam ut urbem totam mœnibus effundi videas, atque ad sacrum locum procedere, pura illic sincerissimæ pietatis mysteria celebraturam? Porro vera pietas est, ut eos veneratione ac honoribus prosequamur, qui forti pro Domino animo tormenta passi sunt, ac adversum mortis supremum discrimen decertaverunt; quorum principes sunt, ac duces, qui nos hodie in concionem vocarunt; viri nimirum, præclaræ mortis titulo immortales; vitæ contemptu, perpetuo viventes; quique regnum sanguine commutarint, ac carnis insidias in beneficium vertierint. Sic plane, cum bona voluntas aurigæ instar præseriderit homini; sibi que ejus appetitus omnes ac agitationes subjugaverit, ac velut habenas, animi cogitatus attente sobrièque pertenderit, exstimulando ignaviam, ac nimiam incitationem cohibendo, conjunctus existat.

Itaque habemus martyres, qui nedom vitæ probe instituendæ magistri sint, sed qui etiam peccati accusatores. Qua autem martyr ratione accuset, ac vocet in crimen, ita accipe: Cum ille per constantiam flammæ ignis victor exsiterit, quidni tu luxuriam castitate domas? Cum martyr nullam divitiarum ac pecuniarum, quas dimittebat, rationem habuerit, quidni tu justitiæ causa paucos nummos contemnis? Cum martyr noluerit genus ac familiam prælatum Deo, sed ab uxore, liberis, charissimus abjunctus sit; quidni tu impensiores castigas affectum; quinimo, propter aliqua tibi forte necessitudine conjunctas personas, justitiam conculcas, nec Dei timorem reputas? Cum martyr Numinis causa ipsum exuerit corpus, quidni tu vel modicam tunicam, qua nudum tegas, contemnis? Hæc sibi ex adverso composita, nostram arguunt morum pravitatem. Vel ergo sanctos, ut magistros revereamur; vel ut accusatores timeamus; iisque ipsi consentaneam exhibeamus vivendi rationem, quos honore prosequimur : atque in eum etiam modum Deo obediamus, in quem illi obtemperaverunt mandatis, ac promissa firmiter speraverunt.

Spes namque spiritualium bonorum, proba admodum fortitudinis ac tolerantie existit docrix; quæ nimirum, velut idoneum pignus, certa que arrhabo animis insidens, periculum omne impercussos jubet aspicere, ac reipsa ferre strenue. Atque id, consentanea maxime ratione. Sic enim fere hominibus natura comparatum est, ut iis laboribus, qui

καὶ ἀδιαλλάκτων ἐγθρῶν ὤφελθῆναι τὰ μέγιστα καὶ τοῦτο δέκνουν, ἢ τε ἄλλη τοῦ βίου πείρα, καὶ τὰ ἀρτίως τελούμενα. Εἰ μὴ γὰρ ἐδίδωξεν Χριστιανοὺς ὁ διάβολος, καὶ τὸν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἥρατο πόλεμον, οὐκ ἂν εἴχομεν μάρτυρας· μαρτύρων δὲ μὴ ὄντων, σκυθρωπὸς ἡμῶν ὁ βίος ἐγίνετο καὶ ἀνέορτος. Τί γὰρ ἀντάξιον τούτων τῶν πανηγύρεων; τί δὲ οὕτως σεμνὸν καὶ πάγκαλον, ὡς τὸ πόλιν ὄλην ἰδεῖν; παγγενὴ ἐξφοιτῶσαν τοῦ ἁγίου, ἱερὸν δὲ τόπον καταλαμβάνουσαν, εὐσεβείας ἀληθεστάτης τελεῖν καθάρᾳ μυστήρια; Εὐσεβεία δὲ ἀληθής, τὸ προσκυνεῖν τε καὶ τιμᾶν τοὺς δι' ἐκείνων πάθῃ καρτερῶς ἐνεγκόντας, καὶ παρατεταγμένους πρὸς τὸν ἔσχατον τοῦ θανάτου κίνδυνον· ὧν κορυφαῖοι καὶ προστάται τυγχάνουσιν οἱ σήμερον ἡμᾶς δημαγωγῆσαντες· ἄνδρες διὰ καλὸν θάνατον, ἀθάνατοι· διὰ τὸ καταφρονῆσαι ζωῆς, ζῶντες ἀεὶ· τοῦ αἵματος τὴν βασιλείαν ἀλλάξαντες, καὶ τὴν ἐπιβουλὴν σάρκα εὐεργέτην τῆς ψυχῆς ἀποφῆναντες. Οὕτως προαίρεσις ἀγαθὴ, ὅταν ἡνίχου δίκην ἐφαστῶσα ἢ τῷ ἀνθρώπῳ· ὑποξέυῃ δὲ αὐτῇ τὰς ὁρμὰς πάσας καὶ τὰ κινήματα, καὶ προσεχόντως ὡς ἡνίας διατελεῖ τοὺς λογισμοὺς, ἀργίαν νύττουσα, καὶ δέξυτῃτα ἀμετρον ἀναστέλλουσα· οὐχ οἷόν τε ἀτακτὸν ἢ ἐπικίνδυνον γενέσθαι τοῦ βίου τὸν δρόμον.

nequit fieri ut vitæ cursus incompositus, ac periculo

Ἐχομεν τοίνυν τοὺς μάρτυρας, οὐ διδασκάλους μόνον ἀγαθῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ κατηγοροὺς τῆς ἀμαρτίας. Πῶς δ' ἂν γένοιτο μάρτυς κατήγορος, ἀκούσον· Εἰ ἐκεῖνος ἐνίκησε φλόγα πυρὸς τῇ καρτερίᾳ, σὺ πῶς πορεύεαι οὐ δαμάσεις τῇ σωφροσύνῃ; Εἰ ὁ μάρτυς οὐκ ἐλέησε πλοῦτον ὃν ἤφειε καὶ χρήματα, διὰ τί σὺ ὀλίγου οὐ καταφρονεῖς ἀργυρίου ὑπὲρ δικαιοσύνης; Εἰ ὁ μάρτυς γένος Θεοῦ οὐ προετίμησεν, ἀλλ' ἀπεξέυχθη γυναικὸς, παίδων, φιλάτων· πῶς σὺ οὐ καλᾶς τὴν προσπάθειαν, διὰ δὲ πρόσωπα, τυχὸν σχέσιν πρὸς σὲ οἰκειότητος ἔχοντα, ὑπερπηδᾷς τὸ δίκαιον, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν φόβον παραλογίζῃ; Εἰ ὁ μάρτυς τὸ σῶμα διὰ Θεοῦ ἐξεδύσατο, πῶς αὐτὸς ἐνὸς οὐ καταφρονεῖς χιτωνίσκου εἰς σκέπην γυμνοῦ; Ταῦτα ἀλλήλοις ἀντεξεταζόμενα τὴν ἡμετέραν δυστροπίαν ἐλέγχει. Ἡ τοίνυν ὡς διδασκάλους τοὺς ἁγίους αἰδεσθῶμεν, ἢ ὡς κατηγόρους φοβηθῶμεν· δείξωμεν δὲ τὸν ἑαυτῶν βίον τοῖς τιμωμένοις ἀκόλουθον· πεισθώμεν δὲ καὶ ἡμεῖς οὕτως Θεῷ, ὡς οἱ ἄριοι ταῖς ἐντολαῖς ἐπιειθήρησαν, καὶ τὰς ἐπαγγελίας βεβαίως ἤλπισαν.

Ἀγαθὴ γὰρ σφόδρα διδασκαλὸς ἀνδρείας καὶ καρτερίας ἡ τῶν ἀγαθῶν τῶν νοητῶν ἐλπίς· ἥτις ὡς ἐνέχυρον ἀξιόπιστον καὶ ἀρραβὼν ἀσφαλῆς ἐγκυμμένη τοῖς λογισμοῖς, πάντα κελεύεται κίνδυνον ὁρᾶν ἀκαταπλήκτως, καὶ φέρειν ἐν τῇ πείρᾳ γενναίως· καὶ τοῦτο ἀκολούθως συμβαίνει. Φύσει γὰρ πῶς ἐλάχουμεν ἄνθρωποι μαλακίζεσθαι ἂν καὶ χαννοῦσθαι

dat Vossius hanc hom. in not. ad II S. Ephræm in *Martyres*, in ipsa repertam bibliotheca Columnensi,

ex qua sibi Pater Sirmundus exscripserat, quibus primus annis Romæ agebat.

πρὸς τοὺς ἀγεράστους τῶν πόνων· ἐρρώμενους δὲ τὸν ἀντιλαμπάνεσθαι, ὧν ἀθλα καὶ τιμαὶ τέλος εἰσίν. Αὐτὸ πάντες μάρτυρες τῷ εὐαγγελικῷ γράμματι προσέχοντες τὸν νοῦν, ἐν ᾧ προτρέπων τοὺς ἱεροὺς ἀθλητάς καὶ φιλοθέους ὁ Κύριος λέγει· Ἐάν τις ὁμολογήσῃ με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω αὐτὸν ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου. Ὑπὲρ ταύτης τῆς ὁμολογίας ἤνεγκαν ἀτρέπτοις τοῖς λογισμοῖς σίδηρον τεθηγμένον, καὶ πυρκαϊὰς ἐπέβησαν, καὶ θηρίων στόμασιν ἐκδοτοὶ τὸ σῶμα παρέσχον, καὶ τοὺς νώτας ἕκαστος ὑπέβηκαν μάστιγι, καὶ ταῖς ἀχμαῖς τῶν ὀνύχων τὰς πλευράς ἐταράχθησαν²⁷, δεσμών τῶν διὰ σιδήρου ἠνέσχοντο, καὶ δεσμοτηρίων ἤνεγκαν σκοτεινὰ καταγώνια· ἐπίσθησαν δὲ λιμῷ, καὶ δίψει κατεξηράνθησαν· παρέβησαν δὲ ἡ²⁸ λίθους τὰ πρόσωπα τοῖς βατίζουσιν· ἤκουσαν τῶν ὕδρων ὡς κυφοί· ἐσιώπησαν πρὸς τοὺς ὀνειδίζοντας καὶ λοιδορούμενους ὡς ἄλαλοι· δήμες καὶ θεάτροις ἐνεπομπεύθησαν· περιήχθησαν ἀγορᾷ καὶ ἀμφοδοῖς ἐν ὀλογύμοις τοῖς σώμασιν· οὐκ ἄνδρες μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες, τὸ σχετιώτατον. Ἄλλοι πυρὶ κατεφλέχθησαν· ἕτεροι διὰ χειμῶνος ἐπάγχθησαν· ποικίλοις τρόποις τὰς ἀριστείας ἡμῖν κατεμερίσαντο, ἵνα πεισόντες νικήσωσιν.

Διὰ τοῦτο τὰ εὐσεβῆ σώματα σεμνῶς περιστέλλαντες, τὰ σκευὴ τῆς ἐκλογῆς, τὰ τῶν μακαρίων ψυχῶν ὄργανα, τὰς οἰκίας τῶν φιλοσόφων ἐνοίκων, ὡς κειμήλια πολυτίμητα τῷ παντί βίβη φυλάσσομεν, φρουροῦμεν δὲ αὐτοὺς ὡς ἡμετέροις πλεονεκτήμασιν, καὶ τοὶς μάρτυσιν ἡ Ἐκκλησία τετελείχεται ὡς πόλις ἐπὶ ταῖς γενναῖαις, καὶ πάνδημοι πανηγύρεις ἀθροίζονται, καὶ τῆς θυμηδείας τῶν ἑορτῶν ἀπολαύομεν. Οἱ δὲ ταῖς ἀνθρωπικαῖς περιστάσεσιν ἢ συμφοραῖς πιεζόμενοι, ὡς ἐπὶ τι χρησφύγτον τὰς ἀναπαύσεις τῶν τρισμακαρίων σπεύδουσιν. Προσθευτάς αὐτοῦ, τῶν εὐχῶν καὶ αἰτημάτων, διὰ τὸ ὑπερβάλλον τῆς παρρησίας, ποιοῦμεν. Ἐντεῦθεν πενίαι λύονται, καὶ λατρεύονται νόσοι, καὶ ἀρχόντων ἀπειλαὶ κοιμίζονται· πασῶν δὲ τῶν ταραχῶν καὶ χειμῶνων τοῦ βίου λιμένες εἰσὶν εὐδοίαι, οἱ ἱεροὶ τῶν μαρτύρων σηκοί.

Οὕτως πατήρ, ἡ μήτηρ ἀραμένη τὸν ἐρρώστον παῖδα, καὶ περιστελλασα ταῖς ἀγκάλαις, παρatreχεί μὲν λατρεῖα καὶ λατροὺς, ἐπὶ δὲ ἀτεχνον καταφεύγει βοήθειαν· καὶ πρὸς ἓνα τῶν μαρτύρων ἔλθοῦσα, δι' ἐκεῖνου τῷ Δεσπότη προσάγει τὴν αἰτησιν, τοιαύταις κεχημένη πρὸς τὸν μεσίτη φωναῖς· « Παθὼν διὰ Χριστοῦ, πρόσθευσον ὑπὲρ πάθους καὶ νόσου. Ἐχων παρρησίαν, χρῆσον λόγον τοῖς ὁμοδόλοις. Εἰ καὶ τὸν ἡμέτερον βίον ἀπέλιπες, ἀλλὰ γοῦν οἶδας τὰ πάθη τῆς ἀνθρωπότητος· παρεκάλεσας καὶ σύ ποτε μάρτυρας· πρὶν γενέσθαι μάρτυς. Τότε ζητῶν ἐλάμβανες, νῦν ἔχων χάρισαι. Εἰς τὸ γέρας τὸ σὸν, αἰτησὼν τὸ κέρδος ἡμῖν. Ἰαθείημεν τῷ σπῷ μώλωπι, ὡς τῷ τοῦ Χριστοῦ ὁ κόσμος. » Ἄλλος ἐπὶ γάμον σπεύδων, προσέμιον ποιεῖται τῶν θαλάμων τὴν ἐν μαρτυρίαις

bus nihil præmii propositum sit, molles ac resoluti efficiamur; eosque vicissim vegeti ac alacres adeamus, qui præmia ac honores finem habent. Quamobrem universi martyres, evangelicæ illi Scripturæ animum adhibentes, qua Dominus sacros pugiles ac Dei amantes hortatur, dicens: Si quis confitebitur me coram hominibus, confitebor eum coram Patre meo²⁹, pro ea confessione, immotis animis acutum ferrum tolerarunt, ac rogos conscenderunt, corpusque ferarum faucibus vorandum præbuerunt, ac quique dorsa virgis subjecerunt, lateraque ungularum aculeis laniati fuerunt; ferrea vincla pertulerunt, tenebricososque carceres domicilium habuerunt; famis necessitate oppressi sunt, ac siti extabuerunt; instar lapidum, facies cadentibus exposuerunt; injurias, ut surdi audierunt; velut muti, ad eos qui probris ac sannis exciperent, siluerunt; medijs populis ac theatris ignominia producti sunt; toto nudato corpore per forum ac plateas fuerunt circumducti; nec viri tantum, sed etiam feminae, quod miseriam omnem vincere videatur. Alii igne fuerunt combusti, alii hiemis gelu obriguerunt, variis modis præclara nobis facinora partiti sunt, quo cadentes, ac morte, victores efficerentur.

Idcirco pia corpora decenti ornatu componentes, benedictionis vasa illa, beatorum animorum organa, philosophorum hospitem domos, seu pretiosissima pignora in omne sæculum conservamus, iisque, tanquam præcipuis donis nostris munimur, ac Ecclesia, martyrum satellitio, haud secus atque civitas armatorum manu, protegitur, cogunturque celebres populi totius conventus, ac solemnitatum jucunditatem percipimus, ac iis recreamur. Qui humanæ vitæ adversis casibus ac calamitatibus vexantur, velut ad asylum quoddam ac perfugium, ad ter beatorum requiem ac solatia, festine accedunt. Precum illos ac orationum intercessores adhibemus, propter excellentem, qua pollent, fiduciam. Iis præsidia levantur paupertatis incommoda, curantur morbi, ac principum minæ sedantur, omniumque sæculi turbinum ac tempestatum tranquillii portus, sacra martyrum delubra existunt.

In hunc modum pater, seu parens altera, infirmam prolem tollens, atque in ulnas suscipiens complectensque, medicas quidem officinas, ac medicos transcurrit, ad auxilium vero artis experts confugit, atque ad unum aliquem martyrum adiens, per eum Domino orationem offert, verbis ejusmodi compellans eum, quem mediatorem asciscit: « Qui propter Christum es passus, intercede pro passione morboque. Qui fiducia polles, conservis commoda sermonem. Tametsi desiisti in humanis esse, at nosti quæ sint passionibus ac morbi humani generis. Tu quoque quondam martyres obsecrasti, priusquam ipse martyr existeres. Accepisti tunc quærens; modo cum habeas, largire. Tui præmii cumulo postula, quod nostro cedat commodo. Tuo sanemur livore,

²⁷ Loc. ἐταράχθ. ²⁸ ἡ. ὡς. ²⁹ Matth. x, 32.

uti mundus livore Christi. Alius ad nuptias pergens, thalami exordium facit, quas in mariis precibus fundit. Quis item in procinctu navigationis, non prius navis rudentes solvit, quam maris Dominum per martyres invocaverit; mendicorum porro populi, ac pauperum turmæ, martyrum requiem ac refectionem lares communes habent. Ubique autem terrarum ac maris decantantur martyres. Id plane congrue atque merito: non enim communī ratione gesserunt iustitiam, sed ipso corpore bajularunt crucem; non disperserunt pecunias, sed sanguinem effuderunt; non miserati sunt pauperem, sed nec sui ipsorum sunt miseri; non inviserunt afflictum in carcere, sed ipsi catenas portaverunt. Quamobrem eam gloriam ac honorem consecuti sunt, quæ æquis modis patientiæ ejusmodi ac malis responderet.

In hunc itaque modum martyres: at ubi eorum tyranni ac occisores, qui alta sapiebant, ac superba comminabantur; qui super excelsos thronos sederunt, nec suum principem agnoverunt? Rugierunt leonum instar; pardis velocius cencerunt, ursis ferocius discerpserunt, velut lupi sanguinem effuderunt, tanquam vulpes dolum fecerunt. Ii vero tales jacent ipsis mortuis abominabiliores. Vitam suam oblivione obtexerunt, infernum habent sepulcrum, titulumque impietatem, ac memoriam infamiam; incassum eos pœnitel, frustra gemunt. Eos autem, quos illi dehonestarunt, sempiterna exceptit memoria, ac laus senii expers. Quandiu enim rerum gestarum narrationem atque honores, ætate juniōres a senioribus suscipiunt, avusque nepoti, sive etiam pater filio, eorum tradunt cultum, immortalē laudem efficiunt: ac ceu inviolabilem quamdam hereditatem, hasce sæculo celebritates per successiones conservatas transmittunt: quin rem quoque multis hereditate chariorem. Nam hereditatis bona, vel fur abstulerit, vel hostis acceperit spoliū loco, vel rerum adversus casus evacuaverit: virorum autem sanctorum memoriæ festam lucem, nullus exciderit annus, quandiu anni erunt, ac curret tempus, cœlumque habebit solem, ac terra pascet suas animantes, mareque item proprias: quinimo, ut verius dicam, his quoque cessantibus elementis, tametsi putent aliqui, nonquam tamen martyrum ac justorum gloria exstinguetur, nec cum creato mundo visibili morientur, quæ eorum celebris memoriæ sunt; quin et majori tunc decore mana natura.

Licet autem incredulis, ac iis qui de futura spæ nostra ambigunt, ex iis quæ ævo hoc aguntur, certa bonæ nostræ expectationis accipere pignora. Ecce enim per universum orbem impletus est Christi athletarum circulus, nec est locus ullus, quo non eorum memoria habeatur; annique tempora omnia, terræ donis ac frugibus potiora pugilum gesta, celebraturis ac festa agentibus conferunt. Quocirca ut aliquis sedulus esset martyrum amans, atque

A εὐχὴν· καὶ τις εἰς πλοῦν ἐπειγόμενος, οὐ πρότερον τῆς νεὸς λύει τὰ πείσματα, πρὶν ἂν τὸν τῆς θαλάσσης Δεσπότην διὰ τῶν μαρτύρων ἐπικαλέσται· πτωχῶν δὲ φυλαὴ καὶ πενήτων ἐσμοὶ κοινὴν ἐστὶν κέκτηνται· τὴν τῶν μαρτύρων ἀνάπαυσιν· βδόνται δὲ πανταχοῦ γῆς καὶ θαλάττης οἱ μάρτυρες. Εἰκότως, καὶ πρὸς ἄξιαν. Οὐ γάρ, ὥς πολλοὶ, τὴν δικαιοσύνην κατώρθωσαν· αὐτῷ δὲ τῷ σώματι τὸν σταυρὸν ἐδάστασαν· οὐ χρήματα ἐσχόρπισαν, ἀλλ' αἷμα ἐξέχεον· οὐ πένητα οἰκτεῖραν, ἀλλ' ἑαυτοὺς οὐκ ἠλέησαν· οὐκ ἐν δεσμοῖς τὴν κεκακωμένον ἐπέσκηψαντο, ἀλλ' αὐτοὶ τὰς ἀλύσεις ἐφόρεσαν. Διὰ τοῦτο τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς κακώσεως ἀντίβροπον τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν ἐκαρπώσαντο.

B

Οἱ μὲν οὖν μάρτυρες οὕτω· οἱ δὲ τούτων τύραννοι καὶ φονεῖς τοῦ, οἱ τὰ ὑψηλὰ φρονήσαντες, καὶ τὰ ὑπερήφανα ἀπειλήσαντες, οἱ ἐπὶ θρόνων μετεώρων καθήμενοι, καὶ τὸν ἑαυτῶν ἄρχοντα μὴ γνωρίσαντες; Ἐβρυχήσαντο ὑπὲρ τοὺς λέοντας, ἔδραμον ὑπὲρ τὰς παρδάλεις, ἐσπάρξαν ὑπὲρ τὰς ἀρκτοὺς, ἐξέχεαν αἷματα κατὰ τοὺς λύκους, ἐκακούρησαν ὥς αἱ ἀλώπεκες. Κεῖνται τῶν ὄντων νεκρῶν μυσαρώτεροι, λήθη ἐκάλυψαν τὴν ζωὴν αὐτῶν· ἔχουσι δὲ τάφον τὸν βδὸν, καὶ στήλην τὴν ἀσέβειαν, καὶ μνήμην τὴν ἀτιμίαν· μετανοοῦσιν ἀνόνητα, στένουσιν ἀπρακτα. Τοὺς δὲ παρὰ τούτων αἰκισθέντας διεδέξατο μνήμη ἀληκτος, ἀγῆρως ἔπαινος. Τὰ γὰρ διηγήματα καὶ τὰς τιμὰς οἱ μεθελικέστεροι παρὰ τὴν πρεσβυτέρων C ὑποδεχόμενοι, καὶ πάππος ἐγγόνῳ, ἢ πατὴρ παιδί παραδίδόντες τὴν εἰς αὐτοὺς θεραπείαν, ἀθάνατον ποιοῦσι τὸν ἔπαινον· καὶ ὥσπερ τινὰ κληρονομίαν ἄσυλον τὰς ἐορτὰς ταύτας ἐν διαδοχαῖς σώζει ὁ βίος, ἢ μᾶλλον καὶ κληρονομίας τιμιώτατον^{αα} χρήμα. Κληρονομίας μὲν γὰρ τὰ καλὰ, ἢ ληστὴς ἀφελίετο, ἢ πολέμιος λάφυρον ἔλαβεν, ἢ περιστάσις πραγμάτων ἐκένωσεν· ἁγίων δὲ ἀνδρῶν ἐορτὴν οὐδεὶς ἐκκόψει ἐνιαυτός, μέχρις ἂν ᾧσιν ἐνιαυτοὶ, καὶ χρόνος τρέχει, οὐρανὸς ἔχῃ τὸν ἥλιον, καὶ γῆ βόσκει τὰ ἴδια ζῶα, καὶ θάλασσα τὰ ἐξάίρετα. Τὸ δὲ ἀληθὲς εἰπεῖν, καὶ τῶν στοιχείων παυσαμένων τούτων, κἄν τις δοκεῖ, μαρτύρων καὶ δικαίων οὐ σεσθήσεται δόξα, οὐδὲ συναποθνήσκει τῇ δημιουργίᾳ τὰ κατ' ἐκείνους· D ἀλλὰ τότε καὶ μᾶλλον ἀνθήσουσιν, πρὸς τὴν ἀφθαρτον ζωὴν μετακοσμηθείσης τῆς ἀνθρωπότητος.

Flarebunt, transmutata in vitam incorruptam hu-

Ἐξέστιν δὲ τοῖς ἀπίστοις, καὶ περὶ τῆς μελλούσης ἐλπίδος ἡμῶν ἀμφιβάλλουσιν, ἀπὸ τῶν ἐν τῷδε τῷ βίῳ πραττομένων, τῆς ἀγαθῆς προσδοκίας ἡμῶν λαβεῖν βέβαια τὰ ἐνέχυρα. Ἰδοὺ γὰρ πεπληρωται παρὰ τῆς οἰκουμένης κύκλος τῶν ἀθλητῶν τοῦ Χριστοῦ, καὶ πᾶς τόπος ἔχει τῶν ἁγίων τὴν μνήμην· πάντες δὲ καιροὶ κρείττονα τῶν ἀπὸ γῆς δώρων καὶ βλαστημάτων, τὰ τῶν ἀγωνιστῶν τοῖς ἐορτάζουσι χαρίζονται διηγήματα. Ὡς εἰ τις ἦν σπουδαῖος τῶν

^{αα} Ἰσ. τιμιώτερον.

μαρτύρων φίλος, ἔθετο δὲ φροντίδα τοῖς τῶν ὅλων πανηγυρίζειν πάθεισιν, οὐκ ἂν ἡμέραν παρήλθεν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἀνέορτον. Πᾶσαι γὰρ ἔχουσι κρείττονα τοῦ ἡλιακοῦ κύκλου κόσμον, τὰ τῶν γενναίων ἀνδραγαθήματα. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ τοῖς καλοῖς ἀντιτεταγμένος, σφοδρὸν πρὸς τὸ μυστήριον Χριστιανῶν ἐπηρίσατο, πάντας δὲ πάσων τῇ κόνει, τοῖς ἰδίοις φρονήμασι χωνύνειν ἐσπούδαζεν, καὶ μάτην ἐνασχαλεῖν τοῖς ἐπιτηδεύμασι τοῦ πηλοῦ· ἀρίστων ἀνδρῶν πλῆθος ὁ θεὸς ἀλείψας τοῖς παραγγέλμασι, καὶ παιδοτριβήσας πρὸς καρτερίαν καὶ δύναμιν, ἀνέστησεν τῷ ἀναιδεῖ καὶ ἐπιβούλῳ τῆς ἀνθρωπότητος. Οὗτοι δὲ καὶ νὺν ἠγωνίσαντο, καὶ οὐ τὸν συνήθη ἀγῶνα. Οὐ γὰρ τύπτοντες ἢ βῆλνύντες ἐκράτησαν· ἀλλὰ πάχοντες ἤριστευσαν καὶ σφαζόμενοι.

Καὶ ποῖον, ἔρεῖς, ὁ ἀκροατὴς, κράτος πολέμου; τίς δὲ εὐδοκίμησις αὐτῇ, τὸ στρεβλωθῆναι καὶ μαστιγῆθαι, καὶ πρὸς γε διὰ πυρὸς, ἢ ξίφους, ἢ κακώσεως δεσμωτηρίων καταλῦσαι τὸν βίον; Ἀλλὰ μάθε, ὥς οἱ ὑπὲρ εὐσεβείας πόλεμοι, ἀπεναντιῶν κατορθοῦνται τῶν ἄλλων. Οἱ μὲν γὰρ ἐν τῷ φονεῦσαι τὴν ἀριστείαν ἔχουσι· οἱ δὲ, διὰ τοῦ παθεῖν καὶ πεσεῖν ἐνεργοῦνται τὴν νίκην. Παρήρσις δὲ δικαίων ἐκτελεῖ τὰς ὑπὲρ τοῦ κόσμου πρεσβείας· καὶ ἔλαθεν ὁ ἐχθρὸς τοῖς ἐναντίοις περιπεσὼν, ἢ ἐβούλετο. Ὅσους γὰρ ἐσφαζεν μαρτυρήσαντας, τοσούτους ἀνθρώπων βοηθοὺς παρεσκεύασεν. Καὶ ἐπὶ πάσης δὲ πράξεως τοῦτο πάσων εὐρίσκεται· ὅθεν ἐμποδίζειν αἰεταὶ τὴν εὐσέδειαν, κατασκευάζει τῆς εὐσεβείας τὴν αὐξήσιν. Τῷ γὰρ μωρῷ καὶ ἄφρονι, εἰς τὸναντίον ὁ σφοδρὸς θεὸς περιστήσῃ τὰ βουλευμάτα. Καὶ οὗτο τοῖς πράγμασιν ἐκάστου καιροῦ παρακολουθοῦντες εὐρίσκομεν, τὴν ἐκθεσιν τοῦ Μωϋσέως, τὴν πράσιν τοῦ Ἰωσήφ. Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τὸν δευτέρον ἀνθρώπον τὸν Ἀβελὲν ἐφόνευσεν, ἵνα τῶν εὐσεβῶν ἐκκόψῃ τὸ σπέρμα, καὶ τοῦμπάλιν ἐγένετο. Ἐκτοτε γὰρ ἀνδροφόνου μισοῦνται σφοδρῶς, ἐξ οὗ Κάιν παρὰ τοῦ Θεοῦ κατηράθη. Τὸ τοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἐνήργησεν εἰς Ἰουδαίους ὁ Σατανᾶς, ἵνα σταυρώσωσιν αὐτόν. Τὸ αὐτὸ δὴ καὶ ἐπὶ τοῖς μάρτυσι πέπονθεν, ὧν καταφρονοῦσι πολλοὶ ὑποδίας ἀνείας⁴¹, ἐξευτελίζοντες αὐτῶν τὸ ἀξίωμα. Οὐκ ἀνθρωπῶς ἐστίν; οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ τὸ σῶμα; οὐκ ἐν ὀλίγοις λειψάνοις, καὶ τούτοις ἔγκλωστοις, αὐτῶν ἡ μνήμη; Μάλιστα δὴ ταῦτα Ἕλληνες καὶ Εὐνομιανοὶ φασιν· εἰπωμεν δὲ πρὸς ἀμφοτέρους.

Ἡμεῖς μάρτυρας οὐ προσκυνούμεν, ἀλλὰ τιμῶμεν, ὥς γνησίους προσκυνητὰς Θεοῦ· οὐ σέβομεν ἀνθρώπους, θαυμάζομεν δὲ τοὺς ἐν καιρῷ πειρασμῶν καλῶς σεβασθέντας Θεῷ. Ἐν θήκαις φιλοκάλοις ἀποτιθέμεθα, καὶ οἰκοῦς τῆς ἀναπαύσεως ἐγγέρομεν, ταῖς κατασκευαῖς μεγαλοπρεπεῖς, ἵνα ζηλωσώμεν τὰς τῶν καλῶς τελευτησάντων τιμὰς· οὐκ ἄμισθον δὲ τὴν εἰς αὐτοὺς σπουδὴν ἐπιδεικνύμεθα, ἀλλὰ τῆς προστασίας αὐτῶν τῆς πρὸς Θεὸν ἀπολαύομεν

A omnium passionibus, festi vellet celebritate litare, ne diem quidem in anno non festum præteriret. Universi etenim solari ipso globo illustriorem mundum, præclara strenuorum virorum facinora habent. Quia enim is, qui bonis adversatur, vi maxima Christianorum moliebatur pessundare mysterium, universosque furfuribus aspergens, sensis suis ac affectibus obruere nitebatur, ac casso labore, luti operibus occupare; strenuorum Deus virorum copiam monitis instruens, atque ad tolerandum ac virtutis edendum specimen, erudiens informansque, impudenti illi, ac insidiis humanum appetenti genus, objecit. Hi vero novum desudarunt, ac nihil consumetis certamen. Nec enim cadendo ac acies perfringendo victores exstiterunt, sed patiendo atque B occisi strenne habuerunt.

Qualis vero, inquires, auditor, belli victoria? Quodnam autem genus illud facinoris, ut tormentis quis ac verberibus subjiçatur; ad hæc autem, ut igni, vel gladio, aut carceris maceratione finiat vitam? Verum noveris, quæ bella suscipimus pietatis ergo, secus geri atque alia. Nam alia quidem bella, in cædibus ac strage hostium, fortitudinis specimen habent; hæc autem certantium passione ac morte victoriam pariunt. Porro sancti, pro ea qua pollent fiducia, mundi intercessores existunt, nesciensque hostis, in eorum quæ habebat proposita, contraria incidit. Quot enim martyrio perfunctos occidit, tot hominum adjuutores fecit. Videasque, in omnibus quæ designavit, hoc ipsum passum esse. Unde putat pietati se impedimentum allaturum; inde augmentum pietati asciscit. Dei namque sapientia, stulto illi ac insano consilia in contrarium vertit, idque ita, ejusque temporis res gestas recolentes, habere invenimus; puta, Moysis expositionem, venditionem Josephi. Statur in principio secundum hominem Abelem occidit, quo piorum excinderet semen; secus autem evenit. Ab eo enim tempore, quo Deus maledixit Cain, gravi homicidæ odio habentur. Sic in Christo, quem Satanas cruci affigendum in Judæorum animos immisit. Hoc utique ipsum illi in martyribus accidit, quorum plures subterraneas memorias spernunt, eorum elevantes ac vili pendentes dignitatem. Nonne, inquirunt, ille homo est? nonne corpus absumptum est? nonne eorum memoria in pauculis reliquiis, iisque sepultis posita est? Hæc plane gentiles obijciunt, ac Euno- D mianoi; nos vero ad utrosque dicamus.

Nos minime gentium adoramus martyres, sed tanquam veris Dei adoratoribus habemus honorem. Non colimus homines; sed eos admiramur, qui tempore persecutionum in Dei præclare cultum absumpti sunt. In loculis ac sepulcris pulchre elaboratis deponimus, structurisque magnificas eorum requietionis excitamus domos, ut eorum qui præclare vita functi sunt, honores æmulemur. Nec vero mercede vacuum in eos exhibemus studium, sed

⁴¹ ὑποδίας μνείας.

eorum apud Deum patrocinio fruimur. Quia enim non valent nostræ preces Deum inflectere, ac impetrare necessitatis tempore, ac molesta calamitate: quippe cum nostra oratio non obsecratio sit, sed delictorum commemoratio, idcirco ad conservos confugiunt Domino charissimos, ut pro quibus egregie ac ex virtute egerunt, nostris illi delictis medeantur. Quodnam ergo istud crimen, ut martyribus honorem habentes, ipsi quoque placere Deo studeamus? quod, inquam, crimen, ut ad patronos confugiamus? Sed et tua deinceps exquiramus, num qui accusas, ipse sis ab omni mundus crimine. Qua id vero ratione, cum sexcentos mortuos homines, non honore prosequare, sed ut deos adores?

Nonne tu Cererem ac Proserpinam, pro tua amentia, deorum honore auxisti, duoque muliebria templa extruxisti, ac honoras victimis feminas, variegatæ omni cultus genere adoras? Nonne tuæ religionis velut caput ac summa, mysteria sunt illa Eleusinia, ac populus Atticæ, Hellasque universa, celebrandæ causa vanitatis pariter concurrunt? Nonne illic obscurus ille descensus, ac honesta illa sacerdotis ac vatis, cum femina sacerdote colloquia, solius cum sola? Nonne exstinguuntur faces, plurimisque ac innumerabilis populus, suam ipsorum salutem arbitrantur, quæ sic in tenebris ab ambo-bus sunt? Nonne tu Dionysium Thebanum ut deum adoras (etenim patriam dico, quo hominem novæ: nempe vinotorem virum, ac vino deditum, ebriosum comessatorem, qui populum turpiter læcivientem agmine traheret, ea facientem quæ luxuriosos ganeones notent, pocula vero miscentem cum Sileno sene, ac cum Satyris in tripudia effusis), epulis ac mero indulgentem: virum denique, vini ac crapulæ mundo fabulam? Nonne tu Herculi existenti viro, tanquam deus esset, victimas offers, robusto homini, potensque ac forte adepto corpus; adorasque quod sæpius strenue egerit, ac ferærum edomitor fuerit? Quid vero rursus Æsculapium illum, magnam orbis partem in ferula ac ferrea pixide vagatum, nonne colis ac admiraris? Nec sane, hoc te facere, inficias ieris. Quippe orbe toto exstantia templa, Æsculapio, inquam, Herculi ac Dionysio sacra, tuæ illius vanitatis argumenta exsistunt, sicque ego quidem a crimine liber ac absolutus abibo (non enim adoro martyres, nec deos reputo); te vero liquet teneri criminibus, idque cum eorum alios reos agas, in eorum morem, qui, mala agente conscientia, priores ipsi innoxios in crimen vocant. Quippe probatum est, homines te gentilem.

Novæ autem factionis Judæi, quid mirum ut martyres inhonoretis, qui Christum spernitis vestrisque ipsorum sermonibus ab æqualitate paterna separatis, quique loca, quibus requieverint sacra corpora, velut profana ac immunda caveatis? Enimvero, qui non cogitatis quod operæ pretium est timeate Christiani appellationem, qui cum gentilibus martyres odio habeatis. An nescitis Chri-

Ἀ Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἀρκεῖ ἡ ἡμετέρα εὐχὴ δυσωπῆσαι θεὸν ἐν καιρῷ ἀνάγκης καὶ συμφορᾶς (ἡ γὰρ δέησις ἡμῶν οὐ παράκλησις ἐστίν, ἀλλὰ ἀμαρτημάτων ὑπάρτησις), διὰ τοῦτο τοῖς ἀγαπωμένοις παρὰ τοῦ δεσπότου ὁμοδούλοις προσφεύγομεν, ἵνα ἐκείνοι ἐν τοῖς ἰδίῳις κατορθώμασι τὰ ἡμέτερα θεραπεύσωσι πλημμελήματα. Ποῖον οὖν ἐγκλήμα, ὅτι τιμῶντες μάρτυρας καὶ αὐτοὶ σπουδάζομεν ἀρεσκείν Θεῷ; τίς κατηγορία προστάταις προσφεύγειν; Ἐξετάσωμεν λοιπὸν καὶ τὰ σὰ, εἰ τοῦ ἐγκλήματος ὁ κατηγορὸς καθαρεύεις. Καὶ πῶς, ὅς γε μυρίους τῶν θευνέων ἀνθρώπων οὐ τιμᾷς, ἀλλ' ὡς θεοὺς προσκυνεῖς;

Οὐ σὺ Διμήτην καὶ Κόρην ὑπὸ τῆς ἀνοίας σαυτοῦ ἐθέωσας; ἐδεῖμυ δὲ δύο γυναῖκες ναοὺς, καὶ θυγατέρας ταύτας τιμᾷς, καὶ παντοδαύς προσκυνεῖς θεραπεύεις; Οὐ κεφάλαιον τῆς σῆς θρησκείας τὰ ἐν Ἐλευσίνι μυστήρια, καὶ δῆμος Ἀττικὸς, καὶ ἡ Ἑλλὰς πᾶσα συναίρει, ἵνα τελέσῃ ματαιότης; Οὐκ ἐκεῖ τὸ καταβάσιον τὸ σκοτεινόν, καὶ αἱ σεμναὶ τοῦ ἱεροφάντου πρὸς τὴν ἱέρειαν συντυχίαι, μόνου πρὸς μόνην; Οὐχ αἱ λαμπράδες σβέννυνται, καὶ ὁ πολλὸς καὶ ἀνὰριθμητος δῆμος τὴν σωτηρίαν αὐτῶν εἶναι νομίζουσι τὰ ἐν τῷ σκότῳ παρὰ τῶν δύο πραττόμενα; Οὐ σὺ ὁ τὸν Θηβαῖον Διόνυσον ὡς θεὸν προσκυνῶν (λέγω γὰρ τὴν πατρίδα, ἵνα γνωρίσῃς τὸν ἀνθρώπον), ἀνδραγεωργὸν ἀμπελῶν καὶ φιλοῖνον, κωμαστὴν πάροι-
νον, δῆμον ἐπισυρρόμενον ἀσχημονοῦντα τῇ μέθῃ, ἐκεῖνα ποιοῦντα, ἃ τοὺς ἀσώτους στήλιτεύει ἀκολασταίνοντας, μεθύοντα δὲ μετὰ τοῦ γέροντος τοῦ Σιληνοῦ, καὶ τοῖς φιλοσκιρτηταῖς Σατύροις συνδιαιτώμενον, καὶ ἱστορίαν μέθης ὄντα τῷ βίῳ; Οὐ σὺ ὁ τῷ ἀνδρὶ Ἡρακλεῖ, ὡς θεῷ, τὰς θυγατέρας προσάγων, ἀνθρώπῳ βωμολαίῳ, σῶμα λαχόντι δυνατόν καὶ ἀνδρεῖον, καὶ σέβεις ἐκείνον, ἐπειδὴ ἐν πολλοῖς ἥριστευσεν, καὶ θηρίων περιεγένετο; Τί δὲ πάλιν τὸν Ἀσκληπιὸν τὸν ἐν τῷ νάρθηκι πολλὰ καὶ τῇ σιδηροθήκῃ περινοστήσαντα, οὐ σέβεις καὶ τέθης; Καὶ οὐκ ἂν ἀρνηθῇς, ὡς οὐ τοῦτο ποιεῖς. Οἱ γὰρ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ναοὶ, τὰ Ἀσκληπιεία λέγω, καὶ τὰ Ἡρακλεία, καὶ τὰ Διονύσια ἑλεγχοὶ ἐσθᾶσιν τῆς ματαιότητος· καὶ οὕτως ἐγὼ μὲν ἀθῶος ἀπελευσμαι τοῦ ἐγκλήματος (οὐ γὰρ προσκυνῶ μάρτυρας, οὐδὲ νομίζω θεοὺς)· σὺ δὲ πέφνας ἐνεχόμενος τοῖς ἐγκλήμασιν, καὶ ταῦτα κατηγορῶν ἐτέρων· ὥσπερ οἱ διὰ κακὸν συνεῖδὸς προκατηγοροῦντες τῶν ἀνευθύνων. Ἀνθρώπους γὰρ, οὐ θεοὺς προσκυνῶν ἀποδέδειξαι. Ταῦτα πρὸς τὸν ἐθνικὸν ἐκ πολλῶν ὀλίγα.

adorare, non deos. Pauca hæc e multis adversus

Οἱ δὲ τῆς νέας στάσεως Ἰουδαῖοι, τί θαυμαστὸν εἰ μάρτυρας ἀτιμάζετε, Χριστὸν ἀθετοῦντες, καὶ τῆς ὁμοιότητος τῆς πρὸς τὸν Πατέρα ἐν τοῖς ἰδίῳις λόγοις χωρίζοντες, φυλαττόμενοι δὲ τοὺς τόπους, ὡς βεβήλους, ἐν οἷς σώματα ἅγια ἀναπέπνυται; Ἀλλ' οἱ μὴ εἰς ἔννοιαν ἔλθετε τοῦ γινόμενου, φοβήθητε Χριστιανοὶ λεγόμενοι, μετὰ δὲ Ἑλλήνων μισοῦντες μάρτυρας. Οὐκ ἴστε, ὡς ἀρχιμάρτυς Χριστὸς, πρῶτος

παθών, καὶ τοῖς δούλοις τὸν ζῆλον ἀφείς· Εἶτα μετ' ἑκείνων Στέφανος, ὁ φερωνύμως τῆς κατὰ Θεὸν εὐδοξίας ἀγωνιστής· πάντες οἱ ἐξῆς μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι. Καὶ ἐπίσχεψαι, διὰ μιᾶς ὕβρεως ὄσους ἀτιμάξεις· Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν, Ἰάκωβον τὸν λεγόμενον ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου, Πέτρον, Παῦλον, Θωμᾶν (τούτους ὡς προστάτας ὀνομάζω τῶν μαρτύρων)· ἔπειτα τὸ ἄπειρον πλῆθος τῶν ἀποθανόντων ὑπὲρ τῆς ζωῆς. Μὴ μικρὸν σοι τούτοις προσκρούεις· μὴ ὀλίγος τῆς ἔχθρας ὁ κίνδυνος· Τούτων ἕκαστος τὸν διάβολον μετὰ τῆς φρατρίας τῶν δαιμόνων ἐνίκησεν, ἀγγέλους δὲ ἐνεγράφη, καὶ τηρεῖται ὡς εὐδόκιμος ἀθλητὴς τῇ ἀναβήσει τῆς ἀναστάσεως· παρατησεται δὲ τῇ ἐπιφανείᾳ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, ἀνοίγων ἐν παύρῳ τὸ στόμα, ἐπευφραίνόμενος τῇ θέᾳ τῶν ἀγγέλων, τῇ δόξῃ τοῦ Θεοῦ μαχαρίζων ἑαυτὸν, τῶν μαστίγων, τῶν δεσμῶν, τῶν στρεβλώσεων, τῆς ἐπικερδοῦς τελευτῆς· ὅτι τῆς ἀτελευτήτου ζωῆς αὐτῷ γεγένηται πρόξενος.

Ἄλλ' ὅταν τούτων ἀκούσης, οἶδα ἃ φρονεῖς, καὶ λέγεις· Δεκτικὸς καὶ γὰρ τῶν ὁμοίων. Ἄν ζήσω κατ' ἀρετὴν, οὐ χείρων, οὐδ' ἀτιμότερος τῶν νῦν θαυμαζομένων ἔσομαι. Μάλιστα μὲν οὖν, ἀλαζόνως ταῦτα τὰ ῥήματα, δικαιούμενος ἑαυτὸν κατὰ τὸν μέγαλαυχον Φαρισαῖον, καὶ πάσης ταπεινότητος ξένα. Πρόδηλον δὲ, ὡς ὁ μὴ πρότερον ταπεινωθεὶς, εἰς ὕψος οὐκ ἀναβαίνει· ἀπόφασις γάρ ἐστι Δεσποτική. Ἰνα δὲ τίς σοι ἐνεχυρίξῃ, ὅτι γενήσῃ τοιοῦτος, οὐ θέλεις, εἰπέ μοι, αἰδεσθῆναι τοὺς τὴν ὁδὸν σοι τῆς εὐσεβείας πέμνοντας, τοὺς ὁδηγοὺς τῶν καλῶν, τοὺς διδασκάλους τῆς ἀρετῆς, τοὺς παιδεύσαντάς σε καρτερίαν καὶ θανάτου καταφρόνησιν· Παρὰ τῶν μαθητῶν τοῦ βίου τούτου εὐγνωμοσύνην διδάχθῃ, ὅτι ὅμοιοι γινόμενοι τῶν διδασκάντων, καὶ οὐδὲν τῆς τέχνης ἑλλείποντες, ὅμως τῶν διδασκόντων φιλοῦσι τὰ στήθη, αἰδοῦνται, εὐφημοῦσι, τῶν πρωτείων παραχωροῦσι, θεραπεύουσιν ὡς πατέρας. Πολλὰ καὶ τελευτήσαντες ἄγιοι δύναται, καὶ ἀπελθόντες τοῦ βίου εὐεργετοῦσιν ἀνθρώπους· καὶ μάρτυς τῶν λεγομένων ὁ Ἐλισσαῖος, πάλαι μὲν ἀπελθὼν τοῦ βίου καὶ κοιμηθεὶς, ἀθάνατον δὲ καὶ ἀχώριστον τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν λαθὼν, τῷ χώματι παρεδρεύουσιν καὶ τοῖς ἀψύχοις ὁστέοις. Οἶδας γάρ, ὁ φιλόπονος τῶν Γραφῶν μαθητὴς, ὅτι νεκρὸς τις παρὰ τῶν οἰκείων εἰς τὴν ἐκφορὰν κομιζόμενος, ληστῶν ἄθρόον ἢ πολεμίων καταλαβόντων, οἷα φιλεῖ συμβαίνειν ἐν συνοχῇ καὶ θορύβῳ, ἐπιβρίθῃς τῷ τάφῳ τοῦ τρισμακαρίου προφήτου, ἄθρόον ἐψυχώθη, καὶ πρὸς τοὺς ζῶντας ἀνέλυσεν. Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς τὸ γενόμενον; Μὴ αἰσθῇσιν εἶχε τῶν πραττομένων ὁ δίκαιος; μὴ εὐχὴν ἀνέπεμψεν, ὡς ὑπὲρ τοῦ παιδαρίου τῆς Σαμαρίτιδος⁴¹; Ἄλλ' οὐδὲν τοιοῦτον οἶδωσιν ἡμῖν ἐννοεῖν ἢ τῶν πραγμάτων ἀλήθεια. Ἐκεῖτο γάρ πρὸ πολλῶν τῶν χρόνων ὁ δίκαιος, ἀναλυθέντος τοῦ σώματος πρὸς τὸν συγγενὴ χοῦν καὶ τὴν ὁμόφυλον κόνιν. Πρόδηλον δὲ καθέστηκεν, ὡς δοξάζων ὁ Θεὸς αἰὲ καὶ μετὰ τέλος τοὺς ἰδίους ἀνθρώπους,

Astum principem esse martyrum, qui primus passus sit, ac servis æmulationem dimiserit? Post eum Stephanus pro nominis ille ratione, Deo consentanea ac religiosæ claritatis pugil. Tum discipuli omnes ac apostoli. Vide autem una injuria quam multos probro afficias, Joannem Baptistam, Jacobum illum Domini fratrem appellatum, Petrum, Paulum, Thomam (hos nomino tanquam martyrum duces); ad hæc, immensam eorum multitudinem, qui vitæ causa morte defuncti sunt. Parumne tibi ut hōs offendas? Levene periculum ut eorum hostis habearis? Horum quilibet diabolus vicit, una cum dæmonum malo sodalitia, fuitque ascriptus angelorum collegio, ac tanquam probatus pugil publico præconio celebrandus in resurrectione servatur. Astabit enim et ipse, Deo ac Salvatore nostro apparente, osque aperiet in fiducia, angelorum lætus spectaculo, Dei se gloria beatum prædicans a verberibus, vinculis, tormentis, morte utili: quod ea immortalis ei vita accesserit.

Verum scio quid hæc audiens sentias, ac dicas: Sum et ipse talium capax. Modo vivam e virtutis ratione, nihil deterior aut minori honore futurus sum, ab iis quos nunc admiratur. Plane vero: sunt hæc animi arrogantis verba, ejus qui seipsum justificat more jactabundi illius Pharisei⁴², atque ab omni humilitatis sensu aliena. Palam vero liquet, nisi quis prius se ipse humiliaverit, non provehendum ad id quod est altum ac sublime: Dominica namque sententia est. Quin ut aliquis talem te futurum certo spondeat, ergone nolis, obsecro te, iis habere reverentiam, qui tibi pietatis viam initiaverunt? qui bonorum fuerunt duces? qui virtutis doctores? qui ad tolerantiam, ac mortis contemptum erudierunt? Disce a sæculi hujus æ mundi discipulis, probos ac gratos mores, ut cum magistris similes evadant, nec eis quidquam de artis peritia desit, magistrorum tamen osculentur pectora, revereantur, laudibus celebrent, eis concedant primas, colant ut patres. Multa sancti valent, tametsi vita functi, cumque migrarint a sæculo, beneficiis tamen impertiunt homines: ac quidem Eliseus fidem abunde dictis astruit: qui nimirum, cum diu ante a sæculo migrasset, ac mortis somnum accepisset, immortalem tamen ac indivisam Dei gratiam acceperit, tumulo assidentem, ac mortuis ossibus hærentem. Nosti, quisquis existis studiosus Scripturarum discipulus, ut cum mortuus aliquis necessariorum cura funere efferretur, supervenientibus repente latrunculis sive hostibus, uti facile in angustiis ejusmodi ac turbatione accidit inter beati prophete sepulcrum projectus, confestim receperit animam, atque ad vitam redierit⁴³. Quid ergo dicturi sumus pro eo quod fuit gestum? ergone sensum habuit vir justus eorum quæ gererentur? precesne enisit, velut pro filio Sunamitidis⁴⁴? Verum nihil ejusmodi, rerum nobis

⁴¹ Vocat Scriptura Σαμαρίτιν. ⁴² Luc. xviii, 11 sqq. ⁴³ IV Reg. xiii, 21. ⁴⁴ IV Reg. iv, 33.

veritas cogitandum ingerit. Nam vir justus a multis jam annis tumulo jacebat, corpusque in cognatum pulverem, ac sui generis cineres, fuerat resolutum. Liquet autem, Deum, qui addictos ipsi homines, post etiam mortem semper clarificet, mirabilia hæc ad sepulchra eorum, ac loca quibus quiescunt, operari miracula, quo posterī perpetua serie pignus habentes præclaræ conversationis, vitæ cursum consumment. Eodem modo Elias hujusce præceptor prophete, post equos flammeos ac igneum cursum, in alia agens vita; ac ab humanis ad locum migrans, quem est consecutus, amplissimum suæ virtutis melotem reliquit symbolum. Tametsi quanti illa prelii videbatur? Nihil quippe aliud erat quam pellis mortua, usu jam ac vetustate inutilis. Hanc nihilominus ipse reformidabat Jordanis, mediaque scindebatur aqua, ac discreta stobab, qua olim ratione sub Jesu, qui futuri figura fuit. Aderat autem, cum etiam abesset Thesbites ille, ac philosophi indumentum, discipulum demulcebat, præstante Dei clementia, ut is tuto flumen transiret, sanctorumque indumentis honorem habente, tanquam animata essent. Atque ut perspicue palam esset, miraculum illud in flumine, non percutientis merito patratum esse, sed ejus honoris causa, qui excessisset, ac fuisset assumptus, Eliseo aquam percutiente, fluebat illa nihilominus more solito, cum nihil ei novi accidisset. At ubi ille frustrato conatu clamasset: *Ubi est Deus Elias* ⁴⁴? clamansque iterum aquas attigisset, mox flumen diviso fluente, nudam aridam ostendit, prophetaque pedes ad ripam alteram pervenit.

Joseph autem, non tam peculiari affectu patrem defunctum amans, quam gentis patriarcham, ac generis caput honorans, ejus ex Ægypto reliquias celebri adeo cultu reduxit ⁴⁵, ut Moyses cum mundi creati ac historia reliqua, hanc quoque narrationem mundo tradendam, ac litterarum monumentis consignandam putaverit. Rursum vero Pharaon, ipsa vigilia, ut ita quis dicat, sublatum ab oculis ab Israele proficiscente, Josephum amisit ⁴⁶. Porro ubique corpus comes populo aderat, multaque cura ceu quid bonum ac præstans ducebatur, atque ut tota sexcentorum trium millium ac quingentorum multitudinis virorum ⁴⁷, a malis defensio ac iutio; eaque reverentia avi urnam prosequerantur, qua sacram arcam portantem Dei legem. Quocirca etiam David quodam loco Deum obsecrans propitium fore populo ac placabilem, innumerabilibusque supplicationibus obtestans, ut iuges mutuoque succedaneas calamitatum plagas sistens, fausta rursum providentia Hierusalem gubernaret, ac qua olim gubernata esset, ita ait: *Qui regis Israel, intende: qui deducis velut ovem Joseph* ⁴⁸. Deum enim flectere nititur, charissimorum ac amicorum nomina in medium adducens, solerterque admodum supplicationem obit, impie scelera multitudinis, sanctorum Patrum appellationibus velut celans ac obtegens.

περὶ τὰς θήκας αὐτῶν καὶ τὰς ἀναπαύσεις θαυματούργει τὰ παράδοξα· ἵνα οἱ ζῶντες αἰεὶ καὶ μεθελικέστεροι, ἐνέχυρον ἔχοντες τῆς ἀρίστης πολιτείας, ἐξανύωσι βίον. Ὡσαύτως καὶ Ἡλίας ὁ τοῦ προφήτου τούτου καθηγμενὸν, μετὰ τοὺς φλογώδεις ἵππους καὶ τὸ πύρινον ἄρμα ἐν ἄλλῃ βιωτεύων ζωῇ, καὶ ἀπελθὼν ἐξ ἀνθρώπων εἰς τὸν χῶρον ὃν ἔλαχεν, ἱκανὸν τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως σύμβολον ἀφήκεν τὴν μηλωτὴν. Καίτοι πόσου τινὸς ἀξία ὑπῆρχεν ἑκείνη; Οὐ γάρ ἦν ἄλλο τι, ἢ δέρμα νεκρὸν καὶ φαῦλον ἐκ παλαιότητος. Ὅμως δὲ καὶ ὁ Ἰορδάνης αὐτὴν ὑπετέλλετο, καὶ δόξα τὸ ὕδωρ ἐτέμνετο, καὶ διακεκριμένον εἰσέτρεκε, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Ἰησοῦ τὸ παλαιὸν, ὃς ἦν τύπος τοῦ μέλλοντος. Παρῇν δὲ καὶ ἀπὸν ὁ Θεοδότης, καὶ τὸ ἐνδύμα τοῦ φιλοσόφου ἐδεξιούτο τὸν μαθητὴν. Βάσφαλὲ τοῦ ποταμοῦ χαρίζομένης τὴν περαιοῦσιν τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, καὶ τὰ ἐνδύματα τῶν ἁγίων τιμώσης, ὡς ἐμφύχα. Καὶ ἵνα δειγθῇ καθαρώς, ὅτι τὸ περὶ τὸν ποταμὸν θαυματούργημα, οὐ διὰ τὴν αἰτίαν ἐγένετο τοῦ πληττοντος τὸ ὕδωρ, ἀλλὰ διὰ τὴν τιμὴν τοῦ οἰχομένου καὶ ἀναληφθέντος· πατάξαντος τὸ ὕδωρ τοῦ Ἐλισσαίου, ἔρρει τὸ ὕδωρ συνήθως, οὐδὲν πεπονηδὸς καινόν. Ἐπειδὴ δὲ ἀποτυχὼν ἐπεβόησεν, *Ποῦ δὴ ἔστιν ὁ Θεός Ἡλίου*, καὶ βοήσας, ἐκ δευτέρου καθίκετο, εὐθύς ὁ ποταμὸς διασχὼν τὸ ῥεῖθρον, γυμνὴν ἔδειξε τὴν ξηρὰν, καὶ πεζεύσας ὁ προφήτης εἰς τὸ πέραν ἀφίκετο.

Ὁ δὲ Ἰωσήφ τὸν Ἰακώβ τελευτήσαντα, συχὼς ὡς πατέρα τοσούτου ἰδιαζόντως ἀγαπῶν,..... τοῦ ἔθνους πατριάρχην τιμῶν, μετὰ τῆς πολυβρυλλήτου θεραπείας ἑκείνης ἀπήγαγεν ἐξ Αἰγύπτου τὸ λείψανον, ὥστε τὸν Μωϋσέα μετὰ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως καὶ τῆς λοιπῆς ἱστορίας, ἀνάγραφτον δοῦναι καὶ τοῦτο τῷ βίῳ διήγημα. Ἰωσήφ δὲ πάλιν ὑπάρ παρὰ τοῦ Ἰσραὴλ ὀδεύοντος ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν, ὡς ἀν εἶποι τις, ἐκλάπη ὁ Φαραὼ πανταχοῦ δὲ συμπαρήν. τῇ λαῷ τὸ σῶμα, καὶ ἤγετο μετ' ἐπιμελείας, ὡς ἀγαθὸν τι καὶ ἀλεξικακὸν φυλακτήριον ἀσφαλὲς τῶν ἐξήκοντα μυριάδων. Καὶ τοσαύτην εἶχον τὴν αἰδῶ περὶ τὴν λάρνακα τοῦ προπάτορος, ὅσην περὶ τὴν ἁγίαν κιθῶνδον, ἣ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον ἐβάσταζεν. Διὸ καὶ Δαβὶδ παρακαλῶν τοὺς υἱοὺς τοῦ Θεοῦ, ἵνα αὐτοὺς εἰς τὴν λαῷ, καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτῶν ταῖς ἱερατικαῖς ἐκκλησιάζουσιν, ἵνα τὴν συνέχῃ καὶ ἐπάλληλον τῶν συμφορῶν στήσας πληγὴν, πάλιν ἐν ἀγαθῇ προνοίᾳ διοικῇ τὴν Ἱερουσαλὴμ, ὡς τὸ πρότερον, οὕτω φησί: *Ὁ ποιμάντω τὸν Ἰσραὴλ, πρόσχες· ὁ δὲ τῶν ὁδῶν ὡσεὶ πρόβατον τὸν Ἰωσήφ*. Δυσωπεῖ γὰρ τὸν Θεὸν τοῖς τῶν ἀγαπητῶν καὶ φίλων ὀνόμασιν, καὶ λανθάνοντα τὴν ἱκετηρίαν μεταχειρίζεται, τοῦ δυσσεβήσαντος πληθους τὰς ἁμαρτίας οἷον ἐγκρύπτων καὶ σκέπων ταῖς τῶν ἁγίων Πατέρων προσηγορίαις.

⁴⁴ IV Reg. II, 14. ⁴⁵ Gen. XLIX, 29. ⁴⁶ Exod. XIII, 19. ⁴⁷ Num. I, 46. ⁴⁸ Psal. LXXIX, 2.

Τούτον ἡμῖν ὑπαγορεύει τὸν νόον καὶ ὁ περὶ τὰ Α
 Σόδομα σωζόμενος λόγος. Ἀβραάμ γὰρ Σοδομίτας
 παραιτούμενος, ἦνίκα δυσμενέων αὐτοῖς ὁ Θεὸς
 μετὰ προῤῥήσεως ἐπήγαγεν τὴν κόλασιν, τῇ φειδοὶ
 τῶν δικαίων ἤξλου σωθῆναι τὸν σύμπαντα ὄμιον.
 Ἀρξάμενος γὰρ ἀπὸ τῶν πενήκοντα, εἰς τοὺς δέκα
 κατέληξεν· καὶ πρὸς τὴν ἱκεσίαν εὐθέως ἐνευσεν ὁ
 Θεός, ὥσπερ ἐπὶ τινος ζυγοῦ καὶ πλαστίγγων ταῖς
 μυριάσι τῶν ἀμαρτωλῶν, τὸ τῶν δέκα δικαίων ἀντι-
 στήσας. Ἰνα δὲ ἐπὶ πλεόν ἐνδείξηται πᾶσιν ἡμῖν, ὅτι
 καὶ εἰς δίκαιος τίμιον πράγμα καὶ Θεῷ φίλον, ἐπειδὴ
 ὁ μὲν δέκατος ἐξέλιπεν ἀριθμὸς, καὶ εὐρέθη ταύτης
 τῆς ὀλιγότητος τῶν ὁσίων τῶν ἀμαρτωλῶν ὁ δῆμος
 πενόμενος, ἐχρῆν δὲ τοὺς παρενομήσαντας δοῦναι
 θρασυτήτος δίκην, σφοδρῶς ἐλαύνεται τῶν καταδι-
 κασθέντων τόπων ὁ Ἄωτ, καὶ σώζεται παγγενεὶ, εἰς
 τὸ γέρας τῆς δικαιοσύνης καὶ τοὺς οἰκίους ἅπαντας
 παρὰ τοῦ Θεοῦ προσλαβόν.

Μέγα οὖν κτήμα δίκαιος· πρῶτον ὄφελος ἑαυτοῦ,
 ἔπειτα τοῖς τοῦ γένους ἐξῆς θησαυρὸς διαρκής· ἀγνοοῦ-
 μενος τῇ θέῃ, καὶ ἀεὶ συμπάρων, καὶ παιδεύων
 τοὺς ἄλλους πράγμασι· πάλαι κείμενος, καὶ ζῶν ταῖς
 εὐδοκιμήσεσιν. Ἀγαθὴ τῶν παίδων κληρονομία, καὶ
 ἄσυλος· ἦν χρόνος οὐ δαπανᾷ, καὶ ληστής οὐκ ἀφαι-
 ρεῖται. Ἀσώματος γὰρ ἐστὶ καὶ ἄυλος, ἀσωμάτοις
 ἐμπολιτευομένη ψυχαῖς. Ὅρξ, ὥς καὶ οἱ ἔνδοξοι καὶ
 ἀοιμοὶ Ἰσραηλῖται, πάντων ἀφηρημένοι, καὶ αὐτῆς
 τῆς γῆς ἐκπεσόντες τῆς πατρικῆς, τῆς σεμνῆς προ-
 ηγορίας οὐκ ἀφηρεύθησαν, οὐδὲ ἐγυμνώθησαν τοῦ κα-
 λείσθαι ἀπὸ τοῦ φιλοθέου προπάτορος· ἀλλὰ καὶ βαρ-
 βάρους δουλεύοντες, διὰ τὴν δικαιοσύνην τῶν πατέρων
 ἠλευθερώθησαν· καὶ ἐν ἐρήμῳ διαζῶντες, διὰ τὴν
 εὐδοκίμησιν τῶν γεννησάντων ἐτράφησαν· καὶ ἀμαρ-
 τάνοντες συνεχῶς, καὶ βλασφημοῦντες πολλάκις, καὶ
 ἄξιοι νομισθέντες τῆς ὀλοθρευούσης κόλασεως, διὰ
 τὴν Ἀβραάμ φειδοῦς ἡξιώθησαν, καὶ διὰ τὸν Ἰσραὴλ
 ἔτυχον συγγνώμης, θρασυκάρδιοι παῖδες εἰς τὰ γέρα
 τῶν πατέρων σωζόμενοι.

Καὶ οὕτως γε, ὁ φιλομαθής, ὥς ἐν πρώτοις ὁ Θεός,
 ἦνίκα ἐκ τῆς ποιμαντικῆς ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν τῶν
 λαῶν ἐκάλει τὸν Μωϋσῆν, εὐθέως ταῦτα πρὸς τὸν δοῦλόν
 φησιν· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς τοῦ πατρὸς σου, ὁ Θεός
 Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεός Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεός Ἰακώβ. Καὶ
 μικρὸν πρόσω τοῦ λόγου γενόμενος, ταῦτα προστίθισιν·
 Συνάγαγε τὴν γεροντοσύνην τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ
 ἐρεῖς πρὸς αὐτούς· Κύριος Θεὸς τῶν πατέρων ὑμῶν
 ὦπαί μοι, ὁ Θεός Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεός Ἰσαὰκ, καὶ
 ὁ Θεός Ἰακώβ. Καὶ οὕτως ἐν προσιμίοις ὁ Θεός τῶν
 ὀνόματι τῶν δικαίων πατέρων, οἷον σημάτων τινὲν
 τοὺς ἀπογόνους σφραγίζεται· καλὸν εἰδὼς καὶ συμ-
 φέρον τὸ ἀπ' ἐκείνων γνωρίζεσθαι. Χρόνου δὲ προελ-
 θόντος, ἐπειδὴ εἰς ὕβριν τοῦ εὐεργέτου ὥρμησεν ὁ
 λαός, καὶ καταφρόνησιν τοῦ Σωτῆρος, προσέκυψαν
 ἐπὶ τῇ εἰδωλοποιήσει τοῦ μόσχου, καὶ προσεκύνουν
 κοάνιον ἄψυχον, τὴν ἐμψυχὴν καὶ λογικὴν φρόνησιν

Eundem quoque nobis sensum suggerit, qui de
 Sodomis exstat sermo. Abraham namque pro So-
 domitis deprecans, quo Deus tempore illis infen-
 sus, quam prædixisset intulit pœnam, justorum
 illic contemplatione populum universum saluum
 fieri rogabat. Incipiens enim a quinquaginta, in
 decem desiit, Deo statim annuente supplicanti,
 velut statera quadam ac bilanci libra innumerabili
 peccatorum turbæ, justorum denarium contra pen-
 deret. Atque ut amplius declararetur, vel unum
 justum rem esse pretiosam ac Deo charam, cum
 dena quidem multitudo desiderata esset, tantusque
 ille peccatorum populus, ne paucos quidem ejus-
 modi justos habere deprehensus fuisset : essent
 vero scelesti audaciæ daturi pœnas, Lot unus vio-
 lenter trahitur a locis maledicto addictis, ac cum
 tota familia salvus efficitur, acceptis a Deo in ius-
 tiæ præmium universis domesticis.

Magna ergo res, vir justus ; qui se ipse primum
 juvet ; tum universæ deinceps genti existat amplis-
 simus thesaurus, aspectu quidem ignotus, quique
 nihilominus semper adsit, ac alios ipsis erudit
 rebus : olim mortuus, rerumque præclare gesta-
 rum celebritate vivus. Filiorum bona hæreditas, ac
 inviolabilis ; quam non absumat tempus, nec fur
 auferre possit : quippe quæ incorporea ac nulli
 concreta materiæ sit, in incorporeis vigenis anima-
 bus. Vides ut et gloriosi inclytique Israelitæ, quan-
 quam omnibus spoliati, ipsoque amisso solo patriæ,
 haud tamen claram illam a Dei amante avo ac
 patriarcha appellationem amiserint ? quin etiam
 barbaris mancipati, justitiæ patrum merito, li-
 bertatem adepti sunt ; atque in deserto agentes,
 ob parentum clara facinora, cibis donati : cumque
 continue peccarent, ac sæpius in blasphemias ora
 solverent, essentque digni iudicati qui exterminio
 punirentur, Abrahæ tamen causa indulgentiam
 meruerunt, ac propter Israël consecreti sunt
 veniam, duro corde filii, parentum merito salute
 donati.

Scis verò, quisquis studiosus es ac discendi cupi-
 dus, ut in primis cum Deus Moysen a gregibus
 ovium ad populorum vocaret præfectorem, hæc di-
 cat statim ad servum suum : Ego sum Deus patris
 tui, Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Ja-
 cob ** ; ac paulo ulterius producto sermone ista
 addat : Congrega seniores filiorum Israel, et dices
 ad eos : Dominus Deus patrum vestrorum mihi ap-
 paruit ; Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Ja-
 cob **. Sicquæ Deus, ipso statim initio, patrum ju-
 storum nomine velut nota quadam nepotes insignit,
 qui bonum sciat ac utile, ut ab illis ac eorum spe-
 cimine cognoscantur. Verum processu temporis, cum
 populus in injuriam prorupisset, ejus, qui benefi-
 cio affecisset, ac Salvatoris contemptum, vitulique
 fabrica ac adoratione offendisset, ac adorassent in-
 anime cranium animæ omnis ac rationis sensum

** Exod. iii, 6. ** ibid. 16.

amittentes, cum nihil hic Moysi suppeteret, quo Dominum discipulis placaret, ærumnosus tandem pædagogus ad patrum memoriam confugit, iisque sibi adjunctis, supplicationem promittit. Sic enim ait: *Esto placabilis super nequitia populi: recordare Abraham, Isaac et Jacob servorum tuorum, quibus jurasti per teipsum; multiplicaturum te semen eorum sicut stellas cæli* ⁵⁴. Erat grandis ira, furor indeprecabilis: ubi tamen sapiens ac industrius supplex, patrum personas adhibuisset, ac senum multas intercessionem ex memoria Deo objecisset, flammæ instar pœnam exstinxit, patrum oleo insanientium filiorum vulnera curans.

Relicto Moysis libro, ad libros Regum transi. Etenim illic quoque filium videbis indulgentiam consecutum, eo quod proles est patris Dei amantis ac pii. Is porro celebratissimus ille Salomon est. Cum enim ille processu temporis, nedum passionibus dominaretur, sed et illis servus effectus, ac vitæ neglectu incontinentissimus luxuria evadens, paternam quoque pietatem ac religionem mutasset, legis offensiones, idola fabricans, ait ad eum Deus: *Scindens scindam regnum tuum, et dabo illud servo tuo: verumtamen in diebus tuis non faciam hæc, propter David patrem tuum: de manu filii tui accipiam illud* ⁵⁵. Hæc nos historia docet; sed et Psalmorum canticum eodem sensu hæc habet: *Junior fui; etenim senui; et non vidi justum derelictum, nec semen ejus querens panem* ⁵⁶.

At, ut videtur, ubi semel anima contra veritatem andere præsumperit, atque eo statu habet, ut vitæ loco, novum aliquid moliri vesane existimet, nihil est, quod ad rectam ac ex ordine compositam viam convertat: quin frenum mordens, ceu pullus quidam tractatu difficilis, in barathrum proruit; sessore animo ac mente, vehementiori in æquitiam agitatione superato: quod utique hos quoque Eunomianos facit vides; sic enim lubentius appellantur, quam Christi homines; qui Deum blasphemant, Dei homines probro afficiant, magisque loca aversentur, quibus sancti requiescunt, quam sobrii homines altaria, profanaque ac polluta demonum sacris loca. Porro par erat, ut qui ejusmodi dementia student, quique temeritatem in omnes virtutis loco habent, vel saltem demonum revererentur voces, clara palam voce contestantium virtutum martyrum; ac quemque illorum velut præsentem, atque eos ab obsessis hominibus abigentem atque fugantem, ex nomine compellantium. Sive autem quis ea velit adversus immundos spiritus præstare pietatis athletarum exercitus, sive angelos, qui ad eorum, qui requie donati sunt, honorem sacris eorum delubris assideant, nihil interest, Nam quidquid dicatur, ad eorum gloriam est, qui Christi causa morte sunt defuncti. Porro

⁵⁴ Exod. xxxii, 12, 13. ⁵⁵ III Reg. xi, 11, 12. ⁵⁶ Psal. xxvii, 25. ⁵⁷ Lege ixetwv. ⁵⁸ Ισ. lxi.

προσεβας, vel quid simile.

ἀπολέσαντες, ὡς ἔχων ὁ Μωϋσῆς τὴν καὶ αὐτὰ ὅπως ὑπὲρ τῶν μαθητῶν ἐξελώσεται τὸν Δεσπότην, ὁ παιδαγωγὸς ὁ πολυμοχθὸς, καταφεύγει πρὸς τὴν μνήμην τῶν πατέρων, καὶ μετ' ἐκείνων τὴν ἐκτετριαν προβάλλεται φησὶν δὲ οὕτως: *Ἰλεως γερὺ ἐπὶ τῇ κακίᾳ τοῦ λαοῦ, μνησθεὶς Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ τῶν σοῦ οικειῶν* ⁵⁷, *ὡς ὁμοσας κατὰ σεαυτοῦ, πληθύναι τὸ σπέρμα αὐτῶν ὡς τὰ ἀστρα τοῦ οὐρανοῦ. Μεγάλη ἡ ὀργή, καὶ ὁ θυμὸς ἀπαράττητος· ἀλλ' ὁ σοφὸς καὶ εὐμήχανος ἰκέτης, τὰ προσωπεῖα περιθέμενος τῶν ἁγίων, καὶ τὰς πολλὰς τῶν γερόντων διὰ τῆς μνήμης τῇ Θεῷ ἀπορήψας* ⁵⁸. .... Ἰσθεσεν ὡς φλόγα τὴν τιμωρίαν πατρικῇ ἐλαφίᾳ τῶν μανέντων οὐλῶν θεραπεύσας τὰ τραύματα.

Καταλιπὼν τὴν Μωσαϊκὴν βίβλον, ἐπὶ τὰς βίβλους τῶν Βασιλέων μετέβη. Ὅφει γὰρ ἀκχεῖ παῖδα φειδοῦς ἀξιούμενον, διότι γέννημα ἦν φιλοθεοῦ πατρός. Σολομὼν δὲ ἐστὶν οὗτος ὁ πολυθρύλλητος· ὃς ἐπειδὴ προϊόντος τοῦ χρόνου οὐκ ἦν τῶν παθῶν αὐτοκράτωρ, δοῦλος δὲ μᾶλλον, καὶ ἀκρατέστερος συμπερασθῆς διὰ τὴν ἀπροσεξίαν τοῦ βίου, μετέβαλεν καὶ τὴν πατρῴαν εὐσεβείαν, εἰδῶλα μορφώσας τὰ τοῦ νόμου προσκόμματα· φησὶ πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός: *Διαβήσων διαβήσῃ τὴν βασιλείαν σου, καὶ δώσω αὐτῇ τῇ δούλῳ σου· πληρὴ ἐν ταῖς ἡμέραις σου οὐ ποιήσῃ ταῦτα διὰ Δαβὶδ τὸν πατέρα σου· ἐκ χειρὸς τοῦ υἱοῦ σου λήψομαι αὐτήν. Ταῦτα ἡμᾶς ἡ ἱστορία παιδεύει· διδάσκει δὲ καὶ φῶς τῶν Ψαλμῶν τὰ ὅμοια: Νεώτερος ἤμην· καὶ γὰρ ἐγήρασα· καὶ οὐκ εἶδον δίκαιον ἐγκαταλειμμένον, οὐδὲ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ζητοῦν ἄρτους.*

Ἄλλ', ἥ εἰκιν, ἐπειδὴν ἀπαξ ψυχὴ τῆς ἀληθείας καταθρασύνεται, καὶ τοῦ καινοτομεῖν ἐκπλήκται; ἀντὶ τοῦ ζῆν ἐν τάξει προσέβληται, οὐδὲν αὐτὴν ἐπιστρέφειν ἰκανὸν εἰς τὴν εὐθείαν καὶ τεταγμένην ὁδὸν ἐνδοακούσα δὲ τὸν χαλινὸν, ὥσπερ τις πῦλος δυστήνιος; φέρεται πρὸς τὸ βάσθρον, νικῶσα τὸν ἀναβάτην νοῦν τῇ πρὸς τὴν καλίαν ὁρμῇ ὥσπερ δὴ καὶ τοὺς Εὐνομιανούς· τοὺς οὗτοι ἐστὶν ἰδεῖν. Οὕτως γὰρ φιλοῦσι καλεῖσθαι μᾶλλον, ἢ τοῦ Χριστοῦ ἀνθρωποι, θεὸν βλαστημοῦντες, τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ ἀτιμάζοντες, μᾶλλον δὲ ἐντρέπομενοι τὰς τῶν ἁγίων ἀναπαύσεις, ἢ οἱ σωφρονοῦντες τοὺς βωμούς, καὶ τοὺς βεβήλους καὶ τοὺς μεμιασμένους τῶν τόπων. Ἐχρῆν δὲ τοὺς τῆς ἀπονοίας ἐκείνους ἀσχητὰς, καὶ τὸ κατὰ πάντων θράσος ἀρετὴν νομιζόντας, τὰς γοῦν τῶν δαιμόνων αἰδεσθῆναι φωνὰς, κραζόντων καὶ βοῶντων λαμπρῶς τῶν μαρτύρων τὴν δύναμιν, καὶ ὀνόμασι καλούντων ἕκαστον, ὡς παρεστῶτα, καὶ ἀπελαύνοντα, καὶ φυγαδεύοντα τὸν τυραννοῦμένων ἀνθρώπων. Ἐτε δὲ τὰ συστήματα τῶν ἀθλητῶν τῆς εὐσεβείας ἐθέλοι τις ἐνεργεῖν κατὰ τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων, εἴτε ἀγγέλους εἰς τιμὴν τῶν ἀναπεπαιγμένων παρεδρεύοντας τοῖς ἁγίοις σηκοῖς, οὐδὲν διαφέρει· ὅποτερον γὰρ ἀν λέγεται, ὅδεα τῶν ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης ἐστὶ παθόντων. Πρόδηλον δὲ φαίνονται καθ' ἡμέραν αἱ τῶν μαρτύρων εὐεργεσίαι, ἅλλαι τε ἅλλαι

⁵⁷ Ισ. lxi.

⁵⁸ Ισ. lxi.

καὶ διαφέροντες (49'), αἱ τῶν σατανικῶν ἐνεργημάτων ἔλευθεροῦσι τοὺς παραφόρους. Οἱ γὰρ ὕλακτοῦντες, καὶ τοῖς ἀδιηγῆτοίς τῆς μανίας ποτὲ κακοῖς ἐνεχόμενοι, νῦν σωφρονοῦντες ὀρῶνται, καὶ τῆς πρεσβείας τῶν ἁγίων τὴν παρήσσαν παρ' αὐτῶν βλέπομεν τῶν πραγμάτων μαρτυρομένην. Καὶ ὥσπερ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δυνάμεως ἀναμάρτητος δειγμάτων ἐν μέσῳ τῶν Ἑβραίων περιενόστουν, οἱ τε τῆς λέπρας ἀποξέσθοντες, καὶ οἱ τὰς ὕβρεις ἰαθέντες τυφλοὶ, καὶ εἴ τις παραλυτικὸς τὰς τῶν μελῶν ἁρμονίας δυναμωθεὶς ἀκωλύτως ἐβάδιζεν· οὕτως καὶ νῦν οἱ τὸν σταυρὸν ὑπὲρ τοῦ σταυρωθέντος βαστάσαντες, τῆς παρὰ τοῦ Δεσπότης χάριτος ἐναργεῖς τὰς ἀποδείξεις παρέχονται, ποικίλως καὶ διαφόρως τοὺς πόνους τῶν ὁμοδούλων ἰώμενοι. Καὶ Παῦλος μὲν, καὶ Πέτρος, ὁ μὲν διώξας τὸ τοῦ Πύθωνος δαιμόνιον, ὁ δὲ τὸν χυλὸν ἀναστήσας τῶν τοῦ ναοῦ προφυλαίων, ἐκ πρακτικῶν δυνάμεων Ἑβραίους καὶ Ἕλληνας πρὸς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἐπέστρεψαν· αἰρετικῶν δὲ πονηρὸν σύνταγμα, τῶν νῦν κακῶς διοχλοῦντων τὴν ἡμετέραν ζωὴν, οὐδὲ τῇ μεγαλουργίᾳ τῶν θαυμάτων αἰδέεται τοὺς μάρτυρας· πολυάνδρια δὲ καὶ τάφους τὰς κοσμήσεις αὐτῶν ὀνομάζουσι, καὶ τὰς εἰσόδους αὐτὰς ὡς μιάσματι προστριβομένας μυσάττονται, οὐδὲ ἐκείνου τοῦ θασπεσίου λόγιου τοῦ παρὰ παντὸς ἁδομένου στόματος μνημονεύοντες, ὅτι *Τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ*. Εὐδὲ μόλις τοῖνυν θεῶν, παρακαλέσμεν δὲ μάρτυρας, τὸν κοινὸν δυσωπῆσαι Δεσπότην, ἵνα δοθῇ πνεῦμα κατανύξεως τοῖς παρὰ τῆς αἰρετικῆς πλάνης ἐνεργουμένοις, λυθείσης δὲ τῆς διχονοίας, ὥσπερ μεσοτοχοῦ τινὸς ἢ φραγμοῦ, εἰς ἀδελφικὴν οἱ πάντες συνελθόμενοι ἔνωσιν· ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ πρέπει ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

IA.

Εἰς μαρτύριον τῆς πανευφήμου μάρτυρος
Εὐφημίας ἐκφρασίς.

Πρώην μὲν, ὦ ἄνδρες, Δηιοσθένην ἔχων ἐν χειρὶ τὸν δεινόν, καὶ Δημοσθένους ἐκεῖνα, ἐνθα δὴ τὸν Αἰσχίνην πικροῖς βάλλει τοῖς ἐνθυμήμασιν· ἐγγροῖσας δὲ τῷ λόγῳ, καὶ πυκνωθεὶς τὴν διάνοιαν, ἀνέσεως ἐδεόμην καὶ περιπάτου, ὥστε μοι λυθῆναι μικρὸν τῆς ψυχῆς τὸ πονοῦμενον. Προελθὼν δὲ τοῦ δωματίου, καὶ ὀλίγα τοῖς γνωρίμοις συμβαδίσας ἐπ' ἀγο-

A palam quotidie elurent, alia aliaque, ac diversa martyrum beneficia, quibus male a Satana vexati liberentur. Qui enim nuper more canum latrabant, ac quondam inexplicabilibus tenebantur furoris noxis, nunc sobrii ac sani videntur, ipsisque rebus martyrum intercessionis fiduciam atque vim testatam universis aspectantibus faciunt. Sicut autem Salvatoris nostri potentiae indubitata argumenta in medio Hebræorum populo obambulabant, tum quos lepra mundasset, tum cæci quibus sanasset oculos, tum si quis paralyticus obfirmata membrorum compage, nullo impedimento ambulabat: sic et modo, qui crucem crucifixi Salvatoris causa portaverunt, ejus quàm a Domino receperunt gratiæ perspicua documenta præbent, variis ac diversis modis conservorum morbos curantes. Ac quidem Paulus Petrusque; ille quidem cum ejecisset spiritum Pytho-nem⁵⁰; hic autem, claudum illum in templi vestibulo jacentem erexisset⁵¹, ejuscemodi miraculorum potentia, Hebræos gentilesque ad obediendum Evangelio converterunt: at malum hæreticorum agmen, qui nostrum hoc sæculum male turbant, ne a rerum quidem ac miraculorum præstantia martyres reveretur: vocant vero eorum cæmeteria, nuda ac profana voce πολυάνδρια, ac sepulcra communia: ipsaque vestibula tanquam polluta infectaque exsecrantur; nec ineminerunt divini illius oraculi oro omnium celebrati: *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus*⁵². Itaque precemur Deum; sed et martyres obsecremus, ut a communi Domino impetrent, dari spiritum compunctionis iis qui hæretico errore aguntur, et ut soluta omni dubitatione, tanquam medio pariete ac maceria, fraterna omnes unitate conveniamus, in Christo Jesu Domino nostro, quem decet gloria in sæcula. Amen.

XI.

Enarratio in martyrium præclarissimæ marti-ris
Euphemiae (50).

Nuper, o viri, Demosthenem, egregium illum oratorem, præ manibus habebam, eamque Demosthenis orationem, qua ille Aeschinem acerbis enthyematibus impetit. Diu autem prolata lectione peneque obruta mente, aliqua remissione ac ambulatione, quo sessus animus nonnihil labore levaretur, egebam. Egressus autem domo, postquam in

⁵⁰ Act. xvi, 16 sqq. ⁵¹ Act. iii, 2 sqq. ⁵² Psal. cxv, 15.

49') Masculinum pro feminino. EDIT. PATROL.

(50) Ex duplici Reg. collata cum editis in vii synodo, act. 4, versio nova. — Pulcherrima plane ac plana descriptio seu enarratio: in quam S. Nicephorus, *Antirrhethico* 2, in hæc verba præfatur, ubi Basilii ac utriusque Gregorii illustris locos pro imaginibus præmisisset: *Τούτοις ἐπέσθω Ἀστέριος ὁ τῆς Ἀμασέων γεγονὸς πρόεδρος, θαυμαστῶς ὅπως μουσοργῶν ἐκείνῳ [τὴν] ἐκφρασιν, ὅσα λειριόε πανιελς [i.e. λειριόεσαν εἰς, II. γ], ὡς ἂν τις εἴποι ποιητικῶς· καὶ τεθεάσθω πάλιν τὴν ἱερὰν ἐκείνην γραφὴν τῆς πανευφήμου μάρτυρος, καὶ τὴν τέχνην θαυμάζετω τὴν τῶν ζωγράφων, καὶ εἰς μέγα αἰρεῖν πειράσθω, καὶ τοὺς λόγους παραταξάτω τῇ τέχνῃ, ὡς οὐ φαυλότερα μουσοπόλων τὰ φάρμακα· καὶ καταργέτω τὸ λόγου, ὡδὲ πρὶ ἔχοντος· Ἦος sequatur Aste-*

D rursus ille Amaseæ quondam civitatis episcopus, mirabili quodam lenocinio ephrasin illam modulans; suavem cantum emittens, ut quis ita poetice loquatur; ac rursum sacram illam picturam celebratissimæ martyris contempletur, ac miretur pictorum artem, coneturque immensum efferre, ac adversus artem verba instruat; num oratorum cedant pigmenta: atque hunc modum habentem sermonem ordiatur. Longe plane sunt Latina, quæ exstant semel et iterum I. V et VI Conciliorum, ab ea sermonis venustate, quam sic Nicephorus in ea Asterii lucubratiuncula suspiciat; præsertim vero rudius ab Anastasio reddita. Conatus sum Latinius reddere ac expressius, ut tamen Asterii suavis modulatio omnem conatum superet.

foro aliquantulum cum notis ambulassem, illinc me in Dei templum otio oraturus recepi. Cum vero hoc quoque consecutus, unam quamdam ex porticibus transirem, vidi in ea picturam quamdam, ejus species omnino cepit. Dixisses Euphranoris artificium esse, aut eorum alicujus, qui olim plurimum dignitatis picturae conciliarunt (51), non aliter pingentes, quam si vivas in tabulis formas exhiberent. Adesdum vero, si voles: quippe etiam nunc per tempus enarrare licet: egoque picturam exponam. Neque enim nos musarum alumni pejores pictoribus colores habemus.

Sacra quaedam femina, intemerata virgo, suam vero castitatem dicavit: Euphemiam appellavit. Sum autem quandoque tyrannus pios homines ac christianos persequeretur, illa admodum alacris vitæ aleam sponte adiit. Cives autem, ejusque socii religionis, pro qua ea mortem obiit, seu fortitudinis ac sanctorum gloria insignem admirationi habentes, haud procul templo (52) sepulcrum adificantes ac posito loculo, honores ei publicos adhibent, annum ejus certaminis diem, communem ac totius populi conventu lætam facientes celeberrimam. Sacri quidem sacramentorum Dei interpretes, jugi sermone memoriam honorant, populosque convenientes, ut illa patientie certamen consummaverit, omni studio informant; sed et pictor pietati et ipse studens, artis opera, historiam totam in sindone, quam licuit viva expressione designans, ibidem juxta sepulcrum sacram

artis hoc præclarum opus: Sedet iudex throno sublimis, acerbis ac truci vultu contuens virginem. Ars quippe in inanimi quoque materia irascitur, cum lubet. Porro adsum magistratus satellites, ac milites non pauci: ac quidem commentarienses tabulas ferunt ac stiles; quorum alter manum et cera educens, intente aspicit in astantem judicio virginem, totam deflectens faciem, tanquam jubeat loqui clarius, ut ne difficile audiens, mendosa scribat, ac digna reprehensione. Astat autem virgo pulla veste, ac pallio philosophiam professas; ut quidem putavit pictor, ipso quoque vultu lepida; ut autem ipse existimo, egregie ornato virtutibus animo. Ducunt autem ad præsidem duo milites; alter quidem ante trahens; alter vero a tergo urgens. Porro virginis habitus pudore ac constantia mistus enitet. Inclinat quidem, ac

⁵¹ S. Niceph. εἴχεν. ⁵² S. Niceph. ἀκήρατον Θεῶν. quod et S. Niceph. habet.

(51) Qui olim plurimum dignitatis picturae conciliarunt, Ol τὴν γραφικὴν ἔσαν εἰς μέγα. Sic etiam alter interp. Male autem Anastasius, legens Ἦσαν, qui sculptibilem Junonem, etc., nihil certe barbarum magis ac ineptum. Quid enim hic ad Junonem? Quidve sculptibilis Juno in magnitudinem erecta, etc. Quam esset e re Christiana, ut purissima Græce vetera concilia, ficerent et Latine?

(52) Haud procul templo, πλησίων τοῦ ἱεροῦ. Videtur Anastasius legisse ἱερατείου: cum ita reddidit: Juxta sacrarium theca constructa. Fuit forte

ῥα, ἐκείθεν εἰς τὸ τοῦ Θεοῦ τέμνος ἀφικόμεν ἐξέμενος ἐν σχολῇ. Ὡς δὲ καὶ τούτου τυχὼν, ἵνα δὴ τῶν υποστέγων δρόμων ἐδάδιζον, εἶδον ἐκεῖ γραφὴν τινα, καὶ με κατὰ κράτος εἶλεν ἡ θέα. Εὐφράννορος ἂν εἴπες εἶναι τὸ φιλοτέχνημα, ἢ τίνος ἐκείνων τῶν παλαιῶν, οἱ τὴν γραφικὴν ἔσαν εἰς μέγα, ἐμφύχους ὀλίγου δέοντος ἐργασάμενοι πίνακας. Δεῦρο δ', εἰ βούλει (καὶ γὰρ σχολὴ νῦν διηγήματος), φράσω σοὶ τὴν γραφὴν. Οὐδὲ γὰρ φαυλότερα πάντως τῶν ζωγράφων [παίδες] οἱ μουσῶν παῖδες ἔχομεν φάρμακα.

Γυνὴ τις ἱερὰ, παρθένος ἀκήρατος, Θεῶν τὴν σωφροσύνην καθιερώσασα· Εὐφημίαν καλοῦσιν αὐτήν. Τυράννου δὲ ποτε τοὺς εὐσεβοῦντας ἐλαύνοντος, μάλα προθύμως τὸν ἐπὶ θανάτῳ εἴλετο κίνδυνον. Οἱ δὲ δὴ πολλοὶ καὶ κοινονοὶ τῆς θρησκείας, ὑπὲρ ἧς ἐτελεύτησεν, ὡς ἀνδρείαν ὁμοῦ καὶ ἱερὰν τὴν παρθένον θαυμάσαντες, πλησίον τοῦ ἱεροῦ τὴν θήκην δειμάμενοι, καταθέμενοί τε τὴν λάρνακα, τιμὰς τελοῦσιν αὐτῇ, τὴν ἐτήσιον ἑορτὴν, καὶ νηὶ καὶ πάνδημον ποιοῦντες πανήγυριν. Οἱ μὲν οὖν τῶν τοῦ Θεοῦ μυστηρίων ἱεροφάνται καὶ λόγῳ τιμῶσι τὴν μνήμην αὐτῆς, καὶ ὅπως ἐξετέλεσε τὸν τῆς καρτερίας ἀγῶνα, ἐπιμελῶς τοὺς συνόντας λαοὺς ἐκδιδάσκουσιν. Ὁ δὲ δὴ ζωγράφος εὐσεβῶν καὶ αὐτὸς, διὰ τῆς τέχνης κατὰ δύναμιν, πᾶσαν τὴν ἱστορίαν ἐν συνδόνι χαράξας, αὐτοῦ που περὶ τὴν θήκην ἱερὸν ἀνέθηκε θέαμα. Ἐκεῖ δὲ ὦδε τὸ φιλοτέχνημα.

ad spectaculum appendit tabellam. Sic autem habet

Ἐψηλὸς ἐπὶ θρόνου καθίσταται δικαστὴς, πικρὸν καὶ δυσμενὲς βλέπων εἰς τὴν παρθένον (ὀργίζεται γὰρ, ὅτι ἂν ἐθέλῃ, καὶ ταῖς ἀφύχους ὕλαις ἢ τέχνῃ). Δορυφόροι δὲ τῆς ἀρχῆς καὶ στρατιῶται πολλοί· οἱ μὲν, τῶν ὑπομνημάτων ὑπογραφείσας δέλτους φέροντες καὶ γραφίδας· οὗ ὁ ἄλλος ἀναρτήσας ἀπὸ τοῦ κρητοῦ τὴν χεῖρα, βλέπει πρὸς τὴν κρινόμενὴν σφοδρῶς, ὅλον ἐκκλίνας τὸ πρόσωπον, ὥσπερ κελεύμενος αὐτῇ γεγωνότερον λαλεῖν, ἵνα μὴ κάμνων περὶ τὴν ἀκοήν, ἐσφαλμένα γράφῃ καὶ ἐπιλήψιμα. Ἔστηκε δὲ ἡ παρθένος ἐν φαυλῇ χιτῶνι, καὶ ἱματίῳ τὴν φιλοσοφίαν σημαίνονσα· ὡς μὲν ἔδοξε τῷ γραφεῖ, καὶ τὴν ὁρίαν ἀστείαν· ὡς δὲ ἐμοὶ δοκεῖ, τὴν ψυχὴν κεκαλωπισμένην ταῖς ἀρεταῖς. Ἀγούσι δὲ αὐτὴν πρὸς τὸν ἀρχόντα δύο στρατιῶται, ὁ μὲν ἔλκων ἐπὶ τὸ πρόσω, ὁ δὲ κατόπιν ἐπιείγων. Κεκραμένον τῆς παρθένου τὸ ἦθος αἰδοῖ καὶ στερόβηται. Νεῦσι μὲν γὰρ εἰς γῆν,

⁵³ Sic quoque velus interpretes; præstat κοινήν,

sepulcrum hoc ἐν τῷ προνάῳ, ac narthece Allatiano, vel etiam extra omnino ecclesiam, quod Græci sonant, haud tamen longe ab illa, velut in peculiari sacello, ac martyrio, quod vocant. Alter interpr. omittit. Quod thecam Anastasius, ac vocem Græcam retineat, nec Latina ulla explicet, suo more facit, quo βαρβαρίζειν, ac Latine Græcari reddendis Græcis amat, uti maxime in Theophane patet. Nobis est conditorium: sepulcrum amplum, lapide stratum, in quo ἡ κλίνη locatur.

ὥσπερ ἐρυθρίωσα τὰς θύεις τῶν ἀρρένων ἔσθηκε δὲ ἀκατάπληκτος, οὐδὲν πάσχουσα πρὸς τὸν ἀγῶνα δειλὸν ⁸⁸ ὡς ἔγωγε τοὺς ἄλλους τέως ἐπὶ τὸν ζωγράφους, ὅτ' ἂν ἐθεασάμην τῆς γυναικὸς ἐκείνης τῆς Κολυίδος τὸ δρᾶμα, ὅπως μέλλουσα τοῖς τέκνοις ἐπιφέρειν τὸ ξίφος, ἔλεψ' καὶ θυμῷ μερίζει τὸ πρόσωπον, καὶ θάτερος μὲν τῶν ὀφθαλμῶν τὴν ὀργὴν ἐμφανίζει, θάτερος δὲ τὴν μητέρα μὴνύει, φειδομένην καὶ φρίττουσαν· νῦν δὲ τὸ θαῦμα, ἅπ' ἐκείνης τῆς ἐννοίας πρὸς ταύτην μετατέθεικα τὴν γραφὴν. Καὶ σφόδρα γε ἀγαμαὶ τοῦ τεχνίτου, ὅτι μᾶλλον ἔμμεν τῶν χρωμάτων, τὸ ἥθος, αἰδῶ τε ὁμοῦ καὶ ἀνδρείαν κεράσας, πάθη κατὰ φύσιν μαχόμενα.

Προβαίνουσας δὲ εἰς τὸ πρόσω τῆς μιμήσεως, δῆμιοι τινες ἐν χιτωνίστοις γυμνοί, ἥδη εἶχοντο ⁸⁹ τοῦ ἔργου· καὶ ὁ μὲν δραξάμενος τῆς κεφαλῆς, καὶ ἀνακλινὰς εἰς τὸ κατόπιν, παρεῖχε τῷ ἑτέρῳ εὐτρεπὲς εἰς τιμωρίαν τῆς παρθένου τὸ πρόσωπον· ὁ δὲ παραστάς ἐξέκοπτε τῶν ὀδόντων. Σφύρα δὲ καὶ τέρετρον φαίνεται τῆς τιμωρίας τὰ ὄργανα. Δακρύω δὲ τὸ ἐντεῦθεν, καὶ μοι τὸ πάθος ἐπικόπτει τὸν λόγον. Τὰς γὰρ τοῦ αἵματος σταγόνας οὕτως ἐναργῶς ἐπ' ἑλκυσσεν ὁ γραφεὺς ⁹⁰, ὥστε εἴποις ἂν προχεῖσθαι τῶν χειλέων ἀληθῶς, καὶ θρηνησας ἀπέλθοις. Δεσμωτήριον μετὰ ταῦτα, καὶ πάλιν ἡ παρθένος σιμνὴ ἐν τοῖς φαιαῖς ἱματίοις κάθηται μόνη, ἐκτείνουσα τὴν χεῖρα πρὸς οὐρανόν, καὶ καλοῦσα Θεὸν ἐπικουρον τῶν δεινῶν. Εὐχομένη δὲ ταύτῃ ⁹¹ φαίνεται ὑπὲρ κεφαλῆς τὸ σημεῖον, ὃ δὴ Χριστιανεὶς προσκυνεῖσθαι ⁹² τε πέφυκε καὶ ἐπιγράφεσθαι, σύμβολον, οἶμαι, τοῦ πάθους, ὅπερ αὐτὴν ἐξεδέχετο. Εὐθὺς γοῦν καὶ μετ' αὐτὴν, πῦρ ἀλλαχοῦ σφοδρὸν ὁ ζωγράφος ἀνῆλθεν, ἐρυθρῷ χρώματι, ἐνθεν καὶ ἐνθεν ἐπιλαμπρύνει, σωματοποιήσας τὴν φλόγα. Ἰσθησι δὲ μέσσην αὐτὴν, τὰς μὲν χεῖρας πρὸς οὐρανὸν διαπλώσασαν, ἀχθῆναι δὲ οὐδεμίαν ἐπιφέρειν τὴν προσώπῳ· ἀλλὰ πῶναντιον γεγνηθῆναι, ὅτι πρὸς τὴν ἀσώματον καὶ μακαρίαν ἐξεδήμει ζωὴν. Μέχρι τούτου καὶ ὁ ζωγράφος ἔσθησε τὴν χεῖρα, καὶ τὸν λόγον. Ὅρα δὲ σοὶ καὶ αὐτὴν, εἰ βούλει, τελέσαι τὴν γραφὴν ⁹³, ἵνα κατέλθῃς ἀκριβῶς, εἰ μὴ πολλὸ κατόπιν τῆς ἐξηγήσεως ἡλθομεν.

IB.

Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἁγιον πρωτομάρτυρα Στέφανον.

Ὁς ἱερὸς ἀληθῶς καὶ καλὸς τῶν εὐφραινόντων ἡμᾶς πραγμάτων ὁ κύκλος! Ἐορτὴ γὰρ τὴν διαδέχεται.

⁸⁸ S. Niceph. δεινόν. ⁸⁹ Edita et S. Niceph. ἤρχοντο. ⁹⁰ Edit. ζωγράφος. ⁹¹ S. Niceph. εὐχομένης δὲ αὐτῆς. ⁹² S. Niceph. νόμος Χριστ. προσκυνεῖν τε καί. ⁹³ Reg. αὐτῇ πελάσαι τῇ γραφῇ.

(53) Ipsam, si velis, picturam absolvas, αὐτὴν τελέσαι τὴν γραφὴν. Reg. codex, αὐτῇ πελάσαι τῇ γραφῇ, ut adeas picturam, visurus num sermonem superet. Legit Tarasius τελέσαι τὴν γραφὴν· cum iis verbis, ait fieri facultatem pingendi martirum certamina. Verum potius hic γραφὴν dici, quæ est in verbis; significat enim, se rem minus assecutum, nec totum, quod tabella exhibebat, sermone expressisse, ut bene advertit Joannes presbyter vicarius apostolicarum sedium Orientis, cum infert: Ὅστε μέλυνον ἡ εἰκὼν τοῦ λόγου. Καὶ τοῦτο Θεοῦ προνοία γέγονε διὰ τοὺς ἰδιώτας ἀνθρώπους· Itaque major est imago, quam oratio: atque

ascens obtutus; stat vero imperterrita, nihil in certamine timidum patiens. Quamobrem cum alios haecenus pictores, Colehica illius mulieris fabulam continuis, laudarem, ut gladium filii adactura, misericordia ac ira divideret faciem; ac alter quidem oculus iram ostenderet, alter matrem parcentem ac facinus horrentem, designaret: nunc plane ab ea cogitatione, ad hanc picturam, admirationem converti: mirumque in modum opificem admiror, ut accuratius mores quam colores miscens, pudorem simul ac fortitudinem, affectiones utique per naturam contrarias, praeclare temperarit.

Uterius autem procedente imitatione, carnifices quidam in levibus nudi tunicis, operi jam insistebant; ac alter quidem apprehendens caput, ac retro inflectens, alteri os virginis praebebat expeditum ad poenam; alter autem astans, dentes excutiebat. Porro supplicii organa, malleus videntur, et terebra. Caeterum resolvor deinceps in lacrymas, mihi huius affectio intercidit sermonem. Sic enim perspicue guttas sanguinis appinxit penicillus, ut vere dicas a labiis fluere, ac lamentans discedas. Iterum carcer, iterum casta virgo in pullis vestibus sedens sola, manus ambas extendit in caelum, Deumque in malis adiutorem invocat. Porro oranti illi apparet, super ejus caput, signum illud quod Christiani adorare ac appingere solemne habent, putoque appetentis passionis symbolum. Mox ergo ac post modicum, ignem validum loco alio accendit pictor, hinc inde rutilanti rubrica condensans flammam. Statuit vero virginem mediam, expansis quidem manibus in caelum, nullam tamen vultu praferentem tristitiam, sed magis gaudentem, uti ad incorpoream ac beatam commigrantem vitam. Haecenus cum pictor manum tenuit, tum ego sermonem ac linguam. Caeterum tempus tibi est, ut et ipsam, si velis, picturam absolvas (53); quo plene perspicias, num longe impares enarrandæ fuerimus.

XII.

Laudatio sancti protomartyris Stephani.

Quam vere sacer, praeclarusque, rerum nos exhibentium circulus! Festus namque dies festum

hoc Dei providentia factum est, propter idiotas homines, praesentius res exhibente pictura, quam sermo exhibeat, ac motus animi efficacius provocante. Pulchrum illud Theodori episcopi Catanæ in nostrum Asterium: Ὁ μακάριος καὶ θεοφόρος δδᾶκχαλος Ἀστέριος, ὡς ἀσπὴρ φαινὸς, πάντων ἡμῶν τὰς καρδίας κατηύγασεν· Beatus ac deifer doctor Asterius, sicut stella clarissima, omnium nostrum corda illustravit; ejusque pietati argumento est, quæ, ex martyris illa pictura, affectum se indicat compunctione, uti et Gregor. Nyssenus in illa Isaac paterna manu immolandi.

diem excipit, solemnis celebritas solemnem occupat celebritatem. Porro vocamur ab aliis ad alia vota; Dominique natalem diem servi honor continuis premit. Porro autem, sive quis in illius natiuitatem coniecerit oculos, qui heri carne editus est, cum Deitatis ratione existat semper, sive etiam in mariyrium illud, quod generosi pectoris famulus hodie pertulit, multa quidem, diversaque inueniet, omnia tamen eo tantum spectantia, ut et nos pietatem discamus. Heri sane, recurrente per anni circulum consueta, ac quot annis agi solita, festiuitate, Salvatorem mundi natum esse didicimus; ac carnis expertem, carue amictum esse, incorporeumque, induisse corpus: tum etiam nostri causa suscepisse passiones, atque in ligno exaltatum esse; nulla alia de causa, quam ut nostræ salutis consuleret. Hodie vero strenuum pugilem cernimus pro illo lapidibus obrutum, ut sanguine, debitas pro sanguine grates rependeret.

Stephanus itaque, læti huius conventus coactor, ipse nos ad præsentis huius lætitiæ convocavit commercia, allexitque; ipse ciuitatem, in unam velut concionem, universam congregavit, ac compulsi: vir primitiæ martyrum, laborum pro Christo institutor ac doctor, bonæ trepido confessionis, ac prima initia. Ante Stephanum quippe, nemo pro Evangelio sanguinem fuderat. Quemadmodum autem fratricida ille Cain, ut me Moysis docet historia⁷¹, fraternam perpetravit eadem: fraternæ enim a naturâ amicitiae loco, contentionem diramque emulationem assumens, primus homicidio terram fœdavit: ita etiam ter beatus Stephanus, piis pro religione certaminibus fuso primus sanguine, terram sanctificavit. Vir quidem apostolis tempore posterior, at præclaris facinoribus prior (54). Nec mecum velim indigneris, Petre, molestave habeas, Jacobe, vel agre feras, Joannes, si nedum parem vestro virtutis studio virum statuam, verum etiam majus aliquid ei tribuere videar: imo gaudete, lætioue ac hilaris vultu excipite. Quippe patres estis, quos nullus invidiæ livor exstimulet, quique magis præclaris filiorum facinoribus adgaudeatis, ac quibus volupe sit a filiis virtute præiri. Etenim si quid boni, præclarique gestum est a Stephano, illud ipsum continuo vestrum est, qui illum instituitis, ac sacris initiatis disciplinis. Commendata namque gloriam cedit. Quocirca a vobis paululum veniam precatus, libere, quæ mihi argumentum præbet, piis viri strenui Christi causa certaminibus, patrocinio effabor.

Discipulis aliis antiquior es, sancte Petre, omniumque primus, Jesum Christum annuntiasti. Verum cum adhuc evangelicum ipse sermonem prædicares, exque alia in aliam urbem proficisceretur, provin-

A ται ἐορτὴν, καὶ πανήγυριν καταλαμβάνει πανήγυριν καλούμεθα δὲ ἀπὸ εὐχῆς εἰς εὐχὴν, καὶ τοῦ Κυρίου τὰ Θεοφάνεια καταλαμβάνει ἡ τοῦ δούλου τιμὴ. Κἄν τε δὲ πρὸς τὴν γέννησιν τὴν ἀπειδῇ τοῦ χθὲς τεχθέντος διὰ σαρκὸς, καὶ ἀεὶ ὄντος κατὰ τὴν θεότητα· κἄν τε πρὸς τὸ ἐκεῖνον μαρτύριον, ὅπερ σήμερον ὁ γενναῖος ὑπέστη θεράπων· πολλὰ μὲν εὐρήσει καὶ ποιήσια τὰ πράγματα, ἕνα δὲ σκοπὸν, ἵνα ἡμεῖς διδασκώμεν τὴν εὐσέβειαν. Χθὲς μὲν οὖν ἐμάθομεν διὰ τῆς ἐγκυκλίου καὶ συνήθους ἐορτῆς, ὅτι ἐγεννήθη ὁ τοῦ κόσμου Σωτὴρ, καὶ ὁ ἄσαρκος τὴν ἡμφιάσατο σάρκα, καὶ ὁ ἀσώματος ἐνεδύσατο σῶμα· εἴτα ὅτι καὶ ὑπὲρ ἡμῶν κατεδέξατο πάθη, καὶ ὑψώθη ἐπὶ τοῦ ξύλου, οὐχ ὑπὲρ ἄλλου τινός, ἢ ὑπὲρ ἡμετέρας προνοίας. Σήμερον δὲ βλέπομεν τὸν γενναῖον ἀγωνιστὴν ὑπὲρ ἐκεῖνου καταλιθούμενον, ἵνα αἵματι ἀποτίσῃ τὴν ὑπὲρ αἵματος χάριν.

C Στέφανος οὖν, ὁ τῆς πανηγύρεως ταύτης συναγωγῆς, ὁ καλέσας ἡμᾶς ἐπὶ τὴν ὁρμυμένην εὐφροσύνην, ὁ δημιουργήσας ὡς μίαν τὴν πόλιν, ἀνὴρ ἀπαρχὴ τῶν μαρτύρων, διδάσκαλος τῶν ὑπὲρ Χριστοῦ πόνων, κρηπὶς τῆς καλῆς ὁμολογίας. Πρὸ γὰρ Στεφάνου οὐδεὶς ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου ἐξέχεεν αἷμα. Ἄλλ' ὥσπερ Κἂν ἐκεῖνος ὁ ἀδελφοκτόνος (καθὼς με διδάσκει ἡ τοῦ Μωυσέως ἱστορία) τὴν ἀδελφοκτονίαν εἰργάσατο (ἀναλαβὼν γὰρ ἀντὶ τῆς φυσικῆς φιλαίας ἑρῖδα, πρῶτος φόνῳ τὴν γῆν ἐκαίνισεν)· οὕτως καὶ Στέφανος ὁ τριτμαχίριος πρῶτος τῷ οἰκείῳ αἵματι τὴν γῆν διὰ τῶν εὐσεβῶν ἀγωνισμάτων ἡγίασεν, ἀνὴρ τοῖς χρόνοις τῶν ἀποστόλων δεύτερος, τοῖς δὲ ἀνδραγαθήμασι πρῶτος. Καὶ μοι μὴ ἀγανακτήσῃς, Πέτρε· μὴ ἀχθῇς, Ἰάκωβε· μὴ δυσχεράνης, Ἰωάννη, εἰ μὴ μόνον συγκρίνω τῇ⁷² ὑμέτερά φιλοσοφία τὸν ἀνδρα, ἀλλ' εἴ τι καὶ πλέον αὐτῷ νέμειν ἐθέλω· μάλλον γάνυσθε, καὶ ἡδέως· ἀφρονεῖ γὰρ ἔστε πατέρες, καὶ τοῖς κατ' ὀρθώμασι τῶν υἱῶν ἐπαγᾶλλεσθε, καὶ ἡδέως νικάσθε παρὰ τῶν παίδων εἰς ἀρετὴν. Εἰ γὰρ τι καλὸν καὶ μέγα παρὰ τοῦ Στεφάνου, τοῦτο πάντως ὑμέτερον, παιδευτῶν ἐκεῖνου, καὶ μυσταγωγῶν. Ἡ γὰρ τῶν ἀθλητῶν εὐδοκίμησις ὅδῃ γίνεται τοῦ παιδοτρίβου. Διδὼ, μικρὸν ὑμᾶς παραιτησάμενος, ἐρῶ μετὰ παρήρσις ἃ μοι δίδωσιν ἡ ὑπόθεσις εἰς συνηγορίαν τοῦ κατὰ Χριστὸν ἀριστέως.

D πρὸς τὸν ἀνδρα, ἀλλ' εἴ τι καὶ πλέον αὐτῷ νέμειν ἐθέλω· μάλλον γάνυσθε, καὶ ἡδέως· ἀφρονεῖ γὰρ ἔστε πατέρες, καὶ τοῖς κατ' ὀρθώμασι τῶν υἱῶν ἐπαγᾶλλεσθε, καὶ ἡδέως νικάσθε παρὰ τῶν παίδων εἰς ἀρετὴν. Εἰ γὰρ τι καλὸν καὶ μέγα παρὰ τοῦ Στεφάνου, τοῦτο πάντως ὑμέτερον, παιδευτῶν ἐκεῖνου, καὶ μυσταγωγῶν. Ἡ γὰρ τῶν ἀθλητῶν εὐδοκίμησις ὅδῃ γίνεται τοῦ παιδοτρίβου. Διδὼ, μικρὸν ὑμᾶς παραιτησάμενος, ἐρῶ μετὰ παρήρσις ἃ μοι δίδωσιν ἡ ὑπόθεσις εἰς συνηγορίαν τοῦ κατὰ Χριστὸν ἀριστέως.

Πρεσβύτερος εἰ τῶν μαθητῶν, ἅγιε Πέτρε, καὶ πρὸ πάντων τῶν Ἰησοῦν Χριστὸν κατήγγειλας. Ἐτι δὲ σοῦ τὸν λόγον τὸν εὐαγγελικὸν κηρύττοντος, καὶ πόλιν ἐκ πόλεως μετιόντος, καὶ χώραν ἐκ χώρας ἀμει-

⁷¹ Gen. iv, 8 sqq. ⁷² S. Andr. Cod. ἀμεινον κρίνοντι τῇ... καὶ πλέον αὐτῷ.

(54) Præclaris facinoribus prior, τοῖς δὲ ἀνδραγαθήμασι πρῶτος. Videtur ipsis apostolis prælatum velle Stephanum: verum sequentia non aliud probant, quam nonnulla illa prærogativa illis præcellere, quod præiuerit in martyrii palma, primusque evangelicam doctrinam sanguine sanxerit. Nec illa

verba, τολμῶν γὰρ ἐπιπλεῖστον περὶ πρωτείας ἀμιλλᾶσθαι πατρᾶσι, aliud sunt, quam modeste excusantis, ut ne in aliis magno Petro conferre præsumat, vel eo maiorem Stephanum omnino asserat. Id certe incautum ac temerarium.

βοντος, καὶ ποιοῦντος τὸ κήρυγμα, οὗτος εἰσελθὼν εἰς τὸ στάδιον, καὶ ἀρπάσας τῶν ἀγωνισμάτων τὸν στέφανον, μετελθὼν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐδοξάσθη· ἔτι τοῦ περὶ γῆν στρεφομένου· καὶ τὸ μείζον, αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καλοῦντος αὐτὸν διὰ τῆς θαυμαστῆς ὑπασίας. Οὕτως μὲν καὶ ὁ Πέτρος· καὶ ἀρκεῖ τὰ εἰρημένα. Τολμηρὸν γὰρ ἐπιπλείστον περὶ πρωτεῖων ἀμιλλᾶσθαι πατράσιν. Ἰδόμεν δὲ καὶ τὰ σά, Ἰάκωβε ἀδελφεῖ τοῦ Ἰωάννου. Εὐαγγελιστῆς εἰ τοῦ Χριστοῦ, θήραμα δεύτερον μετὰ Πέτρον. Καὶ τίς οὐκ ἂν ἀγαθήη σου τῆς πίστεως; Μόνον γὰρ ἐκλήθης, καὶ μηδὲν μελλήσας ὑπάρχουσας. Κατέλιπες μετὰ τῆς πορθιμῆος καὶ τὸν πατέρα τὸν Ζεβεδαῖον ἠκολούθησας δὲ καὶ τῷ Χριστῷ ὡς γνήσιος μαθητής. Ἐπαθες ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας προθύμως, ὁμολογῶ· μαχαίρα γάρ σε Ἡρώδης ὁ τύραννος διεσχρήσατο· ἀλλὰ μετὰ Στέφανον πολλοὺς ὑστερον χρόνους. Καὶ τί τοὺς καθεκάστον ὀνομάζω, ὅποτε κατὰ πάντων ὁμοῦ τῶν ἁγίων, τὸ τοῦ μαρτυρίου βραδεῖον ἀνείλετο, πρῶτος τὸν διάβολον παραταξάμενος, καὶ πρῶτος νικήσας, μισητάμενος τὸν Δαβὶδ, εἰ καὶ δι' ἀντιστροφῶν τοῦ πράγματος; Αἰθεὶς ὁ Δαβὶδ τὸν Γολιάθ ἐνίκησε, αἰθεὶς καὶ Στέφανος τὸν διάβολον· ἀλλ' ὁ μὲν, οἷς ἔβαλεν· ὁ δὲ, οἷς ἐδόληθ. Ἡμεῖς δὲ, ὁ Χριστοῦ λαός, ὡς ἡ στρατιὰ τότε τοῦ Ἰσραὴλ, κρᾶζωμεν καὶ εὐφημοῦμεν τὰ ἐπινίκια, ὡς παρόντα βλέποντες, ὡς ἐστώτα θαυμάζοντες. olim Israelis exercitus sustollamus vocem, faustisque ei acclamationibus pro victoria canamus, velut praesentem intueremur, ac coram stantem admiraremur.

Καλὸς μὲν γὰρ ἅπας ὁ τῆς εὐσεβείας ὑπερμαχῶν, καὶ δεύτερος, καὶ τρίτος τοῖς προαβλήσασιν ἐπιγένηται· οὐ μὴν τοιοῦτου θαύματος ἄξιος, οὐπερ ὁ πρῶτος. Ὁ μὲν δεύτερος, ζήλῳ τοῦ προλαβόντος ἐναχθεὶς πρὸς τὴν μίμησιν, οὕτως εἰτα ἐκύσθη πρὸς σπουδὴν· ὁ δὲ μηδὲν καθηγεμόνι χρῆσάμενος, εὐρετῆς δὲ γεγονώς τοῦ καλοῦ, εἰκότως τὴν τοῦ πρωτείου δέχεται ψῆφον. Μεγάλη οὖν ἡ τοῦ ἀνδρὸς προθυμία· διὰ μεγάλῃ καὶ ἡ τιμῇ· ἀθάνατος δὲ ἡ μνήμη, ἣν οὕτε λήθη ἐκάλυψεν, οὕτε χρόνος ἡμαύρωσεν· ἀλλὰ γενεὰ ἐκ γενεᾶς διαδεχομένη τὰ διηγήματα. Ταύτην ἀπαράστατος τὴν ἑορτὴν ἐπιτελοῦμεν ἱερεῖς, λαοί, καὶδες, ἄνδρες, γυναῖκες. Σκοπητέον δὲ καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτὴν, ἵνα ἐν χρῶ τῶν πραγμάτων γενόμενοι, μᾶλλον δὲ τὸν ἄνδρα θαυμάσωμεν.

prius accurate discutiamus historiam, ut ad usque rei cutem ducti, majori virum admiratione prosecuamur.

Πρῶτος ἦν τῶν κατὰ Χριστὸν διακόνων ὁ Στέφανος, ἡγιασμένος τῇ χάριτι, σκευὸς πεπληρωμένος τοῦ Πνεύματος, καθ' ἡμέραν βεβαίων τοὺς οἰκείους, καὶ τοὺς πλανημένους πρὸς τὴν εὐθείαν ὑποστρέφων ὁδόν. Ἐπειδὴ δὲ σφοδρότερον εἶχετο τῆς διδασκαλίας, μᾶλλον παρὰ τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους, τοὺς ἐχθροὺς ἐλύπει· καὶ πρὸ ἐκείνων, τὸν πρῶτον δυσμενῆ τὸν διάβολον. Πυρῶδεις γὰρ ἐκείνους τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐφίστησι, καὶ ἄγριον βλέποντας, τοῖς μᾶλλον τῇ εὐ-

ciamque ac regionem ex regione ac provincia mutares, instaresque verbo, ingressus hic stadium, certaminumque rapiens coronam, te interim in terra versante, cælum capessens, gloriam adeptus est: quodque majus videatur, cum ipsum Pater ac Filii visione illa admirabili vocarent. Sic ipse Petrus, deque eo dicta sufficiant. Summæ namque impudentiæ est, contentiosius de primatu cum patribus certare, honorisque prærogativam eis invadere. Videamus autem et tua, Jacobe Joannis frater⁷³. Christi exsisitis præco, alterum a Petro aucupium. Quis vero non tuam admiretur fidem? Solum enim vocatus, nulla statim mora obtemperasti. Una cum navicula, etiam Zebedæum patrem reliquisti, Christum sequens, uti verus germanusque discipulus. Alacri animo fateor, pro religione passus occubuisti: quippe quem Herodes tyrannus occiderit gladio⁷⁴: verum multis id annis a Stephani nece. At quid sigillatim quosque refero, quando universis etiam sanctis simul præripuit palmam; primus aciem adversus diabolum instruens, atque de illo victoriam referens, Davidem imitatus, quamvis rei ordine inverso. Vicit David Goliath lapidibus⁷⁵, vicit et Stephanus iis quoque diabolus⁷⁶. Ille nihilominus, quibus percussit; hic autem, quibus percussus est. Nos autem Christi populus, ut

Præclara sane laude dignus censeatur quisvis religionis propugnator, quamvis secundus, tertiusve, certaminis aleam subeat; non tamen ea admiratione, eaque laude, qua primus. Secundus enim, prioris æmulatione ad imitandum adactus; tum inde ita percitus, ad certamen appulit animum; alter vero nullo prævio usus duce, ipseque existens boni inventor, jure merito principem locum tenet. Magna itaque viri hujus alacritas; magnusque etiam idcirco et honos, immortalisque memoria, quam neque oblivio ulla obscuravit, neque tempus obliteravit: quin imo alia aliaque per successionem generatio, præclara merita enarrando suscepit. Idcirco diem hunc festum jure perpetuo, sacerdotes, populi, pueri, viri ac mulieres, celebramus. Verum ipsam

Erat Stephanus Christi diaconorum primus sanctificatus gratia, vas Spiritu sancto plenum, quotidie domesticis confirmans, errantesque ad rectam viam reducens. Cum autem acrius doctrinæ insisteret, majori hostes, præ apostolis aliis molestia affecit: præque iisdem, diabolus, qui primus hostis existit. Is namque igneus ac truces, iis cum primis adhibet oculos, qui pietati sese addixerunt (55). In eum ergo, stipatum quoddam excivit

⁷³ Matth. iv, 21. ⁷⁴ Act. xii, 1, 2. ⁷⁵ I Reg. xvii, 49 sqq. ⁷⁶ Act. vii, 58, 59.

(55) Qui pietati sese addixerunt, τῇ εὐσεβείᾳ καταταμένοι· pii, ac qui student virtuti. Ricardus, totum hic ab Asterio in diabolus dictum, qui sic

habeat ad pios homines, ac qualis erat Stephanus, ut nimirum flammeos, ac truces in eos immittat oculos, in ipsum Stephanum perperam assumit.

agmen, nempe Alexandrinorum genus, ad omnem longe expeditum seditionem. Plane enim audistis, ut ejus urbis cives, acri audaciae fervore, eo proclives ruant, effervantque, quo eorum temere ferat animus. Ut autem adversum se turbam confluentem vidit, in arcto positus, quid tunc ageret, ambigebat; solertem tamen artem excogitavit, dulcem nimirum ac blandum sermonem. Nihil enim presentaneum magis ad irae sedandos motus, quam blanda concinnaque admonitio. Mihi, quæso, inquit, odii causam dicite, ac cujus ergo intentatis manus, palamque velut dilaniaturi videmini (56). Illis autem respondentibus, eo nimirum quod patrias everteret leges, ac novorum dogmatum doctor existeret: stans in medio vir beatus, simplex ac extemporaneus orator: nec enim ea promebat, quæ artis methodo didicisset, sed quæ Spiritus afflatu suggerebat:

Viri, inquit, fratres, et patres, audite. Prudens exordium, optimum concionis ad populum ira exæstuantem, principium. Lenia namque, blandaque verba, non secus ac melle quodam referata, aut molli conspersa oleo, ardentes illos ferinos impetus comprimebant. Subinde Abraham alte in memoriam revocat, ut a prisceis temporibus ordiens, ac in longum protrahens sermonem, magno illo interjectæ digressionis intervallo, citatum illum effusumque furorem clanculum sensimque absumeret. Absoluto autem longo illo orationis ambitu, ostendit Moysen etiam Christum prænuntiassse, quo solerter summa ipsa legislatoris auctoritate, quasi obrepando, fidei verbum occulte insinuaret. Scite autem ea omnia proloquutus est, quæ ad auditorum profectum conferebant. At ubi vidit obfirmatam malitiam, ac præfractam, pugnantemque animum pervicacem, ac durum, tunc tandem summa animi libertate prælitus, ac spe omni præsentis vitæ destitutus, artificium omne quod blande animos demulceat, conciliareque posset, omittens, nullis verborum ambagibus, aperte vocavit eos *dura cervice, incircumcisis cordibus*, legis oppugnatores, qui sancto Spiritui resisterent; aliisque ejusmodi compellavit nominibus. Illico autem, haud secus ac Dominum, *circumdederunt eum canes multi; et tauri pingues*, ut in Psalmis canitur⁷⁷, *obsederunt justum*. Porro ille solus stabat, populo in cædem hiant, ac homicida undequaque vallatus; ac ne unus quidem per id tempus propior aderat: non amicus, non familiaris, non cognatus, ac levamen est, ut quos ex notis e propinquo viderant assistentes.

Ubi autem magni illius certaminis altissimus ille positor ac vindex, necessarium Stephano adiutorem animadvertit: quanquam enim strenuissimus erat, humanis tamen agebatur affectibus: ei statim apparet, atque in cælum intendenti, Filium a dextris

⁷⁷ Psal. xxi, 15. ⁷⁸ Leg. *σπαράζοντες*.

(56) *Velut dilaniaturi videmini*. Lego, *σπαράζοντες*, levi mutatione pro, *σπαράζοντες*, qua tamen non leviter sanatur textus. Sic enim planus manet, cum alioqui difficile sit explicare, quid illud

σπαράζοντες συνιστάμενοις. Ἦγειρεν οὖν αὐτῷ σύστημα, τὸ τῶν Ἀλεξανδρέων γένος εἰς πᾶσαν ὀξύρρητον στάσιν. Πάντως δὲ ἀκηχάστε τοὺς ἀνδρας τῆς πόλεως, ὅπως θερμοὶ τε ὦσι καὶ ζέοντες ἐπὶ πᾶν ὅπερ ἂν προχειρῶς ὀρμήσωσιν. Ὡς δὲ τὸ πλήθος ἐθεάσατο τῶν ἐπ' αὐτὸν συρρέοντων, ἐν ἀπόρῳ μὲν εἶχε τίθεσθαι τὸ παρόν, ὅμως δὲ τέχνην εὗρεν εὐμήχανον, λόγον ἐμμελῆ καὶ πρῶτον. Οὐδὲν γὰρ φάρμακον τοιοῦτον εἰς θεραπείαν θυμοῦ, καὶ κινήσεως, ὅσον παραίνεσις προσήνης καὶ εὐάρμοστος. Καὶ εἰπατέ μοι, φησὶ, τὴν αἰτίαν τοῦ μίσους, ἀνθ' οὗτου δὲ τὰς χειρας ἐπανατείνεσθε, καὶ πρόβηλοι ἐστέ ὡς παράξοντες⁷⁸. Εἰπόντων δὲ, ὅτι Ἐπειδὴ καταλύετε τοὺς πατριῶν νόμους, καὶ ζέοντες εἰς δογματίων εἰσηγητῆς, στάς εἰς μέσον ὁ μακάριος, ἄτεχνος καὶ αὐτοσχέδιος ῥήτωρ (οὗ γὰρ ἔλεγεν ὅπερ ἐκ τέχνης ἔμαθεν, ἀλλ' ὅπερ ἐνεπνεῖτο ὑπὸ τοῦ Πνεύματος).

Ἄνδρες, φησὶν, ἀδελφοί, καὶ πατέρες, ἀκούσατε. Σοφὸν τὸ προοίμιον, ἀρίστη πρὸς δῆμον θερμαινόμενον ἡ τῆς δημηγορίας ἀρχή. Τὰ γὰρ μελίχια καὶ προσήγη τῶν ῥημάτων, ὅλον μελίτιός τινος μετέχοντα, ἢ ἐλαίῳ ἀπαλῶ παραπλήσια, τὴν φλεγμονὴν τῶν θηρίων κατέστανεν. Ἐπειτα ἀνέεισι τῇ μνήμῃ πρὸς τὸν Ἀβραάμ, ἵνα καὶ παλαιῶν ἀρξάμενος χρόνων, καὶ μακρὴν ἀποτείνων λόγον, ἐν πολλῷ τῷ μέσῳ λάθῃ διαπανθῆας τὸν θυμὸν ἐκλυόμενον. Καὶ τὴν πολλὴν ἐκείνην ῥῆσιν ἐξεργασάμενος, δείκνυσιν, ὅτι καὶ Μωϋσῆς προσεφθέττεσε τὸν Χριστόν: ἵνα διὰ τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ νομοθέτου εὐφυνῶς, ὡς περ κλέπτων, παρεισαγάγῃ τὸν τῆς πίστεως λόγον. Πάντα δὲ εἰρηκεν ἐπιστημόνως, ὅσα πρὸς ὠφέλειαν συνετέλει τῶν ἀκουόντων. Ἐπεὶ δὲ τὴν κακίαν εἶδεν ἀνένδοτον, καὶ τὴν γνώμην ἀμάλθακον: τότε λοιπόν, παρῆρσις πλησθεὶς, καὶ ἀπαγορεύσας πρὸς τὴν ἐνθάδε ζωὴν, πᾶσαν δὲ καταλιπὼν τέχνην τὴν κολακεύουσαν, ἀπαρκαλύπτως αὐτοὺς προσηγόρευσε σκληροτραχήλους, τῇ καρδίᾳ ἀπεριτμήτους, τῷ νόμῳ μαχομένους, πολεμοῦντας τῷ Πνεύματι, καὶ τίνα ἄλλα. Καὶ ἐντεῦθεν περιέστησα αὐτὸν, ὡς Δεσπότην, κύριον πολλοί: καὶ ταῦτοι πλοῦτες, κατὰ τὴν ψαλμωδίαν, *περιέσχωρ* τὸν δίκαιον. Εἰστέχει δὲ μόνος πανταχόθεν τῷ δῆμῳ τῶν φονευτῶν κεκυκλωμένος. Οὐδεὶς δὲ ἦν κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ἐγγύς, οὐ φίλος, οὐκ οἰκεῖος, οὐ συγγενής. Φέρει πῶς γὰρ παραμυθίαν τοῖς κινδυνεύουσιν τὸ βλέπειν ἐκ τοῦ σύνεργου παρόντος τινὰς τῶν γνωρίμων.

Quædam enim hæc in periculo constitutis consolatio, assistentes.

Ὁ δὲ τοῦ μεγάλου ἀγωνίσματος ὑψηλὸς ἀγωνοθέτης, καταμαθὼν, ὡς χρεῖα τῷ ἀνδρὶ παραστάτου (εἰ γὰρ καὶ σφόδρα γενναῖος ἦν, πάντως ἔπαθε τὰ ἀνθρώπινα), ἀθρόον αὐτῷ φαίνεται: καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀτενίσαντι, δείκνυσσι καὶ τὸν Ἰῆν ἐστῶτα ἐκ

παράξοντες hoc loco velit. Nam quod reddit Ricardus, *pene mente capto ros designatis*, minus congrui, nec aliud est, quam male divinautis.

δεξιῶν ἐν τῷ τῆς ἀνθρωπότητος σχήματι. Ὡς τῆς A
 φιλοφροσύνης! Ὡς τῆς ἀγαθοσύνης! Ἐπεφάνη τῷ
 ἀθλητῇ ὑπὲρ οὗ ἡγωνίζετο· καὶ μονοουχὶ ἀφῆκε
 τοιαύτην φωνὴν πρὸς αὐτὸν ὁ τῶν ὧλων θεός· Μη-
 δὲν ἀγεννὲς πάθης, ὦ Στέφανε. Οὐδένα ἔχεις
 ἀνθρώπων σύμμαχον· οὐδεὶς σοι παρέστηκε τῶν
 φίλων ἐν καιρῷ τῶν δειῶν· ἀλλ' ἐγὼ μετὰ τοῦ
 Ἀγαπητοῦ ἐποπτεύω τὰ δρώμενα. Ἐτοίμη ἡ
 ἀνάπαυσις, ἀναπεπταμένοι τοῦ παραδείσου αἱ
 πόλεις. Μικρὸν καρτερίας, κατάλιπε βίον τὸν
 πρόσκαιρον, καὶ σπεῦσον πρὸς ζωὴν τὴν αἰδίου,
 καὶ ἀτέλειστον. Ἐτι τυγχάνων ἐν τῇ σαρκὶ βλέ-
 πεις θεόν, πρῶτα πάσης ἐγκοσμίου γύσεως μεί-
 ζον. Ἐμυσταγωγίῃς παρὰ τῶν πρεσβυτέρων
 ἀποστόλων, οὗτοι ὁ Πατήρ ἔχει γιὸν γνήσιον ἀγα-
 πητόν. Ἰδοὺ ἐγὼ μὲν σοι ἑαυτὸν ἐμφανίζω, ὡς
 δύνασαι φέρειν. Παρέστηκε δέ μοι καὶ ὁ Υἱός
 ἐκ δεξιῶν, ἵνα τῇ σχέσει τοῦ τέπου γνῶς τὴν
 τιμὴν. Ἐσκάνδαλίζε τότε τοὺς πολλοὺς, εἰ θεὸς
 ἐν γῇ σάρκα περιβάλλετο· ἀλλ' ὅρα νῦν αὐτὸν ἐν
 τῷ ὄψει μετ' ἐμοῦ, οὐράνιον, καὶ ὑπερουράνιον
 φέροντα τοῦ ἀνθρώπου μορφήν, εἰς βαβαίωσιν
 τῆς τελεσθείσης οἰκονομίας. Ὑπὲρ τούτου κατα-
 λιθούμενος, μὴ ἐχλάσης, μὴ ἀτονήσης. Βλέπων
 δὲ τὸν ἀγνωσθέντα, μὴ φοβηθῇς τὸν ἀγῶνα.
 Ἄγε· τὸ σῶμα, καταφρονῶν ὡς δεσμὸν γῆινον,
 ὡς οἶκον σαθρόν, ὡς σκεῦος κεραμέως εὐθαρστον.
 Ἀνδράμε πρὸς τὴν ἐνθάδε λῆξιν ἐλεύθερος·
 εἰσιμιος γὰρ σοι τῆς ἀνδραγαθίας ὁ στέφανος.
 Μετὰ δὲ τῇ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἐκ τῆς γῆς. Ἄγε·
 τὸ σῶμα τοῖς μυιζόνουσιν, ὡς βρώμα κνίσι. Κατά-
 λιπε λυσσῶντα δῆμους, καὶ ἔλθε πρὸς χορὸν ἀγ-
 γέλων.

Μετὰ ταύτης τῆς γνώμης ὁ θεὸς ἐπεφάνη τῷ
 καρτερῷ, ἵνα μὴ τι πάθῃ δειλὸν, καὶ τὴν πολλὴν
 ἐκλύσῃ προθυμίαν τῷ μεγέθει τοῦ φόβου. Λιθὸς οὐτε
 ἄγγελος αὐτῷ ἐπεμψε βοηθόν, ὡς τοῖς ἀποστόλοις ἐν
 τῷ δεσμοτηρίῳ· οὐτε τινα δύναμιν λειτουργικήν, καὶ
 δυνάμειον· ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτὸν ἐνεφάνισεν. Ἀπαρχὴ
 γὰρ ἐγένετο τότε τοῦ μαρτυρίου, καὶ ἔδει τὸ πρῶτον
 ἔργον τελεωθῆναι· ἵνα οἱ ἐξῆς ἐποικοδομούμενοι
 μάρτυρες, ἰσχυράν λάβωσι τοῦ ζήλου τὴν ὑποβάθραν,
 καὶ μὴ δειλιάς γένωνται μιμηταί· ὅπερ δὴ καὶ ἐπὶ
 τῶν κοινῶν πολέμων. Εἰς γὰρ στρατιωτικῆς πρόμα-
 χος, ὁ τοῦ ἔργου παρασχὼν τὸ ἐνδόσιμον· νικήσας
 μὲν καὶ ἀνδριστάμενος, πάντας τοὺς ἰδίους ἀπέβρω-
 σε, καὶ τοὺς ὑπεναντίους κατέπληξεν· ἀσθενὲς δὲ τι
 παθὼν, εὐθὺς κατακλῆ, καὶ δειλιάς πληροὶ τὰς τῶν
 ὁμοφύλων ψυχὰς, καὶ φυγῆς γίνεσθαι σύνθημα. Διὰ
 ταῦτα μὲν ὁ θεὸς οὐρανόθεν ἐφάνη.
 adversariorum vero consternat, ac dejecit; sin autem imbellis ignavusque, parum quid succubuerit,
 illico contribulium suorum frangit animos, eosque segnes prorsus ac ignavos reddit, fugæque efficitur
 tessera. Hac plane de causa Deus e caelo apparuit.

Ὁ δὲ τῆς μεγάλης ὀπτασίας ἀξιώθεις, οἷας οὐκ ἄλ-
 λος, οὐ κατέσχε σιωπῇ, ἀπερ ἴδεν· ἀλλ' εὐθὺς ἐξ-
 εβόησεν· Ἰδοὺ θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς ἀνεφωγμέ-
 νους, καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν

stantem in humana forma ostendit. O ingentem be-
 nignitatem! O miram bonitatem! Pugili se conspi-
 cium præbuit is pro quo ille certabat, talemque
 propemodum universorum Deus ad eum vocem
 demisit: Eia Stephane, ne quid patiaris degeneris ani-
 mi. Quaquam enim nullum hominem habes, qui
 auxilietur, nullusque amicus tibi præsto sit ærumna-
 rum tempore, ego nihilominus una cum Dilecto, ea
 quæ sunt observo. Præsto requies est; patet rese-
 ratæ paradisi portæ. Parumper sustinens, tempora-
 neam istam vitam desere, ac ad æternam, immorta-
 lemque contende. Adhuc degens in carne Deum vides;
 quod plane mundanæ omnis naturæ superet vires. Sa-
 crum istud mysterii accepisti a senioribus apostolis,
 Patrem, verum habere Filium dilectum, nunc autem
 tibi eum ostendo, quantum per mortalis conditionem
 ferre potes. Astat autem etiam mihi Filius a dextris,
 ut ex ipso situ, in quo sit honore cognoscas. Multis
 olim scandalo fuit, ut Deus carne indutus versaretur
 in terris; nunc autem, sublimem mecum conspicare,
 cælestem ac celis altiozem, gestantem hominis for-
 mam, ut perfectam, completamque carnis dispensa-
 tionem probet. Eam ob rem lapidibus appetitus, ne
 succumbas, neve fatigeris, aut languescas. Qui cernas
 certaminis præsidem, ne certamen pertimescas. Di-
 mitte corpus, ipsum despicias ut terrestre vinculum,
 ut ruinosam ac collabentem domum, ut vas figuli,
 quod facile confringitur. Accurre liber ad supernam
 hanc hæreditatis sortem. Præsto namque tibi est præ-
 clari hujus strenuique facinoris corona. A terra in
 cælum commigra. Sine corpus homicidis, haud secus
 ac escam canibus. Furientem rabidamque multitudi-
 nem desere, atque angelorum choris accede.

Hoc sane proposito, forti Deus constantique viro
 apparuit, ne is timore perculsus, succumberet,
 neve magnanimus impendentis mali granditate vic-
 tus, animo consterneretur. Quocirca neque auxi-
 liarium ei angelum misit, ut postea apostolis in
 carcere⁷⁹; neque aliquam ex administris ac con-
 servis virtutibus, sed ipse semetipsum palam exhibuit.
 Tunc siquidem primitiæ agebantur martyrii,
 eratque operæ pretium ut primum opus quam maxi-
 me absolutum foret: quo futuris deinceps temporibus
 superexstruendū martyres firmam æmulandi
 crepidinem basinque acciperent, nec ignaviæ ac
 timiditatis imitatores evaderent, uti sane in com-
 munitibus bellis, ac quæ humano geruntur usu, acci-
 dit. Unus enim quis antesignanus miles dato signo
 opus aggreditur: utque si is viriliter agens victor eva-
 serit, suorum omnium erigit animos, firmatque;

At Stephanus, magna ea visione dignatus, qua
 nec alius quisquam, non suppressit silentio ea quæ
 viderat, sed statim exclamans, ait: Ecce video cæ-
 los apertos, et Filium hominis stantem a dextris Dei.

⁷⁹ Act. v, 42; xii, 6 seqq.

Rebatur enim statim ac visionem enuntiasset, se incredulos ad assensum pellecturum. At illi, dicta tanquam iræ, majorisque furoris irritamenta excipientes, ac quasi ad verba blasphemiarum aures obstruentes, se protinus ad eandem accinxerunt. Extrahentes vero extra civitatem Christiferum hominem, qui patientiam gestaret uti Dominus crucem, malum malo curant; necisque nece depellunt crimen, ac cruci lapides addunt. Cum autem ter beatum virum in quadam terræ planitie statuissent, procerum, inquam, illud corpus, excelsum que martyrum tropæum; eumque undique in orbem conclusissent sanguinarius ille ac iracundus populus; ac eam imitati, quam in bellis ἀγῆνται, ac pugnae impressionem vocant, lapidibus appetunt summangularis illius lapidis diaconum: ac quæque quidem Hebræorum manus necem operabatur; ipse vero martyr jaculantium scopus erat, in medio stans, velut sagittarii signum.

Ubi porro corpus omni parte contusum collisumque, ac sanguine cruentatum, jam fatiscebat, ut ne rectum in pedes staret (57); concutiebaturque deciduum, ac casum minabatur, haud secus ac proceram platanus, quam fabri plures accidunt: nihil tamen, plurium more, turpi ipse casu prostratus est. Neque enim toto humi corpore pronus distentus est, neque decidit in latus, neque se resupinus inflexit; sed decoro precantis habitu ponens genua, e vita excessit; urgens oratione, instansque quam cunctissime animam a carne separari, atque ad eum, quem contuebatur, clamans: *Domine Jesu Christe, suscipe spiritum meum*. Festinus namque ad unam velut coloniam ire properabat, ut e peregrino ad patrium solum, ad illustrem præclaramque civitatem e terra deserta, æstuque arida, ac horribili squalore obsita contendebat. Obsecrationi autem etiam orationem pro persecutoribus addidit. Quamquam enim inviti, gratiam præstabant; lapidibusque obruentes, salutis auctores erant; ac perimentes, vitam conciliabant: atque a luto separantes, ad regnum trans mittebant.

Hanc quoque ergo orationis dictionem contempleremur, in quem nimirum collimet scopum: *Domine, ne statuas illis hoc peccatum*. Non orat, ut quidam perperam ratioecinantes autumant, peccatum inimicorum inultum ac impunitum iri, nullique rationi ac pœnæ obnoxium. Plane enim id esset repugnare divinæ constitutioni, justique judicium ac legem emendare, quæ homicidis meritas pœnas præscribit. Sed quid ait? *Domine, ne statuas illis hoc peccatum*: hoc est, Timorem compunctionis eis incute; in eorum, quæ nunc temerario ausu perpetrarunt, pœnitentiam compelle; ne, quæso, in circumcissione permittas mortem obire; ad tui agnitionem, pœni-

⁷⁹ *Ισ. ἀγωνίαν*. Riccard. putat ἀγνορίαν. ⁸⁰ *ἀλ. ἑρθιον*, quod et lego.

(57) *Ut ne rectus in pedes staret, πρὸς τὴν ὁλίθιον στάσιν*. Eam S. Andr. codicis lectionem probō: quidquid Riccardus carpat, tanquam vox ὁκλαζε repugnet. Imo plane congruit; nihilque τὸ ὁλίθιον, quod legit, commodum est. Nihil enim ipsum

ἄστωτα τοῦ Θεοῦ. Ἐνόμισε γὰρ ἅμα του ἐξαγορεῦσαι τὴν ὁπτασίαν, τοὺς ἀπίστους ἐλκύσαι εἰς συγκατάθεσιν. Οἱ δὲ, τὸ λεχθὲν πλείονος ὀργῆς καὶ μανίας ἀφορμὴν ποιησάμενοι, ἐπιπρραξάμενοι τε τὰς ἀκοὰς πρὸς τὸν λόγον, ὡς βλάσφημον, εἶχοντο παραχρῆμα τοῦ φόνου. Ἐλκύσαντες δὲ ἔξω τῆς πόλεως τὸν Χριστοφόρον ἄνθρωπον, βαστάζοντα τὴν ὑπομονὴν, ὡς ὁ Κύριος τὸν σταυρὸν, κακῶς τὸ κακὸν ἰδύνηται, καὶ τὸ φόνον ὑπὲρ τοῦ φόνου ἀπολογουῦνται, καὶ τῷ σταυρῷ τοὺς λίθους συνάπτουσι. Στήσαντες δὲ τὸν τρισμακάριον ἐπὶ τινος ἰσοπέδου χωρίου, τὸ μακρὸν ἐκεῖνο σῶμα, καὶ ὑψηλὸν τῶν μαρτύρων τρόπαιον· καὶ κύκλῳ περισχόντες αὐτὸν ὁ τῶν αἱμάτων καὶ τῆς ὀργῆς δῆμος, καὶ τὴν καλουμένην ἐν τοῖς πολέμοις μιμησάμενοι ἀγῆνται ⁷⁹, ἔβαλον λίθοις τὸν τοῦ ἀκρογωνιαίου λίθου διάκονον· καὶ πᾶσα χεὶρ Ἑβραϊκὴ τὸν φόνον ἐνήργει· σκοπὸς δὲ ἦν τῶν ἀφιέντων ὁ μάρτυς, ἐστὼς κατὰ μέσον ὡς σημεῖον τοῦτο

Ἦς δὲ πάντοθεν τὸ σῶμα περιθραυσθὲν, καὶ λεουμένον τῷ αἵματι, ὠκλαζε λοιπὸν πρὸς τὴν ὁλίθιον ⁸⁰ στάσιν. κατεσείετο δὲ καὶ ἠπειλεῖ τὴν πτώσιν, ὥσπερ τις ὑψηλὴ πλάτανος, παρὰ πολλῶν κατεργασθεῖσα τεκτόνων· οὐ δὲ τὴν πτώσιν ἐπαθε κατὰ τοὺς πολλοὺς ἀπερπῶς. Οὐ γὰρ πρηνὴς ἐξετάθη, οὐδὲ ἐπὶ πλάγιον κατηνέχθη, οὐδὲ εἰς τὸ ὑπτιον ἀνεκλίθη σχῆμα· ἀλλὰ θεὸς τὰ γόνατα ἐν τῷ εὐπρεπεί τοῦ εὐχόμενου σχήματι, κατέλυσε, ἐπιταχύνων τῇ ψυχῇ διὰ τῆς προσευχῆς τὸν τῆς σαρκὸς χωρισμὸν, καὶ κράζων πρὸς τὸν ὀρώμενον Κύριον· *Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, δέξαι τὸ πνεῦμά μου*. Ἔσπευσε γὰρ ὡς ἐπὶ τινα μετοικίαν· ὡς ἐξ ἀλλοδαπῆς ἐπὶ πατρίδα· ὡς εἰς πόλιν λαμπρὰν ἀπὸ γῆς ἐρήμου καὶ αὐχμηρᾶς. Προσετίθει δὲ τῇ δεήσει καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν λιθαζόντων εὐχὴν (58). Εὐεργέτου γὰρ ἄκοντες, καὶ λιθαζόντες· ἔσωζον, καὶ φονεύοντες ἐζωοποιού· καὶ τοῦ πηλοῦ χωρίζοντες τῇ βασιλείᾳ παρέπεμπον.

Θεωρήσωμεν οὖν καὶ τὸ ῥῆμα τῆς προσευχῆς, πρὸς ὅσον φέρει σκοπὸν, τὸ, *Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην*. Οὐ γὰρ, ὡς οἰοῦνται τινες, κακῶς λογιζόμενοι, ἀτιμώρητον καὶ ἀνεύθυνον εὐχεται γενέσθαι τῶν ἐχθρῶν τὸ ἁμαρτήμα. Τοῦτο γὰρ ἦν φανερώς τῇ τοῦ Θεοῦ διατυπώσει ἀνθίστασθαι, καὶ τὴν τοῦ δικαίου κρίσιν καὶ νομοθεσίαν ἐπανορθοῦν, τὴν τοῖς ἀνδροφόνους τὰ πρὸς ἀξίαν ἀποκληρώσασαν. Ἀλλὰ τί φησι; *Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην*· τουτέστι· *Δὲς φόβον κατανώξω· ἀγαγε πρὸς μεταμέλειαν τῶν τετολμημένων· μὴ συγχωρήσης ἐναποθανεῖν τῇ περιτομῇ*. Ἐλχυσον διὰ μετανοίας πρὸς τὴν σὴν ἐπίγνωσιν

stare peculiarius exitiabile habet, ut eo epitheto Asterius notare debuerit. Sed S. martyr eo corporis habitu deinceps durare non poterat, defecto a lapidum confusione corpuscule.

(58) Hac etiam Photius ac sequentia deflorat.

ἀναφῶν ἐν ταῖς καρδίαις τὴν φλόγα τοῦ Πνεύματος. Ἀν γὰρ οὕτως βελτιωθῶσι, πρόδηλον δὲ ὡς τότε οὐ στήσης τὴν ἁμαρτίαν· ἀλλὰ τὸ λουτρὸν τῆς χάριτος, καὶ τὸ σὺν, καὶ τὸ ἐμὸν αἶμα νιφόμενοι, ἐλεύθεροι τῶν ἐγκλημάτων γενήσονται. Ταῦτα ἐγένετο, καὶ ἐτελέσθη τὸ δρᾶμα. Καὶ στρατιαὶ μὲν τῶν ἀγγέλων εὐφραίνοντο, τὸν ἀγῶνα θαυμάζουσαι, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς δορυφορίας τὸν Στέφανον εἰς τὸν ἴδιον ἀνάγουσαι κληρὸν· ὁ δὲ διάβολος ἀπεστράφη κενός, ἡπορημένος δεινῶς· ἄλλ' ἵνα τι καὶ σωματικώτερον εἴπω περὶ τοῦ ἐναερίου πνεύματος, λόγον προφητικὸν μιμησάμενος, ὡς *πρόσκυμα χύτρας* φέρων τὸ πρόσωπον, καὶ τούναντίον ἡ προσεδόκα κατορθώσας, καὶ δι' ὧν ἐνόμιζεν Χριστιανούς ἐλαττοῦν, δι' ἐκείνων πληθύνας τὸν τῶν μαρτύρων κατάλογον.

suam res prospere cessisset in melius; tum quod iisdem artibus, quibus se Christianos minutorum putabat, martyrum numerum adauxisset.

Τί δὲ καὶ πρὸς Παῦλον τὸν ἱερὸν; εἰς γὰρ ἦν καὶ οὗτος τῶν φονευτῶν, ἀληθὲς *Βενιαμὴν λύκος ἄρπαξ*. Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς μὴ ἐλθοῦσαν, ἀλλ' ἐτήρει τὴν τῶν λιθαζόντων ἐσθῆτα, καὶ ὑπηρετεῖ δημῷ δήμου. Πλὴν βλομαί σε μετὰ μικρὸν τὸν σφριγῶντα νῦν, καὶ θυμὸν ἀγρίον πνέοντα, ὥσπερ τινὰ γραῦν ἀσθενῆ χειρ-αγωγούμενον, ὅταν μέλλεις ἀγεσθαι πρὸς τὸν Ἀνα-νίαν, τῆς ἀληθείας γευσάμενος. Ἡδὺ δὲ σφόδρα γελάσονται, ὅταν ἀκούσω σου τὰς ὑπὲρ Εὐαγγελίου θλίψεις ἐξηγησάμενον, καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων κινδύνων λέγοντος· *Ἀπαξ ἐλιθάσθη*. Χρὴ γὰρ σε διὰ λίθων ὑπὲρ τῶν λίθων ἀπολογήσασθαι, καὶ τῇ ταυτέμπα-βεῖς λύσαι τῆς ἁμαρτίας τὸ ἐγκλημα.

Ἄξιον δὲ μηδὲ τὴν ὁπτασίαν καταλιπεῖν τοῦ Στε-φάνου ἀνεξέταστον. Ἀεὶ γὰρ ὁ τῶν ὧλων Θεός, τοῦ ἐξῆς προμηθεύμενος, τῶν μελλόντων ἐπιγίνεσθαι τῶν ἀνθρωπίνων ἁμαρτημάτων προφυλακτικῶς προκατασκευάζει τὴν θεραπείαν· ὃ δὲ ἐνταῦθα πεποίηκεν. Εἰ γὰρ πρὸς τὸ χρήσιμον τοῦ ἀγωνιστοῦ μόνον ἐτελείτο τὰ θεοφάνεια, ἥρκει καὶ φωνὴν γενέσθαι ἐξ οὐρανῶν, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος πρότερον, ἢ χρόνους ὕστερον ἐπὶ τῆς μεταμορφώσεως, ἢ καὶ ὡς ἐπὶ Παύλου τούτου, ἡνίκα τὴν ἐπὶ Δαμασκὸν ἐπορεύετο ὁδόν.

Νυνὶ δὲ, διὰ τε σὺν ἄλλα, καὶ διὰ τὸ μέλλειν τὸ ἐκ Λιθύης κακὸν τὸν Σαβέλλιον ταῖς Ἐκκλησίαις ἐπιφύεσθαι τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν κακόδοξον τῶν ὑποστάσεων σύγχυσιν εἰς τὸν βίον εἰσάγειν τούτου χάριν ὁ Θεὸς ὥσπερ προανακόπτειν τὸ μέλλον, καὶ τὰς ψυχὰς τῶν εἰς ὕστερον προσφαλιζόμενος, δείκνυσιν μὲν ἑαυτὸν τῷ Στεφάνῳ ἐν ἰδίᾳ τινὶ καὶ αὐτοτελεῖ δόξῃ, δείκνυσιν δὲ καὶ τὸν Υἱὸν ἐν ἀπηρτισμένῳ προσώπῳ, ἵστησι δὲ αὐτὸν ἐκ θεῶν ἑαυτοῦ, ἵνα τῇ διευκρινήσῃ τῶν προσώπων ἐρμηνεύσῃ τὰς ὑποστάσεις.

Καὶ τυχὸν ἔρει τις· Τὰ μὲν περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ οὕτω σοι πεφίλοσφόρηται· ποῦ δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Εἰ γὰρ τῆς κατὰ τὴν πίστιν ἀσφαλείας ἐνε-

A tentia redeuntē trahē, sancti Spiritus flammam in eorum pectoribus accende. Si enim ita se emendaverint, atque ad meliorem se frugem receperint, utique sane tunc non statues illis peccatum, sed gratiæ lavacro tuo, meoque sanguine abluti, a criminibus immunes liberique erunt. Hacenus peractum est drama, ac lusa fabula. Ac angelorum quidem exercitus agonem demirantes, Stephanumque ingenti stipatum satellitio in hæreditatis suæ partem evehentes, impensius gaudebant; diabolus vero inanis, graviterque defectus, ac consilii inops accessit. Atque, ut quidpiam corporeum magis cras-sumque de aereo spiritu illo proferam, propheti-cum loquendi modum imitatus, atrato vultu, *quasi adustio ollæ* ⁸⁰, deflexit iter: tum quia præter spem

B Verum quid de Paulo item sacro dicam? Nam et ille unus erat occisorum, verus *Benjamin lupus rapax* ⁸¹. Quanquam enim ipse non impetebat lapidibus, at servabat tamen lapidantium vestes, ac car-nificis populi ministrum agebat. Eaimvero posthac brevi, nunc tumentem te, esseramque iram ac fu-rorem spirantem visurus sum, qui velut languescens anus ac imbecilla, ad manus traharis ⁸²; cum veri-tatis gustu facto ad Ananiam duceris. Porro dulci admodum risu diffundar, cum temetipso denarrante, tuas Evangelii causa afflictationes audiam: utque inter cætera hæc discrimina referas, *Semel lapida-tus sum* ⁸³. Par namque est, ut lapidibus mediis lapidum ipse depellas crimen, unaque ac eadem pas-sione peccatum eluas.

C Operæ pretium autem æquumque videatur, ut neque Stephani visionem inexploratam relinqua-mus. Semper sane universorum Deus, futura, quæ vitam exinde insequuntur humanam, prospiciens errata, quo prudenter eis occurrat, medelam longe ante apparat, idque nunc effecit. Nam si ad pugilis duntaxat utilitatem divina apparitio facta esset, sat-is utique etiam vox e cælis facta habuisset, ut in baptismo primum ⁸⁴, vel ut deinde in Transfigura-tione ⁸⁵, vel ut etiam in jam memorato Paulo, cum Damascum iter faceret ⁸⁶.

D At qui nunc, tum vel maxime quia futurum pro-fecto erat, ut ex Africa profectum malum, Sabel-lius, inquam, Dei Ecclesias invaderet, perversami-que opinionem de personarum confusione in mun-dum induceret: hac de causa Deus futura præci-vens, ac posterorum præmuniens animas, se quidem ipse Stephano ostendit in sua plane, eaque perfec-tissima gloria; Filium vero etiam demonstrat, in persona numeris omnibus absoluta; ipsumque ad dexteram suam statuit, ut clara personarum di-stinctione subsistentias explicaret.

Verum dicet fortasse quispiam: Recte quidem hæc de Patre et Filio a te philosophata sunt. At ubi est Spiritus sanctus? Si enim ad plenam fidei

⁸⁰ Nah. ii, 10; Joel ii, 6. ⁸¹ Gen. XLIX, 27. ⁸² Act. ix, 8. ⁸³ II Cor. xi, 25. ⁸⁴ Matth. iii, 17.

⁸⁵ Matth. xviii, 5. ⁸⁶ Act. ix, 4 seqq.

confirmationem Pater e cœlo cum Filio apparuit, A opus etiam videbatur, cum eis etiam sanctum Spiritum adesse, ut exercita quædam reipsa mysteriorum cognitio, visione ipsa hominibus innotesceret. Necesse itaque est ad istam objectionem, nostram sententiam in medium proferre. Oportere nimirum, o nimium sapiens, eum qui recitata aliqua, acri et exacto iudicio expendit, et rimatur, tum rectæ mentis esse, tum memoria firmum, ut ita cuncta pariter, quæ scripta sunt, comprehendere valeat. Si enim Spiritus sancti præsentiam quæris, recole quæ paulo superius dicta sunt, antequam de lapidibus ageretur et nece, et invenies ante ipsam visionem Spiritum sanctum loquentem, et Stephano astantem, athletamque præparantem ac componentem: clare namque in principio narrationis hanc primam nobis protulit vocem: *Stephanus plenus gratia, et veritate, ac fortitudine faciebat prodigia, et signa magna in populo. Surrexerunt autem quidam de Synagoga, quæ appellabatur Liberinorum, et Cyrenensium, et Alexandrinorum, et eorum, qui erant a Cilicia, et Asia, disputantes cum Stephano: et non poterant resistere sapientiæ et Spiritui, qui loquebatur*⁵⁷. Vides itaque sacram Scripturam distincte ac dilucide Spiritus sancti nobis proposuisse personam? Quamvis autem Spiritum sanctum prius descripserit, deinde vero Patrem ac Filium, nihil fidei officit ordinis inversio. Is enim sacræ Scripturæ mos est. Aliquando enim solum Filium nominare assolet, aliquando vero Spiritum sanctum cum Filio; alias vero a Patre initium sumere, ac in Spiritum sanctum Mesinere: et versa vice, initio facto a Spiritu sancto, per Filium sermonem ad Patrem ducere. Hancque dicendi proprietatem, omnium maxime apud Paulum absque ullo discrimine liceat observatam videre. Officium porro nostrum, quod Stephano debeamus explevimus, non ex merito quidem, si rei magnitudo spectetur; at si dicendi facultas, abunde. Deo nostro gloria, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

XIII.

Adhortatio ad pœnitentiam (59).

Homo Phariseus, ut ex Evangelio Lucæ jam accepimus⁵⁸, Dominum ad convivium invitat, domumque ducit, et mensam communem apponit. Dominus autem invitatus non gravatur accedere, nec invitantem respuit, quamvis ille nec discipulus sit, nec in se credat, sed legis scripto devinctus inhæreat, nec ad veritatis cognitionem oculos unquam aperuerit, et in prophetarum promissionibus graviter hallucinetur. Cur autem nobis Lucas scripsit hoc caput? An ea nimirum de causa, ut ea cognoscamus, quæ Christus egit, dum in corpore versaretur; et ex historici cognitionem utilitate documentoque referta hæc scripta nos ad vitam recte constanterque instituendam erudiant? Sic ego quidem

⁵⁷ Act. vi, 8 sqq. ⁵⁸ Luc. vii, 36 sqq.

(58) Forte legendum τελεσθῆ. Edit. PATROL.

(59) Huc usque inter Opera Gregorii Nysseni, ed. 1633, tom. II, p. 165. Id.

κεν, οὐρανόνθεν ὁ Πατήρ μετὰ τοῦ Υἱοῦ ἐπεφαίνετο, ἐχρῆν συμπαρίναι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα πρακτικῇ τις μυσταγωγία τοῖς ἀνθρώποις ἐτελέσθῃ (58) διὰ τῆς ὁπτασίας. Εἰπεῖν τοίνυν ἀναγκαῖον πρὸς τὴν ταύτην ἡμῖν ἀνθυποφέροντα τὴν διάνοιαν, ὅτι, Ὡ σοφώτατε, χρὴ τὸν τῶν ἀναγνώσμάτων βασανιστὴν, ὁρθεῖν τε ὁμοῦ τὴν διάνοιαν ἔχειν καὶ τὸ μνημονικὸν ἐβρωμένον, ἵν' οὕτω δυνηθῇ πάντων ὁμοῦ περιδράσασθαι τῶν γεγραμμένων. Εἰ γὰρ καὶ ζητεῖς τὴν τοῦ Πνεύματος παρουσίαν, μικρὸν ἀνωτέρω τῶν λίθων καὶ τῆς μαιφονίας γενοῦ, καὶ εὐρήσεις πρὸ τῆς ὁπτασίας τὸ Πνεῦμα λαλοῦμενον, καὶ συμπάρῃν Στεφάνῳ, καὶ προκαταρτίζον τὸν ἀθλητὴν. Εὐθέως γὰρ ἐν ἀρχῇ τοῦ διηγήματος, ταύτην ἡμῖν προανεφώνησε τὴν φωνήν· *Στέφανος πλήρης χάριτος, καὶ δυνάμεως, ἐποίει σημεῖα καὶ τέματα μεγάλα ἐν τῷ λαῷ. Ἀνέστησαν δὲ τινες ἐκ τῆς συναγωγῆς τῆς λεγομένης Λιβερτίνων, καὶ Κυρηναίων, καὶ Ἀλεξανδρέων, καὶ τῶν ἀπὸ Κιλικίας, καὶ Ἀσίας, συζητοῦντες τῷ Στεφάνῳ· καὶ οὐκ ἴσχυον ἀντιστῆναι τῇ σοφίᾳ καὶ τῷ Πνεύματι, ᾧ ἐλάλει. Ἰδοὺ τοίνυν, καὶ τὸ τοῦ Πνεύματος ἡμῖν πρόσωπον εὐκρινῶς ὁ λόγος ὑπέσθησεν. Εἰ δὲ τοῦτο πρότερον γέγραπται, τελευταῖον δὲ ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός, οὐδὲν ἢ τῆς τάξεως ἀπαλλαγῇ τῇ κρίσει λυμáινεται. Σύνθετος γὰρ τοῦτο ποιεῖν τῇ Γραφῇ· καὶ ποτὲ μὲν ὀνομάζειν τὸν Υἱὸν μόνον· ποτὲ δὲ τὸ Πνεῦμα σὺν τῷ Υἱῷ· καὶ ἄλλοτε δὲ ἀρχεσθαι μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, καταλήγειν δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα· καὶ τὸ ἀνάπαλιν, τῆς ἀρχῆς ἐκ τοῦ Πνεύματος γενομένης, διὰ τοῦ Υἱοῦ τῷ λόγῳ ἐπὶ τὸν Πατέρα ὁδεύειν· καὶ τοῦτο τὸ τῆς συνηθείας ἰδίωμα μάλιστα παρὰ τῷ μεγάλῳ Παύλῳ ἀπαρφυλάκτως συντηρεῖσθαι γινόμενον ἔστιν ἰδεῖν. Πεπλήρωται δὲ παρ' ἡμῖν καὶ τῷ Στεφάνῳ τὸ χρέος· εἰ μὲν πρὸς τὸ μέγεθος βλέπων τις, οὐχ ἱκανῶς· εἰ δὲ πρὸς τοῦ λέγοντος δύναμιν, ἀστάρκως· ὅτι τῷ Θεῷ ἡμῶν ἡ δόξα, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.*

II'.

Προτρεπτικὸς περ. μετανοίας.

Ἀνὴρ Φαρισαῖος, ὡς ἀρτίως ἠκούσαμεν τοῦ Λουκᾶ λέγοντος, προτρέπει τὴν Κύριον εἰς ἐστίαν, καὶ ὁ ὑπαρξίον ἀγει, καὶ κοινὴν παρατίθεται τράπεζαν. Ὁ δὲ οὔτε τὴν κλῆσιν ἀπαναίνεται, οὔτε φεύγει τὸν ἀνθρώπον, μήτε μαθητὴν ὄντα, μήτε πιστεῦσαντα, τῷ γράμματι δὲ προσδεδεμένον τοῦ νόμου· καὶ οὐδέπω πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀνοίξαντα, χαλεπῶς δὲ πρὸς τὰς ἐπαγγελίας ἀμβλυοῦντα τῶν προφητῶν. Τί οὖν ἡμῖν τοῦτο τὸ κεφάλαιον ἀνέγραψεν ὁ Λουκᾶς; Ὅτερον, ἵνα τὴν γνῶσιν ἐχῶμεν ὧν ὁ Ἰησοῦς κατειργάσατο πολυτευόμενος ἐν τῷ σώματι, καὶ γνῶσιν ἱστορίας ἐπωφελοῦς παραλάβωμεν; ἢ νοῦ τινος ἐπωφελοῦς καὶ παιδευτικοῦ γέμει τὰ γράμματα, τὴν ἡμέτερον βίον

πρὸς τὸ ὁρῶν καὶ ἀδιὰστροφον κανονίζοντα· Οὕτως δὲ ἔχειν ἔγωγε ἡγοῦμαι, καὶ ὑμᾶς προσήκον πείθεσθαι. Πολλοὶ γὰρ εἰσι τῶν ἑαυτοὺς δικαιούντων φιλαυτοὶ καὶ αὐτάρεσκοι, ἐν ὑπολήψει διὰ κενοῦ φρονήματος ὠγκωμένοι, ἁμαρτωλοὺς καλοῦντες τοὺς ἐγγίζοντας, καὶ πρὶν ἔλθειν τὸ ἀληθινὸν κριτήριον, ἑαυτοὺς, ὡς ἄρνας ἀπὸ τῶν ἐρίφων, χωρίζοντες, καὶ πρὸς τὴν θύραν τῆς βασιλείας βλέποντες ὡς ἀναπεπταμένην αὐτοῖς· οὐ στέγγος, οὐκ ἐδεσμάτων ἕξιόντες τοῖς πολλοῖς κοινωνεῖν· βδελυσσόμενοι δὲ πάντας τοὺς μὴ τὴν ἀκραν, ἀλλὰ τὴν μέσσην ἐπὶ τοῦ βίου πορευομένοις ὁδόν.

Ὁ τοίνυν Λουκάς, ὁ πλέον τῶν ψυχῶν ἢ τῶν σωμάτων λατρός, ἔγραψε τὸ ἐν χειρὶ διήγημα· οὐ λόγον ἀπλῶς, ἀλλὰ φάρμακον τῶν νοσούντων αὐθάδειαν, αὐτὸν ἡμῶν τὸν Θεὸν καὶ Σωτῆρα δεικνύς, τὸν ἀσυγκρίτως καθαρὸν καὶ μόνον δίκαιον, συγγνωμονικῶς λίαν τοῖς κατεγνωσμένοις συναναστρέφόμενον, καὶ τοῖς οὐδέπω κεκαθαρμένοις συνδιατώμενον· οὐχ ἵνα τι προσλάβῃ τῆς ἐκείνων κακίας, ἀλλ' ἵνα μεταδῇ τῆς οἰκείας δικαιοσύνης, κατὰ τὴν ἡλιακὴν ταύτην τὴν φαινομένην ἐνέργειαν (ὅσον ἀπὸ τοῦ κτίσματος παραστῆσαι τοῦ κτίστου τὴν πρόνοιαν). Ἰσμεν μὲν γάρ, ὅτι καὶ ὁ ἥλιος οὐ τὰς ἡπλωμένας μόνον ἐπιλάμπει χώρας, ἀλλὰ καὶ ὅσαι κοιλότεραι καὶ τῆς ἀντρώδους ἔλαχον θέσεως. Πausώμεθα τοίνυν, εἰ τινες οὕτως φρονούμεν, ὡς ὁ λόγος φησὶν· μιμησώμεθα δὲ τοῦ Δεσπότου τὸ ἔλεον, καὶ φιλάνθρωπον, τοῖς ταπεινοῖς διὰ τοῦτο συγκαταβαίνοντες· οὐχ ἵνα αὐτοῖς κειμένους συνταπεινωθῶμεν, ἀλλ' ἵνα κακέινους ὠφέλωμεν· ὅσον καλυμμένηται τινες ἐφυδροὶ τοὺς παγομένους πρὸς τὸν ζωτικὸν ἀέρα τοῦτον ἀνέλκοντες.

Ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἀρίστην νοσην τὸ εὐαγγελικὸν γράμμα χειραγωγεῖ, φέρε πρὸς τὸν ἐμπροσθέντα σκοπὸν ἑαυτοὺς ἀποτελειώμεν. Θαυμάζω σφόδρα τοὺς τὴν ἐμπαθεῖ ταύτην καὶ φιλήδονον περιειμένους σάρκα, ἡττωμένους δὲ καθημέραν ὕπνου καὶ γαστροῦ· οὐ μὴν οὐδὲ τῶν ἄλλων ἐρεθισμῶν ἀπείρως ἔχοντας, τῶν ὅσοι γνώριμοι πᾶσιν ἡμῖν τοῖς τῆς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς κοινωνοῦσι φύσεως, ὅπως εἰσι σκληροὶ δικασταὶ τῶν ἁμαρτανόντων, καὶ ἑαυτῶν συγγνώμονες· ἀσθενεῖς ἀγωνισταί, καὶ ἀπαραίτητοι νομοῦνται· ὡς καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλάνθρωπίας ἀναιρεῖν τὴν ἐλπίδα, καὶ ἀποφράττειν, ὡς νομίζουσι, τὴν ἀφθονον τοῦ ἐλέους πηγὴν, καὶ μετὰ πολλῆς δὲ τῆς αὐθεντίας ἀποκλείειν τοῖς πλανηθεῖσιν τῆς βασιλείας τὴν εἴσοδον. Τοῦτο δὲ οὐδὲν ἄλλο ἢ καὶ νομικὸν (60) ἀπογνώσκειν ἔμποτεῖν ψυχᾶς λατρεῖαν ζητούσαις. Ὁ γὰρ τῆς θεραπείας ἀπελπίσας, δοῦλος γίνεται καθ' ἀπαξ τῆς νόσου· καὶ πρό γε πάσης τῆς τῶν ἡμετέρων Γραφῶν ἐπαγγελίας ἀλλότριος· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ τῷ συνετῶς ἐξετάζοντι τοιοῦτον, ὃ μὴ χάρις δωρεῖται, καὶ θεραπεύει συγγνώμῃ. Καὶ τίς οὕτως ὑπόκωφος καὶ ἀνήκοος τῶν λόγων τοῦ Ἰωῦ, διαφρόνην

A existimo, vosque idem sentire par est. Plerique enim eorum, qui seipsi iudicant, sibi assentantur, se diligunt, sibi placent, inaniquē opinione tumidi atque inflati, eos, qui ad se accedunt, peccatores appellant et antequam veri iudicii tempus veniat, se tanquam agnos ab hædis separant, cœlique fores sibi apertas intuentes, nec domum cum reliqua multitudine, nec cibum dignantur habere communem, atque omnes, qui non per summam, sed per mediam vitæ semitam incedunt, detestantur.

Lucas igitur, animorum magis, quam corporum medicus, præsentem hanc nobis non tam narrationem, quam plane appositam ægrotantibus fastu medicinam exhibuit, ostendens, ipsum Deum Servatorem nostrum, qui sine comparatione purus atque integer est, solusque justus, clementer admodum, benigneque cum perditis atque damnatis versari, et cum iis, qui nondum puri mundique sunt, vivere, non ut eorum maculas accipiat, sed ut illis justitiam suam impertiatur: instar huiusce solis, quem cernimus, qui (licet enim ex re procreata procreatoris providentiam intelligere) non planas solum regiones illustrat, sed illas etiam, quæ sunt antris cavernisque tortuosæ. Deponamus igitur arrogantiam, si qui tales sumus, qualis est is, qui hac oratione descriptus est, imitemurque Domini misericordiam et humanitatem, humiles et afflictos ita complectentes, non ut cum illis iacentibus consternamur, sed ut eos potius excitemus, et tanquam egregii quidam urinatos in aquis demersos, ac moribundos, ad vitalem hunc aerem extrahamus.

Quoniam autem pulcherrimum, summeque nobis utile signum proponunt hæc Evangelii scripta, age illuc mentis aciem intendamus. Vehementer admiror, quo modo isti, qui natura perturbationibus obnoxia, voluptatumque studiosa circumdati sunt, quique tum dormiendi, tum edendi, et cæteris ventri necessariis usibus quotidie parent, atque iisdem cupiditatibus incitari se sentiunt, quas nos, qui una eademque cum illis natura præditi sumus, experimur, iniquiores sè, ac duriores in eos, qui D peccant, iudices præbeant, sibi que pugnatores infirmi tam facile indulgeant, in alios autem arbitri esse velint inexorabiles, adeo ut Dei benignitatis spem auferant, uberemque misericordię fontem obstruant, ut ipsi putant, multaque auctoritate regi aditum errantibus patefaciant [occludant]. Quod cum nihil aliud sit, quam animis curationem querentibus desperationem objicere: cui enim curationis adempta spes est, is plane morbi servus efficitur, tum ab omni alienus est Scripturarum nostrarum promissione: in quibus, si diligenter explores, nihil tam grave reperitur, quod non ei

gratia condonet, et misericordia curet atque expiet. Quis autem adeo surdus, qui verba Job non exaudiverit, clara voce sic omnes alloquentis: *Nemo mundus a sorde, ne infans quidem, cujus est unius diei vita super terram* ⁹⁰? Quamquam quis est tam frugi, quis tam modeste se gerit, qui si modo idque in Dei iudicio constitutus, supervacaneum - Quod si ad summum iustitiæ probitatisque fastigium pervenissent, adeo ut, quemadmodum scriptum est ⁹¹, super scorpiones atque serpentes calcarent, pronuntiatique essent victores, et de peccato triumphum reportassent, non tamen deberent aliorum omnium vitam ad fortitudinis suæ regulam dirigere et explorare, sed virtutem propriam acceptam referentes ei, cujus beneficio et munere adjuti, vitam sapienter instituentes, Adversarii tentationibus non succubuissent, imbecillioribus afflictisque fraternæ benignitatis dexteram porrigere, eosque a peccati luto et iniquationibus eripere atque excitare. Hoc enim pacto duplicem laudem assecuti, tum propriæ fortitudinis, tum fraternæ humanitatis, misericordiæ præmia reciperent. Nunc autem, cum homines sint ex eorum numero, qui humi repunt, vitamque degant non angelorum et cælestium illarum mentium, quæ corpore carent, vitæ similem, sed talem, quæ in iudicium vocari atque redargui possit, severos et acerbos se iudices præbent, contractoque supercilio sententiam ferunt, et damnant, ut eorum superbia arrogantiaque commotus cogar eos Evangelii verbis compellare: qui cum trabes propriis in oculis existentes non cernant, ex aliorum oculis velint festucas ejicere ⁹²; cumque gravissima onera cælorum humeris imponant, severi iudices incedunt, et cum imbecilles ipsi onus suum ferre non possint, Christi tribunal præoccupant, et iudicis sententiam præripiunt. Servi contumaces, qui conservis immittes se atque inexorabiles præbent.

Si Deum cupitis æmulari, quod ad ejus imaginem facti sitis, exemplum ipsius imitamini. Vos, qui Christiani estis, qui nomine ipso humanitatem profitemini, imitamini Christi charitatem. Benignitatis ejus divitias considerate, qui cum per hominem ad homines venturus esset, præmisit Joannem poenitentiae præconem et ducem, et ante Joannem prophetas omnes, qui docerent homines, ut resipiscerent, ut redirent in viam, et ad meliorem frugem sese converterent. Mox ipse veniens ore proprio clamabat ex persona sua: *Venite ad me, omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos* ⁹³. Quomodo autem vocem suam audientes excepit? facilem eis peccatorum veniam largitus est, celeriter ipsos et momento temporis ab iis, a quibus angebantur, liberavit: Verbum sanctos reddidit, Spiritus confirmavit, vetus homo in aqua sepultus est, novus generatus, gratia floruit. Quid

⁹⁰ Job xiv, 4 sec. LXX. ⁹¹ Luc. x, 19. ⁹² Matth.

(60') Οὐδεις — αὐτοῦ. Locus memoriter citatus. Verba ἡμέρα οὐδ' ἂν μία ἡμέρα. EDIT. PATROL.

A πρὸς πάντας ἐκδοῦντος, ὅτι, Οὐδεις καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, ἡμέρα οὐδ' ἂν μία ἡ ζωὴ αὐτοῦ (60'); Τίς δ' ἂν σωφρονῶν τοσοῦτον φρονήσειεν, ὡς ὑποκαίμενος εὐθύναίς, καὶ ταύτας ἐν δικαστηρίῳ Θεοῦ, περιττὸν ὀλεσθαι συγγνώμην, καὶ ἀχρεῖον τὸν ἔλεον; sapiat, cum rationem totius vitæ suæ redditurus sit, putet, alteri ignoscere, et misericordiam impertiri?

Ei δὲ καὶ πρὸς τὸ ἀκρότατον δικαιοσύνης καὶ ἀκριβείας ἦσαν ἐληλαχότες, πατήσαντες δὲ ἀληθῶς, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐπάνω ὄψεων καὶ σκορπίων, νικηταὶ δὲ καὶ στεφανίται κατὰ τῆς ἀμαρτίας ἀνηγορεύθησαν· οὐδ' οὕτως ἐχρῆν πρὸς τὴν οἰκίαν ἀνδρείαν καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων κανονίζειν τὸν βίον· B ἀλλὰ τῆς μὲν ἰδίας εὐδοκίμησεως τῷ δεδωκότι Θεῷ τὴν χάριν ὁμολογεῖν, ὅτι καὶ φύσιν ἡγεμονικῶς ἠνιόχῃσαν, καὶ πειρασμῶν σατανικῶν οὐκ ἐγένοντο χεῖρους· τοῖς δὲ ἀσθενήσασιν ὀρέγειν φιλανθρωπίας δεξιάν, καὶ ἀνεγείρειν ἐκ τοῦ πηλοῦ, καὶ καθαίρειν ἐκ τῶν μολυσμάτων. Διπλοῦν γὰρ ἂν οὕτως τὸν ἔπαινον ἦσαντο, τῆς τε ἰδίας ἀνδραγαθίας ὁμοῦ καὶ τῆς φιλαδέλφου καὶ χρηστῆς συμπαθείας τὰ γέρα λαμβάνοντες. Νυνὶ δὲ ἄνθρωποι τε βντες τῶν χαμαὶ ἐρχομένων, καὶ ζῶντες βίον οὐ τὸν ἀγγελικὸν ἐγγὺς τῶν ἀσωμάτων, ἀλλὰ τοιοῦτον, οἷον ἂν τις καὶ ὑπ' εὐθύνας ἀγάγοι καὶ σκιάσειεν· δικάζουσιν αὐστηρῶς, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς αὐθεντίας τὴν κατακρίνουσαν φέρουσι ψήφον· ὡς ἐμὲ πολλάκις ὑπὸ τοῦ τύφου καὶ τῆς ἀλαζονείας ἀποπνιγόμενον εἰπεῖν ἐπ' αὐτοῖς τὰς C εὐαγγελικὰς ῥήσεις, ὅτι τὰς δοκοῦς ἐν τοῖς ἰδίοις ὀφθαλμοῖς μὴ βλέποντες, τῶν ἁλλοτρίων ὕψεων ἀποφυσᾶτε τὰ κάρφη· καὶ τὰ βαρυτάνα φορτία τοῖς ἄλλοις δεσμεύοντες, περινοστεῖτε βαρεῖς κριταὶ καὶ ἀσθενεῖς ἀχθοφόροι, τὸ βῆμα τοῦ Χριστοῦ προλαμβάνοντες, καὶ τοῦ χριτοῦ τὴν ἀπόφασιν προαρπάζοντες· δοῦλοι καταφρονῇται, καὶ ἀπαραίτητοι τῶν ὁμοδούλων κριταί.

Ei ζηλοῦτε Θεόν, ὡς κατ' εἰκόνα κτισθέντες, μιμήσασθε ὑμῶν τὸν ἀρχέτυπον· ὦ Χριστιανοί, τὸ φιλάνθρωπον ὄνομα, ζηλοῦσατε τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀγάπην· ἀποβλέψατε πρὸς τὸν πλοῦτον τῆς ἐκείνου φιλανθρωπίας. Μέλλων γὰρ ἀνθρώποις ἐπιφαίνεσθαι D δι' ἀνθρώπου, προκαθῆκε μὲν τὸν Ἰωάννην, μετανοίας κήρυκα, μεταμελείας εἰσηγητὴν, καὶ πάντας πρὸ Ἰωάννου προφήτας ἐπιστροφῆς διδασκάλους. Εἶτα καὶ αὐτὸς μετ' ὀλίγον ἐπιφανεῖς, οἰκίᾳ φωνῇ βοᾷ αὐτοπροσώπως· Δεῦτε πρὸς μέ, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Τοὺς δὲ τῇ κλήσει πεισθέντας πῶς ὑπεδέξατο; Ἄπονον ἔδωκεν τῶν ἀμαρτημάτων τὴν ἀφεσιν, ἀχαριαίαν καὶ σύντομον τὴν τῶν λυπούντων ἀπαλλαγὴν· Λόγος ἠγίασεν, Πνεῦμα ἐσφράγισεν· ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος ἐνετάφη, ὁ νέος ἐτέχθη, ἀνηθήσας τῇ χάριτι. Τί τὰ ἐξῆς; Ὁ ἄνθρωπος οἰκεῖος, ἄντ' ἁλλοτρίου, υἱὸς ἀντὶ ξένου, μύστης ἐκ βεβήλου, ἅγιος ἐξ ἀσε-

vii, 3, 4. ⁹³ Matth. xi, 28.

εὐδῶς. Ὁ τοίνυν ταῖς οὕτως μεγαλοπρεπέσι καὶ ἀνυπερβλήτοις δωρεαῖς πλουτισθεὶς, ἀμαρτῶν εἰς τὸν φιλότιμον καὶ ἀγαθὸν εὐεργέτην, παρὰ μὲν ὑμῖν τοῖς δυσκόλοις καὶ ἀμαλάκτοις δικασταῖς εὐθὺς μήτε λόγου μεταλαβὼν, πάντως ἂν ἐπὶ τὸν ἐλεθρον ἤχθῃ, καὶ τῆς ἐνθάδε ζωῆς ἀποκοπέις. καὶ τὴν ἐκεῖ κολαζόμενος. Ἐπεὶ δὲ ἄλλος ἐστὶν ὁ τῆς ψήφου Κύριος, ὁ ποιῶν τὸ ἔλεος εἰς χιλιάδας καὶ μυριάδας, καὶ μὴ θέλων τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ἀναμμένων δὲ τὴν ἐπιστροφὴν· οὐδὲν οὕτως οἱ τὴν πρώτην χάριν ὑδρίσαντες ἐτίμωρήθησαν· ἀλλὰ πάλιν δευτερος ἔλεος καὶ ἀκολουθεῖ τῷ προτέρῳ, καὶ ἀμνηστία συγγνώμη συνάπτεται, καὶ δάκρυον στάξαν ἰσχυναμένη τῷ λουτρῷ, καὶ στεναγμὸς ἐπίμοχθος ἐπανάγει τὴν χάριν πρὸς ὀλίγον ἀναχωρήσαν. Εἰ ἀπιστεῖς τῷ λόγῳ, Πέτρον ἐρώτησον ὅτι τῇ οἰκίᾳ τοῦ ἀρχιερέως καθήμενον, καὶ λέγει σοι, ὅπως τὸ παράπτωμα τῆς ἀρνήσεως πικρῶς οὐδράμενος ἐκαθάρθη· καὶ οὐκ ἀνέλυσεν εἰς τὸν Σίμωνα, ἀλλὰ Πέτρος διέμεινεν ὁ ἀπόστολος.

Ἐγὼ δὲ νομίζω, ὅτι καὶ Ἰουδᾶς ὁ Ἰσκαριώτης, εἰ μὴ ταχέως αὐτὸς ἑαυτοῦ ἐγένετο δῆμιος, ἀσύγνωστον κρίνας τὴν ἀμαρτίαν, προσπεσὼν δὲ τὸν ἔλεον ἤτησεν, οὐκ ἂν τῶν οἰκτιρμῶν τῶν πάσης ὑπερχομένων τῆς οἰκουμένης ἡσθόχησεν. Τεκμήριον δὲ τοῦ λόγου πάντες Ἑβραῖοι οἱ μετὰ τὸν σταυρὸν πιστεύσαντες, καὶ τῷ λουτρῷ τὰς ψυχὰς ὁμοῦ καὶ τὰς χεῖρας νυφάμενοι. Εἰ δὲ οἱ σταυρώσαντες ἡλεήθησαν, πῶς οὐκ ἂν ὁ προδοὺς τῆς ἀμνηστίας ἀπήλυσεν; Ἐξέσμει ποτὲ καὶ Παῦλος Χριστιανός, ἀλλὰ βασιτάσας ὑπερὸν ἀλύσεις ὑπὲρ Χριστοῦ, ἐκ τῆς ταυτοπαθείας ἔλυσε τὰ ἐγκλήματα· ἡμαρτε λιθάζων Στέφανον καὶ συνευδοκῶν τοῖς φονεύουσιν, ἀλλὰ λιθοβολῆς ἐξῆλεψε τὸ πλημμέλημα. Ἐτελώνουν ποτὲ Ματθαῖος καὶ Ζαχαρίας, ἀλλὰ τῇ καταφρονήσει τῶν χρημάτων τὴν τελωνεῖαν πατήσαντες, ὁ μὲν τῇ οἰκίᾳ τὸν Ἰησοῦν ἐδέξατο, καὶ τῇ ψυχῇ πλέον· ὁ δὲ θαυμαστῶν πράξεων εὐαγγελιστῆς καὶ συγγραφεὺς ἀπεδείχθη. Ὁ τελώνης, ὁ μετὰ τοῦ Φαρισαίου ἀναγκαῖον εἰς μὴνῃν, ἢ γυνὴ ἢ τὴν δραχμὴν ἀπολέσασα καὶ εὐρούσα.

Ἐξ ἀρχῆς δὲ εἰς τέλος εἰ τις τοὺς ἀνθρώπους τοῦ βίου παντὸς ἐν τοῖς καθεξῆς χρόνοις λογίσαιτο, τοὺς πολλοὺς εὐρήσει πρότερον μὲν ἐνσχεθέντας ἀμαρτήμασιν, εἰτα τῇ πρὸς τὸ κρεῖττον βολῇ μεταθεμένων τῆς γνώμης. Θεοῦ γὰρ οἰκεῖον καὶ μόνον ἐξαίρετον πλημμελείας χωρὶς πάντα κατορθοῦν. Ἀνθρώπος δὲ ὑπὸ γένεσιν καὶ φθορὰν ἡγμένος, καὶ τοσούτων ὑπάρχων δεκτικὸς παθῶν, οὐ ποτ' ἂν ἀκατηγόρητος δειχθεῖ περιχοπέσης συγγνώμης. Ἀπόλειπον πρὸς τὸν Δαβὶδ τὸν βασιλεῖα τοῦ Ἰσραὴλ, ὃν κατ' ἐκλογὴν ἐχειροτόνησεν ὁ Θεός, ἐπαίνους δὲ τοῖς τῆς μαρτυρίας ἐκδόσησε, λέγων· *Ἦν ὁ ἀνὴρ κατὰ τὴν καρδίαν μου Δαβὶδ τὸν τοῦ Ἰεσοῦ.*

⁹³ Ezech. xviii, 25. ⁹⁴ Matth. xxvi, 75. ⁹⁵ Matth. i, 9. ⁹⁶ Luc. xix, 2. ⁹⁷ Luc. xv, 8. ⁹⁸ Il Reg. xiii, 14; Act. xiii, 22.

A deinde consecutum est? qui inimicus fuerat, amicus evasit; qui alienus, filius: qui profanus, sacer ac pius. Is ergo, qui tam magnificis et incredibilibus affectus muneribus, benignum ac liberalem largitorem ingratus offendit, a nobis quidem doctoribus severisque iudicibus statim indicta causa ad cruciatum raperetur, praesentique privatae vita in altera supplicium inveniret. Verum quoniam alius iudicii Dominus, qui in infinita militia militum misericordiam tribuit, nec vult mortem peccatoris, sed exspectat, ut resipiscat ⁹³; eo sit, ut ne illi quidem, qui priorem gratiam contumeliosius abiecerunt, merito afficiantur supplicio: sed a posteriore misericordia prior excipiat, et oblivio cum venia coniungatur, ut lacrymarum effusio lavae vim habeat, gemitusque reducat gratiam, quae paulisper recesserat. Si orationi nostrae fidem non habes, Petrum in aedibus principis sacerdotum interroga, et dicet tibi, quomodo abnegationis peccatum amare lugens expiaverit ⁹⁴, nec in Simonem mutatus sit, sed Petrus permanserit apostolus.

Ego autem et Judam Iscariotam existimo, nisi sui ipsius carnifex esse properasset, facinus suum gravius putans, quam ut sibi posset ignosci, sed supplex veniam petiisset, ejus misericordiae, quae per orbem erat diffusa, non fuisse expertem futurum: cui quidem rei testimonio sunt Judaei illi, qui cum Christum cruci suffixissent, credentes, baptismo mentes simul et manus abluerunt. Quod si illi, qui Christum in crucem egerant, misericordiam sunt consecuti, et ipse profecto, qui illum prodiderat, veniam impetrasset. Et Paulus aliquando Christianos vinxit, sed idem ipse postea pro Christo catenas gestavit, eodemque cruciatus genere crimen dissolvit; peccavit, cum Stephanum lapidibus peteret, et ejus interfectores assentiret, post autem ipse quoque lapidibus caesus peccatum abolevit. Matthaeus ⁹⁵ et Zacchaeus ⁹⁶ olim fuerunt publicani, sed mox mensa publicanorum contempta, alter eorum domo atque animo suo Jesum suscepit, alter rerum admirabilium promulgator et scriptor effectus est. Oportet ut publicanum pariter et Phariseum memoria teneamus, et mulierem illam, quae drachmam amissam invenit ⁹⁷.

D Si quis homines, qui saeculis omnibus ad hoc usque tempus exstiterunt, universo animo complectatur, fuisse multos animadvertet, qui cum se prius flagitiis inquinassent, ad frugem bonam deinde redierunt. Illud enim Dei solius proprium est, ut ab omni peccato remotus omnia recte gerat. Homo autem, qui ortum atque interitum subit, quoque tam multis perturbationibus est obnoxius, nunquam effugere poterit, quin accusetur et condemnetur, si veniae spes auferatur. Considera mihi Davidem ipsum Israelis regem, quem Deus sibi singularem elegerat, testimonioque suo collaudarat, *Inveni, inquit, virum secundum cor meum David Filium Jesse* ⁹⁸. Hic post prae-

clarum illud divinae laudis praeconium, mulieris pulchritudine captus, quibus se peccatis obstrinxerit, omnes scimus. Attamen idem a propheta reprehensus admissum scelus agnovit, et poenitentiae modum posteris scriptum reliquit. Quamobrem dolorem ejus in libro Psalmorum tanquam in speculo videmus expressum, ubi nunc luctus, et squalore corpus exerceat: nunc sibi noctes ad lugendum praescribit, quod quidem tempus communi laborantium quieti datum est; nunc lacrymas e palpebris suis tanquam e fontibus profundens, lectulum irrigat, et quinquagesimum psalmum nobis elaborat, in quo Deum poenitentia placandi exemplum effingitur. Neque vero luctus ipsius inanis fuit. Sed graves ejus gemitus misericordiam invenerunt, ut et imperii dignitate, et amicitia Dei libere frueretur. Rex item ille Ninivitarum multitudine peccatorum ad exitum contendebat, una cum populis, quibus imperabat. Et is, qui peccata ipsorum redarguebat, diem supplicio praefinitum denuntiabat appropinquare. Cumque prudenter illi semet affligentes calamitatem effugissent¹⁾, dolebat propheta quod mala, quae praedixerat, non evenissent, Deique commiserationem iniquo animo ferebat. At ille, qui ubique tum verbis, tum factis indicat, quanta homines benevolentia complectatur, fecit, ut cucurbita nasceretur, quae caput ejus ab injuria solis defenderet; sub umbra autem ipsius eo dormiente statim exaruit. Qui cum expectatus rem aegre ferret, repreheauditur, quod, cum ipse virgultum exaruisse indigetur, nolit Deum propinquo tantae civitatis interitum commoveri²⁾.

Vos igitur, qui duri estis atque immites, ejus qui nos procreavit, benignitatem et clementiam imitmini. Nolite vos in conservos vestros praebere judices acerbos et graves, donec veniat ille qui arcana cordium patefaciet, et potestate sua cuique convenientem statum tribuet in vita quam expectamus. Nolite tristes in alios ac severiores sententias terre, ne iisdem vos sententiis condemnemini, et propriis verbis tanquam dentibus acutissimis configamini. A quo quidem crimine videntur mihi ea Evangelii verba nos deterre: *Nolite judicare, ut ne judicemini*³⁾. Quibus sane verbis non aufertur nobis facultas humane benigneque judicandi, sed interdictum, ne gravius et asperius judicando condemnemus. Leviora igitur fac aliorum pondera, ne in eadem damnationis trutina actiones tuae deprimantur, quando vita nostra tanquam in lance Dei iudicio examinabitur. Tu, qui corpore indutus es, et in carne vivis, cave, ne medicae artis curationem abjicias et asperneris; nam licet commoda fruaris valetudine, non tamen semper ita liber ab omni futurus es morbo, ut opera medici nunquam indigeas. Animum habes ad res terrenas caducasque propensum, quandiu oblitus sui impletur corporis

A Οὗτος μετὰ τὴν λαμπρὰν μαρτυρίαν, οὗτος ἐπειδὴ τῷ πάθει τῆς σωμαστίας ἐάλω, καὶ περιέπεσεν ἐκείνοις οἷς γινώσκωμεν ἅπαντες, ἦλθεν δὲ μετὰ τὸν ἐλεγχον τοῦ προφήτου εἰς ἀναλογισμὸν τοῦ κακοῦ, ἀνάγκαστον ἀφῆκεν τοῖς εἰς ὕστερον ἐσόμενοις τῆς μετανοίας τὸν μόχθον· καὶ θεωροῦμεν, ὡς ἐν εἰκόνι, τῷ ψαλτηρίῳ, τὸν μόχθον· νῦν μὲν ἐκτεκόμενον τῇ λύπῃ τὸ σῶμα· αἰθὺς δὲ τὴν νύκτα καιρὸν θρήνων ποιοῦμενον, τὴν κοινὴν τῶν πόνων ἀνάπαυσιν· καὶ τῇ κλίνῃ τὸ δάκρυον ἐπιρρέοντα ὡς ἐκ πηγῶν τῶν βλεφάρων, καὶ πάλιν ἡμῖν τὸν πεντηχοστὸν ψαλμὸν ἐκπονήσαντα, τύπον τὸν διασκόμενον Θεόν. Οὐ μὲν ὁ θρηῖνος αὐτῷ μάτην ἐξεπονήθη· ἀλλ' οἱ βαρεῖς στεναγμοὶ τὸν ἔλεον ἐφεικύνσαντο· ἀπέλαβε δὲ καὶ τῆς βασιλικῆς αὐθεντίας τὴν ἐξουσίαν, καὶ τῆς πρὸς Θεὸν ἰκεσίας τὴν παρῆρσιν. Ὁμοίως κακείνους ὁ τῆς Νινευῆ βασιλεὺς λαγὼν, τῷ μὲν πλήθει τῶν ἀμαρτιῶν συνηλαυνέτο πρὸς τὸν ἐλεον, ὁμοῦ τοῖς ἀρχομένοις λαοῖς, καὶ ὁ τῆς ἀμαρτίας ἐλεγχος ἐγγίζειν μετ' ὀλίγον τὴν προθεσμίαν τῆς τιμωρίας ἐκήρυττεν. Ἐπειδὴ δὲ συνετῶς ἑαυτοὺς κακώσαντες, ἐφυγον τὴν πείραν τῆς συμφορᾶς, ἐλυτθῆθη μὲν ὅτι μὴ ἠλθέν· σεν ὁ τῶν κακῶν προφήτης, καὶ πρὸς τὸν ἔλεον τοῦ Θεοῦ χαλεπῶς ἡγροκίσατο. Ὁ δὲ πανταχοῦ καὶ διὰ λόγων καὶ πράξεων γνωρίζων ἡμῖν, ὅσην ἔχει τὴν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους εὐμένειαν, φύει μὲν τὴν κολούκων θὰν ὑπὲρ κεφαλῆς, τῷ προφῆτῃ σκέπη τῆς λυπούσης ἀκτίως, ὑποκαθεύδοντας δὲ τῇ σκιᾷ ἀθρόον ἀποξηράνας αὐτήν. Εἰτα ὡς δυσκόλως εἶχεν ἀφυπνῶσας πρὸς τὸ συμβᾶν, ὀνειδίζει καὶ μέμφεται. Εἰ μὲν οὕτως ἐμπάθως ἐπιστυγνάζοι τῷ μαρνανθέντι λαγῶν, ὁ δὲ Θεὸς οὐκ ἂν ἐπεκλάσθη τηλικαύτῃ ἐγγὺς ἐλθοῦσῃ κινδύνου;

Μάθετε οὖν, οἱ σκληροὶ καὶ δυσμελικοὶ, τὴν τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς χρηστότητα, καὶ μὴ γίνεσθε τῶν ὁμοδούλων πικροὶ καὶ βαρεῖς δικασταί, ἄχρις ἂν ἀφίκηται ὁ τὰ κρυπτά τῶν καρδιῶν ἀποκαλύπτων, καὶ κατ' ἐξουσίαν δεσποτικὴν ἐκάστῳ τῆς προσδοκωμένης ζωῆς ἀποκληρῶν τὴν κατάστασιν. Μὴ σκυθρωπᾶς ἐκφέρετε τὰς ἀποψάσεις· ἵνα μὴ ταῖς ὁμοίαις ὑποβληθῆτε, καὶ τῶν οἰκείων στομάτων τοῖς λόγοις ὡς ὀδοῦσιν ὀζυτάτοις περιπαρῆτε. Δοκεῖ γάρ μοι καὶ ἡ εὐαγγελικὴ πρόβρῃσις τούτου προφυλακτικὴ τυγχάνειν τοῦ πλημμελήματος, λέγουσα· *Μὴ κριτετε, ἵνα μὴ κριθῆτε*. Οὐ γὰρ τὴν κρίσιν καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην ἐκβάλλει· κρίσιν δὲ ὀνομάζει τὴν τραχυτέραν κατάκρισιν. Πόησον οὖν, εἰ δοκεῖ, κούφον τὸ σταθμίον, εἰ πω βούλει μὴ πρὸς τὴν κατακρίνουσαν πλάστιγγα καὶ τὰς σὰς πράξεις καθελκυσθῆναι, ὅταν ὁ βίος ἡμῶν, ὡς ἐν ζυγῷ, τῇ κρίσει τοῦ Θεοῦ ταλαντεύηται. Σῶμα περιειμένος καὶ διαζῶν ἐν σαρκί, μήποτε ἀπελάσσης τοῦ βίου τὴν ἀπὸ λατρικῆς θεραπείαν. Κἂν γὰρ ἐπὶ πλείστον ὅσον εὐεξίῃ τε καὶ ὑγιεινῇ συζήσει, ἀλλ' οὐχ οὕτως διατελέσεις ἀνόςος, ὡς ἐν χρεῖᾳ μὴ γενέσθαι τῆς ἐπιμελείας τοῦ θεραπεύοντος. Καὶ ψυχὴν ἔχων κατακλινομένην πρὸς τὰ γήινα, ἤνικα ἂν ἑαυτῆς ἐπιλαθομένη, τῶν προ-

¹⁾ Jon. iii, 1 sqq. ²⁾ Jon. iv, 1 sqq. ³⁾ Matth. vii, 1.

παθειῶν ἐμπλησθῇ τοῦ σώματος, μὴ ἀναίρει τὸν
 ἑλεον, ἵνα μὴ ἀμοιρήσῃς συγγνώμης, ὅταν αὐτῆς
 ἐπιθεῇς καταστῇς. Ἰερεὺς τίς ἐστι, καὶ ἡγεμονεύειν
 ἔλαχεν τοῦ λαοῦ· συμπαθῶν ὁράτω τῶν ὑπηκόων τὰ
 πτώματα, εἰδὼς, ὅτι καὶ ἡ τάξις τοῦ βίου διαφορὰν
 ἔχει πρὸς τοὺς πολλοὺς, ἀλλὰ τῇ φύσει τῶν ποιμαι-
 νομένων οὐδὲν διενήνοχεν· κοινωνῶν δὲ αὐτῆς, ἴσως
 ποτὲ κοινωνήσει καὶ πλημμελήματος.

Ταῦτα καὶ Μωϋσῆς ἰδὼν (ἄνθρωπος γὰρ ἦν, καὶ τὴν
 φύσιν ἐγνώριζεν), τὸν μόσχον ὑπὲρ τοῦ ἱερέως ἱεροῦγε-
 σθαι διέταξεν, ἡμαρτηκότος πάντως καὶ καθαρώσιν
 δεομένου, καὶ πλειόνων. Ὅπερ δὲ ἦν τότε ὁ ἑσαρ-
 κος μόσχος, τοῦτο νῦν ἐστὶν ἡ ἀσώματος μεταμέ-
 λεια, καὶ ἡ ἀναιμάκτος δέσις· ἥς ὑψηλολογούμενοι
 καὶ μεγαλυχούμενοι, τὴν εὐεργεσίαν μὴ λύσωμεν,
 εἰδότες, ὅτι καὶ Ἀαρὼν ὁ δοκιμώτατος ἱερεὺς τῇ λαῷ
 ζητοῦντι θεοὺς συναπήχθη, καὶ μετὰ τῆς ἀδελφῆς
 τῆς Μαρίας ἑάλω τῷ γογγυσμῷ· καὶ εἰ μὴ ὁ γογγυ-
 σθεὶς ἰκέτευσεν, οὐκ ἂν τὴν τιμωρίαν διέφευγεν.
 Ἄλλος ἐστὶν, οὐχ ἱερεὺς, ἀλλὰ εἰς τῶν πολλῶν, φο-
 βεῖσθω βαρὺν ἐπιτιθέναι ζυγόν. Εἰ γὰρ ὁ καθαίρειν
 τὸν λαὸν προβληθεὶς χρῆζει καθαρώσιν ἐνίοτε, τί ἂν
 πάθοι ὁ μὴδὲ τῆς χειροτονίας ἔχων τὴν δύναμιν;

Μιμησώμεθα τὴν ποιμαντικὴν τοῦ Δεσπότη· ἐγ-
 κύβωμεν τοῖς Εὐαγγελίοις, καὶ ὥσπερ ἐν ἐσόπτρῳ
 τὴν ἰδέαν καταμάθωμεν τῆς ἐπιμελείας τε καὶ χρη-
 σιότητος. Βλέπω γὰρ ἐκεῖ ἐν παραβολαῖς καὶ τοῖς
 ἐπισκιασμένοις τῶν λόγων ἄνδρα ποιμένα ἑκατὸν
 προβάτων· ὃς ἐνὸς θρόνου ἀποσχισθέντος τῆς
 ἀγέλης καὶ πλανώμενου, οὗ τοις ἐν τάξει καὶ ἀπλα-
 νῶς νεομένοις παρέμεινεν· ἀλλ' ὁρμήσας ἐπὶ τὴν
 ζήτησιν, πολλὰς μὲν διώδευσεν κοιλότητάς τε καὶ φά-
 ραγγας, μεγάλων δὲ καὶ ὑψηλῶν ὑπερηνέχθη σκοπέ-
 λων, καὶ ταῖς ἐρημίαις καρτερῶς ἐνεμόχθησε, μέ-
 χρις ἂν ᾗρυν. Εὐρὺν δὲ οὐκ ἐπλήξεν, οὐ μὴν οὐδὲ
 ἤλασεν σφοδρῶς ἐπέβηεν πρὸς τὴν ἀγέλην· ἀλλ' ἐπι-
 θεὶς τῷ ἀγέλει καὶ κομίσας μετὰ φειδούς, τοῖς συν-
 νόμοις ἀπεκατέστησεν, χαίρων ἐπ' ἐκείνῳ πλεόν, ἢ
 τῷ πλήθει τῶν ἄλλων. Νοήσωμεν τοίνυν τὸ πρᾶγμα
 τὸ τοῖς αἰνίγμασιν ἐγκρυπτούμενον· τὸ γὰρ πρόβατον
 οὐκ ὄντως πρόβατον· καὶ ὁ ποιμὴν δὲ πάντως ἄλλο
 τι, οὐ μὴν ὁ τῶν ἀλόγων νομεύς· ἀλλ' ἐστὶν ὑποδεί-
 γματα ταῦτα τῶν ἱερῶν παιδευτικά· ἵνα τῶν ἀν-
 θρώπων μὴτε προχειρῶς ἀπεπίζωμεν, μὴτε καταρ-
 βασθῶμεν νινδυνεύοντων. Ζητούμεν δὲ τὸν ἐμπαθῆ,
 καὶ ἐπανάγωμεν εἰς τάξιν, καὶ χαίρωμεν τοῖς στρέ-
 φουσιν, καὶ τῷ πληρώματι τῶν ὁρθῶς βιούντων ἀνα-
 μιγνύμεν.

camus in viam, eorumque lætemur reditu, atque ipsos cum bene pieque viventium multitudine con-
 jungamus.

Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ τὸν ἱερεῖα προσῆκεν ἀντὶ τῆς
 ἀποτομίας τὴν φιλανθρωπίαν ἀσχεῖν, ὥστε καὶ ὁ
 Δεσπότης ἐκκόπτειν κελυθὴν τινὰ, ὡς φυτὸν ἀχρη-
 στον, αὐτὸν ὡς φυτοκόμον αἰτεῖν δεῖ τὴν φειδῶ καὶ
 ὑπέρθεσιν. Τοῦτον γὰρ ἡμεῖν παρίσταισι τὸν νοῦν

A affectionibus. Proinde noli misericordiam denegare,
 ne veniam ipse non invenias, quando ipsam deside-
 rabis. Sacerdos est aliquis, populi que regendi inu-
 nus sortitus est: privatorum casus commisereatur,
 memineritque se, quamvis dignitate præstet iis,
 quos gubernat ac regit, naturam tamē eandem
 habere, ideoque posse aliquando fortasse in eosdem
 errores incidere.

Quæ cum Moyses non ignoraret (quippe et homo
 erat et hominis naturam perspectam et cognitam
 habebat), constituit, ut pro sacerdote vitulus immo-
 laretur, peccante nimirum et ipso expiationibus plu-
 ribus indigente. Quod autem tunc erat in carne vi-
 tulus, idem nunc est incorporea poenitentia, in-
 cruenta que deprecatio: qua quidem cavendum est,
 ne elati, gloriantesque humanitatem, et beneficen-
 tiam repudiemus, cum sciamus Aaron sacerdotem
 illum probatissimum, populo deos flagitanti induli-
 sisse, et temere admodum murmure captum esse.
 Quod si is, qui murmuraverat, non supplicasset,
 supplicium non evasisset. Alius autem est, non sa-
 cerdos, sed unus e populo, caveat ne gravius judi-
 cando jugum subeat. Nam si is qui ad expiandum
 populum delectus est, indiget ipse expiatione, quid
 fiet illi, qui ejusmodi munus non sustinet?

Imitemur eam pascendi rationem, qua Dominus
 usus est; Evangelia contemplemur; ibique tanquam
 in speculo, diligentie et benignitatis exemplum in-
 tuentes, eas perdiscamus. Illic enim in parabolis
 C adumbratisque sermonibus video centum ovium ho-
 minem pastorem¹, qui cum illarum una a grege
 discessisset, et errabunda vagaretur, non mansit
 cum illis, quæ servantes ordinem pascebantur; sed
 ad eam requirendam profectus, multas valles sal-
 tusque superavit, magnos atque arduos montes
 transcendit, in solitudinibus peragrans multo cum
 labore tandiu pervestigavit, donec errantem inve-
 nit. Inventam autem non verberavit, nec urgendo
 vehementius ad gregem compulsi, sed humeris suis
 impositam, et leniter tractatam ad gregem gestavi,
 majorem ex una illa inventa, quam ex reliquarum
 multitudine, lætitiā percipiens. Rem obscuritate
 similitudinis obvolutam, atque reconditam conside-
 remus. Ovis hæc non ovem omnino, nec pastor ille
 D plane pastorem, sed aliud quiddam significat. His
 exemplis sacræ res continentur. Nos enim commo-
 nent, ne homines pro perditis ac desperatis ha-
 beamus, neve eos in periculis versantes negligamus,
 aut segnes simus ad ferendum auxilium, sed eos a
 recta vivendi ratione deflecentes, et errantes redu-

ipsos cum bene pieque viventium multitudine con-
 jungamus.

Tam alienus autem a cædendi acerbitate sacer-
 dos esse debet, tanquam promptus et paratus ad
 excolendam humanitatem, ut, etiamsi Dominus ali-
 quem, uti plantam inutilem, excindere jubeat, ipsa
 tanquam insitor debeat supplicare, ut ignoscat pa-

¹ Luc. xv, 4 sqq.

rumper et sententiam differat. Sic enim monet oratio illa de ficu⁴, quam uti sterilem cum Dominus vellet concidere, orat agricola, ut illi paulisper pareat, ut moram aliquam interponat: aliquid enim bonæ spei in diligentia sua reliquum esse. Noli igitur esse tam facilis ad amputandum, et excindendum, tu, qui Dominum, ne id faciat, debes obsecrare, neque tam celeriter desperandum existima. Diligentiam adhibeto, reprehensionibus circumfodito, cohortationibus foveto, tanquam fimo; documentorum, quasi aquarum copia irrigato; præceptis, ut vallo communito. Tuum esto, placare iudicis animum. Demus operam, ut eodem nomine, quo Dominus, appellemur: is enim dicitur consolator, dum hominum generi Patrem propitium reddit. Quo quidem nomine vocatur etiam ille veritatis Spiritus, pro suo erga nos studio atque benevolentia. Hæc autem deprecationis et consolationis munera, pro peccatoribus suscipiuntur omnino, non pro iis qui sunt innocentes et nullis criminibus obnoxii. Mosis curam, sacerdos, et sollicitudinem imitare. Imitare illius erga populum animi affectionem: qui Deum obsecrans, ne populo qui peccaverat irascere, cum rem longius duci, nec sibi id, quod petebat, concedi animadverteret, supplicabat, ut sibi saltem liceret, ante decedere, ne eorum, quos paverat et gubernarat, interitum spectaret. Sed operæ pretium est, ut verba ipsius in medium afferamus. Obsecro, inquit, peccavit populus peccatum magnum, feceruntque sibi deos aureos. Et nunc si dimittitis eis peccatum hoc, dimitte: Si minus, dele me de libro, quem scripsisti⁵. Cernis, quomodo propriæ salutem multitudinis anteponit, cui nisi impetrat impunitatem, flagitat ut ipse deleatur? Nunc autem qui acerbiores se peccatoribus præstant, eos ad se accedentes propellunt, supplices prostratosque fugiunt, a lacrymantibus oculos remouent, et se totos avertunt.

Cur igitur mihi Lucas, imo vero Spiritus sanctus descripsit filium prodigum⁶, qui primum, discessu suo ignominia patrem affectit, deinde voluptatibus ebrietatique deditus, et seminarum amoribus captus, paternas omnes divitias dilapidavit atque exhausit? Post autem multo, cum satis jam in miseria versatus esset, adeo ut subulcus effectus mercenarius, eodem, quo porci, vesceretur cibo: tandem aliquando respiciens cum ad patriam domum revertisset, non avertit se pater, nec reversum exclusit filium. Quin etiam occurrit obviam appropinquanti, et complexus eum, atque inhiærens collo, misericordia commotus lacrymas fudit, et pro misero rursus beatum reddidit, ingenuo illum induens vestimento, et in manu ejus anulum imponens, ac diem festum agens, magnificumque et splendidum convivium celebrans. Hæc nobis similitudo proposita est, ut respicientibus Ecclesiam tanquam domum paternam aperiamus, eosque humaniter et benigne suscipiamus, ne cum porcis, id est, cum

τῆς ἀκαρπύου συκῆς ὁ λόγος· ἦν ἐκπέμνειν θέλοντος τοῦ Κυρίου διὰ τὴν ἀκαρπίαν, ὁ γεωργὸς ἱκετεύει, καὶ ἀναβολὴν αἰτεῖ καὶ ὑπέρθεσιν, ἐλπίδας αὐτῷ χρηστὰς ὑποταίνων διὰ τῆς οἰκείας ἐπιμελείας. Μὴ τοίνυν κόπτε προχείρως, ὁ τὴν τομὴν παρὰ τοῦ Κυρίου ἐπαγομένην κωλύειν ὀφείλων, μηδὲ καταγίνωσκα ταχέως τὴν ἀχρηστείαν· ἀλλ' ἐκπύνει τὴν ἐπιμελείαν. Σκάπτε τοῖς ἐλέγχοις· θάλπε ὡς κόπρω ταῖς παρακλήσεσιν· πότιζε τῇ ἐπιβρόσει τῶν μαθημάτων· περιφράσσε τοῖς προφυλακτικοῖς τῶν παραγγελμάτων ὡς χαρακώματι. Σὸν ἐστὶ τὸ παρατεῖσθαι, τοῦ κριτοῦ τὸ δικάζειν· ἐκεῖνο κληθῆναι σπουδάζομεν, ὃ λέγεται καὶ ὁ Κύριος· Παράκλητος γὰρ ὀνομάζεται ὑπὲρ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, τὸν Πατέρα ἐξελούμενος· ὁμοίως καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν σπουδὴν ἔλαβεν ὄνομα. Παράκλητος γὰρ καὶ ἐκεῖνο λέγεται· πρεσβεία δὲ καὶ παράκλησις ὑπὲρ τῶν ἡμαρτηκόντων πάντως σπουδάζεται, οὐ μὴν τῶν ἀνευθύνων καὶ ἀνεγκλήτων. Ζήλωσον, ὁ ἱερεὺς, τὸ κηδεμονικὸν τοῦ Μωσέως· μίμησαι τὴν ἐκεῖνου περὶ τοὺς ἀρχομένους διάθεσιν· ὃς παρακαλῶν τὸν Θεόν, ἵνα μὴ θυσητὶ τῷ λαῷ πλημμελήσαντι, ἐπειδὴ μικρὸν ἦσθετο παρελκομένης χάριτος, τοῦτο γούν ἱκέτευεν, προαπελθεῖν τοῦ λαοῦ, μὴ θεσπῆται τῶν ποιμαίνοντων τὸν δαίμον. Οὐδὲν δὲ οἶον αὐτῆς ἀπομνημονεύσαι τῆς λέξεως· Δέομαι, ἡμαρτηκεν ὁ λαὸς ἀμαρτίαν μεγάλην, καὶ ἐποίησαν ἑαυτοῖς θεοὺς χρυσοῦς. Καὶ νῦν εἰ μὲν ἀφῆς αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν, ἄφες· Εἰ δὲ μὴ, ἐξάλειψόν με ἐκ τῆς βίβλου ἧς ἔγραψας. Ὅπως τὴν τοῦ πλήθους σωτηρίαν τῆς οἰκείας προτίθηται, καὶ ἐξάλειφθῆναι ζητεῖ, εἰ μὴ κατορθοῖ τῷ κοινῷ τὴν συγγνώμην; Οἱ δὲ νῦν πρὸς τοὺς ἀμαρτάνοντας πικραίνόμενοι, προσκύνοντας ἐλαύνουσιν· ὑποπίπτοντας, παρατρέχουσιν· δακρυόντων, οὐκ ἐπικλῶσι τὸ πρόσωπον.

Τί οὖν ὁ Λουκάς, μᾶλλον δὲ τὸ Πνεῦμα ἅγιον, ἀνέγραψέ μοι τὸν υἱὸν τὸν ἄσωτον· ὃς καθύβρισε μὲν τῇ ἀναχωρήσει πρώτῃ τὸν γεννησάμενον, εἰτα πρὸς τὰς ἡδονὰς καὶ μέθας ἐκβαχχυθεὶς, καὶ φιλογύνης γενόμενος, πάντα τὸν πατρικὸν πλοῦτον ἐκένωσεν; Ἐπειδὴ δὲ χρόνοις ὕστερον ἱκανῶς ἐνταλαίπωρῆσας τοῖς μόχοις, ὡς καὶ συδύτης γενέσθαι μισθωτῆς, καὶ τῆς αὐτῆς μετασχεῖν τοῖς χοίροις τροφῆς, ἐπανῆλθε πρὸς τὴν πατρικὴν ἐστίαν σωφρονισθεὶς, οὐκ ἀπεστράφη ὁ πατήρ, οὐδὲ ἐπέθρην αὐτῷ τὰς θύρας ἐπανελθόντι· ἀλλὰ πᾶν τὸν ἀνάντιον, προσέδραμεν ἐγίζοντι, καὶ ἐπεκλήθη τῷ τραχήλῳ, καὶ δάκρυον ἐπέσταξε συμπαθῶς τῷ αὐθένι, ἐποίησεν δὲ πάλιν ἀντὶ ἀθλίου μακαριστόν, ἐλευθερίῳ ἀμφιέσας ἐσθῆτι, καὶ δακτύλιον τῇ χειρὶ περιθεὶς, καὶ ἑορτὴν ἄγων τὴν ἡμέραν, καὶ εὐτρεπίσας εὐωχίαν λαμπράν. Ταῦτα δὲ πάντα λόγος ἐστὶ παραβολικὸς, ὑπανοίγων ὡς πατρικὴν ἐστίαν τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ δαχόμενος φιλοφρόνης, ἵνα μὴ ὦσιν ὁμοδαίτοι τοῖς χοίροις, τοῖς δαίμοσιν, γένονται δὲ πάλιν ἐξ ἄλλοτρίων υἱοὶ· ἵνα

⁴ Luc. xiii, 6 sqq. ⁵ Exod. xxxii, 32 sqq. ⁶ Luc. xv, 11 sqq.

τῷ βουλήματι τοῦ Θεοῦ συζῶσιν ὡς γνώμῃ πατρὸς, καὶ τοῖς ἁγίοις ἀνδράσιν, ὡς ἀδελφοῖς. Σὺ δὲ μὴ ζήλου τὴν γνώμην τοῦ πρεσβυτέρου, μηδὲ καταγόγγυζε τῆς τοῦ πατρὸς φιλανθρωπίας, ὅτι καὶ τὸν ἄσωτον καὶ ὑβριστὴν εἰσφύκισατο. Θαύμαζε μᾶλλον τὴν ἀγαθότητα, καὶ μισοῦ τοῦ Θεοῦ τὴν εὐμένειαν, καὶ τοὺς ἐκ τῆς πλάνης ὑποστρέφοντας ἐναγκαλίζου καὶ παρρησίας σου· οὕτως γὰρ ἔση τυφλῶν ὁδηγός, καὶ πλανημένων διδάσκαλος.

Πρὸς μὲν οὖν τοὺς τραχυτέρους τὴν γνώμην, καὶ τὴν ἀποτομίαν πρὸ τῆς συμπαθείας ἀσκούοντας, ἱκανῶς ἡμῖν εἴρηται, καὶ οὐδὲν δεῖ μακροτέρων· ἄκουε δὲ λοιπὸν καὶ ὁ τῆς ἐπιστροφῆς δεόμενος, ὥπως σε προσήκειν ἐπιστυγνάζειν τοῖς ἁμαρτήμασιν, καὶ τὰ παραπτώματα τῆς καρδίας ἀποθρῆναι· μᾶλλον δὲ, εἰ δοκεῖ, σκόπησον τὴν ἁμαρτωλὴν γυναῖκα τὴν παρὰ τοῦ Λουκᾶ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀναγνωσθεῖσαν ἡμῖν. Κάκεινθες τὸ ταπεινὸν καὶ εὐσύνετον ζήλωσον, καὶ λάβε κανόνας μετανοίας ἡκριθωμένης. Ἐλθοῦσα γὰρ ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ Φαρισαίου, οὔτε τὸ πλῆθος τῶν ἐστρωμένων ἡρρυθρίασεν, οὔτε τὸν καιρὸν τῆς εὐχίας ὡς ἄκαιρον εἰς ἐξομολόγησιν ἐφευγεν· ἀλλὰ τῇ λύπῃ συνεχομένη, καὶ σφοδρὸν ἔχουσα τῶν πλημμελημάτων τὸ πένθος, οὐδὲ τὸ βραχύτατον ἤφειε τὸν τῶν ἁμαρτιῶν ἱατρόν. Οὐ μὴν οὐδὲ εἰς τὸ πρόσωπον κατ' ἑβὼν ἐρχομένη ἰκέτευεν· ἀλλὰ τὸ ἀνάξιον ἑαυτῆς καὶ ἀπαρρήσιαστον διὰ τοῦ σχήματος ἐρμηνεύουσα, τὴν κατὰ νότου χώραν καταλαβοῦσα, καὶ οὐδὲ ἐστῶσα ἀπλῶς, ἀλλὰ κατόπιν τῶν ποδῶν λαβομένη, λύσασα δὲ τὰς κόμας, καὶ τοῖς πράγμασι δημοσιεύουσα τὴν πενθοῦσαν ψυχὴν, καὶ τοῖς ποσὶν τοῦ Ἰησοῦ τὸ δάκρυον ἐπιρρέουσα, μετὰ πολλῆς τῆς συμπαθείας ἤτει τὸν ἔλεον· καὶ τοσοῦτον προχομένη, ὥστε καὶ βρέχιν τοὺς πόδας, καὶ τῇ κόμῃ πάλιν ἐκμάττουσα τὴν ὑγρότητα, πᾶσαν εὐλάβειαν ταπεινὴν ἐπεδείκνυτο. Ἵνα δὲ συνελὼν εἴπω, πᾶσαι ταῖς αἰσθήσεσι καὶ τοῖς μέλεσι τοῖς ἡμαρτηκόσιν ἡ γυνὴ τὴν μετάνοιαν ἐξέπναι· ἡ δὲ δημοσία καὶ εἰς τὸ ἐμφανὲς οὕτως ὀδυρομένη τὰς ἁμαρτίας, τίνα κατ' ἰδίαν ἐπὶ σχολῆς ἐπραττεν, ἐξεστὶν τεκμηράμενον συννοᾶν. Ἡμῶν δὲ ἡ μὲν ὑπόσχεσις, μετάνοιαν ἐπαγγέλλεται· ἡ δὲ πράξις, οὐδὲν ἐπίπονον δείκνυσιν· ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἔχομεν τοῦ βίου κατάστασιν, ἣν καὶ πρὸ τῆς ἁμαρτίας εἶχομεν. Φαιδρότης γὰρ ὁμοία καὶ ἐσθῆς ἡ αὐτὴ, καὶ τραπέζης ἀπλαουσὶς θαψιλῆς, καὶ ὕπνος μακρὸς καὶ λελυμένος εἰς κόρον· ἀσχολαί δὲ καὶ φροντίδες ἐπ' ἀλλήλοις, λήθην ἐμποιοῦσαι τῇ ψυχῇ τῆς οὐκείας ἐπιμελείας· μόνον δὲ τὸ ὄνομα τῆς μετάνοίας ἐπιγραφόμεθα ἄκαρπόν τε καὶ ἀνεπέρητον· τῶν μὲν μυστηρίων ἑαυτοὺς χωρίζοντες καὶ τῆς κοινωνίας τῶν ἀπορρήτων ἁγιασμάτων, οὐδεμίαν δὲ σπουδὴν τῆς ἐπιστροφῆς τῆς πρὸς αὐτὰ ποιοῦμενοι, ἀλλ' ὡς εὐώνου καταφρονοῦντες τῆς ἀπολαύσεως. Ἐννόησον, ἄνθρωπε, πηλίκων ἀξιούμενος ἔχουσίθης τῆς μετουσίας ἐκείνων. Εἰ βασιλικῆς σὺ τραπέζης μετέχων ἦς, εἰτα προσκρούσας τῆς τιμῆς ἀπερρίψης, πόσων ἂν ἐξωνήσῃ χρημάτων τὸ πάλιν γενέσθαι φίλος καὶ ὁμο-

A demonibus vitam degant, sed ex alienis rursum ad filiorum numerum ascripti, ex Dei præscepto tantquam ex patris sententia vivant, et sanctorum hominum, ut fratrum consuetudine perfuantur. Noli fratris majoris natu sententiam sequi, nec ob patris humanitatem indignari, quod nequissimum filium, qui familiae dedecori fuit, suscepit. Dei benignitatem potius et clementiam admirans, eos, qui relictis erroribus ad frugem bonam redeunt, amplectere amanterque fove. Sic enim eris cæcorum dux, et viam errantibus demonstrabis.

Satis multa ad eos, qui severiore sunt animo, quique acerbiter potius, quam lenitate et misericordiam exercent. Nunc mihi vos, quibus in viam redeundum est, ac respiscendum, attendite. Si vultis discere quo modo peccatis dolere et erroribus vestris ingeniscere debeatis, mulierem nobis a Luca in præsentia descriptam considerate. Illius demissionem animi atque prudentiam æmulamini, absolutumque in ea nobis exemplum poenitentiae constituite, quæ Pharisei domum ingressa nec convivarum multitudinem erubuit, nec convivii tempus importunum existimavit, quo minus ad confessionem confugeret; sed dolore affecta, et peccata, quæ commiserat, vehementer detestata, ne momentum quidem temporis sibi interponendum existimavit, quo minus statim ad peccatorum medicum accederet. Nec tamen in conspectum ejus adveniens supplicabat, sed ex habitu se indignam putans, quæ ipsum alloqueretur, a tergo locum occupavit, nec plane stans, sed retro prostrata pedes illius complexa est, solutisque comis reipsa morientis animi affectionem ostendebat, et Jesu pedes lacrymis rigans, multo cum dolore misericordiam postulabat. Tantam enim effudit vim lacrymarum, ut pedes ejus ablueret, eosdemque rursus capillis abstergeret, atque ita omnem animi afflicti demissionem declararet. Etenim, ut breviter omnia complectar, sensibus et membris omnibus, quibus peccaverat mulier, poenitentiam egit. Quantum autem postea per otium peccata fuerit detestata, quæ publice aperteque ea tantopere luit, conjicientibus licet intelligere. Nos autem verbis quidem poenitentiam pollicemur, factis vero nihil studii laborisque præstamus, sed eadem vivendi consuetudine utimur, qua prius, quam peccata confitendo detestaremur, utebatur. Eadem in vultu hilaritas, idem in corporis cultu victuque splendor. Somno ad satietatem usque indulgemus, negotiis et occupationibus animo sedulitatis oblivionem injicimus, poenitentiae nomen inane duntaxat, et nullis expressum factis retinemus. A mysteriis quidem arcanorumque communione sacramentorum culpa nostra decidimus et separamur, nec tamen studium ac diligentiam adhibemus, ut ad ea fruenda revertamur, sed ut villa, et quæ parvo pretio redimi possint, contemnimus. Considera, homo, qua dignitate jam ornatus fueris, nunc autem careas. Si regis mensæ particeps ab eo honore ob crimen

aliquid excidisses quantam pecuniæ vim impenderes, A ut in regis gratiam redires, ut honorem pristinum redimeres? Quorum autem fores supplex, hæsitans, dolens frequentares? Vitam profecto ipsam tibi acerbam duceres, squalore, et luctu, et vultus demissione dolorem animi præ te ferres: omnem denique, ut aiunt, moveres lapidem, ut ab ea te calamitate liberares. Nunc autem qui sejunctus est ab amicitia Dei, et vere sublimem illam dignitatem amisit, quem laborem impendit, quod studium adhibet, quid eximium gerit, quo demissum atque humilem, et afflictum animum ostendat suum? Non est consentaneum, ut qui se ægrotare confitetur, eadem victus ratione utatur, qua utuntur illi, qui prospera sunt valetudine. Alius enim ægrotantis, alius valentis est vivendi modus.

Nonne vides quanta sit inter ægrotantem valen- B temque differentia sensu percepta? Ille pro arbitratu suo vivit, quocumque vult proficiscitur, et omni officio et munere libere fungitur: hic autem in angusto jacet cubiculo, procul ab omnium consuetudine omnibusque negotiis remotus. Agriculturam omittit, licet illius antea esset studiosissimus. Cumulandæ pecuniæ curam abjicit, quamvis ad rem uti mercator iam esset attentior. Qui convivis olim magnificis et sybariticis delectabatur, aqua nunc et panis frustulo vescitur, non liberis oblectatur, non uxoris utitur consuetudine; illi die noctuque res est cum medicis, quos magnis præmiis accersit, ut eorum opera convalescat. Hæc, qui corporis morbo laborat. Tu vero cujus animus æger est, cur non ad medicum animorum properas? cur non ei confitendo morbum ostendis tuum? Quid pateris, ut depascatur, ut superet, ut inflammetur? Tandem aliquando resipisce, ac te ipsum nosce; Deum offendisti, procreatorem tuum irritasti, eum, qui et præsentis vitæ potestatem habet, et futuræ Dominus ac iudex est. Deliciis indulgens in morbum delapsus es? eum inedia et jejuniis cura. Animus laborat incontinentia? adhibeatur temperantiæ medicamentum. Multiplici ac nimia pecuniæ cupiditate in febrim animi incidisti? liberalitate et eleemosyna depellatur. Hæc enim est nimium expletæ mentis curatio. Læsit te rerum alienarum direptio? quæ rapta sunt, ad proprios dominos revertantur. Mendacium te proxime duxit ad interitum (*Perdes enim, inquit, omnes qui loquuntur mendacium*¹); veritatis studio periculum evitetur. Jurisjurandi violatio sublimem Zachariæ filii securim sustulit per aera volitantem ac cædem minitantem²? induantur omnia arma poenitentiae, ut securis acies, et ictus propulsetur. Impiis hæreticorum opinionibus aliquis infectus est? rectis Ecclesiæ decretis seipsum expiet, superstitionemque deponat. Quid enim aliud est poenitentia, nisi dissolutio et eversio præteritorum, quæ vel re, vel cogitatione sunt admissa?

Qui vero cognita poenitentiae utilitate adhuc in flagitium et impietatis cœno volutatur, similis est illi servo, qui dominum sibi iratum sciens, in ejus

τράπεζας; Τῶν δὲ θύρας οὐκ ἂν διώχλησας ἰκε- τεύων, ἀπορούμενος, ὀστέων, ἀλίωτον νομίζων τὸν βίον, τῇ τῆξαι καὶ σχέσει τοῦ προσώπου τῆς ἐν τῷ βάθει λύπης τὴν ὁδὸν ἐμφαίνων· πάντα λίθον, τὸ τοῦ λόγου, κινῶν, μέχρις οὗ σαυτῷ τὴν συμφορὰν ἐπηνώρθωσας; Ὁ δὲ τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειώσεως χω- ρισθεὶς, καὶ τῆς ἡντις ὑψηλῆς τιμῆς ἐκπεσὼν, τί μέγα καὶ ἀξιόλογον ποιήσας ψυχῆς κεικαυμένης ἐν- δεῖξεται ταπεινότητα; Οὐκ ἔστιν ἀκόλουθον νοσεῖν λέγοντα τὴν αὐτὴν ζωὴν μετεῖναι τοῖς ὑγιαίνουσιν. Ἄλλη γὰρ διαίτα τοῦ ἀρρώστου, καὶ ἕτερος βίος τοῦ ὑγιαίνοντος.

Ὁρᾷς ὅση ἔστιν ἡ τοῦ ὑγιαίνοντος μεταβολή, τῆς τοῦ ἀσθενούντος μεταβολῆς, τῆς κατὰ τὴν ἑξιν αἰσθό- μενος; Ἐν δωματίῳ μικρῷ κατέκειται, πάσης συν- ἡθους ἀναχωρήσας φροντίδος· ἀμελεῖ γεωργίας καὶ σφόδρα γεωργικῆς ὑπάρχων· ἀφίησι πλοῦτου μέρι- μναν, ὁ χρηματιστὴς καὶ φιλέμπορος. Ὑᾶται καὶ ψωμῷ διατρέφεται, εἰ καὶ πρότερον τρυφῆς γέμου- σαν καὶ Συβαριτικὴν παρετίθετο τράπεζαν· παῖδιν οὐκ ἐπευφρονεῖται τὰ συνήθη, γαιματῆς χωρισθεὶς· τοῖς ἱατροῖς σύνεστιν νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν, καὶ πολλοῖς μισθοῖς πρὸς ἀγαπητὴν κέρδος σπεύδει τὴν ὑγίαν. Ταῦτα ὁ τοῦ σώματος ἀρρώστος. Ὁ δὲ τὴν ψυχὴν κακῶς διακείμενος τὸν ἀσώματον περι- νοστήσας, τῷ λατρῷ καὶ προσποιεῖται ὁμολογῶν καὶ δεικνύς τὴν ἀσθένειαν, καταλιμπάνεις νέμεσθαι καὶ C σφακελίζειν τὸ πάθος, ἵνα πρὸς τὸν ὅλον ὄγκον δια- χεθῇ; Ἀλλὰ σωφρόνησον, γνῶθι σαυτόν. Θεὸν ἐλύ- πησας· τὴν δημιουργὸν σου παρώργισας, τὸν καὶ τῆς παρούσης ζωῆς τὴν ἐξουσίαν ἔχοντα, καὶ τῆς μελλού- σης κύριον καὶ κριτὴν. Ἀπὸ τρυφῆς ἐκακώθη; νηστεία θεράπευσον τὴν ἀπόλαυσιν. Ἀκολασία τὴν ψυχὴν ἔβλαψεν; σωφροσύνη γενέσθω τῆς ἀρρώστιας φάρμακον. Πλεονεξία πολυούλος τὸν νοητὸν εἰργάσατο πυρετόν; ἐλεημοσύνη κενωσάτω τὴν πλησμονήν. Κα- θάρσιον γὰρ τῶν πεπληρωμένων μετὰδοσις. Ἐβλα- ψεν ἡμᾶς ἀρπαγὴ τῶν ἀλλοτρίων; ἐπανελθέτω πρὸς τὸν ἴδιον δεσπότην τὸ ἀρπαγμα. Ψεῦδος ἡμᾶς ἐγγὺς τῆς ἀπωλείας ἤγαγεν (*Ἀπολεῖς γὰρ, φησί, πάν- τας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος*); ἀλήθεια μελε- τηθεῖσα στησάτω τὸν κίνδυνον. Ὁρκος παραβαθεὶς D ἄγει πετόμενον τὸ διαίρειον τοῦ Ζαχαρίου δρεπάνον τὴν τομὴν ἀπειλοῦν; ἐνδυσώμεθα πᾶσαν τὴν παν- οπλίαν τῆς μετανόας, ἵνα τὴν ἀκμὴν ἀποκρουσώμεθα τοῦ δρεπάνου. Αἰρετικῶς δόγμασιν ἀσεθῶς τις ἐδοῦ- λευσεν; ὁρθῆς δόξης φρονήματι τὴν δεισιδαιμονίαν φυγαδευσάτω. Τοῦτο γάρ ἔστιν ἡ μετάνοια· λύσις καὶ ἀφανισμὸς τῶν πρώην ἢ κατὰ πρᾶξιν ἐνεργού- μένων, ἢ κατὰ διάθεσιν νοουμένων.

Ὁ δὲ γνωρίζων τὸ τῆς μετανόας ὠφελισμὸν, ἀεὶ δὲ περὶ τὸν βόρβορον τῆς ἀνομίας στρεφόμενος, δοῦν· τυγχάνει παραπλήσιος, γνωρίζοντι τὴν ὁργὴν τοῦ

¹ Psal. v, 7.   ² Luc. iii, 9 sqq.

δεσπότη, ἐν ᾧ αὐτοῦ τὸ κακὸν ἐργαζομένη, καὶ τὴν ἁμαρτίαν τριπλασιάζοντι. Εὐαίσθητος γενοῦ πρὸς τὴν περιέουσάν σε νόσον. Σύντρεψον αὐτὸν ὅσον δύνασαι· ζήτησον καὶ ἀδελφῶν ὁμοφύλων πένθος βοηθοῦν σοι πρὸς τὴν ἐλευθερίαν· δείξον μοι πικρὸν σου καὶ δαψιλὲς τὸ δάκρυον, ἵνα μίξω καὶ τὸ ἐμὸν· λάβε καὶ τὸν ἱερέα κοινωνὸν τῆς θλίψεως, ὡς πατέρα. Τίς γὰρ οὕτως Πατὴρ ψευδύνομος, ἢ τὴν ψυχὴν ἀδαμάντινος, ὡς μὴ συνοδύρεσθαι τοῖς τέκνοις λυπομένοις, ἢ πάλιν συνευφραίνεσθαι χαίρουσιν; Ἱερεὺς υἱοῦ τοῦ κατὰ θρησκείαν οὕτως δόδύρεται ἁμαρτίαν, ὡς Ἰακώβ τοῦ Ἰωσήφ τὸν ἡμαγμένον χιτῶνα· ὡς Δαβὶδ τοῦ Ἀβσσαλὼμ τὸν ἐλεθρον, ὡς ὁ Ἑλὴ τὸν Ὀφν καὶ Φινεὺς πεσόντας ἐπὶ τῆς παρατάξεως, ὡς Μωϋσῆς τὸν λαὸν τὸν ἄθεον μοσχοποιῶν καινοτομήσαντα. Πρὸ τῶν σωματικῶν πατέρων, θάρβησον τῇ κατὰ Θεόν σε γεννήσαντι· δείξον αὐτῷ ἀμερυθριάτως τὰ κεκρυμμένα· γύμνωσον τὰ τῆς ψυχῆς ἀπόρρητα, ὡς ἱατρῷ πάθος δεικνύον κεκαλυμμένον· αὐτὸς ἐπιμελήσεται καὶ τῆς εὐσηχμοσύνης καὶ τῆς θεραπείας· πλεόν ἡ αἰδὼς τῶν γονέων ἄπτεται τῶν πεπονημένων αὐτῶν. Ἡ γὰρ ἐκεῖνων δόξα τῶν γεννησαμένων ἐστίν, καὶ ἡ αἰσχύνῃ ὁμοίως. Ἀδελφοί, ἀδελφοί, τῆς ζωῆς ἡ προθεσμία. Φθάσωμεν τῇ ἐπιμελείᾳ τὴν ἔξοδον. Ἀποποι γὰρ τοὺς μὲν τῆς σαρκὸς λελογισμένους ποιομένους τὴν πρόνοιαν, καθάριεν ἑαυτοὺς τῶν ὧλων πρὸ τῆς ἐπιτολῆς τοῦ λεγόμενου κυνός· ἵνα μὴ διασαπὲν ἐκ τῆς ἄγαν θερμότητος τὸ ὕγρὸν, νοσοποιοῖν σπῆιν ἐργάσῃται· τοὺς δὲ κατὰ διάνοιαν ἐπιμελείας χρῆζοντας μὴ προσθά-
C νειν τοῦ θανάτου τὴν ἀδηλίαν καὶ τοῦ κολαστηρίου πυρὸς τὴν ζέσιν, τοῦ ἀλήκτους φλέγοντος, καὶ μηδέποτε ψυχομένου. Τὴν δραχμὴν εἰχες τὴν εὐαγγελικὴν, καὶ καλῶς ἐπλούτεις τῷ χρήματι· εἰτα διὰ ῥαθυμίαν ἀπώλεσας. Ἄφον τὸν ἐκ τῆς μετανοίας λύχον· κατὰχυφον ἐπιμελῶς· ζήτησον τὸ κειμήλιον τοῖς γη-
C νοῖς ἐγκρυπτόμενον πάθειν. Εὐρηκὼς ἀνελὺ καὶ σῶσον· ἵνα σοι συγχαρῶμεν οἱ γείτονες χαρὰν τὴν ἐν Χριστῷ. Ὡς πρέπει δόξα νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ut nos vicini gratulemur, et eo gaudio afficiamur, quod est in Christo, cui gloria in sæcula sæculo-

rum. Amen.

ΙΑ'.

Λόγος εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν ρηστειῶν.

Σύνθετον ζῶον ὁ ἄνθρωπος, ἀπὸ σώματος τοῦ φαινομένου, καὶ τῆς λογικῆς καὶ ἀσωμάτου ψυχῆς λαχὼν εἶναι ὅπερ ἐστίν. Τῶν δὲ δύο τούτων τῶν προῤῥηθέντων οὐχ ὁμοτίμος ἡ φύσις καὶ ἡ ἀξία· ἀλλὰ τὸ μὲν ὄργανον ἐδμιοιουργήθη, πρὸς τὴν οἰκονομίαν τῆς κρατούσης κινούμενον· ἡ δὲ ἡγεμονεύειν ἐτάχθη καὶ βασιλεύειν, ὡς κρείττων τοῦ χειρόνος. Λαβοῦσα δὲ αὕτη τὸ διακριτικὸν ἀπὸ τοῦ νοῦ, καὶ τοῦ λόγου, καὶ τῶν καλῶν, καὶ τῶν τοιοῦτων τὴν δια-
C φόρην ἐξευροῦσα, γνωρίζει μὲν τὸν Θεὸν ποιητὴν καὶ δημιουργὸν τῶν τε ἐν ποσὶ τούτων καὶ τῇ αἰσθήσει καταληπτῶν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῶν ἀοράτων,

A conspectu scelerate se gerit, peccatumque duplicat. Explora celeriter et diligenter animadvertite morbum, quo affectus es. Suscipe ex eo dolorem, quantum maximum potes; afflige te, fratresque benevolos atque unanimes adhibe, qui simul doleant adjumentoque sint, ut libereris. Ostende mihi amaras atque uberes lacrymas tuas, ut meas ego quoque commisceam. Afflictionis participem et socium sume sacerdotem, ut patrem. Quis enim tam falso nominatur Pater, aut tam duro atque adamantino animo præditus est, qui non filiis merentibus doleat, et gaudentibus lætetur? Sacerdos ita tristatur ob peccatum illius, quem propter religionem habet loco filii, ut Jacob visa tunica Joseph sanguine conspersa querebatur⁹, ut David luxit Absalonis interitum¹⁰, ut Heli Ophnim et Phineem, qui in acie ceciderant¹¹, ut Moses impium populum qui rerum novarum studiosus vitulum sibi conflaverat¹². Quamobrem major tibi in eo fiducia sit, qui te in Deo genuit, quam in illis, a quibus corpore procreatus es. Audacter ostende illi quæ sunt recondita. Animi arcana tanquam occulta vulnera medico retege. Ipse et honoris, et valetudinis tuæ rationem habebit. Filiorum dedecore magis moventur parentes, quam ipsi filii. Nam ut filiorum gloria ad parentes pertinet, sic etiam dedecus et turpitudō. Incertus est, fratres, terminus vitæ, discessum e vita diligentia prævertamus. Absurdum enim est, cum illi, qui corporis valetudinis rationem habent, seipsos expurgent ante caniculæ exortum, ne, quod humidum in illis est, vehementi ipsius ardore corrumpatur, et morbos pariat; eos, qui animi euram gerunt, incertum mortis diem non antevertere, et ardorem excruciantis illius ignis, qui æternum comburit, et nullum unquam refrigerium admittit. Drachmam evangelicam, quam accepas, et qua dives effectus fueras, ignavia tua perdidisti, poenitentia lucernam accende¹³. Inclina te diligenter. Illam gazam in terrenis affectionibus defossam conquire, inventam tolle atque conserva, quod est in Christo, cui gloria in sæcula sæculo-

D

XIV.

Oratio in principium jejuniorum (61).

Compositum animal est homo, ex corpore aspe-
C tabili, et ex anima rationali et incorporea habens totum quod est. Cæterum duorum, quæ jam recensuimus, non est æqualis honoris natura, neque dignitas: sed corpus quidem conditum est tanquam instrumentum, ad imperium dominantis animæ moveri solitum. At anima eo destituta est, ut imperet velut præstantior deteriori. Qua discernendi facultate a mente et ratione accepta, et honesti ac contrarii differentia reperta, cognoscit Deum esse creatorem et conditorem tam eorum, quæ ante oculos et pedes versantur, sensu-

⁹ Gen. xxxvii, 33 seqq. ¹⁰ II Reg. xix, 4. ¹¹ I Reg. iv, 18. ¹² Exod. xxxii, 29 sqq. ¹³ Luc. xv, 8, 9.

(61) Inter Opera Gregorii Nysseni, ed. 1638 tom. II, pag. 247. Edit.

que comprehenduntur, quam inaspectabilem, quæ mens corporis expers cogitatione informat et ininetur. Porro iustitiam et virtutem ceu Deo grata exerceans, sacram institutionem appetit, ejusque legibus et monitis obsecundans, quam longissime seipsam a carnalibus desideriis abducit; Deo autem et quantum fieri potest summo illi bono assimilari studet. Ipsa etiam sacra philosophia circa eam, quam temperantiam seu continentiam appellant, plurimum et primario occupata est: cum enim mens hic absque ulla perturbatione versetur, neque ullam admistionem sordium, quæ vel a ventre, vel aliunde proveniunt, patiat, libere suæ operationi, et rerum cœlestium sibi cognatarum contemplationi vacat.

Igitur quotquot philosophiæ alumni, et rerum sublimium amatores ac discipuli sermonis estis, diligite tempus præsens, et sanctam Quadragesimam cum gaudio suscipite, velut temperantiæ magistram, virtutis matrem, nutricem filiorum Dei, in-composite viventium informatricem, tranquillitatem animarum, constantiam seu bonam habitudinem vitæ, pacemque inviolatam et imperturbatam. Huius enim severitas et gravitas pravos cupiditates sopit, iram et commotiones extinguit, omnemque procelam, quæ ex nimio cibo ebullit, refrigerat et coercescit. Et quemadmodum ætatis tempore, quando nimius solis ardor terræ incumbit, aquilo lenibus auris omnia recreans, impedit, ne suffocentur; ita et jejuniū inflammationem ex superfluo cibo potuque ortam a corporibus dispellit.

Et hæc quidem beneficia jejuniū in animam confert, ejus non minora sunt in corpus merita. Extempuat enim materiæ crassitiem, molem corpoream destruit, venasque ex abundantia sanguinis rumpendas relaxat, et spatii aliquid angustis concedit, ne illis contingat, quod canalibus, quibus si plus aquæ infundatur, quam capiant, confringuntur, quia violentum illud impulsus nequaquam ferre possunt, caput pacatam et tranquillam constitutionem habet, neque subsilientibus arteriis, neque cerebro per ascendentes vapores obscurato: stomacho jam sua libertas per continentiam constat. Tunc enim a coacta servitute liberatur, ne ut lebes bulliat, concoctionibus laborans. Oculi pure et sine ullis tenebris vident, sublata omni caligine, quam satietas oculis offundere consuevit; pedum quoque stabilis est actio, et manuum sine turbatione operatio. Respiratio ordinata et ad mediocritatem redacta, quippe quæ intus turbulento spiritu non urgeatur. Sermo jejunantis est perspicuus et distinctus, mens jucunda: et tunc vere ad similitudinem divinam accedit, quando quasi in incorporea carne absque ulla tristitia et tumultu actiones suas perficit. Somnus jucundus est, et insomniorum spectrumque expers, et ut multis prætermisissis, dicam, jejuniū est pax communis animæ et corporis, vita sine perturbatione, constans agendi et conversandi ratio, vita quæ Deum lætificat, inimicum autem

δὲ σα νοὺς ἀσώματος φαντασιούμενος βλέπει. Ἀσχοῦσα δὲ δικαιοσύνην καὶ ἀρετὴν, ὡς Θεῷ φίλη, ἐφίεται φιλοσοφίας, καὶ τοῖς ἐκείνης νόμοις καὶ παραγγέλμασι πειθομένη, ἀπάγει μὲν ἑαυτὴν ὅτι πλεῖστον τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμημάτων, ἐγγίζει δὲ Θεῷ καὶ ὅση δύναμις οἰκειοῦσθαι τῷ ἀγαθῷ πραγματεύεται. Ἀδ- τῆς δὲ τῆς ἱερᾶς φιλοσοφίας περὶ τὴν λεγομένην ἐγκράτειαν τὸ πλεῖστον καὶ κυριώτερον στρέφεται· ἐνταῦθα γὰρ ὁ νοὺς ἀθλόωτος μένων, καὶ οὐδεμίαν ἐπιμειζίαν τῶν ἀπὸ γαστρὸς ἢ τῶν ἄλλων δυσπραγμάτων δεχόμενος, ἀνεμπόδιστον ἔχει τὴν ἐνέργειαν, καὶ τὴν περὶ τῶν οὐρανίων καὶ συγγενῶν αὐτῷ θεωρίαν.

Οὐκοῦν ὅσοι τῆς φιλοσοφίας τρέφονται, καὶ τῶν ὑψηλῶν ἐρασταὶ καὶ μαθηταὶ τοῦ λόγου, ἀγαπήσατε τὸν ἐνεστώτα καιρὸν, καὶ τὴν ἁγίαν Τεσσαρακοστὴν χαίροντες ὑποδέξασθε, ὡς σωφροσύνης διδάσκαλον, καὶ ἀρετῆς μητέρα, καὶ τροφὸν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ παιδαγωγὸν τῶν ἀτάκτων, καὶ γαλήνην ψυχῶν, καὶ εὐστάθειαν βίου, καὶ εἰρήνην ἐνσπονδον, καὶ ἀτάραχον. Ταύτης γὰρ τὸ αὐστηρὸν καὶ σεμνὸν πάθος κοιμίζει, ὀργὰς καὶ θυμοὺς ἀποσθένουσι, πάντα κλύδωνα τὸν ἐκ πολυφαγίας ἀναζέοντα καταψύχει καὶ καταστέλλει. Καὶ ὅπερ ἐπὶ τοῦ θέρους, ὅταν ἡλιὸς τὸ φλογώδες καταλάμπῃ τῇ γῇ, ὁ βορρᾶς τοὺς θαλπομένους εὐεργετῇ, πραεῖας αἰῶναις ἀπελαύνων τὸ πνίγιος· τοῦτο καὶ ἡ νηστεία χαρίζεται, τὴν ἐκ τῆς γαστριμαστορίας πύωσιν τῶν σωματίων ἀποδιώκουσα.

Τοσαῦτα δὲ ψυχῇ εὐεργετοῦσα, οὐχ ἥττον ὠφελεῖ καὶ τὸ σῶμα. Λεπτύνει γὰρ καὶ τῶν ὕλων τὰς παχύτητας, καὶ τὸν ὄγκον ἀποσκευάζει τοῦ σώματος, καὶ τὰς φλέβας τῷ πλήθει ρηγνυμένας τοῦ αἵματος ἀνίησι, καὶ δίδωσιν ὀλίγον χώρημα τῇ στενότητι, ἵνα μὴ πάθωσι τὸ τῶν σωλῆνων πάθος. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι, ὅταν αὐτοῖς πολὺ τι καὶ ἄμετρον ὑπὲρ τὴν χώρασιν ἐποχετεύσῃ τὸ ὕδωρ, ἐκρήγνυνται, τὸν ἐκ τῆς βίας εἰσωθούμενον ὄγκον μὴ στέγοντες. Κεφαλὴ δὲ πραεῖαν ἔχει καὶ γαλήνησαν κατάστασιν, οὔτε τῶν ἀρτηριῶν παλλομένων, οὔτε τοῦ ἐγκεφάλου διὰ τῆς ἀναδόσεως τῶν αἱμάτων ζοφουμένου. Στομάχου δὲ ἐλευθερία, ἐγκράτεια. Τότε γὰρ ἀφίεται τῆς ἡναγκασμένης δουλείας, καὶ τοῦ ζεῖν ὡς λέθης, κάμνων ταῖς πέψειν. Ὁφθαλμοὶ καθαρὸν καὶ ἀνεπισκόητον βλέπουσι, πάσης ἀγλῶς ἀφαιρουμένης, ἣν ὁ κόρος καταχεῖν εἴωθε τῶν ὀμμάτων καὶ τῶν ποδῶν ἑδραία, ἀκλόνητος δὲ τῶν χειρῶν ἡ ἐνέργεια. Ἀσθμα τεταγμένον καὶ μέτριον, παρ' οὐδενὸς τῶν ὀχλούντων πνευμάτων ἐνδοθεν ἐπαιγόμενον. Λόγος τοῦ νηστευτοῦ σαφὴς καὶ διηρθρωμένος, νοὺς καθαρὸς, καὶ τότε ἀληθῶς τὸ θεοειδὲς ἔχων, ὅταν ὡς ἐν ἀσωμάτῳ τῇ σαρκὶ ἄλυπον καὶ ἀθροῦσθον ἐπιτελεῖ τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν. Ὑπνοὶ ἄλυποι καὶ ἀφαντασίαστοι· καὶ ἵνα τὰ πολλὰ παραδραμὼν ἐπῶ, νηστεία ἐστὶν εἰρήνη κοινὴ ψυχῆς καὶ σώματος, ἀτάραχος ζωῆ, εὐσταθὲς πολιτεία, βίος Θεὸν εὐφραίνων, καὶ λυτῶν τὸν ἐχθρόν. Ὅσπερ γὰρ ὁ πολέμιος, ὅταν ἴδῃ τὸν ἐναντίον γρη-

γορον καὶ νηφάλιον, ὀπλιζόμενον ἐπιμελῶς, καὶ τὴν ἀνδρίαν ἀσχοῦντα, ἤτταν οἰκεῖαν ἡγεῖται τὴν φιλόπονον ἐκείνου παρασκευήν· οὕτω καὶ ὁ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας ἐπίβουλος, πᾶσαν ἡμῶν τὴν κατ' ἀρετὴν ἀκοίθειαν ὡς ἰδίαν μισεῖ συμφορὰν.

Καὶ διὰ τοῦτο γίνωσκε, ἄνθρωπε, τῆς μὲν τοῦ νηστευτοῦ οἰκίας, ἀγγέλους εἶναι φύλακας, καὶ φρουροὺς παρέδρους. Τοῦ δὲ ταῖς ἀπολαύσεσι κατὰ τῆς Τεσσαρακοστῆς κωμίζοντος, δαίμονας, οἰκεῖους κνίσσης φίλους, καὶ ἐραστάς αἱμάτων, παρέδρους μέθης. Καὶ γὰρ καὶ τῶν πνευμάτων, εἴτε τῶν ἁγίων, εἴτε τῶν ἀκαθάρτων ἕκαστον προσχωρεῖ τοῖς οἰκεῖοις καὶ φίλοις, ὥσπερ δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ὀρνέων ἔστιν ἰδεῖν. Περιστέρᾳ μὲν γὰρ περὶ τοὺς καθαροὺς τῶν τόπων φιλοχωρεῖ, καὶ περὶ τὰς ἀρούρας στρέφεται, ἑαυτῇ καὶ τοῖς τέκνοις σπερμολογοῦσα· καὶ ἡ τρυγὼν ἡδέως τοῖς πετάλοις τῶν δένδρων ἐγκάθεται, ἡδὺ τι καὶ λεπτὸν ὑποτρύχουσα. Ὁ δὲ γαστρίμαργος κόραξ, τοῖς κρεσπολεῖοις προσκάθεται, βαρὺ τι καὶ ἀγρὸς τῶν κρεανομούντων καταβδύν. Ὅστε, τὴν ἐγκράτειαν ἀγαπήσωμεν, ἵνα παρ' ἀγγέλων ἀγαπηθῶμεν· μισήσωμεν δὲ τὴν τρυφήν τὴν ἀκόλαστον, ἵνα μὴ μετ' ἐκείνης τὴν πρὸς δαίμονας ἐνεκβάλωμεν κοινωνίαν. Οὐδεὶς τρυφῶν ἐγένετο σπουδαῖος· οὐδὲ εὐωχίαις σχολάζων, ἀρετῆς μαθητής· οὐδὲ φιλήδονος ἅγιος, οὐδὲ σαρκικῶς ζῶν, κοινωνὸς βασιλείας.

Ἐλθὲ τῇ μνήμῃ πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ γένους ἡμῶν, καὶ τὴν πείραν εὐρήσεις ὧν μεμφόμεθα μάρτυρα. Οὐκ ἂν γὰρ ἡμῖν ἐτέθη νόμος νηστείας, εἰ μὴ παρ' ἐσθῆς τῆς πρώτης ἐγκρατείας ὁ νόμος· οὐκ ἂν ὀνομάσθῃ γαστήρ ἐπίβουλος, εἰ μὴ πρόφασις ἡδονῆς τὴν ἀμαρτίαν εἰσάγαγεν. οὐκ ἦν ἀρότρου χρεία, καὶ βοῶν ἀροτήρων, καὶ τεμνομένης αὐλακος, οὐδὲ μὴν σπέρμάτων, καὶ ὕδατος ἄρδοντος, καὶ περιόδου καιρῶν, καὶ χειμῶνος πυκνοῦντος, καὶ θερούς λύοντος, καὶ πάσι· ταύτης τῆς ἐγκυκλίου τάλαιπωρίας, εἰ μὴ διὰ ῥόχειρον προπάτορος ἀπολαύσιν ταύτην, κατεψήφισθμεν τὴν τῶν πόνων περίοδον· ἀλλ' ἐμέλλομεν ἑτέραν τινὰ παρὰ τὴν ὀρωμένην διάγειν τοῦ βίου κατάστασιν, ἥς πάλιν ἐλπίζομεν ἐπιτυχεῖν, ὅταν τὴν ἐμπαθῇ ζωὴν διὰ τῆς ἀναστάσεως ἀποσκευασώμεθα. Αὕτη γὰρ ἡ εὐεργεσία τῆς τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς συγκαταβάσεως, ἵνα πρὸς τὴν παλαιὰν ἀποκαταστήμεν ἀξίαν· ἥς φιλανθρώπως μεταλαβόντες, εὐαισθητῶς τὴν χάριν οὐκ ἐψυλάξαμεν. Νηστεία τῆς μελλούσης ζωῆς εἰκὼν· τῆς ἀφθάρτου διαγωγῆς μίμημα. Ἐκεῖ οὐκ εἰσὶ πότοι, οὐδὲ ἀπολαύσεις.

Ἔασον τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, ὃν καὶ ἐξῆς τοὺς μετ' ἐκείνον ἀπαριθμησαί. Τί τὸν δίκαιον Νῶε ἀσχημονεῖν ἐποίησεν, ἐν ἀναισθησίᾳ γυμνωθέντα τῶν μελῶν, ἀκρίπτειν νόμος, καὶ τὸν προπετὴ Χάμ ἐπι-

A mœrore afficit. Quemadmodum enim hostis, quando adversarium suum videt esse vigilantem, sobrium, accurate armatum, strenue et fortiter sese gerentem, hanc curam et diligentiam pro sua clade interpretatur; sic et salutis nostræ insidiator omnem virtutis exercitationem, tanquam propriam calamitatem detestatur.

Quapropter noveris, o homo, ejus, qui jejuna, domus custodes esse angelos, et velut continuos stipatores. Ejus autem domum, qui in Quadragesima deliciis sese tradit, stipatores esse dæmones, proprios nidoris amicos, et sanguinis amatores, et ebrietatis assessores. Etenim spiritibus quoque sive sanctis, sive impuris hic mos est, ut familiaribus, sibi que charis sese adjungant, prout etiam in avibus cernere licet. Nam columba circa loca munda versatur, et agros obit, ut sibi et pullis aliqua semina colligat. Turtur itidem arboribus suaviter insidet dulce quiddam et argutum submodulans. At vero vorax corvus circa macella degit, odiosum quiddam et injucundum adversus eos, quæ carnes vendunt, crocitant. Itaque temperantiam amemus, ut ab angelis amemur; odio habeamus lasciviam voluptatem, ne simul cum illa ad societatem dæmonum pertrahamur. Nullus deliciis deditus evasit unquam sedulus et studiosus, neque conviviis vacans, virtutis discipulus, neque voluptatis amator, sanctus, neque qui secundum carnem viveret, factus est unquam regni cœlestis particeps.

Regredere memoria ad incunabula generis humani¹⁴, discesque experientiam ea testari quæ reprehendimus. Neque enim lex jejunii nobis data esset, nisi lex primæ temperantiæ et abstinentiæ violata fuisset. Nec venter insidiatoris nomen tulisset, nisi prætextu voluptatis peccatum induxisset. Nec opus fuisset aratro, nec bobus aratoribus, neque proscissis sulcis, neque seminibus, neque aqua ad irrigandum, neque periodo temporum, ut hieme, quæ astringit et condensat, et æstate quæ solvit: imo ab omni ista circulari miseria liberi fuisset, nisi ob primi parentis nostri præproperam voluptatem ad hanc laborum periodum condemnati fuisset; sed aliam quamdam vitæ rationem ab ista præsentē multum diversam acturi eramus, quam nos recuperaturos speramus, quando vitam hanc pravis affectionibus obnoxiam per resurrectionem exuerimus. Hoc enim beneficium est Dei ad nos descensionis, ut in antiquam dignitatem restituamur, cujus cum benigne participes facti essemus, gratiam circumspecte non custodivimus. Jejunium vitæ futuræ imago est. Incorrupti status imitatio. Ibi non sunt computationes, neque comessationes.

At relinque primum hominem, perge ulterius; et posteros ejus enumera. Quid justo Noe ignominiam conciliavit, cum nudatus esset iis membris, quæ natura tegi jubet¹⁵? Quid temerarium Cham

¹⁴ Gen. iii, 1 sqq. ¹⁵ Gen. ix, 21 sqq.

Induxit, ut patrem irrideret? ita ut ex uno delicto duo mala exstiterint: una enim ebrietas patrem debito tegumento, et filium libertate privavit.

Cæterum quando iterum oculos meos reflecto ad Heli sacerdotem ¹⁶, et in rebus ab ipso gestis mentem occupo, integram catenam calamitatum ex se mutuo nexarum invenio; quæ ab uno principio, nempe a ventre et satietate originem duxerunt. Nam filii Heli patris sui sacerdotium pro occasione libidinis et luxus arripientes, sacrificia profanabant, et prius ventri suo, quam Deo de hostiis primitias offerebant. Secuta est fornicatio, soror deliciarum. Sed his omnibus supervenit iudicium divinum, quod severam valde et inexorabilem sententiam induxit; nam propter illos gens hostilis contra Hierosolimam pugnabat. Et ut tristibus narrationibus compendium faciamus, lascivi illi juvenes in acie ceciderunt, patria simul cum reis periclitata est, arca Dei capta et ab hostibus abducta: et senio confectus sacerdos nuntiis infaustis immortalis. Tantum malorum ob gulæ voluptatem civitati inventum est.

Omnes igitur jejunemus. At sacerdotum familiares jejuniū pro domestico et quasi ejusdem laris magistro temperantiæ habere, et ejusdem præcepta audire debent; absurdum enim nummulariorum filios argenti probandi peritiam tenere, et fabrorum familiares circa ignem et incudem versari; eos vero qui cum sacerdotibus degunt, sive sint cognati, sive alio modo in familiam cooptati, exerrare a scopo, ad quem familiæ ductor et Dominus suam vitam conformare debet.

Ob ventris cupidinem ingenti damno affectus est Esau senior filius Isaaci ¹⁷. Cum enim ex professo venator esset, et semel post multam defatigationem domum reversus erga propositam escam fame et desiderio intolerabili afficeretur, primogenita sua pro lenticula fratri suo vendidit. Ex quo etiam evenit, ut postea eidem benedictionem paternam præripere ¹⁸: et sic paulatim a virtute et a Deo abalienatus, patriarchalem gloriam amisit. Et ab Israelis familiaritate separatus, ipse et barbarus et alienigena factus, tam numerosum ex se populum procreavit.

Hic ipse morbus etiam Veteris Testamenti populum ad transgressionem divinarum legum induxit. Cum enim Moyses in lege accipienda et ferenda occupatus esset, isti abruptis omnibus repagulis ad luxum et choreas conversi sunt ¹⁹: quos diabolus ita vacillantes, et honestam vitæ rationem conculcantes sensim ad impietatem induxit. Hinc vituli fabricatio, diabolicus cultus, Aaron piaculi consors, legis corruptio, tabularum contritio, et Moysis secundus in montem ascensus, et omnia hæc, quæ sacra historia tam flebiliter lamentatur, ex immundo cibo principium et causam sumpserunt.

γελᾶσαι τῇ μέθῃ τοῦ πατρὸς παρεσκεύασεν, ἵνα γένηται δύο κακὰ δι' ἐνὸς πλημμελήματος; Μία γὰρ μέθῃ καὶ τὸν πατέρα τῆς εὐπρεποῦς σχέπης, καὶ τὸν υἱὸν τῆς ἐλευθερίας, ἐγύμνωσεν.

Ὅταν δὲ πάλιν πρὸς τοὺς παῖδας ἀπιδῶ Ἥλει τοῦ ἱερέως καὶ πρὸς ἐκείνην τὴν ἱστορίαν ἀσκολήσω τὸν νοῦν, ὁρμαθὸν εὐρίσκω συμφορῶν, ἀλλήλαις συνδεμένων ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς, τῆς διὰ γαστέρα, καὶ κόρον. Κάκεινοι γὰρ τὴν τοῦ πατρὸς ἱερωσύνην, ἀφορμὴν θέμενοι ἡδουπαθείας καὶ ἀπολαύσεως τὰς θυσίας ἐθεβήλουν καὶ τῇ γαστρὶ πρὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ἱερῶν ἀπῆρχοντο. Ἠκολούθει δὲ καὶ ἡ πορνεία, ἀδελφὴ τῆς τρυφῆς ἀμαρτία, καὶ τοῦτοις πᾶσιν ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ κρίσις, αὐστηρὰ καὶ ἀπότομον τὴν δίκην ἐπαύουσα. Ἔθνος γὰρ πολέμιον δι' ἐκείνους κατὰ τῶν Ἱεροσολύμων ἐστράτευσεν. Καὶ ἵνα πλῆθος σκυθρωπῶν διηγημάτων συντέμω, οἱ μὲν ἀκόλαστοι νεανίσκοι, ἐπὶ τῆς παρατάξεως ἔπεσον, καὶ ἡ πατὴρ τὰς ἀμαρτοῦσι συνεκινδύνευσεν, καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ κιβωτὸς αἰχμάλωτος παρὰ τῶν πολεμίων ἀπῆχθη, καὶ ὁ γέρον ὁ ἱερεὺς τὰς ἀγγελίας τῶν κακῶν ἐπαπείθανε, καὶ τοσοῦτος ἐσμὲν κακῶν διὰ φάρυγγος ἡδονῆς ἐπὶ ἡνέχθη τῇ πόλει.

Πάντες οὖν νηστεύσωμεν· οἱ δὲ τῶν ἱερῶν οἰκεῖοι, καὶ μᾶλλον, ὥς σύνοικον ἔχοντες διδάσκαλον τῆς ἐγκρατείας, καὶ ἀπ' ἐστίας, τὰ φιλόσοφα παραγγέλματα. Ἄστογον γὰρ τοὺς μὲν παῖδας τῶν τραπεζιτῶν, ἀργυρογνώμονας εἶναι, καὶ τοὺς οἰκεῖους τῶν χαλκίων περὶ τὸ πῦρ στρέφεσθαι καὶ τὸν ἀκμονα· τοὺς δὲ τῶν ἱερῶν ἐγγὺς εἴτε συγγενεῖς, εἴτε ἄλλως οἰκεῖους ἀφῆνιάζειν τοῦ σκοποῦ, ὃς ζῆν ἔλαχεν ὁ τῆς ἐστίας ἡγεμὼν καὶ Δεσπότης.

Ἐβλάβη διὰ γαστέρα μέγιστα καὶ ὁ παῖς τοῦ Ἰσαὰκ ὁ πρεσβύτερος. Ἐπειδὴ γὰρ θηρευτὴς ὑπάρχων τὸ ἐπιτήδευμα, καὶ ποτε μετὰ δρόμον πολλὸν ἐπὶ τὴν οἰκίαν ὑποστρέψας ἀγέτω πίνειν τῷ προφανέντι βρώματι περιέχεν, ἀπέδοτο μὲν τῷ ἀδελφῷ φακοῦ τὰ πρωτοτόκια· ἐκείθεν τε λοιπὸν καὶ τὴν πατρικὴν εὐλογίαν ἐκλάπη· καὶ οὕτως κατὰ μικρὸν ἀλλοτριωθεὶς ἀρετῆς καὶ Θεοῦ, τὴν πατριαρχικὴν δόξαν ἀπώλεσε· καὶ τοῦ Ἰσραὴλ κατὰ τὴν οἰκειῶσιν χωρισθεὶς, αὐτὸς τὴν βάρβαρον ἐγένετο καὶ ἀλόφωλος, καὶ τοιοῦτον ἐξ αὐτοῦ λαὸν ἀπεγέννησεν.

Αὕτη ἡ νόσος, καὶ τὸν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης λαὸν εἰς παράβασιν τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν νόμων, ἐξήγαγεν. Ἐπειδὴ γὰρ Μωϋσέως τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ νόμου σχολάζοντος, ἐκδιαιτηθέντες οἱ ἄνθρωποι, πρὸς τρυφὴν καὶ χορείας ἐτράπησαν, κατὰ μέρος αὐτοὺς ὀλισθαίνοντας καὶ πατούντας τὴν εὐνομίαν τοῦ βίου, πρὸς ἀσέβειαν ὁ διάβολος ἐφευκλύσατο. Κάκειθεν λοιπὸν μοσχοποιήσεις, ἐπιτήδευσις δαιμονώδης, καὶ Ἀαρὼν κοινωνῶν τοῦ μιάσματος, καὶ τοῦ νόμου διαφθορά, καὶ τῶν πλακῶν συντριμμός, καὶ Μωϋσέως δευτερός δρόμος ἐπὶ τὸ ὅρος, καὶ πάντα ταῦτα, ὅσα ἡ ἱστορία σχετικάζουσα ὁλοφύρεται, ἀπὸ βρώσεως ἀμέτρου τὴν ἀρχὴν ἔσχε καὶ τὴν αἰτίαν.

¹⁶ 1 Reg. iv, 1 sqq. ¹⁷ Gen. xxv, 30 sqq. ¹⁸ Gen. xxvii, 19 sqq. ¹⁹ Exod. xxxii, 22, sqq.

Θέλω δὲ ὑμῖν καὶ ἄλλο παραθέσθαι διήγημα, δεύ-
τερον μὲν τοῦ προλεχθέντος τοῖς χρόνοις, ἰσοδυνα-
μοῦν δὲ κατὰ τὴν πράξιν. Ὁ Σαουλ ὁ βασιλεὺς παρ-
ετίετο, καὶ διὰ πολλῆς φροντίδος ἤγε τὸν πόλεμον·
ἀπηγόρευσε δὲ τῷ λαῷ τροφῆς ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ
μεταλαβεῖν, ὅρκῳ τὴν κρίσιν ἐπισφραγίσας, καὶ
θάνατος ἦν ἡ ζημία τῷ παρακούσαντι. Πάσης δὲ
τῆς στρατιᾶς εὐπειθῶς δεξαμένης τὸ πρόσταγμα,
μόνος ὁ τοῦ βασιλέως καὶς Ἰωνάθαν σμῆνει περιτυ-
χῶν, καὶ τοῦ μέλιτος ἤτηθεῖς, ἐμπήξας τοῖς κηρίοις
τὸ σκήπτρον, τοῦ γλυκάσματος ἀπεγεύσατο. Ἦλθε
δὲ ἐγγὺς τοῦ κινδύνου, εἰ μὴ τὸ πλῆθος ἅπαν κοινῇ
πρὸς τὴν ὁρμὴν τοῦ πατρὸς καὶ βασιλέως ἀνέτεσχεν,
ἀπαγαγεῖν τὴν ἀπειλὴν εἰς ἔργον ὀρίσαντος.

Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις μυρία τοιαῦτα ἔξεστιν ἀπὸ
τῶν Γραφῶν συλλεξάμενον, σαφῶς κατιδεῖν, ὡς ἀγα-
θὸν ἡ ἐγκράτεια, καὶ τοῦναντίον, χαλεπὸν ἡ ἀκώλυτος
τῶν πότων καὶ τῶν ὕλων ἀπόλαυσις. Νηστεία τῶν
ἀγίων σύντροφος· νηστεία πάσης ἀγαθῆς πράξεως
ἀρχηγός. Καὶ ὥσπερ οἱ τεχνῖται χωρὶς ὀργάνων οὐκ
ἐνεργοῦσι τὰς τέχνας· οὕτω καὶ οἱ σπουδαῖοι καὶ ἐν
πνευματικαῖς χάρισι βοηθόντες, ἀνευ ἐγκρατείας
οὐ ποτε τι τῶν θαυμάτων καὶ τεραστίων ἐργάσαντο.
Νηστεύων Ἐλισαῖος ἤγειρε νεκρὸν καὶ ἐψύχωσε·
νηστεύων Μωσῆς εἶδε Θεόν· νηστεύων Δανιὴλ, τῆς
γαστρίδος καὶ πλάνης τῶν Ἀσσυρίων ἐκράτησε· νη-
στεύων καὶ ὁ Κύριος τοῦ διαβόλου τῶν πειρασμῶν
ἠνέσχετο· νηστεύοντες καὶ οἱ ἀπόστολοι, τὰς ὑπὲρ
τῶν σπουδαίων πραγμάτων δεήσεις ἐτέλουν· νηστεία
Νινευῖται τὴν ἀπειλὴν ἐνίκησαν τοῦ θανάτου· καὶ ὡς
ἐπιπᾶν εἰπεῖν, αὕτη πρὸς Θεὸν παράκλητος· αἰδοῦς
ἀξία, καὶ πρέσβυς ἀξιόπιστος, ταχέως δυσωπούσα
ὑπὲρ ὧν προσάγει τῷ Θεῷ τὴν ἱκετηρίαν. Διὸ πᾶς
ἀνὴρ εὐσεβής, καὶ ὅστις φιλόθεος μάλλον ἢ καὶ φι-
λήδονος, χαίρων μοι καὶ εὐθυμούμενος πρόσθελε
ταῖς ἡμέραις τῆς ἐγκρατείας. Οὐδεὶς γάρ σκυθρωπά-
ζων ἐν ἀρχῇ τῶν ἀγώνων, γενναῖος ἀγωνιστής. Μὴ
γίνου στυγνός, ὡς βρέφος, ἐπὶ τὸ διδασκαλεῖον ἔλκο-
μένου· μὴ καταγγυγε τῆς τῶν ἡμερῶν καθαρό-
τητος· μὴ ζῆτει τῆς ἐβδομάδος τὸ τέλος, ὡς μετὰ
χειμῶνα πικρὸν, παρουσίαν ἔαρος· μὴ ἐπιθύμει τοῦ
Σαββάτου διὰ μέθην, ὡς Ἰουδαῖος· μὴ ἀριθμεῖ τὰς
ἡμέρας τῆς Τεσσαρακοστῆς, ὡς ἀργός μισθωτὴς
ἀναμένων τῆς ἐμμέσθου προθεσμίας τὸ τέλος· μὴ
λυποῖ, ὅτι σου ἀπὸ πρώτης ὥρας ἡ οἰκία οὐ καπνί-
ζεται, οὐδὲ ὁ μάγειρος ἔστηκε πρὸς τὸ πῦρ.

Χάριται τι καὶ τῇ ψυχῇ, μὴ πάντα τῷ σώματι.
Τὴν μὲν ἡ ἀποχὴ τῶν σιτίων τρέφει· τὸ δὲ ἡ ἐμφο-
ρησις. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὰ δύο ἀλλήλοις συνέζευκται,
καὶ τὰ πολλὰ κεχωρισμένα κατὰ τὴν φύσιν, τῇ τοῦ
Δημιουργοῦ συνεδέθῃ προνοίᾳ καὶ τέχνῃ, βουλευσώ-
μεθα ὅπως ἂν ἀμφοτέρω διαγένοιτο, τῶν καταλλήλων
ἐκαστον χρεῖων μὴ στερούμενον. Ἐκ τῶν δύο συν-
έστηκας, ἀνθρωπε, καὶ σωτῶ τέως, ὅτι πολλὴ προ-
τιμότερον ἡ ψυχὴ, καὶ προσήκει ἐκείνῃ νέμειν τῆς
εὐνοίας τὸ πλεόν. Δίκασον δὲ ἀμφοτέροις, ὡς λογικὸς·

A Libet vero et aliud quiddam commemorare, tem-
pore quidem posterius sed quod ad rem attinet,
plane æquivalens. Saul rex in castris erat, et multa
solicitudine bellum administrabat. Interdixit au-
tem populo, ne quis illo die cibum sumeret²¹; sen-
tentiam suam jurejurando obsignans, decreto mor-
tis supplicio si quis non obtemperasset. Cum au-
tem totus exercitus mandatum debito obsequio ac-
cepisset, solus Jonathas, filius regis, in alveare
incidens, mellisque dulcedine victus, favo sceptrum
infigens, dulcedinem illam gustavit. Proximus au-
tem periculo fuit, nisi totus populus communi con-
sensu retardasset impetum patris, qui intentatas
minas ad rem conferre volebat.

B Præter hæc, sexcenta alia ex Scripturis colligere
licet, unde dilucide elucescat, quanti facienda sit
temperantia, et e contrario, quam grave malum sit
intemperanter se cibo potuque ingurgitare. Jeju-
nium sanctorum collactanea est; jejunium omnis
boni operis initium. Et quemadmodum opifices sine
instrumentis non agunt, quæ artis suæ sunt; ita
seduli et in spiritualibus gratis celebrati, nihil mi-
raculorum unquam sine temperantia perpetrarunt.
Jejunans Eliseus mortuum excitavit et revixit; je-
junans Moyses Deum vidit. Jejunans Daniel, incan-
tationes et errores Assyriorum domuit. Jejunans
etiam Dominus diaboli impressionem compescuit.
Apostoli quoque res serias precesque non sine jeju-
nio perficiebant. Ninivitæ comminationem mortis
jejunio effugerunt; et ut breviter omnia complectar,
C jejunium est dignum cujus tanquam legati ratio ha-
beat, et quorum ratione ad Deum legatione fun-
gitur, exaudiat. Quocirca quisquis est pius Deum-
que colens et magis quam voluptates amans, ille
alacriter his diebus abstinentiæ ad me accedat,
nullus enim, qui initio certaminum vultuosus et
tristis est, generosus athleta est. Ne efficiaris
mæstus, tanquam puerulus, qui violenter ad ludum
litterarium trahitur; ne murmures adversus ho-
rum dierum puritatem; ne quæras finem hebdoma-
dæ, sicut post inclementem hiemem adventus veris
expetitur; ne desideres Sabbatum ob ebrietatem,
tanquam Judæus; ne numeres Quadragesimæ dies
velut ignavus mercenarius, exspectans donec elaba-
tur ejus, de quo conventum est, tempus; ne angaris,
D si a prima hora domus non perfundatur fumo, ne-
que coquus stet ad ignem.

Da etiam aliquid animæ, non omnia corpori. Il-
lam nutrit abstinentia ab alimentis, corpus autem
repletio seu ingestio. Sed cum duo hæc jam mutuo
sint copulata, quamvis natura multum dissidentia,
Conditoris tamen providentia et arte connexa,
dispicere oportet, quomodo utrique horum satisfiat,
ita ut neutrum debito subsidio privetur. Ex duabus
rebus coagmentatus es, o homo. Mitto dicere, ani-
mam multo præstantiorem esse, ac proinde plus
benevolentia ei deberi. Jus dic utrisque, tanquam

²¹ I Reg. xiv, 24 sqq.

rationis particeps et æquus iudex. Expecta paulisper, et ego, si lubet, pro anima tanquam pro muliere fideli, eorum, in quibus se injuria affici merito conqueritur, defensionem instituiam. Anima igitur sacra est, et a corporis concretionem libera, immortalis et interitus nescia. Neque cum terra et terrestribus, sed cum Deo cognationem habet. Cum vero pura sit, puris delectatur, et cum origo ejus materia careat, fugit quoque res materiæ immersas. Cæterum postquam a Deo statutum est, ut vasculum ex terra formatum informet atque administret, ipsa, ut obsequens famula, luto assidet, et excubias agit, donec mandatum accipiat, quod separationem impetret. Huic igitur, quæ corpus vivifiat, prodest a cibis abstinencia, terreno autem instrumento alimenti perceptio necessaria est. Non plura quærit tanquam excellentior. Largire mihi hoc tempus anni, da sex menses ei, quod gubernatur, reliquos gubernatrici. Justa petitio; neque quisquam adeo corporis amans et in alteram partem vergens iudex erit, qui dictis non suffragetur.

Ego vero etiam hyperbole usus et aequali partitione non contentus, imbecillitati corporis condescendam. Habeat igitur corpus decem menses et paulo plus. Concedat mihi Quadragesimam et quidem solidam, ut paulisper ex cæno liberer, luto per temperantiam refrigerato. Hæc, o Christiani, justa postulata sunt, sive homo, sive Deus judicet. Et tu, qui iudex es, in tempore enim advenisti, astipulare animæ contra corpus disceptanti. Igitur, o Christiane, voluptatum illecebras, ceu juvenile quiddam, trucidat. Vir es, ne sapias quæ puerorum sunt, qui nisi mel accipiant, lacrymantur; nisi carnem et vinum præbueris, concidentes palpitant, velut animam exhalaturi. Et quanto magis plorant, eo majore tædio omnes afficiunt. Erubesco, quando intueor voracium mæstitudinem, et quomodo intuitu abstinencia ejulent; oscitant perpetuo; paululum decumbunt; exsurgunt, et rursus dormire coguntur; diem sine sensu transigere student; gravantur, sole tardius ad occasum tendente; dies solito longiores appellant; insuper stomachi dolores tingunt, spirituum intensionem, gravedinem capitis et bonæ constitutionis eversionem. Atqui hæc satietatis, non jejunii indicia sunt. Fastidiose ad severam mensam accedunt, murmurant contra olei Convicia jaciunt in legumina, quasi frustra creata fuerint; nam voluptatum amatores etiam philosophantur contra edulia, quæ temperantia apponit.

Uno anhelitu aquam extrahunt, quasi esset amara a medicis præbata potio. Multi etiam vinum ingeniose imitantur, suamque cupiditatem faciliis quibusdam potionibus consolantur. Alii etiam in oleribus delicias quæruunt, sicutque miri cupidiarum structores et artifices. Quod valde fatuum stultumque arbitror; nam jejuntum voluntariæ et liberæ mentis argumentum est, non servilis quædam sinisteritas, quæ quod faciendum est, non facit ut de-

καὶ εὐγνώμων. Ἀνάσχει δὲ μικρὸν, καὶ εἰ βουλῆ-
θῆς, ἐγὼ τὸν ὑπὲρ τῆς ψυχῆς λόγον ποιήσομαι, ὡς
γυναικὶ πιστευσάσῃ συνηγορίαν, ἐφ' οἷς ἀδικεῖσθαι
λέγει καὶ καθυβρίζεσθαι. Αὕτη τοίνυν ἐστὶν ἱερὰ
καὶ ἀσώματος, ἀθάνατος καὶ ἀνώλεθρος· οὐ πρὸς γῆν,
καὶ τὰ τῆδε, ἀλλὰ πρὸς Θεὸν ἔχουσα τὴν συγγένειαν.
Καθαρὰ δὲ οὕσα χαίρει τοῖς καθαροῖς, καὶ ἅλῳ
ἔχουσα τὴν γένεσιν, φεύγει τὰς ὕλας. Πλὴν ἐπειδὴ
προσετάχθη τὸ ἐκ γῆς μορφωθὲν σκευὸς οἰκονομεῖν,
ὡς εὐπειθὲς τοῦ δεσπότου δούλη, τῷ πηλῷ προσ-
εδρεύει καὶ τῆς φυλακῆς ἔχεται, καὶ τῆς ἐπ' αὐτῷ
προνοίας, μέχρις ἂν ἔλθῃ πρόσταγμα τὸν χωρισμὸν
ἐπιτρέπον. Ταύτην μὲν οὖν τὴν τὸ σῶμα ζωοποιού-
σαν ὀνίνησιν ἢ ἀποχῇ τῶν βρωμάτων, τῷ γῆνιν δὲ
ὀργάνῳ ἢ τῶν σιτίων ἀπώλυσιν, ἀναγκαῖα. Οὐδὲν
ζητεῖ πλέον, ὡς κρεῖττον. Μέρισόν μοι, φησὶ, τοῦ
ἐνιαυτοῦ τὸν χρόνον, ὅς τις ἐξ μηνῶν τῷ κυβερνω-
μένῳ, καὶ τοὺς λειπομένους τῷ κυβερνήτῃ. Δικαία ἡ
αἰτήσις· καὶ οὐδεὶς οὕτω φιλοσώματος ἑτερορρέπης
δικαστῆς, ὡς μὴ τοῖς λεγομένοις ἐπιψηφίσαι.

Ἐγὼ δὲ καὶ ὑπερβολὴν ποιήσομαι, οὐκ ἀντέχομαι
τῆς ἱσομοιρίας. Συγκαταβαίνω τῇ ἀσθενείᾳ τοῦ σώ-
ματος. Ἀφίημι τοὺς δέκα μηνῶν τῷ σώματι, καὶ
μικρὸν τι. Προσχαρισάσθω Τεσσαρακοστὴν ἀνύβρι-
στον, ἵνα μικρὸν ἀπαλλαγῷ τοῦ βορβορίου, τοῦ πηλοῦ
τῇ ἐγκρατεῖ φυγέντος. Ταῦτα, ὦ Χριστιανοί, δικαία
τε καὶ ἀναντιρρόητα, καὶ Θεὸς δικάζῃ, καὶ ἀνθρω-
πος. Καὶ σὺ δέ μοι, ὁ δικαστῆς, ἐπιψήφισον (ἐν
καιρῷ γὰρ παρεγένου) ἀμφοισθητούσῃ τῇ ψυχῇ
πρὸς τὸ σῶμα. Ἄνελε τοίνυν μοι, ὁ Χριστιανὸς, τὴν
ἡδονάθειαν, ὡς μεираκιώδη. Ἄνῃρ εἴ, μὴ φρόνει
τὰ τῶν νηπίων. Ἐκεῖνα ἂν μὴ λάθῃ μέλιτος, θρηγνέι
ἂν μὴ τοῦ κρέους ὀρέξεῃς ἢ τοῦ οἴνου, πίπτοντα ἀπο-
σπαίρει, ἀποκναίει δὲ πάντας ἐπὶ πλεῖστον ὅσον
κλαυθμυρίζόμενα. Ἐρυθρίῳ πρὸς τὴν κατήφειαν τῶν
γαστριμάργων, ὅπως σπενδύουσι πρὸς τὴν αἰστίαν. Χα-
σμῶνται συνεχῶς, κατακλίνονται μικρὸν· διανίσταν-
ται, πάλιν καθυδούουσιν ἠναγκασμένοι. Ἐν ἀνασθησίᾳ
σπουδάζουσι τὰς ἡμέρας διατελεῖν, ἀχθονται τῷ ἡλίῳ
πρὸς τὴν δύσιν παραδύνοντι. Μακροτέρας τὰς ἡμέρας
τῆς συνηθείας προσαγορεύουσι. Πλάσσονται δὲ λοι-
πὸν στομάχων ἀλγυδόνες, καὶ πνευμάτων ἐντάσεις,
καὶ βάρη τῆς κεφαλῆς, καὶ ἀνατροπὴ τῆς ἐξως.
Καίτοιγε ταῦτα, τῆς πλησμονῆς εἰσιν, οὐ τῆς νη-
στείας γνωρίσματα. Ἀθῶς ἐπὶ τὴν σεμνὴν ἔρχονται
τράπεζαν, καταγογγύζουσι τῶν λαχάνων, λοιδοροῦσι
τὰ δοπρία ὡς μάτην ἐπισαχθέντα τῇ κτίσει· γί-
νονται γὰρ καὶ φυσιολόγοι οἱ φιλήδονοι κατὰ τῶν
ῥήτων τῆς ἐγκρατείας.

Ἄπνευστί τὸ ὕδωρ ἔλκουσιν, ὡς ἀγῆδες φάρμακον
παράϊατρῶν λαβόντες πεινῶν. Οἱ πολλοὶ δὲ καὶ τὸν οἶνον
σοφρίζονται, νόθοις κατασκευαῖς τὴν φιληδονίαν παρα-
μυθούμενοι. Καὶ ἄλλοι τοιγαροῦν τὴν χρεῖαν λαχάνους
ἐπιτηδεύουσι, καὶ ποικίλοι γίνονται τῆς ἀπολαύσεως
σοφισταί. Τοῦτο λίαν εὐθὺς καὶ ἀνόητον. Ἐγκράτεια
αὐτεξουσίου καὶ ἐλευθέρου φρονήματός ἐστι γνώρισμα,
οὐ δουλότητος σκαιοῦς ζητοῦσα τὸ προκειμένον οὐ
καθῶς προστήκεν ἐξεργάσασθαι, ἀλλὰ δουλοπρεπῶς

σκαυωρήσαι. Μισθὸν ἀπαιτεῖς ἐφ' οἷς ζῆς κατὰ νόμον ἁρετῆς. Μισθὸς δὲ καὶ ἐπίχειρα τοῖς ἀδόλοις ἐργάταις, οὐ τοῖς κακούργοις ἐπήγγεταί.

Μὴ νόθευε τὴν νηστείαν, ἵνα μὴ πάθῃς τὰ τῶν καπῆλων. Εἰ γὰρ ἔχεινοι τῷ οἴνῳ ὕδωρ παραμιγνύντες κολάζονται, σὺ τῷ αὐστηρῷ τῆς νηστείας τὰς σεσοφισμένας ἀπολαύσεις εἰσάγων, πῶς ἀτιμώρητος παρελεύσῃ; Μὴ μοι πρόφερε τὰς πεπλασμένας ἀσθενείας. Μὴ καταψεύδου τῆς Τεσσαρακοστῆς, ὥς νοσοποιοῦ· τούναντίον γὰρ ὑγείας ἐστὶ ποιητικὴ. Μὴ προφασίζου προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις, σὺν ἀνθρώποις ἐργαζομένοις φιληδονίαν. Διὰ συνήθειάν σοι κακὴν, πολέμιος νομίζεται ἡ ἐγκράτεια· οὐ μὴν φυσικῶς ἐστὶν ἐπαχθής. Τεκμήριον δὲ τοῦ λόγου, πάντες βάρβαροι ὅσοι οὐτε ἀμπέλους φυτεύουσιν, οὐτε πίνουσιν οἶνον· ἀλλὰ τὸ αὐτόματον ἐπισπῶνται καὶ ἀγεώργητον πόμα τὸ ὕδωρ, καὶ γνωρίζονται γενναῖοι καὶ ἀρσενεῖς ἐν πολέμοις, καὶ κρατοῦσι τῶν πολυούλων, ὡς εἰκός, μεθυόντων οἱ νήφοντες. Σώματα δὲ αὐτοῖς κοῦφα καὶ μοχθηρὰ, καὶ ταχεῖς μὲν ἀναθῆναι ἵππον οἱ τοιοῦτοι, εὐφρεῖς δὲ τολμηταί, καὶ πρὸς τοξείαν εὐστοχοί. Ἀσφαλεῖς δὲ μετὰ τοῦ θάρρους, καὶ γνώμην ἐν ἀπύροις εὐρεῖν ἱκανοί. Μὴ οὖν κατηγόρει τοῦ ὕδατος, ὡς νοσώδους, ὡς ἐξιτήλους καὶ ἀσθενεῖς τοὺς χρωμένους ἐνεργαζομένου· ἐλέγχει γὰρ σου τὴν συκοφαντίαν ἡ πεῖρα.

Τί λέγω περὶ τοῦ οἴνου; Σκύθαι οἱ νομάδες, ὅσοι προσοικοῦσι τὴν Βόσπορον, καὶ ὅσοι τῷ Πρηνί ποταμῷ προσάκθονται, ἄκοι μὲν εἰσι καὶ ἀνέστιοι. Σκηνῆται δὲ βιοῦσιν ἐκ πέλων καὶ κωδίων καὶ τῶν προστυχόντων προκαλημμάτων ἑαυτοῖς τὴν σκέπην πηγνύμενοι. Διὸ καὶ ἄρτον οὐ προσφέρονται, καὶ ἄρστρον οὐκ ἴσασιν· οὐδὲ γῆν ἀνατέμνουσι· πῶς γὰρ οἱ τοῦ οἴτου καὶ τῶν ἐκ γῆς σπερμάτων μὴ μεμαθηκότες τὴν γεωργίαν; Ὅμως χωρὶς ἄρτου καὶ οἴνου διαζῶντες, εἰσὶν ἀνδρείοι, καὶ ὅλοις ἔθνεσι πρὸς πόλεμον ἀξιόμαχοι, τῶν τε πολλῶν κρατοῦντες· καὶ οὐδὲν αὐτοὺς ἐβλαψεν ἄρτος καὶ οἶνος ἀπὼν· ἀλλ' ἡ πατρῷος συνήθεια, φύσις τοῖς ἀνθρώποις ἐγένετο.

Διὰ τί δὲ τοῦτον ὁ λόγος ἀπεμνημόνευσεν; Ἵνα μάθωμεν, ὡς ἀγωγὴ καὶ ἀσκήσις πρὸς ἕκαστον τυποῖ τὸν ἄνθρωπον, πρὸς ὅπερ ἂν βουλευθῶμεν καὶ μελετήσωμεν. Ἐθίσον σαυτὸν πρὸς ἐγκράτειαν, καὶ τῷ χρόνῳ γενήσεται ἀνεπαχθὴς σύννοκος. Ἄν δὲ τούναντίον, τὰς ἀπολαύσεις καὶ τὰς εὐχάρις ἐχῇς συντρόφους καὶ φίλους, οὐδέποτε νηστείαν ἀγαπήσεις· ἀλλὰ σοι φανεῖται βαρεῖα, ὡς ξένη καὶ ἀσυνήθης. Βίος ἐγκρατῆς μελλούσης καὶ ἀφθάρτου ζωῆς ἐστὶν εἰκὼν. Ὡς γὰρ τότε, τὴν ἐμπαθεῖ σάρκα ταύτην ἀποδυσάμενοι ἐλευθεροὶ διάζομεν, οὐδεμίαν ἔχοντες ἀνάγκην γαστρὶ λειτουργεῖν, καὶ τοῖς ἄλλοις δουλεύειν πάθειν· οὕτως καὶ νῦν ἂν τὴν πολλὴν ἀνάγκην, καὶ ὕλην αὐτῶν ἀποβάλλωμεν, ἐγγὺς τῆς προσδοκωμένης ἀφθαρσίας ἐσόμεθα. Καὶ συντόμως εἰπείν, γίγνομαι τὴν

cel, sed ex servili quadam coactione. Petis mercedem, eo quod ex virtute vitam instituas. At merces et manupretium genuinis et sinceris operariis, non dolosis et malignis promittitur.

Noli adulterare Quadragesimam, ne tibi idem quod cauponibus eveniat. Si enim illi cum vino aquam affundunt, puniuntur, quomodo tu, qui austeritati jejunii adulterinas quasdam illecebras superinducis, poenam effugies? Ne mihi commentitias imbecillitates proferas. Ne mentiaris inesse Quadragesimam, velut morborum electricem; nam e contrario, sanitatis effectrix est. Ne excuses excusationes in peccatis cum hominibus operantibus iniquitatem, et voluptatis studium sectantibus¹¹. Ob malam consuetudinem videtur tibi temperantia adversa. Atqui ne physice quidem adversa est. Testantur hoc tot barbari, qui neque vites plantant, neque vinum bibunt, sed aquam, quæ sponte sua et absque ulla cultura nascitur, pro potu habent. Et tamen generosi sunt, et in praeliis strenui, vinique potiores domant, quippe sobrii ebrios. Corpora habent agilia et laboris patientia. Et tales quidem celeres sunt, si equus sit ascendendus, ingeniosi vero et audaces et ad tela jacienda sagaces; securi quoque cum sua confidentia, in rebus dubiis facile quid facto sit opus, inveniunt. Ne igitur vituperes aquam, ut morborum causam, et quasi bibentes evanidos et languidos efficiat: calumniam enim tuam experientia refellit.

Quid dicam de vino? Scythæ nomades, qui habitant ad Bosphorum, et qui ad Rhenum, sine domo et lare degunt. Scenitæ vivunt ex pilis oviumque velleribus, et seipsos obvio quovis tegumento operiunt; neque pane sustentantur, nec aratrum norunt, neque terram prosciindunt: quomodo enim hi, quibus frumenti et aliorum ex terra seminum usus nullus est, et qui agriculturam non didicerunt? Vitam absque pane et vino agitantes, nihilominus viriles sunt, et ad bellum integris gentibus inferendum expediti, multosque sibi subjungant; nec quidquam detrimenti illis panis et vini absentia parit. Sed patria consuetudo his hominibus in naturam abiit.

Cujus rei gratia horum memini? Ut discamus, educationem et exercitationem formare hominem ad illud quod volumus, et in quo nos exercemus. D Assuefac te ad temperantiam, et cum tempore sine molestia tecum commorabitur. E contrario, si voluptates et comessationes ames, nunquam jejunium diliges; sed temperantia apparebit tibi gravis, tanquam peregrina et insueta. Vita temperans futuræ et corruptionis nesciæ vitæ simulacrum est: quemadmodum enim tunc corruptibili carne exuta, liberi vivemus, nulla necessitate astricti, ut ventri et aliis affectionibus serviamus, ita et nunc si ex necessaria ista servitute, et ex materiæ concretionem nos nonnihil expediverimus, prope ad expectatam incorruptionem accedemus: et ut compendia omnia

¹¹ Psal. CXL, 4.

complectar, fugiamus pro viribus luxum et voluptatum illectamenta. Fieri enim non potest, ut idem sit et voluptatum et Dei amator; nam qui corpus amat, ille necessario quoque pecuniam amabit. At qui pecuniam amat, is injustus est; at qui in laqueos injustitiæ incidit, is facile etiam decreta pietatis transgreditur, et sapientum leges conculcabit, facile etiam in illicita labetur, inde sibi materiam ad suavitates corrogans et colligans; omniaque injustitiæ spolia voluptati tanquam dominæ suæ donans.

Ne sugeris labores et difficultates, quæ in temperantia insunt. Sed spem oppone præsentī labori, et leniter abstinentiam ab alimentis feres. Iugere tibi hæc vel alia pietatis monita: Amarum est jejunium, sed dulcis paradisi. Molesta est sitis, sed prope est fons, ex quo qui biberit, non sitiet in æternum²¹. Importūnum est corpus, sed validior est incorporea anima. Emortuæ sunt vires, sed prope est resurrectio. Dic ventri, cum instat et urget, illud Domini verbum: *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei*²²; non est fames, sed exigua dilatio; non est pœna, quæ vitari nequeat, sed libera abstinentia; non servilis necessitas, sed libere suscepta actio. Precare, et vires suppeditabuntur. Invocato, et in promptu erit adjutor.

Recole memoria veterem historiam²³, et intelliges quomodo qui pietatis causa corpus castigant, delicate viventibus et merum sine modo exhaustientibus, neque viribus sint inferiores, neque aspectu deteriores, quasi amissa venustate defloerint: nam Assyriorum rex, qui omnia carni largiebatur, quique ad voluptariam vitam, velut ad præsepe, uno verbo omnes voluptatis administros, eximie corpore decoros et aspectu amabiles esse voluit, ut non solum os et gustus, sed et oculus intuitu pulchritudinis oblectaretur. Tunc tres pueri de captivitate Israel in catalogum ministrorum regionum ascripti, ab escis regis mensæ, tanquam admistione idolothytorum polluti, abstinentes, solis leguminibus vesebantur. Oportebat autem vinum quoque fugere propter libationem, et omnem carnem, propter prædictam causam. Cum vero a præfecto cogerentur, ut comederent ea quæ apponebantur ne forte per abstinentiam vultus venustatem deperderent; et ipse ob non bene curatos adolescentem in periculum capitis incideret: Sine, aiebant, et permitte; non apparebimus regi forma deteriore, quam illi qui in deliciis vivunt, neque vultus nostri elegantiam suam amittent. Neque te crucies, quasi regi ministros deformes adducturus sis: nam ille, qui nos condidit et formavit, gratiam dabit, et experientia discas nostræ pulchritudinis et venustatis, quæ procuratur, temperantiam esse conciliatricem. Quod et factum est: nam adolescentes isti decore et

A φιληδονίαν εἰς δύναμιν· ἀμήχανον γὰρ τὸν αὐτὸν εἶναι φιλήδονον καὶ φιλόθεον. Ὁ γὰρ φιλοσώματος ἐξ ἀνάγκης ἐστὶ καὶ φιλοχρήματος, ὁ δὲ φιλοχρήματος, ἀδίκος· ὁ δὲ τῆς ἀδικίας εἰσω πεσὼν, ὑπερβήσεται βράδιως θεσμούς εὐσεβείας, καὶ πατήσῃ νόμους σοφῶν· ἐγγειρήσει δὲ τοῖς ἀπηγορευμένοις εὐκόλως, ἐκείθεν αὐτῷ τὰς ὕλας ἀπορρίζων τῆς ἀπολαύσεως, καὶ πάντα τὰ λάφυρα τῆς ἀδικίας τῇ ἡδονῇ δωροφωσῶν, ὡς δεσποίνῃ.

B Μὴ φύγῃς τὴν μοχθηρίαν τῆς ἐγκρατείας· ἀλλὰ τὰς ἐπιβλάδας ἀντίθεος τῷ παρόντι πόνῳ, καὶ κούφως παρελεύσῃ τὴν τῆς μεταλήψεως ἀπογὴν· εἰπέ πρὸς ἑαυτὸν ῥήματα εὐσεβείας· Πικρὰ ἡ νηστεία, ἀλλ' ἡδὺς ὁ παράδεισος· ἐπαχθὺς ἡ δίψα, ἀλλ' ἐγγὺς ἡ πηγὴ, ἐξ ἧς ὁ πίνων οὐ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα. Ἀτοπον τὸ σῶμα, ἀλλ' ἰσχυροτέρα ψυχὴ, ἡ ἀσώματος. Νεκρὰ ἡ δύναμις, ἀλλ' ἐγγὺς ἡ ἀνάστασις. Εἰπέ πρὸς τὴν ἐπείγουσαν γαστέρα καὶ τοῦ Κυρίου τὸ ῥῆμα· Οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι Θεοῦ. Οὐ λιμός ἐστιν, ἀλλὰ μικρὰ παρολκὴ· οὐκ ἀπαράιτος τιμωρία, ἀλλ' αὐθαίρετος ἀποχὴ· οὐ δουλοπρεπὴς ἀνάγκη, ἀλλ' ἐλευθέρᾳ φιλοσοφία. Εὖξαι, καὶ ἰσχύσεις· ἐπικάλῃσαι, καὶ ἔτοιμος παραστήσεται σοι βοηθός.

Γ Ἀνάλαβε τῇ μνήμῃ παλαιὰν ἱστορίαν, καὶ μαθήσῃ ὅπως οἱ δι' εὐσεβείαν σωμα πείζοντες, τῶν τρυφῶντων, καὶ πολλῶν ἐγγεομένων τὸν ἄκρατον, οὔτε εἰς δύναμιν εἰσὶν ἀσθενέστεροι, οὔτε μὴν εἰς τὸ φανῆναι σχυρωρότεροι, ἢ ἀπηνηχότες τὴν χάριν· ὁ γὰρ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων ἐκεῖνος ὁ πάντα τῇ σαρκὶ ζῶν, καὶ τῷ τρυφῶντι βίῳ ὡς φάτῃ προσδεδεδεμένος, ἐπειδὴ τοὺς οἰνοχόους αὐτῷ καὶ τραπεζοποιούς, καὶ πάντας ἀπλῶς τοὺς ὑπηρέτας τῆς ἀπολαύσεως, ἐκέλευσε κατ' ἐκλογὴν εὐφμεῖς εἶναι τὸ σῶμα, καὶ ὀφθῆναι χαρίεντας, ἵνα μὴ μόνον τὸ στόμα καὶ ἡ γαστήρ, ἀλλὰ καὶ ὀφθαλμοὶ αὐτῷ κατὰ τῶν ὀρωμένων τρυφῶν. Τότε δὴ καὶ οἱ τρεῖς νεανίσκοι ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ Ἰσραὴλ τῷ καταλόγῳ τῶν ὑπηρετῶν ἐγκριθέντες, ἀπεχόμενοι δὲ τῶν βίων τῆς βασιλικῆς τραπέζης, ὡς τῇ ἐπιμειξίᾳ τῶν εἰδωλοθύτων μεμιασμένων, σπέρματα εἰστούντο μόνον. Ἦν δὲ καὶ οἶνος φευκτὸς διὰ τὴν σπονδὴν καὶ πᾶν κρέας, διὰ τὴν προῤῥηθεῖσαν αἰτίαν. Ὡς δὲ παρὰ τοῦ ἐφεστῶτος ἡναγκάζοντο μετέχειν τῶν προσφερομένων αὐτοῖς, ἵνα μήποτε εἰς δυσμορφίαν αὐτῶν ἐκ τῆς ἐγκρατείας τὸ κάλλος μεταβληθῇ, ἐγκλημὰ δὲ ἐκείνου καὶ τιμωρία γένηται τὸ τῶν νεανίσκων εἰδεχθῆς τε καὶ ἀθεράπευτον· Ἐα, φησὶ, καὶ συγχύρησον, οὐ φανερόμεθα τῷ βασιλεῖ τῶν τρυφῶντων ἀτιμότεροι, οὐδὲ τὰ πρόσωπα ἡμῶν ἀπανθήσει. Οὐδὲ ἀγωνιάσῃς, ὡς δυσμόρφους αὐτῷ ὑπηρέτας προσάγουν. Ὁ γὰρ τεχνίτης τῆς διαπλάσεως ἡμῶν δώσει τὴν χάριν, καὶ μαθήσῃ παρὰ τῆς πείρας, ὅτι τοῦ ἡμετέρου κάλλους, καὶ τῆς σπου-

²¹ Joan. iv, 13. ²² Matth. iv, 4. ²³ Dan. i, 5 seq.

δαζομένης εὐμορφίας, ἡ νηστεία κομώτρια. Ὁ δὲ ἅ A pulchritudine vultus omnes alios, etiam carnivo-
καὶ γέγονε. Καὶ γὰρ ὑπερήθουν οἱ νεανίσκοι, καὶ
πάντας τοὺς κρεοφάγους παρηυδοκίμησαν.
ros, longe exsuperarunt.

Τί δὲ ὁ Σαμψών; Εὐθύς, ἀπὸ γάλακτος, οὐκ ἐδι-
δάθη νηστεύειν; οὕτως τοῦ πνεύματος τῇ μητρὶ
χρηματίσαντος, ὡς προσῆκε τὸ παιδίον ἀγευστον
εἶναι καὶ πάσης διαφυλάξαι τρυφῆς. Καὶ τίς ἰσχυ-
ρὸς κατ' ἐκείνον; τίς δὲ ἀριστεύς; οὕτως ὀνομαστός;
Μόνος ἀξιώμαχος ἦν, πρὸς πᾶσαν παράταξιν πολε-
μίων καὶ πλῆθος ἀναριθμητον, κατ' ἐξουσίαν ἐτρέ-
πετο· ὅς γέ ποτε ξίφους ἢ δόρατος ἀπορήσας, σιαγὸνα
δὲ ἀνελόμενος θνου, χιλιούς ἀνδρας πολεμιστὰς κατ-
έστρωσε, μόνῳ τῷ δόστέῳ διαχρησάμενος.

Οὕτως τοίνυν καὶ σὺ ἐλπίζε, καὶ ἰσχύσεις· προ-
θυμοῦ, καὶ δυναμωθήσῃ· ὁδὸς τὴν ἀκοὴν τῇ μαθήσει
τῶν κεκρυμμένων, καὶ ἀμνημονήσεις τροφῆς. Ὡς ὁ B
δῆμος τῷ Ἰησοῦ ἐπόμενος, λόγῳ καὶ ἔργῳ παιδεύοντι,
αἰδεσθῶμεν, οἱ ἀκράτεις καὶ φιλήδονοι, Ἕλληνας καὶ
Ἰουδαίους νηστεύοντας, μάτην μὲν καὶ ὑπὲρ οὐδενὸς
τοῦ τέλους· εἰκὴ γὰρ ἐκείνοι ζημιούνται ὃ μὴ ἐσθίου-
σι· πλὴν ὡς ζηλωτὸν καὶ πρέπον τοῖς σπουδαίοις
μετιόντας τὸ πρόσταγμα. Χριστιανοὶ πρέπει πολι-
τείας ἀκρίβεια, καὶ φιλοσοφίας σεμνότης. οἷς πάρεστι
καθαρὸς καὶ ἀληθὴς τῆς εὐσεβείας ὁ λόγος. οἱ δὲ
τοῦτου χωρὶς τὴν ἡθικὴν πονοῦντες ἀσκησιν, ὅμοιά
μοι δοκοῦντες ἐργάζεσθαι, τῶν ἀνευ θεμελίου οἰκίας
κατασκευαζόντων, ἡ ναῦν πηγνυμένων, μὴ κατα-
βληθείσης τῆς τροπιδος. Τοιοῦτοι δὲ Ἑβραῖοι δυσμα-
θεῖς.

Καὶ μοι σφοδρὸς ὁ γέλως ἐμπίπτει, ὅταν αὐτοὺς
θεάσωμαι ἀνυποδέτους, ἐν λευκοῖς τριβῶσι περινο-
σοῦντας τὰ ἄμφοδ· ὀνειδος Μωϋσέως, αἰσχύνῃ τῶν
προφητῶν, γεννήματα τοῦ Ἀβραάμ ἀμβλωθρίδια·
δούλους τῆς ἀφροσύνης, τοὺς τῆς ἐλευθερίας υἱούς·
ἀμαθεῖς καὶ ἀνόμους· τοὺς δὴθεν μαθητὰς τοῦ νό-
μου, ἀπολέσαντας τῆς ἐκθάσεως τὴν ἐλπίδα, ἐπειδὴ
τοὺς τύπους τοῦ μέλλοντος συνετώς οὐκ ἐδέξαντο.
Μωϋσῆς γὰρ πᾶν ὃ ἐπραττε, τῶν εἰς ὑπερνον ἐσομένων
εἰδῶλα προετύπου· καὶ τὴν σκηνοπηγίαν καὶ τὴν
ὑπόμνησιν τῶν θαλάσγων, ὁμοίως τὴν περιτομήν,
τὰ ἄζυμα, τὰς πικρίδας. Πάντα ἦν ἐκεῖνα τῆς ἐν
Χριστῷ πολιτείας μηνύματα, εἰκόνας προχαρᾶθεῖ-
σαι τοῖς ἐκ προσαγωγῆς μυσταγωγούμενοις πρὸς τὴν
τελείωσιν.

Ἐγὼ μὲν γὰρ ὁ Χριστιανὸς, καὶ τοῦ σταυρωθέντος
δούλος, νηστεύω καλῶς, εἴτε πρὸς τὴν ἐλπίδα τῆς
ἀναστάσεως ἑμαυτὴν ἐκκαθαίρων, εἴτε ἐπιστυγνάζων
ὡς φιλοδέσποτος δούλος τοῦ τοῦ Κυρίου μου πάθει.
Σὺ δὲ ὁ τῶν φονέων υἱὸς καὶ τῶν τὸν ἄμυνον σφαζάν-
των ἀπόγονος, καὶ τὴν κληρονομίαν τοῦ ἐκχεθέντος
αἵματος ἐκ τῶν πατέρων δεξάμενος, τῶν οὕτως ἐκυ-
τοῖς καὶ τοῖς τέκνοις ἐπευξαμένων, ὑπὲρ τίνος
νηστεύεις; εἰπέ. Εἰ μὲν ὡς μετανοῶν ἐφ' οἷς ἡμαρ-
τες, ὑπερασπάζομαι σε τῆς γνώμης, καὶ καταλιπὼν

Quid vero Samson²²? An non statim ab ubere
doctus est jejunare? Angelus enim matri praecepit,
ut infantem a vino et ab omni voluptate procul
haberet et educaret. At quis isto fortior? Quis adeo
celebratus hostium triumphator? Solus cum uni-
versa acie hostili congredi, et in innumeras copias
impetum potenter facere ausus; qui aliquando ense
et hasta destitutus, arrepta mandibula asini mille
viros stravit, solo hoc osse usus.

Ita igitur tu quoque bona spe esto : et vires tibi
addentur. Alacer promptusque rem aggredere, et
corroboraberis. Da aures tuas disciplinis occulto-
rum, et oblivisceris cibi, sicuti populus secutus
Jesum, qui verbo et opere docebat. Revereantur
intemperantes et voluptatibus dediti Græcos, hoc
est, gentiles et Judæos, qui jejunant, frustra qui-
dem et sine emolumento; nam temere se inedia
multant et macerant; nihilominus tamen jejunium,
ut rem seriis et gravibus hominibus dignam et æmu-
landam, suscipiunt. Christianos decet instituti sui
accurata observatio, et sacræ institutionis gravitas,
quippe quibus vera et pura pietatis colendæ ratio
suppetat. Qui sine hac in morali quasi exercitatione
elaborant, similes mihi videntur illis, qui domum
sine fundamento ædificant, aut illis, qui navem
construunt, omitta carina. Tales sunt indociles
C Hebræi.

Nec risum tenere valeo, quando aspicio exca-
ceatos, et candidis palliis indutos circuire compita;
probrum Moysis, et dedecus prophetarum, et eos,
qui erant genimina Abrahæ, nunc abortivis annu-
merari; servosque insipientiæ factos illos, qui erant
filii libertatis, indoctos et exleges, qui olim erant
discipuli legis; qui spem liberationis et evasionis
amiserunt, postquam figuras futurorum stulte repu-
diarunt: Moyses enim, in omnibus quæ agebat,
futurorum imagines præformabat; sive jejuniam
intuearis, sive scenopegiam seu tabernaculorum
extruccionem, sive commemorationem tubarum,
sive circumcisionem, azyma et lactucas agrestes.
Omnia hæc Christianæ religionis argumenta erant,
D et imagines illis prædelineatæ, qui ad perfectionem
initiabantur.

Ego quidem Christianus et Crucifixi servus gra-
viter in jejuniis me exerceo, sive ut ad spem resur-
rectionis me ipsum expurgem, sive ut Domini
amans servus cruciatibus Domini mei compatiar.
Tu vero, o homicidarum proles, et eorum qui
Agnem mactarunt pronepos, qui hæreditatem effusi
sanguinis a patribus accepisti, qui eam filiis suis
imprecanti sunt, cujus causa jejunas? Si pœnitentia
ductus ob ea quæ patrast, vehementer laudo volun-
tatem tuam: relicta igitur malignantium synagoga

²² Judic. xiii, 5 sqq.

festina ad piorum Ecclesiam. Veni ad sanguinem Agni, et aspergere: inde enim tibi expiatio eveniet, unde peccatum contraxisti. Si vero nunc quoque antiquis alligatus es, quid sibi vult abstinentia in cibis? An Niloticos crocodilos imitaris, quos aiunt, capitibus hominum, quos devorant, illacrymari, et fletu prosequi eadem: non quod ulla poenitudine tangantur, (quomodo enim poenitentiae sensu afficerentur animalia rationis expertia et aquatica?) sed deplorant caput, eo quod cum carne careat, ineptum sit ad cibum? Simile quid et circa jejunium appareret. Choreae et saltationes ad abstinentiam mediatorum, adversari in speciem videntur; nam abstinentia est contractioris vitae et decentiae magistra, chorea autem mentis per multas immoderatas voluptates diffusae index est.

Memineris Mosaici illius dicti: Decima septimi mensis oportet jejunare²⁶. Significat enim septimus mensis septimum diem, et decima dies decimam horam, qua Christus in cruce emisit spiritum. Cui libet etiam rei suae sunt sub sensum cadentes notae, ex quibus inaspectabilis affectio et dispositio animae cognoscitur. Tu vero cur, quae misceri nequeunt, miscere, et in idem quae separata sunt redigere tentas? Habent et alias solemnitates, quarum aliam vocant Scenopegiam, seu festum Tabernaculorum; aliam Tubarum recordationem seu commemorationem; nec intelligunt miseri, se Christiana festa obire, quia exstructio tabernaculorum est expressa figura Ecclesiae, quam Deus Verbum excitavit. Eam ob causam foliis ornant tabernaculum, et proscenium sive vestibulum frondibus et fructibus condecorant, ut significetur, novam hanc et fructiferam Ecclesiam legi successisse, et quasi succrevisse; Tubarum vero festum incendit animos, ut quilibet homo sollicite se ad resurrectionem praepararet; nam, Paulo teste²⁷: *Tuba canet, et mortui resurgent*. Idem docet Salvator in Evangelio: *Mittet angelos suos cum tuba et voce magna, et congregabunt electos ejus a quatuor ventis a summis caelorum usque ad terminos eorum*²⁸.

Haec et similia cum Hebraeis a nobis obijciuntur, hac defensione adversus nos utuntur; se haec festa celebrare, in memoriam miraculorum, et in gratiarum actionem pro beneficiis acceptis ad montem Sinai, et quando, dum lex ferretur, tuba insonuit. Nec animadvertunt stulti, etiam in legislatione tubam ad aliquid aliud significandum adhibitam esse. Nam cum qui legem pro regula vitae recte ac decore componendae accipit, timere debeat poenam ex transgressione: ideo Deus praecepta vitae in tabulis lapideis exarata hominibus edens, statim vocem tubae apposuit²⁹, ut esset symbolum resurrectionis ex mortuis, ut mandatorum discipuli per resurrectionem subsequenti iudicio in mentem revo-

την συναγωγήν τῶν ποιηρευομένων, σπεύσον πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν εὐσεβῶν. Ἐλθέ πρὸς τὸ αἷμα τοῦ ἁμνοῦ καὶ θαντίσθητι. Ἐκεῖθεν γὰρ σοι ὑπάρξει καὶ ἡ κάθαρσις, θθεν συνεστήσω τὴν ἀμαρτίαν. Εἰ δὲ ἐστὶ καὶ νῦν τοῖς αὐτοῖς προσδέδεσται, εἰ σοι βούλεται ἡ ἀποχὴ τῶν σιτίων; Ἡ τοὺς Νειλούς κροκοδείλους μιμῆ. οὗς φασὶ ταῖς κεφαλαῖς ἐπιθρηνεῖν τῶν ἀνθρώπων ὧν ἐφαγον, καὶ δακρύειν τὸν φόνον, οὐ μετανοοῖαν τοῦ γενομένου λαμβάνοντας (πῶς γὰρ τὰ ἄλογα θηρία καὶ ἐνυδρα); ἀλλὰ τὸ σαρκὸν τῆς κεφαλῆς ὀδυρομένους, ὡς εἰς βρῶσιν οὐκ ἐπιτῆδειον; Οἷον δὲ καὶ τὸ περὶ τὴν νηστείαν σχῆμα. Χορεῖαι καὶ ὀρχήσεις, τῆς αἰσιτίας τὰ μέσα καὶ ἐπεισόδια, πρᾶγμα τῷ σχήματι τῷ φαινόμενῳ μαχόμενον· νηστεία γὰρ πυκνώσεως καὶ κοσμίας καταστολῆς νοεῖται παιδαγωγός, χορεῖα δὲ ἐρμηνεύει τὸ διασκεχόμενον ταῖς ἀκράτοις καὶ πολλαῖς εὐπαθείαις.

Μνημόνευσον γὰρ ἐν ταῦθα ῥητοῦ τοῦ Μωσαϊκοῦ τοῦ λέγοντος, τῇ δεκάτῃ τοῦ ἑβδόμου μηνὸς χρῆναι νηστεύειν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἑβδόμος μὴν τὴν ἑβδόμην ἡμέραν· ἡ δὲ δεκάτῃ ἡμέρᾳ, τὴν δεκάτην ὥραν, ἐν ᾗ ὁ Κύριος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἄφηκε τὸ πνεῦμα. Καὶ ἐκείτῳ πράγματι ἐξαιρετά ἐστὶ καὶ τὰ σχήματα ἐκ τῆς αἰσθητικῆς ἐπιφανείας; τὴν αἰσθητικὴν τῆς ψυχῆς δηλοῦντα διδάσκειν. Σὺ δὲ τί μινύσεις τὰ δμικτα, καὶ φύρεις ἐν ταυτῷ τὰ κεχωρισμένα; Εἰσὶν αὐτοῖς καὶ ἄλλαι πανηγύρεις. Τὴν μὲν Σκηνοπηγίαν καλοῦσι· τὴν δὲ ἀνωῶν Σαλπύγων ὑπόμνησιν. Αἰλήθασιν δὲ Χριστιανῶν μυστήρια ἑορτάζοντες, ἐπειδὴ τῆς μὲν σκηνῆς ἡ δημιουργία ἐμπρακτός ἐστι προφητεία τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, ἣν ὁ Λόγος ἡμῶν συνεστήσατο. Διὰ τοῦτο, καὶ φύλλοις κοσμοῦσιν τὴν σκηνὴν, καὶ ὀπώρας καλλωπίζουσι τὰ προσκήνια, εἰς τύπον τοῦ τὴν νέαν Ἐκκλησίαν τὴν εὐχαρτοῦν ὑποβλαστάνειν τῷ νόμῳ. Ἡ δὲ τῶν Σαλπύγων ἑορτὴ, διεγείρει τὰς ψυχὰς πρὸς ἐτοιμασίαν τῆς ἀναστάσεως, καθὼς Παῦλος φησὶ· *Σαλπίζει γὰρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἀναστήσονται*. Διδάσκει δὲ αὐτὸς ὁ Θεὸς καὶ Σωτὴρ ἐν Εὐαγγελίοις λέγων· *Ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ μετὰ σάλπιγγος καὶ φωνῆς μεγάλης, καὶ ἐπισυνάξει τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων ἀπ' ἀκρῶν οὐρανῶν, ὥς ἀκρῶν αὐτῶν*.

Τούτων δὲ τῶν λόγων ἀκούοντες, τάχα τοιαύτη χρῆσονται πρὸς ἡμᾶς ἀντιρρήσει· οἷον τῶν ἀρχαίων μεμνημένοι θαυμάτων, τῶν τοῦ Θεοῦ εὐεργεσιῶν χαριστήρια ταῦτα προσάγουσιν ὑπὲρ τοῦ θρους Σινᾶ, καὶ τῆς σάλπιγγος τῆς ἡχησάσης ἐν τῇ θόσει τοῦ νόμου. Οὐκ ἴσασιν δὲ οἱ ματαιόφρονες, ὅτι καὶ τότε ἡ σάλπιγξ τυπικῶς παρελήφθη διδομένου τοῦ νόμου. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ νόμος λαμβάνων εἰς κανόνα βίου καὶ εὐτακτοῦ πολιτείας, ὀφείλει δεδοικέναι τὴν ἐκ τῆς παρακοῆς τιμωρίαν· διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς τὰ τῆς ζωῆς ἡμῶν παραγγέλματα ἐγγράφα τοῖς ἀνθρώποις ἐκπέμπων, εὐθὺς προσέθηκε καὶ τὴν φωνὴν τῆς σάλπιγγος, σύμβολον τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, ἵνα οἱ μαθηταὶ τῶν προσταγμάτων, διὰ τῆς ἀναστάσεως τὴν κρίσιν

²⁶ Levit. xvi, 29. ²⁷ I Cor. xv, 52. ²⁸ Matth. xxiv, 31. ²⁹ Exod. xix, 19

προβλέποντες, φυλάξωσιν ἀπαράβατα τῆς θείας νομοθεσίας τὰ δόγματα. Οὐκοῦν καὶ νηστεία, καὶ σκηνοπηγία, καὶ σάλπιγγες, τῆς ἡμετέρας εὐσεβείας μυστήρια, πάλοι μὲν παραθλούμενα, καιρῷ δὲ τῷ καθήκοντι λαμβάνοντα τὴν ἐκδασιν, ὅτε τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐτελέσθη τὰ ἐν σαρκὶ θεοφάνια· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IE.

Εἰς τὸν ε' ψαλμὸν λόγος Α'.

Τὰ ρήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε, σύντες τῆς κραυγῆς μου, καὶ τὰ ἐξῆς.

Οἱ τὸ μακάριον τέλος τῆς ζωῆς ἐκδεχόμενοι, καὶ κληρονόμοι τοῦ Θεοῦ γενέσθαι βουλόμενοι, τὰ τῆς κληρονομίας δίκαια, ὡς ἐν διαθήκῃ, τῇ προκειμένῃ ψαλμῷ, δεῦτε, κοινῶς ἐρευνήσωμεν. Εἰς τὸ τέλος γὰρ ὑπὲρ τῆς κληρονομίης ἐπιγέγραπται ὁ προκείμενος ἡμῖν ψαλμός. Καὶ τίς αὕτη; ἡ Ἐκκλησία. Καὶ διὰ τί οὕκ εἶπεν· Ὑπὲρ τῆς κληρονομίης; Ὅτι αἱ κληρονομίαι. Καὶ πολλὰ ὡς βασιλίσσα κληρονομεῖ, τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν, πατριάρχας, προφῆτας, Χριστὸν, οὐρανόν (62). Τὸ δὲ, ὑπὲρ αὐτῆς, εἶπεν, ἡ συνηγόρου ἐστίν, ἡ προσερχομένη. Ὅσπερ γὰρ ἐν τοῖς γραμματεῖσι, καὶ τοῖς προικίσι, καὶ ταῖς διαθήκαις, ἄνω μὲν γράφεται πᾶσα ἡ διήγησις, εἰς τὸ τέλος δὲ τοῦ συγγράμματος, αὐτὸς ὑπογράφει ὁ κύριος τοῦ πράγματος, καὶ οὐδὲν ὀφελος ἔλπῃ τῷ χάριτι καὶ τῷ γραμματεῖ, ἐὰν μὴ ὁ κύριος τοῦ πράγματος εἰς τὸ τέλος ὑπογράψῃ· οὕτως ἐπειδὴ καθάπερ διὰ συμβολαιογράφων τῶν προφητῶν προγράφεται ἡ τοῦ Χριστοῦ διαθήκη (καὶ μάρτυς αὐτὸς εἰπὼν· Ἀδὲς τόμον χάριτος (63)), καὶ πολλὰς τῇ ἐξ ἑθῶν Ἐκκλησίᾳ (64), ὡς κληρονόμῳ, τὰς δωρεὰς ὁ Χριστὸς προέγραψεν· εἰς τὸ τέλος τοῦ θανάτου τὴν διαθήκην

390 Isa. viii, 1. 390 Psal. lxxviii, 4.

(62) Οὐρανόν. Non inutiliter forsitan propter nonnullos tardioris ingenii adnotabo, oranium Latine dici, ab antiquo interprete Opusculorum Eusebii, quæ utinam Græce haberemus, p. 201: Cum enim unam accenderit lucernam, cum suum scilicet oramus iudicat solem, etc. De harmonia agitur; de qua mox, Et sciunt (perperam editio eiciunt) irrationalia per istiusmodi harmoniam adducta, quis (hoc est quis, quibus) debeat (Græcismus pro debeant) gustare, et quæ debeat vitare, et cum quibus conversari. Et p. præced.: Sed et communes harmoniæ et partibus divisa, sicut brevi silura majora cuidam, aliæ siluri canore consentiens. Corruptissime, non tamen inemendabiliter: quandoquidem corrigi potest, imo debet, sicut brevi, siluro majori cuidam alii siluri, canore consentient.

(63) Ἀδὲς τόμον χάριτος. Isa. viii, 1. Ita quoque codex Alexandrinus, nec non Colbertinus. Item S. Epiphanius hæresi xxx, num. 30, et Chrysostomus ad eum locum.

(64) Τῇ ἐξ ἑθῶν Ἐκκλησίᾳ. Turpi errore in Epistolis Nili lib. i, epist. 95, βλέπε μοι τοὺς ἐξ ἑθῶν, τὸν sensus indicat, tum quod sequitur, τὸν ἐξ ἑθῶν. Contra in Euchologio Goari p. 344, tollendum est ἑθῶν, ut reponatur πᾶν ἑθὺς Ἑβραϊκόν· quia mox ibidem legitur, πᾶσι τοῖς Ἑβραϊκοῖς ἔθουσι. Paremque ad modum corrigo locum Philonis Iudæi libro De somniis, p. 1109: Εἰς δὲ οὗτοι μὲν τῆς μαλακωτέρας καὶ τρυφερᾶς διαίτης, τὸν πλεῖστον χρόνον ἐν γυναικωνίτιδι καὶ τοῖς γυναικωνίτιδος ἐκ-

A cato, legem a Deo acceptam inviolate custodiant. Igitur et jejunium, et scenopegia et tubæ religionis nostræ mysteria sunt, jam olim quidem præmonstrata, tempore autem suo reipsa comprobata, quando Redemptor noster in carne apparuit, cui gloria et potentia in sæcula sæculorum. Amen.

XV.

In psalmum v oratio I (65).

Verba mea auribus percipe, Domine, intellige clamorem meum, et quæ sequuntur.

Qui beatum vitæ finem expectatis, et hæredes Dei fieri cupitis, venite, hæreditatis jura, velut in testamento, in præsentī psalmo, una investigemus. Inscriptionem enim habet qui nobis propositus est psalmus i, In finem, pro ea quæ hæreditatem consequitur. Et quænam ea est? Ecclesia. Et quare non dixit, pro hærede? Quia semper hæreditatem adit. Ac plura, tanquam regina, accipit in hæreditatem, animas fidelium, patriarchas, prophetas, Christum, cælum. Pro ipsa autem dicere, vel patroni est, vel precantis. Nam sicut in publicis libellis, et dotalibus, et testamentis, superius quidem scribitur tota narratio, in fine autem scripturæ, ipse dominus rei subscribit, nec quidquam valet tota charta totusque libellus, nisi in fine subscripserit rei dominus; ita quia per prophetas vel notarios præscribatur Christi testamentum, testisque ipse est, dum ait: Sume totum chartæ, et multa munera Christus præscripsit Ecclesiæ ex gentibus collectæ, tanquam hæredi, ad finem in morte firmavit testamentum. Et quia testamentum dictavit, dicit: Testamentum disposui electis meis.

τεθλυσμένοις ἔθουσι (imo ἔθουσι) ἀπ' αὐτῶν σπαργάνων ἀνατραφέντες. Sunt vero isti quidem mollioris ac delicatæ vivendi rationis, maximam temporis partem in gynæceo, gynæceique effemina moribus, ab ipsis incunabulis innutriti. Item Collectanea S. Cyrilli et aliorum interpretum, p. 4, ubi ἑθῶν pro ἑθῶν, t. ult. Cyrilli Alexandrini Operum.

(65) Orationes in Psalmo jamus et ms. Regio 2402, ubi multæ cum homiliæ tum interpretationes in Psalmo, Chrysostomi nomen gerunt, quamvis præter Chrysostomianas, aliæ sint Theodoriti, aliæ Asterii, aliæ Hesychii, aliæ aliorum forsitan Patrum. Asterio istas tribuimus, auctoritate utriusque catenæ, alterius in quinquaginta psalmos, alterius in totum Psalterium. Accessit et styli doctrinæque convenientia. Et quidem catena in i psalmos p. 50, 51, nec non catena Ghisleriana, non pauca proferunt sub nomine Didymi quæ Asterii sunt. Verum aut error est in attributione, catenis familiaris, aut Asterius ex Didymo sumpsit. Denique hanc in psalmum quintum primam homiliam præcedebat in nostro codice alia in psalmum quartum, εἰς ψαλμὸν δ', quæ existat apud Chrysostomum Savillii t. VII, n. 65, p. 451 cum hoc titulo minus apto, εἰς τὸ, Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι. Estque Asterii, ut patet ex illis catenæ aureæ in i psalmos p. 35, 37 collatis cum editione Savilliana p. 451, lin. 49, etc., p. 451, 452, unde in compendium redacta fuere. Edita ad scripta exegi, atque hæc observari digna mihi visa sunt. COTELERIUS, Monumenta Ecclesiæ Græcæ, t. II, p. 4.

Ac per Osee quidem dixit ei : *Et sponsabo te mihi in sempiternum*²¹. Quando? Cum Paulus : *Despondi vos uni viro virginem castam*²². Per Zachariam vero : *Gaude vehementer, filia Sion; ecce venio, et habitabo in medio tui, dicit Dominus*²³. Et *conjugient gentes multae ad Dominum*. Quando? *In finem*. Per Isaiam autem : *Divitias gentium maris*²⁴. Quando? *In finem*. Ac per Ezechielem : *Omnia electa Libani dedi ei*²⁵. Quando? *In finem*. Haec omnes conscriptae donationes, irritae manserunt, quousque ipse Dominus in finem subscripsit, et confirmavit promissiones.

σσι αἱ ἐγγράπτοι δωρεαί, ἀκυροὶ ἔμενον, ἕως οὗτος αὐτὸς ὁ Δεσπότης εἰς τὸ τέλος ὑπέγραψεν, καὶ ἐβεβαίωσεν τὰς ἐπαγγελίας.

Quocirca ut Christus adveniret in mundum, ipseque per Evangelium subscriberet et complementum imponeret promissionibus quae per prophetas heredi factae fuerant, orabant prophetae : *In finem pro ea quae hereditatem consequitur*. Non enim *venire solvere legem aut prophetas, sed adimplere*²⁶. Plenitudo legis Christus in iustitiam. Multi sane accepta epistola, ante principium, in finem subscriptionis oculos mittunt. In finem subscriptio pro quo? *Pro ea quae hereditatem consequitur*. Unde, quoniam debebat in fine subscribere, quando passurus fuit, calamus dextra accipit²⁷, signum subscriptionis; et purpuram induit, ut ostendat heredem esse, non privatum, qui subscribit : ac titulus loco chartae in cruce propositus est; atque cum latrone, Ecclesiae quae latrocinata fuerat loquitur tanquam heredi. Vis tibi, o Ecclesia, subscriptionem recitem? *Amen dico tibi, hodie tecum eris in paradiso*²⁸; hodie enim morior, et in pascua hereditatis ingredieris. Quemadmodum crucem, quae ignominiae erat, in gloriam convertit : *Venit hora ut glorificetur Filius hominis*²⁹ : sic reliqua calamo scripsit, remissionem et sententiam : *In finem pro ea quae hereditatem consequitur, psalmus David*. Prophetia operis quod peractum fuit in morte Christi, quando moriens Christus in scutum et coronam nobis reliquit crucem. Quocirca dixit in fine psalmi xiii, *Domine, ut scuto bonae voluntatis cernostis nos, signum crucis in fronte largitus*. Crux

ἠεβεβαίωσεν. Καὶ ὅτι διαθήκην ὑπηγόρευσεν λέγει· Διαθήκην διεθέμην (66) τοῖς ἐκλεκτοῖς μου. Καὶ διὰ μὲν τοῦ Ἀπὸς ἔλεγεν αὐτῇ· Καὶ μνηστεύσομαι σε ἐμὸν τῷ εἰς τὸν αἰῶνα. Πότε; Ὅτε Παῦλος· Ἡρμοσύμην ὑμᾶς ἐν ἀνδρὶ παρθένον ἀγνήν. Διὰ δὲ τοῦ Ζαχαρίου· Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών· ἰδοὺ ἐρχομαι, καὶ κατασκευάσω ἐν μέσῳ σου, λέγει Κύριος, καὶ καταβεβήσονται ἐθνη πολλὰ ἐπὶ Κύριον. Πότε; Εἰς τὸ τέλος. Διὰ δὲ τοῦ Ἡσαίου· Πλοῦτον ἐθνῶν θαλάσσης. Πότε; Εἰς τὸ τέλος. Καὶ διὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ· Πάντα τὰ ἐκλεκτὰ τοῦ Λιβάνου δέδωκα αὐτῇ. Πότε; Εἰς τὸ τέλος. Αὐταὶ πάλιν

Διὰ τοῦτο, ἵνα ὁ Χριστὸς παραγένηται εἰς κόσμον, καὶ αὐτὸς διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ὑπογράψῃ καὶ πληρώσῃ τὰς διὰ τῶν προφητῶν ἐπαγγελίας τῇ κληρονόμῳ, Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς κληρονομίης, οἱ προφηταὶ προσευχόμενοι. Οὐκ ἤλθοι γὰρ καταλῦσαι τὸν νόμον, ἢ τοὺς προφήτας, ἀλλὰ πληρῶσαι. Πληρωμα νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην. Καὶ ἐπιστολὴν πολλοὶ πρὸ τῆς ἀρχῆς εἰς τὸ τέλος τῆς ὑπογραφῆς κατανοοῦσιν. Ἡ εἰς τὸ τέλος ὑπογραφή ὑπὲρ τίνος; Ὑπὲρ τῆς κληρονομίης. Ὅθεν, ἐπειδὴ ἔδει εἰς τὸ τέλος ὑπογράψαι, ὅτε ἡμελλεν πάσχειν, κάλαμον ἐν τῇ δεξιᾷ λαμβάνει, σύμβολον τοῦ ὑπογράψαι· καὶ πορφύραν ἐνεδύσαστο (67), ἵνα δείξῃ τῇ κληρονόμῳ, ὅτι βασιλεὺς ἐστίν, καὶ οὐκ ἰδιώτης, ὁ ὑπογράφων· καὶ ὁ τίτλος ἀντὶ τοῦ χάρτου ἐπὶ τῷ σταυρῷ προστίθετο· καὶ μετὰ τοῦ ληστοῦ, τῇ ληλυσταμένῃ λέγει ὡς κληρονόμῳ· Θέλεις σοι, ὦ Ἐκκλησίᾳ, τὴν ὑπογραφὴν παραναγιώσκω; Ἀμὴν λέγω σοι, σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. Σήμερον γὰρ ἀποθνήσκω, καὶ εἰς νομὸς εἰσέρχῃ τῆς κληρονομίας. Ὅπερ τὸν σταυρὸν αἰσχύνῃ ὄντα δόξαν ἐδείξεν· Ἐλθὺνθεν ἡ ὥρα ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· οὕτως τὰ λοιπὰ τῷ κάλαμῳ ἐγραψεν ἄφειν καὶ ἀποφάσιν. Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς κληρονομίης ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. Προφητεία πράξεως τῆς ἐπὶ τῇ τελευτῇ τοῦ Χριστοῦ, ὅτε ἀποθάνων ὁ Χριστὸς, ὕπλον ἡμῶν καὶ στέφανον κατέλειπεν τὸν σταυρὸν. Δι' οὗτο ἔλεγεν εἰς τὸ τέλος τοῦ ψαλμοῦ· Κύρις, ὡς ἐπ' αὐτὸν εὐδοκίας ἐστέρησας ἡμᾶς· τὴν σφραγίδα τοῦ

²¹ Osee. ii, 19. ²² II Cor. xi, 2. ²³ Zach. x, 11. ²⁴ Matth. xxvii, 29. ²⁵ Luc. xxiii, 43. ²⁶ Joan. xii, 25.

²⁷ Isa. lx, 5. ²⁸ Ezech. xxxi, 16. ²⁹ Matth. v, 17.

(66) Διαθήκην διεθέμην. Psalm. lxxxviii, 4. D LXXXVIII : Quaedam exemplaria non Eman habent, sed Etham (Alexandrinum psal. lxxxviii, Αἰθάμ; psal. lxxxviii, Αἰθάν). Verum placet ut in praesenti psalmo legamus Eman, et in sequenti Etham. Graece cod. Reg. 1798 : Τινὰ μὲν οὖν τῶν ἀντιγράφων, Αἰμὰν γράφουσιν· ἀμεινον δὲ ἐν τῷ παρόντι μὲν, Αἰμὰν γράφειν, ἐν δὲ τῷ μετὰ τοῦτον, Αἰθάμ. 1016 : Τινὰ μὲν οὖν τῶν ἀντιγράφων, Αἰμὰν γράφουσι· τινὰ δὲ, Αἰθάμ· ἀμεινον, etc. Videri potest Photii epistola 244, cum Theodorito, quest. 17 in III Regum, et Procopio, ad eundem locum III Reg. iv, 34, qui Procopius per Theodorum est castigandus.

(67) Πορφύραν ἐνεδύσαστο. Apud Josephum Antiquit. Judae. lib. xvii, cap. 10, ubi de exsequiis Herodis, ἀμπάγστο πορφύριστον ὁ νεκρός. Sed f. legendum πορφυρίστιν, ut habetur lib. xviii, cap. 8, p. 635.

(66) Διαθήκην διεθέμην. Psalm. lxxxviii, 4. D LXXXVIII : Quaedam exemplaria non Eman habent, sed Etham (Alexandrinum psal. lxxxviii, Αἰθάμ; psal. lxxxviii, Αἰθάν). Verum placet ut in praesenti psalmo legamus Eman, et in sequenti Etham. Graece cod. Reg. 1798 : Τινὰ μὲν οὖν τῶν ἀντιγράφων, Αἰμὰν γράφουσιν· ἀμεινον δὲ ἐν τῷ παρόντι μὲν, Αἰμὰν γράφειν, ἐν δὲ τῷ μετὰ τοῦτον, Αἰθάμ. 1016 : Τινὰ μὲν οὖν τῶν ἀντιγράφων, Αἰμὰν γράφουσι· τινὰ δὲ, Αἰθάμ· ἀμεινον, etc. Videri potest Photii epistola 244, cum Theodorito, quest. 17 in III Regum, et Procopio, ad eundem locum III Reg. iv, 34, qui Procopius per Theodorum est castigandus.

(67) Πορφύραν ἐνεδύσαστο. Apud Josephum Antiquit. Judae. lib. xvii, cap. 10, ubi de exsequiis Herodis, ἀμπάγστο πορφύριστον ὁ νεκρός. Sed f. legendum πορφυρίστιν, ut habetur lib. xviii, cap. 8, p. 635.

σταυροῦ εἰς τὸ μέτωπον διδοῦς. Ὁπλον γὰρ καὶ στέφανος ὁ σταυρὸς· ὅπλον διὰ τοὺς πολεμοῦντας· στέφανος διὰ τοὺς νικούντας· ὅπλον διὰ τοὺς ὡς στρατιώτας συγκακοπαθοῦντας· στέφανος διὰ τοὺς συμβασιλεύοντας. Ἐπειδὴ οὖν καλὴ ἡ κληρονομία· οὐρανῶν γὰρ ἦν βασιλεία· καλὴ δὲ καὶ ἡ κληρονομία· ἡ ἐξ ἐθνῶν γὰρ ἦν Ἑκκλησία. Ὁλὴ καλὴ, ἡ πλησίον μου, καὶ μῶμος (68) οὐκ ἔστιν ἐν σοί· διὰ τοῦτο λέγει· Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε.

Ἄλλ' ὁ Ἰουδαῖος (69) τὸν ὑπὲρ τῆς κληρονομίης οἰκιοῦται φαλμὸν, λέγων· Ἐμοὶ ἔθετο ὁ Θεὸς διαθήκας. Μὴ γὰρ ὁ διαθήμενος δούλος τῆς ἑαυτοῦ ἐστὶν διαθήκης; Ἐὰν ἀχαριστήσῃ τις ἐν τοῖς ἑαυτοῦ κληρονόμοις, ἀλλάσσει τὴν ἑαυτοῦ διαθήκην, καὶ τοὺς κληρονόμους ἀκυροῖ. Καὶ ὅτι ἀχαριστῶν Ἰουδαῖος (70) ἥλλαξεν τὴν πρώτην διαθήκην, καὶ ἄλλην καινὴν ἔγραψεν, λέγει διὰ Ἰερεμίου τοῦ προφήτου· Ἰδοὺ διατιθέμαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ διαθήκην καινὴν· ἀλλ' οὐ πάντες εἰ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ· οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἥν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν, ἐξελλόθων αὐτῶν ἐξ Αἰγύπτου. Καὶ ἐπάγει· Ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν τῇ διαθήκῃ μου· κατὰ ἡμέλησιν αὐτῶν, λέγει Κύριος. Εἰ ἐν τοῖς ἡμελημένοις εἰ, οὐκ εἰ κληρονόμος. Εἶδωμεν οὖν τίνα λέγει ὁ διατιθέμενος περὶ τοῦ κληρονόμου· Βούλομαι καὶ κελεύω (71) τόνδε τὸν εὐαρεστήσαντά μοι

A enim scutum est et corona: scutum, propter impugnantes; corona, ob vincentes: scutum, propter eos qui tanquam milites una vexantur; corona, ob illos qui simul regnant. Quia igitur pulchra est hæreditas, nempe regnum cælorum, etiam pulchra quæ hæreditatem consequitur, scilicet Ecclesia ex gentibus. Tota pulchra es, proxima mea, et macula non est in te⁴⁰. Ideo ait: Verba mea auribus percipe, Domine

Sed Judæus psalmum pro ea quæ hæreditatem consequitur sibi vindicat, dicens. Mihi Deus posuit testamenta. Anne qui testatur, servus est sui testamenti? Si quis ex hæredibus suis ingratus exstiterit, mutat testamentum suum, ac hæredes abrogat. Quod autem, dum Judæos ingratos sentit, mutaverit primum testamentum, aliudque novum scripserit, docet per Jeremiam prophetam: Ecce dispono domui Israel testamentum novum; sed non omnes qui ex Israel sunt, ii sunt Israelitæ⁴¹: non juxta testamentum quod disposui patribus eorum, cum egressi sunt ex Ægypto⁴². Et subiungit: Quia ipsi non manserunt in testamento meo, et ego neglexi eos, sicut Dominus⁴³. Si inter neglectos es, non es hæres. Videamus ergo quanam loquatur testator de hærede. Volo et jubeo huncce qui mihi in omnibus acceptus fuit, hæredem meum esse, quamvis extra-

⁴⁰ Cant. iv, 7. ⁴¹ Rom. ix, 6. ⁴² Jerem. xxxi, 31; Hebr. viii, 8. ⁴³ ibidd. 52, 9.

(68) Μῶμος. Hinc μωμοσκόποι a quibusdam appellati, qui curam gerunt in a ἄμωμα καὶ ἀσινῇ προσάγειται τῷ βωμῷ τὰ ἱερεῖα. Atque eo ex loco Philonis libro De agricultura, p. 206, ut et ex aliis plurimis variorum auctorum, emendandus venit Cyrillus Alexandrinus homilia Paschali 4, ubi contra Judæum disserens, interrogat eum, Ζητῆσαι ὅποι προσέχει τὸν ἱερεῖον τοὺς βωμοσκόπους, ἱερατικῶν φημι καταλόγων ἐσμὸς, καὶ λευτικὰ συστήματα; legendum quippe est μωμοσκόπους, atque sic verendum: Ubina quætere oportet victimarum inspectores atque exploratores; sacerdotium, inquam, catalogorum examina, Levitarumque collegia? Idem Cyrillus commentario in Malachiam, num. 9, μωμοσκοπεῖν τοῦ νόμου τὰ ἱερεῖα προστάττοντος, καὶ ἀπόβλητον μὲν ποιεῖσθαι τὰ ἔμπυρα, καθιεροῦν δὲ τὰ ἄμωμα. Quibus consimilia sæpe. Expresse in Clemente Alexandrino, Strom. iv, p. 521: Ἦσαν δὲ καὶ ταῖς τῶν θυσιῶν παραγωγαῖς παρὰ τῷ νόμῳ, οἱ τῶν ἱερεῶν μωμοσκόποι. Erant autem in sacrificiorum quoque oblationibus, penes legem, qui hostiarum vitia considerabant.

(69) Ἀ.Λ. ὁ Ἰουδαῖος. Locum hunc tanquam Didymi invenies relatum in catena Ghislerii ad Jeremie verba cap. xxxi, vers. 51, 52: Ἰδοὺ ἡμέραι ἐρχονται, φησὶ Κύριος, καὶ διαθήσονται τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ καὶ τῷ οἴκῳ Ἰούδα διαθήκην καινὴν· οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν, ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, ἐξαγαγὲν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, καὶ ἐγὼ ἐμέλησα αὐτῶν, φησὶ Κύριος. Apud Paulum, Hebr. viii, 8, 9: Ἰδοὺ ἡμέραι ἐρχονται, λέγει Κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα διαθήκην καινὴν· οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν ἐποίησα τοῖς πατράσιν αὐτῶν, ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου τῆς χειρὸς αὐτῶν, ἐξαγαγὲν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου· ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, κατὰ ἡμέλησα αὐτῶν, λέγει Κύριος. Tertullianus lib. iv

C Adversus Marcionem, cap. 4: Ecce veniunt dies, dicit Dominus, et perficiam domui Jacob et domui Juda testamentum novum; non secundum testamentum, quod disposui patribus eorum in die qua arripui dispositionem eorum, ad educendos eos de terra Ægypti. Ubi illud, dispositionem, quod esset Græce διαθέσις, quia longius abit a χειρὸς, videri possit erratum memoria.

(70) Ἰουδαῖος. Me monitore nequaquam indigebit quicunque attente legerit verba S. Cyrilli ad Joan. xv, 26, 27: Μαρτυρούντος δὲ τοῦ Πνεύματος, συνεπιμαρτυροῦντες, φησὶ, καὶ ὑμεῖς αὐτοί. Γεγόνاته γὰρ αὐτόπται καὶ θεωροὶ τῶν παρὰ τοῖς ἰδοῖς τετελεσμένων, ἀεὶ συνόντες, ὡς μαθηταί, ut intelligat, ἰδοῖς factum esse ex Ἰουδαῖος, propter abbreviatam scripturam; adeoque in hæc sententiam verti debere: Testimonium item perhibebitis Spiritu, vos ipsi quoque, inquit, Christus, perhibebitis. Oculati enim testes fuistis et spectatores eorum quæ apud Judæos peracta sunt, qui necum semper fuistis, utpote discipuli.

(71) Βούλομαι καὶ κελεύω. Et p. 14, 15. In Gregorii Nazianzeni testamento: Ἐτι δὲ ἐξαρέτως Γρηγόριον τὸν διάκονον καὶ κληρονόμον μου, γνησίως ὑπηρετήσαντά μοι, βούλομαι καταγεῖν ἰδίῳ δεσποτείᾳ δικαίῳ χρυσίνους τὸν ἀριθμὸν πενήκοντα· Per præceptionem item Gregorii diaconum et heredem meum, qui mihi fideliter ministravit, privato jure domini habere volo aureos numero quinquaginta. Et quibusdam interjectis: Τὴν γλυκυτάτην μου θυγατέρα Ἀλυπιανὴν (τῶν γὰρ ἄλλων, Εὐγενείας τε καὶ Νόννης, ὀλίγος λόγος, ὧν καὶ ὁ βίος ἐπιλήψιμος ἐστὶ) βούλομαι· Alypianam filiam meam dulcissimam (cæterarum enim, Eugenia et Nonna, exigua ratio ducenda est, ut quarum vita reprehensione non vacat), volo, etc. Infra: Εὐαγρίῳ τῷ διάκονῳ πολλὰ μοι συγκαμόντι καὶ συνεκφροντίσαντι, διὰ πλείονων τε τὴν εὐνοίαν παραστήσαντι, χάριν ὁμολογῶ καὶ ἐπὶ Θεοῦ καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων, καὶ

neus sit. Si vero filios habet qui eum in indignationem coniecerint, scripto quidem culpas quas iis assignat exponit, exhereditat autem eos. Afferatur, Judæe, testamentum. Tu illud accepisti, non velut testamentum tuum, sed velut depositum. Nunquam enim hæres testamentum accipit, vivente testatore. Nam si acceperit, suspectum reddit testamentum, et contradicatur ab exhereditibus. Quoniam igitur tu velut chartophylax seu tabularius accepisti testamentum, profer illud, videamus quid de vobis dicat coram testibus testamenti conditor. Audi, cælum, et auribus percipe, terra; quia Dominus locutus est: Filios genui et exalavi; ipsi autem spreverunt me⁴⁴.

Ac ne arbitreris hæc de alio dici, subiecit: Cognovit bos possessorem, et asinus præsepe domini sui; Israel autem me non cognovit; et populus me non intellexit⁴⁵. Esne tu hæres? De gentibus autem, quas gratiarum actiones scribit? Populus quem non cognovi, servivit mihi; in auditu auris obedivit mihi⁴⁶. De vobis dicit: Propter vos nomen meum blasphematur in gentibus⁴⁷. At de gentibus: Quia ab ortu solis usque ad occasum, clarificatum est nomen meum in gentibus⁴⁸. De populo autem et synagoga dicit: Ejice ancillam, et filium ejus. Non enim hæres erit filius ancille cum filio liberæ⁴⁹. Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam⁵⁰. Et quare dimisisti hæreditatem tuam? Quia facta est hæreditas mea mihi, quasi leo in silva⁵¹. Quid enim fecit?

⁴⁴ Isa. i, 2. ⁴⁵ ibid. 3. ⁴⁶ Psal. xvii, 45. ⁴⁷ Isa. lii, 5; Rom. ii, 24. ⁴⁸ Malach. i, 11. ⁴⁹ Gen. xxi, 10; Gal. iv, 30. ⁵⁰ Jer. xii, 7. ⁵¹ ibid. 8.

τοῖς μέετοι μὲν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἀμείψεται· ἵνα δὲ μὴδὲ τὰ μικρὰ τῆς φιλίας σύμβολα παρ' ἡμῶν ἐλείπη, βούλομαι αὐτῷ δοθῆναι. Εἰ: Ἐλαφίῳ τῷ νοταρίῳ εὐτότροπῳ ὄντι καὶ καλῶς ἡμᾶς ἀναπαύσαντι· ὃν ὑπερετήσατο χρόνον, βούλομαι δοθῆναι. Evagrio diacono, in multis suam mihi benevolentiam commendavit, gratiam habeo coram Deo et coram hominibus, et majora quidem ipsi Deus retribuet: ne vero parva etiam amoris symbola prætermittamus, volo ei dari. Εἰ: Elaphio notario, qui et bene moratus est, et quo tempore fuit in obsequio, belle nos refocillavit, dari volo, etc. Tomo V Spicilegii Acheriani Perpetuus Turonensis episcopus in testamento suo: Tibi Agiloni comiti ob egregia tua in Ecclesiam meam et pauperes filios meos merita, et ut pergas eorum defensionem robuste suscipere sicut cepisti, equum meum parabilem, et mulum quem elegeris, do, lego. Memor esto mei, fili dilectissime, Amen. Sed quis finis in testimoniorum comparationibus? Neque nos ita solemus notas scribere.

(72) Ἐπὶ τῶν μαρτύρων. Quia scilicet testamentum debet habere testes, inquit Chrysostomus initio Orationis 16 in Epist. ad Hebræos; eosque quique vel septem, ex eodem sancto doctore in psal. 15: Ὁ πάντες ἢ ἐπὶ μαρτυρίας ἐν διαθήκαις ἀνατρέψαι θέλων, [διὰ] συγκατάθεσιν ἀποδοκιμάζεται, ὅταν διχάζῃ ἢ ἀλήθεια: Qui quingue vel septem testimonia vult in testamentis evertere, per consensum reprobat et rejicitur, quando judicat veritas. Congruenter codici Theodosiano. Quæ de re consulendi utriusque juris consulti, tam veteres quam recentiores.

(73) Δε' ὁμᾶς. Adde hunc locum ad ea quæ notavimus in Constitut. apostol.

Α ἐν πᾶσιν, κληρονόμον μου εἶναι, καὶ ξένος εἴη. Εἰ δὲ υἱοὺς ἔχει λυπήσαντας, ἐγγράφως μὲν τὰς κατ' αὐτῶν αἰτίας ἐκτίθεται, ποιεῖ δὲ αὐτοὺς ἀποκληρονόμους. Ἐνεχθῆτο, ὡ Ἰουδαῖς, ἡ διαθήκη. Σὺ ταύτην ἔλαβες οὐχ ὡς τὴν διαθήκην, ἀλλ' ὡς παραθήκην· οὐδέποτε γὰρ κληρονόμος διαθήκην λαμβάνει ζῶντος τοῦ διαθεμένου. Ἐὰν γὰρ λάβῃ, ὑποπτον ποιεῖ τὴν διαθήκην, καὶ ἀντιλέγεται ὑπὸ τῶν ἀποκληρονόμων. Ἐπεὶ οὖν σὺ ὡς χαρτοφύλαξ ἔλαβες τὴν διαθήκην, προένεγκε ταύτην, εἰδόμεν τί λέγει περὶ ὁμῶν ἐπὶ τῶν μαρτύρων (72) ὁ διαθεμένος. Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν· Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν.

Καὶ ἵνα μὴ περὶ ἄλλου νομίσης ταῦτα λέγεσθαι, Β ἐπάγει· Ἐγὼ βούς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν γάτρην τοῦ κυρίου αὐτοῦ. Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνων, καὶ ὁ λαός με οὐ συνῆκεν. Μὴ σὺ ὁ κληρονόμος; Περὶ δὲ τῶν ἐθνῶν, οἷας εὐχαριστίας γράφει; Λαὸς ὃν οὐκ ἔγνων, ἐδοῦλευστέν μοι, εἰς ἀκοὴν ὥσιον ὑπήκουστέν μοι. Περὶ ὁμῶν λέγει· Δε' ὁμᾶς (73) τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται τοῖς ἔθνεσιν. Περὶ δὲ τῶν ἐθνῶν· Διότι ἀπὸ ἀνατολῶν ἤλιον ἕως δυσμῶν, τὸ ὄνομά μου δεδοξάται ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Περὶ δὲ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς συναγωγῆς λέγει· Ἐκβαλε τὴν παιδίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς. Οὐ γὰρ μὴ κληρονομίῃ οὐδὲ τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας. Ἐγκαταλέλοιπα τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου (74). Καὶ

(74) Ἐγκαταλέλοιπα τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου. Jer. xii, 7. Ex sensu Basilii Seleuciensis, orat. 38: Ἐγκατέλειπον τὴν γῆν μου, ἀφῆκαν τὴν κληρονομίαν μου· Dereliquerunt terram meam, dimiserunt hæreditatem meam. In plurali, ait Dausqueius, et post eum Ghislerius. Sed neuter vidit legi debere ἀφῆκα, et ἔγκατέλειπον esse sumendum in prima persona singularis numeri. Cæterum mihi hic liceat obiter corrigere duo loca, alterum Cyrilli Alexandrini, Leonis imperatoris alterum: Ὅστις καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός, ait primus ad Joan. xiv, 28, τῆς τῶν ἁγίων ψυχῆς περιστέλλει τὴν λύπην· ἥδει γὰρ ἥδει, Θεὸς ὑπάρχων ἀληθινός, φορτικωτάτην αὐτοῖς ἔσσεσθαι τὴν ἀποκάλυψιν αὐτοῦ, καίτοι συνόντος αὐτῷ τοῦ Πνεύματος. Ex interprete: Sic etiam Dominus noster Jesus Christus, ex animo sanctorum dolore evellit. Norat enim, utpote cum verus Deus sit, gravissimum fore, quod eorum oculis fugeret, licet cum eis perpetuo futurus esset per Spiritum. Restitue ἀπέλειψιν διὰ τὴν δοκούσαν ἀπόλειψιν, ibidem non multo post. Verba autem Leonis Augusti in sanctæ crucis exaltationem apud Gretserum sunt hæc: Ἀρ' οὖν, ὡ τῆς κακίας εὐρετὰ, ἐπὶ λαλήσεις εἰς τὸ ὕψος ὑπεροχῆς, καὶ μεγαλοῤῥημονήσεως ἐκτενεῖν τὰς χεῖρας, καὶ πᾶσαν ἐξαρεῖν ὡς ὡκα καταλελειμένα τὴν οἰκουμένην; quid ergo? An, o omnis improbitatis repertor et artifice, adhuc in altum loqueris sublimia, et magnifice gloriaberis, quasi manus tuas sis extensurus, totumque terrarum orbem, velut ova detractis putaminibus, in altum rapturus? Non dubitabit quin scribendum sit ὡκα καταλελειμένα, qui legerit textum Isaie cap. x, vers. 14: Τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ ὡς νοστίαν, καὶ ὡς καταλελειμένα ὡκα ἀρῶ· Orbem terræ totum apprehendam manu quasi

διὰ τί ἀψήκας τὴν κληρονομίαν σου; Ἐπειδὴ ἐγέρετο ἡ κληρονομία μου ἐμὰ ὡς λέων ἐν δρυμῷ. Τί γὰρ ἐποίησεν; Ἐδωκεν ἐπ' ἐμέ τὴν φωνὴν αὐτῆς. Τί λέγουσα; Ἀρον, ἀρον (75), σταύρωσον αὐτόν. Περὶ δὲ τῶν ἐθνῶν Ἐδωκας κληρονομίαν τοῖς φοβουμένοις τὸ δρομά σου. Διὰ τοῦτο τὸ βίβλιον Ἰσραὺ λαβὼν ἀνέγνω ὡς διαθήκην. Αὐτὸς γὰρ ἔλαβεν τόμον, καὶ ἀναγνοὺς ὑπέγραψεν. Σήμερον ἡ γραφὴ αὐτῆ πεπλήρωται. Εἰπέ γάρ, ὦ Ἰουδαίε, μὴ εἰς τὴν ἀρχὴν ὑπὲρ τῆς κληρονομώσεως, οὐχὶ δὲ, εἰς τὸ τέλος; Εἶδωμεν· σὺ εἰς τὸ τέλος ἐκληρονόμησας; Οὐχὶ ἀπεβλήθης τῆς πόλεως (76); οὐκ ἀπώλεσας τὸν ναόν; οὐ διεσπάρης πανταχῇ; οὐ Ῥωμαῖοις δουλεύεις; οὐχὶ ἀπ' οὗ κατὰ τοῦ κληρονόμου τὰς χεῖρας ἠπλώσας, ἀπεβλήθης τῆς κληρονομίας; Σὺ ἐν τῇ ἀρχῇ ἐκληρονόμησας τὴν ἀλλοτρίαν. Τῷ πατάξαρτι βασιλεῖς κραταῖον, καὶ δόντι τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν, κληρονομίαν Ἰσραὺλ τῷ δούλῳ αὐτοῦ. Τὰ ἔθνη εἰς τὸ τέλος ἐκληρονόμησαν οὐρανῶν βασιλείαν. Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς (77) κόσμου. Σὺ θυγάτηρ Βαβυλῶνος ἤκουσας· θυγάτηρ Βαβυλῶνος ἡ ταλαίπωρος. Καὶ ἡ ἐθνικὴ ἀντὶ σοῦ θυγάτηρ τοῦ Θεοῦ ἐγένετο. Ἀκουσον, θυγάτηρ (78), καὶ ἴδε, κλίρον τὸ οὖς σου.

Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε. — Τὰ ῥήματά μου τὰ καθαρά καὶ ἀθλόωτα, τὰ ἀδολὰ καὶ ἀληθῆ καὶ ἅγια, τὰ βλασφημίας ἀγευστά καὶ βαττολογίας ἀμέτοχα, τὰ τῆς σῆς φιλανθρωπίας ἀξία. Τὰ ῥήματά μου τὰ ὑπὲρ πᾶσαν ἀνθρωπίνην διάνοιαν, τὰ πάσης γλώττης ἀγγέλων ἁνώτερα, τὰ πάσης πρεσβείας ἁγίων ἰσχυρώτερα, τὰ πάσης προσευχῆς δικαίων τιμωτέρα, τὰ ἡλίω λαμπρότερα, τὰ θυμιάματος προσηνέστερα τὰ μέλιτος τοῖς πιστοῖς γλυκύτερα. Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε. Καὶ διὰ τί μὴ εἶπεν, τὸν λόγον μου, ἀλλὰ, τὰ ῥήματά μου; Ὅτι ὁ μὲν λόγος πολλὰ ὑφ' ἑαυτὸν περιλαμβάνει ῥήματα, τὰ δὲ ῥήματα μέρη

⁷⁵ Jer. xii, 8. ⁷⁶ Joan. xix, 15. ⁷⁷ Psal. lx, 6. 21, 22. ⁷⁸ Matth. xxv, 34. ⁷⁹ Psal. cxxvii, 8. ⁸⁰ Psal. xlv, 11.

nidum, et quasi ora derelicta tollam. Nicetas in Andronico Commeno lib. i, num. 9: Οἱ πᾶσαν τὴν Ῥωμαίων κομπάζοντες καταλήφεται ὡς ἔρημον νοσσιάν, καὶ συλλαβεῖν ὡς ἐγκαταλειμμένα ὦα.

(75) Ἀρον. Act. xxi, 36, αἶρε αὐτόν, et xvii, 22, Αἶρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιοῦτον. Vide Chrysostomum hom. 46 in Acta, Αἶρε τοῦ ζῆν τὸν τοῦτο πεποιηκότα. Act. iv Synodi vii, ubi de S. Symeone. Natiue sunt clamores adversus Christianos, Αἶρε τοὺς ἀθέους. Demum, ut id quoque non omittam propter quod notam confeci, in Actis Thecla per Metaphrastem, p. 260, loco, ἔρρε, legi jubent αἶρε duo codices Regii. 389, 1709.

(76) Οὐχὶ ἀπεβλήθης τῆς πόλεως; Nili epist. 56, lib. i: Εἰ μὴ διὰ τὸν Χριστοκτονίαν ἡρήμωται πᾶσα Ἰουδαία ὑπὸ Ῥωμαίων, καὶ ἀλλότριοι Ἑβραῖον (insere χώραν vel γῆν) κατεσθίουσιν, καὶ καρπίζονται ταύτην, ἐφεύσω δὲ προσφῆτης πρὸ χιλίων τοῦτο ἀνακρύβας ἐτόν. Si non propter Christi necem desolata est universa Judæa a Romanis, et Hebræorum regionem (vel terram) exteri comedunt, illiusque fructus devorant, abiciatur tanquam mendax propheta, qui ante mille annos illud prædixerat (Isa. i, 7).

(77) Καταβολῆς. Importune hoc nomen apud Cyrillum Alexandrinum occupat locum vocis καταβολῆς multis in locis. Commentario in Michæam, num.

A Dedit super me vocem suam⁷⁵. Quid locuta? Tolle, tolle, crucifige eum⁷⁶. De gentibus vero: Dediti hereditatem timentibus nomen tuum⁷⁷. Quapropter libro Isaie accepto legiti velut testamentum. Ipse enim accepit totum⁷⁸, et cum legisset, suscripsit: Hodie impleta est scriptura hæc⁷⁹. Dicit enim, Judæe, num In principium pro ea quæ hereditatem consequitur; non vero, In finem? Conspiciamus, an tu in finem hereditatem consecutus sis? Nonne ejectus es a civitate? Nonne amisisti templum? Nonne dispersus es ubique? Nonne Romanis servis? Nonne ex quo adversus heredem extendisti manus, expulsus es ab hereditate? Tu principio alienam terram in hereditatem adeptus es: Ei qui percussit reges fortes, et dedit terram eorum hereditatem, hereditatem Israel servo suo⁸⁰. Gentes in finem hereditatem consecutæ sunt regnum cælorum. Venite, benedicti Patris mei, in hereditatem, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi⁸¹. Tu filia Babylonis audisti: Filia Babylonis misera⁸². Et illa gentium, pro te filia Dei facta est. Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam⁸³.

Verba mea auribus percipe, Domine. — Verba mea, pura et limpida, sincera, vera, et sancta, blasphemiarum expertia, battologia seu loquacitate immunia, humanitate tua digna. Verba mea, quæ omnem superant humanam cogitationem, quæ omnem angelorum linguam infra se habent, quæ omni sanctorum intercessionem fortiora sunt, omni justorum prece pretiosiora, sole clariora, incenso suaviora, melle fidelibus dulciora. Verba mea auribus percipe, Domine. Cur non dixit, sermonem meum, sed, verba mea? Quia sermo quidem multa verba sub se comprehendit, verba autem partes sunt sermonis, quem-

⁸⁴ Isa. viii, 1. ⁸⁵ Luc. iv, 21. ⁸⁶ Psal. cxxv, 17, Psal. xlv, 11.

54: Οὐ μετρίαν δὲ τάχα καὶ αὐτὴν ποιήσῃ τῆς ἱερουργίας τὴν καταβολήν; in Habacuc. n. 5: Καὶ ἀλογωτάτης (malim εὐλογωτάτης) ἐνοῦσης Θεῷ γαληνότητος ἐποίησας τὴν καταβολήν. Homilia Paschali 11, paulo post initium, οὐ μετρίαν ἀν εἰκότως ἐποίησάμεθα τὴν καταβολήν. Assuetus enim Cyrilliana lectioni non dubitabit rescribere ubique καταβολήν. In Aggæum n. 4, οὐ μετρίαν ποιούμενοι τὴν καταβολήν. Ad Nahum n. 28, οὕτως αἰσχρά, καὶ τὴν ἐσχάτην λαχόντα καταβολήν. Atque ita passim. Vide in Joannem p. 461, ibique interpretem, et adde locum homiliæ 18 Paschalis, p. 241. Prætermitto vitium forte typographicum in Allatii libro De consensione Ecclesiarum, c. 587.

(78) Ἀκουσον, θυγάτηρ. In enarratione hujus loci Chrysippum Hierosolymitanum sæda occupat menda, tom. II Bibl. Patrum, p. 426, 427: Ἀκουσον, θυγάτηρ, καὶ ἴδε. Ἀκουσον οὕτως ἐπιμελῶς, ἵνα καὶ τοῖς τῆς γνώσεως ὀφθαλμοῖς θεωρήσῃς τὰ πράγματα. Ἀκουσον καὶ ἐμοῦ ταῦτα προσκαίμπτοντος, καὶ τοῦ Γαβριὴλ τὰ αὐτὰ σοὶ μηνύειν μέλλοντος. Quam ut tollas, scribes meo periculo, προσκαλύπτοντος, ac vertes: Audi, filia, et vide. Adeo diligenter audi, ut ipsis etiam cognitionis oculis res intuearis. Audi et me hæc antea revelantem, et Gabrielem eadem tibi nuntiatum.

admodum membra corporis; et sermo est multorum verborum⁶⁰ congeries quædam et conspectus; verba vero guttæ sunt et portiones gustusque sermonis: adeo ut quemadmodum multæ guttæ efficiunt imbrem, nec tamen imber guttæ comparatur: sic multa verba sermonem componunt, sermo autem in nomina et verba secatur; et verba quidem attribuantur sermoni, non tamen sermo verbis. Itaque propheta quoniam hortatur Deum, ut annuat ad particulare verborum suorum examen, omnemque dictionem suam diligenter recognoscat, et secundum recognita concedat quæ petuntur, non dixit: *Sermonem meum auribus percipe*, sed: *Verba mea auribus percipe, Domine*. Hoc est, Singulas dictiones orationis meæ sedulo lege ac recognosce. Ne uno conspectu in chartam intendas. Non enim unicam deprecationem complectitur mea oratio. Sed quia unaquæque dictio propriam habet rogationem (dives enim ac potens est quem rogo), *Verba mea auribus percipe, Domine*.

Ac sicuti nos quando libellum supplicem iudici explicatum offerimus, si in charta plura contineantur capita, sic rogamus eum: Id laboris suscipe, domine, totum libellum ad verbum legito, multa sunt quæ petuntur, ne scriptum velut unam narrationem reputes: pari modo Propheta, qui Deum obsecrat ut consentiat in particularem petitionum suarum examinationem, ait: *Verba mea auribus percipe, Domine, intellige clamorem meum*. O Dei benignitatem! *Intellige, pro, Animadverte. Intelligite jam, insipientes in populo, et, stulti, aliquando sapite*⁶¹. Atqui nos cum sapientem virum alloquimur, non audemus dicere: Animadverte quæ dico; ne ille tanquam negligens aut tardæ mentis homo reputetur. Deo autem qui etiam antea cogitationes novit, propheta dixit: *Intellige, animadverte*. Sed quemadmodum dicens: *Auribus percipe*, sciebat Deo nequaquam esse aures sensibiles, sic dicendo ad Deum: *Intellige*, non tanquam ad eum qui edoceret ac ignoraret loquebatur, sed tanquam ad eum qui inenarrabiliter et cogitatione citius cognoscit postulata, antequam quis petat. Aut etiam quia iustus Deo cogitatione loquebatur, eratque ei clamor contenta oratio, et loquebatur non loquens, clamabatque sine voce; hominum autem nullus percipit ineffabilem animæ clamorem, sed solus Deus; ideo dixit ad eum qui solus eos qui non loquuntur au-

A ἔστιν λόγου, ὡς μέλη σώματος· καὶ ὁ μὲν λόγος πολλῶν ῥημάτων, σωρεία τίς ἐστιν καὶ σύνοψις, τὰ δὲ ῥήματα ψεκάδες· εἰσὶν τοῦ λόγου καὶ γεύματα· καὶ ὥσπερ πολλὰ μὲν ψεκάδες ὑπὸν ἀπαρτίζουσιν, οὐκ ἔτι δὲ ὁ ὑπὸν ψεκάδι παρεικάσεται· οὕτως τὰ πολλὰ μὲν ῥήματα τὸν λόγον συντηροῦσιν, ὁ δὲ λόγος εἰς ὀνόματα καὶ ῥήματα τέμνεται· καὶ τὰ μὲν ῥήματα καὶ λόγοι λέγονται, οὐ μὴν μὲν ῥήματα λόγοι. Ὁ οὖν προφήτης εἰς τὴν κατὰ μέρος τῶν αὐτοῦ λόγων ἐξέτασιν παρακαλῶν ἐπινεύσαι τὸν Θεόν, καὶ πᾶσαν αὐτοῦ λέξιν ἀκριβῶς ἀναγνῶναι, καὶ πρὸς τὰ ἀναγινωσκόμενα δοῦναι τὰ αἰτούμενα, οὐκ εἶπεν, Τὸν λόγον μου ἐνώτισαι, ἀλλὰ, *Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε*· ἀντὶ τοῦ, Ἐκάστην λέξιν (79) τῆς προσευχῆς μου ἀκριβῶς ἀναγνῶθι. Μὴ προσχῆς ὧς ἐν τὸν χάριτι. Οὐ γὰρ μίαν δέησιν περιέχει μου ἡ δέησις. Ἐπειδὴ δὲ ἐκάστη λέξις ἰδίαν ἔχει παράκλησιν (πλούσιος γὰρ καὶ δυνατὸς ὁ παρακαλούμενος), *Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε*.

Καὶ ὥσπερ ἡμεῖς ἐντυχίαν τῷ δικαστῇ ἀναπτύξαντες (80), ἐὰν ἐν τῇ χάριτι πολλὰ ἐμφέρεται τὰ κεφάλαια, παρακαλοῦμεν αὐτόν· Κάμου, δέσποτα, πρὸς λέξιν τὸν χάριτι ἀναγνῶθι, πολλὰ ἐστὶν τὰ ζητούμενα, μὴ ὡς ἐν διήγημα νομίσης τὸ σύγγραμμα· οὕτως ὁ προφήτης εἰς τὴν κατὰ μέρος τῶν ζητούμενων αὐτῷ ἐξέτασιν ἐπινεύσαι τὸν Θεὸν παρακαλῶν, φησὶν· *Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε, σῦντες τῆς κραυγῆς μου*. Ὡς τῆς τοῦ Θεοῦ φιλοανθρωπίας (81)! Τὸ, *Σῦντες*, ἀντὶ τοῦ, Νόησον. *Σῦντες* δὲ, ἄφρονες ἐρ τῷ λαῷ, καὶ, *μωροί, ποτὲ φρονήσατε*. Καὶ ἡμεῖς μὲν σοφῶ ἀνδρὶ λαλοῦντες, οὐ τολμῶμεν εἰπεῖν, Νόησον ἃ λέγω, ἵνα μὴ ὡς ὀλίγωρος ἢ βραδύνου νομισθῇ. Θεῷ δὲ τῷ καὶ πρὸ τούτου τὰς ἐνθυμήσεις εἰδότες ὁ προφήτης ἔλεγεν, *Σῦντες, νόησον*. Ἄλλ' ὥσπερ τὸ, *Ἐνώτισαι*, εἰπὼν, οὐ πάντως ὅτα αἰσθητὰ τὸν Θεὸν ἔχειν ἥδει· οὕτως καὶ τὸ εἰπεῖν τῷ Θεῷ, *Σῦντες*, οὐκ ὡς ἀναδιδασκομένῳ καὶ ἀγνοοῦντι ἐλάλει, ἀλλ' ὡς ἀπορρήτως καὶ ὀξύτερον διανοίας εἰδότες τὰ αἰτήματα πρὸ τοῦ αἰτῆσαι. Ἡ καὶ ἐπειδὴ κατὰ διάνοιαν ὁ δίκαιος τῷ Θεῷ ἐλάλει, καὶ ἦν αὐτῷ κραυγὴ ἡ σύντονος προσευχὴ, καὶ ἐλάλει μὴ λαλῶν, καὶ ἔκραζεν ἄνευ φωνῆς· οὐδεὶς δὲ ἀνθρώπων νοεῖ ψυχῆς κραυγὴν ἀνεκλάδην, εἰ μὴ Θεὸς μόνος· διὰ τοῦτο τῷ μόνῳ ἀκούοντι τῶν μὴ λαλούντων ἔλεγεν· *Σῦντες τῆς κραυγῆς μου*. — Σὺ γάρ, φησὶν, *μόνος ἐπίστασαι τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων*, ἔλε-

⁶¹ Psal. xciii, 8.

(79) *Δέξις*. Vocem λέξεως retinebit qui volet in Chrysostomo, orat. *De pœnitentia et compunctione*, t. I edit. Paris., ann. 1609, p. 680; et t. VI Savilliano seu Græco, p. 774, l. xx, ubi de Rahab. Ego autem emendabo δέξεως. Locum non subjungo, quia iis notæ istæ scribuntur, qui libros habent, eosque legere et relegere non pigrantur.

(80) *Ἐντυχίαν τῷ δικαστῇ*. Circa vocem ἐντυχίας non pauca viri docti. Iis nos de more suppressis, proferemus ex adversariis nostris emendationem. Ea erit in Athanasio, homil. in *Parasceven*, cum latronem bonum ita compellat, Ὡς ληστὰς, τὸν

προγονικὸν κληρὸν ἀπολόμενον διὰ μιᾶς εὐτυχίας ἀνακτησάμενε. Volo enim reponi ἐντυχίας. Id est: *O latro qui avitam hereditatem amissam unica petitione recuperasti*. Porro iudices eleganter a Græcis appellantur κύριοι τῆς ψήφου. In Collectione Romanica, parte I, p. 15, 16: *Judicii domini, examinationis dominus*. Quod ideo observavi, quia apud Philonem, libro *De Decalogo*, p. 764, portentose scriptum invenies τοὺς κατηγόρους τῆς ψήφου.

(81) Ὡς τῆς τοῦ Θεοῦ *φιλοανθρωπίας*! Plenius catena in I. psalmos: *O ingentem prophetæ loquendi libertatem! o miram Dei benignitatem!*

γεν ὁ Σαλομών. Σύνες, ἀντὶ τοῦ, Θέλησον τὰ κατ' ἐμὲ γνῶναι.

A dit : *Intellige clamorem meum* : Tu enim, inquit, solus nosti corda hominum, dixit Salomon⁸². *Intellige*, id est, Velis mea cognoscere.

Hoc quippe subiungit, ac dicit : 3. *Intende voci orationis meæ*. Attamen voci non intenditur. Sed vox, quando absque scripto profertur, tunc aure indiget; sin autem vox in charta scripta sit, atque regi offeratur, tunc quæ velut per litteras loquatur, oculis opus habet. Sæpe enim sine loquela legit magistratus, et respicit ad chartam tanquam ad supplicem, ad scriptas voces tanquam ad miserabiles supplicationes; et sermones quos per januam auris introducturus fuerat ad mentem, hos tanquam per nobiliores fores, nempe oculos, inducit. *Intende voci orationis meæ*. Sicut vides, audis; et sicut audis, cernis; nam Deus organis et partibus caret, simplexque est. Et quia orationis seu precum mentionem fecit, scriptas vero preces nemo magistratum recipiat, sed solus imperator ac rex; ideo et ejus cui supplicat confitetur dignitatem. *Rex meus*. Regnas enim super deprecatore et super eam pro qua deprecor. Cum autem vocaret regem, ne putetur hominis auxilium implorare, confitetur regis potentiam et substantiam. Prævenit Thomam in confessione veritatis. Nam sicut ille dixit : *Dominus meus et Deus meus*⁸³, neque contentus fuit dicere duntaxat, *Dominus meus*, quandoquidem homo quoque hac appellatione dignus habitus est; sic quippe de Abrahamo locuta est Sara : *Dominus autem meus senex est*⁸⁴; parique modo Jacob dixit profano Esau : *Dominus meus scit quod parvuli sunt teneriores*⁸⁵; nullus vero sanctorum dixit, *Deus cœlestis meus*; quia, inquam, illud, *Dominus meus*; etiam hominibus dictum fuit, non modo sanctis, sed et profanis, nullus autem homo a quocumque sanctorum audiit, *Deus*; ut ostenderet Thomas, quod Christum non velut hominem appellaret Dominum, sed Deum esse confiteretur, non dixit simpliciter : *Dominus meus*, sed, *Dominus meus et Deus meus*; tanquam qui redemisti me tuo sanguine, venundatum peccato. *Deus meus*, tanquam qui mihi largitus sis remissionem peccatorum. Nemo enim potest dimittere peccata, nisi solus Deus⁸⁶. *Dominus meus et Deus meus*, quasi, Herus meus, et creator meus. Nam herum esse, ad multos pertinet; creare autem, solius est Dei.

Hoc ergo ante Thomam professus est propheta. Cum enim eum quem rogabat nuncupasset regem,

Τοῦτο γὰρ ἐπάγει, τὸ εἰπεῖν· *Πρόσχεε τῇ φωνῇ τῆς δεησέως μου*. Καὶ μὴν φωνῇ οὐ προσέχεται. Ἀλλὰ καὶ ἡ φωνή, ὅτ' ἂν μὲν ἀγράφως προφέρηται, τότε ἀκοῆς χρῆζει· ὅτ' ἂν δὲ ἡ φωνὴ ἐν χάρτῃ γραφῇ, καὶ τῷ βασιλεῖ προσενεχθῇ, τότε ὡς διὰ τῶν γραμμάτων λαλοῦσα, ὀφθαλμῶν χρεῖαν ἔχει. Πολλὰκις γὰρ μὴ λαλῶν ἀναγινώσκει ὁ ἄρχων, καὶ ὁρᾷ τὸν χάρτην ὡς ἱκέτην, καὶ τὰς ἐγγράφους φωνὰς ὡς ἐλευνὴν ἱκεσίαν, καὶ τοὺς λόγους οὓς εἶχεν διὰ τοῦ πωλῶνος τῆς ἀκοῆς εἰσαγαγεῖν τῇ διανοίᾳ, τούτους ὡς διὰ τιμιωτέρων θυμῶν τῶν ὁμμάτων εἰσάγει. *Πρόσχεε τῇ φωνῇ τῆς δεησέως μου*. Ὡς ὁρᾷς ἀκούεις, καὶ ὡς ἀκούεις βλέπεις (82)· ἀνόργανον γὰρ καὶ ἀμερὲς καὶ ἀπλοῦν τὸ θεῖον. Καὶ ἐπειδὴ δεήσεως ἐμνήσθη· δέησιν δὲ ἐγγραφον οὐδεὶς ἀρχόντων ἐπιδέχεται, ἀλλὰ βασιλεὺς μόνον· διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ ἱκετευομένου ὁμολογεῖ. Ὁ βασιλεὺς μου. Βασιλεύεις γὰρ καὶ τοῦ συνηγόρου καὶ τῆς συνηγορουμένης. Βασιλέα δὲ καλέσας, ἵνα μὴ νομισθῇ ἀνθρωπον ἐπιδοῦσθαι, τὸ κράτος καὶ τὴν ὑπαρξιν ὁμολογεῖ τοῦ βασιλέως. Προλαμβάνει τὸν Θωμᾶν ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς ἀληθείας. Ὡς περ γὰρ ἐκεῖνος εἶπεν· Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου· καὶ οὐκ ἠρκέσθη μόνῃ τῷ εἰπεῖν, Ὁ Κύριός μου, ἐπειδὴ καὶ ἀνθρωπος τῆς προσηγορίας ταύτης ἤξιώθη· οὕτως γὰρ περὶ τοῦ Ἀβραάμ ἔλεγεν ἡ Σάρρα· Ὁ δὲ κύριός μου πρεσβύτερος· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Ἰακώβ ἔλεγεν τῷ βεθῆλ· Ἰσαὺ· Ὁ κύριός μου γινώσκει, ὅτι τὰ παιδία ἀπαλώτερα· οὐδεὶς δὲ τῶν ἁγίων εἶπεν· Ὁ Θεός ὁ ἄνω μου. Ἐπεὶ οὖν τὸ, Ὁ κύριός μου, καὶ ἀνθρώποις ἐλέχθη, οὐ μόνον ἁγίοις, ἀλλὰ καὶ βεθῆλοις, οὐδεὶς δὲ τῶν ἀνθρώπων παρά τινος τῶν ἁγίων ἤκουσεν, Ὁ Θεός· ἵνα δείξῃ ὁ Θωμᾶς, ὅτι τὸν Χριστὸν οὐχ ὡς ἀνθρωπον ἐκυριολόγει, ἀλλ' ὡς Θεὸν ὁμολογεῖ, οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, Ὁ Κύριός μου, ἀλλὰ, Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου· ὡς ἀγοράσας με τῷ ἰδίῳ αἵματι, πρᾶθέντα τῇ ἀμαρτίᾳ. Ὁ Θεός μου· ὡς ἄφεσιν ἀμαρτιῶν μοι χαρισάμενος· οὐδεὶς γὰρ δύναται ἀφιέναι ἀμαρτίας, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου· ἀντὶ τοῦ, Ὁ δεσπότης μου καὶ ὁ δημιουργός (83) μου. Τὸ γὰρ δεσπόζειν, πολλῶν ἐστίν· τὸ δὲ δημιουργεῖν, μόνου Θεοῦ.

Τοῦτο τοίνυν πρὸ τοῦ Θωμᾶ ὁμολόγησεν καὶ ὁ προφήτης. Βασιλέα γὰρ τὸν παρακαλούμενον εἰπών,

⁸² III Reg. viii, 39. ⁸³ Joan. xx, 28. ⁸⁴ Gen. xviii, 12. ⁸⁵ Gen. xxxiii, 13. ⁸⁶ Marc. ii, 7.

(82) Ὡς ὁρᾷς ἀκούεις, καὶ ὡς ἀκούεις βλέπεις. Quia Deus est totus oculus, et totus auditus, totus audit, et totus videt, juxta Irenæum lib. i, cap. 6; et lib. ii, cap. 16; Clementem Alexandrinum, Stromateo 7, p. 721; Hilarium in psalmum cxxix, compluresque alios: cum quibus et junges Hippolytum De Susanna, Auctarii novissimi Combelesiani p. 55, postquam hoc modo emaculaveris: Ἐκδικὸς ὁ Θεός περὶ πάντων γίνεται, αὐτὸς ὢν ὅλος ὀφθαλμός, λαμβάνει δὲ τοῦτον τὸν ἐν κόσμῳ πρᾶτομένων οὐδέν· *Vindex est Deus de omnibus; cum*

ipse sit totus oculus, nihilque illum lateat eorum quæ in mundo sunt. Perperam quippe editum fuit, ὢν ὁ λόγος ὀφθαλμός. Apud Laertium in *Xenophane*: Ὅλον ὁρᾷν, καὶ ὅλον ἀκούειν· *Totus est sensus, totus visus, totus auditus*. Plinius lib. ii, cap. 7, *De Deo*.

(83) Δημιουργός. Apud Cyrillum Alexandrinum Julianus Apostata, p. 184: Τὸ τῶν φιλοσόφων γένος, τὸ τῶν στρατηγῶν, τὸ τῶν δημιουργῶν, τὸ τῶν νομοθετῶν. Sed malim δημηγέρον.

ne videretur homini obsequi, sed ut crederetur Deo supplicare, ideo ait: *Rex Deus et Deus meus*. Non regnat in me peccatum: *Rex meus*. Deum non habeo ventrem, sed tuam dignitatem. *Et Deus meus*. Porro non nunc tantum, neque ad paucum tempus, neque in sola necessitate, verum semper et citra calamitatem, ad te accedam. 4. *Quoniam ad te orabo, Domine*. Non dixi, Coram te orabo; sed, *Ad te*, ut propinquitatem ad Deum ostenderet. *Mane exaudies vocem meam*. Quid ais, propheta? Meridie enim non exaudit? Et qua ratione alio in loco dixisti: *Vespere et mane et meridie narrabo et annuntiabo, et exaudiet vocem meam*⁶⁷. Quando, inquit, pro me, aut pro eis qui mecum sunt, preces offero, tunc omni hora Deo supplico. *Benedicam enim Dominum in omni tempore*⁶⁸. Quia vero nunc pro Ecclesia gentium, quæ hæreditatem consequitur, precator intercedo; tunc autem in hæreditatem inducitur, cum Patris hæres mane resurrexerit, eamque cohæredem declaraverit; propter hoc petens promissionem quæ de matutino Ecclesiæ facta fuit, dico: *Mane exaudies vocem meam*. Quando et Maria in figura Ecclesiæ, ad sepulcrum tanquam ad thalamum mane profecta, sponsum quærebat. *Mane* etiam licet accipere de celeri et promptissimo Dei auxilio. *Persequamur enim ut cognoscamus Dominum*; quasi diluculum paratum inveniemus eum; et *veniet nobis quasi pluvia matutina et serotina terræ*⁶⁹. Quia ipsi gloria et imperium, nunc et semper et in infinita sæcula sæculorum. Amen.

XVI

In eundem quintum psalmum oratio secunda.

Non ita lucifer teneris salibus in cælo decurrens, mundo fauste annuntiat noctem præterire, advenire autem diem instar sponsæ, et solem tanquam sponsum e thalamo ortus progredi; quam intelligibilis lucifer, Spiritus sanctus, Ecclesiæ sponsæ ac hæredi bonum nuntium affert, quod sæculum tanquam nox transit; *Præterit enim figura huius mundi*⁷⁰; dies

⁶⁷ Psal. LIV, 48. ⁶⁸ Psal. XXXIII, 2. ⁶⁹ Ose. VI, 3.

(84) *Μεσημβρίας γὰρ οὐκ εἰσακούει*; Additur in catena Aurea: *Vespere quoque, et in nocte non annuit?*

(85) *Καίρω*. Veniam mereri me arbitror, si qualibet data occasione loca sanctorum Patrum emanulem. Ea quippe potissimum de causa hasce notulas composui. Itaque moneo in istis Cyrilli ad Amos, n. 49: *Εἰς τοῦτο δὲ ᾔδῃ φαυλότητός τε καὶ πονηρίας κατεβίβασαν τὸν καιρὸν, ὡς καὶ αὐτοῖς ἀμεινον ὁρᾶσθαι τοὺς σοφοὺς, καὶ τοὺς συνιέναι δυναμένοις οἰκονομίαν πραγμάτων, τὸ μῆτε ἐλέγχειν ἔτι, μῆτε μὴν ἐπαυροῦν τοὺς δυσσεβεῖν ἐλομένους*. *ἡμεῖς καὶ πρὸς σέ προσελεύσομαι*. *Ὅτι πρὸς σέ προσεύξομαι, Κύριε*. Οὐκ εἶπεν, *Ἐνώπιόν σου προσεύξομαι*; ἀλλὰ, *Πρὸς σέ*· ἵνα τὴν πρὸς Θεὸν ἐγγύτητα δείξῃ. *Τῷ πρῶτῳ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου*. Τί λέγεις, προφήτοι; *Μεσημβρίας γὰρ οὐκ εἰσακούει* (84); *Καὶ πῶς ἐν ἁλλοῖς ἔλεγες*. *Ἐσπέρας καὶ πρῶτῳ καὶ μεσημβρίας, διηγήσομαι καὶ ἀπαγγεῶ, καὶ εἰσακούσεται τῆς φωνῆς μου*; *Ἀλλ' ὅτ' ἂν, φησὶν, τὰς ὑπὲρ ἑμαυτοῦ ἢ ὑπὲρ τῶν συνόντων πρεσβείας προσφέρω, τότε κατὰ πᾶσαν ὥραν τὸν Θεὸν ἰκετεύω*. *Εὐλογήσω γὰρ Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ* (85). *Ἐπειδὴ δὲ νῦν ὑπὲρ τῆς κληρονομουσίας τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας πρεσβεύω*, τότε δὲ εἰσάγεται εἰς τὴν κληρονομίαν, ὅτ' ἂν ὁ τοῦ Πατρὸς κληρονόμος τῷ πρῶτῳ ἀναστῇ, καὶ συγκαληρονόμον αὐτὴν ἀναδείξῃ· διὰ τοῦτο τὴν ἐν τῷ πρῶτῳ τῇ Ἐκκλησίᾳ αἰτούμενος ἐπαγγελίαν, λέγω. *Τῷ πρῶτῳ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου*. *Ὅτε καὶ ἡ Μαρία, εἰς τόπον τῆς Ἐκκλησίας ὁρμήσασα, ὡς ἐπὶ θάλαμον τὴν τάφον, ἐπιζητεῖ τὸν νομφίον*. *Τῷ πρῶτῳ δὲ, καὶ τὴν ταχεῖαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐτοιμοτάτην ἀντίληψιν ἔστιν λαβεῖν*. *Διόσωμεν γὰρ τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον*· ὡς *ἑρπρον ἐτοιμον εὐρήσωμεν αὐτόν*· καὶ ἥξει ἡμῖν ὡς ὑπερὸς παῖς καὶ ὁμοῦς τῆς γῆς. *Ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ αἰ καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων*. Ἀμήν.

ἵνα μὴ νομισθῇ ἄνθρωπον θεραπεύειν, ἀλλὰ πιστευθῇ Θεὸν ἰκετεύειν, διὰ τοῦτο φησὶν· *Ὁ βασιλεὺς μου καὶ ὁ Θεός μου*. Οὐ βασιλεύομαι ὑπὸ ἀμαρτίας, *Ὁ βασιλεὺς μου*. Θεὸν οὐκ ἔχω τὴν κοιλίαν, ἀλλὰ τὴν σὴν ἀξίαν. *Καὶ ὁ Θεός μου*. Οὐ νῦν δὲ, οὐδὲ πρὸς ἄλλον, οὐδὲ ἐν ἀνάγκῃ μόνῃ, ἀλλὰ καὶ αἰ καὶ χωρὶς ἀνάγκης σοι προσελεύσομαι. *Ὅτι πρὸς σέ προσεύξομαι, Κύριε*. Οὐκ εἶπεν, *Ἐνώπιόν σου προσεύξομαι*; ἀλλὰ, *Πρὸς σέ*· ἵνα τὴν πρὸς Θεὸν ἐγγύτητα δείξῃ. *Τῷ πρῶτῳ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου*. Τί λέγεις, προφήτοι; *Μεσημβρίας γὰρ οὐκ εἰσακούει* (84); *Καὶ πῶς ἐν ἁλλοῖς ἔλεγες*. *Ἐσπέρας καὶ πρῶτῳ καὶ μεσημβρίας, διηγήσομαι καὶ ἀπαγγεῶ, καὶ εἰσακούσεται τῆς φωνῆς μου*; *Ἀλλ' ὅτ' ἂν, φησὶν, τὰς ὑπὲρ ἑμαυτοῦ ἢ ὑπὲρ τῶν συνόντων πρεσβείας προσφέρω, τότε κατὰ πᾶσαν ὥραν τὸν Θεὸν ἰκετεύω*. *Εὐλογήσω γὰρ Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ* (85). *Ἐπειδὴ δὲ νῦν ὑπὲρ τῆς κληρονομουσίας τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας πρεσβεύω*, τότε δὲ εἰσάγεται εἰς τὴν κληρονομίαν, ὅτ' ἂν ὁ τοῦ Πατρὸς κληρονόμος τῷ πρῶτῳ ἀναστῇ, καὶ συγκαληρονόμον αὐτὴν ἀναδείξῃ· διὰ τοῦτο τὴν ἐν τῷ πρῶτῳ τῇ Ἐκκλησίᾳ αἰτούμενος ἐπαγγελίαν, λέγω. *Τῷ πρῶτῳ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου*. *Ὅτε καὶ ἡ Μαρία, εἰς τόπον τῆς Ἐκκλησίας ὁρμήσασα, ὡς ἐπὶ θάλαμον τὴν τάφον, ἐπιζητεῖ τὸν νομφίον*. *Τῷ πρῶτῳ δὲ, καὶ τὴν ταχεῖαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐτοιμοτάτην ἀντίληψιν ἔστιν λαβεῖν*. *Διόσωμεν γὰρ τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον*· ὡς *ἑρπρον ἐτοιμον εὐρήσωμεν αὐτόν*· καὶ ἥξει ἡμῖν ὡς ὑπερὸς παῖς καὶ ὁμοῦς τῆς γῆς. *Ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ αἰ καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων*. Ἀμήν.

ΙΖ.

Εἰς τὸν αὐτὸν ε' ψαλμὸν λόγος Β'

Οὐχ οὕτως εὐσφόρος ἀπαλὸς σκιρτήμασιν ἐν οὐρανῷ τρέχων εὐαγγελίζεται κόσμῳ, ὅτι ἡ νύξ παρέρχεται, ἡ δὲ ἡμέρα ὡς νύμφη παραγίνεται, καὶ ὁ ἥλιος ὡς νομφίος ἐκ τοῦ παστοῦ τῆς ἀνατολῆς προέρχεται, ὡς ὁ νοητὸς εὐσφόρος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τῇ Ἐκκλησίᾳ νύμφη καὶ κληρονόμῳ εὐαγγελίζεται, ὅτι ὡς νύξ ὁ βίος παρέρχεται. *Παράγει γὰρ τὸ σχῆ-*

⁷⁰ I Cor. VII, 51.

feritur a Bonaventura Vulcanio in notis ad librum ejusdem Cyrilli Alexandrini *adversus anthropomorphitas*, ubi legitur eis καιρὸν scribi debet eis κενόν. *Ὅσοι, ὡς ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης φησὶ, βίον ἀσκητικώτατον ἔχον, εἰ καὶ λαθρανόντως περὶ τὴν πίστιν ἀπεπλανήθησαν, ψυχῆς τε τοσοῦτον ἦσαν εὐπειθοῦς καὶ εὐγνώμονος, ὡς ἰδόντες καὶ ἀκούσαντες ἐτοιμοὺς πιστεῦσαι, ἐκείνοι, πίστευε, οὐκ ἀπώλοντο, καὶ τὸ τῶν καμάτων ἀπειρον εἰς καιρὸν ἀποβῆναι ἔσχοντο*. *Quoiique enim, ut Joannes Damascenus ait, vitam laboriosissimam in exercitio pietatis duxerunt, etiam si imprudenter circa fidem aberrarunt, quique animo erant adeo obediente et grato, ut si vidissent atque audissent, prompti paratique ad credendum fuissent, illi, crede, non perierunt, nec immensos illorum labores in vanum abire permisi.*

Ὁ δὲ γὰρ ἠρέσχετο ὁ συμμαθὴς τῇ ψύχει, εἰς κενὸν τούτων τοὺς κόπους τρεφίσθαι. Versus sunt Damasceni oratione *De defunctis*.

μα τοῦ κόσμου τούτου· ἡ δὲ ἡμέρα τῆς κληρονομίας τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν παραγίνεται, καὶ ὁ νομ-
φίος Χριστὸς μετὰ τῆς κληρονομίας ἔρχεται. Ὅθεν,
Ἵπὲρ τῆς κληρονομίης, ἐπέγραψεν τὸν ψαλμὸν.
Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς κληρονομίης. Καὶ μά-
ρτος Ἡσαίας· Ἰδοὺ Κύριος (86) ἐν ἰσχύϊ ἔρχεται·
Ἰδοὺ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔργον
ἐκάστω ἐναντίον αὐτοῦ. Ὅτι δὲ ἡ κληρονομία μι-
σθὸς εἴρηται, λέγει τοῖς υἱοῖς τῆς Ἐκκλησίας ὁ Δα-
616· Ἰδοὺ ἡ κληρονομία Κυρίου, υἱοὶ· ἀντὶ τοῦ,
Ὡς υἱοὶ καὶ τέκνοις λέγω· Ὁ μισθὸς τοῦ καρποῦ
τῆς γαστρὸς. Τοῖς γὰρ καμποῦσιν κληρονόμοις καὶ
υἱοῖς, ἡ κληρονομία μισθός· τοῖς δὲ μὴ καμποῦσιν, ἡ
κληρονομία δωρεά. Καὶ ἐπειδὴ τὸ τέλος τῆς ἐνταῦθα
ζωῆς, τῆς ἐκεῖ κληρονομίας καὶ διαγωγῆς γίνεται ἡ
ἀρχή· ἵνα ἡ κληρονόμος παραλάβῃ τὰς νομὰς τὰς οὐ-
ρανίους μονὰς διὰ τοῦτο, Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς κλη-
ρονομίης, ἐπέγραψεν⁷¹ τὸν ψαλμὸν. Εἰς τὸ τέλος
ὑπὲρ τῆς κληρονομίης. Ἴνα ἐν εὐσεβείᾳ καὶ καλῇ
ποικίλῃ τὸν βίον ἡ ψυχὴ τελέσασα, τῆς κληρονομίας ἐν
ἀπολαύσει γένηται. Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς κληρο-
νομίης. Καὶ τίς ἡ κληρονομία; Ἡ Ἐκκλησία,
καὶ πᾶσα θεοφιλὴς ψυχὴ, ἡ ὡς νύμφη καὶ παρθένος
ἀρμοσθεῖσα τῷ Χριστῷ. Ἑρμοσάμην γὰρ ὑμᾶς ἐν
ἀνδρὶ, παρθένον ἀγνήν παραστήσαι τῷ Χριστῷ.
Καὶ τίς ἡ κληρονομία; Ἡ τὸν οὐρανὸν βασιλεία.
Ὁ Χριστὸς λέγει· Δεῦτε, οἱ ἐδολογημένοι τοῦ Πα-
τρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν
βασιλείαν. Καὶ διὰ τὴν ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία κλη-
ρονομία λέγεται; Ἴνα οἱ ταύτης ἀπολαύσαι θέλοντες
γνήσιοι υἱοὶ καὶ φίλοι τοῦ Θεοῦ γένωνται. Οὐδεὶς γὰρ
τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἀλλοτρίους, κληρονόμος ἐνιστᾷ.
Ὅθεν καὶ ἕκαστος τῶν διατιθεμένων ἐγγράφως τῷ
κληρονόμῳ εὐχαριστεῖ. Ὁ δεῖνα, φησὶν, ἔστω μου
κληρονόμος, ὁ ἀεὶ γνησίως μοι ὑπηρέτησας, ὁ ἐν πᾶ-
σιν με ἀναπαύσας, ὁ πάντοτε μοι εὐαρεστήσας. Εἰ
δὲ ἄνθρωπος τὸν ἐνάρετον υἱὸν ἡ φίλον, κληρονόμον
καθιστᾷ, πολλῷ μᾶλλον ὁ Θεὸς ὡς δικαίος δικαστής.
Τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἐν τῇ αὐτοῦ διαθήκῃ ποιεῖν.
Δεῦτε, οἱ ἐδολογημένοι τοῦ Πατρὸς, κληρονομή-
σατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν. Εἰτα ἡ
εὐχαριστία· Ἐπελρασά γὰρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φα-
γεῖν· καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐν τούτων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. Ὡς κληρονόμοι ἐθρέψατε· τῆς
κληρονομίας ἀπολαύσατε.

Καὶ τίνες οἱ κληρονόμοι; Ἀνάγνωθι τὴν διαθήκην
τοῦ Χριστοῦ, καὶ εὐρίσκεις τὰ πρόσωπα τῶν κληρο-
νόμων, ἵνα μάθῃς εἰ τὸ σὸν πρόσωπον ἐμφέρεται ἐν
τῇ διαθήκῃ. Καὶ τίς ἡ τοῦ Χριστοῦ διαθήκη; Τὸ
Εὐαγγέλιον. Καὶ οἷ τὸ Εὐαγγέλιον ὁ Χριστὸς διαθή-
κην λέγει· Καθὼς διέθετό μοι ὁ Πατὴρ διαθήκην
κἀνὼ δαυτίθεμαι ὑμῖν· ἵνα ὡς κληρονόμοι διαπαν-

A vero hereditatis sempiternorum bonorum advenit,
venitque cum hereditate sponsus Christus. Quo-
circa, *Pro ea quæ hereditatem consequitur*, psalmum
inscripsit. 4. *In finem pro ea quæ hereditatem
consequitur*. Et testis Isaias: *Ecce Dominus in vir-
tute venit; ecce merces ejus cum eo, et opus uniuscu-
jusque in conspectu illius*⁷². Quod autem hereditas
merces appellata sit, dicit David filiis Ecclesiæ;
*Ecce hereditas Domini, filii*⁷³; pro, *Tanquam filiis
ac liberis dico: Merces fructus ventris*. Nam hære-
dibus et filiis qui laborarunt, hereditas merces est;
iis vero qui non laboraverunt, hereditas est donum.
Et quoniam finis vitæ præsentis, futuræ hereditatis
et conditionis sit principium; ut quæ hæres est
accipiat possessionem, mansiones cœlestes; idcirco,
B *In finem pro ea quæ hereditatem consequitur*, psalmo
titulum dedit. *In finem pro ea quæ hereditatem
consequitur*. Ut anima post vitam in pietate et bona
conversatione transactam, hereditate fruatur. *In
finem pro ea quæ hereditatem consequitur*. Et quæ-
nam est quæ hereditatem consequitur? Ecclesia,
omnisque anima pia, quæ velut sponsa et virgo
adjuncta est Christo. *Despondi enim vos uni viro,
virginem castam exhibere Christo*⁷⁴. Et quænam hæ-
reditas? Regnum cœlorum. Ait Christus: *Venite,
benedicti Patris mei, in hereditatem possidete para-
tum vobis regnum*⁷⁵. Et quare regnum cœlorum
dicitur hereditas? Ut qui eo frui cupiunt, genuini
filii et amici Dei fiant. Nemo enim inimicos et alie-
nos, instituit hæredes. Unde quilibet eorum qui
C testamentum condunt, in scriptura hæredi gratias
agit. Ille, inquit, meus sit hæres, qui mihi semper
sincere ministravit, qui in omnibus recreavit me,
qui assidue mihi acquievit. Quod si homo virtute
præditum filium aut amicum, constituit hæredem:
multo magis Deus, tanquam justus iudex. Hoc quo-
que Christus fecit in suo testamento. *Venite, bene-
dicti Patris mei, hereditate possidete paratum vobis
regnum*. Deinde gratiarum actio: *Esurivi enim, et
dedistis mihi manducare*⁷⁶; ac reliqua. *Quandiu
fecistis uni de his, mihi fecistis*⁷⁷. Tanquam hæredes
nutristis: hereditate fruimini.

D Et quinam hæredes? Lege testamentum Christi,
et invenes hæredum personas, ut dicas an tua quo-
que persona in testamento contineatur. At quod-
nam Christi testamentum? Evangelium. Etenim
Christus Evangelium appellat testamentum. *Sicut
Pater disposuit mihi testamentum, et ego dispono
vobis*⁷⁸, ut tanquam hæredes semper edatis et bibe-

⁷¹ f. ἐπέγραψεν. ⁷² Isa. xl, 10. ⁷³ Psal. cxxvi, 3. ⁷⁴ II Cor. xi, 2. ⁷⁵ Matth. xxv, 34. ⁷⁶ ibid. 35.
⁷⁷ ibid. 40. ⁷⁸ Luc. xxii, 29, 30.

(86) Ἰδοὺ Κύριος. Videsis quæ notavi ad epi-
stolam Clementis; et præter hunc locum, adijce ex
nova lectione mea: Ἰδοὺ γὰρ Κύριος, καὶ ὁ μισθὸς
ἐν χειρὶ αὐτοῦ, ἀποδοῦναι ἕκαστῳ, ὡς τὰ ἔργα αὐ-
τοῦ ἐστὶ. Origenes in *Exhortatione ad maritimum*,
Ἰδοὺ ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ. Joannes Jejunator
De pœnitentia, continentia et virginitate, Operum

Chrysost. t. I, p. 920: Ἀποκρίνεται Ἡσαίας· Εἰ
αὐτός ἐστιν, ἔρχεται, καὶ μετὰ ἰσχύος πολλῆς ἔρχεται
Κύριος, Κύριος ἔρχεται, καὶ ὁ βραχίον αὐτοῦ μετὰ
χυρίας. Ἰδοὺ ὁ μισθὸς αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ
ἐναντίον αὐτοῦ. Sermo *De turture seu Ecclesia*, tom.
VI Chrysost.

rannidem spirans charta evertit testamentum. Hic vero ubi est hæreditas firma et immutabilis, ubi testator Christus, testamentum Evangelium, testes apostoli; ubi cælum cum bonis suis, quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum⁸⁹; quanto magis debemus contendere ut hæreditatem adipiscamur. Pro ea quæ hæreditatem consequitur. Chorus prophetarum pro ea disceptat, dicens: 2. Verba mea auribus percipe, Domine. Qui supra rebellavit, infra sponsæ tuæ adversarius factus est: sicut Scriptura testatur, Adversarius vester diabolus, tanquam leo circuit, querens quem devoret⁹⁰. Sed quoniam adversarius ille multos exhæredes fecit ab initio, pro ipsa quæ hæreditatem consequitur interpello te. Verba mea auribus percipe, Domine. Hæres Noë erat Cham, utpote filius; sed cum effecisset ut irrideret nuditatem patris, nudum ab hæreditate paterna reddidit, et libertate exutum induit servitute, eique benedictionem convertit in maledictum. Maledictus Chanaan puer; famulus erit fratribus suis⁹¹.

Itaque cum idem nunc quoque velit denudari sponsam tuam; ut te instar Noë nudum in passione intuita, rideat te; quo eam exhæredes, dicasque: Discedite a me, maledicti. Nudus eram, et non operuistis me⁹². Ut igitur adversarius ejus diabolus ignominia afficiatur, inveniaturque sponsa intra hæreditatem, doce illam, Domine Christe, non deridere nuditatem tuam; sed discat mundum tua nuditate esse indutum: quia sicut dives cum esses, propter nos egenus factus es, ut nos divites essemus⁹³; ita qui cælum et terram vestis, nudus factus es, quo mundum vestires. Verba mea auribus percipe, Domine. Ismaelem cum Ægyptia matre exhæredem ludibrium omnibus fecit. Videns enim Sara filium Agar Ægyptiæ ludentem cum Isacco filio suo,

Α πνέων τὴν διαθήκην ἀνέτρεψεν. Ἐνταῦθα δὲ, ὅπου ἡ κληρονομία βεβαία καὶ ἀμετάθετος, ὅπου διατιθέμενος ὁ Χριστὸς, καὶ διαθήκῃ τῇ Εὐαγγελίῳ, καὶ μάρτυρες οἱ ἀπόστολοι· ὅπου οὐρανὸς καὶ τὰ ἐν αὐτῷ καλὰ, ἅ ὀφθαλμοὶ οὐκ εἶδεν, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ὅσα ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· πόσω μᾶλλον ὀφειλομένον σπουδάζει κληρονομεῖν; Ὑπὲρ τῆς κληρονομίης. Καὶ ὁ χορὸς τῶν προφητῶν ὑπὲρ αὐτῆς δικάζεται, λέγων Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε. Ὁ ἀνωάνθρωπος, κάτω ἀντίδικος τῆς νόμφης σου (91) γέγονεν· ὡς γέγραπται· Ὁ ἀντίδικος ὁμῶν διάβολος, ὡς λέων περιπατεῖ, ζητῶν τίνα κατακτείνῃ. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ ἀντίδικος οὗτος πολλοὺς Β ἀποκληρονόμους ἐξαρχῆς ἐποίησεν, ὑπὲρ αὐτῆς τῆς κληρονομίης ἐντυγχάνω σοι. Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε. Κληρονόμος τοῦ Νῶε ἦν ὁ Χάμ, ὡς Ὑίος· ἀλλὰ ποιήσας αὐτὸν γελάσαι τὴν γύμνωσιν τοῦ πατρὸς, γυμνὸν τῆς κληρονομίας τοῦ πατρὸς ἐποίησεν, καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἐκδύσας, δουλείαν ἐνέδυσεν, καὶ τὴν εὐλογίαν αὐτῷ εἰς κατάραν ἔστρεψεν. Ἐπικατάρατος Χαναὰν παῖς· οἰκέτης ἔσται τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ (92).

Ἐπεὶ οὖν καὶ αὐτὸς καὶ νῦν τὴν νόμφην σου γυμνωθῆναι βούλεται· ἵνα γυμνὸν σε ὡς τὸν Νῶε ὁρώσῃ ἐν τῷ πάθει, γελάσῃ σε· ἵνα ἀποκληρονόμον αὐτὸν ποιήσῃ, λέγων· Ὑπάγετε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ καταραμένοι. Γυμνὸς ἦμην, καὶ οὐ περιεβύλετέ με. C ἵνα οὖν ὁ ἀντίδικος αὐτῆς διάβολος αἰσχυνοῖτο, καὶ ἡ νόμφη ἐντὸς τῆς κληρονομίας εὐρεθῇ, διδάξον αὐτήν, Δέσποτα Χριστέ, μὴ γελάσαι τὴν γύμνωσίν σου· ἀλλ' ἵνα μάθῃ, ὅτι ἡ σὴ γύμνωσις τὸν κόσμον ἐνέδυσεν· ὅτι ὡς περ πλούσιος ὢν, δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσας, ἵνα ἡμεῖς πλουτήσωμεν· οὕτως ὁ οὐρανὸν καὶ γῆν ἐνδύμενος, ἐγυμνώθη ἵνα κόσμον ἐνδύσῃ. Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε. Τὸν Ἰσραὴλ μετὰ τῆς Αἰγυπτίας μητρὸς ἀποκληρονόμον παντὶ διαπαίγνιον ἐποίησεν. Ἰδοὺς γὰρ Σάρῃ τὴν υἱὸν Ἄγαρ τῆς Αἰ-

⁸⁹ I Cor. ii, 9. ⁹⁰ I Petr. v, 8. ⁹¹ Genes. ix, 25.

(91) Ἀντίδικος. Adversarius, diabolus. Vere nos beavit vir de litteris optime meritis Baluzius noster, edito ante hoc biennium aureo opusculo quod Lactantius de persecutione et persecutoribus scripsit. Sed dolendum est tot mendas remansisse, ut fere sit in primis editionibus, præsertim cum ex uno ms. quantumvis optimæ notæ prodeunt. Certe ab ipso limine depravatum est. Ita inchoat lacteus Pater, Audivit Dominus orationes tuas, Donate charissime, quas in conspectu ejus per omnes horas tota die fundis, cæterorumque fratrum nostrorum qui gloriosa confessione sempiternam sibi coronam pro fidei suæ meritis quaesierunt. Ecce additur his omnibus adversarius: et restituta per orbem tranquillitate, profligata nuper Ecclesia rursus exurgit. Quis enim non videt, addetur hic non convenire? Proponent alii conjecturas suas, mea est, Ecce alteritur his omnibus adversarius, aperto sensu, et scita antithesi ex alteritur et exurgit.

(92) Ἐπικατάρατος Χαναὰν παῖς· οἰκέτης ἔσται τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ. Minima mutatione emaculo Philonis Judæi locum lib. iii Legis allegoriarum, p. 1098, Ἐπειδὴν ἡ ψυχὴ τραπέζισα μόνον ἐννοηθῇ τι τῶν ἀτόπων, καὶ μὴ ἐπεξέλθῃ, ὥστε αὐτὸ ἔργον τελεῖσθαι, ἐν τῷ τῆς ψυχῆς χωρίῳ καὶ οἴκῳ γέγονε τὸ

⁹² Matth. xxv, 141, 43. ⁹³ II Cor. viii, 9.

ἀμάρτημα. Ἐὰν δὲ πρὸς τὸ μόχθον τι λογίσασθαι καὶ ἐπαύσθαι· ὥστε ἐργάσασθαι, κέρυται· καὶ εἰς τὰ ἐκτὸς τὸ ἀδίκημα. Παρὸ καὶ τῷ Χαναὰν καταράται, ὅτι τὴν τῆς ψυχῆς τροπὴν ἔξω ἀπήγαγε· τούτέστι, καὶ εἰς τὰ ἐκτὸς ἔτεινε καὶ ἐπεχειργάσατο, προσθεὶς τῷ κακῷ βουλήματι κακὸν τὸ διὰ τῶν ἔργων ἀποτέλεσμα, legendo ἐτανύσθαι, spretisque aliis conjecturis. Cum anima mutata, tantum cogitaverit quid absurdi, et non supergressa fuerit, ut id opere perficiat, in ipso animæ loco et domicilio fuit peccatum. Si autem ad nefarium quid cogitandum extendatur, adeo ut ad effectum perducatur, effusa est et in externa iniquitas. Quocirca Chanaan malediciti, quia animæ mutationem foras retulit: hoc est, et in externa extendit, et ad effectum perduxit, adiciens prævæ voluntati malam per opera consummationem. Idem Philo in voce etiam οἰκέτης depravatus est, in fine libri Quod omnis probus, liber, p. 888, ὡς γὰρ ἐπιστήμονας οὐ ποιεῖ τὸ κτρυγμά, οὕτως οὐδὲ ἐλευθέρους ἐπὶ μακάριον ἦν ἀλλὰ μόνον οἰκέτας. Etenim sensus postulatur, ἀλλὰ μόνον μὴ οἰκέτας. In Zachariæ quoque Disputatione a Tarino post Origenis Philocaliam edita, p. 550, contextus petit οἰκέτην et ἐκτέτην rejicit.

γυπτίας καὶ Ἰσραὴλ μετὰ Ἰσαὰκ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, ἅπαντες τῷ Ἀβραάμ· Ἐκβαλε τὴν παιδίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς. Οὐ γὰρ μὴ κληρονομίῃ σου εἶδός τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ μου Ἰσαὰκ. Ἐπεὶ οὖν καὶ νῦν ἡ ἀποκλήρον ὁμοῦ τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴ καταπαλεῖ τῆς Ἐκκλησίας, ἐκείνην ἐκβαλε, καὶ ταύτην εἰσάγαγε. Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε. Διὰ πορνείας βεβηλώσας τὸν Ἰσαὺ, ἀπολέσαι τὴν κληρονομίαν τῶν πρωτοτοκίων παρεσκεύασεν, καὶ τοῦ ἀδελφοῦ δοῦλον τὸν υἱὸν ἐποίησεν, καὶ δευτέρον πόρος, ἢ βέβηλος, ὡς Ἡσαὺ.

Ἦνα μὴ οὖν πορνεία σώματος καὶ λιχνεία λόγων αἰρετικῶν, τὰ τέκνα τῆς νόμης τὸν Ἡσαὺ μιμήσονται (93), *Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε*. Τὸν Ναβουθὲ (94) διὰ τὴν κληρονομίαν τοῦ ἀμπελώνος φονεῦσθαι ἐποίησεν· ἀλλὰ καὶ ἐκράξεν ὁ Ναβουθὲ πρὸς τὸν Ἀγαθά· Οὐ δώσω κληρονομίαν πατέρων μου σοι. Βλέπετε γὰρ τὸν Ναβουθὲ ὑπὲρ τῆς κληρονομίας φονευόμενον, ἵνα εἶδῃς τὸν Χριστὸν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας σταυρούμενον. Καὶ ἑαυτὸν, φησὶν, παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς· Ἦνα παραστήσῃ αὐτῷ ἐνδοξον τὴν Ἐκκλησίαν. Ὑπὲρ ἧς οὖν ἑαυτὸν παρέδωκε, ἀέσποτα, ὑπὲρ ταύτης δέξιν προσφέρω σοι. *Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε*. Ὅθεν καὶ ὁ Ἀπόστολος μιμητὴς Χριστοῦ, ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας κακοπαθὼν, καὶ λέγων· *Μέχρι τῆς ἡμέρας ὥρας καὶ πεινῶμεν, καὶ διψῶμεν*, καὶ τὰ ἐξῆς· ὡς ἐρωτηθεὶς, Καὶ ὑπὲρ τίνος τὰ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα κακὰ ὑπομένεις, Παῦλε; ἀποκρίνεται· Ὑπὲρ τῆς κληρονομίας σου. Καὶ οὕτω πάντα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ὁμογενῶν ἐπάσχειν, μάρτυς αὐτὸς, λέγων· *Ἡ νόμος αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμι εἶναι ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου*. — Ὑπὲρ τῆς κληρονομίας σου. Ῥήματα δὲ τοῦ προφήτου τίνα; Οὐ τὰ διὰ λόγων ἀπαγγελλόμενα, ἀλλὰ τὰ διὰ κατωρθωμάτων γνωριζόμενα. Σῶντες τῆς κραυγῆς μου. Κραυγὴ δὲ τοῦ δικαίου, οὐχ ἡ πληκτικὴ τοῦ ἀέρος φωνή, ἀλλ' ἡ οὐρανόφωνος τῆς ψυχῆς διαγωγὴ.

Πρόσχευς τῇ φωνῇ τῆς θεήσεως μου. Φωνὴν δὲ λέγει, οὐ τὸν σαλπιγγοφανῆ ἦχον (95), ἀλλὰ τὸν βαρυτάτον τῆς καρδίας στεναγμόν. Οὗτω γὰρ γέγραπται· Καὶ κατεστέρναζον υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ τῶν ἔργων· καὶ εἰσέηκουσεν τῆς φωνῆς αὐτῶν ὁ Θεός.

⁹³ Genes. xxi, 9, 10; Gal. iv, 31. ⁹⁵ Hebr. xii, 16. ⁹⁴ III Reg. xxi, 3. ⁹⁷ Ephes. v, 25, 27. ⁹⁸ I Cor. iv, 11. ⁹⁹ Rom. ix, 3. ¹ Exod. ii, 23, 24.

(93) *Μιμήσονται*. Permira est, imo perdidicula Cregythoni hæsistatio, ad Syropulum suum, sect. 3, cap. 19. Et tunc ἐπὶ σκηπῆς ἐμμουμένους ἐν ἀγορᾷ, quoniam facillima correctio, ἐμμουμένη ἐν ἀγορᾷ, vel ἐμμουμένη τὸς ἐν ἀγορᾷ.

(94) *Ναβουθέ*. In Theodorito, epist. 125, Ναβουθέ, vitio typographico, pro Ναβουθέ, ut apud Proclum, Ambrosium, alios. Frequentius tamen scribitur Ναβουθαί, Nabuthæ. Unde Josepho, lib. viii, cap. 7 et 10, Νάβουθος et Ναβουθαῖος. Quanquam Suidas exscribens Josephum, Ναβουθαῖος habet. Et apud Luciferum Nabuthæus. Ναβὼθ etiam, quemadmodum Vulgata Naboth, profert Olympiodorus in Ecclesiastem, initio capitis vii. Nabothæ sanguinem, cap. 6 lib. De pudicitia Tertull. Corrige in Chronographia Synceilli, p. 190, τὸν Ναβουθοῦ θάνατον. Cæterum ad ea quæ olim ad Homilias Chrysostomi adnotabamus de voce Ἰσραηλίου perperam dicta de Naboth, loco Ἰσραηλίου, vel Ἰσραηλίου, addi debet locus

A dixit Abraham: Ejice ancillam et filium ejus. Non enim erit heres filius ancillæ cum filio meo Isaac⁹³. Quoniam ergo nunc etiam exheres Judæorum Synagoga illudit Ecclesiam, illam ejice, atque hanc introduce. Verba mea auribus percipe, Domine. Per fornicationem profanatum Esau hæreditate primogenituræ privavit, filiumque effecit servum fratris, ac Esau Chanaamum secundum designavit. Ne quis, inquit, sit fornicator aut profanus, ut Esau⁹⁴.

Χαναὰμ τὸν Ἡσαὺ χειροτόνησεν. Μὴ τις, φησὶν, ἢ

Ne igitur fornicatione corporis et ingluvie hæreticorum sermonum, imitentur Esau, sponsæ filii, Verba mea auribus percipe, Domine. Nabothum propter vineæ hæreditatem interfici procuravit: sed clamavit Naboth ad Achaabum: Non dabo tibi hæreditatem patrum meorum⁹⁵. Aspic Nabothum pro hæreditate occisum, ut cognoscas Christum pro Ecclesia crucifixum. Et semetipsum, inquit, tradidit pro ea, ut exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam⁹⁷. Pro qua ergo teipsum tradidisti, Domine, pro ea orationem offero tibi. Verba mea auribus percipe, Domine. Unde et Apostolus imitator Christi, dum pro Ecclesia vexatur, ac dicit, Usque in hanc horam et esurimus et sitimus⁹⁸, et cætera; tanquam interrogaretur: Cujus gratia talia tantaque mala sustines, Paule? respondet, Pro ea quæ hæreditatem consequitur. Et quod omnia pro salute congenerum suorum pateretur, ipsemet testis est, cum ait: Optabam ego ipse anathema esse pro fratribus meis⁹⁹. — Pro ea quæ hæreditatem consequitur. Quenam autem sunt verba prophetæ? Non quæ sermone profertur, sed quæ præclaris operibus agnoscuntur. Intellige clamorem meum. Clamor justī, non est vox quæ ærem percutit, sed animæ cœlestia sapiens institutio.

3. *Intende voci orationis meæ*. Vocem dicit, non sonum clangori tubæ similem, sed gravissimum cordis gemitum. Sic enim scriptum est: Et ingemuerunt filii Israel ab operibus: et exaudivit Deus vocem eorum¹. Atque erat vox gemitus, hominibus

D Nili, De monastica exercitatione, cap. 15, seu Parallelorum Damasceni, lib. ii, cap. 17, f. 68, cum duobus Luciferi, lib. i pro S. Athanasio, p. 36 et 57. Josephus, Antiqu. Jud. lib. viii, cap. 7, Νάβουθος δὲ τις ἀπὸ πόλεως Ἀζάρης. In Suida Ἰζάρου pro Ἀζάρου, ex Josepho ibidem, μέχρι τῆς Ἰσραηλίας Ἀζάρου πόλεως, et ex antiquo Josephi interprete, qui vertit, Quidam igitur Naboth, de Azari civitate.

95) *Hæc*. Ineptissime in Cæsario, quæstione iii, Adversus astrologos: Εὐμετάδοτον γὰρ χρίδος, οὐχ ἐπειδὴ τοιοῦτου ἡχοῦ ποιητικὸν ἔκείνο τὸ μέρος τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλ' ἐπεὶ τοιαύτης ἔλαγε τὸ πρόβατον φύσεως παρὰ τοῦ κτίσαντος, cum ἦθους veram lectionem docere debuisset interpretem, tum sensus, tum ἦθον quod mox sequitur: Animal enim ad impartendum facile aries est: non quod ea pars cæli effectrix sit hujusce moris, sed quod ovis a creatore talem accepit naturam.

quidem occulta, Deo autem manifesta. *Intellige clamorem meum*. Quid loqueris, propheta? Deo praeceptum imponis? Sapientiae thesaurus est, et intelligentiae ubertas, juxta illud Scripturae: *Apud eum sapientia et intelligentia* *: tuque ei dicis, *Intellige*, animadvertit? Atqui si eximio homini dixeris, Animadvertit, irascitur ille, quod tanquam imperito locutus fueris, nec percipienti; Deo autem dicis, *Intellige*? Verum non imperat Domino: absit! neque mortalis immortalem ad intelligendum urget, nec quae ebriorum sunt homo sobrius effudit; sed quod ait, hoc est: Multi eorum qui judices adeunt ut de magnis necessariisque capitibus interpellent, nesciunt ea de quibus agitur explicare, neque valent, quod cupiunt, evidenter ac perspicue declarare; deinde quia iudex ad negotium intelligendum solertior est quam interpellator, novitque quale debeat reddere responsum: qui supplex est, orat ut non respiciat ad indigna verba, sed juxta prudentiam suam atque ex re proferat sententiam. Sic etiam propheta, quandoquidem homo Deo loquebatur, atque in stupore constitutus, instar gubernatoris in pelago, jactabatur, obsecrat Deum, *Intellige clamorem meum*; hoc est, Noli respicere ad indignitatem verborum, neque ad sermonis inopiam, sed legito in mente mea: quod deest in verbis, supple in edictis. Illud ergo, *Intellige*, positum est pro, Gerne cor meum, lege quas in animae imo gero justificationes, quas verbis enarrare non possum.

Intende voci orationis meae. Tanquam sol mihi exorere, ac statim calamitatum frigus a me expuleris. Nam si sensibilis sol, caelestis oculus, quando in hieme exoritur, glaciem solvit, et solis aspectum nix non fert, sed dissolvitur; quanto magis tu, Domine, tanquam sol justitiae mihi exortus, instar pruinae ac frigoris resolves tentationes! Sicut autem eum dicit Deo, *Intende*, non rogat eum ut ascutiat per sensum, ac prout Deum decet; ita vocem suam dicit, loquelam in anima sono carentem, cujus solus auditor est Deus. *Ipsa enim novit abscondita cordis* *. Deinde ut ostendat magnam et immensam neri dignitatem, quod Dominum eum vocaverit, non tanquam unum de multis, sed velut universorum herum et creatorem, subjicit, *Rex meus et Deus meus* — *Rex meus*: quia me militem eum delegeris, nomine tuo consignasti. *Deus meus*: quod cum antea non essem, in rerum naturam adduxisti. *Rex meus*: quoniam me, qui sub tyrannide peccati positus eram, velut captivum liberasti. *Deus meus*: quia naturam mutasti, et corruptibilem meum limum dum gestas, incorruptibilem effecisti. *Rex meus*:

* Job XII, 13. * Psal. XLIII, 22.

(96) *Ὀργίζεται*. Judaeus Philo, *De somniis*, p. 4127, ubi de Josephi somnio ad Gen. xxxvii, τίνα ἔξει λόγον τὸ ὀργίζεσθαι καὶ ἐπιτιμᾶν τῷ τῇν καθ' ὕπνον φαντασίαν ἰδόντι; *Quoniam habebit rationem ira et obijurgatione uti adversus eum qui visionem in somno*

A Καὶ ἦν ἡ φωνὴ τοῦ στεναγμοῦ ἀνθρώποις μὲν δόλος, Θεῷ δὲ κατὰδολος. *Σύνες τῆς κραυγῆς μου*. Τί λέγεις, προφήτα; Παρακαλεῖ Θεῷ; Σοφίας ἐστὶ θησαυρὸς καὶ συνέσεως πλοῦτος, ὡς γέγραπται: *Παρ' αὐτῷ σοφία καὶ σύνεσις*; καὶ αὐτῷ λέγεις, *Σύνες*, νόησον; Καὶ ἀνθρώπῳ μὲν ἔλλογίμῳ ἐὰν εἴπῃς, Νόησον, ὀργίζεται (96), ὅτι ὡς ἀπαιδεύτῳ, καὶ μὴ παρακολουθοῦντι ἐλάλησας; καὶ τῷ Θεῷ λέγεις, *Σύνες*; Ἄλλ' οὐκ ἐπιτάσσει τῷ Δεσπότῃ μὴ γένοιτο! Οὐδὲ ὁ θνητὸς τὸν ἀθάνατον ἐπιστᾶ εἰς σένεσιν, οὐδὲ τὰ τῶν μεθυόντων ὁ νήφων παραλαλεῖ; ἀλλ' ὁ λέγει, τοῦτο ἐστίν. Πολλοὶ τῶν προσερχομένων τοῖς δικασταῖς περὶ μεγάλων καὶ ἀναγκαίων κεφαλαίων ἐντυγχάνοντες, οὐκ ἴσασιν ἀπαγγεῖλαι τὰ τῆς ὑποθέσεως, οὐδὲ σαφῆ καὶ εὐσύνοπτον τὴν αὐτῶν γνώμην παραστήσαι δύνανται. Εἰτα ἐπειδὴ ὁ δικαστὴς πρὸς τὸ νοῆσαι τὸ πρᾶγμα γοργότερός ἐστιν τοῦ ἐντυγχάνοντος, καὶ οἶδεν ποῖαν ὀφείλῃ δοῦναι ἀπόκρισιν, παρακαλεῖ ὁ ἱκέτης μὴ ἀπιδεῖν πρὸς τὰ ἀνάξια ῥήματα, ἀλλὰ πρὸς τὴν αὐτοῦ φρόνησιν καὶ τὴν ὑπόθεσιν δοῦναι τὴν ἀπόφασιν. Οὕτως καὶ ὁ προφήτης, ἐπειδὴ ἄνθρωπος ὢν Θεῷ διελέγετο, καὶ ἐν ἐκστάσει γενόμενος, ὡς κυβερνήτης ἐν πελάγει ἔχειμάζετο, παρακαλεῖ τὸν Θεόν. *Σύνες τῆς κραυγῆς μου*. Ἄντι τοῦ, Μὴ πρὸς τὴν τῶν ῥημάτων ἀπίδης ἀναξιώτητα, μηδὲ πρὸς τὴν τῶν λόγων πτωχείαν, ἀλλὰ ἀνάγνωθί μου τὴν διάνοιαν; τὸ λείπον ἐν τοῖς ῥήμασιν, ἀναπλήρωσον ἐν ταῖς ἀποφάσεσιν. Τὸ οὖν, *Σύνες*, ἄντι τοῦ, Ἴδε τὴν ἐμὴν καρδίαν, ἀνάγνωθί μου τὰ ἐν τῷ βάθει τῆς ψυχῆς δικαιώματα, ἅπερ διὰ ῥημάτων ἐξείπειν οὐ δύναμαι.

C *Πρόσχε*ς τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου. Ὡς ἡλὶός μοι ἀνάτειλον, καὶ εὐθέως μοι τὸν χειμῶνα τῶν συμφορῶν ἔλυσας. Εἰ γὰρ ὁ αἰσθητὸς ἡλὶος, ὁ οὐράνιος ὀφθαλμὸς, ἀνατείλας ἐν χειμῶνι (97), τὸν παγετὸν ἔλυσεν, καὶ βλέμμα τοῦ ἡλίου ἡ χιών μὴ φέρουσα λύεται; πόσω μᾶλλον αὐτὸς, Δέσποτα, ὡς ἡλὶος δικαιοσύνης ἀνατείλας μοι, ὡς πάχυν καὶ χειμῶνα ἐκλύεις τοὺς πειρασμούς! Ὡς περ δὲ λέγων. τῷ Θεῷ, *Πρόσχε*ς, οὐκ αἰσθητῶς αὐτὸν παρακαλεῖ ἐπιβλέψαι, ἀλλὰ θεοπρεπῶς· οὕτως φωνὴν αὐτοῦ λέγει, τὴν ἀφθογγὸν ἐν τῇ ψυχῇ λαλεῖν, ἥς μόνος ἀκροατὴς ὁ Θεός. Αὐτὸς γὰρ γινώσκει τὰ κρύφια τῆς καρδίας. Εἰτα ἵνα δείξῃ τὸ μέγα καὶ ὑπερμέγεθος τοῦ Δεσπότης ἀξίωμα· ὅτι Κύριον αὐτὸν ἐκάλεσεν, οὐχ ὡς ἑνα τῶν πολλῶν, ἀλλ' ὡς τῶν ὅλων. Δεσπότην καὶ Δημιουργόν, ἐπάγει· Ὁ βασιλεὺς μου καὶ ὁ Θεός μου. — Ὁ βασιλεὺς μου· ὅτι με στρατολογήσας, τῷ ὀνόματί σου ἐσφράγισσας. Ὁ Θεός μου· ὅτι μὴ ὄντα με πρότερον, εἰς τὸ εἶναι ἤγαγες. Ὁ βασιλεὺς μου· ὅτι τυραννηθέντα με τῇ ἀμαρτίᾳ, ὡς αἰχμάλωτον ἡλευθέρωσας. Ὁ Θεός μου· ὅτι τὴν φύσιν μετέβαλες, καὶ τὸν φθαρτὸν πηλὸν μου φορέσας, ἀφθαρτον

viderit? Ediderunt, ὀρίζεσθαι, nullo sensu.

(97) *Ἐρ χειμῶνι*. *Brumalem circulum* vocat Rhabanus, cap. 41, lib. *De computo*. Ita enim ibi legendum, et in *brumalem*, non *prumalem* et *inprumalem*.

ἐποίησας. Ὁ βασιλεὺς μου ὅτι ὡς βασιλεὺς πορ-
φύραν με, τὴν χάριν ἐνέδυσας. Ὁ Θεός μου ὅτι μοι
τοὺς οὐρανοὺς ὡς Θεὸς ἤνοιξας, καὶ τῶν ἐπουρα-
νίων σου ἀγαθῶν μέτοχον ἐποίησας. Καί σοι πρέπει ἡ
δόξα καὶ τὸ κράτος, ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ πνεύ-
ματι, νῦν καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας
τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

17.

Εἰς τὸν αὐτὸν δ' ψαλμὸν, ἄλλως. Λόγος γ'.

Ὅσπερ οἱ παρ' ἡμῶν λαμπρότεροι νυμφεῖοι, μετὰ
τὸν θάλαμον καὶ τὴν κοίτην ἀναστάντες, ταῖς νύμφαις
ὑποδεικνύουσιν τὸν πλοῦτον καὶ τὴν κληρονομίαν τὴν
πατρῴαν· οὕτως ὁ Χριστὸς ὁ μονογενὴς νυμφεῖος, καὶ
τοῦ Πατρὸς κληρονόμος, μετὰ τὸν θάνατον καὶ τὸν
τάφον ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, τῇ αὐτοῦ νύμφῃ τῇ Ἐκ-
κλησίᾳ ἔδειξεν τὸν πλοῦτον καὶ τὴν κληρονομίαν,
τούτέστιν τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὴν βασιλείαν. Ἐπεὶ οὖν
εἰς τὸ τέλος, τελευτήσαντος τοῦ νυμφεῖου, κληρονο-
μεῖ ἡ νύμφη διὰ τοῦτο, Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς
κληρονομουμένης, ὁ Δαβὶδ ἐπέγραψεν τὴν ψαλμῶδιαν.
Ὅτε γὰρ τὸ τέλος καὶ ὁ ἐν σαρκὶ θάνατος τοῦ Χρι-
στοῦ ἐτελέσθη, τότε εἰς τὰς νομὰς τῆς κληρονομίας
ἡ νύμφη ἐκλήθη αὕτη. Διὰ τί, φησὶν, ἐσταυρώθη (98)
τῇ παρεδόθῃ ὁ Χριστός; Ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν,
οὐδὲ ὄλος ἡρῆθη ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. — Ὑπὲρ
τῆς κληρονομουμένης. — Καθὼς καὶ ὁ Δαβὶδ
ἠγάπησεν τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ παρέδωκεν ἑα-
τὸν ὑπὲρ αὐτῆς. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀντίζηλος αὐτῆς ἡ
Συναγωγὴ ἥριζεν διὰ τὴν κληρονομίαν, βιβλίον ἀπο-
στασίου λαβοῦσα, ὡς κληρονόμος ἐδικάζετο (99) τῇ
Ἐκκλησίᾳ· ἦλθεν ὁ προφήτης ὡς δικολόγος ἀναγι-
νώσκει τὰ κατὰ τῆς Συναγωγῆς ἀποστάσιον. Εὗρεν
τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Θεοῦ περιέχουσαν· Καὶ αὕτη οὐ
γυνὴ μου, κἀγὼ οὐκ ἀνὴρ αὐτῆς· καὶ, Ἐδωκα
αὐτῇ βιβλίον ἀποστασίου εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς.
Ἀναγινώσκει καὶ τὸ προικῶν τῆς Ἐκκλησίας· εὗρεν
τὸν νυμφεῖον καὶ τὴν νύμφην· Ὁ ἔχωρ τὴν νύμφην
νυμφεῖος ἐστίν. Ἐπεὶ οὖν, ὡς αὐτοῦ ἀπολαύοντος
τοῦ νυμφεῖου, ἐδικάζετο ἡ Συναγωγὴ τῇ Ἐκκλησίᾳ
περὶ τῆς κληρονομίας, ἀνέστη Χριστὸς ὁ τοῦ Πατρὸς
κληρονόμος· καὶ ὑπὲρ τῆς κληρονομουμένης νύμφης
δέησις αὐτῇ εὐθὺς προσήνεχθη. Εἰς τὸ τέλος γὰρ,
φησὶν, ὑπὲρ τῆς κληρονομουμένης, τῇ κληρονόμῳ.
Τίς ἡ κληρονομουμένη; Ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία. Λέγει
Παῦλος εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονόμα καὶ σύσσω-
μα. — Κληρονόμοι Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χρι-
στοῦ. Τίς ἡ κληρονομία; Ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία.
Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονο-

A quod tanquam rex me purpura, gratia videlicet,
induisti. Deus meus : quoniam mihi celos tanquam
Deus aperuisti, meque fecisti bonorum tuorum cœ-
lestium participem. Atque te decet gloria et impe-
rium, una cum sancto et vivifico tuo Spiritu, nunc
et in infinita sæcula sæculorum. Amen.

XVII.

In eundem quintum psalmum, aliter. Oratio tertia.

Quemadmodum inter nos sponsi illustriores, e tha-
lamo et cubili cum surrexerint, sponsis suis osten-
dunt divitias et paternam hereditatem : sic unige-
nitus sponsus Christus, atque Patris hæres, post
mortem et sepulturam exsurgens a mortuis, sponsæ
sux Ecclesiæ ostendit divitias et hereditatem, hoc
est, Evangelium ac regnum. Quia ergo in finem
mortuo sponso, hereditatem capit sponsa : idcirco,
In finem, pro ea quæ hereditatem consequitur, David
psalmo titulum fecit. Ubi enim finis et Christi mors
per carnem facta advenit, tunc in bona hereditatis
ipsa vocata est sponsa. Quam ob rem, inquit, cru-
cifixus aut traditus fuit Christus? Peccatum non
fecit, nec inventus est dolus in ore ejus. — Pro ea quæ
hereditatem consequitur. — Sicut et Christus dilexit
Ecclesiam, et semetipsum tradidit pro ea. Verum
quoniam pro hereditate contendebat æmula illius
Synagoga, quæ libellum repudii acceperat, et veluti
hæres litigabat contra Ecclesiam, venit propheta
tanquam causidicus, recitat repudium Synagogæ.
Invenit suscriptionem Dei quæ hæc continet : Et
hæc non uxor mea, et ego non vir ejus ; et : Dedi
ei libellum repudii in manibus illius. Recitat etiam
dotale Ecclesiæ; nactus est sponsum et sponsam :
Qui habet sponsam, sponsus est. Quia igitur ut
post mortem ipsius sponsi, litem movebat Ecclesiæ
Synagoga ob hereditatem, resurrexit Christus hæ-
res Patris, et pro sponsa quæ hereditatem conse-
quitur, ipsi statim oblatae sunt preces. Ait enim :
In finem, pro ea quæ hereditatem consequitur, hæ-
redi. Quenam est quæ hereditatem consequitur?
Ecclesia ex gentibus. Dicit Paulus gentes esse cohæ-
redes et concorporales. — Hæredes Dei, cohæredes
autem Christi. Quenam est hereditas? Regnum
cœlorum. Venite, benedicti Patris mei, possidete
paratum vobis regnum. Quenam est abdicata?
Synagoga et populus ejus. Ejicite ancillam et filium
ejus. Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio
hæreæ. Judæus instar chartophylacis seu charta-

⁴ I Petr. II, 22.

⁵ Ephes. V, 25.

⁶ Ose. II, 2.

¹⁰ Rom. VIII, 17.

¹¹ Malth. XXV, 34.

¹² Galat. IV, 50.

⁷ Jerem. III, 8.

⁸ Joan. III, 29.

⁹ Ephes. III, 6.

(98) Ἐκταυρώθη. Crucifixionem Theodoritus
oral. De charitate, I, IV, p. 689, exprimit phrasi, τῷ
ἐκρίψ προσκλιθῆναι. Cujus priorem vocem cum non
caperent imperiti exscriptores, inepte lectioni libro-
rum editorum, τῷ ἰδίῳ, locum dedere, si non est
mendum operarum, ut videtur. Apud Chrysostomum
Savilii, I, VII, p. 295, ὑπόμεινον τὸ ὀλιγοχρόνιον τῆς
πενίας ἱστρίων vel τούριον, emendandum suspicor,
ἐκρίων, aut ἐκρίων. Sed et insigniter depravatus est
versus Joannis Euchaitensis, p. 70, σταυροῦσί τε
τρεῖς ἄνδρες ὁμῶς Ἀνδρέαν, cum genuina lectio sit,

σταυροῦσι Πατρεῖς ἄνδρες ὁμῶς Ἀνδρέαν. Cruci-
fugunt viri Patrenses crudeliter Andream apostolum.

(99) Ἐδικάζετο. Eloquentem, ut omnia, Chryso-
stomus homil. 5 De pœnitentia, disserens pro elec-
mosyna ex Proverb. XIX, 17, ὁ χρεώστης αἰδεῖται
τὸν δανείσαντα, ὁ χρεῖτης οὐ δυνάμειται τὸν δικαζό-
μενον. Enimvero sententiæ elegantia obscurabitur,
si δανειζόμενον librorum vulgatorum remaneat, ut
facile attentus lector deprehendet. Debitor veneratur
fenerantem, jûdex non suspicit eum qui judica-
tur.

rum custodis servavit testamenta, et Christianus tanquam filius hæreditatem adeptus est. Illi litteram obsignatam tradidit lex, et mihi quæ inscripta sunt, gratia largita est.

τὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας. Ὁ Ἰουδαῖος ὡς χαρτοφύλαξ τὰς διαθήκας ἐφύλαξεν, καὶ ὁ Χριστιανὸς ὡς υἱὸς ἐκληρονόμησεν. Ἐκείνῳ ἐσφραγισμένον τὸ γράμμα ὁ νόμος ἔδωκεν, καὶ ἐμοὶ τὰ ἐγγεγραμμένα ἡ χάρις δωδύρηται.

Quandoquidem igitur sponsus Christus, quia in uxorem olim habebat Synagogam Judæorum, illam hæredem instituit, eamque introduxit in possessiones hæreditatis, hoc testatur propheta, hisce verbis; *Ei qui percussit reges magnos, et occidit reges fortes, et dedit terram eorum hereditatem Israel populo suo* ¹².

Sed misera, acceptis a sponso hæreditatis bonis, adulterum concertantem subsecuta est, et quæ sponsi erant obtulit demoni. Ipse sponsus Christus per Osee dicit: *Et ego dedi ei frumentum et vinum et oleum; et argentum et aurum multiplicavi ei: hæc autem argentea et aurea fecit Baal* ¹³. Quia ergo quæ mariti erant adultero tribuit, et amatorem secuta, interfecit virum; et velut in figura Barabbam vindicans, sponsum cruci affixit; existimavit autem Synagoga se post mortem Christi hæredem fore, utpote quæ sciret se bona possidere; at ignoraret quod sponsus in morte Novum scripsit Testamentum, in quo Ecclesiam gentium instituit hæredem; atque subscriptis Testamento, dicens Judæis: *Auferetur a vobis hæreditas, et dabitur genti facienti mandata ejus* ¹⁴.

Ut igitur mortuus est sponsus, et hæreditatem abdicata Synagoga occupavit, surgentem illum a mortuis, chorus prophetarum pro Ecclesia gentium interpellat. *In finem, pro ea quæ hereditatem consequitur*. Quæ sponsum interemit, putavit se interempti hæredem fore: verum quæ non interemit, sed credidit, scripta fuit hæres. Hæredem Patris occidere voluit, ac hæreditatem adire, quæ legebat sententiam in Achabum prolatam, de Nabothi vinea; *Occidisti, et hereditate possedisti* ¹⁵. Ille occidit et hæreditatem accepit; sed tu occidisti, ac hæreditatem non es indepta; occidisti, et amisisti hæredi-

¹² Psal. cxxxv, 17, 18, 21, 22. ¹³ Ose. ii, 8. ¹⁴ Matth. xxi, 43. ¹⁵ III Reg. xxi, 19. ¹⁶ I. Αχάδ.

(1) *Ἰουδαίων συναγωγὴν*. Ad verba Leontii presbyteri CP. homilia in Μεσοπεντηκοστῇ. Καλῶς ὁ Σαλομὼν ἐκ πολλῶν τῶν χρόνων τὴν τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴν βδελυρὰν προσηγόρευσε. Διατί; Ὡς ἄλλοτριῶν αἱμάτων ἐλύστριαν· Bene jam olim Salomon, Judæorum Synagogam abominabilem appellavit. Quorsum vero? Quia haustrix sit alienorum sanguinum, ait doctissimus Combefisius, Salomonis locum non occurrere, nisi forte alludatur ad Proverbiorum caput primum. Mihi autem videtur, cum loco Proverb. i, 10, etc., conjungendum hic esse versiculum 15, cap. xvii: Ὁς δίκαιον κρίνει τὸν ἀδίκον, ἀδικον δὲ δίκαιον, ἀκάθαρτος καὶ βδελυκτὸς παρὰ Θεῷ. Qui justum judicat eum qui injustus est, injustum autem eum qui justus, immunus est et abo-

minabilis apud Deum.] Ex Vulgata: Qui justificat impium, et qui condemnat justum, abominabilis est uterque apud Deum.

Ἐπειδὴ οὖν ὁ νυμφίος Χριστὸς, γυναῖκα ἔχων ποτὲ τὴν τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴν (1), ταύτην κληρονόμον ἐνεστήσατο, καὶ εἰσέγαγεν αὐτὴν εἰς νομὰς τῆς κληρονομίας, μάρτυς ὁ προφῆτης, εἰπὼν· *Τῷ πατράδαντι βασιλεῖς μεγάλους, καὶ ἀποκτείναντι βασιλεῖς κραταιοὺς, καὶ δόντι τὴν γῆν αὐτῶν τὴν κληρονομίαν Ἰσραὴλ τῷ λαῷ αὐτοῦ*.

Ἀλλὰ ἡ τάλαινα λαβοῦσα παρὰ τοῦ νυμφίου τὰς νομὰς τῆς κληρονομίας, τῷ μοιχῷ ἐρίζοντι ἐπιχολούθει, καὶ τὰ τοῦ νυμφίου τῷ δαίμονι προσέφερεν. Αὐτὸς ὁ νυμφίος Χριστὸς διὰ Ὡση λέγει· *Καὶ ἐγὼ δέδωκα αὐτῇ τὸν σίτορ, καὶ τὸν ὄινον, καὶ τὸ ἔλαιον, καὶ ἀργύριον καὶ χρυσίον* (2) *ἐπλήθυνον αὐτῇ· αὐτὴ δὲ ἀργυρὰ καὶ χρυσὰ ἐποίησεν τῇ Βαβλ.* Ἐπεὶ οὖν τὰ τὸν ἀνδρὸς τῷ μοιχῷ προσετίθη, καὶ τῷ ἐραστῇ ἀκολούθησεν, ἐφόνευσεν τὸν ἀνδρὰ· καὶ ὡς ἐν εἰκόνι τὸν Βαραβδᾶν ἐκδικούσα, ἐσταύρωσεν τὸν νυμφίον· ἐνόμισεν δὲ ἡ Συναγωγὴ, ὅτι τοῦ Χριστοῦ ἀποθανόντος αὐτὴ κληρονόμος ἔσται· ὡς ᾔδει τὰς νομὰς κρατούσας, καὶ οὐκ ᾔδει, ὅτι ὁ νυμφίος ἀποθνῆσκων νῆαν διαθήκην ἔγραψεν, ἐν ᾗ κληρονόμον ἐνεστήσατο τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, καὶ ὑπέγραψεν τὴν Διαθήκην, εἰπὼν Ἰουδαίοις· *Ἀρθῆσεται ἀπ' ὑμῶν ἡ κληρονομία, καὶ δοθήσεται ἔθνεσι ποιοῦντι προσταγμάτα αὐτοῦ*.

Ὡς οὖν ἀπέθανεν ὁ νυμφίος, καὶ τὴν κληρονομίαν ἡ ἀποκληρονόμος Συναγωγὴ κατείχεν, ἀναστάντι αὐτῷ ἐκ νεκρῶν ὁ χορὸς τῶν προφητῶν ὑπὲρ τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας ἐντυγχάνει. Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς κληρονομιοῦσης. Ἡ φονεύσασα τὸν νυμφίον, κληρονομήσας ἐνόμισεν τὸν φονευθέντα· ἀλλ' ἡ μὴ φονεύσασα, ἀλλὰ πιστεύσασα, κληρονόμος ἐγράφη. Τὸν τὸν Πατρὸς κληρονόμον ἠθέλησεν φονεῦσαι, καὶ κληρονομήσας ἡ ἀναγινώσκουσα τὴν κατὰ τοῦ Ναβουθὲ ¹⁷ ἀπόφασιν, ἐπὶ τῷ Ναβουθὲ ἀμπελῶν· *Ἐφόνευσας, καὶ ἐκληρονόμησας*. Ἐκεῖνος ἐφόνευσεν καὶ ἐκληρονόμησεν· ἀλλὰ σὺ ἐφόνευσας, καὶ οὖν

minabilis apud Deum.] Ex Vulgata: Qui justificat impium, et qui condemnat justum, abominabilis est uterque apud Deum.

(2) *Καὶ χρυσίον*. Ose. ii, 8. Ita quoque codex Barberinus, Origenes ad Cant. i, 11. Ambrosius De paradiso, cap. 3. Hieronymus in Ezechiel, lib. i, 4, 7 et Theodoritus. Ab aliis tamen omittitur, ut a Cyrillo, necnon ipso Hieronymo, lib. v in Ezechiel. Quod superest, per occasionem hujus textus, verba Theodoriti ad ejusdem prophetæ, cap. i, 1, aperte mendosa ex conjectura restituiam, τοὺς ἐμοὺς, φησὶν, ὑπερμαχίσαντες ἀγαθοῖς, στήλας τοῖς εἰδωλοῖς ἀνέστησαν, scribendo ὑπερμαχίσαντες. *Meis, inquit, bonis luxuriantes, titulos et simulacra erezerunt*.

ἐκκληρονομήσας· ἐφόνευσας, καὶ τὴν κληρονομίαν ἀπώλεσας· ἐφόνευσας τὴν ζωὴν, καὶ τὴν ζωὴν ἀπώλεσας· ἐφόνευσας τὰς ψυχὰς, καὶ ἦδεις ὅν ἐφόνευσας· ἐπέγνων γὰρ αὐτὸν ὅτε εἶπας· Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος, δεῦτε ἀποκτείνωμεν αὐτόν. Καὶ εἰ αὐτὸς ὁ κληρονόμος, ὡς πονηρὲς Ἰουδαῖα, τὴν νομὴν τῶ κληρονομῶ παρὰδως, τὴν δεσποτείαν ἀποκατάστησον τῷ δεσπότη· ἐντυχίαν αὐτῷ προσένεγκε, ἵνα σὺ τὰς λύπας παραχωρήσῃ. Δύο προσενέχθησαν αὐτῷ χρεωφειλέται· ὁ εἰς ὧρειλεν δηνάρια πεντακόσια, καὶ ὁ ἕτερος πεντήκοντα· μὴ ἐχόντων δὲ ἀποδοῦναι, ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο, ὡς κεφαλαίου ἀπόδοσιν τὴν ὀρθὴν προαίρεσιν λογισάμενος. Καὶ σὺ πολλοὺς ἔτεσιν κατέστης τὰ τοῦ κληρονομίου ὑπάρχοντα, καὶ οὐδὲν αὐτῷ προσήνεγκας. Ἀπέστειλεν δούλους ζητοῦντας, οὐκ ἀπαιτοῦντας, τοὺς καρπούς· ὡς φίλοι ἐξήτησαν, ὡς ἐχθροὶ ἐφονεύθησαν. Αὐτὸς ἦλθεν ὁ κληρονόμος, οὐκ ὀργιζόμενος, ἀλλ' ἀγαθυνόμενος· οὐ τοὺς φονευθέντας ἐκδικῶν, ἀλλὰ τοὺς φονεύσαντας σωθῆναι παρακαλῶν· οὐχ ὡς κριτὴς ἐκδικῶν, ἀλλ' ὡς ἱερεὺς νοουθετῶν. Αὐτὸς εἶπεν· Οὐκ ἤλθον ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ αὐτὸν τὸν κληρονόμον ἀπέκτεινας (3), καὶ τὴν κληρονομίαν εἰς τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν μετέγαγεν.

Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς κληρονομουμένης. Καὶ διὰ τί, Εἰς τὸ τέλος; Ἐπειδὴ πᾶσα ἡ κληρονομία μετὰ τὸ τέλος καὶ τὴν τελευτὴν τοῦ διατιθεμένου εἰς τοὺς κληρονόμους περιέρχεται. Λέγει ὁ Ἀπόστολος· Διαθήκη γὰρ ἐπὶ νεκροῖς βεβαία· ἐπεὶ μήποτε ἰσχύει, ὁ διατιθέμενος ὅτε ζῇ. Ἐπεὶ οὖν διέθετο τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ Χριστὸς καὶ διαθήκην αὐτῇ ἔγραψεν τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ κληρονομίαν αὐτῇ τὴν βασιλείαν ἐπηγγέλατο, καὶ ἐτελεύτησεν, καὶ ἐτάφη· καὶ ἡ διαθήκη ἐβεβαιώθη. Τῆς κληρονομουμένης. Τί εἶπεν· Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ; Εὐθυμίας καὶ χαρὰς λόγος τῷ Δαβὶδ, ἐπὶ τῇ κληρονομίᾳ τῆς Ἐκκλησίας. Εὐθυμεί τις; ψαλλέτω. Πολλὰ προσέφτευσεν ὑπὲρ τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας· καὶ ἰδὼν τὸ πέρας, ἐχάρη. Πάντα τὰ ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας. Εἰδὼν πάντα τὰ ἔθνη τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, πάντα τὰ ἔθνη. Ἐδωκας κληρονομίαν τοῖς φεβουμένοις τὸ ὄνομά σου· τοῖς ἐθνικοῖς. Ἡ καὶ, Εἰς τὸ τέλος ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. Ἐπὶ αὐτῇ τελευτῇ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ Χριστοῦ μνημονεύων, ἐν Ψαλμοῖς προλαβὼν ὁ Δαβὶδ, τὸν ἐπιτάφιον αὐτῷ ψαλμὸν εἶναι εἶπεν. Εἰς τὸ τέλος ψαλμὸς. Οὕτως καὶ ἡ πόρνη (4) εἰς τὸν ἐντα-

tem; occidisti vitam, et vitam perdidisti, occidisti, ac noveras quem interfecisti; agnovisti quippe illum quando dixisti: *Hic est hæres, venite, occidamus eum* ¹⁸. Et ille si hæres est, o male Judæe, possessionem trade hæredi, dominium restitue domino, preces illi offer, ut tibi venia concedatur pro molestiis. Duo ei oblati sunt debitores: unus debebat denarios quingentos, et alius quinquaginta: non habentibus autem unde redderent, donavit utrisque ¹⁹, dum velut redditionem summæ reputat bonam voluntatem. Tu vero multis annis obtinuisti hæredis bona, et nihil ei obtulisti. Misit servos ut requirerent ²⁰, non exigerent fructus: velut amici quæsierunt, velut hostes interfecisti sunt. Ipse venit hæres, non irascens, sed benigne agens; non occisos ulciscens, sed occisores ad salutem exhortans; non tanquam iudex ultor, sed tanquam sacerdos monitor. Ipse dixit: *Non veni ut iudicem mundum, sed ut salvificem mundum* ²¹. Sed quia ipsum quoque hæredem occidisti, et hæreditatem obire credidisti, disce surrexisse hæredem, atque hæreditatem transulisse ad Ecclesiam quæ ex gentibus constat.

καὶ κληρονομεῖν ἐνομίσας, μάθς, ὅτι ἀνέστη ὁ κλη-

In finem, pro ea quæ hæreditatem consequitur. Et cur In finem? Quia omnis hæreditas post finem et mortem illius qui testamentum fecit, pervenit ad hæredes. Dicit Apostolus: *Testamentum enim in mortuis confirmatum est: alioquin nondum valet, dum vivit qui testatus est* ²². Quoniam ergo Christus testatus est Ecclesie, eique scripsit testamentum, Evangelium videlicet, atque eidem pro hæreditate regnum promisit, et mortuus est, ac sepultus, ea propter testamentum confirmatum est. *Quæ hæreditatem consequitur. Cur dixit: Psalmus Davidi?* Hilaritatis et gaudii sermo Davidi, de hæreditate Ecclesie. *Æquo hilarique animo est aliquis? psallat* ²³. Multa prophetavit pro Ecclesia gentium, et cernens eventum, gavisus est. *Omnes gentes, plaudite manibus* ²⁴. *Viderunt omnes gentes salutare Dei nostri* ²⁵. *Laudate Dominum, omnes gentes* ²⁶. *Didisti hæreditatem timentibus nomen tuum* ²⁷: gentilibus. Aut, *In finem psalmus Davidi. In Christi morte.*

Quia enim non est in morte qui memor sit Christi ²⁸, in Psalmis præveniens David, funebrem ei esse psalmum dixit. *In finem Psalmus*. Pari modo meretrix in sepulturam prævenit ungere corpus Chri-

¹⁸ Matth. xxi, 38. ¹⁹ Luc. vii, 41, 42. ²⁰ Matth. xxi, 34 seq. ²¹ Joan. xii, 47. ²² Hebr. ix, 17. ²³ Jac. v, 13. ²⁴ Psal. xlii, 2. ²⁵ Psal. xcvi, 3. ²⁶ Psal. cxvi, 1. ²⁷ Psal. lx, 6. ²⁸ Psal. vi, 6.

(3) Ἀπέκτεινας. Menda insedit codices Macarii homil. 45, sub finem, qui sentirent de voce apodix, τὴν χεῖρα αὐτοῦ πρὸς θρῶν, καὶ βρωθὲν ὑπ' αὐτοῦ ἀποκαυθῆ. Lege ad fidem duorum codicum Regiorum ἀποκαυθῆ.

(4) Πόρνη. Quæsit ex me vir doctissimus juxta atque amicissimus, qui sentirent de voce apodix, lib. i De gestis Conwoionis, etc., cap. 10, in Actis SS. Benedictinorum sæc. iv, p. 2: *Una apodix, id est meretrix*. Respondi ampliandum esse, cogitatum me. Postea cum diu multumque considerassem, hæc venerunt in mentem, quæ possint utcum-

que satisfacere; una apodia vel podia, ab apodiare et podiare. Una potiz seu potia. Una pute Gallice. Plura dicere velat pudor: sientique, opinor, plerisque ista satis clara. Sed veritas forte petenda erit ex aliquo idiotismo linguæ Britonum. De cætero circa mulierem hanc quæ corpus Christi unxit, jocularis error est in Eusebii Opusculis, p. 117: *Toto mundo prædicabitur nomen meum, et illius mulieris lusus in memoriam erit*. Scilicet legebat interpres πᾶν γὰρ pro πρῶτον, nisi malis usus ex χρῆμα. Chrysostomo ascripta homilia in Phariseum et meretricem, t. VII, Græcæ edit., p. 363, Χριστὸς μετέδωκα

sui²⁹. Sic David quia non pervenit ad finem Christi, funebrem psalmum præcinit. Is enim Dominicidarum Judæorum calumniam, et falsum testimonium adversus Christum demonstrat inferius 10. Quoniam non est in ore eorum veritas; cor eorum vanum est. Pecuniam distribuerunt, ut calumniarentur resurrectionem. Cor eorum vanum est. Sepulcrum obsignarunt, ac in mortuis liberum nequaquam tenuerunt. Sigillum obtinent, et non habent thesaurum. Cor eorum vanum est. Sepulcrum patens est guttur eorum. Quare, David, sepulcrum vocasti guttur eorum qui Dominum interfecerunt? Respondet: Interroga filium meum Salomonem. Fili, ne te seducant viri impii, neque velis. Si advocerint, dicentes: Veni nobiscum, particeps esto sanguinis, occidamus virum justum; deglutiamus autem eum, sicut infernus viventem³⁰. Quia igitur tanquam infernus viventem, vitæ auctorem deglutierunt, Sepulcrum patens est guttur eorum.

Itaque quoniam psalmus iste funebris est, pro ea quæ hereditatem consequitur, in finem et mortem Christi scriptus fuit. Unde etiam resurrectionem ipsius tanquam Dei Verbi significavit, dicens: 4. Quoniam ad te orabo, Domine, mane exaudies vocem meam. Mane astabo tibi, et videbis me.—Quoniam ad te orabo. Deus enim es, qui a mortuis resurgis, et ad te per noctem clamabat chorus prophetarum: Surge, Deus, judica terram³¹. Si homo sepultus est, quomodo Deus surrexit? Sepulcrum Deum constituere nescit. Sepulcrum damnum inferre potest, incrementum dare non potest. Angeli et milites sepulcro assistebant; et erat privatus qui sepultus fuerat? Milites custodiebant sepulcrum; rex enim erat, qui erat sepultus. Sicut privati sepulcrum milites non servant, sic puri hominis sepulcro non assident angeli. Mane exaudies vocem meam. Quia mane resurgens dices beatis mulieribus: Ave³². Vos avete; nam custodia turbata est. Vos gaudete; qui enim servant sepulcrum, depositum non habent, ideoque plorant. Igitur quandoquidem Pro ea quæ hereditatem consequitur psalmus, continet et passionem et sepulcrum, et matutinum resurrectionis, eam ob rem, In finem. 2. Verba mea auribus, percipe, Domine. Qui portas omnia verbo virtutis tuæ³³. Verba mea auribus percipe, Domine. Cujas verbum gladius: Et gladium Spiritus, quod est verbum Dei³⁴. Vide, frater, qua ratione dicas Deo, Verba mea auribus percipe, Domine. Ac deinde: Intellige clamorem meum. 3. Intende voci orationis meæ. Primo enim verba tua scrutatur Dominus, quæ in universum loqueris, num turpiloquii, aut blasphemiarum, aut perjurii verba sint; num maledictiæ, ac detractionis, atque calumniæ; num sint verba demersionis, quæ per calumniam demergere

φασμὸν προέλαβεν μύρισαι Χριστοῦ τὸ σῶμα. Οὕτως μὴ φθάνων τὸ τέλος Χριστοῦ ὁ Δαβὶδ, τὸν ἐπιτάφιον προβάλλει ψαλμὸν. Οὗτος γὰρ τῶν Κυριοκτόνων Ἰουδαίων συκοφαντίαν, καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ ψευδομαρτυρίαν δηλοῖ ὑποκαταβάς· "Οτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν ἀλήθεια, ἡ καρδία αὐτῶν μυταια. Ἀργύρια ἐστειραν, ἵνα τὴν ἀνάστασιν συκοφαντήσωσιν. Ἡ καρδία αὐτῶν ματαια. Τὸν τάφον ἐσφράγισαν, καὶ τὸν ἐν νεκροῖς ἐλευθερον οὐκ ἐκράτησαν. Τὴν σφαγίδα κατέχουσιν, καὶ τὸν θησαυρὸν οὐκ ἔχουσιν. Ἡ καρδία αὐτῶν ματαια. Τάφος ἀνεφωγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν. Διὰ τί, ὦ Δαβὶδ, τάφον εἶπας τὸν λάρυγγα τῶν Κυριοκτόνων; Ἀποκρίνεται· "Επερώτησον τὸν ἐμὸν υἱὸν Σαλωμῶνα. Υἱέ, μὴ σε πλανήσωσιν ἄνδρες ἀσεβεῖς, μηδὲ βουληθῇς. Ἐὰν παρακλέσωσιν λέγοντες· Ἐλθέ μεθ' ἡμῶν, κοιμήθησον αἵματος, ἀποκτείνωμεν ἄνδρα δίκαιον· καταπίωμεν δὲ αὐτὸν ὥσπερ ἴδης ζῶντα. Ἐπειδὴ οὖν ὡς ἄδης ζῶντα τὸν ζωποῦδον κατέπινον, Τάφος ἀνεφωγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν.

Ἐπεὶ οὖν ὁ ἐπιτάφιός ἐστις ψαλμὸς, ὑπὲρ τῆς κληρονομουσης, εἰς τὸ τέλος καὶ τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ ἐγράφη. Ὅθεν καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ ὡς Θεοῦ Λόγου ἐσήμανεν, εἰπὼν· "Οτι πρὸς σέ προσεύξομαι, Κύριε· τῷ πρῶτῳ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου. Τῷ πρῶτῳ παραστήσωμαι σοι, καὶ ἐπόψῃ με.—"Οτι πρὸς σέ προσεύξομαι. Θεὸς γὰρ εἰ ὁ ἐκ νεκρῶν ἀνιστάμενος· καὶ πρὸς σέ διὰ τῆς νυκτὸς ἐβόα ὁ χορὸς τῶν προφητῶν· Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρῖνον τὴν γῆν. Εἰ ἄνθρωπος ἐτάφη, πῶς Θεὸς ἀνέστη; Τάφος ὅθεν χειροτονεῖν οὐκ ἔμαθεν· τάφος ζημιῶσαι δύναται, προσθεῖναι οὐ δύναται. Ἀγγελοὶ καὶ στρατιῶται τῷ τάφῳ παρέμενον, καὶ ἰδιώτης ὁ ταφείς; Στρατιῶται ἐτήρουν τὸν τάφον· βασιλεὺς γὰρ ὁ ταφείς. Ὅσπερ ἰδιώτου τάφον στρατιῶται οὐ τηροῦσιν, οὕτως ἀνθρώπου φιλοῦ τάφῳ ἄγγελοι οὐ παρακάθηνται. Τῷ πρῶτῳ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου. "Οτι πρῶτῳ ἀναστὰς ἔρριψεν ταῖς μακαρίαις γυναῖξιν· Χάριτες. Ὑμεῖς χαίρετε· ἡ γὰρ κουστωδία τετάρακται. Ὑμεῖς χαίρετε· οἱ γὰρ τὸν τάφον τηροῦντες, τὴν ἐνθήκην μὴ ἔχοντες ὀλοφύρονται. Ἐπεὶ οὖν καὶ τὸ πάθος καὶ τὸν τάφον καὶ τὴν πρωτὴν τῆς ἀναστάσεως περιέχει ὁ "Υπὲρ τῆς κληρονομουσης ψαλμός· διὰ τοῦτο Εἰς τὸ τέλος.— Τὰ ρήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε. Ὁ φέρων τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεώς σου. Τὰ ρήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε. Οὐ τὸ ῥῆμα μάχαιρά· καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος· ὃ ἔστιν ῥῆμα Θεοῦ. Βλέπε, πῶς λέγεις, ἀδελφε, τῷ Θεῷ· Τὰ ρήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε. Καὶ εἶτα· Σύνες τῇ κραυγῇ μου.—Πρόσχευ τῇ φωνῇ τῆς δεησεώς μου. Πρῶτον γὰρ τὰ ρήματά σου ἐρευνᾷ ὁ Κύριος, ἅπερ διόλου λαλεῖς, εἰ μὴ αἰσχρολογίας, ἢ ἐπιπορίας εἰσὶν ῥήματα· εἰ μὴ λοιδορίας, καὶ καταλαλιᾶς, καὶ συκοφαντίας εἰσὶν ῥήματα· εἰ μὴ εἰσὶν καταποντισμοῦ ῥήματα, τῇ συκοφαντίᾳ καταποντί-

²⁹ Marc. xiv, 8.

³⁰ Prov. i, 10-12.

³¹ Psal. lxxxi, 8.

³² Matth. xxviii, 9.

³³ Hebr. i, 3.

³⁴ Ephes. vi, 17.

τῇ περιεχυμένῃ βλέμματός καὶ φθέγματος ἡμέρου καὶ προσηγούς, καὶ πρὸς τὴν κατακεκρυμμένην καὶ

δομένην μικρὸν ἑαυτὸν ἐπικλίνας, etc., κατασκευμένην quis abnuet?

ζειν δυνάμενα τὸν συκοφαντούμενον. Ἠγάπησας ἄνθρωποι, ὅτι ἔστιν ἡ ἀνομία αὐτοῦ. Εἰ γὰρ ῥήματος ἀργὸν λόγον ἀπαυτοῦμεθα· καθὼς λέγει· Πᾶν ῥῆμα ἀργόν, ὃ ἐὰν λαλήσωσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀποδώσουσιν λόγον· πόσω μᾶλλον ὅτι ἂν ῥήματα κακοποιὰ προφέρῃς, ἐπὶ βλάβῃ καὶ ἀπωλείᾳ τῆς ἐαυτοῦ ψυχῆς ταῦτα γίνονται; Εἴτα τὴν κραυγὴν σου δοκιμάζει ὁ Θεός· εἰ μὴ ἀδίκως τινὲς κατέκραζας, εἰ μὴ θυμὸν δίκον τῇ κραυγῇ ἐσάλπισας, εἰ μὴ ἐπὶ τῷ καταπληῆσαι τὸν ἄθωον ὡς ὀργίλος ἐκραζας, εἰ μὴ ὡς οἱ λιθάζοντες Στέφανον ἐκραζας. Κράσαντες δὲ φωνῇ μεγάλῃ, συνέσχον τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ ὤρμησαν ἐμνοθυμὰ ἐπ' αὐτόν. Καὶ ἡ κραυγὴ ὄχημα τοῦ φόνου ἐγένετο.

Πρῶτον οὖν τὰ ῥήματά σου δοκιμάζει ὁ Θεός. Ἐκ γὰρ τῶν λόγων δικαιωθήσῃ. Καὶ δοκιμάζει, οὐχ ἵνα τότε μάθῃ, ἀλλ' ἵνα τότε δικάσῃ. Εἴτα τὴν κραυγὴν σου ἐρευνᾷ, καὶ οὕτως τὴν δέησίν σου ὑπογράφει ὁ Θεός. Ἐπεὶ οὖν τὰ ῥήματα ζυγοστατεῖ ὁ Θεός, παρακαλῶ μὴ τὸ κάλλος τῆς ἐορτῆς λοιδορίαις ἢ αἰσχρολογίαις ὑβρίσωμεν· ἀλλ' ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ψδαῖς πνευματικαῖς αὐτὴν εὐδοκίωσωμεν· μὴ εἰς καπηλεία τρέχοντες, ἀλλ' εἰς ἐκκλησίαν σπεύδοντες (6)· μὴ μέθῃ βαπτιζόμενοι, ἀλλὰ τῇ αὐταρχείᾳ ὠραϊζόμενοι· μὴ σκιρτῶντες ὡς Ἰουδαῖοι (7), ἀλλὰ δοξολογούντες ὡς οἱ ἀπόστολοι· μὴ ἐν ταῖς ἀγοραῖς παίζοντες, ἀλλ' ἐν ταῖς οἰκίαις ψάλλοντες. Οὐδεὶς ὀρχούμενος εἰσέρχεται εἰς τὰ βασιλεία (8), οὐδεὶς μεθύων βασιλεῖ παρίσταται. Εἰ δὲ ἐπὶ γῆς τοσαύτῃ ἀσφάλεια, πολλῶ μᾶλλον ἀσφαλεστέρα ἡ ἐπουρανίου κατάστασις, καὶ ἡ ἐκεῖ βασιλεία· ἥς βασιλείας καταξιοθήσῃμεν

²⁵ Psal. LI, 6. ²⁶ Matth. XII, 36. ²⁷ Act. VII, 56.

(5) ῥήματα καταπονητισμοῦ, γλώσσα δολία. Ps. I, 6, πάντα τὰ ῥήματα καταπονητισμοῦ, γλώσσα δολία. Al. γλώσσῃ δολίᾳ, apud Euthymium, et in fine Invective prioris Isaaci catholici adversus Armenios, l. II Auctarii Combesisiani, aut γλώσσῃς δολίας, ex epist. 43 Theophylacti, et metaphrasi Apollinaris.

(6) Εἰς ἐκκλησίαν σπεύδοντες. De concursu ad sancta loca notabilis hic proferetur locus B. Cyrilli in Isaiam, lib. III, tom. IV, p. 482, utpote insigni nro deformatus, ut ad pristinum nitorem reducat. Πενθεῖν γὰρ ἀκόλουθον· κλαίειν δὲ καὶ κατατρυχεῖσθαι τοὺς ἐν ἀχμαῖς ὄντας κακῶν, καὶ σωτηρίας ἐλπίδα ποιεῖσθαι Θεόν· αὐτὸς τε προσκαθῆσθαι, καὶ θαυμάζειν ἐν ἀγίοις τόποις· ἐνθα μάλιστα προπεποδότερον τὰς πρὸς αὐτὸν ἱκεταῖς ποιοῦν· ἂν τις. Hoc est interpreti, *Lugere enim consentaneum est, et plorare, et affligi eos, qui in immo discrimine, malorumque cuspidē versantur, Deumque spem salutis facere; ipsi assidere et adherere, ipsum admirari in sanctis locis; ubi possit quis ad eum preces decentissime fundere.* Lego ego, θαμίζειν, *frequentē adire loca sancta.* Eodem errato idem Alexandrinus Cyrillus, lib. X contra Julianum, p. 338, οὐκ οὖν ὡφελίστωσαν πονηροὺς, καὶ πονηρὸν ἐπιτηδεύματων ἀπαλλαστέωσαν μυροπόλεια δὲ καὶ τὸ θαυμάζειν ἐν αὐτοῖς· καὶ μοιχείας ἀλόους τις γραφὴ στεφανοῦσθαι βέδοις. Juxta interpretem, *Ergo prosint improbis, eosque a malis moribus vindicent officina unguentaria, et frequentē versans in illis etiam adulterii reus aliquis coronetur rosis.* Qui videtur scriptum inve-

A valeant cum cui calumnia inuritur. *Dilexisti verba submersionis, linguam dolosam* ²⁵. Num sint iniquitatis verba. *Verba mea.* Hoc est oris ipsius iniquitas. Nam si verbi otiosi ratio a nobis repetitur, quemadmodum dicit: *Omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, reddent rationem* ²⁶: quanto magis cum verba noxia protuleris, hæc sunt in detrimentum et perditionem animæ tuæ! Deinde clamorem tuum probat Deus: num inique adversus aliquem clamaveris, num injustam iram clamore buccinaveris, num ad innocentem percellendum clamaveris tanquam iracundus, num eo clamaveris modo quo illi qui Stephanum lapidabant. *Clamantes autem voce magna, continuerunt aures suas, et impetum fecerunt unanimiter in eum* ²⁷. Et clamor vehiculum homicidii exsistit.

Primo igitur verba tua probat Deus. *Ex verbis enim justificaberis* ²⁸. Et probat, non ut tunc discat, sed ut tunc judicet. Postea clamorem tuum perscrutatur, atque ita precationi tuæ assentitur Deus. Cum ergo Deus verba libret, admoneo ne pulchritudinem festi per convicia et turpilquia inquinemus: sed illud psalmis, hymnis, canticisque spiritualibus redamus fragrans; non currendo ad tabernas, sed ad ecclesiam festinando; non ebrietate demersi, sed sobrietate ornati; non tripudiantes et lascivientes instar Judæorum, sed glorificantes apostolorum more; non in plateis ludamus, at psallamus in domibus. Nemo saltans in regiam ingreditur, nemo ebrius regi assistit. Quod si in terra talis adhibetur cautio, multo cautior est celestis status, et regnum quod illic consistit: quo regno omnes digni habeamur, gaudentes ac læti, gratia et benignitate Do-

²⁸ Matth. XII, 37.

nisse, καὶ ὁ θαμίζων ἐν αὐτοῖς, pro vera lectione, καὶ τὸ θαμίζειν ἐν αὐτοῖς, et *frequentē versari in illis*, ut Oecolampadius verterat.

(7) Μὴ σκιρτῶντες ὡς Ἰουδαῖοι. Accedat ad enulum iis quæ ad apostolicorum Opera annotabam iste locus, cum aliis duobus Gregorii Nysseni *In principium junii*, tom. II, p. 252, 258, uno Joannis Climaci Gradu XIV, initio, et uno S. Ephrem Orat. *De cruce*, apud Gretserum.

(8) Οὐδεὶς ὀρχούμενος εἰσέρχεται εἰς τὰ βασιλεία. Ex innumeris Patrum testimoniis in saltationem, saltatores, et saltatrices, unum afferam Georgii Piside *De vanitate vitæ*, vers. 172, etc., quia medela indiget.

Ἡ γὰρ παρ' ἄλλοις ὠνομασμένη τύχη, Εἰκὼν τίς ἐστιν ἀκρεπὺς ὀρχηστρίδος, Ἐρ τοῖς ἐν τῇ ἀντικλαμμένης στρόφοις, Χειροτομῆς τοῦ βλου τὰ πλάσματα Σκυῖς ἀμυνταῖς, οὐχ ὀνόντων πραγμάτων.

Quis enim dubitaverit sanam scripturam χειρονομῆς esse? cum apud Philonem in fine libri *De vita contemplativa*, ἐπχειρονομούντες et ἐπορογόμενοι jungantur, et *Legatione ad Caium*, p. 1044, ἐχειρονομῶν, ἀνωρχόντο, scribatque Julius Pollux, Ἡρόδοτος δὲ εἰρηκεν ἐπὶ Ἰπποκλείδου τοῦ Ἀθηναίου, τοῖς ποσὶν (in Herodoto VI, 129, τοῖσι σκέλεσι) ἐχειρονόμησεν, et Hesychie χειρονόμος ἢ ὀρχηστής, uti plura non dicantur in re clara. Juvenalis Satyra 6:

Chironomon Ledam molli saltante Bathyllo.

mini nostri Jesu Christi; cui gloria et imperium, A nunc et in infinita sæcula sæculorum. Amen.

XVIII.

In eundem quintum psalmum, alio modo. Oratio quarta.

2. *Verba mea auribus percipe, Domine.* Qualia verba, Propheta? Deus enim novit ea, etiam antequam de illis cogitaveris. Nos ergo doce, qualia verba Deo ad placationem protuleris, ut nos quoque iisdem utamur. Qualia verba? Audi quæ in proposito psalmo habentur, quæ Deo dicens, tum meipsum moderor, tum illum flecto, tum auditores admoneo. Dixi infra: 5. *Quoniam non Deus volens iniquitatem tu es.* Et quare sic dixisti? Quia *iniquitatem odio habui et abominatus sum*³⁹. Non enim simpliciter verba pronuntiavit, ut plerique; sed prius ea re ipsa exhibuit; sicque confidenter dixit Deo: *Verba mea auribus percipe, Domine.* Dixi: 6. *Non habitabit iuxta te malignus.* Cur? Quia bonus visione Domini apparuit. Ideo et declinante a me malo non cognoscebam⁴⁰. Dixi: *Non permanent injusti ante oculos tuos.* Et quam ob rem hoc dicere ausus es? Quoniam *iniquos odio habui, at legem tuam dilexi*⁴¹. Qui autem injuste agentes odit, nunquam sane cooperabitur injustitiis. Dixi: 7. *Odisti omnes qui operantur iniquitatem.* Quid ergo, ipse non inique egisti? Sed post peractam iniquitatem deprecatus sum: *Amplius lava me ab iniquitate mea*⁴². Dixi: *Perdes omnes qui loquuntur mendacium.* Cæterum qui noverat perire mendacem, non maculavit mendacio linguam suam, nec mentiendo fecit eam iter perditionis. Dixi: *Virum sanguinum et dolosum abominatur Dominus.* Atque dolosum, virum sanguinum appellavit. Qua de causa? Quoniam dolosus tot interficit, quot dolo decipit. Nam dolosus, dum aliud apparet et aliud existit, mentitur ore. *Os autem quod mentitur, occidit animam*⁴³.

Quia igitur hujusmodi verba loquebatur, quæ idonea erant et ipsum efficere justum, et Deum placare, et audientes erudire, capropter dixit: *Verba mea auribus percipe, Domine; intellige clamorem meum.* Quid enim, turba et tumultus erat circa Deum, et indiguit Prophetæ clamore? Nam qui hic accedunt ad præsides, quia sciunt hinc quidem circumstrepere eos qui in plateis sunt, aliunde vero liectores tumultuari, ante clamare præcones, ipsum præsidem excelso duci vehiculo, ac in multa divisam mentem habere; et propter hæc omnia qui supplex est, cogitur adire cum clamore. Quod si nihil tale circa Deum est, qua ratione Propheta clamans eloquebatur? Verum qui alibi dixit: *Ipsæ enim novæ absconditæ cordis*⁴⁴; et: *Imperfectum meum viderunt oculi tui*⁴⁵: noverat non egere Deum

πάντες χαίροντες καὶ εὐφραίνόμενοι· χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

IH^o.

Εἰς τὸν αὐτὸν ε' ψαλμὸν, ἄλλως. Λόγος δ'.

B. *Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε.* Ποῖα ῥήματα, προφήτα; Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς οἶδεν αὐτὰ καὶ πρὶν αὐτὰ ἐνθυμηθῆς. Ἡμεῖς οὖν διδάξον, ποῖα ῥήματα πρὸς δυσώπησιν τῷ Θεῷ προσήνεγκας, ἵνα καὶ ἡμεῖς τοῖς αὐτοῖς χρῆσώμεθα. Ποῖα ῥήματα; Ἀκούσον τὰ ἐν τῷ προκειμένῳ ψαλμῷ, ἅπερ λέγων τῷ Θεῷ, καὶ ἑμαυτὸν σωφρονίζω, καὶ αὐτὸν δυσωπῶ, καὶ τοὺς ἀκούοντας νουθετῶ. Εἶπον ὑποκαταβάς· Ὅτι οὐχὶ Θεὸς θέλω ἀνομιᾶν σὺ εἰ. Καὶ διὰ τί οὕτως εἶπας; Ἐπειδὴ ἀνομιᾶν ἐμίσησα καὶ ἐβδελύξάμην. Οὐ γὰρ ἀπλῶς τὰ ῥήματα ἔλεγεν, ὡς οἱ πολλοί· ἀλλὰ πρῶτον αὐτὰ ἔδειξεν πράγματι· καὶ οὕτως θαρρῶν εἶπεν τῷ Θεῷ· *Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε.* Εἶπον· Ὁὐ παροικίησει σοὶ πονηρεῖς ὁμότιμοι. Διὰ τί; Ἐπειδὴ ἀγαθὸς τῇ ὁράσει Κυρίου πέφνη· δι' ὃ καὶ ἐκκλίνοντος ἀπ' ἐμοῦ τοῦ πονηροῦ, οὐκ ἐγίνωσκον. Εἶπον· Ὁὐ διαμενοῦσιν παράνομοι κατέναντι τῶν ὀφθαλμῶν σου. Καὶ διὰ τί τοῦτο εἶπεν ἐθαύρησας; Ἐπειδὴ παρανόμους ἐμίσησα, τὸν δὲ νόμον σου ἠγάπησα. Ὁ δὲ παρανομῶντας μισῶν οὐκ ἂν παρανομίας συνεργήσῃ ποτέ. Εἶπον· Ἐμίσησας πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν. Τί οὖν, αὐτὸς οὐκ ἠνόμησας; Ἀλλὰ ἀνομήσας ἔδειχθην· Ἐπιπλείον C πλὴν ὅν με ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου. Εἶπον· Ἀπολείς πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος. Ὁ δὲ εἰδὼς, ὅτι ὁ ψευδόμενος ἀπόλλυται, οὐκ ἂν τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ τῷ ψεύδει ἐπιπλώσεν, οὐδὲ ἂν ἀπωλείας ὁδὸν ταύτην ἐποίησεν ψευδόμενος. Εἶπεν· Ἀνδρα αἱμάτων καὶ δόλιον βδελύσσεται Κύριος. Καὶ τὸν δόλιον ἀνδρα αἱμάτων ἐκάλεσεν. Διὰ τί; Ἐπειδὴ ὁ δόλιος τοσοῦτους φονεύει, ὅσους δολιεύεται. Ὁ γὰρ δόλιος, ἄλλο φαινόμενος καὶ ἄλλο γινόμενος, τῷ στόματι ψεύδεται. Στόμα δὲ καταψευδόμενον ἀραιρεῖ ψυχήν.

Ἐπεὶ οὖν τοιαῦτα ἐλάλει ῥήματα, ἅπερ ἦν ἱκανὰ καὶ αὐτὸν δικαιοῦσαι, καὶ Θεὸν δυσωπῆσαι, καὶ τοὺς ἀκούοντας παιδεῦσαι, διὰ τοῦτο εἶπεν· *Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε· σύνες τῆς κραυγῆς μου.* Τί γὰρ ἄρα, ἔχλος καὶ θόρυβος ἦν περὶ τὸν Θεόν, καὶ ἐχρηζεν τῆς τοῦ προφήτου κραυγῆς; Οἱ γὰρ ὡδε τοῖς ἀρχουσιν προσερχόμενοι, ἐπειδὴ οἶδασιν, ὅτι ἐνθεν μὲν οἱ ἐν ταῖς ἀγοραῖς περιηχοῦσιν, ἐτέρωθεν δὲ οἱ βαβδουχοὶ θορυβοῦσιν, ἐμπροσθεν οἱ κήρυκες κράζουσιν, αὐτὸς ὁ ἀρχὼν ἐπὶ ὕψι τοῦ ὀχλήματος καὶ περὶ πολλὰ ἔχει τὴν διάνοιαν· καὶ διὰ ταῦτα πάντα ὁ ἱκετὸς ἀναγκάζεται μετὰ κραυγῆς ποιεῖσθαι τὴν πρόσ- D οδον. Εἰ δὲ οὐδὲν τοιοῦτον περὶ τὸν Θεόν, πῶς αὐτῷ ὁ προφήτης κράζων διελέγετο; Ἀλλ' ὁ ἐν ἄλλοις εἰπὼν· Αὐτὸς γὰρ γινώσκει τὰ κρύβια τῆς καρδίας· καὶ, *Τὸ ἀκατέργαστόν μου εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου*.

³⁹ Psal. cxviii, 163. ⁴⁰ Psal. c, 4. ⁴¹ Psal. cxviii, 113. ⁴² Psal. l, 4. ⁴³ Sap. i, 11. ⁴⁴ Psal. xliiii, 22.

⁴⁵ Psal. cxxxviii, 16.

ῥῶς, ὅτι κραυγῆς αἰσθητῆς ὁ Θεὸς οὐκ ἔχρηξεν. Α Κραυγὴ δὲ δικαίου, ἡ παρρησία ἡ πρὸς Θεόν· κραυγὴ δικαίου, πᾶν ἔργον ἐπαινετόν· ὅπερ αὐτῷ κράζουσιν οἱ τοῦτο θαυμάζοντες. Ἐπεὶ οὖν ὁ προφήτης πᾶσαν πρᾶξιν ἀγαθὴν ἐφόρει ὡς μίαν ἀρετὴν, ταύτην ἐμφανίζων Θεῷ τῷ προσεῖδόντι, ἔλεγεν· *Σύνες τῆς κραυγῆς μου*. Ἐπειδὴ ᾄδει πολλὰς καὶ διαφόρους κραυγὰς δικαίων καὶ ἀμαρτωλῶν, ἵνα τὴν αὐτοῦ κραυγὴν ὡς δικαίων καὶ φίλου καὶ τέκνου οἰκειωσθῇ, καὶ ἐν ταῖς πολλαῖς κραυγαῖς τὴν τοῦ ἰδίου ἐπιγνῷ. Εἰ δὲ ἐν ταῖς μυριοζώοις ἀγέλαις ἕκαστον ζῶον τὴν κραυγὴν τοῦ ἰδίου γεννήματος ἐπιγινώσκει· καὶ χιλίων μόσχων βοῶντων ἕκαστη βοῦς οἶδεν τὴν βοὴν τοῦ ἰδίου νεογνοῦ· καὶ μυρίων ἀρνίων (9) βληχομένων, πρὸς τὴν ἑκάστου φωνὴν ἡ μήτηρ τρέχει, καὶ οὐκ ἀποσφάλλεται· πολλῷ μᾶλλον κραζόντων μυρίων ἀμαρτωλῶν, οἶδεν ὁ Θεὸς τὴν τοῦ δικαίου κραυγὴν, καὶ ταύτην ἐπιγινώσκει ὡς καθαρὰν ἰδίου τέκνου βοήν. *Σύνες τῆς κραυγῆς μου*. Τὸν μαργαρίτην (10) τὸν ἀληθινὸν καὶ τὸ νόμισμα, ἄλλος ὅρῳ ὁ ἄπειρος, καὶ ἄλλως συνορᾷ ὁ ἐπιστήμων πραγματευτής· καὶ δικαίων καὶ ἀμαρτωλῶν ῥήματα καὶ φωνάς, ἄλλως δέχεται ὁ κόσμος, καὶ ἄλλως δοκιμάζει ἡ τοῦ Θεοῦ ἀκοή. Οὐκ ἐθέσω τινὰ ἐν πλατείᾳ κράζοντα; καὶ ἀδικεῖ, καὶ κράζει, καὶ τοὺς πολλοὺς ἀπατᾷ, καὶ ὁ ἀδικούμενος σιωπᾷ, καὶ ὡς ἀδικος νομίζεται. Ἰνα οὖν μὴ τοιοῦτος ὁ Δαβὶδ νομισθῇ, δοκιμασθὲν τῆς κραυγῆς αὐτοῦ τὸν Θεὸν ἐκάλεσεν. *Σύνες τῆς κραυγῆς μου*.

Γ. *Πρόσχευ τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου*. Καὶ τίς ἡ δέησις τοῦ δικαίου, καὶ τίς ἡ ταύτης φωνή; Τί ἐστιν δέησις; Δέησις ἐστὶν ἡ ἐνδεΐα καὶ τὸ λείμμα οὐ ἕκαστος ἀπορεῖ. Δέειν γὰρ τὸ λείπειν ἐστίν. Ὅθεν καὶ ἐνδεόμενον ἐκείνον λέγομεν, τὸν λειπόμενον τῆς ἀναγκαίας τροφῆς. Ἰνα τοίνυν δεῖξῃ ὁ προφήτης αὐτοῦ τὴν βαθυτάτην πτωχείαν καὶ πένιαν τοῦ πνεύματος. *Μακάριοι γὰρ οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι*· τοιοῦτος δὲ ὢν ἐν ἄλλοις ἔλεγεν, *ὅτι Πτωχός καὶ πένης εἰμι ἐγὼ· ὁ Θεός, βοήθησόν μοι*· τὴν καλὴν ταύτην πτωχείαν, καὶ πένιαν, καὶ ἐνδεΐαν, ὡς ἀρετὴν βοῶσαν προβαλλόμενος, ἔλεγεν· *Πρόσχευ τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου*. Ἀντὶ τοῦ, οὕτως πτωχός εἰμι καὶ ταπεινός τῷ πνεύματι (11), ὅτι αὕτη μου ἡ ἐνδεΐα καὶ ἡ πένια, ὡς χάρις δεήσεως τῶν κατορθωμάτων διὰ γραμμῶν βοᾷ. Χάρη ἔοικεν καθαρῷ ἡ ταπεινοφροσύνη, καὶ εὐλάβεια· γράμματα δὲ εἰσιν αἱ ἀρεταὶ καὶ τὰ κατορθώματα. Ὅσπερ οὖν τῷ βασιλεῖ ἡ δέησις καὶ τὰ τῆς δεήσεως γράμματα, ἀνευ

¹⁰ Matth. v 3. ¹¹ Psal. lxi, 6.

(9) *Ἀρνίων*. Nihil est verius lectione cod. Reg. 339, 1682. Macarii homil. 47, n. 7. καὶ μήτε ὅστων ἀπὸ τοῦ ἀρνίου συντρίβει, non autem κυρίου. Exod. xii, 46; Num. ix, 12.

(10) *Τὸν μαργαρίτην*. Vereor menda ut careant ista Gregorii Thaumaturgi Orat. i in Annuntiationem B. Mariæ: Ὁ μαργαρίτης ἐκ τῶν δύο φύσεων, ἐξ ἀστράτης καὶ ὕδατος, ἐκ τῶν ἀδελφῶν σημείων τῆς θαλάσσης προέρχεται, suspicorque legendum, ταμείων. Margarita ex duabus naturis, ex fulgure nimirum et aqua, e maris oculis conditoriis prodit. Res pervulgata est.

clamore sensibili. At justī clamor est fiducia erga Deum, clamor justī est omne opus laudabile; quoniam ei clamant qui illud mirantur. Cum ergo Propheta omnem bonam actionem gestaret velut unam virtutem, hanc Deo praevisori manifestans dixit: *Intellige clamorem meum*. Quandoquidem sciebat multos variosque clamores cum justorum tum peccatorum esse; ut clamorem suum tanquam justī et amici et filii adscisceret, et inter multos clamores clamorem hominis sui agnosceret. Si vero in gregibus maximis ac refertissimis unumquodque animal clamorem sobolis suae agnoscit; et licet mille vituli clament, unaquaeque tamen vacca cognoscit vociferationem proprii fetus; et mille agni domi balant, ad cuiusque vocem accurrit mater, nec fallitur.

B multo magis, inter clamantes mille peccatores, novit Deus justī clamorem, eumque agnoscit, ut puram sui filii vociferationem. *Intellige clamorem meum*. Veram margaritam, verum nummum aliter videt imperitus, aliter conspicatur doctus negotiator: et justorum peccatorumque verba ac voces aliter accipit mundus, aliter probat Dei auditus. Nonne vidisti quempiam in platea clamatorem? et injuriam facit, et clamat, multosque decipit; qui vero injuria afficitur, tacet, atque pro iniquo habetur. Ne ergo talis esse existimetur David, comprobatori clamoris sui Deum vocavit. *Intellige clamorem meum*.

3. *Intende voci precatōnis meae*. Et quanam precatio justī, quanam ejus precatōnis vox? Quid est precatio? Precatio, δέησις, est indigentia, et defectus rei qua quisque destituitur. Nam δέειν significat deesse. Quocirca ἐνδεόμενον, hoc est indigum, vocamus eum cui deest necessarius cibus. Ut igitur ostendat Propheta extremam suam paupertatem et inopiam spiritus: *Beati enim pauperes spiritu*¹⁰; hujusmodi autem cum esset, alio in loco aiebat: *Ego egenus sum et pauper; Deus, adjuva me*¹¹; praeclaram hanc inopiam, paupertatem ac egestatem, instar clamantis virtutis pretendens, *Intende, inquit, voci precatōnis meae*. Quasi diceret: Adeo pauper sum et humilis spiritu, ut haec mea indigentia et paupertas, velut charta precatōnis bonorum operum, per litteras clamet. Chartae purae similis est humilitas et religio; litterae autem sunt virtutes et praeclara facinora. Itaque sicut imperatori preces et precum scripta sine charta non offe-

(11) *Πτωχός εἰμι καὶ ταπεινός τῷ πνεύματι*. Digna sunt quae hic legantur et emendentur verba Cyrilli in Sophoniam, n. 54: Εἴτα πῶς ἐνδυναστεῖ τις εἴπερ ἐστὶ πτωχός τῷ πνεύματι, καὶ ταπεινός τῇ καρδίᾳ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὁ εὐφρῆς (non εὐφρῆς) καὶ εὐθύς καὶ πολὺ βλέπων εἰς εὐπειθειαν, ὃν καὶ ἐποπτείας ἀξιόι; Deinde quo modo quis dubitaverit, num sit pauper spiritu et humilis corde, ut scriptum est, qui est bonae indolis, et modestus, et ad obedientiam propensus, super quem et respicere dignatur Deus?

runtur, ita coram Deo cunctæ virtutes simul absque humilitate non comparent. Testisque est Phariseus cum publicano. Phariseus jactabat habere se præclara opera: *Deus, gratias ago tibi, quia non sum sicut ceteri hominum, raptores, injusti, adulteri. Je- juno bis in Sabbato; decimas de bonorum meorum*⁴⁸. Pulchra verba, sed pietas nusquam. Pulchra, opera recta, sed nusquam humilitas. Publicanus pectus percutiebat, et tanquam peccator procedit, atque humilitatem declaravit: unde velut adversarium vicit, superbum Phariseum. *Descendit enim hic justificatus*⁴⁹. — *Rex meus*. Quare David regem suum Deum appellavit? Ut ostenderet, quod licet hominibus imperaret, at Deo tanquam miles serviebat; licet in congeneres dominaretur, at cœlestem Regem habebat Dominum; quamvis regiam dignitatem gereret, at subditus non erat regno peccati. *Rex meus*. Mihi quippe superindumentum est regalis dignitas. Etenim me prius hominem fecisti, sieque regnum imposuisti. Tibi vero connaturalis, coalumna et coexistens est regia potestas. *Rex meus*.

Et quia homines super homines regnant, quod eximium est subiunxit: *Et Deus meus*. Qui tanquam Deus creasti me; qui tanquam rex mei curam geris. Quare autem dixi: *Et Deus meus*? 4. *Quoniam ad te orabo, Domine*. Oratio enim non homini, non magistratui, non rectori, non præsidi, non regi, sed soli Deo offertur. Idcirco non tantum te regem meum, sed et Deum confessus sum. Cur? *Quoniam ad te orabo, Domine*. Et attende ad coherentiam. Quia dixit: *Intende voci precationis meæ*: ob precationem regem vocavit. *Rex meus*. Quia orare proposuit, Deum confessus est. *Et Deus meus*. Ut regi precationem, ut Deo orationem obtulit. *Mane exaudies vocem meam*. Prophetæ dixerunt de hærede Ecclesia: *Adjuvabit eam Deus mane diluculo*⁵⁰: unigenitus Deus, diluculo a mortuis exsurgens. Illud matutinum auxilium ego quoque invoco. *Mane exaudies vocem meam*. 5. *Mane astabo tibi*. Ut intuitus te tanquam e thalamo e sepulcro sponsum resurgentem, quo exhiberes tibi gloriosam Ecclesiam⁵¹, dicam cum angelis acclamemque: *Astitit regina a dextris tuis*⁵². Ut ergo hoc spectem, *mane astabo tibi, et videbis me*, aut, *videbo*. Utrumque enim positum habetur. Si quidem, *videbis*: hoc est, conspexisti pascentem, videbis regnantem; conspexisti psallentem, videbis prophetantem; conspexisti dum cæderem leonem et ursam, videbis cum percutiam Goliathum et alienigenas; conspexisti quando in

χάρτου οὐ προσέρονται: οὕτως τῷ Θεῷ αἱ ἀρεταὶ πᾶσαι ὁμοῦ, ἅντις ταπεινοφροσύνης οὐκ ἐμφανίζονται. Καὶ μάρτυς ὁ Φαρισαῖος καὶ ὁ τελώνης. Ὁ Φαρισαῖος ἔλεγεν ἔχειν κατορθώματα· Ὁ Θεός, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι οὐκ εἰμι ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἄρπαγες, ἄδικοι, μοιχοί. Νηστεύω δις τοῦ Σαββάτου, ἀποδεκατῶ μου τὰ ὑπάρχοντα. Καλὰ τὰ ῥήματα, ἀλλ' εὐλάβεια οὐδαμοῦ· καλὰ τὰ κατορθώματα, ἀλλὰ ταπεινοφροσύνη οὐδαμοῦ. Ὁ τελώνης τὸ στήθος ἐτυπεν, καὶ ὡς ἁμαρτωλὸς προσέκλιπεν, καὶ τὴν ταπεινοφροσύνην ἐνεφάνισεν· καὶ ὡς ἀντίδικον τὸν ὑπερήφανον Φαρισαῖον ἐνίκησεν. Κατέβη γὰρ οὗτος δειδικαιωμένος (12). — Ὁ βασιλεὺς μου. Διὰ τί ὁ Δαβὶδ βασιλεὺς αὐτοῦ τὸν Θεὸν ἐκάλεσεν; Ἵνα δείξῃ, ὅτι καὶ ἀνθρώπων ἐβασίλευεν, ἀλλὰ τῷ Θεῷ ὡς στρατιώτης ἐδοῦλεν· καὶ τῶν ὁμογενῶν ἐκυρίευσεν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ βασιλείως τοῦ ἁγίου ἐκυριεύετο· καὶ τὸ βασιλικὸν ἐφόρει ἀξίωμα, ἀλλ' ὑπὸ ἁμαρτίας οὐκ ἐβασίλευετο. Ὁ βασιλεὺς μου. Ἐμοὶ μὲν γὰρ ἐπένδυμα τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα. Πρῶτον μὲν γὰρ ἀνθρωπὸν με ἐποίησας, καὶ οὕτως τὴν βασιλείαν ἐπέθηκες. Σὺ δὲ συγγενὲς καὶ σύμπροσθεν καὶ συνυπάρχον τὸ βασιλεῖον. Ὁ βασιλεὺς μου.

Καὶ ἐπειδὴ ἄνθρωποι ἀνθρώπων βασιλεύουσιν, τὸ ἐξαίρετον ἐπήγαγεν· Καὶ ὁ Θεός μου. Ὁ ὡς Θεός δημιουργήσας με, καὶ ὡς βασιλεὺς πρόνοιάν μου ποιούμενος. Διὰ τί δὲ εἶπον Καὶ ὁ Θεός μου; — Ὅτι πρὸς σὲ προσεύχομαι, Κύριε. Προσευχὴ γὰρ οὐκ ἀνθρώπων, οὐ στρατιῶν (13), οὐχ ἡγεμόνων, οὐκ ἄρχοντι, οὐ βασιλεῖ, ἢ μόνῃ τῷ Θεῷ προσφέρεται. Δι' οὐ μόνον σε βασιλεῖα μου, ἀλλὰ καὶ Θεὸν ὡμολόγησα. Διὰ τί; Ὅτι πρὸς σὲ προσεύχομαι, Κύριε. Καὶ πρόσχες τῇ ἁρμοσίᾳ. Ἐπειδὴ εἶπεν· Πρόσχες τῇ φωνῇ τῆς δέησός μου, διὰ τὴν δέησιν βασιλεῖα εἶπεν. Ὁ βασιλεὺς μου. Ἐπειδὴ προσεύξασθαι πρόβητο, Θεὸν ὡμολόγησεν. Καὶ ὁ Θεός μου. Ὡς βασιλεὺς τὴν δέησιν, ὡς Θεὸς τὴν προσευχὴν προσήνεγκεν. Τῷ πρῶτῳ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου. Προφῆται εἶπον περὶ τῆς κληρονόμου Ἐκκλησίας· Βοηθήσῃ αὐτῇ ὁ Θεός, τὸ πρὸς πρῶτῳ πρῶτ' ὁ μονογενὴς Θεός, ὁρθρὸν ἐκ νεκρῶν ἀνιστάμενος. Ἐκείνην τὴν πρῶτην βοήθειαν καὶ γὰρ ἐπεύχομαι. Τῷ πρῶτῳ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου. Τῷ πρῶτῳ παραστήσομαι σοι. Ἵνα θεασάμενός σε ὡς ἀπὸ θαλάμου τοῦ τάφου νεκρῶν ἀνιστάμενον, Ἵνα παραστήσῃς ἐαυτῷ ἐνδοξὸν τὴν Ἐκκλησίαν, εἰπω μετὰ ἀγγέλων εὐφημῶν· Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου. Ἵνα οὖν τοῦτο ἴδω, Τῷ πρῶτῳ παραστήσομαι σοι, καὶ ἐπόψῃ με, ἢ ἐπόψομαι (14). Τὰ γὰρ δύο κεῖται. Ἐάν μὲν, Ἐπόψῃ, ἀντὶ τοῦ, Εἶδες ποιμνίζοντα, ἐπόψῃ βασιλεύοντα· εἶδες ψάλλοντα, ἐπόψῃ

⁴⁸ Luc. xviii, 11, 12. ⁴⁹ ibid. 14. ⁵⁰ Psal. xlv, 6.

⁵¹ Ephes. v, 27.

⁵² Psal. xlv, 10.

⁵³ I. sol.

(12) *Δειδικαιωμένος*. Idem S. doctor, innumeris in locis corruptus, corrigendus venit *Dialogo 2 De Trinitate*, tom. V, p. 454, εἰ δικαίῳθι Σδόμα ἐκ σού. Emendandum quippe, *ἐδικαίωθη*. Ezech. xvi, 51.

(13) *Στρατιῶν*. Aliorum scriinia non compilo. Moneo duntaxat, in illo versu Fridegodi *De vita S. Wilfridi*,

Archistrateios solio prospectat ab alto,

scribendum videri *Archistrategos*. Philo *De specialibus legibus* p. 788, Ἐν ἁταεὶ βουλευτήρια, καὶ δικαστήρια, στρατιῶν, ἀγορανόμων, ἀστυνόμων, ἄλλων ἀργόντων ὁμίλοι μεγάλοι.

(14) *Ἐπόψομαι*. Ut Cypriano *De oratione Domnica*, sub finem, et *Testimon. lib. n, n. 29*: *Contemplabor te*. Ab Arnobio, *videbo*. Adī ad catenam.

προφητεύοντα· εἶδες τὸν λέοντα καὶ τὴν ἄρχον τύ-
ποντα, ἐπόφῃ τὸν Γολιάθ καὶ τοὺς ἀλλοφύλους πα-
τάσσοντα· εἶδες ἐν τῷ νῦν αἰῶνι μετὰ προφητῶν σε
δοξάζοντα, ἐπόφῃ ἐν τῷ μέλλοντι μετὰ ἀγγέλων
ψάλλοντα, ὅτε καὶ ἐναντίον ἀγγέλων ψαλῶ σοι.
Ἐάν δέ, Ἐπόφῃ· Ἰδὼν, φησὶν, τὰ πρόσκαιρα
θλιβερά, ὅσας ἐδειξάς μοι θλίψεις πολλὰς καὶ καχὰς·
ἐπόφῃαι τὰ αἰῶνια ἀγαθὰ. Πιστεύω τοῦ ἰδεῖν τὰ
ἀγαθὰ Κυρίου. Εἶδον προφήτας, ἐπόφῃαι εὐαγγε-
λιστάς· εἶδον ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνοντα, ἐπόφῃαι
ἀναβαίνοντα· περὶ τῆς καταβάσεως εἶπον· Καταβή-
σεται ὡς ὑπέτος ἐπὶ πόρον· περὶ τῆς ἀνάσεως·
Ἀνέβη ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ, Κύριος ἐν φωνῇ
τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

18'.

Εἰς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ ε' ψαλμοῦ, λόγος ε', ἐν ᾧ
καὶ εἰς τὸν Ἰωσήφ. Ἐλέχθη τῇ μεγάλῃ δευ-
τέρᾳ.

Εὐφραίνεσθαι καὶ νῦν ἡ κληρονομία Ἐκκλησία· ο
γὰρ ταύτης νυμφίος Χριστὸς παθὼν ἀνέστη. Ἐπέν-
θησεν ἐπὶ τῷ παθόντι, εὐφραίνεσθαι ἐπὶ τῷ ἀνα-
στάντι. Εὐφραίνεσθαι ἡ κληρονομία· ἡ γυνὴ γὰρ ἡ
ἀποκληρονομία, ὅτι ἀπέχτεινεν τὸν κληρονόμον, καὶ
ἀπώλεσεν τὴν κληρονομίαν. Ἀνέστη ὁ νυμφίος, καὶ
ἡ γυνὴ ὁ τῆς νύμφης ἀντίδικος Ἰουδαῖος. Καὶ διὰ τί
ἡ γυνὴ ὁ Ἰουδαῖος; Ὅτι τὴν ἀνάστασιν Χριστοῦ ἐσυ-
χοφάντησεν, εἰπὼν· Οἱ μαθηταὶ τὸν Κύριον ἔκλεψαν.
Εἰ ἐκ τοῦ τάφου ἔκλεψαν, πῶς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ νεκροῦ
τὸν χωλὸν οἱ ἀπόστολοι ἔγειραν; Νεκρὸς χωλὸν οὐκ ἔγει-
ρει, νεκρὸς πόδας οὐ χαρίζεται, νεκρὸς περιπατεῖν οὐ
διδάσκει· ὁ οὐκ ἰδὼν αὐτὸς, ἄλλον οὐκ διδάσκει. Ἀνέστη
ὁ νυμφίος, καὶ ὡς δικαστὴ συνήγοροι, οἱ ἅγιοι προφη-
ται καὶ ἀπόστολοι ὑπὲρ τῆς κληρονομίης Ἐκκλησίας
αὐτῇ προσέρχονται. Εὐφραίνου, ὦ Ἐκκλησία νύμ-
φη· ἡ γὰρ τοῦ νυμφίου ἀνάστασις ἀνέστησέν σε χα-
μαὶ κειμένην καὶ πατομένην. Οὐκ ἔτι βωμοὶ δαιμό-
νων τὰ σὰ τέκνα μερίζονται, ἀλλὰ ναὶ Χριστοῦ τοὺς
νεκρωτίστους ἐνογκαλίζονται. Οἷκέτι εἰδωλεῖα τυ-
ραννίδων, ἀλλὰ θυσιαστήρια Χριστοῦ βασιλεύουσιν.
Οὐκ ἔτι αὐλοὶ τῇ χρυσῇ ἐκόνῃ προσκυνοῦν ἀναγκά-
ζουσιν, ἀλλὰ ψαλμοὶ τῷ Θεῷ προσκυνοῦν διδάσκουσιν.
Οὐκ ἔτι πόδες πόρνης ὀρχοῦνται (15) Ἰωάννου (16)
θάναντον, ἀλλὰ πόδες Ἐκκλησίας πατοῦσιν τὸν θάνα-

¹⁵ Psal. cxxxvii, 4. ¹⁶ Psal. xxvi, 13. ¹⁷ Psal. lxxi, 6. ¹⁸ Psal. xli, 6. ¹⁹ Matth. xviii, 15. ²⁰ Act.
iii, 6. ²¹ Dan. iii, 5.

(15) Οὐκ ἔτι πόδες πόρνης ὀρχοῦνται Ἰωάννου θάνατον. Emendabo hic et explicabo quæ deplorata
visa sunt docto notatori, in sermone Chrysostomi
habito antequam iret in exilium, ubi comparatio
instituitur inter Jezabelem, Herodiamque, et Eu-
doxiam. Ἡ ὁμότιμος τοῦ ὀνόματος τῆς ἐχθρῆς ἐπι-
σταμένη τὴν ὀρχήσιν, ἐν τῷ ἀρίστῳ τῷ ἀτελεῖ ὀρχη-
σαμένη. Et infra, πάλιν ἐκείνης τὸ σπέρμα ὁ σπόρος
ὁ ἀκανθώδης ἐπιζητεῖ καὶ σπείδει. Ἄλλ' Ἡρώδης
Ἰωάννου τὴν κεφαλὴν ζητοῦσα πάλιν ὀρχήσιν, οὐ ἦν
τοῖς ποσὶ παίζωμεν, ἀλλὰ τὴν τῆς Μαρίας ἐπεριδο-
μένην. Itaque in prioribus verbis allusio fit ad no-
men Jezabelis, quod ex Hieronymo significat fluxum
sanguinis, fluentem sanguine, fluxum vanum. Quæ
salutationis perita erat comparis nomini viperæ illius,
in prandio non absoluto et defecto saltitans. Poste-
riora autem constituo sic, ἐπιζητεῖ, καὶ σπείδει
ἄλλη Ἡρώδης, Ἰωάννου τὴν κεφαλὴν ζητοῦσα, πά-

A presenti sæculo glorificavi te cum prophetis, vide-
bis ubi in futuro sæculo psallam cum angelis, tunc
cum et in conspectu angelorum psallam tibi ¹⁵. Si
vero, videbo : Spectavi, inquit, temporales molestias,
quotquot mihi ostendisti vexationes, multas sane et
malas, videbo bona sempiterna. Credo videre bona
Domini ¹⁶. Asperi prophetas, videbo evangelistas;
asperi descendentem de cælo, videbo ascendentem;
de descensu dixi : Descendet sicut pluvia in vellus ¹⁷;
de ascensu : Ascendit Deus in júbilo, Dominus in
voce tubæ ¹⁸. Ipsi gloria et potestas, nunc et in in-
terminata sæcula sæculorum. Amen.

σάλλω. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ εἰς

B

XIX.

In psalmi quinti interpretationem, oratio quinta : in
qua et de Josepho. Dicta est magna secunda feria.

Lætetur etiam nunc hæres ecclesia; illius enim
sponsus Christus post passionem resurrexit. Luxit
super patiente, lætetur super resurgente. Gaudeat hæ-
res; dedecore enim confusa est ex hæres, quia occidit
hæredem, et hæreditatem amisit. Surrexit sponsus,
et confusus est sponsæ adversarius Judæus. Et quare
confusus est Judæus? Quoniam resurrectionem Christi
calumniatus est, dum ait ¹⁹ : Discipuli Domini su-
rati sunt. Si de sepulcro furati sunt, quo modo in
nomine mortui claudum erexerunt apostoli ²⁰? Mor-
tuus claudum non facit surgere; mortuus pedes
non largitur; mortuus non docet ambulare : quod
ipse nescit, non docet alium. Surrexit sponsus, et
instar advocatorum ad iudicem, sancti prophete
et apostoli pro hæreditatem adeunte Ecclesia ad
eum accedunt. Lætare, o Ecclesia sponsa. Nam re-
surrectio sponsi te exsurgere fecit, quæ humi jace-
bas et conculcabaris. Non amplius dæmonum aræ
liberos tuos disperuntur, sed templa Christi re-
cens baptizatos complectuntur. Non amplius idolia
tyrannidem exercent, sed regnant Christi altaria.
Non amplius tibiæ auream imaginem cogunt adora-
re ²¹; sed Psalmi Deum adorare docent. Non am-
plius pedes meretricis saltant mortem Joannis, sed
Ecclesiæ pedes mortem calcant. Cessaverunt apo-

lin ὀρχήσιν, ἣν οὐ τοῖς ποσὶ παίζωμεν. Rursus illius
semen, spinosa sementis, anquirit; et iterum Hero-
dias altera, quærens Joannis caput, properat ad
saltationem, quam pedibus non ludamus, sed potius
Mariæ illam stabilem. Exod. xv, 20. Stabilitas fluxui
opponitur.

(16) Ἰωάννου. Joannis Baptistæ. Ridicula est
nota interpretis S. Cyrilli ad Dialog. 3 De S. Trini-
tate, l. V, p. 496. In verbis Joannis Baptistæ Matth.
iii, 12; Luc. iii, 17. Locum hic non Joannis, sed Ma-
thæi aut Lucæ. De Joanne auctor Orationis in illud,
Sufficit tibi gratia mea, etc., quisquis ille fuerit, in
operibus Chrysostomi, καταφρονῶν παίδων, κατεξ-
ανιστάμενος τῶν ὀρχομένων, l. πάντων. Incertus au-
ctor in Laudatione ipsius l. I, Auctarii Combellisiani
c. 1392 A, εἶπας ἂν αὐτὸν ἰδὼν, ὅλον ἐν εἶναι ψυχὴν,
οὐδὲν ἢ ὅ τι βραχὺ τοῦ γόδου ἐπατόμενον, et in mar-
gine, l. c. πατόμενον. Id est interpreti, Dixisset vi-

et non concoxit. Leo devoravit agnum, et in stomacho continere non potuit. Mors absorpsit vitam, et nauseans vomuit etiam eos quos prius voraverat. Gigas morientem Christum portare non valuit; mortuus, formidabilis exstitit giganti, cum vivente luctatus est, et a mortuo victus cecidit. Si a vivente victus esset diabolus, habuisset prætendere: Cum Deo luctari non valui; at cum vivente luctatus est, et morienti succubuit, omnemque amisit excusationem. Unum granum seminatum fuit, ac totus mundus nutritus est. Tanquam homo jugulatus est, atque velut Deus vitam recepit, nec non vitam dedit orbi terrarum. Velut ostreum conculcatum est, et velut margarita exornavit Ecclesiam. Sicut ovis mactatus est, et sicut pastor baculo, pruce, expulit dæmonum gregem. Ut lucerna super candelabrum cruce extinctus est, atque ut sol exortus est e sepulcro. Videre erat spectaculum duplex: Christo crucifixo, dies tenebris obducebatur; eoque resurgente, nox illuminabatur in morem diei. Quare dies obducebatur tenebris? Quia de illo scriptum est: *Posuit tenebras latibulum suum*⁶¹. Cur autem nox instar diei illustrabatur? Quoniam ei dixit Propheta: *Quia tenebræ non obscurabuntur a te, et nox sicut dies illuminabitur*⁶². O nox clarior! o nox sole splendidior! o nox nive candidior! o nox facibus lucidior! o nox paradiso delectabilior! o nox a tenebris libera! o nox quæ somnorum pellis! o nox quæ vigilare cum angelis docēs! o nox terribilis dæmonibus! o nox desiderium animi! o nox pronuba Ecclesiæ! o nox recens baptismo illuminatorum mater! o nox in qua dormitans diabolus nudatus est! o nox in qua hæres in hæreditatem introduxit hæredem. *In finem pro ea quæ hæreditatem consequitur.*

O miraculum! Infernus deglutivit Dominum Christum, et non concoxit. Leo devoravit agnum, et in stomacho continere non potuit. Mors absorpsit vitam, et nauseans vomuit etiam eos quos prius voraverat. Gigas morientem Christum portare non valuit; mortuus, formidabilis exstitit giganti, cum vivente luctatus est, et a mortuo victus cecidit. Si a vivente victus esset diabolus, habuisset prætendere: Cum Deo luctari non valui; at cum vivente luctatus est, et morienti succubuit, omnemque amisit excusationem. Unum granum seminatum fuit, ac totus mundus nutritus est. Tanquam homo jugulatus est, atque velut Deus vitam recepit, nec non vitam dedit orbi terrarum. Velut ostreum conculcatum est, et velut margarita exornavit Ecclesiam. Sicut ovis mactatus est, et sicut pastor baculo, pruce, expulit dæmonum gregem. Ut lucerna super candelabrum cruce extinctus est, atque ut sol exortus est e sepulcro. Videre erat spectaculum duplex: Christo crucifixo, dies tenebris obducebatur; eoque resurgente, nox illuminabatur in morem diei. Quare dies obducebatur tenebris? Quia de illo scriptum est: *Posuit tenebras latibulum suum*⁶¹. Cur autem nox instar diei illustrabatur? Quoniam ei dixit Propheta: *Quia tenebræ non obscurabuntur a te, et nox sicut dies illuminabitur*⁶². O nox clarior! o nox sole splendidior! o nox nive candidior! o nox facibus lucidior! o nox paradiso delectabilior! o nox a tenebris libera! o nox quæ somnorum pellis! o nox quæ vigilare cum angelis docēs! o nox terribilis dæmonibus! o nox desiderium animi! o nox pronuba Ecclesiæ! o nox recens baptismo illuminatorum mater! o nox in qua dormitans diabolus nudatus est! o nox in qua hæres in hæreditatem introduxit hæredem. *In finem pro ea quæ hæreditatem consequitur.*

⁶¹ Psal. cxi, 2. ⁶² Joan. i, 29. ⁶³ Psal. xvii, 12.

dendo, totum ipsum unum quid esse, nempe animam, levi tantum pulvere aspersam. Mihi ardebat epagómenon, cum hac versione, quique nihil aut exiguum quid pulveris seu corporis secum traheret.

(17) Παύσις τὸν θάνατον. Sententia 56 Hyperichii, ni fallor, erat, κόσμον ὁ πατήρας μοναχὸς Χριστῷ συνόμιλος γίνεται· κόσμου δὲ πράγμασιν ἐμπεπλεγμένος μοναχὸς οὐκ ἀρέσκει τῷ στρατολογήσαντι Χριστῷ, quanquam editum fuit a doctissimo Combelisio in Aulario ultimo, κόσμον ἀπατήσας μοναχὸς, minus commode.

(18) Τὸν ἀνόν. Permirum mihi videtur, remanere potuisse vocem nihili in Asterio nostro. Encomio in principes apostolorum Petrum et Paulum, apud Combelisium: "Ὅντος κατὰ τὴν πρόβησιν τοῦ Ἰακώβ, Βενιαμὴν λύκος ἀρπαξ, σπαράσσων τῆς Νέας Διαθήκης τοὺς ἀμείνους, καὶ σκορπίων τὰ ποίμνια·

καὶ τῷ (17). Ἐπιπλέον αἱ ἐπιστολαὶ, καὶ ἔχουσιν αἱ ὑπομνήσεις ἱερῶν αἱ τραγῳδίαι, καὶ ἔχουσιν αἱ φιλομαθεῖς. Οὐκ ἀναβαίνει κατὰ τὸν κτίστην, ἀλλὰ τὸν προσευχῶν τὸ θυμίαμα. Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου. Οὐκ ἐνεργοῦσιν ἀλόγων σφαγαί· ἐσφάγη γὰρ ὁ ἀνὴρ ὁ αἵρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου.

Ὁ τοῦ θαύματος! Ὁ ᾄδης κατέπιεν τὸν Δεσπότην Χριστὸν, καὶ οὐκ ἔπεφεν. Ὁ λέων κατέπιεν τὸν ἀνόν (18), καὶ ἀπεστομαχίσθη (19). Ὁ θάνατος κατέπιεν τὴν ζωὴν, καὶ ναυτιάσας ἔμεσεν καὶ τοὺς προκαταποθέντας (20). Ὁ γίγας τὸν ἀποθανόντα Χριστὸν βαστάσαι οὐκ ἔσχυσεν· ὁ νεκρὸς φοδερὸς τῷ γίγαντι γέγονεν· ζῶντι ἐπάλαισεν, καὶ ὑπὸ νεκροῦ νικηθεὶς ἔπεσεν. Εἰ ὑπὸ ζῶντος ἐνίκηθη ὁ διάβολος, εἶχεν προφασίζεσθαι, ὅτι Θεῷ παλαίειν οὐκ ἔχουσα· ἀλλὰ ζῶντι ἐπάλαισεν, καὶ ἀποθανόντι ὑπέπεσεν, καὶ πᾶσαν πρόφασιν ἀπόλεσεν. Εἰς κόκκος ἐσπάρη, καὶ ὅλος ὁ κόσμος ἐτράφη. Ὡς ἄνθρωπος ἐσφάγη, καὶ ὡς Θεὸς ἐζωοποιήθη, καὶ ἐζωοποίησεν τὴν οἰκουμένην. Ὡς ὅτρυνον ἐπατήθη, καὶ ὡς μαργαρίτης ἐκόσμησεν τὴν Ἐκκλησίαν. Ὡς πρόβατον ἐθύθη, καὶ ὡς ποιμὴν ῥάβδῳ τῷ σταυρῷ ἐδίωξεν τὴν τῶν δαιμόνων ἀγέλην. Ὡς λύχνος ἐπὶ λυχνίαν τῷ σταυρῷ ἐσέσθη, καὶ ὡς ἥλιος ἀνέτειλεν ἐκ τοῦ τάφου. Ἦν ἰδεῖν θέαμα διπλοῦν· σταυρουμένου Χριστοῦ, ἡ ἡμέρα ἐσκοτίζετο, καὶ ἀνισταμένου αὐτοῦ, ἡ νύξ ὡς ἡμέρα ἐφωτίζετο. Διὰ τί ἡ ἡμέρα ἐσκοτίζετο; Ἐπειδὴ περὶ αὐτοῦ γέγραπται· Ἔθεο σκότος ἀποκρυφῆν αὐτοῦ. Διὰ τί δὲ νύξ ὡς ἡμέρα ἐφωτίζετο; Ὅτι αὐτῷ ὁ προφήτης εἶπεν· Ὅτι σκότος οὐ σκοτισθήσεται ἀπὸ σοῦ, καὶ νύξ ὡς ἡμέρα φωτισθήσεται. Ὡς νύξ ἡμέρας λαμπροτέρα! Ὡς νύξ ἡλίου λαμπροτέρα! Ὡς νύξ χιόνος λευκότερα! Ὡς νύξ λαμπάδων διανυστέρα! Ὡς νύξ παραδείσου τερπνοτέρα! Ὡς νύξ σκότους ἀπηλλαγμένη! Ὡς νύξ ἡ τῶν ὕπνων διώκουσα! Ὡς νύξ ἡ ἀγρυπνεῖν μετὰ ἀγγέλων διδάσκουσα! Ὡς νύξ φοδερὰ τοῖς δαίμοσιν! Ὡς νύξ ἑνιαυτοῦ ἐπιθυμία! Ὡς νύξ νομφαγωγὸς τῆς Ἐκκλησίας! Ὡς νύξ ἡ τῶν νεοφωτιστῶν μήτηρ! Ὡς νύξ ἐν ἡ νυστάξας ὁ διάβολος γεγύμνωται! Ὡς νύξ ἐν ἡ ὁ κληρονόμος εἰς τὴν κληρονομίαν τὴν κληρονομίαν εἰσῆγαγεν! Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς κληρονομίας.

⁶⁴ Psal. cxxxviii, 12.

quando nemini non statim occurrere debeat vera scriptio, ἀνόνος. Vere juxta prædicationem Jacobi, Benjamin lupus rapax, discerpens Novi Testamenti agnos, ac dispergens greges.

(19) Ἀπεστομαχίσθη. Verbum insolens, quale στομαχίζομαι, n. 21, Encomii in translationem S. Gregorii Nazianzeni, ad ix Maii, sed ex conjectura duntaxat et emendatione parum probabili, cum magis ad sensum, et minus recedendo ab Ecgrapho, προμαχομένους legi queat.

(20) Προκαταποθέντας. Propter textum Apostoli I Cor. xv, 54, κατεπόθη ὁ θάνατος, malim in oratione Eucharlogii Goariani p. 624 legere καταποθέντος, quam καταπατηθέντος. Τοῦ θανάτου καταπατηθέντος, καὶ τοῦ κέντρου αὐτοῦ, τῆς ἁμαρτίας, ἐξφανισθέντος.

Ἐπειδὴ γὰρ ἡ συναγωγὴ τῷ Χριστῷ, ὡς ἡ Αἴγυ-
πτις τῷ Ἰωσήφ ἐπεβούλευσεν, καὶ ὡς ἀρχιμαγείρων
τῶ νόμῳ συνευγμένην, τῷ ταῖς θυσίαις αὐτὴν καπνί-
ζοντι (ἀρχιμαγείρος ὁ Ἰουδαϊκὸς νόμος, ὡς ταῖς
κνίσσαις χαίρων [21])· συνάπτεσθαι παρὰ τὸν νόμον
τοῦ Εὐαγγελίου τῷ Χριστῷ ἤθελεν, καὶ ἀποκλείσαι
τῇ παρθένῳ Ἀσσηνῇ, τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐβούλετο, ἵνα
τὸν πλοῦτον καὶ τὸ κάλλος τοῦ νομοφύου ληστεύσασα,
τὴν νόμφνην ποιήσῃ ἀποκληρονόμον διὰ ταῦτα, ὅτε
ἀπὸ τοῦ τάφου ἐξῆλθεν ὁ Χριστὸς, ὡς ἀπὸ τῆς φυλα-
κῆς ὁ Ἰωσήφ, καὶ ἐπὶ τὸ βασιλικὸν αὐτοῦ ἄρμα ἐπὶ
τῶν χειρῶν ἐκάθισεν. Τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ μυριο-
πλάσιον, χιλιάδες εὐθρονούντων (22)· τότε αὐτῷ οἱ
ἄγιοι ὑπὲρ τῆς κληρονομίας προσήρχοντο. Καὶ μὴ
σε ξενίζετω ὅτι τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ὁ Ἰωσήφ
ἔφερεν. Αὐτὰ γὰρ σε διδάξει τὰ πράγματα. Ὑπὲρ
τοῦ Ἰωσήφ γέγραπται· Ἰακώβ δὲ ἡγάπα τὸν Ἰω-
σήφ παρὰ πάντας τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ. Περὶ τοῦ
Χριστοῦ· Ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα
δεδώκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. Τῷ Ἰωσήφ ἐποίησεν
ὁ πατὴρ χιτῶνα ποικίλον. Καὶ ὁ Χριστὸς· Ἀγαλλιά-
σεται ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ· ἐνέδυσεν γάρ
με ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύ-
νης (23) περιέθηκεν μοι, ὡς νόμφνην ἡμίτραν (24).
Περὶ τοῦ Ἰωσήφ γέγραπται· Καὶ ἦν Ἰωσήφ καλὸς
τῷ εἶδει, καὶ ὠραῖος τῇ ὄψει σφόδρα. — Καὶ

Quia enim synagoga Christo, ut Ægyptia Jose-
pho insidiata est, ac velut coquorum principi legi
conjuncta, sacrificiis eam fumiganti (princeps co-
quorum Judaica lex, utpote nidioribus gaudens),
cum Christo contra Evangelii legem voluit copulari,
et excludere virginem Assenetham voluit, Eccle-
siam, ut opes et pulchritudinem sponsi latrocinata,
sponsam faceret exheredem; propterea cum e se-
pulcro exivit Christus, tanquam e carcere Jose-
phus, et in regium suum currum supra cherubinos
sedet: Currus Dei decem millibus multiplex, millia
abundantium⁶⁸: tunc eum sancti pro ea quæ hæ-
reditatem consequitur orant. Nec tibi mirum vi-
deatur, quod Joseph imaginem Christi tulit. Te
quippe docebunt ipsæ res. De Josepho scriptum est:
Jacob autem diligebat Josephum præ omnibus filiis
suis⁶⁹; de Christo: Pater diligit Filium, et omnia
dedit in manu ejus⁷⁰. Josepho fecit pater tunicam
variā. Et Christus: Exsultabit anima mea in Do-
mino: induit enim me vestimento salutis, et tunicam
latitiæ circumposuit mihi, sicut sponso mitram⁶⁸.
De Josepho scriptum est: Et erat Joseph pulcher
specie, et decorus aspectu valde⁶⁹; et Propheta de
Christo ait: Speciosus forma præ filiis hominum⁷⁰.
Detulerunt vituperationem malam in Josephum fra-
tres; et Judæi vituperantes Dominum dicebant:

⁶⁸ Psal. LXVII, 18. ⁶⁹ Gen. XXXVII, 3. ⁷⁰ Joan. III, 35.

⁶⁸ Isa. LXI, 10. ⁶⁹ Gen. XXXIX, 6. ⁷⁰ Psal. XLIV, 3.

(21) Ἀρχιμαγείρος ὁ Ἰουδαϊκὸς νόμος, ὡς ταῖς
κνίσσαις χαίρων. Glossæma respicit.

(22) Εὐθρονούντων. Dixi alias. Macarius homil.
12, init. ἀμπελος εὐθρόνουσα. Cod. Reg. 359, 1682,
εὐθρόνουσα, rectius. Caesarius quæst. 186, τοὺς ἰσα
πυροῦ θρεπτικοὺς τοὺς πέλας γενομένους, καὶ ἀρε-
τὴν εὐθρούναντας, εἰς ἀποθήκην συγχωρεῖται κατὰ
λήλον. Corr. εὐθρούναντας. Idemque facies in Bi-
bliotheca Photii cod. 278, paulo post medium. Nili
opusculis p. 95. Symmetricis Allatii lib. II, p. 197, et
in ejusdem Notis ad Georgium Acropolitam p. 201.
Inferius Vita Euthymii cap. 130, μόνην εὐθρονοῦ-
μένην ἄγαν καὶ ἀνθρώπων. Apud Chrysostomum Savil.
I, VI, p. 915, ἐν τῇ ταύτης ἀγορᾷ πάντα εὐθροῦν.

(23) Εὐφροσύνης. Hujus vocis, præter Grego-
rium Nyssenum et Maximum, Philo libro De somniis
p. 1152, etymologiam proferit, τὸ φρονεῖν εὖ, τὸ εὐ-
φροσύνης ἔτυμον μέγα καὶ λαμπρόν. Ita namque
corrigendum vulgatum ἔτοιμον, quod originem sum-
psit ex solemnī permutatione οἱ et υ, quam in eodem
Judæo Platone reperies, si contuleris p. 1161, cum
p. 948. Ad hæc Philo paulo ante verba relata, in
eadem pag. iterum sic emendetur, εὐσκόπως ἐξ-
ομοιοῦσιν εὐφροσύνη. Neque tu ambiges, postquam
locum consuleris, legerisque hunc versum Theo-
dori Studitæ εἰς τοὺς ἐπιτηρητάς, in observatores,
nondum editum:

Ὅρατε καὶ τηρεῖτε πάντας εὐσκόπως.

Nos propter antea notulas scribimus. Porro memora-
tam mutationem sæpe notavimus. In Josepho Ant. lib.
V, cap. I, p. 135, εὖ pro σοί, et vice versa σοί pro εὖ
in Philone De migratione Abrahami p. 400; apud
Gretserum De cruce c. 1729, et t. VII Chrysostomi
edit. Eton. p. 401. In Notis Allatiani ad Acropolita-
m p. 201, εὖ et σοί loco εὖ. Esth. I, 5, et VII, 7,
8, ex editione Origenica Usseriana, συμφορῶν et
σύμφωτον in locum συμφορῶν et σύμφωτον. Glossæ
Græco-Latinæ cod. S. Germani, xulæia, venter, quod
est κοιλία. Maximus II, p. 606, τυχωρῶχος est

τοικορῶχος. Quæst. 118, Caesarii, αἰμορρόας, αἰ-
μορρόας. Quæst. 119, ἀποφωτῶσαν, ἀποφωτῶσαν
(ut cap. 14, lib. II Gregorii Nysseni in Psalmos p.
349, ἀποφύτῃσαν, ex sensu et ms. Reg. 1605, ἀπ-
εφοίτῃσε). Quæst. 182, ἀφλυνον et περιφλύσας, ἀφλυνον
ei περιφλύσας. Et in Hesychie Hierosolymitano ho-
mil. 2, De Deipara potius legerim ἐξ ἐπιφοιτήσεως
ἐπιστοῦ, quam ἐπιφοιτήσεως. Denique in epistolis
Nili lib. II, epist. 140, p. 185, ἀφλυνον est ἀφλυνον.
Epist. 55, lib. III, p. 318, scilicet, ut est magna
confusio in epistolis Nilianis, epistola illa 35 com-
plectitur epistolas libri II, 157, 158, 159, 279, 317,
140, 259, 108, 109, 110, 111 et 155. Sicut epist.
117, lib. I finis est epist., 140 ejusdem libri; epi-
stolæ 59, 60, 61 libri tertii faciunt epistolam 7, lib.
IV. Item epistola 249, lib. III continetur in præce-
denti 106. Et illa 250 continet 114, uti alia 271 se-
quentem 320. Atque ad ea quæ tum ab aliis tum a
me alibi fuere observata circa prædictas epistolas,

addi hæc possunt, necnon sequentia; epistolam
334 editionis Possiniane esse caput 71 tractatus
Nili De monastica exercitatione; epistolam vero 66,
lib. I edit. Allatiane sumptam videri ex cap. 44 et
45 ejusdem tractatus, atque 332, lib. III ex cap. 55.
Idem lib. I, epistolam 2 esse Basilii ad Is. V, 1,
unde corrigi debet in loco insigniter depravato;
epistolam 166, habere sententiam Chrysostomi in-
itio homiliæ De baptismo Christi; ducentesimam
vigesimam nonam acceptam fuisse ex ejusdem Pa-
tris sermone in illud Apostoli, De dormientibus, etc.
ante medium, libri II, 261 ex oratione in Petrum et
Eliam; 312 ex homilia 5 De Davide c. Saule post
medium; demum in epist. 56, lib. IV conspici finem
capitis 21 Operis Gregorii Nysseni De virginitate.

(24) Ὡς νόμφνην ἡμίτραν. Restitue vel νόμφνη, ex
Tertulliano IV in Marcionem II, Exsultet anima
mea in Domino; induit enim me indumentum salu-
taris, et tunicam jucunditatis velut sponso: circum-
posuit mihi mitram velut sponsæ, vel potius νόμφνην,
ex aliis.

Nos ex fornicatione non sumus nati ⁷¹; subintellige, A sicut tu, puella inuptæ filius. Joseph missus est ad fratres, instar visitantis medici, et inventus est insidiis appetitus quasi hostis: et Christus missus est tanquam pastor misericors, ac visus est latronis more crucifixus.

φους ὡς Ιατρὸς ἐπισκεπτόμενος, καὶ ἠυρέθη ὡς ὡς ποιμὴν σπλαγχνιζόμενος, καὶ ὥφθη ὡς ληστής

Joseph venditus est viginti aureis, et Christus triginta argenteis. Josephum unus e duodecim fratribus vendidit ismaelitis, qui dixit: *Venite, vendamus eum Ismaelitis* ⁷²; et Christum unus duodecim discipulorum Israelitis vendidit. Illic Judas consensit, hic Judas vendidit. Joseph in cisterna, et Christus in sepulcro. Josephum in carcerem misit Ægyptiæ calumnia; et Christum victum Pilato tradidit Synagogæ falsum testimonium. Ille duobus eunuchis astitit, præposito pincernarum et principi pistorum; et Christus cum duobus latronibus crucifixus est, uno a dextris, altero a sinistris. Josephus duorum eunuchorum alterum in regiam misit, et Christus unum latronum duorum in regnum introduxit. *Hodie mecum eris in paradiso* ⁷³. Joseph ab Ægyptia apprehensus, dimisit illi vestimenta, et egressus est; Christus a morte prehensus, exivit, et lintamina quæ gestabat, reliquit in sepulcro. Ægyptia habuit vestimenta, nec Josephum tenuit; habuit sepulcrum lintamina, nec retinuit Dominum, quia non poterat hic ab illo detineri.

τὸν Ἰωσήφ οὐ κατέσχευ· εἶχεν ὁ τάφος ὀθόνια, καὶ τὸν Κόρινθον οὐκ ἐκράτησεν, καθέτι οὐκ ἦν δυνατόν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ.

Quocirca hortor, ut quotquot de Josepho audivimus, castitatis ipsius simus imitatores. Joseph a fratribus venditus est, et a Deo liberatus: atque tu, recens baptizate, fuisti aliquando venundatus peccato, et gratia Christi liberatus es, *libertate qua*

⁷¹ Joan. viii, 41. ⁷² Gen. xxxviii, 27. ⁷³ Luc. xxiii, 43.

(25) *Ψόγον*. Nullum est dubium, quin locus Philonis *De Abrahamo* p. 374 E ita sit concipiendus, τοὺς ψιλὰ περὶ ἡμῶν καὶ πάντα διαβάλλουσιν, οἱ ψόγον πρὸς ἐπ' αὐτοῦ τιμᾶν ἐθέλονται. Constructione enim caret quod editum est, οἱς ψόγοι.

(26) Καὶ Ἰουδαῖοι. Judæos Christum habuisse pro spurio colligebant antiqui ex Joannis cap. viii, vers. 49, *Ubi est pater tuus?* vers. 41. *Nos ex fornicatione non sumus nati; unum Patrem habemus Deum*. Ut discere est ex Origenis, Cyrilli, Theophylacti, Euthymii commentariis, catena in Joannem, Isidoro Pelusiota lib. i, epist. 48. Idque confirmat Tertullianus libro *De spectaculis* extremo, ac post eum Hieronymus epist. 1, necnon Titus Bostrensis ad Luc. xi, 48, et Cyrillus Alex. plurimis in locis. Sed et fabulam de Panthera milite ethnico, patre Christi ex adulterio, leges apud Origenem lib. i *contra Celsum*, et apud Rahanum seu Amulonem libro *contra Judæos* cap. 40, qui *Pandera* minus bene appellat. Denique de Panthera in genealogia Domini confer inter se loca Epiphaniæ hæresi lxxviii, n. 7, Damasceni *Orthodoxæ fidei* lib. iv, cap. 15, et Andree Cretensis orat. In circumcisionem Domini. Hæc strictum: quamquam animus meminisse horret.

(27) *Κόρης*. Lego epist. 20, lib. i Petri Damiani, Si a corynetis suis matrona potens negligit arcere petulcū, quid mirum si in eam quoque ille postmodum

ὥρατος κάλλιπα παρὰ τοὺς υἱοὺς ἀνθρώπων, ὁ προφήτης ἔφη τοῦ Χριστοῦ. Κατήνεγκαν ψόγον (25) πονηρὸν τῷ Ἰωσήφ οἱ ἀδελφοί· καὶ Ἰουδαῖοι (26) ψέγοντες τὸν Κύριον ἔλεγον· Ἡμεῖς ἐκ πορνείας οὐκ ἐγεννήθημεν· ἀντὶ τοῦ, ὡς σὺ ὁ τῆς ἀνυμφεύτου κόρης (27) υἱός. Ὁ Ἰωσήφ ἀπεστάλη πρὸς τοὺς ἀδελφούς ἐχθρὸς ἐπιβουλεύμενος· καὶ ὁ Χριστὸς ἀπεστάλη σταυρούμενος.

Ὁ Ἰωσήφ ἐπράθη εἰκοσι χρυσῶν, καὶ ὁ Χριστὸς τριάκοντα ἀργυρίων. Τὸν Ἰωσήφ ὁ εἰς τῶν δώδεκα ἀδελφῶν τοῖς Ἰσραηλίταις ἐπώλησεν, ὁ εἰπὼν· Δεῦτε ἀποδώμεθα αὐτὸν τοῖς Ἰσραηλίταις· καὶ τὸν Χριστὸν εἰς τῶν δώδεκα μαθητῶν τοῖς Ἰσραηλίταις πέπρακεν. Ἐκεῖ Ἰούδας συνεφώνει, καὶ ὤδε Ἰούδας ἐπώλει. Ὁ Ἰωσήφ ἐν τῷ λάκκῳ, καὶ ὁ Χριστὸς ἐν τῷ τάφῳ. Τὸν Ἰωσήφ εἰς δεσμοτήριον ἔβαλεν ἡ τῆς Αἰγυπτίας συκοφαντία· καὶ τὸν Χριστὸν δέσμιον τῷ Πιλάτῳ παρέδωκεν ἡ τῆς συναγωγῆς ψευδομαρτυρία. Ἐκεῖνος δύο εὐνούχους, τῷ ἀρχιουνοχῷ καὶ τῷ ἀρχισιτοποιῷ παρέστη· καὶ ὁ Χριστὸς δύο λησταὶς συνεσταυρώθη, τῷ ἐκ δεξιῶν, καὶ τῷ ἐξ εὐωνύμων. Ὁ Ἰωσήφ τῶν δύο εὐνούχων τὸν ἕνα εἰς τὰ βασίλεια παρέπεμψε· καὶ ὁ Χριστὸς τῶν δύο ληστῶν τὸν ἕνα εἰς τὴν βασίλειαν εἰσήγαγεν. Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθι ἐν τῷ παραδείσῳ. Ὁ Ἰωσήφ ὑπὸ τῆς Αἰγυπτίας κρατούμενος ἀφῆκεν αὐτῇ τὰ ἱμάτια, καὶ ἐξῆλθεν· ὁ Χριστὸς ὑπὸ τοῦ θανάτου κρατούμενος ἐξῆλθεν, καὶ τὰ ὀθόνια ἃ ἐφόρει, ἐν τῷ τάφῳ ἀφῆκεν. Εἶχεν ἡ Αἰγυπτία τὰ ἱμάτια, καὶ τὸν Κύριον οὐκ ἐκράτησεν, καθέτι οὐκ ἦν δυνατόν

Διὸ παρακαλῶ, ὅσοι τοῦ Ἰωσήφ ἀκροῦσται, γενώμεθα τῆς σωφροσύνης (28) αὐτοῦ μιμηταί. Ἰωσήφ ὑπὸ ἀδελφῶν ἐπράθη, καὶ ὑπὸ Θεοῦ ἠλευθερώθη· καὶ σὺ, ὡς νοεφώτιστε, ἥσθα ποτε τῇ ἀμαρτίᾳ πραΰεις, καὶ χάριτι Χριστοῦ ἠλευθερώθης, τῇ ἐλευθερίᾳ ἣ ὁ Χρι-

vesania sua porrigat appetitum? expositumque e sensu corynetis famulabatur. Et potuit quidem cardinalis a coryne per geminam diminutionem formare corinetam. Forte tamen tunc temporis puellis matronarum, nomen indebatur ab integumento capitis quod vocamus cornette, estque instar corvinitis, clavæ simile. Aliam conjecturam invenies in Glossario ad scriptores mediæ et infimæ Latinitatis. Proinde dabitur electioni locus.

(28) *Σωφροσύνης*. Hic quoque obiter præstantissimum scriptorem adjuvabimus Philonem, dignum meliori cum editione tum interpretatione, lib. iii *Legis allegoriarum*, p. 1104: Πῶς οὖν γίνεται λασις τοῦ πάθους? Ὅταν ἑτέρος ὅφρις κατασκευασθῇ, τῷ τῆς Εὐας ἐναντίας, ὁ σωφροσύνης λόγος· ἥθον ἡ γὰρ ἐναντίον σωφροσύνης ποικίλῃ πάθει, ποικίλῃ ἀρετῇ καὶ ἀμυνομένη ποικίλῃν ἥθον· τὸν κατὰ σωφροσύνην οὖν ὅφριν χελεύει ὁ Θεὸς Μωσὶ κατασκευάσθαι. Restituendum censeo: ἥθον ἡ γὰρ ἐναντίον σωφροσύνης ποικίλῃ πάθει, ποικίλῃ ἀρετῇ, καὶ ἀμυνομένη ποικίλῃν ἥθον. Quæ sunt Latine: Quo modo igitur fit medela affectus? Cum alter serpens constructus est, Evæ serpenti contrarius, nimirum temperantia ratio. Voluptati enim contraria est temperantia, vario affectui varia virtus, et ulciscens inimicam voluptatem. Eum igitur qui secundum temperantiam est serpens, jubet Deus Moysen construere.

στός ἡμᾶς ἡλευθέρωσεν. Ἰωσήφ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἦν πλανώμενος, καὶ ὑπὸ Θεοῦ εἰς βασιλεῖα ὁδηγούμενος· ἀλλ' ὁ ὁδηγὼν ὥσπερ πρόβατον τὸν Ἰωσήφ, καὶ σε πλανώμενον εὗρεν ὡς πρόβατον, καὶ ὡς ποιμὴν ἐδάστασεν, καὶ εἰς τὰ ἄνω βασίλεια δώρον σε τῷ Πατρὶ προσήνεγκεν. Μίμησαι τὸν σώφρονα. Μαγεῖρψ ὁ Ἰωσήφ ἐπιπράττετο, καὶ ὡς καπνὸν τὴν Αἰγυπτίαν ἀπεστρέφετο. Ὁ σώφρων ὑπὸ τοῦ καπνοῦ τὴν κόρην ἐδριμύσσετο, καὶ ἡ πόρνη ὑπὸ τοῦ πάθους τὸν νοῦν ἐκαπνίζετο. Χιτῶνα ἐκράτησεν, ἀλλὰ σωφροσύνην οὐκ ἐσύλησεν· τοῖς ἱματίοις ἐπάλαυνεν, καὶ τὸν ἀθλητὴν οὐκ ἐσύλησεν· λυσσῶσα τὰ ἱμάτια ἔδρακεν, ἀλλὰ τὸν νέον λυσσώδηχτον οὐκ ἐποίησεν. Πρόσεχε· "Ὅτ' ἂν κύνων λυσσῆσας περισχίσῃ τινὰ, ἐκεῖνος, ταχέως ἀποδύεται, καὶ ῥίπτει τὰ ἐνδύματα, ἵνα μὴ δι' αὐτῶν ὁ ἰὸς ὀδεύων σπέρμα θανάτου τῷ φοροῦντι γενήσεται. Οὕτως ὁ Ἰωσήφ τῇ Αἰγυπτίᾳ λυσσῶσῃ καὶ τῶν ἱματίων ἀφαμένη προσέβριψεν τὰ ἱμάτια, καὶ τὸν θανάσιμον ἰὸν (29) τῆς μοιχείας ἔφυγεν. Εἰ δὲ ἐκεῖνον δουλεύοντα ἡ ἰδία δέσποινα τῇ ἀμαρτίᾳ οὐκ ἐδούλωσεν, μηδὲ σὲ δουλώσῃ πόρνη, ὧ νεοφώτιστε, μήτε δούλῃ σοι τῷ ἐλευθέρῳ παράκοιτος γένηται πόρνη. Παλλαχὴ γάρ ἐστιν κατοικίδιος δούλη, καταδουλούσα τὸν ἐλεύθερον. Ἡ τῆς ἐναντιότητος! Τὸν Ἰωσήφ δουλεύοντα ἡ δέσποινα τῇ ἀμαρτίᾳ οὐκ ἐδούλωσεν· καὶ δεσπότης ἐλεύθερος δούλος τῆς δούλης διὰ πάθος γίνεται.

Ἀλλὰ μέλλει τῷ τοιοῦτῳ ὁ Ἰωσήφ δικάζεσθαι ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως· Ἐγὼ, λέγων, ἐπὶ ξένης πεπραμένος, οὐκ ἐπράθην τῇ ἀμαρτίᾳ, οὐδὲ ξένον ἐμαυτὸν τοῦ Θεοῦ ἐποίησα, καὶ ταῦτα νόμον μὴ λαβὼν, προφήτας μὴ μαθὼν, Εὐαγγέλια μὴ ἀναγνούς, ὅμως πρὸ τῶν γραμμάτων ἐκείνων βιβλίον σωφροσύνης ἑαυτὸν τῷ βίῳ ἐκαλλιγράφῃσα· σὺ δὲ, ὧ νεοφώτιστε, μετὰ νόμον, μετὰ προφήτας, μετὰ Εὐαγγέλια, μετὰ διδασκαλίαν καὶ κατήχησιν, μετὰ τὸ ἀθλητικὸν ἀλεῖμμα (50), μετὰ τὸ νυμφικὸν λούσμα (31), μετὰ τὸ πνευματικὸν χρίσμα, μετὰ τὸ λαμπρὸν ἐνδύμα, δούλος δούλης γέγονας, τῷ πάθει δουλούμενος. Φύγε τὴν δουλείαν ἀμαρτίας, καὶ λάβε τὴν κληρονομίαν τῆς υιοθεσίας. Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς κληρονομίας. Δούλον οἱ νόμοι Ῥωμαίων κληρονόμον οὐ παραδέ-

⁷⁴ Gal. iv, 31. ⁷⁵ Psal. lxxix, 2.

(29) *Θανάσιμον ἰὸν*. Τοῦ διαδόλου τὸν ἀνδροκτόνον ἰὸν, scripsit Cyrillus Alex. in Joannem p. 738. Inepte ediderunt, ἰὸν. Ut in Epiphaniāni *Anchorati* cap. 6, ἰὸν reperies loco ἀεὶ ἐν. Exstat et Origeniani *Dialogi adversus hereticos* sect. ult. locus non minus obscurus quam difficilis, in quo legunt alii αὐτὸ ὁ ἰὸς, αὐτὸ ὁ ἰὸν, αὐτὸ οὐκ ὁ ἰὸς, ego ὦν. Ὅταν ἡ ψυχὴ μὴ δέξηται τὰ ἐαυτῆς ὀρεκτά, μῦσει τὸ σῶμα, καθάπερ ὦν ὑγραινόμενα πικρῇ. Cum anima non receperit ea quæ sibi appetit, corpus comprimit, sicut ovum humida densaverit.

(30) *Ἀλεῖμμα*. Liceat mihi removere ridiculam lectionem ab *Euchologio* Goari p. 590, in canone funereo pro mulieribus defunctis, ὁ θεοπέσιος ἱακῶβ, τὸν λίθον μουσικῶς ἀμείψας ἀνήγειρε στήλην, subrogando cerio certiorē, ἀλειψας. Quis enim non videt respici ad loca Genes. xxviii, 18; xxxi, 13, sensumque esse: *Divinus Jacob lapidem unxit ei in titulum erectum?*

A *Christus liberavit nos*⁷⁴. Joseph in deserto vagabatur, et a Deo ut rex fieret deducebatur; sed qui Josephum deduxit velut ovem⁷⁵, te quoque errantem invenit tanquam ovem, ut pastor portavit, atque in cælestem regiam te Patri donum obtulit. Imitare pudicum. Coquo Josephus vendebatur, et veluti fumum aversabatur *Ægyptiam*. Castus a fumo acriter affectam pupillam sentiebat; et meretrix ex vitioso affectu mentem fumo plenam gerebat. Tunicam tenuit, at temperantiam non ademit: cum vestimentis luctata est, et pugilem non spoliavit; præ rabie momordit vestimenta, sed juveni rabiem non communicavit. Attende: Quando rabiosus canis discidit aliquem, statim ille exiit se, et projicit indumenta, ne per illa venenum gliscens induto fiat mortis semen. Sic Josephus *Ægyptiæ* rabidæ quæque vestimenta tangeret, vestimenta projecit, atque letale adulterii venenum effugit. Quod si illum servum domina propria sub servitutum peccati non redegit, neque te servum faciat meretrix, o recens illuminate, nec ancilla tibi libero concubina sit meretrix. Pellex enim est domestica ancilla, quæ liberum servituti tradit. O oppositionem! Josephum servum domina peccato non subjugavit; et liber dominus efficitur ancillæ servus propter animi nobilitatem.

Verum cum hujusmodi viro contendet Josephus in die iudicii, ac dicet: Ego in externa regione venditus, peccato venundatus non sum, nec me extraneum a Deo feci; idque cum non accepissem legem, prophetas non didicissem, non legissem Evangelia; ante tamen illa scripta, temperantiæ librum me ipsum vitæ eleganter scripsi: tu vero, nuper baptizate, post legem, post prophetas, post Evangelia, post doctrinam et catechesim, [post athleticam unctionem, post sponsale lavacrum, post spiritale chrisma,] post splendidum indumentum, servus servæ factus es, animi perturbatione in servitutum redactus. Fuge servitutum peccati, et accipe hæreditatem adoptionis. In finem pro ea quæ hæreditatem consequitur. Servum leges Romanorum in hæ-

D (31) *Λούσμα*. Liceat quoque conjecturam meam proponere de loco Severi epist. 2 ad Claudiam sororem, *Miscellaneorum* v, cl. Stephani Baluzii lib. i, p. 319. *Cælestis ablatur nitro doctrinæ, et lamentis spiritualibus emundetur*. Suspicio itaque scripsisse Severum: *Cælestis ablatur nitro doctrinæ, et lamentis spiritualibus emundetur*. Fundus autem meæ conjecturæ, textus est Jeremiæ cap. ii, vers. 22, Si laveris te nitro: ad quem allusionem fieri arbitror. Postea reperi sic in Appendice codicis regularum p. 17: *Cælesti ablatur nitro doctrinæ, et lamentis spiritualibus emundetur*, ex Athanasii *Exhortatione ad sponsam Christi*. In Hieronymo autem l. IX, epist. 14, p. 55: *Cælestis ablatur nitro doctrinæ, et lavamentis spiritualibus emundetur*; ex *Lauda virginitalis* ad Mauritiū filiam. Absunt enim ea, ut et alia non pauca, a concilio Aquisgranensi anni 816, lib. ii, cap. 6, cujus titulus, S. Athanasii ad sponsam Christi.

redem non admittunt, et servum peccati leges Dei ab hereditate ejiciunt. Habes janua[m] legis, fuge falsam portam iniquitatis. Qui non ingreditur per ostium, sed aliunde intrat, fur est et latro⁷⁶: fur, ut qui latenter fornicetur; latro, ut qui alienum suffodiat matrimonium. Qui vero intrat per janua[m] legitimi matrimonii, pastor est ovium, pater est verorum liberorum: et in terra quidem hac inferiori heredes habet, supra vero heres constituitur in regno coelorum: quod utinam nos omnes consequamur, gratia et humanitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium, nunc et in saecula saeculorum. Amen.

XX.

In psalmum sextum homilia.

Militis qui deliquit excusatio sit placatio regis irati, et famuli qui peccavit supplicatio succensum ira dominum delinit. Quia igitur David per peccatum, et ut miles regem ad iram provocaverat Deum, et ut servus dominum excandescere fecerat; eapropter postulans et supplex tanquam famulus dominum Deum deprecabatur: 2. *Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. Ira concitatus es adversus me peccantem, reconciliare cum poenitente; iratus es contra errantem, propitius esto revertenti. Tuum juramentum, Domine, tibi ad placationem adduco. Dixisti: Per memetipsum juravi, quod non volo mortem peccatoris, sicut converti et vivere ipsum*⁷⁷. Precor, quod dixisti, fac. Quoniam certe post erratum conversus sum, et post peccatum ego poenitentiam, non autem velut Cain impudenter me gessi. Ille interrogatus: *Ubi Abel frater tuus?* respondit: *Nescio*⁷⁸. Ego dixi: *Quoniam iniquitatem meam ego cognosco*⁷⁹. *Domine, ne in furore tuo arguas me. Ut misericordiam ubi consecutus fuero, aliis quoque poenitentiae via efficiat: ut doceam iniquos vias tuas, et impii ad te convertantur*⁸⁰.

Quare autem et *Pro octava* inscriptus est psalmus? 4. *In finem enim in carminibus psalmus David pro octava*. Octavam novit quidem Vetus Testamentum, circumcisionem; Novum vero, resurrectionem a mortuis, in qua circumciditur mors. Praecedens psalmus inscriptus est: *Pro ea quae hereditatem consequitur, sive Ecclesia sive anima*. Et de heredibus quidem dixit: 12. *Latabuntur omnes qui sperant in te; in aeternum exsultabunt*. De exheredibus autem: 6. *Non habitabit juxta te malignus*. Ubi dicitur David, quod, 7. *Virum sanguinum et dolosum abominatur Dominus, ipse autem dolo Uriam interemerat; et quod omnis fornicator, aut immundus, non habet hereditatem in regno Chri-*

stianorum: καὶ τὸν δοῦλον ὄντα τῇ ἀμαρτίᾳ οἱ τοῦ Θεοῦ νόμοι τῆς κληρονομίας ἐκβάλλουσιν. Ἐχεις τὴν θύραν τοῦ νόμου, φύγε τὴν παράθυρον τῆς ἀνομίας. Ὁ μὴ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας, ἀλλὰ ἐμβαδύνων ἀλλαχόθεν, κλέπτης ἐστὶν καὶ ληστής· κλέπτης, ὡς λαμβάνων ἐν τῷ πορνεύειν· ληστής, ὡς διορύττων ἀλλότριον γάμον. Ὁ δὲ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας τοῦ νομίμου γάμου, ποιμὴν ἐστὶ τῶν προβάτων, πατήρ ἐστὶν τῶν γνησίων τέκνων· κάτω μὲν κληρονομούμενος, ἄνω δὲ κληρονόμος γινόμενος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

K'.

Εἰς τὸν 3' ψαλμὸν ὁμιλία.

Στρατιώτου πλημμελήσαντος ἀπολογία τοῦ λυπηθέντος βασιλέως γίνεται θεραπεία, καὶ ἡ τοῦ ἀμαρτήσαντος οἰκείτο πρόσπτωσης, τῷ θυμωθέντι δεσπότη παρὰ ληψίς. Ἐπεὶ οὖν ἀμαρτήσας ὁ Δαβὶδ, καὶ ὡς στρατιώτης βασιλέα παρώργισεν τὸν Θεόν, καὶ ὡς δοῦλος δεσπότην θυμωθῆναι ἐποίησεν· διὰ ταῦτα ἀξιῶν καὶ ἱκετεύων, ὡς οἰκέτης δεσπότην τὸν Θεὸν παρεκάλει· Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσης με. Ἐθυμώθης μοι ἀμαρτήσαντι, διαλλάγηθι μετανοήσαντι· ὥργισθης πλανηθέντι, ἱλάσθητι ἐπιστρέψαντι. Τὸν σὸν ὅρκον, Δέσποτα, πρὸς δυσώπησιν προσφέρω σοι. Εἶπας· Κατ' ἐμάντοῦ ὥμοσα, ὅτι οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ (32), ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν. Παρακαλῶ, ὁ εἶπας ποιήσον. Ἐπεὶ οὖν πλανηθεὶς ἀπέστρεψα, καὶ ἀμαρτήσας μετενόησα, ἀλλ' οὐχ ὡς Κάιν (33) ἀπηναισχύνθησα. Ἐκεῖνος ἐρωτηθεὶς, Ποῦ Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου; εἶπεν· Οὐ γινώσκω. Ἐγὼ εἶπον· Ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ γινώσκω. Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με. Ἰνα φιλανθρωπίας τυχὼν καὶ ἄλλοις ὁδὸς μετανοίας γένωμαι· ἵνα διδάξω ἀνόμους τὰς ὁδοὺς σου, καὶ ἀσεβεῖς ἐπὶ σὲ ἐπιστρέψουσιν.

Διὰ τί δὲ καὶ Ἰγέρ τῆς ὀργῆς ἐπεγράφη ὁ ψαλμός; Εἰς τὸ τέλος γὰρ ἐν ὕμνοις ψαλμός τῷ Δαβὶδ ὑπὲρ τῆς ὀργῆς. Ὁ γὰρ οἶδεν ἡ μὲν Παλαιὰ Διαθήκη τὴν περιτομήν· ἡ δὲ Καινὴ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, ἐν ᾗ ὁ θάνατος περιτέμνεται. Ὁ πρὸ τούτου, Ἰγέρ τῆς κληρονομώσεως ἐπεγράφη, Ἐκκλησίας ἡ ψυχῆς. Καὶ περὶ μὲν τῶν κληρονόμων ἔλεγεν· *Εὐφρανθήσονται πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ σοί· εἰς αἰῶνα ἀγαλλιάσονται*. Περὶ δὲ τῶν ἀποκληρονόμων· *Οὐ παροικίησι σοι πορνευόμενος*. Ὡς ἔμαθεν ὁ Δαβὶδ, ὅτι Ἀδρα αἰμάτων καὶ δόλιον βδελύσσειται Κύριος· αὐτὸς δὲ δόλῳ τὸν Οὐρίαν ἀνέλεν, καὶ ὅτι πᾶς πόρνος ἢ ἀκάθαρτος οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ

⁷⁶ Joan. x, 1. ⁷⁷ Ezech. xxxiii, 14. ⁷⁸ Gen. iv, 9. ⁷⁹ Psal. l, 5. ⁸⁰ ibid. 15.

(32) Ἀμαρτωλοῦ. Ita multi. Ceterum David citans verba Ezechielis, species est prochronismi, quales interdum Asterio aliisque Patribus per incoquantiam exciderunt.

(33) Κάιν. De Caino cum elegantia Basilii Se-

lenciensis orat. 4 ante finem. Ἐμφύχος νόμος τοῖς ὀρῶσι φαινόμενος, ἐμπνοὺς στήλη τὴν ἀνομίαν ἐκτρέπουσα. Insulse in libris editis, τὴν ὁμοίαν. Insuper deleri volo nomen Κάιν p. 347 Chrysost. Savil. l. VII, quod e superiori linea repetitum cernitur.

Θεοῦ, ἵνα μὴ ἀποκληρονόμος διὰ τὸ ἄγος (54) γένηται, τὸν ὑπὲρ τῆς ὁγδόης καὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως ψάλλον παρεκάλει. Ἐπειδὴ μοιχεύει με καὶ φόνος τῆς κληρονομίας ἐκβάλλουσιν, Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύῃς με. Μὴ ὀργισθῇς μοι διὰ τὸν Οὐρίαν, μὴ θυμωθῇς μοι διὰ τὴν Βηρσαβεί. Καὶ διὰ τί ἐν τῇ ὁγδόῃ ἡ περιτομή; Ἐπειδὴ τὰς πρώτας ἑπτὰ ἡμέρας τὸ βρέφος ἐφόρει τὰ σπάργανα, τῇ δὲ ἑβδόμῃ ⁸³ λυόμενον τὴν περιτομὴν ἐλάμβανεν, σημεῖον σφραγίδος, τῆς Ἀβραάμ πίστεως· ἵνα καὶ ἡμεῖς καὶ τὴν ἑβδομάδα τοῦ βίου ἐφορέσαμεν, τὰ τῶν κακιῶν σπάργανα, σεῖραῖς τῶν ἰδίων ἀμαρτημάτων σφριγγόμενοι, εἰς τὸ τέλος τῆς ζωῆς ταῦτα διαβρῆξωμεν, καὶ ὡς ἐν ὁγδόῃ τῇ ἀναστάσει τὸν θάνατον περιτεμένοντες, τὸν ἰσχυρόν βίον ἀσπασώμεθα. Ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει οὐ γαμοῦσιν. Δι' ὃ καὶ περιτομή εἰς τὰ γεννητικὰ ἐδόδοτο. Ἴνα καὶ οἱ Χριστιανοὶ μετὰ ταῦτα μάθωσιν, τὰ περὶ τὴν βρέφους (35) μετὰ τῆς μήτρας σπάργανα, καὶ πρὸ αὐτῶν τῶν αἰσθητῶν σπαργάνων, σφραγίζουσιν αὐτὰ τῷ βαπτίσματι, ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ· περὶ ἧς λέγει ὁ Παῦλος· Ἐν ᾧ καὶ περιετμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ, συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ.

Εἰ οὖν ἡ τοῦ Ἰουδαίου περιτομή πρῶτος καὶ ταχεύει, καὶ εὐθὺς μετὰ τὰ σπάργανα τῷ βρέφει ἐδόδοτο· πολλῷ μᾶλλον ἡ τοῦ Χριστοῦ περιτομή ἡ διὰ τοῦ βαπτίσματος, ὀφείλει ταχυνώτερα τῷ βρέφει πρὸς ἀσφάλειαν δίδοσθαι· τοῦτο μὲν, ἵνα τὸν Χριστὸν ἐνδυτάμενον ὡς θώρακα, μὴ φορηθῇ τοὺς πολεμικοὺς δαίμονας· τοῦτο δὲ, ἵνα μὴ προδοθῇ εἰς αἵρσιν (37), καὶ αἰχμάλωτον γένηται. Νόει ἃ λέγω. Οἴδατε τὰ γινόμενα. Τοῦτο δὲ, ἵνα καὶ τελευτήσῃ, μὴ ἐξέλθῃ ἀσφράγιστον. Καὶ οἷα διὰ πατέρα ἢ μητέρα ἑτερόδοξον, τὸ βρέφος ἐβαπτίσθη καὶ οὐκ ἐβαπτίσθη, ἀλλὰ κατεβαπτίσθη εἰς αἵρσιν· οὐπω τὸν βίον ἐπλήρυσεν, καὶ ἤδη ἐναυάγησεν. Πρὸ τοῦ αἰσθητοῦ ἱματίου, τὸ βασιλικὸν Χριστοῦ ἱμάτιον τὸ βρέφος ἐνδύσων, ἵνα καυχῇσθαι, οἷα παιδίον σου ὡς βασιλεὺς εἰς πορφυράν

*A sti et Dei*⁸²; ne ob sceus exheredaretur, psalmum pro octava et mortuorum resurrectione canens, orabat. Quandoquidem adulterium et homicidium me ab hereditate dejiciunt, Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. Ne succenseas mihi propter Uriam, ne ira incendaris contra me ob Bersabeem. Et cur in octava circumcisis? Quia per primos septem dies infans gestabat fascias, octavo autem iis solutus circumcisionem accipiebat, indicium sigilli, fidei Abrahæ: quo etiam nos, licet hebdomadam vitæ gestaverimus, nempe vitiorum fascias, funibus propriorum peccatorum constricti⁸³, in fine vitæ eas dirumpamus, et velut in octava in resurrectione, mortem circumcisi, æqualem angelis vitam amplectamur. Siquidem *B in resurrectione nuptiæ non sunt*⁸⁴. Unde circumcisis in genitalibus data est. Quo Christiani quoque postea discerent, infantes natos, post vulvæ fascias, et ante ipsas sensibiles cunas, consignare baptismo, in circumcissione Christi; de qua dicit Paulus: *In quo et circumcisi estis circumcissione non manufacta, consepulti ei in baptismo, in circumcissione Christi*⁸⁵.

Si ergo Judæi circumcisis velox et cita, statimque post cunabula infanti tradebatur, multo magis Christi circumcisis, quæ per baptismum peragitur, debet celerius infanti dari ad securitatem; partim ut Christum instar lorice indutus, non vereatur inimicos demones, partim ne tradatur in hæresim, ac fiat captivus. Intellige quæ dico. Nostis quæ fieri solent. Partim ut si moriatur, non emigret absque signaculo. Et quia propter patrem aut matrem aliter quam Ecclesia sentientem, infans demersus est, non baptismo tinctus, sed in hæreseos aquis suffocatus: nondum vitæ navigationem instituit, et jam naufragium fecit. Ante sensibilem amictum, regia Christi veste infantem indue, quo gloriaris puerum tuum instar regis in purpura genitum esse. In lege

⁸¹ I. ὁγδόῃ. ⁸² Ephes. v, 5. ⁸³ Prov. v, 22. ⁸⁴ Matth. xii, 50. ⁸⁵ Coloss. ii, 11, 12.

(34) Ἄγος. Sic Cæsarius Responsione ad Interrogationem 151, τὸ ἄγος τῆς μοιχείας dixerat. Sed corruptioribus placuit τὸ ἄγιος.

(35) Τὰ βρέφη. Me admonet vocabulum elegantium verborum Cyrilli Alexandrini lib. vii contra Julianum p. 243, 244, sed depravatorum, ἀναμειστοῦντων τὸν βίον ἀθλίως τε καὶ ὀδυρόδωτον διηγημάτων, καὶ μυθαρίων ἀκαλλιστατόν, ἃ καὶ τιθεὶ φαίεν ἂν ἴσως, τὰ δυσπνούντα τῶν βρεφῶν εὐ μάλα κατακλεῖν σπουδάζουσαι. Non enim vereor rescribere δυσπνούντα, cum idoneum habeam auctorem Platonem, qui lib. vii De leg. dixit τὰ δυσπνούντα τῶν παιδίων, et ad quem procul dubio respexit Cyrillus. Impleant vitam miseris putidisque narrationibus, et sœdissimis fabellis, quas et nutrices forsân dixerint, cum infantulos uos ægre obdormiscentes maxime conantur demulcere.

(36) Συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι. Col. ii, 12. In dilationem baptismi Chrysostomus homil. 1 ad Acta apostolorum, ante finem, πότε δὲ τὰ ῥήματα ἔχεινα πρὸς τὸν Χριστὸν ἔρεῖς, συνταπτόμενος αὐτῷ, μέλλων ἀποκηρῆν; Quando vero futurum est,

ut illa verba dicas Christo, consepultus cum illo, cum jam sis mox abiturus? Atqui vereor ne scribendum sit, συνταπτόμενος. Ex eodem aureo ore alibi sæpe, hom. 21 ad populum Antiochenum, in fine, τοῦτο φθέγγαι τὸ ῥήμα πρότερον· Ἀποτάσσομαί σοι, Σατανᾶ, καὶ τῇ πομπῇ σου, καὶ τῇ λατρείᾳ σου, καὶ συντάσσομαί σοι, Χριστέ. Encomio in Julianum martyrem, ἀναμνήσθητι τῶν ῥημάτων ἐκείνων καὶ τῆς συνθήκης. Catechesi ad illuminandos, gemino loco, ὅταν μὴτε τοὺς παρόντας ἐπιγινώσκῃ, μὴτε φωνῆς ἀκούῃ, μὴτε ἀποκρίνασθαι δύνῃται τὰ ῥήματα ἐκεῖνα, δι' ὧν τὴν μακαρίαν συνθήκην πρὸς τὸν κοινὸν ἡμῶν πάντων καταθήσεται δεσπότην. Hom. 2 in 11 ad Corinthios, 1 ad Ephesios, et 6 ad Colossenses.

(37) Ἀπρεῖρ. Hanc vocem redde Cæsario quest. 440, in Bibliotheca Patrum t. I, p. 658: Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὧρων καὶ σκορπίων. Καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ· ἥτις ὑπάγει πᾶσα αἵρεσις, non vero, αἵρεσις. Item redde Origeni homil. 16 in Jeremiam, ante finem, etiam ex interpretatione Hieronymi,

qui octavo die non circumcidebatur, maledictus erat; in gratia qui non est baptizatus, a regno cœlorum extraneus est atque alienus. Qui enim dixit in lege: *Maledictus omnis masculus qui non circumcidetur octavo die, exterminabitur anima illa de populo*⁸⁶; Item cum juramento pronuntiavit in gratia: *Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest videre regnum Dei*⁸⁷. — *In finem pro octava. In finem quare? Quia initio dixit: Domine, ne in furore tuo arguas me*: quasi quidam dicerent: Exauditusne est? ubinam possumus invenire quod post preces exauditus fuerit? respondet: *In finem. Lege finem psalmi, et reperies dicentem: 9. Discedite a me, omnes qui operamini iniquitatem; quoniam exaudivit Dominus vocem fletus mei; intendit deprecationi meæ. Quando? In finem. ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, ὅτι εἰσέγκουσεν Κύριος σὺν μοι. Πότε; Εἰς τὸ τέλος.*

In finem pro octava. Cur autem octavo die Dominus resurrexit? Quoniam prima hominū ogdoas, tempore Noë, post antiqui orbis interitum, novum mundum in nostro genere suscitavit. Postquam enim mundus ex fornicatione febre mortuus est per peccatum, et sepultus fuit in aquis diluvii, tunc octo-narius hominum quī in arca servatus fuerat, per liberorum susceptionem mundum suscitavit. Et quod liberorum procreatio nomine resurrectionis donetur, audi verba matris Evæ, quando peperit Sethum: *Suscitavit enim mihi Deus semen aliud pro Abele quem occidit Cain*⁸⁸. Et lex: Si quis, inquit, sine liberis mortuus fuerit, accipiet frater ejus uxorem, et suscitabit semen fratri suo⁸⁹: et erat resuscitatio extincti ac mortui generis renovatio. Quia igitur prima generis resurrectio post diluvium per octo homines facta est, idcirco et primus Dominus resurrectionem mortuorum in octava inchoat; quando velut in arca in sepulcro tanquam Noë mansit, et impietatis diluvio finem imposuit, tradiditque baptismum regenerationis; ut consepulti ejus baptismo, consortes resurrectionis ipsius efficiamur. Itaque quoniam octava clare in lege prævulgavit resurrectionem mortuorum, ac retributionem ad singulorum opera; propterea David qui cum uxore Uriæ peccaverat, pro octava, et pro resurrectione in suam remissionem, orabat ac dicebat: *Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. Hic resipisco et confiteor, Domine*: 6. *Quoniam non est in morte qui memor sit tui; in inferno autem quis confitebitur tibi? — In finem pro octava in carminibus psalmus David. Et recte pro octava precabatur, octavus Jessæ filius, et pater Christi qui in octava resurrexit. In finem: tum hujus vitæ, tum mundi compressionis. Primitiæ Christus; deinde ii qui sunt Christi, in adventu ejus*⁹⁰.

⁸⁶ Gen. xvii, 14. ⁸⁷ Joan. iii, 5. ⁸⁸ Gen. iv, 25.

(58) *Εἰς πορφύραν γενένηται.* In purpuris nati, πορφυρογέννητοι, nemini non noti sunt.

(59) *Ὅτε ἔτεκεν τὸν Σήθ.* Itaque in Cyrillo lib. iii contra Nestorium p. 67: Ὅποιόν ἐστι τὸ παρὰ

γενένηται (58). Ὁ μὴ περιτενόμενος ἐν τῷ νόμῳ ὀκταήμερος, ἐπικατάρατος ἦν· ὁ μὴ βαπτιζόμενος ἐν τῇ χάριτι, τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ξένος καὶ ἄλλοτριος. Ὁ γὰρ εἰπὼν ἐν τῷ νόμῳ· Ἐπικατάρατος πᾶς ἄρσῃν ὃς οὐ περιτεμθήσεται τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ τοῦ λαοῦ· ὁ αὐτὸς εἶπεν μετὰ Ἰρकु ἐν τῇ χάριτι· Ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μὴ τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. — Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς ὀγδόης. Εἰς τὸ τέλος, διὰ τί; Ἐπειδὴ εἰς τὴν ἀρχὴν εἶπεν· Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με ὥς τινων λεγόντων, Ἄρα εἰσῃκούσθῃ; ποῦ δυνάμει εὐρεῖν, ὅτι προσευξάμενος εἰσῃκούσθῃ; ἀποκρίνεται· Εἰς τὸ τέλος. Ἀνάγκη τὸ τέλος τοῦ ψαλμοῦ, καὶ

Β εὐρήσεις λέγοντα· Ἀπόστειτε ἀπ' ἐμοῦ, πάντες οἱ τῆς ζωῆς τοῦ κλαυθμοῦ μου, προσέσχεν τῇ δεξιᾷ. Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς ὀγδόης. Διὰ τί δὲ ἐν τῇ ὀγδῇ ἡμέρᾳ ἀνέστη ὁ Κύριος; Ἐπειδὴ πρώτῃ ὀγδοᾷ ἀνθρώπων, ἐπὶ τοῦ Νῶε, μετὰ τὸν τοῦ παλαιοῦ κόσμου θάνατον, νέον κόσμον εἰς γένος ἀνέστησεν. Ὅτε γὰρ ὁ κόσμος πυρέξας τῇ πορνείᾳ, ἀπέθανεν τῇ ἀμαρτίᾳ, καὶ ἐτάφη ἐν τοῖς τοῦ κατακλυσμοῦ ὕδατιν, τότε ὀγδοᾷ ἀνθρώπων ἐν τῇ κειωτῇ φυλαχθεῖσα, διὰ τῆς τεκνογονίας τὸν κόσμον ἀνέστησεν. Καὶ ὅτι ἡ τεκνογονία ἀνάστασις λέγεται, ἀκούσον τῆς μητρὸς τῆς Εὔας λεγούσης, ὅτε ἔτεκεν τὸν Σήθ (59). Ἐξανάστησεν γάρ μοι ὁ Θεὸς σπέρμα ἕτερον, ἀντὶ Ἀβελ ὃν ἀπέκτεινεν Κάιν. Καὶ ὁ νόμος· Ἐάν τις, φησὶν, ἀποθάνῃ ἀτεκνός, λήψεται ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ τὴν γυναῖκα, καὶ ἐξαναστήσῃ σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ· καὶ ἦν ἡ ἐξανάστασις σθεννυμένου καὶ ἀποθνήσκοντος γένους ἀνανέωσις. Ἐπεὶ οὖν πρώτη ἀνάστασις τοῦ γένους μετὰ τὸν κατακλυσμὸν διὰ ὀγδοᾶς ἀνθρώπων ἐγένετο, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος πρῶτος τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν ἐν τῇ ὀγδῇ ἀρχεται· ὅτε καθάπερ ἐν κειωτῇ τῷ τάφῳ ὡς ὁ Νῶε ἔμεινεν, καὶ τὸν κατακλυσμὸν τῆς ἀσεβείας ἔπαυσεν, καὶ τὸ βάπτισμα τῆς παλιγγενεσίας ἐπέδωκεν· ἵνα συνταφέντες αὐτοῦ τῷ βαπτισμῷ, κοινωνοὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ γενώμεθα. Ἐπεὶ οὖν ἡ ὀγδῇ προσάπιζεν ἐν νόμῳ τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν, καὶ τὴν τῶν ἐκάστου ἔργων ἀνταπόδοσιν· διὰ ταῦτα ἀμαρτήσας εἰς τὴν τοῦ Οὐρίου ὁ Δαβὶδ, ὑπὲρ τῆς ὀγδόης καὶ τῆς ἐν ἀνέσει αὐτοῦ ἀναστάσεως παρακαλῶν ἔλεγεν· Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με. Ὡς μετανοῶ καὶ ἐξομολογούμαι, Δέσποτα· Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου· ἐν δὲ τῷ ᾧ τῆς ἐξομολογήσεται σοι; — Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς ὀγδόης ἐν ὕμνοις ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. Καὶ καλῶς ὑπὲρ τῆς ὀγδόης προσήχετο, ὁ ὀγδοὸς τοῦ Ἰεσσαὶ υἱός, καὶ πατὴρ τοῦ ἀναστάντος ἐν τῇ ὀγδῇ Χριστοῦ. Εἰς τὸ τέλος· καὶ τῆς τούτου

⁸⁹ Deut. xxv, 5. ⁹⁰ I Cor. xv, 23.

τῆς ἀρχαίας ἐκείνης γυναίκος, φημὶ δὴ τῆς Εὔας, τεκνοῦσης τὸν Σήθ· Ἐκτὴσάμην ἀνθρωπίνον διὰ τοῦ Θεοῦ, vel Sethi pro Cain irrupsit, vel erratum memoriae est, ex Genes. iv, 1 castigandum.

ζωῆς, καὶ τῆς τοῦ κόσμου συστολῆς. Ἀπαρχὴ ὁ Χριστός· ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ, ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ.

Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς ὀρθότης· καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ A
ἐν δόξῃ ἀναστάσεως, καὶ ὑπὲρ τῆς τῶν ἡμαρτηκότων
καὶ μετανοησάντων ἐγέρσεως. Ἐν ὕμνοις. Ἵνα οἱ
θρῆνοί τοις ἁμαρτήσασιν καὶ μετανοήσασιν εἰς
ὕμνους μετέλθωσιν. Ὅσπερ γὰρ αἱ τῶν ἁμαρτωλῶν
ἐορταὶ εἰς πένθος, καὶ αἱ ψῆδαι εἰς θρῆνον μεταβά-
λονται· καθὼς ἔλεγεν ὁ Θεός· Μεταστρέψω τὰς
ἐορτὰς ὑμῶν εἰς πένθος, καὶ τὰς ψῆδας ὑμῶν εἰς
θρῆνον· οὕτως πάλιν οἱ τῶν μετανοησάντων θρῆνοι
εἰς ὕμνους μεταβάλλονται. Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις
ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. Πρᾶξις ἀγαθῆ, καὶ καρπὸς με-
τανοίας, καὶ τῷ προφήτῃ, καὶ παντὶ τῷ ἱκανῷ τῇ
χειρί. Ποιήσατε γὰρ καρποὺς ἀξίους τῆς μετα-
νοίας. Ἵνα ἕκαστος μετανοήσας, καὶ καρποφορήσας
Θεῷ καὶ τοῖς πένθησιν, λέγῃ· Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ
σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύῃς με. B
Εἰπὲν, ὁ Δαβὶδ· καὶ ὅπως τὸν ἔλεγchon καὶ παιδεύειαν
παραιτῇ· Ὡς φαίνεται, φεύγει τὸν μακαρισμόν.
Ὅτι γὰρ ὁ ἔλεγchos τοῦ Θεοῦ μακαρισμὸς πρόξενος,
γέγραπται ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Ἰωβ· Μακάριος ἄνθρω-
πος ὃν ἡλεῖξεν ὁ Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς. Ὅτι δὲ καὶ
τὸ παιδεύεσθαι ὑπὸ Κυρίου μακάριον, αὐτὸς εἶπας·
Μακάριος ἄνθρωπος ὃν ἂν παιδεύῃς, Κύριε (40).
Οὐ τὸν ἔλεγchon φεύγω, ἀλλὰ τὸν μετὰ θυμοῦ ἔλεγ-
chon· οὐδὲ τὸ παιδεύεσθαι ἀποστρέφομαι, ἀλλὰ τὸ
μετὰ ὀργῆς παιδεύεσθαι δέδοικα. Οὐδα, ὅτι Ὁν
ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει. Ἄρον τοῦ ἐλέγχου τὸν
θυμὸν, καὶ τῆς παιδείας τὴν ὀργὴν καὶ ἔλεγχε ὡς φίλον, καὶ παῖδευε ὡς υἱόν.

Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῇ C
ὀργῇ σου παιδεύῃς με. Ἐὰν ὁ θυμὸς ὡς δικαστὴς
ἐλέγξῃ με, εὐθὺς ἡ ὀργὴ ὡς δεξιὰ χεὶρ καὶ γέτωρ
τοῦ θυμοῦ παιδεύει με. Ὅσπερ γὰρ ἐν δικαστηρίῳ
ὁ ὑπὸ τοῦ δικαστοῦ ἐλεγχόμενος ὑπὸ τῆς τάξεως
μαστιζέται· οὕτως ἐν τῇ θεῇ δίκῃ (41), ὁ ὑπὸ τοῦ

In finem pro octava, iam pro sua resurrectione in
gloria, quam pro peccatorum poenitentium ere-
ctione. In canticis seu hymnis. Ut lamentationes iis
qui deliquerunt ac egerunt poenitentiam vertantur
in hymnos. Quemadmodum enim peccatorum festa
in luctum, et cantica in lamentationem mutantur,
sicut dixit Deus: Converteriam festivitatem vestram in
luctum, et cantica vestra in lamentationem⁹¹: sic
vice versa poenitentium lamenta commutantur in
hymnos. In finem in hymnis psalmus Davidi. Actio
bona, fructusque poenitentiae, et prophetiae, et omni
manu idoneo. Facite enim fructus dignos poeniten-
tiae⁹². Quo unusquisque poenitentiam agens et fructus
offerens Deo ac pauperibus, dicat: Domine, ne
in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas
me. Dicit, David: Prorsusne redargutionem et cor-
reptionem deprecari? Quantum apparet, beatitu-
dinem refugis. Quod enim Dei reprehensio conciliet
beatitudinem, scriptum est in libro Jobi: Bea-
tus homo quem arguit Dominus in terra⁹³. Quod
etiam corripitur a Domino beatum sit, ipse dixisti:
Beatus homo quem erudieris, Domine⁹⁴. Non argu-
tionem fugio, sed argutionem cum furore; neque
corripitur recuso, sed cum ira corripitur metuo. Novi
quod Quem diligit Dominus, corripit⁹⁵. Tolle ex
argutione furorem, ac ex correptione iram, atque
argue tanquam amicum, et corripe velut filium.

Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira
tua corripas me. Si furor ut iudex arguerit me,
illico ira ut dextra manus et vicina furoris corri-
pit me. Quemadmodum enim in tribunali, qui a ju-
dice arguitur, a licitoribus flagellatur: sic in divino
iudicio, qui a furore arguitur, ab ira corripitur. Et

⁹¹ Amos viii, 10. ⁹² Matth. iii, 8. ⁹³ Job v, 17.

⁹⁴ Psal. xciii, 12. ⁹⁵ Prov. iii, 12; Hebr. xii, 6.

(40) Ἐλεγχον. Ridendus an pudendus magis error
p. 372 Chronici Alexandrini, ἡρπάγη ἐκεῖθεν, καὶ ἦλθεν
εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ εἶπεν τὰ ἐν τῷ ναῷ γενόμενα κατ'
αὐτὴν τὴν ὥραν εἰς ἔλεγον τῶν ἀπειθούντων τῷ Θεῷ.
Pro εἰς ἔλεγchon, ut recte in editionibus Epiphani
ei Dorothei. De Ezechiele eodem Chrysostomus De
providentia, lib. ii, cap. 5. Καὶ οὕτως ἡλέγγετο, καὶ
πεσὼν ἐβόα. Ex interprete, ἤγγετο. Nec praeteribō
verba, quae Savilius capere non potuit, potuit de-
pravare. Epistola Honorii ad Arcadium, in Vita
Chrysostomi per anonymum, n. 115: Εἰς σου τῇ
πονηρᾷ γυναικί, καὶ τοῖς πονηροτέροις τοῦ ἀγαθοῦ
ποιμῆνος ἐχθροῖς, μισοῦσιν αὐτὸν, ὡς ἐν πύλαις
ἐλέγγοντα, καὶ λόγους αὐτοῦ τοῖς ὁσίοις, διὰ τὸ ἀν-
οσιῶς τῇν αἰρεῖσθαι, βδελυσσομένους. Hoc est, obse-
quens tuae improbae uxori, et nequioribus boni pasto-
ris inimicis, odio eum, velut in portis argumentem,
habentibus, sanctosque illius sermones ideo abomi-
nantibus, quia vivere nefarie volunt. Respicitur ad
textum Scripturae Am. v: Ἐμίσησαν ἐν πύλαις
ἐλέγγοντα, καὶ λόγον ὅσον ἐβδελύξαντο.

(41) Θεῇ δίκῃ. Commentario in Zachariam Cyril-
lus Alexandrinus n. 104, De ira et vindicta Dei ad-
versus Iudaeos: Ἀποδείξεις δὲ τοῦτο τῆς εἰς λῆξιν ὀργῆς,
καὶ νικημάτων τῶν ἀνωτάτω, καὶ ἰσπαλὴ τὴν νίκην

(f. δίκην) ἐπάγοντος τοῖς εἰς αὐτὸν παπαρῶνκόσιν.
Quae demonstratio est ira extrema, et victoriae coe-
lestis, et parem poenam inferentis iis qui adversus
ipsum debacchati sunt. Frustra quoque sunt viri
docti, cum per vim ejicere nitantur id vocis e sede
quam aptissime obtinet; ex istis nimirum Vita
Basili junioris n. 11, Martii 26: Θαρόησας, παρα-
λαβὼν τοὺς ἰδίους, ἐπὶ τὴν βασιλεύουσαν ὤρμησεν ἡς
ἐπιβὰς, ἡλίου ἥδη λάμψαντος, δόξῃ ἀπείρῳ παρὰ
τῶν συνεπομένων κλειόμενος, ἀπῆλθε πρὸς τὰ βασι-
λεῖα, οὐ καλοῦ σημείου προδειχθέντος ἐν τῇ εἰσοδῷ
αὐτοῦ, τὴν μέλλουσαν γενέσθαι σφαγὴν προμηνύον-
τος. Ὁ γὰρ τοῖ λαμπρότατος ἡλῖος ὡς δίκην κογχύ-
λῃν αἵματος ἐναπέστasen ἐπὶ τὴν γῆν. Quae sic expli-
co: Constantinus Ducas fidentior reddiit, et suos
secum assumens ad urbem regiam tendit, quam cum
ingressus esset, orto jam sole, et immensa laude cele-
bratus ab assectantibus, abiit in palatium, infelici
omine praemonso ad ejus ingressum, quod futuram
eandem praesignabat. Sol enim tunc fulgentissimus,
velut justam vindictam, purpuram sanguinis distilla-
vit in terram. Quin etiam locum fere insanabilem ro-
peries in Chronico Hippolyti Thebani, t. III Henrici
Canisii: Καὶ προσεχτέον τῷ λόγῳ, ὅτι ὁ Θεὸς τῇ
σοφίᾳ αὐτοῦ ἐν ἐπτά αἰώσι τὸν κόσμον ἐβεμείλωσε.

sicut fumus arguens oculi infirmitatem, acriter ad lacrymas usque pungit eum, sitque acrimonia oculo iumentum: ita cum incensus fuerit furor iræ divinæ, redargutione fumum excitat, et flagellat ira. Porro furor et ira Dei non sunt Dei affectus, sed Dei justum iudicium et vindicta. *Thesaurizas enim tibi in die iræ* ⁹⁶. Non Deus tibi thesaurizat, sed tibi thesaurizas. Effare, David; Deo præcipis? Legibus vero ac editis sententiam præscribis? Frenas autem terminos linguæ Creatoris? Respondet: Non loquor per imperium, sed misericordia ejus fruenti cæpidine. 3. *Miserere, Domine, quoniam infirmus sum.* O pietatem! Rex flagellati servi voces profert. Quia oravit non argui in furore, neque corripri in ira, ubi ab eo tanquam debitore et obnoxio repeiebatur depositum, ac fenus animæ et corporis, quod non habebat unde salvam redderet sortem, deprecabatur: *Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum.* Infirmitatem enim nunc vocat non in valetudinem corporis, sed voluntariam imbecillitatem fidei. Quod autem sit infirmitas fidei, docet Apostolus: *Infirmum autem in fide assunite* ⁹⁷; et alibi, de Abrahamo: *Et non infirmatus est in fide; nec consideravit corpus suum emortuum* ⁹⁸, ad seram proles susceptionem.

περί τοῦ Ἀβραάμ· Καὶ μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, πρὸς παιδογονίαν ἔβημον.

Igitur quoniam cupiditate velut febre inflammatus David, operatione ægrotavit, quia post eam febrem sudavit lacrymas: sudor enim ipsi febricitanti lacrymæ fuerunt; et sudore lacrymarum lectum, tanquam ægrotus lecto decumbens, rigavit: 7. *Lavabo per singulas noctes lectum meum, in lacrymis meis stratum meum rigabo*: tunc cum repeterentur ab eo deposita animæ et corporis, infirmitatem cogitationum ut misericordiam consequeretur prætendebat, dicens: *Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum.* In tuto reponere, o amice, depositum debitumque animæ et corporis. Conare reddere quæ accepisti. Aut meliora redde quam acceperis, aut saltem qualia accepisti. Aurum et argentum, animam corpusque suscepisti in depositum. Si enim tu dum feneras aurum, expectas capere cum usuris et adjectione sortem: quod si absque usuris sors ad

θυμοῦ ἐλεγχόμενος, ὑπὸ τῆς ὀργῆς παιδεύεται. Καὶ ὥσπερ ὁ καπνὸς ἐλέγξας τὴν τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀσθένειαν, ποιεῖ αὐτὸν τῷ δακρύῳ δριμύττεσθαι, καὶ γίνεται τῷ ὀφθαλμῷ ἡ δριμύτης βάσανος· οὕτως δὲ ἂν ἐκκαυθῇ ὁ θυμὸς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ, καπνίζει τῷ ἐλέγχῳ, καὶ μαστίζει τῇ ὀργῇ. Θυμὸς δὲ καὶ ὀργὴ Θεοῦ οὐκ ἔστιν πάθῃ Θεοῦ, ἀλλὰ δικαία κρίσις καὶ ἄμυνα τοῦ Θεοῦ. *Θησαυρίζεις γὰρ σεαυτῷ ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς.* Οὐχ ὁ Θεὸς σοι θησαυρίζει, ἀλλ' αὐτῷ θησαυρίζεις. Εἰπέ, ὦ Δαβὶδ· παρακλεύθῃ Θεῷ; ἡμῖς δὲ καὶ διατάγμασιν ἀπόφασιν δὲ ⁹⁹ καταψήφίζεσαι; χαλinoί, δὲ ἔρους γλώσσης Δημιουργοῦ; Ἀποκρίνεται· Οὐ λέγω διαταττόμενος (42), ἀλλὰ τοῦ ἐλέους αὐτοῦ ἀπολαῦσαι βουλόμενος. Ἐλέησον, Κύριε, ὅτι ἀσθενῆς εἰμι. Ὡς τῆς εὐλαθείας! Ὁ βασιλεὺς μαστιζομένου δούλου φωνὰς προβάλλεται. Ἐπειδὴ παρακάλεσεν μὴ ἐλεγχθῆναι ¹, μὴ δὲ παιδευθῆναι τῇ ὀργῇ, ἀπαιτούμενος ὡς χρεώστης καὶ ὑπεύθυνος τὴν παρακαταθήκην, καὶ τὸ δάνειον τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καὶ μὴ ἔχων ἀποδοῦναι σῶα τὰ κεφάλαια, παρεκάλει· Ἐλέησον με, Κύριε ὅτι ἀσθενῆς εἰμι. Ἀσθένειαν γὰρ νῦν λέγει, οὐ τὴν ἀρρώστιαν τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὴν ἀναβαίρετον ἀτονίαν τῆς πίστεως. Ὅτι δὲ ἐστὶν ἀσθένεια πίστεως, λέγει ὁ Ἀπόστολος· *Τὸν δὲ ἀσθενούντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε.* Καὶ ἄλλως, οὐ κατενόησεν τὸ ἑαυτοῦ σῶμα γενεκρωμένον,

Ἐπεὶ οὖν πυρέξας ὁ Δαβὶδ τῇ ἐπιθυμίᾳ, τῇ πράξει ἐνόησεν, ὅτι μετὰ τὸν πυρετὸν ἴδρωσεν τὰ ἔακρα· ἰδῶς γὰρ αὐτῷ πυρέξαντι τὰ δάκρυα γέγονεν· καὶ τῶν ἰδρωτῶν δακρύων τὴν κλίτην, ὡς ἐγκλίσιος ἔβρεξεν· *Λούσω καὶ ἑκάστην ῥύττα τὴν κλίτην μου, ἐν δάκρυσι μου τὴν στρωμνὴν μου βρέξω*· τότε ἀπαιτούμενος τὰς παραθήκας τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, τὴν ἀσθένειαν τῶν λογισμῶν πρὸς τὸ ἐλεθθῆναι προσβάλλειτο, εἰπὼν· Ἐλέησον με, Κύριε, ὅτι ἀσθενῆς εἰμι. Ἀσφαλίζου, ὦ φίλε, τὴν παραθήκην καὶ τὸ χρέος τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Σπούδαςον ἀποδοῦναι ἅ ἑλαβες. Ἡ κρείττονα ἀπόδος ἅ ἑλαβες, ἢ καὶ οὐσα ἑλαβες. Χρυσὸν καὶ ἄργυρον, τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα παραθήκην ἑλαβες. Εἰ γὰρ σὺ χρυσὸν δανείζων, προσδοκᾷς μετὰ τόκων καὶ πλεονασμῶν λαβεῖν τὰ κεφάλαια· εἰ δὲ ἀνευ τόκων ἐνεγθῇ σοι τὰ κεφάλαια, ἀγανακτεῖς, ὀργίῃ, δυσχε-

⁹⁶ Rom. II, 5.

⁹⁷ Rom. XIV, 1.

⁹⁸ Rom. IV, 19.

⁹⁹ F. vacat δέ. ¹ F. add. τῷ θυμῷ.

Ἐν ἑπτὰ ἡμέραις τὴν κτίσιν ἐργάσατο. Ὅτι τὸν Καὶν ἑπτὰ ἐκδικούμενα παραλῦσαι πεποίηκεν. Καὶ τὸν Ἀάμεχ ὅς α' τὴν ἀρχὴν ἔδωκεν. Τὸν Ἐνὼχ ἔδωκεν ὅσα μετέθηκεν, ὡς θεάρεστον. Τὸν Ἀβραάμ καὶ ἀπὸ κτίσεως κόσμου πατέρα πολλῶν ἐθνῶν ἔδειξεν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ὅς α' ἀριθμεῖται ἀπὸ Ἀδάμ. Καὶ ἡ πεντηκοντάς τοῦ ἰσλαμίου, ὃ ἐρμηνεύεται ἀρεστίς, διὰ τοῦτο ἐτιμήθη. Καὶ ἡ ἱερατικὴ λειτουργία διὰ τοῦ ζ' μηνὸς γέγονεν. Ἡ γὰρ πεντηκοντάς ὑφειλουμένη, α' ἡμέρα ἐργάζεται. Tentaham, τὸν Ἀάμεχ ὅς α' τὴν δίκην δεδωκέναι. Εἰ τὸν Ἀβραάμ κα' ἀπὸ κτίσεως κόσμου. Εἰ ὑφειλουμένη πρώτη ἡμέρα. Quod ultimum comma forte glossema est, forte transpositum fuit. Vertebamque: *Et attendendum est sermoni, quoniam Deus sapientia sua in seotem sæculis mundum fundavit; septem diebus crea-*

tionem operatus est; Cainum ad septem exsolvendae vindictas adiegit, et Lamechum ad septuagies septies penas luendas; Henochum qui septimus erat translulit, ut Deo placerent; Abrahamum a creatione mundi vicesimum primum, multarum gentium patrem declaravit. Sed et ipse Dominus, septuagesimus septimus ab Adamo numeratur. Etiam quinquagesima jubilat, hoc est si interpreteris remissionis, idcirco honorata fuit; et sacerdotale ministerium septimo mense factum est. Nam quinquagesima efficitur, subductus primus dies. Denique epist. 30 Theophylacti malo ἀποδρᾶναι τὴν δίκην, quam δόχην.

(42) Διαταττόμερος. In Josepho lib. xv Antiquit., cap. 14, p. 545: Τοὺς μὲν διδάξας οἰκοδόμους, ἐτέρους δὲ τέκτονες, ἰ. διατάξας.

ραίνει· εἰ δὲ καὶ μειωθῇ τὰ κεφάλαια, εἰς δικαστήρια καὶ στρεβλωτήρια (42) ἐμβάλλεις τὸν ὑπεύθυνον· τί ποιήσει ὁ Θεὸς ὁ δανειστής τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος; Ἐάν μὲν αὐτῷ μετὰ τόκων καὶ πλεονασμῶν προσενέγκῃς τὰ δύο τάλαντα, τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, λέγων· Κύριε, δύο τάλαντά μοι παραδωκας, τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν· Ἰδε ἄλλα δύο τάλαντα ἐκέρδῃσα (44), ἄλλον ἄνθρωπον σώσας ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος.

Ἐάν δὲ αὐτὸ μόνον αὐτῷ προσενέγκῃς τὸ κεφάλαιον, λέγων· Ἰδε ἔχεις τὸ σόν· ἀγανακτεῖ καὶ ὀργίζεται. Εἰ δὲ μήτε αὐτὸ ἐκείνῳ σὼν προσενέγκῃς δ' ἔλαδεις, τότε παραδίδουσιν σε τοῖς βασανισταῖς, ἕως οὗ ἀποδῶς πᾶν τὸ ὀφειλόμενον. Ἐάν πεσὼν προσκυνήσῃς μετανοῶν, καὶ λέγων· Κύριε, μακροθύμησον ἐπ' ἐμοί, καὶ ἀποδώσω σοι· τότε τὴν ἐξιμολόγησίν σου καὶ τὴν μετάνοιαν ὡς καταβολὴν τοῦ κεφαλαίου λογίζεται. Εἰ γὰρ ὁ τῶν μυρίων τάλάντων χρεωφειλέτης τὴν μακροθυμίαν τοῦ Θεοῦ ἐπικαλεσάμενος, τὸ χειρόγραφον ἄκυρον ἐποίησεν· καὶ εἰ ὁ μυρίων ψυχῶν λόγον ἀπαιτούμενος, ὡς ἀρχιερεὺς ἢ διδάσκαλος, τῇ ἱκεσίᾳ τὴν εὐσπλαγχνίαν τοῦ Θεοῦ ἐκέρδῃσεν, καὶ σπλαγχνισθεὶς ὁ Κύριος αὐτοῦ, ἀφῆκεν αὐτῷ πᾶν τὸ ὀφειλόμενον· πολλῶν μᾶλλον ἑκάστος ἡμῶν ἐκδύσωπι· σὺ τὸν Θεὸν μετανοῶν ἐφ' οἷς ἡμαρτεν, καὶ προσευχόμενος, καὶ ἐξιμολογούμενος, καὶ λέγων· Ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι ἀσθενής εἰμι. Ἀσθενῶ καὶ ἀτονῶ (45) πρὸς τὴν τοῦ χρέους ἀπόδοσιν· Ἐλέησόν με, Κύριε· καὶ τοῖς βασανισταῖς ἀγγέλοις μὴ παραδῶς με· ἀλλὰ κρύψον τὸν δανειστὴν, καὶ δεῖξον τὸν ἱατρὸν· καὶ τῷ σπῷ ἐλέψ' ἀνάλαβέ με τὴν ἀσθενήσαντα.

Ἰσάαί με, Κύριε, ὅτι ἐταράχθη τὰ ὀστά μου. Τὸν διὰ τὴν ἁμαρτίαν παιδεύσαντα καὶ μαστιζάντα αὐτὸν διὰ τὴν μετάνοιαν καὶ ἱατρὸν αὐτῷ γενέσθαι παρεκάλεσεν. Καὶ ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἐπαίδευσεν, μάρτυς αὐτὸς ἐν τῷ ψαλμῷ εἰπών· Παιδεύων ἐπαίδευσέν με ὁ Κύριος, καὶ τῷ θανάτῳ οὐ παρέδωκέν με. Καὶ διὰ τί παιδεύει τὸν ἄνθρωπον διὰ νόσου ὁ Θεός; Διὰ παρακοὴν καὶ ἁμαρτήματα. Οὐδεὶς γὰρ ἐν ἀνθρώποις ἀναμάρτητος· δι' ὃ καὶ οὐδεὶς ἄνοσος. Ὅτι δὲ Θεὸς ἐστὶν ὁ ἐκάστω τῶν ἀνθρώπων διὰ παρ-

te deferatur, indignaris, irasceris, aegre fers: at si etiam sors tibi imminuta fuerit, ad tribunalia et questionis tormenta reum immittis: quid faciet Deus fenerator animæ et corporis? Si ei quidem cum usuris et redundantia obtuleris duo talenta, animæ atque corporis, dicens: Domine, duo talenta tradidisti mihi, animam et corpus; ecce alia duo talenta lucratus sum: dum alium hominem salvum facio ex anima et corpore.

Si vero ipsam solam sortem ei obtuleris, dicendo: Ecce habes quod tuum est; indignatur atque irascitur. Sin autem neque illud ipsum quod accepisti, obtuleris integrum, tunc tradit te tortoribus, quoadusque reddideris universum debitum. Si providens adoraveris, pœnitentiam egeris, ac dixeris: Domine, patientiam habe in me, et reddam tibi; tunc confessionem tuam et pœnitentiam tanquam sortis pensionem reputabit. Nam si decem millium talentorum debitor, patientia Dei invocata, chirographum irritum fecit; et si decem millium animarum rationem reddere iussus, tanquam pontifex vel doctor, supplicatione misericordiam Dei lucratus est, et misericordia tactus Dominus ejus, dimisit ei omne debitum; multo magis unusquisque nostrum inflectet Deum quoties pœnitentiam egerit de peccatis suis, oraverit, confessus fuerit, dixerit: Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum. Infirmus sum ac invalidus ad reddendum debitum. Miserere mei, Domine, nec tortoribus angelis tradas me: sed occulta feneratorum, et ostende medicum, nec non misericordia tua assume me infirmum.

Sana me, Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea. Eum qui propter peccatum corripuerat ipsum ac flagellaverat, per pœnitentiam fieri quoque ei medicum rogavit. Et quod Deus ipsum corripuerit, testis ipsemet, cum in psalmo ait: Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me. Quare autem castigat Deus hominem per morbum? Propter inobedientiam et peccata. Nemo enim inter homines absque peccato vivit: quocirca etiam nemo sine morbo. Quod vero Deus sit qui hominum cui-

• Matth. xxv, 22 seqq. • Psal. cxvii, 18.

(43) *Στρεβλωτήρια*. Locum ascribemus Philonis lib. *De specialibus legibus*, p. 802: Οὐ πρότερον ἀνῆκεν, ἢ βασάνους καὶ στρέβλαις τὰ σώματα κατακτείνων, ἀποκτείνει κεκαινουργημένας ἰδέας θανάτου, ut admonemus legendum esse omnino, κατεκτείνων, quemadmodum Demosthenes dixit, κατεκτείνόμενος ὑπὸ τῆς βασάνου. Neque enim Philonianæ elegantiae est, κατακτείνων, ἀποκτείνει. Fac itaque sic veritas: Non prius abstulit, quam quæstionibus et tormentis corpora distendens, noviter excogitatis mortis generibus interficeret.

(44) *Ἄλλα δύο τάλαντα ἐκέρδῃσα*. Invenies hæc apud Valerianum Cemeliensem Homil. 11, p. 128. Nam ita in hoc loco evangelista dicit ad eum qui lucrum quadruplicatâ pecuniâ reverso de peregre domino portavit: Euge serve bone, etc. Emendabis verbum mecum et leges, duplicatâ, ex ipso Scripturæ textu.

(45) *Ἀτονῶ*. Hic duplex tollam mendum ex uno loco elegantis scriptoris Nili abbatis *Tractatu ad Magnam*, cap. 57: Μηδὲν ἀτελεὲς ἔργον παρήρησάν δι-

δωσι τῷ ἐργασαμένῳ, ἐρυθρίαν δὲ παρασκευάζει ὡς ἀπονήσαντι ὧν ἐπετῆδευσεν πρὸς τὸ πέρας ἔλθειν. Καὶ τίνα μὲν τῶν τεχνητῶν ἔργων ὅρον ἔχει, καὶ πέρας, πρὸς ὃν ὁ σκοπὸς τῶν ἀρχομένων ὁρᾷ, καὶ κατορθοῦται τούτων ἑκάστον ἐν οὐ πολλῷ χρόνῳ, ἐν ὕλαις ἐνεργοῦμενον, καὶ τὸ τέλος ἔχον ἐσὸς, καὶ περιμένον τὸν περικύπτοντα. Ἄ δὲ ἀρετὴ μακρὸν ἔχει τὸ μῆκος, etc., et restituiam, primo quidem, ἀτονῇσαντι, deinde vero προκύπτοντα (quamvis idem mendum in *Sententiis*, n. 118, p. 574), sensu ita exigente, qui est: Nullum opus imperfectum præbet fiduciam ei qui operatus est; imo efficit ut erubescat, quasi non valuerit ad finem eorum pertinere quæ suscepit. Et nonnulla quidem artificum opera terminum habent, atque finem, ad quem collineat aggre-dientium scopus, et perficitur unumquodque ipsorum non multo tempore, in materiis effectum finemque habens stabilem, quique hominem proficientem exspectet. Virtus autem longum habet intervallum. In Theodorito ad I Corinth. xiv, 28, ἀτονώτατον leges, ἀτοπώτατον corriges.

ἵνα τοίνυν δείξῃ, ὅτι οὐ περὶ τῶν αἰσθητῶν ὁστέων, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐνθυμίων ἔλεγεν, παραλείπων τὴν σάρκα, ψυχῆς ἐμνημόνευσεν. Καὶ ἡ ψυχὴ μου ἐταράχθη σφόδρα. Οὕτως ἐν ἄλλοις ἔλεγεν· Πάντα τὰ ὁστά μου ἐρούσιν· Κύριε, Κύριε, τίς ὁμοίός σοι; Καὶ οὐ πάντως περὶ τῶν ὁστέων τοῦ σώματος ἔλεγεν. Οὐδὲ γὰρ στόμα καὶ χεὶρ τὰ ὁστά ἔχουσιν. Καὶ πάλιν· Σὺς ὁστέων, καρδία αἰσθητικὴ. Καὶ οὐ πάντως ὑπὸ σπητῶν τὰ ὁστά ἐσθίονται· ἀλλ' ἐπὶ ὑπὸ λογισμῶν ὁστέων ἐν θλίψεσιν κατεσθλονται αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς. Ἐπεὶ οὖν εἰς αἰσθησιν ὧν ἡμαρτέν ἤλθεν ὁ Δαβὶδ, καὶ τὰς ἐκ τῆς συνειδήσεως βασάνους ὑπέμεινεν, καὶ ὡς ὑπὸ δημίων αἰσθητῶν τῶν λογισμῶν ἐμαστιζέτο· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀπείσται ψυχῆς, ὥς συνείδησις, λάθρα βασανίζουσα τὰς ἐν τῇ ψυχῇ βασάνους· λαθρῶν παρακαλεῖ. Ἰασαί με, Κύριε, ἔτι ἐταράχθη σφόδρα τὰ ὁστά μου. Ἀλλ' οὐ μόνον ἕως λογισμῶν καὶ ἐνθυμήσεων ἐσκήρτα ὁ τάραχος· ἀλλὰ γὰρ καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν ταράξας τῇ πράξει ἐθύβισεν. Καὶ ἡ ψυχὴ μου ἐταράχθη σφόδρα. — Ἡ ψυχὴ μου, ἡ ἀποθήκη τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ· ἡ ψυχὴ μου, ἡ τῶν ψαλμῶν πηγή. Ὅπου εἰρήνῃ ἐθαλαμύετο, ἐκεῖ ὁ πόλεμος τῆς ἁμαρτίας κατ' ἐμοῦ ὀρχήσατο. Καὶ σὺ, Κύριε, ἕως πότε; Οὐκ ἐδράβυνα πρὸς μετάνοιαν· μὴ βραδύνῃς πρὸς τὴν ἐμὴν πρόνοιαν. Εἰπάς· Ἐὰν ἀποστραφῇς στενάξῃς, τότε σωθήσῃ. Ἐπεὶ οὖν ἐκοπίασα ἐν τῷ στεναγμῷ μου· — Ἔως πότε; Καὶ οὐ μόνον στενάξω, ἀλλὰ καὶ κλαίω καὶ δακρύω, καὶ δάκρυσι τὴν κλίην σπιλολογῶ. Λούσω καὶ ἐκάστην ῥύττα τὴν κλίην μου, ἐν δάκρυσιν μου τὴν στρωμνὴν μου βρέξω. — Ἔως πότε; Τὸ δὲ, Ἔως πότε; οὐκ ἔλεγεν ἀποδυσπετῶν, ἀλλὰ τὸ πέρας τῶν πειρασμῶν, καὶ τὸ τέλος τῶν θλίψεων μαθεῖν ἐκδεχόμενος. Οὐδὲ γὰρ περὶ τοῦ ἀφεθῆναι αὐτῷ τὴν ἁμαρτίαν, τὸ, Ἔως πότε; ἔλεγεν. Ὁ γὰρ ἀκούσας, Καὶ Κύριος ἀφῆκεν (46) τὴν ἁμαρτίαν σοι, οὐκ ἂν ἀντιστῶν εἶπεν· Ἔως πότε; Καὶ ὁ εἰρηκώς, Εἶπα· Ἐξαγορεύσω κατ' ἐμοῦ τὴν ἀνομίαν μου τῷ Κυρίῳ, καὶ σὺ ἀφῆκας τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας μου, οὐκ ἂν τὸ, Ἔως πότε; περὶ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν ἔλεγεν. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν μὲν τῶν ἁμαρτιῶν ἄρεσιν ἔλεγεν, ἐπὶ πολλοὺς δὲ χρόνους θλίψεσιν καὶ πειρασμοῖς ἐπάλειεν καὶ χειρουργηθεὶς τὴν σπητὸν τῆς ἁμαρτίας, καυτῆρας πειρασμῶν, καὶ φάρμακα δριμύτα θλίψεων ἐπὶ πολλὸν ἔλεγεν· περὶ τῆς τῶν δριμυτάτων φαρμάκων ἀφαιρέσεως παρακαλεῖ τὸν λατρῶν. Καὶ σὺ, Κύριε, ἕως πότε; Ὁ μαθητὴς σου Νάθαν ταχέως ἐχειρουργήσῃς, εἰπὼν· Καὶ Κύριος ἀφείλεν τὸ ἁμαρτημαί σου. Ἐπεὶ οὖν ἐκεῖνος οὐκ ἐδράβυνεν, καὶ αὐτὸς πρὸς τὰ δριμύτερα τῶν θλίψεων μὴ χράνιζε. Καὶ σὺ, Κύριε, ἕως πότε; Ἔως πότε ὁ Ἀδυσκώλωμ πολέμει; Ἔως πότε ὁ ἐξ ἐμοῦ κατ' ἐμοῦ; Ἔως

Ut ergo ostenderet, non de ossibus sensibilibus, sed de cogitationibus disseruisse se, relicta carne, animæ mentionem fecit. Et anima mea turbata est valde. Parī modo alibi dixit: Omnia ossa mea dicent: Domine, Domine, quis similis tibi? Nec omnino ossa corporis designavit. Ossa enim carent ore et labiis. Et iterum: Tinea ossium, cor sensitivum. Neque prorsus a tineis ossa eduntur; sed quia per acerrimas cogitationes in afflictionibus absumuntur animæ vires. Cum igitur in sensum delictorum suorum venisset David, et conscientie tormenta sensisset, a'que a cogitationibus velut duris carnificibus vapulasset: nihil quippe sic tangit animam, ut conscientia, quæ clam rimetur animæ tormenta: sanari postulat. Sana me, Domine, quoniam valde conturbata sunt ossa mea. Sed non tantum usque ad consilia et cogitationes insiliit conturbatio; verum ipsam quoque animam actione concussam demersit. Et anima mea turbata est valde. — Anima mea, repositorium mysteriorum Dei: anima mea, Psalmorum fons. Ubi pax velut in thalamo continebatur, ibi bellum peccati contra me insultavit. Et tu, Domine, usquequo? Non tardavi ad poenitentiam; ne tardes ad mei providentiam, Dixisti: Si conversus ingemueris, tunc salvus eris. Itaque, quia laboravi in gemitu meo: — Usquequo? Nec solum gemo, verum etiam fleo et lacrymor, ac per lacrymas lectum maculis oppleo. Lavabo per singulas noctes lectum meum, in lacrymis meis stratum meum rigabo. — Usquequo? Illud Usquequo? non protulit, quod impatienter ferret, sed quia expectabat ut terminum tentationum disceret, finemque vexationum. Non enim ut ipsi dimitteretur peccatum, dixit, Usquequo? Nam qui audierat: Et Dominus remisit peccatum tuum, non diffidenter dixisset, Usquequo? Quique pronuntiaverat: Dixi: Confitebor adversum me injustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem cordis mei, nequaquam, Usquequo? de remissione peccatorum protulisset. Sed quia acceperat quidem remissionem peccatorum; multo autem tempore cum tribulationibus et tentationibus luctabatur; et in ulcere peccati chirurgi manum senserat, cauteriaque tentationum, et acra pharmaca vexationum receperat diu; pro asperimorum remedium ablatione deprecatur medicum. Et tu, Domine, usquequo? Discipulus tuus Nathan celeriter chirurgicæ manus adhibuit, dicens: Et Dominus abstulit peccatum tuum. Quando igitur ille non distulit, tu pariter ad morfaciora tribulationum ne moreris. Et tu, Domine, usquequo? Usquequo Absalom bellum gerit? Usquequo qui ex me, contra me? Usquequo ab Achitophel non ulcisceris? Usquequo exercitus mihi subiecti

¹⁴ Psal. xxxiv, 10. ¹⁵ Prov. xiv, 30. ¹⁶ Isa. xxx, 15. ¹⁷ II Reg. xii, 15. ¹⁸ Psal. xxxi, 5.

(46) Ἀφῆκεν. Et paulo post, ἀφείλεν. Varie enim sunt hujus verbi lectiones in isto Scripturæ testimonio II Reg. xii, 15, παρέβλασε, ἀφῆκε, ἀφείλε, ἀφείλετο, necnon παρήγαγε, in Calena ad psal. I,

ex Didymo. A Tertulliano autem lectum foliæ παραγάγε παlet ex eo quod veriat, circumduxit, in Adversus Marcionem, 10.

cum tyranno adversus me armantur? Convertere, Domine, eripe animam meam: saluum me fac propter misericordiam tuam. Quia ipsum decet gloria, honor, imperium, nunc et per infinita saecula saeculorum. Amen.

XXI.

In psalmum VII.

Domine Deus meus, in te speravi, saluum me fac.

Quemadmodum qui regiae imaginis spectator est, non despicit speciem, nec inscriptionem, sed et picturam et titulum aspectu amplectitur: sic qui superscriptionem psalmi legit, quaerere debet inscriptionem, eumque qui scripsit, necnon eum qui scriptus est. Quare autem inscriptio? Oculum enim est interpretationis, historiae demonstratio. Quenam igitur apposita psalmi inscriptio? 1. Psalmus David, quem cantavit Domino pro verbis Chusi filii Jemini. Vidisti mihi, frater, columnam inscriptionem, et praekonium scripturam, et scriptorem Davidem, atque ducem exercitus scriptum fortissimum Chusi? Et cur sermo meminit illius? Ille beati Davidis sociorum princeps exstitit. Audite enim quot et quanta possit amicitia in necessitate. Siquidem amicitia Chusi erga Davidem tyrannidem destruxit; amicitia tyrannum evertit; amicitia tyrannide pressum amicum ultia est; amicitia regno fortior fuit. Quod enim regnum Davidi non fecit, hoc peregit Chusi amicitia¹⁹. Princeps autem sociorum dicebatur uno ex duobus modis, vel quia societati ducum Davidis praerant, tanquam princeps ducum, vel quia jam olim et ab initio ei socius amicusque exstiterat. Nam cum sciret David, quod amico fideli nihil esset pretiosius; et sicut duo oculi uno ad objecta videnda praestantiores sunt, ita e duae animae concordēs, quae duae dicuntur, sed una esse videntur, ad mutuum consilium sunt baculus: idcirco non sibi soli consilium capere commisit, sed amicis quoque cum ipso permisit consulare. Non gustavit amicitiam, eamque expulit; nec animum sincerum instar fraudulentum aversatus est; neque tanquam emptor pecunia carens vestem in foro, induit amicum, exiitque statim; neque velut veterem tunicam, veterem amicum deposuit. Siquidem vetus indumentum corrumpitur; vetus autem amicus quo magis vetustescit, eo acceptior esse debet. Quemadmodum enim ve-

¹⁹ II Reg. xvi, 16 sqq.

(47) Ὁφθαλμός γάρ τῆς ἐρμηνείας, ἡ τῆς ιστορίας ἀποδείξεις. Nimirum propter claritatem: de qua cum legeris epist. 182, lib. i Nili monachi, εἰρηκός μοι ἄγαν πολυπραγμονεῖν τὰ ἀναγεγραμμένα ιστορικῶς, εὐσύνοντα γὰρ ταῦτα, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν νόησιν τῶν γεγραμμένων λήγως διαθρεῖν λέγεις, καὶ εἰς λέξεις νοητὰς βούλεσθαι ἡδεῶς τὴν Γραφὴν ἐκλαμβάνειν memento, vel addere μὴ post μοι, vel ex μοι facere μὴ.

(48) Φίλον πιστοῦ. Inter varia amicorum epitheta, frequens est illud apud Latinos, quo singulares dicuntur. Id usurpaverat dubio procul Julius Caesar in decreto pro Hyrcano. Sed Josephus, vel si quis

πότε ἀπὸ τοῦ Ἀχιτόφελ οὐκ ἐκδικεῖς; Ἔως πότε τὰ ὑπ' ἐμὲ στρατόπεδα μετὰ τοῦ τυράννου κατ' ἐμοῦ ὀπλίζονται; Ἐπιστρέφον, Κύριε, ρύσαι τὴν ψυχὴν μου· σῶσόν με ἐνεκεν τοῦ ἐλέους σου. Ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα, τιμὴ, κράτος, νῦν καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

KA'.

Εἰς τὸν ζ' ψαλμόν.

Κύριε ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἠλπισα, σῶσόν με.

Ὅσπερ ὁ τῆς βασιλικῆς εἰκόνος θεατὴς οὐ παρορᾷ τὰ πρόσωπα, οὐδὲ τὰ ἐπιγράμματα, ἀλλὰ καὶ τὴν γραφὴν καὶ τὴν ἐπιγραφὴν βλέμματι ἀσπάζεται· οὕτως ὁ ἐπιγραφὴν ψαλμοῦ ἀναγινώσκων ζητεῖν ὀφείλει τὴν ἐπιγραφὴν, καὶ τὴν γράψαντα, καὶ τὸν γράφοντα. Καὶ διὰ τί τὸ ἐπιγράμμα; Ὁφθαλμός γάρ τῆς ἐρμηνείας, ἡ τῆς ιστορίας ἀποδείξεις (47). Τίς οὖν ἡ προκειμένη τοῦ ψαλμοῦ ἐπιγραφὴ; Ψαλμός τῷ Δαβὶδ, ὃν ᾤσεν τῷ Κυρίῳ ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσί υἱοῦ Ἰεμεβελ. Εἰδὲς μοι, ἀδελφέ, στήλην τὴν ἐπιγραφὴν, καὶ ἐγκώμιον τὴν γραφὴν, καὶ γραφέα τὸν Δαβὶδ, καὶ στρατηγὸν γραφέντα τὸν ἀριστεία Χουσί; Καὶ διὰ τί ὁ λόγος αὐτοῦ μέμνηται; Οὗτος τοῦ μακαρίου Δαβὶδ ἀρχιεπίσκοπος ἐγένετο. Ἀκούσατε γὰρ ὅσα καὶ ὅσα φίλα ἐν ἀνάγκῃ δύναται. Φίλα γὰρ ἡ τοῦ Χουσί πρὸς τὸν Δαβὶδ τυραννίδα ἔλυσεν· φίλα τὴν τυραννὸν κατέστρεψεν· φίλα τὸν τυραννοῦμενον φίλον ἐξεδίκασεν· φίλα βασιλείας ἰσχυρωτέρα γέγονεν. Ὁ γὰρ ἡ βασιλεία τῷ Δαβὶδ οὐκ ἐποίησεν, τοῦτο φίλα τοῦ Χουσί ἐποίησεν. Ἀρχιεπίσκοπος δὲ ἐλέγετο κατὰ τὰ τῶν δύο πρόσωπα, ἡ ὅτι τῆς ἐταιρίας τῶν στρατηγῶν Δαβὶδ ἤρχεν ὡς ἀρχιστράτηγος, ἡ ὅτι ἀνοθεῖν αὐτῷ καὶ ἐξαρχῆς ἐταίρος καὶ φίλος ἐγένετο. Εἰδὼς γὰρ ὁ Δαβὶδ, ὅτι φίλου πιστοῦ (48) οὐδὲν τιμιώτερον, καὶ ὡσπερ οἱ δύο ὀφθαλμοὶ τοῦ ἐνὸς πρὸς τὸ ὁρᾶν τὰ ὑποκείμενα ἀναγκασιότεροι, οὕτως καὶ δύο ψυχὰς δι' ὁπίστοι, δύο λεγόμεναι, καὶ μία φαινόμεναι, πρὸς συμβουλίαν ἀλλήλων βακτηρία γίνονται· διὰ τοῦτο οὐχ ἑαυτῷ μόνῳ τοῦ βουλευέσθαι ἐπίστευσεν, ἀλλὰ καὶ φίλοις τὸ συμβουλευεῖν αὐτῷ ἐπέτρεπεν. Οὐ γευσάμενος τῆς φίλας, καὶ ταύτην ἀποπτύσας, οὐδὲ τὴν ἄδολον ψυχὴν ὡς δολὴν ἀποστρεφόμενος, οὐδὲ ὡς ἀνάργυρος ἀγορασθῆς τὸ ἐν ἀγορᾷ ἱμάτιον ἐνδυσάμενος τὸν φίλον, καὶ εὐθέως ἐκδυσάμενος, οὐδὲ ὡς παλαιὸν χιτῶνα τὸν παλαιὸν φίλον ἀπαμφισσόμενος. Τὸ μὲν γὰρ ἱμάτιον παλαιούμενον διαφθείρεται, ὁ δὲ παλαιὸς φίλος ὅσῳ παλαιούται, τοσούτῳ πλέον ὀφείλει εἶναι δοκιμώτερος. Ὡς γὰρ ὁ παλαιός

alius interpretes Græcus Decreti apud eum lib. xiv Antiq. Judaicæ. cap. 17, p. 486, cum vocem Latinam minus intelligeret, κατ' ἄνδρα vertit. Εἶναι τε αὐτὸν καὶ τοὺς παῖδας αὐτοῦ συμμάχους ἡμῖν ἐστὶ καὶ ἐν τοῖς κατ' ἄνδρα φίλοις ἀριθμείσθαι. *Esseeque ipsum et filios ejus nobis socios, prætereaque in singularibus amicis recenseri.* Ex antiquo Josephi interprete, inter viros amicissimos esse censendos. Bene ad sensum, quanquam errore Græci, ni fallor, nequaquam percepto. Ad hoc observavi οὐκ ἀφ' οὗ deprivatum fuisse in οὐχὶ φίλου 51 epistola Theophylacti.

οἶνος
οἶνος
οἶνος
μάρτυ
ἐάν δ
Ὅσπερ
οἶνον
ἰβήρω
εὐφρο
φρένα
φεύγε
δευτέ
ται.
Ὅσοι
καὶ ἐξ
ἀνθρω
βίων
θησαυ
ὕπερ
του γ
σοφί
μαι;
συμβ
φός.
ων, ὁ
τα, κα
καὶ ὁ
ὁ λεγ
εἰδησι
ἀποδύ
Ἄλλ'
οὐδὲ
νον,
ὠζυν
τάς δι
τῆς εὐ
ἐγίνον
εἰς τ
τὴν ε
νον.
Ψα.
λόγων
Κυρίῳ
γων
ἐτυρά
νεύων
λους
λημα
κτω
ἐνα
Ἄδ
συκοφ
ὡς
δοτι,
ἡ

ἡ
(49)
θείας
sancti

οἶνος οὐ ταχὺ ἀλλοιοῦται, οὕτε τρέπεται, ὁ δὲ νέος A
οἶνος ἀμφίβολος γέλει· οὕτως ὁ παλαιὸς φίλος ὡς
οἶνος προπάλαιος εὐφραίνει τὸν ἔχοντα. Καὶ τοῦτου
μάρτυς ἡ θεία Γραφή· *Οἶνος νέος, φίλος νέος·*
ἐὰν δὲ παλαιωθῇ, μετ' εὐφροσύνης αὐτὸν πίεσαι.
Ὅσπερ δὲ ὁ πυρέττων καὶ φρενητιῶν τὸν παλαιὸν
οἶνον ὡς πολέμιον ἀποστρέφεται, ὁ δὲ ὑγιαίνων καὶ
ἐβρωμένος τὴν καρδίαν εὐφραίνεται· καὶ οἶνος γὰρ
εὐφραίνει καρδίαν ἀνθρώπου· οὕτως ὁ νοσῶν τὴν
φρένα, καὶ τῇ κακίᾳ πυρέττων, τὸν ἀρχαῖον φίλον
φεύγει ὡς πολέμιον· ὁ δὲ ὑγιαίνων τὴν συνείδησιν ὡς
θευτέρους γονέας καὶ ἀδελφούς τοὺς φίλους λογίζε-
ται.

Ὅθεν τὸν Χουσί φίλον καὶ ἀρχιεταῖρον ἄνωθεν
καὶ ἐξαρχῆς εἶχεν, τοῦτο λέγων· Εἰ ὁ μέγας Μωϋσῆς B
ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ καὶ θεὸς Φαραὼν, τὸν ξένον καὶ
ἴδιον τὸν Ἰσθὺρ σύμβουλον ἔσχεν· τὸν ξένον, διὰ τὴν
θηρσκειαν, καὶ ἴδιον, διὰ τὴν συγγένειαν· καὶ οὐχ
ὑπερφημῶν, οὐδὲ εἰπεν· Ἐγὼ οὐ χρῆζω τῆς τοῦ-
του γνώμης· ὁ Θεὸς μοι ἐλάλησεν, ἐπαιδύθην πάσῃ
σοφίᾳ Αἰγυπτίων, καὶ πῶς τοῦτον γνωμοδότην λήφο-
μαι· Ἄλλ' οὐδὲν τούτων εἶπεν, ἐπέισθη δὲ τῷ καλῶς
συμβουλευόντι, εἰδὼς, ὅτι συμβουλίας ἀκούει σο-
φός. Καὶ ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ἱματίων προκειμέ-
νων, ὁ χρυσίον μὴ ἔχων, δοκιμάζει μόνον τὰ ἐνδύμα-
τα, καὶ σκυλεῖ ταῦτα, ἐνδύόμενος καὶ ἀποδυόμενος,
καὶ ὅλα φορεῖ, καὶ οὐδὲ ἐν παρ' ἐαυτῷ κρατεῖ· οὕτως
ὁ λεγόμενος φίλος, μὴ ἔχων χρυσὸν δοκιμῶν τὴν συν-
είδησιν, ὡς ἐν ἀγορᾷ τῷ βίῳ πάντας ἐνδύεται καὶ
ἀποδύεται, πάντας ἀλλάσσει, καὶ οὐδὲ ἓνα φορεῖ. C
Ἄλλ' οὐκ ἦσαν τοιοῦτοι φίλοι ὁ Χουσί καὶ ὁ Δαβίδ,
οὐδὲ τὸ πικρὸν τοῦ θόλου ποτήριον ἀλλήλοις προέπι-
νον, οὐδὲ τὴν μάχαιραν τοῦ φθόνου καθ' ἐαυτῶν
ᾤζυναν· αὐτοὶ δὲ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς κεράσαντες, καὶ
τὰς δύο ψυχὰς μίαν τῇ διαθέσει διεξάντας, ὥσπερ
τῆς εὐημερίας, οὕτω καὶ τῆς ταλαιπωρίας κοινοῦντο
ἐγίνοντο. Μίαν γὰρ περῶντες τοῦ βίου θάλασσαν, καὶ
εἰς τὸ αὐτὸ σκάφος τῆς συνειδήσεως πλέοντες, καὶ
τὴν εὐπλοίαν καὶ τὸν χειμῶνα ὡσαύτως ὑπέμε-
νον.

Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ, ὃν ᾄδεν τῷ Κυρίῳ ὑπὲρ τῶν
λόγων Χουσί υἱοῦ Ἰεμερέλ. Καὶ διὰ τί ᾄδην τῷ
Κυρίῳ ὁ Δαβίδ ὑπὲρ τοῦ Χουσί ἀνέπεμψεν, δι' ἁλί-
γων ἔβωμεν. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀβεσαλὼμ κατ' αὐτοῦ
ἐτυράννησεν. Φιλήμασι γὰρ καὶ περιπλοκαῖς σαγην-
εύων ἕκαστον (49), τῆς τοῦ πατρὸς φιλίας τοὺς φί-
λους ἀπέσπασεν, τὸν δόλον ὡς ἰξὺν φέρων, καὶ τὸ φί-
λημα ἄγκιστρον, καὶ ἐλέαρ τὴν κολακείαν, καὶ δι-
κτυὰ πλάνης τὰς περιπλοκάς. Ἐπεὶ οὖν πάντας οὕτως
ἓνα καθ' ἓνα τοὺς φίλους τοῦ Δαβίδ ἀπεσύλησεν ὁ
Ἀβεσαλὼμ, ὁπλίζει λοιπὸν αὐτοὺς κατὰ τὸν πατρός,
συκοφαντίας αὐτῷ καὶ διαβολὰς βράπτων. Ἐκαστος γὰρ
ὡς υἱὸς τοῦ Δαβίδ, καὶ ὡς μᾶλλον τὰ κατ' αὐτὸν εἰ-
δότε, ἐπίστευεν συκοφαντοῦντι. Ἐπεὶ οὖν μετὰ πάν-

tus vinum non facile alteratur, neque vertitur, vi-
num vero novum est anceps vicinus : ita vetus ami-
cus tanquam vinum vetustum letificat eum qui ha-
bet. Cujus rei Scriptura testis est : *Vinum novum,*
amicus novus ; si autem inveteraverit, cum suavitate
bibes illud ¹⁰. Porro sicut qui febre laborat, estque
phreneticus, vinum vetus ut sibi adversum vitat ;
qui autem sanus validusque est, per illud cordo
delectatur ; etenim *vinum letificat cor hominis* ¹¹ :
sic æger mente, et malitiæ febre detentus, anti-
quum amicum fugit velut hostem ; conscientia vero
sanus instar secundorum parentum et fratrum ami-
cos ducit.

Unde David Chusi amicum et principem socio-
rum olim et ab initio habuit, hoc secum locutus :
Si magnus Moses, homo Dei ac deus Pharaonis, B
extraneum et proprium Jothorem habuit consilia-
rium, extraneum ob religionem, proprium ob affi-
nitatem ; nec superbe se gessit, neque dixit : Ego
non indigeo ejus consilio ; Deus mecum locutus est,
edoctus sum omnem sapientiam Ægyptiorum ; et
quo modo hunc consilii datorem assumam ? Nihil
istorum dixit, sed obsecutus est recte consulenti,
gnarus quod *consilia audit sapiens* ¹². Et sicut in
foro, ubi vestes expositæ sunt, qui pecuniam non
habet, probat solum iudumenta, eaque deponit, in-
duit se atque exuit, et omnia gestat, nullum tam-
en retinet apud se : sic qui dicitur amicus, nec
habet probam pecuniam conscientiam, velut in
foro, in vita omnes induit ac exuit, omnes mutat,
neminemque gestat. Verum non ejusmodi erant amici
Chusi et David, neque amarum doli calicem sibi in-
vicem propinaverant, neque invidiæ gladium acue-
rant contra se ; sed ipsi dum in semetipsis attem-
perant se, duasque animas per affectum unam
ostendunt, ut prosperitatis, sic et infelicitatis socii
erant. Unum enim emelientes vitæ mare, ac in ea-
dem navi conscientiæ navigantes, cum prosperam
navigationem, tum tempestatem pariter sustine-
bant.

*Psalms David, quem cantavit Domino pro ver-
bis Chusi filii Jemini. Et quare canticum Domino
emiserit David pro Chusi, paucis videamus. Filius
ejus Absalom adversus eum tyrannidem arripuit* ¹³.
D Osculis enim et amplexibus singulos irretitos, a
patris amicitia amicos retraxit, fraudem instar vi-
sci ferens, osculum instar hami, blanditiis vice
escae, amplexus velut rei erroris. Postquam igitur
Absalom sic omnes Davidis amicos unum post
aliu abrupisset, jam armat eos contra patrem,
cui calumnias et criminationes consuit. Unusquis-
que enim ut filio Davidis, utque qui magis mores
illius cognosceret, credebatur calumnianti. Ubi ergo
cum cæteris Achitophalem quoque consiliarium

¹⁰ Eccli. ix, 15. ¹¹ Psal. ciii, 15. ¹² Prov. xii, 15. ¹³ II Reg. xv, 2 sqq.

(49) *Σαγηνεύων ἕκαστον*. Σαγηνεύειν πρὸς ἀλη-
θείας ἐπιγνώσιν, dicit Cyrillus Alex. *Dialogo 3 de*
sancia Trinitate, q. 497. Et non autem σαλινεύειν

αὐτὸν σαλεύειν. Ut *Dialogo 4 p. 528* σαγηνεύμινος
εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ.

Davidis Absalom persuasum abduxit, virum in consiliis callidissimum, quique cuncta bellorum instrumenta et machinamenta in lingua gestabat; beatus David Chusi principem sociorum verbis armavit, atque sic misit adversus Achitophelē, ut aquilam in perdicem. Perdix quippe est tyrannus, ut qui aliena abstrahat, rursusque solus relinquatur. Testis Jeremias, dum dicit: *Clamavit perdix, congregavit quæ non peperit*. Misit consiliarium contra insidiatorem, velut leonem in onagram: *Venatio leonis, onagri in eremo* ⁵⁰; ei dixit: Non opus est exerceat, non pugna et prælio; dissipa mihi consilium Achitophetis, et cessabunt insidiæ. Arcus est Achitophel, et sagitta Absalom; arcus nervum præcide, et sagitta inutilis manet. Proficiscere ad Absalomum, velut a me fugias, et confugias ad illum; male de me loquere apud eum, et maledictis erga me tuis fove animæ ejus febrem. Cum tibi ut amico confiderit, tunc persuade illi ne Achitopheli credat. Dissipa mihi eum, sejunge miserum discipulum a magistro malo; et sicut nosti, dedoce, seu potius illa doce quæ docet Deus. Quæ illic disseverentur, mihi indica, in eamque rem parvula puella internuntia utere. Sacerdotes fiant adolescentulæ auditores. Descendant utrique ad fontem aquæ, velut ad aquatum, et in auribus sicut in hydiis secreta mihi infundant. Cuncta faciamus, admirande Chusi, quo Absalom non pereat, quo ego non amittam filium, quo nec ille sine patre sit, nec ego sine filio, quo in sapientia aucuperis pullum meum, cui vana gloria alas dedit, quem juvenitus edocuit contra me lascivire.

Ἰεζούσεις τὸν νεοττόν μου, ὃν ἡ κενοδοξία ἐπέτρυνεν, ὃν ἡ νεότης σχιρτέον κατ' ἐμοῦ ἐδίδαξεν.

Postquam David hæc amico suo Chusi dixit, ille vero tanquam alter ipse sermonem executus est; et abiit ad Absalomum ut transfuga, et fugavit inordinatos ipsius contra patrem motus: quia verbis Chusi imprudentem Absalomum vicit; David pro verbis Chusi gratias agit Deo. *Psalmus David, quem cantavit Domino pro verbis Chusi filii Jemini*. Hoc est: Sermo actionis David, quem velut triumphale canticum Deo consecravit.

Cur autem idem Chusi dicebatur filius Jemini, et

⁵⁰ Jerem. xvii, 11. ⁵¹ Eccli. xiii, 23.

(50) *Ἐρημος*. Hinc proverbialis locutio, κατὰ τὸν περίδικα τυμὸν, Athanasio usurpata *Epist. ad solitariam vitam agentes*, p. 830, et ab interprete non intellecta. Philastrius initio Operis sui: *Perdix cum infecunditatem patitur, sæpius aliorum furtim fetus incubans, quasi suos jam foveat ac vindicat filios, usque ad tempus aliquod. Cumque eis jam tempus ætatis discernens accreverit, tunc amissis (leg. omis- sis) falsis parentibus, jura parentum sensu proprio recordantes, palamque oculis intuentes, sequi eos amplius demorantur*. Reliqua petes præcipue ex catena et interpretibus in *Jeremiam*, Bocharto in *Hierozoico*, et notis doctorum hominum, Allatii ad *Eustathium*, Combefatii ad *Hippolytum*, Huellii ad *Origenem*.

(51) *Νευροκόπησον*. Verbo *νευροκοπεῖν*, *νευρο-*

τινὸς ὁ Ἀδελφὸς καὶ τὸν Ἀχιτόφελ τὸν σύμβουλον τοῦ Δαβὶδ πείσας ἀπεσύλησεν, ἀνδρὰ δεινιώτατον ἐν γνῶμαϊ, καὶ ὅλας τὰς ἐν πόλεμοις πανοπτίας καὶ μηχανὰς ἐπὶ γλώσσης φέροντα, ὁ μακάριος τὸν ἀρχιεταίρον τὸν Χουσί λόγοις ὀπλίσας κατὰ τοῦ Ἀχιτόφελ ἀπέστειλεν, ὥς κατὰ πέρδικος ἀετόν. Πέρδιξ γὰρ ὁ τύραννος, ὥς τὰ ἀλλότρια παρασπώμενος, καὶ πάλιν ἔρημος (50) καταλειπόμενος. Μάρτυς Ἰερემίας εἰπὼν· Ἐρώνησεν πέρδιξ, συνήγαγεν δ' οὐκ ἔτεκεν. Τὸν σύμβουλον πρὸς τὸν ἐπιβουλον ἐπεμψεν, ὥς κατὰ ὀνάγου λεόντα· Κυνηγία λέοντος, θύαγροι ἐν ἐρήμῳ· εἰπὼν αὐτῷ· Οὐ χρεία πανοπτίας, οὐ χρεία μάχης καὶ πολέμου, διασκεδάσον μοι τὴν βουλήν Ἀχιτόφελ, καὶ πίπτει ἡ ἐπιβουλὴ. Τέξον ἐστὶν Ἀχιτόφελ, καὶ βέλος ὁ Ἀδελφὸς νευροκόπησον (51) τὸ τέξον, καὶ μένει τὸ βέλος ἀργόν. Ἀπέλθε πρὸς τὸν Ἀδελφὸν, ὥς ἀπ' ἐμοῦ φεύγων, καὶ κείνῳ προσφυγὼν, λοιδορήσόν με ἐπ' αὐτοῦ, ταῖς κατ' ἐμοῦ λοιδορίαις ἐπανέλθων αὐτοῦ τὸν πυρετὸν τῆς ψυχῆς. Ὅτ' ἂν σοι ὡς φίλῳ θαρρήσῃ, τότε πείσον αὐτὸν μὴ πείθεσθαι τῷ Ἀχιτόφελ. Διασκεδάσον μοι αὐτὸν, ἀπόστησον τοῦ κακοῦ διδασκάλου τὸν ἀβλὸν μαθητὴν· καὶ ὡς οἶδος, μεταδίδασκον, μέλλον δὲ ἐκεῖνα δίδαξον, ἀπερ δίδασκει Θεός. Τὰ ἐκεῖ λαλούμενα ἐμοὶ καταμήνυε, παιδισκαρὶ μικρῷ μεσίτη χρησάμενος. Ἰερεῖς (52) γινέσθωσαν τῆς παιδισκῆς ἀχροαταί. Ἐπὶ πηγὴν ὕδατος καταβαινέτωσαν ἄμφω, ὥς δῆθεν ὕδρευόμενοι, καὶ ὡς ἐν ὕδρῃ ταῖς ἀκοαῖς ἀντιλήττωσάν μοι τὰ μυστήρια. Πάντα ποιῶμεν, ὧ θαυμάσιε Χουσί, πῶς ὁ Ἀδελφὸς μὴ ἀπολείπεται, πῶς ἐγὼ μὴ ζημιωθῶ τὸν υἱόν, πῶς μήτε ἐκεῖνος ἀπάτωρ, μήτε ἐγὼ ἀτεκνος, πῶς ἐν σοφίᾳ

Ἐπειδὴ ταῦτα ὁ Δαβὶδ τῷ Χουσί τῷ φίλῳ εἶπεν, ὁ δὲ ὡς ἄλλος αὐτὸς τῷ λόγῳ διηκονήσατο, καὶ ἀπῆλθεν πρὸς τὸν Ἀδελφὸν, ὥς φυγὰς, καὶ ἐφυγάδευσεν αὐτοῦ τὰς ἀτάκτους κατὰ τοῦ πατρὸς ὁρμάς· ἐπειδὴ λόγοις ὁ Χουσί τὸν ἀλόγιστον Ἀδελφὸν ἐνίκησεν· ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσί ὁ Δαβὶδ τῷ Θεῷ εὐχαριστεῖ. *Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, ὃν ᾤσεν τῷ Κυρίῳ ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσί υἱοῦ Ἰεμενελ*. Ἀντὶ τοῦ, λόγος πράξεως τῷ Δαβὶδ, ὃν ὡς ἐπινίκιον ψῆδον τῷ Θεῷ ἀνέθηκεν.

Διὰ τί δὲ ὁ αὐτὸς Χουσί υἱὸς Ἰεμενελ, καὶ υἱὸς Ἀρχι

κοπεῖσθαι, in memoriam revocor alterius non multum absimilis, sed recentioris fabricæ, quod leviter depravatam, viris doctissimis facessivit negotium, num. 16, Passionis Basilii presbyteri ad xxii Martii, quo loco habetur in ms. ἐλαθεν ἕνα ἀπὸ τῶν ἡγορηθέντων λόγων τοῦ σώματος. A me vero corrigitur Ivotoμηθέντων. Ad hunc sensum, *Acceptit unum e corporis sui loris, quæ cum fibris resecta fuerant*.

Ἰνὰς fibras esse ac nervos neminem fugit.

(52) *Ἰερεῖς*. Vox ἱερέων reducenda est in textum B. Cyrilli, unde exsulavit, pulsa per affinem, ἱερέων, ad Joan. xx, 22, in fine pag. 1095, ubi de hisce veteris legis sacerdotibus. Locum indicasse sufficiat.

ἔλεγε
θεν ἡ
ταμὴν
τρός.
δὲ χεῖ
τὸς ὁ
το (53)
ἔε λο
μου,
μεσίτ
λόγων
λόγον
αὐτὸς
τὸν Ἰ
τὸς α
νησα
ρίαν,
θρώπ
Κύριε
τόξον
οὐδεὶς
τὸν π
τοῦ δ
Οὕτως
καὶ τ
τοῖς ἁ
ἐξαγα
Ἐπ
ταῦτα
τῆς ν
ψῆδον
Δαβὶδ
ᾤσεν·
ἐβαλλ
οὐδὲν
γὰρ π
τοῦ. ἁ
τὸν Χ
τοῦ π
μου,
καὶ ψ
" I
(53)
ἔαντο
" ὁ μὲν
προσα
ταμὴν,
Judei
produ
ris lib
νεοθε
la vox
scriptu
paz,
nem v
nibus
Zach
LXX,
υἱὸς δὲ
Benia
Pntava
mei. I

ἐλέγετο; Ἰεμελὶ μὲν υἱός, ὡς ἀπὸ τοῦ δήμου Ἰεμελὶ, ὁθεν ἦσαν ὁ Σαουλ καὶ ὁ Σεμεὶ, καὶ ὁ τὴν ἀγγελίαν καταμηνύσας τοῦ Σαουλ· υἱὸς δὲ Ἀραχί, ὡς ἀπὸ τοῦ πατρὸς. Ἡ καὶ ἐπειδὴ Ἰεμελὶ ἐρμηνεύεται δεξιὰ, δεξιὰ δὲ χεὶρ ἐν τῇ ἀνάγκῃ τῇ Δαβιδ ἐγένετο. Υἱὸς δεξιᾶς οὕτως ὁ Βενιαμὴν ἀπὸ τοῦ συμβάντος υἱὸς ὀδύνης ἐλέγετο (53). Ἐμαθες τῆς εἰκόνης τοῦ ψαλμοῦ τὸ ἐπιγράμμα· Ἰδε λοιπὸν καὶ τὸ γράμμα τοῦ ψαλμοῦ. Κύριε ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἤλπισα, σῶσόν με. Κἀν γὰρ ὁ Χουσί μεσίτης τοῦ δράματος γέγονεν, κἀν τῇ πανοπλίᾳ τῶν λόγων τὸν τύραννον ἐδῆσεν, ἀλλ' αὐτὸς ἔδωκε αὐτῷ λόγον ἐν ἀνοίξει στόματος, αὐτὸς τὸ θάρσος ἐνέδωκε, αὐτὸς τὰς βουλὰς τοῦ Ἀχιτόφελ διεσκέδασας, αὐτὸς τὸν Ἀβεσαλὼμ τοῖς λόγοις τοῦ φίλου συνέδησας, αὐτὸς αὐτῷ τὸ δένδρον δικαστῆν καὶ δῆμιον χειροτόνησας. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἀνθρώπων τὴν ἐμαυτοῦ σωτηρίαν, ἀλλὰ σοὶ ἐπίστευσα. Ἐπικατάρατος γὰρ ἀνθρώπος, ὁ τὴν ἐλπίδα ἔχων ἐπ' ἀνθρώπων. — Κύριε ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἤλπισα. Ὅσπερ γὰρ τοξότου βέλος πέμφαντος, καὶ πολέμιον καταβαλόντος, οὐδεὶς τὸ βέλος ἐπαινεῖ, ἀλλὰ τὸν τοξότην ἐπαινεῖ τὸν τοῦ βέλους ὀδηγόν· οὕτως ὁ Δαβὶδ οὐ τῷ μεσίτῃ τοῦ δράματος τῷ Χουσί, ἀλλὰ τῷ Θεῷ εὐχαριστεῖ. Οὕτως καὶ ὁ εἰς τὰ ἐπικίνδυνα πελάγη εὐπολήσας καὶ τὴν ποθομένην πόλιν ἀλύπως καταλαβὼν, οὗ τοῖς ἀνέμοις προσκυλεῖ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ εὐχαριστεῖ, τῷ ἐξαγαγόντι ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτῶν.

Ἐπεὶ οὖν ὅτε Χουσί τῷ Ἀβεσαλῶμ διελέγετο, τότε ταῦτα ὁ Δαβὶδ τῷ Θεῷ προσήχετο, καὶ ἅπερ πρὸ τῆς νίκης ἐψάλλον, ταῦτα μετὰ τὴν νίκην, ἐπινίκιον ᾄδων τῷ νικοποῦνι ἀνέθηκεν· διὰ τοῦτο, *Ψαλμός τῷ Δαβὶδ, ὃν ᾗσεν τῷ Κυρίῳ*. Εἰ *ψαλμός*, πῶς, ὃν ᾗσεν; Εἰ γὰρ *ψαλμός*, πάντως ἔχρην εἰπεῖν, ὃν ἐψάλλον· εἰ δὲ ᾠδή, τότε, ὃν ᾗσεν, ἤρμωζεν. Ἀλλ' οὐδὲν ἀμφίβολον, ἥ ἐναντίον ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ. Τοῦ γὰρ Πατρὸς εἰσιν ὅροι, τοῦ Θεοῦ Λόγου δὲ νόμοι, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λόγοι. Ὅτε ἐπεμψεν ὁ Δαβὶδ τὸν Χουσί πρὸς τὸν Ἀβεσαλῶμ, ὑπὲρ τῶν λόγων αὐτοῦ προσήχετο, ψάλλον καὶ λέγων· Κύριε ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἤλπισα, σῶσόν με. Ὅτε ἐψάλλον, καὶ ψάλλον ἐνίκησεν, ὡς τὸν δαίμονα ποτε, οὕτως

A filius Arachi? Jemini quidem filius, ut a populo Jemini, unde erant Saul, et Semei, quique nuntium attulit de Saule¹¹; filius vero Arachi, tanquam a patre. Vel etiam quia Jemini dextram significat, exstitit autem Davidi dextera manus in necessitate. Sic Benjamin filius dextræ ex eo quod accidit filius doloris vocatus est¹². Didicisti imaginis psalmi inscriptionem: vide jam et scripturam psalmi. 2. Domine Deus meus, in te speravi; saluum me fac. Quamvis enim Chusi mediator dramatis exstiterit, quamvis sermonum armis tyrannum vinxerit; sed tu dedisti ei sermonem in apertione oris¹³, tu induisti audacia, tu consilia Achitophelis dissipasti, tu Absalomum verbis amici alligasti, tu ei arborem in iudicem et carnificem ordinasti. Quia ergo non homini salutem meam, sed tibi commisi: Maledictus enim homo, qui spem habet in homine¹⁴; — Domine Deus meus, in te speravi. Quemadmodum enim cum sagittarius emisit sagittam, et hostem dejecerit, neque sagittam laudat, sed sagittarium celebrat sagittæ directionem: sic David non Chusi mediatori dramatis, sed Deo gratias agit. Pari modo qui feliciter periculosa aquora emensus est, urbemque desideratam sine molestia attingit, non ventos adorat, sed Deo grates habet, qui educit ventos de thesauris suis¹⁵.

Quia igitur quando Chusi cum Absalomo colloquebatur, tunc ista David orabat ad Dominum, et quæ ante victoriam psallebat, eadem post victoriam, triumphale canticum largitori victoriæ dedicavit; ideo, *Psalmus David, quem cantavit Domino*. Si psalmus, qua ratione, quem cantavit? Si enim psalmus, omnino debuit dicere, quem psallebat: si vero canticum, tunc quem cantavit optima erat. Verum nihil ambiguum aut contrarium in sacra Scriptura. Nam sunt Patris definitiones, Dei Verbi leges, sancti Spiritus verba. Quando David misit Chusi ad Absalom, pro verbis ejus precabatur, psallens ac dicens: Domine Deus meus, in te speravi; saluum me fac. Post psalmodiam, cum psallendo vicisset,

¹¹ II Reg. i, 2. ¹² Gen. xxxv, 18. ¹³ Ephes. vi, 19. ¹⁴ Jerem. xvii, 5. ¹⁵ Psal. cxxxiv, 7.

(53) Υἱὸς δεξιᾶς ὁ Βενιαμὴν ἀπὸ τοῦ συμβάντος υἱὸς ὀδύνης ἐλέγετο. Id est, Benoni. Ὁ μὲν πατὴρ Βενιαμὴν, ἡ δὲ μήτηρ υἱὸν ὀδύνης προσπαγορεύει, φωνικώτατα. Μεταληγθεὶς γὰρ ὁ Βενιαμὴν, ἐστὶν υἱὸς ἡμερῶν. Quem locum Philonis Judei libro *De mutatione nominum* p. 1059, ideo produxi, ut ex eo emendare alium ejusdem auctoris lib. *De somniis* p. 1115. Λέγεται γὰρ ἐρμηνεύεσθαι Βενιαμὴν, υἱὸς ἡμῶν εἶναι, in quo abbreviata vox ἡμερῶν procul dubio fraudi fuit imperito exscriptori, qui saltem attendere debuerat ad ἡμέρας, quod sequitur. Sed Philonianam interpretationem vocis Benjamin arguit Hieronymus in *Questionibus seu traditionibus Hebraicis in Genesim*, et ad Zachariæ caput xiv. Porro textus Scripturæ apud LXX, Gen. xxxv, 18, ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, υἱὸς ὀδύνης μου· ὁ δὲ πατὴρ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Βενιαμὴν, in errore multos non intellectus induxit. Putaverunt enim Benjamin significare filium doloris mei. Ita Josephus, quod mireris, lib. i *Antiq.* cap.

D penult. Βενιαμὴν ἐκάλεσε, διὰ τὴν ἐπ' αὐτῷ γενομένην ὀδύνην τῇ μητρὶ. In commentario Andreae Cassariensis, ad Apocal. vii, 8, Βενιαμὴν, υἱὸς ὀδύνης, ἡ υἱὸς ἡμέρας, ἡ υἱὸς δεξιᾶς. *Questio in Scripturam* 56 Maximi (quam confer cum *Collectaneis* Cyrilli et aliorum p. 75). Βενιαμὴν πένθος ἡ στεναγμός μητρὸς, ἡ μέτρον μητρὸς, ἡ υἱὸς δεξιᾶς, ἡ οἰκοδομή λαοῦ, κατὰ τὴν ἀκριβὴ τῆς παρ' Ἑβραίων φωνῆς ἐρμηνεύεται δύναμιν. Ubi vide eruditissimum Combesium. Denique hæc lego apud Cyrillum, *Glaphyrorum in Genesim* lib. iv, sub finem, p. 258. Ὁ Βενιαμὴν, τούτ' ἐστιν ὁ υἱὸς ὀδύνης· atque per ea concludo in eodem libro, sex paginis antes, p. 132, ubi Græce habetur: τέτοκε δὲ καὶ Παχὴλ τὸν Ἰωσὴφ, ὁ ἔστι προσθήκη Θεοῦ· καὶ μετ' αὐτὸν ἐν τέλει τὸν Βενονί, ὁ ἔστι υἱὸς ὀδύνης, rescribendum videri Βενιαμὴν, præsertim cum hanc vocem inibi retinuerit interpres. Clare in Vulgata: Vocavit nomen filii sui Benoni, id est filius doloris mei: pater vero appellavit eum Benjamin, id est filius dextera.

ut dæmonem aliquando, sic rursus Absalomum; tunc recordatus de potentia psalmi, eundem illum psalmum adepta victoria triumphale canticum emisit. Itaque quia ante bellum cum ut psalmum protulit, post bellum vero cantavit: *Psalmus quem cantavit*. Atque ego non laudo instrumentum, sed te artificem; non suspicio citharam, sed peritum musicum. Licet Chusi sermonibus ac verbis tanquam armis præditus victoriam reportaverit, at novi quod Dominus est qui dat verba evangelizantibus virtute multa²¹. Quapropter, Domine Deus meus, in te speravi; saluum me fac. — In te speraverunt patres nostri, et salvi facti sunt²². In te cum sperasset generis auctor Abraham, a sex regibus barbaris servatus est; quatuor Chaldæis, quinto Ægyptio Pharaone, sexto Gerareno Abimelecho, quando Deus Saram ab iis ut columbam ab accipitribus eruit. In te spe conjuncta Isaac, in sacrificio oblatum, non sacrificatus mansit, et sacrificatus est nequaquam sacrificatus; obedientia sacrificatus fuit, non sacrificatus est plaga. Quoniam in te speravit Jacob, a fratre Esau occisus non est, nec allum Cainum fratrem invenit; verum illum qui cum quadringentis viris eum adortus fuerat, quasi ab iisdem ipsis fugatum devicit. In te sperans Joseph, in servum servi venditus, servus peccati non fuit, peccato non serviit; propter quod et in universam Ægyptum dominatus est. Qui in te speravit Moses, Ægyptium exercitum aquis percussit, atque in curribus insequentem fluctibus superavit. Dixit enim patribus qui in Deum speraverant: *State, et videte salutem, quæ est a Domino, quam faciet vobis hodie*²³. Illi in te speraverunt, et servati sunt: ego quoque in te speravi, Domine Deus meus; saluum me fac. Illic Pharaeo, hic Saul; illic Amalec, hic Absalom; illic Ægyptii, hic alienigenæ; illic in deserto Moses et populus, etiam hic in deserto ego ac populus: *Quam multipliciter tibi caro mea, in terra deserta et invidia*²⁴.

Domine Deus meus, in te speravi; saluum me fac. Et a quibus servari cupis? A quibus? Ex omnibus persequentibus me, et libera me. An vero ab omnibus inimicis liberatus est? Sane liberatus est. Quis testis? Inscriptio psalmi decimi septimi: *In finem puero Domini Davidi, qua die redemit eum Dominus de manu omnium inimicorum ejus*²⁵. — Saluum me fac ex omni-

bus. Αὐτοῖς τὸν Ἀβεσαλώμ· τότε ἀναμινγησόμενος τῆς θυνάμεως τοῦ φαλμοῦ, αὐτὸν ἐκείνων τὸν φαλμὸν μετὰ τὴν νίκην ἐπινίκιον ὥδην ἀνέπεμψεν. Ἐπεὶ οὖν πρὸ τοῦ πολέμου αὐτὸν ἐφαλλεν, μετὰ δὲ τὸν πόλεμον ἦσεν, *Φαλμός ἐν ἡσεν*. Καγὼ οὐκ ἐπαίνω τὸ ἐργαλεῖον, ἀλλὰ σὲ τὸν τεχνίτην· οὐ θαυμάζω τὴν κιθάραν, ἀλλὰ τὸν ἐπιστήμονα μουσικόν. Εἰ καὶ ὁ Χοὺσί λόγους καὶ ῥήματα ὡς ὅπλα ἔχων ἐνίκησεν· ἀλλ' οἶδα, ὅτι Κύριός ἐστιν ὁ διδοὺς ῥήματα τοῖς εὐαγγελιζομένοις· *δυναμίς πολλή* (54). Δι' ὃ, Κύριε ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἠλπίσα, σῶσόν με. — Ἐπὶ σοὶ ἠλπίσαν οἱ πατέρες ἡμῶν, καὶ ἐσώθησαν. Ἐπὶ σοὶ ἠλπίσας ὁ προπάτωρ Ἀβραάμ, ἀπὸ ἐξ βαρβάρων βασιλέων σέσωσται· τεσσάρων μὲν τῶν Χαλδαίων (55), πέμπτου δὲ τοῦ Αἰγυπτίου Φαραῶ, καὶ ἔκτου τοῦ Γεραρηνοῦ Ἀδιμέλεχ, ὅτε τὴν Σάρραν ἀπ' αὐτῶν Θεός ὡς ἀπὸ ἱεράκων περιστερὰν ἀπέσπασεν. Ἐπὶ σοὶ ἠλπίσας ὁ Ἰσαάκ, εἰς θυσίαν προσφερόμενος (56), αὐτοῦς διέμενεν, καὶ ἐθύθη μὴ θυόμενος· ἐθύθη τῇ ὑποταγῇ, οὐκ ἐθύθη τῇ πληγῇ. Ἐπὶ σοὶ ἠλπίσας ὁ Ἰακώβ ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ Ἠσαὺ οὐκ ἐφονεύετο, οὐδὲ ἄλλον Κάιν τὸν ἀδελφὸν εὗρεν· ἀλλὰ τὸν μετὰ τετρακοσίων ἀνδρῶν αὐτῷ ἐπερχόμενον, ὡς ὕπ' αὐτῷ, ἐκείνων φυγαδεύμενον ἐνίκησεν. Ἐπὶ σοὶ ἠλπίσας ὁ Ἰωσήφ, εἰς δοῦλον δοῦλου πρᾶνεις, δοῦλος ἁμαρτίας οὐκ ἐγένετο, τῇ ἁμαρτίᾳ οὐκ ἐδοῦλευσεν, δι' ὃ καὶ τῆς Αἰγύπτου πάσης ἐκυρλεύσεν. Ἐπὶ σοὶ ἠλπίσας Μωσῆς τὸν Αἰγύπτιον στρατὸν ὕδατι ἐμάστιξεν, καὶ διώκοντα ἐν ἄρμασιν ἐνίκησεν κύμασιν. Ἐλεγεν γὰρ τοῖς πατράσιν ἐπὶ τῷ Θεῷ ἠλπίσασιν· *Στήτε, καὶ ὀράτε τὴν σωτηρίαν τὴν παρὰ τοῦ Κυρίου, ἣν ποιήσει ὑμῖν σήμερον*. Ἐκεῖνο· ἐπὶ σοὶ ἠλπίσαν, καὶ ἐσώθησαν· καγὼ ἐπὶ σοὶ ἠλπίσα, Κύριε ὁ Θεός μου, σῶσόν με. Ἐκεῖ ὁ Φαραῶ, ἐνταῦθα ὁ Σαούλ· ἐκεῖ ὁ Ἀμαλὴκ, ὧδε ὁ Ἀβεσαλώμ· ἐκεῖ οἱ Αἰγύπτιοι, ὧδε οἱ ἀλλόφυλοι· ἐκεῖ ἐν ἐρήμῳ ὁ Μωσῆς· καὶ ὁ λαός, καὶ ὧδε ἐν ἐρήμῳ ἐγὼ καὶ ὁ λαός. Ποσαπλῶς σοὶ ἡ σάρξ μου, ἐν γῇ ἐρήμῳ καὶ ἀβάτῳ.

Κύριε ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἠλπίσα, σῶσόν με. Καὶ ἐκ τίνων σωθῆναι ποθεῖς; Ἐκ τίνων; Ἐκ πάντων τῶν διωκόντων με, καὶ ρῦσαι με. Καὶ ἄρα ἐρύσθη ἐκ πάντων τῶν ἐχθρῶν; Ναὶ ἐρύσθη. Τίς τοῦτου μάρτυς; Ἡ ἐπιγραφή τοῦ ἐπτακαίδεκάτου ψαλμοῦ· *Εἰς τὸ τέλος τοῦ παιδὸς Κυρίου τῷ Δαβὶδ, ἡ ἡμέρα ἐλυτρώσατο αὐτὸν Κύριος ἐκ χειρὸς*

²¹ Psal. LXVII, 12.

²² Psal. XXI, 5, 6.

²³ Exod.

XIV, 13.

²⁴ Psal. LXII, 2.

²⁵ Psal. XVII, 1.

(54) *Δυναμίς πολλή*. Nonnulli δυνάμεις πολλὰς, δύναμιν πολλήν, videntur habuisse in codicibus suis. Unde Cassiodorus, et auctor commentar. in Marcum t. VI operum S. Hieronymi, et in Psalterio quincuplici: *Dominus dabit verbum evangelizantibus virtutes multas*. In Hieronymo autem Erasmianæ editionis in fine commentarii ad Aggæum, et Prologo lib. II in Zachariam, virtutem multam legas. Alibi tamen apud eundem magnum doctorem, virtute multa scriptum invenitur. *Dedit verbum mulieribus Dominus, ut evangelizarent virtutem multam*. Arnobius. Ab Haymone vero exponitur utraque lectio, *virtute multa, et virtutem multam*. Denique notari etiam meretur Hilarii scriptura; *virtutibus multis, δυνά-*

μεις πολλὰς.

(55) *Τεσσάρων τῶν Χαλδαίων*. Gen. XIV. Non satis accurate Philo Judæus libro Quod deterius potiori insituri solet, p. 159, et libro De temulentia, p. 255, refert ab Abrahamo novem reges fuisse devictos: explicari tamen ita potest, ut in devictis quatuor, quinque quos quatuor illi fuderant snhelligantur. Sane exactius narrat in opere De Abrahamo, p. 381, 382.

(56) *Εἰς θυσίαν προσφερόμενος*. Si ea de re legeris Orationem 7 Basilii Seleuciensis, poteris corrigere χάριν τοῦ θύματος, expuncto vitioso θαύματος. Sicque reperi cod. Reg. 142.

(5) φίας παντ viris

πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. — Σῶσόν με ἐκ πάντων τῶν διωκόντων με, καὶ ῥύσαι με. — Σῶσόν με, ἄρι διωκόμενον· ῥύσαι με, μηκέτι ὑπ' αὐτῶν πολεμούμενον. Καὶ σὺ, ὦ προσφιλέστατε, λέγε αἱ τῷ Θεῷ προσευχόμενοι· Κύριε ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἠλπισα, σῶσόν με· ἵνα σε ἐκ πάντων τῶν διωκόντων ῥύσεται. Κύριε ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἠλπισα, σῶσόν με. Καὶ τίνες οἱ διώκοντες; Ἀσθητῶς μὲν αἰρετικοὶ καὶ πάντες οἱ πονηροὶ καὶ βάσκανοι ἀνθρώποι· νοητῶς δὲ διώκουσιν ἡ πορνεία καὶ ἡ μοιχεία, καὶ ἡ ἀμαρτία, καὶ ἡ ἀσέβεια. Εἰ μὴ ἐδίωκεν ἡ μοιχεία, καὶ ὁ Θεός τὸν διωκόμενον ἐκ ταύτης ἐρύετο, οὐκ ἂν ὁ Παροιμιστής ἔλεγεν· Ἐλπὸν τὴν σοφίαν σὴν ἀδελφὴν εἶναι, ἵνα σε ῥύσεται ἀπὸ γυναικὸς ἀλλοτρίας καὶ πορνῆς· ῥύεται γάρ τις τὸν διωκόμενον. Εἰ μὴ ἐδίωκεν ἡ ἀδικία, οὐκ ἂν ὁ Προφήτης ἔλεγεν· Ἀπὸ ἀνδρὸς ἀδίκου ῥύσαι με. Εἰ μὴ ἐδίωκεν ὁ φόνος, οὐκ ἂν εἶπεν· Ῥῦσαι με ἐξ αἱμάτων, ὁ Θεός ὁ Θεός τῆς σωτηρίας μου. Σῶσόν με ἐκ πάντων τῶν διωκόντων με, καὶ ῥύσαι με. Εἰ μὴ ἐδίωκεν ἡ ἀμαρτία, οὐκ ἂν ἡ Γραφή ὡς μήτηρ ἐνουθέτησε· Τέκνον, ὡς ἀπὸ προσώπου ὄψεως γύνε ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας. Εἰ μὴ ἐδίωκεν αἱ ἀνομίαι, καὶ καταλάμβανον τὸν ἀργῶς πρὸς ἀρετὰς τρέχοντα, οὐκ ἂν ὁ Δαβὶδ ἔλεγεν, ὅτι Κατέλαβόν με αἱ ἀνομίαι μου, καὶ οὐκ ἠδυνήθην τοῦ βλέπειν. Θέλεις καλῶς φεύγων μὴ καταληφθῆναι ὑπὸ τῶν κακῶν; Λέγει σοὶ ἡ Γραφή· Μὴ ποιεὶ κακά, καὶ οὐ μὴ σε καταλάβῃ κακά. Ἐπειδὴ γάρ ἐστιν πνεῦμα πορνείας, καὶ πνεῦμα μοιχείας· πνεῦμα πορνείας, περὶ οὗ Ὡση λέγει· Πνεύματι πορνείας ἐκπληρήθησαν· πνεῦμα μοιχείας· Καὶ ἐμοίχευσεν τὸν Ἰλθὸν καὶ τὸ ξύλον, διὰ τὰ ἐν αὐτοῖς ὀρχούμενα πνεύματα· καὶ πνεῦμα φιλαργυρίας, τὸ λέγον· Ταῦτα πάντα σοὶ δώσω, ἔὰν πείσῃς προσκυνήσῃς μοι· ἕκαστον τῶν πονηρῶν πνευμάτων αἰεὶ ἐπιτηροῦσιν τὴν ἐκάστου ὁδόν· καὶ ὅποιαν εἰς ὁδὸν ἀμαρτίας νεύσεις, τὸ πνεῦμα τῆς ἀμαρτίας ἐκείνῳ σε διώκει καὶ συντρέπει τῷ ἀμαρτάνοντι. Ὁ Ἰούδας ἐπὶ φιλαργυρίαν ὤδυσεν, καὶ ὁ διάβολος αὐτῷ διὰ φιλαργυρίας τὴν προδοσίαν ἐνέβαλεν· Τοῦ διαβόλου ἡδημέβεδνχότος³⁸ εἰς τὴν καρδίαν Ἰούδα Σίμωνος Ἰσχαριώτου, ἵνα αὐτὸν παραδῷ. Ὡς γὰρ ἔάν περὶ φιλοσοφίαν ἀσχοληθῇς, ὁ φιλόσοφος συμπράττει σοι, καὶ ἔάν περὶ ποιητικὴν ὁ ποιητής, καὶ ἔάν περὶ τεκτονικὴν ὁ τέκτων· οὕτως ἔάν περὶ πορνείαν νεύσης, τὸ πνεῦμα τῆς πορνείας συντρέπει σοι· ἔάν περὶ ζηλοτυπίαν, τὸ πνεῦμα τῆς ζηλοτυπίας ἀνάπτει σε· Ἐάν, φησὶν, γένηται γυνὴ ζηλοτυπομένη, καὶ ἔλθῃ τῷ ἀνδρὶ ἀπὸ τῆς πνεύμας ζηλώσεως. Ἐάν δὲ περὶ φιλοσοφίαν οὐράνιον (57) ἀνανεύσης, τὸ πνεῦμα τῆς σοφίας σοὶ ἐπαναπαύεται· ἔάν περὶ σύνεσιν, τὸ πνεῦμα τῆς συνέσεως. Καὶ ἐπαναπαύεται, φησὶν, ἐπ' αὐτὸν

bus persequentibus me, et libera me. — Salvum me fac, quem modo insectantur; libera me, qui nondum ab illis debellatus sum. Et tu, o charissime, dicito semper Deo in precibus: Domine Deus meus, in te speravi; salvum me fac: quo te ab omnibus persequentibus liberet. Domine Deus meus, in te speravi, salvum me fac. Quinam persequuntur? Sensibiliter quidem hæretici, omnesque mali ac invidi homines; intelligibiliter vero persequuntur fornicatio, adulterium, peccatum, impietas. Nisi persequeretur mœchia, et Deus persecutione vexatum ex ea eriperet, Proverbiorum auctor non scripsisset: Die sapientiam tuam sororem esse, ut te eripiat a muliere alienâ et mala³⁹: eripit enim quis eum qui persecutionem patitur. Nisi persequeretur iniquitas, non dixisset Propheta: A viro iniquo eripe me⁴⁰. Si non persequeretur cædes, non pronuntiasset: Libera me de sanguinibus, Deus Deus salutis meæ⁴¹. Salvum me fac ex omnibus persequentibus me, et libera me. Nisi persecutionem concitaret peccatum, nunquam Scriptura velut mater admonisset: Fili, quasi a facie colubri fuge a peccato⁴². Nisi insequerentur hominem iniquitates et comprehenderent eum qui segniter ad virtutes pergit, non hæc protulisset David: Comprenderunt me iniquitates meæ, et non potui ut viderem⁴³. Visne præclare fugiendo non comprehendi a malis? Docet te Scriptura: Noli facere mala; et non te apprehendent mala⁴⁴. Quandoquidem enim est spiritus fornicationis, et spiritus mœchiæ: spiritus fornicationis, de quo Osee ait: Spiritu fornicationis seducti sunt⁴⁵; spiritus mœchiæ: Et mœchata est lapidem et lignum⁴⁶; propter spiritus qui in illis insulant: et spiritus avaritiæ, qui dicit: Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me⁴⁷: singuli malorum spirituum semper cujusque hominis viam observant: et ad qualemcunque peccati viam vergas, spiritus ille peccati te persequitur, concurratque peccanti. Judas ad avaritiam tetendit, et diabolus ei per avaritiam immisit proditorem: Cum diabolus jam immississet in cor Judæ Simonis Iscariotæ, ut traderet eum⁴⁸. Sicut enim si occuperis circa philosophiam, philosophus adjuvat te; si circa poeticam, poeta; si circa architectonicen, architectus: ita si propendens in fornicationem, spiritus fornicationis concurrat tibi; si in zelotypiam, spiritus zelotypiæ incendit te. Si, inquit, mulier per zelotypiam suspecta fuerit impudicitia, ac venerit viro ejus spiritus zelotypiæ⁴⁹. Quod si ad cœlestem philosophiam suspexeris, spiritus sapientiæ requiescit super te; si ad intellectum, spiritus intellectus. Et requiescet, inquit, super eum spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis; spiritus

³⁸ Forte ἡμεδνχότος. ³⁹ Prov. vii, 4. ⁴⁰ Psal. cxxxix, 2. ⁴¹ Psal. l, 16. ⁴² Eccli. xxi, 2. ⁴³ Psal. xxxix, 13. ⁴⁴ Eccli. vii, 1. ⁴⁵ Ose. iv, 12. ⁴⁶ Jerem. iii, 9. ⁴⁷ Matth. iv, 9. ⁴⁸ Joan. xiii, 2. ⁴⁹ Num. v, 14.

(51) Φιλοσοφίαν οὐράνιον. Nomen philosophiæ et philosophiæ, de pietate et religione usurpat tam sacri, quam profani scriptores, ut a doctis viris sæpe fuit observatum; et philosophiarum seu

sectarum Judaicarum mentio fit per Josephum: apud quem ad finem cap. 2, lib. xviii Antiquit. philosophων male editum comparet.

timoris Dei replebit eum⁴². — Nequando rapiat ut leo animam meam. Observa, quod a pluribus personis in unam transit. Cum enim dixisset : Ex omnibus persequentibus me libera me; non intulit : Nequando rapiant ut leones animam meam; sed, ut leo.

πῶν γὰρ, Ἐκ πάντων τῶν διωκόντων με ῥύσασθαι με, οὐκ εἶπεν, Μήποτε ἀρπάσωσιν ὡς λέοντες τὴν ψυχὴν μου, ἀλλ' ὡς λέων.

Et quare a multis personis in unam personam redegit malitiam? Quemadmodum in bellis multitudo barbarorum armatur, cuncti autem unius autem, regis aut tyranni, sequuntur, et sine illo multitudo aciem nescit: pari modo quia Davidem juxta sensum quidem impugnabant milites et Absalom, juxta intellectum vero dæmones et diabolus; quoniam hostium multitudo sine duce nihil est, leonem vocans, hinc Absalomum, illinc diabolum, precatur : Nequando rapiat ut leo animam meam.

Quod autem leonem appellavit Absalomum et diabolum, declarat in psalmo nono, his verbis : Insidiatur in abscondito, quasi leo in spelunca sua⁴³, nempe diabolus in subditis sibi hominibus delitescens; nec non Absalom in illis qui cum eo defecerant latere se putans : Insidiatur ut rapiat pauperem; rapere pauperem dum attrahit eum. Si de fera leone loqueretur, quandonam leo pauperem ac divitem discernere potest? Nonne in hunc et illum æqualiter insidit? Per leonem igitur diabolum significavit, cum dixit : Nequando rapiat ut leo animam meam. Et cur leo diabolus? Non propter regiam dignitatem, sed propter tyrannicam vim; leo, non ob similitudinem, sed ob rapacitatem. Leo os habet fetidum et graveolentissimum: talis est diabolus, quia blasphemias eructat, et deorum multitudine fetet. Leo dormit apertis oculis; dæmones et diabolus, pietatem et moderationem etsi simulent, apertos oculos habent ad malitiam, sicut scriptum est : Non enim somnum capient, donec malefecerint⁴⁴. Ut ergo ostenderet, non de sensibili leone disseruisse se, sed de intelligibili, non dixit : Nequando rapiat leo animam meam; sed, Nequando rapiat ut leo animam meam. Porro fera leo animam rapere nequit. Quodque leonum pabulum corpora sint, non animæ, testatur Daniel, cum de septem leonibus ait : Et erant in lacu septem leones; et dabantur eis quotidie duo corpora et duæ oves⁴⁵: corpora et oves, non autem hominum animæ. Nequando rapiat ut leo animam meam. Et quo modo rapit leo? Dum non

πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλήs καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας πνεῦμα φόβου θεοῦ ἐμπλήσει αὐτόν. — Μήποτε ἀρπάσῃ ὡς λέων τὴν ψυχὴν μου. Ἐπιτίθεται, ὅτι ἀπὸ τῶν πολλῶν προσώπων εἰς ἓν μεταβέβηκεν. Εἰπὼν γὰρ, Ἐκ πάντων τῶν διωκόντων με ῥύσασθαι με, οὐκ εἶπεν, Μήποτε ἀρπάσωσιν ὡς λέοντες τὴν ψυχὴν μου, ἀλλ' ὡς λέων.

Καὶ διὰ τί ἐκ πολλῶν προσώπων εἰς ἓν πρόσωπον τὴν κακίαν περιέστησεν; Ὅτι περ ἐν τοῖς πολέμοις πλήθος βαρβάρων ὁπλίζεται, οἱ πάντες δὲ τοῦ ἐνδὸς νεύματι, τοῦ βῆγος (58), ἢ τοῦ τυράννου ἔπονται, καὶ ἄνευ ἐκείνου τὸ πλῆθος οὐκ οἶδε παράταξιν· οὕτως ἐπειδὴ τὸν Δαβὶδ κατ' αἰσθήσιν μὲν ἐπιλέμευ οἱ στρατιῶται καὶ ὁ Ἀβεσαλὼμ, κατὰ νοῦν δὲ οἱ δαίμονες καὶ ὁ διάβολος· ἐπειδὴ τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν ἄνευ τοῦ ἡγεμόνος οὐδὲν ἔστιν, λέοντα καλῶν, ἐνθεν τὸν Ἀβεσαλὼμ, κακεῖθεν τὸν διάβολον, παρακαλεῖ· Μήποτε ἀρπάσῃ ὡς λέων τὴν ψυχὴν μου.

Καὶ ὅτι λέοντα τὸν Ἀβεσαλὼμ καὶ τὸν διάβολον ἔλεγεν, ὁλοῦ ἐν τῷ ἐνάντι φαιμῷ, εἰπὼν· Ἐνεδρεύει ἐν ἀποκρύφῳ, ὡς λέων ἐν τῇ μάνδρᾳ αὐτοῦ· ὁ μὲν διάβολος ἐν τοῖς ὑπηκόοις αὐτοῦ ἀνθρώποις κρυπτόμενος· ὁ δὲ Ἀβεσαλὼμ ἐν τοῖς συναποστασίουσιν αὐτῷ λαμβάνειν οἰόμενος· Ἐνεδρεύει τοῦ ἀρπάσαι πτωχόν, ἀρπάσαι πτωχόν ἐν τῷ ἐλπίσαι αὐτόν. Καὶ εἰ περὶ τοῦ θηρίου τοῦ λέοντος ἔλεγεν, καὶ πότε ὁ λέων πτωχὸν καὶ πένητα⁴⁶ διακρίναι δύναται; Οὐχὶ δὲ τούτῳ κακεῖνον ἐπίσης ἐφάλλεται; Λέοντα οὖν τὸν διάβολον ἐδήλωσεν, εἰπὼν· Μήποτε ἀρπάσῃ ὡς λέων τὴν ψυχὴν μου. Καὶ διὰ τί λέων ὁ διάβολος; Οὐ διὰ τὸ βασιλικόν, ἀλλὰ διὰ τὸ τυραννικόν· λέων οὐ διὰ τὸ ἰσχυρόν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀρπακτικόν. Λέων στόμα ἔχει βρομῶδες καὶ δυσωδέστατον· τοιοῦτος ὁ διάβολος, βλασφημίας ἐρευνόμενος, καὶ τῇ πολυθεῖᾳ βρομῶν. Ὁ λέων καθέδων ἡνεργημένους ἔχει τοὺς ὀφθαλμοὺς· καὶ οἱ δαίμονες καὶ ὁ διάβολος, ἐνθάδε καὶ ἐπὶ ἐκείναις ὑποκρινόμενοι, ἡνεργημένους τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς κακίαν ἔχουσιν· ὡς γέγραπται· Οὐ γὰρ μὴ ὑπνώσουσιν, ὥς οὐ κακοποιήσωσιν. Ἵνα οὖν δεῖξῃ, ὅτι οὐ περὶ αἰσθητοῦ λέοντος, ἀλλὰ περὶ τοῦ νοητοῦ ἔλεγεν, οὐκ εἶπεν· Μήποτε ἀρπάσῃ ὁ λέων τὴν ψυχὴν μου· ἀλλὰ, Μήποτε ἀρπάσῃ ὡς λέων τὴν ψυχὴν μου. Λέων δὲ τὸ θηρίον ψυχὴν ἀρπάζειν οὐκ οἶδεν. Καὶ ὅτι λεόντων σώματ' εἰσιν καὶ οὐ ψυχὰς ἢ τροφή, μάρτυς ὁ Δανιὴλ, περὶ τῶν ἐπὶ τὰ λεόντων εἰπὼν· Καὶ ἦσαν ἐν τῷ λάκκῳ ἐπὶ τὰ λέοντες, καὶ ἐδίδοτο αὐτοῖς καθ' ἑκάστην ἡμέραν δύο σώματα καὶ δύο πρό-

⁴² Isa. xi, 2. ⁴³ Psal. ix, 9. ⁴⁴ Prov. iv, 16. ⁴⁵ Dan. xiv, 31. ⁴⁶ An πλοῦσιον?

(58) Ῥηγός. Eodem tempore, βῆγος τῶν Γότθων meminuit S. Chrysostomus epist. 14, et βῆγων τῶν Οὐννων, ac μοίρας Γοτθικῆς βῆγος, Olympiodorus apud Photium: quinetiam Hannibalianum βῆγα appellatum invenies in Chronico Alexandrino. Cæterum præter voces vulgatas, βῆξ, βῆγας, βῆγνα, βῆγινα, βῆγισσα, βῆγάτον, etiam βῆγι-
ας, id est regius, legitur Symmictorum Allatii lib. i, p. 21 et βῆγνάτον, regnum in Conciliis Labbei t. XI, p. i, c. 166. et βῆγία, regia, Chron. Alex. p. 664,

778. Nec dispari ratione vocem ἱμπερίου ponit et exponit Joannes Cinnamus Historiarum lib. v, cap. 10, loco ad hunc modum restituendo: Τοῦ τῆς βασιλείας οὐδὲν προσήκον ἐπιβατεύουσιν ὄφους, vel τὸ ἐι ὄφους, ἱμπερίου vel ἱμπερίου ἑαυτοῖς περιτιθέντες κράτος. Βούλεται δὲ τοῦτο τὸ ἀκρότατον ἐρμηνεύειν. Maximi principatus nihil ad ipsos pertinentem celsitudinem invadunt, imperii dominium sibi tribuentes: quod summum significat jurgium. Loquitur de imperio occidentali.

κατα· σώματα καὶ πρόβατα, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπων ψυχὰι. Μήποτε ἀρπάσῃ ὡς λέων τὴν ψυχὴν μου. Καὶ πῶς ἀρπάξει ὁ λέων; Μὴ ὄντος λυτρομένου μηδὲ σώζοντος. Εἰ γὰρ τοῦ Δαβὶδ ποιμαίνοντος, ὅτ' ἂν ἦλθεν λέων ἢ ἄρκος, καὶ ἐλάμβανεν πρόβατον ἐκ τῆς ἀγέλης, ὁ Δαβὶδ ἐξήρχετο κατόπισθεν, ὡς κατὰ τυράννων στρατηγός, καὶ τὸν θῆρα ἐτυπεν, καὶ τὸ πρόβατον ὡς αἰχμάλωτον ἀποσπᾶσας ἔσωζεν· πῶσι μᾶλλον Θεοῦ καὶ σώζοντος, ὁ λέων ὁ διάβολος ἀρπάζειν οὐ δύναται; Μήποτε ἀρπάσῃ ὡς λέων τὴν ψυχὴν μου. Φύλαττέ με ὡς ποιμὴν, καὶ οἱ ἐδόντες ἀργεῖουσιν τοῦ λέοντος.

Ἐπειδὴ ταῦτα εἶπεν, καὶ προσήυξατο ρυθῆναι τοῦ λέοντος τοῦ Ἀδυσάλωμ, καὶ εἰσηκούσθῃ προσευξάμενος, ἐπάγει, καὶ εἰς ἀπολογία τρέπεται· Κύριε ὁ Θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Ἀδυσάλωμ ὡς λέων ἐν τῷ δρυμῷ τὸν πατέρα ἐδίωκεν, ὡς λέων ἀπὸ τῆς κόμης κρατηθεὶς ἐκρέματο, καὶ ἡ κόμη τοῦ δένδρου ἀπὸ τῆς κόμης ἐκράτει τὸν λέοντα, καὶ ὡς ἐριφός ἐν μακέλλῳ ὁ λέων ἐκρέματο, καὶ ὕψωνότερος ἀνάργυρος κόρακες καὶ ἀετοὶ παρεγίνοντο· καὶ ἄξιον ἐπιτάφιον αὐτῷ Σαλομών ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ὑπέβαλλεν, λέγων· Ὁφθαλμὸν καταγελῶντα πατρός, ἐκκόψασαι αὐτὸν κόρακες ἐκ τῶν φαράγγων, καὶ καταφάγοιεν αὐτὸν νεοσσοὶ ἀετῶν. Ἐπεὶ οὖν οἱ νεοσσοὶ τὸν νεοσσὸν τοῦ Δαβὶδ κατεσθίεν ἐσπεύδον, προλαβὼν δὲ ὁ στρατηγός Ἰωάβ ὡς ἱερευτῆς καλὰ μὲν τῷ ὀράτι τὸν νέον ἐθήρασεν, καὶ πληγὴς ἐν τῷ αἵρι ἐπετερύσσετο, καὶ τὸν θάνατον φυγεῖν οὐκ ἠδύνατο, καὶ σπαίρων τὸν αἶρα ἐλάκτισεν, ἐπειδὴ τὸν πατέρα ἐλάκτισεν· ὡς οὖν πολλοὶ τὸν θάνατον τοῦ Ἀδυσάλωμ τῷ Δαβὶδ ἐπιγράφοντες, καὶ αἰτιώμενοι ἔλεγον· Ποῦ ἡ πρᾶσις τοῦ Δαβὶδ; ποῦ ἡ προφήτου εὐλάβεια; Ἰδοὺ τέκνου νεότης σκιρτῶσαν οὐκ ἤνεγκεν, ἀλλὰ φρονεῦσθαι αὐτὸν ἀνηλεῶς ἐκέλευσεν· ἐπειδὴ τὸ ψεῦδος καὶ ἡ συκοφαντία ἐπλατύνετο, μάρτυρα τῆς ἀθωότητος ὁ Δαβὶδ τὸν Θεὸν ἐκάλεσεν.

Πάντες, Δέσποτα, λέγουσιν, ὅτι ἐγὼ τὸν Ἀδυσάλωμ ἐφόνευσα. Κύριε ὁ Θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο· εἰ τὴν δεξιάν τῃ σφαγῇ τοῦ παιδὸς ἐμόλυνα· εἰ ἔστιν ἀδικία ἐν χερσίν μου. Εἰ ἐν γράμμασιν αὐτὸν ὡς τὸν Οὐρίαν ἐφόνευσα· εἰ δακτύλοις ἐμοῖς τὸν κατ' ἐκείνου ἐσχιογράφησα θάνατον. Ἡ καὶ οὕτως· ἐπειδὴ ρυθῆναι ὁ πατὴρ ἀπὸ τοῦ υἱοῦ προσήυχετο, καὶ ὁ γεωργός τὸ φυτὸν ὡς ἀχανθὰν ἐφυγεν, καὶ ὁ ποιμὴν τὸν ἄρνα ὡς λέοντα ἀπεδίδρασκεν, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν ἔλεγεν· Ὁ υἱὸς ἐμὲ τὸν πατέρα πολεμεῖ. Κύριε ὁ Θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο. Εἰ τὸν τεκνόντα ἐλύπησα· εἰ μὴ ὡς δοῦλος δεσπότη ἐδούλευσα· εἰ τὸν ἐκείνου θάνατον ἐμὴν ἐλευθερίαν ἐνόμισα. Κύριε ὁ Θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο. Ὁ ὑπομῶν εἰ ἐπράξα. Εἰ ἔστιν ἀδικία ἐν χερσίν μου. Εἰ ἐπέσεια τὰς χεῖρας, τὴν σύντροφον πενίαν ὀνειδίζων τῷ πατρί· εἰ μὴ τὰς ἀπὸ τῶν καμάτων προσόδους προσέφερον· εἰ μὴ ὡς δευτέραν προσφορὰν τῷ πατρί τὴν εἰσφορὰν ἔφερον. Εἰ ἔστιν ἀδικία ἐν

A est qui redimat, neque qui saluum faciat. Nam si, quando pastor erat David, quoties venisset leo aut ursus, et cepisset ovem de grege, David egrediebatur post eum, ut adversus tyrannos dux exercitus, et feram percutiebat, ovemque tanquam captivum abstraheret et servabat²²: quanto magis, dum Deus redimit et servat, leo diabolus rapere non potest? Nequando rapiat ut leo animam meam. Custodi me tanquam pastor, et leonis dentes inefficaces erunt.

Postquam hæc protulit, oravitque erui a leone Absalomo, et in oratione exauditus est, subiungit, atque ad defensionem convertit se: 4. Domine Deus meus, si feci istud. Nam quia Absalom, ut leo in sylva patrem persequabatur; ut leo a coma retentus pendebat, et arboris coma leonem ex coma tenebat, ac velut hædus in mæello pendebat leo, atque opsonatores sine pretio corvi et aquilæ adveniebant; dignumque epitaphium ei succinit frater ejus Salomon, per hæc verba: Oculum qui irridet patrem, effodiant eum corvi de convallibus, et comedant eum pulli aquilarum²³. Quia ergo pulli pullum Davidis vorare festinabant, preveniens autem Joab dux exercitus velut auceps arundine, hasta juvenem venatus est, percussusque in aere alas concutiebat, nec mortem vitare poterat, et palpitabat aeremque calcitrabat, quod patrem calcitrasset: ut ergo multi mortem Absalomi Davidi assignabant, accusabant eum, ac dicebant: Ubi mansuetudo Davidis? ubi prophetæ pietas? proprii filii lascivientem juventutem non tulit, sed interimi eum immisericorditer jussit: quandoquidem mendacium et calumnia crescebat, testem innocentie David vocavit Deum.

Cuncti, Domine, dicunt a me Absalomum fuisse occisum. Domine Deus meus, si feci istud: si dextram cæde filii maculavi: si est iniquitas in manibus meis. Si per litteras eum, velut Uriam, interfeci; si digitis meis mortem adversus ipsum delineavi. Aut etiam sic: quoniam pater a filio eripi precabatur, et agricola plantam velut spinam fugiebat, pastorque agnum tanquam leonem vitabat, suspiciens in cælum dixit: Filius me patrem hostiliter petit. Domine Deus meus, si feci istud. Si genitorem molestia affeci; si tanquam servus domino non servivi; si mortem illius libertatem meam arbitratus sum. Domine Deus meus, si feci istud. Quod patior si egi. Si est iniquitas in manibus meis. Si concussi manus, ut contubernalem pauperitatem exprobarer patri; si ex laboribus proventus non detuli; si non velut secundam oblationem patri attuli pensionem. Si est iniquitas in manibus meis. Si manus ad ultionem et plagas ad-

²² I Reg. xvii, 34, 35. ²³ Prov. xxx, 17.

versus hostes commovi. 5. Si reddidi retribuentibus mihi mala. Saulem sub manum cum accepissem in spelunca, et gladium præ manibus haberem; iram calcavi pedibus. Dixit etiam beatus Joseph, dum de adulterio accusaretur, et adulteram oratoris aque accusatoris munere fungentem videret: *Domine Deus meus, si feci istud: si alienum lectum fœdavi. Accusatrix mea marito dixit: Intravit ad me puer ille Hebræus, usque ad illa verba, et fugit, et exiit foras* ⁵⁵. — *Domine Deus, si feci istud. Affirmat, quod eam manibus apprehensam ad facinus traxerim. Si est iniquitas in manibus meis: si illud perpetravi quod mihi objecit; si manibus teigi manum ejus, et in amoris solatium tactum reputavi: si non velut fumum præpositi coquorum vultum ipsius fugi.*

Postea quia Ægypto dum imperat, fratres suos non redegit in servitutem, neque eos qui ipsum ad serviendum vendiderant servos effecit, ait: *Si reddidi retribuentibus mihi mala.* Unde quando fratres dixerunt ⁵⁶: *Ne forte memor sit injuriæ Joseph erga nos ob omnia mala quæ ostendimus ei; ait illis: Ne timeatis: Dei enim sum ego. Vos cogitastis de me in mala: Deus vero cogitavit de me in bona.* — *Si reddidi retribuentibus mihi mala.* Idem pronuntiavit beata Susanna, quæ Josephi castitatem sectata est, quæque juvenilem senum petulantiam patefecit. Cum enim canities adversus juventam armaretur, et lupi contra agnam mortem eructarent, dicerentque: *Cum deambulemus in pomario soli, ingressa est hæc cum duabus puellis, et clausit ostia pomarii, et dimisit puellas. Et ingressus est ad eam adolescens, qui erat absconditus, et concubuit cum ea. Porro nos circumimus ad eos: et videntes eos simul, illum quidem non quivimus comprehendere, quia apertis ostiis exsilivit. Hanc autem cum apprehendissemus, interrogavimus quisnam esset adolescens; et non dixit nobis. Hujus rei testes sumus* ⁵⁷. Statim Susanna: *Domine Deus meus, si feci istud. Si veritatem profert canities, ac juvenus fallit. Et quod*

⁵⁵ Gen. xxxix, 17, 18. ⁵⁶ Gen. l, 15, 19, 20.

(59) *Νεωτερικὰ σκιρτήματα.* Nilo, βλακείματα τῆς νέας ἡλικίας, epist. 140, lib. i, loco pulcherrimo, et quem scelus error insedit. Μὴ λατρῶ τὸν τέως ἐνδελφόμεναι τὰ βλακείματα τῆς νέας ἡλικίας, εἰδ' ὅστερον ἐπ' ἐσχάτων τοῦ γήρεως τὰ τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς δικαιοσύνης ἀναβλαστήσῃσιν ἄνθρ. Hoc est, si Allatium interpretem audiamus: An non lepra obsito similem dixerim eum, qui prius ætatis juvenilis deliciis perfui sibi proponit, postmodum in extrema senectute, continentie, fortitudinis et justitie flores promere. Verum ista versio nec Græco respondet, nec bonum exhibet sensum. Ego vero indubitata, ut puto, conjectura, lego, μὴ λέγε· Πρῶτον τέως ἐνδελφόμεναι. Ne dicas: Prius interim ostentabo juvenilis ætatis mollia stolidaque facinora; postmodum vero in extrema senectute, continentie, fortitudinis et justitie flores producam. De juventute Philo in opere cui titulus, *Quis rerum c'irinarum hæres sit*, p. 522. *Ἡλικία καὶ* ἦν τό τε σῶμα ἡδᾶσκει, καὶ ἡ ψυχὴ

χειρὶν μου. Et τὰς χεῖρας εἰς θυμὸν καὶ πληγὰς τὰς κατ' ἐχθρῶν ἐσάλευσα. *Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσιν μοι κακὰ.* Τὸν Σαοὺλ ὑπὸ τὴν χεῖρα λαβὼν ἐν τῷ σπηλαίῳ, τὸ ξίφος ἔχων ἐν χειρὶν, τὸν θυμὸν ἐπάτουν τοῖς ποσί. *Ἐλεγεν καὶ ὁ μακάριος Ἰωσήφ, ἐπὶ μοιχείᾳ κατηγορούμενος, καὶ τὴν μοιχαλίδά ῥήτορα καὶ κατηγορορὸν ὀρῶν· Κύριε ὁ Θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο· εἰ κόνιτην ἀλλοτρίαν ἐμίνα. Κατηγοροῦσά μου τῷ ἀνδρὶ ἔλεγεν· Εἰσῆλθεν πρὸς με ὁ παῖς ὁ Ἑβραῖος· ἔως, καὶ ἐφυγεν, καὶ ἐξῆλθεν ἔξω.* — Κύριε ὁ Θεός, εἰ ἐποίησα τοῦτο. Λέγει, ὅτι χερσὶν αὐτῆς κρατήσας πρὸς τὴν πρᾶξιν εἰλκυσα *Εἰ ἔστιν ἀδικία ἐν χειρὶν μου·* εἰ ἐκείνο ἐπαρεῖσα ὁ μου κατηγορήσεν· εἰ χερσὶν ἡψάμην τῆς χειρὸς αὐτῆς, παραμύθιον πάθους τὴν ἀφῆν λογιζόμενος· εἰ μὴ ὡς τὸν καπνὸν τοῦ ἀρχιμαγείρου τὴν ὄψιν αὐτῆς ἐφυγον.

Εἶτα ἐπειδὴ τῆς Αἰγύπτου κυριεύσας τοὺς ἀδελφοὺς οὐκ ἐδούλωσεν, οὐδὲ τοὺς εἰς δουλείαν αὐτὸν πωλήσαντας εἰς δουλείαν ἤγαγεν, λέγει· *Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσιν μοι κακὰ.* Ὅθεν ὅτε εἶπον οἱ ἀδελφοί· *Μήποτε μηχανοκαχίῃ ἡμῶν Ἰωσήφ περὶ πάντων τῶν κακῶν ὧν ἐνεδειξάμεθα αὐτῷ·* λέγει αὐτοῖς· *Μὴ φοβείσθε· τοῦ γὰρ Θεοῦ εἰμι ἐγώ. Ὑμεῖς ἐδουλεύσασθε περὶ ἐμοῦ εἰς κακὰ· ὁ δὲ Θεός ἐδουλεύσατο περὶ ἐμοῦ εἰς ἀγαθὰ.* — *Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσιν μοι κακὰ.* Τοῦτο ἔλεγεν καὶ ἡ μακαρία Σωσάννα ἡ τοῦ Ἰωσήφ τὴν σωφροσύνην φορέσασα, καὶ τὰ νεωτερικὰ σκιρτήματα (59) τῶν γερόντων ἀπογομνῶσασα. Ὅτε γὰρ πολλὰ κατὰ τῆς νεότητος ὠπλίζετο, καὶ οἱ λύκοι κατὰ τῆς ἀνάνδους θανάτου ἠρεῦγοντο, ἔλγοντες· *Περιπατοῦντες ἡμῶν ἐν τῷ παραδείσῳ μόνων, εἰσῆλθεν αὐτῇ μετὰ δύο παιδισκῶν, καὶ ἀπέκλεισεν τὰς θύρας τοῦ παραδείσου, καὶ ἀπέστειλεν τὰ κοράσια. Καὶ εἰσῆλθεν πρὸς αὐτὴν νεανίσκος, ὃς ἦν κεκρυμμένος, καὶ ἀνέπεσεν μετ' αὐτῆς.* *Ἡμεῖς δὲ ἐδράμομεν ἐπ' αὐτούς· καὶ ἰδόντες αὐτοὺς ὁμοῦ, ἐκείνους μὲν οὐκ ἡδυνήθημεν κρατῆσαι, διὰ τὸ ἀνολέξαντα αὐτὸν τὰς θύρας καὶ ἐκπεπηδηκέναι. Ταύτης δὲ ἐπιλαβόμενοι, ἐπηρωτώμεν τίς ἦν ὁ νεανίσκος, καὶ οὐκ εἶπεν ἡμῖν. Ταῦτα*

⁵⁷ Dan. xiii, 36-40.

πεφύσῃται. *Ætas, in qua et corpus viget, et anima iurgescit.* Hodie in vulgatis libris depravate, ἡ βᾶσις. Hinc Susannæ senes ob juvenilem lasciviam inducuntur ab eodem Nilo ad Agathium monachum sect. 11, cap. 1, p. 170. Πρὸς αἰσχρὸν ἀνηβήσαντες λύσσαν, ad turpem repibescentes rabiem. Ita quippe omnino corrigi debet ἀναβήσαντες. Atque si loci mihi aurem vellunt, ut emendem et compleam Gesta Aldrici Cenomanensis lib. iii Miscellan. Baluzian. p. 2. Ipse quoque adhuc teneræ ætatis erat atque pube tenus. Tunc primo is... se incipiebat. Ipse quoque adhuc teneræ ætatis erat; atque pubertanus vel pubetenus, aut pubertanus, vel pubertenus, tunc primo is esse incipiebat. In Glossis et Martiano Capella, pubeta, pubeda, pubida, pubertus, pubertia. Hinc pubertanus, pubertenus, pubetanus, pubetenus. Glossæ Grotianæ, pubeda, Juvenis sine pube, explico de pube perfecta, non inchoante.

μαρτυροῦμεν. Εὐθὺς ἡ Σουσάννα· Κύριε ὁ Θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο. Εἰ ἀληθεύει πολλά, καὶ νεότης σφάλλεται. Καὶ ὅτι ἀληθὴς ὁ λόγος, ἀκουσον· Ἀρ-
εδόησεν, φησὶν, ἡ Σουσάννα, καὶ ἀναστεράσασα εἶπεν· Ὁ Θεός ὁ αἰώνιος, ὁ τῶν χρυπτῶν γνῶστης, ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσθως, σὺ ἐπίστασαι, ὅτι ψευδῇ μου καταμαρτυροῦσιν· καὶ ἰδοὺ ἀπο-
θνήσκω μὴ ποιήσασα μηδέν. — Κύριε ὁ Θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο. Ἐπεὶ οὖν ἡ συκοφαντία τὴν τυραννίδα ἐνδέδεται, καὶ ἀναπτεροὶ πολλάκις τὰς τῶν πολλῶν ἀκοάς, ἐὰν συκοφαντηθῇς, ἐπειδὴ μόνος πείσαι πάντας οὐκ ἰσχύεις, ἀφες πάντας, καὶ δράμε πρὸς τὸν μόνον, καὶ μάρτυρα αὐτὸν τῆς σῆς ἀθωότη-
τος καλῶν, εὐρήσεις βοηθοῦντά σοι, ὡς τῇ Σουσάννῃ καὶ τῷ Ἰωσήφ. Ὡς πρέπει δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

²⁰ Dan. xiii, 42, 43.

A sermo veritate nitatur, audi: Exclamavit, inquit, Susanna, et ingemiscens dixit²⁰: Deus æterne, qui absconditorum es cognitor, qui nosti omnia an-
tequam fiant, tu scis quoniam falsum testimonium ferunt contra me; et ecce morior, cum nihil fece-
rim. — Domine Deus meus, si feci istud. Igitur quia calumnia tyrannidem induit, ac sæpenumero con-
citat multorum aures; si calumniam passus fueris, quandoquidem solus omnibus persuadere non va-
les, linque omnes, et ad solum curre; eumque te-
stem innocentie tue si vocaveris, invenies succur-
rentem tibi, ut Susannæ ac Josepho. Illi convenit glo-
ria, honor et adoratio, in sæcula sæculorum. Amen.

APPENDIX AD ASTERIUM.

ΕΚ ΤΩΝ ΑΜΦΙΛΟΧΕΙΩΝ ΦΩΤΙΟΥ

ΠΟΣΟΙ ΑΣΤΕΡΙΟΙ ΓΕΓΟΝΑΣΙ, ΚΑΙ ΤΙΣ Η ΔΟΣΑ ΑΥΤΩΝ.

EX PHOTII AMPHILOCHIANIS

Quot Asterii fuerint, ac quam illi opinionem habuerint.

Συνήκμασαν μὲν Ἀστέριοι δύο, ὃ τε τῆς Ἀρείου Β λύσεως ὑπάσπιστής, καὶ ὁ τῶν εὐσεβῶν δογματῶν τρόφιμος, ὃς καὶ τῷ μεγάλῳ μὲν Ἰουλιανῷ φοιτῶν, τοῖς μοναδικοῖς ἐγυμνάσθη παλαίσμασιν, ἔτι τὸ μει-
ράκιον διεξιὼν· ὕστερον δὲ καὶ μονῆς ἀσκητικῆς καθ-
γήσατο· οὗ καὶ μαθητὴς μετὰ καὶ ἄλλων πολλῶν ἐπισήμων ἀνδρῶν ἐχρημάτισεν ὁ πολυδύλλητος Ἀκά-
κιος ὁ Βερρόλιας· ὁ δὲ τῆς Ἀρειανικῆς αἰρέσεως ἐρα-
στής, σοφιστικὴν μὲν ἐκ νέων μετέρχετο τέχνην, καὶ τῇ τῶν Ἑλλήνων ἀνετέθραπτο πλάνῃ· ὅψθ' δὲ τὸν Χριστιανισμόν ὑποκρινάμενος, εἰς τὴν τῶν Ἀρει-
ανῶν ἀπέκλινε μοῖραν· καὶ ὁ μὲν δίκην ἔδωκεν ἐν Ἀν-
τιοχείᾳ τῆς ἀκολάστου γλώσσης, ἔργον γεγονώς τῆς Ἰουλιανοῦ τοῦ θαυμασίου προσευχῆς· ὁ δὲ, τὸν ὅσιον εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ δικαίαν τιμωρίαν διανέστησεν· ἕτερος οὖν τὸ θρέμμα τῆς ὀρθοδοξίας, καὶ ἕτερος ὁ τῆς πλάνης κήρυξ. Ἀλλ' οὐδ' ὁ τὴν ἐκφρασιν τῆς μάρ-
τυρος Εὐφημίας ἀναταξάμενος κοινόν τι φέρει πρὸς τὸν τῆς δυσσεβείας ὑπέρμαχον· πρῶτον μὲν ἐξ ὧν θάπτεον ὁ δυσσεβὴς ἀπέτισε τὴν δίκην· ὁ γὰρ τῆς εἰ-
ρημένης εἰκόνος λογογραφήσας τὴν ἐκφρασιν, ὡς ἐν τισιν αὐτοῦ τῶν λόγων διαλαμπάνει, εἰς βαθὺ γῆρας

Pariter quidem floruerunt Asterii duo: is nimi-
rum qui Arianorum furoris fautor ac defensor fuit; ac qui piorum dogmatum exstitit alumnus: qui et magni Juliani discipulus, a puerili ætate in mona-
sticæ vitæ palestra sese exercuit: postea vero etiam religiosorum monasterio præfuit: ejus et discipulus, præter plures alios conspicuos viros, celebratissimus ille Acacius Berhææ fuit. Porro Arianæ ille hæresis admirator, a puero ac adole-
scentia in gentilium errore educatus, sophisticam co-
luit; demumque simulato Christianismo, in Aria-
norum partem deflexit: atque is quidem Antiochiæ pœnas dedit petulantie linguæ, admirabilis Juliani precibus extinctus; alter vero, virum sanctum ad justam vindictam provocavit. Alius ergo est ortho-
doxæ fidei alumnus, aliusque erroris præco. At neque is, qui Euphemie martyris enarrationem composuit, commune aliquid habet cum impietatis vindice: primum quidem, quod impius ille citius pœnas exsolverit: nam qui præfatæ imaginis enar-
rationem sermone prosecutus est, ut ipse in quibus-
dam orationum suarum locis disserit, ad decrepi-

tam senectutem pervenit. Item, alter quidem Arianorum furore plenus erat : hic vero in suis tractatibus, quæ sunt fidei orthodoxæ docet ac tradit ; non autem quod Dei Filius ac Verbum ex nihilo sit, uti insanus ille blasphemusque Asterius : quin potius semper esse, ac semper Patri coexistere, Deum tradens, asserit. Tertio, Asterius ille hæreticus non urbis Amasæ, sed alterius cujusdam haud longe Antiochia episcopatum impietatis mercede a sociis hæreticis accepit : unde etiam accersitus Antiochiam impietatis subsidio a suæ sectæ hominibus, admirabilis Juliani precibus, uti sumus præfati, miserabili exitu vitam finivit. Præterea, alter quidem gregem docet, inque virtutibus studiose laborat, ac religiosæ totius conversationis ac vitæ domicilium proditur : quorum nihil deprehendas in altero.

A τοῦ βίου κατήγησεν· δεύτερον, ὁ μὲν τῆς Ἀρειανικῆς λύσεως ἐπεπλήρωτο· οὗτος δὲ, ἐν τοῖς οἰκείοις λόγοις τὰ τῶν ὀρθόδοξων δογματίζει, οὐκ ἐκ μὴ ὄντων τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, ὡς ὁ μεμηνὼς δυσφημῶν Ἀστέριος, αἰεὶ δὲ ὄντα θεολογῶν, καὶ αἰεὶ συνόντα τῷ Πατρὶ· τρίτον, ὁ μὲν αἰρετικὸς Ἀστέριος, οὗ τῆς Ἀμασείας, ἀλλ' ἄλλης· τινὸς πόλεως πλησιαζούσης τῇ Ἀντιόχῳ, μισθὸν τῆς ἀσεβείας παρὰ τῶν συναρεισιωτῶν τὴν ἐπισκοπὴν εἰληφεν· ἐξ ἧς καὶ μετάκλητος ἐν Ἀντιόχειᾳ παρὰ τῶν ὁμοφρόνων γεγωνὼς ἐπὶ συμμαχίᾳ τοῦ δυσσεβήματος, ταῖς τοῦ θαυμασίου Ἰουλιανοῦ προσευχαῖς, ὡς προεῖρηται, τὸν βίον ἀθλίως κατέστρεψεν· ἐπὶ τούτοις, ὁ μὲν διδάσκει τὸ ποίμνιον, καὶ φιλοπονεῖται περὶ τῶν ἀρετῶν, ἀπάσης δὲ δαίχνεται θεαρέστου πολιτείας κατὰ γῶγιον· ὁ δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἐπιγινώσκειτα.

CIRCA ANNUM DOMINI CD.

NEMESIUS

EPISCOPUS EMESEUS

NOTITIA HISTORICA

(Ex Bibliotheca Patrum Gallandii, t. VII, Proleg. p. xi.)

I. Emesæ, quæ et Emisa, in Phœnicia secunda C episcopus fuisse traditur Nemesius ; eique in episcoporum Emesenorum serie ordinanda quintum locum recte tribuisse videtur cl. Lequienius (a) : medium scilicet inter Paulum I, qui in Seleuciensi concilio Georgio Alexandrino ; Acacio Cæsariensi aliisque Arianicæ factionis præsulibus adhærens, formulæ ipsorum fidei subscripsit ; et Cyriacum, qui, ut refert Palladius (b), Joannis Chrysostomi causæ patrocinium strenue suscepit. De Nemesii quidem episcopali sede Emesena, et de tempore quo floruerit dubitant nonnulli : quin et Caveus eo processit ut confidenter assernerit (c), de Nemesio incerta esse omnia, cum de eo plane sileant veteres. At id immerito sane pronuntiatum. Nullum enim dubitandi locum relinquunt primum omnium complures mss. codices, qui sive integrum auctoris nostri opus

De natura hominis, sive aliquas ex eo eclogas exhibeant, non solum Nemesii nomen, sed eum etiam fuisse episcopum, et Emesæ quidem sedisse, palam produnt : ut ex uno atque altero indice Bibliotheca bibliothecarum manuscriptorum Montfauconianæ satis compertum habemus. Accedit præterea veterum scriptorum ecclesiasticorum auctoritas, Maximi confessoris et Anastasii Sinaitæ, necnon Mosis Barcephæ ; quorum illi sæculo vii, hic autem ix desinente claruisse perhibentur. Et Maximus quidem in Opusculis theologicis et polemicis duo loca profert Nemesiana, quæ sic inscribit (d) : Τοῦ ἀγίου Νεμεσίου ἐπισκόπου Ἐμέσης, Sancti Nemesii episcopi Emeseni. Neque aliter Anastasius Sinaita, qui ex Nemesii opere duo item excerpta bene longa in medium adducens (e), alterum De providentia (f), alterum De natura hominis (g) ; ea se descripsisse pro-

(a) Lequien. Or. Christ., tom. II, pag. 839.

(b) Pallad. Dial. de Vit. Chrysost., pag. 194.

(c) Cav. Hist. lit., tom. I, pag. 276.

(d) Maxim. Opp. tom. II, pag. 155 edit. Combef. Paris, 1674.

(e) Anast. Sin., Quæst. xviii et xxiv. Opp. Greis., tom. XIV, part. II, pag. 270, 294.

(f) Nemes. De nat. hom., cap. 44.

(g) Id. ibid., cap. 1.

fictur ex *Nemesio episcopo Emeseno*, Νεμεσίου ἐπισκόπου Ἐμέσης. Moses vero Bar-Cepha nonnulla ex eodem opere verba recitans, *Nemesium philosophum Christianum* nominat (a), operis potius argumentum scilicet, quam auctoris dignitatem respiciens. Præsulis demum nostri meminit, eadem inscriptione usus qua Maximus et Anastasius, scriptor anonymus apud Montfauconium (b) adhuc ineditus, in Eclogis ordine alphabetico digestis, quæ a *Parallelis* Damascenicis differunt. Ex quibus ergo intelligas, rectene an secus, de auctore nostro Caveus aliquē censuerint.

II. Verum ut ea denuo magis confirmetur quæ superius obiter post Lequienium attigimus, de tempore quo in cathedra Emesena sederit Nemesius; observare primum juverit cum editore Oxoniensi, antistitem nostrum ea tempestate vixisse, qua Ecclesiæ pacem turbabant Apollinarius, Eunomius atque Origenistæ. Et de Apollinario quidem verba faciens Nemesius sub operis initium (c), ipsum deinceps studiose refellit (d). Alibi autem contra Eunomium palam disputat (e); quem nimirum a præcipuis quarti sæculi Ecclesiæ scriptoribus, Basilio præsertim et utroque Gregorio, fuisse impugnatum nemo nescit. Origenistarum autem insomnia de animarum descensu ac transmigratione tacite primum, postmodum vero apertissime respuit (f). Quod si Nemesius dum creationis opus secundum Scripturarum eloquia enarrare satagit, animarum præexistentiam doceat (g), eum demum securius fuisse locutum, ut phrasi Augustiniana utar, existimaverim equidem; cum præsertim et eo vetustiores Patres ita quoque fuerint locuti, Pierius Alexandrinus (h), Methodius (i) alique. Aliter enim procul dubio censuisset noster auctor, ac προπαρξέως dogma Origenianum impugnasset, si perspectum habuisset huiusmodi magni Leonis effatum (j): *Catholica fides*, inquit, *constanter prædicat atque veraciter, quod animæ hominum, priusquam inspirarentur corporibus, non fuere, nec ab alio incorporantur nisi ab opifice Deo, qui et ipsarum est creator et corpus.* Advertendum præterea scripsisse Nemesium ante Nestorii atque Eutychetis tempora, ut pluribus arguit editor Oxoniensis: quin et ante Pelagium, cum in proluxa de libero arbitrio disputatione (k) Pelagianismi mentionem prorsus

A omitat. Ad hæc nullum memorat auctorem, qui post quadringentesimum a Christo annum inclauerit. Omnia demum in auctore nostro si penitus introspectantur, non suadere solum, sed etiam persuadere videntur, sæculo iv desinente ipsum floruisse.

III. Neque tamen propterea cum Lequienio affirmare ausim, Nemesium nostrum *Basilio et Gregorio Nazianzeno amicitia conjunctissimum fuisse*, cui nempe, inquit, Philocaliam suam nuncuparunt (l). Aliud nimirum agebat v. e. dum hæc scriberet. Neque enim Nemesio Emeseno, sed Theodoro Tyanensi episcopo a Basilio et Gregorio fuisse inscriptam, vel potius ad hunc simpliciter missam *Philocaliam* Origenianam, ex eodem Nazianzeno intelligimus (m). Sub idem tempus enim vero fuit Nemesius quidam Gregorii Nazianzeni familiaris, Cappadociæ præfectus atque a Christo alienus, ad quem exstant quatuor ejusdem Nazianzeni epistolæ (n), et carmen satis prolixum (o) quo ab idololatriæ vanitate ipsum avocare studet: quem tamen ab Emeseno distinguendum esse Fabricius (p) aliique contendunt. Aique haud longe a vero abesse putat Tillemontius (q), si quis Nemesium Nazianzeni amicum qui Cappadociæ præfectum agebat, libri *De natura hominis* auctorem existimet. Quam sane sententiam ita luculenter exponit editor Oxoniensis (r): «Bil- lius,» inquit, «et alii nonnulli minime verisimile putant, Cappadociæ præfectum, hominem sæculi curis addictum et a Christiana pietate alienum, aut episcopum fieri, aut librum istiusmodi qualis hic noster est qui præ manibus habetur, scripsisse. Quod autem ad præfecturam attinet et nomen Christo nondum datum, facile erit reponere; rem eam non adeo incredibilem videri his qui noverint, quales eo ipso in sæculo fuerunt Ambrosius, Nectarius et Synesius, cum ad sedes suas promoverentur. Nec certe Nemesius noster sacris infulis indignus prorsus habebitur, qui a Theologo Gregorio, philosophiæ, probitatis, justitiæ, amicitia demum nomine, non modo laudari, sed cum veneratione quadam suspici atque coli meruerat: quem etiam utcumque olim charissimum, magis etiamnum charum futurum ejusque animo penitus cœu columna arca inscribendum spondet (s), ἐπεὶ δὲ ἂν γένῃ, Θεοῦ καὶ σαφὺς ἡμέτερος,» scilicet, cum pietati Christianæ se totum

(a) Moses B., *De parad.*, pag. 55 edit. Antwerp. 1589.

(b) Montfau. *Bibl. Coisl.*, pag. 412.

(c) Nemes. *De nat. hom.*, cap. 1.

(d) Id. *ibid.*, cap. 2.

(e) Id. *ibid.*, cap. 3.

(f) Id. *ibid.*, cap. 2, 3.

(g) Id. *ibid.*, cap. 2.

(h) Pier. Alex. apud Phot. *Bibl. cod. cxix*, pag. 289.

(i) Method. *Conviv. virg. orat. ii*, § 5. [T. XVIII nostræ *Bibl. PP.*]

(j) Leo I, epist. xv, ad Turrib., cap. 10, Opp.

tom. I, pag. 703 edit. Baller.

(k) Nemes., cap. 39, 40, 44.

(l) Lequien. *Or. Christ.*, tom. II, pag. 840.

(m) Greg. Naz. epist. LXXXVII [nunc cxv].

(n) Id. epist. 79, 185, 184, 185 [nunc cxiv, cxviii, cc, cci].

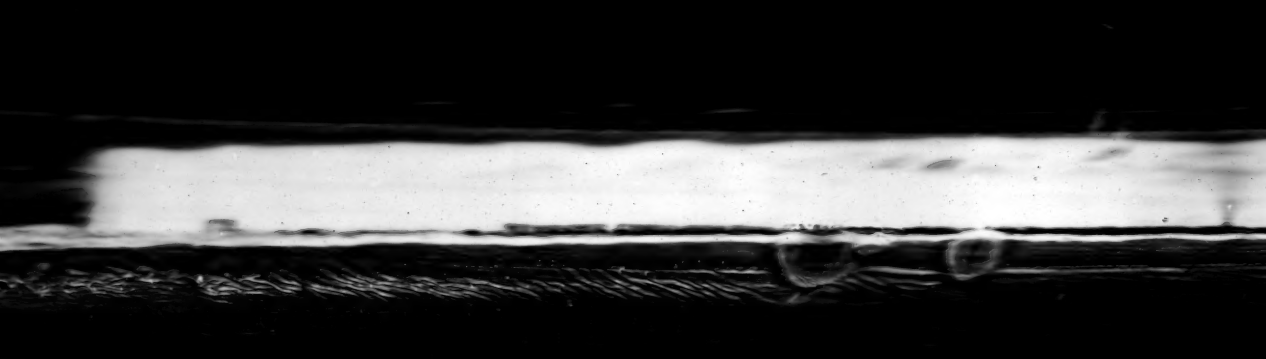
(o) Id. carm. LXI [nunc vii, lib. II, sect. 2, p. 1074].

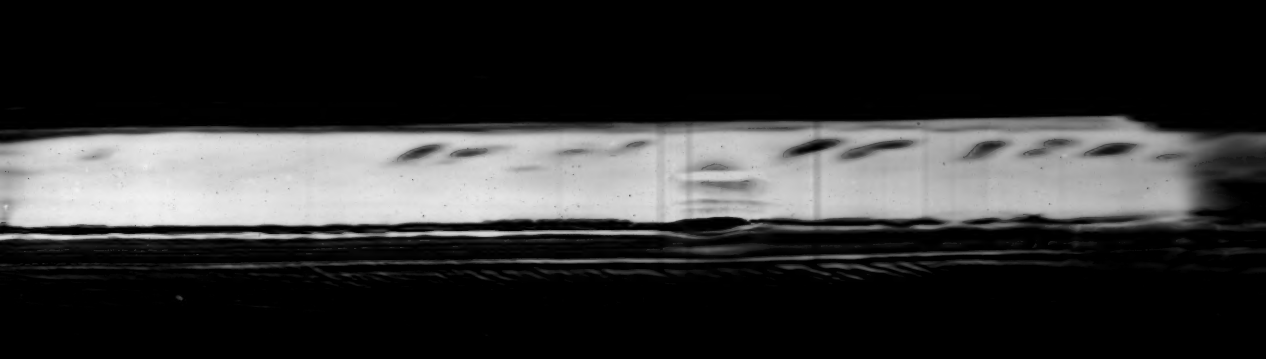
(p) Fabric. *Bibl. Gr.* tom. VII, pag. 549. [Ed. Harles IX, 504.]

(q) Tillem. *Mém. eccl.*, tom. IX, pag. 541, 607.

(r) Oxon. Præfat. ad Nemes. pag. v.

(s) Greg. Naz. epist. CLXXXIV [nunc cc].

tradiderit. Quod in carminibus denuo vaticinatur, A
ei ceu entheo quodam furore percitus, poema suum
his claudit (a) :

..... Νεμέσιος ὀβριμόθυμος
Καππαδοκῆσι τάλαντα Δίκης ἰδέα τανύσσας,
Οὐ χρυσὸν δολέοντα καὶ ἀργυρον, οὐδὲ μὲν ἱπποῦς
Εὐγενέτας, πτερόεντας, αἰοδιμόν εὐχος ἔχοντας,
Ἄχετ' ἄγων· πλοῦτος γὰρ ἀνούτατος, ἀντὶ δὲ πάν-
των,
Μάργαρον αἰγλήεντα μέγαν λήϊσαστο Χριστόν.

*En virtute gravis meritisque Nemesius altis.
Æqua Dices qui Cappadocum modo pondera librat,
Atque idem justo trutinæ se examine pensat.
Non auri vis, non argenti sacra fames hunc
Solicitationis opum majorum; sed nec honores,
Præstantesque altis genere et levitate caballos
Vesano appetiit fastu atque cupidine inani.
At pro divitiis et gaxis deliciisque
Omnibus, hic baccam radiantem, numen Iesu.*

Hæc ille. Atque horum virorum doctorum iudicio
haud equidem repugnaverim; dummodo tamen
admittant, Nemesium olim Cappadociæ præfectum,
ab ethnica superstitione ad Christi fidem conver-
sum, Emesenæ Ecclesiæ regimen deinceps susce-
pisse: his enim insignibus ornatum fuisse auctorem
nostrum, cum ex pluribus vetustis codicibus mss.,
tum ex antiquis ecclesiasticis scriptoribus superius
relatis comprobavimus.

IV. His positis, jure optimo recensendus videtur
Nemesius noster inter præcipuos sæculi iv Ecclesiæ
doctores, qui religionem Christianam summo studio
defendendam suscepere. In suo enim libro *De na-
tura hominis*, ut ex capitum elencho in primis col-
ligitur, animæ immortalitatem adversus philosopho-

(a) Id. carm. LXI [nunc VII, p. 1071].

rum errores solide probat atque confirmat; fati ne-
cessitatem acriter oppugnat; voluntatis libertatem
strenue vindicat; Dei providentiam luculenter
astruit ac tuetur; divinæque sapientiæ, bonitati
atque potentiae præclara passim testimonia perhi-
bet. «Ipsius denique scripti character,» ut cum viro
erudito loquar (b), «nobilissimorum ingeniorum sera-
cissimum illud sæculum sapit; ubi ethnicismus jam
expiraturus ultimos suos conatus explicans, sub
Hieroclis, Plotini, Jamblicii, Porphyrii et reliquorum
qui ab Eunapio memorantur, præsidii philoso-
phiam Christianismo opposuit: ut ex altera parte
eadem tempestate auspiciis non minoribus, ab
Athanasio, Basilio, Ephremo Syro, Nysseno, Na-
zianzeno, Epiphanio, idem Christianismus philoso-
phiæ etiam suppeliis defendebatur. Ad hæc si lectio-
nis varietas, verborum delectus, rationum pondus,
iudicii tenor, methodi ordo, disputandi acumen, ar-
gumenti demum dignitas tractatum aliquem lecto-
ribus suis conciliare poterit; utique hic fuerit longe
commendatissimus. » Hæc aliæque plura vir erudi-
tus. Atque hinc proinde accidisce arbitror, ut cele-
bres aliquot prisci ævi scriptores, Julianus Pome-
rius, Joannes Damascenus, Elias Cretensis, Meletius
monachus, Joannes Grammaticus, operis Nemesiani
præstantia permoti, dissimulato licet auctoris no-
mine, non modo periodos plurimas, sed solidas
etiam paginas suis scriptis intexuerint: ut hic in-
terim præteream, unam et alteram ejusdem operis
laciniam inter Nysseni litterarum monumenta im-
merito etiamnum reperiri.

(b) Oxon. Præfat. ad Nemes., pag. VII.

NEMESIUS EMESENUS

DE NATURA HOMINIS.

POST EDITIONEM ANTVERPIENSEM ET OXONIENSEM, ADHIBITIS TRIBUS CODD. AUGUSTANIS,
DUOBUS DRESDENSIBUS, TOTIDEMQUE MONACHIENSIBUS, NEC NON DUABUS VETUSTIS
VERSIONIBUS LATINIS, CONONIS ET VALLE, DENUO MULTO QUAM ANTEA
EMENDATIUS EDIDIT ET ANIMADVERSIONES ADJECIT CHRISTIANUS
FRIDERICUS MATTHÆI, PROFESSOR VITEMBERGENSIS ET COLLEGG.
IMPERIAL. ROSSICORUM ASSESSOR.

(Hale Magdeburgicæ, apud Joan. Jac. Gebauer, MDCCCII.)

PRÆFATIO.

LECTORIBUS DOCTIS ET BENEVOLIS S. P. D. CHR. FR. MATTHÆI.

Quæ de Nemesio post duos superiores editores dicta sunt a Fabricio (a), Bruckero (b), Hallero (c) et

(a) *Bibl. Gr.* vol. VII, pag. 549 sqq.

(b) *Hist. crit. philosoph.* t. III, p. 530.

(c) *Bibl. anatom.* t. I, p. 113, 114. Tiguri 1771, 4.

Schroeckhio (a), summis viris, ea hic, ut nota, præmittenda judicavi. Solum hoc noto, me trius codicibus Augustanis, duobus Dresdensibus, totidemque Monachiensibus, ac præterea duabus priscis Cononis et Vallæ Latinis versionibus instructum ad hanc editionem accessisse. His autem copiis, de quibus paulo inferius dixi latius, ita usus sum, ut *textum*, quem vocant, Græcum, ab Ellebodio ex duobus valde vitiosis codicibus editum, adeoque multis in locis corruptum, ab editore Oxoniensi vero vix quinque correctum, quantum fieri posset, emendatiorem ederem. Eo ergo spectat animadversionum mearum pars maxima. Ut autem lectores scirent, quid in perpetua oratione mutaverim et correxerim, eam ob causam ubique ante animadversiones meas notavi lectiones Ellebodii a meis discrepantes. De singulis vocabulis ac formis dicendi non, nisi ubi necesse fuit, monui; nam dicendi genus Nemesii, in tanta etiam rerum et sententiarum subtilitate et difficultate, ad intelligendum valde est apertum atque expeditum. Priscorum enim sapientum quilibet ingeniosissimus et doctissimus tum demum arbitrabatur licere sibi nomen suum profiteri inter philosophos, si quæ ipse subtiliter et acute animadvertisset aut excogitasset, oratione posset exponere eleganti, culta et perspicua. Quodsi tamen acciderit, ut adolescentulorum aliquis in Græcis hæreat aut dubitet, eo in loco autem nihil a me monitum sit, Ellebodii interpretatione Latina pro commentario uti poterit. Eam igitur vel hanc ob causam immutatam servavi, nisi ubi ad *textum* Græcum, a me auctoritate codicum correctum, conformanda atque immutanda fuit. Scriptores veteres ab Nemesio laudatos sæpius ac diligentius in animadversionibus notassem, nisi ita eos laudasset, ut sententias potius, quam verba, retulerit. Inde etiam accidit, ut nec editor Oxoniensis accurate et definite loca ista indicare potuerit. Joannem Damascenum, qui multa ex Nemesio hausit, satis curiose videor notasse. Gregorium Nyssenum etiam, inter cujus opera caput secundum et tertium legitur, diligenter comparavi. Anastasium Sinaitam ex bibliotheca Noesseltii, *summi viri*, accepit et in usum meum duas quæstiones examinavit Gregorius Gottlieb Wernsdorffus, *vir eruditissimus*, qui nunc Halæ commoratur. Sed Juliano Pomerio, Elia Creteni, Meletio Monacho et Joanne Philopono, qui in nonnullis locis adhiberi potuissent, hic Vitembergæ, ut credibile est, prorsus carui. Verumtamen nec Lipsiensis bibliotheca academica opem mihi ferre potuit. Viros doctos ergo, qui copiosioribus bibliothecis instructi mihi bene cupiunt et de hac editione mea palam iudicium laturi sunt, humanissime rogo, ut saltem Joannis Philoponi Commentarium in tres libros Aristotelis *De anima* consulant propter locum Ammonii pag. 44, edit. Oxon. Locus iste fortasse reperietur in editione Veneta folio o, pag. 13, aut folio q, pag. 3. Hoc unum præterea addo, quod tamen nemo ita dictum putet, ut aut mihi aliquid ambitiosius arrogarem, aut Nemesio tenere gratificarer. Legi philosophorum Græcorum multas de his ipsis rebus tam veras, quam mirabiles sententias, item scriptores ecclesiasticos Græcos bene multos, in his Basilium M., Gregorium Nyssenum, Chrysostomum, Theodoretum, atque Origenem etiam, qui singulatim eadem argumenta ornatè copioseque exposuerunt. Sed ista junctim omnia, multorum antiquiorum refutatis erroribus, uno hoc libello brevius, accuratius et subtilius a Nemesio explicata sunt. Quæ vero ea sunt? Scilicet ea, quæ homini, ut homini, scita sunt maxime necessaria, quæque ad recte, tranquille, constanter, sapienter beateque vivendum permultum valent. Neque enim dubito quin is qui hunc libellum attentius legerit ac penitus intellexerit, multum se ad Christianam sapientiam, virtutem, pietatemque profecisse profiteatur. Quod quidem commodum ut ad lectores omnes redundet, ex animo opto. Scribebam Vitembergæ d. 6 Mart. 1801.

(a) *Christliche Kirchengeschichte*. Theil 7, Seite 147-151.

EXPLICATIO SIGLARUM

Et notitia editionum, codicum, versionum ac reliquorum operum, quæ in hac editione adhibita sunt.

Ant. Editio Antverpiensis anni 1563, 8. Hanc curavit Nicasiaus Ellebodium, Casletanus, vir doctissimus, qui primus Græca edidit ex duobus codicibus ac novam versionem Latinam adjecit. De utroque codice ita habet in præfatione: Μόλις ποτὲ δύσιν ἐνετύχονεν ἀντιγράφοις, καὶ τοῦτοις ἀνηκέστως διεφθαρμένοις καὶ μυρίων ἀμαρτημάτων γέμουσιν. Οἷς ἐπιμελέστερον ἐπιβαλόντες, καὶ τῶν ἐν ἑκατέροις ἀμαρτημάτων ἐκ τῶν παρ' ἑκατέροις ἑρῶς ἔχειν δοκούτων καταστοχασάμενοι, καὶ τῶν ἐνόντων ἐπιδιορθώσαντες, ὑγιεστέραν παρὰ πολὺ τῆς προτέρας τὴν πραγματείαν παρεσκευάσαμεν. Ex his duobus ergo valde corruptis codicibus, ut ipse profitetur, orationem Græcam primus edidit ac pro viribus suis constituit. Discrepantes lectiones autem, certe notabiliores, margini editionis adjecit. Novam autem versionem Latinam addidit, quod versio Georgii Vallæ (a) minus ei probabatur. De ea enim ita censet in præfatione: Ὁ πρῶν τὸ βιβλίον τοῦτο εἰς τὴν Ῥωμῶν διάλεκτον μετενεγκεῖν ἐγχειρήσας Γεώργιος ὁ Βάλλης, οὐ μᾶλλον ἡρμήνευσεν ἢ συνέχευε καὶ κατήσχυσε τὸν φιλόσοφον, καθ' ἑκάστην σχεδὸν περίοδον τῆς τοῦ Νεμεσίου διανοίας ἀποτίπτων, καὶ τοῖς κατημαρτυμένοις τούτοις τῶν λέξεων σχήμασιν ὅτ' ἀμαθείας γαλοῖως ἀπαλλάττων. Hujus editionis exempla vidi duplicis generis, quæ hoc solo inter se differunt, quod pagina 181 exempla, ut videtur, prius expressa, post finem orationis Græcæ solum paginarum custodem, ut vocant, habent, nimirum hunc M 3. In exemplis autem aliquantulum post expressis, omisso isto custode, continuo post vocabulum τέλος notati sunt errores typothetæ, quos in hac editione tacite correxi.

Variantes lectiones utriusque codicis hic infra inter reliquas notavi addita nota **Ant.**

Ab hac editione prorsus non differunt repetitæ

A editiones in Auctario Duceno *Bibliothecæ Patrum* Paris, 1624, t. II, p. 466 sqq. et in *Bibliotheca Patrum* Morelliana, Paris, 1644, t. XII, p. 708 sqq.

Ox. Editio Oxoniensis e theatro Sheldoniano 1671, 8. Hujus editor, quem Fabricius putat fuisse Joannem Fellum, episcopum Oxoniensem, expressit editionem Ellebodium, paucissimis in textu, modo tacite, modo codicum auctoritate mutatis. Qui contulerit hanc editionem a pagina 82, et Ellebodium a p. 50, is inveniet, paginas utriusque editionis ab hoc loco ad finem convenire etiam in numero vocabulorum. Variantes lectiones editionis Antverpiensis prorsus neglexit, quod non debebat fieri. Ipse duos codices Oxonienses adhibuit, quos tamen octies (b) solum, quasi obiter, laudavit. Versionem Latinam Ellebodium pluribus in locis ac plerumque temere mutavit, nec ea de re lectores admonuit. Præterea in fine animadversiones nonnullas adjecit, in quibus fere notavit auctores a Nemesio laudatos. Singularia omnia hujus editionis suis locis indicavi in notis.

D. 1. Codex Dresdensis bibliothecæ Electoralis 1. Hunc ego bis examinavi ad editionem Antverpiensem et Oxoniensem. Est membranaceus sæc. XII, ut arbitror. Habet folia in-4 81, seu, quaterniones decem et unum folium. Sed quaternio tertius temere insutus est post decimum. In secundo etiam dissuta sunt folia. In hoc a manu recentiori scriptum est: *Ex bibliotheca Loescheriana Clodius comparavit*; ab alia manu: *Nemesii episcopi Tractatus de anima. Liber bonæ notæ dc annorum*. Item in charta separatim adjecta legitur: *Ex bibliotheca Seideliana Berol. redemit V. E. Loescherus D. constat 8 thaleris 18 grossis*. Ex his ergo constat, hunc codicem primo emptum esse ex bibliotheca Seidelii Berolipensis a Valentino Ernesto Loeschero, superintendente quondam Dresdensi, deinde ex bibliotheca Loe-

(a) Ante Vallam hunc libellum Latine interpretatus fuerat Richardus Burgundio, Pisanus, qui anno 1194 obiit, et Joannes Cono Norimbergenses. Vide Fabric. *Bibl. Gr.* vol. VII, p. 550, et p. 647; vol. VIII, p. 164, et ea quæ infra monui. Utramque versionem Ellebodium videtur ignorasse. Burgundionis versio, ut arbitror, nunquam formis typographicis

fuit expressa Burgundionem autem [Græca verbum verbo reddidisse atque omnia barbaris vocabulis obscurasse ac sedasse, auctor est Cono in præfatione ad suam versionem Latinam

(b) Eam ob causam se excusat in præfatione pagina penultima: *Is certe erat auctor noster, etc.*

scheri a Clodio, bibliothecario quondam Dresdensi, in bibliothecam Electoralem. Marginibus codicis interdum ascripta sunt scholia, sed minoris pretii. Interdum etiam notantur variae lectiones. Habet etiam correctiones a manu recentiori, nonnunquam valde ineptas. In nonnullis partibus adesus est putredine. Tamen vel sic hic codex inter optimos numerandus est.

D. 2. Codex Dresdensis Electoralis 2. Hic est chartaceus saec. xv. Habet tantum quinque folia in 8°. Continet capita a 35 ad 38, in quibus de fato exponitur. Satis diligenter scriptus est. Usus utriusque codicis Dresdensis contigit mihi beneficio Adelungii, viri illustris atque eruditissimi.

A. 1. Illustris Augustanae reipublicae 1, in-folio. Is scriptus est in charta bombycina saec., ut videtur, xiv aut xv. Hunc Reiserus in *Catalogo bibliothecae Augustanae* notavit pag. 75, num. 5. Codex est optime notae. Deficit tamen in fine capitis 41.

A. 2. Codex Augustanus 2, ap. Reiserum, p. 34, n. 13. Membranaceus in-8°, saec. xi aut xii. In hoc tamen folia in principio sunt chartacea xvi; item x, in fine capitis 35, uti in variis lectionibus notavi. Haec scripta sunt saec., ut videtur, xvi. Scriba fuit diligens, et Augustanum codicem 1, a quo fere non dissentit, diligenter expressit. In iis quae scripta sunt a manu prima in membranis, saepe peccatum est contra orthographiam. Tamen in hoc leguntur capita ultima, quae desunt in Augustano 1. Quinimo post finem capitis 44, legitur etiam aliud cum indice hoc: *Ἐρ τιμι τοῦ ἡγεμονικῶν Ἰδρυται*. Incipit: *Σι γάτω πᾶσα στοχαστικὴ ματαιολογία*. Sed hoc sine ullo dubio auctorem habet Gregorium Nyssenum. Etsi autem hic codex nunc eundem indicem habeat, quem Augustanus 1, tamen colligi possit hunc libellum in hoc codice olim tributum esse Gregorio Nysseno. Etenim post istud caput, quo auctor est hic codex, continuo a prima manu legitur libellus Gregorii Nysseni cum indice: *Τοῦ αὐτοῦ Γρηγορίου Νύσσης, Περὶ ψυχῆς (a)*. Incipit: *Ἐπειδὴ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου πρὸς τὸν Θεὸν μετέστη ὁ πολὺς ἐν ἁγίοις Βασίλειος*. Accedit, quod tertia manus isti ultimo capiti, de quo dixi, ascripsit: *Τὸ παρὸν κεφάλαιον ἔσ' ἐστι τοῦ αὐτοῦ Νύσσης ἐν τῇ κατασκευῇ τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ὧδε μὲν οὐκ ἐγράφη τελείως, ἀλλ' ἔλλειπει μέρος*.

Hos duos codices Augustanos, quos mihi liberalissime commodavit Hieronymus Andreas Mertens, vir celeberrimus et doctissimus, ipse comparavi mense Maio anni 1796, cum essem Augustae Vindelicorum. In eo tamen negotio multum adjutus sum opera Joannis Gottlob May, viri eruditissimi ac mihi amicissimi.

A. 5. Augustanus 5, secundum Reiserum pag. 88, num. 65. Hic codex propemodum me latuisset.

(a. Vide tom. III, p. 181, edit. Paris. 1638.

(b) Postremo horum quoque variae lectiones no-

A Reisero enim sic notatus erat: *Adamantionis capita philosophica*. Cum ergo scirem, hunc Nemesii libellum Adamantio etiam in nonnullis codicibus tribui, ut in altero Oxoniensi, continuo ea de re consului Mayum meum, qui sine ulla mora hujus quoque codicis varias lectiones, a se diligentissime notatas, ad me transmisit. Constat iste codex, ut ex Mayo didici, foliis lxx, quorum quaelibet pagina habet versus 24. Forma est, ut vulgo vocant, 4 min., aut 8 maj. Scriptus videtur saec. xiv aut xv in chartis. Indicem habet: *Ἀδαμαντίωνος λόγος περὶ ἀλυσίδος*. In principio et ante singula capita habet indices capitum, quos sps. locis repetit. Deficit in verbis *ὅπο τιμὸν, καὶ μὴ δένα*. Vide edit. Antverp. pag. 161, med. Primum caput inscribitur: *Περὶ φύσεως ἀνθρώπου*, qui est index totius libri in aliis codd. Codex est bonae notae. Interdum convenit notabiliter cum M. 1, interdum cum D. 1. Hujusmodi codicem ad manus etiam habuit editor Oxoniensis, unde nonnulla tacite emendavit.

Præterea, cum anno 1796 Monachi versarer, vidi etiam in bibliotheca Electorali duos codices Nemesii (b), quos tamen, aliis negotiis impeditus, comparare non potui. Alter (c) est num. 29, chartaceus in-folio saec. xvi. Continet a folio 108 ad 159: *Νεμεσίου ἐπιστολὴν Ἐμμέσης Περὶ φύσεως ἀνθρώπου*. Desinit capite 32, *Περὶ τοῦ ἐκθυσίου*, in verbis, *ἐθὼν τὰ τοιαῦτα κατορθοῦται*. Ejusdem nonnulla a capite 33 ad caput 37 verba *ἐπιδύουσιν ἀπαράβατον*, leguntur a folio 170 ad 175. Alter etiam chartaceus est in-folio saec. xvi, num. 100. Continet Nemesii capita de fato, etc., a capite 35 ad finem libri, a folio 152 ad 170. Deinceps legitur etiam Nemesii nomine liber *De contemnenda morte*, quem novissime Demetrii Cydonii nomine edidit Krianoel, vir eruditissimus, Lipsiæ 1786, 8. Equidem vero nullo modo mihi persuadere possum, ut credam, hunc quoque libellum esse Nemesii. Etenim et φράσις et συνθήκη et διάνοια sunt dissimillimæ. Sententiarum vero diversitas maxime intelligitur ex duobus argumentis, quæ uterque tractavit: alterum est, de immortalitate animi; alterum, de virtutibus et facultatibus, quibus homines cætera antecellunt animalia.

Con. notat versionem Latinam Joannis Cononis, quam hortante Beato Rhenano primum edidit Argentor. 1512, fol. Ego usus sum Gregorii Nysseni editione Latina Basil. 1562, ubi hic libellus legitur a pag. 471 ad 550. De indicibus et divisione totius operis, uti apud Cononem notantur, monui infra suis locis in notis. Cono nullum integrum exemplum Græcum habuit, sed tantum quædam capita et fragmenta ex bibliotheca cœnobii fratrum ord. d. vi Dominici Basileensi. Ergo versionem Burgundionis, quam haud dubie scriptam habuit, in multis pro arbitrio suo mutavit, adhibita tamen in nonnullis

tatæ sunt, ut hic inferius monui.

(c) Hunc in notis appellavi M. 1, alterum M. 2

locis Græca oratione Basilii M. in *Hexaemero*, Eliæ Cretensis et Jo. Damasceni. Idem notat multa ex hoc libro hausisse Thomam Aquinatem et Albertum Magnum. Cononis versionem a principio ad finem cum Græco comparavi et notatu digna in variis lectionibus indicavi. Multis in locis mihi pro codice fuit, etsi haud pauca inepte reddiderit.

Vall. notat versionem Latinam Georgii Vallæ, Placentini, quæ prodiiit Lugduni apud Seb. Gryphum 1533, 4. A principio hujus libri legitur Gaudentii Merulæ epistola, scripta Mediolani viii Kal. Maii 1538, qua hunc libellum dedicavit D. Jacobo Philippo Saccho. In ea traditur, hunc Nemesium inventum esse in bibliotheca Georgii Merulæ. Valla ipse de sua versione ne verbum quidem addidit, nisi in indice libri: *Georgio Valla, Placentino, interprete*. Quot igitur ac quibus codicibus usus fuerit, prorsus latet. Vallam alium codicem ad manus habuisse, quam Cononem, vel ex divisione librorum et capitum apparet. Fuit autem codex Vallæ nostro A. 1 simillimus, qui est sane præstans. Hunc ipsum tamen nullo modo, certe non solum, potuit exprimere, quod codex A. 1 deficit in fine capituli 41. Etsi vero Ellebodius, Conone et Valla interpretes sine ulla comparatione excellentior, hanc Vallæ versionem merito reprehenderit, tamen mihi congligit, ut plura loca ex ea in Græco emendare poterim.

N. notat Gregorium Nyssenum, inter cujus opera caput 2 et 3 legitur. Vide edit. Paris. 1638, fol. 40m. II, p. 90 seqq.

Joan. notat Joannis Damasceni tomum primum editionis Lequien. Damascenus enim in libris *De fide orthodoxa* multa ad verbum expressit ex Nemesio. Tamen omnia ita disjecta sunt, ut difficulter inveniantur.

Cum jam totum opus absolvissem, Pater Ignatius Hardt, electoralis Monachiensis bibliothecæ præfectus, vir summe reverendus atque eruditissimus, utriusque codicis Monachiensis varias lectiones diligentissime ac doctissime a se notatas, ad me transmisit, quas suis locis singulas animadversionibus meis inserui. Merito igitur summi illius viri tantum humanitatis, doctrinæ et erga me benevolentiae beneficium cum grati animi significatione hic palam prædicandum censui.

Postremo etiam Franciscus Carolus Alter, philosophiæ doctor et litterarum Græcarum professor, vir celeberrimus atque eruditissimus die xviii Jul. 1800, Vindobona de codd. Vindobonensibus Nemesii ita ad me scripsit: *Die k. k. Hofbibliothek besitzt diese Handschriften von Nemesius De natura hominis. I, cod. Theolog. Græc. LXVIII enthält 41 Capitel, von 1563. II, cod. Theolog. Græc. CXCIX enthält einige Fragmente, aus dem 16 sæculo. III, cod. Philolog. Græc. XXXIV. enthält 38 Capitel aus dem 16 Jahrhundert. IV, cod. Philolog. Græc. CLXXXI enthält einige Fragmente, aus dem 17 Jahrh. Da Herr Bolla und ich mit Holmnessen Arbeiten zu sehr überladen sind, so wußte ich wirklich Niemanden, der sich der Collation unterziehen könnte. Vielleicht verdienen es auch diese junge Handschriften nicht.*

PRÆFATIO EDITIONIS ANTVERPIENSIS.

Νικόσιος Ἐλλεβόδιος Κασσιέτανος τῷ περιφανοτάτῳ καὶ αἰδοσιμωτάτῳ Καρδινάλει Ἀντωνίῳ Περρυνότῳ χαίρειν.

Τὸ Περὶ φύσεως ἀνθρώπου τοῦ Νεμεσίου βιβλίον προειλόμην σοι προσφωνῆσαι, κράτιτε Ἀντώνιε Καρδινάλι, οὐ τοσοῦτον εἰς τὴν τοῦ γένους σου λαμπρότητα καὶ τὴν δόξαν ἀποβλέψας, ἣν ἔχεις ἐπὶ φρονήσει καὶ πολιτικῇ δεινότητι, πλείστων τε καὶ μεγίστων ἀξιωματῶν μετασχὼν, καὶ τῶν πρώην μὲν παρὰ Κάρλῳ τῷ αὐτοκράτορι, νυνὶ δὲ παρὰ βασιλεῖ Φίλιππῳ τῷ ἐκείνου υἱῷ μέγα δυναμένων ἐν τοῖς πρώτοις συνεξαεζόμενος, ὅσον ὑπὸ τῆς ἀλλης σου παιδείας καὶ τῆς περὶ τοὺς λόγους ἐμπειρίας εἰς τοῦτο προαχθεὶς· πρέπουσαν ταύτην ὑπόθεσιν τῇ φύσει σου περὶσσεύει νομίσας, εἰ τοῖς ἐπιτηδεύμασί σου κατὰ ἄλλῃον ἔξεις τὴν ἀπὸ τῶν ἀναγνωσμάτων ὥφελειαν. Οὐδὲν γάρ, οἶμαι, χρήσιμον, οὔτε περισπούδαστον οὕτω τοῖς ἀνθρώποις, ὥς ἡ περὶ τῆς ἀνθρωπίνης

φύσεως θεωρία τε καὶ κατάληψις, δι' ἧς ἕκαστος οὕτως τὴν φύσιν ἐστὶ καταμαθὼν, οἰκείως ἀνθρώπῳ καὶ πρεπόντως κοσμήσει τὴν αὐτοῦ διάνοιαν. Τῶν μὲν οὖν εἰς ταύτην αὐτοὺς καθέντων τὴν πραγματείαν, οὐδενὸς ἔχομεν τῶν ἀρχαίων ὃ τι καὶ λόγῳ ἀξίον ὑπόμνημα, πλὴν Ἰπποκράτους. Οὗτος δὲ τῶν μὲν περὶ ψυχῆς λόγων οὐ πάνυ τι φαίνεται φροντίσας, περὶ δὲ τοῦ σώματος, ὅσπερ ἦν αὐτῷ τῆς περὶ τὴν λατρικὴν θεωρίας σκοπὸς, τὰ πλείστα πραγματεύεται. Νεμεσίος δὲ οὗτος, τὴν αὐτὴν Ἰπποκράτει ποιησάμενος ὑπόθεσιν, τῶν τε περὶ τοῦ σώματος ἀπτεται λόγων, ὅσον ἀπόχρη τῇ ὑπόθεσιν, καὶ τὴν κυριώτατον τῶν ἐν ἀνθρώπῳ προχειρισάμενος, τὴν ψυχὴν, καὶ ταύτην πολλαχῶς εἰς τὰ μόρια διελών, καὶ τούτων ἕκαστος ἀκριβῶς ἐπεξελεθὼν, καὶ, ὥς ἐν ἡμῖν, μάλιστα ἐπεξεργασάμενος, τελεωτέρον τε ἅμα καὶ ἀληθέστερον τὸν ἀληθινὸν ὑπέγραψεν ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ τῶν πρακτικῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων ἡ βούλησις

τὸ κυριώτατον, περὶ ἧς οἱ κλεινοὶ τῶν φιλοσόφων πολλὰς κατεβάλλοντο πραγματείας, ἀνωθεν τὸν περὶ τοῦ ἔκουσίου καὶ ἀκουσίου, προαιρέσεως τε καὶ τοῦ βουλευέσθαι λόγον ἀναλαβόν, περὶ ὧν ὁ τῆς Ἀριστοτέλης ἐν τῇ τρίτῃ τῶν *Ἠθικῶν*, καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἐν τῇ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἐκδόσει, σχεδὸν τοῖς αὐτοῖς ῥήμασι διαλέγονται, ἐπὶ τὸ θρυλλούμενον μέτεται ζήτημα. τὸ περὶ εἰμαρμένης καὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν. Καὶ ταῦτα φιλαλήθως τε καὶ ἀκριβῶς ἐξετάσας καὶ διασκεψάμενος, τέλος ἀριστον ἐπέθηκε τῇ πραγματείᾳ, εἰς τὸν περὶ Προνοίας λόγον καταλήξας, καὶ νῦν ἔφορον καὶ πρῦτανιν ταῖς κατὰ τὸν βίον πράξεσιν ἐπιστήσας, καὶ, συνελόντι φάναι, ἅπαντα τῆς ἐκείθεν ἀναρτήσας κηδεμονίας τε καὶ διακοσμήσεως. Τοιούτος μὲν ὁ Νεμέσιος, οὐχ ἦττον τῆς τε μεθόδου τῶν θεωρημάτων καὶ τάξεως αὐτῶν καὶ εὐκρινείας, ἢ τῆς πολυμαθείας ἄξιος θαυμάζεσθαι. Φαίνεται γὰρ ὀλίγω μεταγενέστερος γεγονὼς τῶν περὶ Εὐνόμιον καὶ Ἀπολινάριον τὸν Σύρον καὶ Βασίλειον καὶ Γρηγόριον τοὺς Καππαδόκας, ὅτε καὶ παντοδαπῶν ἦν εὐπορία συγγραμμάτων, αἱ τε κατὰ φιλοσοφίαν αἵρέσεις ἔτι παρ' Ἑλλήσιν ἐσώζοντο. Ὡς οὐδεμὶδ φαίνεται προσέχων, οὔτε ταῖς ἐτέρων πιθανολογίαις ἀγόμενος, πανταχοῦ δὲ τὴν ἀλήθειαν προτιμῶν, ἐπ' ἀδείας πειράται φιλοσοφεῖν, τὰ μὲν ἐλέγχων, ὅπη παρείκοι, τοῖς δ' ἐπιστάνων, τὰ δ' ἐγχείρων τῶν δογμάτων. Γεγονὼς τε τὴν θρησκείαν Χριστιανὸς, καὶ ταῦτα Ἑμέσης (ἔστι δὲ ἡ Ἑμεσα πόλις Φοινίκης) ἐπίσκοπος, πολλαχοῦ τοῦ συγγράμματος περὶ τῶν ἀρεσκόντων Χριστιανῶς πρὸς τοὺς φιλοσόφους ἀγωνίζεται, ἀποδεικτικῶς πᾶν καὶ φιλοσόφως τὴν καθ' ἡμᾶς συνιστῶν θεολογίαν, οἷον ἐκείνῳ τὸ περὶ τῆς πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἐνώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου, τὸ περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν, τὸ περὶ Προνοίας. Ἐν οἷς ἅπασιν ὀρθῶς φαίνεται θεολογῶν

καὶ τῶν ἀκριβεστέρων ἐχόμενος δογμάτων. Πλὴν ὅσοι εἰς τὴν τῶν ψυχῶν προὑπαρξίν ἦκει, ὅσῳ ἔστι τῇ Πλάτωνος καὶ Πυθαγόρου δόξαν εἰσάγων, οἷον τὴν καὶ Ἀριγένους ἐπεπόνθει, καὶ τινες ἄλλοι τῶν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ Χριστιανῶν, ἄλλως τε τῶν περὶ φιλοσοφίαν διατριβόντων, οὕτω τότε τῆς αἰρέσεως ταύτης κοινῇ δόγματι τῆς Ἐκκλησίας καταψηφισμένης· «Ἐξ ὧν καὶ δέκνυνται ὁ φιλόσοφος οὗτος πρὸ τῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ χρόνων βεβιωκώς, εἶγε ἐπὶ τούτῳ πρῶτον τοῦ βασιλέως αἱ τοῦ Ἀριγένους θέσεις καταψηφίσθησαν, ἐπὶ τούτῳ εἰς τὸ Βυζάντιον τῆς πέμπτης οἰκουμένης συναχθείσης συνόδου.» Ἐδοξ' δέ μοι τὸ βιβλίον εἰς τὴν τῶν Ῥωμαίων διάλεκτον μεταφράσαι, τῶν φιλομαθῶν χάριν διπλὴν ποιησάμεν τὴν ἐκδοσιν, καὶ μὴδὲ τὴν Ἑλληνικὴν ὑπ' ἀρχαιότητος διαπεσεῖν κινδυνεύουσαν περιδεῖν· «μόλις γάρ ποτε δυσὶν ἐνατύχομεν ἀντιγράφοις, καὶ τοῖς ἀνηκίστως διεφθαρμένοις καὶ μυρίων ἀμαρτημάτων γέμουσιν» οἷς ἐπιμελέστερον ἐπιβαλόντες, καὶ τῶν ἐν ἐκατέρῳ ἀμαρτημάτων ἐκ τῶν παρ' ἐκατέρῳ ὀρθῶς ἔχον δοκούτων καταστοχασάμενοι, καὶ τῶν ἐνόντων ἐπιδιορθώσαντες, ὕγιεστεραν παρὰ πολὺ τῆς προτέρας τὴν πραγματείαν παρειαυάσαμεν. Ὁ μὲντοι πρῶτον τὸ βιβλίον εἰς τὴν Ῥωμαίων διάλεκτον μετενεγκεῖν ἐγχειρήσας, Γεώργιος ὁ Βάλλης, οὐ μᾶλλον ἡρμηνεύσειν ἢ συνέχευε καὶ κατήχυνε τὸν φιλόσοπον, καθ' ἑκάστην σχεδὸν περιόδον τῆς τοῦ Νεμεσίου διανοίας ἀποπίπτων, καὶ τοῖς κατημαξευμένοις τοιούτοις τῶν λέξεων σχήμασιν ὑπ' ἀμαθείας γελοῖως ἀπαλλάττων. Ἡ μὲν οὖν ἡμετέρος σπουδὴ τε καὶ προαίρεσις αὕτη σοι, λαμπρότατε Καρδινάλι. Σὺ δὲ ταύτης ἡμᾶς ἀποδείξάμενος, δίκαιος ἂν εἴης τῶν μὲν κατωρθωμένων ἐπαίνειν, τῶν δὲ παρειμένων συγγνώμην ἔχειν. Ἐβρώσω. Ἐκ Παταβίου, ἀφ' ἧς, Μεταγεινιωνὸς μηνὸς τρίτῃ φθίνοντος.

Nicasius Ellebodius lectori.

Quæ me ratio ad Nemesii editionem adhortata sit, Lector optime, pluribus mihi verbis exponendum esse non arbitror. Nam si quis est, qui veteres scriptores et bibliothecarum latebris evocari et in aspectum lucemque proferri nolit; aut non magnum iudicio suo fructum eorum laudi tribuendum existimet, quorum industriæ curriculum in hoc genere studiorum elaboret, huic, a iudicio et omnino ab humanitate derelicto, studere probare se nemò debet. Sin producere veterum eruditorum libros, et ad omnium, qui litteris ducuntur, cognitionem propagare rectum inprimis et reipublicæ fructuosum omnes iudicant, scilicet verbosius commemorandum mihi non est, cur eam rem susceperim, in qua versari præclarum esse, et hominum vitæ vehementer utile, inter omnes constat. Quanquam ego quidem cum omnium doctorum monumenta, quorum duntaxat ætas ab nostra memoria longius absuerit, emi et illustrari volo; tum vero eorum maxime, qui de philosophia et quidem Græcis litteris aliquid

prodidere. Nam neque præstantius esse quidquam philosophia potest, quippe enjus et præceptis omnis vita ad honestatem laudemque conformatur; et regulis omnium artium et scientiarum rationes nituntur; et sermo Græcus (sieri potest, ut fallar, dicam tamen quod sentio) ejusmodi est, ut hoc uno ei, quam probitatis magistram et omnium artium regulam diximus, philosophia se mortalibus explicari, ad omnemque posteritatem transmitti velit; cæterarum gentium linguis tractari nolit, vehementerque recuset. Hoc in genere cum viderem esse Nemesium, qui Græce de præcipua ac necessaria philosophiæ parte, et quæ proprie ad nos pertineat, hoc est, de natura hominis, apte, dilucide, eruditè, et, in quo plus est positum, quam in cæteris omnibus, pie disserat, dedi operam, ut et Græcum exemplar prodiret in publicum, quod sexcentis locis, etsi in tam parvo opere credibile vix est, mirabiliter mendis inquinatum duorum vetustorum codicum ope expurgavimus: et Latina quoque inter-

pretatio, quo omnium intelligentiæ serviremus, ad-
jungeretur. Hæc pauca de consilio meo et opera,

A quam probari tibi cupio, nescire te nolui. De cæ-
teris, cum leges, pro arbitrio tuo existimabis. Vale.

C. Plantinus lectori s.

Non inutilem studiosis viris, neque ingratam
rem facturus mihi videbar, si, quia Nemesium nunc
primum in lucem producimus, paucula de ipso
Nemesio adderem; non ut illum laudem, nam bona
merx, ut dicitur, præcone non eget: quid autem
hoc commentario in simili argumento exstat accu-
ratus? sed; ut quis ille tandem fuerit, verbo in-
dicem. Philosophum igitur fuisse et episcopum,
liber ejusque index testantur: et ex epistola hæc
Nazianzeni (a), quam hic etiam adjiciendam putavi,

facile intelligitur, quantæ fuerit auctoritatis ac
nominis philosophus. Ex eadem perspicuum est,
eum floruisse imperatore Gratiano ac Theodosio,
quo tempore Maximus etiam philosophus, Li-
banius, Basiliius, multique alii præstantissimi
viri vivebant. Meminit ipse Origenis et Apollinarii
quos adolescens vidisse fortasse potuit. De loco
ἐπισκοπῆς nihil comperi. Nunc ad epistolam.
Vale.

(a) Epistola Gregorii est 79, quæ incipit: Εἰς τοὺς
ἀγαθὰς ψυχὰς. Ea vero ita comparata est, ut eodem

jure ad quemvis alium Nemesium scripta videri
possit. Consulto ergo eam prætermisimus.

PRAEFATIO EDITORIS OXONIENSIS (a)

Auctorem hic damus veterem, eruditum, pium,
qui in Lyco pariter et Ecclesia dictaturam exer-
cuit; naturæ juxta et pietatis antistes, in philoso-
phiæ mysteriis eopta, fidei episcopus. Sed nescio
quo fato, humanæ animæ ritu, quam felicissime
enarrat, reliqua cuncta dum intelligit et perscruta-
tur, latet ipse, nec satis dignoscitur. Dissimulato
ejus per quem plurimum profecerunt nomine, cele-
bres aliquot prisci ævi scriptores, Julianus Pome-
rius (b), Joan. Damascenus, Elias Cretensis, Mele-
tius, Eretrius (c), non modo períodos plurimas, sed
solidas paginas schedasque voluminibus suis inse-
ruere. Quin leviora hæc fuerint; per plura sæcula
opus integrum titulo tenus immutatum, et philoso-
phiæ elogio auctum, Gregorio accessit; et inter
lætilis Nysseni scripta passim evulgabatur: quod
ita factum, ut Gregorius deinceps apud plerosque
non Nyssenus ultra, sed Emesenus audiret; quasi
ista cognominis permutatione cum nostro decide-
retur, et de plagii injuria satisfaceret. Ita enim
Gregorium appellatum esse, constat non modo e
Trithemii lib. *De imagine et conditione hominis*;
Honorii lib. *De ecclesiasticis scriptoribus*; Vincen-
tio in *Spec. hist.* lib. XIV, c. 28; Bostono Buriensi
in suo *Catal.*; Leunclavii *Pandectis Hist. Turcic.*,
sed etiam nonnullis Hieronymi codicibus typis im-
pressis, et plerisque mss. Revera tractatum edidit
M. Basilii frater Nyssenus, *De opificio hominis*, qui
cum idem videretur cum hoc nostro, qui *De na-
tura hominis* inscribitur, promptissimo lapsu, præ-

B sertim apud librariorum, qui id semper agunt, ut no-
minibus celebratissimis merces suas commendent,
Nemesius illico in Gregorium transiit, et Nyssenus
in Emesenum permutabatur.

Ut verbo dicam, quanquam vix quisquam est,
cujus effata plures subinde citant et mutantur,
videre nondum contigit ex veteribus aliquem, præ-
ter Anastasium Nicænum in *Quæst. in S. Script.*,
et Mosen Bar-Cephani in libro *De paradiso*, qui
ipsum nominatim laudaverit. Superiori quidem
sæculo, cum Græcæ litteræ pulsa barbarie Europæ
postliminio redderentur, Vallæ et Ellebodii indi-
ciis, et mss. plurimorum suffragio, appositis etiam
criticorum calculis, diu oppressus Nemesius in
integrum restituebatur. Quin et card. Bellarminus
C *De script. eccles.* ad annum 300, etc., observatione
tertia in Gregorium ait: libros octo *De philosophia*
non videri esse S. Gregorii Nysseni, rationem ad-
dens, satis futilem illam quidem, scilicet. *Quod in lib.*
secundo docet animam non creari in corpore, sed
ante corpus fuisse creatam; qui est error Origenis.
Quasi vero non sub eadem invidia laboraret Nys-
senus, cujus scripta ab Origenistis interpolata fuisse
auctor est Nicephorus; imo adeo penitus Nysseno
calumniae labe ista adhæsit, ut Germano patriar-
chæ necesse esset librum integrum conscribere, ut
ipsum ea de re excusaret; quod videre est tum
alibi, tum in Photii *Myriobiblo*. At vero si libri octo
De philosophia non sunt Gregorii, hanc saltem ob
causam, quod docet animam non creari in corpore,

(a) Fabricius in *Bibliotheca Gr.* vol. VII, pag.
551, arbitrat, hunc fuisse Joannem Fellum, qui
postea creatus est episcopus Oxoniensis.

(b) Juliani Pomerii libros habeo in *Bibliotheca*
Patrum. Meletium beneficio Dangeri accepi ex bi-
bliotheca Guelpherbytana. Ex neutro quidquam
profeci. De quo autem libro Eliæ Cretensis hic di-

D catur expiscari non potui, etsi plura Eliæ scripta,
quæ in codicibus Mosquensibus reperiuntur, tracta-
verim.

(c) Eretrius nomen est gentile, non proprium
viri. Puto ergo corrigendum esse: Meletius iatro-
sophista, qui librum *De homine* scripsit. Vid. Fabr.
Bibl. Gr. vol. VIII, p. 405.

mirari satis non possum, quid in mentem venerit A nuperis omnibus Nysseni editoribus, ut integrum secundum caput, quod operis Nemesii non contemnendam partem efficit, et illum ipsum de animarum præexistentia errorem in se habet, postquam totum opus Gregorio justissimo iudicio dudum ereptum Emeseno nostro addictum fuisset, etiamnum tantquam Gregorii genuinum setum inter opera ejus evulgarent. Quin et pariter mirari subit, quare tractatum prædictum caput continentem a Burgundione Latine editum, nec non Cononis, Rhevani, Vallæ, Ellebodii curis elucubratum, denuo Fredericus Morellus interpretaretur, nulla laboris tam supervacui ratione reddita.

In editione Ellebodii, ut et Bignæi etiam, in B *Biblioth. Patr.* vol. XII, hic noster Nemesius Gregorii Nazianzeni familiaris et Cappadociæ præfectus fuisse dicitur; in cujus sententiæ firmamentum epistola 79 a Nazianzeno ad eundem scripta in medium producit. Debuissent quidem pari omnino jure tres aliæ epistolæ, nimirum 183, 184, 185, nec non et carmen satis prolixum, ad eundem scripta, in testimonium citari. Billius quidem, ut et alii nonnulli, minime verisimile putant, Cappadociæ præfectum, hominem sæculi curis addictum et a Christiana pietate alienum, aut episcopum fieri, aut librum istiusmodi, qualis hic noster est, qui præ manibus habetur, scripsisse. Quod autem ad præfecturam attinet, et nomen Christo nondum datum, facile erit reponere: rem eam non adeo incredibilem videri iis qui noverint, quales eo ipso in sæculo fuerunt Ambrosius, Nectarius et Synesius, cum ad sedes suas promoverentur. Nec certe Nemesius noster sacris infulis indignus prorsus habetur, qui a Theologo Gregorio philosophiæ, probibatis, justitiæ, amicitiae demum nomine, non modo laudari, sed cum veneratione quadam suspici atque coli meruerat; quem etiam utcumque olim charissimum, magis etiamnum charum futurum, ejusque animo penitus ceu columna aerea inscribendum spondet, ἐπειδὴ ἂν γένῃ Θεοῦ καὶ σαφῶς ἡμέτερος: scil. pietati Christianæ se totum tradiderit; quod in carminibus denuo vaticinatur, et ceu theos quodam furore percitus, poema suum claudit:

Νεμέσιος ὁβριμόθυμος
Καππαδόχει τάλαντα δίκης ἰθεὶα τανύσσας,
Οὐ χρυσὸν δολέοντα καὶ ἄργυρον, οὐδὲ μὲν ἵππους
Εὐγενέτας, περὶόντας, αἰδιμον εὐχὸς ἔχοντας,
Ἥγετ' ἄγων πλούτος γὰρ ἀνούτατος· ἀντὶ δὲ πάντων
Μάρμαρον αἰγλήεντα μέγαν λήισατο Χριστόν.

His addere licebit, plurima esse iudicia eaque non contemnenda, quæ scriptorem hunc Nazianzeni sæculo addiderint: nimirum primo in loco totus fere est in controversiis, quæ ea tempestate in Ecclesia versabantur, Origenistarum intelligo, Apollinariorum et Eunomianorum hæresibus refellendis. Secundo auctores solum citat, qui ante quadragesimum annum a Christo inclauere. Demum scripti ipsius character nobilissimorum inge-

niorum feracissimorum illud sæculum sapit, ubi ethnicismus jam expiraturus ultimos suos conatus videtur edidisse, et sub Hieroclis, Plotini, Jamblichii, Porphyrii et reliquorum, qui ab Eunapio memorantur, præsidii, philosophiam Christianismo opposuit, ut ex altera parte eadem tempestate auspiciis non minoribus, ab Athanasio, Basilio, Ephremo Syro, Nysseno, Nazianzeno, Epiphanio idem Christianismus philosophiæ etiam suppetiis defendebatur. Sed in re tam lubrica certi aliquid statuere, nimis esset audaciæ; præsertim quando nihil prohibet, plures fuisse Nemesios, eosque philosophos et Christianos circa Nazianzeni tempora. Certe in Isidori Pelusiote scriptis Nemesii etiam cujusdam mentionem occurrere, et quinque epistolas nomini isti dicatas reperiri, satis constat; scil. Νεμεσίω, lib. II, epist. 134, lib. IV, epist. 33, et lib. V, epist. 36; Νεμεσίω Πραττωρί, lib. I, epist. 44, et demum Νεμεσίω Μαστριανῶ, lib. IV, epist. 81. Quæ quidem utrum unum aliquem, an diversos designent, an ad auctorem nostrum ullatenus spectent, aliorum sit iudicium. Mihi quidem, ut, quæ sentiam, libere eloquar, verisimillimum prorsus videtur, Nemesium hunc nostrum vixisse demum appetente quarto sæculo, scil. ante aut Nestorii, aut Eutychetis tempora, hoc est, antequam Paulus Emesi sedisset, eum intelligo, qui adversus Nestorium re strenue gesta ex nomine a Cyrillo Alexandrino cumulatissime laudari meruit, et ab historicis ecclesiasticis passim celebrari. Hujus rei iudicium non leve statuo, quod cum cap. 3, *Περὶ ἐνώσεως ψυχῆς καὶ σώματος* verba facturo, de hypostatica unionis deitatis cum humanitate in persona Servatoris nostri mentio incidisset, contra Eunomiam aperte disputat his verbis: Καθαρῶς ἀσώματος φύσις χωρεῖ μὲν ἀκωλύτως διὰ πάντων, δι' αὐτῆς δὲ οὐδὲν, ὥστε τῷ μὲν χωρεῖν διὰ πάντων ἡνωθῆναι; τῷ δὲ μηδὲν δι' αὐτῆς, μένειν ἄμικτον καὶ ἀσύγχυτον; quæ quidem, si ea tempestate Nestorius aut Eutyches dogmata sua evulgassent, multo opportunius adversus ipsos fuissent intentata; quippe qui altioris longe subsellii hæresiarchæ, et Eunomium multis parasangis antegressi, totum fere Christianum orbem, orientem præsertim, turbavere. Et quidem pauculis istis, quæ laudavi, verbis, utriusque istius nefariæ hæreseos jugulum ipsum manifeste petiitur. Cum enim Nestorii venenum in hoc poni asserebat Ephesina synodus, quod naturam humanam divinæ ἐνωθῆναι κατὰ σχέσιν dixerit, ait Nemesius, reali intimoque nexu conjungi, τῷ μὲν χωρεῖν διὰ πάντων ἡνωθῆναι. Quinimo quando e contra Eutyches Domini nostri naturas omnino confunderet, ipsissimis Nemesii verbis synodus Chalcedonensis decernit, quod sit ἄμικτος καὶ ἀσύγχυτος: quod pariter dicendum de omnia penitus in longa de libero arbitrio disputatione Pelagianismi mentione. Quanquam enim in Occidente potissimum grassata est illa pestis, reliquas tamen orbis Christiani regiones utique afflaverat; siquidem anno Christi 415, syuo-

JO. ALBERTUS FABRICIUS DE NEMESIO.

(Ex *Bibl. Græcæ* vol. VII, pag. 549 seqq.)

Nemesius (a) Emesenus in Phœnicia episcopus non confundendus cum Nemesio, qui antea a Christo alienus Cappadociæ præfectum egit, ad quem Gregorii Nazianzeni epistolæ 79, 183, 184, 185 et carmen LXI, tom. II, pag. 140, ubi eum tanquam legum peritum celebrat, atque, ut desinat idola colere, hortatur: tamen sub idem tempus (b), antequam adhuc Pelagii, Nestorii et Eutychis hæreses Ecclesiam turbarent, scripsisse videtur librum, qui exstat, certe insignem et præclarum *De natura hominis*, *Περὶ φύσεως ἀνθρώπου*. Nemesio eum episcopo Emeseno tribuunt codices plures mss., Anastasius item Nicænus *Questionibus in S. Scripturam*, et Moses Barcepha, cap. 20 libri *De paradiso*. Multa ex illo ad verbum, licet haud nominato, Julianus Pomerius, Joan. Damascenus, Elias Cretensis, Meletius monachus, Adamantius sive Adamantion in *Δόγμ. κεφαλαιώδεις* ms. et Joan. grammaticus ad Aristot. *De anima*. Turrianus in scholiis ad Joan. Cyparissiotæ decad. v, cap. 9, citat Nemesium Adamantium lib. II *De homine*. Et sub Adamantii Nemesii nomine exstat ms. in bibl. Bolleiana cod. 82, Barocc. Gregorio Nysseno a nonnullis ascribi contigit, quod Nyssenus etiam librum hujus argumenti composuisset. Hinc vicissim Gregorius pro Nysseno quibusdam Emesenus. Feruntur etiam inter Nysseni scripta in editionibus antiquis libri octo *De philosophia*, quos post Burgundionem Pisanum (c), qui a. C. 1194 obiit, Latine interpretatus est Basileæ a. 1512 Bato Rhenano hortante Joannes Cono Norimbergensis. Neque hi octo libri tantummodo idem cum Nemesii scripto opus sunt, sed etiam λόγοι sive libelli duo *De animo*, quos cum Frederici Morelli versione exhibent Græco-Latinæ Nysseni editiones, nihil sunt aliud, quam cap. 2 et 3 libri Nemesiani. Quam peritus physices et anatomes fuerit Nemesius, satis hoc libro prodit, quo de usu bilis (d),

A de splene, renibus, glandulis, et de admiranda sanguinis periodo ac (e) circuitu, ea etiam tradit, in quibus veluti eximilis inventis placuerunt sibi recentium temporum ingenia.

Editiones Nemesii.

Latine, Georgio Valla interprete apud Seb. Gryphum 1558, 4. Ellebodii judice Valla οὐ μᾶλλον ἡρμήνευσεν ἢ συνέχεν καὶ κατήσχυεν τὸν φιλόσοφον, καθ' ἐκάστην σχεδὸν περίοδον τῆς τοῦ Νεμεσίου διανόας ἀποτίπτων.

Ex Nicassii Ellebodii Casletani meliore versione sæpius prodit in *Bibliothecis Patrum*, ut in novissima Lugdunensi tom. VIII, pag. 619.

Græce primus edidit e duobus mss. et ad calcem voluminis Latinam versionem suam adjunxit Nicassius Ellebodius, Antwerp. apud Christoph. Plantinum 1565, 8.

Inde Græce et Latine prodit in Auctario Ducæano *Bibliothecæ Patrum* Paris. 1624, tom. II, pag. 466, et in *Bibliotheca Patrum* Morelliana, a. 1654, tom. XII, pag. 748.

Denique cum eadem Ellebodii versione, ad duos mss. castigatus et docta præfatione notisque auctor nitide recusus est Oxonii e theatro Scheidoniano 1671, 8, curante, ni fallor, Joan. Fello, Oxoniensi deinde episcopo. Confer Martini Kempii *Bibl. theologicam Anglor.* pag. 514. In notis illis Nemesius subinde defenditur ut pag. 42, adversus Pelagianismum, et pag. 20 Origeniani de animarum προὔπ-ἀρξαι erroris criminationem. Joan. Launoïus *De varia Aristotelis fortuna*, pag. 24: Videtur Nemesius Origenianæ de animarum ortu sententiæ non hui favere. Quidquid id est, nervus in candidissimo pectore non multum deformitatis importat.

Ex Nemesii Emeseni episcopi sermone *De providentia* vide quæ affert Anastasius Sinaita quæst. 18.

pag. 150, Casp. Barthium *ad Claudian.*, pag. 859, et *ad Zach. Mytilenæum*, pag. 257, 270.

(c) De hoc Burgundione, qui Chrysostomi etiam nonnulla et Damascenum *De fide orthodoxa* Latine vertit, dixi infra pag. 647.

(d) Cap. 28, ἡ δὲ ξανθὴ χολή, etc. Adde, si placeat, quæ ibi sequuntur.

(e) Cap. 24. Confer clariss. Almelooveenii inventa novantiqua § 28: unde patet minus æquum fuisse, ingeniosum licet, illum antiquæ ætatis detractorem, quo judice, antequam Guil. Harvei ori-
retur ingenium,

on ignorait jusqu'aux routes certaines.
Du Mixandre vivant qui coule dans les veines.

(a) Alii Nemesii duo vel tres, ad quos Isidori Pelusiota epistolæ. Nemesii etiam legum periti mentio apud Æneam Gazæum epistola 20. Fuit et Nemesius presbyter Alexandrinus, qui depositioni Arii subscripsit. Nemesius Ægyptius martyr, quem memorant Martyrologia 19 Nov. In Eusebii codicibus vi, 41, *Hist.*, pag. 240, est Nemesion.

(b) Confer eruditam præfationem editioni Nemesii Oxoniensi præmissam. Pamelium, qui ad Tertull., *De anima*, cap. 5, Nysseno hunc librum tribuere mavult, quo inclinare etiam videtur Mich. le Quien *ad Damascenum*, tom. I, pag. 196, refellit Theophilus Raynaudus erotematibus *De bonis et malis libris*, pag. 120. Vide et Hieron. Mercurialem IV, 4, Var. lect., Rob. Coci Censuram vet. scriptorum,

NEMESIOY⁽¹⁾, ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΕΜΕΣΗΣ,

ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥ.

NEMESII,

EPISCOPI EMESE,

DE NATURA HOMINIS.

CAP. I.

A

1-9 ΚΕΦ. Α.

Hominem ex animo intelligente, et corpore, rectissime constructum esse, atque ita quidem recte, ut aliter fieri et coherere non possit, multi lique boni viri existimarunt. Sed cum hoc habeat controversiam, quod intelligens animus dicatur, utrum intelligendi vis, ad animum, velut dispar quædam natura, ad disparem naturam accedens, intelligentem eum efficiat, an intelligentiam a seipso atque suapte natura habeat, atque, ut corporis oculus, ita hæc ejus pulcherrima pars sit: aliqui, in quibus est Plotinus, aliud esse animum, aliud intelligentiam statuentes, ex tribus hominem constare volunt, corpore, animo, intelligentia. Quos etiam Apollinarius secutus est, Laodiceæ episcopus; nam hoc opinionis suæ jacto fundamento, reliqua suo dogmati convenienter astruxit. Nonnulli non separarunt ab animo intelligentiam, sed in ea principatum esse

Τὸν ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς νοεῖν καὶ σώματος ἀρίστα κατασκευάσθαι (2) καὶ οὕτω καλῶς, ὥς οὐκ ἐνεδέχτο ἄλλως (3) γενέσθαι καὶ συνεστάναι (4), πολλοῖς καὶ ἀγαθοῖς ἀνδράσιν ἔδοξε. Τοῦ δὲ νοερὰν (5) λέγεσθαι τὴν ψυχὴν ἀμφιβολίαν ἔχοντος, πότερον (6) προσελθὼν ὁ νοῦς τῇ ψυχῇ, ὥς ἄλλος ἄλλῃ (7), νοερὰν αὐτὴν ἐποίησεν, ἢ τὸ νοερὸν ἀφ' ἐαυτῆς ἡ ψυχὴ καὶ φύσει κέκτηται, καὶ τοῦτο ἐστὶν αὐτῆς τὸ κάλλιστον μέρος, ὥς ὀφθαλμὸς ἐν σώματι (8)· τινὲς μὲν, ὧν ἐστὶ καὶ Πλωτίνος, ἄλλην εἶναι τὴν ψυχὴν καὶ ἄλλον τὸν νοῦν δογματίσαντες, ἐκ τριῶν τὸν ἄνθρωπον συνεστάναι (9) βούλονται, σώματος, καὶ ψυχῆς, καὶ νοῦ. Οἱς ἠκολούθησε καὶ Ἀπολλινάριος (10) ὁ τῆς Λαοδικείας γενόμενος ἐπίσκοπος. Τοῦτον γὰρ πεξάμενος (11) τὸν θεμέλιον τῆς ἰδίας δόξης (12), καὶ τὰ λοιπὰ προσφωκοδόμησε κατὰ τὸ ἐκεῖνον δόγμα. Τινὲς δὲ οὐ διέστειλαν (13) ἀπὸ τῆς ψο-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(1) Νεμεσίου περὶ φύσεως ἀνθρώπου. Editio Ant. Nemesii episcopi Emeſensis περὶ φύσεως ἀνθρώπου. Ox. Ἀδαμαντιανὸς τοῦ καὶ Νεμεσίου, ἐπισκόπου Ἐμέσης. Et: λόγος κεφαλαῖως, Cod. unus Ox. Nemesii episcopi Emeſensis περὶ φύσεως ἀνθρώπου λόγος κεφαλαῖως, A. 1. De codice A. 2 et 3 vide notitiam codicum. Nemesii episcopi περὶ φύσεως ἀνθρώπου λόγος κεφαλαῖως, D. 1. Nemesii Emeſensis περὶ εἰσαρμμένης, (Nam hic habet sola capita de fato.) D. 2. D. Gregorii Nysseni episcopi philosophia libri octo, Joanne Connone Norimontano interprete. Liber primus de homine. Cap. 1. De homine, ex quibus sit compositus, tum de ordine et communione ad cæteras creaturas, Con. Nemesii philosophi clarissimi De natura hominis liber. Cap. 1. De anima et corpore, Vall. Nomen urbis est Ἐμεσα et Ἐμεσα. Inde Ἐμισαῖος et Ἐμεσηνός. Vide Steph. de urbibus in Ἐμεσα. Occurrit etiam Ἐμισσα. Sic est in epistola Libanii 766, in codice Mosquensi, ad quem locum vide Wolfium pag. 363.

(2) Κατασκευάσθαι. Κατασκευασμένον, M. 1, D. 1, A. 2, 3. Definitum, Vall. Etsi ita intelligi possit εἶναι, tamen lectio vulgata preferenda propter proximos infinitivos, qui particula καὶ junguntur. Mox, καὶ οὕτως καλῶς, D. 1. Sed hujusmodi postea neglecti. In pluribus autem aliis codd. reperi οὕτως ante consonam.

(3) Ἐνεδέχτο ἄλλως. Ἐνεδέχτο καλῶς ἄλλως. Sed ἐνεδ. ex correctione primæ, ut videtur, manus.

Antea, credo, fuerat ἐνδέχτο, D. 1. Ἐνδέχεται ἄλλως, M. 1, Oὐκ ἐνδέχτο (sic). A. 3. Additum καλῶς mihi non displicet. Sic infra pag. 65, καὶ ὥς οὐκ ἂν ἄλλως ἐνδέχοιτο καλῶς, et pag. 163, ὥς οὐκ οἶδ' ἂν ἄλλως καλῶς ἔχειν, pag. 166, ὥς ἂν μόνως καλῶς ἔχοι.

(4) Καὶ συνεστάναι. Ἡ συνεστάναι, A. 1, 2. Καὶ συνεστάναι, D. 1. Malim ἦ, Est enim aliquid discriminis inter γενέσθαι et συνεστάναι.

(5) Ἐδοξε. Τοῦ δὲ νοερὰν. Ἐδοξεν. Ἐκ τοῦ δὲ νοερὰν, D. 1.

(6) Ἐχοντος, πότερον. Ἐχον, πότερον, D. 1. Προσελθὼν, subiens, Vall.

(7) Ὡς ἄλλος ἄλλῃ. Ὡς ἄλλῃ ἄλλῃ, A. 2. Paulo post ἦ, ante ψυχῇ, abest, M. 1.

(8) Ὄφθαλμὸς ἐν σώματι. Ἐν abest, A. 2. Paulo post δογματίσαντες, loco δογματίσαντες, M. 1. Idem mox post τριῶν addit δέ.

(9) Συνεστάναι. Συνεστάναι, uti paulo ante. Ibidem.

(10) Ἀπολλινάριος. Ἀπολλινάριος, D. 1, A. 1, 2. Atque ita alibi etiam in optimis codd. reperi. Mox. Λαοδικείας, A. 2.

(11) Τοῦτον γὰρ πεξάμενος. Πρότερον γὰρ πεξ., A. 1.

(12) Τῆς οἰκείας δόξης. Τῆς ἰδίας δόξης, D. 1, A. 2, M. 1. Idem utrumque valet. Sed ita bis est οἰκεῖος.

(13) Διέστειλαν. Διεστειλάντο, A. 1, 2. Nemesius p. 21, ἵνα καὶ ἀπὸ τούτων διαττειλωτὶ τὸν ἄνθρω-

χῆς τὸν νοῦν ἀλλὰ τῆς οὐσίας αὐτῆς ἡγεμονικὸν εἶ-
ναι τὸ νοερὸν ἡγούμεναι. Ἀριστοτέλης δὲ τὸν μὲν
δυνάμει νοῦν συγκατασκευάσθαι (14) τῷ ἀνθρώπῳ,
τὸν δὲ ἐνεργείᾳ θύραθεν ἡμῖν ἐπεισείναι δοξάζει,
οὐκ εἰς τὸ εἶναι καὶ τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀνθρώπου συν-
τελοῦντα, ἀλλ' εἰς προκοπὴν τῆς τῶν φυσικῶν γνώ-
σεως καὶ θεωρίας συμβαλλόμενον. **10** Κομιδῇ γοῦν
ὀλίγους τὸν ἀνθρώπων, καὶ μόνους τοὺς φιλοσοφῆ-
σαντας, τὸν ἐνεργεῖν νοῦν ἔχειν διαβεβαιούται (15).
Πλάτων δὲ οὐ δοκεῖ λέγειν (16) τὸν ἀνθρώπον εἶναι
τὸ συναμφοτερον, ψυχὴν καὶ σῶμα, ἀλλὰ ψυχὴν σῶ-
ματι τοιῷδε χρωμένῃ, ἀξιοπρεπέστερον (17) φαντα-
ζόμενος τὰ κατὰ τὸν ἀνθρώπον (18), καὶ αὐτόθεν
ἡμᾶς ἐπιστρέφων ἐπὶ τὴν τῆς ψυχῆς (19) μόνης
θεϊότητά (20) καὶ ἐπιμέλειαν, ἵνα τὴν ψυχὴν αὐτοὺς
εἶναι (21) πιστεύοντες, τὰ τῆς ψυχῆς ἀγαθὰ μόνᾳ διώ-
κωμεν (22), τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν εὐσέβειαν, καὶ μὴ
τὰς τοῦ σώματος ἐπιθυμίας ἀγαπήσωμεν (23), ὥς
οὐκ οὕσας ἀνθρώπου, ἢ ἀνθρώπος (24), ἀλλὰ ζῶον
καὶ ζῶον ὁ ἀνθρώπος.

Καὶ ἄλλως δὲ (25) κυριωτέρα τοῦ σώματος ἡ ψυ-
χὴ πᾶσιν ἀνθρώποις εἶναι καθωμολόγηται. Ὑπὸ
ταύτης γὰρ (26), ὥς ὄργανον, κινεῖται τὸ σῶμα. Δη-
λοῦν δὲ ὁ θάνατος (27). Χωρισθείσης γὰρ τῆς ψυχῆς,
ἀκίνητον μένει τὸ σῶμα παντελῶς καὶ ἀνενέργητον,
ὥς, τεχνίτου χωρισθέντος, ἀκίνητα μένει τὰ ὄργανα.
Γνώριμον δὲ, ὅτι καὶ τοῖς ἀψύχοις (28) κοινώνει, καὶ
τῆς τῶν ἄλλων ζώων μετέχει ζωῆς (29), καὶ τῆς
τῶν λογικῶν μετέλθει νοήσεως. Κοινώνει γὰρ (30)
τοῖς μὲν ἀψύχοις κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ἀπὸ τῶν
τεσσάρων στοιχείων κρᾶσιν (31)· τοῖς δὲ φυτοῖς κατὰ
τε ταῦτα καὶ τὴν θρεπτικὴν καὶ σπερματικὴν (32)
δύναμιν· τοῖς δὲ ἄλλοις καὶ ἐν τοῖς αὐτοῖς μὲν, ἐξ ἐπιμέ-
τρου δὲ κατὰ τὴν (33) τὴν **11** καθ' ὁρμὴν κίνησιν καὶ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

πον p. 49, διαστέλλουσι τὴν ἐκάστου φύσιν. Philo
p. 100, C, πραγμάτουν διαφορὰς διαστέλλειν.

(14) *Συγκατασκευάσθαι*. *Συγκατασκευαῖσθαι*, D.
1. *Συγκατασκευάσθαι*, A. 2. Paulo post τῶν φυσικῶν reddidit *naturarum* Con.

(15) *Διαβεβαιούται*. *Διαβεβαιούνται*, D. 1, A. 1.
Confirmantur, Vall.

(16) *Οὐ λέγει*. *Οὐ δοκεῖ λέγειν*, D. 1, A. 1, 2.
Visus est dicere, Vall.

(17) *Τὸ ἀξιοπρεπέστερον*. *Τὸ ἀβέσ*, D. 1, A. 1,
2. *Ἀξιοπρεπέστερον* τὰ κατὰ τὸν ἀνθρώπον, in
marg. Ant. *Præstantiora*, Vall. Vide mox.

(18) *Τὼν κατὰ τὸν ἀνθρώπον*. *Τὰ κατὰ τὸν*
ἀνθρ., D. 1, A. 1, 2, 5.

(19) *Πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς*. *Ἐπὶ τὴν τῆς ψυχῆς*.
D. 1, A. 1, 2, 5, M. 1. Mox, *μόνην*, A. 2.

(20) *Θεϊότητα*. Non videtur esse huius loci. Con-
jicio, οἰκισθέντα, quod συνάρχεια videtur postulare.
Con. reddidit, *curam et sollicitudinem*. Forte ergo θε-
ραπεύαν legit. *Solius animæ divinitatem*, Vall. M. 1, D.

(21) *Ἐαυτοὺς εἶναι*. Syllaba ους ex correct.,
D. 1.

(22) *Μόνᾳ διώκωμεν*. *Μόνᾳ καταδιώκωμεν*, M.
1; *μόνα μεταδιώκωμεν*, A. 1, 2. Post *μόνα* ab alio
insertum τα. Haud dubie voluit μετα, D. 1. *Μεταδιώ-
κωμεν* probandum videtur, etsi alterum idem ex-
primat.

(23) *Ἀγαπήσωμεν*. *Ἀναπείσωμεν*, M. 1.

(24) *Ἀνθρώπον, ἢ ἀνθρώπος*. *Ἀνθρώπου ἢ (id*

A animæ opinantur. Aristoteles verò eam quidem
intelligentiam, quæ potestate est, una cum homine
fabricatam putat; sed eam, quæ actu est, extrin-
secus se insinuant nobis, neque ad essentiam homi-
nis, sed ad progressionem cognitionis et contempla-
tionis rerum naturalium conferre. Nam paucos
admodum homines, et eos solos, qui se philosophiæ
dederunt, intelligentiam actu habere confirmat.
At Plato, quod in homine præstantissimum est,
intuens, eoque nos ad unius animi divinitatem
curamque convertens, non, quod ex corpore et
animo junctum est, sed animum ipsum, tali corpore
utentem, hominem esse dicit: scilicet, ut animum
nos esse credentes, spreto et contempto cupidita-
tibus corporis, utpote quæ hominis non sint, quæ
B homo est, sed primario loco animalis, secundo
hominis (quoniam et animal homo est), sola animi
bona, virtutes, et pietatem persequamur.

μὲν προηγουμένως, ἀνθρώπου δὲ ἐπομένως, ἐπειδὴ
Neque tamen certe inter omnes non constat, ani-
mum corpore potiorē esse, cum ab hoc corpus,
velut instrumentum, moveatur. Declarat hoc per-
spicue mors, siquidem, anima sejuncta, omnis nob-
ilis et muneris expertus corpus manet, non aliter
atque, artifice remoto, nullo motu cieri possunt
instrumenta. Jam vero illud nemo est qui ignoret,
hominem et cum inaninis convenire, et bestiarum
vitæ esse participem, et cum ratione præditorum
mente quadantenus conjungi. Nam cum inaninis
quidem convenit in corpore, et quatuor elementō-
rum temperatione; cum stirpibus, et in his ipsis, et
in altrice et procreatrice anima; cum rationis
expertibus non solum in his omnibus, sed etiam in

C est ἡ, nam iota subscriptum omittit) ἀνθρώπος, D.

1. *Ἀνθρώπου ἢ ἀνθρώπον*, A. 1, 2, 3. Hæc pessime
corrupta et turbata apud Con. *Utpote quæ hominis
aut hominem constituentia non sint*, Vall. Mox δὲ
abest, A. 3.

(25) *Καὶ ἄλλως δέ*. *Καὶ ἄλλω δε*, vltiose, D. 1.
Mox vltiose καθωμολογείται, M. 1.

(26) *Ὑπὸ ταύτης γάρ*. *Ἀπὸ*, loco ὑπὸ, D. 1, M.
1. Non male. Ita enim evidentius initium motus no-
tatur.

(27) *Δηλοῖ δὲ ὁ θάνατος*. In marg. ab alia manu
adhibitum, D. 1. Mox μένει Vall. reddidit *jacet*, et
altero loco *jacet*.

(28) *Καὶ τοῖς ἀψύχοις*. V. Joan. p. 179, D.

(29) *Ἀλλῶν μετέχει ζωῆς*. *Ἀλλῶν ζώων με-
τέχει ζωῆς*, D. 1, A. 1, 2, 3. *Animalibus* habet etiam
Con. *Animalibus*, Vall. Paulo ante post *κοινώνει*
videtur excidisse, καὶ τοῖς φυτοῖς. Mox enim separa-
tim notat *ἄψυχα* et *φυτά*.

(30) *Κοινωνεῖ γάρ*. *Κοινωνεῖ μὲν γάρ*. Sed μὲν
punctis notatum, A. 2.

(31) *Στοιχείων κρᾶσιν*. Sic, sed ex correct. κρᾶ-
σιν, D. 1.

(32) *Καὶ σπερματικὴν*. *Καὶ τὴν σπερματικὴν*, A.
1, 2. *Θρεπτικὴν καὶ αὐξητικὴν καὶ σπερματικὴν*
ἔχουν γεννητικὴν δύναμιν, Joan. p. 180.

(33) *Ἐπιμέτρον δὲ κατὰ τε*. *Ἐπιμέτρον δὲ κα-
τὰ τε*, D. 1; γὰρ, loco τε, M. 1; ἐξ ἐπιμέτρου, id
est, πολὺ πλέον, μάλλον. Post ἐπιμέτρον δὲ pergit
Joan. p. 180, ita: κατὰ τὴν ὁρεξίν, ἔχουν θυμὸν

motu interiore, in appetitu, in ira, denique in sentiendi spirandique facultate; hæc enim omnia communia sunt hominum et rationis expertium, eisi non omnia omnium. Mente porro et ratione cum corporis expertibus et intelligentibus naturis conjungitur, cum ratiocinetur et intelligat et judicet omnia, et cum cæteras virtutes sequatur, tum pietatem, in qua virtutum omnium summa est, amplectetur. Quapropter velut in confinio est sensum moventis, et quæ mente comprehenditur, naturæ, quod (ut jam explicatum est) corpore et corporis facultatibus ad cætera animalia et inanima, ratione ad corpore vacantes substantias accedat. Nam hujus pulcherrimæ fabricæ opifex et sator videtur sensim dispares invicem naturas aptasse, ut unum essent omnia et inter se cognitione quadam tenerentur.

Ex quo maxime unum esse, qui universitatem rerum procreaverit, ostenditur. Non enim solum iuxit singulatim individua, sed etiam omnia, quæ ubique sunt, apte inter se composuit. Sicut enim in unoquoque animali, quæ sensu carent, os, adipem, pilos et alia ejusdem generis, cum iis quæ sensum habent, nervis, carnibus et similibus conjungit, et ex his utrisque animal conflavit, neque conflavit solum, sed etiam unum effecit: sic in reliquis rebus, cujusunque sint speciei, fecit, easque naturæ cum similitudine, tum discrepantia, pedetentim procedente, inter se construxit, ut neque multum, quæ prorsus sunt inanima, a stirpibus, quæ nutrientem habent animam, dissideant; neque rarsus hæc a bestiis et reliquis animantibus, quæ anima sentiente instructa sunt; neque porro bestię ab intelligentibus naturis plane dejungantur. neque cum eis sœdere et insito naturalique vinculo colliguntur. Lapis enim a lapide differt vi quadam, sed magnes lapis a natura et vi cæterorum lapidum discessisse videtur, cum ferrum ad se perspicue trahat et contineat, idque velut alendi sui causa facere videatur; neque id in uno ferro efficiat, sed

VAR. LECT.

καὶ ἐπιθυμίαν, καὶ κατὰ τὴν αἰσθησιν, καὶ κατὰ τὴν κατ' ὁρμὴν κίνησιν. Vall. κατ' ὁρμὴν κίνησιν reddidit, *motu, impulsu*.

(34) Ταῦτα γὰρ ἅπαντα. T. γ. πάντα, D. 1. Paulo post συνάπτεσθαι, M. 1.

(35) Διὰ τοῦ λογικοῦ. Διὰ μὲν τοῦ λογικοῦ, D. 1. Ἀσωμάτους φύσεις, ut alii, appellat angelos. Laudat hæc Joan. p. 180.

(36) Δι' ὃ καὶ. Διὸ καί, D. 1, A. 3. Καί, post ὥστερ, habet M. 1.

(37) Ἐστὶν αἰσθητὴς καὶ νοερός. Ἐστὶ νοητὴς καὶ αἰσθητὴς, D. 1, A. 1, 2. Con. Post αἰσθητὴς addit, καὶ αἰσθητικῆς, M. 1, A. 3. Interpres haud dubie voluit, *sensum habentis, loco moventis*.

(38) Κατὰ τὸ σῶμα. Κατὰ μὲν τὸ σῶμα, D. 1, A. 1, 2, 3, M. 1. Corpore quidem, Vall.

(39) Τοῖς ἄλλοις ζώοις καὶ τοῖς ἀψύχοις. Τοῖς ἄλλοις ζώοις τε καὶ ἀψύχοις, D. 1, A. 2. Ita saltem τοῖς, ante ἀψύχοις, addendum. Atque ita habet M. 1, A. 3. Distingui etiam possit, τοῖς ἄλλοις ζώοις τε καὶ ἀψύχοις. Sic A. 2. Rationis expertibus, Con. *Aliis animantibus*, Vall.

(40) Ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον, id est paulatim, gradatim. Con. ita: conditor enim Deus decenter. Ac si legerit, Θεὸς ἐκ τοῦ κατὰ λόγον. Male! Rerum

κατὰ τὴν ὕρξιν καὶ τὸν θυμὸν καὶ τὴν αἰσθητικὴν καὶ ἀναπνευστικὴν δύναμιν· ταῦτα γὰρ ἅπαντα (34) κοινὰ τοῖς ἀνθρώποις καὶ τοῖς ἄλλοις ἐστὶν, εἰ καὶ μὴ πᾶσι πάντα. Συνάπτεται δὲ διὰ τοῦ λογικοῦ (35) ταῖς ἀσωμάτοις καὶ νοεραῖς φύσεσι, λογιζόμενος καὶ νοῶν καὶ κρίνων ἕκαστα, καὶ τὰς ἀρετὰς μεταδίδων, καὶ τῶν ἀρετῶν τὸν κολοφῶνα τὴν εὐσέβειαν ἀσπαζόμενος. Δι' ὃ καὶ (36) ὥστερ ἐν μεθορίοις ἐστὶ νοητῆς καὶ αἰσθητῆς (37) οὐσίας, συναπτόμενος κατὰ μὲν τὸ σῶμα (38) καὶ τὰς σωματικὰς δυνάμεις τοῖς ἄλλοις ζώοις τε καὶ τοῖς ἀψύχοις (39), κατὰ δὲ τὸ λογικὸν ταῖς ἀσωμάτοις οὐσίαις, ὡς εἴρηται πρότερον. Ὁ γὰρ Δημιουργὸς ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον (40) εἰσὶν ἐπισυνάπτειν ἀλλήλαις τὰς διαφόρους φύσεις, ὥστε μίαν εἶναι καὶ συγγενῇ τὴν πᾶσαν κτίσιν.

Ἐξ οὗ μάλιστα δέκνυνται εἰς ὧν ὁ πάντων τῶν ὄντων Δημιουργός. Οὐ γὰρ μόνον ἤνωσε τὴν ὑπαρξιν τῶν κατὰ μέρος ἀτόμων, ἀλλὰ καὶ ἕκαστα πρὸς ἀλλήλα συνήρμοσεν οικειῶς. Ὡστερ γὰρ ἐν ἑκάστῳ τῶν ζώων ἤνωσε τὰ ἀναίσθητα τοῖς αἰσθητικοῖς (41), ὁστοῦν καὶ τιμηλὴν καὶ τρίχα καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἀναίσθητα (42) τοῖς αἰσθητικοῖς νεύροις [καὶ σαρξὶ καὶ τοῖς ὁμοίοις (43)], καὶ ἐποίησεν ἐξ ἀναίσθητων καὶ αἰσθητικῶν συγγεῖμενον τὸ ζῶον (44), καὶ οὐ μόνον συγγεῖμενον, ἀλλὰ καὶ ἐν ὧν ἀπέδειξεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης κατ' εἶδος κτίσεως πεποίηκε, συνάπτων ἀλλήλοις (45) τῇ κατ' ὀλίγον οικειότητι καὶ παραλλαγῇ τῆς φύσεως, ὥς μὴ κατὰ πολὺ διεστάναι τὰ πάντη ἀψυχα τῶν 12 ἔχοντων φυτῶν τὴν θρεπτικὴν δύναμιν, μηδ' αὖ ταῦτα τῶν ἄλλων καὶ αἰσθητικῶν ζώων, μήτε μὴν τὰ ἄλογα τῶν λογικῶν ἀπηλοτριῶσθαι πάντη καὶ ἀσύμβατα (46) καὶ ἀνευ δεσμοῦ τινος εἶναι συμφορὰς καὶ φυσικοῦ. Διαλλάττει μὲν γὰρ καὶ λίθος (47) λίθου δυνάμει τινὶ, ἀλλ' ἢ μαγνητικὸς λίθος ἐξεληλυθέναι δοκεῖ τὴν τῶν ἄλλων λίθων (48) φύσιν τε καὶ δύναμιν, ἐν τῷ προφανῶς ἔλκειν πρὸς ἑαυτὴν καὶ κατέχειν τὸν σίδηρον, ὥστερ τροφὴν αὐτὸν ποιήσασθαι βουλομένην, καὶ μὴ μόνον (49) ἐφ' ἐνὸς σιδή-

ET ANIMADV.

omnium creator Deus, Vall.

(41) Ἀναίσθητα τοῖς αἰσθητικοῖς. Ἄν. τοῖς αἰσθητοῖς, A. 3.

(42) Καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἀναίσθητα. Omitit D. 1. Paulo ante ὁστᾶ, ossa, Con., Vall. Ὅστούν ἐτι καί, M. 1.

(43) Καὶ σαρξὶ καὶ τοῖς ἐμοίοις. Omitit D. 1, A. 1, 2, Con., Vall.

(44) Συγγεῖμενον τὸ ζῶον. Τό ἀβεί, D. 1.

(45) Συνάπτων ἀλλήλοις. Συνάπτων ἀλλήλα, D. 1, A. 1, 2, 3, M. 1. Forte scripserat, ἀλλήλα ἀλλήλοις, aut, ἄλλα ἀλλοῖς. Inter ipsa invicem, Vall. Mox διεστάναι, ut supra συνεστάναι. Deinde πάντα, loco πάντη, M. 1. Mox malim ἔχοντων φυτῶν ponere post δύναμιν. Paulo post, τὰ ἄλλα ἄλογα, M. 1.

(46) Ἀσύμβατα. Disjuncta, quasi dicas, *inconvenientia*.

(47) Γὰρ λίθος. Γὰρ καὶ λίθος, D. 1, A. 2. Vall. Mox, μαγνητικὸς, D. 1, ex correct., antea ἡ.

(48) Ἄλλων λίθων. Λίθων ἀβεί, A. 2. Mox, *occulte*, Con. Ergo ἀφανῶς, loco προφανῶς.

(49) Καὶ μὴ μόνον. Aut ex superioribus repetendam ἐν τῷ, aut corrigendum ποιᾶς et κατέχει, ut Con. reddidit. Mox, ἄλλου δι' ἄλλου, A. 3.

ρου τοῦτο ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ ἄλλον δι' ἄλλου κατέχειν ἅμα ἑαυτῇ μεταδιδόναι τοῖς ἐχομένοις πᾶσι τῆς δυνάμεως ἑαυτῆς (50).

Κατέχει γοῦν καὶ ὁ σίδηρος σίδηρον, ὅταν ὑπὸ τῆς μαγνήτιδος ἔχηται (51). Εἶτα πάλιν ἐξῆς ἀπὸ τῶν φυτῶν ἐπὶ τὰ ζῶα μετιών, οὐκ ἀθρόως ἐπὶ τὴν μεταβατικὴν (52) καὶ αἰσθητικὴν ὥρμησε φύσιν· ἀλλ' ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον ἐπὶ ταύτην ἐμμελῶς (53) προῆλθε (54). Τῆς γὰρ πίννας καὶ τὰς ἀκαλύφας (55) ὥσπερ αἰσθητικὰ δένδρα κατεσκεύασεν (56). Ἐρρίζωσε μὲν γὰρ αὐτάς ἐν τῇ θαλάσῃ δίχην φυτῶν, καὶ ὥσπερ ξύλα τὰ ὅστρακα περιέθηκε καὶ ἔστησεν ὥσπερ φυτὰ (57). Αἰσθησιν δὲ αὐταῖς ἐνέθηκε (58) τὴν ἀπτικήν, τὴν κοινήν πάντων ζῶων αἰσθησιν, ὡς κοινωνεῖν τοῖς μὲν φυτοῖς κατὰ τὸ ἐρρίζωσθαι καὶ ἐστάναι (59), τοῖς δὲ ζῴοις κατὰ τὴν ἀφῆν (60) [καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι]. Τὸν γοῦν σπόγγον, καίτοι προσπεφυκὸτα ταῖς πέτραις καὶ συστέλλεσθαι καὶ ἀνοίγεσθαι ἢ μᾶλλον ἐκτείνεσθαι (61) [καὶ ἀμύνεσθαι], ὅταν προσιόντος αἰσθηταί τινος, Ἀριστοτέλης ἱσθόρησε (62). Διὸ τὰ τοιαῦτα πάντα, ζωόφυτα καλεῖν **13** ἔθος ἔχουσιν οἱ παλαιοὶ τῶν σοφῶν (63). Πάλιν δὲ ταῖς πίνναις καὶ τοῖς τοιοῦτοις συνῆψε τὴν τῶν μεταβατικῶν μὲν ζῶων γένεσιν, μακρὰν δὲ προσελθεῖν μὴ δυναμένων, ἀλλ' αὐτῶθεν αὐτοῦ που (64) κινουμένων. Τοιαῦτα δὲ ἐστὶ τὰ πλεῖστα τῶν ὅστρακοδέρμων καὶ τὰ καλούμενα γῆς ἔντερα (65). Εἰθ' οὕτω κατὰ μέρος προστιθεὶς τοῖς μὲν αἰσθήσεσι (66) πλείους, τοῖς δὲ τὸ μεταβατικὸν ἐπιπλεῖστον, εἰς τὰ τελειότερα (67) τῶν ἀλόγων ζῶων κατήντησε. Λέγω δὲ τελειότερα τὰ πάσας ἔχοντα τὰς (68) αἰσθήσεις καὶ προϊέναι μακρὰν δυνάμενα. Πάλιν δὲ μεταβαίνων ἀπὸ τῶν ἀλόγων ἐπὶ τὸ

Itaque etiam ferrum tenetur a ferro, cum ipsum a magnete continetur. Deinceps aedificator mundi D. us a stirpibus ad animalia transiens, non protinus ad gradiendi sentiendique vim devenit sed gradatim eo et concinne progressus est. Pinnae enim et urticae marinas velut sentientes arbores effecit, quoniam eas in mari, instar stirpium, suis radicibus defixit, et testis, quasi lignis, circumdedit, et non secus, ac si stirpes essent, immobiles jussit consistere: tangendi tamen sensum iis largitus est, qui communis est omnium animalium, ut eum stirpibus, hoc ipso, quod fixae et stabiles sunt, cum animalibus, ob tangendi sensum, societate teneantur. Nam spongiam, etsi ad saxa inhaeret, et contrahi, et aperiri, aut potius dilatari, cum senserit aliquid accedere, ab Aristotele est traditum. Quocirca haec omnia eruditi, juncto ex animali et stirpibus nomine, ζωόφυτα nuncupant. Porro autem ad pinnae et id genus alia adjunxit ea quae commentantur quidem de uno loco in alium, at longe procedere nequeunt, sed circa unum eundemque locum volutantur. Hujus generis sunt pleraque, quibus testa pro tegmine est, et quae terrae intestina nominantur. Atque ita paulatim, aliis plures sensus, aliis vim progrediendi longius, tribuens, ad bestias perfectiores pervenit: dico autem perfectiores, quae omnes habent sensus, et longe possunt procedere. Inde a bestiis ad animal rationis compos, hoc est, hominem, progrediens, non continuo eum genuit,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(50) Τῆς δυνάμεως ἑαυτῆς. Τῆς δυν. αὐτῆς, D. 1. In versione Latina correxi *imperiali*, loco *imperiali*.

(51) Ὑπὸ — ἔχηται. Ἐχεσθαι ὑπὸ τινος, teneri re aliqua; ἔχεσθαι τινος, pendere ex re aliqua.

(52) Μεταβατικὴν. Μεταβατικόν, quod habet facultatem progrediendi et mutandi loci. Sic Philo p. 168, memorat φυτὰ μεταβατικῶς κινητὰ et μεταβατικῇ κινήσει χρώμενα.

(53) Ἐμμελῶς ἐπὶ ταύτην. Ἐπὶ ταύτην ἐμμελῶς, D. 1, A. 1, 2, 3. Ad hanc ordinateque, Con. Et interposuit etiam Ellebodus. Ad ipsam concinne pervenit, Vall.

(54) Προῆλθε. Διῆλθε, A. 2.

(55) Τὰς ἀκαλύφας. Τὰς ἀκαλύφους, A. 1. Τὰς ἀκαλίφους, A. 2. Τὰς ἀκαλίφας, A. 3. Alibi scribitur ἀκαλίφῃ. V. Aristot. *Hist. animal.* iv, 6; Alciphron p. 10, 11.

(56) Παρεσκεύασεν. Κατεσκεύασεν, D. 1, A. 1, 2, M. 1. Sic mox p. 13, 15. *Comparavit*, Vall. Κατασκεύασεν, A. 3.

(57) Ὅσπερ φυτὰ. Ὡς φυτὰ, D. 1, A. 1, 2, M. 1. Et in margine: Τὰ ζωόφυτα λέγει, D. 1; ἔθρησεν (sic) ὡς φυτὰ, A. 3.

(58) Αὐταῖς ἐνέθηκε. Αὐταῖς ἐνέδωκε, A. 1, 2. Αὐταῖς habet etiam A. 3. Sic antea est αὐτάς, id est, πίννας ἀκαλύφας. Dedit, Vall. Ἐνέστηκε, loco ἐνέθηκε, M. 1.

(59) Καὶ ἐστάναι. Omittit D. 1, Vall.

(60) Κατὰ τὴν ἀφῆν. D. 1, addit: καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι. Non agnoscit Con. Nec Vall.

(61) Ἀνοίγεσθαι ἢ μᾶλλον ἐκτείνεσθαι. Horum

loco solum ἀμύνεσθαι habet D. 1, A. 1, 2. Aristot. *Hist. animal.* v, 16, habet διοχεῖν et συνάγειν. Forte tamen in Vulgata lectione addendum est in fine, καὶ ἀμύνεσθαι. *Ut contrahat se et defendat, cum lesionem aliquam senserit*, Con. Intellexit autem ex superioribus κατεσκεύασε, *produxit*, et ante Ἀριστοτέλης inculcavit: *Ejusmodi autem de his*. Vall. habet solum, *contrahi ac obtutari*, quo expressit τὸ ἀμύνεσθαι.

(62) ἱσθόρησε. Ἦνυσεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, M. 1.

(63) Οἱ σοφοί. Οἱ παλαιοὶ τῶν σοφῶν, D. 1, A. 1, 2, et in marg. Ant. *Veterum sapientissimi*, Con. *Veterum sapientum*, Vall. Mox, τὴν τῶν μεταβατικῶν δὲ ζῶων, A. 2. Τῶν, loco τόν, quod vitiosum est, habent etiam reliqui. Mox, γένεσιν, A. 3. In versione loco *usurpant*, correxi *nuncupant*. Isud tamen editor Oxoniensis retinuit. Mox etiam *pinnae*, loco *primas* dedi.

(64) Αὐτῶθεν αὐτοῦ που. Hinc illinc, hinc alieni in vicino, id est, exiguo intervallo. Opponitur enim μακρὰν προχθί.

(65) Τῆς γῆς ἔντερα. Τῆς abest, D. 1, A. 1, 2, 3. Aristot. *De gener. animal.* iii, 11: Τὰ δὲ καλούμενα γῆς ἔντερα σφάλκῃκος ἔχει φύσιν. Mox, εἰθ' οὕτω κατὰ, D. 1. *Ostraceae et osseae cutes possidentia*. Deinde: *intestina*, id est, *vermes*, Con.

(66) Τοῖς μὲν αἰσθήσεσι. Τοῖς μὲν τὰς αἰσθήσεις, A. 2.

(67) Τελειότερα. Τελειότερα, D. 1, M. 1, A. 3. Sic et mox. Ita alibi etiam variant mss. ut Hebr. ix, 11.

(68) Ἐχοντα τὰς. Τὰς abest, M. 1.

sed prius etiam ceteris animantibus naturalem A
quandam prudentiam et artificium et calliditatem, incolunitatis ipsorum causa, dedit, ut propinqua viderentur ratione utentibus animalibus. Ac tum demum illud animal, quod vere rationis esset particeps, hominem procreavit. Eandem progressionis rationem in sonis vocum, si quis quaerat, inveniet, ex simplici scilicet et uniusmodi equorum et boum voce minutatim ad variam et differentem corvorum et imitatricium avium vocem esse deductos, quoad explanato et perfectò sunt hominum sermone terminati. Explanatam autem et distinctam vocem ex cogitatione et ratione aptam esse voluit, quod eam, ut animi sensus interpretaretur, efflavit.

Ita omnia omnibus concinne aptavit et colligavit, et per hominis procreationem ea quae intelligentia comprehenduntur et quae sensu accipiuntur, in unum contraxit atque conjunxit. Quare recte Moyses, mundi aedificationem exponens, ultimo dixit hominem esse factum, non solum, quod, cum omnia propter ipsum essent condita, oportebat primum, quae ad usum illius pertinebant, parata esse, deinde enim, qui eis usurus esset, produci; sed etiam, quoniam, cum et quae ratione, et quae cernendi sensu natura percipitur, facta esset, oportebat esse quoddam vinculum utriusque, ut unum esset hoc universum sibi consentiens, nec a seipso alienum. Proinde homo genitus est, animal, quod utramque naturam conjungeret. Ac sapientia quidem ejus, qui hunc orbem molitus est, Dei, ut brevissime exponi potuit, haec est. Itaque homo inter utriusque naturae, utilis ratione et expertis, sine interjectis, si corporis voluptatibus delinuit cas praepitaverit, bestiarum vitam amplectetur, et in illis numerabitur, et terrenus, ut loquitur Paulus¹, vocabitur, audietque illud: *Terra es, et in*

¹ I Cor. xv, 47.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(69) Οὐδὲ τοῦτο ἄνθρωπος. Οὕτε τοῦτο ἄνθρωπος, D.
1. Ἀνθρώπος, sine ordine quodam, Con.

(70) Τὸ ἀληθὲς λογικόν. Τὸ ἀληθῶς λογικόν, D.
4, A. 1, 2, 3, M. 1.

(71) Προεβάλετο. Προεβάλλετο, A. 1, 3.

(72) Φωνῆς ζητῶν εὐρήσεις. Φωνῆς κατὰ μέρος εὐρήσεις ζητῶν, D. 1; κατὰ μέρος non agnoscit Con.

(73) Μονοειδοῦς. Ὁμοειδοῦς, D. 1. Uniformi, Con., Vall. Paulo post τῆς. ante διανοίας, correxit etiam Ox. Nam τοῖς est error manifestus.

(74) Παραχθεῖσιν conjungendum cum εὐρήσεις. Mox dubito de vocabulo κοράκων. Quis enim corvis tribuit φωνήν ποικίλην καὶ διάφορον? Propter μιμητῶν conjici possit φδοικῶν. Ὡδοικοὶ ὄρνιθες, aves cantatrices, saepe memorantur. Μιμητοὶ sunt imitantes.

(75) Λόκο κοράκων mihi etiam in mentem veniebat χωτῶν. Basiliius M. homil. vii in *Hexaem.*, l. I, p. 75, de avibus ita habet: Οἱ μὲν γὰρ χωτῶν καὶ λάλοι, τῶν ὀρνίθων εἰσὶν. Ibidem etiam φδοικοὶ εἰ μιμητῶν memorantur. Paulo post ἐξαγγελος est nunciarius, index, interpret., Vall. Avium corvorum ac lusciniarum.

(76) Τὴν ἀνθρώπου. Τοῦ ἀνθρώπου, A. 3.

(77) Κινημάτων. Κυμάτων, M. 1. Idem paulo post

λογικὸν ζῶον, τὸν ἄνθρωπον, οὐδὲ τοῦτο ἄνθρωπος (69) κατεσκεύασεν, ἀλλὰ πρότερον καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις φυσικάς τινας συνέσεις καὶ μηχανὰς καὶ πανουργίας πρὸς σωτηρίαν ἐνέθηκεν, ὡς ἐγγὺς λογικῶν αὐτὰ φαίνεσθαι, καὶ οὕτω τὸ ἀληθῶς λογικόν (70) ζῶον τὸν ἄνθρωπον προεβάλετο (71). Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς φωνῆς [κατὰ μέρος] ζητῶν εὐρήσεις (72), ἐξ ἀπλῆς καὶ μονοειδοῦς (73) τῆς ἱππων καὶ βοῶν ἐκφωνήσεως κατὰ μέρος εἰς ποικίλην καὶ διάφορον παραχθεῖσιν (74) τὴν τῶν κοράκων (75) καὶ μιμητῶν ὀρνέων φωνήν, ἕως εἰς τὴν ἐναρθρον καὶ τελείαν τὴν ἀνθρώπου (76) κατέβηκε· πάλιν τε τὴν ἐναρθρον διέλεκτο ἐξῆψε τῆς διανοίας καὶ τοῦ λογισμοῦ, ἐξαγγέλον ποιήσας αὐτὴν τῶν κατὰ νοῦν κινήματων (77)

B Καὶ οὕτω πᾶσι πάντα μουσικῶς συνήρμοσε καὶ συνέδησε καὶ εἰς ἓν συνήγαγε τὰ τε νοητὰ καὶ τὰ ὁρατὰ διὰ μέσου τῆς (78) 14 τῶν ἀνθρώπων γενέσεως. Διὸ καὶ καλῶς ὁ Μωϋσῆς (79), τὴν δημιουργίαν ἐκτιθέμενος, τελευταῖον ἐφησε τὸν ἄνθρωπον γεγενῆσθαι, οὐ μόνον ὅτι, πάντων δι' αὐτὸν γενομένων (80), ἀκόλουθον ἦν, πρῶτον τὰ πρὸς τὴν χρῆσιν αὐτοῦ παρασκευασθῆναι, καὶ οὕτως αὐτὸν τὸν χρῆσόμενον παραχθῆναι, ἀλλ' ὅτι, νοητῆς (81) γενομένης οὐσίας καὶ πάλιν ὁρατῆς, ἔδει γενέσθαι τινὰ καὶ σύνδεσμον ἀμφοτέρων, ἵνα ἓν ᾦ τὸ πᾶν καὶ συμπαθὲς ἑαυτῷ, καὶ μὴ ἀλλότριον αὐτῷ ἑαυτοῦ. Ἐγένετο οὖν τὸ συνέον ἀμφοτέρας τὰς φύσεις ζῶον, ὁ ἄνθρωπος. Τὰ μὲν οὖν τῆς σοφίας (82) τοῦ Δημιουργοῦ, συντόμως εἰπεῖν, τοιαῦτα. Ἐν μεθόριος οὖν τῆς ἀλόγου καὶ λογικῆς φύσεως ὁ ἄνθρωπος ταχθεὶς, ἔαν μὲν ἐπὶ τὸ σῶμα βέλῃ καὶ τὰ τοῦ σώματος πλεον ἀγαπήσῃ, τὸν τῶν ἀλόγων ἀσπάζεται (83) βίον, καὶ τοῦτοις συναριθμηθήσεται (84) καὶ χοῖκος κληθήσεται, κατὰ Παῦλον, καὶ ἀκούσεται· Γῆ εἰ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ· καὶ, Παρασυρελήθη τοῖς κτήρεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὁμοιώθη αὐτοῖς (85). Ἐν δὲ ἐπὶ τὸ λογικόν

τε, ante νοητὰ, omittit. Sic et A. 3.

(78) Διὰ μέσης τῆς. Διὰ μέσου τῆς, A. 2. Hoc perplacet, id est, interveniente, seu, mediante, ut dicunt. Aliud est διὰ μέσου τινός, quod opponitur τῷ ἀμέσῳ· aliud est, διὰ μέσης v. c. ὁδοῦ, per medianam viam. In codicibus recentioribus, quod notum est, ultimae syllabae terminatio frequenter in his negligitur.

(79) Μωϋσῆς. Μωϋσῆς, A. 1. Mox τελευταῖον, perfectum, Vall.

(80) Πάντων δι' αὐτὸν γενομένων. Πάντων τῶν δι' αὐτὸν γινομένων, D. 1.

(81) Νοητῆς. Angelos intelligit. Mox τινὰ δὲ σύνδεσμον, M. 1.

(82) Τῆς σοφίας. Τὰς σοφίας, A. 2. Idem mox vitiose, τοῖς ἀλόγοις καὶ λογικῆς. Rationalis et irrationalis, Vall.

(83) Ἀσπάζεται. Sequitur, Vall. Ergo ἀσπάσεται. Male!

(84) Συναριθμηθήσεται. Συναριθμηθήσεται, D. 1, A. 1, 2, M. 1, Ox. Mox correxi vitiosum ἀπελεύσεται. Vall. id reddidit, dissolvetur.

(85) Καὶ ὁμοιώθη αὐτοῖς. Desunt, D. 1. Forte additum ex ps. xlviii, 20. Ceterum non alienum est. Comparabitur atque assimilabitur, Vall.

χωρήσῃ, καταφρονήσας τῶν σωματικῶν πασῶν ἡδονῶν, τὴν θείαν τε καὶ θεοφιλεστάτην (86) ζωὴν μετέρχεται (87) καὶ τὴν ὡς ἀνθρώπου (88) προηγούμενης, καὶ ἔσται, ὅσος ὁ ἐπουράνιος (89), κατὰ τὸ εἰρημένον, Ὅσος ὁ χοῦδος, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοῦκοι, καὶ ὅσος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι. Τῆς δὲ λογικῆς φύσεως τὸ κεφάλαιόν (90) ἐστὶ φεύγειν μὲν καὶ (91) ἀποστρέφεσθαι τὰ κακὰ, μετιέναι δὲ καὶ αἰρεῖσθαι τὰ καλὰ (92). Τῶν δὲ καλῶν τὰ μὲν ἐστὶ κατὰ κοινωνίαν ψυχῆς καὶ σώματος, ἐχόντων καὶ τούτων ἐπὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἀναφορὰν, ὅλον ψυχῆς 15 προσχωρήσας σώματι, ὡς αἱ ἀρεταί· τὰ δὲ τῆς ψυχῆς αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν μόνης (93), μὴ προσδεόμενης σώματος, ὡς ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ τῶν ὄντων (94) θεωρία. Ὅσοι τοίνυν τὸν ἀνθρώπου (95) βίον, ὡς ἀνθρώπου (96), ζῆν προαιροῦνται, καὶ μὴ ὡς ζώου μό- B νου (97), τὰς ἀρετὰς μετέρχονται καὶ τὴν εὐσέβειαν. Τίνα δὲ ἐστὶ τὰ τῶν ἀρετῶν καὶ τίνα τῆς εὐσεβείας, ἐν τοῖς ἐξῆς διακριθῆσεται, ὅταν τὸν περὶ τῆς ψυχῆς (98) καὶ τοῦ σώματος ἀποδιδόμεν (99) λόγον.

Ὑδὲπω γὰρ ἐγνωσμένου, τί ποτε ἡμῶν ἐστὶν ἡ ψυχὴ κατ' οὐσίαν, οὐκ ἔστιν ἀκολουθοῦν περὶ τῆς ἐνεργείας αὐτῆς διαλαμβάνειν (1). Ἑβραῖοι δὲ (2) τὸν ἀνθρώπου ἐξ ἀρχῆς οὕτε θνητὸν ὁμολογουμένως, οὕτε ἀθάνατον γεγενῆσθαι φασιν· ἀλλ' ἐν μεθεροῖς ἑκατέρας φύσεως, ἵνα ἂν μὲν τοῖς σωματικοῖς ἀκολουθήσῃ (3) πάθει, περιπέσῃ καὶ ταῖς σωματικαῖς μεταβολαῖς· ἂν δὲ τὰ τῆς ψυχῆς (4) πρῶτιμῃ καλὰ, τῆς ἀθανασίας ἀξιοῦσιν. Εἰ γὰρ ἐξ ἀρχῆς αὐτὸν θνητὸν ἐποίησεν ὁ Θεός, οὐκ ἂν ἀμαρτόντα (5) θανάτῳ κατεδίκασε· τοῦ γὰρ θνητοῦ θνητότητα οὐδεὶς κατα- C δικάζει· εἰ δ' αὖ πάλιν ἀθάνατον, οὐδ' ἂν τροφῆς αὐτὸν (6) ἐνδεὲς κατεσκεύασεν· οὐδὲν γὰρ τῶν ἀθανάτων τροφῆς σωματικῆς δεῖται· οὐδ' ἂν οὕτω ῥα- δῶς μετενόησε, καὶ τὸν γενόμενον ἀθάνατον θνητὸν εὐθέως ἐποίησεν (7)· οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀμαρτησάντων ἀγγέλων τοῦτο φαίνεται πεπιτηκῶς, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς φύσιν ἀθάνατοι διέμεναν, ἄλλην τῶν

* Gen. III, 19. * Psal. LXXIII, 13. * I Cor. xv, 48.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(86) Μακαριωτάτην. Θεοφιλεστάτην, M. 1, D. 1, A. 1, 2, 3. Utinque probum. Sed hoc postulant codd. Deo amabilem, Con. Deo dilectissimam, Vall.

(87) Μετέρχεται. Μετέρχεται, D. 1. Sed antea etiam est ἀσπάζεταιται.

(88) Τὴν ὡς ἀνθρώπου. Τὴν ὡς ἀνθρώπου, A. 1, 2.

(89) Ὅσος ὁ ἐπουράνιος. Hoc priori loco omittit Con.; τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι, ut paulo post, addit A. 1.

(90) Τὸ κεφάλαιον. Κεφαλὴ, M. 1.

(91) Ἐστὶ τὸ φεύγειν καὶ. Ἐστὶ φεύγειν μὲν καὶ, D. 1, M. 1, A. 1, 2, 3. Quidem, Vall.

(92) Αἰρεῖσθαι τὰ καλὰ. Μετέρχεσθαι τὰ καλὰ, D. 1, et in marg. ab alia manu: περὶ καλῶν. Probo αἰρεῖσθαι. Nam μετιέναι et μετέρχεσθαι prorsus non differunt. Eligere habet etiam Con. Deligere, Vall.

(93) Καθ' ἑαυτὴν μόνης. Καθ' ἑαυτὴν μόνην, A. 1, 2.

(94) Τῶν ὄντων. Supramundana rerum, Con.

(95) Τὸν ἀνθρώπου. Τὸν τοῦ ἀνθρώπου, D. 1.

(96) Ὡς ἀνθρώπου. In marg. ab alia manu addi-

A terram reverteris *; et: Comparatus est cum jumentis insipientibus, et illorum similis est effectus *; sin despectis et pro nihilo ductis omnibus voluptatibus corporis, rationi paruerit, divinam et Deo acceptissimam, eamque, quæ ad hominem præcipue pertineat, vitam sequitur, et erit velut cælestis, ut Litteris sanctis est proditum * : Qualis terrenus, tales terreni; qualis cælestis, tales cælestes. Est autem nature, ratione utentis, hoc caput: fugere et avversari quæ mala sunt; sequi et expetere contraria. Bonorum porro alia in animi et corporis societate cernuntur (nam et hæc ad animum, velut utentem corpore, referuntur), ut virtutes; alia animi ipsius per se, nec egentis corpore, sunt propria, ut pietas in Deum et rerum cognitio. Itaque, qui hominis, qua homo est, non animal tantum, vitam volunt degere, virtutes et religionem colunt. Quæ autem ad virtutes et religionem pertineant, postea perspicietur, cum de anima et corpore disseruerimus.

Cum enim nondum sit cognitum, quænam vis sit et essentia animi nostri, non convenit de usu ejus agere et munere. Hebræi hominem ab initio, neque plane mortalem, neque plane immortalem genitum esse aiunt, sed veluti in confinio cadentis et sempiternæ nature esse positum, sic ut, si corporis affectionibus se dederet, sub corporis mutationes subiceretur; sin animi bona anteponeret, ad immortalitatem traduceretur. Nam si hominem a primo ortu Deus mortalem procreasset, profecto non, postquam se peccato obstrinxerat, mortis eum condemnasset. Nam mortalem quidem quis mortalitatis condemnat? Contra, si immortalem, neque alimenti egentem fecisset; nihil enim, quod immortale est, corporeum alimentum desiderat; neque ita facile poenitentia ductus emui, qui creatus esset immortalis, continuo mortalem effecisset. Nequa enim in angelis, qui peccarunt, hoc fecit, sed ut

tum, D. 1; ὡς ἀνθρώπου, A. 2.

(97) Ζῶον μόνον. Ζῶον μόνου, D. 1, A. 1, 2, 3.

(98) Τὸν περὶ τῆς ψυχῆς. Τῆς abest, D. 1.

(99) Ἀποδιδόμεν. Ἀποδιδόμεν, A. 2. Cum eum, qui de anima et corpore est, dicemus sermonem, Con.

(1) Διαλαμβάνειν. Διαλαβεῖν, D. 1.

(2) Ἑβραῖοι δὲ. Hic incipit libri 1 cap. 2, cum indice: An mortalis vel immortalis sit conditus et de ejus cibo, et cur nudus sit creatus, et cur homo homine opus habeat, Con. Mox, ὁμολογούμενον, M. 1.

(3) Ἀκολουθήσῃ. Συνακολουθήσῃ, A. 2. Paulo ante, ἵνα ἐάν, A. 3.

(4) Ἐάν δὲ τὰ τῆς ψυχῆς. Ἐάν, loco ἐάν, D. 1, A. 1, 2.

(5) Ἀμαρτόντα. Ἀμαρτῶντα (sic), D. 1.

(6) Οὐδ' ἂν τροφῆς αὐτόν. Οὐκ ἂν πάλιν τροφῆς αὐτόν, D. 1. Iia πάλιν his occurrit. Paulo ante οὐν, loco αὐ, M. 1, et hic, οὐδὲν, loco οὐδ'.

(7) Εὐθέως ἐποίησεν. Εὐθέως ἐποίησεν, D. 1, A. 1, 2, 3. Istud magis respondet τῷ μετενόησε. Mox omittit ἐπὶ A. 3.

ab initio natura immortales sunt creati, ita manserunt, neque peccatorum suorum poenam mortem, sed aliud supplicii genus expectant. Quare vel hæc probanda sententia est, vel dicendum, mortalem quidem factum esse hominem, sed qui ad perfectionem procedere ac immortalitatem tandem consequi posset; quod hanc habet sententiam, potestate hominem esse immortalem procreatum. Quoniam vero non conducebat illi, ante partam perfectionem, nosse naturam suam, ligno illi cognitionis interdixit. Erant enim, et vero sunt etiam nunc, vires in his, quæ e terra oriuntur, maximæ; verum tunc, ut in exordio mundi, cum puræ et incorruptæ essent, erant efficacissimæ. Erat igitur fructus quidam, qui delibatus illi naturæ suæ cognitionem afferret. Nolebat autem Deus ipsum, antequam perfectus et absolutus esset, nosse naturam suam, ne, ubi multa sibi deesse cognosset, animi curam sui cultuique corporis posthaberet. Hanc ob causam, ne cognitionis lignum attingeret, prohibuit. Verum, ubi non obtemperasset, seque ipse cognovisset, et a perfectione remotus est, et, quæ ad corpus usui essent, desideravit. Itaque statim, quo se tegeret, quiesivit. Ait enim Moyses, illum se esse nudum cognovisse. Prius enim apud se non erat, et in sui ipsius ignorantia versabatur. Cum igitur a perfectione esset rejectus, item ab immortalitate depulsus est: quæ tamen postea Dei beneficio recipitur. Post hunc casum concessum est, ut carnibus vesceretur, cum prius solis iis quæ e terra nascerentur, contentum esse iussisset. Ea enim in paradiso erant. At, desperata perfectione, de cætero, ut quibus vellet fruere, indulgit.

Cum autem ex corpore homo constet, omne porro corpus ex quatuor elementis conflatum sit necesse est, quæ affectiones elementis conveniunt, eisdem in hominem cadere, sectionem, commutationem, fluxum, quæ sunt solius corporis. Ac commutatio

A ἡμαρτημένοι (8) ἀπεκτεχόμενοι δίκην, 16 ἀλλ' οὐ τὸν θάνατον. Βέλτιον οὖν ἢ τοῦτον τὸν τρόπον νοεῖν (9) τὸ προχεῖμενον, ἢ ὅτι θνητὸς μὲν κατεσκευάσθη (10), δυνάμενος δὲ, ἐκ προκοπῆς τελειούμενος, ἀθάνατος γενέσθαι, τούτέστι, δυνάμει ἀθάνατος. Ἐπειδὴ δὲ οὐ συνέφερον αὐτῷ (11) πρὸ τῆς τελειώσεως γινῶναι τὴν φύσιν αὐτοῦ (12), ἀπηγόρευσεν αὐτῷ μὴ γεύσασθαι (13) τοῦ ξύλου τῆς γνώσεως. Ἦσαν γάρ, μᾶλλον δὲ εἰσιν ἐτι καὶ νῦν δυνάμεις ἐν τοῖς φυτοῖς μέγιστα· τότε δὲ, ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς κοσμοποιίας, ἀκραιφνεῖς οὖσαι, ἰσχυροτάτην εἶχον τὴν ἐνέργειαν. Ἦν οὖν καὶ ἀπόγευσίς τινας καρποῦ, γινώσκειμποιοῦσα τῆς οικείας φύσεως. Οὐκ ἠβούλετο (14) δὲ αὐτὸν ὁ θεὸς πρὸ τῆς τελειώσεως γινῶναι τὴν οἰκείαν φύσιν, ἵνα μὴ, γνοὺς ἑαυτὸν ἐνδεὲς πολλῶν ὄντα, τῆς σωματικῆς ἐπιμεληθῇ χρείας, καταλιπὼν τὴν τῆς ψυχῆς πρόνοιαν. Καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἐκόλυπεν αὐτὸν μεταλαβεῖν (15) τοῦ καρποῦ τῆς γνώσεως. Παρ' αὐτοῦ δὲ καὶ γνοὺς ἑαυτὸν, τῆς μὲν τελειώσεως ἐξέπεσε, τῆς δὲ σωματικῆς χρείας ἐγένετο. Σκέπασμα γοῦν εὐθέως ἐπέζητει (16). Φησὶ γὰρ ὁ Μωϋσῆς, ὅτι γυμνὸς ὢν ἔγνων (17). Πρότερον δὲ ἐν ἐκστάσει αὐτὸν ἐποίησε καὶ ἐν ἀγνωσίᾳ αὐτοῦ (18). Ἐκπεσὼν οὖν (19) τῆς τελειώσεως, ἐξέπεσεν ὁμοίως (20) καὶ τῆς ἀθανασίας, ἣν ὕστερον ἀναλήφεται χάριτι τοῦ ποιήσαντος αὐτόν. Μετὰ δὲ τὴν ἐκπτώσιν καὶ ἡ τῶν κρείων ἀπολαυσίς αὐτῷ συνεχωρήθη (21). Πρότερον μὲν γὰρ (22) τοῖς ἀπὸ τῆς γῆς (23) μόνοις ἐκέλευσεν αὐτὸν ἀρκεῖσθαι· ταῦτα γὰρ ἦν ἐν τῷ παραδείσῳ· ἀπεγνωσμένης δὲ τῆς τελειώσεως, τῇ συγκαταβάσει 17 λοιπὸν (24) συνεχωρήθη τὰ τῆς ἀπολαύσεως.

Ἐπειδὴ δὲ ἐκ σώματός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, πᾶν δὲ σῶμα ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων συνέστηκεν, ἀνάγκη τοῦτοις τοῖς (25) πάθεσι περιπίπτειν αὐτόν, οἷς καὶ τὰ στοιχεῖα, τομῇ καὶ μεταβολῇ καὶ ρεύσει, ἀπερ ἐστὶ μόνου τοῦ σώματος· μεταβολῇ μὲν (26), τῇ κατὰ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

- (8) Ἠμαρτημένων. Ἀμαρτησάντων, M. 1.
(9) Τοῦτον τὸν τρόπον νοεῖν. Nimirum, ὅτι ἐν μεθορίαις ἑκατέρως φύσεως γηγένηται. Ἡ, ante τοῦτον, non agnoscit Con. Habet Vall.
(10) Κατεσκευάσθη. Κατεσκευάσθη, D. 1, A. 1, 2, in marg. Ant. Κατεσκευάσται, A. 3.
(11) Συνέφερον αὐτῷ. Συνέφ. αὐτῷ, M. 1, A. 3.
(12) Τὴν φύσιν αὐτοῦ. Τὴν φύσιν αὐτοῦ, D. 1, Moses Barcephala t. I, p. 39 c, magnæ Bibliothecæ Patrum edit. Paris. 1644, laudat quidem Numysium philosophum Christianum, sed ea, quæ ibi recitat, nec hic, nec alibi apud Nemesium leguntur.
(13) Ἀπηγόρευσε αὐτῷ μὴ γεύσασθαι. Αὐτῷ omittunt A. 1, 2, Vall. M. omittit D. 1. M. post ἀπαγορεύω modo addit, modo omittitur, sensu eodem. Ælian. Var. Hist. 14, 31, ἀπηγόρευσε μοι — λόγον δέξασθαι. Demosth. pag. 1374, ἀπαγορεύουσιν οἱ νόμοι — μὴ εἰσέναι. Loco γεύσασθαι habet γενέσθαι, M. 1.
(14) Οὐκ ἠβούλετο. Οὐκ ἠβούλετο, D. 1, A. 1, 2.
(15) Μεταλαμβάνειν. Μεταλαβεῖν, D. 1, A. 1, 2, 3, M. 1. Sic supra διαλαβεῖν, loco διαλαμβάνειν, p. 15.
(16) Ἐπεζήτηται. Ἐπεζήτησε, A. 1, 2. Exquisivit, Vall.

- (17) Γυμνὸς ὢν ἔγνων. Γυμνὸς ἐστὶν ἔγνων, A. 1, 2. Mox πρῶτον, loco πρότερον, M. 1.
(18) Καὶ ἐν ἀγνωσίᾳ αὐτοῦ. Et in sui cognitionem convertit, Vall.
(19) Ἐκπεσὼν οὖν. Γάρ, loco οὖν, D. 1.
(20) Ἐξέπεσεν ὁμοίως. Ὁμοίως abest, D. 1. Mox μετὰ δὲ τὴν ἐκπτώσιν omittit Vall. Καί, ante ἡ τῶν κρείων, abest A. 3. Obiter noto, in eo exemplo editionis Antverpiensis, quod Mayus ad me misit, legi κρείων, loco κρείων, quod est in meo exemplo. Ergo quædam exempla inter imprimendum sunt correctæ. Id tamen rarissime factum est.
(21) Αὐτῷ συνεχωρήθη. Αὐτῷ deest, A. 1, 2.
(22) Πρότερον μὲν γάρ. Μὲν omittit D. 1.
(23) Ἀπὸ γῆς. Ἀπὸ τῆς γῆς, A. 1, 2. M. 1. Paulo post deest in ante τῷ, M. 1.
(24) Τῇ συγκαταβάσει λοιπόν. Κατὰ βασιλειον. Sic. Mira varietas, D. 1. Τῇ συγκαταβάσει est ex indulgentia Dei.
(25) Ἀνάγκη τοῦτοις τοῖς. Ἀνάγκη τοῦτους τοῖς, A. 1. Et mox, αὐτὸν περιπίπτειν. Idem. In eisdem passionibus, Con.
(26) Μεταβολῇ μὲν. Καὶ μεταβ. μὲν, A. 3.

ποιότητα· βρῦσαι δὲ, τῇ κατὰ κένωσιν (27). Κενούται γὰρ αἰετὶ τὸ ζῶον διὰ τε τῶν προδῆλων πόρων καὶ τῶν ἀδῆλων (28), περὶ ὧν ὕστερον ἐροῦμεν. Ἀνάγκη αἰνῶν, ἢ τοῖς κενουμένοις (29) ἀντισφύρεσθαι τὰ ἴσα, ἢ διαλύεσθαι τὸ ζῶον ἐνδείξ τῶν ἐπεισιόντων. Σηρῶν δὲ ὄντων καὶ ὕγρῶν καὶ πνεύματος τῶν κενουμένων (30), ἀνάγκη καὶ ξηρᾶς καὶ ὕγρᾶς τροφῆς δεῖσθαι (31) τὸ ζῶον καὶ πνεύματος. Ἔστι δὲ ἡμῖν ἡ τροφή καὶ τὸ ποτὸν διὰ τῶν στοιχείων, ἐξ ὧν καὶ συνέστημεν (32). Ἐκαστον γὰρ τῷ μὲν αἰκίῳ καὶ ὁμοίῳ τρέφεται, τῷ δὲ ἐναντίῳ θεραπεύεται (33). Τῶν δὲ στοιχείων τὰ μὲν προσεχῶς (34) τε ἅμα, τὰ δὲ καὶ διὰ μέσου (35) τινῶν προσφερόμεθα, ὡς ὕδωρ ποτὲ μὲν καθ' ἑαυτὸ (36), ποτὲ δὲ καὶ διὰ μέσου τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ἐλαίου καὶ πάντων τῶν καλουμένων ὑγρῶν καρπῶν (37). Οὐδὲν γὰρ ἑτερόν ἐστιν οἶνος (38), ἢ ὕδωρ ὑπ' ἀμπέλου (39) πεποιημένον· ὁμοίως δὲ καὶ πυρὸς μεταλαμβάνομεν, ποτὲ μὲν προσεχῶς ὑπ' αὐτοῦ θαλπόμενοι, ποτὲ δὲ διὰ μέσου ὧν ἐσθίομεν ἢ πίνομεν (40). Ἐν πᾶσι γὰρ ἢ πλείων ἢ ἐλάττων μοῖρα τοῦ πυρὸς ἐγκατέσπαρται. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τοῦ ἀέρος· προσεχῶς μὲν ἀναπνέοντες καὶ περιεχυμένον (41) ἡμῖν ἔχοντες, καὶ ἐν τῷ ἐσθίειν καὶ πίνειν ἔλκοντες· 18 διὰ μέσου δὲ τῶν ἄλλων πάντων (42), ὧν προσφερόμεθα. Τὴν δὲ γῆν προσεχῶς μὲν ἡμεῖς ὑδατῶς, διὰ μέσου δὲ τινος (43). Γῆ μὲν γὰρ σίτος γίνεται· σίτον δὲ ἡμεῖς ἐσθίομεν. Κόρυδοι (44) μὲν γὰρ καὶ περισσεύει πολλάκις καὶ πέρδιξις τὴν γῆν σιτοῦνται (45)· ἀνθρώπος δὲ, διὰ μέσου τῶν σπερμάτων, καὶ τῶν ἀκροδρύων, καὶ τῶν σαρκῶν (46). Ἐπειδὴ δὲ οὐ μόνον δι' εὐπρέπειαν, ἀλλὰ καὶ δι' εὐαισθησίαν τὴν κατὰ τὴν ἀφῆν, ἢ μάλιστα πλεονεκτεῖ πάντα (47) τὰ ζῶα

A quidem in qualitate, fluxus in inanitione perspicitur. Exhaustitur enim semper animal, cum per aperta, tum per occulta foramina, qui pori dicuntur, de quibus posterius dicemus. Necesse igitur est, paria iis quæ exhaustiuntur, summitti, aut morte dissolvi animal, inopia eorum quæ sufficiantur. Quoniam autem sicca sunt et humida, et spiritus, quæ exhaustiuntur, necesse est, et sicco et humido cibo indigeat animal, et spiritu. Cibus autem et potus per elementa nobis comparantur, ex quibus etiam concreti sumus. Aliiter enim unumquodque naturæ suæ accommodato et simili, curatur contrario. Elementorum vero alia proxime, alia, aliis quibusdam naturis intercedentibus, assumimus, ut aquam aliquando per se, aliquando per vinum, oleum, et omnia, quæ humidi fructus appellantur. Nihil enim aliud est vinum, quam aqua e vite certa quadam qualitate affecta. Similiter igne utimur, aliquando proxime, dum ab eo calefimus, aliquando per ea quæ edimus, vel bibimus. In omnibus enim, vel magna, vel parva ignis pars inspersa est. De aere idem sentiendum est. Nam proxime quidem eo fruimur, quod respiramus, quod circumfusum nobis habemus, quod in comedendo et bibendo ducimus, per alias vero naturas omnes, quibus alimur. Terra autem per se nos quidem nullo modo, sed semper, aliis quibusdam interpositis, vescimur. Terra enim frumentum fit, frumentum autem nobis cibus est. Galeritæ enim, et columbæ, sæpe etiam perdices, terram edunt. At homo, per semina, arborum baccas, carnes. Sed quoniam, non solum propter decentiam, sed etiam propter tangendi sensus excellentiam, quo maxime omnibus

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(27) Τῇ κατὰ κένωσιν. Τῇ κενώσει, D. 1. Post κένωσιν de suo quædam, ut videtur, explicandi causa addidit Con. Mox αἰετὶ omittit Vall.

(28) Καὶ διὰ τῶν ἀδῆλων. Διά abest, D. 1, A. 1, 2.

(29) Ἡ τοῖς κενουμένοις. Τούς κενουμένους, A. 1, 2. H abest, Vall. Mox, τὰ ἴσα, D. 1.

(30) Καὶ πνεύματος τῶν κενουμένων. Καὶ πνευμάτων τῶν κενουμένων, D. 1. Spiritibus, Con. Κενουμένων vitiose, A. 3.

(31) Προσδεῖσθαι τροφῆς. Τροφῆς δεῖσθαι, D. 1, A. 1, 2, 3. Δεῖσθαι habet etiam M. 1.

(32) Ἐξ ὧν καὶ συνέστημεν. Ἐξ ὧν καὶ συνεστήκαμεν, D. 1, quod eodem reddit. Ἐξ ὧν καὶ συνετέθημεν, A. 1, 2. Συνέσταμεν habet M. 1. Idem paulo post θεραπεύεσθαι.

(33) Τρέφεται... θεραπεύεται. Veluti, ὕγρα ὕγρας τρέφεται, ὕγρα ξηρὸς θεραπεύεται.

(34) Προσεχῶς. Ex opposito τοῦ διὰ μέσου apparet, προσεχῶς hoc loco esse idem, quod ἀμέσως. Reddji possit, solide, pure, nulla alia re mistum et temperatum, seu contigue, ut ita dicam, et proxime. Compara infra pag. 21, 63, ubi ipse explicat ἀμέσως. In versione loco partim proxime, partim, dedii, alia proxime, alia.

(35) Τὰ δὲ καὶ διὰ μέσων. Τὰ δὲ omittit, et μέσου, loco μέσων, habet D. 1; μέσου et hic præfero. Τὰ δὲ servat etiam Vall., Con. Et simul, quod habet Con. et, ac simul, quod habet Vall., omisit Ellebodium. Hic locus autem ita videtur esse: Τῶν δὲ στοιχείων τὰ μὲν (aquam, ignem, aerem) προσεχῶς τε ἅμα καὶ διὰ μέσου τινῶν· τὸ δὲ (terram)

διὰ μέσου τινῶν μόνον προσφερόμεθα. Hoc enim mox per partes docet. M. 1 habet προσφερόμενα.

(36) Καθ' ἑαυτό. Καθ'αυτό, D. 1.

(37) Ὑγρῶν καρπῶν. Quod fructus humidi, ut mala, cucumeres, etc., aquam continent.

(38) Ἐτερόν ἐστιν οἶνος. Ἐτερον οἶνός ἐστιν, A. 1, 2.

(39) Ἐξ ἀμπέλου. Ὑπ' ἀμπέλου, D. 1, A. 2, et in marg. Ant. Aqua ex vite facta, Con. Aqua per vitem et palmites in acinos diffusa, Vall.

(40) Διὰ μέσων ὧν ἐσθίομεν ἢ πίνομεν. Μέσου, loco μέσον, D. 1; καί, loco ἢ, A. 1. Mox, μοῖρα, D. 1, ei κατέσπαρται, M. 1, A. 3.

(41) Καὶ περιεχυμένον. Καὶ omittit Con. et mox reliqua, omisso δὲ, conjungit. Καὶ istud reddit aut, seu ἢ, Vall. Sic et proximum καὶ reddit. Mox etiam ante διὰ addit aut.

(42) Διὰ μέσων δὲ τῶν ἄλλων πάντων. Διὰ μέσου δὲ τῶν πάντων ἄλλων. Sed ἄλλων πάντων revocata sunt in sua loca per litteras α, β, D. 1. Πάντως, loco πάντων, M. 1, A. 3.

(43) Διὰ μέσων δὲ τινῶν. Μέσου, loco μέσων, D. 1.

(44) Κόρυδοι. Appellatur etiam κορυδαλός, κορυδαλλός et κορυδαλλίς. Latine galerita, cassia, alauda. Aristot. Hist. animal. ix, 25, vi, 1; Theocrit. Idyl. vii, 23, 141, x, 50.

(45) Τὴν γῆν σιτοῦνται. Τὴν abest, D. 1. Abesse potest.

(46) Καὶ τῶν σαρκῶν. Τῶν abest, A. 1, 2.

(47) Ἡ μάλιστα πλεονεκτεῖ πάντα. Ἡ μάλιστα, A. 1.

animalibus homo praestat, neque corio nos obluxit, ut boves et caetera, quae crassa cute vestita sunt; neque pilis magnis et densis, ut capras, oves, lepores; neque cortice, ut serpentes, et pisces; neque testa molliore, ut carabos; neque pennis, ut aves: necessario vestitu opus habuimus, qui cum iis, quae caeteris animalibus tribuit, compensaretur.

Αἱque haec quidem causae sunt, cur alimento et amictu nobis opus sit. Tectum vero, cum iisdem de causis, ob quas et vestitu et victu indiguimus, tum maxime ad fugiendum ferarum impetum opus est. Medicos autem et curationem, propter malas temperationes qualitatum, et dissolutionem continuationis corporis, requirimus. Mutatio autem cum in qualitate fiat, necesse est, per contrariam qualitatem ad aptam compositionem humorum constitutionem corporis redigere. Non enim, ut opinantur quidam, medicis propositum est, corpus concalefactum refrigerare, sed ad bonam temperationem traducere. Si enim refrigerarent, in contrarium morbum habitus corporis verteretur. Quare concluditur, homini cibo et potione opus esse, propter exinanitiones et discussiones; vestitu, quoniam a natura nullo valido amictu munitus est; domo, propter malas temperationes aeris et feras; curatione, ob mutationes qualitatum, et sensum, qui corpori ingeneratus est. Si enim sensus nobis non adesset, neque doleremus, neque curationis indigeremus; si autem non doleremus, utique periremus, neque in ignoratione mali morbum curaremus. Jam vero propter artes et scientias, et utilitates, quae ab his manant, indigemus alter alterius opera, et ideocirco unum in locum multi convenimus, et ad vitae usus res inter nos, rationesque contrahimus.

Α ὁ ἄνθρωπος, οὐ περιέθηκεν ἑμὶν, οὐτε δέρμα παχὺ, ὥς τοῖς βουσι καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς παχυδέρμοις, οὐτε τρίχας μεγάλας καὶ πυκνάς, ὥς ταῖς αἰετὶ (48) καὶ τοῖς προβάτοις καὶ λαγωῖς, οὐτε φολίδας, ὥς τοῖς ὄρεσι καὶ τοῖς ἰχθύσι (49), οὐτε ὀστράκα, ὥς ταῖς χελώναις καὶ τοῖς ὀστρέοις, οὐτε ἀπαλόστρακα (50), ὥς τοῖς καράβοις (51), οὐτε πτέρυγας, ὥς τοῖς ὀρνέοις ἐν ἡμῖν, ἔπερ ἡ φύσις τοῖς ἄλλοις (52) ἐδωρήσατο.

Διὰ ταῦτα μὲν οὖν τροφῆς καὶ ἐσθῆτος δεόμεθα· οἰκίσσεως δὲ (53), καὶ διὰ ταῦτα μὲν, δι' ἃ καὶ τροφῆς καὶ ἐσθῆτος (54) ἐδεήθημεν, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ διὰ τὰς τῶν θηρίων ἀποφυγὰς (55) διὰ δὲ τὰς δυσκρασίας τῶν ποιότητων καὶ τὴν λυσιπείθειαν τῆς συνέχειας τοῦ σώματος (56), λατρῶν καὶ θεραπειῶν ἐν χρεῖᾳ κατέστημεν· τῆς δὲ μεταβολῆς κατὰ ποιότητα γινομένης, ἀνάγκη διὰ τῆς ἀντικειμένης ποιότητος εἰς τὸ σύμμετρον ἀγαγεῖν τὴν κατάστασιν τοῦ σώματος. Οὐ γὰρ, ὥς οἰοῦνται τινες, τὸ θερμανθὲν σῶμα καταψύξαι πρόκειται τοῖς λατροῖς, ἀλλ' εἰς τὸ εὖ κρατον μεταστῆσαι (57). 19 Εἰ γὰρ καταψύξαιαν, εἰς τὴν ἐναντίαν περὶσταται νόσον (58) ἢ διάθεσιν. Χρεῖα τοίνυν ἀνθρώπῳ τροφῆς μὲν καὶ ποτοῦ, διὰ τὰς κενώσεις καὶ διαφορᾶς· ἐσθῆτος δὲ, διὰ τὴν μηδεμίαν ἔχειν ἐκ φύσεως ἰσχυρὰν περιβολήν· οἴκου δὲ, διὰ τὴν τὰς δυσκρασίας (59) τοῦ περιέχοντος καὶ διὰ τὰ θηρία· θεραπειᾶς δὲ, διὰ τὰς μεταβολὰς τῶν ποιότητων καὶ τὴν αἰσθησιν τὴν ἐνδοθεῖσαν (60) τῷ σώματι. Εἰ γὰρ μὴ προσῇν ἡμῖν αἰσθησις (61), οὐκ ἂν ἤλατομεν, οὐκ ἂν θεραπειᾶς ἐδεήθημεν μὴ ἀλγοῦντες, καὶ διεφθάρμεν (62) ἂν, ἐν ἀγνωσίᾳ τοῦ κακοῦ (63) τὸ πάθος οὐκ ἴομενοι. Διὰ δὲ τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας καὶ τὰς ἀπὸ τούτων χρεῖαι, ἀλλήλων δεόμεθα. Διὰ δὲ τὸ (64) δεῖσθαι ἀλλήλων, εἰς ταυτὸ πολλοὶ συνελθόντες, κοινωνοῦμεν ἀλλήλοις κατὰ τὰς τοῦ βίου χρεῖαις (65) ἐν τοῖς συναλλάγμα-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(48) Ταῖς αἰετὶ. Abest M. 1, ταῖς αἰετὶ καὶ omittit A. 3.

(49) Καὶ τοῖς ἰχθύσι. Καὶ τοῖς ἰχθύσιν, D. 1.

(50) Ἀπαλόστρακα. Ἀπαλόστρακα, A. 1. 2. Tenebrum carnem, Vall. Aristot. Hist. animal. iv, 2: Τῶν δὲ μαλακοστράκων ἐν μὲν ἐστὶ τὸ γένος τὸ τῶν καράβων. Efolianus in glossis Hippocrat. p. 46: Τοῖς ὀστρακοδέρμοις, οἷον καράβοις, καρκίνους, χήρυξι. Con. qui interdum Graeca verba retinet, haec ita reddidit: Neque (nos circumdedit) mollibus ostracis, ut caneros et ἀλεπίδωτους. Conficere ergo aliquis possit, οὐτε λεπίδας, ὥς τοῖς λεπίδωτοις. Λεπίδωτοι sunt pisces squamosi. Est et species piscis. Herodot. ii, 72.

(51) Ὡς τοῖς καράβοις. Ὡς ταῖς καράβοις, D. 1.

(52) Τοῖς ἄλλοις. Caeteris animalibus, Vall.

(53) Οἰκίσσεως δὲ. Ante οἰκίσσεως insertum καὶ, A. 2.

(54) Ἐσθῆτος καὶ τροφῆς. Τροφῆς καὶ ἐσθῆτος, D. 1, A. 2, Vall. Ab δι' ἃ ad ἐδεήθημεν omittit Con.

(55) Τῶν θηρίων ἀποφυγὰς. Τῶν θηρίων ἀποφυγὰς, D. 1. Ut impetum ferarum possimus effugere.

(56) Τῆς συνέχειας τοῦ σώματος. Con., Con-temperati corporis. Ac si legerit, τοῦ συγκεχυμένου σώματος. Συνέχειαν, id est σύττηξιν, συν-

οχήν. Compositionis, Vall. Mox idem loco δὲ habet γάρ.

(57) Θερμανθὲν... μεταστῆσαι. Θερμανθὲν... καταστῆσαι, A. 3.

(58) Περίσταται νόσον. Περίστα νόσον, A. 1. 2. Perducetur, Vall. Equidem conjiciebam, περίστατο ἂν, aut περίστατο ἂν νόσον.

(59) Διὰ τὰς δυσκρασίας. Te abest, D. 1. Τὸ περιέχον modo aerem, modo caelum notat, quae vocalula interdum etiam adduntur. Circumsus aeris, Vall.

(60) Τὴν ἐνδοθεῖσαν. Forte, τὴν ἐντεθεῖσαν. Sensum autem h. l. dicit eum, quo dolores ex afflicto corporis membris percipimus.

(61) Ἡμῖν ἡ αἰσθησις. Ἡ abest, D. 1, A. 1, 2. Articulus hoc quidem loco abesse et adesse potest.

(62) Ἐδεήθημεν· μὴ ἀλγοῦντες δὲ διεφθάρμεν. Ἐδεήθημεν μὴ ἀλγοῦντες, καὶ διεφθάρμεν, D. 1, 2, 3. Ita quoque Vall. videtur legisse.

(63) Τοῦ κακοῦ, h. e. τῆς νόσου. Mox deest οὐκ, M. 1, A. 3.

(64) Χρεῖαι, ἀλλήλων δεόμεθα· διὰ δὲ τὸ. Χρεῖαις ἀλλήλων ἐδεήθημεν καὶ δεόμεθα· διὰ δὲ τὸ, D. 1. Ἀλλήλων abest, Con.

(65) Τὰς τοῦ βίου χρεῖαις. Ita D. 1, A. 2. Sed, τὰς ἐν τῷ βίῳ χρεῖαις, A. 1, et marg. Ant. Συναλλάγματα sunt omnis generis commercia, quae inter

σιν, ἤγνετα σύνθετον καὶ συνοικίαν (66) πόλιν ὠνομάσαμεν (67), ἵνα ἐγγύθεν, καὶ μὴ πόρρωθεν, τὰς παρ' ἀλλήλων ὠφέλειās (68) καρπώμεθα. Φύσει γὰρ συναγελαστικὸν (69) καὶ πολιτικὸν ζῶον γέγονεν ὁ ἄνθρωπος (70). Εἰς γὰρ οὐδεὶς αὐτάρκης ἑαυτῷ πρὸς ἅπαντα.

Ἀπλὸν οὖν, ὡς αἱ πόλεις διὰ τὰ συναλλάγματα καὶ τὰ μαθήματα συνέστησαν. Δύο δὲ τούτων (71) πρεσβείων ὁ ἄνθρωπος ἐξαιρέτων (72) ἔτυχε. Καὶ γὰρ μόνος οὗτος συγγνώμης τυγχάνει μετανῶν, καὶ τὸ σῶμα τούτου μόνου θνητὸν ὃν ἀπαθανατίζεται, καὶ τοῦ μὲν σωματικοῦ, διὰ τὴν ψυχὴν, τοῦ δὲ ψυχικοῦ, διὰ τὸ σῶμα. Μόνος γὰρ ὁ ἄνθρωπος (73) τῶν λογικῶν ἐξαιρέτων ἔσχε τὸ συγγνώμης ἐν τῇ μετανοεῖν **20** ἀξιούσθαι. Οὐτε γὰρ δαίμονες, οὐτε ἄγγελοι μετανοήσαντες (74) συγγνώμης ἀξιοῦνται. Καὶ ἐν τούτῳ μάλιστα καὶ δίκαιος καὶ ἐλεήμων (75) ὁ θεὸς δείκνυται τε καὶ (76) λέγεται. Τοῖς μὲν γὰρ ἄγγελοις, μὴδὲν ἔχουσιν ἐπανάγκασμα περιέλκον εἰς ἁμαρτίαν, ἀλλ' ἐλευθεροὶ οὖσιν ἐκ φύσεως τῶν σωματικῶν παθῶν τε καὶ χρεῶν καὶ ἡδονῶν, εἰκότως οὐδέμια δίδονται συγγνώμῃ μετανοοῦσιν· ὁ δὲ ἄνθρωπος, οὐ μόνον ἐστὶ λογικὸν, ἀλλὰ καὶ ζῶον. Αἱ δὲ χρεῖαι (77) τοῦ ζώου καὶ τὰ πάθη πολλάκις περιέλκουν τὸν λογισμὸν. Ὅταν οὖν ἀνανήψας ἀποψύγῃ μὲν ταῦτα, χωρήσῃ δὲ ἐπὶ τὰς ἀρετάς, ἐλεύθους δικαίου (78) τυγχάνει, τῆς συγγνώμης. Καὶ ὥσπερ ἰδὼν ἐστὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ γέλαστικόν, ἐπειδὴ καὶ μόνῳ τούτῳ πρόσσεσι καὶ παντὶ (79) καὶ δεῖ· οὕτως ἐν τοῖς κατὰ χάριν ἰδίων ἀνθρώπου παρὰ πᾶσαν τὴν λογικὴν κτίσιν, τὸ διὰ τῆς μετανοίας (80) ἀποδύεσθαι τῶν προσημαρτημένων τὰς αἰτίας (81). Καὶ γὰρ μόνῳ ἀνθρώπῳ **21** τοῦτο δεδωρηται καὶ παντὶ καὶ δεῖ παρὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐγκοσμίου ζωῆς· μετὰ δὲ τὸν θάνατον (82) οὐκέτι. Οὕτω δὲ τινες καὶ τοὺς ἀγγέλους (83) βούλονται μηκέτι μετὰ τὴν ἐκπτώσιν

A Quem conventum et conjunctionem ædium, civitatem vocavimus, ut et propinquo, non longe, mutua commoda caperentur. Natura enim animal congregabile et civile homo factus est. Nam in nemine uno ad omnia satis præsidii est.

Itaque perspicuum est, civitates propter commercia et disciplinas esse constitutas. Est autem duplici honoris et muneris genere homo affectus, quod et ipse solus pœnitentia veniam peccatorum impetrat, et ejus unius corpus, quamvis mortale et caducum, æternum et immortale redditur: quorum alterum, quod ad corpus pertinet, propter animi, alterum, quod ad animum, propter corpus consecutus est. Solus enim homo inter omnia, quæ ratione sunt prædita, habet hoc præcipuum, ut ejus erratum pœnitentiæ condonetur. Nam neque demones, neque angeli, per pœnitentiam delictorum veniam impetrare possunt. In quo maxime justus et misericors Deus, et ostenditur, et dicitur. Nam angeli cum nullam habeant causam necessariam, quæ ad peccandum impellat; sed natura omni affectione corporis et inopia et voluptate vacent, merito per pœnitentiam ad veniam aspirare non possunt. At homo non modo rationis particeps, sed etiam animal est, et necessarij vitæ usus animalis, motusque turbidi persæpe rationem attentant atque labefaciunt. Quare, cum ad sanitatem redit, et, declinatis turbulentis animi motionibus, virtutem complectitur, jasta illi misericordia, id est venia, tribuitur. Atque, ut proprium ejus naturæ ridere est; nam et soli adest, et omni, et semper: ita in rebus, non naturæ lege, sed Dei erga nos beneficio constitutis, proprium est hominis, præ omnibus, quæ ratione sunt prædita, ut per pœnitentiam omni culpa liberetur. Nam soli homini, et omni, et semper,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

cedunt inter homines. Alibi contractus notat. Sic reddidit Vall.

(66) Συνοικίαν. Πολιτικὴν συνοικίαν, M. 1.

(67) Ὀνομάσαμεν. Ὀνόμασαν, A. 1, 2, et marg. Ant. Mox, ἵν' ἐγγύθεν, D. 1. *Maiores nostri nominarunt*, Vall.

(68) Πόρρωθεν τὰς ὠφέλειās. Πόρρωθεν τὰς παρ' ἀλλήλων ὠφέλειās, D. 1, A. 1, 2. *Mutuas habet Con. invicem inter nos*, Vall.

(69) Συναγελαστικόν. Risibile, Vall. Γελαστικὸν prorsus alienum. Sed infra occurrit p. 20.

(70) Ζῶον γέγονεν ὁ ἄνθρωπος. Γέγονεν abest, D. 1.

(71) Δύο δὲ τούτων. Hic incipit cap. 3, lib. 1, apud Con. Index est: «De prerogativis duabus hominis, quibus præditus est. Reparari per pœnitentiam in animo. Et corpus mortale tandem fieri immortale. Et de finitione hominis.» Δύο, ideo, Vall. Ergo duo.

(72) Ἐξαιρέτως. Ἐξαιρέτων, D. 1, A. 1, 2, et marg. Ant. *Consolationibus præcipuis*, Con. Ac si legerit, παραμυθίων. Πρεσβεία sunt *Vorzüge*, *Præcipuas dignitates*, Vall.

(73) Μόνος γὰρ ὁ ἄνθρωπος. 'O abest, D. 1, A. 3.

(74) Μετανοήσαντες. Μετανοήσαντο ἦ, M. 1, μετανοοῦντες, A. 1, 2, et marg. Ant.

(75) Δίκαιος καὶ ἐλεήμων. Ἐλεήμων καὶ δίκαιος, D. 1.

(76) Δείκνυται τε καὶ. Te abest, D. 1, A. 1, 2.

(77) Αἱ δὲ χρεῖαι. Αἱ δὲ χρεῖαι, D. 1. Mox πολλάς, loco πολλάκις, M. 1. Αἱ δὲ χρεῖαι τοῦ ζώου καὶ τὰ πάθη πολλά (intellige ἐπὶ) καὶ περιέλκ., A. 3. Sic fortasse voluit etiam M. 1.

(78) Ἐλεύθους (sic. voluit ἐλεύθους) δικαίου. Ἐλεύθους δικαίου, D. 1, A. 1, 2. *Ex misericordia juste positur venia*, Con. Τυγχάνειν μετανοίας συγγνώμης, M. 1.

(79) Πρόσσεσι καὶ παντὶ. Καὶ abest, A. 1, punctis notatum, A. 2.

(80) Διὰ τῆς μετανοίας. Τῆς abest, A. 2.

(81) Ἀπολύεσθαι τῶν προσημαρτημένων τῆς αἰτίας. Ἀπολύεσθαι τῶν προσημ. τὰς αἰτίας, A. 1, 2, 3. Τὰς αἰτίας habet etiam D. 1. *Exui*, Con. *Causas exuere*, Vall. Mox, τούτῳ δεδωρηται, A. 2. Τὰς αἰτίας ἀπολύεσθαι habet Dionys. *Hæticarn.* i. ii, p. 87, v. 15; *Maximus Tyr.* p. 498. Sed nec minus usitatum est ἀπολύεσθαι τὴν αἰτίαν, τὰ ἐγκλήματα. Vide *Alciph.* p. 444; *Chrysost.* *De sacerdot.* p. 70. Atque ita infra *Nemesius* p. 61. Τῆς αἰτίας etiam habere locum potest, si ἀπολύεσθαι passively accipiat. *Isocrat.* p. 7, *σεαυτὸν αἰτίας αἰσχυρὰς ἀπολύειν*, et p. 105, ἀπολύειν τινὰ τῶν ἁμαρτιῶν.

(82) Μετὰ δὲ θάνατον. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον, D. 1.

(83) Καὶ τοὺς ἀγγέλους. Καὶ τοῖς ἀγγέλοις, A. 1, 2.

quoad in terris vivit, hoc datum est. Nam morte bita, non i em. Quo modo etiam angelos nonnulli volunt non amplius, postquam ipsi sunt, consequi veniam per poenitentiam. Mors enir illorum lapsus est: sed ante lapsum, ad similitudinem vitæ hominum, etiam ipsis veriam Deum daturum fuisse: nunc vero, cum non poenituerit eos erratorum suorum, æternis, nec ulla venia remittendis suppliciis,

Quapropter hinc intelligitur, qui poenitentiam respuunt, eos præcipuum munus et proprium hominis tollere. Est hoc quoque in homine proprium et eximium, quod in omni genere animantium, ejus unius corpus a morte excitatur ad vitam, et ad immortalitatem contendit. Quod quidem, propter animi immortalitatem, ut illud alterum, propter corporis imbecillitatem et perturbationes, quibus plurimis jactatur, adeptus est. Solius quoque hominis est artium et scientiarum cognitio, et harum ipsarum artium exercitatio. Quamobrem hominem definitur sic: animal rationis particeps, mortale, mentis et scientiæ capax. Animal, quoniam homo substantia est animata, sentiens; quæ animalis definitio est: rationis particeps, ut separetur ab his, quæ ratione carent: mortale, ut ab immortalibus, quæ ratione utuntur, sejungatur: mentis et scientiæ capax, quoniam discendo artes et scientiæ parantur. Etsi enim naturalis facultas in nobis est, mentis artiumque capax, earum tamen usum et exercitationem disciplina acquirimus. Quanquam hanc partem, additamentum definitionis aiunt esse, quod nihileminis, ut ea absit, definitio consistat. Sed quoniam sunt, qui nymphas et alia quædam daemonum genera inducant, videntia quidem illa ad longum tempus, non tamen immortalia, ut ab his

A τυγχάνειν τῆς ἐκ μεταβολῆς συγγνώμης· θάνατος (84) γὰρ τούτων ἡ ἐκπτώσις· πρὸ δὲ τῆς ἐκπτώσεως, καθ' ὁμοιότητα τῆς ζωῆς τῆς τῶν ἀνθρώπων (85), καὶ αὐτοὺς ἀξιωθῆαι συγγνώμης· ὅπερ μὴ ποιήσαντες (86), ἀσύγνωστον καὶ διακονίζουσιν ἔχουσι τὸ λοιπὸν (87) τῆς τιμωρίας τὴν προσήκουσαν δίκην.

quisque meritis congruentibus mulctantur.

Δῆλον οὖν ἐκ τούτων, ὡς οἱ τὴν μετάνοιαν οὐ δεχόμενοι, τὴν ἐξαίρετον δωρεάν καὶ τὴν ἰδίαν ἀνθρώπου περιγράφουσιν. 21 Ἴδιον δὲ αὐτοῦ καὶ ἐξαίρετον καὶ τὸ μόνον τῶν ἄλλων (88) ζῶων τὸ τούτου σῶμα μετὰ θάνατον ἀνίστασθαι καὶ εἰς ἀθανάσιαν χωρεῖν τυγχάνει δὲ τούτου, διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἀθανάσιαν, ὥσπερ ἐκείνου (89), διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀσθeneϊάν τε καὶ πολυπάθειαν. Ἰδία δὲ αὐτοῦ καὶ τὰ τῶν τεχνῶν τε καὶ ἐπιστημῶν μαθήματα, καὶ ἡ κατὰ τὰς τέχνας ταύτας ἐνέργεια. Δι' ὃ καὶ τὸν (90) ἀνθρώπον ὀρίζονται, ζῶων λογικῶν, θνητῶν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικῶν (91). Ζῶων μὲν, ὅτι καὶ ὁ ἀνθρώπος οὐσία ἐστὶν ἐμφύχως, αἰσθητικῇ (92). οὗτος γὰρ ὄρος (93) ζώου. Λογικῶν δὲ, ἵνα χωρισθῇ τῶν ἀλόγων· καὶ θνητῶν, ἵνα χωρισθῇ τῶν ἀθανάτων λογικῶν. Τὸ δὲ, νοῦ καὶ ἐπιστήμης (94) δεκτικῶν, ὅτι διὰ μαθήσεως προσγίνονται ἡμῖν αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστήμαι, ἔχουσι μὲν δύναμιν δεκτικὴν καὶ τοῦ νοῦ καὶ τῶν τεχνῶν, τὴν δὲ ἐνέργειαν πτωμένους ἐκ τῶν μαθημάτων. Λέγουσι δὲ τοῦτο (95) τῷ ὄρω προστεθῆναι ὑπερῶν. Ἐβρώσθαι μὲν γὰρ (96) καὶ χωρὶς τούτου τὸν ὄρον· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ νόμφας καὶ ἄλλα τινὰ γένη δαιμόνων τινὲς εἰσάγουσι, πολυχρόνια μὲν, οὐ μὴν ἀθάνατα, ἵνα καὶ ἀπὸ τούτων διαστελῶσι τὸν ἀνθρώπον, προσέθῃσαν τὸ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικῶν. Οὐδὲν γὰρ ἐκείνων μανθάνει, ἀλλὰ φύσει οἶδεν, ὃ οἶδεν.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

84) Θάνατος. Ἀθάνατος, M. 1, A. 3. Sententia valde impedita est. Id autem apparet, Nemesium nunc non suam, sed aliorum sententiam exponere. Illi ergo ita statuebant: Homines post mortem nullam veniam consequuntur: atque angelorum ἐκπτώσις mors est, nimirum ψυχικὴ ἦτοι ἡθικὴ· ergo nullam veniam consequuntur. Hoc ergo firmat lectionem θάνατος. Nemesius ipse hacienus docuit, angelos omni omnino venia carere. Liberi enim sunt corporis vinculis, nec rerum externarum vicissitudinibus afficiuntur. Nulla ergo eis ab his ad peccatum sunt incitamenta. Supra vero etiam (p. 15 fln.) docuit, mori eos non posse ("Ἄλλην τῶν ἡμ... οὐ τὸν θάνατον). Qui tamen hic ἀθάνατος probant, illi explicare debent ἀμετανόητος. Sed alia contra hanc lectionem et interpretationem oritur disputatio, quod paulo post additur: Πρὸ δὲ τῆς ἐκπτώσεως, x. τ. λ. Nam δὲ disturbat hanc sententiam, adeo, ut aut alii, aut Nemesius hic videatur incepisse loqui. Sed neutrum est. lidem enim pergunt. Modo ergo, loco δὲ, legatur γὰρ, quæ, quod siglis in codicibus scribuntur, facile confunduntur. Pergunt ergo isti sic: Mortem diximus angelorum ἐκπτώσιν. Et enim ante istam ἐκπτώσιν, cum solum essent ἐν πτώσει, simili modo, sicuti homines διὰ τὴν μεταβολὴν peccatorum poterant consequi veniam. Cum vero hoc non fecissent, hoc est διότι δὲ οὐ μετενόησαν, æternam pœnam seu mortem sustinent.

(85) Τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων. Τῆς ζωῆς τῆς τῶν

ἀνθρώπων, D. 1. A. 1, 2.

(86) Ὅπερ μὴ ποιήσαντες. Hoc est, μὴ μετανοήσαντες.

(87) Διακονίζουσιν ἔχουσι τὸ λοιπόν. Διακον. τὸ λυπηρόν, A. 2; paulo post, ante δεχόμενοι, doest οὐ, M. 1.

(88) Καὶ μόνον τῶν ἄλλων. Καὶ τὸ μόνον τῶν ἄλλων, D. 1, A. 1, 2, 3, M. 1. Τὸ refertur ad ἀνίστασθαι et χωρεῖν.

(89) Τυγχάνει δὲ τούτου... ὥσπερ ἐκείνου. Τούτου, id est, τῆς ἀθανασίας· ἐκείνου, id est, τῆς συγγνώμης.

(90) Δι' ὃ καὶ τόν. Διὰ καὶ τόν, D. 1, M. 1, A. 3.

(91) Hanc eandem hominis definitionem cum aliis notat Sextus Empir. *Pyrrh. hypotyp. lib. II, cap. 5.*

(92) Ἐμφύχως αἰσθητικῇ. Post ἐμφύχως credo deletum esse καὶ, D. 1.

(93) Οὗτος γὰρ ὄρος. Οὗτος γὰρ ὁ ὄρος, A. 2. Paulo post, τῶν ἄλλων ἀλόγων, M. 1.

(94) Ἐπιστήμαι. Ἐπιστήμαι, D. 1, A. 1, 2. Αἱ ante ἐπιστήμαι abest, A. 3. Mox idem: δεκτικῶν.

(95) Λέγουσι δὲ τοῦτο. Λέγουσι τε τοῦτο. Sic A. 1, λέγουσι μὲν τοῦτο, M. 1.

(96) Ἐβρώσθαι μὲν γὰρ. Μὲν abest, D. 1. Mox post νυμφῆας addit, *Γαυνοσque*, Con. δαιμόνων omittit Vüll. Τῶν, ante δαιμόνων, addit M. 1.

Ἐβραίων δὲ (97) δόγμα, τὸ πᾶν τοῦτο διὰ τὸν ἄν-
θρωπον γεγενῆσθαι· προσεγῶς μὲν δι' αὐτὸν, οἷον
νωτοφόρα (98) καὶ βῆας τοὺς πρὸς γεωργίαν· χόρτον
δὲ, διὰ ταῦτα. Τῶν γὰρ γενομένων (99) τὰ μὲν δι'
ἑαυτὰ γέγονε, τὰ δὲ δι' ἄλλα (1). Δι' ἑαυτὰ μὲν, τὰ
22 λογικὰ πάντα· δι' ἑτέρα δὲ, τὰ τε ἄλογα καὶ τὰ
ἄψυχα. Εἰ δὲ ταῦτα δι' ἄλλα γέγονε, διὰ ποῖα γέ-
γονε (2), σκοπήσωμεν. Ἀρ' οὖν δι' ἀγγέλους; Ἄλλ'
οὐκ ἂν τις εὖ φρονῶν εἴποι δι' ἀγγέλους αὐτὰ γεγε-
νησθαι (3). Τὰ γὰρ δι' ἄλλα γεγόμενα, πρὸς σύστασιν
ἐκείνων καὶ διαμονὴν καὶ ἄνεσιν (4) γέγονεν· ἢ γὰρ
τῆς διαδοχῆς τοῦ γένους ἕνεκεν, ἢ τροφῆς, ἢ σκέπης,
ἢ θεραπείας, ἢ διαγωγῆς καὶ ἀναπαύσεως (5). Ἀγ-
γελος δὲ τούτων οὐδενὸς (6) δεῖται. Οὕτε γὰρ διαδοχὴν
ἔχει γένους, οὕτε τροφῆς ἐνδεής ἐστι σωματικῆς,
οὕτε σκέπης, οὕτε τῶν ἄλλων· εἰ δὲ μὴ ἀγγελος (7),
δῆλον, ὥς οὐδὲ ἄλλη (8) τις φύσις ὑπερανθεσθῆκα
τὸν ἀγγελον (9). Ὅσα γὰρ ὑπέρεκειται, τοσούτῃ μᾶλλον
αὐτῇ καὶ τὸ ἀνευδές (10) πρόσσεσι. Ζητητέον οὖν
φύσιν, λογικὴν μὲν, ἐνδεὰ δὲ τῶν προσιρημένων.
neque tegumento, neque reliquis opus habet: sin-
minus alia ulla natura, quæ angelis sit præstantior. Ut enim quidque excellit maxime, ita ab inopia et
indigentia est remotissimum. Itaque quærenda natura est, quæ et rationis sit particeps, et his, quæ
jam enumeravimus, opus habeat.

Τίς οὖν ἑτέρα τοιαύτη φανεῖν, παραλιπόντων (11)
ἡμῶν τὸν ἄνθρωπον; Οὐκοῦν συνάγεται, διὰ τοῦτον
τὰ τε ἄλογα καὶ τὰ ἄψυχα (12) γεγενῆσθαι. Ἐπειδὴ
τοίνυν δι' αὐτὸν, ὥς ἐδείχθη, γέγονε, διὰ τοῦτο καὶ
ἀρχων αὐτῶν (13) κατέστη. Ἀρχontos δὲ ἔργον, πρὸς
μέτρον χρείας τοῖς ἀρχομένοις κεχρησθαι (14), καὶ
μὴ πρὸς ἡδυπάθειαν ἀκολάστως ἐξυβρίζειν, μηδὲ
φορτικῶς (15) καὶ ἐπαθῶς προσφέρεισθαι τοῖς ἀρχο-
μένοις. Ἀμαρτάνουσι τοίνυν (16), ὅσοι τοῖς ἀλόγοις οὐκ
εὖ κέχρηται. Οὐ γὰρ ποιοῦσιν (17) ἀρχontos ἔργον,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(97) Ἐβραίων δὲ. Hic incipit libri i cap 4. apud
Con. Index est: « Omnia propter hominem facta,
alia vero aliorum gratia, ad usum tamen hominis. »
(98) Νωτοφόρα. Id est, ζῶα, ut equi, asini.
Dossuaria animalia. Mox diὰ ταῦτα refertur ad
ζῶα.

(99) Τῶν γὰρ γενομένων. Antea, credo, fue-
rat γοῦν, loco γὰρ, D. 1. Χόρτον δὲ διὰ ταῦτα
absunt., Con.

(1) Τὰ δὲ δι' ἄλλα. Τὰ δὲ δι' ἑτέρα, ut mox, D. 1.

(2) Διὰ ποῖα γέγονε. Absunt A. 1, 2. Habet Con.

(3) Αὐτὰ γεγενῆσθαι. Ταῦτα γεγενῆσθαι, D. 1. D
Mox idem et M. 1, γινόμενα.

(4) Καὶ ἄνεσιν. Ab hoc loco ita habet Cono: et
successionem constituta sunt, escæ videlicet, tegminis,
curationis aut motus et quietis aut successionis secu-
ndum genus gratia. Διαδοχῆς ergo bis, διαγωγῆς vero
ei ἀναπαύσεως inepte reliquidit. Vocabuli διαγωγῆς
ei ἀναπαύσεως Nemesius explicat superius ἄνεσιν.
Διαγωγῇ enim hoc loco vitæ oblectamenta notat,
angenehmen Umgang, angenehme Unterhaltung,
Zeitvertreib, Ergötzungen. Infra p. 25, τέρψιν καὶ
ἄνεσιν jungit. Aristot. Eth. ad Nicomach. iv, 8.
Ὁβσῆς δὲ καὶ ἀναπαύσεως ἐν τῷ βίῳ καὶ ἐν ταύτῃ
διαγωγῇ μετὰ παιδείᾳ· et x, 6: Καταφεύγουσι
δ' ἐπὶ τὰς τοιαύτας διαγωγὰς τῶν εὐδαιμονιζομένων
οἱ πολλοί. Διὸ παρὰ τοῖς τυράννοις εὐδοκίμοισιν οἱ ἐν
ταῖς τοιαύταις διαγωγαῖς εὐεργετοί.

(5) Καὶ ἀναπαύσεως. Ani requiet, Vall.

(6) Τούτων οὐδενός. Οὐδενός τούτων, A. 1, 2.

A hominem secernant, addiderunt ad definitionem:
mentis capax atque scientiæ. Nihil enim illa discunt,
sed natura sciunt, quæ sciunt. Porro autem He-
braeorum dogma est, hanc rerum universitatem ho-
minis causa ædificatam esse, ut, quæ tergo gestan-
dis oneribus apta sunt, et boves, qui ad agri cul-
tionem sunt utiles, proxime hominum causa, fe-
num illorum. Quæ enim facta sunt, alia propter se,
alia aliorum causa facta sunt: propter se, omnia,
quæ ratione utuntur: aliorum causa, cum quæ
ratione, tum quæ anima carent. Quodsi hæc aliorum
causa sunt genita, age, quorum causa sint genita
videamus. An igitur angelorum? at hoc quidem
nemo, qui sapiat, dixerit: quæ enim propter alia
sunt effecta, propter eorum coherentiam et perma-
nentiam et oblectationem comparata sunt: aut
enim propagandi generis gratia, aut cibi, aut legu-
menti, aut curationis, aut voluptatis et requietis.
At vero angelus nihil horum desiderat. Neque enim
genus suum propagat, neque corporeo alimento,
autem horum angeli non indigent, equidem multo
Ut enim quidque excellit maxime, ita ab inopia et
indigentia est remotissimum. Itaque quærenda natura est, quæ et rationis sit particeps, et his, quæ
jam enumeravimus, opus habeat.

Quæ igitur alia, si hominem prætermittamus, ta-
lis queat existere? Quare efficitur, hominis causa,
et quæ inanima sunt, et quæ ratione carent, esse
procreata. Quod quoniam ita est, ei imperium in
illa omnia mandatum est. Officium autem ejus, qui
imperat, est, pro modo suæ inopiæ uti iis, quibus
imperet; neque intemperanter et contumeliose ad
luxum abuti, aut iis gravem esse atque molestum.
Ergo in vitio sunt, qui bestiis non recte utuntur.
Non enim imperantis, aut omnino justî hominis

(7) Εἰ δὲ μὴ ἀγγελος. Intellige, τούτων δεῖται.

(8) Ἄλλη, ὥς οὐδὲ ἄλλη. Οὐδ', loco οὐδέ, D. 1.

(9) Τῶν ἀγγέλων. Τὸν ἀγγελον, D. 1, A. 1, 2,

3. Angelum, Con. Vall. ὑπερανθεσθῆκα· est supe-

rior, excellentior. Sensu proprio Zosimus p. 229, τὰς

ἄλπεις ὑπερανθεῖναι. Gregor. Nazianz. p. 254,

τὴν κτίσιν ὑπερανθεῖναι et ὑπερανθεῖς τὸ σῶ-

μα τῆς ταπεινώσεως, p. 176, ὑπερανθεσθῆκατες

τὴν τῶν πολλῶν ταπεινώσιν. Cinnamus p. 72,

κόμητα δούξ ὑπερανθεῖναι, Dux comite est supe-

rior.

(10) Μᾶλλον καὶ τὸ ἀνευδές αὐτῇ. Μᾶλλον αὐτῇ

καὶ τὸ ἀνευδές, D. 1, A. 1, 2.

(11) Παραλιπόντων. Παραλειπόντων, D. 1. Mox

idem, οὐκ οὖν, loco οὐκοῦν, male. An non, Vall.

(12) Ἄψυχα καὶ τὰ ἄλογα. Ἄλογα καὶ τὰ ἄ-

ψυχα, D. 1, A. 1, 2, C. m. Vall.

(13) Ἀρχων αὐτῶν. Ἀρχων τῶν αὐτῶν, M. 1.

(14) Τοῖς ἀρχομένοις χρησθαι. Τοῖς ἀρχ. κεχρη-

σθαι, D. 1, A. 1, 2, M. 1, κεχρεῖσθαι vitiose, A. 3.

(15) Μηδὲ φορτικῶς. Μητε φορτικῶς, D. 1.

(16) Ἀρχομένοις. Ἀμαρτάνουσι τοίνυν. Ἀρχο-

μένοις ἀμαρτάνουσι. Τοίνυν. Et in marg. a man.

rec.: Γράφεται καὶ οὕτω. Μητε φορτικῶς καὶ ἐπ-

αθῶς προσφέρεισθαι τοῖς ἀρχομένοις. Ἀμαρτάνουσ

τοίνυν, ὅσοι τοῖς ἀλόγοις οὐκ εὖ κέχρηται. Οὐ γὰρ

ποιοῦσι, καὶ τὰ ἐξῆς, D. 1.

(17) Οὐ γὰρ ποιοῦσιν. Γὰρ rasura deletum credo,

certe spatium vacuum est, D. 1. Nec faciunt, Vall. Mox

οὐδὲ δικαίον, κατὰ τὸ γεγραμμένον omittit, A. 3.

munere funguntur, quando, ut traditur divinis Litteris; justus miseretur animarum jumentorum suorum. Sed fortasse dicet quis, nihil alterius causa, sed quodque propter se factum esse. Quocirca, sequentis primum animalis ab inanimitis, consideremus, an fieri possit, ut inanima suam ob causam creata sint. Si enim propter seipsa, quomodo, aut unde nutriuntur animalia? Videmus enim naturam suppeditare animalibus pastum e terra, fructus et stirpes, exceptis paucis, quæ carnem vorant, quæ tamen ipsa pascuntur animalibus, quibus terra cibum est, ut lupi et leones, agnis, capris, suis, cervis; aquilæ, perdicibus, palumbibus, leporibus, et ejusmodi, quæ terræ fructibus aluntur. Nam pisces, qui inter se alius alium vorant, non omnes in carne grassantur: sed hæc carnis appetitio insistit in iis, quæ pascuntur alga et aliis quibusdam, quæ in aqua nascuntur. Nam si omnia piscium genera carne vescerentur, nullumque esset, quod a carne abhorreret, ne ad exiguum quidem tempus sufficissent, ac jamdudum alia mutuis cædibus, alia eibi inopia perissent. Quod ne eveniat, aliqui pisces a carnibus se abstinent, et marinam, ut ita dicam, herbam depascunt, ut ex ipsis etiam cæteri sustententur. Horum enim pabulum alga est, ipsi aliorum, et isti rursus aliorum, ut ultimorum alimentum, quod perpetuo e terreno illo, quod in mari est, suggeritur, reliqui incolentes conserventur. Ratio igitur elocet, stirpes non sua causa, sed ob victum et naturam hominum et cæterorum animalium ortas esse. Idque si verum est, dubium non est, quin etiam causæ illarum accretionis et ortus propter eadem animalia constitutæ sint. Ergo stellarum motus et orbis cælestes et anni tempora et imbres et omnia talia propterea instituta sunt, ut, alimentis continenter, velut in orbem, suppeditantibus, nullo tempore eorum natura occidat, quæ

A οὐδὲ δικαίου· κατὰ τὸ γεγραμμένον· Δίκαιος οὐκ αἰρεῖ ψυχὰς κτηνῶν αὐτοῦ (18). Ἀλλ' ἴσως ἐρεῖ τις, ὡς οὐδὲν δι' ἄλλο, ἀλλ' ἕκαστον δι' ἑαυτὸ (19) γέγονεν. Οὐκοῦν, χωρίσαντες πρῶτον τὰ ἐμψυχα ἀπὸ τῶν ἀψύχων, ἴσμεν, εἰ 23 δύναται τὰ ἀψυχα δι' ἑαυτὰ γεγενῆσθαι. Εἰ γὰρ ταῦτα δι' ἑαυτὰ, πῶς ἢ πόθεν τραφῆσεται τὰ ζῶα; Ὁρῶμεν γὰρ τὴν φύσιν ἐπιχορηγοῦσαν τοῖς ζώοις τροφάς (20) ἐκ τῆς γῆς, καρπῶν τε καὶ φυτῶν, πλὴν ἐλαχίστων (21) τῶν σαρκοφάγων (22). Καὶ αὐτὰ δὲ ταῦτα τὰ σαρκοφάγα τροφὴν ποιεῖται τῶν ζώων τὰ τὴν γῆν νεμόμενα, ὡς λύκοι μὲν καὶ λέοντες, ἀρνὰς καὶ αἰγας (23) καὶ σῶας καὶ ἐλάφους· ἀετοὶ δὲ πέρδικας καὶ φάσσας καὶ λαγωὺς καὶ τὰ ὅμοια, ἅτινα τοὺς καρποὺς τῆς γῆς νέμεται (24). Καὶ γὰρ τῶν ἰχθύων ἡ φύσις, ἀλληλοφάγος οὖσα, οὐ μέχρι πάντων διήκει σαρκοφαγοῦσα, ἀλλὰ (25) κατέληξεν ἐν τοῖς νεμομένοις ψυχία (26) καὶ ἄλλα τιὰ ἐν τῷ ὕδατι φυόμενα (27). Εἰ γὰρ ἦν πάντα τὰ γένη τῶν ἰχθύων σαρκοφάγα, καὶ μηδὲν ἦν ἐκφεύγον τὴν τῆς σαρκὸς σίτησιν, οὐκ ἂν οὐδὲ ἐπ' ὀλίγον ἐπὶ ἥρχεσσαν, ἀλλὰ διεφθάρη, τὰ μὲν ὑπ' ἀλλήλων, τὰ δὲ διὰ τροφῆς ἐνδείαν. Ἴνα δὲ τοῦτο μὴ γένηται (28), τινὲς τῶν ἰχθύων κατεσκευασθησαν σαρκῶν μὲν ἀπεχόμενοι, τὴν δὲ, ὡς ἂν τις εἴποι, θαλασσίαν βοτάνην (29) νεμόμενοι, ἵνα ἐκ τούτων καὶ τὰ ἄλλα διασώζονται. Γίνεται γὰρ βορὰ μὲν τούτων τὰ ψυχία, ἐκεῖνα δὲ τῶν ἄλλων, καὶ πάλιν ταῦτα τῶν ἄλλων (30), ὡς διὰ τὴν τῶν τελευταίων τροφὴν, ἀδιαλείπτως ἐκ τοῦ γεώδους τοῦ κατὰ τὴν θάλασσαν παρεχομένην, καὶ τὴν τῶν ἄλλων ὑπόστασιν σώζεσθαι. Ἀπέδειξεν οὖν ὁ λόγος, τὴν τῶν φυτῶν γένεσιν μὴ δι' ἑαυτὴν, ἀλλ' εἰς τροφὴν καὶ σύστασιν τῶν ἀνθρώπων (31) καὶ τῶν ἄλλων ζώων γεγεννημένην. Εἰ δὲ ταῦτα διὰ τὸν ἀνθρώπον καὶ τὰ ζῶα, ὅλην, ὡς καὶ τὰ 24 τῆς τούτων αὐξήσεως καὶ γενέσεως αἰτία διὰ ταῦτα γέγονεν. Οὐκοῦν ἀστέρων (32) κινήσεις καὶ οὐρανὸς καὶ ὥραι καὶ ὄμβροι (33) καὶ πάντα τὰ

VAR. LECT. ET ANIMADV

(18) Κτηνῶν αὐτοῦ. Κτηνῶν αὐτοῦ, D. 1, A. 3, Ox. Post hæc ita pergit Cono: At dicat forte aliquis, Cum propter hominem facta sint omnia, nunquid aliorum quoque gratia facta sunt quedam?

(19) Ἀλλ' ἕκαστον δι' ἑαυτὸ. Ἀλλ' ἐν ἕκαστον δι' ἑαυτὸ, D. 1. Idem mox οὐκοῦν, sed deiecit spiritui leni in οὖν. Deinde proximum τὰ abest A. 3.

(20) Τροφὰς τοῖς ζώοις. Τοῖς ζώοις τροφάς, D. 1, A. 1, 2, 3.

(21) Ἐλαχίστων. Ὀλίγων, D. 1. Intellige ζώων, præter animalia paucissima carnivora, exceptis animalibus paucissimis, quæ carnibus vescuntur. Excepitis quibusdam, Vall.

(22) Σαρκοφάγων. Σαρκοβόρων. Sed mox servat σαρκοφάγα, A. 2. Mox construe: τροφὴν ποιεῖται τὰ νεμόμενα τῶν ζώων.

(23) Καὶ αἰγας. Καὶ abest, D. 1.

(24) Τῆς γῆς νέμεται. Τῆς γῆς νέμονται, D. 1.

(25) Οὐ μέχρι... σαρκοφαγοῦσα, ἀλλὰ. Absunt, A. 1, 2. Non ad omnes pertinet carnes vorans, id est non omnes omnino pisces carnes vorant. Non autem est periphrasis, ἡ φύσις τῶν ἰχθύων, loco οἱ ἰχθύες.

(26) Φύκια. Φυχία, D. 1, A. 1, 2. Sic et mox.

Vide Scholia ad Theocrit. Idyll. vii, 58. Utilitur hoc Plato p. 469; Arrianus in Indicis p. 355; Aristot. Hist. animal. vi, 13, Τούτῳ (τῷ ψυχίῳ) τρέφεται τὰ ἰχθύδια.

(27) Ἐν τῷ ὕδατι φυόμενα. Ἐν τῷ ὕδατι νεμόμενα, A. 1. Mox, σαρκοφάγα reddidit Vall. se invicem comedant. Ergo ἀλληλοφάγα. Deinde, ἐκφεύγον, D. 1, et, οὐδ' ἐπ' ὀλίγον, idem.

(28) Μὴ τοῦτο γένηται. Τοῦτο μὴ γένηται, D. 1. Δέ, ante μὴ, abest, M. 1.

(29) Θαλασσίαν βοτάνην. Θαλασσίαν (sed iola ex correctione supra scriptum) βοτάνην, D. 1. Marinam, ut ita dicam, herbarum et φύτια edentes. Con. voluit, herbam et φυκία. Mox τὰ, ante ἄλλα, abest, M. 1.

(30) Καὶ πάλιν ταῦτα τῶν ἄλλων. Absunt, D. 1. Habet Con., Vall.

(31) Σύστασιν τῶν ἀνθρώπων. Τῶν abest, M. 1, D. 1, A. 3. Σύστασιν, ornamentum, Vall.

(32) Οὐκοῦν ἀστέρων. Ab οὐκοῦν ad ταῦτα γέγονεν omittit A. 3. Οὐκοῦν rursus ex correct. ut antea, D. 1. Οὐδ' ἀστέρων, M. 1.

(33) Καὶ ὄμβροι. Abest M. 1, in marg. a man. rec. additum D. 1. Et nubes, Con. Et imbres, Vall.

τοιαῦτα διὰ ταῦτα γέγονεν, ἵνα τῶν τροφῶν, ὡς ἐν A
κύκλῳ, διηλεκτῶς χορηγοῦμενων, ἀνελλιπῆς καὶ ἡ
τῶν προσφερομένων τούς καρποὺς διαμελῇ φύσις (34),
ὡς εὐρίσκεισθαι, ταῦτα μὲν διὰ τοὺς καρποὺς, τοὺς
δὲ καρποὺς διὰ τὰ ζῶα καὶ τὸν ἄνθρωπον. Λοιπὸν
ἐστὶν ἐπιδιασκέψασθαι, πότερον καὶ ἡ τῶν ἀλόγων
φύσις δι' αὐτὴν γέγονεν (35), ἢ διὰ τὸν ἄνθρωπον.
'Ἄλλ' ἴσως ἀποπον, τὰ φρονήσεως ἄμοιρα, καὶ καθ'
ὁρμὴν φυσικὴν (36) μόνην ζῶντα, καὶ πρὸς γῆν κάτω
κεκυφῶτα, καὶ τὴν δουλείαν διὰ τοῦ σχήματος ἐν-
δεικνύμενα (37), λέγειν δι' αὐτὰ παρῆχθαι. Πολλῶν
δὲ ὄντων τῶν ἐνδεχομένων εἰς τοῦτο ῥηθῆναι, καὶ
σχεδὸν ἰδίᾳς συγγραφῆς διὰ τὸ πλῆθος δεομένων, μὴ
χ' ὁρῶντος (38) τῆς παρεκτείνης ὑποθέσεως τὸ μήκος
ἀντήσαι προσήκει.

Εἰ τοίνυν, ὡς ἐν εἰκότι, τῷ ἀνθρώπῳ (39), καὶ τὰ B
τῶν ἐξωθεν (40) ἐσοπτριθεῖμεν, ἐξ αὐτῆς ἀν εἶμεν
τῆς τῶν ζητούμενων οὐσίας τὰς ἀποδείξεις ποιοῦμενοι.
'Ὅρῶμεν οὖν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ψυχῇ τὴν ἀλογίαν (41)
καὶ τὰ ταύτης μέρη, λέγειν δὲ τὴν ὁρεξιν καὶ τὸν
θυμὸν, πρὸς ὑπηρεσίαν δεδομένα τῷ λογικῷ, καὶ τὸ
μὲν ἄρχον, τὰ δὲ ἀρχόμενα, καὶ τὸ μὲν κελεύον, τὰ
δὲ κελευόμενα καὶ ὑπηρετούμενα ταῖς χρεαῖς (42),
αἷς ἀν ὁ λόγος ὑποβάλλῃ (43), ὅταν σώξῃ τὸ κατὰ φύ-
σιν ὁ ἄνθρωπος. Εἰ δὲ τῶν ἐν ἡμῖν ἀλόγων τὸ ἐν ἡμῖν
ἄρχει 25 λογικὸν, πῶς οὐκ εἰκόδες (44), καὶ τῶν ἐξω-
θεν ἀλόγων αὐτὸ κρατεῖν, καὶ πρὸς τὰς χρεαῖς αὐτῷ
δεδοσθαι (45); Ὑπηρετεῖσθαι γὰρ φύσει τέτακται τὸ
ἄλογον τῷ λογικῷ, ὡς ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς (46) εἰδείχθη.
Ἀλλοί δὲ τοῦτο καὶ ἡ τῶν πολλῶν ζώων κατασκευὴ,
πρὸς ὑπηρεσίαν τῶν ἀνθρώπων ἐπιτηδεῖος γενο-
μένη (47), βόες μὲν καὶ πάντα τὰ βοτοφόρα (48) πρὸς
γεωργίαν καὶ ἀχθοφορίαν, τὰ πολλὰ δὲ τῶν πτηνῶν
καὶ τῶν ἐνύδρων καὶ τῶν χερσαίων πρὸς ἀπόλαυσιν,
τὰ δὲ μὴ μὴ πρὸς τέρψιν καὶ ἀνεσιν. Εἰ δὲ μὴ πάν-
τα (49) ταῖς τοιαύταις χρεαῖς ὑπηρετεῖται, ἀλλ' ἕνια
καὶ λυμáινεται τὸν ἄνθρωπον ἰστέον, ὡς, προηγου-
μένου (50) δι' ὑπηρεσίαν γενομένων (50), καὶ τὰ

fructibus vescuntur, ut illa quidem propter fructus,
fructus autem animalium causa et hominum repe-
riantur. Reliquum est videre, belluæ et mulæ pe-
cudes suæ causa, an hominis gratia generatæ
sint. Verum fortasse absurdum sit, quæ prudentiâ
vacent, et naturali solum appetitione vivant, et ter-
ram prona intueantur, et servitutem figura sui cor-
poris declarent, dicere propter se esse producta.
Cum autem multa sint, quæ hac de re dici possint,
et sere proprium opus propter multitudinem desi-
derent; nec institutum nostrum hujus temporis
longitudinem orationis patiatur, ad pauca, eaque,
quæ pondus aliquod habeant, veniendum est.

Itaque, si in hominem, ut in imaginem, intuen-
tes, ea quæ externa sunt contemplabimur, ex ipsa
essentia earum rerum quæ quærentur, argumen-
tum concludemus. Videmus in nostra anima partem
eam quæ rationis est expertis, ejusque item duas
partes, iram et cupiditatem, servire rationi; itaque
rem comparatam, ut hæc imperet, illa pareant; hæc
jubeat, illa jussis obsequantur, et præsto sint, vel-
ut ministræ, ad omnes usus, quas ratio ostenderit,
cum quidem homo in naturæ lege perstitit. Quod si
ratio, quæ in nobis est, imperat rationis expertibus
animæ partibus, quæ in nobis sunt, nonne verum
est, etiam eorum expertium rationis, quæ extra
sunt, eam esse dominam, et illa ad ejus usus esse
comparata? Natura enim ita statutum est, ut quod
rationis est expertis, rationi serviat, ut ex eo, quod in
nobis usu venit, probatum est. Ostendit idem mul-
torum animalium structurâ ad hominum ministe-
rium fabricata, boum, omniumque, quæ tergo ge-
stant, ad colendos agros et veciones: plerarum-
que volucrum et aquatiliū et terrestrium, ad ve-
scendi voluptatem: imitatricium avium, ad dele-
ctationem et animi remissionem. Sin aliqua sunt,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(34) Διαμελῇ φύσις. Διαμένη φύσις, A. 2. Ab ὡς
ad τοὺς καρποὺς abest, Vall.

(35) Δι' αὐτὴν γέγονεν. Δι' αὐτὴν γέγονεν, A. 2.

(36) Καθ' ὁρμὴν φυσικὴν. Φυσικὴν omittit Ox.

(37) Ἐνδεικνύμενα. Δεικνύμενα, D. 1. Mox ante
dicit, inculcat quadranter Con.

(38) Μὴ χωρούσης. Μὴ συγχωρούσης, A. 1. Eo-
dem redit, non capit, non permittit.

(39) Τῷ ἀνθρώπῳ. Vall. ita reddidit, ac si
ligerit, τὰ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν, ante εἰκότι, abest
M. 1.

(40) Τὰ τῶν ἐξωθεν. Id est, τὰ τῶν ἀλόγων ζώων.
Quæ mox leguntur, τῆς τῶν ζητούμενων οὐσίας, mihi
non probantur. Malim ergo, vel τῆς τῶν ζώων οὐ-
σίας. De animalibus brutis enim nunc querit; vel,
τῆς τῶν ζώων οὐσίας τῶν ζητούμενων τὰς ἀποδείξεις
ποιοῦμενοι. Mox, ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ψυχῇ, est ἐν τῇ
ἡμετέρᾳ, ἡγῶν ἀνθρώπινῃ ψυχῇ. Inferius aliquoties
recurrat, τὰ ἐξωθεν θηρία, ut pag. 26.

(41) Τὴν ἀλογίαν. Τὴν ἀναλογίαν, M. 1.

(42) Ὑπηρετοῦντα ταῖς χρεαῖς. Ὑπηρετούμενα
ταῖς χρεαῖς, D. 1, A. 1. Medium et activum hoc
sensu occurrit. Mox, οἷς ἄν. Sic. D. 1.

(43) Ὑποβάλλῃ. Ὑποβάλλῃ, A. 2, M. 1.

(44) Πῶς οὐκ εἰκόδες. Πῶς οὐκ εἰκότως, D. 1.

(45) Χρεαῖς αὐτῷ δεδοσθαι. Χρεαῖς τοῦτο δεδο-
σθαι, D. 1. Id est, πρὸς τὰς χρεαῖς τῷ λογικῷ ἀν-
θρώπῳ δεδοσθαι τὰ ἀλογα ζῶα. M. 1 omisso χρεαῖς,
exhibet αὐτῶν. Αὐτῶν habet etiam A. 3.

D (46) Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς. In iis, quæ nos homines
attinent. Cono ita: ut ex his, quæ in nobis sunt.

(47) Ὑπηρετοῦντα τῶν ἀνθρώπων ἐπιτηδεῖος γε-
νομένη. Ὑπηρεσίαν τῷ ἀνθρώπῳ ἐπιτηδεῖος γινο-
μένη, A. 1, 2.

(48) Πάντα τὰ βοτοφόρα. Τὰ abest, A. 1, 2. Mox
μὴ μὴ, disciplinabilia, Con.

(49) Εἰ δὲ μὴ πάντα. Con. incipit lib. i cap. 5.
Animalia mortifera conducunt homini. Et de ma-
xima hominis dignitate. Mox idem ταῖς τοιαύταις
reddidit nostris, ταῖς ἡμετέραις.

(50) Δι' ὑπηρεσίαν γενομένων. Δι' ὑπ. γινομέ-
νων, D. 1. Sententia hæc est: Sciendum, cum primum
creata essent, quæ ad hominum ministerium vale-
rent, reliqua omnia etiam, quæ creari potuerint,
creata esse, ne quid deesset creationi atque huic
universo, quod creari potuerit. Cono reddidit: Con-
siderandum, hæc iis usui esse, quæ in famulatum et
convenienter creata sunt.

quæ hos fructus non ferant, contraque perniciem homini importent, sciendum est, cum, quæ ad hominum usus valent, primario loco creata essent, tum cætera omnia, quæ natura ferebat, esse condita, ut ne res ulla, quæ fieri posset, ab hoc officio abesset. Quoniam ne ista quidem plane ejusmodi sunt, ut nullam ex iis homo utilitatem capiat. Nam etiam venenatæ bestię emolumentum illi faciunt, propterea quod eis ad curanda vulnera ab illis ipsis illata, cæterosque morbos sanandos abutilitur. Tales sunt theriacæ quædam compositiones, quæ vocantur, quas ratio excogitavit, ut per eas etiam illis dominaretur, et, velut a devictis hostibus, commodum perciperet. Sed habet homo infinitas vires his contrarias a Deo acceptas, quibus arcere et ulcisci et corrigere eorum injurias possit. Alia enim alios usus habent, communiter tamen omnia ad hominis commoditatem natura conferunt, etiam illa, quorum alioqui nulla utilitas appareat.

Verum hæc sic accipienda sunt, ut ad præsentem vitæ nostræ statum referantur. Nam antiquitus quidem nullum cæterorum animalium hominem audebat lædere, sed omnia illi serviebant, et imperio parebant, quoad suos ipse turbidos animi motus, et partem illam a ratione vacuum, in potestate habebat. Cum vero non ratione regeret commotiones illas turbulentas, sed illis se ipse dederet, merito etiam ab extraneis feris superatus est. Nam peccatum nocumenta bestiarum comitata sunt. Quod ita esse, patet ex his, qui caste et innocenter vivere, quos bestiarum conatus refutasse scimus, ut Daniele leonum, Paulum morsum viperæ. Quis ergo animalis nobilitatem digne admirari possit, quod in seipso mortalia cum immortalibus copulat, et ratione utentia cum rationis expertibus conjungit: quod in sua ipsius natura omnium rerum

ἅλλα πάντα τὰ ἐνδεχόμενα (51) κατεσκευάσται (52), ἵνα μὴδὲν ἐλλείπῃ τῇ κτίσει τῶν ἐνδεχομένων (53) γενέσθαι. Οὐδὲ ταῦτα δὲ παντάπασιν ἐκπέφυγε τὴν τῶν ἀνθρώπων ὄνησιν, ἀλλὰ καὶ τὰ δηλητηριώδη (54) πρὸς οἰκείαν (55) ὠφέλειαν ὁ λόγος καρποῦται. Καταχρῆται (56) γὰρ αὐτοῖς πρὸς θεραπείαν τῆς ἐξ αὐτῶν ἐκείνων βλάβης, καὶ τῆς τῶν ἰλίων ἀβρωσιμάτων ἰάσεως. Τοιαῦτα τινὲς εἰσὶν αἱ θηριακά καλούμεναι κατασκευαί, ἃς ὁ λόγος ἐπενόησεν, ἵνα καὶ τούτων κρατῇ δι' αὐτῶν (57), καὶ ὥσπερ ὑπὸ πολεμίων κρατηθέντων (58) ὠφελοῖτο. Ἐχει δὲ μυρίας ὁ ἄνθρωπος ἀντιπαθεῖς τούτων δυνάμεις, δεδομένας παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ, εἰργεῖν καὶ ἀμύνεσθαι καὶ διορθοῦσθαι τὰς ἐπιβολὰς (59) αὐτῶν δυναμένας. Ἄλλα μὲν γὰρ βλάται ἀρμόζει χρεῖαις· κοινὴ δὲ πάντα 26 πρὸς θεραπείαν ἀνθρώπου συντελεῖν πέφυκε, καὶ τὰ μὴ ταῖς (60) ἄλλαις χρεῖαις χρῆσιμα.

Καὶ ταῦτα μὲν, ὡς πρὸς τὴν νῦν κατάστασιν τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου λεγέσθω (61)· ἐπεὶ, τό γε ἀρχαῖον οὐδὲν τῶν ἄλλων ζώων (62) ἐτόλμα καταβλάπτειν τὸν ἄνθρωπον· ἀλλ' ἦν αὐτῷ πάντα (63) δοῦλα καὶ ὑποταγμένα καὶ πειθήνια, ἕως ἐκράτει τῶν οἰκείων παθῶν καὶ τῆς ἀλογίας τῆς ἐν αὐτῷ· μὴ κρατῶν δὲ τῶν οἰκείων παθῶν (64), ἀλλὰ κρατούμενος ὑπ' αὐτῶν, ἐκρατῆθη καὶ παρὰ τῶν ἐξωθεν εὐλόγως θηρίων (65). Συνεισῆλθε γὰρ τῇ ἀμαρτίᾳ καὶ ἡ παρὰ τούτων βλάβη. Ὅτι δὲ τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, δῆλον ἐκ τῶν τὸν ἀριστον μετελθόντων βίον (66). Κρείττους γὰρ [ἀδριτίως] ὤφθησαν (67) οὗτοι τῆς τῶν θηρίων ἐπιβουλῆς, ὡς λεόντων μὲν ὁ Δανιὴλ, Παῦλος δὲ τοῦ δῆγματος τῆς ἐχίδνης (68). Τίς οὖν ἀέλιως θαυμάσει τὴν εὐγένειαν τούτου τοῦ ζώου, τοῦ συνδέοντος ἐν ἑαυτῷ τὰ θνητὰ τοῖς ἀθανάτοις, καὶ τὰ λογικὰ τοῖς ἀλόγοις συνάπτοντος (69), τοῦ φέροντος ἐν τῇ καθ'

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(51) *Τὰ ἐνδεχόμενα*. Τὰ omittit D. 1.

(52) *Κατεσκευάσται*. Κατεσκευάσθαι, et supra c, id est, κατεσκευάσται, A. 2. Ad remedia agritudinum esse comparata, Vall.

(53) *Ἐλλείπει τῇ κτίσει τῶν ἐνδεχομένων*. Ἐλείπειν habet D. 4, A. 3. Ἐλλίποι, omisso τῇ κτίσει, A. 2.

(54) *Τὰ δηλητηριώδη*. Intelligit animalia venenata, ex quibus contra ipsorum venenum medicina paratur.

(55) *Πρὸς οἰκείαν*. Πρὸς οἰκείαν, D. 1. Mox ὁ λόγος est ratio humana.

(56) *Καταχρῆται*. Καταχρῆται, A. 2. Mox, τῆς ἐκτῶν ἐκείνων, M. 1.

(57) *Ἴνα καὶ τούτων κρατῇ δι' αὐτῶν*. Ut et illa (animalia venenata) superaret, vinceret per ipsa (ista animalia).

(58) *Ὅσπερ ὑπὸ πολεμίων κρατηθέντων*. Ἀπὸ, loco ὑπὸ, habet, κρατηθέντων vero a manu. rec. est aditum in marg. D. 1. Ὅς παρὰ τῶν πολεμίων κρατ., A. 1, 2. Τῶν, loco ὑπὸ, M. 1. Παρὰ τῶν habet etiam A. 3. Τῶν, ante πολεμίων, non habet locum.

(59) *Τὰς ἐπιβολὰς*. Τὰς ἐπιβολὰς, D. 1, A. 3. Sic est inferius, p. 26. Istud est ἐνοία, ἐπιχειρήσεις, ut Suidas explicat. Ergo h. l. voluntas et studium lædendi seu impetus. Hoc notat insidias. Cono: quæ insidias eorum corrigere queunt. Propter διοδοῦ-

σθαι conjici possit βλάβας. Inferius, p. 26, sine omni dubio legitur ἐπιβουλῆς, recte. Sed hic mox est καταβλάπτειν.

(60) *Καὶ τὰ μὴ ταῖς*. Καὶ τὰ μὴδὲ ταῖς, A. 1, 2. Ne quidem, Vall.

(61) *Λεγέσθω*. Littera λ in rasura, D. 1.

(62) *Τῶν ἄλλων ζώων*. Τῶν ἄλλων ζώων, D. 1, A. 1, 2, 3, M. 1. *Aliorum*, Con. Nullum aliud animal, Vall. Ἀλόγων hand inepta interpretatio videtur vocabuli ἄλλων. Τὸ ἀρχαῖον accipio loco ἀρχήθεν, a creatione mundi.

(63) *Ἴνα αὐτῷ πάντα*. Αὐτοῦ, loco αὐτῶν, A. 1, 2.

(64) *Τῶν οἰκείων παθῶν*. Τῶν ἰδίων παθῶν, D. 1, A. 2. Ἐκείνων παθῶν, M. 1.

(65) *Θηρίων εὐλόγως*. Εὐλόγως θηρίων, D. 1, A. 1, 2. Mox, συνῆλθε, M. 2. Totum sic: καὶ παρ' αὐτῶν ἐξωθεν εὐλόγως θηρίων, συνῆλθε, A. 3.

(66) *Μετελθόντων βίον*. Βίον μετελθόντων, D. 1.

(67) *Κρείττους γὰρ ὤφθησαν*. Κρείττους γὰρ ἀδριτίως ὤφθησαν, A. 1, 2. Ἀδριτίως, sine controversia, v. Synes., t. I, p. 7, ἀδριτίως προσήκοντα βασιλεῖ. Con. habet indubitanter. Vall. sine controversia.

(68) *Τῆς ἐχίδνης*. Τῆς ἀβεί, M. 1, A. 3. Idem mox θαυμάσει.

(69) *Συνάπτοντος*. Συνάπτοντος, A. 3, D. 1, M. 1. Tamen antea συνδέοντος servant

ἐαυτὸν (70) φύσει τῆς πάσης κτίσεως τὴν εἰκόνα, δι' ἃ καὶ μικρὸς (71) κόσμος εἴρηται, τοῦ τοσαύτης ἡξιωμένου παρὰ τοῦ Θεοῦ προνοίας, δι' ὃν πάντα (72) καὶ τὰ νῦν καὶ τὰ μέλλοντα, δι' ὃν καὶ Θεὸς (73) ἀνθρώπος γέγονε, τοῦ λήγοντος εἰς ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θνητὸν διαφεύγοντος, [δ] οὐρανῶν (74) βασιλεύει, κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ γεγονώς (75), Χριστῷ συνδιάγει, Θεοῦ τέκνον ἐστὶ, πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας προκάθηται; Τίς δ' ἂν ἐξεῖπεν δύναιτο τὰ τούτου τοῦ ζώου πλεονεκτήματα; Πελάγη διαβαίνει, οὐρανὸν ἐμβατεύει (76) τῇ θεωρίᾳ, ἀστέρων κίνησιν καὶ διαστήματα **27** καὶ μέτρα κατανοεῖ (77), γῆν καρποῦται καὶ θάλασσαν, θηρίων καὶ κητῶν (78) καταφρονεῖ, πᾶσαν ἐπιστήμην καὶ τέχνην καὶ μέθοδον (79) κατορθεῖ, ὑπερόριον (80) διὰ τῶν γραμμάτων, οἷς βούλεται, προσομιλεῖ, μηδὲν ὑπὸ τοῦ σώματος ἐμποδιζόμενος (81), προφητεύει τὰ μέλλοντα. Πάντων ἀρχεῖ, πάντων κρατεῖ, πάντων ἀπολαύει, ἀγγέλοις καὶ Θεῷ διαλέγεται, τῇ κτίσει κελεύει, δαίμοσιν ἐπιτάττει (82), τὴν τῶν ὄντων φύσιν ἐρευνᾷ, Θεὸν περιεργάζεται (83), οἶκος καὶ ναὸς γίνεται Θεοῦ· καὶ ταῦτα πάντα τῶν ἀρετῶν ὀνεῖται (84) καὶ τῆς εὐσεβείας.

Ἄλλ' ἵνα μὴ δόξωμέν τισιν ἀπειροχάλως ἀνθρώπου γράφειν ἐγκώμιον, καὶ μὴ μόνον τὴν φύσιν ἐκτίθεσθαι, καθὰ προσθέμεθα (85), αὐτοῦ που καταπαύσωμεν τὸν λόγον, εἰ καὶ μάλιστα, τὰ (86) τῆς φύσεως πλεονεκτήματα λέγοντες, τὴν φύσιν αὐτὴν διηγούμεθα. Εἰδότες οὖν, ὅσης εὐγενείας μετεἰλήφαμεν (87), καὶ ὅτι φυτὸν ἐσμεν οὐράνιον, μὴ καταισχύνωμεν

A creaturarum speciem gerit, qua de causa parvus mundus dictus est: cui tam egregie Deus consuluit, cujus gratia omnia, et praesentia, et futura sunt, cujus causa etiam Deus homo factus est: quod mortalitatem effugit et ad immortalitatem tendit, in eaque acquiescit: quod ad imaginem et formam Dei factum, imperat caelorum orbibus: cum Christo beatam vitam ducit: Dei filius est: omni potestati et dominatui praest? Quis hujus animantis praestantiam et ornamenta, quibus caetera vincit animalia, oratione consequatur? Maria transmittit, animi contemplatione caelos peragrat, siderum cursus et intervalla et magnitudines intelligit: terra et mari potitur, feras et cele contemnit: omnem scientiam, omnem artem, omnem doctrinam rectissime tractat: absentes, quos vult, nihil impediens corpore, per litteras convenit: praedicat futura: omnibus imperat: omnibus dominatur: omnibus fruitur: cum angelis et Deo colloquitur: caeteris rebus creatis mandat, quae vult: demonibus imperat: rerum naturam indagat: Dei essentiam studiose investigat: domus et templum Dei fit; et haec omnia per virtutes et pietatem adipiscitur.

Sed ne videamur aliquibus inepte hominis laudes pertexere, neque solam ejus naturam exponere, quod nobis erat propositum, hic orationem terminabimus: etsi maxime, dum ejus naturae praestantiam explicamus, ipsam naturam exponimus. Proinde excellentiae naturae nostrae conscii, et stirpem nos esse caelestem quamdam scientes, ne de-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(70) Ἐν τῇ καθ' ἑαυτὸν. N rasura sublatum, ut sit ἑαυτό, D. 1, ἐν τῇ καθ' ἑαυτό, M. 1. Ἐαυτό referitur ad ζῶον· ἑαυτὸν ad ἄνθρωπον, quod hic intelligitur ex vocabulo ζῶον.

(71) Δι' ἃ καὶ μικρός. Διὰ καὶ μικρός, D. 1.

(72) Δι' ὃν πάντα. Δι' ὃ πάντα, delete v, D. 1.

(73) Δι' ὃν ὁ Θεός. Δι' ὃ καὶ Θεός, delete v, D. 1. Δι' ὃν καὶ Θεός, A. 1, 2, 3. M. 1.

(74) Ὁ οὐρανῶν. O abest, D. 1, A. 1, 2. Mox ὅν, loco οὐρανῶν, A. 3.

(75) Γεγονός. Γεγονός. A. 1, 2. Γέγονε, A. 3. Γεγονός ex rasura. Antea haud dubie fuerat ω, D. 1. Mox πάσης γὰρ ἀρχῆς, M. 1, et δύναται, loco δύναιτο, D. 1.

(76) Οὐρανὸν ἐμβατεύει. Οὐρανῶν ἐμβατεύει, A. 2. Ἐμβατεύειν modo dativum, modo accusativum habet. Gregor. Nazianz., p. 27, τοῖς ἀγρωτάτοις ἡμῶν ἐμβατεύουσι. Chrysost. De sacerdotio, p. 48, Ὁ τὰς ἀπάντων ἐμβατεύων καρδίας.

(77) Ἀστέρων κινήματα καὶ μέτρα κατανοεῖ. Ἀστέρων κίνησιν καὶ διαστήματα καὶ μέτρα κατανοεῖ, D. 1. Ἀστέρων κίνησιν καὶ διαστήματα καὶ μέτρα πολυπραγμονεῖ, A. 1, 2. Καὶ διαστήματα addit etiam M. 1, A. 3. Πολυπραγμονεῖ est etiam in marg. Ant. Cono habet solum: Astrorum motus et intervalla dignoscit. Vall. motus et intervalla et dimensiones satagit. Philo, p. 570, B: Περιεργεῖας γὰρ καὶ φιλοπραγμοσύνης μελέζονος ἢ κατὰ ἀνθρωπίνην δύναμιν τὸ ἔργον — τὰς δὲ αἰτίας — μὴ πολυπραγμονεῖ.

(78) Καὶ κητῶν. Καὶ κτηνῶν. Sed in marg. a marg. rec. γρ. καὶ κητῶν, D. 1. Θηρίων interpretor de feris terrestribus: κητῶν de belluis marinis. Est enim h. l. non speciei, sed generis vocabulum. Sic Philo p. 10, ἐχθρῶν γέννη καὶ κητῶν. Paulo ante,

C καὶ θηρίων, A. 3.

(79) Ἐπιστήμην καὶ μέθοδον. Ἐπιστήμην καὶ τέχνην καὶ μέθοδον, D. 1, M. 1. Ἐπιστήμην καὶ τέχνην omisso καὶ μέθοδον, A. 1, 2. Cono: disciplinam, artem ad (forte et) methodum. Vall. scientiam et artem corrigi.

(80) Ὑπερόριος. Ὑπερόριον, D. 1, A. 1, 2, 3. Ergo adverbialiter. Exiorem, quibus vult, litteris verbisque reconciliat, Vall.

(81) Ἐμποδιζόμενος. Ἐμποδιζόμενος, D. 1. Sic, sed ex correct. vulgatum, A. 2.

(82) Δαίμοσιν ἐπιτάττει. Δαίμοσιν ex rasura et correctione. Forte antea fuerat δαιμονίους, D. 1. Δαίμοσιν ἐπιτάττειν δύναται, M. 1.

(83) Θεῷ περιεργάζεται. Θεῷ et in marg. Θεόν, A. 2. Dei proprietates investigare solet.

(84) Διὰ τῶν ἀρετῶν ὀνεῖται. Διὰ abest, D. 1, A. 1, 2. Ὀνεῖσθαι τί τινας et τί τινα usitatissime dicitur. A. 3 habet ὀνεῖται, ab ὀνεῖσθαι, fructum, utilitatem percipere. Sic Gregor. Nazianz. epist. 4. Καὶ τι καὶ ὀνέμεθα τῆς ἡσυχίας. Mox ἀπειροχάλως interpretor ἀκαίρως. Proprie ἀπειροχάλος est pulchri, honesti, decori et elegantiae ignarus. Inelegans ergo scriptor est etiam is, qui aliena a proposita memorat. Cono habet, ἀπειροχάλοις. Mox idem: quanquam naturae ejus eminentias recensendo, ipsam naturam maxime enarravimus.

(85) Καθὰ περ προσθέμεθα. Καθὰ προσθέμεθα, D. 1, A. 1, 2. Mox pou abest, A. 3.

(86) Τὰ μάλιστα. Μάλιστα τὰ, A. 1, 2. Dicitur tam μάλιστα, quam τὰ μάλιστα. Sed τὰ ante πλεονεκτήματα abesse nequit. Id ergo ante τῆς φύσεως addit A. 3.

(87) Μετεἰλήφαμεν. Μετεἰλήφαμεν, D. 1.

decoremus naturam, neque tantis muneribus indigni judicemur, aut pro caduca et brevi voluptate ad omnem aeternitatem duraturam lætitiā projicientes, tanta nos potestate, tanta gloria, tanta beatitudine spoliemus, imo potius per honestas et cum virtute conjunctas actiones, per fugam vitiorum, per propositum et voluntatem bonam, quam in primis adjuvare Deus solet, et per preces, nobilitatem et dignitatem nostram tueamur. Sed de his satis. Quoniam autem hominem ex animo constare et corpore, communis omnium sententia docet, age, ut distribuite procedat oratio, prius de anima tractemus, sed ita, ut subtiles et spinosas admodum et vulgo ad intelligendum difficiles quæstiones prætermittamus.

CAP. II.

De anima.

De anima omnium fere veterum rationes inter se dissentiunt. Democritus enim et Epicurus, et omnis Stoicorum philosophorum chorus, corpus esse animam, dicunt. Et hi ipsi, qui corpus esse animam volunt, de ejus essentia inter se non conveniunt. Stoici enim, spiritum aiunt esse animam, concafactum et igneum; Critias sanguinem; Hippon philosophus aquam; Democritus ignem; etenim globosas individuorum corpusculorum figuras concretas, ignem et aerem, animam efficere; Heraclitus universi quidem animam, exhalationem esse humidorum; animalium autem animam, cum ab exteriori exhalatione, tum ab ea, quæ in ipsis est animalibus, ejusdem cum illa generis ortam esse auctor est. Inter eos etiam, qui sine corpore (non corpoream) animam dicunt, infinita dissensio est:

A (88) τὴν φύσιν, μηδὲ τῶν τοσούτων (89) θεωρῶν ἀποφανθῶμεν ἀνάξιοι, μηδὲ αὐτοὺς τοσαύτης ἐξουσίας καὶ δόξης καὶ μακαριότητος ἀποστερήσωμεν, ὀλίγου καιροῦ καὶ βραχείας ἡδονῆς πάντων τῶν αἰώνων καταπροδόντες τὴν ἀπόλαυσιν (90). ἄλλα διὰ τῶν καλῶν ἔργων καὶ τῆς ἀποχῆς τῶν φαύλων καὶ τοῦ ὀρθοῦ σκοποῦ, ᾧ μάλιστα τὸ θεῖον συνεργεῖν εἴωθεν, καὶ διὰ τῶν εὐχῶν τὴν εὐγένειαν διασώσωμεν. Περὶ μὲν οὖν (91) τούτων, ἱκανὰ καὶ ταῦτα (92). Ἐπειδὴ δὲ, τὸν ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς εἶναι καὶ σώματος, ὁ κοινὸς υποβάλλει λόγος, φέρε 28 διελόντες πρότερον περὶ ψυχῆς διαλάβωμεν (93), τὰ λίαν λεπτά καὶ περισκελῆ καὶ τοῖς πολλοῖς δυσκατανόητα τῶν ζητουμένων παραλιπόντες (94).

B

ΚΕΦ. Β΄.

Περὶ ψυχῆς (95).

Διαφωνεῖται σχεδὸν ἅπασιν τοῖς παλαιοῖς ὁ περὶ τῆς ψυχῆς λόγος (96). Δημόκριτος μὲν γὰρ καὶ Ἐπίκουρος καὶ πᾶν τὸ τῶν στωϊκῶν φιλοσόφων (97) σύστημα, σῶμα τὴν ψυχὴν ἀποφαίνονται (98). Καὶ αὐτοὶ δὲ οὗτοι, οἱ σῶμα τὴν ψυχὴν ἀποφαίνοντες (99), διαφέρονται περὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς. Οἱ μὲν γὰρ Στωϊκοὶ πνεῦμα λέγουσιν αὐτὴν ἐνθερμον καὶ διάπυρον (1). Κριτίας δὲ, αἷμα (2). Ἴππων δὲ ὁ φιλόσοφος, ὕδωρ. Δημόκριτος δὲ, πῦρ. τὰ γὰρ σφαιροειδῆ σχήματα τῶν ἀτόμων συγκρινόμενα (2'), πῦρ τε καὶ αἶρα, ψυχὴν (3) ἀποτελεῖν. Ἡράκλειτος δὲ, τὴν μὲν τοῦ παντός (4) ψυχὴν, ἀναθυμιάσιν ἐκ τῶν ὑγρῶν, τὴν δὲ ἐν τοῖς ζώοις, ἀπὸ τε τῆς ἐκτὸς καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς ἀναθυμιάσεως, ὁμογενῆ πεφυκέναι. Πάλιν δὲ καὶ τῶν λεγόντων ἀσώματων εἶναι τὴν ψυχὴν, ἅπειρος γέγονεν ἡ διαφωνία, τῶν μὲν, οὐσίαν αὐτὴν καὶ

C

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(88) Κατασχῶμεν. Con. deturpiemus aut vili pendamus. Ac si legerit, ἢ ὀλιγορῶμεν.

(89) Μηδὲ τῶν τοιούτων. Μηδὲ τῶν τοσούτων, D. 1. Τοσούτων etiam in marg. Aut. Μηδὲ τοσούτων, A. 1. 2. Tanis, Con.

(90) Ἀπόλαυσιν. Τὴν ἀπόλαυσιν, A. 1, 2, 3, D. 1. M. 1.

(91) Περὶ μὲν οὖν. Absunt, A. 2. Καί, ante περὶ, adliit M. 1. Καὶ περὶ μὲν. τούτων, A. 3.

(92) Ἰκανὰ ταῦτα. Ἰκανὰ καὶ ταῦτα, A. 1, 2. Mox υποβάλλειν est docere, ut pag. 24, suadere.

(93) Διαλάβωμεν. Διαλάβομεν, D. 1. Mox, λεπτά καὶ περισκελῆ, interpretor tenuia et subtilia, seu ad explicandum difficilia. Vide pag. 55.

(94) Παραλιπόντες. Παραλείποντες, D. 1.

(95) Περὶ ψυχῆς. Κεφ. Β΄. Ita et D. 1: Περὶ ψυχῆς β΄. A. 1: Τοῦ αὐτοῦ Περὶ ψυχῆς λόγος δεύτερος. Et in principio in indice capituli: Περὶ ψυχῆς, A. 3. De anima, cap. 2, Vall. Περὶ ψυχῆς λόγος δεύτερος, A. 3, M. 1. Secundum et tertium caput Gregorii Nysseni nomine legitur inter ejus Opera edit. Paris. 1658. vol. II, p. 90, sqq., unde hic varietatem lectionis notavimus addita littera N. Cono hic incipit librum II. Ejusdem de philosophia liber secundus, De anima, cap. 1. De opinionibus priscorum philosophorum circa animæ naturam. Notabiles sententias veterum de anima refert anonymus in libello qui inscribitur, Δόξαι περὶ ψυχῆς. Reperitur iste libellus in editione Philocalia Originis Parisina 1619, 4. Vide ibi pag. 626, sqq.

(96) Ὁ περὶ τῆς ψυχῆς λόγος. Τῆς abest, D. 1. Veterum philosophorum sententias de anima memorat Aristot. De anima, I, 2.

(97) Στωϊκῶν φιλοσόφων. Στωϊκῶν αἰρέσεων, D. 1. Non male. Nam Stoicorum plures fuerunt sectæ. Contra Stoicos apud Eusebium Præpar. evangel. p. 822 et 824, disputant Longinus, Eusebii æqualis, et Plotinus.

(98) Ἀποφαίνονται — τὴν ψυχὴν. Absunt, A. 3. Errore manifesto.

(99) Οἱ σῶμα τὴν ψυχὴν ἀποφαίνοντες. Omittit Con. Mox omittit γὰρ A. 3:

(1) Ἐνθερμον καὶ διάπυρον. Καὶ διάπυρον omittit A. 2.

(2) Κριτίας δὲ αἷμα. Vide Fischerum ad Platon. Phædonem, p. 404, not. 22.

(2') Συγκρινόμενα. Συγκρινόμενα, D. 1. Συγκρίναι et συγκρινάω est miscere.

(3) Πῦρ τε καὶ ψυχὴν. Πῦρ τε καὶ αἶρα, ψυχὴν, D. 1, A. 1, 2, 3, M. 1, N. Con. Igni æreque concretis, animam putat absolvi, Vall. Ergo versioni Latinæ inserui et aerem. Legendum autem αἶρα, nisi mox probetur ἀποτελεῖ. Ἄφρ videtur etiam excidisse apud Aristot. I. i. Continuo, ἀποτελεῖ, D. 1. Heracliti sententiam fere ad verbum expressit Plutarch. De plac. philosoph. IV, 3. Vide ibid. cap. 2. Adde Euseb. Præpar. evang. p. 821.

(4) Τὴν μὲν τοῦ παντός. Μὲν abest M. 1. Paulo post idem et N., Ἀπὸ τε τῶν ἐκτὸς καὶ τῆς ἐν αὐτῇ. Αὐτῇ, loco αὐτοῖς, habet etiam A. 3.

ἀθάνατον λεγόντων (5), τῶν δὲ ἀσωμάτων μὲν, οὐ μὴν οὐσίαν, οὐδὲ ἀθάνατον. Θαλῆς μὲν γὰρ πρῶτος τὴν ψυχὴν (6) ἔφησεν ἀεικίνητον (7) καὶ αὐτοκίνητον. Πυθαγόρας δὲ, ἀριθμὸν ἑαυτὸν κινούντα (8). Πλάτων δὲ, οὐσίαν νοητὴν (9) ἐξ ἑαυτῆς κινήτην κατὰ ἀριθμὸν ἐναρμόνιον. Ἀριστοτέλης δὲ (10), ἐντελέχειαν πρῶτην σώματος φυσικοῦ, ὁργανικοῦ, δυνάμει ζῶν ἔχοντος. Δικαίρχος (11) δὲ, ἀρμονίαν τῶν τεσσάρων στοιχείων, ἀντὶ τοῦ, κρᾶσιν καὶ συμφωνίαν τῶν 29 στοιχείων. Οὐ γὰρ (12) τὴν ἐκ τῶν φθόγγων συνισταμένην, ἀλλὰ τὴν ἐν τῷ (13) σώματι θερμῶν καὶ ψυχρῶν καὶ ὑγρῶν (14) καὶ ξηρῶν ἐναρμόνιον κρᾶσιν καὶ συμφωνίαν βούλεται λέγειν. Δῆλον δὲ, ὅτι καὶ τοῦτων οἱ μὲν ἄλλοι (15) τὴν ψυχὴν οὐσίαν εἶναι λέγουσιν (16). Ἀριστοτέλης δὲ καὶ Δικαίρχος ἀνούσιον. Ἐτι δὲ πρὸς τούτους, οἱ μὲν, μίαν εἶναι καὶ τὴν αὐτὴν τῶν πάντων ψυχὴν νομομαχίᾳ, κατακερματίζομένην εἰς τὰ καθ' ἕκαστα (17), καὶ πάλιν εἰς ἑαυτὴν συνιούσαν, ὥς οἱ Μανιχαῖοι (18), καὶ ἄλλοι τινές· οἱ δὲ, πολλὰς καὶ διαφόρους κατ' εἶδος· οἱ δὲ, καὶ μίαν (19) καὶ πολλὰς.

Πᾶσα τοίνυν ἀνάγκη μὴκύναι (20) τὸν λόγον, τοσαύταις δόξαις ἀντιλέγοντα (21). Κοινῇ μὲν οὖν πρὸς πάντας τοὺς λέγοντας σῶμα τὴν ψυχὴν, ἀρκέσει τὰ παρὰ Ἀμμωνίου τοῦ διδασκάλου Πλωτίνου καὶ Νουμηνίου (22) τοῦ Πυθαγορικοῦ εἰρημένα. Εἰσὶ δὲ ταῦτα· Τὰ σώματα (23) τῇ οὐσίᾳ φύσει τρεπτὰ ὄντα

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(5) Ἀθάνατον λεγόντων. Ἀθάνατον εἶναι λεγόντων, A. 2.

(6) Πρῶτος τὴν ψυχὴν. Dixi jam, hoc loco dis-suta esse folia in col. D. 1. Ergo hic in quaternione secunda post folium primum unum folium pratermittendum, et ad tertium pergendum.

(7) Ἀεικίνητον. Ἀκίνητον, N. De sententiis horum philosophorum v. Plutarch. l. 1, cap. 2.

(8) Κινούντα ἑαυτὸν. Ἐαυτὸν κινούντα, D. 1, A. 1, 2, 3, N.

(9) Οὐσίαν νοητὴν. Οὐσίαν νοεράν ἐξ αὐτῆς κινήτην κατ' ἀριθμὸν, D. 1. Οὐσ. νοητὴν ἐξ αὐτῆς κινουμένην, N. Νοητὴν habet etiam Plutarch. l. 1.

(10) Ἀριστοτέλης δὲ. Δέ abest, D. 1. Ἐντελέχειαν Plutarch. l. 1, explicat ἐνέργειαν. Ceterum hanc Aristotelis definitionem repetit etiam Diog. Laert. p. 176; Plutarch. l. II, p. 1006. Contra entelechiam Aristotelis disputationes Plotini et Porphyrii leguntur apud Euseb. *Præpar. evang.* p. 811, sqq. De entelechia monet etiam anonymus in *Δόξαις περὶ ψυχῆς*, p. 628 bis.

(11) Δικαίρχος. Plutarch. *De placit. philosoph.*, IV, 2, Δικαίρχος habet. Atque ita corrigendum videtur hic, pag. 29 et 35. Dicæarchi sæpius meminit Diog. Laert.

(12) Τεσσάρων στοιχείων. Οὐ γὰρ. Τεσσάρων στοιχείων, ἀντὶ τοῦ, κρᾶσιν (supra ex correct. α, loco α) καὶ συμφωνίαν τῶν στοιχείων. Οὐ γὰρ, D. 1. Sic, sed κρᾶσιν sine correctione, A. 1, 2. Est hæc explicatio vocabuli ἀρμονίας, quam tamen proxima verba postulant. Ita etiam habet Con. *Hoc est, elementorum misturam atque consonantiam*, Vall.

(13) Ἀλλὰ τὴν ἐν τῷ. Ἀλλὰ τὴν τῶν ἐν τῷ, N. Τῷ abest, A. 3. Mox idem : τοῦτων μὲν ἄλλοι. Et paulo post : ἀντιλέγοντα.

(14) Καὶ ὑγρῶν καὶ ψυχρῶν. Καὶ ψυχρῶν καὶ ὑγρῶν, D. 1, A. 1, 2. Omnia hæc singulari numero exhibet Con. *Et frigorum et humorum*, Vall.

A quod alii eam substantiam et immortalem confirmant : alii, etiam corporis sit expers, substantiam tamen et immortalem negent. Thales enim princeps dicendi fuit, animam semper moveri et per se moveri. Pythagoras numerum asseruit, seipsum moventem. Plato substantiam, quæ sub intelligentiam cadat, per seque ad numerum harmoniæ aptum moveatur. Aristoteles entelechiam primam corporis naturalis, instrumentis præditi, potestate viventis. Diæarchus (Dicæarchus) harmoniam quatuor elementorum (id est, misturam et concentum elementorum). Non enim eam, quæ e vocibus existit, sed calidorum et frigidorum, humidorum et siccorum, quæ in corpore sunt, temperationem, harmoniæ participem, et concentum vult dicere. Atque de his perspicuum est, cæteros aliam substantiam dicere : Aristotelem et Dinarchum (Dicæarchum) a substantia remove. Præterea fuerunt, qui unam esse et eandem omnium animam putarunt, quæ minutatim in res singulas concidatur, in seque rursus coeat, ut Manichæi et alii nonnulli. Alii multas, specique differentes, arbitrati sunt. Alii, et unam, et multas.

Necesse est igitur, in tot opinionibus refellendis paulo longior ponatur oratio. Atqui communiter contra omnes, qui licent, animam esse corpus, illa sufficiunt, quæ ab Ammonio, doctore Plotini, et Numenio Pythagoræo, disputata sunt. Sunt autem hæc : Corpora, quæ sua natura mutantur,

(15) Οἱ μὲν ἄλλοι. *Honesti*, Vall. Credo καλοί. Ineptæ.

(16) Εἴται λέγουσιν οὐσίαν. Οὐσίαν εἶναι λέγουσιν, D. 1, A. 1, 2. Paulo post, Δικαίρχος ἀνούσιον, N. De Dicæarcho ex Attico Platonico ita habet Euseb. *Præpar. evang.*, p. 810 : Τούτῳ (Aristotelι) τοιγαροῦν ἐπόμενος Δικαίρχος, καὶ τάχιστα (sic codex Augustanus) ἱκανὸς ὧν θεωρεῖν, ἀνῆρει καὶ (sic idem codex) τὴν ὁλὴν ὑπόστασιν τῆς ψυχῆς. Ceterum de Dicæarcho, Aristotelis discipulo, vide etiam Sextum Empir. pag. 74 edit. Fabricii, qui eadem de eo tradit, eumque Messenium appellat; Suidam in *Δικαίρχος* Ciceronem, qui hanc ipsam ejus de anima sententiam refert *Tusc. Quæst. lib. 1*, cap. 10, 11, et Menag. ad Diog. Laert. III, 4.

(17) Εἰς τὰ καθ' ἕκαστα. *In singula animalia*, Vall. Paulo ante deest ψυχὴν, M. 1.

(18) Μανιχαῖοι. Vide Epiphani., l. 1, p. 625. Mox καὶ ἄλλοι τινές omittit Vall.

(19) Οἱ δὲ μίαν. Οἱ δὲ καὶ μίαν, D. 1, A. 1, 2.

(20) Μὴκύναι. Μὴκύναι, D. 1, N.

(21) Ἀντιλέγοντα. Ἀντιλέγοντα, D. 1, N. Sic ad solum Nenesium refertur. Non male. Sed et pluralis ad solum Nemesium pertinet.

(22) Νουμηνίου. Νουμηνίου, D. 1. Νουμηνίου, A. 1, 2. Multoties hujus meminit Euseb. *Præparat. evangel.* et alii. Vallæ interpretatio h. l. prorsus contraria Græco.

(23) Εἰσὶ δὲ ταῦτα τὰ σώματα. Εἰσὶ δὲ ταῦτα. Τὰ σώματα, D. 1, A. 1, 2, N. Mox, τὰ οὐκ εἶναι, loco τῇ οὐσίᾳ, M. 1, et τρεπτὰ τε ὄντα, N. Simillima sunt, quæ leguntur apud auctorem anonymum in libello *Δόξαις περὶ ψυχῆς*, p. 631, quæ ita se habent : Πᾶν γὰρ σῶμα κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν σχεδαστὸν ἐστὶ καὶ εἰς ἄπειρα διαιρετὸν. Αὐτὸ δὲ τὸ συνέγοντος. Τὸ τοίνυν συνέχον, πότερον σῶμα ἐστὶν ἢ ἀσωματόν; Εἰ δὲ οὖν σῶμα, δεῖσται πάλιν καθεῖναι τοῦ συνέγοντος, καὶ τοῦτο ἐπ' ἀπειρον. Ἀνάγκη

penitusque dissipantur et infinite dividuntur, si in A
 his nihil, quod sit immutabile, relinquitur, opus
 habent aliquo se continente et connectente, et velut
 constringente et cohibente, quod animam dicimus.
 Itaque, si corpus est anima, quaecunque tandem,
 etiam tenuissimum, quid rursus erit, quod ipsum
 contineat? Ostensum est enim, omne corpus indige-
 gere aliquo, a quo contineatur; et ita infinite,
 donec ad aliquid, quod corpore vacet, pervenia-
 mus. Sin responderint, quod Stoici, contentam
 quamdam esse motionem in corporibus, quæ intro
 simul et extra feratur, et eam quidem, quæ
 extra feratur, magnitudines et qualitates efficere,
 quæ vero intro, junctionem atque substantiam:
 quærendum de his est, cum omnis motus ab aliqua
 vi prolisciscatur, quæ vis hæc sit, et in quo ejus es-
 sentia sit posita? Nam, si vis hæc materia quædam
 est, instabimus iisdem rationibus: sin materia
 non est, sed e materia quid concretum (aliud
 autem est e materia concretum, aliud materia:
 quod enim materiæ est particeps, e materia con-
 cretum dicitur): quid tandem est, quod materiæ
 est particeps? utrum materia etiam ipsum, an ma-
 teriæ expers? Si materia, quomodo e materia
 concretum ac non materia est? Si non materia, ex-
 pers ergo materiæ: si materiæ expers, non ergo
 corpus; omne enim corpus e materia concretum
 est. Quodsi dicant, corpora triplici spatiorum ge-
 nere porrigi; in animaque, quæ per totum corpus
 permeat, parem spatiorum numerum reperiri, ac
 ideo certe corpus esse; respondebimus, omne
 quidem corpus tria habere spatiorum genera: non
 tamen, quidquid tria habet spatiorum genera, esse

VAR. LECT. ET ANIMADV.

ἄρα τὴν συνεκτικὴν τῶν σωμάτων δύναμιν, ἀσώματων
 εἶναι. Ἔστι δὲ ἐπὶ τῶν ἐμφύων, συνεκτικὴ τοῦ σώ-
 ματος ἡ ψυχὴ. Ἡ ψυχὴ ἄρα ἀσώματός ἐστι. Cætera
 lectu digna de anima vide p. 632 seq.

(24) Διόλου καὶ εἰς ἀπειρον. Καὶ διόλου εἰς ἀπει-
 ρον, D. 1, A. 1, 2, et in marg. Ant. Δι' ὅλου, καὶ
 εἰς ἀπειρον τμητὰ, ἐν, N. Et omnifariam secabilia,
 Vall.

(25) Ἐν αὐτοῖς μηδενός. Μηδενός ἐν αὐτοῖς, D.
 1, A. 1, 2. Mox ἀμεταβλήτου omittunt A. 1, 2, Vall.

(26) Συνέχοντος. Συντιθέντος, A. 1, 2, et marg.
 Ant. Συνέχειν ante συνάγειν locum habere nequit.
 Loco συνέγοντος vero mox est συγκαταϋόντος, quod
 idem est. Con. habet solum: constringente et copu-
 lante. Valla: componente — cogente — constringente
 — continente. Infra pag. 49, hujus loci iterum me-
 minit, unde huc translatus puto συνέγοντος, loco
 συντιθέντος.

(27) Οἰονδήποτε. Οἷον δὴποτε, D. 1, N. Mox, τί
 δὲ πάλιν ἐστὶ τὸ συμφέρον ἐκείνην; N. Δέ addit
 etiam M. 1.

(28) Εἰ δὲ λέγοιεν. Εἰ δὲ λέγομεν, A. 3.

(29) Καθάπερ οἱ Στωϊκοί. Ὡςπερ, loco καθάπερ,
 N. Τονικὴν κίνησιν memorat etiam Philo, p. 35, et
 409. Valla inepte reddidit motum concinnum.

(30) Εἰς τὸ εἶσω ἅμα κινουμένην καὶ εἰς τὸ ἔξω
 καὶ τὴν. Εἰς τὸ εἶσω ἅμα καὶ εἰς τὸ ἔξω κινουμένην.
 Καὶ τὴν, D. 1. Εἰς τὸ εἶσω σῶμα καὶ εἰς τὸ ἔξω κι-
 νουμένην. Καὶ τὴν, A. 1. Sic et A. 2, 3, sed ἅμα,
 loco, σῶμα. In marg. Ant. notatur: εἶσω σῶμα. N.
 vitiose κινούμεν. Cum A. 2, 3, consentit Con. In-
 trinsecus moventem, Vall.

καὶ σχεδαστὰ καὶ διόλου εἰς ἀπειρον (24) τμητὰ, μη-
 δενός ἐν αὐτοῖς (25) ἀμεταβλήτου ὑπολειπομένου,
 δεῖται τοῦ συντιθέντος (26) καὶ συνάγοντος καὶ ὥςπερ
 συσφίγγοντος καὶ συγκαταϋόντος αὐτὰ, ὅπερ ψυχὴν
 λέγομεν. Εἰ τοίνυν σῶμά ἐστιν ἡ ψυχὴ οἰονδή-
 ποτε (27), εἰ καὶ λεπτομερέστατον, εἰ πάλιν ἐστὶ τὸ
 συνέχον ἐκείνην; Ἐδεῖχθη γὰρ, πᾶν σῶμα δεῖσθαι
 τοῦ συνέγοντος, καὶ οὕτως εἰς ἀπειρον, ὥς ἂν κατ-
 ἀντήσωμεν εἰς ἀσώματων. Εἰ δὲ λέγοιεν (28), καθά-
 περ οἱ Στωϊκοί (29), τονικὴν τινα εἶναι κίνησιν περὶ
 τὰ σῶματα, εἰς τὸ εἶσω (30) ἅμα καὶ εἰς τὸ ἔξω κι-
 νουμένην, καὶ τὴν (31) μὲν εἰς τὸ ἔξω, μεγεθῶν καὶ
 ποιοτήτων 30 ἀποτελεστικὴν εἶναι, τὴν δὲ εἰς τὸ
 εἶσω, ἐνώσεως καὶ οὐσίας· ἐρωτητέον αὐτοὺς, ἐπειδὴ
 πᾶσα κίνησις ἀπὸ τινός ἐστι δυνάμεως, τίς ἡ δύναμις
 αὕτη καὶ ἐν τίνι οὐσιώται (32); Εἰ μὲν οὖν καὶ ἡ δύ-
 ναμις [αὕτη] ὕλη τίς ἐστὶ (33), τοῖς αὐτοῖς πάλιν
 χρῆσθμεθα λόγοις· εἰ δὲ οὐχ ὕλη, ἀλλ' ἔνυλον (ἔτε-
 ρον δὲ ἐστὶ τὸ ἐνυλον παρὰ τὴν ὕλην· τὸ γὰρ μετέχον
 ὕλης, ἔνυλον λέγεται)· τί ποτε ἄρα ἐστὶ τὸ μετέχον
 τῆς ὕλης (34), πότερον ὕλη καὶ αὐτὸ ἢ ἄϋλον; Εἰ
 μὲν οὖν ὕλη, πῶς ἔνυλον καὶ οὐχ ὕλη; Εἰ δὲ οὐχ ὕλη,
 ἄϋλον ἄρα· εἰ δὲ ἄϋλον, οὐ σῶμα. Πᾶν γὰρ σῶμα (35)
 ἔνυλον. Εἰ δὲ λέγοιεν, ὅτι τὰ σῶματα τριχῇ δια-
 στατὰ (36) ἐστὶ, καὶ ἡ ψυχὴ δὲ, δι' ὅλου διήκουσα (37)
 τοῦ σώματος, τριχῇ διαστὰτὴ ἐστὶ, καὶ διὰ τοῦτο
 πάντως καὶ σῶμα (38)· ἐροῦμεν, ὅτι πᾶν μὲν σῶμα
 τριχῇ διαστατὸν (39), οὐ πᾶν δὲ τὸ τριχῇ διαστατὸν,
 σῶμα. Καὶ γὰρ τὸ ποσὸν καὶ τὸ ποιόν, ἀσώματα ὄντα
 καθ' ἑαυτὰ, κατὰ συμβεβηχὸς ἐν ὅκῳ ποιοῦνται. Οὐ-
 τως οὖν (40) καὶ τῇ ψυχῇ, καθ' ἑαυτὴν μὲν πρόσ-
 εστι τὸ ἀδιάστατον, κατὰ συμβεβηχὸς δὲ τῷ, ἐν ᾧ
 ἐστὶ, τριχῇ διαστατῷ ὄντι (41), συν θεωρεῖται καὶ

(31) Εἰς τὸ εἶσω. Εἰς τὸ εἶσω, A. 1, 2, 3. Mox,
 τίς ἡ δύναμις αὕτη, N.

(32) Καὶ ἐν τίνι οὐσιώται. Καὶ ἐν τίνι οὐσιώται,
 D. 1, A. 1, 2, Con., Vall.

(33) Ἡ δύναμις αὕτη ὕλη τίς ἐστὶ. Ἡ δύναμις
 ὡς ὕλη τίς ἐστὶ, D. 1. Αὕτη solum omittunt A. 1,
 2. Cono ita: Quoniam autem hæc virtus ὕλη quæ-
 dam est. Vall.: Quod si ea vis materia est. Mox,
 ἕτερόν ἐστι τὸ ἐνυλον, N.

(34) Τὸ γὰρ μετέχον ὕλης. Τῆς ante ὕλης, ad-
 dit D. 1. Ab τὸ γὰρ ad λέγεται omittit Con., et an-
 tea bis ἔνυλον loco ἐνυλον habet. Ἄνυλον, loco ἄϋλον,
 exhibet M. 1, bis.

(35) Πᾶν γὰρ σῶμα. Τὸ γὰρ σῶμα, N. Mox λέ-
 γοιμεν, M. 1.

(36) Τριχῇ διαστατὰ. V. Plutarch. De placit.
 philosoph., 1, 12; Diog. Laert. p. 283.

(37) Διόλου διήκουσα. Δι' ὅλου διήκουσα, D. 1,
 A. 3.

(38) Πάντως καὶ σῶμα. Intellige, ἐστίν.

(39) Ὅτι πᾶν μὲν σῶμα τριχῇ διαστατὸν. Forte
 post διαστατὸν deletum ὑπάρχει, D. 1. Mox idem pro-
 ximum σῶμα ex correctione. Ἔστιν, post διαστατὸν,
 addit N. Mox idem: ὁ τὸ ποσόν, loco ὁ τόπος. Εἰδὼν
 dicunt qualitatem, ποσὸν quantitatem. Utrumque in-
 fra habet p. 35, Con. legit τὸ ποσόν, loco ὁ τόπος.
 Recte. Τὸ ποσόν, loco ὁ τόπος, habet etiam M. 1.
 Valla habet locus.

(40) Οὕτως οὖν. Con., Essentialiter itaque. Ac si
 legerit denotans, aut οὐσώδως. Mox, διάστατον; A. 3.

(41) Διαστατῷ ὄντι. Διαστατὸν ὄντι, N. Paulo
 ante δὲ τό, loco δὲ τῷ, M. 1, A. 3.

αὐτῇ τριπλῇ διαστατῇ. Ἐτι, πᾶν σῶμα ἤτοι ἐξωθεν κινεῖται (42) ἢ ἐνδοθεν· ἀλλ' εἰ μὲν ἐξωθεν, ἄψυχον ἔσται (43)· εἰ δὲ ἐνδοθεν, ἐμψυχον (44). Εἰ δὲ σῶμα ἢ ψυχὴ, εἰ μὲν ἐξωθεν κινεῖτο (45), ἄψυχός ἐστιν· εἰ δὲ ἐνδοθεν, ἐμψυχός· ἄτοπον δὲ, καὶ τὸ ἄψυχον, καὶ τὸ ἐμψυχον (46), λέγειν τὴν ψυχὴν· οὐκ ἄρα σῶμα ἢ ψυχὴ (47). Ἐτι ἡ ψυχὴ, εἰ μὲν τρέφεται, ὑπὸ ἀσωμάτου τρέφεται· τὰ γὰρ μαθήματα τρέφει αὐτὴν· οὐδὲν 31 δὲ σῶμα ὑπὸ ἀσωμάτου τρέφεται· οὐκ ἄρα σῶμα ἢ ψυχὴ. Ξενοκράτης οὕτω συνήγγεν (48)· Εἰ δὲ μὴ τρέφεται, πᾶν δὲ σῶμα ζῶον τρέφεται, οὐ σῶμα ἢ ψυχὴ.

ergo corpus anima est. Præterea, anima si alitur, disciplinae sunt : at nullum corpus alitur eo quod vacet corpore : non ergo corpus anima est. Xenocrates autem ita concludebat : Si non alitur anima, omne autem corpus animalis alitur, non est corpus anima.

Καὶ ταῦτα μὲν κοινῇ πρὸς πάντας τοὺς λέγοντας σῶμα εἶναι τὴν ψυχὴν. Ἰδίᾳ δὲ πρὸς τοὺς δοξάζοντας, αἷμα ἢ πνεῦμα εἶναι τὴν ψυχὴν, ἐπειδὴ τοῦ αἵματος ἢ τοῦ πνεύματος (49) χωριζομένου νεκροῦται τὸ ζῶον, οὐκ ἔχειν ῥητέον (50), ὅπερ τινὲς τῶν οἰομένων εἶναι τι γεγραφήκασιν, λέγοντες· Οὐκοῦν, ὅταν μέρος (51) ἀπορρῶν τοῦ αἵματος, μέρος (52) ἀπερρῶν τῆς ψυχῆς· κουφολογία γὰρ τὸ τοιοῦτον (53)· ἐπὶ γὰρ τῶν ὁμοιομερῶν (54) καὶ τὸ ὑπολειπόμενον μέρος ταυτὸν ἐστὶ τῷ παντί· ὕδωρ γούν, καὶ τὸ πολὺ καὶ τὸ βραχὺ, ταυτὸν (55)· ὁμοίως καὶ ἄργυρος καὶ χρυσοῦς καὶ πάντα, ὧν τὰ μέρη οὐ διαλλάττει ἀλλήλων κατὰ τὴν οὐσίαν (56)· οὕτως οὖν καὶ τὸ ὑπολειπόμενον αἷμα, ὅσον ἂν ᾖ, ψυχὴ ἐστὶν, εἴπερ ψυχὴ τὸ αἷμα. Ἐκεῖνο οὖν μᾶλλον ῥητέον (57), ὅτι εἰ τοῦτό ἐστι ψυχὴ, οὐ ἐξαιρουμένου (58) θνήσκει τὸ ζῶον, πάντως καὶ τὸ φλέγμα ψυχὴ ἐστὶ καὶ αἱ χολαὶ ἀμφοτέραι. Ὅποιον γὰρ ἂν τούτων ἐκλείπῃ (59), τέλος ἐπάγει τῇ ζωῇ (60). Ἐτι δὲ καὶ τὸ ἥπαρ καὶ ὁ ἐγκέ-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(42) Ἡ ἐξωθεν κινεῖται. Ἦτοι ἐξωθεν κινεῖται, D. 1, A. 1, 2. Σῶμα, ante ἢ, abest N. Πᾶν σῶμα omittit Vall.

(43) Ἀψυχον ἔσται. Αναγκαιώς ἄψυχον ἔσται, N. Mox idem κινεῖται, loco κινεῖτο, ac deinde δέ omittit inter ei et ἐνδοθεν.

(44) Εἰ δὲ ἐνδοθεν, ἐμψυχον. Ἐσωθεν, loco ἐνδοθεν. Ita certe suspicor. Forte etiam priori loco fuit ἐσωθεν, loco ἐνδοθεν. Evanuit enim, D. 1.

(45) Εἰ μὲν ἐξωθεν κινεῖτο. Κινεῖται, loco κινεῖτο. M. 1.

(46) Ἄτοπον δὲ καὶ τὸ ἐμψυχον καὶ τὸ ἄψυχον. Ἄτοπον δὲ καὶ τὸ ἄψυχον καὶ τὸ ἐμψυχον, D. 1, A. 1, 2. Cono sine sensu ita : Sed animatum de anima dicere, inconueniens. Vall. : Absurdum autem sit sive inanimatam, sive animatam dicere animam.

(47) Οὐκ ἄρα σῶμα ἢ ψυχὴ. Ἡ abest, A. 1. Post ψυχὴ addit : εἰ μὲν ἐξωθεν κινεῖτο, οὐκ ἔχει τῆς κινήσεως δύναμιν, M. 1. Idem mox, ἀπὸ ἀσωμάτου.

(48) Οὕτω συνήγγεν. Οὕτω συνήγαγεν, D. 1. Mox, πᾶν δὲ σῶμα ζῶον τρέφεται absunt, N, et τοὺς λέγοντας τὸ σῶμα, M. 1, A. 3.

(49) Ἐπειδὴ τοῦ πνεύματος ἢ τοῦ αἵματος. Ἐπειδὴ δὲ τοῦ αἵματος ἢ τοῦ πνεύματος, A. 1, 2. Sanguine et spiritu, Vall.

(50) Οὐκ ἔχειν ῥητέον. Οὐκοῦν ἔχειν ῥητέον, D. 1.

(51) Γεγραφήκασιν λέγοντες. Οὐκ οὖν ὅταν μέρος, D. 1. Aut

A corpus. Etenim locus et qualitas, cum vacent corpore per seipsa, ex accidenti in magnitudine quantitatem adipiscuntur. Ita animæ per se adest, ut omni careat spatio : at ex accidenti, cum eo, in quo est, quod triplex habet spatium, etiam ipsa triplex habere spatium intelligitur. Deinde omne corpus, vel pulsu agitur externo, vel motu cieitur interiore et suo : si externo, inanimatum est : si interiore, animatum. Si ergo corpus anima est, ac agitur aliunde, inanimata est ; sin a se mouetur, animata. Utrumque autem absurdum est, et animatam, et inanimatam animam dicere. Non

ergo corpus anima est. Præterea, anima si alitur, eo, quod vacet corpore, alitur : animi enim esca, quod vacet corpore : non ergo corpus anima est. Xenocrates autem ita concludebat : Si non alitur anima, omne autem corpus animalis alitur, non est corpus anima.

B Atque hæc quidem communiter aduersus omnes qui dicunt, animam esse corpus, disputata sint. Proprie vero, contra eos, qui putant, animam vel sanguinem esse, vel spiritum ; quoniam, semoto spiritu vel sanguine, animal exstinguitur, non illud dicendum, quod nonnulli, qui arbitrantur, se aliquid afferre, scripsere, cum dicerent : Ergo cum defluerit pars sanguinis, animæ pars defluerit. Levis enim est et futilis ista responsio. Nam in his, quæ particularum sunt similium inter se, reliqua pars eadem est cum tota. Nam, et multum, et paulum aquæ, aqua est ; argentum itidem et aurum et omnia, quorum partes essentia inter se non differunt. Itaque et sanguis, qui relinquitur, quantumcumque sit, anima est : siquidem sanguis anima est. Illud igitur potius dicendum est : Si hoc est anima, quo detracto animal interit, sane et pituita anima est, et bilis utraque. Nam horum utrumcumque defecerit, vivendi finem animali af-

γεγραφήκασιν addit μέρος, N., M. 1, A. 3. Idem paulo post omittit μέρος.

(52) Ἀπορρῶν τοῦ σώματος. Ἀπορρῶν τοῦ αἵματος, A. 1, 2, 5, N., Con., Vall. Sic, sed ἀπερρῶν, M. 1. Idem continuo omittit μέρος et exhibet ἀπερρῶν. Pro eo habet ἀπορρῶν, A. 3, et ἀπερρῶν, A. 2. Σώματος ineptum est. Mox etiam vocabula, ὑπολειπόμενον αἷμα, defendunt h. l. αἵματος.

(53) Τὸ τοιοῦτον. Τὸ τοιοῦτο, A. 2, M. 1.

(54) Ἐπὶ γὰρ τῶν ὁμοιομερῶν. Cono Græce exhibet : Nam ἐν τῷ ὁμογενεῖ. Mox τοῦ παντός, M. 1, et deinde : Καὶ πολὺ.

(55) Καὶ τὸ βραχὺτατον. Ὁμοίως, D. 1. Ingens et modica, Con. Et multa et paucissima, omisso ταυτὸν, Vall.

(56) Ἀλλήλων κατ' οὐσίαν. Ἀλλήλων κατὰ τὴν οὐσίαν, D. 1, A. 1, 2. Continuo : οὕτω γούν καί, D. 1. Mox, ὅσον ἂν εἴη, N., M. 1, A. 3.

(57) Μᾶλλον ῥητέον. Μᾶλλον ῥητέον, D. 1, A. 1, 2.

(58) Ψυχὴ οὐκ ἐξαιρουμένου. Ψυχὴ, οὐ ἐξαιρουμένου, M. 1, D. 1, A. 1, 2, 3, N., Ox. Quo sublato, Con., Vall.

(59) Ὅποιον γὰρ ἂν τούτων ἐκλείπῃ. Ὅποιον γὰρ τούτων ἂν ἐκλείπῃ, D. 1. Ὅποιον γὰρ τούτων ἂν ἐκλείπῃ, N. Ὅποιον γὰρ ἂν ἐκλείπῃ, M. 1. Γὰρ τούτων ἂν ἐκλείπῃ, A. 3. Ἐκλείπῃ, loco ἐκλείπῃ, A. 1. Defecerit, Con.

(60) Ἐπάγει τῷ ζῳῳ. Ἐπάγει τῇ ζωῇ, D. 1, A.

feret. Quod et in Jecore valet, et cerebro et corde et stomacho et renibus et intestinis et aliis permultis. Quo enim horum sublato non ad interitum animal dilabatur? Præterea multa carent sanguine, quæ tamen animata sunt: ut cartilaginea et mollia, ut sepia et loligines et *osmyli*: et omnia, quibus testa pro tegmine est, quæque crusta integuntur, ut carabi et cancri et gammari. Si igitur hæc animata sunt, nec sanguinem habent tamen, patet, animam non esse sanguinem. Illis vero, qui dicunt, aquam esse animam, quoniam vitam omnibus largiri videtur, nec fieri potest, ut sine aqua vita ducatur: multa sunt, quæ adversentur. Neque enim sine alimentis possis vivere. Quare horum sententia omnes, singulique cibi anima sunt. Deinde multa sunt animalia, quæ non bibant, ut de quodam aquirarum genere traditum est. Perdix etiam sine potu vivere potest. Verum cur aqua potius anima est, quam aer? Ab aqua enim perquamdiu abstinere te possis; at a ducendo spiritu ne ad brevissimum quidem tempus, quanquam nec aer anima est. Multa enim sunt, quæ vivunt, neque tamen respirant, ut insecta omnia, ut apes et vespe

A φαλος καὶ ἡ καρδία καὶ ὁ στόμαχος καὶ οἱ νεφροὶ καὶ τὰ ἔντερα καὶ ἄλλα πολλά. Τίνος γὰρ ἂν τούτων (61) ἐξαιρεθέντος οὐ τεθνήσκειται (62) τὸ ζῶον; Ἄλλως τε, πολλά ἐστὶν ἄναιμα μὲν, ἐμφυχα δὲ, ὡς τὰ σελάχη καὶ μαλάκια (63), ὅσον σηπία καὶ τευθίδες (64) καὶ ὁσμύλοι (65) καὶ πάντα τὰ ὁστρακόδεσμα καὶ ἀπαλόστραχα (66) ὡς οἱ κάραβοι καὶ καρχίνοι (67) καὶ 32 ἄσταχοι. Εἰ τοίνυν ἐστὶν ἐμφυχα (68) μὲν, ἄναιμα δὲ, ὅλως, ὡς οὐκ (69) ἐστὶν αἷμα ἢ ψυχὴ. Πρὸς δὲ τοὺς λέγοντας, ὕδωρ εἶναι τὴν ψυχὴν, ὅτι τὸ ὕδωρ ζωογονοῦν φαίνεται (70) πάντα, καὶ χωρὶς ὕδατος βιοτεύειν ἀδύνατον, πολλὰ (71) τὰ ἀντιπίπτοντα. Οὐδὲ γὰρ τροφῆς χωρὶς οἶόν τε ζῆν (72) ψυχὴν ἄρα καὶ τὰς τροφὰς πάσας καθ' ἐκάστην ρητέον κατ' αὐτούς. Ἐπειτα πολλὰ (73) τῶν ζῶων ἐστὶ μὴ πίνοντα, ὡς B ἐπὶ τινων ἀετῶν ἰσθόρηται. Καὶ πέρδιξ δὲ δύναται (74) ζῆν χωρὶς τοῦ πίνειν (75). Διατὶ δὲ μᾶλλον τὸ ὕδωρ ψυχὴ, καὶ μὴ ὁ ἀήρ (76); Ὑδατος μὲν γὰρ καὶ ἐπιπολὺ δυνατόν ἀποσχέσθαι· τοῦ δὲ ἀναπνεῖν τὸν ἀέρα, οὐδὲ τὸ βραχυτάτον· ἀλλ' οὐδὲ ὁ ἀήρ (77) ψυχὴ. Πολλὰ γὰρ ἐστὶ, ζῶντα μὲν, μὴ ἀναπνεύοντα (78) δὲ τὸν ἀέρα, ὡς τὰ ἔντομα πάντα, ὅσον μέλιττα (79) καὶ σφήκες καὶ μύρμηκες, καὶ τὰ ἄναιμα, καὶ τῶν θαλασσίων (80).

VAR. LECT. ET ANIMADV.

1, 2. Ἐπάγει τὸ ζῶον, A. 3. *Vita*, Con., Vall. Τῇ ζωῇ in marg. Ant. Μοχ ἐστὶ δέ, M. 1, et ἦπαρ, sed ex correct. ἦπαρ, D. 1. Μοχ loco οἱ νεφροὶ habet nerri Vall., et ἕτερα, loco ἔντερα, M. 1.

(61) Τίνος γὰρ τούτων. Τίνος γὰρ ἂν τούτων, D. 1. Quolibet enim eorum ablato, peribit animal, Con.

(62) Οὐ τεθνήσκειται. Οὐ abest, A. 1, 2, et Vall. qui ita habet: horum siquidem quocunque ablato, animal abolebitur.

(63) Καὶ μαλάκια. Καὶ τὰ μαλάκια, A. 1. Ὡς τὰ σμύραινα καὶ μαλάκια, ὅσον σηπίας καὶ τευθίδες καὶ σμύλοι, N. Aristot. *Hist. animal.* i, 6: Τὸ τῶν μαλακίων γένος, ὅσον τευθίδες τε καὶ τευθοὶ καὶ σηπία. Galenus in *Glossis Hippocrat.* p. 84: Μαλάκια· οὕτω καλεῖται, ὅσα τῶν ἐνὸδρων ἀκάνθαν οὐκ ἔχει. Et p. 95: Σελάχη· οὕτω καλεῖται, ὅσα ἰχθύων λεπιδας οὐκ ἔχει, καὶ ζωοτοκεῖ. Aristot. *Hist. animal.* iii, 1: Καλεῖται δὲ σελάχος, ὃ ἂν ἄπουν ὦν καὶ βραγχιὰ ἔχον ζωτόκον ἦ.

(64) Τευθίδες. Ante hoc tres fere litteræ rasæ, D. 1.

(65) Σμύροι. Σμύλοι, M. 1. D. 1, A. 1, 2, 3. Smyli, Vall. Atque ita paulo ante etiam notavi ex N. σμύραινοι, tacite intulit Ox. Vide Hesych. in μύραινος, ubi etiam notatur μύρος. Aristot. *Hist. animal.* v, 10, discrimen notat inter σμύρος et σμύραινα. Utrumque tamen genus inter σελάχη referi. Σμύλους puto esse eos, quos Oppian. *Halient.* i, 130, μύλους appellat. Ut enim est μύρος, μύραινα, et σμύρος, σμύραινα, ita credo μύλος et σμύλος. Athenæus modo μύλος, modo μύλλος exhibet lib. iii, p. 118, vii, p. 322. Cono hic retinuit Græcum δσμυλοι, quod, mutato tamen accentu, probò. Est autem polyptorum species, quæ et δσμυνα et δσμυλις appellatur; Aristot. *Hist. animal.* iv, 1; Pollux ii, p. 191; Hesych. in δσμύλια. Apud Oppian. *Halient.* i, 307, 310, legitur δσμύλος, cum interpretatione μοσχίτης. Ὀσμύλος habet etiam Aelian. *Hist. animal.* lib. v, cap. 44, ix, 45, ad quem locum vide animadversionem eruditissimi Schneideri. Posteriori loco inveni etiam in codice Augustano σμύλους, loco δσμύλους. In indice capituli tamen est δσμύλων ibidem. Recte autem hoc genus inter ἄναιμα refer-

tur. In versione Latina erat *mxri*, quod Oxoniensis editor correxerat *muræna*. Ipse *osmyli* scripsi.

(66) Ἀπαλόστραχα. Ἀπαλόσασρα, A. 1, 2.

(67) Καὶ οἱ καρχίνοι. Καὶ καρχίνοι, A. 1, 2, 3, D. 1. Ἀσταχοὺ meministi Aristot. *Hist. animal.* iv, 2, refertque inter μαλακόστραχα, pro quo Nemesius solet dicere ἀπαλόστραχα. v. p. 18. Καὶ ἄσταχοι omittit M. 1.

(68) Εἰ τοίνυν ἐστὶν ἐμφυχα. Εἰ τοίνυν ἐστὶν ἐμφυχα, D. 1.

(69) Ὅλως ὡς οὐκ. Ὡς abest, D. 1. Hic ergo finis est disputationis contra eos qui existimant animam esse sanguinem. Contra eos vero, qui eam πνεῦμα seu ἀέρα dicunt, non adeo copiose disputavit, quod hi iisdem fere argumentis refutari possunt. Transit ergo statim ad eos, qui aquam credunt esse animam. Nihilominus tamen hic in fine quædam subjicit contra eos, qui animam opinantur πνεῦμα aut ἀέρα.

(70) Ζωογονοῦν φαίνεται. Ζωογονεῖν φαίνεται, D. 1. Φαίνεται ζωογονοῦν, N.

(71) Πόλιν δὲ δύναται. Ἀδύνατον· ποτὲ πολλά, N. Haud dubie sic distinguendum: ἀδύνατον ποτὲ πολλά.

(72) Τροφῆς χωρὶς οἶόν τε ζῆν. Χωρὶς τροφῆς ζῆν οἶόν τε, D. 1, A. 2. Τροφῆς χωρὶς ζῆν οἶόν τε, A. 1.

(73) Ἐπεὶ τὰ πολλά. Ἐπειτα πολλά, D. 1, A. 1, 2, 3. Istud vitiosum. Aristot. *Hist. animal.* viii, 5: Ἔστι δὲ τῶν ὀρνίθων γένος πᾶν μὲν ὀλιγόποτον· οἱ δὲ γαμφώνυχες καὶ ἄποτοι πάντων.

(74) Πέρδιξ δὲ δύναται. Δέ abest, D. 1.

(75) Χωρὶς τοῦ πίνειν. Χωρὶς τοῦ πίνειν, A. 1, 2. Μοχ post ὕδωρ deest ψυχὴ, N.

(76) Καὶ οὐκ ὁ ἀήρ. Καὶ μὴ ὁ ἀήρ, D. 1, A. 1, 2. Μοχ distinguunt ita: δυνατόν ἀποδέχεσθαι· τοῦ δὲ ἀναπνεῖν.

(77) Ἀλλ' οὐδὲ ὁ ἀήρ. Ὁ abest, M. 1.

(78) Ζῶντα μὲν μὴ ἀναπνεύοντα. Ζῶων τὰ μὲν μὴ ἀναπνεύοντα, A. 1.

(79) Οἶον μέλιττα. Οἶον μέλιττα, D. 1, A. 1, 2, 3, N. M. 1.

(80) Καὶ τῶν θαλασσίων. Καὶ abest, A. 2.

καὶ πολλὰ, καὶ πάντα, ὅσα (81) οὐκ ἔχει πνεύμονα. Ἰὺδὲν γάρ, μὴ ἔχον πνεύμονα, ἀναπνεῖ τὸν ἀέρα· καὶ ἰντιστρέφει (82)· οὐδὲν, μὴ ἀναπνεῖ τὸν ἀέρα, πνεύμονα ἔχει.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ Κλεάνθους τοῦ Στωϊκοῦ καὶ Χρυσίππου φέρονται λόγοι τινές, οὐκ εὐκαταφρόνητοι, ἐκθετέον (83) καὶ τούτων τὰς λύσεις, ὡς ἐπέλυσαν οἱ ἀπὸ Πλάτωνος (84). Ὁ Κλεάνθης τοίνυν πλέκει συλλογισμὸν· Οὐ μόνον, φησὶν, ὅμοιοι τοῖς γονεῦσι γινόμεθα (85) κατὰ τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν, τοῖς πάθεσι, τοῖς ἡθελῶσι (86), ταῖς διαθέσεσι· σώματος δὲ, τὸ ὅμοιον καὶ τὸ ἀνόμοιον, οὐχὶ δὲ ἀσωμάτου· σῶμα ἄρα ἡ ψυχὴ. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἐκ τῶν 33 ἐπὶ μέρους (87) τὰ καθόλου οὐ συγκατασκευάζεται (88). Πρὸς τούτῳ δὲ καὶ τὸ, B οὐχὶ δὲ ἀσωμάτου, ψευδὸς ἐστὶ. Λέγομεν γὰρ ἀριθμοὺς (89) ὁμοίους εἶναι, ὅν αὖ πλεονάζοντες εἰσιν, ὡς τὸν 2 (90) καὶ τὸν εἰκοσιτέσσαρα. Πλευρὰ γὰρ τοῦ 2 ὁ δύο καὶ ὁ τρία· τοῦ δὲ εἰκοσιτέσσαρα ὁ τέσσαρα (91) καὶ ὁ 5. Ἀναλογίαν δὲ ἔχει τὰ μὲν δύο (92) πρὸς τὰ τέσσαρα, τὰ δὲ τρία πρὸς τὰ 5. Ἐν διπλασίονι (93) γὰρ λόγῳ θεωρεῖται. Τὰ γὰρ τέσσαρα τῶν δύο διπλασίονα καὶ τὰ 5 τῶν τρία (94)· ἀσώματοι δὲ οἱ ἀριθμοί. Καὶ σχήματα δὲ σχήμασιν ὁμοία ἐστίν, ὅσα τὰς τε γωνίας ἴσας ἔχει, καὶ τὰς περὶ τὰς ἴσας γωνίας (95) πλευρὰς ἀνάλογον· τὸ δὲ σχῆμα καὶ αὐτοὶ ἀσώματων (96) ὁμοιοῦσιν εἶναι. Ἔτι, ὡς τοῦ ποσοῦ ἴδιόν ἐστι τὸ ἴσον καὶ ἀνίσον, οὕτω καὶ τοῦ ποιοῦ τὸ ὅμοιον καὶ τὸ ἀνόμοιον (97)· ἀσώματων δὲ ἡ ποιότης. Ἔστιν ἄρα καὶ ἀσώματων (98) ἀσωμάτων C

et formicæ, et quæ sanguine carent et pleræque animantes marinæ, et omnia, quæ pulmonem non habent. Nihil enim, quod pulmonem non habet, spirat aerem. Quæ reciprocatur enuntiatio: nihil, quod aerem non spirat, pulmonem habet.

Sed quoniam Cleanthis Stoici et Chrysippi feruntur rationes quedam non contemnendæ, etiam harum dissolutiones afferendæ sunt, ut a Platoniciis sunt expositæ. Cleanthes ratiocinationem necit ejusmodi: Non solum, inquit, corpore parentum similes nascimur, sed etiam animo, affectionibus, moribus, habitibus: similitudo porro, et dissimilitudo in corpore, non in non-corpore spectantur: corpus igitur anima est. Primum, ex partibus universum genus non concluditur: deinde illud, non in non-corpore, falsum est. Dicimus enim numeros similes esse, quorum latera inter se proportionem habeant, ut vi et xiv. Latera enim vi sunt, ii et iii; xiv vero, iv et vi. Nam ii ad iv, et iii ad vi proportio est. In duplici enim ratione sunt positi, iv enim, ii duplicia, et vi, iii: et tamen numeri, corporis sunt expertes. Figuræ quoque figuris sunt similes, quæ et angulos æquales habent, et latera, quæ æquales angulos continent, sibi proportionem respondententes. Figuram autem, etiam ipsi, esse non corpus, confitentur. Accedit huc, quod, ut quantitatatis est proprium, æquale esse, et non æquale, ita qualitatis simile et dissimile: non-corpore autem, qualitas, est igitur etiam non-corpore non-corpori simile. Addit Cleanthes: Nolum non-corpore con-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(81) Πάνθ' ὅσα. Πάντα ὅσα, D. 1, A. 1, 2, 3, N., M. 1.

(82) Ἀντιστρέφει. Ἀντισπιντρέφει, A. 2. Cono hic quædam transposuit. Mox, post ἐπειδὴ, deest δὲ, N. Ab ἐπειδὴ Con. incipit libri ii cap. 2. Index: Recitantur argumenta simulata Cleanthis et Chrysippi, animam esse corpus, quæ etiam solvuntur.

(83) Ἐκθετέον. Ἐκρητέον, N. Et mox, ἀπέλυσαν, idem et M. 1. Quas, id est ἄς, Platonici attulerunt, Vall.

(84) Οἱ ἀπὸ Πλάτωνος. Ante Πλάτωνος; redeundum ad tertium ante hoc folium in cod. D. 1. Nam folia dissuta sunt.

(85) Τοῖς γονεῦσι γινόμεθα. Τοῖς γον. Γινόμεθα, D. 1. Vitiose, γινόμεθα, A. 3.

(86) Τοῖς ἡθελῶσι. Τοῖς ἡθελῶσι, Ox.

(87) Ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους. Ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους, M. 1, A. 1, 2, 3, D. 1, N., Ox.

(88) Οὐ συγκατασκευάζεται. Οὐ in cod. D. 1 insertum, sed ab eadem manu. Omittit N. et M. 1. Omissum esse, notatur etiam in marg. Ant. Οὐ b. l. addi et omitti potest. Si omittatur, tacite notatur error eorum, qui ita argumentantur; sin addatur, manifeste arguuntur. Verissime enim ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους τὰ καθόλου οὐ συγκατασκευάζεται. Ab ἀλλὰ πρῶτον ad ψευδὸς ἐστὶ Vall. reddidit: Sed hoc falsum est. Ergo multa omisit.

(89) Δὲ καὶ τὸ οὐχὶ δὲ ἀσωμάτων σῶμα ἄρα ἡ ψυχὴ· ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους τὰ καθόλου συγκατασκευάζεται. Πρὸς τούτῳ δὲ καὶ τὸ οὐχὶ δὲ ἀσωμάτων ψευδὸς ἐστὶ. Λέγομεν γὰρ ἀριθμούς. Δὲ καὶ τὸ, οὐχὶ δὲ ἀσωμάτων, ψευδὸς ἐστὶ. Λέγομεν γὰρ ἀριθμούς, D. 1, A. 1, 2, 3, Ox., M. 1.

Omittit ista etiam, sed, loco secundi δὲ, vitiose habet δὲ, N. Temere ergo duo versus repetiti sunt in Ant.

(90) Ὡς τὸν 2. Ὡς καὶ τὸν 2, D. 1.

(91) Πλευρὰ γὰρ τοῦ 2 καὶ ὁ δύο καὶ ὁ τρία· τοῦ δὲ εἰκοσιτέσσαρα ὁ τέσσαρα. Πλευρὰ γὰρ τοῦ 2 καὶ ὁ δύο καὶ ὁ τρία· τοῦ δὲ εἰκοσιτέσσαρα ὁ τέσσαρα, D. 1. Sed π in εἰκοσιτέσσαρα insertum. Πλευρὰ γὰρ τοῦ 2 καὶ ὁ δύο καὶ ὁ τρία· τοῦ δὲ εἰκοσιτέσσαρα ὁ τέσσαρα, A. 1. Sic, sed in fine ὁ τέσσαρες, A. 2. Loco τοῦ καί, habet τοῦ δὲ, N. Πλευρὰ εἰ τοῦ δὲ, Vall.

(92) Τὰ μὲν δύο. Ὁ δύο N. Et mox idem, καὶ ὁ τρία, loco τὰ δὲ τρία. Intelligi, ἀριθμός. Continuus, πρὸς τὸν 2, idem.

(93) Ἐν διπλασίονι. Ἐν διπλασίονι, A. 3. Non male.

(94) Καὶ τὰ 5 τῶν τριῶν. Καὶ τὰ 5 τῶν τρία, A. 1, D. 1. Sed in hoc τρία ex correctione, cum antea esset τριῶν. Mox, τὰ σχήματα δὲ, omisso καί, N.

(95) Ἰσας γωνίας. Γωνίας ἴσα, M. 1.

(96) Καὶ αὐτοὶ ἀσώματων. Καὶ οὗτοι ἀσώματων, D. 1, A. 3. Καὶ αὐτὸ ἀσώματων καὶ αὐτοὶ ὁμολογ., N. Αὐτοὶ vel οὗτοι referunt ad Cleanthum et reliquos, qui ita animam dixerunt corpus. Con. habet: αὐτοὶ. Vall. ipsi. Mox, τὸ ἴσον ex correct. Antea ἴσον, D. 1.

(97) Καὶ τὸ ἀνόμοιον. Τὸ ἀhest, D. 1. Paulo ante deest οὕτω, M. 1.

(98) Ποιότης. Ἔστιν ἄρα καὶ ἀσώματων. Ποιότης ἐστίν. Ἄρα καὶ ἀσώματων, D. 1. Καὶ solum omittit A. 1. Con. reddidit: Ergo et incorporeum corporeo simile et dissimile est.

consentit anima prima cum corpore, dum aegrotat et scatur: corpus item cum anima, quod dum rubescit, dum timet, pallescat: corpus igitur anima. Est autem altera sumptio non vera, quae in assumptione est haec: Nullum non-corpus cum corpore consentit. Quid enim, si in solam animam hoc convenit? Similiterque dicunt, ut si quis ita ratiocinetur: Nullum animal superiore maxillam movet; crocodilus autem superiorem maxillam movet: non ergo animal est crocodilus. Falsa est enim enuntiatio in assumptione ista: Nullum animal superiorem maxillam movere; nam crocodilus et animal est, et superiorem maxillam movet.

Idem evenit in istam Cleanthis enuntiationem: Nullum non-corpus cum corpore consentit. Nam cum negante enuntiatione sumit, quod quaeritur. Verum fatiamus verum esse, nullum non-corpus cum corpore consentire; quod inducitur, non est

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(99) Ἐτι φησὶν. Post ἔτι credo deletum esse δε, D. 1. Sed Ox. edidit: Ἐτι δὲ ὁ Κλεάνθης φησὶν. F: Ἐτι δὲ φησὶν ὁ Κλεάνθης. Οὐδὲν ἀσώμ., N. Ὁ Κλεάνθης per se intelligitur. Illud quoque aiunt, Vall.

(1) Οὐδὲ ἀσώματ' ὥμα. Οὐδὲ ἀσώματ' συμπάσχει σώμα, N.

(2) Ἀλλὰ σῶμα σῶματι. Haec post ἀσώματ' ὥμα absunt, D. 1, A. 1, 2, Con., Vall. Contra Eliebodius in versione omittit οὐδὲ ἀσώματ' ὥμα. Equidem neutrum horum omittendum esse censeo. Non omittendum est οὐδὲ ἀσώματ' ὥμα, quod diserte in assumptione est, καὶ τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ — ὥχρον. Non omittendum est ἀλλὰ σῶμα σῶματι, quod mox duae partes λήμματος, seu duo λήμματα memorantur in his verbis, τὸ ἕτερον τῶν λημμάτων. Altera pars λήμματος est, οὐδὲν ἀσώματ' — σῶμα altera, ἀλλὰ σῶμα σῶματι. Prior pars tota falsa dicitur a Nemesio, posterior pro vera habetur. Alterum autem membrum prioris partis in repetitione Nemesius omisit, nimirum οὐδὲ ἀσώματ' ὥμα, quod ex priori membro intelligitur οὐδὲν ἀσώματ' συμπάσχει σῶματι. Atque ideo fortasse etiam omisit Eliebodius. Mox, αἰσχυνομένης γὰρ ἐρυθρόν, N.

(3) Ἐστὶ δὲ τὸ ἕτερον. Ἐστὶ δὲ καὶ τὸ ἕτερον, D. 1. Mox λημμένων, loco λημμάτων, M. 1. Λήμματα communī nomine nunc appellat *propositionem*, quae et πρότασις vocatur, et assumptionem, seu πρόσληψιν. Ἐτερον ergo λήμμα h. l. est *propositio*. Cum utraque praemissa, ut loqui solent, λήμμα appelletur: Antipater Tarsensis eos syllogismos, in quibus esset una praemissa, μονολημμάτων appellavit. Vide Sexti. Empir. p. 104. Praeterea πρόσληψις ab aliis etiam μετάληψις vocatur. Conclusionem vero, ἐπιφωράν et συμπέρασμα nuncupant. Haec obiter in gratiam iurum. Ceterum hoc ipsum, quod hic reprehenditur, reprehendit etiam Sextus Empir. p. 110: Οὐκ ἔστιν ἀληθὲς ἡ, πᾶρ ὥσιν τὴν κάτω γένυν κινεῖ, πρότασις. Reprehendit autem sic: Κἂν ἐν τι τῶν κατὰ μέρος ἐναντιούμενων φαίνοντο τοῖς ἄλλοις, οὐκ ἔστιν ὅλης ἡ καθόλου πρότασις. Idem Sextus p. 121, memorat πρότερον et δεύτερον λήμμα, seu *propositionem* et *assumptionem*.

(4) Πρόσληψιν καίμενον. Πρόσληψιν ἐγκείμενον, D. 1. Πρόσληψιν συγκαίμενον, M. 1, A. 1, 2, 3, N. Tria ista eodem redeunt, συγκαίμενον tamen probandum videtur. Verum de vocabulo πρόσληψιν dubito. In dialecticis partes syllogismi memorantur λήμμα, πρόσληψις, ἐπιφωρά. V. Diog. Laert. p. 264.

ἴμοιον. Ἐτι φησὶν (99). Οὐδὲν ἀσώματ' ὥμα συμπάσχει σῶματι, οὐδὲ ἀσώματ' ὥμα (1), ἀλλὰ σῶμα σῶματι (2). συμπάσχει δὲ ἡ ψυχὴ τῷ σῶματι νοσοῦντι καὶ τεμνομένῳ, καὶ τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ αἰσχυνομένης γένυν, ἐρυθρόν γίνεται, καὶ φοβουμένης, ὥχρον. σῶμα δὲ ἡ ψυχὴ. Ἐστὶ δὲ τὸ ἕτερον (3) τῶν λημμάτων ψεύδης, κατὰ πρόσληψιν καίμενον (4), τὸ λέγον: Οὐδὲν ἀσώματ' ὥμα συμπάσχει (5). Τί γὰρ, εἰ μόνῃ τῇ ψυχῇ τοῦτο πρόσεστιν; Ὡςπερ τις εἰ λέγοι. (6). Οὐδὲν ζῶον τὴν ἄνω γένυν κινεῖ. ὁ δὲ κροκόδειλος (7) τὴν ἄνω γένυν κινεῖ. οὐ ζῶον δὲ κροκόδειλος. Πεύδης γὰρ (9) ἔστιν 34 ἡ πρότασις καὶ ἐνταῦθα, κατὰ πρόσληψιν, ἡ λέγουσα (10). Οὐδὲν ζῶον τὴν ἄνω γένυν κινεῖ. Ἰδοὺ γὰρ ὁ κροκόδειλος καὶ ζῶον ἔστι καὶ τὴν ἄνω γένυν κινεῖ.

Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον, καὶ ὅταν λέγῃ, μηδὲν ἀσώματ' ὥμα συμπάσχειν. Προσλαμβάνει γὰρ τὸ ζητούμενον τῇ ἀποφάσει (11). Εἰ δὲ τις ὑπόδοιτο ἀληθὲς εἶναι (12) τὸ, μηδὲν ἀσώματ' ὥμα συμπάσχειν. ἀλλὰ τὸ ἐπαγόμενον (13) οὐκ ἔστιν ὁμολο-

Atqui vocabula, οὐδὲν ἀσώματ' ὥμα συμπάσχει, non sunt πρόσληψις, sed λήμμα, sicut nec proxima, οὐδὲν ζῶον τὴν ἄνω γένυν κινεῖ. Coniunctio ergo πρόσληψιν. Ergo mox etiam malim πρόσληψιν et προλαμβάνει. Attamen πρόσληψις et προλαμβάνει defenendi potest hoc sensu, ut sit aliquid ἐν τῷ λήμματι assumere, comprehendere, tanquam ὁμολογούμενον, cum tamen aut dubium, aut falsum sit. Aristot. *De reprehens. sophist.* 1. 4. 11, 5. hoc fallax syllogismorum genus appellat, παρὰ τὸ ἐν ἀρχῇ λαμβάνειν et παρὰ τὸ αἰτεῖσθαι καὶ λαμβάνειν τὸ ἐν ἀρχῇ. Κατὰ πρόσληψιν καίμενον omittit Con. Sed eorum, quae assumuntur, alterum falsum est, ita assumptioni adherens, Vall.

(5) Σῶματι συμπάσχει. Σῶματι συμπάσχειν, A. 2.

(6) Ὡςπερ τις εἰ λέγοι. Ὡςπερ εἰ τις λέγοι, Ot. Atque ita tacite hoc mutavit, ut plerumque solet facere. Ita habet etiam N. Id sane et facilius et usitatus est. Cono: *Tanquam si quis dicat.*

(7) Ὁ δὲ κροκόδειλος, usque ad τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον. Absunt, M. 1. Sed post ὅταν λέγῃ addit: καὶ ἐνταῦθα κατὰ πρόσληψιν ad τρόπον, καὶ ὅταν δὲ λέγῃ, M. 1.

(8) Οὐ ζῶον δὲ ad proximum γένυν κινεῖ, absunt, N. De crocodilo eadem notant Herodot. 2, 63; Aristot. *Hist. animal.* 1, 11, 11, 7.

(9) Πεύδης γὰρ — ἡ λέγουσα. Est igitur falsa propositio, sicut haec, quae ait, Vall. Πρότασις est Major ut vocat. Latine *propositio*.

(10) Καὶ ὥσιν τὴν κάτω γένυν κινεῖ καὶ τὴν, D. 1, Con., Vall. Prius aut omittit A. 3.

(11) Προσλαμβάνει — ἀποφάσει. Assumitur enim certum, de quo quaeritur, in abnegatione. Vall. κατάφασις et ἀπόφασις ita sane opponuntur, ut ista sit affirmatio, haec negatio. Aristot. *ad Nicomach.* vi, 2. Accedit, quod hic sermo est de enuntiatione negante. Tamen hic ἀπόφασις simpliciter, enuntiationem, effatum, propositio reddi potest. Saepe numero enim ἀπόφασις est sententia et effatum iudicis, sapientis, absque ulla negationis notionem.

(12) Ὑπόδοιτο ἀληθὲς εἶναι. Ὑπόδοιτο ἀληθὲς εἶναι, D. 1. Ὑπόδοιτο habet etiam A. 1, N. ὁδοῖτο est loco ὁδοῖτο. Exempla huius formae laudavit Fischerus ad Gramm. Welleri, p. 227. Inter alia, πρόδοιτο. Plura ejusmodi inveni in codd.

(13) Τὸ ἐπαγόμενον. H. l. dicitur de assumptione. Alibi sere dicitur de conclusione syllogismi.

γούμενον, ὅτι συμπάσχει ἡ ψυχὴ νοσοῦντι καὶ τεμνο-
μένῳ τῷ σώματι (14). Ἀμφιβάλλεται γὰρ, εἴτε τὸ
σῶμα μόνον ἐστὶ τὸ ἀλγούν, λαθὼν (15) παρὰ τῆς
ψυχῆς τὴν αἰσθησιν, αὐτὴ δὲ μένει ἀπαθής, εἴτε καὶ
συναλγεί τῷ σώματι· καὶ κρατεῖ μάλλον παρὰ τοῖς
ἐνδοξότεροις τὸ πρότερον· οὐ δεῖ δὲ (16) ἐκ τῶν ἀμφι-
βαλλομένων συναγεῖν τοὺς συλλογισμούς, ἀλλ' ἐκ
τῶν ὁμολογουμένων. Ἐκ περιουσίας δὲ δείκνυ-
ται (17), καὶ τινα ἀσώματα συμπάσχοντα (18) τοῖς
σώμασιν. Αἱ ποιότητες (19) γοῦν, ἀσώματοι οὔσαι,
πασχόντων τῶν σωμάτων καὶ αὐταὶ συμπάσχου-
σιν (20), ἐν τε τῇ φθορᾷ καὶ τῇ γενέσει (21) συναλ-
λοιοῦμεναι τῷ σώματι. Χρύσιππος δὲ φησιν, [ὅτι] ὁ
θάνατος (22) ἐστὶ χωρισμὸς ψυχῆς (23) ἀπὸ σώμα-
τος· οὐδὲν δὲ ἀσώματον ἀπὸ σώματος· χωρίζεται (24)
οὐδὲ γὰρ ἐφάπτεται σώματος ἀσώματον· ἡ δὲ ψυχὴ
καὶ ἐφάπτεται καὶ χωρίζεται τοῦ σώματος· σῶμα
ἄρα ἡ ψυχὴ (25). Τοῦτων τὸ μὲν, τὸν θάνατον χω-
ρισμὸν εἶναι (26) ψυχῆς ἀπὸ σώματος, 35 ἀληθές
ἐστὶ· τὸ δὲ, μὴ ἐφάπτεσθαι ἀσώματον σώματος,
ψεῦδος μὲν ἐστὶ καθόλου λεγόμενον, ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς
ἀληθές. Ψεῦδος μὲν, ἐπειδὴ καὶ ἡ γραμμὴ, ἀσώμα-
τος οὔσα, ἐφάπτεται σώματος καὶ χωρίζεται· ὁμοίως
καὶ ἡ λευκότης (27). Ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς ἀληθές· οὐ
γὰρ ἐφάπτεται τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ (28). Εἰ γὰρ ἐφά-
πτεται, δηλονότι παράκειται αὐτῇ (29)· εἰ δὲ τοῦτο,
οὐχ ὅλῳ παράκειται· ἀδύνατον γὰρ σῶμα σώματι
ὅλον ὅλῳ παρακεῖσθαι· καὶ οὕτως οὐκ ἔσται ὅλον ἐμ-
ψυχον τὸ ζῶον· ὥστε, εἰ μὲν ἐφάπτεται, σῶμα μὲν
ἔσται ἡ ψυχὴ, ὅλον δὲ οὐκ ἔσται ἐμψυχον τὸ ζῶον· εἰ
λὴ ὅλον ἐστὶν ἐμψυχον, οὕτε ἐφάπτεται, οὕτε σῶμά
ἐστὶν ἡ ψυχὴ· τὸ δὲ ζῶον (30) ὅλον ἐμψυχὸν ἐστὶν·
οὕτε ἄρα ἐφάπτεται, οὕτε σῶμά ἐστὶ, καὶ χωρίζε-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(14) Νοσοῦντι καὶ τεμνομένῳ τῷ σώματι. Νο-
σοῦντι τῷ σώματι καὶ τεμνομένῳ. D. 1.

(15) Εἴτε σῶμα μόνον ἐπὶ τὸ ἀλγούν λαθόν.
Ἐστὶ, loco ἐπὶ, M. 1, A. 3. Εἴτε τὸ σῶμα μόνον
ἐπὶ τὸ ἀλγούν λαθόν (sic), D. 1. Εἴτε τὸ σῶμα μόνον
ἐπὶ τὸ ἀλγούν, λαθόν, A. 1, N. Sic, omisso μόνον,
A. 2. Mox, αὐτὴ δὲ μένει, N., A. 3.

(16) Οὐ δεῖ δὲ. Οὐδεὶς δὲ ἐκ τῶν ἀμφιβαλλομέ-
νων συναγεῖν, N.

(17) Ἐκ περιουσίας δεδείκνυται. Ἐκ περιου-
σίας δὲ δείκνυται, D. 1, A. 1, 2, O. Paulo ante
ὁμολογημάτων, loco ὁμολογουμένων, M. 1.

(18) Τοῖς σώμασι συμπάσχοντα. Συμπάσχοντα
τοῖς σώμασιν, D. 1, A. 1, 2, 3, N. Mox, συμπάσχόν-
των τῶν, A. 3.

(19) Αἱ ποιότητες. Simile est, quod legitur apud
Plutarch., t. II, p. 63 B : Οἱ μαθηματικοὶ... πέρατά
εἰσιν.

(20) Καὶ αὐταὶ συμπάσχουσιν. Καὶ αὐταὶ συμ-
πάσχουσιν, D. 1, A. 3.

(21) Καὶ τῇ γενέσει. Καὶ τῇ βύσει. Sed in
marg. a manu rec. γρ. τῇ γενέσει, D. 1. Ἐν τῇ γεν-
νήσει, N. Credo hic nec de interitu, nec de ortu cor-
porum sermonem esse, etsi nemo negaverit, etiam in
his aliquid pati qualitates corporum. Vocabulum
βύσει igitur me movit, ut conjicerem, φορᾷ καὶ τῇ
βύσει, quæ alibi etiam junguntur, ut apud Gregor.
Nazianz., p. 203. Accedit, quod ἐν τῇ τῶν σωμάτων
φθορᾷ αἱ ποιότητες οὐ συναλλοιοῦνται, ἀλλὰ συμβεί-
ρονται. Cono tamen et Valla : In corruptione et ge-
neratione. Infra p. 160 et 162 recte jungitur γένεσις
et φθορά. Sed locus est dissimilis. Πεύσις de corpo-

A concessum : consentire animam cum corpore, dum
ægrotat vel secatur. Dubium enim est utrum corpus
tantum sit, quod doleat, accepto sensu ab anima,
quæ omnis doloris sit expers, an etiam ipsa cum
corpore dolore afficiatur. Atque adeo prius illud
nobilioribus philosophis magis probatur. Atqui non
ex ambiguis et controversis, sed ex concessis omnis
ratio concludenda est. Illud etiam, etsi necesse non
est, tamen velut ornandæ cumulandæque rationis
nostræ causa ostenditur : non-corpora aliqua cum
corpore consentire. Nam qualitates, quæ vacant
corpore, cum corporibus consentiunt, cum, et in
interitu, et in ortu, cum corpore commutentur.
Chrysippus ait, mortem esse separationem animæ
a corpore ; nullum autem non-corpus a corpore

B separatur ; neque enim non-corpus corpus attingit,
at anima et tangit et separatur a corpore : ergo
corpus anima. Quorum illud quidem, mortem esse
separationem animæ a corpore, verum est ; at non-
corpus non tangere corpus, falsum quidem, si uni-
verse dicatur ; sed in anima verum est. Falsum
universe, quia linea, cum sit non corpus, tangit
corpus, ab eoque separatur ; similiter et albedo.
In anima verum, quoniam anima corpus non tan-
git. Si enim tangit, nimirum ad illud apposita est.
Quod si est, non ad totum apposita est. Fieri enim
nequit, ut totum corpus ad totum corpus apponatur ;
et ita non erit totum animal animatum. Quare si
tangit, corpus anima est ; sed animal non erit
totum animatum : sin totum est animatum, neque
tangit, neque corpus anima est. Est autem animal
totum animatum ; neque ergo tangit, neque corpus
est anima ; et cum sit non-corpus, a corpore sepa-

ribus habet pag. 17. Plotinus apud Eusebium *Pre-
par. evang.*, p. 826 A : Τεῖ γὰρ (τὸ σῶμα) καὶ ἐν
φορᾷ αὐτοῦ ἡ φύσις.

(22) Ὅτι ὁ θάνατος. Ὅτι abest, D. 1, A. 1, 2.
Sæpe tamen ita additur, Cono : hoc modo.

(23) Ψυχῆς χωρισμός. Χωρισμὸς ψυχῆς, D. 1,
A. 1, 2, 3, N.

(24) Καὶ χωρίζεται τοῦ σώματος. Post hæc in
col. D. 1, progrediendum ad quintum abhinc foli-
um.

(25) Σῶμα ἄρα ἡ ψυχὴ. Οὐκ ἄρα ἀσώματος ἡ
ψυχὴ, A. 1, 3, N. Sententia et conclusio eadem
manet. Valla : Non ergo incorporea anima est.

(26) Εἶναι χωρισμὸν. Χωρισμὸν εἶναι, D. 1, A.
1, 2, 3, M. Paulo post ἐφάπτεται, M. 1.

(27) Ὅμοιως καὶ ἡ λευκότης. Ὅμοιως δὲ καὶ
λευκότης, A. 1, 2. Δέ addit etiam A. 3.

(28) Οὐ γὰρ ἐφάπτεται τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ.
Οὐδέ, loco οὐ, D. 1.

(29) Δηλονότι παράκειται αὐτῇ. His addit A. 3 :
Οὐκοῦν καὶ ἡ ποιότης ἐφαπτομένη, παράκειται τῷ
σώματι, καὶ οὐκ ἔσται ὅλον πεποιημένον τὸ σῶμα.
Τί γὰρ δὴ ποτε ; Ἡ μὲν ποιότης δύναται τοῦ σώμα-
τος ἐφάπτεσθαι, καὶ μὴ παρακεῖσθαι, ἀσώματος οὖ-
σι, ἡ δὲ ψυχὴ οὐ ; Εἰ γὰρ ἐφάπτεται, ὅλον, ὅτι πα-
ράκειται αὐτῷ. Mox idem ὅλῳ, post ὅλον, omit-
tit.

(30) Οὕτε σῶμά ἐστιν ἡ ψυχὴ τὸ δὲ ζῶον.
Ἐστὶ, loco ἐστὶν habet, sed supra scriptum ἐστὶν,
A. 2. Loco τὸ δὲ, habet εἰ δὲ τό, M. 1. Mox idem
omitit ἄρα.

ratur. Quare, animum non esse corpus, ex his A
quæ diximus, percipi potest. At vero, neque esse
non-substantiam, deinceps explicandum est. Quo-
niam ergo et Dinarchus (*Dicæarchus*) harmoniam
animam definivit, et Simmias contradicens Socrati,
animam harmoniam esse asserebat; quod animum
harmonie similem esse diceret, corpus lyrae: ho-
rum dissolutiones afferendæ sunt, quæ in Platonis
Phædone sunt expositæ. Quarum una utitur iis quæ
supra confirmata et demonstrata erant. Erat autem
demonstratum, disciplinas esse recordationes.

Hoc igitur sumpto, ut confesso, rationem instituit
sic: Si disciplinæ sunt recordationes, ante erat
nostra anima, quam in humana specie generaretur.
At si harmonia est, prius non erat, sed posterius,
corpore jam composito, genita est. Omnis enim B
compositio non aliter habet, quam se illa habent, ex
quibus conflata est. Est enim compositio, quippe
quæ harmonia sit, quædam communio eorum, quæ
componantur, eamque non antecedere illa ex qui-
bus constat, sed consequi contingit. Quare inter se
pugnant: Animam harmoniam esse; et: Disciplinas
recordationes. Verum autem illud de recordationi-
bus; falsum igitur animam esse harmoniam. Præ-
terea anima, et adversatur corpori, et imperatoris

ται (31), ἀσώματος οὐσα. Ὅτι μὲν [οὖν] οὐκ
ἐστὶν (32) ἡ ψυχὴ σῶμα, ὁρῶν ἐκ τῶν εἰρημένων
ὅτι δὲ οὐδὲ ἀνοῦσιος (33), ἐξῆς ῥητέον. Ἐπειδὴ δὲ
καὶ (34) Δικαιάρχος ἁρμονίαν ὁρίσατο τὴν ψυχὴν,
καὶ Σιμμίας (35), ἀντιλέγων τῷ Σωκράτει, τὴν ψυ-
χὴν ἁρμονίαν ἐφασκεν εἶναι (36), λέγων, εἰκέναι
τὴν μὲν ψυχὴν ἁρμονίαν, τὸ δὲ σῶμα λύρα· ἐκθετέον
τὰς λύσεις τούτου (37), τὰς ἐν τῷ Φαίδωνι Πλάτω-
νος κειμένας. Μία μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ἐκ τῶν (38) προ-
αποδείχμενων αὐτῶν. Προαποδείδειται γάρ, ὅτι αἱ
μαθήσεις ἀναμνήσεις εἰσι.

Τοῦτο οὖν λαβὼν, ὡς ὁμολογοῦμενον, κατασκευά-
ζει τὸν λόγον οὕτως· Εἰ αἱ μαθήσεις ἀναμνήσεις εἰ-
σιν (39), ἣν ἡμῶν ἡ ψυχὴ πρὶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ εἶ-
δει (40) γενέσθαι· εἰ δὲ ἁρμονία ἐστὶ, πρότερον (41)
μὲν οὐκ ἦν, ὕστερον δὲ ἐγένετο, ἁρμολογούντος τοῦ σώ-
ματος. 36 Πᾶσα γὰρ σύνθεσις οὐκ ἄλλως ἔχει, ἢ ὡς
ἔχει τὰ ἐξ ὧν (42) σύγκειται. Κοινωνία γὰρ τίς ἐστι
τῶν συντιθεμένων (43) ἡ σύνθεσις, ἁρμονία οὐσα·
καὶ οὐ καλύει (44) τὸ μὴ ἡγεῖσθαι αὐτὴν ἐκείνων,
ἀπ' ὧν συνετέθη, ἀλλ' ἐπεσθαι αὐτοῖς· μάχεται τοίνυν
τὸ ἁρμονίαν εἶναι τὴν ψυχὴν (45), τῷ τὰς μαθήσεις
ἀναμνήσεις εἶναι· τὸ δὲ τὸν ἀναμνήσεων ἀληθὲς ἐστὶ·
ψευδὸς ἄρα τὸ τὴν (46) ψυχὴν ἁρμονίαν εἶναι. Ἐτι,
ἡ μὲν ψυχὴ καὶ ἐναντιοῦται τῷ σώματι καὶ τὸν ἁρ-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(31) Ὅθεν σῶμά ἐστιν ψυχὴ, καὶ χωρίζεται.
Ὅθεν σῶμά ἐστι καὶ χωρίζεται, D. 1, A. 1, 2, 3, N.
Sed Ox. ante ψυχὴ additum habet ἡ. Anima servat
etiam Vall.

(32) Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἐστὶν. Οὖν abesi, D. 1,
A. 1, 2. Itaque, Con., Vall.

(33) Ὅτι δὲ οὐδὲ ἀνοῦσιος. Δῆ, loco δέ, A. 3.
Cono hic incipit libri II, cap. 3. Index: Quod anima
sit substantia, non harmonia, ut Dinarchus voluit;
neque crasis, aut quatuor humorum temperies quæ-
dam, ut Galenus videtur asserere.

(34) Ἐπειδὴ δὲ καὶ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ, D. 1, A. 1,
2. Ἐπὶ δὲ καὶ, N. Δῆ prorsus omittit A. 3.

(35) Σιμμίας. Σιμμίας, D. 1, A. 1, 2, 3, Ox. Σι-
μίας, N. Mox, Σωκράτης, A. 3. Paulo ante correx-
it Δικαιάρχος, loco Δειναρχος. V. pag. 28.

(36) Εἶναι ἐφασκεν. Ἐφασκεν εἶναι, D. 1, A. 1,
2, N.

(37) Λύσεις τούτων. Λύσεις τούτου, D. 1, A. 1,
2, Vall. Mox, Φαίδωνι, D. 1.

(38) Μία μὲν οὖν ἐστὶν ἐκ τῶν. Μία μὲν οὖν
ἐστὶν ἡ ἐκ τῶν, D. 1, A. 1, 2. Γάρ, loco μὲν, M. 1.
Idem paulo post αὐτό, loco αὐτῶν. Aristot. *De anima*
I, 4, etiam contra disputat, animam nec harmoniam,
nec numerum esse. Animum non esse harmoniam,
breviter etiam ex Plotino docet Euseb. *Præpar.*
evang., p. 834.

(39) Τοῦτο οὖν λαβὼν — ἀναμνήσεις εἰσὶν ἀβ-
συνι. Mox, ἣν ἡ μὲν ἡμῶν, M. 1. Continuo A. 3
omittit ἡ ψυχὴ.

(40) Ἀνθρώπῳ εἶδει. Ἀνθρώπῳ εἶδει, D. 1,
A. 1, 2, 3. Apud Platonem in *Phædone*, cap. 18, p.
305, est ἀνθρώπῳ, quod tamen leve est. Demon-
stratio vero ipsa, de qua hic loquitur Nemesius, in-
cipit cap. 41, pag. 588: Τί οὖν, ἡ δ' ὅς, περὶ ἐκείνου
τοῦ λόγου, x. τ. λ. Vide Fischerum etiam ad Plat.
p. 364, nota 22.

(41) Ἐπὶ πρότερον. Ἐπὶ, ὅλῳ, ὅτι πρότε-
ρον, Ox. Sine mentione miss. Ita tamen habet A. 3.
Mox idem: Ἀρμολογούντος ἡ τοῦ.

(42) Ἡ ὡς ἔχει τὰ ἐξ ὧν. Ἡ ὡς ἔχει ἐκείνα, τὰ
ἐξ ὧν, M. 1, A. 1, 2, 3, D. 1, N. Similis constructio
inferius p. 61, occurrat in N. Ἐκείνα, ἐν οἷς
γίγνεται. Apud Platonem I. 1, p. 391, est: Ἡ ὡς
ἐκείνα ἂν ἔχη, ἐξ ὧν ἂν συγχεῖται.

(43) Συντιθεμένων. Συντεθειμένων, N.

(44) Σύνθεσις ἁρμονία οὐσα· καὶ οὐ καλύει.
Σύνθεσις. Ἁρμονία οὐσα, οὐ καλύει, D. 1, A. 3.
Sed hic habet etiam mox τοῦ, loco τῶ. Hic locus
male affectus est. Ejus tamen medicinam frustra
quæsi in *Phædone* Platonis. Nec codex A. 3, ei D.
hic aliquid prodest. Primo autem apparet particu-
lam adversativam ἀλλὰ, conjunctam cum ἐπεσθαι,
ferre non posse οὐ καλύει τὸ μὴ ἡγεῖσθαι. Secundo
intelligitur, idem fere hic dictum esse, quod antea,
πρότερον μὲν οὐκ ἦν, ὕστερον δὲ ἐγένετο. Conjectio
ergo: ἁρμονία δὲ οὐσα οὐ χωρεῖ (id est ἀδύνατόν
ἐστι) προηγεῖσθαι (id est πρὸτερον γεγενῆσθαι) αὐτὴν,
x. τ. λ. Vel etiam: ἁρμονία οὖν (seu δὲ) οὐσα, ἀκο-
λουθεῖ (seu συνακολουθεῖ) τὸ μὴ ἡγεῖσθαι. Vel: ἁρ-
μονία οὖν οὐσα, καλύει, μὴ ἡγεῖσθαι αὐτὴν. Vel de-
nique: καὶ συνομολογεῖται, μὴ ἡγεῖσθαι. Ellebodin
videtur voluisse: καὶ συμβαίνει, μὴ ἡγεῖσθαι. Cono-
lita: Harmonia autem inexistens (ἀνοῦσιος credo)
illa, ex quibus composita est, non antecedere, sed se-
qui eam nihil prohibet. Valla: Siquidem compositio-
rum communicatio quædam est compositio, quæ est
harmonia. Atqui nihil prohibet ipsam illorum non
existimari, a quibus composita sit, sed illa consequi
putandum. Ergo ἡγεῖσθαι male reddidit existimari,
ei putandum de suo inculcavit.

(45) Ἀρμονίαν τὴν ψυχὴν εἶναι. Ἀρμονίαν εἶ-
ναι τὴν ψυχὴν, D. 1, A. 1, 2, 3. Sic, et antea τῷ, lo-
co τῷ, N. et mox, τὸ τὰς, idem. Valla, et disciplinas.
Ergo, καὶ τὸ τὰς μαθήσεις.

(46) Πευδὸς ἄρα τὸ τὴν. Πευδὸς, loco ψευδὸς,
A. 1. Mox, εἰ ἐμὲ ψυχὴ, A. 2. Ἐπὶ ἡ μὲν ψυχὴ
ἐναντιοῦται, N. Hoc argumentum Plato refert I. 1,
cap. 43.

χικόν ἐπέχει λόγον (47), ἅτε αὐτοῦ ἀρχουσα (48)· ἡ δὲ ἁρμονία οὔτε ἡγείται, οὔτε ἐναντιοῦται· οὐκ ἄρα ἡ ψυχὴ ἁρμονία (49). Ἐτι, ἁρμονία (50) ἁρμονίας μᾶλλον καὶ ἥττον ἐστὶν ἁρμονία, τῷ χαλασθαι καὶ ἐπιτείνεσθαι, οὐ τῷ λόγῳ δὲ τῆς ἁρμονίας· ἀδύνατον γάρ ἐστι, λόγον (51) τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἔχειν· ἀλλ' ἐν τῇ ἀρμογῇ (52)· ἐὰν γὰρ κεκραμένος (53) ὁξύς φθόγγος καὶ βαρὺς ἔπειτα ἀνεθῶσι, τὸν λόγον μὲν τὸν αὐτὸν σώζουσιν ἐν ταῖς μεγέθεσι τῶν φθόγγων, παραλλαγὴν δὲ λαμβάνει· ἡ ἁρμονία κατὰ τὴν ἀρμογὴν, μᾶλλον καὶ ἥττον ἐπιτεννομένη (54)· ψυχὴ δὲ ψυχῆς οὐκ ἐστὶν μᾶλλον καὶ ἥττον· οὐκ ἄρα ἁρμονία ἐστὶν ἡ ψυχὴ. Ἐτι, ἡ ψυχὴ ἀρετὴν καὶ κακίαν ἐπιδέχεται· ἡ δὲ ἁρμονία ἁρμονίαν καὶ ἀναρμωσίαν οὐκ ἐπιδέχεται· οὐκ ἄρα ἡ ψυχὴ ἁρμονία ἐστίν. Ἐτι, ἡ ψυχὴ, τῷ ἐπιδέχεσθαι (55) τὰ ἐναντία παρὰ μέρος, οὐσία ἐστὶ καὶ ὑποκειμένον (56)· ἡ δὲ ἁρμονία ποιότης (57) καὶ ἐν ὑποκειμένῳ· ἡ δὲ οὐσία ποιότητος (58) ἕτερον· καὶ ἡ ψυχὴ ἄρα ἁρμονίας ἕτερον. Ἀρμονίας μέντοι μετέχειν τὴν ψυχὴν, οὐδὲν ἄτοπον, ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο ἁρμονία ἐστίν· οὐδὲ γὰρ, διότι (59) ἀρετῆς μετέχει, ἀρετὴ ἐστὶν ἡ ψυχὴ. Γαλήνῳ δὲ ἀποφαίνεται μὲν οὐδὲν, ἀλλὰ καὶ διαμαρτύρεται ἐν τοῖς 37 Ἀποδεικτικοῖς (60) λόγοις, ὡς οὐδὲν εἶναι περὶ ψυχῆς ἀποφηνάμενος· εἰκοι δὲ, ἐξ ὧν λέγεται, δοκιμάζειν μᾶλλον, τὸ κρᾶσιν (61) εἶναι τὴν

A locum obtinet, quod corpori imperet et dominetur; harmonia vero neque præest, neque adversatur; non est igitur harmonia anima. Deinde una harmonia magis et minus harmonia est alia, quod remittatur et intendatur: non quidem ratione harmoniæ: fieri enim nequit, ut ratio magis minusve dicatur ratio, sed propter aptationem. Si enim acuta vox cum gravi permista remittantur, rationem quidem eandem servant in vocum magnitudinibus, sed variatur harmonia ex aptatione, dum magis minusve intenditur. Una porro anima non est magis minusve anima, quam alia; non est ergo anima harmonia. Ad hæc, in animam virtus cadit et vitium; in harmoniam harmonia, et quod ei contrarium est, non cadit: non ergo anima harmonia. Præterea anima, quod in eam contraria vicissim cadant, substantia est et subjectum; harmonia vero qualitas est in subjecto; est autem substantia aliud a qualitate: quare et anima ab harmonia aliud est, etsi participem esse animam harmoniæ, non est absurdum, non tamen idcirco harmonia est: non enim, quoniam virtutis anima est particeps, virtus est. Galenus vero nihil quidem pronuntiat, sed testatur in libro *De demonstratione*, se nihil de anima affirmasse; attamen, quæ dicit, declarant eum magis probare, animam esse temperamentum,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(47) Ἐπέχει λόγον. Ἐχει λόγον, D. 1. Ita λόγος occurrit apud Philonem p. 219, ἐν δορυφόρων καὶ ὑπάρχων λόγῳ τάττειν. Hoc ideo monui, ne quis sine causa conjiceret τόπον.

(48) Ἀτε αὐτοῦ ἀρχουσα. Ἀτε ἀρχουσα αὐτοῦ, D. 1. A. 1, 2, 3, N.

(49) Οὐκ ἄρα ἡ ψυχὴ ἁρμονία. Absunt, M. 1.

(50) Ἐτι, ἁρμονία. Ἡ γὰρ ἁρμονία, D. 1. Mox, ἥττον ἐστὶν. Ἀρμονίας δὲ τῷ χαλασθαι, N. Deinde: ἐπιτείνεσθαι· ἐν τῷ λόγῳ δὲ τῆς ἁρμονίας οὐ. Ἀδύνατον, idem. Loco ἁρμονία τῷ, solum ὡς habet cum spatioso vacuo, A. 3. Τὸ χαλασθαι, M. 1. et ἐπιτείνεσθαι, οὕτω λόγος τῆς, idem.

(51) Ἀδύνατον γάρ ἐστι, λόγον. Καί, ante ἀδύνατον addit A. 3. Ἐστὶ deest. D. 1. N. Λόγῳ habet et mox omittit ἔχειν, M. 1.

(52) Ἐν τῇ ἀρμογῇ. Ἐν τῇ ἁρμονίᾳ, D. 1. N.

(53) Κεκραμένος. Κεκραμένω. Ergo dualis, D. 1. Κεκραμένος, N. Cono ita: Si enim acuta vox et gravis complexim superintendantur, rationem eandem in vocum magnitudinibus servant, ac si legerit κεκραμένος, et loco ἔπειτα ἀνεθῶσιν, ὑπερεντείνωνται. Ex his conjicere licet, κεκραμένος — βαρὺς ἐπιταθῶσιν ἢ ἀνεθῶσιν. Locus Platonis in *Phædone*, cap. 36, p. 364, 365, qui paulo dissimilior est, nihil nos adjuvat. Habet enim: Ὅταν χαλασθῇ τὸ σῶμα ἡμῶν ἀμέτρως ἢ ἐπιταθῇ ὑπὸ νόσων. Quæ vero hic paulo post leguntur, μᾶλλον καὶ ἥττον ἐπιτεννομένη, hinc conjecturæ non repugnant. Comparari potest etiam Platonis locus, cap. 42, p. 392, 393: quem hic potissimum respexit Nemesius. Sed nec ex hoc loco aliquid discitur. Omnino enim hanc totam partem Nemesius de suo videtur interposuisse explicandi causa. Summa disputatorum apud Platonem l. 1. est: Ἀρμονία μᾶλλον καὶ ἥττον ἐστὶν· ἡ δὲ ψυχὴ οὐ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐστὶν. Valla κεκραμένος reddidit: plous fuerit, a plodo, plaudo. Ac si legerit κεκραμένος. Mox idem ἔπειτα ἀνεθῶσιν reddidit: deinde absolutus. Ἀνεθῶσιν, loco ἀνεθῶσιν, M. 1.

(54) Παραλλαγὴν — ἐπιτεννομένην. Valla: At mutationem in contactu et sonorum copula capit

magis ac minus intensa. A. 3 exhibet: παραλλαγὴν δὲ λαμβ.

(55) Ἐτι, ἡ ψυχὴ τῷ ἐπιδέχεσθαι. Ante hoc argumentum leguntur hæc: Ἐτι ἡ ψυχὴ ἀρετὴν καὶ κακίαν ἐπιδέχεται· ἡ δὲ ἁρμονία ἁρμονίαν. Καὶ ἀναρμωσίαν οὐκ ἐπιδέχεται· οὐκ ἄρα ἡ ψυχὴ ἁρμονία ἐστίν. Ἐτι ἡ ψυχὴ τῷ ἐπιδέχεσθαι, x. t. λ. D. 1. Sic, sed in line: οὐκ ἄρα ἁρμονία ἡ ψυχὴ, A. 2. Etiam A. 1. Sed in hoc est ἀναρμωσίαν. Ita quoque ex mss. restituit Ox. Sed in line habet: οὐκ ἄρα ἁρμονία ἐστὶν ἡ ψυχὴ· ἐτι ἡ ψυχὴ ἐν τῷ ἐπιδέχεσθαι. Sic etiam N. Eadem hæc habet M. 1, A. 3, sed in fine: οὐκ ἄρα ἁρμονία ἐστὶν ἡ ψυχὴ. In A. 3 vero deest primum ἁρμονία. Argumentum, quod hic omissum erat, legitur apud Platonem l. 1. p. 393. Agnoscit etiam hæc Con. Vall.

(56) Οὐσία ἐστὶ καὶ ὑποκειμένον. Cono: Substantia est, pars et subjectum. Μέρος quod videtur legisse, non est huius loci. De natura animæ enim quæritur.

(57) Ἡ δὲ ἁρμονία ποιότης. Δέ, loco δὲ, D. 1, A. 1, 2, 3, N. Ἀρμονή, loco ἁρμονία, M. 1. Post D ποιότης in cod. D. 1 revertendum est ad tertium solum.

(58) Ἡ δὲ οὐσία ποιότης. Δέ, loco δὲ, A. 1, 2, N. Ποιότης ex correct., antea fuerat ποιότης, D. 1. Mox ἔργον, loco ἕτερον, M. 1; et deinde ἁρμονή, loco ἁρμονία.

(59) Οὐδὲ γὰρ διότι. Οὐ, loco οὐδὲ, N. M. 1. Et mox: ἀλλὰ διαμαρτύρεται ἐν τῷ ἀποδεικτικῷ λόγῳ, ὡς, idem. Ἀποφαίνεται et διαμαρτύρεται: exhibet M. 1.

(60) Ἐν τοῖς Ἀποδεικτικοῖς. Ἐν τοῖς Ἐπιδεικτικοῖς, D. 1. Ἐν τοῖς Ἐπιστημονικοῖς, sic M. 1, Demonstrativis, Con. Vall. Mox, ἀποφανόμενος, N. Se nihil demonstraturum testatur, Vall.

(61) Μᾶλλον, τὸ κρᾶσιν. Semel hic notetur, codicem a prima manu constanter habere κρᾶσις et κρᾶσιν, sed plerumque a manu recentiori correctum esse κρᾶσις et κρᾶσιν. D. 1, A. 3, constanter κρᾶσις. Μᾶλλον τὴν κρᾶσιν, N.

utpote cum morum differentia temperamentum sequatur : quod ex Hippocratis dictis confirmare nititur. Verum si ita est, certe etiam mortalem eam opinatur : non tamen omnem, sed eam tantum, quæ rationis est expertis ; nam de rationis partecipe addubitat his quidem verbis.

Verum, corporis temperamentum non posse esse animam, hinc patet : Omne corpus, et animatum, et inanimatum, ex quatuor elementis temperatum est. Horum enim temperatio corpora efficit. Si igitur corporis temperamentum est anima, nihil erit inanimatum, et concluditur ratio sic : Si temperamentum corporis anima est, omne porro corpus temperamentum habet, omne corpus animam habet. Si omne corpus animam habet, nullum est corpus inanimatum, neque lapis igitur, neque lignum, neque ferrum, neque aliud quidpiam inanimatum est. Si vero non univ-
 erse omnem temperationem corporis dixerit esse animam, sed certam quandam, querendum, qualis temperatio sit, quæ animal efficiat et animæ loco numeretur. Quaecunque enim temperamentum dixerit, tale et in inanimis reperiemus. Cum enim novem temperamenta sint, ut ipse in libris *De temperamentis* ostendit, octo quidem incommoda, unum commodum, eo, quod commodum est, dicit hominem esse temperatum, non omnem tamen, sed eum, qui medio temperamento est. Reliquis incommotis temperamentis cætera animalia pro cuiusque specie alia magis, alia minus esse concreta. Inveniuntur autem etiam in inanimis novem hæc temperamenta, ut ipse rursus in *Simplicibus* ostendit. Præterea, si anima temperamentum est, temperamenta autem ætatibus, temporibus. victuque mu-

A ψυχὴν ταύτῃ γὰρ ἐπακολουθεῖν (62) τὴν τῶν θῶν διαφορὰν ἐκ τοῦ Ἱπποκράτους κατασκευάζων τὸν λόγον. Εἰ δὲ τοῦτο, ὅτι, (63) καὶ θνητὴν αὐτὴν εἶναι οἶεται (64)· οὐ πᾶσαν δὲ, ἀλλὰ τὴν ἄλογον μόνην ψυχὴν (65) τοῦ ἀνθρώπου. Περὶ δὲ τῆς λογικῆς ἀμφιβάλλει, λέγων οὕτως (66).

Ἵτι δὲ οὐδὲναται τοῦ σώματος ἡ κρᾶσις εἶναι ψυχὴ, ὅτι, ἔντεθεν· Πᾶν σῶμα ἐμψυχόν τε καὶ ἄψυχον ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων κέκρᾶται (67). Ἡ γὰρ τοῦτων κρᾶσις τὰ σώματα ἀπεργάζεται. Εἰ τοίνυν ἡ τοῦ σώματος κρᾶσις (68) ἐστὶν ἡ ψυχὴ, οὐδὲν ἄψυχον ἔσται. Καὶ συνάγεται (69) ὁ λόγος οὕτως· Εἰ ἡ κρᾶσις τοῦ σώματος ψυχὴ ἐστὶ, πᾶν δὲ σῶμα κρᾶσιν ἔχει, πᾶν σῶμα ψυχὴν ἔχει (70)· εἰ δὲ πᾶν σῶμα ψυχὴν ἔχει (71), οὐδὲν σῶμά ἐστιν ἄψυχον· οὔτε λίθος ἄρα, οὔτε ξύλον (72), οὔτε σίδηρος, οὔτε ἄλλο τι ἄψυχον ἔσται. Εἰ δὲ μὴ καθόλου πᾶσαν κρᾶσιν σώματος λέγοι ψυχὴν εἶναι, ἀλλὰ τὴν τοιάνδε, ἐρωτητέον, ποία κρᾶσις (73) ἐστὶν ἡ ποιούσα ζῶον καὶ ψυχῆς λόγον ἐπέχουσα. Ὅποιαν γὰρ ἂν εἴποι (74) τὴν κρᾶσιν, τοιαύτην εὐρήσομεν καὶ ἐν τοῖς ἀψύχοις. Ἐννέα γὰρ οὖσιν κρᾶσεων, ὡς αὐτὸς ἐν τῷ Περὶ κρᾶσεως (75) ἔδειξεν, ὁκτώ μὲν τῶν δυσκράτων, μίς δὲ τῆς εὐκράτου, κατὰ μὲν τὴν εὐκρατον λέγει κεκρᾶσθαι τὸν ἄνθρωπον, οὐ πάντα δὲ, ἀλλὰ τὸν τῆς μέσης κρᾶσεως, κατὰ δὲ τὰς ἄλλας δυσκρατίας, 38 τὰ ἄλλα ζῶα κατ' εἶδος, μετὰ τῆς ἐπὶ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀνεσώς τε καὶ ἐπιτάσεως. Εὐρίσκονται δὲ καὶ (76) ἐν τοῖς ἀψύχοις αἱ ἐννέα κρᾶσεις μετὰ τοῦ μᾶλλον καὶ ἥττον, ὡς αὐτὸς πάλιν ἐν τοῖς Ἀπλοῖς ἀπέδειξεν (77). Ἐτι, εἰ ἡ ψυχὴ κρᾶσις ἐστὶν, αἱ δὲ κρᾶσεις ἐναλλάσσονται κατὰ τε (78) τὰς ἡλικίας καὶ τὰς ὥρας καὶ τὰς διαίτας, ἡ ψυχὴ ἐναλλάσσεται· εἰ δὲ ἐναλλάσσεται (79), οὐ τὴν αὐτὴν ἔχομεν ψυχὴν,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(62) Ταύτῃ γὰρ ἐπακολουθεῖν. Eadem sententiam Galeni notat Proclus ad Platonis *Timæum*, p. 546, med.

(63) Εἰ δὲ τοῦτο, ὅτι. Post τοῦτο comma habet D. 1.

(64) Αὐτὴν οἶεται. Αὐτὴν εἶναι οἶεται, D. 1, A. 1, 2. Αὐτὴν οἶεται εἶναι, N.

(65) Ἄλογον ψυχὴν μόνην. Ἄλογον μόνην ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου, D. 1, A. 1, 2, 3, N., Con. Vall. ψυχὴν omittit solum M. 1.

(66) Λέγων οὕτως. Hic notatur : Ἀσίται τὰ τοῦ Γαληνοῦ ῥήματα, in marg. Ant. In codice D. 1, proxima verba, tanquam Galeni, notantur huiusmodi signis : ". Oxoniensis editor ait, librum *De demonstratione* non reperiri. Legit enim Ἀποδεικτικοῖς. Galeni loco caret etiam Con. Item Valla, qui etiam omittit proxima ab εἶναι ψυχὴ ad τούτων κρᾶσις.

(67) Τεσσάρων στοιχείων κέκρᾶται. Loco κέκρᾶται est κρᾶται. Sic A. 1, 2. Κεκράτηται, N.

(68) Εἰ τοίνυν ἡ τοῦ σώματος κρᾶσις. Ἡ κρᾶσις, ante τοῦ σώματος habet D. 1.

(69) Καὶ συνάγεται ad εἰ δὲ πᾶν σῶμα ψυχὴν ἔχει. Ὡς ὁ λόγος ἀπέδειξεν. Οὕτω γὰρ ἡ κρᾶσις τοῦ σώματος ψυχὴ ἐστὶν. Πάλιν, εἰ τὸ σῶμα κρᾶσιν ἔχει, καὶ πᾶν σῶμα ψυχὴν ἔχει· εἰ δὲ πᾶν σῶμα ψυχὴ, οὐδὲν σῶμα, x. t. λ. N.

(70) Πᾶν σῶμα ψυχὴν ἔχει. Καὶ πᾶν σῶμα ψυχὴν ἔχει. D. 1.

(71) Εἰ δὲ πᾶν σῶμα ψυχὴν ἔχει. Absunt, D. 1.

(72) Οὐτε ξύλα. Οὐτε ξύλον, A. 1, 2. Con. Vall. Mox, λέγει ψυχὴν εἶναι, N.

(73) Ἐρωτητέον ποία κρᾶσις. Ποία abest, A. 2. Ejus loco ποία habet D. 1, N. Mox, ἡ ζῶον ποιούσα, N. Ποία οὖσα loco ποιούσα, M. 1.

(74) Ὅποιαν γὰρ ἂν εἴποι. Ἐν abest, D. 1; εἴπη, loco εἴποι, A. 3. Mox idem εὐρήσωμεν. *Dixerint*, Con. Mox, εὐρήσωμεν εἶναι καὶ ἐν, N.

(75) Ἐν τῷ Περὶ κρᾶσεων. Ἐν τῷ Περὶ κρᾶσεως, D. 1, A. 1, 2, 3, M. 1, N. Τῶν, ante κρᾶσεων, addit Con. Pluralem habet etiam Vall.

(76) Εὐρίσκονται δὲ καί. Δέ abest, N. Mox, αἱ ἐννέα abest, N.; αἱ solum abest, A. 3.

(77) Ἐν τοῖς Ἀπλοῖς ἀπέδειξεν. Ἐν τοῖς Ἀπλοῖς ἀπέδειξεν, D. 1, N. A. 3. In simplicium medicaminum libro ostendit. Con.

(78) Ἐναλλάσσονται κατὰ τε. Solum κατὰ habet N. Primo ἐναλλάσσεται, secundo ἐναλλάττεται habet M. 1. Διαίτας duobus vocabulis reddidit Cono : *conversations et dietas*. Ὡρα sunt quatuor anni tempora ; διαίτα est totum vitæ genus, quo quis utitur, non solum in cibo et potu, verum etiam in aliis omnibus, quibus κρᾶσις corporis varian-
 tur et mutantur, veluti somno, venere, motu et quiete corporis et aliis.

(79) Εἰ δὲ ἐναλλάττεται. Εἰ δὲ ἐναλλάσσεται, A. 1, 2, 3, N. Hæc omiserat scriba, sed postea addidit ac hue retulit, D. 1. Ἐναλλάττεται, Ox. Mox, κατὰ κρᾶσιν, A. 3.

ἀλλὰ κατὰ τὴν κρᾶσιν, ποτὲ μὲν λέοντος, ποτὲ δὲ προβάτου (80), ποτὲ δὲ ἄλλου τινός, ὅπερ ἄτοπον. Ἐτι, ἡ κρᾶσις οὐκ ἐναντιοῦται (81) ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ συνεργεῖ· αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ κινουῦσα (82)· ἡ δὲ ψυχὴ ἐναντιοῦται (83)· οὐκ ἄρα ἡ κρᾶσις ἐστὶ ψυχὴ.

Ἐτι, εἰ κρᾶσις ἐστὶ ψυχὴ (84), ἡ δὲ κρᾶσις ποιότης, ποιότης δὲ καὶ γίνεταί (85) καὶ ἀπογίνεται χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς, καὶ ἡ ψυχὴ ἄρα χωρισθῆσεται (86) χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς· τοῦτο δὲ οὐκ ἀληθές· οὐκ ἄρα κρᾶσις, οὐδὲ ποιότης ἐστὶν ἡ ψυχὴ. Οὐ γὰρ δήπου τὸ ἕτερον τῶν ἀντικειμένων φυσικῶς προεῖναι φήσουσι τῷ ζῳι, ὡς ἐπὶ τοῦ πυρὸς τὸ θερμὸν. Ἀμετάθετον γὰρ τοῦτο. Φαίνεται δὲ μετατιθεμένη ἡ κρᾶσις, μᾶλλον δὲ αὐτοὶ (87) εἰσιν οἱ διὰ τῆς λατρικῆς τέχνης τὰς κρᾶσεις μεταβάλλοντες. Ἐτι, παντὸς σώματος αἱ ποιότητες αἰσθηταὶ εἰσιν· ἡ δὲ ψυχὴ οὐκ αἰσθητὴ, ἀλλὰ νοητὴ· οὐκ ἄρα ποιότης σώματος ἐστὶν ἡ ψυχὴ. Ἐτι, ἡ τοῦ αἵματος (88) καὶ πνεύματος μετὰ παραθέσεως σαρκῶν καὶ νεύρων καὶ τῶν ἄλλων εὐκράσια, ἰσχύς ἐστι· καὶ ἡ τῶν θερμῶν δὲ καὶ ψυχρῶν (89) καὶ ξηρῶν καὶ 39 ὑγρῶν εὐκράσια, ὕγεια ἐστὶν (90)· ἡ δὲ συμμετρία τῶν μελῶν μετὰ τῆς εὐχροίας (91) τὸ κάλλος ποιεῖ τοῦ σώματος. Εἰ τοίνυν ἡ ἁρμονία τῆς ὕγειας (92) καὶ τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ κάλλους ψυχὴ (93) ἐστὶν, ἀνάγκη ἦν, τὸν ἀνθρώπου ζῶντα μῆτε νοσεῖν, μῆτε ἀσθενεῖν, μῆτε ἄμορφον εἶναι· συμβαίνει δὲ πολλάκις, οὐ μίαν μόνην, ἀλλ' ὁμοῦ τὰς τρεῖς (94) ταύτας εὐκράσιας ἀπόλλυσθαι, καὶ ζῆν τὸν ἀνθρώπου· συμβαίνει γὰρ τὸν αὐτὸν ὁμοῦ καὶ ἄμορφον εἶναι καὶ ἀσθενεῖν καὶ νοσεῖν (95)· οὐκ ἄρα ἡ εὐκράσια

tantur, efficitur mutari animam; si mutatur anima, non eandem habemus animam, sed pro temperamento aliquando leonis, aliquando ovis, aliquando alterius cuiusdam animalis; quod absurdum est. Deinde temperatio non adversatur cupiditatibus corporis, sed adjuvat etiam. Ipsa enim est, quae movet et incitat; anima autem adversatur: non est: ergo anima temperatio.

Præterea, si anima temperamentum est, temperamentum autem qualitas, qualitas rursus et advenit et recedit, sic, ut subjectum nihilo magis intereat: item anima quoque separabitur, sic, ut subjectum non intereat: hoc autem verum non est: non ergo temperamentum aut qualitas anima. Non enim sane alterum contrariorum naturaliter adesse animali dicent, ut calorem igni. Hic enim mutari non potest; at temperatio mutatur: imo hi ipsi sunt, qui medendi scientia temperationes mutant. Omnes insuper corporis qualitates sensu percipiuntur; anima vero non sub sensum, sed sub intelligentiam cadi; non ergo corporis qualitas anima est. Præterea sanguinis, et spiritus, adjuncta carne, nervis, cæteris, bona temperatio, robor est; calor, frigus, siccitas et humoris, sanitas; membrorum autem apta compositio, cum coloris suavitate, corporis pulchritudinem gignit. Quare, si harmonia suavitatis, et roboris, et pulchritudinis, anima est, necesse est, hominem, quoad vivit, neque ægrotum esse, neque infirmum, neque deformem: contingit autem sæpe, non unam tantum, sed omnes pariter has tres bonas temperationes perire, et hominem tamen vivere: accidit enim, ut idem simul et turpis sit et infirmus et ægrotus: non ergo corporis bona temperatio anima est. Sed,

VAR. LECT. ET ANIMADY.

(80) Ποτὲ δὲ προβάτου. Ποτὲ μὲν προβάτου, A. 2. Totum hoc de animalibus equidem omissem. Cum enim negari nequeat, corpora saltem, mutatis krâseis, mutari, inde aliquis eodem jure colligere possit, homines modo ovis, modo leonis, modo alius animalis corpus habere. At enim vero corpus, mutatis krâseis, non genere, sed qualitate mutatur. Vall. προβάτου reddidit *pecoris*. Vide Erotian. p. 41.

(81) Ἐτι ἡ κρᾶσις οὐκ ἐναντιοῦται. Καί, post ἔτι, addit D. 1, A. 3. Ἐναντιοῦται Vall. reddidit, non *responsat* atque *adversatur*. Et, ante οὐκ, addit M. 1.

(82) Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ κινουῦσα. Αὕτῃ, loco αὐτῇ, A. 1, 2. Nam et ipsum (temperamentum) cum illis communicat, Vall. Ac si legerit, *κοινωνοῦσα*.

(83) Ἡ ψυχὴ ἐναντιοῦται. Δέ, post ἡ, addunt D. 1, A. 1, 2, 3, Ox., N., Con., Vall. Mox, οὐκ ἄρα ἡ κρᾶσις ἐστὶν ἡ ψυχὴ. Ox., A. 3. Sic a prima manu correctum, D. 1. Οὐκ ἄρα κρᾶσις ἐστὶν ἡ ψυχὴ, N.

(84) Ἐτι, εἰ κρᾶσις ἐστὶ ψυχὴ. Ἐτι, εἰ ἡ κρᾶσις ἐστὶν ἡ ψυχὴ, A. 1, 2; ἡ, loco εἰ, M. 1. Ἡ, ante ψυχὴ, addit etiam A. 3.

(85) Ποιότης δὲ καὶ γίνεταί. Καί, abest, A. 1, 2.

(86) Καὶ ἡ ψυχὴ ἄρα χωρισθ. — φθορᾶς. Hæc in marg. a manu. rec. D. 1. Mox, τῶν ἀντικειμένων τὸ ἕτερον, N. Intelligitur autem, τὸ μὴ ἀπογίνεσθαι ἡ μετατίθεσθαι τὴν κρᾶσιν. Paulo post προεῖναι,

loco προεῖναι, M. 1.

(87) Μᾶλλον δὲ αὐτοί. Καί, post δέ, addit N. Οὗτοι, loco αὐτοί, M. 1. Αὐτοί, id est, οἱ λατροί. Mox, loco ποιότης σώματος, correxi ποιότης σώματος. Tamen Cono et Valla habent, *qualitas incorporæ*. Sed Ellebodus, *corporis qualitas*.

(88) Ἐτι, ἡ τοῦ αἵματος. Ἐτι ἡ τοῦ σώματος. D. 1, N., A. 3. Ἐτι εἰ ἡ τοῦ αἵματος, A. 2. Σαρκῶν Vall. reddidit, *corpulentiarum*. Sic superius reddiderat *πιμελῆν*.

(89) Θερμῶν δὲ καὶ ψυχρῶν. Δέ, abest, A. 2.

(90) Ὑγεία ἐστὶν. Ὑγεία ἐστὶν, N. Loco ὕγεια habet ὕγεια, et ex correct. ὕγεια, D. 1. Præterea hic in marg. legitur: Ἀριστοτέλης· Τὸ ἐν βέλτερόν ἐστιν ἡ προτέριος ἡ τιμιωτέριος βέλτιον, οἷον, ὕγεια ἰσχύος καὶ κάλλους. Ἡ μὲν γὰρ ἐν ὑγροῖς καὶ ξηροῖς, ἐξ ὧν πρῶτον συνέστηκε τὸ ζῶον· τὰ δὲ ἐν τοῖς ὑστέροις. Ἡ μὲν γὰρ ἰσχύς ἐν τοῖς νεύροις καὶ ὀστοῖς. Τὸ δὲ κάλλος (addendum videtur ἐν) τῶν μελῶν τῇ συμμετρῇ δοκεῖ εἶναι.

(91) Τῆς εὐχροίας. Τῆς abest, A. 3.

(92) Τῆς ὕγειας. Τῆς ὕγειας, D. 1, N. Sed hic paulo ante exhibet εὐχρίας.

(93) Τοῦ κάλλους ψυχὴ. Τοῦ κάλλους ἡ ψυχὴ, D. 1. Mox, ἀνάγκη ἡ τὸν, N.

(94) Ὅμοι τὰς τρεῖς. Πάσας, post ὁμοῦ, interponit Ox. N.

(95) Ἀσθενεῖν καὶ νοσεῖν. Imbecille et ægrotum, Vall. Ac si legerit ἀσθενῆ καὶ νοσέον.

iniquis, quomodo ergo naturales virtutes, vitiaque naturalia, hominem insequuntur? Id vero ex corporis temperamento fit. Ut enim naturaliter ex temperamento salubri sunt, et insalubri corpore: ita alii naturaliter amara bile abundantes, ad iracundiam; alii, ad timorem; alii, ad venereum propensi sunt. Verum aliqui coercent, et superant. Dubium autem non est, quin temperamentum coerceant; atque aliud est, quod coercet, aliud, quod coerretur; aliud ergo temperamentum, aliud anima. Cum enim corpus animæ sit instrumentum, si idonee effectum fuerit, adjuvat animam, ipsumque se commodè habet; sin non idonee, impedit animam, ac tum satis negotii habet anima, dum cum ineptia sui instrumenti luctatur; ac nisi admodum sit sobria, etiam cum eo pervertitur: quomodo musicum lyrae perversio in errorem inducit, nisi eam primum recte composuerit. Quamobrem animæ adhibenda cura est, ut corpus accommodatum sibi instrumentum reddat, quod per rationem et mores assequetur; ut in harmonia, ita hic, alia laxans, alia intendens, quo ipsum sibi aptum efficiat, eoque ut commodo instrumento utatur, nisi et ipsa cum eo perversa fuerit, quando etiam hoc aliquando usu venit.

Aristoteles, qui animam dicit entelechiam, nihilominus idem sentit, quod qui qualitatem eam esse volunt. Sed explicemus prius, quam entelechiam vocet. Substantiam trifariam dicit intelligi, unam, quæ ut materia subjecta sit; quæ, per se quidem, nihil est, potestatem tamen ad rerum ortum habeat: alteram, formam et speciem, per quam materia

Α τοῦ σώματος ἐστὶν ἡ ψυχὴ. Πῶς οὖν φυσικαὶ τινες καὶ κακίαι (96) καὶ ἀρεταὶ τοῖς ἀνθρώποις ἐπονται; Τοῦτο ἐκ τῆς τοῦ σώματος κράσεως ἀληθῶς (97) γίνεται. Ὡς γὰρ φυσικῶς ὕγιεινοὶ (98) καὶ νοσώδεις εἰσὶν ἐκ τῆς κράσεως: οὕτω τινες φυσικῶς (99) πικρόχολοι ὄντες, ὀργίλοι εἰσὶν, ἄλλοι δειλοὶ, ἄλλοι καταφερεῖς. Ἄλλ' ἐνιοὶ κρατοῦσι καὶ περιγίνονται: ὁγλὼν δὲ, ὅτι τῆς κράσεως κρατοῦσιν (1)· ἄλλο δὲ ἐστὶ τὸ κρατοῦν, καὶ ἄλλο τὸ κρατούμενον· ἄλλο δὲ ἀρα κρᾶσις, καὶ ἄλλο ψυχὴ. Ὅργανον γὰρ ὅν (2) τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς, ἐὰν μὲν ἐπιτηδελῶς κατασκευασθῇ, συνεργεῖ τῇ ψυχῇ, καὶ αὐτὸ ἔχει ἐπιτηδελῶς (3)· ἐὰν δὲ ἀνεπιτηδελῶς, ἐμποδίζει, καὶ τότε (4) χρεῖα (5) τῇ ψυχῇ πραγμάτων, ἀπομαχομένη (6) πρὸς τὴν ἀνεπιτηδελότητα τοῦ ὀργάνου· καὶ ἐὰν μὴ σφόδρα νήψῃ, καὶ συνδιαστρέφεται αὐτῷ (7), καθάπερ μουσικὸς συνεξαμαρτάνει τῇ τῆς λύρας διαστροφῇ, ἐὰν μὴ πρότερον αὐτὴν καταστήσῃ καλῶς. Διὸ καὶ χρεῖα τῇ ψυχῇ τῆς ἐπιμελείας τοῦ σώματος, ἵνα καταρτίσῃ 40 αὐτὸ ὄργανον (8) ἐπιτηδεῖον ἑαυτῇ. Τοῦτο δὲ ποιεῖ διὰ τὸ τοῦ λόγου καὶ τῶν ἡθῶν (9), ὥς ἐν ἀρμονίᾳ, τὰ μὲν χαλῶσα, τὰ δὲ ἐπιτείνουσα, ἵνα ἀρμόδιον αὐτὸ ἑαυτῇ κατασκευάσῃ, καὶ χρήσται ἐπιτηδελῷ ὀργάνῳ, ἐὰν μὴ καὶ αὐτὴ συνδιαστραφῇ αὐτῷ (10)· συμβαίνει γὰρ καὶ τοῦτο.

Ἀριστοτέλης (11) δὲ, τὴν ψυχὴν ἐντελέχειαν λέγων, οὐδὲν ἦττον συμφέρεται τοῖς (12) ποιότητα λέγουσιν αὐτὴν. Διασαφίσωμεν δὲ πρότερον, ἐντελέχειαν (13) τίνα καλεῖ. Τὴν οὐσίαν τριχῶς λέγει, τὸ μὲν, ὡς ὕλην (14) ὑποκείμενον, ὃ καὶ ἑαυτὸ μὲν οὐδὲν ἐστὶ, δύναμιν δὲ ἔχει πρὸς γένεσιν· ἕτερον δὲ, μορφήν καὶ εἶδος (15), καὶ ἦν εἰδοποιεῖται ἡ ὕλη· τρίτον δὲ, τὸ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(96) Φυσικαὶ τινες κακίαι. Καί, ante κακίαι, interpretor D. 1. Cur igitur, iniqui, et quædam vitia ei, Vall.

(97) Ἀληθῶς κράσεως. Κράσεως ἀληθῶς, D. 1, Vall.

(98) Οἱ ὕγιενοι. Οἱ abest, D. 1, A. 3. Mox, δεινός, loco δειλός, M. 1; et καταφερεῖς, loco καταφερεῖς, N. Utrumque notat pronum ad libidinem. Diog. Laert., p. 154: Φιλομεράκιος τε ἦν καὶ καταφερής. Euseb. Demonstr. evang., p. 110, λαγνεστάτοις καὶ καταφερεστάτοις. Præparat. evang., p. 49, καταφερεστάτον πρὸς τὰς συνουσίας. Chrysost. i. VII, p. 627. Cono reddidit tristes. Videtur ergo legisse κατηφής. Valla, feroces. Mox idem ab ἄλλ' ἐνιοι, ad κράσεως κρατοῦσιν omittit.

(99) Εἶοιρ ἐκ τῆς — φυσικῶς. Εἶσιν et φυσικῶς omittit A. 3. Mox idem exhibet, ἄλλοι δὲ δειλοί.

(1) Κρατοῦσι. Intelligi, τῆς κράσεως καὶ τῶν ἐντεῦθεν κακιῶν. Mox τὸ κρατούμενον Vall. reddidit: nona cohibitum. Proximum δὲ abest, A. 3.

(2) Ὅργανον γὰρ ὅν. Ἐστὶ, loco ὅν, M. 1.

(3) Καὶ αὐτὸ ἔχει ἐπιτηδελῶς. Absunt D. 1. Paulo ante ἐνεργεῖ, loco συνεργεῖ, N.

(4) Ἐὰν δὲ ἀνεπιτηδελῶς, ἐμποδίζει, καὶ τότε. Ἐὰν δὲ μὴ ἐπιτηδεῖον ἐνῆργηκε, τότε, N. Mox idem, ἀπομαχομένη γὰρ πρὸς τὴν. Paulo post, xάν μὴ σφόδρα, idem. Post ἀνεπιτηδελῶς addit ἐνεργῇ, M. 1. Μὴ ἐπιτηδελῶς, loco ἀνεπιτηδελῶς, A. 3.

(5) Τότε χρεῖα. Τότε χρεῖα. Sed paulo inferius χρεῖα, D. 1.

(6) Ἀπομαχομένη. Correxī ἀπομαχομένη. Nam in codd. omittitur istud iota.

(7) Καὶ συνδιαστρέφεται αὐτῷ. Et in diversum ipsum (corpus) converterit, Vall. Ac si legerit, καὶ εἰς τοῦναντίον μεταστρέφῃ αὐτό.

(8) Ἴνα καταστήσῃ αὐτὸ ὄργανον. Καταρτίσῃ, loco καταστήσῃ, D. 1; καταρτίσῃ, A. 1, 2. Firmet, Con. Accommodet, Vall. In A. 3, est καταντήσῃ. Hand dubie voluit καταρτίσῃ. Nam vet ρ, item ι et η, facile permittantur in codd., posterius ex negligentia, prius ob formæ similitudinem.

(9) Τοῦ λόγου καὶ τῶν ἡθῶν. Τῶν λόγων καὶ τῶν ἡθῶν, D. 1. Paulo ante: καὶ τοῦτο δὲ ποιεῖ, N. Paulo post addit καλοῦμεν post τὰ μὲν, M. 1.

(10) Συνδιαστραφῇ αὐτῷ. Συνδιαστραφῇ αὐτῷ, D. 1, A. 1, 2, 3, Ox.; xάν μὴ αὐτὴ συνδιαστραφῇ αὐτῷ, N. Quod nisi fecerit, ipsa (anima) quoque cum illo (corpore) subvertetur, Vall. Mox exhibet συμβαίνειν, A. 3.

(11) Ἀριστοτέλης. Con. incipit libri ii cap. 4. Index: Animam non esse entelechiam, quam esse Aristoteles primus excogitavit.

(12) Οὐδὲν ἦττον συμφέρεται τοῖς. Vall. nihil magis animæ conferi, quam qui. Ineptie. Συμφέρεσθαι τινα est eandem sententiam sequi, idem sentire cum aliquo.

(13) Πρότερον τὴν ἐντελέχειαν. Τὴν abest, D. 1, A. 1, 2, 3. Quæ mox subijciuntur, ea expressa sunt ex Aristot., De anima ii, 1.

(14) Τὸ μὲν ὡς ὕλην. Ὑλῃ, loco ὕλην, A. 1, 2. Τὴν μὲν ὡς ὕλην, N., et mox, μὲν μηδὲν ἐστὶ, idem. Loco αὐτοῦ, est αὐτό, A. 3.

(15) Μορφή καὶ εἶδος. Μορφήν καὶ εἶδος, D. 1, A. 1, 2, 3. Pendet ex λέγει.

συναμφότερον, τὸ ἐκ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἶδους (16) ἡ γέννησις, ὅ ἐστι λοιπὸν ἐμφύον. Ἔστιν οὖν ἡ μὲν ὕλη, δύναμις (17)· τὸ δὲ εἶδος, ἐντελέχεια. Καὶ τοῦτο δὲ διχῶς (18) [νοεῖται], τὸ μὲν, ὡς ἐπιστήμη (19), τὸ δὲ, ὡς τὸ θεωρεῖν (20) κατ' ἐπιστήμην, τούτεστι, τὸ μὲν (21), ὡς διάθεσις, τὸ δὲ, ὡς ἐνέργεια. [Ἦς] ἐπιστήμη μὲν οὖν, ὅτι ἐν (22) τῷ ὑπάρχειν τὴν ψυχὴν, καὶ ὕπνος καὶ ἐγρήγορσις ἐστίν. Ἀνάλογος δὲ (23) ἡ μὲν ἐγρήγορσις ἐστὶ τῷ θεωρεῖν (24) [καὶ ἐνεργεῖν]· ὁ δὲ ὕπνος, τῷ ἔχειν καὶ μὴ ἐνεργεῖν. Πρωτέρα δὲ ἐστὶν ἡ ἐπιστήμη τῆς ἐνεργείας (25). Διὸ πρῶτην ἐντελέχειαν (26) καλεῖ τὸ εἶδος· δευτέραν δὲ (27), τὴν ἐνέργειαν. Οὗον ὀφθαλμὸς ἐξ (28) ὑποκειμένου ἐστὶ καὶ εἶδους· καὶ ἐστὶ τὸ μὲν ὑποκείμενον (29) αὐτὸς ὁ ὀφθαλμὸς· τὸ δεχόμενον δὲ τὴν ὅψιν, ἥγουν τὸ εἶδος, ὕλη ὀφθαλμοῦ. Καλεῖται δὲ καὶ αὕτη ὁμωνύμως (30) ὀφθαλμός· εἶδος δὲ καὶ ἐντελέχεια (31) ἐστὶν ἡ πρώτη ὀφθαλμοῦ, αὕτη ἡ ὅψις, ἡ τὸ δύνασθαι ὁρᾶν αὐτῷ παρεχομένη· δευτέρα δὲ ἐντελέχεια ἐστὶ τὸ ὀφθαλμοῦ, ἡ 41 ἐνέργεια, καθ' ἣν ὁρᾷ. Ὅσπερ οὖν ὁ ἄρτι τεγθεὶς σκύλαξ οὐδέτεραν (32) μὲν ἔχει ἐντελέχειαν, δύναμιν δὲ τοῦ δεῖξασθαι τὴν ἐντελέχειαν· οὕτω δὲ (33) λαβεῖν καὶ τὸ τῆς ψυχῆς. Ὡς γὰρ ἐκεῖ γέννηθεῖσα (34) ἡ ὅψις τελειοῖ τὸν ὀφθαλμόν· οὕτως ἐνταῦθα γέννηθεῖσα ἡ ψυχὴ ἐν τῷ σώματι τελειοῖ

A formatur; tertiam, quod ex utrisque, specie et materia, conflatur, quod demum animatum est. Est igitur materia potestas, species entelechia. Et ista quidem bifariam quoque accipitur, tum, ut scientia, tum, ut ex scientia contemplatio, hoc est, tum, ut habitus, tum, ut usus habitus. Anima igitur, ut scientia est, quoniam hoc ipso, quod anima est, et somnus et vigilia est. Vigilia autem contemplationi, somnus visui, qui tamen jam non fungatur suo munere, proportionem respondet. Atque scientia usu scientiae prior est, propterea primam entelechiam vocat speciem, secundam usum atque muneris functionem. Quemadmodum oculus ex subiecto est et specie, atque id quidem, quod in eo subijcitur visumque accipit, materia ejus est, quae ipsa quoque communi nomine oculus dicitur. Species vero et entelechia, prima oculi, ipsemet visus, qui videndi vim oculo impartit. Secunda autem entelechia oculi est functio muneris, qua videt. Ut igitur paulo ante natus catulus neutra praeditus est entelechia, sed vim habet accipiendi entelechiam, ita de anima intelligendum est. Ut enim illic videndi sensus, dum est oritur, oculum absolvit: ita hic, dum corpori anima ingenua est, animal perficit, ut neque sine corpore unquam sit anima,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(16) Τὸ ἐκ τοῦ εἶδους καὶ τῆς ὕλης. Τὸ ἐκ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἶδους, D. 1, A. 1, 2, 3. N. Con. Vall. Idem. μοχ λοιπὸν reddidit ipsum. Ac si legerit αὐτὸ τὸ ἐμφύον. Mox, δ, ante ἐστὶ, abest, M. 1.

(17) Ἔστιν μὲν οὖν ἡ ὕλη δύναμις. Ἔστιν οὖν ἡ μὲν ὕλη δύναμις, A. 1, 2, 3. Ἔστι μὲν οὖν ἡ μὲν ὕλη δύναμις, N.

(18) Καὶ τοῦτο δὲ διχῶς, x. τ. λ. Τοῦτο δὲ διχῶς νοεῖται, ὡς ἐπιστήμη, καὶ τὸ θεωρεῖν τὴν ἐπιστήμην, N.

(19) Διχῶς τὸ μὲν ὡς ἐπιστήμη. Διχῶς νοεῖται. Τὸ μὲν ὡς ἐπιστήμη, D. 1. Νοεῖται non agnoscit Aristot. Intelligi solet, Con. Omittit hoc Vall.

(20) Ὡς θεωρεῖν. Ὡς τὸ θεωρεῖν, A. 1, 2. Conjici etiam possit θεωρεῖν. Sed istud Aristot. habet. Ut scientiae agnitio commentatioque, Con.

(21) Τούτεστι, τὸ μὲν, x. τ. λ. Haec, omissis quibusdam, ita reddidit Cono: Unde patet, animam esse ἐντελέχειαν perinde atque scientiam. Ex eo enim, quod anima inest in nobis, vigilia somnusque accidit. Ac si legerit, ἐνυπάρχειν ἡμῖν τὴν ψυχὴν.

(22) Ὡς ἐπιστήμη μὲν οὖν, ὅτι ἐν. Ἐπιστήμη μὲν οὖν ἐστὶ ἐν, M. 1, D. 1. Ἐπιστήμη μὲν μέση, ἐστὶ ἐν, A. 1, 2. Ὡς ἐστὶ οὖν abest, A. 3. Valla ita habet: scientia nimirum ipsa media ita propemodum ut in anima somnus est et vigilia. Ἐπιστήμη μὲν, ἐστὶ ἐν τῷ ὑγιαίνειν τὴν ψυχὴν ὑπάρχει καὶ ὑπνοῦσαι καὶ ἐγρηγορεῖν. Πρῶτον δὲ ἡ μὲν ἐγρήγορσις ἐστὶ, x. τ. λ. N. Mox, ὕπνος τῷ βλέπειν καὶ μὴ ἐνεργεῖν, idem. Ἐνεργεῖν, loco ὑπάρχειν, habet D. 1. Male. Loco ὑπάρχειν paulo post est ἔχειν, nimirum τὴν ψυχὴν. Ὑπάρχειν habet etiam Aristot. l. 1.

(23) Ἀνάλογος δὲ. Ἀνάλογος μὲν, M. 1. Ἀνάλογον δὲ, A. 1, 2, 3, Vall. Sic Aristot. l. 1. Omittit ista D. 1. Mox, ἡ μὲν ἐγρήγορσις ἐστὶ in marg. leguntur a man. rec. D. 1.

(24) Τῷ θεωρεῖν, x. τ. λ. Τὸ θεωρεῖν καὶ ἐνεργεῖν. Ὁ δὲ ὕπνος, τὸ βλέπειν καὶ μὴ ἐνεργεῖν, D. 1. Βλέπειν, loco ἔχειν, M. 1. Ex his probro, καὶ ἐνεργεῖν, cui mox opponitur, μὴ ἐνεργεῖν. Du-

bius tamen sum, annon etiam βλέπειν, loco ἔχειν, eligendum sit. Sed Aristot. l. 1. accedit lectioni vulgatae. Con. Et vigilia seu contemplatio consideratioque est, somnus, uti anima habitus operatione vacans. Vall. Analogum autem est vigilia et speculari: et somnus cum eo quod est habere et non exercere. Prima est actionis scienia.

(25) Τῆς ἐνεργείας. Quam meditatio scientiaeque agitatio. Sic hoc vocabulum reddi lit Con.

(26) Διὸ καὶ πρώτην ἐντελέχειαν. Καὶ abest, D. 1, A. 1, 2, 3, Vall.

(27) Δευτέραν δὲ. Post haec praetermittendum unum folium in cod. D. 1, δευτέρον δὲ διαφορὰν τὴν ἐνέργειαν, N., M. 1.

(28) Ὀφθαλμὸς ἐξ, x. τ. λ. Con.: Ex materia et forma constat oculus, et est haec in eo sicuti in subiecto: quod vero suscipit visum, oculi materia est.

(29) Μὲν ὑποκείμενον, x. τ. λ. Μὲν ὑποκείμενον, αὐτὸς ὁ ὀφθαλμὸς· τὸ δεχόμενον δὲ τὴν ὅψιν, ἥγουν, τὸ εἶδος, ὕλη ὀφθαλμοῦ. Καλεῖται, D. 1. Τὸ δὲ δεδεσμένον. Εἰ μοχ: καλεῖται καὶ αὕτη ὁμων., N. Valla ita: Et est alterum quidem in ipso subiectum, alterum vero suscipiens visum oculi silva. Ὑλην, et mox, δὲ καὶ αὐτὸ habet, A. 3.

(30) Ὁμωνύμως. Ὁμωνύμως, M. 1.

(31) Καὶ ἐντελέχεια, x. τ. λ. Καὶ ἐντελέχεια ἡ πρώτη ὀφθαλμοῦ, αὕτη ἡ ὅψις, ἡ τὸ δύνασθαι ὁρᾶν αὐτῷ παρεχομένη· δευτέρα δὲ ἐντελέχεια ἐστὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἡ ἐνέργεια, D. 1, M. 1, A. 1, 2, 3. Sed Ox. ex ms. ita edidit: Καὶ ἐντελέχεια ἐστὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἡ πρώτη, αὕτη ἡ ὅψις ἡ τὸ δύνασθαι, x. τ. λ. N. vero ita: Καὶ ἐντελέχεια ἡ πρώτη ὀφθαλμῶν αὕτη ἡ ὅψις, ἡ τὸ δυνατόν ὁρᾶν αὐτῷ παρεχομένη· δευτέρα δὲ ἐντελέχεια ἐστὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἡ ἐνέργεια. Omissa agnoscunt etiam Con. Vall.

(32) Οὐδέτεραν. Οὐδέτεραν, M. 1.

(33) Οὕτως δὲ. Οὕτως δὲ, D. 1. Sic, et antea, οὐδέτεραν μὲν, εἰ δύναμιν δὲ ἔχει τοῦ δεῖν, N.

(34) Ἐκεῖ γέννηθεῖσα. Et hic ei paulo post γέννηθεῖσα, D. 1, A. 1. Secundo loco sic etiam A. 2. Genitus visus, Con.

neque corpus sine anima : corpus enim non est, sed corporis : ideoque in corpore est, et quidem corpore tali : per se vero, suaeque vi, nulla est.

Sed primum quidem patibilem animae partem animam vocat, discludens ab ea, quae rationis est particeps. Atqui omnis simul hominis anima sumenda erat, neque ex una ejus parte, eaque infirmissima, de universo pronuntiandum. Deinde corpus, ait, potestatem habere, ut vivat, etiam, antequam generetur anima. Ait enim, corpus potestate vitam in seipso habere. Oportet autem corpus, quod potestate vitam habet, prius actu esse corpus. Non potest autem actu esse corpus, antequam formam accipiat. Est enim corpus materia, omnis qualitatis expers. Fieri ergo nequit, ut, quod actu non est, aliquid ex se creandi vim habeat. Quod si etiam corpus potestate est, quomodo, quod potestate corpus est, potestate vitam habere in seipso potest? praesertim, cum in cæteris fieri possit, ut, qui habeat aliquid, eo non utatur, ut, in quo visus sit, non fungatur munere oculorum : in anima id fieri nequeat : non enim in dormiente nullum animae munus est. Nam, et alitur, et augecit, et phantasia utitur, et respirat, quod in primis vitae argumentum est. Quare ex his manifestum est, nulli adesse posse, ut vivat potestate, sed omnino actu vivet. Quod enim potissimum animam format, nihil aliud præter vitam est; animae enim cognata vita est : corpori vero non aliter adest, quam quod

τὸ ζῶον, ὡς μήτε ἄνευ σώματος εἶναι ποτε (35) τὴν ψυχὴν, μήτε σῶμα δίχα ψυχῆς (36). Σῶμα μὲν γὰρ οὐκ (37) ἐστὶν ἡ ψυχὴ σώματος δὲ ἐστὶ (38), καὶ διὰ τοῦτο ἐν σώματι ὑπάρχει καὶ σώματι τοῦδε καθ' ἑαυτὴν δὲ οὐχ ὑπάρχει (39).

Ἄλλὰ πρῶτον μὲν τὸ ζῶτικόν (40) μέρος τῆς ψυχῆς ψυχὴν καλεῖ, χωρίζων αὐτῆς τὸ λογικόν. Ἐδεῖ δὲ πᾶσαν ὁμοῦ λαβεῖν τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου (41), καὶ μὴ ἀπὸ μέρους, καὶ ταῦτα τοῦ ἀσθενεστάτου, περὶ τοῦ παντὸς ἀποφαινεσθαι (42). Ἐπειτα, τὸ (42') σῶμα, φησὶ, δυνάμει τὸ ζῆν ἔχειν (43), καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι τὴν ψυχὴν. Λέγει γὰρ τὸ σῶμα δυνάμει (44) ζῶν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. Δεῖ δὲ τὸ σῶμα, τὸ δυνάμει ζῶν ἔχον [ἐν ἑαυτῷ], πρότερον (45) ἐνεργεῖν σῶμα εἶναι· οὐ δύνάται δὲ ἐνεργεῖν εἶναι σῶμα πρὸ τοῦ (46) δέξασθαι τὸ εἶδος· ὅλη γὰρ ἐστὶν ἄποιος, καὶ οὐ σῶμα (47)· ἀδύνατον ἄρα τὸ μὴ ὄν ἐνεργεῖν [σῶμα] δύνανται (48) ἔχειν πρὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ τι γίνεσθαι. Εἰ δὲ καὶ σῶμα δυνάμει (49) ἐστὶ, πῶς τὸ δυνάμει σῶμα δυνάμει ζῶν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ δύναται; Ἄλλως τε, ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων δυνατόν, ἔχοντά τι, μὴ χρῆσθαι αὐτῷ (50)· ὅσον, ὅψιν ἔχοντα, μὴ χρῆσθαι αὐτῇ· ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς ἀδύνατον. Οὐδὲ γὰρ ὁ καθυέδων ἄνευ ψυχικῆς ἐνεργείας ἐστὶ. Καὶ γὰρ τρέφεται καὶ αὔξεται καὶ φαντασιούται καὶ ἀναπνεῖ, ὅπερ μάλιστα τῆς ζωῆς ἐστὶ 42 τεκμήριον. Ἐκ τούτων οὖν φανερόν (51), ὅτι δυνάμει τὸ ζῆν οὐ δύναται προσεῖναι τι, ἀλλὰ πάντως ἐνεργεῖν. Προηγουμένως (52) γὰρ τὸ εἰδοποιῶν τὴν ψυχὴν οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν, ἀλλ' ἡ ἢ ζωὴ (53). Τῇ μὲν γὰρ ψυχῇ σύμφυτός ἐστιν ἡ ζωὴ· τῷ δὲ σώματι, κατὰ μέθεξιν. Ὁ λέγων τοίνυν, τὴν

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(35) *Εἶναι ποτε*. Ποτε abest, M. 1.
(36) *Δίχα ψυχῆς*. Χωρὶς ψυχῆς, D. 1. Absunt ista, Vall.

(37) *Σῶμα μὲν γὰρ οὐκ* ad παθητικὸν μέρος. Ἄλλὰ τὸ μὲν ζῶτικόν σῶμα ἔργον, N. A. Σῶμα ad οὐχ ὑπάρχει omittit Con.

(38) *Σῶμα μὲν γὰρ οὐκ ἐπὶ σώματος δὲ ἐστὶ*. Σῶμα μὲν γὰρ οὐκ ἐστὶν ἡ ψυχὴ, σώματος δὲ ἐστὶ, D. 1. Σῶμα μὲν γὰρ οὐκ ἐστὶ, σώματος δὲ ἐστὶ, A. 1. 2. Ox. Ita etiam Vall. ἐστὶ, loco ἐπὶ, M. 1. Σῶμα μὲν γὰρ οὐκ ἐστὶν, σώματος δὲ ἐστὶ, A. 3. Vide Aristot. *De anima* II, 2, in fine.

(39) *Δὲ οὐχ ὑπάρχει*. Οὐχ abest, D. 1.

(40) *Τὸ παθητικόν*. Τὸ ζῶτικόν, D. 1. Τὸ abest solum, M. 1. Vide Aristot. *De anima* II, 2, in principio. Ibi est : Διὸρίζεται τὸ ἐμψυχον τοῦ ἀψύχου τῷ ζῆν. Cono reddidit : *Zeloticam animæ partem*. Ergo legit ζηλωτικόν, loco ζωτικόν. *Passivam*, Vall. Quam late autem dicatur τὸ παθητικόν, disci potest ex iis, quae infra ad pag. 96 ex Nicephoro notavi.

(41) *Τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου*. Τὴν, loco τοῦ, D. 1. Τὴν ἀνθρώπου ψυχὴν, N. Τὴν ψυχὴν λαβεῖν τοῦ ἀνθρώπου, A. 3.

(42) *Περὶ τοῦ παντὸς ἀποφαινεσθαι*. Τοῦ abest, A. 2.

(42') *Ἐπειτα τὸ ad πρὸ τοῦ δέξασθαι*. Absunt, M. 1.

(43) *Δυνάμει τὸ ζῆν ἔχειν*. Ἐχει, loco ἔχειν, D. 1. In seipso, hoc est, ἐν ἑαυτῷ, addit Con. Mox omittit a λέγει ad ἐν ἑαυτῷ. Ac profecto hæc abesse poterant.

(44) *Τὸ σῶμα δυνάμει*. Δυνάμει abest, A. 3.

(45) *Ζῶν ἔχον πρότερον*. Post ἔχον, addit ἐν ἑαυτῷ, D. 1. Non agnoscit Con. nec Vall. Πότερον,

pro πρότερον, A. 3.

(46) *Ἐνεργεῖν σῶμα εἶναι πρὸ τοῦ*. Ἐνεργεῖν εἶναι σῶμα. Οὐ δύναται δὲ ἐνεργεῖν εἶναι σῶμα πρὸ τοῦ, D. 1, A. 1, 2, Con. Vall. Sic et Ox. ex ms. edidit. Sed in principio habet : σῶμα εἶναι, ordine inverso. Sic, sed utroque loco σῶμα εἶναι, N. Sic, sed, δὲ ἐν ἐνεργείᾳ, A. 3.

(47) *Ἄποιος τὸ σῶμα*. Ἄποιος καὶ οὐ σῶμα, D. 1, A. 1, 2, 3, Ox. Vall. Con. Ἄποιος καὶ οὐ τὸ σῶμα, N.

(48) *Μὴ ὄν ἐνεργεῖν δύνανται*. Μὴ ὄν ἐνεργεῖν σῶμα, δύνανται, D. 1. Δυνάμει, loco, δύνανται, A. 3. Σῶμα non agnoscit Con. nec Vall. nec cæteri.

(49) *Εἰ δὲ καὶ σῶμα καὶ δυνάμει*. Καὶ secundum abest, D. 1, A. 1, 2, 3. Ultrumque καὶ abest, Con. Vall. Mox, σῶμα, δυνάμειος ζῶν ἔχειν ἐν, N. Loco δυνάμει σῶμα δυνάμει, solum habet tale, id est, τοιούτου, Con.

(50) *Ἐχοντά τι, μὴ χρῆσθαι αὐτῷ*. Con. : Potentiam possidere, altamen ea non uti. Ergo : Ἐχοντα δύνανται, μὴ χρῆσθαι αὐτῇ. *Habere aliquid, et eo non uti*, Vall. — Hactenus in charta a manu recentiori. Continuo incipit manus vetustior in membranis, A. 2. Χρῆσθαι, loco χρῆσθαι, A. 3. Sic et Mox. Mox, οὐ γὰρ ὁ καθυέδων, N.

(51) *Ὅν φανερόν*. Ὅν ἐστὶ φανερόν, A. 2.

(52) *Προηγουμένως*, x. τ. λ. Vall. ita : *Proposito enim animam speciem facere, nihil aliud est, quam vitam esse*. Mox idem etiam μέθεξιν inepte reddidit, nisi adeo legerit κάθεξιν.

(53) *Ἄλλο ἐστὶν ἄλλ' ἢ ζωὴ*. Ἄλλ' omittit A. 2; ἢ, loco ἢ, N. M. 1. Ἄλλος (sic) ἐστὶν ἄλλ' ἢ ζωὴ, A. 3. Ego adoptavi, ἀλλ' ἢ ἢ.

ὕψειαν (54) ἀνάλογον εἶναι τῇ ζωῇ, οὐ τὴν τῆς ψυχῆς ζωὴν λέγει, ἀλλὰ τὴν τοῦ σώματος, καὶ οὕτω σοφίζεται. Ἡ μὲν γὰρ σωματικὴ οὐσία (55) παρὰ μέρος τῶν ἐναντιῶν ἐστὶ (56) δεκτικὴ· ἡ δὲ κατὰ τὸ εἶδος, οὐδαμῶς (57). Ἐὰν γὰρ ἡ κατὰ τὸ εἶδος (58) διαφορὰ μεταλλαγῇ, μεταλλάττεται καὶ τὸ ζῶον. Ὥστε οὐχ ἡ κατὰ τὸ εἶδος οὐσία τῶν ἐναντιῶν ἐστὶ δεκτικὴ, ἀλλ' ἡ κατὰ τὸ ὑποκείμενον, τούτεστιν, ἡ σωματικὴ. Οὐ δύναται τοίνυν ἡ ψυχὴ κατ' οὐδένα τρόπον ἐντελέχεια τοῦ σώματος εἶναι· ἀλλ' οὐσία αὐτοτελὴς, ἀσώματος. Παρὰ μέρος γὰρ ἐπιδέχεται τὰ ἐναντία, κακίαν καὶ ἀρετὴν (59), ὅπερ οὐκ ἔδύνατο τὸ εἶδος ἐπιδέξασθαι. Ἐπειτὰ φησιν, ἐντελέχειαν οὖσαν τὴν ψυχὴν, ἀκίνητον εἶναι (60) καθ' ἑαυτὴν, κινεῖσθαι δὲ κατὰ συμβεβηκός. Οὐδὲν δὲ ἀπεικός (61), ἀκίνητον οὖσαν κινεῖν ἡμᾶς. Καὶ γὰρ τὸ κάλλος (62), ἀκίνητον ὄν, κινεῖ ἡμᾶς. Ἄλλ' εἰ καὶ τοῦτο, ἀκίνητον ὄν, κινεῖ· ἀλλὰ τὸ φύσιν ἔχον κινεῖσθαι κινεῖ, καὶ οὐχὶ τὸ ἀκίνητον.

Εἰ τοίνυν καὶ τὸ σῶμα καθ' ἑαυτὸ κίνησιν εἶχεν, οὐδὲν ἦν ἀτοπον αὐτὸ κινεῖσθαι (63) ὑπὲρ ἀκινήτου· νῦν δὲ ἀδύνατον, τὸ ἀκίνητον ὑπὲρ ἀκινήτου κινεῖσθαι· πόθεν οὖν (64) τῷ σώματι τὸ κινεῖσθαι, εἰ μὴ ἀπὸ τῆς ψυχῆς; Οὐ γὰρ αὐτοκίνητόν ἐστι τὸ σῶμα. 43 Πρώτην οὖν (65) γένεσιν κινήσεως βουλόμενος δεῖξαι, οὐ πρώτην, ἀλλὰ δευτέραν ἐδειξεν. Εἰ μὲν γὰρ τὸ μὴ κινούμενον ἐκίνει, πρώτην (66) ἵποιοι κίνησιν· εἰ δὲ τὸ κινούμενον ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἄλλως (67) κινεῖ, δευτέρας κινήσεως γένεσιν ἐξηγεῖται. Πόθεν (68) οὖν πρώτη γένεσις τῆς κινήσεως τῷ σώματι; Τὸ γὰρ λέγειν, ἀφ' ἑαυτῶν κινεῖσθαι τὰ στοιχεῖα, τὰ μὲν κοῦφα ὄντα φύσει (69), τὰ δὲ βαρέα, ψευδός ἐστιν. Εἰ γὰρ ἡ κορυφή καὶ βαρύτης κινήσις ἐστίν, οὐ-

ejus quodammodo est particeps. Quare, qui dicit, sanitatem vitæ proportionē respondere, non animæ vitam, sed corporis intelligit, et ita fallax ejus est oratio. Nam in corpoream substantiam vicissim cadunt contraria, in eam, quæ species est, non cadunt. Si enim differentia, quæ speciem efficit, mutetur, etiam animal mutabitur. Itaque non in substantiam, quæ species est, contraria cadunt; sed eam, quæ subjectum est, id est, corpoream. Nullo igitur modo anima corporis entelechia esse potest, sed substantia est, omnibus partibus absoluta, vacans corpore. Nam vicissim in eam cadunt contraria, virtus et vitium, a quo species longissime aberat. Deinde ait animam, quæ sit entelechia, esse immobilem per se; moveri tamen, ex accidenti; neque esse absurdum, eam motum afferre nobis, etsi ipsa omnis motionis sit expers. Etenim pulchritudo movet nos, quæ tamen ipsa nullo motu agitur. Verum, ut ita sit, non movet pulchritudo rem immobilem, sed quæ ea natura est, ut moveatur.

Itaque si corpus quoque per se motum haberet, nihil esset absurdum, moveri ipsum ab eo quod sit immobile; nunc fieri nequit, ut immobile ab immobili moveatur: unde igitur motus proficiscitur, nisi ab anima? Non enim per se corpus movetur. Itaque dum primum motionis ortum vult ostendere, non primum, sed secundum ostendit. Si enim moveret eam rem quæ non movetur, primum motum faceret; sin alio quodam modo movet id quod a seipso movetur, secundi motus ortum exponit. Unde igitur primus ortus motionis corpori? Nam dicere, a seipso moveri elementa, quod alia natura sint levia, alia gravia, falsum est. Si enim levitas et gravitas motus est, nunquam levia et gravia con-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(54) *Τοίνυν ὕψειαν*. Τοίνυν τὴν ὕψειαν, A. 1, N. Sic. sed accensus ex correct. in vocabulo ὕψειαν, D. 1. Τοίνυν τὴν ὕψειαν, A. 2, M. 1. Mox, τὴν ζωὴν, A. 3.

(55) *Ἡ μὲν γὰρ σωματικὴ οὐσία*. Γὰρ ab alio insertum, D. 1. Ὑψεία, loco οὐσία, habet, sed in marg. γρ. οὐσία, A. 2.

(56) *Τῶν ἐναντιῶν ἐστὶ*. Ἐναντιῶν a man. rec. In margine explicatur: ὕψειας καὶ νόσου. Mox rursus ascriptum: εἶδος ψυχῆς, ἡ ζωὴ καὶ εἶδος σώματος, ἡ μορφή, D. 1. Paulo post exciderunt οὐδαμῶς ad εἶδος, A. 3.

(57) *Ἡ δὲ κατὰ τὸ εἶδος, οὐδαμῶς*. Con. species autem et forma nequaquam. Ab ἡ δὲ ad ἐστὶ δεκτικὴ omittit Vall.

(58) *Ἐὰν γὰρ ἡ κατὰ τὸ εἶδος*. Κἂν γὰρ κατὰ τὸ εἶδος, N. Mox idem: ἡ διαφορὰ καταλλαγῇ. Ac deinde: ὥστε οὐχὶ κατὰ τὸ εἶδος ἡ οὐσία — ἀλλὰ κατὰ τὸ ὑποκείμεν. M. 1. exhibet sic: Ἐὰν γὰρ ἡ ψυχὴ ἐστὶ σῶμα, ἀνάγκη ὁνητὴ ἔσται. Εἰ γὰρ ἡ, x. t. λ.

(59) *Ἐναντία, κακίαν καὶ ἀρετὴν*. Ἐναντία καὶ αὐτῇ, κακίαν καὶ ἀρετὴν, D. 1. Post κακίαν addit τε, A. 2. Mox, τὸ εἶδος δέξασθαι, N.

(60) *Ψυχὴν ἀκίνητον εἶναι*. Post hæc incipit quaternio tertius. Sed temere insertus est post decimum, D. 1. Mox, κατὰ τὸ συμβεβηκός, N.

(61) *Οὐ δὲ ἀπεικός*. Οὐδὲν δὲ ἀπεικός, D. 1, A. 1, 2, 3, N., Con.

(62) *Καὶ γὰρ τὸ κάλλος*. Post γὰρ iterum addit καί, A. 1. Mox, οὐ, loco ὄν, M. 1, et τὸ ἀκίνητον οὐ, loco τοῦτο ἀκίνητον ὄν. Idem deinde: καὶ οὐχὶ καὶ τὸ ἀκίνητον, N. Ab ἄλλ' εἰ ad κινεῖσθαι omittit Vall.

(63) *Οὐδὲν ἦν αὐτῷ ἀτοπον κινεῖσθαι*. Οὐδὲν ἦν ἀτοπον αὐτὸ κινεῖσθαι, D. 1, A. 1, 2, 3, Con., Vall. Οὐδὲν ἦν αὐτῷ ἀτοπον αὐτὸ κινεῖσθαι, N. Mox ἀπὸ, loco ὑπὸ, M. 1, et deinde κινήτου, loco ἀκινήτου, idem.

(64) *Πόθεν οὖν — κινεῖσθαι*. Absunt, M. 1. Mox idem, ἀπὸ ψυχῆς.

(65) *Πρώτην οὖν*. Πρώτην γοῦν, A. 2. Mox κίνησιν γένεσιν, M. 1.

(66) *Εἰ μὲν γὰρ τὸ μὴ κινούμενον ἐκίνει, πρώτην*. Τὸ ἀβεί, A. 1, N. Οὐ, loco τὸ μὴ, M. 1.

(67) *Καὶ ἄλλως*. Alia quoque, Con. Omissio καί, alioqui movet, Vall.

(68) *Ἐξηγεῖται*. Πόθεν. Inter duo hæc vocabula addit: Πόθεν οὖν τὸ κινεῖσθαι, εἰ μὴ ἀπὸ ψυχῆς; Οὐ γὰρ αὐτοκίνητόν ἐστι τὸ σῶμα, N. Sed hæc paulo ante lecta sunt. Hæc, antea omissa, hic addidit, M. 1. Pro secundo πόθεν autem habet ὅθεν.

(69) *Κοῦφα ὄντα φύσει*. Κοῦφα ὄντα τῇ φύσει, D. 1. Φύσει ἀβεί, Vall. Mox ἡ ante κορυφῆς ἀβεί, M. 1, et inter κινήσις ἐστίν et οὐδέποτε addit: ἀφ' ἑαυτῶν δὲ κινεῖται, N. Κινήσις ἐστίν reddidit Con. causa motus est, id est, αἰτία κινήσεως ἐστίν. Non male. Certe ita explicandum.

sistent; consistunt autem, cum suum locum occupaverint: non ergo levitas et gravitas causæ primi motus sunt, sed qualitates sunt elementorum. Sed tamen, ut etiam hoc detur, quomodo ratiocinari, opinari, judicare, gravitatis et levitatis opera esse possunt? Si non sunt gravitatis et levitatis opera, neque elementorum sunt; si non elementorum, neque certe corporum. Præterea si ex accidenti movetur anima, corpus per se, efficietur, ut, etiamsi absit anima, per se corpus moveatur. Quod si est, etiam animal erit sine anima: hæc autem absurda sunt: absurdum ergo et id, quod initio dicebatur. Verum ne illud quidem verum est, quod dicitur: quidquid natura movetur, etiam per vim moveri; et quidquid per vim movetur, etiam moveri natura. Mundus enim, cum natura moveatur, per vim non movetur. Neque si quid natura movetur, id etiam natura consistit; nam et mundus, et sol, et luna, cum secundum naturam moveantur, secundum naturam stare non possunt. Eodem modo et anima, cum secundum naturam semper moveatur, secundum naturam consistere non potest. Nam status, animæ est interitus, ut cujuslibet rei, quæ semper moveatur. Accedit eodem, quod illud quod ab initio quærebatur, non dissolvitur, unde corpus continueatur, quod natura sua dissolubile est et dissi-

A δέποτε στήσεται τὰ κοῦφα καὶ βαρέα (70). Ἰστάται δὲ, τὸν οἰκεῖον καταλαμβάνοντα τόπον· οὐκ ἄρα βαρύτης καὶ κουφότης αἰτίαι πρώτης κινήσεως εἰσιν (71), ἀλλὰ πώτερες τῶν τῶν στοιχείων. Ἐάν δὲ καὶ τοῦτο δοθῇ, πῶς τὸ λογίζεσθαι καὶ δοξάζειν καὶ κρίνειν (73) δύναται κουφότητος καὶ βαρύτητος ἔργα εἶναι; εἰ δὲ μὴ τούτων, οὐδὲ τῶν στοιχείων· εἰ δὲ μὴ τῶν στοιχείων (74), οὐδὲ τῶν σωμάτων (75). Ἐτι, εἰ κατὰ συμβεβηκὸς ἡ ψυχὴ κινεῖται, τὸ δὲ σῶμα ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ μὴ οὐσης τῆς ψυχῆς, τὸ σῶμα ἐξ ἑαυτοῦ (76) κινήθησεται· εἰ δὲ τοῦτο, καὶ ζῶον ἔσται χωρὶς τῆς ψυχῆς· ἄτοπα δὲ ταῦτα· ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ ἐξ ἀρχῆς (77). Ἀλλ' οὐδὲ τὸ λέγειν, ὅτι πᾶν τὸ φύσει κινούμενον, καὶ βίᾳ κινεῖται, καὶ πᾶν τὸ βίᾳ κινούμε-
B κόμενον, φύσει κινεῖται, ἀληθές ἐστιν (78). Ὁ γὰρ κόσμος, φύσει κινούμενος, βίᾳ οὐ κινεῖται (79)· οὐ μὴν οὐδὲ, εἰ τι κατὰ φύσιν κινεῖται, τοῦτο καὶ κατὰ φύσιν (80) ἡρεμεῖ (81). Καὶ γὰρ ὁ κόσμος καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη, κατὰ φύσιν κινούμενοι (82), κατὰ φύσιν ἡρεμεῖν οὐ δύναται. Τὸν αὐτὸν τρόπον (83) καὶ ἡ ψυχὴ, κατὰ φύσιν ἀεικινήτος οὖσα, κατὰ φύσιν ἡρεμεῖν (84) οὐ δύναται. 44 Ἡ γὰρ ἡρεμία (85), φθορὰ τῆς ψυχῆς ἐστὶ καὶ παντὸς ἀεικινήτου (86). Πρὸς τοῦτοις καὶ τὸ ἀπορούμενον ἐξ ἀρχῆς ἄλυτον μένει (87), πόθεν τὸ σῶμα συνέχεται (88), φύσει πεφυκὸς σκεδάννυσθαι. Ἀρκεῖ καὶ ταῦτα (89) ἐκ πολλῶν ἀπο-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(70) Κοῦφα καὶ τὰ βαρέα. Τὰ ἀβέστ, D. 1, A. 1, 3, N. Mox ἴδιον, loco οἰκεῖον, M. 1, εἰ τὸν τόπον, ἴδιον. Καταλαμβάνοντα, pro καταλαμβάνοντα, A. 3.

(71) Κουφότης καὶ βαρύτης αἰτίαι πρώτης κινήσεως εἰσιν. Βαρύτης καὶ κουφότης — εἰσιν, D. 1, A. 1, 2, Con., Vall. Sed A. 1, habet etiam αἰτία — ἐστὶ. Sic, omisso εἰσιν, N. Αἰτία etiam, A. 3.

(72) Ἀλλὰ πώτερες. Ἀλλ' αἱ πώτερες, D. 1. Mox, πῶς τις λογίζεσθαι, N. Πῶς λογίζεσθαι, M. 1.

(73) Πῶς τὸ λογίζεσθαι — κρίνειν. Con. ita: quo pacto existimare et manuum complosione gentientes astruere. Videtur ergo legisse λογίζεσθαι καὶ συγκρίνειν. Vulgata lectio Græca optime se habet, quam hic fideliter expressit Vall.

(74) Εἰ δὲ μὴ τῶν στοιχείων. Absunt, M. 1, A. 3.

(75) Οὐδὲ τῶν σωμάτων. Legitur quidem ἀσωμάτων, sed a punctis notatum, D. 1. Mox omittit, τὸ δὲ σῶμα ἐξ ἑαυτοῦ, Con.

(76) Τῆς ψυχῆς ἐξ ἑαυτοῦ τὸ σῶμα. Τῆς ψυχῆς, τὸ σῶμα ἐξ ἑαυτοῦ, D. 1. Καὶ μὴ οὐσης τ. ψ. ἐξ ἑαυτοῦ absunt, A. 3. Mox κινήσεται, N.

(77) Τὸ ἐξ ἀρχῆς. Quod a principio sumptum est, Vall. Quæ est explicatio.

(78) Ἀλλ' οὐδὲ τὸ λέγειν — ἀληθές ἐστι. Con. ita: Sed neque omne, quod natura movetur, etiam vi moveri dicendum est, neque omne, quod vi movetur, natura item moveri. Onisso ergo in fine ἀληθές ἐστιν, in principio legit: ἀλλ' οὐδὲ δεῖ λέγειν, αὐτ, ἀλλ' οὐδὲ ἐστὶ λέγειν.

(79) Βίᾳ οὐ κινεῖται. Οὐ a prima manu insertum, D. 1. Mox, οὐ μὴν ad κινεῖται abest, N. Οὐδέν, loco οὐδὲ, M. 1.

(80) Τοῦτο καὶ κατὰ φύσιν. Καὶ abest, D. 1, A. 2.

(81) Ἠρεμεῖ. In cod. D. 1, a prima manu est ἡρεμεῖν et ἡρεμία. Sed manus recentior in his locis correxit ἡρεμεῖν et ἡρεμία. In reliquis codd. est spiritus lenis.

(82) Κατὰ φύσιν κινούμενοι. Κινούμενη, loco κινούμενοι, A. 1. Sic et A. 2, et mox, δύναται. Κατὰ φύσιν κινούμενα εἰ μοι δύναται, N.

C (83) Τὸν αὐτὸν τρόπον — οὐ δύναται absunt, A. 2. Καί, ante ἡ abest, N.

(84) Ἀεικινήτος οὖσα κατὰ φύσιν ἡρεμεῖν. Ἀεικινήτος οὖσα, κινούμενη κατὰ φύσιν, ἡρεμεῖν, D. 1. Ante ἀεικινήτος, omittit κατὰ φύσιν, A. 3. Onisso ἀεικινήτος οὖσα, habet κινουμένη, Vall.

(85) Ἡ γὰρ ἡρεμία. Εἰ γὰρ ἡρεμία, A. 2. Si enim sit quies, Vall.

(86) Ψυχὴ ἐστὶ καὶ παντὸς ἀεικινήτου. Ψυχῆς (hic rasura sublatum) aut εἰ, aut ἐστὶ) εἰ ἀεικινήτος φύσει ἐστὶ, καὶ παντὸς ἀεικινήτου, D. 1. Credo, sublatum esse ἐστὶ. Post ψυχῆς enim statim voluerat scribere ἐστὶ, omisis εἰ ἀεικινήτος φύσει. Sed deinde hæc inter ψυχῆς et ἐστὶν addidit. Arbitror, hæc temere repelia esse ex superioribus. Certe seriem orationis interrumpant. Nec hæc agnoscit Cono, qui tamen καὶ παντὸς ἀεικινήτου male reddidit, et omne jugiter mobile. Debet esse genitivus, qui ab ἡρεμία quies pendet. Appendicem codicis D. 1. excludit etiam Vall. Mox, πρὸς τοῦτοις φύσει καὶ τό, N.

(87) Ἄλυτον μένει. Ἀπορον μένει, A. 1. In marg. Ant. vitiose notatur ἀπορον, loco ἀπορον. Cono: inexplicitum. Idem post σκεδάννυσθαι addit, corrupitque, seu, καὶ φθείρεσθαι. Mire vero τὸ ἀπορούμενον ἐξ ἀρχῆς reddidit: quod jam a principio prædictum est. Respicit autem Nemesius superiora p. 29, τὰ σώματα τῇ οἰκείᾳ φύσει. Vallæ: «Sed interim et illud necdum solutum est, quod a principio in questione fuit, unde corpora contineantur, natura suapte genita, ut dispergantur.»

(88) Πόθεν τὸ σῶμα συνέχεται. Πόθεν συνέχεται τὸ σῶμα, D. 1. Mox idem, σκεδάννυσθαι. Εἰ: φύσει συνέχεται, πεφυκὸς καὶ διασκεδάννυσθαι, N.

(89) Ἀρκεῖ ταῦτα. Ἀρκεῖ καὶ ταῦτα, D. 1, A. 2, 3, M. 1. Ἀρκεῖ τὰ ταῦτα, sic, A. 1. Ergo et hic, ut credo, postea voluit addere καί. Ἀρκεῖ δὲ ταῦτα. N. Hac ex multis sufficiant, Vall. Cono videtur le-

δεῖξαι, τὴν ψυχὴν μῆτε ἐντελέχειαν οὖσαν, μῆτε ἀκίνητον (90), μῆτε ἐν σώματι γενομένην (91)

Πυθαγόρας (92) δὲ συμβολικῶς εἰκάζειν αἰετὶ καὶ τὸν θεὸν καὶ πάντα (93) τοῖς ἀριθμοῖς εἰδῶς, ὡρίσατο καὶ τὴν ψυχὴν, ἀριθμὸν ἑαυτὸν κινοῦντα· ὅς καὶ Ξενοκράτης (94) ἠκολούθησεν· οὐχ ὅτι ἀριθμὸς ἐστὶν ἡ ψυχὴ, ἀλλ' ὅτι ἐν τοῖς ἀριθμητοῖς ἐστὶ (95), καὶ ἐν τοῖς πεπληθυσμένοις, καὶ ὅτι ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἡ διακρίνουσα τὰ πράγματα (96), τῷ μορφᾷ; (87) καὶ τύπους ἐκάστοις ἐπιβάλλειν (98). Αὕτη γάρ ἐστιν, ἡ τὰ εἶδη ἀπὸ τῶν εἰδῶν χωρίζουσα, καὶ διάφορα αὐτὰ ἀποφαίνουσα, τῇ τε ἐτερότητι τῶν εἰδῶν καὶ τῇ πληθει τοῦ ἀριθμοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἀριθμητὰ ποιοῦσα τὰ πράγματα· ὅθεν οὐ παντάπασιν ἀπῆλλαχται τῆς κατὰ τοὺς ἀριθμοὺς κοινωνίας. Τὸ δὲ αὐτοκίνητον καὶ αὐτὸς αὕτῃ προσεμαρτύρησεν (99). "Οὗτι δὲ ἀριθμὸς οὐκ ἐστὶ, ὅλῃον ἐντεῦθεν· Ὁ ἀριθμὸς ποσὸν ἐστὶν· ἡ δὲ ψυχὴ οὐ ποσόν, ἀλλ' οὐσία· οὐκ ἄρα ἀριθμὸς τῆς ψυχῆς, εἰ καὶ τὰ μάλιστα καὶ τὸν ἀριθμὸν (1) ἐν τοῖς νοητοῖς οὐσίαν εἶναι βούλονται, ὡς ἐν τοῖς ἐξῆς ἐροῦμεν. "Ἐτι, ἡ ψυχὴ συνεχὴς ἐστὶν· ὁ δὲ ἀριθμὸς οὐ συνεχὴς· οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχὴ. "Ἐτι, ὁ ἀριθμὸς ἦτοι ἀρτιὸς ἐστὶν, ἡ (2) περιττός· ἡ δὲ ψυχὴ οὐτε ἀρτιος (3), οὐτε περιττή· οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχὴ. "Ἐτι, ὁ ἀριθμὸς κατὰ προσθήκην αὐξάνεται· ἡ δὲ ψυχὴ κατὰ προσθήκην 45 οὐκ αὐξάνεται (4). "Ἐτι, ἡ ψυχὴ αὐτοκίνητος ἐστὶν· ὁ δὲ ἀριθμὸς ὁ ὠρισμένος (5) ἀκίνητος. "Ἐτι, ὁ μὲν ἀριθμὸς μένων εἰς (6) καὶ ὁ αὐτὸς τὴν φύσιν (7), οὐδὲ μίαν ποιότητα τὴν ἐν ἀριθμοῖς γινομένην ὑπαλλάττει (8) δύνανται· ἡ ψυχὴ δὲ, μία (9) καὶ ἡ αὕτῃ μένουσα (10)

VAR. LECT. ET ANIMADV.

gisse: ἀρκοῦντως δὲ καὶ ταῦτα ἐκ πολλῶν ἀποδείξετε. Nam a principio addit tamen, et in fine habet: vel hæc ex multis abunde demonstraverint.

(90) *Μῆτε ἀκίνητος. Μῆτε ἀκίνητον. A. 3.*

(91) *Ἐν σώματι γενομένην. Ἐν σώματι γενομένην, D. 1, A. 1, 2, 3. Loco ἐν σώματι conjici possit ἐν σώματι, ut æquale sit τῷ ἀκίνητον. Sed antea et paulo inferius est, ἐν σώματι κτισζομένην, p. 45. Cono et Valla, qui genitam habent, videntur legisse γενομένην aut γενηθεῖσαν. Non male. Nam supra et infra ex mente Aristotelis est: γενηθεῖσα ἡ ψυχὴ ἐν τῷ σώματι. Vid. pag. 44, 45. Mox, καὶ τὰ πάντα, N.*

(92) *Πυθαγόρας. Hic incipit Con. libri II, cap. 5. Animam non esse numerum. Cæterum contra hoc disputat etiam Aristot. De anima I, 4, circa finem.*

(93) *Θεὸν καὶ πάντα. Καὶ abest, A. 3.*

(94) *Ξενοκράτης. De hoc ita habet auctor libelli, Δόξα περὶ ψυχῆς, pag. 652: Οἱ δὲ ὑπὸ τὸ ποσὸν ἄρουσι τὴν ψυχὴν ὧν ἐστὶ καὶ Ξενοκράτης. Ἀριθμὸς γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ἡ ψυχὴ, κινῶν ἑαυτὸν.*

(95) *Ἐν τοῖς ἀριθμητοῖς ἐστὶ. Ἀριθμοῖς, loco ἀριθμητοῖς, D. 1. Numerabilibus, Con. Quod inter numeros deputetur ac multiplicatione, Vall.*

(96) *Τὰ πράγματα. Τὰ πάντα πράγματα, M. 1.*

(97) *Τῷ μορφᾷ καὶ ποιοῦσα τὰ πράγματα. Absunt. Transierunt ab uno πράγματα ad alterum, A. 1, Vall. Tῷ, ante μορφᾷς, ex correctione. Antea erat τό, D. 1.*

(98) *Ἐκάστοις ἐπιβάλλειν. Ἐκάστοις ὑποβάλλειν, A. 2. Ἐκάστοις ἐπιβάλλειν, N. Ἐκάστοις οὐκ ἐπιβάλλειν, A. 3.*

abile. Atque hæc quidem, selecta de multis, satis sunt, ut animam neque entelechiam esse, neque immobilem, neque in corpore gigni ostendamus.

Pythagoras vero, per quamdam significationem, et Deum, et omnia alia, cum numeris semper comparare solitus, etiam animam numerum esse seipsum moventem definiuit; quem Xenocrates secutus est; non quod numerus sit anima, sed in iis, quæ numerantur et multiplicata sunt, reperiatur, et quoniam anima est, quæ res invicem secernat, quod formas cuique et notas imprimat. Hæc enim est, quæ speciem a specie distinguat, et eas cum dissimilitudine formarum, tum numeri multitudine discrepantes efficiat, eamque ob rem numerum in rebus constituat. Unde non omnino a societate et conjunctione numerorum aliena est. Cæterum immortalem eam esse, et per se moveri, suo quoque iudicio et testimonio comprobavit. Verumtamen, numerum eam non esse, hinc clarum et apertum est: numerus enim quantitas est, anima autem non est quantitas, sed substantia: non ergo numerus anima est; etsi vel maxime etiam numerum in iis, quæ intelligentia cernuntur, substantiam esse volunt, ut deinceps dicemus. Deinde anima continua est, numerus continuus non est: non ergo anima numerus. Numerus item vel par est, vel impar: anima neque par, neque impar: ergo anima non est numerus (*præterea numerus addendo crescit, at anima addendo non crescit*). Anima insuper per se movetur: numerus autem definitus, est immobilis. Adde, quod numerus unus idemque natura permanens, nullam qualitatem, quæ in numeris sit, mu-

(99) *Καὶ αὐτὰς αὕτῃ προσεμαρτύρησεν. Αὐτὰς est vitium. Ergo αὐτός, D. 1, A. 1, 2, 3, M. 1, Ox., N. Sed A. 2 exhibet etiam αὐτῇ. Mox, ἡ ψυχὴ δὲ οὐ, N. Valla superius ἀπῆλλαχται reddidit, videbitur abalienari. Deinde hæc ita: At et ipse cum ait, numerum seipsum moventem, numerum non esse attestatus est. Ac si legerit: Τῷ δὲ λέγειν, ἀριθμὸν ἑαυτὸν κινοῦντα, καὶ αὐτός, ὅτι ἀριθμὸς οὐκ ἐστὶ, προσεμαρτύρησεν.*

(1) *Τὰ μάλιστα καὶ τὸν ἀριθμὸν. Καὶ abest, D. 1. Mox βούλεται, M. 1.*

(2) *Ἀρτιὸς ἐστὶν ἡ. Ἦτοι ἀρτιὸς ἐστὶν, ἡ, D. 1, A. 1, 2, 3. Aut — aut. Vall.*

(3) *Οὐτε ἀρτιος. Οὐκ ἀρτιος, B. 1.*

(4) *Ἐτι ὁ ἀριθμὸς κατὰ προσθήκην — οὐκ αὐξάνεται. Hanc sectionem post proximam, hoc est, post verba, οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχὴ, exhibent D. 1, A. 1, 2, 3, Con., Vall. Vulgatum servat N.*

(5) *Ἀριθμὸς ὠρισμένος. Ἀριθμὸς ὁ ὠρισμένος, D. 1, A. 1, 2, 3, N., Con., Vall. Ergo in versione Latina correcti definitus, loco definitæ.*

(6) *Ἀριθμὸς μένων εἰς. Ἀριθμὸς ὧν εἰς, A. 2. Manet, et mox omittit τὴν φύσιν, Vall.*

(7) *Ὁ αὐτὸς τὴν φύσιν. Ὁ αὐτός τῇ φύσει, D. 1, A. 2. Sic, omisso δ, A. 3.*

(8) *ὑπαλλάττει. ὑπαλλάττει, A. 1. Ἐφαλλάσσει [sic], omisso δύνανται, N. Nec ulla numeris ingenita qualitas potest commutari, Vall.*

(9) *Ψυχὴ δὲ μία. Ἡ ψυχὴ δὲ μία, D. 1, A. 2, N. Ἡ δὲ ψυχὴ μία καὶ αὕτῃ, A. 3. Præterea nota a man. rec. in marg.: ὅτι ποιότης ἡ κακία καὶ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ἀμαρτία καὶ ἡ γνώσις, D. 1.*

(10) *Καὶ ἡ αὕτῃ μένουσα. Τίς οὖσα, N. Et mox,*

tare potest : anima autem una eademque permanens essentia, mutat qualitates; dum ex inscitia in scientiam, ex vitio in virtutem commutatur : non ergo anima numerus.

Itaque veterum dogmata de anima hæc sunt. Eunomius cum Platone simul et Aristotele consentiens, animam substantiam esse corporis expertem, quæ in corpore creatur, definiunt. Nam, quod ait, substantiam corporis expertem, a Platone accepit; ut illud alterum, quæ creatur in corpore, ex Aristotelis disciplina; neque vidit, quamvis acutus sit, ut est, se ea conjungere quæ convenire nullo modo possunt. Quidquid enim corporeum habet ortum, et ab aliquo temporis principatu genitum est, id fragile et caducum est. His consentanea sunt quæ a Moysæ sunt prodita. Nam ortum eorum, quæ sensum movent, describens, non diserte dixit, in eo etiam illorum naturam existere, quæ ratione sapientiaque comprehenduntur, etsi aliqui sunt qui hoc opinione augerentur, sed his non omnes assentiuntur. Quod si quis ex eo, quod post effectum corpus anima immissa est, eam post corpus generatam esse putat, a vero aberrat. Non enim Moyses creatam dicit tum, cum in corpus impacta est, neque ratio fert, ut ita se res habeat. Quare, aut mortalem animam dicat, ut Aristoteles et Stoici, qui voluerunt eam in corpore generari; aut, si dicit substantiam corporis expertem, ne dicat eam in

A κατὰ τὴν οὐσίαν, ὑπαλλάττει τὰς ποιότητας, ἐξ ἀμαθίας εἰς ἐπιστήμην μεταπίπτουσα, καὶ ἐκ κακίας εἰς ἀρετὴν· οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἢ ψυχὴ.

Tὰ μὲν οὖν τῶν παλαιῶν δόγματα περὶ ψυχῆς τοιαῦτα. Εὐνόμιος (11) δὲ ὠρίσατο τὴν ψυχὴν, οὐσίαν ἀσώματον ἐν σώματι κτιζομένην, συμφρονήσας ὁμοῦ Πλάτωνι (12) καὶ Ἀριστοτέλει. Τὸ μὲν γὰρ, οὐσίαν (13) ἀσώματον, ἐκ τοῦ Πλάτωνος εἰληφε (14)· τὸ δὲ, ἐν σώματι κτιζομένην, ἐκ τῆς τοῦ Ἀριστοτέλους (15) διδασκαλίας· οὐκ ἐννοήσας, καίπερ ὁξὺς ὢν, ὅτι συνάγειν εἰς ταυτὸ πειράται τὰ ἀσύμθετα. Πᾶν γὰρ τὸ γένεσιν ἔχον, σωματικὴν ὁμοῦ καὶ χρονικὴν, φαρτὸν ἐστὶ καὶ θνητόν. Συνῆδει δὲ τοῦτοις καὶ τὰ Μωυσέως. Τὴν γὰρ [ὕλην] B τῶν αἰσθητῶν [πάντων] γένεσιν (16) ὑπογράφων, οὐκ ἐν αὐτῇ δὲ καὶ τὴν (17) τῶν νοητῶν ῥητῶς ἔφησεν ὑποστῆναι φύσιν· ἀλλ' εἰκάζοντές τινες τοῦτο δοξάζουσιν, οἷς οὐ πάντες συμφέρονται (18). Εἰ δέ τις ἐκ τοῦ (19) μετὰ τὴν διάπλασιν τοῦ σώματος ἐμβεβληθῆαι τὴν ψυχὴν ἡγοῦτο μετὰ τὸ σῶμα γεγενῆσθαι αὐτὴν (20), διαμαρτάνει τῆς ἀληθείας. Οὕτε γὰρ ὁ Μωσῆς (21) τότε αὐτὴν ἐκτίσθαι λέγει, ὅτε τῷ σώματι ἐνεβάλλετο (22)· οὕτε κατὰ λόγον οὕτως ἔχει. Ἡ τοίνυν θνητὴ αὐτὴν (23) λεγέτω, ὥς Ἀριστοτέλης, φῆσας αὐτὴν ἐν σώματι γεννᾶσθαι, καὶ ὡς οἱ Στωικοὶ (24)· ἢ λέγων, οὐσίαν ἀσώματον, 46 παραιτεῖσθω λέγειν, ἐν σώματι κτιζομένην, ἵνα μὴ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

καταπίπτουσα, idem. Qualitatem, loco qualitates, C Con.

(11) Εὐνόμιος. Paulo ante omittit, περὶ ψυχῆς, et hic libri II, cap. 6, incipit: «Adversus Eunomium et Apollinarium, episcopos hæreticos, quorum uterque huic sancto Patri contemporaneus fuit, » Con. In A. 3. ante Εὐνόμιος no' atur, ὅρος ψυχῆς. Mox, Eunomius post illos animam definiuit, Vall.

(12) Συμφρονήσας ὁμοῦ Πλάτωνι. Συμφρονήσας, loco συμφωνήσας, D. 1, A. 1. Καί, ante Πλάτωνι, addit A. 2.

(13) Τὸ μὲν οὖν οὐσίαν. Οὖν, loco γὰρ. D. 1, τὸ μὲν οὖν ἀσώματον, N.

(14) Ἀσώματον ἐκ τοῦ Πλάτωνος εἰληφε. Post ἀσώματον addit: ἐκ τῆς ἀληθείας, A. 2. Sed ita requiritur καὶ post ἀληθείας. Apud Cononem recepit, loco recedit, id est, εἰληφε, corrigendum.

(15) Ἐκ τῆς Ἀριστοτέλους. Ἐκ τῆς τοῦ Ἀριστοτέλους, A. 2. Paulo post, σωματικὸν ὁμοῦ καὶ χρονικόν, N., M. 1.

(16) Τὰ Μωσέως· τὴν — γένεσιν. Τὰ Μωσέως· τὴν γὰρ ὕλην τῶν αἰσθητῶν πάντων γένεσιν, D. 1. Μωσῆος exhibet, A. 3. Paulo ante, συνάγει δὲ τοῦτω, N. Idem post Μωσέως ita pergit: Τὴν γὰρ ὕλην πάντων γένεσιν ὑποτίθεται, ὥς δοξάζουσιν οἱ τοῦ Πλάτωνος λόγοι, καὶ συμφέρονται.

(17) Οὐκ ἐν αὐτῇ καὶ τὴν. Οὐκ ἐν αὐτῇ δὲ καὶ τὴν, D. 1, A. 2.

(18) Τὴν γὰρ τῶν αἰσθητῶν ἀπὸ πάντες συμφέρονται. Hæc, pluribus omissis, ita Cono reddidit: « Nam is omnium generationem, intelligibilibus exceptis, materiam scribit, cui etiam Platonis assectatores astipulantur. » Hæc ergo Græce ita fere sunt: « Εκείνος γὰρ πάντων γένεσιν, χωρὶς τῶν νοητῶν, τὴν ὕλην ὑπογράφει, ὃ καὶ οἱ ἀπὸ Πλάτωνος συμφέρονται. Partim ergo consentit cum N., partim cum aliquibus codicibus habet τὴν ὕλην et πάντων. Nihilominus tamen arbitror non opus esse vocabulo

τὴν ὕλην. Sufficit enim τὴν τῶν αἰσθητῶν πάντων γένεσιν. Per se enim intelligitur γένεσις ἐξ ὕλης τινός. Sic ἐν αὐτῇ refertur ad γένεσιν, pro quo tamen conjici possit ἐν αὐτοῖς, id est, τοῖς αἰσθητοῖς, hoc sensu: Neque tamen diserte dixit, inter illa (sensibilia) intelligibilia etiam naturam existisse, seu, procreatam esse. Cum his consentit, quod mox subijcit, de anima non post corpus creata. Superius συνῆδει vero non refertur ad opinionem Eunomii, sed ad ea quæ proxime antecedunt, nimirum, πᾶν τὸ γένεσιν ἔχον — φαρτὸν εἶναι καὶ θνητόν. Valla ita habet: « Sensibilium namque describens generationem, rationalium naturam ostendendam diserte duxit. »

(19) Εἰ δέ τις ἐκ τοῦ. Αἱ, loco δέ, Ox. Εἰ δέ τις μετὰ — ἐμβεβληθῆαι τὴν ψυχὴν, ἥτοι μετὰ τὸ σῶμα, N. Valla: Si quis autem, ex quo generatio corporis fuit, editam animam putat, a vero aberrat.

(20) Ἡγοῖτο μετὰ τὸ σῶμα γεγενῆσθαι αὐτὴν. Absunt, A. 1. Ἡγοῖται (sic) et paulo ante, ἐκβεβληθῆαι, A. 5. Ante μετὰ, sive, id est, ἡ, addit Con.

(21) Ὁ Μωσῆς. Ὁ Μωσῆς, D. 1, A. 1, 3, Ox., N. Mox corrigendum ἐκτίσθαι, loco κειτῆσθαι, ut habent rodd. Hoc sine sensu Valla reddidit exponi. Forte ἐκτίσθαι invenit. Ut hic est ἐκτίσθαι, ita Eustathius notat ἐκτίσθαι a πτόσμαι. Vide ad II. i, p. 759, 44 seq. In codice A. 3, est καὶ ἐκτίσθαι, quod mihi perplacet. Ex eo ortum videtur κειτῆσθαι.

(22) Ἐνεβάλλετο. Ἐνεβάλλετο, D. 1, A. 1, 2. N. Immittebatur, Con. Injecta est, Vall. Συνεβάλλετο, A. 2.

(23) Τοῖνυν θνητὴν αὐτὴν. Τοῖνυν αὐτὴν θνητὴν, D. 1. Εἰ τοῖνυν θνητὴν αὐτὴν λέγουσιν ὡς, N., M. 1.

(24) Καὶ οἱ Στωικοὶ. Καὶ ὡς οἱ Στωικοὶ, A. 1, 2, 3. Vall. Sic, sed Στωικοὶ, D. 1. Mox ἔλεγον, loco ἢ λέγων, M. 1. Idem mox post παραιτεῖσθω addit δέ.

θητης ψυχῆς ἔννοιαν ἡμῖν παραστήσῃ καὶ παντε-
λῶς ἀλόγου (25). Ἄλλως τε, κατ' αὐτὸν οὕτω πλη-
ρης (26) ἐστὶν ὁ κόσμος, ἀλλ' ἡμιτελής ἐστι καὶ νῦν,
καὶ προσθήκης ἀεὶ (27) δεόμενος. Πεντάκις μύ-
ριαι (28) γοῦν τοῦλάχιστον (29) καθ' ἑκάστην ἡμέραν
εὐσεΐαι νοηταὶ προσγίνονται αὐτῷ, καὶ τὸ χαλεπώτα-
τον, ὅταν τελεσιουργηθῇ, τότε διαλυθῆσεται κατ' αὐτὸν,
τῶν τελευταίων ἀνθρώπων, τῶν πρὸς τῇ ἀναστάσει,
τὸν ψυχικὸν ἀριθμὸν ἀποπληροῦντων. οὐ τί ἂν γέ-
νοιτο ἀλογώτερον, τότε φάσκειν διαφθεῖσθαι τὸν
κόσμον, ὅταν πληρωθῇ; Κομιδῇ γάρ (30) νηπίων
παίδων ὁ τρόπος οὗτος, ἐν ψάμμῳ τῆς παιδείας εὐ-
θὺς (31) μετὰ τὸ πληρῶσαι (32) συγγέντων τὰ γε-
νόμενα (33). Τὸ γὰρ λέγειν, προνοίας λόγῳ νῦν τὰς
ψυχὰς γίνεσθαι, καὶ οὐχὶ κτίσεως (οὐ γὰρ καὶ νῦν
οὐσίαν, οὐδὲ ἄλλην πρὸς τὴν οὐσαν [34] εἰσάγεσθαι,
ἀλλὰ τὴν οὐσαν κατὰ πρόνοιαν πλειστηριάζεσθαι),
ἀγνοοῦντων ἐστὶ διαφορὰν κτίσεως καὶ προνοίας. Προ-
νοίας μὲν γὰρ ἔργον ἐστὶ, τὸ ἐξ ἀλληλογονίας διασώζειν
τὴν τὸν φθαρτῶν ζώων οὐσίαν (λέγω δὲ, τῶν μὴ
κατὰ σηπεδὸνα γινόμενων [35], ἐπειδὴ τὴν τούτων
ἡδοχὴν [36] σηπεδὼν πάλιν ἐτέρα διαφυλάττει [37]).
κτίσεως δὲ τὸ κράτιστον ἔργον, τὸ ἐξ οὐκ ὄντων
ποιεῖν.

nascuntur; nam horum propagationem alia rursus
simul officium est, ex nihilo aliquid efficere.

Et τοίνυν ἐξ ἀλληλογονίας αἱ ψυχαὶ γίνονται, λόγῳ
προνοίας γίνονται, καὶ φθαρταὶ εἰσι (38), καθάπερ
τὰ ἄλλα, τὰ ἐκ διαδοχῆς γένους γινόμενα (39). εἰ δὲ
ἐξ οὐκ ὄντων παράγονται, κτίσις ἐστὶ τὸ γινόμενον,
καὶ οὐκ 47 ἐστὶν ἀληθὲς τὸ τοῦ Μωυσέως (40), τὸ,

* Gen. II, 5.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(25) Θητης ψυχῆς — ἀλόγου. Θητήν et ἀλο-
γον habet, et ad ἐννοίαν retulit Valla ita: «animæ
intelligentiam—mortalem et omnino irrationalem.
Ἄλῳ referri potest ad ψυχῆς, ut θητης. Intelligi
vero etiam potest πράγματα. Sic antea, οὐ κατὰ
λόγον οὕτως ἔχει.

(26) Οὕτω πλήρης. Οὐ πλήρης, M. 1, N. Mox
ἡμιτελής ἐστὶ καὶ νῦν, idem.

(27) Καὶ προσθήκης ἀεὶ. Καὶ abest, D. 1, N
Et additamenti continue ac semper egens, Vall.

(28) Πεντάκις μύριαι. Πεντακισμύριαι, D. 1.
Quinque millia, Vall.

(29) Τὸ ἐλάχιστον. Τοῦλάχιστον, A. 1, 2, 3, Ita
ex correct., D. 1. Mox ἡμέραν omittit A. 3. Paulo
post, διαλυθῆσεται κατ' αὐτοῦ, N. Paulo post loco
ψυχικόν, habet ψυχῶν, animorum, Con.

(30) Κομιδῇ γάρ. Laudat hæc Casp. Barthius ad
locum similem Zachariæ Mitylen. pag. 257. Locus
Zachariæ est p. 169: Ἄλλὰ παιδικὸν ἄθυρμα τοῦτό
γε παρ' ἡῶνα παιζόντων, καὶ ἐκ ψάμμου συντιθέν-
των καὶ λυόντων.

(31) Ἐν ψάμμῳ τῆς παιδείας εὐθὺς. Ἐν ψάμμῳ
τὰ τῆς παιδείας (sic. Arcentus ex correct.) ποιούν-
των, καὶ εὐθὺς, D. 1. Τὰ τῆς παιδείας ποιούντων καὶ
εὐθὺς non displicet mihi quidem. Valla totum hoc
inepte ac ridicule reddidit, sorte non sua, sed co-
dicis culpa.

(32) Μετὰ τὸ πληρῶσαι. Μετὰ τὸ συμπληρῶσαι,
A. 2.

(33) Γενόμενα πράγματα. Πράγματα abest, D.
1, A. 1, 2, Con. Γενόμενα abest, N. Ejus loco γινό-
μενα, M. 1. Γινόμενα omisso πράγματα, A. 3. Mox
κοινήν, loco καινήν, N. Sed καὶ νῦν, M. 1.

(34) Οὐδὲ ἄλλην παρὰ τὴν οὐσαν. Οὐδ', loco

A corpore creari, ne in mentibus nostris mortalis ani-
mæ notionem gignat, atque adeo, quæ prorsus ra-
tione sit vacua. Præterea, ejus sententia nondum
plenus mundus est, sed etiamnum inchoatus ac di-
midia sui parte perfectus, accessionemque semper
desiderat. Nam quinquaginta millia substantiarum,
quæ ratione percipiuntur, ut minimum, quotidie ad
eum sit accessio: et quod gravissimum est, cum
absolutus erit, tum, illo auctore, dissolvetur, ulti-
mis hominibus, qui erunt ad illa tempora, cum
mortui ad vitam revocabuntur, animarum nume-
rum expletilibus. Quo quid a ratione magis aver-
sum esse possit, dicere, tum mundum interire,
cum omnibus suis partibus expletus fuerit? Omnino
enim hoc instat lusiois puerorum in arena est,
B qui statim, ut opus perfecerunt, ea quæ fabrica-
rant, perturbant. Nam asserere providentiæ ratio-
ne animas nunc gigni, non creationis (non enim
novam substantiam, neque aliam ab ea quæ est,
importari, sed eam quæ sit per providentiam, mul-
tiplicari), ignorantium est differentiam creationis et
providentiæ. Providentiæ enim opus est, per unius
ortum ex altero conservare substantiam caducorum
animalium (dico eorum quæ ex putredine non
putrefactio conservat); creationis vero præstantia-

Si ergo animæ ex ortu sunt mutuo, ratione pro-
videntiæ sunt, et caducæ sunt, ut cætera, quæ ex
propagatione generis oriuntur: sin sunt ex nihilo,
creatio hæc est; neque verum est, quod dicit Moyses:
Cessavit Deus ab omnibus operibus suis: sed horum

C οὐδὲ, D. 1. Mox loco πληστηριάζεσθαι, ἐστὶ πλειστη-
ριάζεσθαι, D. 1, A. 1, 2, 3, Ox. Istud habet etiam
V. Πληστηριάζεται, M. 1. Πλειστηριάζεσθαι, hoc loco
est multiplicari. Nam interpretationes Hesychii,
Harpoerionis ac cæterorum grammaticorum, qui
id reddunt, pretium emptionis augere, alio spectant.
Princeps notio est multiplicare.

(35) Κατὰ σηπεδὸνα γενομένων. Κατὰ ση-
πεδόνων, D. 1, A. 2, 3, N. «Non sane eorum dico,
quæ ex putrefactione generantur,» Con. «Non per pu-
trefactionem, inquam, genitorum, Vall.»

(36) Διαδοχὴν. Διαφορὰν ἢ διαδοχὴν, et mox ἐτέ-
ραν, M. 1.

(37) Διαφυλάττει. Sic. Sed in marg. a man. rec.
γρ. διαδέχεται, D. 1. Εἰς γὰρ is, qui hunc codicem
tractavit ac subinde correxit, alium codicem ad
manus videtur habuisse. Certe in neutra editione
hoc legitur. Con.: salvare sine providentia potest.
Valla convenit cum Græco; πάλιν tamen reddidit
semper, id est ἀεὶ.

(38) Αἱ ψυχαὶ γίνονται καὶ φθαρταὶ εἰσι. Post
ψυχαὶ additur: γίνονται, λόγῳ προνοίας, D. 1, A.
1, 2, 3, M. 1, Con., Vall. Ergo ab uno γίνονται ad
alterum factus est transitus. Habet ista etiam Elle-
bodus in versione Latina. Quo magis miror edito-
rem Oxoniensem, qui hæc Latine refert, Græce
omittit. Vide eum p. 76, 77. Ellebodium facile ex-
cuso. Is enim Patavii fuit, cum libellus Antuerpiæ
imprimeretur.

(39) Γένους γινόμενα. Γένους γενομένα, A. 3.

(40) Τὸ τοῦ Μωυσέως. Τὸ Μωσέως, D. 1. Τὸ
Μωσέως, A. 1. Τῷ (sic) Μωσέως, A. 2. Τὸ τοῦ
Μωσέως, A. 3.

singulorum se ætates accommodans paulatim erudiat, nec infantem eadem qua adolescentulum disciplinam contineat, nec adolescentulum perinde ac juvenem, aut hunc ut robusta jam ac virili ætate coerceat. Quinimo tenellum adhuc, ac pene lactentem digito castigat; puerulum vero paulo grandiore colapho, loris adolescentulum, juvenem virgis objurgat. Porro ubi vir inter viros esse cœpit, si gravior quiddam deliquerit, gladio ex lege plectetur. Ita Dominus unicuique hominum ætati consentanea præscripsit. Quippe veteres illos, tanquam cum puerulis, ac vim sancti Spiritus ignorantibus ageret, metu ac terrore castigabat. Tum perfectioribus perfectiora mysteria proposuit. Nam in **227** Evangelio passim ita discipulos compellasse legitur: *Nescitis quid facio, sciatis autem postea*¹, *Nesciebant, donec a mortuis resurgeret*². Sic et Paulus: *Nondum enim poteratis, sed nec adhuc potestis*³: ut ostenderet, procedentibus temporibus perfectiora dari præcepta; quæ licet eadem sint semper, aliam nihilominus rationem induunt, nec eodem junioribus quo robustis modo temperantur. Cum enim legis hæc esset formula: *Oculum pro oculo*, non dixit: *Eruite oculum pro oculo*; sed, si quis oculum eruerit, ei oculus eruetur. Ideo quilibet ut corpori suo consuleret, maxillam verberanti præbebat, non ipse verberabat.

Qua ratione jam tum ea servabantur, quæ in Evangelio modo tam apertis verbis concepta sunt: cum eo tamen discrimine, quod illi metu ac necessitate velut adolescentes in officio continentur, hi utpote confirmata jam ætate sponte sua ac voluntate obtemperant. At enim contraria ista videntur: *Oculum pro oculo*, et interfectorem interfici jubere. Sed de illa judicii die sic loquentem Christum videmus: *Veniet, inquit, ejus Dominus, scipsum autem intelligit, qui sit omnium Dominus, et serrum ipsum in duas partes secabit; et partem ejus cum infidelibus ponet*⁴. Restat igitur ut contra Salvatorem ipsum calumnias tuas ac maledicta convertas, eumque esse bonum inficiaris, tametsi bonus eum Pater genuerit, bonusque sit ac justus, nec a Patre diversus. Quocirca tu qui legum nobis partitor ac geometra repente prodiisti, ac trifariam universa dividis, potes illum a Patris abalienare naturam. Quod autem nonnulla definis in lege esse adumbrandi significantique causa scripta, veritatis nonnihil attigisti, ut paucis iis aspersis, viam tibi in cæteris ad fallaciam fraudemque munires. Nec enim dissimulandum est, quin hæc illis in figura contigerint, scripta sint autem ad correptionem nostram, in quos fines sæculorum devenerunt, ait sanctus Apostolus⁵, cum de circumcisione, ac Sab-

A καὶ ἐκάστη ἡλικία ἀρμοζόμενος προβαίνει τῇ παιδείᾳ καὶ οὐκ ἴσως τῷ μικρὸν βρέφος παιδεύει τῷ μειρακίῳ, οὐδὲ τὸ μειράκιον ὡσαύτως τῷ νεανίσκῳ, οὐδὲ τὸν νεανίαν τῷ τελείῳ ἀνδρὶ. Ἀλλὰ τῷ μὲν ὑποτιθεῖν διὰ δακτύλου παιδεία γίνεται, παιδίῳ δὲ μερίζονι διὰ χειρὸς βαπτίσματος, μειρακίῳ δὲ διὰ ἱμάντος νεανίσκῳ διὰ ῥάβδου, ἀνδρὶ δὲ ἐκδίκησις τῶν μειζόνων παραπτωμάτων μάχαιρα διὰ νόμου. οὕτω καὶ ὁ Κύριος ἐξῆς ἐνομοθέτει ἐκάστη γενεᾷ ἀρμόζοντα. Ἐκεῖνους μὲν γὰρ φόβῳ ἐσωφρόνιζεν, ὡς παιδῖος μικροῦ διαλεγόμενος, καὶ ἀγνοοῦσι τὴν δύναμιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος· τοὺς δὲ τελείους, τελείων ἡξίου μυστηρίων. Καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γὰρ οὕτω πως λέγει τοῖς μαθηταῖς ἐν πολλοῖς τόποις· *Ὅτι οἴδατε τί ποιῶ· ὅτι τερτον δὲ γινώσκεσθε, τοῦτο ἐστὶν ὅταν τέλειοι γένησθε· καὶ πάλιν· Οὐκ ἠδεισας, ὥς ἀνέστη ἐκ τῶν νεκρῶν· ὁ δὲ Παῦλος· Οὐδὲ γὰρ ἡδύνασθε, ἀλλ' οὐδὲ ἐτι δύνασθε· δεικνύς, ὅτι καιρῶν προδόντων τελειότερα ἐντολαί, οὔσαι μὲν αἱ αὐταί, μεταβαλλόμεναι δὲ εἰς ἑτέραν σχέσιν· ἀλλὰ τοῖς νέοις μὲν ἄλλως σχηματίζόμεναι, ἑτέρως δὲ τοῖς ἐντελεστέροις. Νομοθετήσας γὰρ ὁ νόμος (7), *Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, οὐκ εἶπεν αὐτοῖς· Ἐκβάλλετε ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ· ἀλλ', Ἐὰν ἐκβάλῃ τις ὀφθαλμὸν, ἐκθληθήσεται ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ ἐκβαλόντος. Ἐκαστος δὲ, φειδόμενος τοῦ ἰδίου σώματος, παρεδίδου τὴν σιαγόνα τύπτεσθαι, καὶ οὐκ ἐτυπτε.**

Καὶ ἀπὸ τότε ἐφυλάττετο τὰ νῦν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τηλαυνῶ· εἰρημένα, τότε μὲν ἀνάγκη, ὡς νέων σωφρονιζομένων, νῦν δὲ προαιρείσει, ἅτε δὴ τελείων παιθομένων. Εἰ δὲ φάσκεis περιπλοκὴν εἶναι ταύτην, τὸ λέγειν, *Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ*, καὶ τὸ τὸν φονέα φονεύεσθαι, ἰδοὺ καὶ περὶ τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως βλέπομεν τὸν Σωτῆρα λέγοντα, ὅτι *Ἐλεύσεται ὁ αὐτοῦ Δεσπότης· τοῦτο δὲ περὶ αὐτοῦ εἰσγεν αὐτὸς πάντων ὢν Δεσπότης, καὶ φησι· Καὶ διχοτομήσει αὐτὸν τὸν δοῦλον· καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀπίστων θήσεται. Ὑποκοῦν⁶ καὶ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐξοπλίσκη συκοφαντεῖν πάλιν ῥήματα, καὶ εἰποis ἀν τοῦτον μὴ εἶναι ἀγαθόν, καίτοι γὰρ ἐκ Πατρὸς ἀγαθοῦ γεγεννημένον, καὶ ἀγαθὸν ὄντα, ἀλλὰ δίκαιον, καὶ οὐδ' ἕτερον παρὰ τὸν Πατέρα. Δύνασαι ἄρα καὶ αὐτὸν ἀπαλλοτριῶν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ὡς οὗτος, D ὁ προσελθὼν ἡμῖν πάλιν διαιρέτης, καὶ γεωμέτρης τῶν νόμων, τριχῶς τὰ πάντα διαιρῶν. Καὶ τῷ μὲν εἰπεῖν, ὅτι εἰς τύπους συμβολικῶς τινα ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, ὅλγῃ παρήμῳ τῆς ἀληθείας, ἵνα διὰ τῶν ὀλγῶν δυνήθῃς καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἀπατήσῃ. Καὶ γὰρ τῷ ὄντι ἐκεῖνοις τυπικῶς συνέβαιεν· ἐγράφη δὲ ἡμῖν εἰς νοουθεσίαν, εἰς οὗς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησε, φησὶν ὁ ἀγιώτατος Ἀπόστολος, περὶ τε περιτομῆς λέγων, καὶ Σαββάτου, καὶ τῶν ἄλλων. Εἴθε δὲ πάντα ἡλῆθευες, καὶ οὐκέτι τρίτον μέτρον θεὸν τὸν μὴ ὄντα*

¹ Joan. xiii, 7. ² Joan. ii, 22. ³ I Cor. iii, 2. ⁴ Matth. xxiv, 50, 51. ⁵ I Cor. x, 11. ⁶ Deest εἰ, et tollenda interrogatio.

(7) Νομοθετήσας γὰρ ὁ νόμος. August. contra Adam. cap. 8.

*Εξῆς 48 ἐπισκεψώμεθα (57) καὶ τὴν δόξαν τῶν Ἀ
Μανιχαίων, ἣν ἔχουσι περὶ τῆς ψυχῆς. Φασὶ μὲν γὰρ
αὐτὴν ἀθάνατον καὶ ἀσώματον (58)· μίαν δὲ μόνην
εἶναι, τὴν τῶν πάντων ψυχῆν, κατακερματίζομένην
καὶ κατατεμνομένην εἰς τὰ καθ' ἕκαστα σώματα,
ἄψυχα τε καὶ ἐμψυχα (60)· καὶ τὰ μὲν πλείονος αὐ-
τῆς μετέχειν, τὰ δὲ ἐλάττωτος· πλείονος μὲν, τὰ
ἐμψυχα· ἐλάττωτος δὲ, τὰ ἄψυχα· πολλῶ δὲ πλείο-
νος, τὰ οὐράνια· ὡς τῆς καθόλου ψυχῆς μέρη τὰς
καθ' ἕκαστον (61) εἶναι ψυχάς. Καὶ εἰ μὲν ἀμερίστως
μερίζεσθαι ταύτην ἔφασκον, ὡς τὴν φωνὴν ἐν τοῖς
ἀκούουσιν, μέτριον ἂν ἦν τὸ κακόν· νῦν δὲ τὴν οὐσίαν
αὐτὴν (62) τῆς ψυχῆς καταμερίζεσθαι (63) λέγουσι·
καὶ τὸ πάντων χαλεπώτατον, ὅτι κυρίως αὐτὴν ἐν
τοῖς στοιχείοις εἶναι βούλονται, καὶ συμμερίζεσθαι (64)
τούτοις ἐν τῇ τῶν σωμάτων γενέσει, καὶ πάλιν εἰς
ταυτὸ συνιέναι διαλυομένων τῶν σωμάτων, ὡς ὕδωρ
μερίζομενον καὶ πάλιν συναγόμενον καὶ μιγνύμενον,
καὶ τὰς μὲν καθαρὰς ψυχὰς χωρεῖν εἰς τὸ φῶς, φῶς
οὖσας (64), τὰς δὲ μεμολυσμένας ὑπὸ τῆς ὕλης, χω-
ρεῖν εἰς τὰ στοιχεῖα, καὶ πάλιν ἀπὸ τῶν στοιχείων εἰς
τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα· καὶ οὕτω τὴν οὐσίαν αὐτῆς κατα-
τέμνοντες, καὶ σωματικὴν ἀποφαινοντες (65), καὶ
πάθειν ὑποβάλλοντες, ἀθάνατον εἶναι φασι. Περι-
πίπτουσι δὲ καὶ τοῖς ἐναντίοις (66). Φάσκοντες γὰρ,
ἀνατρέχειν τὰς μεμολυσμένας ψυχὰς (67) ἐπὶ τὰ
στοιχεῖα (68), καὶ συγκαταμίγνυσθαι (69) ἀλλήλαις,
πάλιν αὐτὰς ἐν ταῖς (70) μετενσωματώσεσιν φασὶ τι-
μωρεῖσθαι, κατὰ τὸ μέγεθος τῶν ἀμαρτημάτων,
49 ἐνοῦντες αὐτὰς καὶ πάλιν χωρίζοντες καθ' ὑπό-
στασιν (71)· καὶ γὰρ τὰς σκιάς, φωτὸς μὲν ὄν-
τος (72), χωρίζεσθαι, συννεφίας δὲ [καὶ νυχτὸς] C
γενομένης (73), ἐνοῦσθαι (74)· ὅπερ ἀδύνατον ἐπὶ

Nunc, Manichæorum opinio qualis sit, inspiciamus. Aiunt enim, animam immortalem et corporis expertem esse, sed unam solam omnium, quæ ubique sunt, animam minutatim concerptam et distributam in singula corpora, tam inanimata, quam animata, et ejus in aliis plus, in aliis minus inesse. Plus enim esse in animatis, in inanibus minus, ac multo plus in cœlestibus corporibus, quam in aliis omnibus, ut partes universæ animæ rerum singularem sint animæ. Ac, si quidem individue dividit eam dicerent, ut vocem in iis qui eam auribus accipiunt, mediocre malum esset. Nunc ipsam substantiam animæ in partes aliunde dividi, et quod omnium gravissimum est, ipsam proprie in elementis esse volunt, cum quibus et in ortu corporum dividatur, et rursus in eorumdem dissolutione coeat, non secus atque aqua, quæ dividitur, iterum contrahitur et permiscetur. Ac puras quidem animas in lucem excedere, cum sint lux; quæ vero a materia contaminatæ sunt, abire in elementa, et rursus ab elementis in stirpes et animalia. Et ad hunc modum substantiam ejus coincidentem et corpoream patibilemque facientes, immortalem esse aiunt. Verum eo delabuntur, ut secum pugnancia loquantur. Nam, cum dicant, eas quæ contaminatæ sunt, revocari in elementa, et sibi mutuo misceri, rursus eas pro magnitudine ejusque peccatorum, dum ab uno corpore in aliud transferuntur, puniri censent, et earum naturam tum conjungunt, tum separant. Nam quod umbræ lucente sole separantur, cœlo nubibus obducto junguntur, id in natura, quæ mente cernitur, fieri non potest; nam umbræ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

57) *Εξῆς ἐπισκεψώμεθα. Incipit libri II cap. 7. Adversus Manichæum delirium et de opinione Platonis de varietate animarum et Platoniorum circa hæc dissensione. Con.

(58) Αὐτὴν ἀθάνατον καὶ ἀσώματον. Sic A. 2. Αὐτ. ἀσώμ. καὶ ἀθάν., N.

59) Τὴν τῶν ἀπάντων. Τὴν τῶν πάντων, D. 1, A. 1, 2. Prorsus ista omittit A. 3. Loco κατακερματίζομένην καὶ κατατεμνομένην Cono habet solum disperitum. Sed inculcat, devenire. Forte ergo καταπεμπομένην legit. Valla: desectam atque decisam.

(60) Ἀψυχα τε καὶ ἐμψυχα. Ἐμψυχὰ τε καὶ ἄψυχα, N. Idem mon. πλείονα, et paulo post, εἰς ταυτὸν συνιέναι.

(61) Τὰς καθέκαστον. Imo, τὰς καθ' ἕκαστην, id est, singulas animas. Interpretes Ellebochii ἕκαστον non tam ad σῶμα, quam ad πρῶμα videtur retulisse. In unoquoque, reddidit Vall. Ergo loco ἐν ἕκαστῳ accepit. Cono habet: singulares animæ.

(62) Τὴν οὐσίαν αὐτῆς. Τὴν οὐσίαν αὐτῆς, M. 1.

(63) Ψυχῆς καταμερίζεσθαι. Ψυχῆς καὶ καταμερίζεσθαι, A. 2. Mox abest, ἐν τοῖς, ante στοιχείοις, N.

(64) Φῶς φῶς οὖσας. Unum φῶς omittit Ox. Οὖα, ante οὖσας, addit A. 2. Mox, χωρεῖν ὑπὸ τῆς ὕλης, A. 3.

(65) Ἀποφαίνοντες. Ἀποφαίνονται, A. 2. Ejus loco iterum κατατέμνοντες, N. Mox, ἀποβάλλοντες A. 3.

(66) Δὲ τοῖς ἐναντίοις. Δὲ καὶ τοῖς ἐναντίοις, D. 1, A. 1, 2, 3. N., Vall.

(67) Μεμολυσμένας ψυχὰς. Ψυχὰς abest, M. 1.

(68) Ἐπὶ τὰ στοιχεῖα. Ἐπὶ τὰ στοιχεῖα χωρεῖν. Tamen antea servat etiam ἀνατρέχειν, Ox. Sic, sed omisso ἀνατρέχειν, A. 3.

(69) Καὶ κατασυμμίγνυσθαι. Καὶ καταμίγνυσθαι, D. 1, N. Καὶ συμμίγνυσθαι, A. 1, 3. Καὶ συγκαταμίγνυσθαι, A. 2. Συγκαταμίγνυναι habet Xenophon., Hier. vi, 2. Hujusmodi composita sunt usitatissima, rariora autem κατασυμ. Sed κατασυστάντες ἐπὶ θείαν habet Xenoph. Œc. xvi, 7. Et invicem inter se commisceri, Vall. Ac si πάλιν legerit.

(70) Ἀλλήλοις, πάλιν αὐτὰς ἐν ταῖς. Ἀλλήλοις (sic). Πάλιν δὲ ἐν ταῖς, D. 1. Ἀλλήλοις etiam N. Ζώσας, seu, viventes, ante τιμωρεῖσθαι, habet Con.

(71) Ἐροῦντες αὐτὰς... πάλιν ἐροῦσθαι. Cono: [Et iterum secundum subdesensionem (videtur ergo legisse, καθ' ὑποκατάστασιν. Vestigia hujus vocabuli sunt in D. 1), distinguentes, umbras quidem luce existente separari aiunt, nocte vero facta uniri, quod (forte hic excidit in) intelligibili natura fieri impossibile est: umbræ enim sensilium sunt, etiamsi admiserit quis dirimi eas et rursus coire. Vocabula καθ' ὑπόστασιν sana esse arbitror. Per substantiam, Valla. Manichæorum commenta de anima vide apud Epiphani. t. I, p. 625, 614 seq.

(72) Καθ' ὑπόστασιν. Καθ' ὑπόστασιν, Sic, D. 1.

(73) Φωτὸς μένοντος. Ὀντος ex correct., antea credo ὄντως, D. 1. Φωτὸς μένοντος, A. 2, Ox., N. Ὀντος omittit Valla. Habet enim: Alumine segregari.

(74) Συννεφίας δὲ γενομένης. Συννεφίας δὲ καὶ νυχτὸς γενομένης, D. 1. Νυχτὸς, ante συννεφίας,

sub sensum cadunt, etiamsi concedat quispiam, eas A νοητῆς φύσεως γίνεσθαι (75). Καὶ γὰρ αἱ σκιάι τῶν αἰσθητῶν εἰσιν, εἰ καὶ δοτῇ τις αὐτάς χωρίζεσθαι καὶ πάλιν ἐνοῦσθαι.

Plato et unam, et multas esse animas, affirmat. Unam enim esse hujus universi animam, esse etiam alias rerum singularum, ut universum universi anima separatim animatum sit, itemque res singulae sua quaeque anima sint praeditae. Dicit enim, universae naturae animam porrectam esse a centro orbis terrae usque ad extremas oras caeli: non quidem, ut locum ista notet porrectio, sed extensionis quemdam modum, quem mens et ratio assequatur: atque hanc esse animam, quae in orbem rerum universitatem contorqueat, mundique corpus contineat atque constringat. Egere enim corpora vi aliqua, a qua contineantur, idque praestare animam, quae speciem efficit, supra ostensum est. Vivere enim quamque rem suo vitae genere, et interitus, interire. Quoad enim corpus continetur et constringitur, esse dicitur: dum dissolvitur, occidere. Et vivere quidem omnia, non esse tamen omnia animalia. Secernunt enim ab inanibus stirpes, quod haec crescant et nutriantur, id est, altitric et naturali facultate: expertes rationis animantes, a stirpibus et herbis, sensu: rationis compotes ab expertibus, ratione. Atque ita cum omnia dicant vivere, uniuscuiusque naturam distinguunt. Itaque vivere dicunt etiam, quae prorsus sunt inanimata, vita quadam, quae in habitu est, quoniam continentur ab universi anima, eo quod sint duntaxat, nec dilabantur. Hanc esse volunt animam, quae gubernat universa, et singulas animas, quae tamen jam antea a Deo factae sunt, in

Πλάτων δὲ, καὶ μίαν εἶναι καὶ πολλὰς τὰς ψυχὰς, ἀποφαίνεται· μίαν μὲν γὰρ εἶναι (76) τοῦ παντὸς τὴν ψυχὴν, εἶναι δὲ καὶ ἄλλας τῶν κατὰ μέρος (77), ὡς ἰδίᾳ μὲν τὴν πᾶν ἐψυχῶσθαι (78) ὑπὸ τῆς τοῦ παντὸς ψυχῆς, ἰδίᾳ δὲ πάλιν τὰ κατὰ μέρος (79) ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐκάστου (80) ψυχῆς. Λέγει γοῦν, τὴν μὲν τοῦ παντὸς διατετάσθαι ψυχὴν ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς γῆς ἐπὶ τὰ πέρατα (81) τοῦ οὐρανοῦ· οὐ τοπικῶς αὐτὴν (82) διατετάσθαι φάσκων, ἀλλὰ νοητῶς· ταύτην δὲ τὴν ψυχὴν εἶναι, τὴν περιάγουσαν σφαιροειδῶς τὴν πᾶν, καὶ συνέχουσιν καὶ συσφίγγουσιν τὸ σωματοειδὲς (83) τοῦ κόσμου· δεῖσθαι γὰρ (84) τὰ σώματα τοῦ συνέχοντος, ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἐδειχθῇ· ποιεῖν δὲ τοῦτο τὴν εἰδοποιὸν ψυχὴν (85). Ἰὴν γὰρ ἕκαστον τῶν ὄντων τὴν ἰδίαν ζωὴν, καὶ φθεῖρεσθαι τὴν ἰδίαν φθοράν (86)· ἕως μὲν γὰρ συνέχεται καὶ συσφίγγεται τὸ σῶμα, εἶναι (87) λέγεται· διαλυόμενον δὲ, φθεῖρεσθαι· καὶ Ἰὴν μὲν πάντα (88), μὴ πάντα δὲ εἶναι ζῶα (89). Διακρίνουσι γὰρ ἀπὸ μὲν τῶν ἀψύχων τὰ φυτὰ, τῶ ἀύξεσθαι (90) καὶ τρέφεσθαι, τούτεστι, τῇ θρεπτικῇ καὶ φυτικῇ δυνάμει (91)· τὰ δὲ ἄλογα ζῶα ἀπὸ τῶν φυτῶν, τῇ αἰσθήσει· τὰ δὲ λογικὰ ἀπὸ τῶν ἀλόγων, τῇ λογικῇ· καὶ οὕτω πάντα Ἰὴν (92) λέγοντες, διαστέλλουσι τὴν 50 ἐκάστου φύσιν. Ἰὴν οὖν λέγουσι (93) καὶ τὰ πάντῃ ἀψύχα ἐκτικὴν ζωὴν, καθ' ὃ συνέχεται ὑπὸ τῆς τοῦ παντὸς ψυχῆς εἰς τὸ εἶναι μόνον (94) καὶ μὴ διαλύεσθαι. Ταύτην δὲ εἶναι τὴν ψυχὴν, τὴν διακυβερώσαν τὸ πᾶν καὶ τὴν τὰς μερικὰς ψυχὰς (95),

VAR. LECT. ET ANIMADV.

habet et cum χωρίζεσθαι conjungit A. 2. Συναφείας δὲ γενομένης, N. Νυκτός, loco συννεφίας, A. 3.

(75) Φύσεως γίνεσθαι. Φύσεως γένεσθαι, D. 1, A. 1, 2, N. M. 1. Sic, et paulo ante, ἐπὶ τῆς νοητῆς, A. 3. Mox, ἀγαθῶν, loco αἰσθητῶν, N. Deinde idem, καὶ πολλὰς ψυχὰς.

(76) Μίαν μὲν γὰρ εἶναι. Γὰρ abest, A. 2, Vall.

(77) Ἄλλας τῶν κατὰ μέρος. Ἄλλας τὰς κατὰ μέρος, A. 2. Alias autem esse particulares, Vall. Τῶν dixit, ut antea τοῦ. Opponuntur autem τὸ πᾶν et τὰ κατὰ μέρος.

(78) Ἐψυχῶσθαι. Ἐψυχῶσθαι, A. 2, 3. Valla omittit priori loco ἰδίᾳ, et paulo post, τὰ κατὰ μέρος. Ἰδίᾳ utroque loco bene habet. Duplex enim anima memoratur, universi et rerum singularium. D. Nemo ergo priori loco coniciat κοινός.

(79) Τὰ κατὰ μέρος. Τὰς κατὰ μέρος, A. 2, 3.

(80) Ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐκάστου. Ἰδίας abest, D. 1. Sua, Vall. Ab ὑπὸ ad ψυχῆς omittit Con. Mox, τοῦ μὲν, loco τὴν μὲν τοῦ, M. 1. Et διατετάσθαι, hic et paulo post, D. 1.

(81) Ἐπὶ τὰ πέρατα. Ἐπὶ τὰ ἄκρα, D. 1, A. 2, 3. Terminos, Vall.

(82) Τοπικῶς αὐτὴν. Τοπικῶς τῆς, A. 3. Idem paulo post αὐτοῦ, loco τὸ πᾶν.

(83) Συσφ. τὸ σωματοειδές. Συσφ. τὸ σωματοειδές. Sic. Sed a man. rec. in marg. γρ. καὶ σιγματοειδές, D. 1. Corpoream speciem, Con. Quidquid est mundi corporatum, Vall. Paulo ante συνάγουσαν, loco συνέχουσιν, N. Deinde καὶ συσφίγγουσιν omittit M. 1.

(84) Δεῖσθαι γὰρ. Δεῖσθαι τε γὰρ, A. 2. Διέναι τε τὰ σώματα τοῦ σύμπαντος, ἐν τοῖς. Sic N. Et

mox, ποιεῖ δέ. Valla: Vinciri certe corpora continentis. Ineptè ergo δεῖσθαι, quod hic est indigere. reddidit vinciri. Supra pag. 29, quem locum hic respicit, est: Δεῖται τοῦ συνέχοντος καὶ συνάγοντος.

(85) Τὴν εἰδοποιὸν ψυχὴν. Τὴν abest Ox. Mox eadem editio I, loco ἕως.

(86) Τὴν ἰδίαν φθοράν. Hic addit, forte explicandi causa, αἰνὴν Platonici, Vall.

(87) Συσφίγγεται, τὸ σῶμα εἶναι. Συσφίγγεται τὸ σῶμα, εἶναι, D. 1. Mox λέγεται, A. 3.

(88) Ἰὴν μὲν πάντα. Ἰὴν μὲν ἅπαντα, A. 2.

(89) Μὴ εἶναι δὲ πάντα ζῶα. Μὴ πάντα δὲ εἶναι ζῶα, D. 1, A. 1, 2, 3, N. Mox, διακρίνουσι μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν, idem. Διακρίνουσι debet explicari de Platone et ejus sectatoribus. Sic mox est διαστέλλουσι. Similia ex Platone refert etiam Maximus Tyr., p. 10, ubi etiam occurrit φυτικός. Con. reddidit, discernunt, Vall. discernunt.

(90) Αὐξάνεσθαι, N.

(91) Φυτικῇ δυνάμει. Φυτικῇ δυνάμει, D. 1, A. 3. Vegetali, Con. Vegetantia, Vall.

(92) Καὶ οὕτως Ἰὴν πάντα. Καὶ οὕτω πάντα Ἰὴν, D. 1, A. 2, 3, N. Atque ita cuncta fere vivere, Vall. Forte sycedon legit post πάντα.

(93) Ἰὴν μὲν λέγουσι. Ἰὴν οὖν λέγουσι, D. 1, A. 1, 2, 3, N., Con. Mox, ἐκτικὴν, loco ἐκτικῆν, D. 1, et πάντα, loco πάντῃ, Ox., N. Πάντῃ omittit Con.

(94) Τῷ εἶναι μόνον. Εἰς τὸ εἶναι μόνον, D. 1, A. 1, 2, 3, Ox., N., et Ant. in marg. Ὡς σινι, Con. Ad id solum ut esse possit, Vall.

(95) Τὰς μερικὰς ψυχὰς. Ψυχὰς abest, A. 3.

τάς πρότερον παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ γενομένας, ἐπιπέμπουσαν, δηλαδή, αὐτοῦ τοῦ Δημιουργοῦ καὶ νόμου αὐτῇ δεδωκότος; καὶ οὐ; (96) διεξάγειν ὀφείλει τοῦτο τὸ πᾶν, οὗς καὶ εἰμαρμένην (97) καλεῖ, καὶ χορηγοῦντος δύναμιν ἀρκοῦσαν τοῦ διέπειν ἡμᾶς (98). Εἰρηται δὲ ταῦτα καὶ ἐν τοῖς *Περὶ εἰμαρμένης* (99).

Κοινῇ μὲν οὖν (1) πάντες Ἕλληνες, οἱ τὴν ψυχὴν ἀθάνατον ἀπορηνάμενοι (2), τὴν μετενσωμάτωσιν (3) δογματίζουσι. Διαφέρονται δὲ περὶ τὰ εἶδη τῶν ψυχῶν. Οἱ μὲν γὰρ ἐν εἶδος (4) τὸ λογικὸν εἶναι λέγουσι (5)· τοῦτο δὲ καὶ εἰς φυτὰ καὶ εἰς τὰ τῶν ἀλόγων σώματα μεταβάλλειν· οἱ μὲν κατὰ τινὰς (6) ῥητὰς χρόνων περιόδους, αἱ δὲ, ὡς ἔτυχεν. Ἄλλοι δὲ, οὐχ ἐν εἶδος ψυχῶν, ἀλλὰ δύο, λογικὸν τε καὶ ἄλογον (7). Τινὲς δὲ πολλὰ, τοσαῦτα, ὅσα τῶν ζώων τὰ εἶδη. Μάλιστα δὲ οἱ ἀπὸ Πλάτωνος περὶ τὸ δόγμα (8) τοῦτο διηγάσαν (9). Εἰπόντος γὰρ Πλάτωνος (10), τὰς μὲν θυμικὰς καὶ ὀργίλους καὶ ἀρπακτικὰς ψυχὰς λύκων καὶ λέοντων σώματα μεταμεινύσθαι· τὰς δὲ περὶ τὴν ἀκολασίαν ἡσυχολήμενας, ὄνων καὶ τῶν τοιούτων (11) ἀναλαμβάνειν σώματα· οἱ μὲν κυρίως (12) ἤκουσαν τοὺς λύκους καὶ τοὺς λέοντας καὶ τοὺς ὄνους (13)· οἱ δὲ τροπικῶς αὐτὸν εἰρηκέναι διέγνωσαν, τὰ ἤθη διὰ τῶν ζώων παρεμφαινόντα. 51 Κρόνιος μὲν γὰρ ἐν τῷ *Περὶ παλιγγενεσίας* (οὗτω δὲ καλεῖ τὴν μετενσωμάτωσιν), λογικὰς πάσας εἶναι βούλεται (14)· ὁμοίως δὲ καὶ (15)

A corporibus includat, cum scilicet Deus illi leges dederit, quibus hunc mundum administret: quas etiam fatum vocat Plato; et vim, quæ ad nos regendos satis sit, suppeditet. Sed hæc etiam in disputatione de fato dicta sunt.

Communitur igitur omnes Græci [seu ethnici] qui animam immortalem statuerunt, eam de uno corpore in aliud transferri censere: sed in forma animarum dissentiunt. Alii enim, unam speciem ratione utentem dicunt, eamque et ad stirpes, et herbas, et ad bestiarum corpora transire, et horum partim certo et definito temporum ambitu, partim ut casus tulerit, id fieri existimant. Alii, non unam speciem animarum esse tradunt, sed duas, rationis participem et quæ rationis sit experta. Neque desunt, qui multas animarum species constituent, totidem scilicet, quot sunt species animantium, maximaque est inter Platonicos in hoc dogmate dissensio. Cum enim Plato scripserit, furiosas et iracundas, et rapaces animas, in luporum et leonum corpora transferri, quæ vero intemperate vixissent, asinorum et similibus corpora assumere; alii proprie intellexerunt leones, et lupos, et asinos: alii mutatione verborum enim usum esse judicarunt, et mores per animalia designasse. Cronius enim in libro, quem *De iterato ortu* scripsit (ita enim mi-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(96) Καὶ οὐς. Καθώς, N.

(97) Οὗς καὶ εἰμαρμένην. Εἰμαρμένην ex correct., ante, credo, fuerat ἡμαρμ., D. 1. Εἰμαρμένην, Ox. Eadem editio proximum καὶ omittit. Καλεῖ reddidit, dicunt, Con. Vocat, Vall.

(98) Δύναμιν ἀρκοῦσαν διέπειν ἡμᾶς. Δύναμιν ἀρκοῦσαν πρὸς τὸ ἔργον, αὐτὴν ἡμῖν ἀρκοῦσαν τοῦ διέπειν ἡμᾶς, D. 1. Δύναμιν, αὐτὴν ἡμῖν ἀρκοῦσαν διέπειν ἡμᾶς, A. 2. Δύναμιν ἀρκοῦσαν διεπινεμας. Sic A. 1. Loco, τοῦ διέπειν ἡμᾶς reddidit ad opus, id est, πρὸς τὸ ἔργον, Con. Idem mox, dicuntur, loco est. Valla ita: «quo vim ad nos curandos suggerant idoneam. Memorabuntur». Εἰρηται cum εἰρήσεται ab interpretibus permutatum esse puto ideo, quod deum a capite 35 de fato disputatur.

(99) Περὶ εἰμαρμένης. Εἰμαρμένης, et ex correct. εἰμ., D. 1. Εἰμαρμένης, Ox. Eadem varietas accentus infra etiam occurrit in capite περὶ εἰμαρμένης. In causa est, quod alii derivant ab εἰρμός, alii a μετρωμαι, unde μέμαρμαι καὶ εἰμαρμαι.

(1) Κοινῇ μὲν οὖν. Κοινῇ, et ex correct. κοινῇ, D. 1. Κοινῇ μὲν οὖν, A. 1, 2, 3, M. 1, Ox., N. Communitur, Vall.

(2) Ἀπορηνάμενοι. Ἀπορηνάμενοι, D. 1. Definientes, Vall.

(3) Τὴν μετενσωμάτωσιν. Τὴν μὲν ἐνσωμάτωσιν, et in marg. a man. rec. γρ. τὴν μετενσωμάτωσιν, D. 1. Mox τὰ, ante εἶδη deest, M. 1, A. 3.

(4) Οἱ μὲν γὰρ ἐν εἶδος. Γὰρ abest, A. 2.

(5) Λόγικον λέγουσιν. Λογικὸν εἶναι λέγουσι, D. 1, A. 2, 3, Ox., N. Esse non habet Vall.

(6) Οἱ μὲν κατὰ τινὰς. Γὰρ, post μὲν, addit Ox., N. ῥητὰς abest, Con. Per quosdam dictos temporum ambitus, Vall. Paulo ante idem μεταβάλλειν reddidit permutare, ac si legerit μεταβάλλειν. In versione Latina mihi hic obscurum est, horum partim... partim. Malim ergo, horum alii... alii. Sed interpres partim, pro partem accepit, ut alibi in h. l.

C (7) Λογικὸν τε καὶ ἄλογον. Λογικὸν τε καὶ ἀλόγων, A. 1. Rationalium et irrationalium, Vall. Mox post πολλά addit et, Con., Vall.

(8) Περὶ τὸ δόγμα ad Πλάτωνος. Absunt, N.

(9) Διηγάσαν. Dissenserunt. Sed Vall. reddidit, stabiles constiterunt. Forte, διεστηρέθησαν. Sed dissensum Platoniorum mox notat et explicat. Διηγεσθῆναι δοκοῦσιν habet M. 1. Διενέχθησαν, A. 3.

(10) Εἰπόντος γὰρ Πλάτωνος. Μὲν, ante γὰρ, addit A. 2. Mox, θυμικὰς, τὰς δὲ ὀργίλους, N. Post ὀργίλους addit ψυχὰς, A. 3. Ergo mox omittit. De re ipsa vide Platonem in *Phædone* cap. 29, p. 337 seqq., maximeque p. 344, 345, et *Timæum* locum p. 566.

(11) Ὅνων καὶ τῶν τοιούτων. Ὅνων καὶ τινων τοιούτων, D. 1. Ὅνων καὶ τοιούτων τινῶν, A. 2. Et id genus aliorum, Vall.

(12) Οἱ μὲν κυρίως ad ὄνους. Absunt A. 2. Τούς, ante λέοντας, et καὶ τοὺς λύκους omittit A. 3.

D (13) Κυρίως... ὄνους. Κυρίως ἀρπακτικούς ἤκουσαν τοὺς λύκους καὶ τοὺς λέοντας καὶ τοὺς ὄνους, D. 1. Eodem modo transponit τοὺς λύκους καὶ τοὺς λέοντας, A. 1, Vall. Mox, ἐμφαινόντα, N. Παρεμφαινόντα elucere, Vall. Male. De duplici explicatione horum Platonis verborum vide *Æneam* Gazæum in *Bibliotheca Patrum*, Paris. 1644, t. XII, p. 623, ad finem pagine. Ibi etiam nominantur ii, qui ita diverse Platonem interpretati sunt. Ibid. pag. 621, tertia explicatio memoratur Syriani et Procli.

(14) Περὶ παλιγγενεσίας. Περὶ abest, N. Mox, οὗτω μὲν καλεῖ. Idem. Apud Con. loco Κρόνιος est Chronius. Sed Valla: Cronius. Κρόνιος laudatur a Porphyrio in *De aniro nympharum*, p. 250, 265, ac Numenii familiaris appellatur, edit. Cantabrig. 1653, 8. Uterque memoratur etiam ab Euseb. *Hist. ecclesiast.*, vi, 19.

(15) Λογικὰς πάσας βούλεται. Post πάσας additur εἶναι, D. 1, A. 1, 2, 3, Ox., N., Con., Vall.

sub sensum cadunt, etiamsi concedat quispiam, eas A separari rursusque coniungi.

Plato et unam, et multas esse animas, affirmat. Unam enim esse huius universi animam, esse etiam alias rerum singularum, ut universum universi anima separatim animatum sit, itemque res singulae sua quaeque anima sint praeditae. Dicit enim, universae naturae animam porrectam esse a centro orbis terrae usque ad extremas oras caeli: non quidem, ut locum ista notet porrectio, sed extensionis quemdam modum, quem mens et ratio assequatur: atque hanc esse animam, quae in orbem rerum universitatem contorqueat, mundique corpus contineat atque constringat. Egere enim corpora vi aliqua, a qua contineantur, idque praestare animam, quae speciem efficit, supra ostensum est. Vivere enim quamque rem suo vitae genere, et interitus, interire. Quoad enim corpus continetur et constringitur, esse dicitur: dum dissolvitur, occidere. Et vivere quidem omnia, non esse tamen omnia animalia. Secernunt enim ab inanimitis stirpes, quod haec crescant et nutriantur, id est, altrice et naturali facultate: expertes rationis animales, a stirpibus et herbis, sensu: rationis compotes ab expertibus, ratione. Atque ita cum omnia dicant vivere, uniuscujusque naturam distinguunt. Itaque vivere dicunt etiam, quae prorsus sunt inanimata, vita quadam, quae in habitu est, quoniam continentur ab universi anima, eo quod sint duntaxat, nec dilabantur. Hanc esse volunt animam, quae gubernat universa, et singulas animas, quae tamen jam antea a Deo factae sint, in

νοητῆς φύσεως γίνεσθαι (75). Καὶ γὰρ αἱ σκιά τῶν αἰσθητῶν εἰσιν, εἰ καὶ δοίη τις αὐτάς χωρίζεσθαι καὶ πάλιν ἐνοῦσθαι.

Πλάτων δὲ, καὶ μίαν εἶναι καὶ πολλὰς τὰς ψυχὰς, ἀποφαίνεται· μίαν μὲν γὰρ εἶναι (76) τοῦ παντὸς τὴν ψυχὴν, εἶναι δὲ καὶ ἄλλας τῶν κατὰ μέρος (77), ὡς ἰδίᾳ μὲν τῇ πᾶν ἐψυχῶσθαι (78) ὑπὸ τῆς τοῦ παντὸς ψυχῆς, ἰδίᾳ δὲ πάλιν τὰ κατὰ μέρος (79) ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐκάστου (80) ψυχῆς. Λέγει γοῦν, τὴν μὲν τοῦ παντὸς διατετάσθαι ψυχὴν ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς γῆς ἐπὶ τὰ πέρατα (81) τοῦ οὐρανοῦ· οὐ τοπικῶς αὐτὴν (82) διατετάσθαι φάσκων, ἀλλὰ νοητῶς· ταύτην δὲ τὴν ψυχὴν εἶναι, τὴν περιάγουσαν σφαιροειδῶς τὸ πᾶν, καὶ συνέχουσιν καὶ συσφίγγουσιν τὸ σωματοειδὲς (83) τοῦ κόσμου· δεῖσθαι γὰρ (84) τὰ σώματα τοῦ συνέχοντος, ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἐδείχθη· ποιεῖν δὲ τοῦτο τὴν εἰδοποιὴν ψυχὴν (85)· ζῆν γὰρ ἕκαστον τῶν ὄντων τὴν ἰδίαν ζωὴν, καὶ φθείρεσθαι τὴν ἰδίαν φθοράν (86)· ἕως μὲν γὰρ συνέχεται καὶ συσφίγγεται τὸ σῶμα, εἶναι (87) λέγεται· διαλυόμενον δὲ, φθείρεσθαι· καὶ ζῆν μὲν πάντα (88), μὴ πάντα δὲ εἶναι ζῶα (89). Διακρίνουσι γὰρ ἀπὸ μὲν τῶν ἀψύχων τὰ φυτὰ, τῷ αὔξεσθαι (90) καὶ τρέφεσθαι, τούτεστι, τῇ θρεπτικῇ καὶ φυτικῇ δυνάμει (91)· τὰ δὲ ἄλογα ζῶα ἀπὸ τῶν φυτῶν, τῇ αἰσθήσει· τὰ δὲ λογικὰ ἀπὸ τῶν ἄλογων, τῷ λογικῷ· καὶ οὕτω πάντα ζῆν (92) λέγοντες, διαστέλλουσι τὴν 50 ἐκάστου φύσιν. Ζῆν οὖν λέγουσι (93) καὶ τὰ πάντῃ ἀψυχα ἐκτικὴν ζωὴν, καθ' ὃ συνέχεται ὑπὸ τῆς τοῦ παντὸς ψυχῆς εἰς τὸ εἶναι μόνον (94) καὶ μὴ διαλύεσθαι. Ταύτην δὲ εἶναι τὴν ψυχὴν, τὴν διακυβερνῶσαν τὸ πᾶν καὶ τὴν τὰς μερικὰς ψυχὰς (95),

VAR. LECT. ET ANIMADV.

habet et cum χωρίζεσθαι conjungit A. 2. Συναφείας δὲ γενομένης, N. Νυκτός, loco συννεφίας, A. 3.

(75) Φύσεως γίνεσθαι. Φύσεως γενέσθαι, D. 1, A. 1, 2, N. M. 1. Sic, et paulo ante, ἐπὶ τῆς νοητῆς, A. 3. Mox, ἀγαθῶν, loco αἰσθητῶν, N. Deinde idem, καὶ πολλὰς ψυχὰς.

(76) Μίαν μὲν γὰρ εἶναι. Γὰρ abest, A. 2, Vall.

(77) Ἄλλας τῶν κατὰ μέρος. Ἄλλας τὰς κατὰ μέρος, A. 2. Alias autem esse particulares, Vall. Tῶν dixit, ut antea τοῦ. Opponuntur autem τὸ πᾶν et τὰ κατὰ μέρος.

(78) Ἐψυχῶσθαι. Ἐψυχῶσθαι, A. 2, 3. Valla omittit priori loco ἰδίᾳ, et paulo post, τὰ κατὰ μέρος. Ἰδίᾳ utroque loco bene habet. Duplex enim anima memoratur, universi et rerum singularium. D. Nemo ergo priori loco conjiciat κοινῶς.

(79) Τὰ κατὰ μέρος. Τὰς κατὰ μέρος, A. 2, 3.

(80) ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐκάστου. Ἰδίᾳ abest, D. 1. Sua, Vall. Ab ὑπὸ ad ψυχῆς omittit Con. Mox, τοῦ μὲν, loco τὴν μὲν τοῦ, M. 1. Et διατετάσθαι, hic et paulo post, D. 1.

(81) Ἐπὶ τὰ πέρατα. Ἐπὶ τὰ ἄκρα, D. 1, A. 2, 3. Terminos, Vall.

(82) Τοπικῶς αὐτὴν. Τοπικῶς τῆς, A. 3. Idem paulo post αὐτοῦ, loco τὸ πᾶν.

(83) Σωμφορ. τὸ σωματοειδὲς. Σωφ. τὸ σωματοειδές. Sic. Sed a man. rec. in marg. γρ. καὶ σωματοειδές, D. 1. Corpoream speciem, Con. Quidquid est mundi corporatum, Vall. Paulo ante συνάγουσαν, loco συνέχουσιν, N. Deinde καὶ συσφίγγουσιν omittit M. 1.

(84) Δεῖσθαι γὰρ. Δεῖσθαι τε γὰρ, A. 2. Διέναι τε τὰ σώματα τοῦ σύμπαντος, ἐν τοῖς. Sic N. Et

mox, ποιεῖ δέ. Valla: Vinciri certe corpora continentis. Inapte ergo δεῖσθαι, quod hic est indigere, reddidit vinciri. Supra pag. 29, quem locum hic respicit, est: Δεῖται τοῦ συνέχοντος καὶ συνάγοντος.

(85) Τὴν εἰδοποιὴν ψυχὴν. Τὴν abest Ox. Mox eadem editio εἰ, loco ἕως.

(86) Τὴν ἰδίαν φθοράν. Hic addit, forte explicandi causa, aiunt Platonici, Vall.

(87) Συσφίγγεται, τὸ σῶμα εἶναι. Συσφίγγεται τὸ σῶμα, εἶναι, D. 1. Mox λέγεται, A. 3.

(88) Ζῆν μὲν πάντα. Ζῆν μὲν ἅπαντα, A. 2.

(89) Μὴ εἶναι δὲ πάντα ζῶα. Μὴ πάντα δὲ εἶναι ζῶα, D. 1, A. 1, 2, 3, N. Mox, διακρίνουσι μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν, idem. Διακρίνουσι debet explicari de Platone et ejus sectatoribus. Sic mox est διαστέλλουσι. Similia ex Platone refert etiam Maximus Tyr., p. 10, ubi etiam occurrit φυτικός. Con. reddidit, discernuntur, Vall. discernunt.

(90) Αὔξεσθαι. Αὔξανεσθαι, N.

(91) Φυτικὴ δυνάμει. Φυτικῇ δυνάμει, D. 1, A. 3. Vegetali, Con. Vegetantia, Vall.

(92) Καὶ οὕτως ζῆν πάντα. Καὶ οὕτω πάντα ζῆν, D. 1, A. 2, 3, N. Atque ita cuncta fere vivere, Vall. Forte σχεδόν legit post πάντα.

(93) Ζῆν οὖν λέγουσι. Ζῆν οὖν λέγουσι, D. 1, A. 1, 2, 3, N., Con. Mox, ἐκτικὴν, loco ἐκτικὴν, D. 1, et πάντα, loco πάντῃ, Ox., N. Πάντῃ omittit Con.

(94) Τῷ εἶναι μόνον. Εἰς τὸ εἶναι μόνον, D. 1, A. 1, 2, 3, Ox., N., et Ant. in marg. Ὑπὸ σιν, Con. Ad id solum ut esse possit, Vall.

(95) Τὰς μερικὰς ψυχὰς. Ψυχὰς abest, A. 3.

τὰς πρότερον παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ γενομένας, A
ἐπιπέμπονταν, δηλαδή, αὐτοῦ τοῦ Δημιουργοῦ καὶ
νόμους αὐτῇ δεδωκότος, καθ' οὗς (96) διεξάγειν ὀφεί-
λει τοῦτο τὸ πᾶν, οὗς καὶ εἰμαρμένην (97) καλεῖ,
καὶ χορηγούντος δύναμιν ἀρκούσαν τοῦ διέπειν
ἡμᾶς (98). Εἴρηται δὲ ταῦτα καὶ ἐν τοῖς *Περὶ εἰμαρ-*
μένης (99).

Κοινῇ μὲν οὖν (1) πάντες Ἕλληνας, οἱ τὴν ψυχὴν
ἀθάνατον ἀπορηνάμενοι (2), τὴν μετενσωμάτω-
σιν (3) δογματίζουσι. Διαφέρονται δὲ περὶ τὰ εἶδη
τῶν ψυχῶν. Οἱ μὲν γὰρ ἐν εἶδος (4) τὸ λογικὸν εἶναι
λέγουσι (5)· τοῦτο δὲ καὶ εἰς φυτὰ καὶ εἰς τὰ τῶν
ἀλόγων σώματα μεταβαίνειν· οἱ μὲν κατὰ τινὰς (6)
ῥητὰς χρόνων περιόδους, αἱ δὲ, ὡς ἔτυχεν. Ἄλλοι
δὲ, οὐχ ἐν εἶδος ψυχῶν, ἀλλὰ δύο, λογικὸν τε καὶ
ἄλογον (7). Τινὲς δὲ πολλὰ, τσαυτὰ, ὅσα τῶν ζώων
τὰ εἶδη. Μάλιστα δὲ οἱ ἀπὸ Πλάτωνος περὶ τὸ
δόγμα (8) τοῦτο διηρέθησαν (9). Εἰπόντος γὰρ Πλά-
τωνος (10), τὰς μὲν θυμικὰς καὶ ὀργίλους καὶ ἀρ-
πακτικὰς ψυχὰς λύκων καὶ λέοντων σώματα με-
ταμφιένυσθαι· τὰς δὲ περὶ τὴν ἀκολασίαν ἡσυχολημέ-
νας, ὄνων καὶ τῶν τοιούτων (11) ἀναλαμβάνειν σώ-
ματα· οἱ μὲν κυρίως (12) ἤκουσαν τοὺς λύκους καὶ
τοὺς λέοντας καὶ τοὺς θνούς (13)· οἱ δὲ τροπικῶς αὐ-
τὸν εἰρηκέναι διέγνωσαν, τὰ ἤθη διὰ τῶν ζώων παρεμ-
φαίνοντα. 51 Κρόνιος μὲν γὰρ ἐν τῇ *Περὶ παλιγ-*
γενεσίας (οὗτω δὲ καλεῖ τὴν μετενσωμάτωσιν), λο-
γικὰς πάσας εἶναι βούλεται (14)· ὁμοίως δὲ καὶ (15)

A corporibus includat, cum scilicet Deus illi leges
dederit, quibus hunc mundum administret : quas
etiam fatum vocat Plato; et vim, quæ ad nos ro-
gendos satis sit, suppeditet. Sed hæc etiam in dis-
putatione de fato dicta sunt.

Communiter igitur omnes Græci [seu ethnici]
qui animam immortalem statuerunt, eam de uno
corpore in aliud transferri censuerunt : sed in formis
animarum dissentiunt. Alii enim, unam speciem
ratione utentem dicunt, eamque et ad stirpes, et
herbas, et ad bestiarum corpora transire, et horum
partim certo et definito temporum ambitu, partim
ut casus tulerit, id fieri existimant. Alii, non unam
speciem animarum esse tradunt, sed duas, rationis
participem et quæ rationis sit experta. Neque de-
sunt, qui multas animarum species constituent,
totidem scilicet, quot sunt species animalium.
maximaque est inter Platonicos in hoc dogmate dis-
sensio. Cum enim Plato scripserit, furiosas et ira-
cundas, et rapaces animas, in luporum et leonum
corpora transferri, quæ vero intemperate vixissent,
asinorum et similibus corpora assumere; alii pro-
prie intellexerunt leones, et lupos, et asinos : alii
mutatione verborum eum usum esse judicarunt, et
mores per animalia designasse. Cronius enim in
libro, quem *De iterato ortu* scripsit (ita enim mi-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(96) Καθ' οὗς. Καθώς, N.

(97) Οὗς καὶ εἰμαρμένην. Εἰμαρμένην ex cor-
rect., antea, credo, fuerat ἡμαρμ., D. 1. Εἰμαρ-
μένην, Ox. Eadem editio proximum καὶ omittit.
Καλεῖ reddidit, dicunt, Con. Vocat, Vall.

(98) Δύναμιν ἀρκούσαν διέπειν ἡμᾶς. Δύναμιν
ἀρκούσαν πρὸς τὸ ἔργον, αὐτὴν ἡμῖν ἀρκούσαν τοῦ
διέπειν ἡμᾶς, D. 1. Δύναμιν, αὐτὴν ἡμῖν ἀρκούσαν
διέπειν ἡμᾶς, A. 2. Δύναμιν ἀρκούσαν διειπνεύμας.
Sic A. 1. Loco, τοῦ διέπειν ἡμᾶς reddidit ad opus, id
est, πρὸς τὸ ἔργον, Con. Idem mox, dicentur, loco ἔρ-
γει. Valla ita : « quo vim ad nos curandos suggerant
idoneam. Memorabuntur. » Εἴρηται cum εἰρήσεται ab
interpretibus permutatum esse puto ideo, quod de-
mum a capite 35 de fato disputatur.

(99) *Περὶ εἰμαρμένης*. Εἰμαρμένης, et ex correct.
εἰμ., D. 1. Εἰμαρμένης, Ox. Eadem varietas accentus
infra etiam occurrit in capite περὶ εἰμαρμένης. In
causa est, quod alii derivant ab εἰρμός, alii a με-
ρομαι, unde μέμαρμαι καὶ εἰμαρμαι.

(1) Κοινῇ μὲν οὖν. Κοινῇ, et ex correct. κοινῇ,
D. 1. Κοινῇ μὲν οὖν, A. 1, 2, 3, M. 1, Ox., N. Com-
muniter, Vall.

(2) Ἀπορηνάμενοι. Ἀπορηνόμενοι, D. 1. Defi-
nientes, Vall.

(3) Τὴν μετενσωμάτωσιν. Τὴν μὲν ἐνσωμάτωσιν,
et in marg. a man. rec. pp. τὴν μετενσωμάτωσιν,
D. 1. Mox τὰ, ante εἶδος deest, M. 1, A. 3.

(4) Οἱ μὲν γὰρ ἐν εἶδος. Γὰρ abest, A. 2.

(5) Λογικὸν λέγουσιν. Λογικὸν εἶναι λέγουσι,
D. 1, A. 2, 3, Ox., N. Esse non habet Vall.

(6) Οἱ μὲν κατὰ τινὰς. Γὰρ, post μὲν, addit Ox.,
N. ῥητὰς abest, Con. « Per quosdam dictos tempo-
rum ambitus, » Vall. Paulo ante idem μεταβαίνειν
reddidit permutare, ac si legerit μεταβάλλειν. In
versione Latina mihi hic obscurum est, horum par-
tim... partim. Malim ergo, horum alii... alii. Sed
interpres partim. pro partem accepit, ut alibi in h. l.

C (7) Λογικὸν τε καὶ ἄλογον. Λογικὸν τε καὶ
ἀλόγων, A. 1. Rationalium et irrationalium, Vall.
Mox post πολλά addit et, Con., Vall.

(8) *Περὶ τὸ δόγμα* ad Πλάτωνος. Absunt, N.

(9) *Διηρέθησαν*. Dissenserunt. Sed Vall. red-
didit, stabiles consistere. Forte, διαστηρίχθησαν. Sed
dissensum Platoniorum mox notat et explicat. Δι-
ενηχθῆναι δοκοῦσιν habet M. 1. Διενέχθησαν, A. 3.

(10) *Εἰπόντος γὰρ Πλάτωνος*. Μὲν, ante γὰρ,
addit A. 2. Mox, θυμικὰς, τὰς δὲ ὀργίλους, N. Post
ὀργίλους addit ψυχὰς, A. 3. Ergo mox omittit. De
re ipsa vide Platonem in *Phædono* cap. 29, p. 357
seqq., maximeque p. 344, 345, et *Timæum* Locrum
p. 566.

(11) Ὅνων καὶ τῶν τοιούτων. Ὅνων καὶ τινῶν
τοιούτων, D. 1. Ὅνων καὶ τοιούτων τινῶν, A. 2. Et
id genus aliorum, Vall.

(12) Οἱ μὲν κυρίως ad θνούς. Absunt A. 2. Τοὺς,
ante λέοντας, et καὶ τοὺς λύκους omittit A. 3.

D (13) *Κυρίως... θνούς*. Κυρίως ἀρπακτικὰς ἤκου-
σαν τοὺς λύκους καὶ τοὺς λέοντας καὶ τοὺς θνούς,
D. 1. Eodem modo transponit τοὺς λύκους καὶ τοὺς
λέοντας, A. 1, Vall. Mox, ἐμφαίνοντα, N. Παρεμφαι-
νοντα elucere, Vall. Male. De duplici explicatione
horum Platonis verborum vide *Æneam* Gazæum in
Bibliotheca Patrum, Paris. 1644, t. XII, p. 623, ad
finem pagine. Ibi etiam nominantur ii, qui ita di-
verse Platonem interpretati sunt. Ibid. pag. 624,
tertia explicatio memoratur Syriani et Procli.

(14) *Περὶ παλιγενεσίας*. *Περὶ* abest, N. Mox,
οὕτω μὲν καλεῖ. Idem. Apud Con. loco Κρόνιος est
Chrouius. Sed Valla : Cronius. Κρόνιος laudatur a
Porphyrio in *De antro nymphaeum*, p. 250, 263, ac
Numenii familiaris appellatur, edit. Cantabrig.
1653, 8. Uterque memoratur etiam ab Euseb. *Hist.*
ecclesiast., vi, 19.

(15) *Λογικὰς πάσας βούλεται*. Post πάσας ad-
ditur εἶναι, D. 1, A. 1, 2, 3, Ox., N., Con., Vall.

grationem illam de uno corpore in aliud appellat), A omnes animas ratione præditas esse vult. Similiter Theodorus Platonicius, in libro qui inscribitur, *Animam esse omnes species*; itemque Porphyrius: Jamblichus vero contrariam rationem sequitur, et perinde, utique fuerit species animalium, ita animæ speciem esse dicit: quod hanc habet vim, species animarum esse differentes. Nam librum edidit unum, scriptione hac: *Non fieri migrationes animarum ab hominibus ad bestias, neque a bestiis ad homines, sed ab animalibus ad animalia, et ab hominibus ad homines*. In quo mihi quidem videtur non modo Platonis opinionem, sed etiam veritatem præ cæteris esse assecutus, ut cum multis aliis, tum his rationibus licet ostendere. Nullus enim motus rationis cernitur in bestiis. Neque enim artes, neque disciplinæ, neque consilium, neque virtutes, neque aliud quidpiam, quod ad rationem pertineat, in illis est.

Ex quo patet, non esse eas animæ utentis ratione participes. Etenim absurdum est, quæ ratione careant, dicere, ratione esse prædita. Etsi enim in modo natis pueris solus, ratione vacuus, motus inest, tamen anima rationis compote ornatos eos dicimus. Nam ubi adoleverint, rationis usum declarant. At bestia cum nulla ætate rationem patefaciat, supervacaneam habeat animam, rationis par-

θεόδωρος ὁ Πλατωνικός (16) ἐν τῷ, "Ὅτι ἡ ψυχὴ πάντα τὰ εἶδη ἐστὶ, καὶ Πορφύριος (17) ὁμοίως· Ἰάμβλιχος δὲ τὴν ἐναντίαν τοῦτοις δραμῶν, κατ' εἶδος ζώων (18) ψυχῆς εἶδος εἶναι λέγει, ἤγουν, εἶδη (19) διάφορα. Γέγραπται γοῦν αὐτῷ μονόβιβλον ἐπιγράφον (20), "Ὅτι οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων εἰς ζῶα ἄλογα (21). οὐδὲ ἀπὸ ζώων (22) ἀλόγων εἰς ἀνθρώπους αἱ μετεσσωματώσεις γίνονται, ἀλλὰ ἀπὸ ζώων (23) εἰς ζῶα, καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων εἰς ἀνθρώπους. Καί μοι δοκεῖ μᾶλλον οὗτος, ἐνεκα τούτου, καλῶς κατεστοχασθαι (24); μὴ μόνον τῆς Πλάτωνος γνώμης, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀληθείας αὐτῆς, ὥς ἐστιν ἐκ πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων (25) ἐπιδείξει, μάλιστα δὲ ἐκ τούτων. Οὐδεμίαν γὰρ τῶν λογικῶν (26) κινήσεων ἐμφαίνεσθαι τοῖς ἀλόγοις ζώοις (29). Οὕτε γὰρ τέχναι, οὕτε μαθήματα, οὕτε βουλαί, οὕτε ἀρεταί, οὕτε ἄλλο τι τῶν διανοητικῶν ἐν αὐτοῖς ἐστὶν (28).

Ἐξ ὧν δῆλον, ὥς οὐ μέτεστι λογικῆς ψυχῆς αὐτοῖς. Καὶ γὰρ ἀποπον, λέγειν τὰ ἄλογα λογικά. Εἰ γὰρ καὶ κομιδῇ νέοις οὗτοι τοῖς βρέφεσιν (29) ἡ ἀλογος μὴ κινήσεις πρόσσεστιν, ἀλλὰ ψυχὴν λογικὴν φαμέν ἔχειν αὐτά (30), ἐπειδὴ περ αὐξανόμενα (31) τὴν λογικὴν ἀναδείκνυσιν ἐνέργειαν· τὸ δὲ ἄλογον, κατ' οὐδεμίαν ἡλικίαν ἐμφαίνον τὸ λογικόν (32), περιττὸς ἂν (33) ἔσχε λογικὴν ψυχὴν, ἀχρήστου παν-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(16) Ὅμοιως δὲ καὶ. Δέ insertum a man. rec. D. 1. O, ante Πλατωνικός omittit M. 1. Mox Con. Græce exhibet: ὅτι πᾶσα ψυχὴ εἶδος.

(17) Καὶ Πορφύριος. Καὶ ὁ Πορφύριος, A. 2. Mox, Ἰάμβλιχος, sed ex correct. rec. vulgatum, D. 1. Deinde abest τὴν, M. 1.

(18) Κατ' εἶδος ζώων. Κατ' ἐν εἶδος ζώων, D. 1. Forte ἐν ἑκατὸν voluit. Sed ita mox δύο non addidisset.

(19) Ἦγουν εἶδη. Ἡ δύο γοῦν εἶδη, D. 1. Ἡ δύο γοῦν ἡ διάφορα, N. Γοῦν αὐτῷ μονόβιβλον. Οὐν αὐτῷ μόνον βιβλίον, M. 1. Γοῦν αὐτὸ μονόβιβλον, A. 3.

(20) Ἐπιγράφον. Sic antea, nunc ex correct. rec. ἐπιγράφον, D. 1. Ἐπιγράφον, N. Ἐπιγράφον, sic A. 1, 2. Vulgatum habet etiam Ox. Si legatur ἐπιγράφον, adjectivum est, notans inscriptum. Nullum tamen hujus vocis exemplum inveni. Sin legatur ἐπιγράφον, participium est, atque ita refertur ad ipsum libellum, qui inscribitur, seu, qui indicem præ se fert. Loco ἐπιγράφον Con. habet: in quo docet. Forte, ἐν ᾧ γράφει. Valla: « Scribitur itaque ab eo in libro, cujus index Monobiblon, id est, unicus liber, non ab hominibus. » Ac si legerit, τὴν ἐπιγραφὴν. Forte, auctore Conone, rectius ἐπιγράφον prorsus tollitur. Quæ enim mox subijcit, non tam videntur indicem libri (ἐπιγραφὴν), sed argumentum libri notare. Accedit, quod nemo ex indice libri argumentatur. Veteres præterea brevibus librorum indicibus utebantur. Forte index erat: Περὶ μετεσσωματώσεως, aut, Περὶ ψυχῆς. Cæterum eandem sententiam Jamblichi refert Aeneas Gazæus in Theophrasto, pag. 623, t. XII, Bibl. Patrum., Paris. 1644. Præterea hunc Jamblichi libellum nullibi credo memorari. Μονόβιβλον occurrit in opus. mythologicis, etc. a Galeo editis Amstelod. 1688, p. 88. Πλούταρχος ἐν τῷ μονόβιβλῳ, τῷ περὶ ἀρετῆς γυναικῶν.

(21) Ἀνθρώπων εἰς ἄλογα. Ἀνθρ. εἰς ζῶα ἄλογα, D. 1, A. 1, 3, Ox., Vall. "Ὅτι οὐκ ἀνθρώπων εἰς ζῶα,

C οὐδὲ ἀπὸ ζώων εἰς ἀνθρώπους, N. Ἀνθρ. εἰς ἄλογα ζῶα, A. 2. Animalia habet etiam Con. Sed proximum ζώων omittit.

(22) Οὐδὲ ἀπὸ ζώων. Οὕτε, loco οὐδὲ, D. 1.

(23) Ἀλλὰ ἀπὸ ζώων. Ἀλλ' ἀπὸ ζώων, D. 1.

(24) Κατεστοχασθαι. Κατεστοχασθαι, A. 1, N. Κατεστοιχασθαι, M. 1. Mox, τῆς τοῦ Πλάτωνος, M. 1, N. Paulo ante omittit οὗτος Vall.

(25) Ὡς ἐστὶν ἐκ πολλῶν καὶ ἄλλων. Ὡς ἐστὶν ἐκ πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων, A. 1, 3. Ὡς ἐστὶ καὶ ἐκ πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων, A. 2.

(26) Οὐδὲ γὰρ μίαν τῶν λογικῶν. Οὐδεμίαν γὰρ τῶν λογικῶν, D. 1, A. 1, 2, 3. Mox ἐμφαίνεται τοῖς ἄλλοις ζώοις, M. 1. Con. reddidit: οὐδεμία γὰρ — ἐμφαίνεται. Valla: « ex his, quod nullus rationalis motus in rationis expertibus animalibus appareat. » Nudus accusativus cum infinitivo post ἐκ τούτων locum habere nequit. Ego conjicio: μάλιστα δὲ ἐκ τοῦ μηδεμίαν τῶν λογικῶν.

(27) Τοῖς ἀλόγοις ζώοις. Τοῖς ἄλλοις ζώοις, A. 2. Τοῖς ἀλόγοις τῶν ζώων, N.

(28) Ἐν αὐτοῖς ἐστὶν. Ἐστὶν abest, A. 3.

(29) Κομιδὴν δοῦσι τοῖς βρέφεσιν. Κομιδῇ νέοις οὗσι τοῖς βρέφεσι, N. D. 1, A. 1, 2, 3, M. 1. Est ergo vitium editionis Ant. Valla: « Quod si juvenibus adhuc atque infantibus. » Inapte. De juvenibus enim hæc dici nequeunt.

(30) Φαμέν ἔχειν αὐτά. Ἐχειν φαμέν αὐτά, A. 2. Inter ἔχειν et αὐτά credo deletum esse φαμέν, quod bis scriptum erat, D. 1.

(31) Ἐπειδὴ περ αὐξανόμενα. Ἐπειδὴ γὰρ αὐξανόμενα, A. 2. Mox καὶ τὴν λογικὴν, N.

(32) Ἐμφαίνον τὸ λογικόν. Ἐμφαίνον (ic) λογικόν, D. 1. Ἐμφαίνεσθαι δύναται, loco ἐμφαίνον, M. 1. Ante hoc ἔξιν habet, loco ἡλικίαν, N.

(33) Περιττὸς ἄν. Omittit Valla, ac reliqua ab ἀχρήστου ad δυνάμειν ita reddit: « Quorsum vis hæc rationis, qua ubique et omnino foret abusurum? »

τελὸς μελλούσης ἐσεσθαι τῆς λογικῆς δυνάμεως (34). A
καὶ γάρ, οὐδὲν περιττὸν παρὰ τοῦ 52 Θεοῦ γεγε-
νησθαι, συμφώνως πᾶσι συνωμολόγηται· εἰ δὲ τοῦτο,
περιττὸς ἂν ἦ (35) λογικὴ ψυχὴ τοῖς κτήνεσι καὶ
τοῖς θηρίοις ἐγκατεβάλλετο (36), μηδέποτε δυναμένη
τὸ ταυτὸς ἔργον ἐπιδείξασθαι· καὶ ἦν ἂν ἐγκλημα
τοῦ δόντος ἀνάρμοστον ψυχὴν τῷ σώματι· οὐτε γὰρ
τεχνίτου τοῦτο ἔργον (37), οὐτε τάξιν ἢ ἁρμονίαν εἰ-
δότος· εἰ δὲ τις λέγοι, κινεῖσθαι μὲν κατὰ διάθεσιν
λογικῶς τὰ ζῶα, τὴν δὲ διάπλασιν αὐτῶν ἀνεπιδεκτον
εἶναι τεχνικῆς πράξεως (38), πιστούμενος τὸν λόγον
ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων (περιαιρεθέντων γὰρ μόνων
τῶν δακτύλων τῶν χειρῶν [39], τὰς πλείστας τέχνας
παρὰλλυσθαι), οὐ λύει τὸ ζητούμενον· μένει γὰρ
ἔτι τὸ αὐτὸ ἄτοπον, ὡς τοῦ Θεοῦ μὴ πρόσφορον (40)
ψυχὴν ἐναρμόσαντος τῷ σώματι, ἀλλὰ περιττὴν καὶ
ἀνόητον καὶ ἀνενέργητον (41), ἐμποδιζομένην διὰ
πάσης τῆς ἡλικίας αὐτῶν εἰς τὰς οἰκίας ἐνεργείας,
πρὸς τῷ καὶ τὸν λόγον αὐτοὺς κατασκευάζειν ἐξ ἀδη-
λων (42), καὶ οὐχ ὁμολογουμένως. Πόθεν γὰρ, ὅτι (43)
κατὰ διάθεσιν λογικῶς κινεῖται τὰ ζῶα; Βέλτιον οὖν,
ἡγεῖσθαι πρόσφορον (44) ἐκάστῳ σώματι ψυχὴν ἐν-
ηρμόσθαι, καὶ μηδὲν πλέον ἔχειν (45) κατὰ διάθε-
σιν τὰ ζῶα τῆς ἐμφαινόμενης ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν
φυσικῆς ἀπλότητος (46).

Ἐκαστον γὰρ εἶδος τῶν ἀλόγων (47) κατ' οἰκίαν
ὁρμὴν κινεῖται, πρὸς τὴν γέγονεν ἐξ ἀρχῆς χρεῖαν τε
καὶ ἐνέργειαν· καὶ πρὸς ταῦτα καὶ τὴν διάπλασιν
ἐπιτηδεύειν ἔαχεν (48). Οὐ μὴν ἀδοξήθητα παντάπασιν
αὐτὰ καταλείπειν ὁ Δημιουργός, ἀλλ' ἐκάστῳ φυ-
σικῇ (49), οὐ λογικῇ, ἐνέβαλε 53 σύνεσιν· τίς
δὲ καὶ πανουργίας (50) ἐνέθηκεν, ὥσπερ τέχνης εἰ-
κόνα καὶ σκιάν λογικῇ, δεῖν τούτων ἔνεχεν (51),

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(34) Τῆς λογικῆς δυνάμεως. Τῆς δυνάμεως τῆς
λογικῆς, A. 1.

(35) Περιττὸς ἂν ἦ. Περιττὸς ἂν ἦ, D. 1.

(36) Ἐγκατεβάλλετο. Ἐγκατεβάλλετο, D. 1, A. 1, N.
Immitteretur, Con., Vall. Ἐγκατεβάλλεται (sic), M. 1.

(37) Τεχνίτου τὸ ἔργον. Τεχνίτου τοῦτο ἔργον,
D. 1, Τεχνίτου ἔργον, A. 2. Hoc opus, Con. Nec
utique periti erat artificis ordinem aut harmoniam
hujusmodi corpori exhibere, Vall. Ergo quædam
omisi. Secundum οὐτε omisit etiam Con. Mox, εἰ
δὲ τις λέγει, N.

(38) Τεχνικῆς πράξεως. Πράξεως ex correct.,
antea τάξεως, D. 1. « Ineptam ad compositas, decen-
tes, ingeniosasque actiones, Con. »

(39) Μόνων τῶν δακτύλων τῶν χειρῶν. Μόνων
δακτύλων τῶν χειρῶν, A. 2. Μόνων τῶν δακτύλων
ἀπὸ τῶν χειρῶν, Ox. A manibus, Vall. Μόνων τῶν
δακτύλων ἀπὸ τῶν χειρῶν, N. Hic a man. rec. in
marg. habet D. 1 ita : Ὡς τὸ, Χειρῶν ὀλλυμένων
ἔρρεε (sic credo) πολυέργος Ἀθήνη.

(40) Ὡς τοῦ Θεοῦ μὴ πρόσφορον. Μὴ abest,
A. 2. Paulo post : Πρὸς τὸ καὶ τὸν λόγον αὐτῆς κα-
τασκευάζειν, N. Valla : Ut deus promptam et solertem
corpori accommodans animam, superfluum et inuti-
lem et ezereendis et tractandis rebus ineptam immi-
serit.

(41) Ἀνενέργητον. Opinazioneque frustratam,
Con. Imo, operationeque.

(42) Ἐξ ἀδύλων. Ἐξ ἀλλήλων, A. 3.

(43) Πόθεν γάρ, ὅτι. Post γάρ aliquid deest, vel-
uti ὅπλον. Interpres Ellebodus habet, scimus. Ergo

PATROL. GR. XL.

incipem, quod nullam illi rationis vis utilitatem
allatura sit. Nam nihil supervacaneæ a Deo factum
esse, ab omnibus uno ore concessum est. Quod si
est, supervacaneæ animæ, rationis compos, jumen-
tis et feris injecta sit, cum nunquam in iis suum
munus possit edere; neque hoc illi non vituperati-
oni sit et crimini, qui corpori animam inhabilem
dedit. Non enim hoc artificis opus est, aut omnino
ejus cui ordo et harmonia sit cognita. Quod si quis
dicat esse quidem in animalibus motus rationis ex
habitu, verum ita efficta esse eorum corpora, ut in
ea non cadat artificiosa actio, i.que hominum
exemplo confirmare nitatur (quibus, si digiti modo
manuum amputentur, plurimas artes exercere non
possunt), quæstionem non dissolvit. Relinquitur enim
adhuc idem absurdum, Deum non ingenuisse cor-
pori accommodatam animam, sed supervacaneam et
inutilem et otiosam, quæ per omnem ipsorum vi-
tam a fungendo suo munere impediatur. Accedit
etiam quod ex dubiis neque concessis rebus eor-
um ratio constet. Unde enim scimus ex habitu
ratione moveri animalia? Satiùs ergo est existi-
mare cuique corpori accommodatam animam esse
insitam, neque habere quidquam amplius ex habitu
animalia, quam naturalem illam simplicitatem quæ
in operibus eorum apparet.

Quæque enim species bestiarum naturæ instinctu
movetur, ad quem ab initio usum et ad quod fun-
gendum munus generata est, atque ad ea exsequen-
da apposite illarum corpus figuratum est. Neque
eas tamen omni ope destitutas Deus reliquit, sed
unicuique naturalem, non a ratione proficiscentem,
prudentiam immisit: quibusdam etiam callidita-
tem, tanquam artis imaginem et rationis umbram

οἶδαμεν. Cono addit, *liquet*. Valla nihil supplet.
Mox, καθ' αὐτὴν διάθεσιν, M. 1.

(44) Πρόσφορον ἡγεῖσθαι. Ἡγεῖσθαι πρόσφορον,
D. 1; A. 1, 2, 3. Βέλτιον γὰρ πρόσφορον ἡγεῖσθαι,
M. 1, N. Mox, ἐκάστῳ σώματι, A. 3, et ἐνηρμώ-
σθαι, sed ex correct., D. 1.

(45) Ἐχει πλέον. Πλέον ἔχειν, D. 1; A. 1, 2, 3.
Mox ἐν, ante τοῖς ἔργοις, abest, N.

(46) Ἀπλότηςτος. Ita videtur dixisse, quod sin-
gula genera animalium eodem modo agere solent.
Explico ergo ἰδιότητος. Mox est, οἰκία ὁρμή.
Et inferius, ὁμοίως τὰ αὐτὰ ποιεῖν. M. 4 exhibet,
φυσικῇ ἀπλότητι.

(47) Ἐκαστον γὰρ εἶδος τῶν ἀλόγων. Hic ad
marg. a man. rec.: Οὕτω τῷ βοὶ κέρατα, καὶ ἴδε,
τοῦ (forte, πῶς) ἀμύνεται τὸν λυπήσαντα. Ante οὕτω
autem est sigla, quæ nomen auctoris videtur notare,
quæque haud dubie significat Basilium, D. 1.

(48) Ἐπιτηδεύειν ἔσχευ. Cur non ἔχει? Sed et
Con. habuit. Valla, obtinuit.

(49) Ἀλλ' ἐκάστῳ φυσικῇ, x. τ. λ. Cono: Sed
unicuique naturalem industriam, non rationalem
intelligentiam indidit. Utrum sponte, an ἐνέ-
ργειαν, an aliud quid? Valla: naturalem, non ratio-
nalem tribuit cognitionem.

(50) Τίς δὲ καὶ πανουργίας. Τίς δὲ καὶ πανουρ-
γίας, D. 1; A. 2, 3. Vajriciem, Con. Astutiam,
Vall.

(51) Δοεῖν τούτων ἔνεχεν. Δοεῖν, loco δεῖν, D.
1, A. 1, Ox. Sic, sed omisso λογικῇ, N. Λογικῇ
σκιὰ absurdum est. Conjicio λογικῆς, id est, τέχνης.

inseruit. Quod duabus de causis ab eo factum est, et ut instans malum effugerent veniensque praecaverent, et ut omnia quae creata essent inter se connecteret atque conjungeret, ut supra est a nobis expositum. Verum illa non ratione ad agendum adduci, hinc licet existimes, quod omnia, quae sub eadem specie subjecta sunt animalia similiter eadem faciant, neque in tanta multitudine opera eorum discrepent, nisi quod unum magis facit, alterum minus, sed uno naturae impetu tota species moveatur. Omnis enim lepus eodem modo dolo utitur, et omnis lupus eodem modo callidus, et omnis simia eodem modo imitatur. Quod in homine non ita est. Sexcentae enim rationes sunt humanarum actionum. Liberum est enim, suique juris, quod rationem habet. Proinde non, ut cuique speciei bestiarum, ita omnibus hominibus unum idemque opus est. Nam illae sola natura moventur; quae autem naturalia sunt, eodem modo sunt apud omnes; at actiones quae a ratione manant, aliae apud alios sunt, neque apud omnes eadem necessario. Si dixerint, ad luendam poenam peccatorum, quae, cum in corporibus humanis esset, admisit anima, in ejusmodi corpora detrudi, per id, quod posterius est, rem quae quaeritur demonstrant. Cur enim in animae rationis participes injectae sunt? Non enim antequam in corpore humano reperirentur.

Videtur autem nostram hanc opinionem approbare etiam admirabilis ille medicus Galenus, et in quaque specie animalis diversam esse animae speciem arbitrari. Scribit enim statim in principio libri primi *De usu partium*, hoc modo: «Atque si hoc ita est, multae animalium partes erunt, aliae ma-

A ὑπὲρ τοῦ καὶ τὰς ἐνεστῶσας ἐπιβουλὰς ἐκκλίνειν καὶ τὰς μελλούσας προφυλάττεσθαι, καὶ ἐπὶ τῷ συνάψαι (52) τὴν κτίσιν πᾶσαν ἑαυτῇ, ὡς ἡδὴ εἰρηται. Ὅτι δὲ οὐ λογικῶς (53) ταῦτα ποιεῖ, ὅλον ἐκ τοῦ κατ' εἶδος ἕκαστον ζῶον ὁμοίως τὰ αὐτὰ ποιεῖν, καὶ μὴ διαλλάττειν αὐτῶν ἐν τῷ πλήθει τὰς ἐνεργείας (54), εἰ μὴ κατὰ τὸ μέλλον καὶ ἤττον, ἀλλὰ κατὰ μίαν ὁρμὴν ὅλον τὸ εἶδος κινεῖσθαι. Πᾶς γὰρ λαγῶς ὁμοίως τεχνάζεται, καὶ πᾶς λύκος ὁμοίως πανουργεῖ, καὶ πᾶς πίθηκος ὁμοίως μιμεῖται, ἔπαρ οὐκ ἔστιν ἐπ' ἀνθρώπου (55). Μυρίαί γάρ ὁδοὶ τῶν ἀνθρωπείων πράξεων (56). Ἐλευθερον γὰρ τι καὶ αὐτεξούσιον τὸ λογικόν· ὅθεν οὐχ ἐν καὶ ταυτὸν (57) πᾶσιν ἔργον ἀνθρώπου (58), ὡς ἐκάστη εἶδει τῶν ἀλόγων ζῶων. Φύσει γὰρ μόνῃ ταῦτα κινεῖται· τὰ δὲ φύσει, ὁμοίως παρὰ πᾶσιν ἔστιν. Αἱ δὲ λογικαὶ πράξεις ἄλλαι παρ' ἄλλοις, καὶ οὐκ ἐξ ἀνάγκης (59) αἱ αὐταὶ παρὰ πᾶσιν. Εἰ δὲ λέγοιεν, ἐπὶ τιμωρίᾳ τὴν ψυχὴν τῶν προσηματημένων ἐν τῷ ἀνθρωπείῳ βίῳ (60) εἰς τοιαῦτα σώματα καταπέμπεσθαι (61), ἐκ τῶν ὑστερον (62) πρὶν οὖν τὴν ἀποδείξειν. Διὰ γὰρ εἰς τὰ πρῶτα γενόμενα σώματα τῶν ζῶων, ἐνεβλήθησαν λογικαὶ ψυχαί; οὐ γὰρ δῆπου, ὡς ἐν σώμασιν ἀνθρωπίνοις (63) ἀμαρτῆσαι, πρὶν καὶ εἰς σῶμα γενέσθαι ἀνθρώπειον. corpora animalium, quae ante hominem sunt facta, certe quod peccarint in corporibus humanis, etiam

Ἔοικε δὲ ταύτῃ (64) τῇ δόξῃ τίθεσθαι καὶ Γαληνός, ὁ θαυμαστός ἱατρός, καὶ καθ' ἕκαστον εἶδος (65) ζῶου, διάφορον εἶναι δοξάζειν καὶ ψυχῆς εἶδος (66). Λέγει γὰρ εὐθύς ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς *Περὶ χρεῖας μορίων* πραγματείας οὕτω· «Καὶ εἰ τοῦτο (67), πολλὰ τῶν ζῶων ἔσται μύρια, τὰ μὲν

VAR. LECT. ET ANIMADV.

Sic constructio est: ὥσπερ εἰκόνα καὶ σκιά τῆς λογικῆς. Valla, et rationale umbram. His itaque duabus de causis haec dedit, et propter praesentes. Cono: *Rationalis animae umbram*, id est, λογικῆς ψυχῆς. Ellehodius, qui rationis umbram reddidit, videtur coniecisse λόγου. Mox, προφυλάττεσθαι ex rasura. Antea credo, προσφυλ., D. 1.

(52) Ἐπὶ τῷ συνάψαι. Τῷ ex correct. rec., antea τὸ, D. 1. Τὸ habet M. 1.

(53) Ὅτι δὲ οὐ λογικῶς. Animalium nonnullorum proprietates breviter notat Basilii M. t. I, p. 82. Caetera genera animalium aequaliter agere, homines autem diversis esse institutis et moribus, docetur apud Euseb. *Præpar. evang.*, p. 273.

(54) Ἐν τῷ πλήθει τὰς ἐνεργείας. Τῆς, loco τὰς, D. 1. Ante ἐνεργείας addit τῆς ψυχῆς N; et mox εὐνάζεται, loco τεχνάζεται. Cono τεχνάζεται reddidit, caute agit. Vix tamen putem, eum legisse εὐλαβεῖται. Valla: *pariter se comparat*. Ac si legerit, παρασχευάζεται. Idem proxime antecedentia inepte reddidit. Equidem arbitror vulpi potius, quam lepori, convenire τεχνάσματα. Lepus vulgo habetur pro animali δειλῷ. Conjiici ergo possit δειλιάζεται. Τεχνάζειν de leporum venatoribus habet Xenoph., *Mem. Socr.* III, 7. Εὐνάζεται, si probetur, notat *cubat, dormit*. Lepores autem patentibus dormiunt oculis. Dubito vero etiam de proximo πανουργεῖ, quod item vulpi potius quam lupo convenit. Forte χαρουργεῖ. Maleficum enim animal lupus, nec tamen adeo callidum.

(55) Ἐπ' ἀνθρώπου. Ἐπ' ἀνθρώπων, A. 3.

(56) Τῶν ἀνθρωπείων πράξεων. Τῶν ἀνθρωπείων πράξεων, M. 1; A. 2, 3; N. Ὅδοι idem est quod μέθοδοι.

(57) Ἐν καὶ ταυτὸν. Ἐν καὶ ταυτὸ, D. 1, A. 2, N., M. 1. Ista terminatio Attica est ac sapius obliet in hoc libello. A. 3 habet, ἐν καὶ τὸ αὐτό.

(58) Ἐργον ἀνθρώπου. Ἐργον ἐν ἀνθρώποις, D. 1, A. 2. Ἐν ita collocatum locum habere nequit. Forte ἐν, loco ἐνεστι, seu, ἐστὶ.

(59) Καὶ οὐκ ἐξ ἀνάγκης. Καὶ abest, N.

(60) Ἐν τῷ ἀνθρωπείῳ βίῳ. Ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ, D. 1, N.

(61) Καταπέμπεσθαι. Πέμπεσθαι, D. 1. Τὴν ψυχὴν malum ponere vel post λέγοιεν, vel ante καταπέμπεσθαι.

(62) Ἐκ τῶν ὑστερων. Ἐκ τῶν ὑστερον, A. 1, 2.

(63) Ἐν σώμασιν ἀνθρωπίνοις. Ἐν σώμ. ἀνθρωπίνους, M. 1, D. 1, N; et mox, ἀνθρώπων, M. 1, N. Mox idem omittit τῇ, ante δόξῃ.

(64) Ἔοικε δὲ ταύτῃ. Ἔοικε δὲ καὶ ταύτῃ, A. 3. Cono incipit libri II, cap. 9. Galeni opinio refertur, qui multas animas in corpore ponit, ubi auctor in fine per epilogum suam affert.

(65) Καὶ καθ' ἕκαστον εἶδος. Καὶ καθ' ἕκαστος (sic) εἶδος, D. 1.

(66) Δοξάζειν καὶ ψυχῆς εἶδος. Δοξάζειν καὶ ψυχὴν καὶ εἶδος, A. 2. Δοξάζει καὶ ψυχῆς εἶδος, N. Qui — putat, Con. Διάφορον δὲ εἶναι δοξάζει, M. 1.

(67) Καὶ εἰ τοῦτο. Καὶ εἰς τοῦτο, M. 1.

μείζω, τὰ δὲ ἐλάττω, τὰ δὲ παντάπασιν εἰς ἕτερον A
 εἶδος ἀτμητα· χρεια δὲ πάντων αὐτῶν (68) ἐστὶ τῇ
 ψυχῇ. Τὸ γὰρ σῶμα ταύτης ὄργανον, καὶ διὰ τοῦτο
 πολὺ διενήνοχεν ἀλλήλων τὰ μέρη τῶν ζώων, ὅτι
 καὶ αἱ ψυχαί. Πάλιν δὲ, προκίπτων ἐν τῷ αὐτῷ βι-
 θλίῳ, προστίθουσιν ἐπὶ τοῦ πιθήκου καὶ τοῦτο· «Καὶ
 μὴν, ὡ σοφώτατε κατήγορε, λείξαιεν ἄν (69) ἡ φύσις
 πρὸς σέ, γελοῖω τὴν ψυχὴν (70) ζῶω γελοῖαν ἐχρῆν
 δοθῆναι σώματος κατασκευῇ· οὕτως οἶδε (71) τοῖς
 διαφόροις κατ' εἶδος σώμασι διαφόρους ἐνοῦσας ψυ-
 χάς. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων (72). Εἰ δὲ τὴν ψυ-
 χὴν ἀπεδείξαμεν μῆτε σῶμα οὔσαν, μῆτε ἀρμονίαν,
 μῆτε κρᾶσιν, μῆτε ἄλλην τινὰ ποιότητα, ὅλῃον ἐκ
 τούτων, ὡς οὐσία τις ἐστὶν ἀσώματος ἡ ψυχὴ (73).
 Ὅτι μὲν γὰρ ἐστὶν (74), ὁμολογῆται πᾶσιν (75)· εἰ
 δὲ μῆτε σῶμα, μῆτε συμβεβηκός, ὅλῃον, ὅτι ἀσώμα-
 τός (76) ἐστὶν οὐσία καὶ οὐδὲν τῶν ἐχόντων ἐν ἄλλῳ
 τὸ εἶναι. Ταῦτα γὰρ καὶ γίνεται (77) καὶ ἀπογίνεται
 χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς· τῆς δὲ ψυχῆς
 χωριζομένης, τὸ σῶμα πάντως (78) φθείρεται. Τοῖς
 αὐτοῖς δὲ χρῆσάμενον ἐστὶν ἀποδείξει (79) τὴν ψυχὴν
 ἀθάνατον οὔσαν. Εἰ γὰρ μῆτε σῶμά ἐστιν (ὅπερ φύ-
 σις διαλυτὸν ἀπεδείχθη (80) καὶ φθαρτὸν), μῆτε
 ποιότης, μῆτε ποσότης, μῆτε ἄλλο τι τῶν φθειρομέ-
 νων, ὅλῃον, ὅτι ἀθάνατός ἐστι. Πολλὰ μὲν οὖν εἰσι
 τῆς ἀθανασίας 55 αὐτῆς ἀποδείξεις (81) παρά τε
 Πλάτωνα καὶ τοῖς ἄλλοις· ἀλλ' ἐκείναι μὲν περισκε-
 λεῖς καὶ δυσκατανόητοι καὶ μόλις τοῖς ἐντεθραμμένοις
 ἐκείναις κατ' ἐπιστήμας γινώρμιοι· ἡμῖν δὲ ἀρκεῖ,
 πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀθανασίας αὐτῆς, ἡ τῶν θείων
 λόγιων (82) διδασκαλία, τὸ πιστὸν ἂν ἐαυτῆς ἔχουσα,
 διὰ τὸ θεόπνευστος (83) εἶναι· πρὸς δὲ τοὺς μὴ κα-
 ταδεχομένους τὰ τῶν Χριστιανῶν γράμματα ἀρκεῖ,
 τὸ μὴδὲν εἶναι τὴν ψυχὴν τῶν φθειρομένων ἀποδεί-
 ξαι. Εἰ γὰρ μὴδὲν (84) ἐστὶ τῶν φθειρομένων, ἐστὶ
 δὲ ἀφθαρτος, ἐστὶ καὶ ἀθάνατος (85). Ὡστε τοῦτο
 μὲν ἀρκούντως ἔχον παραληπτέον (86).

VAR. LCET. ET ANIMADV.

(68) Πάντων αὐτῶν. Αὐτῶν ἀπάντων, N.

(69) Λέξοιεν ἄν. Λέξαιεν ἄν, A. 1, 3. Καὶ μὴ,
 ὡ σοφώτατε κατήγορε, λείξαιεν, N.

(70) Γελοῖω τὴν ψυχὴν. Γελοῖως· τὴν ψυχὴν
 τῶν ζώων τελείαν ἐχρῆν δοθῆναι πρὸς τὴν τοῦ σώμα-
 τος κατασκευῇ, N. Καὶ χρῆν, loco ἐχρῆν, M. 1.

(71) Οὕτως οἶδε. Οὕτως οἶδε, D. 1; A. 1, 2, 3;
 Ox., M. 1. Οὕτως εἶδε, N. Ita sensit, Con. Itaque
 intellexit, Vall.

(72) Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων. Τούτου, loco
 τούτων, A. 2, 3.

(73) Ἐστὶν ἀσώματος ἡ ψυχὴ. Ἀσώματος ἐστὶν
 ἡ ψυχὴ, A. 3.

(74) Ὅτι μὲν γὰρ ἐστὶν. Cono: Nam intellectua-
 lem esse. Ergo addit, λογικῇ.

(75) Ὁμολογῆται πᾶσιν. Ὁμολογῆται πᾶσιν,
 D. 1. Ὁμολογῆται πᾶσιν, A. 3. Ὁμολογῆται παρά
 πᾶσιν, A. 2. Ὁμολογῆται, sic A. 1.

(76) Δῆλον ὅτι ἀσώματος. Δηλονὸς ἀσώματος,
 A. 1. Post ὅλῃον addit ἐστὶν, N. Cono: eam exsi-
 stere patet; nam incorporea. Mox, οὐδὲν τῶν ἐχόν-
 των ἐν ἄλλῳ τόπω εἶναι, M. 1.

(77) Ταῦτα γὰρ καὶ γίνεται. Καὶ abest, D. 1,
 A. 2, N.

(78) Τὸ σῶμά πάντως. Πάντως τὸ σῶμα, D. 1.
 Mox, φθείρεται, M. 1.

res, aliae minores, aliae etiam quae in aliam speciem
 secari non possunt, quibus omnibus animae opus
 est. Nam corpus ejus est instrumentum, eamque ob
 rem multum a se differunt partes animalium, quan-
 doquidem et animae. Deinde in progressu ejusdem
 libri addit et hoc de simia: «Atqui, sapientissime
 accusator, dicat natura tibi, animali anima ridiculo
 oportuit ridiculam corporis structuram dari.» Ita
 differentibus specie corporibus differentes inesse
 animas cognovit. Atque ista quidem de his dispu-
 tata sunt. Quod si animam ostendimus neque corpus
 esse, neque harmoniam, neque temperationem,
 neque aliam ullam qualitatem, dubitandum non est
 quin substantia quaedam sit anima, vacans cor-
 pore: nam esse quidem, inter omnes constat. Si
 autem neque corpus est, neque accidens, profecto
 substantia est corporis experta, neque de iis est
 quorum, ut ita dicam, esse in alio est positum.
 Hae enim adveniunt et recedunt, sine subjecti in-
 teritu: at anima dum sejungitur, prorsus corpus
 exstinguitur. Eisdem rationibus licebit nili ut eam
 immortalem esse doceamus. Si enim neque corpus
 est (quod natura sua dissolvi et interire probatum
 est), neque qualitas, neque quantitas, neque aliud
 quidquam e numero caducorum, obscurum non
 est quin immortalis sit. Multae quidem sunt ejus
 immortalitatis certissimae rationes apud Platonem
 et alios, sed spinosae et ad cognoscendum difficiles,
 et vix iis notae qui in illis scientiis magnopere
 versati sunt. Nobis autem satis est ad demonstra-
 tionem animae immortalitatis doctrina divinarum
 Litterarum, quae a se fidem habet, nec foris petita
 probationis eget, quia divino instinctu et inflatu
 data est. Adversus eos qui Christianorum Litteris
 non utuntur, satis est quod non numerari ani-
 mam in iis quae occidunt demonstravimus. Si
 enim nihil est eorum quae occidunt, sed interitum
 hoc, quod abunde declaratum sit, omittendum est.

(79) Ἐστὶν ἀποδείξαι. Ἐστὶν ἀποδοῦναι, A. 1.

Ἐστὶν ἀποδείξαι, A. 2. Valla: usuri — ostendimus.

(80) Διαλυτὸν ἀδείχθη. Διαλυτὸν ἀπεδείχθη, D. 1;
 A. 1, 2, 3.

(81) Ἀθανασίας αὐτῆς αἱ ἀποδείξεις. Αἱ abest.
 D. 1; A. 1, 2, 3; N. Mox, παρά γε Πλάτωνα, M. 1.

(82) Θείων λογικῶν. Θείων λογίων, D. 1; A. 1, 2;
 M. 1. Ox., N. Θείων λόγων, A. 3. Mox, ἐφ' ἐαυ-
 τῆς, N.

(83) Θεόπνευστος. Θεόπνευστον, A. 2. Mox δό-
 γματα, loco γράμματα, N. Sic in marg. Ant. Sed
 Cono, libros, Valla, litteras. In M. 1, est, γράμματα
 καὶ δόγματα.

(84) Εἰ γὰρ μὴδὲν, κ. τ. λ. Εἰ ἄρα μὴδὲν, M. 1.
 Valla: Proinde cum sit incorruptibilis anima et im-
 mortalitas, ut nobis hoc satis est, ita ipsum recipien-
 dum existimemus. Ergo quaedam omisit, quaedam
 inepte reddidit, quaedam aliter legit, veluti παρα-
 ληπτέον.

(85) Ἐστὶ καὶ ἀθάνατος. Ἐστὶ δὲ καὶ ἀθάνατος,
 A. 2. Mox, ἀρχοῦντος (sic), A. 2. Paulo ante Cono
 neglexit, μὴδὲν ἐστὶ τῶν φθειρομένων, quibus Valla
 etiam caret.

(86) Παραληπτέον. Hic addit: Τέλος τοῦ Παρὶ
 ψυχῆς D. 1. Παραληπτέον (sic), A. 1.

CAP. III.

De junctione corporis et animæ.

Quærendum quomodo animæ et corporis, quod anima vacat, fiat junctio. Dubia enim res est. Si autem non solum ex anima et corpore, sed etiam mente homo constitutus est, ut nonnulli censuerunt, longe magis res ambigua est et controversa. Si vero etiam aliud præter hæc est homo, ut quidam dixerunt, nulla horum est solutio. Omnia enim quæ ad unius naturæ constitutionem conveniunt, prorsus junctione aliqua tenentur. Omnia autem quæ junctione tenentur, commutantur: neque quæ prius erant, permanent, ut de elementis ostenditur. Nam postquam juncta sunt, in aliam quendam naturam abierunt. Quomodo ergo aut corpus, junctum animæ, corpus manet, aut anima, cum sit corporis experta et substantia per se, jungitur corpori et pars animalis efficitur sic, ut suam essentiam non confusam et incorruptam conservet? Necesse est enim, aut ita junctam esse animam et corpus, ut simul ambo commutata et corrupta sint, ut elementa; aut non quidem sic juncta esse, propter absurda quæ consequi jam diximus, sed alterum ad alterum esse appositum, ut in choro saltatores, aut calculum ad calculum; vel ita temperata esse, ut vinum

VAR. LECT.

(87) Κεφ. Γ'. Περὶ ἐνώσεως ψυχῆς καὶ σώματος. Ita etiam A. 1, 2. Sic, sed λόγος δεύτερος, loco Κεφ. γ'. Voluit autem τρίτος, M. 1. In principio libri: Περὶ τοῦ, πῶς ἡ ψυχὴ τῷ σώματι ἢνεται. Et ante hoc caput: Περὶ ψυχῆς ἐνώσεως τῷ σώματι. Περὶ τοῦ, πῶς ἡ ψυχὴ τῷ σώματι ἢνεται, D. 1. Præterea a man. rec. in marg. legitur: Λέγεται τὸ σῶμα καὶ σκῆνος, παρὰ τὸ σκῆνωμα καὶ σκηνὴν εἶναι τῆς ψυχῆς καὶ οἶον οἰκητήριον. Hoc caput indice caret et arte cum superiori cohaeret, N. De animæ et corporis copula, cap. 3, Vall. Apud Con. est libri II, cap. 10: De unione animæ ad corpus, ubi egregie Platonis opinionem Ammonius tueretur.

(88) Ἀλλὰ καὶ τοῦ νοῦ. Ἐξ, ante τοῦ, addit M. 1.

(89) Ὡς εἰπὼν τινες, ἐτι πλέον ἀπορώτερον. Ὡς βούλονται τινες, οὐδεμία λύσις τούτων. Εἰ δὲ καὶ ἄλλο παρὰ ταῦτα ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, ὡς εἰπὼν τινες, ἐπιπλέον (ex correct. ἐπι) ἀπορώτερον, D. 1. Ὡς βούλονται τινες, ἐτι πλέον ἀπορώτερον, καὶ οὐδεμία λύσις τούτων. Ἀλλὰ καὶ ἀπορός ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, ὡς εἰπὼν τινες, ἐτι πλέον ἀπορώτερον, A. 2. Scribæ continuo ab ὡς βούλονται τινες, transierant ad ὡς εἰπὼν τινες. Deinde omissa alieno loco inserta sunt. Credo ergo hæc ita ordinanda esse, uti edidi. Cono post prius ἄνθρωπος solum addit: Longe erit inextricabilior, reliquis omissis omnibus ad πάντα. Ergo legit, ἄνθρωπος, ἐτι πλέον ἐστὶ ἀπορώτερον. Vallæ fere ita videtur legisse, uti ediderat Ellebodium. Interpolavit tamen hunc locum, variis particulis interponendis et omitendis, in hanc modum: *Hinc nobis investigandum est — si non solum — ut quidam autunt, homo constet. Verum adhuc magis dubia, (res) quod in unius essentia — omnia siquidem unita duntantur atque variantur.* Codex M. 1, post ἀπορώτερον statim transit ad ὡς ἐπὶ τῶν στοιχείων δευθήσεται. Ergo multa omisit.

(90) Πᾶντως ἐνοῦται. Πάντως; ἐνοῦνται, D. 1.

(91) Ἄ ἢν πρότερον. Ἄ πρότερον ἦν, D. 1; A. 1, 2, 3; N.

(92) Ὡς ἐπὶ τῶν στοιχείων. Ὡς περ, loco ὡς, A. 1.

(93) Πῶς οὖν ἡ τὸ σῶμα ἢνωμένον. Πῶς οὖν τὸ σῶμα ἢνωμένον, A. 1. Πῶς οὖν εἰ τὸ σῶμα ἢνωμέ-

A

ΚΕΦ. Γ'.

Περὶ ἐνώσεως ψυχῆς καὶ σώματος (87).

Ζητητέον δὲ, πῶς ψυχῆς καὶ σώματος ἀψύχου γίνε-
ται ἐνώσις. Ἀπορον γὰρ τὸ πρᾶγμα. Εἰ δὲ μὴ μόνον
ἐκ τούτων, ἀλλὰ καὶ τοῦ νοῦ (88) συνέστηκεν ὁ ἄνθρω-
πος, ὡς βούλονται τινες, ἐτι πλέον ἀπορώτερον (89).
εἰ δὲ καὶ ἄλλο παρὰ ταῦτα ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, ὡς
εἰπὼν τινες, οὐδεμία λύσις τούτων. Πάντα γὰρ τὰ
συνιόντα εἰς μίαν οὐσίαν ὑπόστασιν πάντως ἐνοῦ-
ται (90). πάντα δὲ τὰ ἐνούμενα ἁλλοιοῦνται, καὶ οὐ
μένει, ἀ πρότερον ἦν (91), ὡς ἐπὶ τῶν στοιχείων (92)
δειχθήσεται: ἐνωθέντα γὰρ ἄλλο τι γέγονε. Πῶς οὖν,
ἡ τὸ σῶμα ἢνωμένον (93) τῇ ψυχῇ ἐτι μένει (94) σῶ-
μα, ἡ πάλιν ἡ ψυχὴ, ἀσώματος οὐσα καὶ οὐσιώδης καθ'
ἑαυτὴν (95), [πῶς] ἐνοῦται (96) σώματι καὶ μέρος γί-
νεται τοῦ ζῶου, σῶζουσα τὴν ἴδιαν οὐσίαν ἀσύγχο-
τον καὶ ἀδιάφορον; Ἀνάγκη γὰρ, ἡ ἢνωσθαι τὴν
ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα, καὶ συνηλωθῆναι καὶ συν-
εσθῆναι ἀμφοτέρω (97), ὡς τὰ στοιχεῖα: ἡ μὴ ἢνω-
σθαι (98) μὲν, διὰ τὰς 56 προσηρημένας ἀτο-
πίας (99), παρακείσθαι δὲ, ὡς χορευτὰς ἐν χορῷ (1),
ἡ ψῆφον ψῆφω (2). ἡ κεκράσθαι, ὡς οἶνον καὶ ὕδωρ.
'Ἄλλ' ὅτι μὲν οὐ δύναται παρακείσθαι τῷ σώματι ἡ
ψυχὴ (3), ἐν τῷ Περὶ ψυχῆς (4) ἀποδεδείκται. Ἦν
γὰρ ἂν μόνον αὐτὸ τὸ (5) μέρος τοῦ σώματος ἐμφυ-

ET ANIMADV.

νον, A. 2, N. Πῶς οὖν εἰ τὸ σῶμα ἐνούμενα ἁλλοιοῦ-
ται, M. 1. Πῶς οὖν εἰ ἐστὶ σῶμα ἢνωμένον, O. 1.
Πῶς οὖν, εἰ ἐστὶ τὸ σῶμα ἢνωμένον, A. 3. Vallæ
ita: Quoniam pacto igitur corpus et anima unum
C sient, cum sit incorporea et per se sub essentiali
cadens anima? Omisit ergo ἐτι μένει — ἡ ψυχὴ, ac
priora, omisso ἡ, pro arbitrio suo reddidit.

(94) Ἐτι μένει, x. τ. λ. Ἐστὶ μὲν ἀσώματος ἡ
ψυχὴ ἐτι μὲν εἰ σῶμα ἡ πάλιν, M. 1.

(95) Οὐσιώδης καθ' ἑαυτήν. Οὐσιώδης καθ' ἑαυ-
τόν (sic), D. 1.

(96) Πῶς ἐνοῦται, x. τ. λ. Πῶς, quod Cono omit-
tit, redundat. Ergo inclusi. Sed vel sic, ut redun-
dans, ferri potest. Vallæ necessarium erat, quomo-
do hic addere, quod in superioribus utrumque ἡ et
alia omiserat. Habet autem sic: Quomodo cum cor-
pore unietur et animalis pars fiet, suam inconfusam
et indifferentem conservans essentiam? Ergo loco
ἀδιάφορον, legit ἀδιάφορον. M. 1, loco ἐνοῦται,
habet ἐνοῦσθαι. Mox idem habet ἀδιάφορον, loco
ἀδιάφορον, et ἡ, post γὰρ, omittit. Denique, συν-
αλλοιοῦσθαι exhibet.

(97) Καὶ συνεσθῆναι ἀμφοτέρω. Ἀμφοτέρω καὶ
συνεσθῆναι, A. 3.

(98) Ἡ μὴ ἢνωσθαι. Μὴ abest, A. 2. Mox μένον,
loco μὲν, M. 1.

(99) Εἰρημένως ἀτοπίας. Προσηρημένας ἀτοπίας,
D. 1; A. 1, 2, 3; O. 1, N. Dicta, Con. Prædicta,
Vall.

(1) Ἐν χορῷ. In chorea, Con. Mox idem: aut
concreta esse et mixta, ut aquam et vinum. Vall.
in chora.

(2) Ψῆφον τῇ ψῆφω. Τῇ abest, D. 1; A. 1, 2, 3;
N. Mox κεκράσθαι, D. 1, A. 3, N. Deinde, ὡς ὕδωρ
καὶ οἶνον, N.

(3) Παρακείσθαι τῷ σώματι ἡ ψυχὴ. Παρακεί-
σθαι τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ, A. 1.

(4) Ἐν τῷ Περὶ ψυχῆς. Pagina 55.

(5) Ἦν γὰρ ἂν αὐτὸ μόνον τό. Ἦν γὰρ ἂν (ἐν a
man. rec. insertum.) μόνον αὐτὸ τό, D. 1. Ἦν γὰρ
ἂν μόνον αὐτὸ τό, A. 1, 3. Ἦν γὰρ μόνον ἂν ἐκείνο
τό, A. 2. Ἦν γὰρ ἂν μόνον αὐτὸ τοῦ σώματος ἐμφυ-
χον μέρος τὸ πλ., N.]

χον, τὸ πλησιάζον τῇ ψυχῇ· τὸ δὲ μὴ συνημμένον, ἀψυχον· πρὸς τῷ μὴ δύνασθαι (6) ἐν λέγειν εἶναι τὰ κατὰ παράθεσιν (7), ὡς ξύλα, φέρε εἰπεῖν (8), ἢ σίδηρον (9), ἢ τι τοιοῦτον. Καὶ ἡ κρᾶσις δὲ τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ὕδατος ἀμφοτέρα συνδιαφθείρει (10). Οὕτε γὰρ ὕδωρ ἐστὶ καθαρὸν τὸ κρᾶμα, οὔτε οἶνος· καί-τοι τῆς τοιαύτης (11) κρᾶσεως κατὰ παράθεσιν γινομένης, λανθάνουσιν τὴν αἴσθησιν (12) διὰ τὸ λεπτομερές τῶν κεκραμένων· ὁῦλον δὲ (13) ἐκ τοῦ πάλιν ἀπ' ἀλλήλων (14) δύνασθαι χωρίζεσθαι (15)· σπόγγος γοῦν ἐλαυθεῖς ἀνιμᾶται καθαρὸν τὸ ὕδωρ, καὶ πάπυρος· αἰσθητῶς δὲ χωρίζαι τὰ ἀκριβῶς ἡνωμένα παντάσιν ἀδύνατον (16)· εἰ δὲ μήτε ἡνιωται, μήτε παράκειται, μήτε κέκραται, τίς ὁ λόγος τοῦ τὸ ζῶον ἐν (17) λέγεσθαι;

gia oleo imbuta et papyrus aquam puram attrahit. At quæ vere et exquisitè temperata sunt, a se mutuo distrahi nullo modo possunt sic, ut sub sensum cadat eorum disjunctio. Quod si neque juncta sunt, neque appositum alterum alteri, neque temperata, quæ ratio est cur animal unum dicatur?

Πλάτων μὲν οὖν καὶ (18) διὰ ταύτην τὴν ἀπορίαν οὐ βούλεται τὸ ζῶον ἐκ ψυχῆς εἶναι καὶ σώματος· ἀλλὰ ψυχὴν σώματι κεχρημένην (19), καὶ ὥσπερ ἐνδεδυμένην τὸ (20) σῶμα. Ἐχει δὲ καὶ οὗτος ὁ λόγος ἀπορόν τι. Πῶς γὰρ ἐν εἶναι δύναται μετὰ τοῦ ἐνδύματος ἡ ψυχὴ; οὐ γὰρ ἐν ὁ χιτὼν μετὰ τοῦ ἐνδεδυμένου. Ἀμμόνιος δὲ ὁ διδάσκαλος Πλωτίνου (21) τὸ ζητούμενον τοῦτον τὸν τρόπον ἐπελύετο. Ἔλεγε 57 [γὰρ] τὰ νοητὰ τοιαύτην (22) ἔχειν φύσιν, ὡς καὶ ἐνοῦσθαι τοῖς δυναμένοις αὐτὰ δέξασθαι, καθάπερ τὰ συνεφαρμμένα, καὶ ἐνούμενα μένειν (23) ἀσύγχυτα καὶ ἀδιάφθορα, ὡς τὰ παρακείμενα. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν σωμάτων ἡ ἔνωσις ἀλλοίωσιν τῶν συνιόντων πάντως ἐργάζεται, ἐπειδήπερ εἰς ἄλλα (24) σώματα μεταβάλλεται, ὡς τὰ στοιχεῖα εἰς τὰ συγκρίματα (25), καὶ αἱ τροφαὶ εἰς αἷμα, τὸ δὲ αἷμα

A et aqua commiscuntur. Verum, animam ad corpus non posse esse appositam, capite quod *De anima* est demonstravimus. Nam præterquam quod unum dici non possunt, quæ appositione unius ad alterum coagmentata sunt (ut, verbi gratia, lignum et ferrum, vel aliquid ejusdem generis), ea pars sola corporis esset animata, quæ animæ propinqua est· quæ conjuncta non est, inanima. Vinum quoque et aquæ temperatio utrumque, et vinum et aquam, corrumpit: neque enim pura aqua est permistum illud neque vinum: quanquam talis temperatio appositione fit, quam tamen sensus deprehendere non potest, propter tenuitatem partium eorum quæ temperata sunt; quod ex eo perspicuum est, quod rursum alterum ab altero separari potest. Nam sponsa

B Itaque Plato, hac dubitatione commotus, non vult animal constare ex anima et corpore, sed ipsum esse animam, quæ corpore utatur et velut corpore vestita sit. Sed ne ista quidem ratio ab omni dubitatione libera est. Quomodo enim unum esse potest cum vestitu anima? Non enim unum est tunica cum eo quod tunica indutum est. Ammonius, Plotini doctor, hanc quæestionem ad hunc modum solvebat. Dicebat enim naturas eas quæ ratione et mente cognoscuntur, ejusmodi esse, ut etiam cum his quæ se possent accipere jungerentur, veluti quæ simul corrumpuntur; et junctas manere non confusas et incorruptas, ut ea quæ apponuntur. Nam in corporibus quidem junctio omnino commutat ea quæ coeunt, quandoquidem

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(6) Πρὸς τῷ μὴ δύνασθαι. Τό, loco τῷ, D. 1, A. 2, M. 1. Πρὸς neglecti Con. : Ut per appositionem unum minime dicendum sit, Vall.

(7) Τὸ κατὰ παράθεσιν. Τά, loco τό, D. 1; A. 2, 3, M. 1, Ox., N. Τό, Con.

(8) Φέρε εἰπεῖν. Εἰπεῖν abest, A. 1.

(9) Καὶ σίδηρον. Ἡ σίδηρον, D. 1; A. 1, 2, 3; Ox., N., Vall.

(10) Ἀμφοτέρα συνδιαφθείρει. Ἀμφοτέρα διαφθείρει, A. 1. Ἀμφ. συνδιαφθείρεται, M. 1. Mox, τὸ κρᾶμα, D. 1. Ἐστὶ τὸ κρᾶμα καθαρὸν οὔτε, N.

(11) Καίτοι τῆς τοιαύτης. Καίτοι τῆς αὐτῆς τοιαύτης, A. 2. Αὐτῆς (sic), loco τοιαύτης, A. 3. Mox, κατὰ παράθεσιν γενομένης, A. 2. Κατὰ παράθεσιν fieri ejusmodi κρᾶσιν, colligit ex eo, quod vinum et aqua rursus separari possunt. Alias ea quæ ita miscentur κατὰ σύγχυσιν, non κατὰ παράθεσιν in unum coeunt.

(12) Λανθάνουσιν τὴν αἴσθησιν. Λανθάνουσιν τὴν αἴσθησιν, M. 1, D. 1; A. 1, 3; N., Con., Ox. Λανθάνουσιν διὰ τὴν αἴσθησιν, A. 2. Λανθάνουσιν refertur ad παράθεσιν. Παράθεσις vero latet sensus nostros ac pro σύγχυσι habetur. Valla: Tametsi hujusmodi mixtio lateat.

(13) Ὀῦλον δέ. Malim, δὴλον δέ. Refertur enim ad παράθεσιν. Si tamen ὁῦλον probetur, intelligendum, ὅτι ἡ τοιαύτη κρᾶσις κατὰ παράθεσιν γίνεται. Mox A. 3 omittit, ex τοῦ.

(14) Πάλιν ἀπ' ἀλλήλων. Ἀπ' abest, D. 1. Ante πάλιν habet τοῦτων, loco τοῦ, M. 1. Deinde καὶ λαυθεῖς, loco ἐλαυθεῖς, idem. Mox, ἀνιμᾶται, D. 1. Et post πάπυρος addit Con. ὁμοίως.

(15) Δύνασθαι χωρίζεσθαι. Διαχωρίζεσθαι, N., et paulo post, ordine mutato, idem: Μῆτε κέκραται, μήτε παράκειται.

(16) Παράτακται ἀδύνατον. Ἀδύνατον πανεπάσις, A. 2. Mox idem, εἰ δὲ μὴ ἡνιωται, et deinceps bis μηδέ, loco μήτε.

(17) Τοῦ τὸ ὕδωρ ἐν. Τό abest, D. 1, A. 2.

(18) Πλάτων μὲν οὖν καί. Καί abest, Ox.

(19) Κεχρημένην. Κεκραμένην, N. Χρημένην, M. 1. Admixtam, Vall. Idem proximum καὶ excludit.

(20) Ἐνδεδυμένην τό. Τό abest, Ox. Paulo post Ἀμμόνιος, D. 1.

(21) Τοῦ Πλωτίνου. Τοῦ abest, D. 1; A. 1, 2, 3; N. Mox ἀπελύετο, N.

(22) Γὰρ τὰ νοητὰ τοιαύτην. Γάρ abest, D. 1; A. 1, 2, 3. Cono ita: Hanc quæestionem diluens, intelligibilia talem dicebat. Ergo abest τοῦτον τὸν τρόπον et γάρ. Valla τοῦτον τὸν τρόπον reddidit ita, ei, Ἔλεγε γάρ, ut dicat.

(23) Καὶ ἡνωμένα μένειν. Καὶ ἐνούμενα μένειν, D. 1; A. 1, 2, 3. Καὶ ἡνωμένα, καὶ μένειν, N. Mox, γὰρ τῶν σωμάτων. Idem et A. 3. Perinde atque pariter corrupti et unita; manere tamen, Vall.

(24) Συνιόντων — εἰς ἄλλα. Συνιόντων πάντων ἐργάζεται. Ἐπειδὴ γὰρ εἰς ἄλλα, D. 1. Πάντως τῶν συνιόντων ἐργάζεται, N. Πάντων, loco πάντως, A. 3.

(25) Συγκρίματα. Συγκείμενα, N. Τὸ δὲ αἷμα εἰς σάρκα, Cono habet inter συγκρίματα ei καὶ αἱ τροφαί. Σάρκας exhibet A. 3.

in alia corpora mutantur, ut elementa in corpora quæ ex eis concreta sunt, et alimenta in sanguinem, et sanguis in carnem reliquasque partes corporis. In iis vero quæ intelligentia intuemur, junctio quidem fit, commutatio tamen nulla sequitur. Id enim quod ratione comprehenditur, natura paratum est, ut omnem essentie commutationem respuat; sed vel decedit, vel in nihilum occidit, mutationis vero omnis est expers: neque vero in nihilum occidit, non enim esset immortale: et anima cum sit vita, si in temperationem mutaretur, mutaretur quoque, neque amplius esset vita: quid autem conferret corpori, si ei vitam non impertiret? Non ergo anima in junctione coinmutatur. Hoc ostenso, quæ sub rationem et mentem cadunt essentia sua commutari non posse, necessario sequitur ea, dum junguntur, non una intire cum iis quibuscum juncta sunt: quare et juncta est, et non confuse juncta est anima corpori: nam junctam esse, naturæ consensus atque conspiratio declarat. Consentit enim atque congruit sibi totum animal, quippe quod unum sit. Non confundi autem cum corpore animam, ex eo

εις σάρκα καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ σώματος· ἐπὶ δὲ τῶν νοητῶν ἑνωσις μὲν γίνεται (26), ἀλλοιωσις δὲ οὐ παρακολουθεῖ. Οὐ γὰρ πέφυκε τὸ νοητὸν (27) κατ' οὐσίαν ἀλλοιοῦσθαι· ἀλλ' ἡ ἐξίσταται (28), ἡ εἰς τὸ μὴ ὂν φθείρεται, μεταβολὴν δὲ οὐκ ἐπιδέχεται· ἀλλ' οὔτε εἰς τὸ μὴ ὂν (29) φθείρεται· οὐ γὰρ ἂν ἦν ἀθάνατον (30). Καὶ ἡ ψυχὴ, ζωὴ (31) οὕσα, εἰ ἐν τῇ κράσει μετεβάλλετο, ἡλλοιούθη ἂν καὶ οὐκ ἔτι ἦν ζωὴ (32). Τί δὲ συνεβάλλετο τῷ σώματι, εἰ μὴ παρῆγεν αὐτῷ τὴν ζωὴν (33); οὐκ ἄρα ἀλλοιοῦται (34) ἡ ψυχὴ ἐν τῇ ἐνώσει. Δεδειγμένον (35) τοίνυν τούτου, ὅτι τὰ (36) νοητὰ ἀναλλοίωτα κατ' οὐσίαν ἐστὶν (37), ἀναγκάτως παρακολουθεῖ, τὸ καὶ ἐνούμενα αὐτὰ μὴ συνδιαφθεῖσθαι, οἷς ἤνιωται. Καὶ ἤνιωται τοίνυν (38) καὶ ἀσυγχύτως ἤνιωται τῷ σώματι (39) ἡ ψυχὴ. Ὅτι μὲν γὰρ ἤνιωται, ἡ συμπάθεια δείκνυσθαι (40)· συμπαθεῖ γὰρ ὅλον ἑαυτῷ τὸ ζῶον, ὡς ἐν ὂν· ὅτι δὲ καὶ ἀσύγχυτος μένει (41), δῆλον ἐκ τοῦ τὴν ψυχὴν τρόπον τινὰ χωρίζομένην τοῦ σώματος ἐν τῷ ὕπνῳ, καὶ ὥσπερ νεκρὸν αὐτὸ καίεσθαι καταλείπουσαν (42), μόνον δὲ ἐξατμίζουσαν αὐτῷ τὴν ζωὴν (43), ἵνα μὴ 58 παντελῶς ἀπολήγῃται, καθ' ἑαυ-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(26) Ἐνωσις μὲν γίνεται. Mox abest, D. 1, A. 2. Mox. παρακολουθεῖν δύναται, M. 1.

(27) Πέφυκε τὸν νοητὸν. Τὸ abest, D. 1; A. 1, 2, 3; N., M. 1.

(28) Ἀλλ' ἡ ἐξίσταται. Ἡ omittit A. 1. Si autem deficit, in non ens corrumpitur, Con. « Aut separatur, aut ad nihilum usque corrumpitur, » Vall. Ac si loco ἐξίσταται legerit χωρίζεται. Ἐξίσταται equidem interpretor, intellectio tῆς ἐνώσεως, excedit, separatur. Ejusmodi ἑκστασις, seu χωρισμός, fit in morte.

(29) Ἀλλ' οὔτε εἰς τὸ μὴ ὂν. Ἀλλ' οὔτε εἰς τὸ μὴ ὂν, D. 1, M. 1; A. 1, 2, 3; N. Istud vitium manifestum. Mox deest ἂν, A. 3.

(30) Οὐ γὰρ ἂν ἦν ἀθάνατος. Οὐ γὰρ ἂν εἴη ἀθάνατος, D. 1. Ἀθάνατος etiam A. 2. Οὐ γὰρ ἦν ἀθάνατος, N. « Non enim sic intelligibilia essent immortalia, » Con. « Non enim foret immortale, » Vall. Ἀθάνατος paulo ante, loco τὸ νοητὸν, postulat τὰ νοητὰ.

(31) Καὶ ἡ ψυχὴ ζωὴ, x. τ. λ. Vall. Quod si ergo anima vita ipsa (forte αὐτοζωή), si copula (ita etiam reddit ἑνωσις. Forte ergo ἐνώσει legit) permutabitur, variabitur utique, nec erit amplius vita. Quod si foret, ad quidnam demum corpori copulabitur? Sed συμβάλλεσθαι non est copulari, verum prodesse, M. 1. Loco μετεβάλλετο habet μετεβάλλεται, et mox συνεβάλλεται.

(32) Καὶ οὐκ ἦν ἂν ἔτι ζωὴ. Καὶ οὐκέτι ἦν ζωὴ, D. 1, A. 3. Ἄν solum abest, A. 2, N.

(33) Παρεῖχεν αὐτῷ τὴν ζωὴν. Τὴν abest, A. 1. Mox. οὐ γὰρ ἀλλοιοῦται, M. 1.

(34) Ἀλλοιοῦται. « Transmutatur atque alia fit, » Vall.

(35) Δεδειγμένον. Incipit Cono lib. II, cap. 41: Animam humanam sine sui confusione, sed secundum substantiam corpori unitam, non esse ibi sicut in loco, verum secundum habitudinem, quia illud continet.

(36) Τοῖνυν τούτου ὅτι τὰ. Τοῦ, loco τούτου, D. 1. Τούτου abest, Con.

(37) Ἀναλλοίωτα κατ' οὐσίαν ἐστὶν. Ἀσώματα, loco ἀναλλοίωτα, D. 1; A. 2, 3, Con. Ἀλλοιώτα, M. 1. « Permutari non queunt, » Vall. Et eis, loco ἐστὶν, D. 1; A. 1, 2; N. Ἐστὶν omittit A. 3. Mox abest, καὶ ἐνούμενα αὐτὰ, N.

(38) Μὴ συνδιαφθεῖσθαι, οἷς ἤνιωται. Καὶ

ἤνιωται τοίνυν. Μὴ διαφθεῖσθαι, οἷς ἐνούται· καὶ ἤνιωται τοίνυν. Antea, credo, punctum erat ante τοίνυν, D. 1. Μὴ διαφθεῖσθαι, οἷς ἐνούται· καὶ ἤνιωται τοίνυν, A. 2. Μὴ συνδιαφθ. οἷς ἤνιωται σώματι (sic) ἡ ψυχὴ. Ὅτι μὲν γὰρ, N. Ἠνιωται habet etiam A. 3 loco ἤνιωται.

(39) Ἠνιωται τῷ σώματι. Ἐν, ante τῷ, addit D. 1, A. 2, M. 1. Mox, ὅλον ἑαυτῷ, M. 1.

(40) Ἡ συμπάθεια δείκνυσθαι. « Demonstrat dolor, ex nitore excitatus, » Vall.

(41) Ὅτι δὲ ἀσύγχυτος μένει. Ὅτι δὲ καὶ ἀσύγχυτον μένει, A. 3. Καί, post δέ, addunt D. 1; A. 1, 2; N. Sed D. 1 habet etiam ἀσύγχυτος, recte. Refertur enim ad ψυχὴν. Sed Vall. Quod vero id inconsumum consistat. Mox, ἐκ τούτων, loco ἐκ τοῦ, M. 1; ei, χωρίζομένην ἐκ τοῦ σώματος, N.

(42) Καταλείπουσαν. Καταλείπουσαν, A. 1. Καταλείπουσαν (sic), D. 1. Καταλείπουσαν, A. 3.

(43) Ἐξατμίζουσαν αὐτῷ τὴν ζωὴν. Ἐξατμ. ἀδ. τῇ ζωῇ, D. 1; A. 1, 2, 3. Ellebodus lectionem vulgatam reddidit: Nec præter vitam quidquid illi (corpori) aspirans (anima). Quomodo vero εξατμίζειν possit esse aspirare? Id potius sit ἐνατμίζειν, aut εἰσατμίζειν. Sed nec codd. lectio hanc difficultatem expedit. Quomodo enim dici possit, ἡ ψυχὴ εξατμίζει τὸ σῶμα τῇ ζωῇ? Forte, loco εξατμίζειν ποιεῖ? Sed nec hoc placet. Dubito etiam, an ita emendari possit: Ἐξατμίζον αὐτὸ (id est τὸ σῶμα) τῇ ζωῇ, ut constructio sit, ἡ ψυχὴ καταλείπει τὸ σῶμα κείμενον, ὥσπερ νεκρὸν, καὶ μόνον εξατμίζον τῇ ζωῇ. Quis enim dicat, εξατμίζειν τῇ ζωῇ? Fortasse τῇ πνοῇ, seu εξατμίζον ἐν τῇ ἀναπνοῇ. Pag. 41 similis locus est de somno, qui tamen nihil nos adjuvat. Attamen ibi mentio fit ἀναπνοῆς hoc modo: Οὐδὲ γὰρ ὁ καθυδὼν ἀνευ ψυχικῆς ἐνεργείας ἐστὶ. Καὶ γὰρ τρέφεται καὶ αὔξεται καὶ φαντασιόυται καὶ ἀναπνέει, ὅπερ μάλιστα τῆς ζωῆς ἐστὶ τεκμήριον. Cono ita: Ex hoc liquet, quod in somno a corpore quodam modo sequestratur et velut mortuum id jacere dimittit, quod solum, vita ne omnino suffocetur, facit respirare. Contingit præterea, per se ipsam in somnis agere eam. Hæc ergo ita Græce reddi possint: δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι τρόπον τινὰ χωρίζεται τοῦ σώματος ἐν τῷ ὕπνῳ καὶ ὥσπερ νεκρὸν αὐτὸ καίεσθαι καταλείπει, seu ἀφίησιν, ὁ μόνον, ἵνα μὴ παντελῶς ἡ ζωὴ ἀποπνιγῇ, ποιεῖ ἀναπνεῖν. Συμβαίνει

τὴν (44) ἐν τοῖς ὀνείροις ἐνεργεῖν, θεσιζούσαν τὸ μέλλον, καὶ τοῖς νοητοῖς πλησιάζουσαν. Τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει (45) καὶ ὅταν καθ' ἑαυτὴν ἐπισκέπτεται τι τῶν νοητῶν (46). Καὶ τότε γὰρ, ὡς οἶόν τε, τοῦ σώματος ἑαυτὴν χωρίζει καὶ καθ' ἑαυτὴν γίνεται, ἐν οὕτως ἐπιβάλλῃ (47) τοῖς οὖσιν. Ἀσώματος γὰρ οὖσα, δι' ὅλου κεχώρηκεν (48), ὡς τὰ συνεφθαρμένα (49), μένουσα ἀδιάφθορος, ὡς τὰ ἀσύγχυα, καὶ τὸ καθ' (50) ἑαυτὴν ἐν διασώζουσα, καὶ ἐν οἷς ἂν γένηται, τρέπουσα ἐκεῖνα κατὰ τὴν ἑαυτῆς ζωὴν (51), καὶ μὴ τρεπομένη ὕπ' ἐκείνων.

penetrat et permeat, quemadmodum quæ simul corrupta sunt; manet tamen incorrupta, quemadmodum quæ non confusa sunt, et luctur illam suam unitatem, et, in quibuscunque fuerit, ea ad suam vitam vertit, neque ab iis vertitur.

Ἦς γὰρ ὁ ἥλιος τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ (52) τὸν ἀέρα εἰς φῶς μεταβάλλει, ποῶν αὐτὸν φωτίζει, καὶ ἐνοῦται τῷ ἀέρι (53) τὸ φῶς, ἀσυγχύτως ἅμα καὶ κεχυμένως (54) τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ψυχὴ, ἐνομένη τῷ σώματι, μένει παντελῶς ἀσύγχυτος (55) κατὰ τοῦτο μόνον διαλλάττουσα, ὅτι ὁ μὲν ἥλιος, σῶμα ὢν καὶ τόπῳ περιγραφόμενος, οὐκ ἔστι πανταχοῦ, ἐνθα καὶ τὸ φῶς αὐτοῦ, ὡς οὐδὲ τὸ πῦρ· μένει γὰρ καὶ αὐτὸ (56) ἐν τοῖς ξύλοις ἢ ἐν τῇ θρυαλλίδι (57) δεδεμένον, ὡς ἐν τόπῳ (58) ἢ δὲ ψυχῇ (59), ἀσώματος οὖσα καὶ μὴ περιγραφόμενη τόπῳ (60), ὅλη δι' ὅλου (61)

A constat, quod secundum somnum quodammodo se juncta a corpore, idque velut exanime relinquens, nec præter vitam quidquam illi aspirans, ne prorsus intereat, per se in somniis suo munere fungatur, futura præsentiens et se cum beatis illis mentibus et ab omni corporis contagione segregatis conjungens. Quod idem illi usu venit, dum per se considerat aliquid earum rerum quæ sub intelligentiam cadunt. Nam etiam tum, quoad fieri potest, seipsam abducit a corpore, et per se est ut ad hunc modum res apprehendat. Cum enim vacat corpore, quovis penetrat et permeat, quemadmodum quæ simul corrupta sunt; manet tamen incorrupta, quemadmodum quæ non confusa sunt, et luctur illam suam unitatem, et, in quibuscunque fuerit, ea ad suam vitam vertit, neque ab iis vertitur.

B Ut enim sol præsentia sua aerem illustrans, eum ad lumen traducit, aerique lumen jungitur, et cum eo non confuse funditur; ita anima, juncta corpori, manet omnino non confusa, hoc uno a sole discrepans, quod sol, cum corpus sit, locoque circumscribatur, non est ubicunque lux sua est; quemadmodum neque ignis. Manet enim ignis in ligno, aut in lucerna, tanquam in loco illigatus. Anima vero, quod corporis est expers, neque loco definitur: tota per totum, et lumen suum, et corpus, permeat: neque est pars ulla, quæ ab illa illustretur, in qua

VAR. LECT. ET ANIMADV.

πρὸς τοῦτο, αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν ἐν τοῖς ὀνείροις ἐνεργεῖν. Valla: anima — separatur atque — deserit — at solum ita exhalante vita (Quis vero exhalat? Utrum anima, an corpus, an vita?), ut non omnino aboleatur, per sese in somnis agitur, futura divins, et intelligentis propius accedens.

(44) Ἀπολείπεται, καὶ καθ' ἑαυτὴν. Ἀπόληται, καθ' ἑαυτὴν, D. 1; A. 1, 2, 3; N. Ἀπόληται habet etiam M. 1. Καὶ alienum. Constructio est: ὅλον ἐκ τοῦ τὴν ψυχὴν χωριζομένην — ἐνεργεῖν.

(45) Ταυτὸ συμβαίνει. Τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει, D. 1, A. 1, 2, 3; N. Mox deest καθ' ἑαυτὴν, N. Deinde: Ἐπισκέπτεται ἱ τῶν ὄντων, A. 3.

(46) Τί τῶν νοητῶν. Ὦντων, loco νοητῶν, D. 1, A. 1, Vall. Cono omisit τι τῶν νοητῶν, et post ὅταν intulit τὰ, reddens: cum ea, quæ sunt secundum se ipsam, intente scrutatur.

(47) Γίνεται, ἐν οὕτως ἐπιβάλλῃ. Γίνεται, ἵνα τότε ἐπιβάλλῃ, D. 1. Ἐπιβάλλῃ, A. 3, N. Ut ita apprehendat, Con. Et ita quæ sunt coniectat, Vall.

(48) Δι' ὅλου κεχώρηκεν, x. τ. λ. Cono: Unde quaque pertransit, undique illabitur et se infundit, ad inconfusibilem similitudinem, corruptibilibus et materialibus intenta, minime corruptioni simul est obnoxia, suam puritatem conservans et convertens ea in quibus versatur in sui ipsius vitam, ab aliis minime versa. Ergo alia addidit, alia mutavit, alia omisit. In lectione Græca nihil reperio quod dubium videatur, præter ista, κατὰ τὴν ἑαυτῆς ζωὴν. Loco ζωὴν conjicio βουλὴν. Συνεφθαρμένα dicitur de duabus aut pluribus rebus, quæ ita coalescunt ac commiscuntur, ut singulæ suam naturam perdant. Comparo in hanc rem, præter hoc caput, De elementis. Valla: sese a toto corpore separat (inepte ergo χωρίζειν et χωρεῖν confusa sunt.) — manens tamen incorrupta et inconfusa — ad suam vitam convertens — Ac quemadmodum sol suo adventu. Infra iterum est, ὅλη δι' ὅλου χωρεῖ.

(49) Ὦς τὰ συνεφθαρμένα, x. τ. λ. Εἰς τὰ συνεφθαρμένα καὶ ἀφείσα κενὸς τὰ συνεφθαρμένα, μένει ἀδιάφθορος καὶ ἀσύγχυτος, καὶ τὸ καθ' ἑαυτὴν καθαρὸν ἐνδιασώζουσα. Καὶ ἐν οἷς γένηται, D. 1. Le-

ctio vulgata mihi probabilior. Τὸ καθ' ἑαυτὴν ἐν διασώζουσα infra etiam legitur p. 61. Συνεφθαρμένα exhibet M. 1.

(50) Ἀδιάφθορος — καὶ τὸ καθ'. Ἀδιάφθορος καὶ ἀσύγχυτος καὶ τὸ καθ', A. 1. Ὦς τὰ ἀσύγχυτα ἀδιάφθορος καὶ ἀσύγχυτος καὶ τὸ καθ', A. 3. Ἀδιάφθορος καὶ ἀσύγχυτος καὶ καθ' ἑαυτὴν ἐνδιασώζουσα καὶ ἐν οἷς, N.

(51) Κατὰ τὴν ἑαυτῆς ζωὴν. Κατὰ τὴν ἐν αὐτῇ ζωὴν, N. Forte, εἰς τὴν ἑαυτῆς ζωὴν, μὴ τρεπομένη. Mox enim de sole est, εἰς φῶς μεταβάλλει.

(52) Τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. Αὐτοῦ abest, D. 1; A. 1, 2, 3. Τῇ ἰδίᾳ παρουσίᾳ αὐτοῦ, N. Cono reddidit, irradiatione sua. Inde aliquis conjicere possit, aut τῇ ἀκτινοβολίᾳ αὐτοῦ, aut τῇ προσβολῇ τῶν ἀκτίνων αὐτοῦ. Forte tamen interpres parousian magis voluit definire vocabulo irradiatione.

(53) Καὶ ἐνοῦται τῷ ἀέρι, x. τ. λ. Cum aere unitum lumen perfusum, et minime sibi confusum profert, Ita, Vall.

(54) Ἄμα αὐτῷ κεχυμένον. Ἄμα καὶ κεχυμένως. Sed in marg. γρ. αὐτῷ κεχυμένον, A. 2. Κεχυμένος habet, sed ex rasura, antea credo κεχυμένως, D. 1. Κεχυμένως, M. 1. Simulque diffusum, Con.

(55) Παντελῶς ἀσύγχυτος. Πάλιν ἀσύγχυτος, D. 1. Πάντως ἀσύγχυτος, A. 1, 3. Πάντως πάλιν ἀσύγχυτος, A. 2. Παντελῶς abest, N. Omnino, Vall. Paulo post τόπον, loco τόπῳ, M. 1. Ac deinde, τὸ φῶς αὐτό, A. 3.

(56) Μένει γὰρ καὶ αὐτό. Καὶ abest, A. 1, 3; Vall.

(57) Ἐν θρυαλλίδι. Ἐν τῇ θρυαλλίδι, D. 1, A. 2.

(58) Δεδεμένον ὡς ἐν τόπῳ. Δεδεμένον ὡς ἐν τόπῳ, A. 1. Urens, Vall. Ac si legerit δαιόμενον.

(59) Ἡ δὲ ψυχὴ. Ἡ ψυχὴ δὲ, D. 1.

(60) Περιγραφόμενη τόπῳ. Περιγρ. ἐν τόπῳ, D. 1.

(61) Ὅλη δι' ὅλου. Ὅλη abest, A. 1.

totia non adsit. Non enim tenetur a corpore, sed ipsa tenet corpus; neque in corpore est, ut in vase, aut utre, sed contra potius, in ea corpus. Non enim, quæ cernuntur intelligentia, a corporibus impedita, sed per totum corpus meantia et transeuntia et vagantia corporeo loco comprehendi possunt. Cum enim intelligentia comprehendantur, etiam in locis sunt quæ animo cernuntur. Aut enim in seipsis, aut in superioribus mentibus, ut animus aliquando in seipso est, dum ratiocinatur: aliquando in mente, dum intelligit. Cum igitur in corpore esse dicitur, non in corpore, ut in loco, esse dicitur; sed ut in inclinatione quâdam, et quia adest, quomodo Deum in nobis esse dicimus. Etenim inclinatione et propensione ad aliquid et affectione vinciam dicimus a corpore animam: quemadmodum eum qui amat ab amica vinctum dicimus, non corpore, aut loco, sed animi inclinatione. Cum enim magnitudine et mole et partibus careat, nulla loci parte terminari aut circumscribi potest. Quod enim partem nullam habet, quo loco circumscribi queat? Cum mole enim locus existit. Nam locus terminus est continentis, quo id quod continetur complectitur. Quod si quis dixerit: Ergo et Alexandriæ, et Romæ, denique ubique est mea anima, non videt se locum denuo dicere. Etenim quod ita dicitur, Alexandriæ, aut omnino hic, locus est. In loco autem prorsus non est, sed in inclinatione. Ostensum est enim loco comprehendi non posse.

Ὡς τὸ ἐν τῷδε τόπος ἐστίν. Ἐν τόπῳ δὲ ὧς οὐκ περιληφθῆναι τόπον.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(62) Χωρεῖ καὶ τοῦ φωτὸς αὐτῆς. Χωρεῖ μετὰ τοῦ φωτὸς αὐτῆς, D. 1. Αὐτῆς habet etiam N. Ἐαυτῆς omittit Con. « Per totum suo lumine corpus procedit atque diffunditur; nec pars ulla, » Vall.

(63) Φωτίζομενον ὑπ' αὐτῆς. Littera ὅ, in ὅπ', ex rasura primæ manus credo, D. 1. Φωτ. ἐπ' αὐτῆς, M. 1. Fortè voluit ἀπ'.

(64) Ἐν ᾧ μὴ ὀλῆ. Ὀλῆ a man. rec. insertum, D. 1.

(65) Ἡ ἀσκή. Ἡ ἐν ἀσκή, A. 3.

(66) Μὴ κωλύμενα γὰρ ὅπ' τῶν σωμάτων. Ὑπο absti, A. 2. Paulo ante, σῶμα ἐν ταύτῃ, N.

(67) Ἀλλὰ διὰ παντός. Ἀλλὰ καὶ διὰ παντός, D. 1, A. 2. Proxima tria participia uno vocabulo permeantia reddidit, Con. « Procedunt et evagantur et discurrunt, » Vall.

(68) Ὑπὸ τόπου σωματικοῦ. Antea, credo, ἀπὸ, D. 1. Ὑπὸ τῶν σωματικῶν κατέχεσθαι, N. Τόπου omittit M. 1. Mox, ἐν τοῖς νοητοῖς καὶ τόποις εἶσιν, idem. Vallā: « in intelligentiis, ut in locis sunt, » ac si legerit, ὡς ἐν τόποις.

(69) Ἡ γὰρ ἐν ἑαυτοῖς ἢ ἐν τοῖς. Αὐτοῖς, loco αὐτοῦ, D. 1, A. 2; N. Et mox, ὡς ψυχῇ, N. Loco ἢ γὰρ conjici possit ἤγουν. Nisi quis malit repetere ἐστίν. Vallā: aut enim — aut — sunt. Ab καὶ τόποις ad αὐτοῖς omittit M. 1.

(70) Ὑπερκειμένους. Subjectis, Con. Ergo, ὑποκειμένοις. Vallā, excellentibus.

(71) Ὅταν λογίζεται. Ὅταν λογίζεται, D. 1; A. 1, 2, 3. Ὡς ὅταν λογίζεται, et mox vocī, M. 1. Ὡς οὔτε λογίζεται, N. Et mox, λέγεται, N., M. 1.

(72) Νοῦ. Intelligit: alta et supramundana contemplando, Con. Hunc appendicem non agnoscit Vall.

χωρεῖ καὶ τοῦ φωτὸς αὐτῆς (62), καὶ τοῦ σώματος, καὶ οὐκ ἐστὶ μέρος φωτιζόμενον ὑπ' αὐτῆς (63), ἐν ᾧ μὴ ὀλῆ (64) πάρεσιν. Οὐ γὰρ κρατεῖται ὑπὸ τοῦ σώματος, ἀλλ' αὐτὴ κρατεῖ τὸ σῶμα· οὐδὲ ἐν τῷ σώματι ἐστὶν, ὡς ἐν ἀγγεῖῳ ἢ ἀσκή (65), ἀλλὰ μᾶλλον τὸ σῶμα ἐν αὐτῇ. Μὴ κωλύμενα γὰρ ὑπὸ τῶν σωμάτων (66) ἢ 59 νοητά, ἀλλὰ διὰ παντός (67) σώματος χωροῦντα καὶ διαφορῶντα καὶ διεξιόντα, οὐχ οἷα τέ ἐστὶν ὑπὸ τόπου σωματικοῦ (68) κατέχεσθαι. Νοητὰ γὰρ ὄντα ἐν νοητοῖς καὶ τόποις ἐστὶν, ἢ γὰρ ἐν αὐτοῖς, ἢ ἐν τοῖς (69) ὑπερκειμένοις (70) νοητοῖς· ὡς ἡ ψυχὴ ποτὲ μὲν ἐν αὐτῇ ἐστὶν, ὅταν λογίζεται (71), ποτὲ δὲ ἐν τῷ νῷ, ὅταν νοῦ (72). Ἐπὶ οὖν ἐν σώματι λέγεται εἶναι, οὐχ ὡς ἐν τόπῳ τῷ σώματι λέγεται εἶναι, ἀλλ' ὡς ἐν σχέσει, καὶ τῷ παρῆναι (73)· ὡς λέγεται ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν. Καὶ

γὰρ τῇ σχέσει καὶ τῇ πρὸς τὴν ἰσοπῆ καὶ διαθέσει, δεδῆσθαι φασὲν ὑπὸ τοῦ σώματος τὴν ψυχὴν, ὡς λέγομεν ὑπὸ τῆς ἐρωμένης δεδῆσθαι τὸν ἐραστὴν, οὐ σωματικῶς, οὐδὲ τοπικῶς, ἀλλὰ κατὰ σχέσιν. Ἀμέγεθες γὰρ [τι] ὄν καὶ ἀογκον (74) καὶ ἀμερές [ἢ ψυχὴ πρᾶγμα,] τῆς κατὰ μέρος τοπικῆς περιγραφῆς κρείττον ἐστὶ (75). Τὸ γὰρ μὴ ἔχον μέρος, πῶς δύναται τόπον περιγράφεσθαι; Ὅγκῳ γὰρ τόπος συνυφίσταται (76). Τόπος γὰρ ἐστὶ (77) πέρας τοῦ περιέχοντος (78), καθ' ὃ περιέχει τὸ περιεχόμενον. Εἰ δὲ τις λέγοι· Οὐκοῦν καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐν Ῥώμῃ ἐστὶ καὶ πανταχοῦ ἡ ἐμὴ ψυχὴ· λανθάνει αὐτοὺς πάλιν τὸν (79) λέγον. Καὶ γὰρ τὸ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐστὶν, ἀλλ' ἐν σχέσει. Δεδείχται γὰρ, μὴ δύνασθαι

(73) Καὶ τῷ παρῆναι. Καὶ τὸ παρῆναι, A. 2. Sed tanquam in habitu et presentiam se exhibendo, Vall. Ab καὶ τῷ ad γέσσει absti, N.

(74) Ἀμέγεθες γὰρ ὄν καὶ ἀογκον. Ἀμέγεθες γὰρ τι καὶ ἀογκον, D. 1. Ὅν absti, M. 1.

(75) Καὶ ἀμερές — κρείττον ἐστὶ. Καὶ ἀμερές ἡ ψυχὴ πρᾶγμα, καὶ τῆς κατὰ τὴν ἐν τόπῳ περιγραφῆς κρείττων ἐστὶ, sic. Loco κατὰ τὴν, hand dubie voluit, κατὰ μέρος, D. 1. Καὶ ἀμερές τῆς κατὰ μέρος τοπικῆς περιγραφῆς κρείττον ἐστὶ, A. 2, 3, N. Sic etiam, sed ἐπιγραφῆς, A. 1. Loco ἀμερές, habet ἀμφές et in marg. ἀναφές. Deinde περιγραφῆς, loco περιγράφεσθαι, M. 1. Ἀναφῆς probum est vocabulum. Habet id Diog. Laert., p. 398. Ἡ ψυχὴ πρᾶγμα, Vallā non agnoscit, sed τι. Habet enim: melius D. quiddam est in partes circumscriptione locali dissecto, ac si legerit, τοῦ εἰς μέρη τοπικῇ περιγραφῇ κατατεμενομένου.

(76) Ὅγκῳ γὰρ τόπος συνυφίσταται. Absuit. N., Con. Vallā hæc imperite ita reddidit: immo nempe locus circumquaque consurgit. Ellebodus optime hæc expressit. Οὐ post τόπος, addit M. 1.

(77) Τόπος γὰρ ἐστὶ. Sextus Empiricus, p. 160.

(78) Περιέχοντος. Sic ex correct. rec., antea παραέχοντος, D. 1. Præterea in marg. ὅρος, nimirum τόπου. Hanc definitionem, ut alia plura, ex Nemesio sumpsit Jo. Damascenus, t. 1, p. 149. Ellebodus, sine causa, ante continentis, addiderat corporis, quod delevi. Corporis fortasse addidit ex Aristoteli. Phys. iv, 4. Mox, καθά, loco καθ' ὃ, M. 1; et, λέγει, loco λέγοι, idem. Et, καὶ ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ πανταχοῦ ἐστὶν ἡ ἐμὴ, N.

(79) Πάλιν τόπον. Πάλιν absti, M. 1.

Όταν οὖν ἐν σχέσει γένηται τὸ νοητὸν (80) τόπου A τινὸς ἢ πράγματος, ἐν τόπῳ ὄντος, καταχρηστικώτερον λέγομεν, ἔχει αὐτὸ εἶναι, διὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ (81) τὴν ἔχει, τὸν τόπον ἀντὶ τῆς σχέσεως (82) καὶ τῆς ἐνεργείας λαμβάνοντας. Δὸν γὰρ λέγειν, Ἐκεῖ ἐνεργεῖ, λέγομεν (83). Ἐκεῖ ἐστίν. Ἀρμόσει (84) 60 δ' ἂν οὗτος ὁ λόγος (85) καθαρώτερον καὶ μάλιστα τῇ πρὸς τὸν ἀνθρώπον ἐνώσει τοῦ Θεοῦ Λόγου, καθ' ἣν ἐνωθεὶς ἔμεινεν ἀσύγχυτος καὶ ἀπερίληπτος (86), οὐ κατὰ τὸν (87) τῆς ψυχῆς τρόπον. Ἐκείνη μὲν γάρ, τῶν πεπληθυμένων οὖσα, δοκεῖ καὶ συμπάσχειν πως δι' οικειότητα τῷ σώματι, καὶ κρατεῖν ἔσθ' ὅτε, καὶ κρατεῖσθαι· ὁ δὲ Θεὸς Λόγος, οὐδὲν αὐτὸς ἀπὸ τῆς κοινωνίας (88) τῆς περὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἀλλοιούμενος, οὐδὲ μετέχων τῆς ἐκείνων ἀσθενείας (89), μεταδιδοὺς δὲ (90) αὐτοῖς τῆς ἑαυτοῦ θεότητος, γίνεται σὺν αὐτοῖς ἐν, μένων ἐν ᾧ περ ἦν (91) καὶ πρὸ τῆς ἐνώσεως· καινότερος οὗτος ὁ τρόπος (92) τῆς κράσεως ἢ ἐνώσεως· καὶ κινᾶται καὶ (93) μένει παντάπασιν ἀμικτος καὶ ἀσύγχυτος καὶ ἀδιάφορος καὶ ἀμετάβλητος, οὐ συμπάσχων, (94), ἀλλὰ συμπράττων μόνον, οὐδὲ συμπθειρόμενος καὶ συναλλοιούμενος, ἀλλὰ συναυξάνων (95) μὲν ἐκεῖνα, αὐτὸς δὲ μὴ μειούμενος ὡπ' αὐτῶν, πρὸς τῷ μένειν (96) ἀτρεπτος καὶ ἀσύγχυτος, ἐπειδὴ [καὶ] καθαρῶς (97) πάσης ἀλλοιώσεως ἀμέτοχός ἐστι. Μάρτυς [δὲ] τούτου ἐστὶ Πορφύριος (98), ὁ κατὰ τοῦ

Cum ergo in inclinatione aliqua fuerit, quod intelligentia comprehenditur, ad locum, aut rem, quae in loco sit, per abusionem ibi esse dicimus, propter muneris functionem, quae illic est, locumque pro inclinatione et functione muneris accipimus. Cum enim dicendum sit illic fungi suo munere, illic esse dicimus. Verum haec ratio junctionis liquidius maximeque ad junctionem Verbi Dei et hominis conveniet, qua post junctionem neque confusum neque comprehensum ab homine est, neque tamen ad eundem modum quo anima. Haec enim, cum multiplicata sit, videtur etiam consentire et congruere aliquo modo propter societatem cum corpore, et tum ipsum tenere, tum ab eo teneri. At Deus Verbum, nihil ipsum a societate corporis et animae immutatum, neque illorum imbecillitatis particeps, sed eis suam divinitatem impartiens, unum cum eis sit, et permanet quod erat ante junctionem. Novus hic temperationis aut junctionis modus est; et temperatur, et manet, omnis duntaxat admistionis expers, et non confusum, et incorruptum, et immutabile, et praeterquam quod se non vertit, neque confunditur, quoniam omnis prorsus commutationis est expers; non una cum illis patitur, sed una tantum agit: neque simul interit aut commutatur, sed cum illa amplificat, tum ab illa non imminuitur. Testatur hoc Porphyrius, qui Christum

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(80) Ἐν σχέσει γένηται τὸ νοητὸν. Τό abest, D. 1; A. 1, 2, 3; M. 1. Ὅταν γοῦν ἐν σχέσει γένηται νοητὸν. N. Cono reddidit: intellectum aliquod, ac si legerit, τι τῶν νοητῶν. Vall. intellectile quidquid est. Reliqua hujus loci interpretatio obscura est. Puto tamen, Vallam non legisse τόπου τινὸς ἢ πράγματος. Ellebodus τὸ νοητὸν reddidit, quod intelligentia comprehenditur. Ego contra puto, per totum hunc locum τὸ νοητὸν esse οὐσίαν νοεράν, naturam intelligentem, in primis hic intelligi mentem humanam, τὸν νοῦν. Ita etiam τὸ νοητὸν explicat Olympiodorus ad Plat. Phaed., cap. 28, p. 335, ubi discrimina ψυχῆς et σώματος ponit. Mox, αὐτὸ ἔχει εἶναι, N. Deinde idem, αὐτοῦ, τοῦ ἔχει — ἀντὶ σχέσεως.

(81) Τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ. Τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς, A. 3. Mox idem, ἀντὶ σχέσεως.

(82) Ἀντὶ τῆς σχέσεως. Σχέσιν paulo ante Vall. reddit habitum. Hoc vero loco, detentionem. Forte ergo offendit κατασχέσεως, quod tamen alienum est.

(83) Ἐκεῖ ἐνεργεῖ, λέγομεν. Ἐκεῖ ἐνεργεῖ, καὶ λέγομεν, D. 1. Ἐκεῖ ἐνεργεῖν, καὶ λέγομεν, A. 2, M. 1.

(84) Ἀρμόσει. Cono incipit libri II, cap. 12. Inducit, unionem Verbi Dei ad humanam naturam ex unionem animae nostrae ad corpus fuisse possibilem, Porphyrii testimonio: ibique confutatur Eunomius haereticus.

(85) Ὁ λόγος. Ὁ λόγος οὗτος, N. Haec ratio, Vall.

(86) Ἀσύγχυτος καὶ ἀπερίληπτος. Καὶ abest, D. 1, A. 2.

(87) Οὐ κατὰ τὸν. Malim, οὐ μέντοι κατὰ τὸν, ne dissoluta sit oratio. Λόγον, loco τρόπον, habet A. 3. Mox idem πάσχειν, loco συμπάσχειν. Mox deest, δι', post πῶς, M. 1.

(88) Οὐδὲν αὐτὸς ἀπὸ τῆς κοινωνίας. Αὐτὸς omitit, D. 1. Mox, τῆς εἰς τὸ σῶμα, idem ei A. 3.

(89) Τῆς ἐκείνων ἀσθενείας. Τῆς ἐκείνου ἀσθενείας, A. 2.

C (90) Μεταδιδοὺς δὲ. Ἐναποδιδούς δὲ. Sed δὲ insertum a man. rec., D. 1. Suae divinitatis virtutem, Con. Suae divinitatem, Vall. Τῆς αὐτοῦ θεότητος, A. 3.

(91) Τῆς ἑαυτοῦ θεότητος γίνεται σὺν αὐτοῖς ἐν μένῳ, ἐν ᾧ περ ἦν. Τῆς ἑαυτοῦ θεότητος τὴν δύναμιν, αὐτὸς μένων, ἐν οἷς ἦν, D. 1. Solum mutat hoc, ἐν, μένων ἐν, ὅπερ ἦν, A. 1, 3. Sic et Vall. Τῆς ἑαυτοῦ θεότητος. Γίνετο οὖν αὐτοῖς ἐν μένῳ, ὅπερ ἦν, A. 2. Τῆς αὐτοῦ θεότητος τὴν δύναμιν, ὁ αὐτὸς μένων ἐν οἷς ἦν καὶ πρὸ τῆς ἐνώσεως, N. Cono videtur legisse: θεότητος δύναμιν μένει ὅπερ ἦν.

(92) Καινότερος οὗτος ὁ τρόπος. Καινότερος ὁ τρόπος οὗτος, D. 1. Solum καὶ addit ante καινότερος, Ox. A. καινότερος ἀδ ἐνώσεως omitit Vall.

(93) Ἐνώσεως καὶ κινᾶται καὶ. Ἐνώσεως κακίοναται, καὶ, D. 1. Sic, sed γὰρ addit ante καὶ Con. Et copulatur et manet, Vall. Τῆς, ante ἐνώσεως, addit A. 3.

(94) Οὐ συμπάσχω. Καὶ οὐ συμπάσχω, A. 2.

(95) Ἀλλὰ συναύξων. x. τ. λ. Ἀλλὰ συναύξων (ex correct. συναύξων) μὲν ἐκεῖνα (hic deleta, ita tamen, ut appareant: συμπάσχω ὁμοῦ καὶ συναύξων μετ' ἐκεῖνα), αὐτὸς δὲ μὴ, A. 2. Συναύξων, loco συναυξάνων, habet etiam D. 1, N. Συναύξων exhibet A. 3. Conjungens, Con. Pariter augens, Vall.

(96) Ὑπ' αὐτῶν, πρὸς τῷ μένειν. Πρὸς anest, D. 1. Τὸ, loco πῶ, M. 1, A. 3. Ὑπ' αὐτῶν πρὸς τὸ μένειν, A. 2. Ὑπ' αὐτῶν μένει, N. Πρὸς τῷ μένειν reddidit, quominus maneat, Vall.

(97) Ἐπειδὴ καὶ καθαρῶς. Ἐπειδὴ καθαρῶς, D. 1. Ἐπειδὴ καθαρῶς καὶ πάσης, Con. Καὶ abest, N. Quandoquidem prorsus intaminata (id est, ratio. Sic enim superius λόγος reddidit), omnis expers est mutationis, Vall. Infra, p. 62. Eodem modo variatur in καθαρῶς et καθαρὸς.

(98) Μάρτυς τούτου ἐστὶ Πορφύριος. Μάρτυς δὲ τούτου Πορφύριος, D. 1. Testis est Porphyrius, Con. Hujus rei testis Porphyrius est, Vall.

oppugnare et insectari non dubitavit. Sunt autem gravia inimicorum, quæ pro nobis sunt, testimonia, neque contradici quidquam potest. Itaque Porphyrius, capite secundo *Variarum questionum*, ad verbum sic scribit: «Non improbandum igitur, accidere posse ut aliqua substantia ad alterius substantiæ absolutionem assumatur et pars substantiæ sit, ita ut in sua ipsius natura maneat, et aliam substantiam compleat, et unum cum alio fiat, et suam unitatem conservet, et, quod majus est, ipsa quidem non vertatur, sed ea in quibuscunque fuerit ad suam ipsius actionem sua præsentia veritat. » Atque hæc de animæ et corporis junctione scribit.

Quod si in anima vera est ratio, propterea quod est non corpus, longe longeque erit verior de Deo Verbo, quod multo magis non concretum et vere ab omni coagmentatione corporis remotum est. Hoc planissime obturat os iis qui junctionem Dei cum homine accusare conantur. Plerique enim Græcorum hoc irrident, quod dicant fieri non posse, nec

VAR. LECT.

(99) Κατὰ τοῦ Χριστοῦ. Κατὰ τοῦ δόγματος Χριστοῦ, D. 1. Post Χριστοῦ expunctum δόγμα τέ, A. 2. « Utcunque in Christum suam quatiens linguam, inquit: Valida autem. » Vall. Adversus Christianum dogma, Con. Idem proximum ὁ Πορφύριος omittit.

(1) Ἰσχυραὶ δὲ τῶν ἐχθρῶν. Τῶν ἐχθρῶν insertum, A. 2. Ἰσχυραὶ δὲ εἰσιν αἱ τῶν ἐχθρῶν μαρτυρίαι ὑπὲρ ἡμῶν, ὅταν μηδεμίαν ἀντιλογίαν ὦσιν ἐπιδοχόμεναι, N. Ἐπιδοχόμενῳ habet A. 3. Καί, ante μηδεμίαν, omittit Vall. Ellebodus reddiderat: Sunt autem gravia inimicorum, a nobis quæ sunt testimonia. Hæc, ut corrupta, ita Oxoniensis integritati restituit: Sunt autem valida inimicorum testimonia, quæ nobis perhibentur. In Græco est: gravia autem inimicorum pro nobis sunt testimonia. Correxī ergo: quæ pro nobis sunt.

(2) Λόγῳ τῶν συµµίქτωρ. Λόγῳ τῷ περὶ τῶν συµµίქτωρ, D. 1, A. 2. Sic, omisso τῶν, N. In secunda, quam commistarum questionum habuit, oratione, Vall. Index libri Porphyrii videtur fuisse, σύµµικτα ζητήματα. Vide Fabric. Bibl. Gr. vol. IV, p. 192. Λόγῳ τῷ περὶ omittit Con. Λόγος est liber, quod notum est.

(3) Γράφει κατὰ λέξιν. Γράφει κατὰ Χριστοῦ κατὰ λέξιν, D. 1.

(4) Οὐκ ἐνδέχεται τινα οὐσίαν. Οὐκ ἐστὶ δέχεται οὐσίαν, D. 1. Mox συμπαραληφθῆναι, N. Cono ita: Non est abnuendum, quin accipere possimus quamdam rem, ut non simul in intellectione ejus alia vel alia essentia comprehendatur, quæ quidem res in sua propria natura post completam hujus vel illius rationem maneat, cum qua sane non fiat, sed suam naturalem per se servei unitatem. Et, quod majus est, ipsa immutabili manente, sua præsentia mulet ea, quibus se conjunxit, pro sua operatione. Valla: Non ignorandum (ἀγνωστοῦν) igitur excipi (forte, ἐκδέχεται, male) aliquam essentiam, quæ ad se complectendam alteram assumat essentiam — unaque (forte, ἕκαστα τε συµπληροῦν) alteram complete essentiam eatenus, quatenus cum alio fuit producta et per se unum conservantem actionem, quam ipsa præsens exhibet. Ἀπογνωστοῦν proprie est desperandum. Sed commodè reddi potest, abnuendum. Nisi quis malit conjicere, οὐκ ἀπὸ γνῶµης.

Χριστοῦ (99) κινήσας τὴν ἑαυτοῦ γλῶσσαν. Ἰσχυραὶ δὲ τῶν ἐχθρῶν (1) αἱ ὑπὲρ ἡµῶν μαρτυρίαι, καὶ μηδεμίαν ἀντιλογίαν ἐπιδοχόμεναι. Οὗτος τοίνυν ὁ Πορφύριος ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ [τῷ Περί] τῶν συµµίქτωρ (2) ζητημάτων γράφει κατὰ λέξιν (3) οὕτως: « Οὐκ ἀπογνωστοῦν οὖν, ἐνδέχεται τινα οὐσίαν (4) παραληφθῆναι εἰς συµπλήρωσιν ἐτέρας οὐσίας, καὶ εἶναι μέρος οὐσίας, μένουσαν κατὰ (5) τὴν ἑαυτῆς φύσιν, 61 μετὰ τὸ συµπληροῦν (6) ἄλλην οὐσίαν, ἐν τε σὺν ἄλλῳ (7) γενομένην, καὶ τὸ καθ' ἑαυτὴν ἐν διασώζουσιν· καὶ τὸ µεῖζον, αὐτὴν μὲν μὴ τρεπομένην, τρέπουσαν δὲ ἐκείνῃ, ἐν οἷς ἂν γίνηται (8), εἰς τὴν ἑαυτῆς ἐνέργειαν τῇ παρουσίᾳ. » Λέγει δὲ (9) ταῦτα περὶ τῆς ἐνώσεως τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος.

Εἰ δὲ ἐπὶ τῆς ψυχῆς (10) ἀληθὴς ὁ λόγος, διὰ τὸ ἀσώματον (11), πολλῷ πλέον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου, τοῦ µᾶλλον ἀσυγκρίτως καὶ κατὰ ἀλήθειαν (12) ὄντος ἀσωμάτου. Ὅπερ ἀντικρυς (13) ἀποφράττει τὰ στόματα τῶν ἐπιχειρούντων κατηγορεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνώσεως (14) πρὸς τὸν ἀνθρωπίνον. Τοῦτο γὰρ Ἑλλήνων (15) οἱ πολλοὶ γέλῳτα ποιοῦνται, φάσκοντες,

ET ANIMADV.

(5) Καλεῖναι μέρος οὐσίας, μένουσαν κατὰ. Καὶ εἶναι οὐσίας μέρος μένουσαν δὲ κατὰ, D. 1. Sic, sed μένουσάν τε, A. 2. Δέ, post μένουσαν, addit N. Equidem malim, καὶ εἶναι μέρος ἐτέρας οὐσίας.

(6) Μετὰ τοῦ συµπληροῦν. Τό, loco τοῦ, A. 2, D. 1. Forte, καὶ μετὰ τὸ συµπληροῦν.

(7) Οὐσίαν ἔν τε σὺν ἄλλῳ. Οὐσίαν τε σὺν ἄλλῳ, C. D. 1. Οὐσίαν ἐν τε σὺν ἄλλῳ, A. 1, 2, N.

(8) Ἐν οἷς ἂν γίνηται. Γίνηται, loco γίνηται, D. 1. Γίνηται, A. 2. Γίνηται, aut, γίνηται, A. 1. Ἐκείνῃ, τὰ ἐν οἷς ἂν γίνηται, N.

(9) Λέγει δέ. Cono: Dicit autem hoc de unionē Verbi Dei cum anima et corpore. Vulgata defendunt, quæ mox subjiciuntur. Valla: Hæc sane ait de animæ corporaque unionē.

(10) Εἰ δὲ ἐπὶ τῆς ψυχῆς. Περί, loco ἐπὶ, D. 1. Sic et A. 2. Sed in marg. γρ. ἐπὶ. Totum sic: Ἐνώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ τοῦ σώματος. Εἰ δὲ ἐπὶ τῆς ψυχῆς, N.

(11) Διὰ τὸ ἀσώματον. Quod sit corporea, Vall. Imo, incorporea.

(12) Ἀσυγκρίτου καὶ κατὰ ἀλήθειαν. Ἀσυγκρίτως κατὰ ἀλήθειαν, D. 1, A. 3. Ἀσυγκρίτως καὶ κατὰ ἀλήθειαν, A. 1; 2, M. 1; N. Qui magis et incomparabiliter secundum veritatem, Con. Ἀσυγκρίτως Valla inepte reddidit, inconcrete.

(13) Ὅπερ ἀντικρυς. Ὅπερ ἀντικρυς, D. 1.

(14) Τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνώσεως. Τῆς θείας τοῦ Θεοῦ ἐνώσεως, A. 2.

(15) Τοῦτο γὰρ Ἑλλήνων, κ. τ. λ. Τὸ μὲν γὰρ ἐδείκασεν οἱ πολλοὶ γελῶντες εἶναι τοῦτο φρασκόν· τὸν δὲ θάνατον καὶ ἀπὸ θανάτου τὴν δὲ ἔνωσιν, ἀπρεπὲς ἡνώσθαι λέγειν τῇ φύσει τὸ θεῖον (φύσει τὸ θεῖον ex correct. in rasura, a prima, ut videtur, manu) κατὰ χρᾶσιν καὶ ἔνωσιν. Sic omnia, D. 1. Sic etiam A. 2. Sed, λέγειν γεννητὴ φύσει τὸ θεῖον κατὰ, κ. τ. λ. N. ita habet: Τὸ μὲν γὰρ ἐδείκασεν οἱ πολλοὶ γελῶντες εἶναι φρασκόν· τὸν δὲ θάνατον καὶ ἀπὸ θανάτου τὴν δὲ ἔνωσιν καὶ ἀπρεπὲς. Ἡνώσθαι γὰρ ἐν τῇ φύσει τὸ θεῖον κατὰ χρᾶσιν καὶ ἔνωσιν. In lectione vulgata nemo offendet. Sermo est hoc loco de sola incarnatione Christi. Reliqua de timore et morte ejus aliis, ut arbitrator, margini ascripserat. Accedit, quod paulo post verba, τοῖς εὐδοκίμοις αὐτῶν, hoc loco postulat Ἑλλήνων. Cono ita: Nam quod quidam

ἀδύνατον καὶ ἀπίθανον (16) καὶ ἀπρεπὲς εἶναι, συ-
γενέσθαι ὀνητῇ φύσει τὸ θεῖον κατὰ χρᾶσιν καὶ ἔνω-
σιν· ἀλλ' ἡμεῖς τοῖς εὐδοκίμοις αὐτῶν χρησάμενοι
μάρτυσιν, ἀποδυόμεθα τὴν αἰτίαν (17). Λέγεται δὲ
παρὰ τισί, καὶ μάλιστα παρὰ τοῖς Εὐνομιανοῖς (18),
ἡνωσθαι τὸν θεὸν λόγον τῷ σώματι, οὐ κατ' οὐσίαν,
ἀλλὰ κατὰ τὰς ἑκατέρου δυνάμεις (19). Οὐ γὰρ εἶναι
τὰς οὐσίας (20), τὰς ἐνωθείσας ἢ κραθείσας, ἀλλὰ
τὰς δυνάμεις τοῦ σώματος ταῖς δυνάμεισι ταῖς θείαις
συγκεκράσθαι· δυνάμεις δὲ τοῦ σώματος, πάντως δὴ-
που τοῦ ὀργανικοῦ, κατὰ Ἀριστοτέλην, λέγουσιν εἶ-
ναι τὰς αἰσθήσεις. Ταύταις οὖν (21) αἱ θεαὶ δυνάμεις
συγκρινόμεναι τὴν ἔνωσιν ἀπειργάσαντο, κατ' αὐ-
τούς· οὐδεὶς δὲ ἂν αὐτοῖς (22), οἶμαι, συγχωρήσειε,
τὰς αἰσθήσεις σωματικὰς δυνάμεις ἀποφαινομένους.
Διόρισται γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν 62 σαφῶς, τίνα
μὲν ἴδια σώματος (23), τίνα δὲ ψυχῆς (24), τίνα δὲ
τοῦ συναμφοτέρου· καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις (25) τοῦ συναμ-
φοτέρου τὰς δι' ὀργάνων (26) αἰσθήσεις ἐτίθεμεν·
αὐτὰ δὲ τὰ ὄργανα τοῦ σώματος ἐλέγομεν εἶναι (27).
Βέλτιον οὖν, ὡς προσήρῃται, κατὰ τὴν οἰκίαν φύσιν
τῶν ἀσωμάτων ἀσυγχύτως τὴν ἔνωσιν γίνεσθαι (28)
τῶν οὐσιῶν, μὴδὲν παραβλαπτομένης τῆς θειοτέρας
ἐκ τῆς ὑποδεετέρας· ἀλλὰ ταύτης μόνον ὠφελουμέ-
νης (29) ἐκ τῆς θειοτέρας· ἐπειπερ ἡ καθαρῶς ἀσω-

A probabile, nec decorum esse, ut divina essentia cum
natura mortali temperetur atque jungatur. Nos vero
usi eorum testimonio, quorum inter illos celebre
nomen est, crimen hoc depellimus. Dicitur a qui-
busdam, et maxime ab Eunomianis, junctum esse
Deum Verbum corpori, non substantia, sed utriusque
viribus. Non enim esse substantias quæ junctæ aut
temperatæ sint, sed vires corporis cum viribus di-
vinis esse commistas. Vires autem corporis, nimi-
rum omnis quod instrumentis sit præditum, ex
Aristotelis sententia, dicunt esse sensus. His ergo
divinæ vires commistæ junctionem, illis auctoribus,
effecerunt. At nemo, opinor, hoc iis dederit, sensus
corporeas vires esse. Supra enim perspicue expli-
catum est, quæ corporis, quæ animæ, quæ ejus quod
ex utroque est, sint propria. Et in propriis ejus
quod ex utroque conflatum est, sensus per instru-
menta suum munus fungentes ponebamus, ipsa
porro instrumenta corporis esse dicebamus. Quare
satius est, ut ante diximus, ex propria natura re-
rum, corpore vacantium, non confuse junctionem
fieri substantiarum, ita ut quæ divinior est, nihil
mali aut sordium ab humiliori contrahat, sed contra
potius quæ humilior est a diviniore duntaxat ad-
juvetur. Nam natura pure expers corporis penetrat

VAR. LECT. ET ANIMADV.

dicere formidant, id multi ridiculum esse aiunt,
sicut enim mortem ejus existere incredibilem, ita
unionem quoque indecentem esse, generali scilicet
naturæ divinam secundum coagmentationem uniri.
Sed nos ex ipsis complurium usi testimonio, hanc
item finimus. Valla paucissima mutat in lectione
Vulgata. Habet enim : At hoc Græcorum — ridicu-
lum arbitrati aiunt impossibile, non probabile —
divinum (τὸ θεῖον. Imo, Deum) — genitura esse con-
junctionem (sic reddidit, συγγενέσθαι). Πολὺν solum
mutat, loco πολλοί, M. 1. Oī ante πολλοί, abest, A. 3.

(16) Καὶ ἀπίθανον. Καὶ ἀνόητον addit A. 3.

(17) Ἀποδυόμεθα τὴν αἰτίαν. Ἀποδιδόμεθα τὴν
αἰτίαν, N. Causam et rationem excutiamus, Vall.
Multo rectius hoc reddidit Ellebodus. Εὐδοκί-
μοις vero inter Græcos et gentiles in primis adnu-
merat Porphyrium.

(18) Καὶ μάλιστα παρὰ τοῖς Εὐνομιανοῖς. Παρὰ
omittit A. 2, 3. Εὐνομιανοῖς habet D. 1, A. 1, 2; Ox.
Καὶ μάλιστα τοῖς Εὐνομιανοῖς, N.

(19) Ἀλλὰ κατὰ τὰς ἑκατέρου δυνάμεις. Ἀλλὰ
κατὰ τὸ τὰς (et in marg. ἐν ἄλλῳ additur) ἑτέρου
δυνάμεις, A. 2. Ἐκατέρας, loco ἑκατέρου, N.

(20) Οὐ γὰρ εἶναι τὰς οὐσίας, x. τ. λ. Οὐ γὰρ
εἶναι δυνατόν, τὰς οὐσίας τὰς ἐνωθείσας μένειν κρα-
θείσας· ἀλλὰ τὰς τοῦ σώματος τοῦ σώματος· τὰς δὲ
τῆς ψυχῆς, ταῖς θείαις συγκεκράσθαι δυνάμεις. Πάν-
τως δὲ πού δυνάμεις κατὰ Ἀριστοτέλην, x. τ. λ. D. 1.
Ab ἐνωθείσας ita habet A. 2.: ἐνωθείσας (μένειν
deletum et additum ἢ) κραθείσας (in marg. κρα-
θείσας) ἀλλὰ τὰς (δυνάμεις insertum), τοῦ σώματος
(in marg. τὰς δυνάμεις ταῖς θείαις συγκεκράσθαι
δυνάμεις δὲ τοῦ σώματος πάντως δὴπου τοῦ ὀρ-
γανικοῦ κατὰ Ἀριστοτέλην) et in textu deleta :
τοῦ σώματος ταῖς δὲ τὴν ψυχὴν ταῖς θείαις συγκεκρά-
σθαι δυνάμεις δὲ τούτων εἰσι πάντως δὲ πού τὰς
ἐαυτοῦ κατὰ Ἀριστοτέλην. Ergo alius in textu scrip-
sit, alius partim deleuit, partim alia ascripsit mar-
gini. Hanc corruptionem ex eo credo natam, quod
in principio, loco οὐ γὰρ τὰς οὐσίας ἡνωσθαι ἢ
κεκράσθαι, scriptum est, οὐ γὰρ εἶναι — κρα-

θείσας. Nam isto modo secundum membrum primo
fuisse simile. Loco παντός vero ex codd. recepi
πάντως, etsi istud quoque ferri poterat utroque
τοῦ deleti. Cono ita : Non enim impossibile aiunt,
substantias illas unitas manere et esse concretas et
solum animæ et corporis virtutes divinis esse con-
junctas viribus. Sensus autem omnino secundum Ari-
stotelem virtutes esse dicunt. Valla omittit solum πάν-
τως δὴπου. In reliquis consentit cum Vulgata le-
ctione. Ἡ κραθείσας abest, M. 1. Ejus loco ha-
bet ἢ συγκεκράσθας, A. 3; et mox, πάντως δὲ
πού.

(21) Ταύταις οὖν. Hic ergo sensibus, Vall. Mox,
συγκρινάσθαι, M. 1.

(22) Οὐδεὶς δὲ ἂν αὐτοῖς. Δ', loco δὲ, D. 1. A. 3.
Mox, ἀποφαινομένους, M. 1.

(23) Τίνα μὲν ἴδια σώματος. Τοῦ, ante σώμα-
τος, addit D. 1.

(24) Τίνα δὲ ψυχῆς. Τῆς, ante ψυχῆς, addit D. 1.

(25) Καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις. Cono ita : Certe sensa-
tiones esse sensus posuimus, ipsa autem sensoria
corporis existere diximus. Melius ergo est, secundum
propriam et inconfusaneam incorporeorum natu-
ram; substantialiter fieri unionem, divini in
nullo læsa ab inferiori, imo hac solum proficiente
ex illa. Natura enim, quæ pura est et incorporea.
Mox idem, ἡνωσθαι reddidit, unitam esse liquet.

(26) Τὰς δι' ὀργάνων, x. τ. λ. Τὰς αἰσθήσεις, τὰ
ὄργανα ἐλέγομεν τῶν ἀσωμάτων, ἀσυγχύτως τὴν ἔνω-
σιν τῶν οὐσιῶν γίνεσθαι, μὴδὲν παραβλαπτομένης.
Sic, reliquis omisiss, N. Proximum ἐτίθεμεν Vall.
reddidit, digerebamus. Mox idem omittit, ὡς προσή-
ρῃται. M. 1 ita habet : Τὰς αἰσθήσεις ὄργανα ἐτίθε-
μεν· αὐτὰς δὲ τοῦ σώματος δι' ὀργάνων αἰσθήσεις τὰ
ὄργανα ἐλέγομεν εἶναι, A. 3, Ταῦτα ὄργανα, loco,
τὰ ὄργανα.

(27) Ἐλέγομεν εἶναι. Λέγομεν εἶναι, D. 1.

(28) Τὴν ἔνωσιν γίνεσθαι. Τὴν ἔνωσιν γίνα-
σθαι, D. 1, A. 1. Γίνεσθαι τῶν οὐσιῶν τὴν ἔνω-
σιν, A. 3.

(29) Ἀλλὰ ταύτης μόνον ὠφελουμένης. Μὲν-
λον, loco μόνον, D. 1. Mox, ἐπειδὴπερ, A. 3.

libere omnia, et a nullo ipsa penetratur, ut, quoniam omnia penetrat, jungatur, quoniam a nullo penetratur, expers omnis admisionis et confusionis maneat. Non ergo haec junctionis ratio, Dei lubito, ut quibusdam claris viris videtur, sed natura nittitur. Nam quod corpus quidem induit, merito dixerit quicquam Dei lubito factum esse. Quod vero, postquam junctus est, non confundatur, propria Dei natura sit, non quoniam ita illi est collibitum. Nam gradus animarum, ascensus item et descensus, quos Origenes inducti, nihil pertinentes ad divinas Litteras, neque cum Christianorum decretis consentanei, relinquendi sunt.

CAP. IV.

De corpore.

Omne corpus e quatuor elementis concretum et conflatum est: proxime quidem eorum quae sanguinem habent corpora e quatuor humoribus, sanguine, pituita, flava bile et atra: eorum vero quae sanguine carent, cum ex ceteris humoribus, tum ex eo quod in iis cum sanguine comparatur. Proxime autem dicitur, quando nulla natura intercedente ex illis quid factum fuerit, ut e quatuor quidem elementis quatuor humores, ex humoribus ea quae particularum sunt similium et partes sunt corporis, onerata sint. Comparant autem cum terra atram bilem, cum aqua pituitam, cum aere sanguinem, cum igni flavam bilem. Quidquid autem ex elementis concretum est, aut solidum est, aut humidum, aut spiritus. Aristoteles vero proxime ex sanguine solo vult fieri corpora animantium. Eo enim et ali

ματος (30) φύσις, χωρεῖ μὲν ἀκαλύτως διὰ πάντων, δι' αὐτῆς δὲ οὐδέν· ὥστε τῷ μὲν χωρεῖν αὐτὴν διὰ πάντων, ἠνῶσθαι τῷ δὲ (31) μὴδὲν δι' αὐτῆς, μένιν ἄμικτον καὶ ἀσύγχυτον. Οὐκ εὐδοκία (32) τοίνυν ὁ τρόπος τῆς ἐνώσεως, ὡς τισι τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν δοκεῖ, ἀλλ' ἡ φύσις αἰτία. Τὸ μὲν γὰρ ἀναλαβεῖν σῶμα (33), κατ' εὐδοκίαν εἰποι τις ἂν εὐλόγως γεγενῆσθαι· τὸ δὲ ἐνούμενον (34) μὴ συγχυθῆναι, κατὰ τὴν οἰκείαν (35) τοῦ Θεοῦ φύσιν, οὐ κατ' εὐδοκίαν γίνεται. Τοὺς γὰρ βαθμοὺς τῶν ψυχῶν καὶ τὰς ἀναβάσεις καὶ καταβάσεις (36), ὧς Ἀριγένης εἰσάγει, μὴδὲν προσηκούσας (37) ταῖς θείαις Γραφαῖς, μὴδὲ συναδούσας (38) τοῖς τῶν Χριστιανῶν δόγμασι, παραλείπτον.

ΚΕΦ. Δ' (39).

Περὶ σώματος.

B

Πᾶν σῶμα τῶν τεσσάρων στοιχείων ἐστὶ σύγκριμα (40), καὶ ἐκ τούτων γέγονε· προσεχῶς δὲ τὰ (41) τῶν ἐναίμων ζώων, ἐκ τῶν τεσσάρων χυμῶν, αἷματος, φλέγματος, ξανθοῦς τε χολῆς (42) καὶ μελαίνης· τὰ δὲ τῶν ἀναιμῶν (43), ἐκ τῶν ἄλλων 63 χυμῶν, καὶ ἐκ τοῦ ἀναλογούντος ἐν αὐτοῖς τῷ αἵματι (44). Προσεχῶς δὲ λέγεται, ὅταν ἀμέσως ἐξ αὐτῶν ἐκείνων τι γίνηται (45)· ὡς εἶναι τῶν μὲν τεσσάρων στοιχείων σύγκριμα τοὺς τέσσαρας χυμοὺς· τῶν δὲ χυμῶν, τὰ ὁμοιομερῆ (46), ἃ ἐστὶ μόρια τοῦ σώματος. Εἰκόζουσι δὲ, ἥ μὲν γῆ, τὴν μελαινὰν χολήν· τῷ δὲ ὕδατι (47), τὸ φλέγμα· τῷ δὲ ἀέρι, τὸ αἷμα (48)· τῷ δὲ πυρὶ, τὴν ξανθὴν χολήν. Πᾶν δὲ σύγκριμα στοιχείων, ἢ στερεόν ἐστίν, ἢ ὑγρὸν, ἢ πνεῦμα (49). Ἀριστοτέλης δὲ προσεχῶς ἐξ αἵματος μόνου βούλεται γίνεσθαι τὰ σώματα τῶν ζώων. Ἐκ τούτου γὰρ καὶ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(30) Ἡ καθαρῶς ἀσώματος. Ex correct., antea καθαρός, D. 1. Mox, ὥστε τὸ μὲν χωρεῖν — τὸ δὲ μὴδὲν δι' αὐτῆς, N., M. 1.

(31) Ἡνῶσθαι τῷ δὲ. Ἡνῶσθαι πᾶσι τῷ δὲ, D. 1. Mox, ὁ τύπος τῆς ἐνώσεως, N.

(32) Εὐδοκία. Nimirum θελα, Dei voluntas et arbitrium. Sed Cono ita: Non probandus igitur est hic prior unionis modus. Et ἐνδόξων reddidit, gloriabundis. Valla: Hujusmodi igitur unionis non benefaciendi voluntas, velut. Ellebodus reddiderat, lubito. Id Oxoniensis editor ex sanctissimo et Latinissimo Hieronymo correxit, beneplacito.

(33) Τὸ μὲν γὰρ ἀναλαβεῖν σῶμα. Τὸ μὲν γὰρ ἀναλαβεῖν σῶμα, M. 1, A. 3, D. 1, Ox., N., Con. Τὸ μὲν γὰρ λαβεῖν σῶμα, A. 1, 2. In corpore namque accipiendo. Vall. In reliquis ad finem capitis convenit cum lectione vulgata.

(34) Τὸ δὲ ἐνούμενον, x. τ. λ. Τὸ δὲ ἐνούμενον (μὴ καὶ τὰς καταβάσεις) εἶναι. Βέλτιον οὖν, ὡς προέβηται, κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν. Τοὺς γὰρ βαθμοὺς, N. Μή, ante συγχυθῆναι omittit M. 1.

(35) Κατὰ τὴν οἰκείαν. In propriam Deinaturam, sed pro beneplacito assumptis, suam naturalem operationem exercere. Gradus vero animarum. Et mox: e quae Origenistae inducunt, Con.

(36) Καὶ καταβάσεις. Absunt, A. 1. Καὶ τὰς καταβάσεις, D. 1. Omittit, sed paulo ante habet, N.

(37) Μὴδὲν προσηκούσας, x. τ. λ. Μὴδὲν συναδούσας ταῖς θείαις Γραφαῖς, μὴδὲ προσηκούσας τοῖς τῶν Χριστ., N.

(38) Μὴδὲ συναδούσας. Μὴ συναδούσας, A. 2. Mox, τοῖς Χριστιανῶν, D. 1, A. 2.

(39) Cap. 4, index idem, D. 1; A. 1, 3. Etiam sic, sed a man. rec., A. 2. Sic, sed λόγος τρίτος, M. 1. De corpore cap. 4, Vall. Apud Con. incipit libri iii De elementis, cap. 1, de quatuor humoribus, ex quibus animalia et constituuntur et nutriuntur, ac duplici partium genere in animalium membris.

(40) Στοιχείων ἐστὶ σύγκριμα. Sic, sed ex correct., σύγκριμα, D. 1. Ἐστὶ στοιχ. σύγκ., A. 3.

(41) Προσεχῶς μὲν τὰ. Προσεχῶς δὲ τὰ, D. 1; A. 1, 2; M. 1.

(42) Ξανθοῦς τε χολῆς. Te abest, A. 2. Ξανθοῦς τε καὶ μελαίνης χολῆς, A. 3.

(43) Τὰ δὲ τῶν ἀναιμῶν. Ἐναίμων, loco ἀναιμῶν, D. 1, A. 1.

(44) Αὐτοῖς τῷ αἵματι. Αὐτοῖς τοῦ αἵματος, M. 1.

(45) Ἐξ αὐτῶν ἐκείνων τί γίνηται. Loco γίνηται est γίνεται et ex correct. rec. γίνηται, D. 1. Γίνηται, A. 1. Ἐγέρεται, A. 2. Γίνεται, superscriptio η, A. 3. Cono ita: Προσεχῶς μὲν λέγεται, τούτέστιν, ἀμέσως ἐξ αὐτῶν. Ὅθεν γίνεται.

(46) Χυμῶν, τὰ ὁμοιομερῆ. Post χυμῶν addit: Τῶν τεσσάρων στοιχείων, D. 1. Consimilia membra, quae sunt corporis particulae, Con. Post σώματος in versione addidit Ellebodus, onerata sint. Pro eo editor Oxoniensis habet, conflata sint. In Graeco nihil est ejusmodi.

(47) Τῷ δὲ ὕδατι. Τῷ ὕδατι δέ, A. 2. Paulo aliter habet Joan., p. 179.

(48) Τῷ δὲ ἀέρι, τὸ αἷμα. Πνεῦμα, loco αἵμα. A. 2. Mox, ἢ στερεόν τι ἐστίν, Con.

(49) Ἡ ὑγρὸν, ἢ πνεῦμα. Litterae ex correct. rec., D. 1. Aut spiritalis est, Vall.

ῥέφασθαι προσεχῶς καὶ αὐξάνεσθαι (50) πάντα τὰ τοῦ ζώου μόρια · καὶ τὸ σπέρμα δὲ τὴν γένεσιν ἐξ αἵματος ἔχειν. Ἄλλ' ἐπειπερ (51) ἐξ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ οὐκ ἐδόκει καλῶς ἔχειν, τὰ τε σκληρότατα ὀστέα καὶ τὴν ἀπαλωτάτην σάρκα τε καὶ (52) πιμελὴν γίνεσθαι · ἤρρεσεν Ἰπποκράτει (53) πρῶτον, τὰ σώματα τῶν ζῶων ἐκ τῶν τεσσάρων χυμῶν (54) συμπήγνυσθαι (55) προσεχῶς · ἢ ἐκ μὲν τῶν (56) γεωδεστέρων καὶ παχυμερεστέρων τὰ στερεώτερα γίνονται, ἐκ δὲ τῶν μαλακωτέρων τὰ μαλακά. Εὕρισκονται δὲ πολ- λάκις οἱ τέσσαρες ἐν τῷ αἵματι χυμοὶ (57), ὥς ἐστιν ἰδεῖν ἐν ταῖς φλεβοτομίαις, ποτὲ μὲν τοῦ ὀρρώδους (58) φλέγματος πλεονάζοντος ἐν αὐτῷ, ποτὲ δὲ τῆς μελαίνης ἢ ξανθῆς χολῆς · ὅθεν δοκοῦσι πῶς [ἐν τούτῳ] ἀλλήλοις συμφωνεῖν οἱ ἄνδρες (59). Ἔστι δὲ τῶν ἐν τοῖς ζώοις μερῶν, τὰ μὲν ὁμοιομερῆ, τὰ δὲ ἀνομοιο- μερῆ · [οἷον] ὁμοιομερῆ (60) μὲν, ἐγκέφαλος, μῆνιγ- γες (61), νεῦρον, μυελὸς, ὀστέον (62), ὀδοὺς, χόν- δρος, ἀδένες, σύνδεσμοι, 64 ὕμενες, ἴνες, τρίχες, δνυχες (63), σάρκες, φλέβες, ἀρτηρίαι, πόροι, πιμελὴ, ἔσθρα, καὶ τὰ οἰονεῖ στοιχεῖα προσεχῇ τούτων, αἷμα, καθὼ αἷμα καθαρὸν, φλέγμα (64), χολή μελαίνα καὶ ξανθή (65). Ὁ γὰρ τένων σύνθετός ἐστιν ἐκ τε συνδέ- σμων (66) καὶ νευρώδων ἰνῶν (67) · ἀνομοιομερῆ δὲ, κεφαλὴ, θώραξ, χεῖρες, πόδες, καὶ τὰ ἄλλα μέλη (68) τοῦ ἀνθρώπου. Οὐ γὰρ εἰς κεφαλὴν διαιρεῖται ἡ κε- φαλή, ὥσπερ τὸ νεῦρον εἰς νεῦρον, καὶ ἡ φλέψ εἰς

A proxime et angustè omnes corporis partes, et semen quoque ex sanguine ortum ducere. Sed quoniam rectum non videbatur, et ossa, quæ durissima es- sent, et carnem, quæ mollissima, et adipem, ex uno eodemque gigni, placuit Hippocrati primum e qua- tuor humoribus proxime concrescere corpora ani- malium, ut ex his quæ terrena magis et crassiora sunt, solidiora fiant, et mollioribus mollia. Inveniu- tur tamen sæpe quatuor humores in sanguine, ut licet videre in venarum incisionibus, cum aliquando serosa pituita in eo abundet, aliquando atra aut flava bilis. Quamobrem isti inter se consentire ali- quo modo videntur. Sunt autem inter partes ani- malium quædam similia partium, quædam dissimilia. Similium, cerebrum, tunica cerebri, nervus, B medulla, os, dens, cartilago, glandes, ungues, liga- menta, membranæ, fibræ, pili, carnes, venæ, arte- riæ, pori, adeps, cutis, et horum velut proxima elementa sanguis, qui purus est, pituita, bilis atra et flava. Nam tendo, cum ex ligamentis, tum ex nervosis fibris compositus est. Dissimilium partium, caput, thorax, manus, pedes et cætera membra ho- minis. Non enim in caput caput dividitur, ut ner- vus in nervum, et vena in venam, et caro in car- nem. Quidquid autem dissimilium est partium, ex his quæ similia sunt partium, constat, ut caput e nervis et carnibus et ossibus et aliis ejusmodi,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(50) Τρέφεσθαι προσεχῶς καὶ αὐξάνεσθαι. Τρέ- φεσθαι καὶ αὐξέσθαι, D. 1. Τρέφεται· ei mox αὐξε- ται. Deinde tamen ἔχειν habet A. 1. Αὐξέσθαι, loco αὐξάνεσθαι, A. 3. Paulo ante μόνον omittit Con.

(51) Ἐξ αἵματος ἔχειν. Ἄλλ' ἐπειπερ. Ἐξ αἵ- ματος ἔχει μὲν, ἀλλ' ἐπειδή, A. 2. Ἄλλ' ἐπειδή- περ habet etiam A. 1. Ἐξ αἵματος τὴν γένεσιν ἔχειν, A. 3. Idem mox, οὐδ' ἐδόκει.

(52) Ἀπαλωτάτην σάρκα καὶ. Ἀπαλωτάτην σάρ- κα τε καὶ, D. 1. Ἀπαλωτάτην σάρκα τε καὶ, A. 1, 2, 3. Mox γίνεσθαι, A. 1.

(53) Ἰπποκράτῃ. Ἰπποκράτει, A. 1, 2, 3. Similis varietas reperitur in vocabulo Κυαζάρης in Cyro- pædia Xenoph. Vide Zeunium ad i, 6, 9. Mox, πρῶ- τον, A. 2, male. Cono : Hippocratem præferimus. Valla : Iure placuit Hippocrati, ex humoribus, etc.

(54) Τεσσάρων χυμῶν, x. τ. λ. Τεσσάρων στοι- χείων ἢ μᾶλλον χυμῶν πηγνυσθαι, A. 1.

(55) Συμπήγνυσθαι, x. τ. λ. Primo coagulari, ex terrestribus vero et παχυμέροις (sic) solidiora pro- xime generari, Con. Συμπήγνυσθαι reddidit, exci- tari atque conformari, Vall.

(56) Ἰν' ἐκ μὲν τῶν. Ἰνα καὶ, loco ἵνα, A. 3. Ἰνα, loco ἵν', D. 1. Hic in marg. a rec. notatur inepta etymologia vocis αἵματος, quæ ad initium capitis referenda est : Αἷμα, παρὰ τὸ ἀνάμμα εἶναι ἢ παρὰ τὸ αἰδῶ, αἴσω αἷμα. (Hæc supplenda ex Etymolog. magno in αἷμα), ἢ αἷμα καὶ δεσμός καὶ πρᾶγμα δυναστεῖον. Paulo post γίνονται, loco γίνων- ται, A. 2.

(57) Ἐν τῷ αἵματι χυμοί. Σώματι, loco αἵματι, A. 1. Sic et Valla, apud quem tamen deest οἱ τέσ- σαρες.

(58) Ὀρρώδους. Ὀρώδους, D. 1; A. 1, 2. Sic in simi- libus vocabulis in aliis etiam codicibus inveni. Valla : aliquando exhorrescente et tumenie corpore ex re- dundante phlegmate. Mire ergo corruptius videtur fuisse istius codex in vocabulo ὀρρώδους. Duo voca- bula videtur ante oculos habuisse ὀρρώδην et οἰδεῖν,

M. 1 exhibet ῥώδους. Ῥώδης, fluxus. Vid. Arrian. Indica, pag. 357; Euseb. Præpar. evang., p. 301.

(59) Δοκοῦσι πῶς ἐν τούτῳ ἀλλήλοις συμφωνεῖν οἱ ἄνδρες. Δοκοῦσι πῶς ἐν τούτῳ ἀλλήλοις συμφω- νεῖν ἄνδρες ἱατροί, A. 2. Δοκοῦσιν, omisso πῶς, A. 3. Οἱ ἄνδρες h. l. sunt Aristoteles et Hippocrates. Valla reddidit homines. Cono ita : Quare jam nomi- nati viri concordare quodammodo sibi invicem vi- dentur. Ἐν τούτῳ nec Cono, nec Valla habet.

(60) Ὀλον ὁμοιομερῆ. Ὀλον abest, D. 1; A. 2, 3. Ab τὰ δὲ ἀνομοιομερῇ inepte reddidit Con. Similium quidem partium, ut cerebrum, Vall. Ergo ὅλον per ut expressit.

(61) Μῆνιγγες. Μῆνιγγες, D. 1, A. 1. Μηνυγγε; A. 2. Μίνιγγες, A. 3. Menignes, Vall.

(62) Μυελὸς, ὀστέον. Μυελὸς καὶ ὀστέον, A. 2. Μυελὸς καὶ ὀστέον. Sic D. 1. Mox ἀδένες reddidit lumbi, Vall.

(63) Ὀνυχες. Hoc post τρίχες, non post ἀδένες, D habet D. 1; A. 1, 2, 3, Vall. Mox loco πόροι Cono habet topus, id est, πῶρος.

(64) Τούτων, αἷμα, καθ' αἷμα καθαρὸν, φλέγμα. Καθὼ, loco καθ', D. 1; A. 1, 2, 3; M. 1. Τούτων, φλέγμα, αἷμα καθαρὸν ac deinceps continuo χολή, Ox. Præterea D. 1, a man. rec. in marg. : Αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περὶ καρδίαν ἐστὶ νόημα, φησὶν Ἐμ- πεδοκλῆς. Valla : elementa : sicut pariter sanguis purus, phlegma. Ergo loco αἷμα καθὼ, aliud quid videtur legisse, veluti ὅλον, ὁμοῖος.

(65) Χολή μελαίνα καὶ ξανθή. Χολή ἢ μελαίνα ἢ ξανθή, M. 1.

(66) Ἐκ τε συνδέσμων. Ἐκ τε συνδέσμων, A. 2, Ox. Ἐκ τε τοῦ συνδέσμου καὶ τῶν νευρ., A. 3.

(67) Ἰνῶν. Ἰνῶν, D. 1; A. 1, 2. Inibus, Vall. Umbis, Con.

(68) Καὶ τὰ ἄλλα μέλη. Καὶ τὰλλα μέρη. Sed τὰλλα ex correct., antea τὰλλα, D. 1.

quæ etiam organica, id est, si ita licet loqui, instrumentaria vocant.

Definitio eorum quæ similium sunt partium hæc est: quorum partes et totius et inter se sunt similes: simile porro nunc pro eodem intelligendum est. Non autem omne animal omnes partes corporis habet, sed aliqua eorum mutila reperiuntur. Alia enim carent pedibus, ut pisces et serpentes; alia capite, ut cancri et carabi et quædam squatilia: habent enim sensuum instrumenta in pectore, quia caput non habent: alia pulmone, quotquot scilicet aerem spiritu non ducunt; alia vesica, ut aves, et omnia, quæ urinam non reddunt. Quibus autem testa pro tegumento est, plurimis membris privata sunt. Nam ea ut sint animalia, in paucis positum habent. Videntur etiam aliqua non habere, cum habeant, ut cervi videntur non habere flavam bilem, quoniam in intestinis eam dispersam atque latentem habent. Homo vero, et omnia, et perfecta habet, et ita omnia, ut recte aliter res se habere non possit. In partium quoque situ, magna in animalibus dissimilitudo est. Alia enim habent ubera in pectore, alia in alvo, alia sub cruribus, et alia duo, alia quatuor, alia plura. Propemodum enim natura ad numerum eorum quæ gignuntur uberum multitudinem dimensa est. Verum si quis hæc exquisitè velit excerpere, legat Aristotelis historiam, quæ *De animalibus* est. Non enim propositi est nostri, de his exacte agere, sed quibusdam veluti formis adumbrare. Quare ad disputationem de elementis, quæ deinceps quaeritur, veniamus.

CAP. V.

De elementis.

Elementum mundanum pars est minima corpo-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(69) Ἐξ ὁμοιομερῶν συνέστηκεν. Ἐξ ἀνομοιομερῶν συνέστηκεν, D. 1. Valla Græce ita: 'Ἀνομοιομερον ἐκ τῶν ὁμοιομερῶν.

(70) Δεῖ λαμβάνειν. Δεῖ λαβεῖν, I. A. 3.

(71) Ὡς ἰχθύες. Ὡς ἰχθῦς, A. 2.

(72) Κάραβοι . . . στήθει. Κάραβοι (γεννητῶν, sic. Sed linea transversa deletum). Ἐνια γὰρ ἐν γὰρ τῷ στήθει (sic), D. 4. Mox idem κύστιν, et ex correct. κύστιν. Paulo ante, post ἐστέρηται, addit: *ceu ante retulimus*, Con.

(73) Τὸ εἶναι ζῶις. Τὸ εἶναι ζῶον, M. 1.

(74) Καὶ τοὶ ἔχοντα. Καὶ τι ἔχοντα, D. 1. Ab καίτοι ad δοκοῦσι absunt, M. 1.

(75) Πάντα, καὶ τέλεια. Πάντα τὰ τέλεια, A. 3.

(76) Ἄλλως ἐνδέχεται — πάντα. Ἄλλως καλῶς ἐνδέχεται ἔχειν πάντα, D. 1. Τὰ ante πάντα addit A. 3.

(77) Καὶ κατὰ τὴν θέσιν. Καὶ abest, Ox., Vall. Paulo ante loco οὕτω, conjici possit etc.

(78) Πολλὴ ἡ διαφορά. Πολλὴ ἐστὶν ἡ διαφορά, A. 2. Sic, omisso ἡ, D. 1. Ἡ solum abest, A. 3.

(79) Τὰ μὲν γὰρ ἔχει. Τινὰ μὲν ἔχει, D. 1.

(80) Ἰὰ τοὺς μηρούς. Inter crura, Vall.

(81) Τὰ μὲν β', τὰ δὲ δ'. Τὰ μὲν δύο, τὰ δὲ τέσσαρας, A. 1, 2. Sic, sed sigma in τέσσαρας ex corr. rec., D. 1.

(82) Τῶ τῶν γεννημένων. Τῶ τῶν γενομένων, A. 3. Sic ex corr., antea γενομένων, D. 1. Mox, deest

A φλέβα, καὶ ἡ σὰρξ εἰς σάρκα. πᾶν δὲ ἀνομοιομερὲς ἐξ ὁμοιομερῶν συνέστηκεν (69), ὡς ἡ κεφαλὴ, ἐκ καλοῦσι δὲ ταῦτα καὶ ὀργανικά.

Ὅρος δὲ ὁμοιομερῶν οὗτος· ὧν τὰ μόρια τῶν τε ὀλῳ καὶ ἀλλήλοις ἐστὶν ὅμοια· τὸ δὲ ὅμοιον νῦν ἀντὶ τοῦ ταυτὸν δεῖ λαμβάνειν (70). Οὐ πᾶν δὲ ζῶον πάντα τὰ μόρια τοῦ σώματος κέκτηται· ἀλλ' ἐστὶν ἓνια κολοῦσά. Τὰ μὲν γὰρ ἐστὶν ἄποδα, ὡς ἰχθύες (71) καὶ ὄφεις· τὰ δὲ ἀκέφαλα, ὡς καρκίνιοι καὶ κάραβοι καὶ τῶν νηκτῶν ἓνια· ἐν γὰρ τῷ στήθει (72) τὰ αἰσθητήρια ἔχουσι, διὰ τὸ μὴ ἔχειν κεφαλὴν· τὰ δὲ πνεύμονος ἐστέρηται, ὅσα μὴ ἀναπνεῖ τὸν ἀέρα· τὰ δὲ κύστιν οὐκ ἔχει, ὡς ὄφιντες καὶ πάντα τὰ μὴ οὐροῦντα· τὰ δὲ ὀστρακοῦδερμα τῶν πλείστων ἀμοιρεῖ μελῶν· ἐν ὀλίγοις γὰρ αὐτοῖς τὸ εἶναι ζῶιος (73) ὑπάρχει· δοκεῖ δὲ τινα, καίτοι ἔχοντα (74), μὴ ἔχειν· ὡς ἑλαφοὶ δοκοῦσι μὴ ἔχειν τὴν ξανθὴν χολήν, ἐπειδὴ περ ἐν τοῖς ἐντέροις ἔχουσιν αὐτὴν διεσπαρμένην καὶ ἀφανῆ· ὁ δὲ ἄνθρωπος, καὶ πάντα, καὶ 65 τέλεια (75), καὶ, ὡς οὐκ ἂν ἄλλως ἐνδέχεται καλῶς, ἔχει πάντα (76). Οὕτω δὲ καὶ κατὰ τὴν θέσιν (77) τῶν μορίων πολλῇ ἢ διαφορᾷ (78) τοῖς ζῷοις. Τὰ μὲν γὰρ ἔχει (79) τοὺς μαστοὺς ἐν τῷ στήθει· τὰ δὲ, ἐν τῇ κοιλίᾳ· τὰ δὲ, ὑπὸ τοῦς μηρούς (80)· καὶ τὰ μὲν δύο, τὰ δὲ τέσσαρας (81), τὰ δὲ πλείους. Σχεδὸν γὰρ συνεμέτρησεν ἡ φύσις τῶν τῶν γεννημένων (82) ἀριθμῷ τὸ πλῆθος τῶν μαστῶν. Εἰ δὲ τις (83) ἀκριβῶς ἐκλέγειν ταῦτα βούλοιοτο (84), τὴν *Περὶ ζῶων ἱστορίαν* Ἀριστοτέλους ἀναγινωσκέτω. Οὐ γὰρ τῆς προκειμένης γραφῆς (85) ἀκριβοῦν ἐστὶ ταῦτα· ἀλλ' ὅσον ὑπογραφὰς τινας καὶ τύπους ἐκτίθεσθαι. Μετέλθωμεν (86) οὖν ἐπὶ τὸν περὶ τῶν στοιχείων (87) λόγον, ἐξ ἀκολουθίας ἐπιζητούμενον

ΚΕΦ. Ε' (88)

Περὶ στοιχείων.

Τὸ στοιχεῖον τὸ κοσμικὸν ἐστὶ μέρος ἐλάχιστον

τό, ante πλῆθος. M. 1, et deinde μαστῶν, sed superscripto θ. A. 1.

(83) Εἰ δὲ τις. Εἰ δὲ τις, A. 3.

(84) Ταῦτα βούλοιοτο. Ταῦτα βούλεται, D. 1. Paulo ante displicet ἐκλέγειν. Sed nec συλλέγειν, nec καταλέγειν satis mihi probatur. Nexus videtur postulare γινώσκειν, μανθάνειν, seu, γινῶαι, μαθεῖν. Con. habet, nosse. Vall. dignoscere. Pagina 162, in sententia fere simili est ἀναλέγεσθαι.

(85) Προκειμένης γραφῆς, κ. τ. λ. Προκειμένης πνευματικῆς γραφῆς ἀκριβοῦν τὰ τοιαῦτά ἐστιν, ἀλλ', D. 1. Ἀκριβοῦν omittit Con. Valla ita: non enim proposito nostro hæc rimanda conveniunt, sed ut in subscriptionum figuram aliquos annotemus locos. Ὑπογραφὴ non est subscriptio, sed adumbratio rei. Synonymum est τύπος, effigies, informatio rei. Plato p. 432, opponit ὑπογραφὴν ei τελειωτάτην ἀπεργασίαν. Nec aliena est ab hoc loco definitio Stoicorum apud Diog. Laert., p. 259. Ὑπογραφὴ δὲ ἐστὶ λόγος τυπωδῶς εἰσάγων εἰς τὰ πράγματα.

(86) Μετέλθωμεν. Con. incipit librum, cap. 2. De numero quatuor elementorum et eorum qualitativibus, secundum quas ad se invicem habitudinem et unionem obtinent.

(87) Ἐπὶ τὸν τῶν στοιχείων. Περὶ, post τόν, addit D. 1. Non habet Con., Vall.

(88) Cap. 5. Index idem est, D. 1; A. 1, 3. Etiam,

τοῦ συγχρίματος τῶν σωμάτων· εἰσι δὲ στοιχεῖα τέσσαρα (89), γῆ, ὕδωρ, ἀήρ, πῦρ, συντεταγμένα κατὰ τὴν εἰρημένην τάξιν, ἀπὸ τῶν κάτωθεν ἐπὶ τὰ ἄνω, σώματα (90) καὶ αὐτὰ ὄντα πρῶτα τε καὶ ἀπλά, ὡς πρὸς τὰ ἄλλα σώματα. Καὶ γὰρ πᾶν στοιχεῖον ὁμογενές ἐστι τοῖς, ὧν ἐστι στοιχεῖον (91). Ἡ μὲν γὰρ ἀρχὴ οὐχ ὁμογενὴς τοῖς ἐξ αὐτῆς· τὸ δὲ στοιχεῖον (92) πάντως ὁμογενές. Ἄλλ' ὅτι μὲν γῆ καὶ ὕδωρ, ἀήρ τε καὶ πῦρ ἐστι τὰ στοιχεῖα (93), ὁῦλον. Καὶ γὰρ ἐν τοῦτοις ἀκραι αἱ ποιότητες δυνάμει καὶ (94) ἐνεργείᾳ φαίνονται· οὐ μὴν τῶν αἰσθητῶν τι τούτων (95) στοιχείων ἀκρατον καὶ ἀνεπίμικτόν ἐστιν ἐτέρου στοιχείου· νενοθευται γὰρ ἡρέμα (96) πῶς ἅπαντα ταῦτα, καὶ μεταβλήσκειν (97) ἀλλήλων μάλλον καὶ ἥττον· ἀλλὰ καὶ (98) 66 ἐν τῇ μίξει (99) κατὰδὲ ὁλός ἐστιν ἡ φύσις αὐτῶν. Ἐκαστον δὲ τῶν στοιχείων κατὰ συζυγίαν δύο ποιότητας (1) ἔχει τὰς εἰδοποιούσας αὐτό. Ἔστι γὰρ ἡ μὲν γῆ ξηρὰ (2) καὶ ψυχρά· τὸ δὲ ὕδωρ, ψυχρὸν καὶ ὑγρόν· ὁ δὲ ἀήρ, ὑγρὸς καὶ θερμὸς κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν· τὸ δὲ πῦρ, θερμὸν καὶ ξηρόν. Οὐ μὴν αἱ ποιότητες καθ' αὐτὰς εἶναι δύνανται στοιχεῖα. Οὐ γὰρ ἐκ ποιότητων ἀσωμάτων ὁλόν τε συστήναι σώματα (3), ἀλλ' οὐδὲ τὰλλα σώματα, μὴ ἀκραν ἔχοντα καὶ κατ' ἐνέργειαν τὴν ποιότητα, δυνατόν εἶναι στοιχεῖα. Ἦν γὰρ ἂν ἀπειρα (4) τὰ στοιχεῖα, πάντων τῶν ὄντων (5) τὴν κατὰ τὸ μάλλον καὶ ἥττον ποιότητα κεκτημένων, καὶ οὐ δυναμένων διακριθῆναι, ποῖα ποῖων ἐστὶ στοιχεῖα (6). Ἀνάγκη τοίνυν εἶναι τὸ στοιχεῖον (7) καὶ σῶμα, καὶ ἀπλοῦν σῶμα, καὶ κατ' ἐνέργειαν ἔχον ἀκρας τὰς ποιότητας, λέγω δὲ, θερμότητα (8), ψυχρότητα, ὑγρότητα καὶ ξηρότητα. Αὗται γὰρ μόναι τῶν ποιότητων ὅλην δι' ὅλου μεταβάλλουσι τὴν οὐσίαν· τῶν δὲ ἄλλων ποιότητων οὐδὲ μία τοῦτο δρᾷ. Οὕτε γὰρ τὸ λευκὸν, πλησιάζον σώματι (9), λευκαίνει αὐτὸ δι' ὅλου, ὡς τὸ θερ-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

a man. rec.. A. 2. Λόγος δ', loco κεφ. ε', M. 1. De elementis, cap. 5, Vall.

(89) Εἰσι δὲ στοιχεῖα δ'. Εἰσι δὲ στοιχεῖα τέσσαρα, D. 1. A. 2. Sic, sed τὰ, post δέ, addit A. 1.

(90) Ἄνω σώματα, x. τ. λ. Ἄνω, σώματα καὶ αὐτὰ ὄντα πρῶτα, D. 1. Ἄνω σώματα, καὶ αὐτὰ ὄντα πρῶτα, A. 1, 2, 3. «Superna corpora: quæ et ipsa utique prima et simplicia sunt, utpote quæ cæteris præsumunt corporibus,» Vall. Mox, ut alia corpora, omissa πρὸς, Con.

(91) Ὅν ἐστι στοιχεῖον. Ὅν ἐστι στοιχείων, A. 1. Mox, ἡ δὲ ἀρχή, Con.; et mox, τοῖς οὖσι, loco τοῖς ἐξ αὐτῆς. Idem οὐχ, ante ὁμογενῆς, abest, M. 1. Cæterum, quomodo ἀρχὴ et στοιχεῖον differant, docet Plutarch. De placii. philosoph. 1, 2.

(92) Τὸ δὲ στοιχεῖον. Con. addit: cum compositis ex ipso.

(93) Ἔστι τὰ στοιχεῖα. Solum στοιχεῖον habet A. 2.

(94) Δυνάμει καὶ, x. τ. λ. Δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ. Sic, et supra a recent. vulgatum, A. 2.

(95) Αἰσθητῶν τι τούτων. Ti abest, D. 1, M. 1.

(96) Ἡρέμα. Ἡρέμα, D. 1. A. 5. Mox, πῶς πάντα ταῦτα, D. 1. Πῶς ταῦτα πάντα, A. 2.

(97) Καὶ μεταβλήσκει. Et se invicem transmutant, Vall. Videur ergo μεταβάλλειν cum μεταλαμβάνειν confusum fuisse.

(98) Ἀλλὰ καὶ. Ἀλλὰ abest, A. 2. Καὶ omittit Vall.

rum concretorum. Sunt autem: elementa quatuor, terra, aqua, aer, ignis, composita ad ordinem quem jam diximus, si ab infra locatis corporibus ad supra progrediamur, ipsa prima et simplicia, si cum cæteris corporibus comparentur. Etenim omne elementum ejusdem est generis cum iis quorum est elementum. Nam principium non ejusdem est generis cum his quæ ex ipso nascuntur: elementum autem prorsus ejusdem generis. Jam vero terram, aquam, aerem, ignem, esse elementa, evidens et apertum est. Etenim in his summæ qualitates potestate et actu conspiciuntur, quanquam nullum horum elementorum, quæ sensu percipiuntur, et temperatione et admistione cum alio elemento vacat. Nam tacite quodammodo hæc adulterata sunt omnia, et alterum alterius magis minusve est particeps, atque etiam in mitione eujusque natura facile perspicitur. Habet autem quodque elementum jugatas qualitates duas, a quibus formetur. Est enim terra frigida et sicca; aqua frigida et humida; aer calidus et humidus natura sua; ignis siccus et calidus. Neque vero vel qualitates per se elementa esse possunt; non enim ex corpore vacantibus qualitatibus corpora constare possunt; vel cætera corpora, quæ summam eamque actu qualitatem non habent. Essent enim infinita elementa, cum omnia quæ sunt, alia magis, alia minus eam qualitatem habeant, nec dijudicari possit quæ quorum elementa sint. Necesse est ergo elementum et corpus esse, et simplex corpus, et actu habere summam qualitates, calorem dico, et frigus, humorem et siccitatem. Hæc enim solæ qualitates totam penitus mutant substantiam, quod cæterarum nulla facit qualitatum. Neque enim albedo aut alia ulla qualitas corpori admota totum penitus corpus dealbat aut afficit, ut calor calefacit et frigus refrige-

(99) Ἐν τῇ μίξει. Γῆ, ante μίξει, addit M. 1.

(1) Κατὰ συζυγίαν δύο ποιότητας. Δύο abest, D. 1.

(2) Γῆ ξηρὰ. V. Joan., p. 179, C.

(3) Συνστήναι σώματα. Συνστήναι: σῶμα, A. 2, 3, Con. Συνεστάναι σῶμα, M. 1. Mox, ἀλλ' οὐδὲ τὰ ἄλλα, A. 1, 2, 3. Mox Con. habet ἔχειν, loco ἔχοντα, omittit εἶναι στοιχεῖα. M. 1. ἀκρα exhibet, et τὴν, ante ποιότητα, omittit.

(4) Ἦν γὰρ ἂν ἀπειρα ad ποῖων στοιχεῖα ἐστὶ. Hæc a man. rec. leguntur in marg. cum aliqua varietate, quam hic notavi, D. 1. Sic statim hic deest ἂν, D. 1. Ab ἦν ad proximum στοιχεῖα omittit M. 1.

(5) Πάντων τῶν ὄντων, x. τ. λ. Con. ita: Elementa vero secundum magis et minus qualitatem possidentia, non facile dijudicari queunt, quorumnam sint elementa.

(6) Ποῖων στοιχεῖα ἐστὶν. Ποῖων ἐστὶ στοιχεῖα, D. 1; A. 1, 2, 3. Sed hic habet etiam διακρίναι, loco διακριθῆναι.

(7) Τοίνυν τὸ στοιχεῖον εἶναι. Εἶναι, ante τὸ habet D. 1; A. 1, 2. Mox ἔχει, loco ἔχον, M. 1.

(8) Δέγω δὲ θερμότητα. Δή, loco δέ, A. 2. Mox καί, ante ψυχρότητα omittunt D. 1; A. 1, 2, 3. Etiam ante ξηρότητα, D. 1; A. 2, 3. Mox, ὅλον δι' ὅλου, M. 1.

(9) Πλησιάζον σώματι. Πλησ. τῷ σώματι, A. 1. Πλησιάζον τὸ λευκὸν σώματι, A. 3.

rat. Sunt autem elementa sibi mutuo contraria, quæ duas habent qualitates contrarias, ut aqua frigida et humida igni calido et secco; et terra sicca et frigida, aeri calido et humido.

Quoniam autem contraria sibi copulari non poterant, si non esset medium quoddam vinculum, quod ea colligaret, qui hunc mundi ornatum molitus est Deus, inter terram et aerem, quæ contraria sunt, aquam posuit, duasque ei qualitates dedit, humorem et frigus, quibus cum extremis copulatis ea colligare posset. Nam frigore cum terra necessitudinem habet; humore cum aere conjungitur. Inter aquam item et ignem, quæ contraria quoque sunt, medium aerem interjecit, qui humore cum aqua, calore cum igni convenit. Atque ad istum modum contraria conjunxit, interjectis naturis quibusdam vincientibus, quæ et seipsas et ea quæ vincirent astringerent. Tale enim vinculum optimum est. Ergo unamquamque harum naturarum, quas interpositas diximus, altera qualitate junxit cum eo elemento quod antecedit, altera cum eo quod consequitur, ut aqua frigida est et humida, sed frigore cum terra conjungitur, quæ antecedit in ascensu ab infimis ad suprema, humore cum aere, qui consequitur. Similiter aer humore conjungitur aquæ, quæ antecedit, calore igni, qui consequitur. Etiam ignis, calore conjungitur cum aere, qui antecedit, siccitate cum terra per inflexionem et conversionem ad extremum. Eodem modo terra per inflexionem, frigore cum aqua, calore cum igni connectitur. Ut enim non solum ad supera et infera ascensum descensumque habeant elementa, sed etiam in

A μὲν θερμαίνει καὶ τὸ ψυχρὸν φύχει, οὕτε δὲ τῶν ἄλλων οὐδὲν (10). Ἐναντία δὲ ἀλλήλοις ἐστὶ τὰ στοιχεῖα, τὰ κατὰ τὰς δύο (11) ποιότητας ἐναντία, ὥς τὸ ὕδωρ τῷ πυρὶ, ψυχρὸν ὅν καὶ ὑγρὸν, θερμῷ ὄντι καὶ ξηρῷ· καὶ ἡ γῆ τῷ ἀέρι, ψυχρὰ οὖσα καὶ ξηρὰ, τῷ θερμῷ καὶ ὑγρῷ.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐναντία συνάπτεσθαι ἀλλήλοις οὐκ ἔδύνατο (12), μὴ μέσου 67 τινὸς δεσμοῦ τεταγμένου, τοῦ συνδέοντος αὐτὰ, ἔταξεν ὁ Δημιουργὸς ἐν μέσῳ (13) μὲν τῆς γῆς καὶ τοῦ ἀέρος, ἐναντίων ὄντων, τὸ ὕδωρ, δοὺς αὐτῷ δύο ποιότητας, ψυχρότητα καὶ ὑγρότητα, καθ' ἃς ἔδύνατο (14) τοῖς ἀκροῖς συναπτόμενον συνδέειν αὐτὰ (15). Τῷ μὲν γὰρ ψυχρῷ συνοικεῖσθαι τῇ γῇ· τῷ δὲ ὑγρῷ συνάπτεσθαι τῷ ἀέρι. Πάλιν μέσον τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ πυρὸς, ἐναντίων ὄντων καὶ αὐτῶν, ἔταξε (16) τὸν ἀέρα, τῇ μὲν ὑγρῇ ποιότητι οἰκισούμενον τῷ ὕδατι (17), τῇ δὲ θερμῇ τῷ πυρὶ· καὶ οὕτω τὰ ἐναντία συνῆψεν ἀλλήλοις διὰ μέσων (18) τινῶν, τῶν συνδεόντων καὶ ἑαυτὰ καὶ τὰ συνδουμένα (19). Ὁ γὰρ τοιοῦτος δεσμὸς ἀριστὸς ἐστίν. Ἐκαστον οὖν αὐτῶν κατὰ μὲν τὴν ἐτέραν ποιότητα συνῆψε τῷ πρὸ αὐτοῦ (20), κατὰ δὲ τὴν ἐτέραν, τῷ μετ' αὐτό (21)· οἷον τὸ ὕδωρ ψυχρὸν ἐστὶ καὶ ὑγρὸν· ἀλλὰ κατὰ μὲν τὸ ψυχρὸν τῇ γῇ συνάπτεται, οὕσῃ πρὸ αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀνοδογ· κατὰ δὲ τὸ ὑγρὸν, τῷ ἀέρι, ὄντι μετ' αὐτό (22). Ὁμοίως καὶ ὁ ἀήρ κατὰ μὲν (23) τὸ ὑγρὸν συνάπτεται τῷ ὕδατι, πρὸ αὐτοῦ ὄντι· κατὰ δὲ τὸ θερμὸν, τῷ πυρὶ, ὄντι μετ' αὐτόν (24). Καὶ τὸ πῦρ δὲ κατὰ μὲν τὴν (25) θερμότητα συνάπτεται τῷ ἀέρι, πρὸ αὐτοῦ ὄντι· κατὰ δὲ τὴν ξηρότητα τῇ γῇ κατ' ἐπίκλασιν καὶ ἐπιστροφὴν τὴν πρὸς τὸ ἀκρον (26)· οὕτω δὲ καὶ ἡ γῆ κατὰ μὲν τὸ ψυχρὸν τῷ ὕδατι, κατὰ δὲ τὸ ξηρὸν τῷ πυρὶ κατ' ἐπίκλασιν (27). Ἴνα 68 γὰρ μὴ μόνον

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(10) Οὕτε τῶν ἄλλων οὐδὲν. Οὕτε δὲ τῶν ἄλλων οὐδὲν, D. 1, A. 2. Mox, ἀλλήλοις εἰς στοιχεῖα, D. 1.

(11) Στοιχεῖα τὰ κατὰ τὰς δύο β'. Τὰ ἀβеси, A. 2. Εἰ, δύο loco β', D. 1; A. 1, 2. Mox, ποιότητας τὰς ἐναντίας, A. 2. Ποιότητας ἐναντίας, M. 1. Omisso τὰ, habet xatὰ τὰς ἐναντίας δύο ποιότητας, Con. Valla vulgatum habet. Tamen non expressit τὰ.

(12) Οὐκ ἔδύνατο. Οὐκ ἔδύνατο, A. 1, 2. Recusatum, Vall.

(13) Ἐν μέσῳ ad συναπτόμενον. Absunt, M. 1.

(14) Καθ' ἃς ἔδύνατο. Καθ' ἃς ἔδύνατο, A. 1, 2.

(15) Συνδέειν αὐτὰ. Devinciri, Vall. Nox idem omittit συνοικεῖσθαι. A. 3, illa; συνδέειν. Αὐτὰ μὲν γὰρ ψυχρῷ.

(16) Ἐναντίων ὄντων καὶ αὐτῶν ἔταξε. Ἐναντίων καὶ ὄντων ἔταξε, Ox. « Fecit extremorum sibi invicem repugnantium vinculum, » Vall. ὄντων καὶ αὐτῶν omittit Con.

(17) Τῇ μὲν ὑγρῇ ποιότητι οἰκισούμενον τῷ ὕδατι. Ita a man. rec. in margine. Sed in textu: τοῦτο τῇ μὲν γὰρ ὑγρῇ, x. τ. λ., A. 2. Εἰ, ὑγρότητι, loco ὑγρῇ ποιότητι, A. 1, Vall.

(18) Διὰ μέσων. Διὰ μέσων, M. 1. Forte voluit διὰ μέσου. Mox, καὶ αὐτὰ, A. 3.

(19) Καὶ τὰ συνδουμένα. Καὶ συνδεόμενων, Con. Quæ et se cum aliis vincirent et quibus alia vincirentur, Vall. Nemesius hic Platonem imitatus est in *Timæo*, pag. 478: Δεσμῶν δ' οὐ κάλλιστος, ὅς ἂν αὐτὸν καὶ τὰ συνδουμένα εἴη μάλιστα ἐν ποιῇ.

(20) Κατὰ μὲν τὴν ἐτέραν ποιότητα συνῆψε τῷ πρὸ αὐτοῦ. Κατὰ μὲν τὴν καθ' ἑτερα ποιότητα συνῆψεν, ἀήρ ὑγρὸς καὶ θερμὸς ἀριστὸς τῷ πυρὶ καὶ ὕδατι. Ἀριστον οὖν αὐτῶν ἐστίν, τὸ καθ' ἑκατέραν ποιότητα συνάψαν τῷ πρὸ αὐτοῦ, D. 1. Loco συνῆψε habet συνάπτεται, Con. Sed συνάψαντα, M. 1. Συνάψαν τὸ πρὸ αὐτοῦ, A. 1. Συνῆψε et supra ἡπται, id est, συνῆπται, A. 2.

(21) Κατὰ δὲ τὴν ἐτέραν τῷ μετ' αὐτό. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν τῷ μετ' αὐτόν, D. 1.

(22) Πυρὶ ὄντι μετ' αὐτό. Πυρὶ μετ' αὐτόν (v in rasura, sed a prima man. credo) ὄντι, D. 1. Πυρὶ μετ' αὐτό ὄντι, A. 1. Πυρὶ μετ' αὐτόν ὄντι, A. 3.

(23) Ὁμοίως καὶ ὁ ἀήρ κατὰ μὲν, x. τ. λ. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀήρ — πυρὶ μετ' αὐτό (v additum a rec. ut sit αὐτόν) ὄντι, A. 2.

(24) Ὁμοίως καὶ ὁ ἀήρ ad πυρὶ ὄντι μετ' αὐτό. Absunt, D. 1; A. 1, 2, 3; Ox., Con., Vall. Bis idem erat in Ant.

(25) Καὶ τὸ πῦρ δὲ κατὰ μὲν τὴν. Μὲν abest D. 1. Mox συνάπτεται Valla reddidit, conciliatur, id est οἰκισαῖται. Paulo post τὴν γῆν, loco τῇ γῇ, A. 2.

(26) Πρὸς τὸ ἀκρον. Πρὸς τῷ ἀκρῳ, A. 1. Paulo post: πρὸς τὸ ἄνω καὶ κάτω, A. 3.

(27) Κατ' ἐπίκλασιν. Valla addit, copulatur. Mox idem: ἵνα γὰρ μὴ μόνον reddidit, si quidem non solum. Deinde idem: superna et inferna, id est, τὰ ἄνω καὶ τὰ κάτω. Ἐπικλῶσιν et hic, et paulo post, loco ἐπικλῶσιν, A. 3.

τὴν πρὸς τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω καυοδὸν τε καὶ ἄνοδον τὴν σχέσιν ἔχῃ (28) τὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ καὶ τὴν (29) κατὰ κύκλον, ἐπέκαμψέ πως καὶ ἐπέστρεψε (30) τὰ ἄκρα πρὸς ἀλλήλα (31)· λέγω δὲ, τὸ πῦρ καὶ τὴν γῆν· καὶ γὰρ τὸ πῦρ ἀποβαλὼν (32) τὴν θερμότητα μόνην, γίνεται γῆ· τοῦτο δὲ δῆλον (33) ἐκ τῶν κεραυνῶν· καταφερόμενον γὰρ τὸ πῦρ καὶ ψυχόμενον ἐκ τῆς ὑπεροπτήσεως (34) ἀπολιθοῦται. Διὸ πᾶς κεραυνὸς μετὰ λίθου καὶ θεῖου φέρεται (35)· ἐστὶ δὲ τὸ θεῖον, ὡς περ πῦρ ἀπεψυγμένον (36), οὐκ ἔτι θερμὸν κατ' ἐνέργειαν, ἀλλὰ δυνάμει, ξηρὸν δὲ καὶ ἐνεργεῖα (37). Μόνα δὲ τὰ στοιχεῖα κατ' ἐνέργειαν ἔχει τὰς ποιότητας· τὰ δὲ ἄλλα πάντα, δυνάμει, ἐάν μὴ (38) πλησιάζῃ στοιχείῳ. Ἴνα δὲ μηδέποτε ἐπιλείπῃ (39) μήτε τὰ στοιχεῖα, μήτε τὰ ἐξ αὐτῶν συγκρίματα, σφωδρὸς ὁ Δημιουργὸς ἐτεχνάσατο, ὥστε τὰ στοιχεῖα καὶ εἰς ἀλλήλα (40) μεταβάλλεσθαι, καὶ εἰς τὰ συγκρίματα (41), καὶ πάλιν τὰ συγκρίματα εἰς τὰ στοιχεῖα ἀναλύεσθαι (42).

Καὶ οὕτως ἐξ ἀλληλογονίας διαρκoὺς συνιστάμενα σώζεται (43) διαπαντός. Γῆ μὲν γὰρ πηλωθεῖσα (44) γίνεται ὕδωρ· ὕδωρ δὲ πυκνωθὲν καὶ πηλωθὲν (45) γίνεται γῆ· θερμανθὲν δὲ καὶ (46) ἐξατμισθὲν γίνεται ἀήρ· ἀήρ δὲ συναχθεὶς μὲν (47) καὶ πυκνωθεὶς γίνεται ὕδωρ· ξηρανθεὶς δὲ, εἰς πῦρ μεταβάλλεται· οὕτω δὲ καὶ τὸ

A orbem referantur extrema, id est, ignem et terram ad se mutuo inflexit quodammodo atque convertit. Etenim ignis, solo calore amisso, terra fit, quod e fulminibus apertum est. Delatus enim ignis et a summo ardore refrigeratus in lapidem vertitur. Quocirca omne fulmen cum lapide fertur et sulphure. Est autem sulphur, velut ignis refrigeratus, neque amplius actu calidus, sed potestate, siccus vero etiam actu. Sola autem elementa actu habent eas qualitates, cetera omnia potestate, nisi ad elementum admoveantur. Ac ne unquam occidant elementa, vel quæ ex eis concreta sunt, sapienter Deus providit, ut elementa, et in se mutuo, et in concreta ex eis corpora mutarentur, rursusque hæc in elementa dissolverentur.

B Atque ita ex ortu mutuo, in quo satis magna vis est, constantia perpetuo conservantur. Terra enim cum limum contraxerit, aqua fit: aqua densata et compressa, terra: eademque calefacta et in vapores soluta, aer: aer contractus et densatus in aquam, siccatus in ignem convertitur. Sic etiam

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(28) *Σχέσιν ἔχῃ*. Σχέσιν ἔχει, D. 1, A. 3, M. 1. Σχέσιν ἔχοι, A. 2. Ellebodius interpres τὴν σχέσιν non expressit. Cono ita habet: « Nam ut (non, addendum) modo juxta descensum et ascensum ad superiora et inferiora, sed etiam secundum circulare, habitudinem possideant elementa ad invicem, quodammodo extrema inflexit, ignem dico et terram. » Ergo ita: « Ἴνα γὰρ μὴ μόνον κατὰ τὴν πρὸς ἄνοδον τὴν σχέσιν — ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν κατὰ κύκλον, αὐτὴ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν κυκλικήν. Sed ita deest substantivum. Conone ergo duce ita arbitror: Μόνον κατὰ τὴν — ἄνοδον τὴν σχέσιν — ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν (intellige σχέσιν) κατὰ κύκλον. Nam κατὰ κύκλον sine errore potuit reddere *circularem*. Sanus etiam foret totus locus, si modo vocabula, καθοδὸν τε καὶ ἄνοδον τὴν, tollerentur. Etenim ἄνοδος et καθοδος per se intelligitur ex ἄνω et κάτω, σχέσιν autem hoc modo non haberet duplicem ante se articulum τὴν. Valla omittit primum τὴν ante πρὸς τὸ ἄνω, deinde etiam τὴν σχέσιν, et iterum τὴν ante κατὰ κύκλον, ac postremo, λέγω δὲ ad καὶ τὴν γῆν. Vocabula autem ἐπέκαμψε — πρὸς ἀλλήλα passively reddidit sic: aliquo modo inflexa et conversa sunt extrema et inter se invicem.

(29) *Ἀλλὰ καὶ τὴν*. Καὶ τὴν abest, M. 1, A. 3. Mox, ἐπέκαμψέ τε καὶ, A. 3.

(30) *Καὶ ἐπέστρεψε*. Καὶ ἐπέστρεψε, D. 1.

(31) *Ἀκρα πρὸς ἀλλήλα*. Ἀκρα, καὶ πρὸς ἀλλήλα, A. 1.

(32) *Τὸ πῦρ ἀποβαλὼν*. Τὸ πῦρ ἀποβάλλον, D. 1.

(33) *Τοῦτο δὲ δῆλον*. Δὲ abest, D. 1.

(34) *Ἐκ τῆς ὑπεροπτήσεως*. Ἐκ τῆς ὀπτήσεως, D. 1. Ex delapsu, Vall. Ac si l. gerit, καταπτώσεως.

(35) *Θεῖον φέρεται*. Θεῖον ἀφέρεται. Sic A. 3.

(36) *Πῦρ ἀπεψυγμένον*. Πῦρ ἀπεψυγμένον, D. 1, A. 2, 3, Ov. Utrunque in usu est, notatque refrigerare. Sed ἀποψύχειν est etiam mori, M. 1 habet, ἀνεψυγμένον. Mox, οὐκέτι δὲ θερμὸν, A. 2, 3. Paulo ante ὡς περ omittit Con.

(37) *Ξηρὸν δὲ καὶ ἐνεργεῖα*. Τὸ δὲ ξηρὸν καὶ ἐνεργεῖα, A. 1, 3. Τὸ ξηρὸν δὲ (ἔχει additum a man. rec.) καὶ κατ' ἐνέργειαν, A. 2, τὸ ξηρὸν, καὶ ἐνεργεῖα.

Sed comma et accentus in vocibus καὶ et ἐνεργεῖα a man. rec. D. 1. Καὶ ξηρὸν ἐνεργεῖα, Con. Verum actu adhuc siccum, Vall.

(38) *Πάντα δυνάμει ἐστὶν μὴ*. Ante ἐάν in marg. a man. rec. ita: « Ἐάν γὰρ μὴ πλησιάζῃ στοιχείῳ, οὐ μεταλαμβάνει τῆς οὐσίας ποιότητος, A. 2. Sed hanc credo esse explicationem.

(39) *Ἐπιλείπῃ*. Ἐπιλείπῃ, D. 1, A. 3. Ἐπιλείπῃ, sed punctis notatum, A. 2. Deficiant, Con., Vall. Hoc μὴδὲ habet loco μηδέποτε M. 1. Mox συγκρίματα, loco συγκρίματα, A. 3.

(40) *Καὶ εἰς ἀλλήλα τε*. Te abest, D. 1, A. 1, 3. Καὶ et te omittit A. 2.

(41) *Καὶ εἰς τὰ συγκρίματα*. Et in concreta *ex ipsis*, Con. Idem continuo: Ac rursus hæc in illa resolverentur. Valla: et concreta porro ipsa resolverentur ac dilaberentur in sua principia.

(42) *Εἰς τὰ στοιχεῖα ἀναλύεσθαι*. Post στοιχεῖα addit: ἐν αὐτοῖς εἰς αὐτά, D. 1.

(43) *Διαρκoὺς συνιστάμενα σώζεται*. Διαρκoὺς δι' αὐτῶν διανιστάμενα σώζεται, D. 1. Διαρκoὺς habet A. 3. « Ex mutua inter se sufficientia vel successione salva semper conservantur, » Con. « Atque ita ex alterna generatione perdurando consistentia universa conservantur, » Vall.

(44) *Πηλωθεῖσα*. Πηλωθεῖσα, D. 1, A. 1, 3, M. 1. Ant. in marg. Etiam A. 2. Sed hic ex correct. antea fuerat πηλωθεῖσα. Πηλὸν et πηλῶν, quod mox occurrat, idem est, quod πυκνόν. Hoc loco ergo probè πηλωθεῖσα, a πηλός, πηλόν, in *lulum convertio*. Con. lutescens. Valla: « Terra quidem dissoluta et liquefacta fit aqua; aqua vero concreta atque congelata fit terra. »

(45) *Πυκνωθὲν καὶ πηλωθὲν*. Sea nec synonyma sunt. Ergo iterum legendum πηλωθὲν. Cono: *lutea effecta*.

(46) *Θερμανθὲν δὲ καὶ*, x. τ. λ. Θερμανθὲν δὲ καὶ πηλωθὲν καὶ ἐξατμισθὲν, D. 1. Ἐξατμίζουσα et in marg. a man. rec. ἐξατμίζον, loco ἐξατμισθὲν, A. 2. Θερμαθὲν, A. 3.

(47) *Συναχθεὶς μέρ*. Μέν abest, A. 3. Mox omittit etiam: ξηρανθεὶς — μεταβάλλεται.

Ignis exstinctus et siccitate detracta, in aerem vertitur. Est enim aer, ignis exstinctio et vapor aquae calefactae: quorum utrumque declarat ex calore aerem nasci. Etenim aqua calefacta et ignis exstinctus, aer fit. Est igitur sua natura calidus; frigesceat tamen, dum ad aquam et ad terram accedit, ut infimae ejus partes, quae ad terram vergant, frigidae sint; supremæ, quae ad ignem, calidae. Quod ideo evenit, quia mollis est aer et facile alienam qualitatem accipit. Celeriter enim migrat de sua natura et mutatur. Aristoteles duas naturas esse aeris dicit: alium, qui ad vaporum naturam accedat, qui ex aquae respiratione gignitur; alium fumosum, qui ex ignis extinctione existit. Ac fumosum quidem, calidum esse; qui ad vaporum naturam accedat, ubi quidem nascitur, calidum, precedentem vero, paulatim refrigerari et tandem in aquam converti. Quam duplicem naturam aeris induxit, cum ut alia quaedam, quae absurda videntur, effugiat, tum vero, quod sublimiora quae sunt, et a terris remota longius, frigidiora appareant. Omnia autem corpora ex congressu quatuor horum elementorum oriuntur, tam stirpium quam animalium, natura purissima elementa ad horum corporum procreationem attrahente.

Vocat Aristoteles hæc corpora naturalia; neque per acervationem componuntur, sed tota penitus junguntur et commiscuntur, et unum quidpiam et a

VAR. LECT.

(48) Οὕτω δὲ καὶ τὸ πῦρ σβεσθὲν μὲν καὶ. Omittit Con.

(49) Καὶ ἀποβαλόν. Καὶ ἀποβαλόν, sed supra o, D. 1. Καὶ ἀποβάλλον, A. 2.

(50) Ἐξαίρουται. Ἐξαερῶνται, M. 1, D. 1, A. 1, 2, 3, Ox. Istud est vitium, quod vel ex versione Ellehodii discitur.

(51) Ἔστι γὰρ ἀήρ σβέσις. Ἔστι γὰρ (ἀήρ insertum a rec.) σβέσις (antea σβέσαι, sed a prima inan. corr.), D. 1. Δέ, loco γάρ, M. 1. Mox, ἀτμός, loco ἀτμός, D. 1, et A. 3. Idem mox rursus habet θερμανθέντος, et postea, θερμανθέν.

(52) Ἐξ ἀμφοτέρων — γένεσις αὐτῶ. Ex utroque igitur aer gignitur, Vall.

(53) Ἡ γένεσις αὐτῶ. Ἡ γέννησις αὐτῶ, D. 1. Ἡ ἔνωσις αὐτῶν, M. 1.

(54) Ἀήρ γίνεται — οἰκείαν. Ἀήρ γίνονται. D. 1. Ἔστι γοῦν κατὰ μὲν τὴν οἰκείαν, D. 1. Mox vitiose θερμός, loco θερμός, Ox.

(55) Ἔστι μὲν οὖν κατὰ τὴν. Μέν, ante οὖν, omittunt, et post κατὰ ponunt A. 1, 2, 3. Οὖν abest, M. 1.

(56) Θερμός· ψύχεται. Θερμόν· ψύχεται, A. 1, 2.

(57) Τῇ πρὸς τὸ ὕδωρ γειννιάσει — γῆν. Ὡς τὰ μέν. Τῇ γειννιάσει τῇ πρὸς τὸ ὕδωρ καὶ τὴν γῆν. Ὡς τὰ μέν, A. 1, 3, D. 1. Sic et A. 2, sed πρὸς τῇ γῇ. Τῇ a principio abest, M. 1. Cono accedit codicibus A. 1, D. 1.

(58) Τὰ δὲ ἀνω. Τὰ δὲ πρὸς τὰ ἀνω, M. 1.

(59) Καὶ πρὸς τὸ πῦρ θερμά. Καὶ πρὸς τῷ πυρὶ θερμά, A. 1, 3, D. 1.

(60) Συμβαίνει δὲ. Γάρ, loco δέ, A. 3. Mox idem εὐπειθές, loco εὐπαθές.

(61) Δύο φύσεις εἶναι τοῦ ἀέρος φησί. Δύο γένη τοῦ ἀέρος εἶναι φησί, D. 1, A. 1, 2, 3. Γένη pro-

A πῦρ, σβεσθὲν μὲν καὶ (48) ἀποβαλόν (49) τὴν ξηρότητα, εξαερῶνται (50). Ἔστι γὰρ ἀήρ, σβέσις (51) πυρός καὶ ἀτμῆς ὕδατος θερμανθέντος. Ἐξ ἀμφοτέρων (52) οὖν δῆλον, ὡς ἐκ θερμότητος ἡ γένεσις αὐτῶ (53)· καὶ γὰρ θερμανθὲν τὸ ὕδωρ, καὶ σβεσθὲν τὸ πῦρ, ἀήρ γίνεται (54). Ἔστιν οὖν κατὰ μὲν τὴν (55) οἰκείαν φύσιν θερμός· ψύχεται (56) 69 δὲ τῇ γειννιάσει τῇ πρὸς τὸ ὕδωρ καὶ τὴν γῆν· ὡς τὰ μέν (57) κάτω μέρη αὐτοῦ, τὰ πρὸς τῇ γῇ, ψυχρὰ εἶναι· τὰ δὲ ἀνω (58), καὶ πρὸς τῷ πυρὶ, θερμά (59). Συμβαίνει δὲ (60) τοῦτο διὰ τὸ μαλακὸν καὶ εὐπαθὲς τοῦ ἀέρος· ταχέως γὰρ ἐξίσταται τῆς οἰκείας φύσεως, καὶ μεταβάλλεται. Ἀριστοτέλης δὲ δύο γένη εἶναι τοῦ ἀέρος φησί (61)· τὸ μὲν ἀτμῶδες, τὸ ἐκ τῆς ἀναθυμιάσεως τοῦ ὕδατος· τὸ δὲ καπνώδες, τὸ ἐκ τῆς σβέσεως (62) τοῦ πυρός (63)· καὶ τὸ μὲν καπνώδες (64), θερμὸν εἶναι· τὸ δὲ ἀτμῶδες, ἐνθα μὲν τίκεται, θερμὸν καὶ αὐτὸ, προῖδν δὲ κατὰ μέρος ψύχεσθαι, καὶ προκόπτον ἐξυδατοῦσθαι. Ἰνα δὲ καὶ ἄλλα τινὰ δοκοῦντα εἶναι ἀτοπα ἐκδιαφύγη (65), καὶ πρὸς τοῦτοις (66), τὸ τὰ ὑψηλότερα καὶ πολὺ τῆς γῆς ἀφεστῶτα ψυχρότερα φαίνεσθαι, διττὴν ὑπέθετο τὴν φύσιν αὐτοῦ. Πάντα δὲ τὰ σώματα (67) τὴν γένεσιν ἐκ τῆς συνόδου τῶν τεσσάρων τούτων στοιχείων (68) ἔχει, τὰ τε τῶν φυτῶν καὶ τὰ τῶν ζώων (69), τῆς φύσεως τὰ καθαρῶτα τῶν στοιχείων εἰς τὴν γένεσιν (70) τούτων τῶν σωμάτων ἐλκούσης.

Καλεῖ δὲ ταῦτα τὰ σώματα (71) Ἀριστοτέλης φυσικά· οὐ κατὰ σωρεῖαν συντιθεμένων αὐτῶν, ἀλλ' ὅλον δι' ὅλου (72) εἰς ἔνωσιν ἀνακριναμένων. καὶ ἔν

ET ANIMADV.

C hari potest, etsi mox sit, διττὴν φύσιν. Genera, Con. Vall.

(62) Τὸ ἐκ τῆς σβέσεως — καπνώδες. Omittit Vall.

(63) Σβέσεως τοῦ πυρός. Ὑδατος, loco πυρός, sed a primo superscriptum πυρός, D. 1.

(64) Καὶ τὸ μὲν καπνώδες. Μέν abest, A. 2. Paulo post προκόπτον omittit Con. Sibi succedens, id reddidit Vall.

(65) Δοκοῦντα εἶναι ἀτοπα ἐκδιαφύγη. Ἀτοπα δοκοῦντα ἐκδιαφύγη. A. 1. Solum διαφύγη, loco ἐκδιαφύγη mutat D. 1, M. 1, A. 3.

(66) Καὶ πρὸς τοῦτοις, x. τ. λ. Sublimia calida et multum dejecta terraeque remissa frigidiora videri voluit. Itaque et duplicem ipsius naturam fecit, Vall.

(67) Πάντα δὲ τὰ σώματα. Apud Con. incipit libri iii cap. 3: Quomodo ad se uniantur elementa in corpore, secundum Aristotelem: et de proprietate elementorum atque habitudine, secundum Platonem.

(68) Τεσσάρων τούτων στοιχείων. Τούτων abest, A. 3.

(69) Φυτῶν καὶ τῶν ζώων. Τά, ante τῶν, addit D. 1, A. 1. Proxima corrupta sunt apud Con. Se. l Valla consentit cum Græco. Solum καθαρῶτα reddidit, defecatissima et purgatissima.

(70) Εἰς τὴν γένεσιν. Εἰς τὴν γέννησιν, D. 1.

(71) Ταῦτα τὰ σώματα. Τὰ abest, Ox. Mox εἰ, in σωρεῖαν ex correcti. rec. D. 1.

(72) Ὅλον δι' ὅλου, x. τ. λ. Ὅλον δι' ὅλου εἰς ἀλλήλα χωροῦντων, καὶ ἀπὸ τῆς συνόδου αὐτῶν εἰς αὐτὰ ποιοῦντων τὸ σῶμα. Οὕτω γὰρ ἡγνῶνται, ὡς, D. 1. In hac lectione mihi displicet, quod ommissa sunt, ἔν τι καὶ ἄλλο παρ' αὐτά, quæ tamen mox repetuntur. Καὶ ἄλλο παρ' αὐτά omittit etiam Con.

τι καὶ ἄλλο παρ' αὐτὰ (75) ποιοῦντων τὸ σῶμα· οὕτω γὰρ ἦνται, ὥς μὴ οἷόν τε εἶναι διακρίναι αὐτὰ· μηδὲ ἰδίᾳ (74) μὲν θεάσασθαι τὴν γῆν, ἰδίᾳ δὲ τὸ ὕδωρ καὶ τὸν ἀέρα καὶ τὸ πῦρ, τῷ ἑν τι καὶ ἄλλο (75) παρὰ ταῦτα ἐκ τῆς συνόδου τῶν τεσσάρων γεγενῆσθαι, ὥς ἐπὶ τῆς τετραφάρμακου. 70 Καὶ γὰρ ἐκεῖ ἄλλο ἢ τετραφάρμακος παρὰ τὰ ἐξ ὧν σύγκειται (76), οὐχ ὁμοίως μέντοι. Οὐ γὰρ κατὰ παράθεσιν (77) τὴν τῶν λεπτομερεστάτων (78), ὥς ἐν τῇ τετραφάρμακῳ, τὰ στοιχεῖα ποιεῖ τὰ σώματα (79)· ἀλλὰ κατὰ μεταβολὴν καὶ ἐνότητά. Πάλιν δὲ εἰς τὰ στοιχεῖα ἀναλύεται τὰ σώματα φθειρόμενα· καὶ τοῦτω (80) τῷ τρόπῳ διαμένει διηνεκῶς τὰ πάντα, καὶ διαρκεῖ (81) πρὸς τὴν τῶν ὄντων γένεσιν, μήτε πλεονάζοντά (82) ποτε, μήτε μειοῦμένα· ὅθεν καὶ τῆς ἄλλου γένεσιν, ἄλλου φθορὰν εἶναι φησι (83), καὶ τὴν ἄλλου φθορὰν, ἄλλου γένεσιν, οὐ μόνον κατὰ τὴν ψυχὴν, ὥς προσέριται, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ σῶμα.

Πλάτωνι δὲ δοκεῖ, τα μὲν τρία στοιχεῖα μεταβάλλειν εἰς ἄλληλα (84), τὴν δὲ γῆν ἀμετάβλητον μένειν. Ἀπεικάζων γὰρ ἐκάστῳ στοιχείῳ τὰ στερεώματα τῶν εὐθυγράμμων σχημάτων· τῇ μὲν (85) γῇ, τὸ κυβικὸν σχῆμα· ἐπειδὴ ἀκίνητότατον τῶν λοιπῶν ἐστίν (86)· ὕδατι δὲ, τῶν λοιπῶν τὸ δυσκίνητότατον, τὸ εἰκοσάεδρον· τὸ δὲ εὐκίνητότατον (87), τὸ πυραμοειδές, τῷ πυρὶ· τὸ δὲ ὀκτάεδρον, τῷ ἀέρι, ὅπερ ἐστὶν εὐκίνητοτερον μὲν ὕδατος, δυσκίνητοτερον δὲ πυρός. Ἐκ τούτων τῶν σχημάτων ποιεῖται τὴν ἀπόδειξιν τοῦ τὰ μὲν τρία (88) εἰς ἄλληλα μεταβάλλειν, τὴν δὲ γῆν οὕτω μὴ πάσχειν (89). Τὰ μὲν γὰρ τρία, τὴν τε πυραμίδα (90) καὶ τὸ ὀκτάεδρον καὶ τὸ εἰ-

A se distinctum corpus efficiunt. Ita enim juncta sunt, ut discerni nullo modo possint, neque separatim cerni terra, separatim aqua et aer et ignis: quoniam unum quid, et ab ipsis diversum, ex horum quatuor congressione factum est, ut in tetrapharmaco. Nam hic quoque aliud est tetrapharmacum ab iis quibus constat; non tamen eodem modo. Non enim elementa per appositionem rerum tenuissimarum, ut in tetrapharmaco, corpora efficiunt, sed per mutationem et unitatem: atque in elementa rursum dissolvuntur corpora (*quæ corrumpuntur*). Itaque perpetuo permanent omnia, et ad rerum omnium quæ sunt, ortum sufficiunt, neque vel redundant unquam, vel imminuuntur. Quamobrem, alterius ortum, interitum esse aiunt alterius; et vicissim alterius interitum, alterius ortum, non solum in anima, ut supra ostensum est, sed etiam corpore.

Platoni vero placet, tria quidem elementa mutari in alia; at terram immutabilem remanere. Nam cum quoque elemento comparans soliditates figurarum, quæ rectis lineis continentur; cum terra, cubum, quoniam præ cæteris difficillime movetur; cum aqua, eam quæ cæterarum ad motum ineptissima est, id est, figuram vicenarum basium; cum igne, figuram mobilitate omnibus præstantem, pyramidem; cum aere, quæ aqua facilius, igni difficilior movetur, figuram octonarum basium. Ex his formis demonstrat, tria in se mutuo mutari; terram, nequaquam. Nam has tres, pyramidem, octonarum et vicenarum basium figu-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

Παρ' αὐτὰ, id est, τὰ στοιχεῖα. Valla: « Sed totis per tota ad unionem reniistis et unum aliquod secum corpus efficientibus. »

(75) Καὶ ἄλλο παρ' αὐτὰ. Ἐαυτὰ, loco αὐτὰ, A. 1. Ἐαυτὸ habet A. 3. Mox, γὰρ ἦνται, A. 3. et, διακρίναι. Idem διακρίναι ex correct., antea vulgatum, D. 1. Εἶναι abest, M. 1.

(74) Μηδὲ ἰδίᾳ. Μῆτε ἰδίᾳ, A. 2.

(75) Καὶ τὸ πῦρ τῷ ἑν τι καὶ ἄλλο. Loco τῷ, habet καὶ τό D. 1. Τό, loco τῷ, A. 2. Omisso τῷ, habet ἑν τι ἄλλο καὶ τι παρὰ, M. 1. Mox, τῶν τεσσάρων, loco τῶν δ', D. 1, A. 1. Et ignem per se unum aliquod. At quæ hæc, ut ex ipsorum quatuor copula genitum: quod ita propemodum efficiunt elementa, ut in tetrapharmaco accidit, Vall.

(76) Ἐξ ὧν σύγκειται. « Ab his quæ compinguntur atque commiscuntur, » Vall. Mox μὲν τι, loco μέντοι, M. 1.

(77) Κατὰ παράθεσιν. Aliqui nec τετραφάρμακος fit κατὰ παράθεσιν, sed κατὰ σύγχυσιν. Ita Philo p. 758, κατὰ δὲ σύγχυσιν, ὥς ἢ παρὰ ἰατροῖς τετραφάρμακος. Attamen Con. et Vall. habent etiam per appositionem. Et superius etiam pag. 56, Nemesis dixit, vinum et aquam misceri κατὰ παράθεσιν.

(78) Λεπτομερεστάτων. Λεπτομερεστέρων, D. 1. Ita Græce exhibet Con. Minutissimarum, Vall.

(79) Στοιχεῖα ποιεῖ τὰ σώματα. Ποιεῖται, loco ποιεῖ, D. 1, A. 3.

(80) Τὰ σώματα· καὶ τοῦτω. Post σώματα addunt φθειρόμενα, D. 1, A. 4, 2. Habet hoc ante

τὰ σώματα, A. 3. Cum corrumpuntur, Con. Corrupta, Vall.

(81) Καὶ ἀρκεῖ. Καὶ διαρκεῖ, D. 1, A. 2, 3, M. 1.

(82) Μῆτε πλεονάζοντα. Intèr μὴ et τε est rasura fere trium litterarum. Forte potè hic deletum, quod mox legitur, D. 1.

(83) Ἐλθα γὰρ. Εἶναι φησι, D. 1. Φησὶ probandum et ad Aristotelem videtur referendum. Sic et Cono. Valla reddidit, constat.

(84) Μεταβάλλειν εἰς ἄλληλα. Ἄλλα, loco ἄλληλα, M. 1. Paulo ante: Ἄλλα κατὰ τὸ σῶμα. Πλάτων, A. 3.

(85) Τὰ στερεώματα τῶν εὐθυγράμμων σχημάτων. Τὰ σχήματα τῶν εὐθυγράμμων, τῇ μὲν. Litteræ εὐθύ in rasura scriptæ a man. rec. D. 1. Εὐθυγραμμῶν solum mutat A. 2. Τῶν omittit M. 1. Loca Platonis sunt in Timæo pag. 487. Eadem refert Diog. Laert. pag. 124, 125. Cono, figuram rectilineam. Valla, rectilinearum figurarum soliditates.

(86) Ἐστὶ τῶν λοιπῶν. Τῶν λοιπῶν ἐστίν, A. 2, 3, D. 1.

(87) Τὸ εἰκοσάεδρον, τὸ δὲ εὐκίνητότατον. A man. rec. in marg. addita, D. 1. Icosedra, Con. Icosaedron, Vall.

(88) Τοῦ τὰ μὲν τρία. Antea, τοῦ μὲν τὰ τρία, sed litteris α, β, γ, a sua loca revocantur, D. 1. Mox, ἄλλα, loco ἄλληλα, M. 1; et μεταβάλλειν, D. 1, A. 2, 3.

(89) Τὴν δὲ γῆν... πάσχειν. Terram solum immobilem permanere, Vall.

(90) Τὴν τε πυραμίδα. Τε abest, A. 1.

ram, ex triangulis trium laterum non æqualium, qui scaleni dicuntur, constare; cubum vero e triangulis parium laterum. Quæ igitur e triangulis scalenis constant, hæc dissoluta, rursusque coeuntia in se, mutuo mutari posse; at cubum dissolutum in aliquam trium aliarum figurarum mutari non posse (constat enim ex parium laterum triangulis, ex quibus nullum aliorum trium constare potest), neque aliquam trium aliarum figurarum, in cubum. Necesse est igitur, etiam corpora, quæ his formis formantur, ut se formæ habeant, ita ipsa se habere inter se. Neque tamen non patibilis omnino terra est, sed a tenuioribus corporibus dividitur. ut distrahatur quidem aliorum elementorum interventu possit, non etiam mutari in ea a quibus dividitur. Rursus enim in se coeunt, sibi restituitur, quod in aqua licet cernere. Si enim in aquam exigua terra missa, eam perturbes, dissolvitur in aquam terra, sin desistas perturbare, ubi aqua constiterit, terra subsidit. Hoc idem ad totam terram transferendum est. Verum non mutatio hæc est, sed mistorum disceptio.

Ait enim Plato, ignis acumine dissolvi terram quæ dissoluta in ipso feratur, aut in vastitate aeris, cum eam aer dissolverit, aut in aqua, cum ab aqua fuerit dissoluta. Alio modo elementa dividens tradit, unumquodque elementum tres habere qualitates: ignem, acumen, raritatem, motum: alterum extremum elementorum, id est terram (*contrarias his qualitates*), hebetudinem, densitatem, statum;

VAR. LECT. ET ANIMADY.

(91) *Σκαληνῶν*. Σκαλινῶν, D. 1, A. 1, M. 1. Et sic mox. Sed tunc omittit D. 1. Σκαλινῶν, et mox, ex σκαλινῶν, A. 2.

(92) *Τὸν δὲ κύβον*. Τὸ δὲ κυβικόν, D. 1.

(93) *Μεταβάλλεσθαι, οὐ μὴν καὶ τὸν κύβον...* τῶν ἄλλων. Μεταβάλλεσθαι. Μῆτε δὲ τὸν κύβον (antea κύβον) διαλυθέντα ἐστὶ τῶν ἄλλων, D. 1. Μεταβάλλεσθαι. Μῆτε δὲ κύβον διαλυθέντα εἰς τὴν ἄλλων, A. 1. Μεταβάλλειν. Μῆτε δὲ τὸν κύβον διαλυθέντα εἰς τὴν ἄλλων, A. 2. Μεταβάλλεσθαι. μῆτε δὲ κύβον διαλυθέντος εἰς τὴν ἄλλων, A. 3. *Neque cubus*, Vall. Ad hoc μῆτε, mox refertur alterum μῆτε. Μὴν τε, loco μὴν καὶ, M. 1.

(94) *Τριγῶνων συνέστη*. Συνέστη τριγώνων, A. 1, 2, 3. Sic et D. 1. Sed in hoc antea fuerat συνέστηκε. Nunc syllaba τε rasura sublata. Mox, ταῦτα δύναται, A. 1, 2, D. 1. Sic, et mox, διαλυόμενος, A. 3. Deinde ἄλλα, loco ἄλληλα, M. 1.

(94') *Συνέστηκεν*. Συνέθηκεν, Ox. Mox, post, ἐξ ὧν, omittit οὐδὲν, A. 3.

(95) *Μῆτε αὐτὸν τῶν τριῶν σχημάτων*. Μῆτε αὐτὸν τῶν τριῶν ἐν τοῖς σώματι, D. 1. Μῆτε αὐτὸν τῶν τριῶν σχημάτων, A. 1. Μῆτε αὐτῶν τριῶν ἐν τοῖς σχημάτων, A. 2. Μῆτε αὐτῶν τριῶν ἐν τοῖς σχημάτων, M. 1. Mox κύβον ex correcti., antea κύβον, D. 1. κύβον, A. 1.

(96) *Τὰ εἰδοποιηθέντα σώματα κατὰ τὰ εἶδη ταῦτα*. Καὶ, loco κατὰ, A. 2. Necesse est igitur et speciem efficientia (ergo εἰδοποιούντα) corpora et has species (ergo καὶ, loco κατὰ), ita inter se invicem habere, ut illa habuerunt, Vall.

(97) *Ὅς ἐκείνη εἶχεν*. Ὅς ἐκείνη εἶχε, D. 1. *Haebant*, Con.

(98) *Οὐ μὲν ἀπαθῆς*. Οὐ μὴν ἀπαθῆς, D. 1. Οὐ μὴ ἀπαθῆς, A. 1, 2. Verumtamen non, Vall. Ἀπαθῆς reddidit Con. a transmutatione immunis. Mox ideum Græce exhibet, ἀπὸ λεπτομερεστέρως. Pro eo habet:

A *κοσάεδρον*, ἐκ σκαληνῶν τριγώνων συνίστασθαι. τὸν δὲ κύβον, ἐξ ἰσοπλευρῶν τριγώνων. Ὅσα τοίνυν ἐκ τῶν σκαληνῶν (91) συνέστη τριγώνων, ταῦτα δύνασθαι διαλυόμενα καὶ πάλιν συνιόντα εἰς ἄλληλα μεταβάλλειν. 71 μῆτε δὲ τὸν κύβον (92) διαλυθέντα εἰς τὴν ἄλλων (93) τριῶν σχημάτων δύνασθαι μεταβάλλειν (ἐξ ἰσοπλευρῶν γὰρ τριγώνων (94) συνέστηκεν (94'), ἐξ ὧν οὐδὲν τῶν ἄλλων τριῶν συστήναι δύναται), μῆτε αὐτὸν τῶν τριῶν σχημάτων (95), εἰς κύβον. Ἀνάγκη οὖν, καὶ τὰ εἰδοποιηθέντα σώματα κατὰ τὰ εἶδη ταῦτα (96) οὕτως εἶχεν πρὸς ἄλληλα, ὥς ἐκείνη εἶχεν (97). Οὐ μὴν ἀπαθῆς (98) ἐμμενεν ἡ γῆ, ἀλλὰ διαιρεῖται ὑπὸ τῶν λεπτομερεστέρων σωμάτων ἀναστοιχειουμένη μὲν, οὐ μὴν καὶ μεταβαλλομένη (99) εἰς τὰ διαιρούμενα αὐτήν. Πάλιν γὰρ συνιούσα εἰς ἑαυτὴν ἀποκαθίσταται (1), ὅπερ φαίνεται ἐν τῷ ὕδατι. Ἐάν γὰρ εἰς ὕδωρ (2) γῆν ὀλίγην βαλὼν ταραξῆς, διαλύεται εἰς ὕδωρ (3) γῆ. Ἐάν δὲ παύση ταρατῶν, στάσιν λαβόντος (4) τοῦ ὕδατος, ὀρίζανται τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ πάσης τῆς γῆς δεῖ νοεῖν. οὐκ ἐστὶ δὲ τοῦτο μεταβολή, ἀλλὰ διάκρισις τῶν μεμιγμένων.

Λέγει δὲ ὁ Πλάτων (4) καὶ ὑπὸ τῆς ἐξύψης τοῦ πυρὸς λύεσθαι τὴν γῆν. ἡ δὲ λυθεῖσα φέρεται ἐν αὐτῇ ἢ ἐν ἀέρος δγκῳ (5), δηλονότι, ὅταν ὁ ἀήρ (6) αὐτὴν διαλύσῃ, ἢ ἐν ὕδατι, ὅταν ὁ ὕψ' ὕδατος (7) λυθῇ. Λέγει δὲ κατ' (8) ἄλλον τρόπον διαιρῶν, ἕκαστον τῶν στοιχείων τρεῖς ποιότητας εἶχεν. τὸ μὲν πῦρ, ἐξύψητα, μανόμενα, κίνησιν. τὸ δὲ ἕτερον (9) ἄκρον τῶν στοιχείων, τοῦτέστι τὴν γῆν (10), τὰς ἐναντίας

ὑπὸ τῶν λεπτομερεστάτων, A. 3.

(99) *Οὐ μὴν καὶ μεταβαλλομένη*. Καὶ abest, D. 1.

(1) *Ἀποκαθίσταται*. Residet, Vall. Male.

(2) *Ἐάν γὰρ εἰς ὕδωρ*. Γὰρ abest, A. 2. Mox μεταβαλὼν, loco βαλὼν, A. 1. Si *projeceris*, Vall. Quæ continuo adduntur, idem inepte reddidit.

(3) *Λαβόντος στάσιν*. Στάσιν λαβόντος, D. 1. Στάσιν λαβόντος, A. 1, 2, 3. Mox ταρασσών, ac deinde, ὀρίζανται, A. 3, et, ὀρίζανται τοῦ ὕδατος, sed ὅ ἐστι ἐν ὀρίζαντι ex correcti. rec. Prima vero manus litteris a, 6, notavit, τοῦ ὕδατος ante ὀρίζανται legendum esse, D. 1.

(4) *Λέγει δὲ ὁ Πλάτων*. Λέγει δὲ καὶ ὁ Πλάτων, A. 2. Apud Platonem in *Timæo* p. 487, est: Ἡ μὲν ξυμμετρήσασα πυρὶ, διαλυθεῖσα τε ὑπὸ τῆς ἐξύψης αὐτοῦ φέροιτο ἂν, εἴτ' ἐν αὐτῷ πυρὶ λυθεῖσα, εἴτ' ἐν ἀέρος, εἴτ' ἐν ὕδατος δγκῳ τύγοι.

(5) *Ἐν αὐτῷ ἢ ἐν ἀέρος δγκῳ*. Cono: « in eum, vel in aeris tuniorem, vel in aquam. » Mox idem: cum ab aere aut ab aqua dissolvitur. Asserit autem secundum alium modum. Ὅγκῳ Vall. reddidit *convexum*, et proximum δηλονότι omisit.

(6) *Δηλονότι ὅταν ὁ ἀήρ*. Ὁ abest, D. 1; A. 1, 3.

(7) *Ὅταν ὕψ' ὕδατος*. Ὅταν ὕψ' ὕδατος, D. 1. Sic, omisso λυθῇ, A. 3.

(8) *Λέγει δὲ κατ'*. Καὶ abest, D. 1, A. 1; 2. Mox διαιρῶν, loco διαίρων idem, et A. 3. Ait *præterea* et aliter dividens, Vall.

(9) *Τὸ δὲ ἕτερον*, x. τ. λ. « Alteri (imo, alterum) vero extremum elementorum, hoc est, terram, secundum contrarias his qualitates, obtusitatem, » Con. Agnoscit postrema Vall. etiam: « His oppositas qualitates, retusionem, corpulentiam, immobilitatem. »

(10) *Τοῦτέστι τὴν γῆν*, x. τ. λ. Τοῦτέστι τὴν γῆν, τὰς ἐναντίας ταύταις ποιότητας, ἀμειψύτητα, D. 1; A. 1, 2, 3. Mox στάσιν, D. 1.

ταύταις ποιότητας, ἀμβλύτητα, πυκνότητα, στάσιν· ὡς εἶναι κατὰ ταύτας (11) τὰς ποιότητας ἐναντία τὸ πῦρ καὶ τὴν γῆν (12), ὅπερ οὐκ ἦν (13) κατὰ τὰς ἄλλας τὰς ἐν συζυγίᾳ ποιότητας· ἐλλήφθαι δὲ ἀφ' (14) ἐκατέρων τῶν ἀκρων 72 ποιότητας, καὶ οὕτω τὰ μέσα (15) στοιχεῖα γεγενῆσθαι· λαμβάνονται γὰρ τοῦ μὲν πυρὸς δύο ποιότητες, ἡ μανότης καὶ ἡ κίνησις· μία δὲ τῆς γῆς, ἡ ἀμβλύτης, καὶ συνίσταται ὁ ἀήρ εἰδοποιούς ἔχων τρεῖς μόνας ποιότητας (16), ἀμβλύτητα, μανότητα, κίνησιν. Πάλιν δύο λαμβάνονται ποιότητες τῆς γῆς, ἀμβλύτης καὶ πυκνότης· τοῦ δὲ πυρὸς, μία μόνη, ἡ κίνησις (17)· καὶ γίνεται τὸ ὕδωρ εἰδοποιούμενον καὶ αὐτὸ ἀμβλύτητι, πυκνότητι, κίνησει. Ἔστιν οὖν ὡς δευτέρης (18) πρὸς ἀμβλύτητα, οὕτω πῦρ πρὸς ἀέρα (19)· ὡς δὲ μανότης πρὸς πυκνότητα, οὕτως ἀήρ πρὸς ὕδωρ· ὡς δὲ κίνησις πρὸς στάσιν, οὕτως ὕδωρ πρὸς γῆν. Ὡς ἄρα πῦρ πρὸς ἀέρα, οὕτως ἀήρ πρὸς ὕδωρ· καὶ ὡς ἀήρ πρὸς ὕδωρ, οὕτως ὕδωρ πρὸς γῆν. Πέφυκε γὰρ τὰ μὲν ἐπίπεδα ὑπὸ μιᾶς μεσότητος συνέχεσθαι, τούτέστιν, ἀναλογίας· τὰ δὲ στερεὰ (20), ὑπὸ δύο μεσοτήτων. Κατ' ἄλλον δὲ τρόπον λέγουσι ποιότητας ἔχειν τὰ στοιχεῖα· τὴν μὲν γὰρ γῆν καὶ τὸ ὕδωρ, βαρύτητα ἔχειν, καθ' ἣν κάτω φύσει φέρονται (21)· τὸν δὲ ἀέρα (22) καὶ τὸ πῦρ, κουφότητα, καθ' ἣν ἄνω φύσει φέρονται (23). Λέγουσι δὲ οἱ Στωϊκοί, τῶν στοιχείων τὰ μὲν εἶναι δραστικά (24), τὰ δὲ παθητικά· δραστικά μὲν, ἀέρα καὶ πῦρ· παθητικά δὲ, γῆν καὶ ὕδωρ.

Ἀριστοτέλης δὲ (25) καὶ πέμπτον εἰσάγει σῶμα, τὸ αἰθέριον καὶ κυκλοφορικόν, μὴ βουλόμενος τὸν οὐρανὸν ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων γεγενῆσθαι· κυκλοφορικόν δὲ (26) λέγει τὸ πέμπτον σῶμα, ὅτι ἐν κύκλῳ περὶ τὴν γῆν φέρεται (27)· τοῦ Πλάτωνος διαβρήθην φάσκοντος, ἐκ πυρὸς καὶ γῆς αὐτὸν συν-

A ut sint per has qualitates contraria, ignis et terra, quod in cæteris qualitatibus, quas jugabamus, non eveniebat : sumptas autem esse ab utroque extremorum qualitates, et ita media elementa existisse. Sumuntur enim ab igne duæ qualitates, raritas et motus : una a terra, hebetudo, et aer constituitur, qui qualitates habet, quibus formetur, hebetudinem, raritatem, motum. Rursus duæ sumuntur qualitates terræ, hebetudo et densitas, et una, ignis, motus, et aqua fit, quæ formatur hebetudine, densitate, motu. Est igitur, ut acumen ad hebetudinem, ita ignis ad aerem ; ut raritas ad densitatem, ita aer ad aquam ; ut motus ad statum, ita aqua ad terram. Ut igitur ignis ad aerem, ita aer ad aquam ; et ut aer ad aquam, ita aqua ad terram. Nam plana quidem, nata et apta sunt, ut ab uno medio, id est, analogia, solida autem, duobus mediis contineantur. Alio modo dicunt elementa habere qualitates. Nam terram et aquam habere pondus, quo natura deorsum ferantur ; aerem et ignem, levitatem, qua natura in sublime tendant. Stoici tradunt, elementorum alia habere vim efficiendi, alia accipiendi, et quasi patiendi. Efficiendi quidem vim habere aerem et ignem ; accipiendi et patiendi, terram et aquam.

C Aristoteles etiam quintum corpus inducit cæleste et volubile, quod cælum e quatuor elementis conflatum esse nolit. Appellat autem volubile quintum corpus, quod in orbem circum terram feratur, cum Plato diserte dicat, ex igne et terra cælum constare. Ita enim ait : « Corporeum et aspe-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(11) Ὡς εἶναι κατὰ ταύτας. Ὡς εἶναι κατ' αὐτάς. Sed ὡς ex corr. rec., D 1. Ὡς εἶναι (hic καὶ insertum, et κατὰ punctis notatum) ταύτας, A. 2. Ταύτας abest, M. 1. Mox, τὰς ποιότητας abest, A. 2. Itaque juxta has qualitates, Vall.

(12) Τὴν γῆν καὶ τὸ πῦρ. Τὸ πῦρ καὶ τὴν γῆν, D. 1, A. 2. Vulgatum habet Con. Vall.

(13) Ὅπερ οὐκ ἦν, x. τ. λ. « Aerem vero et aquam, quod non talis (forte, tales, id est, qualitates) secundum conjugationem possiderent, ad extremorum utroque qualitates suscepisse, » Con. « Notabilis profecto lectio, quamproxima etiam firman. » Vall. ista non agnoscit.

(14) Ἐλλήφθαι δὲ ἀφ' ἑαυτῶν. Γάρ, loco δέ, A. 2, M. 1. Ἐφ', loco ἀφ', D. 1, M. 1. « A singulis deinde extremis accipiens qualitates, aliis eas accommodat elementis, » Vall.

(15) Οὕτω τὰ μέσα. Μέν, loco μέσα, A. 3.

(16) Εἰδοποιούς ἔχων ποιότητας. Εἰδοποιούς ἔχων τρεῖς μόνας ποιότητας, D. 1. Εἰδοποιούσας solum mutat A. 1 ; εἰδοποιούς quidem servat, sed correctum εἰδοποιάς. Post ἔχων vero habet etiam τρεῖς μόνας, A. 2. Τρεῖς μόνας non agnoscit Con., nec Vall.

(17) Μία μόνη ἡ κίνησις. Μόνη ἡ absunt, A. 3.

(18) Ἔστιν οὖν ὡς δευτέρης. Ἔσται, loco ἔστιν, D. 1.

(19) Οὕτω πῦρ πρὸς ἀέρα. Οὕτως πῦρ ὡς πρὸς ἀέρα, D. 1. Mox idem στάσιν. Et paulo post : Ὡς

δ' ἄρα πῦρ πρὸς ἀέρα.

(20) Τὰ δὲ στερεὰ. Τὰ δὲ ἑτερα, M. 1.

(21) Κάτω φύσει φέρονται. Φύσει κάτω φέρονται, A. 2. Φύσει abest M. 1.

(22) Τὸν δὲ ἀέρα ad ἄνω φύσει φέρονται. Absunt, A. 1, Con., Vall.

(23) Ἀνω φύσει φέρονται. Ἀνω φέρονται φύσει, D. 1.

(24) Στωϊκοί... δραστικά. Στωϊκοί (sed supra a man. rec.) τὰ μὲν τῶν στοιχείων εἶναι δραστικά, D. 1. Τῶν μὲν στοιχείων ἄλλα, loco τῶν στοιχείων τὰ μὲν, M. 1. Mox ἀέρα καὶ τὸ πῦρ, idem. Aristot. De generat. et corrupt. II, 2, στοιχεῖα appellat ποιητικά et παθητικά, sed alio sensu.

(25) Ἀριστοτέλης δέ. Vide Aristot. De mundo, cap. 2 ; De cælo, II, 3. Eadem ex Aristotele referi Diog. Laert. p. 176 ; Plutarch. t. II, p. 878. Hic incipit libri III cap. 4, Cono : De natura cæli, quod non sit ex quatuor elementis, secundum Aristotelem. Et Platonis circa id opinio refertur, et Apollinarij : ubi tandem per epilogum ostendit, necessario esse quatuor elementa.

(26) Κυκλοφορικόν δέ. Καὶ ab initio addit A. 3.

(27) Περὶ τὴν γῆν φέρεται. Περιάγων κίετα. Sic. Hand dubie voluit, περιάγων κινεῖται, D. 1. Περὶ αὐτὸν φέρεται, A. 1. Περὶ αὐτὸν φέρεται, A. 3. Περὶ αὐτὸν κίετα, A. 2. Περὶ αὐτὸν φέρεται, M. 1. « Quod circulari circumgyratione moveatur, » Con. « Quod ipsum in circulum circumferatur, » Vall.

etabile et tractabile oportet esse quod natum est. Sine igne autem nihil unquam fuerit aspectabile, neque tractabile, sine aliquo solido. Solidum autem non sine terra. Unde moliens hoc universum Deus, ex igni ipsum et terra effecit. Duo autem sola recte, sine tertio, constare non possunt. Oportet enim vinculum in medio esse amborum, quod ea copulet. Vinculum porro optimum, quod maxime ex se et iis quæ vincit, unum facit. Quod optime nata est proportio efficere. Vinculum dicit, duo media elementa, ea proportionem quæ exposita est, inter se comparata. Qui Hebræorum dogmata defensit, de cælo terraque dissentit. Cæteri enim fere omnes ex nulla subiecta materia, quæ prius fuerit, cælum et terram genitam esse volunt, quoniam Moyses scribit his verbis: *In principio fecit Deus cælum et terram*. Apollinarius vero, ex abyso fecisse Deum cælum et terram contendit. Nam abyssi, ut ejus quæ creata sit, Moyses in commemorando orbis ortu non meminit, sed in libro qui Job inscribitur perscriptum hoc est: *Qui fecit abyssum*. Ex hac igitur, ut materia, omnia alia nata esse vult, neque tamen eam nullo generatam ortu, sed genitam ante omnia corporea et ad cæterorum naturam a Deo præparatam esse tueretur. Atque ipsum quoque abyssi nomen (significat autem Latine *fundi experti*) infinitatem ostendit.

Gen. 1, 1.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(28) *Συνεστάναι*. Συνεστάναι. Sic et inferius, D. 1. Autōν refertur ad οὐρανόν.

(29) *Λέγει γὰρ οὕτως*, x. τ. λ. Λέγει δὲ οὕτως· Σωματοειδὲς δὲ καὶ ὁρατόν, D. 1, A. 2. Δέ, loco γὰρ etiam A. 1. Οὕτως habet M. 1. *Enim*, Vall. Apud Platonem in *Timæo* p. 477, circa finem est: *σωματοειδὲς δὲ*. A. 3 exhibet: *σωματοειδὲς δὲ τὸ — τὸ γινόμενον*.

(30) *Τὸ γενόμενον*. Τὸ γινόμενον, D. 1; A. 1, 2. Mox loco *χωρὶς δὲ*, Plato habet, *χωρισθὲν δὲ τε πυρὸς*.

(31) *Τὸ τοῦ παντός*. Τὸ ἀβέστ. M. 1.

(32) *Συνεστάναι — ἐποίησε*. Plato ita: Ἀρχόμενον συνεστάναι σῶμα ὁ Θεὸς ἐποίησε. Idem mox dualem habet μόνω, loco μόνα, omisso καλῶς. Valla: « Quam ob rem mundum efficere molienti Deus, terram primum ignemque jungebat. »

(33) *Δεσμὸν γὰρ ἐν μέσῳ*. Δεσμὸν γὰρ ἐν μέσῳ. Sic D. 1. Δεσμὸς γὰρ ἐν μέσῳ, Ox. Post δέ, addit τινὰ Plato.

(34) *Συναγωγὴν γίνεσθαι*. Συναγωγὴν γίνεσθαι, D. 1; A. 1, 2, 3.

(35) *Δεσμὸς δὲ κάλλιστος*, x. τ. λ. Δεσμὸν δὲ κάλλιστος (ex correct. rec.; antea, credo, δεσμὸν — κάλλιστον) ὁ τρίτος, αὐτὸν τε καὶ τὰ ξυνοδούμενα ὅτι μάλιστα ἐν ποιεῖ. Τοῦτο δὲ πέφ. ἀναλ. καλῶς ὡς μάλιστα ἀποτελεῖν, D. 1. Δεσμὸν δὲ κάλλιστος, ὅς ἐαυτὸν τε καὶ τὰ ξυνοδούμενα ὅτι μάλιστα ἐν ποιεῖ. Τοῦτο δὲ πέφ. ἀναλογίαν, x. τ. λ., A. 1. Sic, omisis ἐν ποιεῖ ὅτι μάλιστα, A. 3. Δεσμὸν δὲ κάλλιστος τρίτος, ὅς ἐν — ξυνδ. ὅτι μάλιστα ἐν ποιεῖ. Τοῦτο, x. τ. λ. A. 2. Apud Platonem est: δεσμὸν δὲ ὁ κάλλιστος, ὅς ἐν αὐτὸν καὶ τὰ ξυνοδούμενα ὅτι μάλιστα ἐν ποιεῖ. Valla: « Sed vinculorum id est aptissimum — et pulcherrimum. »

(36) *Πέφυκεν ἀναλογία*. Ellebodus πέφυκε reddidit, *nata est*, quod quodammodo obscurum est. Editor Oxoniensis correxit, *poterit*. Πέφυκε multa-

estάναι (28). Λέγει δὲ οὕτως (29)· « Σωματοειδὲς καὶ 73 ὁρατόν, ἀπτόν τε ζεῖ τὸ γενόμενον (30) εἶναι, χωρὶς δὲ πυρὸς οὐδὲν ἂν ποτε ὁρατόν γένοιτο· οὐδὲ ἀπτόν ἀνευ τινὸς στερεοῦ· στερεὸν δὲ, οὐκ ἀνευ γῆς· ὅθεν ἐκ πυρὸς καὶ γῆς τὸ τοῦ παντός (31) συνεστάναι σῶμα ὁ Θεὸς ἀρχόμενος ἐποίησε (32). Δύο δὲ μόνα καλῶς συνίστασθαι τρίτου χωρὶς, οὐ δυνατόν· δεσμὸν γὰρ ἐν μέσῳ (33) δεῖ ἀμφοῖν συναγωγὴν γίνεσθαι (34)· δεσμὸν δὲ κάλλιστος (35), ὅς ἐν ἐαυτὸν τε καὶ τὰ ξυνοδούμενα ἐν ποιεῖ ὅτι μάλιστα. » Τοῦτο δὲ πέφυκεν ἀναλογία (36) κάλλιστα ἀποτελεῖν (37)· δεσμὸν λέγων, τὰ μέσα δύο (38) στοιχεῖα ἐξ ἀναλογίας (39) εἰλημμένα τῆς προρρήσεως. Οἱ δὲ τὰ τῶν Ἑβραίων προσθεύοντες διαφέρουσιν περὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι σχεδὸν (40) πάντες, ἐξ οὐδεμιᾶς προϋποκειμένης ὕλης φάσκουσι γεγενῆσθαι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν (41), ἐπειδὴ Μωϋσῆς φησιν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· Ἀπολλινάριος δὲ ἐκ τῆς ἀδύσσου πεποιηχέναι τὸν Θεὸν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν βούλεται· τῆς γὰρ ἀδύσσου Μωϋσῆς (42) οὐκ ἐμνημόνευσεν ἐν τῇ γενέσει τοῦ κόσμου, ὡς γενομένης (43)· ἐν δὲ τῇ Ἰωβ εἴρηται· Ὁ ποιήσας τὴν ἀδυσσον· Ἐκ ταύτης οὖν, ὡς ἐξ ὕλης, βούλεται τὰ ἄλλα (44) πάντα γεγενῆσθαι· οὐ μὴν ἀγένητον, ἀλλὰ γενετὴν αὐτῆς (45) εἶναι, πρὸ πάντων τῶν (46) σωματικῶν (47) προκαταβεβλημένην (48) ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ (49) πρὸς

ties est, *solet, potest, aptum est, proprie a natura, a nativitate*.

(37) *Κάλλιστα ἀποτελεῖν*. Μάλιστα ἀποτελεῖν, A. 2.

(38) *Τὰ μέσα δύο*. Τὰ μέσα, ἐπειδὴν τὰ μέσα δύο, A. 2.

(39) *Ἐξ ἀναλογίας*. Μετὰ ἀναλογίας, D. 1.

(40) *Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι σχεδόν*. Ita a rec. correct. Antea: ἄλλοι μὲν γὰρ σχεδόν, D. 1. Paulo post: φάσκουσι γενέσθαι, A. 3.

(41) *Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν*. His addunt: ἐπειδὴ Μωϋσῆς φησιν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, D. 1; A. 2, 3. Sic, sed Μωϋσῆς, A. 1. Ita quoque Ox. ex mss. restituit, sed: ἐπεὶ Μωϋσῆς, — ἐποίησε Θεὸς, x. τ. λ. Ἐπειδὴ Μωϋσῆς ἔφη· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, M. 1. Habent etiam hæc Cono et Valla. Sed hic in principio habet: *Nam Moyses inquit*.

D Exciderant ob duplex γῆν. Nam et Ellebodus habet in versione.

(42) *Μωϋσῆς*, vitiose. Μωϋσῆς, D. 1. Μωϋσῆς, A. 1, Ox. Paulo ante δέ, loco γὰρ, Con. Vall.

(43) *Ὡς γεγενημένης*. Ὡς γενομένης, D. 1; A. 1, 2, 3. Genite, Con., Vall. Continuo Valla: *Licet in Job secundo dicatur*.

(44) *Τὰ ἄλλα*. Τ' ἄλλα. Sic. Sed ex correct. rec. est circumflexus, D. 1.

(45) *Ἀγένητον — αὐτὴν*. Ἀγένητον, ἀλλὰ γενετὴν αὐτὴν εἶναι, A. 1, 2. Ἀγένητον habet etiam D. 1. A. 3. Deinceps valde aberrat a Græco Valla.

(46) *Αὐτὴν πρὸ πάντων τῶν*. Τὴν et τῶν abest, A. 3.

(47) *Τῶν σωματικῶν*. Τῶν σωμάτων, D. 1. Corpora, Vall.

(48) *Προκαταβεβλημένην*, x. τ. λ. Προκαταβεβλημένην ταύτην φησὶν τὸν Δημιουργόν, M. 1.

(49) *ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ*, x. τ. λ. ὑπὸ τοῦ Θεοῦ

τὴν τῶν ἄλλων ὑπόστασιν· δηλοῖ δὲ καὶ τοῦνομα (50) ἅδι. Sed hoc, quoquo modo se habent, nihil refert. Etenim etiam hoc modo, Deum omnium et opificem esse, et ex nihilo fecisse omnia, probatur. Adversus eos qui dicunt unicum esse elementum, aut ignem, aut aerem, aut aquam, satis erunt, quæ ab Hippocrate disputata sunt: « Si unum homo esset, nunquam doleret: neque enim esset unde doleret, si unum esset: quodsi etiam doleret, unum esset, quod sanaret. Oportet enim, quod doliturum est, in mutatione versetur, adiuncto sensu: at si unicum esset elementum, non esset in quod mutaretur: si autem non mutaretur, sed in seipso remaneret, non doleret, etiamsi esset sensu præditi. Oportet etiam, quod patitur, ab aliquo pati: si autem unum solum esset elementum, non esset alia qualitas præter eam, quæ est unius elementum, a qua animal pateretur. Quodsi neque mutari, neque pati posset, quomodo doleret? » Cum igitur hoc probasset fieri non posse, per concessionem infert: « Si vero etiam doleret, unum esset, quod sanaret: nunc vero non est unum, quod sanat, sed multa: non ergo unum homo est. »

τὴν τῶν ἄλλων ὑπόστασιν· δηλοῖ δὲ καὶ τοῦνομα (50) ἅδι. Sed hoc, quoquo modo se habent, nihil refert. Etenim etiam hoc modo, Deum omnium et opificem esse, et ex nihilo fecisse omnia, probatur. Adversus eos qui dicunt unicum esse elementum, aut ignem, aut aerem, aut aquam, satis erunt, quæ ab Hippocrate disputata sunt: « Si unum homo esset, nunquam doleret: neque enim esset unde doleret, si unum esset: quodsi etiam doleret, unum esset, quod sanaret. Oportet enim, quod doliturum est, in mutatione versetur, adiuncto sensu: at si unicum esset elementum, non esset in quod mutaretur: si autem non mutaretur, sed in seipso remaneret, non doleret, etiamsi esset sensu præditi. Oportet etiam, quod patitur, ab aliquo pati: si autem unum solum esset elementum, non esset alia qualitas præter eam, quæ est unius elementum, a qua animal pateretur. Quodsi neque mutari, neque pati posset, quomodo doleret? » Cum igitur hoc probasset fieri non posse, per concessionem infert: « Si vero etiam doleret, unum esset, quod sanaret: nunc vero non est unum, quod sanat, sed multa: non ergo unum homo est. »

τὴν τῶν ἄλλων ὑπόστασιν· δηλοῖ δὲ καὶ τοῦνομα (50) ἅδι. Sed hoc, quoquo modo se habent, nihil refert. Etenim etiam hoc modo, Deum omnium et opificem esse, et ex nihilo fecisse omnia, probatur. Adversus eos qui dicunt unicum esse elementum, aut ignem, aut aerem, aut aquam, satis erunt, quæ ab Hippocrate disputata sunt: « Si unum homo esset, nunquam doleret: neque enim esset unde doleret, si unum esset: quodsi etiam doleret, unum esset, quod sanaret. Oportet enim, quod doliturum est, in mutatione versetur, adiuncto sensu: at si unicum esset elementum, non esset in quod mutaretur: si autem non mutaretur, sed in seipso remaneret, non doleret, etiamsi esset sensu præditi. Oportet etiam, quod patitur, ab aliquo pati: si autem unum solum esset elementum, non esset alia qualitas præter eam, quæ est unius elementum, a qua animal pateretur. Quodsi neque mutari, neque pati posset, quomodo doleret? » Cum igitur hoc probasset fieri non posse, per concessionem infert: « Si vero etiam doleret, unum esset, quod sanaret: nunc vero non est unum, quod sanat, sed multa: non ergo unum homo est. »

VAR. LECT. ET ANIMADV.

βούλεται πρὸς τὴν τῶν, A. 2. Proxima corrupta sunt apud Con.

(50) Καὶ τοῦνομα. Καὶ τὸ ὄνομα, D. 1. Paulo ante malim δηλοῦν, loco δηλοῖ. Sunt enim verba Apollinariū, ut arbitror, non Nemesii.

(51) Ὅπως ἂν ἔχοι. Ὅπως ἂν ἔχη, D. 1; A. 2.

(52) Διαφέρει καὶ γὰρ, κ.τ.λ. Διαφέρει. Καὶ οὕτως γὰρ πάντων ὁ Θεὸς καὶ δημιουργός, D. 1. Καὶ οὕτως γὰρ πάντων exhibet etiam A. 1, 2. Διαφέρει habet etiam A. 3. Alterum Θεὸς καὶ omittunt Con., Vall.

(55) Καὶ ἐξ οὐκ ὄντων. Καὶ abest, D. 1, Vall. Mox, λέγοντας εἶναι τὸ στοιχεῖον, D. 1; A. 2. Deinde, ἀρχέσει, D. 1. Post στοιχεῖον addit γῆν Con. Sed non opus est. Nam inferius memoratur solum aqua, aer et ignis.

(54) Εἰ ἔρ ἦν ὁ ἄνθρωπος. Ὁ abest, A. 1.

(55) Οὐδέποτε ἂν ἤλγεεν. Οὐδέποτε ἂν ἀλγήσειεν, Ox. Primum e in ἤλγεεν ex correct. D. 1. Et sic bis deinceps. Bis ἤλγεεν, hic et paulo post, A. 3. Mox, ἀφ' οὗ, loco ὅφ' οὗ, M. 1, et idem mox: ei δὲ καὶ ἤλγειεν.

(56) Οὐδὲ γὰρ ἂν ἦν. Ἄν abest, A. 2, 3. Ab οὐδὲ γὰρ ad ἤλγεεν addita sunt a man. rec. cum aliqua varietate, quam hic notavi, D. 1. Sic ergo: οὐδὲν γὰρ ἦν ὅφ' οὗ ἀλγήσειεν ἐν ὧν. Ei δὲ καὶ ἤλγειεν (sed syllabæ ei inscriptum e.).

(57) Ἐν ὧν. Ἐν ὧν, A. 1, 2. Continuo ei δὲ καὶ ὡμενον omittit Vall.

(58) ὡμενον. Illic rursus a man. rec. additum: ἡ πῶς ἂν ἤλγεεν, ei δὲ ἦν τὸ στοιχεῖον. Deinde μεταδίδεται, loco μεταβληθείη, M. 1.

(59) Οὐκ ἂν ἤλγησεν. Οὐκ ἂν ἀλγήσειεν, Ox.

(60) Πάσχειν· ei δὲ ad ποιότης. Absunt, A. 1, Vall.

(61) Εἰ δὲ μόνον ἔρ. Ἐν abest, A. 2, 3. Mox, deest τό, ante στοιχεῖον, et τοῦ, ante ἐνός, M. 1, et deinde, παρὰ τῆς τοῦ ἐνός στοιχείου, A. 2. Mox post ζῶον addit Valla: « essentiam, aliud esse. »

(62) Εἰ δὲ μήτε μεταβληθῆναι. Meta insertum a rec., D. 1. Mox ἐδύνατο, A. 1, 2.

(63) Ἐπάγει· ei δὲ καὶ ἤλγεεν. Sic, sed syllabæ ei in ἐπάγει inscriptum η, et primum e in ἤλγεεν ex correct. D. 1. Ἠλγησεν hic exhibet A. 3. Κατὰ συγχώρησιν ἐπάγει, Valla reddidit: *fateri cogit*. Et, τὸ ὡμενον, quod dolorem incutiat. Ac si legerit, τὸ ἀνιῶν. Proximum τὸ ὡμενον prorsus omisit.

(64) Ἐξ ὧν αὐτοί. Αὐτοί reddidit, *singuli*, Vall.

(65) Δ' ὄντα στοιχεῖα. Τέσσαρα ὄντα τὰ στοιχεῖα, D. 1, A. 1, M. 1. Sic, sed τὰ στοιχεῖα a man. rec. A. 2. Mox, Θάλης, D. 1.

(66) Θαλῆς. Idem de hoc refert Euseb. *Præp. evang.*, p. 22 et p. 747, ex Plutarcho. — Breviter de his disputatur apud Eusebium *Præpar. evang.*, p. 320. Ibidem, p. 33, ex Philone Byblio docetur, Sanchoniathonem etiam aerem habuisse pro principio rerum omnium.

(67) Πειράται δεικνύειν τ' ἄλλα. Πειράται δεικνύουσι τὰλλα. Sed ὁ ante, nunc ὅ, et accentus in τὰλλα a man. rec., D. 1. Πειράται δεικνύουσι τὰ ἄλλα, A. 1. Πειρ. δεικνύειν τὰ ἄλλα, A. 2. Πειράται δεικνύουσι, A. 3. Mox, ὑπὸ τούτου, A. 1, 2; D. 1, M. 1.

(68) Ὑποστάθμην. Sic Stoici reliquorum elementorum ὑποστάθμην appellaverunt terram. Diog. Laert., p. 284. Vide etiam Fischerum ad Plat. *Phædonem*, p. 458, nota 35.

(69) Τὸ δὲ λεπτομερέστερον. Αὐτοῦ addit A. 1.

ostendere cætera elementa ex eo gigni atque perfici. Heraclitus, et Hipparchus Metapontinus, ignem dicentes, iisdem hisce rationibus usi sunt. Quod igitur isti dicunt, in igne causam esse gignendi cætera elementa, et cæterorum philosophorum alius aquam, alius aerem inducit, ex eo ostenditur omnia elementa in se mutuo mutari. Cum autem omnia in se mutuo vertantur, necesse est, omnia esse elementa. Quodcumque enim de quatuor sumpseris, id ex alio fieri reperietur. Corpus autem, cum sit animæ instrumentum, una cum animæ viribus dividitur. Nam ad eas accomodatam aptumque factum est, ut nulla animæ vis a corpore impediatur. Unicuique enim facultati animi, quo suo munere fungi possit, propriæ partes corporis tribuuntur, ut in progressu orationis demonstrabitur. Nam anima locum obtinet artificis; corpus, instrumenti: materia autem est in quibus versatur actio; effectio vero, ipsa actio. Quemadmodum ut materia subicitur femina; nam in hanc est actio: actio adulterium, aut stuprum, aut legitimus concubitus. Dividuntur autem vires animæ, in vim phantasie, cogitationis, et memoriæ, quæ Græci vocant φανταστικὴν, διανοητικὴν, μνημονευτικὴν.

CAP. VI.

De phantasia.

Φανταστικὴν igitur, vis est animæ rationis expertis, quæ per sensuum sedes suo munere fun-

A πῦρ (70). Ἀναξίμενης δὲ ἀέρα μόνον λέγων, καὶ αὐτὸς ὁμοίως περὶ αὐτῶν (71) δεικνύει, τὰ ἄλλα στοιχεῖα ἐκ τοῦ ἀέρος ἀποτελούμενα. Ἡράκλειτος (72) δὲ καὶ 75 Ἴππασος ὁ Μεταποντίνος (73), τὸ πῦρ λέγοντες, ταῖς αὐταῖς ταύταις (74) ἀποδείξεισι κέχρηται. Ἐξ ὧν τοίνυν καὶ οὗτοι φασί, τὸ πῦρ εἶναι (75) τῶν ἄλλων στοιχείων γεννητικὸν, καὶ τῶν ἄλλων ὁ μὲν τὸ ὕδωρ (76), ὁ δὲ τὸν ἀέρα, ἐκ τούτων δεικνύται, ὅτι πάντα τὰ στοιχεῖα εἰς ἄλληλα μεταβάλλεται: πάντων δὲ εἰς ἄλληλα τρεπομένων, ἀνάγκη, τὰ πάντα στοιχεῖα εἶναι (77). Ὅπερ γὰρ ἂν λάβῃς τῶν τεσσάρων, εὐρεθήσεται καὶ τοῦτο ὕψ' ἐτέρου γινόμενον (78). Τὸ δὲ σῶμα τῆς ψυχῆς ὄργανον ὑπάρχον, ταῖς ψυχικαῖς δυνάμεσι συνδιαιρεῖται. Ταύταις γὰρ πρόσφορόν τε καὶ ἐπιτήδειον κατασκευάσται, πρὸς τὸ μηδεμίαν αὐτῆς δυνάμιν ὑπὸ τοῦ σώματος ἐμποδίζεσθαι. Ἐκάστη γὰρ ψυχικῇ (79) δύναμι πρὸς τὴν ἐνέργειαν ἴδια μέρη τοῦ σώματος ἀποκεκλήρωται, ὥς προῦν ὁ λόγος ἀποδείξει. Ἡ μὲν γὰρ ψυχὴ τὰς ἐν ἐπέχει τεχνίτου: τὸ δὲ σῶμα, ὄργανον: ὅλη δὲ ἐστὶ, περὶ ἧς ἡ πρᾶξις: τὸ δὲ ἀποτέλεσμα, ἡ πρᾶξις (80) αὐτῇ. (Ὅσον, ὥς ὅλη μὲν ὑπόκειται ἡ γυνή: περὶ ταύτην γὰρ (81) ἡ πρᾶξις: ἡ δὲ πρᾶξις, μοιχεία, ἡ πορνεία, ἡ γάμος.) Διαίρουνται δὲ αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις εἰς τὰς τὸ φανταστικόν, καὶ διανοητικόν, καὶ μνημονευτικόν.

ΚΕΦ. Γ'.

Περὶ τοῦ φανταστικοῦ (82).

Φανταστικὸν μὲν οὖν ἐστὶ δύναμις τῆς ἀλόγου ψυχῆς (83) διὰ τῶν αἰσθητηρίων ενεργοῦσα: φανταστὸν

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(70) Τὸ λεπτομερέστερον πῦρ. Τὸ λεπτομερέστερον τὸ πῦρ εἶναι, M. 1. De Anaximene vid. Euseb. *Præpar. evang.*, p. 22 et p. 748.

(71) Καὶ αὐτὸς ὁμοίως περὶ αὐτῶν. Καὶ αὐτὸς περὶ αὐτῶν ὁμοίως, A. 2. Mox δεικνύει τὰ ἄλλα, A. 1, δεικνύει τὰ ἄλλα. Rursus circumflexus ex correcti, D. 1.

(72) Ἡράκλειτος. Ἡράκλειτος, A. 1, 2. Ἡράκλειτος et ex corr. ei, D. 1.

(73) Ὁ Μεταποντίνος. Μεταποντίνος ex corr., antea Μεταποντίνος, D. 1. Μεταποντίνος, A. 2. Hipparchus Ponticus, Con. Hipparchus Metapontinus, Vall. Plutarch., *De placit. philosoph.* i, 3, p. 877, et Eusebius, *Præparat. evang.*, p. 748, eadem hæc referentes, habent: Ἡράκλειτος καὶ Ἴππασος ὁ Μεταποντίνος. Adde Aristot., *Metaphys.* i, 3. Ergo D loco Ἴππάρχος, correcti Ἴππασος. De Hippaso vide Menagium ad Diog. Laert., p. 387, 388, et Sexti. *Empir.*, p. 135, 620, 684, edit. Fabric.

(74) Ταῖς αὐταῖς ταύταις. Ταύταις ἀδест D. 1. Forte scripserat τοῦτοι, ut referretur ad Thaletem et Anaximeneum. Mox, καὶ αὐτοὶ φασί, D. 1. Sic paulo ante: ἐξ ὧν αὐτοὶ περὶ αὐτῶν. Sed hic ad solum Heraclitum et Hippasum pertinet.

(75) Τὸ πῦρ εἶναι. Τὸ πῦρ ἦν, M. 1.

(76) Ὁ μὲν τὸ ὕδωρ. Ὁ μὲν τὸ πῦρ, sed a rec. supra scriptum ὕδωρ, A. 2. Ὁ μὲν τῶν ἄλλων est Thales, et ὁ δὲ, Anaximenes.

(77) Ἀνάγκη στοιχεῖα τὰ πάντα εἶναι. Ἀνάγκη πάντα στοιχεῖα εἶναι, D. 1. Ἀνάγκη τὰ πάντα στοιχεῖα εἶναι, A. 1. Mox, ὅπερ ἂν λάβῃς, D. 1, A. 2. Mox post τεσσάρων, addit στοιχείων, M. 1.

(78) Ὅσον ἐτέρου γινόμενον. Hic, omissis reliquis ad finem capituli, terminat caput. Continuo autem

subjungit indicem capituli sexti, absque numero tamen, D. 1. Ad caput de elementis hæc certe non pertinent. Habent autem speciem præfationis, pertinentis ad caput proximum. Apud Con. hic incipit liber iv De viribus seu potestatibus animæ, cap. 1, De quinque sensoriis et definitione sensus.

(79) Ἐκάστη γὰρ ψυχικῇ. Ἐκάστη τοῦν ψυχικῇ, A. 1. Non male. Ἐκάστη οὖν ψυχικῇ, A. 2. Ἐκάστη τοῦν ψυχικῇ δυνάμει πρὸς, A. 3. Mox ἐπιδείξει, loco ἀποδείξει A. 2. Δείξει habet A. 3. Indicabit, Con. Ostendet, Vall.

(80) Τὸ δὲ ἀποτέλεσμα ἡ πρᾶξις. Absunt, A. 1, Vall. Vicina; ab ὅσον ὥς ὅλη ad γάμος, inquam inepta, malim omittere. Servat tamen etiam Con. et D Vall. Post hæc vero Cono statim transit ad p. 76 verba, ἐστὶ δὲ αἰσθητήρια μὲν πέντε. Hæc vero, quæ hic omittit, addit p. 91, ante cap. 12. Apud Ellebodium h. l. est quædam obscuritas, quod vocabulum ὅσον reddidit quemadmodum, loco veluti, exempli causa, etc.

(81) Περὶ ταύτην γὰρ. Περὶ ταῦτα γάρ, M. 1.

(82) Περὶ τοῦ φανταστικοῦ. Ita A. 1 et A. 2. Sed hic a man. rec. M. 1, loco κεφ. γ', habet λόγος ε'. D. 1 vero ita: Περὶ τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, τοῦ φανταστικοῦ, τοῦ διανοητικοῦ καὶ τοῦ μνημονευτικοῦ. Περὶ τοῦ φανταστικοῦ. Refert autem hæc ad caput quintum. Certe numerus capituli abest. Confer hunc locum cum Joan., p. 185. Valla: De imaginario, cap. 6.

(83) Ἀλόγον ψυχῆς. Irrationalis partis animæ, quæ et sensus dicitur, per sensus corporeos agens. Con.: irrationalis animæ vis sese per sensus exercens. Paulo post, διενεργοῦσα, M. 1.

δὲ (84), τὸ τῇ φαντασίᾳ ὑποπίπτον, ὡς αἰσθήσει αἰσθητὸν (85)· φαντασία δὲ ἐστὶ πάθος τῆς ἀλόγου ψυχῆς ὑπὸ φανταστοῦ τιнос γινόμενον· 76 φάντασμα δὲ πάθος διάκενον ἐν τοῖς ἀλόγοις τῆς ψυχῆς μέρεσιν ἀπ' οὐδενὸς (86) φανταστοῦ γινόμενον. Οἱ δὲ Στωϊκοὶ τέσσαρα ταῦτά φασι, φαντασίαν, φανταστὸν (87), φανταστικὸν, φάντασμα· φαντασίαν μὲν λέγοντες, τὸ πάθος τῆς ψυχῆς τὸ ἐνδείκνυμενον αὐτὸ τε καὶ τὸ (88) πεποιηκὸς φανταστὸν (89). Ὅταν γὰρ λευκὸν (90) ἴδωμεν, ἐγγίνεται τι πάθος τῇ ψυχῇ ἐκ τῆς λήψεως αὐτοῦ. Ὡς γὰρ ἐν τοῖς αἰσθητηρίοις (91) ἐγγίνεται πάθος, ὅταν αἰσθάνηται· οὕτω καὶ ἐν τῇ ψυχῇ, ὅταν ἐνοήσῃ. Εἰκόνα γὰρ ἐν αὐτῇ δέχεται τοῦ νοητοῦ. Φανταστὸν δὲ, τὸ πεποιηκὸς τὴν φαντασίαν αἰσθητὸν, ὅσον τὸ λευκὸν καὶ πᾶν ὃ τι δύναται (92) κινεῖν τὴν ψυχὴν· φανταστικὸν δὲ, τὸν διάκενον διελκυσμὸν ἀνευ φανταστοῦ (93)· φάντασμα δὲ, ὃ ἐφέλκεται κατὰ τὸν (94) φανταστικὸν διάκενον ἐλκυσμὸν, ὡς ἐπὶ τῶν μεμνημένων (95) καὶ μελαγχολούντων. Ἡ δὲ διαφωνία (96) τούτοις περὶ τὴν ἐναλλαγὴν μόνην γέγονε τῶν ὀνομάτων. Ὅργανα δὲ αὐτοῦ (97) αἱ πρὸς τοὺς τὸν ἑγκεφάλου κοιλίας, καὶ τὸ ἐν αὐταῖς ψυχικὸν (98) πνεῦμα, καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν νεῦρα (99), τὰ διάδρομα τῷ ψυχικῷ πνεύματι, καὶ ἡ κατασκευὴ τῶν

A gitur. Φανταστὸν vero, quod in phantasiam cadit, ut in sensum, quod sensui subijcitur. Φαντασία vero, affectio est animæ, a ratione vacuæ, quæ sit ab aliquo, quod φανταστὸν appellavimus. Φάντασμα vero, inanis affectio in animæ partibus rationis expertibus, quæ a nullo, quod sit φανταστὸν, commovetur. Stoici autem hæc quatuor ponunt: φαντασίαν, φανταστὸν, φανταστικὸν, φάντασμα· ac φαντασίαν definiunt, animæ affectionem, quæ et seipsam ostendit et φανταστὸν illud a quo nata est. Cum enim albi quid aspexerimus, gignitur in anima ex ejus aspectu quædam affectio. Ut enim in sensuum sedibus affectio gignitur, cum sentiunt, ita in anima, cum intelligit. Nam imaginem in se accipit ejus rei, quam intelligit. Φανταστὸν, subjectum illud sensui quod φαντασίαν genuit, ut aliquid albi et quidquid animam movere potest. Φανταστικὸν, inanem distractionem sine eo quod sit φανταστὸν. Φάντασμα vero, rem ipsam, quæ ad φανταστικὸν, id est, vanam distractionem attrahimur, ut in insanis et melancholicis. Horum dissensio in sola mutatione nominum consistit. Instrumenta ejus sunt anteriores cerebri ventriculi, et qui in eis animæ spi-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(84) *Φανταστὸν δὲ*. Sic ex rasura. Antea φανταστικὸν, D. 1.

(85) *Ὡς αἰσθήσει αἰσθητὸν*. Ὡς αἰσθησις καὶ αἰσθητὸν, A. 1. Sicut sensus et sensible, Vall. Cono addit, et visui visibile.

(86) *Ψυχῆς μέρεσιν ἀπ' οὐδενός*. Ἀπ' loco ὑπ'. D. 1; A. 1, 2, 3. Μέρεσιν a rec. additum, A. 2. Omittit hoc vocabulum, M. 1. Mox, γινόμενον, A. 3, et, στωϊκοὶ et φασί, sed ω et α ex correct., D. 1.

(87) *Φαντασία, φανταστὸν*. Φαντασίαν, φανταστὸν, D. 1, A. 1, 2, 3; Vall.

(88) *Τὸ ἐνδείκνυμενον αὐτὸ τε καὶ τὸ*. Τὸν ἐνδείκνυ. ἐν αὐτῷ καὶ τὸ, D. 1, M. 1. Τὸ ἐν αὐτῷ ἐνδείκνυ. καὶ τὸ, A. 1, 3. Sic, sed αὐτῷ ex corr., antea erat αὐτῷ. Et mox πεποιηκός, A. 2. Animæ passionem intra se demonstratam, quæque imaginatum efficiat, Vall. Quæ (animi passio) in ipsa monstratur (sic correxi, loco moratur. Legit autem, ἐν αὐτῇ), et facit imaginabile, Con. Apud Plutarch. *De placit. philosoph.*, iv, 12, qui hæc Chrysippo tribuit, est quidem αὐτῷ, et in cod. Mosq. ἐν αὐτῷ, sed nihil muto. Nam ibidem mox est: Δείκνυσιν αὐτῇ καὶ τὸ πεποιηκός αὐτῇ. Ergo hic αὐτῷ accipitur pro αὐτῷ, et ἐνδείκνυμενον est medium. Nihilominus tamen passive accipi potest: Affectionem mentis ipsam, quæ monstratur, quæ offertur, nimirum, menti. Sed prius magis probro. Ἐν αὐτῷ ad nihil aliud referri potest, quam ad πάθος, quod nemo facile probabit. Chrysippus secundum alios φαντασίαν definiit, τύπωσιν ἐν τῇ ψυχῇ, vid. Diog. Laert., p. 255. Sic etiam est apud Philonem, p. 254.

(89) *Καὶ τὸ πεποιηκός φανταστὸν*. Id est, καὶ τὸ φανταστὸν τὸ πεποιηκός τὸ πάθος, ἥγουν τὴν φαντασίαν.

(90) *Ὅταν γὰρ λευκόν*. Δέ, loco γάρ, A. 2. Mox, ἐγγίνεται. Prius γ ex correct., D. 1, et, τῆς ψυχῆς, loco τῇ ψυχῇ, M. 1. Ἐκ τῆς λήψεως αὐτοῦ, id est, ἐκ τῆς ὁράσεως τοῦ λευκοῦ. Paulo post: ὡς ὅταν αἰσθάνηται, οὕτω, A. 3. Mox, εἰκόνας γὰρ ἐν αὐτῇ. Idem.

(91) *Ἐν τοῖς αἰσθητηρίοις*. In sensibus, Vall. Mox idem: imaginationem efficiens sensibilem. Le-

git ergo αἰσθητὴν, male. Mox, loco ἐν τῇ ψυχῇ, ὅταν, M. 1 habet, ἐν ταῖς τῆς ψυχῆς δυνάμεσιν, ὅταν αὐτῇ ψυχῇ. Idem paulo post, loco φανταστὸν δὲ τὸ, habet, πεποιηκός δὲ τὴν φαντασίαν φανταστὸν.

C (92) *Ὅλον τι λευκὸν καὶ πᾶν ὃ τι δύναται*. Ὅλον τὸ λευκὸν, καὶ πᾶν ὃ δύναται, D. 1, A. 3. Ὅλον τὸ λευκὸν καὶ πᾶν ὃ τι δύναται, A. 1. Sic, sed ὃ δύναται, A. 2. Ut album aliquod et prorsus omne, Vall.

(93) *Διάκενον διελκυσμὸν ἀνευ φανταστοῦ*. Διακείμενον, loco διάκενον, sed in marg. γρ. διάκενον, A. 2. Φανταστικὸν, loco φανταστοῦ, sed ante ἀνευ duæ aut tres litteræ deletæ, forte τοῦ, D. 1. Apud Plutarch., l. 1. est ἐλκυσμός. De re eadem videatur Sextus Empiricus, p. 419.

(94) *Ὡ ἐφέλκεται κατὰ τὸν*. Ὡ ἐφέλκεται κατὰ τὸ, D. 1. Ὡς ἐφέλκεται τὸν κατὰ τὸ, A. 1. Ὡ (ex correct. ὡς) ἐφέλκεται κατὰ τὸ, A. 2. Ὡ ἐφέλκεται in marg. Ant. Sic in textu, M. 4, A. 3. Apud Plutarch. ἐφ' ὃ ἐλκόμεθα κατὰ τὸν. Huic non dissimile est, ὡ ἐφέλκεται. Cono: « Phantasma autem, vanam et inanem conceptionem, quam per imaginationem haurimus. » Valla: « Imago est velut abstractum per imaginarium inanis attractio. »

D (95) *Μεμνημένων*. Ut Orestes in tragædia, vid. Plutarch., l. 1. Mox, μελαγχολούντων, A. 3.

(96) *Ἡ δὲ διαφωνία*. Δέ abest, A. 2. Proximum τούτοις, quod Valla omittit, refertur ad Stoicos.

(97) *Ὅργανα δὲ αὐτοῦ*. Αὐτοῦ ad nihil aliud referri potest, quam ad φανταστικὸν in principio capitis. Sed id sane nimis remotum.

(98) *Καὶ τὸ ἐν αὐταῖς ψυχικόν*. Αὐτοῖς, loco αὐταῖς, D. 1.

(99) *Τὰ ἐξ αὐτοῦ νεῦρα*. Τὰ ἐξ αὐτῶν νεῦρα, A. 1, 2, 3. Αὐτοῦ nullo modo sanum. Nec enim ad πνεῦμα, sed ad κοιλίας referendum. Utunque tamen ferri possit, si referatur ad ἑγκεφάλου. Cono ita: « et horum animalis spiritus et nervi ab eodem fonti atque apta sensoriorum compages. » Cæterum post hæc Cono statim transit ad pag. 91, cap. 12: Τοῦ μὲν οὖν φανταστικοῦ. Atque ita sane bene hæc coherant. Valla: « Et nervi ex ipsis animali spiritu humecti. » Post hæc apud Vallam quædam exciderunt.

ritus continetur, quique ex eis nervi nascuntur, animæ spiritu madefacti, et sensus sedium structura. Sunt autem sensus sedes quinque, sensus unus, anima, quæ per sensuum sedes affectiones, quæ in eis existunt, cognoscit. Atque ea quidem sede, quæ præ cæteris terrena et corpora est, hic autem tactus est, terrenam naturam indicat. Ea vero, quæ maxime est splendida, qui cernendi sensus est, splendida, ut aerea affectiones aeris (voci enim substantia aer est, aut aeris ictus); ac spongiosa et aquea, quæ in gustu est, saporis percipit. Comparatum enim natura est, ut quodque, quod sub sensum cadat, per aliquid, quod

Oportebat igitur hac ratione, quoniam quatuor sunt elementa, quatuor etiam esse sensus. Sed quoniam vapor et odorum genus, media quadam natura sunt, inter aerem et aquam (aere enim est crassior, aqua tenuior, quod in gravedine plenum sit; nam qui eo morbo afficiuntur, spiritui quidem aerem ducunt, et tamen in ducendo spiritu vaporem non percipiunt: propter enim obstructionem, quod crassius est, ad sensum non pervenit); idcirco quintam sedem odoratus natura machinata est, ut nihil eorum quæ cognosci possunt sensum effugiat. Est autem sensus non commutatio, sed commutationis dijudicatio. Commutantur enim sensuum sedes, et sensus commutationem dijudicat. Vocantur tamen sæpe sensus, etiam ipsæ sensuum sedes. Est autem sensus, perceptio eorum quæ sub sensum cadunt. Sed hæc definitio non ipsius sensus, sed munerum ejus esse videtur. Quare sic quoque sensum definiunt: Spiritus intelligens, a

αἰσθητηρίων. Ἔστι δὲ αἰσθητήρια μὲν πάντα (1)· αἰσθησις δὲ μία, ἡ ψυχικὴ, ἡ γνωρίζουσα διὰ τῶν αἰσθητηρίων τὰ ἐν αὐτοῖς γινόμενα πάθη· καὶ τῷ μὲν γεωδεστάτῳ καὶ σωματικωτάτῳ τῶν αἰσθητηρίων, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἀφή, τῆς γεώδους φύσεως αἰσθάνεται· τῷ δὲ αὐγοειδεστάτῳ (2), ὅπερ ἐστὶν ἡ ὄψις, τῶν αὐγοειδῶν (3)· ὥς καὶ τῷ ἀεροειδεῖ (4) τῶν τοῦ 77 ἀέρος παθημάτων (5) (ἀήρ γάρ ἐστιν ἡ τῆς φωνῆς οὐσία ἡ ἀέρος πληγὴ)· καὶ τῷ σπογοειδεῖ δὲ (6) καὶ ὕδατοςειδεῖ, τῷ κατὰ τὴν γεῦσιν, τῶν χυμῶν ἀντιλαμβάνεται. Ἐκαστον γὰρ τῶν αἰσθητῶν διὰ τοῦ οἰκείου γνωρίζεσθαι πέφυκεν.

ut sit aptum ad naturam suam, cognoscatur.

Ἐδεῖ τοίνυν κατὰ τοῦτον τὸν λόγον, ἐπειδὴ τέσσαρα στοιχεῖα, τέσσαρας εἶναι καὶ τὰς αἰσθήσεις, ἀλλ' ἐπειδὴ περ (7) ὁ ἀέρας καὶ τὸ τῶν ὁσμῶν γένος (8) μεταξὺ τὴν φύσιν ἐστὶν ἀέρος καὶ ὕδατος (ἀέρος μὲν γάρ ἐστι παχυμερέστερος, ὕδατος δὲ λεπτομερέστερος· ὅθλον δὲ γίνεται τὸ τοιοῦτον διὰ τῆς κορύζης, τοῦ πάθους· οἱ γὰρ κορυζῶντες (9) ἔλκουσι μὲν τὸν ἀέρα διὰ τῆς ἀναπνοῆς· ἔλκοντες δὲ τοῦτον, τῶν ἀτμῶν οὐκ ἀντιλαμβάνονται (10)· διὰ γὰρ τὴν ἔμφραξιν τὸ παχυμερέστερον οὐκ ἀφικνεῖται πρὸς τὴν αἰσθησιν), τοῦτου χάριν πέμπτον αἰσθητήριον, ἡ δσφρησις, ὑπὸ τῆς φύσεως ἐξεύρηται (11), ἵνα μηδὲν τῶν δυναμένων εἰς γνῶσιν ἔλθειν διαφύγῃ τὴν αἰσθησιν. Ἔστι δὲ ἡ αἰσθησις οὐκ ἀλλοίωσις, ἀλλὰ διάγνωσις ἀλλοιώσεως. Ἀλλοιοῦται μὲν γὰρ τὰ αἰσθητήρια, C διακρίνει δὲ τὴν ἀλλοίωσιν ἡ αἰσθησις. Καλεῖται δὲ πολλάκις αἰσθησις (12) καὶ τὰ αἰσθητήρια (13). Ἔστι δὲ αἰσθησις, ἀντιληψὶς τῶν αἰσθητῶν. Δοκεῖ δὲ οὕτως ὁ ὅρος οὐκ αὐτῆς εἶναι τῆς αἰσθήσεως (14), ἀλλὰ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(1) Αἰσθητήρια ε. Αἰσθητήρια μὲν πάντα, D. 1; A. 2, 3. Mox μία ἡ ψυχικὴ ἡ γνῶρ., D. 1, A. 2, 3; M. 1. Mox omittit ὅπερ ἐστὶν, ante ἡ ἀφή, M. 1. Ac deinde, τῆς δὲ γεώδους φύσεως, A. 2. «Sensus vero unus omnium, qui... cognoscit,» Cono. Valla his prorsus caret.

(2) Τῷ δὲ αὐγοειδεστάτῳ. Cono: «In ὡσειδεῖα vero et omnium clarissimo visu ὡσειδέα.» Ergo ante αὐγοειδεστάτῳ aliud etiam vocabulum invenit, uti antea et postea de tactu et gustu duo quoque sunt epitheta. Sed ὡσειδής, οὐ formam habens (quo utitur Plutarch. l. II, p. 886; et Diog. Laert., p. 409), non est hujus loci. Coniicio ergo: τῷ δὲ φωτοειδεστάτῳ καὶ αὐγοειδεστάτῳ. Apud Diog. Laert., p. 291, de visu est κωσειδής. Sed et hoc alienum. Valla ita: «Quæ autem perspicua sunt, ab omnium perspicuissimo visu.»

(3) Ὅψις τῶν αὐγοειδῶν. Ὅψις τῶν αὐγοειδεστάτων, A. 2.

(4) Ὡς καὶ τῷ ἀερῶδει. Ἀεροειδεῖ, loco ἀερῶδει, D. 1. Ἀερῶειδεῖ, vitiose, loco ἀεροειδεῖ, A. 3. Utrumque vocabulum in usu est. Sed ut mox est σπογοειδεῖ et ὕδατοςειδεῖ, ita hic quoque præferendum videtur ἀεροειδεῖ. Cæterum hic videtur deesse alterum epitheton et nomen sensus, qui hic notatur, nimirum ἀκοή. Cono: «In aeriformi scilicet auditu aeris passionēs.» Coniici possit: ὥς καὶ τῷ χονδρῶδει καὶ ἀεροειδεῖ, τῷ κατὰ τὴν ἀκοήν, τῶν τοῦ ἀέρος. Vide infra, p. 90. Χονδρῶειδής non legi. Neque tamen contrarium est linguæ Græcæ. Sed auris non est χονδρῶειδής, verum χονδρῶδής. Valla: «Sicut ab aëroso (ergo ἀερῶδει) aeris passionēs.» Sed idem

mox habet etiam spongioso, aquoso. M. 1, ἀερῶδοτων loco ἀερῶδει τῶν.

(5) Τῶν τοῦ ἀέρος παθημάτων. His additur in marg. a man. rec., διὰ τῆς ἀκοῆς, D. 1.

(6) Σπογοειδεῖ δὲ. Δὲ abest, A. 2. Mox, τὸ κατὰ τὴν γεῦσιν, D. 1. Σπογοειδέας habet Erotianus in Glossis Hippocratis, p. 44. Ὑδατοςειδέας est apud Diog. Laert., p. 420.

(7) Ἀλλ' ἐπειδὴ περ. Ἀπόδοσις infra est, τοῦτου χάριν. Mox τὴν φύσιν, id est, κατὰ τὴν φύσιν.

(8) Τὸ τῶν ὁσμῶν γένος. Τὸ τῶν ὁσμῶν γένος, D. 1. Mox, ὅθλον δὲ γίνεται τὸ τοιοῦτο, D. 1. Paulo ante Cono: Παχυμερέστερον existit, aqua vero tenuius.

(9) Κορυζῶντες. Παχυμερέστερον, neutro genere, habet etiam A. 3. Sed idem mox exhibet λεπτομερέστερος. Certe constare sibi debebat in utroque loco. Antecedunt enim ὁ ἀέρας et τὸ γένος.

(10) Κορυζῶντες. Κορύζοντες, A. 2.

(11) Τὸν ἀτμὸν οὐκ ἀντιλαμβάνονται. Τῶν ἀτμῶν οὐκ ἀντ., D. 4, A. 1, 2, 3. Οὐ καταλαμβάνονται, loco οὐκ ἀντιλαβῶ., M. 1. Cono: «Vapores domeni et odores nequaquam sentiunt.» Ergo addit, δὲ καὶ ὁσμῶν.

(12) Ἐξεύρηται. Ἐξηύρηται, D. 1. Sic, sed ex correct. ev, A. 2.

(13) Καλεῖται δὲ πολλάκις αἰσθησις. Ἡ, ante αἰσθησις, addit A. 2.

(14) Τὰ αἰσθητήρια. Cono: Αἱ αἰσθήσεις. Mox idem omittit ab διακρίνει ad καὶ τὰ αἰσθητήρια. Ante τὰ αἰσθητήρια, omittit γάρ, A. 3.

(15) Οὐκ αὐτῆς εἶναι τῆς αἰσθήσεως. Οὐ κατ' αὐτῆς εἶναι τῆς αἰσθ., D. 1. Οὐκ αὐτῆς τῆς αἰσθήσεως εἶναι, A. 3.

τῶν ἔργων αὐτῆς (15). Διὸ καὶ οὕτως ὀρίζονται τὴν αἰσθησιν· Πνεῦμα νοερὸν (16) ἀπὸ τοῦ ἡγεμονικοῦ ἐπὶ τὰ ὄργανα τεταμένον. Ἐστὶ δὲ (17) καὶ οὕτω· Δύναμιν ψυχῆς ἀντιληπτικὴν (18) τῶν αἰσθητῶν· αἰσθητῆριον δὲ· Ὅργανον (19) τῆς ἀντιλήψεως τῶν αἰσθητῶν (20). Πλάτων δὲ τὴν αἰσθησιν λέγει (21), ψυχῆς καὶ 78 σώματος κοινωνίαν πρὸς τὰ ἑκτὸς. Ἡ γὰρ δύναμις, ψυχῆς· τὸ δὲ ὄργανον, σώματος· ἄμφω δὲ διὰ φαντασίας (22) ἀντιληπτικὰ τῶν ἑξωθεν. Τῶν δὲ ψυχικῶν τὰ μὲν (23) ἔστιν ὑπουργικὰ τε καὶ δορυφορικὰ (24), τὰ δὲ ἀρχικὰ καὶ ἡγεμονικὰ· ἀρχικὰ μὲν, τὸ τε διανοητικὸν καὶ ἐπιστημονικόν (25)· ὑπουργικὰ δὲ, τὰ αἰσθητικὰ καὶ ἡ καθ' ὁρμὴν κίνησις καὶ τὸ φωνητικόν (26). Καὶ γὰρ ἡ κίνησις καὶ ἡ φωνὴ ὀξύτατα καὶ σχεδὸν ἀχρόνως ὑπακούει τῇ βουλήσει (27) τοῦ λογισμοῦ. Ἄμα γὰρ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ θελωμέν τε καὶ κινούμεθα, οὐδενὸς ἐπιδεόμενοι μεταξὺ χρόνου τῆς τε βουλῆσεως καὶ τῆς κινήσεως, ὥς ἐπὶ τῆς κινήσεως τῶν δακτύλων ἔστιν ἰδεῖν. Καὶ τῶν φυσικῶν δὲ ἕνια (28) ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν ἐστὶ τοῦ διανοητικοῦ, ὡς τὰ καλούμενα πάθη (29).

ΚΕΦ. Ζ'.

Περὶ δυνάμεως (30).

Ἡ δυνάμις ὁμωνύμως λέγεται, καὶ τὸ αἰσθητῆριον καὶ ἡ δύναμις (31) ἡ αἰσθητική. Ἰππάρχος (31') δὲ

VAR. LECT.

(15) Τῶν ἔργων αὐτοῦ. Τῶν ἔργων αὐτῆς, D. 1; A. 2, 3. Τῶν ἔργων αὐτῶν, M. 1. Cono : operationum. Forte, ενεργειῶν.

(16) Πνεῦμα νοερὸν. Cono : « Spiritus cognitivus et discretivus. » Forte, νοητικὸν καὶ διακριτικόν. Mox idem ἡγεμονικόν explicuit, scilicet cerebro. Loco τεταμένον vero habet τεταγμένον, ordinatus.

(17) Τεταμένον. Ἐστὶ δὲ. Τεταγμένον. Ἐστὶ δὲ, D. 1. Τεταγμένον etiam habet, sed correctum τεταμένον, A. 2. Τεταμένον· ἔστι δὲ καὶ οὕτω, δύναμις ἀντιληπτικὴ τῶν, A. 3. Protensum, Vall.

(18) Δύναμις ψυχῆς ἀντιληπτική. Δύναμιν ψυχῆς ἀντιληπτικὴν, A. 1, 2. Vall. τῆς solum addit ante ψυχῆς, M. 1. Confer Joan., p. 183. Cono : Materialium dijudicativa.

(19) Αἰσθητῆριον δὲ ὄργανον. Ἐστὶν, post δὲ, addit D. 1, A. 2. Ab αἰσθητῆριον ad τῶν αἰσθητῶν omittit A. 3.

(20) Τῆς ἀντιλήψεως τῶν αἰσθητῶν. Cono addit etiam aliam definitionem : Et item aliter : organum est membrum, per quod sentimus.

(21) Τὴν αἰσθησιν λέγει, x. τ. λ. Τὴν αἰσθησιν δυνάμει καὶ ὄργανον κοινωνίαν πρὸς τὰ ἑκτὸς (ὡς ex correct. rec., et continuo rasura sublata duæ aut tres litteræ) ὀρίζεται, τούτῳσι ψυχῆς καὶ σώματος. Ἡ γὰρ δύναμις, x. τ. λ., D. 1. Platonis et aliorum definitionem notat Plutarch., De placit. philosoph., iv, 8. Vide etiam Diog. Laert., p. 256. Καὶ σώματος omittit Vall.

(22) Ἄμφω δὲ διὰ φαντασίας. Ἄμφω δὲ διὰ φαντασίας, D. 1; A. 1, 2, 3. Ἀμφοτέρω, loco ἄμφω, M. 1. Phantasiam, id est, imaginationem, Con.

(23) Ψυχικῶν τὰ μὲν, x. τ. λ. Ψυχικῶν μερῶν τὰ μὲν ἐστὶν ὑπουργικὰ, τὰ δὲ ἀρχικὰ καὶ ἡγεμονικὰ, D. 1. Ὑπουργικὰ exhibet etiam A. 3. Ὑπουργικός est ex ὑπουργός, ut γεωργικός ex γεωργός· ὑπουργητικός autem est, ut ἐνεργητικός. Cæterum loco μερῶν, quod D. 1 addit, intelligo potius δυνάμεων. Cono interponit, functionum. Et mox, mutato ordine : ἀρχικαὶ καὶ ἡγεμονικαί, aliæ autem inferiores et famulantes. Idem.

(24) Ὑπουργητικὰ τε καὶ δορυφορικὰ. Ὑπουργικὰ τε καὶ δορυφορικὰ, A. 2. S.c., sed δορυφορικὰ,

A principatu animæ ad sedem sensuum pertinens. Præterea hoc modo : Vis animæ quæ sensui subjecta sunt percipiens. Sensuum autem sedem : Instrumentum perceptionis eorum quæ sensu cognoscuntur. Plato vero sensum, animæ et corporis ad externa societatem, definit. Nam vis quidem ipsa animæ est, instrumentum corporis, atque ambo hæc per phantasiam res externas percipiunt. Animæ autem partium aliæ sunt famulæ et satellites, aliæ dominantur et imperant. Eæ enim partes in quibus ratio et scientia est, imperant; sensus et motus cum appetitu, itemque vocis mittendæ facultas ancillantur. Etenim motus et vox celerrime, nulloque fere interveniente tempore, voluntati rationis obtemperant. Simul enim volumus et movemur, neque tempus, quod voluntati et motioni interponatur, requirimus; ut in motu digitorum licet animadvertere. Atque etiam naturalia quædam imperio rationis parent, ut quæ perturbationes animæ dicuntur.

CAP. VII.

De visu.

Visus ambiguum nomen est. Nam et instrumentum et vis sentiendi visus dicitur. Hipparchus ait

ET ANIMADV.

A. 1. Δορυφορικὰ. Ant. in marg. Ita in textu, M. 1. Satellitis locum obtinentia, Vall.

(25) Διανοητικὸν καὶ ἐπιστήμη, x. τ. λ. Διανοητικὸν καὶ τὸ μνημονευτικόν. Ὑπουργικὰ δὲ, τὰ αἰσθητῆρια καὶ, D. 1. Ὑπουργικὰ etiam A. 1, 2. Ὑπουργικὰ δὲ τὰ τε αἰσθητῆ, A. 3. Τὰ αἰσθητικὰ omittit M. 1. « Servientes vero sensus ipsi et secundum locum motus, » Con.

(26) Φωνητικόν. Φανταστικόν, D. 1, A. 3, Con. Proclamatio, Vall. Mox, Καὶ γὰρ ἡ κίνησις κινουμένη ὀξύτατα καὶ, D. 1.

(27) Ὑπακούει τῇ βουλήσει. Ἀκούει τῇ βουλήσει, A. 1. Mox, ἄμα γὰρ κατὰ τὸ αὐτὸ, A. 3. Et, κινούμεθα μηδενὸς ἐπιδεόμενοι, A. 2. « Voluntati obediunt. Nam intellectu simul et, » Con. Retulit ergo ad proximè sequentia, sic : τῷ γὰρ λογισμῷ ἄμα. Valla ἐπιδεόμενοι inepte reddidit, carentes.

(28) Φυσικῶν δὲ ἕνια. Δὲ insertum a man. rec., D. 1. Hæc ita Cono : « Sed et naturalis quidem motus et quæ passiones vocantur, sub imperio excogitativi sunt. »

(29) Καλούμενα πάθη. Post hæc legitur in cod. D. 1, continuo caput 13, Περὶ τοῦ διανοητικοῦ, et caput 14, Περὶ τοῦ μνημονευτικοῦ. Sed caput 12 et 13, tanquam partes ad caput quintum referuntur. Vide indicem hujus capituli in hoc codice. Capita ergo in hoc codice numerantur omnino 42. Vulgaris ordo non videtur reprehendendus esse, quod disputatio Περὶ τοῦ φανταστικοῦ arte cohæret cum disputatione de quinque sensibus.

(30) Cap. 7. Index idem, A. 1. Etiam in A. 2, sed a man. rec. D. 1 autem sic habet : Περὶ τῶν πάντων αἰσθησέων. Περὶ δυνάμεως. Est autem hoc caput sextum in hoc codice. Περὶ δυνάμεως. Λόγος ζ', M. 1. De visu, cap. 7, Vall. Cono incipit libri iv cap. 2, De visu, quomodo fiat.

(31) Καὶ γὰρ τὸ αἰσθητῆριον καὶ ἡ δύναμις. Γὰρ abest, D. 1, Vall. Ἡ omittit Ox. Mox, ἀκτίνας ex correct., antea f. Et sic paulo post ἀκτίνας et ἀκτίνες, D. 1.

(31') Ἰππάρχος. Variorum sententias de videndi facultate recenset Sextus Empir., pag. 141, hui.

radios, qui ab oculis porrigantur, suisque terminis, velut manuum contractationibus, exteriora corpora attingant, eorum perceptionem ad visum referre. Geometrae vero conos quosdam describunt ex radiorum concursu factos, qui ex oculis emittantur. Emittere enim dextrum oculum putant radios ad laevam, sinistrum ad dextram, deinde ex eorum concursione conum absolvi, unde accidat ut multa quidem simul oculus complectatur, quae aspectu sentiri possint, sed exquisitae ea cernat, ubi radii concurrerint. Nam saepe hac de causa pavementum intuentes non videmus nummum, qui in eo jaceat, quamvis diu intentis oculis, donec radii ad eum locum, in quo jacet nummus, concurrerint, et tum demum eum aspicimus, ut qui tum primum ceperimus attendere. Epicurei imagines earum rerum quae appareant censent in oculos incurere. Aristoteles non imaginem corpoream, sed qualitatem per commutationem aeris, ab his quae videntur, usque ad oculum accedere. Plato vero per confusionem splendorum res aspicere existimat, ut id quidem lumen, quod ex oculis proficiscitur, aliquo usque in aerem, qui ejusdem secum est generis, effluat: quod vero a corporibus manat, contra feratur, ac quod in aere est, qui interponitur facileque diffunditur et vertitur, simul cum oculorum igne extendatur. Galenus cum Platone de visione consentit, in septimo *De consensu* sparsim sic fere scribens: « Si enim ad oculum veniret pars quaedam, aut vis, aut imago, aut qualitas corporum quae cernuntur, non cognosceremus magnitudinem ejus quod videtur, ut montis, si ita casus ferat, maximi: tantae enim rei simulacrum incurere in oculos nostros, prorsus a ratione alienum est. Enimvero neque spiritus visio-

A φησιν, ἀκτίνας ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἀποτετινομένας τοῖς πέρασιν αὐτῶν, καθάπερ χειρῶν ἐπαφαῖς (32), καθάπτουσας (33) τοῖς ἐκτὸς σώμασι, τὴν ἀντίληψιν αὐτῶν πρὸς τὸ δρατικὸν ἀναδιδόναι. Οἱ δὲ γεωμέτραι κώνους τινὰς ἀναγράφουσιν, ἐκ τῆς συνεμπτύσεως τῶν ἀκτίνων γινομένους (34), τῶν ἐκπεμπομένων διὰ τῶν ὀφθαλμῶν. Πέμπειν γὰρ ἀκτίνας τὸν μὲν δεξιὸν (35) ὀφθαλμὸν ἐπὶ τὰ ἀριστερὰ, τὸν δὲ ἀριστερὸν, ἐπὶ τὰ δεξιὰ· ἀπὸ δὲ τῆς συνεμπτύσεως αὐτῶν ἀποτελεῖσθαι κώνον, ὅθεν ὁμοῦ μὲν 79 πολλὰ (36) περιλαμβάνειν ὁρατὰ τὴν ὕψιν (37), βλέπειν δὲ ἀκριβῶς ἐκεῖνα, ἐνθα ἂν συνεμπέσωσιν αἱ ἀκτίνες (38). Οὕτω γοῦν πολλάκις, ὁρῶντες εἰς τοῦδαφος, οὐχ ὁρῶμεν τὸ ἐν αὐτῷ νόμισμα κείμενον, ἀτενίζοντες ἐπὶ πλείστον, ἕως ἂν αἱ συμβολαὶ (39) τῶν ἀκτίνων ἐν ἐκείνῳ γέ-
B νωνται τῷ μέρει, ἐνθα καίται τὸ νόμισμα, καὶ τότε τῇ θεᾷ προσπίπτουσαν αὐτοῦ (40), ὡς τότε πρῶτον ἀρξάμενοι (41) προσέχιν. Οἱ δὲ Ἐπικούρειοι, εἰδὼλα τῶν φαινομένων προσπίπτειν τοῖς ὀφθαλμοῖς. Ἀριστοτέλης δὲ, οὐκ εἰδῶλον (42) σωματικὸν, ἀλλὰ ποιότητα δι' ἀλλοιούσεως (43) τοῦ περίεξ αἰέρος ἀπὸ τῶν ὁρατῶν ἄκρι τῆς ὕφους παραγίνεσθαι (44). Πλάτων δὲ, κατὰ συναύγειαν (45), τοῦ μὲν ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν φωτὸς ἐπὶ ποσὴν ἀπὸρρέοντος εἰς τὸν ὁμοιογενῆ αἶερα (46), τοῦ δὲ ἀπὸ τῶν σωμάτων (47) ἀντιφερομένου, τοῦ δὲ περὶ (48) τὸν μεταξὺ αἶερα, εὐδιάχυτου ὄντα καὶ εὐτρεπτον, συνεκτεινομένου (49) τῷ πυροειδεῖ τῆς ὕφους. Γαλήνης δὲ, συμφώνως Πλάτωνι, περὶ τῆς ὕφους ἐν τῷ ἐδδόμῳ τῆς *Συμφωνίας* λέγει, γράφων οὕτω πως σποράδην· « Εἴπερ γὰρ εἰς τὸν ὀφθαλμὸν ἀφικνεῖτο (50) μοῖρά τις ἡ δύναμις ἡ εἰδῶλον ἡ ποιότης τῶν ὁρωμένων σωμάτων, οὐκ ἂν τοῦ βλεπομένου τὸ μέγεθος ἔγνωμεν, οἷον ὅρους, εἰ τύχοι, μεγίστου. Τηλικούτου γὰρ εἰδῶλον (51) ἐμπέπτειν

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(32) Ἐπαφαῖς. « Palpatio, » Con.

(33) Καθάπτουσαι. Καθάπτουσας, D. 1, 2, 3, Con. Mox, κώνους, A. 2. Plutarch., *De placit. philos.*, iv, 13, hanc Hipparchi definitionem referens, exhibet περικαθαπτούσαις, ac si ad ἐπαφαῖς referendum sit. Equidem probaverim περικαθαπτούσας, id est, ἀκτίνας. Καθάπτειν postulat potius τῶν ἐκτὸς σωμάτων. Καθάπτεσθαι τινα et τινὸς λόγος, de quo Eustathius ad Homerum monuit, non est hujus loci. Tamen ἄπτειν, cum *tangere*, *contractare* notat, usitatissime terminationem mediam habet. Vallæ interpretatio prorsus obscura est.

(34) Γινομένους. Sic a prima manu correct., antea fuerat αὐτῆς, aut ας, in fine, D. 1. Ab τῶν ἀκτίνων ad αὐτῶν ἀποτελεῖσθαι omittit M. 1.

(35) Τὸν μὲν δεξιόν. Vid. Platon. in *Timaeo*, p. 483: Δεξιὰ δὲ φαντάζεται, κ. τ. λ.

(36) Ὁμοῦ μὲν πολλά. Ὁμοῦ πολλὰ μὲν, D. 1.

(37) Ὁρατὰ τὴν ὕψιν. Περί τὴν ὕψιν, A. 3.

(38) Αἱ ἀκτίνες. Αἱ ἀκτίνες, D. 1, Ox. Mox, εἰς τὸ ἔδαφος, A. 1. Deinde: ἐπὶ τὸ πλείστον, A. 3.

(39) Αἱ συμβολαὶ. Αἱ συμβολικαί, D. 1. Mox γέγονται, loco γίνονται, D. 1; A. 1, 2, 3, et ἐνθαπερ καίται, A. 3.

(40) Τῇ θεᾷ προσπίπτουσαν αὐτοῦ. Αὐτοῦ, id est, τοῦ νομίσματος. Ferri hoc possit. Malim tamen αὐτῷ. Nam si αὐτοῦ scripsisset, statim id conjunxisset cum τῇ θεᾷ, nullo interposito vocabulo.

(41) Πρῶτον ἀρξάμενοι. Ἀρξάμενοι πρῶτον, A. 2. Mox, Ἐπικούριοι, D. 1. Et: προσπίπτειν φησὶ τοῖς ὀφθ., idem. Sufficit in his et proximis ex supe-

rioribus intelligere φασὶν et φησὶ. De idolis Epicureorum vid. Plutarch. t. II, p. 901

(42) Οὐκ εἰδῶλον. Οὐχ εἰδῶλον, A. 1. Non abest, Vall.

(43) Ποιότητα δι' ἀλλοιούσεως. Ποιότητα διαλλοιούσεως, et a in ποιότητα, a man. rec., D. 1. *Sed qualitatem*, Con., Vall. Ὁμοιούσεως, loco ἀλλοιούσεως, A. 3.

(44) Παραγίνεσθαι. Pertendere, Vall. Forte παρατείνεσθαι. M. 1 habet παραγίνεται.

(45) Κατὰ συναύγειαν. Κατὰ τὴν συναύγειαν, A. 2. Συναύγειαν etiam D. 1, A. 1. Mox, τοῦ μὲν ὀφθαλμῶν φωτὸς, A. 1. Cum quadam varietate hanc Platonis definitionem laudat Plutarch. l. I, iv, 13.

(46) Εἰς τὸν ὁμοιογενῆ αἶερα. « Ad unum extrinsecum aerem, » Con.

(47) Ἀπὸ τῶν σωμάτων. Ἀπὸ μὲν τῶν σωμάτων, A. 2, 3.

(48) Ἀντιφερομένου, τοῦ δὲ περὶ. Ἀντιφερομένου καὶ περὶ, D. 1. Ἀποφερομένου, loco ἀντιφερ., A. 3. Mox idem vitiose εὐτρεπτον, loco εὐτρεπτον. Paulo post τῷ, ante Πλάτωνι addit M. 1.

(49) Συνεκτεινομένου. Cono: « coextensis igniformi visus virtute. »

(50) Ἀφικνεῖτο. Ἀφικνεῖτο, D. 1, A. 3. Ἀφικνεῖται, sic A. 2. Mox, μοῖρα τις, D. 1, ac deinde vitiose, ἔγνωμεν, idem. Ac mox ἦτοι, loco εἰ τύχοι, M. 1.

(51) Τηλικούτου γὰρ εἰδῶλον. Τηλικούτου γὰρ εἰδῶλον, D. 1, Vall.

τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν πανταπασιν ἄλογον· ἀλλὰ μὴν καὶ (52) τὸ πνεῦμα τὸ ὀπτικὸν οὐχ οἶόν τε τοσαύτην ἰσχύιν ἐκκρινόμενον λαμβάνειν, ὥς (53) περιχεῖσθαι παντὶ τῷ βλεπομένῳ. Λεῖπεται οὖν, τὸν περίξ 80 αέρα τοιοῦτον ὄργανον (54) ἡμῖν γίνεσθαι (55), καθ' ὃν ὁρώμεν (56) χρόνον, ὅποιον ἐν τῷ (57) σώματι τὸ νεῦρον ὑπάρχει τὸ ὀπτικόν. Τοιοῦτον γάρ τι πάσχειν (58) ἔοικεν ὁ περιέχων ἡμᾶς ἀήρ· ἢ τε γὰρ αὐγὴ τοῦ ἡλίου, ψαύουσα τοῦ ἀνω πέρας τοῦ αἵρος, διαδίδωσιν εἰς ὅλον τὴν δύναμιν (59)· ἢ τε διὰ τῶν ὀπτικῶν νεύρων αὐγὴ φερομένη, τὴν μὲν οὐσίαν ἔχει πνευματικὴν, ἐμπύπτουσα δὲ τῷ περιέχοντι καὶ τῇ πρώτῃ προσβολῇ τὴν ἀλλοιωσιν ἐργαζομένη, διαδίδωσιν ἄχρι πλείστου συνέχουσα ἑαυτὴν (60), ἄχρις ἂν εἰς ἀντιτυπὰς ἐμπέσῃ σῶμα. Γίνεται γὰρ ὁ ἀήρ ὄργανον τῷ ὀφθαλμῷ πρὸς τὴν τῶν ὁρωμένων διάγνωσιν τοιοῦτον, οἷον περ ἐν ἔγκεφάλῳ (61) τὸ νεῦρον· ὥστε ὃν ἔχει λόγον ὁ ἐγκέφαλος πρὸς τὸ νεῦρον (62), τοῦτον ἔχειν τὸν ὀφθαλμὸν πρὸς τὸν αέρα ἐψυχωμένον ὑπὸ τῆς ἡλιακῆς αὐγῆς. Ὅτι δὲ πέφυκεν (63) ὁ ἀήρ τοῖς πλησιάζουσι σώμασι συνεξομοιοῦσθαι, ὅλῳ ἐκ τοῦ καὶ πυρρῶ (64) τινος ἢ κυανοῦ ἢ καὶ ἀργύρου (65) λαμπροῦ διαφερομένου (66), φωτὸς ὄντος, ὑπὸ τοῦ διενεχθέντος (67) ἀλλοιοῦσθαι τὸν αέρα. »

Πορφύριος δὲ ἐν τῷ *Περὶ αἰσθήσεως*, οὔτε κωνον, οὔτε εἰδωλον, οὔτε ἄλλο τι φησιν αἰτιον εἶναι τοῦ ὁρᾶν· ἀλλὰ τὴν ψυχὴν αὐτὴν, ἐντυγχάνουσαν (68) τοῖς ὁρατοῖς, ἐπιγινώσκειν ἑαυτὴν οὔσαν (69) τὰ ἐρατὰ, τῷ τὴν ψυχὴν συνέχειν πάντα τὰ ὄντα (70), καὶ εἶναι τὰ πάντα ψυχὴν συνέχουσαν σώματα διάφορα. Μίαν γὰρ βουλόμενος εἶναι πάντων ψυχὴν τὴν λογικὴν, εἰκότως φησὶ (71) γνωρίζειν ἑαυτὴν ἐν πᾶσι τοῖς οὔσιν. Ὅρᾳ δὲ ἡ ὄψις (72) κατ'

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(52) Ἀλλὰ μὴν καὶ, x. τ. λ. Cono: « Sensum quoque et visum spiritum. »

(53) Τοσαύτην ἰσχύιν ἐκκρινόμενον λαμβάνειν, ὥς. Τοσαύτην ἰσχύιν ἔχειν ἐκκρ. λαμβ. ὥς, A. 2. « Tantam fortitudinem sortiri, » Con.

(54) Ἀέρα τοιοῦτον ὄργανον. Ἀέρα τοιοῦτον εἶναι, ὥς ὄργανον, D. 1, A. 2. Sed ab ὄργανον ad ἄχρι πλείστου συνέχουσα, in marg. leguntur a man. rec. In textu enim fere deleta sunt, A. 2.

(55) Γίνεσθαι. Γίνεσθαι, A. 1. Γενέσθαι, A. 2.

(56) Καθ' ὃν ὁρώμεν. Καθ' ὃν ὁρώμεν, D. 1, A. 1, 2, M. 1, Ox., Con. Tantisper quoad videamus, Vall. Paulo ante γίνεσθαι, A. 3.

(57) Ὅποιον ἐν τῷ. « Et eum causam esse, ut in corpore tanta vis existat, tantusque spiritus, » Con. Ποῖον, loco ὅποιον, M. 1.

(58) Τοιοῦτον γάρ τι πάσχειν. Τοιοῦτον γάρ τι πάσχειν, A. 1, 3.

(59) Εἰς ὅλην τὴν δύναμιν. Ὅλον, loco ὅλην, A. 1, 3. Sic ex correct. D. 1.

(60) Συνέχουσα ἑαυτὴν. Συνέχουσα ἑαυτῇ, D. 1, M. 1. Συνεχούς ἑαυτῇ, A. 3. Secum retinens eam, Con. Mox, ἐμπέσῃ τὸ σῶμα, idem. Deinde ὄργανον omittit A. 3.

(61) Διάγνωσιν τοιοῦτον· οἷον περ ἐν ἔγκεφάλῳ. Διάγνωσιν τοιοῦτον, οἷον περ ἐν ἔγκεφάλῳ, A. 3. Aut ἐν, aut τῷ, aut utrumque addendum videtur.

(62) Ἐχει λόγον ὁ ἐγκέφαλος πρὸς τὸ νεῦρον. Ἐχει λόγον ὁ ἐγκέφαλος πρὸς τὸ νεῦρον, D. 1. Τέ, ante, νεῦρον, habet etiam A. 1, 2. Loco ὃν, habet

nis tantam vim expressus habere potest, ut circum omnia, quæ cernuntur, fundatur. Relinquitur igitur, aerem, qui nos circumstat, tale instrumentum nobis esse tum, cum videmus, quale in corpore nervus visionis est. Videtur enim aeri, qui nos ambit, aliquid evenire huiusmodi. Nam solis splendor, attingens superiorem extremitatem aeris, per totum aerem vim suam transmittit, et splendor, qui per nervos visionis fertur, naturam habet spirabilem, et in aerem incidens, eundemque primo impetu commutans longissime tranat, seipse continens, donec in durum aliquod corpus incurrerit: est enim aer tale instrumentum oculo ad dijudicanda ea, quæ videntur, quale cerebro nervus: ut, quam habet rationem cerebrum ad nervum, eandem habeat oculus ad aerem splendore solis animatum. Esse autem aerem hac natura, ut assimiletur corporibus quæ sibi admoveantur, ex eo constat, quod si in lumine aliquid splendidum, vel fulvum, vel cæruleum, vel argenteum per aerem feratur, ab eo quod fertur aer commutetur.

Porphyrius in libro *De sensu*, neque conum, neque simulacrum, neque aliud quidquam visionis causam esse vult, sed animam ipsam, cum incidit in ea quæ cernuntur, agnoscere se ipsam esse ea quæ aspectu sentiantur, quod anima contineat omnia quæ sint, omniaque quæ sint nihil sint aliud quam anima corpora diversa continens. Nam cum velit unam esse omnium animam, eam quæ rationis est compos merito dicit in omnibus quæ sunt seipsam cognoscere. Cernit autem

οὐχ, ante ἔχει, M. 1. Mox, τοῦτον ἔχει ὁφθ, A. 1.

(63) Ὅτι δὲ πέφυκεν. Δέ abest, A. 3.

(64) Ἐκ τοῦ καὶ πυρρῶ. Con. ita: « Quod producto lumine, vel lucida argenti massa in medium allata, statim alterascit aer. » Πυρρὸς τινος καὶ, loco πυρρῶ τινος ἢ, M. 1.

(65) Ἡ καὶ ἀργύρου. Ἡ καὶ ἀργύρου, D. 1. Eliebohdius λαμπροῦ cum reliquis tribus adjectivis, tanquam substantivum, conjunxit, quod mihi quidem non probabile videtur. Equidem credo quatuor colores hic memoratos esse. Ergo ἀργύρου λαμπροῦ corruptum puto. Interim ex cod. D. 1 adoptandum videtur ἀργύρου λαμπροῦ. Λαμπροῦ ita collocatum ad φωτὸς referri nequit. Valla quidem argenteo habet, sed reliqua ejus interpretatio obscura est.

(66) Διαφερομένου. Διαφαινομένου, D. 1. Ab διαφερομένου ad εὐθείας γραμμὰς a man. rec. in marg. In textu enim fere evanuerunt, A. 2. Διαφέρεται est ferre per, transferre. Ita Xenoph., *Œcon.*, ix, 8.

(67) Ὑπὸ τοῦ διενεχθέντος. Ὑπὸ τοῦ διεχθέντος, D. 1. Ὑπὸ τινος διενεχθέντος, A. 2. (Sic credo. Dubius enim eram.) Paulo post deest τι, post ἄλλο, M. 1. Paulo post: ἄλλο τι αἰτίον φησιν, A. 3.

(68) Ἐντυγχάνουσαν, x. τ. λ. Con. ita: « Quæ potest visibilium seipsam cognoscere esse visibili, eo quod anima constingat omnia quæ sunt, et eo quod omnia sint anima quæ diversa corpora continet. »

(69) Ἐαυτὴν οὔσαν. Ἐν εαυτῇ οὔσαν, M. 1.

(70) Πάντα τὰ ὄντα. Τὰ abest, Ox.

(71) Εἰκότως φησὶ. Εἰκότως φασί, A. 5.

(72) Ὅρᾳ δὲ ἡ ὄψις. Con. incipit libri iv cap. 3:

hic sensus per lineas rectas, et cum primario loco colores percipit, tum cum his etiam corpus coloratum dijudicat, et ejus magnitudinem, et figuram, et locum, in quo est, et intervallum, et numerum, et motum, et statum, et asperum et læve, et æquabile et inæquabile, et acutum et obtusum, et coherentiam, sive ad aquæ, sive ad terræ naturam accedat, ut, humidumne sit, an siccum.

Itaque, quod proprie aspectu sentitur, color est. Nam sola visione colores percipimus, atque confestim cum colore coloratum corpus et locum in quo est quod cernitur, et intervallum quod inter id quod cernit et id quod cernitur interjicitur. Quotquot enim sensibus corpus percipitur, iisdem statim etiam locus simul cognoscitur, ut in tactu et gustatu evenit. Sed hi quidem tum solum sentiunt, cum admoti fuerint corpori, exceptis iis quæ post explicabuntur, visio vero, etiam magno intervallo interjecto. Quoniam autem procul cernit subjecta propria, necessario consecutum est ut etiam sola intervallum videat. Magnitudinem vero tum sola percipit, cum potest id quod cernitur uno obtutu comprehendere. Quæ vero majora sunt quam ut uno aspectu comprehendi possint, in his visio et memoria requirit et cogitationem. Cum enim ea particulatim, neque tota uno cernat intuitu, necessario ab uno transit ad alterum, et, ut quidque in ea transitione in sensum incidit, ita censu percipitur. Quæ vero prius percepta sunt, memoria cænservat, et cogitatio utrumque cogit, et quod sensu, et quod memoria perceptum est. Quare magnitudinem dupliciter percipit, aliquando sola, aliquando adjuncta memoria et cogitatione. Numerum autem eorum quæ cernuntur, si plus tribus est aut quatuor, qui uno aspectu non cernitur, motus etiam et figuras multorum angulorum, nunquam sola, sed cum memoria et cogitatione sentit. Non enim po-

A εὐθείας γραμμάς, αἰσθάνεται δὲ (73), κατὰ 81 πρῶτον μὲν (74) λόγον, τῶν χρωμάτων, συνδιαγινώσκει δὲ αὐτοῖς καὶ τὸ κεχρωσμένον σῶμα, καὶ τὸ μέγεθος αὐτοῦ, καὶ τὸ σχῆμα, καὶ τὴν χώραν, ἐνθα ἐστὶ, καὶ τὸ διάστημα, καὶ τὸν ἀριθμὸν, κίνησιν τε καὶ στάσιν (75), καὶ τὸ τραχὺ καὶ λείον, καὶ ὁμαλὸν (76) καὶ ἀνώμαλον, καὶ τὸ ὀξύ καὶ τὸ ἀμβλύ, καὶ τὴν σύστασιν, εἴτε ὕδατῶδες, εἴτε γεωδὲς ἐστίν, ὅσον, ὕγρὸν ἢ ξηρόν.

Tò μὲν οὖν ἴδιον αὐτῆς αἰσθητὸν ἐστὶ, τὸ χρῶμα. Διὰ μόνης γὰρ τῆς ὀφθαλμοῦ τῶν χρωμάτων ἀντιλαμβανόμεθα· εὐθέως δὲ σὺν (77) τῷ χρώματι καὶ τὸ κεχρωσμένον σῶμα καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ τυγχάνει ὅν τὸ ὁρώμενον, καὶ τὸ διάστημα, τὸ μεταξὺ τοῦ τε ὁρώμενου καὶ τοῦ ὁρώμενου. Ὅπόσαι γὰρ τῶν αἰσθήσεων συν-εμφαίνονται καὶ τὸ σῶμα, ταύταις (78) εὐθέως καὶ B ὁ τόπος συνδιαγινώσκειται, ὥς τῇ ἀφῇ καὶ τῇ γεύσει· ἀλλ' αὐταὶ μὲν τότε μόνον, ὅταν προσπελάσῃσι τῷ σώματι, αἰσθάνονται (79), πλὴν τῶν (80) ἐξῆς δι-ορισθησομένων· ὅστις δὲ καὶ πόρρωθεν. Ἐπεὶ δὲ πόρ-ρωθεν (81) ἀντιλαμβάνεται τῶν ἰδίων αἰσθητῶν, ἀναγκαίως ἐπηκολούθησε, τὸ μόνον ὁρᾶν καὶ τὸ διά-στημα, τὸ δὲ μέγεθος τότε μόνον διαγινώσκειν (82), ὅταν τὸ φαινόμενον δύνῃται διὰ (83) μίαν προσβολῆς περιλαβεῖν. Ἐν οἷς δὲ μετρίον (84) ἐστὶ τὸ ὁρώμενον ἢ κατὰ μίαν (85) προσβολὴν περιλαμβάνεσθαι (86), ἐν τούτοις [ἢ ὅστις] δέχεται καὶ τῆς μνήμης καὶ τῆς διανοίας. Κατὰ μέρος γὰρ (87) αὐτὸ θεωμένη (88) καὶ οὐχ ὅψ' ἐν ὅλῳ, ἀναγκαίως εἰς ἕτερον ἀφ' ἐτέ-ρου (89) μεταβαίνει, καὶ τὸ μὲν ἐμπιπτόν ἀεὶ κατὰ τὴν 82 μεταβάσιν, αἰσθητὸν ἐστὶ· τὰ δὲ ἐμπροσθεν ἐωραμένα ἢ μνήμη διαφυλάττει. Συνάγει δὲ ἀμφο-τερα ἡ διάνοια (90) τὸ τε αἰσθητὸν καὶ τὸ μνημονευ-τόν (91). Τοῦ μὲν οὖν μεγέθους διχῶς ἀντιλαμβάνε-ται, ποτὲ μὲν μόνῃ, ποτὲ δὲ μετὰ μνήμης καὶ δια-νοίας· τοῦ δὲ ἀριθμοῦ (92) τῶν ὁρωμένων, τοῦ ὅπερ τρία (93) ἢ τέσσαρα, τοῦ κατὰ μίαν προσβολὴν μὴ ὁρωμένου, καὶ τῶν κινήσεων καὶ τῶν σχημάτων τῶν

VAR. LECT. ET ANIMADV

• Visum et sensus alios cognoscere sensibilia commu-
nia. Et quod unus sensus defectum alterius corri-
git, singulorum autem ipsa ratio. »

(73) Αἰσθάνεται δὲ. Vid. Jo., p. 183.

(74) Κατὰ πρῶτον μὲν. Κατὰ μέρος πρῶτον.
M. 1. Mox idem αὐτῆς, loco αὐτοῖς. Paulo post A. 3
omittit καὶ τὸ μέγεθος — σχῆμα.

(75) Στάσιν. Στάσιν, D. 1.

(76) Καὶ λείον καὶ ὁμαλόν. Καὶ τὸ λείον καὶ
ὁμαλόν. Sic. D. 1. Τό, ante λείον, addit etiam A.
2, 3. Mox, στάσιν, loco σύντασιν, A. 3, et αὐτῆς
ἐστὶν αἰσθητὸν, τὸ χρῶμα, D. 1.

(77) Εὐθέως δὲ σὺν. Εὐθέως γὰρ σὺν, A. 1.
Paulo ante deest τῶν, ante χρωμάτων, M. 1. Et in-
ferius τῷ μεταξὺ, loco τὸ μεταξὺ, idem. Τό, ante
μεταξὺ, et τοῦ, ante ὁρωμένων, omittit A. 3.

(78) Ὅπόσαι γὰρ — καὶ τὸ σῶμα ταύταις.
Ὅπόσας γὰρ — καὶ τὰ σώματα αὐτὰ εὐθέως, A. 3.

(79) Σώματι αἰσθάνονται. Σώματι συναισθάνον-
ται, A. 1, 2, 3; M. 1, Con.

(80) Πλὴν τῶν, x. t. λ. « Præter alios sensus qui-
bus de in sequentibus dicemus, » Con.

(81) Ἐπεὶ δὲ πόρρωθεν. Ἐπειδὴ δὲ πόρρωθεν,
D. 1, A. 3. Ista absunt, M. 1. Mox τῶν ἰδίων omittit
A. 3.

(82) Τότε μόνῃ διαγινώσκει. Τότε μόνον διαγι-

νώσκειν, D. 1. Τότε μόνῃ διαγινώσκειν, A. 2. « Tum
modo dinoscere valet, » Con. « Discernit, » Vall.

(83) Δύναται διὰ. Δύνῃται, loco δύναται, A. 1, 2.
Sic ex correct., antea vulgatum, D. 1.

(84) Μετρίον. Μετρίον, et ex corr. μετρίον, D. 1.

(85) Ὅρωμενοι ἢ κατὰ μίαν. Ὅρωμ. et καὶ διὰ
μίαν, A. 2.

D (86) Περιλαμβάνεσθαι. Περιγίνεσθαι, D. 1. Mox,
ἢ ὅστις abest, D. 1, Con., Vall. Sed hic addit, ad rem
visam.

(87) Κατὰ μέρος γὰρ. Καὶ κατὰ μέρος γὰρ, A. 3.
Continuo idem : αὐτοθεωμένη. Sic. Voluit cum reli-
quis, αὐτὸ θεωμένη.

(88) Αὐτὰ θεωμένη. Αὐτὸ θεωμένη, D. 1, A. 2,
Con. Αὐτό, id est, τὸ ὁρώμενον. Sic mox est ὅλον,
non, ὅλα. Αὐτῷ, loco αὐτά, M. 1. Mox, οὐχ insertum,
D. 1. Deinde : ἐμπιπτόν, quod excidit, Con.

(89) Ἀφ' ἑτέρου. Ἀφ' ex correct. rec., D. 1.

(90) Ἀμφοτέρα ἢ διάνοια. Ἡ abest, A. 3.

(91) Καὶ μνημονευτικόν. Καὶ τὸ μνημονευτικόν,
D. 1, A. 2. Mox, τοῦ οὖν μὲν, A. 3. Deinde deest
διχῶς, M. 1.

(92) Τοῦ δὲ ἀριθμοῦ ad μνήμης καὶ διανοίας.
Omittit Vall.

(93) Ὑπὲρ τὰ τρία. Ὑπὲρ τρία, D. 1, A. 2,
M. 1. Mox, ἢ τέσσαρα, D. 1, A. 1, 2.

πολυγώνων, οὐδέποτε μόνη, ἀλλ' αἰετὰ μετὰ μνήμης (94) καὶ διανοίας. Οὐ γὰρ δύναται τὰ πέντε καὶ ἕξ καὶ ἑπτὰ καὶ πλείω χωρὶς μνήμης συναγαγεῖν. Οὕτως οὐδὲ τὰ ἐξάγωνα (95) καὶ ὀκτάγωνα καὶ πολύγωνα σχήματα. Καὶ ἡ κίνησις δὲ κατὰ μετάβασιν γινόμενῃ, τὸ μὲν ἔχει πρότερον, τὸ δὲ δεύτερον. Ἐνθα δὲ πρότερόν ἐστι καὶ δεύτερον καὶ τρίτον, τοῦτο μνήμη μόνη διαφυλάττει· τὸ δὲ ἄνω καὶ κάτω, καὶ τὸ ἀνώμαλον καὶ ὀμαλὸν (96), ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ τραχὺ καὶ τὸ λείον, καὶ τὸ ὄξυ καὶ τὸ ἀμβλὺ, κοινὰ τῆς ἀφῆς (97) καὶ τῆς ὀφείως ἐστίν, ἐπειδὴ καὶ μόναι τὸν τόπον διαγινώσκουσι. Χρήζουσι δὲ καὶ διανοίας. Μόνον γὰρ ἐκεῖνο, τὸ κατὰ μιαν προσβολὴν προσπίπτον τῇ αἰσθήσει, μόνῃς αἰσθήσεως ἔργον ἐστὶ· τὰ δὲ κατὰ πλείους (98) οὐ μόνῃς, ἀλλὰ καὶ μνήμης μετὰ διανοίας, ὡς ἐμπροσθεν ἐδείχθη.

Τῶν δὲ διαφανῶν καὶ μέχρι τοῦ βάθους διέκνευσθαι (99) πέφυκεν ἡ ὕψις, ἀέρος μὲν πρώτως (1) καὶ μάλιστα· ὅλον γὰρ διεξέρχεται· δεύτερον δὲ (2) ὕδατος ἡρεμούντος (3) τε καὶ καθαροῦ· τοὺς ἰχθύς γοῦν νηχομένους ὀρώμεν· ἦττον δὲ διὰ ὕδρου (4) καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων τρόπων, ὅλην δὲ, ὅτι πεφωτισμένον· **83** καὶ ἐστὶ καὶ τοῦτο ἴδιον αὐτῆς (5). Μὴ ἀπατήσῃ δὲ τίνας, ὡς καὶ τῶν θερμῶν ἡ ἀντίληψις ὀφείως ἐστίν, ἐπειδὴ τὸ πῦρ ὀρώντες, ἴσμεν εὐθέως, ὅτι καὶ θερμόν ἐστιν. Ἄν γὰρ ἐπὶ τὴν πρώτην ὕψιν ἀναγάγῃς τὸν λόγον, εὐρήσεις, ὡς τότε, ὅτε πρώτον (6) ἡ ὕψις ἐθεάσατο τὸ πῦρ, μόνου τοῦ χρώματος καὶ σχήματος ἔσχε τὴν ἀντίληψιν· προσελθούσης δὲ καὶ τῆς ἀφῆς, ἐγνωρίσαμεν, ὅτι καὶ θερμόν ἐστιν, ὅπερ διεφύλαξεν ἡ μνήμη, παραλαβούσα παρὰ τῆς ἀφῆς· νῦν οὖν, ὅταν θεασώμεθα πῦρ (7), οὐδὲν ἄλλο βλέπομεν, ἢ τὸ σχῆμα καὶ τὸ χρῶμα τοῦ πυρός· ἡ δὲ διάνοια συμπαραλαμβάνει τοὺς ὀρωμένους διὰ (8) τῆς μνήμης καὶ τὴν θερμότητα (9). Ὁ αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τοῦ μήλου (10). Εἰ γὰρ οὐχ ὑπὸ μόνου τοῦ χρώματος καὶ σχήματος εἰδοποιεῖται τὸ μήλον, ἀλλὰ καὶ τῆς ὀσμῆς, καὶ τῆς κατὰ τὴν γεῦσιν ποιότητος, οὐχί, καὶ τούτων ἡ ὕψις ἀντιλαμβανομένη (11), ὀλεν, ὅτι μῆλόν ἐστιν· ἀλλ' (12) ἡ ψυχὴ τὴν μνήμην ἀποσώζει, τὴν ἐκ τῆς ὀσφρησέως τε καὶ γεύσεως, ἅμα τε τῷ θεάσασθαι

A test et quinque et sex et septem et his amplius sine memoria cogere, ut neque hexagona, et octagona, et figuras multorum angulorum. Motus etiam cum fiat per transitionem, aliud habet primum, aliud secundum. Ubi autem primum et secundum est et tertium, id memoria sola conservat. Sursum autem et deorsum, æquabile et inæquabile, item asperum et læve, acutum et obtusum, tactus et visus communia sunt, quandoquidem hi soli sensus locum dijudicant. Cogitatione tamen etiam opus habent, quoniam illud solum, quod uno impetu in sensum incurrit, solius sensus opus est. Quæ vero non uno, non solius sensus, sed etiam memoriæ adjuncta cogitatione ut supra ostensum est.

B

Translucidarum autem rerum etiam usque ad fundum natura sua visio protenditur, primum quidem et maxime aeris; totum enim penetrat; secundo aquæ stantis et limpide, siquidem pisces nantes videmus; per vitrum vero et id genus alia minus cernimus, si modo illa lumine illustrata sint, et hoc hujus sensus est proprium. Sed videndum est, ne quis in errorem inducatur, quod etiam calidorum perceptionem ad visum pertinere existimet, quoniam ignem dum aspicimus, statim etiam calidum esse scimus. Nam si ad primam visionem orationem retuleris, invenies tum, cum primum visio ignem sensit, solum colorem et figuram percipisse, deinde, accedente tangendi sensu, calidum esse cognovimus, quod memoria a tactu acceptum conservavit. Quare nunc, cum ignem aspicimus, nihil præter figuram et colorem ignis cernimus. At cogitatio una cum iis quæ aspectus cognoscit, per memoriam, etiam colorem apprehendit. Eadem ratio in pomis est. Si enim non solum colore et figura pomum formatur, sed etiam odore et saporis genere, non quo hæc quoque visio percipiat, pomum esse novit; sed animus odoratus et gustatus memoriam retinet, et simul atque aspexerit, etiam istorum cum figura et colore informatam cogitatio-

C

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(94) Ἀλλὰ μετὰ μνήμης. Ἀετ, post ἀλλά, addit D. 1, A. 2, Con. Mox, κατὰ μνήμης, M. 1, et καὶ τὰ ἕξ καὶ τὰ ἑπτὰ καὶ πλείω χωρὶς, D. 1. Καὶ πλείω χωρὶς habet etiam A. 1, 2, 3. Plura, Vall.

(95) Τὰ ἐξάγωνα. Τὰ abest, D. 1, A. 2, 3. Mox ὀκτάγωνα ex correct. rec., antea erat ἑπτάγωνα, D. 1. Deinde γινόμενῃ, D. 1, A. 2, 3. Motus — factus, Vall.

(96) Καὶ ὀμαλόν. Καὶ ὀμαλόν. Sic, D. 1. Mox, καὶ λείον, A. 1, 3. Deinde, καὶ τὸ ἀμβλὺ, A. 2.

(97) Ἀφῆς. Φύσεως, D. 1. Mox, ὀφείως ἐστίν ἐπειδὴ, A. 1, 2, 3.

(98) Τὰ δὲ κατὰ πλείους. Μετὰ, loco κατὰ, A. 3. Mox idem: μνήμης καὶ διανοίας.

(99) Διέκνευσθαι. Δεικνύσθαι. Sic, A. 2.

(1) Ἀέρος μὲν πρώτον. Πρώτως, loco πρώτον, D. 1, A. 2, 3.

(2) Δεύτερον δὲ. Δεύτερον ex correct. rec. Forte antea δευτέρως, aut δευτέρω, D. 1.

(3) Ἡρεμούντος, x. τ. λ. Ἡρεμούντος (ex correct., antea ἥρ.), καὶ καθαροῦ τοὺς ἰχθύς, D. 1. Τοὺς ἰχθύς etiam A. 1.

(4) Διὰ ὕδρου. Δι' ὕδρου, D. 1. Δι' ὕδρου, A. 1, 3. Διὰ ὕδρου, A. 2. Mox, τῶν τοιούτων τρόπων, A. 2. «Perque alia scilicet illuminata, est hoc quoque ejus proprium,» Cono. Ergo quædam omisit.

(5) Καὶ τοῦτο ἴδιον αὐτῆς. Καὶ ἐστὶ καὶ τοῦτο ἴδιον αὐτῆς, D. 1, A. 1, 2, 3. Mox: Atqui neminem decipiat. Nec illud quemquam fallat, Vall.

(6) Ὅς τότε δτε πρώτον. Ὡς ὅτι πρώτον, Ox. Mox post ἐθεάσατο, deletum καὶ, D. 1.

(7) Θεασώμεθα πῦρ. Τό, ante πῦρ, addit A. 2. Paulo ante ἐκ τῆς ἀφῆς, M. 1.

(8) Συμπαραλαμβάνει τοὺς ὀρωμένους διὰ. Abest, A. 3.

(9) Μνήμης καὶ τὴν θερμότητα. Καὶ abest, A. 1, 3.

(10) Καὶ ἐπὶ τοῦ μήλου. Κατὰ τοῦ μήλου, A. 2. Mox, εἰ γὰρ οὐχ ἀπὸ μόνου, D. 1. Εἰ γὰρ reddidit Valla, siquidem. Forte εἴγε.

(11) Ἀντιλαμβανομένη. Ἀναλαμβανομένη, M. 1.

(12) Ὅτι μῆλον· ἀλλ', x. τ. λ. Ὅτι μῆλόν ἐστιν· ἀλλ' ἡ ψυχὴ, D. 1; A. 1, 2, 3. Mox, ἅμα τε τῷ, D. 1. Nam simul ac viderit, Con.

nem habet. Itaque cum pomum cereum, verum esse pomum putaverimus, non visio est quæ fallit, sed cogitatio. Nam visio, in suis et propriis subjectis falsa non est: colorem enim et figuram aspexit.

Tres igitur sensus, visio, auditus, odoratus, res externas, neque admotas sibi, percipiunt, aere interjecto. Gustatus vero non aliter sentit quam si ad subjectum, quod percipiendum est, admoveatur. Tactus vero utramque vim habet; nam et admotus corporibus, et aliquando intercedente baculo, suo munere fungitur. Quocirca interdum aspectus cæterorum sensuum testimonio indiget, cum id quod cernitur artificio ad fallendum factum fuerit, ut in pictura. Nam pingendi artis opus esse fallere aspectum, non veris eminentiis et lacunis, si res ejusmodi naturæ est, ubi opus sit maxime quidem tactum asciscere, interdum tamen etiam gustatum aut odoratum, ut in pomo cereo. Aliquando tamen per se, et sua vi, quæ appareant evidenter ostendit, cum quidem non magno intervallo conspexerit. Nam turrem quadratam, si magnum spatium interponatur, rotundam aspexit. Labitur etiam, quando per caliginem, aut fumum cernimus, aut aliquid simile quod aspectum perturbet. Item cum per aquam, quæ agitur. Nam in mari remum quasi infractum videt. Similiter etiam, cum per aliquam materiam perlucens aspiciamus, ut in speculo et vitro et reliquis ejusmodi, aut. cum celeriter moveatur, quod aspiciatur. Conturbat enim visum celer motus, ut rotunda videat, quæ non sunt rotunda, et quasi fixa, quæ moveantur, aut, cum cogitatio aliud agit, ut in eo, qui constituerit amicum convenire et cum in eum inciderit præterit, quod ejus cogitatio in aliis occupata sit. At ne hoc quidem visionis peccatum est, sed cogitationis. Nam sensus quidem vidit et ad cogitationem detulit, sed illa ad ea

Α συνεπινοεῖ καὶ ταῦτα τῷ σχήματι (15) καὶ τῷ χρώματι. Ὅταν οὖν κήρινον μῆλον νομίσωμεν ἀληθινὸν εἶναι μῆλον, οὐχ ἡ ὄψις (14) ἐστὶν ἡ ἐξαπατωμένη· ἀλλ' ἡ διάνοια. Ἡ γὰρ ὄψις ἐν τοῖς ἰδίῳ αἰσθητοῖς οὐ διεσφάλη· τό τε γὰρ χρῶμα καὶ τὸ σχῆμα συνείδεν.

Αἱ μὲν οὖν τρεῖς τῶν αἰσθήσεων, ἡ τε ὄψις καὶ ἡ ἀκοή καὶ ἡ ὀσφρησις, τῶν ἐξωθεν καὶ μὴ προσπελαζόντων ἀντιλαμβάνονται, διὰ μέσου τοῦ ἀέρος· ἡ δὲ γεύσις οὐκ ἄλλως αἰσθάνεται, ἐὰν μὴ προσομιλήσῃ τῷ αἰσθητῷ· ἡ δὲ 84 ἀφ' ἑπαμφοτερίζει· καὶ γὰρ πλησιάζουσα τοῖς σώμασι (15), καὶ διὰ μέσης (16) ἐσθ' ὅτε ῥάβδου (17). Ποτὲ μὲν οὖν ἡ ὄψις τῆς ἐπιμαρτυρίας χρῆζει τῆς τῶν ἄλλων αἰσθήσεων, ὅταν ἢ τὸ φαινόμενον ἐπιτετεχνημένον (18) πρὸς ἀπάτην, ὡς ἐπὶ τῆς γραφῆς. Γραφικῆς γὰρ ἔργον, ἀπατῆσαι τὴν ὄψιν ἐξοχαῖς οὐκ οὐσαις καὶ κοιλώμασιν (19), εἰ τὸ πρᾶγμα τοιαύτην ἔχει τὴν φύσιν· ἐνθα χρεῖα πρὸς διάγνωσιν, μάλιστα μὲν τῆς ἀφῆς, ἐσθ' ὅτε δὲ καὶ τῆς γεύσεως (20) ἡ ὀσφρῆσεως, ὡς ἐπὶ τοῦ κηρίνου μήλου· ποτὲ δὲ καθ' (21) ἑαυτὴν ἐναργῶς παρίσθησι τὰ φαινόμενα, ὅταν μὴ πόρρωθεν ὀρᾷ· τὸν γοῦν πύργον, τὸν τετράγωνον, στρογγύλον ὀρᾷ πόρρωθεν· σφάλλεται δὲ καί, ὅταν δι' ἀχλύος ἡ καπνοῦ βλέπωμεν (22), ἡ τινος τῶν παραπλησίον τῶν ἐπιβολούντων τὴν ὄψιν. Ὁμοίως καί, ὅταν δι' ὕδατος κινουμένου· καὶ γὰρ ἐν τῇ θαλάσῃ τὴν κώπην ὡς κεκλασμένην ὀρᾷ (23)· ὁμοίως καί, ὅταν (24) διὰ τινος διαφανοῦς ὕλης βλέπῃ, ὡς ἐπὶ τῶν ἐσόπτρων καὶ τῆς ὕδατος καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιοιούτων· ἢ ὅταν ὀξέως κινῆται (25) τὸ ὀρώμενον· συνταράσσει γὰρ τὴν ὄψιν ἡ ταχέως κίνησις, ὡς στρογγύλα τὰ μὴ στρογγύλα βλέπειν. καὶ ὡς ἐστὺτα τὰ κινούμενα (26)· ἢ ὅταν ἡ διάνοια πρὸς ἄλλους ἀσχολῆται (27), ὡς ἐπὶ τοῦ προθεμένου μὲν συντυχεῖν φίλῳ, καὶ συντυχόντος (28) μὲν, παρελθόντος δὲ αὐτοῦ, τῷ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ πρὸς ἑτέροις (29) εἶναι. Οὐκ ἔστι δὲ οὐδὲ τοῦτο διαμάρτημα (30) τῆς ὄψεως, ἀλλὰ τοῦ νοῦ. Ἡ μὲν γὰρ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(13) Καὶ ταῦτα τῷ σχήματι. Ταῦτα, loco ταῦτα, deest, τὴν ὀσφρῆσιν καὶ γεύσιν, A. 3.

(14) Οὐχ ἡ ὄψις. Οὐχ ἡ ὄψις, D. 1. Proxime ante, deest μῆλον, M. 1. Paulo post: καὶ τὸ σχῆμα σύνειδεν, loco συνείδεν, A. 3.

(15) Πλησιάζουσα τοῖς σώμασι. Τοῖς abest, M. 1.

(16) Διὰ μέσης. Malim et hic, διὰ μέσου. Cono: «Per medium quandoque virgam.» Sic Valla: «Et medio aliquando bacillo sensum ornatorum habet.» Τῆς, ante ῥάβδου, addit A. 3.

(17) Ἐσθ' ὅτε ῥάβδου. Post ὅτε legitur xai, sed punctis notatum, ut tollendum, D. 1.

(18) Ἐπιτετεχνημένον. Ἐπιτετεχνασμένον, D. 1. Utrumque probum. Igitur etiam occurrit ἐπιτέχνασμα apud Polyb. t. III, p. 455, et ἐπιτέχνημα apud Euseb., *Prepar. evang.*, pag. 30, 308. Mox desunt, ὡς ἐπὶ τῆς γραφῆς, A. 3: deinde, γραφικῆς δὲ ἔργον, A. 1, et paulo post, χρεῖα, D. 1.

(19) Κοιλώμασι. Cono, circulis. male. Κύκλωμα videtur legisse Valla, cavitates.

(20) Καὶ τῆς γεύσεως. Ex correct., antea credo fuerat ὄψεως, D. 1.

(21) Ποτὲ δὲ καὶ καθ'. Καὶ abest, D. 1; A. 1, 2, 3. Mox, πύργον, et ex correct. rec. πύ., D. 1. Deinde, σφάλλεται καὶ ὅταν, A. 3. Παο-
τῆσι Valla male reddidit, confirmat.

(22) Ἡ καπνοῦ βλέπωμεν. Ἡ καπνοῦ βλέπωμεν, D. 1, A. 1, 3. Ἡ καπνοῦ βλέπωμεν καὶ τινος, M. 1. Hoc τινός omittit A. 3.

(23) Κεκλασμένην ὀρᾷ. Solum κεκλασμένη exhibit A. 3. Ferri id possit, si antea legeretur ἡ κώπη.

(24) Ὁμοίως καὶ ὅταν. Δέ aut καί, addit A. 2. Mox, τῆς ὕδατος, A. 1, 2. Deinde: τοιούτων τρόπων, loco τοιούτων ὀρῶν, A. 3.

(25) Ὁξέως κινῆται. Ὁξέως κινεῖται, sed a prima manu ἡ supra. In marg. autem rer. memorat exemplum: ὡς ἐπὶ τοῦ τραχήλου τῆς περιστερᾶς, D. 1.

(26) Ὅς ἐστὺτα τὰ κινούμενα. Μή, post τὰ, addit D. 1.

(27) Πρὸς ἄλλοις ἡσυχόληται. Loco ἡσυχόληται ἀσχολῆται, A. 2. Ἀσχολεῖται, sed a primo correctum ἡ, D. 1. Mox deest μὲν, ante συντυχεῖν, D. 1.

(28) Καὶ συντυχόντος. Καὶ μὴ συντυχόντος, D. 1.

(29) Πρὸς ἑτέροις. Πρὸς ἑτέροις, M. 1. Πρὸς ἕτερον, A. 3.

(30) Οὐκ ἔστι δὲ οὐδὲ τοῦτο διαμάρτημα. Οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο τὸ διαμάρτ., D. 1. Το, post τοῦτο, addit etiam A. 1. Etiam 2, sed in hoc antea erat ἀμάρτημα. Τὸ hoc loco. sensu non multum diverso xai addit.

αἶδε, καὶ ἀπήγγειλεν· ὁ δὲ νοῦς οὐ προσέσχε **85** τοῖς **A** ἀπαγγελλοῖσι (31). Τεσσάρων δὲ μάλιστα πρὸς ἑναργὴ διάγνωσιν ἡ ὄψις χρήζει, ἀδελφοὺς αἰσθητηρίου, συμμετρου κινήσεως καὶ διαστήματος, ἀέρος καθαροῦ καὶ λαμπροῦ (32).

ΚΕΦ. Η' (33).

Περὶ ἀφῆς.

Ἐκατὸν μὲν τῶν ἄλλων αἰσθητηρίων (34) διπλοῦν ὁ Δημιουργὸς κατεσκεύασε (35), καὶ τότῃ τινὶ καὶ μορίῳ τοῦ σώματος περιέγραψε. Καὶ γὰρ ὀφθαλμοὺς δύο, καὶ ὠτα δύο, καὶ δύο πόρους τῆς αἰσθήσεως (36) ἐν τῇ ῥίνι πεποίηκε, καὶ γλώττας δὲ δύο πᾶσι τοῖς ζώοις ἐνέφυσεν (37)· ἀλλὰ τοῖς μὲν διηρημένας, ὡς τοῖς ὄρεσι· τοῖς δὲ συνημμένας (38) καὶ συνηνωμένας, ὡς τοῖς ἀνθρώποις· διὰ τοῦτο καὶ δύο τὰς προσθίους κοιλίας μόνας τοῦ ἐγκεφάλου πεποίηκεν, ἵνα ἐξ ἑκατέρας κοιλίας τὰ αἰσθητικὰ νεῦρα καταπεμπόμενα, διπλὰ ποιῇ τὰ αἰσθητήρια (39). Διπλὰ δὲ αὐτὰ πεποίηκε, δι' ὑπερβάλλουσιν κτηδεμονίαν· ἵνα τοῦ ἐτέρου παθόντος, τὸ περιλειπούμενον (40) σώζῃ τὴν αἰσθησιν (41). Ἀλλὰ τῶν μὲν πλείστων αἰσθητηρίων διαφθειρομένων, οὐδὲν εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν καταβλάπτεται τὸ ζῶον· ἀφῆς δὲ ἀπολλυμένης, συναπόλλυται καὶ τὸ ζῶον. Ἀφῆ γὰρ μόνῃ (42) τῶν αἰσθήσεων κοινὴ πάντων ἐστὶ τῶν ζώων. Πᾶν γὰρ ζῶον ἀφῆν ἔχει· τὰς δὲ ἄλλας αἰσθήσεις (43) οὐ πάντα πάσας, ἀλλ' ἐνίας ἐνια· πάσας δὲ ἔχει, τὰ τελειότερα (44). Ἐπειδὴ τοίνυν ἐν τούτῳ τὸ ζῶον ἐκινδύνευε (45) ζῶον εἶναι, ἢ μὴ εἶναι, οὐχ ἐν (46) μέρει ὁ Δημιουργὸς ἀπεκλήρωσε τῇ ἀφῇ· **86** ἀλλὰ πᾶν σχεδὸν τὸ σῶμα τοῦ ζώου. Πλὴν γὰρ ὀστέων καὶ δούχων καὶ κεράτων (47), συνδέσμων τε καὶ τριχῶν, καὶ ἄλλων τινῶν τοιούτων, πᾶν μέρος τοῦ σώματος τῆς ἀφῆς (48) ἀντιλαμβάνεται. Συμβέδεικεν οὖν

quae deferebantur, non attendit. Quatuor autem maxime visioni ad res evidenter cognoscendas opus sunt, integrum instrumentum, motus congruens et intervallum, aer purus et illuminatus.

CAP. VIII.

De tactu.

Quodlibet ceterorum instrumentorum Deus duplex fabricatus est, et loco aliquo partemque corporis circumscripsit. Etenim oculos duos et aures duas et duo foramina ejus sensus, qui in naribus locatus est, effinxit; linguas etiam duas in omnibus animalibus genuit, sed alias divisas, ut in serpentibus; alias copulatas et conjunctas, ut in hominibus. Quocirca duos tantum ventriculos anteriores cerebri fecit, ut ex utroque ventriculo nervi sentiendi demissi duplicia procreent instrumenta. Causa autem, cur duplicia instrumenta fecerit, est eximia procuratio animalium, ut, si alterum laesum fuerit, reliquum sensum tueatur. Sed ut plurima ceterorum instrumentorum corrumpantur, nihil animalis vita offenditur; tactu vero intereunte, simul etiam extinguitur animal. Solus enim tactus inter sensus, communis est omnium animalium. Omne enim animal tangendi sensum habet, ceteros sensus, non omnia omnes, sed aliquos aliqua. Omnes habent, quae perfectiora sunt. Itaque, quoniam hic sensus, essetne animal, an non esset, dijudicaturus erat, non unam partem Deus tactui tribuit, sed totum pene corpus animalis. Nam praeter ossa et cornua et ungues, ligamenta et pilos et alia quaedam ejusmodi, omnis pars corporis tangendi sensu praedita est. Evenit igitur, ut unumquodque instrumentum duplicem sensum habeat, unum eorum, quae proprie

VAR. LECT. ET ANIMADV.

vel omitti potest, ut sit, vel τοῦτο οὐκ ἐστὶ διαμάρτημα τῆς φύσεως, vel τοῦτο τὸ διαμάρτημα οὐκ ἐστὶ τῆς φύσεως.

(31) Ἀπαγγελλοῖσι. Ἀπηγγελλοῖσι, D. 1.

(32) Καὶ λαμπροῦ. Λεπτοῦ, loco λαμπροῦ, A. 3. Φωτὸς addit D. 1. Sed ita quinque erunt, non quatuor. Ceterum per se intelligitur, aerem non posse esse lucidum sine luce. Est ergo explicatio.

(33) Cap. 8. Index idem, A. 1, 5 et 2; sed hic a manu. Idem D. 1 habet. Sed hoc caput septimum numerat. Περὶ ἀφῆς. Λόγος ἡ', M. 1. Cono incipit libri IV, cap. 4, De tactu, qui sortitus est totum corpus, et ejus ceteritudine et subtilitate. Valla, De tactu, cap. 8. Confer Joan. p. 184.

(34) Τῶν ἄλλων αἰσθητηρίων. Post τῶν, addit εἰρημένον, A. 3.

(35) Κατεσκεύασας. Κατεσκεύασε, D. 1, A. 1, 2, 3, Con., Vall. Mox, καὶ μορίῳ omitit Con. Deinde ὠτα δύο D. 1, A. 1; et, γλώττας δὲ δύο, A. 1. Sic, sed omisso δέ, D. 1.

(36) Δύο πόρους τῆς αἰσθήσεως. Ὁσφρήσεως, loco αἰσθήσεως, Con.

(37) Τοῖς ζώοις ἐνέφυσεν. Τὴν ζωὴν ἐνεφύσηκε, M. 1.

(38) Τὰς μὲν διηρημένας — τὰς δὲ συνημ. Τοῖς μὲν διηρ. — τοῖς δὲ συνημ. A. 1, 2. Sic, sed συνημμένας καὶ a manu rec. inserta, D. 1. τοῖς μὲν διηρημένῃ. In reliquis nihil mutat, A. 3. Valla etiam utrumque participium uno vocabulo conjungit reddidit. Συνημμένας καὶ omitit etiam Con. Mox, ὄρεσι,

A. 3, D. 1, et καὶ δύο τὰς προσθίους, D. 1, A. 1. Paulo post: ἵνα ἐξ ἐτέρας κοιλίας, A. 3. Deinde idem, νεῦρα καὶ τὰ πεμπόμενα διπλὰ ποιῇ.

(39) Διπλὰ ποιῇ τὰ αἰσθητήρια. Duplices fariant sensationes, Con. ποιεῖται loco ποιῇ τὰ, M. 1.

(40) Παθόντος, τὸ περιλειπούμενον. Τὸ παθόν, male affectum, laesum, et τὸ περιλειπούμενον, reliquum, superstes sibi opponi nequeunt. Loco παθόντος ergo conjici possit ἀπολωλὸς, nisi plura exciderint, velut: Παθόντος ἢ καὶ ἀπολωλὸς τὸ φύγῃς (seu ἀπαθῇς, seu ἀδολαθῇς) καὶ περιλειπούμενον.

(41) Σώζῃ τὴν αἰσθησιν. Σώζει τὴν αἰσθησιν, A. 2. Altera salutem defendat, Vall.

(42) Ἀφῇ γὰρ μόνῃ. Vid. Joan. p. 184. Ἀφῇ γὰρ — αἰσθήσεων abest, A. 3. Mox τῶν αἰσθήσεων reddidit prae ceteris. Vall., forte, τῶν ἄλλων.

(43) Καὶ τὰς ἄλλας αἰσθήσεις. Τὰς δὲ ἄλλας αἰσθήσεις, D. 1, A. 2, 3. Licet alios sensus. Vall., forte, et καὶ τὰς.

(44) Τελειότερα. Τελειώτερα, A. 3.

(45) Ἐν τούτῳ τὸ ζῶον κινδύνευει. Ἐκινδύνευε, loco κινδυνεύει, D. 1, A. 1, 2, 3. Ἐκινδυνεύσαι δύναιται, loco κινδυνεύει, M. 1. Et τῷ, loco τῷ, A. 1. Cum periclitetur, Con. Sit periclitatum, Vall.

(46) Οὐχ ἐν. Ἡ οὐχ ἐν, M. 1.

(47) Πλὴν γὰρ ὀστέων καὶ κεράτων καὶ δούχων. Πλὴν ὀστέων καὶ δούχων καὶ κεράτων, D. 1. Con. Sic, servato γάρ, A. 1, 2, 3, Vall. Mox τε, post συνδέσμων, abest, M. 1.

(48) Τῆς ἀφῆς. Διὰ ἀφῆς, A. 3.

percipit, alterum tactus, ut visus. Nam visus, verbi causa, colores internoscit, et frigida calidaque percipit, sed hæc quidem, ut corpus, illos, ut visus. Idem de gustu et olfactu et auditu judicandum est.

Quomodo igitur totius corporis tactus est, si ab anterioribus cerebri ventriculis sensus manare dicimus? An perspicuum est, nervis e cerebro demissis et in omnem partem corporis fuis, tangendi sensum exsistere? Sed quoniam sæpe, si spina pedem offendimus, statim capilli horrent, putarunt nonnulli, dolorem vel sensum doloris ad cerebrum mitti, et ad hunc modum sentire animal. Verum si hæc ratio vera esset, non dolore afficeretur ea pars, quæ secatur, sed cerebrum. Quare rectius est dicere, nervum illum esse cerebrum. Nam cerebri aliqua pars est, in se toto animæ spiritum continens, ut ferrum candens ignem. Hanc ob causam, cui parti nervus sentiens ingenitus fuerit, ea pars ab eo sensus particeps sentiensque redditur. Neque tamen absurdum forte sit dicere, in originem nervorum, cerebrum, non dolorem, sed perceptionis societatem quamdam et doloris denuntiationem mitti. Proprie autem sub tactum subjecta sunt calidum et frigidum, molle et durum, viscosum et aridum, grave et leve. Solo enim tactu hæc cognoscuntur. Communia tactus et sensus oculorum, acutum et obtusum, asperum et læve, siccum et humidum, crassum et subtile, sursum et deorsum; (quandoquidem et locus) item magnitudo, cum fuerit ejusmodi, ut uno impetu tactus comprehendatur spissum et rarum et rotundum, cum exiguum fuerit, quemadmodum aliæ figuræ quædam; motum

A ἑκαστον τῶν αἰσθητηρίων διπλᾶ· ἔχειν αἰσθήσεις (49), τὴν μὲν, τῶν ἰδίων αἰσθητῶν· τὴν δὲ τῆς ἀφῆς, ὡς ἡ ὄψις. Καὶ γὰρ τὰ χρώματα διακρίνει, καὶ τῶν θερμῶν καὶ ψυχρῶν (50) ἀντιλαμβάνεται· ἀλλὰ τούτων μὲν, ὡς σῶμα, τῶν δὲ (51) χρωμάτων, ὡς ὄψις. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ γεῦσις καὶ ὁσφρησις καὶ ἀκοή.

Πῶς οὖν παντός ἐστι τοῦ σώματος ἡ ἀφή (52), εἴπερ ἀπὸ τῶν προσθίων κοιλιῶν τοῦ ἐγκεφάλου λέγονται εἶναι τὰς αἰσθήσεις; Ἡ δὲ ὄψις (53), ὅτι νεύρων καταπεμπομένων ἐξ ἐγκεφάλου καὶ διασπειρομένων (54) εἰς πᾶν μέρος τοῦ σώματος, ἡ τῆς ἀφῆς αἰσθησις προσγίνεται. Ἐπειδὴ δὲ πολλάκις, ὑπ' ἀκάνθης πληγίντες τὸν πόδα, τῆς κεφαλῆς εὐθέως τὰς τρίχας (55) φρίττομεν· ψήθησάν τινες, τὸ πάθος, ἢ τὴν αἰσθησιν τοῦ πάθους, εἰς τὸν ἐγκέφαλον ἀναπέμπεσθαι, καὶ οὕτως αἰσθάνεσθαι (56). Ἄλλ' εἴπερ ἦν ἀληθὲς οὗτος ὁ λόγος (57), οὐκ ἂν ἤλγει (58) τὸ τεμνόμενον μέρος, ἀλλ' ὁ ἐγκέφαλος. Βέλτιον οὖν λέγειν, ὅτι τὸ νεῦρον ἐγκεφαλός (59) ἐστὶ. Καὶ γὰρ μοῖρά τις ἐστὶν ἐγκεφάλου, διὰ παντός ἐαυτοῦ τὸ ψυχικὸν ἔχον πνεῦμα (60), ὡς ὁ πεπυρακτωμένος σιδήρος ἔχει τὸ πῦρ· διὰ τοι τοῦτο, ἐνθα ἂν νεῦρον αἰσθητικὸν ἐμφύηται, ἐκεῖνο (61) τὸ μέρος αἰσθήσεως ὑπ' αὐτοῦ μεταλαμβάνει καὶ γίνεται αἰσθητικόν. Οὐδὲν δὲ ἴσως ἄτοπον **87** λέγειν, ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τῶν νεύρων (62), τὸν ἐγκέφαλον (63), ἀναπέμπεσθαι, οὐ τὸ πάθος (64), ἀλλὰ συναίσθησίν τινα καὶ ἀπαγγελίαν τοῦ πάθους (65)· ἐστὶ δὲ ἴδιον (66) αἰσθητὸν ἀφῆς τὸ θερμὸν καὶ ψυχρὸν, τὸ τε μαλακὸν, καὶ σκληρὸν, καὶ γλίσχρον, καὶ κραῦρον (67), βαρὺ τε καὶ κοῦφον· διὰ μόνης γὰρ τῆς ἀφῆς ταῦτα γνωρίζεται. Κοινὰ δὲ ἀφῆς καὶ ὀφθαλμοί, τὸ τε ὄψι καὶ ἀμελὺν, καὶ τὸ τραχὺ καὶ λεῖον, τὸ τε ξηρὸν καὶ ὑγρὸν, παχύ τε καὶ λεπτόν, ἄνω καὶ κάτω (68)· καὶ γὰρ ὁ τόπος, τὸ τε μέγε-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(49) Διπλᾶς ἔχειν αἰσθήσεις. Διπλᾶς (ex corr. rec. ἄς) ἔχειν τὰς αἰσθήσεις, D. 4. Διπλᾶς etiam A. 1. Διπλᾶς ἔχειν τὰς αἰσθήσεις, A. 2, 3.

(50) Ψυχρῶν καὶ θερμῶν. Θερμῶν καὶ ψυχρῶν, D. 1. A. 1, 3, Vall. Τῶν ψυχρῶν ἀβέσθ, Con.

(51) Ὡς σώματος, τῶν δὲ. Ὡς σῶμα, τῶν δὲ, D. 4, Con., Vall. Mox, δὲ καὶ ἡ γεῦσις, A. 2. Istud δὲ solum omittit A. 3.

(52) Παντός ἐστι τοῦ σώματος ἡ ἀφή. Ἐστίν, post σώματος, habet D. 4.

(53) Ἡ δὲ ὄψις. Ἡ δὲ ὄψις, D. 1, A. 1, 3, Ox. Annon manifestum est, Con. Ob id scilicet, Vall. Elledodius ἢ reddidit an, quod obscurum est. Ἡ notat ἀληθῶς. Ergo reddere poterat vel annon, vel nimium. Mox, demissus nervus — dispersus, idem.

(54) Νεύρων καταπεμπ. — διασπειρομένων. Νεῦρον καταπεμπόμενον — διασπειρώμενον, M. 1.

(55) Κεφαλῆς εὐθέως τὰς τρίχας. Τέως, loco εὐθέως, A. 1.

(56) Καὶ οὕτως αἰσθάνεσθαι. Absunt, A. 1, Vall.

(57) Οὗτος ὁ λόγος. Ὁ λόγος οὗτος, D. 4.

(58) Οὐκ ἂν ἤλγει. Οὐκ ἂν ἤλγει, A. 2. ἤλγει ex correct. rec. Forte antea ἤλγε, aut ἤλγησε, D. 4.

(59) Τὸ νεῦρον ἐγκεφαλός. Ὁ, post νεῦρον addit A. 2. Nervum esse cerebri, Con. Quod nervus cerebri est, Vall. Mox ἐγκεφαλός, loco ἐγκεφάλου, M. 1.

(60) Ἐχον πνεῦμα. Ἐχον πνεῦμα, A. 2. Nemesius ἔχον retulit ad νεῦρον, non ad μοῖρα. Valla :

quæ (pars) per ipsum totum animale fundit (χέον) spiritum. Proxima διὰ τοι τοῦτο inepte et obscure reddidit Vall. Mox, ὡς ὁ omittit M. 1.

(61) Ἐμφύηται ἐκεῖνον. Ἐμφύεται, ἐκεῖνο. Sed syllaba vo a man. rec. Ergo antea ἐκεῖ ἀπρῶτα manu, D. 4, ut scilicet referatur ad ἐνθα. Sed et ἐκεῖνο probum. Cono : illa pars. Ἐμφύεται et paulo ante διὰ τί, loco διὰ τοι, M. 1.

(62) Τῶν νεύρων, τὸν ἐγκέφαλον. Per appositionem. Ergo Cono interposuit, id est. Valla : In nervorum principio cerebrum immittit non passionem.

(63) Τὸν ἐγκέφαλον. Τοῦ ἐγκεφάλου, M. 1.

(64) Οὐ τὸ πάθος. Οὐχὶ πάθος, D. 4, A. 2.

(65) Ἀπαγγελίαν δὴ τοῦ πάθους. Ἀπαγγελίαν τοῦ πάθους, A. 1, 2, 3. Sic ex corr., antea ἀπαγγελίαν, D. 4.

(66) Ἐστὶ δὲ ἴδιον. Vid. Joan. p. 184.

(67) Γλίσχρον καὶ κραῦρον. Γλίσχρον καὶ χαῦρον, D. 4. Post κραῦρον ita est : . . . φαρὸν καὶ ξηρόν, ac deinde βαρὺ, x. τ. λ. A. 2. Lubricum et consistens, Vall. Κραῦρον, aridum, Con. Sic reddunt nonnulli. Verum mox separatim memoratur ξηρόν. Aristoi. De animal. generat. ii, 4, jungit σκληρὰ καὶ μαλακὰ, et γλίσχρα καὶ κράρυα. Germanice : klebricht und rauh.

(68) Ἄνω καὶ κάτω — ἀλλὰ τινὰ σχήματα. Hæc saltem sunt ἀσύντακτα, nisi adeo sint cetera. Hoc utique videtur apparere, ἄνω καὶ κάτω absque articulo τὸ, non posse notare altitudinem et profunditatem, sed esse potius loco ἀναμῆς. Fortasse

θος (69), ὅταν ᾗ τοιοῦτον, ὡς κατὰ μίαν προσβολὴν ἅ item accedentis corporis percipit, anjuncta memoria et cogitatione. Numerum quoque, sed usque ad duo, aut tria, eaque exigua, et quæ facile comprehendantur. Sed hæc æstus magis, quam tactus percipit, ut etiam æquabile et inæquabile. Sunt enim de lævium et asperorum genere. Nam ad duritiem, admista non æquabilitas, asperitatem, æquabilitas, juncta ad spissitudinem, lævitatē gignit.

ἄφης περιλαμβάνεσθαι, καὶ τὸ πυκνὸν δὲ καὶ τὸ μακρὸν καὶ τὸ στερογγύλον, ὅταν ᾗ μικρὸν, ὡς καὶ ἄλλα τινὰ σχήματα. Ὁμοίως δὲ καὶ τῆς κινήσεως τοῦ πλησιάζοντος αὐτῇ σώματος αἰσθάνεται (70) σὺν τῇ μνήμῃ καὶ τῇ διανοίᾳ. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἀριθμοῦ· ἀλλὰ μέχρι δυοῖν ἢ τριῶν καὶ τούτων μικρῶν καὶ βριθῶς περιλαμβανομένων· μᾶλλον δὲ τῆς ἀφῆς ἢ ὅψις τούτων ἀντιλαμβάνεται, ὥσπερ καὶ τοῦ ὁμαλοῦ (71) καὶ τοῦ ἀνωμαλοῦ. Τοῦ γὰρ γένους ἐστὶ τοῦ τε λείου καὶ τραχέος (72). Σκληρότητι μὲν γὰρ ἀνωμαλία (73) μιχθεῖσα τραχύτητα, ὁμαλότης δὲ πυκνότητι, λειότητα ποιεῖ.

Ἀπὸ τῶν εἰρημένων, ὡς πολλὴν κοινωνίαν αἱ αἰσθήσεις αὐταὶ (74) πρὸς ἀλλήλας ἔχουσι. Καὶ γὰρ τὰ τῆς ἐτέρας διαμαρτήματα (75) ἢ ἐτέρα διασαφεῖ. Ἐπὶ γοῦν τῆς γραφῆς ἡ μὲν ὅψις ἐξοχάς (76) τινὰς ὁρᾷ, ῥινός τε καὶ τῶν ἄλλων· ἡ δὲ ἀφῆ προσελθοῦσα διήλεγξεν αὐτῆς τὸ διαμάρτημα. Ὡσπερ δὲ ἡ ὅψις (77) ἀεὶ καὶ πάντα (78) διὰ μέσου τοῦ ἀέρος ὁρᾷ· οὕτω καὶ ἡ ἀφῆ διὰ μέσου 88 τῆς (79) βακτηρίας τῶν σκληρῶν καὶ μαλακῶν καὶ ὑγρῶν αἰσθάνεται, ἀλλὰ συλλογιστικῶς (80) καὶ μετὰ διανοίας· ἀκριβεστάτην γὰρ ἔχει ταύτην τὴν αἰσθησιν ὁ ἄνθρωπος. Ταύτη γοῦν καὶ τῇ γεύσει πλέον ἔχει τῶν ἄλλων ζῶων, καίτοι ταῖς ἄλλαις τρισὶν ἡττώμενος. Ἄλλο μὲν γὰρ ζῶον κατ' ἄλλην αἰσθησιν τῶν τριῶν πλεονεχτεῖ (81) τὸν ἄνθρωπον· ὁ δὲ κύων, ἐν ταῖς τρισὶν ἅμα· ὁξύτερον γὰρ καὶ ἀκούει καὶ βλέπει καὶ ὁσφραίνεται, ὡς δῆλον ἐκ τῶν ἰχθυόντων κυνῶν. Καὶ πᾶν μὲν τὸ σῶμα τῆς ἀφῆς ἐστὶν αἰσθητήριον, ὡς καὶ πρόσθεν (82) εἰρήται· μάλιστα δὲ τῶν χειρῶν C τὰ ἔσωθεν, καὶ τούτων ἐτι μᾶλλον τὰ ἄκρα τῶν δακτύλων· ταῦτα γὰρ ὥσπερ γινώμονάς τινες τῆς ἀφῆς ἀκριβεῖς (83) ἔχομεν. Οὐ γὰρ μόνον ἀντιληπτικὸν ὄργανον ὁ Δημιουργὸς τὰς χεῖρας κατασκευάσεν, ἀλλὰ καὶ ἀπτικόν· διὰ τοῦτο καὶ τὸ δέρμα (84) λεπτότερον ἔχουσι, καὶ μῦς αὐταῖς ὀλαῖς ἔσωθεν ὑπέστρωται, καὶ τριχῶν ἀμοιροῦσιν, ἵνα μᾶλλον τῶν ἀπτῶν ἀντιλαμβάνωνται (85). Τοῦ δὲ τριχῶς αὐτὰς μὴ φεῖν (86), ὁ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

scripserat, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ τόπος τὸ τε μέγεθος, intellige, κοινὰ ἐστὶν ἀφῆς καὶ ὀψέως. Valla, sursum et deorsum. Nam et locus et magnitudo sunt ejusmodi, ut una percussione tactus deprehendatur. (69) Τόπος. Τό τε μέγεθος. Τόπος καὶ τὸ μέγεθος, A. 2.

(70) Σώματος αἰσθάνεται. Σώματος αἰσθάνεσθαι, M. 1, et idem mox: Ὡσαύτως δὲ καὶ τοῦ ἀριθμοῦ, et, ὁδο, loco δυοῖν. Deinde: Ἡ ὅψις ἀντιλαμβάνεται, omisso τούτων, A. 3.

(71) Ὡσπερ καὶ τοῦ ὁμαλοῦ. Ὁμαλοῦ ex correct. rec., antea ὁμαλοῦ, ut superius, D. 1. Καὶ omittit, A. 2.

(72) Τοῦ τε λείου καὶ τραχέος. Τοῦ λείου καὶ τραχέος, A. 2, 3. Sic et D. 1. Sed ex corr., antea credo erat τραχέως.

(73) Σκληρότητι μὲν γὰρ ἀνωμαλία. Σκληρότης μὲν γὰρ ἀνωμαλία, D. 1, A. 1, 3, Vall. Mox. τραχύτητι ex correct. rec., antea credo τραχύτητα, D. 1. Mox rursus ὁμαλότης ex correct. rec., antea ὁμαλότης, idem.

(74) Αἱ αἰσθήσεις αὐταί. Malim αὐταί, id est, ὅψις καὶ ἀφῆ. Αὐταὶ prorsus omittit Vall. Αὐταὶ habet A. 3. Atque ita correcti.

(75) Διαμαρτήματα. Ἀμαρτήματα, A. 2. Et sic mox, ὁμαρτήματα. Mox, διασαφίζεται, A. 3.

Quare ex his, quæ diximus, magnam esse horum sensuum inter se communitatem, facile perspicitur. Nam alterius errorem alter indicat. In pictura enim oculi quidem eminentias quasdam cernunt narium et cæterorum: at accedens tangendi vis, ejus errorem coarguit. Atque ut aspectus omnia semper, aere interjecto, intuetur; ita tactus per baculum, et dura, et mollia, et humida sentit, si ratiocinationem et cogitationem adhibeat. Hunc enim sensum homo habet acerrimum. Nam tactu et gustu reliqua vincit animalia, cæteris tribus sensibus vincitur. Cum enim aliud animal alio sensu de tribus hominem superet, canis tribus pariter excellit. Nam et audit acutius, et videt, et odoratur: quod ii canes ostendunt, quos ad investigandas feras adhibemus. Quanquam autem universum corpus tactus est instrumentum, ut supra est declaratum, maxime tamen interiores manus et harum in primis summi digiti. Hos enim ut indices habemus tactus certissimos. Nam non modo ad comprehendendum idoneum instrumentum a Deo manus efficitæ sunt, sed etiam ad tangendum. Quæ etiam ob causam cute tenuiores sunt, et musculi universæ palmæ substrati sunt, et pilis carent, ut magis, quæ tangi possunt, percipiant. Cur autem pilos ex sese non efferant, musculus substratus causa est. Manus autem, quæ duriores sunt, ad capiendum valentiores sunt; quæ

(76) Ὀψις ἐξοχάς, x. τ. λ. Hæc cum proximis ita confundit M. 1: ὅψις ἀεὶ καὶ πάντα. Διὰ μέσου δὲ τοῦ ἀέρος ὁρᾷ. Οὕτω ῥινός καὶ τῶν ἄλλων. Mox idem τὰ διαμαρτήματα, loco τὸ διαμάρτημα. Posterior habet etiam, A. 3.

(77) Ὡσπερ ἡ ὀψις. Δέ, post ὥσπερ, addunt D. 1, A. 1, 2, 3. Con., Vall.

(78) Ἀεὶ καὶ πάντα. Ἀεὶ καὶ πάντα τὰ, A. 3. Πάντη vehementer placet. Sed τὰ alienum est. Forte scripserat auctor: Ἀεὶ καὶ πάντα πάντα

(79) Διὰ μέσης τῆς. Malim, διὰ μέσου τῆς.

(80) Ἀλλὰ συλλογιστικῶς. Hic in versione loco est, correxi, si et adhibeat, loco adhibet.

(81) Τῶν τριῶν πλεονεχτεῖ. Ἄλλων, ante τριῶν, addit D. 1, et paulo ante ἡττώμενος, idem. Mox, ὁσφραίνεσθαι (sic) δύναται loco ὁσφραίνεται, M. 1.

(82) Ὡς καὶ πρόσθεν. Ὡς καὶ ἔμπροσθεν, D. 1. Eadem varietas infra, p. 90.

(83) Γινώμονας ἀπρ. τῆς ἀφῆς. Γινώμονάς τινες τῆς ἀφῆς ἀκριβεῖς, D. 1. Sic, omisso τινάς, A. 2.

(84) Διὰ τοῦτο καὶ τὸ δέρμα. Τὸ ἀβέστι, D. 1. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ δέρμα, A. 3.

(85) Τῶν ἀπλῶν ἀντιλαμβάνονται. Ἀπτῶν, loco ἀπλῶν, A. 1, 2, 3, Con. Quo magis tactum complectantur, Vall. Ἀντιλαμβάνονται, A. 2, D. 1.

(86) Τριχῶς αὐτὰς μὴ φεῖν. Αὐταῖς, loco αὐτὰς, A. 2.

molliores, ad tactionem certiores. Quomodo etiam nervi, qui duri sunt, ad motum, qui molles, ad sensum sunt aptiores. Nervi enim tactus quoque instrumenta sunt, cum per eos tangendo sentimus. κίνησιν, τὰ δὲ μαλακὰ πρὸς αἰσθήσιν εἰσιν ἐπιτηδεύσιον. Ταῦτα γὰρ καὶ τῆς ἀφῆς (88) ἐστὶν ὄργανα· διὰ τούτων γὰρ ἡ τῆς ἀφῆς αἰσθησις γίνεται.

CAP. IX.

De gustatu.

Visum quidem supra diximus ad rectas sentire lineas: odoratus autem et auditus non solum ad rectam lineam, sed undique; tactus et gustatus, neque rectis lineis, neque undique cognoscunt, sed tum solum, cum proxime ad ea quæ sibi subjecta sunt, accesserint, exceptis his, quæ jam explicata sunt. Est autem gustatus, sensus, qui saporē percipit. Instrumenta ejus lingua, eaque maxime summa, præterea palatum, in quibus nervi, qui e cerebro deferuntur, diffusi perceptionem suam ad principem animæ partem referunt. Succī autem ii, qui sub gustatū subjectæ qualitates vocantur, sunt hi: dulcedo, acor, acrimonia, acerbitas, austeritas, amarities, salsedo, pinguedo. Hæc enim gustus dijudicat. His qualitatibus aqua carere dicitur, quod nullam harum qualitatū in gustando referat. Nam si cæteras qualitates species, ut frigus et humorem, insitum habet aqua qualitatem. Acerbitas autem et austeritas inter se differunt, quod altera magis, altera minus constringat. Simples igitur qualitates, quas gustus percipiat, hæc fere solæ sunt; compositæ, infinitæ. Nam cuique animalium ac stirpium generi propriæ qualitates sunt. Aliam enim, si ita casus ferat, porcorum, aliam caprarum qualitatem percipimus. Quare cum ignoraverimus, quod genus carniū sit, quod affertur, gustando iudicamus: quod non eveniet, nisi diversa esset cuiusque rei, quæ sub gustum cadat, qualitas. Proinde generatim eas nemo complecti queat, cum sint infinitæ et in-

υπεσπορευμένοις μὲς γέγονεν (87) αἴτιος. Τῶν δὲ χειρῶν αἱ μὲν σκληρότεραι πρὸς ἀντιλήψιν εἰσιν ἰσχυρότεραι· αἱ δὲ μαλακώτεραι πρὸς τὴν ἀφήν ἀκριβέστεραι· ὥσπερ καὶ τῶν νεύρων τὰ μὲν σκληρὰ πρὸς ἀφήν (88) ἐστὶν ὄργανα.

ΚΕΦ. Θ' (89).

Περὶ γεύσεως.

Τὴν μὲν ὄψιν ἐν τοῖς ἐμπροσθεν (90) εἴπομεν κατ' εὐθείας γραμμὰς ὁρᾶν· ἡ δὲ διαφύσις καὶ ἡ ἀκοή οὐ κατ' εὐθείαν (89) μόνον (91), ἀλλὰ καὶ πανταχόθεν. Ἀφῆ δὲ καὶ γεύσις οὐτε κατ' εὐθείας γραμμὰς, οὐτε πανταχόθεν γνωρίζουσιν (92) ἀλλὰ τότε μόνον, ὅταν αὐτοῖς πλησιάζωσι (93) τοῖς ἰδίοις αἰσθητοῖς, πλὴν τῶν ἥδη διωρισμένων. Ἔστι δὲ ἡ γεύσις (94) τῶν χυμῶν ἀντιληπτική· ὄργανα δὲ αὐτῆς ἡ γλῶσσα, καὶ ταύτης μᾶλλον τὸ ἄκρον, ἐπεὶ τε σὺν τούτοις ἡ ὑπερῶα (95), ἐν οἷς ἐστὶ τὰ ἐξ ἐγκεφάλου φερόμενα νεῦρα πεπλατυσμένα καὶ ἀπαγγέλλοντα τὴν γενομένην ἀντιλήψιν πρὸς τὴν ἡγεμονικὴν. Τῶν δὲ χυμῶν αἱ γευστικαὶ καλούμεναι ποιότητες εἰσὶν αὗται· γλυκύτης, δέσυτης, δριμύτης, στρυφνότης, αὐστηρότης, πικρότης, ἀλμυρότης, λιπαρότης (96). Τούτων γὰρ ἐστὶν ἡ γεύσις διαγνωστική. Κατὰ ταύτας δὲ τὰς ποιότητας καὶ τὸ ὕδωρ ἀποιοῦν λέγεται, τῷ μηδεμίαν τούτων ἐμφαίνειν (97) ἐν τῇ γεύσει ποιότητα. Κατὰ γὰρ τὰς ἄλλας, ὅσον ψυχρότητα καὶ ὑγρότητα, σύμφυτον ἔχει (98) τὴν ποιότητα. Στρυφνότης (99) δὲ καὶ αὐστηρότης, τῷ μᾶλλον καὶ ἥττον στυφίνει, ἀλλήλων διαφέρουσιν. Αἱ μὲν οὖν ἀπλᾶι γευστικαὶ ποιότητες αὗται μόναι σχεδόν (1) εἰσι· σύνθετοι δὲ, μυρία. Καθ' ἕκαστον γὰρ εἶδος ζώου καὶ φυτοῦ (2) ἰδιάζουσαι ποιότητές εἰσιν. Ἄλλης γὰρ, ἂν οὕτω τύχη (3), χοιρείου ποιότητος ἀντιλαμβάνομεθα, καὶ ἄλλης αἰγείου (4). Διὸ καὶ μὴ μαθόντες, ὅποιόν ἐστι τὸ προσενεχθὲν κρέας, ἐν τῇ γεύσει γνωρίζομεν· τοῦτο δὲ οὐκ ἂν ἦν, εἰ μὴ διάφορος ἦν ἕκαστου τῶν

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(87) Μὲς γέγονεν. Ὑμὴν γέγονεν. Sed in marg. a rec. γρ. μὲς, D. 1.

(88) Ταῦτα γὰρ καὶ τῆς ἀφῆς. Ταῦτα δὲ καὶ τῆς ἀφῆς, D. 1, M. 1. Ταῦτα γὰρ αὐτῆς τῆς ἀφῆς, A. 1. Ταῦτα δὲ αὐτῆς τῆς ἀφῆς, A. 2. Ταῦτα δὲ καὶ αὐτῆς τῆς ἀφῆς, A. 3.

(89) Cap. 9. Index idem, A. 1, 3. Sic, a man. rec., A. 2: Περὶ γεύσεως ἡ', D. 1. Est enim in hoc caput 8: Περὶ γεύσεως λόγος θ', M. 1, De gustu. Cap. 9, Vall. Confer. Joan., p. 185.

(90) Ἐν τοῖς ἐμπροσθεν. Pagina 80, in fine.

(91) Εὐθείαν μόνον, x. τ. λ. Εὐθείαν (ex correct. εἰ) μόνον ἀλλὰ καὶ πανταχ. D. 1. Καί, post ἀλλὰ, addit etiam A. 2, 3. Cæterum hic deest verbum, veluti γίνεται. Nam ex ὁρᾶν nihil repeti potest. Mox, ἀφῆ καὶ γεύσις οὐτε κατ' εὐθείαν, A. 3, et idem paulo post, ὅταν αὐτῇ πλησ.

(92) Γνωρίζουσι. Intellige, τὰ ἴδια αἰσθητά. Mox διωρισμένα, definita, interpretor προδιεγνωσμένα, quæ jam antea tactu et gustu percepta sunt. Πλὴν τῶν ἥδη διωρισμένων omitit Con. Præter eos, quos jam definivimus, Vall.

(93) Πλησιάζωσι. Πλησιάζουσι. M. 1.

(94) Ἔστι δὲ ἡ γεύσις. Vid. Joan., p. 184. Hic Cono incipit libri iv, cap. 5, De gustu, auditu et odoratu. Mox ὄργανα reddidit instrumentum, Vall.

(95) Ἡ ὑπερῶα. Τὰ ὑπερῶα. Ox. Proximum ἐν οἷς refertur ad ὄργανα. Mox, ἀπαγγέλλοντα ex correct., antea ἐπαγγ., D. 1. Paulo post στρυφνότης, loco στρυφνότης, et sic quoque paulo post, M. 1, deinde, ἀλμυρότης, loco ἀλμυρότης, D. 1.

(96) Λιπαρότης. Joan. 1. l. addit γλυκύτης. Loco στρυφνότης habet Cono stypticitas, id est στρυφνότης, a στυφ. Synes. tom. I, pag. 2: Κρέα μὲν γὰρ οὐκ ἐὰ διαβρῆναι στρυφνότης, et p. 36. Mox Cono στρυφνότης reddidit, stypticum, quod est, στυπτικόν.

(97) Τῷ μηδεμίαν ἐμφαίνειν τούτων. Τῷ μὴ δὲμίαν τούτων ἐμφαίνειν. Sed μὴ a recent. insertum, D. 1. Τούτων, ante ἐμφαίνειν, habet etiam, A. 1, 2, 3.

(98) Σύμφυτον ἔχει. Ἐμφυτον ἔχει, A. 2.

(99) Ποιότητα· στρυφνότης. Ποιότητα· στρυφνότης, D. 1. Proximum στυφίνει omitit Con.

(1) Αὗται μόναι σχεδόν. Αὗται μόναι σχεδόν, D. 1, A. 1, 2, Con., Vall. Αὗται μόνον σχεδόν, A. 3. Mox, ἐστὶ· σύνθετοι, M. 1.

(2) Ζώου καὶ φυτοῦ. Ζώου καὶ φυτῶν, A. 1, 3. Ζώων καὶ φυτῶν, Ox.

(3) Ἄλλης γὰρ ἂν οὕτω τύχη. Ἄλλοις γὰρ, ἂν οὕτω τύχοι, A. 1.

(4) Καὶ ἄλλης αἰγείου. Καὶ ἄλλοις αἰγείου, A. 1.

γευστῶν ἢ ποιότης (5). "Ὅθεν οὐκ ἂν τις αὐτὰς γενικῶς περιλάβοι, ἀπείρους οὖσας, καὶ πάντως 90 ἁλλήλων διαφερούσας. Καὶ γὰρ ἐν οἷς ἐπικρατεῖ μία τις τῶν ἀπλῶν (6) ποιότητων, καὶ ἐν τοῖσι γινώριμος ἢ κατ' εἶδος τῶν γευστῶν διαφορά (7). Ἰσχάδος γούν καὶ ἀσταφίδος (8) καὶ φοίνικος (9), τούτων μία μὲν ἐπικρατεῖ ποιότης, ἡ κατὰ γλυκύτητα, ἀλλ' ἡ γεῦσις διακρίνει τῶν εἰδῶν τὸ διάφορον.

ΚΕΦ. Γ' (10).

Περὶ ἀκοῆς.

"Ἡ δὲ ἀκοή (11) τῶν φωνῶν καὶ τῶν ψόφων ἐστὶν αἰσθητικὴ· διαγιγνώσκει δὲ αὐτῶν τὴν ὀξύτητα καὶ τὴν βαρύτητα, λειότητά τε (12) καὶ τραχύτητα καὶ μέγεθος. Ὀργανά δὲ καὶ ταύτης (13) τὰ νεύρα, τὰ ἐξ ἐγκεφάλου, τὰ μαλακὰ (14), καὶ τῶν ὠτων ἡ κατασκευὴ· μάλιστα δὲ αὐτῶν τὸ χονδρῶδες γένος. Πρὸς γὰρ ψόφους καὶ ἤχους ἐπιτήδεός ἐστιν ὁ χόνδρος. Μόνος δὲ ἀνθρώπος (15) καὶ πῆθρος οὐ κινεῖσι τὰ ὦτα, τῶν ἄλλων πάντων ζώων, τῶν ἐχόντων ὦτα, κινούντων αὐτά.

ΚΕΦ. ΙΑ' (16).

Περὶ ὀσφρήσεως.

"Ἡ δὲ ὀσφρησις (17) γίνεται μὲν διὰ τῶν ῥινῶν (18), παραινεται (19) δὲ εἰς τὰ πέρατα τῶν προσθίων τοῦ ἐγκεφάλου κοιλῶν. Αὐταὶ γὰρ (20) ἀτμοιδέσσονται τὴν φύσιν οὔσαι, τῶν ἀτμῶν βῆδως ἀντιλαμβάνονται. Λέλεκται γὰρ καὶ πρόσθεν (21), ὡς ἐκαστον τῶν αἰσθητηρίων καθ' ὁμοιότητά τινα καὶ οἰκειότητα, τῶν ἰδίων αἰσθητῶν ἀντιλαμβάνεται (22).

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(5) Γευστῶν ἢ ποιότης. H abest, A. 1. Γευστέων, loco γευστῶν, M. 1. Mox αὐτὰ γενικῶς, A. 2. Αὐτὰς γενικάς, M. 1.

(6) Τῶν ἀπλῶν. Τις τῶν ἄλλων, A. 5.

(7) Τῶν γευστῶν διαφορά. Τῶν γινομένων διαφορά, D. 1. Τῶν γευστῶν γινομένων διαφορά, A. 2. Forte γινομένων ortum est ex γίνεται, hoc est γνώριμος γίνεται.

(8) Ἀσταφίδος. Σταφίδος, A. 1.

(9) Φοίνικος, x. τ. λ. Φοίνικος, τούτων μὲν ἐπικρατεῖ ποιότης. Ex corr. rec., antea ποιότητας, D. 1. Φοίνικος. Τούτων μία μὲν ἐπικρ. ποιότης, A. 2. In caricis itaque et uvis passis et dactylis dulcedo predominatur, Con. Τούτων non habet Vall.

(10) Cap. 10. Index idem, A. 1. A rec. man. A. 2. Sic, absque nota et numero capituli, D. 1. Περὶ ἀκοῆς. Λόγος 2, M. 1. De auditu, cap. 10 Vall. Confer Joan. p. 183.

(11) "Ἡ δὲ ἀκοή. In principio capituli additur: Τί ἐστὶν ἀκοή; Ἀκοή ἐστὶν ἡ γενομένη διὰ τοῦ ἐγκεχρημένου τοῖς ὠτί πνεύματος, ἡρωτέρου μᾶλλον δυνατοῦ ἢ λεπτοτέρου (et ex correct. rec. λεπτομερεστέρου) δι' οὗ αἱ ἀκουστικαὶ ἀντιλήψεις γίνονται. "Ἡ δὲ ἀκοή τῶν φωνῶν, x. τ. λ. D. 1. Hujusmodi definitiones plures in marginibus hujus codicis reperiuntur, veluti ad p. 79: Τί ἐστὶν ὄρασις; Ὁρασις ἐστὶν ἡ γενομένη, x. τ. λ. Item p. 86, 88, 98, 99.

(12) Καὶ τὴν βαρύτητα, λειότητά τε. Absunt, D. 1. A. 1. Ὁργανά δὲ καὶ ταύτης, A. 2. Sic, seil mox etiam, τάτε νεύρα, A. 5. Mox post νεύρα abest τὰ, A. 1.

(13) Ὀργανά δὲ, x. τ. λ. Ὀργανά τε καὶ ταύτης, D. 1. A. 1. Ὀργανά δὲ καὶ ταύτης, A. 2. Sic, seil mox etiam, τάτε νεύρα, A. 5. Mox post νεύρα abest τὰ, A. 1.

(14) Τὰ μαλακὰ. Καὶ μαλακὰ, D. 1. Continuo, τῶν ὠτων ἡ κατασκευὴ, reddidit Cono: aures. De-

ter se omnino differentes. Nam vel in iis, in quibus una quæpiam simplicium qualitatum dominatur, saporis specie differre notum est. Nam in ficibus aridis et uvis passis et palmula, una dominatur qualitas, dulcedo; et tamen gustus in his saporis specie discrepantes cognoscit.

CAP. X.

De auditu.

Auditus voces sentit et sonos, eorumque acumen et gravitatem et levitatem et asperitatem, magnitudinemque indicat. Instrumenta hujus quoque sensus, molles sunt nervi, e cerebro ducti, et aurium structura, maximeque quod in iis cartilagosum est. Nam ad sonos et strepitus apta cartilago est. Solus homo et simia aures non movent, cum cætera omnia, quæ aures habeant animalia, eas movent.

CAP. XI.

De odoratu.

Odoratus fit ille quidem per nares, sed ad terminos anteriorum ventriculorum cerebri perficitur. Hi enim cum vaporum naturam in primis referant, facile vapores percipiunt. Dictum est enim supra, quodque instrumentum per naturæ conjunctionem ea percipere, quæ proprie sibi subiecta sint. Veruntamen non, ut cæteris instrumentis, ita odo-

inde idem omittit γένος. Valla, καὶ τῶν ὠτων ἡ κατασκευὴ, reddidit, et aurium comparatio atque affectio. Mox idem servat genus, D. 1. autem villosæ exhibet χονδρῶδες. Γένος, quod hic additum est, non est hujus loci. Commodissime poterat omitti. Si tamen aliquid addendum sit, malim μέρος. Quia verò cartilago ista aures, tanquam sepiamentum, cingit, conjici etiam possit ἔρκος.

(15) Μόνος δὲ ὁ ἀνθρώπος. Ὁ abest, D. 1, A. 1, 2, 3. Mox, ἐχόντων τὰ ὦτα, A. 1.

(16) Cap. 11. Index idem, A. 1, 3. Etiam, sed a man. rec. A. 2. Sic, sine numero capituli, D. 1. Περὶ ὀσφρήσεως. Λόγος ια', M. 1. De odoratu, cap. 11, Vall. Confer Joan. p. 183.

(17) "Ἡ δὲ ὀσφρησις. Hic a principio additur: Τί ἐστὶν ὀσφρησις; Ὁσφρησις ἐστὶν ἡ ἀποτελούμενη διὰ τοῦ ἐν ταῖς ῥίσι πνεύματος, δυνατοῦ ἀνίχνου (forte ἀνίχνου) καὶ ἀτμοδεστέρου (forte ἀτμοειδ. anti ἀτμοειδ.), δι' οὗ αἱ τῶν ὀσφραντῶν ἀντιλήψεις καὶ πόρρωθεν γίνονται. "Ἡ δὲ ὀσφρησις, x. τ. λ., D. 1.

(18) Διὰ τῶν ῥινῶν. His addit Cono: transmittentes ad cerebrum evaporationes. Hoc est, ἀνατεμπόντων τοὺς ἀτμούς ἐπὶ τὴν ἐγκέφαλον.

(19) Παραινεται. Παραινεται, D. 1, A. 1, 2, M. 1. Terminatur, Con., Vall. Mox προσθίων μερῶν τοῦ ἐγκ., A. 2.

(20) Αὐταὶ γὰρ. Γὰρ abest, A. 2.

(21) Λέλεκται γὰρ καὶ πρόσθεν. Δέ, loco γάρ, A. 2. Ἐμπρόσθεν, loco πρόσθεν, D. 1. Respicit autem in his dicta p. 77 iuit. Mox, οὐ μὲν ὥς παρ, Ox.

(22) Τῶν ἰδίων αἰσθητῶν ἀντιλαμβάνεται. Suis concilietur sensibilibus, Valla. Ergo, τοῖς ἰδίοις αἰσθητοῖς οἰκαιοῦται. Mox idem: Dimisit e cerebro. Ergo κατέπεμψεν ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου. Deinde: Οὕτω τὴ ὀσφρησι. Sic, A. 5.

ratu sentiendi nervum cerebrum demisit, sed ipsum a suis terminis usum nervorum expelit, vaporesque, qui afflantur, accipit. Est autem odorum latissime patens differentia, suavis odor et teter, et qui inter hos medius interjicitur, qui neque suavis, neque teter est. Gignitur autem suavis odor, cum humores, qui sunt in corpore, exquisite, medius, cum mediocriter, teter, cum parum aut nullo modo concocci sunt.

CAP. XII.

De cogitatione.

Ejus partis, quam phantasticam diximus, cum facultatem, tum instrumenta, tum partes, tum partium conjunctionem et differentiam, ut potuimus, breviter satis explicavimus. Illius autem partis, in qua cogitatio est, generatim judicia sunt et assensus et declinatio et appetitio; speciatim rerum intelligentia, virtutes, scientiæ, artium rationes, deliberandi vis, electio. Atque hæc pars est quæ per somnia vaticinatur nobis futura, quam solam Pythagorici, Hebræos secuti, veram divinationem esse volunt. Instrumentum ejus est medius ventriculus cerebri, animæque spiritus, qui in eo clauditur.

CAP. XIII.

De memoria.

Ea vis qua meminimus, memoriæ et recordationis causa est et penu. Memoria est, ut Origenes

Οὐ μὴν, ὥσπερ τοῖς ἄλλοις αἰσθητηρίοις νεῦρον αἰσθητικὸν κατέπεμψε, ἔγκεφαλος, οὕτω καὶ τῇ ὁσφρήσει· ἀλλὰ τοῖς πέρασιν ἐαυτοῦ (23) τῶν νεύρων ἀναπληροῖ τὴν χρεῖαν, καὶ τὴν τῶν ἀτμῶν ἀνάδοσιν **91** δέχεται. Τῶν δὲ ἀτμῶν ἡ γενικωτάτη διαφορὰ εὐωδία τὲ ἐστὶ καὶ (24) δυσωδία, καὶ τὸ μέσον τούτων, ὃ μῆτε εὐωδὲς ἐστὶ, μῆτε δυσωδὲς (25). Γίνεται δὲ εὐωδία, τῶν ὑγρῶν τῶν ἐν τοῖς σώμασιν ἀκριβῶς πεφθέντων· μέσως δὲ, ἡ μέση διάθεσις· καταδεέστερον (26) δὲ ἡ μηδὼς (27), δυσωδία.

ΚΕΦ. ΙΒ' (28).

Περὶ τοῦ διανοητικοῦ.

Τοῦ μὲν οὖν φανταστικοῦ (29) ἡ τε δύναμις καὶ τὰ ὄργανα καὶ τὰ μόρια καὶ τῶν μορίων ἡ κοινωνία τε καὶ διαφορὰ, τὸν ἐνδεχόμενον τρόπον (30) ὡς ἐν βραχέσιν ἱκανῶς εἰρηται· τοῦ δὲ διανοητικοῦ (31) εἰσὶ γενικῶς μὲν, αἱ τε κρίσεις (32) καὶ συγκαταθέσεις (33) καὶ ἀποφυγαὶ καὶ ὀρμαί· εἰδικῶς δὲ αἱ τε νοήσεις τῶν ὄντων (34) καὶ αἱ ἀρεταί, καὶ ἐπιστήμαι καὶ τῶν τεχνῶν οἱ λόγοι, καὶ τὸ βουλευτικόν, καὶ προαιρετικόν (35)· τοῦτο δὲ ἐστὶ (36), τὸ καὶ διὰ τῶν ὄνειρων (37) θεσπίζον ἡμῖν τὸ μέλλον, ἥνπερ μόνην ἀληθῆ μαντείαν οἱ Πυθαγόρειοι λέγουσιν εἶναι, τοῖς Ἑβραίοις ἀκολουθήσαντες ὄργανον δὲ καὶ τούτου ἡ μέση κοιλία τοῦ ἔγκεφαλου, καὶ τὸ ψυχικὸν πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῇ.

ΚΕΦ. ΙΓ' (38).

Περὶ τοῦ μνημονευτικοῦ.

Τὸ δὲ μνημονευτικὸν ἐστὶ μνήμη καὶ ἀναμνήσεως αἰτίον τε καὶ ταμειὸν (39)· ἐστὶ δὲ μνήμη, ὡς μὲν

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(23) Τοῖς πέρασιν ἐαυτοῦ. Id est τοῦ ἔγκεφαλου. C. Supra dixit, πέρατα τῶν προσθίων τοῦ ἔγκεφαλου κοιλιῶν.

(24) Εὐωδία τὲ ἐστὶ καὶ. Te abest, D. 1. Ἐστὶ οὐκ ἐστὶ A. 3.

(25) Μῆτε δυσωδία. Μῆτε δυσωδὲς, D. 1. Sic, omisso ἐστὶ, post εὐωδὲς, A. 3. Μῆτε δυσωδία τῶν ὑγρῶν. Γίνεται δὲ δυσωδία τῶν ὑγρῶν. Sic, M. 1. Quod neque bene olet, neque fetet, Con. Qui neque suavis, neque teter odor est. Mox, μέσως δὲ ἡ, D. 1, M. 1. Μέσως, intellige πεφθέντων. Eodem refertur καταδεέστερον ἢ μηδὼς. Valla videtur legisse πεμφθέντων seu ἐκπεμφθέντων. Ergo inepte reddidit.

(26) Καταδεέστερον. Καταδεεστέρα, D. 1.

(27) Ἡ μὴδ' ὄλως. Ἡ μηδὼς, D. 1. Ἡ μηδὼς, A. 1, 3. Ἡ μηδὼς ἢ δυσωδία, A. 2. Forte voluit ἢ δυσωδία. Hoc ἢ addi quoque possit ante εὐωδία, paulo ante. Ἡ μὴδ' ὄλως abest, M. 1. Post hoc caput in cod. D. 1, continuo legitur caput 14. Indicem habet : Περὶ τοῦ ἐνδιαθέτου καὶ προφορικοῦ λόγου. Sed nota capitis nulla est.

(28) Cap. 12. Index idem, A. 1, 3. Etiam, sed a man. rec., A. 2. In D. 1 : Περὶ τοῦ διανοητικοῦ λεγομένου καὶ λογιστικοῦ. Nota capitis nulla est. Περὶ τοῦ διανοητικοῦ Λόγος ἔσ', M. 1. Valla : De estimationis sede, cap. 12. Cono hic incipit libri iv, cap. 6. In principio autem addit ea, quæ supra pag. 75 omiserat, ad ἀιαιροῦνται δὲ αἱ ψυχικὰ δυνάμεις. Index capitis est : De viribus interioribus, imaginativa, cogitativa et memorativa.

(29) Τοῦ μὲν οὖν ὄντος. Οὖν abest, A. 2. Cono addit : Et sensuum exteriorum.

(30) Τὸν ἐνδεχόμενον τρόπον. Κατὰ τὸν ἐνδεχόμενον λόγον, D. 1. Ut nobis dicere convenerat,

Vall. Mox deest ἱκανῶς, D. 1. Ante hoc Valla addit et.

(31) Τοῦ δὲ διανοητικοῦ. Vid. Joan. p. 185.

(32) Αἱ τε κρίσεις, x. τ. λ. Cono : Discursus, dispositiones, prosecutiones et fugæ atque concitationes ad agendum. Inepte! Quanto probabilius hæc reddidit Ellebodus.

(33) Καὶ συγκαταθέσεις. Καὶ αἱ συγκαταθέσεις, D. 1, A. 1, 3. Consultationes, Vall. Male! Mox, καὶ αἱ ὀρμαί. Ἰδικῶς, D. 1. Deinde, ἰδικῶς δὲ αἱ τε, A. 3.

(34) Τῶν ὄντων. Τῶν νοητῶν, A. 2 : quod valde probabile videtur. Sic et Cono. Sed Valla. eorum, quæ sunt. Mox, καὶ ἀρεταί καὶ ἐπιστήμαι, A. 2. Αἱ, ante ἐπιστήμαι, omittit etiam D. 1, A. 1.

(35) Καὶ προαιρετικόν. Absunt D. 1. Καὶ τὸ προαιρετικόν, A. 2, 3. Intellectivum, Con. Assensio, Vall. Neutrum Græco consentaneum.

(36) Τοῦτο δὲ ἐστὶ. Forte, τούτου δὲ ἐστὶ, id est τοῦ διανοητικοῦ. Sic paulo ante, τοῦ δὲ διανοητικοῦ εἰσὶ. Si tamen probetur τούτο, intelligendum est τὸ διανοητικόν. Nam ad προαιρετικόν referri nequit. Cono : Hæc autem est, quæ per somnia nobis futura divinat. Valla : Hoc est etiam, quod nobis per visiones divina profert, futuraque prædicat.

(37) Καὶ τὸ δι' ὄνειρων. Τὸ καὶ διὰ τῶν ὄνειρων, D. 1, A. 1, 2, 3. Mox, θεσπίζων, A. 2. Deinde Πυθαγόριοι εἰ ὄργανα δέ, D. 1. Ὅργανα habet etiam Ox. Pythagorici, Con. Pythagorei, Vall. Πυθαγόριοι, omisso mox εἶναι, A. 3.

(38) Cap. 13. Index idem A. 1, 3. Sic a rec. A. 2. Notam capitis omittit D. 1. Περὶ τοῦ μνημονευτικοῦ. Λόγος γ', M. 1. De loco memoriæ, cap. 13, Vall. Confer Joan. p. 185.

(39) Ταμειόν. Ταμειόν, A. 2. Similiter fere Plu-

Ἀριγένης (40) φησίν, φαντασία ἐγκαταλλεμένη ἀπὸ τινος αἰσθήσεως τῆς κατ' ἐνέργειαν (41) φαινόμενης· ὡς δὲ Πλάτων, σωτηρία αἰσθήσεως τε καὶ νοήσεως. Ἡ γὰρ ψυχὴ τῶν μὲν αἰσθητῶν διὰ τῶν 92 αἰσθητηρίων ἀντιλαμβάνεται, καὶ γίνεται δόξα· τῶν δὲ νοητῶν, διὰ τοῦ νοῦ, καὶ γίνεται νόσις. Ὅταν οὖν τοὺς τύπους, ὧν τε ἐδόξασεν, ὧν τε ἐνόησε διασώξῃ (42), μνημονεύειν λέγεται (43). Ἔοικε δὲ νόησιν λέγειν ὁ Πλάτων ἐν τούτοις, οὐ τὴν κυρίως νόησιν, ἀλλὰ τὴν διανόησιν. Τὰ μὲν γὰρ αἰσθητὰ μνημονεύεται καθ' ἑαυτὰ, τὰ δὲ νοητὰ (44) κατὰ συμβεβηκός, ἐπειδὴ καὶ τῶν διανοητῶν ἡ μνήμη ἐκ προλαβούσης φαντασίας περιγίνεται· τὰ δὲ κυρίως νοητὰ, ὅτι μὲν ἐμάθομεν (45) ἢ ἤκούσαμεν, μεμνήμεθα· τῆς δὲ οὐσίας αὐτῶν μνήμην οὐκ ἔχομεν· οὐ γὰρ ἐκ προηγησάμενης φαντασίας ἡ τῶν νοητῶν ἀνάληψις, ἀλλ' ἐκ μαθήσεως ἢ φυσικῆς ἐννοίας. Εἰ δὲ μνημονεύειν λεγόμεθα, ἢ πρότερον εἶδομεν ἢ ἤκούσαμεν (46) ἢ ἄλλως πως ἔγνωμεν (τὸ δὲ πρότερον τὴν ἀναφορὰν ἔχει πρὸς τὸν παρελθόντα χρόνον), ὅθλον, ὡς μνημονευτά ἐστι τὰ γινόμενα καὶ φθειρόμενα (47), τὰ ἐν χρόνῳ συνιστάμενα· καὶ ἐστὶ μὲν τῶν ἀπόντων (48) ἡ μνήμη, οὐ μὴν ὑπὸ τῶν ἀπόντων (49) γίνεται. Ἀνάμνησις δὲ λέγεται, ἔταν λήθη μεσολαβήσῃ τὴν μνήμην. Ἔστι γὰρ ἀνάμνησις (50), μνήμης ἐξιτήλου γενομένης ἀνάγκησις· γίνεται δὲ ἐξιτήλος ὑπὸ τῆς λήθης· λήθη δὲ ἐστὶ μνήμης ἀποβολή (51)· ἀλλ' ἡ μὲν διηνεκής (52), ἡ δὲ ἐπὶ ποσὺν, ἥς ἐστιν ἡ ἀνάμνησις (53). Ἐτέρα δὲ ἐστὶν ἀνάμνησις, ἥτις οὐκ ἐστὶ λήθη τῶν ἐξ αἰσθήσεως καὶ νοήσεως, ἀλλὰ τῶν φυσικῶν ἐννοιῶν· φυσικὰς δὲ λέγομεν ἐννοίας, τὰς ἀδιδάκτους πᾶσι προσούσας, 93 ὡς τὸ, εἶναι Θεόν· ταύτην δὲ ὁ Πλάτων ἀνάμνησιν εἶναι λέγει τῶν ἰδεῶν (54)· τί δὲ ἐστὶν ἡ ἰδέα, ἐν τοῖς ἐξῆς ἐροῦμεν. Τὸ μὲν οὖν φανταστικὸν (55) παραδίδωσι τῷ

A ait, phantasia intus relicta ab aliquo sensu, qui actu sit; ut Plato vero definiebat, sensus et intelligentiæ notionis conservatio. Animus enim quæ sub sensu cadunt, per sentiendi instrumenta percipit, opinioque nascitur; quæ vero sub intelligentiam, intelligentia, gigniturque intelligentiæ notio. Cum igitur imagines et eorum quæ opinatus est, et quæ intelligentia comprehendit conservat, meminisse dicitur. Quo loco Plato non eam intelligentiæ notionem, quæ vere dicitur, videtur accipere, sed cogitationem. Nam quæ sub sensum subjecta sunt, per se memoria tenentur; quæ intelligentia cernuntur, ex accidenti: quandoquidem eorum, quæ cogitamus, ex antegressa phantasia memoria est. Quæ vero proprie intelligentia intuemur, quoniam didicimus aut audivimus, meminimus, substantiæ vero eorum memoria nulla est. Non enim ex antegressa phantasia, quæ intelligentia cernimus, percipimus, sed ex disciplina aut naturali notione. Quod si meminisse dicimur, quæ prius vidimus aut audivimus aut alio quovis modo cognovimus (prius autem ad tempus præteritum refertur), dubium non est quin sub memoriam cadant ea quæ fiunt, quæ pereunt, quorum in tempore coherentia est. Et quanquam absentium memoria est, non etiam ab absentibus commovetur. Recordatio dicitur, cum oblivio memoriam interruperit. Est enim recordatio memoriæ quæ evanuerit recuperatio. Evanescit autem per oblivionem. Oblivio porro memoriæ amissio est. Sed alia est perpetua, alia ad tempus, quo de genere est recordatio. Alia autem est recordatio, quæ non est oblivio eorum, quæ sensu et intelligentia percepta sunt, sed naturalium notionum. Naturales notiones appellamus, quæ sine doctrina omnibus adsunt, ut verbi causa,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

tarch. l. II, p. 9, Μνήμην appellavit, τῆς παιδείας ταμεῖον. Definitionem memoriæ ex mente Stoicorum notat ibid. p. 961. Mox, ἐστὶν οὖν, loco ἐστὶ δέ, M. 1.

(40) Ἀριγένης. Ἀριστοτέλης, D. 1. Ita legendum arbitror. Nam Origenes parum fuit diligens in definiendis rebus, eumque haud magni facit Nemesius. Verumtamen hanc definitionem apud Aristotelem non inveni. De memoria disputat Aristoteles l. I, p. 417. Ἔστι μὲν οὖν ἡ μνήμη, κ. τ. λ.

(41) Τῆς κατ' ἐνέργειαν. Φαινόμενης addunt D. 1, A. 1, 2, M. 1, Con. Valla hanc definitionem ita exhibet: «Imaginatio est ab sensu aliquo per actionem significato expressa atque in cerebri parte derelicta.» Mox α, in σωτηρία ex correct. D. 1. Platonis definitio est in *Philebo* p. 163. Platonis definitionem ita refert Valla: «Sensus et intelligentiæ salus atque custodia.»

(42) Διασώζει. Διασώξῃ, D. 1, A. 1. Mox, καὶ μνημονεύειν, M. 1.

(43) Λέγεται. Post hoc in marg. a recent. tantam prætermissum additur: Μνήμη γὰρ ἐστὶ κατὰ τὴν καὶ συντήρησιν τῶν προκειμένων τῇ ψυχῇ πραγμάτων, D. 1.

(44) Τὰ δὲ νοητὰ. Τὰ δὲ διανοητὰ, D. 1. Τὰ δὲ διανοητὰ, A. 2. Μνημονεύεται καὶ ἑαυτὰ, τὰ δὲ διανοητὰ, A. 3.

(45) Ὅτι μὲν ἐμάθομεν. Inter ὅτι et μὲν credo de-

lictum esse κυρίως, D. 1.

(46) Εἶδομεν καὶ ἤκούσαμεν. Ἰδομεν ἢ ἤκούσαμεν, D. 1. Εἶδομεν ἢ ἤκούσαμεν, A. 1. Εἶδομεν ἢ ἤκούσαμεν, A. 2. Mox, ἄλλως πως, D. 1. Ἡ, seu vel, habet etiam Con.; aut, Vall.

(47) Γινόμενα, τὰ φθειρόμενα. Γινόμενα καὶ φθειρόμενα, D. 1, A. 1, 2, 3, Con., Vall.

(48) Καὶ ἐστὶ μὲν τῶν ἀπόντων. Καὶ ἐστὶ μὲν τῶν ἀπόντων, D. 1. Et hic et paulo post ἀπόντων, D. loco ἀπόντων, M. 1.

(49) Οὐ μὴν ἀπὸ τῶν ἀπόντων. Ὑπό, loco ἀπὸ, A. 1, 2, 3.

(50) Ἔστι γὰρ ἀνάμνησις. Vid. Joan. p. 185. Mox, γινόμενης, A. 3.

(51) Μνήμης ἀποβολή. Plato in *Phædone* cap. 20. Λήθη definit, ἐπιστήμης ἀποβολή.

(52) Ἀλλή μὲν διηνεκής. Ἀλλ' ἡ μὲν διηνεκής, D. 1, A. 1, 2, Ox.

(53) Ἡ δὲ ἐστὶν ἡ ἀνάμνησις. Ἔργον in fine addit D. 1. Ἡ ἐστὶν ἡ ἀνάμνησις, A. 2. Paulo post abest, καὶ νοήσεως, D. 1.

(54) Εἶναι λέγει τῶν ἰδεῶν. Λέγει a man. rec. insertum, D. 1. Mox, τί δὲ ἐστὶν ἡ ἰδέα, D. 1, A. 1, 2.

(55) Τὸ μὲν οὖν φανταστικόν. Cono hic quædam addit, ita: Ergo imaginaria virtus accepta a sensibus materiali specie, ea quæ apparent excogitativæ tradit. Oñ omittit M. 1.

esse Deum. Hanc Plato recordationem esse dicit idearum. Quid autem idea sit, postea dicemus. Phantastica igitur vis tradit cogitationi ea quae sensibus conspiciuntur. Cogitatio, cum accepit et iudicavit, mittit ad memoriam. Hujus instrumentum est postremus cerebri ventriculus, quem et παρεγκεφαλίδα et παρακρανίδα vocant, et qui in eo animae spiritus comprehenditur. Sed quoniam sensuum principia et radices dicimus esse anteriores cerebri ventriculos, cogitationis medium, memoriae postremum, confirmanda haec ratione sunt, ne temere iis quae dicuntur, credere videamur.

Est autem hujus rei argumentum certissimum, quod ex usu et munere partium ducitur. Nam, anterioribus ventriculis quoquo modo laesis, sensus offenduntur, cum cogitandi vis adhuc maneat incolumis; solus vero medius ventriculus si laedatur, cogitandi facultas labefactatur, at sensuum sedes manent, sensumque a natura datum tutantur; quod si anteriores, mediusque ventriculus laedatur, ratiocinatio una cum sensibus corrumpitur: at vero si postremus ventriculus offendatur, sola interit memoria, sensui et cogitationi nihil nocetur; quod si et anteriori, et medio, et postremo ventriculo aliquid accidat, praeterquam quod totum animal in vitae discrimen adducant, sensum pariter et cogitationem et memoriam delent. Quod cum aliis multis affectionibus et morborum incursibus, tum in primis insania febricitantium ostenditur. Nam aliqui eorum qui eo morbo laborant, sola cogitatione laesa, sensus conservant: qualem describit Galenus quemdam, qui, cum apud eum lanificium

A διανοητικῶ τὰ φαινόμενα· τὸ δὲ διανοητικὸν ἢ διαλογιστικὸν (56) παραλαβὼν καὶ κρίναν παραπέμπει τῷ μνημονευτικῷ. Ὅργανον δὲ καὶ τοῦτο (57) ἢ ὀπισθεν κοιλία τοῦ ἐγκεφάλου, ἣν καὶ παρεγκεφαλίδα καὶ παρεγκρανίδα (58) καλοῦσι, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ ψυχικὸν πνεῦμα. Ἐπειδὴ δὲ τῶν (59) μὲν αἰσθήσεων ἀρχὰς καὶ ῥίζας, τὰς ἐμπροσθεν εἶναι κοιλίας φαμέν τοῦ ἐγκεφάλου (60), τοῦ δὲ διανοητικοῦ, τὴν μέσσην, τοῦ δὲ μνημονευτικοῦ, τὴν ὀπισθεν, ἀναγκαῖον ἐστὶν ἐπιδείξαι, εἰ ταῦτα τοῦτο (61) ἔχει τὸν τρόπον, ἵνα μὴ δόξωμεν ἁλόγως πιστεῦειν τοῖς λεγομένοις.

Ἰκανωτάτη δὲ ἀπόδειξις ἡ ἐξ αὐτῆς τῆς τῶν μορίων ἐνεργείας λαμβανομένη. Τῶν μὲν γὰρ προσθίων κοιλίων (62) καθ' ὅντινα δέποτε τρόπον βλαβεῶν (63), αἱ μὲν αἰσθήσεις παραποδίζονται, τὸ δὲ διανοητικὸν ἔτι μένει σωζόμενον (64)· τῆς δὲ μέσης κοιλίας μόνης παθούσης, ἡ μὲν διάνοια σφάλλεται, τὰ δὲ αἰσθητήρια μένει φυλάττοντα τὴν κατὰ φύσιν αἴσθησιν· ἐάν δὲ καὶ αἱ πρόσθιοι καὶ ἡ μέση κοιλία πάθωσιν, ὁ λογισμὸς ἅμα ταῖς αἰσθήσεσι παρακόπτεται (65)· τῆς δὲ παρεγκεφαλίδος παθούσης, ἡ μνήμη μόνη παραπόλλυται, τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς διανοίας εἰς οὐδὲν καταβλαπτομένων (66)· ἐάν δὲ σὺν τοῖς προσθίοις καὶ ἡ μέση καὶ ἡ ὀπισθεν (67) πάθῃ, καὶ τὴν αἴσθησιν καὶ τὸν λογισμὸν καὶ τὴν μνήμην ὁμοῦ 94 παραφθείρονται (68), πρὸς τῷ καὶ τὸ (69) πᾶν κινδυνεύειν ἀπολέσθαι ζῶον (70). Γίνεται δὲ τοῦτο ὅλῳ καὶ δι' ἄλλων μὲν πολλῶν παθῶν τε καὶ (71) συμπτωμάτων, μέλιστα δὲ ἐκ τῆς φρενιτιδος. Τῶν γὰρ φρενιτιζόντων (72), οἱ μὲν τὰς αἰσθήσεις διασώζουσι, τῆς διανοίας μόνης βλαβείσης (73).

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(56) Ἡ διαλογιστικόν. Post ἢ deletum τό. Mox, παραλαβὼν, D. 1.

(57) Ὅργανον δὲ τοῦτο. Post δὲ addit καὶ, D. 1, A. 1, 2, 3.

(58) Παρακρανίδα. Παρεγκρανίδα, D. 1, A. 1, 2, 3. Παρεγκεφαλίδα, vitiose, Con. Parenccephalida et parencranida vocant, Vall. Mox, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ ψυχικόν, A. 1, 2, 3, D. 1. Recte. Intelligitur enim ἐγκεφάλου. Ergo αὐτῇ vitiosum. Παρεγκεφαλίδος satis notum est, idque habet Aristot. Hist. animal. 1, 16, et Pollux 11, 4, p. 175. Sed παρεγκρανίς et παρακρανίς, quod Ellebodium in versione retinuit, non memini legere. Est autem ab κρανίον. Παρεγκεφαλίδα Rufus Ephesius pag. 27 explicat, τὴν ἀπὸ τῆς βάσεως τοῦ ἐγκεφάλου ἐκρυσιν.

(59) Ἐπειδὴ δὲ τῶν. Cono « incipit libri IV, cap. 7. Quo pacto variis modis laedantur sensus interiores et destituantur, quibus divisio duplicis cerebri, interioris et exterioris, annexitur. » Paulo post malum ἀποδείξαι, loco ἐπιδείξαι.

(60) Εἶναι κοιλίας φαμέν τοῦ ἐγκεφάλου. Εἶναι κοιλίας τοῦ ἐγκεφάλου φαμέν, A. 1. Φαμέν, post εἶναι, habet A. 2.

(61) Εἰ ταῦτα τοῦτο. Ei abest, A. 2. Mox, ἱκανωτάτη, D. 1.

(62) Προσθίων κοιλίων. Προσθίων κοιλίων, A. 1, 2, 3. Ox. Προσθίων κοιλίων, D. 1.

(63) Καθ' ὅντινα δὲ τρόπον βλαβεῶν. Καθ' ὅντινα (sic) δέποτε τρόπον βλαβεῶν, A. 1. Καθ' ὅντινα δέποτε τρόπον βλαβεῶν (sic; sed a rec. correct. ei), A. 2. Καθ' ὅντινα δέποτε τρόπον βλαβεῶν. Sic, A. 3. Pro vitioso βλαβεῶν habet etiam βλα-

βεῶν M. 1, D. 1. Mox, παρεμποδίζονται, D. 1, A. 3. Non male.

(64) Ἐπιμένει σωζόμενον. Ἐτι μένει σωζόμενον, D. 1, A. 1, 3, M. 1. Adhuc manet, Con. Solum, manet, habet Vall.

(65) Παρακόπτεται. Παρακόπτειν, sicuti παραπαλεῖν, saepe est παραφρονεῖν. Ita Diog. Laerti. p. 156. Παρακόπας paulo post explicat, φρενὸν ἐκτὸς ἐλίσθας. Cono, Abscinditur. Valla, offenditur. Male.

(66) Εἰς οὐδὲν βλαπτομένων. Εἰς οὐδὲν καταβλαπτομένων, D. 1, A. 1, 2. Sic, sed οὐ δὲ, loco οὐδὲν, A. 3. His continuo additur, ὅλῳ δὲ, ὡς οὐκ ἐστὶν ἡμῖν ὁ λόγος νῦν περὶ τῆς καθ' ὁρμὴν κινήσεως, D. 1, M. 1. Sic, sed onisio ὁ, ante λόγος, A. 3. Hæc Valla ita reddidit: « Non dubium est quin nobis nunc de motu per impulsu non sit sermo. »

(67) Καὶ ἡ ὀπισθεν. Ὅπισθεν ex rasura, antea longius vocabulum aut duo fuerant, D. 1.

(68) Παραφθείρονται. Παραφθείρονται, nimirum οἱ ἄνθρωποι καὶ κατὰ τὴν αἴσθησιν, x. τ. λ. Nisi legendum sit, παραφθεύουσιν, uti Ellebodium videtur conjecisse. Valla: Et sensus et existimatio et memoria afficiuntur. Legit ergo, ut in superioribus est, καὶ ἡ αἴσθησις καὶ ὁ λογισμὸς καὶ ἡ μνήμη ὁμοῦ παραφθείρονται. Cono etiam habet nominativos, sed corruptum penit.

(69) Πρὸς τῷ καὶ τό. Antea τό, loco τῷ. Nunc a rec. corr. D. 1, τό, loco τῷ, M. 1.

(70) Ἀπολέσθαι ζῶον. Ἀπόλλυσθαι ζῶον, D. 1.

(71) Πολλῶν παθῶν τε καὶ. Παθῶν πολλῶν τε καὶ, D. 1. Συμπτωμάτων, loco συμπτωμάτων, M. 1.

(72) Φρενιτιζόντων. Φρενιτιζόντων, D. 1, A. 1, 2, 3.

(73) Μόνης βλαβείσης. Illis addit: Ei (ex corr.

Τοιοῦτον ἀναγράφει Γαληνὸς (74) φρενιτίσαντα (75), ἄς, ἐριουργοῦ τινος ἐργαζομένου παρ' αὐτῷ (76), διαναστάς (77) καὶ λαβὼν ὕλινα σκευή (78), ἐπὶ τε τὰς θυρίδας ἐρμήσας, ἡρώτα τοὺς παρόντας, ἔκαστον τῶν σκευῶν (79) ἐξ ὀνόματος καλῶν, εἰ θέλουσιν (80) αὐτὸ ριπῆναι κάτω· τῶν δὲ παρεστώτων (81) βούλεσθαι φησάντων, πρῶτον ἡκόντισε (82) τῶν σκευῶν ἕκαστον· εἶτα ἤρετο τοὺς παρόντας (83), εἰ καὶ τὸν ἐριουργὸν βούλιντο ριπῆναι· τῶν δὲ, παιδικὰ νομισάντων εἶναι τὸ πρᾶγμα, καὶ διὰ τοῦτο θέλαιν φησάντων, λαβὼν ὥθησεν ἀνωθεν κάτω τὸν ἐριουργόν. Οὗτος τὰς μὲν αἰσθήσεις ὕγιαίνεν· ἤδει γὰρ, ὅτι σκευὴ ταῦτα καὶ ἐριουργὸς οὗτος (84)· ἐνόσει δὲ τὴν διάνοιαν. Ἄλλοι δὲ διάκινον (85) ἔλκουσι φαντασίαν, ὁρᾶν οἰόμενοι τὰ μὴ ὁρώμενα· τὰ δὲ ἄλλα φρονοῦσι κατὰ λόγον (86). Οὗτοι τὰς προσθίους μόνως (87) κοιλίας ἐβλάβησαν, τῆς μέσης ἀπαθοῦς μινάσσης. Ἐκ δὲ τῶν παθῶν τῶν παρακολουθούντων ἑκάστῳ μορίῳ, τὰ τῆς ἐνεργείας αὐτῶν ἐμποδίζεται. Εἰς ἐκείνην γὰρ τὴν ἐνέργειαν καταβάλλεται τὸ ζῶον, ἣν πέφυκεν (88) ἐνεργεῖν τὸ πεπονηθὸς μέρος, ὡς καὶ τοῦ ποδὸς παθόντος, εἰς τὸ περιπατεῖν ἐμποδίζομεθα. Ταύτην γὰρ ὁ πούς ἔχει τὴν ἐνέργειαν (89).

ΚΕΦ. ΙΔ' (90).

Περὶ τοῦ ἐνδιαθέτου λόγου καὶ τοῦ προφορικοῦ.

95 Αὕτη μὲν οὖν μία διαίρεσις (91) τῆς ψυχικῆς δυνάμεως, ἥ συνδιαίρεται (92) μέρη τινὰ τοῦ σώματος.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

οἱ δὲ τὴν μνήμην ἀπόλλυσιν (imo, ἀπολλύσι) ἣ τὴν διάνοιαν καὶ τὰς αἰσθήσεις, D. 1. Haec non agnoscit Cono. Habet tamen, discretionem solum laesa et mente. Valla nihil addit. Ceterum ad οἱ μὲν infra, post narrationem Galeni, refertur ἄλλοι δὲ.

(74) Γαληνός. Galenus haec narrat lib. iv. Περὶ τῶν πεπονηθῶτων τόπων, t. III, p. 284, versu 22, edit. Basil. 1538 fol. Sed eo in loco error est in numeris paginarum. Loco 284 legitur 288.

(75) Φρενιτίσαντα. Φρενιτίσαντα, D. 1, A. 2. Φρενιτίσαντα, A. 1. Φρενιτίσαντα, A. 3.

(76) Ἐριουργοῦ — παρ' αὐτῷ. Omittit Con. Valla redditur: Ut sacerdote apud se operante. Inapte ergo legit, ὡς ἱεραουργοῦ. Mox idem θυρίδας reddidit januam.

(77) Διαιραστάς. Syllaba δι addita a prima manu, D. 1.

(78) Ὑελα σκευή. Ὑελα σκευή, A. 1. Ὑελινα σκευή, A. 2. Τὰ ὑελα σκευή, A. 3. Vitrea vasa, Con., Vall. Mox, ἐπὶ τὰς θυρίδας, A. 2. Deinde παρόντας, loco παρίοντας, A. 3.

(79) Ἐκαστον τῶν σκευῶν. Τῶν σκευῶν omittit et mox loco αὐτό legit τὰ σκευή, Vall.

(80) Εἰ θέλουσιν. Forte, εἰ θέλοισιν, ut mox βούλιντο.

(81) Τῶν δὲ παρεστώτων. Δέ abest, A. 2. Τῶν παρίοντων, A. 1. Transuentibus vero ludum esse putantibus et se velle dicentibus, accipiens ipse singula vasa eiecit. Hic sensibus, etc. Con. Ergo totum hoc περὶ ἐριουργοῦ omisit. Παρεστώτων prorsus abest, Vall.

(82) Ἡκόντισε. Confregit se, Vall.

(83) Εἶτα ἤρετο παρόντας. Εἶτ' ἤρετο τοὺς παρίοντας, D. 1. Εἶτα abest, M. 1. Παρίοντας habet etiam A. 3. Praesentes, Vall. Mox idem rursus ter ἐριουργόν reddidit sacerdotem.

(84) Καὶ ἐριουργὸς οὗτος. Absunt, Con.

(85) Ἐνόσει δὲ διάκινον, κ. τ. λ. Ἐνόσει δὲ τὴν διάνοιαν. Ἄλλοι δὲ διάκινον ἔλκουσι φαντασίαν, ὁρᾶν οἰόμενοι τὰ μὴ ὁρώμενα· τὰ δὲ ἄλλα φρονοῦσι, D. 1, A. 1, 2, 3. Ita quoque, sed servato ἔχουσι, loco

A quidam exercebat, arreptis vasis vitreis ad fenestram se proripiens, quærebat de prætereuntibus, quodque vas nomine compellans, an præcipitari vellent. Cum ii qui astabant, velle se respondissent, primum projecit singula vasa: deinde percunctabatur, an etiam lanificum demitti vellent. Illi, quod arbitrarentur rem esse ridiculam et joculari, cum se velle dixissent, hominem corripuit et præcipitem dedit. Hic sensibus erat integris, sciebat enim et illa esse vasa, et hunc lanificum, sed ratiocinatio sana non erat. Aliorum vana phantasia est, putantium se videre quæ non vident, cum cætera recte et ratione dijudicent: horum anteriores tantum ventriculi læsi sunt, medius salvus est. Per affectiones autem, quæ membrum quodque insequuntur, ejus munera impediuntur. Nam ne eo munere fungatur, impeditur animal, ad quod obeundum natura parata est ea pars quæ affecta aut offensa est, quemadmodum pede offenso, ne deambulemus, impeditur. Hoc enim pedis officium est.

CAP. XIV.

De ratione et oratione.

Hæc ergo una divisio est facultatum animæ, cum qua partes quædam corporis dividuntur. Alia

VAR. LECT. ET ANIMADV.

ἔλκουσι, M. 1. Etiam Ant. notat omissa esse, δὲ τὴν διάνοιαν. Ἄλλοι, Cono: Mente autem et discretionem ægrotabat. Alii, etc. Ergo διάνοια duplici vocabulo expressit, ut superius. Mox idem exhibet, habent, seu ἔχουσι, loco ἔλκουσι, sicuti Ant. ediderat. Idem habet, τὰ μὴ ὁρώμενα. Valla: At existimatione afflictabatur. Aliqui, etc. Et mox, ducunt imaginationem. Ergo fortasse ἔλκουσι, non ἔχουσι. Deinde agnoscit etiam, τὰ μὴ ὁρώμενα.

(86) Κατὰ λόγον. Κατὰ τὸν λόγον, A. 1. Φρονεῖν κατὰ λόγον idem est, quod εὖ φρονεῖν.

(87) Τὰς προσθίους μόνως. Τὰς προσθίους μόνων, A. 2. Sic antea, nunc ex correct. προσθίους, D. 1.

(88) Εἰς ἣν πέφυκεν. Εἰς abest, D. 1, A. 1, 2, 3, Con.

(89) Ὁ πούς ἔχει τὴν ἐνέργειαν. Post hæc legitur in cod. D. 1, caput septimum: Περὶ τῶν πέντε αἰσθήσεων. Περὶ ἡέως.

(90) Cap. 14. Index idem, sed in fine additur λόγου, A. 1. Ita etiam a man. rec. A. 2: Περὶ ἐνδιαθέτου καὶ προφορικοῦ λόγου. Sed in principio libri addit τοῦ, post περὶ, et in fine ἄλλως, A. 3. Hoc caput in cod. D. 1, legitur post caput undecimum editionis Ant. indicem habet: Περὶ τοῦ ἐνδιαθέτου καὶ προφορικοῦ λόγου. Nota et numerus capitis deest. Loco κεφ. ιδ', est λόγος ιδ', M. 1. De ratiocinatione et prolotione cap. 14, Vall. Præterea in cod. D. 1, a man. rec. legitur hæc divisio, cum qua compara initium cap. 15: Διαίρεται ἡ ψυχὴ εἰς τὸ λογικὸν καὶ ἄλογον. Τὸ λογικὸν εἰς δυνάμεις, μέρη καὶ εἶδη. Αἱ δυνάμεις, τὸ λογιστικὸν, τὸ φανταστικὸν, τὸ μνημονευτικὸν, τὸ διανοητικὸν, τὸ δοξαστικὸν. Τὰ μέρη: ὁ λογισμὸς, ὁ θυμὸς, ἡ ἐπιθυμία. Τὰ εἶδη: τὸ ζωτικὸν, τὸ θρεπτικὸν, τὸ αἰσθητικὸν, τὸ δρεκτικὸν.

(91) Αὕτη μὲν οὖν διαίρεσις. Μία, post οὖν, addit D. 1, A. 1, 2, 3, M. 1, Con., Vall. Respiciere videtur in his finem capitis quinti. Confer etiam Joan. p. 185.

(92) Ἡ συνδιαίρεται. Ἡ συνδιαίρεται, D. 1. In cod. A. 1, dubius eram inter ἡ et ἥ. Sed A. 2 et 3 expresse habet ἥ. Ant. in marg. εἰς ἣν διαίρεται.

divisio, alioque modo, partis animæ rationis com-
potis, est in rationem et orationem. Est autem ratio,
animi agitatio, quæ sit in parte animæ, quæ
ratiocinatur, sine ulla elocutione. Unde sæpe
etiam tacentes totam rationem cum animis nostris
percurramus et in somniis disputamus, et per hanc
maxime (non enim æque per orationem) ratione
præditi esse omnes dicimur. Nam et qui surdi nati
sunt, et qui casu aut morbo aliquo vocem amiserunt,
nihilominus ratione utuntur. Orationis munus,
in voce et sermone perspicitur. Instrumenta autem
vocis multa sunt. Nam et musculi, qui intus sunt
in mediis lateribus, et thorax, et pulmo, et aspera
arteria, et larynx, et horum maxime, quod cartilaginosa
est, et nervi recurrentes, et lingula, et omnes musculi,
qui has partes movent, emittendæ vocis sunt instrumenta.
Sermonis autem os. In hoc enim fingitur et figuratur,
et velut conformatur sermo, lingua et gurgulione plectri
locum obtinentibus, palato, cavi illius, quod sonum refert,
dentibus et cujusdammodi oris hiatus, ut in lyra
chordarum usum explentibus, conferente etiam
aliquid naso, ut vox sonora sit seu egregia, ut in
canentibus apparet.

ὡς ἐν λύρᾳ, τὴν τῶν χορδῶν ἀναπληροῦντων χρεῖαν,
κακοφωνίαν (11), ὡς δὴλον ἐκ τῶν ᾄδόντων (12).

CAP. XV.

Ἀλλὰ divisio animæ.

Dividunt aliter in vires, aut species, aut partes

VAR. LECT. ET ANIMADV.

Ita in textu, M. 1, Con., cum qua simul... dividuntur. Vall., quæ... dividit. Supra p. 75, τὸ σῶμα... ταῖς ψυχικαῖς δυνάμεισι συνδιαιρεῖται.

(93) Τὸ ἐν τῷ διαλογιστικῷ. Τὸ ἐν τῷ διαλογισμῷ. Sed ex corr. primæ manus διαλογιστικῷ, D. 1.

(94) Διαλεγομένα. Colloquimur et disputamus, Con. Paulo ante, ἐξερχόμεθα, M. 1.

(95) Πάντες λογικοὶ ἐσμεν. Λογικοὶ πάντες ἐσμεν, D. 1, A. 1, 2, 5.

(96) Ὡς κατὰ τοῦτον. Addit Cono, rationales existimus.

(97) Οἱ ἐκ γενετῆς. Οἱ ἐκ γεννητῆς, D. 1, A. 3.

(98) Ἡ νόσημά τι. Τι abest, D. 1, A. 1, 2, 3, Con., Vall. Καί, loco η, M. 1. Mox, ἀποβάλλοντες, D. 1, A. 3.

(99) Ἐν τῇ φωνῇ. Hic in marg. a man. rec. definitio: Τί ἐστι φωνή; Φωνή ἐστὶν ἀπὸ ψυχῆς πνεύματος καθ' ὁρμήν καὶ προαίρεσιν ἡμῶν γινομένη, συσταλλομένων τῶν μεσοπλευρῶν μυῶν καὶ διὰ τῆς τραχείας ἀρτηρίας τὸν ἀέρα πληττούσης καὶ εἰδοποιουμένης διὰ γλώττης καὶ ἐπιγλωττίδος.

(1) Καὶ ἐν ταῖς διαλέκτοις. Ἐν abest, D. 1, A. 1, 2, 3, Ox.

(2) Μῦες. Sic, sed ex corr. rec. μῦες, D. 1. Μῦες exhibet A. 1, μῦες, A. 2.

(3) Παλινδρομοῦντα. Prius v supra scriptum a man. rec., D. 1. Cono, cartilagosum, quod est secundum recurrentes nervos. Legit ergo, τὸ κατὰ τὰ παλινδρο. Sed Valla, chondrodes et recurrentes nervi.

(4) Καὶ ἡ γλωττίς. Καὶ ἡ ἐπιγλωττίς, A. 3, Ox. Valla, glottis.

(5) Τὰ μόρια ταῦτα. Ταῦτα τὰ μόρια, A. 1, 2, D. 1. Ταῦτα τὰ νεύρα μόρια, A. 3. Mox 1, μῦες et ex corr. μῦες, D. 1. Οἱ κινούμεντες omittit Cono, qui ita habet: Et omnes hæ particular, musculi, *extusflationis* sunt organa.

Α τος· ἑτέρα δὲ διαίρεσις καθ' ἑτερον τρόπον τοῦ λογικοῦ τῆς ψυχῆς, ὃ τε καλούμενος ἐνδιάθετος λόγος καὶ ὁ προφορικός. Ἔστι δὲ ἐνδιάθετος μὲν λόγος, τὸ κίνημα τῆς ψυχῆς, τὸ ἐν τῷ διαλογιστικῷ (93) γινόμενον, ἀνευ τινὸς ἐκφωνήσεως. Ὅθεν πολλάκις καὶ σιωπῶντες, λόγον ὄλον παρ' ἑαυτοῖς διεξερχόμεθα· καὶ ἐν τοῖς ὄνειροις διαλεγόμεθα (94)· κατὰ τοῦτο δὲ μάλιστα λογικοὶ πάντες ἐσμεν (95). Οὐ γὰρ οὕτω κατὰ τὸν προφορικὸν λόγον, ὡς κατὰ τοῦτον (96). Καὶ γὰρ οἱ ἐκ γενετῆς (97) κωφοί, καὶ οἱ διὰ πάθος ἡ νόσημα (98) τὴν φωνὴν ἀποβαλόντες, οὐδὲν ἤττον λογικοὶ εἰσιν. Ὅ δὲ προφορικός λόγος ἐν τῇ φωνῇ (99) καὶ ταῖς διαλέκτοις (1) τὴν ἐνέργειαν ἔχει· ὄργανα δὲ τῆς φωνῆς πολλά. Οἱ τε γὰρ ἐν τοῖς μεσοπλευροῖς ἐσθθεν μῦες (2) καὶ ὁ θώραξ καὶ ὁ πνεύμων, ἡ τε τραχεῖα ἀρτηρία καὶ ὁ λάρυγξ, καὶ τούτων μάλιστα τὸ χονδρῶδες, καὶ τὰ παλινδρομοῦντα (3) νεύρα καὶ ἡ γλωττίς (4) καὶ πάντες οἱ κινούμεντες ταῦτα τὰ μόρια (5) μῦες, τῆς ἐκφωνήσεως εἰσιν ὄργανα (6)· τῆς δὲ διαλέκτου, τὸ στόμα (7). Ἐν τούτῳ γὰρ διαπλάττεται καὶ σχηματίζεται καὶ οἷον μορφοῦται, ἡ διάλεκτος· τῆς μὲν γλώσσης καὶ τοῦ γαργαρέωνος πλήκτρου λόγον ἐπεχόντων (8)· τῆς δὲ ὑπερφάς, ἡχείου· τῶν δὲ ὀδόντων καὶ τῆς ποιᾶς τοῦ στόματος ἀνοίξεως (9), συντελούσης τι καὶ τῆς βινὸς πρὸς εὐφωνίαν ἥτοι (10)

C

96 KEΦ. ΙΕ' (13).

Ἑτέρα διαίρεσις τῆς ψυχῆς.

Διαιροῦσι δὲ καὶ ἄλλως εἰς δυνάμεις ἢ εἶδη (14) ἡ

(6) Τῆς ἐκφυσήσεως εἰσιν ὄργανα. Τῆς ἐκφυσήσεως εἰσιν ὄργανα, D. 1, Ox. Ἔστι solum mutant, loco εἰσίν, A. 1, 2. Ἐκφύσεως, loco ἐκφυσήσεως, M. 1, Valla, *efflationis*. Nihilominus tamen ἐκφωνήσεως præferendum videtur. De voce enim et sermone h. l. agitur.

(7) Τὸ στόμα. Cono ex vicino repetit, *organum*, scilicet, est. Mox, διαπλάσσεται, omittit καὶ σχηματίζεται, A. 3.

(8) Λόγον ἐπεχόντων. Λόγ. ἐχόντων, D. 1. Λόγ. ἐπάγοντος, Ox. Syllaba π a man. rec. addita, A. 2. Obtinentibus, Con. Habentibus, Vall. Mox, ἡχείου, D. 1.

(9) Τοῦ σώματος ἀνοίξεως. Τοῦ στόματος ἀνοίξεως, D. 1, A. 1, 3. Τοῦ στόματος ἀνοίξεως, A. 2. Oris aperture, Con. Oris rictu, Vall.

(10) Συντελούσης τι καὶ... ἥτοι. Te, loco τι, et D. 1, loco ἥτοι, M. 1.

(11) Εὐφωνία ἥτοι καλλιφωνία. Εὐφωνία ἡ κακοφωνία, D. 1, M. 1. Sed hic habet εἶτε, loco ἥτοι. Κακοφωνία habet etiam A. 2. Καλοφωνία, A. 3. Voluit, credo, κακοφωνία. Ad bonam et item malam sonoritatem, Con. Ad vocalitatem seu vocis venustatem, Vall. Καλλιφωνία legitur apud Dionys. Halicarn. t. II, p. 33, 37. Hic utrumque locum habere potest, καλλιφωνία, ut synonymum; κακοφωνία, ut contrarium. Utriusque enim causa esse potest. Cum vero vix credibile sit, quemquam εὐφωνίαν explicare addito καλλιφωνία· equidem probavi κακοφωνία. Sed ita malim etiam ἡ, aut εἶτε, loco ἥτοι.

(12) Ἀδόντων. Αἰλητῶν et a man. rec. γρ. ᾄδόντων, D. 1. Ὀδόντων, M. 1.

(13) Cap. 15. Index: Ἄλλως· Περὶ τῶν μερῶν τῆς

(14) Ἡ εἶδη. Ἡ εἰς εἶδη, M. 1. Omisso καί, ante ἄλλως, exhibet ἡ εἶδος. Sic A. 3.

μέρη τὴν ψυχὴν, εἰς τε τὸ φυτικὸν (15), ὃ καὶ θρεπτικὸν καὶ παθητικὸν καλεῖται, καὶ εἰς τὸ αἰσθητικὸν καὶ εἰς τὸ λογικὸν (16). Τῶν δὲ ὁργάνων ἐκάστου τούτων τὰ μὲν εἶρηται, τὰ δὲ ἐν τοῖς ἐξῆς (17) ῥηθῆσεται. Ζήνων δὲ ὁ Στωϊκὸς (18) ὀκταμερῇ φησὶν εἶναι τὴν ψυχὴν, διαιρῶν αὐτὴν εἰς τε τὸ ἡγεμονικὸν (19), καὶ εἰς τὰς πέντε αἰσθήσεις, καὶ εἰς τὸ φωνητικὸν καὶ τὸ σπερματικόν. Παναίτιος δὲ ὁ φιλόσοφος τὸ μὲν φωνητικὸν (20) τῆς καθ' ὁρμὴν κινήσεως μέρος εἶναι βούλεται, λέγων ὁρθότατα· τὸ δὲ σπερματικόν, οὗ τῆς ψυχῆς μέρος (21), ἀλλὰ τῆς φύσεως. Ἀριστοτέλης δὲ, ἐν μὲν τοῖς *Φυσικοῖς* πέντε εἶναι λέγει (22) τὰ μέρη τῆς ψυχῆς, τὸ τε φυτικὸν (23) καὶ τὸ αἰσθητικὸν καὶ τὸ κινήτικόν· κατὰ τόπον, καὶ τὸ θρεπτικόν καὶ τὸ διανοητικόν· φυτικὸν λέγων τὸ τρέφειν καὶ (24) αὔξειν καὶ γεννᾶν ποιοῦν καὶ διαπλάσσειν τὰ σώματα (25)· καλεῖ δὲ τὸ φυτικὸν καὶ θρεπτικόν, τὸ πᾶν ἀπὸ τοῦ κρατίστου μέρους καλῶν, τοῦ τρέφοντος, ἀφ' οὗ (26) καὶ τὰ ἄλλα μέρη τοῦ φυτικοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχει. Οὕτω μὲν ἐν τοῖς *Φυσικοῖς* (27)· ἐν δὲ τοῖς *Ἠθικοῖς* (28) εἰς δύο τὰ πρῶτα (29) καὶ γενικώτατα διαιρεῖ τὴν ψυ-

animam, in eam quæ ad stirpes pertinet, quæ et alitrix et patibilis vocatur, in sentientem et rationis compotem. Instrumenta autem ejusque partis, partim explicata sunt, partim infra dicentur. Zeno stoicus octonarum partium animam esse censet, partiens eam in principem facultatem, quinque sensus, et vocis mittendæ procreandique vim. Panætius philosophus edendæ vocis facultatem, motionis ejus, quo per se animalia ciuntur, partem esse vult, et quidem rectissime: procreatricem vero, non animæ partem, sed naturæ. Aristoteles, in *Physicis* quidem, quinque esse dicit partes animæ, eam quæ ad stirpes pertineat, sentientem, loco moventem, appetentem, et ratiocinantem; eam, quæ ad stirpes pertineat, intelligens, quæ alit, auget, generat, singit formatque corpora, quam eandem altricem quoque vocat, totum præstantissimæ partis nomine, ejus nempe quæ alit, appellans, a qua cæteræ partes, quas modo enumeravimus, pendent. Atque ita quidem in *Physicis*. In *Ethicis* vero in duo prima et summa genera animum distribuit, in rationis participem et expertem. Rursus rationis participem

VAR. LECT. ET ANIMADV.

τῆς ψυχῆς. ἰδ', D. 1: Περὶ τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς, A. 3: Περὶ τοῦ λογικοῦ, λόγος ιε', M. 1. Indicem nullum habet A. f, et hæc conjungit cum superioribus. Sic et Vall. In A. 2, incipit quidem hic aliud caput, sed index proximi capitis 16, a man. rec. ascriptus ac rursus deletus est. Præterea a man. rec. in marg. legitur: Ἰστέον δὲ, ὅτι ἐν ἄλλῃ (intelligit haud dubie A. 1) τὸ παρὼν κεφάλαιον μεμιγμένον ἦν τῷ πρὸ αὐτοῦ, ὃ μοι δοκεῖ καὶ συνᾶδει (forte, συνάδειν). Conojncipit libri iv, cap. 8. i Dividit vires animæ sive partes, ut irrationales ejus particulas eliciat, obtemperantes tamen rationi, concupiscibilem scilicet et irascibilem, et de eorum organis, ac de affectionibus in summa. i

(15) *Φυτικόν*. *Ζωτικόν*, D. 1. *Φυτικόν*, A. 1, 2, 3, M. 1, Ox. Sed Ox. omittit etiam proximum καί. In *vegetatricem vim*. Con. *Naturale*, Vall. *Φυτικόν* videtur etiam legisse Ellebodium, quod tamen mihi propter vicinum παθητικόν non probatur. Quomodo enim τὸ φυτικόν, quod plantis proprium est, appellari possit etiam παθητικόν? Præferendum puto ζωτικόν. Nam *φυτικόν* nullius codicis auctoritate, nisi ejus, quem Valla habuit, nisi videtur, etsi nec hoc ineptum est. Difficultas emendandi in eo est, quod alii aliter istis vocabulis utuntur, quod hoc ipso loco notat auctor. Aristot., *Eth. ad Nicomach.* i, 13, φυτικὸν explicat, τὸ αἶτον τοῦ τρέφεσθαι καὶ τοῦ αὔξανεσθαι. Ergo loco παθητικόν conjici possit αὔξητικόν. Idem ibid. cap. 7, τὸ θρεπτικόν καὶ αὔξητικόν (hoc est, uno verbo, τὸ φυτικόν) tribuit tam plantis, quam hominibus, et rursus τὸ αἰσθητικόν commune facit hominibus et animalibus cæteris. Maximus Tyr. p. 10 jungit φυτικόν, αἰσθητικόν, λογικόν. Pro lectione φυτικόν et παθητικόν laudari possit Nicephorus ad *Synes.* Περὶ ἐνυπνίων i. I, p. 99. Is enim τὸ παθητικόν τῆς ψυχῆς primo dividit, εἰς τὸ πειθόμενον λόγῳ καὶ εἰς τὸ μὴ πειθόμενον λόγῳ. Deinde rursus hæc ita distinguit: Τοῦ παθητικοῦ τῆς ψυχῆς, τοῦ μὴ πειθόμενου λόγῳ, τὸ μὲν ἐστὶ θρεπτικόν καὶ φυσικόν, τὸ δὲ σφυγμικόν καὶ ζωτικόν. Τοῦ δὲ παθητικοῦ τῆς ψυχῆς, τοῦ πειθόμενου λόγῳ, τὸ μὲν ἐστὶ ἐπιθυμητικόν, τὸ δὲ θυμικόν. Infra apud Neemesium cap. 22, legitur: Καλεῖται δὲ φυτικὸν μὲν, τὸ γεννητικόν καὶ θρεπτικόν· ζωτικὸν δὲ, τὸ σφυγμικόν.

Auctor anonymus libelli qui inseribitur, *Δόξαι περὶ ψυχῆς*, p. 620, ita habet: Παρὰ δὲ πάντας (τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς) εἰσὶν αἱ φυτικαὶ καλούμεναι τρεῖς, θρεπτική, φημί, καὶ αὔξητική καὶ γεννητική. Φυτικαὶ καλοῦνται, διότι αὗται μόναι ἐν τοῖς φυτοῖς ὁρῶνται.

(16) *Λογικόν*. *Διαλογιστικόν*, et mox, τὰ δὲ ὄργανα ἐκάστου, D. 1. Καὶ εἰς τὸ λογικόν abest. Con. *Rationale*, Vall.

(17) *Ἐν τοῖς ἐξῆς*. Ἐν τοῖς inserta a prima man. D. 1.

(18) *Ὁ Στωϊκός*. Ὁ ἱστορικός, D. 1. De re ipsa vide Ding. Laert. p. 275, et Pintareh. *De placit. philosoph.* iv, 4. Mox ὀκτωμερῇ M. 1. Ab δὲ ὁ Στωϊκός ad διαιρῶν abest A. 3.

(19) *Εἰς τὸ ἡγεμονικόν*. Εἰς τε τὸ ἡγεμονικόν, D. 1. A. 1, 2, 3. Mox, καὶ τὸ φωνητικόν, D. 1, A. 2, 3.

(20) *Καὶ τὸ σπερματικόν*—τὸ μὲν φωνητικόν. Absunt, Vall.

(21) *Ὁ τῆς ψυχῆς μέρος*. Μέρος abest, D. 1.

(22) *Πέντε εἶναι λέγει*. Πέντε λέγει εἶναι, A. 1. Vide Aristot., *De anima*, ii, 3, iii, 9.

(23) *Τὸ τε φυτικόν*. Et hic et paulo post φυτικόν, M. 1.

(24) *Τὸ τρέφειν καὶ, x. τ. λ.* Τὸ τρέφειν καὶ αὔξειν καὶ γεννᾶν ποιοῦν καὶ διαπλάσσειν, D. 1. Τὸ τρέφειν καὶ αὔξειν καὶ γεννᾶν ποιοῦν καὶ διαπλάσσειν, A. 1, 3. Sic, sed τρέφειν, A. 2. Quæ nutrit et augere et generare facit. Con. Nutrire et augere et generare faciens, Vall. γέννον solum mutat, loco γεννῶν, M. 1.

(25) *Διαπλάσσειν τὰ σώματα*. Informans corpora atque confingens. Vall. Mox: καλεῖται δὲ φυτικόν, et paulo post, καλῶν, A. 3.

(26) *Τρέφοντος· ἀφ' οὗ*. Τρέφοντος καὶ ἀφ' οὗ, A. 1. Antea ὅφ', nunc ex correct. ἀφ', D. 1. Mox idem τ' ἄλλα et ex correct. τᾶλλα.

(27) *Ἐν τοῖς Φυσικοῖς*. Ἐν τοῖς *Φυτικοῖς*, M. 1.

(28) *Ἐν δὲ τοῖς Ἠθικοῖς*. Absunt, A. 2. Vide Aristotel. *Eth. ad Nicomach.* i, 13.

(29) *Εἰς δύο τὰ πρῶτα*. Εἰς abest, A. 2. Εἰς δύο πρῶτα. Sed εἰς ex correct. primæ manus. Antea credo τὰ, D. 1. Mox loco ψυχῆν, habet naturam, id est φύσιν, Con.

dividit in eam quæ rationi obtemperat, et quæ A
rationi non obtemperat. De partice rationis supra
dictum est de experte nunc disseremus.

CAP. XVI.

*De parte animæ rationis experte, quæ et patibilis et
appetitus vocatur.*

Non desunt, qui per se esse dicant, quod ratione
caret, utpote cum anima reperiatur, quæ rationis
sit expers, neque pars animæ rationis participis.
Primum quidem, quoniam per se in bestiis invenit-
ur, ex quo intelligitur perfectam quamdam esse
animam, nec partem alterius. Deinde, quoniam ab-
surdissimum est rationis partem esse, quod rationis
est expers. Aristoteles vero, et partem esse dicit,
et facultatem, et dividit in partes duas, ut diximus,
quæ communi nomine appetitus nominantur, ad quem
pertinet etiam motus, quo per se animalia sequendi
aliquid vel vitandi gratia incitantur. Appetitus enim
est motus principium: nam, simul ut appetierint
animalia, per se ad motum, persequendi causa, fe-
runtur. Ratione carentis animæ partis, aliud non
paret rationi, aliud paret. Rursus, quod rationi
paret, dividitur bipartito, in iram et cupiditatem.
Instrumentum autem cupiditatis, quæ ex sensu na-
scitur, jecur est; iræ, cor, pars dura et vehemen-
tioris motionis capax ad gravia negotia et difficilia,
et ad contentum impetum destinata, quemadmo-
dum contra jecur, pars mollior, mollis cupiditatis

VAR. LECT. ET ANIMADY.

- (50) Ὑποδιαίρει. Ὑποδιαίρεται, A. 2.
(51) Μὴ κατήκοον λόγῳ. Λόγου, loco λόγῳ, D. 1,
A. 2. Tam genitivo quam dativo jungi solet.
(52) Περὶ μὲν οὖν. Οὐν abest, D. 1, A. 5.
(53) Διαληψόμεθα. Διασχεψόμεθα, et a man. rec.
in marg. Γρ. διαληψόμεθα, D. 1. Disputationem
assumemus, Con. Disputemus, Vall.
(54) Cap. 16. Index: Περὶ τοῦ ἀλόγου τῆς ψυχῆς
μέρους ἢ εἶδους, ὃ καὶ παθητικὸν καὶ ὁρεκτικὸν κα-
λεῖται (hic καὶ a man. rec. interpositum). Ἐπιπει-
θὲς λόγῳ, ιε', D. 1: Περὶ τοῦ ἀλόγου τῆς ψυχῆς μέρους
ἢ εἶδους, ὃ καὶ παθητικὸν καὶ ὁρεκτικὸν καλεῖται, ιε',
A. 1. 5. Sic a recent. sed additum κατ. ante ιε', A.
2, loco κατ. ιε', habet λόγος ιε', M. 1. De irrationali
animæ parte, sive specie, quæ passiva et nutritiva
vocatur, cap. 15, Vall.
(55) Ὅτι καὶ καθ' ἑαυτὴν. Καὶ abest, A. 2. Mox
ζῶεις abest, A. 5.
(56) Τελεῖα τις ἐστὶ. Τελεῖα τις ἐστὶ, A. 2.
(57) Μέρους εἶναι λέγει καὶ δύναμιν. Intellige,
τὴν ἀλογίαν.
(58) Δύναμιν, καὶ διαίρει. Δύναμιν, τῆς ψυχῆς
δηλονότι, τὴν ἀλογίαν, καὶ διαίρει, D. 1. Sed hæc
est interpretatio. Cono: Et in duo subdividi. Ergo
ὕποδιαίρεσθαι. Forte tamen voluit, subdividi, id est
ὕποδιαίρει, ut p. 96, quod probat. Valla: Et partem
et potentiam rationalis animæ dicit.
(59) Καλεῖ δὲ ταῦτα. Καλεῖται δὲ ταῦτα, D. 1,
A. 2. Καλεῖται δὲ τοῦτο, A. 1. Καλεῖ δὲ τοῦτο, A. 5.
Valla: Vocatur porro hæc communiter etiam appeti-
tiva. Ergo non ad Aristotelem hæc referunt. Sed
Cono: Vocat autem hanc communiter passivam et
concupiscitivam, hoc est καλεῖ δὲ ταύτην (τὴν ἀλο-
γίαν, ant. τὴν δύναμιν) κοινῶς παθητικὴν καὶ
ὁρεκτικὴν. Supra p. 96, duas divisiones Aristotelis
memoravit. Primam generalem, εἰς τὸ λογικὸν καὶ τὸ

ἀλόν, εἰς τε τὸ λογικὸν καὶ τὸ ἀλόν· ὕποδιαίρει (50)
δὲ τὸ ἀλόν, εἰς τε τὸ ἐπιπειθὲς λόγῳ, καὶ εἰς τὸ μὴ
κατήκοον λόγῳ (51). Περὶ μὲν οὖν (52) τοῦ λογικοῦ
ἐν τοῖς προλαβοῦσιν εἴρηται· περὶ δὲ τοῦ ἀλόγου νῦν
διαληψόμεθα (53).

97 ΚΕΦ. ΙΓ' (54).

Περὶ τοῦ ἀλόγου μέρους τῆς ψυχῆς, ὃ καὶ παθη-
τικὸν καλεῖται.

Τινὲς καθ' ἑαυτὴν εἶναι λέγουσι τὴν ἀλογίαν, ὡς
ἀλόν ψυχὴν οὔσαν, καὶ οὐ μέρος τῆς λογικῆς. Πρῶ-
τον μὲν, οὗ καὶ καθ' ἑαυτὴν (55) ἐν τοῖς ἀλόγοις
ζῶεις εὐρίσκεται· ἐξ οὗ δὴλον, ὅτι τελεῖα τις ἐστὶ (56),
καὶ οὐ μέρος ἄλλης· εἰθ' ὅτι τῶν ἀτοπωτάτων
ἐστὶ, τῆς λογικῆς μέρος εἶναι τὸ ἀλόν. Ἀριστο-
τελὴς δὲ καὶ μέρος εἶναι λέγει καὶ δύναμιν (57),
καὶ διαίρει (58) εἰς δύο, ὡς ἔφαμεν· καλεῖ δὲ ταῦ-
τα (59) κοινῶς, καὶ ὁρεκτικόν· τοῦτο δὲ ἐστὶ καὶ ἡ
καθ' ὁρμὴν κίνησις. Ἡ γὰρ ὁρεξις κινήσεως ἐστὶν
ἀρχή. Ὅρεχθέντα γὰρ τὰ ζῶα ἐπὶ τὴν καθ' ὁρμὴν
ἔττει κίνησιν (40). Τοῦ δὲ ἀλόγου τὸ μὲν οὐ παίθεται
λόγῳ, τὸ δὲ ἐπιπειθὲς ἐστὶ λόγῳ· πάλιν δὲ τὸ ἐπιπει-
θὲς λόγῳ διαίρεται εἰς δύο (41), εἰς τε τὸ ἐπιθυμη-
τικὸν καὶ τὸ θυμικόν (42). Ἔστι δὲ ὅργανα τοῦ μὲν
ἐπιθυμητικοῦ, τοῦ δι' αἰσθήσεως, τὸ ἥπαρ· τοῦ δὲ
θυμικοῦ, ἡ καρδιά, σκληρὸν μόριον καὶ κίνησιν εὐτο-
νον ἐπιδεγόμενον, εἰς σκληρὰν ὑπηρεσίαν καὶ σύντο-
νον ὁρμὴν τεταγμένον, ὥσπερ τὸ ἥπαρ, ἀπαλὸν
σπλάγγνον, τῆς ἀπαλῆς ἐπιθυμίας ὅργανον γέγονε
(43). Καλεῖται δὲ ταῦτα ἐπιπειθὲς λόγῳ, ὅτι πέφυκε
παίθεσθαι λόγῳ καὶ ὑποτάσσεσθαι καὶ κινεῖσθαι (44),

C ἀλόν. Secundo specialem τοῦ ἀλόγου, εἰς τὸ ἐπι-
πειθὲς — καὶ τὸ μὴ κατήκοον. De hac posteriori hoc
loco sermo est. Ergo hic εἰς δύο notat, ἐπιπειθὲς et
μὴ κατήκοον. Hæc autem sunt τὸ φρετικόν et τὸ ἐπι-
θυμητικόν, sen, ὁρεκτικόν. Conjicio ergo: καλεῖ δὲ
ταῦτα τὸ φρετικόν καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν καὶ ὅπως τὸ
ὁρεκτικόν. Lege Aristot. Eth. ad Nicomach. 1, 15,
in medio capite et circa finem.

(40) Αἵται κίνησιν. Ἄττει κίνησιν, A. 1, 2, 3,
M. 4, Ox. Ἄττει, loco αἵται, inter errores etiam
notatum in Ant. Ἰταὶ καὶ ἄττει κίνησιν, D. 1. Im-
pulsu ad motum prouunt. Vall. Ac si legerit: Καθ'
ὁρμὴν ἐπὶ τὴν κίνησιν. Obiter noto, in cod. D. 1,
duplex ττ hoc loco ita scriptum esse, ut secundum
simile sit litteræ γ. Id ergo in hoc codice homo
imperitus correxit. Notum autem, hoc modo in
codic. scribi ττ. inde a sec. ix.

D (41) Διαίρεται εἰς β'. Διαίρεται εἰς δύο, D. 1,
A. 1, 2. Totum sic: Τὸ δὲ ἐπιπειθὲς τῷ λόγῳ πάλιν
διαίρεται εἰς δύο, A. 5.

(42) Καὶ τὸ θυμικόν. Τὸ abest, D. 1. Θυμούμενον,
loco θυμικόν, M. 1, et mox διαίρεσθαι, loco δι' αἰ-
σθήσεως. Idem. Mox D. 1, ἥπαρ et ex corr. rec.
ἥπαρ. Atque ita etiam mox. In eodem continuo
vitiolum est, τὸ δὲ θυμικοῦ. Mox Valla εὐτόνον red-
didit accommodatum, ac deinde σύντονον, consonum.
Præterea ὑποδεγόμενον, loco ἐπιδεχ., A. 5. In edi-
tione Ellebodii errore typographi legitur notionis,
loco motionis. Oxoniensis hoc retinuit, nos corre-
ximus. Quis enim κίνησιν reddat notionem?

(43) Ἐπιθυμίας ὅργανον γέγονε. Ἐπιθυμίας γέ-
γονεν ὅργανον, A. 1.

(44) Πείθεσθαι λόγῳ καὶ κινεῖσθαι. Πείθεσθαι
λόγῳ καὶ ὑποτάσσεσθαι καὶ κινεῖσθαι, D. 1, A. 1, 2,
3, Ox., Con., Vall. Mox καλεῖται, D. 1, M. 1. Sed
hic omittit etiam λόγῳ καὶ ὑποτάσσεσθαι.

ὥς ἂν ὁ λόγος κλεῖσθῃ, ἐπὶ τῶν κατὰ φύσιν ἔχοντων ἀνθρώπων (45). Ἔστι δὲ καὶ ταῦτα τὰ πάθη συστατικά τῆς ζωώδους οὐσίας. Ἄνευ γὰρ τούτων οὐκ ἔστι συστήναι τὴν ζωὴν. Ἐπεὶ δὲ τὸ πάθος 98 ὁμωμύως (46) λέγεται, διασταλτέον πρότερον τὴν ὁμωμύωσαν. Λέγεται γὰρ πάθος καὶ τὸ σωματικόν, ὡς τὰ νοσήματα καὶ τὰ ἔλκη (47). λέγεται πάθος, καὶ τὸ ψυχικόν, περὶ οὗ νῦν ἔστιν ὁ λόγος, ἥτε ἐπιθυμία καὶ ὁ θυμός. Ἔστι δὲ κοινῶς μὲν καὶ γενικῶς ζώου πάθος, ὃ ἔπεται ἡδονῇ ἢ λύπῃ. Ἐπεται γὰρ (48) τῇ πάθει λύπη, καὶ οὐκ αὐτὸ τὸ πάθος ἔστι λύπη. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, πᾶν τὸ πάσχον καὶ ἡλγει· νῦν δὲ τὰ ἀναίσθητα πάσχει μὲν, οὐκ ἄλγει δέ· οὐκ ἄρα τὸ πάθος ἔστιν αἰσθημα (49), ἀλλ' ἡ τοῦ πάθους αἰσθησις. Δεῖ δὲ τοῦτο καὶ ἀξιόλογον (50) εἶναι, ἵνα τῇ αἰσθησίᾳ ὑποπέσῃ.

Τῶν δὲ ψυχικῶν παθῶν ὅρος οὗτος· Πάθος ἔστι κίνησις τῆς ὁρεκτικῆς δυνάμεως αἰσθητῇ ἐπὶ φαντασίᾳ ἀγαθοῦ ἢ κακοῦ. Καὶ ἄλλως (51). Πάθος ἔστι κίνησις ὁλογος τῆς ψυχῆς δι' ὑπόληψιν καλοῦ ἢ κακοῦ (52). Τὸ δὲ γενικὸν πάθος (53) οὕτως ὀρίζονται· Πάθος ἔστι κίνησις ἐν ἐτέρῳ ἐξ ἐτέρου (54). Ἐνέργεια δὲ ἔστι (55) κίνησις δραστηκῇ κατὰ φύσιν· δραστηκῶν (56) δὲ λέγεται, τὸ ἐξ ἑαυτοῦ κινούμενον. Οὕτως οὖν καὶ ὁ θυμός, ἐνέργεια μὲν ἔστι τοῦ θυμοειδοῦς· πάθος δὲ, τῶν δύο μερῶν τῆς ψυχῆς, καὶ προσέτι τοῦ σώματος (57) ἡμῶν παντός, ὅταν ὑπὸ (58) τοῦ θυμοῦ βιάσιος ἀγῆται πρὸς τὰς πράξεις. Ἐξ ἐτέρου γὰρ ἐν ἐτέρῳ γέγονεν ἡ κίνησις, ὅπερ ἐλέγομεν εἶναι πάθος (59). Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον, ἡ ἐνέργεια πάθος λέγεται, ὅταν ἢ παρὰ (60) φύσιν. Ἐνέργεια μὲν γὰρ ἔστι κατὰ φύσιν κίνησις· πάθος δὲ παρὰ φύσιν. Καὶ κατὰ τοῦτον οὖν τὸν λόγον ἡ ἐνέργεια, ὅταν μὴ κατὰ φύσιν κινῆται, λέγεται πάθος, εἴτε ἐξ ἑαυτοῦ κινεῖτο, 99 εἴτε ἐξ ἐτέρου. Τῆς γοῦν καρδίας ἡ μὲν κατὰ τοὺς σφυγμοὺς κίνησις (61), ἐνέργεια ἔστιν· ἡ δὲ κατὰ τοὺς παλμούς (62), πάθος. Ἐφ' αὐτῆς μὲν (63)

A instrumentum est factum. Dicuntur autem hæc rationi obedire, quoniam nata sunt, ut pareant (ut subjunguntur) et ad nutum rationis moveantur, in iis quidem hominibus, qui convenienter naturæ vivunt. Atque hi affectus animalis substantiam constituunt, quando sine his existere vita non potest. Quoniam autem affectus nomen homonymum est, distinguenda prius est ejus homonymia. Dicitur enim affectio, tum corporea, ut morbi et vulnera; tum animi, de qua in præsentia loquimur, cupiditas et ira. Communiter autem et generatim animalis affectio est, quam voluptas aut dolor insequitur. Nam affectionem dolor insequitur, non affectio dolor est. Si enim ita esset, quidquid afficeretur, doleret; nunc vero, quæ sensu carent, efficiuntur illa quidem, non tamen dolent: non ergo affectio dolor est, sed affectionis sensus, quam tamen alicujus esse momenti oportet ut sensu percipiatur.

Animi affectionum definitio hæc est: Affectio est, motus appetendi facultatis sub sensum cadens, ob boni vel mali phantasiam. Et aliter sic: Affectio est, motus animæ rationis expers, ob opinionem boni vel mali. At universe affectionis hanc definitionem tradunt: Affectio est, motus ex alio in alio. Muneris functio, est motus efficax (secundum naturam). Efficax autem dicitur, quod ex se movetur. Itaque hoc modo ira muneris functio est irascendi facultatis: affectio autem utriusque animæ partis et hoc amplius corporis nostri totius, cum per iram violenter rapitur ad agendum. Ex alio enim in alio C motus est factus, quam affectionem esse dicebamus. Alio modo, muneris functio affectio dicitur, cum fuerit præter naturam. Nam muneris functio secundum naturam, motus est: affectio vero, præter naturam. Quare hac ratione muneris functio affectio dicitur, cum non secundum naturam moveatur, sive a seipso, sive ab alio moveatur. Nam cordis motus, si pulsus est moderatus, muneris est functio; si validior agitatio, affectio. Nam a corde

AR. LECT. ET ANIMADV.

(45) Ἐπὶ τῶν — ἀνθρώπων. In his, quæ per naturam homines habuerint, Valla. Inapte. Paulo post συστήναι, loco συστήναι, M. 1.

(46) Τὸ πάθος ὁμωμύως. Vid. Joan., p. 186.

(47) Καὶ τὰ ἔλκη. Accentus in ἔλκη ex correct., D. 1.

(48) Ὡς ἔπεται — ἔπεται γὰρ. Ὡς ἔπεται — ἔπεται δέ, M. 1. Mox idem loco οὐκ αὐτό, habet οὐ κατὰ.

(49) Οὐκ ἄρα τὸ πάθος ἔστιν αἰσθημα, Οὐκ ἄρα τὸ πάθος ἔστι τὸ αἰσθημα, D. 1, A. 1, 3. Sic, sed omisso priori τὸ, A. 2.

(50) Ἀξιόλογον. Ἀνάλογον, A. 2. Infra est, σφοδρότερον καὶ εἰς αἰσθησιν προβαίνον, et iterum, ἀξιόλογον μέγεθος.

(51) Καὶ ἄλλως. Ante hæc addit Cono: « Boni quidem suspicio concupiscentiam movet, mali vero suspicio, iram, » Vide, p. 100.

(52) Καλοῦ ἢ κακοῦ. Hic quædam interponit, Joan., p. 186.

(53) Τὸ δὲ γενικὸν πάθος. Τὸ γενικὸν δὲ πάθος, A. 1. Mox definitur, id est ὀρίζεται, Vall.

(54) Ἐν ἐτέρῳ δὲ ἐτέρου. Cono, in aliud ex alio.

(55) Ἐνέργεια δὲ ἔστι. Δέ abest, A. 2.

(56) Δραστηκῇ, δραστηκῶν. Δραστηκῇ κατὰ φύσιν, δραστηκῶν, D. 1. Κατὰ φύσιν sine dubio addendum, uti mox apparet, ubi eadem sententia repetitur. Omittit tamen et Cono et Valla. Mox, τὸ ἐξ αὐτοῦ κινούμενον, D. 1. Τὸ ἐξ αὐτοῦ κινούμενον, A. 2. Deinde, τῶν δύο μερῶν, D. 1, A. 1.

(57) Καὶ προσέτι τοῦ σώματος. Πρόσπεσι, loco προσέτι, A. 2. Imo totius corporis, Con.

(58) Ὅταν ὑπὸ. Γὰρ interponit, Con.

(59) Ἐλέγομεν πάθος εἶναι. Ἐλέγομεν εἶναι πάθος, D. 1, A. 1, 2, 3, λέγομεν solum loco ἐλέγομεν, M. 1. Idem mox ἡ ἔργον, loco ἡ ἐνέργεια.

(60) Ὅταν ἢ παρὰ. Ὅταν abest, A. 3. Mox idem post φύσιν, omittit κίνησις et, loco καὶ κατὰ, habet κίνησις, item κινεῖτο, loco κινῆται, et κινεῖται, pro κινεῖτο.

(61) Σφυγμοὺς κίνησις. Cono addit: cum secundum naturam fiat.

(62) Καὶ ἡ κατὰ τοὺς παλμούς. Ἡ abest, A. 2.

(63) Ἐξ αὐτῆς μὲν. Ἐξ αὐτῆς, id est τῆς καρδίας. Cono ita: « Nam ex motu secundum saltum est, qui est præter naturam. Nequaquam igitur muneris, » etc. Ergo alia mutat, alia addit.

est validior agitatio, sed præter naturam, ab eodem pulsus moderatus, sed secundum naturam. Nihil igitur miri, unam et eandem rem, et affectionem et muneris functionem nominari. Nam qua motus sunt, a patibili animæ parte profecti, muneris quædam functiones sunt; qua vero immoderati et præter naturam, non muneris functiones, sed affectiones sunt. Motus igitur partis animæ rationis expertis, secundum utramque verbi notionem, affectio est: non omnis tamen motus patibilis partis affectio dicitur; sed qui vehementior est et ad sensum pervenit. Nam exigui motus et sensum effugientes, affectiones non sunt. Debet enim affectioni inesse magnitudo, quæ alicujus momenti sit. Quocirca definitioni affectionis appositum est, motus sub sensum cadens. Nam exigui motus, ut jam dixi, quos sensus non percipit, affectionem non gignunt.

CAP. XVII.

De cupiditate.

Dividitur pars animæ rationis experts, ut diximus, quæ rationi obtemperat, in duas partes, cupiditatem et iram. Rursus cupiditas bipartito distribuitur, in voluptates et dolores. Nam cupiditas, dum quod vult assequitur, voluptatem efficit: contra, dum non assequitur, dolorem. Alio modo divisa cupiditas, quatuor omnino species facit. Nam in rebus, alia sunt bona, alia sunt mala, et alia jam adsunt, alia expectantur. His generibus constitutis, si duo per reliqua duo multiplicentur, in quatuor partes cupiditas dividitur. Est enim bonum et malum, item præsens et expectatum. Expectatum enim bonum, libido est; am vero præsens, voluptas: rursus malum expectatum, metus est; præsens, ægritudo. In bonis enim voluptas et libido versantur, in malis metus et ægritudo. Quæ ratio nonnullos movit, ut affectionem in quatuor partes tribuerent, libidinem, voluptatem, metum et ægritudinem. Bona autem et mala dicimus, aut quæ vere sunt, aut quæ existimantur. Innascuntur autem malæ affectiones in animo per tria hæc: malam institutionem, inscitiam, pravam

A γὰρ ἐστὶ καὶ ἡ κατὰ τοὺς παλμοὺς κίνησις, ἀλλ' οὐ κατὰ φύσιν· ἐξ αὐτῆς δὲ καὶ ἡ (64) τῶν σφυγμῶν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν. Οὐδὲν οὖν θαυμαστὸν, ἐν καὶ ταυτὸν πρᾶγμα, καὶ πάθος καὶ ἐνέργειαν ὀνομάζεσθαι. Καθ' ὃ μὲν γὰρ κινήσεις εἰσὶν ἐξ αὐτοῦ τοῦ παθητικοῦ (65) τῆς ψυχῆς, ἐνέργειαι τινὲς εἰσι· καθ' ὃ δὲ ἄμετροι (66), καὶ οὐ κατὰ φύσιν, οὐκ ἐνέργειαι, ἀλλὰ πάθη. Οὕτως οὖν ἡ κίνησις (67) τοῦ ἀλλόγου, πάθος ἐστὶ κατ' ἄμφω τὰ σημαίνόμενα. Οὐ πᾶσα δὲ κίνησις (68) τοῦ παθητικοῦ, πάθος καλεῖται, ἀλλ' αἱ σφοδρότεραι καὶ εἰς αἴσθησιν προβαίνουσαι. Αἱ γὰρ μικραὶ καὶ ἀνεπαίσθητοι, οὐδέπω πάθη. Δεῖ γὰρ ἔχειν τὸ πάθος καὶ μέγεθος ἀξιόλογον. Διὸ πρόσκειται τῷ ὄρω τοῦ πάθους τὸ κίνησις αἰσθητή. Αἱ γὰρ μικραὶ κινήσεις, λαμβάνουσαι τὴν αἴσθησιν, οὐ ποιοῦσι πάθος, ὡς εἰρηται.

ΚΕΦ. ΙΖ' (69).

Περὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ.

Διαιρεῖται μὲν οὖν, ὡς ἔφαμεν, τὸ ἄλογον τῆς ψυχῆς, τὸ ἐπιπειθὲς (70) λόγῳ, εἰς δύο, τὸ τε ἐπιθυμητικὸν καὶ τὸ θυμικόν· πάλιν δὲ τὸ ἐπιθυμητικὸν διαιρεῖται εἰς δύο, εἰς ἡδονὰς καὶ λύπας· ἐπιτυγχάνουσα μὲν γὰρ ἡ ἐπιθυμία, ἡδονὴν ἔμποιεῖ· ἀποτυγχάνουσα δὲ, λύπην. Πάλιν δὲ καθ' ἑτερον τρόπον, ἡ ἐπιθυμία διαιρουμένη, τέσσαρα σὺν αὐτῇ (71) τὰ πάντα εἶδη ποιεῖ. Ἐπεὶ γὰρ τῶν ὄντων (72) τὰ μὲν ἔστιν 100 ἀγαθὰ, τὰ δὲ φαῦλα· καὶ τὰ μὲν ἡδὴ πάρεστι, τὰ δὲ προσδοκᾶται· κατὰ τούτους τοὺς τρόπους, τῶν δύο εἰς δύο πολυπλασιαζόμενων, τὰ τῆς ἐπιθυμίας εἰς τέσσαρα διαιρεῖται. Ἔστι γὰρ ἀγαθὸν καὶ κακόν· καὶ πάλιν παρὸν καὶ προσδοκώμενον. Προσδοκώμενον γὰρ ἀγαθὸν (73), ἐπιθυμία ἐστίν· ἡδὴ δὲ παρὸν, ἡδονή. Πάλιν προσδοκώμενον (74) μὲν κακόν, φόβος· παρὸν δὲ, λύπη. Περὶ τὰ ἀγαθὰ μὲν γὰρ στρέφεται ἡδονή (75) καὶ ἐπιθυμία· περὶ τὰ φαῦλα δὲ, φόβος καὶ λύπη. Διὸ τινες τὸ πάθος εἰς τέσσαρα διαιροῦσιν, ἐπιθυμίαν, ἡδονήν, φόβον καὶ λύπην (76). Ἀγαθὰ δὲ καὶ φαῦλα λέγομεν, ἡ τὰ ὄντως ὄντα, ἡ τὰ νομιζόμενα. Ἐγγίνεται δὲ τὰ φαῦλα (77) πάθῃ τῇ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(64) Ἐξ αὐτῆς δὲ καὶ ἡ. Δὲ abest, A. 2.

(65) Ἐξ αὐτοῦ τοῦ παθητικοῦ. Ἐξ αὐτῶν τοῦ παθητικοῦ, D. 1, A. 1, 2, 3. Valla: « Per quod enim motus ex sese sunt passivæ partis animæ. » Ergo αὐτῶν expressit. Sed Cono, « ex passiva vi animæ et affectione. » Ergo nec αὐτοῦ, nec αὐτῶν habet.

(66) Καθ' ὅσον δὲ ἄμετροι. Καθ' ὃ δὲ ἄμετροι, D. 1. Καθ' ὃ καὶ ἄμετροι, A. 2.

(67) Οὕτως οὖν ἡ κίνησις, x. τ. λ. Cono: « Ergo motus irrationalis partis motus est secundum ambo hæc divisus. »

(68) Οὐ πᾶσα δὲ κίνησις. Vid. Joan., p. 186.

(69) Cap. 17. Index idem, sed sine nota capituli, D. 1. Idem, sed ις', loco ιζ', A. 1. Sic etiam a manu rec., A. 2. Loco κε. ιζ', habet λόγος ιζ', M. 1. Prorsus convenit cum edito, A. 3. De concupiscibili, cap. 16. Vall. Cono incipit libri iv, cap. 9. « Recenset quatuor affectus animi, virtutis concupiscibilis, et quæ ex causa homines tam vehementer suas prosequantur affectiones. »

(70) Τὸ ἐπιπειθές. Τῷ ἐπιπειθέ, A. 2.

(71) Τέσσαρα σὺν αὐτῇ. Quatuor omnino species efficit, in quibus ipsa numeratur. Istæ quatuor species sunt, ut mox docet, ἐπιθυμία, ἡδονή, φόβος, λύπη.

(72) Ἐπὶ γὰρ τῶν ὄντων. Ἐπεὶ γὰρ τῶν ὄντων, D. 1, A. 3. Utrumque ferri potest. Laudat hæc Joan., p. 181. Ἐπὶ τῶν ὄντων est, inter ea, quæ sunt. Quoniam eorum quæ sunt, Vail.

(73) Προσδοκώμενον γὰρ ἀγαθόν. Μέν, loco γάρ, D. 1, A. 1, 3.

(74) Ἡδονή· παραπροσδοκώμενον. Ἡδονή· πάλιν προσδοκώμενον, A. 1, 2, M. 1, et D. 1. Sed προσδοκώμενον, A. 3. Ita habet: Ἡδονή· καὶ πάλιν προσδοκώμενον μὲν κακόν. Πάλιν videtur etiam legisse Ellebodium. Habet enim in versione, rursus malum expectatum. Cono. Et rursus. Valla, porro.

(75) Στρέφεται ἡδονή. Τρέφεται ἡδονή, A. 2.

(76) Ἡδονήν, φόβον καὶ λύπην. Καὶ abest, D. 1, A. 2, 3.

(77) Ἐγγίνονται δὲ τὰ φαῦλα. Ἐγγίνεται δὲ τὰ φαῦλα, A. 1, 2, 3, D. 1.

φυγῇ διὰ τριῶν τούτων· διὰ κακῆς ἀγωγῆς, ἐξ ἀμαθίας, ὑπὸ καχεξίας. Μὴ ἀχθέντες γὰρ καλῶς (78) ἐκ παίδων, ὡς δύνασθαι κρατεῖν τῶν παθῶν, εἰς τὴν ἀμετρίαν αὐτῶν ἐκπίπτομεν (79)· ἐκ δὲ τῆς ἀμαθίας, φαῦλαι κρίσεις τῇ λογιστικῇ τῆς ψυχῆς ἐμφύονται (80), ὡς οἶσθαι τὰ φαῦλα χρηστὰ εἶναι, καὶ τὰ χρηστὰ φαῦλα· γίνεται δὲ τινα καὶ ἐκ τῆς τοῦ σώματος καχεξίας. Ὅργιλοι γὰρ εἰσιν οἱ πικρόχολοι· καὶ καταφερεῖς (81) οἱ θερμοὶ καὶ ὑγροὶ τὴν κρᾶσιν. Θεραπευτέον δὲ τὸ μὲν κακὸν ἔθος ἔθει καλῶ, τὴν δὲ ἀμαθίαν μαθήσει καὶ ἐπιστήμῃ· τὴν δὲ καχεξίαν ἱατέον σωματικῶς, μεθιστάντας (82) αὐτὴν, ὡς οἶόν τε εἰς τὴν μέστην κρᾶσιν ἀρμοζούσῃ διαίτῃ καὶ γυμνασίᾳ (83) καὶ φαρμάκοις, ἐὰν καὶ τούτων δεηθῶμεν (84).

ΚΕΦ. ΙΗ' (85).

Περὶ ἡδονῶν.

101 Γὼν ἡδονῶν, αἱ μὲν εἰσι ψυχικαί, αἱ δὲ σωματικαί· ψυχικαὶ μὲν, αἱ τῆς ψυχῆς αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν, ὡς αἱ περὶ τὰ μαθήματα (86) καὶ τὴν θεωρίαν. Αὗται γὰρ καὶ αἱ τοιαῦται μόνης εἰσὶ τῆς ψυχῆς. Σωματικαὶ δὲ εἰσιν, αἱ μετὰ κοινωνίας τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς γινόμεναι (87), καὶ διὰ τοῦτο σωματικαὶ καλούμεναι, ὡς αἱ περὶ τὰς τροφάς (88) καὶ τὰς συνουσίας. Μόνου δὲ τοῦ σώματος (89) οὐκ ἂν εὐροί τις ἰδίᾳ ἡδονὰς, ἀλλὰ πάθῃ, οἷον τομὰς καὶ ρεύσεις καὶ τὰς κατὰ κρᾶσιν ποιότητας. Πᾶσα γὰρ ἡδονὴ μετὰ αἰσθήσεως. Ψυχικὴν δὲ τὴν αἰσθησιν ἐδείξαμεν. Καὶ δὴλον, ὡς τῶν πολλαχῶς λεγομένων ἐστὶν ἡ ἡδονή. Ὅψ' ἕτερον γὰρ καὶ ἕτερον γένος εἰσὶν, ὡς αἱ σπουδαῖαι ἡδοναὶ καὶ αἱ φαῦλαι (90)· καὶ αἱ μὲν ψευδεῖς (91), αἱ δὲ ἀληθεῖς· καὶ αἱ μὲν τῆς διανοίας μόνης, κατ' ἐπιστήμην, εἰσὶν· αἱ δὲ μετὰ σώματος (92), κατ' αἰσθησιν· καὶ αὐτῶν δὲ τῶν κατ' αἰσθησιν, αἱ μὲν εἰσι φυσικαί, αἱ δὲ οὐ· καὶ τῇ μὲν ἡδονῇ, τῇ ἔν τῷ πίνειν,

A corporis habitum. Si enim non recte a pueris instituti fuerimus, ut regere affectiones possimus, in earum immoderationem incurrimus. Per ignorantiam autem perversa iudicia in ratiocinandi animi parte gignuntur, ut opinio sit, quæ mala sunt, esse bona, et quæ bona, mala. Aliquæ etiam ex pravo habitu corporis comparantur. Siquidem in quibus amaræ bilis magna copia est, iracundi sunt, et quorum calida humidaque temperatio est, ad obscenas voluptates propensi. Verum prava consuetudo, bona consuetudine tollenda est; ignorantio, doctrina atque scientia. Ad pravam autem habitum corporea remedia adhibenda sunt, ut eum, quoad fieri potest, ad mediam temperationem idoneo victu et exercitationibus, denique medicamentis, si etiam B his opus erit, transferamus.

CAP. XVIII.

De voluptatibus.

Voluptatum quædam sunt animi, quædam corporis. Animi sunt, quæ per se sunt animi, ut quæ ex doctrina et cognitione rerum capiuntur. Hæ enim et id genus aliæ, solius sunt animi. Corporeæ autem sunt quæ in communitate corporis et animi versantur, ideoque corporeæ vocatæ sunt, ut quæ e cibo et complexu venereo proficiscuntur. Solius porro corporis nullæ voluptates sunt propriæ, sed affectiones, ut sectiones, fluxiones et qualitates temperationi congruentes. Omnis enim voluptas cum sensu est. Sensum autem, animi esse ostendimus. Esse autem ancipitem, et multiplicem significationem vocabuli voluptatis, perspicuum est. Sub alio enim atque alio genere est, ut honestæ et improbæ voluptates. Aliæ etiam vanæ, aliæ veræ sunt voluptates. Ac illæ quidem, quæ in cogitatione ponuntur, ad scientiam sunt; quæ cum corpore percipiuntur, ad sensum. Et harum quæ ad sensum sunt, aliæ naturales sunt, aliæ non naturales. Præ-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(78) Μὴ ἀχθέντες γὰρ καλῶς. Non bene educati enim. Sic Xenophon. *Mem. Soer.* iv, 1, 2, 3. Mox παῖδός, loco ἐκ παίδων, M. 1.

(79) Ἐκπίπτομεν. Ἐκπίπτομεν, A. 1, 2, 3. Eleganter et usitatissime dicitur ἐκπίπτειν εἰς τι πάθος, εἰς τινα κακίαν, sed nec ἐκπίπτειν contra usum est. Cono, *ineidimus*. Sic et Vall. Paulo post, ἐκ γὰρ, loco ἐκ δέ, M. 1, et deinde, λογισμῷ, loco λογιστικῇ, idem. Ac postea ὀργιλοὶ ἄρα εἰσιν, D. 1. Deinceps idem bis habet κρᾶσιν.

(80) Ἐμφύονται. Ἐκφύονται, M. 1.

(81) Καταφερεῖς. Κατωφερεῖς, A. 2. Eadem supra fuit varietas. Cono reddidit, *tristes*; Valla, *feroces*. Male utrumque.

(82) Μεθιστάντας. Μεθιστώντας, M. 1. Μεθιστάντας, A. 3.

(83) Μέστην κρᾶσιν ἀρμοζούσῃ διαίτῃ καὶ γυμνασίᾳ. Μέστην κρᾶσιν καὶ γυμνασίᾳ, A. 1. Γυμνασίᾳ solum mutant D. 1. A. 2; μέστην omittit A. 3. *Exercitiis*, Con., Vall. Sed Valla omittit ἀρμοζούσῃ διαίτῃ καὶ. Cæterum non minus usitate γυμνάσιον etiam de exercitatione, ut γυμνασίᾳ dicitur.

(84) Ἐὰν καὶ τούτων δεηθῶμεν. Καὶ abest, A. 2. Ἐὰν καὶ τούτου, D. 1.

(85) Cap. 18, Index idem, sed sine nota capituli, D. 1. Idem, sed ἰς, loco τῇ, A. 1. Et ita a manu rec.

A. 2. Loco κεφ. τῇ, est λόγος τῇ, M. 1: Περὶ ἡδονῆς τῇ, A. 3. *De voluptatibus*, cap. 17, Vall. Compara Joan. p. 181. Apud Comonem incipit lib. iv, cap. 10, *De voluptate corporali et animi, quæ alteri præstat*.

(86) Ὅς αἱ περὶ τὰ μαθήματα. Ὅσπερ τὰ μαθήματα. Sed ex rasura, A. 2. Αἱ τῆς ψυχῆς καθ' ἑαυτὴν, ὅσαι περὶ τὰ μάθ., A. 3.

(87) Καὶ τῆς ψυχῆς γινόμεναι. Γινόμεναι, loco γιν., D. 1. Καὶ τῆς ψυχῆς poterat abesse.

(88) Αἱ περὶ τὰς τροφάς. Τροφάς, loco τροφάς, D. 1. *Escas*, Con. *Nutrimenta*, Vall.

(89) Μόνου δὲ τοῦ σώματος. Μόνου, loco μόνου, A. 1, 3, D. 1, Con., Vall. Mox D. 1, habet κρᾶσιν et ex correct. κρᾶσιν. Paulo post, μετ' αἰσθήσεως. Idem et A. 3.

(90) Ἡδοναὶ καὶ φαῦλαι. Αἱ, post καί, addit D. 1, A. 1, 2, 3. Valla videtur legisse: Καὶ ὡς αἱ σπουδαῖαι, οὕτω καὶ αἱ ἡδοναί. Αἱ μὲν σπουδαῖαι, αἱ δὲ φαῦλαι. Paulo ante ἐστὶ, loco εἰσὶν, M. 1.

(91) Καὶ αἱ μὲν ψευδεῖς. Vid. Joan. p. 181.

(92) Μόνης κατ' ἐπιστήμην εἰσὶν, αἱ δὲ μετὰ σώματος. Μόνης καὶ κατ' ἐπιστήμην, αἱ δὲ σώματος, D. 1. Solum εἰσὶν omittunt A. 1, 2, 3. Mox, αἱ δὲ οὐ, loco οὐ, D. 1, Ox. Αἱ μὲν εἰσι φυσικαί, αἱ δὲ οὐ, absunt, M. 1.

terea voluptati quæ in bibendo est, ægritudo quæ in sitiendo est opponitur. At illi quæ in rerum contemplatione est posita, nihil opponitur. Quæ omnia verbi voluptatis ambiguitatem ostendunt. Voluptatum autem corporis quedam sunt necessariae et naturales, sine quibus vita constare non potest, ut alimenta, quæ quod corpori deest, explent, vestitusque necessarij. Aliæ naturales quidem, non tamen necessariae, ut secundum naturam et legem concubitus. Hæ enim conferunt ad permanentiam universi generis. Fieri autem potest, ut sine eis in virginitate vitam transigamus. Aliæ neque necessariae, neque naturales, ut ebrietas et libidinosa petulantia, et immoderato cibo potuque corporis expletio.

Hæc enim tantum abest, ut ad propagationem generis nobis conducant, quod legitimus facit concubitus, aut ad vitæ coheræntiam, ut etiam vehementer noceant. Quare qui convenienter Deo vivit, huic solæ necessariae simul et naturales voluptates persequendæ sunt. Illi vero, qui ab hoc in secunda est virtutum classe locatus, cum hæ, tum illæ etiam, quæ non necessariae quidem illæ sunt, sed tamen naturales, assumendæ sunt, sic ut modus et ratio et tempus et locus idoneus servetur. Reliquæ omnino fugiendæ sunt. Simpliciter autem illæ honestæ esse voluptates putandæ sunt, quæ non sunt implicatæ dolori, neque pœnitendi causam afferunt, neque alio ullo detrimento afficiunt eos qui perfruuntur, neque ultra modum progrediuntur, neque nos multum a gravius negotiis abstrahunt, aut sibi servire cogunt. Proprie voluptates sunt, quæ insunt quodammodo aut annexæ sunt cognitioni divini Numinis et scientiis et virtutibus. Hæc in iis ducere debemus, quæ primario loco sunt expetenda, quæ non, ut simos simpliciter, neque, ut genus perderet, sed ut bene nobis sit, et viri boni Deoque grati simus, vim habent, et ad perficiendum hominis animum et intelligentiam conferunt. Nam neque affectionibus medentur, ut quæ naturæ desideria satiant, neque omnino ægritudinem aut antegressam

A ἀντίκειται ἡ ἐν τῷ διψῆν (93) λύπη· τῇ δὲ κατὰ θεωρίαν, οὐδέεν. Ταῦτα οὖν πάντα (94) δεῖκνυσιν τὴν ἡδονὴν ἐμόνυμον. Τῶν δὲ σωματικῶν καλουμένων ἡδονῶν αἱ μὲν εἰσιν ἀναγκαῖαι ἅμα καὶ φυσικαί, ὧν χωρὶς ζῆν ἀδύνατον· ὡς αἱ τροφαί, αἱ τῆς ἐνδείας ἀναπληρωτικαί, καὶ τὰ ἐνδύματα τὰ ἀναγκαῖα (95)· αἱ δὲ φυσικαὶ μὲν, οὐκ ἀναγκαῖαι δὲ, ὡς αἱ κατὰ φύσιν καὶ κατὰ νόμον μίξεις. Αὗται γὰρ εἰς μὲν τὴν διαμονὴν τοῦ παντὸς γένους συντελοῦσι· δυνατόν δὲ καὶ χωρὶς αὐτῶν ἐν παρθενίᾳ ζῆν (96). **102** αἱ δὲ οὕτε ἀναγκαῖαι, οὕτε φυσικαί, ὡς ἡ μέθη καὶ ἡ λαγνεία [καὶ ἡ φιλαργυρία] καὶ αἱ πλῆτσημοι (97) τὴν χρεῖαν ὑπερβαίνουσιν.

B Οὕτε γὰρ εἰς διαδοχὴν τοῦ γένους ἡμῖν (98) συμβάλλονται, ὡς ἡ κατὰ νόμον συνουσία, οὕτε εἰς σύστασιν τῆς ζωῆς· ἀλλὰ καὶ προσβλάπτουσι. Τῷ τοίνυν κατὰ θεὸν ζῶντι μόνας μεταδιωκτέον τὰς ἀναγκαῖας ἅμα καὶ φυσικὰς (99) ἡδονάς· τῷ δὲ μετ' ἐκείνων, ἐν δευτέρᾳ τάξει τῶν ἀρετῶν τεταγμένῃ, ταύτας τε καὶ τὰς φυσικὰς μὲν, οὐκ ἀναγκαῖας δὲ, μετιτέον μετὰ τοῦ προσήκοντος καὶ μέτρου καὶ τρόπου (1) καὶ καιροῦ καὶ τόπου· τὰς δὲ ἄλλας φευκτέον παντὶ τρόπῳ. Ἀπλῶς δὲ ἡγητέον, ταύτας εἶναι καλὰς ἡδονὰς (2), τὰς μὴ συμπλεγμένους λύπῃ, μήτε μεταμείλειαν ἐμποιοῦσας, μήτε βλάβης ἐτέρας γεννητικὰς, μήτε τοῦ μετρίου πέρα χωρούσας (3), μήτε τῶν σπουδαίων ἡμᾶς ἔργων ἀφελκούσας ἐπὶ πολὺ ἢ καταδουλοῦσας. Κυρίως δὲ εἰσιν ἡδοναί, αἱ τῇ κατανοήσει τοῦ Θεοῦ καὶ ταῖς ἐπιστήμαις καὶ ταῖς ἀρεταῖς ἐπιγινόμεναι (4) πως ἡ συμπλεγμέναι, ὥσπερ ἐν τοῖς κατὰ πρῶτον λόγον περισπουδάζοις θετέον, οὐκ εἰς τὸ εἶναι ἀπλῶς (5), οὐδὲ εἰς τὴν διαμονὴν τοῦ γένους, ἀλλ' εἰς τὸ εὖ εἶναι, καὶ σπουδαίοις καὶ θεοφιλεῖσιν εἶναι συντελοῦσας, καὶ εἰς αὐτὴν τοῦ ἀνθρώπου τὴν κατὰ φύσιν καὶ τὸ νοερὸν (6) τελειότητα, αἵπερ οὕτε θεραπεῖαι τινῶν παθῶν (7) εἰσιν, ὡς αἱ τῆς ἐνδείας ἀναπληρωτικαί, οὐδ' ὅλως λύπην ἔχουσι (8) προηγούμενην ἢ ἐπομένην, ἢ ἀντικειμένην· ἀλλ' εἰσὶ καθα-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(95) Ἐρ τῷ διψῆν. Sic ex correct. antea διψεῖν, D. 1.

(94) Ταῦτα μὲν οὖν πάντα. Μὲν abest, D. 1, A. 1, 2.

(95) Τὰ ἐνδύματα ἀναγκαῖα. Τὰ ἐνδύματα τὰ ἀναγκαῖα, A. 2.

(96) Ἐρ παρθενία ζῆν. Τὸ ἐν παρθενίᾳ ζωῇ μένειν, M. 1. Paulo ante μὲν τὴν, post εἰς omittit A. 3.

(97) Ἡ λαγνεία καὶ αἱ πλῆτσημοι. Post λαγνεία, additur, καὶ ἡ φιλαργυρία, D. 1. Αἱ, ante πλῆτσημοι, omittunt A. 1, 2, 3. Etiam post πλῆτσημοι addendum videtur αἱ.

(98) Τοῦ γένους ἡμῶν. Τοῦ γένους ἡμῖν, A. 1, D. 1, Con., Vall. Mox, οὐτ' εἰς σύστασιν, D. 1. Mox μεταφρευκτέον, loco μεταδιωκτέον, A. 3. Paulo post idem omittit μετιτέον.

(99) Ἄμα καὶ φυσικὰς. Ἄμα abest, M. 1.

(1) Καὶ μέτρον καὶ τρόπον. Καὶ τρόπου καὶ μέτρον, A. 1, 2, 3, Con., Vall.

(2) Καλὰς ἡδονὰς. Vid. Joan. p. 182. Mox μεταμείλειαν reddidit Vallo negligentiam, ἀμέλειαν.

(3) Τοῦ μετρίου παραχωρούσας. Τοῦ μετρίου

πέρα χωρούσας. Πέρα ex correct., antea credo πέραν, D. 1. Eadem varietas est apud Joan. 1. 1. Cono habet recedunt, Valla, excedentes. Μέτρου, loco μετρίου, habet A. 2. Mox ante ἔργων, omittit ἡμᾶς, A. 3, et post ἀφελκούσας addit, ἐπιγινόμενας, M. 1.

(4) Τῷς ἀρεταῖς ἐπιγινόμεναι. Sic ex corr. antea ἐπιγινόμεναι, M. 1. Mox, ὥσπερ ἐν τοῖς κατὰ, (1).

(5) Εἰς τὸ εἶναι ἀπλῶς, x. t. l. Εἰς τὸ εἶναι συντελοῦσαι καὶ εἰς αὐτὴν τοῦ ἀνθρώπου τὴν κατὰ φύσιν καὶ τὸ νοερὸν τελειότητα, ἀπλῶς δὲ εἰς τὴν διαμονὴν, M. 1. Mox idem omittit a συντελοῦσας καὶ ad νοερὸν τελειότητα.

(6) Τὴν κατὰ φύσιν καὶ τὸν νοερὸν. Κατὰ insertum a prima manu, D. 1. Τὸν ὅρον, loco τοῦ νοερὸν, habet A. 2. Cono καὶ τὸ νοερὸν reddidit ei jinem. Mox τελειότατα, D. 1.

(7) Αἵπερ οὕτε θεραπεῖαι τῶν παθῶν. Αἵπερ οὕτε θεραπεῖται τινῶν παθῶν, A. 1, 2, Con., Vall. ἀπερ οὕτε θεραπεῖται παθῶν τινῶν, D. 1. Mox ἀναπληρωματικαί, M. 1.

(8) Λύπην ἔχουσι. Λύπην ἔχουσαι, D. 1. Mox ἢ ἐπομένην absunt, A. 2, M. 1.

ραὶ **103** καὶ ἀμικτοὶ πάσης ὀλικῆς συμπλοκῆς (9), Α ψυχικὰ μόνον οὔσαι.

Καὶ γὰρ κατὰ Πλάτωνα, τῶν ἡδονῶν αἱ μὲν εἰσι ψευδεῖς, αἱ δὲ ἀληθεῖς· ψευδεῖς μὲν, ὅσαι μετ' αἰσθησεως (10) γίνονται καὶ δόξης οὐκ ἀληθοῦς, καὶ λύπας ἔχουσι (11) συμπεπλεγμένας· ἀληθεῖς δὲ, ὅσαι τῆς ψυχῆς εἰσι μόνης αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν μετ' ἐπιστήμης καὶ νοῦ καὶ φρονήσεως, καθαραὶ καὶ ἀνεπίμικτοι λύπης, αἷς οὐδὲ μία μετάνοια (12) παρακολουθεῖ ποτε. Καλοῦσι δὲ τὰς ἐπακολουθούσας (13) τῇ θεωρίᾳ καὶ ταῖς καλαῖς πράξεσιν ἡδονάς, οὐ πάθη, ἀλλὰ πείσεις (14). Τινὲς δὲ κυρίως τὴν τοιαύτην ἡδονὴν, χαρὰν λέγουσιν. Ὅριζονται δὲ (15) τὴν ἡδονὴν, γένεσιν εἰς φύσιν αἰσθητήν. Ἔοικε δὲ οὗτος ὁ ὅρος, τῆς σωματικῆς μόνης ἡδονῆς εἶναι (16). Αὕτη γὰρ ἀναπλήρωσις τίς ἐστι καὶ ἰατρεία τῆς σωματικῆς ἐνδείας, καὶ τῆς προσγενομένης (17) διὰ τὴν ἐνδεῖαν λύπης. Ῥιγούντες γὰρ (18) ἢ διψῶντες, τὴν ἐκ τοῦ βίγους καὶ τῆς δίψης θεραπεύοντες λύπην, ἐν τῷ θάλλεσθαι καὶ πίνειν ἡδόμεθα. Κατὰ συμβεβηκός οὖν εἰσιν ἀγαθαί, καὶ οὐ καθ' ἑαυτάς, οὐδὲ φύσει. Ὡς γὰρ τὸ ὑγιάζεσθαι (19) κατὰ συμβεβηκός ἐστιν ἀγαθόν, τὸ δὲ ὑγιαίνειν φύσει καὶ καθ' ἑαυτό· οὕτω καὶ αὗται κατὰ συμβεβηκός (20) εἰσιν ἀγαθαί, ἰατρεῖαι τινες οὔσαι· αἱ δὲ τῆς θεωρίας (21) ἡδοναὶ καθ' ἑαυτάς εἰσιν ἀγαθαὶ καὶ φύσει· οὐ γὰρ ἐπ' ἐνδεείᾳ γίνονται. Ἀπλὸν οὖν ἐντεῦθεν (22), ὥς οὐ πᾶσα ἡδονὴ τῆς ἐνδείας ἐστὶν ἀναπληρωτική. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐχ ὅτις ὁ ὅρος (23), ὁ λέγων, γένεσιν εἰς φύσιν αἰσθητήν εἶναι τὴν ἡδονήν. **104** Οὐ γὰρ πάσας περιλαμβάνει τὰς ἡδονάς (24), ἀλλὰ παραλείπει τὴν ἐκ τῆς θεωρίας. Καὶ Ἐπίκουρος δὲ, τὴν ἡδονὴν ὀρίζομενος, παντὸς τοῦ λυποῦντος ὑπεξαίρεισιν, τὸ αὐτὸ φησι τοῖς λέγουσι, γένεσιν εἰς φύσιν αἰσθητήν. Τὴν γὰρ ἀπαλλαγὴν τοῦ λυποῦντος, ἡδονὴν εἶναι φησιν. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεμία (25) γένεσις τοῖς οἰκείοις ἀποτε-

aut insequentem aut contrariam habent, sed purae sunt et ab omni concretionem materiae liberae, propterea quod in solo animo ponuntur.

Etenim, ut Platonis sententia est, voluptates partim sunt falsae, partim verae. Falsae, quae cum sensu et opinione non vera sunt, et dolores habent implicatos; verae, quae solius sunt animi ipsius per se, cum scientia et mente et prudentia liquidae et ab omni dolore se junctae, quaeque nullam poenitentiae causam relinquunt. Has voluptates quae ex contemplatione rerum et honestis actionibus manant, non communi nomine πάθη, sed πείσεις appellant, etsi utrumque a patiendi nomine ductum est. Nonnulli autem sunt, qui proprie ejusmodi voluptatem gaudium nuncupent. Desiniunt autem voluptatem: ortum in naturam, qui sensum moveat. Verum haec definitio corporeae tantum esse voluptatis videtur. Haec enim quaedam est expletio, et corporeae inopiae, dolorisque, qui ex inopia nascebatur, medicina. Nam frigentes aut sitientes, dum aegritudinem sanamus, quae e frigore et siti existit, in calefaciendo et bibendo voluptatem percipimus. Ex accidenti igitur haec voluptates bonae sunt, neque per se aut natura sua tales sunt. Nam ut sanari, ex accidenti bonum est, at sanum esse, natura et per se: sic haec voluptates, cum curationes quaedam sint, ex accidenti bonae sunt. Voluptates vero, quae in contemplatione ponuntur, per se sunt bonae et natura. Non enim ex inopia capiuntur. Hinc igitur non omnem voluptatem indigentiam explere disci potest. Quod si est, non recte definiunt, qui aiunt ortum in naturam, qui sensum moveat, esse voluptatem. Non enim omnes voluptates haec definitio complectitur, sed eam quae ex contemplatione nascitur omittit. Epicurus quoque, voluptatem definiens: distractionem omnis molestiae, idem dicit, quod ii, qui asserunt ortum in naturam, qui sensum moveat. Nam

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(9) Ὑλικῆς συμπλοκῆς. Ψυχικῆς συμπλοκῆς. Sic A. 2. Mox, ψυχικὰ καὶ μόνον, D. 1. «Solius animae rationalis existentes,» Con.

(10) Ὅσαι μετ' αἰσθησεως. Sic ex correct., antea μετὰ, D. 1.

(11) Καὶ λύπας ἔχουσι. Καὶ λύπας ἔχουσαι, A. 2. Mox συμπεπλεγμένας Valla reddidit, comites atque implicitas. Forte συνεπομένους καὶ συμπεπλ.

(12) Οὐδεμία μετάνοια. Cono: nulla plenitudo. Forte πληρομὴ. Penitentia, Vall. Mox ἀκολουθεῖ, loco παρακολουθεῖ, M. 1.

(13) Τὰς παρακολουθούσας. Τὰς ἐπακολουθούσας, D. 1; A. 2, 3.

(14) Οὐ πάθη, ἀλλὰ πείσεις. Ἄλλα πείσεις abest, D. 1. Πείσεις sanitates reddidit Vall. Suationes, Con. Πείσεις sunt affectiones humaniores et honestiores: πάθη vero de affectionibus turpioribus accipitur h. l. De vocabulo πείσεις disputavit Gatakernus ad Antonin., p. 76, 77, 202. Derivatur autem a πᾶσχω, πείσσομαι, non a πείθω.

(15) Ὅριζονται δὲ. Τινὲς addit A. 3. Paulo post idem omittit οὗτος. Cono incipit libri iv cap. 11. De definitione voluptatis, secundum opinionem falsam: et quid secundum veritatem. Quod felicitas non sit voluptas: et quae purior sit voluptas corporalis.

(16) Σωματικῆς μόνης ἡδονῆς εἶναι. Εἶναι,

ante μόνης, habet A. 1, 3. Mox ex correct. ἰατρεία, antea ἰατρία, D. 1; ἰατρεία, A. 3.

(17) Προσγενομένης. Προσγινομένης, D. 1; A. 2. Προγενομένης, A. 3. Quae — accidit, Con.

(18) Ῥιγούντες γὰρ. Ριγούντες ex correct. rec., antea εἰ. Sic mox βίγους, loco βείγους correctum, D. 1. Ριγῶντες γὰρ, A. 2. Ριγέω et βιγέω, non βιγᾶω dicitur. Ante βιγούντες interponit: ὀρίζονται μὲν τὴν ἡδονὴν οὕτως, M. 1.

(19) Τὸ ὑγιάζεσθαι. Τοῦ ὑγιάζεσθαι, A. 1.

(20) Οὕτω καὶ αὗται κατὰ συμβεβηκός. Αὗται, loco αὐταί, A. 1. Pro eo αἱ αὗται, A. 2. Ita et ipsae, Vall.

(21) Αἱ δὲ τῆς εἰς θεωρίας. Αἱ δὲ τῆς θεωρίας, D. 1; A. 1, 2, 3, Con., Vall. Mox est, ἐκ τῆς θεωρίας, p. 104.

(22) Ἀπλὸν οὖν ἐντεῦθεν. Ἐν τούτοις, loco ἐντεῦθεν, A. 2.

(23) Οὐχ ὅτις ὁ ὅρος. Ὁ abest, A. 2.

(24) Περιλαμβάνει τὰς ἡδονάς. Μεταλαμβάνει τὰς ἡδονάς, A. 1. Mox, ὑπεξαίρεισιν, D. 1. Apud Diog. Laert., p. 431, est: ἡ παντὸς τοῦ ἀλγούντος ὑπεξαίρεισις. Vide etiam Plutarch. t. II, p. 1088.

(25) Ἐπειδὴ δὲ οὐδεμία. Οὐ μία, loco οὐδεμία, M. 1.

emotionem doloris, voluptatem esse dicit. Quoniam autem nullus ortus ejusdem est generis, aut cognatus suis effectis, neque ortus voluptatis, voluptas putanda est, sed a voluptate aliud quidpiam. Nam ortus in oriendo est. Nihil autem eorum quæ oriuntur, simul oritur et ortum est, sed nimirum gradatim; at quod voluptate afficitur, ea confertim afficitur: non ergo ortus voluptas est.

Præterea omnis ortus, rerum est quæ nullæ sunt; voluptas autem rerum est quæ jam sunt: non est igitur ortus voluptas. Præterea honorum quædam sunt habitus, quædam muneris functiones, quædam instrumenta. Habitus, ut virtus, muneris functio, ut usus, virtutis. Item habitus sensus, visus, muneris functio, videre. Instrumenta sunt, per quæ munere fungimur aliquo, ut oculus, divitiæ (pes) et alia ejusdem generis. Omnes autem facultates animi, quæ in bonis et malis versantur, habituum quorundam facultates sunt. Si ergo bonum est voluptas, ac non malum, in his solis erit. At habitus quidem non est, neque enim, ut virtus: non enim ita facile in dolore contrarium vertetur; neque, ut habitus; qui privationi opponitur: nam eodem tempore, ut habitus et privatio insit, fieri nequit; voluptatem autem aliqui et dolorem eodem tempore capiunt, ut his accidit, qui fricantur: non est ergo habitus, voluptas. At vero neque instrumentum est. Instrumenta enim aliorum, non sua causa, sunt; voluptas autem non alterius causa, sed sua ipsius est: non igitur est instrumentum. Reliquum est, ut muneris functione existimetur. Quare Aristoteles eam definit: non impeditam muneris functionem habitus, qui secundum naturam est; nam quæ naturalem muneris functionem impediunt, dolorem afferunt; atqui et beatitudo muneris est functio non impedita habitus, qui secundum

λέσμασιν ὁμογενής ἐστὶν ἡ συγγενής, οὐδὲ τὴν γένεσιν τῆς ἡδονῆς, ἡδονὴν ἡγητέον, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡδονὴν ἄλλο τι· ἐν τῷ γίνεσθαι μὲν γὰρ (26) ἡ γένεσις ἐστὶν· οὐδὲν δὲ τῶν γινομένων ἅμα γίνεται καὶ γέγονεν· ἀλλὰ ὅθλον, ὅτι κατὰ μέρος· τὸ δὲ ἡδόμενον ἀθρόως ἦσθ (27)· οὐκ ἄρα γένεσις ἡ ἡδονή.

Ἔτι, πᾶσα γένεσις οὐκ ὄντος ἐστὶν (28)· ἡ δὲ ἡδονὴ τῶν ἦδη ὄντων· οὐκ ἐστὶν ἄρα γένεσις ἡ ἡδονή. Ἔτι, γένεσις μὲν, ταχεία καὶ βραδεία λέγεται· ἡδονὴ δὲ οὐ. Ἔτι, τῶν ἀγαθῶν, τὰ μὲν ἕξις ἐστὶ (29), τὰ δὲ ἐνέργεια, τὰ δὲ ὅργανα· ἕξις μὲν, ὡς ἀρετὴ· ἐνέργεια δὲ, ὡς ἡ κατ' αὐτὴν πράξις (30). Καὶ πάλιν, ἕξις μὲν, ἡ ὁρατικὴ (31)· ἐνέργεια δὲ, τὸ ὄρεῖν· ὅργανα δὲ, δι' ὧν ἐνεργοῦμεν, ὡς ὀφθαλμοὶ καὶ πλοῦτος (32) καὶ τὰ τοιαῦτα. Πᾶσαι δὲ αἱ περὶ τὰ ἀγαθὰ καὶ φαῦλα ψυχικαὶ δυνάμεις, ἐξῶν τινῶν (33) εἰσι δυνάμεις. Εἴπερ οὖν ἀγαθόν ἐστὶν ἡδονὴ ἡ φαῦλον (34), ἐν τοῦτοις ἐστὶ μόνους· ἀλλ' ἕξις μὲν οὐκ ἐστὶν. Οὕτε γὰρ, ὡς ἀρετὴ (35)· οὐ γὰρ ἂν οὕτω βραδίως (36) μετέπιπτεν εἰς τὴν ἐναντίαν ἐαυτῇ λύπην· οὕτε, ὡς ἡ ἀντικειμένη τῇ στερήσει (37)· κατὰ ταυτὸν γὰρ ἕξιν καὶ στερῆσιν ἀδύνατον εἶναι· ἅμα δὲ τινες ἡδοναὶ καὶ λυποῦνται, 105 ὡς οἱ κνόμενοι (38)· οὐκ ἐστὶν ἄρα ἕξις ἡ ἡδονή. Ἀλλ' οὐδὲ ὅργανον. Τὰ γὰρ ὅργανα καὶ δι' ἄλλα, καὶ οὐ δι' ἑαυτὰ (39)· ἡ δὲ ἡδονὴ, οὐ δι' ἄλλο, ἀλλὰ δι' ἑαυτήν· οὐκ ἄρα οὐδὲ ὅργανον. Λέγεται δὲ ἐνέργειαν (40) αὐτὴν εἶναι. Ὅθεν Ἀριστοτέλης αὐτὴν ὀρίζειται, ἐνέργειαν τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως ἀνεμπόδιτον. Τὰ γὰρ ἐμπόδια τῆς κατὰ φύσιν ἐνεργείας, λύπη· ἀλλὰ καὶ ἡ εὐδαιμονία, ἐνέργεια ἐστὶν ἀνεμπόδιτος τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως. Συμβαίνει δὲ (41), κατὰ τὸν ὅρον τοῦτον, τὴν εὐδαιμονίαν ἡδονὴν εἶναι, καὶ διεσφάλλαι (42) τὸν ὅρον.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(26) Γίνεσθαι μὲν γὰρ. Γὰρ abest, D. 1. Mox idem, ἀλλὰ δηλονότι κατὰ. Paulo post ἡδονή, loco ἡδόμενον, A. 3.

(27) Ἀθρόως ἦσθ. Ἡσθαι (sic) loco ἦσθ, A. 2. (28) Οὐκ ὄντων ἐστὶν. Οὐκ ὄντος ἐστὶν, D. 1; A. 1, 2, 3. «Non entis,» Con., Vall.

(29) Τὰ μὲν ἕξις ἐστὶ. Sic ex correct. primæ manus, antea erat ἕξεσι, loco ἕξις ἐστὶ, D. 1. Præterea a man. rec. in marg. ἕξις ἐστὶ ποιότης ἕμματος.

(30) Ὡς ἡ κατ' αὐτὴν πράξις, x. τ. λ. Ὡς ἡ κατὰ ταύτην πράξις, οἷον, ἕξις ἡ ὁρατ., D. 1.

(31) Ἑξις μὲν ἡ ὁρατικὴ. Ὡς ante ἡ, interponit A. 3. Addi et omitti potest. Sed reliqui omittunt.

(32) Καὶ πλοῦτος. Καὶ πούς ex correct. rec., antea credo πούς, D. 1. «Divitiæ,» Con. «Opes,» Vall.

(33) Ἐξῶν τινῶν. Ἐξ ἐναντίων εἰς, M. 1. Sic.

(34) Οὐ φαῦλον. Ἡ φαῦλον, D. 1. Hoc recepi. Ἐν τοῦτοις interprelor, ἡ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς μόνους, ἡ ἐν τοῖς φαλοῖς μόνους. Mox μόνον, loco μόνους, M. 1.

(35) Οὕτε γὰρ ὡς ἀρετὴ. Intellige, ἕξις ἐστὶ. Cono interponit, ut habitus.

(36) Οὐ γὰρ ἂν οὕτω βραδίως. Οὐδὲ γὰρ ἂν οὕτως βραδίως, D. 1. Οὐ γὰρ οὕτω βραδίως, A. 1. Ἄν abest, A. 3.

(37) Ἀντικειμένη τῇ στερήσει. Ἀντικειμένη αὐτῇ στερήσει, D. 1. Οὕτε, ὡς ἡ ἀντικειμένη (intelligo ἕξις) τῇ στερήσει (intellige, ἕξις ἐστὶ.) h. e.

nec eatenus ἡδονὴ est ἕξις, quatenus opposita est τῇ στερήσει. *Habitus* interponit etiam Con. Post στερήσει addit Valla: κατὰ ταυτὸν ἂν ἦν. Pro proximo vero κατὰ ταυτὸν, videtur legisse ἐν ταυτῷ.

(38) Οἱ κνόμενοι. Οἱ δακνώμενοι, vitiose et inepte, A. 2. *Dormientes*, seu, κοιμώμενοι, Vall. Κνόμενοι dixit, quod ii, quibus cutis prurit, cum fricantur, simul voluptatem et dolorem sentiunt. Lepida in hanc rem disputatio est in *Phaedone* Platonis circa finem capitis 3.

(39) Καὶ δι' ἄλλα, καὶ οὐ δι' ἑαυτὰ. Καὶ primum abest, Ox. Οὐ omittit A. 1. *Et propter se*, Vall.

(40) Λέγεται δὲ ἐνέργειαν. Δέ, loco δὲ, A. 2, M. 1. Definitio Aristotelis est *Eth. ad Nicomach.* viii, 12, ubi disertè additur ἀνεμπόδιτον. Vide etiam *Eth. Eudem.* vii, 12.

(41) Κατὰ φύσιν ἕξεως. Συμβαίνει δέ. Κατὰ φύσιν ἕξεως ἀνεμπόδιτον. Τὰ γὰρ ἐμπόδια τῆς κατὰ φύσιν ἐνεργείας λύπη· ἀλλὰ καὶ ἡ εὐδαιμονία ἐνέργεια ἐστὶν ἀνεμπόδιτος τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως. Συμβαίνει δὲ (δὴ ex correct. rec., antea δέ, sequente alia aliqua particula, veluti οὖν), D. 1. Sic ex ms. edidit, sed δέ, loco δὲ, Ox. Ita habet etiam M. 1, sed δέ. Sic etiam, sed δὴ, A. 1, 2, 3. Interponit hæc etiam Valla. Sed Cono hæc non agnoscit.

(42) Εἶναι καὶ διεσφάλλαι. Εἶναι ἡ καὶ διεσφάλλαι, A. 2. Ἐσφάλλαι solum mutat A. 1. Διεσφάλλαι exhibet M. 1. Mox idem omittit οὖν.

dum naturam est : itaque accidit ex hac definitione, beatitudinem esse voluptatem, et everti definitionem.

Διορθούμενος οὖν ὠρίσατο τὴν ἡδονὴν (43), τέλος A εἶναι τὸν τοῦ ζώου κατὰ φύσιν ἀνεμποδίστων ἐνεργειῶν, ὡς συμπεπλῆσθαι καὶ συνυπάρχειν τῇ εὐδαιμονίᾳ τὴν ἡδονὴν, ἀλλ' οὐχ ἡδονὴν εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν. Οὐ πᾶσα δὲ ἐνέργεια κινήσις ἐστίν· ἀλλ' ἐστὶ τις καὶ δι' ἀκίνησιας ἐνέργεια, καθ' ἣν ὁ πρῶτος ἐνεργεῖ Θεός (44)· τὸ γὰρ πρῶτον κινεῖν ἀκίνητον. Τοιαύτη δὲ καὶ ἡ τοῦ θεωρεῖν ἐν ἀνθρώποις (45) ἐνέργεια· διὰ γὰρ ἀκίνησιας. Καὶ γὰρ (46) τὸ θεωρούμενον ἐν καὶ ταυτὸν αἰεὶ καὶ ἡ διάνοια τοῦ θεωροῦντος ἔστηκε (47)· περὶ ἐν γὰρ καὶ ταυτὸν αἰεὶ καταγίνεσθαι. Εἰ δὲ τῆς θεωρίας ἡ ἡδονὴ (48), μεγίστη τε οὖσα καὶ κυριωτάτη καὶ ἀληθής, δι' ἀκίνησιας γίνεσθαι, δῆλον, ὡς αἱ δι' ἐλαττόνων κινήσεων γινόμεναι (49), ὅσῳ δι' ἐλαττόνων, τοσούτῳ καὶ κρείττους καὶ μέζους εἰσὶ. Συνδιαίρουσθαι δὲ ταῖς ἐνεργεσίαις αἱ ἡδοναὶ κατ' εἶδος (50). Ὅσα γὰρ ἐνεργειῶν εἶδη, τοσαῦτα καὶ ἡδονῶν· καὶ τῶν μὲν καλῶν καλά, τῶν δὲ φαύλων φαύλαι· καὶ δῆλον, ὡς καθ' ἐκάστην αἰσθησίν ἕτεραι (51) τῷ εἶδει καὶ ἡδοναὶ (52). Ἔτεροι γὰρ ἀφ᾽ ἧς καὶ γεύσεως (53), καὶ 106 ἕτεροι τῆς ὀφείας καὶ τῆς ἀκοῆς καὶ τῆς ὁσμῆς· καθαρώτεροι δὲ εἰσὶ τῶν αἰσθησέων, ὅσαι μὴ προστελάζουσιν (54) τοῖς αἰσθητοῖς ἡδουσιν, ὡς ὀφείας καὶ ἀκοῆς καὶ ὁσμῆς. Καὶ τῶν διανοητικῶν δὲ (55) εἶδη δύο, καὶ τούτων τὸ (56) μὲν ἐστὶ πρακτικόν, τὸ δὲ θεωρητικόν. Δῆλον οὖν, ὅτι καὶ τῶν ἡδονῶν τῶν παρεπομένων ταῖς ἐνεργεσίαις ταύταις εἶδη δύο. Καὶ τούτων δὲ καθαρώτερον τὸ θεωρητικόν τοῦ πρακτικοῦ. Τοῦ δὲ ἀνθρώπου ἴδια, καθ' ὃ ἀνθρώπος, αἱ διανοητικαί. Κοινὰ γὰρ (57), καθ' ὃ ζῶον, αἱ αἰσθητικαὶ καὶ πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα. Ἐπειδὴ δὲ τῶν αἰσθητικῶν ἡδονῶν οἱ μὲν ἄλλαις (58), οἱ δὲ ἄλλαις ἡδοναί, οὐχ αἱ τοῖς φαύλοις, ἀλλ' αἱ τοῖς σπουδαίοις καλά φαίνονται, καὶ καθ' ἑαυτάς εἰσι καλά. Κριτὴς γὰρ ὁρθὸς ἐπὶ παντός πράγματος οὐχ ὁ τυχών, ἀλλ' ὁ ἐπιστήμων καὶ κατὰ φύσιν διακείμενος (59).

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(43) Ὁρίσατο τὴν ἡδονήν. Συνόρισατο τὴν ἡδονήν, A. 1. Simul definiuit, Vall. Mox, εἶναι τοῦ ζώου κατὰ, A. 1. Τῶν ζώων habet M. 1. « Animalis a natura tributum finem ex actionibus minime impeditis, » Vall. Idem συμπεπλῆσθαι reddidit, conformari.

(44) Καθ' ἣν πρῶτος ἐνεργεῖ ὁ Θεός. Καθ' ἣν ὁ πρῶτος ἐνεργεῖ Θεός. Et in marg. a man. rec. ὡς τὸ, ἐνενόησας, καὶ παρέστη σοι πάντα, D. 1. Ὁ, ante πρῶτος, habent etiam A. 1, 2, 3. Ergo hoc recepi. Vulgatum tamen malim. Nam altera lectio nimis sapit Platonis dogma, de quo vide infra p. 167, 168.

(45) Θεωρεῖν ἐν ἀνθρώποις. Ev insertum a prima man., D. 1.

(46) Διὰ γὰρ ἀκίνησιας καὶ γὰρ. Post ἀκίνησιας addit ἐνεργεῖ, D. 1. « Per immobilitatem enim semper innascitur, » Con.

(47) Ἐστηκε. Ἐστηκε, et mox, μεγίστη τε οὖσα, ac deinde, κυριωτάτη, D. 1.

(48) Εἰ δὲ τῆς θεωρίας ἡ ἡδονή. Ἡ δὲ τῆς θεωρίας ἡδονή, A. 3. Mox idem : γίνεται, ὡς δῆλον ὅς αἱ.

(49) Κινήσεων γινόμεναι, x. τ. λ. Κινήσεων γινόμεναι ἡδοναὶ (ὕπερ ex correct.) ὅσῳ δὲ δι' ἐλατ., D. 1. Loco κινήσεων videtur legisse ἐνεργειῶν, Con. Mox, κρείσσους, D. 1; A. 1, 2.

(50) Συνδιαίρουσθαι — εἶδος. Absunt, Vall.

(51) Καθ' ἐκάστην αἰσθησίν ἕτεραι. Καθ' ἐκάστην κατὰ τὴν αἰσθησίν ἕτεραι. Sic omnia, A. 2.

(52) Ἐτεροι τῷ εἶδει καὶ ἡδοναί. Cono : Alias esse operationum species et item voluptates.

(53) Ἀφ᾽ ἧς καὶ γεύσεως. Καὶ abest, A. 1. « Tactus quam gustus, » Vall. Sic et mox, « quam auditus, » idem. Mox omittit καὶ τῆς ὁσμῆς, A. 3.

(54) Προστελάζουσι. Προστελάζουσιν, A. 2. « Non appropinquantes sensibilibus delectant, » Con. « Quae delectant, sensibilia neutiquam attingentes, » Vall. Αἰσθητοῖς omittit M. 1.

(55) Διανοητικῶν δὲ. Δὲ abest, A. 2. Διανοητικῶν ἡδὴ δύο, καὶ τούτων τὸ μὲν, A. 3.

(56) Εἶδη δύο. Τὸ, x. τ. λ. Εἶδη δύο. Καὶ τούτων τὸ μὲν ἐστὶ πρακτικόν. Εἶδη δύο καὶ τούτων. Τὸ μὲν γὰρ ἐστὶ πρακτικόν, A. 2. Καὶ τούτων habet etiam Con.

(57) Κοινὰ γὰρ. « Communes vero, » Con.

(58) Οἱ μὲν ἄλλαις. Γὰρ, post μὲν addit M. 1.

(59) Κατὰ φύσιν διακείμενος. « Qui rei naturam discernit, » Cono. Ac si legerit, τὴν τοῦ πράγματος φύσιν διακρίνομενος. Valla : « Qui a natura bene institutus est. »

quæ sensus quidam juvennitate demulcent, alii aliis delectantur, non quæ improbis, sed quæ viris bonis honestæ videntur, etiam per se honestæ sunt. Rectus enim iudex et disceptator cuiusque rei est, non qualiscunque, sed qui ejus rei scientiam tenet et secundum naturam affectus est.

CAP. XIX.

A

ΚΕΦ. ΙΘ' (60).

De aegritudine.

Περὶ λύπης.

Aegritudinis species sunt quatuor, ἄχος, molestia, invidia, et misericordia. Est autem ἄχος aegritudo, quæ vocis usum adimit. Molestia, aegritudo gravans. Invidia, aegritudo, quæ ob alterius res secundas suscipitur. Misericordia, aegritudo, quæ ob aliena mala. Omnis autem aegritudo mala est suapte natura. Etsi enim vir bonus æger erit aliquando, si vel viri boni intereunt, vel liberi, vel patria vastetur; non hoc primaria ratione, neque ex proposito, sed ex circumstantia faciet. Atqui in his ipsis qui se contemplationi rerum totum tradidit, nihil omnino commovetur, cum se ab his rebus quæ in hominum vita geruntur, semoverit, cum Deoque conjunxerit. At vir probus modice his rebus tangitur, neque modum transit, neque succumbit aegritudini, sed potius eam superat. Opponitur autem aegritudo, ut malum bono, moderate voluptati; ut malum malo, immoderate. Verum ista immoderatio in corporeis tantum accidit; nam contemplationis lætitia, cum sit summa quædam et absoluta, immoderationem non admittit, neque ei aegritudo opponitur, neque ex depulsione antegressæ aegritudinis accidit.

CAP. XX.

De metu.

Dividitur autem metus in sex partes, in pigritiam pudorem, verecundiam, stuporem, sollicitudinem,

B

Τῆς δὲ λύπης εἶδη τέσσαρα, ἄχος, ἄχθος, φόβος, ἔλεος. Ἔστι δὲ ἄχος, λύπη ἀφωρίαν ἐμποιοῦσα· ἄχθος δὲ, λύπη βαρύνουσα (61)· φόβος δὲ, λύπη ἐπ' ἄλλοτριῶν ἀγαθοῖς· ἔλεος δὲ, λύπη (62) ἐπ' ἄλλοτριῶν κακοῖς. Πᾶσα δὲ λύπη κακὴν τῇ ἐαυτῆς φύσει (63). Εἰ γὰρ καὶ ὁ σπουδαῖος λυπηθῇ σέπτε, χρηστῶν ἀνδρῶν διαφθειρομένων, ἢ τέκνων, ἢ πόλεως· πορθουμένης, ἀλλ' οὐ προηγουμένως, οὐδὲ κατὰ πρόθεσιν, ἀλλὰ κατὰ περίστασιν. Καὶ ἐν τοῦτοις δὲ ὁ μὲν θεωρητικὸς ἀπαθὴς ἔσται παντάπασιν, ἄλλοτριῶσας ἐαυτὸν τῶν τῆδε, καὶ συνάφας θεῶν· ὁ δὲ σπουδαῖος, μετριοπαθὴς ἐν αὐταῖς (64), 107 καὶ οὐχ ὑπερβάλλον, οὐδὲ αἰχμαλωτιζόμενος ὑπ' αὐτῶν· ἀλλὰ μᾶλλον κρατῶν αὐτῶν. Ἀντίκειται δὲ ἡ λύπη, ὡς μὲν (65) κακὴν καλῇ, τῇ μετρίᾳ ἡδονῇ· ὡς δὲ κακὴν κακῇ, τῇ ὑπερβαλλούσῃ ἡδονῇ. Ἐν ταῖς σωματικαῖς δὲ μόναις αἱ ὑπερβολαὶ (66) γίνονται· αἱ γὰρ θεωρητικαὶ, ἀκραι τινὲς οὐσαι, καὶ τὸ τέλειον ἔχουσιν, τὴν ὑπερβολὴν οὐκ ἐπιδέχονται. Οὐδὲ γὰρ ἀντίκειται (67) αὐταῖς λύπη, οὐδ' ἐπὶ θεραπείᾳ (68) προηγησαμένης λύπης γίνονται.

ΚΕΦ. Κ' (69).

Περὶ φόβου.

Διαιρεῖται δὲ καὶ ὁ φόβος εἰς ἑξ, εἰς ὄκνον, εἰς αἰδῶ, εἰς αἰσχύνην, εἰς κατάπληξιν, εἰς ἐκπληξιν,

C

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(60) Cap. 19. Index idem, A. 3. Idem: sed caput 19, D. 1, A. 1. Idem, sed a man. rec. et 19, loco 19, A. 2. Loco κεφ. 19, est λόγος 19, M. 1. De aegritudine, cap. 18, Vall. Cono incipit libri iv cap. 12, De tristitia et ejus speciebus. Compara Joan., p. 182.

(61) Ἄχος δὲ, λύπη βαρύνουσα. «Sollicitudo autem aegritudine aggravisans et auxilium reddens», Vall. Λύπη et novem ejus species definiuntur apud Diog. Laert. in Zenone, p. 275, ubi nihil huic definitioni additur. Mox καλοῖς, loco ἀγαθοῖς, M. 1.

(62) Ἐλεος δὲ, λύπη. Λύπη hic deest, additur autem mox post κακοῖς, A. 2. Mox, φθειρομένων, idem.

(63) Κακὴν τῇ ἐαυτῆς φύσει. «Malum natura reciprocum est ac in se rediens», Vall.

(64) Μετριοπαθὴς ἐν αὐταῖς, x. τ. λ. Μετριοπαθὴς ἐν αὐταῖς καὶ οὐχ ὑπερβάλλων, D. 1. Μετριοπαθὴς ἐπ' αὐταῖς, A. 2. Μετριοπαθὴς ἐπ' αὐταῖς, A. 3. Si quis probaverit μετριοπαθὴς, debet etiam καὶ ante οὐχ. Cono: Bonus autem moderate tolerando hæc superior effectus, non modo non vincitur ab eis, sed potius eas continet compescitque. Valla: In ipsis mediocriter afflicti non excedens, neque ab ipsis subactus submissusque erit. Proxima participia αἰχμαλωτιζόμενος et κρατῶν satis vindicant lectionem vulgatam, in qua intelligendum est ἔσται. Sic paulo ante ἀπαθὴς ἔσται. Sed ἐν αὐταῖς adhuc molestum est. Requiritur enim ἐν αὐτοῖς, uti paulo ante ἐν τοῖς· Ἐν αὐταῖς ad λύπης redderi nequit, cum in vicine λύπαι non legatur.

respicere. Ad οὐχ ὑπερβάλλον intellige, ἐν τῷ λυπεῖσθαι, non modum excedens.

(65) Δὲ λύπη, ὡς μὲν, x. τ. λ. Δὲ ἡ λύπη, ὡς μὲν καλῇ κακῇ. Et in marg. a man. rec. γρ. ὡς μὲν καλὴν (sic) καλῇ, D. 1. H, ante λύπη, addit etiam A. 2. Καλὴν κακῇ solum mutant A. 4, M. 1. Ἀντίκειται δὲ ἡ λύπη ὡς μὲν καλῇ κακῇ, A. 3. Ut honestum turpi, Vall.

(66) Ἐν ταῖς σωματικαῖς δὲ μόναις αἱ ὑπερβολαὶ. Μόναις αἱ omittit A. 1; αἱ omittit D. 1. Ἐν ταῖς σωματικαῖς ὑπερβολαῖς. Sic A. 2.

(67) Οὐδὲ ἀντίκειται. Οὐδὲ γὰρ ἀντίκειται, A. 1, 2, 3. Con. Sic, sed syllaba ei ex correct., antea credo η, D. 1. Mox idem, αὐτοῖς λύπη. Γὰρ notat etiam in marg. Ant.

(68) Οὐδ' ἐπὶ θεραπείᾳ. Οὐδέ, loco οὐδ', A. 1. Οὐδ' ἐπὶ θερ. προηγησαμένη λύπη. Sic A. 3. Valla inepte reddidit, servitio. Mox γίνεταί, M. 1.

(69) Cap. 20. Περὶ φόβου. κεφ. x'. Περὶ φόβου, 19, A. 1. Περὶ φόβου, x' a man. rec., A. 2. In cod. D. 1, hic continuo sequitur: Περὶ θυμοῦ. 19. ac deinde demum: Περὶ φόβου. x'. Codex M. 1, etiam caput Περὶ θυμοῦ habet ante caput Περὶ φόβου. Ergo istud est λόγος x'. hoc λόγος κα' notatum. In cod. A. 3. Περὶ θυμοῦ est caput x': Περὶ φόβου. κα'. Valla post caput Περὶ λύπης deinceps habet caput 19, De ira et cap. 20, De metu. Ergo hoc loco notabiliter dissentit ab A. 1. Cono incipit libri iv cap. 13, De ira et ejus speciebus. Ergo caput 21, ante 20, exhibet. Deinde addit cap. 14, 3, 2, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100.

εις αγωνίαν (70)· ἔστι δὲ δκνος (71) μὲν, φόβος μελ-
κρύψης ἐνεργείας· κατὰ πληξιν δὲ, φόβος ἐκ μεγάλης
φαντασίας· ἐκπληξιν δὲ (72), φόβος ἐξ ἀσυνήθους
φαντασίας· ἀγωνία δὲ, φόβος διαπτώσεως, τούτῃστιν
ἀποτυχίας (73)· φοβούμενοι γὰρ ἀποτυχεῖν τῆς πρά-
ξεως, ἀγωνιῶμεν· αἰδώς δὲ, φόβος (74) ἐπὶ προσδο-
κίᾳ φόγου· κάλλιστον δὲ τοῦτο τὸ πάθος· αἰσχύνῃ δὲ,
φόβος ἐπὶ αἰσχρῶ πεπραγμένῳ. Οὐδὲ τοῦτο δὲ ἀνέλ-
πιστον εἰς σωτηρίαν (75)· ταύτῃ δὲ διαφέρει αἰδώς
αἰσχύνῃς, ὅτι ὁ μὲν αἰσχυνόμενος, ἐφ' οἷς ἔπραξε,
καταδύεται (76)· ὁ δὲ αἰδούμενος φοβεῖται παρῖπσεῖν
ἀδοξία τινί. Καλοῦσι δὲ οἱ παλαιοὶ πολλάκις καὶ τὴν
αἰδῶ (77) αἰσχύνῃν, καὶ τὴν αἰσχύνῃν αἰδῶ, κατα-
χρώμενοι τοῖς ὀνόμασι. Γίνεται δὲ ὁ φόβος κατὰ πε-
ρὶ ψυχῆν, τοῦ θερμοῦ παντὸς συντρέχοντος εἰς τὴν
καρδίαν, ἐπὶ τὸ ἀρχικόν (78), καθάπερ καὶ ὁ δῆμος,
ὅταν φοβῇται, καταφεύγει πρὸς τοὺς 108 ἀρχοντας.
Τῆς δὲ λύπης (79) ὄργανον, τὸ στόμα τῆς κοιλίας.
Τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ τῆς δόξης αἰσθανόμενον ἐν ταῖς
λύπαις, ὡς ὁ Γαληνός (80) ἐν τῷ τρίτῳ τῆς Ἀπο-
δεικτικῆς φησιν οὕτω πως· «Τοῖς λυπούμενοις οὐκ
ὀλίγον εἰς τὴν γαστέρα καταρρεῖ ξανθῆς χολῆς, ὅ
τὴν δόξιν αὐτοῖς παρέχει, καὶ οὐ πρότερον παύονται
λυπούμενοι καὶ δακνόμενοι, πρὶν ἐξεμεῖσαι τὴν χολ-
λὴν.» Γίνεται γὰρ ἡ δόξιν αὐτοῖς ὑποκάτω τοῦ κατὰ
τὰ μέσα στέρνα (81) χόνδρου, τοῦ ξιφοειδοῦς ὀνομα-
ζομένου. Πολὺ δὲ ἀνωτέρω κεῖται ἡ καρδία· τοῦ γὰρ
διαφράγματος ἡ μὲν γαστήρ κατωτέρω (82) ἔστιν, ἡ
δὲ καρδία ἀνωτέρω. Συνήθως δὲ οἱ παλαιοὶ καρδίαν
καὶ τὸ στόμα τῆς γαστρός (83) καλοῦσιν, ὡς Ἱππο-
κράτης, καὶ Θουκυδίδης (84) ἐν τῷ λοιμῷ λέγων οὕ-
τως· «Καὶ ὅποτε εἰς τὴν καρδίαν (85) στηρίζαι,
ἀνέστρεφε τε αὐτὴν καὶ ἀποκαθάρσεις (86) χολῆς

A terrorem. Est autem pigritia, metus venientis actionis; stupor, metus e magna phantasia; terror, metus ex insolita phantasia; sollicitudo, metus, ne la-
bamur, id est, ne id quod proposuerimus non con-
sequamur: nam dum metuimus, ut assequamur
quod proposuerimus, solliciti sumus; pudor, metus
ob expectationem reprehensionis: atque optima
haec affectio est; verecundia, metus ob turpitudi-
nem susceptam; atque haec quoque affectio spem
aliquam salutis ostendit. Hoc autem differt pudor a
verecundia, quod qui verecundatur, ob ea quae
perpetravit, se occultat: quem autem pudet, ne de-
decus aliquod admittat, metuit. Saepe tamen vete-
res nominibus abutentes, pudorem verecundiam, et
verecundiam pudorem vocant. Nasctur autem me-
tus per refrigerationem, omni calore ad cor, prin-
cipem partem, concurrente; quomodo populus, cum
in metu est, in curiam confugit. Aegritudinis autem
instrumentum est, os ventriculi. Hoc enim est, quod in
aegritudine morsum sentit, ut Galenus in tertio *De*
demonstratione ait, ad hunc fere modum: «His, qui
in aegritudine aliqua versantur, multum flavae bilis
defluit in ventrem, quod morsum ipsis praebet; ne-
que prius agri esse et morderi desinunt, quam bi-
lem evomuerint.» Nam morsus iis accidit infra cari-
laginem, quae est in medio pectore, quod, quia spe-
ciem ensis praebet, ξιφοειδὲς nominatur. Cor autem
multo superius locatum est. Nam septo transverso
venter inferior est, cor superius. Veteres tamen
etiam os ventris, cor usurpant, ut Hippocrates, et
C Thucydides, ubi pestilentiam, quae Athenis erat,
describit, sic dicens: «Et cum in corde dolor firma-
retur, intervertebat ipsum, et purgationes bilis, quot-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(70) *Εἰς ἀγωνίαν. εἰς ἐκπληξιν.* Εἰς ἐκπληξιν,
εἰς ἀγωνίαν, D. 1. A. 1. 3. Εἰς ἐκπληξιν καὶ εἰς
ἀγωνίαν, A. 2, Cov., Vall. *De metu et ejus speciebus*,
vide Diog. Laert. in Zenone, p. 276.

(71) *Ἐστὶ δὲ δκνος.* Ὁ, ante δκνος, addit A. 2.

(72) *Φόβος ἐκ μεγάλης φαντασίας· ἐκπληξιν*
δὲ. Absunt, Vall. Sed post ἀσυνήθους φαντασίας ad-
dit: *Trepidatio* (sic reddidit ἐκπληξιν) est metus
voce et motu corporis expressus. Sed haec definitio
non est in Graeco.

(75) *Ἀγωνία — ἀποτυχίας.* Sollicitudo est me-
tus dilabendi atque sub casum aliquem succidendi,
Valla. Inepte.

(74) *Αἰδώς δὲ φόβος.* Αἰδώς ex correcti. rec.,
antea αἰδῶ, D. 1. Mox in eodem αἰδῶ et ex corr.
rec. αἰδῶ. Atque ita etiam paulo post.

(75) *Ἀνέλπιστον εἰς σωτηρίαν.* In edit. Ant-
werp. vitiose est οὐρανίαν, pro quo in nonnullis
exemplis, p. 181, correctum est σωτηρίαν. Nec aliter
codices habent. A. 3, Οὐδὲ τοῦτο ἔστιν ἀνέλπιστον
εἰς σωτηρίαν.

(76) *Καταδύεται.* Καταδύεται, M. 1. «Confunditur
atque contabescit.» Vall. Proxima etiam pro arbitrio
reddidit, ac si repererit, ἐκπασεῖν δόξης.

(77) *Καὶ τὴν αἰδῶ.* Καὶ abest, M. 1. Καὶ τὴν
αἰσχύνῃν αἰδῶ, καὶ τὴν αἰδῶ αἰσχύνῃν, A. 3. Idem
paulo post habet συντρέχοντος (sic) loco συντρέχον-
τος. Forte voluit συντρέψαντος.

(78) *Ἐπὶ τὸ ἀρχικόν.* Ἐπὶ τὸν ἀρχικόν, A. 2.
Paulo ante: εἰς τὴν καρδίαν, M. 1. Cono addit ὡς,
quasi ad principale. Non male. Forte Valla etiam

invenit ὡς. Certe, utpote, interposuit. Mox, καθά-
περ ὁ δῆμος, D. 1. Deinde, φοβεῖται καταφεύγειν,
M. 1. Φοβεῖται etiam A. 3.

(79) *Τῆς δὲ λύπης.* Τῆς λύπης δὲ, A. 3. Mox
idem, δόξης. Vitiose. Sic et mox est et, loco η in
eodem vocabulo.

(80) *Ὡς ὁ Γαληνός.* Ὁ abest, A. 2. Mox, οὕτω
πῶς, D. 1. Οὕτω sine πῶς, A. 3.

(81) *Κατὰ μέσα στέρνα.* Κατὰ τὰ μέσα στέρνα,
A. 1. Τὰ insertum, A. 2. De ξιφοειδὲς vide Pollucem
lib. II, p. 234.

(82) *Ἡ μὲν γαστήρ κατωτέρω.* Μὲν, omittit A. 2.
D Κατωτέρα exhibet D. 1, A. 3.

(83) *Καρδίαν καὶ τὸ στόμα τῆς γαστρός.* Καὶ
τὸ στόμα τῆς γαστρός καρδίαν, A. 3. Mox idem:
λέγει οὕτως ὅποτε.

(84) *Θουκυδίδης.* Libro III, cap. 49. Valla: in
Læmo (λοιμῷ). Tanquam λοιμός sit nomen tra-
gœdiæ aut comœdiæ. Redde, «in narratione de
peste.»

(85) *Καὶ ὅποτε εἰς τὴν καρδίαν.* Λοεο καὶ ὅποτε,
habet ἤνποτε, sed ex correcti. rec., antea ἤνποτε, D.
1: ἤν ποτε habet A. 1. Καὶ solum omittit A. 2. Λοεο
καὶ ὅποτε — στηρίζαι habet: ἤν ποτε — στηρίζεται,
M. 1. Mox, στηρίζαι χυμόν. Ἀνέστρεφε τε, ultimum
e. in ἀνέστρ. ex corr. rec., D. 1.

(86) *Ἀποκαθάρσεις.* Ἀποκαθάρσεις, A. 2, M. 1.
Sic ante, nunc ex correcti. vulgatum, D. 1. Mox,
ὁπόσαι ἀπ' ἐστέρων, D. 1. Ὑπό, loco ἀπό, A. 3.
Deinde, εἰσὶν ὀνομασμένοι, A. 1.

quod a medicis nominatæ sunt, invadebant. » Nam quod invertitur, os ventris est, dum vomere cogitur, non ea pars viscerum quæ cor est.

CAP. XXI.

De ira.

Ira est fervor sanguinis, quo cor suffusum est, ex respiratione fellis aut conturbatione natus. Idcirco et χολή a Græcis, id est bilis, et χόλος dicitur. Aliquando ira est appetitio vindictæ. Nam dum injuria afficimur, aut opinamur nos injuria affici, irascimur, et tum mista fit affectio ex libidine et ira. Species iræ tres, excarescentia, quæ et χολή, id est bilis, et χόλος dicitur, simulas, et inimicitia. Ira enim principium et motum habens, excarescentia et bilis appellatur; simulas, ira inveterascens. Hæc Græcis dicitur μῆνις, a manendo et quod memoriæ sit tradita. Inimicitia, vocatur ira observans occasionem ulciscendi. Hanc Græci κότον dicunt, παρὰ τὸ κεῖσθαι, hoc est, quod reposita sit. Est autem ira satellitium rationis. Cum enim ratio judicavit rem esse dignam quæ ægre et moleste feratur, succedit ira, si modo proprium et naturalem ordinem tueantur.

CAP. XXII.

De parte rationis experte, quæ rationi non obtemperat.

Quod ergo rationi paret, hoc modo se habet. De genere eo quod rationi non paret, est in quo nu-

Α πᾶσαι, ὁπόσαι ἀπὸ λατρῶν ὀνομασμέναι εἰσὶν, ἐληψαν (87). » Τὸ γὰρ ἀναστρεφόμενον, τὸ στόμα τῆς γαστρὸς ἐστίν, ἀναγκαζόμενον ἐμείν. ὁ δὲ σπλάγγχον (88), ἡ καρδία.

ΚΕΦ. ΚΑ' (89)

Περὶ θυμοῦ.

Θυμὸς δὲ ἐστὶ ζέσις τοῦ περὶ καρδίας (90) αἵματος, ἐξ ἀναθυμιάσεως τῆς χολῆς ἢ ἀναβολώσεως γινομένη. Διὸ καὶ χολὴ λέγεται καὶ χόλος. Ἔστι δ' ὅτε καὶ ὁ θυμὸς (91) ἐστὶν ὀρεξεις ἀντιτιμωρήσεως. Ἀδικούμενοι γὰρ, ἢ νομίζοντες ἀδικεῖσθαι, θυμούμεθα, καὶ γίνεται τότε μικτὸν τὸ πάθος ἐξ ἐπιθυμίας καὶ θυμοῦ. Εἶδη δὲ τοῦ θυμοῦ (92) τρία, ὀργή, ἡ καὶ χολὴ καὶ χόλος καλεῖται, μῆνις, καὶ κότος. Θυμὸς μὲν 109 γὰρ (93), ἀρχὴν καὶ κίνησιν ἔχων, ὀργὴ καὶ χολὴ καὶ χόλος λέγεται· μῆνις δὲ, χολὴ εἰς παλαιώσιν ἀγομένη· εἰρηται γὰρ παρὰ τὸ μένειν (94) καὶ τῇ μνήμῃ παραδεδοσθαι· κότος δὲ, ὀργὴ ἐπιτηροῦσα καιρὸν εἰς τιμωρίαν· εἰρηται δὲ καὶ οὗτος παρὰ τὸ κεῖσθαι (95). Ἔστι δὲ ὁ θυμὸς τὸ δорυφορικόν (96) τοῦ λογισμοῦ. Ὅταν γὰρ οὗτος ἀξίον (97) κρίνῃ τὸ γενόμενον ἀγανακτήσῃ, τότε ὁ θυμὸς ἐπεξέρχεται (98), ἐὰν κατὰ φύσιν τὴν οἰκίαν τάξιν φυλάττωσιν

ΚΕΦ. ΚΒ' (99).

Περὶ τοῦ ἀλόγου τοῦ μὴ κατηκόου λόγου.

Τὸ μὲν οὖν ἐπιπειθὲς λόγῳ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Τοῦ δὲ μὴ παιδομένου (1) λόγῳ, ἐστὶ τό τε θρεπτι-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(87) Ἐπῆσαν. Ex corr., antea ἐπίσαν, D. 1. C. Mox τὸ, ante στόμα, omittit A. 2.

(88) Οὐ τὸ σπλάγγχον. Οὐ τὸ σπλάγγχον, D. 1. Post καρδία Cono statim transit ad cap. 22. Τὸ μὲν οὖν. Valla ἐμείν reddidit, manere. Ergo μένειν.

(89) Cap. 21. Index : Περὶ θυμοῦ. ἰθ', D. 1, A. 1. De ira. cap. 19, Vall. In marg. D. 1, a manu rec. leguntur variae significationes vocabuli θυμός, quæ licet reperire in Etymologico M. et apud Eustath. ad II., p. 8.

(90) Θυμὸς δὲ ἐστὶ ζέσις τοῦ περὶ καρδίας. Δέ abest, D. 1. Περικαρδίον, loco περὶ καρδίας, A. 1, 3. Mox ἀναλώσεως, loco ἀναβολώσεως, M. 1, et γινομένη ex correct., antea γενομένη, D. 1. Γινομένης, A. 3. Confer Joan., p. 182, et Diog. Laert., p. 276. Pro respiratione editor Oxoniensis dedit, suffusione. Cic. De natura deorum, II, 10, 35, habet respiratio et exspiratio

(91) Ἔστι δ' ὅτε καὶ ὁ θυμός. Δέ, loco δ', D. 1; A. 1, 2. Sed ὁ omittit A. 1. Mox ἐστίν. omittit A. 2.

(92) Εἶδη δὲ τοῦ θυμοῦ, κ. τ. λ. Εἶδη δὲ τοῦ θυμοῦ τρία, ὀργὴ καὶ χολὴ καὶ χόλος, ὅς καλεῖται, A. 1. Sic, omisso καὶ post ὀργή, A. 2. Εἶδη δὲ τοῦ θυμοῦ τρία, ὀργή, χόλος, ὅς καλεῖται, D. 1. Loco ὀργή ἢ καὶ χολὴ καὶ χόλος habet : ὀργὴ καὶ χόλος ὅς καλεῖται, M. 1. Εἶδη δὲ τοῦ θυμικοῦ τρία, μῆνις, ὀργὴ καὶ χόλος, ὅς καλεῖται μῆνις καὶ κότος, A. 3. Mox καὶ ante κότος omittit A. 2. « Ira nempe species sunt tres, morositas, succensio, cholera, quæ vocatur iracundia. Simulas ira siquidem principium et commotionem habens, morositas et bilis et excarescentia dicitur, » Vall.

(93) Θυμὸς μὲν γάρ. Apud Diog. Laert., p. 276, est : Θυμός ἐστιν ὀργὴ ἀρχομένη. Et : Μῆνις ἐστὶν ὀργὴ πεπαλαιωμένη.

(94) Παρὰ τὸ μένειν. Cono Græce habet, ἀπὸ τοῦ

C μένειν. Mox idem omittit, εἰρηται δὲ — κεῖσθαι. Valla μῆνις reddit, iracundia; ac deinde, παρὰ τὸ μένειν, ita mutat, ab ira ei condo, unius litteræ inversione. Ergo Latinam etymologiam pro Græca interposuit. Sic et paulo post suo arbitrio mutat εἰρηται — κεῖσθαι.

(95) Καὶ οὗτος παρὰ τὸ κεῖσθαι. Παρὰ τὸ κεῖσθαι καὶ οὗτος, A. 3.

(96) Δорυφορικόν. Δωρυφορικόν (sic), D. 1. Δорυκόν, A. 3. Cono : mentis apparitor, concupiscentiæ vindex. Cæterum Nemesius videtur hic imitatus esse Platonem in Timæo, p. 492.

(97) Ὅταν γὰρ οὗτος ἀξίον. Δέ, loco γάρ, A. 1. Mox τὸ γενόμενον, D. 1, A. 1. Loco, ὅταν γάρ — φυλάττωσιν, in fine Cono addit hæc : Cum enim rem aliquam concupiscimus, a qua prohibemur, ob id quasi injuria affecti irascimur, ratione ipsa justæ vindictæ sententiam in hos ferente, qui rerum ordinem et naturam non custodierint, præsertim si suapte natura ordinem servantia hunc perversa transgrediantur.

(98) Ἐπεξέρχεται. Ἐπεξέρχεται, D. 1; A. 1, 3. Παρέρχεται, M. 1. Notum est, ἐπεξέρχεται, non ὑπεξέρχεται, esse ulcisci, vindictam sumere. Ἐπεξέρχεται est clam exire, clam se subtrahere. Valla : Prosilii evagatus. Mox, τάξιν φυλάττωσιν, A. 2.

(99) Cap. 22. Index : Περὶ τοῦ ἀλόγου τοῦ μὴ κατηκόου λόγου. κα', D. 1. Sic, sed μὴ abest, D. 1. Indicem eundem a man. rec. habet, sed κα' loco κα' A. 2. Loco καφ. κα', est λόγος κα', M. 1. Περὶ τοῦ ἀλόγου τοῦ μὴ κατηκόου λόγου. Sic in principio : sed ante hoc caput : Περὶ τοῦ λόγου τοῦ μὴ καθήκοντος λόγῳ, κα' A. 3. De irrationali et inobediente rationi, cap. 21, Vall.

(1) Τοῦ δὲ μὴ παιδομένου. Cono incipit libri IV cap. 15, De vi nutritiva et modo.

κόν (2) και γεννητικόν και σφυγμικόν. Καλεῖται δὲ φυσικὸν μὲν, τὸ θρεπτικόν και γεννητικόν· ζωτικὸν δὲ, τὸ σφυγμικόν.

ΚΕΦ. ΚΓ' (3)

Περὶ τοῦ θρεπτικοῦ.

Τοῦ θρεπτικοῦ φυσικὰ (4) δυνάμεις εἰσι τέσσαρες (5), ἐλκτική, καθεκτική (6), ἀλλοιωτική, ἀποκριτική· ἕκαστον γὰρ τῶν μορίων τοῦ ζώου φυσικῶς ἔλκει πρὸς ἑαυτὸ τὴν οἰκείαν τροφήν, καὶ ἑλκύσαν κατέχει, καὶ κατασχὼν εἰς ἑαυτὸ μεταβάλλει, καὶ οὕτως τὸ περιττὸν ἐξωθεῖ. Καὶ αὗται εἰσιν αἱ δυνάμεις αἱ τὴν τροφήν τῶν μορίων τοῦ σώματος διοικῶσαι, ἐξ ὧν ἡ αὔξησις, ἢ τε κατὰ μήκος καὶ πλάτος (7), γίνεται. Ἐκκρίνεται δὲ (8) τὰ περιττὰ διὰ γαστρός, δι' οὐρῶν, δι' ἐμέτων, δι' ἰδρώτων, διὰ στόματος, διὰ βινῶν, δι' ὠτων, δι' ὀφθαλμῶν, **110** διὰ τῆς ἐκπνοῆς, διὰ τῶν ἀδῶν πόνων. Αἱ μὲν οὖν ἅλλαι ἐκκρίσεις πρὸς δόλῳ δι' ὠτων δὲ, ἡ καλουμένη κυψέλη (9), ἣτις ἐστὶ ῥύπος τῶν ὠτων· διὰ δὲ τῶν ὀφθαλμῶν, δάκρυα καὶ λῆμαι· διὰ δὲ τῆς ἐκπνοῆς, τὸ λιγνυῶδες (10) τῆς θερμότητος τῆς καρδίας. Ἀδῶν δὲ πόρους φασι, τὴν διαπνοὴν παντὸς τοῦ σώματος, καθ' ἣν ἐκ τοῦ βάθους καὶ τῆς συστολῆς τῶν ἀρτηριῶν αἱμοὶ πλεῖστοι διὰ τῆς μακρότητος τοῦ δερμάτος διεξέρχονται (11). Ὅργανα δὲ τοῦ θρεπτικοῦ, τὸ τε στόμα καὶ ὁ στόμαχος (12) καὶ ἡ γαστήρ καὶ τὸ ἥπαρ, αἱ τε φλέβες πᾶσαι, τὰ τε ἔντερα καὶ αἱ χολαὶ ἀμφοτέραι, καὶ οἱ νεφροί. Τὸ γὰρ στόμα πρῶτον προκατασκευάζει (13) τῇ γαστρὶ τὴν τροφήν, εἰς λεπτὰ κατατέμνον αὐτὴν διὰ τῶν ὀδόντων καὶ τῆς γλώττης. Μεγίστην γὰρ καὶ ἡ γλῶττα χρεῖαν παρέχειται τῇ διαμασθῆσει, συνάγουσα τὴν τροφήν καὶ τοῖς ὀδοῦσιν ὑποβάλλουσα, καθάπερ αἱ ἀλετριδὲς (14) διὰ τῆς χειρὸς τὸν σίτον ταῖς μύλαις. Τρόπον γάρ τινα καὶ ἡ γλῶττα χεῖρ ἐστὶ τῆς διαμασθῆσεως.

Οὕτω δὲ κατεργασθεῖσα ἡ τροφή, παραπέμπεται τῇ κοιλίᾳ διὰ τοῦ στομάχου· ὁ γὰρ στόμαχος οὐ μόνον αἰσθητήριόν ἐστὶ τῆς ἐνδεῆς, ἀλλὰ καὶ διόδος (15) τῶν σιτίων. Ἀνατρέπει γὰρ ἐν τῇ καταπόσει καὶ ἐπισπᾶται τὴν τροφήν, καὶ παραπέμπει τῇ

A triendi, procreandi, et puium vis inest. Quorum duo illa naturalia, hoc postremum vitale nō natur.

CAP. XXIII.

De nutriente animæ parte.

Altricis partis vires naturales sunt quatuor, trahendi, retinendi, commutandi, depellendi. Quæque enim pars animalis naturaliter trahit ad se suum alimentum, attractum retinet, retentum in se mutat, et demum, quod superfluum est, expellit. Et hæ sunt facultates, quæ cibum partium animalis administrant, ex quibus accretio, cum in longitudinem, tum in latitudinem proficiscitur. Depelluntur autem, quæ superflua sunt, per ventrem, per urinam, per vomitus, per sudores, per os, per aures, per oculos, per expirationem, per occulta foramina. Ac cæteræ quidem depulsiones in promptu sunt: per aures autem ea, quæ vocantur κυψέλη, quæ sunt aurium sordes; per oculos, lacrymæ et lippitudines; per expirationem, fuliginosus ille cordis calor depellitur. Occulta autem foramina, seu pores, vocant respirationem totius corporis, quæ ex imo corpore et arteriarum contractione plurimi vapores per cutis raritatem exeunt. Instrumenta nutriendi facultatis sunt os, stomachus, venter, jecur, omnes venæ, intestina, bilis utraque, et renes. Nam os primum præparat ventri cibum, minimum eum per dentes et linguam concerpens. Nam et lingua maximum usum in mandendo præbet, quod cibum cogat, dentibusque subiciat, non aliter atque molentes seminæ manu frumentum sub molas mittunt. Nam quodammodo lingua mandendi cūbi manus est.

Ita autem confectus cibus mittitur ad ventrem per stomachum. Stomachus enim non solum indigentia percipiendæ instrumentum est, sed etiam ciborum meatus. Præsto enim est in deglutiendo, et attrahit cibum et ad ventrem demittit: quem

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(2) Ἔστι τό τε θρεπτικόν. Ἔστι τὸ θρεπτικόν, P. 1, A. 2. Mox θρεπτικόν καὶ γεννητικόν loco γεννητικόν καὶ θρεπτικόν, D. 1; A. 1, 2, Vall. Habet hæc Joan., p. 180, E, quo in loco est φυσικόν, loco φυσικόν. Naturalis, Con.

(3) Cap. 23. Index: Περὶ τοῦ θρεπτικοῦ, xβ', D. 1, A. 1. Sic, sed xγ', A. 5. Διαίσεις τῶν δυνάμεων τοῦ θρεπτικοῦ, xγ', a man. rec., A. 2. De nutritivo, cap. 22. Vall. Hæc superioribus jungit Con. Loco xεφ. xγ', est λόγος xγ', M. 1.

(4) Τοῦ θρεπτικοῦ φυσικὰ. Δέ, post τοῦ, addit D. 1. Vid. Joan., p. 180, E.

(5) Ἐλκτική — ἀποκριτική. (Appetitiva, retentiva, expulsiua et distributiva,) Vall. Καί, ante ἀποκριτική, addit A. 5.

(6) Καθεκτική. Καθεκτική, sed l. a primo punctis notatum, D. 1. Mox, καὶ ἑλκύσαν ex rasura, ante οὐ, D. 1, deinde, δι' ἐμέτων, idem. Loco τὴν οἰκείαν τροφήν, solum habet τὸ οἰκείον, Con.

(7) Καὶ πλάτος. Cono addit: καὶ βάθος. Mox idem ab δι' ἰδρώτων ad ὀφθαλμῶν solo vocabulo expuitionem reddidit.

(8) Ἐκκρίνεται δέ. Γαρ, loco δέ, A. 3. Mox idem sic: ἰδρώτων, δι' ὀφθαλμῶν, διὰ τῆς ἐκπνοῆς τῶν ἀδῶν πόνων, διὰ στόματος, διὰ βινῶν, δι' ὠτων. (9) Κυψέλη. Κυψέλη, D. 1; A. 1, 2. Κυψέλης, M. 1, A. 3. Dicitur etiam κυψέλης et κυψέλης. Vide Hesychium. Mox λῆμαι, A. 1, 3. Proximum δέ abest, A. 4.

(10) Λιγνυῶδες. Λιγνυῶδες, D. 1. Λιγνυῶδες, A. 3. Λιγνυῶδες, A. 1, 2; M. 1. Sic pag. 115, recte est editum. Mox, πόρους τινὲς φασι, A. 2. Dicimus, Vall. Sed A. 3, Πόρους φησί.

(11) Διεξέρχονται. Διεξέρχεται, A. 2.

(12) Καὶ ὁ στόμαχος. Ὁ abest, D. 1. Mox ἥπαρ et ex correct. rec. ἥπαρ, atque sic inferius, D. 1.

(13) Πρῶτον προκατασκευάζει. Πρῶτον παρασκευάζει, D. 1.

(14) Καθάπερ αἱ ἀλετριδὲς. Καθάπερ ἀλετριδὲς, A. 2. Αἱ et mox τῆς abest, A. 3.

(15) Διόδος. Καί, ante διόδος, abest, A. 3. Transmissor, Vall. Idem mox, παραπέμπει τῇ κοιλίᾳ, in alium demittit. Ab ἀνατρέπει ad χωρίζει abest M. 1. Ἀνατρίφεται, loco ἀνατρέπει, A. 5.

venter ubi acceperit, secernit quod bonum est et ad nutriendum aptum, a lapidoso, ligneo et inepto ad alendum; ac quod bonum quidem est, in succos mutans mittit ad jecur per venas, quæ ab ipso attrahunt et transportant ad jecur, quæ venæ velut radices sunt jecoris, trahentes a ventre alimentum, ut e terra trahunt stirpium radices. Similis enim est venter terræ, quæ stirpibus alimentum præbet; radicum venæ, quæ ad portas et gibbosas partes jecinoris sursum trahant succum a ventre et intestinis per mesenterium; trunci, jecur; ramorum et extremarum partium arboris, venæ, quæ fiuntur a vena cava, quæ nascitur e simis partibus jecoris. Nam jecur cum a ventre succum acceperit, concoquit, suique similem efficit, ac cum habeat carnem simillimam sanguinis, merito in sanguinem succum convertit. Sanguis autem purgatur per lienem et vesicam, quæ bilem accipit, et renes. Lienis enim trahit quod foeculentum est, idque sibi pastum facit; vesica quæ bilem accipit, quod acerbi remansit in succis ex alimento; renes humorem serosum, ac quod acerbi erat reliquum, ut reliquus sanguis jam purus et utilis ad nutricandum digeratur in cæteras partes corporis omnes, per venas, quæ in eas inspersæ sunt. Atque ita singulæ partes trahentes sanguinem et continentes et mutant in naturam suam quod superfluum est, transmittunt ad vicinas partes paratum illis idoneum alimentum. Et ad hunc modum omnes partes sanguine, quem jecur suppeditat, aluntur et augentur et permanent. Dicitur autem hæc pars a ratione vacua, non parere rationi, quod non ex sententia, neque electione nostra, sed naturaliter suum opus efficiat.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(16) Ἡ δὲ κοιλία παραλαβούσα. Μεταλαβούσα, loco παραλ., A. 2.

(17) Διὰ τῶν φλεβῶν τῶν ἐλκ. ἀπ' αὐτῆς. « Per venas per sese emungentes, » Vall.

(18) Ρίζαις εὐκασι. Ρίζες εὐκασι et ex correct. εὐκασι, D. 1. Mox ἔλκουσι, M. 1.

(19) ἔλκουσιν αἱ. Αἱ abest, M. 1, et mox, εἰκε μεν ἡ γὰρ, idem.

(20) τὴν τροφήν. Τὴν abest, D. 1, A. 2. Mox ρίζες, loco ρίζαις, D. 1, ac deinde, τὰ σιμὰ, idem.

(21) ἀναγούσαι τὸν χυμὸν. Ἀναγούσαι τῶν χυμῶν ἀπὸ τε τῆς γαστρὸς, A. 2. Τε, post ἀπὸ, addit etiam A. 3, A. 1. Mox ἐντέρων, D. 1; A. 1, 2, 3, loco ἐντέρων.

(22) Μεσαράου. Μεσαρέου, D. 1, A. 2. Ἀπὸ τοῦ μεσαράου, A. 3. Μεσαράιον idem est, quod μεσεντέριον. Vide Stephani *Lexicon Medicum*, ubi hoc exponit Rufus Ephesius, p. 542. Cicero, *De nat. deor.* II, 55, § 137, appellat *intestinum medium*. Cono: *mesareum*. Valla, *Per medium defluxum*. Mox ἡπαρ et ex correct. rec. ἡπαρ, D. 1, et sic paulo post.

(23) Πρέμνῳ — τοῦ ἡπατος. « Cipo videlicet venter, ipsi vero stipiti jecur assimilatur, ramisque ac flagellis venæ ab alvi vena descisse, quæ ex hepatis gibbo orta educitur, » Valla. Priora prorsus aliena sunt. Supra enim ventrem cum terra comparavit. Cæterum loco αὐτό, legit αὐτῶ, et κοιλίας loco κοιλῆς. Ἀκρέμοσι vero reddidit *flagellis*, quæ Servius, ad *Georg. Virgil.* II, 299, interpretatur, *summæ arborum partes*.

(24) τῆς κοιλῆς φλεβός. Τῆς κοιλίας φλεβός, D. 1.

κοιλῆ. Ἡ δὲ κοιλία παραλαβούσα (16) χωρίζει τὸ χρηστὸν καὶ τὸ τρώφιμον ἀπὸ τοῦ λιθώδους καὶ ξυλώδους καὶ ἀτρώφου· καὶ τὸ μὲν χρηστὸν, εἰς χυμοὺς μεταβάλλουσα, ἀναπέμπει τῷ ἡπατι διὰ τῶν φλεβῶν τῶν ἔλκουσῶν ἀπ' αὐτῆς (17) καὶ διοχετευουσῶν εἰς τὸ ἡπαρ, 111 αἵτινες φλέβες ρίζαις εὐκασι (18) τοῦ ἡπατος, ἐλκρούσαις ἀπὸ τῆς γαστρὸς τὴν τροφήν, ὡς ἀπὸ τῆς γῆς ἔλκουσιν αἱ (19) τῶν φυτῶν ρίζαι. Ἔοικε γὰρ ἡ μὲν κοιλία τῇ γῇ, τῇ παρεχούσῃ τὴν τροφήν (20) τοῖς φυτοῖς· ρίζαις δὲ αἱ φλέβες, αἱ ἐπὶ τὰς πύλας καὶ τὰ σιμὰ τοῦ ἡπατος ἀναγούσαι τὸν χυμὸν (21), ἀπὸ τε τῆς γαστρὸς καὶ τῶν ἐντέρων διὰ τοῦ μεσαράου (22) πρέμνῳ (23) δὲ, τὸ ἡπαρ αὐτὸ· κλάδοις δὲ καὶ ἀκρέμοσιν, αἱ φλέβες αἱ κατασχιζόμεναι τῆς κοιλῆς φλεβός (24), τῆς ἀποφουομένης ἐκ τῶν κυρτῶν (25) τοῦ ἡπατος. Τὸ γὰρ ἡπαρ δεξιόμενον ἐκ τῆς κοιλίας τὸν χυμὸν συμπέσσει τε καὶ ἐξομοιοῖ αὐτῷ. Ὁμοιοτάτην δὲ ἔχον (26) τὴν σάρκα τῷ αἵματι, εἰκότως εἰς αἷμα μεταβάλλει τὸν χυμὸν. Τὸ δὲ αἷμα καθαίρεται διὰ τε τοῦ σπληνός καὶ τῆς χοληδόχου (27) κύστεως καὶ τῶν νεφρῶν· τοῦ μὲν σπληνός τὸ τρυγῶδες (28) ἔλκοντος (29) καὶ τροφήν οικεῖαν ποιομένου· τῆς δὲ χοληδόχου κύστεως τὸ δριμύ, τὸ ἐναπομένειν τοῖς χυμοῖς ἐκ τῆς τροφῆς· τῶν δὲ νεφρῶν, τὸ ὀρρώδες μετὰ τοῦ (30) περιλειπομένου δριμέως, ὡς καθαρὸν λοιπὸν καὶ χρηστὸν τὸ αἷμα γενόμενον (31), εἰς τροφήν διανέμεσθαι τοῖς ἄλλοις πᾶσι μορίοις τοῦ σώματος διὰ τῶν κατασπεριζόμενων εἰς αὐτὰ φλεβῶν· καὶ οὕτως ἕκαστον τῶν μορίων ἔλκον τὸ αἷμα καὶ κατέχον καὶ μεταβάλλον εἰς τὴν ἰδίαν φύσιν, τὸ περιττὸν παραπέμπει τοῖς γειννώσι μορίοις, τροφήν ἐπιτήδειον (32) ἐκείνοις γενόμενον. Καὶ τοῦτον τὸν τρόπον πάντα τὰ μέρη ἐξ αἵματος τρέφεται καὶ αὖξεται καὶ διαμένει, χορηγούντος 112 αὐτοῦ τοῦ ἡπα-

Τῆς ἄλλης φλεβός, A. 3. Cono: Quæ a κοιλῇ (sic) spueiduntur, quæ germinascit a κυρτοῖς. Mox, συμπέσσει τε, D. 1. Pro eo ἐκπέσει τε αὐτὸν καί.

(25) Ἐκ τῶν κυρτῶν. In marg. κυρῶν. A. 1. Ἐκ τῶν κυρτῶν, A. 2. Mox, τὸ δὲ ἡπαρ δεξιόμενον, A. 1.

(26) Ὁμοιοτάτην δὲ ἔχον. Ὁμοιοτάτην ἔχον, A. 2. Ὁμοιοτάτην δὲ ἔχον, D. 1. Mox, διὰ τε τῆς κοιλῆς καὶ τοῦ σπληνός, M. 1.

(27) Καὶ τῆς χοληδόχου. Καὶ τοῦ χοληδόχου, D. 1.

(28) Τὸ τρυγῶδες. « Terrestris et feculentum, » Vall. (29) Ἐλκοντος. Διέλκοντος, A. 2. Mox, τῆς δὲ χοληδόχου, D. 1. « Choleram vero suscipit vesica et acris, » Con.

(30) Τὸ ὀρρώδες μετὰ τοῦ. Τὸ ὀρώδες μετὰ τοῦ περιττοῦ λεγομένου δριμέως εἰς καθαρὸν, D. 1. Ὁρώδες habet etiam A. 1. Τοῦρώδες, loco τὸ ὀρώδες, M. 1. Οὔρώδες, A. 2. Non male. Per renes enim urina excernitur. Ὁρώδες est *serosum*, quod infra occurrit p. 115. Οὔρώδες est *urinale*. Cono habet, *serosum*. Valla: *acervatum*. Ac si legerit *σπρωῶδες*. A vocabulis μετὰ τοῦ περιλείπ. scripsit manus recentior in margine, in textu enim deleta sunt, A. 2.

(31) Αἷμα γενόμενον. Αἷμα γινόμενον, M. 1, A. 3. Mox: ἄλλοις ἅπασι, A. 3.

(32) Τροφήν ἐπιτήδειον. Τροφήν ἐπιτήδελαν, D. 1, et mox, γινόμενον, D. 1, A. 3. Cono: *futurum*, id est, γεννυόμενον. Ita et Vall. Paulo post αὖξεται, loco αὖξει, M. 1.

τος (53). Λέγεται δὲ (54) τοῦτο τὸ μέρος τοῦ ἀλόγου μὴ παθεῖσθαι λόγῳ, ἐπειδὴ περ (55) οὐ κατὰ γνώμην ἡμῶν, οὐδὲ κατὰ προαίρεσιν, ἀλλὰ φυσικῶς τὸ ἴδιον ἔργον ἀποτελεῖ.

ΚΕΦ. ΚΑ' (36).

Περὶ σφυγμῶν.

Ἡ δὲ σφυγμική (57) κίνησις καλεῖται μὲν καὶ ζωτική δύναμις. Ἐχουσα δὲ τὴν καρδίαν (58) ἀρχήν, καὶ μάλιστα (59) τὴν ἀριστεράν αὐτῆς κοιλίαν (40), τὴν πνευματικὴν καλουμένην, τὴν ἔμφυτον καὶ ζωτικὴν θερμότητα διανέμει παντὶ (41) μορῇ τοῦ σώματος διὰ τῶν ἀρτηριῶν, καθάπερ τὸ ἦπαρ διὰ τῶν φλεβῶν τὴν τροφήν (42). Θερμαινομένης γοῦν τῆς καρδίας [παρὰ φύσιν (43)], εὐθὺς καὶ τὸ ζῶον ὀλον (44) [παρὰ φύσιν] θερμαίνεται, καὶ ψυχομένης φύγεται. Τὸ γὰρ ζωτικὸν πνεῦμα παρ' αὐτῆς διὰ τῶν (45) ἀρτηριῶν εἰς πᾶν τὸ σῶμα κατασπείρεται. Συγκατασχίζεται δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀλλήλοις τὰ τρία ταῦτα, φλέψ, ἀρτηρία, νεῦρον, ἐκ τῶν τριῶν ἀρχῶν τῶν διοικουσῶν τὸ ζῶον· ἐξ ἐγκεφάλου μὲν ἀρχῆς ὄντος κινήσεώς τε (46) καὶ αἰσθήσεως, τὸ νεῦρον· ἐξ ἥπατος δὲ ἀρχῆς ὄντος αἵματός τε καὶ τοῦ θρεπτικοῦ, ἡ φλέψ, τὸ ἀγγεῖον (47) τοῦ αἵματος· ἐκ δὲ τῆς καρδίας ἀρχῆς οὗσης τοῦ ζωτικοῦ, ἡ ἀρτηρία, τὸ ἀγγεῖον τοῦ (48) πνεύματος· συνόντα δὲ ἀλλήλοις τὰς παρ' ἀλλήλων ὠφέλειαν καρποῦνται. Ἡ μὲν γὰρ φλέψ τροφήν (49) χορηγεῖ τῷ νεύρῳ καὶ τῇ ἀρτηρίᾳ· ἡ δὲ ἀρτηρία μεταδίδωσι τῇ φλεβί (50) θερμασίας φυσικῆς καὶ πνεύματος ζωτικοῦ· τὸ δὲ νεῦρον αἰσθῆσιν παρέχει αὐταῖς τε καὶ τῷ παντὶ σώματι. 113 Ὅθεν (51) οὕτε ἀρτηρίαν ἔστιν εὐρεῖν χωρὶς αἵματος λεπτοῦ, οὕτε φλέβα (52) χωρὶς πνεύματος ἀτμώδους (53), οὕτε νεῦρον χωρὶς αἰσθήσεως· διαστέλλεται δὲ σφοδρῶς καὶ συστέλλεται ἡ ἀρτηρία καθ' ἀρμονίαν (54) τινὰ καὶ λόγον, τὴν ἀρχὴν ἔχουσα τῆς κινήσεως ἐκ τῆς καρδίας· ἀλλὰ διαστελλομένη μὲν, ἐκ τῶν παραχειμένων φλεβῶν ἔλκει τῇ βίᾳ τὸ λεπτόν αἷμα· ὅπερ ἀναθυμώμενον τροφή γίνεται τῷ ζωτικῷ πνεύματι· συστέλλομένη δὲ, τὸ αἰθαλώδες τὸ ἐν αὐτῇ κενοῖ διὰ παντός τοῦ σώματος (55) καὶ τῶν

A

CAP. XXIV.

De pulsibus.

Pulsuum motus, qui et vitalis facultas dicitur, initium habet a corde, et maxime a sinistro ejus ventriculo, qui spirabilis appellatur, et innatum vitalemque calorem omni parte corporis per arterias, ut jectur alimentum per venas, impertit. Nam concalescente corde contra naturam, statim totum animal contra naturam calefit; et refrigerato refrigeratur. Nam spiritus vitalis, ab eo per arterias in totum corpus dispergitur. Plerumque autem inter se hæc tria simul fiuntur, vena, arteria, nervus, e tribus initiis, quæ animal gubernant, profecta: e cerebro, principio movendi et sentiendi, nervus; e jecore, principio sanguinis et alentis facultatis, vena, vas sanguinis; e corde, principio vitalis facultatis, arteria, vas spiritus. Cum autem hæc congregiuntur, mutuis inter se commodis fruuntur. Vena enim pastum suppediat nervo et arteriæ: arteria, venæ calorem naturalem et spiritum vitalem impertit (nervus autem sensum illis præbet ac toti corpori). Unde neque arteria inveniri potest sine tenui sanguine, neque vena sine spiritu, qui ad vaporis naturam accedat (nec nervus sine sensu). Diducitur autem vehementer et contrahitur arteria, harmonia quadam et ratione, initio motus a corde sumpto. Sed dum diducitur, a proximis venis vi trahit tenuem sanguinem, cujus respiratio fit alimentum spiritui vitali; dum autem contrahitur, quod in se fuliginosi est, per totum corpus et occulta foramina exhaurit: quomodo cor, per os et nares, quidquid fuliginosi est, expirando sursum expellit.

C

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(53) Αὐτὸ τοῦ ἥπατος. Αὐτοῖς, loco αὐτο, D. 1. Illum, id est sanguinem, Con. Ipsum, Vall.

(54) Λέγεται δὲ. Λέγον δὲ, A. 3.

(55) Ἐπειδὴ περ. Ἐπειπερ, D. 1, A. 3.

(36) Cap. 24. Index: Περὶ σφυγμῶν in principio libri, A. 3. Περὶ σφυγμῶν, κγ', A. 1, D. 1. Sic, sed a man. rec. et xδ', A. 2. Loco κεφ. est λόγος, M. 1. De pulsibus, cap. 23, Vall. Cono incipit libri in cap 16, De motu pulsatili, qui est cordis. Et propter hoc caput, et propter superiora conferri possunt D scholia ad Synes, t. I, p. 99.

(37) Ἡ δὲ σφυγμική. Οὐδὲ (voluit: ὁ δὲ) σφυγμὸς ἡ μάλλον ἡ σφυγμική, A. 3.

(58) Ἐχουσα δὲ τὴν καρδ. Ἐχει, loco ἔχουσα, D. 1.

(59) Καὶ μάλιστα. Καὶ ahesi, A. 1, 2.

(40) Τὴν ἀριστεράν αὐτῆς κοιλίαν. De hoc vide Pollucem, II, 4, p. 258, qui et propter alia hujus et superiorum capitulum consuli potest.

(41) Διανέμει παντὶ. Διανέμουσα παντὶ, D. 1. Mox idem ἦπαρ, et ex correct. rec. ἦπαρ.

(42) Τὴν τροφήν. Addit: ἥτοι τὸ αἷμα, D. 1. Quæ est explicatio. Sanguis enim alimento est.

(43) Τῆς καρδίας παρὰ φύσιν. Παρὰ φύσιν absint, A. 1, 2, Vall. Paulo ante δὲ, loco γοῦν, M. 1, et: ζῶον ὀλον, A. 3. Παρὰ φύσιν et hic et paulo post malim omittere. Næc enim nunc de eo exponit, quod παρὰ φύσιν, sed quod κατὰ φύσιν est. Utroque tamen loco Cono servat, præter naturam.

(44) Τὸ ὀλον ζῶον. Τὸ ζῶον ὀλον, D. 1; A. 1, 2. Continuo παρὰ φύσιν abest, A. 2. Mox, ψυχομένης, D. 1.

(45) Παρ' αὐτῆς διὰ τῶν. Παρὰ ταύτης διὰ τῶν, D. 1, A. 3.

(46) Κινήσεώς τε. Τε abest, A. 3. Mox idem post αἵματος etiam omittit τε.

(47) Τὸ ἀγγεῖον. A. 1 scribit ἀγκεῖον.

(48) Ἡ ἀρτηρία τὸ ἀγγεῖον τοῦ. Absint, A. 2.

(49) Φλέψ τροφήν. Φλέψ τὴν τροφήν. Sed τὴν linea transversa et punctis notatum, D. 1. Ante φλέψ deest γάρ, M. 1.

(50) Δίδωσι τῇ φλεβί. Μεταδίδωσι τῇ φλεβί, D. 1; Ox.; A. 1, 3; M. 1. Ἐπιδίδωσι τῇ φλ., A. 2.

(51) Ζωτικοῦ ὅθεν. Post ζωτικοῦ addit: Τὸ δὲ νεῦρον αἰσθῆσιν παρέχει αὐταῖς τε καὶ τῷ παντὶ σώματι. Ὅθεν, D. 1. Non agnoscent Con., Vall., nec editor Oxoniensis. Mox, ἀρτηρία ἐστίν, A. 3.

(52) Λεπτοῦ οὕτε φλέβα, κ. κ. λ. Λεπτοῦ οὕτε πνεύματος ἀτμώδους χωρὶς φλέβα. Διαστέλλεται, A. 1, 2.

(53) Ἀτμώδους. Addit: Οὕτε νεῦρον χωρὶς αἰσθήσεως, D. 1. Hæc non agnoscent Con., Vall.

(54) Καθ' ἀρμονίαν. Κατὰ ἀρμονίαν, A. 2, 3. Κατὰ ἀρμονίαν, omisso mox τινὰ, D. 1.

(55) Διὰ παντός τοῦ σώματος. Στόματος, hoc σώματος, D. 1. Et ante, τῇ κενῇ, loco κενοῖ διὰ παντός, A. 3.

ἀδῆλων πόρων, ὡς διὰ τοῦ στόματος καὶ τῆς ῥίνος ἢ καρδία τὸ λιγνυῶδες (56) ἐν ταῖς ἐκπνοαῖς ἀνωθεύεται.

CAP. XXV.

De generandi aut seminandi facultate.

Generandi quoque vis, partis est ejus, quæ rationi non obtemperat. Nam sine voluntate nostra in somniis semen emittimus; et cupiditas conjunctionis, naturalis est. Inviti enim ad eam ferimur; quanquam actio sine controversia in nobis sita est et ab anima pendet. Etenim instrumentis, quæ appèitioni naturali serviunt, conficitur, et abstinere ab appetitione, eamque comprimere, in nobis est positum. Instrumenta autem seminandi facultatis prima, venæ sunt et arteriæ. In his enim, per conversionem sanguinis, primum humidum, quod ad seminis naturam vergit, ut in mammis lac, procreatur. Horum enim vasorum alimentum hic humor est, propterea quod a principio e semine procreata sint. Excoquunt igitur arteriæ et venæ sanguinem in humidum, quod ad naturam seminis accedit, ut alatur. Atque, quod ex earum alimento relinquunt, semen fit. Fertur enim primum quidem multa circuitione in caput, deinde a capite per binas venas binasque arterias delabitur. Quare si quis excidat venas, quæ sunt circa aures et parotides (*carotides*), animal sterile reddit et ineptum ad

A

ΚΕΦ. ΚΕ' (57)

Περὶ τοῦ γεννητικοῦ ἢ σπερματικοῦ.

Καὶ τὸ γεννητικὸν δὲ τοῦ μέρους ἐστὶ τοῦ μὴ κατὰ φύσιν λόγῳ. Ἀβουλῆτως γὰρ ἐν ταῖς ὀνειρώξεσι (58) προτεμεν τὴν γονὴν. Καὶ ἡ ἐπιθυμία δὲ τῆς συνουσίας φυσικὴ. Ἀκοντες γὰρ ἐπ' αὐτὴν κινούμεθα. Ἡ δὲ πρᾶξις ὁμολογουμένης ἐφ' ἡμῖν καὶ ψυχικὴ (59). Καὶ γὰρ διὰ τῶν καθ' ὁρμὴν ὀργάνων (60) συντελεῖται, καὶ ἀποσχέσθαι (61) καὶ κρατῆσαι τῆς ὁρμῆς ἐφ' ἡμῖν ἐστίν. Ὅργανα δὲ τῆς σπερματικῆς δυνάμεως πρῶτον μὲν αἱ φλέβες (62) καὶ αἱ ἀρτηρίαι. Ἐν ταύταις γὰρ τὸ θερῶδες (63) πρῶτον ὑγρὸν τίκεται, μεταβληθέντος τοῦ αἵματος, καθάπερ ἐν τοῖς τιτθοῖς (64) τὸ γάλα (65). Τροφὴ γὰρ τῶν ἀγγείων τούτων ἐστὶν ὁ χυμὸς οὗτος. Καὶ γὰρ τὴν ἀρχὴν ἐκ σπέρματος (66) ἡ γένεσις αὐτοῖς ἐστίν. Ἐκπέσσουσι μὲν οὖν αἱ ἀρτηρίαι καὶ αἱ φλέβες (67) τὸ αἷμα εἰς τὸ θερῶδες (68) ὑγρὸν, ἵνα τρέφονται· τὸ δὲ 114 περριτεῦον τῆς τροφῆς αὐτῶν γίνεται γονὴ (69). Ἀναφέρεται γὰρ πρῶτον μὲν διὰ περιόδου πολλῆς εἰς τὴν κεφαλὴν· πάλιν δὲ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς καταφέρεται διὰ δύο φλεβῶν καὶ δύο ἀρτηρίων. Ὅθεν, ἐάν (70) τις ἐκτέμῃ τὰς φλέβας τὰς παρὰ τὰ ὦτα καὶ τὰς παρὰ τὰς καρωτίδας (71), ἀγονον ποιεῖ τὸ ζῶον (72). Αὐταὶ

B

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(56) Τὸ λιγνυῶδες. Τὸ λιγνυῶδες, D. 1. Mox, ἐν ταῖς πνοαῖς ἀνωθεύεται, D. 1. Ἐν ταῖς ἐκπνοαῖς ἐξωθεύεται, Ox. Ἐν ταῖς ἐκπνοαῖς ἐνωθεύεται, A. 1, 2.

(57) Cap. 25. Index : Περὶ τοῦ γεννητικοῦ ἢ σπερματικοῦ, κδ'. A. 3. Sic, sed κς'. D. 1, A. 1. Sic, sed λόγος, loco κς., M. 1. *De generativo sive seminario*, cap. 25, Vall. Cono incipit libri iv cap. 17, *De vi generativa*.

(58) Ὀνειρώξεσι. Ὀνειρώξεσι, D. 1.

(59) Ψυχικὴ. Opponitur τῷ φυσικῇ. Ab animo pendet, a nostra voluntate pendet. Infra pag. 115, ψυχικὸν appellat τὸ κατὰ προαίρεσιν, idque opponit τῷ φυσικῷ καὶ ζωτικῷ.

(60) Διὰ τῶν καθ' ὁρμὴν ὀργάνων. Cono, per organorum motum.

(61) Καὶ ἀποσχέσθαι, x. τ. λ. Καὶ ἀποσχέσθαι καὶ κρατῆσαι τῆς ὁρμῆς, D. 1; A. 1, 2, 5, Con., Vall. Κρατῆσθαι, loco κρατῆσαι, M. 1.

(62) Πρῶτα αἱ φλέβες. Πρῶτον μὲν αἱ φλέβες καὶ ἀρτηρίαι, A. 3, D. 1. Sic, sed servato ai, ante ἀρτηρ., A. 1, 2. Πρῶτον habet etiam M. 1.

(63) Ἐν ταύταις γὰρ τὸ θερῶδες. Γὰρ abest, A. 1, 2. Ὁρώδες ex corr. rec., antea ὄρ. loco θερῶδες, D. 1. Sic et mox A. 3 constanter exhibet θερῶδες. Θερῶδες est ex θερός, semen genitale, quod etiam θορὴ dicitur, Herodot. iii, 101, ubi θορὴ et γονὴ idem est. Plutarch. Sympos. i. II, p. 637 : Πολλῶν ἐγγέλων ἀλισκομένων, οὐδεὶς ἐώρακεν οὔτε θορὴν, οὔτε ὠν ἐγγέλων ἔχουσιν. Rufus Ephesius, pag. 33, ut synonyma notat, σπέρμα, θορὴ, γόνος. Eustath. ad II., p. 242, θορὴ explicat ζωτικὸν σπέρμα. Ὁρώδες vero, seu ὄρώδες, correctum pnto, ut notius. Ita Plutarch. De placitis philosoph. iv, 24, habet : Ὁ σπερματικὸς κρίνεται (id est, ἐκκρίνεται) ὄρρός. Sic ὄρρός esset serosum, quod et de lacte dicitur, cujus Nemesius mox meminit. Cono reddidit, germinabile. Valla, protiliens. Videtur ergo derivasse a θορεῖν. Saltem ergo lectionem θερῶδες firmat.

(64) Ἐν ταῖς τίτθοις. Ἐν τιτθοῖς, A. 1, 2. Ἐν τοῖς τιτθοῖς, D. 1. Τιτθοῖς, A. 3.

(65) Τὸ γάλα. Intellige τίκεται. Si enim refera-

tur ad μεταβληθέντος, requiritur τοῦ γάλακτος.

(66) Τὸν ἀγγεῖον... ὁ χυμὸς οὗτος... ἐκ σπέρματος. Ἀγγεῖα intelligo φλέβας καὶ ἀρτηρίας· χυμὸν accipio de sanguine. Ergo loco ἐκ σπέρματος conjecerim, ἐξ αἵματος.

(67) Ἐκπέσσουσι μὲν οὖν αἱ ἀρτηρίαι καὶ αἱ φλέβες. Ἐκπέσσουσι μὲν αἱ ἀρτ. καὶ φλέβες, D. 1. Ἐκπέμπουσι, A. 3. Ἐκπέσσουνται habet M. 1. Mox idem eis, ante τὸ, omittit. Οὐν omittit A. 2. Αἱ, ante φλέβες, omittunt A. 1, 2. Hæc Conc ita : Siquidem cum arteriæ et venæ sanguinem ad germinabile humidum, ut nutriatur, emittunt. Legit ergo τρέφεται, et retulit ad θερῶδες ὑγρὸν, non ad ἀγγεῖα. Præterea loco ἐκπέσσουσι videtur legisse ἐκπέμπουσι, aut, ἐκπέζουσιν. Valla habet, excoquunt, deinde θερῶδες hoc loco reddidit servens, non, ut antea, protiliens. Sed τρέφονται servat.

(68) Θερῶδες. Ὁρώδες, D. 1. Mox περριττον, loco περριτεῦον, A. 3.

(69) Αὐτῶν γίνεται γονὴ. Αὐτῆς, loco αὐτῶν, A. 3.

(70) Ὅθεν εἶον... ἀγονον ποιεῖ τὸ ζῶον. Cono hæc primo reddidit omnia, omittit tamen, καὶ τὰς D παρωτίδας. Sed continuo subjicit : Similiter autem venas, quæ sunt circa coracidas (sic) venas, incidens, animal facit sterile scire. Ab his, omittis proximis, statim transit ad, Ἀριστοτέλης μὲν οὖν.

(71) Τὰς παρὰ τὰ ὦτα καὶ τὰς παρὰ τὰς παρωτίδας. Τὰς παρὰ τὰ ὦτα καὶ τὰς παρακαρωτίδας (sic), D. 1. Τὰς παρὰ τὰ ὦτα καὶ τὰς παρὰ τὰς παρακαρωτίδας, A. 3. Bis in his parâ, loco περί, habent A. 1, 2. Scriba cod. D. 1, ex duobus vocabulis unum fecit. Haud dubie legendum, καὶ τὰς παρὰ τὰς καρωτίδας. Παρωτίς est genus abscessus prope aures; καρωτίδες sunt arteriæ per collum fusæ. Rufus Ephesius, p. 32 : Καρωτίδας δὲ τὰς διὰ τοῦ τραχήλου κοίλας (φλέβας) ὠνόμαζον πάλαι. Valla ita : quæ (venæ) secundum auricularas sunt et secundum carotidas. Videtur ergo legisse, καὶ τὰς παρὰ τὰς καρωτίδας.

(72) Τὸ ζῶον. Τὸν ἀνθρώπον καὶ πᾶν ζῶον γένος, M. 1.

δὲ αἱ φλέβες καὶ ἀρτηρίαι γίνονται τὸ ἐλικοειδές (73) καὶ κίρσοειδές πλέγμα παρὰ τὸν ὄσχεον, ἔνθα τὸ θορῶδες (74) ὑγρὸν ἐμπίπτει εἰς ἑκάτερον τῶν διδύμων [μία ἀρτηρία καὶ μία φλέψ, πλήρεις σπέρματος (75)] ἐν τούτοις δὲ τελείως (76) ἀποσπερματοῦται, καὶ διὰ τοῦ κίρσοειδοῦς παραστάτου τοῦ μετὰ (77) τοὺς διδύμους ἐκκρίνεται μετὰ πνεύματος, διότι καὶ ἀρτηρία ἐστὶν ἡ παραπέμπουσα (78). Ὅτι δὲ καὶ ἀπὸ φλεβός (79) φέρεται, ὁλῆν ἐστιν ἐκ τῆς λαγνείας. Ὅταν γὰρ ἐπὶ πολλὸ συνουσιάζωσι καὶ καταναλώσωσι τὸν σπερματικὸν καὶ θορῶδη χυμὸν (80), τότε ὑπὸ τῆς βίαιας ἑλκῆς αἷμα καθαρὸν ἐκκρίνουσι. Καὶ αἱ γυναῖκες δὲ πάντα τὰ αὐτὰ τοῖς ἀνδράσιν ἔχουσι μόρια, ἀλλ' ἔνδον καὶ οὐκ ἔξω.

Ἀριστοτέλης μὲν οὖν καὶ Δημόκριτος οὐδὲν βούλονται συντελεῖν τὸ τῆς γυναικὸς σπέρμα πρὸς γένεσιν τέκνων. Τὸ γὰρ προεῖμένον ἐκ τῶν γυναικῶν, ἰδρῶτα τοῦ (81) μορίου μᾶλλον ἢ γονὴν εἶναι βούλονται (82). Γαληνὸς δὲ, καταγινώσκων Ἀριστοτέλους (83), λέγει σπερμαίνειν μὲν τὰς γυναῖκας καὶ τὴν μίξιν ἀμφοτέρων τῶν σπερμάτων ποιεῖν τὸ κύημα (84) διὰ καὶ τὴν συνουσίαν μίξιν λέγεσθαι (85) οὐ μὴν τελείαν γονὴν, ὡς τὴν τοῦ ἀνδρός (86), ἀλλ' ἐτι ἀπεπτον **115** καὶ ὑγροτέραν. Τοιαύτη δὲ οὖσα τῆς γυναικὸς ἢ (87) γονή, τροφή γίνεται τῆς τοῦ ἀνδρός (88). Ἐξ αὐτῆς δὲ καὶ μέρος τι τοῦ χορίου, τοῦ

A generandum. Hæ autem venæ et arteriæ evadunt illud tortuosum et quod instar varicum est involutum, quod est ad scrotum, ubi humidum illud, quod ad semen accedit, labitur in utrumque testem. Una est arteria, unaque vena plena seminis, in quibus perfecte semen perficitur et per tortuosum parastaten, qui secundum testes est, cum flatu depellitur, quoniam et arteria est, quæ mittit. Ferri autem etiam a vena, libidinosa petulantia ostendit. Cum enim diu concubuerint, et id in quo seminis vis inest, et genitalem humorem consumpserint, tum etiam per violentam contentionem porum sanguinem emittunt. Mulieres quoque omnes easdem, quas viri, partes habent, sed intus, non extra.

Aristoteles quidem et Democritus nihil volunt conferre semen mulieris ad procreationem liberorum. Quod enim mittitur a mulieribus, sudorem potius membri, quam semen esse, volunt. Galenus vero, damnans Aristotelem, ait, semen emittere mulieres, et misionem utriusque seminis, fetum efficere; quare etiam concubitum misionem dici; non tamen perfectum semen, ut viri, sed adhuc crudum et humidius. Cum autem tale sit mulieris semen, alimentum sit virilis, et ex eo pars quædam secundarium, quæ sunt ad cornua uteri, concrescit, et quod a farciminis forma alantoeides nominatur, quod reli

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(73) Ἐλικοειδές. Ἐλκοειδές, D. 1. Sic, omisso paulo ante γίνονται, A. 3. Mox D. 1, τὸν ὄσχεον. Correxī ἐλικοειδές, uti alibi legitur. Cæterum alii scribunt ὁ ὄσχος, alii ὄσχεος, de quo vide ad Pollucem, II, 4, p. 237. Galenus in Glossis Hippocrat., p. 88, ὄσχω, sed de feminis loquens, explicat: Τῇ περὶ τὸ στόμα τῆς μήτρας ἐλικοειδῇ ἐπαναστάσει.

(74) Ἐνθα τὸ θορῶδες. Τὸ abest, A. 1. Ὅρῶδες (sic), loco θορῶδες, D. 1. Valla rursus: *servens*, ac si legerit πυρῶδες.

(75) Μία ἀρτηρία καὶ μία φλέψ πλήρης σπέρματος. Pluribus rationibus motus de his vocabulis dubito, quæ explanationis causa paulo inferius ab aliquo ascripta puto margini, ubi ἀρτηρία et φλεβός legitur, deinde vero temere translata in contextum perpetuum. Primo enim ἐν τούτοις, quod continuo additur, sine ullo dubio refertur ad διδύμους. Nam ad ἀρτηρία et φλέψ respiciere nequit, tum, quia ita postulat ταύταις, tum, quia ex mente Nemesii nec vena, nec arteria σπέρμα καθαρὸν καὶ τέλειον continet, sed id demum ἐν τοῖς διδύμοις perficitur. Ergo primo hæc sunt ἀσύντακτα et contraria sententiæ. Secundo mirum videtur, cur unius venæ et unius arteriæ hic facta sit mentio, cum paulo ante duæ memoratæ sint. Quod enim mox ἀρτηρία et φλεβός singulari numero occurrit, id hanc dubitationem non tollit. Singulari enim numero pro duali seu plurali usus est, nec, ut hoc loco, addidit μία. Tertio et hic alibi apud Nemesium et omnino apud veteres venæ tribuitur αἷμα, arteriæ πνεῦμα, neutri vero σπέρμα καθαρὸν καὶ τέλειον. Credo ergo hæc tollenda esse. Interim ergo inclusi. Veram hæc vocabula, paulo inferius vocabulis ἀρτηρία et φλεβός explicandi causa ascripta, inepta sunt. Scribendum enim erat μία ἐκάστη ἀρτηρία πλήρης πνεύματος, καὶ μία ἐκάστη φλέψ πλήρης αἵματος. Cæterum hæc vocabula non solum in codicibus a me examinatis, h. l. occurrunt, verum etiam in versione Vallæ. — Πλήρεις σπέρματος, D. 1; A. 1, 2. Semine plenæ, Vall.

(76) Τελείως. Τελείως, D. 1; A. 1, 2. Mox κίρσοει-

δοῦς, A. 2. Stephanus in *Lexico medico*, p. 543, ex Rufo Ephesio, p. 29, quatuor ἀγγεῖα σπερματικὰ memorat, duo κίρσοειδῇ, totidemque ἀδενοειδῇ, quæ et γόνιμοι φλέβες et ab aliis omnino παραστάται dicuntur. Ἀποσπερματοῦται, id est, *fit semen*. Sic dicitur ἀπολιθῶν et alia. Aliud est, ἀποσπερμαίνειν, misso semine procreare, Euseb. *Demonstr. evang.*, p. 778; et ἀποσπερματίζειν, semen emittere, Aristot. *De generat. anim.* I, 20.

(77) Παραστάτου τοῦ μετὰ. Τοῦ abest, D. 1; A. 1, 2.

(78) Ἡ πέμπουσα. Ἡ παραπέμπουσα, D. 1; mox idem, καταναλώσουσι. Pro πέμπουσα malim compositum, ut παραπέμπουσα, quod habet D. 1.

(79) Καὶ ἀπὸ φλεβός. Hic rursus incipit textus a manu prima, A. 2. Mox, λαγνείας, A. 2.

(80) Θορῶδη χυμὸν. Ὅρῶδη χυμὸν, A. 2. Ὅρῶδη cum spiritu leni et aspero, D. 1. Rursus, *serventem humorem*, Vall. Mox, τότε ὑπὸ τῆς βίαιας, D. 1; A. 1, 2, 3. Deinde ἐκκρίνουσι (sic) loco ἐκκρίνουσι, M. 1, et paulo post τέκνου, loco τέκνων, idem.

(81) Ἰδρῶτα τοῦ. Ἀνδρῶτατοῦ. Sic D. 1. De Democrito et Aristotele vide Plutarch. *De placit. philosoph.* v, 5. Sed is potius Zenoni et Aristoteli hanc sententiam tribuit. Adde Aristot. *De gener. animal.* I, 20.

(82) Εἶται βούλονται. Βούλονται εἶναι, A. 1. (83) Καταγινώσκων Ἀριστοτέλης. Καταγ. Ἀριστοτέλους, D. 1; A. 1, 2, 3. Καταγ. Ἀριστοτέλει, M. 1. Καταγ. Ἀριστοτέλη, Ox. Ἀριστοτέλους conjecterat etiam Ant. in erratis. Ista prorsus omittit Con. Post τελείαν γονὴν iterum intellige σπερμαίνειν τὰς γυναῖκας. Cono et Valla interponunt, *esse*. Ac si legerint τελείαν εἶναι τὴν γονήν.

(84) Κύημα. Undam, Valla. Ac si κύμα aut νῆμα legerit.

(85) Διὰ καὶ τὴν — λέγεσθαι. Omitit Con.

(86) Ὡς τὴν τοῦ ἀνδρός. Τὴν τοῦ abest, M. 1.

(87) Τῆς γυναικὸς ἢ. Ἡ γυναικός, M. 1.

(88) Τῆς τοῦ ἀνδρός. Τῇ τοῦ ἀνδρός, A. 1, 3. Quod eodem redit.

quiarum cibi fetus, dum in utero est, receptaculum est. In unoquoque autem genere animalis, tum femina marem admittit, cum potest concipere. Quæ ergo semper possunt concipere, semper conjunctionem admittunt, ut gallinæ et columbæ et homo. Sed cætera dum gravidæ sunt, fugiunt conjunctionem; mulier semper admittit. Nam gallinæ quidem, quod quotidie fere pariant, quotidie fere cum mare congregiuntur. Mulieres autem, ut in cæteris rebus, voluntate sunt libera, ita etiam in concubitu post conceptionem. Nam bestię non a seipsis, sed a natura diriguntur, et modus eis, tempusque definitum naturæ lege statutum est.

ἄλογα (98) τῶν ζώων οὐκ ἀφ' ἐαυτῶν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς φύσεως κανονίζεται (99), καὶ μέτρα καὶ καιρὸν ὀριζόμενον δέχεται.

CAP. XXVI.

Alia divisio facultatum, quæ animal administrant.

Partiuntur aliter facultates, quæ in animali sunt, et earum partim animæ vires dicunt, partim naturales, partim vitales. Animæ quidem, quæ sunt ex electione et consilio: naturales autem et vitales, quæ sine electione et consilio sunt. Et sunt animæ facultates duæ, motus, quo per se et cum appetitu agitantur animalia, et sensus. Motus porro, quo per se animalia cientur et cum appetitu, species sunt, progrediendi vis ab uno loco in alium, totiusque corporis movendi, et vocis edendæ facultas, et respi-

A περὶ (89) τὰς κεφαλὰς τῆς μήτρας, συμπήγνυται, καὶ ὁ καλούμενος ἀλάντοειδής (90), δοχεῖον ὡν τῶν περιττωμάτων (91) τοῦ ἐμβρύου. Καθ' ἑκάστην δὲ γένος ζώου, τότε προσίσταται ἡ θήλεια (92) τὸν ἄρρενα, ὅταν δύνηται κυστσκεσθαι. Τὰ τοῖνον δὲ δυνάμενα κυστσκεσθαι, δὲ προσίσταται τὴν συνουσίαν, ὡς ἀλεκτορίδες (93) καὶ περιστέραι καὶ ἄνθρωποι (94). Ἀλλὰ τὰ μὲν ἄλλα κύοντα, τὴν σύνοδον (94*) ἀποφεύγει γυνή δὲ δὲ προσδέχεται (95). Αἱ γὰρ ἀλεκτορίδες, τῷ καθ' ἑκάστην σχεδὸν ἡμέραν (96) τίττειν, καθ' ἑκάστην σχεδὸν προσίενται (97) τὴν συνουσίαν· αἱ δὲ γυναῖκες, ὡς ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ αὐτεξουσίον ἔχουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῇ συνουσίᾳ τῇ μετὰ τὴν σύλληψιν. Τὰ γὰρ φύσεως κανονίζεται (99), καὶ μέτρα καὶ καιρὸν ὀρι-

B

ΚΕΦ. ΚΖ' (1).

Ἀλλή διαίρεσις τῶν διοικουσῶν ἐν γράμειν τὸ ζῶον.

Διαίρουσι δὲ καὶ ἄλλως τὰς κατὰ τὸ ζῶον δυνάμεις. Καὶ τὰς μὲν λέγουσι (2) ψυχικάς, τὰς δὲ φυσικάς, τὰς δὲ (3) ζωτικάς· ψυχικάς μὲν (4), τὰς κατὰ προαίρεσιν· φυσικάς δὲ καὶ ζωτικάς, τὰς ἀπροαίρετους. Καὶ εἰσὶ ψυχικαὶ μὲν, δύο (5), ἡ τε καθ' ὁρμὴν κίνησις καὶ ἡ αἰσθησις (6). Τῆς δὲ καθ' ὁρμὴν κινήσεως εἶδη τρία, τὸ τε μεταβατικὸν καὶ κινητικὸν τοῦ σώματος παντὸς καὶ τὸ φωνητικὸν καὶ τὸ ἀναπνευστικὸν (7). 116 Ἐν ἡμῖν γὰρ ταῦτα καὶ ποιεῖν καὶ μὴ ποιεῖν. Φυσικαὶ δὲ καὶ ζωτικαὶ, αἱ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(89) Μέρος τι τοῦ χορίου τοῦ περὶ. Μέρος τι τοῦ χορίου τὰ περὶ τῆς κεφαλᾶς, A. 1. Μέρος τοῦ χορίου τὰ περὶ τῆς, A. 2. Τὰ, loco τοῦ, habet etiam A. 3. Χόριον Latini secundas appellant. Est autem involucrem embryonis. Vide Celsum, vii, 29 sub finem. Galenus in Def. med. dictum putat ἔχει ἐπειδὴ χώρημα ἔστι τοῦ ἐμβρύου, οὐλοῦν χώριον, ἡ ἐπειδὴ χορηγεῖ τὴν τροφὴν αὐτῷ. Hinc intelligitur, cur ω in nonnullis libris obtineat. Stoici per hoc nutrirī embryonem affirmarunt. Vid. Plutarch. De placitis philos. v, 16. Vide etiam scholia ad Theocrit. Id. ix, 19; Pollucem, ii, p. 260. Scribitur etiam χορίον. Ὁ ἀλάντοειδής, nimirum ὁρμήν, est involucrem membranaceum farciminis formam habens. Præterea etiam ἀμνίον memoratur a physicis et medicis. Vide Pollucem, ii, pag. 260. Cono Græce exhibet τῆς καιράας et ἀλάντοειδής. Valla exprimit, τοῦ περὶ τὰς κεφαλὰς. Idem habet, allantoides.

(90) Ἀλάντοειδής. Ἀλλάντοειδής, A. 1, Ox. Mox δοχεῖον ὅν, A. 2. Δοχεῖον ὅν, A. 3.

(91) Περιττωμάτων. Περιττωμάτων, D. 4, Ox. Περιττωμάτων, A. 1.

(92) Ἡ θήλεια. Ἡ θήλεια, D. 1. Mox, τῷ ἀνδρὶ, loco τὸν ἄρρενα, M. 1. Paulo post, προσίενται, A. 3.

(93) Ὡς ἀλεκτορίδες ad προσίσταται τὴν συνουσίαν. Absunt, Vall.

(94) Καὶ ἄνθρωποι. Καὶ ἄνθρωπος, D. 1, A. 3, Con.

(94*) Σύνοδος. Σύνοδος, ut synonymum συνουσίας, occurrit apud Philonem, p. 28 B: Ἀλλ' αἱ τε πρῶται τοῦ ἄρρενος πρὸς τὸ θῆλυ σύνοδοι ξεναγὸν ἔχουσιν ἡδονήν, αἱ τε σποραὶ καὶ γενέσεις διὰ ταύτης συνίστανται. Heliodor., pag. 162, ubi σύνοδος et ὁμιλία sunt synonyma.

(95) Γυνή δὲ δὲ προσδέχεται. Ἀεὶ abest, A. 2. Totum hoc omittit Con. Ipse malim hæc omittere, quod mox est de mulieribus, αἱ δὲ γυναῖκες. Sed

C ita mox legendum: Αἱ δὲ (loco γὰρ) ἀλεκτορίδες.

(96) Τῷ καθ' ἑκάστην ἡμέραν σχεδόν. Τὸ καθ' ἑκάστην σχεδόν ἡμέραν, D. 1. Sic, sed τῷ, A. 1, 2, 3. Mox, τίττειν καὶ καθ', A. 3.

(97) Σχεδόν προσίενται. Σχεδόν abest, A. 2, D. 1. Sed hic προσίενται habet in scripto solum v, a manu tamen prima.

(98) Τὰ γὰρ ἄλλα, A. 3. Mox idem, καὶ μέτρον.

(99) Ὑπὸ τῆς φύσεως κανονίζεται. Ἀπὸ, loco ὑπὸ, A. 1, κανονίζονται, loco κανονίζεται, D. 1. Paulo ante ἄλλα, loco ἄλογα, habet Con. — Vorem κανονίζεται habet etiam Aristoteles, Eth. ad Nicomach., lib. ii, cap. 3: Κανονίζομεν δὲ καὶ τὰς πράξεις, οἱ μὲν μᾶλλον, οἱ δὲ ἥττον, ἡδονὴν καὶ λύπην.

(1) Cap. 26. Index idem, A. 3. Idem, sed caput κε', D. 1, A. 1. Index a prima manu, sed caput κε', a secunda, A. 2. Loco Κεφ. est Ἀλόγος, M. 1. Alia divisio potentialium animantium prosequentium, cap. 25, Valla. Cono incipit libri iv cap. 18, De vi motiva secundum locum.

(2) Καὶ τὰς μὲν λέγουσι. Λέγουσι abest, A. 1. Refert hæc Joan., pag. 181, ubi φυσικάς, loco φυσικός.

(3) Φυσικάς, τὰς δὲ. Φυσικάς καὶ τὰςδε, Ox.

(4) Ζωτικάς καὶ ψυχικάς μὲν. Ζωτικάς φασι. Ψυχικάς μὲν, A. 1. Καί, ante φυσικάς, omittunt etiam A. 2, 3; D. 1. Τὰς δὲ ζωτικάς abest, M. 1.

(5) Δύο. Δύο, D. 1, Ox.

(6) Καὶ αἰσθησις. Καὶ ἡ αἰσθησις, D. 1; A. 1, 2, 3. Mox, εἶδη τρία, τὸ τε μεταβ., D. 1. Τρία abest, Con., Vall.

(7) Καὶ φωνητικὸν καὶ ἀναπν. Καὶ τὸ φωνητ. καὶ τὸ ἀναπν., D. 1. Dubitare aliquis possit, cur αἰσθησιν, φωνὴν et ἀναπνοὴν ad ψυχικά καὶ προαιρετικά retulerit. Sed mox, pag. 117, αἰσθησιν et φωνὴν refert ad ψυχικά et προαιρετικά, item ἀναπνοὴν, p. 118, ac diserit, p. 119: Ὅθεν τινὲς, οὐ συνιέντες,

οὐκ (8) ἐφ' ἑμὶν, ἀλλὰ καὶ ἐκόντων καὶ ἀκόντων γινόμεναι, ὡς ἡ θραπευτικὴ καὶ αὐξητικὴ καὶ σπερματικὴ (9), φυσικαὶ οὐσαι· καὶ ἡ σφυγμικὴ, ζωτικὴ οὐσα. Τὰ δὲ ὄργανα, τῶν μὲν ἄλλων (10) ἐμπροσθεν εἴρηται· τῆς δὲ κατὰ προαίρεσιν κινήσεως (11), νῦν ἐροῦμεν.

ΚΕΦ. ΚΖ' (12).

Περὶ τῆς καθ' ὁρμὴν ἢ κατὰ προαίρεσιν κινήσεως, ἧτις ἐστὶ τοῦ ὀρεκτικοῦ.

Ἔστιν οὖν τῆς κατὰ (13) προαίρεσιν ἢ καθ' ὁρμὴν κινήσεως ἀρχὴ μὲν, ὁ ἐγκέφαλος καὶ ὁ νωτιαῖος μυελός, ἐγκεφάλου μέρος ὢν καὶ αὐτός· ὄργανα δὲ, τὰ ἐκ τούτων πεφυκότα νεῦρα καὶ οἱ τῶνδεσμοὶ καὶ οἱ μῦες. Οἱ δὲ μῦες (14) συνεστήκασιν ἐκ τε σαρκῶν καὶ νευρωδῶν ἰνῶν καὶ τενόντων, συμπεπλεγμένων ταῖς τῶν νεύρων ἰσίν (15). Ὅθεν τινὰς ὥφθησαν (16) αὐτοὺς αἰσθητικοὺς εἶναι, διὰ τὴν γινομένην ἐκ τῶν συμπεπλεγμένων αὐτοῖς νεύρων αἴσθησιν. Ἔστιν οὖν ὁ τένων σύνθετος ἐκ τε συνδέσμου καὶ νεύρων λεπτῶν. Διαφέρει δὲ νεύρου (17) τένων, ὅτι πᾶν μὲν νεῦρον αἰσθητικόν ἐστί καὶ στοργγύλον καὶ ἀπαλότερον καὶ ἂν ἐγκεφάλου τὴν ἀρχὴν ἔχει· ὁ δὲ τένων καὶ σκληρότερος καὶ ἐξ ὀστέου καὶ ἀναίσθητος καθ' ἑαυτὸν, καὶ ἐστ' ὅτε πλατύς (18). Εἰσὶ δὲ αὖ μὲν χεῖρες ἀντιληπτικὸν ὄργανον καὶ πρὸς τὰς τέχνας ἐπιτηδεύατον. Ἐὰν γάρ τις ἀφέλῃ (19) τὰς χεῖρας, ἢ τῶν χερῶν μόνους τοὺς δακτύλους (20), εἰς πάσας σχεδὸν τὰς τέχνας ἀχρηστότατον ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον. Διὸ καὶ μόνος ἄνθρωπος (21), **117** ἐπειδὴ λογικός ἐστι καὶ τεχνῶν δεκτικός, χεῖρας ἔσχε παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ. Οἱ δὲ πόδες μεταβατικὸν ὄργανον. Τὴν γὰρ κατὰ τόπον κίνησιν διὰ τούτων ποιούμεθα. Μόνος δὲ ἄνθρωπος καθέζεται, μηδενὸς ἐρείσματος δεόμενος (22). Μόνος γὰρ πρὸς δύο γωνίας ὀρθὰς κάμπτεται (23)

VAR. LECT.

φυσικὴν ἐνόμισαν εἶναι τὴν ἀναπνοήν. Vide etiam Joan. 1. 1. Cono το φωνητικόν, reddidit *vitalis*. Sed Valla, *vocalitas*.

(8) *Ζωτικαὶ αἱ οὐκ*. Ai abest, D. 1. Mox, ἀλλὰ ἐκόντων, A. 3.

(9) *Ἀδελφικὴ καὶ σπερματικὴ*. Σπερματικὴ καὶ αὐξητικὴ, Ox., A. 3.

(10) *Τῶν μὲν ἄλλων*. Τῶν ἄλλων μὲν, A. 2. Intelligence δυνάμεων.

(11) *Τῆς δὲ κατὰ προαίρεσιν κινήσεως* Intelligence, τὰ ὄργανα, A. 3. Τῶν — κινήσεων, loco τῆς — κινήσεως.

(12) Cap. 27. Index idem, sed in principio libri ἢ κατὰ, ante hoc caput autem καὶ κατὰ, A. 3. Idem sed caput xγ', A. 1. Sic, sed κατὰ, ante προαίρεσιν, omittit D. 1. Index, qui in edito, a prima manu, a secunda autem xγ', A. 2. Loco κεφ. est λόγος, M. 4. *De motu per impulsum et assensionem, qui est appetitus*, cap. 26, Vall.

(13) *Ἔστιν οὖν τῆς κατὰ*. Ἔστι μὲν οὖν τῆς κατὰ, A. 2. Mox abest μυελός, M. 4.

(14) *Οἱ μῦες*. Οἱ δὲ μῦες. Bis μῦες. Mox vitiose νευρωδῶν, D. 1. Ἐκ τε omittit, A. 3. Paulo post idem : τενόντων καὶ συμπεπλεγμένων. Prius οἱ μῦες Cono reddidit, *membrana*, ac si fortasse legitur ὁρμήν, aut ὀρέγες.

(15) *Ταῖς τῶν νεύρων ἰσίν*. Ἰναισιν, loco ἰσιν, D. 1, M. 1, A. 3. Ἰμέσιν (sic) A. 2. Dicitur ἰς et ἰν, ἰνός, ἰνί, ἰσί. Suidas : ἰνός· νεῦρα, καὶ ἡ δοτικὴ τῶν πληθυντικῶν, ἰσί. Nihilominus tamen credo

A randi. In nobis enim est situm, hæc facere et non facere. Naturales et vitales non sunt in nostra potestate positæ, sed velimus, nolumus, fiunt, ut nutriendi, augendi et generandi vis, quæ sunt naturales, et pulsuum, quæ vitalis est. Ac cæterorum quidem instrumenta antea diximus; nunc motus ejus, qui ex electione suscipitur, exponemus.

CAP. XXVII.

De motu, quem animalia per se aut per electionem suscipiunt, qui ad appetitum pertinet.

Est igitur motus, quem per electionem aut per se animalia suscipiunt, principium, cerebrum et dorsi medulla : quippe quæ cerebri pars sit. Instrumenta, nervi, qui ex his orti sunt, et ligamenta et musculi. Musculi autem constant e carnis et nervosis fibris et tendinibus, qui cum nervorum fibris complicati sunt. Quare aliqui existimarunt, eos sentiendi vim habere, propter sensum, qui fit ex nervis, qui illis sunt connexi. Itaque tendo e ligamento et tenuibus nervis est compositus. Differt autem a nervo tendo, quod omnis nervus sentiendi vi est præditus et rotundus et molliusculus, et a cerebro originem ducit. Tendo vero et durior est et ex osse, et per se sensus expers et latus aliquando. Sunt autem manus ad capiendum et ad artificia exercenda instrumentum aptissimum. Si quis enim manus aut solos manuum digitos ademerit, ad omnes fere artes hominem inhabilem reddit. Idcirco solus homo, quoniam ratione utitur et in eam artes cadunt, a Deo manibus donatus est.

C Pedes vero gradiendi sunt instrumentum, quod per eos loco moveamur. Porro autem solus homo sedet, nullius adminiculi indigens. Solus enim ad duos angulos rectos crura et ad coxam et ad poplites flexit, alteros introrsum, alteros extrorsum. Quæ

ET ANIMADV.

etiam reperisse lævæ, si recte memini, apud Chrysostomum. Cono reddidit, *analysis*. Valla pro priori ἰνὸν habet, *inibus* : hoc vero loco reddidit : qui ex nerveis complicationibus stabiliantur. Cum alibi πῆγνυμι reddiderit *stabilio*, conjici possit, illum legisse, συμπεπληγῶτων ἐκ νευρωδῶν συνδέσμων. De his vid. Aristot. *Hist. animal.* in, 6.

(16) *Ὁφθήσαν*. Ἐνόθησαν, A. 3. Idem mox : εἶναι αἰσθητικά, et, γενομένην. Forte voluit, ἐγνωσθήσαν.

(17) *Διαφέρει δὲ νεῦρον*. Διαφέρει δὲ τοῦ νεύρου, A. 1. Mox, στοργγύλον, D. 1.

(18) *Καὶ ἐστ' ὅτε πλατύς*. Ἔστ' ὅτε καὶ πλατύς, A. 2. Πρὸς πλάτος, loco πλατύς, M. 1.

(19) *Ἐὰν γάρ τις ἀφέλῃ*. Ἐὰν γὰρ ἀφέλῃται, A. 3.

(20) *Ἡ μόνους τοὺς δακτύλους τῶν χερῶν*. Ἡ τῶν χερῶν μόνους τοὺς δακτύλους, A. 1, 2, 3. Sic, sed μόνον, et iterum in marg. a man. rec. : Ὅρφεός· χερῶν ἄλλωμένων ἔρρεον πολυέργος Ἀθήνη. Mox Cono omittit, καὶ τεχνῶν δεκτικός.

(21) *Μόνος δὲ ἄνθρωπος*. Ὁ, post δέ, addit A. 1, 3. Γάρ, loco δέ, M. 4.

(22) *Μηδενὸς ἐρείσματος δεόμενος*. Accubitu indigens, Con. Mox : Πρὸς γὰρ δύο γωνίας μόνος, A. 3.

(23) *Κάμπτεται* — ἐπὶ τὰ ἐξω. In robore coxæ nec inflectit, popliteum alterum intrinsecus, forinsecus alterum tenendo, Vall.

ergo per nervos et musculos moventur, hæc omnia ab anima pendent et electione fiunt, in quibus et sensus et vocem numerandam esse ostendimus.

Atque hinc animæ et naturæ operum probabilis est distinctio (et dijudicatio sumenda est). At Deus summa sua providentia cum naturalibus animæ opera, et vicissim cum animæ operibus naturalia conjunxit. Quoniam enim ejectio reliquiarum cibi et potionis, depellendi facultatis est, quæ una est de naturalibus viribus, ne præter electionem et voluntatem nostram aliquid indecore agamus, si vel, ubi non oportet, vel, quando non oportet, vel, in quibus non oportet, excernamus, janitores quosdam præfecit depulsionibus musculos et ita naturæ opera, ut animæ essent, effecit. Nam hanc ob causam et sæpe et diu sustinere depulsiones possumus. Demittuntur autem sentientes et molles nervi a medio et anterioribus ventriculis cerebri: duriores vero et in quibus movendi vis inest, a postremo ventriculo et dorsi medulla. Sed duriores sunt, qui ex dorsi medulla, et in his maxime, qui ex inferioribus ejus partibus proficiscuntur. Quo enim magis abscedit a cerebro medulla dorsi, eo cum ipsa sit durior, tum nervi, qui ex ea nascuntur. Sicut autem sensus duplices accepimus, sic ortum nervorum duplicem habemus. Quæque enim medullæ dorsi vertebra conjugationem nervorum emittit: cujus altera ad dextram corporis partem tendit, altera ad lævam. Fere enim totum corpus nostrum in duo divisum est, in dextrum et lævum. Sic et pedes et manus et quodque reliquorum, quemadmodum et instrumenta sentiendi, dextra, lævaque accepimus.

CAP. XXVIII.

De respiratione.

Respiratio etiam ex animæ muneribus numeranda.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(24) Καὶ τὴν ἰγνύν. Loco καὶ τῆν est spatium vacuum; exhibet autem ἰγνύν, A. 1. Καὶ τὴν ἰγνύν, A. 2.

(25) Ταῦτα πάντα ψυχικά. Πάντα ταῦτα ψυχικά, A. 1.

(26) Κατὰ προαίρεσιν ἀποτελεῖται. His a man. rec. in marg. tanquam verba textus addita sunt, πλὴν τῆς ἀναπνοῆς, D. 1. Cono hæc reddidit, et electione prædita.

(27) Τοῦτων δὲ καὶ. Καὶ abest, D. 1. Paulo post, συνέπλεξε τοῖς ψυχικοῖς τὰ φυσικά, A. 3.

(28) Περιττωμάτων. Περιττωμένων. Sic, M. 1. Supra, pag. 115, init. similis est varietas. Proximam, ante hanc, periodum Ellebodus ex parte duplici modo reddidit. Oxoniensis ergo editor post *probabilis* omisit est, quod locum non habet. Forte tamen Ellebodus voluit et.

(29) Ἐστὶ δυνάμειον. Δυνάμειον ἔστιν, A. 2. Ἐστὶ, post μία habet A. 3. Ab ἥτις ad δυνάμειον abest, Con. Mox, οὐ δεῖ omittit A. 3.

(30) Ἐνθα οὐ δεῖ — προέμενοι. Ubi honestate opus est et ubi non decet, emittamus, Con.

(31) Διὰ τοῦτον δυνάμεθα. Διὰ τοῦτο δυνάμεθα, A. 2, 3; D. 1, M. 1. Aut διὰ τοῦτο, aut διὰ τούτων,

τὰ σκέλη, κατὰ τε τὸ ἰσχίον καὶ τὴν ἰγνύν (24), τὴν μὲν ἐπὶ τὰ ἔνδον, τὴν δὲ ἐπὶ τὰ ἔξω. Ὅσα τοίνυν διὰ νεύρων καὶ μυῶν κινεῖται, ταῦτα πάντα ψυχικά (25) τέ ἐστι καὶ κατὰ προαίρεσιν ἀποτελεῖται (26).

Τούτων δὲ καὶ (27) τὰς αἰσθήσεις καὶ τὴν φωνὴν ἐδεῖξαμεν εἶναι. Αὕτη μὲν οὖν ἔστιν ἡ κατὰ λόγον τῶν τε ψυχικῶν καὶ φυσικῶν ἔργων διάγνωσις. Ὁ δὲ Δημιουργὸς κατὰ τὴν ἀκράν ἑαυτοῦ προμήθειαν συνέπλεξε τοῖς φυσικοῖς τὰ ψυχικά, καὶ ἀνάπαλιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἐκκρίσις τῶν περιττωμάτων (28), τῆς ἀποκριτικῆς ἐστὶ δυνάμειος, ἥτις μία τῶν φυσικῶν ἐστὶ δυνάμειον (29), ἵνα μὴ ἀπροαίρετως ἀσχημονώμεν, ἔνθα οὐ δεῖ, καὶ ὅτε οὐ δεῖ, καὶ ἐφ' ὧν οὐ δεῖ προϊέμενοι (30), πωλοῦς τινὰς ἐπέστησε ταῖς ἐκκρίσεσι τοὺς μῦς, καὶ οὕτως ἐποίησε τὰ τῆς φύσεως ἔργα ψυχικά. Τὰς γοῦν ἐκκρίσεις ἐπέχειν διὰ τοῦτο δυνάμεθα (31), καὶ πολλάκις, καὶ ἐπὶ πολὺ. Κατὰ πέμπεται δὲ τὰ μὲν αἰσθητικὰ καὶ μαλακὰ νεῦρα ἀπὸ τε τῆς μέσης καὶ τῶν ἐμπροσθεν κοιλιῶν τοῦ ἐγκεφάλου· τὰ δὲ σκληρότερα καὶ κινητικὰ (32), ἀπὸ τῆς ὀπισθεν κοιλίας καὶ τοῦ νωτιαίου μυελοῦ· σκληρότερα δὲ μᾶλλον ἐστὶ τὰ ἐκ τοῦ νωτιαίου, καὶ τούτων δὲ ἐπὶ μᾶλλον, τὰ ἐκ τῶν κάτωθεν μερῶν τοῦ νωτιαίου (33). Ὅσῳ γὰρ πλεον ἀπόχωρεῖ τοῦ ἐγκεφάλου 118 ὁ νωτιαῖος, τοσούτῳ πλεον (34) αὐτὸς τε σκληρότερος γίνεται, καὶ τὰ νεῦρα τὰ ἐξ αὐτοῦ φύομενα. Ὅσπερ δὲ τὰς αἰσθήσεις διπλάς ἐλάβομεν, οὕτω καὶ τὰς ἐκφύσεις τῶν νεύρων διπλάς ἐχομεν. Ἐκαστος γὰρ σφόνδυλος (35) τοῦ νωτιαίου συζυγίαν ἐκπέμπει νεύρων, ἧς τὸ μὲν ἐπὶ τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ σώματος χωρεῖ, ὁ αἰτερον δὲ ἐπὶ τὰ ἀριστερά (36). Σχεδὸν γὰρ ὅλον ἡμῶν τὸ σῶμα εἰς δύο μεμέρισται, εἰς δεξιὰ καὶ ἀριστερά (37). Οὕτω καὶ πόδες καὶ χεῖρες καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον, ὥς καὶ τῶν αἰσθητηρίων.

ΚΕΦ. ΚΗ' (38).

Περὶ ἀναπνοῆς

Καὶ ἡ ἀναπνοὴ δὲ τῶν ψυχικῶν ἐστὶν ἔργον (39)

id est, μυῶν, legendum. Cono, per hos. Valla, ob hoc. Mox, ἐμπροσθίων κοιλιῶν, A. 3.

(32) Καὶ κινητικὰ. Ἡ κινητὰ, M. 1.

(33) Καὶ τοῦτων δὲ ἐπὶ — νωτιαίου. Absunt, Vall. Mox ὅσον γάρ, loco ὅσω γάρ, A. 3.

(34) Τοσούτῳ πλεον. Τοσούτο πλεον, A. 2, 3. Mox ἐκφύσεις reddidit, naturas, Vall. Φύσεις etiam exhibet M. 1.

(35) Σφόνδυλος. Sic, credo, antea; nunc a rec. σπόνδ., D. 1. Spindulus, M. 1, A. 3. Spondilus, Con. Vertebra, Vall. Mox vitiose νωτιαίου, D. 1.

(36) Ἐτερον δὲ ἐπὶ τὰ ἀριστερά. Ὁ αἰτερον, loco ἔτερον, A. 2, 3; D. 1. Sic, sed omisso τὰ, Ox. Εἰς, loco ἐπὶ, M. 1.

(37) Εἰς δεξιὰ ἀριστερά. Εἰς, ante ἀριστερά, addit A. 2. Mox, καί, ante πόδες, omittit Ox. In fine capitis αἰσθήσεων, loco αἰσθητηρίων, M. 1.

(38) Cap. 28. Index idem, A. 3. Idem, sed caput x', A. 1, D. 1. Sic a recent. Sed xη', A. 2. Loco κεφ ἐστὶ λόγος, M. 1. De respiratione, cap. 27. Vall. Cono incipit libri iv cap. 19, De vi respirativa.

(39) Ψυχικῶν ἐστὶν ἔργον. Ψυχ. ἐστὶν ἔργον A. 2. Ita videntur legisse Ellebodus et Valla iJ mihi etiam probatur. Mox, μῦες, D. 1.

Καὶ γὰρ μῦες εἰσιν οἱ διαστέλλοντες τὴν θώρακα, τὸ κυριώτατον τῆς ἀναπνοῆς ὄργανον (40), καὶ ἡ ἀθρόα καὶ στεναγμώδης ἀναπνοή, ἐπὶ ταῖς μεγάλαις λύπαις γινόμενη (41), ψυχικὴν δείκνυσιν τὴν ἐνέργειαν· ἐφ' ἡμῖν δὲ καὶ αἱ κατὰ τὴν χρεῖαν τῆς ἀναπνοῆς μεταβολαί (42). Ἀλγοῦντες γάρ τι τῶν ἀναπνευστικῶν μορίων, ἢ τῶν συγκινουμένων (43) αὐτοῖς, οἷον τοῦ διαφράγματος, ἢ τοῦ ἥπατος, ἢ τοῦ σπληνός (44), ἢ τῆς κοιλίας καὶ τῶν λεπτῶν ἐντέρων καὶ τοῦ κόλου (45), μικρὸν καὶ πυκνὸν ἀναπνεύομεν· μικρὸν μὲν, ἵνα μὴ σφοδρότερον πληττωμεν τὸ ἀλγοῦν μόριον (46)· πυκνὸν δὲ, ἵνα τὸ λείψαν (47) κατὰ τὸ μέγεθος ἢ πυκνότης ἀναπληρώσῃ. Καὶ γὰρ ὅταν ἀλγῶμεν τὸ σκέλος (48), ἐπ' ὀλίγον (49) ἐκτείνομεν αὐτὸ βαδίζοντας, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, δι' ἣν καὶ τὴν ἀναπνοήν. Ὅσπερ οὖν καὶ τὸ βαδίζειν ψυχικόν, 119 οὕτω καὶ τὴς ἀναπνοῆς. Ἄλλ' ἡσυχάζοντες μὲν, καὶ μὴ βαδίζοντες, ἐπὶ πλείστον χρόνον ζῆν δυνάμεθα· τὴν δὲ ἀναπνοήν οὐδὲ δέκατον ὥρας μέρος, (50) ἐπιχειν οἷόν τε. Καταπνιγόμενον (51) γὰρ τὸ ἐν ἡμῖν θερμὸν ἐκ τῆς αἰθέλης (52), κατασβέννεται, καὶ παραχρῆμα θάνατον ἐπάγει. Καὶ γὰρ εἰ φλόγα τις σκεπάσει ἐν ἀγγεῖν τινὶ διαπνοῇ οὐκ ἔχοντι, ἀποσβέσειεν ἂν αὐτὴν καταπνιγείσαν ἀπὸ τῆς λιγνύος (53). Διὰ ταύτην οὖν τὴν ἀνάγκην καὶ κοιμώμενον ἡμῶν οὐδὲν ἤττον ἐνεργεῖ κατὰ τοῦτο τὸ μέρος ἢ ψυχῇ, εἰδύα, ὥς, εἰ τὸ βραχύτατον ῥαθυμῆσαι, διαφθερίζεται τὸ ζῶον. Πάλιν οὖν ἐνταῦθα τὸ ψυχικὸν συνεπλάκει τῷ φυσικῷ (54). Δι' ἀρτηρίας γὰρ ποιεῖται τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀναπνοῆς, ὄργανον φυσικοῦ καὶ ἀεὶ (55) κινουμένου, ἵνα μηδέποτε ἐπιλήπῃ (56) τὸ ἔργον αὐτῆς, ὥς οὐδὲ τῶν ἄλλων ἀρτηριῶν. Ὅθεν τινὲς, οὐ συνιέντες (57), φυσικὴν ἐνόμισαν εἶναι τὴν ἀναπνοήν. Τρία δὲ τῆς ἀναπνοῆς ἐστὶν αἰτία, χρεῖα, δυνάμεις, ὄργανα. Χρεῖα μὲν διττὴ (58),

tur. Etenim musculi sunt, qui thoracem diducunt, præcipuum respirandi instrumentum. Atque ea respiratio, quæ confertim et cum gemitu fit, in magnis doloribus, animæ esse munus ostendit. In nostra quoque potestate est, pro eo, atque usus postulat, respirationem mutare. Nam dum ex aliqua parte, quæ respirandi vim continet laboramus, aut quæ cum aliqua harum partium movetur, ut, septo transverso, aut jecore, aut splene, aut ventriculo et tenuibus intestinis et colo, paululum et crebro respiramus. Paululum, ut ne vehementer percutiamus partem eam, quæ dolet. Crebro, ut, quod defuit magnitudini, crebritate compensetur. Etenim cum dolet crux, non multum ipsum inter ambulandum producimus, ob eandem causam, ob quam et respirationem. Ut ergo incedere animæ opus est, ita respirare; quamquam, ut quiescamus, neque incedamus, diutissime vivere possimus: at respirationem ne decimam quidem horæ partem ut cohibeamus, fieri potest. Nam suffocatur calor, qui in nobis est fuligine, ideoque exstinguitur et confestim interitum affert. Nam si flammam quis tegat in vase aliquo, quod anhelitum non habeat, eam fuligine suffocatam exstinxerit. Itaque necessario etiam dormientibus nobis nihilominus hac parte anima suo munere fungitur, quod non ignoret, si ad brevissimum tempus cessaverit, animal interitum. Quare rursus hic animæ opus cum naturæ munere conjunctum est. Per arteriam enim respirandi officio fungitur, quæ instrumentum naturale est, et semper movetur, ut nunquam ejus opus occidat, quemadmodum neque cæterarum arteriarum. Quod aliqui dum non intelligerent, naturæ opus esse respirationem putaverunt. Tres autem sunt causæ respirationis, usus, facultas, instrumenta.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(40) Τῆς ἀναπνοῆς ὄργανον. Ὁργανον τῆς ἀναπνοῆς, A. 3. Mox idem: Ἀθρόα δὲ καὶ ἀναστεναγμώδης ἀναπνοή ἐν ταῖς.

(41) Γινόμενη. Γενομένη, A. 2.

(42) Ἐφ' ἡμῖν δὲ καὶ — μεταβολαί. Sed et intra nos respirandi necessitatem mutatione interscindimus, Vall. Mox, ἀλγοῦντες γάρ (τι supra scriptum a rec.) τῇ τῶν, et in marg. credo, συνοχῇ, quod refertur ad τῇ, A. 2. Τινῶν, loco τι τῶν, M. 1. Probo, vulgatum. Ἀλγαῖν τι usitatissimum. Mox est, ἀλγαῖν τὸ σκέλος.

(43) Συγκινουμένων. Συγκειμένων, D. 1. Adhærens quidquam, Vall. Eadem varietas est infra, pag. 120. Vulgatum utroque loco preferendum.

(44) Ἢ τοῦ σπληνός. Τοῦ abest, D. 1; A. 1, 2, 3. Mox. Μικρὸν μὲν καὶ πυκνὸν ἀναπνεύομεν· πυκνὸν μὲν, A. 3.

(45) Ἐντέρων καὶ τοῦ κόλου. Ἐντέρων ἢ τοῦ κόλου, A. 2. Κόλου, loco κόλου, D. 1. Λεπτέρων μορίων ἢ, loco λεπτῶν ἐντέρων καί, M. 1. De κόλου εἰ κόλον vide Pollucem, II, p. 255, ibique notas. Mox, ἀναπνεύομεν. Καὶ μικρὸν μὲν, D. 1.

(46) Ἀλγοῦν μόριον. Ἀλγοῦν μέρος, A. 3.

(47) Λείψαν. Αἰψάνον, sed on punctis notatum et correctum ei a recenti, D. 1. Quod deficit, Con. Relictum, Vall.

(48) Ἀλγῶμεν τὸ σκέλος. Τὸ σκέλος μικρὸν, A. 3. Idem mox, ἐκτείνομεν.

(49) Ἐπ' ὀλίγον, x. τ. λ. Ἐπ' omittit, A. 2. Ἐπ'

αὐτὸ ἐκεῖνο ἐρεῖδομεν (sic) ἑαυτοὺς βαδίζοντας, D. 1. Mox. καὶ τὰ τῆς ἀναπνοῆς, A. 3.

(50) Ὑπὸς μέρος. Μέρος ὥρας, A. 3. Μέρος abest, D. 1. Ejus loco est μικρὸν, M. 1.

(51) Καταπνιγόμενον. Καταπνιγόνον. Sic. Et in marg. καταπνιγόν, M. 1.

(52) Αἰθέλης. Αἰθέλης, D. 1; A. 1, 2, 3; M. 1, Ox. Mox conjici possit σκεπάσειεν ἐν, aut σκεπάσῃ ἐν. Sed vulgatum quoque ferri potest.

(53) Ἀπὸ τῆς λιγνύος. Ὑπό, loco ἀπὸ, D. 1, D. Ox., A. 3. Mox idem: Διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν ἢ τὴν ἀνάγκην.

(54) Τὸ ψυχικὸν συνεπλάκει τῷ φυσικῷ. Τῷ φυσικῷ συνεπλάκει (sic) τὸ φυσικόν, D. 1. Τῷ φυσικῷ συνεπλάκει τὸ φυσικόν, A. 1. Τῷ φυσικῷ συνεπλάκει τὸ φυσικόν, A. 2, 3. Naturali animale conjunctum est, Vall. Supra, p. 117, de re eadem dixit: Ὁ δημιουργὸς συνέπλεξε τοὺς φυσικοὺς τὰ ψυχικά. Mox deest proximum γάρ, A. 2.

(55) Φυσικοῦ καὶ ἀεὶ. Καὶ abest, A. 2, 3.

(56) Ἐπιλήπῃ. Ἐπιλήπῃ, D. 1, A. 3. «Deficiat», Con. Mox, ὥς οὐδὲν τῶν ἄλλων, M. 1.

(57) Συνιέντες. Iota rasura deletum, D. 1. Mox deest εἶναι, M. 1. Et χρεῖα et ex corr. rec. εἰ, D. 1. Loco ὅθεν, Valla videtur legisse δ.

(58) Χρεῖα μὲν διττὴ. Χρεῖαν μὲν διττὴ, D. 1. Mox loco θρέψις, Valla reddidit, delectatio, id est: τέρεψις.

Usus duplex, conservatio nativi caloris et animæ spiritus educatio. Verum conservatio quidem caloris naturalis, ducendo et emittendo spiritu constat, quod ductus refrigeret et moderate calorem excitet: emissio fuliginem cordis effundat. Educatio autem spiritus animæ, sola respiratione fit: quoniam ad cor, dum diducitur, quædam aeris pars pertrahitur.

Facultas autem animæ est, quæ respirandi causam affert. Hæc enim est, quæ movet instrumenta respirationis per musculos, et in primis thoracem, cum quo una movetur pulmo et asperæ arteriæ, quæ sunt pars pulmonis. Nam asperæ arteriæ, quæ pars cartilaginosa est, vocis est instrumentum; membranosa autem ipsius ligamenta, respirationis. Quod autem ex his utrisque hæc ipsa arteria est, vocis simul mittenda et respirandi instrumentum. Est ergo pulmo contextum quidpiam e quatuor, ex aspera arteria et lævi, et vena et spumosa carne pulmonis, quæ caro instar stæbæ explet loca illius contexti: quæ sunt inter duas arterias et venam, ut velut illorum sedes sit et ligamentum. Concoquit autem naturaliter caro pulmonis spiritum, ut jecur, succum e ventre attractum. Et propterea, ut jecur, extremis suis fibris ventrem, egentem caloris, complectitur, ita pulmo medium cor comprehendit, quod opus habet refrigeratione, quam affert respiratio. Continens est asperæ materiæ bronchus, qui ex tribus magnis cartilaginibus confatus est; broncho, gutturi; gutturi, os et nares. Nam utroque horum extrinsecus

φυλακῇ τε τῆς ἐμφύτου θερμασίας, καὶ θρέψης τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος. Ἄλλ' ἢ μὲν φυλακῇ τῆς κατὰ φύσιν θερμότητος διὰ τε τῆς εἰσπνοῆς (59) καὶ τῆς ἐκπνοῆς συνίσταται: τῆς μὲν εἰσπνοῆς ψυχούσης καὶ μετρίως ἀναβρίπκνους τὸ θερμὸν τῆς δὲ ἐκπνοῆς τὸ λιγνυῶδες τῆς καρδίας ἐκχεούσης. Ἡ δὲ θρέψις τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος διὰ μόνῃς τῆς ἀναπνοῆς (60). Ἐλκεται γὰρ τις ἀέρος μοῖρα (61) κατὰ τὰς διαστολὰς τῆς καρδίας εἰς αὐτήν.

Δύναμις δὲ, ἡ ψυχικὴ (62). Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ κινουσα τὰ ὄργανα τῆς ἀναπνοῆς διὰ τῶν μυῶν, 120 καὶ πρῶτον τὸν θώρακα. Τοῦτ' οὖν δὲ συγκινεῖται (63) ὁ πνεύμων καὶ αἱ τραχεῖαι ἀρτηρίαι, μέρος οὖσαι τοῦ πνεύμονος. Τῆς γὰρ τραχείας ἀρτηρίας τὸ μὲν χονδρῶδες, τῆς φωνῆς ἐστὶν ὄργανον· οἱ δὲ ὑμενώδεις αὐτῆς, δεσμοὶ τῆς ἀναπνοῆς: τὸ δὲ ἐξ (64) ἀμφοτέρων τούτων, αὕτη ἡ ἀρτηρία (65), φωνητικὸν τε ἄμα καὶ ἀναπνευστικὸν ὄργανον. Ἔστιν οὖν ὁ πνεύμων, πλέγμα συγκείμενον ἐκ τεσσάρων (66), ἐκ τε τῆς τραχείας ἀρτηρίας, καὶ τῆς λείας, καὶ φλεβὸς (67), καὶ τῆς ἀφρώδους σαρκὸς αὐτοῦ τοῦ πνεύμονος, ἥτις σὰρξ ἀναπληροῖ, δίκην στοιδῆς, τὰς μεταξὺ χώρας τοῦ πλέγματος (68), τῶν τε δύο ἀρτηριῶν καὶ τῆς φλεβὸς, ὥστε τούτων ἔδραν αὐτὴν (69) καὶ δεσμὸν γενέσθαι. Συμπέσσει δὲ ἡ σὰρξ τοῦ πνεύμονος φυσικῶς τὸ πνεῦμα, καθάπερ τὸ ἥπαρ τὸν ἐκ τῆς κοιλίας χυμὸν· καὶ διὰ τοῦτο, ὥσπερ τὸ ἥπαρ ἀκροῖς τοῖς λοβοῖς ἑαυτοῦ περιέχει (70) τὴν γαστέρα, θερμασίας δεομένην οὕτω καὶ ὁ πνεύμων μέσθην περιλαμβάνει (71) τὴν καρδίαν, δεομένην τῆς ἐκ τῆς ἀναπνοῆς (72) περιψύξεως. Συνάπτεται δὲ (73) τῇ τραχείᾳ ἀρτηρίᾳ κατὰ τὸ συνεχὲς ὁ βρόγχος, συγκείμενος ἐκ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(59) Διὰ τε τῆς εἰσπνοῆς. Τῆς abest. A. 2. Ἀναπνοῆς, loco εἰσπνοῆς, A. 3.

(60) Διὰ μόνῃς τῆς ἀναπνοῆς. Repete συνίσταται. Cono adjit, sit. Valla, est.

(61) Μοῖρα. Μοῖρα, D. 1. Mox κατὰ τῆς διαστολῆς, A. 2.

(62) Δύναμις δὲ ἡ ψυχικὴ. Δυνάμει δὲ ψυχικῇ, A. 1. Δύναμις δὲ ἡ ψυχὴ. Sed a rec. δυνάμει δὲ ψυχικῇ, A. 2. Valla: Aeris enim pars quædam per cordis diductiones ad ipsum cor attrahitur animalis potentia. Vulgatum bene habet. Paulo ante τρία αἴτια ἀναπνοῆς notaverat, χρεῖαν, δύναμιν, ὄργανα. De χρεῖᾳ hactenus dixit. Nunc incipit de δυνάμει. Ergo δύναμις δὲ refertur ad superius χρεῖα μὲν. Cæterum recte etiam retinetur ψυχικῇ. Nec enim ipso ψυχῇ est δύναμις. Ex ψυχικῇ vero mox in vocabulo οὕτῃ intelligitur ἡ ψυχὴ.

(63) Συγκινεῖται. Συγκινεῖται, D. 1.

(64) Τὸ δὲ ἐξ. Τὸ δὲ ἐξ, D. 1, A. 1, M. 1. Con.

(65) Αὕτη ἡ ἀρτηρία. Αὕτη ἡ ἀρτηρία. D. 1, A. 1.

(66) Ἐκ τεσσάρων. Ἐκ δύο, A. 3.

(67) Καὶ φλεβός. Καὶ τῆς φλεβός, A. 2. Καὶ abest, A. 3.

(68) Τὰς μεταξὺ χώρας τοῦ πλέγματος. «Connektionen mediæ regionis,» Cono. Ergo, τῆς — χώρας τὰ πλέγματα. — Τοῦ πλέγματος. Antea τοῦ πνεύματος αὐτοῦ πνεύμονος. Sed a prima manu, ut videtur, correctum, D. 1. Loco στοιδῆς scribitur etiam στοιδῆ apud Galenum in Glossis et apud Hesych. Est autem genus herbæ, qua utuntur ad plectendas cor-

hes. Hoc loco reddi potest vinculum seu firmamentum, id est σύνδεσμος, seu, ut mox habet, δεσμός· ἢ ἔδρα, id est ἐδραῖωμα, στήριγμα. Inde est στοιδῆς et στοιδάειν, pro quo dicitur etiam στιδῆς et στιδάειν. Cono reddidit, stupæ. Valla totum locum corruptit ita: Quæ sane pulpa conductionis intercomplicationis loca binarium arteriarum et venæ moderationem supplet. Loco ἀναπληροῖ — στοιδῆς habet, ἀναπληρῆς εἶη — κύδης, M. 1.

(69) Ὅστε τούτων ἔδραν αὐτὴν. Ὅς, loco ὥστε, A. 1. Αὐτὴν omittit et ἔδραν exhibet spiritu leni, D. 1. Mox idem συμπέσσει, loco συμπέσσει, ac deinde bis ἥπαρ et ex correct. ἥπαρ. M. 1 bis ante ἥπαρ omittit τὴν. Αὐτὴν, post ἔδραν, abest etiam, in A. 3. Concoquit, Con., Vall. idem supra dictum, p. 411.

(70) Λοβοῖς ἑαυτοῦ περιέχει. Λωβοῖς ου... τοῦ περιέχει. Sic A. 1. Λοβοῖς αὐτοῦ περιέχει, A. 2. Λαβοῖς (sed a prima manu corr. λω.) αὐτοῦ (additio a rec. ἐ, id est ἑαυτοῦ) περιέχει. Sed a primo punctis notatum erat e ut esset περιέχει· secundum vero iterum inseruit e D. 1. «Summis suis fibris — continet,» Cono. Valla legit per ω. Ergo ridicule reddidit: «proffigationibus et perditionibus.»

(71) Περιλαμβάνει. παραλαμβάνει, M. 1.

(72) Τῆς ἐκ τῆς ἀναπνοῆς. Τὴν, loco prioris τῆς. D. 1. Mox, καταψύξεως, A. 3.

(73) Συνάπτεται δὲ — χόνδρων. Cono: «Cæterum per asperæ arteriæ continuitatem branchiis conjungitur ex magnis tribus cartilaginibus.»

μεγάλων τριῶν χόνδρων (74)· τούτῳ δὲ ὁ φάρυξ (75)· ἅετα τὸ στόμα καὶ ἡ ρίς. Δι' ἀμφοτέρων γὰρ ἔλκομεν ἔξωθεν τὸν ἀέρα· χωρεῖ δὲ ἐντεῦθεν διὰ τοῦ ἡμοιοειδοῦς (76) ἢ σπογγιοειδοῦς ὁστοῦ, ὅπερ κατετρήθη, ἵνα ἐν ταῖς ὑπερβολαῖς (77), ταῖς κατὰ ποιότητα (78), τοῦ ἀέρος μὴδὲν ἐγκέφαλος βλάπτηται, ἀθρόου τοῦ πνεύματος (79) ἐμπέπτοντος εἰς αὐτόν. Συνεχρήσατο δὲ καὶ ἐνταῦθα τῇ ρινὶ πρὸς τὴν 121 ἀναπνοὴν (80) καὶ τὴν ὁσφρησιν ὁ Δημιουργὸς, ὥς τῇ γλώττῃ (81) πρὸς τὴν φωνὴν καὶ τὴν γεῦσιν καὶ τὴν διαμάσῃσιν. Τὰ μὲν οὖν (82) κυριώτατα (83) μόρια πρὸς τὴν ὑπαρξιν αὐτὴν καὶ πρὸς τὰς ἀναγκαίας τοῦ βίου χρήας ταῖς ψυχικαῖς συνδιήρηται (84) δυνάμεσιν. Εἰ δέ τι καὶ παραλείπεται (85), ἐκ τῶν ἤδη λεγθέντων εὐσύνοπτον ἔσται. Ὡςπερ δὲ πάντων τῶν γενομένων τὰ μὲν δι' αὐτὰ γέγονε, τὰ δὲ καὶ δι' αὐτὰ (86) καὶ δι' ἕτερα, τὰ δὲ δι' ἕτερα μόνον, τὰ δὲ κατὰ συμβεβηκὸς παρῑπέστη· οὕτω κατὰ τῶν μορίων (87) τοῦ ζώου τὴν αὐτὴν εὐρήσεις ἀκολουθίαν.

Τὰ μὲν γὰρ εἰρημένα πάντα τῶν τριῶν ἀρχῶν (88) ὄργανα, τῶν διοικουσῶν τὸ ζῶον, δι' αὐτὰ γέγονε. Ταῦτα γὰρ προηγουμένως καὶ κατὰ πρῶτον λόγον κατεσκεύασται, ἃ καὶ κατὰ φύσιν (89) κυρίως λέγεται, καὶ ἐν τῇ μήτρᾳ ἐξ αὐτοῦ τοῦ σπέρματος (90) λαμβάνει τὴν γένεσιν (91), ὥς καὶ τὰ ὀστέα. Ἡ δὲ ξανθὴ γολὴ καὶ δι' αὐτὴν καὶ δι' ἄλλο. Καὶ γὰρ καὶ πρὸς πέψιν (92) συντελεῖ, καὶ κινεῖ τὴν ἐκκρισιν, καὶ γίνεται κατὰ ταῦτα τρόπον τινὰ τῶν θρεπτικῶν ἐν τι μόριον· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ θερμασίαν τινὰ παρέχει τῷ σώματι, καθάπερ ἡ ζωτικὴ δύναμις. Τούτων μὲν οὖν ἕνεκα δι' αὐτὴν δοκεῖ γεγονέναι· τῷ δὲ καθαίρειν τὸ αἷμα, δι' ἄλλο πως δοκεῖ (93) γεγονέναι. Καὶ ὁ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(74) Τριῶν χόνδρων. Τριῶν χονδρῶν, A. 2. Τριῶν C χόνδρων, suprascripto δ a primo, D. 1.

(75) Ὁ φάρυξ. Ὁ φάρυγξ, A. 1. Ἡ φάρυγξ, D. 1. Ὁ λάρυγξ, Ox. Intellige, συνάπτεται. Τοῦτο δὲ ἡ φάρυγξ, A. 3. Cono addit : copulatur.

(76) Διὰ τοῦ ἡμοιοειδοῦς. Διὰ ἡμοιοειδοῦς, D. 1. Διὰ ἱσμοιοειδοῦς, M. 1, A. 3. Idem mox : κατετρήθη. « Per evaporarium os, quod perforatum est, » Cono. « Spongiosum et ad decollandum aptum, » Vall. Rufus Ephesius pag. 50, ἐν ἡ (μυκτηρι) τὸ ἡμοιοειδὲς ὁστέον ὑπόκειται, πλείσταίς κεχρημένον κατατρήσεσιν, et p. 26, τὰ πυκνὰ ταύτης (τῆς ρινὸς) τρήματα ἡμοιοειδῆ καλεῖται. Cæterum, ut hic, nonnulli habent ἱσμοιοειδὲς, ita quoque libri variant apud Pollucem lib. n. p. 472, § 204.

(77) Ὑπερβολαῖς. Hic addit Cono : « tum frigiditatis, tum caliditatis. » Valla non habet.

(78) Ποιότητα. Ποῖτητα, D. 1.

(79) Ἀθρόου τοῦ πνεύματος. Πνεύματος loco πνεύματος, D. 1.

(80) Πρὸς τὴν ἀναπνοήν. Τε abest, D. 1

(81) Ὡς τῇ γλώττῃ. Solum καὶ habet A. 2. Διαμάσῃσιν etiam duobus c legitur.

(82) Τὰ μὲν οὖν. Cono incipit libri iv cap. 20. Repetit breviter dicta, et adjicit utilitatem cholerae, splenis, renum, adenum, cutis, ossium, unguium atque capillorum.

(83) Οὖν κυριώτατα. Οὖν a man. rec. insertum ante κυριώτατα, D. 1. Οὖν καιριώτατα, A. 1, 2, 3. Οὖν κυριοτέτερα. Sic. M. 1. Καιριότερα in marg., Ant. Opporunitissimas, Vall. Κύριος proprie primus, primarius; καιρός, opportunus. Sed hæc duo sæpe permittantur ac pro eodem dicuntur. Mox, ὑπαοξὺν αὐτοῦ καὶ πρὸς, A. 3.

(84) Συνδιήρηται. Συνδιήρηται, D. 1, A. 2 Συν-

PATROI. Gv XL

aerem ducimus, qui hinc per cribrosum aut spongiosum os fertur, quod perforatum est, ne ab immoderata aeris qualitate cerebrum lædatur, si conferim spiritus in ipsum influat. Hic quoque Deus naribus et ad respirationem, et ad odoratum usus est, ut lingua, et ad vocem mittendam, et ad gustandum, et ad mandandum. Itaque partes hæc, quarum et ut sit animal, neque necessariis vitæ uibus spoliatur, potestas est, cum animæ facultatibus dispersitæ sunt. Quod si vero quid prætermisum est, ex his, quæ jam dicta sunt, facile perspicui poterit. Sed ut in omnibus, quæ facta sunt, alia sua causa facta sunt, alia et sua causa et aliorum, alia aliorum tantum causa, aliis accidit, ut obiter existerent: ita in partibus animalium eundem ordinem reperies.

Nam omnia illa instrumenta, quæ diximus, trium principiorum, quæ animal gubernant, sua causa generata sunt. Præcipua enim ratione et primario loco sunt condita, quæ et secundum naturam proprie dicuntur, et in utero ex ipso semine, quemadmodum et ossa, oriuntur. Flava autem bilis et perse, et propter aliud constituta est. Nam ad concoctionem confert et depulsionem excrementorum movet; ideoque fit quodammodo una de partibus nutrientibus; quinimo et calorem quemdam præbet corpori, ut vitalis facultas. Ac his quidem de causis propter se videtur exstitisse; sed quia sanguinem purgat, sanguinis causa quodammodo videtur esse facta.

Nam omnia illa instrumenta, quæ diximus, trium principiorum, quæ animal gubernant, sua causa generata sunt. Præcipua enim ratione et primario loco sunt condita, quæ et secundum naturam proprie dicuntur, et in utero ex ipso semine, quemadmodum et ossa, oriuntur. Flava autem bilis et perse, et propter aliud constituta est. Nam ad concoctionem confert et depulsionem excrementorum movet; ideoque fit quodammodo una de partibus nutrientibus; quinimo et calorem quemdam præbet corpori, ut vitalis facultas. Ac his quidem de causis propter se videtur exstitisse; sed quia sanguinem purgat, sanguinis causa quodammodo videtur esse facta.

ετήρηται, M. 1, συνδιήρηται, A. 3. Valla de conditore Deo accepit. Ergo reddidit : « esse voluit (quod non est in Græco), et in vitæ necessarius usus animæ distribuit potentiis, » Nemesius de se loquitur. Ergo probo συνδιήρηται. Nam διαιρῆσαι inter alia etiam est διελεῖν, ut Erotianus explicat p. 25. Sensus ergo : De præcipuis partibus corporis et viribus animi simul expositum est. Συνδιήρηται idem, quod συνδιηκρίβηται. Συνδιήρηται est conjuncta sunt.

(85) Εἰ δέ τι καὶ παραλείπεται. Καὶ abest, A. 1.

(86) Τὰ δὲ δι' αὐτὰ. Τὰ δὲ καὶ δι' αὐτὰ, D. 1, A. 1, 2. Paulo post : τὰ δὲ καὶ δι' ἕτερα μόνον, A. 3.

(87) Καὶ ἐπὶ τῶν μορίων. Κατὰ τῶν μορίων, D. 1, A. 2, 3. Sic, omisso proximo τοῦ, A. 1. Continuo τῶν ζώων exhibet A. 3.

(88) Τῶν τριῶν ἀρχῶν. Ἀρχάς nunc videtur dicere, quas supra, p. 115, δυνάμεις appellavit, nimirum ψυχικὰς, φυσικὰς et ζωτικὰς. Ergo mox memorat ζωτικὴν δύναμιν. Coniici vero etiam possit, τῶν τριῶν ἀρχῶν δυνάμειν. Valla : « Quæ enim jam dicta tria principalia membra animal administrant propter se facta sunt. »

(89) Ἀ καὶ κατὰ φύσιν. Ἀλλὰ κατὰ φύσιν, A. 2.

(90) Μήτρα ... σπέρματος. Μήτρα τὴν ἐκκρισιν, καὶ γίνεται κατὰ ταῦτα τρόπον τινὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ σπέρματος, M. 1. Idem post ὥς omittit καὶ. Priora ista paulo inferius leguntur.

(91) Λαμβάνει τὴν γένεσιν. Καταλαμβάνει γένεσιν, A. 2.

(92) Καὶ γὰρ πρὸς πέψιν. Καὶ γὰρ καὶ πρὸς πέψιν, D. 1. Μοx, καὶ κινεῖται τὴν. Idem. Μοx : ἐν τι μορίων, A. 3.

(93) Διὰ τοῦτο πως δοκεῖ. Δι' ἄλλο πως δοκεῖ, D. 1. « Ob aliud aliquo pacto videtur procreata, »

Lienis etiam non parum ad concoctionem conducit. Cum enim natura sit acidus et acerbus, et emissionem superflui humoris nigri in alvum profundat, constringit eam et firmat et ad concoctionem excitat. Præterea purgat jecur, et idcirco quodammodo videtur sanguinis gratia esse genitus. Renes etiam sanguinis purgamentum sunt, et commiscendorum corporum libidinem efficiunt. Nam venæ, quas dicimus incidere in testes, per renes transeunt, et inde hauriunt acrimoniam quamdam, quæ irritat appetitum, quo modo acrimonia illa, quæ sub cute fuerit, pruritus gignit. Quo autem testium caro cute est mollior, eo magis, dum ab acrimonia mordentur, insanam pariunt mittendi seminis cupiditatem. Hæc igitur et similia aliquomodo, et propter se, et propter alia facta sunt. Glandes autem et caro aliorum gratia tantum. Nam glandes vehiculum sunt et firmamentum vasorum, ne disrumpantur, dum in violentis motibus sublimia feruntur. Caro tegumentum est facta cæterarum partium, ut et æstate animal refrigeret, interiorem humorem emittens, et hieme lanarum constipatarum usum ipsi præbeat. Cutis quoque tegmen est, et mollioris carnis, et omnium aliorum, quæ intus inclusa sunt. Carnis autem natura, tum ab aere, tum ab iis, quæ ad eam se applicant corporibus, callosa est. Ossa vero sunt firmamentum totius corporis, maximeque spina dorsi, quam et carinam animalis esse aiunt.

Τὰ δὲ ὅσα στήριγμα τοῦ παντός σώματος τοῦ ζώου φασὶν εἶναι.

Ungues communiter quidem omnibus, in quibus

σπλήν δὲ οὐ μικρὰ πρὸς πέψιν συμβάλλεται. Ὁξώδης (94) γὰρ ὢν καὶ στρυφνὸς τὴν φύσιν, καὶ τὴν ἐκκρίσιν (95) τοῦ περιττεύοντος χυμοῦ τοῦ μέλανος εἰς τὴν γαστέρα προχέων (96), στύφει τε αὐτὴν καὶ τονοῖ καὶ πρὸς τὰς πέψεις διεγείρει. Πρὸς 122 τοῦτοις δὲ καὶ καθάριζι (97) τὸ ἥπαρ (98). Διὸ καὶ αὐτὸς δοκεῖ πως διὰ τὸ αἷμα γεγενῆσθαι. Καὶ οἱ νεφροὶ δὲ τοῦ τοῦ αἵματος καθάρσιόν εἰσι (99), καὶ τῆς ὀρέξεως τῆς κατὰ τὴν συνουσίαν αἰτῖοι. Αἱ γὰρ φλέβες, ἃς ἐλέγομεν (1) ἐμπίπτειν εἰς τοὺς διδύμους, διὰ τῶν νεφρῶν διεξέρχονται· κακείθεν ἀρύονται (2) δριμύτητά τινα, τὴν ἐρεθίζουσιν τὴν δρεξίν, ὥσπερ καὶ τὸν κνησμὸν ἡ δριμύτης ὑπὸ τὸ δέρμα γενομένη ποιεῖ. Ὅσῳ δὲ τῶν διδύμων ἡ σὰρξ ἀπαλωτέρα τοῦ δέρματος ἐστὶ, τοσούτω πλέον (3) ὑπὸ τῆς δριμύτητος δακνόμενοι, ἐμμανῆ ποιοῦσι τῆς ἐκκρίσεως τῆς γονῆς τὴν ἐπιθυμίαν. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα τρόπον τινὰ καὶ δι' ἑαυτὰ καὶ δι' ἄλλα γέγονεν. Οἱ δὲ ἄδένες (4) καὶ ἡ σὰρξ δι' ἄλλα μόνον. Οἱ μὲν γὰρ ἄδένες δχημα καὶ στήριγμα τῶν ἀγγείων (5) εἰσιν, ἵνα μὴ διαρρήγῃ μετέωρα φερόμενα (6) ἐν ταῖς βίαιαῖς κινήσεσιν. Ἡ δὲ σὰρξ σκέπασμα γέγονε (7) τῶν ἄλλων μορίων, ἵνα καὶ θέρους ἀναψύχῃ τὸ ζῶον, νοτίαν (8) ἔσθῃεν ἐκπέμπουσα, καὶ χειμῶνος τὴν τῶν πλιητῶν ἐρίων αὐτοῖς παρέχῃ χρεῖαν (9). Καὶ τὸ δέρμα δὲ σκέπασμα γέγονε καὶ τῆς ἀπαλῆς σαρκὸς καὶ τῶν ἄλλων πάντων τῶν ἐν τοσθίων· ἐστὶ δὲ (10) τὴν φύσιν σὰρξ, ὑπὸ τε τοῦ περιέχοντος καὶ τῶν (11) προσομιλούντων σωμάτων (12) ἐστὶ, καὶ μάλιστα ἡ βράχις, ἣν καὶ τρόπιν (13)

Οἱ θυναὶ δὲ καὶ κοινῇ μὲν πᾶσι τοῖς ἔχουσι παρ-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

Vall. « Sanguinis causa facta esse videtur. » Con. Sic mox est p. 122 : Περὶ ἥπατος, A. 3, ita : Τὸ δὲ καθάριζεν τὸ αἷμα καὶ διὰ τοῦτο δοκεῖ πως.

(94) Ὁξώδης. Ζοφώδης. Sed rec. man. litteræ o inscripsit μ, et in marg. γρ. καὶ σομφώδης καὶ δξώδης, D. 1. Ζομφώδης et σομφός Hesychius et Erotianus p. 44 explicant χαῖνος. Cono reddidit, « acidus et stypticus. » Valla, « acidus et natura acerbus. »

(95) Καὶ τὴν ἐκκρίσιν, x. c. λ. Valla : « egestionem circa tenentem humoris nigri in ventrem profundens stipat ipsam ac figit. »

(96) Προχέων. Χέων, D. 1.

(97) Τῷ δὲ καθάριζι ad ὁ σπλήν. Absunt, M. 1.

(98) Ἡπαρ. Ἡπαρ et a rec. ἥπαρ, D. 1. Mox, δοκεῖ πως, idem.

(99) Καθάρσιόν εἰσι. Cum mox legatur αἰτῖοι, non αἰτιον, hic conjici possit καθάρσιοι. M. 1 habet καθαρὸν.

(1) Ἀς ἐλέγομεν. Ἀς ἐλέγομεν, A. 2, 3. Recte. Respiciunt enim cap. 25 : Περὶ τοῦ γεννητικοῦ. Quas dicimus, Con., Vall.

(2) Ἀρύονται. Ἀρρύονται, D. 1. Mox τινα abest A. 3; ac paulo post est γινόμενην.

(3) Τοσούτω πλέον. Τοσούτω πλέον, A. 2.

(4) Ἀδένες. Ἀδένες hic et mox, D. 1, A. 1. Sed A. 2 vulgatum. Post σὰρξ addit καί, M. 1.

(5) Ἀγγείων. Sic. Supra aliquoties exhibuit ἀγγείων, D. 1.

(6) Μετέωρα φερόμενα. Φαινόμενα in marg. Ant. Ita in textu, M. 1. Mox, βίαια, A. 2, 3. Μετέωρα φερόμενα absunt, Con.

(7) Γέγονε σκέπασμα. Σκέπασμα γέγονε, D. 1, A. 1, 2, 3. Mox, ἀναψύχει, D. 1. Mox θέ-

ρους abest, Con.

(8) Νοτίαν. Sic ex rasura a primo. Antea, ὅτι ἄν, D. 1. « Ut matutinam excutiat humiditatem, » Vall. Suidas : νοτία· ἡ ὑγρασία. Intelligit sudorem. In A. 3 est vocabulum usitatus νοτίδα. Addit autem ἐξωθεν loco ἔσθῃεν.

(9) Πλιητῶν ἐρίων αὐτοῖς παρέχῃ χρεῖαν. Αὐτοῖς omittit A. 2. Πλιητῶν ἐρίων αὐτοῖς παρέχῃ χρεῖαν, D. 1. Πλιητῶν habet etiam A. 3. Nobis loco αὐτοῖς, Con.

(10) Ἐντοσθίων ἐστὶ δὲ. Ἐντοσθίων ἐστὶ δὲ, D. 1, A. 2, 3. Ἐντοσθεν ἐστὶ δὲ, A. 1. Viscerum. Vall. Mox ἡ, ante σὰρξ, abest, M. 1, A. 1, 2, 3, D. 1. Recte. Sermo enim est περὶ δέρματος, quod dicitur esse, σὰρξ τυλωθεῖσα.

(11) Περιέχοντος καὶ τῶν, D. 1, A. 1, 2, 3, Vall. Recte hoc quoque. Τὸ περιέχον est aer; M. 1 exhibet, περιέχοντος καὶ τῶν περιεχομένων καὶ τῶν προσομιλούντων, A. 3 addit καί, ante τῶν προσομιλ.

(12) Παντός σώματος. Σώματος abest, A. 3.

(13) Τρόπιν. Τρόπον, D. 1. Τρόπιν, A. 1, 2, Ox. Conversionem. Vall. Plutarch. De placit. philosoph. v, 17, de re simili habet, ὡς τρόπιν νεώς. Quod hic Nemesius aptissime de spina dorsi dixit, id habet Philo p. 842, de corde : δοκεῖ τοῦ θλου σώματος προπλάττεσθαι ἡ καρδία, θεμελίου τρόπον ἢ ὡς ἐν νηὶ τρόπως, ἐφ' ἣν οἰκοδομεῖται τὸ ἅλλο σῶμα. Plura synonyma cumulat Chrysost. i. III, p. 159. Ὅσπερ τινὰ θεμέλιον καὶ τρόπιν ἀσφαλῆ καὶ κρηπίδα βεβαίαν καὶ ἀκίνητον. Mox, καὶ κοινῇ μὲν, ei paulo post, ἄλλην ἄλλοις, A. 2. Πᾶσι μὲν κοινῇ, A. 3.

ἔχονται χρεῖαν, τὴν τοῦ κνῆσθαι, καὶ ἰδίαν δὲ παρὰ A ταύτην 123 ἄλλην ἄλλῃ. πολλοῖς μὲν γὰρ τῶν ζώων ἀμυντήριον ἐδόθησαν, ὡς τοῖς γαμψύνοις (14)· καὶ εἰσὶν ὡς περ ὄργανον τοῦ θυμικοῦ· πολλοῖς δὲ ἀμυντήριον τε ἄμα (15) καὶ στήριγμα τῆς βάσεως, ὡς τοῖς ἵπποις καὶ παντὶ μονόνοχι (16)· καὶ ἀνθρώποις δὲ, οὐ μόνον πρὸς τὸ κνῆσθαι καὶ διαφορεῖν τὴν δριμύτητα τοῦ δέρματος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν τῶν λεπτῶν ἀντλήσιν· τὰ γὰρ πάντα λεπτά δι' αὐτῶν ἐπαίρομεν· καὶ τοῖς ἀκροῖς δὲ τῶν δακτύλων ὅπισθεν ἀντιβαίνοντες, στηρίζουσι τὴν λαβὴν αὐτῶν. Αἱ δὲ τρίχες κατὰ συμβεβηκὸς παρυσέστησαν. τῶν γὰρ ἀτμῶν (17) τῶν καπνωδεστάτων τῶν ἀναπεμπομένων ἐκ τοῦ σώματος, πῆξιν τινα λαμβανόντων, κατὰ συμβεβηκὸς (18) συνίστανται. οὐδὲ ταύτας δὲ παντάπασιν ἀχρηστους ἐποίησεν ὁ Δημιουργός· ἀλλὰ, καίτοι B κατὰ συμβεβηκὸς γενομένης, εἰς σκέπην τε καὶ κάλλος συντελεῖν τοῖς ζώοις παρεσκεύασε· σκέπην μὲν αἰεὶ καὶ προβάτοις, κόσμον δὲ τοῖς ἀνθρώποις· τισὶ δὲ ζώοις (19) κόσμον τε ἄμα καὶ σκέπην, ὡς τῷ λέοντι.

ΚΕΦ. ΚΘ' (20).

Περὶ ἐκουσίου καὶ ἀκουσίου.

Ἐπειδὴ πολλάκις (21) ἐμνημονευσάμεν ἐκουσίου καὶ ἀκουσίου, ἀνάγκη καὶ περὶ τούτων διαλαβεῖν, ἵνα τῆς ἀκριβοῦς αὐτῶν γνώσεως μὴ διασφαλλώμεθα. Δεῖ δὲ τὸν μέλλοντα περὶ ἀκουσίου καὶ ἐκουσίου (22) λέγειν, πρότερον ἐκθέσθαι κανόνας τινὰς καὶ γνώμονας (23), δι' ὧν γνώριμον ἔσται, εἴτε ἐκουσίων, εἴτε ἀκουσίων ἐστὶ τὸ γινόμενον. Ἐπεὶ τοίνυν πᾶν (24) ἐκουσίων 124 ἐν πράξει τινὶ ἐστὶ (25), καὶ τὸ νομιζόμενον δὲ ἀκουσίων καὶ αὐτὸ ἐν πράξει ἐστὶ· δειχθήσεται (26) τοῦτο μετ' οὐ πολὺ· τινὲς δὲ καὶ τὸ ὄντως ἀκουσίων, οὐ μόνον ἐν τῷ πάσχειν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ πράττειν τίθενται· ὁριστέον πρὸς (27) τῶν ἄλλων, τί ἐστὶ πράξις. Πράξις ἐστὶν ἐνέργεια λογικὴ. Ταῖς ἂν πράξεσιν (28) ἔπαινος ἢ φόγος ἔπεται· καὶ αἱ μὲν αὐτῶν μεθ' ἡδονῆς, αἱ δὲ μετὰ λύπης πράττονται.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(14) Καμψύνοις. Γαμψύνοις, D. 1. Γαμψύνοις, A. 3. Καμψύνοις, A. 2. Γαμψύνοις habet Sophocles in *Oedipo tyranno* p. 499, Diog. Laert. p. 315, et alii. Pro eodem habet γαμψύνοχος Aristot. H. A. II, 12, VIII, 12, Eustath. ad *Hom.* p. 1928, non a κάμπτω, sed a γνάμπτω derivat. Καμψύπους tamen est apud Aeschyl. p. 192.

(15) Ἀμυντήριον τε ἄμα. Ἄμα abest, A. 1. Mox, στήριγμα ἄμα τῆς βάσεως, idem.

(16) Μονόνοχι. Μονόνοχι, D. 1, A. 1, 3. Ω a manu rec., A. 2. Mox δὲ, post ἀνθρώποις, addunt D. 1, A. 1, 3. Deinde, διαφορεῖν πρὸς τὴν, A. 3. Paulo post, καπνωδεστάτων, D. 1.

(17) τῶν γὰρ ἀτμῶν. Δέ, loco γάρ, M. 1. Paulo post, δὲ πάλιν παντάπασιν, A. 3.

(18) Καί τοι κατὰ συμβεβηκός. Κατὰ abest, A. 2.

(19) Τισὶ δὲ ζώοις. Πᾶσι δὲ ζώοις, A. 1. « Homini-bus vero, ut cunctis animalibus, ornamentum. Or-namentum autem pariter et munimentum, sicut leoni, » Vall. Mox ἄμα omittit A. 2. Deinde, « ut leoni-bus, » Con.

(20) Cap. 29. Index : Περὶ τοῦ ἐκουσίου. κη', D. 1. Index idem, qui in edito. Nam κη' prorsus omi-sit. Ergo hic habet χθ', A. 1. Index idem a prima manu, a secunda χθ', A. 2. Λόγος, loco κη' habet M. 1. Plane convenit cum edito A. 3. « De ultroneo et

sunt, præbent usum fricandi, præterea alium alii proprium. Multis enim animalibus dati sunt armo-rum loco, ut iis, quæ aduncos ungues habent, et velut instrumentum sunt ejus animæ partis, in qua irarum ardor exsistit. Multis et armorum loco et firmandi gressus causa, ut equis et omnibus quæ solidam habent ungulam. Hominibus autem dati sunt, non solum ad fricandum et pellendam cutis acrimoniam, sed etiam ad res tenues et minutas capiendas. Quæ enim admodum sunt exilia, iis at-tollimus, et pone summos digitos contra se erigen-tes, eorum comprehensionem firmant. Pilis autem accidit, ut obiter existerent. Nam vaporibus, qui fumosissimi e corpore emittuntur, concreascentibus, ex accidenti constituti sunt. Quanquam ne istos quidem Deus omnino inutiles genuit, sed, etsi ex accidenti creati sunt, effecit, ut animalibus ad te-gumentum et ornamentum conferrent. Tegumentum quidem capris et ovibus; ornamentum hominibus; quibusdam etiam animalibus et ornamento simul sunt et legendi usum præbent, ut leoni.

CAP. XXI.

De eo quod sponte et invite fit.

Quoniam sæpe ejus, quod sponte et invite fit, mi-nimus, necesse est de his quoque tractare, ne ab exquisita eorum cognitione aberremus. Oportet au-tem eum, qui de invite et sponte facto dicturus est, primum exponere regulas quasdam et rationes, per quas quæque res, sponte an invite agatur, co-gnoscere queat. Quoniam igitur, quicquid sponte fit, in actione aliqua est, et quod invite existimatur fieri, in actione quoque ponitur, quod paulo post ostendetur; atque etiam aliqui, quod vere invite fit, non solum in patiando, sed etiam in agendo ponunt: in primis definiendum est, quid sit actio. Actio est muneris alicujus functio cum ratione. Actiones au-tem laus aut vituperatio consequitur, et aliæ ipsa-rum cum voluptate, aliæ cum dolore transiguntur;

invito. Cap. 28, Vall. Cono incipit libri v cap. 1. « De voluntario et involuntario. De definitione actus hu-mani, in quo consistit voluntarium, et indicibus et signis voluntarii et involuntarii. De involuntario vio-lento, et an excuset. »

(21) Ἐπειδὴ πολλάκις. Ἐπειδὴ δὲ πολλάκις, A. 1. Mox, ἀκουσίου καὶ ἐκουσίου, A. 3. Et, ἀναγκαῖον καὶ περὶ τούτων, A. 2. Paulo post idem, σφαλλώμεθα. Διασφαλλέσθαι τινος est etiam apud Aeschinem ora-torem p. 35, 66. Et apud Heraclidem Ponticum p. 455 edit. Galei, τοῦ λογισμοῦ διασφαλλόντα

(22) Ἀκουσίου καὶ ἐκουσίου. Ἐκουσίου καὶ ἀκου-sίου, A. 3.

(23) Κανόνας τινὰς καὶ γνώμονας. Κανόνας ex rasura. Antea credo, καὶ μόνας. Et γνώμονας, loco γνώμονας, D. 1. Cognitiones. Vall. Loco ἐκθέσθαι... γνώμονας habet, ἐκθέσθαι... γνώμονας, inepte, M. 1. Mox p. 124 repetitur γνώμονες.

(24) Ἐπεὶ τοίνυν πᾶν. Ἐπεὶ τοίνυν ἐστὶ πᾶν, A. 3. V. Joan. p. 191 B.

(25) Τινὲς ἐστὶ. Τινὲς ἐστὶ, A. 2. Mox ab καὶ τὸ νομιζόμενον ad πράξει ἐστὶ omittit A. 3.

(26) Δειχθήσεται δέ. Δέ abest, D. 1, A. 1, 2.

(27) Ὅριστέον πρὸς. Ὅριστέον οὖν πρὸς, D. 1.

(28) Ταῖς δὲ πράξεσιν. Δέ abest, A. 2.

aliæque sunt optabiles ei qui agit, aliæ fugiendæ. Optabilium autem quædam semper sunt optabiles, quædam certo quodam tempore; similiter etiam fugiendarum. Rursus actionum aliis misericordia et venia tribuitur, aliæ in odio sunt et pœna vindicantur. Sint ergo regulæ cognitionis ejus, quod sponte fit, quod omnino laus aut vituperatio comitetur, et cum voluptate agantur, et optabiles sint actiones iis qui agunt, aut semper, aut tum cum aguntur. Invite autem facti notæ sunt et indices, quod veniam aut misericordiam mereantur, et cum dolore agantur, neque optabiles sint. His ita explicatis, dicamus primum de eo quod invite fit.

CAP. XXX.

De eo quod invite fit.

Quod invite fit, partim per vim fit, partim per ignorantiam; atque eorum quidem, quæ per vim fiunt, principium efficiendi extra est. Alia enim quæfiam causa violentiæ est, non nos. Itaque definitio ejus, quod invite per vim suscipitur, est cujus principium est extra, ut nihil sua voluntate ad actionem conferat is cui vis infertur. Principium hic pro causa efficiente dictum est. Verum quæritur, an etiam hæc invite fiant, ejectiones onerum, ad quas nautæ descendunt adversa tempestate, aut cum quis amicorum aut patriæ conservandæ causa rem turpem facit aut patitur. Sed hæc sponte potius fieri videntur. Nam idcirco adjectum est ad definitionem, ut nihil ad actionem sua voluntate conferat is, cui vis affertur. In hujusmodi enim casibus ipsi sponte per se movent partes eas, quæ instrumenti locum obtinent, atque ita in mare onera dejiciunt. Quod idem accidit iis, qui aliquid, quod turpe aut grave sit, majoris boni gratia perpetiuntur, ut Zeno,

A καὶ αἱ μὲν εἰσὶν αἰρεταὶ τῷ πράττοντι (29), αἱ δὲ φευκταὶ· καὶ τῶν αἰρετῶν αἱ μὲν αἰετὰ αἰρεταὶ, αἱ δὲ κατὰ τινα χρόνον· ὁμοίως δὲ καὶ τῶν φευκτῶν. Καὶ πάλιν, αἱ μὲν τῶν πράξεων (30) ἐλεοῦνται καὶ συγγνώμης ἀξιοῦνται (31), αἱ δὲ μισοῦνται καὶ κολάζονται. Ἔστωσαν οὖν γνώμονες τοῦ μὲν ἄκουσίου, τὸ πάντως ἐπακολουθεῖν ἐπαινον ἢ φόβον, καὶ τὸ μεθ' ἡδονῆς πράττεσθαι, καὶ τὸ αἰρετὰς εἶναι τὰς πράξεις τοῖς πράττοντι ἢ αἰετῇ, ἢ τότε ὅτε (32) πράττονται. Τοῦ δὲ ἄκουσίου γνώμονες, τὸ συγγνώμης ἢ ἐλέους ἀξιούσθαι, καὶ τὸ μετὰ λύπης πράττεσθαι, καὶ τὸ μὴ εἶναι αἰρετὰς. Τοῦτων οὕτω διορισθέντων, λέγωμεν πρότερον περὶ τοῦ ἄκουσίου (33).

ΚΕΦ. Α' (34).

Περὶ ἄκουσίου.

B Τοῦ ἄκουσίου τὸ μὲν κατὰ βίαν, τὸ δὲ δι' ἀγνοίαν (35) ἐστὶ. Τῶν τοίνυν κατὰ βίαν ἄκουσίων ἡ ποιητικὴ ἀρχὴ ἐξωθεν ἐστὶ. Ἄλλο γάρ τι τῆς βίας (36) αἰτίον ἐστὶ, καὶ οὐχ ἡμεῖς. Ὅρος τοίνυν τοῦ κατὰ βίαν ἄκουσίου ἐστὶν, ὃ ἡ ἀρχὴ ἐξωθεν, μηδὲν (37) συμβαλλομένου κατ' οἰκίαν ὁρμῆν τοῦ βιασθέντος. Ἀρχὴ δὲ εἰρηται ἐνταῦθα ἡ ποιητικὴ αἰτία. Ζητεῖται δὲ, εἰ καὶ ταῦτα ἄκουσιὰ ἐστὶν, οἷον αἱ ἀποβολαὶ τῶν φορτίων, 125 ἃς ποιοῦνται οἱ ναῦται χειμῶνι περιπεσόντες, ἢ ὅταν τις αἰσχροὺν πρᾶγμα καταδέξηται (38) παθεῖν ἢ πράξει, ὑπὲρ τοῦ σώσαι φίλους ἢ πατρίδα. Ἐοικασὶ δὲ μάλλον εἶναι ἐκούσιοι (39). Διὰ τοῦτο γὰρ πρόσκειται τῷ ὄρω, τὸ μηδὲν (40) συμβαλλομένου κατ' οἰκίαν ὁρμῆν τοῦ βιασθέντος. Ἐπὶ γὰρ τοῖς τοιούτοις (41) ἐκόντως αὐτοὶ δι' ἑαυτῶν κινουσι τὰ ὄργανα νικᾷ μόρια, καὶ οὕτω βλέπουσιν εἰς τὴν θάλασσαν τὸ φορτίον. Ὅμοίως δὲ καὶ οἱ αἰσχροὺν (42) ἢ δεινὸν τι ὑπομένοντες διὰ μέζον καλὸν (43), ὡς Ζήνων, ὁ ἀποφαγὼν ἑαυτοῦ τὴν γλῶτταν καὶ ἀποπτύσας Διονυσίῳ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(29) Αἰρεταὶ τῷ πράττοντι. Τῷ πράττοντι abest, A. 1. Ab τῷ πράττοντι ad proximum αἰρεταὶ omittit Vall. Mox, αἱ δὲ καὶ φευκταὶ τῷ πράττοντι. Καὶ τῶν ἀρετῶν (sic) αἱ μὲν, A. 1. Inter τῶν et αἰρετῶν aliquid rasura deletum. Forte μὲν, D. 1.

(30) Αἱ μὲν τῶν πράξεων. Τῶν πράξεων αἱ μὲν, A. 3.

(31) Ἐλεοῦνται καὶ συγγνώμης ἀξιοῦνται. Αἱ loco κατ', D. 1, A. 2. Ejus loco αἰετῇ, M. 1. Αἱ δὲ, A. 3. Illæ autem, Con. Loco καὶ συγγ. ἀξ. Valla habet: Aliæ vero invidiam faciunt. Καὶ συγγ. ἀξ. omittit A. 1. Mox, πάντως ἀκολουθεῖν, D. 1.

(32) Ἢ τότε ὅταν. Ἢ τότε ὅτε, D. 1, 3. Sic, et mox πράττονται, Joan. l. i. Ἢ ὅτε, A. 1, 2. Ἢ τότε ὅταν διορίσως πράττωσιν, M. 1. Mox, συγγνώμης ἢ ἐλέους ἀξιούσθαι, D. 1, A. 1, 2, Con. Γνώμονες καὶ τὸ συγγνώμης ἢ ἐλέους ἀξιούσθαι, A. 3.

(33) Λέγωμεν πρότερον περὶ τοῦ ἄκουσίου. Λέγωμεν πρότερον περὶ τοῦ ἄκουσίου, A. 1. Sic, sed λέγωμεν, A. 2, D. 1. Λέγωμεν πρότερον περὶ τοῦ ἄκουσίου, A. 3.

(34) Cap. 30. Index idem, A. 1, 3, a man. rec., A. 2: Περὶ τοῦ ἄκουσίου, xθ', D. 1. Λόγος, loco xεφ., M. 1. De invito. Cap. 29, Vall. Confer. Joan. p. 191.

(35) Τὸ δὲ κατ' ἀγνοίαν. Δι', loco κατ', D. 1, A. 1, 3.

(36) Ἄλλο γάρ τι τῆς βίας. Τι abest, A. 2.

(37) Ἐξωθεν μηδέν. Ante μηδέν rasura sublatum ἐστὶ, D. 1. Ἐξω, loco ἐξωθεν, A. 3.

(38) Καταδέχεται. « Dignum arbitrat, Con. »

(39) Μάλλον εἶναι ἐκούσιοι. Imo potius ἐκούσια. Quærebatur enim, εἰ ταῦτα ἄκουσιὰ. Confer Joan. p. 192. Voluntarii, Con. Ultronei, Vall.

(40) Τῷ ὄρω, τὸ μηδέν. Τοῦ loco τῷ, D. 1.

(41) Ἐπὶ γὰρ τοῖς τοιούτοις. Ἐπὶ γὰρ τοῖς, A. 3. Mox idem, θάλατταν τὰ φορτία.

(42) Ὅμοίως καὶ οἱ αἰσχροὺν τι, x. τ. λ. Ὅμοίως δὲ καὶ οἱ αἰσχροὺν ἢ δεινὸν τι, D. 1, A. 2. Sic, omisso δὲ, A. 1.

(43) Μεζόν καλόν. Μεζόν (ex corr. εἰ) καλόν. Post καλόν addit: Ὡς Ζήνων ὁ ἀποφαγὼν ἑαυτοῦ τὴν γλῶτταν καὶ ἀποπτύσας Διονυσίῳ τῷ τυράννῳ ὑπὲρ τοῦ μηδὲν αὐτῷ ἐξεῖπεν τὰ ἀπόρρητα. Ὅμοίως δὲ καὶ Ἀνάξαρχος, x. τ. λ., D. 1. Sic etiam ex mss. edidit, sed Ζήνων, et, ὑπὲρ τοῦ μηδενὶ αὐτῷ, x. τ. λ., Ox. Ὡς Ζήνων ὁ ἀποφαγὼν τὴν ἑαυτοῦ γλῶτταν, καὶ ἀποπτύσας Διονυσίῳ τῷ τυράννῳ, ὑπὲρ τοῦ μηδενὶ τῷ αὐτοῦ ἐξεῖπεν τὰ ἀπόρρητα. Ὅμοίως δὲ καὶ Ἀνάξαρχος, A. 3. Cum D. 1 consentit, sed in fine, ὁμοίως καὶ Ἀνάξαρχος, A. 1. Cum D. 1 consentit, sed μηδενὶ τῷ αὐτοῦ, loco μηδὲν, A. 2. Cum D. 1 consentit etiam M. 1, sed omittit ὁ, ante ἀποφαγὼν, et in fine δὲ, ante καί. « Ob majus malum vitandum, ut Zeno et reliqua, » Con. « Majus honestum, servat etiam narratione de Zenone, » Vall. Zenonis factum memorat Euseb. Præpar. evang. pag. 504; Plutarch. t. II, p. 505, p. 1051; Diog. Laert. p. 352. Sed ibi non Dionysius tyrannus appellatur, verum Nearchus aut Diomedon. De Anaxarcho vid. Plutarch. t. II, p. 449; Diog. Laert. p. 364.

τῷ τυράννῳ, ὑπὲρ τοῦ μηδόλου αὐτῷ ἐξεῖπειν τὰ ἀπώρρητα· ὁμοίως δὲ καὶ Ἀνάξαρχος ὁ φιλόσοφος ὑπομείνας πτίσσεσθαι (44) ὑπὸ Νικοκρέοντος τοῦ τυράννου ὑπὲρ τοῦ μὴ προδοῦναι τοὺς φίλους. Καθόλου οὖν (45), ὅταν ἡ διὰ φρόνον μεζίζωνον κακῶν ἤλῃται τις τὸ ἑλαττον κακὸν (46); ἢ δι' ἐλπίδα μεζίζονος καλοῦ καταδέξηται τὸ τὸ ἑλαττον κακὸν (47), ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλως κατορθῶσαι (48), οὐκ ἀκούσιον ὑπομένει πάθος ἢ πράξιν (49)· ποιεῖ γὰρ κατὰ προαίρεσιν καὶ κατ' ἐκλογὴν, καὶ τότε εἰσὶν αἰρεταί (50), ὅταν πράττωνται, καθ' ἑαυτὰς οὐκ (51) οὔσαι αἰρεταί. Εἰσὶν οὖν μικταὶ ἐξ ἀκούσιου καὶ ἐκούσιου (52)· ἀκούσιου μὲν, καθ' ἑαυτὰς, ἐκούσιου δὲ τότε, διὰ περιστάσιν. Ἄνευ γὰρ περιστάσεως (53) οὐδεὶς ἂν ἔλοιτο ταῦτα πράξαι. Ἀλλοί (54) δὲ καὶ ὁ ἐπὶ ταῖς τοιαύταις πράξεσι γινόμενος ἔπαινος ἢ ψόγος, ὅτι ἐκούσιαι (55) εἰσιν. Ἀκούσιων γὰρ ἔργων οὐδεὶς ἔπαινος ἢ ψόγος ἔσται. Οὐκ ἔστι δὲ ῥάδιον (56) διακρίναι, ποῖον ἀντὶ ποῖου αἰρετέον.

Δεῖ (57) δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πρὸ τῶν αἰσχυρῶν αἰρεῖσθαι τὰ λυπηρὰ, ὡς Σωσάννα καὶ Ἰωσήφ ἐποίησαν, οὐκ ἀεὶ μέντοι (58). Ὀριγένης γοῦν, 126 διὰ τὸ μὴ περιπεσεῖν τῇ αἰσχύνῃ τῇ τῶν (59) Αἰθιοπῶν, ἐπιθύσας (60), τοῦ παντὸς ἐξέπεσεν. Οὕτως οὐκ ἔστιν εὐκόλος ἡ τῶν τοιούτων διάγνωσις. Ἐτι δὲ καὶ τοῦτου χαλεπώτερόν ἐστι, τὸ ἐμμεῖναι (61) τοῖς δόξασιν. Οὐ γὰρ ὁμοίως ἐκπλήσσει τὰ δεινὰ προσδοκώμενα καὶ ἐπαγόμενα. Ἄλλ' ἐνίοτε κρίναντες ἐξιστάμεθα (62) τῆς κόλσεως, ἐν τοῖς δεινοῖς γενόμενοι, ὡς ἐπὶ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(44) Πτίσσεσθαι. Πτήσεσθαι, A. 3. « In rotæ modum incurvari, » Valla. Ac si legerit τροχίζεσθαι. Huius exemplum narrat Philo p. 145, Φασὶ γοῦν ἦδη τινὰς τῶν σοφῶν τροχίζομένους ὑπὲρ τοῦ τὰ ἀπώρρητα μῆνυσαι, γλῶτταν ἀποτραγόντας τὴν ἑαυτῶν, x. τ. λ.

(45) Καθόλου οὖν. Οὖν abest, A. 2.

(46) Τὸ ἑλαττον κακὸν. Τὸ abest, A. 1, 2. Ab ἤλῃται τις leguntur a man. rec. in marg., A. 2. In hac formula poni et omitti potest τὸ.

(47) Ἡ δι' ἐλπίδα — ἑλαττον καλόν. Absunt, A. 4, 2, Vall. Ἡ δι' ἐλπίδα μεζίζονος κακοῦ καταδέξηται τις ἑλαττον κακόν, D. 1, A. 3. Καταδέχεται loco καταδέξηται, Ox. In fine probo κακόν. Sic et M. 1, et Con. Proximum vero ὃ refero ad καλοῦ.

(48) Ἄλλως κατορθῶσαι. Σ in ἄλλως a man. rec. additum, D. 1. Μᾶλλον ἄλλως κατορθ., et mox ἀκούσιου, M. 1.

(49) Πράξιν ἢ πάθος. Πάθος ἢ πράξιν, A. 1, 2.

(50) Καὶ τότε εἰσὶν αἰρεταί. Μὲν, post eis, addit A. 3. Post hæc a primo legitur (ei καὶ πράττονται καθ' ἐκούσιον, οὐκ οὔσαι αἰρεταί), ὅταν πράττωνται, x. τ. λ. Sed inclusa linea deleta sunt a man. rec., addita hæc nota: Ἀναγινώσκειται καὶ οὕτως· Εἰ καὶ πράττονται, καὶ τὰ ἐξῆς, ὅχι τοῦ, ὅταν πράττωνται. Ergo ipse ea quæ delevit, agnovit D. 1; αἰρεταί refertur ad πράξεις.

(51) Καθ' ἑαυτὰς οὐκ, x. τ. λ. Καθ' ἑαυτὰς ἐκούσιως οὐκ οὔσαι, D. 1. Ab οὐκ οὔσαι ad μὲν καθ' ἑαυτὰς absunt, A. 3.

(52) Ἐξ ἐκούσιου, x. τ. λ. Ἐξ ἀκούσιου καὶ ἐκούσιου. Ἀκούσιον μὲν καθ' ἑτερον· ἐκούσιον δὲ τὸ τε διὰ περιστάσιν. Comma inter τὸ et ts est a man. rec., D. 1. « Ex invito ultroneoque, » Vall. Ποτὲ μὲν loco τότε, A. 3.

(53) Περιστάσεως ad ἐκούσιαι εἰσὶν. Absunt, M. 1.

(54) Πράξαι. Δι' αὐτοῦ. Παθεῖν. Δῆλος, D. 1. Παθεῖν

qui suam ipse linguam dentibus præcisam exspuit in Dionysium tyrannum, ne ei ulla ratione tacenda et recondita quædam enuntiaret. Item Anaxarchus philosophus, qui passus est se contundi a Nicocreonte tyranno, ne amicos proderet. Universe igitur, quando aut metu majorum malorum elegerit quis minus malum, aut spe majoris boni sumpserit minus bonum, quod aliter consequi, quod vult, non possit, non invitus agit aut patitur. Facit enim voluntate et soluta eligendi optione, ac optabilia sunt tum, cum aguntur, etsi per se non sint optabilia. Sunt ergo ex eo quod sponte et invite fit, mista et temperata. Invite quidem per se, sponte eo tempore ex circumstantia. Nam sine circumstantia nemo velit hæc agere; sed hæc sponte fieri, laus aut vituperatio, quæ talibus actionibus tribuuntur, declarant. Nam eorum quæ invite facimus, nulla erit laus aut vituperatio. Quanquam non est facile discernere, quid cui præoptandum sit.

Oportet tamen, ut plurimum, præ turpibus expetere, quæ molesta sunt, ut Suzanna et Joseph fecerunt, etsi non semper. Nam Origenes, qui, ne dedecus et ignominiam susciperet, quam Æthiopes ostentabant, diis sacra fecit, tota causa cecidit. Ita hæc dijudicare facile non est. Sed his multo difficilius, manere in eo, quod semel decretum sit. Non enim æque terrent res graves atque difficiles, dum expectantur, atque dum jam premunt. Sed accidit interdum, ut, cum judicaverimus et statuerimus ali-

C exhibit etiam A. 3. Mox, γινόμενος ἔπαινος. D. 1. (55) Ὅτι ἐκούσιαι. Sic, sed literæ τ i ε deinceps a rec. deletæ, D. 1. Ab ὅτι ad ἢ ψόγος absunt, A. 3.

(56) Οὐκ ἔστι δὲ ῥάδιον. Οὐκ ἔσται δὲ ῥάδιον. A. 1. Δὲ solum insertum a man. rec., D. 1. Mox διακρίναι, idem.

(57) Αἰρετέον. Δεῖ. Αἰρετέον. Δεῖ, D. 1, A. 1, 3. Αἰρητέον (sic) δεῖ, M. 1.

(58) Οὐκ ἀεὶ μέντοι. Οὐκ ἀεὶ μεμπτοί, D. 1, A. 1, 2, M. 1. Non usque lamentabundi, Vall. Probo vulgatum. Nam ἀεὶ opponitur τῷ, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ. Neque id semper, Con. Tamen hic aliquis opponere possit: Atqui turpitudini semper postponendum est damnum, calamitas et mors.

(59) Αἰσχύνῃ τῇ τῶν. Τῇ abest, D. 1. Id est, τῇ παρὰ τῶν Αἰθιοπῶν. Origenes in eam necessitatem ab Æthiopicis compulsus, ut aut libidini dederet corpus, aut idolis thus adoleret, posterius elegit. Vid. Epiphan. l. I, p. 525. Θύειν autem esse thus adolere, satis docuit Grævius ad Hesiod. Ἐπρ. 358. Loco Origenes Cono habet, Horexonius. Mox Αἰθιοπῶν, A. 3.

(60) Ἐπιθύσας. Θύσας, A. 2. Heliodor. p. 87, Τοῦ λιθανοῦ τοῦ λαβὼν ἐπέθυσσα.

(61) Ἐτι δὲ καὶ τοῦτοις χαλεπώτερόν ἐστι, τὸ ἐμμεῖναι. Τοῦτοις, loco τούτοις, A. 1, 3, D. 1. Sed in hoc etsi est ex correct., antea erat ἐστὶ. Idem habet, τὸ μὴ ἐμμεῖναι. Ἐστὶ δὲ καὶ τούτων χαλεπώτερον τὸ μὴ ἐπιμεῖναι, M. 1. Ἐστὶ omittit A. 3. Τοῦτοις locum ita habere nequit. Comparativus genitivum postulat. Aliud est, πρὸς τούτοις. Cono: « Amplius autem est isto difficilius, non permanere. » Valla: « Quin et magis arduum est, in opinionibus persistere. »

(62) Ἐξιστάμεθα. Ἐξίστασθαι, A. 3. Idem mox, γινόμενοι.

quid, non stemus in eo, quod iudicatum sit, cum in ipsis malis versamur, ut quibusdam contigit martyribus. Nam cum initio constanter tolerassent, tandem succubere, et in ipso discrimine et perperione rerum asperarum fracti sunt. Nemo autem existimet, intemperantiæ libidinem aut iram peccata esse invite suscepta, quod extra principium habeant efficiens. Nam et forma scorti ad intemperantiam eum qui aspexit, excitavit, et qui irritavit, iram commovit. Etsi enim principium efficiens habent extra, ipsi tamen per se et partes eas, quæ instrumenti loco sunt, agunt; neque sub definitionem ejus, quod invite geritur, cadunt, quando principii causam sibi ipsis præbent, quod propter malam institutionem perturbationibus facile succumbant. Nam vituperantur, qui hæc agunt, ut qui malum sua sponte contraxerint. Esse autem sponte contractum, constat ex eo quod actione delectantur. At vero, quod inviti facimus, molestum esse ostendimus. De eo ergo quod inviti per vim agimus; hæc sint exposita. Reliquum, est ut de eo quod per ignorationem est, dicamus.

CAP. XXXI.

De eo quod invite per ignorationem fit.

Multa agimus per incitiam, ex quibus post actionem voluptatem capimus, ut cum quis invitatus inimicum interfecerit, cæde tamen ejus delectatur. Hæc et id genus alia vocant non sponte suscepta, non tamen etiam invite. Item agimus quædam per incitiam, quæ facta molestiam afferant: hæc vocantur invite facta, quæ perpetrata dolor consequitur. Eorum ergo quæ sunt per ignorantiam, duæ sunt species: una non sponte factum, altera invite. Nunc propositum est de eo tantum, quod invite fit, dicere. Nam quod non sponte est gestum, magis reducitur ad id quod sponte est factum, cum sit mistum. Nam si principium species, invite fit; si finem, sponte. Nam quod invite suscipiebatur, exitus fecit, ut sponte factum videatur. Quare quod invite fit, definiunt etiam sic: Invite factum est quod, præterquam quod sponte non est susceptum, dolorem

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(63) Ἐν τῷ μαρτυρεῖν. « In perferendo martyrio, » Con. Mox: μηδεὶς δὲ νομίζει, A. 3.

(64) Ἐωρακότα. Ὁρακότα, A. 3.

(65) Παρέχονται. Παρέχονται, et ex correct. rec. D. 1. Παρέχονται, A. 3.

(66) Τοῦ βίᾳ ἀκούσιου. Τοῦ ἀκούσιου τοῦ βίᾳ, A. 1, 2, D. 1. Mox idem ὑπολείπεται, Περὶ μὲν τοῦ ἀκούσιου τοῦ βίᾳ ταῦτα, περὶ τοῦ — ὑπολείπεται, A. 3.

(67) Cap. 31. Index idem, A. 1, 3. A man. rec. in marg., A. 2. Idem index, sed capitulum, D. 1. Λόγος, loco κεφ., M. 1. De invito per ignorantiam. Cap. 30, Vall. Cono incipit libri v cap. 2, De involuntario per ignorantiam, et an excuset.

(68) Μετὰ πρᾶξιν. Μετὰ τὴν πρᾶξιν, D. 1, A. 1, 2, 3. Mox καὶ ὅταν, loco ὡς ὅταν, M. 1. Deinde: τίς μὲν ἀκούσιος τὸν ἐχθρόν, A. 3.

(69) Φονεύσῃ. Alium ratus occiderit: aliumne occiderit, inimicum arbitratus, Valla.

(70) Χαλεπὴ δέ. Χαλεπὴ δέ, A. 1, 2.

(71) Οὐχ ἐκούσια — ἀκούσια. Absunt, A. 1, 2. Οὐ μέντοι καὶ ἀκούσια omittit Vall. Mox, ἐπὶ τοῖς

τινῶν συμβέβηκεν ἐν τῷ μαρτυρεῖν (63). Τὴν ἀρχὴν γὰρ καρτερήσαντες, περὶ τὸ τέλος ἐνέδωκαν, ἐν τῇ πείρᾳ τῶν χαλεπῶν ἀπομαλακισθέντες. Μηδεὶς δὲ νομίσῃ τῆς ἀκολασίας τὴν ἐπιθυμίαν ἢ τὸν θυμὸν τῶν ἀκούσιων εἶναι πλημμελημάτων, ἐπειδὴ καὶ ταῦτα τὴν ἀρχὴν ἐξωθεν ἔχει τὴν ποιητικὴν. Τὸ τε γὰρ κάλλος τῆς πόρνης ἐξολοστρήσεν ἐπὶ τὴν ἀκολασίαν τὸν ἐωρακότα (64), καὶ ὁ παροξύνων ἐκίνησε τὸν θυμόν. Εἰ γὰρ καὶ τὴν ἀρχὴν ἐξωθεν ἔχουσιν, ἀλλ' αὐτοὶ δι' ἑαυτῶν καὶ τῶν ὀργανικῶν μορίων ἐνεργοῦσι, καὶ οὐχ ὑποπίπτουσι τῷ ὄρω τοῦ ἀκούσιου, ὅποτε καὶ τῆς ἀρχῆς τὴν αἰτίαν ἑαυτοῖς παρέχονται (65), διὰ φαύλην ἀγωγὴν ὑπὸ τῶν παθῶν ῥέειω; αἰχμαλωτιζόμενοι. Ὑφίστανται γοῦν οἱ ταῦτα πράττοντες, ὡς ἐκούσιον κακὸν ὑπομένοντες. Ὅτι δὲ ἐκούσιόν ἐστι, ὁμολογῶν. Ἦδονται γὰρ ἐπὶ τῇ πράξει: τὸ δὲ ἀκούσιον λυπηρόν ἐδείχθη. Περὶ μὲν οὖν τοῦ ἀκούσιου τοῦ βίᾳ (66) ταῦτα, περὶ δὲ τοῦ δι' ἀγνοίαν εἰπεῖν ὑπολείπεται.

ΚΕΦ. ΑΑ' (67).

Περὶ τοῦ δι' ἀγνοίαν ἀκούσιου.

127 Πολλὰ πράττομεν δι' ἀγνοίαν, ἐφ' οἷς μετὰ τὴν πρᾶξιν (68) χαίρομεν, ὡς ὅταν τις ἄκων μὲν ἐχθρόν φονεύσῃ (69), χαλεπὴ δὲ (70) ἐπὶ τῷ φόνῳ. Ταῦτ' οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα καλοῦσιν οὐχ ἐκούσια, οὐ μέντοι καὶ ἀκούσια (71). Καὶ πάλιν πράττομεν τινα δι' ἀγνοίαν, καὶ ἐπὶ τοῖς γενομένοις λυπούμεθα. Ταῦτα δὲ ἐκάλεισαν (72) ἀκούσια, ὅσοις πραχθεῖσιν ἐπακολουθεῖ λύπη. Τῶν οὖν δι' ἀγνοίαν δύο ἐστὶν εἶδη: ἓν μὲν τὸ οὐχ ἐκούσιον, ἕτερον δὲ τὸ ἀκούσιον. Πρόκειται δὲ νῦν εἰπεῖν περὶ μόνου τοῦ ἀκούσιου (73). Τὸ γὰρ οὐχ ἐκούσιον τοῖς ἐκούσις μάλλον ὑπάγεται, μικτὸν ὑπάρχον. Τὴν μὲν γὰρ ἀρχὴν ἀκούσιον ἔχει: τὸ δὲ τέλος, ἐκούσιον. Ἐξ ἀποβάσεως γὰρ ἐκούσιον γέγονε τὸ ἀκούσιον. Διὸ καὶ οὕτως ὀρίζονται (74) τὸ ἀκούσιον: Ἀκούσιόν ἐστι τὸ, πρὸς τῷ μὴ (75) ἐκούσιον εἶναι, ἐπὶλυπον δὲ καὶ ἐν μεταμελείᾳ. Πάλιν, ἄλλο μὲν ἐστὶ τὸ δι' ἀγνοίαν (76) τι ποιεῖν, ἄλλο δὲ,

γενομένοις, A. 1, 2, D. 1, Con., Vall. Ἐπὶ abest solum, M. 1.

(72) Ταῦτα ἐκάλεισαν. Δέ, post ταῦτα, addit D. 1. Οὖν addit A. 3. Mox, παρακολουθεῖ λύπη, A. 1, 2.

(73) Περὶ τοῦ ἀκούσιου μόνου. Περὶ μόνου τοῦ ἀκούσιου, D. 1, A. 1, 2, 3.

(74) Οὕτως ὀρίζονται. Ὀρίζονται οὕτως, A. 2. Διὸ καὶ — ἀκούσιον absunt, A. 3.

(75) Ἐστὶ τὸ, πρὸς τῷ μὴ, κ. τ. λ. Ἐστὶν ὁ μὴ πρὸς τὸ, A. 3. Ἐστὶ, τὸ μὴ πρὸς τὸ ἐκούσιον εἶναι καὶ ἐπὶλυπον δὲ καὶ ἐν, D. 1. Ἐν, ante μεταμελείᾳ, omittit M. 1. Ex his probavi solum δὲ, loco ἐστὶ. Si quis tamen ἐστὶ malit retinere, ante πρὸς τῷ, loco τὸ, scribendum est δ. Cono: Involuntarium est, quod cum voluntarium sit, tristitiam et poenitentiam affert. Ergo deest μὴ. Valla: Invitum est, quod, quoniam voluntarium non est, agrimoniam affert, et porro quod in poenitentia collocatum est.

(76) Ἐστὶ δι' ἀγνοίαν. Ἐστὶ τὸ δι' ἀγνοίαν, D. 1. Mox, ποιεῖν, καὶ ἄλλο ἀγνοοῦντα, et mox, ὑπάρχει, loco ἡ. A. 3.

ἀγνοούντα. Ἐάν γάρ ἐφ' ἡμῖν ἢ τῆς ἀγνοίας τὸ αἴτιον, ἀγνοοῦντες μὲν ποιοῦμεν (77), οὐ δὲ ἀγνοίαν δέ. Ὁ γὰρ μεθύνων καὶ θυμούμενος καὶ ποιῶν τι φαῦλον, ὁ μὲν τὴν μέθην, ὁ δὲ τὴν ὀργὴν αἰτίαν ἔχει τῶν ὑπ' αὐτοῦ γινομένων, ἅπερ ἐκούσια ἦν (78). Ἐξὴν γὰρ αὐτῷ μὴ μεθυσθῆναι (79). Αὐτὸς οὖν ἑαυτῷ τῆς ἀγνοίας γέγονεν (80) αἴτιος. Ταῦτα οὖν οὐ δι' ἀγνοίαν λέγεται ποιεῖν, ἀλλ' ἀγνοῶν πράττειν (80), ἅπερ οὐκ ἔστιν ἀκούσια, ἀλλ' ἐκούσια. Διὸ καὶ ψεύγονται παρὰ τῶν χρηστῶν οἱ ταῦτα πράττοντες. Εἰ γὰρ μὴ ἐμεθύσθη, οὐκ ἂν ἐποίησεν· ἐκὼν δὲ ἐμεθύσθη, ἐκὼν ἄρα (82) ταῦτα 128 ἐποίησε. Δι' ἀγνοίαν (83) δὲ ταῦτα πράττομεν, ὅταν μὴ αὐτοὶ παρήκωμεν (84) τὴν αἰτίαν τῆς ἀγνοίας, ἀλλ' οὕτω συνέβη· ὅσον, ἐν τῷ τόπῳ (85) τις τῷ συνήθει τοξεύων, τὸν πατέρα παριόντα (86) κατὰ τύχην βαλὼν, ἀπέκτεινεν. Ἐκ τῶν εἰρημένων οὖν ἀποδείκνυται (87), ὅτι οὐχ ὁ ἀγνοῶν τὰ συμφέροντα, οὐδ' ὁ νομίζων εἶναι (88) τὰ φαῦλα χρηστὰ, πάθος ἀκούσιον ὑπομένει (89). Τῆς γὰρ αὐτοῦ μοχθηρίας ἐστὶν ἡ ἀγνοία· φέγεται γοῦν καὶ οὗτος (90)· τῶν δὲ ἐκούσιων ὁ ψόγος. Οὐκ ἄρα τῶν καθόλου καὶ γενικῶν (91), ἢ τῶν κατὰ προαίρεσιν, ἀκούσιός ἐστιν ἡ ἀγνοία, ἀλλὰ τῶν ἐν μέρει. Τὰ μὲν γὰρ καθ' ἕκαστα ἄκοντες, τὰ δὲ καθόλου ἐκόντες ἀγνοοῦμεν.

Τούτων οὕτω διωρισμένων, ἐξῆς ῥητέον (92) ποιά ἐστὶ τὰ καθ' ἕκαστα (93). Ταῦτα δὲ ἐστὶν, ἃ καλεῖται παρὰ τοῖς ῥητορσι περιστατικά μόρια· τίς, τίνα, τί, τίνοι, ποῦ (94), πότε, πῶς, διατί. Οἷον, πρόσωπον, πρᾶγμα, ὄργανον, τόπος, χρόνος, τρόπος, αἰτία. Πρόσωπον μὲν, τὸ ποιοῦν (95), ἢ περὶ τίνα ἢ πρᾶ-

etiam et poenitendi causam affert. Præterea aliud est per inscientiam aliquid facere, aliud inscientem. Si enim in nostra potestate fuerit inscientiæ causa, inscientes quidem facimus, non tamen per inscientiam. Nam vinolentus et iratus quispiam, si quid faciat improbe, alter ebrietatem, alter iram causam habet eorum, quæ facit, quæ sponte suscepta sunt. Licebat enim illi non ebrium fieri. Ipse ergo sibi ignorantie causa est. Itaque hæc non per inscientiam dicitur facere, sed insciens agere; quæ non invite, sed sponte sunt. Quocirca etiam reprehenduntur a viris bonis qui hæc agunt. Si enim non fuisset ebrius factus, non fecisset; sponte autem ebrius est factus, sponte ergo fecit. Per inscientiam autem ea facimus, cum ipsi non præbuerimus causam inscientiæ, sed ita casus tulerit, ut in loco consueto quispiam sagittam mittens, patrem casu prætereuntem interfecit. Ex his ergo quæ diximus, demonstratur eum, qui ignorat, quæ sunt utilia, quique mala esse bona opinatur, invite non agere. Nam illa inscientia ex ejus improbitate proficiscitur. Itaque iste vituperatur. Vituperatio porro non nisi eorum est quæ sponte commissa sunt. Non ergo rerum universarum et generalium, aut earum quæ sunt ex electione, ignorantia est invite suscepta, sed singularum. Nam singula invitæ, universa sponte ignoramus.

His itaque sic explicatis, dicendum est quæ sint singula. Hæc autem sunt, quæ vocantur a rhetoribus circumstantiæ: quis, quem, quid, quo, ubi, quando, quomodo, quamobrem; ut, persona, factum, instrumentum, locus, tempus, modus, causa. Persona quidem, qui facit, aut, in quem est actio, ut si

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(77) Ἀγνοοῦντες μὲν ποιοῦμεν. Μέν abest, D. 1. Mox idem καὶ ὁ θυμούμενος. Equidem malim, ὁ γὰρ μεθύνων ἢ θυμούμενος, ποιῶν τι φαῦλον.

(78) Ἄπερ ἐκούσια ἦν. Ἄπερ ἦν ἐκούσια, D. 1. Ἄπερ ἦν ἀκούσια, A. 3.

(79) Μὴ μεθυσθῆναι. «Non ehriari, non irasci,» Valla. Legit ergo, μὴδὲ θυμούσθαι. Hoc mihi valde probatur. Mox idem omittit, αὐτὸς οὖν — αἴτιος.

(80) Τῆς ἀγνοίας γέγονεν. Γέγονε τῆς ἀγνοίας, D. 1, A. 3. Confer Joan. p. 192.

(81) Αἱ δὲ ἀγνοοῦντα πράττειν. Ἀλλ' ἀγνοοῦντος πράττει, A. 3. Forte voluit: Λέγονται ποιεῖν, ἀλλ' ἀγνοοῦντες πράττειν. Ellebodus, insciens. Cono, D. 1. Ignorant. Valla, ignarus. Ergo ἀγνοῶν, quod malim, aut ἀγνοῶν διαπράττειν. Ceterum non ignoro, λέγεται alibi etiam habere accusativum cum infinitivo, ut Xenoph. Mem. Socr. 1, 2, 40: Λέγεται Ἀλκιβιάδην Περικλεῖ διαλεχθῆναι. Cyrop. 1, 3, 4: Τὸν Κύρον ἀποκρίνασθαι λέγεται. Et ibid. 1, 4, 25.

(82) Ἐκὼν ἄρα. Ἐκὼν καὶ, D. 1. Ἐκὼν γὰρ καὶ, M. 1. Ἐκὼν ἄρα καὶ ταῦτα, A. 3.

(83) Δι' ἀγνοίαν. Vid. Joan. p. 192.

(84) Παρήκωμεν. Παράγωμεν, A. 3.

(85) Συνέβη· ὅσον, ἐν τῷ τόπῳ. Συμβάν· ὅσον τῷ τόπῳ, D. 1. Forte, ἀλλ' ἐάν οὕτω συνέβη. Hoc est, si casu acciderit, ut versaremur in ignorantia.

(86) Παριόντα. Περιόντα, A. 1, 2, et in marg. Ant. Παριόντα est prætereuntem: περιόντα est obambulantem. Prius magis placet. Ita etiam exhibit Joan. 1. 1. Transeuntem, Con. Prætereuntem, Vall.

(87) Οὐκ ἀποδείκνυται. Συναποδείκνυται, A. 1. Οὖν et σύν sæpe confusa sunt.

(88) Νομίζων εἶναι. Νομίζων πάλιν εἶναι, D. 1. Mox, φαῦλα τὰ χρηστὰ, A. 3.

(89) Πάθος ἀκούσιον ὑπομένει. Πάθος ἀκούσιον ὑπομένει, A. 2, 3. Con. Πάθος ἀκούσιον ὑπομένει, ἀλλ' ἐκούσιον, D. 1. Valla vulgatum expressit. Mox, τῆς γὰρ αὐτῶν μοχθ., D. 1.

(90) Φέγεται γοῦν καὶ οὗτος. Φέγονται οὖν καὶ αὐτοί, D. 1. Sed οὖν ex correcti, antea γοῦν. Mox idem post ψόγος addit ἐστίν. Sed hoc intelligitur per se.

(91) Γενικῶν. Post hoc iterum habet: ἢ τῶν καθόλου, A. 3.

(92) Ἐξῆς ῥητέον. Hic rursus incipit textus a prima manu, A. 2.

(93) Ποιά ἐστὶ τὰ καθ' ἕκαστα. Ὅποια, loco ποία, A. 2. Confer Joan. p. 192 B.

(94) Τί, τίνοι, ποῦ. Τίνοι abest, D. 1, A. 2. Τί, τίνοι abest, A. 3. Τίνα et τίνοι omittit Con. Τίνα, quod ad personam refertur, inepte Valla reddidit quæ, loco quem. Idem τίνοι omittit.

(95) Πρόσωπον μὲν, τὸ ποιοῦν, κ. τ. λ. Οἷον πρόσωπον μὲν τὸ ποιοῦν. Τίνα δὲ, περὶ τίνα, A. 2. Sic, omisso ὅσον, D. 1. Τίνα δὲ περὶ τίνα habet etiam M. 1. Mox, οἷον, junctim, A. 2. Πρόσωπον duplex est, ποιοῦν καὶ πάσχον. Apud Hermogenem p. 141, hæc breviter ita notantur, τόπος, χρόνος, τρόπος, πρόσωπον, αἰτία, πρᾶγμα. Paulo ante: χρόνος καὶ τρόπος, A. 3, et post: Ποιοῦν τινὰ δὲ ὅσον περὶ, idem.

patrem filius insciens percusserit. Factum, illud ipsum quod actum est, si quis, cui colaphum impingere voluerit, eum cecaverit. Instrumentum, si lapidem jecit, quod putarat esse pumicem. Locus, si, dum in angiportum flectit, eum qui occurrerit, insciens pulsaverit. Tempus, si noctu, arbitratus hostem amicum, occiderit. Modus, si leviter ac non magna vi percussum interemit. Ignoravit enim, leviter percussum interiturum. Causa, si quis medicamentum cuiuspiam veluti sanaturus dederit, eum vero, qui eo medicamento usus est, mors consecuta sit, quod venenum esse deprehensum sit. Sed hæc quidem omnia ne insanus quidem ignoraverit. Qui vero plurima horum aut potissima nesciverit, per inscientiam fecit. Sunt autem potissima in his, cujus gratia, et quod agitur, id est, causa et factum.

CAP. XXXII.

De eo quod sponte fit.

Cum, quod invite committitur, duplex sit, per inscientiam, et per vim : quod sponte committitur, utrique opponitur. Sponte enim committitur quod neque per vim, neque per inscientiam fit. Atque id quidem non per vim fit, cujus principium in ipsis est : non per ignorantiam vero, si quidpiam rerum singularum ignoratum non fuerit, per quæ et in quibus est actio. Utroque igitur juncto ad alterum, definivimus sponte factum, cujus principium in ipso est, sciente singula, in quibus est actio. Quæritur autem an quæ natura sunt, sponte fiant, ut concoctio et accretio. Sed hæc neque sponte, neque invite fieri ostenduntur. Nam quod invite et sponte fit, in iis numeratur quæ in nobis sunt posita. At

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(96) *Ἐτύπησεν*. A τυπῆω. Ita Aristoph. *Nub.* v. 1445, τυπῆσω. Plut. v. 21, ubi scholiasta ita habet : Τὸ δὲ, τυπῆσεις, Ἀττικὸν ἔστιν, ἀπὸ τοῦ τυπῆω, ἀγρήστου θέματος.

(97) *Κίσσηριν*. Κίσσηριν τὸν λίθον, D. 1. Κίσσηριν (sic) τὸν λίθον, A. 2. Καίσσηριν τὸν λίθον, A. 3. Duplici et uno s. scribitur. Cæterum plane ita Aristot. *Eth. ad Nicomach.* iii, 1, de re eadem : Ἡ τὸν λίθον κίσσηριν εἶναι. Mox περιελῶν idem est, quod περιέλσας. Valla reddidit, in demolendo.

(98) *Ἀπαρτίσαντα*. Παραπατήσαντα et ex correcti. περιπατήσαντα, M. 1.

(99) *Ἡρέμα καὶ μὴ βαρδάλως*. Ἡρέμα ex correct. rec., antea ἡρέμα. Et ei, loco μὴ, D. 1. Sensum vel graviter, Con. Leviter ac minime impetuose, Vall. Ἡρέμα καὶ μὴ βαρδάλως, A. 3.

(1) *Ἡγνόησε γὰρ, κ. τ. λ.* Ἡγνῶει γὰρ εἰ πληγῆς, A. 1. Mox, ἡρέμα, A. 3. Loco ἡρέμα, habet ἄμα, D. 1, A. 1. Hoc perplacet.

(2) *Φάρμακον, ὡς ὕγιᾶν*. Φάρμακα ὡς ὕγιᾶν, M. 1.

(3) *Τὸ φάρμακον εὐρεθῆν*. Τῷ τὸ φάρμακον εὐρεθῆναι, D. 1, A. 1, 2. Quia, Con. Τῷ τὸ φάρμακον εὐρεθῆναι, A. 3.

(4) *Πάντα οὐδ' ἄρ.* Ἀπαντα οὐδ' ἄν, A. 2. *Præcludendo oculos*. Ego, μὴν τοὺς ὀφθαλμοὺς, Con. Male. Valla, *infamis*, voluit, *insanus*.

(5) *Ἀγνοήσκει*. Ἡγνόησε, A. 3. Nec hoc male. (6) *Ἡ κυριώτερα*. Τὰ, post ἡ addit D. 1, A. 1, 2, 3. Mox, κυριώτατα, loco κυριώτερα, D. 1, A. 1, 2, Con., Vall. Κυριώτερον, A. 3.

(7) *Τὸ, οὐ ἔνεκα, κ. τ. λ.* Τοῦ οὐ ἔνεκα καὶ τὸ παρὰ τὸν, A. 2. Τὸ οὐ ἔνεκα καὶ τὸ τί πράττομεν, D. 1.

A. 2. ὅσον, εἰ πατέρα υἱὸς ἐτύπησεν (96) ἀγνοῶν· πρᾶγμα δὲ, αὐτὸ τὸ πραχθῆν, εἰ βαλῆσαι θέλων ἐτύπλωσεν· ὀργάνον δὲ, εἰ λίθον ἠκόντισεν, νομίσας εἶναι κίσσηριν (97)· τόπος δὲ, εἰ ἐν τῷ περιελῶν στενωπῶν, ἐκρούσεν ἀγνοῶν τὸν ἀπαντήσαντα (98)· χρόνος δὲ, εἰ ἐν νυκτὶ, νομίσας πολέμιον τὸν φίλον, ἐφόνευσεν· τρόπος δὲ, εἰ πλήξας ἡρέμα καὶ μὴ βαρδάλως (99), ἐφόνευσεν· ἡγνόησε γὰρ (1), εἰ πληγῆς ἡρέμα ταλυνθῆσιν· αἰτία δὲ, εἰ ὁ μὲν ἔδωκε φάρμακον, ὡς ὕγιᾶν (2), ἀπέθανε δὲ ὁ λαβὼν, τῷ τὸ φάρμακον εὐρεθῆναι (3) δηλητήριον. Ἀλλὰ 129 ταῦτα μὲν ἅμα πάντα οὐδ' ἂν (4) μαίνόμενός τις ἀγνοήσκειν (5)· ὁ δὲ τὰ πλεῖστα τούτων ἢ τὰ κυριώτερα (6) ἀγνοήσας, οὕτως δι' ἀγνοίαν πεπολίχη. Κυριώτατα δὲ ἔστιν ἐν τούτοις τὸ, οὐ ἔνεκα (7), καὶ τί τὸ παρὰ τὸν, τούτέστιν, ἡ αἰτία καὶ τὸ πρᾶγμα.

ΚΕΦ. ΑΒ' (8).

Περὶ τοῦ ἐκουσίου.

Τοῦ ἐκουσίου ὄντος διττοῦ, τοῦ τε δι' ἀγνοίαν καὶ τοῦ κατὰ βίαν (9), τὸ ἐκούσιον ἀμφοτέροις ἀντίκειται. Ἐστὶ γὰρ τὸ μῆτε βίᾳ (10), μῆτε δι' ἀγνοίαν γινόμενον. Καὶ ἔστιν οὐ βίᾳ μὲν, οὐ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτοῖς (11)· οὐ δι' ἀγνοίαν δὲ, εἰ μὴ τῶν καθ' ἕκαστα τι εἴη ἀγνοούμενον, δι' ὧν καὶ ἐν οἷς ἡ πρᾶξις. Συνθέντες οὖν ἑκάτερον, ὀρίζομεθα τὸ ἐκούσιον, οὐ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ, εἰδότες (12) τὰ καθ' ἕκαστα, ἐν οἷς ἡ πρᾶξις. Ζητεῖται δὲ, εἰ τὰ φύσει γινόμενα ἐκούσια ἔστιν (13)· ὅσον, ἡ πέψις καὶ ἡ αὐξήσις (14). Δείκνυνται δὲ ταῦτα μῆτε ἐκούσια, μῆτε ἀκούσια. Τὸ γὰρ ἐκούσιον καὶ ἀκούσιον ἐν τοῖς ἐφ' ἡμῖν (15) ἔστιν· ἡ δὲ πέψις καὶ ἡ αὐξήσις οὐκ ἐφ' ἡμῖν. Ὅθεν, εἰ καὶ τὰ καθ' ἕκαστα μὴ ἀγνοοῦμεν (16), τῷ μὴ ἐφ' ἡμῖν

(8) Cap. 32. Index : Περὶ ἐκουσίου, D. 1, A. 3. Sic, addito λβ', A. 1. Idem a man. rec. additum, A. 2. Λόγος, loco κεφ. habet M. 1. *De ultroneo*. Cap. 31, Vall. Cono incipit libri v cap. 3, *De voluntario et quibus consistat animæ partibus*. Confer Joann. p. 192.

(9) Καὶ τοῦ κατὰ βίαν. Τοῦ a man. rec. insertum, D. 1.

(10) Τὸ μὴ μετὰ βίαν. Τὸ μῆτε βίᾳ, A. 1, 2, 3, D. 1. Mox, Καὶ οὐκ ἔστιν οὐ βίᾳ, A. 2. Joan. 1. 1, ita habet : Ἐστὶ γὰρ ἐκούσιον, τὸ μῆτε κατὰ βίαν, μῆτε δι' ἀγνοίαν γινόμενον.

(11) Οὐ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτοῖς. Ἐαυτοῖς loco αὐτοῖς, M. 1. Mox : ὀρίζομεν εἶναι τὸ ἀκούσιον οὐ, A. 3.

(12) Ἐν αὐτῷ, εἰδότες. Ἐν αὐτῷ, εἰδότες, D. 1.

(13) Ἐκούσια ἔστιν. « Ultroneane sint, annon, » Vall.

(14) Καὶ ἡ αὐξήσις. Ἡ ἀβῆσι, A. 1, 2. Sic et mox ante αὐξήσις ἀβῆσι in iisdem. Mox, *monstratum est*, Con. Ab δείκνυνται ad ἡ αὐξήσις omittit Vall. Δείκνυνται γὰρ ταῦτα, A. 3.

(15) Ἐν τοῖς ἐφ' ἡμῖν. Loco, ex iis numerantur, correxi, in.

(16) Ὅθεν, εἰ καὶ τὰ καθ' ἕκαστα ἀγνοοῦμεν. Ὅθεν καὶ τὰ καθ' ἕκαστα μὴ ἀγνοοῦμεν, A. 2. Μὲν solum addit ante ἀγνοοῦμεν, A. 1. Μὴ ejus loco addit. Syllaba vero ou in ἀγνοοῦμεν ex correct. Mox, τὸ μὴ ἐφ', D. 1. Sententia est ambigua, ita ut μὴ adesse et abesse possit. Naturalia enim, eo quod non sunt in nostra potestate, nec ἐκούσια, nec ἀκούσια sunt, etiamsi singula eorum ignoremus, aut non ignoremus. Cono : Non ignoramus. Valla : Licet singularia ignoremus. Quoniam paulo ante duo retu-

αὐτὰ εἶναι, οὐτε ἐκουσία ἐστίν, οὐτὰ ἀκούσια. Τὰ δὲ διὰ θυμὸν (17) καὶ ἐπιθυμίαν ἐδείχθη (18) ἐκουσία. Καὶ γὰρ κατορθούμενα ἐπαινέται, καὶ ἀμαρτανόμενα φέγγεται ἢ μισεῖται· καὶ ἡδονὴ καὶ λύπη (19) αὐτοῖς ἐπακολουθεῖ, καὶ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτοῖς ἐστίν. Ἐν αὐτοῖς γὰρ ἦν τὸ μὴ ὑπὸ τῶν παθῶν βιάσθαι ἀλλ' αἰσχεσθαι. Διὰ γὰρ τῶν ἐθῶν τὰ τοιαῦτα κατορθοῦνται (20).

erat, ut non facile perturbationibus succumberent. Nam talia per consuetudinem ad rectum statum deducuntur.

Ἄλλως τε, 130 εἰ ταῦτα ἀκούσια, οὐδὲν τῶν ἀλόγων ζῶων ἐκουσίως τι πράττει, ἀλλ' οὐδὲ τὰ παιδία· νῦν δὲ οὐχ οὕτως ἔχει· ὁρῶμεν γὰρ ἐκουσίως αὐτὰ (21) ἐπὶ τὴν τροφὴν ἐρχόμενα, καὶ οὐτε βία (αὐτὰ γὰρ ἐστὶ τὰ δι' ἐαυτῶν ὁρμῶντα), οὐτε δὴ ἀγνοοῦντα (22) τὴν γὰρ τροφὴν οὐκ ἀγνοεῖ. Θεωρήσαντα γοῦν τροφὴν, ἡδεται καὶ ὡς ἐπὶ πρᾶγμα γινώριμον ὁρμᾷ, καὶ ἀποτυγχάνοντα λυπεῖται. Ἐκουσίως δὲ γινώσκοντες, ἐπιτυγχάνοντες μὲν, ἡδονή, ἀποτυγχάνοντες δὲ, λύπη· ἐξ ὧν ὁρῶμεν, ὡς ἐκουσίον ἔχει τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὸν θυμὸν· καὶ γὰρ ὁ θυμὸς μεθ' ἡδονῆς γίνεται. Καὶ ἄλλως, ἐάν τις τὰ διὰ θυμὸν (23) καὶ ἐπιθυμίαν ἐκουσία μὴ λέγῃ (24), ἀναρεῖ τὰς ἡθικὰς ἀρετάς. Ἐν μεσότητι γὰρ (25) αὐταὶ τῶν παθῶν εἰσιν. Εἰ δὲ ἀκούσια τὰ πάθη, ἀκούσιοι καὶ αἱ πράξεις αἱ κατὰ τὰς ἀρετάς. Καὶ γὰρ αὗται (26) κατὰ πάθος γίνονται. Οὐδεὶς δὲ τὸ κατὰ λογισμὸν καὶ προαίρεσιν καὶ κατ' οἰκείαν ὁρμὴν (27) καὶ ἔφρσιν, μετὰ τοῦ γνωρίζειν τὰ κατ' ἕκαστα, ἐκουσίον λέγει. Ἐδείχθη δὲ καὶ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτοῖς· ἐκουσία ἄρα (28). Ἐπειδὴ δὲ πολλοῦ τῆς προαιρέσεως (29) ἐμνημονεύσαμεν, καὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν, διαληπτέον καὶ περὶ προαιρέσεως.

Quoniam autem multis in locis electionis, quæ Græcis προαίρεσις est, mentionem fecimus, itemque ejus quod in nobis est situm, etiam de electione tractandum est.

ΚΕΦ. ΛΓ' (30).

Περὶ προαιρέσεως.

Τί ἄρα ἐστὶν ἡ προαίρεσις; Ἄρα (31) τὸ ἐκού-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

lit ad ἐκουσίον, τὸ, ὃ ἐξ ἀρχῆς ἐν αὐτῷ, seu, ὃ ἐφ' ἡμῖν, εἰ τὸ, εἰδότες τὰ κατ' ἕκαστα. Malim nunc sic: Εἰ καὶ τὰ κατ' ἕκαστα μὴ ἀγνοούμεν, etiamsi singula in rebus naturalibus non ignoremus. Pleraque enim in istis rebus naturalibus ignoramus. Ergo primo sublatum μὴ, ac deinde correctum ἀγνοοῦμεν. Mox: τῷ μὴ ἐφ' ἡμῖν αὐτὸ εἶναι, A. 3.

(17) Τὰ δὲ διὰ θυμὸν. Διὰ abest, A. 2.

(18) Ἐδείχθη. Ex rasura ei correct. primæ manus. Forte antea ἐπεδείχθη, aut, ἐδιδάχθη, D. 1. Respicit autem in his extrema capitis 30.

(19) Καὶ λύπη. Καὶ ἡ λύπη, A. 2. Mox idem, ordine inverso, ἀλλ' αἰσχεσθαι βιάσθαι.

(20) Διὰ γὰρ τῶν ἐθῶν... κατορθοῦνται. Idem dixit p. 100. In vocabulo κατορθοῦνται deficit M. 1. Sed in eodem paulo inferius proxima capita adduntur. Vide mox indicem capitis 33. Ἡθῶν loco ἐθῶν habet inferius πράξει, A. 3.

(21) Ἀκουσίως αὐτὰ. Αὐτὰ ἐκουσίως, D. 1. Ἐκουσίως αὐτὰ, A. 1, 2, 3. Voluntaria, Con. Ultro, Vall.

(22) Οὐτε δὴ ἀγνοοῦντα. Οὐτε δὲ ἀγνοοῦντα, A. 1. Prorsus absunt, A. 2. Δὴ abest, D. 1. Οὐκ ἀγνοοῦντα, A. 3. Mox: θεωρήσαντα γὰρ τροφὴν, A. 5.

(23) Ἐάν τις τὰ διὰ θυμὸν. Τὰ abest, A. 1.

A vero concoctio et accretio in nobis sita non sunt. Unde etiam evenit ut, si singula ignoremus, quod ea non sint in nostra potestate, neque sponte, neque invite facere dicamur. Quæ vero per iram et cupiditatem sunt, sponte fieri demonstravimus. Etenim, si recte sunt, laudantur; sin secus, vituperantur aut odio habentur. Voluptas etiam et dolor ea consequitur et principium in ipsis est. In ipsis enim

Præterea, si illa invite sunt, neque bestia ulla sponte quid facit, neque parvuli: nunc non ita se habet. Videmus enim illa sponte ad alimenta accedere, et neque per vim (per se enim ea moventur), neque per inscientiam, quoniam alimentum non ignorant. Nam ubi cibum conspexerint, voluptate afficiuntur, et velut ad rem notam feruntur, molestiamque capiunt, si non assequantur. Atque ejus, quod sponte suscipitur, si, quod propositum est, consequimur, nota (i. e. indicium) est voluptas; sin minus, ægritudo: quæ declarant, in illis esse cupiditatem et iram sponte susceptam. Nam ira non sine voluptate sit. Præterea, si quis neget, sponte admitti; quæ sunt per iram et cupiditatem, virtutes morales tollit: hæ enim in medio sunt perturbationum. Quod si vero perturbationes ab invitis suscipiuntur, etiam actiones, quæ sunt virtutibus congruentes, ab invitis administrantur. Eas enim cum perturbatione exsequimur. Nemo autem quod secundum rationem et electionem et motum internum et appetitionem sit, una cum cognitione singulorum invite fieri dicit. Ostensum etiam est, principium in ipsis esse: sponte ergo fieri dicendum est.

CAP. XXXIII

De electione.

Quid ergo est electio? An, quod sponte sit,

(24) Ἐκουσία μὴ λέγοι. Ἀκούσια λέγῃ, A. 2. Ἐκουσία μὴ λέγῃ, D. 1.

(25) Ἐν μεσότητι γὰρ. Γὰρ, post ἐν, insertum, A. 2. Mox, ἀκούσια καὶ αἱ πράξεις, A. 1.

(26) Καὶ γὰρ αὐταί. Malim, καὶ γὰρ αὐταί. Hoc autem concludit ex opinione eorum, qui πάθη dicunt esse ἀκούσια. Valla: nam et ipsæ.

(27) Καὶ δι' οἰκείαν ὁρμὴν. Κατ' loco δι', D. 1, A. 1, 2, 3. Secundum, Con. Mox: Ἐκαστα ἀκούσια λέγει, A. 3.

(28) Ἐκουσία ἄρα. In marg. ἐκούσιος, Ant. Ἐκούσιος ἄρα, A. 3. Mox idem: Ἐπειδὴ δὲ. Voluntaria, Con. Ultroneum, Vall.

(29) Ἐπὶ δὲ πολλοῦ τῆς προαιρέσεως. Ἐπειδὴ, loco ἐπὶ, A. 1, 2. Ἐπειδὴ δὲ τῆς προαιρέσεως πολλοῦ, D. 1. Hic Cono incipit libri v cap. 4, De electione, quid sit, et quorum.

(30) Cap. 33. Index idem, sed nota capitis 33, D. 1. Cum edito convenit A. 1, 3, et a man. rec., A. 2. De assensione, cap. 32, Vall. Ab hoc capite pars altera codicis M. 1 incipit iterum numerare, λόγος πρῶτος. Hoc caput autem tribuitur ibi Marco Ephesio.

(31) Ἡ προαίρεσις; Ἄρα. Ἡ προαιρέσεως ἀρχὴ καὶ αἰτία; Ἄρα, M. 1.

quoniam quidquid ex electione fit, etiam sponte fit? Sed non contra, verum est, quod fieret, si idem esset sponte factum et electio: nunc vero latius patere deprehendimus, quod sponte fit. Omnis enim electio sponte suscipitur, non etiam, quidquid sponte suscipitur, electio est. Nam pueri et bestiae sponte quidem faciunt, non tamen eligentes. Et quaecunque per iram, non deliberate facimus, sponte facimus, ex electione non item. Amicus etiam quispiam nobis repente advenit, sponte quidem, quoniam gaudemus, non tamen, ut qui elegerimus. Et qui prae exspectationem thesaurum invenerit, sponte lucrum, nec opinatum nactus est, non tamen ex electione. Itaque ex omnibus istis concluditur, non idem valere sponte factum et electionem? An igitur appetitus est electio? At ne hoc quidem verum est. Dividitur enim appetitus in tria, cupiditatem, iram et voluptatem. Electionem autem neque iram, neque cupiditatem esse, ex eo clarum est, quod homines cum bestiis nihil habent commune in electione, sed in ira et cupiditate. Si enim istis duobus convenimus cum bestiis, electione differimus: aliud esse electionem, aliud iram et cupiditatem, perspicuum est. Ostendit idem incontinens, qui dedit se cupiditati, et ex ea agit, non etiam ex electione. Nam in illo electio cupiditati adversatur. Quod si idem esset, non utique altera cum altera pugnaret. Et continens etiam, qui agit ex electione, ex cupiditate non agit. Jam vero, non esse voluntatem, hinc intelligitur. Non in omnibus, in quibus eligere, etiam velle apte dicitur.

Dicimus enim velle nos bonam valetudinem; eligere autem bonam valetudinem nemo dicat. Velle item opulentum esse dicitur, eligere vero opulentum esse, non dicitur. Praeterea velle etiam in iis, quae fieri non possunt, ponitur: eligere in his solum, quae in nostra sunt potestate. Ita enim loqui-

Αιον (32), επειδή πᾶν τὸ κατὰ προαίρεσιν καὶ ἐκούσιόν ἐστιν; 'Ἄλλ' οὐκ ἀντιστρέφει, ὅπερ ἐγένετο ἂν, εἰ ταυτὸν ἦν ἐκούσιον καὶ προαίρεσις. 131 νῦν δὲ ἐπὶ πλεόν (33) εὐρίσκωμεν τὸ ἐκούσιον. Πᾶσα μὲν γὰρ προαίρεσις ἐκούσιος (34). οὐ πᾶν δὲ τὸ ἐκούσιον ἐν προαίρεσει. Καὶ γὰρ τὰ παιδία (35) καὶ τὰ ἄλογα ζῴων μὲν ποιεῖ, οὐ μὴν καὶ προαιρούμενα. Καὶ ὅσα δὲ διὰ θυμὸν (36) πράττομεν, μὴ προβουλευσάμενοι (37), ταῦτα ἐκούσιως μὲν ποιοῦμεν, οὐ μὴν καὶ κατὰ προαίρεσιν (38). 'Ἄλλα καὶ ὁ φίλος ἡμῶν ἐξαίφνης ἐπέστη· ἐκούσιως μὲν, ὡς ᾔδεσθαι· οὐ μὴν δὲ προηρημένοις (39). Καὶ ὁ θησαυρὸν ἀπροσδοκῆτως εὐρὼν, ἐκούσιως μὲν ἐρμαίῳ περιέτυχεν, οὐ προαιρουμένως (40) δέ. 'Ἐκ πάντων οὖν συνάγεται, τὸ μὴ ταυτὸν εἶναι τὸ ἐκούσιον τῇ προαίρεσει. 'Ἀρ' οὖν ὁρεξὶς ἐστὶν ἡ προαίρεσις; 'Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο (41). Β Διαιρεῖται γὰρ ἡ ὁρεξὶς εἰς τρία, εἰς ἐπιθυμίαν καὶ θυμὸν καὶ βούλησιν. 'Ἄλλ' ὅτι μὲν οὔτε θυμὸς, οὔτε ἐπιθυμία ἐστὶν ἡ προαίρεσις, φανερὸν ἐκ τοῦ μὴ εἶναι κοινωνίαν τοῖς ἀνθρώποις πρὸς τὰ ἄλογα κατὰ προαίρεσιν, ἀλλὰ κατ' ἐπιθυμίαν καὶ θυμὸν. Εἰ γὰρ κατὰ ταῦτα μὲν κοινωνοῦμεν, κατὰ προαίρεσιν δὲ διαφέρομεν (42), ὁρῶν, ὡς ἄλλο μὲν τι προαίρεσις, ἄλλο δὲ θυμὸς καὶ ἐπιθυμία. Δείκνυσσι δὲ καὶ ὁ ἀκρατὴς (43), κρατούμενος μὲν ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας, καὶ πράττων κατ' αὐτήν, μὴ μέντοι κατὰ (44) προαίρεσιν. 'Ἀντιβαίνει γὰρ ἐπ' αὐτοῦ ἡ προαίρεσις τῇ ἐπιθυμίᾳ. Εἰ δὲ ταυτὸν ἦσαν, οὐκ ἐμάχοντο. Καὶ ὁ ἐγκρατὴς δὲ, πράττων κατὰ προαίρεσιν, οὐ πράττει κατ' ἐπιθυμίαν. 'Ὅτι δὲ οὔτε βούλησις (45) 132 ἐστὶν ἡ προαίρεσις, ὁρῶν ἐντεῦθεν. Οὐ πᾶσιν, οἷς ἀρμόζει τὸ προαίρεσθαι, τούτοις ἀρμόζει καὶ τὸ βούλεσθαι.

Γ Φαμὲν γὰρ βούλεσθαι ὀφθαλμῶν, προαίρεσθαι δὲ ὀφθαλμῶν (46) οὐδεὶς ἂν εἰποι· καὶ βούλεσθαι πλουτεῖν, οὐκ ἔτι δὲ καὶ προαίρεσθαι πλουτεῖν (47) λέγεται. 'Ἐτι τὸ μὲν βούλεσθαι (48) καὶ ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων τάττεται· τὸ δὲ προαίρεσθαι, ἐπὶ μόνων τῶν ἐφ' ἡμῶν. Οὕτω γοῦν φαμεν (49). Βούλομαι ἀθάνατος;

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(32) Ἄρα τὸ ἐκούσιον. Ἄρα τὸ ἐκούσιον, A. 1, D. 1. Sed hic paulo ante etiam habet ἄρα, et in marg. a man. rec. προαίρεσις ἐστὶν ἀδούλων τὸν τι χρῆμα καὶ αὐτεξούσιον ἐν τοῖς ἐλευθερίοις τῆς διανοίας κινήμασιν. Particula ἄρα secundo loco ἐρωτηματικὴ est. Ergo ἄρα scribitur. Vide scholia ad Sophoclem, p. 55.

(33) Ἐπὶ πλεόν. Ἐπιπλέον, D. 1.

(34) Πᾶσα μὲν γὰρ προαίρεσις ἐκούσιος. Ἐκούσιος, loco ἀκούσιος, D. 1, A. 1, 2, 3, Ox., Con., Vall., M. 1. Mox, ἐκούσιον καὶ προαίρεσις ἢ ἐν τῇ προαίρεσει, idem.

(35) Καὶ γὰρ τὰ παιδία. Vid. Joan., p. 192.

(36) Καὶ ὅσα μὲν διὰ θυμὸν. Δέ loco μὲν, D. 1, A. 1, 3. Μὲν abest, A. 2. Mox, πράττομεν, D. 1.

(37) Μὴ προβουλευσάμενοι. Μὴ προβουλευσάμενοι, A. 1, 2, 3. Sic et Joan. l. i. Prædeliberati, Con. Mox deest μὲν, A. 2.

(38) Οὐ μὴν κατὰ προαίρεσιν. Τὴν, post κατὰ, addit A. 1. Οὐ μὴν καὶ κατὰ προαίρεσιν, D. 1.

(39) Οὐ μὴν δὲ προηρημένοις. Οὐ μὴν προηρημένοις, D. 1. Δέ solum omittunt, A. 1, 2. Οὐ μὴν προαιρουμένοις. Ὁ θησαυρὸν, A. 3. Mox, εὐρὼν ἀπροσδοκῆτως ἐκούσιως μὲν ἐρμαίῳ, D. 1.

(40) Προαιρουμένως. Προαιρούμενος, D. 1, A.

1, 2. Sed istud respondet τῷ ἐκούσιως. Hoc loco in marg. codicis A. 3 a manu recentiori scriptum est: Ἀντόνιος ὁ Μαυρογέντης γρ.

(41) Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο. Hic rursus incipit manus secunda in charta A. 2.

(42) Κατὰ δὲ προαίρεσιν διαφέρομεν. Κατὰ προαίρεσιν δὲ διαφέρομεν, D. 1, A. 1, 2, 3.

(43) Δείκνυσσι δὲ καὶ ὁ ἀκρατὴς. Δείκνυσσι δὲ ὁ ἀκρατὴς, A. 2. Δείκνυσσι καὶ ὁ ἀκρατὴς, D. 1. Ἀκρατὴς, loco ἀκρατῆς, A. 1. Auditor, Vall. Continens, Con. Ergo ἐγκρατὴς.

(44) Πράττων ταύτην μὴ μέντοι καὶ κατὰ. Πράττων κατ' αὐτήν, μὴ μέντοι κατὰ, D. 1. Sic, sed servato καί, A. 3. Καί solum omittit A. 2.

(45) Ὅτι δὲ οὔτε βούλησις. Οὐ, loco ὅτι, A. 3.

(46) Προαίρεσθαι δὲ ὀφθαλμῶν. Absunt, A. 1, 2.

(47) Οὐκ ἔτι δὲ καὶ προαίρεσθαι πλουτεῖν. Καί abest, D. 1.

(48) Καὶ τὸ μὲν βούλεσθαι. Ἐτι, loco καί, A. 1, 2, 3, M. 1, Ox. Praeterea, Vall. Antea credo ἔτι μὲν καὶ τὸ βούλεσθαι. Sed καὶ τὸ rasum, et post ἔτι insertum a recent. τό, D. 1.

(49) Οὕτω γοῦν φαμεν. Φάρ, loco, γοῦν, A. 3, D. 1. Antea οὕτω habet ἡμῶν loco ἡμῶν, M. 1.

γενέσθαι· Προαιρούμαι δὲ ἀθάνατος γενέσθαι, οὐ φαμεν. Ἡ μὲν γὰρ βούλησις τοῦ τέλους ἐστίν· ἡ δὲ προαίρεσις τῶν πρὸς τὸ τέλος (50), κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν, ἣν ἔχει τὸ βουλευτὸν πρὸς τὸ βουλευτὸν. Βουλευτὸν μὲν γὰρ, τὸ τέλος· βουλευτὰ δὲ, τὰ πρὸς τὸ τέλος. Ἐτι ταῦτα μόνον προαιρούμεθα, ἃ δι' ἡμῶν (51) οἰόμεθα δύνασθαι γενέσθαι (52)· βουλόμεθα δὲ καὶ τὰ μὴ (53) δι' ἡμῶν οἶα τε γενέσθαι, ὥς τὸ νικῆσαι τινα στρατηγόν. Ὅτι μὲν οὖν οὕτε θυμὸς, οὕτε ἐπιθυμία, οὕτε βούλησις ἐστίν ἡ προαίρεσις, αὐτάρκως ἀποδείκνυται. Ὅτι δὲ οὐδὲ δόξα (54), δῆλον γίνεσθαι καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ἀποδείξεων, καὶ δι' ἐτέρων. Ἡ γὰρ δόξα οὐ μόνον τῶν ἐφ' ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν αἰδίων ἐστίν (55). Ἐτι, δόξαν (56) μὲν ἀληθῆ λέγομεν καὶ ψευδῆ· προαίρεσιν δὲ οὐ λέγομεν ἀληθῆ καὶ ψευδῆ. Καὶ ἡ μὲν δόξα, τῶν καθόλου· ἡ δὲ προαίρεσις, τῶν καθ' ἑκάστα· περὶ γὰρ τῶν πρακτικῶν (57) ἡ προαίρεσις· ταῦτα δὲ, τὰ καθ' ἑκάστα. Ἀλλ' οὐδὲ βούλευσις ἐστίν (58) ἡ προαίρεσις, οἷον βουλῆς. Βούλευσις μὲν γὰρ ἐστὶ ζήτησις περὶ τῶν αὐτῶν πρακτικῶν (59)· προαιρετὸν δὲ, τὸ ἐκ τῆς βουλευτέως **133** προκριθὲν (60). Δῆλον οὖν, ὅτι ἡ μὲν βούλευσις ἐπὶ τοῖς ἐτι ζητούμενοις (61), ἡ δὲ προαίρεσις ἐπὶ τοῖς ἤδη προεκκριμένοις. Τί μὲν οὖν οὐκ ἐστίν ἡ προαίρεσις, εἴρηται· τί δὲ ἐστίν, εἰπωμεν.

Ἔστιν οὖν μικτόν τι ἐκ βουλῆς (62), καὶ κρίσεως, καὶ ὀρέξεως· καὶ οὕτε ὀρεξις καθ' ἑαυτὴν, οὕτε κρίσις, οὕτε βουλῆ (63) μόνη, ἀλλ' ἐκ τούτων τὸ συγκείμενον (64). Ὡς γὰρ λέγομεν τὸ ζῶον ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συγκεῖσθαι, μήτε δὲ σῶμα (65) εἶναι καθ' ἑαυτὸ τὸ ζῶον, μήτε ψυχὴν μόνην, ἀλλὰ τὸ συναμφοτέρον, οὕτω καὶ τὴν προαίρεσιν. Ὅτι μὲν οὖν βουλῆ τις (66) ἐστὶ καὶ βούλευσις μετ' ἐπικρίσεως, εἰ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(50) Ἡ δὲ προαίρεσις τῶν πρὸς τὸ τέλος. Δὲ post προαίρεσις rejicit A. 1, 2. Τοῦ, loco τῶν, D. 1.

(51) Ταῦτα μόνον προαιρούμεθα, ἃ δι' ἡμῶν. Ταῦτα προαιρούμεθα μόνον, ἃ δι' ἡμῶν, D. 1. Ἡμῶν habet etiam A. 1, 2, 3. Paulo ante omittit τό, ante τέλος, M. 1. Illic autem habet, προαιρούμενα, δι' ἡμῶν.

(52) Δύνασθαι γενέσθαι. Γενέσθαι δύνασθαι, A. 3.

(53) Βουλόμεθα δὲ καὶ τὰ μὴ. Μὴ abest, A. 2. Mox, οἶα τε insertum, D. 1.

(54) Ὅτι δὲ οὐ δόξα. Οὐδέ, loco οὐ, D. 1, A. 1, 2, 3. Neque, Con. Ne quidem, Vall.

(55) Οὐ μόνον τῶν ἐφ' ἡμῶν... ἐστίν. Μόνον, loco μόνον, A. 2. Ἔστιν abest, A. 1, 2, D. 1. Οὐ μόνον τῶν ἐφ' ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν αἰδίων ἐστίν. Δόξαν μέντοι ἀληθῆ, A. 3.

(56) Αἰδίων. Ἐτι δὲ δόξαν. Αἰδίων ἐστίν, δόξαν, D. 1. Δὲ solum omittunt A. 1, 2, Vall. Mox abest, προαίρεσιν—ψευδῆ, Con. Ἀληθῆ καὶ ψευδῆ abest, Vall. Similiter Aristot. Eth. ad Nicomach. III, 3: Περὶ δε τῶν αἰδίων οὐδεὶς βουλεύεται· ὅσον περὶ τοῦ κόσμου, ἡ τῆς διαμέτρου καὶ τῆς πλευρᾶς, ὅτι ἀσύμμετροι.

(57) Περὶ γὰρ τῶν πρακτικῶν. Πρακτικῶν loco πρακτικῶν, A. 1, 2. Περὶ τῶν πρακτικῶν, A. 3. Antea πρακτικῶν, nunc ex correct. rec. aut πρακτικῶν, aut πρακτικῶν, D. 1. Similis varietas inter πρακτικόν et πρακτικόν deinceps et inferius recurrit. Infra p. 142, codd. omnes consequuntur in πρακτικόν, quo fere Ari-

stoteles utitur. A. περὶ γὰρ ad ἑκάστα abest, Con. (58) Ἀλλ' οὐδὲ βούλευσις ἐστίν. Βούλησις, loco βούλευσις, A. 3. Syllaba su ex correct. rec., antea credo η. Sic deinceps ter correctum, D. 1. Paulo post deest ζήτησις, A. 3. (59) Περὶ τῶν αὐτῶν πρακτικῶν. Πρακτικῶν loco πρακτικῶν, A. 1, 2, 3. Περὶ τῶν αὐτοπρακτικῶν, D. 1. Αὐτῶν, id est τῶν βουλευομένων. Magis tamen placeat αὐτοπρακτικῶν. Αὐτῶν loco αὐτῶν habet M. 1. (60) Τὸ ἐκ τῆς βουλευτέως προκριθὲν. Βουλῆς, loco βουλευτέως, A. 1, 2. Ipse auctor hæc duo vocabula permutat. Κριθέν loco προκριθέν, D. 1, M. 1. (61) Ἐτι ζητούμενοις. Ἐπιζητούμενοις, D. 1. Ἔστι, loco ἐτι, M. 1. Mox εἰπωμεν ex correct., antea εἰπωμεν, idem. (62) Ἐκ βουλῆς. Ἐκ τῆς βουλῆς, A. 3. (63) Ὀρεξις καθ' ἑαυτὴν οὕτε βουλῆ. Ante οὕτε βουλῆ additum οὕτε κρίσεως, D. 1. Illic non agnoscat Con., Vall. (64) Ἐκ τούτων τὸ συγκείμενον. Ἐκ τούτου συγκείμενον, A. 3. Mox idem: λέγωμεν. Τὸ abest D. 1, A. 1, Tl, loco τό, A. 2, M. 1. Per græcitatem triplex hæc lectio ferri potest. Malim tl. (65) Μήτε δὲ σῶμα. Δὲ a man. rec. insertum, D. 1. (66) Ὅτι μὲν οὖν βουλῆ τις. Οὖν abest, A. 2. Quod autem consilium quoddam sit, Con., Vall. Mox βούλευσις a primâ manu, quod notandum est propter superiores correctiones, D. 1.

B

C

D

ipsum consilium, vis nominis significat. Nam eligitur id quod præ alio legitur. Nemo autem anteponit quid, nisi prius consultarit; neque legit, nisi iudicavit. Quoniam autem non omnia, quæ probata sunt, exsequi studemus, tum electio est, et eligi dicitur, quod consilio antepositum est, cum deliberatio assumpserit. Necessario ergo electio in iis versatur, in quibus et consilium. Itaque ex his efficitur, electionem esse appetitum cum consultatione junctum earum rerum, quæ in nostra sunt potestate, vel consultationem cum appetitu conjunctam earum rerum quæ in nobis sunt sitæ. Nam id quod antepositum est per consultationem, cum electione concupiscimus. Sed quia electionem diximus in illis versari, in quibus et consilium, declaremus, in quibus versetur consilium, et de quibus rebus consultemus.

CAP. XXXIV.

De quibus rebus consultemus.

Antequam, de quibus rebus consultemus, exponamus, rectius est explicare, quo consilium a questione differat; non enim idem sunt consilium et questio, etsi, qui consultat, querens aliquid consultat, sed multum inter se differunt. Querimus enim, an major sol terra sit: nemo autem dicit, consultare se, an sit major sol terra. Est enim questio genus consultationis; etenim latius patet: omnis enim consultatio questio quædam est; non omnis autem questio, consultatio. Atque hoc quidem demonstratum est. Considerare autem aliquando pro consultare dicimus, ut Consulto an navigandum sit: aliquando pro meditari, ut, Considero disciplinas, non, Consulto disciplinas. Turbamur autem sæpe, dum hæc nomina indistincte accipimus, idemque esse, quod non est idem, arbi-

καὶ μὴ αὐτοβουλὴ (67), φανερόν καὶ ἐκ τῆς ἐτυμολογίας. Προαιρετόν γάρ ἐστι τὸ ἕτερον πρὸ ἑτέρου αἰρετόν. Οὐδεὶς δὲ προκρίνει τι, μὴ βουλευσάμενος, οὐδὲ αἰρεῖται, μὴ κρίνας. Ἐπειδὴ δὲ (68) οὐ πάντα τὰ δόξαντα (69) ἡμῖν εὖ ἔχειν εἰς ἔργον ἀγαγεῖν προθυμούμεθα· τότε προαίρεσις καὶ προαιρετόν γίνεται τὸ προκρίθην ἐκ τῆς βουλῆς ὅταν προσλάβῃ τὴν δρεξίν. Ἀναγκαίως οὖν ἡ προαίρεσις περὶ ταυτὰ ἐστὶ (70), περὶ ἃ καὶ ἡ βουλὴ. Συνάγεται δὲ ἐκ τούτων (71), προαίρεσιν εἶναι δρεξίν βουλευτικὴν τῶν ἐφ' ἡμῖν, ἡ βούλευσιν ὀρεκτικὴν τῶν ἐφ' ἡμῖν (72). Τοῦ γὰρ προκρίθέντος ἐκ τῆς βουλῆς ἐπιέμεθα προαιρούμενοι. Ἐπειδὴ δὲ τὴν προαίρεσιν ἔφαμεν περὶ ταυτὰ εἶναι (73), περὶ ἃ καὶ ἡ βουλὴ, διασαφήσωμεν, περὶ τίνα καταγίνεται ἡ βουλὴ, καὶ περὶ τίνων βουλευόμεθα.

134 ΚΕΦ. ΔΔ' (74).

Περὶ τίνων βουλευόμεθα.

Πρὶν εἰπεῖν, περὶ τίνων (75) βουλευόμεθα, βέλτιον διορίσαι, τίνη διαφέρει βουλὴ ζητήσεως (76). Οὐ γὰρ ταυτὸν ἐστὶ βουλὴ καὶ ζήτησις, εἰ καὶ ὁ βουλευόμενος ζητῶν τὴν βουλεύεται (77)· ἀλλὰ πολὺ διαφέρει (78). Ζητούμεν γὰρ, εἰ μείζων ἐστὶ τῆς γῆς ὁ ἥλιος (79)· οὐδεὶς δὲ λέγει· Βουλευόμεαι, εἰ μείζων ἐστὶ τῆς γῆς ὁ ἥλιος. Ἔστι γὰρ ἡ ζήτησις γένος τῆς βουλῆς. Καὶ γὰρ ἐπὶ πλέον λέγεται. Πᾶσα μὲν γὰρ βουλὴ ζητήσις τίς ἐστιν (80)· οὐ πᾶσα δὲ ζήτησις, βουλὴ. Δέδεικται δὲ τοῦτο (81). Τὸ δὲ σκέπτεσθαι ποτὲ μὲν ἐπὶ τοῦ βουλευέσθαι (82) λέγομεν, ὡς Σκέπτομαι, εἰ δεῖ κλεῦσαι· ποτὲ δὲ, ἐπὶ τοῦ κατανοεῖν, ὡς Σκέπτομαι τὰ μαθήματα, οὐ Βουλευόμεαι τὰ μαθήματα. Ταρασσόμεθα δὲ πολλάκις, ἀδιακρίτως ἀκούοντες τῶν ὁνομάτων, νομίζοντες ταυτὸν (83) τὸ μὴ ταυτὸν. Τῆς οὖν διαφοράς τούτων φανερὰς γενομένης, ρητέον

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(67) *Εἰ καὶ μὴ αὐτὸ βουλὴ. Εἰ καὶ μὴ καὶ αὐτὸ βουλὴ*, A. 2. Αὐτοβουλὴ in unam vocem contractum a man. rec., D. 1, quod probō. Græci frequenter ita autō coniungunt cum aliis nominibus, ut αὐτοαλήθεια, αὐτολίθινος, etc. Valla videtur legisse: Αὐτὴ βουλὴ, μὴδὲ βούλευσις, μὴδὲ κρίσις, φανερόν. Mox post φανερόν deest καί, A. 1. Paulo post, πρὸς ἕτερον αἰρητέον, loco πρὸ ἑτέρου αἰρετόν, M. 1.

(68) *Ἐπειδὴ δὲ. Ἐπεὶ δὲ*, A. 3.

(69) *Τὰ δόξαντα. Τὰ abest*, A. 1, 2. Mox, ἔργον προαγαγεῖν, A. 3, D. 1. Sed ἔργον ἀγεῖν, A. 1, 2. Deinde: Τότε γὰρ προαίρεσις, M. 1.

(70) *Περὶ ταυτὰ ἐστὶ. Περὶ ταυτὰ ἐστὶ*, D. 1, Ox. Περὶ ταυτὰ ἐστὶ, περὶ ἃ καὶ ἡ βουλὴσις, A. 3.

(71) *Συνάγεται δὲ ἐκ τούτων. Δέ, loco δὲ*, D. 1, A. 1, 2. Συνάγεται, loco συνάγεται, M. 1. Οὖν, loco δὲ, A. 3. Prior definitio προαίρεσεως est etiam apud Aristot. *Eth. ad Nicomach.* iii, 3, circa finem.

(72) *Ἡ βούλευσιν ὀρεκτικὴν τῶν ἐφ' ἡμῖν. Abest*, D. 1, Con.

(73) *Ἐφαμεν περὶ ταυτὰ εἶναι. Ταῦτα, loco ταυτὰ*, D. 1, A. 2. Ἐφαμεν, omissis καὶ ταυτὰ εἶναι, A. 3. Mox διασαφήσωμεν, D. 1. In fine deest, καὶ περὶ τίνων βουλευόμεθα, Con.

(74) *Cap. 34. Index idem*, A. 1, 3, a man. rec., A. 2. Sic, sed γ', D. 1. Loco καὶ λδ', est λόγος δεύτερος, M. 1. Quibus de rebus consultemus. Cap. 33, Vall. Cono incipit libri v cap. 5, *De consilio, et de quibus rebus consultemus*.

(75) *Πρὶν εἰπεῖν, περὶ τίνων. Καὶ in principio addit D. 1.*

(76) *Βουλὴ ζητήσεως. Post hæc tria aut quatuor vocabula deleta. Forte omissis nonnullis statim subjecerat proxima, εἰ καὶ ὁ βουλ., D. 1. Ab οὐ γὰρ ad ζήτησις absunt, A. 3. Ὁ, ante βουλευόμενος, abest, M. 1.*

(77) *Ζητῶν τι, βουλευέται. Βούλεται, loco βουλευέται, A. 3.*

(78) *Ἀλλὰ πολὺ διαφέρει. O in πολὺ ex correcti. rec., D. 1.*

(79) *Τῆς γῆς ὁ ἥλιος. His addit: Οὐδεὶς δὲ λέγει, βουλευόμεθα, εἰ μείζων ἐστὶ τῆς γῆς ὁ ἥλιος, D. 1. Οὐδεὶς δὲ λέγει, Βουλευόμεαι, εἰ μείζων ἐστὶ τῆς γῆς ὁ ἥλιος, Ox., A. 1, 3. Sic, omissio δὲ, A. 2. Sic et Cono. Sed, consuliabo. Etiam Valla, qui consulto habet. Habet etiam Ellebodus in versione. Ergo in Græco istius editionis culpa tyποθηtarum exciderant. Mox deest ἡ, ante ζήτησις, A. 1.*

(80) *Ζήτησις τίς ἐστίν. Τίς abest*, A. 1, 2, Vall.

(81) *Δέδεικται δὲ τοῦτο, x. τ. λ. Hæc mihi non videntur coherere, ac præterea otiosa esse. Conjicio: Δέδεικται (seu, δείκνυται) δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ σκέπτεσθαι, ποτὲ μὲν ἐπὶ τοῦ βουλευέσθαι λεγόμενον, ὡς Σκέπτομαι.*

(82) *Ἐπὶ τοῦ βουλευέσθαι. Ἐπὶ τὸ βουλευέσθαι, D. 1. Mox deest, οὐ βουλευόμεαι τὰ μαθήματα, Con. Loco prioris μαθήματα habet μαθητά, M. 1.*

(83) *Νομίζοντες ταυτὸν. Ταυτὸν abest*, A. 2.

λοιπόν (84), .περί τίνων βουλευόμεθα. Βουλευόμεθα ἄν περι τῶν ἐφ' ἡμῶν καὶ δι' ἡμῶν δυναμένων γενέσθαι, καὶ ἀδελφόν (85) ἐχόντων τὸ τέλος, τούτῃ (86), δυναμένων καὶ οὕτω καὶ ἄλλως (87) γενέσθαι. Τὸ μὲν οὖν ἐφ' ἡμῶν εἴρηται, ἐπειδὴ περί τῶν πρακτικῶν μόνον βουλευόμεθα (88). Ταῦτα γὰρ ἐφ' ἡμῶν. Οὐ γὰρ περί τῆς θεωρητικῆς καλουμένης (89) φιλοσοφίας βουλευόμεθα. Οὗτε γὰρ περί Θεοῦ, οὗτε περί τῶν ἐξ ἀνάγκης γινομένων· ἐξ ἀνάγκης δὲ λέγω, τὰ ἀεὶ ὡσαύτως γινόμενα, 135 οἷον, τοῦ κύκλου τοῦ ἐνιαυτοῦ (90)· οὗτε περί τῶν οὐκ ἀεὶ μὲν ὄντων (91), ἀεὶ δὲ ὁμοίως γινομένων, οἷον, δύσεως καὶ ἀνατολῆς ἡλίου· οὗτε περί τῶν φύσει μὲν, οὐκ ἀεὶ δὲ ὁμοίως γινομένων, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, οἷον, περί τοῦ πολιούσθαι τὸν ἐξηκοντούτην ἢ γενειάσκειν τὸν εἰκοσαετῆ· ἀλλ' οὐδὲ περί (92) τῶν φύσει μὲν, ἄλλοτε δὲ (93) ἄλλως ἀορίστως γινομένων, οἷον, περί θμβρων, ἢ αὐχμῶν (94), ἢ χαλᾶς· ἀλλ' οὐδὲ περί τῶν ἀπὸ τύχης γίνεσθαι λεγομένων, ἅπερ ἐστὶ τῶν ἐπ' ἑλαττον ἐνδεχομένων (95).

neque postremo de his quæ fortuito fieri dicuntur, Διὰ ταῦτα μὲν οὖν, τὸ ἐφ' ἡμῶν, εἴρηται, τὸ δὲ, δι' ἡμῶν, ἐπειδὴ περ οὐ περί πάντων ἀνθρώπων, οὐδὲ περί παντὸς πράγματος βουλευόμεθα, ἀλλὰ περί τῶν ἐφ' ἡμῶν μόνον καὶ δι' ἡμῶν γινομένων (96). Οὐ γὰρ βουλευόμεθα, πῶς οἱ πολέμιοι (97) ἢ οἱ μακράν (98) ἀπαικισμένοι καλῶς πολιτεύοντο, καίτοι τοῦτο παρ' ἐκείνοις βουλευτόν ἐστιν. Ἀλλ' οὐδὲ περί πάντων τῶν δι' ἡμῶν γινομένων, καὶ ἐφ' ἡμῶν ὄντων (99) βουλευόμεθα ἀλλὰ δεῖ προσκεῖσθαι καὶ τὸ, ἀδελφὸν ἐχόντων τὸ τέλος. Ἐάν γὰρ ἢ φανερόν καὶ ὁμολογούμενον, οὐκ ἐπὶ βουλευόμεθα· οὐδὲ γὰρ περί τῶν κατ' ἐπιστήμην (1) ἢ τέχνην ἔργων ἢ πράξεων ἢ βουλῇ. Ὀρισμένοι γὰρ τούτων οἱ λόγοι, πλὴν ὁλί-

tramus. Horum itaque differentia cum sit perspicua, restat, ut dicamus, de quibus rebus consultemus. Consultamus de iis quæ in nobis sunt posita et per nos fieri possunt et exitum habent incertum, id est, quæ sic et aliter evenire possunt. Dictum est de iis quæ in nobis sunt posita, quod de iis solis consultemus quæ sub actionem cadunt. Hæc enim in nobis sita sunt. Non enim de ea philosophia deliberamus, in qua consideratio modo est contemplatioque naturæ. Nam neque de Deo, neque de iis quæ sunt necessario, deliberatio suscipitur, id est, de iis quæ semper eodem modo sunt, ut anfractu annuo : neque de iis quæ quidem non semper sunt, sed semper eodem modo sunt, ut obitu ortuque solis : neque de iis quæ natura quidem sunt, non tamen B semper eodem modo, sed ut plurimum, ut de canitie sexagenarii, aut, ut is qui viginti sit annos natus, primam barbam emittat ; neque item de iis quæ natura quidem, sed alias aliter indefinite sunt, ut de imbris, de squaloribus, de grandine ; quæ in iis sunt quæ raro contingunt.

Quamobrem dictum est, de iis nos consultare quæ in nobis sita sunt. Nam non de omnibus hominibus, neque de qualibet re consultatio instituitur, sed de iis tantum quæ in nostra sunt potestate (ac per nos geruntur). Non enim deliberamus, quomodo hostes, aut remotæ a nobis gentes, recte rempublicam administrent ; etsi hoc apud illos in consultationem veniat. At neque de omnibus quæ per nos geruntur et in nobis sita sunt, consultamus ; sed adjici oportet : de iis quorum exitus incertus est. Nam si res plana sit, de eaque constet, non consultamus. Neque enim de operibus aut actionibus, quæ scientia aut arte instituta sunt, deliberatio est.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(84) Ῥητὸρ λοιπόν. Λοιπὸν abest, A. 3.

(85) Καὶ ἀδελφόν. Καὶ ἀδελφόν, Ox.

(86) Τούτῃ. Ante hoc delicta sunt hæc : Τούτῃ ἐστι δυναμένων γενέσθαι καὶ ἀδελφὸν ἐχόντων τὸ τέλος. Hæc enim per errorem repetititer scriba, D. 1. Post τούτῃ interponit δι' ἡμῶν, Ox.

(87) Καὶ ἄλλως. Καὶ a man. rec. insertum, D. 1.

(88) Πρακτικῶν μόνων βουλευόμεθα. Πρακτικῶν μόνων βουλ., A. 1, 2. Πρακτικῶν habet etiam A. 3, Ox. Μόνον habet D. 1, Con., Vall. Περὶ τούτων τῶν πρακτικῶν, M. 1.

(89) Καλουμένης. Λεγομένης, D. 1, A. 3. Paulo D post, anporum cyclos, Con.

(90) Ἐνιαυτοῦ. Post hoc addit : Οὗτε περί τοῦ κύκλου ἐνιαυτοῦ, M. 1.

(91) Οὐκ ἀεὶ μὲν ὄντων. Οὐκ ἀεὶ μὲν ὄντων, A. 3. Οὐκ abest, D. 1. Μενόντων, loco μὲν ὄντων, A. 1, 2. Mox iidem ὁμοίων. Γινομένων, omisso ὁμοίως, A. 3. Paulo post idem : Γινομένων ὁμοίως. Cono : Quæ non semper manent. Vallia : Quæ semper manent. Aristot. Eth. ad Nicomach. iii, 3. Οὐδὲ περί τῶν ἐν κινήσει, ἀεὶ δὲ κατὰ τὰ αὐτὰ γινομένων . . . οἷον, τροπῶν καὶ ἀνατολῶν.

(92) Ἐξηκοντούτην, ἢ γενειάσκειν τὸν εἰκοσαετῆ· ἀλλ' οὐδὲ περί. Ἐξηκοντούτην, εἰ γενειάσκειν, εἰ εἰκοσαετῆ exhibet D. 1. Ἀλλ' omittit A. 2. Dicitur ἐξηκονταετής εἰ ἐξηκοντούτης, esiquē tertie declinationis. Vide Suidam in triacontasetis et triacontouthes. In Etymologico magno autem anometur Atheniensis esse vocabula flectere, ut οἰ-

κῆτης, οἰκῆτου, οἰκῆται. Vide in triacontouthes. M. 1 habet : ἐξηκοντούτην ἢ γενειαστήν. Loco γενειάσκειν, vitiose γειράσκειν, A. 3.

(93) Ἄλλοτε δέ. Δέ abest A. 2.

(94) Περὶ αὐχμῶν. Ἡ αὐχμῶν, D. 1, A. 1, 3, Vall. Καὶ αὐχμῶν, A. 2. Paulo post γίνεσθαι, ante λεγομένων abest, A. 3.

(95) Ἄπερ ἐστὶ τῶν ἐπ' ἑλαττον ἐνδεχομένων. « Quibus magis minusque contingit, » Vall. Mox, εἴρηται περί τῶν πρακτικῶν. Τὸ δὲ δι' ἡμῶν ἐπειδὴ οὐ, A. 3.

(96) Ἀλλὰ περί τῶν ἐφ' ἡμῶν γινομένων μόνων. Absunt, A. 1, 2, Vall. Ἀλλὰ περί τῶν ἐφ' ἡμῶν μόνων καὶ δι' ἡμῶν γινομένων, D. 1. Sic, sed μόνων, A. 3. Hoc probavi. Cono habet : « Quæ in nobis solum sunt. » Sic mox est : ἐφ' ἡμῶν καὶ δι' ἡμῶν.

(97) Πῶς οἱ πολέμιοι, x. τ. λ. Cono : « Quo pæto aliena prælia committantur, vel si felicher agant longe a nobis habitantes. » Vallia convenit cum Græco.

(98) Ἡ οἱ μακράν. Ἡ εἰ οἱ μακράν, A. 1, 2. Ἡ εἰ οἱ μακράν ἡμῶν ἀπώκ., D. 1. Ἡ abest, A. 3. Mox idem : Πολιτεύοντο ἄν, καὶ τοῦτο. Et post πάντων, omittit τῶν.

(99) Ἐφ' ἡμῶν ὄντων. Ἡμῶν, loco ἡμῶν, M. 1. Mox post φανερόν, abest καὶ, A. 3.

(1) Οὗτε γὰρ περί τῶν κατ' ἐπιστήμην. Οὐδὲ, loco οὗτε, D. 1. Τῆς, ante τῶν, addit A. 1. Sic etiam A. 2, sed mox τέχνης.

Harum enim rationes terminatae sunt, exceptis paucis artibus quae conjectura continentur, ut mendi, corporis exercendi, et gubernandi. Non enim de illis tantum consultamus, sed de iis quae cum in nobis sint et per nos gerantur, tum incertum habent eventum, et sic et aliter agi possunt. Ostensum porro est, neque de fine, sed de his, quae ad finem referuntur, consultationem esse. Consultamus enim, non ut divites simus, sed quomodo et qua via ad opes simus perventuri. Atque ut summam dicam, de his tantum consultamus quae in utramque partem aequae contingunt. De quibus etiam hoc loco tractandum est, ne quid nostra ad perspicuitatem desideret oratio. Facultates dicuntur, per quas aliquid facere possumus. Nam quidquid facimus, ejus facultatem habemus. Quorum autem facultatem non habemus, eorum neque actiones. Quare actio cum facultate, facultas cum substantia connectitur. Nam et actio a facultate, et facultas a substantia et in substantia est.

Tria ergo haec sunt, ut diximus, inter se nexa: quod facultatem habet, facultas, et quod fieri potest. Quod facultatem habet, substantia: facultas, a qua, ut possimus, habemus: quod fieri potest, id, quod ex facultate natura comparatum est, ut efficiatur. Eorum autem quae fieri possunt, alia sunt necessaria, alia contingentia. Necessaria quidem, quae prohiberi non possunt, aut quorum contrarium fieri nequit: contingens vero, quod prohiberi potest, vel cujus contrarium fieri potest: ut necessarium est hominem vivum spirare, cujus etiam oppositum fieri nequit, vivum non spirare; contingens, hodie imbrem esse, cujus contrarium quoque fieri potest, hodie non esse imbrem. Rursus contingentium alia ut plurimum dicuntur, alia raro, alia aequae in utramque partem contingere. Ut plu-

γων τεχνῶν, τῶν καλουμένων στοιχειωδῶν (3), οἷον, λατρικῆς, καὶ γυμναστικῆς, καὶ κυβερνητικῆς. Οὐ περὶ τούτων γὰρ βουλευόμεθα μόνον (3), ἀλλὰ περὶ τῶν ἑφ' ἡμῖν μὲν καὶ δι' ἡμῶν, ἀθλῶν δὲ (4) τὸ τέλος ἔχοντων καὶ δυναμένων καὶ οὕτω καὶ ἄλλως πράχθηναι (5). **136** Ἐδείχθη (6) δὲ, ὡς οὐδὲ περὶ τοῦ τέλους, ἀλλὰ περὶ τῶν πρὸς τὸ τέλος ἡ βουλὴ. Βουλευόμεθα γὰρ, οὐ πλουτῆσαι (7), ἀλλ' ὅπως καὶ δι' ὧν πλουτήσωμεν (8). συνελόντι δὲ εἰπεῖν, περὶ τούτων μόνων βουλευόμεθα, περὶ τῶν ἐπίσης (9) ἐνδεχομένων. Καὶ περὶ τοῦτου δεῖ (10) διαλαβεῖν, ἵνα μηδὲν ἔλλειπῃ (11) τῷ λόγῳ πρὸς σαφήνειαν. Δυναμίς δὲ λέγεται, καθ' ἃς δυνάμεθά τι ποιεῖν (12). Παντὸς γὰρ, οὐ ποιοῦμεν, δύναμιν ἔχομεν. ὧν δὲ δύναμιν οὐκ ἔχομεν, τούτων οὐδὲ τὰς πράξεις. Ἐχεται (13) οὖν ἡ μὲν πρᾶξις δυνάμει, ἡ δὲ δύναμις οὐσίας· ἡ τε γὰρ πρᾶξις ἀπὸ δυνάμεως, καὶ ἡ δύναμις ἀπὸ τῆς οὐσίας, καὶ ἐν οὐσίᾳ.

Τρία οὖν ταῦτά ἐστιν, ὡς ἔφαμεν, ἀλλήλων ἐχόμενα, δυνάμενον, δύναμις, δυνατόν. Δυνάμενον μὲν, ἡ οὐσία· δύναμις δὲ, ἀφ' ἧς ἔχομεν τὸ δύνασθαι (14). δυνατόν δὲ, τὸ κατὰ δύναμιν πεφυκὸς γίνεσθαι (15). Τῶν δὲ δυνατῶν τὰ μὲν ἐστὶν ἀναγκαῖα, τὰ δὲ ἐνδεχόμενα. Ἀναγκαῖα μὲν, ἅπερ ἀδύνατον κωλυθῆναι, ἡ ὧν καὶ τὸ ἀντικείμενον ἀδύνατόν ἐστιν· ἐνδεχόμενον δὲ, τὸ δυνάμενον κωλυθῆναι (16), ἡ οὗ καὶ τὸ ἀντικείμενον (17) δυνατόν ἐστιν· οἷον, ἀναγκαῖόν ἐστιν, ἀναπνεῖν ἄνθρωπον (18) ζῶντα· τοῦτου καὶ τὸ ἀντικείμενον ἀδύνατόν ἐστι, τὸ μὴ ἀναπνεῖν ζῶντα· ἐνδεχόμενον δὲ, τὸ σήμερον ἡμερον γενέσθαι· ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτῷ δυνατόν (19), τὸ μὴ γενέσθαι σήμερον ἡμερον. Πάλιν δὲ τῶν ἐνδεχομένων (20) τὰ μὲν, ὡς ἐπὶ πολὺ λέγεται, τὰ δὲ, ὡς ἐπ' **137** ἑλαττον, τὰ δὲ, ὡς ἐπίσης (21)· ἐπὶ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(2) Στοιχειωδῶν. Σχολαστικῶν, D. 1.

(3) Οὐ περὶ τούτων γὰρ βουλευόμεθα μόνον. Omissio οὐ, habet μόνων, D. 1. Ab οὐ περὶ τούτων ad πραχθῆναι mihi superflua ac tautologica videntur. Nihil enim hic additur, quod non sit dictum antea. Eadem dubitatio manet, etiamsi τούτων reseratur ad λατρικῆς et reliqua. Quis enim credat, homines de his solis deliberare? Γὰρ vero prorsus alienum est. Saltem corrigendum δὲ. Locus similis de artibus et disciplinis est apud Aristot. *Eth. ad Nicomach.* III, 3, ubi λατρικῆ, χρηματιστικῆ, κυβερνητικῆ et γυμναστικῆ memoratur.

(4) Ἀθλῶν δὲ. Ἀθλῶν γὰρ, M. 1.

(5) Πραχθῆναι. Προαχθῆναι, D. 1.

(6) Ἐδείχθη. Hoc demonstratum est, additis in definitione vocabulis, ἀθλῶν ἔχοντων τὸ τέλος. Mox: Ὡς οὐ περὶ, A. 3.

(7) Πλουτῆσαι. Πλουτεῖν, M. 1.

(8) Δι' ὧν πλουτήσωμεν. Δι' ὧν πλουτήσομεν, D. 1, A. 3.

(9) Περὶ τῶν ἐπίσης. Περὶ malim tollere.

(10) Καὶ περὶ τούτων δεῖ. Τούτου loco τούτων, D. 1, A. 1, 2, Con. Ab καὶ ad διαλαβεῖν Valla reddidit: et quae divisioni oporteat conjectare.

(11) Ἐλλείπει. Ἐλλείπει. D. 1, A. 3. Ἀλείπει, A. 1, 2. Ἐλλίπει, M. 1. Desit, Con. Mox, δυνάμεις δὲ λέγονται, A. 2.

(12) Καθ' ἃς δυνάμεθα ποιεῖν. Ti, ante ποιεῖν, addit A. 1, 2, 3, Con., Vall.

(13) Ἐχεται. Ἐχετε, A. 2. Mox, δυνάμει, ἡ δὲ δύναμις οὐσίας καὶ ἡ δύναμις ἀπὸ τῆς, reliquis omissis, A. 2.

(14) Ἀφ' ἧς ἔχομεν τὸ δύνασθαι. Ἐφ' ἧς ἔχομεν δύνασθαι, M. 1.

(15) Τὸ κατὰ δύναμιν πεφυκὸς γενέσθαι. Τὸ πεφυκὸς κατὰ δύναμιν γίνεσθαι, D. 1. Solum γίνεσθαι mutat A. 1, 2. Pro eo habet γίνεται, A. 3.

(16) Τὸ δυνάμενον κωλυθῆναι usque ad σήμερον. Absunt, M. 1.

(17) Ἡ ὧν καὶ τὸ ἀντικείμενον. Ἡ ὧνπερ τὸ ἀντικείμενον, D. 1. Mox, δυνατόν, A. 2, 3. Οὐ, loco ὧν, D. 1, Vall. Mox omittit ἐστὶ D. 1, A. 3.

(18) Ἀναπνεῖν ἄνθρωπον. Ἀνθρώπον ἀναπνεῖν, A. 3. Inter haec legitur τόν, sed a rec. punctis et linea delictum. Paulo ante etiam post οἷον est ratura duarum aut trium litterarum, D. 1.

(19) Ἀντικείμενον αὐτῷ δυνατόν. Αὐτῷ abest, A. 2. Mox, τὸ μὴ γενέσθαι σήμερον ἡμερον omittit Vall.

(20) Πάλιν δὲ τοῦ ἐνδεχομένου. Contingentium, Con. Ergo τῶν ἐνδεχομένων. Sic et Ellebodus. Ergo correxi. Sed Valla, contingentis. Mox omittit ὡς, A. 3.

(21) Τὰ δὲ, ὡς ἐπίσης. Ἡ ἐπίσης, A. 3.

πολύ μὲν, ὥς τὸν ἐξηκοντούτην πολιοῦσθαι· ἐπ' ἑλαττον δὲ, ὥς τινα ἐξηκονταετῇ (22) μὴ πολιοῦσθαι· ἐπίσης δὲ, τὸ περιπατῆσαι καὶ μὴ περιπατῆσαι, καὶ ἀπλῶς πρᾶξαι καὶ μὴ πρᾶξαι. Περὶ τούτων οὖν, τῶν ἐπίσης ἐνδεχομένων, μόνον (23) βουλευόμεθα. Ἔστι δὲ ἐπίσης ἐνδεχόμενον, ὃ αὐτὸ τε δυνάμεθα, καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτῷ· εἰ γὰρ μὴ ἀμφοτέρω ἐδυνάμεθα (24), αὐτὸ τε καὶ ἀντικείμενον, οὐκ ἂν ἐβουλευόμεθα. Οὔτε γὰρ περὶ τῶν ὁμολογουμένων (25), οὔτε περὶ τῶν ἀδυνάτων τις βουλεύεται. Εἰ δὲ τὸ ἕτερον (26) μόνον τῶν ἀντικειμένων ἐδυνάμεθα, τοῦτο μὲν (27) ἦν ὁμολογούμενον καὶ οὐδαμῶς ἀμφίβολον· τὸ δὲ ἀντικείμενον, ἀδύνατον.

ΚΕΦ. ΛΕ' (28).

Περὶ εἰμαρμένης.

Οἱ τῇ περιφορᾷ τῶν ἀστρῶν τὴν αἰτίαν τῶν γινόμενων πάντων (29) ἐπιγράφοντες, οὐ μόνον ταῖς κοιναῖς ἐννοίαις ἀπομάχονται· ἀλλὰ καὶ πᾶσαν πολιτείαν ἀχρηστον ἀποφαίνουσιν. Ἄτοποι μὲν γὰρ οἱ νόμοι, περιττὰ δὲ τὰ δικαστήρια κολάζοντα (30) τοὺς μηδὲν αἰτίους (31), παράλογοι δὲ οἱ φόγοι καὶ οἱ ἔπαινοι· ἀνόητοι δὲ καὶ αἱ εὐχαὶ (32), πάντων καθ' εἰμαρμένην (33) γινόμενων· ἐξορίζεται δὲ καὶ Πρόνοια μετὰ τῆς εὐσεβείας, πρὸς τῷ καὶ τὸν ἀνθρώπων (34) ὄργανον μόνον εὐρίσκεισθαι (35) τῆς ἀνωθεν περιφορᾶς· ὑπὸ ταύτης γὰρ κινεῖσθαι πρὸς 138 τὰς πράξεις, οὐ μόνον τὰ μέρη τοῦ σώματος (36), ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς ψυχῆς διανοήματα· καὶ ὅλως, οἱ ταῦτα λέγοντες, τῷ ἐφ' ἡμῖν (37) συναναιροῦσι καὶ τὴν τοῦ ἐνδεχομένου φύσιν· καὶ οὕτως οὐδὲν ἄλλο, ἢ τῷ παντὶ λυμαίνονται (38). Ἀδικοὶ δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀστέρες, τοὺς μὲν μοιχοὺς, τοὺς δὲ φονεὰς ἀπεργαζόμενοι· καὶ πρό γε

A rimum quidem, ut sexagenarium canescere; rarum, ut aliquem sexagenarium non canescere: æque in utramque partem, ut ambulare et non ambulare; et, ut uno nomine dicam, agere aliquid et non agere. De his igitur solis quæ in utramque partem æque contingunt, deliberamus. Dicitur autem in utramque partem æque contingere, quod et ipsum possumus, et ejus contrarium. Si enim utrumque non possemus, cum ipsum, tum ejus contrarium, non sane consultaremus. Neque enim de his quæ certa sunt, neque de his quæ fieri nequeunt, quis deliberat: quod si alterum modo contrarium possemus, equidem hoc esset certum, et minime ambiguum, ejusque contrarium fieri non posset.

B

CAP. XXXV.

De fato.

Qui astrorum circumvectioni causam omnium quæ sunt, assignant, non solum communibus notionibus adversantur, sed etiam omnem reipublicæ administrationem inutilem reddunt. Absurdæ enim leges, supervacaneæ judicia, quæ ab iis poenam exigant, in quibus nulla culpa sit. Vituperare quoque et laudare nulla ratio est. Nullus etiam usus est precum, si omnia fato administrantur. Ac præterquam quod instrumentum tantum cælestis circumvectionis homo reperitur, etiam exterminatur cum religione Providentia; siquidem a cælorum motibus non solum partes corporis, sed etiam animi cogitationes, ad agendum impelluntur. Denique, qui ista disserunt, una cum libera voluntate contingentis naturam tollunt; et sic nihil aliud agunt, quam quod universa labefactant. Iniqua etiam ipsa astra, quod alios mæchos, alios homicidas efficiunt;

C

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(22) Ἐξηκονταετῇ. Ἐξηκονταετῇ, D. 1. Ἐξηκοντούτην, et supra scriptum ἐξηκονταετῇ, A. 2. Ἐξηκονταετῇ (sic), A. 3. Mox deest, καὶ μὴ περιπατῆσαι, M. 1.

(23) Ἐνδεχομένων, μόνον. Μόνον abest, D. 1, M. 1, A. 3. Ejus loco μόνων, A. 2. Mox Ἔστιν οὖν ἐπίσης, A. 3. et, plurali numero ἐνδεχόμενα, ἃ αὐτὰ... καὶ τὰ ἀντικείμενα, Con. Sed Valla singulari numero.

(24) Ἀμφοτέρω ἐδυνάμεθα. Ἀμφ. δυνάμεθα, D. 1. Mox, οὐκ ἐβουλευόμεθα, A. 3.

(25) Ὁμολογουμένων. Necessarii, Con. De jam receptis exploratisque, Vall.

(26) Εἰ δὲ τὸ ἕτερον. Εἴτε, loco εἰ δέ, A. 3.

(27) Ἐδυνάμεθα, τοῦτο μὲν. Inserta a man. rec., D. 1. Paulo ante μόνων, loco μόνον, M. 1.

(28) Cap. 35. Index, ut in edito A. 3: Περὶ εἰμαρμένης et ex correct. εἰμ. λδ, D. 1. Hic incipit et indicem habet: Νεμεσίον ἐπισκόπον Ἐμέσης Περὶ εἰμαρμένης, D. 2: Περὶ τῆς διὰ τῶν ἀστρῶν εἰμαρμένης, λε', A. 1: Περὶ εἰμαρμένης λθ', a man. rec. A. 2, loco κεφ. λε', habet λόγος τρίτος. Præterea in marg. legitur: Τὰ ἐπόμενα πάντα περιτεύει, ἐκ τῶν Νεμεσίων Περὶ εἰμαρμένης μεταγεγραμμένα, M. 1. Ab hoc capite incipit etiam M. 2. Cono incipit librum vi De fato. Cap. 1. Disputat contra fatum Stoicorum. Valla: De fato. Cap. 34. Copiose contra fatum disputant Chrysostomus, t. XII, p. 380, 381, et Euseb. Præpar. evang., p. 242, εἰ γὰρ ἀστροίς, x. t. λ.

(29) Γινόμενων πάντων. Πάντα, M. 1. Sic, sed correctum πάντων, M. 2.

(30) Δικαστήρια κολάζοντα. Κολαστήρια κολάζοντα, D. 2, A. 3. Ante κολάζοντα adludermi τὰ. Paulo ante: ἀποφαίνονται. Ἄτοπον, A. 3.

(31) Τοὺς μηδὲν αἰτίους. Τοὺς μηδὲν αἰτίους, A. 1, 2, 3, D. 2. Τοὺς εἰς μηδὲν αἰτίους, D. 1. Homines in his, quorum ipsi non sunt causa, Con. Insontes, solum, Vall.

(32) Ἀνόητοι δὲ καὶ αἱ εὐχαὶ. Ἀνόητοι, loco ἀνόητοι, M. 1, D. 2, Con., Vall. In M. 2, v supra-scriptum. Al abest, A. 1. Non solum δέ et al hic omittit, sed paulo ante etiam οἱ, ante φόγοι et ἔπαινοι, A. 3.

(33) Καθ' εἰμαρμένην, apostrophus et spiritus asper a man. rec., D. 1. Κατ' εἰμαρμένην, D. 2. Καὶ καθ' εἰμαρμένην, A. 3.

(34) Πρὸς τῷ καὶ τὸν ἀνθρώπων. Τό, loco τῷ, A. 2, M. 1, 2. Hoc loco Valla prorsus aberravit.

(35) Μόνον εὐρίσκεισθαι. Μόνον abest, A. 1.

(36) Τὰ μέρη τοῦ σώματος. Μέλλη loco μέρη. Voluit μέλη, D. 2. Mox, διανοημένα loco διανοήματα, M. 1.

(37) Λέγοντες, τῷ ἐφ' ἡμῖν. Τό loco τῷ, D. 2, A. 2.

(38) Οὐδὲν ἄλλο, ἢ... λυμαίνονται. Id est οὐδὲν ἄλλο, intellige ποιοῦσιν, ἢ λυμαίνονται. Nam ποιεῖν sæpe intelligitur. Ita Demosth. p. 78, vers. 12. Οὐδὲν ἄλλο (intell. ποιεῖν) ἢ χλευάζει ὁμᾶς. Agunt interpretis Vall. Mox et ante ἀστέρες omittit M. 2.

et prae his, architectus eorum Deus, si ejusmodi fecit, quae mala nobis necessario importarent; ut horum insulsi non modo in republica versetur, sed etiam gravissimorum malorum causam, Deum efficiat; quanquam fieri nullo modo posse, quod defendunt, ratio convincit. Verum ista ne aures quidem nostrae ferre debent, quae perspicue absurda sunt, et de Dei maiestate detrahunt. Qui autem utrumque tenent, et in nostra potestate esse aliquid, et fato omnia evenire (omnibus enim, quae sunt, datum esse aliquid fatale, ut aquae, refrigerare; cuique stirpi, talem fructum edere; lapidi, deorsum ferri; igni, sursum: item animali, assentiri et appetere; et, cum huic appetitui nihil rerum externarum, neque fatum obstiterit, tum ambulationem in nobis perfectam esse et prorsus deambulatorios); qui haec dicunt (sunt autem e Stoicis Chrysippus et Philopater, alique multi et nobiles) nihil aliud explicant, quam omnia fato fieri. Χρύσιππος τε καὶ Φιλοπάτωρ, καὶ ἄλλοι πολλοὶ καὶ πάντα καθ' εἰμαρμένην γίνεσθαι.

Si enim et appetitus aiunt nobis datos esse fato, eosque aliquando fato impediri, aliquando non impediri; planum est, omnia fieri fato, etiam ea quae in nobis ratio videntur; rursus iisdem rationibus adversus eos utemur, et huius opinionis insulsi-tem demonstrabimus. Si enim iisdem causis positae, ut aiunt ipsi, omnino necesse est eadem fieri, nec fieri potest ut aliquando sic, aliquando aliter

Α τούτων ὁ δημιουργὸς αὐτῶν θεὸς τὴν αἰτίαν αὐτῶν ἀποφέρειται (39), εἰ τοιαῦτα κατεσκεύασεν, ἃ τῶν κακῶν ἡμῖν τὴν ἐπιφορὰν ἐξ ἀνάγκης ἐπιτίθησιν· ὡς μὴ μόνον ἐπὶ τῆς πολιτείας ἵστασθαι (40) τὴν τοῦτων ἀτοπίαν, ἀλλὰ καὶ τῶν μεγίστων κακῶν αἰτίαν ἀποφαίνειν (41) τὸν θεόν, πρὸς τῷ καὶ ἀδύνατον (42) ἀποδείκνυσθαι τὴν ὑπόθεσιν (43) αὐτῶν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὐτε ἀκούειν (44) ἀναγκαῖον (45), πρόδηλον ἔχοντα τὴν βλασφημίαν καὶ τὴν ἀτοπίαν. Οἱ δὲ λέγοντες, ὅτι καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν (46) καὶ τὸ καθ' εἰμαρμένην (47) σώζεται (48) (ἐκάστω γὰρ τῶν γενομένων δεδῶσθαι τι καθ' εἰμαρμένην, ὡς τῷ ὕδατι τὸ φύχειν, καὶ ἐκάστω τῶν φυτῶν τὸ τοιόνδε καρπὸν φέρειν, καὶ τῷ λίθῳ τὸ καταφερὲς, καὶ τῷ πυρὶ τὸ ἀνωφερὲς (49), οὕτω καὶ τῷ ζῳῷ τὸ συγκατατίθεσθαι καὶ ὁρμᾶν· ὅταν δὲ ταύτῃ τῇ ὁρμῇ (50) μὴδὲν ἀντιπῆσῃ τῶν ἐξωθεν καὶ καθ' εἰμαρμένην, τότε τὸ περιπατεῖν τέλειον (51) ἐφ' ἡμῖν εἶναι, καὶ πάντως περιπατήσομεν)· οἱ ταῦτα λέγοντες (εἰς δὲ τῶν Στωϊκῶν (52), λαμπροὶ) οὐδὲν ἕτερον ἀποδεικνύουσιν (53), ἢ 139

Εἰ γὰρ καὶ τὰς ὁρμὰς παρὰ τῆς εἰμαρμένης φασὶν ἡμῖν (54) δεδῶσθαι, καὶ ταύτας ποτὲ μὲν ἀπὸ τῆς εἰμαρμένης ἐμποδίζεσθαι, ποτὲ δὲ μὴ· ὅλον, ὡς πάντα καθ' εἰμαρμένην γίνεσθαι (55), καὶ τὰ δοκοῦντα ἐφ' ἡμῖν εἶναι. Καὶ πάλιν τοῖς αὐτοῖς (56) λόγοις χρησάμεθα πρὸς αὐτοὺς, δεικνύντας (57) τῆς δόξης τὴν ἀτοπίαν (58). Εἰ γὰρ, τῶν αὐτῶν αἰτίων (59) περιεστηκότων, ὡς φασὶν αὐτοὶ, πᾶσα ἀνάγκη, τὰ αὐτὰ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(39) Αἰτίαν ἀποφέρειται. Αἰτίαν αὐτῶν ἀποφέρειται, A. 1. 2. Omnem ab ipsis causam aufert. Vall. ὁ δημιουργὸς οὐκ οὐκ 1. 1. Ἐπιφέρειται habent M. 1. 2.

(40) Ἰστασθαι. Spiritus asper a man. rec., antea lenis, D. 1.

(41) Ἀποφαίνειν αἰτίαν. Αἰτίαν ἀποφαίνεισθαι, D. 1. A. 3. Αἰτίαν ἀποφαίνειν, D. 2. A. 1. 2. Ἀποφαίνειν. Sic, loco ἀποφαίνειν, M. 2.

(42) Πρὸς τῷ καὶ ἀδύνατον. Τῷ ex correct., antea τῷ, D. 1.

(43) Ἀποδείκνυσθαι τὴν ὑπόθεσιν. Ἐπιδείκνυσθαι τὴν ἐνέργειαν, M. 1. 2.

(44) Οὐτε ἀκούειν. Οὐδέ a primo, ex correct. rec. οὐτε, D. 1.

(45) Ἀναγκαῖον. Ἀνασχετόν ἢ ἀναγκαῖον, D. 1. Ἀνασχετόν, M. 1. Ἀναγκαῖον solum habent D. 2. A. 1. 2. Vall. Ἀνασχετόν explicandi causa additum puto. Mox, τὴν βλασφημίαν καὶ τὴν ἀτοπίαν, D. 1. 2, A. 1. 2, 3, Con. Detestationem atque abominationem, Vall.

(46) Ὅτι καὶ τὸ ἐφ'. Καὶ abest, D. 2.

(47) Καθ' εἰμαρμένην. Spiritus asper a man. rec. D. 1. Καθ' εἰμαρμένην, D. 2. Et sic postea D. 1, modo ex correct. habet εἰμαρμ. modo a prima man. εἰμαρ. Sed D. 2, a manu prima εἰμαρ.

(48) Σώζεται. Σώζεσθαι, D. 2. Γίνεται, D. 1. Mox τῶν γενομένων, D. 1. 2, A. 1. 2. Mox: Καὶ ἐκάστω τῶν φυτῶν τὸν τοιόνδε, A. 3.

(49) Καὶ τῷ πυρὶ τὸ ἀνωφερὲς. Absunt, A. 2, Con. Mox τῷ ζῳῷ ex correct. rec., antea τῷ, D. 1. Proximum συγκατατίθεσθαι Cono reddidit, quiescere: Valla, residere. Ac si legerint καθῆσθαι. Ita autem videntur exposuisse, quod mox est ὁρμῇ et περιπατεῖν. At enim vero δοῦν est ex συγκατατίθεσθαι.

προαιρέσεως καὶ βουλήσεως. Ergo συγκατατίθεσθαι non est alienum ab hoc loco. Accedit quod isti duo interpretes hoc vocabulum alibi etiam in hoc libello inepte reddiderunt.

(50) Ὅταν δὲ ταύτῃ τῇ ὁρμῇ. Ὅταν δὲ καὶ ταύτῃ τὴν ὁρμῇ, D. 2. Forte κατὰ, loco καί, voluit.

(51) Τέλειον. Τέλειον, D. 2, A. 3. Mox, καὶ πάντως περιπατήσομεν absunt, Con. Καὶ πάντως περιπατήσομεν. Οἱ ταῦτα γοῦν λέγοντες, A. 3.

(52) Στωϊκῶν. Sic, sed supra ex correct. ω, D. 1. Στωϊκῶν, D. 2. Chrysippum et alios in hanc rem laudat Diog. Laert. p. 288. Eo loco motus Menagius mavult hic legere Ἀντίπατρος, loco Φιλοπάτωρ. Vide eum ad Diog. Laert. p. 287. De Chrysippo vid. Euseb. Praepar. evang. p. 262, seqq. et p. 137.

(53) Ἀποδεικνύουσιν. Ἀποδεικνύντες, D. 2. Ἀποφαίνουσι, A. 1. Ἀποδεικνύντες, A. 2.

(54) Φασὶν ἡμῖν. Φησὶν ἡμῖν, D. 1. Ἡμῖν φησι, D. 2. Mox, καὶ ταύτας· μὲν ποτὲ, D. 2. Καὶ ταύτας ἀπὸ τῆς εἰμαρμένης ποτὲ μὲν ἐμποδ., A. 1. Ab ἡμῖν δεδῶσθαι ad εἰμαρμένης proximum, absunt, Vall. Mox: Ὅς ἅπαντα, A. 3.

(55) Καθ' εἰμαρμένην γίνεσθαι. Γίνεσθαι, loco γίνεσθαι, D. 2.

(56) Καὶ πάλιν δὲ τοῖς αὐτοῖς. Δέ abest, D. 1. 2, A. 1. 2, 3, Con. Καὶ omittit Vall. Mox χρησάμεθα, A. 3.

(57) Δεικνύντες. Δεικνύντες, D. 1. 2, A. 2. 3. Δεικνύντες, A. 1. Mox ἡδονῆς, loco δόξης, M. 1. 2.

(58) Ἀτοπίαν ex correct., antea αἰτίαν, D. 1.

(59) Αἰτίων. Αἰτίων, D. 2. Ita corrigendum, quod mox huc refertur οὐτά, seu ταῦτα. Dicitur enim tam αἰτίων, quam αἰτίαν.

γίνεσθαι, καὶ οὐχ οἷόν τε, ποτὲ (60) μὲν οὕτω, ποτὲ δὲ ἄλλως γενέσθαι, διὰ τὸ ἐξ αἰώνος οὕτως ἀποκεκληρωσθαι αὐτά (61)· ἀνάγκη καὶ τὴν ὁρμὴν τὴν τοῦ ζώου (62) πάντῃ καὶ πάντως (63) τῶν αὐτῶν αἰτίων περιεστηκότων οὕτω γενέσθαι· εἰ δὲ καὶ ἡ ὁρμὴ ἐξ ἀνάγκης ἐπακολουθεῖ (64), ποῦ λοιπὸν τὸ ἐφ' ἡμῖν; Ἐλευθερον γὰρ εἶναι δεῖ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἢ δ' ἂν (65) ἐλευθερον, εἰ τῶν αὐτῶν περιεστηκότων, ἐφ' ἡμῖν ἢ τὸ ποτὲ μὲν ὁρμᾶν, ποτὲ δὲ μὴ (66) ὁρμᾶν. Εἰ δὲ ἐξ ἀνάγκης ἐπακολουθεῖ καὶ τὸ ὁρμᾶν (67), δῆλον, ὡς καθ' εἰμαρμένην καὶ τὰ τῆς ὁρμῆς γενήσεται, εἰ καὶ ἐφ' ἡμῶν γίνεται, καὶ κατὰ τὴν ἡμετέραν φύσιν (68) καὶ ὁρμὴν καὶ χρίσιν. Εἰ γὰρ οἷόν τε ἦν (69) αὐτὴν καὶ μὴ γενέσθαι, ψευδὴς ἂν ἦν ἡ πρότασις ἡ λέγουσα, ὅτι τῶν αὐτῶν περιεστηκότων αἰτίων (70), ἀνάγκη τὰ αὐτὰ ἐπείσθαι. Οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τοῖς ἀλόγοις καὶ ἐπὶ τοῖς ἀψύχοις (71) εὐρεθήσεται (72). Εἰ γὰρ τὴν ὁρμὴν ἐφ' ἡμῖν τάττουσιν, ὅτι φύσει ταύτην ἔχομεν, τί κωλύει, καὶ ἐπὶ τῷ 140 πυρὶ (73) λέγειν εἶναι τὸ καίειν, ἐπειδὴ φύσει καίει τὸ πῦρ; ὥς που καὶ παρεμφαίνειν ἔοικεν ὁ Φιλοπάτωρ ἐν τῷ *Περὶ εἰμαρμένης*. Οὐκ ἄρα τὸ δι' ἡμῶν ὑπὸ τῆς εἰμαρμένης γινόμενον ἐφ' ἡμῖν ἐστι. Τῷ γὰρ αὐτῷ λόγῳ καὶ ἐπὶ αὐρᾷ καὶ αὐλοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις ὄργανοις (74) καὶ πᾶσιν ἀλόγοις τε καὶ ἀψύχοις ἔσται τι, ὅταν τινὲς δι' αὐτῶν (75) ἐνεργῶσι. Τοῦτο δὲ ἀποπον.

ΚΕΦ. ΛΖ' (76).

Περὶ τῆς διὰ τῶν ἀστρῶν εἰμαρμένης.

Πρὸς δὲ τοὺς σοφοὺς τῶν Αἰγυπτίων (77), λέγοντας ἀληθεύεσθαι μὲν τὴν διὰ τῶν ἀστρῶν εἰμαρμένην, τρέπεσθαι δὲ αὐτὴν εὐχαῖς (78) καὶ ἀποτροπιασμοῖς (εἶναι γάρ τινας καὶ τούτων αὐτῶν τῶν ἀστέρων θεοπρατίας [79], τὰς ἐκμελισσομένας αὐτοὺς, καὶ ἄλλας

A eveniat, quod illæ ex æterno tempore præfixæ statutaque sint, necesse est et animalis appetitum omni modo, et ex omni parte, iisdem causis positus, ita fieri. Quod si vero etiam appetitus necessario consequitur, ubi relinquitur quod in nostra potestate est? Debet enim esse liberum quod in nostra potestate est. Esset autem liberum, si, iisdem positus causis, in nobis esset aliquando appetere, aliquando refugere; at si necessario appetitus sequitur, certe etiam fatio sunt quæ appetitum sequuntur, etsi a nobis sunt, et natura nostra, et appetitu, et iudicio. Si enim fieri posset, ut appetitus non sequeretur, falsa esset hæc enuntiatio; eisdem causis positus, eadem sequi necesse esse. In bestiis et inanimis idem reperietur. Si enim appetitum in nostra potestate ponunt, quoniam natura eum habemus, quid prohibet dicere, etiam in ignis potestate situm esse, urere; quoniam natura urit ignis? Quod etiam alicubi ostendere videtur Philopater, in libro quem *De fato* conscripsit. Non ergo, quod per nos fato efficitur, in nostra potestate est. Nam eadem ratione, et in lyrae et in tibiae et caeterorum instrumentorum, omniumque rationis et animæ expertium, potestate aliquid erit positum, cum aliqui iis ad aliquid efficiendum utuntur: quod profecto absurdum est.

CAP. XXXVI.

De fato, quod in astris ponitur.

Adversus sapientes Ægyptiorum, qui dicunt veram esse sententiam de fato in astris posito, sed mutari precibus et procuracionibus (esse enim etiam horum ipsorum siderum cultus quosdam, qui ea mitigent, aliasque superiores quasdam vires quæ ea

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(60) *Οἷόν τε ποτὲ*. Τό, loco τε, D. 2. Mox: Ποτὲ μὲν οὕτω, ποτὲ δὲ οὕτω, ποτὲ δὲ ἄλλως, A. 3.

(61) *Διότιος ἀποκεκληρωσθαι ταῦτα*. Αἰώνος οὕτως ἀποκεκληρωσθαι αὐτά, D. 1, 2. Αὐτά habet etiam A. 3. Αἰώνος οὕτως ἀποκεκληρωσθαι ταῦτα, A. 1, 2. Ergo codices omnes hic probant αἰτίων. Nam ταύτας referri debuerit ad αἰτίων, ab αἰτία. Eodem modo legit Cono, sed non ad causas (αἰτία), verum ad res (πράγματα) retulit, hoc modo: eo, quod a sæculo ita sorte determinata sunt hæc. Valla etiam: hæc ita sancita sunt.

(62) *Ὁρμὴν τὴν τοῦ ζώου*. Τὴν abest, D. 2.

(63) *Πάντῃ τε καὶ πάντως*. Τε abest, D. 1, 2, A. 1, 2. Mox αἰτίων, D. 2.

(64) *Ἐπακολουθεῖ*. Ἀκολουθεῖ, D. 2. Mox, δεῖ εἶναι, idem, et A. 3.

(65) *Ἦν δ' ἂν*. Argentus et spiritus in ἦν a man. rec., D. 1. *Εἴη*, Con. Atqui minime liberum erat, Vall.

(66) *Ἦν τὸ ποτὲ ὁρμᾶν, ποτὲ μὴ*. Ἦν τὸ ποτὲ μὲν ὁρμᾶν, ποτὲ δὲ μὴ, D. 2, A. 3. Δέ habet etiam D. 1, A. 1. Ἦν ποτὲ τὸ ὁρμᾶν, ποτὲ δὲ μὴ ὁρμᾶν, A. 2. Iterum *erit*, loco erat, Con.

(67) *Εἰ δὲ ἐξ — τὸ ὁρμᾶν*. Absunt, D. 2. Littera o in ὁρμᾶν ex corr. rec., D. 1. Non impetu moveri et moveri, Cono. Ergo addit: τὸ μὴ ὁρμᾶν.

(68) *Καὶ κατὰ τὴν ἡμετέραν φύσιν*. Καὶ abest, D. 2.

(69) *Οἷόν τε ἦν*. Ἦν insertum a rec., D. 1. Ἦν omittit A. 3. Mox, καὶ μὴ γίνεσθαι, D. 2. Hanc esse

ei non esse, Con. Mox, ψευδὴς ἂν ἡ πρότασις, D. 2.

(70) *Ὅτι τῶν αὐτῶν περιεστηκότων αἰτίων*. Ὅτι τῶν περιεστ. αἰτίων, D. 2. Ὅτι τῶν αὐτῶν περιεστηκότων αἰτίων, A. 2.

(71) *Καὶ ἐπὶ τοῖς ἀψύχοις*. *Ἐπίrasura deletum*, D. 1. Abest, D. 2. Τοῖς abest, M. 1.

(72) *Εὐρεθήσεται*. Ὅν addit D. 1. Εὐρήσεται, M. 1.

(73) *Καὶ ἐπὶ τῷ πυρὶ*. Καὶ abest, A. 1, 2.

(74) *Καὶ τοῖς ἄλλοις ὄργανοις*. Post ista deletum καὶ πᾶσιν ὄργανοις, D. 1. Αὐλοῖς reddidit, *cithara*, Con. Αὐρᾷ καὶ αὐλοῖς exposuit Valla, in *fidibus et tibiis*.

(75) *Ὅταν τινὲς δι' αὐτῶν*. Ὅταν δι' αὐτῶν τινες, D. 1. Ὅταν τινὲς δι' αὐτῶν, D. 2. Ἐαυτῶν, loco αὐτῶν, A. 1. Cum per ipsa quidquam peregerint, Vall.

(76) Cap. 36. Index idem, A. 1, 2. Sic, sed λ', η. 1. Vulgatum, sed omisso διὰ, A. 3. *Περὶ τῆς τῶν ἀστρῶν εἰμαρμένης*, D. 2. Ille codex enim numerus capitum non notat. Loco κεφ. λζ' habet M. 1 *Λόγος δ'*, et M. 2 *Λόγος β'*. Valla: *De fato, quod in astris est*. Cap. 35. Cono incipit libri vi, cap. 2: *Intermitti fatum Ægyptiorum*.

(77) *Τῶν Αἰγυπτίων*. Ἐν Αἰγύπτῳ, M. 2.

(78) *Αὐτὴν εὐχαῖς*. Αὐτὴν ταῖς εὐχαῖς, M. 1, 2.

(79) *Θεραπείας*. Culturas ac observationes, Vall. Sed idem p. 141, iterum *θεραπείαν* duobus vocabulis reddidit, *observationem atque culturam*. Mox loco ἐκμελισσομένας, habet ἐκκλισσομένας, quod nihil est. Sed nec ἐκκλισσομένας conjici debet.

possint flectere, ideoque preces et deorum cultus esse institutos), respondebimus, eos fatum facere rerum contingentium, non necessariarum. At contingens, infinitum est; infinitum autem, incognitum. Itaque cum omnis divinatio tollitur, tum maxime eorum qui prædicunt et notant ejusque vitam ex natali die, qui γενεθλιαλῶγοι dicuntur, quam ipsi præ cæteris, ut validam quamdam rem et veram, commendant. Si dicant figurarum effectiones esse perspicuas et a peritis cognosci; verum cum figura non ex propria vi evenierit, Deum prohibuisse; etiam hoc absurdum esse respondebimus: primum, quoniam preces solas et deorum cultum in nostra potestate statuunt, aliud præterea nihil; tum ambigimus cum eis, quomodo cum cæteræ omnes humanæ actiones et electiones in cujusdammodi figura astrorum sint sitæ, sola precatio in nobis sit posita? Nam dubium est cur hoc ita se habeat, et quæ causa hanc necessitatem imponat.

Deinde, si ars quædam est et doctrina istarum procuracionum, quæ sati vim prohibeat, utrum omnes homines hanc doctrinam assequi possunt, an quidam possunt, quidam non possunt? Si enim omnes possunt, nihil prohibet hac ratione, quin plane evertatur fatum, cum omnes artem eam, quæ sati effectiones prohibet, didicerint; sin aliqui assequi eam possunt, aliqui non possunt, qualis tandem, aut quis est, qui hoc præscribat? Si enim ipsum fatum alios facit cultores numinis divini, alios non facit, rursum omnia fato fieri invenientur. Nam preces et cultum, quæ in nobis sunt, non solum non inferiora esse fato, sed etiam superiora, jam co-

VAR. LECT. ET ANIMADV

(80) *Τὰς τρέπειν αὐτούς.* Τὰς τρέπειν αὐτήν, D. 1, 2. Τὰς τρέπειν αὐτάς, A. 1, 2, 3. Refertur ad ἀστέρας. Ergo αὐτούς, ut paulo ante, ἐκμειλισσομένας αὐτοῦς.

(81) *Καὶ τοὺς ἐπιτροπιασμοὺς.* Καὶ τοὺς ἀποτροπιασμοὺς, D. 1, 2, A. 1, 2, 3, Ox. Ἀποτροπιασμοὺς interpretes ex Cicerone reddidit *procuraciones*. Vide *De divinat.* 1, 45, 101, *De legibus* 11, 14, 34. Mox, ἐπινενοεῖσθαι, D. 2.

(82) *Τὸ δὲ ἐνδεχόμενον ἀόριστον τὸ δὲ ἀόριστον.* Loco prioris ἀόριστον est spatium vacuum dimidii versus, A. 1. Τὸ δὲ ἐνδεχ., τὸ δὲ ἀόριστον, A. 2. Δέ, loco δὴ, D. 1, 2, A. 3. Loco τὸ δὴ ἀόριστον, solum καὶ habet Vall.

(83) *Ἀνῆρηται οὖν διὰ τούτων.* Ἀναίρεται οὖν διὰ τούτου, D. 1, 2, A. 1, 3. Ἀναίρεται μὲν διὰ τούτου, A. 2. Τοῦτο, loco τούτων, M. 2. Per hoc certe omnis divinalio interimitur, Con. Mox idem, *gene-thliaci*. Valla: Omnis igitur ob hoc exstinguitur. A. 3 exhibet, μάλιστα δ' ἐκ τῶν καλ.

(84) *Ἰσχυρόν τι καὶ.* Μέγα post ἰσχυρόν addit M. 2. Mox, προτελέσματα, M. 1.

(85) *Καὶ τοῖς ἐπιστήμοσι.* Ἐν post καὶ addit D. 1. Mox, ἀποβαίνει, A. 2, M. 1.

(86) *Ἐροῦμεν.* Καὶ ἐροῦμεν, M. 1. Mox deest ὥς, A. 3. Deinde idem exhibet, εὐχὴν μόνον.

(87) *Ἐφ' ἡμῖν τίθεται.* Ἐφ' ἡμῖν τίθεται, D. 2. Mox, διαμφοσθητήσωμεν, A. 1, 2, 3. Sed tamen præcedit ἐροῦμεν. Valla hoc loco vehementer aberrat a Græco, inde ab εἰτα διαμφ. ad ἀποτελέσματα.

A τινὰς ὑπερκειμένας δυνάμεις τὰς τρέπειν αὐτούς (80) δυνάμεις, καὶ διὰ τοῦτο τὰς εὐχὰς καὶ τὰς θεραπείας τῶν θεῶν, καὶ τοὺς ἀποτροπιασμοὺς (81) ἐπινενοεῖσθαι, ἐροῦμεν, ὅτι τῶν ἐνδεχομένων καὶ οὐχὶ τῶν ἀναγκαιῶν ποιοῦσι τὴν εἰμαρμένην τὸ δὲ ἐνδεχόμενον, ἀόριστον τὸ δὲ ἀόριστον (82), ἀγνωστον. Ἀναίρεται οὖν διὰ τούτου (83) πᾶσα μὲν μαντεία, μάλιστα δὲ ἡ τῶν καλουμένων γενεθλιαλῶγων, ἣν αὐτοὶ πρὸ τῶν ἄλλων προσβέουσιν, ὡς ἰσχυρόν τι καὶ (84) ἀληθὲς πρᾶγμα. Ἐὰν δὲ λέγωσιν, ὅτι τὰ τῶν σχημάτων ἀποτελέσματα πρόδηλα, καὶ τοῖς ἐπιστήμοσι (85) γνωρίζεται ὅταν δὲ τὸ σχῆμα μὴ κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν (86) ἀποβαλῇ, θεὸς ἐκώλυσε ἐροῦμεν (86), ὡς καὶ τοῦτο ἄτοπον. Πρῶτον, ὅτι τὴν εὐχὴν μόνην ἐφ' ἡμῖν τίθενται (87) καὶ τὴν θεραπείαν τῶν θεῶν, ἄλλο δὲ οὐδέν. Εἴτα διαμφοσθητήσωμεν πρὸς αὐτούς, πῶς, τῶν ἄλλων πασῶν ἀνθρωπίνων (88) πράξεων τε καὶ προαιρέσεων ἐν τῇ ποιᾷ σχέσει τῶν ἀστρον κειμένων, τὸ τῆς εὐχῆς μόνης ἐφ' ἡμῖν ὅστιν (89); Ἀπορον γὰρ, διὰ ποίαν αἰτίαν οὕτως ἔχει τοῦτο (90), καὶ τίς ἡ ἀνάγκη.

Ἔπειτα, εἰ τέχνη τίς ἐστὶ καὶ μέθοδος τῶν ἀποτροπιασμῶν, ἡ κωλύουσα τὰ παρὰ τῆς εἰμαρμένης (91), πότερον πᾶσιν ἀνθρώποις ἡ μέθοδος ἐστὶν ἐφικτὴ, ἡ τίσι μὲν, τίσι δὲ οὐ; Εἰ γὰρ πᾶσιν, οὐδὲν κωλύει, τῷ λόγῳ παντάπασιν (92) ἀνατραπῆναι τὴν εἰμαρμένην, πάντων μαθόντων τὴν τέχνην τὴν κωλύουσαν αὐτῆς (93) τὰ ἀποτελέσματα· εἰ δὲ τίσι μὲν ἐστὶν ἐφικτὴ (94), τίσι δὲ οὐ, ποίοις ἄρα, καὶ τίς ὁ τοῦτο διορίζων (95); Εἰ μὲν γὰρ αὕτη ἡ εἰμαρμένη τοὺς μὲν ποιεῖ θεραπευτὰς τοῦ θείου, τοὺς δὲ οὐ ποιεῖ, εὐρεθήσεται πάντα πάλιν (96) κατὰ τὴν εἰμαρμένην. Τὸ γὰρ τῆς εὐχῆς καὶ τῆς θεραπείας, ὃ μόνον ἐφ' ἡμῖν, οὐκ ἔλαττον νῦν ἀνεφάνη (97) τῆς εἰ-

(88) *Τῶν ἄλλων πασῶν τῶν ἀνθρώπων.* Τῶν ἄλλων παθῶν τῶν ἀνθρ., D. 2. Τῶν secundum abest, D. 1. Loco ἀνθρωπίνων est ἀνθρώπων, M. 1, 2.

(89) *Ἐφ' ἡμῖν ὅστιν.* Ἐστὶν abest, D. 1. Paulo ante μόνον, loco μόνης, M. 2.

(90) *Οὕτως ἔχει τοῦτο.* Τοῦτο οὕτως ἔχει, D. 2. Τοῦτο abest, A. 2.

(91) *Τὰ περὶ τῆς εἰμαρμένης.* Παρά, loco περὶ, A. 1, 2, 3, D. 1. Περί servat D. 2. Ea, quæ a fato sumi, Con.

(92) *Τῷ λόγῳ παντάπασιν.* Malim, τοῦτω τῷ λόγῳ. Saltem sic explicandum. Interpres Ellebodium etiam habet, *hac ratione*. Mox deest τὴν, M. 1, ac deinde πάντων omittunt M. 1, 2.

(93) *Κωλύουσιν αὐτῆς.* Κωλ. αὐτοῖς, D. 2.

(94) *Τίσι μὲν ἐστὶν ἐφικτὴ.* Ἐστὶν abest, D. 2. Mox, ποίοις ἄρα, loco ποῖος ἄρα, D. 1. Hoc probō. Refertur enim ad, τίσι, non ad τίς. Cono: *Quibus ergo?* Sed Valla: *Qualisnam?*

(95) *Διορίζων.* Διόδασκων, D. 2, A. 3. *Conservans*, Con. *Definitor*, Vall.

(96) *Εὐρεθήσεται πάλιν ταῦτα πάντα.* Εὐρεθ. πάντα πάλιν, A. 1, 2, 3, D. 1. Εὐρεθ. πάντα, D. 2. Ταῦτα etiam abest, M. 1, 2, Con., Vall. Mox τὴν ante εἰμαρμένην abest, A. 3.

(97) *Θεραπείας οὐ μόνον ἐφ' ἡμῖν οὐκ ἔλαττον νῦν ἀνεφάνη.* Θεραπ. ὃ μόνον ἐφ' ἡμῖν, οὐ μόνον ἔλαττον νῦν ἐφάνη, D. 1. Οὐκ solum ante ἔλαττον abest, D. 2, A. 1, 2, M. 1, 2, et ἀναφάνει (sic), M. 1. Ὁ, loco οὐ habet A. 3. Probo ὃ μόνον, quod habent D. 1, A. 3. Nam nec vulgata lectio, nec reliqui

μαρμένης, ἀλλὰ καὶ μεῖζον. Εἰ δὲ μὴ εἰμαρμένη, ἀλλ' ἑτέρον τι (98) τούτων αἰτιόν ἐστιν, ἐκεῖνο μᾶλλον εἰμαρμένη φανήσεται. Ἐν γὰρ τῷ δύνασθαι δι' εὐχῆς κατορθοῦν, ἢ μὴ δύνασθαι, τὸ πᾶν τῆς εἰμαρμένης περιέχεται κράτος. Τοῖς μὲν γὰρ δυναμένοις, οὐδὲν ἢ εἰμαρμένη τοῖς δὲ μὴ **142** δυναμένοις, πάντα καθ' εἰμαρμένην (99). Καὶ εὐρεθήσεται, τισὶ μὲν κινηρώποις, πάντα καθ' εἰμαρμένην, τισὶ δὲ, οὐδὲν καθ' εἰμαρμένην (1)· καὶ δῆλον, ὅτι οὗτοιο ὀρίζων (2) πῶτος ἐστὶν ἡ κυριωτάτη εἰμαρμένη, καὶ οὕτω πάλιν πάντα (3) καθ' εἰμαρμένην εὐρεθήσεται, πρὸς τῷ καὶ ἀδικον (4) εἶναι τὸν διανεμόντα, εἴτε δαίμων τις εἴη, εἴτε καὶ ἄλλη τις εἰμαρμένη. Οὐ γὰρ πρὸς ἄξιαν νέμει τοῖς ἀνθρώποις τὴν τῆς θεραπείας τῶν θεῶν μέθοδον. Τί γὰρ μᾶλλον οὗτος ἄξιος (5) ἢ ἐκεῖνος, πάντων ὀργάνων ὄντων τῆς εἰμαρμένης, καὶ μηδὲν μηδεὶς ἐξ οἰκείας προαιρέσεως (6) πράττοντος, μᾶλλον δὲ μὴδὲ προαιρουμένου; Ἐν γὰρ τοῖς οὕτω γινομένοις (7) οὐδεὶς οὔτε δίκαιος, οὔτε ἀδικος· οὐκοῦν οὔτε ἄξιος, οὔτε ἀνάξιτος χάριτος (8)· ὁ δὲ τοῖς ἴσοις ἀνίστα (9) νέμων, ἀδικος.

ΚΕΦ. ΑΖ' (10).

Περὶ τῶν λεγόντων αἰρεσιν τῶν πρακτῶν ἐφ' ἡμῖν εἶναι, τὴν δὲ τῶν αἰρεθέντων ἀπόδοσιν ἐπὶ τῇ εἰμαρμένῃ.

Οἱ δὲ λέγοντες τὴν μὲν αἰρεσιν τῶν πρακτῶν (11) ἐφ' ἡμῖν εἶναι, τὴν δὲ τῶν αἰρεθέντων ἀπόδοσιν ἐπὶ τῇ εἰμαρμένῃ (12) (εἰσὶ δὲ τῶν Ἑλλήνων οἱ σοφώτατοι), τὸ μὲν τι κατορθοῦσι, τὸ δὲ σφάλλονται (13). Τὸ μὲν γὰρ ἐφ' ἡμῖν τιθέναι τὰς αἰρέσεις τῶν πρα-

A gnovimus. Si non fatum, sed aliud quidpiam horum causa est, illud potius fatum censebitur. Nam in hoc ipso quod per precationem recte negotium nostrum agere possumus aut non possumus, omnis fati vis continetur. Nam in his qui possunt, fatum nihil est; qui non possunt, iis omnia fato eveniunt. Et quibusdam hominibus omnia esse fatalia, quibusdam nihil esse fatale, comperiemus. Neque dubium est quin qui hoc praescribit, ipse verissimum fatum sit, et sic omnia denuo fato fieri deprehenduntur. Atque iniquus quis est qui hoc distribuit, sive daemon quis sit, sive aliud fatum quodpiam. Non enim ad dignitatem colendorum deorum viam hominibus tribuit. Cur enim hic dignior, quam ille, cum omnes sint instrumenta fati, et nihil quisquam agat de sententia sua, imo ne eligat quidem? Nam in his quæ illi sunt, nemo vel iustus, vel iniquus est. Itaque neque dignus, neque indignus beneficio. Qui autem paribus non tribuit paria, iniquus est.

CAP. XXXVII.

De his qui dicunt optionem rerum agendarum in nobis esse, exitum vero rerum optatarum in fatis potestate.

Qui autem dicunt optionem rerum agendarum in nobis esse, sed rerum optatarum eventum in fato (sunt autem hi Græcorum doctissimi), partim recte aiunt, partim falluntur. Nam quod in nostra potestate ponunt optiones rerum agendarum, non ta-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

codices hunc locum expediunt. Hoc enim constat, non posse dici: Τὸ τῆς εὐχῆς μεῖζον (loco, μᾶλλον) ἀνεφάνη ἐφ' ἡμῖν. Cono tamen μεῖζον, pro μᾶλλον accepit et ita reddidit: Non solum non minus apparuit esse in nobis, sed etiam magis. Sententia hæc est: Aperte illi latebantur, preces quidem esse in nostra potestate, eas tamen inferiores esse aiebant, necessitate fatis. At enimvero ita preces non sunt inferiores fato, sed superiores adeo. Hoc est, τὸ τῆς εὐχῆς οὐκ ἔλαττον τῆς εἰμαρμένης, ἀλλὰ καὶ μεῖζον. Potest vero hic locus ita etiam constitui, ut utriusque sententiæ repugnantia appareat, tam ejus quæ affirmabat, preces esse in nostra potestate, quam ejus, fatum esse superius precibus. Ergo sic: Οὐ μόνον οὐκ ἐφ' ἡμῖν, οὐδ' ἔλαττον νῦν ἀνεφάνη. Pro ἀνεφάνη conjici etiam possit ἂν ἐφάνη, ac post ἔλαττον addi ὅν. Valli ita: Quod enim ad preces Deique observationem attinet, non solum in nobis minus fatum esse demonstrat, sed etiam majus.

(98) Ἀλλ' ἑτέρον τι. Veluti preces et cultus deorum, de quibus modo dixit, quorumque mox memin. Mox τοιούτων, loco τούτων, M. 1. 2.

(99) Πάντως καθ' εἰμαρμένην. Πάντα, loco πάντως, D. 1. 2, A. 1, 2, Con., Vall., M. 1, 2. Πάντως abest, A. 3.

(1) Τισὶ δὲ οὐδὲν καθ' εἰμαρμένην. Οὐ, loco οὐδὲν, A. 1, 3. Omnia ista omittit Con.

(2) Ὁ τοῦτο ὀρίζων. Manifestum est eum, qui hoc definat, ipsum esse supremum ac princeps fatum.

(3) Καὶ οὕτω πάντα πάλιν, x. τ. λ. Καὶ οὕτω πάλιν τὰ καθ' εἰμαρμένην πάντα εὐρεθ., A. 1. Καὶ οὕτω πάλιν πάντα καθ' εἰμ., A. 2, 3, D. 1, 2. Con., Vall.

(4) Πρὸς τῷ ἀδικον. Πρὸς τῷ καὶ ἀδικον, A. 1, 2, 3, D. 1. Sic, sed τό, D. 2. Τό, loco

τῷ, M. 1, 2.

(5) Μᾶλλον οὗτος ἄξιος. Μᾶλλον ἄξιος οὗτος, A. 2. Mox, πάντων τῶν ὀργάνων, idem.

(6) Προθέσεως. Προαιρέσεως, A. 2. Ex proposito, Con., Vall. Mox, μᾶλλον δὲ μὴδὲ προαιρουμένου, A. 1, 2. Con. Ergo μηδέ, loco μὴ. Hoc μὴ prorsus omittit M. 1. Etsi nec πρόθεσις ineptum est, tamen propter additum προαιρουμένου, hic præferendum videtur προαιρέσεως.

(7) Γινομένοις. Sic ex correct., antea προαιρουμένοις, D. 1. Γενομένοις, D. 2.

(8) Οὔτε ἀνάξιτος ἐστὶ χάριτος. Ἐστὶ omittunt A. 1, 2, D. 2, Con., Vall. Οὔτε ἀνάξιτος ἐστὶ omittit D. 1.

(9) Ἀρίστα. Ἀδίκτα, D. 2.

(10) Cap. 37. Index idem, sed πρακτῶν, A. 1. Sic ad ἐφ' ἡμῖν εἶναι a man. rec., A. 2. Sic cum nota capituli λς', D. 1. Sic, sed τὴν αἰρεσιν, D. 2. Loco κεφ. λς', est λόγος τρίτος, M. 2. Περὶ τῶν λεγόντων τὴν αἰρεσιν τῶν πρακτῶν ἐφ' ἡμῖν εἶναι, A. 3, De iis, qui dicunt, actionum assensionem in nobis esse. Cap. 36, Vall. Cono incipit libri vi, cap. 3. Adversus eos qui dicunt, liberam electionem esse nobis, eventum vero a fato.

(11) Τὴν αἰρεσιν τῶν πρακτῶν. Τὴν μὲν αἰρεσιν τῶν πρακτῶν, A. 1, 2, 3, D. 1, 2, Oī. Sed αἰρεσιν ex correct., antea αἰρεσιν, D. 1.

(12) Ἐπὶ τῇ εἰμαρμένῃ. Ἐπὶ τῆς εἰμαρμένης, A. 1. Ἐπὶ τῇ εἰμαρμένῃ, A. 3.

(13) Τὸ μὲν τι κατορθοῦσι, τὸ δὲ σφάλλ. Τὸ μὲν κατορθοῦντες, τὸ δὲ σφάλλονται, D. 2. Τὸ μὲντοι κατ. solum mutat A. 3. In versione κατορθοῦσι redditum est, recte aiunt. Id h. l. ferri potest. Forte tamen error est, loco recte agunt, quod proprie notat κατορθοῦν.

men omnino earum exitus, rectissime dicunt; quod vero fato assignent, non recte. Primum enim coarguerent, quod imperfectum faciant fatum, siquidem hoc habeat, illud non habeat; deinde, quod ipsum statuant consequens quiddam ad nostram voluntatem. Nam fati opera, consequentia esse dicunt voluntati; atque ita moveri potius a nobis quam movere nos reperietur; atque etiam homo fato dominantior est, ut qui ipsum sua optione effingat: quamobrem rectius est (cum oporteat) dicere exitus rerum causam in providentia consistere; nam providentiae magis hoc opus est quam fati. Providentiae enim proprium est pro suo cuique commodo tribuere. Eamque ob causam exitus earum rerum, quas selegimus et optaverimus, pro eo atque utile futurum sit, aliquando consequetur, aliquando non consequetur. Quod si fatum, quod sit series quaedam causarum perpetua (ita enim fatum Stoici definiunt, id est, ordinem et connexionem immutabilem) non ad utilitatem ejusque, sed suo motu et necessitate exitus adest; quid dicant de omnino stolidis et stultis, eoque ab electione vacuis? utrum fato illis adest, ut tales sint, an non? Si enim non fato, fatum effugient; sin fato, necessario sequitur ne electionem quidem in nostra potestate sitam esse; si enim, quod electionis est expers, sub fatum

κτῶν (14), μὴ πάντως δὲ καὶ τὰς 143 ἀποδόσεις, ἠρθότατα λέγουσι· τὸ δὲ τῇ εἰμαρμένῃ περιάπτειν ταύτας, οὐκ ὀρθῶς. Ἐλεγχθήσονται γὰρ πρῶτον μὲν, ἀτελῇ ποιούντες τὴν εἰμαρμένην, εἰ τὸ μὲν ἔχει (15), τὸ δὲ οὐκ ἔχει· ἔπειτα παρακολούθημα ποιούντες αὐτὴν τῆς ἡμετέρας γνώμης· ταύτῃ γὰρ ἀκολουθεῖν φασὶ τὰ τῆς εἰμαρμένης ἔργα· καὶ οὕτως εὐρεθήσεται κινουμένη μᾶλλον ὑφ' ἡμῶν, ἢ κινουσα ἡμᾶς, καὶ κυριώτερος ὁ ἀνθρώπος τῆς εἰμαρμένης, ὁ τυπὼν αὐτὴν διὰ τῆς αἰρέσεως αὐτοῦ (16)· δέον, πρόνοιαν λέγειν (17) αἰτίαν τῆς ἐκδόσεως τῶν πραγμάτων (18)· προνοίας γὰρ τοῦτο μᾶλλον ἔργον (19) ἢ εἰμαρμένης. Τῆς γὰρ προνοίας ἴδιον, τὸ ἐκάστῳ νέμειν κατὰ (20) τὸ συμφέρον ἐκάστῳ· καὶ διὰ τοῦτο τῶν αἰρεθέντων ἢ ἐκδοσὶς κατὰ τὸ συμφέρον ποτὲ μὲν ἔσται, ποτὲ δὲ οὐκ ἔσται. Εἰ δὲ ἡ εἰμαρμένη (21) εἰρμός τις οὕσα αἰτιῶν ἀπαράβατος (οὕτω γὰρ αὐτὴν οἱ Στωικοὶ ὀρίζονται), τούτεστι, τάξις καὶ ἐπισυνδεδεμένη (22) ἀπαράλλακτος (23)· οὐ κατὰ τὸ συμφέρον (24), ἀλλὰ κατὰ τὴν οἰκείαν κίνησιν καὶ ἀνάγκην ἐπάγει (25) τὰ τέλη. Τί δ' ἂν εἴποιεν ἐπὶ τῶν παντελῶς ἡλιθίων καὶ μωρῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπροαιρέτων; Πότερον καθ' εἰμαρμένην αὐτοῖς τὸ τοιοῦτους εἶναι (26) πρόσεστιν, ἢ οὐ; Εἰ γὰρ μὴ καθ' εἰμαρμένην, ἔξω πεσοῦνται τῆς εἰμαρμένης· εἰ δὲ καθ' εἰμαρμένην (27), ἐξ ἀνάγκης ἀκολουθεῖ τὸ μηδὲ τὴν προαίρεσιν

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(14) Τῶν πρακτέων. Τῶν πρακτῶν, A. 1, 2, 3, D. 1, 2. Mox, πάντων, loco πάντων, M. 1.

(15) Εἰ τὸ μὲν ἔχει. Ἡ τὸ μὲν ἔχει, M. 1, 2. Mox: ταύτῃ γὰρ ἀκολουθεῖν, A. 3. Paulo post ὑφ' ἡμῶν, ante ἢ κινουσα omittit idem. In versione vitiose erat, quod non. Pro eo Oxoniensis, illud autem non. Nos, illud non habent.

(16) Διὰ τῆς αἰρέσεως αὐτοῦ. Αὐτοῦ, loco αὐτοῦ, D. 1, 2. Sed D. 1 rursus habet αἰρέσεως.

(17) Διὸ βέλτιον πρόνοιαν λέγειν. Δέον πρόνοιαν λέγειν, A. 1, 2, 3, D. 1, 2. Primo, ut arbitror, διὸ loco δέον scriptum, deinde additum βέλτιον. Cono etiam, cum deceat. Valla, expedit. Διὸ habent, omisso βέλτιον, M. 1, 2. Loco αὐτοῦ autem, quod antecedit, habet αὐτοῦ, M. 1. Mox: αἰτίαν εἶναι τῆς, A. 3.

(18) Ἐκδόσεως τῶν πραγμάτων. Πραγμαμένων, loco πραγμάτων, M. 1.

(19) Μᾶλλον τοῦτο ἔργον. Τοῦτο μᾶλλον ἔργον, A. 1, 2. Μᾶλλον ἔργον τοῦτο, D. 2. Mox, ἢ εἰμαρμένη, A. 3.

(20) Νέμειν κατὰ, x. τ. λ. Νέμειν τὰ πρὸς ἀξίαν κατὰ τὸ συμφέρον ἐκάστῳ· καὶ, D. 1. Νέμειν κατὰ τὸ συμφέρον ἐκάστῳ· καὶ, D. 2, A. 1, 2, 3. Mox, αἰρεθέντων, D. 1. Cono: Unicuique id, quod confert, distribuere. Valla: Unicuique distribuere, ut cuilibet conducere videbitur. Puto utroque loco legendum esse non συμφέρον, utile, sed σύμφορον, convenienti. Si enim providentia nil nisi singulorum commoda spectaret, nemini ullum incommodum accideret. Vocabula τὰ πρὸς ἀξίαν, quae solus D. 1 exhibet, pro interpretatione habeo τοῦ κατὰ τὸ σύμφορον. Cono et Valla hic nihil valere possunt, quod in lexicis σύμφορος redditur etiam utilis. Hesych.: Σύμφορον ἀρμόζον, καλόν, συμφέρον, σύμφωνον. Hesiod. Ἔργ. v. 302: Αἰμὸς ἀερφὶ σύμφορος ἀνδρῶν. Sophocles. p. 387: Τὰ γαστρὶ σύμφορα, ubi Scholiasta explicat ἀναγκαῖα. Loco σύμφορος dicitur etiam πρόσφορος. Vid. pag. 166. Reudo: Providentiae enim proprium est, tribuere cuilibet, prout ei convenit, ac propterea res expetitur, prouti convenit (habere, vel non habere), aliquando eventum habere

bunt, aliquando non.

(21) Εἰ δὲ ἡ εἰμαρμένη. Ἡ, loco εἰ, M. 1, 2, et loco εἰρμός, est ὁρμένη, M. 2, ἡρμένη, M. 1. Ἡ abest, A. 1, 2. Ἡ δὲ εἰμαρ., D. 2. Sic, sed ἢ ex correct., antea εἰ, D. 1. Iia autem correctum propter οὔσα. Mox, αἰτίων, D. 2. Pro οὔσα conjici possit ἐστὶ. Nec enim participium habet quo referatur. Est habet etiam Vall. Definitiones εἰμαρμένης vide apud Plutarch. De placit. philosoph. i, 27, 28. Aliam Stoicorum definitionem habet Diog. Laert. p. 288: Ἔστι δὲ εἰμαρμένη αἰτία τῶν ὄντων εἰρομένη, ἢ λόγος καθ' ὃν ὁ κόσμος διεξάγεται. Loco εἰρομένη M. 1, 2 inepte habent ὁρμένη et ἡμένη.

(22) Τάξις καὶ ἐπισυνδεδεμένη. Τάξις καὶ ἐπισυνδεδεμένη, D. 2. Loco ἐπισυνδεδεμένη est ἐπισυνδεδεμένη, M. 1. Sed ἐπισυνδεδεμένη, M. 2. Si nominativus probetur, refertur ad εἰρμός· sin accusativus, refertur ad αὐτὴν. Ceterum ἀπαράλλακτος h. l. est explicatio τοῦ ἀπαράβατος. Plutarch. i. l. explicat εἰρμὸν αἰτιῶν, τούτεστι, τάξιν καὶ ἐπισυνδεδεμένην ἀπαράβατον. Cono: «ordinem et colligationem intransgressibilem.» Valla: «ordinem et catenam insuperabilem ac inevitabilem.»

(23) Ἀπαράλλακτος. Ἀπαράβατος, A. 3, D. 1, M. 1, 2, et sic in marg. Ant. Ἀπαράβατος, D. 2. Hic post ἀπαράβατον deficit M. 1, ubi in fine legitur: Τέλος τοῦ λόγου περὶ τῆς αἰρέσεως.

(24) Κατὰ τὸ συμφέρον. Ex iis, quae paulo ante dixi, apparet, hic quoque mihi placere σύμφορον.

(25) Ἀνάγκη ἐπάγει. Ἀνάγκη ἐπάγει, D. 1. Ἀνάγκη ἀγει, D. 2. Ἀνάγκη ἐπάγειν, A. 3. Mox idem: ἐπὶ παντελῶς. Τὰ τέλη, id est, τὴν ἐκδόσιν. Valla οἰκείαν κίνησιν reddidit, metu proprio. Mox M. 2 exhibet, τί δ' ἂν εἴποιμεν.

(26) Τὸ τοιοῦτους εἶναι. Τὸ τοιοῦτους αὐτοὺς εἶναι, D. 1. Τὸ τοιοῦτον εἶναι, D. 2, M. 2. Loco τοιοῦτους poterat etiam esse τοιοῦτος.

(27) Εἰ δὲ καθ' εἰμαρμένην. Absunt, M. 2. Mox loco ἐξ ἀνάγκης idem habet, ἔξω ἀναγκαῖου. Deinde omittit etiam εἶναι, ac loco ἀπροαίρετον exhibet εὐπροαίρετον.

ἐφ' ἡμῖν εἶναι. Εἰ γὰρ τὸ ἀποραιρετόν ὑπὸ τὴν εἰμαρμένην, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ προαιρετόν· **144** καὶ οὕτως ἀναδραμοῦνται πρὸς τοὺς πρώτους, τοὺς λέγοντας (28), πάντα καθ' εἰμαρμένην εἶναι. Περιττὴ δὲ καὶ ἡ μάχη τοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς ἐπιθυμίας ἐπὶ τοῦ ἐγκρατοῦς καὶ ἀκρατοῦς. Εἰ γὰρ ἐξ ἀνάγκης ὄρισταί, τὸν μὲν πρᾶξαι, τὸν δὲ μὴ πρᾶξαι (29), τίς ἡ χρεια τῆς ἐν αὐτῷ στάσεως τε καὶ φιλονεικίας (30); Ἀλλὰ καὶ τοῦτω συγκαθείμαρται (31) μὴ μόνον πρᾶξαι, ἀλλὰ καὶ τοιῶσδε πρᾶξαι (32). Τί δ' ἄλλο φησὶν ὁ τοῦτο λέγων, ἢ ὅτι καὶ ἡ προαιρέσις τῶν πεπωμένων (33) ἐστίν; Ἡ γὰρ προαιρέσις ἐστὶν ἡ μαχομένη τῇ ἐπιθυμίᾳ, καὶ νικῶσα (34) μὲν ἐπὶ τῶν ἐγκρατῶν, ἡττωμένη δὲ ἐπὶ τῶν ἀκρατῶν. Οὐκοῦν ἀνήρηται (35) τὰ τῆς ἐξ ἀρχῆς αὐτοῖς ὑποθέσεως. Οὐκ ἔτι γὰρ ἡ προαιρέσις ἐφ' ἡμῖν.

ΚΕΦ. ΔΗ' (36).

Peri tou pōs λέγει Πλάτων τὴν εἰμαρμένην.

Πλάτων δὲ διχῶς λέγει τὴν εἰμαρμένην· τὴν μὲν, κατ' οὐσίαν, τὴν δὲ, κατ' ἐνέργειαν. Κατ' οὐσίαν μὲν, τὴν τοῦ παντὸς ψυχὴν· κατ' ἐνέργειαν δὲ, θεῶν νόμον ἀπαράβατον δι' αἰτίας ἀναπόδραστον. Καλεῖ δὲ τοῦτον θεσμὸν ἀδραστίας (37). Τοῦτον δὲ τὸν νόμον δεδῶσθαι παρὰ τοῦ πρώτου καὶ ἀνωτάτου Θεοῦ (38) τῇ τοῦ παντὸς ψυχῇ εἰς διακόσμησιν τῶν ὅλων, καθ' ὅν διεξάγεται τὰ γινόμενα· ταύτην δὲ τὴν κατ' (39) ἐνέργειαν εἰμαρμένην καὶ κατὰ πρόνοιαν **145** λέγει. Ἀπὸ γὰρ τῆς προνοίας ἐμπεριέχεται τὴν εἰμαρμένην· πᾶν γὰρ (40) τὸ καθ' εἰμαρμένην καὶ κατὰ πρόνοιαν γίνεσθαι (41)· οὐ μὴν πᾶν τὸ κατὰ πρόνοιαν καὶ καθ' εἰμαρμένην εἶναι. Αὐτὸς δὲ ὁ θεὸς (42) νόμος, ἐν φησιν πρόνοιαν εἶναι (43) ὁμοῦ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(28) *Τοὺς λέγοντας.* Τούς abest, D. 1. Mox, καὶ τοῦ ἀκρατοῦς, D. 1, 2. Valla: «et continentiae et incontinentiae.» Omisso ergo ἐπὶ, neutro genere accepit τὸ ἐγκρατὲς et ἀκρατὲς loco substantivorum.

(29) *Τὸ μὴ πρᾶξαι, τὸ δὲ μὴ πρᾶξαι.* Τὸν μὲν πρᾶξαι, τὸν δὲ μὴ πρᾶξαι, A. 2, 3, D. 1, Con., Vall. Sic, sed bis πρᾶξαι, D. 2. Mox, στάσεως τε καὶ, idem. Paulo ante ὄριστο, loco ὄρισταί, M. 2. Τὸν μὲν πρᾶξαι, intellige κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν. Ἐν αὐτῷ, id est, τῷ ἐγκρατῇ, aut etiam, ἐν αὐτοῖς, ut ad utrumque referatur. Sed mox est τοῦτω. Vide pag. 151. Si autem τὸ μὲν, τὸ δὲ probetur, αὐτῷ referitur ad τῷ πράγματι, seu, ἐν τῷ πρᾶξαι καὶ μὴ πρᾶξαι.

(30) *Φιλονεικίας.* Sic ex correct., antea εἰας, D. 1. Φιλονεικίας, D. 2.

(31) *Ἀλλὰ καὶ τοῦτο συγκαθείμαρται.* Ἀλλὰ καὶ τοῦτο συγκαθ., D. 1, 2, A. 3. Ἀλλὰ καὶ τοῦτω συγκαθ., A. 1, 2. Et omittit etiam M. 2. Mox, πρᾶξαι, D. 2. Sed hoc fatio statutum est, non solum agere, Con. Ceterum in hoc oberrat non modo peragendo, Valla. Ergo ἡμαρται, loco εἰμαρται videtur legisse.

(32) *Ἀλλὰ καὶ τοι ὥς δὲ πρᾶξαι.* Ἀλλὰ καὶ τοιῶσδε πρᾶξαι, A. 1, 2, D. 1. Sic, sed πρᾶξαι, D. 2. Mox, τί δὲ ἄλλο, D. 1. Deinde, τοιοῦτον λέγων, M. 2.

(33) *Πεπωμένων.* Ἀντιωρισμένων καὶ πεπωμένων, D. 2. Forte voluit προωρισμένων. Cono πεπωμένων reddidit, nullius nomen. M. 2, loco πεπωμένων, habet πεπραγμένων.

(34) *Ἡ νικῶσα.* Καὶ νικῶσα, D. 1, 2, A. 1, 2, 3, M. 2, Con. Mox, ὑπὸ τῶν ἐγκρατῶν, A. 2.

(35) *Ἀνήρηται.* Ἀναίρεται, D. 1, A. 3. Interi-

A cadit, necessario etiam, quod electionis est participes; et sic ad primorum illorum sententiam, qui dicunt omnia esse fatio, revolvuntur. Supervacanea etiam pugna est in continente et incontinente, rationis et cupiditatis. Si enim necessario constitutum et definitum est, hoc agere, hoc non agere, quis usus est dissensionis in eo et discordiae? Quod si etiam confatiale est, non modo agere, sed etiam ita agere, quid aliud dicit, qui ita ait, quam et electionem fatalem esse? Nam electio est, quae cum cupiditate depugnat, et in continentibus superat, in incontinentibus superatur. Quare sublata est eorum sententia, initio posita, propterea quod in nostra potestate electio non erit.

CAP. XXXVIII.

Quomodo Plato fatum dicat.

Plato fati nomen usurpat bifariam. Aliud enim in substantia, aliud in muneris functione ponit. Quod in substantia ponitur, animam vult esse universi; quod in muneris functione, divinam legem immutabilem ob causam inevitabilem. Quam legem etiam adrastiam dicit, eamque a primo summoque Deo universi animae ad omnium administrationem datam esse, per quam omnia quae sunt, gubernentur. Hoc fatum in muneris functione positum, etiam providentiam appellat. Nam a providentia fatum comprehendit vult. Quidquid enim fatio fiat, etiam providentia fieri; non tamen, quidquid sit providentiae, etiam fatio esse. Ipsa autem divina lex, quam ait esse providentiam et fatum, omnia in se complectitur,

muntur, Con. Exstinguuntur, Vall. Mox, ἀρχῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, A. 3, D. 2. Τὰ τῆς ἐξ ἀρχῆς ὑποθέσεως est idem, quod ἡ ἐξ ἀρχῆς ὑπόθεσις. Αὐτοῖς vero est datus incommodi, uti vocant. Αὐτοῖς non agnoscit Con. Mox: Οὐκ ἔστι γάρ, A. 3.

(36) Cap. 38. Index idem. A. 1, 3. Idem a man. rec., A. 2. Idem sine nota capituli, D. 2: cum nota λζ', D. 1. Ἀόγος, δ', loco κεφ. λη', M. 2. Quomodo Plato fatum dicat, Vall. Cono incipit libri vi, cap. 4: «Commendat Platonem de ratione fatis differenter, quem in parte corrigit, ubi etiam de annorum revolutione et rerum omnium reditu.»

(37) *Θεσμὸν ἀδραστίας.* Θεσμὸν ἀδραστίας, D. 1, 2, A. 1, 2. Θεσμὸν ἀδραστίας, A. 3. «Constitutionem inevitabilem,» Con. «Inevitabilitatis decretum,» Vall. Θεσμὸν ἀδραστίας τοῦτο δὲ τὸ νοητὸν δεδῶσθαι, M. 2.

(38) *Ἀνωτάτου Θεοῦ, κ. τ. λ. Ἀνωτάτου Θεοῦ τὴν τοῦ παντὸς ψυχὴν, D. 2. Ἀνωτάτου Θεοῦ τῇ τοῦ παντὸς ψυχῇ, D. 1, A. 1, 2, 3, M. 2. Mox, τὰ γινόμενα, A. 1, 2, et antea διεξάγεται, M. 2.*

(39) *Ταύτην δὲ τὴν κατ', κ. τ. λ. Ταύτην δὲ τὴν κατὰ πρόνοιαν εἰμαρμένην καὶ κατ' ἐνέργειαν λέγειν, D. 2. Mox, Ὑπὸ γὰρ τῆς προνοίας, A. 1.*

(40) *Πᾶν γάρ.* A. πᾶν ad proximum εἰμαρμένην, abest, D. 2.

(41) *Καὶ κατὰ πρόνοιαν γίνεσθαι. Καὶ κατ' ἐνέργειαν γίνεσθαι, A. 1, 2. Ab πᾶν γάρ ad γίνεσθαι, Valla reddidit ita: «et fatio omnia fieri, pariterque actione atque effectu.»*

(42) *Αὐτὸς δὲ ὁ θεός.* Οὗτος, loco αὐτός, D. 1, A. 3. Idem mox omittit ἐν.

(43) *Εἶναι πρόνοιαν, κ. τ. λ. Πρόνοιαν εἶναι ὁμοῦ καὶ εἰμαρμένην ταῦτα ἐν αὐτῇ περιέχει, D. 1. Πρό-*

alia quidem secundum propositum, alia a proposito. Nam causas antecedentes, ut quaedam principia, et secundum propositum complectitur, quæ in nostra potestate sunt, assensiones et iudicia et appetitus; quæ vero hæc necessario consequuntur, a proposito sunt. Atque optio quidem rerum agendarum, quæ in nobis sita est, secundum propositum est. Positis autem iis quæ in nobis sita sunt, ex his ipsis, ut a proposito, fatum consequi, ut verbi gratia in nobis est situm, navigare, hoc secundum propositum est. Cum ergo propositum fuerit navigare, sequi quæ a proposito sunt, naufragium facere aut non facere. Hic ergo a proposito vocat ea quæ sequuntur et committantur propositum, quod in nostra potestate est, id est principia et actiones, ut sint ea quæ antecedunt et in nobis sunt, secundum propositum: quæ sequuntur a proposito, neque in nostra potestate sint, sed eveniant necessario. Non enim ex æternitate definitum, fatum esse, sed accidere, cum ea quæ in nostra potestate sunt, fuerint antegressa. Cum quo congruit illud: Culpa ejus est qui elegit; Deus extra culpam est; item: Virtutem erare domino; et: Esse divinationes. Omnis autem ejus oratio eo pertinet, ut electiones et aliquas actiones ex electione in nostra esse potestate ostendat: at quæ eas actiones consequuntur, eorumque eventus, necessario in fati potestate. Sed hoc non vere dici, supra demonstratum est.

Ex ea ergo parte qua Dei constitutionem et voluntatem fatum vocat et fatum subijcit providentiæ, non multum discrepat a divinis Litteris, quæ solam Providentiam omnia gubernare confirmant. Sed ab iisdem multis dissentit, quod dicat, necessario exi-

A καὶ εἰμαρμένην, πάντα ἐν αὐτῷ περιέχει· τὰ μὲν καθ' ὑπόθεσιν, τὰ δὲ ἐξ ὑποθέσεως. Τὰς μὲν γὰρ προηγουμένας (44) αἰτίας, ὥσπερ τινὰς ἀρχάς, καὶ καθ' ὑπόθεσιν περιέχει (45), ἅπερ ἔστιν ἐφ' ἡμῖν συγκαταθέσεις καὶ κρίσεις καὶ ὅρμαι· τὰ δὲ ἐξ ἀνάγκης ταύταις ἐπόμενα (46), ἐξ ὑποθέσεως. Καὶ ἔστιν ἡ μὲν (47) ἐφ' ἡμῖν ἀφρσεις (48) τῶν πρακτῶν καθ' ὑπόθεσιν. Ὑποκειμένων δὲ (49) τῶν ἐφ' ἡμῖν, ἐξ αὐτῶν τούτων, ὥσπερ ἐξ ὑποθέσεως (50), ἀκολουθεῖν τὰ τῆς εἰμαρμένης. Οἷον, ἐφ' ἡμῖν κείται τὸ πλεῖσαι (51)· τοῦτο καθ' ὑπόθεσιν ἔστιν· ὑποκειμένου τοίνυν τοῦ πλεῖν ἡμᾶς, ἐπακολουθεῖ τὰ ἐκ ταύτης τῆς ὑποθέσεως, τὸ ναυαγῆσαι, ἢ μὴ. Διὸ καὶ ἐξ ὑποθέσεως (52) καλεῖ τὰ παρακολουθούντα καὶ ἐπόμενα (53) ταῖς ἐφ' ἡμῖν ὑποθέσεσι, B τούτέστιν, ἀρχαῖς καὶ πράξεσιν· ὥς εἶναι, τὰ μὲν ἡγούμενα, καὶ ἐφ' ἡμῖν, καθ' ὑπόθεσιν· τὰ δὲ ἐπόμενα, ἐξ ὑποθέσεως, καὶ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης. Μὴ γὰρ ἐξ αἰτίου ὀρίσθαι (54) τὸ καθ' εἰμαρμένην, ἀλλ' ἐπισυμβαίνειν, προηγησαμένοις τοῖς (55) ἐφ' ἡμῖν. Τοῦτω δὲ συμφωνεῖ (56) καὶ τὸ, Αἰτία ἐλομένου, Θεὸς ἀναίτιος, καὶ τὸ, ἀδέσποτον εἶναι τὴν ἀρετὴν, καὶ τὸ, εἶναι μαντείας (57). Συντείνει δὲ αὐτῷ πᾶς ὁ λόγος (58) εἰς τὸ τὰς προαιρέσεις καὶ τινὰς 146 τῶν κατὰ προαίρεσιν πράξεων ἐφ' ἡμῖν εἶναι· τὰ δὲ ἐπακολουθούντα ταύταις καὶ τὰ ἐπὶ τῇ εἰμαρμένῃ (59) ἐξ ἀνάγκης. Τοῦτο δὲ ἐν τοῖς (60) ἔμπροσθεν ἐδείχθη, μὴ καλῶς (61) εἶναι.

C Καθ' ὃ μὲν οὖν (62) καλεῖ Θεοῦ διάταξιν καὶ βούλησιν τὴν εἰμαρμένην καὶ καθ' ὃ τὴν εἰμαρμένην ὑπάγει τῇ προνοίᾳ, μικρὸν τι διαλλάττει πρὸς τὰ θεῖα λόγια, τὰ λέγοντα (63) πρόνοιαν μόνην διοικεῖν τὰ πάντα· κατὰ πολὺ δὲ (64) διαφέρεται, φάσκων,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

νοίαν εἶναι ὁμοῦ καὶ εἰμαρμένην πάντα ἐν αὐτῷ περιέχει, D. 2. A. 1. Εἶναι πρόνοιαν ὁμοῦ καὶ εἰμαρμένην πάντα ἐν αὐτῷ περιέχει, A. 2. Ὅμοῦ, post πρόνοιαν, habet etiam A. 3. Mox idem: Ἐν αὐτῷ περιέχει. Simul habent etiam Con., Vall. Εἶναι πρόνοιαν καὶ εἰμαρμένην ὁμοῦ πάντα παρέχει αὐτῷ, M. 2.

(14) Τὰς μὲν γὰρ προηγουμένας. Οὖν, loco γάρ, A. 1, 2. Προηγουμένας, loco προηγουμένας, D. 2.

(45) Ἀρχὰς καὶ καθ' ὑπόθεσιν περιέχει. Ἀρχὰς καθ' ὑπόθεσιν περιέχει, sed per a primo insertum, D. 1. Sic a primo in textu, D. 2. Παρέχει, loco περιέχει, A. 1, 2. Καθ' omittit M. 2. Præbet, Vall. Καθ' omittit Con.

(46) Ταύταις ἐπόμενα. Ταύτῃ ἐπόμενα, A. 1, 2. Ita, Vall. Αὐταῖς ἐπόμενα. D. 1. Ταύτης ἐπόμενα, D. 2. Μοx, ἔστιν post ὑποθέσεως omittunt A. 1, 2, 3, D. 1, 2. «Et ex suppositione sunt,» Con. «Ex proposito sunt,» Vall.

(47) Καὶ ἔστιν ἡ μὲν. Καὶ ἔστιν abest, M. 2.

(48) Αἰφρσεις. Αἰφρσεις, D. 1. Προαίρεσις, D. 2. Μοx πρακτῶν, A. 1, 2, D. 2. O. x. «Et electio quæ accendi, quæ est in nobis, secundum suppositionem existit,» Con.

(49) Ὑποκειμένων δὲ πάλιν. Πάλιν abest, A. 1, 2, 3, D. 1, 2, Vall. Sic, sed ὑποκείμενα, M. 2.

(50) Ὅσπερ ἐξ ὑποθέσεως. His addit ἔστιν, καὶ ἡ μὲν ταύτῃ, M. 2.

(51) Τοῦ πλεῖν. Τοῦ πλεῖν, D. 1. Μοx, ἐπακολουθεῖ τὰ ἐκ ταύτης, D. 1, 2, A. 1, 2, Con. Sic, οὐκ ἔστιν, A. 3. Ab ἐπακολ. ad ἢ μὴ ita reddit Valla: «Ex hoc non facere naufragium consequitur.»

(52) Διὸ καὶ ἐξ ὑποθέσεως. Καὶ abest, A. 1, 2, 3, Con., Vall. Μοx, καλεῖται τὰ παρακολ., D. 1, M. 2.

(53) Καὶ ἐπόμενα. Καὶ ἐπόμενα, D. 2. Absunt ista, Con. Μοx, post ἡγούμενα. deest καί, A. 3.

(54) Ἐξ αἰτίου ὀρίσθαι. Ἰδίον, loco αἰτίου, D. 1. Ὄρισται, loco ὀρίσθαι, D. 2. Εἰ: τὰ καθ' ἡμᾶς, loco τὸ καθ' εἰμαρμένην, A. 3.

(55) Προηγησαμένοις τοῖς. Προηγουμένως τοῖς, D. 1. Προηγουμένας, A. 3.

(56) Τοῦτω δὲ συμφωνεῖ. Τοῦτο δὲ συμφωνεῖ, A. 2, D. 1, 2, M. 2. Huic autem istud concordat, Con. Μοx, τὸ αἰτία ἐλομένου, A. 1, 2, D. 2. Vulgatum recte expressit Eliebedius. Apud Platonem Polit. x. p. 471, legitur: Ἀρετὴ δὲ ἀδέσποτον, εἰ: Αἰτία ἐλομένου, Θεὸς ἀναίτιος. Eusebius etiam p. 250, et contra Hieroclem p. 542. A. refert: Αἰτία ἐλομένου, Θεὸς ἀναίτιος. Μοx αἴτιος, loco ἀναίτιος, A. 3. Causa eligentis est, Con. Sauciati causa est, Vall.

(57) Καὶ τὸ εἶναι μαντείας. In marg. a rec. man., μὴ εἶναι, D. 1.

(58) Πᾶς λόγος. Πᾶς ὁ λόγος, D. 1, 2, A. 1, 2, 3.

(59) Ἐπὶ τῇ εἰμαρμένῃ. Ἐπὶ τῇ εἰμαρμένῃ, A. 1, 2. Proxima Valla reddidit, ac si legerit: καὶ τῇ ἀνάγκῃ.

(60) Τοῦτο δὲ ἐν τοῖς. Δὲ abest, D. 2.

(61) Μὴ καλῶς. Καὶ καλῶς, D. 2.

(62) Καθ' ὃ μὲν οὖν. Καθ', loco καθ' ὃ et hic et paulo post, D. 1, 2. Οὖν abest, D. 2.

(63) Τὰ λέγοντα. Dicens, Con. Quæ inquirunt, Vall.

(64) Κατὰ πολὺ δὲ. Τὰ λοιπὰ δὲ, in marg. Ant. Καὶ τὰ λοιπὰ δὲ, M. 2.

ἐξ ἀνάγκης τοῖς ἐφ' ἡμῖν ἐπεσθαι τὰ τέλη. Ἡμεῖς A γάρ, οὐ κατ' ἀνάγκην (65) ἐπάγεσθαι τὰ τῆς προνοίας φαιμέν, ἀλλ' ἐνδεχομένως. Εἰ γάρ κατ' ἀνάγκην, πρῶτον μὲν, τὸ πολὺ τῆς εὐχῆς μέρος (66) περικόπτεται (67). περὶ μόνων γάρ τῶν ἀρχῶν τῶν πράξεων τὰ τῆς εὐχῆς ἔσται κατ' αὐτὸν, ὥστε τὰ κρείττω ἐλέσθαι· μετὰ δὲ τὸ προελεσθαι, μάταια λοιπὸν τὰ τῆς εὐχῆς, τῶν ἐπομένων πάντως (68) ἐξ ἀνάγκης ἐπαγομένουν. Ἡμεῖς δὲ καὶ ἐπὶ τούτοις μάλιστα δύνασθαι τὴν εὐχὴν διορίζομεθα (69). Ἐπὶ τῇ προνοίᾳ γάρ εἶναι, τὸ ναυαγῆσαι τὸν πλέοντα, καὶ μὴ, οὐκ ἐξ ἀνάγκης μέντοι τὸ ἔτερον αὐτῶν (70), ἀλλ' ἐνδεχομένως. Οὐ γάρ ὅπ' ἀνάγκην ὁ Θεός (71), οὐδὲ τὴν βούλησιν (72) αὐτοῦ δουλεύειν ἀνάγκη, θεμιτὸν εἰπεῖν. Καὶ γάρ τῆς ἀνάγκης δημιουργός ἐστιν. Ἀνάγκην μὲν γὰρ ἐπέθηκε (73) τοῖς ἀστροῖς, ὥστε αἰετὰ κατὰ τὰ αὐτὰ (74) κινεῖσθαι, καὶ τὴν θάλασσαν περιώρισε, καὶ τοὺς καθόλου καὶ γενικοὺς 147 ὅρον ἀναγκαῖον ἔθηκεν, ὅν, εἰ βούλονται καλεῖν εἰμαρμένην, διὰ τὸ πάντη καὶ πάντως (75) οὕτω γίνεσθαι κατὰ ἀνάγκην (76), ὡς πάντα τὰ κατὰ διαδοχὴν ἐν γενέσει φθεῖρεσθαι (77), λόγος οὐδεὶς (78). περὶ γὰρ ὀνομάτων οὐκ ἀμφισβητοῦμεν πρὸς αὐτούς· αὐτοὺς δὲ πάσης (79) ἀνάγκης οὐ μόνον ἐκτὸς καθέστηκεν, ἀλλὰ καὶ Κύριος καὶ ποιητὴς ἐστιν. Ἐξουσία γάρ ὢν καὶ φύσις ἐξουσιαστικὴ, οὐδὲν οὔτε φύσει· ἀνάγκη, οὔτε θεσμῷ νόμου (80) ποιεῖ. πάντα δὲ ἔστιν αὐτῷ ἐνδεχόμενα καὶ τὰ ἀναγκαῖα (81).

Καὶ ἵνα τοῦτο δεῖξῃ, ἔσθησέ ποτε τὸν δρόμον ἡλίου καὶ σελήνης, τῶν ἀνάγκη φερομένων καὶ αἰετῶν αὐτῶν ἐχόντων· ἵνα δείξῃ, μὴδὲν αὐτῷ κατ' ἀνάγκη.

* Jos. x, 13.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(65) Ἡμεῖς γάρ οὐ κατ' ἀνάγκην. Μέν, ante γάρ, addit D. 2, et κατὰ exhibent D. 1, 2. Mox ἐπεσθαι, loco ἐπάγεσθαι, D. 1. Sequi, Con., Vall. Deinde ἐφαμέν, loco φαιμέν, M. 2, et iterum κατὰ ἀνάγκην, D. 2.

(66) Τῆς εὐχῆς μέρος. Μέρος τῆς εὐχῆς, A. 2, D. 1. Ψυχῆς, loco εὐχῆς, D. 2.

(67) Περικόπτεται. Περικόπεται, A. 1, 2. Concideatur ac peribit, Vall. Mox, κατὰ μόνον γάρ, D. 2. Paulo post ἐλέσθαι, loco προελεσθαι, A. 3.

(68) Ἐπομένων πάντων. Ἐπομένων πάντως, A. 1, D. 2. Ante πάντων, sed ex correct. rec. πάντως, D. 1. Τῶν ante ἐπομένων abest, M. 2. Omnino, Vall. Πάντως abest, Con.

(69) Μάλιστα δύνασθαι τὴν εὐχὴν διορίζομεν. D. 1. 2. Μάλιστα δύνασθαι, loco ἀνάγκην, M. 2. Μάλιστα ἀπομιμνήσκου, loco ἀνάγκην, M. 2. Διορίζομεθα solum mutui, A. 3. Mox, προνοία γάρ ἐστὶ καὶ τὸ ναυαγῆσαι, D. 2.

(70) Τὸ ἔτερον αὐτῶν. Ἐτερον in marg. a man. rec., D. 1.

(71) Ὅπ' ἀνάγκην ὁ Θεός. Ὅπ' ἀνάγκης ὁ Θεός, A. 2. Ὅ abest, A. 3.

(72) Οὐδὲ τὴν βούλησιν. Οὐτε τὴν βούλησιν, D. 1. Mox ἀνάγκην, loco ἀνάγκη, M. 2.

(73) Ἀνάγκην μὲν γὰρ ἐπέθηκε. Μέν omittit A. 1, 2. Ἐπέθηκε, loco ἐπέθηκε, D. 2. Dedit, Vall.

(74) Κατὰ τὰ αὐτὰ. Κατὰ ταυτά, D. 1. Κατ' αὐτά, D. 2. Mox, περιώρισε et ex corr. rec. περιώρισε, D. 1. Περιώρισε καὶ τὴν καθόλου καὶ γενικὴν, M. 2.

(75) Πάντη καὶ πάντως. Πάντη καὶ πάντα, D. 2.

lus esse consequentes iis quæ in nostra sunt potestate. Nos enim, quæ a providentia afferuntur, non necessario evenire, sed contingere, ut sequantur, dicimus. Nam si necessario, bona precationum pars amputabitur. Nam eo auctore de solis principiis actionum, ut meliora scilicet eligamus, preces instituantur; cum autem elegerimus, in reliquum preces inanes sunt, cum omnia quæ sequuntur, necessario inferantur. Nos vero etiam in his maximam vim habere preces decernimus. Esse enim in Providentiæ manu eum qui naviget, naufragium facere et non facere. Non tamen alterum eorum necessario accidit, sed, ut eveniat, contingit. Non enim necessitati Deus pareat, neque fas est dicere ejus voluntatem necessitati servire: etenim necessitatis ipse auctor est et opifex. Necessitatem enim astris imposuit, ut eodem semper modo moverentur, et mare terminis suis conclusit, universisque et generalibus rebus necessarium finem statuit. Quem si volunt vocare fatum, quia usquequaque ita necessario sit, ut quæ ex propagatione oriuntur, interire, nihil dicimus. Nam de nominibus cum iis non ambigimus. Ipse vero Deus non solum extra omnem necessitatem locatus est, sed etiam ejus Dominus et auctor est. Cum enim sit potestas et natura liberæ potestatis, nihil neque naturæ necessitate, neque legis sanctione facit, sed omnia sunt illi contingentia, etiam quæ sunt necessaria.

Atque hoc ut declararet, jussit olim cursum solis et lunæ consistere*, quæ necessario feruntur et semper eodem modo se habent, ut ostenderet, nihil

(76) Γίνεσθαι κατὰ ἀνάγκην. Κατ' ἀνάγκην γίνεσθαι, A. 1, 2. Γενέσθαι κατ' ἀνάγκην, D. 1, A. 3.

(77) Γενέσει φθεῖρεσθαι. Γενέσθαι, φθεῖρεσθαι, D. 1. Γενέσει καὶ φθορὰν ἐν γενέσει φθεῖρεσθαι. Sic D. 2. Mox, περὶ ἅς ὀνομάζονται. Sic idem. In interpretatione Ellebodi Latina vitium est. Haud dubie voluit, ut omnia, quæ ex propagatione oriuntur, intereant. Codices hic nihil adjuvant. Tamen, quæ sit sententia intelligitur. Est vero hujusmodi: Ὡς πάντα τὰ κατὰ διαδοχὴν εἰς γένεσιν ἐλθόντα φθεῖρεσθαι, aut, διαδοχὴν καὶ ἐν γενέσει, intelligenda. Cono: « Ut omnia per successionem sint in generatione et corrumpantur. » Valla: « Sicut cuncta, quæ propaganter genita sint, corrumpi. » Loca aliquo modo similia sunt, p. 160, 162. Utrouque loco jungitur ἐν γενέσει καὶ φθορὰ. Sed ex priori loco hic conjici possit ἐν γενέσει καὶ φθορὰ μὴ φθεῖρεσθαι. Nam ἡ διαδοχὴ et τὸ μὴ φθεῖρεσθαι eadem sunt.

(78) Λόγος οὐδεὶς. Λόγος h. l. idem est, quod ἀμφισβήτησις, φιλονεικία. Igitur mox est ἀμφισβητεῖν. Cono: nihil curamus.

(79) Αὐτοὺς δὲ πάσης. Intellige, ὁ Θεός. Redit enim ad superiora. Valla interponit, Deus.

(80) Θεσμῷ νόμου. Θεσμῶν νόμου, sic A. 2. Θεσμῶν νόμου, M. 2. Δεσμῶν νόμου, D. 2. Valla: « Legis positione ac decreto. » Θεσμός et νόμος, ut synonyma, ponuntur in principio hujus capituli. Ergo non ineptum videtur δεσμῶν νόμου, vinculo seu necessitate legis. Mox πάντως, loco πάντα, A. 3.

(81) Καὶ τὰ ἀναγκαῖα. Καὶ abest, D. 2. Mox, ἔστι, loco ἔσθησε, idem

sibi necessario fieri, sed omnia pro potestate contingere, ut eveniant. Semel autem ejusmodi diem fecit, quod et Scriptura sancta notavit, ut potentiam modo suam declararet, neque legem necessarii motionis astrorum, quam illis a principio dedit, abrogaret. Sic et aliquot homines in vita conservat, ut Eliam et Enoch, quamvis mortales et caducos, ut per hæc omnia ejus potentiam, et, quæ cogi nulla ratione potest, voluntatem intelligamus. Stoici autem aiunt stellas errantes, cum ad idem et in longitudine et in latitudine signum referantur, in quo initio erant, cum primum mundus est conditus, certo temporum ambitu conflagrationem et interitum rerum efficere, et de integro mundum eodem restitui. Et quoniam sidera similiter rursus ferantur, omnia, quæ in priori ambitu fuerint, immutabiliter effici. Futurum enim rursus Socratem et Platonem et quemque hominem, cum iisdem et amicis et civibus, et eadem cuique eventura (et iisdem occurrurum), et eadem tractaturum, omnesque civitates, et pagos, et agros similiter restitui. Atque istam restitutionem universi, non semel, sed sæpe fieri, imo infinite et sine ulla terminatione eadem referri. Deos vero, qui hunc interitum effugiant, uno ambitu assequi et cognoscere omnia, quæ in sequentibus conversionibus futura sint. Nihil enim fore novi, quod prius non fuerit, sed omnia eodem modo, sine ulla variatione, etiam usque ad minima quæque eventura. Atque propter istam restitutionem dicunt ali-

A κην γενέσθαι (82), ἀλλὰ πάντα κατ' ἐξουσίαν ἐνδεχομένως (83). Ἀπαξ δὲ τοιαύτην ἡμέραν ἐποίησεν, ὡς ἐπεσημήνατο καὶ ἡ Γραφή (84), ἵνα μόνον ἐνδείξηται (85) καὶ μὴ διαλύσῃ τὸν θεσμὸν, τὸν ἐξ ἀρχῆς αὐτῷ θεθέντα τῆς ἀναγκῆς τῶν ἀστρῶν φορᾶς (86). Οὕτω καὶ τινὰς τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ ζωῇ διαφυλάττει, ὥς τὸν Ἠλίαν καὶ τὸν Ἐνῶχ, θνητοὺς ὄντας καὶ ὑποκειμένους φθορᾷ (87), ἵνα διὰ πάντων τούτων τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀκατανάγκαστον (88) βούλησιν κατανοήσωμεν. Οἱ δὲ Στωϊκοὶ φασιν, ἀποκαθισταμένους τοὺς πλάνητας (89) εἰς τὸ αὐτὸ (90) σημεῖον, κατὰ τε μήκος καὶ πλάτος, ἐνθα τὴν ἀρχὴν ἕκαστος ἦν (91), ὅτε τὸ πρῶτον ὁ κόσμος συνέστη, ἐν ῥηταῖς χρόνων περιόδοις ἐκπύρῳσιν καὶ φθορὰν τῶν ὄντων ἀπεργάζεσθαι, **148** καὶ πάλιν ἐξ ὑπαρχῆς εἰς τὸ αὐτὸ τὸν κόσμον (92) ἀποκαθίστασθαι, καὶ τῶν ἀστέρων ὁμοίως (93) πάλιν φερομένων, ἕκαστον, ἐν τῇ προτέρᾳ (94) περιόδῳ γενόμενον, ἀπαρallάκτως ἀποτελεῖσθαι. Ἔσονται γάρ (95) πάλιν Σωκράτην, καὶ Πλάτωνα, καὶ ἕκαστον τῶν ἀνθρώπων σὺν τοῖς αὐτοῖς καὶ φίλοις (96) καὶ πολιταῖς, καὶ τὰ αὐτὰ πείσεσθαι, καὶ τοῖς αὐτοῖς συντεύξεσθαι, καὶ τὰ αὐτὰ (97) μεταχειριεῖσθαι, καὶ πᾶσαν πόλιν, καὶ κώμην (98), καὶ ἀγρὸν ὁμοίως ἀποκαθίστασθαι· γίνεσθαι δὲ (99) τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ παντὸς οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ πολλάκις· μᾶλλον δὲ εἰς ἀπειρον, καὶ ἀτελευτήτως (1) τὰ αὐτὰ ἀποκαθίστασθαι· τοὺς δὲ θεοὺς, τοὺς μὴ ὑποκειμένους τῇ φθορᾷ ταύτῃ, παρακολουθήσαντας μὲν περιόδῳ, γινώσκειν ἐκ ταύτης πάντα

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(82) Κατ' ἀνάγκην γενέσθαι. Κατ' ἀνάγκην γίνεσθαι, D. 1, 2, A. 3.

(83) Κατ' ἐξουσίαν ἐνδεχόμενα. Κατ' ἐξουσίαν ἐνδεχομένως, D. 1, 2, A. 1, 2, M. 2. Ἐνδεχομένης, A. 3. laud dubie ὡς voluit, Con. Licenter, Valla reddidit.

(84) Ἐπεσημήνατο καὶ ἡ Γραφή. Καὶ abest, D. 1, 2 et ἐπεσημείνατο, D. 1.

(85) Ἴνα μόνον ἐνδείξηται. Ut solum ostenderet se ac suam potentiam. Hoc loco quodammodo molestia sunt repetita, ἵνα δείξῃ, ἵνα δείξῃ, ἵνα ἐνδείξηται, quæ vitare solet Nemesius. Conjici etiam possit, μόνιμον δείξεται. Mox, διαλύεται, M. 2.

(86) Ἀστρῶν φορᾶς. Inter hæc vocabula legitur οὐσίας. Sed punctis notatum est, A. 2.

(87) Οὕτω καὶ τινὰς... ὑποκειμένους φθορᾷ. Absunt, A. 1, 2, Vall. Habet ista Cono. Mox, διαφυλάττει, D. 2.

(88) Τὴν ἀκατανάγκαστον. Τὴν ἀκατανάγκαστον, in marg. D. 1. Ita in textu A. 3. « Non necessitate coactam, » Con. « Nulli obnoxium necessitati, » Vall. Τὴν ἀκατάδραστον, Ox. Mox, Στωϊκοὶ et ex correct. rev. στῶ, D. 1. Ἀκατάδραστον tacite intulit editor Oxoniensis ac fortasse ex conjectura; nam antea vitiose legebatur ἀκατανάγκαστον. Mei codd. nominatim A. 1, 2, 3, D. 1, 2, M. 2, habent ἀκατανάγκαστον, quo utitur Chrysost. t. VII, p. 555, 558. Euseb. Preparat. evang. p. 196, 199. Stoicorum περὶ ἐκπύρωσεως καὶ ἀποκαταστάσεως sententiam ex Numenio memorat Euseb. ibid. libro xv, cap. 48, 49; Diog. Laert. p. 283; Cicero De nat. deor. II, 45.

(89) Πλάνητας. Accentus ex corr. rec., D. 1. (90) Εἰς τὸ αὐτὸ. Αὐτὸ abest, D. 2. Mox, κατὰ τε αὐτὸ μήκος. Idem Valla habet: « Longitudine ac spatio et latitudine. »

C (91) Ἐκαστος ἦν, κ. τ. λ. Ἐκαστον ἦν ὅτε τὴν ἀρχὴν ὁ κόσμος συνέστη, D. 2. Mox, ἐν ῥηταῖς τῶν χρόνων, A. 3; et, ἐκπύρῳσιν τῶν ὄντων καὶ φθορὰν ἀπεργ., D. 1.

(92) Εἰς τὸ αὐτὸ τὸν κόσμον. Εἰς ταὐτὸ τὸν κόσμον, D. 1, A. 3.

(93) Τῶν ἀστέρων ὁμοίως. Καὶ τῶν ἀστρῶν ὁμοίως, D. 1, 2, Vall. Καὶ τῶν ἀστέρων ὁμοίως, A. 1, 2, 3, M. 2. Cono: « Et astrorum corruptorum cursus similiter unumquodque in priori circuitione fieri et similiter perfici. » Eodem modo, D. 1, mox loco φερομένων exhibet φθειρομένων.

(94) Ἐκαστον ἐν τῇ προτέρᾳ. Ἐκάστῳ ἐν τῇ προτ., D. 1. Ἐκάστῳ τῶν ἐν τῇ προτ., D. 2. Ἐκαστος, loco Ἐκαστον, M. 2. Mox, γινόμενων, D. 2. Γινόμενα, D. 1. Γινόμενον, A. 2. Περιγενομένων, M. 2. Continuo, ἀπαρallάκτως, D. 2.

D (95) Ἔσονται γάρ. Γάρ abest, et mox habet Σωκράτην, M. 2.

(96) Αὐτοῖς καὶ φίλοις. Καὶ abest, D. 1.

(97) Πείσεσθαι καὶ τὰ αὐτὰ, κ. τ. λ. Πείσεσθαι, καὶ τοῖς αὐτοῖς συντεύξεσθαι, καὶ τὰ αὐτὰ μεταχειριεῖσθαι, D. 1, A. 3. Sic, sed συντεύξεσθαι, D. 2. Πείσεσθαι καὶ τοῖς αὐτοῖς συντεύξεσθαι καὶ τὰ αὐτὰ μεταχειριεῖσθαι, A. 1. Sic, sed συντεύξεσθαι, A. 2. « Tum eadem persuadere, tum cum eisdem colloqui et omnem civitatem et municipium et agrum, » Con. « Et eadem suaviter et cum hisdem instructuros et eadem pertentaturos, idque facturum omnem civitatem » Vall.

(98) Πόλιν καὶ κώμην. Κώμην καὶ πόλιν, D. 1. Καὶ abest, A. 1, 2.

(99) Γίνεσθαι δὲ... ἀποκαθίστασθαι. Absunt, Con. Mox τοὺς δὲ, ante θεοὺς, abest, A. 3.

(1) Καὶ ἀτελευτήτως. Καὶ ἀτελευτήτως, D. 1, 2, A. 1, 2, M. 2.

τὰ μέλλοντα ἐσσεσθαι ἐν ταῖς ἐξῆς (2) περιόδοις· οὐδὲν γὰρ ἔξενον ἐσσεσθαι παρὰ τὰ γενόμενα (3) πρότερον, ἀλλὰ πάντα ὡσαύτως καὶ ἀπαρallάκτως (4) ἀχρι καὶ τῶν ἐλαχίστων. Καὶ διὰ ταύτην τὴν ἀποκατάστασιν (5), φασὶν τινες (6), τοὺς Χριστιανοὺς τὴν ἀνάστασιν φαντάζεσθαι, πολὺ πλανηθέντες (7). Εἰς ἅπαξ γὰρ τὰ τῆς ἀναστάσεως, καὶ οὐ κατὰ περίοδον (8) ἐσσεσθαι, τὰ τοῦ Χριστοῦ δοξάζει λόγια (9).

ΚΕΦ. ΛΘ' (10).

Περὶ τοῦ αὐτεξουσίου, ὃ ἐστὶ τοῦ ἐφ' ἡμῶν (11).

Ὁ περὶ τοῦ αὐτεξουσίου λόγος, τούτεστι, τοῦ ἐφ' ἡμῶν, πρώτῃ μὲν ἔχει (12) ζήτησιν, εἰ ἐστὶ τι ἐφ' ἡμῶν· πολλοὶ γὰρ **149** οἱ πρὸς τοῦτο ἀντιβαίνοντες (13)· δευτέραν δὲ, τίνα ἐστὶ τὰ ἐφ' ἡμῶν, καὶ τίνων ἐξουσίαν ἔχομεν· τρίτην, τὴν αἰτίαν ἐξετάσαι (14), δι' ἣν ὁ ποιήσας· ἡμᾶς Θεὸς αὐτεξουσίου ἐποίησε. Ἀναλαβόντες οὖν (15) περὶ τοῦ πρώτου πρῶτον εἰπωμεν, ἀποδεικνύντες, ὅτι ἐστὶ τι ἐφ' ἡμῶν (16), ἐκ τῶν καὶ παρ' ἐκείνοις (17) ὁμολογούμενων. Τῶν γινομένων πάντων ἢ Θεὸν φασιν αἰτίον εἶναι, ἢ ἀνάγκην, ἢ εἰμαρμένην, ἢ φύσιν, ἢ τύχην, ἢ τὸ αὐτόματον (18). Ἀλλὰ τοῦ μὲν Θεοῦ ἔργον, οὐσία καὶ πρόνοια· τῆς δὲ ἀνάγκης, τῶν ἀσὶ ὡσαύτως ἔχόντων ἢ κινήσεως· τῆς δὲ εἰμαρμένης, τὸ ἐξ ἀνάγκης τὰ δι' αὐτῆς (19) ἐπιτελεῖσθαι (καὶ γὰρ αὐτὴ [20] τῆς ἀνάγκης ἐστὶ)· τῆς δὲ φύσεως, γένεσις, αὐξησις, φθορὰ, φυτὰ καὶ ζῶα· τῆς δὲ τύχης, τὰ σπάνια καὶ ἀπροσδόκητα· ὁρίζονται γὰρ (21) τὴν τύχην σύμπτωσιν καὶ συνδρομῇν δύο αἰτίων (22), ἀπὸ προαιρέσεως τὴν ἀρχὴν ἔχόντων, καὶ ἄλλο τι παρ' ὃ (23) πέφυκεν, ἀποτελοῦν-

A qui, Christianos revocationem corporum a morte ad vitam imaginari. Sed multum aberrant a veritate, nam semel vitam restitui mortuis, non per ambitum, Christi oracula arbitrantur.

CAP. XXXIX.

De libera voluntate, seu de his, quæ in nostra sunt potestate.

Disputatio de libera voluntate, id est de eo quod in nostra potestate esse dicitur, primam habet questionem, an sit aliquid in nostra potestate; multi enim sunt, qui repugnent; alteram, quæ sint illa quæ sunt in nostra potestate et quorum liberam habeamus voluntatem; tertiam, ut causam investigationis, cur nos parens noster Deus libera voluntate genuerit? Quare, oratione repetita, primum dicamus de primo, et aliquid esse in nostra potestate ex his quæ ab illis conceduntur, demonstramus. Omnium quæ sunt, aut Deum causam esse aiunt, aut necessitatem, aut fatum, aut naturam, aut fortunam, aut casum. Verum Dei quidem opus subeantia et providentia est; necessitatis, motus eorum, quæ semper eodem modo se habent; fati, quod necessario fiant, quæ fato efficiuntur (etenim fatum necessitatis est); naturæ, ortus, accretio, interitus, stirpes et animalia; fortunæ, quæ rara sunt et præter expectationem. Describunt enim fortunam congressum et concursum duarum causarum, quæ ab

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(2) Ἐν ταῖς ἐξῆς ad ἐσσεσθαι. Absunt, A. 1, 2. C. *mere orationem ante propositam: διαλαβεῖν est disserere, explicare per partes, partito disserere de re aliqua.* Ergo per se nec hoc hic alienum. De tribus enim disserit. Denuo autem hic incipit a prima questione. Cono, *respondentes*. Valla, a *primo exorsi*. Ell: bodii versio, quæ habet oratione *repetita*, satis docet hunc quoque legisse ἀναλαβόντες. Ergo διαλαβόντες error est typographi. Oxoniensis tamen editor in duobus codicibus suis reperit διαλαβόντες. Vix credo. Mox, εἰπωμεν ἀποδεικνύντες, D. 1, Ox. Εἰπωμεν etiam, A. 1.

(3) Παρὰ τὰ γενόμενα. Παρὰ τὰ γινόμενα, D. 1. Πάντα (ei in marg. γρ. πλὴν) τὰ γενόμενα, A. 2. Περὶ, loco παρὰ, M. 2.

(4) Ἀλλὰ πάντα ὡσαύτως ἀπαρallάκτως. Ἀλλὰ πάντως ὡσαύτως καὶ ἀπαρallάκτως, D. 1. Ἀπαρallάκτως, D. 2. Καὶ interponit etiam A. 3, et Con.

(5) Ταύτην τὴν ἀποκατάστασιν. Τὴν abest, Ox.

(6) Φασὶν τινες ad finem capitis. Absunt, A. 2.

(7) Πολὺ πλανηθέντες. Πολλὰ πλανηθέντες, D. 2.

(8) Καὶ οὐ κατὰ περίοδον. Καὶ abest, D. 1. «Non quidem secundum circuitionem, sed secundum divinæ voluntatis potentiam,» Con.

(9) Δοξάζει λόγια. In his deficit D. 2. Δοξάζειν λόγια, A. 3.

(10) Cap. 39. Index: Περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῶν, ὃ ἐστὶ, περὶ τοῦ αὐτεξουσίου, λη', D. 1. Sic, sed λθ', A. 1, 3. Eodem modo a man. rec., A. 2. Loco κεφ. λθ', est λόγος πέμπτος, M. 2. De libero arbitrio, cap. 38, Vall. Cono incipit libri vii, cap. 1, De libero arbitrio. Probat quædam esse, quæ in nostra potestate sint. Confer Joan. pag. 192.

(11) Τούτεστι τοῦ ἐφ' ἡμῶν. Τῶν, loco τοῦ, A. 2.

(12) Πρώτῃ μὲν ἔχει. Mὲν abest, D. 1. Ἄν, loco μὲν, M. 2. Πρώτῃ μὲν οὖν ἔχει, A. 3.

(13) Οἱ ἀντιβαίνοντες. Οἱ πρὸς τοῦτο ἀντιβαίνοντες, D. 1, A. 1, 2, 3, M. 2. Sed hic habet etiam mox, δευτέρον. Redde: Multi enim sunt, qui contra hoc disputant, pugnant. Sic et Joan. l. i. Cono: hoc insipienter.

(14) Τρίτην, τὴν αἰτίαν ἐξετάσαι. Τρίτον, τὴν αἰτίαν ἐξετάσαι, D. 1.

(15) Διαλαβόντες οὖν. Ἀναλαβόντες οὖν, D. 1, A. 1, 2, M. 2, et Joan. l. i. Ἀναλαβεῖν est resu-

C. *mere orationem ante propositam: διαλαβεῖν est disserere, explicare per partes, partito disserere de re aliqua.* Ergo per se nec hoc hic alienum. De tribus enim disserit. Denuo autem hic incipit a prima questione. Cono, *respondentes*. Valla, a *primo exorsi*. Ell: bodii versio, quæ habet oratione *repetita*, satis docet hunc quoque legisse ἀναλαβόντες. Ergo διαλαβόντες error est typographi. Oxoniensis tamen editor in duobus codicibus suis reperit διαλαβόντες. Vix credo. Mox, εἰπωμεν ἀποδεικνύντες, D. 1, Ox. Εἰπωμεν etiam, A. 1.

(16) Ἐστὶ τι ἐφ' ἡμῶν. Ti ex corr. rec., antea ἐστὶν ἐφ', D. 1.

(17) Ἐκ τῶν παρ' ἐκείνοις. Καὶ, ante παρ', additur, A. 1, 2. Quoque interponit Vall. Sic, sed ex correct. primæ manus, antea ἐκείνων, D. 1. Οἱ ἐκείνοις, loco ἐκείνους. Sed in marg. ἐκείνοις ἢ ἐκείνους, M. 2.

(18) Ἡ τὸ αὐτόματον. Apud Plutarch. De placit. philosoph. i. 29, additur, προαίρεσις.

(19) Τὸ ἐξ ἀνάγκης τὰ δι' αὐτῆς. Τὰ ἐξ ἀνάγκης τῶν δι' αὐτῆς, A. 1. Sic, sed τό, loco τῶν, A. 2. Τὰ omittit, M. 2. Mox, ἀποτελεῖσθαι, A. 3.

(20) Καὶ γὰρ αὕτη. Sic ex correct. rec., antea αὕτῃ, D. 1. Malim αὕτῃ. Etenim ipsum (fatum) necessitatis est. Ita videtur etiam legisse Valla, qui habet, nam ipsum est fatum necessitas.

(21) Ὁρίζονται γὰρ. Δέ, loco γὰρ, M. 2.

(22) Δύο αἰτίων. Δύο αἰτίων, A. 2. Αἰτίων postulatur ἔχουσιν et ἀποτελοῦσιν, uti habet Joan. l. i. Αἰτίων et αἰτία supra etiam confusa animadvertimus.

(23) Ἐχόντων, ἄλλο τι, παρ' ὃ. Ἐχόντων καὶ ἄλλο τι παρ' ὃ. Sed ex correct. rec. παρὸ sine spiritu et accentu. Sic etiam mox, D. 1. Præterea in marg. a man. rec. legitur hæc definitio: Τύχη ἐστὶν αἰτία ἀναγκαστικὴ, αὕτῃ μὲν καὶ ἐαυτὴν ἀδελφὸς καὶ ἀφανὴς, τῇ δὲ τῶν γινομένων ἐπιθεω-

electione et voluntate principium habent; et aliud A
quidpiam efficiunt, quam natura paratum sit, ut fa-
ciant, ut verbi gratia, si qui foderit, thesaurum in-
venit. Nam neque qui condidit, ita condidit, ut ille
reperiret; neque qui invenit, ita fodit, ut thesau-
rum inveniret. Sed ille quidem, ut, cum vellet, tol-
leret; hic ut foveam efficeret. Accidit autem aliud
quidpiam, quam uterque studuerit. Casus vero
opera sunt inanimorum, aut bestiarum eventus, sine
natura et arte.

Ad quod igitur horum reducemus ea quæ per ho-
mines fiunt, si homo causa non est et principium
actionum? Atqui neque Deo fas est ascribere turpes
interdum actiones et iniquas, neque necessitati;
non enim sunt e numero eorum quæ semper eodem
modo se habent; neque fato, non enim contingen-
tia, sed necessaria sunt, quæ fato fiunt; neque na-
turæ, naturæ enim opera animalia sunt et stirpes;
neque fortunæ, non enim raræ sunt et præter ex-
pectationem, hominum enim utitur delibera-
tione, si nullius actionis est dominus? Facere autem
ut, quod pulcherrimum et præstantissimum in ho-
mine est, supervacaneum sit, absurdissimum est.
Quare si consultat, agendi causa consultat; omnis
enim deliberatio actionis causa et propter actionem
instituitur. Præterea, quorum munus functiones
in nostra potestate sunt, horum etiam actiones, quæ
cum illis functionibus consentaneæ sunt, in nostra
sunt potestate. Sunt autem in nostra potestate fun-
ctiones cum virtutibus consentaneæ: quare et vir-

των· ὡς τάφρον (24) ὀρύσσοντα θησαυρὸν εὐρεῖν.
Οὕτε γὰρ ὁ θεὸς οὕτω τέθεικεν (25), ὡς τοῦτον εὐρεῖν,
οὕτε ὁ εὐρὼν οὕτως ὥρυξεν, ὡς εὐρεῖν θησαυρὸν.
Ἄλλ' ὁ μὲν, ἔν, ὅταν θέλῃ, ἀνέληται· ὁ δὲ, ἵνα τά-
φρον ὀρύξῃ (26)· συνέπεσε δὲ ἄλλο τι, παρ' ὃ προ-
ήρηντο (27) ἀμφότεροι· τοῦ δὲ αὐτομάτου, ἐκ τῶν
ἀφύχων ἢ ἀλόγων (28) συμπτώματα, ἀνευ φύσεως
καὶ τέχνης.

Τίνοι τοίνυν (29) τούτων ὑπαγάγωμεν (30) τὰ διὰ
τῶν ἀνθρώπων [γινόμενα], εἴπερ ὁ ἄνθρωπος οὐκ
ἐστὶν αἴτιος καὶ ἀρχὴ πράξεων (31); 150 Ἄλλ'
οὕτε θεῶ θεμιτὸν ἐπιγράφειν αἰσχροῦς ἐσθ' ὅτε πρά-
ξεις καὶ ἀδίκους· οὕτε ἀνάγκη· οὐ γὰρ τῶν ἀεὶ ὡσαύ-
τως (32) ἐχόντων ἐστὶν· οὕτε εἰμαρμένη· οὐ γὰρ τῶν
ἐνδεχομένων, ἀλλὰ τῶν ἀναγκαίων τὰ (33) τῆς εἰμαρ-
μένης· οὕτε φύσει (34)· φύσεως γὰρ ἔργα ζῶα καὶ
φυτὰ· οὕτε τύχῃ (35)· οὐ γὰρ σπάνιοι καὶ ἀπροσ-
δόκητοι τῶν ἀνθρώπων αἱ πράξεις· οὕτε αὐτομά-
τῃ (36)· ἀφύχων γὰρ ἐστὶν ἢ ἀλόγων τὰ συμπτώ-
ματα (37). Λέγεται δὲ, αὐτὸν τὸν πράττοντα καὶ
ποιούντα ἀνθρώπων ἀρχὴν εἶναι τῶν ἰδίων ἔργων,
καὶ αὐτεξούσιον. Ἐτι, εἰ μηδεμιὰς ἐστὶν ἀρχὴν πρά-
ξεως ὁ ἄνθρωπος (38), περιττῶς ἔχει τὸ βουλευέ-
σθαι. Εἰς τί γὰρ καὶ χρήσεται (39) τῇ βουλῇ, μη-
δεμιὰς ὧν κύριος πράξεως; Τὸ δὲ κάλλιστον καὶ
τιμιώτατον ἐν ἀνθρώπῳ περιττόν ἐστι ποιεῖν, τῶν
ἀποποτάτων ἂν εἴη. Εἰ τοίνυν βουλευέται, πράξεως
ἐνεκα βουλευέται· πᾶσα γὰρ βουλή, πράξεως ἐνε-
κα (40) καὶ διὰ πράξιν (41). Ἐτι, ὧν αἱ ἐνέργειαι
ἐφ' ἡμῖν, τούτων καὶ αἱ πράξεις, αἱ κατὰ τὴν ἐν-
έργειαν, ἐφ' ἡμῖν· ἐφ' ἡμῖν δὲ αἱ κατὰ τὰς ἀρετὰς (42)
ἐνέργειαι· ἐφ' ἡμῖν ἀρα καὶ αἱ ἀρεταί. Ὅτι δὲ ἐφ'
ἡμῖν αἱ κατ' ἀρετὴν ἐνέργειαι, ὅλοι καὶ τὸ καλῶς
ὑπὸ Ἀριστοτέλους λεχθὲν ἐπὶ τῶν ἡθικῶν ἀρετῶν·

VAR. LECT. ET ANIMADV.

ρουμένη τέλει. Alias definitiones vide apud Plu-
tarch. *De placit. philosoph.* i, 29.

(24) Ὡς τάφρον. Et hic et paulo post τάφρον, loco
τάφρον, D. 1. Eadem varietas apud Joan. I. 1. Cono,
sepulcrum. Valla, *foveam*.

(25) Οὕτως τέθεικεν. Οὕτως ἐθεκεν, D. 1. Joan.
I. 1. Mox, ὥστε τοῦτον εὐρεῖν, sed antea fuerat ὡς,
A. 2. Ὡστε ἄλλον τοῦτον εὐρεῖν, Joan. I. 1. Valla, *ut
alius inveniret*.

(26) Ἄλλ' ὁ μὲν — ὀρύξῃ. Absunt, Con. Loco
θέλῃ Valla videtur legisse δέῃ.

(27) Ὁ προήρηντο. Ὁ προήρηται, sed syllabæ
ται inscriptioni o, A. 2. Ὁ προήρηται, A. 3. Προ-
ήρουντο, Joan. I. 1.

(28) Ἀφύχων ἢ ἀλόγων. Ἡ abest, A. 1, 2. Ἀλό-
γων ἢ ἀφύχων, A. 3. Καί, loco ἢ, Vall.

(29) Τίνοι τοίνυν. Τοίνυν abest, M. 2. Τοίνυν
εἶναι, A. 3.

(30) Ὑπαγάγωμεν. Ὑπαγάγομεν, D. 1. Ὑπάγω-
μεν, A. 3. Mox, τὸ διὰ τῶν ἀνθρώπων, A. 1, 2. Τὰ
διὰ τῶν ἀνθρώπων γινόμενα, D. 1. «Quæ per homi-
nes fiunt,» Con. «Quæ ab homine peraguntur,» Vall.

(31) Ἀρχὴ πράξεων. Πράξεων quidem habet, sed
inprascripto ε, id est, πράξεως, A. 2.

(32) Οὐ γὰρ τῶν ἀεὶ ὡσαύτως. Τῶν abest, A. 1,
2. Καί, post ἀεὶ, addit D. 1. Mox: οὕτε εἰμαρμέ-
νης, A. 3.

(33) Ἄλλα τῶν ἀναγκαίων τὰ. Post ἄλλα, pun-
ctis notatum est τὰ, post ἀναγκαίων vero inser-
tum καὶ a man. prima, D. 1. Idem mox omittit
ἐστὶν. Abest etiam in A. 1, 2, 3.

(34) Οὕτε φύσει. Οὕτε τῇ φύσει, D. 1. Mox: γὰρ
ζῶα καὶ τὰ φυτὰ, A. 3.

(35) Τύχῃ. Ψυχῇ, A. 1. Sic, sed ex correct.
τύχῃ, A. 2.

(36) Οὕτε τῷ αὐτομάτῳ. Τῷ abest, A. 1, 2, Ox.
Mox, ἀφύχα γάρ, D. 1.

(37) Τὰ συμπτώματα. Τὰ abest, D. 1, A. 3. Σύμ-
πτωμα solum habet A. 1, 2. Non male. Mox, λείπε-
ται δὲ δὴ αὐτόν, D. 1, A. 3.

(38) Ἐστὶν ἀρχὴ πράξεως ἄνθρωπος. Ἐστὶ πρά-
ξεως ἀρχὴ ὁ ἄνθρωπος, D. 1, A. 3. Ὁ addunt etiam
A. 1, 2.

(39) Γὰρ χρήσεται. Καί, post γάρ, addit D. 1.
Mox κύριος πράξεως, A. 1, 2, 3, D. 1. Paulo post
ἀποποτάτων, idem.

(40) Πᾶσα γὰρ — ἐνεκα. Πράξεως γὰρ ἐνεκα πᾶσα
βουλή, A. 3.

(41) Καὶ διὰ πράξιν. Καὶ διὰ πράξεων, A. 2.

(42) Αἱ κατ' ἀρετὴν. κ. τ. λ. Αἱ κατὰ τὰς ἀρετὰς
ἐνέργειαι, ὅλοι καὶ τό, D. 1. Sic, sed ὅλλον, loci
ὅτλ. i, A. 3. Ante καὶ interponit δέ, Ox. Mox, ὑπὸ
τοῦ Ἀριστοτέλους, A. 2. Ὑπ' Ἀριστοτέλους, A. 3.
Deinde ἀεὶ τῶν omittit Con.

*Α γὰρ ποιοῦντες μαθάνομεν, ταῦτα μαθόντες (43) A ποιῶμεν. Κρατεῖν γὰρ ἡδονῶν μαθάνοντες, σώφρο-
νες γινόμεθα· καὶ γενόμενοι σώφρονες (44), κρατοῦ-
μεν ἡδονῶν. Ἔστι δὲ καὶ οὕτως εἰπεῖν· Τὸ μελετᾶν
καὶ γυμνάζεσθαι, παρὰ πᾶσιν ὁμολογῆται (45) ἐφ'
ἡμῖν εἶναι· 151 αἱ δὲ μελέται τῶν ἐξεῶν (46) εἰσι
κύριαι· τὸ γὰρ ἔθος, φύσις ἐπικτητός· εἰ δὲ κυρία
τῆς ἐξεως ἐστὶν ἡ μελέτη, ἐφ' ἡμῖν δὲ ἡ μελέτη, ἐφ'
ἡμῖν καὶ ἡ ἐξις (47). Ὡν δὲ ἐφ' ἡμῖν αἱ ἐξις, τού-
των ἐφ' ἡμῖν καὶ αἱ πράξεις, αἱ κατὰ τὰς ἐξις. Ταῖς
γὰρ ἐξεσιν αἱ πράξεις πρόσφοροι. Ὁ ἀρα δικαίαν (48)
ἐξιν ἔχων, δίκαια καὶ πράξει· καὶ ὁ ἀδίκον, ἀδίκᾳ.
Ius in nostra potestate est. Quorum autem habitus in nostra potestate sunt, eorum etiam actiones ad
eos habitus in nostra potestate sunt; nam ad habitus actiones sunt accommodatae. In quo ergo justi-
tie habitus est, justa agat: in quo injustitiae, injusta.

Ἐφ' ἡμῖν ἀρα τὸ δικαίους εἶναι ἢ ἀδίκους. Ὅτι B
δὲ ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ τινα, δηλοῦσιν αἱ προτροπαὶ καὶ αἱ
παραινέσεις (49). Οὐδεὶς γὰρ ἀνθρώπων προτρέ-
πει (50) μὴ περὶ ἡν, μηδὲ διψῆν, μηδὲ ἵπτασθαι (51).
οὐ γὰρ ἐφ' ἡμῖν ταῦτα. Δῆλον οὖν, ὅτι ἐφ' οἷς αἱ προ-
τροπαί, ταῦτα ἐφ' ἡμῖν ἐστὶν (52). Ἐτι, εἰ μηδὲν
ἐφ' ἡμῖν, περὶ τοὺς νόμους φυσικῶς δὲ πᾶν ἔθνος
νόμοις χρῆται (53) τισιν, ἐπιστάμενον, ὡς ἐξουσίαν
ἔχει πράττειν, ἃ νομοθετεῖ· καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἐθνῶν
θεοὺς ἐπιγράφεται νομοθέτας, ὡς Κρήτες μὲν, τὸν
Διᾶ, Λακεδαιμόνιοι δὲ, Ἀπόλλωνα. Φυσικῶς ἀρα
πᾶσιν ἀνθρώποις (54) ἡ γνῶσις τοῦ ἐφ' ἡμῖν συγκα-
τέσπαρται. Τὰ αὐτὰ δὲ τοῦτοις (55) ῥητέον ἐπὶ τῶν
ψόγων καὶ τῶν ἐπαίνων καὶ πάντων τῶν ἀναιρούν-
των (56) τὸ καθ' εἰμαρμένην πάντα γίνεσθαι.

Quod de hortatione et admonitione diximus, idem de vituperationibus et laudibus, cæterisque quæ
evertunt hanc sententiam, Omnia fato fieri, intelligendum est.

ΚΕΦ. Μ' (57).

Περὶ τοῦ, ὅτι ἔστιν ἐφ' ἡμῖν τινα.

*Ὅτι μὲν ἐστὶν ἐφ' (58) ἡμῖν τινα, καὶ ὅτι κύριοι

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(43) Ταῦτα μαθόντες. Ταῦτα μαθάνοντες, A. 3,
D. 1. Aristotelis verba sunt *Eth. ad Nicomach.* II, 1:
"Α γὰρ δεῖ μαθόντας ποιεῖν, ταῦτα ποιῶντες μαθάνο-
μεν, x. τ. λ. Mox μαθάνοντα, loco μαθάνοντες, A. 3.

(44) Καὶ γινόμενοι σώφρονες. Καὶ γενόμενοι
σώφρ., A. 2, D. 1.

(45) Ὁμολογῆται. Ὁμολογεῖται, A. 1, 2.

(46) Τῶν ἐξεῶν. Hic in marg. a man. rec. ἐξις ἐστὶ
ποῦτος ἔμμενος, D. 1. Mox κύριοι, loco κύριαι, A. 3.

(47) Ἐφ' ἡμῖν καὶ ἡ ἐξις. Καὶ abest, A. 1, 2.
Post ἐξις addit, τούτων, M. 2. Deinde: ἐξις, τού-
των καὶ αἱ πράξεις ἐφ' ἡμῖν, A. 3. Mox Valla πρόσφο-
ροι reddidit *productrices*. Inepte.

(48) Ἀρα ὁ δικαίαν. Ὁ ἀρα δικαίαν, A. 1, 2, D. 1,
Con., Valla. Mox iidem, δίκαια πράξει, omisso καί.
Ante ἀρα, loco πρόσφοροι habet διάφοροι, M. 2. Ita
autem A. 3, habet: Ἀρα ὁ δικαίαν ἔχων ἐξιν, δι-
καίαν ἔχων ἐξιν, δίκαια πράξει.

(49) Καὶ αἱ παραινέσεις. Αἱ abest, D. 1, A. 3.
Continuo idem: Οὐδεὶς γὰρ ἀνθρώπος. Sed A. 3:
Οὐδεὶς γὰρ ἀνθρώπων.

(50) Προτρέπει. Προτρέπεται, A. 1, 2. Activum
et medium æque usitatum. Cono habet: «Nullus
enim hominem admonet.» Valla: «Nemo enim homini
suadet.» Ac si legerit ἀνθρώπων. Mox, μὴ περὶ ἡν,
μὴ διψῆν. Sed ex corr. rec. utroque loco ἡν, loco
εἶν, D. 1. Loco *famendum*, dedi in versione *esurien-
dum*. Ita quoque ante me correxerat *exilior* Oxo-
dicensis.

tutes in nostra potestate sunt. Esse autem in nobis
functiones cum virtute consentaneas, declarat, quod
ab Aristotele recte dictum est de virtutibus mora-
libus: Quæ enim faciendo discimus, ea, cum didi-
cerimus, facimus. Nam discendo moderari volup-
tatibus, temperantes evadimus. Et cum temperantes
evaserimus, voluptatibus moderamur. Licet etiam
sic agere. Meditari et exerceri omnes concedunt in
nostra potestate esse; in exercitationibus autem ha-
bituum est dominatus: nam consuetudo natura est
adventitia; si autem meditatio domina est habitus,
meditatio porro in nostra potestate est, etiam habi-
tus in nostra potestate sunt, eorum etiam actiones ad
eos habitus in nostra potestate sunt; nam ad habitus actiones sunt accommodatae. In quo ergo justi-
tie habitus est, justa agat: in quo injustitiae, injusta.

Itaque in nobis situm est, justis esse aut injustis.
Esse autem aliqua in nostra potestate cohortationes
et admonitiones ostendunt. Nemo enim hominem
hortatur ad non *esuriendum*, neque ad sitiendum,
neque ad volandum; non enim hæc in nostra po-
testate sunt. Quare perspicuum est quarum rerum
hortationes sunt, eas in nostra esse potestate. Præ-
terea si nihil in nostra potestate est, supervaca-
neæ sunt leges, et tamen naturaliter omnes gentes
legibus quibusdam utuntur, quod sciant se habere
potestatem agendi quæ legibus sanciant, et pleræ-
que gentes leges suas ad deos auctores referunt, ut
Cretenses ad Jovem, Lacedæmonii ad Apollinem.
Quare naturaliter omnium hominum mentes hæc
imbuit opinio: Esse aliqua in nostra potestate
Quare naturaliter omnium hominum mentes hæc
imbuit opinio: Esse aliqua in nostra potestate

CAP. XL.

Quæ sint illa, quæ in nostra sunt potestate.

Esse aliqua in nostra potestate et esse nos domi

(51) Μηδὲ ἵπτασθαι. Οὐδὲ ἵπτασθαι, A. 1, 2.
Οὐδ' ἵπτασθαι, sed a primo correctum ἵπτασθαι,
D. 1. Οὐδ' ἵπτασθαι, A. 3.

(52) Ταῦτα ἐφ' ἡμῖν ἐστὶν. Ἐστὶν abest, A. 1,
2, 3, D. 1. Mox, Ἐτι εἰ μὴν μηδὲν, D. 1.

(53) Νόμοις χρᾶται. Νόμοις χρῆται, A. 1, 2, 3,
D. 1. Mox, ἐπιγράφεται, A. 1, 2.

(54) Πᾶσιν ἀνθρώποις. Τοῖς ἀνθρώποις, M. 2.
Mox ἐγκατέσπαρται, loco συγκατέσπαρται, A. 3.

(55) Τὰ αὐτὰ δὲ τοῦτοις. Ταῦτα δὲ τοῦτοις, A. 1.
D Ταῦτα δὲ τοῦτοις, A. 2. «Illa autem illis dicenda
sunt, » Con.

(56) Πάντων τῶν ἀναιρούντων, x. τ. λ. Πάντων
τῶν λεγόντων καθ' εἰμαρμένην πάντα γίνεσθαι, D. 1.
Valla, qui hæc masculino genere, adeoque de *homi-
nibus*, non de *rebus* accepit, totum locum corruptum.
Cum autem hic aperte sermo sit de rebus, alienum
etiam est λεγόντων.

(57) Cap. 40. Index idem, A. 1, et a man. rec.,
A. 2: Περὶ τοῦ, τίνα ἐστὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν, λθ'. Loco κεφ.
μ', est λόγος ἔκτος, M. 2: Περὶ τοῦ, τίνα ἐστὶ τὸ
ἐφ' ἡμῖν, μ', A. 3. Valla: «Quod sint in nobis aliqua,»
cap. 39. Cono incipit libri vii, cap. 2: «Quæ sint illa,
quæ in nostra consistunt potestate, videlicet ha-
bitus et horum actiones, sensuumque operationes.
Insuper et bona corporis habitudo et mala.

(58) Ὅτι μὲν ἐστὶν ἐφ'. Ὅτι μὲν γὰρ ἐστὶν ἐφ',
A. 2. Mox, εἵπομεν, D. 1.

nos actionum quarumdam, abunde demonstratum est. Deinceps dicamus quæ sint illa quæ in nostra potestate sunt. Dicimus ergo, generatim omnia quæ per nos sponte aguntur, in nostra potestate esse. Non enim dicerentur sponte fieri, si in nostra potestate actio non esset, et omnino, quæ vituperatio aut laus insequitur, et in quibus adhortatio lexque versantur. Etenim hoc supra a nobis declaratum est. Proprie autem in nostra potestate sunt omnia, quæ ad animum pertinent, et de quibus consultamus. Consultamus enim, perinde quasi in nostra sit potestate agere (*et non agere*), quod proponitur. Ostensum est autem supra, consultationem esse rerum contingentium peræque in utramque partem: quod genus contingentium sic definitur: Quod cum ipsum possumus, tum ejus oppositum: hujus optio penes nostram mentem est, et hæc actionis est principium, eaque in nostra potestate sunt, quæ æque in utramque partem contingunt, ut moveri et non moveri, persequi et non persequi, appetere res necessarias et non appetere, mentiri et non mentiri, dare et non dare, lætari quibus rebus oportet, et non lætari, denique quæcunque ejusmodi sunt, ut in iis vitii et virtutis opera insint. Horum enim penes nos potestas est. Sunt etiam artes in iis quæ æque in utramque partem eveniunt. Omnis enim ars in iis gignendis versatur, quæ esse et non esse contingit, et quorum principium in eo qui facit, non in eo quod fit, reperitur. Nihil enim, quod æternum, vel quod necessario est, vel necessario fit, arte fieri dicitur. At vero neque quæ ita fiunt, ut aliter quidem ea se habere contingat, sed in seipsis efficiendi vim cohibent, ut in animalibus accidit et stirpibus, arte dicuntur fieri. Natura enim, non arte fiunt. Quod si eorum quæ fiunt arte, extra est causa efficiens, quæ causa est eorum quæ arte fiunt? An, qui facit artifex? Nam in artificis potestate est facere. Hic ergo principium et causa est actionum.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(59) Αὐτάρκως ἀποδεδείκται. Satis, ut sentio, demonstratum est, Valla.

(60) Πάντα τὰ δι' ἡμῶν. Vid. Joan. pag. 194.

(61) Καὶ τοῦτο γὰρ ἐν τοῖς. Καὶ abest, A. 3, Ox., Vall.

(62) Κυρίως δὲ ἐφ' ἡμῶν. Δέ, loco δὲ, D. 1, A. 1, 2, 3.

(63) Περὶ ὧν βουλευόμεθα. His continuo addit: Καὶ μὴ πράξει βουλευόμεθα. Ὡς γὰρ ἐφ' ἡμῶν ὄντος τοῦ πράξει τὸ προκείμενον. Ἐδείχθη, x. τ. λ., Ox. Ergo vocabula, καὶ μὴ πράξει βουλευ. alieno loco inculcavit. Vide mox, περὶ ὧν ἐβουλευόμεθα, A. 3. Idem mox omittit: Ὡς γὰρ ad τὸ προκείμενον.

(64) Τὸ προκείμενον. His addunt: Καὶ μὴ πράξει, βουλευόμεθα, D. 1, A. 1, 2, Con., Vall. Αὐτῷ μόνον addit post προκείμενον, M. 2.

(65) Ἐπίσης δὲ ἐνδεχομένων ἐστὶν ὁ. Ἐστὶν, ante ἐνδεχομένων, habet D. 1, A. 1, 2, 3.

(66) Καὶ οὗτος ἐστὶν ἀρχὴ πράξεως. Πράξεων, loco πράξεως, A. 1, 2, 3, Vall. Loco οὗτος est οὗτος αὐτός, M. 2. Mox bis ὄρν, loco ὄρμην, D. 1.

(67) Ὁρέγεσθαι τῶν μὴ ἀναγκ. x. τ. λ. Μὴ ὀρέγεσθαι τῶν ἀναγκάων καὶ ὀρέγεσθαι, D. 1. Μὴ, ante ἀναγκάων, omittit A. 1, 2, Vall. Μὴ ὀρέγε-

σθαι... καὶ ὀρέγεσθαι, M. 2. Μὴ ὀρέγεσθαι τῶν ἀναγκάων καὶ ὀρέγεσθαι, A. 3.
(68) Καὶ τῆς ἀρετῆς ἔργα. Τά, post καί, addit A. 1, 2, 3. Id insertum a man. rec., D. 1. Τά, ante τῆς κακίας, etiam omittit M. 2. Mox, τῶν ἐπίσης δὲ ἐνδεχομένων, A. 1, 2.
(69) Καὶ ὧν ἡ ἀρχὴ ἐν. Ὡν abest, A. 1, 2.
(70) Ἀλλῶς ἔχειν. Ἀλλῶς ἔχουσιν, A. 3. Idem paulo post, κατὰ τι τέχνην.
(71) Ἐν αὐτοῖς δέ. M. 2.
(72) Ἀλλ' οὐτε τῶν γενομένων ἐν... ποιητικὸν αἰτίον. Cono: «Sed neque eorum quidquam, quæ in paucioribus fiunt et aliter se habent. In habentibus quoque in se ipsis effectivam causam.»
(73) Κατὰ τέχνην τι λέγεται γίνεσθαι. Γίνεσθαι, loco γίνεσθαι, D. 1. Οὐ, ante κατὰ, addit M. 2.
(74) Τὸ ποιητικὸν αἰτίον. Τὸ ποιοῦν αἰτίον, D. 1, A. 1, 2. Istud fortasse ex superioribus repetitum.
(75) Τίς ἄρα αἰτίος, x. τ. λ. Quæ igitur est eorum causa, annon qui facit artifex, Con. «Quenam—erit causa,» Vall. Mox est πράξεως, loco πράξεων, M. 2.

Ἐφ' ἡμῖν ἄρα καὶ αἱ κατὰ τέχνην ἐνέργειαι καὶ ἀρεταὶ (76) καὶ πᾶσαι πράξεις ψυχικαὶ (77) τε καὶ λογικαί. Ἐδεῖχθη δὲ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν, ποταὶ εἰσὶν ἐνέργειαι ψυχικαί. Οἱ δὲ πολλοί, νομίζοντες λέγεσθαι τὸ αὐτεξούσιον ἐπὶ πάσης πράξεώς τε καὶ κτήσεως καὶ τύχης (78), ἀποδοκιμάζουσιν εἰκότως τὸν λόγον. οἱ δὲ δριμύτεροι (79) καὶ τὸ τῆς Γραφῆς εἰς ἐλεγχον φέροντες τὸ, *Οὐκ ἐπ' ἀνθρώπῳ αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ*, ἡ βέλτιστοι, φασί, πῶς αὐτεξούσιος ὁ ἄνθρωπος, ὅποτε οὐκ ἐπ' αὐτῷ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, καὶ *Μάταιοι* (80) οἱ *διαλογισμοὶ τῶν ἀνθρώπων*, ὡς μὴ δυναμένων ἡμῶν εἰς ἔργον ἄγειν (81), ἃ διανοούμεθα; Καὶ τοιαῦτα πολλὰ φασιν, ἀγνοοῦντες, ὅπως λέγεται τὸ αὐτεξούσιον. Οὐ γὰρ τοῦ πλουτεῖν ἡ πένεσθαι ἢ διὰ παντὸς ὑγιαίνειν, ἢ *ρωμαλέους* (82) εἶναι κατὰ φύσιν ἢ τοῦ ἄρχειν ἢ ὅλων τῶν ὀργανικῶν ἢ τυχερῶν λεγομένων ἀγαθῶν, ἢ τῶν κατὰ πρόνοιαν τὸ τέλος λαμβανόντων, ἐξουσίαν ἔχοντες· ἀλλὰ τῶν κατ' ἀρετὴν καὶ κακίαν πράξεων καὶ προαιρέσεων καὶ κινήσεων, καὶ ὧν ἐξίσης καὶ (83) τὰ ἀντικείμενα πράξαι δυνάμεθα, ἐπειδὴ πάσης πράξεως (84) προαίρεσις ἡγεῖται, καὶ οὐ μόνον ἡ πράξις, ἀλλὰ (85) καὶ ἡ προαίρεσις ὑπόδικός ἐστι (86). Καὶ τοῦτο δηλοῖ τὸ ἐν τῷ 154 Εὐαγγελίῳ· *Ὁ ἐμβλέψας γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι* (87) αὐτὴν, *ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ*· καὶ ὁ Ἰωδὺς ὑπὲρ τῶν κατὰ διάνοιαν τῶν τέκνων αὐτοῦ (88) πλημμελημάτων ἔθυσεν τῷ Θεῷ. Ἀρχὴ γὰρ ἁμαρτίας καὶ δικαιοπραγίας ἡ προαίρεσις. Τὸ γὰρ ἔργον ποτε (89) μὲν συγχωρεῖται παρὰ τῆς προνοίας, ποτε δὲ κωλύεται· ὅντος γὰρ καὶ τοῦ (90) ἐφ' ἡμῖν, οὗτος δὲ καὶ τῆς προνοίας, ἀνάγκη κατ' ἄμφω τὰ γινόμενα γίνεσθαι (91)· εἰ γὰρ κατὰ τὸ ἕτερον μόνον ἐγίνετο, οὐκ ἦν ἂν τὸ ἕτερον. Μικτῶν δὲ ὄντων τῶν γινόμενων, ποτε μὲν κατὰ τὸ ἐφ' ἡμῶν ἀποδίδεται, ποτε δὲ κατὰ τὸν τῆς προνοίας λόγον (92, ποτε δὲ κατ' ἀμφοτέρω.

tur a nostra voluntate, aliquando sient ratione providentiæ, aliquando manabunt ex utroque.

* Prov. xx, 24. ¹⁰ Psal. xciii, 11. ¹¹ Matth. v, 28. ¹² Job i, 5.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(76) Καὶ ἀρεταί. Καὶ αἱ ἀρεταί, A. 3.

(77) Καὶ πᾶσαι πράξεις ψυχικαί. Καὶ πᾶσαι πράξεις ψυχικαί, sic D. 1. Mox, εἰσὶν αἱ ἐνέργειαι, M. 2.

(78) Πράξεως τε καὶ κτήσεως καὶ τύχης. Πράξεως καὶ κινήσεως καὶ τύχης, A. 3. Cono, operationis et curatione (sorte, comparatione) vel eventu. Mox idem δριμύτεροι reddidit, acutus. Intelligit autem Nemesius disputatores et oppugnatores vehementiores et acutiores. Valla reddidit, procreatione. Ac si legerit, κτίσεως. Idem δριμύτεροι reddidit, acutiores.

(79) Λόγον. Οἱ δὲ δριμύτεροι. Λογισμὸν. Οἱ δὲ δριμυκότεροι, A. 3.

(80) Καὶ, Μάταιοι. Forte, καὶ τὸ, Μάταιοι. Alterum enim ex psalmo xciii, 11, alterum fortasse ex Jerem. x, 23.

(81) Εἰς ἔργον ἄγειν. Εἰς ἔργον ἀγάγειν, sic A. 5. Mox idem: Τοιαῦτά φασί τὰ πολλὰ ἀγνοοῦντες. Εἰ mox: Τὸ αὐτεξούσιος, idem.

(82) Ρωμαλέους. Ρωμαλέους, Ox.

(83) Καὶ ὧν ἐξίσης καὶ. Ἐπίσης, loco ἐξίσης, A. 1, 2, M. 2. Utrumque idem.

(84) Ἐπειδὴ πάσης πράξεως. Ἐπειδὴ δὲ πάσης πράξεως, D. 1, A. 3. Valla habet, cum autem. Et mox post ἡγεῖται omittit καὶ. Cono: In omni autem

In nostra ergo sunt potestate et artium munera, et virtutes, et omnes animæ rationisque actiones. Quæ autem animæ sint actiones et munera, supra expositum est. At plerique, quod liberam voluntatem et potestatem in omni re agenda et comparanda, atque etiam omni fortuna diei arbitrantur, merito rationem de soluta et libera hominis voluntate improbant. Qui autem acerbiores sunt et refellendi nostri causa adducunt illud Scripturæ sanctæ: *Non sunt in homine viæ ejus*; quomodo, inquirunt viri boni, homo sui juris est, cum in ejus potestate via sua non sit, et inanes sint cogitationes hominum ¹⁰, utpote cum exsequi non possimus quæ cogitamus? Alia multa dicunt ejusmodi, quod nesciant, quomodo voluntas in homine libera statuatur. Non enim, ut dices simus, aut pauperes, aut perpetuo sani, aut natura robusti, aut in imperio, aut omnino bonis abundemus, quæ instrumenti locum obtinere, vel fortunæ bona dicuntur, aut eorum, quorum exitus a providentia pendet, nostra potestas est, sed actionum ad virtutem et vitium, et electionum, et motuum, et quorum æque etiam opposita agere possumus, quandoquidem omnem actionem electio antecedit, neque solum actio, sed etiam electio et voluntas damnatur. Quod docet illud in Evangelio: *Qui mulierem aspexerit ad eam concupiscendam, jam in corde suo cum ea adulterium commisit* ¹¹. Et Job pro filiorum suorum peccatis, cogitatione admissis, Deo sacrificabat ¹². Nam principium peccati et juste facti electio et voluntas est.

Opus enim quidem ipsum aliquando permittitur a providentia, aliquando prohibetur. Nam cum ei in nostra sit aliquid potestate, et providentia sit, necesse est ab utrisque, quæ fiunt, evenire. Nam si ex altero tantum acciderent, non esset alterum, sed cum, quæ fiunt, mista sint, aliquando proficiscuntur

actione. » Ac si legerit ἐπὶ δὲ πάσης πράξεως. Mox: Προαίρεσις προηγείται, A. 3.

(85) Ἡ πράξις, ἀλλὰ. Ἡ πράξις τοῦτο δηλοῖ, ἀλλὰ καὶ ἡ προαίρεσις ὑπόδικος γίνεται. Καὶ τῷ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, A. 3.

(86) Ὑπόδικός ἐστι. Ὑπόδικος γίνεται, D. 1. « Condemnabitur, » Con.

(87) Γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι. Γυναικὶ τοῦ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς ἐμοίχευσεν ἐν τῇ, D. 1. Εἰς γυναῖκα τοῦ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἐμοίχευσεν ἐν τῇ, A. 1, 2. Γυναικὶ τοῦ ἐπιθυμῆσαι αὐτὴν, ἐμοίχευσεν ἐν, A. 3.

(88) Τῶν τέκνων αὐτοῦ. Τῶν τέκνων αὐτοῦ, A. 1. Αὐτοῦ abest, A. 3.

(89) Τὸ γὰρ ἔργον ποτέ. Hic rursus incipit textus a manu prima in membranis, A. 2. Δέ, loco γάρ, Vall.

(90) Ὅντος γὰρ καὶ τοῦ. Καὶ abest, A. 1, 2, D. 1. Mox ei, ante ἀνάγκη, addit A. 3.

(91) Τὰ γινόμενα γίνεσθαι. Τὰ γινόμενα γίνεσθαι, D. 1. Mox, εἰ γὰρ κατὰ τὸ ἕτερον μόνον abest, A. 3, et deinde, γίνεται, loco ἐγίνετο, M. 2. Paulo post τῶν, ante γινόμενων, abest, A. 3.

(92) Ποτε δὲ κατὰ τὸν τῆς προνοίας λόγον. Hæc post ἀμφοτέρω ita reddidit Cono: « Quandoquidem autem actionem a libera electione procedentem a providentia impediri. » Τῆς, ante προνοίας, abest, et post ποτε δέ, additur καὶ, A. 3.

Cum autem providentia partim sit communis, A partim propria, necesse est rebus singulis idem usu venire quod universis. Nam cum cœlum siccum fuerit, siccantur corpora, etsi non omnia æque, et cum mater recto victu usa non fuerit, aut luxui se dederit, ex eo fetus, et corporibus male temperatis, et perversis appetitionibus, gignuntur. Quare accidit, ut et in corporis temperationem incidant non prosperam, aut ob commune cœlum, aut ex voluntario victu parentum, aut dum illi ipsi luxuriæ se corrumpendos dederunt; ut interdum temperationes e voluntario principio malæ reddantur, neque omnino providentia talium causa sit. Cum ergo animus, corporis temperationi succumbens, se cupiditatibus aut iracundiis tradiderit, et iis rebus quæ a fortuna importantur, depressus aut laxatus fuerit, ut paupertate aut divitiis, malo urgetur voluntario. Qui enim non succumbit temperationi corporis, est recte suo fungitur munere, et malam temperationem superat, ut commutet potius quam commutetur, et animi affectiones ad bonum habitum proba institutione et victu idoneo traducit. Quare ex his qui recte suo munere funguntur, co-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(95) Ὁμοιοπαθεῖν. Ὁμοπαθεῖν, D. 1. «Necesse est et ex universalibus particularia pati et affici,» Con.

(94) Πάντα ὁμοίως, κ. τ. λ. Πάν ὁμοίως καὶ μὴ πρὸς. Οὐκ εὐ διητημένης (sic) A. 1. A vocabulis καὶ μητρὸς Vallæ versio vehementer aberrat, cum haud dubie in codicem corruptum incidit.

(95) Μητρὸς δὲ οὐκ εὐ δεδιατημένης. Μητρὸς ἐκδεδητημένης, D. 1. Μητρὸς δὲ οὐκ εὐ διατημένης, A. 3. Δέ, post μητρὸς, abest, A. 2. «Matre in crapula et luxu volutata,» Con. Sæpe duplex augmentum obtinere in hoc verbo, notum est. Thucyd. vii, 77, Πολὰ μὲν ἐς θεοῦ νόμῳ δεδητημαί. Nec ἐκδιατᾶσθαι alienum est ab hoc loco, quod notat immodica, immoderata uti vivendi consuetudine. Ἐκδεδητημένοι habet Philo p. 471. Scholiasta ad Thucyd. i, 152, explicat, ἔξω τῶν Λακωνικῶν διητᾶτο νομῶν.

(96) Ὅτι συμβαίνει, κ. τ. λ. «Quod etiam ex mala habitudine corporis in adversam fortunam incidere contingit,» Con.

(97) Κράσει σώματος οὐκ εὐτυχεῖ. Κράσις σώματος οὐκ εὐτυχία, A. 1. 2. Præterea in marg. γρ. δηλονότι ἐκ — σώματος οὐκ εὐχόσση περιπεσεῖν — ἐξ ἐκουσίῳ διαίτης — διεφθαρμένῳ, A. 2. Εὐτυχία, loco εὐτυχεῖ, D. 1, M. 2, A. 3. Vallā haud dubie legit εὐτυχεῖ. Habet enim, prosperum.

(98) Τῷ κοινῷ τοῦ περιέχοντος. Ex communione circumdantis nos aeris, Cono. Hic locus variis de causis mihi suspectus est. Etenim ab ἡ τῷ memorat causas, cur aliquis possit περιπεσεῖν δυσκρασίᾳ σώματος. Prima causa, τὸ κοινὸν τοῦ περιέχοντος, id est communis aer. Sed communitas aeris per se, nisi corruptus sit, neminem lædit. Sæpe autem φθορὰ ἀέρος memoratur. Conjici ergo possit φθοροποιῶν, κακοποιῶν, κακωτικῶν, aut κακῶν, quod proxime accedit ad lectionem Vulgatam. Secunda causa, voluntaria, aut, ut alii habent, involuntaria parentum vivendi ratio. Sed involuntarium nemini imputatur, voluntarium vero nemo reprehendit, nisi malum sit. Conjici ergo possit, ἀνοικέλου, ἀκολάστου, loco ἐκουσίας. In tertio membro manifeste redundat ἐκείνων. Sermo est de iis qui ipsi sibi auctores sunt φθορᾶς καὶ δυσκρασίας. Cono habet: *vel ex seipsis volupiate corruptis*. Forte ergo legit, αὐτῶν ἐξ αὐτῶν ἀπὸ τρυφῆς. Quoniam tamen mox est ἐξ ἐκου-

Τῆς δὲ προνοίας τῇ μὲν κοινῆς οὐσης, τῇ δὲ ἰδιαζούσης. ἀνάγκη τοῖς καθόλου τὰ κατὰ μέρος ὁμοιοπαθεῖν (93). Τοῦ γὰρ περιέχοντος ξηροῦ ὄντος, ξηραίνεται τὰ σώματα, εἰ καὶ μὴ πάντα ὁμοίως (94) καὶ μητρὸς δὲ οὐκ εὐ δεδιατημένης (95) καὶ τρυφῆς, ἀκολούθως τὰ τικόμενα καὶ τοῖς σώμασι δύσκρατα, καὶ ταῖς ὁρμαῖς παράφορα γεννᾶται. Ἀπὸ οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι συμβαίνει (96), καὶ κράσει σώματος οὐκ εὐτυχεῖ (97) περιπεσεῖν, ἡ τῷ κοινῷ τοῦ περιέχοντος (98), ἡ ἐξ ἐκουσίας διαίτης (99) τῶν γεννησάντων, ἡ καὶ αὐτῶν ἐκείνων ἀπὸ τρυφῆς διεφθαρμένων (1) ὥστε τὰς κράσεις ἐξ ἐκουσίας ὀρχῆς (2) ἐστ' ὅτε φαύλας κατασκευάζεσθαι, καὶ μὴ τὴν πρόνοιαν (3) πάντως αἰτίαν εἶναι τῶν τοιούτων. Ὅταν οὖν ψυχὴ κράσει σώματος ἐνδοῦσα, ἐπιθυμίας

B 155 ἡ θυμοῖς αὐτὴν ἐκδῶ (4), καὶ ἀπὸ τῶν τυχηρῶν καταπιεσθῇ, ἡ χανωθῇ, ὅλον πένις ἡ πλούτου, ἐκούσιον κακὸν ὑφίσταται. Ἡ γὰρ μὴ ἐνδοῦσα κατορθοῖ καὶ νικᾷ τὸ δύσκρατον, ὡς ἀλλοιωσαὶ μᾶλλον ἢ ἀλλοιωθῆναι (5) καὶ καθίστηται τὰς ψυχικὰς διαθέσεις (6) εἰς εὐεξίαν ἀγωγῇ χρηστῇ καὶ διαίτῃ προσφῶν. Ἀπὸ οὖν ἐκ τῶν κατορθούντων, ὡς οἱ μὴ κατορθώσαντες (7) ἐκούσιως ἀμαρτάνουσιν. Ἐφ' ἡμῖν

σίας ἀρχῆς, hic locus ita etiam constitui possit: ἡ τῷ κακῷ τοῦ περιέχοντος (quæ est ἀκούσιος ἀρχὴ) ἐξ ἐκουσίας διαίτης ἡ μὲν αὐτῶν (si ea sit mala) ἡ καὶ αὐτῶν τῶν γεννησάντων ἀπὸ τρυφῆς διεφθαρμένων. (Quæ causa ratione parentum est ἐκούσιος, ratione liberorum ἀκούσιος.)

C (99) Ἐξ ἐκουσίας διαίτης. Ἐξ ἐκουσίῳ διαίτης, D. 1, A. 1, 3. Sic omisso δέ, A. 2. Voluntaria, et mox γεννησάντων, quæ generantur, Con.

(1) Τρυφῆς διεφθαρμένων. Τρυφῆς διατημένων καὶ διεφθαρμένων, A. 3. Voluit fortasse ἐκδεδιατημένων.

(2) Ὅστε τὰς κράσεις ἐξ ἐκουσίας ἀρχῆς. Ὅς ἅμα τε καὶ τὰς κράσεις ἐξ ἐκουσίῳ ἀγωγῆς, D. 1. Ὅστε καὶ τὰς κράσεις ἐξ ἐκουσίῳ ἀρχῆς, A. 1, 2. Ὅς ἅμα τε καὶ τὰς κράσεις ἐξ ἐκουσίῳ ἀρχῆς, A. 3. Mox, ἐστ' ὅτε καὶ φαύλας, A. 2. «Ex voluntaria causa,» Con. Dicitur autem tam ἐκούσιος, quam ἐκούσια ἀρχή. Paulo ante est eadem varietas inter ἐκούσιον τε ἐκούσιος. Ἐκούσιος vero ἀρχή hoc loco est tam parentum, quam liberorum voluntaria intemperantia. Ἀκούσιος autem ἀρχή est ἡ τοῦ ἀέρος δυσκρασία καὶ φθορά.

(3) Καὶ μὴ τὴν πρόνοιαν. Γὰρ, loco μὴ, A. 2. Mox, εἴαν οὖν ἡ ψυχὴ, D. 1.

D (4) Ἐκδῶν, κ. τ. λ. Ἐκδῶ ἡ ἀπὸ τῶν τυχηρῶν καταπιεσθῇ, D. 1, A. 2. Sic, sed χερῶν, loco τυχηρῶν, A. 3. Τυχηρῶν, loco λυπηρῶν habet etiam A. 1. Ita etiam Eliebodius reddidit. Vallā, a fortunis. Cono, ab eventu. Ergo idem videtur legisse. Et sane τυχηρὰ sunt πένια et πλούτος. Accedit, quod nemo dixerit, ἀπὸ τῶν λυπηρῶν χανωθῆναι τινα. Mox εἰ γάρ, loco ἡ γάρ, A. 3.

(5) Ὅς ἀλλοιωσαὶ μᾶλλον ἢ ἀλλοιωθῆναι. Ut potius inverteret, quam inverteretur, pessumque mitteret, quam mitteretur, Vallā. Forte ἀλοιῆν simul in mente habuit, aut ita legit.

(6) Ψυχικὰς διαθέσεις. Ψυχικὰς κινήσεις, et in marg. a man. rec. γρ. διαθέσεις, D. 1. Ψυχικὰς δυνάμεις καὶ κινήσεις εἰς εὐεξίαν ἀγωγῇ, A. 3. «Animales dispositiones,» Con. «Animæ actiones,» Vall.

(7) Ὅς οἱ μὴ κατορθώσαντες. Ὅς οἱ μὴ κατορθούντες, A. 3, D. 1. «Qui se neutiquam corrigunt,» Vall.

γάρ, ἢ συνδραμεῖν τὰς δυσκρασίας, ἢ ἀντιθεῖναι καὶ κρατῆσαι. Οἱ δὲ πολλοὶ τὴν δυσκρασίαν ὡς αἰτίαν τῶν κακῶν προβαλλόμενοι (8), ἀνάγκη καὶ οὐ προαιρέσει τὴν κακίαν ἐπιγράφουσι· καὶ διὰ τοῦτο ῥασι, μὴδὲ τὰς ἀρετὰς ἐφ' ἡμῖν εἶναι, ἀτόπως λέγοντες.

ΚΕΦ. ΜΑ' (9).

Διὰ ποίας αἰτίας αὐτεξούσιοι γεγόμεναι.

Ὑπόλοιπόν ἐστιν εἰπεῖν διὰ ποίας αἰτίας (10) αὐτεξούσιοι γεγόμεναι. Φαμέν τοίνυν εὐθέως τῷ λογικῷ συνεισέρχεσθαι τὸ αὐτεξούσιον, καὶ τοῖς (11) γενητοῖς (12) συμπεφυκέναι μεταβολὴν καὶ τροπὴν, μάλιστα τοῖς (13) ἐξ ὑποκειμένης ὕλης γενομένοις. Ἀρχὴ γὰρ γενέσεως (14), τροπὴ. Ἐξ ἀλλοιώσεως γὰρ τῆς ὑποκειμένης ὕλης ἡ γένεσις. Κατανοήσεις δ' ἂν τις τὸ λεγόμενον, ἀποβλέπων εἰς τε τὰ φυτὰ πάντα καὶ τὰ ζῶα, τὰ τε χερσαῖα καὶ πτηνὰ καὶ ἐνυδρά (15). Συνεχῆς γὰρ ἡ τούτων μεταβολὴ (16). Ὅτι δὲ καὶ τῷ λογικῷ (17) συνεισέρχεται τὸ αὐτεξούσιον, 156 ἐκ τῶν εἰρημμένων περὶ (18) τοῦ ἐφ' ἡμῖν εἶναι τι, τοῖς μὴ (19) παρέρχως ἀκηκοῦσιν εὐδελόν ἐστιν. Οὐδὲν δὲ ἴσως ἀποπον, καὶ νῦν ὑπομνησαι τῶν αὐτῶν (20), τῆς ἀκολουθίας ἐπιζητούσης αὐτά. Τοῦ λογικοῦ τὸ μὲν ἐστὶ θεωρητικόν, τὸ δὲ πρακτικόν· θεωρητικὸν μὲν, τὸ κατανοοῦν (21), ὡς ἔχει τὰ ὄντα· πρακτικὸν δὲ, τὸ βουλευτικόν, τὸ ὀρίζον τοῖς πρακτοῖς (22) τὸν ὀρθὸν λόγον. Καὶ καλοῦσι τὸ μὲν θεωρητικόν, νοῦν· τὸ δὲ πρακτικόν, λόγον· καὶ τὸν μὲν, σοφίαν, τὸν (23) δὲ, φρόνησιν. Πᾶς δὲ ὁ βουλευόμενος, ὡς ἐπ' αὐτῷ τῆς αἰρέσεως (24) οὐσης τῶν πρακτέων, βουλευέται, ἵνα τὸ προκρίθῃ ἐκ τῆς βουλῆς ἔληται, καὶ ἐλόμενος πράξῃ. Πᾶσα τοίνυν ἀνάγκη,

agnoscitur eos, qui non recte illud ipsam praestant, peccatum suscipere voluntarium. Nam in nostra potestate est situm, aut dedere se malis temperationibus, aut reluctari et vincere. At plerique malam temperationem ut perturbationum causam excusantes, necessitati, non suae ipsorum voluntarii vitium ascribunt: et idcirco absurdissime etiam virtutes in nostra potestate positae esse negant.

CAP. XLI.

Quam ob causam libera voluntate procreati simus.

Reliquum est ut dicamus, quam ob causam libera voluntate procreati simus. Dicimus ergo cum ratione natura conjunctam esse liberam voluntatem, et rebus genitis connatam esse mutationem, iis maxime quae ex subjecta materia generate sunt. Principium enim cujusque ortus mutatio est. Nam ex commutatione subjectae materiae, ortus existit. Facile autem intelligitur quod dicimus, si stirpes omnes et animalia terrena et aquatilia et volatilia respiciamus. Continua enim est horum mutatio. Verum copulari natura cum ratione liberam voluntatem, ex his quae diximus, cum aliqua in nostra esse potestate dissereremus, apertum est iis qui attente studioseque audierunt. Alienum tamen forte non sit, etiam nunc eadem admonere, quando hoc ordo disputationis postulat. Ejus, quod ratione utitur, aliud in contemplando, aliud in agendo ponitur. In contemplando ponitur, quod rerum naturam, quemadmodum se habeat, perspicit. In agendo, quod deliberat, quod rebus iis quae sub actionem cadunt, rectam rationem statuit. Atque illud quidem mentem, hoc rationem; illud sapientiam, hoc prudentiam appellant. Quicumque autem consulat, quod in se sit optio rerum agendarum, consulat,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(8) Προβαλλόμενοι. Προσβαλλόμενοι, D. 1. Culpanτες, Con. Mox, μήτε τὰς ἀρετὰς, D. 4. Προβαλλέσθαι idem est, quod προφασίζεσθαι.

(9) Cap. 41. Index idem, A. 1, 3. Sic, sed μα', a man. rec., A. 3: Περὶ τοῦ, διὰ ποίας αἰτίας αὐτεξούσιοι γεγόμεναι, μ', D. 1. Loco κεφ. μα', est λόγος ἔβδομος, M. 2. «Quam ob rem cum libero arbitrio creati simus», cap. 40. Vall. Cono incipit libri vii, cap. 3: «Cur homo sit libero arbitrio praeditus, quia rationalis et ex nihilo productus, ubi obiter de angelorum bonorum et malorum arbitrio tractat. Et quod sponte mali evadimus, differentiam liberi arbitrii ab habitu subdens.» Confer Joan. p. 194.

(10) Διὰ ποίας αἰτίας. Διὰ τὸ ποίας αἰτίας, A. 1. Mox λογισμῷ, loco λογικῷ, A. 3.

(11) Αὐτεξούσιον, καὶ τοῖς. Ὡς, sicut, loco καὶ, Con. Probo καὶ. Nec enim hoc similitudinis causa addidit, sed inferius ex eo argumentatur. Valla etiam habet καὶ.

(12) Γενητοῖς. Γενητοῖς, A. 2, D. 1. Mox consentiunt iterum in γενητός.

(13) Μάλιστα τοῖς. Τό, A. 3.

(14) Ἀρχὴ γὰρ γενέσεως. Hic in marg. haec nota: Σύμβεσις γὰρ ἀρχὴ διαστάσεως, D. 1. Mox κατανοήσαι, idem.

(15) Καὶ τὰ χερσαῖα καὶ τὰ ἐνυδρά καὶ πτηνὰ. Τὰ τε χερσαῖα καὶ πτηνὰ καὶ ἐνυδρά, A. 1, 2. Τὰ τε χερσαῖα καὶ τὰ πτηνὰ καὶ ἐνυδρά, D. 1, A. 3. Eundem ordinem servant Con., Vall.

(16) Ἡ τούτων μεταβολή. In marg. haec est no-

ta, ταυτὸν ἀλλοίωσις καὶ μεταβολή, D. 1. Cono addit: «Secundum corporales mutationes, animi vero mutatio secundum voluntatem et electionem.»

(17) Ὅτι δὲ τῷ λογικῷ. Καί, post δέ, addit D. 1, A. 1, 2, 3.

(18) Εἰρημμένων περὶ. Περί abest, A. 3. Idem mox παρέρχω.

(19) Εἶναι τι τοῖς μὴ. Εἶναι τινα τοῖς μὴ, A. 1. Mox vitiose ἀκηκοῦσιν, D. 1.

(20) Ὑπομνησῶμι τῶν αὐτῶν. Περί, ante τῶν, addit D. 1.

(21) Τὸ κατανοοῦν. Τὸ κατὰ νοῦν, A. 1, M. 2. Sic, omisso μὲν, A. 3.

(22) Τὸ ὀρίζον τοῖς πρακτοῖς. Πρακτικοῖς, loco πρακτοῖς, A. 1, 2, 3, M. 2. Mox, καὶ καλοῦσι δὲ τὸ μὲν, A. 2. Καὶ καλοῦσι τὸν μὲν θεωρητικόν· τὸν δέ, A. 1. Ab τὸ μὲν θεωρητικόν νοῦν ad λόγον καὶ omitit Vall.

(23) Τὸν μὲν σοφίαν, τόν. Τὸ μὲν σοφίαν, τό, A. 3.

(24) Ὁ βουλευόμενος ἐπ' αὐτῷ τῆς αἰρέσεως. Ὡς, ante ἐπ', addit, et αἰρέσεως ex correct rec., antea αἰρέσεως, D. 1. Ὁ βουλευόμενος ὡς ἐν αὐτῷ τῆς αἰρέσεως, A. 1. Sic, sed syllaba eu in βουλευόμενος a man. rec., a manu prima vero ἐπ', loco ἐν, A. 2. Ὡς habet etiam A. 3, Con., Vall. Sed Valla habet etiam περί ante τῶν πρακτέων. Πρακτῶν habet A. 1. Πρακτικῶν, M. 2. Πρακτῶν βούλεται, A. 3.

at eligat, quod e consultatione sit antepositum, et ubi elegerit, agat. Omnino ergo necesse est, eum, in quo sit consultatio, etiam dominum esse actionum. Si enim dominus non est actionum, frustra habet deliberandi vim. Quod si ita est, necessario cum ratione libera voluntas existit. Aut enim non erit rationis compos, aut, si sit rationis compos, erit dominus actionum. Si autem sit dominus actionum, omnino liberam habebit agendi voluntatem. Demonstratum est.

Itaque ex utroque concluditur hominem necessario libera esse voluntate atque mutabilem: mutabilem, quoniam genitus; libera voluntate, quoniam ratione præditus. Quare qui Deum accusant quod hominem non creavit ejusmodi, ut in eum vitium cadere nullum posset, sed liberæ voluntatis effecerit, imprudentes Deum accusant, quod rationis compotem ac non a ratione vacuum hominem genuerit. Necessarium est enim alterum de duobus, aut rationis expertem esse factum, aut, si rationis esset particeps et in rebus agendis versaretur, esse libera voluntate. Necessario igitur omnis natura rationis particeps, libera voluntate est et sua natura mutabilis. Sed illæ quidem naturæ, quæ ex subjecta sunt materia, dupliciter sunt mutabiles, et propter materiam, et hoc ipso quod factæ sunt. Quæ autem non ex subjecta materia effectæ sunt, uno solummodo, nempe ortus, mutabiles sunt. Rursus ex his naturis quæ materia vacant, eæ quæ circa terram versantur, et ob societatem, quam cum hominibus habent, in rebus agendis occupantur, magis sunt cæteris mutabiles. Quæ vero ob naturæ præstantiam cum Deo per inclinationem et propensionem versantur, et per illius contemplationem beatitudine fruuntur, et in seipsas et Deum

A τὸν ἔχοντα τὸ βουλευέσθαι (25), καὶ κύριον εἶναι πράξεων. Εἰ γὰρ μὴ κύριος εἴη πράξεων, περιττῶς ἔχει τὸ βουλευέσθαι· εἰ δὲ τοῦτο, ἐξ ἀνάγκης παρυφίσταται τῷ λογικῷ τὸ αὐτεξούσιον· ἢ γὰρ οὐκ ἔσται λογικὸν, ἢ (26) λογικὸν ὄν, κύριον ἔσται πράξεων· κύριον δὲ ὄν πράξεων, πάντως αὐτεξούσιον ἔσται. Ἐδείχθη δὲ καὶ τὰ ἐξ ὑποκειμένης ὕλης γενητὰ τρεπτὰ (27) ὄντα.

etiam est, quæ ex subjecta materia nata sunt muta-

· Ἐξ ἀμφοτέρων ἄρα συνάγεται, τὸ τὸν ἄνθρωπον (28) ἐξ ἀνάγκης αὐτεξούσιον καὶ τρεπτὸν εἶναι· τρεπτὸν μὲν, ἐπειδὴ γενητὸς (29)· αὐτεξούσιον δὲ, ἐπειδὴ καὶ λογικὸς (30). Ὅσοι τοίνυν (31) αἰτιῶνται τὸν Θεόν, ὅτι τὸν ἄνθρωπον οὐκ ἐποίησε κακίας (32) ἀνεπίδεκτον, ἀλλ' αὐτεξούσιον (33), λανθάνουσιν ἑαυτοὺς αἰτιῶμενοι τὸν Θεόν, ὅτι λογικὸν ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον, καὶ 157 οὐκ ἄλογον. Ἀνάγκη γὰρ τῶν δύο τὸ ἕτερον, ἢ ἄλογον γενέσθαι, ἢ λογικὸν ὄντα καὶ περὶ τὰ πρακτὰ στρεφόμενον (34) αὐτεξούσιον εἶναι. Ἐξ ἀνάγκης οὖν πάντα φύσις λογικὴ αὐτεξούσιός ἐστι καὶ τρεπτὴ κατὰ τὴν ἑαυτῆς φύσιν. Ἄλλ' αἱ μὲν ἐξ ὑποκειμένης ὕλης γενόμεναι, κατὰ δύο τρόπους τὸ τρεπτὸν ἔχουσι, κατὰ τε τὴν ὕλην, καὶ κατ' αὐτὸ τὸ γενέσθαι· ὅσαι δὲ οὐκ ἐξ ὑποκειμένης ὕλης ἐγένοντο, καθ' ἓνα μόνον τρόπον τὸν τῆς γενέσεώς (35) εἰσι τρεπτὰ (36). Πάλιν δὲ τούτων τῶν ἀδύλων ὅσαι μὲν ἐν τοῖς περιγείοις εἰσὶ, τῇ κοινωνίᾳ τῇ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους (37) περὶ τὰ πρακτεῖα καταγιγόμεναι, μᾶλλον εἰσι τῶν ἄλλων τρεπτὰ· ὅσαι δὲ δι' ἀκρότητα φύσεως τῷ Θεῷ κατὰ σχέσιν (38) πλησιάζουσι, καὶ τῇ τούτου κατανοήσει τὸ μακάριον καρποῦνται, πρὸς ἑαυτὰς (39) καὶ τὸν Θεόν μόνον ἐστραμμέναι, τῶν μὲν πρακτῶν (40) καὶ τῆς ὕλης παντάπασιν ἑαυτὰς ἀπηλλοτριώσαν, τῇ δὲ θεωρίᾳ (41) καὶ τῷ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(25) Ἐχοντα τὸ βουλευέσθαι. Τὸ abest, A. 2. Mox, περιττῶς ἔχει, idem. Intellecto nimirum ἄν, non male. Obliqua enim etiam oratio est in εἴη.

(26) Ἐστὶ καὶ λογικὸν, ἢ. Ἐστὶ λογικὸν, εἰ, A. 3.

(27) Γενητὰ τρεπτὰ. Γενητὰ τρεπτὰ, A. 1. Γενητὰ abest, A. 3. Τὰ γενητὰ τρεπτὰ, A. 2. Γενητὰ τρεπτὰ, et post ὄντα addit, ἐξ ἀνάγκης, D. 1.

(28) Τὸν ἄνθρωπον. Τὸ τὸν ἄνθρωπον, A. 1. Mox deest ἐξ ἀνάγκης, D. 1.

(29) Τρεπτὸν μὲν, ἐπειδὴ γενητὸς. Τρεπτὸν μὲν, ὅτι γενητὸς, A. 1. Γενητὸς solum loco γενητὸς mutat A. 2. Γενητὸν, D. 1. Mox: αὐτεξούσιος δὲ, ἐπειδὴ λογικὸς, A. 3.

(30) Ἐπειδὴ καὶ λογικὸς. Ὅτι καὶ λογικὸς, A. 1. Ἐπειδὴ λογικὸς, A. 2. Καὶ omittit etiam Vall.

(31) Ὅσοι τοίνυν. Ante hæc additur: Πάντως οὖν συνάγεται τῷ λογικῷ τὸ ἐξ ἀνάγκης αὐτεξούσιον γενόμενον εἶναι τρεπτὸν. Τρεπτὸν δὲ ὄντος, αὐτεξούσιον εἶναι, ὥσπερ καὶ εἰκός. Ὅσοι τοίνυν, κ. τ. λ. D. 1. Sic, sed ἄν addit etiam inter γενόμενον et εἶναι A. 2. Πάντως οὖν συνάγεται τῷ λογικῷ τὸ ἐξ ἀνάγκης αὐτεξούσιον γενόμενον ἄν εἶναι τὸ τρεπτὸν· τρεπτὸν δὲ ὄντος, αὐτεξούσιον εἶναι, ὥσπερ καὶ εἰκός, A. 3. Sed hæc nemo, ut credo, desiderabit, si abfuerint, cum præsertim vix sana videantur. Saltem in principio, loco λογικῷ, videtur legendum λόγῳ. Extrema etiam, ὥσπερ καὶ εἰκός, corrupta videntur. Θεόν, loco τὸν Θεόν, M. 2.

(32) Ἐποίησε κακίας. Ἐποίησε κακίαν, A. 5.

(33) Ἄλλ' αὐτεξούσιον. Absunt, A. 1.

(34) Πρακτεῖα συνστρεφόμενον. Πρακτὰ στρεφόμενον, A. 1, 3. Πρακτεῖα στρεφόμενον, A. 1, 2, D. 1. Στρέφεσθαι περὶ τι habet Gregor. Nazianz. p. 197, et alii.

(35) Τρόπον τὸν τῆς γενέσεως. Τόν abest, A. 2, 3.

(36) Εἰσι τρεπτὰ (sic). In corrigendis notat τρεπτοί, Ani. Εἰσὶ τρεπτὰ, D. 1, 2, 3, M. 2.

(37) Πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Τούς abest, A. 1, 2, D. 1. Mox, περὶ τε καὶ τρεπτὰ καταγιγόμεναι, A. 2. Πρακτὰ, loco πρακτεῖα, A. 1, 3. Πρακτὰ τε καὶ τρεπτὰ, D. 1. Mox τῶν ἄλλων omittit Con.

(38) Τῷ Θεῷ κατὰ σχέσιν. Καὶ τῷ Θεῷ μόνῳ κατὰ σχέσιν, A. 1. Τῷ Θεῷ ἢ κατὰ σχέσιν, A. 2. Τῷ Θεῷ ἢ καὶ κατὰ σχέσιν, D. 1. Loco σχέσιν, A. 3 habet συνάγειαν ἢ κοινωνίαν, quæ sunt interrelationes. Mox deest καί, ante τῇ τούτῳ, Con.

(39) Πρὸς ἑαυτὰς. Ante πρὸς insertum καί, A. 2. Habet etiam Con. Valla addit quidem καί, sed omittit ἑαυτὰς καί.

(40) Τῶν μὲν πρακτῶν. In marg. τρεπτῶν, A. 2. Τῶν μὲν πρακτῶν, M. 2. Καὶ τῶν μὲν πρακτῶν, A. 3. Mox, ἑαυτοὺς ἀπηλλοτριώσαν, A. 1. Παντάπασιν omittit A. 3.

(41) Τῇ δὲ θεωρίᾳ. Δέ, post θεωρίᾳ rejicit A. 1. Καί, post θεωρίᾳ omittit Vall. Mox, καὶ μένουσιν ἀτρεπτοί, D. 1.

Θεῶ προσφικέωσαν, μένουσιν ἄτρεπτοι· αὐτεξούσιοι ἄνθρωποι μὲν οὖσαι (42), διὰ τὸ λογικαί εἶναι, οὐ μὴν (43) τρεπόμεναι, διὰ τὰς προειρημένας αἰτίας. Καὶ θαυμάγε οὐδέν. Καὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων ὅσοι θεωρητικοὶ γενόμενοι τῶν πρακτῶν ἑαυτοὺς (44) ἐχώρισαν, ἔμειναν ἄτρεπτοι. Οἶμαι συναποδεδεῖσθαι τοῖς εἰρημένοις, ὅτι τὴν ἀρχὴν αἱ λογικαὶ πᾶσαι φύσεις ἀριστα δεδημιούργηται, καὶ εἴπερ οὕτω διέμειναν, ὥς ἐξ ἀρχῆς (45) ἐκτίσθησαν, πάσης ἂν κακίας ἐκτὸς ἦσαν· γίνεται δὲ **158** αὐταῖς (46) ἡ κακία κατὰ προαίρεσιν· οὕτω γοῦν αἱ (47) μέινουσαι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς γένεσιν, τὸ μακάριον ἔχουσι. Μόνοι δὲ ἄγγελοι τῶν ἀσωμάτων ἐτρέπησαν, καὶ οὐδὲ αὐτοὶ (48) πάντες, ἀλλὰ τινὲς ἐξ αὐτῶν, ὅσοι ῥέψαντες (49) πρὸς τὰ κάτω, τῶν ἐπιγείων ἔφεσιν ἔσχον, τῆς πρὸς τὰ ἄνω (50) καὶ τὸν Θεὸν σχέσεως ἀποχωρήσαντες.

A solum conversi, a rebus agendis et materia plane se removerunt, et contemplationi Deoque se conjungere, manent immutabiles: libera quidem voluntate præditæ, quoniam ratione utuntur; non tamen mutabiles, ob eas causas quas jam diximus. Neque sane miri quidquam est. Etenim homines contemplationi dediti, qui se ab agendis rebus avocarunt, immutabiles permansere. Puto illud quoque jam esse demonstratum, naturas rationis participes ab initio optime esse genitas; ac si, ut a principio sunt conditæ, ita mansissent, ab omni fuissent vitio remotissimæ. Nunc sua ipsæ voluntate et electione in vitium incurrunt. Nam quæ ita permanserunt, ut initio generatæ sunt, beatitudine perfruuntur. Soli autem angeli inter ea quæ sunt **B** sine corpore, mutati sunt, neque hi omnes tamen, concupierunt, cum a propensione ad res superas et

Deum discessissent. Οὐκοῦν ἐκ τῶν (51) δεδειγμένων ὁ λόγος ἐστίν, ὡς ἕνεκα μὲν τοῦ φύσει (52) τρεπτοῦς ἡμᾶς εἶναι, τὰς δυνάμεις τὰς προαιρετικὰς τρεπτὰς ἔχομεν, οὐ μὴν διὰ τὸ ἔχειν τρεπτὰς δυνάμεις, τοῦ κακοῦς ἡμᾶς εἶναι τὸν Θεὸν ἂν τις αἰτιάσται. Οὐ γὰρ ἐν ταῖς δυνάμειν εἰσι (53) αἱ κακαί, ἀλλ' ἐν ταῖς ἐξέσιν· αἱ δὲ ἐξέεις, κατὰ προαίρεσιν (54) κατὰ προαίρεσιν ἄρα κακοὶ (55) γινόμεθα, καὶ οὐ κατὰ φύσιν ἐσμέν. Μᾶθαι δ' ἂν τις ἀκριδέστερον τὸ λεγόμενον οὕτως· Ἐν τοῖς προλαβοῦσιν δυνάμειν ἐλέγομεν εἶναι, ἀφ' ἧς ἕκαστον, τὸν ποιοῦμεν, ποιεῖν δυνάμεθα. Πᾶσα δὲ προαιρετικὴ δύναμις (56), ἡ αὐτὴ τῶν ἀντικειμένων ἐστὶ· μία γὰρ καὶ (57) ἡ αὐτὴ δύναμις τοῦ ψεύδεσθαι καὶ ἀληθεύειν, καὶ μία καὶ ἡ αὐτὴ δύναμις τοῦ σωφρονεῖν καὶ ἀκολασταίνειν (58). Οὐκέτι δὲ ἡ αὐτὴ ἐξίς τῶν ἀντικειμένων, ὅσον τοῦ ἀκολασταίνειν καὶ σωφρονεῖν (59), ἢ τοῦ ψεύδεσθαι καὶ ἀληθεύειν, ἀλλὰ τῶν ἐναντίων (60) αἱ

Itaque ex his quæ demonstravimus, manifestum est, quoniam natura sumus mutabiles, vires nos, quibus eligimus, mutabiles habere. Neque tamen, quoniam mutabiles vires habemus, improbitatis nostræ culpa in Deum conferenda est. Non enim in facultatibus sunt vitia, sed in habitibus. Habitus autem ex electione et voluntate sunt. Itaque nostra ipsorum electione et voluntate improbi evadimus, non natura sumus. Quod accuratius doceri potest sic: Supra facultatem esse dicebamus, per quam omnia, quæ facimus, facere possumus. Omnis autem vis eligendi oppositorum est; una enim eademque facultas est, et mentiendi, et verum dicendi, et una eademque facultas temperate et intemperate **C** vivendi. At non idem habitus contrariorum est, ut intemperanter et temperanter vivendi, aut mendacium et verum dicendi; sed contrariorum contra-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(42) Αὐτεξούσιοι μὲν οὖσαι. Cono addit: et veritabiles, id est, καὶ τρεπταί.

(43) Διὰ τὸ λογικαί εἶναι, οὐ μὴν. Διὰ τὸ λογικαί εἶναι, οὐ μὴν, A. 1, 2, D. 1. Sic, sed λογικόν, A. 3. Λογικαί refertur ad αὐτεξούσιοι, non ad εἶναι. Mox: Καίτοι θαυμάγε, A. 3.

(44) Τῶν πρακτῶν ἑαυτοὺς. Loco πρακτῶν in marg. τρεπτῶν, A. 2. Mox idem, καὶ ἔμειναν ἄτρεπτοι. Sed Cono: manent invertibiles. Mox post οἶμαι malim addere οὖν, quod facile ante σύν, cum quo haud raro permutatur, potuit excidere. Cono addit, itaque.

(45) Ὡς ἐξ ἀρχῆς. Ὡς ἐκ τῆς ἀρχῆς, A. 3.

(46) Γίνεται δὲ αὐταῖς. Ferri hoc potest. Conjici tamen possit προσγίνεται. Ab γίνεται ad μακάριον ἔχουσι omittit Cono.

(47) Οὕτω γοῦν αἱ. Ὅντως. Sic, loco οὕτω, A. 3. Haud dubie voluit ὄντως. Non inepte.

(48) Καὶ οὐδὲ αὐτοὶ. Οὗτοι, loco αὐτοῖ, A. 2, 3, D. 1.

(49) Ὅσοι ῥέψαντες, κ. τ. λ. Quicunque videlicet se ad inferiora aut ad terrestrium concupiscen- **D** tiam sponte convertentes, ab habitudine, quæ est ad superiora et divina, se separarunt, in diesque magis ac magis separant, Cono.

(50) Τῆς περὶ τὰ ἄνω. Τῆς πρὸς τὰ ἄνω, A. 1, 2, 3, D. 1. Ad superiora, Cono.

(51) Οὐκοῦν ἐκ τῶν. Omisso οὐκοῦν, post δεδειγμένων additur οὖν, et post ὁ λόγος omittitur ὅτιν, A. 3.

(52) Ὡς ἕνεκα τοῦ φύσει. Μέν, post ἕνεκα, addit A. 1, 2, 3, D. 1. Ὅτι, loco ὡς, M. 2. Mox, facultatem electivam veribilem, Con. Et sic mox iterum, A. 3. Ita: Τὰς κατὰ προαίρεσιν δὲ δυνάμεις ἔχομεν, A. 3.

(53) Ἐν ταῖς δυνάμειν εἰσιν. Εἰσιν abest, D. 1.

(54) Αἱ δὲ ἐξέεις, κατὰ προαίρεσιν. Cono addit, acquiruntur.

(55) Κατὰ προαίρεσιν ἄρα κακοί. Κατὰ ταύτην ἄρα κακοί, D. 1. Mox, γινόμεθα, καὶ κατὰ φύσιν, A. 2. Deinde: δυνάμειν λέγομεν, loco δυνάμειν ἐλέγομεν, A. 3.

(56) Πᾶσα δὲ προαιρετικὴ δύναμις. Post δὲ in- **D** terponit προαίρεσις ἢ, M. 2. Idem mox, loco ἡ αὐτὴ, habet καὶ αὐτὴ.

(57) Μία γὰρ καὶ ad proximum δύναμις absunt, A. 2. A priori καὶ ἡ αὐτὴ ad posterius absunt, Con. Mox, καὶ μία γὰρ ἡ αὐτὴ, A. 2. Nec γάρ, nec ἡ habet A. 3.

(58) Καὶ ἀκολασταίνειν. Καὶ τοῦ ἀκολασταίνειν, A. 2. Mox ὅτι, loco οὐκέτι, A. 3. Mox idem omittit τοῦ, ante ψεύδεσθαι.

(59) Ἀντικειμένων, ὅσον τοῦ ἀκολασταίνειν καὶ σωφρονεῖν. Post ἀντικειμένων addit ἐστίν, et ante σωφρονεῖν addit τοῦ, D. 1. Τό, loco τοῦ, post ὅσον habet A. 2.

(60) Ἀλλὰ τῶν ἐναντίων. Ἀλλὰ τὸ ἐναντίον, A. 1.

rii sunt habitus. Nam temperanter vivere habitus est virtutis; intemperanter, vitii. Non sunt ergo vitia facultatum, sed habituum et electionis. Non enim facultas est, quæ facit, ut immodeste vivamus aut mendacium dicamus, sed electio. Erat enim in nostra potestate, verum dicere, non mendacium. Si ergo vitium facultas non est, sed habitus, non, qui facultatem nobis dedit, causa nobis improbitatis est, sed habitus, qui per nos et propter nos comparatur. Licebat enim contrarium habitum, non istum vitiosum, exercitatione querere. Differt autem facultas ab habitu, quod omnes facultates naturales sint: habitus a nobis parti; et facultates doctrina tradi non possunt, habitus discendo et consuetudine adveniat. Quocirca si facultas naturalis quædam res est, nec doctrina tradi potest, habitus adventitia, et doctrina traditur: non natura causa vitiorum est, sed quod vitiose instituti sumus, et ideo vitiosum habitum comparavimus. Omnem enim habitum comparari a nobis, ostensum est. Facultates porro esse naturales, ex eo patet, quod omnes easdem habent facultates, exceptis iis qui mutili sunt. Contra, habitus non esse naturales, inde perspicitur, quod non eosdem omnes habent habitus, sed alii alios. Quæ enim natura sunt, eadem sunt apud omnes.

CAP. XLII.

De providentia.

Libera voluntate esse hominem, et quarum rerum liberam habeat voluntatem, et cur libera voluntate creatus sit, satis supra explicatum est. Sed quoniam non cuicunque propositum est hominem interficere, etiam interficit, sed aliquando interficit, aliquando non interficit: quod electio ejus im-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(61) Καὶ τῆς προαιρέσεως. Καὶ τῶν προαιρέσεων, D. 1, A. 2. Vulgatum habet Con., Vall. Totum sic: κακίαι, αὐ καὶ (sic) τῶν ἔξων καὶ τῶν προαιρέσεων, A. 3. Forte voluit ei καί, loco αὐ καί.

(62) Ἡ ἡμῶν παρασκευάζουσα ἡμᾶς, A. 1, 2, 3, D. 1.

(63) Ἐφ' ἡμῶν γὰρ ἦν. Γὰρ rasura sublatum, A. 2.

(64) Ἀληθεύειν καὶ μὴ ψεύδεσθαι. Μὴ abest, D. 1. Ἀληθεύειν ἢ ψεύδεσθαι, A. 1, 3. Sic Con. Τὸ ἀληθεύειν καὶ (hic rasura deletum μὴ) ψεύδεσθαι, A. 2. Valla plura addit sic: intemperanter agere, sive mentiri, temperanter vivere, aut vera proloqui.

(65) Ἡμῶν τῶν κακῶν. Τῶν κακῶν ἡμῶν, A. 3.

(66) Ἀλλ' ἔξεις. Ἀλλ' ἢ ἔξεις, D. 1. Mox deest καὶ δι' ἡμῶν, M. 2. Paulo post, προγινόμενη, A. 3. Προγινόμενη, D. 1.

(67) Τῷ πάσας μὲν τὰς δυνάμεις. Τῷ ex correct. rec., antea τό, D. 1. Mox, καὶ τὸ τὰς μὲν δυνάμεις, idem.

(68) Καὶ ἔθους. Καὶ θείας, A. 1. Ergo Valla, et speculatione. Mox idem post ἀδίδακτος addit, est qualitas, id est, ἐστὶ ποιότης.

(69) Ἐπίκτητος καὶ διδακτῆ. Διδακτικῆ, A. 3.

(70) Ἀλλὰ τὸ κακῶς ἡμᾶς ἤχθαι. Ἐθίσαι, loco ἤχθαι, D. 1, A. 2. Ἠχθαι, educatos esse. Aristot. Eth. ad Nicomach. 1, 4: Δεῖ τοῖς ἔθουσιν ἤχθαι καλῶς τὸν περὶ καλῶν — ἀκούσμενον. Ἐθίσαι absque subiecto locum habere nequit. Postulatur enim τοὺς γονέας καὶ διδασκάλους. Nam ἐθίζειν activum est

ἀνατιναι· τὸ μὲν γὰρ σωφρονεῖν, τῆς κατ' ἀρετὴν ἐστὶν ἔξεως· τὸ δὲ ἀκολασταίνεσθαι, τῆς κακίας. Οὐκ εἰσὶν ἄρα τῶν δυνάμεων αἱ κακίαι, ἀλλὰ τῶν ἔξων καὶ τῆς προαιρέσεως (61). Οὐ 159 γὰρ ἡ δύναμις ἐστὶν ἡ παρασκευάζουσα ἡμᾶς (62) ἀκολασταίνεσθαι ἢ ψεύδεσθαι, ἀλλ' ἡ προαίρεσις. Ἐφ' ἡμῶν γὰρ ἦν (63) ἀληθεύειν, καὶ μὴ ψεύδεσθαι (64). Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἐστὶν ἡ κακία δύναμις, ἀλλ' ἔξεις, οὐκ ὁ τὴν δύναμιν δοὺς αἴτιος ἡμῶν τῶν κακῶν (65), ἀλλ' ἡ ἔξεις (66) ἢ παρ' ἡμῶν καὶ δι' ἡμῶν καὶ δι' ἡμᾶς προσγινόμενη. Ἐξῆν γὰρ τὴν ἐναντίαν ἔξιν ἐκ τῆς γυμνασίας κτήσασθαι, καὶ μὴ τὴν φαύλην. Διαφέρει δὲ δύναμις ἔξεως, τῷ πάσας μὲν τὰς δυνάμεις (67) φυσικὰς εἶναι· τὰς δὲ ἔξεις ἐπεισάχτους· καὶ τῷ τὰς μὲν δυνάμεις ἀδίδακτος εἶναι, τὰς δὲ ἔξεις ἐκ μαθήσεως καὶ ἔθους (68) προσγίνεσθαι. Εἰ τοίνυν ἡ δύναμις φυσικὴ τις καὶ ἀδίδακτος, ἡ δὲ ἔξεις ἐπὶκτητος καὶ διδακτῆ (69)· οὐκ ἡ φύσις αἰτία τῶν κακῶν, ἀλλὰ τὸ κακῶς ἡμᾶς ἤχθαι (70), καὶ διὰ τοῦτο κακὴν ἔξιν κτήσασθαι. Πᾶσα γὰρ ἔξεις ἐπὶκτητος ἐδείχθη. Ὅτι δὲ φύσις εἰσὶν αἱ δυνάμεις, ὅλην ἐκ τοῦ πάντας τὰς αὐτὰς ἔχειν δυνάμεις, πλὴν τῶν πεπηρωμένων. Ὅτι δὲ αἱ ἔξεις οὐ φυσικαὶ (71), ὅλην ἐκ τοῦ μὴ πάντας τὰς αὐτὰς ἔχειν ἔξεις (72), ἄλλους δὲ ἄλλας. Τὰ γὰρ φύσις, τὰ αὐτὰ παρὰ πᾶσιν (73).

KEΦ. MB' (74).

Περὶ προνοίας.

Ὅτι μὲν αὐτεξούσιος ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, καὶ τίμων ἐστὶν αὐτεξούσιος, καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν αὐτεξούσιος γέγονεν, ἀτάρκτης ἐν τοῖς προλαβοῦσιν εἰρηται. Ἐπειδὴ αὐτὸ πᾶς ὁ 160 προθέμενος φωνεῖται, πάντως φωνεῖται (75)· ἀλλὰ ποτὲ μὲν φωνεῖται, ποτὲ δὲ οὐ, τῆς προαιρέσεως παρεμποδισθείσης (76), καὶ μὴ

alium assuefacere. Vall. reddidit, assuevisse. Sed hoc est εἰθίσθαι. Aristot. Eth. ad Nicomach. II, 1: Ὁ λίθος φύσει κάτω φερόμενος οὐκ ἂν ἐθισθεῖται ἄνω φερεσθαι, οὐδ' ἂν μυριακίς αὐτὸν ἐθίξῃ τις ἄνω ῥίπτων. Et ibid. Οἱ γὰρ νομοθεταὶ τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθοῦς.

(71) Ὅτι δὲ ἔξεις οὐ φυσικαί. Αἱ, ante ἔξεις, addit A. 1, 2, 3, D. 1. In versione, loco idem, quod vitiosum est, correxī inde. Vitium istud servavit etiam edit. Ox.

(72) Τὰς αὐτὰς ἔχειν ἔξεις. Τὰς αὐτὰς ἔξεις ἔχειν, A. 2, D. 1.

(73) Τὰ αὐτὰ παρὰ πᾶσιν. In his desinit A. 1, cum tamen nullum sit indicium defectus. In media enim pagina orationem terminat.

(74) Cap. 42. Index idem, A. 2, 3. Idem, sed μτ', D. 1. Solum λόγος, loco κεφ. μβ', habet M. 2. De providentia. Cap. 41, Vall. Cono incipit libri VIII De providentia. Cap. 1: Investigat, si sit divina in rebus providentia, quam multis argumentis colligit.

(75) Πάντως φωνεῖται. Πάντως omittit A. 3. Idem paulo ante habet ἐπεὶ δέ, loco ἐπειδὴ δέ.

(76) Τῆς προαιρέσεως παρεμποδ. Τῆς πράξεως παρεμποδισθείσης, D. 1. Τῆς προθέσεως ἐφ' ἡμῶν οὐσης καὶ μὴ δραττούσης τὸν σκοπόν. Πρόνοιαν δὲ τινα τούτων. Sed in marg. a man. rec. γρ. τῆς πράξεως παρεμποδισθείσης καὶ μὴ δραμούσης κατὰ σκοπόν, A. 2. Vide mox notata ex D. 1. Actione impedita, Con. Præpedita actione, Vall. A. 3 habet ita: τῆς πράξεως παραποδισθείσης. A. 5. Προαίρεσις est propositum agendi. Atque ita etiam h. l. explican-

δραμούσης (77) κατὰ σκοπόν· πρόνοιαν δὲ τούτων τι-
νὰ ἔφαμεν αἰτίαν εἶναι (78), καὶ οὐχ εἰμαρμένην·
ἀκόλουθος τοῖς ἐφ' ἡμῖν (79) ἐστὶν ὁ περὶ τῆς προ-
νοίας (80) λόγος. Διαιρεῖται δὲ καὶ οὗτος (81) εἰς
τρία· πρῶτον μὲν, εἰ ἐστὶ πρόνοια· δεύτερον, τί (82)
ἐστὶ τρίτον, τίνων ἐστὶν. Ἄλλ' Ἰουδαῖος μὲν οὐδ' ἂν
μαινόμενος ἀγνοήσῃ πρόνοιαν, εἰδὼς μὲν τὰ (83)
κατ' Αἴγυπτον θαύματα, ἑπακούσας δὲ τῶν κατὰ τὴν
ἐρημον, ἐν οἷς τηλαυγέστερα τῶν ὁρατῶν (84) ἐφάνη
τοῖς ἀνθρώποις ἡ πρόνοια· πολλὰ δὲ καὶ ἐν προφήταις
καὶ ἐν Βαβυλῶνι (85) κατανοήτάς ἐργα τῆς προνοίας,
μηδὲ μίαν ἀμφιβολίαν ἐπιδεχόμενα (86)· Χριστιανούς δὲ
καὶ ταῦτα μὲν ἅπαντα διδάσκει (87) πρόνοιαν εἶναι,
μάλιστα δὲ τὸ θεϊκότατον καὶ δι' ὑπερβολὴν φιλάνθρω-
πίας ἀπιστότατον (88) ἔργον τῆς (89) προνοίας, ἡ δι'
ἡμᾶς ἐνσωμάτωσις (90) τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ οὐ πρὸς
τούτους μόνους (91) ὁ λόγος, ἀλλὰ καὶ πρὸς Ἑλλη-
νας, φέρεται καὶ δι' ἄλλων, οἷς ἐκείνους πιστεύουσιν (92),
ἀποδείξωμεν πρόνοιαν οὖσαν. Ὅτι τοίνυν ἐστὶ πρό-
νοια διὰ τῶν αὐτῶν ἂν τις ἐπιδείξειε, δι' ὧν, ὅτι
καὶ Θεὸς ἐστίν, ἐδείξαμεν. Ἡ γὰρ διαμονὴ τῶν
ἀπάντων, καὶ μάλιστα τῶν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ,

A pedita sit, neque cadat ex sententia, quod propo-
suerat; et horum causam esse, non fatum, sed
providentiam, dicebamus; sequitur tractationem
de libera voluntate disputatio de providentia, quæ
etiam in tres partes dividitur. Primum enim qua-
rendum est, sitne providentia; secundo, quid sit,
tertio, quorum sit. Ac Judæus quidem ne insanus
quidem si sit, providentiam ignoret; cum sciat mi-
racula, quæ in Ægypto evenere; cum audierit,
quæ in solitudine contigerint, in quibus illustrior
hominibus apparuit providentia, quam in iis quæ
oculis cernuntur; item cum multa opera providen-
tiæ, et in prophetis et Babylone cognoverit, quæ
omnem dubitationem respuunt. Christianos autem
cum hæc omnia docent, esse providentiam, tum in
primis divinissimum illud et ob eximium amorem
in humanum genus summe incredibile providentiæ
opus, quod Deus se corpore, nostra causa, induerit.
Sed quoniam non cum his modo disputamus,
sed etiam contra Græcos oratio nostra instituitur,
age etiam per alia, quibus illi fidem tribuunt, esse
providentiam demonstramus. Itaque esse providen-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

dum est πράξις. Nec enim *factum perpetratum* h. l. intelligi potest, sed *factum animo propositum et imperfectum*. Forte ergo aliquis πράξιν explicavit προ-
αίρεσιν, alius πρόθεσιν. Ergo in eam partem incli-
naverim, ut problem πράξεως. Nam προαίρεσιν nemo
facile explicaverit vocabulo προθέσεως aut πρά-
ξεως. Accedit consensus codicum et versionum ex
codicibus expressarum:

(77) *Δραμούσης*. His additur: Τῆς δὲ προθέσεως
ἐφ' ἡμῖν ὁσσης καὶ μὴ δραμούσης κατὰ σκοπόν, D. 1.
Πρόθεσις εἰ προαίρεσις h. l. sunt synonyma. Sic
paulo ante est προθέμενος. Ex cod. D. 1 et A. 2,
aliquis conjicere possit, legendum esse, τῆς μὲν
προθέσεως (seu προαίρεσεως) ἐφ' ἡμῖν ὁσσης, τῆς δὲ
πράξεως (πράξις autem hoc loco est ipse actus et
propositum agendi) παρεμποδισθείσης καὶ μὴ δρα-
μούσης κατὰ σκοπόν. Δρατούσης duabus de causis
vix prohibetur, partim, quod rarissime accusativum,
frequentius genitivum habet; partim, quod medium
potius, quam activum in usu est. Cono et Valla
istum appendicem non agnoscunt.

(78) *Πρόνοιαν δὲ τούτων — εἶναι*. Πρόνοιαν δὲ
τούτων τινὰ ἔφαμεν αἰτίαν εἶναι, D. 1. Τινὰ non ha-
bet Con., Vall.

(79) *Ἀκόλουθος τοῖς ἐφ' ἡμῖν*. Ἀκόλουθος τοῖς
ἐφ' ἡμῖν, D. 1. Ἀκόλουθος τοῖς, ὅτι ἐφ' ἡμῖν ἐστὶν ὁ
τῆς προνοίας, A. 2. Forte ἀκόλουθος τοῖς, seu τῷ (id
est λόγῳ), ὅτι ἐφ' ἡμῖν ἐστὶν τινα, ὁ περὶ. Aut ἀκό-
λουθος τῷ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν ἐστὶν ὁ. Cum vitiose
legeretur ἀκόλουθως, Ellebodium videtur conjecisse
ἀκολουθεῖ. Τοῖς ἐφ' ἡμῖν poterat prorsus abesse.
Forte explicandi causa ascriptum vocabulo ἀκόλου-
θος. Nam antea disputavit περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν. Cono
ita: «Expleta eorum, quæ sunt in nobis, determina-
tione, sermo de providentia jure consequitur.» Valla:
«Sequens nobis de providentia erit oratio.» Ergo
omisit τοῖς ἐφ'.

(80) *Ὁ περὶ τῆς προνοίας*. Περί abest, A. 3.

(81) *Διαιρεῖται δὲ οὗτος*. Καὶ post δὲ addit D. 1,
A. 2, 3. «Qui (sermo) in tria dividitur,» Con.

(82) *Δεύτερον, τί*. Post δεύτερον deletum δὲ, D.
1. Mox, videns, loco Judæus, Con. Ἄλλ' ὁ Ἰου-
δαῖος, A. 3.

(83) *Ἀγνοήσῃ, πρόνοιαν εἰδὼς τὰ*. Ἀγνοήσῃ
πρόνοιαν, εἰδὼς μὲν τὰ, D. 1, A. 2, 3. Ἐπακούσας

h. l. interpretor ἔπειτα ἀκούσας. Ἐπὶ enim hic
eamdem vim habet, quam in vocabulo ἐπιπαύειν et
similibus. Mox, μετὰ τὴν ἐρημον, M. 2.

(84) *Τῶν ὁρατῶν*. «Visibiliorque,» Con. «Longe il-
lustrissimæ visiones.» Valla. Ac si ὁράσεις legerit.
Τὰ ὁρατά sunt ea quæ in oculis incurunt, quæ
quisque potest cernere et perspicere. Mox: Ἡ πρό-
νοια τοῖς ἀνθρώποις, A. 3. Idem continuo, πολλὰ
καὶ ἐν.

(85) *Ἐν προφήταις καὶ ἐν Βαβυλῶνι*. Τοῖς,
ante προφήταις, addit M. 2. Etsi multa miraculose
facta ex prophetarum scriptis licet cognoscere,
tamen mihi mirum videtur, cur prophetas et Ba-
bylonem conjunxerit. Loco προφήταις ergo con-
jecerim ὁδοιπορίας, aut simile aliquid, veluti, ἐν τῇ
ἰδίᾳ πατρίδι, ἐν τοῖς ἰδίοις ὁρίοις, ἐν ταῖς μεταξὺ
περιόδοις. Videtur autem hic respicere omnia, quæ
inde a Josuæ expeditionibus ad captivitatem Baby-
lonicam miraculose acciderunt.

(86) *Ἀμφιβολίαν ἐπιδεχόμενα*. Ἀμφιβολ. δεχό-
μενα, A. 2.

(87) *Ἄπαντα διδάσκει*. A. 3 omittit διδάσκει.

(88) *Φιλάνθρωπίας ἀπιστότατον*. Huc refertur
in marg. a man. rec. γρ. ἀγαθώτατον, D. 1. Ἀγα-
θώτατον, loco ἀπιστότατον in textu, A. 2. Valla
reddidit, *fidelissimum*, omisit vero θεϊκότατον. Cono,
D. *incredibilissimum*. Ἀπιστότατον non est hujus loci.
Τὰ γὰρ ἀπίστα οὐτε διδάσκει, οὐτε πείθει. Ἀγαθώ-
τατος habet etiam Synes. l. II, pag. 91, idque hoc
loco probari possit, id est *benignissimum*. Conjici
tamen etiam possit θαυμαστότατον, ἀξιοπιστότατον
et ἀπιστότατον, id est, inauditum, inusitatissimum,
hoc est maximum. Ἀπυστος habet Æschin. Socrat.
Dialog. III, 5; Herodian. p. 348.

(89) *Ἔργον τῆς*. Ἔργον τὰ τῆς, A. 3. Mox idem,
τούτους μόνους ὁ λόγος.

(90) *Ἡ δὲ ἡμᾶς ἐνσωμάτωσις*. Ἡ δὲ ἡμᾶς ταρ-
χὺς ἐνσωμάτωσις, A. 2.

(91) *Ἐπειδὴ δὲ οὐ πρὸς τούτους μόνους*. Ἐπὶ
δὲ οὐ πρὸς Ἰουδαίους μόνους, D. 1.

(92) *Οἷς ἐκείνοι πιστεύουσιν*. Absunt, Con.
«Quibus illi fidem adhibent,» Vall. Πισθῶσιν, loco
πιστεύουσιν, D. 1. Non male, intellecto ἂν. Atque
ita postea reperi in A. 3, qui ita habet: Οἷς ἂν
ἐκείνοι πειθῶσιν, loco πισθῶσιν.

tiam, iisdem rationibus quis ostendat, quibus Deum esse probavimus. Nam omnium permanentia, et maxime eorum quæ oriuntur et occidunt, situs item et ordo rerum, qui semper idem conservatur, et astorum cursus, qui nihil unquam variatur, et annui circuitus, et anni temporum restitutio, noctium et dierum semel in anno æqualitas, utrisque vicissim, neque maiore, neque minore parte, augescentibus et decreascentibus, quomodo, si nemo provideat, similiter administrari et perseverare possit? Quin etiam poena, quæ peccata insequitur, imo peccatorum ipsorum detectio, quando, ut nemo sit, qui ea possit coarguere, quibusdam circumstantiis proferuntur, esse providentiam declarat.

Plenæ sunt huiusmodi historiis et Hebræorum Scripturæ, et Græcorum litteræ. Nam ejusmodi Susannæ casus Litteris sanctis mandatus est, et apud Græcos poetæ Ibyci. Hic enim, cum a quibusdam interficeretur, neque ullum vel adiutorem, vel testem haberet injuriæ, conspicatus grues, Vos, inquit, mortem meam vindicate. Postea quærentibus civibus, quis cædem fecisset, nec deprehendentibus, accidit, ut, cum theatrum celebraretur, et populus spectandi causa consideret, grues prætervolarent. Quos cum vidissent, qui cædis erant auctores, riserunt, et, Ecce, inquit, Ibyci vindices. Quod cum quidam, qui proxime assidebat, audisset, detulit ad magistratum, illique comprehensi de cæde confessi sunt. Multa huiusmodi a veteribus litteris mandata sunt, quæ si quis velit colligere, infinite excrescat oratio. Quod si non omnium peccata ad eundem modum produntur, imo aliqui effugere videntur, nemo propterea neget esse etiam providentiam. Non enim uno tantum modo hominibus consulit, sed multis et differentibus. Maxime autem esse providentiam ostendit, corporum quæ oriuntur et intereunt, fabrica et pro-

καὶ ἡ θέσις καὶ ἡ τάξις τῶν ὄντων (93), διὰ φυλάττομένη κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον (94), καὶ ἡ τῶν ἀστρῶν φορὰ, μηδὲν μηδέποτε διαλλάττουσα (95), καὶ ὁ κύκλος τοῦ ἑνιαυτοῦ, καὶ ἡ τῶν ὥρων ἀποκατάστασις, **161** τῶν τε νυκτῶν καὶ τῶν ἡμερῶν (96) ἡ κατ' ἔτος ἰσότης, παρὰ μέρος ἑκατέρας ἀξαναμένης τε καὶ (97) μειουμένης οὔτε ἐλάττονι, οὔτε πλείονι μέτρῳ (98), πῶς ἂν διετέλεσεν ὁμοίως διεξαγομένη, μηδενὸς προνοοῦντος; Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀμαρτήμασιν ἡ παρεπομένη τιμωρία, μᾶλλον δὲ καὶ ἡ τῶν ἀμαρτημάτων αὐτῶν ἀποκάλυψις, ὅταν, μηδενὸς ὄντος τοῦ διελέγχει δυνάμενου, κατὰ τινας περιστάσεις ἐμφανίζεται (99), δείκνυσιν πρόνοιαν εἶναι.

Γέμουσι δὲ τῶν τοιούτων ἱστοριῶν αἱ τε τῶν Ἑβραίων Γραφαὶ καὶ τὰ παρ' Ἑλλήσι γράμματα (1). Τοιοῦτον γὰρ ἐρρήθη τῇ Γραφῇ τὸ κατὰ Σωσάνναν πάθος· ἐν δὲ τοῖς παρ' Ἑλλήσι (2), τὸ κατὰ Ἰδρυκὸν τὸν ποιητὴν. Φονευόμενος γὰρ οὗτος ὑπὸ τινων, καὶ μηδὲνα μῆτε σύμμαχον (3), μῆτε μάρτυρα τῆς ἐπιβουλῆς ἔχων, θεωρήσας γέρανους, Ὑμεῖς, ἔφησεν, ὦ γέραναι, τιμωρησάτέ μοι τὸν φόνον. Τῆς δὲ πόλεως (4) ζητούσης τοὺς φονεύσαντας, καὶ μὴ δυναμένης εὐρεῖν, ἐπιταλουμένον θεάτρου καὶ τοῦ δήμου καθεζομένου, γέραναι διέπτησαν· θεασάμενοι δὲ οἱ φονεῖς ἐγέλασαν, καὶ, Ἰδοὺ, εἶπον, οἱ τιμωροὶ τοῦ Ἰδρυκοῦ (5)· τῶν δὲ πλείστων καθεζομένων τις ἀκούσας ἀπήγγειλε ταῖς ἀρχαῖς, καὶ συλληφθέντες ὠμολόγησαν τὸν φόνον. Πολλῶν τε καὶ ἄλλων (6) τοιούτων ἐστὶ πλῆθος ἀναγεγραμμένον ἐν τρις παλαιοῖς, ὅπερ εἰ τις βουληθεῖ (7) συναγαγεῖν, εἰς ἀπειρον ἂν μήκος ἐκτείνει τὸν λόγον. Εἰ δὲ μὴ πᾶσι τοῖς ἀμαρτάνουσιν **162** ὁ αὐτὸς τρόπος τῶν ἐλέγχων ἐπάγεται (8), ἀλλ' ἔνιοι καὶ διαφεύγειν δοκοῦσι, μηδὲς ἀρνείσθω διὰ τούτο (9) τὴν πρόνοιαν. Οὐ γὰρ καθ' ἓνα μόνον τρόπον (10) ποιεῖται τῶν ἀνθρώπων τὴν ἐπιμέλειαν, ἀλλὰ κατὰ πολλοὺς

VAR. LECT. ET ANIMADV.

- (93) Καὶ ἡ τάξις τῶν ὄντων. Ἡ ἀβέστ, D. 1.
 (94) Τὸν αὐτὸν τρόπον. Τὸν αὐτὸν τρόπον, A. 2, 3, D. 1, M. 2. Eundem modum, Con.
 (95) Μηδὲν μηδέποτε διαλλάττουσα. Μηδὲν μηδέποτε διαλλάττουσα, A. 2. Paulo post, κύκλος τοῦ τοῦ ἑνιαυτοῦ, M. 2. Κύκλος ἑνιαυτοῦ supra etiam memoratur p. 134, in fine.
 (96) Καὶ τῶν ἡμερῶν. Τῶν ἀβέστ, D. 1, A. 5.
 (97) Ἀξαναμένης τε καὶ. Τε ἀβέστ, A. 2.
 (98) Οὔτε πλείονι μέτρῳ. Οὔτε πλείονι μέτρῳ, D. 1, A. 3, Con., «Hoc probō.» Valla: tempore.
 (99) Κατὰ τινας περιστάσεις ἐμφανίζεται. Κατὰ τινας περιστ. ἐμφανίζεται, D. 1, A. 3. Mox, δείκνυσιν πρόνοιαν εἶναι absunt, Con.
 (1) Ἑλλήσι γράμματα, x. τ. λ. Ἑλλήσι συγγράμματα. Τοιοῦτον γὰρ ἐν μὲν τῇ Γραφῇ, D. 1. Ἑλλήσι συγγράμματα. Τοιοῦτον γὰρ ἐμφανίζεται, A. 3. Sed ita mox legendum esset, ἡ Γραφή. Γράμματα quidem idem est, quod συγγράμματα, sed συγ. post si potuit facile excidere. Ἐρρήθη τῇ Γραφῇ etiam ferri potest. Tamen magis placet ἐν μὲν τῇ Γραφῇ, quia mox est, ἐν δὲ τοῖς.
 (2) Τοῖς παρ' Ἑλλήσι. Παρ' ἀβέστ, D. 1. Mox Ἰδρυκόν, D. 1. Κατὰ τὸν Ἰδρυκόν, A. 2. De Ibyco vid. Plutarch. l. II, pag. 509; Suidam in Ἰδρυκός. De saio Ibyci leguntur etiam epigrammata in An-

thologia, p. 278, 279, edit. Steph. 1566. Legi ea nuper etiam in codice Guelpherbytano eo, quem olim Reiskius Libanii causa tractaverat.

(3) Μηδὲνα μῆτε σύμμαχον. Μηδὲ ἀβέστ, D. 1; ejus loco μῆτε, A. 2. Post μηδὲνα deficit cod. A. 5.

(4) Τῆς δὲ πόλεως. Τῆς δὲ πόλεως, A. 2, D. 1; μοι, φονεύσαντας, D. 1. Cum civitas Corinthiorum latrones requireret, Con.

(5) Θεασάμενοι δὲ... τοῦ Ἰδρυκοῦ. Hæc in marg. a man. rec., sed Ἰδρυκόν, A. 2. Ἰδρυκόν etiam, D. 1. Mox, ἀπήγγειλε, D. 1. Deinde habet, principi, Con.

(6) Πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων. Τε, loco δέ, D. 1, A. 2. Mox, ἐν τοῖς παλαιοῖς, D. 1, A. 2. In veterum libris, Con. A veteribus scriptis memoriæ prodita, Vall.

(7) Εἰ τις βουληθεῖ. Εἰ τις ἐθέλησει, D. 1. Mox, ἀπειρον ἂν μήκος, A. 2, D. 1.

(8) Ἐπάγεται. Ἐπεται, A. 2; ἐπάγεται, M. 2.

(9) Καὶ διὰ τούτο. Καὶ ἀβέστ, A. 2, D. 1, Con., Vall.

(10) Τρόπον μόνον, x. τ. λ. Μόνον τρόπον ποιεῖται τῶν ἀνθρώπων τὴν ἐπιμέλειαν, D. 1. Sic, sed τὴν τῶν ἀνθ. ἐπιμέλ., A. 2. Deus interponit Cōno, ac loco procuratorem vitiose habet præcreationem. Valla, pœnitentia. Ergo μεταμέλειαν.

καὶ διαφόρους. Οὐχ ἥκιστα δὲ τὸ εἶναι πρόνοιαν ἀδείκνυσιν ἡ τῶν σωμάτων τῶν ἐν γενέσει (11) καὶ φθορᾷ κατασκευὴ καὶ ἀναλογία, διὰ παντὸς ὁμοίως φυλάττομένη. Παντὶ γὰρ μορίῳ τοῦ σώματος ἐμφαίνεται τῆς προνοίας ἡ προμήθεια (12), ὅτινα τοῖς φιλοπόνοις ἐξεστὶν ἐκ διαφόρων συγγραμμάτων ἀναλέγεσθαι. Καὶ ἡ τῶν χρωμάτων δὲ ποικιλία, τῶν ἐν τοῖς ζώοις, τὸν αὐτὸν αἰεὶ κόσμον φυλάττουσα (13), κέκραγε πρόνοιαν εἶναι καὶ τὸ κοινῇ δὲ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ὁμολογούμενον, τὸ δεῖν εὐχεσθαι καὶ θεραπεύειν τὸ θεῖον ἀναθήμασι τε καὶ περιδόλοις (14), προνοίας ἐστὶ δηλωτικόν. Ἀπρονοήτου γὰρ ὄντος τοῦ παντός, πῶς ἂν, ἡ τίνι τις (15) εὐξαίτο; Καὶ ἡ σπουδὴ δὲ, ἡ περὶ τὰς εὐεργεσίας φυσικῶς ἐν τοῖς ἀδίαστρόφοις (16) σπουδαζομένη, τὴν πρόνοιαν ἐμφαίνει. Τὸν γὰρ ἐκ ταύτης μισθὸν ἀπεκδεχόμενοι, καὶ τοὺς μὴ δυναμένους (17) ἀμείψασθαι ποιεῖν εὖ προαιρούμεθα.

Προνοίας δὲ ἀναιρουμένης, συγκεχώρηται μὲν β. ἀδικία τοῖς δυναμένοις ἀδικεῖν, ἀναρτίζεται δὲ ἐλεημοσύνη καὶ θεοῦ φόβος, συναναιρῆται δὲ τοῦτοις ἀρετὴ καὶ εὐσέβεια· εἰ γὰρ μὴ προνοεῖ θεός (18), οὐδὲ τιμωρεῖται, οὐδὲ τοῖς εὖ πράττουσιν ἑπαθλα νέμει (19), οὐδὲ τῶν ἀδικουμένων τὰς βλάβας ἀπείργει, τίς ἂν οὖν ἐτι προσκυνήσας (20) θεῶν, μηδὲν 163 εἰς μηδὲν ἡμῖν συμβαλλόμενον; Ἀναρτῆται δὲ καὶ προφητεία καὶ πᾶσα πρόγνωσις (21). Ἄλλ' οὐ συμφωνεῖ ταῦτα τοῖς καθ' ἑκάστην σχεδὸν ἡμέραν γινομένοις. Πολλὰ (22) μὲν γὰρ ἐν ταῖς χρεαῖς ἐπιφάνειαι τοῦ θεοῦ, πολλὰ δὲ καὶ δι' ὀνείρων τοῖς κάμουσι δίδονται βοηθήματα, πολλὰ τε προγνώσεις καθ' ἑκάστην γενεὰν ἐξηγέθησαν, πολλοὶ δὲ μαιφονήσαντες καὶ τι τῶν ἀθεμίτων (23) πράξαντες ἐκδειματοῦνται νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέρας. Ἄλλως τε ἀγαθός ἐστιν ὁ θεός (24)· ἀγαθὸς δὲ ὢν, εὐεργετικὸς ἐστίν· εἰ δὲ εὐεργετικὸς (25), καὶ προνοητικὸς. Τί δὲ λέγειν τὰ τῆς κτίσεως ἔργα καὶ τὴν ἀναλογίαν

A portio, quæ perpetuo similiter retinetur. Nam in omni corporis parte apparet providentiæ cura. Quod licet studiosis et industriis hominibus diversis e libris colligere. Colorum quoque, qui in animalibus sunt, varietas, eundem semper ornatum servans, clamat esse providentiam. Atque etiam quod inter omnes homines constat, adhibendas esse preces Numini divino, idque munere et sacrariis colendum esse, providentiam significat. Si enim nulla providentia hoc universum gubernaretur, quis, aut a quo quispiam precabitur? Idem confirmat studium benigne faciendi, quod ab hominibus non distortis et depravatis naturaliter colitur. Nam mercedem ejus in posterum tempus expectantes, etiam in eos, qui rependere non possunt, beneficium conferimus.

Quod si tollatur providentia, permitti videtur injuria iis qui eam inferre possunt; tollitur erogatio in pauperes Deique metus, et simul cum istis virtus religioque evertitur. Si enim Deus non providet, neque punit, neque viris bonis præmia tribuit, neque propulsat injuriam ab iis qui injuste læduntur, quis Deum veneretur, qui nulla in re quidquam nobis sit adjumento? Deletur etiam prophetia et omnis præscientia. Sed hæc non sunt consentanea cum iis quæ quotidie fere videmus accidere. Multis enim necessario ipsorum tempore Deus apparuit, multa etiam in somniis egrotantibus auxilia dantur, et multe præsentiones quibusque sæculis prolatae sunt. Multi, qui aliquem trucidarunt impieque sunt cruentati, aut aliquid nefandi commiserere, noctes atque dies terrentur. Præterea Deus bonus est. Cum autem bonus sit, ad bene merendum propensus est; si ad bene merendum propensus, etiam providus. Quid hic recenseam res quasque ab orbis architecto

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(11) Τῶν σωμάτων ἐν γενέσει. Τῶν, ante ἐν, addit D. 1, A. 2.

(12) Προμήθεια. Προμηθία, A. 2.

(13) Κόσμον φυλάττουσα. Decorem faciemque custodiens, Vall. Mox idem τὸ θεῖον reddidit, Deum, quæque divina sint.

(14) Καὶ περιδόλοις. Περιδόλοις, A. 2, D. 1, M. 2, Ox. De περιδόλοις vide Pollucem lib. 1, p. 9; Suidam in hoc vocabulo, et Harpocrat. in ἐρχεῖος Ζεύς, p. 74. Notat ergo septimum cujusvis generis, ædium, urbis, item locum cinctum et usibus religiosi consecratum, ac templum ipsum. Philo p. 752. Οὐχ ἔχοντες ἱερὸς περιδόλους, οἷς ἐνδιαθίσσονται τὸ εὐχαριστήριον. Synes. t. II, p. 28, ἔξω... ὥσπερ ἐν ἱερῷ περιδόλοι, τῷ κόσμῳ. Heliodor. p. 56, ἐν τῷ τοῦ περιδόλου καὶ περὶ τὸν νεῶν. Lycurg. adv. Leocrat. cap. 12, λίθινοι περιδόλοι, id est muri urbis. Cono h. l. reddidit, ἀναθήμασι et oblationibus. Ergo καὶ περιδόλοι non agnovit, sed ἀναθήμασι Græce et Latine expressit. Eliehodius reddidit, sacraria. Ergo ipse quoque legit περιδόλοις. Valla habet, oblationibus atque supplicationibus.

(15) Ὅντος τοῦ παντός, τίς ἄν, x. τ. λ. Ὅντος τοῦ παντός, πῶς ἂν ἡ τίνι τις εὐξαίτο, A. 2. Sic, omisso τοῦ παντός, D. 1. Quis utique vel quem aliquis adoraret, Con. Quisnam aut quis quidquam precabitur, Vall.

(16) Ἀδίαστρόφοις. Ἀνθρώποις, sed in marg. a. man. rec. γρ. ἀδίαστρόφοις, D. 1.

(17) Τοὺς μὴ δυναμένους. Τοῖς μὴ δυναμένοις, A. 2, B. 1.

(18) Προνοεῖ θεός, Προνοεῖ ὁ θεός, D. 1.

(19) Ἑπαθλα νέμει. Sic ex correct. rec.; antea, credo, ἑπαθλον, D. 1.

(20) Τίς ἄν οὖν ἐτι προσκυνήσας. Τίς ἄν οὖν ἐτι προσκυνήσει, A. 2, D. 1. Mox, θεῶν μηδὲν μηδὲν συμβαλλόμενον, D. 1. Συμβαλλόμενον, loco συλλαμβανόμενον, habet etiam A. 2. Συμβάλλεσθαι est conferre, adeoque adjuvare. Συλλαμβάνεσθαι est etiam adjuvare. Sed istud codices postulant. Cono, conferentem. Valla, profuturum.

(21) Πρόγνωσις. Γνώσις, M. 2.

(22) Ὁραμένοις· πολλά. Γινομένοις· πολλά, A. 2, D. 1. Ὁραμ. πάλιν πολλά, M. 2. Vitiosum πολλά correctum etiam in Ox. Quæ — accidunt, Cono. Quæ — spectamus, Valla.

(23) Ἡ τι τῶν ἀθεμίτων. Καὶ τι τῶν ἀθεμίτων, A. 2, D. 1, Con. Sed Valla, aut. Mox, καὶ μεθ' ἡμέραν, D. 1, M. 2. Utroque modo dicitur.

(24) Ἀγαθός ἐστιν ὁ θεός. His addit Valla, ut nihil melius.

(25) Εὐεργετικός· εἰ δὲ εὐεργετικός. Εὐεργετικός ἐστιν· εἰ δὲ εὐεργετικός. Sic D. 1. Ἐστιν addit etiam A. 2, Con.

Deo creatas, earumque proportionem et harmoniam et situm et ordinem et usum, quem unaquæque affert universo? et ita omnia esse constituta demonstrum, ut aliter recte se habere non possint, atque nunc habent, neque accessionem accipere, neque rem ullam esse, quæ possit occidere, sed omnia perfecta et venusta, sapienter ac prudenter ædificata esse? Sed ejusmodi commemorationem in disputationem de creatione differamus, ne nobis accidat, quod multis, qui de providentia scripserunt. Nam creationem loco providentiæ celebrant, quæ ducit quidem nos ad disputationem de providentia, sed multum tamen ab ea discrepat. Non enim idem est providentia, quod creatio. Nam creationis est recte efficere quæ sunt; providentiæ, consilium iis quæ effecta sunt. Neque hæc omnino conjuncta sunt, ut licet videre in hominibus, quamlibet artem et rationem scientiæ exercentibus.

Horum enim alii in hoc solum ponunt operam, ut recte efficiant, neque quidquam curant amplius, ut qui in fabricandi, pingendi fingendique arte occupantur. Alii solum procurant et provident, ut bubulci et pecudum pastores. Quare etiam nos, in disputatione *De creatione*, aptum sit demonstrare, recte facta esse, quæ facta sunt; at in tractatione *De providentia*, esse procuracionem, quæ illis, postquam facta sint, consulat, declarandum est. Quomodo ergo homo ex homine, bos ex bove semper gignitur, et quodque ex suo, non ex alio semine oritur, si abest providentia? Nam si quis dicat, ut ab initio quæque procreata sint, ita serie quadam procedere, hoc dicat, cum creatione omnino copulatam esse providentiā. Nam quod ordine procedant, quæ creata sunt, providentiam cum creatione constitutam esse, ostendit. Nam providentiæ est res creatas administrare, atque ita nihil aliud hic dicit, quam eundem esse, qui res

αὐτῆς καὶ τὴν ἀρμονίαν καὶ τὴν θέσιν καὶ τὴν τάξιν καὶ τὴν χρῆσιν, ἣν ἕκαστον παρέχεται τῷ παντί, καὶ ὡς οὐχ ὁδὸν τε ἄλλως (26) καλῶς ἔχειν, παρ' ὃ νῦν ἔχει, καὶ ὡς οὕτε προσθήκῃ ἐπιδέχεται, οὕτε τῶν ὄντων ἐπιλείπειν (27) τι δύναται, ἀλλὰ τέλεια πάντα καὶ καλὰ, σοφῶς τε καὶ προνοητικῶς δεημιούργηται; Ἀλλ' εἰς τὸν τῆς δημιουργίας λόγον ἀναβαλόμεθα (28) τὴν τούτων ἔκθεσιν, ἵνα μὴ πάθωμεν, ὅπερ πολλοὶ τῶν περὶ προνοίας γραφάντων πεπόνθασι. Τὴν γὰρ κτίσιν ἀντὶ τῆς προνοίας ἀνυμνοῦσι, ποθηγοῦσαν μὲν (29) ἡμᾶς εἰς τὸν περὶ τῆς προνοίας λόγον, κατὰ πολὺ δὲ διαφέρουσιν. Οὐ γὰρ ταυτὸν ἐστὶ (30) πρόνοια καὶ κτίσις. Κτίσεως μὲν γὰρ, τὸ καλῶς ποιῆσαι τὰ γινόμενα· προνοίας δὲ, **164** τὸ καλῶς ἐπιμεληθῆναι τῶν γινόμενων (31). Β οὐ συνυπάρχει δὲ ταῦτα πάντως ἀλλήλοις, ὡς ἔστιν ἐκ τῶν ἀνδρῶν, τῶν (32) καθ' ἑκάστην τέχνην καὶ μέθοδον, ἰδεῖν.

Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἄχρι μόνου τοῦ ποιῆσαι καλῶς ἴστανται (33), καὶ οὐδὲν ἐτι φροντίζουσιν, ὡς τέκτονες τε καὶ γραφεῖς καὶ πλάσται· οἱ δὲ μόνον ἐπιμελοῦνται καὶ (34) προνοοῦσιν, ὡς βουκόλοι τε καὶ ποιμένες. Οὐκοῦν καὶ ἡμεῖς ἐν μὲν τῷ *Περὶ τῆς κτίσεως* (35) λέγω δεόντως ἀν' ἐπιδεικνύομεν, ὅτι καλῶς γέγονε τὰ γινόμενα· ἐν δὲ τῷ *Περὶ προνοίας* (36), ὅτι καὶ τῆς δεούσης ἐπιμελείας τυγχάνει μετὰ τὸ γενέσθαι (37). Πῶς οὖν ἀνθρώπος ἐξ ἀνθρώπου, καὶ βοῦς ἐκ βοῆς ἀεὶ γεννᾶται, καὶ ἕκαστον ἐκ τοῦ οἴκελου σπέρματος φύεται, καὶ οὐκ ἐξ ἄλλου, προνοίας ἀποῦσης (38); Εἰ γὰρ λέγοι τις, ἀπὸ κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς γένεσιν εἰρμῷ προβαίνει τὸ πρᾶγμα, τοῦτο ἀν' εἰη λέγων, ὅτι τῇ κτίσει συνυπάρχει πάντως ἡ πρόνοια. Τὸ γὰρ εἰρμῷ προβαίνειν τὸ κτισθῆναι, δηλοῖ τῇ κτίσει συγκαταβῆσθαι τὴν πρόνοιαν. Προνοίας γὰρ ἡ μετὰ τὴν κτίσιν διεξαγωγή τῶν ὄντων· καὶ οὕτως οὐδὲν ἀν' (39) ἄλλο λέγοι, ἢ τὸν αὐτὸν εἶναι ποιητὴν ἅμα καὶ προνοητὴν τῶν ὄντων. Τίς δὲ ὁρῶν τὰς μορφὰς τῶν ἀν

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(26) *Ὁδὸν τε ἄλλως*. Post ἄλλως iterum addit τε, A. 2.

(27) *Ἐπιλείπειν*. Respuere, Con. Relinquere, Vall.

(28) *Ἀναβαλόμεθα*. Ἀναβαλλόμεθα, A. 2, M. 2. Verum ad librum *Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως* hanc expositionem reservemus, Con. Valla hæc, quæ Cono addidit, non agnoscit. Cononis appendicem notavit etiam Le Quien ad Joan. Damasc., t. 1, p. 196. Hic non loquitur de sermone aut capite postea adjiciendo. Nam in superioribus jam egit de creatione mundi. Ergo magis etiam probo ἀναβαλλόμεθα. Vide mox, p. 164, ἐν τῷ *Περὶ τῆς κτίσεως λόγῳ* et ἐν τῷ *Περὶ προνοίας*.

(29) *Ποθηγοῦσαν μὲν*. A primo δέ, sed ex correct. μὲν, A. 2.

(30) *Οὐ γὰρ ταυτὸ ἐστὶ*. Οὐ γὰρ ταυτὸν ἐστὶ, D. 1, A. 2. Sic supra etiam fuit ταυτὸν.

(31) *Ἐπιμεληθῆναι τῶν γινόμενων*. Γινόμενων, loco γινόμενων, D. 1, A. 2, M. 2.

(32) *Ἀνδρῶν, τῶν*. Ἀνδρῶντων, D. 1. Mox post μέθοδον tacite addidit ποιούντων, Ox. Ἄνδρες καθ' ἑκάστην τέχνην idem est, quod ἄνδρες τεχνῆται ἐκάστης τέχνης. Sed nec δρῶντων, loco ἀνδρῶν τῶν, displicet. Cono tamen: « Quod ex viris cuiuslibet artis et disciplinæ licet perspicere. » Valla: « Ut

ex viris in unaquaque arte atque doctrina est videri. »

(33) *Ἰστανται*. Ex correct. rec., antea ἴστανται, D. 1. Sunt eruditi, Cono. Forte ἐπίβανται aut simile quid expressit, Vulgatum bene habet. Mox idem γραφεῖς reddidit scribæ, cum tamen h. l. sint pictores. Valla habet, insistant — pictores.

(34) *Ἐπιμελοῦνται καὶ*. Absunt, Con. Idem D mox βουκόλοι reddidit, agasones, δηλοῦνται.

(35) *Ἐν τῷ Περὶ τῆς κτίσεως*. Μὲν, post ἐν, addit D. 1. Τῆς omittit A. 2. Mox, τὰ γινόμενα, D. 1. Non opus est, ut hic singularis aliquis libellus intelligatur, cum supra cap. 1 *De creatione* exposuerit. Mox, ἐπιδεικνύομεν, M. 2.

(36) *Περὶ προνοίας*. Περὶ τῆς προνοίας, A. 2. Mox, δεούσης, loco μελούσης, D. 1, Ox. Diligenti, Con. Valla hæc inepte reddidit, sed ex vocabulis, diligentia opus esse, colligo, illum invenisse δεούσης.

(37) *Μετὰ τὸ γενέσθαι*. Τοῦ, loco τό, D. 1, A. 2.

(38) *Προνοίας ἀποῦσης*. Προνοίας μὴ οὔσης, D. 1. Non exsistente, Con. Deficiente, Vall. Mox, ἐξ ἀρχῆς γέννησιν, A. 2. Paulo post, προβαίνει τὰ πρᾶγματα, D. 1.

(39) *Καὶ οὕτως οὐδὲν ἀν'*. Καὶ οὕτως ἀν' οὐδὲν, D. 1.

θρώπων, ἐν τοσαύταις μυριάσι διαλλαττούσας, καὶ ἁμαρτανῶν κατὰ πάντα συνεμπίπτουσας (40), οὐ θαυμάσεις μὲν τὸ ἔργον, ἀναλογιζόμενος δὲ τὴν αἰτίαν, εὐρήσεις· προνοίας (41) ἕνεκα τὴν διαφορὰν τῆς μορφῆς παρηλλαγμένην ἐν 165 τοῖς καθ' ἕκαστα; Σκόπει γάρ, εἰ τὸν αὐτὸν ἅπαντες ἔσωζον (42) ἀπαρ-λάκτως χαρακτῆρα, πόση σύγχυσις τῶν πραγμάτων ἐγένετο! πόση δὲ ἄγνοια καὶ σκότος κατεῖχε τὸν ἀνθρώπον, οὔτε τὸν οἰκεῖον γινώσκοντα, οὔτε τὸν ἄλλο-τριον ἢ πολέμιον ἢ φαῦλον ἀπὸ τοῦ φίλου καὶ χρηστοῦ διακρίνοντα! Πάντα δὲ ἦν ἀληθῶς ὁμοῦ χρήμα-τα (43), κατὰ Ἀναξαγόραν. Τοῦτου γὰρ οὕτως ὄν-τος, οὐδὲν ἐκώλυεν ἀδελφάζειν καὶ μητρᾷσι συγγίνε-σθαι, οὐδὲ ἀρπάζειν, οὐδὲ ἄλλο τι ἀδικεῖν ἐμφανῶς, εἰ πρὸς τὸ παρὼν μόνον διέφυγεν· οὐ γὰρ ἀν-όφθεις (44) ἐγνωρίσθη μετὰ ταῦτα.

Οὐδ' ἂν νόμος ἢ πολιτεία συνετάττετο· οὐδὲ πατέρες καὶ παῖδες ἀλλήλους ἐγίνωσκον (45)· οὐδὲ ἄλλο τι συν-έστη τῶν κατὰ τὸν ἀνθρώπον· τυφλὸς γὰρ ἂν ἦν ἕνε-κα (46) τῶν ἀνθρώπων ὁ ἀνθρώπος, μικρὰ τοῦ βλέπειν αὐτῷ παρεχομένου· πλὴν γὰρ ἡλικίας (47) καὶ με-ρέθους οὐδὲν ἄλλο διεγίνωσκε. Τοσοῦτον ἡμῖν ἀγαθὸν αἰτία γέγονεν (48) ἡ πρόνοια, ποικιλλοῦσα τὴν μορ-φήν τῶν ἀνθρώπων διὰ παντὸς καὶ πανταχῇ, καὶ μηδένα χρόνον τοῦ ποιεῖν τοῦτο παραλείπουσα (49)· ὃ καὶ μέγιστόν ἐστι τεκμήριον τοῦ τυγχάνειν (50) προνοίας καὶ τὰ καθ' ἕκαστα (51), εἰ μέχρι (52) καὶ τοῦ τύπου τῆς διαπλάσεως τοῦ χαρακτῆρος καὶ (53) τῆς φωνῆς ἕκαστος (54) γινώσκεται, εἰ καὶ μὴ δι'

creet, et creatis consulat. Quis, cum videat formas hominum in infinita pene multitudine differentes, neque usquam penitus easdem esse, non admiretur, et, si cum animo suo reputet, non assequatur, a providentia formas rerum singularum esse distin-ctas? Quod hoc modo licet intelligas: Si eandem retinerent sine ulla variatione figuram, quanta re-rum confusio sequeretur! Quanta inscitia, quantæ tenebræ hominem occuparent, qui neque familia-rem, neque alienum cognosceret, neque hostem aut improbum ab amico aut probro viro discerneret! Omnia vere simul essent, ut Anaxagoræ fuit opi-nio. Nam hoc si ita esset, nihil obstaret, quominus cum sororibus et matribus corpus misceremus, aut prædaremur, aut aliud quidpiam palam improbe B faceremus, si id modo esset declinatum, ne in ipso facinore deprehenderemur. Nam postea conspecti, agnoscere non possemus.

Neque etiam lex aut respublica ulla constituta es-set, neque patres et filii se invicem cognoscerent, neque aliud quidpiam, quod sit ad hominis natu-ram, cohereret. Cæcus enim esset homo, quantum quidem ad homines dijudicandum pertinet, neque ei oculorum sensus multum adjumenti afferret. Præ-ter enim ætatem et magnitudinem nihil dijudicaret. Tantorum scilicet commodorum causa nobis provi-dentia est, quæ perpetuò et ubique gentium homi-num formas distinguere non intermittit. Quod ma-ximum est argumentum, etiam rebus singulis Dei providentia consuli; si quidem vel figura et linea-mentis et voce quisque cognoscitur; *quantum hoc*

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(43) *Συμπίπτουσας*. Συνεμπίπτουσας, D. 1. Συνεμπίπτουσας, suprascripto π, A. 2. Συνεμπίπτουσας (sic), M. 2. Συνεμπίπτειν et συμπίπτειν hoc loco est convenire. Barbare dicunt coincidere.

(44) *Εὐρήσεις προνοίας*. Εὐρήσει προνοίας, D. 1, A. 2. Εὐρίσει, (sic) M. 2.

(45) *Τὸν αὐτὸν ἔσωζον*. Ἄπαντες, ante ἔσω-ζον, addit D. 1. Πάντες addit, et mox ἀπαρ-λάκτον habet A. 2. Immutabiliter — omnes, Vall.

(46) *Πάντα δὲ ἦν ἀληθῶς ὁμοῦ χρήματα*. Τά, ante πάντα, addit D. 1. Ὅμοῦ χρήματα a man. rec. insertum, A. 2. Ὅμοῦ χρήματα reddidit, Sibi pervia et confusa, Cono. Unum for... cuncta, Vall. Mox, μητρᾷσι, A. 2. Deinde, οὐδ' ἄλλο τι, D. 1. Anaxagoræ verba sunt apud Diog. Laert. p. 51. Πάν-τα χρήματα ἦν ὁμοῦ, quæ Ensch. *Præpar. evang.* p. 504, ita refert: Ἦν τὴν ἀρχὴν τὰ πράγματα ὁμοῦ πεφυρμένα. Et ibid., p. 750, Ἦν γὰρ ἐν ἀρχῇ ὁμοῦ τὰ πράγματα πεφυρμένα.

(47) *Οὐ γὰρ ἀν' ὁφθεις*. Οὐ γὰρ ἀν' ὁφθεις, A. 2. Οὐδὲ γὰρ ἀν' ὁφθεις, D. 1. Mox, οὐδὲ ἀν' νό-μος. Idem.

(48) *Ἀλλήλους ἐγίνωσκον*. Ἀλλήλους ἐγνώρι-ζον, D. 1.

(49) *Τυφλὸς γὰρ ἦν ἕνεκα*. Ἄν, ante ἦν, addit D. 1, A. 2.

(50) *ἡλικίας*. Ellebodium, Valla et Cono, *ætatem*. Sed *ἡλικία* est etiam *statura*.

(51) *Ἀγαθὸν γέγονεν*. Αἰτία, post ἀγαθὸν, addit A. 2, D. 1, Con., Vall.

(52) *Χρόνον τοῦτο παραλείπουσα*. Post χρόνον addit τοῦ ποιεῖν, A. 2, D. 1. « Nullo tempore istud facere desinendo, » Con. « Nec ullo tempore hoc f- cere prætermisit, » Vall.

(53) *Τοῦ τυγχάνειν — ἕκαστα, εἰ*. « Quod regimur

et potimur providentia usque ad singularia, ut ad modum plasmationis, » Cono. Ab et ad γινώσκε-ται ita reddidit Valla: « Ad fabricationis figuram usque, expressione et voce quisque deprehenditur. »

(54) *Τὰ καθ' ἕκαστα, x. τ. λ.* Τὰ καθ' ἕκαστον βλέποντας μέχρι τοῦ τύπου, D. 1. Τὰ καθέκαστα βλέποντας τοὺς τύπους, A. 2. Βλέποντας non agnoscit Con., Vall.

(52) *Εἰ μέχρι — γινώσκεται*. Cono, ut — *cogno-scatur*. Ergo loco et aliud videtur legisse vocabu-lum. « Ὅτι non videtur invenisse. Id enim reddidit fuisse vocabulo quod. Ergo fortasse ὡς, aut ὥστε. Neutrum tamen probō. Ellebodium reddidit, *siqui-dem*. Forte eſſe voluit. Idem ante δ καὶ μέγιστον punctum habet, ac si voluerit, δ δὲ μέγιστον. Omisso ei, habet μέχρι καὶ τοῦτο τοῦ τύπου, M. 2.

(53) *Τοῦ χαρακτῆρος καὶ*. Καί, ante τοῦ, rejicit Ox. Non male.

(54) *Φωνῆς ἕκαστος, x. τ. λ.* Φωνῆς καὶ τὸ ὄρᾶν πῶς ἕκαστος γινώσκεται, εἰ καὶ μὴ δι', D. 1. Φωνῆς. Τὸ ὄρᾶν πῶς ἕκαστος γινώσκεται. « Ὅτι εἰ μὴ δι' ἀκριβείας τὸν χαρακτῆρα φυλάττεται, ὡς, A. 2. Hic locus pessime afflicus est, nec multum prosunt codices. Etsi vero vel ex voce homines quodammodo cognoscantur, tamen mirum est, cur antea et postea μορφῆς solum et χρωμάτων meminert. Ego ita suspicor: Τὰ καθ' ἕκαστα οὐ μέχρι δὲ τοῦ τύπου — χαρακτῆρος, ἀλλὰ καὶ τῆς φωνῆς (aut, τῆς χροῖας) ἕκαστος γινώσκεται, εἰ καὶ μὴ δι'. Illud autem me male habet, quod uterque codex fere consentit in βλέ-ποντας, φωνῆς et τὸ ὄρᾶν πῶς, x. τ. λ. Hand dubie ergo hic aliquid vitii laet. Cono habet: Et vocis unusquisque cognoscatur, etsi non. Ergo ὄρᾶν, etc. non agnoscit. Habet autem, εἰ καὶ μὴ, Valla ab καὶ μὴ δι' ad ἀρκούσης ita reddidit: neque tam observatione

non præcise retinetur, perinde quasi forma satis sit. Nam, velut corollarii loco, etiam colorum differentiam providentia adiecit, ut naturæ humanæ imbecillitati multis modis succurreretur. Arbitror etiam, pleraque animalia, quæ secundum speciem figura sunt simili, quod genus sunt cornix et corvus, habere aliquas in aspectu differentias, quibus (inter) sese conjugatim cognoscant. Cornices enim et corvi congregantur quidem multi sæpe, conjugatim tamen separantur, quoniam quodvis horum animalium jugatam et natura sibi conjunctam avem agnoscit. Quomodo autem invicem agnoscerent, nisi esset cuique suæ formæ descriptio, nobis quidem non facilis ad judicandum, sed quæ naturaliter tamen ab iis, quæ in eadem sunt specie, facile cognoscatur? Etiam signa et oracula et omina et prodigia (nam ad Græcos oratio mea pertinet), B sua ratione, ut ipsi loquuntur, eventus eorum, quæ ostendunt, conservantia profecto providentiæ ratione significant, et ad ea quæ significant, veritatem eventuum adiungunt.

CAP. XLIII.

Quid sit providentia.

Verum esse providentiam, cum per hæc apertum est, tum per ea quæ dicuntur, deinceps elucescet. Dicamus igitur, quid sit providentia. Providentia est rerum procuratio a Deo suscepta. Desiniunt eandem sic: Providentia est Dei voluntas, per quam omnia quæ sunt, apte gubernantur. Quod si Dei voluntas est providentia, necesse est recta ratione et optime et divinissime, et qua sola ratione recte se habeant, fieri quæ fiunt, neque melioris ordinis esse capacia. Necesse est autem eundem esse, qui res efficiat et effectibus provideat. Neque enim rectum est, nec decet, alium efficere, alium ea quæ effecta sint, procurare. Nam hoc quidem certe imbecillitatis

VAR. LECT. ET ANIMADV.

hujusmodi quidquam custoditur, quam forma decente. In versione, loco *neque hoc*, correxi, *quantum hoc non*.

(55) *Ἐξ ἐπιμέτρου*. *Ἐξ ἐπιμελείας*, et in marg. a man. rec. *ἐξ ἐπιμέτρου*, D. 1. Redde, *auctarii loco*. Valla, *moderanter*.

(56) *τὴν τῶν χρωμάτων*. Καὶ τὴν τῶν χρωμάτων, A. 2, D. 1, Vall.

(57) *Ἀνθρωπίνης φύσεως*. Ἀνθρωπείας φύσεως, A. 2. Mox, αἱ ἀσθένειαι, M. 2.

(58) *Ὀλοὶ κορώνη*. Ὀλὸν ἐστὶ κορώνη, D. 1, A. 2, Vall. Mox *ἔχει*, Ox. In versione inclusi *inter*, quod D superfluum est.

(59) *Κορώναι γούν*. Κορώνη γούν, D. 1, A. 2. Mox πολλοὶ abest, Con.

(60) *Γνωρίζονται δὲ κατὰ συζυγίαν*. Χωρίζονται, loco γνωρίζονται, D. 1, A. 2. Nec aliter legit Ellebodus et Cono, qui separantur habent. Valla, *distincti* ununtur.

(61) *Εἰ μὴ τις ἦν ἐκάστω*. Ἐν, post ἦν, addunt A. 2, D. 1. Inessel, Con. Mox deest *φυσικῶς*, Vall.

(62) *Καὶ τὰ σύμβολα δὲ καὶ*. Valla hæc inepte ita reddidit: *Ceterum, per gradus quoque descendentes*. Apud eundem reliqua etiam hujus capituli obscura sunt.

(63) *Διοσημεῖαι*. Ἰδιοσημεῖαι et post hoc a man. rec. insertum a7, A. 2. Xenoph. *Mem. Socr.* 1, 1, 3, jungit olivonous, φήμας, σύμβολα. Mox Ἑλληνας ex correptione. Antea ἀλλήλας, M. 2.

A ἀκριβείας τὸ τοιοῦτον φυλάττεται, ὡς τῆς μορφῆς ἀρκούσης. Ἐξ ἐπιμέτρου (55) γὰρ καὶ τοῦτο προσέθηκεν ἡμῖν ἡ πρόνοια τὴν τῶν χρωμάτων (56) διαφοράν, ἵνα πολυτρόπως βοηθῆται τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως (57) ἡ ἀσθένεια. 166 Οἶμαι δὲ καὶ τὰ πολλὰ τῶν ζώων, τῶν κατ' εἶδος ὁμοσχημόνων, ὁλὸν ἐστὶ κορώνη (58) καὶ κόραξ, ἔχειν τινὰς κατὰ τὴν πρόσσφιν διαφοράς, αἷς γνωρίζει κατὰ συζυγίαν ἄλληλα. Κορώναι γούν (59) καὶ κόρακες συναγελάζονται μὲν πολλοὶ πολλάκις· χωρίζονται δὲ κατὰ συζυγίαν (60), ἐκάστης καὶ ἐκάστου γνωρίζοντων τὸν σύζυγον. Πῶς δ' ἂν ἐγίνωσκον ἀλλήλους, εἰ μὴ τις ἦν ἐν ἐκάστω (61) χαρακτήρ ἴδιος, ἡμῖν μὲν οὐκ εὐκρινῆς, εὐσύνοπτος δὲ φυσικῶς τοῖς ὁμοειδέσι; Καὶ τὰ σύμβολα δὲ καὶ (62) φῆμαι καὶ κληδόνες καὶ διοσημεῖαι (63) (πρὸς Ἑλληνας γὰρ ὁ λόγος), κατὰ τὸν οἰκεῖον λόγον, ὡς αὐτοὶ φασί, τῶν δηλουμένων ὑπ' αὐτῶν τὰς ἐκβάσεις διασώζουσαι (64), πάντως που προνοίας λόγῳ κατασημαίνουσι, καὶ τοῖς σημαινομένοις (65) τὰς ἐκβάσεις ἐπαληθεύουσιν.

ΚΕΦ. ΜΓ' (66).

Τί ἐστὶ πρόνοια.

Ἄλλ' ὅτι μὲν ἐστὶ πρόνοια, διὰ τε τούτων δῆλον καὶ διὰ τῶν ἐξῆς ῥηθησομένων (67). Εἰπωμεν δὲ, τί ἐστὶ πρόνοια. Πρόνοια τοίνυν ἐστὶν ἐκ Θεοῦ εἰς τὰ ὄντα γινόμενη ἐπιμέλεια. Ὀρίζονται δὲ αὐτὴν καὶ οὕτω (68). Πρόνοιά ἐστι βούλησις Θεοῦ, δι' ἣν πάντα τὰ ὄντα τὴν πρόσφορον διεξαγωγὴν λαμβάνει. Εἰ δὲ Θεοῦ βούλησις ἐστὶν ἡ πρόνοια, πᾶσα ἀνάγκη, κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ κάλλιστα καὶ θεοπρεπέστατα (69) καὶ ὡς ἂν μόνως καλῶς ἔχοι τὰ γινόμενα γίνεσθαι, ὡς τὴν κρείττω τάξιν μὴ ἐπιδέχεσθαι. Ἀνάγκη δὲ καὶ, τὸν αὐτὸν εἶναι 167 ποιητὴν (70) τῶν ὄντων καὶ προνοητὴν. Οὔτε γὰρ ἀκόλουθον, οὔτε πρέπον, ἄλλον μὲν ποιεῖν, ἄλλον δὲ τῶν γενομένων ἐπιμελεῖ-

(64) *Διασώζουσαι*. Διασώζουσι, D. 1, A. 2. *Provenius conservantia*, Con. *Observant*, Vall. Mox, πάντως που πρόνοια εἶναι κατασημαίνουσι, A. 2. Κατασημαίνουσι habet etiam D. 1. *Rationem providentiæ signant*, Con.

(65) *Σημαινομένοις*. *Ἐπιγινόμενοις*, A. 2. Τὰ ἐπιγινόμενα sunt ipsæ ἐκβάσεις. Cono: *«Et his, quæ contingunt, proveniunt vero (forte, veros) ostendunt.»* Valla: *«Et significatos (forte, significatis) eventus veros efficiunt.»* Καὶ τοῖς σημαινομένοις omittit M. 2.

(66) Cap. 43. Index: Τί ἐστὶ πρόνοια, κεφ. μγ'. Hoc caput cohæret cum superiore. Ergo index deest, D. 1, M. 2. Indice caret etiam A. 2. Quid sit providentia. Cap. 42, Vall. Cono incipit libri viii cap. 2. Quid sit providentia. Confer Joan. p. 496, A.

(67) *Καὶ τῶν ἐξῆς ῥηθησομένων*. Διὰ, post καὶ, addit D. 1, A. 2, Vall. Mox εἴπομεν, D. 1. Sed, εἴπωμεν (hic δὲ insertum a man. rec.) πῶς καὶ τί ἐστὶ πρόνοια, A. 2. Mox, ἐστὶν ἡ ἐκ Θεοῦ, Joan. 1, 1.

(68) *Δὲ καὶ οὕτως αὐτὴν*. Δὲ αὐτὴν καὶ οὕτω, A. 2, D. 1, Con., Vall. Mox, βούλησις τοῦ Θεοῦ, M. 2.

(69) *Κάλλιστα καὶ θεοπρεπέστατα*. Μάλιστα καὶ θεοπρεπέστατα, A. 2. Mox γενέσθαι, loco γίνεσθαι, idem.

(70) *Εἶναι ποιητὴν*. Εἶναι καὶ ποιητὴν, A. 2.

σθαι. Ἐν ἀσθενείᾳ γὰρ πάντως ὁρᾶται τὸ τοιοῦτον. Ἀ πολλή δὲ καὶ τοῖς ζώοις ἐμφασίς ἐναπόκειται τῶν εἰρημένων. Πᾶν γὰρ τὸ γεννηθὲν καὶ τῆς τροφῆς ἐπιμελεῖται τοῦ γεννηθέντος· ὁ δὲ ἄνθρωπος καὶ τῶν ἄλλων πάντων τῶν κατὰ τὸν βίον, καθ' ὅσον οἷός τε ἐστὶ (71), προνοεῖ· τὰ δὲ μὴ προνοοῦντα, δι' ἀσθένειαν οὐ προνοεῖ. Δέδεικται οὖν Θεὸς μὲν ὢν (72) ὁ προνοητής, πρόνοια δὲ ἡ βούλησις αὐτοῦ.

ΚΕΦ. ΜΑ' (73).

Περὶ τοῦ τί τῶν ἐστὶ πρόνοια.

Ἵτι μὲν [οὖν] ἐστὶ πρόνοια (74), καὶ τί ἐστίν, εἰρηται· λείπεται δὲ εἰπεῖν, τί τῶν ἐστὶ πρόνοια (75), πότερον τῶν καθόλου, ἢ τῶν καθ' ἕκαστα (76), ἢ τῶν καθόλου καὶ τῶν καθ' ἕκαστα (77). Πλάτων μὲν οὖν καὶ τὰ καθόλου, καὶ τὰ καθ' ἕκαστα πρόνοιαν διοικεῖν βούλεται, διαιρῶν τὸν τῆς προνοίας λόγον εἰς τρία (78). Πρώτην μὲν γὰρ εἶναι (79), τὴν τοῦ πρώτου Θεοῦ· προνοεῖν δὲ τοῦτον προηγουμένως μὲν τῶν ἰδεῶν (80), ἔπειτα δὲ ἑμπαντος (81) τοῦ καθόλου κόσμου, οἷον, οὐρανοῦ καὶ ἀστέρων (82) καὶ πάντων τῶν καθόλου, τοῦτέστι τῶν γενῶν, οὐσίας τε καὶ ποσότητος (83) καὶ ποιότητος, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων καὶ τῶν τοῦτοις ὑποτεταγμένων εἰδῶν· τῆς δὲ γενέσεως τῶν ἀτίμων ζώων (84) τε καὶ φυτῶν καὶ πάντων τῶν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ (85), τοὺς δευτέρους θεοὺς, τοὺς τὸν οὐρανὸν (86) περιπολοῦντας, 168 προνοεῖν. Καὶ Ἀριστοτέλης (87) δὲ τὴν τοῦτων γενέσιν ἀνατίθῃσιν ἡλίῳ καὶ τῇ ζωδιακῇ κύκλῳ. Τῆς δὲ διεξαγωγῆς καὶ τοῦ τέλους τῶν πρακτῶν (88) καὶ τῆς τάξεως τῶν κατὰ (89) τὸν βίον, τῶν τε φυσικῶν καὶ τῶν ὀλικῶν τε καὶ ὀργανικῶν καλούμενων ἀγαθῶν, καὶ τῶν τοῦτοις ἀντικειμένων (90), τὴν τρίτην εἶναι πρόνοιαν

A est. Multa sunt etiam in animalibus simulacra et imagines eorum, quæ diximus. Quidquid enim genuit, cibum quoque setui procurat; et homo etiam de cæteris omnibus, quæ ad vitam degendam spectant, quoad ejus fieri potest, prospicit. Quæ vero non provident, ob imbecillitatem non provident. Quare ostensum est, Deum esse, qui provideat, et providentiam esse ejusdem voluntatem.

CAP. XLIV

Quarum rerum sit providentia.

Esse igitur providentiam, et quid ea sit, dictum est: restat, ut exponamus, quarum rerum sit providentia, universaliumne, an singularum, an universalium et singularum. Plato et universas res, et singulas a providentia gubernari vult, providentiæque rationem partitur in tria. Primum enim esse principis Dei providentiam, qui primario quidem loco ideis, deinde universe toti orbi consulat, ut cælo et sideribus et omnibus rebus universis, id est generibus, substantiæ, quantitati, qualitatibus, et aliis talibus, et formis quæ sub istis subiectæ sunt. Ortui autem ignobiliorum animalium et stirpium, et omnium quæ generantur et corrumpuntur, secundos deos, eos qui cælum volvunt, prospicere: quorum ortum Aristoteles ad solem et signiferum orbem refert. Tertiam Plato statuit providentiam, penes quam sit administratio rerum agendarum et exitus; itemque naturalium et fortuitorum honorum, quæ materiæ admista, et instrumenti locum obtinere dicuntur, atque etiam eorum quæ his ipsis contraria sunt, adeptio. Huic providentiæ præesse censet certos quosdam demo-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(74) Καθ' ὅσον οἷός τε ἐστὶ, x. τ. λ. Οἷός, loco οἷον, D. 1. Καθ' ὅσον οἷός τε ἐστὶ προνοηται, A. 2. Quatenus possibile est, Con. «Quam maxime fieri possit,» Vall.

(72) Δέδεικται οὖν Θεὸς μὲν ὢν. Δέδεικται μὲν οὖν Θεὸς ὢν, A. 2.

(73) Cap. 44. Index idem, sed caput μβ', D. 1. Idem, sed a man. rec. μγ', A. 2. In M. 2, hic punctis deletum τοῦ αὐτοῦ λόγος. Quibus in rebus sit providentia, Vall. Cono incipit libri viii cap. 3, «Quorumnam sit providentia divina, an universalium generum et specierum tantum, ut ait Aristoteles, vel an providentia singularium per deos inferiores administraretur, ut Plato censet, ubi obiter fanaticam Epicuri opinionem confutat.»

(74) Ὅτι μὲν οὖν ἐστὶ πρόνοια, οὖν abest, A. 2, D. 1, Vall.

(75) Τί τῶν ἐστὶ πρόνοια. Ἐστὶ abest, Ox.

(76) Ἡ τῶν καθ' ἕκαστα. Ἡ καὶ τῶν καθόλου, A. 2. Vide mox.

(77) Ἡ τῶν καθόλου καὶ τῶν καθέκαστα. Absunt, A. 2, D. 1, Con. Solunt τῶν, post καί, omittit M. 2. Servat hæc Valla. Alter ergo ex scribis istorum codicum post ἢ, alter post ἕκαστα, quædam omisit, ob similitudinem membrorum. Vulgata bene habet. Triplex enim quæstio est.

(78) Εἰς τρία. His similia leguntur apud Plutarch. l. II, p. 572. Locum Platonis illustriorem de providentia laudat etiam Euseb. Præpar. evang. p. 630 seqq. Ibidem p. 249 locus est egregius de rerum

singularum cura et providentia divina, πᾶσι δὲ καθόλου τοῖς οὔσι, x. τ. λ.

(79) Πρώτη μὲν γὰρ εἶναι. Πρώτην μὲν γὰρ εἶναι, D. 1. Primam, Con., Vall. Sic inferius δευτέρη καὶ τρίτη memoratur πρόνοια.

(80) Ἰδεῶν. Ἰδεῶν, D. 1. Sic antea, nunc ex corr. ἰδεῶν, A. 2. Propriis, Con. Ideas, Vall.

(81) Ἑμπαντος. Ἑμπαντος, et ex corr. rec. ἑμμικτος, (sic) A. 2.

(82) Οὐρανοῦ καὶ ἀστέρων. Οὐρανῶν καὶ ἀστέρων, D. 1. Οὐρανῶν etiam A. 2. «Cæli globos et stellas,» Vall.

(83) Καὶ ποσότητος. A. man. rec. inserta, D. 1. Et qualitatis, Vall. Hoc est, ποιότητος.

(84) Ἀτίμων ζώων. Ἀτόμων, ζώων, D. 1, A. 2, Ox. Ellebodus, ignobiliorum. Sed Cono: Individuorum et animalium et plantarum. Valla: Ad atomos generandas animaliaque et plantas.

(85) Ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ. Τε, ante καί, addit D. 1.

(86) Τοὺς τὸν οὐρανόν. Τοὺς a rec. man. insertum, D. 1. Paulo ante δευτέρους abest, Con.

(87) Καὶ Ἀριστοτέλης. Καὶ omittit Vall. Malum et ipse id omittit.

(88) Τῶν πρακτῶν. Τῶν πρακτῶν, D. 1, A. 2.

(89) Τάξεως τῆς κατὰ. Τῶν, loco τῆς, D. 1, A. 2, Con. «Et ad videndum ordinem,» Vall.

(90) Καὶ τῶν τοῦτοις ἀντικειμένων — προϊστασθαι. Valla hæc ita: «Et his etiam opposita ab iisdem vult administrari. Tertiam vero definit Plato providentiam, cui præesse,» etc.

nes circa terram, custodes humanarum actionum : A ac secundam tertiamque providentiam a prima proficisci, ut potestate omnia a Deo gubernentur, qui primos et secundos et tertios procuratores constituit. In quo, quod omnia ad Deum refert et ab ejus voluntate omnem pendere providentiam affirmat, in laude ponendum est. Quod vero secundam providentiam facit eos, qui cœlorum orbis torquent, non item. Non enim hoc providentia est, sed fatum et necessitas. Nam, utcumque illi figuntur, necesse est, et quæ sunt fieri, et quidem aliter non contingere. Eorum autem quæ providentia gubernantur, nihil cadere sub necessitate, jamdudum ostensum est. Stoici, qui et fatum, et in nostra esse aliquid potestate tuerentur, nullum locum providentiæ relinquunt, imo revera voluntates nostras libertate spoliant, quod supra a nobis probatum est. Democritus, Heraclitus et Epicurus neque universis, neque singulis a Deo provideri volunt. Epicurus enim dicebat : « Quod beatum sit et immortale, neque ipsum habere negotia, neque alteri exhibere : quare neque iracundia, neque gratia teneri. Hæc enim omnia imbecillitate spectari. Ira enim a Deo aliena est. Excitatur enim in re, quæ contra, quam velimus, accidit : Deo autem nihil præter voluntatem accidit. » Atque hi quidem convenienter suis principiis existimant. Nam qui *putant* hoc universum casu et temere esse constitutum, merito dicunt omnia vacare providentia. Quorum enim nemo creator sit, eorum quis sit procurator? Est enim evidens, temere debere ferri quæ a principio temere procreata sunt. Itaque primæ illorum sententiæ resistendum est. Hæc enim labefacta, satis magnam vim habebunt, quæ dicta sunt ad demonstrandam providentiam. Quare, hæc refutatione ad suum tempus reservata, veniamus

A Πλάτων ἰσχυρίζεται (91). Προϊστασθαι (92) δὲ ταύτης τινὰς τεταγμένους δαίμονας περὶ τὴν γῆν, φύλακας τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Εἶναι δὲ καὶ τῇ δευτέρᾳ καὶ τῇ τρίτῃ προνοίᾳ (93) τὸ εἶναι παρὰ τῆς πρώτης, ὡς δυνάμει πάντα παρὰ τοῦ πρώτου Θεοῦ (94) διοικεῖσθαι, τοῦ τάξαντος καὶ τοὺς δευτέρους (95) καὶ τοὺς τρίτους προνοητάς. Τὸ μὲν οὖν ἀναφέρειν εἰς Θεὸν τὰ πάντα καὶ τῆς ἐκείνου βουλῆσεως λέγειν διηρητῆσθαι πᾶσαν (96) πρόνοιαν, ἀξίον ἐπαίνειν οὐκ ἐστὶ δὲ καὶ τὸ δευτέραν (97) λέγειν πρόνοιαν, τοὺς τὸν οὐρανὸν περιπολοῦντας. Οὐ γὰρ πρόνοια τὸ γινόμενον, ἀλλ' εἰμαρμένη καὶ ἀνάγκη. Ὅπως γὰρ ἂν ἐκεῖνοι συσχηματίζωνται (98), ἀνάγκη καὶ τὰ γινόμενα γίνεσθαι, καὶ ἄλλως μὴ ἐνδέχεσθαι (99). τῶν δὲ κατὰ πρόνοιαν οὐδὲν ὑποπίπτει ἀνάγκη, πάλαι δέδεικται. Οἱ δὲ στωικοὶ φιλόσοφοι, τὴν εἰμαρμένην (1) καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν (2) πρεσβεύοντες (3), οὐδὲ μίαν χώραν τῇ προνοίᾳ καταλείπουσιν· ἀλλὰ ταῖς ἀληθείαις καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀναιροῦσιν, ὡς ἐδείχθη πρότερον. Δημόκριτος δὲ καὶ Ἡράκλειτος καὶ Ἐπίκουρος οὕτε τῶν καθόλου, οὕτε τῶν καθ' ἕκαστα πρόνοιαν εἶναι 169 βούλονται. Ἐπίκουρος γοῦν ἔλεγε· « Τὸ μακάριον (4) καὶ ἀφθαρτον οὕτε αὐτὸ πράγματα ἔχει, οὕτε ἄλλω παρέχει (5). Ὅστε οὕτε ὄργαις, οὕτε χάρισι (6) συνέχεται· ἐν ἀσθενείᾳ γὰρ πάντα τὰ τοιαῦτα. Ὅργῃ [γὰρ] Θεῶν (7) ἀλλότριον. Ἐπὶ γὰρ ἀβουλήτῳ γίνονται· Θεῶ δὲ οὐδὲν ἀβουλήτῳ. » Οὗτοι μὲν οὖν (8) ἀκολουθοῦσι ταῖς ἰδίαις ἀρχαῖς. Ἐξ αὐτομάτου γὰρ ἡγοῦμενοι τὸ πᾶν τοῦτο συστῆναι, εἰκότως ἀπρονόητα φάσκουσιν εἶναι τὰ πάντα. Ὡν γὰρ οὐδεὶς ἐστι δημιουργός, τούτων τίς ἂν εἴη προνοητής (9); Ἄλλων γὰρ, ὡς αὐτομάτως ἀνάγκη φέρεσθαι τὰ τὴν ἀρχὴν αὐτομάτως γενόμενα (10). Δεῖ τοίνυν πρὸς τὴν πρώτην αὐτοῦ ἐνστήναι δόξαν. Ταύτης γὰρ ἀναιρουμένης, ἀρκέσει τὰ προβήθέντα (11) εἰς ἀπόδειξιν τοῦ πρόνοιαν εἶναι (12). Φυλάξαντες οὖν τοῖς οἰκείοις

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(91) Πλάτων ἀποφαίνεται. His addit : Τινὰς τεταγμένους δαίμονας. Deinde pergit, προϊστασθαι, x. τ. λ., D. 1.

(92) Προϊστασθαι, x. τ. λ. Προϊστασθαι δὲ ταύτης ἀστέρας τεταγμένους καὶ ὄντας περὶ τὴν γῆν, x. τ. λ., D. 1. Καὶ προϊστασθαι δὲ ταύτης τινὰς τεταγμένους δαίμονας περὶ τὴν γῆν τεταγμένους φύλακας, A. 2.

(93) Τῇ δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ προνοίᾳ. Τῆς δευτέρας καὶ τῆς τρίτης προνοίας, A. 2. Τῇ solum, ante τρίτῃ, addit D. 1.

(94) Πρώτου Θεοῦ. Πρώτου abest, A. 2.

(95) Τάξαντος πρώτους καὶ δευτέρους. Τάξαντος καὶ τοὺς δευτέρους, A. 2, D. 1. Con. Prescribendis primis, secundis ac tertiis providentiis, Vall.

(96) Διηρητῆσθαι πᾶσαν. Ἠρητῆσθαι τὴν πᾶσαν, A. 2. Sic, sed ἡρητῆσθαι, D. 1.

(97) Οὐκ ἐστὶ δὲ τὸ δευτέραν. Καί, ante τό, addit D. 1, A. 2. Hæc quodammodo duriora sunt. Lenior oratio fuisset, si dixisset aut, τὸ δευτέρους λέγειν προνοητάς, τοὺς, aut, τὸ δευτέραν λέγειν πρόνοιαν τῶν — περιπολούντων.

(98) Συσχηματίζονται. Συσχηματίζονται, D. 1, A. 2. « Configurantur et designantur, » Con. « Una figurantur, » Vall. Mox deest καὶ ante τό, D. 1.

(99) Ἐνδέχεσθαι. Ἐπιδέχεσθαι, A. 2. « Non continet, » Con. « Contingere, » Vall. Mox Cono omittit omnia

ab τῶν δὲ ad δέδεικται. Deinde, ὑποπίπτει ἀνάγκη, Ox.

(1) Τὴν εἰμαρμένην. Τῇ εἰμαρμένῃ, A. 2.

(2) Τὸ ἐφ' ἡμῖν. « Quod non sit in nobis, » Con.

(3) Πρεσβεύοντες. Μὴ πρεσβεύοντες, A. 2. Mox, Δημόκριτος μὲν γὰρ καί, A. 2. Deinde, Ἡράκλειτος, D. 1.

(4) Τὸ μακάριον. Vid. Diog. Laert. p. 431.

(5) Οὕτε ἄλλω παρέχει. Οὕτε ἄλλοις παρέχει, D. 1. Ista iterum post συνέχεται habet Valla.

(6) Χάρισι. Χαραποιοῖς, D. 1.

(7) Ὅργῃ γὰρ Θεῶν. Γὰρ abest, D. 1, A. 2, Con. Mox, ἀβουλήτῳ, D. 1, A. 2. « Præter voluntatem enim sit, » Con. Mox οὐδὲ τι, loco οὐδὲν, M. 2.

(8) Οὗτοι μὲν οὖν. Αὐτοὶ μὲν οὖν, D. 1. Mox τό, ante πᾶν, abest, M. 2.

(9) Προνοητής. Διανοητής, M. 2; ac mox τῆς ἀρχῆς, loco τῆς ἀρχῆς.

(10) Αὐτομάτως γενόμενα. Αὐτομ. γινόμενα, D. 1. Mox πρώτῳ αὐτῶν ἐνστήναι, idem et Vall.

(11) Τὰ βηθέντα. Τὰ προβήθέντα, D. 1. Τὰ προρηθέντα, A. 2.

(12) Τοῦ πρόνοιαν εἶναι. τοῦ εἶναι πρόνοιαν, A. 2. Mox, τὸν τοιοῦτων ἔλεγχον, Ox. Paulo post, τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, D. 1, M. 2.

καιροῖς τὸν τοῦτων ἐλεγχόν, ἐλθωμεν ἐπὶ τὴν Ἀριστοτέλους δόξαν καὶ τῶν ἄλλων, τῶν ἀπρονόητα λεγόντων τὰ κατ' ἑκαστα.

Καὶ γὰρ Ἀριστοτέλης (13) ὑπὸ τῆς φύσεως ἡμῖν διοικεῖσθαι (14) βούλεται τὰ κατὰ μέρος, ὡς ἐν τῷ ἕκτῳ (15) τῶν *Νικομαχείων ἠθικῶν* ὑπὸνιξατο. Ταύτην γὰρ θεῖαν οὖσαν καὶ τοῖς γεννητοῖς (16) πᾶσιν ἐνυπάρχουσαν, ἑκάστη φυσικῶς ὑποτιθεσθαι τὴν τῶν συμφερόντων αἵρεσιν καὶ τὴν τῶν βλαπτόντων φυγὴν. Ἐκαστον γὰρ, ὡς εἴρηται, τῶν ζώων καὶ τὴν κατὰλληλον (17) ἑαυτῷ τροφὴν ἐκλέγεται, καὶ τὸ συμφέρον μεταδιώκει, καὶ τὰς ἰατρίας τῶν παθῶν φυσικῶς (18) ἐπιστάται. Εὐριπίδης δὲ καὶ **170** Μένανδρος ἐν (19) ἐνίοις τὸν νοῦν τὸν ἐν ἑκάστῳ φασὶ (20) προνοεῖν ἑκάστου [καὶ ἑαυτοῦ], θεῶν δὲ (21) μηδένα. Ἄλλ' ὁ μὲν νοῦς τῶν ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ μόνων ἢ γὰρ τῶν πρακτικῶν καὶ τῶν τεχνικῶν (22), ἢ τῆς θεωρίας ἢ δὲ πρόνοια (23), τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ὡς τοῦ πλουτεῖν (24) καὶ μὴ, καὶ ὑγιαίνειν καὶ μὴ, ὣν οὐδὲν ποιεῖν ὁ νοῦς δύναται, ἀλλ' οὐδὲ ἡ φύσις, ὡς Ἀριστοτέλης δοκεῖ. Εὐδὴλα γὰρ (25) καὶ τὰ τῆς φύσεως ἔργα. Τί δὲ πρὸς (26) τὸν νοῦν ἢ τὴν φύσιν (27), τὸ ποτὲ μὲν τιμωρεῖσθαι (28) τὸν φονέα, ποτὲ δὲ διαφεύγειν; εἰ μὴ τις λέγοι, τὸ μὲν τοῦ νοῦ (29) καὶ τῆς φύσεως πρόνοιας εἶναι, τὸ δὲ δευτέρον, εἰμαρμένης. Εἰ δὲ τὰ κατὰ νοῦν καὶ φύσιν (30) πρόνοιας ἐστὶ, τὰ δὲ ἐπακολουθοῦντα, τῆς εἰμαρμένης ἀνήρηται τὸ ἐφ' ἡμῖν. Ἄλλ' οὐχ οὕτως ἔχει. Τὰ μὲν γὰρ τοῦ νοῦ, τοῦ τε πρακτικοῦ (31) καὶ τοῦ θεωρητικοῦ, ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ. Οὐ πάντα δὲ τὰ κατὰ πρόνοιαν, τῆς φύσεως, εἰ καὶ τὰ τῆς φύσεως (32) κατὰ πρόνοιαν γίνεται (33).

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(13) Καὶ γὰρ Ἀριστοτέλης. Cono incipit libri viii cap. 4. Disputat adversus Aristotelem, qui in duodecimo *Metaphysicæ* Deum ait minime singularium curam habere, sed a natura disponi: ubi simul Euripidis et Menandri opinio narratur ferme eadem.

(14) Φύσεως μόνῃς διοικεῖσθαι. Ἡμῖν, loco μόνης, A. 2. D. 1. Dativus ita sæpe interponitur. Ergo nihil contra codices mutandum. Valla servat μόνῃς. Cono nec μόνῃς, nec ἡμῖν habet.

(15) Ἐκτῷ. Abest, A. 2. Z, id est, ἐξ ἑξῶμ, D. 1. Ἐξ ἑξῶμ, M. 2. Septimo, Con. Sexto, Vall. Mox, Νικομαχείων, A. 2. Haud dubie respexit *Eth. Nicomach.* lib. vi, cap. 13, medium.

(16) Γεννητοῖς. Γενητοῖς, A. 2, D. 1. Mox αἵρεσιν, D. 1. Sed M. 2. συμφερόντων ἐστὶ αἵρεσιν, ei mox ἀπτόντων, loco βλαπτόντων.

(17) Καὶ τὸν κατὰλληλον. Τὸν abest, D. 1. Recte ejus loco habet τὴν, M. 2. Mox, ἰατρίας, A. 2.

(18) Φυσικῶς. Abest, A. 2. Antea, passionum suarum remedia, Con.

(19) Μένανδρος ἐν. Ἐν abest, Ox.

(20) Φασὶ. Φησὶ, A. 2.

(21) Ἐκάστου, θεῶν δὲ. Ἐκάστου, θεῶν δὲ, D. 1, Con. Ἐκάστου καὶ ἑαυτοῦ θεῶν δὲ, A. 2. Deum vero nequaquam, Vall. Mox μόνων, loco μόνων, A. 2. Ejus loco habet, provisor, id est pronovetis, Con.

(22) Πρακτικῶν καὶ τῶν τεχνικῶν. Πρακτικῶν, loco πρακτικῶν, D. 1. Sic, omisso mox τῶν, A. 2.

(23) Ἡ δὲ πρόνοια. Δὲ abest, Ox.

(24) Ὅς τοῦ πλουτεῖν. x. τ. λ. Καὶ γὰρ τοῦ πλουτεῖν ἔστιν ὑγιαίνειν καὶ μὴ, οὐδὲν ὁ νοῦς ποιεῖν δύναται, D. 1. Καὶ γὰρ τοῦ πλουτεῖν, ἐστ' ὡς ὑγιαίνειν καὶ μὴ, ὣν οὐδὲν ὁ νοῦς ποιεῖν δύναται, A. 2.

A ad Aristotelis opinionem et cæterorum, qui negant rebus singulis a Deo consuli.

Nam Aristoteles a natura sola vult administrari singula, ut in sexto *Ethicorum ad Nicomachum* obscure significat. Hanc enim, ut quæ divina sit, et insit omnibus, quæ generantur, cuique naturaliter suggerere, ut ad res salutare accedat, fugiat quæ contraria sint. Quodque enim animal, ut jam dictum est, et idoneum sibi alimentum deligit, et, quod utile est, sequitur, et remedia morborum naturaliter habet cognita. Euripides et Menander quibusdam locis mentem, quæ in quoque sit, cuique providere asserunt; Deum vero neminem. Verum mens quidem in iis solis perspicitur, quæ in nostra potestate sunt. Aut enim est rerum quæ sub actionem cadunt, et artium, aut contemplationis. At providentia eorum est quæ in nostra potestate non sunt, ut verbi gratia, ut opulentus quis sit et non opulentus, sanus et non sanus: quorum nihil facere mens potest, ac ne natura quidem, ut Aristoteles putat. Naturæ enim opera perspicua sunt. Quid autem ad mentem aut ad naturam, quod aliquando ab eo pænæ exigantur, qui hominem occiderit, aliquando sceleris pœnam effugiat? nisi quis dicat, quod mentis et naturæ est, ad providentiâ pertinere; quod sequitur, ad fatum. Quod si mens et natura ad providentiâ pertinent, quæ sequuntur, ad fatum, nihil erit in nostra potestate. Sed non ita se res habet. Quæ enim ad mentem spectant, tam eam quæ in agendo, quam quæ in contem-

Loco ὡς τοῦ, habet etiam καὶ γὰρ, M. 2. Solum ὡν loco secundi ὡς, correxi. Cæterum, καὶ γὰρ τοῦ, loco prioris ὡς, non absurdum est. Paulo ante in simili membro dixit ἢ γὰρ τῶν — ἢ τῆς. Ellebodius etiam videtur legisse ὡν οὐδὲν, quorum nihil, etc. Cono ita: Etenim vel providet ditare, vel denique sanare — quorum nullum natura facere potest, at neque natura. Valla: Quorum nihil, omisso πᾶσιν.

(25) Ἀριστοτέλης δοκεῖ. Εὐδὴλα γὰρ, D. 1. Sic, sed Ἀριστοτέλη, A. 2. Solum Ἀριστοτέλει mutat M. 2. Δοκεῖ tam nominativo, quam dativo jungitur, quod notum est. Aristoteli videtur, Con. Aristoteles ducit, Vall.

(26) Τί δὲ πρὸς. Τὰ δὲ πρὸς, D. 1. Τὰ δὲ διὰ τὸν νοῦν — τῷ ποτὲ, M. 2.

(27) Ἡ τὴν φύσιν, absunt, Con.

(28) Ποτὲ τιμωρεῖσθαι, x. τ. λ. Ποτὲ μὲν τιμωρεῖσθαι τὸν φονέα, καὶ τὸ κοινῶς γινώσκεισθαι τὸν φονέα, ποτὲ δὲ διαφεύγειν, A. 2. Μέν solum addit D. 1. Potuerunt sane ista ob similitudinem excidere. Sed ita videtur etiam requiri καὶ διαλαμβάνειν post διαφεύγειν.

(29) Τὸ μὲν τοῦ νοῦ. Quod primum intellectus et naturæ est, providentiæ esse, Con.

(30) Τὰ κατὰ νοῦν καὶ φύσιν. Τὰ κατὰ τὸν νοῦν καὶ τὴν φύσιν, A. 2. Τὰ abest, M. 2. Mox ἀνεῖρηται, Sic M. 2.

(31) Τοῦ τε πρακτικοῦ. Τε abest, A. 2. Mox idem οὐ ante πάντα omittit, ac præterea a man. rec. in marg. habet: Πάντα δὲ κατὰ πρόνοιαν τὰ τῆς φύσεως.

(32) Εἰ καὶ τὰ τῆς φύσεως. Sic a man. recent., antea δὲ, loco καί, A. 2. Ante et post hæc bis διάνοιαν, loco πρόνοιαν habet M. 2.

(33) Κατὰ πρόνοιαν γίνεται. His in marg. a

plande ponitur, in nostra esse potestate docuimus. A Πολλὰ γὰρ τῶν κατὰ πρόνοιαν οὐκ ἐστὶ φύσεως ἔργα, ὡς ἐπὶ τοῦ φονέως ἐδείχθη. Ἔστι γὰρ μέρος προνοίας ἡ φύσις, οὐκ αὐτοπρόνοια.

Itaque isti naturæ et menti rerum singularum providentiam attribuunt. Cæteri Deo curæ esse aiunt eorum quæ sunt permanentium, ut nihil eorum, quæ nata sunt, occidat, et hujus unius in Deo esse providentiam. Singula vero fortuito temereque jactari, eamque ob causam multa iniqua facinora, multas cædes, et, ut dicam summatim, omnem improbitatem inter homines versari, et horum alios fortuito pœnam vitare, alios etiam puniri; quippe cum, quæ ad rectam rationem et ex lege sunt, non omnino eveniant. Ubi autem neque ratio, neque lex dominatur, quomodo diserit quis Deum esse, qui procuret? Et quidem fere usu venit, ut viri boni lædantur injuria et deprimantur et innumerabilibus malis affligantur; improbi contra et importuni homines augeantur potentia, opibus, honoribus in republica, cæterisque bonis, quæ ad vitam commode degendam pertinent. Mihi vero videntur, qui hæc loquuntur, cum alia multa ignorare præcepta providentiæ, tum maxime animæ immortalitatem. Nam, eam mortalem esse arbitantes, hujus vitæ terminis res humanas definiunt. Deinde prava et perversa habent de bonis judicia. Eos enim, qui opibus circumfluunt et dignitatibus insolentescunt et cæteris fluxis caducisque bonis gloriantur, felices esse et beatos judicant: animi autem bona pro nihilo ducunt, quæ multo corporis et externa bona antecellunt. Præstantiora enim bona sunt, quæ rerum sunt præstantiorum. Itaque tanto virtutes divitias, sanitatem, cætera excellunt, quanto anima corpus anteit. Quare cum solæ, tum cum aliis conjunctæ, hominem beatum reddunt; cum aliis in latitudine, solæ et per se, in circumscriptione. Nam eorum quæ sunt, partim circumscriptione intelliguntur, ut bicubitum; partim late, ut æceruus; nam de æcervo si duos modios demas,

Οὗτοι μὲν οὖν (34) τῇ φύσει καὶ τῇ ψῇ τὴν πρόνοιαν ἐπιγράφουσι τῶν καθ' ἕκαστα· οἱ δ' ἄλλοι τῷ Θεῷ μέλειν φασι τῆς τῶν ὄντων διαμονῆς, ὥστε μηδὲν τῶν γενομένων (35) ἐπιλείπειν, καὶ τούτου μόνου πρόνοιαν ποιεῖσθαι· τὰ δὲ καθ' ἕκαστα φέρεσθαι ὡς ἔτυχε· καὶ διὰ τοῦτο πολλὰς μὲν ἀδικίας, πολλὰς δὲ μαιφονίας, καὶ συλλήβδην εἰπεῖν, πᾶσαν κακίαν ἐμπολιτεύεσθαι τοῖς 171 ἀνθρώποις· καὶ τούτων, ὡς ἔτυχε, τινὰς μὲν διαφυγεῖν (36) τὴν δίκην, τινὰς δὲ καὶ καλᾶξέσθαι, οὔτε τῶν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, οὔτε τῶν κατὰ νόμον πάντως (37) ἀποβαινόντων. Ἐνθα δὲ μήτε νόμος, μήτε λόγος κρατεῖ, πῶς ἂν τις φαίη, θεὸν εἶναι τὸν ἐπιμελούμενον (38); Καὶ γὰρ συμβαίνει, τοὺς (39) χρηστοὺς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀδικεῖσθαι καὶ ταπεινοῦσθαι καὶ μυρίοις κακοῖς περιβάλλεσθαι· τοὺς δὲ πονηροὺς καὶ βίαιους αὐξέσθαι δυναστεία καὶ πλοῦτι καὶ ἀρχαῖς καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς κατὰ τὸν βίον ἀγαθοῖς. Ἐμοὶ δὲ δοκοῦσιν (40) οἱ ταῦτα λέγοντες πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα τῶν κατὰ τὴν πρόνοιαν ἀγνοεῖν θεωρημάτων, μάλιστα δὲ τῆς ψυχῆς τὸ ἀθάνατον. Θνητὴν γὰρ αὐτὴν ὑπολαμβάνοντες εἶναι, τῇ ζωῇ ταύτῃ τὰ κατὰ τὸν ἀνθρώπου περιγράφουσιν· ἔπειτα διεστραμμένας ἔχουσι τὰς περὶ τῶν ἀγαθῶν κρίσεις. Οἴονται γάρ, τοὺς πλοῦτον περιβεβλημένους καὶ κομῶντας ἀξιώμασι (41) καὶ τοῖς ἄλλοις ὕλοις ἀγαθοῖς ἐναδρυνόμενους, εὐδαίμονας εἶναι καὶ μακαρίους· τὰ δὲ τῆς ψυχῆς ἀγαθὰ παρ' οὐδὲν τίθενται, πολλῷ τῷ μέτρῳ (42) τῶν σωματικῶν καὶ τῶν ἐκτὸς ὑπερέχοντα. Κρεῖττονα γάρ τὰ (43) τῶν κρεῖττόνων ἀγαθὰ. Τοσοῦτον τοίνυν (44) ἀρετὰν πλοῦτον τε καὶ ὑγείας καὶ τῶν ἄλλων ὑπερέρρουσιν, ὅσην ψυχῇ σώματος. Τοιγάρτοι (45) καὶ μόναι καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις αἱ ἀρεταὶ μακάριον ποιοῦσι τὸν ἀνθρώπου· μετὰ μὲν τῶν ἄλλων, κατὰ πλάτος, μόναι δὲ καὶ καθ' ἑαυτὰς, κατὰ περιγραφὴν (46). Τῶν γὰρ ὄντων, τὰ μὲν κατὰ περιγραφὴν 172 νοεῖται, ὡς βίτηχ'· τὰ δὲ, κατὰ πλά-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

man. rec. additur: Οὐ μὴν πάντα τὰ κατὰ πρόνοιαν τῆς φύσεως ἐστὶ, A. 2. Mox idem, ὡς ἐπὶ τοῦ φονέως. Valla reddidit, de cæde.

(34) Οὗτοι μὲν οὖν. Αὐτοὶ μὲν οὖν, D. 1. Mox, οἱ δὲ ἄλλοι, idem. Paulo post μέλειν, loco μέλειν, A. 2. Τὰ καθ' ἕκαστα, loco τῶν καθ' ἕκαστα, M. 2.

(35) Μηδὲν τῶν γενομένων. N in μηδὲν a man. rec., A. 2. Mox, ἐπιλείπειν, D. 1. Hoc Valla reddidit, incusare.

(36) Διαφυγεῖν. Διαφεύγειν, A. 2, D. 1. Utrumque probum, etsi mox sit præsens.

(37) Κατὰ νόμον πάντως. Πάντως abest, D. 1. Κατὰ νόμον τινὰ πάντως, M. 2.

(38) Ἐνθα δὲ — ἐπιμελούμενον. Absunt, Con.

(39) Καὶ συμβαίνει, τοὺς. Γάρ, post καὶ, addit A. 2. D. 1, Con. Καὶ συμβαίνειν τοὺς, M. 2. Mox, καὶ τοῖς λοιποῖς τοῖς κατὰ τὸν βίον, D. 1. Βίον solum inseritum habet a man. rec. A. 2.

(40) Ἐμοὶ δὲ δοκοῦσι. Cono incipit libri viii cap. 5: Causas narrat, quod ponentes divinam providen-

tiam non esse ad singulos homines, ignorantia caligine ducti sint, mala etiam ignorantes, Dei voluntate hominibus gratia accidere.

(41) Ἀξιώμασι. Ἀξιώματι, A. 2. Mox vitiose ἐναδρυνόμενους, D. 1. Cono hoc reddidit, distentos. Valla κομῶντας ἀξιώμασι vertit, successibus evectos, post ἐναδρυνόμενους vero addidit aliud membrum, et gloria insignes habitos.

(42) Τίθενται πολλῷ μέτρῳ. Τίθενται, πολλῷ τῷ μέτρῳ, A. 2, D. 1. Τίθενται habet etiam M. 2.

(43) Κρεῖττονα γάρ τὰ. Κρεῖττον γάρ τὰ, D. 1.

(44) Τοσοῦτον τοίνυν. Post τοσοῦτον est aliquid spatii, deinde additum ε, id est τοσοῦτως, D. 1. Mox πλοῦτι, idem. Et ὑγίας, A. 2.

(45) Τοιγάρτοι. Tametsi, Valla.

(46) Καθ' ἑαυτὰς, κατὰ περιγραφὴν. His additur: Τῶν γὰρ ὄντων, τὰ μὲν κατὰ περιγραφὴν νοεῖται, x. τ. λ. A. 2, M. 2, D. 1, Con., Valla, et Ox. ex ms. Habet etiam Ellebodius. Ergo culpa hypothetæ exciderant.

τος, ὡς σωρός. Σωροῦ μὲν (47) γὰρ κἂν δύο μεδί-
μνους ἀφέλῃς, τὸ λειπόμενον μένει σωρός· καὶ τῆς
κατὰ πλάτος δὲ μακαριότητος (48) ἂν ἀφέλῃς τὰ τε
τοῦ σώματος καὶ τὰ τῶν ἐκτὸς (49) ἀγαθὰ, καταλείπῃς
δὲ μόνας τὰς ἀρετὰς, μένει καὶ (50) οὕτω τὸ μακά-
ριον· ἡ γὰρ ἀρετὴ καὶ καθ' αὐτὴν αὐτάρκης ἐστὶ
πρὸς εὐδαιμονίαν. Πᾶς οὖν ἀγαθὸς μακάριος, καὶ
πᾶς κακὸς ἄθλιος, κἂν πάντα συλλήβδην (51) ἔχῃ τὰ
λεγόμενα τῆς τύχης ἀγαθὰ. Ὅπερ ἀγνοοῦντες (52)
οἱ πολλοὶ, μόνους μακαρίους εἶναι νομίζουσι (53) τοὺς
σωματοῦντάς τε καὶ πλουτοῦντας. Διὸ μέφονται τὴν
πρόνοιαν, τὴν οὐ μόνον ἐκ τῶν φαινομένων διοικοῦσαν
τὰ καθ' ἡμᾶς (54), ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν οἰκείαν πρό-
γνωσιν. Εἰδὼς γὰρ ὁ Θεὸς, ὅτι τῷ νῦν χρηστῷ (55)
καὶ ἀγαθῷ συμφέρει πένεσθαι, καὶ ἐτι διαφθεῖραι
τὴν γνώμην αὐτοῦ πλοῦτος ἐπεισελθὼν, ἐν τῇ πενίᾳ
φυλάττει συμφερόντως αὐτόν· εἰδὼς δὲ, πολλάκις τὸν
πλούσιον (56) χαλεπώτερον ἐσόμενον, εἰ σπανίσαι
χρημάτων (ληστεῖαις γὰρ ἐπιχειρήσειεν (57), ἡ μαι-
φονίαις, ἢ τισιν ἄλλοις (58) μέλσαι κακοῖς), ἐξ τὸν
πλούσιον καρποῦσθαι. Οὐκοῦν περὶ πολλὰς ἡμῶν (59)
ἐλυσιτέλησε, καὶ τέκνα θάψαι, καὶ φυγεῖν οἰκέ-
τας· πικροτέρα γὰρ τῆς ἀπωλείας αὐτῶν ἐγένετο ἂν
ἡ σωτηρία· φαύλων μὲν τῶν τέκνων (60), ληστῶν δὲ
τῶν οἰκετῶν γενομένων. Ἡμεῖς μὲν γὰρ οὐδὲν τῶν
ἐσόμενων εἰδότες, πρὸς τὰ παρόντα δὲ μόνον βλέπον-
τες (61), οὐκ 173 ὀρθῶς τὰ συμβαίνοντα κρίνομεν·
τῷ δὲ Θεῷ καὶ τὰ μέλλοντα ὡς παρόντα ἐστίν.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν πρὸς τοὺς καταγινώσκοντας (62)
εἰρηται, πρὸς οὓς καὶ τὸ τῆς Γραφῆς ἀρμόσειεν ἂν
εἰπεῖν· Μὴ δὲ πηλὸς (63) ἐρεῖ τῷ κεραμεῖ, καὶ τὰ
ἐξῆς (64). Πῶς γὰρ οὐ φευκτός (65) ἐστὶν ἄνθρωπος,
ἀντινομοθετῶν τῷ Θεῷ, καὶ ἀντιπαρὰκελευόμενος

VAR. LECT.

(41) Σωρός. Σωροῦ μὲν. Σωρός· σωοῦ, omisso
μὲν, D. 1. Μὲν etiam abest, A. 2.

(48) Καὶ τῆς κατὰ πλάτος δὲ μακαρ. Δὲ rejicit
post τῆς, A. 2. Δέ, ante μακαρ. insertum a primo,
D. 1.

(49) Καὶ τὰ τῶν ἐκτὸς. Τὰ abest, D. 1. Μοx,
καταλείπῃς, A. 2, D. 1.

(50) Μένει καὶ. Καὶ μένει καί, A. 2. Μοx, ὁ μακά-
ριος, loco τὸ μακάριον, M. 2. Manet etiam sic bea-
titudinem habens secundum seipsam anima. Virtus
enim, Cono. Μοx, ἡ γὰρ ἀρετὴ καθ', A. 2. Γὰρ loco
δὲ habet etiam D. 1; deinde, δι' εὐδαιμονίαν, loco
πρὸς, M. 2.

(51) Πάντα συλλήβδην. Πάντα ὁμοῦ συλλήβδην.
A. 2. Ὅμοῦ συλλήβδην, quæ idem notant, ἐκ παρα-
λήλου juncta sunt, uti grammatici loquuntur. Cum
tria genera bonorum sint, animi, corporis et rerum
externarum, seu fortune, non inepta videtur lectio
γῆς. Sed nec τύχης alienum est, cum contra eos
disputet, qui fortunæ bona magni æstimant. Vide
p. 171: Ὄφοντα γὰρ τοὺς πλοῦτον. Præterea τὰ λε-
γόμενα vindicant etiam τύχης. Vulgo enim τύχης
ἀγαθὰ λέγεται, non γῆς.

(52) Ὅπερ ἀγνοοῦντες. Ὅπερ ἀγνοοῦντες, A. 2,
D. 1, Vall.

(53) Μακαρίους εἶναι νομίζουσι. Μακαρίους λέ-
γουσιν εἶναι, D. 1. Μακαριστοὺς εἶναι, omisso νομί-
ζουσι, A. 2. Μοx idem omittit τε, ante καί.

(54) Τὰ καθ' ἡμᾶς. Τὸ καθ' ἡμᾶς, D. 1.

(55) Ὅτι τῷ νῦν χρηστῷ. Νῦν abest, D. 1. Loco
ὁ Θεός, habet ὁ θεῶν πρῶτος καὶ μέγιστος, M. 2.

A quod relinquitur, acervus est. Item beatitudini in
latitudine intellectæ si detraxeris corporis et ex-
terna bona, solasque virtutes reliqueris, nihilomi-
nus beatitudo manet, ipsaque sola virtus se ipsa ad
beate vivendum contenta est. Omnis ergo bonus
beatus, et omnis improbus miser, etiamsi omni-
bus prorsus fortunæ bonis, quæ dicuntur, abundet.
Quæ cum multitudo ignoret, solos beatos ducit,
qui et corpore probe sint affecti et copiosi. Quare
providentiam reprehendunt, quæ (providentia) res
humanas non solum ex his, quæ sensibus notan-
tur, sed etiam ex sua et propria præcognitione ad-
ministrat. Cum enim Deus non nesciat, bono viro
expedire pauperem esse, ejusque sensum opes, si
dentur, depravaturas, utiliter eum in paupertate
sinit vivere: at, qui opulentus est, sæpe importu-
norem fore videns, si egeat (ad latrocinandum
enim aut ad trucidandos homines, aut ad alia quæ-
dam graviora facinora animum adjungeret), potiri
illum opibus permittit. Itaque et ad sepeliendos
liberos, et ad vitandos famulos, sæpe nobis utilis
paupertas fuit: esset enim eorum salus interitu
acerbior, si et liberos improbos et famulos prædo-
nes haberemus. Nos enim nihil rerum venientium
præsentientes, et ea, quæ instant, tantum spec-
tantes, non recte de iis, quæ in rebus humanis
eveniunt, judicamus: at Deo etiam futura tanquam
præsentia sunt.

Sed hæc quidem contra eos, qui providentiam dam-
nant, disputata sunt. In quos etiam illud e Scriptura
sancta convenit dicere: An lutum dicit figulo (Isa.
xlv, 9), et quæ sequuntur. Quomodo enim non fu-
giendus homo est, qui contra Deum legem fert et

ET ANIMADV.

(56) Πολλάκις τὸν πλούσιον. Sic, sed ex corr.
rec., antea, credo, πλούτον, D. 1.

(57) Ἐπιχειρήσειεν. Ἐπιχειρήσειεν, A. 2. Ἐπι-
χειρήσει, sed η ex corr., antea ι, D. 1.

(58) Ἡ τισιν ἄλλοις. Ἡ τοῖς ἄλλοις, Ox.

(59) Οὐκοῦν περὶ πολλὰς ἡμῶν. Οὐκ οὖν καὶ
νοσήσαι ἡμῶν πολλάκις, A. 2. Οὐκ οὖν καὶ νοσήσαι
πολλάκις ἡμῶν, D. 1. Sed nec πενία ab hoc loco
aliena est, de qua modo dixit. Nisi scriptum fuerit,
οὐκοῦν καὶ πένεσθαι καὶ νοσήσαι. Egrotare solum
habet Con. Paupertas solum habet Vall.

(60) Μὲν τῶν τέκνων. Τῶν abest, A. 2. Μοx,
γενομένων, D. 1, A. 2. Conjici possit γενομένων.
D. Cono, in nos effectis. Valla, si — forent.

(61) Μόνον βλέποντες. Μόνα βλέποντες, D. 1.

(62) Καταγινώσκοντας. Post hoc a man. rec.
expunctum, τὴν πρόνοιαν, D. 1. Malim, τῆς προ-
νοίας, addito fortasse etiam ἀδίκιαν. Nam καταγινώ-
σκοντας, nude positum, quodammodo obscurum est.
Cono reddidit, eos, qui perversi sunt. Valla, cavilla-
tores. Nenter ergo καταγινώσκοντας expressit. Ergo
fortasse hic aliud vocabulum latet.

(63) Μὴ δὲ πηλός. Loco μὴ est μένειν, et in marg.
μὴ οὖν γε, M. 2.

(64) Ἐρεῖ τῷ κεραμεῖ, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐρεῖ solum,
A. 2. Istorum loco post ἐρεῖ a man. rec. expuncta
hæc: Τῷ πλάσαντι, τί με ἐπλάσας οὕτως; D. 1. Cur
me sic finxisti? addit Con. « Ne lutum loquatur adver-
sus, planeque contendant, » Vall.

(65) Πῶς γὰρ οὐ φευκτός. Φευκτός, fugiendus.
Fortasse, φευκτός, reprehendendus. Cono, « detestan-
dus, » Vall., « aversandus. »

adversus providentiæ opera nititur, cum ne hominum quidem legibus audeat obsistere? Itaque his erroribus vel hac potius impietate prætermissa, ostendamus, non recte eos a rebus singulis providentiam remove, cum universis et generalibus a Deo consulatur. Hæ enim tres solæ causæ afferri possunt, cur res singulæ Dei providentia non regantur. Aut enim Deum ignorare, rectum esse, etiam illis consulere, aut nolle, aut non posse. Verum ignorantia quidem et inscitia ab illa beata natura alienissima est. Est enim ipsamet cognitio et sapientia et scientia. Atqui, quomodo (*Deum lateant ea quæ nec*) homo, qui sapiat aliquid, ignoret, omnibus individuis pereuntibus etiam universa interitura? Nam ex omnibus rebus singulis universa constiuntur. Species enim omnes singulas res exæquant et reciprocantur, unaque intereunt et una conservantur. Neque quidquam obstat, quo minus omnia individua intereant, si divinitus nulla providentia gubernentur. Quibus pereuntibus, etiam universa interibunt. Quod si dicant, hoc solum illi curæ esse, ne omnia individua intereant, ut species conserventur, non vident, se dicere, etiam singularum rerum quamdam procuracionem esse, quandoquidem rebus singulis, ut ipsi aiunt, prospiciens genera speciesque tuetur. Alii dicunt, non ignorare quidem Deum, sed providere nolle. Verum hoc ipsum nolle, duabus de causis accidit, aut ob ignaviam, aut quod indecorum sit. Equis ita insaniat, ut ignaviæ Deum accuset? Rursus enim duabus de causis ignavia innascitur, voluptate et timiditate. Aut enim voluptate aliqua illecti, ignavi sumus; aut metu aliquo, ab agendo removemur. Quorum neutrum de Deo suspicari fas est. Sin ignavia quidem Deum liberant, sed illi indecorum hoc genus pro-

A τοῖς τῆς προνοίας ἔργοις (66), ὁ μὴ δὲ ταῖ; ἀνθρωπίναις νομοθεσίαις ἀντιλέγειν τολμῶν; Παραλιπόντες (67) οὖν τὰ τοιαῦτα πλημμελήματα, μᾶλλον δὲ ἀπεδήματα, δειξόμεν, ὡς οὐ καλῶς αὐτοῖς ἀπρονόητα λέγεται (68) τὰ καθ' ἕκαστα, τῶν καθόλου καὶ γενικῶν προνοίας τυγχάνοντων. Τρεῖς γὰρ ταύτας αἰτίας μόνας ἂν τις φαίη, τοῦ μὴ γίνεσθαι πρόνοιαν τῶν καθ' ἕκαστα· ἡ γὰρ ἀγνοεῖν (69) τὸν Θεόν, ὅτι καλὸν καὶ τοῦτων ἐπιμελεῖσθαι, ἡ μὴ βούλεσθαι, ἡ μὴ δύνασθαι (70). 'Αλλ' ἀγνοία μὲν καὶ ἀμαθία παντάπασιν ἄλλοτριώτατον τῆς μακαρίας οὐσίας. Αὐτὸ γὰρ γνῶσις (71) ἐστὶ καὶ σοφία καὶ ἐπιστήμη. Πῶς δ' ἂν καὶ λάθοι τὸν Θεόν, ἃ μὴδ' ἄνθρωπος (72) εὖ φρονῶν ἀγνοήσειεν, ὡς, τῶν κατὰ μέρος πάντων διαφθειρομένων (73), καὶ τὰ καθόλου (74) διαφθαρήσεται; B Ἐκ γὰρ τῶν κατὰ μέρος πάντων τὰ καθόλου συνίσταται. Ἐξισάζει γοῦν τὰ εἶδη πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς (75) κατὰ μέρος, καὶ ἀντιστρέφει, καὶ συνδιαφθείρεται καὶ συνδιασώζεται (76). Οὐδὲν δὲ καλύει, πάντα τὰ ἄτομα ἀπολέσθαι, μὴδὲ μίαις ἀνωθεν κηδεμονίας τυγχάνοντα. Τοῦτων οὖν ἀπολλυμένων, καὶ τὰ καθόλου διαφθαρήσεται. Εἰ 174 δὲ τοῦτου προνοεῖν μόνον φήσουσιν αὐτὸν (77), τοῦ μὴ πάντα τὰ κατὰ μέρος (78) ἀπολέσθαι, ἵνα σώζηται τὰ εἶδη, λανθάνουσιν (79) ἑαυτοὺς λέγοντες, εἶναι τινα καὶ τῶν καθ' ἕκαστα πρόνοιαν. Τοῦτων γὰρ προνοῶν, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, διαφυλάττει τὰ εἶδη καὶ τὰ γένη (80). 'Αλλ' ἄλλοι φασίν, ὡς οὐκ ἀγνοεῖ μὲν, οὐ βούλεται δὲ (81) προνοεῖν. 'Αλλὰ τὸ μὴ βούλεσθαι, διὰ δύο γίνεται προφάσεις, ἡ διὰ βῆθυμίαν, ἡ διὰ τὸ ἀπρεπές. Καὶ τίς C ἂν μὴ μαίνόμενος (82), βῆθυμίας αἰτίαν ἐπάγοι Θεῷ; Πάλιν γὰρ ὑπὸ δύο τούτων βῆθυμία τίκεται, ἡδονῆς καὶ δειλίας. Ἡ γὰρ ὑφ' ἡδονῆς τινὸς περιελκόμενοι βῆθυμοῦμεν (83), ἡ διὰ φόβον ἀφιστάμεθα. Οὐδέτερον δὲ (84) τούτων θεμιτὸν διανοηθῆναι περὶ Θεοῦ. Εἰ δὲ

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(66) Ἀντιπαρὰ κλεινόμενος — ἔργοις. Ἀντιπαρὰ κλεινέσθαι probum est vocabulum, notatque contraria juberē, contra hortari. Habet Thucyd. vi, 15, Xenoph. p. 82, 85. Altamen minus apte videtur h. l. jungi ἔργοις. Alterutrum ergo dubium videtur. Conjicio ergo aut θεσμοῖς, νόμοις, ὅροις, aut ἀντιπαρὰ τὰ τὸν νόμον, vel simile quid. Cono: reitens. Valla: « in providentiæ opera invecus. »

(67) Παραλιπόντες. Sic et D. 1. Παραλείποντες, Ox. Παραλιπόντες, A. 2. Cono hic incipit libri viii cap. 6: « Ducit Aristotelem ad magna inconvenientia, si Deus provideret singulis hominibus aut rebus. »

(68) Οὐ καλὸν αὐτοῖς ἀπρονόητα λέγεται, A. 2, D. 1, Ox., Con. Sed Valla: « Ut eis minime recte visum est, improvisa dici. » Ubi καλῶς habet etiam M. 2.

(69) Ἡ γὰρ ἀγνοεῖν. Ἡ γὰρ ἀγνοεῖ, A. 2.

(70) Ἡ μὴ βούλεσθαι ἢ μὴ δύνασθαι. Ἡ μὴ δύνασθαι, ἢ μὴ βούλεσθαι, x. t. λ. Πῶς δ' ἂν καὶ λάθοι τὸν Θεόν, ἃ μὴδ' ἄνθρωπον (sic), εὖ φρονῶν, A. 2. Πῶς δ' ἂν καὶ λάθῃ τὸν Θεόν, ἃ μὴδ' ἄνθρωπος εὖ φρονῶν, D. 1. Sic, omisso καί, Cono. Sed Valla: « Quisnam homo adeo rerum ignarus est. »

(73) Διαφθειρομένων, x. t. λ. Φθειρομένων καὶ τὸ καθόλου, D. 1.

(74) Πάντων τὰ καθόλου. Πάντα τὰ καθ' ὅ, sed in marg. καθόλου, M. 2.

(75) Πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς. Πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς, D. 1, A. 2. Simul, Valla. Neutrum horum habet Cono.

(76) Συνδιαφθείρεται καὶ συνδιασώζεται, D. 1. Συνδιαφθ. καὶ οὐ διασώζεται, M. 2.

(77) Μόνον φήσουσιν αὐτὸν. Μόνον φήσουσιν αὐτόν, A. 2, D. 1. Αὐτόν habet etiam M. 2.

(78) Τὰ κατὰ μέρος. Τὰ ἀβεί, A. 2. Mox idem ἀπόλλεσθαι.

(79) Λανθάνουσιν. Λανθάνουσιν, M. 2, A. 2, D. 1, Ox. Αἰτις ἵτα videtur etiam legisse Eliebedius, qui habet, non vident. Cono, « latet eos. » Valla, « se ipsi latent. »

(80) Τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη, x. t. λ. Τὰ εἶδη καὶ τὰ γένη. Ἀλλὰ φασίν, ὅτι οὐκ, A. 2, Con., Vall. Τὰ εἶδη καὶ τὰ γένη. Ἀλλὰ ἄλλοι φασίν, ὡς, D. 1.

(81) Οὐ βούλεται δὲ. Sic in rasura ex correct. rec., antea, credo, βουλεύεται, D. 1.

(82) Ἀν μαίνόμενος. Ἀν μὴ μαίνόμενος, D. 1, A. 2, Con. Sed Valla: « Sed quisnam, quæso, tam amens, ut. » Mox, ἐπαγάγοι, D. 1, A. 2. Ἐπάγει, M. 2.

(83) Βῆθυμοῦμεν. Βῆθυμῶμεν, D. 1.

(84) Οὐδέτερον δὲ. Οὐδὲ ἕτερον δὲ, A. 2.

βαθυμίαν (85) μὲν ἐπάγειν παραιτοῖντο, λέγοιεν δὲ, μὴ πρέπειν Θεῷ (ἀνάξιον γὰρ εἶναι [86] τῆς τοιαύτης μακαριότητος, τοῖς εὐτελεῖσι καὶ μικροῖς συγκαταβαίνειν [87], καὶ οἷονε συμβεβηλοῦσθαι [88] ταῖς ὑλικάς τε καὶ προαιρετικαῖς ἀτοπίας, καὶ διὰ τοῦτο μὴ βούλεσθαι)· ἀγνοοῦσι, δύο πάθη τὰ χεῖριστα τῷ Θεῷ περιάπτοντες (89), ὑπεροψίαν καὶ μολυσμόν· ἡ γὰρ δι' ὑπεροψίαν (90) ὁ Δημιουργὸς ὑπερορᾷ τῆς ἀρχῆς καὶ διοικήσεως (91) τῶν κατὰ μέρος, ὅπερ ἀτοπώτατον εἶπεν, ἢ τὸν μολυσμόν ἐκκλίνων, ὡς αὐτοὶ φασιν. Εἰ δὲ, τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, φύσιν ἔχουσιν ἔλκειν πᾶν ὕρδον (92), οὐ φασὶ καταμολύνεσθαι τὸν ἥλιον, οὐδὲ τὰς ἀκτίνας αὐτοῦ, ὅταν τοῖς βορβόροις ἐλλάμπωσιν, ἀλλὰ μένιν ἀχράντους καὶ καθαρὰς, πῶς **175** τὸν Θεὸν ἡγοῦνται συμβεβηλοῦσθαι (93) τοῖς τῆδε πραττομένοις;

Οὐκ ἔστιν ἀνθρώπων, φύσιν εἰδόντων Θεοῦ, ταῦτα τὰ δόγματα. Ἀνέπαφον γὰρ καὶ ἀδιάφορον (94) καὶ ἀμικτον καὶ πάσης ἀλλοιώσεως κρεῖττον τὸ Θεὸν καθέστηκεν. Ὁ γὰρ μολυσμὸς (95) καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα τροπῆς ἔστιν ἔργα. Πῶς δὲ οὐκ ἀτοπώτατον, τεχνίτην μὲν οἰασθήποτε τέχνης, καὶ μάλιστα λατρὸν, ἐπιμελούμενον τῶν καθόλου, μὴδὲν τῶν κατὰ μέρος (96), μὴδὲ τὸ σμικρότατον ἐξ ἀτέχναστον καὶ ἀνεπιμέλειτον, εἰδότα, ὡς (97) εἰς τὸ πᾶν συντελεῖ τὸ μέρος (98), τὸν δὲ δημιουργὸν Θεὸν καὶ τῶν τεχνιτῶν ἀποφαίνειν ἀμαθέστερον; Ἄλλ' ἄρα βούλεται μὲν, οὐ δύναται δέ. Καὶ πῶς οὐκ ἀντικρυὲς ἀπεμφαῖνον, ἀσθενῇ λέγειν τὸν Θεὸν καὶ ἀδύνατον εἶποιεν; Ἄλλως τε κατὰ δύο τρόπους φαί τις ἂν (99) τὸν Θεὸν μὴ δύνασθαι προνοεῖν τῶν ἀτόμων, ἢ τῷ αὐτὸν μὴ πεφυκέναι, ἢ τῷ τὰ (1) κατὰ μέρος ἀνεπίδεκτα προνοίας εἶναι. Ἄλλ' ὅτι μὲν αὐτὸς (2) πέφυκε προνοεῖν, καὶ αὐτοὶ συνομολογοῦσι, δι' ὧν φασιν αὐτὸν τῶν καθόλου προνοεῖν ἄλλως τε, τὰ μὲν καταδεέστερα φθάνειν εἰς τὰ ὑπερκείμενα οὐχ οἷά τε ἔστι· τῶν δὲ κρειττόνων ἢ δύναμις ἔχει καὶ τῶν τελευταίων καὶ τῶν ἀναισθητῶν σώζουσα χάτεισι.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(85) *Εἰ δὲ βαθυμίαν*, x. τ. λ. *Εἰ βαθυμίαν μὲν ἐπάγειν παραιτοῖντο* (sic, et a corr. rec. *παρέφοντο*) λέγειν (sed syllabæ ein inscriptum a man. rec. e) δὲ μὴ, A. 2. *Εἰ δὲ βαθυμίαν μὲν ἐπάγειν παραιτοῖντο, λέγοιεν* (sed v. punctis notatum) δὲ μὴ πρέπειν, D. 1.

(86) *Ἀνάξιον γὰρ εἶναι*. Γὰρ a man. rec., A. 2. Mox, τῆς τοσαύτης μακαριότητος. Sed a secundum in μακαριότη. suprascriptum, D. 1. Τοσαύτης non displicet.

(87) *Μικροῖς συγκαταβαίνειν*. Ex correct. rec., antea μακροῖς, A. 2.

(88) *Βεβηλοῦσθαι*. Συμβεβηλοῦσθαι, D. 1, A. 2. Contaminari, i. Con. Mox idem προαιρετικαῖς ἀτοπίας reddit, electu indignis. Ergo ἀπροαιρέτως.

(89) *Περιάπτοντες*. Προσάπτοντες, D. 1, A. 2. Utinamque usitatum.

(90) *Ἡ γὰρ δι' ὑπεροψίαν*. Εἰ, loco ἢ, A. 2.

(91) *Καὶ διοικήσεως*, x. τ. λ. Post καὶ rasura deletum τῆς, et τό, loco τῶν, D. 1. Mox, ὡς καὶ αὐτοὶ φασιν, idem.

(92) *Πᾶν τὸ ὕρδον*. Τὸ abest, D. 1, A. 2. Mox, τὰς ἀκτίνας αὐτὰς, ὅταν, A. 2, M. 2. Ne quidem radios ipsos, Vall.

(93) *Συμβεβηλοῦσθαι*. Βεβηλοῦσθαι, D. 1. Mox,

A videntur dicant (inolignum enim esse ejusmodi beatitudine ad res viles et minutas se demittere, et corporeis ex nostrae electione et voluntate manantibus ineptiis velut profanari, ideoque providere nolle), non intelligunt, se Deo duas vitiosissimas affectiones tribuere, superbiam et iniquationem. Aut enim ob superbiam Deus imperium et gubernationem rerum singularum despiciit, quod dictu absurdissimum est, aut, ut ipsi loquuntur, quod iniquationem devitet. Quod si, cum radii solares vim habeant attrahendi humorem omnem, negant inquinari solem ejusque radios, cum cæno lucem inferunt, sed integros et ab omni sorde puros manere dicunt, quomodo Deum rebus humanis profanari existimant?

B

Non sunt hæc hominum dogmata, qui Dei naturam perspectam habeant. Nam in Deum neque tactio, neque interitus, neque macula, neque commutatio ulla potest cadere. Iniquatio autem et omnia ejus generis ad mutationem pertinent. Verumtamen nonne absurdissimum est, quemlibet artificem, maximeque medicum, universo consulentem, nullam rem de singulis, ne minimam quidem, artis et curæ expertem prætermittere, quod scias, conferre aliquid ad rerum universitatem: Deum, ejusdem universitatis molitorem, etiam opificibus rudiores reddere? Cæterum, an providere quidem vult, non tamen potest? Quomodo non perspicue absurdum est, Deum imbecille assertere, et bene merendi facultatem non habere? Præterea dupliciter intelligi potest, Deum individuis providere non posse, aut, quod ipse natura non sit ad procurandum idoneus, aut quod res singulæ providentiæ non sint capaces. Verum idoneum quidem illum esse natura ad providendum, etiam ipsi concedunt, dum aiunt, illum rebus universis providere, eoque magis, quod inferiora ad superiora pertingere non

C

τῇ, in τῇδε, a man. rec., A. 2. Mox τὰ, ante δόγματα, abest, M. 2.

(94) *Ἀδιάφορον*. Ἀδιάφορον, A. 2.

(95) *Ὁ δὲ μολυσμός*, x. τ. λ. Ὁ γὰρ μολυσμός, M. 2, A. 2. Ὁ γὰρ μολυσμός καὶ τὰ τοιαῦτα, D. 1. Γὰρ habet etiam Cono, sed ἄλλα, loco πάντα. Γὰρ et πάντα expressit Vall. Mox, τεχνίτην μὲν οἰασθήποτε, D. 1, A. 2, Vall.

(96) *Μὴδὲν τῶν κατὰ μέρος*. Μὴδὲ loco μὴδὲν, A. 2. Μὴδὲν τῶν καθ' ἕκαστα ἢ κατὰ μέρος, M. 2.

(97) *Εἰδότα ὧς*. Ab hoc loco ad finem paginae 177 edit. Ant. vocabula διάφορον τε καὶ leguntur a man. rec. in marg., A. 2.

(98) *Συντελεῖ μέρος*. Συντελεῖ τὸ μέρος, D. 1, A. 2. Mox ἀμαθέστερον, loco ἀμαθέστατον, A. 2, D. 1, Con. Imperitius, Vall. Paulo post, ἀπεμφαῖνον, loco ἀπεμφαῖνον, D. 1. Ἀπεμφαῖνων ἀσθενῇ λέγων τὸν Θεόν, M. 2.

(99) *Φαίη τις ἄν*. Φαίη ἄν τις, A. 2. Mox, τὸν ἀτόμων. Sic, D. 1.

(1) *Ἡ τῷ αὐτῶν — ἢ τῷ τὰ κατὰ*. Ἡ τῷ αὐτῶν... ἢ τὸ κατὰ μέρος, A. 2. Ἡ τῷ αὐτῶν — ἢ τῷ κατὰ, D. 1. Ἡ τὸ αὐτὸ — καὶ τὸ κατὰ, M. 2. Mox, εἶναι προνοίας, D. 1.

(2) *Ὅτι μὲν αὐτὸς*. Ὅτι αὐτὸς μὲν, D. 1.

possunt; al superiorum vis etiam usque ad ultima sensumque fugientia, omnia fovens et conservans, pertineat. Omnia enim a divina voluntate pendent, et inde permanentiam salutemque accipiunt. Esse autem etiam individua ipsa et res multiplicatas capaces providentiæ, ex animalibus perspicitur, quæ imperiis quibusdam et magistratibus gubernantur, et unum in locum convenientia principibus quibusdam subijciuntur, quos audientes sequuntur, ut in apibus et formicis aliisque plurimis licet cernere. Sed hoc, qui in hominum cultum et rempublicam intuebitur, maxime animadvertet.

Videmus enim eos legislatorum et magistratum rectionem et procuracionem admittere. Quæ qui recipiat, quomodo in eum Dei providentia non cadat? Jam vero etiam res singulas regi providentia, magno argumento est, quod naturaliter ejus notitia hominibus est insita. Nam difficili et necessario nostro tempore statim ad Numen divinum et preces confugimus, velut natura nos, sine doctrina, ad Dei opem perducente: non autem sine doctore nos natura ad id duceret, quod eadem natura non fert, ut fiat. Nam in repentinis perturbationibus et timoribus, sine electione, neque deliberate, et antequam aliquid consideremus, Dei numen invocamus. Quid autem naturaliter quamque rem insequitur, in eo tanta vis est ad demonstrandum, ut contradicere nihil possit. Quæ ergo ratio istos ad hanc sententiam adduxit? Primum quidem, quod existiment cum corpore animam interire; deinde, quia rationem rerum singularum providentiæ percipere nequeunt. Verum, animam morte non deleri, neque hujus vitæ circumscriptione res humanas terminari, et discessus ab uno corpore in aliud, quod doctissimi quique Græcorum probant, et loca quæ dicuntur animabus pro cujusque vita distributa, et supplicia quibus per se animæ afficiuntur, de-

A Πάντα γὰρ ἡρτῆται τοῦ Θεοῦ θελήματος, καὶ ἐντεῦθεν ἀρύεται (3) τὴν διαμονὴν καὶ σωτηρίαν. Ὅτι δὲ καὶ ἡ τῶν ἀτόμων καὶ πεπληθυσμένων ὑπόστασις προνοίας ἐστὶ δεκτικὴ, ὅλῃον ἐκ τῶν 176 ζώων τῶν ἀρχαῖς τισι καὶ ἡγεμονίαις διοικουμένων, ὧν πολλὰ μὲν εἶδη. Καὶ γὰρ μέλισσαι καὶ μύρμηκες καὶ τὰ πλεῖστα τῶν συναγελαζομένων (4) ὑπὸ τισιν ἡγεμόσι τέτακται, οἷς ἀκολουθεῖ πειθόμενα (5). Μάλιστα δ' ἂν τις τοῦτο κατανοήσκειν, εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων πολιτείαν ἐμβλέψας.

Φαίνεται (6) γὰρ τὰς τῶν νομοθετῶν καὶ τὰς τῶν ἀρχόντων ἐπιτεγομένην διοικήσεις καὶ ἐπιμελείας. Ἡ δὲ τούτων δεκτικὴ (7) πῶς ἂν εἴη τῆς τοῦ Δημιουργοῦ προνοίας ἀνεπίδεκτος; Τεχμήριον δὲ (8) οὐ μικρὸν (9) τοῦ καὶ τὰ καθ' ἕκαστα προνοίας τυγχάνειν, τὸ φυσικῶς ἐγκατεσπάρθαι τοῖς ἀνθρώποις τὴν γνῶσιν αὐτῆς. Ὑπ' ἀνάγκης γὰρ συσχεθέντες, εὐθὺς ἐπὶ τὸ θεῖον καὶ τὰς εὐχὰς καταφεύγομεν (10), ὥς ἂν τῆς φύσεως ἀγούσης ἡμᾶς ἀδιδάκτως ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ βοήθειαν (11). Οὐκ ἂν δὲ ἡμᾶς ἀδιδάκτως (12) ᾔγιν ἡ φύσις ἐπὶ τὸ μὴ φύσιν ἔχον γίνεσθαι. Καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἐξαίρηνς ταραχαῖς καὶ φόβοις ἀπροαιρέτως, πρὶν τι καὶ σκέψασθαι, τὸν Θεὸν ἐπιβοώμεθα. Πᾶν δὲ τὸ ὁπποῦν (13) φυσικῶς ἐπόμενον, ἰσχυρὰν ἔχει τὴν ἀπόδειξιν, οὐδὲ μίαν ἀντιλογίαν (14) ἐπιδεχόμενον. Πόθεν οὖν προήχθησαν ἐπὶ τούτων τὸν λόγον (15) οἱ ταῦτα δοξάζοντες; Πρῶτον μὲν, τῷ νομίζειν συνδιαλύεσθαι τῷ σώματι τὴν ψυχὴν· δευτέρον δὲ, τῷ μὴ δύνασθαι (16) τὸν λόγον ἐξευρεῖν τῆς κατὰ μέρος προνοίας. Ἀλλ' ὅτι μὲν οὐκ ἔστιν ἡ ψυχὴ θνητὴ, οὐδὲ μέχρι τοῦ βίου τούτου τὰ κατὰ τὸν ἀνθρώπων ἵσταται, αἱ τε παρὰ τοῖς 177 σοφωτάτοις τῶν Ἑλλήνων μετενσωματώσεις (17) δηλοῦσι, καὶ οἱ λεγόμενοι τόποι ταῖς ψυχαῖς ἀποκεκληρώσθαι (18) πρὸς τὸν ἐκάστης βίον, καὶ αἱ τιμωρίαι τῶν ψυχῶν.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(3) Ἀρύεται. Ἀρύεται, A. 2, D. 1, Ox. Paulo post, ἡγεμονίας, D. 1.

(4) Διοικουμένων, ὧν συναγελαζομένων. Διοικουμένων. ὧν πολλὰ μὲν εἶδη. Καὶ γὰρ μέλισσαι καὶ μύρμηκες καὶ τὰ πλεῖστα τῶν συναγελαζομένων, A. 2, D. 1, Con., Vall. Sic etiam ex ms., sed omisso μὲν, Ox. Servata lectione vulgata legendum esset, ἀ συναγελαζόμενα, et post πλείστων addendum, ἔστιν ἰδεῖν. Versionem Ellebodii, quæ eandem sententiam habet, h. l. mutare nolui.

(5) Ὅς ἐπὶ τῶν μελισσῶν καὶ μυρμηκῶν καὶ ἄλλων πλείστων. Hæc post πειθόμενα absunt, A. 2, D. 1, Ox., Con., Vall.

(6) Ἐμβλέψας. Φαίνεται. Ἀνεμβλέψας. Φαίνεται, sic, M. 2. Continuo: γὰρ καὶ τὰς τῶν νομοθετῶν, idem.

(7) Ἡ δὲ τούτων δεκτικὴ. Et, loco ἡ, A. 2, Con., Vall. Utrumque ferri potest.

(8) Τεχμήριον δὲ. Cono incipit libri viii cap. 7: « Osiendit divinæ providentiæ cognitionem nobis naturaliter insertam esse, aperitque causas, cur in hunc errorem prolapsi sint, non credentes videlicet animæ immortalitatem, vel rationem et causam providentiæ perscrutari nequeunt. »

(9) Οὐ μικρόν. Οὐ σμικρόν, D. 1.

(10) Καταφεύγομεν. Καταφεύγομεν, Ox.

(11) Τὴν τοῦ Θεοῦ βοήθειαν. Τὴν ἀπὸ Θεοῦ βοήθειαν, D. 1. Τὴν ἀπὸ τούτων, A. 2. « Ad eorum auxilium, » Vall. Per se intelligitur, nudum etiam genitivum Θεοῦ explicandum esse per ἀπὸ, seu παρὰ. Placeat autem lectio ἀπὸ τούτων, ut et ad Θεῖον et ad εὐχὰς referatur.

(12) Δὲ ἡμᾶς ἀδιδάκτως, x. τ. λ. Δὲ ἀδιδάκτως ᾔγιν ἡμᾶς ἡ φύσις, D. 1. Mox, idem γίγνεσθαι.

(13) Πᾶν δὲ τὸ ὁπποῦν. Spiritus in ὧ a man. rec., antea ὧ, D. 1. Ὅπποῦν satis notum est, loco φτίνου.

(14) Καὶ οὐδὲ μίαν ἀντιλογίαν. Οὐδεμίαν ἀντιλογίαν, A. 2, D. 1, Con. Sed Valla: « Et nec ullam quidem suscipit contradictionem. » Ergo καὶ — ἐπιδεχεται.

(15) Τούτων τὸν λόγον. Τοιούτων τὸν λόγον, M. 2.

(16) Τῷ νομίζειν — τῷ μὴ δύνασθαι. Τὸ νομίζειν — τὸ μὴ δύνασθαι, D. 1. Mox idem, ἵσταται, loco ἵσταται.

(17) Μετενσωματώσεις. Migrationes animorum in alia corpora, quas Plato docuit, quæque superstites faciunt animos. Vide Fischerum ad Platonis Phædonem § 15, nota 1, pag. 293.

(18) Ἀποκεκληρώσθαι. Hoc malim ponere ante

ας τιμωροῦνται καθ' αὐτάς. Ταῦτα γάρ, εἰ καὶ διαπίπτει (19) κατὰ τι ἕτερον, ἀλλὰ τὸ τὴν ψυχὴν εἶναι μετὰ τὴν ζωὴν ταύτην, καὶ δίκας ὑπέχειν τῶν πλημμελημάτων συνομολογεῖ. Εἰ δὲ ἀκατάληπτος ἡμῖν ἐστὶν τῆς τῶν (20) κατὰ μέρος Προνοίας ὁ λόγος, ὥσπερ οὖν καὶ ἐστὶ, κατὰ τὸ, Ὡς ἀνεξερευνήτητα τὰ κρίματά σου, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ σου! ἄλλ' οὐ διὰ τοῦτο (21) δεῖ λέγειν, ὥς οὐκ ἐστὶ Πρόνοια. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ τὸ μέτρον τῆς θαλάσσης ἀγνοοῦμεν, καὶ τὸν ἀριθμὸν τῆς ψάμμου (22), φαίη τις ἂν μῆτε θάλασσαν, μῆτε ψάμμον εἶναι. Οὕτω γὰρ εἴποιεν ἂν μῆτε ἀνθρώπων, μῆτε ἄλλο τι ζῶον (23) εἶναι, ἐπειδὴ τὸν ἀριθμὸν τῶν τε ἀνθρώπων, καὶ τῶν ἄλλων ζῶων ἀγνοοῦσι. Τὰ γὰρ άτομα, ἀπειρα ἡμῖν· τὰ δὲ ἀπειρα, καὶ ἀγνωστα ἡμῖν (24). Καὶ τὰ μὲν καθόλου λόγῳ πολλάκις γίνεται περιληπτὰ· τὰ δὲ κατὰ μέρος, ἀδύνατον.

Οὕτως δὲ καθ' ἕκαστον ἀνθρώπον διττῆς διαφορᾶς, τῆς τε πρὸς ἕτερον ἀνθρώπον καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν (πολλὴ γὰρ καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν ἐκάστου [25] καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐναλλαγὴ καὶ διαφορὰ ἐν τε τοῖς βίοις καὶ τοῖς ἐπιτηδεύμασι καὶ χρεαῖς καὶ ἐπιθυμίαις καὶ τοῖς ἐπισυμβαίνουσιν· ἀγχίστορον [26] γὰρ τοῦτο τὸ ζῶον, ταῖς χρεαῖς καὶ τοῖς καιροῖς ὁξέως συμεταβαλλόμενον), ἀνάγκη καὶ τὴν ἀρμόζουσαν ἐκάστῳ πρόνοιαν (27) διαφορὸν τε καὶ ποικίλην καὶ πολυσχιδῆ (28) καὶ σύνδρομον τῇ 178 τῶν πεπληθυσμένων (29) ἀκαταληψίᾳ συνεκτείνεσθαι (30)· εἴγε δεῖ πρόσφορον ἐκάστῳ καθ' ἕκαστον πρᾶγμα καὶ οἰκείαν ὑπάρχειν αὐτὴν, ἀπειρος δὲ τῶν κατὰ μέρος ἡ διαφορὰ, ἀπειρος ἄρα καὶ τῆς ἀρμοζούσης αὐτοῖς προνοίας (31) ὁ λόγος· εἰ δὲ ἀπειρος, καὶ ἀγνωστος ἡμῖν. Οὐ δεῖ τοίνυν τὴν οἰκείαν ἀγνοίαν ἀναρῆσιν ποιεῖσθαι τῆς τῶν ὄντων κηδεμονίας. Ἄ γὰρ σὺ νομίζεις (32) μὴ καλῶς, ταῦτα κατὰ λόγον μὲν τῷ Δημιουργῷ γίνεται (33)· σὺ δὲ ἀγνοῶν τὰς αἰτίας, οὐ κατὰ λόγον (34) φῆς γίνεσθαι. Ὅπερ γὰρ κατὰ τῶν ἄλλων τῶν ἀγνώστων πάσχοντες, τοῦτο κατὰ τῶν (35)

A clarant. Hæc enim etsi in alio quopiam peccant, tamen remanere animam post hanc vitam et luere poenam peccatorum consuntur. Sin Providentiæ ratio rerum singularum a nobis comprehendendi non potest, ut certe non potest, prout illud testatur: *Quam indagari nequeunt iudicia tua, neque investigari viæ tuæ!* non tamen hanc ob causam negande Providentiæ est. Neque enim, quoniam maris terminos et arenæ numerum ignoramus, neget quic mare aut arenam esse. Nam hoc quidem modo etiam hominem, aut aliud quodpiam animal esse negent, quoniam numerum hominum et cæterorum animalium nesciunt. Nam individua nobis infinita sunt. Quæ autem nobis infinita, nobis incognita; ac universa quidem sæpe ratione comprehenduntur; res B singulæ ut comprehendantur, fieri non potest.

Cum autem sit in unoquoque homine duplex differentia: una, qua ab alio homine discrepat; altera, qua a seipso (multum enim quotidie quisque mutatur, et a seipso differt in vitæ genere, in studiis, in vitæ necessitatibus, in cupiditatibus et accidentibus; celeriter enim se vertit hoc animal, et cum vitæ necessitatibus, temporibusque mutatur); necesse est etiam, congruentem cuique providentiam, eamque differentem et variam et multiformentem et cum rerum singularum immensitate coniunctam comitari. Quod si accommodatam cuique oportet in quaque re et propriam esse providentiam, infinita autem est rerum singularum differentia, simul infinita est eis accommodata ratio providentiæ. Sin autem infinita, etiam nobis ignota. Quare non ob ignorance nostram moderatio curaque rerum delenda est. Quæ enim tu non recte geri putas, ea prudenter Deo decreta sunt. Sed tu, quoniam causas ignoras, prudenter geri negas. Idem enim nobis usu venit in Providentiæ operibus, quod in cæteris rebus, quas non assequimur. Ex conjectura aliqua,

VAR. LECT. ET ANIMADV.

λεγόμενοι. De his locis ac de pœnis post mortem vide Aeschinẽm Socrat. *Dialog.* iii, circa finem.

(19) Ταῦτα δὲ εἰ καὶ διαπίπτει. Etsi autem hæc dogmata alio argumento dilabantur, h. e. convellantur, arguantur.

(20) Ἐστὶν ἡμῖν τῆς τῶν. Ἡμῖν ἐστὶ τῆς τῶν, A. 2, D. 1.

(21) Ἄλλ' οὐ διὰ τοῦτο. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο, A. 2.

(22) Τῆς ψάμμου. Τῶν ψάμμων, M. 2. Idem mox, εἴποιεν, loco εἴποιεν.

(23) Μῆτε ἄλλο τι ζῶον. Ti abest, A. 2.

(24) Τὰ δὲ ἀπειρα ἡμῖν, ἀγνωστα ἡμῖν. Τὰ δὲ ἀπειρα καὶ ἀγνωστα ἡμῖν, D. 1. Ita fere p. 178. Eἰ δὲ ἀπειρος, καὶ ἀγνωστος ἡμῖν. Mox, ordine inverso, λόγῳ πολλάκις, D. 1, A. 2.

(25) Ἡ πρὸς αὐτὸν ἐκάστου. Ἡ abest, A. 2.

(26) Ἀγχίστορον. Mutabile. Ita Aelian. *Var. Hist.* v, 15. Ἀγχίστορος μεταβολή.

(27) Ἀρμόζουσαν ἐκάστῳ πρόνοιαν. Ἐκάστου, loco ἐκάστῳ, D. 1. Mox, a ποικίλῃ καὶ rursus incepit manus prima in textu, A. 2.

(28) Πολυσχιδῆ. Sic, credo, antea; nunc ex correct. πολυσχιδῆ, D. 1. Multifariam scissam, Vall.

PATROL. GR. XL.

(29) Τῶν πεπληθυσμένων. «Eorum, quæ in tempore accidunt,» Cono. Idem mox συνεκτείνεσθαι red didit, adesee.

(30) Συνεκτείνεσθαι, x. τ. λ. Συνεκτείνεσθαι (ex correct., antea σύνεσθαι) εἴγε δεῖ πρόσφορον ἐκάστῳ καθέκαστον πρᾶγμα, A. 2. Etiam, εἴγε δὲ πρόσφορον ἐκάστῳ καθ' ἕκαστον, D. 1. Loco δεῖ, habet γε δὲ, M. 2.

(31) Ἀπειρος ἄρα — αὐτοῦ προνοίας. Ἀπειρος ἄρα — αὐτοῖς προνοίας, A. 2, D. 1, Con., Vall. Αὐτοῖς habet etiam Ox. et M. 2. Sed hic continuo exhibet ἄνοίας. In margine tamen προνοίας.

(32) Ἄ γὰρ σὺ νομίζεις. Ἄ γὰρ σὺ νομίζεις, A. 2.

(33) Κατὰ λόγον μὲν. Μὲν abest, A. 2. Mox γίνεται, loco ἐγνωσται, A. 2, D. 1, Ox. Sed Cono: «agnoscuntur.»

(34) Ἀγνοεῖς — οὐχὶ κατὰ λόγον. Ἀγνοῶν — οὐ κατὰ λόγον, D. 1, A. 2. Ἀγνοῶν habet etiam Ox., M. 2, et Cono. Sed hic: non ignorans, dici fieri.

(35) Ὅπερ γὰρ ἐπὶ τῶν — τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν. Ὅπερ γὰρ ἐπὶ τῶν — τοῦτο κατὰ τῶν, A. 2. Omisso

causae obscura, eam cognoscimus, et imagines quasdam, umbrasque operum ejus, ex his quae fieri videmus, velut suspicantes, sumimus. Dicimus enim, quaedam fieri permissione Dei : permissionis autem multae sunt species. Permittit enim saepe etiam, virum bonum in calamitates incidere, ut latentem in eo virtutem ceteris prodat, ut de Job accepimus. Alias permittit aliquid absurdi fieri, ut re, quae absurda videatur, magnam quamdam rem et admirabilem assequatur, ut per crucem salutem humani generis. Alio modo sanctum et pium hominem in aërumnis et miseriis (esse) permittit, ne de bona animi conscientia et potestate sibi data, in arrogantiam prolatur, ut in Paulo animadverti potest¹³.

Deseritur igitur quis ad tempus, ad correctionem alterius, ut ejus casum ceteri intuentes erudiantur, ut in Lazaro et divite evenit¹⁴. Natura enim ita comparatum est, ut, dum alios in malis cernimus, ipsi animis contrahamur, ut scite a Menandro dictum est :

Dei timentes numen in malis tuis.

Negligitur etiam aliquis gloriae alterius causa, non suo aut parentum vitio, ut is qui natus erat caecus, ad gloriam Filii hominis¹⁵. Rursus ad alterius emulationem mala perpeti quispiam permittitur, ut ejus, qui perpersus sit gloria amplificata, ceteri, spe futurae laudis et cupiditate venturorum bonorum commoti, idem sine ulla dubitatione patientur : quod in martyribus perspicimus et (ita) qui pro patria aut genere suo aut dominis (aut liberis aut religione) oc-

¹³ II Cor. xii, 1 sqq. ¹⁴ Luc. xvi, 19 sqq. ¹⁵ Joan. ix, 3.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

γάρ, utroque loco in καὶ πνεύματος lenis à man. rec., D. 1. Mox, τὰ κατὰ ταύτην εἰδωλὰ, A. 2, D. 1. (56) Φαμέν γοῦν. Cono incipit libri viii cap. 8: «Disserit, quibus ex causis divina Providentia tot mala hominibus inferat, etiam iustis, cujus proprium est singulis bene facere et disponere.»

(57) Συγχωρεῖν τοῦ Θεοῦ. Τοῦ ἀβεί. D. 1. Paulo post, τὴν ἐν αὐτοῖς λαθάνουσιν, M. 2. Et, ἀναδείξῃ τοῖς ἄλλοις, loco ἀναδείξῃται ἄλλοις, D. 1, M. 2, A. 2. Confer Joan., pag. 197.

(58) Ἄλλοτε συγχωρεῖ. Ἄλλως τε συγχωρεῖ, D. 1. Malim equidem, ἄλλοτε δέ. Mox, καὶ ἵνα διὰ τῆς πράξεως, D. 1.

(59) Καὶ θαναστὸν. Abest, A. 2.

(60) Τὸν δοῦν πάσχειν. Καὶ τὸν δοῦν πάσχειν, A. 2, D. 1, Con., Vall. Paulo post ἀλαζονίαν, D. 1.

(61) Παῦλον. Ἐγκαταλείπεται. Παύλου. Ἐγκαταλείφθη, M. 2.

(62) Οἱ ἄλλοι παιδεύονται. Οἱ πολλοὶ παιδεύονται, D. 1.

(63) Τοῦ Λαζάρου, κ. τ. λ. Πλουσίου καὶ τοῦ Λαζάρου. Sed Λαζάρου, ante πλουσίου, rasura deletum, A. 2. Mox, πάσχοντας ex corr. rec., antea πάσχοντες, D. 1.

(64) Καλῶς τῷ Μενάνδρῳ. Καλῶς καὶ Μενάνδρῳ, A. 2, D. 1. Sic, omisso καλῶς, Vall.

(65) Θεῖον ἐπὶ τοῦ σοῦ πάθους. Θεῖον, πάσχομεν, ὡ φίλος, ἐπὶ τοῦ σοῦ πάθους, ὡς οὕτω δεῖ πάσχειν, D. 1. Post πάθους solum addit : οὕτω δεῖ πάσχειν, A. 2. Hoc dictum Menandri, ut legitur in edit. Ant. a Grotio relatum est inter illius fragmenta. Vide edit. Clerici, p. 262. Locus Menandri, ex media oratione decerpius, notat, insigni pœna divina

A ἔργων τῆς Προνοίας· ἐξ εἰκασίας τινος, καὶ ταύτης ἀμυδρᾶς, συννοοῦμεν τὰ κατὰ ταύτην, εἰδωλὰ τινα καὶ σκιὰς τῶν ἔργων αὐτῆς ἐκ τῶν γινόμενων κατὰ στοχασμὸν λαμβάνοντες· Φαμέν γοῦν (56) τινα γίνεσθαι κατὰ συγχώρησιν τοῦ Θεοῦ (57)· τῆς δὲ συγχωρήσεως εἶδη πολλά. Συγχωρεῖ γὰρ πολλάκις καὶ τὸν δίκαιον περιπεσεῖν συμφοραῖς, ἵνα τὴν ἐν αὐτῷ λαθάνουσιν ἀρετὴν ἀναδείξῃ τοῖς ἄλλοις, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰωβ. Ἄλλοτε συγχωρεῖ (58) τῶν ἀτόπων τι πραχθῆναι, ἵνα διὰ τῆς πράξεως τῆς δοκούσης ἀτόπου μέγα τι καὶ θαυμαστὸν (59) κατορθώσῃ, ὡς διὰ τοῦ σταυροῦ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. Κατ' ἄλλον τρόπον συγχωρεῖται καὶ τὸν δοῦν πάσχειν (40) κακῶς, ἵνα μὴ ἐκ τοῦ ὀρθοῦ συνειδότος καὶ τῆς δοθείσης αὐτῷ δυνάμεως εἰς ἀλαζονείαν 179 ἐκπέσῃ, ὡς ἐπὶ τοῦ Παύλου.

B Ἐγκαταλείπεται (41) τις πρὸς καιρὸν εἰς διόρθωσιν ἄλλου, ἵνα τὸ κατ' αὐτὸν σκοποῦντες οἱ ἄλλοι παιδεύονται (42), ὡς ἐπὶ τοῦ Λαζάρου (43) καὶ τοῦ πλουσίου. Φυσικῶς γὰρ ὀρῶντές τινας πάσχοντας, συστελλόμεθα, ὡς εἴρηται καλῶς καὶ Μενάνδρῳ (44) τὸ,

᾽Φοβοῦμενοι τὸ θεῖον ἐπὶ τοῦ σοῦ πάθους (45).

Ἐγκαταλείπεται τις καὶ εἰς ἄλλου δόξαν, οὐ δι' οὐκίας ἢ γονέων ἀμαρτίας, ὡς ὁ ἐκ γενετῆς (46) τυφλὸς, εἰς δόξαν τοῦ Ἰησοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Πάλιν συγχωρεῖται τις παθεῖν εἰς ἄλλου ζῆλον, ἵνα τῆς δόξης τοῦ παθόντος μεγαλυθείης (47), ἄσκων (48) τὸ πάθος τοῖς ἄλλοις γένηται, ἐλπιδί τῆς μελλούσης δόξης καὶ ἐπιθυμίᾳ τῶν προσδοκωμένων ἀγαθῶν, ὡς ἐπὶ τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἐκ τούτων ἐπιδεδουκῶτων ὑπὲρ πατρὶδος ἢ γένους ἢ δεσποτῶν (49) ἢ τέκνων ἢ πίστεως.

C

hominis improbi terreri alios. Πάσχομεν non habet locum. Requiritur μάθομεν, aut simile quid. Post Μενάνδρῳ Cono ita habet : Quod divinum, (' hoc signo defectus notatur. Continuo :) qualiter in compatiante concessi omnia pati, sicut praedictum est ad Job et Paulum, ita oportet pati. Destituitur aliquis etiam in alterius gloriam. Ex his suspicor, post locum Menandri excidisse locum Litterarum sacram. Forte Act. ix, 16, et Job xi, 3. M. 2 post πάθους ita pergit : Καὶ συνεχώρησε πάντα παθεῖν, καθὰ προσέφηται, τὸν Ἰωβ καὶ τὸν Παῦλον, οὕτω δεῖ πάσχειν. Ἐγκαταλείπεται τις, κ. τ. λ. Similis fere sententia est apud Basilium M., t. III, p. 100, E : Ἀσεβῶν καταπιπτόντων δίκαιοι ἔμφοδοι γίνονται.

D (46) Ὁ ἐκ γενετῆς, κ. τ. λ. Γεννητῆς, loco γενετῆς, A. 2. Ὁ ἐκ γεννητῆς, ἀλλ' εἰς δόξαν, D. 1. Vide Evangelium Joan. ix, 1.

(47) Εἰς ἄλλον ζῆλον — τοῦ παθεῖν μεγαλ. Εἰς ἄλλου ζῆλον — τοῦ παθόντος μεγαλ., A. 2, D. 1, Con., Vall. Παθόντος habet etiam M. 2.

(48) Ἀσκων, κ. τ. λ. Τὸ αὐτὸ πάθος τοῖς ἄλλοις δρεῖν καὶ ἐλπιδί τῆς μελλούσης, D. 1. Sed A. 2, post γένηται ita solum variat : Καὶ ἐλπιδί — καὶ ἐπιθυμίαν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν. Rursus post μελλούσης δόξης ita pergit D. 1 : Καὶ ἐπιθυμίαν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν προσέφηται, ὡς ἐπὶ τῶν μαρτύρων. Cum neutrius codicis lectio satis sibi constet, interim acquiesco in vulgata, quam fere ad verbum expressit Joan., p. 197. Cono consentit in his omnibus cum lectione vulgata. Valla etiam secutus est lectionem vulgatam, addito solo καὶ, ante ἐλπιδί.

(49) Δεσποτῶν. Post hoc ita pergit : Ἡ τέκνων, ἢ πίστεως. Εἰ δὲ τὸ δοκοῦν, A. 2. Ἡ τέκνων, ἢ πί-

Ἐι δὲ τῷ δοκοῦν παράλογον εἶναι, τὸ τὸν ὅσιον εἰς ἄλλου διόρθωσιν (10) πάσχειν κακῶς, γινωσκέτω, ὡς οὔτως ὁ βίος ἀγῶν ἐστὶ καὶ στάδιον ἀρετῆς. Ὅσῳ τοίνυν μείζους οἱ πόνοι, τοσούτῳ μείζους οἱ στέφανοι. Πρὸς γὰρ τὸ μέτρον (51) τῆς ὑπομονῆς ἡ τῶν ἀθλῶν ἀντίδοσις. Διὰ τοῦτο Παῦλος ἐν μυρίαῖς συγχωρήθη γενέσθαι θλίψεσιν, ἵνα μείζονα καὶ τέλειον ἀπενέγκηται τῆς νίκης τὸν στέφανον. Πάντα γὰρ καλῶς καὶ δεόντως γίνεται τῆς Προνοίας τὰ ἔργα. Ὅτι δὲ καλῶς καὶ δεόντως καὶ ὡς μόνως (52) ἐπιδέχεται, διοικεῖ Θεὸς τὰ πάντα, δύο τούτοις τοῖς σκοποῖς τις χρώμενος (53), τοῖς παρὰ πᾶσιν ὁμολογουμένοις, ὁρθότατα **180** σκοπήσειεν. Ἀγαθὸς ἐστὶ (54) καὶ μόνος σοφός. Οὐκοῦν (55) διὰ μὲν τὸ ἀγαθὸς εἶναι, προνοητὴς εἰκότως ἐστὶ διὰ δὲ τὸ σοφός εἶναι (56), σοφῶς καὶ ἀριστα τῶν ὄντων ἐπιμελεῖται. Εἰ μὲν γὰρ οὐ προνοεῖ, οὐκ ἀγαθός· εἰ δὲ μὴ καλῶς, οὐ σοφός. Δεῖ τοίνυν τούτοις προσέχοντα τοῖς σκοποῖς, μηδαμῶς καταγινώσκειν (57) τῶν τῆς Προνοίας ἔργων, μηδὲ βλαττεῖν ἀνεξετάστως· καλῶς δὲ πάντα ἀποδέχεσθαι, πάντα θαυμάζειν, πάντα πεπεισθαι καλῶς καὶ δεόντως γίνεσθαι, καὶ φαίνεται τοῖς πολλοῖς ἀδικα· ἵνα μὴ πρὸς τῇ βλασφημίᾳ πολλὴν καὶ τῆς ἀμαθίας ἑαυτῶν καταχέμεν ψόγον. Ὅταν δὲ λέγωμεν (58) πάντα καλῶς γίνεσθαι, ὅλῳ, ὡς οὐ περὶ τῆς κακίας τῶν ἀνθρώπων, οὐδὲ τῶν ἐν ἡμῖν ἔργων καὶ περὶ ἡμῶν γινόμενων τὸν λόγον ποιούμεθα· ἀλλὰ περὶ τῶν τῆς Προνοίας, τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν ὄντων.

VAR. LECT. ET ANIMADV.

στεως. Εἰ δὲ τῷ δοκοῦν. Sed τῷ est ex correct. rec., antea erat δὲ τι, forte loco δ' ἐστὶ, D. 1. Cono, omis- sis ἡ δεσποτῶν, habet : vel illius, vel fide. Si vero quis irrationalibile arbitrat, sanctum in alterius directionem. Valla consentit cum vulgata.

(50) Τὸ εἰς ἄλλον διόρθωσιν. Τὸ τὸν ὅσιον εἰς ἄλλου διόρθωσιν, A. 2. Sic, omisso τόν. D. 1. Valla loco τὸν ὅσιον habet bonus. Cono : sanctum.

(51) Καὶ γὰρ τὸ μέτρον. Πρὸς γὰρ τὸ μέτρον, A. 2, D. 1. « Ad mensuram enim passionis et numerum est retributio. » Con. Mox, ἀπενέγκηται, loco ἀπολάβη. A. 2, D. 1. Utrumque eandem sententiam efficit. Cono, referret. Valla, offerret. Forte auferret. Sed M. 2 exhibet ἀναπολαύει. Sic. Deinde, πάντα γὰρ καλῶς, A. 2, D. 1.

(52) Μόνως. Ex correct., antea μόνος, A. 2. Sic adhuc, M. 2. Mox, διοικεῖ ὁ Θεός, D. 1. Continuo ab τὰ πάντα ad καὶ μόνως omittit M. 2.

(53) Δύο τούτοις τοῖς σκοποῖς τις χρ. Τοῖς ἀβστ, D. 1. Διὰ τούτοις τις χρ., et ex correct., δύο τούτοις σκοποῖς τις χρ., A. 2.

(54) Ἀγαθός ἐστι. Vid. Joan., p. 196. Ab ἀγαθός ad ἐπιμελεῖται, Valla ita reddidit : « Nunquid enim, cum bonum esse Deum constet, jure etiam provisor erit? cumque sapiens quoque sit, non sapienter et optime eorum quæ sunt curam habuerit? » Omisit ergo, ἀγαθός ἐστι καὶ μόνος σοφός, et loco οὐκοῦν legit οὐκ οὖν.

(55) Σοφός. Οὐκοῦν, x. τ. λ. Σοφός ὁ Θεός καὶ τοῖς καλοῖς καὶ οὐ καλοῖς (sed hoc καλοῖς fere evanuit) εὐεργέτης εἰκότως ἐστὶ. Καὶ διὰ μὲν τοῦ ἀγαθὸς εἶναι ἀγαθὰ πάντα (ἀγαθὰ fere evanuit, et inter πάντα est rasura duarum aut trium litterarum) ποιεῖ διὰ δὲ τὸ σοφός εἶναι, σοφῶς καὶ ἀριστα τῶν ὄντων ἐπιμελεῖται, D. 1. Post μὲν solum τοῦ mutat, loco το, A. 2. Mox, γὰρ μὴ προνοεῖ, A. 2. Alteram partem horum addit, alteram omittit Cono. Habet enim sic : « Solus sapiens, et bonis ac perfectis beneficus

A cubuerunt. Quodsi cuiquam adversari rationi videatur, (pium) ad alterius correctionem vexari, sciat hanc nostram vitam esse certamen et stadium virtutis. Itaque, quo labores majores, eo majora premia. Nam perpassionis modus et finis est premium remunerationis. Eam ob causam Paulus innumeris malis affligi situs est, ut majore et absoluto victoriae premio potiretur. Quare omnia recte et decenter Providentiæ opera efficiuntur. Quod ita esse, eaque Deum ratione omnia moderari, quam solam rerum natura patitur, si quis duo hæc spectet, quæ ab omnibus conceduntur, rectissime animadvertet. Bonus est solusque sapiens. Quare quod bonus est, merito providet : quod sapiens, sapienter et optime providet. Si enim non providet, non est

B bonus ; si non recte providet, non est sapiens. Itaque hos duos scopos intuentibus nullum Providentiæ opus damnum est, neque, re non explorata, de ea quidquam detrahendum ; sed omnia in bonam partem accipienda sunt, omnia habenda admirationi, omnia recte et decore fieri credenda, etiamsi vulgo iniqua videantur, ne maledicentiam vituperabili admodum inscitia nostra cumulemus. Verum illud perspicuum est, cum dicimus omnia recte fieri, nos non de hominum vitii loqui, neque de operibus quæ in nostra potestate sita sunt et a nobis fiunt, sed de Providentiæ effectibus, quæ in nostra potestate sita non sunt.

C *decenter existit.* Quia vero sapiens est, etc. Ex his aliquis conjicere possit, Cononem legisse : τοῖς καλοῖς καὶ τελείοις. Ego vero magis probo καλοῖς καὶ ἀγαθοῖς. Cum enim καλοῖς reddidisset bonis, necessario loco ἀγαθοῖς, seu bonis, aliud vocabulum, id est, perfectis substituit. Cæterum, ὁ Θεός καὶ — εὐεργέτης εἰκότως ἐστὶ, mihi quidem non admittenda videntur. Primo enim solummodo propositum erat docere, Deum bonum et sapientem esse, ac deinde ex utroque, ἀγαθῷ et σοφῷ, argumentari. Ergo hæc sententia hic redundat. Deinde ferri in Nemesio vix potest molestia illa repetitio, εὐεργέτης εἰκότως ἐστὶν, et, προνοητὴς εἰκότως ἐστὶ. Prius ergo exciderant, ut arbitror, ista, οὐκοῦν — προνοητὴς εἰκότως ἐστὶ. Id apparet ex Conone. Hunc defectum alii supplerunt addendo : καὶ τοῖς καλοῖς — πάντα ποιεῖ. Id docet cod. D. 1. De Vallæ lectione jam dixi.

D (56) Διὰ δὲ τὸ σοφός εἶναι. Horum loco adduntur ea quæ paulo ante omissa sunt : τὰ πάντα, x. τ. λ., M. 2.

(57) Μηδεὶς καταγινώσκειν. Μηδαμῶς καταγ., A. 2. Sic, sed μὴ fere evanuit, D. 1. Paulo post, λέγωμεν πάντα καλῶς γεγενῆσθαι, A. 2, D. 1. Vide Joan., p. 196. Cono ita : « Nihil operibus Providentiæ detrahere. » Idem paulo post omittit πεπεισθαι, persuasum habere. Inferius autem, loco καὶ, videtur legisse, καὶ et, ac deinde omisisse ἵνα. Etiam inferius habet : « omnia bene fieri. » Valla habet quidem nihil, sed in reliquis longissime aberravit a vero. Veluti, in principio exhibet, ὁ τοίνυν τούτοις προσέχων, ac pro πεπεισθαι videtur legisse πεποιθῆσθαι, ut alios errores mittam.

(58) Ὅταν δὲ λέγωμεν. Cono incipit libri viii cap. 9 : « Qui patiuntur innocentes, aut æquo animo nocentes, hic purgari ostendit. Qui autem passiones injustas inferunt, etiam jubente Deo, malivolentiæ suæ poenam sortientur. »

Quomodo ergo viri divini acerbissima morte multantur et sine causa jugulantur? Si enim inique, cur justa illa Providentia eadem non prohibuit? Si iuste, nullum est peccatum eorum, qui occiderunt. Respondebimus, et eum qui occidit, inique occidisse, et eum qui occiditur, aut iuste occidi, aut utiliter. Iuste aliquando, ob improba quædam facinora nobis incognita; utiliter, quod occupet Providentia futura illius maleficia, et quod e re illius sit, non ulterius vitam producere (quod Socrati et sanctis viris accidit). At qui occidit, iniuste occidit. Non enim eam ob causam, neque quod sibi liceret, sed sponte, quæstus faciendi et prædandi causa. In nostra enim est potestate agere; perperit, ut, verbi gratia, occidi, in nostra potestate non est. Nulla autem mors mala est, nisi quæ ob peccatum offertur, ut e morte sanctorum hominum cognoscitur. Improbis vero, etiam si in lectulo, etiam si repente sine molestia ulla vitam finierit, male mortuus est, ut qui malam sibi sepulturam asciverit peccatum. Qui tamen interemit, improbe interemit. Nam in his qui iuste interficiuntur, subdit se in locum carnificis; in his qui utiliter, sanguinariorum et sceleratorum. Idem iudicandum de his qui hostes interimunt et bello capiunt et in captos omne exemplum improbitatis edunt. Itemque idem de his qui plus æquo sibi appetunt, et alios pecunia spo-

A Πῶς οὖν ἄνδρες θεῖοι πικροὺς περιπετώσασθαι θανάτοις καὶ σφαγαῖς ἀνατίσκει (59); Εἰ μὲν γὰρ ἀδίκως, διατί μὴ ἐκώλυσεν ἡ δικαία Πρόνοια τὸν φόνον; Εἰ δὲ δικαίως, ἀνατίσκει πάντως (60) οἱ φονεύσαντες. Πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν, ὅτι καὶ ὁ φονεὺν ἀδίκως φονεῦσι (61)· καὶ ὁ φονευόμενος ἡ δικαίως φονεύεται ἢ συμφερόντως· δικαίως μὲν ἔσθ' ὅτε (62), διὰ πράξεις ἀτόπους, ἡμῖν δὲ ἀδήλους· συμφερόντως δὲ, προκαταλαμβάνουσης (63) τῆς Προνοίας τὰς μελλούσας ἐσεσθαι παρ' αὐτοῦ κακουργίας, καὶ ὅτι καλὸν αὐτῷ μέχρι (64) τούτου στήναι τὴν ζωὴν **181** (ὡς Σωκράτει καὶ τοῖς ἁγίοις [65]). Ὁ δὲ φονεύσας, ἀδίκως ἐφόνευσεν· οὐ γὰρ διὰ τοῦτο (66), οὐδὲ ἐξὸν αὐτῷ, ἀλλὰ διὰ κέρδους καὶ ληστείας ἐκουσίως. Ἐφ' ἡμῖν γὰρ ἡ πρᾶξις· τὸ δὲ πάθος οὐκ ἐφ' ἡμῖν, οἷον τὸ φονεῖσθαι. Θάνατος δὲ οὐδεὶς κακός (67), εἰ μὴ ὁ δι' ἁμαρτίαν, ὡς ὄπλον ἐκ (68) τοῦ θανάτου τῶν ὁσίων ἀνδρῶν. Ὁ δὲ ἁμαρτωλὸς, καὶ ἐν τῷ σκίμπτῳ, καὶ αἰφνιδίον ἀπόνως τελευτήσῃ, κακῶς ἀπέθανε, κακὸν ἐντάφιον ἐπαγόμενος τὴν ἁμαρτίαν (69). Ὁ μέντοι φονεύσας, κακῶς ἐφόνευσεν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν δικαίως φονευομένων, εἰς τὴν τῶν δημίων ἑαυτὸν κατέταξε (70) μοῖραν· ἐπὶ δὲ τῶν συμφερόντως, εἰς τὴν τῶν μισαιφόνων καὶ ἐναγῶν. Τὰ αὐτὰ καὶ ἐπὶ τῶν τοὺς πολεμίους φονευόντων (71) καὶ αἰχμαλωτίζόντων (72), καὶ πᾶσαν κακίαν κατὰ τῶν αἰχμαλώτων ἐργαζομένων (73). Τὰ αὐτὰ καὶ ἐπὶ τῶν πλεον-

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(59) Ἄνδρες ὅσοι πικροὺς περιπίπτουσι θανάτοις καὶ σφαγαῖς ἀνατίσκει. Ἄνδρες θεῖοι περιπετώσασθαι πικροὺς θανάτοις καὶ σφαγαῖς ἀνατίσκει. Sed a rec. man. in ordinem hunc vocantur πικροὺς περιπετ. θαν., D. 1. Θεοί, loco ὅσοι, ei, πεσόσασθαι, ex corr. vero πετώσασθαι, præterea in marg. a man. rec. ἢ περιπίπτουσι. Denique loco ἀνατίσκει est ἀνατίσκει et in marg. a rec. γὰρ ἀνατίσκει, A. 2. Viri sancti, et mox, perpersi sunt, Con. Sancti viri succubuerunt, Vall. Idem ἀνατίσκει reddidit indignis. (60) Ἀνατίσκει πάντως. Ἀνατίσκει πάντες, A. 2. Οἱ φονεύσαντες omittit Vall.

(61) Πρὸς ἀτόπους ἐροῦμεν — ἀδίκως φονεῦσι. Horum loco a man. rec. insertum: Πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν, ὅτι καὶ ὁ φονεὺς ἀδίκως φονεῦσι, D. 1. Πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν, ὅτι καὶ ὁ φονεὺν ἀδ. φον., A. 2. Ad hæc dicemus, quoniam is, qui occidit, iniuste cecidit, Con. Ad hoc sane respondeamus, quod qui cecidit, iniuste cecidit, Vall.

(62) Ἐσθ' ὅτε. Ἐσθ' ὅτι, Ox. Idem mox, ἡμῖν καὶ ἀδήλους. Cono omittit ἔσθ'. Mox idem habet: actiones injustas et inconvenientes. Ἐσθ' omittit etiam Vall.

(63) Προκαταλαμβάνουσης. Præcognoscente, Con. Antecedente, Vall. Quanto rectius Ellebodius, qui reddidit, occupare, id est, prævertere?

(64) Καλὸν αὐτῷ μέχρι. Καλὸν αὐτὸν μέχρι, A. 2. Mox, στήσαι τὴν ζωὴν, D. 1. Ox. Στήσαι, sistere: στήσαι, sisti. Eodem ergo h. l. reddit. Cono, sisti. Ex Vallæ interpretatione nihil licet colligere.

(65) Ὡς Σωκράτει καὶ τοῖς ἁγίοις. Hæc a man. rec. in marg., D. 1. Ὡς Σωκρ. καὶ τοῖς ἁγίοις δοκεῖ, A. 2. Tollenda censeo.

(66) Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο. Ex rasura. Antea, credo, οὐδέ, D. 1. Mox in eodem ante ἐξὸν insertum vel οὐδέ, vel οὐδὲν. Paulopost πρᾶξις, D. 1, Ox. Ἐξὸν αὐτῷ Cono reddidit, commodans. Et mox ἐκουσίως vertit, insidiatius est. Valla habet licere et sponte, ac præterea quædam de suo interposuit. Cono expli-

C candi causa videtur interposuisse, insidiatus est. Deest enim verbum. Rectius vero ad ista omnia intelligitur ἐφόνευσε seu ἐποίησε. Ceterum proxima vocabula, ἐφ' ἡμῖν γὰρ ἡ πρᾶξις, satis vindicant vicem ἐκουσίως. Sed ἐκουσίως ante se videtur requirere oppositum. Jam vocabulorum διὰ τοῦτο opposita sunt, διὰ κέρδους καὶ ληστείας. Ἐκουσίως vero non potest opponi τῷ, οὐκ ἐξόν. Præterea hic non quaeritur, an licuerit, sed, an oportuerit id fieri. Loco ἐξόν ergo conjicio, οὐδὲ χρεὶν αὐτῷ, nec fatale ei ac necessarium fuit. Ita fere Thucyd. vi, 18: Οἷς χρεὶν ἐπαμύνειν. Ac fortasse Cono hoc ipsum incepte reddidit commodans, vocibus similibus confusis, velut, χρεὶν, χράων, χρῆζων.

(67) Οὐδεὶς κακός. Οὐδὲ εἷς κακός, A. 2. Ante οὐδεὶς, loco δὲ, habet γάρ, M. 2.

(68) Ὁ δι' ἁμαρτίαν· ὡς δὴ ἴστωρ ἐκ. Ὁ δι' ἁμαρτίαν γενόμενος· ὄπλον ἐκ, D. 1.

(69) Ἐπαγόμενος τὴν ἁμαρτίαν. Ἐπαγ. τῶν ἁμαρτιῶν, M. 2. Contrarium est apud Ælium. Vnr. D. hii. xii, 55: Ἐνδόξως ἀποθανεῖν ἐντάφιον τῷ θαπτομένῳ, et iv, 8, Καλὸν ἐντάφιον ἡ τυραννίς, imo vero, ἡ ἀρετή.

(70) Ἐαυτὸς κατέταξε. Ἐαυτοὺς κατέταξαν, A. 2, Con. Sic, et mox μοῖραν, loco μοῖραν, D. 1. E t ergo mutatio numeri. Sed Valla retinet singularem.

(71) Τὰ αὐτὰ καὶ ἐπὶ τῶν τοὺς πολεμίους φονευόντων. Τὰ αὐτὰ (ex correct., antea, credo, ταῦτα) καὶ ἐπὶ πολεμίῳ φονευόντων, D. 1. Sic, sed ταῦτα, A. 2. Loco τοὺς πολεμίους habet etiam πολεμίῳν, M. 2. Cono: «Eadem hæc sunt et in hostibus interficientibus.» Valla: «Idem intelligendum de eis, qui hostes conciderunt.» Mox Valla omittit, καὶ πᾶσαν — αἰχμαλώτων.

(72) Καὶ αἰχμαλωτίζόντων. Omittit Con.

(73) Κακίαν ἐργαζ. Κακίαν κατὰ τῶν αἰχμαλώτων ἐργαζομένων. Ταῦτα καὶ ἐπὶ, A. 2. Sic, sed in fine τὰ αὐτὰ, D. 1.

εκτουντων (74) και αρπαζόντων χρήματα. Καὶ γὰρ τοῖς ἀφαιρουμένοις, ὡς εἶκος, συμφέρεται, μὴ κεκτῆσθαι· ἀλλ' οἱ πλεονεκτήσαντες (75) ἀδικοῖ. Διὰ γὰρ πλεονεξίαν, οὐχὶ διὰ τὸ συμφέρειν ἐκείνοις ἀφελοντο (76).

VAR. LECT. ET ANIMADV.

(74) Πλεονεκτούντων. In grassatoribus, Con.
(75) Καὶ οἱ πλεονεκτ. 'Αλλ' οἱ πλεονεκτ., D. 1, Con., Vall.

(76) Ἀφελοντο. Antea, credo, ἀφελαντο, D. 1. Post hoc caput in A. 2, additur aliud cum indice :

liant. Etenim, et iis quibus eripitur, verisimile est conducere, non possidere ; et qui alienam pecuniam concupierunt, iniusti : nam habendi cupiditate inducti, non quia illis sit utile, ademerunt.

Ἐν τίνι τὸ ἡγεμονικὸν ἔδρωται. Incipit : Σιγάτω πᾶσα στοχαστικὴ ματαιολογία. Sed hæc est pars prior capituli 12 Gregorii Nysseni *De hominis officio*, inde a pag. 67 ad 71, tom. I. edit. Paris.

SUPPLEMENTA VARIARUM LECTIONUM.

Paginae notantur editionis Antuerpiensis, quas typis crassioribus textui inserendas curavimus.

Pag. 15. Ἐβραῖοι δὲ τὸν ἄνθρωπον. Hic locus legitur apud Anastasium quæst. 24, p. 270 seqq. edit. Greiseri, Ingolstadt. 1617, 4. Ibi est, τὸν ἄνθρωπον ἴσμεν ἐξ ἀρχῆς. In principio statim monendum est Anastasium modo quædam addere, modo quædam omittere, modo quædam mutare, haud raro pro arbitrio suo.

Περιπέση. Περιπέσεται.

Θνητότητα. Τὴν θνητότητα.

Τροφῆς αὐτὸν. Αὐτὸν τροφῆς.

Ἀπεκδεχόμενοι. Ὑπεκδεχόμενοι δίκην, καὶ οὐ τόν.

Pag. 16. Κατεσκευάστο. Ἐσκευάσθη.

Ἀκηρόμενοι αὐτῷ. Αὐτῷ abest.

Ἦσαν γάρ. Γάρ abest. Mox, εἶχεν τὴν ἐνέργειαν.

Τῆς δὲ σωματικῆς χρειαῖς ἐγένετο. In fine addit ἐνδεής. Hoc tamen ut addatur non necesse est. Sic Philolog. p. 62, τοῦ προτάγματος γίνεται. Et ibid., τοῦ δέους γενόμενος.

Ἐπεχίτει. Ἐχίτησε. Mox, ἡ Γραφή, loco ὁ C Μωσῆς.

Ἐκπῶν οὐδ' τῆς τελειώσεως. In margine, τελειότητος. Nondum erat τέλειος, sed adhuc τῇ τελειώσει operam dare debebat. Ergo τελειότης aliena ab hoc loco. Mox idem omittit ὁμοίως.

Ἀναλήφεται. Ἀπολήφεται. Mox deest αὐτῷ, post ἀπόλαυσιν. Paulo post, ἀπὸ τῆς γῆς.

Pag. 17. Τὰ τῆς ἀπολαύσεως. Post hæc interponit, χρεια μὲν (forte γάρ) ἀνθρώπου (forte ἀνθρώπων) τροφῆς καὶ ποτοῦ διὰ τὰς κενώσεις καὶ διαφορήσεις, omisissis mox ab ἐπιθεῖ ad κατὰ κένωσιν. Sed ista, quæ hic adlita sunt, leguntur pag. 19.

Περὶ ὧν ὑστερον ἐροῦμεν. Absunt. Nec enim pertinebant ad consilium Anastasii.

Ἐξ ὧν καὶ συνέστημεν. Συνεστάθημεν, loco συνέστημεν. Sed idem tempus est etiam pag. 18, ἐν χρεια κατέστημεν.

Pag. 18. Πλεονεκτεῖ πάντα τὰ ζῶα. Πλ. πάντων τῶν ζώων. Utraque constructio obtinet.

Τοῖς ἄλλοις τοῖς παχυδέρμοις. Post ἄλλοις addit ζῶοις.

Οἰκίσσεως δὲ, x. τ. λ. Οἰκισσέως τε οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ διὰ τὰς τῶν θηρίων ἀποφυγὰς.

Pag. 19. Καὶ διὰ τὰ θηρία. Τὰ abest.

Ἐνδοδεῖσαι τῷ σώματι. Τῷ abest. Post σώματι addit : Ἰατρῶν τε καὶ θεραπειᾶς ἐν χρεια κατέστη-

μεν. Sed hæc leguntur pag. 18.

Pag. 26. Ἐπεὶ τότε ἀρχαῖον τῶν δόλων, x. τ. λ. Hæc leguntur apud Anastasium pag. 276, sic : Ἐπεὶ τότε ἀρχαῖον οὐδὲν τούτων ἰδεῖτο.

Καὶ πειθήνια. Absunt. Mox habet, καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἀλογίας.

Παρά τῶν ἐξωθεν θηρίων εὐλόγως. Παρά τῶν ἐξωθεν ἀλόγων θηρίων. Mox, συνῆλθε γάρ.

Ἀήλων ἐκ τῶν τῶν ἀριστον. Διδάσκουσιν οἱ ἀριστοὶ (ἀριστον bene habet) μεταλθόντες βίον καὶ παρὰ τῶν τοιούτων μηδὲν βλαβέντες, ὡς ὁ Δανιὴλ ἀπὸ τῶν λεόντων καὶ Παῦλος ἀπὸ τῆς ἐχλιδνης.

Τοῦ συνδέσματος ἐν αὐτῷ. Ἐν abest.

Τοῦ τοσαύτης, x. τ. λ. Τοσαύτης δὲ τιμῆς παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ προνομίας ἡξίωται, ὅτι δι' αὐτὸν καὶ τὰ μέλλοντα καὶ τὰ νῦν, καὶ θεὸς ἄνθρωπος γέγενε. Mox, κατ' εἰκόνα θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν γεγενώς, Χριστῷ συνδιάγει. πάσης ἀρχῆς. Deinde, ἐξαιτεῖν αὐτοῦ δύνηται τὰ πλεονεκτήματα ; Πελάγη γὰρ διαβαίνει— θεωρίᾳ, ἀστρῶν κινήσεις καὶ διαστήματα (ergo hic quoque firmat additum καὶ διαστήματα) καὶ μέτρα— (pag. 27) κητῶν καταφορεῖ (sed in marg. καταφρονεῖ), πᾶσαν ἐπιστήμην καὶ τέχνην (ergo τὴν τέχνην addit, omisso tamen, καὶ μέτρον) κατορθοί, ὑπερ- ὄριον (ergo huius quoque auctoritate hoc vocabulum consistit) διὰ τῶν— σώματος κωλυόμενος (hoc in nullo codice inveni) προφητεύει— ἀπολαύει (deinceps plura mutai) ὑπὸ πάντων δορυφορεῖται, θεῷ διαλέγεται, δαίμοσιν ἐπιτάττει— ἐρευνᾷ— γίνεται θεοῦ καὶ κληρονόμος τῆς αὐτοῦ βασιλείας (his continuo addit de suo ἐπιφώνημα hoc), αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Pag. 180. Πρὸς αὐτοὺς ἐροῦμεν. Πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν, ὅτι ὁ φανεύων. Habet hæc Anastasius quæst. 18, pag. 220.

Ἡ δικαίως. Εἰ δικαίως. Sed in marg. ἡ.

Στήναι τὴν ζωὴν. Στήσαι τὴν ζωὴν. Sed in marg. στήναι.

Pag. 181. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο, οὐδὲ ἐξόν αὐτῷ, ἀλλὰ. Istis omisissis, mox habet, διὰ γὰρ κέρδος.

Οὐδεὶς κακός. Οὐδὲ εἰς κακός.

Ὅστιον ἀνδρῶν. His addit, τίμιος γάρ, φησὶν, ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ.

Ἀλφειδίων. Ἀλφειδίων.

Ἐπαρμένος τὴν ἀμαρτίαν. His addit, θάνατος ; γάρ, φησὶν, ἀμαρτωλῶν πονηρός.

ADNOTATIONES EDITORIS OXONIENSIS

IN NEMESIUM,

Accommodatæ paginis editionis Antuerpiensis, quas typis grandioribus expressimus.

Nemesiorum. Quid de auctore nostro sentiamus, A ipsius sequacium Dimeritarum increbuit dogma, qui fortasse plus satis superius diximus; pretium tamen operæ fuerit insuper monere, in altero ms. codicum, quibus usi sumus, hanc haberi epigraphen: 'Αδαμαντινός τοῦ καὶ Νεμεσίου ἐπισκόπου Ἐφέως, ita ut Adamantionis prænomine is insigniatur. Floruisse quidem sub quarto sæculo rhetorem non incelebrem, Adamantium appellatum, pluribus constat; et speciatim ex Nazianzeni, necnon Libanii ad eum scriptis epistolis; at eundem illum non fuisse cum Nemesio Cappadociæ præfecto, Gregorii Nazianzeni familiari, evidenter liquet, tum ex ea varietate, quæ in nominum flexu cernitur, tum ex ipsa epistolarum forma et tenore; quod pariter dicendum de Isidori Nemesio superius iudem memorato.

Quin imo profiteri par erit, in eodem illo quem supra laudavimus codice, præter tractatum hunc nostrum, *Περὶ φύσεως ἀνθρώπου*, aliam haberi parvi momenti, ut et molis, qui ejusdem auctoris λόγος *πεφαιωμένης* dicitur, et septem circiter paginas complectitur, ex Nemesio nostro, et Meletii ejusdem argumenti libello consarcinatus; æquisima hac plagii lege, ut prior pars Nemesio, altera Meletio, paucissimis subinde interpolatis, in solidum debeat; qui quidem liber ille ipse videtur, quem Gesnerus laudat sub titulo *Adamantionis philosophiæ compendiaris*, quem Græce exstare dicit Venetiis apud S. Antonium.

Pag. 9. *Τὸν ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς νοσῶς.* Apud omnes fere convenit, hominem ætherea terrenaque parte, anima et corpore consistere: unde auctor noster paulo infra ait: 'Ἀνθρώπον ἐκ ψυχῆς εἶναι καὶ σώματος, ὁ κοινὸς ὑποβάλλει λόγος. Nec minori consensu concurritur in approbando ejusdem fabrica, quam institutam ait Plato in *Tim.* p. 25, ἡ δυνάμειν ὡς κάλλιστά τε καὶ ἀρίστα. Unde Protagoras eam rerum omnium mensuram esse dixit, τῶν μὲν ὄντων ὡς ἐστὶ, τῶν δὲ μὴ ὄντων ὡς οὐκ ἐστὶν. Adeo ratum elogium a Deo operibus suis adhibitum, quod illa valde bona (*Gen.* 1, 31). Utrum vero anima una simplexque essentia sit, non ita in confesso habetur. Philo lib. 1 *De mundi opif.* verbis ab auctore nostro laudatis inquit: Νοῦν ἐξαίρετον ἐδωρεῖτο ψυχῇ τινὰ ψυχὴν, καθάπερ κόρην ἐν ὀφθαλμῷ. Josephus lib. 1 *Antiq. Jud.* c. 2: Ἐπλασεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον γοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ πνεῦμα ἐνέκην αὐτῷ καὶ ψυχὴν. Plotinus, cujus testimonium hic adhibetur, *Ennead.* 1, rationem redditurus, quid mentis voce intelligat, sic loquitur: Νοῦν λέγω, οὐχ ἡ ψυχὴ ἔχει ἔξιν οὖσαν τῶν παρὰ τοῦ νοῦ, ἀλλ' αὐτὸν τὸν νοῦν, ἡ ἔχουσαν καὶ τοῦτον ὑπεράνω ἡμῶν, qualia alibi passim repetit. Marcus Anton. in *Vita sua* ait, hominem tribus constare partibus, τοῖς σαρκίαις, τῷ σωματικῷ καὶ τῷ ἡγεμονικῷ. Sed non apud ethnicos Judæosque habitabat ista sententia. Irenæus disertissimis verbis ait: *Tria sunt, ex quibus perfectus homo constat, carnes, anima, spiritus*, lib. v *Adv. hæres.* c. 9; lib. etiam v, c. 6, istis similia reperire est, necnon apud Tatianum. Quin Augustinus tractat. *De symbolo*, sic loquitur: *Homo habet tres partes, spiritum, animam et corpus, itaque homo est imago SS. Trinit.* Revera libro *De eccl. dogmat.* c. 20, Didymum eo nomine reprehendit, quod spiritum tertium quoddam in hominis substantia esse vellet. Neque id mirum; postquam enim Apollinarij et

Domini nostri ex tribus partibus constitutum asserebant, ἐκ σαρκὸς καὶ ψυχῆς καὶ θεότητος ἀντὶ τοῦ νοῦ (Epiphanius sunt verba pag. 4016), quo certius eos profligarent orthodoxi, deinceps receptæ prius sententiæ de tribus animæ partibus valedixerunt, licet ab Apostoli verbis *1 Thess.* v. 23, firmiter sibi arrogare videatur; et demum hæreseos ejusdam apud posteros arcescebatur, animam a spiritu secernere; simili plane lege, qua mersio in baptisinate, nunc trina, dein una, denuo et trina placuit, pro dogmatum varietate quæ Ecclesiam subinde lacerabant.

Ibid. *Ἀριστοτέλης.* Hæc habentur lib. 11 *De anima*, cap. 1.

Pag. 10. *Πλάτων δέ.* De his pluribus verbis agens Socrates introducitur in *Alcibiade*, qui tandem concludit: Ἐπειδὴ δὲ οὐτὲ τὸ σῶμα, οὐτὲ τὸ εὐναμφοτέρων ἐστὶν ἄνθρωπος, λείπεται, οἶμαι, ἡ μὲν αὐτὸν εἶναι, ἡ εἰπερ τί ἐστὶ, μὴδὲν ἄλλο τὸν ἄνθρωπον συμβάλλειν ἢ ψυχὴν. Quod Cicero in *Somn. Scip.* ita effert: *Non is es quem forma ista declarat, mens ejusque est quisque.* Adeo quidem hominem omnino ex se perficit animus, ut voce in eam rem conficta αὐτοσαυτὸ appellandam censuerit Plato.

Ibid. *Ἀπὸ τοῦ δὲ ὁ θάνατος.* Hæc apud Damascen. habentur; sed semel monere liceat maximam partem secundilibris istius scriptoris e nostro mutuam.

Pag. 11. *Οὐ γὰρ μόνον ἦν ὥσε.* Egregie hæc quidem; rerum enim nexus ad unitatem. ordo ad principium, immensitas ad infinitatem, commoda ad patrem, proinde omnia ad Deum recta manuducunt.

Pag. 12. *Ἀριστοτέλης ἱστορήσε.* *Hist. animal.* l. 1, cap. 1.

Pag. 13. *Διὸ καὶ Μωϋσῆς τὴν δημιουργίαν.* Philo *De mundi opif.* ait: Καθάπερ οὐκ οἱ ἐστιάτορες οὐ πρότερον ἐπὶ δείπνῳ καλοῦσιν, ἢ τὰ πρὸς εὐωχίαν πάντα εὐτρεπίσαι, καὶ οἱ τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας τιθέντες, etc., τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ τῶν ὄλων ἡγεμὼν, οἷά τις ἀθλοθέτης καὶ ἐστιάτωρ ἄνθρωπον καλεῖν μέλλων ἐπὶ τὴν εὐωχίαν καὶ θεωρίαν, τὰ εἰς ἕκαστον εἶδος προσετρεπίσσει. Quibus subiungit: θεὸς ἀρχὴν μὲν οὐρανὸν ἐποίησε, τέλος δὲ ἄνθρωπον, τὸν μὲν τῶν ἐν αἰσθητοῖς ἀφάρτων τελειώτατον, τὸν δὲ τῶν γηγενῶν καὶ φθαρτῶν ἀριστον, βραχύν, εἰ δὲ τὰ ληθέες εἰπεῖν, οὐρανόν. Basilius, 21 in *aliqua. Scrip. loc.*: Πρώτῃ ἡ κτίσις, τελευταίος δὲ ὁ ἄνθρωπος, ὅτι παρ' ἐσχεύασεν αὐτῷ, ὡς περ οἰκοδεσπότης, οἶκον πεπληρωμένον· οὐ γὰρ πρῶτον ἐποίησεν ἄνθρωπον, ἵνα πτωχὸς κτισθῇ, ἀλλ' ἐποίησεν οὐρανὸν σκέπην αὐτοφύη κτίσεως, ἐπεστέρεσε τὴν γῆν ἑδωκὸς τοῖς ποσὶ προετοιμαζῶν τοῖς τοῦ ἀνθρώπου. Sic Nysseus: Οὐκ ἦν εἰδὸς τὸν ἀρχοντα πρὸ τῶν ἀρχομένων ἀναφανῆναι. Tertull. vero contra Marc. l. 11: *Quis dignus incolere Dei opera, quam ipsius imago et similitudo?* Euryphamus Pythagor.: Τὸ θεῖον ἄνθρωπον πολυτελέστατον ζῶον, ἐς τὸν κόσμον ἐσφίσειεν, ἀντίμιμον μὲν τῆς βίης φύσεως, ὀφθαλμῶν δὲ τὰς τῶν ὄντων διακοσμήσεις. Lactantius lib. vii: *Mundum non propter se Deus fecit, sed propter hominem, qui eo utitur: ita ipsum hominem propter se, etc., scilicet, ut esset, qui opera ejus intelligeret.*

Pag. 15. *Ἐβραῖοι δὲ τὸν ἄνθρωπον.* Josephus quidem sentire videtur illos saltem admodum longævus esse potuisse, si mandatis divinis morem

gessissent; sic enim Deum protoplastas alloquentem A
introducitur: Γῆρας τε θάτον οὐκ ἐν ἐπὶ λῆθι, καὶ τὸ
τῆν ἐς μακρὸν ἀν ὁμῖν γένοιτο, *Antiq. lib. 1, c. 2.*
Sed is erat Josephus, qui hoc inprimis egit, ut quæ
narrabat, gentilibus captivi accommodarentur. Aliter
longe libri Sapientiae (c. 1, 13) auctor: Ὁ θεὸς θά-
νατον οὐκ ἐποίησε, etc., II, 25: Ὁ θεὸς ἐκτίσας τὸν
ἄνθρωπον ἐπ' ἀφθαρσία, etc. Et D. Paulus ad Rom.
c. v, 12: διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος. Distinctius
hæc Theoph. Antioch. I. II ad Autol. p. 101: Μέ-
σος ὁ ἄνθρωπος ἐγεγόνει, οὐτε θνητὸς ὁλοχερῶς,
οὐτε ἀθάνατος τὸ καθόλου, δεκτικὸς δὲ ἐκατέρων,
quod ipsum post paginam unam aut alteram repe-
tit. Theodor. Abucara: Τὸ τοῦ Ἀδὰμ σῶμα φύσει
θνητὸν ἦν καὶ παθητὸν, θεὸς δὲ χάριτι ἀθάνατον δι-
εφυλάττετο καὶ ἀπαθείς. Immo si quis dixerit, τὸν Ἀδὰμ
πρωτόπλαστον ἄνθρωπον θνητὸν γενόμενον οὕτως,
ὥς εἶτε ἁμαρτήσῃ, εἶτε μὴ ἁμαρτήσῃ, τεθνηξόμε-
νον ἐν τῇ σωματι, τοῦτ' ἐστὶν ἐξελεῖν ἐκ τοῦ σώ-
ματος, μὴ τῇ ἀξίᾳ τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ τῇ ἀνάγκῃ
τῆς φύσεως, ἀνάθεμα ἐστω. Synod. Carth. can. 112.
Cui Balsamon: Τὸν Ἀδὰμ ὁ θεὸς οὐ θνητὸν ἐπλασεν,
οὐδὲ μέντοι ἀθάνατον, μέσον δέ, etc.

Pag. 16. *Εἰς καὶ τὴν θύρασμα.* Augustinus
lib. viii De Genes. ad litt. c. 5: Quamquam cor-
poralem cibum talem tamen illam arborem præstitisse
quo corpus hominis sanitati stabili firmaretur, non
sicut alio cibo, sed nonnulla inspiratione sanitatis
occulta. Vid. De civ. Dei lib. xiv, c. 26.

Ibid. *Ἐρ ἐκστρέψει.* Hoc fere est, quod Rabbinii
dicunt, Adamum non se agnovisse nudum ob τὸ
τῷ πρῶτῳ ἡτῶν ὡς ἡτῶν. Unde dicunt, quod Saul,
cum prophetaret, I Sam. xix, 24, nudus incessit,
quemadmodum et Isaias xx, 2.

Ibid. *Κρῶρ ἀπόλυσιν.* Scilicet saltem post diluvii
tempora hoc indultum.

Pag. 17. *Προδήλων πόρων.* Merito quidem trans-
piratio insensibilis in hunc censum venit, quando
evacuationum, quæ corpori animato adveniant,
omnium sit primaria; quod ultra omnem expecta-
tionem et pene fidem ab arte statica edocetur.

Pag. 20. *Καὶ παρὶ καὶ δελ.* Adeo verum, quod
Tertullianus ait, nulli rei nisi poenitentiae nascimur,
lib. De poenit. sub fin. Et quidem, si quod aliquibus
visum, homo non adeo animal rationale, quam re-
ligiosum dici debeat, et numinis cultus ipsi in
essentiam cedat, summa et inprimis intima naturæ
nostre prerogativa, ex istis speciei principiis, ceu
propria quædam passio immediate fluit, ut delictor-
um utique poeniteat; nec adeo risibile animal di-
cendum est homo, quam flebile, quique delicta sua
perpetuo placenti prosequatur.

Ibid. *Πρὸ τῆς ἐκπτώσεως.* Supponit auctor no-
ster intervallum post angelorum offensam, ante-
quam in ipsos Deus poenam irrogaret; in qua sen-
tentia non solus versatur: Καλῶς ὁ Ἰουστίνος; ἔρη,
ὅτι πρὸ μὲν τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας οὐδέποτε ἐτόλ-
μῃσεν ὁ Σατανᾶς βλάσφημῆσαι τὸν θεόν, ἅτε μηδέπω
εἰδὼς αὐτοῦ τὴν κατὰ κρισιν, Irenæi nomine Euseb.
Hist. lib. iv, c. 18. Quin Epiph.: Οὐδαμῶς πρὸ τῆς
τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἐτόλμῃσεν ὁ Σατανᾶς εἰς τὸν
θεόν τοῦ Δεσποτῆν φθέγγεσθαι βλάσφημὸν τινα λόγον
ἢ ἀνταρτίαν ἐννοῆσαι: ἀνέμεινε γὰρ τὴν τοῦ Χριστοῦ
παρουσίαν, etc., hæres. 39. Sic etiam Isidorus
Pelusiota lib. II, epist. 90, inquit: Diabolus post
Christi adventum ἀκούσας τῆς κατ' αὐτοῦ ἀποφά-
σεως τὴν θρόν, σφοδρότερον ἐπνευσεν κατ' ἡμῶν, etc.,
quæ omnia repetit Oecumenius comment. in ult.
cap. I epist. D. Petri. Rupertus vero, c. 21, lib.
De victoria verbi Dei, expresse ait: Daur intelligi,
quod non statim ab initio peccati diabolus de celo
projectus fuerit, sed ipsum quoque inspectaverit pa-
tientia Dei. Joan. Cassian. collat. 8, c. 10, de dia-
bolo agens, inquit: Idcirco priorem ejus lapsum, quo
superbiendo corruebat, quo etiam serpens muerat
nuncupari, secunda ruina per invidiam subsecuta est,
sententia Domini utiliter in ima dejectus est.

Pag. 21. *Καὶ ῥύμζας.* Auctor est Aristoteles
nymphas mori; quin et nymphae, palustris planta;
traditur, nata nympha, zelotypia erga Herrulem
mortua, Plin. lib. xxv, c. 7. Idem etiam auctor, lib.
ix, c. 5, dicit Olyspensium litore morientis
placitum longe exaudium; et D. Augusti tempore
plures Nereides exanimis apparuisse, etc. Dale-
champ. addit, Cazam Nereidem in Peloponnesi lit-
tus ejectam vidisse: Trapezuntium in mari natantem;
Draconetum Bonifacium Neapolitanum tritonem
melle conditum. Hamadryadas insuper nymphas
esse, quæ cum arboribus nascuntur et pereunt, ut
alios præteream, a Servio in x *Ecl.* discere est.

Pag. 23. *Καὶ γὰρ ἰχθύων ἡ φύσις.* Illis perquam
similia habet Basilium M. in *Hexaem.* At aliquos
saltem pisces in alios non grassari Aristoteles *Hist.*
animal. lib. viii, cap. 2, docuit: Κέφαλος καὶ ὁ κε-
χρηθεὶς ὄλως μόνοι οὐ σαρκοφαγοῦσι. Plinius vero alit-
er; nam lib. ix, c. 17, ait: Scaro datur principa-
tus, qui solus piscium dicitur ruminare herbasque
vesci, non aliis piscibus.

Pag. 25. *Καὶ τὰ δηλητηριώδη.* Immerito de na-
tura queritur genus humanum, quod venenata con-
didit, cum nondum satis perspectum sit quid vene-
num dici mereatur, malum enim Persicum in Per-
side letale, nobis in deliciis habetur. Poma, quæ
apud Americanos impune nec ipsis manibus con-
tractantur, nobis in quotidianis dapibus cedunt; quin
et quæ uni animanti perniciem afferunt, aliis ali-
mentum præstant. Diutino insuper usu toxica ipsa
in gratiam nobiscum veniunt, hoc tantum nomine
inimica, quod si forte vite tedium nos cepit, in-
gratam lucem a nobis eripere detrectant; quod Mi-
thridati accidisse perhibetur. Quin et alma parens,
tellus, si noxios generet succos, et medicos etiam
fundit; et, si verum fateamur, terra nobis malorum
remedia genuit, nos illa vitæ fecimus venenum, ut
inquit Plinius. Si quis hæc in causa plura velit,
consulat ejusdem elegantissimam pro venenis apolo-
giam lib. II, c. 63.

Pag. 26. *Δεδόντω μὲν ὁ Δαυιδ.* Aiunt Cabba-
listæ characterem divinum homini impressum, vi-
cujus omnia animalia eum pro superiore agnoscunt;
duplicem vero esse characterem: alterum, quo me-
tuatur, qui dicitur ΠΥΞ, productum, ut alunt, sinis-
tra et gladio Dei; alium, quo diligitur, ΤΩΠ, ortum
dextra et sceptro Dei. Unde sit, ut, licet belluæ et
feræ omnes homines quoscunque metuunt, bonos
tamen, in quibus melior character apparuerit, ament
et revereantur. In ejus rei fidem adducunt exempla
superius allata. Et ne hæc pro Rabbinorum insom-
niis ducamus, eadem fere apud Theodoretum orat.
5 De Providentia reperire est. Postquam enim præ-
dictos viros sanctos recensuisset, de feris ait:
Ἐπειδὴ εἶδον ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ ἀρχετύπου τὸ μίμημα
λίαν ἀκραφνὲς πεφυλαγμένον, ὡμολόγησαν τὴν δου-
λειαν, καὶ τὴν θηριωδίαν ἀπέθεντο, etc. Testatur
quidem Eusebius, ductis ad leones Christianis feras
non raro abstinuisse; unde Ignatius *Epist. ad Rom.*
se in metu versari proflitetur, ne idem sibi accidat;
unde inquit: Ὁναίμην τῶν θηρίων τῶν ἐμῶν ἐτοίμων
ἃ καὶ εὐχομαι σύντομα μὲ εὐρεθῆναι, ἃ καὶ καλῶς
κεῖται συντόμως με καταφάγειν, οὐχ ὥσπερ τινῶν
δαιμονιζόμενα οὐχ ἦσαντο.

Pag. 28. *Δημόκριτος καὶ Ἐπίκουρος.* Recte una
hos conjungit auctor noster, siquidem hoc fere
inter illos interest, quod quæ aliter erudite propo-
suerit, alter inducte et ad vulgi captum felicius
propagaverit. Et certe quis illum non pro commo-
dissimo viro et præceptore optimo habeat, qui
primo in limine discipulos suos monet, ne in ari-
bus elidendis se torqueant, et scriptoribus evol-
vendis se fatigent? Παῖδας δὲ πᾶσαν, μακάριοι,
φεύγε, ut ex ipso Diogenes Laertius. Quintiliani ver-
bis I. II, c. 2: Epicurus inprimis nos a se ipse di-
mittit, qui fugere omnem disciplinam navigationis
quam velocissima jubet.

Pag. 28. *Πνεῦμα ἐνθεσμὸν καὶ διὰ πύρον*. Hoc de ignea anima dogma, e suis favillis, fere sepulchrum, argumentis quibusdam non inelegantibus, seu fomite adhibitis, suscitare conati sunt eruditi aliqui apud nos medici, qui βολύγγιον et perennem in cordis loco flammam ingeniose certe, si minus vere, illustrarunt. Mernm vero et purum putum ignem animam Democritus docuit; quemadmodum ex Arist. lib. 1. *De anima*, c. 2, statim subiecit auctor noster. Verba Aristotelis sunt: Πῦρ τι καὶ θερμὸν φησὶν εἶναι, ἀπερὶων γὰρ ὄντων σχημάτων καὶ ἀτόμων τὰ ἀραιροῦσθαι πῦρ καὶ ψυχὴν λέγει. Quod Epicurus suo more sic emendatius effert, referente Plutarcho, *Περὶ τῶν ἀρεσκόντων* Κράμα ἐκ τεσσάρων, ἐκ ποίου πυρώδους, ἐκ ποίου ἀερώδους, ἐκ ποίου πνευματικού, ἐκ τετάρτου τινὸς ἀκατονόμαστου. Quin et Hipparchus animam ignem dixit, teste Macrobio in *Somnio Scip.*

Ibid. *Κριτίας δὲ αἷμα*. Sacrae Litterae huic sententiae favere videntur, quae vel ante Mosaicam legem, ejusdemque caeremonialem cultum, sanguinis esu mortales omnes interdixerunt, hac ratione a Deo Opt. Max. reddita: וְכִי יִשְׂרָאֵל יִשְׁחָדּוּ אֶת בְּנֵי אָדָם לֵאמֹר כִּי אֵין חַיִּים בְּאֶדְמָתָם כִּי אֵין חַיִּים בְּאֶדְמָתָם. Quin et inde sacrificiorum omnium, quod in animalis sanguine sit anima, arcessenda videtur ratio; quodque χωρὶς αἵματος ζωὴ οὐ γίνεται ἀρεσκός, Hebr. ix, 22. At vero causas magis peculiare sunt, quare Critiae (a) haec sententia commendaretur. Vir quippe erat, si quis alius, cujus anima sanguis fuerat; patriae proditor et carnifex; atque triginta tyrannorum unus, nescio dicam, an ipsa triginta omnium tyrannis.

Ibid. *Ἰππάρχου δὲ ὁ φιλόσοφος*. Pro philosopho substituit Joan. Grammat., Athei cognomen. In lib. enim *De anima*, inquit, ἐξ ὁδῶν, ὡς Θαλῆς καὶ Ἰππάρχου ὁ ἐπὶ κλην Ἀθεός. Sententia autem ipsa ab Aristotele hac nota insignitur: Τὸν δὲ φορτικωτέρων καὶ ὁδῶν τινὸς ἀπερφήναντο, καθάπερ Ἰππάρχου, ac si illo iudice absurdior reliquis ea esset sententia. Ut sit, Thales, qui referente Laertio, ἀρχὴν τῶν πάντων ὁδῶν ὑπεστήσατο, non sine causa, teste ipso Aristotele ita censebat; siquidem i *Metaph.* ita disserentem audire est: Πάντων τὴν τροφὴν ὁγρὰν οὖσαν καὶ αὐτὸ τὸ θερμὸν ἐκ τούτου γινόμενον καὶ τὸ ζῶον τούτω ζῆν. Addit insuper antiquissimos gentium theol. in hac sententia versatos, unde Hom.,

Ἄνεαρν τε θεῶν γένεσιν καὶ μητέρα Τηθύρ.

Ita, ut aqua parens rerum habeatur, terra, quae ex Romanorum theologia Cybele seu mater deorum omnium, gremio suo excipiens, matris vicem obtineat. Ita enim Eustathius locum illum interpretatur: Ἄνεαρν, τὴν ὁγρὰν δηλαδὴ φύσιν, καὶ τὴν Τηθύρ, ὅ ἐστι, τὴν κοινὴν τροφὴν γῆν. Si autem, ut aliis placuit, Teithys etiam aquas significet, utriusque parentis jus et dignationem illud elementum sortietur. Unde certe Aristoteles in loco prius laudato ait, hanc ob causam deos Styga jurasse, καὶ τὸν ὄρκιον τῶν θεῶν ὁδῶν.

Ibid. *Ἐπακλειτός*. Si iste σκοτεινός intelligi omnino velit, αναθυμιάσεις apud eum id sonare videtur, quod apud chymicorum filios volatile dicitur, et spiritus, phlegmatis, sulphurisque nominibus insignitur, caloris ope et liquoribus eductum. Αναθυμιάσεις enim suas, referente Laertio, duplicis generis facit, aut λαμπράς καὶ καθαράς, sulphureas scil. et ardentes, aut σκοτεινάς, nubem saltem conficientes, humidam tantum seu phlegmaticam scatentes: ex quorum cum fixis terrenisque paribus ζυμώσονται rerum omnium generationes aut interitus in universum dependent; quin et ex peculiari earumdem

A habitudine et nexu, ad specificas suas essentias, conformantur.

Ibid. *Θαλῆς*. Quod auctor noster Thaletem primum dixisse asserat animam ἀεικίνητον καὶ αὐτοκίνητον, Diogenes Laertius sic proponit: Ἀὐτὸν πρῶτον εἰπεῖν ἀθανάτους τὰς ψυχάς. At non video, quomodo haec cohaereant cum illis quae statim subdit idem Laertius, quod (b) lapidibus etiam animam tribuerit. Nisi forte marmorata, quod diu perdurent, nique et immortalia dicenda sint, immolisque adhibita ipsa nullo immulo condenda deinceps videantur.

Ibid. *Πυθαγόρας*. Pagina 44, rationes satis probabiles reddit auctor noster, quibus suadeat Pythagoram, qui omnia fere symbolis obumbrare satagebat, id etiam praestitisse, cum animam numerum esse dixerit, scil. non aliter intelligendum, quam ipse Aristoteles, cum tempus numerum motus vocat. Per unitatem quidem primam rerum causam Deum designat; et formas, cum individuationis principia sint, et corporum genii et numina, imo divinae auras particulae, non male numeros etiam appellat: certe ita interpretatur Plutarchus, τὸν ἀριθμὸν ἀντὶ τοῦ νοῦ παραλαμβάνει. Quin Macrobius decantatum Pythagoreorum sacramentum,

Μὰ τὸν ἀμύστερα ψυχῇ παραδόντα τετρακτὴν, exponit, *Juro per eum, qui dat animae nostrae quaternarium numerum, scil. eam nobis dedit cum tribus suis facultatibus: Quaternum prima est ratio, quam λογιστικὸν appellant; secundam animositas, quam θυμικὸν vocant; tertia cupiditas, quae ἐπιθυμητικὸν nuncupatur.* In *Somn. Scip.* l. 1.

Ibid. *Ἰλάτωρ*. Lib. 1. *De Leg.*, necnon in *Phaed.*

Ibid. *Ἀριστοτέλης*. Lib. 11. *De anima*, c. 1.

Ibid. *Δειτράχος*. Istius nominis occurrit rhetor quidam non incelebris, Isocratis, sive ut alii, Theophrasti discipulus: unde a philosophia non prorsus alienus haberi poterit; sed cum, qui scripta ejus recenset Photius, orationum solum meminit; et Cicero in *Bruto* et lib. 11. *De orat.* inter rhetores recenset: quin et cum Tullius varias philosophorum de anima sententias refert, *Tusc. quast.* lib. 1, eamque exponit, quae ait, *animam nil esse nisi corpus unum et simplex, ita figuratum, ut temperatione naturae vigeat et sentiat*, Dicæarchum istius auctorem proficitur: insuper quando Plutarchus *Περὶ τῶν ἀρεσκόντων*, cujus vestigia Nemesius in hoc scriptorum censu semper fere premit, Dicæarchum etiam scribit: inde adducit, ut credam, facili lapsu Dinarchum pro Dicæarcho interpolatum. Interea tamen non est dissimulandum, Hermiam in suo *Διασυνήμῳ* Dinarchum etiam scripsisse; Galenum autem *Διασχόν* (quod proximum est), in lib. *Περὶ φιλοσόφων ιστορίας*, cum Epicuro sociasse.

Pag. 29. *Ἀριστοτέλης καὶ Δειτράχος ἀνούσιοι*. Dinarchus sive Dicæarchus (perinde enim fuerit), revera animam, accidens et qualitatum temperamentum statuit. De Aristotele autem hoc non aliter dici potest, nisi quatenus illo auctore formae e potentia materiae eductae, cum seorsim subsistere non possint, ἀνούσιοι, hoc est, incompletæ substantiæ ab ipso habitæ videntur.

Ibid. *Μαριχάιοι*. Manetis sententiam dilucide explicat Epiphanius haeres. 66, quod duo statuebat principia, alterum bonum, malum alterum: Ἐχὺν δὲ ἐν τῷ κόσμῳ τῶν δύο τούτων ἀρχῶν τὰς ὑποστάσεις, καὶ τὴν μὲν μίαν ἀρχὴν πεποιτμέναι τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν εἶναι τῆς ἑτέρας· αὐτὴν δὲ εἶναι τὴν ψυχὴν τὴν ἐν ἀνθρώποις καὶ ἐν παντὶ ζῳῷ καὶ πετεινῷ καὶ ἑρπετῷ καὶ κνωδάλῳ· οὐ μόνον ἀλλὰ καὶ

(a) De Critis Proclus ad Platonis *Timæum*, pag. 22, ita habet: Ὁ Κριτίας ἦν μὲν γενναῖος καὶ ἀδράς φύσεως. ἤπτετο δὲ καὶ φιλοσόφων συνουσιῶν, καὶ ἐκάλειτο ἰδιώτης μὲν ἐν φιλοσόφοις, φιλόσοφος δὲ ἐν βιώταις, ὡς ἡ ιστορία φησὶν. Ἐυράνην τε δὲ καὶ αὐτὸς εἰς τῶν τριάκοντα γενόμενος.

(b) Apud Diog. Laert., pag. 9, legitur: Ἀριστοτέλης δὲ καὶ Ἰππίας φασὶν αὐτὸν καὶ τοὺς ἀφύχους μεταδίδουσι ψυχὰς, τεκμαιρόμενον ἐκ τῆς λίθου τῆς μαγνήτιδος καὶ τοῦ ἡλέκτρου. Ergo hæc superioribus non repugnant, ut editor Oxoniensis credidit.

ἐν τοῖς φυσικοῖς, etc. hæc scilicet e vetustissimis Chaldaeorum placitis desumpta, apud quos Ὀρομάσσης et (a) Ἀρεμάνος illa ipsa, quæ modo retulimus, fuerit principia; seu Valentinianorum verbis (referente Irenæo, Tertull., Theod. alisque), νοῦς sive (b) Ἀεάνθος, ἐνδύμησης et Amor; scientia divina, unitas aut Deus; et ex altera parte materia, dualitas, orcus et chaos quæ et Σαχλὰ et (c) Ταλδα both dicebantur. Quæ quidem placita apud Pythagoreos et Platonicos (omnium fere hæreticorum patriarchas, Tertull. teste) olim recepta, passim diffundebantur. Nimirum cum stupidi homines in animum inducere non poterant, qua ratione aliquid ex nihilo fieret, materiam æternam somniabant; eumque religio apud eos esset, ea quæ in rebus passim cernuntur mala, Deo accepta referre; illa omnia contrario et sequiori principio materiæ imputabant. Quod eo usque invaluit, ut vel Epicuro suo hanc excusationem comminisceretur Lucretius, quod pie admodum ex atomis orbem confari vellet, scilicet,

*Nequaquam nobis divinitus esse creatam
Naturam mundi, quæ tanta est prædita culpa.*

Et quidem hæc præ cæteris quibuscunque est illa philosophia, quæ gentiliū polytheismo prætextu oberrimos afferebat. Postquam enim ratum apud eos erat, quod

Deus est, quodcunque vides, quocunque moveris,
et is omnia animaret: proximum fuit, ut etiam in omnibus coli possit et debeat. Hinc animarum evocationes, ciborum delectus, magicæ lustrationes, pollutissima καθάρσια, magicæ purgationes et infandi ritus: quibus satagebant (ut morituri Plotini verbis utar a Porphyrio memoratis), τὸ ἐν αὐτοῖς θεῖον ἀνάγειν πρὸς τὸ ἐν τῷ παντί θεῖον. Quinimo, ut a primis Christianismi incunabulis, per Simonem Magum, Carpocratem, Valentinum, Marcionem, Gnosticosque reliquos, his ipsis armis Ecclesia oppugnabatur, ita illa lacertos jam movente, demum sub Juliani auspiciis hæc una philosophiæ pars eidem æmulam se gessit, et in vulnere animam posuit.

Ibid. Ἀμμορίων. Consulatur hac de re Proclæ in Com. ad Platonis Timæum, necnon Joan. Grammat. in Aristot. *De anima*, qui hæc, quæ sequuntur, fere descripsit.

Ibid. Ἀσῖται τοῦ συνέχοντος. Non male vulgo dicitur brutis animalibus anima pro sale data. Sal enim non modo putredinem arcet, sed et fixationis principium est. Quin rationalis anima, quæ Platoni ἦντοξος audit, non solum frena in affectus injicit, sed et humores corporis moderatur. Et hoc illud est, quod medici eos sub tutela animæ ponunt, aliasque habitudines haberi in corpore vivo, quam in cadavere, magnis experimentis docent.

Ibid. Στωϊκοὶ τοῦ αἵματος. Sensus et motus ita explicari solent, ut nervis chordarum ad morem protensis, si forte ex parte aliqua attingantur, mutatio aliqua totos pervadat et afficiat: unde si agitato intus inferatur, sensum, si exterius tendat, motum producat. At aliud quidpiam sibi velle hic videntur Stoici, scilicet operationum omnium in animalibus causam esse, luctam quandam et reciprocam contranitentiam eorundem nervorum, partiumque corporis nervosarum: quemadmodum in spasmis videre est, quibus cum partes subinde in diversa fe-

(a) Apud Plutarchum *De Iside et Osiride*, l. II, p. 369, est Ὀρομάσης et Ἀρεμάνος.

(b) Apud Iren. *Contra hæres.*, l. IV, p. 18, Ἀεάνθος.

(c) Iren., p. 109. Orcus et Σαχλὰ nec apud Irenæum, nec apud Epiphanium reperi. Sed apud hunc Hori fit mentio, quem variis nominibus appellant. Vide Hæresin 31. Forte loco Σαχλὰ voluit σωτήρα. Quis vero istas nugæ curet?

A rantur, sibi ipsis videntur sufficere ad perennandum motum, necnon ad facultates animæ expediendas, scilicet in reciproca illa ἀνθολῇ, vellicationem ad intra esse facultatem attracticem, quam et nutritio sequitur; ad extra eam esse, quæ expultrix dicitur et auctrici gradum et comitatum facit.

Pag. 31. Τὼν ὁμοιομερῶν. Auctori displicet ista ratio, non quasi rebus similaribus, si quid forte detractum sit, minus decederet, quam si tantumdem a corpore partium dissimilariū auferretur; sed quia ex ista diminutione nihil mancum futurum est; minima siquidem aquæ gutta æque totam naturam istius elementi in se continet, ac totus Oceanus.

Pag. 32. Ὅμοιοι τοῖς γονεῦσι γινόμεθα. Ex eorum placitis rationem retulit (d) Plutarchus: Ἄπὸ τοῦ σώματος ὅλου καὶ τῆς ψυχῆς φέρεσθαι τὰ σπέρματα, καὶ τὰς ὁμοιότητας ἀναπλάττεσθαι ἐκ τῶν αὐτῶν γονεῶν τοὺς τύπους καὶ τοὺς χαρακτῆρας, ὥσπερ ἀπὸ ζωγράφου ἀπὸ ὁμοίων χρωμάτων εἰκόνα τοῦ βλέπομένου.

Pag. 33. Ἀριθμοὺς ὁμοίους. Apud Euclid., lib. VII, def. 21.

Pag. 35. Σμυλας. Habentur apud Platonem in *Phædone*.

Pag. 36. Ἀρμονία τῷ χαλᾶσθαι. Harmonia in ratione consistit, sesquidupla cimirum, tripla, quadrupla, etc., quæ magis et minus non admittunt; cum autem constet, concentum per systemata, modos, tonos, numeros, numerorumque institutionem non variari modo, sed intendi et remitti; aliam adhibet vocem auctor noster, latioris significati, ἁρμογὴν scilicet, quæ commodè satis a Fred. Morello redditur harmoniæ copula, et in hoc fere versatur, ut partibus respondeant et adaptentur, et facili lapsu toni leniter coeant et permisceantur. Sic in pictura lucis et umbrarum dubia et quasi crepera conjunctio ἁρμογὴ dicitur. Ita Lucian. in *Zeuside* (e): Καὶ ἡ μίξις δὲ καὶ ἡ ἁρμογὴ τῶν σωμάτων, καθ' ὃ συνάπτεται καὶ συνδέεται τῷ γυναικίῳ τὸ ἱππικόν.

Ibid. Ἐπὶ ἡ ψυχῇ. Quæ (f) sequuntur, prius considerata, ex ms. restituta sunt.

Ibid. Γαληνὸς δὲ (g) ἀποφαίρεται. In tractatu, quem Galenus scripsit de libris a se editis, mentionem facit hypomnematis de *Demonstratione*, quod quidem nusquam compareret; sed omnino verisimile est, opus illud ad logicam totum pertinuisse, cum inter istiusmodi juveniles ejus lucubrations recensetur. Serio de hac re consideranti mihi fere pro certo habetur λόγους ἀποδεικτικούς, de quibus hic mentio insituitur, opponi practicis et stricte medicinalibus, et nihil ultra indigitare, præsertim cum ab ipso Galeno agnita sit ista tractandi ratio in lib. *De partit. artis med.*, quemadmodum observat ejusdem editor Rasarius in *Prefat.* Quinimo inter ejus scripta etiamnum occurrunt ea quæ hic in testimonium adhibentur, nimirum in fragmento *De substantia naturalium facultatum*, ubi ait: Τὴν (h) ψυχὴν ἡμῶν οἱ μὲν ἀσώματόν τινα νομίζουσιν οὐσίαν εἶναι, τινὲς δὲ πνεῦμα, καθάπερ ἄλλοι μὴ εἶναι τινα ὑπαρξίν αὐτῆς ἰδίαν, etc. Μέσθην (i) τινὰ τάξιν ἑαυτοῦ ἑταῖρα. Περὶ γὰρ ἄλλων δογμάτων ἀποφανόμενος ἀπλῶς, τῶν μὲν ὡς εἰδεῖν τὴν ἐν αὐτοῖς ἀλήθειαν, τῶν δὲ ὡς οὐδὲν αὐτῆς εἰδεῖν, ἐν οἷς ἀρετὴ διήλθον, ἀχρὶ τοῦ πᾶντοῦ προέρχονται. Et paulo post: Πᾶθα-

(d) De placitis philosophorum, l. I, p. 906.
(e) Sectione 6, vol. I, p. 843.
(f) In editione Antv. exciderant culpa typothe-
tæ. Leguntur enim in versione Ellebodii.
(g) Hic totus locus Nemesii cum alio capitis 29
legitur in editione Galeni Charterii, t. V, pag. I
seqq.
(h) T. V, p. 4.
(i) Ibid. p. 5.

νότερον (a) εἶναι νομίζω κατὰ τὰς ποιότητας γίνεσθαι τὰς πράξεις. Τὴν γὰρ μὴν ψυχὴν, εἰ μὲν ἀθάνατος ὅσα ταῖς σωματικαῖς οὐσίαις κεραννυμένη τὰ ζῶα διοικεῖ, γινώσκειν βεβαίως οὐκ ἐπαγγέλλομαι, καθάπερ οὐδὲ, εἰ μηδεμία καὶ ἐαυτὴν ἔστιν ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς. Similia prorsus habet (b) lib. ult. cap. 9, *De Hippocratis et Platonis decretis*. Mora esset, si singula percurrerem. Ubique enim solemniter solet profiteri, se ignorare, quæ sit animæ substantia. Insuper vero res hæc mihi extra dubium ponitur, cum videam, cap. 20 hujus libri, Galenum hac forma ἐν τῷ τρίτῳ τῆς Ἀποδοκτικῆς denuo ab auctore nostro laudatum. Verba autem sic (c) citata in commentario ejus in *Prognostica Hippocratis* notorie habentur.

Pag. 37. Ἐρρέα γὰρ οὐδὲν πράσσει. Scilicet ista reperire est apud Gal. *De temper.*, lib. 1, c. 8, et *De simpl.* Cui (d) quidem, ut et Aetius ex illo, 2 *Tetrabib.* serm. 4, c. 54, optimum temperamentum tribuit homini: interea tamen nondum satis convenit, quodnam sit optimum temperamentum, an ad pondus, an ad justitiam? Alii calidum et humidum optimum esse censent, alii pro pessimo notant. Nihilominus aliqui reperiuntur, qui temperamento egregio præditis facultatem faciendi miracula tribuunt, contra quos Medina lib. II *De recta in Deum fide* multis disputat.

Pag. 40. Ἀριστοτέλης δέ. Pleraque, quæ sequuntur, verbatim habentur apud Arist., lib. II *De anima*, cap. 1. Hanc autem philosophi de entelechia doctrinam convellere satagit auctor, ut ad suam de præexistencia animarum sententiam gradum sibi præstaret. Sed meminisse poterat ex sententia philosophi, materiam primam, utcunque puram potentiam ad formas quascunque suscipiendas, habere tamen actum entitativum. Quin et corporum physicorum formas ab ipso definiendas suscipi, non separatas animas aut intelligentias coelestes. Quibus positus, non opus erit argumentis auctoris nostri pluribus respondere.

Ibid. Ἡ ἀρχὴ, αὐτὴ ἡ οὐσία. Sensus antea mutilus, additis e ms., quæ deerant, in integrum restituitur.

Pag. 41. Οὐ δύναται δὲ ἐρεργεῖν. Hæc etiam, prius desiderata, opportune a ms. redduntur.

Pag. 43. Ἦάρ τὸ φύσει κινούμενον. Hæc habentur lib. I Arist. *De anima*, cap. 3.

Ibid. Ὁ γὰρ κόσμος. Ratio hæc Aristotelem non premit. Is siquidem cælestia omnia rerum sublunarium legibus eximit, et quintæ essentiae æternitati quæ addicit. Fortassis vero, ut mota cessent et quiescant, positiva causalitate non minus opus erit, quam ut quiescentia moveantur, corporibus in æquilibrio quasi positus (de inanimatis loquar), et in alterutram sateræ partem, momento quovis appposito, perinde vergentibus. Motus vero orbium cælestium rationem admodum inexpectatam reddit Plotinus: Ὅτι νοῦν μετρίται· τῶν γὰρ τοῦ νοῦ πρὸς ἐαυτὸν συννεύειν· αὐτὸς γὰρ ὁ ὁρῶν, αὐτὸς ὁ ὁρώμενος. Quibus non abludit Aristoteles, dum ait, [motum] circulaarem æternitatem referre, siquidem nec principium habet, nec finem.

Pag. 45. Εὐνόμος. Facem præferre poterit ad ætatem auctoris investigandam hæc adversus Eunomium disceptatio, in qua palestra omnes fere quarti sæculi scriptores, Basilii præsertim et Gregorius uterque versabantur. Quin etiam hæc documento esse poterunt, ut videatur, quo contentionis ἀνδολογία in transversum rapiat veritatis et sinceræ fidei alioquin inprimis studiosos. Quasi metueret Nemesius, ne non satis esset hæreticus Eunomius, si veri aliquid uspiam diceret, non magis in hominis

A natura enarranda permittit illum recte sentire, quam in Christi sentiebat. At vero non protinus pro Origenista habendus est Nemesius, quod quibusdam censoribus plus satis iniquis visum. Manifestum est enim validissimis argumentis descensus et transmigrationis animarum dogma ab ipso profligatum, pag. 53 et pag. 62, Origenistarum insomnia disertissimis verbis ipsum despuere et aversari. Dissimulare non licet, ipsum a recepta Ecclesiæ sententia recessisse; sed et utique dicendum, non tunc temporis recepta, quando ille scripserat, siquidem nihil ante secundum concilium Constantinopolitanum hæc ex parte fuerat definitum. Certe D. Augustinus dubius hæsit, nescius ultra citrave statueret. In *Epistola* enim ad *Evod.* 102, dicit, se mittere Orosium ad Hieron. (hoc est, ab extremis Africæ finibus ad ipsum in Syria agentem,) rogaturum de origine animarum, quæ esset ejus sententia. Verba sanctissimi Patris quandoquidem non obiter scripta videntur, subjicere minime pigebit: *Deum nostrum, qui nos vocavit in suum regnum et gloriam, rogavi et rogo, ut hoc, quod ad te scribo, sancte frater Hieronyme, consulens te de his quæ nescio, fructuosum esse te nobis velis. Quanquam enim te multo, quam ego, ætate majorem, tamen ipse jam senex consulo. Sed ad discendum, quod opus est, nulla mihi etas sera videri potest, quia, etsi senem magis decet docere, quam discere, magis tamen discere, quam quid doceat ignorare.* Quin in hac questione nihil habuit Hieronymus, quod liquido respondere vellet; sed seipsum excusatum habens, refudit tantæ dubitationis, si non onus, at saltem invidiam. Nondum enim tunc temporis obtinuit expeditissima totius difficultatis decisio, quæ postea adeo plurimis placuit, quod, *anima creando infunditur et infundendo creatur.*

Pag. 50. Ἐκτίθηται ὡς. Ἐξῆς proprie de iis dicitur, quæ solum habent εἶναι seu esse. Unde Sexto Emp. vocantur φύλα ἔξῃς, prorsus inanimatorum formæ. Themist. in lib. I *De anima* hanc rem enarrans ait: Τὰγα δὲ καὶ τοὶ ἀπὸ Ζήνωνος σύμφωνος ἡ δόξα, διὰ πάσης οὐσίας πεφοιτημένοι τὸν θεόν, τιθεμένους καὶ τοῦ μὲν εἶναι νοῦν, τοῦ δὲ φύσιν, τοῦ δὲ ζῆν.

Ibid. Περὶ τὸ δόγμα τοῦτο διηγήθησαν. Nihil errore magis varium et multiforme. Proinde minime mirum, si in metempsychoseos enarratione ejusdem patroni parum consentiant. Præ reliquis urbanus videtur Empedocles, qui felicissime cedere animabus illis putat, quæ ab homine in leonem aut laurum transeunt:

Ἐρ θηροὶ δὲ λέοντες ὀρεῖλες χαυιδύραι
Γίγνεται, δάγρα δὲ ἐπὶ δένδρεσσιν ἡνὲμοισιν.
Scilicet tunc sibi beati videntur homines, si leonum ritu omnia deprædari possint, et demum, tanquam re bene gesta, lauro redimiri. Et par est credere, eadem studia vel mortuis superesse. At vero hæc plusquam poetica metamorphosis animarum etiam Judæos pervasit, adeo, ut quibusdam verisimile visum Pythagoram ab illis eductum. Hi passim credere videntur, animam Adami, Davidi deinceps, et tandem Messie adaptari. Nec nunc primum pro delirandi, quo gaudent, privilegio ita censent Talmudistæ. Ante Domini nostri sæcula ea inoleverant: unde Matth. xvi, 14 interrogantes audimus de Joanne Baptista, utrum Elias fuerit, an Jeremias, an alius propheta.

Pag. 55. Γαλήνης. Hæc in libro (e) citato invenire licet.

Pag. 56. Σπόγγος τοῦν ἐλαωθῆς. Rem istam aliquatenus ita se habere, experimentis subinde repetitis comperi. At vero liquores utcunque commi-

hoc demonstrat ibid. p. 454 seqq.

(c) Forte, hic.

(d) Forte, ubi.

(e) T. IV, p. 284. Locum proximum de simia non reperi.

(a) Ibid. p. 5.

(b) Videtur respexisse, lib. VI, cap. 1, 2. Præterea notandum, Galenum singularem libellum scripsisse, Ὅτι τὰ τῆς ψυχῆς φύσις ταῖς τοῦ σώματος πράξεσιν ἔπεται. V. t. V, p. 444 seqq. Ex Hippocrate autem

gros denuo secerni posse, documento erit quotidiana eorum praxis, qui ut generosiores spiritus inter vini vapam et doliolorum faeces delitescentes felicius eliciant, aquam copiose affundunt et ita alembico subijciunt.

Pag. 57. Ἐν τῷ ὕπνῳ. Hanc de somno instantiam non ideo adducit, ut exinde conficiat, animas corporis commercio, licet illic diversentur, exemptas, siquidem bruta somnare constat, sed quod tunc temporis θεωρεῖται τὸ μέλλον καὶ τοῖς νοητοῖς πλησιάζει.

Pag. 65. Τὸ στοιχεῖον. Elementa, minima naturalia, sive μέρος ἐλάχιστον τοῦ συγκρίματος τῶν σωμάτων, cum Aristotele agnoscit Nemesius. Habeant itaque sibi veteris nuperque commatis Epicurei naturæ minimis minora; istas scilicet quas somniant atomos, et exinde infinitos mundos parturiant. Hoc quippe ipsis solenne est, ut postquam ab aliis sobrie dicta suis emendationibus contaminavere, novam philosophiam se adinvenisse jactitent. Quin et idem Nemesius pernegat τῶν αἰσθητῶν τι στοιχεῖον ἀκρατὸν καὶ ἀνεπίκριτον εἶναι. Cum ergo deinceps crassiore filo elementorum in se invicem permutationem exsequitur, non de sinceris et impermixtis elementis disputare intelligendus est, sed quæ in hoc rerum æstu turbida et confusa sub sensum cadunt.

Pag. 67. Κατὰ τὴν ἀνοδὸν. Hæc rectius intelligi possint, si modo quatuor elementa per qualitates symbolicas invicem conjuncta circulo inscribantur, ut demum coeant: ita enim fiet, ut hic ascensus et descensus, prioritatis et consecutionis ratio oculis subijciatur.

Pag. 69. Ἀριστοτέλης. Hæc omnia ad Aristotelis mentem describuntur et occurrunt Meteor. lib. I, cap. 3.

Ibid. Τετραφαρμάκον. Duæ tetrapharmaci species, alia in medicamentum cessit et μυστήριον dicebatur. Constat autem quatuor simplicibus, gentiana, aristolochia, baccis lauri, et myrrha, æquali pondere commixtis. Tetrapharmacum alterum, emplastrum seu unguentum quoddam est, βασιλικόν dictum. Constat vero ex cera, pice, resina, sebo, æquali quantitate inter se mistis. Ad posterius respexisse videtur Nemesius, quandoquidem constat Galenum ita fecisse, quando instantiam hanc in hoc ipso negotio adhiberet. Commentariis enim (a) suis in Hippoc. De nat. hom. ait, in corpore nihil esse sincerum veluti medicamentum tetrapharmacum; neque ceram, neque picem, neque resinam, neque adipem esse.

Pag. 70. Πλάτωνι δὲ δοκεῖ. Hæc reperire licet apud Platone in Timæo. Et quidem si mechanicum et cæmentarium vellinus terrarum orbem, cur non potius ejusdem fabricam, quæ ex partibus justis commissuris exacte sibi invicem coeuntibus firmatur, expeditimus, quam uncinulis, hamis atque striis conficari eum somniamus? Rectius certe dixerimus (quod Plato voluit) Deum Optimum Maximum γεωμετρεῖν, geometram et peritum architectum agere, quam indoctum aliquem fabrum, qui circino et libella insuper habitis, tignis lapidibusque rudibus et teneris congestis, domum suam brevi ruituram exstruit. Certe quisquis sales in cubos, octaedras, dodecaedras, etc., certissima lege concrecentes viderit, non a vero abhorreere dicet, rerum stamina fixum istorum principium referre, eique ceu subtegmīni configurari.

Pag. 71. Ὁξύτητα, μαρτύρητα, κίνησις. Si in re seria nugari expediret, facile esset comparationem instituere cum primo, secundo, tertioque Cartesii elemento. Sed nostrum non est somnare philosophiam.

Pag. 73. Ἐπεὶ Μωδοῦς. Hæc a ms. nunc primum addita sunt.

(a) Tom. III, pag. 101.

(b) Tom. III, p. 102.

A Ibid. Ἀπολλυρόριος. In hac sententia auctor lib. Sapientiae c. xi, 18, Κτίσας τὸν κόσμον ἐξ ἀμόρφου ὕλης. Sic et Philo: Ἦν μὲν γὰρ ἐξ ἐαυτῆς ἀτακτος, ἀποιος, ἀβυχός, etc. Sic et Nyssen in Oper. sex dierum: Ἐνεργεία μὲν οὕτω ἦν, ἐν μόνῃ δὲ δυνάμει τὸ εἶναι εἴχε. Quibus succinit Augustinus lib. I De Genes., et Cont. Manich.: Prima materia facta est confusa et informis, unde omnia fierent, quæ distincta et formata sint.

Pag. 74. Ἰσχυράτους εἰρημέρα. Scilicet in libro Περί φύσιος ἀνθρώπου (b).

Ibid. Ἐξ ὧν αὐτοὶ περὶ ὠνται. Argumento non dissimili utebatur Themistocles, ut sibi primas partes in pugna navali apud Salaminem assereret.

Pag. 76. Οἱ δὲ Στωϊκοί. Quæ sequuntur, apud Plutarchum, Περί τῶν ἀρεσκόντων, etc., lib. IV, reperire est, quæ etiam paulo aliter a Diogene Laertio lib. VII explicantur.

Ibid. Ὅργανα δὲ αὐτοῦ. Non pudet confiteri, auctori nostro, cum de homine scriberet, aliquid humanitus accidisse, hoc est, in re lubrica cum medicis et anatomicis pene universis lapsum fuisse. At vero quis apologiam instituit, excusatumque præstabit magnum Cartesium sæculi istius (aliquando merito suo, sæpius vitio nostro) oraculum, qui cum glandulam pinealem animæ sedem esse jussisset, nervos ad ipsam pertingere et illis species sensibiles deferre, non ita modo, sed et iconibus expressit, quin et valvulis instruxit, ut in tractatu De homine videre est? Et hoc est temeritatis eorum specimen non prætermittendum, qui animalia omnia machinas esse volunt: parum siquidem est operationes, quæ naturales, vitales aut animales, jejune et (si vera dicenti venia habeatur) pueriliter expedit, nisi etiam in iis proprio ex ingenio plurima conflant et splendide mentiantur.

Pag. 77. Πνεῦμα νοερόν. Definitio Stoicorum est (et habetur apud Diogenem Laertium), apud quos phantasmata omnia animalium rationalium dicuntur λογικά et ab ἡγεμονικῷ derivari.

Pag. 78. Ἰππάρχος. Hipparchi, necnon aliorum aliquot philosophorum sententiæ de visionis natura ex Plutarcho afferuntur lib. IV, c. 13, Περί τῶν ἀρεσκόντων. Quæ autem ex Galeno laudat, habentur lib. X De usu partium. Sed non satis observasse videtur summus ille medicus distantias rerum visarum ab angulo, sub quo objecta cernuntur, potissimum dignosci. Interea tamen ex eodem Galeni loco observare est decussationes radiorum et eorundem configurationes, cum per rimam in locum tenebrosos admittantur, illius sæculo satis notas, quanquam Keplerus aliique optici multum in eo experimento, tanquam suo, sibi plaudant.

Pag. 79. Ἀέρα τοιοῦτον ὄργανον. Rectissime auctor noster censet, solem, ut et alia lucida, aereo systemati viam imprimere, quæ longissime tranat, donec a corpore opaco sistatur, quod Chrysippus explicat: Ὡς διὰ βακτηρίας τοῦ ταθέντος ἀέρος τὸ βλέπόμενον ἀναγγέλλεσθαι. Quod autem ait, sensum tunc objecta sua discernere per lineas rectas, admitti prorsus debet, quatenus non solum in visione directa, sed et reflexa et refracta ad linearum rectorum leges omnia expediuntur. Corpora enim spherica in convexa, concava utcumque delata, se habent, ut tangentes rectæ. Attamen fortasse motus ipse aeris illuminati circularis omnino est, illi similis qui in aqua cernitur, cum lapillus stagni medio immittitur, scilicet, κυματούσθαι κατὰ κύκλους ὁρθὸς εἰς ἀπειρον, ἕως πληρώσῃ τὴν περιεχόμενον ἀέρα, ὡς ἐπὶ τῆς καλυμμένης, τῆς πληγείσης λίθου, ut Plutarchus (c) rem effert.

(c) Tom. II, p. 992.

Pag. 82. Τοῦ δὲ ἀριθμοῦ. Non memoriam modo, sed et rationis usum postulat numerandi potestas. Rectissime enim observat Aristot. sect. 3, prob. 6: Ἀριθμῶτος ἀριθμὲν μόνος ἐπιστάται τῶν ἄλλων ζώων. Unde merito exinde indicium sumitur barbararum gentium, quarum aliqua, quod de Americanis dicitur, non ultra octo, alii non ultra quatuor numerando procedunt.

Ibid. Ἦτορ δὲ διὰ θέλον. Refractio radii luminosi in aerem ex aqua se habet, calculum ponente Cartesio, ut 3 ad 4, seu potius 187 ad 250. In aerem ex vitro, ut 2 et 3, si Keplero fides. At supputante eruditissimo nostrate D. Isaaro Barrow, theol. professore et in mathesi versatissimo, v. 3 ad 5.

Pag. 83. Τὸ πῦρ ὁρῶντες. De Satyro ignem desculante notissimus est apologus.

Pag. 84. Ἐν τῇ θαλάσῃ τῆς κόπης. Cave censeas auctorem nostrum existimare, refractionem non haberi, nisi in aquis agitat. Rationem hic reddit multiplicis et repetitae inflexionis, quæ inter remigandum fluctibus subinde motis apparere asolet.

Ibid. Οὐκ ἔστι τοῦτο διαμάρτημα τῆς θύσεως. Hæc eousque extendit Epicurus, ut errorem omnem sensibus amoveat: unde pro singulari suo stupore sibi primum in animum induxit et deinde aliis persuasum voluit, judicia rerum in sensibus poni. Timuit quippe, ut verbis Ciceronis utar, ne, si unum visum esset falsum, nullum esset verum. At non adeo Epicurus sollicitum se habere debuit, ut veritatem stabiliret: qui propositionum contradictoria alteram aut veram aut falsam esse pernegat, et proinde universas ratiocinandi leges et omne mentis iudicium funditus tollit. Vid. Cic. l. II De nat. deorum.

Pag. 85. Καὶ γλώττας ἑκαστοῦ μὲν τῶν ἄλλων αἰσθητηρίων διπλοῦν. Ut sensoria duplicia probaret, duas linguas nobis largitur auctor noster, epiglottide in gustandi munus subrogata, quo Arist. auspicis factum, qui lib. II De partibus animalium, de lingua ait: Δῆλον δὲ ἐπὶ ταύτης φαίνεται γὰρ ἐκχυσμένη. Galenus certe γλωττίδα gustus ususque movet, et tibiariam lingulis equiparandam censet. Sed hæc υπερβάλλουσα τῆς φύσεως κηδεμονία, quam in tactu desiderat auctor noster, etiam in isto sensu luculentius cernitur, nervis sere omnibus per conjugationum paria in utramque partem corporis distributis, ut, cum e latere altero sensus motusve defecerit, saltem ex adversa parte retineatur, quod in paralysi et hemiplegia passim observare est.

Pag. 87. Ἐκληρότεται μὲν γὰρ ἀνωμαλία μυχθεῖσα τραχύτητα. Nimirum corpora, quæ salis et terræ fixis particulis scatent, quando caloris ope indurescunt, in rupes quasdam borrentes asperasque facessunt: oleaginosa autem pleraque gelatinum quendam lentorem et sandaracinam polituram inducunt. Interim tamen, inæqualitate partium remota, quo duriora sunt corpora, eo rectius poliuntur et accuratissime levigantur, ut in marmore et metallis videre est.

Ibid. Οὕτω καὶ ἡ ἀφή. Adeo nec tactus ipse fit per contactum.

Ibid. Ἡ ἀκοή οὐ κατ' εὐθείαν μόνον. Eodem certe modo vox diffunditur, quo lux, de qua supra egimus, ut scilicet circulis subinde crescentibus, motus uni loco impressus quoque pervadat. Tamen cum prorsum tendat et promoveatur, perinde se habet, ac si rectis semper lineis processisset.

Pag. 89. Γενεσιχαὶ ποιότητες. Aristoteles eodem modo recenset lib. II De anima c. 10. Ait vero, exquisitissimam esse nostram gustandi facultatem, διὰ τὸ αὐτὴν εἶναι ἀφῆν τινα. Exinde etiam ostendit, hominem animal esse prudentissimum. Utinam

A non eodem argumento et alii uterentur, qui solum gula sapiunt, et quod Quintilianus ait, *cognum majoris faciunt, quam philosophum!* Meminerint tamen enimdem Aristotelem hos sensus præ reliquis peculiari ignominia nota inuississe, ἀτιμωτάτους καὶ μάλιστα ἐπινειδίστους appellans. Addit Gellius nos has voluptates habere cum sue et asinis communes, et Hippocratem venereas voluptates pro telerimo morbo, comitiali scilicet, existimasse.

Pag. 90. Πρὸς γὰρ ψόφους. Cartilaginem sonis maxime opportunam ostendunt auris ipsius imitamenta tympana, necnon fidium testudines, quæ asseres, ad lamellarum membranarumve formam attenuatos, exigunt.

Ibid. Ὅσπερ τοῖς ἄλλοις αἰσθητηρίοις. Res quidem omnino e contra se habet. Huic enim soli sensorio nervi accommodantur. Sed cum processus mamillares sunt mole ampli, et in aliquibus animalibus cavi, molles et reliquis nervis dissimiles, pro cerebri partibus reputantur.

Pag. 91. Τῶν ὀνύχων. Suaves odores ab exquiritis humorum concoctione oriri dicit, quia, ubi primum in corporibus fermentescunt particule aeræ sive spirituosæ, et sulphureæ (penes quas odorum præcipua ratio), nondum illic vinculis satis laxantur, ut omnino prodire possint: cum vero longius processerit illud opus, partesque sulphureæ conglomerantur et pro sua ferocia facto agmine prodeunt, sensoria pungunt et labefactant: unde intermedius status gratis odoribus maxime idoneus.

Ibid. Κρίσεις καὶ συνκρατήσεις. Hæc ad Stoicorum mentem dicta sunt, de quibus vide Gell. lib. XIX, c. 1.

Ibid. Ἦραρ μὲν γὰρ ἀληθῆς μαρτυρεῖται. In omni gentium religione primaria ratio somniorum habitata, unde, qui divina expetebat monita, in sacrario aliquo dormiebat. Sed Pythagoras, qui ab animalium mactatione etiam in sacrificiis abhorrebat, θυσίας ἐχρήτο ἀλύχους, inquit Laertius, et, ut ait Nazianzenus, πλὴν ὅς ποί τὴν θυσίαν ἀφωσιώσατο: quanquam alii de integro becatombo semel ab eo oblato mentionem faciant, scilicet cum invenisset, quæ ratio esset hypothenusæ ad reliqua latera trianguli rectanguli: Nevera omne extispicium insuper habuit, solam sibi reliquit δνειροπολιχόν. Plutarchus ait: Μόνον τὸ θυτικόν οὐκ ἐχρήρει. Certe Cicero lib. I De divinatione ipsum augurium comprobasse docet, necnon Diogenes Laertius: Porphyrius vero ait in sacrificiis usum ἀλεοτοπίαι καὶ τῶν χοίρων ἀπαλωτάτοις. Quod ad Judæos attinet, sacræ legis præscripto magis ab omni divinationis superstitione abhorrebant, variis ejusdem generibus accurate ibidem enumeratis. Proinde celeberrimi Nosimachi habetur historia, qui Alexandrum in Persidem sequebatur: cum auspex, interrogatus de itinere, monstrata ave respondisset, si maneat avis, manendum, si volet, procedendum: ille sagitta avem dejecit et iratis auspicibus respondit: Πῶς οὗτος μὴ τὴν ταυτοῦ σωτηρίαν προγινώσκων ἡμέτερον συμφέρον προανήγειλεν; Certe quanquam duas prophetiæ seu divinationis species agnoscant Judæi, somnium et visionem, ut diserte dicit Maimon. in *Moré Nevoch*. part. II, tamen ille sic utrasque explicat, ut non multum inter utramvis interesse dixeris. Quid sit somnium, dicit rem notam esse, ut non opus sit eam explicare; visionem vero sic describit: *In visione prophetiæ sensus omnes quiescunt, et venit influentia illa super facultatem rationalem, et ab ista diffunditur in facultatem imaginatricem*, etc. Statim vero subjicit locum Genes. xv, 12, ubi dicitur, *sopor irruit in Abrahamum*; quod latius exsequitur idem auctor in *Misne* tom. I, et *Jesude Hattorah*, cap. 7.

Ibid. Ὀριγέρης. Hoc inter phantasiam et memoriam interesse innuit, quod, cum altera res perceptas (nihil enim alias nisi per portas sensuum ad has facultates pervenit) novo habitu indutas quasi in sce-

nam producat, altera, prout olim exhibebantur, de novo restituit, sincera et integra illa repræsentans.

Pag. 91. *Πλάτων σωτηρία αίσθησεως*. Hæc in *Philebo* occurrunt, ut et quæ de oblivione et reminiscencia sequuntur. At non ea solum meminimus, quæ sensum internuntius percipimus, sed etiam iudicia et ratiocinia de rebus a materia remotissimis habita: recte autem auctor noster hæc ex accidenti et quasi secundario memoriæ transmissa dicit, siquidem rerum intelligibilium ideæ phantasmatum loco menti obijciuntur.

Pag. 92. *Ὡς τὸ εἶναι θεόν*. Si in primis notionibus ἀνάμνησιν suam coerceat, idem fere erit, ac si instinctum dixisset.

Pag. 93. *Ἐπειδὴ δὲ τῶν αἰσθήσεων*. Hæc apud Galenum habentur in libro *De oculo*, si modo Galeni revera sit; nam apud criticos dubitatur.

Pag. 94. *Τοιοῦτον ἀναγράφει Γαλήνης*. Lib. *De locis affectis*, c. 2.

Pag. 96. *Ζήνων δὲ ὁ Στωϊκός*. Hæc non aliter Zenoni imputanda, quam ducibus tribui solent quæcunque sub eorum auspiciis geruntur. Revera Chrysippus et ejusdem sequaces in prædicta sententia erant. At si fides Tertulliano, cap. 14, *De anima*, Zeno in tres partes divisit. Cautius ergo Plutarchus, quem auctor noster hic fere descripsit, sic proponit: Στωϊκοὶ ἐξ ὁκτὼ μερῶν φασὶ συνεστάναι, et demum animam sic instructam comparat πολυπόδος πλεχτάνας, cirris, cum quibus il animal vicina omnia apprehendit, scommate satis urbano in illos, qui κατάληψιν suam subinde ingerebant. Eodem modo Diogenes Laertius: φασὶ τὴν ψυχὴν εἶναι ὁκταμερῆ.

Pag. 97. *Ἀριστοτέλης*. Affectus versari in parte animæ irrationali docet philosophus lib. i *Rhet.*, cap. 5; lib. iii *De anima*, cap. 9; ii *Topic.* cap. 7, et *Topic.* ii cap. 5, et alibi passim.

Pag. 98. *Πάθος ἐστὶ κίνησις*. Huic definitioni addi solet, quod motio ista sit cum non naturali mutatione corporis, quam κίνησιν αἰσθητὴν dicit auctor noster. In hac τοῦ πάθους homonymia toti sunt Stoici, qui tanquam morbos et ægritudines affectus aversantur, et perinde esse volunt, ut aliquis illos moderari cupiat, ac si velit modice egrotare, et cum ratione quadam insanire. Eosdem vero affectus, quantumcunque sub pathematum nomine displiceant, sub ἐπάθειας titulo libenter amplexantur. Sed solumne apud istos est, de vocum apicibus bella gerere.

Pag. 101. *τῶν ἡδονῶν*. Hæc fere ad mentem Aristotelis dicantur *Eth.* ad *Nicomach.* lib. x, quinque prioribus capitulis.

Pag. 102. *Κατὰ θεὸν ζῶντι*. Qui sæculi rebus validerunt et asceticam vitam perfectionemque (ut plurimum loqui amant) ingrediuntur.

Pag. 103. *τῆς ἡδονῆς γένεσις*. Contra hanc definitionem, quæ Platonis est in *Philebo*, disputat etiam Aristot. *Eth.* lib. vii, cap. 13, et lib. x, cap. 2. Sed maxima pars hominum, ii scilicet qui propter voluptates se in orbem missos existimant, qui vivunt ut edant, non edunt ut vivant, hanc mordicus tueantur, siquidem in iisdem ævum transigunt et repotitis natales quotidie celebrant. Meminerint tamen hoc sive ægna, sive definitionem a Platonem ibidem reddi: Ἡδονὴ αἴτι (a) γένεσις ἐστίν, οὐσία δὲ οὐκ ἐστὶ τοπαράπαν ἡδονῆς, ac si abortum semper partus iste fecerit, nec vitalis proles exinde sequeretur.

Pag. 104. *Ἐπικουρὸς δὲ*. Epicurus pro egregia sua inconstantia aliquando summum bonum in voluptate, aliquando in indolentia, scilicet in bono aut stante aut in motu collocat, aliquando in εὐθυμῳ et defæcatis bene sicuti animi deliciis statuit. Alibi vero profitentem audimus, *Se non inelli-*

(a) Pag. 170.

A gere quidem ullum bonum, quod sit sejunctum a delicatis et obscenis voluptatibus, ut Cicero *De nat. deorum*, ii, 1. Sed revera, quod idem Cicero sæpius admonet, illud de indolentia dogma ad Hieronymum Rhodium tanquam ejus peculium pertinet.

Pag. 105. *Ἀριστοτέλης*. Hæc, quæ sequuntur, periodus, prius ommissa, e mss. nostris suppeditatur.

Pag. 108. *τῆς δὲ λύπης ὄργανον τὸ στόμα τῆς κοιλίας*. Fortasse rectius subjectum quis dixerit, quam instrumentum. Sed Helmontius, et si qui alii sunt, quibus ita animus est in patinis, ut in ventriculo mentis sedem posuerint, jure merito sensus omnis non modo instrumentum, sed originem fontemque existimaverint.

Ibid. *Γαλήνης ἐν τῷ τρίτῳ*. Commentariis scilicet in *Prognostica* Hippocratis, de qua re superius egimus.

Pag. 111. *Πίλεις δὲ αὖ φλέδες*. Ita similes voluit Plato et Aristoteles, ut homo ipsis sit tantum plan- ta inversa.

Pag. 113. *Διαστελλομένη μὲν ἐκ τῶν*. In sanguinis circulatione arteriæ pneumaticæ trahunt ex vena cava, et arteria magna ex venis pneumaticis, utrumque tamen mediante corde. Si addidisset, venas alibi trahere ex arteriis adjacentibus, nihil rectius dici potuisset.

Ibid. *Ἀδυναμία τῶν γάρ*. Certa nec evitanda impuritas ex lege Mosaica hinc sequebatur, adeo, ut si quid tale pridie diei Kippurim incidisset, in subsidiis summi sacerdotis Sagan seu vicarius habebatur, qui munia ejus obiret. In Christiana Ecclesia aliter actum. Proinde Timotheus Alexandrinus in responsis canoniciis, sub conditione tantum a sacris arce- dos ἀνεπαρθένας docet. *Εἰ μὲν ὑπόκειται ἐπιθυμία γυναικὸς, οὐκ ὀφείλει*: et δὲ ὁ Σατανᾶς παρὰ τὴν ἀδ- τὸν, ἵνα διὰ τῆς προπάσεως ταύτης ἀλλοτριῶται τῆς κοινωνίας τῶν θείων μυστηρίων, ὀφείλει κοινωνεῖν.

Pag. 114. *Ἀναφέρεται γάρ*. Hæc quæ sequuntur, duplici Hippocratis testimonio freta sunt, et quidem nec satis firma vel bis affirmante Cuo. Is autem verba hæc habet lib. *Περὶ δόμων, ὁδῶν, τόπων*, fere sub finem: necnon in lib. *Περὶ γυναικῶν*, quem tamen Galenus Polybi esse ait. Sed fides sit penes auctores: Quotidie fere apud nos venæ jugulares inciduntur: at nulla sterilitas exinde sequi deprehensa est. Apud veteres quidem inoleverat illa sententia, corpora nostra quasi symbolis a singulis parentum membris undiqueque corrasis coagmentari: unde via quædam prætoria videbatur munienda, per quam ab extremis partibus stipes istæ deduci possint. Quod autem ait auctor noster, ἀναφέρεται γὰρ πρῶτον μὲν διὰ περιόδου πολλῆς εἰς τὴν κεφαλὴν, etc., vero non prorsus abhorret vasa chyli- lera Pecquetiana pro spermaticis habita fuisse.

Pag. 115. *Αὐτὸς γυναικὸς*. Argumentum satis in- expectatum; commodissimum autem pro asserenda arbitrii libertate.

Pag. 116. *Ὁ δὲ τένων*. Tendens sensus sunt exquisitissimi, unde nulla ratione dici queat, quod τένων sit ἀνασθητός. Oportet igitur, ut de cartilagine verba hæc intelligantur. Voces enim istæ promiscue apud veteres usurpari solent.

Pag. 121. *Ἡ δὲ ξανθὴ χολή — συντελεῖ*. Integrum hunc paragraphum legere dignetur eruditus Sylvius, et ingenue dicat quid tandem sentiat de felici suo invento, quod primum terrarum orbem beasse se sperat et glorior. Nec pernebit opere, si, quæ etiam de splene, renibus, glandulis, aliarumque partium usu deinceps enarrantur, consideraverit.

Pag. 123. *Ἐμπνευσταί τε ἀνοσίου καὶ ἀνοσίου*. Quæ sequuntur de fontibus actionum humanarum, omnino ad Aristotelis mentem exiguntur, et maximam partem desumpta sunt e tertio *Eth.* l. ad Nicom.

Pag. 125. *Ὁς Ζήνων.* Hæc prius desiderata et res, restituta sunt. At vero historia ista passim occurrit; sed pro solita in rebus enarrandis varietate, Dionysii loco Nearchus apud plerosque reponitur. Is autem Eleatarum tyrannus fuit, quæ Zenoni patria. Revera de Dionysio tempora male coherent; nam Zeno antiquior illo annis fere 150. Tertull. autem in *Apologet.* cum nostro consentit. Alii autem Diomedonta, alii Demylum, unus Ammianus Marcellinus Nicocreonem adhibet; sed manifesto errore, scil. ad Anaxarchi rem gestam, quæ statim sequitur, respiciens. Nec mirum. Duæ enim istæ historiæ apud omnes fere scriptores tanquam geminæ simul solent procedere.

Ibid. *Ὁριγένης.* Origenis lapsus iste miserandus plane videtur, quia novo flagitii genere, castitatis et continentie studio cecidit: quique in Decii persecutione omnem ærumnarum faciem invictus sustinuit, deus et hæc βασιάνους τὰς κατὰ τοῦ σώματος, τὰς τε ὑπὸ σιδήρεω κλοιῷ καὶ μυχοῖς εἰρηκτῆς τιμωρίας — ἐπὶ πλείοσταις ἡμέραις τοὺς πόδας ὑπὸ τέσσαρα τοῦ κολαστηρίου ξύλου παραταβείς διαστήματα κατασπώμενος, πυρὸς τε ἀπειλὰς, etc., Euseb. lib. vi, cap. 89, inaudentem prius tormentum, molles implexus et meretricia blandimenta ferre non potuit; sed si vera dicere liceat, omnino credere par est, hæc, utcumque etiam apud Epiphanium, hæres. 64, habeantur, Origeni per calumniam imputata. Rationes certe Baronius in ann. Christi 253 reddit minime contemnendas.

Pag. 126. *Θῆρ ἀρχὴν γὰρ καρτερήσαντες.* Istis exemplis abundanter historiæ ecclesiasticæ. Quin et multi sunt canones in distinguendo inter noxam κατὰ βίαν παραδόντων, et παραδόντων χωρὶς ἀνάγκης, ut pro delicti varietate penitentia modum statuunt. Videantur novem priores canones (præ reliquis) Concil. Ancyran., ut et omnes, ultimo excepto, Petri Alexandrini.

Pag. 127. *Πολλὰ πράττομεν δι' ἄγνοιαν.* Nondum perpetratum scelus facti habet crimen, et anticipatis fati legibus natales anteverit, vitali partu, utcumque abortivo; sed et insuper bene et innocenter gesta, quæ fieri desiere, recidivamagnoscunt, et postlimini quodam jure in crimen vertuntur, nota non sibi modo, sed et virtuti superstitæ. Scil. id omne facinus, quidquid fecisse juvat, et nefas, quodcumque placuerit, nostrum est.

Ibid. *Ὁ γὰρ μεθύων.* Qui ebrius alteri nocuit, non magis excusandus, quam qui jaculo aut misso lapide quemquam vulneraverit, et ideo veniam postulat, quod semel projecta revocare non potuerat, aut amplius continere. Pyttacus Mitylenæus eum, qui vino madidus quidquam perpetrasset, altero tanto puniebat ac si sobrius idem fecisset. Apud Lacedæmonios unicuique licuit in temulentum grassari; et merito sane: per eum enim non stetit, ut ipse in quoslibet prius fecisset impetum. Apud Indos, inquit Strabo, γυνὴ χτείνουσα μεθύοντα βασιλέα, γέγρα; ἔχει συνείναι τῷ ἐκείνῳ διαδεξάμενῳ, lib. xv. Sic fortassis a duplici malo cautum voluere, non a vino tantum, sed et venere. De iis quæ per iracundiam committuntur, peculiari cura cavebat Lycurgus, siquidem et ad prudentes legumlatores spectat, non criminis adeo, quam causas coercere. Certe quantumvis voluntarii illi furor iræ et ebrietas, in facti existimatione elevat crimen, premunt in conjectura de auctore; et sane turpissima est ista excusatio, quæ alteri vitio debetur. Ebrietatem in magistratu capitali supplicio vindicandum voluit Solon, Romulus in uxore.

Pag. 137. *Ὁ μόνον ταῖς κοιναῖς ἐννοιαῖς.* Mirum certe videri poterit, quod res, si quæ alia, ultra questionis aleam posita, præ cæteris quibuscunque disceptandi perpetuam materiam hominibus præberet, omnia retro sæcula hic furor, omnium religionum sectas hæc pervasit, ethnicos, Ju-

dæos, Christianos. Præ reliquis autem Zeno, qui motum sustulit, et animantia movere posse negavit, jure merito nihil in nostra esse potestate asseruit. Contra ipsum non modo philosophi alii, præsertim Plutarchus, Ammonius, Lucianus, Aphrodisæus et Cicero, sed et sancti Ecclesiæ Patres plerique quasi manu facta, armabantur, Justinus Martyr *Apol.* i; Irenæus lib. ii, et alibi passim; Tertullianus in *Apol.*; Eusebius *De præpar. evang.* i. vi; Epiphani. *Hæres.* 5; Greg. Nyssen. lib. *Contra fatum*; Chrysostomus etiam passim, ut alios mitam.

Pag. 138. *Οἱ δὲ λέγοντες ἐπὶ καὶ τὸ ἐφ' — σώζεται.* Hæc acute discutit Alex. Aphrod. lib. *De fato* parag. 13, etc., qui etiam sententiam sic proponit: Ἀναφύοντες τὸ ἐξουσίαν ἔχειν τὸν ἄνθρωπον τῆς αἰρέσεώς τε καὶ πράξεως τῶν ἀντιτακόμενων, λέγουσιν ἐφ' ἡμῶν εἶναι τὸ γινόμενον καὶ δι' ἡμῶν. Nuper aliquot Stoici Christiani, qui Ecclesiam in Porticum transtulerunt, voluntati humanæ satis consultum putant, si ab externo actu absit coactio; quasi non maxime importunum esset illud imperium, quod voluntati ipsi se ingerit: adeo non detrectandi copiam faciens, ut ne vel dissidenti arbitrium concedat; eo calamitatis adigens, ut non solum infelices audiant miseri, sed melius habere nec cupiant, nec velint, nec proinde possint. Nihil quidem mirum est, si reperiamus homines, quorum animis hæc insidet opinio, securos in omne nefas ruere, crimen in Deum rejicientes, ἐγὼ δὲ οὐκ αἰτίος εἰμι.

Ἀλλὰ Ζεὺς καὶ μοῖρα καὶ ἡεροποιεῖς Ἐπιτρώς.

Pag. 140. *Τῶν ἀστρον ἐμαρμένῃ.* De arte ipsa olim Cornelius Tacitus recte dixit, quod *semper vetabitur, semper retinebitur*; addere licebit, perpetuo refutabitur, perpetuo tamen fidem inveniet. Judæi familiare ipsis ineptiendi studium hæc insania cumulare, unde dicunt *בְּכָל מַעֲשֵׂהוּ בְּכָל מַדְבָּר*, et solemniter salutandi formula *בְּכָל מַדְבָּר*. Dicunt vero, quod, qui sub sole nati sunt, erunt formosi et splendidi; sub Venere divites et libidinosi; sub Mercurio, memoria valentes et sapientes; sub luna, valetudinarii et inconstantes, sub Saturno infelices, sub Jove justis, sub Marte felices. De gentium studiis res notior est, quam ut quid addatur: hinc excusatio sumpta pro quibuslibet flagitiis. Euseb. lib. vi *Præpar. evang.* de horoscopo verba faciens, Apollinis oraculum citat, unde apologia instituitur pro moribus barbaris et inhumanis:

Ἀρεὰ κραιπνὸν ἔχει γερὸς ἀλγὺν, ὃς μὴ ὀφείλει. Sed Augustinus tract. in ps. xl, inquit: *In facis meis, in peccatis meis non accuso fortunam. Non dico, Hoc mihi fecit fatum, non dico, Adulterum me fecit Venus, et latronem me fecit Mars, etc.* Sic Tertull. in *Apol.*: *Mentis malæ impetus, vel fato, vel astris imputant. Nolunt enim suum esse, quod malum agnoscunt.* Vid. Jul. Firmicum lib. i *Asiron*, et Boetium in *Comm. in Arist. De interpret.*

Pag. 143. *Ἡ ἐμαρμένη εἰρημὸς τις.* Ciceronis verbis: *Ordo serieque causarum, cum causa causarum nexa rem ex se gigni.*

Pag. 145. *Αἰτρία ἐλογέρον.* Istis faciem præfert Clemens Alex. *Sirem.* v: *Τὸ αὐτεξούσιον ὁ Πλάτων ἐνδέχοντα διὰ τῶνδε.* Ἀρετὴ δὲ ἀδέσποτον, ἢν τιμῶν καὶ ἀτιμῶν, πλεόν καὶ ἑλαττον ἕκαστος αὐτῆς μεθεῖται. Αἰτρία ἐλογέμενα, θεδὸς ἀνάγκης, etc. Reperiuntur verba ipsa in Platone. *De republ.* l. x, non procul a fine totius operis.

Pag. 146. *Ἡμεῖς γὰρ οὐ κατ' — γὰρ.* Ammonius in *Comm.* in ii lib. Aristot. *De interpret.*, Dei cognitionem describens, ait numina χρεῖπτόνως γινώσκειν τὰ ἐνδεχόμενα, τὰ μεριστὰ τῶν πραγμάτων ἀμερίστως καὶ ἀδιαστάτως, πληρηθυσμένα ἐννοῶν, καὶ τὰ ἔγχερα αἰωνίως, καὶ τὰ γενητὰ ἀγνήτως, etc., unde eorum præscientia nullam eventibus necessitatem infert. Quamobrem hæc de re verba faciens Euseb. *Præpar. evang.* ex Origene de Juda pro-

ditore ait : Οὐκ ἂν δὲ φόγος αὐτῷ προσήπτετο, εἰ ἐπάναγχαρς προδότης ἦν, καὶ μὴ ἐνεδέχετο αὐτὸν ὁμοῖον τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις γενέσθαι. Et hoc quidem non obstantibus iis, quæ prædixisset Dominus.

Pag. 147. Ἀπαξ δὲ τοιαύτην ἡμέραν ἐποίησεν. Recte comparatio a nonnullis instituitur inter Dei omnipotentis consilium in miraculis nonnullam faciendis, et principum supremæ illius et exsortis potestatis usum, quæ prærogativa eorum dicitur, scil. ut utrumque parce et non nisi gravis de causis exseratur.

Ibid. Οἱ δὲ Στωικοί. Stoicorum ἐκπύρωσις omnibus fere scriptorum libris est celebrata, nec minus in ore hominum magnus Platonis annus, quo cœlis in eadem puncta restituitur eventuum omnium retexetur scena.

Pag. 149. Τῇ τυχῇ σύμπτωσιν. Vid. Arist. Phys. lib. II, cap. 4, 5, 6 ; necnon Tullium De divinai. lib. II.

Pag. 150. Ἐφ' ἡμῖν δὲ αἱ κατ' ἀρετὰς ἐνέργειαι. Arist. Eth. ad Nicomach. lib. III ; M. moral. lib. I, et alibi passim ; Basil. in Hom. Quod Deus non sit auctor mali, τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀρχὴ καὶ ῥίζα τῆς ἀμαρτίας τὸ αὐτεξούσιον.

Pag. 151. Κρητὲς. Minos, Jovis filius (Ovidio Legifer dictus) leges, quas Cretæ dedit, ut auctoritatem ipsis conciliaret, patri acceptas referebat. Imo vero se pro Jove ipso gessit. Vid. Suidam in voce Μίνως, et Vossium De idol. lib. I. De Lycurgo res nota est, qui, ut verbis Ciceronis utar, leges auctoritate Apollinis Delphici confirmavit.

Pag. 152. Ταῦτά ἐστι τὰ ἐφ' ἡμῖν τὰ ἐκλογὴν ἐνδεχόμενα. Ammonius in lib. De interpr. : Ἐστὶ τινὰ καὶ ἐφ' ἡμῖν· ἐπεὶ περ κύριοι πράξεων τινῶν ὄντες, καὶ ἐφ' ἡμῖν ὃν ἐλέσθαι, ἢ μὴ ἐλέσθαι τάδε τινὰ, καὶ πράξαι, ἢ μὴ, τὰς μὲν ἐπαινετάς, τὰς δὲ φεκτάς εἶναι, τῶν τε προαιρέσεων καὶ τῶν πράξεων λέγομεν. Sic Anastasius Sinaita in Ὁδῇ : Αὐτεξουσίως ψυχῆς νεορὰς ἐστὶν ἡ ἀκύλωτος πρὸς ἀρετὴν ἢ κακίαν τοῦ ἐπιθυμητικοῦ ἡμῶν ῥοπή τε καὶ κίνησις· ἐνθα δὲ κακίας καὶ ἀρετῆς προσβολὴ οὐ γίνεται, ἐκεῖ οὐδὲ ἡ αὐτεξουσιότης τῆς ψυχῆς γνωρίζεται δύναται.

Pag. 155. Τῷ λογικῷ συνεισέρχεται τὸ αὐτεξούσιον. Hoc in loco notandum est, Nemesium de actionibus moralibus scribere, minimeque de iis sermonem instituere, quæ gratiæ divinæ auspiciis et mera illius benignitate, vitæ æternæ mercedem promeretur. Sed quandoquidem Bellarminus, quæ deinceps habentur, sapere Pelagianismum dicit, et nos patrocinium Nemesii suscepimus : liceat, si non auctorem nostrum tueri, saltem eatenus excusare, ut ostendamus eum non aliter locutum, quam omnes Ecclesiæ Patres ante infelicem Pelagii hæresin, loquebantur. Irenæus lib. IV, cap. 71 : Homo liber factus habens suam potestatem, sicut et suam animam ; ait etiam : Dedit Deus bonum, quemadmodum et Apostolus testificatur in eadem Epistola ; et qui operantur quidem illud, gloriam et honorem percipient, quoniam operati sunt bonum, cum possent non operari illud. Hi autem, qui illud non operantur, iudicium justum recipient Dei, quoniam non sunt operati bonum, cum possint operari illud. Et cap. 70, ad objectionem, quare Deus angelos et homines fecerit sic, ut transgredi possint, respondit : Sic autem nec suave esset eis quod esset bonum, neque pretiosa communicatio Dei, neque magnopere appetendum bonum, quod sine suo proprio motu et cura et studio provenisset ; sed ultro est otiose insitum, ita, ut essent nullius momenti boni, eo quod natura magis quam voluntate tales exstiterint, et ultroneum habent bonum, sed non secundum electionem. Tertull. lib. II, cont. Marcion., c. 6 : Liberum et sui arbitrii et suæ potestatis invenio hominem a Deo institutum, nullam magis imaginem et similitudinem Dei in illo

A advertens, quam ejusmodi status formam. Hunc statum confirmabat etiam ipsa lex tunc a Deo posita ; non enim poneretur lex ei qui non haberet obsequium debitum legi in sua potestate, nec rursus comminatio mortis transgressioni ascriberetur, si non et contemptum legis in arbitrii libertatem homini deputaretur. Sic et in posteris legibus creatoris invenies proponentis ante hominem bonum et malum, etc. Clem. Alex. lib. II Strom. postquam sententiam Basilidis et Valentini proposuisset, de fide naturaliter et necessario obveniente, ait : Οὐδέτ' οὖν προαιρέσεως κατόρθωμα ἡ πίστις, εἰ φύσεως πλεονέκτημα, οὐδὲ ἀμοιβῆς δικαίας τεύχεται, ἀνάτιος ὢν, ὃ μὴ πιστεύσας, καὶ οὐκ αἰτίος ὁ πιστεύσας· πᾶσα δὲ ἡ τῆς πίστεως καὶ ἀπιστίας ἰδιότης καὶ διαφορότης οὐτ' ἐπαίνω, οὐτε μὴν φόγω ὑποπέσοι ἂν, ὁρθῶς λογιζόμενοι, προηγουμένην ἐχούσα τὴν ἐκ τοῦ τὰ πάντα δυνατοῦ φυσικῇ ἀνάγκῃν γινομένην, νευροσπαστομένων δὲ ἡμῶν, ἀφύχων δίκην, etc. Hilarius in ps. II, et V, Unicuique nostrum libertatem vitæ sensusque permisit, non necessitatem in alterutrum affigens, etc. Eusebii aduers. Hieroc. lib. ult. : Ἀνθρώπων τε ψυχῆς ὅρος ἀτοκράτορά τε κριτὴν, ἡγεμόνα τε καὶ κύριον αὐτὸν αὐτοῦ καθίστησι. Et in Præpar. evang. lib. VI, plurima in hanc mentem. Epiphani. hæres. 16 : Ὅποτε διὰ τὸ δύνασθαι ἀμαρτάνειν καὶ μὴ ἀμαρτεῖν, τῷ μὲν διὰ τὰ ἀμαρτήματα δίκην ἀπαιτεῖσθαι, τὸν δὲ ἐπαινον ἀπεκδέχεσθαι διὰ τὸ εὖ πεπραχέναι. Addit : Ὅστε παντὶ τῷ ὁπλόν ἐστι καὶ ἀναμφίβολον, ὡς τὸ αὐτεξούσιον παρεῖχετο Θεός, δι' αὐτοῦ φήσας τὸ, Ἐὰν θέλητε καὶ μὴ θέλητε. Insuper hæres. VI : Ἐφ' ἡμῖν γὰρ τὸ πιστεύσαι καίται, καὶ τὸ μὴ πιστεύσαι, etc. Macarius homil. 15 : Αὐτεξούσιος εἰ, καὶ ἐὰν θέλῃς ἀπολέσθαι, τρεπτικὴ φύσις εἰ. Homil. 17 : Τῷ δυναμένῳ τραπῆναι εἰς ἀμφοτέρω τὰ μέρη νόμος δέδοται, τῷ ἔχοντι τὸ αὐτεξούσιον, ποιῆσαι πόλεμον πρὸς τὴν ἐναντίαν δύναμιν. Τῇ γὰρ φύσει ὁ νόμος οὐ καίται. Chrysost. hom. 14 in I ad Corinth. : Ἡμεῖς ἐσμεν καὶ τούτου χάριν κύριοι, καὶ τοῦ εἰς γένναν ἐμπροσθεν, καὶ τοῦ βασιλείας ἐπιτυχεῖν, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς οὕτως ἐθέλησεν. Ἰδοὺ γάρ, φησὶ, πῦρ καὶ ὕδωρ, etc., sic passim deinceps. Basil. Seleur. orat. 3, Αἰδοῦς νόμον ὁ Θεὸς οὐκ ἀνάγκην πρὸς τὸ πράττειν προστίθισιν, etc. Cyrill. cont. Jul. : Πᾶσα λογικὴ καὶ νοερά κτίσις ἀδελφικὸν ἔχει τὴν ἐπ' ὅσον ἂν ἔλοιτο τῶν πρακτέων ὁρίην, καὶ ἀνάγκης ἐλευθέραν τὴν ἐφ' ἑκάστῳ ῥοπήν, ut et postea passim. Nyssen. Orat. 3, in orat. Dom. : Αὐτεξούσιον καὶ πάσης ἀνάγκης ἐλευθερον, ἴσον ἐπ' ἀμφοῖν ὁ τοῦ παντός ἐπιστάτης ἐποίησεν, etc. Basil. Magn. hom. in ps. LXII : Τὰ τοῦ βίου ἐλεχτά τῷ αὐτεξούσιῳ τῆς ψυχῆς διακρίνομεν. Max. Martyr : Ὁ νοῦς ἡμῶν μέσος ἐστὶ δύο τινῶν.

Pag. 157. Ὅσαι δὲ δι' ἀκρότητα φύσεως. Ingratus plane est in Deum natura, qui bonam indolem nihili æstimat ; sed auctor noster eas bene naturæ dotes non sine τοῦ Θεοῦ κατανοήσας profecturas quidquam censet, ut beatitudine fruamur.

Pag. 158. Ὅσοι πέφαρτες. Peccati natura in hoc potissimum statuitur, ut sit aversio a Deo, et conversio ad creaturas. Non opus ergo Bigazzi cautione, qua auctorem nostrum excusatum habeamus, quasi cum Josepho lib. I Ant., Justino mart., et Athenagora in Apol., Clement. Alex. lib. III et V Stromat., Lactantio lib. II Instit., Cypriano lib. De discip. et hab. Virg., Euseb. lib. V Præpar. evang., et demum Tertull. De idol., De habit., et cultu sem., De velandis virgin., et lib. adv. Marc., sensisset, angelos seminarum amore captos cecidisse. Quamquam istis auctoramentis non admodum turpe fuisset in erroris societatem venisse.

Pag. 160. Ἀλλ' ὁ Ἰουδαῖος. Providentiam Judæos quidem agnoscere, ignotum esse non potest, ait auctor noster, sed illam admittunt suis tantum commodis intentam. Etenim sibi blandientes, se sub providentia collocatos credebant, alios omnes fato subjectos. Quo spectare videntur, quæ in Theodoti

Epitom., Clementis Alex. Operibus appensis, legimus: Διὰ τοῦτο φνέτειεν ξένος ἀσθήρ καὶ καινός, καταλύων τὴν παλαιὰν ἀστροθεσίαν καινῷ φωτὶ, οὐ κοσμητικῶ λαμπρόμενος, ὁ καινὰς ἔθους καὶ σωτηρίους τρεπόμενος, αὐτὸς ὁ Κύριος, ἀνθρώπων ὁδηγός, ὁ καταλύνων εἰς γῆν, ἵνα μεταβῇ τοὺς εἰς τὸν Χριστὸν πιστεύσαντας, ἀπὸ τῆς εἰμαρμένης εἰς τὴν ἐκείνου πρόνοιαν. Vide *More Nechoim* part. II, sect. 10.

Pag. 161. *Ἰδνκορ*. Historiam narrat Plutarchus lib. *De Julii loquacit.*, et Cicero *Tusc. Quæst.* lib. IV, ut alios præteream.

Pag. 163. Πολλὰ μὲν γὰρ ἐν ταῖς χρεαταῖς. Consulat lector, quæ in hanc rem cumulatissime ex omni historia congestit Tertull. in lib. *De anima*; quibus *Epicuro liberanti negotiis divinitatem, et dissolventi ordinem rerum, et in passivitate omnia spargenti, se pudorem imperatorum spondet.*

Pag. 164. Τὰς μορῆς τῶν ἀνθρώπων. Res levis ista videtur; sed non leve Providentiæ indicium, cui tam multa, tamque summi momenti succedunt commoda.

Pag. 166. Κορῶναι καὶ κόρακες. Pastores ovibus assueti singulas agnoscunt, utcumque nullum discrimen aliis quibuscunque, curiose et diligenter spectantibus, appareat. Quin et Proverbio dicitur, *Ovo magis similes*; tamen Plinius lib. X, cap. 42, mentionem facit gallinarii ejusdam scientis, quod ex quaque esset. Simile quiddam perhibetur de nupero Galliarum rege.

Pag. 167. Ἰλδῶρ μὲν οὖν. Plato providentiam ad singularia pertingere docet in *Theat.* et *Philebo* et lib. X, *De legibus*, unde plurima desumpsit auctor noster. Videatur etiam Cicero lib. II, *De natura deor.*

Pag. 168. Ἀριστοτέλης. Hæc in lib. VI *Eth.* ad *Nicomach.* subinnui dicit auctor noster, revera magna cum pompa et quasi in gratiam numinis dicuntur in lib. *De mundo*, cap. 6 (si tamen is liber sit Aristotelis), scil. terrarum orbem administrari vult eodem modo, quo imperium Persicum, ut inferiora omnia munia a satrapis, ducibus et cubiculariis obeantur. Certe Daniel propheta vix aliter cœlestem hierarchiam videtur describere. Sacra autem Litteræ nos necesse venant Dei ipsius curam ad pasceres, imo pilos, eorumque numerum, descendere.

Pag. 169. Οὕτως αὐτὸ πρᾶγματα ἔχει. Inter corporis Epicuri δόξας hoc præcipuum. Rem sic explicat Laertius: Οὐ συμφωνοῦσι πραγματεῖαι καὶ φρονεῖδες καὶ ὄργα καὶ χάριτες μαχαριότῃ, ἀλλ' ἀσθενεῖα καὶ φόβῳ καὶ προσδεῖται τῶν πλησίον ταῦτα γίνεσθαι.

Pag. 171. Κατὰ περιγραφήν. Locus iste prius luxatus ms. suppetiis restituitur. Περιγραφὴν Phavorinus reddit, ut sit ἡ περιέχουσα αὐτὸ τὸ ὅλον σῶμα, et quidem proprie significat delineationem primam et ruditiorem, ubi lineamenta totius corporis exacte exhibentur, deest autem σχιαγραφία et colorum varia adumbratio. Felicitas revera secundum Aristotelem adeo summum bonum est, ut augeri non possit, lib. I *Eth.*, cap. 7, et *Magn. Mor.* cap. 2, ornari tamen possit et illustrari.

Pag. 172. Εἰδὼς γὰρ ὁ θεός. Optime hac in causa satyricus:

*Permittas ipsis expendere numinibus, quid
Conveniat nobis, rebusque sit utile nostris;
Charior est illis homo, quam sibi, etc.*

Quin et vid. Plutarchum, *De sera numinum vindicta.*

Pag. 176. Καὶ γὰρ μέλισσαι. Loco huic male multato medicinam fecimus ex ms.

Ibid. Ὑπ' ἀράκης συσχεθεῖτες. Tertullianus eodem argumento utitur in lib. *De testim. animæ adv. gentes*, fere per totum.

Pag. 178. Φαμὲν γοῦν. Plurimi sunt Patres in apologiis pro divina providentia institutendis. Consule Irenæum l. III *adv. Hæres.*, c. 5, ejusdem fragment. apud Demet. diaconum in sermone *De igne*; Justin. in *Dialog. cum Tryph.*, Tertull. lib. I *adv. Marcion.*; Basil. M. *Quod Deus non sit causâ malorum*; Chrysost. hom. 23 in *cap. VI Matth.*; Hesych. in *Levit.* l. IV; Theoph. Antioch. l. I ad *Autolyc.*; August. *Confess.* l. VII, c. 4; ejusdem lib. *De spiritu et littera* cap. 12; tract. 106 in *Joann.*; lib. VIII *De civit. Dei*, c. 6, et serm. 55 *De verbis Dom.*; Lactant. l. I, c. 3, etc. Sed præ cæteris, paucissimis verbis universam Providentiæ indolem felicissime expressit auctor lib. *de Sapiënt.* c. VIII, v. 1: Διατείνει ἀπὸ πέρας εἰς πέρας ἐνρώστω, καὶ διοικεῖ τὰ πάντα χρηστῶς, ejus benignissimum ductum per omnia ut sequamur, faxit bonus Deus.

ADDENDA.

ANONYMI AD LECTOREM HENDECASYLLABE.

Ante omnia hic reddenda sunt ea, quæ dedit David Christophorus Seybold, professor Tubingensis, vir celeberrimus et doctissimus, partim in diario germanico Lipsiensi, cujus index est: *Allgemeiner Litterarischer Anzeiger* (N. 6, S. 54, 55, 1801), partim in scidula per Rochium, bibliopolam Lipsiensem, Tubinga ad me transmissa d. XXIII Mart. 1801.

Huc, huc, qui physicos amas (a) labores,
Naturæ fabricamque nosse tentas,
Hic est, qui docet optime, libellus,
Doctus, perspicuus, brevis, disertus.
Ac, ut vere novo virent amœni
Horti, et terra colore florum

D Picta est, sic varia refutat arte
Argumenta stilo elegante falsa.
Ergo degere qui cupis beatam
Vitam atque Deum (b) videre summum,
Nunc (c) hortor relegas legasque librum.
(d) A. D. MDLXVI. V. Nov. Esslingæ.

(a) Physicus labor dici possit de sole et luna deficientibus. Sed auctor anonymus haud dubie voluit Græcum πραγματος significare. Malim ergo, libellos. Celeberrimus Seybold tamen hoc explicat: *Naturhistorische Arbeiten schätzen und lieben.*

(b) Equidem hoc habebam pro Hebraismo. Ergo malebam, *Deo probari quæris*. Ab Hebraismo vindicat doctissimus Seybold, exponens: *Gott in seinen*

Werken schauen und bewundern. Accepit ergo loco contemplari.

(c) Ego malebam, *Nunc*. Sed litteris luculentis in autographo est, *Nunc*, notante Seyboldo. *Nunc* ergo auctor videtur accepisse loco, ἀνεξήγητον δὴ.

(d) Suspiciatus fueram, errorem esse in numericis, credideramque scribendum esse 1656, ut ita li

Plato 10, 28, 32, 35, 45, 49, 50, 51, 53, 56, 70, 71, 72, 77, 79, 91, 92 bis, 103, 144, 148, 167, 168.	Stoici 28 bis, 29, 45, 72, 76, 143, 147, 168.
Platonici 32, 50.	Susanna 125, 161.
Plotinus 9, 29, 56.	Thales 28, 74.
Porphyrus 51, 60, 80.	Theodorus Platonicus 51.
Pythagoras 28, 44.	Thucydides 108.
Pythagorei 91.	Xenocrates 31, 44.
Simmius 35.	Zeno Eleates 125.
Socrates 35, 148, 180.	Zeno Stoicus 96.

NUMERI PAGINARUM EDITIONIS ANTVERPIENSIS ET OXONIENSIS.

Edit. Antv.	Edit. Oxon.	Edit. Antv.	Edit. Oxon.	Edit. Antv.	Edit. Oxon.
P. 9.	P. 2.	P. 65.	P. 113.	P. 124.	P. 230.
10.	5. τοὺς φιλοσόφ.	66.	114.	125.	233.
11.	6. συνάπτεται δέ.	67.	117.	126.	234.
12.	9. ἡ μαγνήτις.	68.	118.	127.	237.
13.	10. μέρος προστιθεῖς.	69.	121.	128.	238.
14.	13. καὶ συμπαθές.	70.	122.	129.	241.
15.	14. μὲν λόγον.	71.	125.	130.	242.
16.	17. ἦν οὖν καί.	72.	126.	131.	245.
17.	18. ὄρων καί.	73.	129.	132.	246.
18.	21. οὐτε δοτρακα.	74.	130.	133.	249.
19.	22. δὸν καὶ συνοικίαν.	75.	133.	134.	250.
20.	25. θρώπων τοῦτο.	76.	134.	135.	253.
21.	26. στερον ἐβρώσθαι.	77.	137.	136.	254.
22.	29. τοῖνον δι'.	78.	138.	137.	257.
23.	30. κῶν μὲν ἀπεχόμεν.	79.	141.	138.	258.
24.	33. θρώπων καὶ τά.	80.	142.	139.	261.
25.	34. βῆς, καὶ τῆς.	81.	145.	140.	262.
26.	37. σαύτης ἤξωμέν.	82.	146.	141.	265.
27.	38. ὀλίγου καιροῦ.	83.	149.	142.	266.
28.	41. αὐτὴν καὶ ἀθάν.	84.	150.	143.	269.
29.	42. χῆν λέγομεν.	85.	153.	144.	270.
30.	45. αὐτὴ τριχῆ.	86.	154.	145.	273.
31.	46. πῇ τέλος.	87.	157.	146.	274.
32.	49. τινὲς οὐκ.	88.	158.	147.	277.
33.	50. μέν, καὶ τό.	89.	161.	148.	278.
34.	53. τῇ γενέσει.	90.	162.	149.	281.
35.	54. τούτων τὰς ἐν.	91.	165.	150.	282.
36.	57. ἀρετὴν καί.	92.	166.	151.	285.
37.	58. πόλα κρᾶσις.	93.	169.	152.	286.
38.	61. οἱ διὰ τῆς.	94.	170.	153.	289.
39.	62. ποδίζει καὶ τότε.	95.	173.	154.	290.
40.	65. ἡ ἐπιστήμη τῆς.	96.	174.	155.	293.
41.	66. δύναμιν ἔχειν.	97.	177.	156.	294.
42.	69. ὃν κινεῖ ἡμᾶς.	98.	178.	157.	297.
43.	70. ται, καὶ πᾶν.	99.	181.	158.	298.
44.	73. μάλιστα καὶ τόν.	100.	182.	159.	301.
45.	74. μετὰ τὴν διάπλ.	101.	185.	160.	302.
46.	77. κατὰ σηπεδόνα.	102.	186.	161.	305.
47.	78. ποιμεν ἀγνώστῳ.	103.	189.	162.	306.
48.	81. λυσμένος ψυχᾶς.	104.	190.	163.	309.
49 fin.	82. καὶ οὕτως ζῆν.	105.	193.	164.	310.
50 fin.	58. νότα. Κρόνιος.	106.	194.	165.	313.
51.	85. ἐν τῷ περὶ.	107.	197.	166.	314.
<i>Ab hoc loco idem fere est initium paginarum utriusque editionis.</i>		108.	198.	167.	317.
52.	86.	109.	201.	168.	318.
53.	89.	110.	202.	169.	321.
54.	90.	111.	205.	170.	322.
55.	93.	112.	206.	171.	325.
56.	94.	113.	209.	172.	326.
57.	97.	114.	210.	173.	329.
58.	98.	115.	213.	174.	330.
59.	101.	116.	214.	175.	333.
60.	102.	117.	217.	176.	334.
61.	105.]	118.	218.	177.	337.
62.	106.]	119.	221.	178.	338.
63.	109.]	120.	222.	179.	341.
64.	110.]	121.	225.	180.	342.
		122.	226.	181.	345.
		123.	229.		

B. HIERONYMUS

THEOLOGUS GRÆCUS.

NOTITIA HISTORICA.

(GALLAND., *Veterum Patrum Biblioth.*, t. VII, Proleg., p. 18.)

I. Pauca sunt admodum quæ de Hieronymo theologo Græco dicenda occurrant. Ex antiquioribus ejus meminit unus Joannes Damascenus, qui πρεσβύτερον Ἱεροσολύμων ipsum appellat (a). Et hanc sane nomenclaturam auctori nostro asserit codex LXXX membranaceus bibliothecæ Coislinianæ apud Montfauconium (b); qui præ cæteris Theodoriti interpretationem in *Psalmos* c. complectitur, additis ad marginem scholiis ex variis Patribus, quos inter *Hieronymus presbyter Hierosolymitanus*. Conjicit autem Caveus (c), scriptorem quo de agimus, eundem esse atque Hieronymum presbyterum et monachum, natione Dalmatam, qui monachorum Ægyptiorum historiam scripsisse perhibetur apud Cangium in codice MCCCIII bibliothecæ Colbertinæ, ubi sic legitur (d): Ἐτέρα ἱστορία εἰς τοὺς βίους τῶν ἁγίων τῆς Αἰγύπτου, συγγραφεῖσα παρὰ Ἱερωνύμου μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου τοῦ ἐκ Δαλματίας. Exstat vero eadem historia etiam in codice LXXXIII bibliothecæ Coislinianæ quam modo laudavimus, paulo aliter ita inscripta (e): Ἱερωνύμου ἡ κατ' Αἰγύπτου ἱστορία. Porro si ejusmodi conjecturam admittamus, quæ a veritate haud longe abesse videtur, scribebat igitur auctor Theodosio Magno imperante, ut ipsemet testatur in *Vita Joannis abbatis*. In aliam tamen abiisse Fabricium sententiam (f) de hoc historiæ monachorum Ægyptiorum scriptore intelligimus.

II. Verum nis missis, scripsit noster Hieronymus

A *Dialogum de sancta Trinitate inter Judæum et Christianum*; eumque descriptum e codice bibliothecæ Friderici Lindenbrogii ac Latine redditum primus in lucem extulit Parisiis anno 1612 Federicus Morellus: qui præterea quatuordecim ante annos ibidem evulgarat ejusdem auctoris *Commentarium de effectu baptismi et notis Christiani*. Deinceps vero utrumque opusculum paucis visum, quin et vix millesimo notum, ut cum Barthio loquar, typis iterum commisit Cygnæ Christianus Daumius: prius quidem anno 1677, posterius vero 1680. Emendatiora demum pluribus in locis subsidio ms. codicis membranacei bibliothecæ Joannæ Hamburgensis exhibuit Joannes Albertus Fabricius (g): cujus propterea editionem cum Daumiana collatam prelo tradidimus. At vero haud integrum edidisse Morellum hujusmodi Hieronymi *Dialogum de Trinitate*, ex Joanne Damasceno compertum habemus, qui ex eodem Dialogo fragmentum recitat, in editis nuspiam comparens: illudque proinde utrique opusculo post Fabricium subjecimus. Cæterum in nuncupatoria Morellus interpres Hieronymum Græcum auctorem θεολογικώτατον neque admodum νεώτερον, ejusque Dialogum pium ac stylo satis scito conscriptum appellat. Barthio autem (h) aureolus dicitur et omnino insignis, argutus et mire nervosus, qui nullo pretio non reparari debeat amissus. Neque aliter Caveus et Fabricius, licet pingui satis Minerva digestum censeat Lequienius (i).

(a) Joan. Damasc. *De Imagin. orat.* III, opp. t. I, pag. 385.

(b) Montfauc. *Bibl. Coisl.* pag. 137.

(c) Cav. *Hist. liter.* tom. I, pag. 282.

(d) Cang. *Glossar. Græcit.* tom. II, in Indic. auctor., pag. 27.

(e) Montfauc. l. c. pag. 183.

(f) Fabric. *Bibl. Gr.* tom. VIII, pag. 376.

(g) Fabr. *Bibl. Gr.*, pag. 377-398.

(h) Barth. *Adversar.* lib. LV, cap. 7, pag. 2597.

(i) Lequien. ad opp. Joan. Damasc. tom. I, pag. 385, not. 5.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ, ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΙΟΥΔΑΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΝ.

B. HIERONYMI

DIALOGUS DE SANCTA TRINITATE,

INTER JUDEUM ET CHRISTIANUM.

Judeus. Cum Deus dicat, *Videte, videte quod ego sum, nec Deus est præter me*¹, quomodo vos creditis et adoratis Patrem, quem nos Deum confitemur, et Filium, et Spiritum sanctum? Nam idololatrarum more cum tres deos doceatis, Deum legis istius, *Non est Deus præter me*, auctorem afficitis injuria.

Christianus. Tremendum est et incomprehensibile mysterium Deus, itaque non una similique oportet nos defensione ad quoslibet uti, sed convenienter unicuique et decenter ad interrogatum respondere. Ad te itaque, Judæe, et ad circumcisos qui tecum unum Deum colunt, ita dicimus: Confliteris, Judæe, Deum unum, cœli et terræ factorem?

Judeus. Utique.

Christianus. Et qualis est illè quem colis Deus, unde aut ubi est, et quomodo sedet vel movetur, et quomodo loquitur et vivit et videt et tangit, et quomodo comprehenditur ipsius potentia?

Judeus. Omnino incomprehensibilis, incontentabilis et inenarrabilis Deus est, et sapientia et vis et sermo et spiritus Dei.

Christianus. Et quomodo, o stolide, a me petis ut tibi dicam quomodo generatio contingat Dei, et quomodo Filium Deus habeat, et quando et quomodo illum genuerit, et quomodo Trinitas sit trinitas? Dicito tu mihi, si potes, locum et latitudinem, et longitudinem Dei, et dicam tibi vicissim quando et quomodo genuerit Deus. Dic tu mihi qualis sit Dei sermo, et quomodo illum Deus eloquitur, et ego tibi dicam qua ratione ante luciferum ex utero Filium genuerit. Si vero et sermo et spiritus locusque et altitudo et profunditas et thronus et tempus Dei incomprehensibilia sunt, evidens est etiam generationem ejus exprimi verbis et explicari non posse. Sed ut iterum interrogem te, duræ cervicis et incircumcise cordis Judæe, quomodo noster sermo proferitur? atque si hoc dixeris mihi, rogabo vicissim

Ὁ Ἰουδαῖος. Τοῦ Θεοῦ λέγοντος, *Ἴδετε, ἴδετε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς πλὴν ἐμοῦ*, πῶς ὑμεῖς πιστεύετε καὶ προσκυνεῖτε Πατέρα, ὃν ἡμεῖς Θεὸν ὁμολογοῦμεν, καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα; Ὡς γὰρ εἰδωλολάτραι τρεῖς θεοὺς δογματίζοντες, τὸν νομοθετήσαντα Θεὸν, ὅτι *Οὐκ ἔστι Θεὸς πλὴν ἐμοῦ*, ἐνυβρίσατε.

Ὁ πιστός. Φοβεροῦ καὶ ἀκατάληπτου ὑπάρχοντος τοῦ περὶ Θεὸν μυστηρίου, οὐ μίαν οὐδὲ ὁμοίαν δέον ἡμᾶς ποιῆσθαι τὴν ἀπολογία, ἀλλὰ προσφύρωσ καὶ πρεπόντως ἐκάστῳ ἐρωτῶντι ἀποκρίνασθαι. Οὐκοῦν πρὸς σὲ τὸν Ἰουδαῖον καὶ τοὺς σὺν σοὶ ἐμπεριτόμους μονάρχῃαν σέβοντας λέγομεν οὕτως· Ὁμολογεῖς, ὦ Ἰουδαῖε, Θεὸν ἓνα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς;

B Ὁ Ἰουδαῖος. Ναί.

Ὁ πιστός. Καὶ ποῦς ἐστὶν οὗτος Θεὸς ὃν σέβεις, πόθεν ἐστὶν καὶ ποῦ ἐστι; καὶ πῶς κάθεται καὶ κινεῖται; καὶ πῶς λαλεῖ καὶ ζῇ καὶ θεωρεῖ καὶ ψηλάφεται; καὶ πῶς καταλαμβάνεται ἡ δύναμις αὐτοῦ;

Ὁ Ἰουδαῖος. Πάντως ὅτι ἀκατάληπτός ἐστι καὶ ἀθεώρητος καὶ ἀδιήγητος ὁ Θεός, καὶ ἡ σοφία καὶ ἡ ἰσχὺς καὶ ὁ λόγος καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ.

Ὁ πιστός. Καὶ πῶς, ὦ ἀνόητε, ἐμὲ ἀπατελεῖς λέγειν, πῶς ἐστὶν ὁ τόκος τοῦ Θεοῦ, καὶ πῶς ἔχει Υἱὸν ὁ Θεός, καὶ πότε καὶ πῶς τοῦτον ἐγέννησε, καὶ πῶς ἡ Τριάς ἐστι τριάς; Εἰπέ μοι σὺ τὸν τόπον καὶ τὸ πλάτος καὶ μήκος τοῦ Θεοῦ, ἐάν δύνῃ, καὶ λέγω σοι καὶ γὰρ τὸ πότε καὶ πῶς ἐγέννησεν ὁ Θεός. Εἰπέ μοι σὺ, ὁποῖός ἐστιν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ πῶς λαλεῖ αὐτὸν ὁ Θεός, καὶ λέγω σοι καὶ γὰρ πῶς ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησεν Υἱόν. Εἰ δὲ ὁ λόγος καὶ τὸ πνεῦμα καὶ ὁ τόπος καὶ τὸ ὕψος καὶ τὸ βάθος καὶ ὁ ὁρόνος καὶ ὁ χρόνος τοῦ Θεοῦ ἀκατάληπτά εἰσι, ὅθλον, ὅτι καὶ ὁ τόκος αὐτοῦ ἀρρήτος καὶ ἀνερμήνευτος. Ἐρομένῳ δὲ πάλιν φράσον μοι, ὦ σκληροτράχηλε καὶ ἀπερίτμητε τῇ καρδίᾳ ὦ Ἰουδαῖε, πῶς ἐξέρχεται ὁ ἡμέτερος λόγος; καὶ εἰ τοῦτο δοίης, ἀντερω σοὶ αὖτις καὶ γὰρ· Οὐκοῦν καὶ χελεῖ σωματικά καὶ γλῶσσαν καὶ

¹ Deut. xxxii, 39.

ὁδόντας καὶ λάρυγγα κατὰ σὲ ἔχει· ὁ Θεός· ὥστε λοιπὸν καὶ σωματικὸς καὶ τοπικὸς καὶ ὁρατὸς καὶ περιγραπτός ἐστι, καὶ εἰ τοῦτο, καὶ κτιστός· πᾶν γὰρ σωματικὸν καὶ περιγραφτὸν πρᾶγμα, ὅθλον καὶ κτιστόν. Εἰπέ δὴ μοι λοιπὸν, ὦ τοιμηρὲ, καὶ τὸ, τίς ἐκτίσας καὶ ἐποίησας τὸν Θεόν. "Ὁ τῆς σῆς κακίστης καὶ ἀφρονεστάτης παρώσεως! Ἐρωτώμενος γὰρ σὺ παρ' ἐμοῦ, πῶς ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἢ ποῖόν ἐστι τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἢ ὁ τόπος ἢ ὁ θρόνος τοῦ Θεοῦ, λέγεις· Ἀπορῶ, ὅτι οὐκ οἶδα· καὶ ἐμὲ εἰσπράττεις καὶ ἀναγκάζεις λέγειν, πῶς ἐστὶν ὁ τόκος καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Σὺ θορυβῇ καὶ ἀγανακτεῖς, διότι λέγω, ὅτι ἔχει ὁ Θεός Υἱὸν προαἰώνιον, πανάγιον, ἀκτιστον, ἀκατάληπτον, ὑπεράμωμον, ὑπέρσοφον, ὑπερκόσμιον, ὑπεράγαθον. Καὶ πῶς ἐγὼ μᾶλλον μὴ θορυβηθῶ, ὦ ἀναίσχυντε Ἰουδαῖε, ὅτι σὺ αὐτὸν υἱὸν Θεοῦ ὀνομάζεις λέγων, ὅτι υἱὸς πρωτότοκος τοῦ Θεοῦ ὁ Ἰσραὴλ; Σὺ, ὁ μωρὸς, καὶ οὐχὶ σοφός, ὁ ἀχάριστος, ὁ γογγυστὴς, ὁ ἀνήκοος, ὁ θεομισήτορας, ὁ θεοσκόρπιτος, ὁ Θεῷ ἀντιδίκος, υἱὸν Θεοῦ αὐτὸν ὀνομάζεις, καὶ γὰρ ἐπειθὲ λέγω Υἱὸν Θεοῦ ἀγαθὸν καὶ εὐεργέτην καὶ Σωτῆρα καὶ δίκαιον, ἀγανακτεῖς καὶ ἐγκαλεῖς καὶ βλασφημεῖς, καὶ εἰδωλολάτρην με ἀποκαλεῖς; Τί θερμάζῃ, ὦ ἀνόητε, καὶ τί ταρασσῇ, ἐπὶ τὸν Υἱὸν Θεοῦ ἀκούσης; Σὺ ἕνα Υἱὸν οὐ βούλει ὁμολογεῖν Θεοῦ· καὶ πῶς ἡ θεία Γραφή καὶ ὁ Δαδίδ, μᾶλλον δὲ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγει, ὅτι Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστέ, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες; Ἐὰν ἀνθρώπους φιλοῦς καὶ φθαρτοὺς καὶ θνητοὺς κατεδέξατο ὁ Θεός υἱοὺς Θεοῦ καὶ θεοὺς ὀνομάζειν, πῶς σὺ νομίζων πάντων δικαιότερος καὶ ἀκριβέστερος εἶναι, ἕνα Υἱὸν ἄμωμον καὶ πανάγιον ὁμολογεῖν οὐ καταδέχῃ Θεοῦ; qui omnibus iustior accuratiorque tibi esse videris, suscipis?

Ὁ Ἰουδαῖος. Ἄλλ' οὐ, καθὼς σὺ λέγεις Υἱὸν Θεοῦ προαἰώνιον καὶ ἀκτιστον, οὕτω λέγει ὁ Θεός υἱὸν αὐτοῦ εἶναι καὶ τὸν Ἰσραὴλ, οὐδὲ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους περὶ ὧν εἶπεν· Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστέ καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες.

Ὁ πιστός. Ἄλλὰ ποῖους λέγει ὁ Θεός τούτου, θεοὺς καὶ υἱοὺς αὐτοῦ τοῦ Ὑψίστου;

Ὁ Ἰουδαῖος. Ἀνθρώπους τινὰς λέγει φθαρτοὺς καὶ θνητοὺς, υἱοὺς λεγομένους.

Ὁ πιστός. Εἰτα, ἀνόητε, πεπωρωμένη τῇ καρδίᾳ, πόσον διαφέρει τὸ ὁμολογεῖν, ὅτι ἔχει Υἱὸν ὁ Θεός ἀφθαρτον, ἀθάνατον, ἀγνὸν, ἀναμάρτητον, αἰώνιον, ἀτρεπτον, ἀπαθῆ, ὑπὲρ τὸ ὀνομάζειν ἀνθρώπους ὀλιχοὺς καὶ φθαρτοὺς καὶ τρεπτοὺς καὶ θνητοὺς, υἱοὺς Θεοῦ; Τὸ μὲν γὰρ εἶπειν, ὅτι ἔχει Υἱὸν ὁ Θεός ἀφθαρτον καὶ ἀθάνατον καὶ ἀναμάρτητον, πρέπει τῷ Θεῷ, καὶ τιμὴ ἐστὶ τῷ Θεῷ, ὑπὲρ τὸ λέγειν, ὅτι υἱὸς πρωτότοκος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ ὁ Ἰσραὴλ, ὁ μωρὸς λαὸς καὶ ἀμαρτωλὸς καὶ παράνομος καὶ ἀσεβής. Βλασφημίαν γὰρ τοῦτο προσφέρει Θεῷ παρὰ τῶν ἀπίστων ἐθνῶν· ζύνανται γὰρ λέγειν· Πῶς Θεός ἐστὶν ἀληθινός, ὅτι Πατὴρ ὑπάρχει υἱοῦ μωροῦ;

A te : Nunquid et labia corporalia et linguam et dentes gutturque ex tua sententia Deus habeat? ut porro et ipse sit corporeus atque in loco et visibilis ac circumscriptus, atque si hæc ita sint, creatus; quidquid enim corporeum et circumscriptum est, creatum esse manifestum est. Jam die mihi ad hæc, audacule, quis ille sit qui Deum condidit et fecit. O pessimam tuam et imprudentissimam cæciliatem! Rogatus enim a me quomodo verbum Dei sit, aut qualis sit spiritus Dei, locusve aut thronus Dei, fa-steris te hæreret et minime scire; me vero jubes adigisque dicere quomodo Deus sit et generatio Dei ac Filius. Tumultuaris atque ægre fers quod a Deo esse Filium æternum, sanctissimum, increatum, incomprehensibilem, immaculatissimum, sapientissimum, mundo priorem, ac bonitatis summæ.

B Et quomodo non mihi magis liceat tumultuari, quod te, Judæe impudens, Dei filium appellas; filius enim Dei primogenitus Israel? Tu, stulte et neutiquam sapiens, ingratus, obmurmurator, inobediens, invise Deo, a Deo disperse illique repugnans, tu filium Dei te appellas, et ego quando Filium Dei nuncupo bonum illum et benefactorem, Salvatorem justumque, fers ægre, et velut crimen impingis mihi, et a blasphemia non abstines atque idololatram me appellas? Quid ita effervescis ira, stolidè, et perturbaris, quando Filium Dei audis? Tu unum non vis confiteri Filium Dei; et quomodo divina Scriptura et David, siye potius sanctus ipse Spiritus ait : *Dixi : Dii estis, atque filii omnes Altissimi*? Si nudos homines et corruptibiles ac mortales admisit Deus filios Dei deosque nominari, quomodo tu unum sine labe et sanctissimum Dei Filium non

Judæus. Non ita, ut tu dicis Filium Dei æternum et increatum, Deus filium suum esse Israel affirmat, neque alios homines de quibus ait : *Dixi : Dii estis, atque filii omnes Altissimi*.

Christianus. Quales itaque Deus hosce deos filiosque Altissimi appellat?

Judæus. Homines quosdam ita vocat corruptibiles ac mortales, qui filiorum illi veniunt nomine.

D Christianus. Quantum igitur præstat, o stolidè et corde obcecato, confiteri Deo unum esse Filium incorruptibilem, immortalem, sanctum, sine peccato, æternum, immutabilem, impassibilem, quam homines materiales, corruptibiles, mutabiles ac mortales Dei filios appellare? Nam affirmare quod Filium habet Deus corruptionis expertem et immortalem alienumque a peccato, dignum Deo est, et honor illi major, quam dicere primogenitum Dei esse Israel, populum illum stultum et peccatis obsitum, violentorem legis impiumque. Nam apud gentes a fide alienas hoc etiam blasphemix ansam præbet, qui possunt objicere : Quomodo verus ille Deus est stolidæ prolis Pater?

Judæus. Si Filium Deus habet, dicito mihi quomodo et quando illum genuerit.

Christianus. Non possum non confiteri quod Filium habet Deus, cum sacra Scriptura ex persona Dei et Patris palam dicat ad Filium: *Ex utero ante luciferum genui te*¹; et Filius vicissim de se ex persona Parentis ait: *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie te genui*². Neque possum non confiteri quod Deus habet Spiritum, Deo ipso dicente: *Effundam de Spiritu meo in omnem carnem*³. Tamen quaeram ex te, Judæe, tu mihi respondeo. Qualem ais spiritum Deo esse? num ejusmodi qualis est hominis ex ore et naribus exeuntem et exspiratum effusumque, qui cerni potest et separari?

Judæus. Absit hoc quidem! sed vero Spiritum invisibilem, Spiritum sanctum, Spiritum divinum, Spiritum verum, Spiritum ductorem, Spiritum a Deo inseparabilem.

Christianus. Et quando fecit Deus aut eduxit Spiritum hunc, aut quomodo et quando illum fecit consistere?

Judæus. Increatus est Spiritus Dei, principii expers et incomprehensibilis perinde ut ipse Deus.

Christianus. En tu quoque evidenter convinceris duitatem adorare, Deum nempe Deique Spiritum. Quemadmodum itaque tu non potes edisserere, unde vel quando aut quomodo Dei Spiritus cum Deo est, sed tantum edoctus ex sacris Litteris confiteris et credis Deo esse Spiritum; ita et ego Christianus sine curiosiore scrutatione profiteor Filium et Verbum Dei. Si vero desideras a me ut dicam quando, vel unde et quomodo Filium Deus habet, dicito et tu prius mihi quando et unde et quomodo Deus Spiritum habeat, tunc et tibi exponam quomodo, ante omne principium Deus Filium genuerit. Sicut enim tu Deum Deique Spiritum non dicis duos deos, ita nec ego Patrem, Filium et Spiritum sanctum tres nuncupo deos, absit sane! Sed quemadmodum sol ejusque calor et radiorum vis ex eo progrediens tria nomina sunt, una solis substantia; et sicut anima et ratio et corpus hominis non tres sunt homines; et sicut unguis digiti cum osse et carne non sunt tres digiti; ac veluti radix et ramus ac folia arboris tres arbores non sunt; et sicut oculus et pupilla luxque oculi non tres reddunt oculos; et sicut fons et fluvius rivusque ex fluvio promanans non sunt triplices undæ; et sicut brachium, carpus et palma non sunt tres manus; et sicut in rubo Moysis erat sermo et flamma et qui loquebatur; et quemadmodum in camino trium puerorum erat hymnus et flamma et ros, unus vero caminus erat; et sicut in numismate est aurum et imago et Inscriptio imperatoris, sic et in sacrosancta Trinitate inconfusa est unio in una trium personarum essentia ac divinitate.

¹ Psal. cix, 3. ² Psal. ii, 7. ³ Joel ii, 28; Isa. xlii, 3.

Ἄ 'Ο Ἰουδαῖος. Εἰ Υἱὸν ἔχει ὁ Θεός, εἰπέ μοι, πῶς καὶ πότε τοῦτον ἐγέννησεν;

Ἄ Ὁ πιστός. Οὐ δύναμαι μὴ ὁμολογῆσαι, ὅτι ἔχει Υἱὸν ὁ Θεός, τῆς Γραφῆς μάλιστα προφανῶς λεγούσης ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱόν, ὅτι Ἐκ ραστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε· καὶ τοῦ Υἱοῦ πάλιν περὶ ἑαυτοῦ ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς· Κύριος εἶπε πρὸς με· Υἱός μου εἰ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Καὶ οὐ δύναμαι πάλιν ὁμολογεῖν, ὅτι ἔχει Πνεῦμα ὁ Θεός, αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγοντος· Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. Ὅμως ἐρωτήσω σε, Ἰουδαῖε, σὺ δέ μοι ἀποκρίθητι. Ὅποιον πνεῦμα λέγεις ἔχειν τὸν Θεόν; ἄρ' οἶον τὸ τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἐκ στόματος καὶ βινῶν ἐξερχόμενον καὶ ἐκχεόμενον καὶ φαινόμενον καὶ χωριζόμενον

Ἄ Ἰουδαῖος. Μὴ γένοιτο! ἀλλὰ Πνεῦμα ὁράτον, Πνεῦμα ἅγιον, Πνεῦμα ἀληθές, Πνεῦμα ἡγεμονικόν, Πνεῦμα ἀχώριστον τοῦ Θεοῦ.

Ἄ πιστός. Καὶ πότε ἐποίησεν ὁ Θεός ἢ ἐξήγαγεν τὸ Πνεῦμα τοῦτο; ἢ πῶς καὶ πότεν αὐτὸ συνέστησεν;

Ἄ Ἰουδαῖος. Ἀκτιστόν ἐστι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἀναρχον καὶ ἀκατάληπτον ὡς περ ὁ Θεός.

Ἄ πιστός. Ἰδοὺ καὶ σὺ σαφῶς ἐλέγχῃ, ὅτι θυάλα προσκυνεῖς, λέγω δὴ Θεὸν καὶ Πνεῦμα Θεοῦ. Ὅσπερ οὖν σὺ οὐκ ἰσχυσας εἰπεῖν, πότεν ἢ πότε ἢ πῶς ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μόνον ἀκούσας ἐκ τῶν θείων Γραφῶν ὁμολογεῖς καὶ πιστεύεις ἔχειν Πνεῦμα τὸν Θεόν· οὕτω καὶ γὰρ ὁ Χριστιανὸς ἀπεριέργως καὶ ἀνερμηνεύτως ὁμολογῶ τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ ἀπαιτεῖς με εἰπεῖν, πότε καὶ πότεν καὶ πῶς ἔσχεν Υἱὸν ὁ Θεός, εἰπέ μοι σὺ πρῶτον πότε καὶ πότεν καὶ πῶς ἔχει Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ λέγω σοι καὶ γὰρ πῶς προανάρχως ὁ Θεός ἐγέννησε τὸν Υἱόν. Ὅσπερ γὰρ σὺ οὐ λέγεις τὸν Θεὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ δύο θεοὺς, οὕτως οὐδὲ ἐγὼ λέγω Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα τρεῖς θεοὺς, μὴ γένοιτο! Ἄλλ' ὡς περ ὁ ἥλιος καὶ ἡ θερμὴ αὐτοῦ καὶ ἡ ἀκτὶς ἐξερχομένη ἐξ αὐτοῦ, τρία μὲν ὀνόματά εἰσι, μία δὲ οὐσία ἡλίου· καὶ ὡς περ ἡ ψυχὴ καὶ ὁ λόγος καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου οὐκ εἰσὶ τρεῖς ἄνθρωποι· καὶ ὡς περ ὁ θυξ τοῦ δακτύλου καὶ τὸ ὀστοῦν καὶ ἡ σὰρξ οὐκ εἰσὶ τρεῖς δάκτυλοι· καὶ ὡς περ ἡ ρίζα καὶ ὁ κλάδος καὶ τὸ φύλλον τοῦ δένδρου οὐκ ἐστὶ τρία δένδρα· καὶ ὡς περ ὁ ὀφθαλμὸς καὶ ἡ κόρη καὶ τὸ φῶς τοῦ ὀφθαλμοῦ οὐκ εἰσὶ τρεῖς ὀφθαλμοί· καὶ ὡς περ ἡ πηγὴ καὶ ὁ ποταμὸς καὶ ὁ ῥυαξ ὁ ἐκ τοῦ ποταμοῦ, οὐκ εἰσὶ τρία ὕδατα· καὶ ὡς περ ὁ βραχίον καὶ ὁ καρπὸς καὶ ἡ παλάμη οὐκ εἰσὶ τρεῖς χεῖρες· καὶ ὡς περ ἡ ἐπὶ Μωσέως βάτος εἶχε λόγον καὶ φλόγα καὶ λαλοῦντα· καὶ ὡς περ ἡ κάμινος τῶν τριῶν παίδων εἶχεν ὕμνον καὶ φλόγα καὶ ὄρεσσαν, μία κάμινος οὕσα· καὶ ὡς περ τὸ νόμισμα ἔχει χρυσὸν καὶ εἰκόνα καὶ λόγον τοῦ βασιλέως· οὕτως ἐν τῇ παναγίᾳ Τριάδι ἀσύγχυτος ἡ ἔνωσις ἐν τρισυποστάτῳ μίᾳ οὐσίᾳ καὶ θεότητι.

Ὁ *Τουδαῖος*. Κἂν εἰπω Θεὸν τὸν Χριστὸν, οὐ **A** τοῦ μὲν λέγειν αὐτὸν ὁμοούσιον τοῦ Πατρὸς.

Ὁ *πιστός*. Ἐὰν ὅλως καταβέβη ὁμολογεῖν αὐτὸν Θεὸν, γινώσκεις ἀκριβῶς καὶ ἀναμφιβόλως, ὅτι αὐτὸς φωτίζει σε διὰ τῶν θείων Γραφῶν καὶ προφητῶν, ὅτι Θεὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς προαιώνιος, οὐ σχετικῶς καθὼς οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι, ἀλλὰ φυσικῶς, ὡς φῶς ἐκ φωτός, καὶ Θεὸς ἐκ Θεοῦ. Οὐτε γὰρ ὡς Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ τρεῖς εἰσιν ἄνθρωποι ἐξ ἀλλήλων μεμερισμένοι, οὕτως λέγομεν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Οὐτε ὥσπερ τρεῖς λαμπάδες διηρημέναι, ἢ τρεῖς στυλοὶ κεχωρισμένοι, ἢ ὥσπερ Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ, οὕτως ἀπέχουσιν ἀλλήλων Πατὴρ καὶ Υἱός· οὐτε ὥσπερ Ἀδὰμ γεγέννηκε τὸν Ἀβὲλ, οὕτως ὁ Θεὸς γεγέννηκε Υἱὸν ἐκ πορείου, καὶ βευστῶς, σπαρτῶς καὶ σωματικῶς, ἀπαγε! Οὐ γὰρ ὥσπερ **B** προτερεύω ἐγὼ καὶ μεῖζων εἰμὶ τοῦ ἐμοῦ υἱοῦ, οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ καὶ Θεὸς προϋπάρχει τοῦ Υἱοῦ. Ἄλλ' ἅμα Πατὴρ, ἅμα Υἱός, ὡς ἅμα ἡμέρᾳ τὸ φῶς. Καὶ ὥσπερ ἅμα ἡ ἡμέρα καὶ ὁ ἥλιος καὶ τὸ φῶς, οὕτως ἅμα Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα. Καὶ μὴ εἴπῃς, Ἡὼς εἰσι ταῦτα; ὑπὲρ γὰρ τὸ πῶς ταῦτα. Μὴ εἴπῃς, Ποῖω τρόπῳ; ὑπὲρ γὰρ τρόπον, τοῦ Θεοῦ ὁ τόκος. Μὴ εἴπῃς, Ποῖω λόγῳ; ὑπὲρ λόγον ὁ Λόγος. Μὴ ζήτει, Ποῖω χρόνῳ; ὑπὲρ γὰρ χρόνον ὁ ἄχρονος. Μὴ εἴπῃς, Ἐν ποίῳ τόπῳ; ὑπὲρ γὰρ τόπον. Μὴ ζήτει, Ἐν ποίᾳ ἀρχῇ; ὑπὲρ ἀρχὴν γὰρ ἡ ἀναρχὸς ἀρχή. Προσκύνει Θεὸν μὴ ἐρευνῶν Θεόν. Ὁμολόγει Πατέρα, ἀλλὰ μὴ ζήτησι τὸ πρᾶγμα τοῦ κατὰ Θεὸν μυστηρίου. Πίστευε εἰς Υἱὸν, μὴ ψηλαφῶν τὸν τρόπον τῆς **C** προανάγχου γεννήσεως. Ἀνύμνει τὸ Πνεῦμα, μὴ πολυπραγμονῶν τὸ χρέμα τῆς ἐκπορεύσεως. Μυστήριον γὰρ καταλαμβάνομενον οὐκέτι μένει μυστήριον πᾶν δὲ τὸ μὴ ὄν μυστήριον, οὐδὲν ἐστὶ θαυμαζόμενον. Ὅσον οὖν ἐρευνᾶται Θεός, τοσοῦτον πλέον ἀγνοεῖται καὶ κρύπτεται· καὶ ὅσον καταδιώκεται καὶ ἐξερευνᾶται, τοσοῦτον πλέον οὐ καταλαμβάνεται, οὐδὲ φανεροῦται· καὶ ὅσον ψηλαφᾶται, τοσοῦτον πλέον οὐ φθάνεται οὐδὲ εὐρίσκεται. Πάντες οἱ Θεὸν ἐρευνήσαντες, σκιὰν κρατῆσαι ἐσπούδασαν· καὶ ὅσοι Θεὸν μαθεῖν ἐδοκίμασαν, ἀνέμους ἀποκλείσαι ἐν κόλπῳ ἠθέλησαν· καὶ ὅσοι καταλαβεῖν τὴν θεότητα νομίζουσιν, ἐνύπνιον καὶ φαντασίαν κατέχουσιν· καὶ ὅσοι βαθεῖναι περὶ Θεοῦ φύσεως ἐνόμισαν, εἰς αἰρέσεις ἐτρέπτησαν· καὶ ὅσοι Θεοῦ λέγουσιν ὅτι ἐφθασαν, οὐδὲ **D** ρανίδος ἐκ πάσης τῆς ἀβύσσου. ἐκράτησαν, ἀλλὰ σκιὰν καταδιώξαντες οὐκ ἐφθασαν.

Πίστις οὖν διὰ ταῦτο ἀκούει, ὅτι πᾶς ὁ πιστεύων οὐκ ἐρευνᾷ, ὡς οἱ ἄπιστοι, Θεόν. Καὶ τί λέγω Θεόν; οὐδὲ τὰ τοῦ Θεοῦ ποιήματα ἀνθρώποις εὐληπτα. Εἰπέ γάρ μοι σὺ, ὁ θέλων ἐξερευνᾶν καὶ μαθεῖν φύσιν Θεοῦ, ποῦ εἰσὶν οἱ ἄγγελοι; καὶ ὅποιοι εἰσι; καὶ πότε ἐγένοντο; καὶ πόθεν συνίστανται; καὶ διὰ τί οὐ φαίνονται; καὶ τίς ἐστὶν ἡ φύσις αὐτῶν; καὶ ὅποιόν ἐστι τὸ σχῆμα αὐτῶν, καὶ ἡ φωνὴ αὐτῶν, καὶ ὁ δρόμος; Οὐ μόνον δὲ περὶ ἀγγέλων ἐρευνῶ σε, ἀλλὰ καὶ περὶ οὐρανοῦ. Ὅποία ἐστὶν, εἰπέ μοι, ἡ φύσις αὐτοῦ, καὶ ἡ ἑκτασις τοῦ πλάτους; καὶ πόσον

Judeus. Etiamsi Christum constiter Deum esse, Patri tamen consubstantiali non ausim affirmare.

Christianus. Si omnino eum recipis ita ut Deum constitearis, nosces accurate et evidenter quod ipse te per sacras Scripturas et per prophetas illuminabit, sitque Deus Filius æternus, non per relationem sicut cæteri homines, sed per naturam, ut lumen de lumine, et Deus ex Deo. Non enim sicut Abraham, Isaac et Jacob tres sunt homines ex invicem distincti, sic Patrem, Filium et Spiritum sanctum dicimus; neque ut tres lucernæ distinctæ, aut tres separatæ columnæ; neque sicut Michael et Gabriel, ita invicem sejuncti sunt Pater et Filius; neque sicut Adam Abelem genuit, ita Deus genuit Filium ut ex se egrederetur, efflueret, seminali et corporali ratione. Apage! Non enim sicut ego prior sum filio meo majorque, ita et Pater et Deus est ante Filium. Sed simul Pater, simul Filius, ut simul cum die lux; et quemadmodum simul dies, sol et lux, sic simul sunt Pater, Filius et Spiritus. Nec dixeris, Quomodo hæc? sunt enim supra modum. Ne dixeris, Qua ratione? supra rationem enim Dei generatio. Ne dicas, Quo consilio? consilio superius Dei Verbum. Ne quæras, Quo tempore? supra tempus enim qui temporis expertus est et æternus. Ne dicas, Quoniam loco? nam est supra locum. Ne quærito, Quoniam principio? super principium enim est carens principio principium. Adora Deum, ne scrutare Deum. Confitere Patrem, sed ne quærito divini naturam mysterii. Crede in Filium, nec manibus palpare institue modum æternæ generationis. Nam mysterium si comprehenditur non amplius mysterium manet, quidquid vero mysterium non est, id non amplius miramur. Quanto magis igitur naturam Dei scrutaris, tanto magis ignoratur occultaturque; quo magis eum insequeris et exquiris, tanto minus comprehenditur et manifestatur; quanto magis conaris eum manibus palpare, tanto apparet minus, minusque reperitur. Omnes quotquot scrutari Deum aggressi sunt, umbram comprehendere studuerunt; et quotquot Dei naturam instituerunt perspectam habere, ventos sinu concludere voluerunt; quique existimant divinitatem se comprehendere, somnium et imaginationem amplectuntur; et qui ad profundam naturam Dei visi sunt sibi penetrasse, in hæreses inciderunt; et qui Deum se aiunt assecutos, ne guttulam quidem ex universa abyso comprehenderunt, sed umbram persecuti longe absunt.

Itaque ideo fides nuncupatur, quod quisquis credit nequitiam scrutatur Deum, ut qui alieni a fide sunt. Ac quid dico Deum? nam ne opera quidem a Deo condita possunt ab hominibus facile intelligi. Dico enim tu mihi qui exscrutari naturam Dei et perspectam habere cupis, ubinam sunt angeli, et quales et quando facti sunt, atque unde consistere, et quare non cernuntur, et quænam est ipsorum natura, et qualis figura ipsorum et vox cursusque? Nec de angelis solum ex te quæram, sed et de cælo quoque. Quæ est, dic mihi, ejus natura, quæ in

litum expansio, quanta altitudo? Sed quid coelestia dico? Descendamus porro in hæc terrena, in quibus vivimus ipsi et movemur et sumus. Quis clare novit propriæ naturam animæ, qualis sit, et quomodo cum corpore obambulet, et qualis ejus forma speciesque, ubi atque unde consistat, et quomodo a corpore separetur? Deinde iterum de corpore inquirendum: Quomodo consistit, quomodo dissolvitur, quomodo iterum resurgit, et qua ratione in resurrectione colligitur, et quomodo aut unde exstat atque in unum rursus cum anima restituitur? Nec vero hominis tantum natura comprehendi non potest ab homine, sed nec quadrupedum, volucrumve, nec piscium. Dicito enim mihi, qui divina scrutaris, quomodo mutarum animantium natura consistit? quomodo moriuntur quibus anima rationalis non est? quid ab illis mortis tempore separatur? Si dixeris mihi animam substantialem non sortitas esse, sed sanguinem: et plurima animalia moriuntur sanguine nullo effluente. Quomodo vero pisces in aquis possunt respirare, et quomodo illi aquarum natura non ut cætera animalia suffocantur? Unde vero animal ratione destitutum si cum homine ad Dei condito imaginem processerit, in via inter redeundum minus errare quam ratione gaudens, et viam mellius nosse deprehenditur? Unde rursus volucres et pisces feræque bestię, quibus nec sermo nec ratio est, neque intellectus nec iudicium, intelligunt et retia transiliunt et laqueos pedicæque venatorum?

Atque ut porro amplius vilitatem tuam miseramque incitiam agnoscas, rogabo te insuper et hoc: Dic mihi tu, qui incomprehensibilem Factorem ac Deum nosse ac curiose te scrutari profliteris, dic mihi prius quæ est substantia pulicis, et qualis substantia animæ ejus, et qualis est ejus anima? quomodo citra semen sponte existit? quomodo rationem et sapientiam cum nesciat, videt hominem, et mortem metuens fugit? unde novit mortis obnoxium fore? quibus ratiociniis consultat? unde didicit hostem sibi hominem esse? ubi memorativa ejus vis et collectiva facultas est reposita? quis vero docuit eum in suturis plicisque vestium se abscondere? Et quo nomine pulicem nuncupare debemus qui exscutatores divinitatis esse volumus? Igiturne quadrupedem dicemus? at non est quadrupes. Bipedem ergo? non est. Itaque reptile? non est, sed animal est. Ideoque hortor unumquemque qui velit Dei naturam commentari, ut prius explicet naturam parvissimi pulicis, ejusque conditionem constitutionemque et compositionem et originem, animam, sensum et intellectum; ac quando is certo comprehenderit nobisque explicaverit speciem et genus substantiæ qua constat pulicis anima, tunc porro ipsi habebimus fidem, quod etiam res Dei incomprehensibilis attingere et exponere queat. Etiam si dixeris mihi, homo stolidus, quod anima pulicis et cujusque brutæ animantis sit sanguis,

A τὸ ὕψος; Καὶ τί λέγω τὰ ἐπουράνια; Ἐλθωμεν λοιπὸν κάτω εἰς τὰ ἐπίγεια, ἐν οἷς ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν. Τίς ἐναργῶς ἔγνω τὴν ἰδίαν τῆς ψυχῆς κατασκευὴν, ὅποια ἐστὶ, καὶ πῶς συμπεριέρεται μετὰ τοῦ σώματος, καὶ ὅποια τῷ εἶδει ἐστὶ, καὶ ποῦ καὶ πόθεν συνίσταται, καὶ πῶς χωρίζεται τοῦ σώματος; Ἐπεὶ πάλιν περὶ σώματος ἐρευνήσιον, πῶς συνίσταται; πῶς διαλύεται; πῶς δὲ ἀνίσταται; ποίῳ δὲ τρόπῳ ἐν τῇ ἀναστάσει συνάγεται; καὶ πῶς ἡ πόθεν παραγίνεται καὶ εἰς τὸ ἐν αὐθις μετὰ τῆς ψυχῆς ἀποκαθίσταται; Οὐ μόνον δὲ ἡ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευὴ ἐστὶν ἡμῖν ἀκατάληπτος, ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν ζώων καὶ τῶν πετεινῶν καὶ ἰχθύων. Εἰπέ μοι οὖν ἐγὼ περὶ Θεοῦ ἐρευνῶν, πῶς ἡ τῶν ἀλόγων φύσις ὑφ' ἐστῆκε; πῶς ψυχὴν λογικὴν μὴ ἔχοντα ταῦτα θηήσκουσι; B τί ἐξ αὐτῶν ἐν καιρῷ τοῦ θανάτου χωρίζεται; "Ἄν εἴπῃς μοι, Ψυχὴν ὑποστατικὴν οὐκ ἐκτίσαντο, ἀλλὰ τὸ αἷμα· ἀλλὰ πλεῖστα ζῶα καὶ μὴ αἰμορραγίσαντα θηήσκουσι. Πῶς δὲ πάλιν οἱ ἰχθύες ἐν τοῖς ὕδασι ἀναπνεῖν δύνανται; πῶς αὐτοὺς ἡ τῶν ὕδατων φύσις οὐκ ἀποπνίγει ὡς τὰ ἄλλα (1); Πόθεν δὲ τὸ ἄλογον ζῶον σὺν τῷ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ὄντι ἀνθρώπῳ ἐν ὁδῷ ἀπερχόμενον, ἐν τῷ ἐπανέρχεσθαι ὑπὲρ τὸν λογικὸν εὐρίσκειται ἀπλάνως τὴν ὁδὸν ἐπιστάμενον; Πόθεν δὲ πάλιν πετεινὰ καὶ ἰχθύες καὶ θηρία μῆτε λόγον μῆτε λογισμὸν ἔχοντα, μῆτε διάνοιαν καὶ διακρίσιν, νοοῦσι καὶ ὑπερβαίνουσι δίκτυα καὶ παγίλας καὶ θηρεύματα;

C Καὶ ἵνα λοιπὸν ἐπιγνοίης ἐπὶ πλεόν τὴν σαυτοῦ ταπεινῶσιν καὶ ἄγνοιαν καὶ ταλαιπωρίαν, ἐρῶ σοὶ πάλιν καὶ τοῦτο· Εἰπέ μοι σὺ, ὁ τὸν ἀκατάληπτον Ποιητὴν καὶ Θεὸν δοκιμάζων μαθεῖν καὶ πολυπραγμονεῖν, λέγε μοι πρῶτον, τί ἐστὶν ἡ οὐσία τοῦ φύλλου; καὶ ὅποια ἐστὶν ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; καὶ ὅποια ἡ ψυχὴ αὐτοῦ; καὶ πῶς αὐτὴ ἀνευ σπορᾶς αὐτομάτως συνίσταται; καὶ πῶς λογισμὸν ἢ σοφίαν μὴ ἐπιστάμενος, ὅρᾳ τὸν ἀνθρώπον καὶ φεύγει φοβούμενος τὸν θάνατον; πόθεν δὲ οἶδεν, ὅτι θανάτῳ ὑπόκειται; ποίους δὲ λογισμοὺς βουλευέται; πόθεν ἔμαθεν, ὅτι ἐχθρὸς αὐτοῦ καθέστηκεν ὁ ἀνθρώπος; ποῦ δὲ ἡ μνημονευτικὴ αὐτοῦ ἀπόκειται διάνοια; τίς δὲ ὁ διδάξας αὐτὸν ἐν ταῖς βραφαῖς καὶ διπλώσει τῶν ἱματίων κρύπτεσθαι; Τί δὲ ἄρα καὶ ὀνομάζειν τὸν φύλλον ὀφειλομεν ὅποι ἐξερευνῇται τῆς θεότητος; "Ἄρα τετράποδον αὐτὸν εἴπομεν; ἀλλ' οὐκ ἐστίν. "Ἄρα δίποδον; ἀλλ' οὐκ ἐστίν. "Ἄρα ἑρπετόν; ἀλλ' οὐκ ἐστίν, ἀλλὰ ζῶον. Διὸ παρακαλῶ πάντα τὸν θέλοντα φυσιολογεῖν τὸν Θεόν, φυσιολογῆσαι ἡμῖν, πρὸ τοῦ Θεοῦ, τὴν τοῦ βραχυτάτου φύλλου κατασκευὴν καὶ καταστάσιν καὶ σύνθεσιν καὶ ὑπαρξίν καὶ φύχωσιν καὶ αἰσθησίν. καὶ νόησιν· καὶ ὅτε καλῶς καὶ ἀπλάνως καταλάβῃ, καὶ εἴπῃ ἡμῖν, τί τὸ εἶδος καὶ γένος τῆς ψυχικῆς οὐσίας τοῦ φύλλου, τότε λοιπὸν πιστεύσομεν αὐτῷ, ὅτι καὶ τὰ περὶ Θεοῦ τὸ ἀκατάληπτον καταμαθεῖν καὶ ἐξεῖπναι δύνανται. Κἂν μοι εἴπῃς σὺ, ὁ ἀσύνετος, ὅτι τὸ αἷμα τοῦ φύλλου καὶ παντὸς ἀλόγου, ἡ ψυχὴ αὐτοῦ

(1) Puto leg. τὰ ἄλλα.

ἐστιν, ἐρῶ καὶ ὡ· Πῶς ὁρῶμεν, ὡς προείπον, πολλὰ τῶν ἀλόγων χωρὶς βούσεως αἵματος τελευτῶντα; Τοῖνον λέγε ἡμῖν σὺ, θεόγνωστε, τί ἐστὶ τὸ ἐκ τοῦ ζώου ἔκπορευόμενον χωρὶς αἵματος ἐν τῇ τελευτῇ αὐτοῦ; ψυχὴν γὰρ ὑποστατικὴν μόνος ὁ ἄνθρωπος κέχεται. Πλὴν ἐὰν ἡ ψυχὴ τοῦ ζώου, ὡς ἄνθρωπος (καὶ γὰρ πᾶς ἄνθρωπος τοῦ ἰδίου αἵματος χωριζόμενος τελευτᾷ πάντως, καθὼς καὶ τὸ ἄλογον)· καὶ ποῦ λοιπὸν ἡ διαφορά τοῦ λογικοῦ ἀνθρώπου καὶ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ γενομένου, καὶ τοῦ ἀλόγου κτήνους; Ἐδειξα μενοῦν, ὅτι καὶ ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ φύλλος χωριζόμενοι τοῦ ἰδίου αἵματος ἀποθνήσκουσι. Ταῦτα δὲ ἡμῖν οὐ μάτην ἐνταῦθα ἐρρήθησαν, ἀλλ' ἀνακόψαι τοὺς πολλοὺς μετὰ τοῦ τοῦ θεοκτόνου Ἰουδαίου τῶν ἀκαταλήπτων τοῦ Θεοῦ ζητήσεων θέλοντες, καὶ πείσαι καὶ δεῖξαι, ὅτι οὐ μόνον ὁ Κτίστης, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐστὶ τοῖς ἀνθρώποις ἀκατάληπτος.

Ὁ Ἰουδαῖος. Ποῦ δὲ Τριάδα ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ διδασκόμεθα; καὶ ποῦ ταύτην ἐν τῇ Καινῇ ἐγνωμεν;

Ὁ πιστός. Ἐν μὲν τῇ Παλαιᾷ, ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ Μωσέως· φησὶ γὰρ ἐν τῇ τοῦ κόσμου γενέσει· Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ κατ' ὁμοίωσιν. Ἀπλὸν δὲ, ὅτι πρὸς τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶπεν ὁ Πατήρ. Καὶ πάλιν· Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἰδοὺ γέγονεν Ἀδὰμ ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν. Τὸ δὲ εἰπεῖν, ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν, πάντως δύο καὶ τρεῖς ἐσημάνει, ἵνα δεῖξῃ λοιπὸν διὰ τοῦ, ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν, τὸ διαφέρον τῶν τριῶν ὑποστάσεων. Καὶ αὖθις ὁ αὐτὸς νομοθέτης· Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· ἵνα δεῖξῃ τὸ μοναδικὸν τῆς θεότητος. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἐποίησαν οἱ θεοὶ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ὁ Θεὸς ὁ εἰς ὁ ἐν Τριάδι προσκυνούμενος. Ὅταν τοῖνον ἀκούσης Θεοῦ λέγοντος, Ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν, τρισπύστατον φωνὴν ἐννόησον. Ὅταν δὲ πάλιν, ὅτι Ἐρεῖκόντι Θεοῦ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, τὴν μίαν οὐσίαν καὶ θεότητα ὁμολογεῖς. Τοιγαροῦν οὐ μόνον ἐντεῦθεν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐτέρων πλείονων τόπων τῆς θείας Γραφῆς, τὸ τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος διδασκόμεθα μυστήριον, καὶ μάλιστα τὰς περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τηλαυγεῖς καὶ σαφεστάτας φωνὰς καὶ μαρτυρίας εὐρίσκοντες. Τὸ γὰρ εἰρημένον, ὅτι Ἐβρεξε Κύριος παρὰ Κυρίου πῦρ ἐπὶ Σόδομα καὶ Γόμορρα, τί ἄλλο, εἰ μὴ Πατέρα καὶ Υἱόν, καὶ Κύριον παρὰ Κυρίου ἔχουν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα παρίστησι; Καὶ πάλιν τὸ ἐν τῷ ρθ' ψαλμῷ εἰρημένον, ὅτι Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, σαφῶς τὸν Πατέρα καὶ τὸν καθήμενον ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ Υἱὸν ἡμῖν ἐφανέρωσεν. Οὐ κατὰ τοὺς θρόνους δὲ τοὺς ἐπιγεῖους, οὐδὲ τὰς καθέδρας, οὕτε κατὰ τὰ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ μέρη τῶν ἀνθρώπων, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς καθέζεται, μὴ γένοιτο! Ἀλλ' ὥσπερ θετικῶς ὑπὲρ λόγον ἐγεννήθη ὁ Θεὸς Λόγος ἐκ Θεοῦ πρὸ αἰώνων, καὶ ὥσπερ ἀώματος καὶ ἀσημάτιστος καὶ ἀπερίγραπτος ἐστίν·

A regeram ego: Quomodo, ut ante dixi, videmus multa animalia nullo effuso sanguine mori? dicite itaque nobis tu cui Deus ita notus est, quid est illud quod in morte animalis citra sanguinem ex illo egreditur? Animam enim substantialem solus homo possidet. Si autem animali anima est, non differet illud ab homine; nam et homo sanguine suo destitutus perinde ut brutum omnino moritur. Ubinam itaque est differentia inter hominem ad imaginem et similitudinem factum Dei et Irrationabile jumentum? Ostendi enim quod et homo et pulex, si sanguine suo exhausta sint, moriuntur. Hæc non temere hoc loco dicta a me sunt. Sed quod tecur, o deicida Judæe, cohibere volui plerosque ab incomprehensibilibus de Deo questionibus, et persuadere ac demonstrare quod non Conditor solum, sed et ipsæ res creatæ ab hominibus comprehendi nequeunt.

Judæus. Ubi vero Trinitatem in Veteri Testamento docemur, et ubi eam in Novo discimus?

Christianus. In Veteri quidem, in primo Mosis libro, ait enim ubi origines mundi describit: Et dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem nostram et ad similitudinem. Manifestum est quod ad Filium et Spiritum sanctum hæc locutus est Pater. Atque iterum: Et dixit Deus: Ecce factus est Adam ut unus e nobis. Quod enim ait, ut unus e nobis, omnino duos vel tres significat, ut ostenderet porro per verba, ut unus e nobis, trium personarum differentiam. Atque iterum idem legislator: Et fecit Deus hominem; secundum imaginem Dei fecit eum, ut ostenderet Deitatis unitatem. Non enim dixit deos esse qui hominem fecerunt, sed Deum unum qui in Trinitate adoratur. Quando igitur audis Deum dicentem, Ecce Adam factus est sicut unus e nobis, trium personarum vocem cogita. Quando deinde, quod In imagine Dei Deus hominem fecit, unam essentiali ac Deitate confiteris. Igitur non ex hoc tantum, sed et ex aliis pluribus divinæ Scripturæ locis sanctæ et consubstantialis Trinitatis mysterium edocemur, et maxime de Patre ac Filio perspicua ac clarissima testimonia reperimus. Nam quod dicitur: Dominus pluit a Domino ignem super Sodoma et Gomorra¹⁰, ecquid aliud nisi Patrem et Filium, et Dominum a Domino sive ex Patre natum sistit? Atque rursus quod in psalmo centesimo nono dicitur, Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis¹¹, perspicue nobis Patrem et sedentem a dextris ejus Filium declarat. Neque verò ut in throno vel sede terrestri, aut ut a dextra vel sinistra parte hominum, ita sedet Deus; sed sicut divino modo super omnem rationem natus est Deus Verbum ex Deo ante sæcula, et sicut incorporale, figura destitutum et incircumscriptum est, sic et sedem et thronum et dextram Dei mihi intellige. Sed et quod apud ipsum Isaiam dictum exstat, clare

¹ Gen. i, 26. ² Gen. iii, 22. ³ Gen. i, 27. ¹⁰ Gen. xix, 24. ¹¹ Psal. cix, 1.

docet nos mysterium de Patre et Filio : ait enim : *Puer natus est nobis, Filius datus est nobis*, videlicet gentibus a Deo. *Et vocatur nomen ejus, Magni consilii Angelus, admirabilis consiliarius, Deus fortis, potens, Princeps pacis, Pater futuri sæculi* ¹¹. David vero per Dei nomen in tribus personis sanctam Trinitatem velut in benedictionis gratiam nobis subinnuit cum ait : *Benedicat nos Deus, Deus noster, benedicat nos Deus* ¹². Ipsi gloria in sæcula. Amen.

ἡμῖν ὑπὸ πνεύματι, εἰπὼν· Εὐλογῆσαι ἡμᾶς ὁ Θεός, ὁ Θεός ἡμῶν, εὐλογῆσαι ἡμᾶς ὁ Θεός. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

¹¹ Isa. ix, 6. ¹² Psal. lxvi, 6.

(2) Υἱὸς ἐδόθη ἡμῖν. Hæc improvide omissa in edit. Fabric. Bibl. Gr. tom. VIII, pag. 398.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ

ΦΙΛΟΦΟΝΙΑ ΠΑΝΤΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝῷ ΩΦΕΛΟΥΣΑ.

EJUSDEM B. HIERONYMI

COMMENTATIO CHRISTIANO CULIBET UTILIS (3).

Interrogatio. Quare Christianus es?

Responsio. Quia credo in Christum Filium Dei.

Correctio resp. Indocte et inconsiderate respondisti : non enim interrogo cur nomineris Christianus, sed hoc ipsum, quam ob causam factus es. Si enim interrogavissem, quare appellaris Christianus, pulchre respondisses : Quia credo in Christum : sed quero causam ob quam factus es Christianus. Et parva quidem ac tenuis videtur hæc interrogatio : verum pauci sunt, qui interrogati apte respondeant. Etenim si interrogatus dixerit, Quia Deus voluit, ut Christianus essem, non recte responderit. Et, si dixerit, Quia ego volui esse Christianus, non pulchre loquetur; sed rectius ita dixerit : Quia Deus voluit, equidem voluntati Dei acquievi.

Interr. An volens et sponte factus es Christianus, an invitus?

Resp. Si dixero, Volens, mentiar; et si dixero, Nolens, verum non dicam. Nam cum infans tunc essem, neque repugnaui neque consensi.

Interr. Age vero, unde nosti quod omnino baptizatus es? velim a te discere; fortasse enim projectus es obiter a parentibus tuis, qui occulte gentiles erant, et neutiquam te baptizandum curaverant. Multa enim ejusmodi contigerant, et accidunt hodie.

Resp. Novi veluti ex effectu, (ut) loquitur Isaias :

(3) In Morelli edit. titulus ita concipitur : *S. Patris Hieronymi græci commentarius de effectu baptismi et notis Christiani.*

(4) Ita ms. Forte legendum αὐτῇ et ad προσ-

οὔτω μοι νοεῖ καὶ τὴν καθέδραν καὶ τὸν θρόνον καὶ τὰ δεξιὰ τοῦ Θεοῦ. Καὶ τὸ παρ' αὐτῷ ἵσταται δὲ εἰρημένον, σαφῶς ἡμᾶς διδάσκει τὸ περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ μυστήριον. Λέγει γάρ, ὅτι Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν· υἱὸς ἐδόθη ἡμῖν (2)· ὃν ἴδον τοὺς ἔθνεσι παρὰ Θεοῦ. Καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Μεγάλης βουλῆς Ἀγγελος, θανμαστικός σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστής, ἀρχὴν εἰρήνης, Πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ὁ δὲ Δαυὶδ τρισυποστάτως διὰ τοῦ Θεοῦ ὀνόματος τὴν ἀγίαν Τριάδα ὡς χάριν εὐλογίας

Θεοῦ ὀνόματος τὴν ἀγίαν Τριάδα ὡς χάριν εὐλογίας

B Ἐρώτημα. Διὰ τί ὑπάρχεις Χριστιανός;

Ἀποκρίσις. Ὅτι πιστεύω εἰς τὸν Χριστὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.

Ἀναπόδοσις. Ἀμαθῶς καὶ ἀλόγως ἀπεκρίθης· οὐ γὰρ ἐρωτῶ, διὰ τί ὀνομάζῃς Χριστιανός· ἀλλ' αὐτὸ τὸ χρῆμα, διὰ τί γέγονας. Εἰ γὰρ ἠρώτησα, διὰ τί ὀνομάζῃς Χριστιανός, καλῶς ἀπεκρίθης· Ὅτι πιστεύω εἰς τὸν Χριστόν· ἀλλὰ τὴν αἰτίαν ζητῶ, δι' ἣν γέγονας Χριστιανός. Καὶ μικρὰ μὲν καὶ ψιλὴ φαίνεται ἡ ἐρώτησις, ὅλγοι δὲ αὐτὴν (4) προσφόρως ἀποκρίνονται ἐρωτώμενοι. Καὶ γὰρ ἂν (5) εἴπῃ ὁ ἐρωτώμενος, ὅτι Ὁ Θεὸς ἠθέλησεν ἵνα εἰμι Χριστιανός· οὐκ ὀρθῶς ἀπεκρίθη. Κἂν εἴπῃ, ὅτι Ἐγὼ ἠθέλησα εἶναι Χριστιανός, οὐ καλῶς λέγει. Ἀλλ', Ὅτι ὁ Θεὸς ἠθέλησε, καγὼ ἠθέλησα θελῆσαι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

Ἐρωτ. Θέλων γέγονας Χριστιανός, ἢ μὴ θέλων;

Ἀποκρ. Κἂν εἴπω, Θέλων, ψεύδομαι· κἂν εἴπω, Μὴ θέλων, οὐκ ἀληθεύω. Νήπιος γὰρ ὢν τότε, οὐκ ἀντεῖπον οὔτε κατεθέμην.

Ἐρωτ. Πόθεν (δὲ) γινώσκεις, ὅτι πάντως ἐδραπίσθης, παρακαλῶ μαθεῖν· Ἰσως γὰρ καὶ παρ' ὀδὸν ἐδρίθης ὑπὸ τῶν ἰδιῶν γονέων, κρυπτικῶς Ἑλλήνων δυνάτων, καὶ μεθαιῶς αὐτὸν (6) βαπτισάντων. Πολλὰ γὰρ τοιαῦτα γέγονε, καὶ γίνεται μέχρι τῆς σήμερον.

Ἀποκρ. Ὡς ἐκ τῆς ἐνεργείας· (καθῶς) γρηαίν θ

φόρως referendum. Edit.

(5) Κἂν γάρ, ms.

(6) Morell. σεαυτόν.

Ἦσας· Διὰ τὸν φόβον σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν καὶ ὠδινήσαμεν καὶ ἐτέκομεν Πνεῦμα σωτηρίας· δηλῶν, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάβομεν οἱ φωτισθέντες διὰ τοῦ βαπτίσματος. Φησὶ γὰρ πάλιν διὰ τοῦ προφήτου ὁ Θεὸς περὶ τῶν βαπτιζομένων, ὅτι Ἑροικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἑμπεριπατήσω καὶ τὸ, Ἐκγῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. Ὅσοι οὖν τὸ θεῖον Πνεῦμα ἐν γαστρὶ ἔλαβον ἐν τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι, ἔσωθεν ἔσω ἐν τῇ ἑαυτῶν καρδίᾳ ἐκ τῶν σκιρτημάτων καὶ νυγμάτων καὶ ἀγαλλιαμάτων καὶ ἐνεργημάτων (καὶ), ἢ οὕτως εἴπω, πληρημάτων τῆς αὐτοῦ χάριτος, πληροφροῦνται ἐν τῇ αὐτῶν καρδίᾳ, ὅτι βεβαπτιζόμενοι εἰσίν. Οὐδεὶς γὰρ ἄνθρωπος ἀβάπτιστος ἐπὶ τῆς γῆς, τῆς τοιαύτης χάριτος ἢ ἐνεργείας εὐπορεῖ, ἢ αἰσθάνεται πώποτε, κἂν πάσας τὰς ἐντολὰς καὶ δικαιοσύνας ἐπιτελῇ τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ οἱ δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος ἐν γαστρὶ λαβόντες, καὶ ταύτην φυλάττοντες καθαράν καὶ ἀμίαντον. Ὡςπερ γὰρ ἡ γυνὴ ἔχουσα ἐν γαστρὶ αἰσθάνεται τῶν σκιρτημάτων τοῦ βρέφους ἔνδον αὐτῆς· οὕτω καὶ αὐτοὶ ἐκ τῆς ἐγγινόμενης χαρὸς καὶ εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιάσεως ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν, γινώσκουσιν, ὅτι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν αὐτοῖς, ὅπερ ἐκομίσαντο ἐν τῷ βαπτίσματι· περὶ ταύτης γὰρ τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου βαπτίσματος (7) εἶπεν ὁ Χριστὸς, ὅτι Ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν ἐντὸς ὑμῶν ἐστι· καὶ αὖθις· Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἤθελον (8) εἰ ἡδη ἀνήθῃ.

Ἐρῶν. Καὶ πᾶς ἄνθρωπος ἰδιώτης καὶ σοφός, διὰ ταύτης μόνης τῆς ἀποδείξεως γινώσκει, ὅτι βεβάπτισται, καὶ οὐ δι' ἄλλου οἰουδήποτε τρόπου;

Ἀπόκρ. Ἡ ἀληθὴς καὶ ἀπλανὴς ἀπόδειξις τοῦ Χριστιανοῦ αὕτη ἐστὶ· καὶ ἀκούσθω Παῦλος· Τὸ Πνεῦμα μὴ σβέννυται, ἥγουν μὴ διώξητε· καὶ, Μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέρας ἀπολυτρώσεως· καὶ πάλιν· Οὐ γὰρ ἐλάθετε πνεῦμα δουλείας, ἀλλ' ἐλευθερίας. Ταύτην τὴν χάριν ἀπολέσας ὁ Δαυὶδ, διὰ τῆς μοιχείας, παρεκάλει τὸν Θεόν, λέγων· Ἀπόδος μοι τὴν ἀγαλλῆσιν τοῦ σωτηρίου, καὶ Πνεῦμα ἐνδοῦς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου. Ὁρᾷς, ὅτι ἔσω ἐν τοῖς τοῦ πιστοῦ κατοικεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

A *Propter metum tuum, Domine, in ventre concepimus, et peperimus Spiritum salutis*¹². In quo declarat nos Spiritum sanctum accepisse tum, cum illuminati sumus per baptismum. Ait enim Deus rursus per prophetam, de iis qui baptizantur: *Inhabitabo in illis, et inambulabo*¹³. Itemque: *Effundo de Spiritu meo super omnem carnem*¹⁴. Quotquot igitur divinum Spiritum in ventre acceperunt, in sancto baptismate, intus in intimis praeordiis, ex agitationibus, motionibus et punctionibus, exsultationibus et operationibus, atque, ut ita dicam, salutationibus gratiae Spiritus, certissime noverunt in imo cordis sui, quod baptizati sunt; nullus enim homo non tinctus baptismo in terra, ejusmodi gratia aut effectu abundat, aut plane perfruitur, licet omnia Dei mandata et justitiae opera perficiat. Soli id assequuntur qui per aquam et Spiritum regenerati sunt, et Spiritus sancti gratiam in ventre acceperunt, eamque puram atque impollutam conservant. Ut enim mulier uterum gerens sentit motiones fetus intra se, ita etiam illi ex gratia innata et laetitia et exsultatione quae in cordibus ipsorum est, cognoscunt quod Spiritus Dei habitat in seipsis: quem quidem acceperunt in baptismate. Etenim de hac gratia sancti baptismatis dixit Christus: *Regnum caelorum intra vos est*¹⁵; et rursus: *Ignem veni mittere in terram, et quid volo, nisi ut jam ardeat*¹⁶?

C *Interr.* An omnis homo, indoctus et doctus, per hanc solum demonstrationem, et non per alium ulum modum, novit se baptizatum esse?

Resp. Vera et ab omni errore libera demonstratio Christiani haec est. Et audi Paulum apud quosdam conquerentem, et aientem: *An non agnoscitis quod Jesus Christus habitat in vobis? nisi forte reprobi estis*¹⁷. Ut enim dixi, quae mulier uterum gerit, non verbis, sed rebus ipsis et fetus motionibus cognoscit accurate se concepisse, ita et verus Christianus non ex auditu parentum qui baptizaverunt ipsum, neque ullo alio modo praeterquam ex corde suo certam cognitionem habere debet, quod acceperit sanctum baptismum, et dignus factus sit Spiritu sancto. Propterea dixit ad quosdam idem Paulus, *Spiritum ne extinguatis*¹⁸, hoc est ne persequamini; et: *Ne contristemini Spiritum sanctum, cujus sigillo signati estis ad diem liberationis*¹⁹; et rursus: *Non enim accepistis spiritum servitutis, sed libertatis*²⁰. Porro cum David hanc gratiam amisisset per adulterium, orabat Deum dicens: *Redde mihi laetitiam salutaris, et Spiritum rectum innova in visceribus meis*²¹. Quia in intimis sensibus fidelis habitat Spiritus sanctus. Ceterum prout quisque servat domum sui cordis puram,

¹² Isa. xvi. 18. ¹³ Lev. xvi. 12; II Cor. vi. 16. ¹⁴ Joel ii. 28; Act. ii. 16. ¹⁵ Luc. xvi. 21. ¹⁶ Luc. xii. 49. ¹⁷ II Cor. xiii. 5. ¹⁸ I Thess. v. 19. ¹⁹ Ephes. iv. 30. ²⁰ Rom. viii. 5. ²¹ Psal. i. 12.

(7) Ms. πνεύματος.
(8) Al., τὶ θέλω.

(9) Ἀπό δεest in ms.

illuminatur, et percipit ignem divinum habitantem in se per lacrymas, per gaudium, per exultationem et consolationem et lætitiā; ac præcipue tempore festorum dierum et sacrarum synaxium, et illustrationum, conversante et afflante Spiritu sancto, simul exultat gratia ipsius quæ habitat in animo hominis, unde perfecte instruitur et firmatur quod vere Christianus sit, et acceperit sanctum baptismum. Porro ne videantur tibi absurda, aliena et gravia quæ dicuntur. Etenim prophetæ qui cum mulieribus dormiebant, et in medio vitæ et hominum et negotiorum constituti erant, istam Spiritus sancti gratiam habebant. Neque viri tantum, sed etiam mulieres quæ vaticinabantur; non enim refugit neque abominatur Spiritus sanctus societatem venerandi conjugii. Unde plerique eorum qui communem vitam degunt, effectus ejusmodi Spiritus sancti gratiæ sentiunt; illi, inquam, qui sacro altari assistunt, et qui accedunt ad Christi mysteria percipienda; nam repente e vestigio implentur lacrymis et gaudio et lætitiā. Unde compertum habet Christianus, quod non simplicem panem et vinum tantum, sed vere corpus et sanguinem Filii Dei, Spiritui sancto sanctificatum, percipiat. Non enim sentimus unquam aliquid tale, aut ejusmodi gratiam et operationem, aut suavitatem, aut compunctionem, quando simplicem panem et vinum in mensa nostra comedimus et bibimus; et licet purior sit hic panis illo pane, et vetustius ac melius vinum, vino quod propositum et oblatum est in altari.

Isthæc ad cognoscendum utrum quis Christianus sit, conferunt; neque enim est in tota fide nostra, et in omni Ecclesia, et in tota Scriptura sacra quidquam magis necessarium hac re aut ei simile. Ex hoc enim penitus intelligit homo, quod Deus in ipso est et cum ipso. Ex hoc etiam confirmatur quod revera alia fides non est in terra præter solam Christianorum fidem, tametsi Scripturas et ecclesias et sacrificia et doctores et libros et Dei notitiam ex parte, et quasdam actiones bonas, et festos dies et permutationes vestimentorum, et preces et pervigilia et sacerdotes, et alia quam plurima gentes habeant. Hanc vero abditam in corde Christiani gratiam ac Spiritus sancti operationem, nemo unquam in terra accipit, nisi soli duntaxat rite baptizati fide in Patrem et Filium et Spiritum sanctum. De his divitiis nostris dicit Dominus, quod *Simile est regnum celorum thesauro abscondito in agro*, hoc est Spiritus sanctus, qui reconditus est in nobis in die divini baptismatis; de hoc etiam Paulus dicit: *Habemus thesaurum istum in testaceis vasibus*, scilicet in luteis corporibus nostris. Ac rursus: *Nescitis quod corpora vestra templum Dei sunt, ei*

Λοιπόν, καθ' ὃ ἂν φυλάττει τὸν οἶκον τῆς αὐτοῦ καρδίας καθαρὸν, ὁ ἄνθρωπος φωτίζεται, καὶ ἀσθάνεται τοῦ θείου πυρὸς οἰκουντος ἐν αὐτῷ διὰ δακρύων, διὰ χαρᾶς, δι' ἀγαλλιᾶσεως καὶ παρακλήσεως καὶ εὐφροσύνης, καὶ μάλιστα τῷ καιρῷ τῶν ἑορτῶν καὶ συνάξεων καὶ φωτισμάτων, ἐπιδημούντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος συσχιρτῆ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ κατοικοῦσα ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐντεῦθεν πληροφορεῖται ὁ ἄνθρωπος, ὅτι ἀληθῶς Χριστιανὸς ἐστι καὶ ἐλήφτε τὸ ἅγιον βάπτισμα. Καὶ μὴ φανῇ σοι (10) ξένα καὶ βαρέα τὰ λεγόμενα. Καὶ γὰρ οἱ προφῆται γυναῖξι συγκαίμωμοι καὶ μέσον βίου καὶ ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων ὑπάρχοντες, τὴν χάριν ταύτην τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶχον· καὶ οὐ μόνον ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες προφητεύουσαι. Οὐ γὰρ ἀναχωρεῖ οὐδὲ βδελύσσεται τὸ ἅγιον Πνεῦμα τὴν κοινωνίαν τοῦ τιμίου γάμου. Ὅθεν καὶ πολλοὶ τῶν ἐν κόσμῳ πάσχουσιν ἐνεργήματα τῆς τοιαύτης χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, φημι δὴ οἱ τε τῷ θυσιαστηρίῳ παριστάμενοι, οἱ τε τῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων μεταλαβεῖν προσερχόμενοι· ἐξαίφνης γὰρ δακρύων καὶ χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης πληροῦνται· ὅθεν καὶ πληροφορεῖται ὁ Χριστιανὸς, οὐ ψιλὸν ἄρτον καὶ οἶνον μεταλαμβάνειν (11), ἀλλὰ σῶμα ἀληθὺς καὶ αἷμα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, Πνεύματι ἁγίῳ ἡγιασμένον. Οὐ γὰρ πάσχομεν τι τοιούτου ἢ τοιαύτην χάριν καὶ ἐνέργειαν ἢ γλυκύτητα ἢ κατάνυξιν πώποτε, ὅταν τὸν ψιλὸν ἄρτον καὶ οἶνον ἐπὶ τῆς τραπέζης ἡμῶν ἐσθίωμεν, κἂν καθαρώτερος ἔσται ὁ ἄρτος τοῦ ἄρτου, καὶ παλαιότερος καὶ βελτίων ὁ οἶνος τοῦ οἶνου τοῦ ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ προσφερόμενου.

Ταῦτα ἀνάγκη πᾶσα τὸν Χριστιανὸν ἐπίστασθαι· οὐ γὰρ ἐστὶν ἐν πάσῃ τῇ πίστει ἡμῶν, καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν πάσῃ τῇ θείᾳ Γραφῇ ἑτερόν τι τοῦτου τοῦ πράγματος ἀναγκαϊότερον ἢ ὅμοιον. Ἐκ τούτου γὰρ πληροφορεῖται ὁ ἄνθρωπος, ὅτι θεὸς ἐστὶν ἐν αὐτῷ καὶ μετ' αὐτοῦ· ἐκ τούτου γινώσκει, ὅτι ἀληθῶς οὐκ ἐστι πίστις ἑτέρα ἐπὶ (τῆς) γῆς, εἰ μὴ μόνον ἡ τῶν Χριστιανῶν. Ἐπεὶ τοιγα καὶ Γραφὰς καὶ ἐκκλησίας καὶ θυσίας καὶ διδασκάλους καὶ βίβλους καὶ θεωγνωσίαν μερικὴν, καὶ τινὰς ἀγαθοεργίας καὶ ἑορτὰς καὶ ἀλλαγὰς (τῶν) ἱματίων καὶ εὐχὰς καὶ παννυχίδας καὶ ἱερεῖς καὶ ἄλλα πλείστα, ἐθνία (sic) ἔχουσι. Ταύτην δὲ τὴν κεκρυμμένην ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ Χριστιανοῦ χάριν καὶ ἐνέργειαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος οὐδεὶς οὐδαμῶς ἐπὶ γῆς, εἰ μὴ μόνον οἱ ὀρθῶς βεβαπτισμένοι (12) εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, πιστεῖ λαμβάνουσι. Περὶ τούτου τοῦ πλοῦτος ἡμῶν λέγει ὁ Κύριος, ὅτι *Ὅμοια ἐστὶ ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν θησαυρῷ κεκρυμμένῳ ἐν ἄρτῳ*, ἔχουν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ κρυπτόν ἐν ἡμῖν ἐν ἡμέρᾳ τοῦ θείου βαπτίσματος. Περὶ τοῦ καὶ ὁ Παῦλος φησι· *Ἐχόμεν δὲ τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν δοτεραινοῖς σκεύεσιν*, ἔχουν ἐν τοῖς πηλίνοις ἡμῶν σῶμασι· καὶ πάλιν·

¹⁰ II Cor. iv, 7.

(10) Ms. φανῶσι.

(11) Ms. μεταλαμβάνων.

(12) Ms. βαπτιζόμενοι.

ὅτι οὐκ οἴδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ῥαδὸς Θεοῦ ἐστὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; Ταῦτα δὲ ἡμῖν ἀναγκαίως εἰς μέσον ἦλθε, πότεν ὀφείλει γινώσκειν ὁ Χριστιανὸς, ὅτι εἶλαβε τὸ ἅγιον βάπτισμα, καὶ ὅτι ἐστὶ Χριστιανὸς ἀληθινός. Οὐδὲ γὰρ τὸ εἰσερχεσθαι εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τοῦτο ἐστὶ τὸ σημεῖον τοῦ ἀληθινοῦ Χριστιανοῦ· πολλοὶ γὰρ καὶ ἀνάξιοι εἰσέρχονται σὺν ἡμῖν. Οὐδὲ τὸ ποιεῖν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, οὐδὲ τὸ μεταλαμβάνειν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, τοῦτο ἐστὶ τὸ σημεῖον τοῦ ἀληθινοῦ Χριστιανοῦ. Ἰσως γὰρ καὶ ἀπιστοὶ τινες καὶ αἱρετικοὶ μεταλαμβάνουσι, καὶ πάντα ὅσα ποιούμεν ποιοῦσιν αὐτοί. Ἀλλ' ὡς προσέειπον, τὸ σημεῖον τοῦ ἀληθινοῦ Χριστιανοῦ (13), ὅπερ ἐχαρίσατο ὁ Θεὸς τῷ Χριστιανῷ, οὐκ ἐξωθέν ποθεν, οὐδὲ ἐν πλατὶ λιθίναις αὐτὸ δέδωκεν, ἀλλ' ἐν πλατὶ καρδίας σαρκίνας.

Οὐκοῦν ἐσωθέν ἐν ἑαυτοῖς ψηλαφῶμεν, εἰ ἔχομεν ὅπερ ἐδώρησατο ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐν τῷ βαπτίσματι σημεῖον, καὶ δῶρον καὶ χάρισμα καὶ θησαυρόν. Τὰ γὰρ Εὐαγγέλια καὶ οἱ προφῆται καὶ οἱ διδάσκαλοι καὶ ἀπόστολοι, πιστὴν βηματικὴν Θεοῦ ἡμᾶς ἐξ ἀκοῆς διδάσκουσιν· ὁ δὲ Θεὸς οὐ διὰ βημάτων ἀκοῆς, ἀλλὰ διὰ πραγμάτων ἐνυποστάτων ἐν τῇ ψυχῇ διδάσκει τὸν ἀνθρώπον, τί ἐστὶ Χριστιανός. Διὰ τοῦτο, φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι Ἔστι πίστις ἐξ ἀκοῆς; καὶ, Ἔστι πίστις ἐλαττωμένων ἐνυποστάσεων πραγμάτων, καὶ ἐλεγχος οὐ βλεπομένων. Τοιγαροῦν ἰδοὺ μεμαθήκαμεν, τί τὸ σημεῖον τοῦ Χριστιανοῦ, ὅπερ οὐδεμία ἄλλη πίστις κέκτηται ἐπὶ τῆς γῆς. Ἀλλὰ μακάριοι οἱ τοῦτο λαβόντες, καὶ ἔχοντες, καὶ σὺν αὐτῷ ἐκ τοῦ βίου ὑπάγοντες· αὐτῶν γάρ ἐστιν ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν.

Apud S. Joannem Damascenum, lib. III *De Imagin.*, opp. tom. I, pag. 385.

ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ.

Ἐρώτησις. Τῆς Γραφῆς ὑμῶν μηδαμοῦ ἐπιτρέπουσιν ὑμῖν προσκυνεῖν τὸν σταυρὸν, τίνος χάριν λοιπὸν αὐτὸν προσκυνεῖτε; Εἰπατε ἡμῖν τοῖς Ἰουδαίοις καὶ Ἑλλήσι, καὶ πᾶσι τοῖς ἐπερωτῶσιν ὑμᾶς ἔθνεσι.

Ἀποκρισις. Διὰ τοῦτο, ὦ ἀνόητοι καὶ ἀναιδεῖς, τῇ καρδίᾳ, τάχα συνεχώρησεν ὁ Θεός (14) παντὶ ἔθνει σεβομένῳ τὸν Θεόν, πάντως προσκυνεῖν τι ἐπὶ τῆς γῆς, ἔργον ἀνθρώπου ὑπάρχον, ἵνα μηκέτι δύνωνται ἐγκαλεῖν τοῖς Χριστιανοῖς περὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ τῆς τῶν εἰκόνων προσκυνήσεως. Ὅπερ οὖν ὁ Ἰουδαῖος προσεκύνει τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης, καὶ τὰ δύο χερουβὶμ τὰ χωνευτὰ καὶ χρυσεᾶ, καὶ τὰς δύο πλάκας, ἃς ἐλάξευσε Μωϋσῆς, μηδαμοῦ ἐπιτραπείς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ταῦτα προσκυνεῖν ἢ ἀσπάζεσθαι· οὕτω καὶ οἱ Χριστιανοὶ οὐχ ὡς Θεὸν τὸν σταυρὸν ἀσπάζομεθα, ἀλλὰ δεικνύντες τὴν τῆς ψυχῆς ἡμῶν γνῶσιν περὶ τὸν σταυρωθέντα διδάσκουσιν.

¹³ I Cor. III, 16. ¹⁴ Rom. X, 17; Galat. III, 2.

(13) Ms. Χριστιανισμοῦ.

(14) Eadem Lequienius reperit in cod. reg. Christianiss. 2951, expressa his verbis: Καὶ γὰρ ὡς συνεχώρησεν ὁ Θεὸς προσκυνεῖν πᾶν ἔθνος χειροποίητα, Ἰουδαίους τινὰς πλάκας ἐκείνας, ἃς ἐλάτο-

A Spiritus Dei habitat in vobis ?? Hæc autem necessario a nobis adducta sunt, unde quis cognoscere debeat, quod accepit sanctum baptismum, et quod verus est Christianus. Non enim Ingressus in ecclesiam indicium est veri Christiani; multi enim indigni nobiscum ingrediuntur. Neque vero munire se crucis signo, neque percipere corpus Christi, argumentum est veri Christiani: fortasse enim infideles quidam et hæretici sacrorum participes sunt, et omnia quæ facimus faciunt etiam ipsi. Sed, ut ante dixi, nota veri Christiani est, quam concessit Deus Christiano, non extrinsecus, neque in tabulis lapideis ipsam dedit, sed in tabulis cordis carnis.

Igitur tentemus in nobis ipsis ex imis sensibus, an habeamus indicium quod largitus est nobis Deus in baptismo, et donum et munus et thesaurum. Nam Evangelia et prophetæ, et apostoli, et doctores verbo tenus Dei fidem nos edocent ex auditu; sed Deus non per verba, sed per actiones quæ inhaerent in animo, docet hominem quid sit Christianus. Idcirco, inquit Paulus, *Fides ex auditu* ¹³; et: *Fides est rerum sperandarum substantia, argumentum eorum quæ non videntur* ¹⁴. Quapropter jam didicimus quod sit indicium Christiani, quod quidem nulla res alia comparavit in terra; verum beati qui hoc perciperunt et continent et cum ipso ex hac vita excedunt: eorum enim est regnum cælorum.

HIERONYMI PRESBYTERI HIEROSOLYTORUM.

Judei interrogatio. Quandoquidem Scriptura vestra crucem adorare nusquam vobis permittit, cur igitur ipsam vos adoratis? Respondete nobis Judæis et Græcis, cæterisque omnibus qui hoc a vobis quaerimus.

Christiani responsio. Idcirco, o stulti et vesani corde, forsitan permisit Deus omni genti colenti se, ut aliquid in terris omnino veneraretur, quod hominis arte factum esset, ne in crimen Christianis verteretur quod crucem et imagines adorarent. Quemadmodum igitur Judæus arcam fœderis adoravit, et duo cherubim aurea et confatilia, duasque tabulas quas dolâverat Moyses, cum tamen Deus nullibi concesserit ut eâ adoraret et coleret: ita nos quoque Christiani, non tanquam Deum crucem colimus, sed ut sincerum animi nostri erga eum qui crucifixus est, affectum demonstremus.

¹³ Heb. XI, 1.

μησε Μωϋσῆς, καὶ τὰ δύο χερουβὶμ τὰ χρυσεᾶ οὕτως καὶ ἡμῖν τοῖς Χριστιανοῖς ἐδώρησατο τὸν σταυρὸν, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἔργων τὰς εἰκόνας γράφειν καὶ προσκυνεῖν καὶ δεῖξαι τὸ ἔργον ἡμῶν.

PATRES ÆGYPTII SÆCULI IV.

ANNO DOMINI CCCXLV

SANCTUS ORSIESIUS

ABBAS TABENNENSIS.

NOTITIA

(GALLAND., *Veterum Patrum Biblioth.*, t. V, Proleg., p. viii.)

I. Orsiesius, quemadmodum ab Hieronymo vocatur et in *Codice Regularum* Holsteniano (a), Græce Ὁρσισιος, gente fuisse videtur Ægyptius. Monasticam vitam amplexus sub disciplina sancti Pachomii Tabennensium monachorum institutoris, usque adeo profecisse perhibetur, ut ab eo, juvenis licet, cœnobii Chenobosciensis, ἐν Χηνοβουσίᾳ, rector fuerit designatus; teste anonymo vitæ sancti Pachomii scriptore cœvo (b). Quin et suos monachos aliquando allocutus sanctus ille Abbas (c), *Dico vobis*, inquit, *Orsisiū in domo Domini lampadis instar aureæ splendorem diffundere; atque in ipso illud adimplebitur quod scriptum est: « Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo »*. Δέγω ὑμῖν, οὕτως προσόπτων Ὁρσισιος, λυχνία ἐστὶν χρυσῇ ἐν οἴκῳ Κυρίου· καὶ τὸ γεγραμμένον καταλήφεται αὐτόν. Ἐρμυσμένη ὑμᾶς ἐν ἀνδρὶ παρόντι ἀγγέλῳ παραστήσῃ τῷ Χριστῷ. Neque aliter de Orsio existimasse comperitur sanctus Antonius abbas, qui eum Israelitam, id est, Deum videntem, ejusque monachos Israelitæ filios appellare consueverat (d).

Eximia itaque virtute præditus beatus Orsiesius post obitum sancti Pachomii anno 349, quamvis relictans nec sine multo gemitu, monachorum Tabennensium regimini præficiatur (e). Crescente interim cœnobarum multitudinem, tanto oneri ferendo sese imparem reputans, collegam sibi adseivit Theodorum monachum, juniorem quidem, sed vitæ

A sanctimonia morumque suavitate præstantem, eo- que postmodum in sui ipsius locum successore, ad monasterium Chenobosciense se contulit (f). Verum circa annum 368 ad cælum evocato sancto Theodoro abbate, Orsiesius magni Athanasii rogatu (g) Tabennensium monachorum curam denuo suscepit: quo quidem munere haud modico temporis spatio, χρόνον πολὺν, rite perfunctus (h), plenus dierum ad superos evolasse anno circiter 380 existimatur.

II. Erat Orsiesius abbas non solum pietate, sed et eloquio præstans, sacrarum in primis Scripturarum meditationi ac studio impense addictus; ejusque sermonum vis ac robur in fratrum consolationem perpetuo videbatur accrescere; neque nudas modo in spiritualibus colloquiis parabolas, sed earum etiam expositionem proferebat, inquit laudatus scriptor cœvus (i). Concinit Gennadius, qui hæc de eo literis consignata reliquit (j): Orsiesius, vir in sanctis Scripturis ad perfectum instructus, composuit librum divino conditum sale, totiusque monasticæ disciplinæ instrumentis constructum; et ut simpliciter dicam, in quo totum pene Vetus et Novum Testamentum compendiosis dissertationibus, juxta monachorum dulcoratam necessitatem, invenitur expositum; quem tamen vice testamenti prope diem obitus sui patribus obtulit.

Miratur Basnagius (k), et jure quidem, existimasse Caveum (l) Orsiesii librum cujus meminit Gennadius, jam diu interiisse; quandoquidem ex iis cha-

^a II Cor. xi, 2.

(a) Holsten. *Cod. Reg.*, pag. 119 seq., edit. Rom. 1661, et infra, § 3.

(b) Apud Bolland. *Act. SS. Mali* tom. III, pag. 45, Gr., § 76.

(c) Ibid.

(d) Ibid., § 77.

(e) Ibid., pag. 44, § 75.

(f) Ibid., pag. 47, § 83.

(g) Athan., tom. I, pag. 868.

(h) Apud Bolland., l. c. pag. 50, § 95.

(i) Ibid., pag. 45, § 78.

(j) Gennad. lib. *De vir. illustr.*, cap. ix.

(k) Basnag. *Ad Thes. Canis.*, tom. I, pag. 168, § V.

(l) Cav. *Hist. litt.*, tom. I, pag. 209.

racteribus quibus librum ejusmodi fuisse insignitum tradit presbyter Massiliensis, illum eundem esse in comperto est, qui *Orsiesii Doctrina de institutione monachorum* inscribitur; quem quidem non-gentis et amplius abhinc annis Benedictus Anianensis abbas operi suo *De regulis diversorum Patrum* intexit, sæculo demum superiore sub titulo *Codicis Regularum* ab Holstenio evulgato (a). Quisquis enim Orsiesianam Doctrinam illam inspexerit, perspiciet enimvero ad eam plane digitum intendisse Gennadium, cum eo in opere non solum monasticam disciplinam edoceat beatissimus ille Pater, verum etiam, quo spiritualia documenta cœnobarum animis aliis insigat, librum ferme integrum ex locis cum Veteris tum Novi Testamenti contexat. Quid quod sanctus Anianæ abbas Benedictus eandem Orsiesii Doctrinam in sua *Concordia Regularum* haud infrequenter commemorat?

Exstat præterea editus a Canisio ex vetere Latina versione libellus, ejusdem ut videtur Orsiesii, *De sex cogitationibus sanctorum*: nimirum de Deo, de passione Christi, de hora transitus, de die iudicii, de inferno et de vita æterna. Quamvis autem hujusmodi opusculum junioris alicujus scriptoris setum esse suspicetur Caveus, Orsiesio tamen nostro ascribendum arbitrantur præ cæteris Basnagius (b) et Fabricius (c). Neque immerito sane: quippe conveniunt nomina, inquit editor *Thesauri Canisiani*; convenit scopus admodum pius; convenit et stylus: quanquam enim brevissima sit illa sententiarum collectio, attamen ibi plurima Veteris et Novi Testamenti loca congeruntur (quemadmodum in Doctrina), quorum ope fides firmari, et sanctorum pietas innutriti possit.

III. Utrumque porro sancti abbatis Orsiesii opusculum, primitus Ægyptiace ab auctore conscriptum, deinde Græco sermone redditum, postremo Latine interpretatus est sanctus Hieronymus. Siquidem in præfatione ad *Regulam sancti Pachomii* hæc habet Doctor maximus: *Accepi libros ab homine Dei Silvano presbytero mihi directos, quos*

A ille Alexandria missos susceperat, ut etiam injungeret transferendos. Aiebat enim quod in Thebaidis cœnobiis — habitarent plurimi Latinorum, qui ignorarent Ægyptiacum Græcumque sermonem, quo Pachomii et Theodori et Orsiesii præcepta conscripta sunt. Paucisque interjectis: Itaque, subdit, accito notario, ut erant de Ægyptiaca in Græcam linguam versa, nostro sermone dictavi. Præfationem vero suam claudit sanctus Doctor his verbis: *Simplicitatem Ægyptii sermonis imitati sumus, — ne viros apostolicos et totos gratiæ spiritalis sermo rhetoricus immutaret. Cætera autem quæ in eorum tractatibus continentur prælibare nolui, ut in suis discantur auctoribus; et de fontibus potius quam de rivulis bibant, quos sanctæ conversationis studia delectant. Huc usque Hieronymus.*

Ex quibus ergo compertum sit, ut equidem arbitror, sanctum Doctorem non solum Pachomii et Theodori, sed etiam Orsiesii, quorum nempe paulo ante simul meminerat, litterarum monumenta Latine vertisse. Accedit præterea eorumdem Patrum Ægyptiorum scripta sæculo v desinente Latinis innotuisse, ut ex Gennadio erudimur (d); qui quidem nonnisi ex versione Hieronymiana ejusmodi notitiam sibi demum comparasse merito existimantur. Neque aliter hac de re censuit cl. Tillemontius (e).

Quæ cum ita se habeant, in postrema operum sancti Doctoris editione Veronensi opportunum fortasse locum nacta fuisset hæc Orsiesii Doctrina Hieronymiana versio, eo scilicet nomine quo eruditissimus editor *Pachomii Regulam*, nec non ejusdem ac Theodori epistolas illuc primus invexit. Horum namque trium sanctorum abbatum Tabennensium opera Græce reddita junctim ab homine Dei Silvano presbytero accepit sanctus Doctor, eaque simul ut erant de Ægyptiaca in Græcam linguam versa proprio sermone dictavit, ut modo ab eo accepimus.

Quod superest, Orsiesii Doctrinam ex *Codice Regularum* Holsteniano editionis Romanæ descriptimus: libellum vero *De sex cogitationibus sanctorum*, ex *Thesauri* Canisiano.

(a) Holst. Cod. Reg., pag. 121-154.

(b) Basnag., l. c. pag. 167.

(c) Fabric. Bibl. Lat. med. et infim. ætat. t. V, p. 507.

(d) Gennad. lib. De vir. illustr., cap. 7, 8, 9.

(e) Tillem. Mém. eccles. tom. VII, pag. 686, not. 16, sur saint Pacôme.

SANCTI ORSIESII

ABBATIS TABENNENSIS

DOCTRINA DE INSTITUTIONE MONACHORUM.

I. Audi, Israel, mandata vitæ, auribus percipe, et intellige prudentiam. Quid est, Israel, quod in terra

inimicorum es? inveterasti in terra aliena, commaculatus es cum mortuis, comparatus es cum his qui

in inferno sunt, et dereliquisti fontem sapientiae. Per viam Dei si ambulasses, forsitan habitaveris in pace. Disce ergo, ait, ubi est prudentia tua, ubi est fortitudo gloriæ atque virtutis, ubi est intelligentia, ubi est lux oculorum et pax. Quis invenit locum ejus, et quis ingressus est ad thesauros illius? Hæc loquebatur Baruch propter eos qui in terram Babylonis et inimicorum suorum ducti sunt in captivitatem, quia noluerunt prophetarum suscipere mandata, et oblii sunt legis Dei quæ data est per Moysen. Idcirco induxit Deus super eos poenas atque supplicia, et captivitatis subdidit jugo, erudiens ergo eos ut suos, et quasi pater illos emendans, nolensque perire correctos, sed salvare cupiens per pœnitentiam.

II. Unde et nos apostolicorum debemus meminisse verborum, qui ait: Si naturalibus ramis non pepercit, nec nobis parces². Et Dei præcepta complere negligimus? Hæc omnia in figuris contingebant illis; scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines sæculorum deveniunt³. Et illi quidem de urbe Judæ translati sunt ad urbem Chaldæorum, in terris mutantes loca; nos autem si Deus viderit negligentes, in futuro sæculo amittemus civitatem nostram; et lætitiæ deserentes, trademur poenarum captivitati, perdemusque gaudium sempiternum, quod patres nostri et fratres labore instabili repererunt.

III. Igitur non nos vincat oblitio, nec patientiam Dei existimemus ignorantiam, qui idcirco sustentat et differt, ut ad meliora conversi, cruciatibus non tradamur. Quando peccamus, non putemus Deum consentire nostris peccatis, quia non statim vindicat; sed illud cogitemus, quod cito exeuntes de sæculo separabimur in futuro a patribus et fratribus nostris, qui locum victoriæ possident. Quem et nos habebimus, si illorum voluerimus calcare vestigia, et illud attendere, quod apostolus Paulus hic quoque sanctos a peccatoribus separat, et tradit delinquentes in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat⁴. Beatus homo qui timet Dominum, et quem corripit ut emendetur; et legem suam docet eum, ut ambulet in mandatis ejus omnibus diebus vitæ suæ; qui non murmurat pro peccato suo.

IV. Itaque et nos scrutemur vias nostras, et gressus proprios dijudicemus; revertamurque ad Dominum, et levemus cum manibus nostris corda nostra in excelsum et in cælum, ut in die iudicii adjutor noster sit, et non confundamur cum loquemur inimicis nostris in porta⁵, sed magis digni simus illud audire: *Aperite portas, ut ingrediat populus, qui custodit justitiam et veritatem*⁶. Cui veritas cordi est, et qui possidet pacem, dicere potest: Quia in te speravimus, Domine, in æternum. Recorde-mur Domini, et Hierusalem ascendat super cor nostrum. Ne obliviscamur illius hominis, de quo scri-

ptum est: *Benedictus homo qui confidit in Domino, cujus est spes in eo; erit quasi lignum fructiferum iuxta aquas, et ad humorem mittit radices suas; non timebit cum ætus advenerit, habebitque frondentes ramos, et in tempore siccitatis virebit, poma sollicita germinans. Grave cor in omnibus, et homo est, et quis cognoscit eum? Ego Dominus scrutans corda et renes, ut reddam unicuique secundum vias suas*⁷.

V. Meminerimus nostri, nec contemnamus delicta quæ fecimus; et singula mandata patris nostri, et eorum qui nos docuerunt, corde sollicito pertractemus, non solum credentes in Christo, sed et pro ipso patientes, et scientes illud mysterium de quo dicitur: *Spiritus vultus nostri, Christus Dominus*⁸; et alibi: *Lucerna pedibus meis lex tua, et lumen semitis meis*⁹; et iterum: *Eloquium Domini vivificavit me*¹⁰; et: *Lex Domini immaculata, convertens animas. Mandatum Domini lucidum, illuminans oculos*¹¹. Et Apostolus: *Lex, inquit, sancta, et mandatum sanctum, et justum, et bonum*¹². Quæ omnia intelligentes, digni erimus audire: *Cum ceciderit justus non allidetur, quia Dominus sustentat manum illius*¹³; et iterum: *Septies cadet justus, et resurget*¹⁴.

VI. Nunc ergo, fratres, Deo agente patienter et nos ad pœnitentiam provocante, de gravi somno evigilemus, quia adversarius noster quasi leo rugiens circuit quærens quem devoret¹⁵, cui acriter resistendum est, et sciendum eadem etiam certamina nostris evenisse majoribus. Non deficiamus laborantes, jacentesque virtutum semina, ut in futuro gaudia melere possimus, audiamusque Paulum docentem: Tu autem qui servasti doctrinam, eruditionem, studium, patientiam, persecutionem¹⁶, et sanctorum exempla sectantes, permaneamus in eo quod cœpimus, habentes principem et perfectorem Jesum. Intelligamus comam capitis nostri in via, ut sit unguentum in barba nostra, ut ad oram perveniat vestimenti¹⁷, ut possimus implere universa quæ scripta sunt.

VII. Quapropter, o duces et præpositi monasteriorum ac domorum, quibus crediti sunt homines, et apud quos inveniuntur T, sive I, sive E, sive A, ut in commune dicam, quibus crediti sunt homines, singuli cum turmis suis expectent Salvatoris adventum, ut conspectui illius ornatum armis exercitum præparent. Ne refrigeretis eos in carnalibus, et spiritalia non tribuatis alimenta. Aut rursum docentis spiritalia, et in carnalibus affigatis, in escis videlicet atque vestitu. Sed et spiritaes et carnales cibos pariter tribuite, et nullam detis eis occasionem negligentiae. Aut quæ est ista justitia, ut fratres labore affligamus, et ipsi otio vacemus? aut eis jugum imponamus, quod ipsi ferre non possumus? Legimus in Evangelio: *Qua mensura*

² Baruch. iii, 9-15. ³ Rom. xi, 24. ⁴ I Cor. x, 41. ⁵ I Cor. v, 5. ⁶ Psal. cxxvi, 5. ⁷ Isa. xxvi, 2. ⁸ Jer. xvii, 7-10. ⁹ Thren. iv, 20. ¹⁰ Psal. cxviii, 105. ¹¹ Ibid. 50. ¹² Psal. xviii, 8. ¹³ Rom. vii, 12. ¹⁴ Psal. xxxvi, 24. ¹⁵ Prov. xxiv, 16. ¹⁶ I Pet. v, 8. ¹⁷ II Tim. iii, 10. ¹⁸ Psal. cxxxii, 2.

mensi fueritis, remetietur vobis¹⁹. Unde et laborem et refrigeria cum ipsis habeamus communia, nec discipulos servos putemus, et illorum tribulatio sit nostra lætitia, ne sermo evangelicus nos cum Phariseis corripiat: *Væ vobis legis peritis, qui ligatis onera importabilia, et imponitis ea super humeros hominum, et ipsi ne digito quidem audetis attingere*²⁰.

VIII. Sunt aliqui attendentes semetipsos, ut viventes juxta mandatum Dei sibi loquuntur, et dicunt: Quid mihi est cum aliis? Ego vero ut serviam Deo, et mandata ejus impleam, non ad me pertinet quid alii faciant. Hoc Ezechiel corripit dicens: *O pastores Israel, nunquid semetipsos pascunt pastores? nonne oves pascunt? Ecce lac comedistis, et lanis operimini; quod pingue est immolastis, et quod infirmum non confortastis; quod fractum est non ligastis; quod errabat non reduxistis, quod perierat non quæstistis, quod forte erat fecistis labore deficere, et dispersistis oves meas, eo quod non haberent pastores*²¹. Propterea ipse Dominus veniet cum senioribus et principibus suis, et complebitur illud in nobis: *Exactores vestri depradantur vos, et qui repetunt, errare vos faciunt*²². Quin magis audire debemus: *Beata terra, cujus rex filius: ingenui et principes tui in tempore comedunt in fortitudine, et non confundentur*²³.

IX. Ideo, o homo, usque ad unam animam quæ tibi credita est, monere non cesses et docere quæ sancta sunt, et te ipsum bonorum operum præbere exemplum, et cavere quam maxime, ne alterum ames et alterum oderis; sed et cunctis exhibeas æqualitatem: ne forte quem tu diligis, Deus oderit; et quem tu oderis Deus diligat. Nulli erranti pro amicitia consentias, et alterum premas, et alterum subleves, et pereat labor tuus. Sedentes in locis humilioribus in quibus Pater noster præcipit penitus non sedendum, caveant præpositi domorum, ne forsitan quilibet unus ex fratribus præposito injuriam fecerit, et iratus ille discernat, ac dicat: Quid causæ habeo ad hominem contemptorem? Faciat quod vult, ad me non pertinet; nec eum moneo, nec errantem corripio; sive salvetur, sive pereat, ad me non pertinet. O homo, quid hæc loqueris? intellige quo furore supereris; et odium occupavit cor tuum, ut magis tuo vitio quam suo peccato frater pereat; cui debes ignorare et eum suscipere pœnitentem, ut possis illud evangelicum dicere: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*²⁴. Si ergo vis ut Deus peccata tua tibi dimittat; et tu dimitte fratri tuo quicquid illud est quod in te peccavit, memor illius præcepti: *Ne oderis fratrem tuum in corde tuo*²⁵; et Salomonis monentis: *Suscita civem tuum pro quo spondidisti*²⁶; et iterum: *Ne cesses erudire parvulum; si enim virga percusseris eum, non morietur*²⁷. Moysen quoque ausculta dicentem: *Correptione corripies proximum*

A *num, ne habeas peccatum pro eo*²⁸. Ne eveniat rursum illud Salomonis: *Qui non prædicat filio, ut se custodiat a perditionibus, velociter dissolvetur*²⁹.

X. Omnes quibus fratrum cura commissa est, parent se adventui Salvatoris et formidoloso tribunali ejus. Si enim pro se ipso reddere rationem, plenum est discriminis ac timoris; et quanto magis pro alterius culpa subire cruciatum, et incidere in manus Dei viventis? Nec possumus obtendere ignorantiam, cum scriptum sit: *Omne factum Deus adducet in iudicio, in omnibus quæ neglecta sunt, sive bonum, sive malum*³⁰; et in Apostolo legimus: *Omnes nos oportet manifestari ante tribunal Christi, ut unusquisque recipiat pro eo quod operatus est, sive bonum, sive malum*³¹. Isaias quoque diem constitutionis significat, in qua iudicaturus sit Deus orbem terræ in iustitia, dicens: *Ecce dies Domini insana-bilis venit furoris et iræ, ut ponat orbem terræ in deserto, et perdat peccatores de eo*³². Scimus quia omnia quæ in lege scripta sunt, et prophetarum nobis vaticinia prædixerunt, sanctius quoque Pater noster erudit, nos esse retinendos et reddituros rationem de singulis, quare non fecerimus ea, aut negligentius fecerimus. Loquitur enim cui traditum est a Patre omne iudicium, et Veritas erudit veritatem: *Non putatis quia ego accuso vos ad Patrem; est qui vos accusat Moyses, in quo vos speratis. Si enim crederetis Moysi, crederetis et mihi: de me enim ille scripsit*³³.

C XI. Ex quibus omnibus discimus, quod oporteat nos stare ante tribunal Christi, et de singulis non solum operibus, sed et cogitationibus iudicari; et post rationem vitæ nostræ, etiam pro aliis qui nobis crediti sint, reddituros esse similiter rationem. Et hoc non solum de præpositis domorum audiendum est, sed et de monasteriorum principibus, et de singulis fratribus qui reputantur in plebem: quia omnes invicem debent sua onera portare, ut adimpleant legem Christi³⁴, et audiant Apostolum scribentem ad Timotheum: *O Timothee, depositum custodi, devitans profanas vorum novitates, et professionem falsi nominis scientiæ*³⁵. Et nos habemus depositum a Deo traditum, conversatione fratrum, pro quibus laborantes et exspectamus futura præmia, ne forsitan dicatur et nobis: *Dimitte populum istum, ut abeat*³⁶; et traditiones Patris nostri deserentibus ingeratur: *Qui habent legem non novērunt me, pastores egerunt impie in me*³⁷. Unde alios corripit dicens: *Ego dedi hereditatem meam in manu tua, tu autem non dedisti ullam misericordiam; senes aggravasti iugo*³⁸. Quod et nos non solum audire, verum etiam intelligere necesse est: *Qui enim ignorat, ignorabitur*³⁹. Et in alio loco scriptum est: *Quia tu scientiam meam repulisti,*

¹⁹ Matth. vii, 2. ²⁰ Matth. xxiii, 4. ²¹ Ezech. xxxiv, 2-5. ²² Isa. iii, 42. ²³ Eccle. x, 47. ²⁴ Matth. vi, 42. ²⁵ Lev. xix, 17. ²⁶ Prov. vi, 1. ²⁷ Prov. xxiii, 13. ²⁸ Lev. xix, 17. ²⁹ Prov. xix, 18. ³⁰ Eccle. xii, 14. ³¹ II Cor. v, 10. ³² Isa. xlii, 9. ³³ Joan. v, 45, 46. ³⁴ Gal. vi, 5. ³⁵ I Tim. vi, 20. ³⁶ Exod. v, 1. ³⁷ Jer. ii, 8. ³⁸ Isa. xlvii, 6. ³⁹ I Cor. xiv, 38.

et ego repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi ⁴⁰.

XII. Itaque, fratres charissimi, qui cœnobiorum vitam et præcepta sectamini, state in arrepto semel proposito, et implete opus Dei, ut Pater qui primus instituit cœnobia, gaudens pro nobis loquatur ad Dominum: Sicut tradidi eis, sic vivunt. Quod idem et Apostolus adhuc in corpore constitutus loquebatur: *Laudo autem vos, quod in omnibus meministis mei; et sicut tradidi vobis, traditiones meas custodistis* ⁴¹.

XIII. Et vos ergo, monasteriorum principes, estote solliciti, et adhibete omnem curam pro fratribus cum timore et iustitia Dei; nec abutamini potestate in supplicia, sed exemplum præbete vos cunctis et subdito gregi, sicut et Dominus noster in omnibus exemplum se præbuit, qui posuit quasi oves familias, ut misereamini gregi vobis credito, et memineritis apostolicæ sententiæ, in qua ait: *Nihil subtrahi, ut non annuntiarem vobis omnem voluntatem Dei* ⁴²; et iterum: *Non cessavi deprecando unumquemque vestrum, et docendo vos publice* ⁴³. Videte quanta viscera et quanta misericordia fuerint in homine Dei, qui non solum sollicitus est pro omnibus Ecclesiis, sed languet cum languentibus, et omnium sustinet passiones. Caveamus, ne per nostram negligentiam aliquis scandalizetur et corruat, et obliviscamur verborum Domini Salvatoris, qui in Evangelio loquitur: *Pater, quos dedisti mihi, non perdidisti ex eis quemquam* ⁴⁴. Nullam animam contemnamus, ne quisque per nostram duritiam pereat. Si enim aliquis propter nos fuerit mortuus, anima nostra pro illius anima tenebitur in reatu. Quod quidem et Pater noster indesinenter nobis solebat inculcare, et monebat, ne illud eloquium impleretur in nobis: Singuli opprimunt proximum suum. Et iterum: *Si invicem mordetis et devoratis, videte ne ad invicem consumamini* ⁴⁵. Ex quo apparet quod qui alterius servat animam, custos animæ suæ sit.

XIV. Sed et vos qui secundi estis monasterii, primos vos exhibete virtutibus, ne quis vitio vestro pereat. Ne incurritis in illud opprobrium in quod incurrit ille, qui comedit et bibit cum ebriis, et non dedit in tempore suo conservis cibaria: *Et venit Dominus in die qua non sperat, et in hora qua nescit, ut dividat eum, et ponat partem ejus cum hypocritis, ubi fletus et stridor est dentium* ⁴⁶. Ne quos apprehendat e vobis similis condemnatio, sed cum tempora venerint refrigerii, mereamur audire: *Euge, serve bone et fidelis, quia super modicum fuisti fidelis, supra multa te constituam; intra in gaudium Domini tui* ⁴⁷.

XV. Vos quoque, præpositi domorum singularum, parati estote ad respondendum omnibus, qui a vobis exigunt rationem super ea fide quæ in vobis est ⁴⁸. Monete eos qui inordinati sunt, consolamini pusil-

animes, sustinete infirmos, patienter agite ad omnes, et audite Apostolum monentem: *Et vos, patres, nolite ad iram provocare filios vestros, sed enutrite illos in disciplina et admonitione Domini* ⁴⁹; et scitote, quia cui plus datum est, plus quaeretur ab eo; et cui plus creditum est, amplius exigitur ⁵⁰. Nec tantum ea consideretis quæ vobis prosint, sed illa quæ proximis; et impleatur in vobis Scriptura dicens: *Quia vos sequimini unusquisque utilitatem domus suæ; idcirco continebit cælum rorem suum, et terra non dabit fructus suos, quoniam ingravastis contra me sermones vestros* ⁵¹. Dicitur et alibi: *Quia non fecistis uni ex minimis meis, nec mihi fecistis* ⁵².

XVI. Sæpius dicam, et eadem repetam: Cavete ne alios diligatis, alios oderitis; ne hunc sustentetis, et illum negligatis, et cassus inveniat labor vester, et omnis sudor pereat; et quando exieritis de corpore, et de mundi hujus turbine liberati, portum vos putaveritis quietis intrare; tunc inveniat is injustitiæ naufragia, et in qua mensura mensi estis, remetiatur vobis ab eo qui personas in iudicio non accipit. Si quid mortale aut aliquid turpitudinis ob negligentiam præpositorum in domibus commissum fuerit, post illorum propria supplicia, præpositus quoque reus tenebitur criminis: quod nobis semper sanctæ memoriæ Pater noster solebat ingerere.

XVII. Quamobrem cum omni cautione et sollicitudine singuli commissum sibi gregem custodiant, et imitentur pastores de Evangelio, ad quos non dormientes, sed vigilantes venit angelus Dei, et Salvatoris eis annuntiavit adventum ⁵³. Qui et ipse loquitur: *Pastor bonus animam suam ponit pro ovibus suis: qui autem mercenarius est, et non est pastor, cujus non sunt oves, videt lupum venientem, et dimittit gregem et fugit, et lupus rapit eum atque devastat, quia mercenarius est, et non ad eum pertinet de ovibus* ⁵⁴. De bonis autem pastoribus Lucæ scribit historia: *Erant autem pastores observantes, et custodientes vigilas noctis super gregem suum. Et angelus Domini venit ad eos, et gloria Dei circumfudit eos, et timuerunt timore magno. Dixitque eis angelus: Nolite timere, ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo: Quia est hodie vobis natus Salvator, qui est Christus Dominus in civitate David. Et hujus rei signum erit vobis: Invenietis infantem pannis involutum, et positum in præsepi* ⁵⁵. Num illi soli eo tempore pascebant oves, et per desertum sequebantur gregem? Sed quia soli erant solliciti, et naturalem noctium somnum insidiantium luporum timor superabat; idcirco primi audire meruerunt quod in vicino sit: at Hierosolyma dormiens ignorabat. Unde et David dicit: *Ecce non dormiet, qui custodit Israel* ⁵⁶. Itaque et vos cum tremore et timore vigilate, operantes ve-

⁴⁰ Ose. iv, 6. ⁴¹ I Cor. xi, 2. ⁴² Act. xx, 20. ⁴³ Matth. xxiv, 50, 51. ⁴⁴ Matth. xxv, 21, 23. ⁴⁵ Agg. i, 9, 10. ⁴⁶ Matth. xxv, 45. ⁴⁷ Luc. ii, 8.

⁴⁸ Ibid. 31. ⁴⁹ Joan. xvii, 12. ⁵⁰ Gal. v, 15. ⁵¹ I Petr. iii, 15. ⁵² Ephes. vi, 4. ⁵³ Luc. xii, 48. ⁵⁴ Joan. x, 11-13. ⁵⁵ Luc. ii 8-12. ⁵⁶ Psal. cxi, 4.

stram salutem, et scientes quod universitatis Dominus, per quem omnis caro receptura est quidquid operato est, post resurrectionem solis apostolis apparuit, et dixit apostolorum principi Petro: *Simon Joannis, diligis me plus his? Respondit ei: Domine, tu scis quia ego diligo te. Dicit ei Jesus: Pisce agnos meos. Dicit ei rursum secundo: Simon Joannis, diligis me? Respondit ei: Etiam Domine, tu scis quia diligam te. Dicit ei: Pisce oves meas*⁸⁷. Tertio præcepit ut pasceret oves: et in illo omnibus nobis hoc injunxit officium, ut diligenter pascamus oves Domini, et in die visitationis ejus pro labore ac custodia recipiamus quæ nobis in Evangelio promisit, dicens: *Pater, volo ut ubi sum ego, et isti sint mecum*⁸⁸. Et iterum: *Ubi ego sum, ibi et minister meus erit*⁸⁹. Respiciamus ad promissa; et ad præmia creduli, facilius omnem perferamus laborem, ambulantes sicut ambulavit ipse Dominus, qui promissor est præmiorum.

XVIII. Vos quoque qui secundi estis singularum domorum, humilitatem sectamini et modestiam; et singula præcepta majorum vitæ communis normam putate, ut in illis conservandis vestras servetis animas, et similes sitis ei qui ait: *Anima mea in manibus meis semper*⁹⁰. Filius glorificet patrem, et lætaminus fructibus vestris, quia absque operibus et fructibus nullus Domini societate lætabitur, ut cum habueritis fructum in Domino, ipso hærede et co-hærede potiamini.

XIX. Sed et vos omnes fratres, qui subjecti estis per ordinem liberæ servitutis, habetote accinctos lumbos vestros et ardentes lucernas in manibus; similes servorum qui exspectant dominum suum quando revertatur de nuptiis, ut cum venerit et pulsaverit, statim aperiant ei. *Beati servi, quos veniens Dominus invenerit vigilantes*⁹¹. Sic et vobis fiet, si longus labor lassitudinem non operetur in vobis; vocabimini ad cœleste convivium, et angeli ministrabunt vobis. Hæ sunt repromissiones custodientium mandata Dei, et ista præmia futurorum. *Gaudete in Domino*; rursum dico, *gaudete*⁹². Subjecti Patribus cum omni obedientia; sine murmurationibus et cogitationibus variis, simplicitatem animæ ad bona opera perferentes, ut pleni virtutibus et timore Dei, digni efficiamini adoptione Dei. *Arripite scutum fidei, in quo possitis omnes sagittas diaboli ardentes resistere, et gladium spiritus, quod est verbum Dei*⁹³. *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ*⁹⁴. Audite Paulum loquentem: *Filii, obedite parentibus*⁹⁵, et possidete salutem animarum vestrarum per eos qui vobis præpositi sunt. Et in alio quoque loco scriptum est: *Acquiescite principibus vestris et subijcimini, quia ipsi vigilant pro animabus vestris, rationem reddentes pro vobis*⁹⁶. Et

semper illud timete, quod idem Apostolus loquitur: *Templum Dei estis, et Spiritus Domini habitat in vobis. Si quis autem templum Dei violaverit, disperdet illum Deus*⁹⁷. Et iterum: *Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in diem redemptionis justi judicii*⁹⁸.

XX. Servate pudicitiam corporis vestri, ut sitis hortus conclusus, fons signatus⁹⁹. Qui enim natus ex Deo, non peccat; quoniam semen illius in eo permanet¹⁰⁰. Idem Joannes loquitur: *Scribo vobis, juvenes, quoniam fortes estis, et sermo Dei in vobis permanet, et vicistis malignum*¹⁰¹. Cum et vos viceritis inimicum, Deo vobis præbente auxilium, tunc et ipse dicet: *Eruam eos de inferno, et redimam eos de morte: ubi est, mors, contentio tua? ubi est, mors, stimulus tuus*¹⁰²? Si vero mortem devorabimus, superabimus eam, et dicetur nobis: *Mors eis nequaquam dominabitur*¹⁰³: quoniam mors qua peccato mortui semel sumus, in nobis mortua est, et vita qua in Christo vivimus, semper vivimus. Qui enim in carne moritur, justificabitur a peccato¹⁰⁴. Nequaquam ultra vivamus in desideriis hominum, sed reliquam vitam in voluntate Dei expleamus. Qui timetis Dominum, armate vos castitate, ut audire mereamini: *Vos autem non estis in carne, sed in spiritu*¹⁰⁵. Et scitote quod perfectis perfecta tribuantur, et inanibus reddantur inania, juxta sermonem evangelicum: *Qui habet dabitur ei, et abundabit: qui autem non habet, quod videbatur habere auferetur ab eo*¹⁰⁶. Imitemur virgines sapientes¹⁰⁷, quæ cum sponso thalamum ingredi meruerunt, quæ habebant in vasis suis et lampadibus oleum bonorum operum. Porro stultæ virgines clausam thalami januam repperunt, quia ante nuptias parare sibi oleum noluerunt. *Hæc in figura contingebant illis; scripta sunt enim ad correctionem nostram*¹⁰⁸; ut evitemus vetera, et servemus præcepta Sapientis, qui ait: *Fili mi, si sapiens fuerit cor tuum, lætificabis cor meum, et commemorabunt labia mea sermones tuos*¹⁰⁹, si tamen recti fuerint. Et iterum: *Non amuletur cor tuum peccatores, sed in timore Dei esto tota die; et Dei cultum observa jugiter*¹¹⁰.

XXI. Vigilemus attentius, et sciamus, quod magnam nobis Deus præstiterit gratiam per Patrem nostrum Pachomium, ut renuntiaremus sæculo; et omnem sollicitudinem mundi, et curas rerum sæcularium pro nihilo poneremus. Quæ nobis occasio relicta est, ut habeamus quidquam proprium a funiculo usque ad corrigiam calceamenti, cum habeamus præpositos, qui pro nobis cum timore et tremore solliciti sunt tam in cibo, et vestitu, et corpusculi languore si forte obvenierit; ut in nulla timeamus, et per occasionem carnis animæ emolumenta perdamus? Liberi sumus; jugum de cervi-

⁸⁷ Joan. xvi, 15-17. ⁸⁸ Joan. xvii, 24. ⁸⁹ Joan. xii, 26. ⁹⁰ Psal. cxviii, 109. ⁹¹ Luc. xii, 35-37. ⁹² Philipp. iv, 4. ⁹³ Ephes. vi, 16, 17. ⁹⁴ Matth. x, 16. ⁹⁵ Coloss. iii, 20. ⁹⁶ Hebr. xiii, 17. ⁹⁷ I Cor. iii, 16, 17. ⁹⁸ Ephes. iv, 30. ⁹⁹ Cant. iv, 12. ¹⁰⁰ I Joan. iii, 9. ¹⁰¹ I Joan. ii, 14. ¹⁰² Ose. xiii, 13; I Cor. xv, 55. ¹⁰³ Rom. vi, 9. ¹⁰⁴ Rom. viii, 4. ¹⁰⁵ ibid. 9. ¹⁰⁶ Marc. iv, 25. ¹⁰⁷ Matth. xxv, 4 sequ. ¹⁰⁸ I Cor. x, 11. ¹⁰⁹ Prov. xxiii, 13, 16. ¹¹⁰ ibid. 17.

cibus nostris mundanæ servitutis abiectionis; cur rursus volumus reverti ad vomitum nostrum, et aliquid habere unde solliciti simus, et quod perdere metuamus? Ad quos usus superfluum palliolum, aut epulæ lautiores, aut melior lectus, cum omnia in commune sint præparata, et nihil cruce Christi durius sit? Juxta quam viventes Patres nostri, ædificaverunt nos super fundamentum apostolorum et prophetarum, et Evangeliorum disciplinam, quæ angulari continetur lapide Domino Jesu Christo¹¹: quem sequentes de mortifera altitudine ad vitalem descendimus humilitatem, divitiis paupertate mutantes, et delicias simplici cibo.

XXII. Nolite, obsecro vos, oblivisci semel arrepti propositi, et traditiones Patris nostri scalas putemus ad cælorum regna tendentes. Ne desideretis quæ ante calcastis. Sufficit nobis habere quod homini satis est, duo levitonaria, et alium attritum, et palliolum lineum, duos cucullos, zonam lineam, gallicas, pellem et virgam. Cui ministerium aliquod et dispensatio est credita monasterii, et si ex ea lucrum faciat, scelus putetur, et sacrilegium quidquam ex ea contingere et in propriam vertere requiem, quasi despiciens eos qui non habent, et felici paupertate sunt divites, ut non solum ipse perierit, sed et cæteros provocet ad pereundum. Et illi quidem qui incurvaverunt cervicem suam, et cum omni humilitate et afflictione lugentes atque plangentes in præsentiarum placuerunt Deo, cum de corpusculo isto exierint, ducentur, et accumbent cum sanctis patribus Abraham, Isaac et Jacob, prophetis et apostolis; et consolatione digna fruuntur, sicut et Lazarus fructus est in sinu Abraham. Qui autem vixerunt in cœnobio, et de communi in suos aliquid averterunt usus, vae eis! cum de corpore exierint dicitur illis: *Mementote quia recepistis bona in vita vestra*¹²; fratribus laborantibus, et jejuniis et continentia et incessabili labore sudantibus. Idecirco videte eos in gaudio atque lætitia, qui reliquerunt præsentem vitam, ut futuram consequerentur: vos autem in squalore ac tormentis et miseria constitutos, quia nolulistis evangelicum audire sermonem, et Isaïæ contempsistis verba dicentis: *Ecce qui serviunt mihi comedent; vos autem esurietis. Ecce qui serviunt mihi bibent, vos autem sitiatis. Ecce qui serviunt mihi exsultabunt; et vos clamabitis propter dolorem cordis vestri, et ob contritionem spiritus ejulabitis*¹³. Audistis omnes beatitudines Scripturarum, et nolulistis suscipere disciplinam.

XXIII. Ideo, fratres, æquales simus, a minimo usque ad maximum, tam dives quam pauper, concordia et humilitate perfecti, ut de vobis quoque possit dici: *Qui multum, non abundavit; qui parum, non indignit*¹⁴. Ne quis suis provideat deliciis, cernens fratrem in paupertate et angustia constitutum, et dicatur ei illud propheticum: *Nonne Deus unus*

*A creavit vos? Nonne Pater unus omnium vestrum? Quare dereliquistis unusquisque fratrem suum, ut abominabile facerent testamentum patrum vestrorum? Derelictus est Juda, sed abominatio facta est in Israel*¹⁵. Quapropter juxta illud quod Dominus atque Salvator præcepit apostolis dicens: *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut et ego dilexi vos; et in hoc sciemini, quod discipuli mei estis*¹⁶; nos invicem amare debemus, et ostendere quod vere simus famuli Domini nostri Jesu Christi, et filii Pachomii, et discipuli cœnobiorum.

XXIV. Si præpositus domus aliquem corripuerit ex fratribus qui sibi subjecti sunt, erudiens eum in timore Dei, et cupiens ab errore corrigere; et alius voluerit pro eo loqui, et eum defendere, subvertens cor illius: qui hoc facit, peccat in suam animam; quia subvertit eum qui corrigi poterat, et consurgens deiecit in terram, atque ad meliora tendentem mala persuasionem decepit, errans ipse et alios errare faciens. Huic illud aptabitur congruenter: *Vae qui potum dat proximo suo subversionem turbidam, et inebrians eum*¹⁷; *Vae qui errare facit cæcum in via*¹⁸; *Qui scandalizat quempiam de his qui credunt Deo: expedit ei ut appendatur ei mola asinaria super collum ejus, et præcipitetur in mare*¹⁹. Quia subvertit, ut diximus, sublevantem se, et obedientem transtulit ad superbiam; et eum qui in dulcedine charitatis poterat ambulare, convertit in amaritudinem; et subjectum legibus monasterii malis consiliis depravavit, fecitque odisse eum et contristari contra illum qui eum docebat Domini disciplinam, lites serens inter fratres atque discordias, et non timens illud quod scriptum est: *Tu quis es, qui judicas alienum servum? Suo domino stat, aut cadit. Stabit autem; potens est enim Dominus rursus statuere illum*²⁰. Considera quid dixerit: *Potens est autem Dominus statuere illum. Non ille potens est, qui verba Domini præterit*.

XXV. Unde, fratres, magnopere devitemus alicujus mentem subvertere contra doctorem et monitorem suum; et meminerimus Scripturæ dicentis: *Libera cor tuum a malitia, ut salveris*²¹. Nec pro obedientia superbiam et contumaciam in cordibus nostris invicem seminemus. Qui enim timet Dominum suum, si viderit fratrem suum errare et labi, magis debet monstrare quæ sancta sunt, et rectum iter ostendere, ut cum omni castitate et tremore Dei incedens, illam Salomonis exsequatur sententiam: *Libera eos qui ducuntur ad mortem, et redimere de interfectione non cesses*²². Nec dicas: *Nescio hunc. Scito quoniam Deus corda omnium novit. Et Judas in Epistola loquitur sua: Et hos quidem de igne rapientes, et odio habentes commaculatam tunicam*²³. Caveamus hujuscemodi vestimentum, et induamur potius armaturam Dei, ut possimus resistere contra insidias diaboli. Non est enim

¹¹ Ephes. II, 20. ¹² Luc. XVI, 25. ¹³ Isa. LXV, 13, 14. ¹⁴ II Cor. VIII, 15. ¹⁵ Malach. II, 10, 11
¹⁶ Joan. XIII, 34, 35. ¹⁷ Habac. II, 15. ¹⁸ Deut. XXVII, 18. ¹⁹ Matth. XVIII, 6. ²⁰ Rom. XIV, 4. ²¹ Jer
 IV, 14. ²² Prov. XXIV, 11. ²³ Jud. 23.

aobis pugna contra carnem et sanguinem, sed adversus potestates et principatus, adversus rectores tenebrarum harum, adversus spiritualia nequitiae in caelestibus ¹⁰.

XXVI. Hoc quoque maxime providendum est, ne quis in alteram domum et alterius cellulam commendet aliquid, et contra monasterii faciat disciplinam. Qui talis est, non est in numero fratrum, sed mercenarius et advena; nec Pascha Domini inter sanctos debet comedere, quia factus est lapis scandalii in monasterio, et de eo posset dici: *Lapides de via mea projicite* ¹¹. Si enim levitonaria nostra quando lavamus, sicca non fuerint, usque ad vesperam non habemus potestatem apud nos tenere, damusque praeposito cui crediti sumus, vel ei cui creditum est cellarium, ut deferat ad eum locum ubi vestimenta pariter omnium reservantur, et mane nobis dantur ut expandamus illa ad solem, et cum sicca fuerint non apud nos tenemus, sed damus in commune servanda juxta praepcepta majorum: quanto magis ea quae proprie visus es possidere, si alteri commendaveris aut in tua volueris esse potestate, peccas in monasterii disciplinam, et non intelligis Paulum tibi loquentem: *Vos autem in libertatem vocati estis; tantum ne libertate in occasionem carnis abutimini, sed charitate servite invicem* ¹²; et iterum: *Dominus juxta est; nolite esse solliciti, sed estote in oratione intenti et deprecationibus* ¹³. Sciat quoque ille qui ab alio susceperit commendatum, et rem se arbitratur facere piam ut fratrem refrigeret, quod peccet contra animam suam, subvertens regulam monasterii. O stulte, anima tua commissa est praeposito tuo; et qui animam tuam corpusque custodit indignus habebitur ut peritura conservet? Amemus justitiam, ut justificemur. Legimus enim: *Misericordia occurrit his qui faciunt veritatem* ¹⁴.

XXVII. Hoc quoque observandum est, ne quis, stulta cogitatione deceptus, imo diaboli laqueis irretitus, dicat in corde suo: Quando morior, tunc dono fratribus quod habuero. O stultissime hominum, ubi hoc scriptum invenisti? Nonne omnes sancti servientes Deo statim omnem saeculi sarcinam deposuerunt? Nonne in Actibus apostolorum, omnia quae habebant, ad pedes apostolorum deferrebant ¹⁵? At quomodo poteris mortuus justitiae induere vestimentum, qui illud vivus habere non meruisti? Quare oblitus es illud, quod scriptum est: *Quod seminauerit homo, hoc et metet* ¹⁶; et: *Unusquisque recipiet juxta quod egit* ¹⁷; et: *Reddet unicuique juxta opera sua* ¹⁸; et iterum: *Ego Dominus scrutans corda et probans renes, ut reddam unicuique juxta vias suas et juxta fructum adinventionum ejus* ¹⁹? Quare nondum versaris in vita, et in hoc corpuseculo constitutus non audis David loquentem: *Thesaurizat, et ignorat cui congregat ea* ²⁰; et sermo

A nem evangelicum, avarum corripientem: *Stulte, hac nocte animam expetent a te: quae autem preparasti, cujus erunt?* et iterum: *In illa die peribunt omnes cogitationes eorum* ²¹. Stulte, quare non vis audire Dominum cohortantem: *Vade, et vende omnia quae habes, et da pauperibus, et tolle crucem tuam, et veni, et sequere me* ²²? Quod adolescens audiens conversus est retro; non enim erat rectum cor ipsius; et ideo non potuit gravem divitiarum sarcinam deponere. Habebat quidem voluntatem, ut Scriptura testatur, perfectae vitae, et splendore virtutum trahebatur ad laudem, sed retrahebant eum currentem divitiarum, nec poterat Salvatoris audire doctrinam, quia adhuc de mundi deliciis cogitabat. Unde et Salvator loquitur: *Difficile est eos qui habent divitias intrare in regna caelorum* ²³; et iterum: *Nemo potest duobus dominis servire: aut enim unum odio habebit, et alterum diligit; aut uni est obediens, et contemnet alterum. Non potestis Deo servire et mammonae* ²⁴. Pharisei autem cum essent avari, haec audiebant et irridebant: quorum incredulitatem devitemus, nec irrideamus eos qui nos provocant. Renuntiemus mundo, ut perfecti perfectum sequamur thesaurum. Quorum animam possidet avaritia, his videtur pro Christo stulta paupertas. Quamvis est magnus, pietas cum sufficientia. Nihil enim intulimus in hunc mundum, nec auferre quid possumus; habentes enim victum et vestitum, his contenti simus. Qui autem volunt divites fieri, incidunt in tentationem et laqueum, in concupiscentias multas quae sunt stultae et noxiae, et demergunt homines in interitum et perditionem. *Radix enim omnium malorum cupiditas* ²⁵.

XXVIII. Usque hodie Elias Israellem corripit dicens: *Quousque claudicatis pede? Si Deus est, ite et sequimini eum* ²⁶. Et nobis loquitur: Si mandata sunt Dei quae per Patrem nostrum tradidit nobis, et quae sequentes possumus pervenire ad regna caelorum, toto eadem desiderio compleamur: si autem sequimur cogitationes nostras, et ad aliud tendit animus, cur non errorem simpliciter confitemur, et ostendimus, nos esse quod videri erubescimus? Ne forte dicatur et nobis: *Quare polluitis locum meum sanctum* ²⁷? Et: *Ejiciam eos e domo mea* ²⁸. Siquidem conciliabula monachorum vere Dei domus est, et sanctorum vinea, sicut scriptum legimus: *Vinea facta est Salomoni in loco qui vocatur Beelamon; dedit eam custodibus; unusquisque affert pro fructibus ejus mille argenteos. Vinea mea in conspectu meo est: mille Salomoni, et ducenti his qui custodiunt fructum ejus* ²⁹. Ne igitur polluentes eam projiciamur, sicut in Evangelio legimus ³⁰, ejectos esse de templo qui vendebant in eo oves et boves: nummularios, quoque ingrediens Dominus atque Salvator, et faciens sibi flagellum de funiculis, ejecit e templo, et fundens aera mensasque venden-

¹⁰ Ephes. vi, 11, 12. ¹¹ Jer. i, 26. ¹² Gal. v, 13. ¹³ Philipp. iv, 5, 6. ¹⁴ Psal. lxxxiv, 11. ¹⁵ Act. iv, 35. ¹⁶ Gal. vi, 8. ¹⁷ Ephes. vi, 8. ¹⁸ Rom. ii, 6. ¹⁹ Jer. xvii, 10. ²⁰ Psal. lxxxviii, 7. ²¹ Luc. xii, 20. ²² Psal. cxlv, 4. ²³ Matth. xix, 21. ²⁴ Matth. xix, 23. ²⁵ Matth. vi, 24. ²⁶ Luc. xvi, 15. ²⁷ I Tim. vi, 6-10. ²⁸ Ill Reg. xviii, 21. ²⁹ Ezech. xii, 26. ³⁰ Ose. ix, 15. ³¹ Cant. viii, 11, 12. ³² Joan. ii, 14, 15.

tium, et his qui vendebant columbas ait : *Auferte hæc omnia, et nolite facere domum Patris mei domum negotiationis* ¹⁸. Scriptum est enim : *Domus mea domus orationis vocabitur cunctis gentibus; vos autem fecistis eam speluncam latronum* ¹⁹. Et alibi : *Propter vos nomen meum blasphematur in gentibus* ²⁰.

XXXIX. Obsecro vos, fratres, ne de nobis quoque dicatur : *Alius quidem esurit, alius autem ebrius est : an domos non habetis, ut bibatis et comedatis? nisi forte Ecclesiam Dei contemnitis, et confunditis eos qui non habent* ²¹. Ad quos dicitur : *Si quis esurit domi comedat, ut non in iudicium conveniat* ²². Non sit domus nostra vocis alienæ, ne illud nobis congruenter aptetur : *Opera Ægypti non abstulerunt a se* ²³. Et iterum : *In præceptis meis non ambulaverunt, et Sabbata mea contaminaverunt; propterea cum clamaverint ad me, ego non exaudiam eos* ²⁴. Non permaneamus in cordis duritia, et ad iracundiam provocemus Deum, et fiat inimicus noster, et dicat : *Ego autem dabo eis præcepta non bona, et justificationes in quibus non vivant* ²⁵; quia comederunt fructum mendacii, et adoraverunt opera manuum suarum, et repleta est terra eorum a principio aurgio, ut terra alienigenarum.

XXX. Ne postquam renuntiaverimus sæculo, et cæperimus vexillum crucis sequi, iterum ad posteriora conversi, queramus refrigerium temporale, imitantes Ephraim dicentem : *Dies factus sum, et inveni refrigerium mihi* ²⁶; ne audiamus illud quod et ille meruit audire : *Omnes labores Ezechiel non inveniuntur præ iniquitatibus, in quibus peccavit* ²⁷. Et ne illud impleatur in nobis : *Cæpistis spiritu, et nunc carne consummaminini : tanta passi estis sine causa* ²⁸? Et ille contra nos sermo dicatur : *Lex peritit a sacerdote, et consilium a senioribus; et manus populi dissolutæ sunt* ²⁹ : senes de porta quieverunt, electi a psalmis suis cessaverunt ³⁰. Rursumque dicatur : *Propter vos nomen blasphematur in gentibus* ³¹; et contemptis institutionibus Patris nostri subrepat oblitio, mediatoremque Dei atque sanctorum nostro vitio negligamus.

XXXI. Quis enim fructus, aut quod signum præceptorum Dei inveniatur in nobis, aut in quo professionem impleamus arreptam? Nonne omnia dimissimus, et avaritiæ subjacemus, et dicitur nobis : *Unde bella, et pugnae* ³²? nonne ex avaritia? Nam quia unusquisque querit utilitatem suam, non proximi; usque hodie vivens Ezechiel prophetali sermone nos corripit dicens : *Negotiatores erant in te* ³³. *Filius inhonorat patrem, et pater exprobrat filio* ³⁴. Quid in die iudicii respondebimus, aut quid in novissimo tempore pro defensione nostra poteri-

mus obtendere? Hæc omnia facta sunt nobis, quia *Sacerdotes plausuerunt manibus, et populus dilexit similiter* ³⁵. Quia sicut populus, sic sacerdos. Propterea reddam ei, inquit, secundum vias suas, et cogitationes illius restituiam ei ³⁶.

XXXII. Non de omnibus vobis hæc loquor, sed de his qui majorum præcepta contemnunt : multoque melius erat illis ignorare viam justitiæ, quam scientes reverti ab eo, quod traditum est illis, sancto mandato ³⁷. De hujusmodi hominibus mœrens Jeremias scribit : *Defecerunt in lacrymis oculi mei, conturbatus est venter meus, effusa est in terra gloria mea, super contritione filiae populi mei; quia defecit parvulus et lactens in plateis civitatis. Matribus suis dixerunt : Ubi est triticum et vinum? cum deficerent quasi vulnerati in plateis urbis, cum sunderent animas suas in sinu matrum suarum* ³⁸. Scimus quod non in fortitudine equi velit Deus, neque in femoribus viri sibi complaceat ³⁹.

XXXIII. Et ideo revertamur ad Dominum Deum nostrum, ut quando oraverimus exaudiat nos, qui quotidie hortatur ut vacemus et cognoscamus eum. Et alibi loquitur : *Revertimini ad me, et ego revertar ad vos* ⁴⁰; et iterum : *Revertimini ad me, filii recedentes, et ego dominabor vestri* ⁴¹. Ezechiel similiter contestatur ac dicit : *Quare moriemini, domus Israel? Nolo mortem peccatoris; tantum ut revertatur de via mala sua, et vivat* ⁴². Et clementissimus ac totius bonitatis caput clamat in Evangelio ad nos Dominus atque testatur : *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde : et invenientis requiem animabus vestris* ⁴³. Consideremus quod bonitas Dei ad pœnitentiam nos provocat ⁴⁴, et sancti viri cohortantur ad salutem. Non induremus corda nostra, neque thesaurizemus iram nobis in die iræ et revelationis justi iudicii Dei, qui reddet unicuique juxta opera sua : sed ex toto corde revertamur ad Dominum, et secundum Moysi verba memorantis : *Si revertaris ad Dominum ex toto corde tuo, mundabit cor tuum et cor seminis tui* ⁴⁵.

XXXIV. Laboremus sicut boni milites Christi, et observeamus illud quod scriptum est : *Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus, ut ei cui militat, placeat. Si autem quis et in agone contendat, non coronatur nisi legitime certaverit. Laborantem agricolam oportet primum de fructibus ejus participare* ⁴⁶. Scriptum est : *Omnes populi ibunt unusquisque in viam suam* ⁴⁷. Nos autem in nomine Domini Dei nostri magnificabimur. Ipsi impediti sunt et ceciderunt : nos autem surreximus et erecti sumus ⁴⁸.

XXXV. Qui ambulat in die, non impingit; qui

¹⁸ Joan. ii, 16. ¹⁹ Matth. xxi, 13. ²⁰ Isa. lvi, 5; Rom. ii, 24. ²¹ I Cor. xi, 21, 22. ²² ibid. 34. ²³ Ezech. xx, 8. ²⁴ ibid. 13. ²⁵ ibid. 25. ²⁶ Ose xii, 8. ²⁷ ibid. ²⁸ Gal. iii, 3, 4. ²⁹ Ezech. vii, 26, 27. ³⁰ Thren. v, 14. ³¹ Rom. ii, 24. ³² Jac. iv, 1. ³³ Ezech. xxvii, 21. ³⁴ Mich. vii, 6. ³⁵ Jer. v, 31. ³⁶ Ose. iv, 9. ³⁷ II Petr. ii, 21. ³⁸ Thren. ii, 11, 12. ³⁹ Psal. cmlvi, 10. ⁴⁰ Jer. iii, 14. ⁴¹ ibid. 22. ⁴² Ezech. xviii, 31, 32. ⁴³ Matth. xi, 28, 29. ⁴⁴ Rom. ii, 4-6. ⁴⁵ Deut. xxx, 2, 6. ⁴⁶ II Tim. i, 4-6. ⁴⁷ Mich. iv, 5. ⁴⁸ Psal. xix, 8, 9.

antem in nocte graditur impingit, quia lumen non est in eo ⁴⁰. Nos autem, sicut dixit Apostolus, non sumus filii pravaricationis in perditionem, sed fidei in acquisitionem animæ ⁴¹; et alibi: Omnes, inquit, filii lucis estis, et filii Dei. Non sumus filii noctis, neque tenebrarum ⁴². Si ergo sumus filii lucis, debemus scire quæ lucis sunt, et facere fructus luminis in omni opere bono: quod enim manifestatur, lux est. Si in toto corde revertamur ad Dominum, et in præceptis sanctorum illius et Patris nostri simplici corde conversamur, abundabimus in omni opere bono. Quod si superemur carnis voluptatibus, in die quasi in media nocte parietem palpabimus, et non inveniemus viam civitatis et habitaculi nostri, de quo dicitur: *Esuriendum et sitiendum anima deficiit* ⁴³; quia contempserunt legem sibi a Deo tractatam, et vocem prophetarum non audierunt; et idcirco non potuerunt ad promissam requiem pervenire.

XXXVI. Vigilemus et attenti simus; si enim naturalibus non pepercit, nec nobis parceret ⁴⁴. Non de cunctis, sed de negligentibus loquor, quibus jure aptabitur illa deploratio: *Vae eis qui recesserunt a me! Manifesti sunt quia impie egerunt in me: quia dereliquerunt me fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi contritos lacus, qui non possunt aquam continere* ⁴⁵. Et quia non audierunt iudices ejus, audiant dicentem Deum: *Constitui super vos speculatores. Audite vocem tubæ. Et dixerunt: Non audiemus* ⁴⁶. Unde ista incredulitas? nonne ex eo, quia alienos cognoverunt, et non adversati sunt? Loquitur et alibi Spiritus sanctus per prophetam: *Ego enim sum Deus Dominus tuus, qui formavi cælum, et creavi terram: cujus manus considerunt omnem cæli militiam, et non ostendi eam tibi, ut ambulares post illam* ⁴⁷. Quod quidem et per Moysen præcepit, dicens: *Non cum suspexeris cælum, et videris solem et lunam ac stellas et omne ornamentum cæli, errore deceptus adores ea* ⁴⁸. Ego sum Deus qui eduxi te de terra Ægypti, et Deum extra me nescis, et qui salvos posset facere non est præter me. Ego sum qui te pavi in solitudine, in terra inhabitabili: et impleti sunt saturitate, et elevata sunt corda eorum ⁴⁹. Idcirco, obliti sunt mei, et ego tradam eos dispersioni in gentibus cunctis ⁵⁰.

XXXVII. Quæ audientes quasi de somno expergiscamur, et præbeamus nos dignos Domini servituti, ut misereatur, et dicat nobis: *Invocate me, et ego exaudiam vos. Ipse enim ait: Qui dispersit Israel, congregavit eum* ⁵¹; et alibi: *Non faciam, inquit, juxta iram furoris mei, nec sic relinquam ut deleam Ephraim* ⁵²; et iterum: *Non in æternum puniam vos, nec semper irascar vobis. Spiritus enim a me egreditur, et omne quod spirat ego feci* ⁵³. Et

in eodem loco jungit, ac dicit: *Dedi eis consolationem veram, pacem super pacem his qui erant prope et longe; dixitque Dominus, Sanabo eos* ⁵⁴. Cujus ut plene misericordiam cognoscamus, Jeremiæ sermone docet, dicens: *Si elevatum fuerit cælum in sublime, et si humilium pavimento terræ deorsum, ego non reprobabo gentem Israel pro omnibus quæ fecerunt* ⁵⁵.

XXXVIII. Cumque tanta clementia sit Salvatoris Domini, et nos provocet ad salutem, convertamur corda nostra ad eum: *Quia jam hora est ut de somno evigilemus: nox præcessit, dies autem appropinquavit; deponamus ergo opera tenebrarum, induamur arma lucis* ⁵⁶. Filioli mei, primum ex toto corde diligamus Deum; deinde nosmetipsos amemus mutuo, memores præceptorum Dei Salvatoris, in quibus ait: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis: non sicut mundus dat pacem, ego do vobis* ⁵⁷. In his enim duobus mandatis tota lex pendet, et prophetæ ⁵⁸.

XXXIX. Si quis in domo monasterii sub præposito manens, nulla re indigens quam in monasterio habere permissum est; et habet patrem, fratremque et amicum charissimum, nihil ab eis penitus accipiat, non tunicam, non palliolum, non aliam quamlibet rem. Si autem comprobatum fuerit quod minus habeat de his quæ præcepta sunt, culpa omnis atque correctio ad præpositum convertetur.

XL. Vos igitur qui estis principes monasteriorum, si quos aliqua re videritis indigere et esse in angustia constitutos, nolite eos negligere, scientes vos reddituros rationem pro omni grege, super quem vos Spiritus sanctus constituit inspicere, et pascere Ecclesiam Dei quam acquisivit proprio sanguine ⁵⁹. Propterea nos qui sortiores sumus, debemus infirmitates invalidorum portare, et non nobismet ipsis placere, sed proximo in bono ad ædificationem. Nam et Christus non sibi placuit, sed, sicut scriptum est: *Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me* ⁶⁰; et iterum: *Non quæro, inquit, quod mihi expedit, sed quod omnibus, ut salvi fiant* ⁶¹.

XLI. Si autem Dominus ac Salvator noster ita præcipit, et sancti ita conversati sunt, Patres quoque nostri ita nos docuerunt, consurgamus a somno, et quæ sunt nobis præcepta faciamus. Quæcunque enim scripta sunt, ad nostram eruditionem scripta sunt, ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus ⁶²; et nullus nostrum causa sit erroris alieni, nec æmulemur eos qui prospere agunt in vita sua. Cum enim omnia necessaria carni fuerint consecuti, morientes nihil secum asportabunt. Filii sæculi hujus habent in hoc sæculo fiduciam, quoniam de mundo sunt, et mundus amat quod suum est. Qui autem filii Dei sunt, illius ser-

⁴⁰ Joan. xi, 9, 10. ⁴¹ Hebr. x, 39. ⁴² I Thess. v, 5. ⁴³ Psal. cvi, 5. ⁴⁴ Rom. xi, 21. ⁴⁵ Jer. ii, 12, 13. ⁴⁶ Jer. vi, 47. ⁴⁷ Isa. xlv, 7, 18. ⁴⁸ Deut. iv, 19. ⁴⁹ Exod. xx, 2. ⁵⁰ Jer. ix, 15, 16. ⁵¹ Jer. xxxi, 10. ⁵² Ose. xi, 9. ⁵³ Jer. iii, 12. ⁵⁴ ibid. 14. ⁵⁵ ibid. 19. ⁵⁶ Rom. xiii, 11, 12. ⁵⁷ Joan. xiv, 27. ⁵⁸ Matth. xxii, 40. ⁵⁹ Act. xx, 28. ⁶⁰ Rom. xv, 1-3; Psal. lxxviii, 10. ⁶¹ I Cor. x, 33. ⁶² Rom. xv, 4.

monis evangelici recordantur : Si mundus vos odit, A scitote quod me primum oderit ⁷²; et iterum : Qui voluerit esse amicus hujus mundi, inimicus fiet Deo ⁷³; et rursum : Tribulationem habebitis : sed confidite, ego vici mundum ⁷⁴; et iterum : Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum ⁷⁵. De filiis autem noctis quid e contrario dicitur? Nonne illud? Væ vobis, divites, quoniam recepistis consolationem vestram. Væ vobis qui saturati estis nunc, quia esurietis. Væ vobis qui nunc ridetis, quia lugebitis ac flebitis ⁷⁶.

XI. Quamobrem mundi amicitias devitemus, ut illud mereamur audire : Ad vespertum demorabitur B fletus, et ad matutinum lætitia. Audivit Dominus, et misertus est mei. Scidisti saccum meum, et accinxisti me lætitia ⁷⁷. Quis enim sanctorum non in luctu ac tristitia per mundi hujus transivit viam? Jeremias : Non sedi, inquit, cum consilio ludentium, sed tremebam a facie manus tuæ. Solus sedebam, quoniam amaritudine repletus sum ⁷⁸. David quoque scribit : Quasi lugens ac mærens, sic humiliabar ⁷⁹. Quorum nos vestigis insistentes, intelligimus quod salus nostra in tempore tribulationis sit, et prophetæ pollicitatio impleatur dicentis : Non relinquuntur qui in angustia sunt, nisi ad tempus ⁸⁰. Si ergo habet tempus tribulatio et angustia, et non erit sempiterna, seminemus in lacrymis, ut metamus in gaudio, non deficientes; quod noverimus Dominum de C tentatione liberare cultores suos.

XLII. Dominus pater noster est : Dominus judex noster est : Dominus princeps, Dominus rex noster : Dominus ipse nos salvabit : cujus præcepta si neglexerimus, permanebimus in angustia. Ipse enim dicit : Qui sequuntur me possidebunt terram, et hæreditabunt montem sanctum meum ⁸¹ : quem et nos possidebimus, si impleamus legem ejus et audiamus illud quod dicitur : Mundas facite in conspectu ejus vias vestras ⁸²; et iterum : Tollite offendicula de via populi mei ⁸³; et alibi : Efficite de consilio pestilentem, et egredietur cum eo contentio ⁸⁴. Qui justum dicit injustum, et injustum judicat justum, uterque in conspectu Dei immundus est. Caveamus ne dicatur et de nobis : Filii alienati sunt ei ⁸⁵; et illud : Filiae Sion elevatae sunt, et ambulaverunt in excelsa collo, et in superbia oculorum, trahentes pedibus tunicas, et pedibus simul ludentes ⁸⁶; et in correptione nostra rursum prophetæ sermo concordet, dicens : Quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion, plena judicio, in qua justitia dormit? nunc autem latrones ⁸⁷; et : Populus intelligens commiscebatur meretrici. Tu ergo, Israel, ne ignoraberis ⁸⁸. Si vero di-

A vina meditemur, poterimus illud dicere, quod et David : Exultabo super eloquia tua, sicut qui invenit spolia multa ⁸⁹; et : Quam dulcia gutturi meo eloquia tua, super mel et favum ori meo! Cantabiles mihi erant justificationes tuæ in loco peregrinationis meæ ⁹⁰; et in alio loco : Non proposui ante oculos meos rem iniquam : facientes iniquitatem odio habui. Et non adhæsit mihi cor prævum : declinantes a me magnos non agnoscebam : detrahentem in absconso proximo suo, hunc persequabar : superbo oculo et insatiabili corde cum hoc simul non edebam. Oculi mei super fideles terræ, ut facerem eos sedere mecum ⁹¹.

XLIV. Quorum omnium nos imitemur opera, ut sit in diebus nostris pax et justitia, et non nobis illud eveniat quod alibi legimus : Super terra populi mei spinæ et senum consurgent ⁹². Sed magis innovemus nobis novalia, et non seminemus super spinas. Cumque custodierimus quæ mandata sunt nobis, manifesti erimus quod diligamus Deum, sicut testatur et in alio loco Scriptura divina : Qui audit mandata mea et servat ea, ille est qui diligit me; qui autem diligit me, diligitur a Patre meo, et ego diligam eum, et veniemus ego et Pater meus, et mansionem apud eum faciemus, et ostendam ei me ipsum ⁹³; et : Vos amici mei estis, si feceritis quæ præcipio vobis ⁹⁴. Tollamus nobiscum multos sermones, et convertamur ad Dominum Deum nostrum, et dicamus ei : Potes dimittere peccata, ut accipiamus bona, et reddamus ei fructum laborum nostrorum ⁹⁵, et delectetur in nobis anima nostra.

C XLV. Atque utinam poeniteat nos erroris et negligentiae, et conversi ad priora dicamus : Assur non salvabit nos; super equos non ascendemus, nec jam dicemus : Dii nostri opera manuum nostrarum. Deus qui in te est miserabitur pupilli : sanabo habitacula eorum ⁹⁶. Rursumque dicit de nobis : Diligam eos manifeste, et avertam iram meam ab eis. Ero quasi ros : Israel florebit ut lilium, et mittet radices suas quasi Libanus. Ibunt rami ejus, et erit quasi oliva fructifera, et odor ejus ut thuris. Revertentur et sedebunt unusquisque in tabernaculis suis, et vivent, et confirmabuntur frumento : florebit sicut vinea memoria eorum, sicut odor thuris Ephraim. Quid ei et idolis? Ego humiliabo eum, et confortabo eum. Ego ut D juniperus condensa : ex me fructus ejus inventus est. Quis sapiens, et intelligit hæc; aut intelligens, et cognoscit ista ⁹⁷? Atque utinam et nos ex eo fructum afferre valeamus, sine quo nihil boni operis fieri potest.

XLVI. Revertamur ad Dominum, ut de nobis quoque possit dicere : Peccatorum et iniquitatis eorum memor amplius non ero ⁹⁸. Non relinquamus legem Dei, quam Pater noster ab eo accipiens nobis tradidit; neque parvi ejus mandata pendamus, ne

⁷² Joan. xv, 18. ⁷³ Jac. iv, 4. ⁷⁴ Joan. xvi, 33. ⁷⁵ Psal. xxix, 6, 11, 12. ⁷⁶ Jer. xv, 17. ⁷⁷ Psal. xxxiv, 14. ⁷⁸ Jer. l, 26. ⁷⁹ Prov. xxii, 10. ⁸⁰ Jer. lvi, 13. ⁸¹ Jer. l, 26. ⁸² Prov. xxii, 10. ⁸³ Jer. lvi, 13. ⁸⁴ Psal. cxviii, 162. ⁸⁵ ibid. 103, 54. ⁸⁶ Jer. lvi, 13. ⁸⁷ Osee xiv, 3. ⁸⁸ ibid. 4, 5.

⁸⁹ Math. v, 5, 6, 10. ⁹⁰ Luc. vi, 24, 25. ⁹¹ Psal. lxxvii, 4. ⁹² Isa. lvi, 7, 8. ⁹³ Isa. lvi, 13. ⁹⁴ Jer. vii, 24. ⁹⁵ Isa. lvi, 13. ⁹⁶ Isa. lvi, 13. ⁹⁷ Isa. lvi, 13. ⁹⁸ Isa. lvi, 13.

et super nos planctus ille dicatur : *Quomodo obscuratum est aurum et immutatum argenti bonum, effusi sunt lapides sancti in omni viarum principio*?? nec post plurimos labores Patris nostri quos pro salute nostra suscepit, se ipsum exemplum virtutis tribuens, et glorians de nobis et apud sanctos loquens : Isti filii mei sunt, et populus meus filii mei, et non denegabunt : et post hujusmodi testimonium non perdamus fiduciam bonæ conscientiæ, spoliati vestibus quibus nos induit, et introducti ab eo in stadium ut legitime certemus, non superemur ab inimicis nostris. Et postquam venerimus ad illud tempus quo egrediamur de corpore, ne inimici efficiamur Patris nostri, thesauris servientes, ut qui jejuniis et afflictione corporis debuimus acquirere animæ libertatem, carni et deliciis, et pulchrioribus vestimentis stratisque mollioribus nos dedecemus, non solum ipsi pereuntes, sed et alios qui proficere potuerunt, exemplo nostro ducentes ad ruinam, de quibus scriptum est : *Non accepistis spiritum servitutis in timorem*¹, sed fortitudinis, et charitatis, et pudicitæ; et : *Cibus nos non commendat Deo. Neque enim si comederimus, abundabimus, nec si non comederimus indigebimus*². Non est enim regnum Dei cibus et potus; sed iustitia, gaudium et pax in Spiritu sancto³. Qui in hoc servit Christo, placet Deo, probatus est omnibus. Isaias quoque dicit : *Qui exspectant Dominum, immutabunt virtutem, assumunt pennas ut aquilæ; current, et non laborabunt; gradientur, et non esurient*⁴. Idcirco elevabit signum in gentes, et congregabit profugos Israel. Cito velociter venient : non esurient, neque dormitabunt. Non dormient, nec solvant zonas de lumbis suis, neque rumpeantur in calceamentis eorum corrigiæ. Quorum jacula acuta sunt et intenti arcus : pedes eorum, ut petra fortissima : rotæ eorum quasi tempestas : impetum facient ut leones, et aderunt ut catuli leonum⁵.

XLVII. Et nos igitur sanctorum imitatores simus, nec obliviscamur institutionis qua nos erudit Pater noster, dum adhuc esset in corpore. Ne extinguamus lucernam ardentem quam posuit super capita nostra. Ad cujus lumen in hoc sæculo incedentes, meminerimus quod per studium illius Deus nos in propriam familiam receperit, peregrinis hospitium tribuens, in maris turbiuibus constitutis portum ostendens, panem in fame, umbram in æstu, vestimentum in nuditate; imperitos præceptis spiritalibus erudit, vitis servientes castitate circumdedit, procul positos sibi junxit. Ne post illius dormitionem obliviscamur tantæ bonitatis et beneficiorum immortalium, vertentes furorem (1) in iudicium, et fructum iustitiæ in amaritudinem, et lo-

A quatur contra nos : *Judicate inter me et vineam meam. Exspectavi ut faceret fructum, et fecit iniquitatem, et non iustitiam, sed clamorem*⁶; et veniat super nos illa maledictio, quam prophetalis sermo ille prosequitur, et quam omni studio fugere ac vitare debemus, sequentes conversationem eorum qui nos in Domino præcesserunt, Patrum pariter ac fratrum, qui renuntiantes sæculo et inoffenso ad Dominum pergentes gradu, nunc ejus hæreditate potiuntur : quam vereor ne perdamus nostra desidia, et illud nobis propheticum aptetur, quod dictum est in Ephraim : *Oleum in Egyptum mercatur*⁷. *Misti sunt in gentibus, et didicerunt opera eorum*⁸. Ne postquam vocati sumus in libertatem, sicut scriptum est : *Tollam vos unum de populo, et duos de familia, et inducam vos in Sion, et dabo vobis pastores secundum cor meum, qui pascant vos cum disciplina*⁹; resolvantur vincula charitatis, et dicatur de nobis : *Filius glorificat patrem, et servus dominum suum. Si Pater ego sum, ubi est gloria mea? Si Dominus, ubi est timor meus*¹⁰?

XLVIII. Idcirco unusquisque nostrum clamet ad Dominum : *Muri Sion deducant sicut torrentes lacrymas die ac nocte. Ne des requiem tibi, neque taceat pupilla oculi tui. Surge, et lauda in nocte, in principio vigiliarum tuarum; effunde sicut aquam cor tuum in conspectu Domini. Leva ad illum manus tuas pro animabus parvulorum tuorum, qui descenderunt in capite universorum gressuum*¹¹. Ne illud contra nos dicatur : *Luxit, et corruptus est orbis. Luxerunt excelsi terræ, et terra impie egit propter habitatores suos; dereliquerunt enim legem, et immutaverunt præcepta mea, testamentum æternum. Idcirco maledictio devorabit terram, quia peccaverunt habitatores ejus et dereliquerunt homines pauci*¹². Ne et nostrum vinum luceat et vinea, et ingemiscant qui prius toto animo lælabantur, dicaturque de nobis : *In domo insaniam confinxerunt, corrupti sunt sicut dies collis*¹³; aut illud : *Captio ex vobis est; et : Dixistis enim, Fecistis testamentum cum inferno, et cum morte pactum*¹⁴. Quæ verba vitantes, credimus magis quod in tempore suo Orietur stella ex Jacob, et exsurgat homo de Israel, qui percutiet principes Moab et filios Seth¹⁵. *Ut non sit in domo Israel stimulus furoris, et spina doloris*¹⁶. Quia facta est Domino pars ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel¹⁷. Et alibi loquitur Jeremias : *Si cessaverit in conspectu meo lex ista, gens etiam Israel cessare poterit*¹⁸; et rursum : *Dabo laborem eorum iustis, et testamentum æternum ponam cum ipsis, et sciatur in gentibus semen eorum, ac nepotes. Quis qui viderit eos, cognoscat quia isti sunt semen a Domino benedictum, et gaudio perfueruntur Domini*¹⁹.

¹ Thren. iv, 1. ² Rom. viii, 15. ³ I Cor. viii, 8. ⁴ Rom. xiv, 17. ⁵ Isa. xl, 31. ⁶ Isa. v, 26-29. ⁷ ibid. 3, 4. ⁸ Ose. xii, 1. ⁹ P. al. cv, 35. ¹⁰ Jer. iii, 14, 15. ¹¹ Malach. i, 6. ¹² Thren. ii, 18, 19. ¹³ Isa. xxiv, 4-6. ¹⁴ Ose. ix, 8, 9. ¹⁵ Isa. xxviii, 15. ¹⁶ Num. xxiv, 17. ¹⁷ Ezech. xxviii, 24. ¹⁸ Deut. xxxii, 9. ¹⁹ Jer. xxxi, 36. ²⁰ Isa. lxi, 8, 9.

(1) Furorem. Legendum videtur favorem, vel fervorem. Sed ex iis quæ statim sequuntur, priorem lectionem prætulim

XLIX. Et nos ergo scrutemur vias nostras, et A gressus dijudicemus, et sequamur odorem scientiæ; abscondentes semper verba ejus in cordibus nostris, ut simus immaculati in via, et in lege Domini ambulamus²⁶. Non nos terreat fragilitas corporis, et longi temporis labor. *Patres vestri ubi sunt, et prophetæ?* ut scriptum est, *nunquid in æternum vivent?* Verba autem mea et legitima mea suscipite, quæ ego præcipio in Spiritu meo servis meis prophetis, qui fuerunt cum patribus vestris²⁷. Sentiamus ineffabilem clementiam Dei nostri, qui usque hodie ad pœnitentiam nos hortatur, dicens: *Nunquid qui cadet non resurget? aut qui aversatur non revertetur?* Quare aversatus est populus meus aversione impudenti, et obtinuerunt in voluptatibus suis, et noluerunt reverti²⁸? Si reversi fuerimus ad eum, edificabit nos Spiritu suo, juxta illud quod scriptum est: *Edificans Hierusalem Dominus, dispersiones Israelis congregabit*²⁹.

L. Quod autem nostri cœtus et communio ex Deo sit quæ nos invicem copulamur, Apostolus nos docuit dicens: *Bonorum operum communionis oblivisci nolite; talibus enim victimis placetur Deo*³⁰. In Actibus apostolorum quoque idem legimus: *Multitudinis autem credentium erat cor unum et anima una; et nullus suum quid dicebat, sed erant eis universa communia. Et virtute magna dabant apostoli testimonium resurrectionis Domini Jesu*³¹. Et Psalmista in eadem verba consensit dicens: *Ecce quam bonum et quam jucundum, habitare fratres in unum*³². Et nos in cœnobiis commorantes, et nobis mutua charitate sociati, demus studium, ut quomodo sanctorum Patrum in hac vita meruimus consortium, ita in futuro quoque participes eorum sinus, scientes quod crux vitæ nostræ doctriæque principium sit, et oporteat nos cum Christo pati, et nosse quod absque tribulationibus et angustiis nullus victoriam consequatur: *Beatus vir qui suffert tentationem, quia cum probatus fuerit, coronam vitæ accipiet*³³; et iterum: *Laboravit in sæculum, et vivet in æternum*³⁴. Si tamen compatimur, ut et glorificemur. *Æstimo, inquit, quod non sunt condignæ passionibus hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis*³⁵. Et alibi scriptum est: *Existimavi ut cognoscerem hoc: labor est in conspectu meo*³⁶; et iterum: *Ego laboravi sequens te, et diem hominum non consideravi*³⁷; et alio loco: *Multæ tribulationes justorum, et ex omnibus his liberabit eos Dominus*³⁸. Et Dominus noster loquitur in Evangelio: *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*³⁹. Et alibi: *Hic est liber mandatorum, et lex scripta in sempiternum. Omnes qui observaverint eam, vivent; qui autem dereliquerint, morientur. Revertere, Jacob, et apprehende eum; ambula in splendore luminis ejus, et non des alteri gloriam tuam, et ea quæ conducunt tibi, genti alienæ. Beati sumus, Israel, quia placita Deo nostro nota sunt nobis. Confide, popule meus, memorialis Israel*⁴⁰. Et iterum Isaias loquitur: *Lætare, Israel, et festum agite diem omnes qui diligitis eum. Gaudete qui confiditis in eo, ut sugatis, et impleamini ex uberibus consolationis ejus*⁴¹.

LI. Habeamus curam legendarum et discendarum Scripturarum, et in earum semper meditatione versemur, scientes scriptum: *Ex fructu oris sui vir saturabitur*⁴²; et merces laborum ejus reddetur⁴³. Hæc sunt quæ nos ducunt ad æternam vitam, quæ nobis tradidit Pater noster, et jugiter meditanda præcepit ut impleatur illud in nobis quod scriptum est: *Erunt hæc verba quæ ego præcipio tibi hodie, in corde tuo, et in anima tua docebis ea filios tuos: et loqueris in eis sedens in domo, et ambulans in via, et accubans atque consurgens. Scribe ea pro signo in manu tua, et erunt immobilia ante oculos tuos. Scribes quoque ea in postibus domuum tuarum, et in liminibus, ut discatis timere Dominum cunctis diebus quibus viciis*⁴⁴. Salomon quoque id ipsum significans dicit: *Scribe ea in latitudine cordis tui*⁴⁵.

LII. Considerate quantis testimoniis ad meditationem sacrarum Scripturarum nos sermo Domini cohortetur, ut quæ ore volumus, corde possideamus. Bonum est homini cum levaverit jugum ab adolescentia sua. *Sedebit solitarius et tacebit, quoniam levabit super se jugum. Dabit percussienti se maxillam, saturabitur opprobriis, quoniam non semper abjiciet Dominus*⁴⁶. Et alibi scriptum est: *Recordatus sum misericordiæ infantie tuæ*⁴⁷; et iterum: *Lætare, juvenis, in adolescentia tua, et exsultet cor tuum in diebus juventutis tuæ, et ambula in viis cordis tui absque macula, et in conspectu oculorum tuorum: et scito quoniam in omnibus his adducet te Dominus in judicio. Ausfer furorrem a corde tuo et malitiam a carne tua, quoniam adolescentia et stultitia vanitas est*⁴⁸; et: *Memento Creatoris tui in diebus adolescentiæ tuæ, donec veniant dies pessimi, et occupent anni in quibus dices: Non est mihi in eis voluntas: donec obtenebrescat sol et lux, et luna et stellæ, et convertantur nubes post pluviam: in die qua movebuntur custodes domus, et subvertentur viri virtutis, et cessent molentes, quia paucae factæ sunt: et obscurabuntur quæ vident in foraminibus, et claudunt vias in foro in infirmitate vocis molentis: et exsurgent ad vocem passeris, et humiliabuntur omnes filii cantici. Et quidem ab alto aspicient, et pavores in via, et floreat amygdalum, et incrassetur locusta, et scindatur capparitis. Quoniam abiit homo in domum sæculi sui, et gyraverunt in foro qui plan-*

²⁶ Psal. cxviii, 1. ²⁷ Zach. i, 5, 6. ²⁸ Jer. viii, 4. ²⁹ Psal. cxlvi, 2. ³⁰ Hebr. xiii, 16. ³¹ Act. iv, 52, 53. ³² Psal. cxxxii, 1. ³³ Jac. i, 12. ³⁴ Psal. lxxviii, 9, 10. ³⁵ Rom. viii, 17, 18. ³⁶ Psal. lxxii, 16. ³⁷ Jer. xvii, 16. ³⁸ Psal. xxxiii, 21. ³⁹ Matth. x, 22. ⁴⁰ Bar. iv, 1-5. ⁴¹ Isa. lxvi, 10, 11. ⁴² Prov. xiii, 2. ⁴³ Sap. x, 17. ⁴⁴ Deut. xi, 18-21. ⁴⁵ Prov. iii, 3. ⁴⁶ Thren. iii, 27, 28, 30, 31. ⁴⁷ Jer. ii, 2. ⁴⁸ Eccl. x, 9, 10.

gant, quoadusque evertatur funiculus argenti, et conteratur monile auri, et confringatur hydria ad fontem, et impediatur rota super lacum, et convertatur pulvis in terram, sicut fuit, et spiritus revertatur ad Dominum, qui dedit eum⁵³. In Evangelio quoque scriptum est: Pueri, nunquid habetis pulmentum? Mittite in dexteram partem navis, et invenietis⁵⁴; et iterum: Omnis puer ac juvenculus, qui nescit hodie bonum ac malum, ipsi intrabunt in terram bonam⁵⁵; ac rursum: Omne masculinum quod aperit vulvam, sanctum vocabitur⁵⁶. Et in Evangelio: Puer autem ibat, et crescebat, et proficiebat apud Deum et apud homines⁵⁷. Jesus quoque minister Moysi juvenis erat, et non egrediebatur de tabernaculo Dei. Et de David scriptum legimus: Puer flavi coloris, elegantibus oculis⁵⁸. Timotheus quoque adhuc puer et adolescens sacris litteris eruditus est⁵⁹, ut ad fidem Domini salvatoris illarum semita perveniret. Et de Daniele quia eruditus erat, scriptum legimus, quod vir desideriorum⁶⁰ appellatus sit. Joseph quoque erat dilectissimus patri suo⁶¹, quoniam ejus imperiis serviebat; et decem ac septem adhuc natus annos, praecepta illius legem vitae suae arbitrabatur.

LIII. Et hæc cuncta replicavi, ut sanctorum vi-
tas considerantes, non circumferamur omni vento
doctrinae⁶², sed laboremus, et eorum conversatio-
nem nostræ vitæ propositum habeamus exemplum,
ut simus populus Dei peculiaris. Nec contristemus
Spiritus sanctum, in quo signati sumus in die re-
demptionis⁶³; ne illum exstinguamus in nobis⁶⁴;
et prophetias non contemnamus⁶⁵; ne forsitan vo-
lenti Spiritui sancto habitare in nobis, non deamus
locum. Nullum alium timeamus præter Deum, qui
ultor et iudex est operum singulorum, et cum sancto
sanctus est, et cum viro innocente innocens⁶⁶; et
dicit: Ego amantes me diligo, et qui me quærent
invenient gaudium⁶⁷; et alibi loquitur: Si ambula-
veritis contra me perversi, ego ambulabo contra vos
perversus⁶⁸.

LIV. Non irascamur invicem; etiamsi ira nos vi-
cerit, non peccemus irati⁶⁹, solis occubitus pœni-
tentia præoccupantes⁷⁰. Meminerimus esse præce-
ptum, quoties peccanti in nos ignoscere debemus⁷¹;
et munus nostrum relinquere ante altare⁷², quod
nequaquam suscipitur, si non fuerit reconciliatione
placabile; ut possimus dicere: Dimitte nobis de-
bita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus no-
stris⁷³. Et Apostolus præcepit: Si quis habet ad-
versus aliquem querimoniam, sicut et Christus do-
nauit nobis, sic facite⁷⁴. Sinus discipuli mansuetu-

dinis sanctorum omnium, et præcipue David, de
quo scriptum est: Memento, Domine, David, et
omnis mansuetudinis ejus⁷⁵. Et Moysi de quo legi-
tur, quod fuerit mansuetus super omnem terram⁷⁶.
Et Dominus in Evangelio de mansuetis ac mitibus
loquitur: Beati mansueti et miles corde, quoniam
ipsi possidebunt terram⁷⁷. Magnæ sapientiæ est,
mansuetudinem possidere, et audire: Sapiens esto,
fili, ut lætetur cor meum⁷⁸; et iterum: Imitatores
estote Dei, filii charissimi⁷⁹; et: Estote perfecti,
sicut et Pater vester qui in cælis est, perfectus est⁸⁰;
et alibi: Sancti estote, quoniam ego sanctus sum,
dixit Dominus⁸¹.

LV. Quæ legentes testimonia, sentinemus nobis
justitiam, ut metamus fructum vitæ. Illuminemus
B lucem scientiæ, quia tempus est ut cognoscamus
Deum, donec veniat fructus justitiæ nobis. Ecce
nunc tempus acceptabile, et dies salutis⁸². Et vere,
secundum quod scriptum est: Plenitudo legis est
dilectio⁸³. Joanne in hæc eadem concinente: Hoc
præceptum accepimus a Patre, ut diligatis ad in-
vicem⁸⁴; et: Qui diligit Deum, diligit et fratrem
suum⁸⁵; et: Non sicut Cain, qui ex maligno erat,
et occidit fratrem suum. Et quare occidit? quia
opera ejus maligna erant; fratris autem ejus bona.
Non admiremur, fratres, si oderit nos mundus: nos
scimus quia transivimus de morte ad vitam, eo
quod diligamus fratres⁸⁶. Ergo diligamus nos mu-
tuo.

LVI. Loquar aliud ad vos audentius, filii charis-
simi. Ex quo credidit mihi Deus conversationis ve-
stræ et sanctæ conversationis gregem, non cessavi
C lacrymis monere et docere singulos, ut placeatis
Deo; nec subtraxi aliquid quod vobis utile sentie-
bam, ut non dicerem: Et nunc commendo vos Deo,
et verbo gratiæ ejus, qui potest vos edificare, et
dare vobis hæreditatem cum sanctis⁸⁷. Vigilate,
omni studio curaque contendite ne obliviscamini
propositi vestri; sed implete quod vos scitis esse
pollicitos. Ego enim jam delibor, et tempus resolu-
tionis meæ adest; qui certamen bonum ex parte cer-
tavi, cursum consummavi, fidem servavi. De cætero
reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi
Dominus in illa die justus iudex: non solum mihi,
D sed et omnibus qui dilexerunt justitiam ejus⁸⁸, et
omnia Patris mandata fecerunt. Finis verbi: Omnia
audi, Deum time, et mandata ejus custodi; quoniam
omnis homo: universum opus Deus adducet in judi-
cium, sive bonum, sive malum sit⁸⁹.

Explicit Doctrina S. Orsiesii.

⁵³ Eccl. xii, 1-7. ⁵⁴ Joan. xxi, 5, 6. ⁵⁵ Deut. i, 39. ⁵⁶ Exod. xiii, 2; Luc. ii, 23. ⁵⁷ Luc. ii, 52. ⁵⁸ I Reg. xvi, 12. ⁵⁹ II Tim. iii, 15. ⁶⁰ Dan. x, 23. ⁶¹ Gen. xxxvii, 2, 3, 14. ⁶² Ephes. iv, 14. ⁶³ ibid. 30. ⁶⁴ I Thess. v, 19. ⁶⁵ ibid. 20. ⁶⁶ Psal. xvii, 26. ⁶⁷ Prov. viii, 17. ⁶⁸ Lev. xxvi, 25, 21. ⁶⁹ Psal. iv, 5. ⁷⁰ Ephes. iv, 26. ⁷¹ Matth. xviii, 21 seqq. ⁷² Matth. v, 24. ⁷³ Matth. vi, 12; Luc. xi, 4. ⁷⁴ Coloss. iii, 13. ⁷⁵ Psal. cxxxi, 1. ⁷⁶ Num. xii, 3. ⁷⁷ Matth. v, 4. ⁷⁸ Prov. x, 1. ⁷⁹ Ephes. v, 1. ⁸⁰ Matth. v, 48. ⁸¹ Lev. xi, 44. ⁸² II Cor. vi, 2. ⁸³ Rom. xiii, 10. ⁸⁴ I Joan. iv, 7. ⁸⁵ I Joan. iv, 21. ⁸⁶ I Joan. iii, 12-14. ⁸⁷ Act. xx, 32. ⁸⁸ II Tim. iv, 6, 8. ⁸⁹ Eccl. xii, 13, 14.

S. ORSIESII DE SEX COGITATIONIBUS SANCTORUM LIBELLUS.

I.

De Domino cogitare debemus, ut delectemur in illo sperare, ad eum recordare, ut beatus David: Sæculi homines consolantur se omnium dolorum; pergunt et considerant agnos, et equis equitant, aurum et argentum pensant, hominibus tradunt: *Ego autem memor fui Dei, et delectatus sum, et me omnium adversitatum consolabor* ²⁰.

II.

De passione Christi, ut sustineamus pro illo, assidue cogitando atque recolendo (2) quod omnipotens Dominus ac æternus Dei Filius descendit de alta cælorum altitudine in humanum corpus, in quo sancto corpore sursum in crucem elevatus est (3); revocavit eo omnia superna regna ad pacem nostram; fudit pretiosum sanguinem in terram; eo nobis terrestribus sursum viam fecit, ut fieremus angelorum cives.

III.

De hora transitus, ut sinus parati. Omnis vita hominis, omnis sapientia, meditatio est mortis, de qua uno die omnes sapientes trepidabunt (4).

IV.

De die iudicii, ut rationem reddamus. Magnus est ille dies ad cogitandum, et memoriæ dignus; in qua die Dominus franget creaturam, quam in principio creavit. Ecce Dominus dissipabit terram, et

²⁰ Psal. LXXVI, 4. ²¹ Matth. x, 26. ²² Psal. CXI, 5, 6. ²³ Isa. LXVI, 14.

(2) *Ms.* cogitandum atque recolendum.

(3) *Ms.* in quo sanctorum cor sursum in cruce elevatur.

A nudabit eam. Cælum et terra transibunt; et revelabit Dominus faciem ejus, id est, aperiet terram et procedent mortui de sepulcris suis, et omnia opera hominum proferentur in publicum. Omnes ex æquo stabunt ante tribunal Christi. *Nihil operum, quod non revelabitur; nec occultum, quod non sciatur* ²¹. Tamen peccata quæ ante emendantur, sciendo in iudicio abscondet. In illa die magnam iram Dei nullus impiorum evadet; ideo recordari ante debemus, quod beatus David dicit: *Jucundus homo in die iudicii, qui miseretur et commodat; insuper disponit quotidie sermones suos in iudicio, quod in æternum non commovebitur* ²².

V.

De inferno, ut timeamus terribile, quod Isaias dixit: *Vermis eorum non moritur, et ignis eorum non exstinguitur* ²³. Vermis, id est, conscientia, eo quod sciunt, quod meriti omnia mala sustinent.

VI.

De vita æterna, ut desideremus, ubi gaudium et lætitiæ tenebunt sancti, et fugiet dolor et metus. De his sex cogitationibus vincit anima iusticiæ, et his custoditur sæpe et assidue cogitare de Domino et recolere, et super omnia diligere, ut post sæculum in æternum eum cum angelis et archangelis et cum omnibus sanctis diligere valeamus, per eum qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

(4) *Ms.* Vita hominis sapientiam mediam esse mortem, de quo uno die omnes sapientes trepidabunt.

ANNO DOMINI CCCXLVII

S. SERAPION

THMUITANUS EPISCOPUS

NOTITIA

(GALLAND., *Vet. Patr. Biblioth.*, t. V, Proleg. p. IX.)

I. Serapion Ægyptius, vir admirabili vitæ sanctimonia et dicendi copia præditus, testè Sozomeno (a), ἀνὴρ ἐς τὰ μάλιστα τὸν βίον θεσπέσιος καὶ λέγειν θεϊνός, prius monasticæ disciplinæ cultor, quin et multorum exstitit monachorum ἡγουµένος, quam ad Ecclesiam Thmuitanam regendam evocaretur, ut scribit sanctus Athanasius (b). Multo in pretio

C habuit Serapionem magnus Antonius abbas: ei siquidem visiones suas enarrare consueverat, et moriens melotem unam reliquit (c). Ejus item amicitia familiariter utebatur idem Athanasius, qui et ipsi quinque inscripsit epistolas, ubi ejus laudes passim celebrat ac merita extollit.

Sub Constantio principe Ariano etiam in confes-

(a) Sozom. *Hist. eccles.* lib. iv, cap. 9.

(b) Athan. *Epist. ad Dracont.*, § 7, Opp. tom. I, pag. 267.

(c) Id. in *Vit. S. Anton.* §§ 82, 91, tom. I, part. II, pag. 856, 861.

sione incyptus fuit Serapion, inquit Hieronymus (a): A qui nimirum unus fuerit ex iis Patribus Sardicensis concilii anno 347 coacti, qui Athanasii causam adversus Arianos defendendam susceperunt; adeoque unus ex iis orthodoxis præsulibus, qui urgente in primis Georgio Ecclesie Alexandrinæ invasore, in exilium acti fuisse noscuntur. Quo autem anno supremum diem clausit Serapion, haud plane compertum habemus. Illud certum exploratumque ex Epiphano (b), Seleuciensi concilio anno 359 celebrato interfuisse Ptolemæum episcopum Thmucos Augustonices seu Augustanices, ut propterea sub Constantio principe ante illud concilium, id est ante annum 359, e vita excessisse Serapionem statuerit Valesius (c). In aliam tamen sententiam abiit Tillemontius (d), qui multo serius ejus mortem contigisse decernit.

II. Serapionem confessorem inter eos Ecclesie doctores recenset sanctus Hieronymus (e), qui philosophorum doctrinis atque sententiis in tantum suos resarciunt libros, ut nescias, inquit, quid in illis primum admirari debeas, eruditionem sæculi, an scientiam Scripturarum. Et alibi (f): Serapion, ait, Thmucos episcopus ob elegantiam ingenii cognomen Scholastici, id est, viri litteris ac doctrina præstantis, meruit. Quibus equidem doctoris maximi verbis in eam demum sententiam adducor, ut fidem adhibendam esse censeam Philippo Sidetæ, qui Serapionem post Theognostum scholæ præfuisse Alexandrinæ testatur (g). Ad quem locum Dodwelius observat (h), hujusmodi Philippi testimonium ex eo confirmari posse, quod Epiphanius in Arii exortu complures Alexandrinæ Ecclesias presbyteris Alexandrinis concreditas nominet (i), easque inter Serapionis etiam Ecclesiam enumeret, quam is nimirum tunc temporis administrabat, ut proinde inter clericos Ecclesie Alexandrinæ jam antea cooptatus, ibidem exinde in munere catechetico Theognosto successerit.

Hæc autem ita componi posse duxerim rum iis quæ superius de Serapionis monachatu ex Athanasio in medium adduxi, ut primo quidem ille ad catechetæ munus obeundum in Alexandrina schola fuerit assumptus sæculo III desinente, sive IV ineunte; post Theognostum scilicet, qui circa annum 282, Caro imperante, claruisse existimatur, ut alibi vidimus (j): deinde vero catechetæ munere,

A simulque lauræ seu Ecclesie Alexandrinæ regimine abdicato, cœnobiticam vivendi formam fuerit amplexus, quo nimirum turbas ab Ario in Ecclesia excitatas declinaret: unde ab Athanasio deinceps evocatus, ad Ecclesiam Thmuitanam regendam ab ipso fuerit evectus post Calum, qui eidem Ecclesie præfuit, quique synodo Nicenæ interfuisse compertur.

III. Porro ex iis quæ litteris consignavit Serapion, unus adversus Manichæos liber superat, quem egregium appellat Hieronymus (k). Idemque opus laudat quoque Photius in *Epitome de Manichæis repullulantibus* (l); ubi scriptorem nostrum inter claros illius ævi antistites refert, Cyrillum scilicet, Epiphanium, Titum Bostrensem Alexandrumque Lycopolitanum, qui adversus Manem ejusque sequaces stylum strinxere, ut advertit cl. Lequienius (m). Hic autem Photio dicitur auctor, Σαραπίων ὁ τῆς Θμοῦως· et alibi (n) Σαραπίων. Sic et ipsum subinde appellat promiscue magnus Athanasius. Sed nihil refert: vox enim Σάραπης unde nomen deductum, inquit Montfauconius (o), scribitur etiam Σάραπης apud Clementem Alexandrinum (p) item apud Origenem (q) et alibi passim apud scriptores.

Neque hic prætermittendum aureum plane Serapionis dictum, quod ex Evagrio recitat Socrates (r): *Thmuitarum Ecclesie angelus Serapio*, inquit, dicebat, mentem quidem spiritalis scientie haustu plene purgari; partes autem animæ ira effervescentes, charitate sanari: pravos vero cupiditotes quæ in animum insuunt, coerceri abstinentiæ. Ἐλεγε δὲ ὁ τῆς Θμοῦτων Ἐκκλησίας ἄγγελος Σαραπίων, ὅτι ὁ νοῦς μὲν πεποκωὶς πνευματικῇν γνῶσιν τελείως καθάρεται· ἀγάπη δὲ τὰ φλεγμαίνοντα μέρια τοῦ θυμοῦ θεραπεύει· πονηρὰς δὲ ἐπιθυμίας ἐπιβροῦσας ἰστίσιν ἐγκράτεια. Quam quidem sancti Patris sententiam propterea descripsimus, quod in ejus opere superstite nuspiam occurrat.

Verum si sapiens hujusmodi effatum, Serapione plane dignissimum, in ejus libro adversus Manichæos hodie non exstat; in eo certe alia complura se legisse profitetur Sixtus Senensis, quæ frustra nunc requiras, ut proinde multo auctius hujusce operis exemplar, quam quo in præsentiarum fruimur sive Græce sive Latine, ipse habuisse videatur; eo in primis nomine quod illud Serapionis opus ingens ac nobilissimum vocet (s), quanquam hæc

(a) Hieron. *De vir. illustr.*, cap. 99.

(b) Epiph. *Hær.* LXXIII, § 26.

(c) Vales. not. ad Socrat. lib. IV, cap. 23.

(d) Tillem. *Mém. eccl.* tom. VIII, pag. 45.

(e) Hieron. *epist.* 70, al. 84, ad *Magnum orat.*, num. 4, *Opp.* tom. I, pag. 427.

(f) Id. lib. *De vir. illustr.*, cap. 99.

(g) Phil. Sid. *serm.* 24, apud Dodw. in *append.* ad *dissert.* Iren. pag. 488.

(h) Dodw. l. c. pag. 512.

(i) Epiph. *Hær.* LXXI, § 2.

(j) Prolegom. ad tom. III *Bibl. PP.*, cap. 49, § 2, pag. 50.

(k) Hieron. lib. *De vir. illustr.*, cap. 99.

(l) Phot. *Epit. de Man.*, apud Montfauc., *Bibl. Coisl.*, pag. 354.

(m) Lequien. *Or. Christ.*, tom. II, pag. 540.

(n) Phot. *Bibl. cod.* LXXV, pag. 203.

(o) Montfauc. ad *Opp. Athan.* tom. I, part. II, pag. 690, not.

(p) Clem. Alex. *Strom.* lib. I, pag. 322.

(q) Origen. *contra Cel.* lib. V, pag. 254.

(r) Socrat. *Hist. eccl.* lib. IV, cap. 23.

(s) Sixt. Sen. *Bibl. sancti.* lib. IV, pag. 299, edit. Paris. 1610.

verba de rationum pondere ac operis præstantia Basnagius accipere malit (a). Loca tantummodo excitamus ex ejusdem Sixti Senensis *Bibliotheca sancta* (b); ea siquidem nunc excutere haud vacat. In quibus tamen referendis ipsum errasse, atque ab alio scrip'tore illa esse se mutuatum censet laudatus Basnagius (c). De iis interim Fabricium (d), sed in primis Huetium (e) consulere haud otiosum fuerit.

IV. Jam superest, ut de Serapionis edito pauca dicamus. Illud itaque primo inecunte sæculo superiore vulgavit Henricus Canisius (f) ex versione Francisci Turriani: unde postea in variis *Patrum Bibliothecis* excusum. Græca vero haud ita pridem edidit in suo *Thesauro Canisiano* Basnagius (g) ex ms. codicc Holsteniano bibliothecæ Joannæ Hamburgensis, cujus apographum D. Joanni Friderico Wincklero acceptum refert. Atque hanc editionem recognitam, nonnullisque observationibus instructam et capitum distinctione atque argumentis adauctam typis consignavimus.

Hic vero unum addere juverit, quod nobis opus recensentibus excidit. Recitat nimirum Facundus Hermianensis (h) locum ex Serapionis libro excerptum (i), quem perperam sancto Athanasio ascribit. Ipsum audiamus: *Scriptis etiam* (Athanasius) *librum*

A *contra Manichæos, cujus principium est: « Dissolvi errorum veritas, » in quo sic ait: « Quando enim hominem Jesum video, intelligo qualis est: quando autem modum contempler, admiror neque agnosco: mutatio quippe admirationem præstat. Et essentialia quidem mutata non sunt: manet enim corpus; non alterum effectum: neque enim corpus in incorporeum versum est; neque anima, altera per essentialiam existit, sed manentibus essentialiis, studia non mutaverunt. Nequaquam enim essentialia sunt studia: nam manerent cum essentialiis, et non auferrentur. » Et hæc quidem Facundus. Ad quem locum accipe doctissimi Sirmondi censuram, auctoris verbis subjectam: *Librum contra Manichæos. Tituli hujus, inquit, vel exordii, nullus hodie liber exstat Athanasii. Congruit autem et titulus et exordium, libro Serapionis Thmæos episcopi adversus Manichæos; in eoque sunt verba quæ recitat Facundus, et tribuit Athanasio. Sed levior in auctoris nomine fraus fuerit, quam in nomine Jesu, quod hic perperam verbis illis intextum est, nec legitur apud Serapionem: qui de iis hominibus agit, qui a pravis moribus ad meliora studia convertuntur: quod de Christo Domino cogitare impium est. Quare Facundo imposuit, qui hunc ei locum suggessit. Huc usque V. C. Sed de his hætenus.**

(a) Basnag. ad *Thes. Canis.* tom. I, pag. 37, § 4.
(b) Sixt. Sen. *Bibl. sanct.* lib. II, pag. 86 et 115, et lib. V, pag. 381.
(c) Basnag. l. c.
(d) Fabric. *Cod. apocr. N. T.* tom. I, pag. 3, et tom. II, pag. 965 seq.

(e) Huet. *Origen.* lib. II, quæst. 5, § 27, pag. 62.
(f) Canis. *Antiq. lect.* tom. V, pag. 1 seqq.
(g) Basnag. *Thes. Canis.* tom. I, pag. 43 seqq.
(h) Facund. *Herm.* lib. XI, cap. 2, pag. 759.
(i) Serap. *lib. adv. Manich.*, cap. 17 et 18, pag. 57.

S. SERAPIONIS

EPISCOPI THMUEOS

LIBER ADVERSUS MANICHÆOS.

CAP. I. Veritas errorem vincit.

Solvit errorem veritas et exstinguit fallaciam, et C omnis mendacii ortum intercipit ac prohibet. Obsecremus igitur Dominum Jesum qui est veritas, ut illuminet mentem nostram, ut neque fallacia mentem capere possit nec error vincere; neque si ceperit aut vicerit, firmam et stabilem victoriam obtineat. Solummodo enim si apparuerit, et radios veritatis suæ emisit, fallaciam quidem inductam dissipabit, mentem vero extra errorem conservabit. Ipse enim clamat: *Ego sum via, veritas et vita*¹. Ipse præcipit: *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intus autem sunt lupi rapaces*². Quia enim illorum modus fraudulentus erat et mores simulati, non celavit eos Veritas, sed nudavit; non permittens, ut quod in mente latet, ab eo quod extrinsecus fictum et simulatum est tegatur: ut ipsa fallacia deprehensa

Ἐπιλύει τὴν πλάνην ἢ ἀλήθεια καὶ ἀναιρεῖ τὴν ἀπάτην, καὶ πᾶν ψεῦδος προσελθεῖν οὐκ ἐξῆ. Ἰκετεύσωμεν τὸν Κύριον Ἰησοῦν, ἀλήθειαν ὄντα, ἐκλάμψαι τὴν διάνοιαν ἡμῶν, ἵνα μὴτε τὴν διάνοιαν ἀναιρῆσαι ἀπάτῃ δυνήθῃ, ἢ κρατῆσαι πλάνῃ ἰσχύσῃ· μὴτε ἡρηκυῖα καὶ κεκρατηκυῖα ἔμμενον τὴν κράτησιν ἔχη. Μόνον γὰρ φανεῖς καὶ τὰς ἀκτίνας τῆς ἀληθείας ἑαυτοῦ ἐκλάμψας, ἀποσκοδᾶσαι μὲν τὴν γενομένην ἀπάτην, ἀνεπαπάτητον δὲ διατηρήσει τὴν διάνοιαν. Αὐτὸς γὰρ βοᾷ· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ· αὐτοὺς παραγγέλλει· Προσέχετε ἑαυτοῖς ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἐρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἐσωθεν δὲ εἰσι λύκοι ὄφρα πᾶρας. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνων παφανακισμένος ἦν ὁ τρόπος, καὶ πεπλασμένον τὸ ἥθος, οὐκ ἐσιώπητεν ἡ Ἀλήθεια, ἀλλ' ἐγύμνωσε τὸ ἀφανὲς τῆς διανοίας καλύπτεσθαι ὑπὸ τοῦ πεπλασμένου καὶ ἐσχηματισμέ-

¹ Joan. XIV, 6. ² Matth. V, 43.

νου μὴ ἐπιτρεψασα, ἵνα κατὰφωρος γενομένη αὐτῶν ἡ ἀπάτη ἀσθενῆς γένηται ἐν ταῖς ἐπιχειρήσεσι, μηδὲνα συλλαμβάνειν δυναμένη.

CAP. II. Varii gradus errorum.

Ἔστι μὲν οὖν ἡ κακία πολυειδὴς καὶ πολυσχιδὴς κατὰ διαφόρους ἡλωμένη τὰς ἐπιχειρήσεις, ἕνα τῶν αὐτῆς μερῶν βλαπτικώτερα καὶ ἀναιρετικώτερα ἔχουσα. Διὰ τοῦτο οὐδὲ τὰ ἥττονα σωπητέον, οὐδὲ τῶν μειζόνων ἀφεκτέον, εἰδὼτας τοῦτο, ὅτι τὰ μὲν ἐλάττονα μόρια τῆς κακίας βραχυτέρας ποιεῖται τὰς βλάβδας, τὰ δὲ μείζονα μεγάλας· ὁ γὰρ μείζονι σφαλὲς μείζων καὶ τιμωρεῖται· καὶ ὁ ὑπὸ μείζονος ἀπατηθεὶς μείζονα καὶ κολάζεται...

ταὶ γὰρ αἱ ἀπάται...

δὲ καὶ τὰ πλη...

καὶ σταθμίζω...

δικά...

τίμα...

εἰ...

ἀσάβητον ἐξ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκάστου τοῦ ἡπατηκότος ἀπάτην, καὶ τοῦ ἡπατημένου τὴν εὐκολίαν μετρήσας ὁρίζει τὴν τιμωρίαν. Σπουδαστέον οὖν, μήτε τῷ βραχυτάτῳ αἰρεῖσθαι· καὶ γὰρ ἡ βραχυτάτη ἀπάτη σπινθήρως δίκην ὕλην παραλαβοῦσα τὴν συγκατάθεσιν τῆς ψυχῆς ἐξάπτει, καὶ μεγάλην φλόγα κατασκευάζει· πολλοὶ γὰρ ἐξ ὧλης ἀπάτης ἀρξάμενοι εἰς πέλαγος ἀπάτης ἐξεχύθησαν.

CAP. III. Manicheismus error deterrimus.

Διὰ τοῦτο φροντιστέον, μήτε τῇ βραχυτάτῃ ἀπάτῃ αἰρεῖσθαι, τειγίον τῇ ψυχῇ κάλλιστον οἰκοδομοῦντας· ἵνα μήτε τῷ μείζονι αἰρεθῶμεν· ὁ γὰρ περὶ τὰ βραχυτάτα σφαλὲς πταίσει ποτὲ καὶ περὶ τὰ μείζονα, καὶ ὁ μὴδὲν τῶν μικρῶν αἰρεθείς...

ἀναν...

τὸν τὴν ἀσφάλειαν καλ...

μείζονα σχήσει· ἐπεὶ...

λύκοι πολλοὶ κύνες...

ἡμπετισμένοι...

ἡμὴ μὴ σι...

ὡ τοῖς...

οὐσα...

μάχαιραν σείτω, ἀσφάλειαν μυωμένη τῇ ποίμνῃ, γυμνοῦσα δὲ καὶ τὴν ἐπιχειρήσιν τῶν θηρίων· ἰδοὺ γὰρ πολλοὶ μὲν εἰσιν οἱ προσελθόντες, καὶ ὧδε κάκει πλάζονται, ἀντὶ κωδίων τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ περιβεβλημένοι, καὶ λεγόμενοι μὲν ὅ μὴ εἰσιν, ὄντες δὲ ὅ λέγεσθαι οὐκ ἀνέχονται· ἀλλὰ τὴν οἰκίαν πονηρίαν χαλύπτοντες τῷ σχήματι τοῦ ὀνόματος, καὶ κοινωνοῦντες μὲν τῷ ὀνόματι, ἄρῃν δὲ διαφθεῖραι τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἐσπουδαχότες, κατὰ μὲν τοῦ Ἰησοῦ στρατευόμενοι, Ἰησοῦν δὲ ἐπιχειρήμενοι· αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ χαλεπωτάτη πονηρία, ὅτι λέγονται τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, Χριστῷ πολεμοῦντες· ἐπεὶ γὰρ ἠτόνησεν ἡ πονηρία πολεμεῖν πρὸς Θεόν, κέχρηται τῷ ὀνόματι, ἵνα τῇ χρῆσει τοῦ ὀνόματος οἴησιν ἐμποιήσασα τοῖς ἀφροσιν, ὡς οἰκεία τοῦ Χριστοῦ, ὧδε κάκει, ὡς βούλεται, λυμάνηται τοὺς τῷ Σωτῆρι πεπιστευκότας· ὧς μὲν Οὐαλεντίνος προῆλθεν· ὧς δὲ Μαρκίων· ὧς

A infirma fiat in eorum argumentis ita ut neminem irretire queat.

Est igitur malitia multiformis et multipartita, in varias argumentationes fusa, ejus partes quædam nocentiores sunt et magis mortiferæ. Quamobrem neque minora tacenda sunt, neque majoribus parcendum, cum sciamus minores quid partes vitii minora damna parere, majores vero magna. Qui enim in gravioribus labitur, gravioribus pœnis punitur; et qui a majore deceptus est, majus supplicium sustinet. Ponderantur enim fallaciæ, ponderantur etiam peccata; et qui ponderatur, pro gravitate ponderis supplicium reportat; neque quidquam qui judicat, non ponderatum relinquit. Quin etiam uniuscujusque qui sefellit fallaciam, et facilitatem ejus qui deceptus est demensum, pœnam

B decernit. Quocirca studendum est, ut ne minima quidem fallacia capiamur: siquidem minima fallacia instar scintillæ, nacta materiam assensionem animæ, incendium magnæ flammæ efficit; multi enim, principio ex parvo errore cæpio, in pelagus erroris dilapsi et effusi sunt.

Idcirco curandum est, ut ne minimo quidem errore labi contingat; pulcherrimo animæ propugnaculo ædificato, ne majore capiamur. Qui enim in parvis labitur errore, labetur aliquando in majoribus; et qui non est seductus a parvis, erit ita contra majora munitus et tutus, ut ei resisti non possit. Quia igitur si multi lupi pelles ovium induti, gregem invaderent, non sileret pastor, sed

C gladium vibraret, ut in tuto gregem collocaret, nudans et patefaciens conatum ferarum. Ecce multi sunt qui exierunt, et hic atque illic errant, pro pellibus ovium nomen Christi induti; qui se quidem dicunt quod non sunt; quod autem sunt, dici nolunt, sed suam improbitatem amictu nominis tegunt; qui commune quidem habent nomen, student vero ut nomen Christi funditus deleant; qui contra Jesum militant, et Jesum invocant. Hæc est difficilissima omnium improbitas, nomine Christi appellari, et Christum oppugnare. Etenim quia non potuit perversitas contra Deum bellum gerere, usa est nomine, ut usu nominis opinionem imprudentibus injiciat, ut quasi Christi familiaris hic et illic, ut libet, eos qui in Salvatore crediderunt, perdat.

D Sic Valentinus exivit, sic Marcion, sic Silitanus, aliunde vero etiam Phanius. Postrema abortio improbitatis, quæ omnes aliorum improbitates extenuavit et majore improbitate aliorum improbitates in secundis posuit, furor Manichæi est; et in prophetis scriptum est: Propter nimiam negligentiam Hierusalem, justificata est ex te Sodoma². Multæ

² Ezech. xvi, 52.

quidem paulo ante opiniones absurdæ et falsæ extiterunt, quæ cum magnitudine pravæ opinionis Manichæorum comparatæ, moderatæ sunt, cum sint alioqui in pelagus inundantis pravitatis demersæ.

χαίου προήλθε μανία· καὶ ἐν μὲν τοῖς προφητικοῖς γέγραπται· Διὰ τὸ πᾶν ἡμεληκέναι τὴν Ἱερουσαλήμ, ἡδικοιῶθη Σόδομα ἐκ σοῦ. Ἄρτι δὲ πολλὰ καὶ ἀποποιοῦ δόξα· πεπλανημένοι οὖσαι τῷ μεγέθει τῆς τῶν Μανιχαίων κακοδοξίας, συμμεμτρηνται πελάγει κακίας κατακεκλυμένα.

CAP. IV. Quænam sit peccati natura.

Et ut non leviter absurda refellere aggrediamur, et nominibus eorum tantum uti videamur sine conclusione argumenti, quæ est ἀπόδειξις, ad eorum accusationes accedere, age, conferamus nos ad rationem demonstrantem, ut illorum errores solvamus, et veritatem in medium producamus. Est igitur vitium expers substantiæ, et non per se existens; actio potius quam essentia sive substantia; et actio ex electione proficiens eorum in quibus electio ægrotat; atque actio, quæ accidit quidem, facile vero ab iis qui ægrotaverunt abscedit. Sin vero accidisset quidem, sed non abscederet, dici posset non esse quidem per se vitium, neque posse tamen substantiam esse unquam absque vitio. Quod si accidit electio, facile autem separatur, ut rursus quod vitio subjectum erat, purum reddatur, neque vitii signa ac vestigia habeat; erit vitium neque per se nihil, neque aliquid quod per se esse queat, neque quod semper sit; sed potius deletur, et dum deletur, vincitur non posse per se esse, et quandoque non fuisse, quin potius paulo ante ex electionis invaletudine prodixisset.

CAP. V. Substantia corporis et animæ non est mala.

Quod autem non reperitur anima secundum substantiam mala sic natura facia, neque corpus per se substantia malum, testantur rationes et actiones. Etenim si temperantia virtus est, corpus vero substantia malum; non posset reperiri corpus temperans, ne corpus quod substantia turpe et vitiosum est, corpus virtutis efficiatur. Cum enim corpus se temperat, corpus virtutis factum est, et corpus virtutis est; et quia corpus virtutis est, potest esse templum. Si enim omne corpus libidini deditum esset, et non posset reperiri in corporibus temperantia, potuissimus attribuire substantiæ corporum substantiale malum. Sin vero usque eo processerunt corpora, et tantopere honorata sunt ac tantam temperantiam induerunt, ut domus fiant auctoris et

A δὲ Σιτιανός (1)· ἄλλοθεν δὲ καὶ ὁ Φάνιος (2)· ταλευταίων δὲ ἐκτρωμα τῆς πονηρίας, πάσας τὰς ἄλλας πονηρίας ἐλαττώσασα, καὶ μείζονι πονηρίᾳ τὰς τῶν ἄλλων πονηρίας δευτέρως ἀποδείξασα, ἡ τοῦ Μανι·

Καὶ ἵνα μὴ ὡς ἐτυχεν ἐπιχειρῶμεν τοῖς ἀτόποις, μήτε μόνα τὰ ὀνόματα αὐτῶν λέγοντες δόξωμεν διχα ἀποδείξωσις ἐπὶ τὰς αἰτίας αὐτῶν χωρεῖν, φέρε ἐπὶ τὸν ἀποδεικτικὸν χωρήσωμεν λόγον, ἵνα καὶ τὰς ἐκεῖνων πλάνας λύσωμεν, καὶ τὴν ἀλήθειαν εἰς μέσον προαγάγωμεν. Ἔστι μὲν οὖν ἡ κακία ἀνούσιος καὶ ἀνυπόστατος· πρᾶξις μᾶλλον ἢ οὐσία οὖσα, καὶ πρᾶξις ἐκ προαιρέσεως συμβαίνουσα περὶ τοὺς νενοσηκότας τὴν προαίρεσιν· καὶ πρᾶξις συμβεβηκυῖα μὲν, βλάβος δὲ χωριζομένη ἀπὸ τῶν νενοσηκότων. Εἰ δὲ συμβεβηκεῖ μὲν, οὐκ ἔτι δ' ἐχωρίζετο, ἦν εἰπεῖν, ὅτι καθ' ἑαυτὴν μὲν οὐκ ἔστι κακία, οὐδέποτε δὲ δύναται οὐσία ἀνευ κακίας εἶναι. Εἰ δὲ ἐκ συμβεβηκότος τὴν προαίρεσιν ἔσχε, βλάβος χωρίζεται, ὡς πάλιν τὸ ὑποκαίμενον καθαρὸν ἀποδοθῆναι, καὶ μήτε σημεῖα κακίας ἔχειν, ἐστὶ αἱ κακίαι, οὐτε καθ' ἑαυτὴν οὐδὲν, οὐτε εἶναι δυναμένη, οὐτε ἀεὶ οὖσα· ἀλλ' ἀφανιζομένη καὶ ἐλεγχόμενη τῷ ἀφανισμῷ, καὶ μὴ εἶναι δυναμένη οὐκ οὖσα δήποτε, ἀλλ' ἐναγγχος ἐκ προαιρέσεως νοσησάσης προελθοῦσα.

C Ὅτι δὲ οὐκ ἔστι καθ' ἑαυτὴν ἰδεῖν ψυχὴν οὐσιώδη κακίην, οὕτω πεφυκυῖαν καὶ οὖσαν, οὕτε σῶμα καθ' ἑαυτὸ οὐσιώδες κακὸν, μαρτυροῦσιν οἱ λόγοι καὶ αἱ πράξεις. Εἰ γὰρ ἡ σωφροσύνη μὲν ἀρετὴ ἔστι, τὸ δὲ σῶμα οὐσιώδες κακὸν, οὐκ ἂν ὀλόντε ἦν σῶμα σωφρονεῦρεθῆναι· ἵνα μὴ σῶμα, οὐσία δὲν αἰσχροῦ, σῶμα ἀρετῆς γένηται· ὅταν γὰρ σωφρονῇ τὸ σῶμα, σῶμα γέγονεν ἀρετῆς καὶ σῶμά ἐστιν ἀρετῆς (3), δύναται εἶναι καὶ ναός. Εἰ μὲν οὖν ἅπαν σῶμα πορνικὸν ἦν, καὶ ἀμύχανον ἦν ἐν σώμασιν εὐρεθῆναι σωφροσύνην, τῇ οὐσίᾳ τῶν σωμάτων τὸ οὐσιώδες κακὸν ἀποδοῦναι ἂν ἠδυνάμεθα. Εἰ δὲ ἐπὶ τοσούτων προήλθε τὰ σώματα, καὶ οὕτως τετίμηται, καὶ τοσαύτην ἡμῖς οἶσται σωφροσύνην, ὡς οἰκίαν εἶναι τοῦ πεποιηκότος, ὡς ταμεῖον εἶναι τοῦ Κυρίου, ὡς ἐνδημεῖν Πατέρα καὶ Υἱόν, καὶ τὴν οἶκον.

(1) Σιτιανός. Cf. Wesselingius in *Probabil. lib. sing.* cap. 28, pag. 216, recte coniecisse videtur hic legendum Τατιανός, quem plurima errorum semina olim sevise compertum est. Neque enim (quod alii existimant) Serapion hoc loco Scythianum indigitavit, sectæ Manichæicæ conditorem, cum nimirum S. Pater postremum impietatis abortum, Manichæismum fuisse scribat.

(2) Ὁ Φάνιος. Ὅτι αὐτὸς legendum censet laudatus Wesselingius, l. c., pag. 248, quæ quidem vox cum ὁ Φάνιος litteris pene congruit. De Ophianis hæreticis qui Tertulliano ac Epiphanio dicuntur

D Ophitæ, verba facit Clemens Alexandrinus *Stromat.* lib. vii., pag. 765. Vel si mavis, cum eodem viro erudito legas ὁ Ἐπιφάνης· quem Carpocratis filium multa inter Christianos innovasse docet idem Clemens lib. iii., pag. 511. Utraque sane conjectura probabilior illa esse videtur, quæ Marcianum, celebrem apud Eusebium Docetarum primipilarem, Serapioni restituendum Basnagius existimavit.

(3) Hic interpres legis videtur in suo exemplari, καὶ ὅτι σῶμα ἐστιν ἀρετῆς· quæ librarius ob antecedentia negligenter omiserit.

σιν τῶν σωμάτων ἀποδέσθαι· πῶς οὐκ ἄτοπος καὶ γελοῖος ἐκείνων ὁ λόγος;

A conclave Domini, ut Pater et Filius ad ea veniant, et in eis habitare velint⁴, quomodo non est absurdum et ridiculum quod aiunt?

CAP. VI. Idque ex Scripturis probatur.

Ἰδοὺ γὰρ ὅταν μὲν Παῦλος πῇ μὲν λέγει· Οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἐστίν; ὁ δὲ θεὸς διὰ τοῦ προφήτου ἐπαγγέλλεται· Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν θεός· καὶ παῖδι τὴν διάνοιαν, καὶ τοῖς σώμασι μαρτυρεῖ· καὶ τὸ μὲν οὐσιώδες ἐξωθεῖ, τῇ δὲ μελέτῃ τὸ πρᾶγμα ἀποδίδωσιν· ὅταν γὰρ ἡ μελέτη τὸ ἐπιτήδειον τῆς πολιτείας ἀποδῇ, τότε ἡ τοιαύτη κατασκευὴ ἐν τοῖς σώμασιν ἀποδέδοται, ὥς δύνασθαι καὶ τὰ σώματα ὑπηρετεῖν τῷ Πνεύματι, ὑπηρετεῖν δὲ καὶ τῷ λόγῳ. Πῶς οὖν δύναται ἡ γλῶσσα ὑπηρετεῖν τοῖς νεοημένοις; Εἰ γὰρ τῇ οὐσίᾳ (4) ἡ γλῶσσα κακὴ, ἀγαθὸς δὲ ὁ νοῦς, πῶς δύναται κοινωνεῖν τοῖς ἀκρωμένοις εἰς φῶς τὰ νοήματα διὰ τῆς ἐρμηνείας προεξάγουσα; Ὡς γὰρ ἐκ πορνείας οὐ γεννᾶται σωφροσύνη, οὕτως οὐχ οἷόν τέ ἐστιν ἀπὸ τοῦ οὐσιώδους κακοῦ γνήσιόν τι προσελθεῖν· ὅταν οὖν ἕκαστον τῶν μελῶν ἐπισκέπτη, τὴν ἀκοήν, τὰς ὀφείας, τὴν γλῶτταν, τὰ ἄλλα μέλη, καὶ ὅσας αὐτὰ ὄργανα τῶν μαθημάτων γιγνόμενα, τότε τὸ μὲν σῶμα ἀποδέξῃ, καὶ οὐ μέμψῃ, καὶ ὅσαι αὐτὰ ποιήματα καθάρᾳ· βδελύξῃ δὲ τὸν ἀπατεῶνα τῆς ἀληθείας ἐχθρόν.

CAP. VII. Manichaica sententia de corpore, nugatoria et fatua.

Εἰ δὲ ἓν μὲν τῶν σωμάτων αἰετῶς φέρονται, οὐδέποτε ἐρραθυμίζονται, ἓν μὲν αἰετῶς φέρονται, οὐδὲν μόνον σωφροσύνης ἀσπασάμενα· ἦν εἰπεῖν, ὅτι ἐν τοῖς σώμασι γεγνήσκει μερισμός, καὶ ἓν μὲν οὐ πῶς (5), ἓν δὲ οὕτω πέφυκε· καὶ ἡσθένει μὲν ἐν τούτῳ ὁ λόγος αὐτῶν· οὐκέτι γὰρ καθ' ὅλων σωμάτων ἐγγίνετο αὐτοῖς ὁ λόγος, εἴγε τοιαύτῃ ὑποθέσει ἐχρῶντο. Ἄλλ' ἐγγίνετο πάλιν εὐκολός ὁ ἑλεγχος, ὅτι πῶς οἷόν τε ἦν τῶν σωμάτων τὴν αὐτὴν ἐχόντων οὐσίαν, δύο φύσεις ἐναντίας; ἀπὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας ὑποστῆναι, καὶ τὴν αὐτὴν οὐσίαν διαιεσθῆναι εἰς φύσεις δύο, ἵνα τὸ μὲν ἐν μέρος αἰετῶν, τὸ δὲ ἕτερον αἰετῶν καλόν, καὶ ἵνα ἑαυτῶν ἀνεπίδεκτα ἢ ἑαυτοῖς μαχόμενα, ἑαυτὰ ἀναιρούνηται, ἐν ταῖς γυμνασίαις ἑαυτὰ ἐνδιαφθείρονται, τῆς αὐτῆς οὐσίας οὐδέποτε ἑαυτῇ μαχομένης καὶ ἑαυτὴν ἀναιρούσης; Καὶ τῶν τοιούτων ζητήσεων γινομένων, ὕβρις καὶ μωρία πάλιν φανήσεται αὐτῶν ἢ πρότασις.

CAP. VIII. Idem argumentum persequitur auctor.

Εἰ δὲ τὰ μὲν σώματα οὐχ οὕτως ἐστίν, οὐδὲ τὰ μὲν αἰετῶς φέρονται, τὰ δὲ αἰετῶς φέρονται· ἀλλὰ θεός μὲν ἐστὶ περὶ τῶν σωμάτων, μήποτε ῥαθυμῆσται... ἡρέθη, καὶ πάθει ἐπιθυμία· συμπίπτει. Ἐλπὶς δὲ καὶ περὶ τῶν λάγων καὶ ἀκολάστων σωμάτων, ἐπεὶ πολλὰ τῶν ἡδὴ ῥαθυμῆσαντων σωμάτων, τοσούτον εἰς σωφροσύνην ἐπέδιδωκεν, ὥς μὴδὲ σημεῖα τῆς παλαιᾶς ἀκολασίας ἔχουν, ὥς διὰ βελτίων καὶ ἐπίδοσιν πλειόνα, πάσης βυτίδος καὶ σπύλου τοῦ παλαίου ἀπολελύ-

B Ecce enim Paulus alicubi ait: An nescitis quod corpora vestra templum sicut Spiritus sancti habitantis in vobis? Deus autem per prophetam promittit, inquit: Habitabo in eis, et inambulabo, et ero ipsum Deus. Haec Scriptura et menti suadet, et corporibus auesatur, et substantialia malum expellit; studium vero actionis rem efficit: cum enim idoneam vitam et aptam reddit, tunc talis fabrica in corporibus redditur, ut possint corpora Spiritui sancto deservire, deservire item rationi. Quomodo igitur potest lingua cogitatis inservire? Si enim lingua mala est, mens autem bona, quomodo potest societatem cum cogitatis habere, notionem in lucem interpretatione proferens? Sicut enim ex libidine non gignitur temperantia, sic fieri non potest ut ex malo secundum substantiam aliquid honestum proficiat. Cum igitur singula membra consideraveris, auditum, aspectum, linguam, alia membra, et videris facta esse instrumenta praeceptorum, quae didicimus, tunc corpus quidem laudabis, et non vituperabis, videbisque facta ipsa esse pura ac munda; exacerberis autem fraudulentum veritatis inimicum.

C Quod si quae partes corporis semper essent temperantes, nunquam in pigritia; aliae vero semper pigrae, nullam partem temperantiae amplectentes: dici posset, divisionem esse in corporibus, et partes quasdam sic natura facias esse, quasdam vero aliter, essetque in hoc ratio eorum infirma: non enim jam de totis corporibus eorum disputatio esset, si tali hypothese nterentur. Sed facile rursus sic redarguuntur: Quomodo enim possunt corporum ejusdem substantiae, duae contrariae naturae ab eadem substantia subsistere, eademque substantia in naturas duas dividi, ut haec pars sit semper mala, altera vero semper bona; et ut se recipere non possint, secum pugnent, a se intereant, in usu atque exercitatione se interimant, cum alioqui substantia nunquam secum pugnet, seque tollat? Si talia inquirantur, rursus ipsorum quaestio nugatoria et fatua apparebit.

D Sin vero non sic sunt corpora, nec alia quidem semper sunt in virtute temperantiae, alia vero semper in pigritia; sed metus est de temperantibus, ne quando propter negligentiam temperare pigrae: multa enim jam corpora ob virtutem temperantiae clara, capta sunt, et ea aeternis libidinis absorbuit. Sed rursus spes est de impudicis et libidinosis corporibus: siquidem multa jam quae in pigritia et ignavia fuerunt, tantos progressus in

⁴ Joan. xiv, 23. ⁵ I Cor. iii, 16. ⁶ Lev. xxvi, 12; II Cor. vi, 16.

(4) Τῇ οὐσίᾳ. Haec non expressit interpres.

(5) Legit interpres: καὶ ἓν μὲν οὕτω, ἓν δὲ οὕτω πέφυκε. EDIT. PATROL.

continentia fecerunt, ut neque signa veteris incontinentiæ retineant, et ab omni ruga et macula veteri propter reditum ad meliorem vitam liberata sint. Cum igitur ait Evangelium, quod, *Publicani et meretrices præcedunt vos in regnum cælorum*¹; et cum Paulus: *Fide Rahab meretrix non periit cum incredulis*²; cujus substantiæ vel naturæ erant corpora? Si enim bonæ, quomodo fuerunt pigra? Si malæ, quomodo temperata? Si vero a pigritia ad temperantiam translata sunt, et aliquando quidem fuerunt pigra, quandoque vero temperata: et potuerunt pigrari, et potuerunt temperare, id quod testantur mutationes: soluta est natura; ostensa est electio, et non est corpus substantia malum; quin potius electioni deserviens, et minister electionis, et non naturæ, idque futurum, quod electio dederit ut sit.

CAP. IX. *Corpus sequitur motus animæ.*

Cum enim mens, disciplinis susceptis, amore disciplinarum teneri cœpit, tunc corpus a motibus qui illicient et provocant, solum et expeditum, tranquillitatem magni facit, et quin actionibus deserviat, non repugnat. Cum vero desidia et mollietis animi illicit, et tanquam dissolutio et mollietatis mentis existit; tunc perturbatio corpori ascribitur, et nihil aliud inter utrumque intermedium cernitur; Æstque verum quod scriptum est: *Ecce posui coram te mortem et vitam; elige quod vis*³: ut quod justum est, qui elegerit ad utendum, de eo ratio in iudicio ab eo reposeatur; et non coactus ad aliquid, excuset vim et necessitatem in eo quod egit; neque sic natus, extra querelam et culpam sit, quia naturæ repugnare non potuit. Cumque utrumque in potestate habeat, et ad eligendum dominus sit, iudicii proprii rationem reddat, et se defendat: quod enim elegit, volens elegit: idcirco de voluntario iudicio subit, qui voluntate sua se ad actionem rerum applicavit. Si hæc non ita sunt, frustra sancti coronabuntur; frustra mali cruciabuntur, si actionis causa non ascribitur facientibus.

CAP. X. *Manichæi male ratiocinantur de corpore.*

Quid igitur Manichæos movit ad inferendum corporibus accusationes et vituperationes, quos tum quæ scripta sunt, tum quæ a priscis dicta, abunde accusant? Temperantia enim quæ in actione posita est, testimonium tribuit corpori temperanti. Scriptura autem, quæ clamat: *Exhibete corpora vestra hostiam viventem, Deo placentem*⁴, salis argumentum concludit; non enim Deus quod non est suum approbat et amplectitur; neque quod ab alio fictum et simulatum est, requirit, ne qui alios de violentia accusat, ipse violentus existat; et ne quid desideret, quasi ipse facere non possit. Si enim vult id quod honoratum est, ut corpora sint in virtute temperantiæ, quomodo non fecit quod volebat? Sin vero fecit quidem non ipse, sed sic sunt natura facta ut essent mala; quomodo naturam commutavit, ut non amplius haberent naturam propriam,

Α σθαί· ὅταν οὖν λέγῃ τὸ Εὐαγγέλιον, ὅτι *Οἱ τελῶναι καὶ αἱ πόρναι προάγουσιν ὑμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν*· ὅταν λέγῃ Παῦλος· *Πιστεῖ Ραὰβ ἡ πόρνη οὐ συναπάλματο τοῖς ἀπειθήσασιν*· πῶς οὐσίας ἦν τὰ σώματα, ἡ φύσις; Εἰ μὲν γὰρ τῆς ἀγαθῆς, πῶς ἐρράθυμει; Εἰ δὲ τῆς φαύλης, πῶς ἐσωφρόνησεν; Εἰ δὲ ἐκ βῆθυμίας ἐπὶ σωφροσύνην μετέστη, καὶ ποτὲ μὲν ἦν ῥάθυμα, ποτὲ δὲ ἐσωφρόνησε, καὶ ἡδυνήθη βῆθυμειν, καὶ ἡδυνήθη σωφρονεῖν, καὶ μαρτυροῦσιν αἱ μεταβολαί· λέλυται ἡ φύσις· ὥφθη ἡ προαίρεσις· καὶ οὐκ ἔστι τὸ σῶμα οὐσιώδες κακόν, μᾶλλον δὲ ὑπηρετοῦν τῇ προαίρεσει, καὶ δοῦλον προαίρεσεως, οὐ φύσεως ὑπάρχον, καὶ τοῦτο ἐσόμενον, ὅπερ ἡ προαίρεσις ἀποδίδωσιν.

Β Ὅταν γὰρ γνώμῃ μαθήματα παραλαβοῦσα, εἰς ἔρωτα τῶν μαθημάτων ἔλθῃ, τότε καὶ τὸ σῶμα τῶν ἐρεθιστικῶν κινημάτων ἀπολελυμένον εὐστάθειαν τιμᾷ, καὶ τῇ τῶν πράξεων ὑπηρεσίᾳ οὐ μάχεται· ὅταν δὲ ἀμελετήσις καὶ χαυνότητος ἐρεθιζούσης τὴν διάνοιαν, οἷον ἐκλυσῆς καὶ χαυνότης γένηται τῆς γνώμης, τότε τῷ σώματι τὸ πάθος ἐπιγράφεται, καὶ φαίνεται μεθόδιον ἑκατέρου, οὐδὲν ἕτερον ὂν· καὶ ἀληθές ἐστι τὸ γεγραμμένον· *Ἰδοὺ ἔδοξα ἐνώπιόν σου τὸν θάνατον καὶ τὴν ζωὴν· ἐκλεξαι δὲ θέλεις*· ἵνα τὴν αἵρεσιν λαβὼν ὁ πράττων δίκαιαν, καὶ τὴν κρίσιν ἀπαιτῆται, καὶ μὴ πρὸς τι βεβιασμένος, ἀπολογίαν τὴν βίαν καὶ τὴν ἀνάγκην τῶν πραγμάτων ἔχῃ, μὴδὲ οὕτω πεφυκὸς ἀμεμπτος τῇ φύσει μάχεσθαι μὴ δυνάμενος· καὶ τὴν αἵρεσιν ἑκατέρου ἔχων, κύριος ὢν ἐν ταῖς ἐπικρίσει, τῆς οικείας κρίσεως τὰς εὐθύνas καὶ τὰς ἀπολογίας ἀπαιτῆται· ὁ γὰρ εἰλετο, ἐκὼν εἴλετο· καὶ διὰ τοῦτο ὑπὲρ τε τῶν ἐκουσίων κρίνεται, αἰρεῖσι ἰδίᾳ τοῖς πράγμασιν ἐπιβαλλόμενος· εἰ δὲ μὴ γε, μάτην καὶ οἱ ἅγιοι ἐστεφανοῦντο· μάτην καὶ οἱ κακοὶ ἐστερεβλοῦντο, εἰ μὴ τοῖς πράττουσιν ἢ τῆς πράξεως αἰτία ἐπεγράφετο.

Δ Πόθεν οὖν κεινημένοι Μανιχαῖοι διαβολὰς κατὰ τῶν σωμάτων ἐπηνέγκαντο, ἐκ τῶν γεγραμμένων καὶ ἐκ τῶν παλαιῶν λογίων κατηγορούμενοι; Ἡ γὰρ σωφροσύνη πρῆξις οὖσα, μαρτυρεῖ περὶ τοῦ σώφρονος σώματος. Τὰ δὲ λόγια βοῶντα καὶ λέγοντα, *Παραστήσατε τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ*, ἱκανῶς τὴν ἀπόδειξιν ποιεῖται· οὐδὲ γὰρ τὸ μὴ ἐαυτοῦ δέχεται ὁ Θεός, οὐδὲ τὸ ὕπ' ἄλλου πεπλασμένον ἀπαιτεῖ, ἵνα μὴ βίαν ἄλλοις ἐγκαλῶν, αὐτὸς βίαιος γένηται· καὶ ἵνα μὴ ἕτερον ἐπιθυμῇ, ὡς αὐτὸς ποιῆσαι μὴ δυνάμενος· εἰ γὰρ τίμιόν ἐστι καὶ βούλεται σωφρονεῖν τὰ σώματα, πῶς οὐκ ἐποίησε ἢ βούλετο; εἰ δὲ πεποίηκε μὲν οὐκ αὐτὸς, οὕτω δὲ πέφυκεν, ἵνα πονηρὰ ᾖ, πῶς τὴν φύσιν ἡμίψεν, ὥστε μὴκέτι τὴν ἰδίαν ἔχειν, μῆτε εἶναι πονηρὰ, εἶναι δὲ σεμνὰ; Εἰ δὲ δύναται φύσις ἀμειψθῆναι, πῶς ἐτι φύσις ἐστὶν ἀλλατομένη, καὶ τὸ ἐναντίον ἐαυτῇ γι-

¹ Matth. xxi, 31. ² Hebr. xi, 31. ³ Jerem. xxi, 8; Eccli. xv, 18. ⁴ Rom. xii, 1.

γνωμένη; Τὸ γὰρ δεχόμενον ἀλλαγὰς καὶ μεταβολὰς οὐκέτι τοὺς ὅρους τῆς φύσεως δέχεται· ἀμείβεται δὲ τὸ σῶμα καὶ μεταλλάττεται, καὶ ῥαθυμῆσαν σωφρονεῖ· καὶ βοῶσιν οἱ λόγοι, τὸ, *Οὐ πορνεύσεις*· βοῶσι τὸ, *Οὐ μοιχεύσεις*· τὸ ἐγγυροῦν διὰ τῆς παραγγελίας ἀναιροῦντες· καὶ τὸ δυνάμενον τελειωθῆναι, διὰ τῆς παραινέσεως ἀναστέλλοντες· καὶ σύμμαχον τὸν λόγον τῇ γνώμῃ διδόντες· ἵνα ἡ διάνοια ῥέπουσα καὶ τὸ σῶμα πρὸς ἀρετὴν ἐφέλκῃ. et quod perfici poterat, hortando cohibent, et adjungendo rationem ad iudicium, ut mens in virtutem propensa, corpus etiam ad virtutem attrahat.

CAP. XI. *Corpora sanctorum divinitus mirabilia operantur.*

Ἀμέλει ἐπὶ τοσούτον προῆλθε τὰ σώματα τῶν ἁγίων, ὥς τιμηθῆναι, καὶ μῆτε κενὰ γενέσθαι ἐνεργείας, μῆτε δυνάμεως θείας. Νεκρὸν ἔκειτο τὸ σῶμα τοῦ Ἐλισταίου, καὶ κείμενον νεκρὸν, ἤγειρε νεκρὸν· ἐσάβει τὸν θάνατον, ἐλεύθερον (6) τὸν ἀποθανόντα, εἰς ζῶντας ἐπαμφε τὸν τεθνεῶτα, προσέειπε τῷ πεποιημένῳ τὴν ἔγερσιν. Εἰ δὲ Μανιχαῖοι πρὸς αὐτὸν μεμνηντές, καὶ τὸ λόγιον διαβάλλουσι, μῆτε τὸν νόμον τιμῶντες· κἂν ἐκ τοῦ παραλλήλου δυσωπείσθωσαν, κἂν ἡ σκιά Πέτρου τὴν γνώμην ἐκείνων αἰσχυνέτω· σώματος γὰρ ἦν ἡ σκιά, καὶ ἐφαπτωμένη (7) κατὰ τῶν νενοσηκότων σωμάτων, ἀπόλυτα τὰ σώματα τῶν νοσημάτων κατεσκεύαζε.

CAP. XII. *Manichæorum argumenta soluta.*

Τοιούτων οὖν ὄντων τῶν ἀποδεικτικῶν λόγων καὶ τοιαύτης οὐσῆς ἀποδεικτικῆς πράξεως, πῶς οὐκ ἀτοποῖ ἂν εἶεν, φράσει λόγων ἁρμόσαι τὰ ἀνάρμοστα ἐσπουδαχότες; Φασὶ γὰρ Μανιχαῖοι· — Τὸ σῶμα ἐφορέσαμεν τοῦ Σατανᾶ, ἡ δὲ ψυχὴ τοῦ Θεοῦ· καὶ τὸ μὲν σῶμα οὕτω πέφυκε κακὸν, ἐκ κακοῦ προελθόν· ἡ δὲ ψυχὴ πέφυκε καλὴ, ἐκ καλοῦ ἔχουσα τὴν ἀρχὴν· οὐκοῦν δύο ἀρχαὶ καὶ δύο οὐσίαι· καὶ ἀρχαὶ δύο γέγονασιν αἰτίαι, καὶ ἡ μὲν σώματος κακοῦ, ἡ δὲ ψυχῆς ἀγαθοῦς. Ἀγαθὴ οὖν ἡ ψυχὴ, πονηρὸν δὲ τὸ σῶμα. — Καὶ πῶς σῶμα μὲν σωφρονεῖ, πολλάκις δὲ ψυχὴ ῥαθυμεῖ; Καὶ πῶς ἐκότερον ἐν τῇ ἰδίᾳ τάξει οὐ μένει; καὶ γέγονε τὸ ἀνάπαλιν, τὸ μὲν τοῦ διαδόλου τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ διαδόλου· καὶ λένεται ἡ θρυλλουμένη ἔθρα· καὶ φιλία γέγονε καὶ σπονδὴ, τοῦ μὲν Θεοῦ τὴν ψυχὴν ἀποπέμποντος τῷ διαδόλῳ, τοῦ δὲ διαδόλου τὸ σῶμα ἀντιπαρπέμποντος τῷ Θεῷ ὑπηρετεῖν; ὑπηρετεῖ γὰρ σωφρονοῦν· (8) τὸ δὲ τοῦ Θεοῦ τῷ διαδόλῳ διακονεῖν· διακονεῖ γὰρ ἀπιστοῦσα, καὶ βλάσφημα φθεγγομένη.

CAP. XIII. *Ex filii prodigi penitentia.*

Πῶς οὖν τὸ μέγα καυχᾶσθαι καὶ γελᾶν κατ' ἐκείνων τοὺς φρονίμους προσήκει, οὕτως ἀτοπον καὶ γελοῖον δόγμα εἰσπηγῆσθαι ἐσπουδαχόντων; Ὅτι δὲ καὶ αὐτὸ τὸ λογικὸν ἡρέθη μὲν ἀφροσύνῃ, δεδύνηται δὲ πάλιν ἀπολιπεῖν τὴν αἰρήσασαν ἀφροσύνην, καὶ δύναται ἀπολιπεῖν, αὐτάρχεις ἀποδείξεις ἡ τοῦ (9) περὶ νεωτέρου υἱοῦ, ἡ παρὰ πατρὶ ῥαθυμῆσασα. Πατέ-

¹¹ II Reg. xiii, 21. ¹² Act. v, 15. ¹³ Luc. xv, 12 sqq.

(6) Ἐλεύθερον. Legisse videtur interpres ἡλευθέρου. EDIT. PATROL.

(7) Ἐφαπτωμένη. An ἐφαπλωμένη, pro ἐφαπ-

nec essent mala, sed essent honesta? Si autem potest natura verti ac mutari, quomodo est natura quæ variatur, et in illud transit quod est illi contrarium? Quod enim variationes et mutationes capiti, nondum finibus terminisque naturæ continetur. Mutatur autem corpus, et variatur; et quod fuit in pigritia et ignavia, temperat. Et clamant præcepta: *Non fornicaberis*; clamant: *Non adulterabis*; et præcipiendo tollunt facultatem faciendi; et adjungendo rationem ad iudicium, ut mens in virtutem

Sane quidem corpora sanctorum tantum in virtute progressa sunt, ut honorata fuerint, et non facta vacua ab operatione et vi divina. Mortuum jacebat corpus Elisæi, et cum jaceret mortuum, suscitavit mortuum¹¹; expulit mortem, liberavit ab obitu, revocavit ad vivos vita defunctum, excitavit a mortuis corpus a Deo factum. Quod si Manichæi contra hoc furentes, etiam Scripturam accusant, neque legem honorant; deterreat eos simile exemplum; faciat umbra Petri¹², ut ipsos pudeat: umbra enim erat corporis, quæ cum corpora ægrorum inumbrabat, eorum morbos depellebat.

Cum tales ergo sint nostræ rationes demonstrativæ, et talis sit actio item demonstrativa, quomodo non sint absurdi, qui quæ aptari et colligari non possunt, verbis aptare et colligare student? Aiunt enim Manichæi: — Corpus Satanæ gestavimus, anima vero Dei est. Ac corpus quidem sic natura factum est, malum ex malo; anima vero natura facta est bona, ex bono originem trahens. Sunt igitur duo principia, et duæ substantiæ; et duo principia sunt causæ, altera quidem corporis mali, altera vero animæ bonæ. Bona igitur est anima, et corpus malum. — Et quomodo corpus quidem temperans est, anima vero sæpe pigra? Quomodo utrumque non manet in ordine suo? sed contra potius quod erat diaboli, fit Dei; et quod Dei, diaboli; et dissoluta est vulgata inimicitia, et facta amicitia et fœdus, Deo animam dimittente, ut inserviat diabolo; et contra diabolo corpus, ut inserviat Deo? inservit enim Deo, cum est temperans. Hoc autem Dei est, sicut rursus inservit anima diabolo, cum non credit, et loquitur blasphema.

Quomodo igitur non merito moveat prudentibus risum et cachinnos tam absurdum et ridiculum ipsorum dogma, quod introducere studuerunt? Quod autem ea vis animorum quæ posita est in ratione, capta est vitio intemperantiæ, potuit autem rursus et potest intemperantiam illam qua tenebatur, deserere, satis probat illa de filio adolescentiore¹³

λουμένη? EDIT. PATROL.

(8) Sequentia manca sunt.

(9) Locus vitiosus.

apud patrem ignavia. Reliquit patrem, profectus est ad voluptates, commoratus est in luxuria; tandem rediit ad se, revertitur ad patrem, dimittit turpitudinem. Procedit supplex ad preces, consequitur veniam; præcepta enim magi pretii quæ didicit, objecit, quibus fletum quem peccatum parit, delet, et celebritatem latam rationi consentaneam et divinam pro fletu reddidit.

CAP. XIV. Ex Pauli apostoli conversione.

Nescio an Apostolum criminantur, et in apostolia numerant propter nova. Si nova laudant, quid aiunt de eo propter vetera, non enim priora cum posterioribus conveniunt. Lupus erat Paulus, et repertus est pastor; mactabat, et hodie scutum; tanquam propugnator sanguinem gregis fundere voluit, et ad extremum periculis se objicit, et sanguinem suum profunderet studuit. Non enim recens natus, et cum dolore partus ex utero editus, usque ad tempus sepulture in eodem statu perseveravit, sed potius variis mutationibus ac conversionibus usus est. Faustum quidem finem nactus, vitæ vero institutione superiori contraria usus, non erubescit, neque tacet vetera. Laudem vitæ novæ putavit esse, quod ex tanta perversitate egressus, ad tantum culmen virtutis reversus est, et clamat: Propter hoc Jesus Christus venit in mundum, ut peccatores salvos faceret, quorum primus ego sum. Sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primo ostenderet Jesus omnem patientiam ad informationem illorum, qui credituri sunt illi in vitam æternam.

Α ρα ἀπολλόειεν, ἐστελετο τὴν πρὸς τὰ πάθη ἀποθνήσκον, ἐνεβράδυνε τῇ ἀσωτίᾳ· ὅτε ποτε ἀντελάβετο ἑαυτοῦ, παλιννοστεῖ πρὸς τὸν πατέρα καὶ παλινδρομεῖ (10)· ἀφίησι τὰ αἰσχρά· πρὸς ἱκεσίαν χωρεῖ· τυγχάνει συγχωρήσεως· εὐστασις γὰρ μαθημάτων πολυτελὲς γενομένη, τὸν μὲν ὀδυρμὸν τῆς ἁμαρτίας ἀπῆλειψε, πανήγυριν δὲ λογικὴν καὶ θείαν ἀποδέδωκεν.

Οὐκ οἶδα δὲ εἰ καὶ τὸν Ἀπόστολον διαβάλλουσι, ἢ ἐν τοῖς ἀποστόλοις αὐτὸν ἐγκρίνουσι διὰ τὰ νέα. Εἰ μὲν γὰρ διὰ τὰ παλαιὰ διαβάλλουσι, τί ἔρουσι διὰ τὰ νέα; Εἰ δὲ τὰ νέα ἐπαινοῦσι, τί φασὶ διὰ τὰ παλαιὰ; οὐ γὰρ συνῶδα τὰ πρῶτα τοῖς δευτέροις· λύκος ἦν, καὶ ποιμὴν εὐρέθη· ἀναιρῶν ἦν, καὶ σήμερον ὄπλον· ὡς ὑπερασπιστῆς, τὰ αἵματα τῆς ἀγέλης ἐκχέειν προήρηται, καὶ τὸ τελευταῖον κινδυνεύει, καὶ τὸ αἷμα τὸ ἴδιον ἐκχέειν ἐσπούδασεν. Οὐ γὰρ ἄρτι τεχνεῖς, καὶ τὴν ὥδιν τῆς μητρὸς παρελθὼν μέχρις ὥρας τοῦ μνήματος ὁ αὐτὸς διετέλει· ἀλλὰ κέχρηται ποικίλαις διαλλαγαῖς καὶ μεταβολαῖς· αἰσιον μὲν τὸ τέλος εὐράμενος, παλιμψήμῳ δὲ χρησάμενος τῇ νέᾳ διαγωγῇ· ἀμέλει, οὐκ ἐρυθρίῃ, οὐ σιωπᾷ τὰ παλαιὰ· ἐγκώμιον τοῦ νέου βίον νενόμικεν, ὅτι ἐκ τοσαύτης φαυλοτήτος παρελθὼν, ἐπὶ τηλικαύτην ἀκρόρειαν τῆς ἀρετῆς ἀνελήλυθε, καὶ βοᾷ· Διὰ τοῦτο Ἰησοῦς Χριστὸς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον, ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτός εἰμι ἐγώ· ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἡλεθῆν, ἵνα ἐνδείξηται Ἰησοῦς ἐν ἡμῶν τὴν ἁπασαν αὐτοῦ μακροθυμίαν, πρὸς ὑποτάπωσιν τῶν μεγάλων πιστεῦν.

CAP. XV. Apostoli primum peccatores.

Cum autem eorum apostolorum contemplantur, intelligemus ex peccatoribus et profanis hominibus fuisse collectum, qui multa olim peccaverant et non sunt amplius errore lapsi; in quibus duo fuerunt, lapsos fuisse, et non jam lapsos esse. Quod si mala natura præditi fuissent, semper peccassent; rursus, si bona natura, nunquam peccassent: si vero in multis lapsi, et cum multa peccata commisissent, eo evaserunt ut non peccarent, et ad vitam ab erroribus liberam devenerunt, constat naturam animæ liberi arbitrii ac voluntatis esse, non ad aliquid natura factam, sed electione mutationes capere; quocumque vult se vertere et redire, quo reditu eligat; et interdum sic degere, interdum sic, ut vult, faciens voluntatem suam normam suarum rerum: norma enim actionis est voluntas facientis. Si autem quæ oderant dilexerunt, et quæ dilexerant oderunt, et non fuit sententia fixa in odio, sed instar volucris leviter se transfert quo desiderat, ubi est natura? Oportet enim naturam quæ semper odit, semper odio habere quod odit; et quæ semper amat, semper amare quod amavit; et non jam amare quæ odio habuit, neque quæ amavit odio ha-

Όταν δὲ καὶ τὴν χορείαν τῶν ἀποστόλων ἴδωμεν, ἐξ ἁμαρτωλῶν αὐτὴν εἰσόμεθα καὶ βεβήλων ἀνθρώπων, καὶ πολλὰ τὸ παλαιὸν ἐπαισχύων, καὶ μηκέτι σφαλεύτων (11), καὶ τὰ δύο ἐπὶ λογιστῶν, καὶ τὰ πολλὰ ἐσθάλθαι. Εἰ μὲν οὖν φύσεως ἦσαν κακῆς, ἀεὶ ἔπταιον· εἰ δὲ φύσεως καλῆς, οὐδέποτε ἔπταιον· εἰ δὲ πολλὰ σφαλόντες, καὶ μεγάλα ἁμαρτήσαντες, ἐπὶ τὸ μὴ ἁμαρτάνειν ἐληλύθασιν, καὶ ἐπὶ τὸ ἀσφαλὲς βεβιωκέναι ἦλθον, δείκνυται ὅτις ψυχῆς ὅρος αὐτεξούσιος ὢν καὶ αὐτοπροαίρετος, μὴ πρὸς τι πεφυκώς, προαιρέσει δὲ τὴν μεταβολὴν ποιούμενος, καὶ τρεπόμενος ὅπου καὶ βούλεται, καὶ παλινδρομῶν, ὅπου καὶ προαιρείται· καὶ πῇ μὲν, οὕτω διάγων, πῇ δὲ, οὕτω καὶ οὕτω διάγων ὡς βούλεται· καὶ τὴν βούλησιν ἑαυτοῦ, κανὼν τῶν πραγμάτων ἑαυτοῦ ποιούμενος· κανὼν γὰρ πράξεως ἡ βούλησις τοῦ ἐργαζομένου τυγχάνει. Εἰ δὲ ἅ μεμισήκασι, πεφιλήκασι, καὶ ἅ πεφιλήκασι, μεμισήκασι, καὶ οὐ πέπηγεν ἡ γνώμη ἐν τῷ μίσει, ἀλλὰ πηγνοῦ δίκην κούφως μεθίσταται, ὅπου καὶ ποθεῖ· ποῦ ἡ φύσις; Δεῖ γὰρ τὴν φύσιν μισοῦσαν, ἀεὶ μισεῖν τὸ μισθῆν, καὶ φιλοῦσαν, ἀεὶ φιλεῖν τὸ φιληθέν· μηκέτι τὰ μεμισημένα φιλεῖν, μηδὲ τὰ πεφιλημένα μισεῖν· ὅπου γὰρ ἀλλάττονται αἱ γνώ-

11 Tim. 1, 15, 16.

(10) Καὶ παλινδρομεῖ. Ista exciderunt interpretil.

(11) Σφαλεύτων. Lege σφαλόντων, et infra σφα-

λέντες, pro σφαλεύτες, quod verbum est nihili. Εἰρη. ΡΑΤΑΟΛ.

μαί, καὶ τηλικαῦται φίλαι τοιαύτας λαμβάνουσι τὰς Α bere. Ubi autem sententia mutantur et tot mutationes
μεταβολῆς, πῶς οὐκ ἂν εἴη ἀμίλλα τὸ πρᾶγμα;

CAP. XVI. Substantia eadem ante et post conversionem.

Ἐμισείτο ποτε ὁ Ἰησοῦς ὑπὸ τοῦ Παύλου, καὶ
πάνυ πεφίληται ὑπὸ τοῦ μεμισηκότος· ἐφιλεῖτο ἡ
λῆστεία ὑπὸ τοῦ ληστοῦ, καὶ ἐμισείτο ἡ ἀρετὴ· καὶ
τοσοῦτον μετετέθη ἡ διάνοια, ὥς ὑπερφίλησαι τὸ
πάγυ μεμισημένον· τοῦτο γὰρ ἰδίον ἐστὶ τοῦ εὐαρέ-
του, φιλῆσαι μὲν τὸ μισηθὲν, μισῆσαι δὲ τὸ φιληθέν.
Πολλοὶ νέοι ὄντες πεφίληκας τὰ αἰσχρὰ, καὶ μεμισή-
κας τὰ σεμνά· καὶ σήμερον ἐν γνώσει γεγονότες
διακρίνονται· διὰ τοῦτο οὐδὲ ἐπιγινώσκονται· διὰ
τοῦτο ἠγωνίσαντο ἑαυτοῖς· διὰ τοῦτο οὐδὲ εἰκόνα τὴν
παλαιὰν λαμβάνουσι· καίτοι ἄνθρωποι καὶ αὐτοὶ
εἰσιν. Οὐ τοῦ εἶναι ἄνθρωποι ἐπαύσαντο· μενούσης
τῆς οὐσίας, οὐ μένουσιν οἱ τρόποι. Αἱ οὐσαι οὐ λē-
λυνται, οἱ δὲ τρόποι καταλύονται· ἔσθῃ μὲν ἡ ἐκά-
στου οὐσία, ἡ τοῦ ἀνθρώπου οὐσία· ἀλλ' οὐκέτι γνω-
ρίζω τὸν ἄνθρωπον· πόρνος ἦν, καὶ σώφρων γέγο-
νεν· ἄρπας ἦν, καὶ τὸν εὐεργετικὸν μεμύηται βίον·
οὐ τὸν χαρακτήρα τοῦ προσώπου λέλυκε, μένει ὁ τῆς
ὅψεως χαρακτήρ· οὐ τὴν ὄψιν τῆς φύσεως ἀν-
ήρηνεν.

CAP. XVII. Modo dicta confirmantur.

Ὅταν μὲν τὸν ἄνθρωπον ἴδω, ἐπιγινώσκω ὁὗτος
ἐστίν· ὅταν δὲ τὸν τρόπον θεωρήσω, ξενίζομαι· οὐκ-
έτι γνωρίζω· ἡ μεταλλαγὴ τὸν ξενισμὸν δεδώρη-
ται. Καὶ αἱ μὲν οὐσαι οὐκ ἠλλάγησαν· μένει γὰρ
τὸ σῶμα, οὐκ ἕτερον γεγονός· οὔτε γὰρ τὸ σῶμα εἰς
τὸ ἀσώματον μετετέθη· οὔτε ἡ ψυχὴ ἕτερα τῇ οὐσίᾳ
ὑπῆρξεν· ἀλλὰ μένουσιν τῶν οὐσιῶν, τὰ ἐπιτηδεύ-
ματα οὐκ ἔμεινε.

CAP. XVIII. Idem argumentum rursus astringitur.

Τί οὖν ἐροῦμεν; εἰ μένουσιν τῶν οὐσιῶν τὰ ἐπι-
τηδεύματα οὐκ ἔμεινε, οὐκέτι οὐσιώδῃ τὰ ἐπιτη-
δεύματα· ἡ γὰρ ἂν καὶ συνέμεινε ταῖς οὐσίαις,
καὶ οὐκ ἂν ἀπηλλάττοντο· εἰ δὲ μεμενήκας μὲν αἱ
οὐσαι, οὐ μεμενήκας δὲ τὰ ἐπιτηδεύματα, ἀλλ'
ὀφθαλμὸς ὁ πάλαι αἰρούμενος τῇ ἡδονῇ ἀντικείμενα
τὴν σωφροσύνην ἔσχεν· ἡ δὲ γλῶσσα ἡ πάλαι πρό-
χειρος καὶ πρόβουλος, καὶ τῶν βουλῶν προεπαγομένη,
ἀρτι χαλινῷ πεῖθεται, καὶ ὁμολογεῖ, καὶ τὰ ἀσφαλῆ
φθέγγεται· τὸ δὲ σῶμα ἐκδεδιατημένον (12) ἀρτι
ἡρεμεῖ καὶ συνεστάλη, καὶ λοιπὸν σωφρονεῖ· οὐκ ἦν
φύσις τοῦ ὀφθαλμοῦ ὁρᾶς, οὔτε γλώττης προπέ-
ταις, οὔτε σώματος ἡ ῥαθυμία· οὐ (13) δὲ τοῖς φυσι-
κοῖς ἐπιστῆναι δεῖ, καὶ ταῦτα μὴ σιωπῆσαι· ὀφθαλ-
μοῦ ἦν τὸ βλέπειν, οὐ τὸ πῶς βλέπειν· καὶ γλώττης
ἦν λαλεῖν (14)· ἡ γὰρ ποιότης τῶν κινήματων ἐν τῇ
προαιρέσει καίται· ἡ δὲ ἀπλὴ καὶ ἀκίνδυνος τῶν
πραγμάτων κίνησις τοῖς μέλεσιν ἀποδίδεται· ἀκίνδυ-
νος οὖν ἡ ἀπλὴ κίνησις· ἀθῆλος δὲ ἡ μεταβολή· καὶ
γνώμης μὲν καὶ μαθημάτων, ἡγουμένων τῶν ὁμμά-

(12) Τὸ δὲ σῶμα ἐκδεῖ. Vertii Basnagius: corpus
luculose vivens novissime quiescit: timidum factum
est, et postea viui temperate. Interpres noster pro
ἐκδεδιατημένον legisse videtur: ἐδεῖται, τήμερον.

caplunt amicitia, quid aliud res est quam certamen?
Habebatur aliquando Jesus odio a Paulo, et ma-
gnopere amatus est ab eo qui oderat. Amabatur li-
trocinium a latrone, et odio erat virtus; et tantam
mutationem mens cepit, ut quod valde oderat, ma-
gnopere amaret. Hoc enim proprium est ejus qui
studio virtutis tenetur, amare quidem quod odio
prosecutus fuerat, et odio habere quod persecutus
amore. Quin imo adolescentes voluptates adamarunt,
et honesta odio habuerunt. Hodie cernimus eos
esse in scientia et cognitione; ideo nec agnoscun-
tur; ideo secum certaverunt; ideo nec imagi-
nem veterem sumunt: at homines sunt, et iidem
sunt. Non desierunt esse homines; manente alioqui
substantia, non manent mores. Substantia non
sunt solute, mores sublatis sunt. Uniuscujusque sub-
stantia exstitit hominis substantia; sed non jam
hominem agnosco. Erat libidinosus, et factus est
pudicus. Latro erat, et vitam benigni et benefici
imitatus est. Non figuram personae delevit; perma-
nent lineamenta aspectus; non abstulit aspectum
naturae.

Cum hominem video, agnosco qualis est; cum
vero mores contempler, admiror, non amplius agno-
sco. Morum translatio admirationem attulit. Sub-
stantia quidem non sunt metata; corpus enim in
substantia corporis perseverat. Non aliud factum;
nec enim corpus in incorporeum translatus est,
nec anima alia exstitit secundum substantiam: quia
potius manentibus substantiis, non permanserunt
studia.

Quid igitur dicemus? si manentibus substantiis
non permanserunt studia, non insunt in substantia
studia. Si enim in substantia inessent, simul cum
substantiis permanerent, et non mutarentur. Quod
si substantia in natura sua perseveraverunt, non
autem perseveraverunt studia, sed potius oculus qui
olim voluptate capiebatur, temperantiam pro elastro
habuit; lingua quae olim prompta et praeceps fuit
et consilia praecurrens, jam freno rationis obtemperat
et confitetur, et quae errore carent, loquitur; corpus
vero paulo ante erat in metu, quiescebat; era' con-
tractum, et postea temperate vivit: sequitur naturam
oculi non esse appetitum, neque linguae naturam pe-
tulantiam, neque corporis naturam pigritiam et igna-
viam. Quod si oportet in naturalibus persistere, et non
haec tacere, oculi erat videre, non quomodo videret;
et linguae item loqui, non quomodo loqueretur: qua-
litas enim motuum posita est in electione. Simplex
autem, et non periculosa rerum motio membris attri-
buitur. Periculo igitur vacat simplex motus; incerta

Inde hinc admodum est interpretatio Latina.
(13) Οὐ. Ei legisse videtur interpres.
(14) Ααλεῖν. Post hanc vocem, ista etiam legerit
interpres: οὐ τὸ πῶς λαλεῖν.

vero est mutatio : ac iudicium quidem et disciplina præceptionum, cum tanquam duces oculis præeunt, rectus et divinus est aspectus, usque ad ea quæ aspectu digna sunt porrectus. Cum vero negligentia dominatur, turpes et fucatæ sunt res. Sic etiam corpus, sic omne membrum actionem honorat, actionem imitatur. Bonum est quod formatum est; potest enim deservire virtuti. Sanctæ sunt leges; curant enim ut diligentiam adhibeat quod formatum est. Misce cum formatione legem, et videbis quod formatum est, similitudinem ejus, qui formavit habere, imitabiturque eum; sin vero formatus es, sed lineamenta formationis non reddis formato, fere accusas et calumniaris auctorem; et cum videris contumeliosus esse in id quod factum est, contumeliam inferis ei qui fecit.

CAP. XIX. *Mutatis moribus, anima non mutatur.*

Quandoquidem vero aliqua est animæ substantia, et non est soluta neque solvetur substantia ejus; sæpe autem soluti et sublati sunt mores : quid quod solvi potest, tanquam solvi non possit, substantiale esse confiteris? Sunt sæpenumero animæ captæ quidem imprudentia, postea vero prudentiam amplexæ sunt. Et rursus sæpe prudentia illustres, quandoque in imprudentiam ceciderunt. Sæpe audisti : *Homo cum in honore esset, non intellexit; comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis*¹⁸. Clamavit etiam Paulus : *Stulta mundi elegit Deus, ut sapientes confunderet*¹⁹. Igitur qui erant in stultitia, ad prudentiam devenerunt; et qui erant in prudentia, ad stultitiam : et segnitias quidem mentem cepit ægritudine prudentiæ captam, disciplina vero mentem insipientem recuperavit, et ejecta ægritudine imprudentiæ propriam valetudinem reddidit. Vitia ergo et virtutes mutationes ceperunt; comparari possunt, et amitti. Habes, et non habes; invenisti, et amisisti; habes quod invenisti, non habes quod amisisti; inter eos qui inveniunt et perdidit, numeraris. Aliud est quod invenitur et amittitur; hoc enim est virtus et vitium. Qui vero invenit et perdit, is est qui virtuti et vitio operam dat. Et vitium quidem nihil; proprie enim nihil est: non enim potest per se esse vitium. Actionem vero mollitiæ affectionis consistentem, et studio consultæ voluntatis intereuntem, sume scilicet ex iis quæ addiscuntur, et ex motibus considera quæ foris sunt; contemplare quæ intus; perspicere cogitationes, cum sentis turbidum motum et tumultum quemdam; cum voluptas titillat, cum jam sic in periculo versans, præsentia et præsidio parvæ disciplinæ tranquillitatem et multam constantiam in anima vides; idque sit in eodem, neque multo intervallo temporis, quin potius sæpenumero puncto temporis.

CAP. XX. *Confirmatur eadem doctrina.*

At sæpe cum anima aliquid turpe appetit, et statim se cohibet et sedationem perturbationis sibi affert, ac continuo quæ ad temperantiam pertinent,¹⁸ Psal. xlviii, 13, 21. ¹⁹ I Cor. i, 27.

(15) *Τοὺς δὲ νόμους. Sed leges aut virtutes quæ sunt characteres formationis, non reddis formato.*

των, δεξιὰ καὶ θεία βλάβει, μέχρι τῶν ἀξιοθέντων ἐκτεινομένη· ῥαθυμίας δὲ κρατούσης, αἰσχροὶ καὶ κίβδηλα τὰ πράγματα· οὕτω καὶ σῶμα, οὕτω καὶ πᾶν μέρος τὴν πρᾶξιν τιμᾷ, τὴν πρόθεσιν μιμεῖται. Καλὸν τὸ πεπλασμένον· δύναται γὰρ ὑπηρετῆσαι ἀρετῇ· ἱεροὶ οἱ νόμοι· ἐπιμέλονται γὰρ τῆς μελέτης τοῦ πεπλασμένου. Μίξον τῇ πλάσει τὸν νόμον, καὶ ὅψει τὸ πεπλασμένον, εἰκόξ τῷ πεπλασμένῳ, καὶ μιμήσεται τὸν πεπλασμένον· εἰ δὲ τὴν πλάσιν ἔχεις, τοὺς δὲ νόμους (15), χαρακτηρᾷς ὄντας τῆς πλάσεως, οὐκ ἀποβιδως τῷ πεποιημένῳ, κινδυνεύεις κατηγορεῖν διαβολῇ, ὑβρίζειν δοκῶν τὸ πεποιημένον· ὕβριν τῷ πεποιημένῳ ἐργάζῃ.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῇ ψυχῇ ἐστὶ τις ὑπόστασις, καὶ οὐ λένεται αὐτῆς ἡ ὑπόστασις, οὐδὲ λυθῆσεται· πολλάκις δὲ λύνονται οἱ τρόποι, καὶ δύνανται λυθῆναι· εἰ ὥς μὴ δυνάμενον λυθῆναι τὸ δυνάμενον λυθῆναι, οὐσιῶδες ὁμολογεῖς; Εἰσὶ ψυχὰς πολλάκις μὲν ἀφροσύνην αἰρεθεῖσαι, ὕστερον δὲ φρονήσεως ἤψαντο· καὶ πολλάκις διαπρέπουσαι ἐν φρονήσει· ὕστερον ποτε εἰς ἀφροσύνην πεπτώκασι. Πολλάκις ἤκουσας· Ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνῆκε· παρασυρθεὶς τῷ τοῖς κτήρεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιώθη αὐτοῖς. Ἐβόησε δὲ καὶ Παῦλος· *Τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα κατασχύνη τοὺς σοφοὺς. Οὐκ οὖν, οἱ ἐκ μωρίας ἐπὶ τὴν φρόνησιν ἐληλύθασι, καὶ ἐκ φρονήσεως ἐπὶ τὴν μωρίαν, καὶ ῥαθυμία μὲν τὴν γνώμην εἴλε, νόσῳ φρονήσεως αἰρεθεῖσαν, μάθησις δὲ γνώμην ἀφραίνουσαν παραλαβοῦσα ἀνεκτήσατο, τὴν νόσον τῆς ἀφροσύνης ἐξώσασα, καὶ τὴν ὑγίαν ἀποδέδωκε κυρίαν. Μεταβέβληνται οὖν αἱ κακίαι καὶ αἱ ἀρεταί· καὶ κτηταί, καὶ ἀπόκτητοι. Ἐχεις, οὐκ ἔχεις· εὖρες, καὶ ἀπολώλεκας· ἔχεις, δὲ εὖρες· οὐκ ἔχεις, δὲ ἀπολώλεκας· ἐν τοῖς εὐρίσκεισιν, ἡ ἀπολώλεξις κρίνη. Ἐτερον δὲ τὸ εὐρίσκεινον καὶ τὸ ἀπολλύμενον· καὶ τὸ μὲν, ἡ ἀρετὴ, τὸ δὲ, ὁ ποιὸν· καὶ τὸ μὲν, ἡ κακία, τὸ δὲ, ὁ πράττων· καὶ τὸ μὲν, ἡ κακία, οὐδέν· ἰδίως γὰρ οὐδέν· ὑπόστασιν γὰρ κακίας εὐρεῖν ἀμήχανον· πρᾶξιν δὲ χαινότῃ (sic) φρονήσεως ὑφίστατομένην, καὶ μελέτῃ προαιρέσεως ἀναιρουμένην, ἀμελεῖ ἐκ τῶν μαθημάτων λάμβανε, καὶ ἐκ τῶν κινήματιον· ἐπίσκαψαι τὰ ἐξω· θεώρει τὰ ἐσω· κατανόησον τὰς διανοίας· ὅταν ὑπομείνης τάραχον, ὅταν θόρυβον τινα, ὅταν γαργαλίζῃ ἡδονῇ, ὅταν εἰς οὕτω κινδυνεύων ὀλίγου μαθήματος ἐπιστάτος, γαλήνην ἴδῃ ἐν τῇ ψυχῇ καὶ εὐστάθειαν πολλήν, καὶ ταῦτα ἐν ταυτῷ· μήτε πολλοῦ χρόνου παρεληλυθός, ἀλλὰ πολλάκις ἐν τῷ ἀκαριαίῳ τοῦ τοιούτου πραττομένου.*

Καὶ πολλάκις ὁρμώσης τῆς ψυχῆς ἐπὶ πάθος αἰσχρόν· παραχρῆμα δὲ συστελλούσης καὶ καθησυχάζουσης, καὶ εὐθὺς τὰ σῶφρονά ἀναγινωσκούσης, καὶ

Sic reddit Basnagius ista τοὺς δὲ νόμους, quæ fugerunt interpretem.

τοῦ τοιοῦτου πραττομένου, πῶς οὐκ ἔστι θαῦμα λαθεῖν; πῶς οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι οὐδὲν ἴδιον αὐτῆς, ἀλλ' ἰδιοποιεῖται ἡ ψυχὴ πρὸς ὃ βούλεται ἰδιοποιεῖσθαι; καὶ οὐδὲν τῶν αἰσχυρῶν καθ' αὐτὴν ἔστιν, ἀλλ' εἶναι δοκεῖ, ὅτε τῇ ἐννοίᾳ φαντάζεται· οὐκ ἔστιν οὖν καθ' αὐτὰ τὰ αἰσχυρά, ἀλλὰ ταῖς ἀποκλινούσαις καὶ ἀπορρηπουσαῖς διανοαῖς τὰς συστάσεις δέχεται· ὅθεν καὶ παιδευτηρίων ἐδεῖσθαι, ἀκρότην καὶ λαμπρότητα πρὸς παιδευτηρίων λαμβάνουσα· ὅθεν πολλάκις ἡ αὐτὴ ἐαυτῇ φθέγγεται, ἐαυτὴν διεγείρουσα, ἡ δὲ ἑτέρου διανειστημένη ἀκούει· *Εὐλόγει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἐντός μου ἐδ ὄνομα τὸ ἅγιον αὐτοῦ· καὶ, Αἰνεῖ ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον*. Ἡ γὰρ οἱ διεγείροντες καὶ διανιστῶντες λόγοι ἔτι ἀνδρειοτέραν αὐτὴν κατεσκεύασαν, ἢ ἐκ τοῦ παραινούντος γινόμενοι τὴν στάσιν τὴν τελείαν αὐτῇ χαρίζονται· πολλάκις δὲ καὶ διεγείρει ἐαυτὴν ἐπὶ τὸ αἰσχυρὸν, καὶ πρὸς παραίνεσιν ἐαυτῆς χωρεῖ· καὶ ἄλλως τὰ ἄτοπα ἐαυτῇ χαρίζομένη, καὶ βῶσα· *Ψυχὴ, ἔχεις ἀγαθὰ κείμενα εἰς ἔτη πολλὰ· γάργε, πλε, εὐφραίνου*.

CAP. XXI. An duplex anima sit in homine.

Καὶ εἰ μὲν αἱ τὰ ἄτοπα ἐαυταῖς παρέχουσαι ψυχαί, ἑτεραί ἦσαν, καὶ καθ' αὐτάς ἦσαν, ἄλλων δὲ τὰ σώφρονα, ἣν εἰπεῖν δύο γένη ψυχῶν· καὶ λέγοντας τοῦτο, πάλιν γελᾶν· καὶ δυσωπεῖν ἔδει τὴν ἄσπονον τῶν Μανιχαίων δόξαν, ὅτι τὴν μανίαν εἰς δύο τέμνουσι καὶ διαιροῦσι, καὶ τὰ ἐαυτοῖς μαχόμενα φθεγγόμενοι, καὶ μὴδὲ τῆς ἀτόπου αὐτῶν δόξης τὴν συμφωνίαν τιμῶντες. Εἰ δὲ αἱ αὐταὶ εἰσι, καὶ ἄρτι ἡ τὰ ἄτοπα ἐαυτῇ παραινέσασα παραινέσειε ποτὲ ἐαυτῇ τὰ τίμια, καὶ ἡ ἄρτι πρὸς τὰ σεμνὰ ἐαυτὴν διεγείρουσα, ποτὲ πρὸς τὰ αἰσχυρά ἐαυτὴν ἐκπέμψει· καὶ ἡ ποτὲ σεμνῶν ἀντιποιθεῖσθαι, καὶ τιμῆσθαι τὰ σεμνὰ, ποτὲ αὐτὰ ἀπολλέοιεν· αὐθαίρετος ἐκ τῆς μεταβολῆς ἐλεγχθήσεται.

CAP. XXII. Demas, Giezi et Judas

Δημᾶς ἦν μετὰ Παύλου, τιμῶν τὴν Παύλου συνουσίαν. Ἡρέθη τῇ τοῦ διαδόλου ἐπιθυμίᾳ· ἤφειε τὴν ἀποστολικὴν συνουσίαν· καὶ φυγὰς γεγόμενος πρὸς τὴν τοῦ κόσμου δόξαν ἠλείγετο· *Δημᾶς γάρ με ἐγκατέλειπεν, ἀγαπήσας τὸν νῦν αἰῶνα, καὶ ἐπορεύθη εἰς Θεσσαλονίκην*. Ἠκολούθει ποτὲ καὶ Γιεζὶ τῷ Ἐλισσαίῳ, καὶ εἰς ὑπηρεσίαν ἐμετρεῖτο· καὶ φανεῖσθαι εὐκαιρίας χρημάτων ἤφειε μὲν τὰ θεῖα χρήματα δὲ λαβὼν ἀντεπώλει τὴν οἰκίαν γνώμην τῇ εὐρέσει τῶν χρημάτων. Ἰούδας ἐν ἀποστόλοις ὢν ἐφόβησέ ποτε πυρετοὺς, ἐστρατηλάτησε κατὰ δαιμόνων, εἰς ἣν τῶν λεγόντων, *Κύριε, ἰδοὺ καὶ τὰ δαιμόνια ἡμῶν ὑποτάσσεται*· καὶ ὁ μάλιστα κατὰ δαιμόνων κινήσας, μικρῷ τροφίῳ αἰρεθεὶς ἡγκιστρεύετο οὐδὲ τῆς ἐπιθυμίας. Καὶ οὗτοι μὲν τοιοῦτοι, οὐκ ἐκ τῆς τοιαύτης μετουσίας, εἰς τὴν τῶν αἰσχυρῶν οὐσίαν μεταβεβηκότες.

CAP. XXIII. Petri lapsus et pœnitentia.

Τί δὲ φησι περὶ τοῦ Πέτρου ἡ Θωμᾶ; ὅστις ποτὲ
 "Psal. cii, 1. "Psal. cxlv, 2. "Luc. xii, 49.
 x, 17.

A legit; cum hoc, inquam, sit, quomodo non est admirandum? quomodo non est dicendum, nihil esse proprium animæ? sed potius proprium ab anima fieri id ad quod se vult applicare, nullamque turpitudinem per se esse, quinimo tunc videri esse, cum cogitatione fingitur. Non sunt igitur turpia per se; sed cum mens ad ea deflexit, et facta est propensa, tunc consistunt. Unde scholis indiguit anima, a quibus acumen et splendorem caperet. Ex quo fit ut sæpe secum loquatur se ipsam excitans, aut ab alio excitata audit: *Benedic, anima mea, Domino, et omnia quæ intra me sunt, nomini sancto ej s¹⁷*, et: *Lauda, anima mea, Dominum*¹⁸. Aut enim rationibus excitata et commota, fortior facia est, aut alterius monita perfectum statum ei tribuunt. B Sæpius vero se ad turpitudinem incitat et hortatur, et quæ sunt absurda, sibi concedit, et clamat: *Anima, habes bona posita in multos annos; comede, bibe, lætare*¹⁹.

Si animæ quæ sibi suggerunt inhonestæ, aliæ essent, ac per se essent; aliæ vero, quæ honestæ et temperatæ, dici posset esse duo genera animarum; et rursus eos qui hoc dicerent, rideremus; essetque valde pudendum opinionis Manichæorum, quod insaniam in duo genera dividunt, qui et sibi repugnantia loquuntur, et non tenent cum honore opinionis suæ absurdæ consensionem. Quod si eadem sunt animæ, et anima quæ paulo ante turpia sibi suadebat, suadebit sibi aliquando honesta; et quæ paulo ante ad honestatem se excitabat, quandoque se in turpitudinem projiciet; et quæ aliquando honesta amplexa est et honore prosecuta, aliquando illa deseruit, ipsa mutatione vincetur liberæ voluntatis esse.

proditor, in exemp.um propositi.

Erat Demas cum Paulo, cum consuetudinem ejus et familiaritatem magni faciebat. Captus est cupiditate diabolica, reliquit consuetudinem Apostoli; et factus fugitivus, ad gloriam sæculi properabat: *Demas, inquit, me reliquit, diligens hoc sæculum, et profectus est Thessalonicam*²⁰. Sequebatur aliquando Giezi Elisæum, et ad inserviendum ei se attemperabat; at ostensa opportunitate habendi pecunias, dimisit divina, et acceptis nummis, mentem suam vendidit et pecuniis addixit²¹. Judas e numero apostolorum erat, expellebat aliquando febres, militavit contra dæmones, unus erat ex iis quialebant: *Domine, ecce dæmonia subjiciuntur nobis*²²; et qui dæmones verberavit, paulo post hamo cupiditatis captus est. Atque hi quidem tales fuerunt participatione liberæ voluntatis ad res turpes ducti.

Quid de Petro et Thoma dicitur? Erat aliquando

"II Tim. iv, 9. "IV Reg. v, 20 sqq. "Luc.

piscator Petrus, et malus erat; non enim erat ex-
pers peccati, homo siquidem erat. Reliquit sagenas
et pisces, et relictis omnibus sequebatur, ut solum
Jesum haberet; et relictis primis, non desiderio suo
frustratus, reperit quod quesivit, et eo usque pro-
gressus est, ut audiret: *Tu es Simon filius Jonæ*:
*tu vocaberis Cephas*²²; quod nomen significat Petrum;
ut audiret: *Tibi dabo claves regni cælorum*²³; ut
testimonium ei tribueretur: *Caro et sanguis non re-
velavit tibi, sed Pater meus, qui est in cælis*²⁴.
Postea lapsus est in verbo petulanti; et cum ad in-
crepandum processisset, nec ab increpatione fuge-
rat, audivit: *Vade post me, Satana; scandalum mihi
es, quia non sapis quæ Dei sunt, sed quæ hominum*²⁵.
Paulo ante claves acceperat, et Pater in eo loque-
batur; Petrus pro Simone appellatus; sed pro re-
muneratione increpationem elegit. Verumtamen
facta est lapsio medicina, et factus est melior; facta
est increpacio Domini remedium, et mens curatio-
nem amplexa est, et magnus ac divinus erat Petrus;
et qui lapsum curaverat, nihil damni in eo quod
prius dictum est, fecerat. Ut autem Dominus tradi-
tus est, et ducebatur ad atrium pontificis, prodidit
se, timori succubuit ille fortis Petrus; tremefactus
est qui claves acceperat; periculum fuit, ne extra
januam veritatis verum diceret. Periculum fuit, ne
se vere faceret anathema, cum munitus est (16).
Exinanivit mentem, qui plenus erat; ab una puella
victus est, ancillam metuit, non potuit servæ resi-
stere. Cecidit formidine consternatus ille in Deum
pius, ille Deo charus, ille qui illa insignia novit,
qui Dominum vidit. Cum hæc dico, non ut eum ac-
cusem, dico; confidit enim me hæc dicere, ut veri-
tas calumniam non subeat; pro defensione veritatis
loquor; servum veritatis adhibeo, ne mendacium
vincat; ministrum veritatis produco, ut quia volunt
Manichæi naturas esse in culpa, et in naturæ ratio-
nem insaniunt, Petrus a me productus est ut natu-
ram demonstret. Demonstrant enim multæ ejus mu-
tationes ea, quæ libera voluntas effecit; et evane-
scet ortus rumor, siquidem libera voluntas præmia
judicii conficit. Electione enim (id est, ratione et vo-
luntate) vivimus, electioni reservamus officia.

CAP. XXIV. Revelanda sanctorum peccata.

Idcirco formido, ne in negligentia simus, si quid
laboramus, ut cum non videmur muniti esse, dere-
pente propter negligentiam in interitum cadamus.
Propter nos dicit: *Castigo corpus meum et in servi-
tutem redigo, ne cum aliis prædicaverim, ipse repro-
bus efficiar*²⁷. Rationem de reprobo metuo; agnosco
quod est in electione lubricum et præceps; diligen-
tia et accuratiorne proclivitate præmunio; sepio fa-
cilitatem liberæ voluntatis labore meditationis. At-
que hæc quidem Petrus et loquitur, et scribit, et
gaudet quod et peccata ipsius et virtutes sint expla-
natio dogmatum. Ob hanc causam peccata sancto-

ἀλιεύς ἦν, καὶ κακὸς ἦν· οὐτε γὰρ ἀναμάρτητος ἦν,
ἀνθρώπος γὰρ ἦν· καὶ κληθεὶς ἠφείει τὰς σαγήνας
καὶ τοὺς ἰχθύας, ἠκολούθει δὲ πάντα ἀφείς, ἵνα μόνον
ἔχη τὸν Ἰησοῦν· καὶ τὰ πρῶτα ἀπολιπὼν, οὐκ ἐστε-
ρήθη τοῦ ποθομένου· εὗρε γὰρ τὸ ζητηθὲν, καὶ ἐπὶ
τοσαύτῃ ἐξιν προσελήλυθεν, ὥς ἀκούσαι· *Σὺ εἰ Σίμων
ὁ υἱὸς Ἰωῆ· σὺ κληθήσῃ Κηφᾶς*, ὃ ἐρμηνεύεται
Πέτρος· ὥς ἀκούσαι, *Δώσω σοι, Πέτρε, τὰς κλεῖ-
δας τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν*· ὥς μαρτυρηθῆ-
ναι, *Σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ
Πατήρ μου ὁ οὐράνιος*. Ὑστερον προπητείας ἡρέθη
ῥήματι· καὶ πρὸς τῇ ἐπιτιμίᾳ γενόμενος, καὶ τὴν
ἐπιτίμian μὴ φύγων, ἤκουσεν· *Ὑπάγε ὀπίσω μου,
Σατανᾶ, σκάνδαλόν μου εἶ, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ
θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων*· καὶ ἄρτι μὲν κλεῖ-
δας οὐρανῶν ἔδωκετο· Πατήρ ἐν αὐτῷ ἐφθέγγετο·
Πέτρος, ἀντὶ Σίμωνος· ἀντὶ δὲ πράγματος, ῥήματος
ἐπιτιμίας ἡρέτο· ἀλλ' ἑθεραπεύθη τὸ πταίσμα τῇ
βελτιώσει· καὶ ἡ ἐπιτιμία φάρμακον ἐγένετο· καὶ ἡ
γνώμη τῆς θεραπείας ἐγένετο· καὶ μέγας ἦν καὶ θεὸς,
θεραπεύσας μὲν τὸ πταίσμα, μηδὲν δὲ ζημιωθείς ἀπὸ
τοῦ προηρημένου· ὥς δὲ ὁ Κύριος παρεδόθη, καὶ
ἤγετο ἐπὶ τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως, ἠλέγχθη, ἐδυσω-
πῆθη ὁ εὐτονος Πέτρος· σέσεισται ὁ τὰς κλεῖδας ἔχων·
ἐκινδύνευσεν ἔξω τῶν θυρῶν τῆς ἀληθείας ἀληθεύειν·
ἐκέκωσε τὴν γνώμην ὁ πεπληρωμένος· ὑπὸ κόρης
μῖδς νενίκηται· παιδίσκην πεφόβηται· ἀντωπῆσαι
πρὸς δούλην οὐ δεδύνηται· πέπτωκε τῇ δειλίᾳ ὁ θεο-
σεβὴς, ὁ θεοφιλὴς, ὁ τὰ ἐπιφανῆ γινώσκων, ὁ αὐτ-
όπτης τοῦ Κυρίου. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα κατ-
ηγорῶ· πεῖθεται γὰρ ὅτι ταῦτα λαλῶ, ἵνα μὴ συκο-
φαντηθῇ ἡ ἀλήθεια· ὑπὲρ ἀληθείας φθέγγομαι· καὶ
τὸν δούλον τῆς ἀληθείας παραφέρω, ἵνα τὸ ψεῦδος μὴ
νικήσῃ· τὸν ὑπέρετην τῆς ἀληθείας προσκομίζω·
ἐπειδὴ γὰρ βούλονται φύσεις εἶναι, καὶ μαίνονται
εἰς τὸν περὶ φύσεως λόγον, τὸν Πέτρον προσκαίνομι-
κα, ἵνα φύσις ἐλεγχθῇ· δεικνύουσι γὰρ αἱ πολλὰ
μεταβολαὶ τὸ ἐκ προαιρέσεως ἀποτελεσμένον· καὶ
ἀργήσῃ ὁ θρόλλος τῆς προαιρέσεως, τὰ βραβεῖα τῆς
κρίσεως τελευτῆς· προαιρέσει γὰρ ζῶμεν, προαιρέ-
σει τὸ κατόρθωμα ταμειούμεθα.

Διὸ δειλῶ, μὴ αἰρεθῶμεν· ἀμέλει δὲ τι πονοῦ-
μεν, ἵνα μὴ δοκούμεντες ἡσφαλισθαι, αἰφνιδίως δι' ἀμέ-
λειαν εἰς ὄλεθρον πέσωμεν. Δι' ἡμᾶς λέγει, *Ὑπο-
κιάζω μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ, μήποτε ἀλ-
λοῖς κηρύξας, αὐτὸς ἀδούκιμος γένωμαι*· τὸν περὶ
ἀδεξιμοῦ φοδοῦμαι λόγον, τὸ ὀλισθηρὸν τῆς προαι-
ρέσεως γινώσκων· ἀσφαλίζομαι τῇ ἐπιμελείᾳ τὸ εὐ-
κολον· τειγίζω τὸ τῆς προαιρέσεως εὐμαρὲς τῷ πόνῳ
τῆς μελέτης. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Πέτρος, καὶ λαλεῖ,
καὶ γράφει, καὶ χαίρει· ἵνα καὶ τὰ πταίσματα αὐ-
τοῦ, καὶ τὰ κατόρθωματα αὐτοῦ εἰσηγησῇ τῶν δο-
γμάτων τυγχάνη. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ τῶν ἁγίων ἀμαρ-

²² Joan. 1, 42.

²³ Matth. xvi, 19.

²⁴ ibid. 17.

²⁵ ibid. 23.

²⁶ 1 Cor. ix, 27.

(16) *Periculum fuit*—*munitus est*. Hæc desunt in textu, quæ librarii vel exscriptoris vitio exciderint.

τήματα λελάλθαι· τί γάρ ἐλύπει σιωπηθῆναι τὸ Ἀ
πταίσμα; τίς ὁ γράφων; οὐ γάρ οἱ φαῦλος κατηγο-
ρησαν τῶν καλῶν; οὐ καλοὶ δὲ τὰ τῶν καλῶν πταί-
σματα ἐξηγήσαντο; ἑτεροὶ δὲ καὶ τὰ ἐαυτῶν; Παῦ-
λος τὰ ἐαυτοῦ· Ἰωάννης τὰ Πέτρου· εἰτα Θωμᾶ·
ἑτερος τὰ ἐτέρου. Εἰ μὲν γὰρ φαῦλοι οἱ κατηγοροῦντες
ἦσαν, τῷ μίσει ἐπεκαλοῦμεν· καὶ τὸν φθόνον καὶ
τὴν βασκανίαν ἐμμερόμεθα, οἱ ἐκ μισούντων τὰ
τοιαῦτα προσφέρετο ῥήματα. Εἰ δὲ αὐτοὶ τὰ ἐαυτῶν,
ἢ καλοὶ τῶν καλῶν εἰρήκασι κατηγορήματα, μᾶλλον
δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐν τοῖς ἁγίοις λελαλῆκε·
καὶ ὁ Κύριος αὐτοὺς τὰ τῶν δούλων ἐαυτοῦ ἐξηγήσατο
πταίσματα, καὶ οὐ σεσώπηκε· τὸ αἴτιον ζητοῦμεν·
οὐ γὰρ ἵνα διαβληθῶσι λελάλθαι· ἐκδεβλήκασι γὰρ
διαβολὴν· ἀλλ' ἵνα μὴ τῶν ἀμαρτημάτων σιωπηθέν-
των ἀναμάρτητοι τὴν φύσιν ὑπονοηθῶσιν. Ὑπὲρ ἀλη-
θείας τοίνυν ὁ λόγος· καὶ πταισμάτων διήγησις ἀλη-
θειαν εἰσπγείται.

CAP. XXV. *Nemo perfectionem attingit.*

Ὡ τοῦ καινοῦ θαύματος! ἐγράψαν αἱ ἀμαρτίαι
τῶν ἁγίων, ἵνα ἡ ἀλήθεια γνωσθῇ· οἱ ἐκ τῶν ὁμοίων
φύντες, καὶ ὁμοίως φύντες, ἀρετῇ τὸ μᾶζον ἐλήφα-
σιν, οὐ φύσει νικήσαντες, ἀλλ' ἀρετῇ διαπρέψαντες.
Εἰ δὲ παρὰ τῷ Πέτρῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ἀποστόλοις,
οὐχ ἡ φύσις, ἀλλ' ἡ προαίρεσις τὸ ὀριστικὸν ἔχει,
παρὰ τίσιν εὐρομεν ἀναμάρτητον τὴν φύσιν, ὅπου
παρὰ τοῖς ἀποστόλοις οὐχ εὐρομεν; Ποῦ ἰχνεύειν
δυνησόμεθα; Μάτην τὰ μὴ ὄντα περιεραζόμεθα.
Ἰδοὺ τὸν Πέτρον ἐρωτῶ· Ἰδοὺ τὸν Θωμᾶ ἐξετάζω·
οὐ τὰ παλαιὰ λαλῶ, οὐ μνημονεύω τοῦ Δαβὶδ· καί-
τοιγε μνημονεύειν ὤφειλον· ἵνα ἀφ' ὧν ἀγνοοῦντες
εὐχονται τὰς κατηγορίας λάθωσιν· ἵνα ἀφ' ὧν φιλολο-
γοῦσι, τὸν ἑλεγχον σχῶσιν. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ Εὐαγγέλια
μεμελέτῃται αὐτοῖς, ἐκ τῶν Εὐαγγελίων προτνέχθῃ ὁ
ἑλεγχος. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἄνομον λαλοῦσι τὸν νόμον,
μὴ φιλολογοῦντες· διὰ τοῦτο οὐτε ἐπιστήμην τοῦ Εὐ-
αγγελίου ἔχουσι, τὴν τῶν Εὐαγγελίων ἀρχὴν μὴ παρα-
λαβόντες· Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ·
καθὼς γέγραπται ἐν Ἰσαΐᾳ τῷ προφῆτῃ· *Θὴν* (17)
ἀρχὴν τῶν μαθημάτων ἐκδεβλήκασι τῇ ἀρχῇ τῶν
τῆς πορνείας ἱστών.

CAP. XXVI. *De sanctorum excellentia.*

Ὁ τὴν εὐεργεσίαν αὐτοῦ ἀποκρύπτων ἐν τῇ ψυχῇ, D
οὗτος ἐὰν εἰσδῇ καὶ γέννηται ἐνδόν, πανηγύρεις
θεταὶ καὶ ἱεροπρεπεῖς ἀποτελοῦνται, χωρὶς λαληθῆναι
μὴ δυνάμενοι, θυμηδία σιωπῇ τετιμημένῃ· εὐθὺς γὰρ
ἀνέλκει τὴν διάνοιαν, καὶ πτεροὶ τὴν ψυχὴν, καὶ
μετάρσιον αὐτὴν πρὸς τὰ κρείττονα κατασκευάζει.
Ἀμέλει, ἐὰν τις ἐκείνον ἴῃ, οὐκέτι πρὸς ἐαυτὸν βλέ-
φει, ἀλλὰ τῷ θεωρηθέντι κάλλει καταπλήττεται·
πάντα ἀκαλλῇ ἡγεῖται. Διὰ τὴν ἐκείνου εὐπρέπειαν
βοᾷ· *Ματαιώτης ματαιώτης, τὰ πάντα ματαιότης*·
βοᾷ· *Πάντα ἡγοῦμαι σκύδαλα, ἵνα Χριστὸν κερ-*
δήσω. Ἐὰν δ' ἄρα οὗτος κρούῃ, καὶ βραδύνη ἢ διά-
νοια καὶ ὑπὸν χρησται, καὶ τοῦ βράδους αἰτία γέ-
νηται, ἀφήσῃ φωνήν, *Ἄνοιξόν μοι, ἀδελφὴ μου,*

¹² Eccle. i, 2. ¹³ Philipp. iiii, 8.

(17) *Θὴν ἀρχ.* Locus contextus videtur ex Isa. lxx, 4, 6.

rum prodita sunt. Quid enim eis doleret, si eorum pec-
cata tacita fuissent? Quis illa scripsit? an mali non
accusaverunt bonos? an boni peccata bonorum non
narraverunt? alii vero sua? Paulus sua; Joannes
Petri peccata, deinde Thomæ, et alius aliorum. Si
enim mali accusassent, reprehenderemus odium, et
de invidentia atque livore quereremur, quod ista
dixerunt qui oderant. Sin vero ipsi sua, aut boni
bonorum lapsus prodiderunt, quin potius Spiritus
sanctus qui in sanctis locutus est, et ipse Dominus
delicta servorum suorum exposuit, et non silentio
dissimulavit; causam querimus. Non enim ea dixe-
runt, ut criminerentur, criminationem enim ejece-
runt et repudiaverunt; sed si illorum peccata tacita
fuissent, fuisse natura a peccatis alienos suspicio
esset. Pro veritate igitur commemorata sunt, et
narratio peccatorum veritatem docet et explanat.

O rem communem mirabilem! Scripta sunt san-
ctorum peccata, ut scilicet veritas; quod ex simili-
bus nati et similiter orti, studio virtutis excellue-
runt, qui non natura vicerunt, sed virtute clares-
cunt. Quod si apud Petrum et alios apostolos non
natura, sed libera voluntas virtutem defuit, apud
quosnam naturam peccati expertem invenire pos-
sumus, si apud apostolos non potuimus? Ubi inda-
gare poterimus? Frustra et vane quæ non sunt
C curiose inquirimus. En Petrum interrogo; en Tho-
mam excoquo; non loquor vetera; non commemoro
David, tamen debeam, ut a quibus optant ignoran-
tes, inde accusationes ferant; ut de quibus libenter
disserunt, ab illis redarguantur. Quia enim Evan-
gelii studuerunt, ex Evangelii protulimus unde con-
vincantur. Idcirco enim legem sine lege loquuntur,
mὴ φιλολογοῦντες; idcirco scientiam Evangeliorum
non tenent, qui initium Evangeliorum non susce-
perunt: *Initium Evangelii Jesu Christi*; sicut scrip-
tum est in Isaia propheta: *Hi principium discipuli-
narum repudiaverunt facto principio telarum, quæ*
in malitia ab ipsis texuntur.

Qui beneficium suum in anima recondit, hic si
ingrediatur et intus sit, divini conventus sunt in ea
et celebritates quæ sanctos decent, et chori qui ser-
mone exprimi non possunt, grato animo et silentio
honoratur. Statim enim iste mentem erigit, atque
animam reddit aligeram, et sublimem ad meliora
efficit. Sane quidem, si quis illum videret, non jam
se ipsum aspiceret, sed pulchritudinem quam con-
templaretur, obstupesceret; cætera omnia fœda du-
ceret. Propter illius decorem clamat: *Vanitas vani-
tatum et omnia vanitas* ¹²; *Omnia existimo stercora,*
ut Christum lucrificam ¹³. Si vero hic pulset, et
mens cunctetur ac somno se dedat, atque ipse iar-
ditatis causa, emittit vocem: *Aperi mihi, soror*

mea, sponsa, quoniam caput meum impletum est rore, et cincinni mei guttis noctis²⁰. Hæc dicit, ut amicitiam declaret, et curam providam significet, et quod ratio exclusa tolerat; et cum foris est, sustinet, et non recedit, donec continua petitione et pulsu seipsam mens aperiat, præbens locum pulsanti.

CAP. XXVII. Artes pseudo-prophetarum.

Circumeunt autem præstigiatores, et pseudo-prophetæ ac pseudo-christi, partim pulsantes, partim fodientes; ac pulsu quidem molliore utentes, et verum pulsum imitantes, ut similitudine pulsus fortasse mens decepta, tanquam domestico et noto aperiat; qui non recusant parietes labefactare, imo student perfodere, ut aut per fallaciam aut per vim mentes capiant; et vero alios quidem vi, alios præstigiis fraudulentis fefellerunt. Quamobrem sapientes et honesti custodes clavium scientiam cum vigilantia miscant, ut quia vigilant, non perfodiantur parietes; quia sapientes sunt, non fallantur; sapientia enim non præbet locum præstigiis, neque vigilantia perfodientibus. Quocirca honesti et honestæ qui sumus, mentes nostras clave custodiamus; scientia quidem fraudem vincentes, vigilia vero nos ipsi a direptione servantes.

²⁰ Cant. v, 2.

Ἀνύμνη, ὅτι ἡ κεφαλὴ μου ἐνεπλήσθη ῥόδου, καὶ οἱ βόστρυχοί μου ψεκάζων νυκτός· ἵνα τὴν φιλίαν δείξῃ, καὶ τὴν κηδεμονίαν σημάνη· ὅτι καὶ ἀποκλειόμενος ὁ λόγος ἀνέχεται, καὶ ἔξω ὦν φέρει· καὶ οὐκ ἀφίσταται ἕως ἂν τῇ συνεχείᾳ τῆς αἰτήσεως καὶ τῆς κρούσεως ὑπανοίξῃ ἑαυτὴν ἡ διάνοια, τόπον τῷ κρούοντι παρέχουσα.

Περιέρχονται δὲ καὶ οἱ γόητες· καὶ οἱ ψευδοπροφήται, καὶ οἱ ψευδόχριστοι, πῇ μὲν κρούοντες, πῇ δὲ δρύττοντες· καὶ τῷ μὲν κρούσματι ἀπαλωτέριον χρώμενοι, καὶ μιμούμενοι τὴν ἀληθῆ κρούσιν, ὥς τάχα τῇ ὁμοιότητι τῆς κρούσεως ἀπατηθεῖσα ἡ διάνοια, ὡς οἰκείῳ καὶ γνωρίμῳ ὑπανοίγῃ· οὐ παραιτούμενοι δὲ οὐδὲ τὸ τοιχωρυγεῖν, ἀλλὰ καὶ διορύττειν ἐσπουδακότες, ἵνα ἡ ἀπάτη ἢ βίβη δελεάσῃ τὰς διανοίας· ἀμέλει τοὺς μὲν βίβη εἶλον, τοὺς δὲ ἀπάτη γεγοητεύκασιν. Διὰ τοῦτο οἱ σοφοὶ καὶ σεμνοὶ κλειδοφυλάκες ὄντες, ἐπιστήμην μετὰ τοῦ γρηγόρου καρασάμενοι· B διὰ τὸ ἐγρηγορεῖν οὐδέποτε διορύττονται· διὰ δὲ τὴν ἐπιστήμην, οὐδέποτε ἀπατώνται· ἐπιστήμη μὲν γὰρ τῇ γοῃ, γρηγόρησις δὲ τόπον τοῖς διορύττουσιν οὐ δίδωσι. Τοῦτου χάριν οἱ σεμνοὶ καὶ σεμναὶ κλειδοφυλάκῃσιν ἑαυτῶν τὰς διανοίας, ἐπιστήμην μὲν τὴν ἀπάτην νικῶντες, τῇ δὲ γρηγορήσει τὸ ἄστυλον ἑαυτοῖς μνηστεύμενοι.

MONITUM IN SEQUEM S. SERAPIONIS EPISTOLAM.

(Angelo Mai, *Classici auctores*, t. V, p. 364.)

Sanctum Serapionem, Thmneos in Ægypto episcopum, præter superstitem *adversus Manichæos* libellam, epistolas etiam utiles ad diversos scripsisse, narrat Hieronymus *De vir. ill.*, cap. 99. Harum cum nulla diem tulerit, una nuper in vetere Vaticano codice, qui olim in monasterio Cryptæ-Ferratæ fuit, mihi sese obtulit, qua librum meum ceu gemmula exorno. Quis enim beati viri, qui Christi confessione inclauit, Athanasii et Antonii Magni amicitia floruit, a quo postremo etiam meloten supremis tabulis donatum habuit, quem Hieronymus ob elegantiam ingenii cognomen Scholastici meruisse dicit, quis, inquam, breve licet epistolium non libenter legat? Utinam vero codex aliquis emergat alicubi, qui vel amissa Serapionis scripta copiosius restituat, vel saltem ejus *adversus Manichæos* tractatum, qui in editionibus hiat, feliciter expleat!

Sancti Serapionis episcopi Thmneos epistola ad Eudoxium episcopum.

Ne dolorum causa mœreas, sed fide erga Deum servata latere; neque animo concidas quia ægrotas, esto alacer quia culpa cares. Morbum ærumnosum ne putes, sola enim ærumnosa culpa est; namque ut ægrotent quidem, bonis æque ac malis contingit; peccare autem improborum proprium esse videntur. Insuper ejus qui ægrotat, commoritur in morte morbus; peccator post funus quoque peccatum suum in sepulcro inveniet. Usque

(18) Scriptam apparet hanc epistolam a confessore fidei Serapione ad confessorem æque fidei Eudoxium, qui post rem bene gestam in morbum passionis suæ causa incidisse videtur. Et quidem Ariannorum, ut puto, adversus Ecclesiam persecutionem nondum sedatam fuisse, epistolæ finis innuit. Porro

C Τοῦ ἁγίου Σεραπίωνος ἐπιστολὴν ἑμμένως ἐπιστολὴ πρὸς Εὐδόκιον ἐπίσκοπον.

Μὴ ἀθύμει πάσχω, ἀλλ' εὐθύμει πιστεύων (18)· καὶ μὴ κατὰπίπτει νόσων, ἀλλ' εὐτόνει μὴ ἁμαρτάνων· καὶ μὴ νόμιζε χυλεπὴν τὴν νόσον, μόνη γὰρ χυλεπὴ ἡ ἁμαρτία· τὸ μὲν γὰρ ἀσθενῆσαι, κοινὸν καὶ καλῶν καὶ κακῶν ἀνδρῶν, τὸ δὲ ἁμαρτῆσαι ἴδιον τῶν φαύλων ὁρῶμεν· καὶ ὁ μὲν νόσων, ἅμα τῷ θανάτῳ καὶ τὴν νόσον συναποθνήσκουσιν ἔχει, ὁ δὲ ἁμαρτήσας καὶ μετὰ τὸ μνήμα εὐρήσει ἐκεί τὴν ἁμαρτίαν· μέχρι γὰρ τοῦ μνήματος ἵσταται ἡ νόσος,

utrum Eudoxius ille sit, Germaniciæ primum, deinde Antiochiæ, denique CP. episcopus, definire non ausim, præsertim quia prædictus Eudoxius aliquandiu Ariannus fuit. Sed tamen is æque ac Serapion sub Constantio imp. vixit.

μετὰ δὲ τὸ μνημα ἐπιδῆναι τῷ τεθνηκότι οὐ δύναται ἡ δ' ἁμαρτία τοῖς μὲν ζῶσιν ἐμφωλεῖται καὶ ἐγκρύπτεται, ἐν δὲ τοῖς τεθνηκόσι πλέον ἐξάπτεται, καὶ τὴν ἑαυτῆς φλόγα ἐνδείκνυται, καὶ τὸν ἁμαρτήσαντα τιμωρεῖται. Ταῦτά σοι γεγράφηκα, ποθεινότετε ἀδελφε, ἵνα μὴ πάνυ ἀθυμῇς, ἐν Χριστῷ σεαυτὸν διατηρῶν τοῦ βίου (19) τὰς συγγύσεις φέρειν δεῖ, καὶ τοὺς θορύβους βαστάζειν προσήκει, καὶ πρὸς τὸ τέλος βλέπειν, καὶ εἰδέναι, ὅτι ὁ Θεὸς ἐπιστάται, καὶ ὀλίγον ἐπανεῖς, πάλιν ἡγεμονεύει· καὶ ὀλίγον συγχωρῶν, πάλιν προίσταται, καὶ οὐδέποτε ἡ Ἐκκλησία καταλιμπάνεται· οὐδὲ γὰρ πύλαι ᾄδου κατασχύουσιν αὐτῆς. Τῆς σῆς οὖν ἀρετῆς τὴν διάθεσιν δείκνυς τῷ παντεπόπῃ Θεῷ, ἵνα δυνήθῃ ἐν πάσιν εὐδοκίμειν ἡμεῖς δὲ καλέσαι σε (20) οὐκ ἂν ἐπασχόμεθα, ἵνα μὴ δόξωμεν τῆς πόλεως ἀφιστῆναι.

(19) Cod. αὐτοῦ. Sed prorsus vel βίου scribendum erat vel κόσμου.

A ad sepulcrum morbus; ulterius enim vexare morientem nequit. Peccatum viventes insidiosae veluti ac latenter occupat; verumtamen in morientibus magis accenditur, et suam flammam exserit, reumque punit. Hæc tibi, charissime frater, scripsi, ne mærori succumbas, sed temet in Christo confirmes. Vitæ hujus perturbationes atque tumultus fortiter pati oportet, finem ejus spectare, et de Dei providentia cogitare, qui etiamsi parumper videtur remittere, altamen gubernaculum mox resumit, et post brevem veluti dissimulationem, rursus defensor adest, neque unquam Ecclesia ab eo deseritur; etenim portæ inferi adversus eam non prævalebunt. Tuæ igitur virtutis vigorem omnituenti Deo demonstra, ut undique egregius esse videaris. Nos tamen te huc vocare laud passi sumus, ne ex urbe abstrahere videremur.

(20) Cod. καλέσσαι.

MONITUM IN EPISTOLAM AD MONACHOS ALEXANDRINOS

(Mai, *Spicileg. Rom.*, IV, p. xli.)

Serapionis episcopi Ægyptii ineditam epistolam ante hos annos impressi in meo *Classicorum Antiorum* volumine quinto, unam ex iis videlicet quas sanctus Hieronymus *De vir. ill.* cap. 99, ab illo scriptas narrat. Nunc ecce alteram multo prolixiorē ejusdem epistolam, libri instar, ad monachos Alexandrinos scriptam codex Vat. 439 obtulit, plenam summæ pietatis, cum insigni laude ac descriptione monasticæ professionis, et cum sanctorum qui circa Antonii Athanasiique tempora florere virorum commemoratione. Equidem si tam bonum tamque utile scriptum apud me continerem, male de Græcis litteris et de pietate Christiana mererer, nec quisquam miretur, quod in titulo episcopus tantum dicatur hic Serapion, omisso urbis Thmues vocabulo; hoc enim in nonnullis quoque codicibus operis Serapionis contra Manichæos usuvenire, jam nos monuit in adnotatis ad Hieronymum Fabricius. Reapse antiquissimum esse hunc epistolæ auctorem Serapionem, non aliquem ex homonymis paulo recentioribus, constat ex postremo capitulo, ubi is alloquitur viventes monachos, quos dicit cum Amune, Joanne Macarioque versatos, qui partim ante ipsum Magnum Antonium vita excesserunt. Serapion abbas loquitur apud Cassianum collatione II, cap. 11, et tota coll. V. Videtur autem idem, qui Arsenoita Serapion presbyter, et monasteriorum multorum parens, apud Palladium *Hist. Lous.* cap. 76.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΟΣΙΩΤΑΤΟΥ

ΣΕΡΑΠΙΩΝΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΜΟΝΑΖΟΝΤΑΣ.

BEATISSIMI ET SANCTISSIMI

SERAPIONIS EPISCOPI

EPISTOLA AD MONACHOS.

Α'. Ἀγαπητοί, ἐπαίνῳ ὑμῶν τὸν πόθον, καὶ μακαρίζω τὸν βίον, ὃ μακάριοι Θεῷ μονάζοντες, ὅτι

I. Laudo, charissimi, vestram devotionem, felicemque deprædico vestram vitam, o beati in Deo

monachi, quia comuni cum ceteris hominibus natura præditi, non idem propositum habetis, imo magnum quid spectantes, ad cælestes ipsas stationes mentis veluti alas intenditis, ut indidem divinæ disciplinæ utilitatem haurientes, paribus cum beatis angelis moribus sitis, quorum vos gloria excipiet, et felicitas exspectat. Etenim cum homines sitis atque ex hominibus orti, humanis nequaquam cogitationibus abducimini; neque quidquid mortali vitæ videtur optabile, vestrum erga Deum studium minuere valuit: quippe omnibus vale dicto, unum spectatis scopum, ut Deo scilicet placeatis. Itaque boni consilii vestri susceptus labor apud omnes famigeratur. Profecto nec opum copia, nec oblatorum munerum promissiones egregiam hanc vobis devotionem conciliant, sed pia fides, et mens amore succensa, non sine Dei Servatoris gratia et placito. Optabilis hujus sanctique propositi auctor vobis est, dux et perfectior Jesus Christus, qui etiam vobis monachis patientiam optimumque finem præstabit, quique se omnibus salvis esse volentibus paratam semitam præbet; quam cum vos ab initio terendam suscepistis, comitem habetis Dominum Servatorem qui ait: *Non te dimittam, neque te deseram.*

II. Itaque præsidio ejus fretis nullum vobis impedimentum præcidere potuit cæleste propositum, non divitiarum cupiditas, non parentum memoria, non propinquorum hæreditates, non fratrum germanorum convictus, non cognatorum affectus, non deliciae, non balnea, non computationes, non amicorum occurriones, non mundani honores; verum hæc omnia contemnentes, ipsis actibus clamatis quod Apostolus dixit: *Omnia arbitror stercora, ut Christum lucrificam*²¹. Idcirco et desertum incolitis, et jeuniis, castis exercitationibus, purisque precibus Deum placatis. Nullus omnino jam a vobis rex terrenus timetur, vel princeps, vel judex, aut præses, vel quælibet alia potestas: *Justo enim non est posita lex, sed injustis et calcitrantibus, irreligiosis et peccatoribus, parricidis, homicidis, fornicatoribus, masculorum concubitoribus, perjuris, et si quid aliud sanæ doctrinæ adversatur*²²; etenim principes non sunt terrori bene, sed improbe agentibus. Rursusque ait Scriptura: *Vis potestatem minime formidare? recte age, laudemque ab ea reportabis*²³: vos igitur merito laude digni, uti econtrario secus agentibus acerbarum poenarum minæ intenduntur.

III. Deus vos sibi elegit pretiosum populum, zelatorem honorum operum²⁴. Vos estis lux mundi, ait Servator²⁵. Certe quorum idem est zelus, idemque opus, eorum etiam laus eadem est, eademque merces. Beati igitur estis, imo beatissimi, o dilecti Deo monachi. Quis vestram digne laudaverit vitam? Vestra enim diurna nocturnaque opera sunt psalmi, hymni, cantica spiritalia, et dignæ Deo actiones. Charitas enim, res angelica, vobiscum versatur; pax

A κοινήν ἔχοντες τὴν φύσιν πᾶσιν ἀνθρώποις, οὐ κοινὴν πρόθεσιν, ἀλλὰ γὰρ καὶ μέγα τι φρονήσαντες, πρὸς αὐτὰς οὐράνιους μονὰς τὸν νοῦν ἑαυτῶν ἐπετερώσατε, ἵνα τῶν ἐκεῖσε θεῶν παιδευμάτων πολυπραγμονήσαντες τὴν ὠφέλειαν, ὁμότροποι τῶν μακαρίων ἀγγέλων εὐρεθῆτε, ὧν ἡ δόξα ὑμᾶς ἐκδέχεται καὶ μακαριότης περιμένει· ἀνθρώποι γὰρ ὄντες καὶ ἐξ ἀνθρώπων προελθόντες, οὐ τοῖς ἀνθρωπίνους συγκατηνέχθητε λογισμοῖς, οὐδὲ τὰ δοκοῦντα τοῦ βίου ποθεῖν ἀράγματα, τοῦ εἰς θεὸν ὑμῶν πόθου ἐλαττωσαί τὸν νόνον δεδύνηται· πᾶσι δὲ ἀπαξ ἀπλῶς ἀποταξάμενοι, ἕνα σκοπὸν ἔχετε τὸ ἀρεῖσαι θεῷ. Καὶ τῆς ὑμετέρας εὐδοκιμήσεως ὁ ἀγὼν πᾶσι λελάληται· οὐ χρημάτων ὑμᾶς περιουσία, οὐδὲ προκειμένων δώρων ἐπαγγελίαι τὸν ἀγαθὸν ὑμῖν τοῦτον πόθον προεξένησαν, ἀλλὰ πίστις εὐσεβὴς καὶ δίκαια ἐρωμένη, θεοῦ Σωτῆρος· μεσιτεύσαντος καὶ εὐδοκῆσαντος· τῆς ἀποδεκτικῆς ταύτης καὶ ἀγαθῆς προαιρέσεως ὁ χορηγὸς γενόμενος καὶ ἀρχηγὸς καὶ τελειωτὴς, ἔστιν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ὁ καὶ ὑμῖν τοῖς μονάζουσιν ὑπομονὴν καὶ χρηστὸν τέλος διδοὺς, καὶ πᾶσι τοῖς ἐθέλουσι σωζέσθαι ἐτοίμη ὁδὸς εὐρισκόμενος· ἦντινα παρὰ τὴν ἀρχὴν προθυμηθέντες ὀδεύσαι, συνοδοιπόρον ἔχετε τὸν Σωτῆρα Κύριον λέγοντα, *Οὐ μὴ σε ἀνῶ οὐδὲ μὴ σε ἐγκαταλείπω.*

B. Διὰ γὰρ αὐτὸν, ἐμπόδιον οὐδὲν τὴν οὐράνιον ὑμῶν ἐκκόψει πρόθεσιν δεδύνηται, οὐ χρημάτων πόθος, οὐ μνήμη γονέων, οὐδὲ πρὸς γένους κληρονομία, οὐδὲ ἀδελφῶν συνουσία, οὐ συγγενῶν διαθέσεις, οὐ τρυφαί, καὶ λουτρά, καὶ πότοι, οὐ φίλων συντυχίαι, οὐ κοσμικαὶ δόξαι, ἀλλὰ πάντα μὲν ὑπερφρονήσαντες, αὐτοῖς ἔργοις βοᾷτε ἀποστολικῶν κεχηρμένοι λόγῳ· *Πάντα ἠγούμαι σκύβαλα, ἵνα Χριστὸν κερδήσω*· διὸ καὶ τὴν ἔρημον αὐλίσσεσθε, νηστεύετε, ἀγνεύετε, ἀσκήσεσιν, εὐχαῖς καθαρίετε τὸν θεὸν ἱλασόμενοι· οὐθὲν ὑμῖν οὐδὲ πώποτε βασιλεὺς ἐπίγειος φοβερός, οὐκ ἀρχὼν καὶ δικαστὴς καὶ ἠγούμενος, οὐδέ τις ἐτέρα ἐξουσία· *Δικαίῳ γὰρ νόμος οὐ κείται, ἀνόμοιοι δὲ καὶ ἀνυποτάκτοι, ἀσεβέσι καὶ ἀμαρτωλοῖς, πατριάρχαις καὶ μητρολόχοις, ἀνδροφόροις, πόροις καὶ ἀρσενόκοιταις, ἐπίσκοποις, καὶ εἰ τι ἕτερον τῇ ὑγίαινουσῇ διδασκαλίᾳ ἀντίκειται*· οἱ γὰρ ἀρχόντες οὐκ εἰσὶ φόβος τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἀλλὰ τῶν κακῶν· καὶ πάλιν· *Θέλει δὲ μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν*· τὸ ἀγαθὸν ποιεῖ, καὶ ἐξεῖς ἐπαῖνον ἐξ αὐτῆς· ὑμῖν οὖν οἱ ἐπαῖνοι δικαίως, ὡς καὶ τῶν ἐναντιουμένων ἢ τῶν ἀπειλουμένων τιμωρία πικρά.

Γ'. Θεὸς ὑμᾶς ἐξελέξατο αὐτῷ λαὸν περισούιον, ζηλωτὴν καλῶν ἔργων· *Ἦμεῖς ἔστε φῶς τοῦ κόσμου*, ὁ Σωτὴρ εἰρηκεν· καὶ ὧν ὁ ζῆλος ὁ αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔργον τὸ αὐτοῦ, καὶ ὁ ἐπαῖνος ὁ αὐτοῦ, καὶ ὁ μισθὸς ὁ αὐτοῦ· μακάριοι τοῖνον ἐστὲ καὶ τρισμακάριοι, ὧ τιμώτατοι θεῷ μονάζοντες· τίς ὑμῶν ἐπαξίως ἐπαινέσεια τὴν διαγωγὴν; ἔργα γὰρ ὑμῖν ἡμέρας καὶ νυκτὸς ψαλμοὶ καὶ ὕμνοι καὶ ψαλμοὶ πνευματικαὶ καὶ πρᾶξεις θεῷ πρέπουσαι· ἀνάπη γὰρ ὑμῖν πολιτεύε-

²¹ Philipp. III, 8. ²² I Tim. I, 9, 10. ²³ Rom. XIII, 3. ²⁴ Tit. II, 14. ²⁵ Matth. V, 14.

ται, τὸ τῶν ἀγγέλων χρῆμα· εἰρήνη παρ' ὑμῖν ἐστί-
 ρηται, τῶν οὐρανῶν περίβολος· ἀφιλάργυρος ὑμῖν ὁ
 ἐρπός, ἀεὶ τῇ χρείᾳ φιλούμενοι, ἐν νηστείαις εὐτο-
 νει, ἐν εὐχαίς εὐτονῶντες, ἐν ἀγρυπνίαις ὑμῖν τὸ
 καθ' ἡμέραν τῇ ἐργηγορήσει διανύεται· *Λαμπρῶς τὸ
 φῶς ὑμῶν*, εἶπεν Κύριος· καὶ ὁ εἰρηκε, φαίνεται· μὴ
 ἀγαπητὸν κόσμον, μηδὲ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτ' ὑμεῖς
 τετηρήκατε· μακάριοι τὸν ὑμῖν τῷ Θεῷ, μακά-
 ριος δὲ καὶ ὁ κόσμος δι' ὑμᾶς· αἱ ἐρημίαι σεμνύνον-
 ται δι' ὑμᾶς, καὶ ἡ οἰκουμένη σώζεται ταῖς ὑμετέ-
 ραις προσευχαῖς· ὁσὸς τῇ γῇ καταπέμπεται ταῖς
 ὑμετέραις ἱκεσίαις, ἡ γῇ χλοηφορεῖ, καὶ δένδρα καρ-
 ποῖς βριθόμενα ἀβλαστῇ τὸν καρπὸν ἀποδίδωσιν· πο-
 ταμὸς (24-99) δὲ ἐρησιῶς αὐξανόμενος καὶ ὅλην τὴν
 Αἴγυπτον ἀρδεύων, λίμναις τε φιλούμενος καὶ θαλάτ-
 ταις πολὺ πλῆθος μεταδίδους, τῶν ὑμετέρων ἱκεσιῶν
 γνωρίζει τὴν δύναμιν. Εἰ γὰρ Ἥλιος ἄνθρωπος ἦν
 ὁμοιωπαθὴς, ὥς γέγραπται, καὶ προσευχῇ τὸν ὁσὸν
 συνέστειλεν, καὶ πάλιν προσήνεγκεν, καὶ ὁ οὐρανὸς
 ἔβρεξεν, καὶ ἡ γῇ ἐβλάστησεν τὸν καρπὸν αὐτῆς, πό-
 σον μᾶλλον αἱ ὑμετέραις πρεσβεῖαι τὰ κατ' εὐχὴν ἡμῖν
 ἀνοίσει χρήσιμα;

Δ'. Μακαρία τὸν ὑμῖν ἡ Ἀλεξανδρέων πόλις ὑμᾶς
 ἔχουσα πρεσβεύσας· οὐκ ἂν αἱ Σοδόμων πόλεις τε-
 φρωθείσαι κατέπεσον, εἰ δέκα δίκαιοι ἐκεῖσε διέτρι-
 βον· οὐδ' αὖ πάλιν ἑταῖραι πόλεις διεστράφησαν εὐ-
 μοιροῦσαι τῆς ὑμῶν ἀγιότητος· οἱ φίλοι τοῦ θεοσε-
 βούς Ἰωβ χαλεποὶ ὄντες ἐσώθησαν δι' αὐτὸν, ὥς γέ-
 γραπται· *Ἰωβ δὲ ὁ θεράπων μοι εἴσεται περὶ
 ὑμῶν*, ὅτι εἰ μὴ πρόσωπον αὐτοῦ ἠλθόμαι, εἰ μὴ
 γὰρ δι' αὐτὸν, ἀπώλεσα ἂν πάντας ὑμᾶς· ἡμαρ-
 τιν πάλιν ποτὶ ὁ τῶν Ἰουδαίων λαός, ὅτε ὁ τοῦ Θεοῦ
 θεράπων τὸν νόμον ἐδέξατο· ὀλιγορήσας τοῦ πρέπον-
 τος ὁ ἀεὶ ἄσυνετος καὶ ἀπαίδευτος λαὸς παρηγόλῃει
 τῷ Ἀαρὼν λέγων· *Ποίησον ἡμῖν θεοὺς, οἱ προπο-
 ρεύσονται ἡμῶν*· παραβάντων δὲ αὐτῶν, ὠργίσθη
 Κύριος αὐτοῖς καὶ φησιν· *Μωϋσῇ, Μωϋσῇ, σπεῦ-
 σον, καταβῇ, ὁ γὰρ λαός ἠνόησεν*· ὁ δὲ κατα-
 βὰς καὶ θεασάμενος τὴν παρανομίαν, ἀπεκρίνατο τῷ
 Θεῷ λέγων· *Εἰ μὲν ἀρῇς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν,
 ἀπερ· εἰ δὲ μή γε, καμὲ ἐξάλειψον ἐκ τῆς βίβλου
 ἡς ἔγραψας*. Ὡ πόση τοῖς ἀγίοις διάθεσις! Ὡ πόσον
 αἱ ὑμετέραι εὐχαὶ τὰ κατ' εὐχὴν ἡμῖν ἀνοίσει χρήσι-
 μα, τοῦ Θεοῦ ἐπιστώσαι τὴν εὐμένειαν! Ὡ πόση
 ἀποκρίσεται ὑμῖν ἡ ἀνάπαυσις Θεῷ συναφθῆναι
 σπουδάζουσιν! Ὡ πόσων αγαθῶν ἐμπλησθήσεσθε, πα-
 τέρα, καὶ μητέρα, καὶ ἀδελφοὺς καταλείδαντες!

Ε'. Τῷ Ἀβραάμ πάλαι ὁ Θεὸς ἔλεγεν· *Ἐξέλθε ἐκ
 τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ
 δεῦρο εἰς γῆν ἣν ἄρ σοι δεῖξω*· καὶ ὁ μὲν Ἀβραάμ
 ὑπακούσας ἐξῆλθεν· ὥν δὲ καὶ ὑμᾶς ἀρπάσαντας
 τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, ἵνα τῷ Ἀβραάμ ἐξακολουθήσητε,
 καὶ τῆς εὐλογίας συναπολαυθῆσητε· *Ἀγαθὸν ἀνδρὶ,
 δὲ ἄρ ἀρῇ ζωτὴν ἐκ νεότητος αὐτοῦ, καθίσταται δὲ
 καταμύνας καὶ σωπῆσεται*· τοῦτο ἡ ὑμετέρα ἀνα-

A firma apud vos, quæ est celorum custos; alieni ab
 avaritia mores vestri, qui rebus necessariis contenti
 estis, in jejuniis constantes, in precibus adhuc con-
 stantiores, in vigiliis expectrecti quotidianam vitam
 peragitis. *Luceat lux vestra*, dixit Dominus²²; et
 quod dixit, apud vos paret; neque vobis mundus
 aut omnino quæ sunt in mundo curæ sunt. Beati
 igitur vos coram Deo, beatus item mundus propter
 vos. Deserta loca vestri causa venerationi sunt,
 vestrisque precibus terrarum orbis manet incolu-
 mis. Vobis orantibus pluvia in terram demittitur,
 tellus herbis virescit, arbores pomis onustæ invio-
 latum fructum suppeditant, flumen quotannis an-
 ctum, universam Ægyptum irrigans, stagnis se so-
 cians, maribusque aquarum copiam tribuens,
 vestrarum supplicationum vim declarat. Si enim
 Elias, vir, uti scriptum est, æque ac alii homines
 passionibus commotus, prece nihilominus pluviam
 inhibuit, rursusque prece ab eo oblata, cælo pluit,
 et suum tellus fructum germinavit²³, quanto magis
 vestra intercessio postulata nobis utilia impetra-
 bit?

IV. Felix igitur urns Alexandria quæ vos habet
 intercessores! Certe Sodomitarum civitates nequa-
 quam in cineres redactæ fuissent, si decem ibi iusti
 inhabitassent²⁴; neque item aliæ urbes everis es-
 sent, si vestram apud se manentem sanctitatem ha-
 buissent. Religiosi Job amici, quanquam distortis
 moribus, ejus tamen gratia, ut ait Scriptura, serva-
 ti fuerunt: *Job*, inquit, *servus meus pro vobis ora-
 bit*, *cujus ego faciem revereor*; nisi enim per eum
 stetitset, utique vos omnes pessum dedissem²⁵. Olim
 præterea Judaicus populus peccavit, quo tempora
 Dei servus legem sibi traditam accipiebat; namque
 officii sui oblitus ille semper insipiens maleque mo-
 raturus populus, importunus Aaroni erat dicens: *Fac
 nobis deos, quos via duces sequamur*²⁶. Ergo illis
 peccantibus iratus Dominus ait: *Moyse, Moyse,
 festina descendere, populus enim pravaricatus est*²⁷.
 Ille vero descendens, visa ea perversitate, Deo re-
 spondit dicens: *Si quidem hoc illis peccatum vis di-
 mittere, utique dimitte*; si minus, me quoque de libro
 quem scripsisti deleto²⁸. O quanta est sanctorum
 benignitas! quantam nobis vestra preces utilitatem
 impetrahunt, Dei benevolentia conciliata! Quanta
 vos in futurum manet requies, qui Deo conjungi sal-
 agitis! Quot bonis replebimini, qui patrem, matrem
 fratresque deseruistis!

V. Abrahamo olim Deus ait: *Exi de terra tua ac
 de cognatione tua, et veni in regionem quam demon-
 straverō tibi*²⁹. Et Abraham quidem obtemperans
 exiit. Vos pariter video Dei vocis ultro obsecratos, ut
 Abrahami imitantes exemplum, ejus æque benedi-
 ctionibus fruamini. *Bonum est homini, cum portave-
 rit jugum ab adolescentia sua; sedebit enim et tace-
 bit*³⁰. Dictum hoc vestra in eremum secessio inter-

²² Matth. v, 14. ²³ Jac. v, 17, 18. ²⁴ Gen. xviii, 32. ²⁵ Job xlii, 8. ²⁶ Exod. xxxii, 1. ²⁷ ibid. 7.
²⁸ ibid. 31, 32. ²⁹ Gen. xii, 1. ³⁰ Thren. iii, 27, 28.

(21-99) Nilus videlicet.

pretatur. Non vos divitiarum esca illexit, non mulierum pulchritudo decepit, sed quasi incorporei adversarias voluptates divino timore conculcavistis, non inhæstistis hujus mundi curis, imo harum vanitatem vitastis. Dulcior vobis in eremo simplex panis cum sale et aquæ potu, quam urbanæ deliciæ et convivia cum ærumna. Melius esse frustum cibi cum delectatione in pace, quam domum multis bonis iniquisque victimis redundantem, si adsint contentiones, antiquus Proverbiorum auctor censebat⁴⁸. Vos in summa libertate versamini, o charissimi Deo monachi. Uxor vobis non est molesta propter mundum muliebrem; filii filizque nequaquam vos vexant, variis postulationibus obtundentes; non servus ablato ære aufugit; non opum sollicitudo somnum eripit. Homini quidem divitiis redundantanti, inquit Ecclesiastes, quieto dormire non licet⁴⁹.

VI. Istæ porro sunt mundanæ vitæ dulcedines, hæc ejus optabilia bona; cum aliquis in urbe nubit, negotii initium est rei familiaris dispendium. Gravidæ est uxor? peperit? natus puer? Urget virum cura, quomodo uxoris placito occurrat. Feminam peperit? angitur vir, de dote cogitans. Masculus in lucem editus? Brevi tempore patris vultus hilarescit; nam paulo post infirmatur puer; calamitosus pater medicos invocare non desinit, multa dat daturusque est, si filius convalescet. Interim mœstus occurrit amicis dicens: Orate, quia puer ægrotat; qui si forte funestum quid patietur, suspensio me perire necesse est. Amici condolent. Deus tamen benignitate sua vitam largitur. Convaluit, evoluitur ex infantia, crescit, fit adultior; magistri varii assumuntur, et pro ætatis progressu eruditur secundum mundi consuetudinem. Juvenilem ætatem attigit, copulandis nuptiis idoneam. Pater ejus rursus nuptialibus curis occupatur; paratæ omnia, paratus thalamus, et ecce mors inopina juvenem abripit. Subitus ergo parenti dolor et intolerabilis. Effertur juvenis, hinc luctus et ejulatus; pater ad sepulcrum progrediens gemitum pectore mittens, manibus caput scabens, vultum vellicans et percutiens, Heu! heu! continenter clamat. Atque hoc luctu graviter afflicto, periculosum in morbum sæpe incidit, paulatimque consumptus, mortem deinceps sibi invocat.

VII. Discite, o Deo dilectissimi monachi, quantis vos curis Christus expedit! discite quantas vitastis calamitates! discite quod vitæ genus ingressi estis! Nam vestra conversatio angelica est. Sicut enim cum mortui resurrexerint, hi neque nubent neque nubentur, sed sicut angeli in cælo justi degent⁵⁰, sic et hanc conviciis rationem secuti, fervore vestro rem futuram præoccupastis. Quis ergo vos non beatos deprædicet, qui vitam adeo sollicitudinibus vacuam elegistis? Quis vestram in eremis non amet vitam? Quis tranquillitatem hanc vestram non disci-

A χώρησις ἐρμηνεύει· πλοῦτος ὁμᾶς οὐκ ἐδελέασεν, οὐδὲ κάλλη γυναικῶν ἐξηπατήθη, ἀλλ' ὥσπερ ἀσώματοι ὄντες τῷ θεῷ φόβῳ τὰς ἐναντίας ἡδονὰς ἐπατήσατε· οὐ προσηλώθητε ταῖς τοῦ κόσμου φροντίσιν, ἀλλ' ὑπεφύγετε τούτων τὸ μάταιον· ἡδὺς ὁμῖν ἐν ἐρημίᾳ λιτὸς ἄρτος καὶ ἄλας καὶ πότιμον ὕδωρ, ἢ αἱ ἐν πόλει τρυφαὶ καὶ εὐφρασίαι μετὰ μόχθου· Κρεῖσσον γάρ, φησί, ψωμὸς μεθ' ἡδονῆς ἐν εἰρήνῃ, ἢ οἶκος πολλῶν ἀγαθῶν καὶ ἀδίκων θυμάτων μετὰ μάχης, ἐκ πάλα· ὁ Παρομιμαστὴς συμβουλεύει· ἐλευθεροὶ ἔστε κατὰ πάντα, ὧ θεοφιλέστατοι θεῷ μονάζοντες· γυνὴ ὁμᾶς οὐκ ἐνολεῖ περὶ γυναικείου σκεύους· υἱοὶ ἢ θυγατέρες ὁμᾶς οὐ συμπνίγουσιν, διαφόρους αἰτήσεις ὁμῖν προσφέροντες· οὐ θεράπων ἀποσυλήτας τὸν πλοῦτον φεύγει· οὐ χρημάτων μέριμνα κλέπτει ὁμῶν τὸν ὕπνον. Τῷ γὰρ ἐμπλησθέντι τοῦ πλουτήσαι, φησὶν ὁ Ἐκκλησιαστής, οὐκ ἔστιν ὁ ἀφ' αὐτῶν αὐτὸν τοῦ ὑπνώσαι.

Γ'. Ταῦτα τοῦ βίου τὰ ἡδέα, ταῦτα τοῦ βίου τὰ περισπούδαστα· ὅτ' ἂν γῆμῃ τις ἐν πόλει, ἀρχὴ περιστάσεως, ἀναλωμάτων χρεῖα· ἔγκυος ἡ γυνή; γαγέννηκεν; ἀπετέχθη τὸ βρέφος; φροντὶς τῷ ἀνδρὶ πῶς τῆς γυναικὸς τελέσει τὰ καταθύμια· θῆλυ τέτοκεν; ὁ ἀνὴρ ἀηδίζει· περὶ προικῶν περισπώμενος· ἄρσεν ἐτέχθη; παῖδρον αὐτοῦ πρὸς ὀλίγον τὸ πρόσωπον· μετ' οὐ πολὺ τὸ παιδίον νόσῳ συνεσχέθη· συμφορὰ τῷ ἀνδρὶ, οὐ διαλυμπάνει· λατροὺς προσκαλοῦμενος· πολλὰ δίδωσιν, εἰ τὸ παιδίον σωθήσεται· κατηφὲς προῖων τοῖς φίλοις συντυγχάνει. Εὐξάσθε, λέγων, ὅτι τὸ παιδίον νοσεῖ· ἐάν τι πάθῃ, ἀγχόνῃ ἐμαυτὸν ἀπολλύω. Οἱ φίλοι συνέχονται· ὁ δὲ θεὸς οἰκεία εὐμενία ζωὴν παρέχει· ὕψιαν ἐν τῷ παιδίῳ, προέβη, ἐμνηκύωθη, ἐγένετο παῖς· διδάσκαλοι τοῦτον διάφοροι παραλαμβάνουσιν, καὶ ὅσον προβαίνει παιδεύεται κατὰ τὸν κόσμον· νέος λοιπὸν ἐγένετο, ἀρμόδιος πρὸς γάμου συνουσίαν· ὁ πατήρ αὐτοῦ πάλιν περὶ γάμων ἀσχολεῖται· ἔτοιμα πάντα, ὁ θάλαμος ἔτοιμος, καὶ ὁ θάνατος ἄφνω τὸν νέον ἀφῆρπασεν· συμφορὰ αἰφνίδιος τῷ πατρὶ ἀνηκέστως· ὁ νέος ἐκχομίζεται, στεναγμοὶ λοιπὸν καὶ ὀλοφύρμοι, περὶ τὸ μνήμα ἀπερχόμενος οἰμωγὰς πέμπων, καὶ ταῖς χερσὶν φορῶν τὴν κεφαλὴν, δονούμενος καὶ τύπτων τὸ πρόσωπον, Οἱμοὶ, οἱμοὶ, συνεχῶς ἐπιλέγων· καὶ μάλα δακνόμενος ὑπὲρ τῆς συμφορᾶς, πολλάκις δυσίατῳ περιπίπτει νόσῳ, καὶ κατὰ βραχὺ δαπανώμενος θάνατον λοιπὸν ἐπικαλεῖται.

Ζ'. Μάθετε, ὧ τιμωτάτοι θεῷ μονάζοντες, πόσων ὁμᾶς περιστάσεων Χριστὸς ἠλευθέρωσεν· μάθετε πόσας συμφορὰς ἐκερδάνετε· γινώτε οἷον μετέρχεσθε βίον· ἰσάγγελοι ἔστε τῇ πολιτείᾳ· ὥσπερ γὰρ ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν οὐτε γαμοῦσιν οὐτε γαμίσκονται, ἀλλ' ὡς ἄγγελοι εἰσιν ἐν οὐρανῷ οἱ δίκαιοι· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὑμεῖς οὕτω συμβιωτεύοντες, προελάβετε τῷ πόθῳ τὸ ἐσόμενον· τίς τοίνυν οὐκ ἂν ὁμᾶς μακαρίσειεν ἀπερίσπαστον ἐλόμενον βίον; τίς οὐκ ἂν ἀποδέξοιτο ὁμῶν τὴν ἐν ἐρήμοις διαίταν; τίς οὐκ ἂν ὁμῶν ποθήσειε τὴν ἡσυχίαν; βουλευτήρια ἐν πό-

⁴⁸ Prov. xv. 17. ⁴⁹ Eccle. v. 11. ⁵⁰ Matth. xxii, 20.

λεσιν συγκροτεῖται, καὶ ζητήσεις περὶ πολιτείας· τίς δρχηστῶν καὶ μιμολόγων καὶ αὐλητῶν ἐμπλήσει γαστέρας; τίς ἀθέστοις θεωρίαις καὶ ματαίαις κενώσει τὸν πλοῦτον; καὶ τῆς τούτων ἐρευνῆς ὑμεῖς ἐκτός ἐστε διὰ τὸν Κύριον δημοσίαις λειτουργίαις ἢ πολιτικαῖς οὐχ ὑπόκεισθε, οὐδὲ χεῖρ φορολόγου θύραν τινὸς ὑμῶν κρούει ἵνα τέλος καταδράσῃτε· οὐδεὶς ὑμᾶς ἐν πραιτωρίῳ ἔλκει, οἷα συμβαίνει, ἀλλ' οὐδὲ δεσμωτήριον οἰκῆσθε συκοφαντούμενοι, ἀλλ' οὐδὲ κλοιοὺς οἱ πόδες ὑμῶν δέξονται, συκοφαντούμενοι μεγάλα ἵνα δημοσία χρήματα καταβάλῃτε· οὐδὲ καλωδίους αἱ χεῖρες ὑμῶν δεθίσονται δι' ἑτέραν τινὰ περιστάσιν· στρατιωτῶν διασεισμοὺς οὐκ οἰδατε, ἀλλ' οὐδὲ ταξευτῶν ἀπάνθρωπα κωμῶδια· οὐκ ἐμπορίαις μετέρχεσθε, ἵνα ταῖς ἐμπορικαῖς πλοῦτον συνάξητε, ἐπιστάμενοι κρείσσον ὀλίγον τῷ δικαίῳ ὑπὲρ πλοῦτον ἀμαρτυλῶν πολὺν καθεύδοντας ὑμᾶς δανειστής οὐκ ἐξυπνίσκειεν, γραμμάτων ἐπιφέρων, οὐδὲ λιθέλλους καθ' ὑμῶν γράψας ἀρχόντι παρέστησεν· οὐδὲ πλῆθος τόκων ἀπαιτούμενοι ἐστενάζετε· ἀλλ' οὐδὲ θάλατταν δεδοίκατε, μὴ ἄθρόον χειμάσασα ἀπολέσει τὸν ὠρτόν, καὶ πένης παραχρῆμα ὁ πλοῦσις εὐρεῖθι.

Η'. Ταῦτα τοῦ βίου τὰ ἐπιτηδεύματα, ταῦτα τοῦ βίου τὰ πράγματα, ταῦτα οἱ γάμψι συναφθέντες ὑπομένουσιν· ὑμεῖς δὲ ἐν ἐρήμῳ ἀπερίσπαστοι διατελεῖτε, μόνου λαμπροῦ βίου ἐπιμελούμενοι· ὃ πόσης τιμῆς ὑπεροχὴν ἔχει τὸ ἄγιον καὶ ἱερὸν ὑμῶν σῆμα! ὃ πόσης εὐωδίας πνευματικῆς θνέει! ὃ πληκτικῶς τοῦ ἐπαγγέλματος ἐψηφίσασθε! λόγος οὐδεὶς ἀνυμνῆσαι δύναται! ὃ ἐπάγγελμα οὐρανοῦ ἀπότμενον! ὃ ἐπάγγελμα Θεῷ συναπότμενον! ὃ ἐπάγγελμα ἀγγέλους ἐξεικονίζμενον! ὃ ἐπάγγελμα τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ σῶζον! ὃ ἐπάγγελμα Θεῷ παρεστηκός! ὃ ἐπάγγελμα Θεῷ τιμώτατον! ὃ ἐπάγγελμα δι' οὗ σώζεται ὁ κόσμος! Ὑμᾶς τις μακαρίζων, δικαίως ἂν λέξειεν, Μακάριοι οἱ ἄνθρωποι ἐν ὁδῷ, οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ Κυρίου· τούτων γὰρ τὸν νόμον μελετῶντες ἡμέρας καὶ νυκτὸς, ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ, καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀποβρῆσκειται, καὶ πάντα ὅσα αὐτὸ ποιῶι κατανοηθήσεται· οὕτω τοῖνυν καρποφοροῦντες λόγῳ καὶ ἔργῳ παρρησιαστικώτερον δύνασθε λέγειν Θεῷ· Καταθέτω ἀδελφιδὸς μου εἰς κήπον αὐτοῦ, καὶ φαγέτω καρπὸν ἀκροδρύων αὐτοῦ· ἕκαστος γὰρ ὑμῶν, ὃ ἀξιόποθητοι Θεῷ μονάζοντες, κήπος ἐστε Χριστοῦ παντοδαπῶν δένδρων εἶδη περιέχων, ταῖς τοῦ νόμου φυλακαῖς καὶ ἐντολαῖς γεωργοῦμενος· οὐκ ἐστὶ δρυμὸς ξύλων ἵνα ἄγρια θηρία ἐν ὑμῖν ἐνοικήσῃ, τῶν ἐναντίων θυνάμενων τὸ αἰμοδόρον σύστημα· ἀλλὰ γὰρ κήπος κεκλιόμενος λίθοις τιμίους τὴν ἐκ τοῦ νόμου φυλακὴν καὶ ἀσφάλειαν· διὸ οὐκ ἐγένεσθε ζωγρήματα τοῦ διαβόλου, ἀλλ' ἐσαργηνεύθητε τῇ σαγῇ τοῦ Χριστοῦ ἐκ τῆς ἀλμυρᾶς τοῦ κόσμου ἀκαταστασίας.

Θ' Ὁ γάμψι κοινῶν περὶ πολλὰ μερίζεται· τὴν

A πια? Consilia in civitatibus agitantur, et de rebus urbanis disceptationes; quis saltator, aut mimus, aut aulædus ventres implebit? quis turpibus vanisve spectaculis opes absument? His quoque consultationibus vos propter Dominum alieni estis, quippe publicis aut urbanis ministeriis immunes; neque manus exactoris fores vestras pulsant, ut vectigal solvatis; nemo vos in prætorium, ut sit, pertrahit, neque carceres calumniis circumventi incolitis, neque ferrea compede gravamini, grandi crimine, puta de repetundis, pulsati; neque vobis manus quamlibet aliam ob causam vincuntur: militum concussionem non patimini, neque apparitorum inhumanas exagitationes: mercaturam non exercetis, ut perjuris opes cumuletis; satis guarì potius esse rem tenuem iusti, quam divitiis peccatorum multas. Dormientes vos fenerator non excitat allatis sygraphis, neque oblati prætori libellis in iudicium vos appellat, nec usuras ingentes postulati ingemiscitis; sed neque mare formidatis, ne repente tempestate commotum mercem absorbeat, et pauper subito deprehendatur qui divitiis pollebat.

VIII. Hæ sunt mundanæ vitæ sollicitudines, hæc quotidiana negotia, hæc illi sustinent qui conjugio vincuntur. Vos autem in eremo nullis curis distracti versamini, de vitæ tantum puritate solliciti. O quam omni pretio major est vester hic sacrosanctus habitus! quantam redolet suavitatem spiritalem! Quale quantumque promissum exhibuistis, nulla oratio satis celebrare valet. O promissum omni cura liberum! o promissum cælum ipsum attingens, Deo promissorem copulans, et angelorum similem efficiens! O promissum, quod in homine Dei imaginem conservat, hominemque ad Deum adducit! O promissum coram Deo pretiosissimum! O promissum denique ejus gratia mundus servatur! Quisquis vestram beatitudinem prædicabit, recte dicet: *Beati immaculati in tria, qui ambulant in lege Domini* ⁸⁸. De hac enim lege diu noctuque meditantes, instar arboris eritis plantati secus decursus aquarum, quæ fructum proprium dabit tempore suo, et folium ejus non decidet, et quidquid fecerit, feliciter succedet ⁸⁹. Sic ergo verbis et opere fructificantes, confidentius dicere Deo potestis: *Descendat patruelis meus in hortum suum, manducetque fructum juglandium suarum* ⁹⁰. Vestrum enim unusquisque, o merito chari Deo monachi, hortus Christi estis omne arborum genus continens, legis præceptorumque custodia excultus. Non estis arborum saltus in quo feræ silvestres inhabitent, adversarium scilicet potestatum cætus sanguinolentus; sed hortus circumseptus estis pretiosis lapidibus, legis nimirum custodia et præsidio. Quamobrem præda diaboli non fuistis, sed in Christi sagenam ex amara mundi tempestate incidistis.

IX. Qui vitam conjugalem sectatur, mentem

⁸⁸ Psal. cxviii, 1. ⁸⁹ Psal. i, 2, 3. ⁹⁰ Cant. v, 1.

suam ad diversas curas partitur, ut ait Paulus: *Qui uxorem duxit, cogitat ea quæ sunt mundi, quomodo feminæ suæ placeat, et divisus est*¹¹. Vos vero, o admirabiles Deoque amabiles, ab eo nunquam divulsī, semper id dicitis quod David servido mentis affectu aiebat: *Adhæsit anima mea post te, me vero suscepit dextera tua*¹². Non enim agros, aut domos, aut quasvis alias facultates studio vestro persecuti estis, ut adeptis frueremini; sed neque turpibus cupidinibus, neque maledictis, neque avariis, neque alii cuivis fraudi indulsistis; sed id quod scriptum est egistis: *Post Dominum Deum tuum ambulabis, et illi adhærebis*¹³; eaque verba in rem contulistis: *Vade, vende quæ possides, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cælo, venique et sequere me*¹⁴. Et hujus quidem effati vis in vobis apparet, ejus tenaces mundo ejusque curis vale dixistis; Deo magnopere confisi qui dixit: *Quærite primum regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis*¹⁵.

X. Quamobrem laudibus præconisique digni estis, qui sic Christo rudem adhuc auditum vestrum subjecistis, ne eum stultis vulgi obrectationibus obnoxium haberetis. Atque ut oculos quoque vestros rectum cernere, minimeque alienæ rei invidere doceretis, ad Deum ipsos curastis dirigere, cum hymnographo David dicentes: *Ad te levavi oculos meos, qui habitas in cælo; ecce ut oculi servorum ad manus dominorum suorum, ut oculi ancillæ ad manus dominæ suæ, sic oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec nostri misereatur*¹⁶. Levantes sanctas manus indesinenter rursus ad Deum soletis aspicere cum puris precibus, ne illæ rapinarum, furtorum bellorumve reæ fiant; pedes autem vestros aut in Dei domum, aut ad sanctorum Patrum cellas recto cursu procedere docuistis, ne forte ad malitiam currentes in foveas deciderent. Nam quod attinet ad odoratus vestri libertatem, sic Deo dicere soletis: *In odorem unguenti tui currimus*¹⁷. Didicistis etiam gustum vilibus escis et aquæ potui assuefacere, scilicet ne ventris causa induamini hypocrisi, et quia Adam gulæ maxime causa peccavit. Præter hæc omnia humilem quoque asperamque vestem gestatis, sinceri videlicet devotique moris imaginem. Gravior vobis loliix et storea sine lapsu in culpam, quam molles lectuli cum peccato. Jucundior vobis commemoratio resurrectionis et formidandi iudicii, quam tibix citharæque et vanæ cantiones. Optabilior vobis mors beata, quam vita in turpibus deliciis diu protracta.

XI. Beati igitur vos, summe honorandi monachi! hoc enim sæpe vobis dici dignum est. Beati estis,

A διάνοιαν, ὡς λέγει Παῦλος· Ὁ δὲ γήμας μερμινῇ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί, καὶ μεμέρισται· αὐτοὶ δὲ, ὧ θαυμάσιοι Θεῷ γλιχόμενοι, ἀχώριστοι αὐτοῦ διατελεῖτε, ἀεὶ λέγοντες τὸ παρὰ τοῦ Δαβὶδ πόθῳ εἰρημένον· Ἐκολλήθη ἡ ψυχὴ μου ὀπίσω σου, ἐμοῦ δὲ ἀντελδέτο ἡ δεξιὰ σου· οὐ γὰρ ὀπίσω ἀγρῶν ἢ οἰκιῶν ἢ ἐτέρας τινὲς οὐσίας· ἐπορεύθητε, ἵνα ταῦτα καταλαβόντες κτήσῃσθε· ἀλλ' οὐδὲ ὀπίσω ἀλόγου ἐπιθυμίας ἢ καταλαλίδας ἢ φιλαργυρίας ἢ ἐτέρας τινὲς ἀπάτης, ἀλλ' ὡς γέγραπται· Ὀπίσω Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου πορεύσῃ, καὶ πρὸς αὐτὸν προσκολληθήσῃ· τοῦτο ἀληθεῖα ὑμεῖς πεποιθήκατε· Ὑπαγε, πώλησόν σου τὰ δαπάνχοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι· καὶ τοῦ ῥήματος ἡ δύναμις ἐν ὑμῖν φαίνεται, ὃ οὐ παραδραμόντες παγίως ἀπετάξαθε τῷ κόσμῳ καὶ ταῖς τοῦ κόσμου φροντίσιν, λαν θαρρήσαντες τῷ εἰπόντι Θεῷ· Ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν.

Γ'. Διὸ ἐπαίνων καὶ μακαρισμῶν ἔστε ἄξιοι, οὕτως Χριστῷ τὴν ἀπαίδευτον ἀκοήν ὑποτάξαντες, ἵνα μὴ ματαλαῖς αὐτὴν καταλαλαῖς καταβουλώσῃτε· ἵνα δὲ καὶ τοὺς βλέποντας ὑμῶν ὀφθαλμοὺς ὀρθὰ παιδεύσῃτε μὴ ἐρῶν ἀλλοτριῶν κτημάτων, πρὸς Θεὸν αὐτοὺς ἀνατείνεῖν ἐμελετήσατε μετὰ τοῦ ὕμνογράφου Δαβὶδ λέγοντες· Πρὸς σὲ ἦρα τοὺς ὀφθαλμοὺς μου, τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ· Ἰδοὺ ὡς ὀφθαλμοὶ δούλων εἰς χεῖρας τῶν κυρίων αὐτῶν, ὡς ὀφθαλμοὶ παιδίσκης εἰς χεῖρας τῆς κυρίας αὐτῆς, οὕτως οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, ἕως οὗ οἰκτειρήσῃ ἡμᾶς· ἐπαίροντες ὁσίας χεῖρας ἀκαταπαύστως πάλιν πρὸς Θεὸν εἰώθατε ἐνατενίζειν διὰ καθαρῶν προσευχῶν, ἵνα μὴ ἀρπαγῶν καὶ κλοπῶν καὶ πολέμων αἰτίοι γένωνται· τοὺς δὲ πόδας ὑμῶν ἢ εἰς οἶκον Θεοῦ ἢ εἰς μονὰς ἁγίων Πατέρων τροχίαις ὀρθαῖς βαδίζειν εἰώθατε, ἵνα μὴ εἰς καχίαν δραμόντες βόθροις ὑποπεσούνται· περὶ γὰρ τῆς ἐλευθέρως ὑμῶν ὀσφρήσεως σύνθεσις ὑμῖν λέγειν Θεῷ· Εἰς ὁσμὴν μύρου σου δραμούμεθα· μεμαθήκατε γὰρ καὶ τὴν γεῦσιν εὐτελέσει τροφαῖς καὶ ποτῶν ὑδατὶ ἐδίξεν· ἵνα γὰρ μὴ γαστρὸς χάριν ὑποκρίνησθε πρόσωπα, καὶ ὅτι μάλιστα τῷ Ἀδὰμ ἡ παράβασις διὰ γεύσεως γέγονεν· πρὸς δὲ τοῦτοις ἅπασιν καὶ ἄμφια κέκτησθε ταπεινὰ καὶ τραχέα, τῆς ἀληθείας ἅμα καὶ ἀσκήσεως ἐπιεικνύντες τὸν τρόπον· ἡδὺς ὑμῖν ψίθος καὶ σιμὸν περιβόλαιον δίχα παραπτώματος, ἢ στρωμνὰ μαλακά καὶ μετὰ ἁμαρτίας· ἡδὺ ὑμῖν τὸ ἀκροῖσθαι περὶ ἀναστάσεως καὶ φοβερᾶς κρίσεως, ἢ ἀκούσαι αὐλῶν καὶ κιθάρας καὶ ἁσμάτων ματαίων· αἰρετὸς ὑμῖν θάνατος εὐκλεῆς, ἢ ζῆν τρυφερῶς πολὺν χρόνον ἀσέμνως.

ΙΑ'. Μακάριοι τοῖνον ἔστε, τιμωτάτοι· τοῦτο γὰρ συνεχῶς ὑμῖν λέγειν ἄξιον· μακάριοι ἔστε τῇ ὁμοου-

¹¹ I Cor. vii, 35. ¹² Psal. lxxii, 9. ¹³ Deut. x, 20. ¹⁴ Matth. xix, 21. ¹⁵ Matth. vi, 33. ¹⁶ Psal. cxxii, 1, 2. ¹⁷ Cant. i, 5.

σὺν Τριᾷδι στρατευσάμενοι· στρατιώτην ἰδιώτης ἄνθρωπος οὐκ ἀπατᾷ, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ὑμετέραν εὐλάβειαν οἱ δραπέτευσαντες δαίμονες· Θεὸς γὰρ ὑμῖν δωρεὰς διδοὺς ἔλεγεν· Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ κατεῖν ἐπάνω θρῶν καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ οὐδὲν ὑμᾶς οὐ μὴ ἀδικήσῃ· οὐκ ἐστρατεύθητε ἀνθρωπίνῳ βασιλεῖ, ἵνα ἐν πολέμῳ θεάσηθε τὰς τῶν ὁμογενῶν ἀνθρώπων σφαγὰς, ἀλλ' ἐστρατεύθητε τῷ Χριστῷ, ἵνα τῶν δαιμόνων θεάσηθε τὰ πτώματα· οὐδ' ἐκέκτησθε ὅπλα ἐκ χαλκοῦ καὶ σιδήρου, ἵνα τοὺς ὁμοδόλους ἀνέλθῃτε· ἀλλ' ἐκτεσθε πίστιν ἰσχυρὰν δι' ἧς ὁ διάβολος καταβάλλεται· οὐδὲ πάλιν ἐστρατεύσασθε ἵνα ἐκχέτῃτε αἷμα ἀνθρώπινον, ἀλλ' ἐστρατεύσασθε Θεῷ ἵνα διηκενῶς ἐκχέτῃτε τὴν δέξιν ὑμῶν ἐνώπιον αὐτοῦ. Ὁρθαί μοι Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὡς αὐτοῦ εἰς δέξιν αὐτῶν· ἐσήθητε οὖν ὑπὲρ τοῦ κόσμου, εὖ μάλα εἰδότες ὅτι εὐχαῖς δικαίων ὑπακούει, καὶ ὅτι πολὺ ἰσχύει ἡ δέξις δικαίου ἐνεργουμένη· διηκενῶς μὲν ἡμεῖς ἡμῶν· ὑφ' ὧν ὁ παράδεισος τῆς τρυφῆς εἰσοικισθήσεται· καὶ ὡς ἀπέκλεισε τοῦ παραδείσου θύρας ἡ τοῦ Ἀδὰμ παράδοσις, ταύτας ὁ ὑμέτερος ἔρωσ' ὁ εἰς Θεὸν ἀνοίξει· ὑφ' ὧν ὁ οὐρανὸς οἰκισθήτε, ἵνα τοῖς ἀποστόλοις συναντήσητε, ἵνα προφήτας ἴδῃτε, ἵνα τοὺς μάρτυρας θεάσηθε, ἵνα πάντας τοὺς δικαίους περιπτύξῃτε, ἵνα τοῖς ἀγγέλοις συνδιατρίψῃτε· ὑμεῖς ἐνθάδε μακάριοι, καὶ μετὰ τὴν ἐνθάδε ζωὴν μακαριώτεροι· ἐκεῖ Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν εὗρεσθε, τὸν τῆς ὑμετέρας ἀσκήσεως εὐρετὴν, τὸν ἐν ἐρημίᾳ τραφέντα καὶ ἐν ἀσκήσει διαπρέψαντα· ἐκεῖ εὗρεσθε τὸν ἀνδρεϊστάτον Ἰωδὸς πολλῇ περιβεβλημένον δόξῃ, τὸν τῶν ὑμετέρων πόνων ἐργάτην, καὶ τῆς ὑπομονῆς φίλον· ἐκεῖ εὗρεσθε τὸν προπάτορα ὑμῶν Ἀβραάμ· τὸν τῆς ὑμετέρας φιλοξενίας ἐραστὴν γνήσιον γενόμενον· ἐκεῖ ὁμῶν ἀπαντήσῃτε πατρίτου Δαβὶδ ὁ ἀσκητικώτατος, οὗ ὁ βίος καθ' ἡμέραν ὑμᾶς ἀλείφει· καὶ ἵνα μὴ ἕκαστον τῶν δικαίων ὀνομάζων μακρύνῃ τὸν λόγον, αὐτὸν τὸν Χριστὸν εὗρεσθε πάντων τῶν αγαθῶν ἐν κεφάλαιον, τὸν εἰπόντα ὅτι *Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται*.

IB. Τίς τοίνυν μακαριώτερος ἢ εὐδαιμονικώτερος ὑμῶν, ἵνα Θεὸν αὐταῖς εὗρεσιν ἴδῃτε; μακάριοι ἐστε ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ποθεινότατοι, ὅτε κρίνῃ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων· ὅτι τὰ πάντα γυμνὰ καὶ τετραγλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ἐσιν· ὅτι πάντας ἡμᾶς παρστήναι δεῖ ἐμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσῃται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἐπραξεν, εἴτε ἀγαθὰ εἴτε κακὰ· κρῖνος ὑμᾶς οὐ λήφεται τὸ τηνικαῦτα, ἀλλ' εὐφροσύνη καὶ χαρὰ καὶ στέφανος ἀγαλλιάματος ἐν Πνεύματι ἁγίῳ· ὅμιν οὐ κρίσις φοβερά, οὐδὲ πῦρ αἰώνιον, οὐδὲ σκόληξ ἀκοίμητος, ἀλλὰ τοῖς ἐναντίοις καὶ παραβαίνουσι τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ· ὑμεῖς ἀκούετε τὸ· *Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου*, οἱ ἀμέμπωσι τὰ Χριστοῦ φρονήσαντες· τῷ δὲ κοινῷ πάντων ἐχθρῷ

¹⁰⁰ Luc. x, 19. ¹⁰¹ Psal. xxxiii, 16. ¹⁰² Jac. v, 16.

A qui consubstantiali Trinitati stipendia facitis. Militi privatus homo non illudit; ita nec vestrae pietati perfugas daemones. Deus enim gratiae suae munera vobis tribuens ait: *Ecce dedi vobis potestatem calcandi serpentes et scorpiones, atque universam inimici potentiam, nihilque vobis noxium futurum est*¹⁰⁰. Nequaquam sub rege homine militatis, ut in bello caedes hominum homogeneorum spectetis; sed Christo militatis, ut daemones profligatos cernatis: arma ex aere ferroque non habetis, ut conservos vestros interficiatis, sed adepti estis fidem validam qua diabolus prosternitur; neque in militia versamini, ut humanum sanguinem effundatis, sed in Dei militia versamini, ut preces constanter vestras coram ipso fundatis. *Oculi Domini super justos et aures ejus ad preces eorum*¹⁰¹. Orate igitur pro mundo, bene conscii, quod Deus bonorum precibus aurem inclinatur, et quod justus hominis intercessio plurimum valeat¹⁰². Semper nostri memineritis. Vos deliciarum paradisum patefacto aditu incoletis; et quas paradisi januas Adami praevariatio clausit, eas vestra in Deum devotio recludet. Vos caeli stationes occupabitis, ubi apostolis occurretis, prophetas videbitis, martyres mirabimini, justos omnes complectemini, cum angelis versabimini. Vos hic beati, et illic post hanc vitam beatiores. Ibi Joannem Baptistam videbitis, vestri ascetici instituti inventorem, illum scilicet in eremo nutritum et religiosae vitae laude pollentem. Ibi videbitis fortissimum Jobum multa vestitum gloria, laborum vestrorum participem et patientiae perstudiosum. Ibi videbitis progenitorem vestrum Abraham egregium vestrae erga hospites benignitatis aemulum. Ibi vobis occurret mitissimus et devotissimus David, cujus vitae exemplum vestram quotidie pietatem corroborat. Et ne singulos justos nominatim appellans sermonem diutius protraham, Christum ipsum videbitis bonorum omnium caput, qui ait: *Beati mundi corde, quoniam hi Deum videbunt*¹⁰³.

ἵνα αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται.

XII. Quis itaque vobis beatior aut fortunatior, qui Deum ipsum estis visuri? Beati eritis in die D judicii, o desiderantissimi, cum Deus de arcanis hominum judicabit, cujus oculis nuda omnia et patentia sunt. Nainque omnes nos necesse est ante tribunal Christi consistere, ut unusquisque in corpore referat remunerationem, secundum ea quae egerit sive bona sive perversa¹⁰⁴. Tunc vos timor non corripiet, sed hilaritas et gaudium, et corona laetitiae in sancto Spiritu. Haud vobis erit formidabile judicium, neque aeternus ignis, neque vermis vigil, sed iis qui contrario more exstiterunt, et Dei praecepta violaverunt. Vos illa verba audietis: *Venite, benedicti a Patre meo, possidete paratum vobis regnum a mundi constitutione*¹⁰⁵, qui Christi instituta constanter servastis. Communi autem omnium hosti, et hujus asseclis, tremendam illam sententiam in-

¹⁰⁰ Matth. v, 8. ¹⁰¹ II Cor. v, 10. ¹⁰² Matth. xxv, 34.

timabit : *Tollatur de medio impius, ne gloriam Domini videat*²². Illuc vos abibitis cum lætitia gaudioque, unde exsulant dolor atque tristitia et gemitus, unde honor et gloria et reliqua Dei dona auferri nequeunt.

XIII. Enimvero vestra pietas in universo terrarum orbe celebratur. Quenam civitas, audita religionis vestrae et apostolicæ vitæ fama, vos spectare non cupit? Quis rex sive præterito sive etiam præsentis tempore sceptra tenens, fando audiens vestros Deo dignos et virtute plenissimos mores, non optavit vos consulere, et summo affectu complecti? Ex vobis exstitit abbas Antonius, summum disciplinæ apicem consecutus, ejus etiam vita scripto commendata apud vos servatur. Item ex vobis abbas Amun, et abbas Joannes, et abbas Macarius, qui eximia virtute fulserunt, et miracula etiam, atque alia sanctorum suarum documenta hominibus exhibuerunt; et demones Deo volente ejicientes, magnosque morborum dolores variasque passiones sanantes, medicæ artis debilem esse virtutem ostenderunt. Medici enim quos morbos nequaquam pelere poterant, eos horum sanctorum precibus validæque fidei pervincendos concedebant, quippe qui artis suæ limites modulumque noverant: quæ cum reges audirent, admirati magnopere Deum laudabant.

XIV. Hæc vos me ipso accuratius scitis: vos enim cum prædicis versati estis, necnon patres vestri. Quis ergo laudes vestras digne enarrare valeat? Quis vestrum non comprobet laudetque erga Deum amorem, pietatem, devotionem, temperantiam, fortitudinem, justitiam, patientiam, sapientiam, et cum prudentia simplicitatem? Quid dicam de mansuetudine, silentio, mitibus moribus et pacificis? Quid de sinceritate, simplicitate, tranquillitate, pecuniæ contemptu, misericordia, elemosynis, liberalitate, mutua compassione, fraterno amore, erga hospites ac pauperes benignitate, affabilitate, veracitate, concordia secundum Deum, sermone mellifluis ac leni, composito incessu, solitudine, optima fama, orthodoxa mente, et fide in Deum? Quanta vos in virtute versamini! quot vos virtutes circumnuntiant, o Deo charissimi! quot virtutum corona cingimini! quanta est apud vos honorum operum constantia! Pax eminet inter vos propter vitiorum abstermentiam. Humilitas inter vos præcellit, qui est bonus Domini typus, a quo recedens olim diabolus juste profligatus est.

XV. Hæc a me vobis scribi dicique necesse fuit et apprime conveniens; scriptum est enim: *Memo-ria justorum cum laude*²³; et quod justis laudatis,

²² Isa. xxvi, 10. ²³ Prov. x, 7.

(1-16) Intelligitur illa ab Athanasio scripta *Magni Antonii Vita*. Fuit autem Serapionis nostri coetaneus Athanasius.

(17) De Amune Palladius. cap. 10, et de abbate

καὶ τοῖς τούτῳ ἀκολουθήσαι λέξει τὸ φρικτὸν ἐκεῖνο ῥῆμα· Ἀρσῆτω δ' ἀσεβῆς ἵνα μὴ ἴδῃ τὴν δόξαν Κυρίου· ἐκεῖ ὑμεῖς ἀπελευθεύσατε μετ' εὐφροσύνης καὶ χαρᾶς ἔνθα ἀπέδρα ὁδὴν καὶ λύπην καὶ στεναγμούς, ἔνθα τιμὴ καὶ δόξα καὶ χαρίσματα ἀναφαίρετα.

ΙΓ'. Τὸ γὰρ ἐπισκεῖς ὑμῶν πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ὅλης διανέμεται· ποῖα πόλεις ἀκούσαντα ὑμῶν τὸν ἐνάρετον καὶ ἀποστολικὸν βίον, οὐκ εὐχεται ὑμᾶς θεάσασθαι; ποῖος βασιλεὺς τῶν φθασάντων, ἡ καὶ τῶν νυνὶ χρόνων, ἀκούων ὑμῶν τὸν θεοπρεπῆ καὶ ἐνάρετον βίον, οὐκ ἠύξαστο ὑμᾶς ἱστορῆσαι, καὶ μετὰ πολλοῦ πόθου περιπτύξασθαι; Ἐξ ὑμῶν ἀββᾶ Ἀντωνίος δι' ἀκρότατον βίον γενόμενος, οὗ καὶ ὁ βίος ἐγγραπτός παρ' ὑμῖν διασώζεται (1-16)· εἰτε καὶ ὁ ἀββᾶ Ἀμούν, καὶ ἀββᾶ Ἰωάννης, καὶ ἀββᾶ Μακάριος (17), οἱ καθ' ὑπερβολὴν ἐναρέτως διελαμψαν, οἱ καὶ σημεῖα καὶ ἐτέρας δυνάμεις τοῖς ἀνθρώποις ἐπεδείξαντο, κατὰ βούλησιν Θεοῦ δαιμόνια ἀπελάσαντες, καὶ μεγάλως νοσημάτων ἀλγυρδύνας ἰσάμενοι, καὶ ἑτέρα τινὰ πάθη, τῶν λατρῶν ἔδειξαν τὴν ἀσθένειαν· ἃ γὰρ οὐκ ἠδύναντο πάθῃ οἱ λατοὶ θεραπεύσαι, ταῦτα ταῖς τούτων ἁγίαις εὐχαῖς καὶ ἰσχυρᾷ πίστει παρεχώρουν, τοῦ ἰᾶσθαι τὸν οἰκτεῖον τρόπον ἐπιγιγνώσκοντες τοὺς θρούς· ταῦτα βασιλεῖς ἀκούοντες, λίαν ἐθαυμάζοντο Θεὸν ὑμνοῦντες.

ΙΔ'. Ταῦτα μᾶλλον ἴστε ἡμῶν ἀκριβώς· ὑμεῖς γὰρ αὐτοῖς καὶ συνδιατρέφατε (18) καὶ οἱ πατέρες ὑμῶν· τίς τοίνυν ἐπαξίως ἐγκώμια δυνήσεται φράσαι; τίς δὲ οὐκ ἀποδέξεται ἡ ἐπαινέσειεν τὸ φιλόθεον, τὴν ὑπομονὴν, τὴν σύνεσιν, τὸ ἀκέραιον ὁμῶς καὶ φρόνιμον; ἀλλὰ τὸ πρῶτον καὶ ἡσύχιον, ἀλλὰ τὸ ἡμερον ἥθος, ἀλλὰ τὸ εἰρηνικόν, ἀλλὰ τὸ ἀπλαστον καὶ ἀπλοῦν, ἀλλὰ τὸ ἀπαθές, ἀλλὰ τὸ ἀφυλάργυρον, ἀλλὰ τὸ εὐσπλαγχνον, ἀλλὰ τὸ ἐλεημονικόν, ἀλλὰ τὸ εὐμετάδοτον, ἀλλὰ τὸ συμπαθές, ἀλλὰ τὸ φιλάδελφον καὶ φιλόξενον, ἀλλὰ τὸ φιλόπτωχον, ἀλλὰ τὸ ὁμιλητὸν, ἀλλὰ τὸ φιλάληθες, ἀλλὰ τὴν εἰς Θεὸν ὁμόνοιαν, ἀλλὰ τὸ μελισταγές ὑμῶν ῥῆμα, ἀλλὰ τὸν ἡσύχιον λόγον, ἀλλὰ τὸ εὐτακτον βάδισμα, ἀλλὰ τὴν ἀναχώρησιν, ἀλλὰ τὸ χρηστὸν θῆμα, ἀλλὰ τὸ ὀρθόδοξον, ἀλλὰ τὴν εἰς Θεὸν πίστιν; Ὡς πόση ἀρετὴ συναναστρέφεται! Ὡς πόσαι ἀρεταὶ ὑμᾶς περιστέφουσιν, Θεῷ τιμιώταται! Ὡς ἐκ πόσων ἀρετῶν διάδημα περίκειται! Ὡς πόση παρ' ὑμῖν χρηστῶν ἔργων εὐστάθεια! Εἰρήνη παρ' ὑμῖν ἡγεμονεύει τῶν κακῶν ἀποχῇ· ταπεινοφροσύνη παρ' ὑμῖν ἡγεμονεύει, ὅπου Κυρίου χρηστὸς τύπος, οὗ ἀστοχῆσας παρὰ τὴν ἀρχὴν ὁ διάβολος δικαίως καταδέδληται.

ΙΕ'. Ταῦτα δὲ ὑμῖν γράφειν καὶ λέγειν ἀναγκαῖον καὶ προπεσδέστατον· ἐπειδὴ γέγραπται· *Μνήμη δε καίω μετ' ἐγκωμίων*· καὶ ὅτι ἐγκωμιαζομένων δι-

Joanne, cap. 44. Macarium intelligo antiquiorem e tribus hoc nomine claris.

(18) Loquitur ergo Serapion de illis sanctis Antonio, etc., tanquam coetaneis.

καίων εὐφρανθήσονται λαοί· ὅτε τοίνυν τις ὑμῶν A lætabuntur populi⁶¹. Quoties ergo quis vestri meminit, toties ei laudum vestrarum in mentem venit. Itaque, o fortissimi, vestram dignitatem probe scientes vestramque famam, deinceps vestram mercedem cumulare nitimini, futurorum honorum spe alacrius vigilantes, illudque David cantantes : Fortiter age, et roboretur cor tuum, et sustine Dominum⁶²; ne forte aliquando vel unica cogitatio thesaurum universum pessumdet; neque post tantum temporis tractum brevis aliqua negligentia vestrae animæ bona, ceu flans ex adverso ventus ardentem facem exstinguat, qui reapse veluti luminaria in orbe lucetis; ut cum apostolis audiat : Vos estis lux mundi⁶³. Sed et Apostolus ait : Patientia opus est vobis, ut Dei voluntatem complentes, promissionem reportetis⁶⁴. Ne igitur lassemini, o desiderantissimi, sed finem initio jungite, et fini initium : Qui enim sustinuerit usque ad finem, hic salvus erit⁶⁵. Utinam vero vobis nobisque contingat beatum sanctumque terminum consequi, divino dogmate enutritis, Deo duce et pastore! ut illa desiderabilia Apostoli verba exsequentes dicamus : Bonum certamen certavi, curam consummavi, fidem servavi; deinceps reposita est mihi iussitæ corona, quam reddet mihi Dominus in illa die justus iudex⁶⁶ : cui gloria et potentia, Patri videlicet cum Filio sanctoque Spiritu, per sæcula sæculorum. Amen.

καίων εὐφρανθήσονται λαοί· ὅτε τοίνυν τις ὑμῶν B
 μνημονεύει, πάντως καὶ ἐγκωμίων ἐφάπτεται· διδ
 ἀνδρείεται, σαφῶς ἐπιγιγνώσκοντες ὑμῶν τὸ ἀξίωμα
 καὶ τὴν αὐτῶν δόξαν, τελειῶσαι ὑμῶν τὸν μισθὸν
 ἐνισχύσατε, νήφοντες ἐπὶ πλεῖον τῇ τῶν μελλόντων
 ἐλπίδι· καὶ τὸ τοῦ Δαβὶδ ᾄδοντες· Ἀνδρῖνον, καὶ
 κραταιούσθω ἡ καρδία σου, καὶ ὑπόμεινον τὸν
 Κύριον· μὴδὲ πώποτε κἀν ἔννοιά τις ἐμφωλεύῃ τὸ
 σύνολον, μὴδὲ τοῦ τοσούτου χρόνου βραχεῖά τις βραθυ
 μία τῶν ἀγαθῶν ὑμῶν τῆς ψυχῆς ἐναντίος ἀνεμὸς
 πνεύσας σέβει τὰ λάμποντα φῶτα ὡς φωστῆρες ἐν
 κόσμῳ φαινόμενοι, ἵνα σὺν τοῖς ἀποστόλοις ἀκούση
 σθε· Ὑμεῖς ἐστε φῶς τοῦ κόσμου· τοῦ δὲ Ἀπο
 στόλου λέγοντος· Ὑπομονὴς γὰρ ἔχετε χρεῖαν,
 ἵνα τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποιήσαντες κοσμήση
 σθε (19) τὴν ἐπαγγελίαν· μὴ ἀποκάμητε οὖν, τι B
 μιῶτατοι, ἀλλὰ τῇ ἀρχῇ τὸ τέλος συνάψατε, καὶ τῷ
 τέλει τὴν ἀρχὴν συνάψατε· Ὁ γὰρ ὑπομείνας εἰς
 τέλος, οὗτος σωθήσεται· γένοιτο δὲ ὑμᾶς καὶ ἡμᾶς
 μακαρίου καὶ ὁσίου τέλους τυχεῖν ἐντεροφόμενοις δό
 γμασι θεοῖς, ὑπὸ Θεοῦ ἀρχόμενοι καὶ παρ' αὐτοῦ
 ποιμαίνόμενοι· καὶ τὰ εὐκταῖα ἐκεῖνα ῥήματα τῷ
 Ἀποστόλῳ κατορθώσαντας μετὰ παύσεως λέγει,
 Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἡγώνισμαι, τὸν δρόμον τε
 τέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπέκειται
 μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει
 μοι Κύριος· ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δίκαιος κριτής·
 ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ
 τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
 Ἀμήν.

⁶¹ Prov. xxix, 2. ⁶² Psal. xxvi, 14. ⁶³ Matth. v, 14. ⁶⁴ Hebr. x, 36. ⁶⁵ Matth. xxiv, 13. ⁶⁶ II Tim. iv, 7, 8.

(19) An κομίτησθε?

ANNO DOMINI CCCXLVIII.

S. PACHOMIUS TABENNENSIS ABBAS

NOTITIA.

(GALLAND., *Veterum Patrum Biblioth.*, tom. IV, Proleg., p. xxix.)

I. Pachomii ortus et vitæ institutum, antequam Christo nomen daret. Anachoresim primum professus, postmodum Tabennensium monachorum auctor, quo tempore floruit. Celebris ejus memoria. Annus emortualis.

Pachomius apud Thebaidem inferioris Ægypti ex parentibus ethnicis ortus, militiæ primum nomen jedit; postmodum vero ad Christi fidem conversus,

C. Constantini Magni ejusque filiorum temporibus maxime claruit. Anachoreticam enī vitam amplexus, deinceps divinitus admonitus, Tabennensium monachorum auctor et institutor exstitisse perhibetur, ut post Palladium (a) scribit Sozomenus (b), evangelicæ perfectionis professor eximius, optimis præceptis institutisque discipulos suos erudit: Vir

(a) Pallad. *Hist. Laus.* cap. 38.

(b) Sozom. *Hist. eccl.* lib. iii, cap. 14.

cætera humanissimus, Deoque admodum charus; A pristinæ decoris amittit. Unde et ego mærens super adeo ut futura prænosceret, et cum angelis frequenter colloqueretur (a): Ἀνὴρ τὰ μάλιστα φιλόανθρωπος, καὶ θεοφιλὴς εἰς ἀγαν, ὡς προσιδέναι τὰ ἐσόμενα, καὶ θεοὺς ἀγγέλους ὁμιλῶν πολλάκις. Hinc Pachomii nomen cum apud vetustos scriptores, tum in fastis ecclesiasticis, sive Græcis sive Latinis, summis laudibus celebratum invenias. Magnus quidem Athanasius, teste Hieronymo (b), quasi ad tutissimum communionis portum Romam confugiens, Vitam beati Antonii adhuc tunc viventis, monasteriorumque in Thebaide Pachomii Disciplinam, primus in Urbem inexit. Factumque proinde, ait vir doctus (c), ut Romana tum primum Ecclesia in monastici instituti amorem fuerit accensa. Hinc monasteria multa per Italiam excitata, et institutum hujusmodi exinde per Occidentem manavit in dies latius. Supremum diem obiit sanctissimus abbas anno 348 (d); ejusque gesta admiranda descripsit quidam monachus Tabennensis ætate suppar, quæ apud Bollandianos videas (e).

II. Vir apostolicæ gratiæ, Regulam Ægyptiæ perscripsit. Eam Græcè redditam Latinis litteris tradidit Hieronymus. Quo anno versionem suam conceperit sanctus doctor.

Pachomius, inquit Gennadius (f), vir tam in docendo quam in signa faciendo, apostolicæ gratiæ, scripsit Regulam utriusque generi monachorum aptam, quam angelo dictante perceperat. Quod quidem multo ante traderant Heraclides (g), Palladius (h), Sozomenus (i), et longe post Nicephorus (j). Hanc autem sancti Pachomii Regulam Ægyptiaco primum sermone conscriptam, deinde Græcè redditam, in Latium transtulit sanctus Hieronymus, rogatu hominis Dei Silvani presbyteri; qui propterea Leonitium presbyterum et cæteros cum eo fratres ad sanctum Doctorem in Palestinam direxerat, quo Græci exemplaris interpretationem coram peterent, flagitarent, urgerent. Tantis itaque viris imperantibus, ne dicam rogantibus, morem gessit sanctus Pater, ut ipsemet in Præfatione ad versionem suam scribit: ubi etiam tempus indicat quo manum operi admovit. Currebat scilicet annus 404, quo sancta Paula supremum diem obiisse comperitur, vii Kalendarum Februariorum, tertia Sabbati post solis accubitus, Honorio Augusto vi et Aristeneto coss., ut in ejus Epitaphio tradit idem Hieronymus (k). Sic igitur Doctor maximus in modo laudata Præfatione: Quamvis acutus gladius et levigatus, si diu in vagina conditus fuerit, sordescit rubigine et splendorem

pristinæ decoris amittit. Unde et ego mærens super dormitione sanctæ et venerabilis Paulæ, — quo multorum incisa illius morte refrigeria suspirarem, accepi libros, etc. Et mox: Itaque quia diu tacueram, et dolorem meum silentio devoraveram, — accito notario, ut erant de Ægyptiaca in Græcam linguam versa, nostro sermone dictavi, ut — bono, ut aiunt, auspicio longum silentium rumperem, reddens me pristinis studiis, et sanctæ semine refrigerans animam, quæ monasteriorum semper amore flagravit.

III. Versio Regulæ Hieronymo vindicatur, simulque operis integritas astruitur

Hæc autem Hieronymiana propterea in medium adduximus, ut Guilielmo Caveo (l) aliisque obviam iremus, qui dum Hieronymum Pachomianæ Regulæ interpretem agnoscere abnuunt, ejusdem quoque Regulæ sinceritatem in discri-men vocare videntur: Nimirum, inquit, si hanc Regulam transtulisset Hieronymus, Pachomium enimvero inter scriptores ecclesiasticos retulisset, vel saltem inter suasmet versiones hanc iidem recensuisset sanctus Pater. At qui sic arguunt eruditi viri, non adverterunt Catalogum suum confecisse Hieronymum anno demum 392, qui propterea neque inter suos Viros illustres Pachomium, neque suas inter versiones beatissimi illius abbatis Regulæ translationem referre potuit, cujus scilicet Græcum exemplar duodecim tantum post annos Latine vertendum recepit.

Ad hæc Tillemontius, licet admittat sancti Pachomii Regulam interpretatum fuisse Hieronymum; Monita tamen quæ Regulæ Pachomianæ subduntur, ab eodem Hieronymo Latine fuisse reddita, sibi persuadere haud potest (m), propterea scilicet quod locus in illis occurrat his verbis expressus (n): Odiamus ergo mundum, et omnia quæ in eo sunt; odiamus etiam omnem requiem corporalem. Quibus recitatis: Num, inquit, adeo parum Latine locutum fuisse Hieronymum existimemus? Annon ipse potius scripsisset oderimus? Verum præter quam quod Monita illa in Collectione Regularum sancti Benedicti Anianensis, qui unus Hieronymianam Pachomianorum operum interpretationem nobis servavit, medium locum tenent inter Pachomii Regulam et ejus Epistolas, quarum interpres indubius habetur idem Hieronymus; ipsemet sanctus Doctor palam profitetur (o) simplicitatem Ægyptii sermonis se fuisse imitatum, ne viros apostolicos et totos gratiæ spiritualis, sermo rhetoricus immutaret. Quid quod ipsummet Doctorem maximum in sanctarum

(a) Sozom. Hist. eccl. lib. III, c. 14.

(b) Hieron. epist. 127, al. 16, ad Princip. virgin., § 5, p. 948.

(c) Montfaucon. Vit. S. Athan. ad ann. 344, § 40, pag. 36.

(d) Tillem. Mém. tom. VII, pag. 691, not. 35, sur S. Pacome.

(e) Bolland. Act. SS. Janii tom. III, pagg. 25, 287.

(f) Gennad. De vir. illust. cap. 7.

(g) Heracl. Parad. cap. 19.

(h) Pallad. Hist. Laus. cap. 58.

(i) Sozom. Hist. eccl. lib. III, cap. 14.

(j) Niceph. Hist. eccl. lib. IX, cap. 14.

(k) Hieron. epist. 108, al. 27, § 34, pag. 719.

(l) Cav. Hist. litter. tom. I, p. 208.

(m) Tillem. Mém. tom. VII, pag. 685, not. 15 sur S. Pacome.

(n) Pachom. Opp. infra col. 947.

(o) Hieron. in Præfat. ad Pachom. sub fin.

Scripturarum interpretatione eodem ferme loquendi genere Latinis auribus minus probato quandoque usum fuisse novimus? Ut autem cætera omittamus, ex unius verbi *odisse* usu nonnulla proferamus exempla. Comperimus itaque Hieronymum in sacris Bibliis vertendis aut recensendis (a) usurpasse voces odientis Exod. xiiii, 5; odientes, II Reg. xix, 6; odibunt Prov. i, 22; odiet, Luc. xvi, 3: quæ sane Latinissimæ haud sunt, ut verbo utar Hieronymiano (b). Nimirum subinde proficitur sanctus Doctor, se non omnia sermonis vitia declinasse, quamvis ea probe novisset. Non enim, inquit (c), curæ nobis est vitare sermonum vitia, sed Scripturæ sanctæ obscuritatem quibuscunque verbis disserere. Et alibi (d): Scio, ait, hæc molesta esse lectori: sed — mihi sufficit sic loqui, ut intelligar; ut de Scripturis disputans, Scripturarum imiter simplicitatem. Atque iterum in eandem sententiam hæc habet (e): In ecclesiasticis rebus non querenda verba, sed sensus; id est, panibus est vita sustentanda, non siliquis. Itaque sive spectes versionis exempla Hieronymiana modo allata, sive hac ipsa de re placita ejusdem sancti Doctoris; utrinque arbitror equidem satis esse compertum, neque improbandum verbum odiamus in Monitis Pachomianis, neque propterea eorum versio Hieronymo abjudicanda. Sed ad propositum redeamus.

IV. De Pachomii Epistolis ejusque Alphabeto mystico, ex Gennadio et Sozomeno.

Scriptis præterea Pachomius, ex Gennadio (f), ad collegas præposituræ suæ Epistolas, in quibus Alphabetum mysticis lectum sacramentis, velut humanæ consuetudinis excedens intelligentiam, clausit. Sed Gennadio hæc scribenti prævererat ipse interpret Hieronymus, sic inquiens (g): Aiunt autem Thebæi, quod Pachomio — angelus linguæ mysticæ scientiam dederit, ut scriberent sibi et loquerentur per Alpha-

betum speciale, signis quibusdam et symbolis absconditos sensus involvens: quas nos Epistolas ita, ut apud Ægyptios Græcosque leguntur, in nostram linguam vertimus, eadem, ut reperimus, elementa ponentes. His gemina refert Sozomenus (h): Dicunt, inquit, divinum angelum Pachomio apparentem monuisse ut juniores monachos colligeret et una cum illis versaretur: — præterea, ut universa congregatio in viginti quatuor classes divideretur, eaque ex Græcorum litteris cognomentum acciperent: cognomen vero ipsi aptaretur pro vita ac moribus singulorum. Verbi gratia simpliciores iota appellarentur; versuti ζ vel ξ, et sic de aliis, prout institutum ejusque classis figura alicujus litteræ apte exprimere licet Οἶον, ἀπλουστέρους μὲν ἰωτα ἀποκαλοῦντας, σχολιοὺς δὲ ζ ἢ ξ, καὶ ἄλλους ἄλλως, καθὼς ἐκλαμβάνειν εὐστόχως ἐστὶ πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ γράμματος τὴν προαίρεσιν τοῦ τάγματος. Hinc fortasse lux aliqua Epistolis Pachomianis accedet.

V. In adornanda Pachomianorum scriptorum editione studium adhibitum.

Porro editionem nostram exegimus ad primam Holstenianam Codicis Regularum S. Benedicti Anianensis abbatis, quæ Romæ prodiiit anno 1661. Hæc enim multo est emendatior Parisiensi, anno 1663 evulgata, ut ex nostris subjectis animadversionibus constat. Doctissimi editoris notas quæ ad calcem exstant, easque præsertim quas post editionem suam ex duobus codicibus mss. Vaticano et Cassinensi exprompsit Holstenius, suis quibusque locis aptavimus. Neque Vallarsii adnotationes præterimus, quas V. C. ad Pachomiana litterarum monumenta in secundo Hieronymianorum operum volumine apposuit. Præcepta demum adjecimus ejusdem sancti Pachomii, ex ms. codice Florentino a Bollandianis in lucem emissæ (i); quibus præterea eruditissimi interpretis observationes subdidimus.

(a) Hieron. Divin. Bibl. pagg. 87, 387 940 1518, Opp. tom. I, edit. BB. Paris. 1693.

(b) Id. epist. 58, al. 13, ad Paulin., § 9, pag. 324, tom. I, edit. Veron.

(c) Id. lib. xii, Comm. in Ezech. xl, tom. V, pag. 472, edit. Veron.

(d) Hieron. epist. 31. al. 38, ad Damas., § 14, p. 166.

(e) Id. epist. 21, al. 145, § 42, pag. 86.

(f) Gennad. De vir. illustr. cap. 7.

(g) Hieron. in Præfat. ad Pachom. sub fin.

(h) Sozom. Hist. eccl. lib. iii, cap. 14.

(i) Act. SS. Maii tom. III, pagg. 62*, 346.

VITA S. PACHOMII

ABBATIS TABENNENSIS.

Vide Patrologiæ Latinæ tom. LXXIII, col. 227.

REGULA S. PACHOMII

S. HIERONYMO INTERPRETE.

Exstat inter Opera S. Hieronymi, Patrologiæ Lat. tom. XXIII, col. 62.

EJUSDEM

Præcepta et Instituta, Præcepta et judicia, Præcepta et leges, Monita, Epistolæ et verba mystica.

Vide tomo citato, col. 77-88, ex interpretatione S. Hieronymi.

ΕΚ ΤΩΝ ΕΝΤΟΛΩΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΧΟΜΙΟΥ.

PRÆCEPTA

SANCTI PACHOMII ⁽¹⁾.

(Ex codice ms. Florentino, interprete Daniele Cardono Soc. Jesu, ap. Galland, tom. IV, pag. 735.)

Hoc est principium foundationum :

I. Quando audieris sopum appellantem te ad ecclesiam, vade meditantus usque ad januam ecclesiae, ad hoc ut ores.

II. Nemo orantes fratres circumspiciat.

III. Si quis riserit aut locutus fuerit in ecclesia, poenitentiam suscipiat ante altare.

IV. Qui de die ad ecclesiam venire neglexerit, poenitentiam accipiat; qui autem noctu a trina precatione abfuerit (2), poenitentiam similiter accipiat.

V. Nemo exeat ecclesia quo tempore fratres orant, non petita facultate.

VI. Ab ecclesia dimissi, meditemini usque dum monasterium fueritis ingressi.

VII. Nemo, dum meditationi vacatur, caput habeat coopertum.

VIII. Nemo fratres comedentes circumspiciat, neque ad meliora manum extendat.

IX. Si quis immodestiae vitio abreptus, in loco comestionis riserit aut locutus fuerit, poenitentiam accipiat.

X. Qui preces persolvere neglexerit, dum comedit poenitentiam faciat, aut jejunos revertatur.

XI. Si qua re inter comedendum opus fuerit, non loqueris, sed pulsabis.

XII. A mensa revertens, ne multo utaris sermone.

XIII. Nemo, dum comedit, caput huc illuc ad mensae apparatus aut cibos fratrum curiosius inspicandos vertat.

XIV. Fratri ægrotanti necessaria procuret abbas, requirens ea pro loco infirmorum.

XV. Nemo, cum ægrotat, ex iis comedat aut bibat vasis e quibus fratres reliqui, sed seorsim comedere jubebitur, subministratis omnino necessariis.

(1) Desumpta sunt hæc *Præcepta Pachomiana* ex Maio Bollandiano, tom. III, pag. 346 seq. et pag. 62, sub finem. Quæ vero subjiciuntur adnotationes, ipsimet interpretem agnoscunt auctorem.

(2) In proximioribus Regulis ab Hieronymo Latine additis num. 10 additur causa discriminis, au-

A Αὕτη ἡ ἀρχὴ τῶν οἰκοδομῶν.

A'. Ὅτε ἂν ἀκούσεις τῆς φωνῆς προσκαλουμένης σε εἰς τὴν σὺναξιν, πόρευσον μελετῶν ἄχρι τῆς θύρας τῆς συνάξεως εἰς τὸ προσεύχεσθαι.

B'. Μηδεὶς περιδλέψῃται τοὺς ἀδελφοὺς εὐχομένους.

Γ'. Ἐάν τις γελᾷ ἢ λαλῇ ἐν τῇ συνάξει ἐπιτιμίαν λαμβάνει ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου.

Δ'. Ἡμέρας ὁ ἀπολειπόμενος εἰς τὴν σὺναξιν, ἐπιτίμιαν λαμβάνει· νυκτὸς δὲ ὁ ἀπολειπόμενος τριῶν εὐχῶν, ὡσαύτως ἐπιτιμίαν λαμβάνει.

Ε'. Μηδεὶς ἐξέλτω τῆς συνάξεως, τῶν ἀδελφῶν εὐχομένων, ἄνευ τοῦ ἐρωτῆσαι.

Ζ'. Τῆς συνάξεως ἀπολυόμενοι, μελετήσατε ἄχρι τῆς β' μονῆς.

Ζ'. Μηδεὶς ἔστω κεκαλυμμένος τὴν κεφαλὴν περὶ τὴν μελέτην.

Η'. Μηδεὶς περιδλέψεται τοὺς ἀδελφοὺς ἐσθίοντας, οὐδὲ μὴ ἔκτενεῖ χεῖρα πρὸς τοῦ μειζότερου.

Θ'. Εἰ δὲ τις προπετεῖα φερόμενος λαλήσῃ καὶ γελᾷ ἐν τῇ τόπῳ τῆς ἐστιάσεως, ἐπιτιμίαν λαμβάνει.

Ι'. Ὁ στερῶν τῆς εὐχῆς τοῦ φαγεῖν ἐπιτιμίαν λαμβάνει, ἢ νηστικῶς ὑποστρέψει.

ΙΑ'. Χρεῖα τις ἂν γένηται ἐπὶ τῆς τραπέζης, οὐ μὴ λαλήσεις, ἀλλὰ κρούσεις.

ΙΒ'. Ἐξίῳν δὲ τῆς ἐστιάσεως, οὐ μὴ πολυλογήσῃς.

ΙΓ'. Μηδεὶς τὴν κεφαλὴν παραλλάξει ἐσθίων, παρὰ τὴν παρασκευὴν τῆς τραπέζης καὶ τῶν ἀδελφῶν τὰ βρώματα.

ΙΔ'. Τῷ ἀσθενούντι ἀδελφῷ ὁ ἀββὰς τὴν χρεῖαν ἀποπληρώσῃ, ἐκζητήσας τὰ τῆς χρεῖας εἰς τὸν τόπον τῶν νοσηρῶν.

ΙΕ'. Μηδεὶς ἐστιάσει νοσηρὸς ἐν ᾧ πάντες οἱ ἀδελφοὶ ἐσθίουσιν, ἀλλὰ ἰδίᾳ ποιήσουσιν αὐτὸν φαγεῖν, μὴ παρορῶντες δοῦναι κατὰ τὴν χρεῖαν.

niam nocte corporis infirmitati plus aliquid conceditur: videturque agi non de iis qui a synaxi diurna seu nocturna omnino abfuerint, sed qui tantillum serius venerint post unam aut tres orationes, eas scilicet quæ velut præparatoriæ sunt ad consueti officii canonem.

ΙΓ'. Ἐάν τις προσέλθῃ τῇ μονῇ, ἐλθὼν γενέσθαι ἀποτακτικὸς, παραδύσουσιν αὐτῷ τὴν εὐχὴν τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ψαλμοὺς διδάξουσιν· μενέτω δὲ πρὸς τὴν θύραν δοκιμαζόμενος, καὶ διδάξουσιν αὐτὸν πάσας τὰς ἐπιστήμας τῶν ἀδελφῶν. Μετὰ ταῦτα ἐκδύσουσιν αὐτὸν τὰ κοσμικὰ ἱμάτια, καὶ ἐνδύσουσιν αὐτὸν τὸ σχῆμα τὸ ἀποτακτικόν.

ΙΖ'. Ἄ ἀποδύεται ἱμάτια· ἢ ἄλλο τι εἶδος, δώσει αὐτὰ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς κοινότητος, ὑπὸ τὴν γνώμην τοῦ Πατρὸς τῆς μονῆς.

ΙΗ'. Ἐάν γένηται, τινὰς ἀνθρώπους εἰς τὴν μονὴν εἰσελθεῖν, εἰ μὲν κληρικοὺς ἢ μοναχοὺς ὄντας, οὕτως αὐτοὺς ὑποδέχονται· τοὺς μὲν πόδας αὐτῶν ὑπονέψουσιν, κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ τὴν φιλοξενίαν εἰς αὐτοὺς ποιήσουσιν· ὁμοίως κοσμικοὺς κατασχθέντας εἰς τὴν μονήν, καὶ πρὸς αὐτοὺς τὴν φιλοξενίαν δεόντως ποιήσουσιν.

ΙΘ'. Μηδεὶς ἐσθιέτω ἐν τῷ πνευματικῷ οἴκῳ, ἀλλὰ μᾶλλον ἐν κυριακῇ ἢ ἐν μοναστηρίῳ τῆς αὐτῆς πίστεως.

Κ'. Ἐάν παρασκευάζωσιν αὐτοῖς φαγεῖν, οὐ μὴ γεύσωνται ἐψήμευ γέυματος, οὔτε γάρος, οὔτε οἶνον πῶσωσιν.

ΚΑ'. Μηδεὶς ἀποσταλῇ μόνος εἰς πρᾶγμα, ἀλλὰ δύο συνοδεύσωσιν.

ΚΒ'. Μηδεὶς ὑπολειπέσθω, ἐὰν εἰς ἐργασίαν κληθῶσιν οἱ ἀδελφοί· οὐ μὴ ζητήσωσιν ποῦ μέλλουσιν ἐκβαίνειν· ὁ γὰρ ἡγούμενος, ὥσπερ οἱ προαζήται, αὐτῶν προπορεύεται.

ΚΓ'. Μηδεὶς ἐργαζομένων περὶ τὰς ὕλας λαλήσῃ, ἀλλὰ μελετήσωσιν, ἢ ἡσυχάσωσιν.

ΚΔ'. Μηδεὶς καθεσθῇ εἰς ἐργασίαν, χωρὶς τοῦ προσταχθέναι.

ΚΕ'. Μηδεὶς ἀπὸ τοῦ κήπου λάβῃ ἀπ' ἑαυτοῦ λάχανον, χωρὶς τοῦ κηπούρου.

ΚΖ'. Μηδεὶς φάγῃ σταφυλὴν ἐν τοῖς ἀδελφοῖς, οὐδὲ στάχυν· καὶ ἀπὸ τῶν καρπῶν τῶν ἐν τοῖς ἀγροῖς μηδεὶς φάγῃ πρὸ τοῦ δοθῆναι τοῖς ἀδελφοῖς πᾶσιν.

ΚΖ'. Ἐάν εὕρωσιν καρποὺς ὑποκάτω τῶν φυτῶν, οὐ φάγωσιν ἀπ' αὐτῶν, ἀλλὰ ἀναλέξαντες παραθήσωσιν εἰς τὰς βίβλας τῶν φυτῶν, καὶ ὁ προσταχθεὶς ἀναλέγῃ αὐτά.

(3) Nota est distinctio *magni et parvi habitus*; et utriusque conferendi ritum posteriori tempore ordinatum habes apud Goar in Euchologio. *Parvus* datur novitiis; *magnus* post expletum probationis tempus monachis, ut nos loqueremur, professis. Ἀποτακτικὸς autem, id est *renuntians*, hic intelligitur novitius.

(4) Postremum hoc addi videtur propter monasteria Arianorum vel Origenistarum: quæ non potuerunt iis temporibus deluisse, maxime si monasterium intelligas in prima ac propria significatione, in quo unus aliquis solitarius degit: vel duo tantum simul ad paulo plures. Quæ autem *spiritualis*, quæ *dominica domus* dicatur, non facile est divinatu: fortassis *dominica* dicitur hospitium seu diversorium publicum ad Domini, puta Cæsaris, jus pertinens; *spiritualis* autem locus aliquis deliciosus, liberum aerem undique admittens, nec satis clausus honestati.

XVI. Si quis ad monasterium accesserit volens fieri novitius, precationem ei evangelicam porrigent, et psalmos docebunt. Maneat porro ad monasterii fores, ibique probetur; quidquid, autem alii norunt fratres, istic et ipse addiscat. (5) Quo facto, sæcularibus eum vestibus exuent, et novitiorum habitu vestient.

XVII. Vestes quas exuerit, aut alia ejus res quæcunque, in potestate erunt communitalis, prout monasterii Pater statuerit.

XVIII. Si quos homines, seu clericos seu monachos, in monasterium ingredi contigerit, hoc modo eos excipient. Pedes quidem ipsis lavabunt, quemadmodum in Evangelio præcipitur, et omnia hospitalitatis officia exhibebunt. Similiter si homines sæculares ad monasterium accesserint, eodem officiorum genere excipiendi erunt.

XIX. Nemo in domo spiritali comedat, sed potius in dominica vel in monasterio ejusdem fidei (4).

XX. Quando fratribus paratur cibus, nemo ex eo quidquam degustet, sed neque garum, (5) neque vinum bibant.

XXI. Nemo solus mittatur ad laborandum, sed bini semper proficiscantur.

XXII. Quando ad laborandum evocabuntur fratres, nemo ab opere excuseatur; non querant etiam quo sint egressuri: præcedit enim eos hegumenus, sicuti præsidem provincie (6) viatores sui.

XXIII. Nemo laborantium inter cædendum ligna loquatur, sed pii quidquam meditabuntur, servato silentio.

XXIV. Nemo inter laborandum sedeat, nisi ju-beatur.

XXV. Nemo olus ex horto decerpatur, non conscio hortulano.

XXVI. Nemo fratrum uvam aut herbam aut quidquam ex agris sumere audeat, antequam detur singulis.

XXVII. Si forte inter herbas fructus aliquos repererint, illos ne comedant; sed collectos ad plantarum radices deponant, donec is qui curam habet colligat.

(5) Sic in Regula prolixiori 44: *Vinum et liquamen absque loco agrotantium nullus contingat*. Dicitur autem *garum* a nomine piscis ex quo præstantius ad aliorum ciborum condimentum conficiebatur.

(6) Ecgraphum nostrum hoc loco mutilum videtur, sic enim habebat: ὁ γὰρ ἡγούμενος προαζήται αὐτῶν προπορεύσθαι, quod supplemus corrigimusque per conjecturam. Προαζήται autem dici videtur a προάγω, prægredior, præcedo, unde προαζῆς, progressus, et hinc προαζήτης, quod viatorem reddidi: nam *viatores* Latinis, teste Festo, dicebantur *qui magistratibus apparent*, unde et *apparitores* appellantur. Si liceret syllabam addere ut fiant προαζίνηται, *fascigeros* seu *securigeros* verterem, quales consultibus et proconsulibus aliisque supremis magistratibus Romani jungebant, in publicum progressuris.

XXVIII. Nemo sibi quidquam putet permissum.
XXIX. Nemo rem ullam possideat præter ea quæ viritum (7) dantur et præter vestimentum; ut sunt, bina lebitonaria et semitrita florea, pellis, melotes, sandalia, duo cuculli, zona et baculus

XXX. Nemo sine Patris facultate quoquam abeat.
XXXI. Nemo extra constitutam sibi cellam dormiat.

XXXII. Nemo exeat monasterio absque Patris licentia.

XXXIII. Nemo in eo in quo dormit loco, vicinum alloquetur.

XXXIV. Nemo lecto suo quidquam substernet, nisi forte stoream.

XXXV. Nemo, nisi cum ægrotat, totum suum corpus perunget, neque lavabit aut absterget se (8) indecenter.

XXXVI. Nemo in tenebris cum fratre habebit sermones.

XXXVII. Nemo alterius manum aut aliud quid apprehendet.

XXXVIII. Sive consistas, sive ambules, cubiti saltem unius spatium intersit; quod, cum sedebis, similiter erit observandum.

XXXIX. Nemo sine Patris licentia caput radat.

XL. Nemo, nisi ad hoc constitutus, caput altius radat.

XLI. Nemo, non requisito Patre, e rebus alterius quidquam admittat.

XLII. Nemo asinum nudum cum alio inscendat.

XLIII. Nemo sine superioris venia in opificum officinas ingrediatur.

XLIV. Nemo vel a proprio fratre quidquam accipiat in depositum.

XLV. Nemo in officina fratrum panem pinsentium loquetur; sed taciti meditantur usque dum cessabunt ab opere: si qua re indigeant, non sermone sed pulsu id significant.

XLVI. Si quis fratrum e vita migraverit, nemo excusetur ab ejus funere in montem deducendo.

XLVII. Nemo inter eundem præcedat hegumenum.

XLVIII. Nemo perficiat opus aliquod absque Patre, et ipsi cedant omnes (9).

XLIX. Nemo in virginum monasterio abeat, ut quampiam illarum visat, nisi qui ad id statuti sunt seniores, qui necessaria quoque ipsis subministrant.

L. Hæc porro qui neglexerit, absque omni contradictione penitentiam suscipiat, ut æterno in cœlis regno potiantur in Christo. Amen.

(7) Viritum interpretor, quod Græce παρὰ τῆς κεφαλῆς, quasi in caput seu capitatum.

(8) Græce, κακῶς, male. Ita Regula prolixior 92: Nemo lavabitur aqua nudo corpore. Quin et cum abluendæ erant vestes, monet Regula 99: Nemo lavet retractis in altum vestibus plusquam statutum est.

A KH'. Μηδεὶς ἑαυτῷ ἔσται μηδέν.

KΘ'. Μηδεὶς ἑαυτῷ κτήσεται μηδέν χωρὶς τῶν δεδομένων παρὰ τῆς κεφαλῆς, παρεκτός τοῦ ἐνδύματος· ἅπερ εἰσὶν δύο λευκῶνάρια καὶ ἡμιτριβακὸν στρώμα, δέρμα, μῆλωτή, σανδάλια, κουκούλλια δύο, ζώνη καὶ ῥάβδος.

Λ'. Μηδεὶς ἀπέλθῃ πώποτε χωρὶς τοῦ Πατρὸς.

ΛΑ'. Μηδεὶς κοιμηθῇ ἐκτός τοῦ καθισματίου αὐτοῦ.

ΛΒ'. Μηδεὶς ἐξέλθῃ ἔξω τῆς μονῆς χωρὶς τοῦ Πατρὸς.

ΛΓ'. Μηδεὶς λαλήσῃ πρὸς τὸν πλησίον ἐν τῷ τόπῳ ἐν ᾧ καθεύδῃ.

ΛΔ'. Μηδεὶς ὑποστρώσεται εἰς τὸ καθισμάτιον μηδέν, εἰ μὴ ψάθιον.

B ΛΕ'. Μηδεὶς ὁλον τὸ σῶμα ἀλείφεται χωρὶς νόσου, αὐτε λούσεται ἢ ἀπονίψεται κακῶς.

ΛϚ'. Μηδεὶς λαλήσῃ πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ ἐν σκοτεινῇ.

ΛΖ'. Μηδεὶς δέξεται τῆς χειρὸς τῷ ἐτέρῳ ἢ ἄλλου εἶδος αὐτοῦ.

ΛΗ'. Εἴτε στήκων, εἴτε ὁδοπορῶν μεταξὺ διάστημα ποιήσεις ὥς πῆχυν ἕνα· ὡσαύτως καὶ καθήμενος ποιεῖται.

ΛΘ'. Μηδεὶς τὴν κεφαλὴν κείρηται χωρὶς τοῦ Πατρὸς.

Μ'. Μηδεὶς μηδένα κείρῃ χωρὶς τῆς προσταξέως.

C ΜΑ'. Μηδεὶς λάθῃ τι εἶδος παρὰ τινος ἀδελφοῦ χωρὶς τῆς γνώμης τοῦ Πατρὸς.

ΜΒ'. Μηδεὶς καθεσθῇ εἰς θνον γυμνὸν μετὰ ἄλλου.

ΜΓ'. Μηδεὶς ἀπέλθῃ εἰς τὰ ἐργαστήρια τῶν χειροτέχνων χωρὶς τῆς κεφαλῆς.

ΜΔ'. Μηδεὶς λάθῃ εἶδος ὥς ἐν παραθήκῃ μεχρὶ τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ.

ΜΕ'. Μηδεὶς λαλήσῃ ἐν τῷ ἀρτοκοπίῳ τῶν ἀδελφῶν τῶν ἀρτοποιούντων, ἀλλὰ μελετήσωσιν ἕως ἂν ἀποσχῶνται· ἐάν δὲ χρήζωσιν τινος, οὐ μὴ λαλήσωσιν, ἀλλὰ κρούσωσιν.

ΜϚ'. Μηδεὶς ἀποληφθῇ τῶν ἀδελφῶν, ἐάν κειμηθῇ ἀδελφός, προπέμψαι εἰς τὸ θρος.

D ΜΖ'. Μηδεὶς πορεύσεται ἔμπροσθεν τοῦ ἡγουμένου.

ΜΗ'. Μηδεὶς πληροποιήσῃ παρὲς τοῦ Πατρὸς, καὶ πᾶν πρόσφατον παρὲς αὐτοῦ.

ΜΘ'. Μηδεὶς ἀπέλθῃ εἰς τὴν μονὴν τῶν ἀειπαρθένων, εἰς τὸ ἐπισκέφασθαι τινὰς αὐτῶν, εἰ μὴ μόνοι οἱ προσταχθέντες προσβῶνται, οἱ καὶ διακονοῦντες αὐταῖς.

Ν'. Τοῦτων ὁ ἀμελὼν ἐπιτιμίαν λαμβάνει ὑπὲρ αὐτῶν χωρὶς πάσης ἀντιλογίας, ἵνα κληρονομήσωσιν τὴν αἰώνιον βασιλείαν ἐν Χριστῷ. Ἀμήν.

(9) Græce, Μηδεὶς πληροποιήσῃ παρὲς τοῦ Πατρὸς, καὶ πᾶν πρόσφατον παρὲς αὐτοῦ. Quod ut recte Latine reddiderimus, vereor; nam sicut πληροφῶνariam habet significationem: ita et de πληροποιέω, licet melioribus scriptoribus ignoto, cogitare possumus, habere hic propriam aliquam et nobis necdum compertam notionem.

S. ANTONIUS MAGNUS ABBAS.

NOTITIA.

(GALLAND., *Veterum Patrum Biblioth.*, t. IV, Proleg., p. XXVII.)

I. Antonii Magni gesta strictim proposita.

Antonium genere Ægyptium, cognomento Magnum, vitæque monasticæ institutorem, floruisse sub Constantino et filiis ejus regnantibus, tradit S. Hieronymus (a). Sub Dionysio autem antistite Alexandrino ipsum in eremum secessisse atque inde anachoreticæ vitæ initium dedisse, scribunt Elmacius, Makrisius et alii: quanquam sub Philippo imperatore illius secessum collocaet Abulfaragius, ut observat cl. Renaudotius (b). Quorum tamen scriptorum placita ex his reformanda noscuntur, quæ de Antonio nostro tradit S. Athanasius. Præclara enim ejus gesta insigni volumine prosecutus est magnus ille Alexandrinæ urbis episcopus, temporis ordine sedulo ubique servato, ut primus advertit doctissimus Montfauconius (c); sanctitatis vero non minus, quam Christianæ fidei ac religionis studiosissimus vir beatus, supremum diem obiit ineunte Christi anno 356, ætatis 105.

II. Nulla litterarum scientia imbutus, divinas Scripturas optime calluisse comperitur beatus abbas.

Neque scriptis suis, neque gentili sapientia, neque arte quacunque inclaruit Antonius, ut scribit Athanasius (d). Verum quamvis nulla scientia litterarum fuerit imbutus, Scripturas tamen divinas et memoriter audiendo tenuisse, et prudenter cogitando intellexisse prædicatur, auctore Augustino (e). Quod quidem satis luculenter testantur, quæ etiamnum superant sive ab eo litteris mandata, sive ab aliis ex ore ejus excepta Christianæ doctrinæ monumenta; in quibus, ut cum Hieronymo loquar (f), loquendi simplicitatem excusabit sanctimoniam magnitudo. Neque enim reprehendendam in vetustis potissimum Ecclesiæ Patribus sermonis imperitiam

A quis jure putaverit, siquidem, ut ait Augustinus (g), bonorum ingeniorum insignis est indoles, in verbis verum amare, non verba. Quibus veterum sententiis et illud hæc de re præclare dictum a magno Ecclesiæ annualium parente addere haud alienum a proposito nostro fortasse fuerit (h): Sicut effossum, ait, informe aurum et rude eo charius esse solet, quod nihil videatur alterius metalli habere commistum: ita tanti confessoris egregia monumenta, sua ipsius vetustate atque simplicitate micantia, quibus res potius quam verbum in pretio esse solent, gratiora plane erunt atque jucundiora quovis scripto recentioris auctoris, quibuscunque eloquentiæ phalaris exornato: quidquid enim obducitur fūco atque pigmentis, suspectum redditur, pulchriorque entescit ipsa sui puritate simplicitas; quæ quod mentiri nesciat, omne quamvis ad ornatum compositum velamentum abhorret.

III. Quænam scripserit S. Pater, exponitur. Et primo de illius Sermonibus agitur.

Jam vero, ut tanti Patris scripta quæ adhuc supersunt, summatim recenseamus, primum sistimus ejus Sermones; quos inter principe sane loco dignus existimandus, quem nobis servavit magnus Athanasius (i). In eo siquidem suos ascetas sanctus abbas ad militiam spiritualem informans, eisdem monita plane admirabilia suggerit; quibus imbuti, ad colluctandum adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitia in cælestibus¹, promptiores validioresque redderentur. Nimirum, unus Antonius præ cæteris, omne genus conflictationum aerearum expertus, potis erat investigabiles diaboli versutias delegere, quibus modo clam, modo palam

¹ Ephes. vi, 12.(a) Hieron. *De vir. illustr.* cap. 88.(b) Renaud. *Hist. patriarch. Alex.* pag. 58.(c) Montf. in *Monit. ad Anton. Vit. Athanas.* § 8, pag. 791.(d) Athan. in *Vit. Anton.* § 93, pag. 895.(e) Aug. *De doctr. Christ.* in prolog. n. 4.(f) Hieron. *epist.* 57, al. 101, ad *Pammach.* § 12.(g) Aug. *De doctr. Christ.* lib. iv, cap. 11. num. 26.

(h) Baron. ad ann. 356, § 91.

(i) Athan. in *Vit. Anton.* a num. 16-45, pagg. 808-829.

Ille humani generis hostis improvidos animos irritare conatur.

Sequitur sermo *De vanitate mundi et resurrectione mortuorum*, quem ex antiquo Aldi Manutii Latino codice ms. edidit Moguntiae anno 1604. Gerardus Vossius Tungrensis praepositus inter *Miscellanea sanctorum Patrum*, Operibus S. Gregorii Thaumaturgi subjecta.

His porro duobus alios attexuimus sermones xx *De virtutibus et vitiis*, breves illos quidem, sed caelesti doctrina refertos; quos ad filios suos monachos sanctus Pater habuisse traditur. Eos vero ex ms. codice Arabico Latine interpretatus est Abrahamus Ecchellensis Maronita, cumque aliis Christianae pietatis monumentis mox enumerandis Parisiis evulgavit anno 1646. Illud autem scite admonet in Praefatione ad lectorem eruditus interpres, nullis quidem rationibus nullisque certis testimoniis comprobari posse, hanc aliaque ejusmodi spiritualia documenta fuisse a sanctissimo abbate litteris tradita, nisi una omnium Orientis monachorum traditione atque universali consensu: quorum sane omnium concursus ad confingendum aliquid commune impossibilis esse videtur: praesertim cum orientales illi monachi variarum sint sectarum, variaeque proinde persuasionis quoad religionem; uti sunt Melchitae, Jacobitae, Nestoriani, Cophitae, Aethiopes, Maronitae alique.

IV. Septem Epistolae primum *Aegyptiaca scriptae*, deinde ex versione Graeca Latine redditae. Earum auctoritas comprobata. Recensitae editiones.

Sermones excipiunt Epistolae; quarum septem, Hieronymo teste (a), apostolici sensus sermonisque, misit Antonius *Aegyptiaca ad diversa monasteria*, in Graecam linguam deinceps translatae; earumque praecipua est ad Arsinoitas. Hieronymo accedit auctor Graecus incertus *De gestis et verbis Seniorum*, cujus opus recenset Photius (b): exstatque Latine redditus (c), interprete Pelagio S. R. E. diacono; de quo deque ejus versione verba facit Sigebertus (d). Sic itaque anonymus ille scriptor (e): *Dixit abbas Antonius: Estimo quod habeat corpus motum naturalem conspersum in se*, etc. Qui quidem locus integer occurrit in Epistola I Antoniana, § 4, ut ad eum locum monuimus. Equis porro jure dubitet de harum Epistolarum sinceritate, tot tantisque testibus confirmata. Sic ferme Bivarius (f), a quo uno haec accepimus, Tillemontio, Fabricio aliisque viris eruditissimis plane incomperta.

Has autem septem Epistolas nunc tantum Latine habemus, e Graeco redditas a Valerio Sarasio; cui tamen in sua satis implexa interpretatione res parum feliciter cessit. Caeterum versionem Sarasianam primus evulgavit Parisiis anno 1515 Symphorianus

A Champerius: quam postmodum excudendam curavit Coloniae anno 1536 Dionysius Carthusianus, suis in libros Areopagiticis commentariis adjectam fol. 369 sqq. Exinde vero semel iterumque prodit Basileae ann. 1550, 1555 et 1569, cum in *Micropresbyterico*, tam in *Orthodoxographis* Heroldi et Grynaei; necnon in *Bibliothecis Patrum* Paris. Colon. et Lugdunensi: in quibus tamen omnes Epistolae Antonianae, si primam excipias, perperam ad Arsinoitas missae feruntur; cum Hieronymo teste, ut modo intelleximus, unam tantummodo, eamque praecipuam, Arsinoitis fuisse inscriptam compertum sit: estque secunda, quae sola in antiquioribus editis, nobis inspectis, ad Arsinoitas missa perhibetur. Quod quidem erratum in *Patrum Bibliotheca* B occurrens, primus agnovit emendavitque Bivarius (g), qui et in suo erudito *De veteri monachatu* opere tres priores Antonianas exhibuit epistolas, simulque illarum e regione expositionem apposuit. Neque aliter demum nobis agendum existimavimus.

V. Harum Epistolarum praestantia. Quo tempore scriptae.

Sed illud potius referre juerit, quod nobis ediderit de his Epistolis primus earum editor Champerius in epistola Hectori Dallo sedis apostolicae protonotario inscripta, suaeque editioni praefixa. Sic igitur ille: *Accepi tandem*, inquit, *quas diu desideravi a te litteras, cumque his simul divi Patris Antonii Epistolas septem, quas sacer Theodorus totius monasticae archipraesul communicaverat; — quasque una et Aegyptiaca scriptas, et Graece interpretatas, nuper vero a Valerio Sarasio Latine scriptas, ad me misisti. Quarum gravitatemne an suavitatem plus admirer; nescio. Namque aptissime exorditur Antonius, lucide prophetarum narrat historias, invenit acriter, varie ornat, artificiose complectitur: tam apte, tam ornate, tam copiose, tam pulchre in Epistolis oravit Antonius. Quid hac Antoniana oratione perfectius? quid absolutius? quis modus? quis ordo? Nunquam, mi Hecctor, aequae delectatus sum. Hactenus ille.*

Has autem Epistolas scripsisse comperitur beatissimus abbas, cum provecere admodum esset aetatis, ut ipsemet profiteatur his verbis (h): *Unde et ego quoque deterrimus qui hanc descripsi epistolam, expergesfactus a dormitione mortis, plurimum illud temporis quod mihi fuit super terram, factum existimo lucrum et fletum*, etc. Quod iterum confirmat, dum Arium e tenebris mundo emersisse, virusque suum effundere jam coepisse testatur, sic inquit (i): *De Ario vero qui in Alexandria surrexit, et loquitur aliena verba de Unigenito*, etc. Quin etiam rogantibus episcopis et fratribus omni-

(a) Hieron. *De vir. illustr.* cap. 88.

(b) Photius *Bibl. cod.* 498.

(c) Lib. v *De Vitiis Patrum*.

(d) Sigeb. *De script. eccl.* cap. 115.

(e) Anon. *Gr. libell.* v § 4, in *Vit. PP.* lib. v, p. 456.

(f) Bivar. *De vet. monach.* lib. III, cap. 2, § 3, p. 201.

(g) Id. *ibid.* pag. 201 sqq.

(h) Anton. *epist.* 3, § 5.

(i) Id. *epist.* 8, sub fin.

bus Alexandriam petiit ut Arianos confutaret, qui A secum sentire Antonium mentiebantur, ut a sancto Athanasio erudimur (a).

VI. *Aliæ subjiciuntur Epistolæ XX, ex Arabico ab Abrahamo Ecchellensi Latinitate donatæ: quas inter, septem priores comprehensæ. Quid de iis sentiant eruditi. Quæ reliqua sunt, paucis exposita.*

Subjecimus præterea Epistolas xx, quas ex Arabico transtulit ediditque Parisiis anno 1641 modo laudatus Abrahamus Ecchellensis Maronita. Harum septem priores eadem sunt cum iis, ordine tamen inverso, de quibus modo sermonem habuimus. Verum illas quoque haud prætermittendas existimavimus, eo in primis nomine quod Arabs interpret præ Græco, vel si mavis, quod posterior interpret Ecchellensis præ priore Sarasio, sancti B Patris sententias luculentius expressisse videatur. Ad reliquarum autem tredecim quod attinet pretium, eas B. Antonii ingenio divinaque ejus sapientia, hominis vere Θεοδόξου, dignissimas, ac ejus vivos characteres esse censet Combefisius (b). Tradit porro Ecchellensis in Præfatione ad lectorem, Arabicam versionem, ut aliquorum codicum fert titulus, fuisse adornatam a quodam monacho Ægyptio, nomine Abrahamo, ejusdem beatissimi Patris institutum proficiente, circa Christi annum 800.

His denique xx Epistolis aliam addimus ex Am-

(a) Athan. Vit. S. Anton. § 69, pag. 847.

(b) Combef. Recens. auct. Bibl. concion. tom. I, pag. 5.

(c) Papebr. Act. SS. Maii tom. III, pag. 70, num. 20.

monis episcopi *Epistola ad Theophilum Alexandrinum, De conversatione et vita SS. Pachomii et Theodori*, quam ex ms. codice Florentino in lucem emisit doctissimus Papebrochius (c). Ea vero inscribitur Theodoro beati Orsili successori, scriptaque perhibetur anno 353 aut 354 (d), cum scilicet annum ultra centesimum ageret sanctissimus abbas.

Reliqua porro quæ subsequuntur, ex Parisiensi editione ann. 1646 laudati Abrahami Ecchellensis exhibemus; qui ea omnia transtulit ex ms. codice Arabico collegii Maronitarum de Urbe, unde *Epistolas* quoque descripsit. Omisimus tamen S. Antonii Vitam, quam idem editor et interpret decerpit ex codice inscripto, *Clavis januæ paradisi de gestis monachorum*: quippe quæ pluribus commentis referta esse noscatur (e). Habent sane, judice Renaudotio (f), Arabes Christiani S. Antonii vitæ historias plurimas; quæ tamen, ut omnia ferme scripta ejusmodi, fabulis inquinatissimæ sunt, nec ullius pretii.

Cæterum Antonii Magni ascetica opera laudantur quoque a Thoma episcopo Margensi, qui Syriaco sermone *Historiam monasticam* scripsit, claruitque sub Abrahamo et Theodosio patriarchis sæculo ix ineunte, ut auctor est V. C. Assemanus (g).

(d) Tillem. Mém. tom. VII, pag. 20.

(e) Id., l. c. pag. 136.

(f) Renaud. Hist. patriarch. Aler. pag. 38.

(g) Assém. Bibl. Orient. tom. III, part. 1, pagg. 465, 501.

S. ANTONII ABBATIS

VITA,

Uti habetur in Martyrologio Ægyptio sub die xxii mensis Tube.

Hac die requievit sanctus, justus, stella deserti C et omnium monachorum Pater, magnus Antonius. Erat sanctus hic ex incolis Caman, quæ sita est ad partem australem Memphis, Christianis progenitus parentibus. Is viginti completis annis, sacro baptismo ablatus est. Post obitum parentum suorum, infirmis et pauperibus omnes suas erogavit facultates; et unicam quam habebat sororem, sacris virginibus tradidit. Religiosum cultum et solitudinem apprime amabat; nondum enim tunc promulgatum erat monachatus nomen; sed qui se in solitudinem conferre volebant, non longe secedebant a patria, ut religioso cultui operam navarent, quemadmodum præstitit initio magnus Antonius. Ibi oppugnabant eum diaboli torpore, tædio, pigritia et operibus peccati; inducebantque illi figuram mulieris veluti cum eo concumbentis. Ille vero

hæc omnia superabat ope Domini Christi, quæ semper præsto illi erat. Post hæc quoddam petiit monumentum, habitavitque ibi, maxime religiosis cultibus sese dedens. Loci occlusit januam, amici vero eum cibis invisebant. Quod videntes diaboli invidia exarserunt, et irrumpentes in ipsum multis crudelibusque acceperunt flagellis, et jacentem humi reliquerunt. Venientes autem amici, et eo in statu illum reperientes in ecclesiam asporaverunt, ubi sanitate eum donavit Deus. Qui ita reversus præcepit eis, ut in priorem locum reverteretur. Hoc animadvertentes diaboli, variis sub larvis et phantasmatibus illi sese obtulerunt, sub formis scilicet ferarum, ut luporum, leonum, draconum, serpentum, scorpionum ac ejusmodi; et singula istorum vim faciebant ad illum deperendum. Ipse vero deridebat ac illudebat eos dicens:

Si potestatem vitam haberetis in me, unus vestrum in eis esset. Tunc autem instar fumi dissipabantur coram eo; et liber a passionibus atque tentationibus efficiebatur: et dedit ei Deus auctoritatem victicem adversus diabolos. Panem bis in anno conficiebat et torrebat, ut melius conservaretur. Nemi-tem ad se ingredi permittebat, sed foris astantes verba excipiebant ejus qui eo adventabant.

Viginti annorum spatio sedulam inibi dedit operam religiosis cultibus et institutis. Tum præcepit ipsi Dominus, ut proficius esset generi humano, et timorem Dei ac verum ejus cultum edoceret eos. Quare in Phaium profectus est; et qui inibi erant fratres, confirmavit: et reversus est ad suum monasterium. Tempore persecutionis martyrum, martyrii consequendi coronam maximo desiderio flagrabat. Eamque ob causam monasterio relicto Alexandriam contendit, et ibi palam Christum esse confessus, sed nemo tenuit illum. Carcere inclusos pro nomine Christi solandos adibat. Cum autem videret præfectus, quam parum sibi timeret Antonius, edixit ut nullus monachus in publicum prodire auderet. At ille sese palam ei offerebat, et alloquebatur, ut forte ira percitus, tormentis illum subjiceret, et sic martyrii consequeretur lauream; sed nec verbo quidem virum Dei offendit aut lesit, quia in multorum utilitatem ipsum Deus conservabat: quamobrem divina dispensatione suum repetiit monasterium. Indumentum, ex pilis tunica erat. Toto vitæ spatio nec aqua quidem corpus lavit. Molestia affectus propter frequentiam illorum qui eo confluebant ad excipienda ejus documenta, annuente Domino in desertum interius se contulit. Eo profectus est cum Arabum quorundam comitatu trium dierum itinere per desertum, donec invenit aquam, et ibi constitit; Arabes vero afferbant illi panem. Perplures erant eo in deserto feroces feræ, quas ejus precibus inde expulsi Deus, nec amplius in illud desertum sunt reversæ. Revertetur aliquando ad exterius monasterium, et fratres qui ibi morabantur, invisebat et consolabatur; tum interius repetebat monasterium. Constantinopolim ad Constantinum Magnum imperatorem ejus delata est fama, qui scripsit Antonio epistolam qua illum commendabat, ac ut pro se oraret Deum, enixe rogabat. Litteris regis gavisi sunt fratres, at non An-

tonius, qui nihili eas duxit, sed fratribus ait: *Eccce habemus litteras Regis regum, quæ nos quotidie admonent; et nos nihili illas facimus: et regis terreni gaudemus litteris? Et vix quidem responsum dare voluit instantibus fratribus, et dicentibus: Hic imperator est justus, amator Ecclesiæ. His adductus vix scripsit, et solatus est cum, ac benedixit. Cum aliquando tædio affectus esset, audit vocem sibi dicentem: Egrede foras, ut videas; et cum esset egressus, vidit angelum stola indutum, et cingulo accinctum decussatum, qui formam referebat pallii monastici, et capiti ejus cucullus, ut galea erat impositus; et sic sedens folia contexebat palmarum; tum surgebat ad orandum, iterumque sedebat et contexebat. Et venit ad illum vox dicens: Ita fac, Antoni, et quiesces. Exinde autem assumpsit sibi habitum illum qui est habitus monasticus, operamque item dedit palmarum contexendis foliis, nec amplius tædium perpressus est.*

De Ecclesiæ vastatione per hæreticos vaticinatus est, itemque de ejus restitutione in pristinum statum. Vaticinatus quoque est de monachis, eorum multitudine et augmento, et quomodo urbes inhabitaturi erant, relictis desertis. Vaticinatus etiam est de consummatione sæculi. Ipse Macharium habitu induit monastico, et consolatus, quæ ei eventura erant prædixit ipsi. Profectus etiam ad magnum Patrem B. Paulum, et curam gessit sepeliendi ejus corpus, quod Athanasii involvit pallio. Suum discessum ad requiem instare animadvertens Antonius, ut corpus suum absconderet, filiis suis præcepit. Mandavit etiam, baculum suum dari Machario, vestem pelliceam Athanasio, et Serapioni pelliceam melotam. Humi itaque extensus spiritum tradidit, et angelorum ac sanctorum obviam ivit, quem ad locum requiei asportaverunt. Corpus vero illius discipuli absconderunt, ut mandaverat ipsis, quia execrabatur eos, qui corpora sanctorum et martyrum eo exponebant publice ad aurum cogendum, ac propter solum lucrum, non autem venerationem. Vixit ad perfectam senectutem, nec immutatum est corpus ejus, neque defecerunt vires, nec dentes exciderunt. Et profectus est ad Christum, quem dilexit. Ejus orationes et benedictiones nobiscum sint. Amen.

Ex Martyrologio Maronitarum, sub die XVII Januarii.

Hac die commemoratio celebratur beatissimi Antonii Magni abbatis. Hic genere Ægyptius erat, quem ab ipsa infantia in Christiana religione ac fide erudierunt parentes. Sub Diocletiano et Maximiano floruit, et protensa est ejus ætas ad Constantinum Magnum religiosissimum imperatorem usque. Operam dedit instituto monastico ac vitæ religiæ; tantumque præcessit omnes hujus instituti, ut cunctis monachis tanquam exemplar imitandum proponeretur. Quod vero magis admiran-

dum est, tametsi non omnium primus institutum hoc angelicæ vitæ ipse esset aggressus; ab omnibus tamen ut primus dux et auctor semper habitus est; quod ille solus ad ejus summæ perfectionis culmen pervenisset, ut fidelium omnium ac ubigentium scripta testantur et universalis affectus. Ejus in præsens ad aures fidelium enarrare virtutes, superfluum esset, cum nemo earum sit ignarus. Hoc tamen unum silentio non est prætermittendum, quod scilicet cum adhuc esset in corpore mortali,

vidit ascensiones et gradus animarum, nec non diabulos eas illaqueantes; quod non est corporeæ naturæ facultatis, sed incorporeæ. Quinque supra

A centum vixit annos, et migravit ad Dominum : cui gloria. Amen.

VITA S. ANTONII ABBATIS

AUCTORE S. ATHANASIO.

Vide inter Opera S. Athanasii, hujusce Patrologiæ tom. XXVI.

S. ANTONII MAGNI ABBATIS

ORATIO AD MONACHOS.

Exstat in Vita S. Antonii modo memorata, § 16 sqq., tomo supra citato.

S. ANTONII M. ABBATIS ⁽¹⁰⁾

SERMO DE VANITATE MUNDI ET DE RESURRECTIONE MORTUORUM.

I. Tempus operationis est, dilectissimi, in quo ad æternam pervenire possimus vitam, et incommutabilem gloriam. Huic enim vitæ succedit mors, et mundanam gloriam apprehendit confusio. Multi quippe potentium, ante præfinitum tempus, canum more in infernum detrusi sunt; et iudices ab infimis judicati sunt, et divites eguerunt in posterum, et sapientes nihilominus in stultitiam devoluti sunt. Potens, invalidus effectus est; et qui incolumis erat, infirmatus est. Qui exultabat, lamentatur et plangit; et qui principatum obtinebat, eo privatus est; nihilque firmum manet ac stabile, quia boni aliquid non reperitur in mundo. Filii injuriis et contumeliis suos patres afficiunt; et patres proprios perhorrescunt filios. Conjuges suos viros repudiant; et viri suis conjugibus conscientiam ⁽¹¹⁾ minime servant. Juniores cum senioribus delirare noscuntur; et senes cum juvenibus lascivire delectantur. Non est in amico fides, nec in proprio fratre confidentia. Homo pacifica sua loquitur proximo, et in semetipso mala adversus eum excogitat. Invidia et dolus omni cum malitia exercetur; et infidelitas obliet universa. Nullus recipit memoriam Dei, nec quisquam se rationem redditurum Deo post mortem æstimat. Et propterea multiplicantur mala, quoniam contemnitur Deus. Intellectum nobis tribuit Deus, ut ejus cognita voluntate, quod bonum est operemur: nos autem percepta cognitione ejus, quod malum est operamur. Virtutem etiam nobis contulit, qua possimus quod æquum et rectum est perficere, et nos per ipsam, potius iniquitatem

B exercemus. Divitias nobis tribuit, ut et ipsas his qui indigent ministremus; at nos qui divitias possidemus, pauperes e contrario spoliamus. Principatum nobis et potestatem largitus est, ut per eam possimus illos qui violentiam patiuntur defendere; at nos contra non defensionem miseris, sed violentiam magis inferimus. Non est qui per viam ambulet rectam, neque qui justum judicium exerceat aut sequatur. Refrixit charitas¹, et odium multiplicavit fructum suum. Pro nihilo habetur virtus animi, et simulatio passim magis placet. In abominationem venit humilitas, et in honore maximo habetur elationis arrogantia. Abolita est veritas, et mendacium in terris prævaluit. O altitudo divitiarum, benignitatis et patientiæ Dei²! quia super his quæ geruntur malis, longanimiter differt, et nequaquam ulciscitur. Non quasi eo quod nequeat statim inferre vindictam, suam indignationem temperat, sed quasi pius pater clementer nobis condolens suam misericordiam prætendit, ut vel sero compuncti ad poenitentiam convertamur, et immensæ bonitatis ejus misericordiam consequamur. Non enim vult Deus mortem peccatoris, sed poenitentiam. Quæ est autem nostra virtus, quod divinæ virtuti resistendum putamus? Flavuit in nos ventus, et arefacti sumus, et tempestas quasi phryganum ⁽¹²⁾ ac sarmentum seu stipulam dispersit nos. Utquid ergo gloriatur terra et cinis? cum scriptum sit: *Vidi impium superexaltatum, et elevatum sicut cedros Libani; et transivi, et ecce non erat, et quæsi eum, et non est inventus locus ejus*³.

¹ Math. xxiv, 12. ² Rom. xi, 35. ³ Psal. xxxvi, 35.

(10) Ex antiquo Aldi Manutii ms. Latino hunc sermonem edidit Moguntiz 1604 Gerardus Vossius præpositus Tungrensis in *Miscell. SS. Patrum*, Opp. S. Gregorii Thaumaturgi subjectis, pag. 128.

(11) Conscientiam. Fidem.

(12) Phryganum, Φρύγανον. Cremium, virgultum aridum et crematu facile.

11. Ne igitur sic arbitremur, quasi post obitum nihil futuri simus, et post præsentem vitam nullum futurum sit iudicium. Erit enim resurrectio post mortem, et iudicandi erimus a Deo, qui redditurus est unicuique secundum opera sua. Ne ergo errantes, nosmet ipsos decipiamus, et in hac vita instar irrationabilium pecudum conversemur. Nam si non est resurrectio, neque mors. Si autem resurrectio erit, utique et iudicium. Qui enim statuit mortis sententiam, ipse comminatus est etiam iudicium⁹. Si in hoc verax est, nec in illo potest mendax existere. Quid enim facilius potest homo perficere; vinstam domum destruere, et ex ipsis reedificare impendiis; an aliam ex integro novam construere, ubi nihil prioris fuerit ædificii? Igitur si terram ex qua homo factus est, creavit ex nihilo, quanto magis hominem ex materia subsistente erectum, et a morte corruptum, ex ejusdem terræ manente substantia, facilius denuo poterit reformare? Non enim cum labore operatur Deus. Sermo autem Dei, opus est ejus; et consilium, sermo ipsius est. Utique sicut voluit, *Dixit, et facta sunt*¹⁰. Quemadmodum scriptum est: *Qui vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt*⁷. Nam sicut virtus Dei et potentia ejus incomprehensibilis est: ita et operationes ejus. Et sicut sapientia ejus immensa est: ita et *viæ ejus investigabiles*⁸. Ne ergo increduli remaneamus, quia potens est Deus facere quod promisit, ut ne pro incredulitate magis quam pro

A pravis operibus condemnemur. Nam in operibus delinquere, infirmitatis indicium est; incredulum vero esse, audaciam temeritatis significat. Vix enim audax et temerarius ullum bonum opus perficit. Ergo dum tempus habemus, parcamus nobismet ipsis, et propitiemus Deum pro peccatis nostris, ne quando, *ligatis manibus et pedibus, in exteriores tenebras projici jubeamur, ubi est fletus et stridor dentium*⁹. Quid autem fletus indicat et planctus, nisi crudelium et horribilium suppliciorum immensitates? Et quid significat stridor dentium, nisi quia pro iisdem peccatis, major erit postmodum pœnitudo malorum? Tunc enim certissime, tunc incipiemus adversum nosmetipsos indignantes, cum stridore dentium pœnitere, quando nullus utilitatis locus, nec tempus supererit pœnitentiæ. Cum ergo possumus in hoc brevi tempore deservire Deo, et liberari a gehenna et cruciatibus sempiternis, cur negligimus, et despicientes præcepta Dei, servimus propriis voluptatibus, ut efficiamur obnoxii irremediabili pœnæ? Deus autem noster, qui est magnus et amator hominum, *dives in misericordia*¹⁰, et potens in operibus suis: ipse adjuvet infirmitatem nostram, conterens Satanam sub pedibus nostris velociter¹¹, et det virtutem nobis, et intellectum tribuat spiritalem, ut in hoc quod superest tempore, in veritate ei et fideliter servientes, inveniamus gratiam apud Deum, in illa terribili die iudicii ejus. Amen.

⁹ Hebr. ix, 27.¹⁰ Psal. xxxiii, 9.⁷ Rom. iv, 17.⁸ Rom. xi, 33.⁹ Matth. xiii, 24, 25.¹⁰ Ephes. ii, 4.¹¹ Rom. xvi, 20.

SANCTI ANTONII ABBATIS

PATRIS NOSTRI,

SERMONES XX AD FILIOS SUOS MONACHOS (13).

SECTIO PRIMA.

De fide in Christo Domino.

Ante omnia, fratres, credamus in Dominum nostrum Jesum Christum, colamus illum, nosque submittamus ipsi, et ejus faciamus voluntatem omni tempore ac momento; nec in alium Deum præter ipsum credamus, quoniam est Deus magnus, Dominus dominantium. Benedicamus eum in justitia et veritate, et nulli creaturarum assimilamus illum, neque iis quæ sunt in cœlis sursum, neque in terra deorsum, quia omnia hæc per ipsum facta sunt, et ipse est ante omnia, ac in æternum permansurus, nullumque habebit finem. Quamobrem in eum credamus et colamus illum, ut cum illo regnemus atque simus in æternum ejus fruantes bonis, quia est Rex

C regum, et omnia regna ab eo sunt. Credamus ergo in eum ex totis cordibus nostris, et in ejus ambulemus præceptis, quoniam *fides sine operibus mortua est*¹²: ut faciat nobiscum misericordiam in regno suo, cum exhibimus ex peregrinatione mundi præparati, dicentes: *Utique credidi, propterea locutus sum*¹³.

SECTIO SECUNDA.

De timore Domini.

Eia, fratres, ambulemus in timore Domini, quoniam præscriptum est nobis, ut serviamus cum timore et tremore¹⁴, ut operemur salutem nostram. Quandoquidem nihil præstantius est timore Dei Domini nostri Jesu Christi. Timor Domini est gloria, et gratia maxima: quare magni ponderis et existimatio-

¹² Jac. ii, 20, 26.¹³ Psal. cxv, 10.¹⁴ Philipp. ii, 12.

(13) Ex Arabico Latine redditus ab Abrahamo Ecchellensi.

nis est ille, qui timet Dominum. Timorem Domini qui A
possedit, magnos est adeptus thesauros bonis æternis
referentissimos; et jam exemptus est ab æternis sup-
plicis, quæ peccatoribus sunt parata. Timor Domini
est electus, plus quam aurum et argentum ac pre-
tiosissimi lapides. Nullus sapiens ita est exaltatus,
ut ille qui timet Dominum. Timor Domini omnes
dolos et peccata ab anima eradicat. Qui Dominum
non timet, in multa incidet mala. Timor Domini
hominem efficit liberum, illumquæ a peccatis, para-
tis supplicis et a dracone nequam salvat. Timor
Domini quandiu existit in homine, illum custodit
et servat, quousque abijciat a se corpus hoc græ
portatu, et hæres efficiat honorum cum sanctis,
quibuscum gaudebit gaudio æterno, quemadmodum
scriptum est: *Propter timorem tuum, Domine, B*
concepimus, dolorem partus passi sumus, et peperimus
*spiritum salutis*¹⁵.

SECTIO TERTIA.

De longanimitate.

Sacræ asserunt Scripturæ, filii mei dilectissimi,
quod melior sit longanimitas, quam fortis in sua for-
titudine¹⁶, istumque ille excellit tanquam fugiens
ab igne. Estote itaque viri fortes, sed ambulantes
in longanimitate, quia Deus in longanimitate habitat.
Ille vero qui angusto operatur pectore, est secun-
dum voluntatem diaboli, et ejus pessimorum coadju-
torum: contra, longanimitas est secundum voluntatem
Dei omni tempore. Adnitamur igitur, filii mei di-
lectissimi, ad operandum secundum longanimitatem
Domini nostri Jesu Christi¹⁷, ut adimpleatur in
nobis verbum illud Scripturæ: In tempore requiei
longanimitas fuit, et possedit testamentum.

SECTIO QUARTA.

De simplicitate, seu innocentia.

Asserit beatus David in Spiritu sancto: *Inno-*
centes et recti adhæserunt mihi, quia sustinui te,
*Domine Deus*¹⁸. Hæc prophetia, fratres, est de
sanctis qui juncti sunt Deo sua innocentia; quia
abjecerunt a se dolum, quem pessimum fructum
esse noverunt: contra vero, fructum innocentia,
vitam æternam. Hominem innocentem in perfecto
Dei timore comperies. Quisquis eam possidet, per-
fectus est et similis Deo; et odores emittit suavis-
simos atque gratos, estque gaudio et gloria reple-
tus, et requiei spiritus Dei domicilium. Innocentia
est thus Deo; quicumque illam adipiscitur, conse-
quitur gloriam et honorem in hoc sæculo atque in
futuro, et nomen ejus erit in generationem et ge-
nerationem. Quemadmodum quam plures silvas
comburit ignis, si illum neglexeris: ita dolum ani-
mam tuam desperdet, si in corde illum aduiseris,
corpusque ad hæc tuum coinquinabit, et multa tibi
afferet mala et iniquas cogitationes. Deridet inno-
centem dolosus, et bonos omnes; et cor ejus multis
ac pessimis cogitationibus a diabolis illatis corripi-

tur, quæ pervagari faciunt intellectum, ac mala
excitant certamina, plagas, bellicos rumores, invi-
diam, odium et similia mala, quæ corpus etiam
aggravant et morbos inferunt illi. Qui dolose ope-
ratur, tradetur supplicis; et cor diaboli, ac pessi-
morum sociorum lætificat. Eia igitur, filii mei di-
lectissimi, comparate vobis modo innocentiam, ne
moriāmini ante tempus vestrum¹⁹. Adipiscimini
vobis quoque sanctorum simplicitatem, ut ad se
Dominus noster Jesus Christus vos suscipiat, dica-
musque cum gaudio: *Propter innocentiam nostram*
ad te suscepisti nos, et confirmasti coram te in æter-
*num*²⁰. Amen.

SECTIO QUINTA.

De humilitate.

R Fratres, propheta dicit: *Ad quem respiciam, nisi ad*
mitem, humilem ac timentem sermones meos, quos
*loquor*²¹? Dominus vero noster ita in Evangelio di-
cit: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde;*
*et invenientis requiem animabus vestris*²². Qui igitur
sibi comparavit humilitatem, jam Dei altissimi
factus est habitaculum; et altitudinem, amorem in-
nocentia, pacem et charitatem adeptus est. Eia
ergo humilitatem vobis comparate, et cum superbia
cordis diabolorum ne ambuletis. Superbia enim
cordis despecta est coram Deo et angelis ejus atque
sanctis. Quisquis ergo ambulat cum superbia cor-
dis, diabolorum particeps est. Propter superbiam
cordis inclinati sunt cæli, et commota fundamenta
terræ, conturbatae abyssi, et deturbati angeli a glo-
ria sua, ac diaboli facti propter superbiam cordis
eorum: iratus est propterea Omnipotens, et aby-
sum sursum ignem emitere feci, simulque mare
igneum sursum extollere fluctus. Propter super-
biam cordis infernum instituit, et supplicia. Propter
superbiam cordis vincula facta sunt et flagella, qui-
bus diabolus ob cordis sui superbiam torquetur.
Propter superbiam cordis ejus factæ sunt abyssi in-
ferorum, et vermes qui non moriuntur²³ nec dor-
miunt. Propter superbiam cordis facti sunt currus
ignei, et instrumenta flammaram ardentia, et car-
bones ignis. Propter superbiam cordis omnia con-
turbata sunt, configuntque simul, unde orta est
tyrannis. Cuncta hæc facta sunt propter superbiam
cordis. Superbia cordis hominum coram Deo im-
munda est: corda vero humiliata et contrita non
abominatur Deus. Ad nos autem, filii et fratres mei
dilectissimi, veniens Dei clementia ab altissimis,
facta est humilis usque ad ultimum spiritum. Quare
gloriamur cum dicente: *Respice humilitatem meam*
*et laborem meum, et dimitte mihi peccata mea*²⁴.

SECTIO SEXTA.

De puritate.

Sacræ asserunt Scripturæ, filii mei dilectissimi,
quod magnæ divitiæ sit purus homo: Dicunt quo-
que: *Estote sancti, quoniam ego sanctus sum, ait*

¹⁵ Isa. xvi, 18. ¹⁶ Prov. xvi, 32. ¹⁷ II Pet. iii, 15. ¹⁸ Psal. xxiv, 21. ¹⁹ Eccle. vii, 18. ²⁰ Psal.
xl, 13. ²¹ Isa. lxvi, 2. ²² Matth. xi, 29. ²³ Marc. ix, 45. ²⁴ Psal. xxiv, 18.

Dominus omnipotens ²⁵. Eia ergo decerteis pro puritate usque ad mortem, et ab omnibus caveamus immunditiis, quæ sunt præter naturam, juxta verba primogeniti prophetarum Moysis. Plurimum quoque caveamus ab hoc negotio amaro, ne scilicet nostra invicem detegantur verenda, neve mulierum aspicimus pulchritudines: quippe haud nescimus ex his mortem ortam fuisse; et sane omnium pessimum est mulieres aspicere ad concupiscentiam. Propter visum enim oculorum angeli cecidere a sua gloria et honore spoliati sunt. Multi quidem periere, fratres, propter mulieres. Quidam enim uxoris causa interfecti, nonnulli sororum causa, aliqui propter filias: omnia autem hæc ob solam immunditiam. Ambulemus igitur, fratres, in puritate, quia puritatis fructus est lumen, veritas et vigilantia. Ne sitis ergo pessimarum abjectarumque passionum servi, aut obscenarum voluptatum quæ immundæ sunt coram Deo. Dei nomen in cordium vestrorum oculis perscribite, ut jugiter intra vos exclamet dicens: *Vos estis templa Dei vivi* ²⁶, et locus requiei Spiritus sancti ²⁷. Qui autem operatur immunda, dolo cumlatus est et ira et amaritudine et suspiriis et vinculis pessimis coram Creatore suo. Homo deceptus immunditiis, similis est coram Deo jumentis omnis cognitionis expertibus, juxta sententiam psalmistæ sancti David prophætæ ²⁸. Eia nunc igitur, filii mei dilectissimi, venite, odio habeamus oculum illum nequam, et puritatem perquiramus, quia gloria hæc est angelorum Dei. Si autem persuadente diabolo ceciderimus, per poenitentiam surgamus, et adeamus illum qui venit querere unam ovem quæ erraverat per peccatum ²⁹; Deum nempe, qui peccata condonat omnibus illis, qui ipsum rogant ex toto corde suo: ut audiamus nos quoque vocem illam suavem dicentem: *Pretiosa est in conspectu Dei mors electorum suorum, sine interitu in sæculum* ³⁰.

SECTIO SEPTIMA.

De pace.

Hoc manifestum vobis sit, fratres, quod Dominus ipse præcepit nobis pacem perquirere, ut apprehendamus eam; quoniam oculi Domini respiciunt justos, et aures ejus intentæ sunt ad eorum orationes ³¹. Fratres, dignoscamus pacem Dei et properemus ad illam, ne nobis obijciatur, quod pax nostra pax peccatorum sit, quandoquidem ipse dixit: *Pacem meam do vobis, et pacem meam relinquo vobis* ³². Eia ergo, fratres, venite: verum ineamus certamen, ut nobis Christi retineamus pacem, quia pax hæc descendit a Patre luminum ³³, et Rege seculorum. Amator pacis jam consors effectus est dilecti Patris Jesu Christi atque angelorum, nullisque afficitur incommodis; ubi osores pacis invidia et perturbationibus retorquentur. Propter invidiam autem quæ

A est principium omnis doli et fraudis, supplicio affecti sunt filii Dei, ejusque causa invaluit peccatum; regnavit mors super infernum, et arbores infructiferae redditæ sunt, suamque commutarunt naturam. Propter invidiam effusi sunt sanguines innoxii. Fugiamus igitur invidiam et contentiones. Qui amicus est invidi et contentiosi, amicus est nocentis feræ. Imo qui se confidit feræ aut draconi, securior est eo qui se confidit contentioso et invido. Qui a contentionibus non abhorret, nemini hominum parcat, nec ipsis amicis; et nemo illi potens videtur, nec dirigitur in via. Et enim sanguinem tuum manibus suis, ut pugillum aquæ effundent super terram, et vita tua nihili ducitur ab illis. Eia nunc ergo, filii mei, fugite invidiam, et estote filii amatores pacis, et proximis vestris ne adversemini, quoniam perfectio legis est, ut sustineas et diligas proximum tuum ³⁴. Nequaquam duplicis cordis sitis, ut sitis fortes. Ne mali sitis in invicem, quia homo malus amarus est tota vita sua, et festinus est in operibus perditionis, et vitæ operam dat pessimæ: pretiosæ et honorabiles sunt apud illum injuriæ, et in verbis stultitiæ gloriatur. Nunc itaque, filii mei, si qui ex vobis vitam agere super terram deligunt, fructus agrorum colendo aut vinearum, ne comedatis et bibatis sine mensura, ne obliviscamini Dominum Deum vestrum juxta verba sacri Evangelii ³⁵, sed laboremus opere manuum nostrarum, ut offeramus Domino sacrificia et holocausta pacifica, ut optimus nostram exaudiat orationem Deus, nosque audiamus vocem illam ipsius dulcem: *Beati reconciliantes pacem inter homines, quoniam vocabuntur filii Dei* ³⁶, qui est Deus pacis in æternum. Amen.

SECTIO OCTAVA.

De silentio.

Sapiens asserit Salomon ³⁷, dilectissimi, thesaurum electum esse in ore sapientis; item, qui non potest custodire os suum atque linguam, satagat ne multiplicet verba. Cave, homo, et linguæ dominare, nec multiplices verba, ne multiplices tibi peccata. Ori tuo pone digitum, et frenum linguæ tuæ, quia homo multiloquus nusquam Spiritui sancto inhabitandi in se relinquit locum. Necti duoque nomen Domini versetur in ore tuo, et spiritali esto conditus sale ³⁸, ut cognoscat unusquisque continentiam tuam. Si quis tiro adhuc tecum loquens te rogaverit verbum aliquod in quo est lucrum animæ, responde illi; sin vero nullum est lucrum esto ut surdus qui non audit, et ut mutus qui non loquitur. Eia nunc igitur, filii mei, veram vobis comparate doctrinam, ut sitis perfecti: impense quærite veritatem et mansuetudinem, ut impleamini bonis. Qui autem silet sedens coram Deo, adimplebitur de illo verbum scriptum: *Beati qui miserebuntur illis propter timorem* ³⁹ Dei judicis vivo-

²⁵ Levit. xi, 44; xix, 2; xx, 7; 1 Pet. i, 16. ²⁶ II Cor. vi, 16. ²⁷ I Cor. vi, 19. ²⁸ Psal. xlviii, 13, 21. ²⁹ Luc. xv, 4. ³⁰ Psal. cxv, 15. ³¹ Psal. xxxiii, 15, 16. ³² Joan. xiv, 27. ³³ Jac. i, 17. ³⁴ Rom. xiii, 20. ³⁵ Luc. xxi, 34. ³⁶ Matth. v, 9. ³⁷ Prov. x, 20. ³⁸ Coloss. iv, 6. ³⁹ Judæ 23.

rum et mortuorum : qui autem adimplet consilium A
justorum sine corruptione, vivet in æternum ac in
sæculum. Amen.

SECTIO NONA.

*In qua solatur eum qui se religioni addidit propria
salutis causa, nec perseverat in peccatis.*

Dixit Psaltes : *Servite Domino in timore : et exultate ei cum tremore* ⁴⁰. Scriptura etiam dicit : *Ne alium colatis Deum præter me* ⁴¹. Expedit nobis ergo, fratres dilectissimi, servire Deo : quoniam melius est, uti scribitur ⁴², *confidere in Domino, quam confidere in hominibus*. Ne solliciti ergo simus servire hominibus, ne in laqueos eorum incidamus, pravasque ipsorum concupiscentias. Ne ambules post concupiscentiam visus oculorum tuorum, nec cor tuum dissolvas, ne incidas in loca tenebrarum fumis plena in æternum. Concupiscentia namque mala cor pervertit, et mentem permutat. Longius igitur recedite ab ea, ne Dei inhabitans in vobis irascatur Spiritus. Vos autem, filii mei, æquo fortique estote animo, et diabolum flocci ducite, quoniam habemus Creatorem, qui præsto est ad opem nobis ferendam, ut ejus faciamus voluntatem et cuncta beneplacita omni tempore. Quare exclamemus dicentes : *Deus mi, ego sum servus, et filius ancillæ tuæ* ⁴³. Deus qui solus sapiens est, custodiat vos, ut excrescatis in operibus Domini nostri Jesu Christi, cui gloria in æternum. Amen.

SECTIO DECIMA.

Oportet nos plurimum cavere a linguis nostris.

Dominus noster Jesus Christus in suo sacro Evangelio nobis dicit : *Intrate per angustam portam* ⁴⁴. Dicit item : *Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum* ⁴⁵. Quid autem sit porta angusta per quam nobis intrandum est, fratres dilectissimi, id nobis sapiens Salomon aperit, dum dicit : *Fili mi, ne permittas ori tuo, ut aperiat, ne peccet caro tua* ⁴⁶. Necnon : *Os stulti, contritio ejus* ⁴⁷. Adnitamur ergo oribus nostris fortem ponere custodiam, ne mali quidquam proferamus, quoniam sermo pravus cunctis venenis pejor est. Omnia vulnera curantur; vulnus vero lingue nullam curationem habet. Lingua draconis præstat lingua susurronis, qui est a pessimo diabolo, quia rixas et acris certamina in medio excitat fratrum, et seditiones ac mala seminat inter pacificos, et congregationes dissipat plurimas. Si ad te illum ingredi permiseris, omnibus dignitatibus spoliabit te. Quicumque societatem cum illo iniverit, jam homicidis et interficientibus gladio factus est socius, quia homicida et susurro eundem producant catulum; nam si gladio non inserunt te, eo te adducent eodem vulnere. Lingua susurronis haud absimilis est morsui colubri : imo magis expedit habitare cum colubro et scorpione, quam una

habitare cum susurronem. Blasphemus atque tyrannus meliores sunt susurronem. Omnia peccata murmuratione sunt minora. Susurro et qui ipsi aurea præbet, eandem referunt condemnationem. Expedientius tibi est ad ignem accedere et comburi, potius quam accedere ad susurronem. Si incessaria super picem ebullientem tibi que caveris, facile salvus evades : at si casu transieris prope susurronem, longe recede ab illo, ne irremediabilibus te plagis tradat, quia os ejus omni tempore plenum est homicidiis et fraudibus. Quamobrem vobis stricte præcipio, ut maxima qua potestis fuga, a susurronem vos recipiatis ; monachus sit ille, anachoreta, vel decertans, sive novitius, dummodo susurro est, quisquis sit, fuge illum, etsi pater fuerit tuus vel frater ; B susurro est, longe te ab ipso recipito. Expedit enim magis commorari cum leone et leona, quam cum susurronem. Nec te pudeat fuga ab illo recedere, ne peccati veneno te inficiat. Eia igitur, filii mei, murmurationem fugite, et silentio navate operam ; quia silentio deditus prope Deum est et angelos ejus, et in altissimis collocatus. Dominus autem dicit, quod tunc custodiet vias tuas, quando ipse tuos custodies sermones ⁴⁸. Dicetque nobis propterea in die visitationis nostræ : *Beatus es, Israel, qui custodis os tuum. Quis similis est tui ? Deus autem vos servet pace sua atque gratia. Amen.*

SECTIO UNDECIMA.

De sapientia et intelligentia, seu scientia.

Dicit sapiens Salomon ⁴⁹ : *Principium sapientum est timor Domini*. Scientia itaque operanti secundum ejus statuta, optima est. Ait etiam ⁵⁰ : *Omni diligentia custodi cor tuum, quoniam semitæ vitæ ex his procedunt*. Nam consentaneum est, ut in nostro regimine solliciti simus, ne stulti habeamur, stultus autem nauci ducitur ; ideoque dicitur, quod stultus et insensatus una pereunt, et in nullo honore habentur. Dicit præterea Salomon : *Ira stulti eo pejor est* ⁵¹. Necnon : *Durus corde in multa incidet mala* ⁵², et ossibus ejus non est sanitas, neque anima ejus requiem nanciscetur, et in morte ejus non est requies neque honor. Homo elatus corde omnibus est exosus, quod opera illius nimis fastuosa sint ; proptereaque in multa incidit peccata. Omnia peccata coram Deo sunt despecta, sed omnium despiciatissimum est superbia cordis. Quicumque aut petit aut dat consilium superbo corde, similis est effundenti aquam in vas perforatum : vel illi similis est, qui transvolantem alloquitur avem. Societatem cum dracone et hydro pessimo inire, expedientius est, quam cum superbo corde : quare insensatum qui erudit, exprobrat legem ⁵³. Draco si hominem nudum viderit, capite demisso retrocedit : at homo superbus corde nullo capitur pudore propter nequissimam cordis ejus superbiam.

⁴⁰ Psal. ii, 11. ⁴¹ Exod. xx, 5. ⁴² Psal. lxxvii, 8. ⁴³ Psal. cxv, 16. ⁴⁴ Matth. vii, 13. ⁴⁵ Act. xiv, 21. ⁴⁶ Eccl. v, 5. ⁴⁷ Prov. xviii, 7. ⁴⁸ Prov. xiii, 5; xxi, 25. ⁴⁹ Prov. i, 7. ⁵⁰ Prov. iv, 23. ⁵¹ Prov. xxviii, 3. ⁵² Prov. xxviii, 14. ⁵³ Prov. ix, 7.

Diabolus etiam ob cordis sui superbiam e cælo turbatus est. Vos ipsi, vos corrigite, et peccata vestra coram Deo et vestris maioribus confitemini, ut vos ipse exaltet, quia summus ille in cælis est, et humiles a longe respicit. Eia nunc igitur, filii mei, decertamus secundum veram optimamque sapientiam, ne de nobis adimpleatur Scriptura illa: *Cor stulti in sinistra ejus*²²; sed ut de nobis dicatur: Intellectus sapientis in dextra ejus. Itemque illud Psalmistæ: *Manus tua deducet me, et dextera tua suscepit me*²³. Deus autem sit vobiscum omnibus. Amen.

SECTIO DUODECIMA.

De verecundia.

Sacræ asserunt Scripturæ²⁴, duplicem esse verecundiam: una ex qua enascitur peccatum, altera vero ex qua enascitur gloria et gratia. Asserunt etiam inverecondum omnibus exosum despectumque esse; verecundus vero verecundia sua ad verecundiam elevatur. Verecundia ob contractum peccatum verusque pudor, est utilis verecundia; verecundia vero ex qua enascitur peccatum, est ea verecundia quæ impedit ne executioni mandentur Dei præcepta. Filii mei, cavete, ne operam injustitiæ navetis et oppressionibus ac iudicio, nec cum effusore sanguinis ambuletis; sed omnium maxime munera acceptantem et exercentem usuras fugite, ne capiamini amore argenti, sicut illi: siquidem argenti amor multa suis amatoribus infert mala. Cavete ne propter verecundiam consentiatis, atque concurratis cum multitudine in dolum et fraudem. Cavete adhuc, ne propter verecundiam quod vestrum non est, concupiscatis. Odio ne habeas ætate provectas, et viduas, necnon pauperes parentibus orbatos; fuge tamen viduam fatuam, et pupillos cognitionis expertes. Cave omnino, ne litigiis capiaris, sed a contentionibus longe recedito. Cum muliere fatua cave loquaris, aut cum reprobata, præsertim autem, quæ injuria afficit viros, quemadmodum de illa scriptum est. Ne te pudeat recedere ab illis qui pervagantur in plateis, ac per civitates et solitudines errant, quia plurimi hoc capti sunt laqueo. Sed revertamur nunc ad eam verecundiam, quæ gloriæ et gratiæ est plena. Ne te igitur facere pudeat quicquid est secundum voluntatem Dei, nec in opere veritatis celes te, nec Domini doctrinas ediscere aut verba sapientiæ verearis, aut tua sacerdoti tuo peccata aperire te pudeat. Principem, aut divitem immisericordem ne timeas, aut verearis potentem, vel tyrannum, peccatorem aut peptatorem iniquitatum. Verecundia ad aliquod peccatum perpetrandum ne seducaris aut inducaris, ne illa te perducatur ad pessimum supplicium: propter peccatum enim gloriæ vestimento exspoliatus est homo. Deus ergo scientiam vobis concedat, et induat sapientia gloriæ et intelligentiæ, ut exclamemus nos quoque dicentes: *Propter innocentiam*

*A meam suscepisti me, et confirmasti me in conspectu tuo in æternum*²⁵. Amen.

SECTIO DECIMA TERTIA.

De vana gloria.

Dicit propheta, fratres dilectissimi: *Panem desiderabilem non comedi*²⁶, neque gloriam concupiri hominum²⁷. Et Dominus noster qui animarum nostrarum commiseratione ducitur, in sacro Evangelio dicit: *Væ vobis, si dixerint de vobis bona verba et glorificent vos, et gloriam Dei non quæretis*²⁸. Decertemus igitur nos etiam ad mortem usque vanæ gloriæ obistendo, ejusque pessimos abscondamus ramos, ne ad supplicium perducamur. Vana gloria cordibus nostris dominari assolet: cui vero dominata est vana gloria, ad condemnationem est destinatus suppliciorum, ac sese in sacrificium offert præsidibus abyssi inferorum; similisque est homini, qui aquam reponit ad suam sitim levandam in vase perforato. Fuge vanam gloriam: plures enim interierunt causa illius; hominemque ad multiplicem compulsi labores, jejunia, preces, plures vigilias nocturnas, eleemosynas inultas coram hominibus erogatas ac alia ejusmodi; quibus demum nihil aliud consequetur nisi confusionem et opprobrium. Hanc ergo fugiamus inanem gloriam, quia omnibus diabolis pejor est. Si autem nulla exstat in nobis vana gloria, ad magna ostentanda ne curramus, ne intereamus propterea, et multiplicibus eorum ramis implicemur, quoniam diaboli inanis gloriæ multi sunt nimis. At impensius multo inquirere adnitamur sanctorum gloriam eorumque paupertatem, ut suave illud comprehendamus Dei eloquium: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum*²⁹.

SECTIO DECIMA QUARTA.

De gloria et patientia.

Dicit Dominus noster Jesus Christus in sacro suo Evangelio: *In patientia vestra lucrabitur vobis animas vestras*³⁰. Necnon: *Qui sustinuerit usque in finem, hic salvus erit*³¹. Quanto magis ergo in veritate nobis laborandum et sustinendum erit, ut ea quæ nobis in cælis parata sunt consequamur? Antequam ad sanguinis effusionem pervenerimus, ne gloriemur; nullus enim artifex de opere suo antequam absolvatur, gloriatur, sed artificio jam perfecto. Si enim ambulaverimus secundum veritatem, et dilexerimus odio nos habentes; et quod nobis fieri nolimus, alteri non fecerimus, et amaverimus pacem, humilitatem jam sumus consecuti. Si superbiam cordis odio habuerimus, jam inimicos amplexati sumus nostros. Si benedixerimus maledicentibus nobis, jam frenum imposuimus oribus nostris. Si dilexerimus charitatem, jam optimum præstitimus cultum, vicimus tedium, multiloquium et odium erga proximum. Cum hæc omnia compleverit homo, tum gloriatur, ut ille qui tota die est operatus, juxta

²² Eccle. x. 2. ²³ Psal. cxxxviii. 40. ²⁴ Eccli. iv. 25. ²⁵ Psal. xl. 13. ²⁶ Dan. x. 3. ²⁷ Jerem. xvii. 16. ²⁸ Joan. v. 44. ²⁹ Matth. v. 3. ³⁰ Luc. xxi. 19. ³¹ Matth. x. 22; xxiv. 13.

Evangelii testimonium ⁶⁴, et cum fiducia postulet mercedem suam; Deus enim noster haud injustus est, sed unicuique tribuit secundum merita. Ille autem beatus est dicendus, qui humilitate victoriam est consecutus, et suo tempore glorificabitur in altissimis, ut Lazarus. Nobis autem exclamandum est, atque dicendum: *Quoniam humiliatus sum, lusterasti me, Domine; revertere, anima mea, ad locum requiei tuæ in æternum* ⁶⁵. Amen.

SECTIO DECIMA QUINTA.

De intelligentia.

Dixit psalter David: *Eloquia tua dulcia sunt in faucibus meis, præ melle in ore meo* ⁶⁶. Item: Consilia cordis ejus electa sunt præ lapidibus optimis pretiosis. Vere beatus est ille qui evigilat, et facit præcepta Domini nostri Jesu Christi, donec assequatur veram ejus scientiam, ut dicere possit: *Admirabilis est scientia tua* ⁶⁷. Infidelis cave sis, ne irascatur qui nos creavit. Quicumque enim non ambulat secundum rectam fidem, escam vermibus præbet qui non dormiunt, et principi tenebrarum mactat victimas; ejusque spiritus alienus sit a vita æterna, et manifeste recedit a Deo. Eorum quidem plerique qui in inferis sunt, eo infidelitatis causa aguntur. Propter infidelitatem incredulitatemque duxerunt originem omnia ea mala, quæ in Dominum nostrum Jesum Christum perpetrata sunt. Sed neque in illum a mortuis resurgentem crediderunt perfidi illi, ut salvi fierent. Væ illi generationi! væ miseris eorum animabus! Qui incredulo annuntiat, aut corripit vel docet illum, similis est homini illi qui pretiosissimas gemmas in profundum dejicit maris. Quemadmodum aqua in declivem terram decurrit, et eo cum impetu fertur; ita verbum Domini insluit in animam fidelis. Eia igitur, filii mei dilectissimi, fugite infidelitatem tanquam malorum omnium originem, ut magis magisque Dominus glorificetur, ejusque sancta resurrectio. Credamus igitur in nomen Domini Dei Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ut nos illud scriptum comprehendat verbum: *Qui credunt in Dominum, erunt sicut mons Sion: quia non commovebitur in æternum, qui est in Jerusalem* ⁶⁸: firmum quippe sanctorum omnium fundamentum fides est, qua ora occluserunt leonum et flammam exstinxerunt ignis, ob suam accensam semper in Deum fidem.

SECTIO DECIMA SEXTA.

De bona diligentia.

Asserit beatus apostolus Paulus: *Haud consentaneum est nobis, fratres, vivere secundum carnem, quia secundum carnem viventes moriuntur* ⁶⁹. Dixit etiam beatus Joannes: *Nolite diligere mundum, quia mundus transit, et omnes concupiscentiæ ejus. Qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum* ⁷⁰. Evigilemus ergo, filii mei dilectissimi, constituamusque nobis bonam diligentiam in domo mentis no-

A stræ, ne indiligentes vocemur et pigri. Dictum jam quoque est: Si possederis diligentiam bonam, bonæ mentis particeps eris. Qui bona diligentia est præditus, templum jam factus est Dei, nomenque honorificentissimum sibi comparavit, nimis diutius, ac thesauros bonis cumulatissimos nanciscetur. Beatus qui invigilat ad portam sapientiæ. Contra diligentem invigilantemque passionibus nequaquam prævalent. Si autem ceciderit propter fraudes tentatoris, statim erigit illum diligentia atque vigilantia. Incurius autem ac piger minimeque divino invigilans cultui, si ceciderit propter diaboli tentationes, non advertit peccatum quod perpetrat, quia cor ejus instar lapidis est durum, et simile domito vinetico mulo, quem continuo conscendunt minime reluctantem, quemadmodum scriptum est: *Assimilatus est jumentis, quibus non est intellectus* ⁷¹. His indiligens comparatur homo, quoniam in ejusmodi hominum genere suas manifestat diabolus concupiscentias et desideria, suamque confusionem universam; et illum quocunque lubet, trahit, donec compleantur iniquitates ejus, et cum gemitibus ac fletu moriatur. Eia nunc igitur, filii mei dilectissimi, comparate vobis perfectionem et diligentiam, ne in omnia hostis certamina incidatis. Negligens instar est domus eversa et destituta incolis, quæ nullo est in pretio apud quempiam, sed execrabilis omnibus, ut viperarum, scorpionum et diabolicarum ferarum domicilium; nemoque de illa curat, ut quæ eversa sit et desolata. Hæc est ratio negligentis; nam nullam comperies divinam opem illum custodientem aut inhabitantem in eo, quæ hæc omnia ab illo arceat, quin in eo habitent. Filii mei dilectissimi, hanc diligentiam servare satagite, nec eam depnatis a vobis, ne imperio hostis subiciamini. Dum exstat in homine optima diligentia et cura, ab omnibus casibus et ruinis erigit illum et præservat, ita ut fiat homo ille Spiritui sancto requiei locus, et suum iter absolvat feliciter, atque mereatur locum requiei sanctorum in pace adire, et pulchram suavemque illam audire vocem: *Cor contritum et humiliatum Deus non despiciet* ⁷².

SECTIO DECIMA SEPTIMA.

De religiositate et virginitate.

D Audivimus beatum Paulum apostolum, cum ad virginitatis pervenisset honores, ita de ea dicentem: *Præceptum Dei non habeo* ⁷³. Non habuit præceptum, quia non omnes grave hoc jugum ferre possunt: ideo electioni relictum est eorum qui illud ferre valent. Virginitas est signaculum, quod non corrumpitur; perfecta similitudo, quæ non commutatur; spirituale sanctumque sacrificium, specula, et visus quo observatur iter ad perfectionis ducens metam; diadema veris perfectionibus contextum; suavis ille ros, qui omnes refrigerat creaturas. Ipsa evangelium vitæ quod abscondita ab omnibus

⁶⁴ Matth. xx, 12. ⁶⁵ Psal. cxiv, 6, 7. ⁶⁶ Psal. xviii, 11. ⁶⁷ Psal. cxxxviii, 6. ⁶⁸ Psal. cxiv, 1, 2. ⁶⁹ Rom. viii, 12, 13. ⁷⁰ I Joan. ii, 15, 17. ⁷¹ Psal. xlviii, 13, 21. ⁷² Psal. l, 19. ⁷³ I Cor. vii, 25.

sæculis et generationibus reserat arcana. Maxima A sane hæreditas est et possessio, virginitas. Qui virginitatem aspernatur, Deum ille et angelos afficit injuria. Nemo profecto ex adversarii exercitu accedere audeat, aut valet in eam. Attamen nemo virginum gloriatur de virginitate: gratia quippe ipsius Dei est. Virgo muliebres sensus, cogitationes carnis, cordis superbiam et amorem eorum omnium quæ diaboli sunt, a se amolitur. Murmurationem procul amoveat quoque; item erga homines odium, et gloriam mundi. Religioni incumbat, contineat linguam, ventremque castiget jejuniis. Nam si his omnibus exornata fuerit, erit sacrificium sine macula aut pollutione. Virginitas urnæ auro plenæ comparatur, quam diu nocturne custodiunt excubiæ. Virginitas odor est suavissimus Christo Domino, et diademata vitæ connectit. Si, virgo, sollicita fueris de multis cibis, et cum tui ambulaveris admiratione, in omnibus operibus tuis confusionem referes. Si linguam tuam non custodieris, vacua eris toto vitæ tuæ cursu, et adimplebitur de te scriptus ille sermo: Suscepisti magnos labores frustra. Nolite ergo, fratres, nolite permittere, ut id vobis accidat; sed optimæ ac perfectissimæ patientiæ operam demus, ut nos quoque dicere valeamus: Non timeo, quia Dominus adjutor meus est. Et sicut dictum est: Timebunt se Dominus diligit in cunctis bonis.

SECTIO DECIMA OCTAVA.

In qua præcipit, ut recedamus a malo, et accedamus ad bonum, faciamusque illud.

Sacræ asserunt Scripturæ: *Ecce proposui coram te duas vias, scilicet bonum et malum* ⁷³. Viam autem mali novissimum ad profundum inferorum conducere, eadem nos certiores fecerunt. Recedamus ergo ab ea, et ambulemus cum rectitudine per eam quam ambulaverunt sancti, quemadmodum dictum est: *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini* ⁷⁴. Via sanctorum vero est, ut ambulemus in lege Domini, scilicet in puritate corporis, puritate linguæ, puritate oculorum, puritate manuum, puritate aurium, puritate pedum, et recta ad Deum cogitatione mundoque corde erga invicem, ut dicere valeamus: *Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis* ⁷⁵.

SECTIO DECIMA NONA.

In qua agitur de continentia linguæ.

Charissimi fratres, vestram rogo charitatem erga Christum Deum, ut fugiatis et evitatis semen nequam, plenum fraudum et omnium pessimorum dolorum. Sacra siquidem asserit Scriptura: *Lingua quidem modicum membrum est, sed maculat corpus totum* ⁷⁶. Dicit item: *In ipsa benedicimus Deum; et in ipsa maledicimus homines, quos creavit Deus ad eam similitudinem* ⁷⁷. Mors ergo residet in eo qui bicipitis est linguæ, quia cum morte foedus percussit, sibi perditionis in inferno præparavit

domum, nec habebit hæreditatem in terra viventium, qui faciunt Dei voluntatem. Certe hominem bilinguem animas perdere comperies, familiares et amicos perturbare, dissipare cœtus et congregationes, omnibus malis patrandis dare operam, ac sese immiscere, semperque in proximum machinari dolum. Orationes, eleemosynas et jejunia bilinguis tenebris obvoluta comperies coram Deo. Quamobrem scriptum est, quod oratio hominis hujusmodi fiat in peccatum ⁷⁸. Eia nunc igitur, fratres dilectissimi, longe fugite a bilingui, amicitiam cum eo nequaquam ineatis, quia qui amicitiam cum illo iniverit, eam cum morte inivit. Imo adnitere totis viribus, ne cum illo loquaris, ne ejus pessima ediscas opera, teque inficiat. Beatus est homo ille, qui sibi diligenter cavet, et experimento ediscit fidelem in omnibus esse; quia is vocem illam lætam audiet: *Quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam intra in gaudium Domini tui* ⁷⁹.

SECTIO VICESIMA.

De dolo.

Extollemus manus nostras et corda nostra ad Altissimum qui in cœlis est, et fugere aditamus primum illud peccatum, nempe dolum qui erat in Cain, secundum verbum illud scriptum: *Deus, libera me ab homine iniquo et doloso* ⁸⁰. Homo dolosus animam suam decipit tantum, quia dolus ejus revertitur in caput ipsius, ut scriptum est in Psalmo: *Labor ejus convertetur in caput ejus, et iniquitas veniet usque in medium domus ejus* ⁸¹. Homini mali ne familiaritate utaris, nec iniquum sequaris hominem, nec penitus tangas illum; sed exsecrare ut sindonem mortuorum fetoribus coquinatam. Lingua quippe hominis dolosi excitat contentiones inter turbas, effusionemque sanguinis. Qui amicitiam contrahit cum dolosa, eandem cum pessimo diabolo contrahit. Qui societatem inquit cum doloso, eam inquit cum effusoribus sanguinis, et propriæ mortis fit ipse reus. Multo expedientius est habitare in solitudine, quam cum homine doloso. Cum doloso amicitiam ne contrahas: in domum ullam cum eo ne ingrediaris, quia si fueris ingressus, pertrahet te ad suum fetorem. Satius tibi est esse cum feris, quam cum homine doloso: siquidem

D suaviter ad te accedit iste, et pacifice loquitur tecum; at si cor illius semel contristaveris, statim absconditum eruat dolum, teque imparatum jugulat. Quamobrem Deus qui erat cum patribus nostris Abraham, Isaac et Jacob, sit vobiscum, ut vos eruat ab illo cujus fortitudo est in lumbis ⁸², nempe diabolo; qui omni tempore religiosi invidet viris, et suo hano eos capere, ut deglutiat, nititur: verum, qui orat pro nobis ⁸³, habemus Dominum nostrum Jesum Christum, qui nobis dedit potestatem calcandi virtutem ejus ⁸⁴. Oculi qui a videndo non defatigatur, et auris quæ ab auditu non deficit,

⁷³ Deut. xxx, 15. ⁷⁴ Psal. cxviii, 1. ⁷⁵ Psal. l, 12. ⁷⁶ Jac. iii, 5, 6. ⁷⁷ ibid. 9. ⁷⁸ Psal. cxviii, 7. ⁷⁹ Matth. xxi, 21, 23. ⁸⁰ Psal. xlii, 1. ⁸¹ Psal. vii, 17. ⁸² Job xl, 11. ⁸³ Hebr. vii, 25. ⁸⁴ Luc. x, 19.

ipsa asseverat, quod complementum legis sit charitas⁶⁶. Dicit etiam: Horum complementum est, ut sitis omnes cor unum in Jesu Christo: opem invicem ferentes, et fraternam exhibentes charitatem, misericordes existentes, ut Dominus etiam nostra præparet corda ad sua mandata facienda usque ad diem manifestationis plenæ gloriæ per Jesum Christum.

⁶⁶ Rom. xiii, 10.

stum in omnes generationes sine corruptione, fratres quos diligo, per Jesum Christum: cui gloria, et honor ex nunc, et omni tempore, et in sæcula sæculorum. Amen.

Completi sunt viginti Sermones sapientissimi Patris nostri S. Antonii abbatis, monachorum omnium parentia. Dominus nostri per ejus orationes misceatur. Amen.

B. PATRIS ANTONII,

MERITO MAGNI, ABBATIS SANCTISSIMI,

EPISTOLÆ VII,

Ex Græco Latine redditæ, interprete Valerio de Sarasio.

EPISTOLA I.

AD FRATRES SUOS.

I. Primum saluto vos in Domino. Existimo autem animas quascunque apprehenderit gratia Dei vocantis ad prædicationem suam per verbum proprium, habere tres modos, seu masculos seu feminas. Quidam enim per testamentariam legem et inditum in eis semel bonum, a primis sui conditione pertingere verbo Dei ad eos morati non sunt, sed perrexerunt parati cum eo, sicuti et noster progenitor Abraham; cui primo, quia porrexerat indaginem Deus per testamentariam legem, apparuit dicens: *Exi de terra tua et de cognatione tua, et de domo patris tui, et veni ad terram quam ostendero tibi*⁶⁷. At ille in nullo hæsitans, paratus fuit in vocatione. Hic autem figura erat primæ vitæ hujus institutionis, quæ nunc usque persistit in eis qui ejus sequuntur vestigia. Unde et iterum si animæ sic sustineant et ita egerint, facile easdem virtutes assumunt, eo quod parata sint corda earum repleti Spiritu Dei. Et hæc institutio prima. Huic vero secunda existit de iis qui audiunt scriptam legem testificantem eis universa supplicia quæ peccatoribus præparantur, et annuntiantem de sanctis promissionibus ad eos qui proficiunt, quibus et per testimonia inscriptæ legis sobria voluntas existit, et per hanc quæsierunt intrare in vocatione vocantis. Sic et David testificatur dicens: *Lex Domini immaculata, convertens animas*⁶⁸. Et in hoc eodem loco: *Declaratio, inquit, sermonum tuorum illuminat, et intellectum dat parvulis*⁶⁹. Sed et alia quam plurima, de quibus modo non possumus enarrare. Porro tertia institutio est, in qua duris cordibus sæpe inter vitia et in peccati operibus permanentibus, aliquoties benignus Deus infert labores ad increpandum, donec sentiant per ærumnam, et poenitentes ex toto, accipientes et ipsi virtutes, quem-

B admodum et illi de quibus prædixi. Hæ igitur sunt introductiones tres in animabus quæ ad poenitudinem veniunt, donec adipiscantur gratiam et vocationem Filii Dei.

II. Sed puto quod eos prius vocet Spiritus, qui ingrediuntur ex toto corde certamen, et ordinant semetipsos ad sustinendum in omni luctatione adversarii, donec devincant eum. Præstat vero eis et lenitate in omnibus juvans eos Spiritus, ut inculcentur in illis opera poenitentia; ponit eis terminos per modum quemdam poenitudinis in corpore et anima eorum, usquequo doceat eos etiam conversionis modum ad conditorem proprium. Deum: necnon et præbet eis violentiæ compulsionem in anima discurrentem et corpore, ut utraque sanctificari queant, ut eodem modo hereditatem utraque sumant: corpus quidem in jejuniis crebris et vigiliis; anima vero in spiritu atque solertia, ministeriis quoque quæ facit in corpore. Conandum hoc in omni fructificatione carnali.

III. Spiritus quoque poenitentia; deductor efficitur in istis, et tentat eum in his; ne qua sit inimicitia ad convertendum forte retrorsum. Tum vero ille deductor Spiritus incipit adaperire animæ oculos ad poenitentiam exhibendam, et ut sanctificetur etiam sensus, distractionem intermediam præbet, incipiens doceri a Spiritu sanctificare corporis et animæ poenitentiam sensu edocto per Spiritum deductorem nos ad illud animæ corporisque agendum, qui sanctificans omnia ac distractionem præbens ut et carnis misceatur fructus ad universa corporis naturalia, ex quibus transgressio fuit; et adducit unumquodque corporum naturalium ad priorem conditionem, non habens aliquid alienum aut hostile spiritus. Corpus siquidem redigitur sub potestatem sensus doctum a spiritu secundum eloquium Pauli: *Oculco corpus meum, et in servitutem re-*

⁶⁶ Gen. xii, 1. ⁶⁷ Psal. xviii, 8. ⁶⁸ Psal. cxviii, 150.

digo⁹⁹. Quoniam vero sensus antea semetipsum A
sanctificat in escis et potationibus a sopore, semel
ac simpliciter in cunctis motibus suis, quique et
naturalem copulam segregaverat sanctificationi pro-
priae.

IV. Reor autem (14) tres corporis motus existi-
stere. In ipso enim est naturale corporis concre-
tum illi; quod tamen non operatur aut efficit ali-
quid sine animæ voluntate, nisi quod iudicat in
corpore solum. Nam et alius motus existit ex pa-
stu corporis multorum ciborum ac potuum, ex qui-
bus adinflatio sanguinis orta, per escas oppugnat
totius animæ corpus epularum sumptione permo-
tum. Ob hoc et Apostolus ait: *Nolite inebriari vino,*
*in quo est luxuria*⁹⁹. Deinde Domino nuntiante di-
scipulis suis in Evangelio, dicitur: *Videte ne quan-* B
*do graventur corda vestra in esca et potu*⁹⁹, sive
delictis. Inquirentibus præsertim mensuram sancti-
ficationis, debitum est istud efferre: *Castigo cor-*
*pus meum, et in servitutem redigo*⁹⁹. Tertius vero
motus est spirituum malignorum tentantium per
livorem, ac volentium flaccidiores efficere eos qui
conantur sanctificare semetipsos. Verumtamen si
in iisdem tribus modis sustineat anima semetipsam
testimoniis quibus spiritus docuerit sensum, san-
ctificabitur in utroque ab illo languore trifor-
mi. Sin vero dimiserit semetipsum sensus a testimoniis
quibus spiritus testificatur ei; tunc maligni spiritus
supersederunt congregationi corporis, et oppugnant
illo motu usque dum anima fatigetur, et incipiat
requirere unde auxilium veniat; conversaque re-
prehendat spiritus testimonia, ac sanetur. Tunc
etiam ei dat quod unica sit requies postulanda a
Deo, et quia sic fit pax ejus.

V. Hæc autem asserui ad pœnitendum in corpo-
re et anima, et qualiter oportet mundari eam; cum-
que sumpserit tale certamen, tunc nuntia spiritus
adsunt, et incipit discernere etiam ægrotudines ani-
males quæ accedunt et per proprias voluptates.
Tunc siquidem erit participatio spiritus cum sensu,
per custodiam mandatorum quæ ei tradidit; et do-
cet eum curare omnem languorem propriæ animæ,
unumquodque eorum discernens, et permistione
accepta in corpore, naturalium ac reliquorum quæ
sunt peculiariter ei extra corpus a capite usque ad
pedes, propriam voluntatem permistam habens in
illis, et oculis quidem terminum ut recte et confi-
denter conspiciatur, nihil ultra peregrinum geren-
tes. Deinde ut aures audiant in pace, nec oblecten-
tur amplius obreccationem ac contumelias spiri-
tuales audire; sed potius, ut omnium correctionem
et miserationem incessuram præ omni desiderant
possessione, quoniam in illis ægrotabat prius.
Deinde rursus ut linguam propriam doceat sancti-

tatem, quoniam huiusmodi languor insederat ei du-
dum, ut quibus ægrotabat, ex ipsis semper aliquid
loqueretur, tradens linguæ promenda organo, ni-
pote exstanti sibi. Hic ergo languor abundantius
magnificatus est illi in hoc membro quod est lin-
gua. Unde et Iacobus apostolus testificatur: *Si quis*
videatur religiosus esse, non refrenans propriam
linguam, semetipsum fallit, et huius religio vana
*est*⁹⁹. Idemque ibi ait: *Et lingua parva est, macu-*
*lans totum corpus*⁹⁹; et alia multa quæ non pos-
sumus adjicere cuncta. Quod si prævaluerint sensus
sumere ab spiritu, ipse prius sanctificabitur: et
tandem perscrutans sermones, tradet quidem pro-
priae linguæ, sed nihil habentes pravum, aut animæ
voluntarium, per quæ verbum Salomonis implebitur
dicentis: *Mei sermones dicti sunt a Deo, nec*
*est in illis aliquid pravum atque perplexum*⁹⁹. Idem
rursus in alio loco ait: *Lingua sapientium sanat*⁹⁹;
et alia quam plurima.

VI. Deinde iterum manuum motus intra me si
erant aliquando motæ, in quibus non oportebat
animæ voluptatibus; sed nunc ei spiritus unus ter-
minat sensum, ut in sanctitate, in orationibus et
misericordiis moveantur, huiusmodique opera per-
ficiant. Quin etiam in his illud eloquium complea-
tur orationum causa prolatum: *Elevatio manuum*
*mearum, sacrificium vespertinum*⁹⁹. Idem alibi Sa-
lomon: *Et quia manus fortium ditantur*⁹⁹. Sicque
postmodum ut ipsam escam ventris et potum emun-
det, etiamsi ad satietatem eis utatur; aut si ali-
quando illis animæ voluptas paululum in deside-
riis fuerit, considerans quod nonnulli in satietate
escæ vel potus dæmonibus obtemperarint, de qui-
bus Spiritus per David ait: *Superbo oculo et insa-*
*tiabili corde, cum hoc non edebam*⁹⁹. Nam et isti
si iterum Domini inquisierint sanctitatem, etiam
spiritus rursus terminat eis eadem sanctimonia,
ut moderate et sufficienter ad sustinendum corpus
utantur, et ultra non habeant in eo concupiscen-
tiam aut voluptatem. Sicque eloquium Pauli com-
plebitur dicentis: *Sive comeditis, sive bibitis, sive*
*quid aliud facitis, omnia in gloriam Dei facite*⁹⁹.
Deinde et his quæ per cogitationem coitus sub alvo
metitur, rursus sensus ab spiritu doctus, discretio-
nem tribuit motibus eorum in supradictis tribus
modis, et innititur ad sanctificationem, auxilio-
rem spiritum habens. Extinguitur etiam motus
ille per virtutem spiritus pacificantis totum cor-
pus, et perimentis totum illum motum. Hoc est ve-
rum eloquium quod a Paulo prædictum est: *Mor-*
tificantes membra vestra quæ sunt super terram;
fornicationem, immunditiam, concupiscentiam ma-
*lam*⁹⁹; et quæ deinceps. Sic denno pedes, qui licet
aliquando non erant habentes incolumem gressum,

⁹⁹ I Cor. ix, 27. ⁹⁹ Ephes. v, 18. ⁹⁹ Luc. xxi, 34. ⁹⁹ I Cor. ix, 27. ⁹⁹ Jac. i, 26. ⁹⁹ Jac. iii, 5, 6.
⁹⁹ Prov. viii, 8. ⁹⁹ Prov. xii, 18. ⁹⁹ Psal. cxi, 2. ⁹⁹ Prov. x, 4. ⁹⁹ Psal. c, 5. ⁹⁹ I Cor. x, 13. ⁹⁹ Coloss.
iii, 5.

(14) Reor autem, etc. Citatur hic locus ab auctore Græco incerto *De verbis seniorum*, libell. v, § 4, in-
terprete Pelagio S. R. E. diacono. Exstat vero lib. v *De Vitis Patrum*, p. m. 436.

nec secundum Deum ambulabant : hos iterum sensus qui sub spiritus fuerit voluntate, ad pergendum ministrare operibus optimis cogit, ut immutatum corpus fiat sub spiritus potestate. Sed æstimo quod talis habitatio jam acceperit etiam in hoc partem quamdam spiritualis corporis, quam acceptura erat in resurrectione iustorum.

VII. Hæc vero dixi propter animæ ægrotudines quæ usurpant permissionem inter naturalia corporis, cum inde anima movetur in illis, sectatrix effecta malignorum spirituum, ut operentur in membris. Sed etiam prædixi, quod habeat proprie etiam ipsa discretionem horum. Nam superbia, languor est ejusdem corporis : jactantia vero, ægrotudo est ei extra corpus : item inflatio, odium, invidia, ira atque pusillanimitas, impatientia quoque ac reliquæ minutæ horum. Quod si vero crediderit se Deo ex toto corde; tunc benignus Deus tribuit ei spiritum pœnitentiæ, et testificatur illi ut de unoquoque languore pœniteat. Propter quæ adversarii prohibent, eam tentantes usurpare sibi, nec sinunt pœnitere. Qui si sustinuerit, obediens, hortantem se spiritum ad pœnitendum; Creator quoque illius, miserationis visceribus motus supra labores ejus quibus in egestatibus corporeis, id est jejuniis plurimis, in vigiliis, in meditationibus multis, in verbo Dei, ac precibus largis, vel in abdicationibus mundanis, in humilitate, in paupertate spiritus; in quibus cunctis sustentem Deus benignus aspiciens et considerans, et patientiam ejus in tentationibus perdurantem miserans, adjuvabit eum.

EPISTOLA II.

AD ARSINOITAS.

I. Antonius omnibus dilectissimis qui sunt in Arsinoite et in parochia ejus, vel qui cum illis, in Domino salutem.

Universos vos paratos abire ad Deum, saluto in Domino, charissimi, a minore usque ad maximum, et a masculis usque ad feminas. O filii Israelitæ, secundum sensualem vestram exstantiam. Vere etenim, filioli, grandis vobis in generatione vestra promissio. Decebat quippe vos propter eum qui visitationem vestri fecit, nequaquam fatigari certantes, donec vosmetipsos offerretis sacrificium Deo in omni sanctimoniam, sine qua nemo poterit hæreditare Deum. Nam pro certo, charissimi, magnum est vobis istud, ut percontemini de cognitione sensualis exstantiæ, in qua non est masculus neque femina, sed substantia tantum immortalis existit, habens quidem principium, finem vero nequaquam : debitumque vobis erat cognoscere de eo, quomodo omnino deciderit in tantam humilitatem et confusionem eximiam, quæ pertransiens in omnibus vobis advenit.

II. Igitur quando substantia immortalis existit non consolvenda corporibus, hanc ob causam Deus

¹ Philipp. II, 6, 7. ² Isa. LIII, 5. ³ I Cor. I, 27.

(15) De salutari. Cl. Touttens dissert. III Cyrill. Quod equidem minime necessarium existimarim.

A eamdem plagam aspiciens irremediabilem effectam, et quia magnificata esset vehementer, per suam indulgentiam, visitationem eorum faciens propter propriam bonitatem, post aliquantum temporis legem posuit eis, unde et operatus est per Moysen præbendo legem. Et Moses quidem fundavit eis veritatis domum, curare volens eamdem validam plagam; sed perficere nequivit ædificium domus. Insuper autem et omnis sanctorum chorus collectus in unum, petiit Patris bonitatem de salutari (15) nostro, ut calcaret in terris pro nostra cunctorum salute, ipso ulpote exstante nostro magno et fideli pontifice ac medico vero, qui solus sanare posset hanc enormem plagam. Unde et voluntate Patris exinanivit semetipsum propria gloria, Deusque existens, formam servi assumpsit¹, tradens se propter nostra peccata. Et delicta quidem nostra humiliaverunt eum, sed *livore ejus nos omnes sanati sumus*².

III. Quamobrem, dilectissimi filioli in Domino, scire vos volo quod pro nostra stultitia elegit stulta³, et pro nostra infirmitate formam infirmitatis assumpsit: ob quam nostram pauperiem effectus est pauper, et ob nostram mortem figuram induit mortis. Ergo quia in his omnibus sustinuit propter nos, vere dico, dilectissimi in Domino, quia non debemus dare somnum oculis nostris, neque palpebris nostris dormitationem⁴, postulantes ac perurgentes Dei Patris inæstimabilem bonitatem, usquequo egrediatur nobiscum, et in hoc requiem habeamus adventus Jesu atque virtutis, ut obsequamur sanctis qui nos excolere festinant, tempore negligentiæ nostræ alacritatem animorum dantes ei, ad juvandum nos in tempore tribulationis nostræ: tunc enim seminans pariter cum metente gaudebit.

IV. Nosse etiam vos cupio, filioli, quam plurimum dolorem meum quem habeo pro vobis, aspiciens grandem illam confusionem quæ super universos advenit, et considerans multum illum laborem sanctorum omnium atque gemitum quem emittunt pro vobis semper ad Deum, cernentes laborem proprii Conditoris, omnesque malitias parvipendentes, nec non et decipulas diaboli et angelorum ejus insidiantium, juges ad perditionem nostram. Quoniam etenim portio eorum in infernum habet ire, ideo et illi volunt nostrum quoque studium una secum attrahere. Vere igitur, charissimi in Domino, sicut prudentibus loquor⁵, ut cognoscatis cunctas Opificis nostri dispensationes pro nobis factas, quæ et visitationem nostri faciunt per manifesta et occulta præconia. Nos sumus rationabiles nuncupati; sed gerimus irrationabilem sensum, dum ignoramus occultas calliditates et artes diaboli multiformes, quæ sint, qualesque noscantur. Quando enim compererint conari nos confusionem nostram cognoscere, et quod quæramus modum efficaciæ illorum, operantes in nobis; et non tantum ut non obedia-

⁴ Psal. cxxxi, 4. ⁵ I Cor. x 15.

num. 23, pag. clvi, legendum monet de Salvatore.

mus malitiis eorum aut hortamentis quæ disseminant in cordibus nostris, sed et ne quam plurimi nostrorum proficantur studia eorum : ipsi quoque cognoscentes indulgentiam Conditoris, quod mors his fiat in terris, illis vero sit præparatum hæreditare gehennam propter negligentiam suam...

V. Scire autem vos volo, filioli, quod non desino obsecrans pro vobis Deum nocte ac die, ut ipse aperiat oculos cordis vestri ad providendum crebrius occultam malignitatem illorum, quam per singula super nos effundit in isto nunc tempore. Quæso etiam ut concedat vobis scientiæ cor, ac discretionis spiritum præstet, ut possitis offerre proprium cor, hostiam sanctam in conspectu Patris in multa sanctitate, et sine querela. Vere enim, filioli, invident nobis per omnem horam in suo maligno consilio et persecutione quam plurima et malitia sua, necnon et spiritibus erroris sive cogitationibus blasphemis, infidelitatibus nostris quoque quæ seminantur ab ipsis in cordibus, ac doloribus multis, quæ irrogant nobis per omnem horam; animi etiam defectionibus, in quibus per singula labefacere animum non desistunt; in universis quoque iracundiis suis et obrectationibus, quas docent nos habere, et adversus alterutrum; et ut justificemus nosmetipsos in illis quæ facimus, et condemnationem quæ seminatur ab ipsis in mentibus nostris, etiam cum existamus singulares; cumque faciunt nos proximum judicare, nec tamen ipso exstante nobiscum: præsumptionibus siquidem quas ingerunt cordibus nostris, in superbia duri cordis exstantes, et invicem spernentes, amaritudinem habentes; omni hora vituperantes alterutrum, et non nosmetipsos; opinantes laborem nostrum ex propria constare virtute, iudices existentes manifestorum, totum intra domum nostram immutante latrone; et in iurgiis atque simultatibus adversusque alterutrum affectibus, donec sermonem proprium constare faciamus, ut pareamus in conspectu nostro justificati, animositatem nobis præbentes ac facientes studia quæ tamen impossibile est geri: intempestive enim facientes nos resolveri, ob id quod sumus ex illo, quod emolumenti est nobis? Propter quæ ridere nos faciunt tempore fletus, et flere in tempore risus: et ut semel atque simpliciter dixerim, transponunt semper e recta via in alius quam plurimis erroribus, per omnia nos ipsos sibi in famulos redegerunt, quorum tempus non est in propatulo fieri modo. Cum vero his omnibus corda nostra repleverint, et inebriati fuerimus illis; tunc indulget Deus, quandiu gerit malitia nostra; ac de reliquo visitationem nostri faciens resolutione gravissimi corporis hujus relinquentibus illud, tunc maligna opera quæ gerebamus male, revelat nobis in corpore poenæ exposito quod induti fuerimus per indulgentiam Conditoris: tunc etiam fiunt notissima nostra peiora prioribus^a. Propter quod nolite affligi obse-

crantes benignitatem Patris, ut semper possitis habere vobiscum adiutorium ejus, doceatque vos cognitionem sui, qui se bene habet.

VI. Vere etenim dico vobis, nati mei, quia vas istud in quo sumus inhabitantes, in perditionem nobis existit, et domus est plena bellis. Pro certo, filioli, dico vobis quod omnis homo illectus in voluptatibus suis, et prostratus a cogitationibus propriis, complexusque a maligno, seminavit in corde: qui congaudet eis, et recipit sensu veluti magna existentia sacramenta, in eo quod agit justificans semetipsum. Hujusmodi anima coexistit malignis spiritibus, consiliatrix in malum: corpus quoque illius, custodia est horrendorum quæ occultat in semetipso. Prævalebunt autem adversus hujusmodi, quoniam non traduxit eos coram omnibus. At nunquid et ipsi nescitis quod non hujusmodi capturas habeant, quas nos cognoscentes procul dubio fugimus? Cæterum et si quæsieris, non invenies peccatum eorum nec iniquitatem corporaliter manifestam. Corpus enim est animæ recipiens malignitatem eorum: quam cum susceperit, tunc si velit, in propatulo punit per corpus istud in quo sumus inhabitantes. Nunc itaque, filioli, non demus ei locum ullum, alioquin nobismet Dei excitabimus iram, et illi permiscuntur in domibus nostris iridentes nos; quoniam hoc noverunt quod perditionis est nostræ, quæ tamen et ipsa de proximo consistit, sicuti et vita de prope. Quis enim unquam Deum aspexit ut videns congauderet ei de re tanta apud semetipsum, ne forte aufugeret eum, sed ut adjudicaret etiam velut habitanti in hoc pondere tanto? aut quis aliquando aspexit diabolus oppugnantem nos, et prohibentem beneficia adipisci, adversantem nobis et stantem in loco corporali secreto, ut prævidens fingeret ab ipso? Sed illi quidem habitant in occulto, nos autem propalamus eos per studia meliora.

VII. Quoniam igitur ex uno Creatore sunt omnes secundum sensualem exstantiam eorum, in fugiendo vero eos a Deo, et multa diversitas est in illis effecta ob diversas operationes ipsorum, idcirco autem omnia hæc nomina adjecta sunt istis, propter uniuscujusque eorum operationem: ideo et nunc quidam ipsorum vocantur archangeli, alii sedes, et dominationes, et potestates, et cherubim. Hæc autem eis nomina sunt addita, pro eo quod Conditoris proprii custodierunt voluntatem. Item ob crimen aliorum motuum, necessarium fuit nominari etiam istos, propter malignas adinventiones ipsorum, diabolus et Satanam. Porro alii nuncupati sunt demones spiritusque maligni, etiam mundi, status erroris, principes quoque sæculi hujus, aliæque complures in eis adversitates existunt. Rursum vero et qui obviaverunt illis in gravissimo corpore isto in quo et sumus inhabitantes, et ipsi etiam nuncupati sunt quidam patriarchæ, alii vero prophætæ et reges ac sacerdotes, nonnulli iudices et apostoli, atque alii multi electi effe-

^a Luc. xi, 26.

eti propter egregium motum suum. Universa autem A et tenebrosa domo. Quam enim ob causam dissere-
hæc nomina adscita sunt eis, sive masculi, sive fe-
minæ, ob diversitates operationis eorum, et juxta
principatum ipsorum, quia ex uno sunt omnes. Pro-
pterea ergo quicumque in proximum peccaverit,
in semetipsum delinquit; et qui male fecerit pro-
ximo, semetipsum efficit malum. Idem qui bene
fecerit proximo, sibi met hoc facit; sin vero quis
erit qui aliquando peccare potuerit in Deum, vel
quis est qui eum unquam rescire queat? Quis vero
erat qui ei ministraverit aliquando, aut quis bene-
dicat eum unquam, ut opus habeat benedictione
ejus? Quis enim potuit honorare illum, ut ipse ho-
norandus existit? vel quis est qui valeat exaltare
eum sicut excelsus habetur? Quamobrem dum su-
mus vestiti gravissimo corpore isto, alieno invita-
mento suscitemus Deum in nobis, ut hoc agentes
commendemus illam circa nos bonorum viscerum
essentiam. Non autem sinus nosmetipsos amantes,
sin minus, illorum inconstantis portionis crimus.
Nami qui cognoverit semetipsum, universos cogno-
vit. Ideo et scriptum est: *Qui vocavit ex nihilo, ut
essent cuncta*⁹. Hoc autem dicentes, significant de
sensuali natura, quæ occulta est in hoc corruptibili
corpore, exstante in principio, increpanda ab eo.
Ant qui potuerit diligere semetipsum, nihilominus
dirigit omnes.

VIII. Charissimi filii mei, quæso vos ut non la-
boretis, neque fatigemini invicem diligentes; sed
tollite corpus quo estis induti, et facite illud altare,
ponentes desuper omnem deliberationem vestram,
omnemque malignum instructum relinquit in cons-
pectu Domini. Extollite manus cordis vestri ad
eum¹⁰; id est sensus agendorum: et precamini
Deum ut donet vobis illum invisibilem et magnum
ignem, qui descendens cœlitus comedat altare¹¹ et
omnia quæ in eo; universique sacerdotes Baalim,
qui quidem existunt operationes adversæ, timeant
fugientes a facie vestra, quemadmodum Eliæ pro-
phetæ. Tunc demum videbitis vestigium hominis in
mari adducens specialem imbrem, quod est Para-
cleti Spiritus consolatio. Dilectissimi mei nati in
Domino, filii Israelitæ sanctissimi, non opus est
beatificari corporum nostrorum vocabula transitu-
ra; nec enim ignoratis charitatem quam habeo in
vobis, quia non est charitas corporalis, sed spiritualis
et amans Deum. Dilecti, in hoc et repleor quod
beatitudo vobis facta sit in tempore isto. Sermo
igitur vobis existat iudex, ac non æstimetis per-
fectum vestrum institutum. Quod est ergo obse-
quium Dei, nostram in tantum operationem exsi-
stere? Sed est virtus quædam cooperans vobis. Cer-
tantes itaque vos ipsos *offerre hostiam Deo*¹², con-
tinne præbete cooperanti vobis virtuti et requiem
Christi Jesu, quoniam unita est universo sanctorum
choro, sed et mihi deterrimo habitanti in hac lutea

et tenebrosa domo. Quam enim ob causam dissere-
rem vobis, nisi ut requiem exhiberem? Unde et
obsecro, ut quia omnes creati sumus unius substan-
tiæ invisibilis et initium habentis sine fine, unice
diligamus alterutrum; quotquot enim cognoverint
semetipsos, cognoscent quod unius substantiæ im-
mortalis existant.

IX. Scire quoque vos volo, quod Jesus Christus
Dominus noster ipse Patris verus est sensus, in quo
omnis plenitudo totius naturæ rationalis effecta
est, eorum maxime qui sunt imagini ejus confor-
mes effecti, caput totius creaturæ et corpus Eccle-
siæ. Nam et Idcirco nos omnes *membra sumus in
alterutrum et corpus Christi*¹³: *Nec potest dicere
caput pedibus: Non vobis habeo opus; sed si patitur
B unum membrum, totum corpus movetur cum eo et
patitur*¹⁴. Alienatorum vero membrorum corporis
quæ proprio non sunt capiti sociata, sed fœditali
dedita, propter proprias libidinum passiones; irre-
mediabilis eorum effecta est plaga, quia oblivionem
acceperunt principii atque finis. In quo et creatu-
rarum genitor, visceribus motus pro plaga nostra
quæ sanari non poterat nisi per solam ipsius boni-
tatem, misit Unigenitum nobis, ut per servitutem
nostram, servitutis assumeret formam, traderetque
se pro peccatis nostris. Et peccata quidem nostra
humiliaverunt eum, sed *licore ejus nos omnes sanati
sumus*¹⁵. Hic congregavit nos ex omnibus regioni-
bus, usquequo resurrectionem cordium nostrorum
de terra faceret, docens cunctos nos unius esse
substantiæ et membra alterutrum. Propterea debe-
mus diligere vehementer, quia quicumque dilexerit
proximum, diligit animam propriam.

X. Et hic sermo manifestus sit vobis, charissimi
nati in Domino, filii Israelitæ sancti, qui parastis
vosmetipsos ad Deum ire, offerre vosmetipsos
hostiam Deo in omni sanctitate, quoniam nec potest
hæreditatem capere quispiam sine sanctitate. Aut
nunquid ignoratis, dilectissimi, quod adversarii vir-
tutis veritati semper insidiantur? Et idcirco, cha-
rissimi, observate ne detis oculis somnum, aut dor-
mitionem palpebris¹⁶, proclamantes ad proprium
Conditorum die ac nocte, si forte regrediatur vobis
adjutorium ab Excelso, quo protegente, sint corda
vestra et cogitationes in Christo. Nam vere, o fi-
lii, in domo sumus latronis inhabitantes, et in
vinculis mortis exstamus vincti. Pro certo etiam
dico vobis, quod nostra negligentia et humiliatio,
extranea commotio, non nobis solis est detrimento,
sed angelis labor existit, et omnibus sanctis in
Christo Jesu, quia nondum usque requieverunt
propter nos. Vere, nati mei, hæc nostra humiliatio,
illis omnibus tristitia est, sicut iterum salus et glo-
riatio nostra, lætificationem eis ac requiem omni-
bus præbet, ut autem cognoscatis quia benignitas
Patris non cessat, a quo motio facta est, beneficiis

⁹ Sup. i, 14.¹⁰ Psal. cxxxiii, 2.¹¹ Ill Reg. xviii, 38 seqq.¹² Rom. xii, 1.¹³ I Cor. xii, 27.¹⁴ Ibid. 21, 26.¹⁵ Isa. lxi, 5.¹⁶ Psal. cxxxi, 4.

fulciens semper usque in hodiernum, ut obnoxios faceret nos propriæ mortis, quoniam in nostrâ sumus potestate creati : unde et illi postulant pro nobis semper, sicut scriptum est : *Immittet se angelus Domini in circuitu timentium eum, et liberabit eos* ¹⁷.

XI. Ergo, filioli, scire vos volo, ex quo factus mundus usque nunc, universa quæcunque extra virtutem fuerunt, completa malitia ipsorum, et ipsi cognoscunt se inter filios esse diaboli reputatos, propterea quod conantur unicuique nostrumingere propriam voluntatem. Nam pro certo est, quod cum se noverit diabolus per superbiam et inanem gloriam cœlitus fuisse dejectum ; ideo et ille^o eos qui pervenerint in magnam mensuram, aggreditur, in primis artifices existentes per superbiam et inanem gloriam, ut sint adversum se alterutrum, scientes quod per ista segregant nos a Deo. Et quia noverunt quod qui dilexerint proximum, diligant Deum, ideo et illi cum sint virtutis inimici, proprium seminant fomitem simulationum in corde nostro, ut possideamus inimicitiam magnam adversus alterutrum, ne vel de longe proximo colloquamur. In totum vere, filioli, volo vos etiam istud cognoscere, esse quamplurimos qui sustinuerint maximum certamen in conversatione sanctissima ; sed indiscretio interfecit eos. Vere, filioli, quia non est tantum mirandum si negligatis vosmetipsos, quantum si non discernentes proprium opus incidatis in mensuram diaboli, arbitantes quod jam vicini Dei sitis effecti ; et expectantes fortem lucem, tenebris occupemini. Quid enim omnino fuerat opus, ut præcingens se Jesus linteo ac ponens pelvim, inferiorum se lavaret pedes ¹⁸ ? Sed exemplum istud effecit, significans de conversuris ad proprium illud supernumque principium : initium quippe motus superbia existit, quæ facta est in primis. Et ne si rursus post multa confoderis in corde tuo, et in tota anima tua, et in toto spiritu tuo, in tota etiam anima et corpore toto : non poteris hæreditatem capere regni Dei.

XII. Vere, filioli mei in Domino, quæso Creatorem meum die ac nocte, a quo et habeo spiritum commendatum, ut aperiat oculos cordis vestri ad cognoscendam dilectionem nostram a vobis, quam habeo erga vos, et ut pateant auditus animæ vestræ ad conspiciendam confusionem propriam. Quisquis etenim cognoverit dedecus suum, hic demum requireret et electam gloriam suam. Et quicumque cognoverit propriam mortem, iste iterum cognoscet etiam suam æternam vitam. *Quasi prudentibus loquor* ¹⁹, vere filioli, quia timeo ne forte famines nos comprehendat in via, et in loco quo poteramus divites fieri si velimus. Volebam ante videre vos ad faciem in corpore, sed jam expecto tempus quod est prope, in quo possumus ex ipso nos con-

A tuitu alterutrum pervidere ; cum aufugerit dolor, tristitia ac gemitus ²⁰, cumque super caput exsultatio extiterit universorum. Erant et alia multa quæ velim dicere ; sed si dederò occasionem sapienti sapientior erit ²¹. Saluto omnes desideratissimos meos et natos in Domino, per nomen.

EPISTOLA III.

I. *Scitis gratiam Domini nostri Jesu Christi, quod propter nos pauper factus est cum dives esset, ut nos paupertate illius ditaremur* ²² ; servitus autem illius liberavit nos, et infirmitas ejus constituit validos. Stultitia illius nos sapientes effecit, si tamen iterum, per mortem propriam, resurrectionem faciat nostram, ut in hac possumus vocem magnam elevare dicentes : *Tametsi novimus secundum carnem, sed creatura est in Christo nova* ²³. Vere, charissimi in Domino, dico vobis quod juxta minutias verbi libertatis in qua cuncti liberi sumus effecti, alia habeo multa quæ dicam vobis ; sed non est horum tempus dicendi modo. Saluto interim vos omnes, charissimi mei nati in Domino, filii Israelitæ sancti, secundum vestram sensualem exstantiam. Vere, inquam, decebat vobis quasi propinquantibus proprio Conditori, ad inquirendam salutem animarum vestrarum per testamentariam legem, licet propter multitudinem malitiæ et malignitatis distinctionem ac libidinum voluptates refrixerit testamentaria illa lex, animæque vestræ sensus officio obierint ; et ideo nequaquam potueritis animadvertere sensualem et gloriosam essentiam propter mortem qua corruerunt. Ideoque scriptum est in Scriptura divina, quod *sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur* ²⁴. Ergo ipse est vita totius rationabilis naturæ, creatæ in ipso secundum effigiem imaginis ejus. Ipse etiam existit sensus verus Patris. Sed imago quidem Genitoris inversabilis est, quæ assumpta est. Præter illam tamen vobis accidit malitia, in qua et universi mortui sumus ; extra naturam siquidem est substantiæ sensualis in Deo. Ergo omnibus, inquit, extra naturam est ; acquisivimus domum tenebrosam ac præliis plenam. Et in hoc testificamur vobis, quod totius vigoris scientia deficit a nobis. Ob quam etiam causam aspiciens genitor noster Deus infirmitatem nostram, quod impossibiles simus effecti gestare veritatem ; ex quo hujus rei gratia bonitate propria venit visitationem facere creaturarum suarum per ministerium sanctorum.

II. Obsecro vos universos in Domino, charissimi, ut intelligatis quæ scribo vobis. Quia non dilectionem corporalem habeo in vos, sed charitatem spiritus culturæ Dei. Præparate vosmetipsos ad Conditorum vestrum ire. *Scindite corda vestra, et non vestimenta vestra* ²⁵. Et sciote quid possumus restituere Domino pro cunctis donationibus quæ dedit nobis, quique et usque et hic in ista habitatione

¹⁷ Psal. xxxviii, 8. ¹⁸ Joan. xiii, 4, 5. ¹⁹ I Cor. x, 15. ²⁰ Apoc. xxi, 4. ²¹ Prov. ix, 9. ²² II Cor. vii, 9. ²³ II Cor. v, 16, 17. ²⁴ I Cor. xv, 22. ²⁵ Joel ii, 15.

memoriam nostri facit, propter immensam bonitatem suam et infinitam dilectionem non faciens nobis secundum peccata nostra : qui et solem usque fecit ministrare nobis in tenebrosa domo, lunam quoque ac sidera cuncta iubens deservire vanitati periturae, propter corporum constabillationem, aliasque virtutes multas nobis ministrare praefecit, quas neque vidimus corporis oculo. Quid ergo dicemus quasi in aliquo boni fraudemur ab eo quod ipse non fecerit nobis? Nunquid patriarchae non passi sunt pro nobis, aut sacerdotes non docuerunt nos? Nunquid prophetae pro nobis mortui non sunt, aut apostoli persecutionem non sustinuerunt pro nobis? Nunquid Filius Dei dilectus non pro nobis omnibus mortuus est? Ob quæ universa debemus et ipsi properare ad pergendum in omni sanctitate ad proprium Conditorem : qui cernens creaturam non posse curare plagam quæ facta fuerit Judæis, propriis videlicet membris, Pater ipse creaturarum, sciens infirmitatem sensus eorum, est motus visceribus circa eos, et secundum multam dilectionem suam non pepercit unigenito Filio suo, sed ob nostram omnium salutem tradidit eum propter nostra peccata²⁶. Et iniquitates quidem nostræ humiliaverunt eum, livore autem ejus nos omnes sanati sumus²⁷. Hic congregavit nos ex omnibus regionibus verbo virtutis suæ, donec illam sensus nostri resurrectionem efficeret, docens nos alterutrum existere membra.

III. Docet ideoque universis nobis properantibus ad proprium Conditorem, exercere habitudines nostras ac sensus officia ad agnoscendam dignitatem, boni malique discrimen, ut sciatis omnes illas Jesu dispensationes quas ille proprio dedit affectu, similis nobis factus per omnia excepto peccato²⁸. Propter multam vero malitiam nostram distractionemque malitiæ ac gravedinem inconstantiae nostræ, factus est adventus ejus, quibusdam quidem stultitia, aliis vero scandalum²⁹; alteri parti emolumentum; itemque aliis sapientia et virtus; porro aliis resurrectio et vita. Hoc quoque manifestum sit vobis, quod adventus illius factus sit omni mundo iudicium. Ecce enim, ait, veniunt dies, dicit Dominus; et omnes scient me a minimo usque ad maximum eorum, et auditum faciam usque ad extremum terræ³⁰; ut omne os obstruatur, et subditus fiat omnis mundus Deo³¹: Quia cum cognovissent Deum, non ut creatorem proprium glorificaverunt³²; et id propter recordiam suam, per quam nec potuerunt capere sapientiam ejus. Sed unusquisque nostrum vendidit semetipsum propriis voluptatibus in mala, et ipsis servus dictus est. Ob quæ ipse Jesus exinanivit semetipsum a gloria, formam servi accipiens³³, ut illius servitus nos liberaret. Stulti fuimus, et in stultitia nostra facinus gessimus. Assumpsit ille ha-

bitus stultitiæ, ut nos faceret sapientes. Inopes eramus, et in paupertate nostra omnis defecerat vigor a nobis. Item ille ob hæc assumpsit inopiæ formam, ut paupertate sua nos in omni sapientia et intellectu ditaret. Non solum autem hæc, sed insuper et infirmitatis nostræ figuram assumpsit, ut propria infirmitate nos robustos efficeret, *obediens factus Patri in omnibus usque ad mortem, mortem autem crucis*³⁴: ut in sua morte et humilitate illam cunctorum resurrectionem efficeret, eumque destrueret qui mortis habebat imperium, hoc est diabolus. Igitur si pro certo liberabimus nosmetipsos in ejus adventum, profecto inveniemur discipuli Jesu, et divinæ hereditatis instituamur hæredes.

IV. Charissimi in Domino, turbor vehementer et moveor in spiritu meo, quod nominibus amicti sumus, et sanctorum schemata bajulamur in conspectu infidelium gloriantes. Sed metuo ne illud Pauli oraculum impleatur in nobis, quo ait: *Haebentes formam pietatis, virtutem autem ejus negantes*³⁵. De charitate vero quam habeo in vos, oro pro vobis ad Deum, ut consideretis vitam vestram, et hereditate capiat is ea quæ non videntur; nam verum est, filiioli, quod etiam si demus nos ipsos ex tota virtute inquirere Deum, nec sic quidem condigna gratia erit. Id enim inquirimus quod nostrum existit, et quod naturale est substantiæ nostræ. Vere etiam, charissimi in Domino, qui in omni sanctitate parastis vosmetipsos offerre hostiam Deo; quia nihil de his quæ expediebant celabimus vobis, sed perspicua facientes testificabimur ea quæ adversarii virtutis subripiunt veritati. Hoc quoque cognoscite, scientes quod hic, *qui secundum carnem est, semper insectatur eum qui secundum spiritum*³⁶; et, quod omnis quis voluerit pie vivere in Christo, persecutionem patitur³⁷. Propter quod Jesus cognoscens tribulationes omnes ac tentamenta, veniens in mundo ad apostolos, et sciens quod per patientiam suam resolveret universam inimici virtutem, id est idololatriam, consolabatur dicens: *Vos tribulationem habetis in mundo; sed constantes estote, quia ego vici mundum*³⁸. Docebatque eos dicens: Nolite timere mundum, quia omnes afflictiones mundi condignæ non sunt ad eam quæ expectatur gloria³⁹. Nam si eos qui ante vos fuerunt, prophetas insecti sunt, et vos persequentur; et si me oderunt, et vos oderint⁴⁰. Sed confidentes estote, quia vestra sapientia solvetis omnem inimici virtutem. De minutia vero verbi libertatis in qua liberati sumus, habeo alia multa dicere vobis: sed si dederò occasionem sapienti, sapientior erit⁴¹. Opus tamen habemus consolari invicem exiguis quibusque sermonibus: quod si vere perspexerit mens, jam nequaquam egebit loquelæ corporalis mendacio.

V. Gaudeo autem in omnibus vobis, dilecti in

²⁶ Rom. viii, 32. ²⁷ Isa. liii, 5. ²⁸ Hebr. iv, 15. ²⁹ I Cor. i, 25. ³⁰ Jerem. xxxi, 34. ³¹ Rom. iii, 19. ³² Rom. i, 21. ³³ Philipp. ii, 7. ³⁴ ibid. 8. ³⁵ Rom. ii, 20; Tit. i, 16. ³⁶ Galat. iv, 29. ³⁷ II Tim. iii 12. ³⁸ Joan. xvi, 32. ³⁹ Rom. viii, 18. ⁴⁰ Joan. xv, 20. ⁴¹ Prov. ix, 9.

Domino, viri Israelitæ sancti, secundum propriam A sensualem exstantiam. Quia primum quidem decebat rationalem virum cognoscere semetipsum : deinde ut cognoscat ea quæ sunt Dei, et universas ipsius gratias quascunque semper cum eo facit; ac deinceps noverit quod omne peccatum et totum quidquid querulosum existit, extra naturam est sensualis exstantiæ; denique videns Conditor noster nos hæc extra naturam possidere arbitrio liberali, in quo hic moriebantur : horum causa visceribus pro nobis motus, propria bonitate voluit convertere nos ad illud sine fine principium; visitationem fecit creaturarum non parcens sibi metipsi ob nostram universorum salutem. Tradidit quippe se pro peccatis nostris; et iniquitates quidem nostræ humiliaverunt eum, sed *livore ejus nos omnes sanati sumus*⁴³. Verbo etiam virtutis suæ congregavit nos ex omnibus regionibus, ab extremo terræ usque ad ultimum orbis, docens quod essemus alterutrum membra. Quamobrem si pro certo paravimus nosmetipsos liberos facere in ejus adventu, scrutetur semetipsum rationalis homo, quidnam possit retribuere Deo pro cunctis donis quæ fecit in nobis. Unde et ego quoque deterrimus qui hanc descripsi epistolam, expergefactus a dormitione mortis, plurimum illud temporis quod mihi fuit super terram factum, existimo luctum et fletum, lugens quidnam possum tribuere Domino pro omnibus quæ fecit mihi. In nullo enim frustrati sumus eorum quæ non perfecit nobis in humilitate nostra. Angelos etenim suos nobis ministrare fecit, prophetasque proprios vaticinari præcepit, apostolos etiam suos nobis evangelizare jussit. Insuper vero illud omnium insigne est præceptorum, quod Unigenitum suum formam servi fecit assumere pro nobis.

VI. Obsecro itaque, charissimi in Domino, vos qui sanctorum existitis coheredes, ut excitare velitis proprias mentes in timore Dei. Sermo enim vobis iste sit manifestus, quod Joannes quidem præcursor Jesu baptizaverit in remissionem peccatorum propter nos; spiritu autem sanctificati fuerimus in Christo. Præparemus nos ipsos nunc in omni sanctitate ad purgandam sensualem mentem nostram, ut simus mundi in baptismo Jesu ad offerendum nosmetipsos hostiam Deo. Hic vero Paracletus Spiritus qui consolatur nos, convertit rursus ad principium nostrum ad recuperandas hereditates proprias, et magisteria ejusdem Spiritus consolantis, hujus rei gratia quotquot in Christo baptizati sunt, Christo induti sunt; nec est masculus aut femina; non est servus aut liber⁴⁴. Omnis etiam lingua corporum destruitur apud illos, accipientibus eis doctrinam sancti Spiritus in tempore quo sument hereditatem sanctam, et adorabunt Patrem, sicut oportet, in spiritu et veritate⁴⁵. Manifestus siquidem sit vobis sermo iste, nec expectare velitis judicium futurum in illa præsentia Jesu; jam etenim

A adventus illius omnibus nobis iudicium existit. Scitote etiam quod omnes in se gestantes spiritum, respiciuntur et vestientur vestimento illo, quo sumus exuti juxta sensualem nostram exstantiam. Nam et sæpe fit vox veniens semper a Deo Patre ad omnes illos qui in se ipsum gerunt, dicens eis : *Consolamini, consolamini populum meum, dicit Dominus; et sacerdotes, loquimini in corde Hierusalem*⁴⁶. Deus quippe visitationem continuo fecit creaturarum suarum, manifestans propriam bonitatem. Et vere, charissimi, secundum minutias verbi libertatis in qua liberati sumus, sunt et alia quamplurima quæ dicantur vobis : sed si dederò occasionem sapienti, sapientior erit⁴⁷. Deus autem pacis det vobis gratiam discrecionis, ut cognoscatis quæcunque scribo vobis, quod mandatum sit Domini. Custodiat vos idem totius gratiæ Deus sanctos in Domino usque ad novissimum flamen. Oro autem Deum semper pro omnium vestrum salute, in Domino dilectissimi. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

EPISTOLA IV.

I. Charissimis et honorabilibus, in Domino salutem. Vere dilectissimi in Domino, quia non in uno tempore tantum visitationem facit Deus creaturarum suarum, sed a constitutione mundi quotquot venerant ad opificem Deum per testamentariam legem, iis coadest Deus singulis in simplicitate secundum gratiam per Spiritum suum. De rationalibus autem naturis in quibus illud testamentum refriguit, et officia animorum illorum mortificata sunt, ita ut ultra non inquirant cognoscere semetipsas secundum suam priorem conditionem, aliæ irrationabiles omnino effectæ, serviant creaturæ potius quam Creatori. Idem vero Conditor, propria bonitate nostri visitationem effecit per testamentariam legem, quoniam substantia immortalis existit. Quotquot igitur digni habiti sunt gratia, et concreverunt per suam cardinalem legem, et edocti sunt per Spiritum sanctum sapientes filiorum adoptionis spiritum, hi etiam prævaluerunt adorare Conditorum proprium sicut oportet. De quibus Paulus ait, quia non perceperunt repromissiones propter nos⁴⁸.

II. In sua vero impartibili dilectione volens ipse D cunctorum Deus visitationem facere refrigerationis nostræ ac dispensationis, excitavit Mozen doctorem legis, qui daret nobis legem in littera. Et fundavit ipse nobis veritatis domum, quæ est Ecclesia catholica quam creavit, volens convertere Deus ad primum initium. Et quia Moses quidem ædificavit ut præcedens, ideo non timebimus asserere eundem latorem legis unum esse ex præcursoribus : et quia Spiritus qui fuerit cum Mose, idem sit operatus et in choro sanctorum, omnesque petierunt de Unigenito Dei. Item Joannes unus de præcursoribus exstat; et ideo *lex atque prophetæ usque ad Joannem*⁴⁹; *regnum cælorum vim patitur, et violenti*

⁴³ Isa. LIII, 5. ⁴⁴ Galat. III, 27. ⁴⁵ Joan. IV, 23. ⁴⁶ Luc. XVI, 16.

⁴⁷ Isa. XL, 1, 2. ⁴⁸ Prov. IX, 9. ⁴⁹ Hebr. XI, 13.

diripiunt illud⁴⁹. Prævidentes autem ii qui spiritu A
ferebantur, quod nulla creatura possit curare illam
grandissimam plagam, nisi sola beatitudo Dei qui
est Unigenitus ejus, quemque et destinavit ad salu-
tem totius orbis, qui et est medicus magnus potens
curare ingentem plagam sua bonitate: Pater crea-
turarum non pepercit Unigenito propter nos, eum
pro nostra universorum salute tradens pro peccatis
nostris et pro iniquitatibus⁵⁰. Et ipse quidem se-
metipsum humiliavit, sed *illius livore* nos omnes
*sanati sumus*⁵¹; verboque virtutis suæ congregavit
nos ex omnibus regionibus ab extremo terræ usque
ad ultimum orbis, faciens resurrectionem cordium
nostrorum a terra, docuitque nos alterutrum exsi-
stere membra.

III. Obsecro ergo vos, charissimi in Domino, ut
intelligatis scripta, quia Dei mandata sunt. Magnum
quippe nobis est hoc, ut advertamus mentem ad
formam quam assumpsit Jesus propter nos, eo quod
per omnia nobis similis fuerit excepto peccato⁵².
Decet etiam ut et nos ipsi liberemus ipsos nos in
ejus adventum, et illius stultitia nos sapientes effi-
ciat, paupertas ipsius ditet, et infirmitas robustos
ostendat, et ut ipse omnium resurrectio fiat, de-
struens eum qui mortis habet imperium. Tunc enim
cessabimus opus habere secundum carnem in Jesu
adventu. Namque Jesus cooperatur nobis in bono
servitio, usquequo destruamus malitiam omnem.
Tunc quoque dicet nobis Jesus: *Jam non vocabo*
*vos servos, at fratres*⁵³. Quando igitur sic eos voca-
vit Deus ut acciperent spiritum filiorum adoptionis,
tunc et Spiritus sanctus docuit eos adorare Patrem
sicut oportebat. Unde et mihi quoque deterrimo,
juncto Jesu, tempus istud in quo advenimus, factum
est lætificatio et luctus, et fletus. Quoniam et multi
de genere nostro induerunt indumenta pietatis, vir-
tutem vero negaverunt. Quamobrem et ego in his
quidem lætificor qui præparaverunt semetipsos
liberare in adventu Jesu; in illis vero lugeo, qui
interpellant nomen Jesu, et faciunt voluntates cor-
dis et carnis. Necnon et eos desleo, qui intuentes
longitudinem temporis, pusillanimes effecti sunt,
et spoliaverunt se pietatis amictu, facti sicut bestię.

IV. Agnoscat vero hujusmodi dicentes: *Quia*
jam non vocabo vos servos, sed et amicos et fratres;
quia quæcunque nota fecit mihi Pater, manifestavi
*vobis*⁵⁴. Confitentes igitur mente quod agnoverunt
semetipsos secundum sensualem suam substantiam,
dederunt vocem dicentes: *Quia etsi cognovimus te*
aliquando secundum carnem, sed nunc jam non no-
*vimus*⁵⁵. Quique accipientes filiorum adoptionis
spiritum, exclamaverunt dicentes: *Non enim acce-*
pimus spiritum servitutis iterum in timore, sed acce-
pimus spiritum adoptionis in quo clamamus: Abba,
*Pater*⁵⁶. Nunc ergo, Deus, cognovimus quæcunque
donasti nobis, et scimus quoniam filii sumus, et hæ-

redes erimus: *Hæredes quidam Dei, cohæredes au-*
*tem Christi*⁵⁷. Manifestus igitur sit vobis iste ser-
mo, quod nisi quis præparaverit emendationem
propriam, nec conatus fuerit ex tota virtute, quod
huic adventus Salvatoris in judicium fiet. Quibus-
dam enim est *odor mortis in mortem, quibusdam*
*autem odor vitæ in vitam*⁵⁸; propterea quod in rui-
nam et in resurrectionem multorum positus sit in
Israel, et in signum contradictionis⁵⁹. Quapropter
obsecro vos, ne negligatis salutem propriam; sed
unusquisque vestrum scindat cor, et non vestimenta,
ne forte amicti habitu injusto, paremus nobis judi-
cium. Ecce enim jam appropinquabit tempus, in
quo probentur unusquisque vestrum opera. De
minutia vero verbi, erant alia quæ scriberentur
vobis, sed scriptum est: *Da sapienti occasionem, et*
*sapientior erit*⁶⁰. Saluto vos omnes in Domino a
minimo usque ad magnum. Deus autem pacis cu-
stodiat vos universos, charissimi.

EPISTOLA V.

I. Antonius dilectissimis natis, filiis Israelitis se-
cundum sensualem ipsorum exstantiam: non enim
necesse est nominari vocabula quæ transeunt, quia
filii estis Israel. Adhuc vere nati mei, dilectio quam
habeo in vos, non est dilectio corporalis, sed est
charitas spiritus culturae Dei. Propterea autem nec
defatigor, obsecrans Deum die ac nocte pro vobis,
ut possitis cognoscere gratiam quæ concessa est
vobis. Quia non in uno tempore visitationem facit
creaturarum suarum, sed a constitutione mundi
moderatur Deus proprias creaturas, per generatio-
nes singulas expergefaciens quemque occasionibus
quibusdam et gratia. Nunc itaque, filii, nolite
negligere proclamantes ad Dominum die ac nocte,
compellantes benignitatem Patris, ut hoc donec vo-
bis adjutorium de cælo, docens vos usquequo co-
gnoscatis quid in se habeat. Nam vere, filii,
qui in propria nece consistimus, habitantes et
in latronis domo et manentes, non et mortis vin-
culis obligamur nunc. Quapropter ne dederitis
somnum oculis vestris, nec palpebris dormitatio-
nem⁶¹, offerentes vosmetipsos sacrificium Deo in
omni sanctitate, quam nemo hæreditare potest sine
sanctimonia. Vere, charissimi in Domino, mani-
festus sit vobis iste sermo, et id quod bonum est
faciatis, in quo et universos reficietis sanctos, ala-
critatem animorum præbentes, obsequium angelo-
rum, et lætificationem Jesu, quoniam necdum re-
quiem habuerunt propter nos usque ad hanc horam,
sed et mihi deterrimo, habitanti in hac lutea domo,
eamdem lætitiā in spiritu meo. Vere etenim, fi-
lioli, quia nostra incommoditas et inutilitas dolo-
rem eis omnibus præbet, utuntur lacrymis atque
gemitibus pro nobis in conspectu Conditoris; et ob
hoc cunctorum etiam Deus irascitur super opera
nostra maligna propter gemitum sanctorum: sicuti

⁴⁹ Matth. xi, 12. ⁵⁰ Rom. viii, 32. ⁵¹ Isa. liii, 5. ⁵² Hebr. iv, 15. ⁵³ Joan. xv, 15. ⁵⁴ ibid. ⁵⁵ II Cor. v, 16. ⁵⁶ Rom. viii, 15. ⁵⁷ ibid. 17. ⁵⁸ II Cor. ii, 16. ⁵⁹ Luc. ii, 34. ⁶⁰ Prov. ix, 9. ⁶¹ Psal. cxxxi, 4.

iterum profectus et emendatio nostrorum animorum, alacritatem præbet choro sanctorum. Et utuntur prece multa atque lætitia in exultatione coram Creatore nostro. Ipse quoque cunctorum opifex lætatur in operibus nostris, et propter testimonium sanctorum donat nobis charismata immensa.

II. Igitur ut cognoscatis quod Deus diligat semper propriam creaturam, eo quod sit immortalis exstantiæ, non est resolvenda corporibus, aspiciens sensualem naturam ipse quod mortua omnino perrexisset in abyssum, et illud testamentarium refrigerasset, tum idem Deus propria bonitate eandem visitat ex morte, per Moysen ædificare volens, et magnam curare plagam, gestiens convertere eam ad pristinam concordiam, sed potens discessit ab eis. Adhuc insuper et omnis prophetarum chorus ædificaverunt supra fundamentum Moysi, sed nec isti valuerunt mederi ingentem plagam membrorum suorum; cernentesque quod cessasset virtus eorum, iterato adhuc universus sanctorum chorus collectus in unum, orationes refert in conspectu proprii Conditoris, dicens: *Nunquid resina non est in Galaad, aut medicus inibi? Quare ergo non ascendit sanitas filiarum populi mei*⁶²? Domine, curavimus Babylonem, et non est sanata: nunc fugiemus ab ea⁶³: petentibus cunctis benignitatem Patris de Unigenito, quod nisi ipse in terris curaret, nulla creatura curare possit ingentem plagam. Hujus rei causa, bonitate propria vocem dedit dicens: *Fili hominis, facio tibi vasa captivitatis*⁶⁴. Voluntas itaque Patris Unigenito non pepercit pro nostra omnium salute, sed tradidit eum pro peccatis nostris⁶⁵. Et iniquitates quidem nostræ humiliaverunt eum, sed *livore ejus nos omnes sanati sumus*⁶⁶: congregans ipse nos ex omnibus regionibus a summo terræ usque ad extremum orbis, faciens resurrectionem sensuum nostrorum de terra, et docens quod alterutrum membrum sumus.

III. Attendite ergo, filiioli, ne forte illud oraculum Pauli impleatur in vobis: *Habentes quidem formam pietatis, virtutem autem ejus negantes*⁶⁷. Quamobrem unusquisque nostrum scindat proprium cor, deflens in conspectu ejus, et dicens: *Quid retribuam Domino pro omnibus bonis quæ retribuit mihi*⁶⁸? Formido iterum, filiioli, ne forte illud eloquium impleatur in vobis: *Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem*⁶⁹? Vere, filiioli, quia sicut prudentibus loquor⁷⁰, ut intelligatis quæ dico vobis: quod nisi unusquisque vestrum exuerit omnem pulverem naturæ hujusmodi materiæ, et abrenuntiaverit ei et omni operationi ejus ex toto corde, expanderitque manus cordis sursum ad universum Patrem, et ipse visceribus moveatur circa laborem ejus, et donet ei invisibilem ignem qui comburat omnem immunditiam ab eo, ac principalem ipsum expurgans; tunc Spiritum suum sanctum faciat habitare nobiscum, et sic possimus ha-

bitare apud Patrem sicut oportet; nam quando fatiscimus naturali materiæ, velut inimici existimus angelorum Dei atque sanctorum ejus.

IV. Nunc ergo obsecro vos, dilectissimi, in nomine Domini nostri Jesu Christi, uti ne velitis negligere propriam vitam, nec confundat exiguitas temporis illud sine fine tempus, ne pellicula carnis corruptibilis obfuscet regnum ineffabilis lucis, neque condemnationis locus exitialis in angelis exterminet sedes. Vere, filiioli, quia anima mea phantasma patitur, et spiritus meus in pavore consistit, quod universi nos velut gurgite immersi sumus, et velut ebrii musto consistimus, cum unusquisque nostrum propria distrahitur voluntate. Hujus enim dominio subjugamur, nolentes attollere oculos nostros ad cæli gloriam inquirendam, et illam sanctorum omnium operationem illustrem, ipsorum vestigiis inhærentes. Ut ergo sciatis quod cæli sancti angeli sive sedes, sive dominationes, sive cherubim, sive seraphim, sive sol, sive luna, sive astra, sive patriarchæ, sive prophætæ, sive apostoli, sive diabolus, sive Satanas, sive spiritus maligni, sive principes aeris hujus, et (ne plura dixerim) sive masculus, sive femina, secundum principium creaturæ suæ ex uno sunt omnes, excepta sola perfecta ac beata Trinitate Patris et Filii et Spiritus sancti. Propter bonum vero quorundam motum, opus fuit, ut Deus horum nomina vocitaret, et secundum studia ipsorum, his qui amplius profecerunt, attribuit super-excellentem gloriam dignitatis.

EPISTOLA VI.

I. Debet rationabilis homo paratus esse, ut liberet semetipsum in adventu Filii Dei, cognoscens se esse secundum sensualem suam exstantiam. Quia quicumque cognoverit semetipsum, cognoscet dispensationem proprii Conditoris, vel quæcunque facit in propriis creaturis. Dilectissimi nobis in Domino, membra nostra et cohæredes sanctorum, obsecro vos in nomine Jesu Christi facere, ut præstet ipse vobis omnibus discretionis spiritum ad discendum et sciendum dilectionem quam habeo in vobis, quia non est corporalis dilectio, sed est spiritualis charitas divinæ culturæ. De nominibus vero corporum nostrorum non opus est nominari ea; pertrans-eunt enim. Cognoscat autem homo id quod verum est nomen. Propter quod et Jacob luctante per totam noctem cum angelo, nomen illi erat Jacob. Mane autem facto vocavit nomen ipsius Israel⁷¹: quod est, *mens videns Deum*. Puto etenim non ignorare vos, quod adversarii virtutis obsideant veritatem. Unde nec uno tantum tempore Deus visitat proprias creaturas, sed ab exordio mundi. Nonnulli etenim paraverunt se venire ad proprium Conditoem per testamentariam ipsius legem, edocti ab illo adorare opificem suum sicut oportet. Quoniam vero ob passionem infirmitatis, et gravedinem corporis, ac dis-

⁶² Jerem. viii, 22. ⁶³ Jerem. li, 9. ⁶⁴ Ezech. xii, 5. ⁶⁵ Rom. viii, 32. ⁶⁶ Isa. lxxx, 5. ⁶⁷ Rom. ii, 20; Tit. i, 16. ⁶⁸ Psal. cxv, 12. ⁶⁹ Ps. l, xxix, 10. ⁷⁰ I Cor. x, 15. ⁷¹ Gen. xxxiii, 24-28.

unctionem malignam refriguit testamentarium illud, et officia sensus animæ lassaverunt, idcirco non potuerunt exquirere proprie secundum suam creationem, quod esset substantia immortalis, non resolvenda corporibus: unde nec prævaluit semetipsam liberare injustitia. Hujus rei gratia aggressus est eos Deus per scriptam legem, ut doceret eos adorare Patrem sicut oportet. Sed quoniam Deus unus existit, et secundum sensualem essentiam in idipsum est unitas, sit iste vobis sermo manifestus, quod omnis locus in quocunque non fuerit consonantia, illic bella congerunt sibi, et judicia faciunt oriri apud semetipsos.

II. Videns autem Conditor quod plaga eorum magnificata fuerit vehementer, et opus haberet remedium Jesu medici veri (ipse enim Unigenitus, creator illorum existit, et ipse curat eos), misit ante se instructorem domus; ac ille nequaquam proficiens abiit sibi. Itemque Deus excitavit prophetarum choros per Spiritum suum, qui edificaverunt quidem supra fundamentum Mosi; verumtamen nec isti quidem potuerunt, sed eodem modo dereliquentes abierunt sibi. Et ipsi cuncti Spiritum in se gerentes perviderunt plagam quod insanabilis esset, et quia per nullam creaturam curari possit, nisi per Unigenitum qui sensus est Patris, et imago ejus existit⁷²; cujus etiam imaginis effigie tota facta est creatura. Agnoscentes liquido quod hic Salvator et medicus existeret magnus, collecti sunt in idipsum omnes, et reitulerunt orationes pro commembris suis, qui sumus nos, proclamantes ac dicentes: *Nunquid resina non est in Galaad, aut medicus non est ibi? Quare ergo non ascendit sanitas filiae populi mei*⁷³? *Quia curavimus eam, et non est sanata: nunc ergo ibimus ab ipsis*⁷⁴. At ipse Deus supereminens et non simulata dilectione adfuit nobis per sanctos suos, dicens: *Fili hominis, facito tibi captivitatis vasa*⁷⁵. Ipse quoque in forma Dei existens, non rapinam arbitratus esse se æqualem Deo, semetipsum exinanivit formam servi accipiens; et obediens factus est usque ad mortem, mortem autem crucis: propter quod et Deus illum exaltavit, et donavit illi nomen quod est super omne nomen: ut in nomine Jesu Christi omne genu curretur cœlestium, terrestrium et infernorum; omnisque lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris⁷⁶.

III. Nunc ergo, charissimi, sermo iste sit vobis manifestus, quod benignitas Patris non pepercit Unigenito propter nos; sed tradidit eum propter nostram omnium salutem, tradens ipse semetipsum propter peccata nostra⁷⁷. Et iniquitates quidem nostræ humiliaverunt eum; sed livore ejus nos sanati sumus⁷⁸. Ipse quoque verbo virtutis suæ congregavit

A nos ex omnibus regionibus ab extremo terre usque ad ultimum orbis, faciens resurrectionem sensuum nostrorum et remissionem peccatorum, docens nos alterutrum existere membra. Quapropter, fratres, obsecro in nomine Jesu Christi, ut cognoscatis hanc tam magnam dispensationem, quod similis nobis per omnia fuerit, excepto peccato⁷⁹. Debet autem universa rationabilis natura propter quam maxime Salvator advenit, ut didiceret habitudinem suam et ignorantiam proprii sensus, distinctionemque dare inter medium mali ac boni, liberari querens per ejus adventum. Etenim quotquot liberi facti sunt per illius dispensationem, il vocati sunt servi Dei. Quod tamen necdum perfectum est, nisi quod tantum in tempore suo justum existit, et deducet ad filiorum adoptionem; nam is Salvator noster sciens quod appropinquaret accipere spiritum filiorum adoptionis, dedit ut etiam cognoscerent eum docti a Spiritu sancto, quod adventus Jesu factus sit hominibus judicium. Unde et vos, charissimi in Domino, cognoscite vosmetipsos, ut adhuc et tempus possitis cognoscere, et parati sitis offerre vosmetipsos sacrificium Deo.

IV. Vere, charissimi in Domino, quod tanquam rationabilibus vobis scribo, et qui potuistis cognoscere vosmetipsos. Scio enim quod quicumque cognoverit semetipsum, agnoscat et Deum. Qui vero cognoverit Deum, agnoscat et dispensationes illius, quas efficit in propriis creaturis. Manifestus quoque sit vobis iste sermo, quod non corpoream dilectionem habeo in vobis, sed charitatem spiritus culturæ Dei, ejus videlicet Dei, qui gloriatur (16) in concilio justorum⁸⁰. Parate ergo vos ipsos dum habetis qui pro vobis exorent, et postulantes pro vestra salute, ut ignem quem venit ipse mittere super terram⁸¹, immittat cordibus vestris, ut possitis exercere habitudines vestras; et dei sensuum officia ad cognoscendum discernere malignum a bono, a sinistra dexteram, a substantia insubstantiam. Sciens enim Jesus quod imperium diaboli materia facit, advocans discipulos dixit eis: *Nolite thesaurizare vobis super terram*⁸²; *nec solliciti sitis de crastino; crastinus enim dies sollicitus erit de se*⁸³. Vere, fratres, scitis quod tempore ventorum prosperitatis, omnis gubernator plaudit sibi, in contraria vero quæque ventorum, omnis gubernator manifestatur. Intelligite ergo tempus in quod advenimus, quale sit. De minutia autem verbi libertatis, erant plurima quæ dicerentur vobis; sed si dederò occasionem sapienti, sapientior erit⁸⁴. Saluto vos a minimo usque ad maximum.

EPISTOLA VII.

Antonius, omnibus dilectissimis fratribus in Domino, salutem. Non deficio memorans vestri, qui

⁷² Hebr. 1, 3. ⁷³ Jerem. viii, 22. ⁷⁴ Jerem. 11, 9. ⁷⁵ Ezech. xii, 5. ⁷⁶ Philipp. 11, 6-11. ⁷⁷ Rom. viii, 32. ⁷⁸ Isa. lxi, 5. ⁷⁹ Hebr. iv, 15. ⁸⁰ Psal. lxxxviii, 8. ⁸¹ Luc. xii, 49. ⁸² Matth. vi, 19. ⁸³ ibid. 39. ⁸⁴ Prov. 13, 9.

(16) Glorietur. Forte glorificatur.

estis Ecclesiæ catholicæ membra. Agnoscere autem A vos volo dilectionem quam habeo in vobis : quia non est corporea, sed est dilectio spiritus culturæ Dei. Corporum quippe nostrorum amicitia, in insubstantia et inconstantia est, quæ movetur sæpe ab extraneis ventis. Cuncti vero qui timent Dominum, et custodiunt mandata ejus, servi sunt Dei. Sed non est in ipsa servitute perfectio, nisi quod tantum justa tenet, deducens ad filiorum adoptionem. Propter quod et propheta et apostoli, omnisque sanctorum chorus Deo suscepti, ut crederetur ei apostolica prædicatione per voluntatem Patris, victi Christi effecti sunt. Denique Paulus ait : *Vinctus Jesu Christi, vocatus apostolus* ⁸⁵. Scripta itaque lex cooperatrix fiat vobis in hoc servitio, usquequo dominari possimus omni vitio, et perficiamur in optimo ministerio virtutis per apostolicum mandatum. Quia si prope fuerimus effecti ad accipiendum, tunc dicet vobis Jesus : *Quia jam non vocabo vos sercos meos, sed amicos et fratres, quia quæcunque nota fecit mihi Pater, revelavi vobis* ⁸⁶. Quotquot enim proposuerunt, edocti sunt per Spiritum sanctum, hi cognoverunt semetipsos secundum sensualem suam exstantiam; in ipsa vero sui cognitione proclamaverunt dicen-

tes : *Non enim accepimus spiritum servitutis iterum in timore, sed accepimus spiritum filiorum adoptionis, in quo clamamus : Abba, Pater* ⁸⁷ : ut cognoscamus quanta nobis donaverit Deus, quia et filii sumus et hæredes : hæredes quidem Dei, cohæredes sanctorum ⁸⁸. Fratres dilectissimi et cohæredes sanctorum, omnis virtus non est aliena vobis, sed vestra existit; si tamen inculpabiles sitis a mala vita, Deo autem manifesti. *In malam enim animam non intrabit Spiritus Dei, nec habitabit in corpore subdito peccatis* ⁸⁹: sancta quippe est virtus, fugiens ab omni dolo. Vere, dilectissimi, quia sicut rationabilibus scribo vobis et quasi potentibus cognoscere vosmetipsos; quia qui semetipsum cognoverit, Deum cognovit; qui vero cognoverit Deum, hunc B adorare debet sicut oportet. Et, charissimi in Domino, cognoscite vosmetipsos, quia qui semetipsos cognoscunt, et tempus cognoverunt; qui vero cognoverunt tempus, ii poterunt statuere semetipsos immobiles a diversitate linguarum. De Ario vero qui in Alexandria surrexit et loquitur aliena verba de Unigenito; cui, qui est et qui sine tempore est, tempus non ascivit; et incessabilis, finem inter creaturas non dedit; immobilis, immobilitatem non afflixit.

⁸⁵ Ephes. iii, 1; Rom. i, 1. ⁸⁶ Joan. xv, 15. ⁸⁷ Rom. viii, 15. ⁸⁸ ibid. 17. ⁸⁹ Sap. i, 4.

S. P. N. B. ANTONII MAGNI

MONACHORUM OMNIUM PARENTIS

EPISTOLÆ VIGINTI.

Nunc primum ex Arabico Latini juris factæ ab Abrahamo Ecchellensi, Maronita e Libano.

IN NOMINE PATRIS, ET FILII, ET SPIRITUS SANCTI,
DEI UNICI.

Incipimus ope Domini nostri Jesu Christi (cujus memoriam adoratio) scribere viginti Epistolas Patris sancti abbatis Antonii ad filios suos monachos. Oratio ejus sit nobiscum. Amen.

EPISTOLA I.

Quam dixit de exitu a sæculo ad monasticam vitam.

Tribus utique modis contingit exitus a sæculo. Primum, et ante omnia cupio vestram salutem in Domino. Dico autem, spiritus ad quos pervenit evangelizatio Spiritus Dei, ex viris et mulieribus triplici esse in ordine. Primus quidem eorum est qui susceperunt in lege naturæ et libertatis inditæ iis initio, quidquid pervenit ad eos ex evangelizatione per sermonem, et non sunt morati, sed parati festinarunt, quemadmodum erat paratus pater no-

C ster Abraham in lege naturæ : quare allocutus est eum Deus dicens : *Exi de terra tua et de cognatione tua, et ingredere terram quam ostendero tibi* ⁹⁰; et ne sis duplicis cordis. Et paratus est Abraham hac vocatione, et factus est exemplar incipientibus; et nunc usque hæc vocatio permansit ingredi volentibus secundum hunc modum; si ita proinde egerint, ut cor eorum sit paratum sequi Spiritum Dei, sic utique suscipient promissiones cum requie. Et hæc est horum ratio.

Secundus autem ordo eorum est qui audiunt legem scriptam attestantem iis iudicium quod erit peccatoribus, et bonas promissiones quæ erunt bene operantibus; et propter hæc testimonia scripta in lege evigilarunt animæ eorum, et operam dederunt D ingredi hanc vocationem, sicut ait David propheta : *Lex Domini vivificat animas* ⁹¹; et dixit etiam :

⁹⁰ Gen. xii, 1. ⁹¹ Psal. xviii, 8.

Verba tua lucent mihi, et lex tua docet parvulos ²². A his malis ad divertendos eos, qui ingredi cupiunt januam puritatis.

Tertius vero ordo est eorum quorum corda dura sunt, et perpetrandi peccati assuetudinem contraxerunt : quamobrem infert Deus misericors super eos ærumnas et tribulationes, ut excitentur arcana et conscientie eorum præ multitudine illorum quæ eis accidunt ; eosque pœniteat, et revertantur, et præparentur, et ingrediantur hanc vocationem, et pœnitentiam agant ex toto corde ; et suscipiant promissiones, sicut alii duo ordines, primus et secundus. Hi quidem sunt tres ordines quibus vocantur animæ revertentes ad Dominum, ad consequendam gratiam Dei Filii Dei.

Dico autem, omnes qui ingressi sunt ex toto corde suo, ita ediscant patientiam, ut hosti adversari valeant. Porro ante omnia Spiritus sanctus eos vocat, et omnia illis facilia reddit, ut iis dulcescat ingressus ad pœnitentiam, et ostendit illis vias ejus secundum veritatem, ut eos pœniteat spiritu et corpore ; et revertantur ad Deum creatorem, qui corroborabit eos ad coercendum corpus et spiritum, ut mundent verba sua, et hæredes efficiantur vitæ æternæ. Corpus autem coercetur multo jejuniis et vigiliis et certaminibus, ac reliquis ministeriis, et labore fructuum corporalium. Quare spiritus pœnitentiæ erit huic in consolationem, edocebitque eum ne revertatur retro, et ne hæreat cuiquam rerum sæculi hujus. Aperit præterea oculos animæ ad pœnitentiam puram, ut expiatur una cum corpore, et sint ambo unum in puritate. Hæc est enim doctrina Spiritus sancti, qui eos præcedit et emundat, deletque ab ipsis naturas invidia permistas, eosque transfert ad primævam conditionem quæ fuit ante inobedientiam, donec nihil remaneat in hominæ eorum quæ hostis sunt. Tum corpus sequetur voluntatem intellectus ; quippe intellectus mundat illud in cibo et potu et somno ac reliquis ejus actionibus, et perpetuo ex Spiritu sancto ediscit, quemadmodum dixit Apostolus : *Subjicio corpus meum, et redigo illud in servitutem* ²³. Etenim haud me latet, tres inesse corpori motus. Primus quidem semper ei inest, nec ullam operandi habet potestatem sine voluntate animæ. Alter vero motus corpus movet ad cibum et potum, appetibiles, quandoquidem calor sanguinis qui ex copia alimentorum oritur, bellum gerit adversus corpus, illudque deflectit ad malas concupiscentias. Quare Christus Dominus noster (cui gloria) suos admonuit discipulos, dicens eis : *Ne graventur corda vestra satietate et ebrietate* ²⁴. Et Paulus apostolus ait : *Non ebriemini vino, ex quo luxuria* ²⁵. Oportet ergo ut omnes qui habitum induunt monasticum, dicant cum Paulo : *Subjicio corpus meum, et redigo illud in servitutem*. Motus autem tertius est ex spiritui-

Verum si anima instruat perpetua patientia, atque testimoniis quæ ab ipsomet Deo sunt, Spiritus sanctus edocebit intellectum, ut animam emundet et corpus ex his tribus motibus. Si vero homo contempserit hæc testimonia et documenta quæ jam audivit, tunc prævalebunt adversus eum spiritus mali, et inquinabunt corpus ejus, ambigetque anima illius unde veniat sibi auxilium. At si reversa fuerit, et adhæserit Spiritui salutis, tum cognoscat patientiam quæ est in Domino, esse sui requiem atque pacem. Hæc autem dicta quæ dixi, sunt ad concordiam corporis et animæ in pœnitentia. Cum vero consecutus fuerit intellectus gratiam hanc, tum quæret Spiritum sanctum, et incipiet abjicere ab anima omnia ardua quæ eveniunt a concupiscentiis cordis. Hic autem Spiritus, si participationem habuerit cum intellectu ob præceptorum quæ didicit observantiam, illum dirigit ad amovendas singulas ab anima passiones, quæ jam corpori admixtæ sunt ; nec non passiones ei peculiares quæ illi insunt, penitus evellit a vertice capitis usque ad imum pedum ; et oculos dirigit, ut luceant cum rectitudine et videant cum puritate, et ne remaneat in illis quidquam alienum ; et aures, ut audiant in pace, non autem in susurratione neque opprobrio unquam, sed in rectitudine, et intendant in puritate et miseratione in universam creaturam ; et linguam dirigit, ut loquatur cum puritate, atque ut anima linguam instruat eloqui perpetuo bona : etenim passionibus hæc dominatæ sunt in eam, lingua mediante, sicut ait apostolus Jacobus : *Si quis autem dicit se servire Deo, et non refrenat linguam suam, seducit cor suum, et vanum est ministerium ejus* ²⁶. Ait etiam alio in loco : *Lingua, modicum quidem membrum est, et inquinat corpus* ²⁷ ; et ejusmodi quamplurima in sacris exstant Scripturis. Cum autem corroboratus fuerit intellectus, et acceperit ex Spiritu, emundabitur ; tum investigabit de singulis verbis quæ loquatur lingua, ut nulla inest in ea carnalis voluntas ; atque de illa implebitur dictum Salomonis dicentis : *In verbis quæ data sunt mihi a Deo, nulla est declinatio aut obliquitas* ²⁸. Dicit etiam : *Lingua justi sanat ab infirmitatibus* ²⁹. Insuper, et manibus alii sunt motus operantes aliquando secundum animæ propensionem : quod sane haud consentaneum est, cum spiritus eas destinaverit puritati et elevationi in precibus, et misericordie et elargitioni ; et implendum sit de illis quod scriptum est de sanctis orationibus : *Elevatio manuum mearum sicut sacrificium vespertinum* ³⁰. De misericordia autem, et elargitione, ait : *Manus mee fortes elargiuntur cum celeritate* ³¹. Venter quoque caveat a cibo et potu, quemadmodum dicit Spiritus per linguam David : *Non edam cum prædito arido*

²² Psal. cxviii, 150. ²³ I Cor. ix, 27. ²⁴ Luc. xxi, 34. ²⁵ Ephes. v, 18. ²⁶ Jac. i, 26. ²⁷ Jac. iii, 5, 6. ²⁸ Prov. viii, 8. ²⁹ Prov. xii, 18. ³⁰ Psal. cxl, 2. ³¹ Prov. x, 4.

oculo, insatiabili corde *. Si vero prævaluerit ei vis A cibi et potus et insatiabilitatis, et allexerit illum ad hæc anima concupiscibilis, admiscebitur sane illi potentia hostis.

Porro, qui hanc mensuram et puritatem exquirunt, dirigit eos Spiritus Dei ad vias rectas; et puritas et carnis rectitudo eis opitulabitur, implebiturque de illis dictum Pauli apostoli dicentis: *Sive ergo manducatis sive bibitis et quidquid facitis, id sit in gloriam Dei* *. Nam si corpori prævaluerint præmemorati tres motus, illudque a rectitudine abduxerint, cupiens salutem secundum veritatem, eos cum requie a se amovebit, persistetque in puritate. Quandoquidem Spiritus jam factus est huic asyllum, atque fortitudine illum augebit, et exstinguet ab illo omnia mota in eum mala, quemadmodum nos docet Paulus apostolus dicens: *Mortificate membra vestra quæ super terram, nempe, fornicationem, et immunditiam, et passiones, et malas concupiscentias* *; ac reliqua ejusmodi. Pedes quoque, si haud recti fuerint, nec ambulaverint secundum Dei voluntatem in libertate; cor quod impletum est gratia, custodit, et dirigit secundum voluntatem Spiritus sancti, ad inserviendum optimis in rebus, ut corpus omnibus bonis perficiatur, et reducat sub Spiritus sancti potestatem. Sane dico, corpus hujusmodi, jam particeps effectum esse corpori resurrecturo in resurrectione justorum. Hoc autem asseruimus ob animæ passiones, quæ cum corpori permixtæ sint, illud movent et inclinant ad spiritus malos, his inservientes omnibus in membris. Dico præterea, alios animam habere motus, ut dictum est, quos vobis indicare volumus. Et sunt superbia, variæ passiones a passionibus corporis, injuria hominibus inferenda, ira, pusillanimitas, oblitio ac reliquæ passiones. Quod si anima Deo sese tradiderit ex tota sua virtute, elargietur ei Deus optimus veram poenitentiam, et emundabit singulas ejus passiones, ut deflectat ab eis, ne prævaleant adversus eam motus inimicorum, mediantibus tentationibus: etenim ea est eorum intentio, ut ab eis minime eripiantur. Si autem perseveraverit in patientia et bona obedientia Spiritus sancti, qui eam ad poenitentiam attrahit, Creator misericors ejus miserebitur laboribus, laboribusque corporis, qui sunt nimium jejuniū, crebræ vigiliæ, meditatio divinarum Scripturarum, oratio sine intermissione, servire omnibus hominibus in puritate cordis, paupertas spiritus. Si autem in his perseveraverit, Deus optimus ad eam respiciet, eamque vindicabit ab omnibus tentationibus, ac sua eripiet miseratione: amator quippe hominum est. Quem decet laus, Filiumque ejus unigenitum, ac Spiritum ejus sanctum in sæcula sæculorum. Amen.

EPISTOLA II.

Ad filios suos monachos de promulgatione legis, et de incarnatione Dei Verbi; eosque incitat ad implenda præcepta. Dixit:

Antonius filiis suis dilectissimis in Domino scribens, salutem dicit. Ecce, dilectissimi: non unum tantum est tempus, quo suam Deus invisit creaturam; verum omni tempore a conditione mundi usque ad finem ejus. Quicumque igitur quaerit Dominum cum sollicitudine et dilectione, prout ab illius percipit documentis, ipse erit cum eo et gratiam ei largietur Spiritus sancti. Cum autem naturæ rationales corporum participes, infirmatæ atque alteratæ sint ob animæ motus, ac mortificatæ, ut non valeant cogitare de primaria sui conditione, sed factæ sint B tanquam jumentum, et servierint creaturis, plus quam Creatori, invisit Creator omnium virtute suæ bonitatis suam creaturam suis vivificantibus legibus. Qui vero hanc meruerunt gratiam, et ambulaverunt in legibus ex tota sua virtute et voluntate, et susceperunt spiritum filiationis, et edocti sunt a Spiritu sancto, maluerunt adorare Creatorem, ut oportet, juxta dictum Pauli apostoli: *Quod hi qui testimonio fidei suæ probati, non acceperint repromissionem, nostram Deo providente utilitatem, ne sine nobis consummarentur* *. Ob magnitudinem autem suæ bonitatis (cum sit Deus omnium) nostram invisere voluit infirmitatem, constituens nobis Moysen legislatorem, cujus manibus tradidit nobis legem, posuitque fundamentum veræ domus, quæ est Ecclesia rationalis unica; intendit namque restituere creaturam ad primariam sui conditionem. Edificavit itaque Moyses domum, quam non absolvit: sed ea derelicta, discessit. Deus autem substituit post eum chorum prophetarum hoc eodem Spiritu: qui edificarunt et ipsi super hoc eodem fundamento quod posuerat Moyses, nec absolverat; at discesserunt et ipsi, ea derelicta. Hinc patres hi nostri spirituales, cum morbum hunc insanabilem esse vidissent, noverunt nullam creaturarum illum sanare posse, excepto solo Patris Unigenito, qui est forma ejus æternitatis, per quem tota facta est creatura, quæ est ejus similitudo; ac certiores facti sunt ipsum duntaxat esse liberatorem et medicum. Quare D enixe rogarunt pro nobis (quippe eorum in membris sumus participes) dicentes: *Nunquid non est theiaca in Galaad, aut medicus? Quare igitur non venit sanitas filii populi mei* *? Dedimus nostra medicamina, et non est sanata; derelinquamus ergo eam *. Deus autem Verbum sua incomprehensibili charitate venit ad nos juxta oracula suorum sanctorum prophetarum: *Fili hominis, sume tibi instrumentum captivitatis* *: quod est ille perfectus in figura Dei, qui non rapiendo rapuit id quod est, se esse æqualem Deo; sed humiliatus est, et accepit formam servi (et assimilatus est nobis hominibus excepto peccato **) usque ad mortem crucis: pro-

* Psal. c. 5. * 1 Cor. x, 31. * Coloss. iii, 5. * Hebr. xi, 39, 40. * Jerem. viii, 22. * Jerem. li, 9
** Ezech. xii, 3. ** Hebr. iv, 15.

pter quod exaltavit illum Deus magis, et dedit illi nomen majus omnibus nominibus, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum; ut omnis lingua confiteatur, quia Jesus est Dominus, et gloria Dei Patris ¹¹.

In posterum itaque, dilectissimi, sit vobis sermo hic manifestus, quod Deus Pater sua bonitate non pepercerit Filio suo unigenito, sed tradiderit illum pro nostra liberatione ab iniquitatibus nostris et peccatis nostris ¹²; et humiliatus est pro nobis, et sanavit nos suis doloribus, et verbo virtutis suæ adunavit nos ex quatuor terræ cœdinibus totoque habitabili orbe; constituitque nobis resurrectionem et salutem a nostris peccatis, ac invicem nos esse membra, certiores fecit. Rogo itaque vos, fratres dilectissimi, in nomine Domini nostri Jesu Christi, ut agnoscatis hanc magnam dispensationem, scilicet Deum Verbum nobis esse assimilatum in omnibus præter peccatum. Nam consentaneum est omnibus ratione præditis, hoc scire secundum intellectualem rationem, ac ut distinguant inter bonum et malum, ut liberi esse queant in ejus adventu ad nos. Qui autem liberi sunt effecti, ejusque dispensatione usi sunt, hi sunt ei servi. Nec sane vocatio hæc est perfectio; verum justitia suo tempore est perfectio, quæ dirigit ad filiationem. Quare cum Dominus noster Jesus Christus novisset suos discipulos ad filiationem jam accessisse, ipsamque cognovisse, et a Spiritu sancto esse edoctos, dixit eis: *Jam non voco vos servos, sed amicos et fratres, quia omnia quæcunque audiivi a Patre, nota feci vobis* ¹³. Itaque qui agnoverunt veram rationem suæ intellectualis substantiæ, suas protulerunt voces dicentes: *Haudquaquam accepimus spiritum servitutis ut timeamus, sed spiritum filiationis per quem vocamus Patrem Abbam (Pater noster)* ¹⁴. Utique, Domine, novimus omnia quæ nobis elargitus es; nam si filii sumus, hæredes quoque sumus, et amici ac participes hæreditatis Jesu Christi. Notus ergo vobis sit sermo hic; quod quicumque totis viribus surgere paratus non fuerit, is sciat Domini liberatoris adventum illi fore ad judicium: *Sumus quippe quibusdam odor mortis in mortem, aliis vero odor vitæ in vitam* ¹⁵. *Hic enim est ad casum et resurrectionem multorum ex filiis Israel, et in signum ad quod aspicitur* ¹⁶. Rogo itaque vos, fratres dilectissimi, in nomine Domini nostri Jesu Christi, ne vos pigeat vestræ salutis, sed unusquisque vestrum scindat cor suum, non autem vestimentum ¹⁷; ne induti habitum monachatus, præparemus nobis judicium; prope namque tempus est judicandi unumquemque juxta opera sua. Ob sermonis autem hujus obscuritatem, plura vobis scribere decreveram; destitit vero propter dicentem: *Da sapienti occasionem, et augetur sapientia ejus* ¹⁸. Dico vobis salutem in Domino, maximis minimisque; et gratia Domini sit

A vobiscum, filioli dilectissimi, in sæcula sæculorum. Amen.

EPISTOLA III.

Ad filios suos monachos: quos incitat ad operandum auctoritatibus ex Evangelio, et Apostolo. Dixit:

Filioli mei, homo rationalis si præparetur vindicare sese in libertatem in die adventus Domini nostri Jesu Christi, agnoscat semetipsum intellectuali substantia; nam qui agnoscit semetipsum, agnoscit et dispensationes Creatoris in ejus creaturas dilectissimas in Domino, et earum participationem in æterna hæreditate participationis membrorum sanctorum. Quare rogo vos in nomine Domini nostri Jesu Christi, ut impigre vestra solvatis debita Domino, ut elargiatur vobis omnibus spiritum discretionis ad discernendum et cognoscendum, charitatem quæ est in vobis, non esse carnalem, sed spiritualem charitatem. Idcirco minime vos appellamus vestris carnalibus nominibus, quippe hæc transitura sunt, sed permanentibus. Quandoquidem unusquisque novit nomen verum per respectum ad nomen veritatis; quemadmodum erat nomen Jacob prius, quando cum angelo noctu erat: cujus, lucescente mane, vocavit nomen *Israel* ¹⁹. Interpretatio autem Israel est, *intellectus aspiciens ad Deum*. Equidem scio, vos minime latere, virtutis adversarios perpetuo intendere destructionem veritatis. Deus vero omni tempore suam invisit creaturam a conditione mundi usque in æternum. Quare, qui accedere volunt ad Creatorem ex tota lege cordium suorum, ipse docebit eos, qua ratione eum colere debeant. Cum autem præ nimia infirmitate ac gravitate cadaveris, et certamine malignorum hostium, corporis hujus apparentis aruerint sensus, et virtute destituti sint sensus animæ (quippe quæ cum corpore dissolubilis non est, et substantia est immortalis, nec valet se sua justitia vindicare); propterea nequeunt assequi, quod sibi peculiare est, ut sese reducere possint ad primariam sui conditionem. Quapropter operatus est Deus cum eis sua bonitate, et docuit eos adorare Patrem, ut oportet; Deus enim unus est; substantia intellectualis in unitate est item posita. Sit ergo sermo hic vobis manifestus, quod omnes congregati, nisi unum habeant cor, animabus suis certamina inducent, facientque sibi judicium. Cum viderit itaque Creator creature jam dilatatum esse vulnus, et medicis ad sanitatem comparandam indigere, præmisit Dominus noster Jesus Christus, qui est ejus Creator et Medicus, ante se prædicatores; nec asserere dubitamus Moysen, maximum prophetarum et legislatorum, esse unum prædicatorem. Spiritus autem qui operatus est in Moyse, idem operatur in reliquis sanctis post illum, qui omnes locuti sunt de Filio Dei unigenito. Pariquidem ratione Joannes unus est prædicatorem: quippe lex usque ad Joannem, et exinde vim patitur

¹¹ Philipp. II, 6-11. ¹² Rom. VIII, 32. ¹³ Joan. XV, 15. ¹⁴ Rom. VIII, 15. ¹⁵ II Cor. II, 16, ¹⁶ Luc. II, 34. ¹⁷ Joel II, 13. ¹⁸ Prov. IV, 9. ¹⁹ Gen. XXXII, 24-28.

regnum Dei, et vim inferentes illud rapiunt ²¹. Hi autem omnes Deo induti, uoverunt nullam creaturam tale tantumque sanare posse vulnus, excepta Filii Dei unigeniti bonitate, quem misit in salutem universi habitabilis orbis. Ipse namque est magnus ille Medicus, qui sanare potest vulnus hoc ingens. Pater vero sua bonitate, *haud suo pepercit Unigenito, sed tradidit illum pro peccatis nostris* ²², et pro nostra omnium liberatione ab iniquitatibus nostris, et sese pro nobis obtulit Unigenitus, hisque nos omnes sanavit, et virtute verbi sui ab universo mundo, a cardinibus terræ usque ad cardines congregavit; et constituit cordibus nostris resurrectionem e terra, notumque nobis fecit, invicem nos esse membra.

Rogo itaque vos, dilectissimi in Domino, ut Scripturam expendatis, quam Dei præcepta esse sciatis. Magnum hoc quippe nobis est, quod est cognoscere formam Domini nostri, quam pro nobis assumpsit, et factus est nobis similis in omnibus præter peccatum ²³; ideoque nos liberos fieri oportet, ut lateamur in ejus adventu. Quandoquidem ejus stultioribus facti sumus sapientes, et ejus paupertate facti sumus divites, et ejus infirmitate facti sumus fortes; et ipse factus est nobis omnibus resurrectio, amoveas a nobis potestatem mortis. Hinc quievimus, nec alio indigemus Jesu in carne: etenim adventus Domini nostri Jesu Christi servitutem nobis esse optimam effecit, et amovit omnia mala; tum dixit: *Jam non voco vos amplius servos, sed fratres meos* ²⁴. Cumque prope spiritum filiationis essent accepturi, docuit eos Spiritus sanctus adorare Patrem, ut oportet. Ego autem infelix vinctus in Jesu Christo, dico, ex hoc tempore in quo sumus, nos cepisse lætitiā, et lamentationem, ac fletum. Quandoquidem generis nostri plures induti sunt habitu religionis: e quibus quidam operati sunt ex toto corde post consecutam per adventum Domini Christi manumissionem; et hi quidem sunt, quorum causa lætor. Alii vero hujus negata virtute, operati sunt penes cordis sui carnisque voluntatem ac propensionem; factusque est propterea lis Domini adventus in supplicium, et hi profecto sunt, pro quibus conqueror. Porro alii temporis diuturnitatem ac distantiam pensantes, corde ceciderunt; quare abjecto religionis habitu, facti sunt tanquam bruta; et hi quoque sunt super quos fleo, cum adventus Domini nostri Jesu Christi factus sit illis in iudicium. Quamobrem, dilectissimi in Domino, agnosceite tempus, et estote ex toto corde hostia Deo. Certe namque, dilectissimi in Domino, scripsi vobis, sicuti scribitur hominibus rationalibus qui Scripturam percipere valent; nam me non fugit, percipientem Scripturam facile Deum cognoscere: qui autem Deum cognoscit, ejus cognoscit dispensationes quas operatur in suis creaturis. Sit ergo

A sermo hic vobis notus, sicuti superius dixi, quod scilicet, non carnali dilectione scripsi vobis, verum Dei spirituali dilectione, qui est glorificatus in concilio sanctorum ²⁵. Agnosceite etiam totis viribus vestris eum qui Deum causa vestra deprecatur, ut ignem quem injectit Dominus Jesus Christus super terram ²⁶, injiciat in corda vestra; ut dirigatis proposita vestra ac sensus vestros, atque distinguere queatis inter bonum et malum, et eos qui sunt dexteræ et qui sunt sinistræ, et stabiles ab instabilibus. Dominus enim, diabolum seductorem esse sciens, ideoque suis discipulis præcepit dicens: *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra* ²⁷; dixit præterea: *Nolite ergo esse solliciti in crastinum; crastinus enim sollicitus erit sibi met ipsi* ²⁸.

B Equidem dico, fratres mei, tempore æquationis ventorum omnes nautas sese jactare; at contingente ventorum mutatione, peritorum nautarum scientia innotescet. Qua de causa perpendite tempus hoc in quo sumus, quale sit. De his autem verbis eorumque obscuritate plura mihi restant dicenda, sed quia dicens dicit: *Da sapientiam occasionem, et augetur sapientia ejus* ²⁹; dico vobis omnibus salutem, maxims minimisque, in Domino: cui laus semper in sæcula.

EPISTOLA IV.

Qua docet servitutem in lege virtutis, minime esse servitutem, sed filiationem libertatis. Dixit:

C Antonius filiis suis in Domino dilectissimis salutem scribit. Nunquam cesso a vestra recordatione, consortes Ecclesiæ orthodoxæ. Volo autem ut sciatis, meam erga vos charitatem haudquaquam carnalem esse, sed spiritualement; nam carnalis participatio instabilis et inconstans est: movetur namque cum ventis externis. Quicumque ergo timet Dominum, ejusque servat præcepta, hic Deo servus erit. Hæc vero servitus in qua versamur, nequaquam servitus est, sed justitia ducens ad viam filiationis. Quamobrem elegit Dominus noster prophetas et apostolos, crediditque eis apostolicam evangelizationem, et vincti sunt in Jesu Christo. Paulus enim apostolus dicit: *Ego vinctus Jesu Christi, vocatus Apostolus* ³⁰. Liber quoque legis constituit nobis servitutem optimam, ut dominari valeamus cunctis passionibus, et optimum perficere ministerium virtutis, de qua locutus est Apostolus. Accedentibus autem nobis propius ad gratiam, dicet Dominus noster Jesus Christus, ut dixit discipulis suis: *Jam non voco vos servos, sed amicos meos et fratres meos; quia omnia quæcunque audiavi a Patre meo, nota feci vobis* ³¹. Qui autem ad gratiam accesserunt, Spiritum sanctum cognoverunt, et suam noverunt intellectualem substantiam; qua agnita et cognita, exclamaverunt dicentes: *Nos minime suscepimus spiritum servitutis ut timeremus, sed spiritum filiationis quo vocamus Patrem Abbam (Patrem no-*

²¹ Luc. xvi, 16; Matth. xi, 12. ²² Rom. viii, 32. ²³ Hebr. iv, 15. ²⁴ Joān. xv, 15. ²⁵ Psal. lxxxviii, 8. ²⁶ Luc. xii, 49. ²⁷ Matth. vi, 19. ²⁸ ibid. 34. ²⁹ Prov. ix, 9. ³⁰ Ephes. iii, 1; Rom. i, 1. ³¹ Joān. xv, 15.

strum) ²². Agnoscamus igitur gratiam quam elargitus est Deus nobis, constituens nos filios, et consequenter hæredes atque consortes hæreditatis sanctorum. Nunc, fratres dilectissimi, sanctorum cohæredes, non longe a vobis cunctæ sunt virtutes, sed vestrae sunt atque in vobis; nec celamini in hoc momentaneo mundo, sed Deo manifesti estis. Spiritus autem Dei minime inhabitat in anima et corpore pollutis peccato ²³: quippe sanctus est, et ab omni dolo alienus. Ego autem scribo vobis, dilectissimi, tanquam hominibus rationabilibus, semet ipsos novisse valentibus; etenim qui semet ipsum novit, jam Deum novit. Qua de causa consentaneum nobis est, illum ut oportet adorare. Jam, dilectissimi, agnoscite vosmet ipsos: qui enim semet ipsos agnoscunt, agnoscunt et tempus; qui vero tempus agnoscunt, resurgendi habent potestatem sine ulla perturbatione innovationis idiomatum. Siquidem surrexit Alexandria Arius, et externas voces de Unigenito protulit, constituens principium non habenti principium, et imperturbato perturbationem. Nos autem scimus quod si homo homini peccaverit, Deum pro illo supplicari posse; at qui Deo peccaverit, quis pro illo supplicabit? Homo autem ille qui est Arius, grande est aggressus opus, et insanabili percussus est plaga; qui saue, si semet ipsum vere novisset, lingua ejus non protulisset quod illum latebat. Quare planum est, eum semet ipsum non agnovisse, ideoque temere ausus est in mysterium Filii unigeniti. Cui cum Patre suo, et Spiritu suo sancto gloria, et majestas, et honor ac adoratio, ex nunc et in sæcula sæculorum. Amen.

EPISTOLA V.

Filiis suis monachis, incitans eos ad sanctos imitandos, eorumque gesta æmulanda. Dixit:

Antonius scribens filiis suis dilectissimis in Domino, salutem eis dicit. Filioli mei, sancti Israelitæ, in sua intellectuali substantia, haud mihi necesse est vestra nuncupare carnalia nomina, quæ cum corpore transeunt, sed nuncupo vos veros filios Israelitæ. Notum vobis sit, meam erga vos charitatem haud carnalem esse; idcirco non cesso deprecari Deum pro vobis, ut agnoscatis gratiam quæ vobis concessa est: Deus enim omnes suæ gratiæ effectibus excitat. Quare, filioli mei, non pigeat aut tædeat vos exclamare ad Deum diu noctuque, ad cogendam Dei Patris bonitatem, ut vobis desuper opem elargiatur, ut quæ consentanea sunt sciatis. Quandoquidem, filioli mei, nos vere inhabitamus domum latronum, et vinculis mortis nos omnes (17) cogentis vincti sumus. Jam igitur ne seducamini, neque detis somnum oculis vestris, neque soporem palpebris vestris ²⁴, ut offeratis vosmet ipsos Domino hostias omni puritate, eumque intueamini; sine puritate enim nemo Deum intueri potest, ut ait Apostolus ²⁵. Itaque, dilectissimi mei, scitote, quod si

A bona egeritis, quiescere facietis omnes sanctos immaculatos, cum adhuc veram quietem non sint adepti; quæ erit, cum perficiemur nos; necnon afferetis magnum gaudium ministerio angelorum, et adventui Domini Christi, cui gloria; mihi autem miserrimo, luteam hanc incolenti domum dabitis lætitiā, et spiritui meo. Equidem scio omnes sanctos immaculatos contristari, cum nos pigros inertesque videant, et lacrymas gemitusque Creatori offerre. Dominus autem ob sanctorum gemitus spiritibus adirascitur malis, refringens a nobis malas eorum operationes. Cum vero rectos nos esse effectos viderint atque crevisse, impense lætantur, ac jugiter cum gaudio et lætitiā multiplices pro nobis Creatori effundunt preces. Quare Dominus noster nostris bonis operibus lætetur, nec nostrorum sanctorum testimoniis ac precibus; ideoque plura nobis elargietur dona. Etenim Dominus noster perpetuo suis adest creaturis ejus adimplentibus præcepta, sicuti vobis in nostris Epistolis prædiximus. Deploremus itaque, filioli mei, coram bonitate ejus, et dicamus ut dixit Psalmus: *Quid retribuamus pro bonis quæ fecit nobis* ²⁶? Dicamus quoque dictum Davidis in Psalmo: *Quæ utilitas in sanguine meo, si descendero ad perditionem* ²⁷?

Cupio etiam, ut percipiatis, quid tum sim vobis dicturus atque testificaturus. Profecto, filioli mei, quicumque odio non habuerit ea quæ materialis ac terrenæ naturæ propria sunt, omnesque ejus operationes ex corde suo, et sursum ad Patrem omnium, intellectum suum non sustulerit, salutem consequi minime poterit. Qui vero sic egerit, Dominus noster illius miserebitur laboribus, invisibilem immaterialemque ignem elargiens ei ad comburendas cunctas passiones quæ ei insunt, purgandumque ejus intellectum; tum vero inhabitabit in illo Spiritus Domini nostri Jesu Christi, eritque cum illo ad Patrem adorandum ut oportet. Nam quandiu concordēs sumus cum hac materiali natura, hostes sumus Deo angelisque ejus ac sanctis omnibus. Ego autem rogo vos in nomine Domini nostri Jesu Christi, ne vestram vitam salutemque negligatis, nec permittatis modicum hoc tempus momentaneum subripere vobis tempus æternum, cui finis non est, nec corpus hoc carneum deturbare vos a regno luminis, quod B immensum atque ineffabile est; neque thronum huic caducum dejicere vos a throno, qui angelorum est domicilium. Profecto, filioli mei, anima mea confusa et spiritus meus stupidus est, eo quod nobis omnibus eligendi libertas data sit, ad operandum opera sanctorum; nos vero passionibus jam ebrii facti sumus, tanquam ii qui vini delectatione inebriati sunt; erigere nolumus intellectus nostros et supernam exquirere gloriam, nec sanctorum omnium imitari gesta aut eorum insistere vestigiis, ad eorum hæreditanda opera, ut cum eis æternam.

²² Rom. viii, 15. ²³ Sap. i, 4. ²⁴ Psal. cxxxi, 4. ²⁵ Hebr. xii, 14. ²⁶ Psal. cxv, 12. ²⁷ Psal. cxxi, 10.

(17) Videsis in hunc locum, quæ adnotavimus ad epist. xix.

consequamur hæreditatem. Scitote autem, dilectissimi, virtutes sanctas, supernas, intellectuales ac splendoras, et naturas illustres, ad unum conditas esse a sui principio, quod est Dei laudatio; et sunt angeli et archangeli et throni et dominationes, prophetæ et apostoli; et Satana et diaboli, et spiritus mali, et principes aeris. Hi quidem omnes sunt opus Trinitatis sanctissimæ Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Quorum quosdam ob eorum optimos motus nuncupavit Deus secundum opera eorum; qui vero plus creverunt, plus glorificati sunt a Deo, cui majestas et honor in sæcula sæculorum. Amen.

EPISTOLA VI.

Filiis suis monachis, nota eis faciens certamina demonum, et auxilia sanctarum virtutum: incitat eos præterea ad patientiam, et absolutionem illius ad quod egressi sunt. In pace Domini. Dixit:

Antonius filiis suis dilectissimis in Domino, et omnibus qui ad Deum accedunt de toto corde suo, salutem dicit omnibus vobis, maximis minimisque, qui vere Israelitæ estis. Consecuti enim estis felicem beatitudinem gratia operante, quæ est in vobis. Verumtamen oportet, ut impigri certetis propter eum qui visitavit vos oriens ex alto²², ut efficiamur ei hostia sancta, immaculata. Scimus enim quomodo cecidit natura hæc substantialis ex sua altitudine in profundum ignominie et miserie, et quomodo visitavit eam Deus misericors suis legibus per manus Moysis, reliquorumque prophetarum. Novissimum autem id factum est per Filium ejus unigenitum, qui nostrorum pontificum Princeps est maximus, et Medicus noster verus, qui nostros sanare valet dolores; qui assumpsit corpus nostrum, et tradidit semet ipsum pro nobis ac pro peccatis nostris, accipiens propter nostram stultitiam figuram stultitie, et propter nostram infirmitatem similitudinem infirmitatis, et propter nostram paupertatem figuram paupertatis, et propter nostram mortalitatem gustavit mortem. Quæ omnia passus est pro nobis, ac per ejus mortem liberati sumus. Quare nos oportet totis decertare viribus atque nervis, ut lætentur pro nobis sancti omnes, qui pro nobis deprecantur tempore nostræ pigritie, lætabiturque serens atque metens simul²³. Oportet præterea vos scire, filioli mei, quam in gravissimis versor passionibus causa vestra. Nam aspicio labores sanctorum pro vobis, eorumque gemitus ac preces quas omni tempore coram Deo pro vobis effundunt. Quare imitari eos satagite: quippe qui prospexerunt sui Creatoris in sua mirabili incarnatione dispensationes, ejusque labores pro nostra salute, hostis quos dolos querentis semper nostram perditionem in inferno (quod est ejus snorumque commilitonum portio); semper namque perdere nos intendit hac magna perditione.

Rogo itaque vos, filioli mei dilectissimi, ut hoc percipiat, et perpendatis dispensationes nostri

A Creatoris, ejusque visitationes nostri secundum hominem externum et internum, eo quod cum rationales simus, facti sumus irrationales ob nostram inclinationem cum voluntate hostis mala operantis, patris mendacii. Copio autem vos scire, quot quantæque demonum artium myriades, et quam earum species innumeræ sint: qui cum vidissent, nos jam proprias passiones ignominiamque cognovisse, ac præterea eorum malas operationes quas nobis suggerunt, fugere conatos esse; neque hæc duntaxat, verum etiam malis eorum consiliis quæ nobis injiciunt aures non dare: opus suum cum joco aggressi sunt. Norunt enim sui Creatoris donum factum esse sibi hic in mortem, et jam de se actum esse præparari, et esse hæredes inferorum ob suam aversionem ac nimiam malitiam. Quapropter, filioli mei dilectissimi, nunquam cesso noctu dique pro vobis deprecari, ut cordium vestrorum aperiat Dominus oculos, ut videre queatis magnitudinem multitudinis fraudum demonum eorumque malitiam quam nobis ingerunt quotidie, ac ut vobis elargiatur cor vigilans et spiritum discretionis, ut vosmet ipsos offerre possitis Deo hostiam vivam, immaculatam, et cavere invidiam demonum omni tempore et eorum mala consilia, illorumque latentes machinationes ac subvelatam malitiam, et spiritus eorum subducentes, et cogitationes blasphemias, et infidelitatem quam jugiter suggerunt, et cordis stupiditatem, subtilesque eorum perturbationes quas quotidie inferunt cum mœstitia cordis, et eorum iram et susurrationem quam injiciunt nobis, ut de invicem susurremus, nosmet ipsos duntaxat justificantes, judicantes alios, invicem maledicentes, suavi loquentes lingua, nostris in cordibus amaritudine recondita; proximi extrinsecum judicantes, intra nos habentes latronein; decerantes et adversantes nobis invicem, ad nostra stabilienda verba et ut honorabiliores videamur. Præterea nos ad alia concitant opera quæ perpetrare haud valemus, invertentes quæ nostræ sunt utilitatis. Quare nos tempore lugendi ad risum incitant, et lugere nos eunt tempore gaudendi, perpetuo intendentes nostram declinationem a via recta ut nos sibi suis fraudibus subijciant. Haud enucleanda in præsens mihi sunt singula eorum mala excepto quod si corda nostra ejuscemodi rebus impleantur, tanquam esca fient; tum vero multiplicabitur in nobis malum, radices emittens, eritque nobis horrendum supplicium.

Quapropter nos oportet assiduas ad Patris bonitatem effundere preces, ut vegiet ejus auxilium, et in cunctis actionibus nostris opuletur nobis. Quippe apparatus hic ad nostram perditionem est, et domus confusione plena. Dico autem vobis, filioli mei, quod omnis homo qui suis delectatur cogitationibus, sponte cadit, cum iis quæ sibi inferuntur lætetur, eaque permagna esse mysteria existimet, ac semet ipsum justificet in iis duntaxat quæ operatur; cum

²² Luc. 1, 78. ²³ Joan. 14, 36.

sit habitaculum mali spiritus qui mala ei consulit, A
atque corpus illius implebitur ejus mysteriis abominabilibus absconditis. Qui enim ejusmodi est, apprehendunt illum passiones dæmonum, cum minime a se eos abegerit. Nos itaque noscere oportet diaboli laqueos ejusque calliditates, et eas declinare atque fugere; quandoquidem peccata et iniquitates quæ sunt a dæmonibus, minime apparentia sunt aut corporea. Non enim sunt isti visibilia corpora; verum nos illis corpora sumus, animæque nostræ ab illis tenebrarum excipiunt cogitationes: quibus exceptis, efficimus eos manifestos in corpore. Sagitate itaque, filii mei, ne locum illis in vobis concedatis, ne veniat ira Domini super nos, gaudentibus illis et irradientibus, nobis destitutis. Verba mea polite negligere; etenim bene sciunt, nostram vitam ab invicem impertiri. Nam quis Deum vidit unquam, et apprehendit illum ne a se elongaretur, et ut eo gauderet, et salvaretur a corporis hujus gravis oblectationibus? Aut quis diabolum corporaliter contra se stantem vidit, ut eum effugeret? excepto quod, cum diaboli sint in abscondito, nos illos nostris manifestamus operationibus; nam omnes ejusdem sunt substantiæ intellectualis; sed recedentes a Deo, hæc varia sortiti sunt nomina, quorum plura de iis comprobata sunt ob plures eorum iniquitates. Et sunt Satan, diaboli, genii, spiritus mali, turpes, perfidi, principes hujus tenebrosi mundi et plura hujusmodi. At cælestium virtutum nomina sunt, archangeli, throni, dominationes, potestates, cherubim, seraphim; et comprobata sunt de iis hæc nomina, quoniam servarunt voluntatem sui Creatoris. Qui vero odio habuerunt corporis hujus quo sumus induti sarcinam, illam a se abicientes; eorum quidam nuncupati sunt patriarchæ, quidam prophætæ et reges, et sacerdotes, et iudices, et apostoli. Quæ quidem nomina sortiti sunt, sive viri sint, sive mulieres, ob varia eorum gesta ac propensionem in bonum, et plura ejusmodi; quamquam omnes ex uno eodemque sint principio et ex eadem substantia. Ideoque qui in fratrem suum peccat, aut in proximum suum, in semet ipsum peccat; et quicumque in proximum suum molitur malum, vel in æqualem sibi in genere, id profecto in animam suam molitur. Nam quis unquam Deo inferre valuit laborem aut requiem, aut illi inservire ut eum decet, aut laudare quantum ei convenit, aut honorare quantum meretur, aut exaltare quantum est dignus? Quod quidem ob corporis hujus gravitatem qua opprimimur, accidit. Quamobrem consentaneum nobis est, his cognitis, excitare Deum inhabitantem in nobis, nostris operibus et gaudio et miserationibus erga invicem; et ne nostri amatores existamus, ne mali portio efficiamur.

Sed nosmet-ipsos agnoscamus: quippe qui semet ipsum agnosci, agnoscit quoque omnes creaturas.

quas Creator de privatione ad esse produxit; agnosceat etiam hanc naturam intellectualem, immortalem, in hoc dissolubili corpore reconditam esse ad suas propalandas operationes in illo ac per illud. Qui autem hoc noverit, Deum solum diligere poterit; qui vero Dominum diligit, omnes diligit. Itaque, filii mei dilectissimi, impigre atque indesinenter invicem diligit, corpus hoc quo induti estis, thuribulum constituentes, in quo offeretis omnes cogitationes vestras ac vestra mala consilia, ea coram Domino statuentes, extollendo corda vestra potentiamque intellectualem ad illum, flagitantes ab eo, ut vobis elargiatur ab alto suum immaterialem ignem ad comburendum quidquid est in illo thuribulo, expians illud. Et timebunt adversantes sacerdotes Baal, fugientque e conspectu vestro, aculi e conspectu Eliæ prophætæ⁴⁰. Tum videbitis hominem emergentem ex aquis divini fontis, qui plura faciet vobis spiritalem pluviam, qui est Spiritus Paracleti. Cum autem consecuti fueritis, filii mei, hæc præstantia dona, nolite putare ea esse ex operibus vestris, cum adsint et vobis virtutes sanctæ, vestri participes in cunctis vestris actionibus. Ego autem vos obsecro, ut incumbatis et perseveretis in vestris optimis operibus, ut latentur in vobis sancti omnes ac spiritus mei infelicis, cum omnes ex uno principio et ex una eademque substantia intellectuali invisibili conditi simus. Qui itaque semet ipsum cognoscit, se immortalem substantiam esse novit; et quod Dominus noster Jesus Christus sit verus Patris intellectus, a quo est vera ratio totius rationalis nature, quæ ad similitudinem ejus imaginis condita fuit. Cum vero sit caput corporis, caput Ecclesiæ, ut asserit Paulus apostolus⁴¹; et idcirco omnes invicem sumus membra, et unum corpus Christo. *Nec potest caput dicere pedibus: Non estis mihi necessarii; sed cum unum putitur membrum, omnia membra compatiuntur*, ut idem ait Apostolus⁴². Unde potissimum nos oportet, erga invicem servare dilectionem. Etenim, qui fratrem diligit suum, is Deum diligit; qui vero diligit Deum, semet ipsum diligit, quemadmodum dicit Joannes apostolus⁴³. Rogo vos præterea, filii mei dilectissimi, ut percipiat, quod potestatem in nostram voluntatem habentes conditi sumus, ac propterea nos oppugnant spiritus maligni, nos obsidentes. Verumtamen percipite quod scriptum est in Psalmo: *Angelus Domini castra metatur in circuitu electorum ejus, et ab omnibus mæroribus eripiet eos*⁴⁴. Cupio etiam ut sciat, quod de omnibus qui elongati sunt a virtute, jam consummata est dæmonum fraus, et Scriptura adimpleta est de illis, quod scilicet sint filii diaboli; diabolus enim cum ex suo cælesti ordine ob superbiam cecidisset, perpetuo intendit casum omnium qui ad Dominum accedere cupiunt totis viribus, hac eadem arte qua ipse

⁴⁰ Ill Reg. xviii, 25 sqq.

⁴¹ Coloss. i, 18.

⁴² I Cor. xii, 21, 26, 27.

⁴³ I Joan. iv. 21.

⁴⁴ Psal.

cecidit, superbia videlicet et inanis gloriæ amore.

His itaque nos oppugnant demones, nos a Deo his aliisque separare putantes. Sciunt enim, quod quicumque diligit fratrem suum, diligit et Deum. Quare injiciunt in corda nostra (ob eorum stultitiam et inimicitiam, qua virtutem prosequuntur,) odium erga invicem: ita quidem, ut neque fratrem videre quisquam nostrum sustineat suum, aut dicere ei verbum. Quamobrem, filioli mei, notum vobis facio, quod multi vere summum impenderunt laborem in virtute; ob suam vero imprudentiam semet ipsos interemerunt. Et sane scio, hoc mirum non esse, cum vos læduerit operationis existimantes possidere in vobismet ipsis virtutes: hinc cecidistis in hunc diabolicum morbum, qui est prudentiæ privatio, putantes propinquos vos esse Deo et in lumine esse constitutos, cum re vera in tenebris sitis. Filioli mei, quid, obsecro, Dominum nostrum Jesum Christum ad accingendos lumbos suos sindone, et deponenda vestimenta, et aquam in pelvim fundendam, et pedes se inferiorum lavandos ⁴⁴ compulsi, nisi ut humilitatem nos doceret? Quam nobis hoc exemplo quod operatus est, retulit: et sane omnes qui ad pristinum ordinem postliminio recipi cupiunt, id assequi minime valent, nisi humilitate: etenim initio motus superbiæ fuit, quæ (18) e cœlo deturbavit. Nisi ergo ingens in homine exstiterit humilitas de toto corde et de tota mente et de toto spiritu et de tota anima et de toto corpore, non hæreditabit regnum Dei, secundum quod scriptum est. Equidem, filioli dilectissimi in Domino, deprecor Creatorem meum in cuius manibus est spiritus meus, noctu dūque, ut illuminet oculos cordis vestri, ut agnoscatis primum meam erga vos charitatem; tum prospiciatis atque cognoscatis confusionem vestram; nam qui suam cognoscit confusionem, igitur gloriam electam veram quærit: quippe qui suam novit mortalitatem, is jam novit vitam æternam. Timeo sane, filioli mei, ne comprehendat vos charitas et paupertas in via perducende ad locum, quo assequi valeatis divitias. Cupio autem videre vos hic in corpore; attamen exspecto sæculum illud in quo nulla inest inestitia neque mœror neque gemitus, sed letitia et gaudium omnibus vere illud merentibus; ac ut conveniamus ibi quam cito et videam vos. Demum multa adhuc restant mihi verba vobis dicenda: verum tempus haud opportunum nunc est; sed tempus est, ut vobis nominatim salutem decam, filioli mei dilectissimi. Ac Domino nostro Jesu Christo sit gloria in sæcula sæculorum. Amen.

EPISTOLA VII.

Filiis suis monachis, in qua illis demonstrat, nostram salutem neque per angelum neque per hominem factam esse, sed per Deum Verbum incarnatum. Insuper eos incitat ad decertandum summo certamine, ut salutem consequantur. Dixit:

Equidem novi gratiam Domini nostri Jesu Christi,

⁴⁴ Jo. xiii. 4 sqq. ⁴⁵ II Cor. viii. 9. ⁴⁷ II Cor. v. 16. ⁴⁸ I Cor. xv. 22.

(18) Quæ. Vel qui.

A qui egenus factus est propter nos cum sit dives, ut ejus egestate dilemur ⁴⁶; ejusque munimur humilitate, et sapientes efficiamur in stultioribus ejus, et illius morte resurgamus, et clamemus cum Apostolo dicentes: *Et si cognoscimus illum in carne, modo non cognoscimus illum sic* ⁴⁷. Revera autem, dilectissimi, dico vobis, verba hæc subtilia esse in suo sensu, multaque habeo de illis dicenda: verum hoc tempus non est exponendi ea; sed ut incipiam dicere vobis salutem in Domino, filioli mei benedicti, notumque vobis facere, quod nobis qui accedere volumus ad Creatorem nostrum, necesse sit, ut certemus pro liberatione animarumstrarum a passionibus secundum intellectualem legem. Quippe ex adimpletione fraudum et delectatione passionum et diabolicarum tentationum multitudine infirmatum est sensibile nostrum, et demortui sunt motus animarumstrarum: ideoque non valeamus nostræ intellectualis substantiæ cognoscere magnitudinem propter passiones in quas incidimus; neque nobis salus est, nisi per Dominum nostrum Jesum Christum. Scriptum enim est in apostolo Paulo ⁴⁸, quod per primum Adam fuit mors, et per Christum fuit vita. Dominus igitur Deus noster Christus est vita omnium rationalium ad similitudinem ejus imaginis conditorum; quæ est verus Patris intellectus, et imago Patris inconvertibilis et immutabilis. Hæc vero imago apparens existens in creaturis convertibilis est: idcirco in ea facta est mors nostra (contra vero est natura intellectualis), et ex ea in carne nati sumus, et facti sumus domus plena certaminis. Ego autem testificor vobis et dico, quod cum jam amissemus omnes virtutes, vidissetque Deus Pater nostram infirmitatem, et quod sustinere minime valeamus ejus in nobis manifestationem secundum propriam formam penes veram ejus rationem, misit Filium suum unigenitum, qui assumpsit carnem nostram, et suam invisit creaturam suorumque ministros et sanctos suis donis. Itaque, filioli mei mihi dilectissimi, obsecro vos per meam erga vos dilectionem, ut accedatis ad Dominum de toto corde vestro, exploratum habentes, quod omnia opera nostra quæ Domino offerimus, gratia quam nobis elargitus est mediante, ejus pro nobis humiliationi haudquaquam sint comparanda. Nobis enim non indiget, neque ad nos venit propter nostram humilitatem, verum ob ingentem ejus bonitatem et humilitatem charitatemque incomprehensibilem. Neque egit nobiscum juxta peccata nostra, sed injunxit lunæ et stellis inservire domui huic tenebrarum quæ est mundus, ad corporis subsistentiam.

Constituit præterea alia per multa occulta nobis inservientia, quæ corporeis nostris oculis minime cernimus. Nos vero ob nostrorum peccatorum multitudinem, eorum erga nos servitum irritam fecimus. At quid, sodes, Domino nostro die judicii dicemus? Nam quid bonorum nobiscum ipsemet

operatus non est? Etenim nec patriarchæ pro nobis defatigati sunt, nec sacerdotes nos docuerunt, nec iudices, et reges pro nobis decertarunt nec apostoli pro nobis persecutionem passi sunt, sed Filius dilectus, Verbum, pro nobis omnibus mortuus est. Quamobrem omni puritate nos parari oportet, eademque ordinantes proposita et sensus nostros inter bonum et malum variables; cum necesse quoque sit, nos immutari et occurrere Domino nostro Jesu Christo, qui veniens ad nos suis omnibus dispensationibus, nos liberavit, et in omnibus nobis assimilatus est præter peccatum⁴⁰. Quod quidem aliquibus fuit in scandalum, aliis vero in utilitatem, aliis in sapientiam et fortitudinem, aliis in resurrectionem et vitam. Itaque, filii mei, notum hoc vobis sit, quod nempe Domini nostri adventus factus sit illis in iudicium, et in vitam istis. At de his dicit Jeremia propheta: *Venient dies, dicit Dominus, et constituam legem meam in pectoribus eorum, et scribam illam in cordibus eorum; et ero illis Deus, et erunt mihi populus; et tunc nemo docebit cirem suum, neque fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum; etenim omnes me cognoscent a minori ad maiorem, et enim eos a peccatis eorum, nec amplius revertitur recordari illorum peccatorum*⁴¹. De illis vero Apostolus dicit: *Ut omne os obstruatur, et subdatur omnis mundus Deo*⁴². Quippe qui Deum cognoverunt, nec illum ut Deum laudaverunt obstravit insipientiam quæ sapientiam Dei excipere nequit, ira super illos descendit. Jam, filii mei, video quod unusquisque nostrum sese malis sponte tradiderit: quæ quidem in nobis consummata sunt; ob nostram insipientiam nobis dominata sunt.

Quamobrem formam servi noster assumpsit Dominus, ut per eam nos salvaret, omnes implens suas dispensationes usque ad mortem crucis, ut ejus morte atque resurrectione sit nobis præstantissima resurrectio, cessetque a nobis mortis potestas quæ est potestas diaboli, ut nosmet ipsos abstrahentes, ejusque-imitantes humilitatem, vere simus ei discipuli. Filii mei dilectissimi in Domino, dico vobis me corpore atque spiritu valde esse perturbatum, eo quod sanctorum nuncupati simus nominibus, eorumque induti habitu quo coram infidelibus gloriamur, operandi vero virtutem minime habemus. Vereor quidem, ne impleatur de nobis Apostoli dictum: *Habentes formam religiositatis, cujus inficiamur virtutem*⁴³. Ego autem ob meam erga vos charitatem, nunquam Deum pro vobis deprecari cesso, ut percipiat vestram in vobis abditam vitam, et per eam operemini id quo digni efficiamini invisibilem consequi hereditatem. Sciatisque, dilectissimi, quod nostra absolvere opera nostris pro viribus secundum ejus voluntatem, id esse quod debemus, cum nostræ substantiæ id naturale sit; ac præterea virtutis nostræ haud tribuendum est superabun-

dantiæ. Nam quicumque Deo inservierit, illumque de toto corde quesierit, id sane facit sua naturali substantia. Si autem perpetraverit peccatum aliquod, reprehensione poenæ dignus erit, cum id alienum sit a naturali substantia. Itaque hoc cognoscite, et scitote me nihil celare vos, aut quidquam abscondere a vobis quod ad vestram spectet salutem. Notum præterea vobis facio, corpus perpetuo spiritui adversari, ut ait Paulus apostolus⁴⁴. Quamobrem qui religiositatis vitam in Jesu Christo sequi cupitis, vos oportet longe expellere corporales concupiscentias precibus ad Dominum nostrum Jesum Christum lusingis, qui sua misericordia et benignitate amovebit a vobis cunctas ærumnas ac tentationes quæ a corpore emergunt; quales passi sunt patres nostri apostoli, qui sua mediante patientia hostis potestatem, idololatriam videlicet debellarunt: quare elargitus est eis Dominus consolationem et virtutem dicens illis: *Erit vobis pressura in mundo; sed confidite: ego enim vici mundum*⁴⁵. Dixit illis quoque: *Si prophetas persecuti sunt, et me sunt persecuti, et vos persequentur; et si odio me habuerunt, vos quoque odio habebunt; sed confidite, et scitote quod vestra patientia solebit virtutem hostis*⁴⁶. Ego quoque, filii mei benedicti, cupio ut sciatis hunc sermonem, nec non quæ dixit Paulus apostolus, quod scilicet passionem hujus sæculi non sint comparanda gloriæ in nobis manifestanda⁴⁷. Et notum vobis sit, quod propter meam erga vos charitatem modica hæc verba spiritualia vos sum allocutus, ut æquo sitis corde. Mihi quippe constat evigilantem intellectum corporali verborum multiplicitate indigere minime. Equidem gaudeo in Domino propter vos, filii dilectissimi, sancti in vestra intellectuali substantia; et cupio, ut sciatis mensuram donorum quæ nobis sunt a Domino ad nostram conservationem et incrementum, et ut amplectamini opera naturalia substantialia, non autem quæ substantialia non sunt.

Nec non ego infelix planum quoque vobis facio, quemadmodum Dominus meus sua gratia excitavit intellectum meum a dormitatione mortis, et ingens jam contigit mihi ploratus atque gemitus toto intervallo modici temporis hujus, quod mihi in terra superest. Etenim mecum cogito, quid dabimus Domino pro iis quæ nobis fecit? Cum angelos suos nobis servire fecerit, et prophetas suos nobis prophetare, et apostolos suos nobis evangelizare: quod vero his omnibus majus est, misit Filium suum unigenitum ad nostram salutem. Quare vos obsecro, ut corda vestra excitetis in timore Domini, et sciatis, quod Joannes præcursor aqua baptizaverit ad poenitentiam in præparationem ad baptismum Domini nostri Jesu Christi, qui baptizavit Spiritu sancto et igni, qui est ignis bonorum operum. Præparemur igitur ad emundandum nosmet ipsos corpore et spiritu ad suscipiendum baptismum Domini nostri

⁴⁰ Hebr. iv, 15. ⁴¹ Jerem. xxxi, 31-34. ⁴² Rom. iii, 19. ⁴³ Rom. ii, 20; Tit. i, 16. ⁴⁴ Galat. v, 17.
⁴⁵ Joan. x, 32. ⁴⁶ Joan. xv, 20. ⁴⁷ Rom. viii, 18.

Jesu Christi, et ad operandum, atque offerendum nosmet ipsos illi hostiam acceptabilem. Spiritus namque consolator qui suscipitur in baptismo, nobis elargitur operari in poenitentia, ut iterum nos reducat ad pristinum principatum nostrum et ad hæreditatem permanentem obtinendam. Scitote itaque, quod omnes qui in Christo baptizantur, Christum induunt, ut inquit Paulus apostolus ⁸⁷, adipiscentes gratiam Spiritus sancti. Etenim tam servus quam liber, tam mas quam femina, statim atque hanc consequitur gratiam, cessant ab eo corporalia hæc idiomata; et Spiritus sancti accipit doctrinam eo tempore quo adipiscuntur hæreditatem regni coelorum sempiternam adorantes Patrem, ut decet, in spiritu et veritate ⁸⁸. Nec quispiam vestrum dicat, filioli mei, quod nobis non erit iudicium in die adventus Domini novissimi: verum sciamus, quod adventus Domini nostri Christi primus jam nobis comminatus fuerit iudicium in die illa, nisi illius adimpleverimus præcepta. Et scitote, quod omnes spiritu induti impense pro nobis deprecantur, ut Domino nostro uniamur, et hæreditemus quod nobis ab initio fuerat constitutum, iterum induentes nostram pristinam substantialem formam qua per inobedientiam exuti sumus. Quippe Patria vox his spiritu indutis semper suam planam facit bonitatem, in eorum reducens memoriam Scripturam dicentem: *Consolemini populum meum, sacerdotes, et loquimini in corde Jerusalem: ego autem mittam ei pacem in misericordia ejus, omni tempore* ⁸⁹. Qui invisit creaturas suas manifestans in eis suam bonitatem, elargiatur vobis sapientiam et scientiam et gratiam et spiritum discretionis ad intelligendum quæ scripsi vobis ex præceptis Domini, et ea doceatis, ut vos puros servent usque ad novissimum spiritum. Ipseque suscipiat a me preces has meas quæ sunt pro vestra omnium salute, filioli mei dilectissimi in Domino. Cui gloria et majestas in æternum. Amen.

EPISTOLA VIII.

Filiis suis monachis, incitans eos ad certandum, ut consequantur hic Spiritum sanctum igneum, et simul convenient illis. Nec non in eorum revocat memoriam sua certamina, significans eis quæ est consecutus, ut his illos incitet. Oportet autem, ut legatur die ejus obitus. Dixit:

Dilectissimi in Domino, scribo vobis, tanquam filiis, suis parentibus charissimis. Etenim filii carnales, si suorum parentum imitatores obediensque exstiterint, eos diligant parentes ex toto corde, summoque prosequantur honore, plus quam inobedientes sibi filios. Si quid vero pulchri bonique adepti fuerint, id liberis sibi obedientibus suisque imitatoribus reponunt. Si ergo carnales parentes id præstant, eo magis patres nostri spirituales præstare cupiunt honores filiis suis sibi obedientibus suisque imitatoribus. Quare, dilectissimi in Domino,

A quos diligo ex toto corde meo, cupio esse apud vos omni tempore, et vos videre ac benedicere. Quippe fœdus vestrum mihi præstitum, imitationemque vestram mei, ac vestram ad Deum reversionem, rectas quidem esse aspicio; etiam inhabitatis in corde meo omnibus modis. Hinc autem rogo Deum meum causa vestri noctu diuque, ut elargiatur vobis sua dona quæ mihi indulsit sua duntaxat gratia, non autem meis meritis. Etenim hæc sunt magnæ illæ divitiæ quas mihi concessit Dominus noster, quem supplico ut eas vobis quoque concedat; et hæc est summa desideriorum meorum et deprecatio mea noctu diuque, ut sitis mecum in loco in quo ero, cum discessero ex hoc corpore. Dominus quidem noster semper exaudivit me a mea pueritia usque in hodiernum diem, et scio quoque quod hoc aliud sua misericordia mihi præstabit. Hæc sane scripsi vobis, filioli mei, ob nimiam cordis mei erga vos charitatem; quandoquidem vestris certaminibus pro Domino mei imitatores in omnibus exististis. Sciatitis itaque, quod Dominus noster Christus (cujus memorie adoratio) ob nimiam suam charitatem similiter operatus est suis discipulis, cum dixit eis: *Utique non voco vos sercos, sed fratres, et amicos, et filios* ⁹⁰. Cumque facti essent ei in filios, rogavit pro eis Patrem dicens: *Pater, volo ut sint isti ubi ero et ego: quoniam ego sum in te, et isti in me, ut simus omnes perfecti in unitate* ⁹¹. Considera igitur et intellige, qua ratione rogavit Dominus noster Jesus Christus Patrem suum pro discipulis suis, eo quod facti sunt ei filii, ut sint videlicet cum eo ubicunque erit. Simili modo est deprecatio hæc mea, dilectissimi mihi, ut simus omnes simul in loco illo, in quo nulla est molestia, neque infirmitas, neque tenebre, neque spiritus mali; sed est omni refertus lætitia, et lumine, et vita æterna, et coronis incorruptilibus, aliisque quæ ibidem exstant, quæ humana lingua enarrare non potest; duratura namque sunt in sæcula sæculorum.

Quare orate, filioli mei, Dominum, ut facile iter meum ad vos iterum reddat, ut permaneam apud vos aliquid temporis. Haud enim me lateat, hoc ad vestram ædificationem et gaudium in fide fore. Ego quoque gaudebo, cum venero ad vos, ut gaudeatis et vos, et affluentius crescatis in fide: nec non plura aperiam vobis arcana, quæ hæc in epistola scribere nequeo. Gaudet quoque in vobis uater vestra Sara, quæ est anima mea, hæc quæ perfecta est in suo amore, et peperit in vobis divinum Spiritum, cupitque vos perficere, quemadmodum rogavi pro vobis, ut Spiritum illum igneum magnum quem suscepi, suscipiatis et vos: quem si suscipere vultis, ita ut maneat in vobis, offerte prius opera corporis, cordis humilitatem, et vestras elevate cogitationes in cælum noctu diuque, et quærite cum cordis rectitudine Spiritum hunc igneum, tumque dabitur vobis. Hæc enim ratione illum consecutus

⁸⁷ Galat. III, 27, 28.⁸⁸ Joan. IV, 23.⁸⁹ Isa. XL, 1, 2.⁹⁰ Joan. XIII, 13.⁹¹ Joan. XVII, 21, 22.

est Elias Thesbites, et Elisæus cum reliquis prophetis. Nec cogitetis in cordibus vestris, et ancipitis cordis sitis, dicentes: Quis valet hunc suscipere? Nequaquam, filii mei, nequaquam sinatis has cogitationes in vestra venire corda, sed querite cum rectitudine cordis, et suscipietis illum profecto. Ego autem Pater vester una quoque vobiscum decerto, pro vobis rogans ut illum suscipiatis; novi namque vos perfectos esse, illumque suscipere valentes. Quicumque enim semet ipsum hac cultura colit, dabitur ei Spiritus ille semper atque in æternum. Scio autem quosdam, qui cum illum suscepissent, et hanc non perfecissent culturam, in illis minime permansisse. At vos, dilectissimi mihi, quos videre cupio propter intellectum vestrorum rectitudinem, persistite in precibus cum sollicitudine ex totis cordibus vestris, et dabitur vobis. Spiritus namque ille in cordibus inhabitat rectis. Qui sane susceptus revelabit vobis excelsa arcana, aliave quam plura quæ charta, calamo atramentoque exponere non valeo; et amovebit a vobis timorem hominum, et bestiarum, et charitatum aliorumque ejusmodi; et erit vobis celeste gaudium noctu diuque, eritisque in hoc corpore tanquam illi qui jam sunt in regno. Nec pro animabus vestris rogabitis duntaxat, verum etiam pro aliis, cum quicumque hunc suscepit Spiritum pro se rogare haud indiget amplius, sed pro aliis. Quemadmodum fecit Moyses; qui cum hunc suscepit Spiritum, rogavit pro populo dicens Deo: *Si deperderis hos, dele nomen meum de libro vitæ*⁴². Ejusmodi quoque est deprecatio omnium sanctorum, aliorumque qui ad hunc pervenerant terminum, quos nominatim recensere non valeo; vos vero cum sapientes sitis, eos cognoscitis. Mea autem deprecatio noctu diuque est, ut sit in vobis magnitudo Spiritus hujus, quem susceperunt sancti omnes. Equidem, filii mei dilectissimi, postquam epistolam hanc scripseram, Spiritu Dei motus sum, ut scriberem vobis in hujus calce de Spiritu hoc igneo, atque de divina charitate. At cum venero ad vos Domini ope, alia quam plura nota vobis faciam de hoc Spiritu, ut ea omnia consequamini. Quemadmodum vero salutem vobis initio epistolæ hujus sum impertitus; similiter dico vobis salutem in charitate Domini in fine illius per hunc Spiritum igneum, quem suscepimus ego et vos gratia Domini. Rogo demum vos, ut relinquatis vestram sensualem voluntatem, et quieti omnibus modis incumbatis, ut inhabitent apud vos excelsæ virtutes hujus Spiritus sancti afflatu, opem vobis ferentes ad operandum juxta voluntatem sanctæ Trinitatis, Patris, et Filii, et Spiritus sancti: cui laus semper in æternum.

EPISTOLA IX.

Filiis suis monachis: notam eis facit mensuram virtutis Dei in sanctis. Hortatur eos præterea ad illam consequendam, ut obtineant regnum sempiternum. Dicit: Dilectissimi in Domino, si homo Deum dilexerit

A de toto corde, et de tota cogitatione, et de tota mente, et de tota virtute sua, timorem consequitur; timor autem generat fletum; fletus vero generat fortitudinem: quibus consummatis in anima, fructus feret in omnibus. Deus autem pulchris his fructibus in anima perspectis attrahit illam ad se tanquam odorem thuris electi, illaque lætatur cum angelis omni tempore, elargiens illi quoque lætationem, eamque custodit in omnibus viis ejus, ut perveniat ad locum suæ requiei; et non prævalebit adversus eam diabolus, videns altissimum custodem illam circumdantem; idcirco homini illi accedere prorsus timet, ob magnam illam virtutem. Nunc autem, dilectissimi mei in Domino, quos diligit anima mea novitque esse Dei amatores, comparate vobis virtutem hanc, ut paveant vos demones, et laboribus quos peragitis, levemini, et divina vobis dulcescant: siquidem divini amoris dulcedo favo longe dulcior est. Multi sane ex monachis et virginibus qui in congregationibus sunt, cum hanc divini amoris dulcedinem minime degustassent, nec divinam fortitudinem essent consecuti, autunabant, se eam jam nactos esse, quam tamen lucrari haudquaquam sunt conati: ideoque minime eam elargitus est illis Deus. Profecto enim quicumque illam lucrari conatur, eam consequitur Dei concessione: quandoquidem personarum non est acceptor Deus; verum omnibus in generationibus, generatione post generationem, illam largitur operantibus opera illius. Nunc, dilectissimi mei in Christo, bene scio, vos Deum diligere; verum satagite, ut id sit ex totis cordibus vestris; in quo quidem lætatur cor meum, ut valeatis obtinere virtutem Dei, et reliquum vite vestræ cum gaudio et lætitia transigere, et ut leviora vobis reddantur opera Domini, cum virtus quæ homini datur, ea ipsa sit quæ illum dirigit ad loca requiei, illumque custodit quousque pertranseat: omnes aereas virtutes, sicut ait Psalmus: *Beatus vir, qui complet desiderium suum ex ipsis; tunc enim non confundetur, cum alloquetur inimicos suos in portis*⁴³. Scitote itaque, filii mei, quod dum habet homo lumen Dei virtutemque ejus, opprobria mundi hujus contemnit atque etiam honores ejus, et odio habet omnia quæ sunt in hoc mundo, et corporis requiem, emundatque cor suum ab omnibus malis cogitationibus; tum jejunium offert et lacrymas noctu diuque, nec non puras preces: quare largietur ei Deus virtutem illam. Itaque, filii mei benedicti, hanc obtinere virtutem satagite, qua mediante operabimini omnia opera vestra cum requie et levamine, magnamque nanciscemini coram Domino fiduciam, et implebit vobis omnes vestras petitiones. Præterea scitote quod plura scribere vobis verba decreveram ob meam erga vos charitatem, verum brevi hac epitome contentus fui. Dominum autem deprecor Jesum Christum, ut eam constituat in vestram salutem et gaudium. Quem

⁴² Exod. xxxii, 32. ⁴³ Psal. cxxvii, 5.

deceat laus et honor ab omnibus rationalibus cum A Patre suo, et Spiritu sancto in sæcula. Amen.

EPISTOLA X.

Filiis suis monachis : de xani gloria, ejusque certaminibus. Præterea eos docet, quæ ratione illis decertandum sit, ut ab illa eripiantur in pace Domini. Dixit :

Scribo vobis, filii mei benedicti, epistolam hanc, ut percipiat quod Deus se diligentes, et quærentes de toto corde suo, exaudit, conceditque illis omnes eorum petitiones. Verumtamen illorum qui ad illum de toto corde suo non accedunt, sed anticipis sunt cordis, et quicquid agunt, id palam præstant ad consequendam gloriam laudemque hominum, petitiones non exaudit, sed potius irascitur illis : ad ostentationem quippe eorum sunt opera. Quare adimpletur de illis dictum Psalmi dicentis : *Deus disperget ossa hypocritarum* ¹. Deus namque (cujus memorie honor) eorum adirascitur operibus illorumque precibus haud lætatur, et summopere iis adversatur ; opera enim sua sine fide agunt, eo quod ad ostentationem humanam ea perpetrent. Atque hæc de causa virtus Dei in illis non operatur, cum corde sint infirmi in omnibus operibus quæ aggreduuntur. Idcirco divinam ignorant dulcedinem, ejusque lenitatem et gaudium. Quinimo aggravantur opera illorum super animas eorum, tanquam onus grave. Multos quidem ex genere vestro, qui hanc virtutem quæ animæ suavitatem præbet, eamque in dies gaudio et lætitia auget, atque in illa divinum accendit calorem, non sunt consecuti ; eosque decipit spiritus iste malus, eo quod sua opera ad ostentationem hominibus peregerunt. At vos, dilectissimi mei et cordi meo charissimi, qui laborum vestrorum fructus coram Domino obtulistis, recordere satagite a spiritibus gloriæ inanis, et jugiter adversus eam pugnate, ut accipiat fructus vestros Dominus quos coram ipso obtulistis, et virtutem quæ ejus datur electis, obtineatis. Cor autem meum, dilectissimi mei, vestra causa confirmatum est, cum sciam, vos spiritui gloriæ inanis minime assentiri, sed perpetuo illi adversari ; ideoque fructus vester sanctus atque vivus est. Quamobrem spiritui illi malo adversari persistite ; nam initis ab homine justis operibus, optimoque certamine, ad inveniendam cum illo participationem accurrit hic, et ab his eum amovere conatur ; ita quidem, ut quidquam justum illum agere non sinat, cum sit spiritus malus adverseturque omnibus qui fideles esse cupiunt. Multi quidem sunt quibus homines gloriantur tanquam fidelibus, et qui statim commutant misericordiam egentibus, quibus quoque adversatur spiritus iste. Aliis vero inter operandum sese immiscet, eorumque deperdit fructus efficacie retrocedentes, et ut suas virtutes et misericordiam inani gloriæ permittas operentur.

Hos autem fructibus esse præditos homines existimant, cum profecto careant : sunt enim instar sycomori, quam dulcibus fructibus refertam esse

putant qui eam a longe conspiciunt ; prope vero accedentes ad illam, præter corruptos fructus dulcedinis expertes, nihil naviscuntur. Similes sane sunt qui inanem suscipiunt gloriam ; nam arbitrantur homines, hos plurimis esse præditos fructibus gratissimis Domino, cum tamen nullos omnino fructus habeant. Quinimo exsiccavit eos Deus, eo quod nullum in iis bonum fructum nactus sit : ac propterea suæ divinitatis dulcedine incomparabili eos privavit. At vos, filii mei, decertantes, obsistere satagite spiritui inanis gloriæ, et illi adversemini atque prævalete contra illum. Etenim adveniet virtus Dei, vobisque opem feret ac manebit vobiscum, et diligentiam vobis elargietur atque calorem omni tempore. Ego quoque rogo pro vobis, ut permaneat in vobis hic calor in æternum ; nam verax est, et nihil est eo præstantius. Si quis autem vestrum deprehenderit se minime hoc præditum esse calore, illum quærere satagat ; qui quidem quærenti aderit. Etenim igni similis est, in quem volentes homines aliquid olerum concoquere, inflant donec accendatur : quo autem accenso, illius acquirit naturam, ebullitque ascendens et comburens. Pari quidem ratione, filii mei, cum videritis animas vestras frigefieri per incuriam atque pigritiam, eas erigere studete, super illas plorantes. Procul dubio enim calor ille veniet, et illis scilicet animabus vestris inietur : ejus acquirentes naturam, bonis operibus ebullient. Hinc David cum animadvertisset animam suam jam aggravatam esse atque frigefactam, sic ait : *Projeci animam meam coram te, et recordatus sum præteritorum dierum, et meditatus sum opera manuum tuarum. Præterea expandi manus meas, et facta est anima mea tanquam terra sitiens coram te* ². Quare percipite, dilectissimi mei, quæ fecit David, qui, cum aggravatum esset cor ejus, adeo quidem sollicitus fuit, donec accensus est calor in corde ejus, ita ut dixerit : *Cor meum paratum est, Deus, cor meum paratum est* ³. Et restitutus est ministerio, mediante ejus nocturna diurna cura et sollicitudine. Similiter facite et vos, ut unanimes sitis in præparatione cordis, divino opitulante lumine et calore, et ut magna aperiat Deus vobis arcana quæ explicari nequeunt. Ego autem rogo illum, ut corpora animasque vestras atque spiritus incolumes servet, donec transferat vos ad suæ misericordiæ mansionem, locum quem sancti nostri incolunt patres. Estote gaudentes in Domino, cui gloria semper in æternum

EPISTOLA XI.

De discretionem, ejusque acquisitionem. Dixit :

Scitote, filii mei benedicti, quod scripserim vobis tanquam filiis dilectissimis, benedictione atque regni hæreditate dignis. Quamobrem vos decet, cum tales effecti sitis, ut memores sitis noctu diuque istorum, cum filii regni fieri cupiatis, ut custodiat vos Dominus ab omnibus malis, ut omnia discernentes, meliora eligatis et bona justis parata cens-

¹ Psal. lxxi, 6. ² Psal. cxlii, 5. 6. ³ Psal. cxvii, 2.

sequamini. Cum autem, filii mei, mihi facti sitis dilectissimi, et filii regni; pro vobis sine intermissione deprecor, ut elargiatur vobis Deus gratiam providendi et discernendi omnia, ut distinguatis inter bonum et malum. Etenim scriptum est in Paulo apostolo, quod *esca fortis perfectiorum est*⁸⁷. Hi autem sunt, qui suos exererant sensus ac sua proposita nimia inquisitione circa bonum et malum; et propterea filii regni facti sunt, et divinæ æscripti filiationi: idcirco hanc illis tribuit prudentiam et discretionem in omnibus eorum operibus, ne seducat eos sive homo sive diabolus. Sciendum itaque vobis est hostem fidelibus adversari boni specie, pluresque decipere, eo quod minime illis concessa est prudentia et discretio. Hinc, cum has novisset beatus Paulus divitias quæ erunt fidelibus, quarum magnitudinis non est terminus, scripsit Ephesiis (qui literi ei facti erant, et filii regni) ob nimiam illius erga eos charitatem licens: *Fidelibus sanctis, qui sunt Ephesi. Ex quo audiui fidem vestram in Dominum nostrum Jesum Christum, et dilectionem vestram erga omnes sanctos, non cesso gratias agere pro vobis, et recordari vestri in orationibus meis, ut Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater gloriæ, det vobis spiritum sapientiæ et intelligentiæ, ut illuminentur oculi cordium vestrorum, et sciatis quidditatem* (19) *spei vestræ vocationis, et quidditatem gloriæ divitiarum hæreditatis ejus in sanctis*⁸⁸. Et ait etiam: *Equidem flecto genua adorans Patrem, a quo denominatur omnis paternitas, tam in cælo quam in terra, ut concedat vobis secundum divitias gloriæ suæ, ut confirmetur fides vestra, et corroboret auxilium Spiritus sui in vobis, ut inhabitet Christus in homine vestro interno per fidem, et in cordibus vestris per dilectionem, firmam habentes radicem et fundamentum vestrum, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis quidnam sit latitudo, et longitudo, et altitudo, et profunditas*⁸⁹.

Intueamini itaque, filii mei, hunc magnum Apostolum, qui cum cognovisset magnitudinem harum divitiarum, quas ignorabant illi qui in filios ei se adnumeraverant per aditum ad fidem, rogavit pro illis, ut harum divitiarum magnitudinis consequerentur cognitionem quam ipse noverat, quæ est vera providentia, quæ est discretio, qua majus est in fide Christiana nihil. Hoc autem propter ingentem ejus charitatem erga illos; sciens enim quod si eam fuerint consecuti, nullus erit illis labor in quoquam, nec terrebuntur timore ullo, et gaudium Domini consolabitur illos noctu dique, et opera erunt illis dulcia semper et omnibus temporibus. Ideoque impertitur eis Deus revelationes magnorum arcanorum tuturi sæculi, quæ carnea lingua explicare non valemus. Itaque, dilectissimi in Domino, qui filii facti estis, rogate noctu dique lacrymarum ubertate pro hac providentia et discretionem, ut sit vobis bonum

A sempiternum a Deo nostro, et augeatur gloria vestra in omnibus, et det vobis alia permulta quæ nunquam cognovistis. Ego autem Pater vester rogo etiam pro vobis, ut ad hanc mensuram quæ est nobis, perveniat. Etenim multi monachorum et virginum qui sunt in congregationibus, hanc mensuram non attigerunt. Vos autem si hanc mensuram attingere cupitis, quæ est perfectio, recedite ab omnibus iis qui hujusmodi habent nomen, monachus videlicet et virginitatis, nec reperitur in illis hæc providentia et discretio; nam si cum illis communicaveritis, proficere vos non permittent, imo exstinguunt calorem ex vobis, cum in illis nullus exstet calor, sed alior, ambulantes secundum suas voluntates. Si ergo venerint ad vos, et locuti fuerint vobiscum verba hujus sæculi et quæ eorum congruunt voluntatibus, nolite illis assentiri. Scriptum enim est in Paulo apostolo: *Non exstinguatis Spiritum, nec contemnatis prophetias*⁹⁰. Scitote autem, filii mei, quod Spiritus non exstinguitur ex nobis, nisi verbis inanibus aliisque hujusmodi operibus permultis, quæ singula scribere non valeo. Cum autem illos fingeritis, eos contemnere nolite; verum illis benefacite, non tamen cum illis communicantes, ne vos retrocedere faciant. Et pax Domini nostri sit cum spiritibus vestris mansuetis, filii mei dilectissimi. Cui laus et honor ab omnibus creaturis in æternum. Amen.

EPISTOLA XII.

C De charitate. Cupit præterea eos videre, ut simul omnes consolatione participant. Dixit:

Scitote, dilectissimi mei in Domino, quod charitas Domini perpetuo mentes nostras inviat, omnibusque opitulatur, qui cordis sui cogitationes præpararunt ad recordationem Ecclesiæ primogenitorum⁹¹ noctu dique, nec ad alia eas admovent. Quemadmodum autem horum recordatio semper est Dei Spiritus, ipse potissimum pro illis rogat, quippe qui facti sunt ei filii, eosque in Deo genuit. Pari quidem ratione non cesso vestri recordari diu noctuque in orationibus meis, ut firma sit fides vestra, et virtutum operibus augeamini, atque ut stabilis Dominus noster vestram providentiam et discretionem, et magnam tribuat vobis fortitudinem plus quam præditi estis. Hæc quidem est mea pro vobis assidua deprecatio, cum vos in Christo genuerim, et mihi filii facti sitis. Sic Timotheo, cum eum genuerit Paulus apostolus in Deo, et factus sit ei filius, scripsit ita dicens: *Recordor tui in orationibus meis noctu dique, et cupio te videre; et recordor lacrymarum tuarum, ut implear gaudiis, memorans fidei tuæ veræ*⁹². Considerate itaque, filii mei, hunc Apostolum, et quomodo pro Timotheo qui factus est ei filius eumque in Deo genuit, hæc tria faciebat: nempe illius noctu dique recordabatur, pro illo orabat, ac ipsum videre cupiebat. Pari qui-

⁸⁷ Hebr. v. 14.⁸⁸ Ephes. i. 13-18.⁸⁹ Ephes. iii. 14-18.⁹⁰ I Thess. v. 19. 20.⁹¹ Hebr. xii. 23.⁹² II Tim. i. 3-5.

(19) Substantiam.

dem ratione, dilectissimi mei, quos ob cordium vestrorum rectitudinem cor meum diligit, facio et ego quemadmodum fecit Paulus Timotheo, hæc eadem tria; vestri scilicet recordor, oro pro vobis et videre vos cupio. Quæ sane præsto, memor laborum vestrorum vestrique gemitus et cordis vestri mœroris, ac magnæ vestræ patientiæ atque mansuetudinis, cum hæc faciatis corde valido atque sapientia. Quicumque enim opera Dei operatur, spiritu sapientiæ operatur. Hinc ait Paulus apostolus: *Deus haudquaquam nobis dedit spiritum timoris, verum spiritum sapientiæ ac virtutem charitatis*⁷². Dominus autem noster rationem ab unoquoque nostrum exiget, num opera ejus sint secundum hanc sapientiam.

Ego modo, filii mei, rogo Dominum, ut faciles reddat vias meas ad vos, ut iterum veniens vos videam. Quippe haud me latet, vos me videndi flagrare desiderio, quemadmodum ego magis magisque vos videre cupio. Hoc autem percipite, quod nihil in terra sit, quod amori parentum erga filios, et filiorum erga parentes comparari possit; hi enim omni tempore se invicem videre cupiunt. Si parentes igitur filiique carnales hæc sunt præditi charitate, quo magis spirituales parentes eorumque in Deo filii? Quamobrem se invicem cum timore Dei ejusque charitate videre cupiunt, cum parentes in Deo majores sint parentibus in carne. Amor item parentum erga filios major est amore filiorum erga parentes. Hinc ait divinus Paulus apostolus: *Si vobis est erga me modica dilectio, dilectio mea erga vos ingentior quidem est*⁷³. Pari sane ratione mei Patris vestri, filii mei, amor erga vos ingentior est amore vestro erga me, qua mihi filii facti estis. Oremus igitur simul omnes ut nobis concedat Dominus noster iterum invicem videre. Profecto scio magnum gaudium atque lætitiæ vobis allaturum fore mei ad vos adventum, quemadmodum ait Apostolus: *Vehementer vos videre cupio, vobisque utilitatem spiritus asferre, ut ea confirmetur fides vestra, et consolemur omnes simul fide mea ac fide vestra*⁷⁴. Etenim convenientes, alia quamplurima nota vobis faciam, quæ litteris ad vos dare non valeo, ut sit hoc vobis salus in Domino Jesu Christo. Cui gloria, et honor, et veneratio, et laus in æternum. Amen.

EPISTOLA XIII.

Incitat eos ad consequendum gaudium, quod consequuntur militantes. Dixit:

Jam scitis, dilectissimi mei in Domino, quod universæ creaturæ rationali, sive mas sive femina illa fuerit, insit organum amoris ad utrumque, ad divina videlicet et humana amplectenda; divini enim divina diligunt, carnales vero diligunt carnalia. Quoniam vero divina in vobis sunt, diligo vos ex toto spiritu meo, eo quod Deum in vobis habetis, et jam penes me magno in loco constituti estis, semperque Deum meum pro vobis rogo, ut in cordibus vestris divinis augeamini in Dei charitate, et

A ut aperiat vobis magnitudo arcanorum Dei, quæ neque lingua mea explicare; etenim in summa sunt collocata altitudine. Non quidem sicut ea, qualia sunt hujus mundi; neque immundis revelantur animabus, sed illis qui corda sua expiarunt ab omnibus sordibus et operibus hujus mundi transitori; istis videlicet qui mundum odio habuerunt usque ad animas quoque suas, et crucem portantes secuti sunt Dominum, in omnibus operantes secundum ejus voluntatem. Quare inhabitavit in iis divinitas, et eis elargita est dulcedinem atque lætitiæ in Deo, quæ profecto lætitiæ animas alit, easque satius augeat. Et quemadmodum arbores nisi biberint ex natura aquæ, crescere nequeunt: sic anima, nisi susceperit cœlestē gaudium, neque crescere valet neque sursum extollitur. At animæ quæ spiritum susceperunt, cœlestique imbutæ gaudio sunt; quæ sursum crescere valent, cum custodierint quod ante diximus: atque adeo aperta sunt illis arcana regni cœlorum adhuc in hac carne existentibus, et fiduciam coram Deo in omnibus ita sunt nacti, ut adimpleverit illis cunctas eorum petitiones. Nunc itaque, dilectissimi mei et honorandi, hæc est mea perpetua deprecatio, ut ad hanc nimirum perveniat metiam, ut sciatis atque cognoscatis divitias regni Dei, cujus non est mensura neque finis. Scio quidem, hoc haud promereri, nisi aliquos ex monachis et virginibus qui sunt in congregationibus, quod pervenerint ad terminum perfectionis, paratæque sunt eis sedes, ut sedeant super illas in die judicii ad judicandum. Certe novi aliquos hac nostra ætate, qui ad hunc filiationis Dei pervenerunt terminum. Nec ulla sane ætas ex ætatibus expers fuit horum, qui ad hunc pervenerunt terminum; nec futuræ etiam ætates horum erunt expertes, non virorum duntaxat, verum et mulierum. Qui cum sederint super sedes, ut præcessit sermo, unusquisque eorum judicabit homines suæ ætatis, eo quod decertarunt donec perfecti sunt; nam qui perfecti sunt, judicabunt orbem. Atque hoc est id quod pro vobis deprecor noctu dique, ut perveniat ad hanc mensuram judicandi homines vestræ ætatis. Quod sane est ob nimiam meam erga vos charitatem, quam explicare verbis non possum, neque vos quod-

D que potestis. Nam ut Paulus apostolus ait iis qui sibi in filios ascripti erant: *Nolo exhibere vobis evangelizationem tantum, sed et memet ipsum, quoniam facti estis mihi charissimi in Domino*⁷⁵. Et jam misi vobis loco mei Filium meum dilectum, donec facilem reddat Deus præsentiam meam apud vos in corpore, asseramque vobis gaudium præ gaudio vestro; nam videns Dominus filios diligere a parente, sit illis omnibus ipse gaudium, tribuens illis magnam virtutem et pacem in loco solitudinis; quod est regnum æternum, quod estis consecuturi gratia Domini nostri Jesu Christi. Cui laus, et gloria, et majestas in sæculum. Amen.

⁷² II Tim. 1, 7. ⁷³ II Cor. vi, 12. ⁷⁴ Rom. 1, 11, 12. ⁷⁵ I Thess. ii, 8.

EPISTOLA XIV.

D₂ implendā obedientia, ut inhabitet in illis benedictio patrum suorum. Dixit :

Dilectissimi mihi in Domino quidem estis, quia vosmet ipsos parastis ad regnum cœlorum, et Deum rogastis ut esset vobis, sicuti est Patri vestro, ut abiretis ad locum ad quem abiturus est Pater vester, et ut benedictio quæ inhabitavit in illo, inhabitet in vobis, et gloriam quam est consecuturus, consequamini, eo quod facti estis ei filii secundum imitationem veritatis et benedictionis atque obedientiæ. Etenim filii obedientes patrum suorum divitias, justitiam et benedictionem ut hæredes consequuntur hereditatis jure. Enimvero preces quas fundunt filii coram Deo, similes sunt precibus patrum suorum; iisque mediantibus hereditatis jure consequuntur paternas virtutes. Et sane preces Jacob similes erant precibus patrum suorum in omnibus: ideoque descenderunt super illum omnes benedictiones patrum suorum, meruitque visionem scalæ spiritualis, ascendentibus et descendentibus per illam angelis. Antequam vero suscepisset parentum suorum benedictionem, nec unum quidem vidit angelum: at cum benedictionem patrum suorum esset consecutus, angelos vidit, et benedictus est ab illis. Pari quidem ratione veri filii cognoverunt, se nullam virtutem videre posse, nisi assecuti fuerint benedictionem parentum suorum. Quare obedientiam parentibus præstare conati sunt, eos supplicantes ut ab illis benedicerentur, ut eorum mediantibus benedictionibus videre mererentur exercitus angelorum, quibus visis firmi efficerentur sine perturbacione omnibus in sæculis. Similiter Paulus apostolus, cum hos vidisset, confirmatus et corroboratus est, et exclamavit dicens: *Non separat me a charitate Christi nocumentum, aut carcer, aut persecutio, aut fames, aut nuditas, aut adversatio, aut gladius*⁷⁷. Ait quoque: *Neque mors, neque vita, neque angeli, neque principes, neque potestates, neque hæc instantia, neque futura, neque virtutes, neque altitudo, neque profunditas, neque ea alia creatura inferior potest me decidere a charitate Dei in Domino nostro Jesu Christo*⁷⁸. Videte itaque, dilectissimi mei, quomodo omnes qui decertarunt donec imperturbabiles sunt effecti, de nullo penitus solliciti sunt. Sic vos esse cupio, ac vos videre desidero ob nimiam vestri in Deo charitatem, quem rogo nociu diuque, ut inhabitent in vobis benedictiones patrum nostrorum, et benedictio quoque mei infelicitis, ut resideant in vobis intellectuales virtutes, et transigatis reliquum vite vestræ omni gaudio. Etenim quicumque hanc mensuram non attigerit, haudquaquam cœlestium gaudia nanciscitur.

Scitote item, filioli mei, præcepta neque gravia esse neque laboriosa, sed lumen verum et gaudium semoiternum adimplentibus obedientiam. Dico au-

tem vobis, quod nunquam cesso deprecari pro vobis, ut sitis mecum ubi fuero; facti namque mihi estis filii, et obedientiam mihi in omnibus præstitistis. Nam cum vidisset Dominus noster Jesus Christus discipulos suos sibi obedientes, rogavit Patrem suum dicens: *Pater, in loco in quo ero, volo ut sint hi mecum; quoniam audierunt verba mea, et ego trado memet ipsum pro illis. Pater, es in me, et ego in te; et hi in nobis sint igitur in unitate sicut nos*⁷⁹. Intueamini itaque, filioli mei, deprecationem Domini nostri pro discipulis suis, ut sint ubi erit; nec non deprecationem ejus ad Patrem, ut custodiat eos a malo, donec perveniant ad loca requiei, eo quod facti sunt illi amici. Scitote autem ejusmodi meam esse pro vobis deprecationem ad Deum, ut servet vos a malo, donec perveniat ad loca requiei, et ut vobis largiatur benedictionem patrum nostrorum. Etenim benedictiones istæ si in vobis inhabitaverint, maxima vobis gratiæ fiet accessio. Quandoquidem Jacob Mesopotamiam petens, post acceptam benedictionem, vidit angelos, benedixitque eum Deus ob præstitam parentibus obedientiam, eorumque benedictiones. Cum autem vidisset angelos facie ad faciem sibi apparentes, tenuit unum eorum, donec multiplicem accepisset ab illo benedictionem, quæ benedixit filios quoque suos. Similiter etiam infelix ego Deum meum deprecor, cui a pueritia mea usque nunc inservio, ut vos benedicat, augeatque benedictionibus, ut fiat patri nostro Jacob benedictionibus referro, in spiritibus et corporibus vestris similes. Scitote itaque quod pater noster Jacob dum esset in Mesopotamia recordatus esse parentum suorum, et reversus est in terram suam; et timens fratrem suum, obtulit ei antequam obvius illi esset, quatuor munera; et quidem his minime indigebat ejus frater, cum esset valde dives; verum hoc fecit ad dissolvendam inimicitiam quæ inter utrumque intercedebat, et ad consequendam parentum suorum benedictionem; sciebat enim virtutem benedictionis parentum suorum maximam esse. Scriptum namque est: *Benedictio patrum descendet in filios*⁸⁰. Ex nunc itaque, dilectissimi mei, in gaudium mihi erit, ut meæ infelicitatis memores sitis; nec non parentum vestrorum carnalium recordemini, ut descendant super vos eorum benedictiones omni tempore. Hoc vobis notum sit. Et pax Domini servet corda vestra, et gratia ejus vobis optuletur. Cui laus ab omnibus rationabilibus in æternum. Amen.

EPISTOLA XV.

Dixit :

Ante omnia, filioli mei benedicti, Deum deprecor, ut vobis elargiatur invisibilia: *Etenim visibilia hæc, temporalia sunt et caduca; illa vero invisibilia, æterna, permanentia*⁸¹. Et mea quidem hæc deprecatio pro vobis est, quod vidissem fructus vestros vivos rationabiles, et quod facti essetis Deo Verbo

⁷⁷ Rom. viii, 35. ⁷⁸ ibid. 38. 39. ⁷⁹ Joan. xvii, 8, 19, 23, 24. ⁸⁰ Eccli. iii, 11. ⁸¹ II Cor. iv, 18.

hæredes atque participes. Quamobrem vehementer A cor meum lætatum est: scio quippe Deum lætari in illis quorum fructus sunt ita vivi rationabiles, eosque sibi hæredes ac participes efficere. At omnes quorum fructus mortui sunt, haudquaquam Deo participes reputantur; verum ipse magis illos reprehendat, sicut dixit propheta, id illis notum faciens dicente ei Deo: *Clama cum fortitudine, nec parcas, et exalta vocem tuam quasi tuba, et indica populo meo peccata eorum, et domui Jacob scelera eorum: quippe longe non sunt, et quærent me in novissimis diebus. Ipsi vero sua irascibili concupiscentia dixerunt: Quare jejunavimus, et nescisti; et humiliavimus animas nostras, et non asperxisti? Et respondit dicentibus: Quoniam in diebus jejunii vestri invenimini facientes voluntatem vestrorum malam, et in eos qui in vestra sunt potestate crudeles estis, capita eorum radentes: et jejunium vestrum est ad iudicium et contentiones. Cum autem huiusmodi sis, jejunium vestrum non exaudiam: quoniam hoc non est jejunium quod elegi, dixit Dominus. Præterea ait: Etiam si torseris collum tuum quasi circulum, et sacco indutus fueris, et cinerem straveris; minime hoc jejunium acceptabile est⁸².*

Scitote itaque, filii mei, hæc esse fructus mortuos: hinc omnes ea perpetrantes non exaudit Deus cum deprecantur illum, sed magis eos reprehendit. Evangelium quoque sanctum hoc nobis ostendit dicens: *Si ergo lumen quod in vobis est, tenebræ sunt; ipsæ tenebræ quid erunt⁸³?* Propheta etiam alio in loco dicit: *Omnis quidem iustitia vestra penes me est tanquam assummentum menstruatæ⁸⁴.* Cum itaque cognoveritis, filii mei dilectissimi, hos fructus mortuos; de quoquam illorum solliciti esse nolitis, ne corrumpant fructus vestros vivos rationabiles. Ego autem supplex Deum oro pro vobis, ut a corruptione servet fructus vestros, eosque multiplicet adaugeatque in gratiam vestram et gaudium vestrum et dilectionem fratrum et pauperum; et optimas vestras virtutes vestrosque fructus veros perficiat, donec egrediamini ab hoc domicilio et simul conveniatis in locum illum, in quo non est morbus neque angustia neque malum, sed gaudium, et lætitia, et gloria, et coronæ, et diademata, et fructus puri, et Ecclesia sanctorum, et hæreditas perennans, et reliqua bona quæ oculus non vidit, et auris non audiit, nec venerunt in cor hominis⁸⁵. Cupio autem, filii mei benedicti, ut optulemini huic meæ petitioni et magnitudini dilectionis meæ erga vos, in operibus Domini firmis cordibus persistentes. Præterea illum rogo, ut vos hoc tempore malo custodiat, et ut incolumes sitis corpore et anima ac spiritu, et elargiatur vobis scientiam in omnibus, ut eripiāmini a fraudibus sæculi huius et sit vobis pax et gaudium et salvatio in Domino ab istis fructibus mortuis malis, quorum omnium radix, inanis gloria est et corporis quies. Et pax Domini nostri Jesu

Christi inhabitet in omnibus vobis. Cui laus semper in æternum.

EPISTOLA XVI.

Dixit:

Recenseam vobis, filii mei dilectissimi, parum ex gestis patrum sanctorum purorum, quos exaltavit Deus propter humiliationem, et pristinae suæ paupertatis jugem recordationem; deditque illis hanc gloriam et divitias, eo quod humiliati sunt ex toto corde suo, antequam magnificaret eos Deus. Encaremus itaque vobis primum de patre patrum Abraham, quem Deus exaltavit de paupertate ad divitias, et de contemptu ad gloriam: omne autem hoc corporaliter. Nec ideo pristinae suæ paupertatis oblitus est Abraham, verum umbracula incolebat: similiterque Isaac, et Jacob.

Poterat quippe Abraham ubique sibi palatia edificare ob multas divitias, quæ ei factæ sunt in auro et argento et servis et ancillis et jumentis; at sciens quod si corde paupertatis semper memor esset, nunquam oblivisceretur multitudinis bonorum quæ illi fecit Deus, idcirco hoc minime præstitit, sed umbracula incoluit. Qua de causa apparuit ei Deus duos habens secum angelos, sedenti juxta arborem Mambræ. Cumque sollicitus esset de Domino nostro angelisque ejus, nemini servorum suorum præcepit ut ageret id quod præstare constituerat, ne oblivisceretur gratiæ quam illi concesserat post suam humiliationem et paupertatem: verum ipsemet sua venerabili senectute, quæ centesimum excedebat annum, ad sua perrexit armenta, optimumque attulit vitulum, et mactavit illum. Et ipsimet Saræ uxori suæ præcepit ut commisceret tria sata similia, circumstantibus omnibus eorum servis cunctisque ancillis: Abraham autem, cum illis ad comedendum obtulisset, stabat coram eis tanquam pauper qui nullos haberet servos. Propter quam quidem paupertatem quam apertam habebat coram Domino, sese illi aperuit, et implevit ei omnem suam voluntatem, dixitque illi in die illo: *Hoc eodem tempore vertentis anni erit Saræ filius⁸⁶.* Et ita fuit, habueruntque Isaac. Hic autem Isaac erat dives valde, et pauper factus est in corde suo, ita ut Palestini illum tanquam pauperem opprimerent, nec propterea cum illis contendebat: hinc multiplicabantur ejus divitiæ præ illis. Similiter et Jacob cum decrevisset proficisci in Mesopotamiam ante obitum Isaac patris sui, acceptis ab eo benedictionibus, dimisit a se multitudinem illarum divitiarum ambulans in paupertate, nihil habens præter suum baculum et viaticum ad iter sufficiens; recumbens vero, capiti lapidem supponebat.

Quapropter magis atque magis ditatus est in domo avunculi sui Laban. Volens autem reverti in domum patris sui, paupertatis non est oblitus ob multiplices quæ factæ erant ei divitiæ: quippe qui

⁸² Isa. LVIII, 1-5. ⁸³ Matth. VI, 23. ⁸⁴ Isa. LXIV 6. ⁸⁵ I Cor. II, 9. ⁸⁶ Gen. XVIII, 10.

paupertati semper fuit addictus, quinimo eam coram Domino aperuit dicens: *Transivi Jordanem in baculo meo, et nunc factus sum inter duas turmas*⁸⁷. Aspicite quoque illum, quomodo non est oblitus paupertatis usque ad tempus sui oblitus; qui incumbens super baculi sui extremitate circumstantibus filiis, eis mandavit dicens: Nolite oblivisci pristinae paupertatis, filii mei, propter has divitias quæ vobis factæ sunt. Erat autem baculus ejus semper omni tempore in manu illius, ne magnificaretur cor ejus multitudine suarum divitiarum, illas aspiciendo; et ut recordaretur suæ servitutis, quam exerevit in domo avunculi sui Laban; quippe in manu ejus erat dum pascebat greges illius. Similiter et Joseph cum regnaret super Ægyptum, non est oblitus sui ipsius, nec eum puduit id aperire Pharaoni, dicendo fratribus: *Si sciscitatus fuerit vos Pharaon, dicite ei: Servi tui, pastores sunt jumentorum*⁸⁸. Quod sane præstitit, ne gloriaretur penes Pharaonem. Aspicite quomodo regnum atque divitiæ eum oblivisci suæ humilitatis et paupertatis haudquaquam inducere potuerunt. Pari quoque ratione Moyses prophetarum maximus cum filius factus esset filix Pharaonis, et omnibus Ægypti politus esset thesauris, recordans tamen fratrum suorum procreatorum ex Abraham, quem exaltavit Deus ob ejus humiliationem et paupertatem, vitæ eorum operam navavit, recedens ab Ægypto, et factus est advena in terra Madian quadraginta annis; eratque panis ejus et aqua ejus super humero ejus pascens oves. Videns autem Deus multitudinem illius humiliationis, allocutus est eum dicens: *Revertere in Ægyptum, et esto princeps super populum Dei*⁸⁹. Dixit Moyses Domino: *Vide tibi alium præter me hunc rei magis idoneum, quippe idoneus non sum*⁹⁰. Et irritavit Dominum verbo hujusmodi. Quod verbum quidem ad sui ipsius contemptum fuit, minime sese exaltare volens, nimiam ob sui humiliationem erga Dei majestatem: qui dedit illi signum in proprio baculo, ne paupertatis oblivisceretur, sed gratias ageret beneficiorum largitori; et præcepit ei ut baculo quem manu tenebat, signa et mirabilia perpetraret. Et omnia quidem signa et mirabilia fiebant in Domino mediante baculo, ut propriæ paupertatis recordaretur per baculum quem semper manu tenebat: eoque divisit mare, ac eodem operatus est mirabilia in Ægypto. Mare quidem par erat, ut tum divisum fuisset et fugisset, cum vidisset eorum populo præcedere columnam ignis: tamen sic non fuit, verum Moysi jussit Deus, ut divideret mare baculo suo quem manu tenebat, ut si magnificaretur cor Moysis, eo quod mare timuisset illum, aspiceret baculum quem manu tenebat, recordareturque illum eundem esse quo pascebat oves in deserto, cum erat advena et pauper, et humiliaretur. Qui quidem baculus erat Moysi duplici de causa: altera est ad illius magnificentiam

A ob multipliciter mirabilium quæ eo perpetrabat: altera est ad propriæ paupertatis memoriam, ne gloriaretur in corde suo, sed diceret: Hæc virtus non est mea, sed Domini.

Fertur etiam Debora cor exaltatum non fuisse, cum obtinuisset a Deo magnam illam exaltationem, quod est regere universum populum; verum memor erat muliebris ordinis, virumque caput suum esse fatebatur. Quare cum decreverit cum Sisara rege decertare, Barac accessit, deditque ei potestatem ut proficisceretur, et decertaret adversus Sisaram. Sed neque sanctum Barac seduxit honor iste maximus, neque Dei dispensationem esse oblitus, sed respondit ei: *Si venies mecum, vadam*⁹¹. Sciebat enim Deum cum ea esse, et regimen tradidisse illi, ita ut sane Debora illi diceret: *Si egressa fuero tecum, tuus non erit honor; sed dicetur, quod traditus sit in manus mulieris*⁹². Considerate, quæso, filii mei, mutuum horum reverentiam. Debora namque par erat dicere: Dominus dedit mihi hunc honorem, quem alteri non dabo; verum enimvero memor fuit muliebris ordinis ob cordis sui humilitatem. Par quoque erat Barac, ut accepta potestate a Debora pergeret solus ad bellum, ut gloriaretur, et diceret: Ego vici Sisaram. Verum magis magisque humilitatem sibi asevit, ut præsto ei esset divinum auxilium. Similiter quoque Gedeonis, cum dixerit ei angelus Domini: *Ecce mitto te ad debellandum regem Madian, non est exaltatum cor, sed memor fuit propriæ humilitatis, et semetipsum pluribus modis vilitatis accusavit, ut a superbia vindicaretur. Primum enim dixit: Domine, esto mecum tua potentia, ut liberetur Israel; etenim ego et multitudo hæc sumus oppressi, et ego minimus sum omnium qui sunt in domo patris mei, qui est ex tribu Manasse*⁹³. Cui angelus ait: *Perge, ego ero tecum*⁹⁴. Attamen humiliatio cordis ejus non dimisit eum cura vacuum: hinc signa ab angelo sciscitatus est, eo quod penes semetipsum tanto honore minime se dignum esse existimabat. Quare prævaluit contra Madian opus atque virtute Domini, semperque pristinae suæ paupertatis memor erat, superbiam fugiens. Rogant autem populo, ut esset princeps super eos, respondit humilitate cordis: *Non ero princeps super vos, neque filius meus etiam; sed Dominus est princeps super vos*⁹⁵. Et eripuit se a principatu, nec seducere illum potuit honor in quoquam. Similiter quoque Anna mater Samuelis prophetæ faciebat illi vestimentum singulis annis secundum propriam conditionem (notum enim est templum Domini non egere, ut mater prophetæ ex proprio afferret ei vestimentum); verum hoc præstitit mater ejus, eo quod templum ab ineunte ætate ingressus fuisset, ne diceret: Ego sum angelus, aut virtus, quod vidi revelationes in templo. Præstabat autem hoc singulis annis, ut is nosceret certiorque fieret cujus

⁸⁷ Gen. xxxii, 10. ⁸⁸ Gen. xlvi, 35, 34. ⁸⁹ Exod. iii, 10. ⁹⁰ Exod. iv, 10. ⁹¹ Judic. iv, 8. ⁹² ibid. 9. ⁹³ Judic. vi, 13-15. ⁹⁴ ibid. 16. ⁹⁵ Judic. viii, 25.

esset filius, et memor esset humilitatis et generis sui. Idcirco magis atque magis crescebat Deo placens. Anna quoque mater ejus humilis atque mansueta fuit. Eodemque modo David fuit humilis et mansuetus.

Amplectamur ergo et nos, dilectissimi, mansuetudinem et humilitatem sicut isti. Nam David ait: *Memento, Domine, David, et multitudinis mansuetudinis ejus*⁹⁶. Dumque pascebat oves patris sui, elegit eum Deus regem sibi charissimum præ omnibus domus patris sui. Pergens autem ad debellandum Goliath, tres lapides ex torrente accepit, et in sua posuit pera; sumit quoque baculum suum quo oves pascebat, accessitque ad Goliath gigantem, et debellavit eum, et in Domini virtute vicit eum; et regi Saul astitit, apud quem honorabilis effectus est. Nec dimisit a se ob palatii regii reverentiam, baculum aut peram suam; verum eos penes se servavit, ut esset cor ejus semper humile, et nobis exemplar quo erudiamur. Uctus autem unguento, et rex effectus, ait: Non obliviscar paupertatis et humilitatis meæ, neque exaltabor in corde meo. Et manifestius de hoc eodem ait: *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei; neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus præ me. Si autem humiliatus non fuero, sed elevavi vocem meam; sicut ablactati a lacte matris suæ, ita sit retributio in anima mea*⁹⁷. Hos quidem psalmos haudquaquam dixit David, nisi dum regno esset potitus. Nec pristinae oblitus est suæ paupertatis, sed ait: *Minimus eram inter fratres meos, et adolescens in domo patris mei, pascebam oves patris mei* (20). Quos quidem sermones dixit, ut universo innotescerent mundo, qui disceret ab illo humilitatem et paupertatem. Similiter quoque Elias propheta cum multiplicia perpetrasset mirabilia, non dimisit a se pallium suum, ne ascendens quidem in paradisum, ne magnificaretur cor ejus multitudine mirabilium quæ faciebat; sed cum jam ascenderit, projecit illum super Elisæum discipulum suum. Accinctus quoque erat coriaceo cingulo, memor se hominem esse pauperem, et ut memoria illius cinguli coriacei, suæ pristinae paupertatis non oblivisceretur. Similiter etiam Patres apostoli Dominum nostrum Jesum Christum sequi incipientes, semper suæ pristinae paupertatis memores erant, ut Dominus noster principi apostolorum Petro diceret in Capharnaum, cum tributum ab illo esset postulatū: *Vade ad mare, et mitte hamum tuum; et primo pisci qui ascenderit, aperi os, inveniesque statuerem; tolle illum, et da pro me et te*⁹⁸.

Itaque, filii mei, aspice quemadmodum Petrus minime a se dimiserat hamum suum, ne oblivisceretur humilitatis et paupertatis suæ. Hinc scitote Dominum hos quorum mentio præcessit, protulisse, ut nosmetipsos humiliaremus, et ut diabolus con-

A fundatur et confringatur, et extinguantur ejus ignea jacula inflammantia⁹⁹. Neque hi sancti præfati duntaxat, iisque similes, propriae paupertatis memores fuerunt; verum etiam Dominus noster filium David semetipsum appellavit, et de se ipso dixit: *Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare*¹. Cum autem dicebatur ei: *Tu es Filius Dei*², increpabat hujusmodi dicentem. Et cum mirabilia perpetrabat et sanitates, præcipiebat eis dicens: *Nemini indicaveritis*³. Quæ quidem ejus humiliatio nostri causa erat; neque id ob superbiæ jactantiæve timorem præstitit; etenim poterat suæ divinitatis pandere virtutem, quotiescunque voluisset; verum nos erudit propriam servare paupertatem et imbecillitatem, ut videntes Dominum nosmet ipsos humiliaremus. Apertum quippe est, neminem se humiliare posse in veritate cordis sui, nisi illum ejus anima jam Dominum vidit. Scitote autem, filii mei, quod multi ambulant in humilitate, non tamen in veritate cordis sui: quippe qui extrinsecus coram hominibus humiles sunt, minime vero honorem Dei curant: quod quidem nemo consequitur vi auri et argenti et æris, neque ad regem terrenum appropinquatione aut ad exercitus et duces ejus. Memoratur enim de patribus puris sanctis, quod decertantes et Dominum videntes, magis atque magis sese humiliarunt. Audivimus namque scriptum de Job, quod Domino dixisset: *Tu scis, Domine, quia homo peccator sum; et quis eripitur de manu tua? Utinam esset inter nos mediator ad judicandum*⁴! et reliquum sermonis. Job item cum vidisset Dominum in nube, et eum allocutus esset, et cordis sui apertis oculis aspexisset illum, sese pulverem et cinerem reputavit, eumque poenituit quod allocutus esset Dominum, et ait: *Ponam manus meas super os meum, quoniam locutus sum semel, nec revertar iterum*⁵. Pari etiam ratione Isaias propheta primum reprehendit populum de peccatis eorum: postquam vero Dominum Sabaoth vidit, et seraphim stantes circa illum, magis apertam fecit suam humilitatem dicens: *Væ mihi, quoniam homo sum habens labia immunda*⁶. Nec non discipuli Domini nostri Jesu Christi edebant et bibebant cum illo, nec eum alloqui timebant; transfigurato vero in monte Thabor, et habitu mutato, ceciderunt super faciem suam, propriam agnoscentes paupertatem et humilitatem, noscentes se nihil esse coram gloria Domini Christi. Et plura quidem apud nos exstant testimonia hujusmodi. Etenim nimis humiliationis sanctorum causa ex eo est, quod vidissent gloriam Domini. Opus autem quod operatus est Dominus cum discipulis, satis superque nobis sufficit ad agnoscendum veram humilitatem inesse animæ in hoc mundo, intuenso a longe gloriam quam est consecutura. Sacrum namque Evange-

⁹⁶ Psal. cxxxj, 1. ⁹⁷ Psal. cxxx, 1, 2. ⁹⁸ Matth. xvii, 26. ⁹⁹ Ephes. vi, 16.

¹ Matth. xx, 28. ² Luc. iv, 41. ³ Marc. i, 44. ⁴ Job x, 6, 7. ⁵ Job xxxix, 34, 35. ⁶ Isa. vi, 5.

(20) Hic psalmus est peculiaris David et extra numerum, et exstat fere in omnibus exemplaribus Orientalium.

illum asserit, quod Dominus noster Jesus Christus sciens, quod Pater tradidisset in manus suas omnia, surrexit de cœna, et vestimentis depositis, linteo accincto, et infusa in pelvim aqua, cœperit lavare pedes discipulorum suorum, et tergere eos linteo quo erat accinctus⁷ eo quod discipuli humiles facti erant.

Pari quidem ratione, dilectissimi in Domino, cum jam videritis gloriam Domini, et cognoveritis hæreditatem ejus quam estis consecuturi, dimitte a vobis gloriam hominum, et persilite in hac magna humilitate, nec secedatis de loco in locum propter gloriam hominum; obliviscimini enim vestræ pristinae paupertatis. Nam video quosdam, quorum hæc est imago, hominum scilicet gloriam appetere: quam autem si consecuti fuerint in congregatione suæ habitationis, ad alias sese recipere curant congregationes, ut humanæ gloriæ eis fiat accessio. Agnoscentes itaque hoc, filii mei, nolite de congregatione in congregationem vos recipere propter hominum gloriam; verum estote penes vosmetipsos sicut pueri, et imitemini duos illos Joannis Baptistæ discipulos, qui nequaquam illum destituerunt, intendentes apud alium gloriam aucupari; sed cognoscentes, quod Dominus Jesus Christus esset major Joanne, testimonio ejusdem Joannis de illo perhibito, secuti sunt eum ut fierent ex renovatis pueris. Ita ergo facite omni tempore, quotiescunque ad majorem vobis accesseritis, ut adimpleatur in vobis scriptum: *Renovabitur juvenus tua, ut aquilæ*⁸. Et dicite: Peccatores utique sumus, et plorate vosmetipsos propter ea quæ inscite fecistis. Et propter hoc quidem vere erit vobiscum voluntas Domini, et in vobis operans: quippe bonus est ac dimittens peccata omnium revertentium ad se ex omnibus hominibus, nec illorum iterum recordabitur. Verumtamen vult, ut ipsi memores sint suorum peccatorum quæ hactenus perpetrarunt, ne eorum obliviscentes, rationem reddere cogantur de iis peccatis quæ jam sibi sunt condonata: nam ita sane accidit servo illi, cui remiserat dominus suos quæ illi debebat talenta. Obliviscente vero rei hujuscemodi, et inique agente in conservum suum, repetiit ab illo dominus suos quidquid ei debebat quod ei jam dimiserat, eo quod misertus non sit conservo suo, dimittendo ei centum denarios; quæ summa parva erat respectu illius quod ei dimissum fuerat⁹. Moyses quoque præcepit populo suo, ut non oblivisceretur suorum priorum peccatorum, dicens eis: *Ingredientes in terram hereditatis vestræ, cavete, ut ne cum ditati fueritis, edatis et bibatis, et ingrati efficiamini; sed reminiscimini servitutis vestræ in Ægypto, atque eorum quoque quibus ad iracundiam provocastis Dominum in deserto: et hæc memoria sit vobis tota perdurante vestra vita*¹⁰.

Et hoc sane, filii mei, ad nostram eruditionem est, cum diu servi fuerimus in Ægypto quæ est

A peccatum, cui nosmetipsos subjecimus sponte.

Satagamus igitur terram promissionis ingredi, ad quam ingressi servitutis nostræ non obliviscamur; verum semper illius reminiscamur, ne edentes et bibentes ingrati efficiamur. Nec Moyses duntaxat hæc nos docet; sed et reliqui prophetae pariter nos docent ut non obliviscamur nostrorum peccatorum, quæ jam nobis condonavit Deus, quorumque oblitus est Deus; sed ut eorum semper reminiscamur, ut perpetuo humiles simus coram Domino, sicut qui stant coram eo, cui debito sunt astrieti. Intueamini etiam David prophetam, qui cum peccaverit in uxorem Uriæ, et reprehenderit eum Nathan propheta illius causa, et propter id quod in virum ejus perpetraverat, audita reprehensione confestim poenitentia ductus est, et humiliatus. Quare dixit ei Nathan: *Jam dimisit tibi Deus peccata tua*¹¹. David vero peccatorum venia consecuta, illorum profecto oblitus non est, nec a se memoriam dimisit, sed eam posteritati consignavit¹²: factumque est id ad memoriam in omnibus generationibus a generatione in generationem. Et consecuta quidem venia, ait: *Docebo iniquos vias tuas, et impii ad te convertentur*¹³. Quæ utique omnia dixit David, ut addiscant ab illo omnes peccatores, eosque poeniteat ad ejus similitudinem; et ut suorum peccatorum quæ illis dimittuntur non obliviscantur, sed illorum semper sint memores. Similiter dixit Deus per Isaiam prophetam: *Ecce deleo iniquitates tuas, et peccatorum non recordabor: tu vero illorum ante omnia reminiscere, ut justificeris*¹⁴. Quare peccatori par est, ut cum dimiserit illi Deus peccata sua, ipse illorum non obliviscatur, sed memor sit, ut justificetur. Ait quoque per Jeremiam prophetam: *Revertimini ad me, omnis domus Israel; et non inducam reprehensionem meam super vos; quoniam misericors sum, dixit Dominus, et non irascor vobis in perpetuum; verumtamen scito iniquitatem tuam, eo quod tui ipsius inscius es, et in Deum tuum impius effectus es*¹⁵.

Eadem ratione, filii mei, nos oportet, ut dimittente nobis Domino nostro peccata nostra, minime ea nobismet ipsis dimittamus, sed eorum poenitentia renovatione semper memores simus. Hinc Joannes Baptista, dum populum ad remissionem baptizabat, præcepit eis dicens: *Nolite curarum esse expertes ob remissionem peccatorum vestrorum, sed Facite fructus dignos poenitentia; jam enim securis posita est ad radices arborum; omnis autem arbor non fructificans fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur*¹⁶. Quæ quidem in vestram revocavi memoriam, dilectissimi mei, cum vestrarum virtutum magnitudinis memor sim; et ne negligentibus vobis, obscuretur lumen vestrum; ac præterea, ut vobis accessio fiat fructuum dignorum vestro angelico habitu quo estis induti. Hoc etiam sciatis, quomodo videlicet, inveniens homo ille thesaurum absconditum in agro, vendidit omnia quæ possidebat, et emit

⁷ Joas. xiii, 3 sqq. ⁸ Psal. cii, 5. ⁹ Matth. xviii, 24 sqq. ¹⁰ Deut. viii, 11 sqq. ¹¹ II Reg. xii, 13. ¹² Psal. l, 1 sqq. ¹³ ibid. 15. ¹⁴ Isa. xliii, 25, 26. ¹⁵ Jerem. iii, 12, 13. ¹⁶ Luc. iii, 8, 9.

agrum illum¹⁷. Vestra autem nunc, dilectissimi in Domino, gloria jam palam facta est in universa participatione: verumtamen de hoc nolite cogitare, ne gloriemini, sed humilitatis et mansuetudinis pristinæ vestræ paupertatis reminiscimini; et eritis profecto tanquam id ignorantes. Etenim Moyses, cum glorificatus esset, ignorabat splendorem gloriæ vultus sui propter humilitatem et mansuetudinem suam: populus vero id noverat; quare illius timebant aspectum; et hac de causa suam velavit Moyses faciem¹⁸. Vos quoque dilectissimi mei, si abjeceritis a vobis caduci mundi hujus bona, qui est terra mortuorum, quemadmodum eum abjecerunt ii quorum mentio præcessit, firma sit spes vestra, quod a Domino obtinebitis bona in terra viventium. Nolite itaque, filii mei benedicti, satagere placere hominibus qui sunt in regione mortuorum, ne forte Deo in regione viventium placere nequeatis. Obtenita autem solutione a vestris peccatis, nolite vobismetipsis parcere soli, ne impotentes sint poenitentiae vestræ fructus; verum imitemini doctorem orbis terrarum Paulum apostolum, qui postquam pepercerit ei Deus apparendo illi, cumque alloquendo, sibi solus non pepercit, nec pristinæ oblitus est stultitiæ suæ, cujus Dominus sua misericordia oblitus erat, sed ait: *Persequebar Ecclesiam Dei*¹⁹; et his similia. Et Dominus noster Jesus Christus custodiat vos in sua obedientia in æternum. Amen.

EPISTOLA XVII.

Dixit:

Scitote, filii mei, non eum esse religiosum, qui in una perseverat re; neque eum qui unam amplectitur rem, adversari virtuti. Si enim religio gloria est virtutis, multi quidem mali ei adversantur. Quicumque ergo vult perfectus esse in religioſitate, nulli penitus inserviat malo. Etenim qui alicui inservit malo, longe profecto distat a termino perfectionis. Nam perfectio est, ut dicatur: *Liber factus cum ab omnibus, ut plures lucrificarem*²⁰. Quod quidem dictum asserit Paulus apostolus, eo quod malo minime tunc subiectus erat, aut sibi dimissi amplius erat conscius. Cum autem liber factus esset a malo, et usque ad finem esset vindicatus, rogavit pro humilitate multorum qui malo sese subicere volebant, et a peccato suorum malorum sese eripere minime valebant, cum expertes essent virtutis dicentis in Psalmo: *Dirumpamus vincula eorum, et projiciamus a nobis jugum ipsorum*²¹. Cum autem vidisset Paulus apostolus Dominum Jesum Christum, adeptus est perfectionem; tumque opitulans est impotentibus, ut pervenirent ad finem et sursum pergerent: hoc autem munus ejus humilitate in similitudinem Domini nostri Jesu Christi, qui ingenti humilitate suam divinitatem humanitate pertexit; videbantque illum ut hominem, cum non sit homo tantum, sed Deus humanatus, secundum quod scri-

ptum est: *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*²². Paulus etiam apostolus perfectus præceptis quæ præceperat ei Dominus, cum humilitate dixit: *Factus sum cum non habente legem, tanquam legem non habens; ita ut sine lege factus, lucrificarem eos qui non habent legem*²³. Nec præterea factus est Apostolus extra suam perfectionem, quemadmodum neque est factus Dominus extra suam divinitatem per suam incarnationem, quæ omnino ei necessaria erat, sicuti dicitur in lege, et ut scriptum est in Evangelio, quod *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*. Igitur Apostolus erat in sua perfectione, quoniam primum liberatus est ab omnibus malis. Secundo nullis deinceps inservivit concupiscentiis, eo quod religiosus factus esset. Novissime vero liber effectus est intuitu Domini Jesu Christi; quo viso, statim secutus est ejus dicta sine mora, et factus est summe humilis.

Similiter omnes qui amplectuntur dicta Domini, cognoscunt veritatem; veritas vero liberus eos efficit, et animas eorum eripit ab omni malo, quemadmodum factus est Paulus apostolus; etenim liberator noster, liberum illum exhibuit; ideoque dixit de semetipso: *Nonne liber sum? annon vidi Dominum meum, sicuti viderunt illum illi primi*²⁴? Multi autem dicant in stultitia sua: Vidimus utique Dominum Jesum Christum, sicut apostoli. Qui quidem, filii mei, decipiuntur et seducuntur, et oculos non habent quibus videant, sicuti vidit Apostolus Dominum. Etenim Apostolus vidit Dominum, quemadmodum videbant illum apostoli qui cum eo erant, et qui crediderant in illum eo tempore, quando ambulabat circumseptus turbis quæ videbant illum ut hominem. Quem cum vidisset quæ erat in fluxu sanguinis oculis cordis sui, et credidit illum esse Deum, et tetigit cum fide extremum vestimenti ejus, liberata est. Ipse autem dixit: *Quis tetigit me?* Non quod ignoraret, sed ut manifestam faceret ejus fidem. Quare dixit ei Petrus: *Turba te premit, et dicis: Quis me tetigit?* Manifestans autem illa, quod sanata esse, dixit ei Dominus: *Vade in pace, fides tua salvam te fecit*²⁵. Similiter Pilatus, Anna et Caïphas viderunt Dominum, sed ut reliqua turba, quæ videbat illum sine fide, et non sicut viderunt illum apostoli: ideoque nullam lucrati sunt utilitatem, quod illum vidissent. At Apostolus vidit illum oculis cordis sui atque validissima fide, sicut vidit illum quæ erat in fluxu sanguinis, et tetigit illum cum fide, et sanata est. Et quemadmodum apparuit Dominus noster Jesus Christus apostolo Paulo post superatas passiones, liberumque illum effecit. Pari quidem ratione quicumque liber sit a passionibus, Dominum videbit cordis sui oculis, itaque liber; at videre non valet oculis corporeis lumen illud splendidissimum, quod vidit Paulus apostolus. Illi vero qui animas suas seducunt atque decipiunt, quod

¹⁷ Matth. xiii. 44. ¹⁸ Exod. xxxiv. 29, 30. ¹⁹ I Cor. xv. 9; Galat. i. 13. ²⁰ I Cor. ix. 19. ²¹ Psal. ii. 3. ²² Joan. i. 14. ²³ I Cor. ix. 21. ²⁴ Ibid. 1. ²⁵ Luc. viii. 45, 48.

sane maximum est malum, consequi profecto nequeunt panem vitæ: quippe qui obtenebratos habent oculos, nec placeant Deo, quem adorant omnes sancti in corde suo eumque intuentur: his namque et similibus sese Dominus exhibet, cum minime passionibus sint subiecti. Scriptum enim est sic de Isaia propheta, quod Dominus non est reversus apparere propheta, eo quod non reprehendisset Oziam regem, et interdicta est illi prophetia. Post Oziam vero obitum apparuit ei angelus Domini, mundavitque illum prunis et forcipibus igneis.

Quare scitote, quod demortuo in hoc homine regno peccati, apparet Deus animæ, illamque cum corpore emundat. Si vero regnum peccati vivit in corpore, sane nequit homo videre Deum: etenim anima posita est in tenebris, nec apparet in ea lumen quod est visio Dei. Dicit namque David: *Lumen tuo videbimus lumen*²⁶. Quid est autem hoc lumen, quo videt homo lumen? Est lumen cujus meminit Dominus noster Jesus Christus in Evangelio²⁷: scilicet, ut sit homo totus luminosus, nec sit in eo ulla pars tenebrosa. Et quemadmodum dixit etiam: *Nemo cognovit Patrem, nisi Filius, et cuicumque vult Filius manifestare*²⁸. Filius autem, filii mei, non manifestat Patrem suum filiis tenebrarum, sed permanentibus in lumine, quique sunt filii luminis, quorum cordum oculos illuminavit cognitione præceptorum. Oportet quidem, nos primum imitari Moysen prophetarum maximum, ut inveniamus gloriam fidei Dei invisibilis. Moyses enim cum factus esset filius Pharaonis filius, et cum labore elegisset cum populo Dei, projecit a se servitutem plenam abiectionis; et hactenus Deum non viderat, cum esset in servitute: at illa excussa servitute quæ est Pharaonia, liber factus est, meruitque videre rubum igne accensum, incombustum tamen. Dicitur autem, quod erat magna visio, habebatque principium et visionem mysterii medi et finem.

Hic quidem Moyses, dum deseruit Ægyptum et effugit Pharaonem, quadragesimum agebat annum, et opus operatus est adversus Pharaonem: quare solitarius factus est in deserto Madian, ejus interpretatio est, *locus Dei*. Intellectum quoque a multitudine segregatum, solumque versantem, corroborat Deus stabilemque efficit, ut valeat querere et investigare ea quæ Domini sunt; et tum videndi magnitudinem virtutis et divinitatis et splendoris ejus in creaturis. Itaque, filii mei, initium magnæ visionis est prima visio, quam vidit Moyses in mirabili mirabilium, quod rubus esset accensus, et non combureretur. Quæ sane visio satis remota est a perfectione. At visio secundi mysterii est accessio propior plus quam priori tempore. Dixit enim: *Vadam, et video visionem hanc magnam*²⁹. Accedenti autem facta est collocutio. Perfectio vero est ejus humilitas post colloquutionem et visionem et

signorum perpetrationem. Utiq; sciatis, filii mei, hos Dei varios aspectus imperfectorum esse, sicuti videntium in speculo: at qui pervenerunt ad perfectionem, cordis eorum aperuntur oculi, apparetque illis maximum lumen cum requie sine labore. Quandoquidem in perfectorum oculis nihil remanet reprehensionis peccati aut tenebrarum, quoniam hæc duo si cordi insita sint, nequaquam animæ permittunt videre visionem perfectionis quæ est perfectorum, qualis erat visio Pauli et simillam, de qua dixit Apostolus: *Vultu velato videmus gloriam Dei, tanquam qui videt in speculo, et immutatur a gloria in gloriam*³⁰.

Item Moyses non transmigravit de uno in alium locum, neque de una regione in altam, sed transmigravit transmigratione aperte mirabili. Vidit enim visionem hanc magnam, quæ est accensio ignis in rubo sine combustione, præterea colloquutionem et visionem. Quæ quidem contemplatio mirabilis typus est mysterii incomprehensibilis. Et hæc est transmigrationis, cujus meminit Paulus apostolus; quod sit transmigrationis de gloria in gloriam, et de fide in fidem, et de imperfectiori virtute ad perfectiorem virtutem. Quæ quidem transmigrationis et accessio ea est quæ nos appropinquare facit Domino, et acquirere visionem cognitionis ejus virtutis. Siquidem dixit Deus per linguam sui propheta: *Accedentes ad me, cognoscunt meam virtutem*³¹. Ille ergo qui accedit ad Dominum, cognoscit ejus virtutem; in intellectu vero qui ad Deum adhuc non accessit, impius exaltatur qui est diabolus, sicut arbor Libani. Cum vero Deo appropinquaverit intellectus ille, et ei unitus fuerit et unum cum illo factus, non apparet amplius insipius qui initio in eo exaltabatur. De qua autem re nos edocet David dicens: *Vidi impium celsitudinem jam autum, et exaltatum esse in longitudinem sicut cedros Libani; et transivi, et ecce non erat; et quæsi vi eum, et non inveni locum ejus*³². David quidem non quæsi vi impium, neque locum ejus nisi inquirendo de cognitione Dei. Similiter quicumque inquirat de cognitione Dei, non invenit implum omnino. Dictum autem ejus, *Transivi*, simile etiam est dicto ejus in alio psalmo: *Transibo per loca umbrosa mirabilia ad domum Dei*³³. Qui quidem transitus qui est ulterior trajectio, indicat nobis animæ incrementum: hoc namque dedit propheta in signum perfecti, cum antea via ejus a Deo remotissima esset. Nec admitemini, filii mei, quod nostra via sit remotissima, cum adhuc versemur in spirituali pueritia. Videmus enim dictum esse propheta illi magno Elia: *Surge, comede et bibe, et confortare; longa enim adhuc via tua est*³⁴. Et de hac eadem longinquitate dixit David: *Quis dabit mihi alas columbae, ut volam, et quiescam*³⁵? His autem non acire oportet, quod via cujusque nostri egena est, et via laboriosa. Quare oportet, ut

²⁶ Psal. xxiv, 19. ²⁷ Luc. xi, 36. ²⁸ Math. xi, 37. ²⁹ Exod. iii, 3. ³⁰ II Cor. iii, 18. ³¹ Psal. xxxiii, 6. ³² Psal. xxxvi, 33, 36. ³³ Psal. xli, 5. ³⁴ III Reg. xix, 7. ³⁵ Psal. liv, 7.

non ambulemus in infirmitate et dissolutione et pigritia, sed caute, et cum stabilitate. Etenim doctor orbis terrarum Paulus nobis consulit, ut curramus, ut apprehendamus. Et dicit etiam: *Subjicio corpus meum, et redigo illud in servitutem* ²⁵.

Curramus itaque, filioli mei, dum tempus habemus in hoc corpore, ut apprehendamus perfectionem, quemadmodum apprehendit illam hic sanctus Paulus, qui dixit: *Decertavi certamen bonum, et perfeci stadium meum, et servavi fidem meam et servata est mihi ex tunc corona gloriæ meæ* ²⁷. Cumque apprehendisset hic Apostolus perfectionem in corpore, desideravit egressum ab illo, et dixit propterea: *Si mihi in hac vita corporis mei sunt fructus in operibus meis, nescio quid eligam mihi ipsi; utrumque enim me angit, ut illud cupiam, quoniam cupio dissolvi et separari a mundo, ut sim cum Christo; et hoc melius est mihi et utilius: ut autem maneam in corpore, indigeo etiam ad gaudium vestrum et incrementum fidei vestræ. Sit itaque conversatio vestra digna Evangelio* ²⁸. Similiter, filioli mei, facite et vos, quoniam pigre atque ignave agentem comprehendit finis ante perfectionem in Christo, sicut dixit Salomon in Proverbiis ²⁹, quod animæ transgressorum legis auferuntur, antequam perveniant ad timorem Dei. Et sic accidit Ezechiae regi ³⁰, quando apprehendit illum finis dierum suorum, cum esset sine cura, revertens autem ac pœnitentiam agens atque rogans Dominum, meruit augmentum aliorum annorum, satiusque crevit. Quibus annis completis, separata est anima ejus a corpore, cum esset in summa perfectione ministerii Dei. Scitote etiam hoc, quod quemadmodum corpori tres sunt status, quandiu est in illo anima, nempe pueritia, virilitas et senectus: similiter tres quoque status habet anima in corpore recondita, scilicet initium fidei, progressum et perfectionem. Primo autem cum incipit anima credere, nascitur in Christo, sicuti dicitur in Evangelio. Joannes quoque apostolus dedit etiam nobis signum hujus nativitatis, et medii, et perfectionis, dum ait: *Scripti vobis, adolescentes, scripsi vobis, filii, scripsi vobis, patres* ³¹. Quæ quidem epistola non est amicis illius corporalibus, sed fidelibus, juxta tres status eorum qui appetunt lac rationale, et accedunt ad perfectionem, ut mereantur veram gratiam. Idcirco David propheta sciens statum dierum perfectionis animæ hic, et quod jam provectus esset diebus corporis, et timuit dissolvi ab illo non habens dies spirituales, rogavit Deum dicens: *Ne accipias me, Domine, in dimidio dierum meorum* ³². Quæ quidem cura illum agebat causa dierum spiritualium, non corporalium, quoniam sensus ejus dicti, *In dimidio dierum meorum*, fuit ob timorem, ne auferatur anima illius ante complementum dierum suorum, essetque præterea alienus a perfectione.

Item asseritur de Abraham, quod senuerat, et provectus fuerat in diebus. Similiter omnes sancti post fidem defatigabant corpora sua ad ea subjicienda, quoniam subjiciendo corpus pervenerunt ad senectutem incremento cultus et ministerii Dei. Intelligite quoque, filioli, factum Danielis, qui fuit puer corpore, et senex intellectu: non autem tanquam illi duo senes, qui provecti in diebus suis secundum corpus, erant vero opera eorum, opera puerorum, distinebanturque puerili concupiscentia. Daniel enim reprehendit eos manifestis verbis pueritiæ ob eorum senectutem corpoream puerilem, et judicium contra sanctam, justam, puram Susannam, dicens: *O provecti in diebus malis* ³³, et reliqua verba. Similiter Josephi, eum qui diligit religionem, imitari oporteat puritatem et continentiam; incipiatque ordinare semet ipsum contemplatione, et corroborari in omnes alias concupiscentias validas callidi hostis, et dicat sicut dixit Job ³⁴, quod fortitudo evacuata sit ex dorso et lumbis ejus. Et vere, filioli mei, omnis qui decertat et confortatur in has corporales concupiscentias quæ excitantur ex nimio cibo et potu, ille ipse valet accingere lumbos suos in puritate, et corroborare cor suum dicto psalmi: *Accingere gladio tuo super femur tuum, o gigas* ³⁵. Quo dicto denotatur, quod verbum Dei quo obtinetur puritas, sit gladius anceps, abscondens, sicut dicit Apostolus ³⁶: qui gladius profecto abscondere atque trucidare valet omnes malas concupiscentias. Similiter quoque luctans angelus cum Jacob, subtraxit ex illius femore nervum: hinc emareuit, et debilitatum est corpus ejus, et vocatus est Israel, id est, *videns Deum* ³⁷. Pari etiam ratione nos oportet corpus debilitare, cum sapientia tamen et prudentia, ad debilitandam et extinguendam concupiscentiam: hæc enim debilitas perficit in nobis virtutem puritatis. Hinc Apostolus, hujus debilitatis causa ait: *Cum infirmatus fuero, tunc fortis evadam* ³⁸. Similiter de hac infirmitate glomatus etiam est David propheta dicens: *Non est sanitas corpori meo* ³⁹. Quod profecto dixit, eo quod debilitaverat corpus suum summa debilitate, maxime appetens salutem, quæ non est infirmitas, sed sanitas et valetudo, quoniam debilitato corpore, corroboratur anima.

Eia ergo debilemus corpora nostra sapienter et prudenter, ut valeamus continere nosmetipsos; quoniam si subjiciemus corpus, illudque reducemus in servitutem animæ, tunc cogitationes carnales quarum dilectio est Dei adversatio, mortificantur hac debilitate; et tum illuminatur anima, et fit templum Deo. Quicumque igitur mundus fieri studet in omnibus membris suis, hic sane est religiosus, et non est fornicator; et valet dicere cum David: *Omnia ossa mea dicunt: Quis est similis tui, Deus* ⁴⁰? Et hic ille est, qui cunctos sensus suos

²⁵ I Cor. ix, 27. ²⁷ II Tim. iv, 8, 9. ²⁸ Philipp. i, 22-27. ²⁹ Eccle. vii, 18. ³⁰ IV Reg. xx, 1 sqq.: Isa. xxxviii, 1 sqq. ³¹ I Joan. ii, 12-14. ³² Psal. ci, 25. ³³ Dan. xiii, 52. ³⁴ Job xl, 11. ³⁵ Psal. xlv, 4. ³⁶ Hebr. iv, 12. ³⁷ Gen. xxxii, 25. ³⁸ II Cor. xii, 10. ³⁹ Psal. xxxvii, 4. ⁴⁰ Psal. xxxiv, 10.

erudit, et non reliquit eos sibi dominari, contulitque illos, et portavit super illos jugum Domini magna puritate. Quare oculis suis non permisit videre quidquam mali, neque concupiscere mulierem. Nec non auribus suis audire non permisit susurrations, neque diaboli consilia, aut injectas sibi ejus cogitationes. Ideoque impleta est de illo Scriptura : Aureſ tuæ non sunt inclinatæ verbis inanibus. Et hæc verba multo magis illum effecerunt bonitati Christi subditum, et thymiaſa ſuaviſſimum. Ori quoque ſuo impoſuit ſeras, nec dimiſit illud ſtultitiæ vacare verbis. Et manus ſuas ordinavit ad operandum ſine tyrannide opera optima cum miſericordia et veritate. Et pedes non cucurrerunt ad effuſionem ſanguinis, ſed diligenter properarunt ad Domini verba : *Qui angariaverit te unum miliare, ambula cum illo duo*²¹. Et ventrem et pectus ſuum cuſtodivit, ne medianſibus illis incideret ſuper terram, tanquam draco qui ſerpit ſuper terram, ſuper ventrem et pectus ſuum. Et hæc eſt, fratres, ratio religioſi. Illi vero qui religioſi non ſunt, ſed diluculo properant ad potum ſicera, de illis audiamus dictum propheta dicentis : *Comburantur ſua ebrietate ex vino, et oculos ſuos dant ad præbendos mutuo calices, et comedunt hardos de grege orium, et vitulos pingues de armento boum, et laſciunt in ſtratis molibus, et in omni quod materiali eſt conſentaneum*²². Exiſtiant tamen iſti ſe ſapientes eſſe, cum ſint hoſtes et dracones; nam draco eorum eſt magiſter; et projece-
runt ventres ſuos et pectora ſua ſuper terram, putantes ſe prudentes eſſe, et Scripturæ peritos quam inique docent, cum ſint pectora draconis.

Sciatis itaque, filioli mei, hos quos indicat propheta, eſſe verarum ſcientiarum et rectæ fidei transgreſſores, introducendo alienas profeſſiones in fortem, ac ſtabili fidei adverſando ſua inſtabili atque mendaci fide, aſſerentes Creatorem omnium eſſe creatum, ignorantem Deum omnia condidiſſe ſuo Verbo, ſicuti teſtatur eſt Joannes evangelista, dicens de illo : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus eſt Verbum. Omnia per ipſum facta ſunt, et ſine ipſo factum eſt nihil*²³. Cum igitur ſit confirmatum, omnia per ipſum facta eſſe, cœleſtia et terreſtria, viſibilia et inviſibilia, ſicuti teſtificatur fides verax : qua ratione audent læti dicere de illo, quod poſt unionem ſit ut unus creaturarum, eo quod corpus Chriſti ſit creatum? Hi ſane ſunt, qui pectus cordis ſui ſub pectore draconis incluserunt, ſicuti prædixit propheta de illis, quod draco ſcilicet eorum pectora premit et ventres. At qui exererunt intellectus ſuos, filioli mei, e terra, ſuſpicientes cœlum ubi ſedet Chriſtus a dextra Dei, et facti ſunt extra ventrem et concupiſcentias; Dominus noſter Jeſus ſuſcipit eos, et offeret Patri ſuo tanquam pretioſa quædam ac optima. Quibus cognitſis, dilectiſſimi mei, oportet, ut unusquisque

A noſtrum qui religioſus eſſe cupit, conetur elongari a turbis et ab illis recedere, ut ſit in corpore et corde et intellectu extra vulgi et converſationis ejus perturbationes, quoniam perturbatio ſemper inter homines verſatur. Dominus autem noſter factus eſt nobis exemplar elongationis et ſolitudinis, aſcendens ſolus in montem ad orandum ſeoriſim. In deſerto ſuperavit diabolum quoque cum illo decertantem, nec ſane impotens erat vincere illum in medio multitudinis; verum ut nos doceat, quod ſolitudine et ſilentio hoſtem vincere, et perfectionem conſequi facilius valeamus. Item Dominus ipſe ſuam gloriam minime aperuit ſuis diſcipulis coram hominibus, ſed aſſumpſit eos, et aſcendit ad montem, et oſtendit eis gloriam ſuam. Joannes etiam B Baptiſta fuit in deſerto uſque ad ſuam manifeſtationem Iſraeli. Notum itaque vobis ſit, filioli mei, qualiter hoſtis noſter nos urget ſuis armis extrinſecis et intrinſecis, ſibi aſciſcens homines quosdam tanquam instrumentum et arma, eo quod illi obtemperant; hiſque medianſibus adverſatur fidelibus : qualis eſt mulier impudica, quæ eſt ipſius arma fortiffima, extendens alas ſuas audaci animo. Petrus quoque apoſtolorum princeps nos utilitatem docet ſolitudinis, ſiquidem cum ſolus eſſet, vidit cœlos apertos et linteum deſcendens ſuper ſe, de quo allocutus eſt illum Deus; tum ſublatus eſt linteum ab illo aſcendens in cœlum.

C Pari quoque ratione Ezechiel cum quatuor vidisset animalia, quatuor habentia facies, et totas gloriam Dei indicantes, non fuit id in civitate neque oppido, ſed extra in agro : dixerat enim illi Deus : *Egredere in agrum, et ibi videbis gloriam meam*²⁴. In ſumma quidem hæ viſiones et manifeſtationes nequaquam ſanctis factæ ſunt, niſi in montibus et ſolitudinibus. Apoſtolus autem Paulus locutus quoque eſt de hiſ ſanctis eorumque venerabili inſtituto in Epistoſta ad Hebræos ſic dicens : *Utique errabant iſti in montibus, et deſertis, et vallibus, et ſpeluncis, et fiſſuris terræ*²⁵. Similiter etiam cognoscens propheta ſolitudinem Deo placere, dixit : *Bonum eſt hominem portare jugum Domini a pueritia, et ſedere ſolum*²⁶; et ait etiam pſaltes David : *Solus manebo, donec tranſeat iniquitas*²⁷. Jeremias etiam propheta, cum optime noviſſet perturbationes turbarum magnam afferre moleſtiam iis qui Deo placere cupiunt, dicere non abſtinuit : *Quis dabit mihi domicilium in deſerto, ut rejiciam a me populum hunc, et pergam, et longe ſim ab illo*²⁸? Cognoscite itaque, filioli mei, virtutem ſolitudinis : ſiquidem Dominus noſter crebra ſua ſolitudine inſtituit nobis firmam ſpem dilectionis ſolitudinis, ſicuti ait David propheta : *Tu, Domine, habitare me feciſti in ſpe ſecurus*²⁹. Elias quoque propheta ſpiritualem meruit cibum et alimentum ab angelis; quod tamen non fuit in medio turbarum neque in civitate aut oppi-

²¹ Matth. v, 41. ²² Amos vi, 4-6. ²³ Joan. i, 5. ²⁴ Ezech. iii, 25. ²⁵ Hebr. xi, 33. ²⁶ Thren. iii, 27, 28. ²⁷ Pſal. lvi, 2. ²⁸ Jerem. ix, 2. ²⁹ Pſal. iv, 10.

do, sed tantum in deserto. Omnia quidem quæ ac-
ciderunt sanctis, ex his et similibus ad nostram
eruditionem scripta sunt, ut imitemur eos qui di-
lexerunt solitudinem, quæ nos conducere valet ad
Dominum : quod est magna consolatio, hominem-
que perfectum efficit. Quam sane cum quidam di-
lexissent ex tota sua virtute et ex toto suo esse,
adepti sunt gloriam et lumen, plus quam illi qui
incolunt civitates et oppida. Quare satagite, filii
mei dilectissimi, mihi in Domino, stabiliri in illa ut
par est, ut vos ad Dei conducatur visionem, quæ est
ipsa spiritualis speculatio, per gratiam Domini no-
stri et Dei nostri, et vivificantis animas nostras et
corpora nostra, Jesu Christi, Verbi æterni, cui laus
in æternum. Amen.

EPISTOLA XVIII.

Dixit :

Scitote, filii mei dilectissimi, quod ab initio,
quando anima a præcepto declinavit, exorta est
inobedientia; mediante qua inobedientia omnes
animæ ad inferos ire cœperunt, sicut dixit Aposto-
lus : *Quod per primum Adam fuit mors*⁶⁰. Quare
miseratione motus est Deus Verbum, et incarnatus
est ex nobis mysterio incomprehensibili, et imple-
vit omnem dispensationem nostræ salutis, et descendit
ad inferos, et captivos illos fecit; et reduxit
inde omnes animas ibi detentas, eripiens eas a
potestate diaboli usque ad diem tremendum iudicii;
et ascendere fecit eas, quia sponte obtemperaverunt
et obedierunt, feceruntque præcepta divina, ad cœ-
lum ubi est paradisos. Erat autem causa eorum
ascensionis ad cœlum ignis invisibilis, qui est calor
honorum operum, qui accensus est in cordibus
eorum. Neque hæc vobis duntaxat plana facio;
verum et qui similis sit hæc anima in qua habitavit
ignis Dei. Similis est avi duabus præditæ alis qui-
bus volat, et sursum per cœli aera elevatur. Etenim
avi præ omnibus creaturis alæ peculiare sunt; alæ
vero animæ Domino obsequentis sunt virtutes ignis
Dei, quibus ad cœlum sursum volare valet. Si au-
tem his caruerit alis, minime sursum elevari in
aera poterit, cum sit illius ignis expertus, similisque
erit avi suis spoliata alis quæ volare nequit. Præ-
terea hominis anima assimilatur avi, cum calor
causa sit ejus existentie in mundo; etenim nisi
ova semper avis foverit, minime producerentur ab
illis pulli viventes, quoniam eorum vita existere
nequit nisi calore mediante. Hac autem de causa
ait sacrum Evangelium : *Hierusalem interfecitrix
prophetarum, et lapidatrix missorum ad illam, quo-
ties volui congregare filios tuos, sicuti congregat avis
pullos suos sub alis suis*⁶¹. Cum autem, filii mei,
intellexeritis similitudinem animæ Deo additæ et
obsequentis, ad volucrum cujus existentie radix
est calor, ne permittatis vos exui hujus ignis vir-
tute : etenim parata sunt vobis certamina multa a
diabolo propter hunc ignem vobis a Deo concessum,

A ut illo vos exuat : quippe qui optime novit contra
vos minime prævalere posse, quandiu est vobiscum
hic ignis.

Quare obsistite illi, et cognoscite illius (phania-
smata, quoniam sub dulcedine suam abscondit ama-
ritudinem, ne appareat, effugitque vobis varia ac
pulchra simulacra, quæ profecto non sic se habent,
ut inclinet ad se corda vestra calliditate verum imi-
tante : et hæc quidem est ars ipsius semper, adver-
sari videlicet tota sua virtute omnibus animabus
Deo bene inservientibus. Nec non multas ac varias
passiones animæ injicit, ad extinguendum ignem
illum quo virtus subsistit : præcipue quidem corporis
reque, eique annexis. Si vero animadverterit, quod
illi minime obtemperetur, neque ejus recipiatur

B negotium in quoquam, alias adducit calliditates sub
facie justitiæ, appareatque in similitudine angeli
lucis, ut ait Paulus apostolus⁶², et alia his majora,
ad inclinandum cor nostrum ad se. Si autem vide-
rit eos sibi ab his cavere, et minime ea suscipere,
nec ei obedire penitus penitusque, tunc recedit ab
illis confusus, et tum habitabit in illis Spiritus Dei.
Cum autem habitaverit in illis Spiritus Dei, re-
quiescere eos faciet in omnibus eorum operibus, et
dulcis redditur illis portatio jugi Dei, sicuti scriptum
est in Evangelio : *Portate jugum meum super vos*⁶³.
Et efficiuntur penitus indefessi, tam in exercendis
virtutibus, quam in ministrando et in vigiliis no-
cturnis; neque irascuntur humanas ob injurias,
nec omnino hominem timebunt aut bestiam aut
C charitatem aut genios : quandoquidem gaudium
Domini cum illis est noctu diuque, et auget illo-
rum intellectus, et alit eos. Siquidem hoc gaudium
anima semper crescit et præparatur, et eo ascendit
in cœlum; quemadmodum corporis subsistentia et
stabilitas est mediante pane et aqua, sive his simi-
libus a principio usque ad finem ejus. Videmus
enim puerum incrementum suscipere lacte matris,
tum escâ humida, tandem quocunque quod illi in
dies occurrit; et corroboratur, et audacius cor illius
in hostes sibi obstantes efficitur. Si autem corri-
pitur morbo aliquo, impediturque ne alatur; tum
prævalent adversus eum hostes omnibus ex parti-
bus, et vincunt illum; nec poterit consequi sanita-
tem a morbo aut vincere hostes, nisi consuetudine
D et cura medici. Sic hominis anima, nisi Dei gau-
dium illi insit, infirmabitur, et mala in vulnera in-
cidit. Si vero querere conabitur hominem aliquem
Dei ministrum spiritualis peritum medicinæ, illique
adhærebit; is illam primum sanabit a passionibus,
iterumque resurget, eamque Dei causa erudiet, et
obtinebit gaudium illud quod est illius alimentum;
tum vero hostibus obsistere poterit qui sunt spiri-
tus mali, eosque superabit et conculcabit eorum
consilia, et gaudium perficietur.

Nunc itaque, dilectissimi mei, cum hoc cognove-
ritis, cavete a mali diaboli consiliis; nam venit in

⁶⁰ I Cor. xv, 21.⁶¹ Matth. xxiii, 37.⁶² II Cor. xi, 14.⁶³ Matth. xi, 29.

figura veridici ad decipiendum et seducendum. Cum autem venerit ad vos in similitudine angelus lucis, nolite illi credere aut obedire; siquidem fideles causis apparentibus aucupatur. Qui autem adhuc perfecti non sunt, ignorant has diaboli calliditates, et ea quæ illis perpetuo injicit; perfecti vero ea cognoscunt, quemadmodum ait Apostolus: *Esca fortis perfectorum est, qui ordinarunt sensus suos; et vires suas* (21), *et cognoverunt discretionem boni ac mali* 65. Illos enim nequit hostis seducere; at fideles qui adhuc perfecti non sunt, sibi quæ minime cavent, sua decipiet suavi esca, quanquam suavis non sit, eosque trahet quemadmodum trahit piscem piscator esca obvelato hami cuspidem: eaque de causa piscis ignorat hamum esca obvelatum esse; hinc accedit, et escam deglutiit, et facile capitur cito. Quare intelligite hoc, quod si piscis novisset se ea esca capiendum esse, procul dubio illam fugeret, et nequaquam ei accederet. Pari quidem ratione imperfectos fideles, ut diximus, aucupatur hostis, causis vero haud absimilibus, ut asserit Salomon sapiens: *Invenitur quidem via quæ recta esse putatur; novissimum vero ejus conducit ad inferos* 66. Scriptum etiam est in Amos propheta: *Amos, quid facis hic?* Qui respondit: *Video rete instructum ad capiendas volucres* 67. Notum autem est avem, ob timorem ne capiatur in terra, in aera elevari, et struere sibi habitaculum in altissimis locis ad requiem et accubitum; et sic dormiens sine cura erit, cum nullus ad illam pervenire aut eam capere possit. Verum enim vero venatorem astute agere, et in eam machinari videmus, qui veniens sub loca ejus tendit ei rete, et escam ostendit, eamque ob causam descendere illam facit ab altitudine illa, eamque aucupatur. Similiter facit diabolus, aucupans fideles imperfectos suis calliditatibus vero non absimilibus, quanquam tamen non ita sese habeant, et præcipites eos agit de illorum celsitudine. Hac ipsa ratione Ircit, cum sese sub serpente celavit, et dixit Evæ: *Si comederitis ab arbore, dii efficiemini, et aperientur oculi vestri* 68. Evæ autem his auditis verbis inclinatum est cor ad illum, et putavit id verum esse, propterea quod de hoc non investigavit. At cum comedisset, et comedere præbuisset Adæ, evenit illis infelicitas illa magna, cecideruntque ambo e sua celsitudine. Similiter facit fidelibus imperfectis, dum distinguere nesciunt inter bonum et malum, sed sequuntur suas propensiones, et propria opinione et iudicio sunt contenti, nec ediscere curant a suis patribus qui jam perfecti sunt, et distinxerunt inter bonum et malum; sed secuti sunt cordis sui desideria, existimantes se solos jam perfectionem obtinuisse ac benedictionem suorum patrum. Hi autem, filii mei, similes sunt avibus illis quæ construxerunt nidos suos in aere, et descendunt in terram, et aucupati sunt eas venato-

A res apparentibus artibus. Simile sane evenient his ob fiduciam sibi adscitam, et eo quod operantur secundum voluntatem cordis sui, sua implentes desideria, minime obtemperantes, neque obedientes suis patribus. Hinc diabolus inducit eis has visiones et phantasmata, et operatur in illis superbiam cordis, suggerens illis noctu somnia quæ verificabit eis diu, ut decipiantur. Nec hæc duntaxat; sed inducit eis etiam lumina noctu, ita ut illuminentur loca eorum; et hujusmodi quam plurima facit, nec non signa, quæ hic adducere non possumus neque singula exarare. Quæ quidem omnia operatur, ut æquo sint animo, existimantes eum esse angelum Dei, et illum amplectantur. Cum autem illum susceperint hac ratione, illos præcipites agit ab eorum altitudine, sicuti diximus de casu illarum avium, propter spiritum superbiæ qui illis dominatus est. Et ut sibi persuadeant se magnos et gloriosos effectos esse in spiritu præ multis, curat, nec addunt suis obedire patribus; et impletur de illis scriptura, quod sint racemi florentes acerbi; et re vera ita sunt: quippe doctrina Patrum ardua illis effecta est, eo quod putarunt se jam omnia novisse.

Quare, filii mei benedicti, intelligite quæ dixi vobis, videlicet quod minime proficere, aut satius augeri, aut perfici, vel scire distinguere inter bonum et malum valebitis, nisi obtemperaveritis vestris perfectis patribus. Etenim patres nostri sic fecerunt, patribus suis obedientes, eorumque documenta auscultantes; idcirco profecerunt, et creverunt, et doctores facti sunt, sicuti scriptum est in Sapientia filii Sirach: *Discite a patribus vestris, qui didicerunt a patribus eorum* 69. Vos itaque, filii mei, hos imitari oportet, qui suis obedierunt patribus, hisque in omnibus obtemperarunt, quos omnis Dei ope patres edocuerunt quæ didicerant a patribus suis, et ipsi ea docuerunt filios suos obedientes. Isaac namque obtemperavit Abrabæ, Jacob autem obedivit Isaac, et Joseph obedivit Jacob, et Elisæus obedivit Eliæ, et Paulus obedivit Ananîæ, et Timotheus obedivit Paulo; et hi ac similes suis obedierunt patribus, eorum implentes voluntates et obedientiam in omnibus, et cognoverunt veritatem, et didicerunt justitiam, et novissime meruerunt Spiritum sanctum; tuncque protulerunt veritatem in omnibus, uti scriptum est in Ezechiele propheta: *Constitui te rectorem domui Israel* 70. Itaque, dilectissimi in Domino et recti corde, si proficere cupitis, et satius augeri, et reddi imperturbabiles in cordibus vestris, et non illudi a diabolis in quoquam, obedite patribus vestris, eisque obtemperate, et non cadetis in æternum. Ego vero alia vos docebo opera, quæ hominem firmant ab initio usque ad finem; et sunt, ut diligat homo Deum ex tota anima sua, ex toto corde suo et ex tota mente sua, eique subiciatur; et tunc dabit ei Deus virtutem

65 Hebr. v, 14. 66 Prov. xvi, 25. 67 Amos viii, 2.

68 Gen. iii, 5. 69 Eccli. viii, 11. 70 Ezech. iii, 17.

(21) Vires suas. Proposita sua.

magnam et gaudium; et dulcia ei redduntur omnia opera Dei tanquam favus; nec non omnes corporis labores, et meditationes, et vigilæ, et portatio jugi Dei sit ei levis et dulcis. Propter dilectionem autem Domini erga homines, immittit eis quædam illis adversantia, ne magnificentur, sed ut persistent in certamine, et accipiant incrementum, id est pro fortitudine gravitatem et infirmitatem, pro gaudio inœrorem, pro quiete et tranquillitate perturbationem, pro dulcedine amaritudinem, et alia plura ejusmodi eveniunt diligenti Deum; et propterea magis corroborabitur decertando contra ea, et vincendo: quibus superatis, Spiritus sanctus erit cum illo in omnibus, ita ut quidquam mali omnino non timeat. Rogo autem Dominum meum, ut elargiatur vobis hanc gratiam ob vestram obedientiam, quam vobis servet. Cui cum Patre suo bono, et Spiritu sancto, laus et honor ab omnibus rationalibus in æternum. Amen.

EPISTOLA XIX.

Filiis suis monachis. Dixit:

Scitote, filioli: Spiritus sanctus semper ac perpetuo spirat odorem suavissimum ac dulcissimum et lingua inexplicabilem, sicuti dicitur: Quis cognoscit suavitatem Spiritus et ejus dulcedinem, nisi illi qui meruerunt ut inhabitaret in illis? Hoc autem notum est, quod multi illum non meruerunt, quoniam spiritus penitentiae non inhabitat in animabus penitentium, nisi multos post labores. Cum autem inhabitaverit in illis, eos tradet Spiritui sancto, et inhabitabit in illis Spiritus sanctus. Videmus enim, filioli mei, esse in hoc mundo multa his similia; etenim lapis gemmæ non obtinetur nisi magno labore, nec reperitur in civitatibus aut oppidis, sed in domibus regum dontaxat: similiter etiam Spiritus sanctus non habitat in superba anima, sed in animabus humilium, quorum tota cogitatio in perfectione sita est. Cum autem habitaverit in istis hic Spiritus, maximas agent Deo gratias multaque laudem; quoniam meruerunt Spiritum sanctum in illis habitare, sicuti meruit illum Levi, et egit Domino maximas gratias, dicens: Benedicam te, Domine, qui edocuisti me Spiritu quem dedisti servis tuis. Dixit etiam: Benedictus es, Domine, qui dedisti sanctis tuis honorem omnibus divitiis præstantiorem: equidem non valeo Spiritus divitiarum magnitudinem aspicere, quem elargitus es sanctis tuis. Quem quidem Spiritum, filioli mei, quærentes sancti invenerunt; et est lapis verus, cujus meminit sacrosanctum Evangelium⁷⁰; quod homo mercator quærebat gemmam pulchram,

A qui, inventa pretiosissima margarita, abiit, et vendidit omnia sua, et emit illam. Scriptum etiam est, quod cum thesaurus esset absconditus in agro, cum eum invenisset homo, abscondit illum, et lætus abiit, vendidit omnia sua, et emit agrum illum⁷¹. Similiter sancti, dilectissimi mei, in omnibus generationibus, cum hunc invenerint Spiritum, et habitaverit in illis, gratias egerunt Deo maximas. Qui quidem nequaquam habitat nisi in animabus beatis hisque similibus, quibus aperit magna arcana, elargiens gaudium et requiem cordibus eorum in hoc mundo, faciens eorum noctem, sicut diem. Cum autem plana vobis fecerim, filioli mei, quædam opera hujus sancti Spiritus, cupio etiam vobis quædam indicare certamina spiritus mali. Scitote ita-

B que, quod discedens a vobis, faciem reddente Domino viam meam, perveni ad meum domicilium, et permansi in mea solitudine extra turbas ope sancti Spiritus, clam, ac palam. Cuperem ut semper penes me essetis, ut vobis notum facerem quidquid mihi notum fecit Spiritus sanctus omni tempore (scriptum enim est: Divitiæ Domini opitulantur sapienti), nec non contentiones quas postea infelix passus sum: quippe tentationes non impetunt vaide nisi eos qui acceperunt Spiritum sanctum. Quandoquidem accepto Spiritu, inducit eis diabolus tentationes, permittente ipso Spiritu, cum diabolus nullam habeat potestatem cogendi quempiam fidelium, nisi id illi permittatur a Spiritu sancto (22).

C Et Dominus noster cum accepisset ea quæ nostra sunt, factus est nobis exemplar, ut nos semper doceat cognoscere veritatem. Cum enim baptizatus fuisset, descendit Spiritus sanctus super illum, sicut columba, deinde eduxit illum Spiritus in desertum, ut tentaretur a diabolo; qui cum probasset illum omnibus suis tentationibus, non valuit adversus eum, sicuti dicitur in Evangelio Lucæ de eo: Cumque complevisset diabolus omnes tentationes, discessit ab illo ad tempus⁷². Et reversus est Dominus Jesus in Galilæam virtute Spiritus. Ita omnes qui accipiunt Spiritum, et decertant et superant tentationes, corroborat Spiritus sanctus, dans illis virtutem maximam, et exaltat illos, et custodit ab omnibus. Filioli mei dilectissimi, cuperem ut essetis penes me, ut cognoscatis novissimam tentationem meam, quæ similis est tentationi Domini nostri Jesu Christi novissimæ, qui cum implevisset suam dispensationem dixit: Pater, si possibile est, transeat a me calix iste; at non secundum voluntatem meam, sed secundum voluntatem tuam⁷³. Quod sane erat cum orationibus et precibus, non autem ob metum:

⁷⁰ Matth. xiii, 45, 46. ⁷¹ ibid. 44. ⁷² Luc. iv, 13. ⁷³ Matth. xxvi, 39.

(22) Potestatem cogendi — nisi id illi permittatur a Spiritu sancto. Nullus dubito quin interpres hic minus recte sancti abbatis sententiam expresserit; quæ nimirum ita fortasse reddenda fuisset *potestate tentandi* aut similiter. Quod quidem suadere videtur quæ mox sequuntur: Deinde eduxit illum Spiritus, ut tentaretur a diabolo qui — non valuit adversus eum. Excidit sane a recta sentiendi ratione

quisquis putarit, diabolum accipere aliquando potestatem cogendi quempiam fidelium. *Fidelis Deus est*, ait Apostolus (1 Cor. x, 13), qui non patietur vos tentari supra id quod potestis. Qua de re sanctus abbas plura superius in *Orat. ad Monach.* præcipue vero cap. 13 et 14. Eadem porro minus recta vertendi ratione usus esse videtur interpres superius in epist. 5, ut ad eum locum monuimus.

aut timorem aut impotentiam ullam, sed ut doceat nos, sicuti ejus primæ tentationes erant ad documentum nostrum; nam sponte venit ab alto, quod tamen non reliquit: et habitavit super terram, et assumpsit nostram similitudinem, ut nos ipsa redimeret, mediantibus iis quas operatus est per eam, dispensationibus; et mortuus est pro nobis, et sepultus, et resurrexit, et liberavit captivos inferorum, ascenditque ad superiora cœlorum ubi prius erat. Videte itaque, filioli mei, dilectionem Dei Verbi, qui nos eduxit de fovea inferorum ad superiora cœlorum: nam cœlum superius aliud est a cœlo visibili, et cœlum visibile aliud est ab aere, qui est ventus hic flans sua levitate; spatium autem aeris aliud est ab hac crassa terra, in qua modo sumus et brevi ex illa migrabimus. Scitis autem, operationes cœli alias esse ab operationibus terræ: aliamque esse regionem, hac terra graviorem, arduam valde ac tenebrosam, nihilque esse in ea luminis neque requiei, et vocatur infernum. Tentatio autem, filioli mei, quæ nuper mihi accidit parum absuit, quin me ad hoc idem infernum perduxisset: quippe bonorum hostes in illud me projicere voluerunt ingenti sua calliditate. Et pro his fuerunt xci labores, et certamina, et angustiae, et perturbationes. At infelix gratias ago Deo meo, et laudes illi offero, cui servivi toto corde meo a pueritia mea usque nunc, ei que obedi, cum me non deseruisset, sed auxiliatus est mihi, et eripuit me a tenebris inimicorum, et iterum restituit me in pristinam celsitudinem meam, sicut redemit Adam et filios suos bonos, reduxitque illos ad pristinum eorum ordinem. Scriptum enim est: *Ascendit in altum, et captivum duxit captivitatem, et dedit hominibus dona* ⁷⁴. Notum præterea vobis facio quod mea postrema tentatio similis fuit tentationi Josephi postremæ; siquidem Joseph beatus ac justus, cum tentaretur multitudine tentationum, non est perturbatus; nuperrime vero cum in carcerem fuisset detrusus qui est similitudo inferni, perturbatus est hac tentatione. Dominus autem noster sua clementia cum vidisset pulchritudinem ejus certaminis et patientiæ, dedit illi magnum honorem, et constituit illum regem, nec amplius tentatus est. Vere quidem, filioli mei amabiles, non abscondo a vobis mensuram tentationis in qua versabar, et ex qua liberavit me Dominus meus; et certus quidem sum, quod hoc sim consecutus vestris orationibus, et precibus, et memoria vestra qua me prosequimini. Etenim satis laboris mecum pertulistis; et certe dabit vobis Dominus spiritum salutis, quemadmodum dedit meae paupertati. Dixit enim discipulis suis: *Vobis autem qui sustinuistis mecum in tentationibus meis, dispono, sicut pollicitus est Pater meus, regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo* ⁷⁵. Quare percipite, filioli mei, sensum horum verborum; quod videlicet quicumque particeps sit Domino

A Christo, ei obediendo, illi quoque particeps erit in locis requiei; et qui etiam ei consors sit in contemptu, consors quoque erit illi in gloria. Siquidem qui patitur labores et opprobria et injurias et contemptum, ipse glorificabitur. Scriptum namque est: Filius bonus ipse hæreditabit labores et benedictiones parentum suorum; filius vero malus hæreditabit maledictionem.

Scitote etiam, filioli mei amabiles, quod postquam hanc scripsi vobis epistolam, commovit me Spiritus, ut scriberem vobis de seraphim quem vidit Ezechiel propheta ⁷⁶, qui est typus animarum fidelium quæ decertant ad consequendam perfectionem. Habebat sex alas oculis refertis; habebat etiam facies quatuor, in quatuor partes aspicientes. Una facies similis erat faciei hominis, alia vero faciei tauri, et alia faciei leonis, et alia faciei aquilæ; et reliqua quorum meminit propheta, quæ per tempus vobis scribere non licet. Verum pauca vobis exponam de horum sensu; cum vero ope Christi ad vos venero, exponam vobis reliqua labium ad labium, cum de his modo scribere non valeam. Scitis ergo: facies prima seraphim quæ est facies hominis, designat fideles qui in mundo sunt operantes ea præcepta quæ sibi injuncta sunt; si quis autem horum ad habitum monasticum egressus fuerit, assimilatur tauri faciei, eo quod operatur et sollicitus sit de præceptis monachatus; nam agit et decertat sensibile certamen. Quod si congregationis ordines consummaverit, et egressus fuerit habitare solitudinem, et segregatus fuerit ad oppugnandos invisibiles dæmones; jam hic assimilatus est faciei leonis, qui est rex ferarum silvestrium. Cum autem superaverit hostes invisibiles, et passionibus dominatus fuerit easque sibi subjecerit, elevabitur Spiritu sancto, et videbit divinas visiones, et assimilabitur faciei aquilæ, et implebitur de illo Scriptura: *Renovabitur juvenis tua sicut aquilæ* ⁷⁷. Et tunc intellectus illius discernet quæcumque sibi obvenire possunt sex ex partibus, et assimilabitur sex illis alis oculorum refertis; et fiet seraphim spiritualis, et hæreditabit æternam hæreditatem, eo quod obtinuerit patribus suis spiritualibus.

Ego autem scio, filioli mei, quod nos omnes jam accepimus virtutem a Domino, quia obedivimus patribus nostris, eorumque accepimus benedictionem. Vos quoque propter vestram obedientiam et ministerium, accipietis ministerium a Domino et hæreditabitis benedictionem patrum vestrorum. Dico quidem vobis, quod semper vestri memor sim, et video vos in spiritu, tanquam parens pia atque misericors filios suos parvalos. Sæpe quidem volebat Dominus meus quiescere me facere a laboribus corporis hujus, et assumere animam meam ad se; sed cum requiescat in vobis Spiritus Domini, reliquit spiritum meum in corpore ejus ad educandum vos, dicens ei: Utique optima es parens et educa-

⁷⁴ Psal. LXVII, 19. ⁷⁵ Luc. XXII, 29, 30. ⁷⁶ Ezech. I, 4 sqq. ⁷⁷ Psal. CII, 5.

trix bona; propterea reliqui te, ut optime educares filios tuos. Et nunc, filii mei benedicti novissima benedictione, in liber meus ad vos et benedictio: quare servate illum, cum sit vera hæreditas, et hæreditatio patrum spiritualium, qui minime filiis suis aurum vel argentum aut his similia hæreditandum relinquunt; sed veram hæreditatem. Parentes namque corporales sunt, qui hæreditandum relinquunt filiis suis aurum et argentum et his similia. Quare videte patriarchas, qui auro et argento aliisque corporalibus divitiis affluebant, nec tamen mentio ulla fit, quod horum quisquam filiis suis illarum meminerit; siquidem temporalia sunt et transitura. Sed hæreditandum reliquerunt illis benedictionem illam veram, in æternum duraturam, quæ parit requiem cœlestem; et ipsa est, quæ manebit cum homine in æternum. Quamobrem scitote quod hæc benedictio quam dedit vobis pater vester, par sit illi benedictioni paternæ. Salutem in Domino, et Spiritum veritatis concedat vobis Dominus noster, donec discedatis ab hoc mundo transituro, et hæreditetis mundum illum duraturum, intercessionem omnium patrum nostrorum. Et laus, et gloria Trinitati sanctissimæ, Dominae sæculorum in æternum. Amen.

EPISTOLA XX.

Filio suo Bebnudo. Dixit:

Dilectissime mihi venerande in Domino Bebnude, pax tibi. Ante omnia Dominum deprecor pro salute omnium animarum tibi obedientium, et pro tua quoque salute, et laborantium tecum in nomine Domini, et omnium ambulantium tecum in pace propter Dominum nostrum Jesum Christum. Isti enim requiescere faciunt animas patrum suorum, quos Dominus noster Jesus Christus requiescere faciat in regno cœlorum. Hoc autem sciatis omnes, quod quicumque facit quiescere aliquem ex servis Domini, quamvis calice aquæ duntaxat, merces illius non deperditur, sicuti sacratissimo ore suo ait Dominus noster: *Quicumque potum dederit uni ex minimis istis calicis aquæ frigida tantum in nomine discipuli, amen dico vobis non perdet mercedem suam*⁷⁶; et ait etiam de illis, qui contristant discipulorum spiritus et scandalizant sua malitia: *Qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis qui in me credunt, magis expedit ei, ut suspendatur in collo ejus lapis molæ, et demergatur in mare*⁷⁷; et dixit etiam: *Mensura qua mensurabitis, mensurabitur vobis*⁷⁸. Quare percipite, dilectissimi mei, quod Dominus nihil eorum quæ super terram sunt, diligit præ discipulis suis et facientibus voluntatem suam, et deperdit qui eos contemnunt. Etenim quidquid facit homo servis Dei, illi facit, sive bonum sive malum id sit. Dixit enim: *Qui suscipit vos, suscipit me*⁷⁹; et etiam: *Quod non feceritis uni ex minimis istis, neque mihi feceritis*⁸⁰.

Quare, dilectissimi mei, cavete, ne quempiam ho-

minum contemnatis: hujus quippe radix est superbia, quæ hominibus iram induxit. Et idcirco dixit Isaias propheta: *Ecce dies Domini Sabaoth veniet super omnes superbos corde, et illusores*⁸¹. Videte itaque, dilectissimi mei, magnitudinem mœroris hujus qui superbis eventurus est. Quare nos oportet, ut lugeamus super nosmetipsos, cordis ardore et mœstitia; nam multos vidi monachos et virgines in hanc arduam cecidisse passionem ob eorum falsam existimationem, dicentes de semetipsis: *Utique nos aliquid magui sumus, et nullus nobis comparabitur. Vere autem dico vobis, dilectissimi, nihil esse in his nisi superbiam et contemptum erga homines, et odium, et pessimam æmulationem, et contentionem, quia pœnitentiam agere et ex toto corde respiscere renuunt; et hæc sane atque similia nequaquam his permittunt discernere inter bonum et malum, et inter dulcedinem et amaritudinem. Quandoquidem spiritus mali in aere consistentes lugere eos faciunt tempore ridendi, et ridere tempore lugendi; et impleta est de illis Scriptura: *Maledictus est qui facit bonum malum, et malum bonum, et qui facit amarum dulce, et dulce amarum*⁸². Hos quidem oportebat obtemperare sancto Joanni dicenti: *Nolite credere omni spiritui; sed probate spiritus, num sint a Deo*⁸³.*

Nobis autem opus est super hos lugere, qui persistunt in his memoratis malis omni tempore vitæ suæ, eaque diligunt plus quam diligunt escam necessariam, et audire contemnunt documenta Dei viventis, amplexantes ea mala documenta quæ sunt impiorum spirituum. Quæ quidem Dei documenta sunt, puritas, pax perpetua sine mutabilitate plena misericordiæ, et reliquorum optimorum fructuum verorum, quorum consummatio est benedictio. Satagite itaque, dilectissimi, hæc Spiritus documenta consequi quibus animæ nostræ vivificentur, iisque mediantibus suscipimus Dominum in nobismetipsis; ea quippe sunt via securo, in qua nullus reperitur latro sive quidquam mali. Et sciatis quod sine puritate corporis et cordis nemo valeat esse perfectus coram Deo, secundum quod scriptum est in sacrosancto Evangelio: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*⁸⁴. Perfectio enim oritur ex puritate cordis; in cordibus quippe duplex inest species, scilicet bonum naturale, et malum præter naturam, quod parit passiones animæ, quæ sunt susurratio, invidia, illusio et reliqua mala. Bonum vero parit cognitionem Dei, et sanitatem animæ ab omnibus passionibus. Quare dixit David: *Anima, benedic Dominum sanantem omnes tuas passiones*⁸⁵. Si autem studet homo, dilectissimi mei, eradicare malum, et confidit in Domino cum rectitudine, et effugit omnis mala, luctu, et mœstitia, et suspiriis, et jejuniis, et vigiliis, et mansuetudine, et multis ad Deum precibus; Dominus sua

⁷⁶ Matth. x, 42. ⁷⁷ Matth. xviii, 6. ⁷⁸ Matth. xxv, 45. ⁷⁹ Isa. ii, 42. ⁸⁰ I. a. v, 20.

vii, 2; Marc. iv, 24; Luc. vi, 38. ⁸¹ Matth. x, 40. ⁸² Joan. iv, 1. ⁸³ Matth. v, 8. ⁸⁴ Psal. cii, 3.

bonitate illi opitulabitur, et ab omnibus animæ passionibus eum vindicabit, quemadmodum dixit David : *Judica me, quoniam in humilibus ambulavi, et in Domino confisus sum, et non timebo*⁹⁰. Et quemadmodum vobis notum feci, dilectissimi mei, quod his operibus sit sanitas animæ a passionibus; notum quoque vobis facio, quod multi persistentes longo temporis intervallo in monachatu et virginitate, non didicerunt doctrinam puram, quia negligentes documenta patrum suorum amplexati sunt concupiscentias cordis sui; et idcirco prævaluerunt adversus eos mali genii et rebelles latrones qui sunt in aere, jaculantes in illos absconditas sagittas noctu diuque, ita ut in nullo eos quiescere sinant loco, nec non occupant corda eorum superbia, et inani gloria, et impia æmulatione, et susurratione, et ira, et excarescentia, et contentione aliisque passionibus quam plurimis. Hæc enim et similia perpetrant demones nostram intendentes mortem, non quidem vitam.

Hæc sane verba, quæ vobis nota feci, dilectissimi mei, non mea quidem sunt, sed eorum quoque meminit Jacobus apostolus dicens : *Si insit in vobis æmulation amara, et schismata sint in cordibus vestris, nolite gloriari et mendaces esse adversus veritatem; non est enim ista sapientia de sursum descendens sed terrena, animalis, diabolica*⁹¹. Scriptum etiam est in Epistola Joannis apostoli : *Qui facit peccatum, ex diabolo est*⁹². Cum itaque cognovissetis, dilectissimi mei, quod qui permanent in his operibus, non sit Domini opus in illis, verum compotes sunt diabolicorum documentorum, et cum diabolis reputantur, quamobrem lugeamus nosmetipsos; hoc namque tempus in quo sumus, est mœrendi. Agnoscamus quoque mensuram donorum Spiritus sancti, et clamemus cum dicente : *Venite, adoremus, et procidamus, et ploremus ante eum qui fecit nos*⁹³; et dicamus etiam dictum ejus : *Salva me, Domine, quoniam defecit sanctus, et diminuta est veritas a filiis hominum; et locutus est unusquisque in proximum suum labiis dolosis, et corde fraudulento*⁹⁴. Propter quæ autem verba et quæ sequuntur, nobis flere operæ pretium est, quoniam dixit : *Dominus disperdet omnia labia dolosa, et linguas elatas*⁹⁵. Sciat autem, filii mei, hos esse qui reputantur cum quinque virginibus stultis, quoniam transegerunt omne tempus suum cum stultitia, et non cohibuerunt linguas suas, neque mundarunt oculos suos et corpora sua a concupiscentiis, neque corda sua ab immunditiis aliisque fletu dignis, cum immunda sint; contentique erant vestitu laneo duntaxat, qui est habitus virginitatis tantummodo : quapropter cœlesti carebant delectatione ad lugendos semetipsos et suas accendendas lampades; propterea non aperuit illis Sponsus, sed ait illis sicuti ait stultis virginibus : *Amen dico vobis, non cognosco vos*⁹⁶.

Et dicit illis etiam : *Recedite a me, maledicti, in ignem æternum*⁹⁷, ubi est fletus et stridor dentium⁹⁸.

Nunc itaque, dilectissimi mei, non alia de causa hanc scripsi vobis epistolam, nisi propter desiderium salutis vestræ, ut sitis liberi, et fideles, et sponsa pura Christo; ipse namque est sponsus omnium animarum sanctarum, ut ait Paulus apostolus : *Despondi enim vos uni viro primogenitam castam, ut exhiberem vos Christo*⁹⁹. Equidem scio multa jam vobis evenisse certamina, dilectissimi mei, quæ ope Domini nostri qui vos direxit, devitastis singula; quippe verax Deus est, et ipse vos omnesque qui sibi ministrant, confortat ne incidatis in ea quæ ferre non valetis. Percipite igitur, filii mei, vim tentationum quæ vobis evenerunt, et magnitudinem honorum qui vobis dati sunt a Deo earum causa, et constantes resistite venturis quoque. Et enim aurum igne multoties probatur, ut potiori probatione electum appareat. Similiter Dominus noster sua bonitate hominem probat multis tentationibus, et experitur illum, atque liquat illis mediantibus tanquam aurum purissimum, et edocet illum certamina cordis; ita ut non revertatur amplius cogitare aut meminisse multitudinis injuriarum et contemptus quos illi intulerunt homines, vacuusque erit timore diaboli; sed humilietur coram Deo, et confidat in illum, sitque semper ad bonum paratus coram Deo, quemadmodum dixit David propheta : *Cor meum paratum, Deus, cor meum paratum; laudabo, et psallam in glorificatione mea*¹⁰⁰. Sciat ergo hoc, quod absque dubio a quibusdam probabimini fratribus, opprobriis et injuriis, et contemnimini a consortibus vestris. Cum autem hæc vobis evenerint, persistite, et nolite timere, neque mœrere; verum gratias agite Domino pro omnibus his, quoniam sine illo nihil horum vobis accidit, quia certamina necesse est evenire servis Domini; nam quicumque non probatur a bonitate Dei tentationibus, et laboribus, et mœroribus, et calamitatibus, donec ediscat rationem obtinendi patientiæ et boni, certe non accipiet ab illo honorem.

Nunc itaque, dilectissimi mei, sustinete labores et mœrores qui vobis eveniunt; et gratias Domino agite magna humilitate, ut videatis lætitiarum laborum vestrorum, sicut beata Susanna fortissima in bello, quæ prævaluit adversus concupiscentiam illorum duorum senum adversantium legi, qui testati sunt contra eam falsum, intuleruntque ei multos labores; et propter ejus patientiam et constantiam exaltavit illam Deus in fine sui certaminis, et humiliavit hostes illius. Et sicut Thecla spiritu etiam fortissima, quæ minime parentum illatas sibi timuit injurias, neque ignem etiam, neque carnificem, neque feroces feras. Tandem vero elargitus est ei Deus lætitiarum cordis, et suorum præmia laborum; fortitudo enim ejus fidei in Deum, exstinxit ignem

⁹⁰ Psal. xxv, 1. ⁹¹ Jac. iii, 14, 15. ⁹² I Joan. iii, 8. ⁹³ Psal. xciv, 6. ⁹⁴ Psal. xi, 2, 3. ⁹⁵ ibid. 4. ⁹⁶ Matth. xxv, 12. ⁹⁷ ibid. 41. ⁹⁸ Matth. viii, 12. ⁹⁹ II Cor. xi, 2. ¹⁰⁰ Psal. cvm, 2.

ardentem, et obseravit ora leonum ferocium, et humiliati sunt ei universi illius hostes. Et sicut Joseph humilis coram Deo et hominibus; quem, cum inviderent ei fratres sui, et odio illum habuissent, volentes illius effundere sanguinem ob invidiam, propter honorem ei a patre delatum, servavit divinum auxilium a nece; sed ei invidia dominati sunt, et elevaverunt in illum manus suas, et demum in seryum vendiderunt. Insuper mulier sui domini cui inserviebat, permultos intulit illi labores, ita quidem ut in carcerem fuerit injectus. Erat namque continens, mansuetus, purissimus, immaculatus anima et corpore, nec timuit (Deo ei favente) omnes illas ærumnas, sed sustinuit, et confisus est in Domino; et novissime exaltavit illum Deus, constituens illum principem super Ægyptum et super omnes ejus regiones. Omnes vero fratres ejus qui ei inviderant, subjecit Dominus sub pedibus ejus. Hi autem memorati et eis similes, dilectissimi mei, nequaquam obtinuerunt honorem a Deo initio sui certaminis et belli, sed postquam probavit eos, et liquavit calamitatibus et laboribus, et erudit eos quomodo instarent in praelia. Tunc vero, cum vidisset eos, calamitates et labores sustinuisse, et in Domino esse confisos, dedit eis honorem suæ divinitatis, depresseruntque oses suos sub plantis pedum suorum.

Ego autem, dilectissimi mei, dum recorder horum certaminis et præmiorum, jubilat gaudio et lætitia spiritus meus, et pro vobis suppliciter deprecor. Permanete ergo in patientia, et non infirmetur corda vestra in vestris calamitatibus; sed gratias agite pro illis, ut præmium feratis pro eis a Domino. Hos quidem sermones scripsi vobis, fratres mei, et omnibus invocantibus nomen Domini, ut sit vobis omnibus pax, et veritas, et charitas Dei, et dilectio ad invicem; et ne sint inter vos contentio, vel surratio, aut malæ cogitationes, aut seditio, aut mutua pugna, aut contradictio, aut mala æmulatio, aut inobedientia, aut superbia, aut injuriæ in homines, aut irrisio, aut adulterium, aut inanis gloriæ amor, aut odium, aut concupiscentia pulchrum vestimentorum corporis, aut mutuae inimicitiae. Infelicitas autem mea supplex vos deprecatur, ut nihil harum actionum sinatis inter vos in loco vestrae habitationis. Nam in quacunque congregatione hæ exstant actiones, inhabitat ibi ira Domini. Et sciatis, fratres, quod vita nostra in hoc mundo brevissima est; ideo de illa satagite, et nolite negligentes esse, ne incidat vestra transmigratio ab hac vita invicem irascentibus, ac propterea homicidis adnumeremini secundum Scripturam: *Qui odio habet fratrem suum, homicida est* ⁹⁹. Quæ quidem dicta ac præcepta non ad monachos duntaxat et virgines spectant, sed et ad omnes fideles qui nobiscum communicant in Ecclesia Domini nostri Jesu Christi universali apostolica. Nunc itaque, fra-

A tres, invicem parcite, ut parcat vobis Dominus. Etenim id inculcat, dicens: *Dimittite, et dimittetur vobis* ⁹⁹. Si autem quis vestrum calumniam patitur, suscipiat id cum gaudio, et omnia sua tradat Domino, qui Justus est iudex et remunerator. Qui vero proximo intulerit calumniam, festinet et humiliet semetipsum coram Domino, et supplicet proximo suo, ut parcat ei Dominus. Nec permittatis, dilectissimi mei, solem occidere super iram vestram, sicut nos docuit Scriptura ¹; sed eradicat ex cordibus vestris omnes malas cogitationes quibus angimini vel in vos invicem cogitatis, ut dissolvantur inimicitiae quarum radix odium est et invidia: quæ duæ passioness pessimæ quidem sunt, et Deo ac hominibus detestabiles; nec consentaneum est, ut sint in ullo fidelium aut Dei servorum penitus. Quamobrem, dilectissimi mei, si hæc inter vos olim consummata sunt, ex nunc cavete, ne exstent inter vos, nec ea vobis dominari permittatis. Sciat etiam quod dies vitæ nostræ paucissimi sint; in illis tamen ad Dominum a nostris peccatis resipiscendum nobis est, ne apprehendat nos transmigratio hinc illuc, nobis inopinantibus, cum huc reverti nequaquam poterimus. Videmus enim transmigrantes ad nos non reverti; nos quoque minime eorum expectamus reditum, sed illos sequi expectamus: quod sane sancitum est omnibus hominibus hujus mundi, ab initio usque ad consumptionem. Quare, dilectissimi mei, oportet, ut nemo nostrum suæ stultitiæ copia gloriatur, et dicat: Prævalui adversus socium meum, nec ei parcam. Sciat enim hoc dicens et cogitans, quod tradidit morti fortitudinem in animam suam tantum; et erit hæreditas illius, locus fletus et stridoris dentium, et vermium non dormientium, et inextinguibilis ignis.

His itaque a nobis cognitis, dilectissimi mei, decertemus dum sumus in hoc corpore, et animarum nostrarum vulneribus medeamur, antequam nos tempus effugiat. Et sint hæc dicta fixa in intellectibus nostris, et ea exsequamur ante separationem animarum nostrarum e corporibus nostris. Siquidem Dominus noster iudex justus mittet ministros suos, et apprehendent animam, et separabunt illam a domo hac lutea. Quicumque autem comprehenduntur tunc suæ salutis immemores, reservabuntur in tenebris exterioribus ad tremendum illum diem, et exhibit in illos amara illa sententia; et tradentur tortoribus immisericordibus, et carcerum præfectis (quibus nulla inest pietas) destinatis custodiæ illius ignis pleni vermium qui non dormiunt, nec non tenebrarum exteriorum et mansionum frigoris plenarum et alioris. Qui autem his crudelibus tradentur, projicientur in ea loca a Deo remotissima, ut vindictam sumant de illis.

Tunc mugient fletu et clamoribus et ploratu atque ululatu, nec eos exaudient aut miserebuntur,

⁹⁹ I Joan. iii, 15. ⁹⁹ Luc. vi, 37. ¹ Ephes. iv, 25.

eam misericordia jam recesserit ab illis in æternum. Immisericordes namque et ipsi exstiterunt in vita sua, famelicum non cibantes, sitientem non potantes, peregrinum non suscipientes, nudum non vestientes, infirmum non invisentes, carere detentum non visitantes: idcirco consecuti sunt remunerationem sine misericordia. Insuper peccatis, et dolis, et inobedientia erga præceptores et erudientes patres cumulati erant; nec penitentiam egerunt una die, nec sibi elegerunt præceptorem qui pro illis rogaret, nec gratias pro concessis sibi divitiis egerunt, dimiseruntque a se hic cognitionem Domini: quare ipse quoque ignorabit illos ibi, et tradet eos immisericordibus illis, ut de eis ulciscantur eo cruciatu cujus non est finis: instar servi illius qui non est misertus conservo, dimittendo ei centum denarios, qui pauci sunt in comparatione myriadum qui ei dimissi sunt; et instar servi impotentis pigri, qui sepelivit argentum domini sui: et instar illius qui non est inventus cum veste nuptiali; et instar servi contemnentis mandatum domini sui, et edentis et bibentis cum ebriis, nec miserantis conservis. Qui quidem omnes ideo traditi sunt cruciatibus et immisericordibus, quoniam immisericordes erant, sicut scriptum est, quod iudicium misericordia abutentis erit immisericordia.

Itaque, dilectissimi mei, ego infelix ob ingentem iniam erga vos pietatem satis superque vos deprecor, ut evigilemus, dum sumus in hoc corpore, et fleamus nosmetipsos, et depleamus ex toto corde nostro noctu diuque, ut eripiamur ab amaro cruciatu et a fletu et ploratu et mœstitia, quæ non pertransibunt; et caveamus ingredi per januam latam et viam facilem quæ conduit ad perditionem, et multi sunt ambulantes per illam; sed ingrediamur per januam angustam et viam tristem et mœstam conducentem ad vitam, et pauci sunt ingredientem per illam. Qui autem per illam ingressi fuerint, veri operarii sunt, qui accipient mercedem suorum laborum cum gaudio, et hæreditabunt regnum. Qui ergo paratus est, dilectissimi mei, adesse, ne quæso negligat, ne transeat tempus; et non reperiatur qui emptori vendere velit. Sic enim accidit virginibus illis quinque stultis, cum non invenerunt a quo emerent. Tunc exclamaverunt, et fleverunt dicentes: *Domine, aperi nobis. Qui respondens ait illis: Amen dico vobis: Nescio vos*¹. Nec id eis alia de causa accidit, nisi propter pigritiam. Nam cum dominus domus surrexerit, et clauserit januam, nihil amplius proderit, uti scriptum est. Ego autem afferam vobis similitudinem hujus rei. Noe cum ingressus fuisset arcam ipse cum filiis suis et uxoribus filiorum suorum, et reliquis qui cum eo erant, et clausisset januam arcæ propter aquas diluvii quæ immixtæ sunt super male operantes; Noe certe arcæ januam amplius non aperuit, nec filiis suis spectaculum illud terribile quod erat in judi-

cium impiis illis, videre permisit; neque etiam mali illi post clausam januam conscendere valuerunt cum justis; sed facti sunt cum hædis qui sunt ad sinistram, nec accedere potuerunt ad eos qui sunt ad dexteram; verum perditione deperditi sunt aqua diluvii ob suam pigritiam et inobedientiam. Etenim Noe spatio illorum centum annorum quibus arcam exstruxit, ad meliorem frugem eos revocabat, verumtamen neque obediebant ei, neque audiebant, ideoque deperditi sunt. Nunc, dilectissimi mei, et mihi amabiles, de pace solliciti cum omnibus, rogo vos per gratiam Dei, ut obediat mihi; tum ego quoque obediam vobis; et omnes obediamus Domino dicenti per linguam Prophetæ: *Quis est homo qui desiderat vitam, et cupit videre dies bonos? Cohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur cum dolo. Declina a malo, et fac bonum; quære pacem, et sequere illam*²: et reliqua quæ hæc sequuntur.

Et profecto ea sunt gaudia mea, et fratrum qui sunt penes me, ut nuntium habeamus de vestra christianitate; et quod pax Domini sit apud vos et penes vos; et quod ædificetis super illam diu noctuque, ut statis unus spiritus in una voluntate et in una fide et in una participatione et in una mensa, ut permaneat vobis pax. Ex quo autem pervenit ad me epistola vestra, usque nunc mœstus sum corde propter exortum inter vos laborem causa imprudentiæ eorum, qui se segregare volunt et propriam facere voluntatem, cum adhuc sint in medio. Deinceps ergo, dilectissimi mei, non sint hæc inter vos, sed perficite bonum domus pacis concordia: indecens quippe est dare suum bonum alteri loco, sed congregemini uno in loco, et perficite illud in pace, et concordia, et humilitate, et timore Dei, et precibus. Tunc enim consummabitur bonum domus Dei, et obtinebitis illud cum gaudio et lætitia. Deinde date infirmis et pauperibus, ut digni efficiamini secundo gaudio electo, quod est fides, et spes, et charitas, et humilitas, et timor, et discretio, et religio, et pax, et contemplatio, et dilectio fratrum. Etenim quicumque hæc habuerit, ipse est indutus veste nuptiali, et ambulans in præceptis Spiritus. Vere quidem dico vobis, fratres, quod modo non concessit mihi Dominus hanc facultatem hoc faciendi, quod est segregari a fratribus: timo enim illud facere a memetipso solo, sine voluntate Domini. Quamobrem rogo vos, ut permaneat in vestra humilitate et patientia, ut transcant a vobis passionem: quippe hoc non est tempus hanc petendi rem. Qui autem proficiet, et eo perveniet ut hoc consequatur, certus sum quod Dominus meus id mihi revelabit, et adimplebit in illo suam bonam voluntatem. Si igitur in his permanebitis, pax erit vobis et locis vestris, et omnibus qui venient ad ea, et qui orabunt in eis in nomine Domini. Hoc autem pro certo habete, quod quic-

¹ Matth. xxv, 11, 12. ² Psal. xxxiii, 15-16.

cunque ambulaverit secundum voluntatem Dei quæ dulcior est fano, omnibus referta gaudiis; ipsa opitulabitur illi, et corroborabit, et retribuet animæ illius opera mirabilia, et præparabit omnes semitas Domino amabiles coram illo; nec poterit tunc ullus inimicorum illi obsistere, eo quod ambulat in voluntate Domini.

At quicumque ambulat in sua voluntate, putans esse voluntatem Domini, minime illi Deus opem feret in quoquam, sed dæmonibus illum relinquet, qui habitabunt in corde ejus noctu diuque, et non sinent illum quidquam requiei nancisci; nam cor ejus obtenebrabitur, ac propterea nihil videbit luminis, illumque impotentem efficiet in omnibus rebus cum externis tum internis, eo quod gratia careat; et alia permulta ardua quidem et laboriosa illi inducent, quæ enarrare non valeo. Et multi sane decepti sunt hac de causa ob suam stultitiam atque imprudentiam, et illudebant fidelibus recte in medio ambulantibus.

Sic accidit patri nostro primo Evæ obedienti ob suam imprudentiam; nam Eva decepta fuit sua imprudentia, immortalitatis et dedicationis aviditate capta, cum sese celaverit diabolus sub specie serpentis, et locutus sit cum illa, tanquam amicus dicens: Si comederitis ex hac arbore, eritis dii, et non moriemini ¹. Quæ quidem cum esset imprudens atque discretionis experta, statim atque audivit divinitatem et immortalitatem, non investigavit de eo quod sibi dictum erat, sed allecta a se voluntate Domini, præceptum Dei fregit, et seducta est, et seduxit Adam; et facti sunt post exaltationem illam insignem, in hac infelicitate adeo dissimili, quia adversati sunt voluntati Domini. Simile, dilectissimi mei, vere eveniet illi qui rejicit a se voluntatem Domini, et facit voluntatem cordis sui: et implebitur de illo dictum Salomonis in Proverbiis: *Putat quod via illa sit recta, cum finis ejus conducat ad profundum inferorum* ². Notum etiam vobis facio diabolus his similibus gaudium insinuare et lætitiā; cum non sit ita, sed sunt mœror et mœstitia et fletus, quoniam a Deo non sunt; cum gaudium quod a Deo est, et lætitia illi soli dabuntur, qui totis laborat viribus, et semetipsum compellit atque cogit ad sustinendum bonis in operibus, et abscindendam propriam voluntatem, et voluntatem Domini amplectendam. Et quia locutus sum de voluntate Dei et de voluntate hominum, quædam alia vobis nota faciam: quod videlicet voluntas quæ operatur in corde hominis, sit triplicis modi: quod multi quidem ex monachis et virginibus minime perpendunt, paucis exceptis qui jam laboraverunt in magnis certaminibus, et consummati sunt in discretionē: isti duntaxat hoc pensitant: scriptum enim est, quod esca fortis sit fortibus. Primus modus est ex diabolo, alter ex homine, tertius ex Deo. In duobus

A autem, qui sunt diaboli et hominis, non lætatur Deus, sed in suo tantum.

Nunc ergo, fratres dilectissimi cordi meo amabiles, inquirete vosmetipsos, et amplectimini voluntatem Dei, et obedite patri vestro; nam valde deprecor Deum pro vobis: neque relinquantis domum vestram sub specie boni quod vere non est bonum, et transferamini ad aliam, sed permanete donec veniam ad vos ope Domini, et indicem vobis, quod utile est; nam si id feceritis, contristabitis cor meum, et vos quoque contristabimini. Equidem infelix ego, dilectissimi mei, puto esse in me cognitionem voluntatis Dei, plus quam in vobis, et cognosco directionem vestram, quare persistite in dilectione fratrum et gloria vestra, et perpendite voluntatem Dei. Hoc enim haud vile est, hominem jugiter Dei pendere voluntatem in omnibus. Et vere dico vobis, nisi reliquerit homo totam voluntatem cordis sui, et subjecerit se in omnibus, et repulerit a se cunctas divitias et possessiones suas, et obedierit Domino, obediens patribus suis spiritualibus; neque poterit pendere voluntatem Dei, neque illam facere, et privabitur novissima benedictione. Abraham enim cum benedixisset Isaac, ait illi: Deus meus corroboret te, ut facias voluntatem ejus. Pari ratione ille qui obedierit patribus suis spiritualibus, in omnibus faciet voluntatem Dei. Sic pater noster optimus Jacob benedictus est a patre suo Isaac ob nimiam suam obedientiam parentibus præstitam; et habitaverunt in eo virtutes, quia utrique obediēbat, et utriusque faciebat voluntatem, sicuti memoratur de illo in lege. Cum autem mater ejus dixisset ei ante obitum patris illius, et cum accepisset ab illo benedictionem, ut iret in Mesopotamiam essetque apud patruē suum Laban (quia frater ejus Esau volebat eum interficere) quanquam ipse illuc pergere non optaret relinquendo parentes suos, illos enim diligebat, ipsique illum; nihilominus obedivit, et obtemperavit, et perrexit ad locum illum longinquum, et ad terram quam ignorabat, et non obstitit voluntati matris suæ, sed dimisit desiderium suum et voluntatem, ut arquo eam faciat animo, et conatus est toto hoc conatu, ut consummaretur super illum benedictio parentum suorum. Scriptum enim est quod *benedictio patrum confirmabit domos filiorum* ³. Mihi autem nuntiatum est, quosdam vestrum asserere, quod Jacob non fugisset suā voluntate, sed suā obedientia; ideoque auxiliatus est illi Deus, ac præsto illi fuit in omnibus: sed hoc est clam, palamque.

Nunc igitur, dilectissimi mei, sit memoria Jacob ejusque similium apud vos, et in vobismetipsis sine intermissione: et exterminate e mentibus vestris, quod de vobis audivi. Deus enim non obliviscetur laborum vestrorum, neque vestræ remunerationis. Nam Dominus noster, cui gloria, neuti-

¹ Gen. iii, 4 sqq. ² Prov. xiv, 12. ³ Eccli. iii, 11.

quam dixit, quod remuneratio hic foret, sed tentationes, et angustiae, et labores, et mœrores; ibi vero remuneratio. Hæc quippe vita est via laborum et tentationum. Si autem sustinueritis, et obediveritis, et obtemperaveritis Patribus vestris, optimam reddet vobis Dominus remunerationem; et hic est labor, qui memoratur coram Domino. Ego autem infelix Pater vester indico vobis, dilectissimi mei, quomodo laboravi in montibus, et solitudinibus, et rogavi noctu diuque, ut aperiret mihi Dominus suam voluntatem; et non aperuit mihi quidquam, donec obedivi Patribus meis in omnibus, et consecutus sum hujus cognitionem ab illis. Nam qui Patribus obedit suis, Domino obedit; qui autem obedit Domino, ipse suis obedit Patribus; qui vero non obedit suis Patribus, Domino non obedit. Dilectissimi mei in Domino, obedite Patri vestro in iis quæ scripsit vobis, ut inhabitet

A ejus benedictio in vobis, et nanciscamini requiem, et gratiam, et fortitudinem, et gloriam, et faciles reddat Dominus vias vestras. Et ecce jam indicavi vobis duplicem viam operis corporei et spiritualis in ista epistola, et corporeas oblationes et diabolicas, ut faciatis, et certetis, et consequamini benedictionem novissimam, et inhabitet in vobis gratia magna. Et pax omnibus vobis et salus a Domino Jesu Christo sit spiritibus vestris humilibus, et cogitationibus vestris, et cordibus vestris mundis; nam benedictio illius inhabitat in omni loco, in quo est humilitas. Et Domino nostro laus, et gloria, et honor ab omnibus rationalibus, et Patri suo, et Spiritui suo sancto, ex nunc et in æternum. Amen.

B *Complete sunt viginti Epistolæ ex dictis Patris nostri S. Antonii, cujus orationes sint nobiscum. Amen.*

EX EPISTOLA AMMONIS EPISCOPI.

apud Boitindianos in Actis SS. Maii, tom. IV, pagg. 70-353.

Τῷ ἀγαπητῷ υἱῷ Θεοδώρῳ Ἀντώνιος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Τῷ ἀγαπητῷ υἱῷ Θεοδώρῳ Ἀντώνιος ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Ἦδειν μὲν ὅτι οὐ μὴ ποιήσει Κύριος ὁ Θεὸς πρᾶγμα, ἐὰν μὴ ἀποκαλύψῃ παιδείαν πρὸς τοὺς δοῦλους αὐτοῦ τοὺς προφήτας· καὶ ἐνόμιζον μὴ δεῖν με δηλώσαι σοι ἅπερ μοι ὁ Θεὸς πρὸ πολλοῦ ἀποκαλύψας ἦν. Ἐπειδὴ ἐωρακότε μοι τοὺς ἀδελφούς σου, τοὺς περὶ Θεόφιλον καὶ Κόπρην, προσέταξε γράψαι σοι, δηλῶν ὅτι πολλοὶ τῶν μετὰ ἀληθείας τὸν Χριστὸν προσκυνούντων, μετὰ τὸ βαπτισθῆναι ἡμαρτηκότων, σχεδὸν ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, κλαυσάντων καὶ πενθησάντων ὁ Θεὸς τὸν κλαυθμὸν καὶ τὸ πένθος ἀποδεξάμενος, τὰς ἁμαρτίας ἐξήλειψεν πάντων τῶν οὕτως πορευσαμένων, ἕως ἐκείνης τῆς ἡμέρας, ἐν ἣ ἂν ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐπεδόθῃ σοι. Ἀνάγνωθι οὖν αὐτὴν τοῖς ἀδελφοῖς σου, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἀκούσαντες χαρῶσιν. Ἀσπάσαστε τοὺς ἀδελφούς. Ἀσπάζονται σε οἱ ἀδελφοί. Εὐχομαί σε ὑγιαίνειν ἐν Κυρίῳ.

Qui apud me sunt fratres, te salutant. Valere te in

Dilecto filio Theodoro Antonius in Domino salutem.

Dilecto filio Theodoro Antonius in Christo salutem et gaudium. Sciebam equidem nullam a Domino factum iri rem, nisi aliquid inde salutaris doctrinæ famulis suis prophetis inspiraverit; nec putavi ea quæ diu ante mihi Deus indicaverat, a me esse tibi manifestanda. Sed posteaquam fratres tuos qui cum Theophilo et Copre erant, videre contigit, hæc ad te scribenda duxi; et significandum, quomodo plurimi eorum qui Christum in veritate adorant, et post susceptum rite baptismum in peccata prolabantur (quod per totum fere orbem accidit), si misericordiam Domini implorent ac de admissis ex animo doleant, a Deo misericorditer in gratiam recipiantur, et omnia sic agentium hominum deleantur peccata: quod iis quos jam dixi omnibus in hunc usque diem benigne conceditur, quo hæc ad te epistola est conscripta. Illam itaque fratribus tuis vel gaudium ex ea capiant. Salutari a me fratres cupio.

SANCTISSIMI PATRIS NOSTRI ANTONII MAGNI ABBATIS REGULÆ, SIVE CANONES, AD FILIOS SUOS SPIRITUALES MONACHOS.

Ex Arabico, interprete Abrahamo Echellensi.

Ilas perscribo Regulas, prout loquetur Dominus per os meum, illis qui gravi huic monachatus jugo se subijcere volunt. Istis igitur obediunt oportet præceptis, et qui unum solvet ex illis, minimus vocabitur in regno cælorum.

¹ Matth. v, 19.

D REGULÆ AC PRÆCEPTA S. P. N. ANTONII AD FILIOS SUOS MONACHOS, PETENTES HOC IPSUM AB EO IN MONASTERIO NACALON.

Ex codice Regularum S. Benedicti Anianensis abbatis.

IN PACE DOMINI.

Dicam Canones sive Regulas, prout loquetur Dominus per os meum, illis qui sese tradere volunt sub gravi hoc jugo, scilicet monachatu. Oportet ergo ut audiant hæc præcepta: Qui vero solverit aliquid ex eis, vilis vocabitur in regno cælorum.

Ex Arabico, interprete Abrahamo Ecchellensi.

A Ex codice Regularum S. Benedicti Anianensis abbatis.

I. Ante omnia, orationem sine intermissione fundite, gratiasque semper agite Deo pro omnibus quæ vobis accidunt.

II. Surgentes mane singulis diebus, de ægrotis qui apud vos sunt, perquirite.

III. Jejunate singulis diebus usque ad Nonam, excepto die Sabbati et Dominico. Ingruente autem Nona ad cellam tuam te recipito; et antequam cibum sumas, orationem persolvito; et postquam comederis, ora et lege jugiter.

IV. Cum puero et adolescente sermones inecas cave, aut familiaritatem contrahas; nec hos monachos recipias, ne dent locum diabolo.

V. Super eadem storea ne cubas cum minore te.

VI. Statutas orationum horas observa, nullamque prætermittas, ne rationem pro eo reddas.

VII. Ægrotum ad sumendum cibum ne nimis cogas; at nec detrahas, ne ejus mœnore affectus animus conturbetur.

VIII. Si venerit ad te frater aliquis post tempus, cum gaudio suscipe illum, ut gratias reddat Deo, teque laudet.

IX. Mundanis hominibus ne te admisceas omnino; at nec Pharisæum imiteris, qui omnia ad ostentationem faciebat.

X. Mulierem ad te accedere ne permittas, nec habitaculum tuum ingredi patiaris; quoniam post illam ira graditur.

XI. Consanguineos tuos ne revisas, nec te conspiciendum ab illis sinas, nec adeas illos.

XII. Plus quam tibi opus est, ne retineas, nec elargiaris plus quam potis es; sed quod potes, infirmioribus monasterii elargire.

XIII. Orationem tuam noctu persolvito, antequam ecclesiam adeas.

XIV. Ne comedas cum eo qui multum pro te impendat.

XV. Si scandalum exortum fuerit pro juvene aliquo qui adhuc habitum monasticum non induit, ne induas illum, sed ex monasterio ejcito.

XVI. Cum puero ne loquaris unquam; erit tibi enim in offendiculum.

XVII. Si necessitas exegerit ut ad urbem proficiscaris, ne pergas solus.

XVIII. Terram vectigalibus subjectam ne semines, et societates cum dominis ne contrahas.

XIX. Locum in quo exprimitur vinum, ne adeas.

XX. Carnes ne comedas omnino.

XXI. Jejunium ne solvas feria quarta et sexta, nisi ob gravissimum morbum.

XXII. Ne murmures in opere manuum tuarum.

XXIII. Defectus quoscunque nemini objicias ullam ob causam.

XXIV. Si fratrem quempiam inviseris, ne diu moreris in ejus cella.

I. Ante omnia ora sine intermissione, et gratias Deo age præ omnibus quæ tibi eveniunt.

II. Cum autem surrexeris mane singulis diebus, inquire de ægrotis qui apud te sunt. Et jejuna usque ad Nonam singulis diebus, excepto Sabbato et Dominico die; adveniente vero Nona, ne adeas cellam cujusquam fratrum. Et cum sederis ad comedendum, ora prius, tum comede. Ora et lege perpetuo.

III. Ne loquaris cum juvene, neque cum puero, et ne converseris omnino cum illo; nec ligabis illum monachum, nec assumes in filium antequam induat habitum, ne reconciliet hostem diabolum; neque cubes super eadem storea cum minore te.

IV. Serva etiam horas orationum, nec prætermittas ullam, ne rationem pro illa reddas.

V. Ne obstringas ægrotum ad manducandum; nec retrahas ab illo cibum, ne conturbes animam illius afflictam.

VI. Si venerit ad te aliquis frater post temporis intervallum, latere de illo; gratias enim agat Deo et tibi. Sæculari nullo modo commiscearis: nec ostentes te ipsum, sicut Pharisæus ille qui ad ostentationem omnia sua agebat.

VII. Ne appropriare sinas ad te mulierem, nec permittas ingredi domicilium tuum; ira enim graditur post illam. Neque revertaris invisere consanguineos tuos carnales, nec faciem tuam illis yidentem præbeas, nec adeas illos.

VIII. Nec reserves tibi plus quam indiges; nec elargiaris plus quam potes, sed eroga elemosynam infirmis monasterii.

IX. Persolve orationem tuam noctu, priusquam adeas ecclesiam.

X. Ne comedas cum aliquo, qui impendat pro te.

XI. Si scandalum ortum fuerit de juvene aliquo qui hactenus habitum non induerit, ne induat illum: et ejice eum a monasterio, nec loquaris cum puero penitus, ne fiat tibi offendiculum.

XII. Si coegerit te necessitas adire civitatem, ne contendas illuc solus.

XIII. Ne seras terram tributis subjectam, nec societatem et contractum inecas cum magnatibus.

XIV. Ne commoreris in loco ubi vinum exprimitur; ne comedas carnem omnino.

XV. Ne frangas jejunium feria quarta et sexta, nisi ob gravem morbum.

XVI. Ne murmures in opere manuum tuarum: nec impropere alicui ulla de causa.

XVII. Si adieris aliquem fratrem, ne diu moreris in domicilio ejus.

Ex Arabico, interprete Abrahamo Ecchellensi.

- XXV. In ecclesia loquaris omnino cave.
 XXVI. In exedris monasterii ne sedeas.
 XXVII. Ne jures omnino, nec verum, nec dubium.
 XXVIII. Ecclesiam ad quam convenit multitudo hominum, ne adeas.
 XXIX. Mortuum tuum in ecclesia ne sepelias.
 XXX. Ad symbola et convivia ne properes.

XXXI. Bonos mores a majoribus tuis discere quotidie.

XXXII. Nullum aggrediari opus, quodcumque illud sit, inconsulto Patre monasterii.

XXXIII. Si perrexeris aquatam vel iter feceris, lege et meditare quantum poteris.

XXXIV. Eleemosynam quam elargiris, ne ostendes.

XXXV. Si in loco quopiam adfueris in quo fiunt agapes, comede et gratias agito Deo.

XXXVI. Noctu diuque pro peccatis tuis doleas.

XXXVII. Esto alligatus inclususque noctu diuque in cucullo tuo, tunica, totoque habitu tuo.

XXXVIII. Accende lucernam tuam oleo oculorum tuorum, nempe lacrymis.

XXXIX. Si religioni operam dederis, ne gloriaris.

XL. Quærentem Christi fidem ne rejicias.

XLI. Cogitationes tuas omnibus ne aperias, sed iis tantum qui animam tuam salvare possunt.

XLII. Ad messem cum perrexeris, ne moras protrahas, sed reditum ad monasterium accelera.

XLIII. Habitu quo gloriaris, ne induas.

XLIV. Vocem tuam ne extollas, nisi canonicarum orationum tempore.

XLV. Ora in cella tua, antequam ad ecclesiam proficiscaris.

XLVI. Animam tuam quotidie mortifica.

XLVII. Infirmitates nemini objicias.

XLVIII. Neque gloriaris, neque rideas omnino.

XLIX. Mœstus esto continuo pro peccatis tuis, ac si haberes mortuum in domo tua semper.

L. Operam da quantum potes, ut glorificetur Pater tuus qui est in cœlis *.

LI. Corripe filios tuos, nec parcas; quia ipsorum damnatio a te exigetur.

LII. Ne comedas ad satietatem.

LIII. Dormias parum, et cum mensura; invisent te angeli.

LIV. Cum oraveris et Dei memineris, constitue habitum tuum quo es indutus, ut alas quibus transires mare igneum.

LV. Ad ægrotos proficiscere, et eorum vasa aqua imple.

LVI. Linguae certamina evita.

* Matth. v, 16.

A Ex codice Regularum S. Benedicti Anianensis abbatis.

XVIII. Ne loquaris in ecclesia; nec resideas in exedris monasterii.

XIX. Non jurato penitus vel veritatem vel dubium.

XX. Ne petas ecclesiam, ad quam congregantur homines. Eroga eleemosynam, quantum potes. Ne sepelias mortuum in ecclesia.

XXI. Ne facias convivia; nec ad symposium vocatus accedas.

XXII. Ad discere quotidie disciplinam a senioribus: nec ullum aggrediari opus, nisi consulto Patre monasterii.

XXIII. Cum abis ad hauriendam aquam, interim dum iter conficis, lege quantum potes.

XXIV. Si erogaveris eleemosynam, ne ostendes illam. Si adfueris aliquo in loco ubi erogatur eleemosyna, comede et gratias age Deo.

XXV. Contristare noctu diuque pro peccato tuo. Esto devinctus in cuculla tua, et in tunica tua noctu atque die. Accende lampadem tuam oleo oculorum tuorum, nempe lacrymis. Si pietatis actus edideris, ne gloriaris. Ne dimittas quemquam, qui quærit Christum. Ne propales cogitationes tuas cunctis hominibus, sed solum iis qui possunt salvare animam tuam.

XXVI. Si abieris ad messem, ne moreris, sed cito revertere ad monasterium.

XXVII. Ne induas vestimenta, quibus extollaris. Ne ostendes vocem tuam, nisi in oratione præcepta. Ora in domo tua, antequam venias ad ecclesiam.

XXVIII. Mortifica temetipsum quotidie.

XXIX. Ne impropere cuiquam, causa dolorum et afflictionum quas patitur.

XXX. Ne gloriaris, neque rideas omnino. Da operam ut luceas ob peccatum tuum, sicut luget is penes quem aliquis mortuus est. Fac quantum potes, ut glorificetur Pater tuus qui est in cœlis *.

XXXI. Corrige filium tuum, nec parcas; damnatio enim illius a te exigitur.

XXXII. Nec comedas ad satietatem; nec dormias, nisi parum et moderate; et veniant ad te angeli.

XXXIII. Cum oraveris, et memor fueris Dei, fac tibi indumenta tua sint alæ, et evolabis super mare igneum.

XXXIV. Visita ægrotos et infirmos, et imple mensuras seu vasa eorum aqua.

XXXV. Ne pugnes lingua. Ita te præsta, ut bene-

Ex Arabico, interprete Abrahamo Ecchellensi.

A Ex codice Regularum S. Benedicti Anianensis abbatis.

LVII. Cura ut omnes homines te benedicant.

dicant te omnes. Et Dominus Jesus Christus opem nobis afferat ad operandum secundum ipsius beneplacitum : cui gloria cum Patre suo, et Spiritu suo sancto in sæculum. Amen.

Quæ sequuntur, habentur in alio exemplari.

LVIII. Te ipsum ad opera manuum urge ; inhabitabit in te timor Dei.

XXXVI. Coge te ipsum in opere manuum tuarum, et timor Domini inhabitabit in te.

LXIX. Si quem fratrem videris peccasse, sed non ad mortem *, ne contemnas illum, despicias aut damnes : incides enim in manus inimicorum tuorum.

XXXVII. Si conspexeris fratrem aliquem perpetrante peccatum non ad mortem *, ne contemnas et despicias, neque condemnes illum ; incides quippe in manus inimicorum tuorum.

LX. Cave ne pelliciat intellectus memoria præteritorum peccatorum, ne innoventur in te.

XXXVIII. Cave tibi ne seducatur intellectus tuus, memorando peccata tua priora, ne renoventur in te.

LXI. Humilitatem dilige ; et ipsa proteget te a B peccatis.

XXXIX. Dilige humilitatem, quæ proteget te a peccato. Ne sis pertinax ad statuendum verbum tuum, ne occupet te malum. Ne reputes te sapientem : et gloriaberis, et incides in manum inimicorum tuorum. Assuescat lingua tua dicere : *Ignosce mihi*, et consequeris humilitatem.

LXII. Ne importunus sis, verbumque tuum statuere contendas, ne insit tibi malum.

LXIII. Sapientem ne te reputes ; superbia effertur anima tua, incidesque in manus hostium tuorum.

LXIV. Assuescat lingua tua dicere : *Ignosce mihi*, et adveniet tibi humilitas.

LXV. Cum sederis in cellula tua, cura hæc tria persolvere : opus manuum tuarum, lectionem psalmorum et orationes.

XL. Cum sederis in cella tua, sollicitus esto de tribus hisce rebus perpetuo, nimirum, de opere manuum tuarum, de meditatione tuorum psalmorum et de oratione tua.

LXVI. Cogita penes te ac dicito : Non sum mansurus in hoc mundo, nisi hac die ; et non peccabis Deo.

XLI. Cogita apud te ipsum et dicito : Utique non manebo in hoc mundo, nisi præsentem hac die ; C et non peccabis Deo.

LXVII. Ne sis gulosus et deditus cibis, ne innoventur in te priora tua peccata.

XLII. Ne sis belluo ciborum, ne resuscitentur in te priora peccata.

LXVIII. Nullius laboris tædeat te ; et requies tibi cito immittetur a Deo.

XLIII. Ne tædeat te laboris ; et superveniet tibi cito requies. Sicuti parietinæ ruinæ extra civitatem sunt locus fœtoris omnibus ; ita anima pigri qui cœpit monachatum, fiet mansio passionibus et fœtoribus.

LXIX. Quemadmodum ruina extra civitatem inservit ad fœtidas sordes omnibus ; ita anima pigri et impotentis qui monastico instituto se tradidit fit receptaculum omnibus passionibus et fœtoribus.

LXX. Enitere orationes fundere perpetuas cum lacrymis, ut forte misereatur tui Deus, exuatque te homine veteri.

XLIV. Coge te ipsum, ut ores perpetuo cum lacrymis, ut forte misereatur tui Deus, et exuat te veteri homine.

LXXI. His quæ tibi propono, operam nava : nempe labori, paupertati, peregrinationi, ærumnis et silentio, quæ te humilem efficiunt. Humilitas autem omnia peccata remittit. Humilitas vero est, ut homo se peccatorem reputet, et quod nihil faciat coram Deo boni ; silentio incumbat, se ipsum nihili habeat ; nemini, ut sua statuatur verba, vim inferat ; propriam deponat voluntatem, visum demittat, mortem proponat ante oculos, a mendacio caveat, vana ne proferat verba, superiori ne respondeat, patienter ferat injurias, et ad labores ac tristitia sese cogat subeunda. Satagite ergo, fratres, hæc servare præcepta, ne absque fructu sit vita vestra.

XLV. Persevera in hisce rebus quas dicam : scilicet in labore, paupertate, peregrinatione, afflictionibus et quiete ; et afferent tibi humilitatem : humilitas vero dimittet omnia peccata. Humilitas autem est, ut homo reputet se ipsum peccatorem, et quod nihil boni perpetret coram Deo ; et adhæreat quieti, et non æstimet se ipsum quidquam ; et non sit pertinax ad statuendum verbum suum ; ut abscindat concupiscentiam suam, et demittat vultum, ponatque sibi mortem ante oculos, et servet semetipsum a mendacio, et non loquatur verba otiosa ; nec respondeat superiori ; et opprobrium sustineat, et odio habeat desidiam, et instet laboribus et mœroribus.

LXXII. Promptus esto, ut dicas ad quodcumque

XLVI. Curate igitur, fratres mei, hæc servare

* I Joan. v, 16.

Ex Arabico, interprete Abrahamo Ecchellensi.

A Ex codice Regularum S. Benedicti Anianensis abbatis.

verbum quod audis : *Ignosce mihi*, quia humilitas omnes hostis machinationes destruit.

LXXIII. Ex operibus tuis, quæcunque sint, te ipsum ne efferas.

LXXIV. Vultus tuus perpetuo mæstus sit, nisi cum adeunt te fratres extranei; tunc enim hilarem indue vultum, ut inhabitet in te timor Dei.

LXXV. Si iter confeceris cum fratribus, parumper elonga te ab illis, ut silentium serves.

LXXVI. Ambulans ne dextrorsum et sinistrorsum te convertas, sed psalmos tuos meditare, et mente ora Deum in quocunque repertus fueris loco; et ne fiducialiter cum ejus incolis agas.

LXXVII. In omnibus gestis tuis modestia utere.

LXXVIII. Ad ea quæ tibi apponuntur, ne statim manus extendas.

LXXIX. Si juvenis es, ne manum primus extendas, aut immodeste, nec buccellam alterius ingeras ori.

LXXX. Si a cubi dormieris, ne eodem pallio cum alio te cooperias, cave; et ante cubitum multas fundito preces. Et Dominus noster Jesus Christus nobis opem ferat ad operandum secundum ejus beneplacitum. Amen.

Finis Regularum sancti Antonii abbatis.

præcepta, ne vita vestra sit sine fructu. Et sollicitus esto semper ad singula verba quæ audis, ut dicas : *Ignosce mihi*, quia humilitas fugat omnia negotia inimici. Ne reputes te ipsum quidquam propter opera tua.

XLVII. Sit tristis vultus tuus, nisi advenerint tibi exteri fratres; tunc gaude cum illis, ut inhabitet in te timor Domini. Si iter feceris cum fratribus, secede ab illis parumper, ut sis in silentio; et dum incedis per viam, ne te converas sinistrorsum et dextrorsum; sed meditare psalmos tuos, et ora in mente tua ad Deum quocunque in loco ingrederis, nec præsidenter agas cum incolis illius.

B

XLVIII. In omnibus rebus tuis esto modestus; et ad ea quæ apponuntur tibi, extende manum tuam lente; si vero fueris juvenis, ne extendas manus tuas primus ad cibos, nec ingeras quidquam ciborum in os alterius. Et si cubaveris in aliquo loco, ne tegas te uno eodemque stragulo simul cum alio, et ora multum antequam cubes. Et Dominus noster Jesus Christus opem nobis præstet ad operandum secundum ipsius beneplacitum. Amen.

Explicit Regula S. Antonii abbatis.

S. ANTONII MAGNI ABBATIS SPIRITUALIA DOCUMENTA REGULIS ADJUNCTA, AD FILIOS SUOS MONACHOS.

Ex Arabico, interprete Abrahamo Ecchellensi.

1. Ante omnia, fili mi, ne quidquam reputes te metipsum; et hoc tibi generat humilitatem: humilitas vero generat doctrinam; doctrina autem generat fidem; fides vero generat spem; spes autem generat charitatem; charitas autem generat obedientiam; obedientia vero generat constantiam sine commotione. Fili mi, exue malum, et indue mansuetudinem; abjice oculum nequam, et simplicem tibi sumito. Infirmiorem te ne imiteris, sed te electiorem. Hominum ne timeas opprobria. In quoquam operum tuorum cave innotescas. Omnia in quibus animæ tuæ inest detrimentum, odio habeto. Voluntatem Dei ne dimittas, ut facias voluntatem hominum. Non murmures, neque injuriis quempiam afficias. Non inideas illi qui injuste proficit, sed fac ut omnes homines te sint superiores, ut tecum sit ipse Deus. A bonis operibus quæ ag-

gressus es, ne revertaris retro. Divini amoris cave te tedeat. Quidquid operari vis, patienter perage: nam si patienter sustinueris, opitulabitur tibi Deus in omnibus iis quæ facies, quæque tibi sunt eventura. Ne retrocedas a via tuæ solitudinis. In omnibus quæ sunt hujus mundi, otiosum sermonem odio habeto. De virtutibus tibi comparandis esto sollicitus, ne negligentiam contrahas. Tu autem, fili mi, si hæc feceris, consequeris hæreditatem, quam *oculus non vidit, nec auris audivit, nec cor hominis cogitavit*¹⁰. Inferiorem te in virtutibus electum esse reputa, ac tibi æqualem in ipsis virtutibus; æqualem vero tibi in virtutibus electum esse, et præstantiorem in incremento. Fili mi, cogitationum quæ te aggrediuntur in cella tua, ne tedeat te; sciasque Dominum nihil tuorum laborum oblivioni daturum, ex quibus tibi incrementum accedet, et Dei tibi opitu-

¹⁰ 1 Cor. 11, 9.

labitur gratia. Fili mi, qui dilexerunt Dominum ex totis cordibus suis, et bonis operibus jugiter incumbunt, sint tibi imago et exemplar; nec te pudeat ab illis tuam postulare vitam, quoniam in virtutibus sunt perfecti. Ne imiteris eos qui operam navant requiei hujus mundi, quoniam isti nunquam proficiunt; sed æmulare eos qui errabant in montibus et solitudinibus ¹¹ propter Deum, ut veniat tibi virtus ab alto. Bono sis animo in omnibus iis quæ facies secundum voluntatem Domini. Ne retrocedas in quoquam isorum præceptorum; et Dominus Jesus Christus concedet tibi requiem, et perficiet in pace quæcunque aggressus fueris opera: quoniam perfecti patres nostri, et quicumque hos imitati sunt, ex istis sunt perfecti. Fili mi, ne multiplices verba; elongabitur enim a te Spiritus Dei. Nulli malo studeas, nec damnes quempiam.

II. Fili mi, cum superbis ne ambules, sed ambula cum humilibus. Fili mi, ne sis hypocrita aut dissimulatur, multo minus mendax. Fili mi, ne loquaris cum ira, sed sint tua verba cum scientia et sapientia: similiter quoque silentium tuum, quoniam verba sapientissimorum Patrum nostrorum plena erant sapientia et prudentia, uti silentium quoque ipsorum. Fili mi, te ipsum coram hominibus ne iustifices; sed penes te sapiens esto, mitis, longanimis, patiens, sollicitus, amator hominum. Cum fratre tuo contristare, et bonus esto illi particeps. Fili mi, humilis esto omnibus diebus vitæ tuæ, et optimis quibusque te apponito. De rebus malis ne interroges, sed longe fac viam tuam ab illis. Verba tua sint cum dulcedine, sine detrimento, quoniam gloria et contemptus sunt a verbis. Dilige misericordiam. Indue fidem. Fili mi, ne permittas cor tuum ita nequam esse, ut vel cogitet malum; sed enitere illud bonum reddere, et quære bonitatem ac pacem, et optima quæque æmulare opera. Vocem tuam, fili mi, ne extollas. Cum quempiam adieris, sit timor Domini in corde tuo, et es tuum custodi, ut redeas ad locum tuum in pace. Apud superiorem tuum et majorem, verba ne multiplices. Fili mi, patres tuos spirituales dilige plus quam diligis patres tuos carnales, quoniam ipsi solliciti sunt pro te propter Deum. Fili mi, si in medio sederis fratrum, ne nimium loquaris; et si quid illis postulaveris, breviter cum humilitate dicito illud. Fili mi, si injuria affectus fueris, ne eam inferentem odio habeas, sed dicito: Dignus quidem sum, qui ab omnibus fratribus injuria afficiar. Si quis fratrum ad te venerit aliquam ob rem, te in omnibus demittito, et acquiesce illi propter Deum, et ne superbia te efferas, cave. Si autem constituerit te Pater tuus ad inserviendum infirmis, inservi ex toto corde tuo, ut duplicem reportes mercedem a Deo, propter obedientiam scilicet et servitutem quam præstitisti. Si quis te corripit insontem peccati alicujus causa, humilia te ipsum, ut coronam consequaris. Aures, ut malum

A audias, ne præbeas; sed esto amator hominum, et vives. Malum pro malo ne reddas, quemadmodum nec injuriam pro injuria. quoniam scriptum est: *Nisi te ipsum humiliaveris, ipse ego te humiliabo, dicit Dominus.* Fili mi, superbia ne te efferas, neque gloriaris, neque vociferes, nec loquaris altius velociterque; scriptum enim est: *Qui multiplicat verba, non est immunis a peccato* ¹². Fili mi, mortalium neminem odio habeas, sed omnes dilige ut te ipsum, quoniam scriptum est: *Dilige proximum tuum, ut te ipsum* ¹³. Fili mi, memor semper esto illius qui te bona instruit doctrina, et ab illo ediscas, satage, præcepta, ut vivas; longævamque produces vitam secundum voluntatem Domini, uti scriptum est apud divinum Paulum apostolum: *Hæc meditare, et in illis te occupa ipsum, ut acceptatio tua manifesta sit omnibus* ¹⁴.

III. Fili mi, paupertas nihil aliud est, quam continentia atque esse contentum; peregrinatio autem et solitudo est, ut a turbis subtrahas te; peregre vero proficisci religionis ergo, religioso est in cella residere. Fili mi, modicum aliquem laborem in cella tua exercendum tibi constituito, et cor tuum humile sit: os vero semper loquatur veritatem. Fili mi, dilige opprobria magis quam honores, dilige labores corporis quam requiem, dilige detrimentum rerum mundanarum quam lucrum. O fidelis dilecte, dum obedientiæ subditus es, quod tibi dicitur, attende et comprehende, illudque juxta ejus exigentiam sedulo facito. Cum fideles tui similes convenies, elige magis ut audias obediasque, et quod tibi dicitur intelligas; et hoc est impendio melius, quam loqui. Homo illecebrarum amator, ad nullum opus bonus aut aptus est. Si peccati labis expertus es, loquere in nomine Domini, et instrue eos quorum causa blasphematur nomen Domini; et cum sint ut mortui ac recisi a Domino, cura ut recedant ab operibus suis, et gloriam consequantur ac vivant. Fili mi, ingens gloria est, ut operam des silentio, et Dominum imiteris nostrum, quem propterea Herodes est demiratus. Fili mi, quodcunque voles aggredi; in quo Deum non cognoscis, ne facias cave. Fili mi, sit anima tua cum Domino omni tempore; corpus vero tuum sit super terra imaginis instar et simulacri. Fili mi, nulla major est impietas, quam mœrorem cuiquam inferre, et se efferre super alios. Fili mi, lingua tua sequatur intellectum tuum, quoniam verba intelligentiæ expertia, spinæ sunt et aristæ. Fili mi, nihil cuiquam proponas aut doceas, antequam ipse opere compleveris illud. Pensita opera Dei, et illum orare ne te pigeat, quia oratio pigri verba sunt otiosa. Ab hominibus mentis et consilii expertibus, admitere, recedas. Si qua opera virtutis edideris, ne te jactes, dicasque: Talia operatus sum et feci; quoniam si jactaveris te ea fecisse, minime sapiens eris. Est dedecus etiam omnium maximum, aliis ea imperare quæ ipse non præstaveris; nullam

¹¹ Hebr. xi, 38. ¹² Eccl. x, 14. ¹³ Matth. xxii, 39. ¹⁴ I Tim. iv, 15.

namque utilitatem capies ab opere alieno. Vir sapiens optime novit viam itineris sui, ideoque non festinat ad loquendum; sed quid sibi loquendum audiendumve est, expendit; contra, vir indisciplinatus concredita sibi arcana minime servat.

IV. Fili mi, ei qui verba tua non percipit, ne proferas illa. Fili mi, omnes homines fac tibi amicos, sed non consiliarios. Ante omnia amicos experimento proba, nec omnes facias familiares; et si facies omnes, ne omnibus fidas, quoniam mundus est confirmatus in dolo; sed unum tibi elige fratrem amentem Dominum, et adhære Deo tantum tanquam filius patri, quoniam omnes homines in dolum abierunt, exceptis paucis; terra autem jam completa est vanitatis et laborum atque mœrorum. Fili mi, si vitam dilexeris tranquillam, ne te admisceas illis quorum studium in vanitatibus positum est; et si forte te admiscueris, esto tanquam non admistus. Fili mi, si placere Deo desideras, Christum cole; et ipse liberabit te atque vindicabit. De opere bono quod facere intendis, ne loquaris omnino, sed facito illud. Voluptatum amator ne sis, quia voluptatum amatores Deus non exaudit. Defectus tuos nimis crevisse memento, et juventutem tuam jam transactam esse, et jamjam tempus adesse tui discesus, in quo rationem es redditurus tuorum operum; sciasque quod tibi nec frater redimet fratrem, nec filium pater liberabit. Fili mi, cellam tuam in carcerem tibi constitue, quia consummatum jam est internum externumque tuum; et jamjam dissolutio tua ab hoc mundo adest. In omnibus humilis esto, in habitu tuo, in vestimentis, in sessione, statione, ambulatione, cubili, cella et suppellectili ejus. In omni conversatione tua assume tibi habitum paupertatis; nec in sermonibus tuis glorieris, nec in laudationibus tuis aut hymnis: et cum convenies proximum tuum, verba tua ne sint cum artificio. Fili mi, si laudaverint te propter opera tua, ne gaudeas propterea aut delecteris, sed ea cela quantum potes; nec permittas cuiquam illorum facere mentionem, et obnitere ne lauderis ab hominibus.

V. Fili mi, quempiam cito ne corripas; in hoc enim est casus tuus; sed memento antea exitus tui ab hoc corpore, nec obliviscaris æternæ damnationis memoriam; si ita enim feceris, in æternum non peccabis. Patres autem nostri spirituales asseverant, solitudinem aptiorem locum esse meditationis memorie mortis, et refugium a rebus corporeis. Fili mi, villioribus utere cibis. Si ira percussus fueris, statim illam a te remove procul, ut gaudeas usque in finem; et enixe precare juvenes simul et senes, ut non permittant sibi dominari iram. Fili mi, nihil aliud est fortitudo, quam in veritate persistere, et resistere hostibus: quoniam cum illis non cesseris, discedent, et non invenientur amplius omnino. Fili mi, vir sapiens vultu ostendit sapientiam: sapiens igitur esto, et illorum qui contra te obloquuntur,

A tuo silentio obstrue ora; nec demireris, si quis de te malum obloquatur, quia hoc ex opere est pessimorum hostium, ut impedimentum opponant homini, ne apprehendat scientiam. Fili mi, ab odio longe esto, et a concupiscentia ipse te ipsum vindica, simulque ab obscenis cogitationibus. Apostolus Joannes qui effectus est habitaculum sancti Spiritus, tribus comprehendit humanas voluptates sapientissimo illo asserto: *Quoniam omne quod est in mundo, aut concupiscentia carnis est, aut concupiscentia oculorum aut superbia mundi*¹². Concupiscentia carnis est ventris satietas ex copia variorum ciborum, quam necessario sequitur immundities luxurie. Concupiscentia vero oculorum sunt materialia opera, in quorum perpetracione aut effertur oculus, aut immundas ad cor emittit species. Superbia autem mundi est gloria illa, quæ nostris insidet mentibus ob caducas vanasque dignitates. Fili mi, semina justitiam, ut vitæ fructus metas. Adhibe, fili mi, scientiæ lumen, ut generationem consequaris justorum, dum tempus est conquirendi scientiam Domini.

VI. Fili, cogitatio inanis gloriæ, cave, te seducat, dum tibi suggerit quod requiem in solitudine nancisceris. Perfectio sane certaminis tui, obedientia est; quoniam bonum est hoc homini, ut jugum Domini a juventute portet, et serviat obedientique; maxillam percutienti præbens, lætetur in opprobriis, ciborum tenuitate sit contentus: quapropter Dominus noster Jesus Christus haud illum destituit unquam, quia bonus est et adjutor animarum, quæ sustinent propter illum ac ipsum quæerunt; corroborabit enim eos donec in quiete confirmabuntur. Tu ergo, fili mi, ita facias, ut habitare possis in tranquillitate solus, et sileas in quiete. Fili mi, lætare in tribulationibus quæ tibi eveniunt; has enim consequuntur fructus. In voluptatibus mundi ne delecteris, fili mi; morieris enim morte pessima. Fili mi, perpetuo evigila ne seducaris, pigerque evadas ac negligens abjectusque sis in futuro sæculo; scriptum est enim: *Væ negligentibus, quoniam appropinquavit finis eorum, nec adest illis adjutor, nec spes salotis*. Fili mi, morere singulis diebus, ut vivas, quia quicumque timet Dominum, vivet in æternum. Fili mi, quos pertulisti propter virtutem, ne obliviscaris laborum et piger fias, et negligas, ac erres in ultima hora, sed Dominum dilige usque in finem, et misericordiam consequeris. Fili mi, propter caducas res ne recedas a Deo; sed quod pollicitus es tempore vehementiæ tui caloris, memento. Signaculi, scilicet habitus tui, quo mundatus es prius, satage ne obliviscaris; sed lacrymarum poenitentiae tuæ quæ pro te susce sunt, memor esto, et festinus recede a cogitationibus absconditis, ne palam tum seducaris. Fili mi, lectum tuum singulis noctibus lava, et stratum tuum lacrymis tuis madefacito; et humilia te coram Christo Domino, ut peccata deleat

¹² I Joan. II, 16.

tua, teque renovet rursus, afferatque opem ad bona opera absolvenda, et regnum denique suum sempiternum in hereditatem tribuat tibi : quem decet laus, honor, gloria, sanctificatio et adoratio, simul

A cum Patre optimo, et Spiritu sancto ex æternitate, nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

Laudes Deo semper.

EJUSDEM SS. PATRIS NOSTRI

S. ANTONII MAGNI ABBATIS

ADMONITIONES ET DOCUMENTA VARIA

AD FILIOS SUOS MONACHOS.

Si quis frater adierit te, tibi que suas aperuerit cogitationes, eas ne cuiquam reseres cave; sed ora pro te ac pro illo, ut liberemini ambo. Si quis frater pronus te rogaverit ut illi opem feras, operare cum illo tota die illa. Seniorum monasterii ut benedictionem consequaris, omnino satage. Corripe, nec parcas; sed cum timore Dei : nec accipias cuiusquam personam, quisquis ille sit, et excommunica cum verbis veritatis. Vestimenta tua custodi, ne incedas nudus in die iudicii. Patres monasterii qui generant te in spiritu, fac, admirerentur gloriam tuam in medio sanctorum. Panem tuum cum quiete, tranquillitate et continentia comede : consessus vero tuus, cave, sit modestus. Omnes cogitationes tuas ne sequaris. Sta in conspectu Domini cum rectitudine. Pulsante campana ne pigeris statim adire ecclesiam. Cum peregre proficisceris, brevi ad monasterium tuum revertaris adnitere, ut orationibus tuis vacare valeas. Negotia ecclesiæ committantur viro fideli, timenti Deum. Si his addere quidquam vis bonorum operum, facito, et perpetuas gratias age Domino Jesu Christo, cui gloria in æternum. Amen.

Ejusdem de submissione et pietate.

Timor Domini sit, oportet, semper ante oculos nostros; itemque memoria mortis, et mundi odium, et declinemus omne id quod nobis affert requiem carnis; vitam autem hanc parvi ducamus, ut vivamus in Deo, qui repetet a nobis in die iudicii, num esurivimus, sitivimus, nuditate laboravimus, contristati sumus, genuimus ex profunditate cordis nostri, et an nosmetipsos examinavimus, utrum Deo simus digni. Incumbamus ergo mœrori et tristitiæ, ut Deum inveniamus, contemnamus carnem ad salvandas animas nostras.

Ejusdem.

Qui solitudinem incolit, requiem a tribus certaminibus adipiscitur, ab auditu nempe, disceptationibus, et visu eorum quæ plagas cordi nostro infligunt.

Ejusdem.

Quicumque salvus esse vult, suam corpoream domum ne ingrediatur, nec eam in qua peccavit,

B civitatem incolat; neque visitet parentes, aut proximos carnales; inde enim corruptio oritur animæ, et vitæ fructus deperduntur. Si te tradideris Deo, omnia ejus serva mandata; et quod tibi præcipitur, id facito nec abjicias illud, quia si illud abjicies, nequaquam priora tibi dimittuntur peccata; si vero illud præstiteris, certus esto, omnia tua priora peccata jam esse dimissa. Cum muliere ne comedas, nec cum puero familiaritatem contrahas omnino. Duo simul super eadem storea ne dormiatis, nisi maxima cogerit necessitas; et ille qui tecum dormit, sit vel pater tuus, vel frater; et tunc magno cum timore id facias. Cum dormis, ne manum tuam intra te repones, ne inscius pecces. Sanus ne solvas zonam tuam. Ne apprehendas manum proximi tui, nec genas tangas ejus, minor sit vel major te. Tribus vini calicibus quartum ne addas, nisi propter magnum morbum aliquem. Divinum præceptum ne violes humanam ob amicitiam. Ad civitatem in qua alias peccasti in Deum, ne revertaris. Cultum religiosum ne remittas, ne tibi id cedat in offendiculum et laqueum. Studium nova Scripturarum lectioni, quæ quidem ab immunditia eripient te. Sedens in cella tua, laboribus manuum tuarum incumbito; nomen tamen Domini Jesu ne dimittas a te, sed perpetuo in tua versa mente meditare in corde, lauda lingua, ac dicito : *Domine mi Jesu Christe, miserere mei.* Item : *Domine Jesu Christe, mihi tuam mittito opem.* Nec non : *Laudo te, Domine mi Jesu Christe.* Elige tibi laborem; et ipse cum jejuniis, oratione et vigiliis, te liberabit ab omnibus turpitudinibus, quia labor corporis infert puritatem cordis; puritas vero cordis efficit, ut anima ferat fructus. Ne te reputes quidquam omnino, sed vacæstui pro peccato tuo. In quempiam irascaris, cave, et omnibus ignosce. Apage mendacium, quod a te Dei timorem procul expellit. Malas cogitationes abs te longe remove, teque Deo traide qui proteget te dextra sua. Ne aperias omnibus cogitationes tuas, ne offendiculo sis fratri tuo. Esto deditus labori manuum tuarum; superveniet tibi timor Dei.

Dilige humilitatem; proteget omnia peccata tua. Inobediens ne sis, quia eris instrumentum et vas

omnium malorum et iniquitatum. Id fixum semper in corde habeas, ut obedias Patri tuo; et habitabit in te timor Dei. Fratri tuo ne exprobes, etsi videris illum omnium præceptorum reum, quia incidet et ipse in manus inimicorum tuorum. Peccata quæ olim perpetrasti, ne animo verses, ne renoventur in te; certusque esto ea tibi condonata fuisse, cum te Deo tradideris et penitentiae, nec de hoc hæreas. Te doctum sapientemve ne reputes; evanescit quippe labor tuus, et tua navis inaniter cucurrisset. Assuesce, ut tua dicat lingua in omnibus, semper ac omni momento, fratribus omnibus, ipsique Deo altissimo: *Ignosce mihi*, quia si dices semper, *Ignosce mihi*, humilitatem consequeris. Quempiam ne damnes, ne recedat a te timor Dei, et incidas in manum inimicorum tuorum. Voluptatum et lusuum tuorum quibus tempore pigrificæ operam navasti, ne memineris, nec verba de illis instituas, nec dicas: *Hoc feci*, vel illud prætermisi; erunt namque tibi in offendiculum. Dum in cella tua sedes, his operam da: lectioni nempe Scripturarum, supplicationibus ad Deum et operi manuum. Passionum quibus in mundo succubisti, nec memor sis penitus, nec eorum cupiditate iterum irretiaris, ne sint cordi tuo offendiculum. Penitentiae continuo vaca ac sedulo, nec momento temporis pigeris. A Patre tuo, ut instruat te in iis quæ ignoras, humiliter et cum fletu postula, nec te pudeat. Singulis diebus apud te statue, quod sola illa dies tibi supersit in hoc mundo, et servabis te a peccatis. Humilitatem nihil aliud esse scias, quam ut omnes homines te excellentiores esse reputes, ac pro certo in animo tuo habeas, te magis peccatis esse obnoxium; caputque tuum demissum teneas, et lingua tua prompta sit, ut dicas injuria afficienti te: *Domine mi, ignosce mihi*; meditatio vero tua jugiter mors sit. De rebus mundanis ne loquaris omnino, cave. Concupiscentias tuas et desideria tua ne adimpleas. Corpus et illecebras ejus odio habeto, quia refertæ sunt malis. Desideria et cupiditates tuæ neminem defatigent, neminem oppugnent; et si te falso quis redarguerit, ne excandescas. Superbiam longe propelle, et proximum ac omnes homines te meliores reputa. Peccatum quod commisisti, patri tuo spirituali ne cela. Respondendi impotentem animum a te depone, nec malum vel corde cogites in eum, qui te ad iram provocat, tuque ad iram ne properes. Verba inania ne effutias, sed nec effutientibus aures præbeas, ne animo illa haurias. Verba tua sint memoria beneficiorum altissimi Dei; tuque jugiter ab illo propitiationem expete. Facultatum cupiditatem et inobedientiam procul fuge; sed multo magis gulam, ne concupiscentiis tuis illaquearis: quia hæc timorem Dei a corde, et verecundiam a vultu expellunt: sui studiosum vilibus ac sordidis cupiditatibus subjiciunt, et mentem abalienant a Deo.

Ne glorieris, nec corde verses, aut verbis jactes,

A dicasque: *Talia feci, et talia gessi; nemini intuli incommodum aut molestiam*; omnia enim hæc gloriam præ se ferunt inanem, et ille qui his est infectus, diabolis et spiritibus immundis est effectus domicilium. Unam horam in die ad corporis refectionem et sustentationem constitue tibi, non quidem ad delectationem; et subijce illud, atque defatiga multo labore. Sæpius flecte genua, neve in hoc piger sis, ne pessima moriaris morte. Corpus tuum ita infirma, ut sit instar corporis jacentis in lecto propter morbum. Cogitationes tuæ circa divina præcepta semper versentur, eaque adimplere totis viribus stude, et illorum nihil prætermittas, ne fiat anima tua omnibus immunditiis habitaculum. Ne exprobes mortalium cuiquam, ne exsecretur Deus preces tuas.

B A lusu et joco plurimum cave. Scripturarum lectioni si continuam sedulamque navaveris operam, et præcepta adimpleveris; Dei misericordia tibi præsto erit. Monachus in cella sedens ore obstructo, et immemor Dei, instar est dirutæ domus extra civitatem positæ, omnibus semper plenæ sordibus, quia quicumque domus suæ sordes egerere vult, eo illas asportat. Orationes ante ac postquam cum fratribus oraveris, semper in cella tua persolvito, nec piger in hoc sis. Lacrymis assidue incumbere; miserebitur enim tui Deus, et cunctos tuos levabit mœrores. Omnia mundana odio habeto, et amoveto a te; certusque esto, hæc vere nos longissime a Deo propellere. Pusilli animi ne sis, cave. Diligito labores, teque submitto omnibus, os occludito tuum, humilitatem consequeris; vera autem humilitas peccata omnia dimittit hominis. Quicumque autem hæc non servaverit, Deum provocabit ad iram. Ego Antonius veritatem tibi dico; præbe nunc igitur aures verbis meis, et reconde illa in corde tuo, sciasque quod his sermonibus et præceptis te Creatori trado; quæ si observaveris, gaudebis cum omnibus angelis, et cunctos spiritus malos mœrore conficies. Itaque si his operam navabis, et ambulabis in eis; Deus tecum erit, et angeli ejus tecum gradientur, et anima tua implebitur aromatibus sanctorum, et lumine beatorum splendet vultus tuus, erisque sacrificium Deo sicut omnes sancti; et occurrens Domino cum júbilo et lætitia, audiesque vocem illam dicentem: *Optime fecisti, serve bone et fidelis; comperi te fidelem in modico; constituam te super multa; ingredi in gaudium Domini tui* 16: cui gloria semper in sæculum. Amen.

Ejusdem.

Oportet, ut junior monachus de omni gressu quem graditur vel in sua cella, et de omni gutta aquæ quam bibit, seniores consulat. Siquidem quosdam agnosco monachos qui ceciderunt, quia se Deo placere existimabant. Quare si tibi præceptum aliquid fuerit, quod Dei Domini nostri consentaneum sit præceptis, illud servare et amplecti satagas; ut in vobis adimpleatur dictum Apostoli:

¹⁶ Matth. xxv, 21, 25.

Obedite invicem in charitate Christi ¹⁷. Secus, si A nobis aliquid præceptum fuerit divinis mandatis oppositum; tunc enim præcipienti dicamus, oportet: *Quid magis consentaneum nobis est, obedire Deo, an hominibus* ¹⁸? Memoresque simus vocis Domini: *Oves meæ non sequentur alienum, sed illum fugient, quia non noverunt vocem illius* ¹⁹. Similiter cælestis Paulus admonet et dicit: *Si nos, aut angeli, aut quispiam alius annuntiaverit vobis præter ea quæ annuntiamus vobis, anathema sit, nec illum suscipiatis* ²⁰.

Magna est virtus illius, qui quandiu vivit, operatur et respicit quotidie usque ad ultimum spiritum, in sequentem tentatorem. Deum deprecatus sum, ut mihi ostenderet præsidium, monachum ambiens atque defendens; et vidi monachum igneis circumdatum lampadibus, et angelorum multitudinem gladiis illum custodientium ut pupillam oculi, et ecce vox de cælo dicens: *Ne detis illi requiem, quandiu rectus vivit in hoc mundo*. Cum ergo huiusmodi præsidium monachum ambiens vidissem, ingenui, ac dixi: O Antoni, hoc totum datum est monacho, et prævalet adversus eum diabolus, et cadit nihilominus! Et venit ad me vox a misericorde Domino dicens: Neminem diabolus dejicere potest; ejusmodi enim potestatem non habet, quia veni, humanitatem assumpsi, et ejus contrivi potestatem; sed homo ipse sua cupiditate et concupiscentia dissolvitur et cadit. Dixi ego: An singulis monachis hæc sit data virtus? Et ostendit mihi plures monachos hac præditos virtute. Tunc exclamavi et dixi: Beatum est genus humanum, et præsertim exercitus monachorum, cum habeant Dominum tam misericordem, et ita amatorem hominum. Quare de nostra salute simus solliciti, nec illam negligamus, ut regnum mereamur cooperante gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cui est laus cum Patre et Spiritu sancto in sæculum. Amen.

Ejusdem de corporis moribus: et habentur ejus epist. 1.

Scias, corpori inesse quemdam naturalem motum in eo ardentem, sed is nequaquam operatur, nisi animæ accesserit consensus; nam corpori est

admixtus tantum, movetque; at nec obest, nec cogit. Inest illi quoque alius motus, qui exoritur ex requie et mollitie corporis, nec non delicatioribus cibis et potu; unde calefit corpus, sanguis inflammatur, et movet ad operandum. Hinc divinus apostolus Paulus ait: *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria* ²¹. Dominus quoque præcepit suis discipulis in sacro Evangelio dicens: *Videte, et attendite, ne transmutentur corda vestra propter crapulam et ebrietatem* ²². Est adhuc alius motus, qui excitatur in decertantes ab invidia et dæmonum astu. Sciamus ergo, tres esse calores corporales: unum naturalem, duos vero alios accidentales; unum ex ciborum et potu copia, alterum a dæmonibus excitatum. Nostrum ergo erit, eos vel amplecti vel repellere, si volumus.

Ejusdem.

Tempus profecto erit aliquando, cum homines insanient; et si quem viderint non insanientem, insurgent in illum dicentes: *Tu es utique insanus; quia non est similis illis*.

Ejusdem.

Principium omnium virtutum, et principium sapientiæ, est timor Domini.

Quemadmodum ingrediens lumen domum aliquam tenebrosam, expellit ejus tenebras, et illam illuminat; ita si timor Domini ingreditur cor hominis, ejus expellit tenebras, virtutibus omnibus imbuet et sapientiæ.

Quemadmodum superbia et animi elatio dejecerunt diabolum ab altitudine ad profundum; ita humilitas et mansuetudo hominem extollunt a terra ad cælum.

Quemadmodum, filii mei, piscis extra aquam eductus perit; ita perit timor Domini ex corde monachi, si sua cella vagans egrediatur.

Opus præstantissimum omnium quod homo præstare potest, est ut peccata sua confiteatur coram Deo suisque majoribus, et semet ipsum reprehendat, sitque paratus occurrere omni tribulationi usque ad novissimum spiritum.

Sancti Antonii Admonitionum et Sententiarum finis.

¹⁷ Galat. v. 15; Ephes. v. 21. ¹⁸ Act. v. 29. ¹⁹ Joan. x. 5. ²⁰ Galat. 1, 8, 9. ²¹ Ephes. v. 18. ²² Luc. xxi, 34.

S. ANTONII MAGNI ABBATIS

SENTENTIARUM QUARUNDAM

Expositio facta a quodam sene post ejus obitum, efflagitantibus monachis.

Interrogatio monachorum.

Quomodo est intelligendum illud S. Antonii abbatis ad discipulum suum Paulum simplicem, cum

Desset egressus de mundo: *Si vis esse monachus, vade ad monasterium multorum fratrum, qui valeant sustinere infirmitatem tuam?*

Responsio senis.

Ex hac re ediscimus quod nos oporteat suscipere senes infirmos, imbecillos, cæcos et paralyticos, et diligere eos; isti enim cum gaudio et bona voluntate sese virtutibus comparandis dederunt, etsi ob suas infirmitates labores subire non possint. Hinc haud mediocri reprehensione digni sunt rectores illi et superiores monasteriorum, qui senes et infirmos, etsi virtutibus præclarissimos, non suscipiunt; suscipiunt vero libenti animo fortiores iuvenes propter rerum peragendarum administrationem, itinera conficienda, ingressum et egressum, etsi audaces sint et impudentes. Hos interpret beatus acriter reprehendit in libro *De perfectione regiminis*, dicens: Isti suis discipulis, ut in operibus virtutis pigri sint, permittunt, et ad opera corporalia ac mundana impendio sollicitant; illis vero qui ad operam navandam virtutibus religiosam amplexi sunt vitam, nullam concedunt ab operibus mundanis requiem aut otium, sed continuo ad hæc eos urgent, improperant, irrident, exprobrant, redarguunt, quod opus sibi commissum magna sedulitate non absolverint, sive id acciderit propter imbecillitatem, sive ob incuriam aliquando, quanquam alias millies fuerint solliciti ac diligentes. Contra, magnis eos celebrant laudibus, qui sedulam operam mundanis dant rebus, etsi in virtutibus acquirendis sint pigerrimi. Quod sane non ex virtute exoritur, sed a mundanis curis provenit; quod autem omnium pessimum est, pigri sint isti vel diligentes, eos ut servos habent. Abbas autem Bemen dixit: *Si trium cœnobarum unus est quietus optimus, alter infirmus gratias agens Deo, tertius vero bona voluntate inservit; omnes tres in eodem sunt opere.* Illis sanctus iste ostendere volebat, quod in monasterio, ubi sunt multi congregati ac cœnobarum, opus est, ut non sint fortes tantum ad ministeria obeunda, sed etiam et infirmi fratres, et senes imbecilles, et fratres qui perpetuo silentium servant; alioquin vanus est omnis labor eorum.

Interrogatio.

Quam ob rem abbas Antonius dixit Paulo suo discipulo: *Vade, sede in solitudine, ut ediscas certamina dæmonum?*

Responsio.

Quoniam perfectio monachi a regimine spirituali est; regimen vero spirituale puritate cordis comparatur; puritas vero cordis a regimine est intellectus; regimen autem intellectus est oratio sine intermissione. Certamen autem cum demonibus fit cogitationibus et phantasmatibus; ea vero in solitudine et quiete acrius excitantur.

Interrogatio.

Quid est quod dixit abbas Antonius: *Quemadmodum educi extra aquam pisces emoriuntur; ita accidit monacho quoque, si diu morabitur extra cellam suam? Quomodo moritur monachus, ut pisces?*

Responsio.

Quoniam vita animæ est jugis De-

A dilectio, quæ potissimum vita est appellanda, animæ scilicet et intellectus. Si ergo cunctabitur monachus in urbibus, visu et confabulationibus moritur, privatione spiritualis vitæ, quod abducitur a Deo, eumque obliviscitur, et Christi amorem e suo corde depellit, quem multis sibi comparaverat laboribus, dum quiete fruebatur in cella. Relaxatur præterea in eo afflictionis amor, et sese dedet requiei et concupiscentiis; et cordis conturbatur puritas ob specierum perturbatos motus, quæ egrediuntur et ingrediuntur per sensus, qui sunt visus, auditus, verba, tactus, gustus, odoratus; ex quibus forte deducitur ad fornicationem aliasque passiones, quæ vere sunt monachi mors et interitus. Bene igitur ait B. Antonius: *Quemadmodum moriuntur pisces in aridam extracti; ita moritur monachus, qui extra cellam in civitatibus degit.*

Interrogatio.

Dixit S. abbas Antonius: *Qui solitudinem incolit, a tribus liberatur certaminibus: scilicet verbis, visu, auditu; restatque illi duntaxat certamen cordis. Exponere nobis, quæso, verba hæc beati.*

Responsio.

Non quod pugna quæ sit in quiete et solitudine minor sit certamine quod committitur cum fratribus mente distractis ob visum, auditum et verba; sed his ostendit, solitudinem incolentes carere certaminibus sensuum, quibus alii vexantur ultra certamina cordis quæ illis dæmones inferunt. Hæc propter, ad quietem se conferebant patres, ne certamini cordis accederent certamina visus, verborum et auditus. Quemadmodum enim cadunt statim fratres illi qui egrediuntur et ingrediuntur, si pugne cordis accesserit pugna sensuum corporis; ita facile quoque cadent monachi illi qui in quiete degunt, et cordis solum vexantur certamine, si eis sensuum corporis accesserit certamen. Quod quidem satis exploratum est ex eorum fratrum facto, ad quos in quiete degentes cum ingressæ essent mulieres, et accessisset certamini cordis visus corporis et species vultus; e vestigio superati sunt ab arduo cordis certamine, atque ceciderunt. Durius sane, satiusque arduum ac vehemens est certamen sensuum animæ adversus eos qui in quiete degunt, quam certamen sensuum corporis. Quod quidem satis notum est ex dictis beati Evagrii; quod scilicet per se ac sine medio certant dæmones cum monachis illis, qui in solitudine degunt: adversus eos vero qui sunt in congregationibus, et perficiendis virtutibus dant operam, dissolutos fratres excitant incitantque dæmones; quibus nullus durior, amarior aut fraudulentior est.

Interrogatio.

Quid illud significat, quod ait S. abbas Antonius: *Cella monachi est fornax Babylonis, locus triarii puerorum, inter quos erat Filius Dei; et est columna ignis, ubi locutus est Deus cum Moyse?*

Responsio.

Quemadmodum ignis facultates habet duas, alteram calidam comburentem, lucentem lætificantem alteram; ita perseverantia in cella duas habet difficultates, quarum una anigit et vexat tirones in quiete, nimio torpore et certamine: altera vero perficit et lætificat, redditque tranquillos qui perfecti sunt in puritate cordis, et prætergressi sunt passionibus, atque ad lucentes visiones pervenerunt. Ejus autem quod de tribus pueris qui Filium Dei invenerunt, dixit, hæc est ratio: Quemadmodum Ananias, Azarias et Misael, cum Babylone injecti essent in caminum ignis, et non sunt cremati nec combusti, sed angelus missus est, qui eorum solvit vincula et liberavit ab igne (quem angelum vocavit Filium Dei Nabuchodonosor): ita fratribus tironibus in solitudine degentibus difficilis est initio pugna passionum quæ eis a diabolis inferitur; verum minime eos deserit gratiæ Domini nostri Filii Dei auxilium, sed clam illos invisit, opitulatur atque habitat cum ipsis secundum dispositionem ordinationemque, passionibus superatis et diabolis, et efficit ut gratiam mereantur perfectæ charitatis et gloriæ suæ lumen.

Interrogatio.

Quid est id quod ait abbas Antonius: *Non est retribuendum malum pro malo; et si ad hunc gradum adhuc non pervenerit monachus, servet silentium et quietem?* Quomodo homo ex quiete ad hoc pervenit gradum?

Responsio.

Frater infirmus, atque lingua injuriosus in fratrem suum, et odium erga illum corde fovens, si sese in cella continuerit, et abstinerit ab hominum confabulationibus, et malas sedaverit cogitationes, ac orationibus jugiter et sacrarum Scripturarum lectioni navaverit operam, a gratia invisetur tranquillitas, illuminabitur cor illius, et spiritus liber fiet gaudebitque in Deo. Etenim homo ejusmodi, conspecta cruce Domini, ejus accenditur amore, et osculata cruce, meditabitur illam Scripturam: *Ita dilexit Deus mundum, ut Filium suum unigenitum tradiderit morti propter illum* ²². Hic profecto erga nos suum ostendit Deus amorem; quia cum peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est ²³. Si ergo non perpercit Filio suo Deus, sed tradidit illum pro nobis morti, et quidem turpi illi morti crucis, quomodo omnia nobis cum illo non concedet ²⁴, aut quidquam aliorum denegabit nobis? Dilectio autem Christi ejusque charitas nos impulit, ut cogitemus, quod nos deceat minime vivere desideriis nostris, sed illi qui pro nobis mortuus est ²⁵: et Jesum aspiciamus, qui patientiæ nobis initium et exemplar factus est, ac mortem pro nobis sustinuit crucis, infamiam passus, ac demum sedit ad dextram Dei in excelsis. Igitur si compatiemur, conglorificabi-

A mur ²⁷; et si sustinebimus, regnabimus cum illo ²⁸. Hinc beatus Paulus hortatur nos dicens: *Aspiciamus, fratres, crucem Domini nostri* ²⁹. Hinc vide, quantum pertulit pro peccatoribus, qui animabus suis adversarii sunt facti. Quare ne vos pigeat, nec animæ dissolvantur vestræ ob patientiam, angustiam, injurias, opprobria et mortem, quæ ejus propter amorem perferuntur. Veniam deprecamini igitur orationibus vestris pro persequentibus vos, quemadmodum deprecabatur Dominus pro crucifigentibus dicens: *Pater, dimitte illis* ³⁰. Beatus item Stephanus veniam a Domino nostro petebat, atque orabat pro lapidantibus dicens: *Domine, ne computes illis hoc peccatum* ³¹. Si autem hæc et similia inter quietem meditatus fuerit monachus in sua cella, corroborabitur, et cunctis in Domino dominabitur passionibus; et non solum neminem injuria læcesset, aut cuiquam indignabitur, vel malum pro malo retribuet; sed magnopere gaudebit, et honoris habebit loco, se opprobriis et injuriis affici. Ad hanc virtutem usque pervenit monachus in cella sua ob quietem, patientiam et adimpletionem observantiæ præceptorum Christi, quæ sunt jejunium, oratio, meditatio et reliquæ virtutes hujus a quiete exoriuntur. Optime igitur dixit beatus abbas Antonius: *Si monachus continere non potest linguam suam ab injuriis, murmuracione atque gula, neque a talionis cor continere valet; saltem quantum potis est, quieti studeat et silentio.*

Interrogatio.

C Profecti sunt fratres quidam aliquando ad abbatem Antonium, et dixerunt illi: *Da nobis præceptum aliquod, ut servemus illud.* Qui ait illis: Scriptum est in Evangelio: *Si quis te percuterit super unam maxillam, verte illi alteram* ³². Qui responderunt ei: *Hoc nequaquam facere possumus.* Tunc ait illis senex: *Si non potestis vertere alteram, sustinete primam.* Dixerunt ei: *Neque hoc possumus facere.* Quibus ait: *Si neque hoc aliud potestis facere, saltem ne repercutiatis, qui vos percuterunt.* Qui dixerunt: *Neque hoc possumus facere.* Tunc venerabilis senex discipulo suo ait: *Para fratribus istis cibi aliquid, quia ægrotant.* Quid hæc denotat sancti Patris sententia?

Responsio.

Cibo hic denotat opera fratrum, et seniorum orationes ac preces, idemque est ac si dixisset: Si neque hæc, neque illa facere potestis, oratione vobis opus est. Nam quemadmodum ægroti cibo egent peculiari dum ægrotant, ob infirmitatem stomachi, qui quoscunque cibos sumere non est aptus: ita vobis quibus cogitatio tam infirma est, ut nec partem quidem præceptorum Domini nostri servare valeatis, sanitate et curatione animarum vestrarum opus est, nempe orationibus Patrum qui hanc vobis impetrent precibus.

²² Joan. iii. 16. ²³ Rom. v. 8. ²⁴ Rom. viii. 32. ²⁵ II Cor. v. 14, 15. ²⁶ Rom. viii. 17. ²⁷ II Tim. ii. 12. ²⁸ Hebr. xii. 2. ²⁹ Luc. xxiii. 34. ³⁰ Act. vii. 59. ³¹ Matth. v. 39; Luc. vi. 29.

Interrogatio.

Dixit sanctus abbas Antonius : *Vidi omnes diaboli laqueos super terra structos, ingemuique ideo, et dixi : Væ generi humano ! quis poterit eripi ab istis ? Et dixerunt mihi : Humilitas salvat ab istis, nec ad illam pertingere valent. Quomodo vidit sanctus iste laqueos diaboli ; sensibilterne, an intellectualiter ? et quinam sunt illi, qui dixerunt ipsi : Humilitas salvat ab istis, nec ad illam pertingere valent ?*

Responsio.

Abbas Macharius major, Ægyptius, discipulus abbatis Antonii, vidit quoque in deserto interiori Scythiæ omnes laqueos passionum, quos vidit eo tempore S. abbas Antonius. Vidit quippe Macharius diabolos in similitudine duorum hominum, quorum unus perforata erat indutus veste, cui quædam diversorum colorum erant inserta ; alterius detrita veste totum corpus circumamictum erat, habebatque rete quoddam ampullarum plenum : his accedebat alius, qui alis instar operimenti contegebatur. Hos quidem corporaliter oculis corporeis vidit abbas Macharius ; sanctus vero Antonius abbas oculo intellectus vidit per modum visionis omnes laqueos illos diaboli quos semper monachis struit, ac eos istis aucupari, irretire atque impedire obnititur ab itinere perficiendo in via virtutis, sicut scriptum est : *In via mea absconderunt mihi laqueos, et funes extenderunt itineri meo* ³³. Vidit itaque omnes laqueos diaboli super terra structos eo modo quo suos tendunt feris venatores. Quod quidem videns admiratus est, ac obstupuit ob multitudinem casuum et retium ; quibus si semel capitur fera, perdifficile evadere poterit ob ansas varias et nexu multiplices. Abbati autem Antonio sese obulerunt super terram omnium passionum corporis et animæ species, quibus diaboli oppugnant monachos ; et vidit sanctos angelos qui sibi singulos passionum laqueos nominatim ostendebant, nempe laqueum amoris ventris seu gulæ, amoris pecuniæ, amoris fornicationis, inanis gloriæ, superbæ et reliquarum passionum. Ostenderunt illi præterea omnes artes, technas ac astutias, quibus hostes suos struunt laqueos et insidias, quibus impediunt fratres, illaqueant, retardentque ab itinere magno amoris Dei. Hæc cum admiratus esset, et stupore percussus, ingemuit, et flevit dicens : *Væ nobis monachis, quomodo possumus expediti et salvari ab omnibus his laqueis, quin capiamur ?* Dixerunt illi angeli : *Humilitas ab his omnibus salvat ; et qui illa est præditus, minime cadet aut illaqueabitur.* At non sola humilitate superari passiones et dæmones, dixerunt ; verum alia quoque opera et certamina una cum humilitate requiruntur. Siquidem humilitas sola ac per se, nullius est emolumenti ; opera vero sine humilitate nihil prosunt ; sunt enim absque illa, caro terra salita et non sale, adeoque facile fetorem contrahit et corrumpitur. Itaque opera corporalia,

A internum certamen intellectus, quies, oratio sine intermissione cum perfecta humilitate, cunctas superant passiones ac dæmones, nec ad monachum his præditum pertingere valent, quemadmodum angeli S. Antonio abbati dixerunt.

Interrogatio.

Dixit S. Antonius abbas : *Si caruerimus certamine, plurimum nobis timendum est ; nosque oportet valde humiliari coram Deo, quia cum ipse bene agnoscat nostram infirmitatem, nos proteget dextra sua, et custodiet : at si superbia efferamur, suam a nobis retrahet protectionem, et peribimus.* Quisnam est hujus beati sententiæ sensus ?

Responsio.

B Nos humiliari semper oportet, tam tempore angustiarum, tribulationis ac certaminum, quam tempore pacis et quietis a certaminibus ; etenim omni tempore humilitate nobis opus est. Quandoquidem hæc tempore certaminis nobis præbet opem, additque robur ad subeundum patientiæ pondus : tempore vero pacis et quietis a certaminibus, nos tuetur a superbia, et sustinet ne cadamus. Et quidem propter dissolutionem nostram et oblivionem qua capimur Dei, humilitate semper nobis opus est, ut nostra cognita infirmitate operam humilitati demus, et superbiam amoliamur a nobis. Deus namque, ut omni tempore angustias premamur, minime vult, sed sua interdum pietate et clementia nos protegit, cessareque facit a nobis certamina passionum et diabolorum crudelitatem. Si itaque tempore pugnae et certaminis ad humilitatem recurrimus propter pericula et difficultates ; tempore vero tranquillitatis et securitatis a certaminibus Deum obliviscimur et efferimur superbia : suam procul dubio a nobis contrahet protectionem, et ruina ac desperatione peribimus. Nullum igitur tempus est, quo humilitate nobis opus non sit ; quemadmodum omni loco et omnibus in actionibus ea omnino indigemus.

Interrogatio.

Quidam seniorum postulavit a Deo, ut illi ostenderet omnes Patres : qui autem eos omnes vidit, præter S. abbatem Antonium ; et dixit tunc ille qui eos ipsi ostenderat : *Ubi est Deus, ibi est abbas Antonius.* Quomodo vidit omnes Patres, et quare **D** non vidit abbatem Antonium ?

Responsio.

Vel senioris intellectus in paradysum raptus est, et ibi vidit Patres ; vel ipsi Patres venerunt ad illum ; vel angelus ostendit illos ipsi secundum ordines visionum. Non est autem visus ei abbas Antonius duabus de causis, tum propter magnitudinem honoris S. abbatis Antonii, tum ut humiliaretur senior ille, et non efferretur superbia, quod vidisset omnes Patres. Nam ea visione Patrum instruxit illum Deus, ut ipsos imitaretur, ejus adimplens petitionem. Quod vero non meruerit visionem Antonii,

³³ Psal. CXXXIX, 6.

ratio fuit, ut appareret defectus senioris, quo evaderet superbiam et humiliaretur.

Interrogatio.

Profectus est aliquando abbas Ammonius virgo ad abbatem Antonium, et dixit ei: *Video me habere plura opera, quam tu habes; quomodo igitur magis exultatum est nomen tuum inter homines, quam meum?* Respondit illi Antonius: *Quia diligo Deum, plus quam tu. Quodnam est dicti huius propositum?*

Responsio.

Nec abbas Ammonius suis gloriatus est profecto operibus, nec sua abbas Antonius dilectione, sed eorum dicti id propositum fuit. Cum sancti isti primi fuerint institutores regiminis monachatus et incolatus solitudinis, ad invicem perquirere intendebant, et hoc omnibus aperire monachis documentum, quod scilicet regimen intellectus præstantius sit operibus corporis. Namque intellectus regimen dirigit extollitque monachi mentem ad altissima Dei amoris; nempe dignus efficitur visione manifestationis ejus in lumine. Opera quidem corporalia monachum a passionibus corporis vindicant, confirmant in virtutibus, robur afferunt ad expellendas concupiscentias, et corpori addunt puritatem. Certamen vero intellectus mentem corroborat adversus diabolos, et cogitationes ab his subinductas, et puritatem reconciliat cordis, quod robur a dilectione acquirit, et dignum efficitur spirituali regimine. Nec omnis virtutibus præditi et diligentis Dominum, necesse est famam inter homines divulgari; nam abbas Paulus princeps eremitarum, et monachorum primogenitus (quem abbas Antonius Eliam prophetam aliquando appellavit, aliquando Joannem Baptistam, Paulum apostolum aliquando), quandiu vixit, hominibus minime innotuit. Verum, ut jam dixi, isti duo Patres perquirere voluerunt ab invicem, nosque docere, quodnam regimen alio excelsius sit; corporale, an spirituale, quod est interius latensque certamen mentis, et sine intermissione oratio ac meditatio Dei; quæ cum consummata fuerint, elevant intellectum monachi ad spiritale regimen, quod est spiritalis oratio, admiratio Dei, ejus visio, et Domini nostri Dei gloriæ manifestatio, cui laus in sæcula sæculorum. Amen.

Interrogatio.

Dixit S. abbas Antonius, quod Deus non permittit diabolo ardua bella inferre generationi huic, quia infirma est.

Responsio.

Deus quidem hujus miseretur generationis: quare eam plus nimio urgeri a diabolis minime permittit, quia nos deficit calor charitatis, et amoris bonorum operum; ideoque remissius nos diaboli oppugnant ob imbecillitatem nostram, et dissolutionem.

Interrogatio.

Quid est illud, quod dixit abbas Antonius: *Nisiumenti velaret oculos molitor, converteretur, et com-*

ederet mercedem suam. Similiter nos quoque divina sumus velati dispensatione, quia initio operamur bonum quod non videmus, ne beatos nos ipsos habeamus, pereantque propterea opera nostra; ideoque aliquando in sordidas incidimus cogitationes solum, ut eas videntes nosmet ipsos reprehendamus. Hæ autem sordidæ cogitationes, modici boni quod operamur sunt velamentum. Siquidem homo qui semetipsum reprehendit, suam mercedem nequaquam amittit. Expone nobis quid lucri est in hoc dicto?

Responsio.

Id propter non merentur omnes sancti videre visiones; neque quod operantur bonum, et paratis promissiones vident spiritualiter, etsi operibus et virtutibus sint cumulatissimi. Et sane non quod Deus eorum non letetur virtutibus, et operibus sibi complaceat: absit ut optimus bonis servatæ mercedis quidquam diminuat! sed id facit, ne superbia efferantur, et virtus eorum pereat penitus, et paratis servatisque eis præventur bonis, ac alieni efficiantur a gratia Dei. Quamobrem etsi operatores sint navenique operam virtutibus, et eos servet Deus; permittit tamen aliquando, ut eos corripiant dæmones, et injiciant eis sordidas cogitationes, aut timorem, aut flagella ut suam agnoscant imbecillitatem, et sibi semper caveant; nam quandiu in mundo superstitis sunt, vita eorum versatilis est. Quemadmodum autem ipsorum operum scopus est meditatio boni, quod illis servatum est pro ipsis operibus, et meditatio jugis operis ad acquisitionem boni: ita meditatio suorum defectuum ac impotentiae removet illos a superbia, et efficit, ut omne humilitatis meditentur genus, caveantque sibi, ne suam amittant virtutem eo tempore, quo duplex gaudium sunt consecuturi a Domino nostro Jesu Christo in regno cælorum sine fine.

Interrogatio.

Venit abbas Ellenius e Syria ad abbatem Antonium; cui viso dixit abbas Antonius: *Bene venias sidus matutinum, quod mane oritur.* Cui respondit abbas Ellenius: *Salve tu quoque, columna luminis, quæ orbem terrarum decoravit.* Quis est iste Ellenius? et cur ita illum beatus appellavit?

Responsio.

Ellenius iste erat temporibus S. Antonii abbatis, et æqualis ipsi gradu et operibus. Hunc Constantinus imperator victor laudavit dicens: *Gratias ago Domino Christo, quod tria divina luminaria sint in diebus meis, scilicet B. abbas Antonius, abbas Ellenius et abbas Euchinus.* Isti enim monachos omnes qui eo tempore vivebant notique erant, longe præcellebant. Eum autem appellavit abbas Antonius *sidus matutinum* ob magnum regimen, quia quemadmodum matutinum sidus cætera sidera magnitudine et lumine præcellit, ita abbas Ellenius præcellebat lumine gratiæ reliquos omnes monachos ejus temporis. Volens autem ille quoque notum facere abbati Antonio, quod minime se lateret magnitudo ejus regiminis et luminis gloria, appellavit

eum columnam luminis quæ decoravit orbem terrarum.

Interrogatio.

Dixit abbas Antonius : *Ideo non proficimus, quia gradum et ordinem nostrum minime cognoscimus, neque intelligimus quæ aggredimur opera, sed sine labore virtutem consequi volumus. Nam quoties videmus certaminis tentationem in loco ad quem vocati sumus, ad alium transmigramus, existimantes locum esse aliquem in quo non sit diabolus. Qui novit bellum, constanter in Deo decertat; quoniam Dominus noster dixit : Utique regnum Dei in vobis est*³⁵. Quid significat his verbis?

Responsio.

Ejus verborum is sensus est. Quod scilicet transmigramus de loco in locum, ad quærendum locum aliquem in quo non sit diabolus; cum vero videmus certaminis tentationem eo etiam in loco ad quem nos contulimus, alio concedimus. At qui novit bellum, ibi in Deo decertat, nec alium quærit locum. Asserti autem illius Domini nostri : *Utique regnum Dei in vobis est*, is est sensus, quod nempe oporteat ut nos monachi qui e mundo egressi sumus, et crucem portavimus nostram juxta Domini nostri præceptum, et vestigia ejus secuti sumus, in uno permaneamus loco, et de nostrarum animarum simus solliciti salute, ac cuncta sustineamus certamina. Propter Dei amorem ejusque adimpletionem voluntatis quæ in ipsius præceptorum observantia manifestatur, omnia nobis subeunda sunt certamina tentationesque; sint illæ a passionibus, sive a dæmonibus, sive a malis hominibus. Ne ergo ignari simus, quod isti imperiti bello saltitent ut pulli sarcinæ ferendæ haud assueti, et ad alia contendant

A loca, existimantes se requiem nacturos a certaminibus et solatium a cogitationibus, transmigrando de uno in alium locum, et de una in aliam regionem. Quamobrem persistamus in locis nostris; et si certamen vel tentatio nos aggrediatur, jejunemus, oremus, genu flectamus, adoremus, nostra pulsemus pectora coram cruce Domini nostri, et lacrymis cordisque dolore postulemus opem ab illo et salutem; quoniam omni tempore nobis adest, et in nobis habitat. Scriptum enim est : *Dominus est prope contritos corde, et humiles spiritu liberat*³⁶. Dixit quoque Dominus noster : *Regnum Dei intra vos est*³⁷, id est, in vobis habito. Regnum quippè Dei est Christus (ut asserit sanctus Macharius), qui in nobis semper habitat. Beatus quoque Paulus ait : *Nescitis, quia Christus habitat in vobis*³⁸? Nec illo in nobis habitat duntaxat, sed nos quoque in illo manemus, ut ipse ait : *Manete in me, et ego in vobis*³⁹. Beatus item dixit David : *Esto mihi habitaculum, ad quod omni tempore ingrediar, et præcipe salutem meam*. Si igitur in Deo habitamus, et nos item illi sumus habitaculum, Dominum nostrum ne relinquamus tempore tentationum, tribulationum ac certaminum, et alio transmigrantes solatium et opem a regionibus et locis quæramus; sed in nostris maneamus locis, et postulemus a Domino inhabitante in nobis, ut nos vindicet, et auxilium feret. Ad hæc, Patribus nostris cogitationes aperiemus nostras, et ipsorum orationum opem imploremus. Sustinentes igitur in locis nostris, ad Salvatoris nostri semper confugiamus protectionem : et profecto victores nos efficiet in omnibus certaminibus nostris.

Interrogationum et Responsionum finis.

³⁵ Luc. xvii, 21. ³⁶ Psal. xxxiii, 19. ³⁷ Luc. xvii, 21. ³⁸ I Cor. iii, 16. ³⁹ Joan. xv, 4.

INTERROGATIONES QUÆDAM

A diversis SS. Patri nostro abbati Antonio factæ, ejusque ad easdem responsiones.

Quidam frater interrogavit abbatem Antonium, dicens : Quid faciam, ut inveniam misericordiam apud Deum? Respondit ei sanctus senex, et dixit : *Quod tibi dico, hoc diligenter serva : Quocunque ieris, Deum ante oculos semper ponito : quodcunque opus feceris, adhibe tibi testimonium ex Scripturis : et in quocunque habitaveris loco, persevera, nec inde cito migres. Hæc tria serva : quiesces.*

Interrogavit aliquando abbas Bemo abbatem Antonium, quid sibi faciendum sit ad consequendam salutem; cui respondit senex beatus : *In justitia tua ne confidas; præteritorum peccatorum vere te pæniteat; linguam, cor et ventrem contine.*

Interrogaverunt eum quoque fratres dicentes :

D Quo opere homo placere potest Deo? Respondit : *Lex et opus charitatis est bona voluntas, quæ Deo perfectissime placet. Hanc vero adimplet, qui Deum jugiter laudat mundis cogitationibus, quæ producant memoriam Dei et memoriam bonorum quæ promisit et nobiscum complexit opere, et quam hæc magna sint. Ex horum enim hac memoria exoritur in homine hujusmodi perpetua dilectio juxta præscriptum illud : « Dilige Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota virtute »⁴⁰. Scriptum quoque est : « Sicut desiderat cervus ad fontes aquarum, ita est desiderium animæ meæ ad te, Domine »⁴¹. Hoc itaque opus, et hanc legem adimpleamus oportet Domino, ut de nobis dictum*

⁴⁰ Deut. vi, 5. ⁴¹ Psal. xli, 2.

illud Apostoli impleatur⁴¹: « Quid separate me poterit a charitate Christi? Certe neque tribulationes, neque mærores, neque fames, neque nuditas, neque angustiae, neque gladius, neque ignis. »

Interrogatus, si quis dixerit: Non accipiam quidquam a fratribus, neque dabo eis quidquam; mihi autem mea sufficiunt: quomodo nosmet servare debeamus ab re huiusmodi, Pater noster? Respondit: Filii mei, qui ejusmodi est, durus est corde, et animum ut leo induit. Nam quomodo, qui est ejusmodi, vitam agere vult in hoc mundo. absque misericordia? Itaque iste alienus censendus est ab omnibus bonis.

Interrogatus, Quomodo quis inservire debeat fratribus? Respondit: Fratres qui servire volunt fratribus, serviant ut servi dominis suis, et quemadmodum servivit Dominus Petro principi apostolorum; qui licet Dominus esset et creator illius, vilem præstitit ei servitutem. Quibus indicavit nobis Dominus, non minus inhumanos esse eos qui servitutem sibi exhibitam recusant, et nemini permittunt ut eis inserviat, uti se Petrus continebat; quam qui fratribus suis inservire dedignantur: quomobrem isti partem non habebunt cum Domino, ut Dominus Petro ait⁴², quia ipse Dominus ut invicem ac mutuo serviamus, nos docuit.

Interrogatus, Quodnam sit gaudium propter Dominum, et quænam facienda nobis sint, quibus consequamur vitam? Respondit: Præceptum quodcumque opere completum cum gaudio in gloriam Dei, illud est gaudium propter Dominum. Nam ejus præcepta exsequentes et adimplentes, gaudeamus oportet; contra, dum ea non perficimus, contristandum nobis est. Quare lætitia cordium nostrorum præcepta exsequi satagamus, ut mutuo congratulemur in Domino; sed multum caveamus, ne dum gaudemus, superbia efferramur, sed confidamus in Domino.

Interrogatus, Nobis ridendumne est unquam? Respondit: Dominus noster damnat ridentes dum dicit: « Plorabit, et flebitis; mundus vero gaudebit⁴³: » fidei ergo monacho non est ridendum. Nam ploremus oportet super eos qui blasphemant contra Deum, ejus transgredientes legem, et super eos qui in peccatis potrandis totam suam transigunt vitam; fleamus, et ploremus, Deumque jugiter deprecemur, ne in peccatis perseverent, et comprehendat illos mors ante penitentiam.

Interrogaverunt aliquando discipuli quidam D. Antonium abbatem, cum viderent in desertis innumerabilem illam multitudinem monachorum, virtutibus omnibus et sanctitatis operibus certatim magno cum fervore studentem, atque dixerunt illi: Pater, diu permansurus est hic fervor et studium solitudinis, paupertatis, humilitatis, charitatis, frugalitatis, ac reliquarum omnium virtutum, quibus infinita hæc propemodum monachorum multitudo operam navat impense? His non sine suspiriis et

lacrymis uberrimis ita vir Dei respondit: Tempus veniet aliquando, filii dilectissimi, cum solitudines derelinquent monachi, earumque loco opulentiores appetent civitates, ibique pro his deserti speluncis ac cellulis superba excitabunt ædificia certatim, regum æmulantia palatia; pro paupertate divitiarum cumularum studium gliscet; humilitas in superbiam vertetur cordis; inflabuntur scientia multi, sed bonis secundum scientiam nuda operibus; charitas deservescet; crescet pro frugalitate amor ventris, et delicatioribus cibus non minus eorum plures operam navabunt quam mundani ipsi, a quibus religiosi illi alio nihil distinguuntur quam habitu et cucullo; et cum sint in medio mundi, eos non pudebit falso nomine monachos vocari et solitarios. Gloriabuntur adhuc dicentes: « Ego sum Pauli, et ego Apollo⁴⁴; » quasi vero tota religiositatis ratio in prædecessorum consistat auctoritate, et non secus de suis Patribus gloriantur, ac de Abrahamo parente Judæi. Inter hoc tamen quidam erunt eo tempore longe nobis meliores atque perfectiores; quia « Beatior ille est qui potuit transgredi, et non est transgressus; facere mala, et non fecit⁴⁵, » quam qui multorum bonorum trahitur exemplo ad bonum. Hinc Noe, Abraham et Loth qui inter pessimis innocentem traduxerunt vitam salis superque, justitia celebratur in Scripturis.

Convenerunt aliquando Patres ad S. abbatem Antonium, ut quænam virtutum omnium absolutissima esset, quæque monachum ab omnibus hostis servaret laqueis, disquirerent; et eorum unusquisque ea quæ sibi recta videbantur, dixit. Quomobrem quidam jejunium et vigiliis in oratione laudarent, ut quæ dirigunt cogitationes, subtile efficiunt intellectum, et faciem reddunt homini ad Deum accessum. Alii paupertatem commendarent et rerum terrenarum contemptum, ex quo tranquillior, purior ac liberior a mundanis curis intellectus efficitur, adeoque facilius redditur illi ad Deum accessus. Nonnulli virtutem misericordiæ virtutum omnium præstantissimam esse volebant, quia Dominus dicet misericordibus, uti pollicitus est: Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum paratum vobis ante constitutionem sæculi⁴⁶. Alii alia dixerunt; tum ait S. abbas Antonius: Omnes quas memorastis virtutes utilissimæ sunt, illisque quærentibus Deum opus est, et qui vehementi ad eum accedendi flagrant desiderio, iis indigent omnino. Verum plures conspeximus sua dilacerasse corpora nimio jejunio, vigiliis, in solitudines secessu, itemque maximam navasse operam laboribus, paupertati, contemptui rerum mundanarum; ut nec ea sibi adsciscerent quibus in dies opus est, sed omnia quæ possidebant, erogarunt in pauperes. Tamen post hæc omnia declinarunt ad malum et ceciderunt; ac privati virtutibus illis omnibus, reprobi effecti sunt. Rei autem hujus nulla profecto alia fuit causa, nisi quod virtute discretionis et prudentiæ caruerint, eaque non sint usi. Hæc nam-

⁴¹ Rom. viii, 35 sqq. ⁴² Joan. xiii, 8. ⁴³ Joan. xvi, 20. ⁴⁴ I Cor. i, 12. ⁴⁵ Eccli. xxxi, 10. ⁴⁶ Matth. xxv, 34.

que illa est, quæ hominem per viam rectam incedere edocet ac instruit, et ab obliqua declinare. Etenim si per regiam incessemus viam, rapiemur nequaquam ab insidiatoribus dextræ excessu abstinentiæ; neque ab insidiatoribus sinistræ negligentia, incuria et remissione. Discretio quippe oculus est animæ et lucerna ejus, quemadmodum « Oculus lucerna est corporis: si autem oculus lucidus fuerit, corpus quoque totum lucidum erit; si vero tenebrosus, totum etiam corpus tenebrosum erit, » sicut in sacro Evangelio Dominus dixit ⁴⁴. Discretione quidem perestigat homo suas voluntates, dicta factaque, et ab omnibus iis recedit quæ a Deo amoveant. Discretione singulas se adorientes hostis fraudes protelat et amolitur, et quæ bona sunt discernit a malis. Liquido e sacris Litteris id patet. Saul rex Israel, cum hac caruisset lucerna, intellectu obtenebratus est, nec percepit propterea quomodo observaret quod dixerat illi Deus per linguam Samuelis

⁴⁴ Matth. vi, 22, 23. ⁴⁷ Eccli. xxxii, 24.

A prophetæ, et quod victimarum oblatione id præstantius esset: hinc Deum ad iram eo provocavit, quo ei placere putabat; ideoque regno ejectus est. Apostolus discretionem magistræ, et rectricem vitæ nostræ appellat, juxta illud Scripturæ: « Rectorem non habentes decidunt ut folium. » Eadem Scriptura discretionem consilium quoque appellat, præcipitque, ne quidquam absque consilio peragatur, ut nec vel spirituales potum lætificantes cor hominis nobis bibere permittat absque consilio, cum dicat: « Consilio perage quodcumque peragis ⁴⁷. » Et: « Consilio bibe vinum. » Item nobis dicit Scriptura, quod quemadmodum civitatem minime munitam quicumque vult ingreditur, et diripit ejus thesauros; ita est homo, qui negotia sua absque consilio operatur.

B Finis Interrogationum ad sanctissimum Patrem nostrum abbatem Antonium, et ejus Responsum. Orationes illius sint nobiscum.

RELATA EX EODEM CODICE DE BEATO ANTONIO ABBATE.

Venit aliquando senior quidam ætate confectus, onagro insidens, ad beatum abbatem Antonium in desertum. Quem cum vidisset vir Dei Antonius, ait: *Maximum hic est volumen, sed an salvabitur, ignoro.* Tum accidit factum quoddam, et adimpleta sunt verba Beati.

Venerunt quoque aliquando fratres quidam ad locum abbatis Antonii, ut illum consulerent de quibusdam phantasmatibus quæ videbant, atque interrogarent, an vera essent vel a diabolo. Isti asinum secum habebant, qui mortuus est in via. Cum ergo pervenissent ad senem, ait illis: *Quomodo mortuus est asinus vester in via?* Qui dixerunt: Unde novisti hoc, Pater noster? Respondit: *Diaboli id mihi indicarunt.* Qui dixerant: Nos quoque venimus de re hujusmodi interrogare, et consulere te; quoniam videmus phantasmata, quæ aliquando vera dicere videntur: ideo timemus, ne decipiamur. Tunc sanctus senex, æquo animo eos esse hortatur, quia sunt a diabolo; et congratulatus est ipsis. Dum autem confabulabatur, vidit venatorem ferarum, et volens suum fratrumque illorum solari animum, dixit illi: *O venator, pone sagittam in arcu tuo, et intende illum; qui intendit. Cui ait Beatus: Adhuc fortius intende.* Respondit: Si intendero plus quam oportet, frangetur arcus. Tunc senex ait: *Ita sunt opera Dei, quia si terminum transgressus fuerit homo, et oppresserit fratres, citius frangentur: necesse igitur est eis quandoque indulgere.*

Fornicationis aliquando insimulatus est frater quidam in suo monasterio, qui egrediens inde venit ad locum abbatis Antonii. Hunc subsequuti sunt fratres ejus monasterii, et eo venerunt, ut illum re-

ducerent, sed acriter, et plus æquo illum arguebant dicentes: Talia et talia perpetrasti; ille vero nihil istorum se perpetrasse constanter respondebat. Dum hæc fiebant, casu aderat abbas Bebnudus, qui exemplum hujusmodi dixit illis: Vidi hominem in littore maris immersum in cæno usque ad genua; et venientes quidam ut illi opem ferrent, immerserunt illum usque ad humeros. Audiens autem abbas Antonius hoc dictum abbatis Bebnudi dixit: *Hic est vir potens sanare, et salvare animas.* Quamobrem fratres verborum quæ dixerant, pœnituit, et venia a fratre postulata, reduxerunt ad proprium monasterium.

Accidit aliquando fratri cuidam tentatio in quodam monasterio, qui inde propterea ejectus est. Hic in montem ad abbatem Antonium perrexerat, habitavitque ibi tempus aliquod, post quod remisit illum Beatus ad suum monasterium; quem suscipere noluerunt, sed expulerunt rursus. Qui reversus ad abbatem Antonium dixit illi: Noluerunt me suscipere, Pater mi. Ille vero iterum remisit illum dicens fratribus: *Navis naufragium passa est et jacturam, et vix multo labore in portum ipsa navis evasit; nunc quod salvatum est, vultis vos submergere?* Illi ergo cum cognovissent, eum ab abbate Antonio fuisse remissum, statim susceperunt ipsum cum gaudio.

Tres seniores singulis annis semel proficisci solebant ad B. abbatem Antonium, e quibus duo illum de suis cogitationibus et animarum salute consulebant; tertius vero silebat perpetuo, et de nulla contabatur re. Post multum autem temporis ait illi abbas Antonius: *Jamdiu ad me venis, et de nullo*

re me interrogas? Respondit: Sufficit mihi, Pater A mi. te videre.

Quidam fratres ex Scythiæ solitudine profecti sunt ad S. abbatem Antonium, et conscensa navi invenerunt senem quemdam ex Patribus quem non cognoscebant, ideni iter arripientem. Cum ergo consedisent fratres in navi, de Patrum gestis verba facere exorsi sunt, et de Scripturis ac operibus manuum conferebant. Senex vero ille hæc omnia tacens audiebat. Descendentes e navi cognoverunt senem illum eodem contendere itinere ad S. abbatem Antonium. Cum eo itaque pervenissent, et aspexisset eos S. Antonius, ait illis fratribus: *Optimum comitem nacti estis hunc senem*. Et dixit seni: *Optimos comites nactus tu quoque es, Pater*. Cui respondit senex: *Optimi quidem isti sunt, sed ipsorum domus janua caret: quare qui stabulum ingredi vult, et asinum solvere et abducere, nullum habebit prohibentem*. Quibus senex innuebat, eos obvia quæque linguis protulisse.

Fertur fratrem quemdam, mundo contempto, omnia quæ possidebat, modico ad proprias necessitates sublevandas retento, erogasse in pauperes, et ad S. Antonium se recepisse. Quem cum intuitus esset senex, et illum cognovisset, ait illi: *Si vis fieri monachus, vade ad tale oppidum, eme carnes, subtiliter disseca, et exulus vestibus suspende e brachiis et manibus, et huc revertere*. Quod præstitit frater ille, ut senex præceperat; sed in canes, aves et crabrones illum circumdant, et vulnera infligunt manibus. Cum autem pervenisset ad senem, et interrogatus, an fecisset quod illi præceperat, conqueri cœpit, ostendens vulnera sua. Cui abbas Antonius ait: *Qui mandum contemnit, etsi modicum retineat, ita evenit illi; vulnerabitur enim a diabolis, et certaminibus dilaceratus succumbet*.

Fertur de S. abbate Antonio, quod, cum in solitudine sedisset aliquando, ei pusillanimitate ac tædio affectus esset, atque tenebras ipsi obduxissent ejus cogitationes, querelas fundere ad Deum cœpit, ac dicere: *Domine, volo salvari, sed cogitationes meæ nequaquam mihi permittunt. Quid ergo faciam de passionibus meis, et quomodo salvabor?* Et inde secedens paululum sedit alio in loco; et ecce videt hominem quemdam totum occupatum in labore manu suarum, qui tum surgebat, relicto opere, orabat, iterumque revertebatur ad opus, nempe pal-

marum contexenda folia: rursus surgebat et orabat, et tum operi incumbibat. Qui autem hæc faciebat, angelus erat Dei immissus, ut animos adderet Antonio, et excitaret ad fortitudinem. Tunc ait ipsi angelus ille: *Ita fac, Antoni, et salvaberis*. Quibus auditis valde gavisus, et imitatus opus illius, salvatus est.

Fertur juvenem quemdam monachum miraculum in via perpetrasse, videntibus senioribus quibusdam iter facientibus. Miraculum autem hujusmodi fuit: Cum ob nimiam lassitudinem itineris sederent seniores quidam in via, præcepit juvenis ille onagris qui ibi prope pascabant, ut venientes asportarent seniores illos ad loca sua; quod statim onagri præstiterunt. Quod seniores S. abbati Antonio, eo appellentes, indicarunt. Qui ait illis: *Utique comparatio monachi hujus penes me instaret navis omnibus onustæ bonis; sed an salva ad portum appellet, nescio*. Post aliquod autem temporis, factum nescientibus S. Patris discipulis, ecce plorare senex, capillos evellere, et ingemere fortiter aggreditur. Cui discipuli aiunt: *Quid, Pater, habes?* Respondit senex: *Magna Ecclesiæ columna cecidit hac hora, nempe juvenis ille cui obedierunt onagri: sed festinate ad illum, et quid rei accidit illi videte*. Profecti autem discipuli invenerunt monachum sedentem super stœrea, plorantem ac gementem pro peccato quod perpetraverat. Qui cum vidisset discipulos senis, ait illis: *Rogate senem, quæso, ut mihi a Deo deprecetur decem dierum vitæ spatium, ut pœnitentiam agam*. Sed ante quinque dies decessit.

Fertur S. Antonium, perculsum aliquando profunditate judiciorum Dei ejusque dispensationum, orasse atque dixisse: *Domine, quomodo hominum quidam ad senectutem perveniunt et decrepitam ætatem, alii infantes moriuntur et brevi vivunt? Et quomodo pauperes quidam sunt, alii vero divites? Et quomodo tyranni et oppressores prosperantur ac dilatantur, justi vero constictantur tribulationibus et inopia?* Cum autem diu pensitando laboraret, venit ad illum vox dicens: *Antoni, prospice tibi, et judicia Dei ne pervestigas*.

Fertur S. abbatem Antonium dixisse: *Vidi Spiritum Dei descendentem super tres personas, super abbatem Athanasium, et datus est ei patriarchatus; super abbatem Pachomium, et datus est ei primatus cœnobarum; super abbatem Macharium, et data est ei gratia curationum*.

MONACHO QUOMODO EST PSALLENDUM.

Junior quidam monachus, D. Antonii abbatis discipulus, missus est aliquando a magistro, ut senem monachum, virtutum celebrem fama, inviseret; qui cum illum adiiisset atque salutasset, ait: *Quomodo vales, Pater mi?* Pessime, respondit senior. *Cur?* junior inquit. *Quia, subdit senior, tricesimus agitur jam annus, ex quo sum in hoc deserto religionis ergo; tamen toto hoc tempore orationes*

meæ sunt contra me: nam quotidie memet ipsum orans maledico; Deum, ne misereatur mei, precor; et omnes demum preces meæ sunt mendacium ac verba inania. Quibus attonitus verbis monachus ille junior, ait: *Quomodo hæc, Pater mi?* Quia, respondit senior, *declino a mandatis Dei, tamen psallendo dico: « Maledictus, qui declinat a mandatis tuis »¹⁸. Iniquitates perpetro, tum cantito: « Ne miserearis*

¹⁸ Psal. cxviii, 21.

omnibus, qui operantur iniquitatem⁴⁹. » Mendacia effutio, et oro Deum : « Perdes omnes qui loquuntur mendacium⁵⁰. » Totus sum in cibis apparandis, et gulæ crapulæque deditus, impudenter coram Deo fundo : « Oblitus sum comedere panem meum⁵¹. » Pigritiæ ac somno satis indulgeo, et mediâ ferme die decanto Deo : « Mediâ nocte surgebam ad confitendum tibi⁵². » Sedulam requiei navo operam et jucundæ vitæ, laboremque refugio ; atque psallo tum : « Laboravi in gemitu meo⁵³. » Risui, lætitiæ ac omnibus mundanis illecebris impense studeo ; alta tamen intono voce : « Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes, die ac nocte⁵⁴. » Cor meum in mundanis dignitatibus et honoribus captandis totum est infixum, et mediâ ad melam semper meditatur ; audacter nihilominus occino coram Deo : « Meditatio cordis mei in conspectu tuo semper⁵⁵. » Jejuno fere nunquam aut raro, et impinguatus ac valentissimus, effutio : « Genua mea infirmata sunt a jejuniis⁵⁶. » Superbia efferor, totusque scientia instar usini utris sum inflatus, nullamque veris bonis operibus do operam, labores refugio ; supplico tamen Deum : « Vide humilitatem meam et

laborem meum, et dimitte mihi universa peccata mea⁵⁷. » Cor meum ad divina suscipienda, exsequendaque Dei mandata nequaquam paratum est ; psallo tamen : « Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum⁵⁸. » Cum hæc ergo ita sese habeant, nonne mihi simendum est, quod frustra stadium hoc cucurrissem, delusissem veritatem, et præmii loco meritum essem supplicia ?

Ad hæc junior ait monachus : Pater mi, ista de se ipso protulit David, non quidem de nobis monachis. Cui non sine suspiriis et uberrimis lacrymis respondit senior ille : Fili mi, certe nisi ea quæ olim vere de se ipso cecinit David, nunc nos etiam de nobis vere canamus, cum ea in nostra occinamus persona, et iisdem verbis Deum alloquamur ; mendacia effundimus, quia veritas est, ut verba respondeant factis ; atque ita orationes nostræ verba erunt inania. Imo non verba tantum inania, sed contra nos ; ac verissime illud de nobis prædicabitur ejusdem Davidis : « Et oratio ejus fiat in peccatum⁵⁹. » Item illud sapientis Salomonis : « Oratio ejus erit execrabilis⁶⁰. »

⁴⁹ Psal. LVIII, 6. ⁵⁰ Psal. V, 7. ⁵¹ Psal. CI, 5. ⁵² Psal. CXVIII, 62. ⁵³ Psal. VI, 7. ⁵⁴ Psal. XLI, 4. ⁵⁵ Psal. XVIII, 15. ⁵⁶ Psal. CVIII, 24. ⁵⁷ Psal. XXIV, 18. ⁵⁸ Psal. CVII, 2. ⁵⁹ Psal. CVIII, 7. ⁶⁰ Prov. XXVIII, 9.

ANNO DOMINI CCCLXVII

S. THEODORI ABBATIS

EPISTOLA AD OMNIA MONASTERIA DE PASCHA

Vide Patrologiæ Latinæ tom. XXIII, col. 99. — Vita exstat in Actis sanctorum Bolland. ad diem 9 Maii.

SS. PATRUM SERAPIONIS, MACARII, PAPHNUTII, MACARII ALTERIUS,

REGULA AD MONACHOS

Vide ejusdem Patrologiæ Latinæ tom. CIII, col. 433.

ALIA PATRUM REGULA AD MONACHOS

Vide ibid., col. 441.

REGULA ALIA ORIENTALIUM PATRUM

Vide ibid., col. 475.

S. ISAIAS ABBAS

NOTITIA

(GALLAND., *Vet. Patr. Biblioth.*, t. VII, Proleg., p. vi.)

I. Isaias abbas anachoreticam vitam in Sceti duxisse traditur, dum adhuc in vivis ageret Magnus Athanasius, ut ex Ammonis episcopi epistola ad Theophilum Alexandrinum erudimur (a). Haud tamen compertum habemus, num iste Isaias idem fuerit cum eo qui Pæsii frater fuisse perhibetur, de quo multa Palladius (b). Neque item constat, an de nostro archimandrita mentio habeatur in *Apophthegmatibus Patrum* (c). Quæ tamen Isaiæ abbatis dicta ibidem enarrantur (d), viro beato de quo loquimur, rectius fortasse ascribenda quis dixerit. Ejus quoque meminit cum laude Nicephorus monachus in opusculo *De custodia cordis*, quod Possino acceptum referimus (e). De eo præterea mentio apud Rufinum (f) et Palladium (g). Quæ porro de nostro beato Patre a veteribus traduntur, diligenter satis excutit Tillemontius (h).

II. Cæterum, ut ad propositum nostrum propius accedamus, qui vitæ sanctimonia florebat Isaias, ipsum quoque præceptis institutisque fratres imbuisse qui cum eo in solitudine degebant, Joannes Antiochenus antistes posteritatis memoriæ commendavit, in oratione superius nobis laudata ubi de Macario Ægyptio verba fecimus. Ibi namque libros enumerans divinitus inspiratos, βιβλους θεοπνεύστους, quos sancti senes Scetis conscripsere, librum etiam memorat sancti Isaiæ, τοῦ ὁσίου Ἰσαίου : qui propterea inter Ecclesie scriptores recensendus jure videatur.

Exstant itaque sub ejus nomine *Orationes* xxix, quas ex codice Græco pervetustis characteribus exarato primus Latine verit vulgavitque Venetiis anno 1574 Petrus Franciscus Zinus Veronensis. Hæ autem *Orationes* in varias Patrum bibliothecas deinceps illatæ. Habemus præterea ejusdem abbatis Isaiæ *Præcepta* seu *Consilia* lxxviii, posita tironibus in monachatu, quæ nobis servavit sanctus Bene-

A dictus Anianensis in codice Regularum Holsteniano (i). *Capitula* denique xix de religiosa exercitatione et quiete, quæ Græce ac Latine Parisiis anno 1684 in vulgus prodierunt cura et studio Petri Possini (j). Quæ quidem omnia simul collecta atque in sectiones distincta, typis committenda tradidimus. Non est hic autem prætereundum, *Capitula* Possiniana nihil aliud esse quam excerpta ex laudatis orationibus xxix a Zino evulgatis : quod quidem non modo editorem, sed Tillemontium etiam, Fabricium aliosque hactenus latuit. Utrobique vero ad limbum loca indicavimus : in *Orationibus* nimirum lectorem ad capitula remittentes, quo Græca consulere valeat ; in capitulis autem ad *Orationes*, quo constet unde sua desumpserit consarcinator. Ex hac porro instituta collatione illud commodi emergere nemo non videt, pretium videlicet non minimum cum Zinianæ versioni, tum maxime beati Isaiæ dictis accedere ; donec earumdem *Orationum* textus integer aliquando in medium prodeat.

III. Interim vero pro nostri officii ratione, quæ ad *Orationem* xx Græca pertinent, ex *Parallelis* Damascenicis descripsimus, et vulgatæ interpretationi apposuimus. Nostra præterea interesse duximus, alia nonnulla hic proferre quibus aliquot harumce *Orationum* locis sive Græca restituantur, sive interpretatio reformetur. Et primum quidem in *Oratione* viii (k) ex ms. Colbertino hanc Isaiæ sententiam in Latinis vulgatis admodum depravatam, ita describit Cotelierius (l) : 'Εάν γάρ τις νηστεύει ἕξ ἕξ, καὶ ἐκδῶν ἑαυτὸν εἰς μεγάλους κόπους καὶ ἐντολὰς, ἐκτὸς τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ, πάντες οἱ κόποι αὐτοῦ μάταιοι εἰσιν. Hoc est : Nam si quis jejundet per sex dies, et se magnis laboribus ac præceptis dedat, extra viam suam, omnes labores ejus inanes sunt. Zinus interpres : Quod si quis sine humilitate, vel jejuniis incumbat, vel sese vehementer affligat, vel

(a) Ammon. epist. apud Bolland., tom. III Maii, pag. 357, § xiv et Gr. in fine, p. 71.

(b) Pallad. *Hist. Laus.*, cap. 15 et 16, pag. 916.

(c) *Apophth. Patr.*, Cotel. *Mon. Eccl. Gr.*, tom. I, pag. 386, § iii.

(d) *Ibid.*, pag. 445-447.

(e) Possin. *Thes. ascet.*, pag. 417.

(f) Rufin. in *Vit. Patr.*, lib. II, cap. 10, pag. 338.

(g) Pallad. *Hist. Laus.*, cap. 55, p. 989.

(h) Tillem. *Mém. eccl.*, tom. VII, pag. 430, et tom. VIII, pag. 447 et 789, not. 2, sur S. Pambo.

(i) Holsteu. *Cod. Reg.*, part. I, pag. 15-22.

(j) Possin. *Thes. ascet.*, pag. 315-325.

(k) Isa. *Orat.* viii, § 1, p. 289.

(l) Cotel. *Mon. Eccl. Gr.*, tom. I, pag. 801.

mandata conetur observare; ejus inanes esse labores. Quibus recitatis, *Videa*, inquit vir ille doctissimus, quantum intersit Græcos auctores sua lingua editos habere. Alter locus ex Isaia Oratone xxvi *De dictis quæ Petrus abbas discipulus ejus ex illo accepit, et litteris commendavit* (a), in laudato codice Colbertino, sub titulo, Ὁρῆνοι τοῦ ἀββᾶ Ἰσαίου, sic se habet (b) : Δένδρον ποτιζόμενον καθ' ἡμέραν, πότῃ ξηραίνεται αὐτοῦ ἡ ῥίζα εἰς τὸ μὴ καρποφορῆσαι; Hoc est : Arbor quæ quotidie irrigatur, quando arescit radix ejus, ut fructum non proferat? Ita vero Zinus interpres : Arbor quæ irrigatur, non arescit, sed fructum affert. Observat denique idem V. C. (c), in Catena Corderii ad Lucæ xiv, 27 (pag. 473), hanc sententiam proferri velut Isaia archiepiscopi : Qualem autem crucem dicit ut bajulemus, nisi continentiam a passionibus, donec mens illas penitus extirpet? Verum, inquit, quandoquidem Isaia abbas Oratone xxi (d) ex Zini versione scriptum legitur : « Qui non tollit crucem suam et sequitur me, non

A potest meus esse discipulus ». Quam dicit, ut tollamus crucem, nisi ut mens assidue vigilet, et virtutibus incumbat? A cruce non discedit, qui vitia persequitur donec ea profliget ac superet : nullus dubito, quin abbreviata scriptura viro docto fraudi fuerit, ut archimandritam in archiepiscopum converteret. Hæc ille : quo quidem fortasse monente, idem Corderii erratum notavit postea Fabricius (e).

IV. Cæterum præter duas illas ejusdem Isaia abbat's sententias, quas ex Joannis Damasceni *Sacris Parallelis* descriptas infra protulimus ac reliquis ejus scriptis subjecimus, quippe quæ in vulgatis codicibus non compareant; nonnullæ præterea occurrunt apud Antonium Melissam (f), qui a magistro suo Damasceno edoctus *Locos communes* contexuit. Quin et alia nostri beati archimandritæ opuscula etiamnum inedita exstare, præter laudatum Cotelæ rium (g), testis est locuples *Bibliotheca bibliothecarum manuscriptorum*, a cl. Montfauconio concinnata.

¹ Luc. xiv, 27.

(a) Isa. Orat. xxvi, § 4, pag. 316.

(b) Cotel. l. c., pag. 809.

(c) Id. l. c., pag. 808.

(d) Isa. Orat. xxi, § 4, pag. 302.

(e) Fabr. *Bibl. Gr.*, tom. VIII, pag. 363.

(f) Anton. Meliss., lib. I, cap. 39, 52, 58.

(g) Cotel. l. c., pag. 808.

B. ISAIAE ABBATIS ORATIONES.

ORATIO I.

Præcepta ad fratres qui cum ipso vivebant.

I. Qui mecum manere vultis, audite, queso, per Deum. In cella quisque sua degat cum timore Dei. Opus manuum vestrarum propter Dei mandatum ne contemnatis. Curam propriam et orationem assiduam ne negligatis. Cor ab alienis cogitationibus custodite, nihil de ullo homine aut negotio hujus sæculi solliciti. Semper querite quomodo progrediamini, et vos emendetis, cum animi dolore et lacrymis, et afflictione Deum obsecrantes, ut peccata vobis condonet, et in futurum custodiat vos, ne in eadem rursum incidatis. Mors vobis quotidie ante oculos versetur. Ea vos cura sollicitet, quomodo e corpore exeatis, quomodo potestates tenebrarum evitetis, quæ in aere vobis occurrunt. Quomodo coram Deo consistatis in horrendo illo judicii die, cum pro cujusque opere et sermone et cogitatione merita præmia tribuantur. *Omnia enim sunt nuda et aperta oculis ejus*¹, cui vobis reddenda est ratio. In mensa et congregatione nihil loquamini, nisi magna urgente necessitate. Psallentem ne corrigatis,

C nisi quid ipse vos roget. Sua singuli hebdomada in timore Dei sic victui necessaria reliquis parent, ut ne interim propriam animi curam abjiciant. Nemo in fratris sui cellam ingrediatur. Ne curetis mutuo vos ante præfinitum tempus conspiciere. Noli investigare quæ cæteri opera fecerint, neque utrum frater plus quam tu, an tu quam ille laboraris. Ad opus exeuntes, a desidia et arrogantia cavete. Et unusquisque cum timore Dei attendat sibi, et operi manuum suarum, atque meditationi et animæ suæ in abscondito. Cum dimittitur congregatio, aut a mensa consurgitis, inter vos ne divinis quidem de rebus colloquentes consideratis; sed suam quisque cellam petat, ibique luceat peccata sua. Quod si necessitas colloquium exiget, paucissima cum humilitate et religione, tanquam Deo præsentē, colloquimini. Nec ulla de re contendite, aut cuiquam detrahitē, aut quemquam judicate; aut sermone, animovē quempiam contemnite, aut de quoquam mali aliquid suspicamini. Nec mendacium ex ore vestro egrediatur. Nec loqui, aut audire velitis quidquam quod non expediat. Malitia in corde vestro

¹ Hebr. iv, 13.

ne resideat, neque odium, neque invidia adversus A proximum.

II. Unum in ore promptum, aliud in animo clausum ne habeatis. *Deus enim non irridetur*^a, sed omnia tam occulta quam manifesta perspicit. Cogitationes et afflictiones et suspiciones vestras nolite abscondere, sed eas abbati vestro cunctas indicate; et quod ab ipso auditis, id cum fide percipite. Cave-
vete, ne mandata mea negligatis, quando mecum vivere decrevistis. Si enim ea servaveritis, ego pro vobis Deo rationem reddam; sin ea non servaveritis, a vobis et de negligentia vestra, et de inertia mea ratio repetetur. Qui mandata mea custodierit, tam in occulto, quam in manifesto, Dominus Deus custodiet ipsum ab omni malo, et proteget eum in omni tentatione tam occulta, quam manifesta. Hor-
tor vos, fratres mei, ut consideretis, cur e mundo recesseritis. Salutis vestrae curam agite, ne renun-
tatio vestra inanis sit; et in conspectu Dei et sanctorum ejus, qui propter ipsum mundo renuntia-
verunt afflictique sunt, erubescatis. In eo virtutem sitam existimate, si a contentionibus temperetis, si res adversas æquo animo patiamini, si humilitatem excolatis, si omnibus in rebus voluntatem propriam abnegetis, si justitiæ vestrae minime confidatis; sed peccata vestra semper ante oculos habeatis. Recreatio, mihi credite, et relaxatio, et inanis gloria om-
nem monachi fructum excutiant.

ORATIO II.

De mente secundum naturam.

I. Nolo vos ignorare, fratres, Deum, cum in principio hominem fecisset, eum sensibus integris et naturæ congruentibus in paradiso collocasse. Verum postea quam audivit illum a quo deceptus fuit, omnes ejus sensus in habitum naturæ contrarium conversi sunt, et ipse e gloria sua dejectus est. At Dominus noster magna impulsus charitate misericordiam suam erga genus humanum declaravit. Verbum enim caro, id est perfectus homo factum est, omnibus in rebus nobis simile, excepto peccato^b, ut per sanctum corpus suum nos in pristinum naturæ statum revocaret. Homini enim ostendens misericordiam suam, reduxit eum in paradisum. Sic enim eos qui ejus sequi vestigia, et mandatis quæ nobis dedit obedire volunt, excitavit, ut eos vincere valeant, qui nos e gloria nostra dejecerunt. Tradidit etiam nobis sanctam Dei colendi rationem legemque puram, ut in illum naturæ statum homo revertatur in quo fuerat a Deo constitutus. Proinde qui vult illuc redire, is omnis carnis suæ amputat voluntates, ut mentem suam in statum pristinum redigat. Est desiderium naturæ conveniens, sine quo nec charitas in Deum consistit. Idcirco Daniel vocatus est *vir desideriorum*^c. Desiderium hoc inimicus in fœdam mutavit cupidita-

tem, ut omnes immunditias concupiscamus. Est animi æmulatio naturæ congruens, sine qua non licet in Deum progredi. Idcirco *æmulamini*, inquit Apostolus, *dona præstantiora*^d. Divina hæc æmulatio deflexit et statu naturali, ut mutuis nos æmulationibus et invidia et mendaciis oppugnemus.

II. Est mentis ira a naturæ ratione minime aliena, sine qua castitas homini non constat, hoc est, nisi adversus semina quæ ab inimico in nos sparguntur, irascamur: quemadmodum Phinees^e filius Eleazar, ejusmodi ira commotus hominem simul cum semina confodit, et ira Domini a populo suo recessit. Hæc nobis ira eo conversa est, ut proximis nostris de rebus quibusbilibet stultis et inutilibus irascamur. Est odium animi secundum naturam, quo Elias inventos omnes turpitudinis prophetas interfecit^f. Eodem et Samuel in Agag regem Amalec exarsit^g. Sine hoc in adversarium odio, animi gloria non declaratur. Verum hoc nobis odium contra naturam conversum est, et ideo proximum odimus atque despici-
mus, et virtutes omnes insectamur. Est animi elatio in hostes minime naturæ contraria, quam Job cum invenisset, inimicis suis convicium fecit: *Homines*, inquiens, *sordidi et abjecti atque indigentes omni bono, quos indignos existimavi ponere cum canibus gregis mei*^h. Hæc nos animi sublimitas deferit adversus inimicos, et humiliati sumus inimicis nostris, cum proximis autem superbe contendimus, et nos præ illis justos existimamus. Qua quidem superbia Deus nobis inimicus efficitur. Ejusmodi animi affectiones cum homine create sunt, quas ille, cum ex arbore velita comedisset, in turpia vitia commutavit. Hæc nos, fratres charissimi, ex animis nostris deleamus, et colamus ea quæ nobis in sancto corpore suo Dominus noster Jesus Christus ostendit. Sanctus ille est, et in sanctis habitat. Attendamus nobis ipsis et operam demus, ut Deo pro viribus placeamus, bonis operibus incumbentes. Omnia studia et curas nostras ponderemus, ad rectamque naturæ rationem ac normam redigamus, ut inveniamus misericordiam in die tentationis quæ orbi imminet universoⁱ. Dei benignitate semper indigemus, quæ infirmitati nostræ ferat auxilium et liberet nos ab inimicis nostris: quoniam ejus est
D potentia, et auxilium et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO III.

Ad fratres juniores instituto.

I. Humilitas in primis est necessaria, quod in omni sermone dicendum est. Humilitate enim omnes adversarii artes superantur. Omnia quæ tibi agenda sunt diligenter expende, ut in verbis tuis constans inveniaris. Serva gravitatem in vultu; erga hospites utere mansuetudine, ut Dei timor tecum habitet. Si cum fratribus iter susceperis, ita te confirma, ut

^a Gal. vi, 7. ^b Hebr. iv, 15. ^c Dan. ix, 25. ^d I Cor. xii, 51. ^e Num. xxv, 7, 8. ^f III Reg. xviii, 40. ^g I Reg. xv, 33. ^h Job xxx, 1, 2. ⁱ Luc. xxi, 26.

taceas. In itinere mens in varias partes ne distra-
hatur, sed tecum ipse meditare, aut Deo funde
preces in corde tuo. Ubique diverteris, arrogan-
tiam vita, et omnibus in rebus modestum ac vere-
cundum te præbe. Ad id quod tibi appositum fue-
rit, sic manum extendito, tanquam edere coactus
sis. Si junior es, ne audeas corpori alterius manum
adhibere. Quo in loco tibi est dormiendum, pallio
te atque alium ne cooperueris. Antequam te cubi-
tum conferas, multas funde preces in corde tuo.
Si de via fessus oleo paululum ungi volueris pro-
pter itineris laborem, pedes tuos tantum sic ungi
permittle, ut eos retegere verearis. Totum vero cor-
pus ungi ne permiseris, nisi necessitas aut morbus
impellat. Si ad te in cella tua commorantem frater
peregrinus accesserit, idem illi officium exhibeto,
oleoque pedes ejus inungito, ac dicito charitatis
gratia: Frater, suscipe parum olei, et corpus tuum
cura. Quod si cum quiete noluerit accipere, mole-
stus illi ne esto. At si senex erit exercitatus, coge
ipsum, ut totum se ungi permittat. Si ad mensam
cum fratribus junioribus discubueris, ne dixeris
animo tuo, Comede: sed peccata tua tibi in mentem
revoca, ne comedas cum voluptate. Manum tuam
ante te solum protende. Si quid autem ante alium
positum est, ad id manum inficias cave. Pallium
contingat pedes tuos. Genua tua sint inter se con-
juncta. Sin hospites fuerint qui vescuntur, hilari
vultu necessaria illis subministra. Et cum edere de-
sierint, dic illis iterum, ac tertio: Comedite adhuc,
obsecro vos, paucillum. Inter vescendum oculos
tuos in proximum ne conjeceris, neve respexeris
huc et illuc, neque verba stulta protuleris. Ad nihil
quod velis manum extende, nisi prius dicas: Bene-
dicite. Cum aquam bibis, guttur tuum ne sinas
sonum edere, ut solent homines vulgares. Si in fra-
trum consensu pituita fuerit molesta tibi, eam in
eorum conspectu ne projice, sed foras egredere,
ibique te expurga. Nec corpus tuum expone, ut ab
hominibus videatur. Si oscitandi te cupiditas inva-
serit, os clausum contine, et abs te fugiet. Ne ape-
rueris os tuum ut rideas: est enim id animi solu-
tionis. Si proximi tui aut vestem, aut zonam, aut
cucullam, aut aliud quidpiam videris, id ne con-
cupiscas. Neque similia tibi ipse conciliens, tuæ in-
dulgeas cupiditati. Si librum tibi ipse compegeris,
in eo ne labores exornando; est enim vitium pu-
rile.

II. Si aliqua in re erraveris, mendacio ne tegas
errorem tuum, sed penitentiam agens veniam pete,
et error tibi remittetur. Si quis te durius compel-
larit, ne extollas adversus illum cor tuum, sed
operam da, ut illi satisfacias ante quam animus tuus
indignetur: ira enim ex studio (1) provenit. Si ali-
qua in re vel jure, vel injuria ab aliquo reprehens-
us fueris, ne perturbaberis, sed penitentiam age.
Ignosce, inquit, mihi; non amplius faciam. His

A enim rationibus studio pietatis adolescentia proficit.
Cum aliquid manibus tuis operaris, in timore Dei
diligentiam adhibe, ne, si negligens sis, ignorantia
pecces. Cum opus aliquod discis, magistrum con-
sule, et ne erubescas sæpius illum orare, ut pro cha-
ritate videat, rectene illud se habeat, necne. Si te
in opere occupatum vocaverit frater tuus, sedulo
vide quid velit; et opere tuo intermisso, illum ad-
juva. Cum e mensa surgis, in cellam tuam ingre-
dere, et precibus incumbere, nec cum illis conside-
qui tibi non prosunt. Quod si de Deo senes collo-
quantur, abbatem tuum roga, utrum tibi audiendum
sit, an eundem ad cellam; et quod ille dixerit,
facito. Si te aliquo miserit, roga, ut te diverti
velit; et quæ tibi mandata det, diligenter animad-
verte, ne plus minusve facias. Quæ foris audiver-
is, ea revertens nemini dixeris. Si aures tuas cu-
stodieris, lingua tua non peccabit. Si rem aliquam
vis, et eam is cum quo habitas, nollet, remitte illi
voluntatem tuam, ne contentio oboriatur, neve fra-
ter tuus tristitia afficiatur.

III. Hospitio susceptus a fratre tuo, ne quid illi,
ut peregrinus, præcipias, neu velis ipse præesse. In
eorum sermones quibuscum habitas, ne te ut so-
cium et parem intrudas. Si quid tibi commiserint
quod ipse nolis, pugna cum voluntate tua quoad
ipsam superes, ne affligas eos, et modestiam amit-
tas tuam, et quietam ipsorum consuetudinem per-
turbes. Si frater quocum habitas, aliquid sibi ut
prospicias, abs te petierit; quod possis, id facito
cum timore Dei. Si quod opus faciendum est, om-
nes qui simul vivitis, manum admovete; nemo cor-
pori suo parcat, ne aliorum conscientia perturbetur.
Cum mane surgis, quotidie prius quam ad opus te
conferas, quæ Dei sunt meditare. Cum seu spor-
tula, seu vas, seu quid aliud faciendum est, id im-
pigre cum diligentia facito. Si quid est quod lucrum
afferat, fratrem adhibe socium, et ne invidias. Si
opus est aliquid parvum, et unus alteri dixerit:
Recede, frater, operare, ego solus hoc faciam; pare:
qui enim paret, is magnus est. Si ad te frater pere-
grinus accedit, læta ipsum facio saluta atque com-
plectere, et quam gestat sarcinam, cum gaudio ipse
suscipe. Et in ejus discessu rursus idem facito.

D Salutatio autem tua sit cum mansuetudine et ti-
more Dei, ne offendatur. Cave ne illum de rebus
inutilibus interroges, sed eum ad orationem invita.
Et postea quam sederit, quomodo se habeat quære,
et nihil amplius, sed libellum ei aliquem legendum
præbe. Sin fessus fuerit de via, fac ut quiescat, et
pedes ejus lava. Si verba protulerit non convenien-
tia, mone ipsum cum charitate: Ignosce, inquit,
mihi; infirmus sum, et isthæc ferre non possum. Si
pauper est, et sordida habet vestimenta, ea tu ablue.
Si vagus est et circulator, et aliquos apud te fide-
les habes, eum in conspectum eorum ne adducito,
sed misericordiam in illum ostendito cum Dei cha-

(1) Ex studio. An ex odio?

ritate. Sin frater, et propter Deum quærit apud A te hospitari, ne avertas faciem tuam ab eo, sed cum lætitia illum suscipe, et cum fidelibus qui apud te diverterunt, admitte. Si mendicus est, vacuum abs te ne dimiseris, sed benedictionem quam tibi Deus dedit aliquid impertire, ut declares ea quæ habes, non esse tua, sed dona Dei. Si frater apud te aliquid deposuerit, illud ne aperias, nisi ipse adsit. Si pretiosum aliquid inest, dic ei ut id reponat in manu tua.

IV. Si peregre proficiscens diverteris apud aliquem, et ille domo egrediatur, et te solum relinquat, oculos tuos ne sustuleris, ut, quæ ibi sunt, vasa et suppellectilem aspicias. Fenestram aut arcam aut librum aperias, cave. Illum autem egredientem ora, et si aliquid tibi operis commiserit, id facito diligenter. Incognita ne laudaris. Quæ audiveris, ea nunquam certa atque perspecta ne affirmaveris. Neminem propter habitum contemne. Si vel aquam hauris, vel aliud quidpiam usui necessarium agis, ne sis negligens, sed a Deo te conspici recordare. Si in cella tua vacas precationi, cave id facias negligenter, ne, dum vis Deum honorare, eum ad iracundiam provoces; sed sta in timore Dei: ne te ipsum ad parietem inclines; ne ita statuas pedes tuos, ut in uno stes, et alterum tollas, ut stulti faciunt. Cor tuum ita confirma, ne ambules in voluntate tua, ut sacrificium tuum Deo sit gratum. Si psallitis inter vos, preces quisque suas persolvat. Si peregrinus aliquis adest, rogate illum cum charitate, ut eo ipse munere fungatur, idque illi iterum ac tertio dicite sine contentione. In hora sacrificii resiste cogitationibus, ut sensus tuos continens in amore Dei, mysteriis dignus efficiaris, et Dominus tuas curet ægritudines. Cave, ne corpus tuum in sordibus abjectum relinquens ab inani gloria seducaris. Qui junior est, corpus in omni negligat deformitate; id enim illi prodest. Qui junior est, nunquam pulchrum induat vestimentum, nisi prius ad virilem ætatem pervenerit: hac enim eget ille medicina. Ad tertium usque cyathum, si id valetudinis ratio postulat, vinum bibat. Dentes in risu nunquam aperiat. Faciem humi præ verecundia demissam teneat. Iturus cubitum zona sua præcinctus sit. Sic assuescat manus, ne intro ferantur. Multa enim D habet corpus vitia, quæ perficit animus. In itinere tantum, non autem in cella sandalium ferat. Cum ambulat, manus ad zonam inter se conjunctas componat, neque illas concutiat, ut solent homines solutiores. Si cum maioribus iter facit, ne præcedat omnino. Si is qui major est, consistit, et cum aliquo loquitur, tu ne contemne, aut conside, sed tandiu sta, quoad ille quid tibi agendum sit, dicat. Si in civitatem aut vicum proficisceris, oculi tui deorsum aspiciant, ne hostes tibi in cella suscites. Peregre proficiscens ne dormias in cujusquam domo, ubi cor peccati periculum reformidet. Si aliquo in loco

cibum capturus, intelligis ibidem mulierem adfuturam, ne consideas ullo modo. Satius enim est, ut eum qui te invitavit, offendas, quam ut occulte cor tuum committat adulterium. Ne vestes quidem mulierum, si fieri potest, aspicias. Si te mulier iter facientem salutaverit, responde illi in corde tuo, sed oculos humi delixos tene. Si cum seniore iter facis, sarcinam, si quæ ferenda est, ne sinas illum omnino gestare. Sin æquales estis, eam ambo vicissim gestate, ita tamen, ut semper onustus præcedat.

ORATIO IV.

Quid in itinere observandum.

I. Si, cum iter facitis, est aliquis inter vos imbecillior, sinite illum præire, ut si sedere velit, possit. Sin iterum contingit, cum juniores sitis, vobis primum ad mensam discumbendum sit, vel manus ad patinam admovenda, semel id facite, ne si ante horam accesseritis, perturbemini. Verum si quis nunc primus ingreditur, alius alias primus ingreditur. Si de cogitationibus tuis senem interrogas, et eum ad ea quæ dixeris custodienda fidelem esse cognoveris, animum illi tunc libere patefacito. Si fratris tui peccatum audiveris, id nemini communicaris; est enim mors tua. Si de cogitationibus quibus oppugnaris, aliqui colloquantur, eos ne cures audire, ne tibi bellum excitetur. Orationi frequenter incumbe; nam animæ tuæ lux est oratio. Quotidie quæ peccaveris, cogita; etenim si pro peccatis tuis deprecaberis, Deus ea tibi condonabit. Si quis coram te loquitur adversus fratrem suum, cave taceas præ pudore, aut illi assentiaris, ne pecces adversus Deum: sed cum humilitate dic, Ignosce mihi, frater, infelix ego sum; et hæc quæ loqueris mea sunt, et ea ferre non possum. Si frater te læserit, et aliquis de illo coram te male dixerit, cor tuum custodi, ne malitia in eo renovetur; et peccatorum tuorum in Dei conspectu reminiscere, ut ignoscat tibi. Ne malum pro malo tribuas proximo tuo¹¹. Si cum fratribus ignotis teque minoribus iter facis, eos ut majores honora. Quod si ad amicum tuum diverteris, eos tibi omnibus in rebus antepone, ut et in mensa prius discumbant, et prius cibis manus admoveant, ne propter te suscepti D fuisse videantur, sed contra potius, eos honorans, ostendè te propter illos misericordiam accepisse. Si cum fratre te in viam dederis, et amicus tibi fuerit invisendus, causam aperi fratri tuo, et dic illi tantisper ut sedeat. Quod si te amicus, ut comedas, coegerit, cave ne quid os tuum ingreditur priusquam advoces fratrem tuum, ut simul quiescat et recreetur.

II. Si cum pluribus fratribus iter ingressus fueris, et pudore delinearis, quo minus eos tecum ducas ad amicum tuum, quia multi sint, cave, ne contemnas eos, et clam relictis illis discedas aut comedas: sed eos, quid tibi agendum sit, consule, et

¹¹ Rom. xii, 7.

quod ipsi dixerint, age. In via autem ne tibi ipse A parcas, servilia respues ministeria. Peregre proficiscens, si apud fratrem divertere vuleris, et ille hospitio te suscipere recusarit, et is postea vel in via tibi obvius fuerit, vel ad te diverterit imprudens, eum benignius humaniusque tractato. Si quem tibi acceperis detraxisse, et aliquo in loco congregiamini, vel ad te ipse diverterit, hilarem et benignum illi pro viribus vultum ostende, neque illa, si audivisti, commemorans quære, cur ita locutus sit: nam ut in Proverbiis scriptum est: *Qui memor est injuriarum, iniquus est* ¹². Si fratres estis, et peregre proficiscentes ad fratrem pauperem divertitis, ne affligatis eum rebus necessariis, sed eas vobis emite, ut ei quoque satis sint, hospitioque ac tecto contenti estote quod invenistis. Si senes aliquos tibi notos inviseris, et tecum fuerint alii senibus ignoti, ne colloquaris tu cum senibus in conspectu ipsorum, sed sinas eos loqui. Si fratres tecum habitant, eorum curam gere diligenter, sciens te pro ipsis Deo rationem redditurum. Si propter Deum aliquem in locum secesseris, ne commercium in eas cum incolis illius loci, neve cum illis sermones conferas; satius enim forte sit tibi cum illis esse qui sanguine tibi conjuncti sunt. Si in montem ascenderis, ut fratres in monasteriis invisas, apud quem diverteris maneat, neque ad alium discedas, nisi prius roges eum, utrum velit an non. Quod si noluerit, ne relinquant illum, nisi cum tibi est abundum. Si cellam in qua degas, acceperis, multos tibi amicos ne asciveris, unus tibi sit satis propter infirmitatem, et successus tui fructum ne amittas.

III. Si pauperi benefeceris, ne voces illum ad opus, ne beneficium perdas quod in eum contulisti. Si in monasterium tibi ignotum introieris, ubi tibi manere permittetur; ibi mane neque aliam in cellam ingredi, nisi accersaris. Si propinquos reliquisti, ut propter Deum in solitudine degeres, eorum te desiderio capi ne permiseris. Si te in cella commorantem patris aut matris commiseratio stimula-verit, aut fratris sororisve recordatio, aut misericordia filiorum, aut uxoris desiderium; tibi ante oculos pone extremum vitæ diem atque iudicii, in quo tibi eorum nemo laturus est auxilium, et eos te reliquisse minime pœnitebit. Si in cella tua sedens memineris alicujus a quo fueris affectus injuria, surge, et ex toto corde tuo Deum, ut illi ignoscat, deprecare, et ultionis abs te fugiet cogitatio. Si ad percipiendam mysteriorum communionem accedis, omnes tuas cogitationes observa, ne in iudicium eam percipias. Si noctu consuetudinis imaginatione tentaris, custodi cor tuum, ne interdum consideret, qualis ea corporum fuerit imaginatio, atque ita ea cogitatione coinquineris, Deumque provoces ad indignationem, sed supplex ante illum procumbe in toto corde tuo, et auxiliabitur tibi:

A misericors est enim in hominum infirmitate. Si vacas exercitationi, ea cor tuum ne imitatur atque confidat, sed cogitationi tuæ dicas, Deus per corporis afflictionem audiet miseriam meam. Si quis te affecerit contumelia, ne respondeas illi, sed tacitus tecum ipse considera, an vera sint quæ audis; et si vera sunt, pœnitentiam age, et Deus miserebitur tui. Si cum fratribus iter faciens, aliquem inter eos nactus fueris, quem in Deo diligas, ne liberius cum illo cæteris videntibus colloquaris, ne forte sit inter ipsos infirmus quispiam qui zelo moriatur; et tu peccatum ejus sustineas, quoniam ei peccandi occasionem obtulisti. Cum ad aliquos divertis, ne exspectes, ut ab illis cum gaudio suscipiaris; at si te susceperint, Deo gratias agas. Si te in cella quieti vacantem morbus invaserit, ne concidas animo, sed age gratias Deo. Si cor senseris consternatum, dic illi: Nonne morbus hic levior tibi est quam gehenna, in quam, nisi te patienter constanterque geris, introibis? atque ita conquiescet. Si apud fratres diverteris, et eorum aliquis dixerit: Hic ego quietem non reperio, habitare tecum volo; tu id ei ne permiseris, ne reliquis sis offendiculo. Sin dixerit: Ob rem occultam moritur anima mea, ei da locum, ut inde abeat; sed apud te manere ne permittas.

IV. Cum in cella tua quietem et silentium colis, in cibo modum aliquem serva, ut corpus habeat quæ necessaria sunt, et ibi in divino cultu possit inservire. Nihil autem, seu bonum seu malum sit, comede cum delectatione et gustus voluptate. Si necessitas coget, fratres aut cœnobium invisas, corpori tuo nihil quod ei jucundum sit tribuas ad saturitatem, ut libentius ad cellulam revertatur, nec te prodât. Si demones suaserint animo tuo ut te supra vires exerceas tuas, eos ne audieris: solent enim hominem ad ea quæ præstare non potest, incitare, ut in manus eorum incidat, et ipsi gaudeant. Semel in die comede, et corpori quod ei necessarium est tribue, ut in exercitio tuo pio durare queas. Vigiliæ prudenter vaca, nec quietem necessariam corpori nega, sed cum mansuetudine et considerate pietatis studium complectere, ne nimia vigilia animus perturbetur et e stadio fugiat. Noctis dimidium pio satis est exercitio, dimidium alterum corpori quieti concedatur. Binas antequam cubitum eas, orando, psallendoque horas consume. Postea quiesce, et cum te Dominus excitaverit, precationibus diligenter incumbere. Si corpus tuum pigrum videris, illi dicit: Vis ad breve tempus torpere, et mox projici in tenebras exteriores? Si te paululum excitabis, robur et vires advenient. Ne in eas cum illis hominibus amicitiam, qui tibi sunt aliorum etiam hominum familiaritatem conciliaturi, ne tibi nimia celebritas detrimentum afferat. Si in monasterio es, et servum habes, in quem imperium exerceas, habitum afficis contumelia; sin eum ut fratrem diligis, in

¹² Prov. xii, 16.

Deum peccas nisi eum manumittis, ut liber discedat. Quod si velit monachus fieri, ipse viderit; tu quidem ne permiseris ut tecum maneat, id enim non expedit animæ tuæ.

V. Si in loco celebri corpus tuum affligis, et idcirco te homines æmulantur et honorant, eum relinque, et alio proficiscere, ne labor tuus inanis efficiatur. Quod si inanam gloriam subegisti, ne attendas quid homines dicant aut faciant, sed omnia refer ad Dei munificentiam. Si mundo renuntiasti, tibi nihil omnino reserva. Si te vagandi cupiditas invaserit, corpus in opere manuum tuarum afflige vehementius, ut in cellula tua cum mansuetudine conquiescas, et comedas panem tuum. Si ut opera tua vendas, ad urbem proficisceris, ne de pretio contendas, ut solent homines sæculares, sed ea vende cum simplicitate, ne cellæ tuæ fructum amittas. Si cogit necessitas ut aliquid emas aliquando, eme sine contentione; ne dicas: Non emam, nisi tanti; sed da quod petitur, si habes; si non habes, cum silentio discede. Quod si te cogitatio stimulaverit, dicito: Omnino jam factus sum sicut omnes sancti, qui tentati fuerunt in paupertate, donec eorum propositum fidele Deus invenit, et eduxit eos in latitudinem. Si apud te frater aliquid deposuerit, et eo tibi sit opus, illud nisi prius fratrem rogaveris, ne contingito. Si te aliquo proficiscentem oraverit frater, sibi ut aliquid emas, si tibi id emere potes, eme et illi. Sin autem cum aliis vivis, id præter eorum sententiam ne feceris, ne tuos offendas contubernales. Si qua necessitate coactus in patriam proficisceris, custodi te ab his qui sanguine tibi conjuncti sunt, ne liberius cum ipsis veriseris, sermonemve conferas. Si quid tibi frater commodaverit, ne illud negligas, sed integrum celeriter reddas. Si instrumentum est aliquod operi necessarium, simul ac opus confeceris, redde. Quod si abs te fuerit confractum aut corruptum, refice, aut aliud melius restitue. Si quid commodaveris, aut mutuo dederis fratri tuo pauperi, quod ille nequeat reddere, ne affligas eum, acerbeve exigas, seu pecunia, seu vestis, seu quid aliud sit, quod ei dedisti.

VI. Si aliquem in locum ad habitandum te contuleris, et cellam acceperis, et ædificando sumptum feceris, eamque postea reliqueris, et post aliquod tempus revertens in ea fratrem habitantem inveneris, ne expellas eum, sed aliam tibi cellam quaeras, ne in Deum pecces. Quod si sponte sua velit discedere, innocens eris. Quæ autem in cella tua reliquisti, si forte ab eo consumpta sunt, ne requiras. Si a cella tua migraveris, quæ in ea sunt usui necessaria, ne tecum exportato, sed fratri pauperi relinquo; et Deus tibi ubicunque vixeris, providebit. Cogitationes quæ te oppugnant, omnes seniori patefacere ne erubescas, si vis levationis solatium invenire: dæmones enim non nisi ex homine qui

A cogitationes suas tegit, seu male, seu bonæ sint, gaudium percipiunt. Cave diligenter, cum ad communionem accedis, ne quid malitiæ habeas cum fratre tuo; sic enim te ipsum decipis. Si verba Scripturæ tibi patefunt, ut ea possis ad allegoriam transferre, id facito. Sed cave, ne litteram destruas, neve sensui tuo magis credas, quam sanctæ Scripturæ; id enim superbiæ est argumentum. Si frater tuus verbis deceptus hæreticorum, a recta fide per imprudentiam discesserit, ad eamque rursus respiciens revertatur, eum tu ne despexeris; ignorantia enim aberravit. Cave, ne defendendæ quidem fidei causa cum hæreticis colloquaris, ne forte sermones ipsorum animo tuo virus infundant. Si librum inveneris qui esse dicatur hæreticorum, cave ne illum legas, ne veneno mortifero cor tuum impleat, sed in ea doctrina quam in Ecclesia sancta didicisti, ita persiste, ut ei nihil addas, nihil detrahas. Abhorre a falsi nominis scientia, quæ sanæ doctrinæ, ut inquit Apostolus ¹², adversatur. Si junior es et corpus juum nondum in servitutem redelegisti, audis autem eximias patrum virtutes, ad illas ne ita contendas, ut eas te in otio et quiete consequi posse confidas. Nisi enim illas colueris, non assequeris. Quod si colueris, sponte ad te ipsæ venient.

VII. Ab inertia fuge, quantum potes; hæc enim monachi fructum disperdit. Si cum animi perturbationibus et vitiiis pugnas, ne defice, sed te ipsum prosterne coram Deo: Non possum, inquit in toto corde tuo, per me resistere; tu mihi misero, Domine, fer auxilium: et superabis. Si tibi in cellula commoranti semina turpitudinis in corde tuo sparsa fuerint, totis viribus contende, ne coalescant, atque imperent tibi. Considera Deum esse præsentem, cujus oculis pateant ea quæ in corde loqueris. Sic igitur animam tuam alloquere: Si tui similes erubescis peccatores, metuisque ne videant flagitia tua, quanto magis Deum vereri debes, cui sunt omnia manifesta? Ex hac consideratione timor Dei in anima excitatur; cui si innitaris, adversus perturbationes immobilis permanebis. Scriptum est enim: *Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion: non commovebitur in æternum, qui habitat in Hierusalem* ¹³. Si in exercitatione ita resistis tentationi, ut frangi debilitarique videatur ac retrocedere, ne triumphet cor tuum, aut extollatur; dæmones enim fugientes insidias struunt, et prælium priori periculosius parant, post civitatem copias in insidiis locant, jubentque, ne prodeant, nisi cum eos fugientes cor tuum persequens insolescat; tum vero consurgant, ut anima infelix circumventa nullum perfugium habeat. Perfugium igitur et propugnaculum tuum sit, ut in toto corde tuo simplex ad Deum accedas, et opem ejus implores, et liberabit te ex omnibus impugnationibus inimici. Si Deum precaris ut te liberet a tentatione, et non exaudiris, ne

¹² 1 Tim. vi, 20; ¹³ Psal. cxxiv, 1, 2.

despondeas animum; novit enim magis quam tu, A quid expediat tibi. Ne dixeris igitur: Hoc mihi da, aut aufer illud a me; sed ita precare: Domine Jesu Christe, adjuva me; ne sinas me peccare adversus te. A recta via deflexi, ne permittas me sequi voluntatem meam; ne patiaris me perire in peccatis meis; miserere creaturæ, ne despicias me, quia infirmus sum; ne derelinquas me, quoniam ad te confugi¹⁸: medere animæ meæ, quia peccavi tibi¹⁹. In conspectu tuo sunt omnes qui tribulant me²⁰. Et non est ad quem confugiam, nisi ad te, Domine. Salva me, quæso, Domine, per misericordiam tuam. Confundantur omnes et erubescant, qui insurgunt adversus me, qui quærunt animam meam, ut perdant illam²¹. Tu, Domine, potes omnia, et per te est gloria Deo et Patri, et Spiritui sancto in sæcula sæculorum. Amen. Tunc conscientia tua clam loquetur in corde tuo, et causam aperiet, quamobrem te non exaudiat Deus. Tuum igitur jam erit quod illa dixerit, id non negligere, sed facere diligenter. Fieri enim non potest, si Deum homo audit, quin Deus hominem exaudiat. Neque enim est procul ab homine. Sed voluntates nostræ ei contrariæ non permittunt ut ille nos audiat. Nemo me decipiat. Quemadmodum enim sine semine et aqua non potest ager ex se fructum ferre: sic homo sine afflictione atque humilitate ferre fructum non valet.

VIII. In Dei timore, fratres charissimi, maneamus, et virtutes excolentes nullum conscientie nostræ offendiculum præbeamus, sed nobismet ipsi attendamus in timore Dei, donec ipsa quoque nobiscum libera sit, atque ita conjuncta, ut nobis deinceps custos sit, ostendatque a quibus caveamus. Quod si ei parere noluerimus, nos derelinquet ac deseret, et incidemus in manus inimicorum nostrorum, qui nostri postea non miserebuntur, quemadmodum docuit nos Dominus: *Esto*, inquit, cum adversario tuo consentiens, dum es in via cum eo, ne forte tradat te adversarius iudici, et iudex tradat te ministro, et in carcerem militaris. Amen dico tibi, non exibis inde, donec reddas novissimum quadrantem²². Adversaria dicitur conscientia, quoniam homini cupienti facere carnis voluntatem, adversatur. Quæ quidem adversaria, nisi cum ea homo consentiat, tradit eum inimicis ipsius. Idcirco Oseas commiserans Ephraim, dicebat: *Oppressit adversarium suum, et conculcavit iudicium. Quæsit Egyptum, et vi ductus est ad Assyrios*²³. Egyptum quærit, qui carnis vult facere voluntatem. Vi autem ducitur ad Assyrios, cum vel volens, vel invitus inimicis servit. Operam demus, fratres charissimi, ne in manus voluntatis nostræ secundum carnem incidamus, ne captivos nos in Assyriam ducat; nos autem acerba illa verba audiamus: *Venit rex Assyriorum in terram Israel, et captivos duxit Ephraim et Israel in Assyrios; et posuit eos juxta Eleam et*

*Enamor fluvios Chuzam; et sunt illic usque ad presentem diem. Tunc misit Assyriorum rex e populis suis, qui habitaret in terra Israel, et suum sibi quisque sculptile confecit, et adoravit illud, et ecce illic sunt usque ad hodiernum diem*²⁴. Ille Ephraim contigerunt, quia oppressit adversarium suum, et iudicium conculcavit.

IX. Considerate, charissimi, quid eis acciderit qui voluntatibus suis malis indulserunt, et propriam conscientiam conculcarunt. Ne æmulemur eos, dilectissimi, sed omnes potius sanctos imitemur, qui ad mortem usque peccato non obtemperarunt, sed sanctæ suæ conscientie paruerunt, et regni celestis hæreditatem acceperunt. Eorum enim quisque ætate sua perfectus fuit charitate. Et nomina ipsorum nulla unquam delebit oblivio. Figuram dilecti Jacob suscipiamus, qui parentibus suis secundum Deum in omnibus obedivit. Qui, accepta benedictione, voluit in Mesopotamiam proficisci, ut sibi filios illic procrearet. Neque enim filios gignere voluit ex filiabus Chananæorum, qui cum parentibus suis contenderant. Tunc suscepto baculo et olei lenticula, venit in locum Bethel, quod significat domum Dei, et ibi dormivit, viditque noctu secundum quietem figuram scalæ de cælo in terram usque pertinentis, et angelos Dei per eam ascendentes ac descendentes; Dominus autem et scalæ innitebatur²⁵. Hæc figura demonstrat illi qui Deo incipit inservire, in principio quidem virtutum speciem apparere, quas nisi diligenter excolnerit, ad Deum non poterit pervenire. Surrexit autem Jacob, et fœdus cum Deo percussit, ut esset servus ejus, et confirmavit eum Deus, *Ego*, inquit, *ero tecum et te custodiam*²⁶. Tunc in Mesopotamiam profectus, ut ibi uxorem duceret, cum Rachel vidisset filiam avunculi sui, dilexit eam, et septem annos servivit propter illam. Quamquam non prius ei data fuit, quam Liam uxorem acciperet. Et Rachel erat sterilis. Mesopotamia nomen ex eo sortita est, quod sit inter duos fluvios sita, nempe inter Tigrim et Euphratem. Prior labitur e regione Assyriorum, alter initium non habet, sed dicitur fluens in latitudine. Tigris est discretio, Euphrates autem humilitas. Lia corporis laborum typum gerit; Rachel autem veræ contemplationis. Hæc homini contingunt in Mesopotamia commoranti, ut cum discretionem labores corporeos suscipiat, quibus hostes Assyrios vincat, et cum humilitate ad veram contemplationem perveniat.

X. Cæterum Rachel filios non genuit, antequam pareret Lia, et Jacob ipse serviret. Ex quo intelligimus hominem, nisi prius labores in excolendis virtutibus protulerit, non posse ad veræ perfectionis libertatem aspirare. Uxores erant ambæ quidem Jacob, sed ille magis Rachel quam Liam diligebat; quoniam Lia lippis erat oculis, Rachel decora facie

¹⁸ Psal. cxlii, 9. ¹⁹ Psal. xl, 5. ²⁰ Psal. lxxviii, 21. ²¹ Psal. xxxix, 15. ²² Math. v, 25, 26. ²³ Osee vii, 41. ²⁴ IV Reg. xvii, 6, 24, 25. ²⁵ Gen. xxviii, 1 sqq. ²⁶ ibid. 15.

et venusta aspectu ²⁴. Prioris uxoris oculi lippi significant hominem dum in corporis laboribus occupatur, nondum veram contemplationem intueri. Intermittere sunt igitur. Quamvis enim paulum cessaverint, dabitur tamen ad illos reditus. Præbebit enim viro suo Lia Zelpham ancillam, atque ita rursum liberos tollet; vocabiturque nomen filii, Aser, quod est *divitiæ*. Porro cum parere desierit Lia, tunc Deus recordabitur Rachel. Cum igitur labores corporis sensus edomuerint, et a perturbationibus liberaverint, tunc vera contemplatio aperit animo gloriam. Ac tametsi filii Liae Jacob erant auxilio, tamen maxime omnium Joseph diligebat. Id est, quamvis corporis labores ab inimico hominem defendant, tamen vera contemplatio conjungit illum cum Deo. Posteaquam vidit Joseph, reverti voluit ad parentes suos, cum utique sibi eum natum aspexisset, qui rex foret inter fratres suos. Cum autem dicit torrentem Jacob omnes suas copias trajecisse, solumque remansisse, et benedictionis gaudium percepisse, dicente Domino: *Non erit tibi nomen Jacob, sed Israel* ²⁵, Jacob appellatus est, quoniam supplantavit, quoad benedictione dignus effectus est, et sensus suos servavit, qui erant in manu inimici. Posteaquam igitur liberati sunt, vocatus est Israel, hoc est *mens Deum videns*. Etenim cum eo pervenerit mens, ut Divinitatis gloriam videat, metuitur ab inimico. Quamvis igitur veniat in occursum ejus Esau cum acerbitate, humilitas Jacob exstinguit malitiam ipsius, nec ab eo amplius oppugnatur. Quod si adhuc sæviat inimicus, projicit in conspectu Dei. Et cum ille magnam videat gloriam quam accepit, ei vim afferre non potest. Deus enim illi opitulatur, sicut scriptum est: *Revertere in terram generationis tuæ, et ero tecum* ²⁶. Postea venit in Salem, et emit ibi agrum, et ædificavit altare Deo. Salem est *pax*. Cum enim homo bellum evaserit, in quo defendit eum Deus, venit ad pacem, et duodecim lapidibus altare constituit, et offert super illo ex laboribus servitutis quam in Mesopotamia servivit, in possessione quam possedit in terra promissionis.

XI. Talis fuit et dilectus Deo Moses, cum eduxit populum ex Ægypto, eumque de manu Pharaonis liberavit, trajecitque Rubrum mare et omnium hostium suorum mortem conspexit, et misit Josue ut perderet Amalec. Ipse vero in montis vertice constitit; et manus ejus ab Aaron et Or sustinebantur, ne ex crucis specie in qua erant constituta, deciderent. Et reversus est Josue cum gaudio, deleto Amalec. Tunc super monte duodecim lapidibus altare construxit, et monti nomen imposuit, *Dominus refugium meum* ²⁷, quia manu occulta pugnavit Deus cum Amalec. Amalec significat *acediam*. Si enim cœperit homo ex voluntatibus suis effugere, et ad Deum confugerit, acedia in primis eum invadit,

A conaturque ad pristina peccata reducere: sed illam repellit assidua cum Deo familiaritas, quam temperantia gignit, temperantiam porro corporis afflictio parit. His rationibus Israel liberatur. Et tunc homo gratias agit Deo: Ego, inquit, infirmus sum et imbecillus, sed tu adjutor meus a generatione in generationem. Talis fuit et magnus propheta Elias, qui omnes turpitudinis prophetas sibi adversantes delere non potuit prius quam duodecim lapidibus altare construeret, et lignis congestis aquam infunderet, et sanctum sacrificium imposeret ²⁸. Et ignis divinus consumpsit altare, et quæ super altari erant posita. Tunc fiduciam sumpsit contra adversarios suos, et cum eos ad interuersionem usque delevisset, gratias egit Deo: Tu, inquit, in his omnibus es. Scriptum est enim eum inter genua sua faciem posuisse. Nisi enim mens diligenter inter sensus suos sit constituta, et sobria castaque vigilet assidue, æternam non assequitur felicitatem, quæ hanc illi gloriam affert. Et si minister Eliæ prospiciat, et nullum ex septem vitulis consurgere videat, tunc cernit parvam nubem instar hominis ex mari aquam afferentem: quod Spiritum sanctum significat in animo nostro quiescentem. In hoc enim sita est felicitas, ut nostra virtutis studia integra atque perpetua sint, et ne revertamur ad ea, quorum veniam impetravimus. Si enim labores ac studia nostra Deo fuerint accepta, adversarii nostri non poterunt consistere. Cum enim viderint voluntati ipsorum a nobis non obtemperari, tunc per se dissolventur. *Invocate*, inquit, *nomina deorum vestrorum, et ego invocabo nomen Domini Dei mei; et quicumque audierit in igne, is erit Dominus Deus* ²⁹. Quamvis animis nostris demones suggerant tentationes, eas tamen nobis invitis ad exitum perducere nequeunt. Omnes illi quidem vires conferunt suas; sed eos non audit homo Dei, quoniam ab illis abhorret cor ipsius, quo in Dei voluntate requiescit. *Invocate*, inquit, *nomina deorum vestrorum, et ego invocabo nomen Dei mei*. Quod illi frustra fecerunt.

XII. Hæc ad utilitatem nostram scripta sunt, ut sequamur eorum vestigia, qui virtutum studio ad felicitatem contenderunt. Confugiebant illi ad auxilium Dei, in eoque spes suas omnes collocabant, nihil viribus propriis confidentes. Et divina protectio fuit eis in civitate munitam. Sciebant enim se sine Dei præsidio nihil posse. Dicebant cum humilitate illa Davidis verba: *Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam* ³⁰. Si enim viderit Deus animum sibi omnino esse subjectum, neque in alio spem habere, confirmat eum, dicens: *Ne timeas, fili mi Jacob; puer Israel, ne timeas, quoniam liberavi te, et vocavi nomen tuum; meus es tu. Et si per aquam transieris, tecum sum, et fluvii te non intercludent. Et si*

²⁴ Gen. xxix. 17.
seqq. ²⁵ Ibid. 24.

²⁶ Gen. xxxii. 28.
²⁷ Psal. cxxvi. 1, 2.

²⁸ Gen. xxxi. 3.

²⁹ Exod. xvii. 15.

³⁰ III Reg. xviii. 40

per ignem transieris, non combureris : flamma enim non exuret te : quia ego Dominus Deus tuus Sanctus Israel, salvans te ²¹. Hanc vocem animus si audierit, audet adversus inimicos. *Quis est, inquit, oppugnator meus? appropinquet mihi. Ecce Deus adiutor meus : quis mihi nocebit? Ecce vos omnes sicut vestimentum inveterascetis, et tanquam vellera a tineâ corrodemini* ²². Utinam inveniat nos Deus cum illis, qui humilitate sunt præditi, et ab ea servantur incolumes ab omnibus jaculis inimici, per gratiam Dei, cujus est potentia, et gloria, et imperium in sæcula sæculorum! Amen.

ORATIO V.

Quæ observanda sunt iis qui simul in pace habitare cupiunt.

I. Si simul iter feceritis, attendite, si quis inter vos sit imbecillior, et ejus rationem habete, si vel paulum sedere velit, aut aliquid ante præscriptam horam gustare. Si ad opus faciendum proficiscimini, sibi quisque attendat, non autem fratri suo. Ne quis alterum docere audeat, aut ei quidquam præcipere. Si intra cellam opus aliquod facitis, permitte, ut quisque faciat arbitrato suo. Sin aliquis dixerit : Obsecro vos, me ut doceatis, neque enim scio; qui inter vos peritus est, ne reluctetur, aut scire ne neget. Hæc enim non est humilitas secundum Deum. Si videris fratrem tuum opus aliquod facientem, ne dixeris eum errare, aut nihil agere. Quod si ipse te rogaverit, ut se doceas, tu vero id non feceris, sed tacueris, ostendis in te non esse Dei charitatem, sed nequitiam. Si frater tuus edulia haud ita bene coxerit, ne dixeris eum male coxisse; id enim mors est animæ tuæ : sed considera, quam molestum et grave tibi fuisset, si quis in te ea verba pronuntiasset, et quiesces. Inter psallendum si quis in aliquo verbo erraverit, ne statim eum corrigas atque perturbes. Sed si verbum præierit, ne sit tibi curæ. Sin rogaverit, ut corrigas, amanter id facito. Si quid in mensa fuerit, a quo fratrum aliquis abhorreat, ne dicat eo se vesci non posse, sed ad mortem usque sibi ipse vim afferat, et Deus illum consolabitur. Si opus aliquod simul facitis, et aliquis vestrum animo pusillo desistendum ab illo suaserit, eum ne reprehendatis, sed pariter gaudete. Si fratres aliqui ad vos diverterint, eos de rebus inutilibus ne interrogetis, alioquin apud vos relinquunt servitutem. Quod si quispiam ex illis sibi temperare nequiverit, quo minus alicui vestrum dicat aliquid inutile et perniciosum; is qui illud audiverit, reliquis fratribus ne aperiat rem, ne venenum mortiferum animos eorum interimat. Si te peregre proficisci necessitas coegerit, ne perconteris quidquam, quod tibi prodesse nequeat, ut ad cellulam tuam incolumes revertare. Quod si vel invitus aliquid ejusmodi audiveris, in domum reversus ne fratribus nuntiaris. Si hospes in aliena regione versaris, quemcumque in locum veneris, nihil arrogan-

ter aut facias aut dicas, ut ex modestia taciturnitateque tua incolæ fructum percipiant. Infirmi enim propter cordis imbecillitatem facile offenduntur, quia non perspiciunt peccata sua.

II. Divinum auxilium et spes, mansuetudo et bona conscientia, et propriæ voluntatis omnibus in rebus abnegatio, sunt humilitatis indicia. Arrogantia vero, et contentio, et sui ipsius existimatio, fratrisque despectio, et cum quis eo propter se afflicto ac perturbato, dicit : Quid ad me? Quid mihi negotii cum illo est? hæc omnia cordis duritiam declarant. Si te opus faciente, frater in cellam tuam ingrediatur, cave ne animum tuum ea occupet cogitatio, ut te plus quam illum laborasse putes. Si cum fratre imbecilliore opus facis, ne contendas, ut plus quam ille fecisse videare. Si commune aliquod opus efficitis, sic in illud totis viribus incumbe, ut quid tu, quid frater tuus in hebdomada laboraverit, scire non cures; ineptum est enim id querere. Si ad opus faciendum cum fratribus proficisceris, ne cupias, ut sciant te omnium maxime laborasse : opus enim quod homo facit in occulto, perspicit Deus ²³. Si quid tibi frater responderit acerbius, id cum lætitia suscipe. Si enim recto Dei judicio cogitationes tuas examinaris, te peccasse animadverteres. Si cum fratribus habitas, et animus te stimulat, ut restrictius vivas; dic animo tuo : Frater hic infirmus est dominus meus. Quod si temperantius omnino vivere decrevist, cellulam tibi selige separatim, et noli fratrem tuum infirmum affligere. Si frater aliquis peregrinus quem vitio aliquo laborare acceperis, apud vos diverterit, ne exploretis eum verbis, nisi vitium ejus sese apparuerit, sed cavete, ne quid faciatis quod si frater rescierit, affligatur. Si quare tibi opus est, ne succenseas fratri tuo, quod eam tibi sponte non commodarit; sed cum fiducia et simplicitate roga illum, ut rem tibi necessariam tribuat. Hæc enim in corde est castitas sancta; nam si id illi non patefeceris, sed in corde tuo cum murmure succensus, iudicium tibi ipse constituis. Si inter vos inciderit sermo de aliquo Scripturæ loco, cui locus ille notus est, is eum fratri suo modeste benigneque declare. Ea namque Scripturæ maxima cognitio est, ut te humilem præbeas fratri tuo. Considera iudicium illud, ad quod sistendus es, et operam da, ne mutos tibi deprehendaris, nec ullam in illa hora formidanda defensionem invenias.

III. Quæ mundi sunt, ne curiosius inquiratis; ne latruncis similes sitis, ad quas homines accedunt, ut ventris onera deponant, atque ita fetore sunt plenæ. Sed estote potius templa et altaria Dei in sanctitate, ubi mane et vesperi thymtama adoleatur. Nunquam altare hoc sit sine thymiamate. Semper estote in conspectu Dei obsecrantes eum, et gratias agentes cum simplicitate et sinceritate, ut a vobis accipiat Deus ea quæ calliditati et sapientiæ dæmo-

²¹ Isa. XLIII, 1-3. ²² Isa. L 8, 9. ²³ Matth. vi, 4 6, 18.

niacæ, et curiositati, et nimio amoris sui ipsius A fratribus quibuscum vixisti. Ne audieris inimicum cordisque malitiæ sunt contraria. Illis enim qui sunt obstricti, frustra laborant, et finis eorum interitus; qui vero Deum timet, et conscientiam audit, ab his omnibus abhorrebit. At paterfamilias abest, miser homo domum constructam habet super voluntate sua, et loquitur quæ non vult in se ipso, quoniam non habet cor in potestate sua, sed in manu inimici. Si ad opus exire vultis, unus alterum ne despiciat, neque relinquat fratrem suum, ut in cella a conscientia stimuletur. Sed eum amanter sic alloquatur: Vis ut exeamus? Quod si fratrem suum eo tempore minus quietum aspexerit, aut corpore invalidum, ne contendat tunc esse discedendum, sed paululum differat, et cum charitate ad cellulam revertatur. Cave, ne ulla in re fratribus vestris adverte mini, ne eos perturbetis. Si quis cum patre aut fratre suo habitat spirituali, nullum cum externis commercium habeat: hæc enim est pax et subiectio. Si cum patre aut fratre tuo habitas, ne ineas clam amicitiam cum aliquo, neque occulte literas ad aliquem scribas, quod eos quibuscum vivis, velis ignorare; alioquin et te ipsum et illos perdes. Si cum superiore te habitas, noli clam et eò inscio pauperi benefacere. Noli post factum petere consilium, sed de iis quæ te in præsentia stimulant consule; sive de migratione cogitas, sive opus discere cupis aut intermittere, aut cum aliquibus discedere, audacter consilium pete, antequam rem ipsam aggrediare. Aperi ægritudinem animi tui, aut corporis morbos, aut eorum causas, atque ita aperi, non ut integer, sed ut vulneratus videare, si vis vulneris medicamentum accipere. Quod si cogitationes tuas patefacis, ne similes, neve rem unam pro alia dicas, aut tanquam de alio consulas, sed veritatem prome, atque ita te ipsum para, ut quæ tibi dicentur, efficias; alioqui non senes quos consulis, sed te ipsum decipies.

IV. Si a senibus consilium petis adversus tentationum impugnationes, ne audias eos, qui tibi plura quam senes intus loquuntur. Sed Deum ora, ut tecum faciat misericordiam suam, senesque moneat, ut tibi, quæ ipsi grata sunt, consulant. Tum quæ tibi senes dixerint, facito, et Deus te consolabitur. Si cum fratribus habitas, et quietem non invenis, vel propter opera, vel propter vincula; vel quia onus ferre non potes, vel propter acediam, vel quia jugum sustinere non vales, vel quia facere voluntatem tuam non potes, vel quia suppetunt res necessariae, vel quia se veriore te disciplina cupis adstringere et vehementius castigare, seu quavis alia de causa te animus movet ut egrediaris, cave ne temere id facias, neu jugum excutias, et ex eas cum tristitia, aut occulte fugias cum afflictione, immemor fraternitatis, cum offensio intercedit, et malitiæ velamen obtendas, sed potius pacis et tranquillitatis tempus observa, ut animus tuus, ubicunque fueris, conquiescat. Tibi ipsi culpam ascribere, non autem

B V. Si fratri cellam tuam dies aliquot ad habitandum concesseris, noli eum tibi subditum existimare. Si cellam alterius ipse diebus aliquot ad habitandum acceperis, nihil in ea diruas, aut ædifices sine ejus licentia qui eam tibi commodavit. Si cum aliquo vel habitas vel peregre proficisceris, et ab eo mandatum acceperis; cave propter Deum, ne contemnas, neve aut clam aut palam ab ipso mandato recedas. Si tibi ipse in cellula tua præscripsisti, ut vel statuta aliqua hora comedas, vel a cibo aliquo abstineas, cave ne cum peregre proficisceris, in mensa cuiuspiam dicas: Ignosce mihi, hoc ego cibo non vescor. Sic enim vanitas tua labores tuos in manus inimicorum tuorum excuteret. Dominus enim jubet, ut in occulto hæc faciamus, quod Pater noster nobis reddat in manifesto ^C. Qui opera sua diligit, ea servet, ne pereant. Si in eodem vivitis contubernio, et cum opus aliquod intus, aut foris facitis, frater tuus vocat te; ne dixeris: Paulisper exspecta, dum opus absolvam, sed statim obtempera. Cum opus aliquod simul facitis, si erratum aliqujus animadverteris, ne illud ad alios deferas, aut in ore tuo sit, ut fratribus dicat; id enim est mors animæ tuæ. Si tecum fratres habitaverint, cum laborando sunt fessi, ante solidam edendi horam, fac ut cibum capiant, et quiescant. Dei judicio utere, non autem tuo. Quidquid agis, Deum tibi ante oculos propone. Si aliquo ad habitandum concesseris, vel solus, vel cum illis qui erant illic ante te, et videris ibi artificem, aut opera quæ detrimentum afferant, aut monacho minus convenientia, ne patefeceris os tuum ad reprehendendum; sed si quietem non invenis, alio proficiscere, et linguam cohibe, ne maledicas; id enim tibi mors est. Si infirmus es, et ad vitia proclivis, ne permittas ut cogitationes suæ pravas tibi tanquam fideli quispiam communicet; ea enim res animæ tuæ est pernicio-
sa. Si inter vos oriatur sermo qui risum moveat, cavete ne vocem vestram sinatis exaudiri; ibi enim solutior est risus ubi non est disciplina, nec timor Dei, nec interior animi custodia.

VI. Quoniam ira divina in diebus nostris invasit orbem terrarum, nolite terreri, si quid horrendum audiveritis; sed ita vobiscum considerate: Quid

^a Matth. vi, 4, 6, 18.

sunt hæc, si cum illis conferantur in quæ propter peccata nostra, nisi resipuerimus, incidemus? Diligite inter vos propter Deum. Si hæc in simplicitate servaveritis, cum gaudio pervenietis ad requiem Filii Dei: sin ab his recesseritis, frustra hic laborabitis; et cum e corpore exhibitis, ad supplicium æternum, ut Scripturæ testantur, rapiemini. Ob hæc enim quæ commemoravimus, venit Dominus noster Jesus Christus. Verum cordis nostri duritia nos excæcat, quia nostræ obsequimur voluntati, eamque præponimus ipsi Deo. Neque enim eum diligimus, sed nostras voluptates. Et hæc vobis coactus sum scribere, quia priora non fuerunt satis. Diligite igitur inter vos, et nolite in cordibus vestris incircumcisis permanere. Pauculos istos vitæ dies recte transigite cum humilitate, et pace, et patientia, propriam amputantes voluntatem in charitate. Quod si hæc non observatis, sed est inter vos zelus, et lis, et contentio, et superbia, et indignatio, et suspicio, et inobedientia; male tempus consumitis, et sine dubio in æterna supplicia, cum hinc discesseritis, incurretis. Diligite igitur fratres vestros in charitate sancta, et linguam vestram custodite, ne temere verba pronuntiet, quibus nos offendatis. Potest autem Dominus Deus noster gratiam nobis largiri, ut bona opera facientes misericordiam ejus consequamur cum omnibus sanctis qui ei placuerunt: quoniam ipsius est gloria, et honor, adoratio nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO VI.

Qui honestam quietem amplecti volunt, eos esse curiosos non oportere, neque omnia peccatorum suorum consideratione, tempus in rebus inutilibus consumere.

I. Qui cum curiositate scrutatur Scripturas, inimicitias invenit et contentionem; at qui luget peccata sua, pacem reperit et tranquillitatem. Monachus qui residet in cella sua, et, posthabita peccatorum suorum consideratione, curiosus est in scrutanda Scriptura, in errore versatur. Quisquis antequam se ipsum possideat, quæstionibus vacat, quod sic aut sic loquatur Scriptura, is curiositatis vitio laborat. Qui autem vigilat, ne a peccatis capiatur, is se supplicem assidue projicit in conspectu Dei. Qui similitudinem in Deo quærit, maledicit Deo. Qui Deum venerari studet, in timore ejus sanctitatem amplectitur. Qui Dei verba custodit et servat, is Deum cognoscit. Quæ Dei sublimia sunt ne quæsieris, dum ejus auxilium imploras, ut veniat et servet te a peccato. Dei munera sponte veniunt, si locum purum castumque reperieris. Qui propria nititur cognitione, et suam sequitur voluntatem, is in se fovet inimicitias, et ab eo spiritu esse non potest, qui cordis parit compunctionem. Qui videt verba Scripturæ, et servat ea proprio sensu

A obstinateque contendit sic illa esse intelligenda, is gloriam Dei et divitias ejus ignorat. Qui autem ea sic inspicit, ut dicat: Non novi, homo enim sum; et dat gloriam Deo, in eo Dei divitiæ inhabitant. Cogitationes tuas noli quibuslibet aperire, sed patribus tantum tuis, ne tristitiam contrahas in corde tuo. Os tuum custodi, ut proximus tuus in honore sit apud te. Erudi linguam tuam in Dei sermonibus, et mendacium fugiet a te. Humanæ gloriæ cupiditas mendacium parit. At humilitatis studium Dei timorem in corde majorem efficit. Eorum qui in mundo gloria sunt insignes, amicitiam noli concupiscere, ne Dei gloriam exstinguas in corde tuo. Si quis detrahit fratri suo, et cum calumniatur, et malitiam ostendit, ei ne patefacias aures tuas, ne te ea quæ nolis, comprehendant.

B II. Simplicitas et humilis de se opinio cor integrum et purum a malo conservat. Qui callide ambulat cum fratre suo, animi tristitiam non effugiet. Qui unum in corde, aliud in lingua promptum habet, sacrificia ejus sunt vana. Cum ejusmodi hominibus noli versari, ne veneno ipsorum conspergere. Cum probis et sanctis hominibus ambula, ut eorum probitatis et sanctitatis particeps fias. Odium in animo serves adversus neminem, alioquin labores tuos irritos inanesque reddes. Cor tuum erga omnes sit integrum atque benevolum, ut Dei pacem in te reperias. Quemadmodum virus in totum illius corpus diffunditur, qui morsus est a scorpione, et ad cor usque pertransit; sic quem odium occupat, veneno perfunditur, et animus ejus ab eo vulneratur. Quisquis igitur studet, ne labores et opera sua celeriter pereant, in scorpionem a se procul avertet, id est odium atque improbitatem. A qua quidem peste liberet nos benignitas Domini nostri Jesu Christi, cujus est gloria et adoratio in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO VII.

De virtutibus.

I. Tres sunt virtutes (2) quæ menti semper prospiciunt, eique sunt necessariae: impetus secundum naturam, et fortitudo, et diligentia. Tres sunt virtutes, quas si mens secum viderit, se proxime ad felicitatem credit accessisse: unum ab alio discernere, omnia ante tempus prævidere, et nullis externis rebus commoveri. Tres sunt virtutes, quæ menti lucem præbent assidue: non nosse cujuscunque hominis malitiam, et benefacere iis a quibus affecti sumus injuria, et ferre quæcunque accidunt sine perturbatione. Hæc tres virtutes, tres alias pariunt se ipsis majores: non nosse hominis malitiam, benevolentiam gignit; benefacere illis a quibus afficimur injuria, pacem generat; ferre sine perturbatione quæcunque accidunt, parit mansuetudinem.

(2) *Tres sunt virtutes — humilitas.* Græcum loci abbatis Isaïe a Possino evulgata, scilicet cap. 1-4.

hujus textum habes infra inter Capitula ejusdem

Quatuor sunt virtutes, quæ sanctam animam reddunt: taciturnitas, observatio mandatorum, paupertas et humilitas. Quatuor hisce virtutibus mens semper indiget: Deo assidue supplicare, sese prosternere in conspectu Dei, neminem judicare, surdum esse adversus obstrepentes perturbationes. Quatuor animam virtutes muniunt, et ab hostium terrore faciunt respirare: misericordia, mansuetudo, longanimitas et injuriarum oblivio. Quatuor virtutes adolescentiam adjuvant apud Deum: assidua meditatio, et diligentia, et vigilantia, et humilis de se existimatio. Quatuor sunt quæ animum contaminant: versari in civitate, nec oculos custodire, mulierum uti familiaritate, eorum qui in mundo gloriosi sunt amicitiam sequi, et illorum qui sanguine nobis conjuncti sunt, diligere consuetudinem. Quatuor sunt, quibus in corpore libido concitatur: somnus usque ad satietatem, ciborum copia, faciliarum urbanitas, et delicie vestimentorum. Quatuor sunt, quæ menti tenebras offundunt: odium proximi, et contemptus, et æmulatio, atque suspicio. Quatuor sunt quibus anima deserta redditur: transitus de loco in locum, negotiorum occupatio, rerum terrenarum amor et avaritia. Quatuor sunt quibus ad iracundiam incitatur: cum non assequimur concupita, cum propriam amplectimur voluntatem, cum docendi munus accipimus, et nos prudentes existimamus. Tria sunt, quæ virtutes omnes conservant, sed paratu sunt difficilia: cordis compunctio, luctus propter peccata, et assidua mortis meditatio. Tria sunt quæ animæ dominantur, antequam ad magnam mensuram perveniat, et hæc in mente non sinunt habitare virtutes: captivitas, pigritia et oblivio. Pugnatur enim cum homine oblivio, et conatur opprimere omnes ejus bonas cogitationes, atque ita malorum omnium affert occasionem, et quotidie destruit ea quæ ab homine ædificantur.

II. Cernis opera novi hominis et veteris. Qui diligit animam suam, ne perdat eam, servat ea quæ sunt hominis novi. At qui in hoc exiguo vitæ spatio requiem quærit, ea quæ sunt veteris hominis amplectitur, sed perdit animam suam. Nam Dominus noster Jesus Christus novum in corpore suo hominem ostendens, dicebat: *Qui amat animam suam, perdet eam; qui autem perdiderit eam propter me, inveniet illam*³⁰. Ipse enim est Dominus pacis, et per ipsum medius inimicitie partes dirutus est³¹; et: *Non veni, inquit, mittere pacem, sed gladium*³²; et rursum: *Veni mittere ignem in terram, et quid volo nisi ut accendatur*³³? Ille est ignis ille divinitatis ejus, qui in animis eorum qui sanctam ipsius doctrinam seculi sunt, exarsit. Tunc invenerunt gladium spiritus, et omnes carnis voluptates amputarunt. Et postea dedit eis gaudium, dicens: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis*³⁴.

A Ecce qui studuerunt animas suas liberare, voluntates proprias circumcidentes, oves ejus sanctæ ad sacrificium facti sunt. Et cum apparuerit in gloria divinitatis suæ, vocabit eos ad dexteram suam: *Venite, inquit, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare*³⁵, et quæ sequuntur. Ecce qui animas suas in hoc brevi vitæ curriculo perdunt, quomodo eas inveniunt in tempore necessitatis, et præmia longe majora percipient, quam expectarant. Qui autem propriis voluntatibus indulgentes, servant animas suas in hoc sæculo peccatis obnoxio, seque divitiarum suarum vanitate defendunt, neque observant mandata Dei, sed perpetuo se in hoc sæculo victuros putant: in die B judicii, cæcitatibus suæ turpitudinem agnoscent, et fient hædi maledicti, et formidandam exaudient judicis sententiam dicentis: *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, paratum diabolo et angelis ejus. Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare*³⁶, et reliqua. Tunc os illis obstruetur, et quod respondeant, non habebunt. Nam et si dixerint: *Domine, quando te vidimus esurientem, et non ministravimus tibi*³⁷? ita refellentur: *Qui bene fecit uni ex his qui in me credunt, mihi fecit*³⁸.

III. Exploremus singuli nosmetipsos, charissimi, et consideremus, utrum mandata ejus pro viribus observaverimus, necne. Debitorum enim sumus omnes, ut ea pro viribus observemus, parvus pro exiguitate sua, et magnus pro sua magnitudine. C Enim qui in gazophylacium munera conferebant, erant divites: attamen duobus viduæ minutis magis gavisus est Dominus, qui animi nostri propositum intuetur³⁹. Nullum in cordibus nostris inertia locum inveniat, ne invidia nos separet a Deo. Sed ministeria nostra pro viribus exsequamur. Quemadmodum enim misericordiam suam in archisynagogi filiam ostendit, eam in vitam revocans; et sicut miserius est illius mulieris, quæ sanguinis fluxum patiebatur, quæque antequam Christum cognosceret omnes facultates suas in medicos consumpsit; et quemadmodum curavit puerum centurionis, qui in se crediderat; et quemadmodum Chananzæam miseratus est in ejus filia curatione, et Lazarum amicum D suum in vitam revocavit: sic unicum pauperis viduæ filium lacrymis ejus commotus suscitavit: et quemadmodum Mariam quæ pedes ejus unguento unxit, et lacrymis abstersit, non est aspernatus: ita nec peccatricem pedes suos unguento ungentem contempsit. Et quemadmodum Petrum et Joannem e navicula ipsorum vocavit, *Sequimini, inquit, me*⁴⁰; sic et Matthæum in telonio sedentem vocavit. Et quemadmodum lavit pedes discipulorum, sic lavit et Judam sine ullo discrimine. Et quemadmodum super apostolos venit Spiritus Paracletus, sic et super Cornelium venit. Et quemadmodum propter Paulum

³⁰ Matth. x, 39. ³¹ Ephes. ii, 14. ³² Matth. x, 34. ³³ Luc. xii, 49. ³⁴ Joan. xiv, 27. ³⁵ Matth. xxv, 34 sqq. ³⁶ ibid. 41. ³⁷ ibid. 44. ³⁸ ibid. 45. ³⁹ Marc. xii, 41-43; Luc. xxi, 1-3. ⁴⁰ Matth. iv, 19.

Ananiæ opera usus est Damasci: *Quoniam*, inquit, *vas electionis est mihi*⁴⁵; sic in Samaria propter eunuchum Æthiopem usus est opera Philippi. Nulla enim in conspectu ejus est acceptio personarum, nulla inter parvum et magnum, nulla inter pauperem et divitem differentia. Animi propositum respicit, et fidem erga se et mandatorum suorum observationem, et dilectionem erga omnes. Hoc est enim animi signum et nota, cum e corpore discesserit. *In hoc*, inquit, *cognoscent omnes vos meos esse discipulos, si dilectionem habueritis inter vos*⁴⁶.

IV. Hanc dilectionis notam quibus impressam viderint adversarii, ab illis cum timore discedent: at omnes angelorum cætus illis congratulabuntur. Totis igitur viribus operam demus, fratres charissimi, ut eam consequamur, ne adversarii nostri nos expugnent. *Non potest*, inquit Dominus, *civitas abscondi supra montem posita*⁴⁷. Quo de monte loquitur, nisi de sermone suo, cum ait: *Qui diligit me, mandata mea servabit*⁴⁸? In hoc studium diligenter incumbamus, ut ejus sermonem servemus. Et labores nostri erunt veluti civitas fortis ac munita, quæ nos, quoad ipsi occurreremus, custodiet ab omnibus inimicis nostris. Hac enim fiducia si erimus muniti, omnes inimici ejus per montem sermonis ipsius dissipabuntur. Hoc ex monte lapissine manibus excisus statuam ex auro et argento, et ære, ac ferro conflata confregit. *Induite vos*, inquit Apostolus, *armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli. Quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum sæculi hujus, contra spiritualia nequitiae in caelestibus*⁴⁹. Quatuor hos principatus indicat quadruplex illa statua, quam lapis, hoc est, Dei verbum confregit, ut scriptum est⁵⁰, et in montem magnum evasit, et terram implevit universam. In montem hunc fugiamus, fratres charissimi, ut sit nobis perfugium servetque nos a quatuor istis improbis dominationibus, percipiamusque etiam nos gaudium cum omnibus sanctis ejus, qui ad eum congregantur ex quatuor terminis terræ. Pro suis enim quisque operibus propriam audiet beatitudinem. Porro sanctum ejus nomen potens est, si nobiscum sit, ut corroboret nos ad opus ipsius, nec sinat nos decipi ab inimico, sed custodiat nos atque muniat, ut possimus quæcumque nobis acciderint, sustinere, misericordiamque reperire cum illis qui digni facti sunt ut vera beatitudine fruerentur. Ipsi Deo Patri, et Filio, et Spiritui sancto gloria, et honor, et adoratio, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO VIII.

Beati Isaie abbatis apophthegmata.

1. Video me (3) aliquando, inquit abbas Isaïas,

⁴⁵ Act. ix, 15. ⁴⁶ Joan. xiii, 35. ⁴⁷ Matth. v, 15. ⁴⁸ Joan. xiv, 23. ⁴⁹ Ephes. vi, 11, 12. ⁵⁰ Dan. ii, 34, 35. ⁵¹ Luc. xxiii, 42.

(3) *Video me.... conscendit.* Hic locus Græce exstat infra cap. 5, ex his quæ vulgavit Possinus.

tanquam equum sine rectore obertantem, quem qui invenit insidet ei, ac rursus dimissum ab illo, alius apprehendit atque conscendit. Alias autem similis sum, inquit, homini, quem inimici comprehensum ac vinctum in cœni lacum conjecerunt. Qui si clamaverit ad dominum suum, verberatur ab eis, ut taceat. Item similis, inquit, sum passeri, cujus pes laqueo vinctus sit; qui dum solum se existimans volatu extollitur, laqueo retinetur. Nemo enim est, qui non ad extremum usque spiritum aliqua prematur sollicitudine. Idem, si quid, inquit, alicui mutuo dedisti, nec illud repetis, Jesu naturam imitaris; si repetis, naturam Adæ; sin fenus exigis, perversum ejusdem morem. Si quis te reprehendit propter rem aliquam quam vel fecisti vel non fecisti: si taces, Jesu te similem præbes; sin respondes: Quid, inquit, feci? non amplius ei similis es. At si par pari refers, es omnino dissimilis. Si totum aufers sacrificium cum humilitate, tanquam sis indignus, gratum est apud Deum; quod si extollaris in corde tuo, et recorderis alterius dormientis aut negligentis, tuus inanis est labor. Dicere solitus erat, humilitatem nec linguam habere, qua de aliquo tanquam negligente, aut superbo loqueretur; neque oculos, quibus aliorum errata perspiceret; neque aures, quibus ea quæ animæ suæ non proderent, audiret; nihil denique habere negotii, nisi cum peccatis suis. Illi enim cum omnibus pacem esse, non amicitiae gratia, sed propter mandatum Dei. Quod si quis sine humilitate, vel jejuniis incubabat, vel sese vehementer affligat, vel mandata conetur observare; ejus inanes esse labores. Si quis, inquit, instrumentum possidet, et illud quo tempore necessarius est, non inveniat, frustra possidet. Talis est, qui se timere Deum asserit; et cum tempus adest, ut Dei timorem ostendat, quo vel ab iracundia, arrogantia, vel ambitione, aut alio vitio cohibeatur, Dei timorem non reperit, hujus omnia studia sunt inania.

II. Dominus noster Jesus Christus non prius in crucem ascendit, quam omnes humanas curaret infirmitates, ut quo consilio humanitatem imbuerat, declararet. Antequam enim ipse veniret in carne, homo erat cæcus, et mutus, et surdus, et paralyticus, et leprosus, et claudus, et in omnibus vitiis naturæ contrariis mortuus; at postea quam, humana pro nobis peregrinatione suscepta, misericordiam suam ostendit, mortuum suscitavit, claudum fecit ambulare, et cæcum aspicere, et mutum loqui, et surdum audire, et novum hominem constituit, ab omni liberum infirmitate. Porro in crucem sublatus duos secum latrones assumpsit, quorum is qui a dextris ipsius erat, laudabat eum, ac precabatur: *Memento, inquit, mei, Domine, cum veneris in regnum tuum*⁵¹. Alter autem, qui a si-

nistris erat, eum maledictis insectabatur. Mens antequam e negligentia respiscat, cum inimico est : at si Dominus noster Jesus Christus illam e negligentia suscitavit, eique dederit ut omnia queat dijudicare, tum poterit in crucem ascendere. Quod si inimico calumniantem ad negligentiam redierit, fiet id quod de duobus latronibus dictum est, quos Dominus noster Jesus Christus a mutua benevolentia separavit, quorum unus blasphemabat eum, alter autem ita precatus est, ut meruerit audire : *Hodie mecum eris in paradiso* ⁸². Hic est ille latro qui paradisum etiam furatus est, et comedit de ligno vitæ.

III. Idem rursus de sancta communione dicebat, ejus esse munus, ut nos jungat atque uniat cum Deo. Quod cum ita sit : Ubi est, inquit, ista conjunctio ? ab ira aut æmulatione, aut odio, aut ambitione, aut inani gloria, aut aliis vitiis superati longe absumus a Deo. Idem : Cum oramus, inquit, et aliqua ex perturbationibus ejusmodi viget in corde nostro, inanis est noster labor, et minime gratus ipsi Deo. Cur igitur, respondit quidam e senibus, eo tempore ⁸³ non inhabenter respondit : Cum pluit super terram in qua semen est, germinat : quod si non habeat semen, non germinat. Studeat igitur quisque mala semina ejicere de corde suo, ne exoriantur. Deus hominem vult omnibus in rebus esse similem sui. Ideo venit in mundum et passus est, ut naturam hominis pravam immutaret, et voluntates nostras absunderet, et falsam cognitionem quæ nostros animos occupat, expelleret. Cetera enim animalia naturam propriam conservant ; homo vero mutavit naturam suam. Quamobrem quemadmodum jumenta homini subjecta sunt, sic quisque debet esse subjectus proximo suo propter Deum. Idcirco enim Dominus venit. Vide, quanto jumenta præsent hominibus, qui scientia sua innituntur. Si ad naturam meam redire voloero, quemadmodum jumenta patent alienæ voluntati ; sic mihi faciendum erit, non solum cum familiaribus, sed etiam cum adversariis meis. Hæc est enim voluntas Dei. Qui cellulæ suæ quiete vult frui, et ab inimico non superari, ab hominum recedat consuetudine, ne quemquam vituperet aut laudet aut beatum putet, neve justitiam suam prædicet aut quempiam offendat, sed sibi ipse attendat, nec inimici aculeum cogitationis relinquat in corde suo. Noli mentem tuam ignorantibus aperire, nec voluntatem tuam imprudentibus patefacere. Nosce te ipsum, et quæ tibi perniciose sunt, cave. Qui propria confusus justitia voluntatem amplectitur suam, nec hostis insidias effugere potest, nec quietem invenire, nec quæ sibi desunt intelligere, nec cum e corpore discedit, misericordiam assequi. Hæc rerum omnium summa, ut spes tuas omnes in Deo positas habeas, ad eumque toto corde ac viribus tuis confugas, et erga omnes misericors sis, atque

A peccata lugeas tua, Deique auxilium ac misericordiam implores.

IV. Quod autem attinet ad docendos proximos mandata Dei, unde, inquit, ego scire possum me Deo gratum esse, ut hoc aut illud alteri faciendum præscribere audeam, cum adhuc ipse defleam peccata mea ? Qui enim aliquando lapsus est, lugere debet, nec tutus est, antequam se veniam novit impetrasse. Homo quidem peccat ; Deus autem miseretur. Cor tuum securum esse non potest, priusquam accedas ad judicium Dei. Quod si cupis intelligere, utrum tibi peccata condonata sint, illud magnum est argumentum, si nihil ex illis amplius est reliquum in corde tuo. At si vivunt adhuc, et memoria commoventur, neque tu id admodum curas, malum est signum. Luge igitur, et dole ac contremisce, donec a Deo misericordiam impetres. Si quis a te doceri vult, nec tamen facit ea quæ studiose illi præcipis, sed subinde revertitur idem flagitans, declina ab eo. Docet omnes Deus qui audire volunt. Quis docuit Cain et Abel, ut hoc facerent, ab eo abstinere, cum lex adhuc scripta non esset ? Frustra discendo laborat homo, qui Deum magistrum non habet. Si quis verba pronuntiat inutilia, audire noli, ne perdat animam tuam. Quod si ea re offenditur, ne sit tibi curæ. Dic : Animus meus hæc ferre non potest, omitte ea, obsecro ; neque enim major ego sum primo illo homine, quem manibus suis formavit Deus, et pravis colloquiis corruptus est. Fuge igitur, et noli audire ; sed ita fuge, ut quæ dicuntur, penitus obliviscare : nam si quid memoria tua residere permiseris, illud dæmones minime negligent, sed occident animam tuam.

V. Idem : Quantum, inquit, video, lucrum, et honor, et otium ad mortem usque hominem oppugnant. Qui alios docendi sibi munus arrogat, lædit animam suam, et dum proximum corrigere proficitur atque ejus domum ædificare, sibi ipse ruinam atque interitum struit. Cave ne peccando coinquines innocentiam quam in baptismo accepisti. Etenim sive pecces in corpus tuum, sive te furto obstringas, sive cupidius aliquid intuearis, sive clam quidpiam degustes, timens ne te aliquis aspiciat, sive quid elegantius aut pretiosius occulte possideas, Dei Filium afficis contumelia. Tantine sunt hæc, quidam inquit, o Pater ! Cui ille respondit : Quemadmodum qui defosso pariete pecuniam subripuit, a diabolo deceptus est ; sic et is qui hoc facit ; nam qui illum vicit, vincit et hunc ; et qui parvis in rebus vincitur, in magnis etiam superatur. Si quis, inquit, virtutes magnas fecerit et curationes, et omnem scientiam habuerit et mortuos suscitaverit, et afflixerit corpus suum, viderit autem aliquem in peccatis omnibus versantem, eumque despexerit, ea nihil ei proderunt, quia Christi mem-

⁸² Luc. xxiii, 43. ⁸³ Locus mutilus.

bra contemnit, eaque ipse iudicat, nec relinquit A iudicio Dei.

VI. Dicebat nos omnes esse tanquam in medici officina, in qua hic oculis, ille manibus, alius fistula, alius alio morbo laborat: cumque sint quædam vulnera jam curata, tamen nisi a cibis contrariis temperes, recrudescunt; sic qui pœnitentiæ incumbit, cum alium iudicat aut contemnit, animæ suæ renovat ægritudinem. Suus igitur cuique curandus est morbus; sua cuique lugenda peccata, non autem alii despiciendi. Væ illi animæ, quæ non abhorret ab omni peccato! Cum esset populus Israel in Ægypto, abunde edebant et bibeant, sed premebantur Pharaonis servitute; at cum Deus illis misit auxilium per Moysen, ut a servitute liberarentur, tunc laboribus afflicti sunt, nec prius Moyses confusus est, quamvis Pharaonis variis plagis afficeretur, quam tempus illud advenit, cum Deus dixit illi: *Adhuc una restat plaga, et mox Pharaon dimittet populum meum. Interficiam enim omne primogenitum. Et dixit Deus ad Moysen: Dices omni plebi, ut postulet vir ab amico suo, et mulier e vicina sua vasa argentea et aurea, vestemque plurimam* ²³. Dicebat igitur se a senioribus audivisse vasa argentea, et aurea, ac vestem sensus significare, qui inimico deserviunt. Quos homo nisi ab inimico extorserit, feceritque ut fructum afferant Deo, ad veram quietem pervenire non potest. Tabernaculum non obumbravit Deus, quoad imperfectum fuit, sed cum esset absolutum, tunc illud obumbravit. Sic et templum nebula non obumbravit, quandiu illi quidquam defuit; at ubi perfectum fuit, oblata sunt holocausta, et odoratus est Deus odorem suavitatis. Nisi homo ex totis viribus suis et ex tota mente sua Deum dilexerit, eique toto corde conjunctus fuerit, super eum Deus non requiescit. Si mens, inquit, antequam sensus domet, velit in crucem conscendere, provocat iram Dei. Rem enim viribus suis majorem aggreditur. Si malæ cogitationes coinquinant, tu autem non doles in corde tuo, sed foves ea unde profisciscuntur, veterem Adam imitaris. Si in illud studium incumbis, ut peccatum superes, te ipsum affligens, et omnes renovens occasiones, et Dei opem implorans: *Tua*, inquires, Domine, est misericordia, ut liberes me; ego enim sine auxilio tuo manus inimicorum meorum effugere nequeo; si hæc facis, et diligenter operam das ne offendas eos qui in te secundum Deum crudiunt, Jesu naturam imitaris. Et ipse custodiet te ab omni malo. Quoniam ejus est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO IX.

Ad eos qui mundo renuntiarunt.

I. Si mundo renuntiasti, teque Deo per pœnitentiam

²³ Exod: xi, 1, 2. ²⁴ I Joan. v, 16.

(4) *Cognitione. An cogitatione?*

(5) *Eorum, etc. Græca habes infra l. c., cap. 6.*

tiam addixisti, ne sinas ea te affligi (4) cognitione, quasi veterum peccatorum veniam non impetraris. Neque rursum ejus mandata contemnas, et ad eadem peccata revertaris. Ad mortem usque serva divina mandata, et ea nunquam despice. Cum mulieribus cibum ne capias, nec tibi cum junioribus familiaritas intercedat. Eodem in lectulo cum nemine dormias. Te ipsum quoque dum solus es, dum induis, aut exuis, reverere. Si urget necessitas, ad tertium utrumque vini poculum bibe. Mensuram hanc amicitiae gratia transilias cave. Eum ne incolas locum, ubi peccando Deum offendisti. Orationis studium noli remittere, ne incidas in manus inimicorum tuorum. Psalmorum incumbere meditationi; ea enim te in innocentia continebit. Corporis afflictiones amplectere, et vitia reprimentur. Ne qua in re tibi placeas cave. Peccata tua assidue desle. A mendacio abhorre; expellet enim abs te timorem Dei. Cogitationes tuas in omnium conspectu ne retexeris, ne proximo tuo sis offendiculo. Aperi cogitationes tuas patribus tuis, ut gratia Dei te protegat. In opere et labore manus tuas exerce, et timor Dei tecum habitabit. Si fratris tui peccatum videris non ad mortem ²⁴, eum ne despereris, ne incidas in manus inimici tui. Eorum (5) quæ admisisti memoria ne delectare, ne renoventur in te peccata tua.

II. Humilitatem amplectere, et proteget te a peccatis tuis. Noli esse contentiosus, ne omnis in te habitet improbitas. Ne sis apud teipsum prudens, ne incidas in manus inimicorum tuorum. Cor tuum inclina, ut libenter obediat Patribus tuis; et gratia Dei habitabit in te. Linguam tuam assuefacito ut dicat: Da mihi veniam, ignosce mihi; et humilitas ad te veniet. Dum resides in cella tua, his tribus assidue vaca, orationi, meditationi et labori manuum tuarum. Ita vive, ut si diem agas quotidie ultimum, et non peccabis. Ventri (6) noli indulgere, ne pristina in te peccata renoventur. In omni loco atque opere desidiam vita, ne te inimici vis opprimat. Quæ Dei sunt assidue meditare, et Deus in te requiescet. Quemadmodum domus extra civitatem diruta, sit locus fetidus: sic anima pigri monachi vitiorum sit domicilium. Orationi cum lacrymis incumbere, ut Dei misericordia veterem hominem peccatis onustum exuat. Labor (7), et paupertas, et hospitalitas, et afflictio, et silentium pariunt humilitatem. Humilitas vero veniam impetrat omnium peccatorum. Potest autem Domini et Dei nostri benignitas nos ita corroborare, ut voluntatem ipsius agnoscentes ac facientes, misericordiam inveniamus cum omnibus sanctis qui mandatis ejus obtemperarunt. Amen.

(6) *Ventri, etc. Græca infra l. c., cap. 7.*

(7) *Labor, etc. Græca infra l. c., cap. 8.*

ORATIO X.

Ejusdem argumenti.

Sancto Petro apostolo Deus ostendit, nullum debere communem aut immundum hominem existimari¹¹. Cujus mundum est cor, is omnes homines mundos existimat; at qui vitiis cor habet inquinatum, is neminem mundum putat, sed sui similes omnes arbitratur: quod si quis dixerit aliquem esse virum bonum, statim irascitur in corde suo. Cave te igitur ne quempiam aut aperte aut in animo vestro vituperetis. Quanto se quisque negligentius explorat, tanto se judicat amiciorem Dei. At qui studet se a vitiis et perturbationibus expurgare, erubescit in cælum tollere oculos suos in conspectu Dei: se enim perspicit ab illo abesse quam longissime. Homo quidam duos servos habebat, et misit eos in agrum suum, ut metere^t triticum, jussitque, ut septena singuli una die jugera metereⁿt. Alter ipsorum totis viribus operam dedit, ut Domini faceret imperata; sed tamen opus explere non potuit, quoniam vires ipsius superabat; alter autem otio se dedit. Ecquis, secum ipse inquires, tantum opus uno die queat perficere? Jussa igitur negligens, illa affliciebatur sollicitudine, sed modo dormiens, modo oscitans, modo sese vertens, ut ostium veritatis in cardine suo, diem temere consumpsit. Cum autem vesper advenisset, ad dominum reversi sunt. Qui cum servi diligentis laborem intellexisset, licet totum ab eo non esset opus perfectum, tamen hominem laudavit; alterum autem, ut inertem ac desidem contemptorem domo sua male multatum extrudi jussit. Nos item in omni opere et afflictione naviter ac totis viribus laboremus; et Deus nos sine dubio suscipiet cum sanctis suis. Debet homo preces assidue fundere in conspectu Dei magna cum humilitate cordis et corporis afflictione, nec ullo in opere suo sibi placere, nec humanis laudibus extolli, aut vituperationibus deprimi, sed frequenter peccatorum suorum recordari. Sic enim cor ab inimicis suis requiescet. Nullum verbum acerbum exeat ab ora tuo. Neminem coram laudes, aut usquam vituperes. Omnes animæ fores, id est sensus, diligenter occlude atque custodi, ne per illas aut evagetur, aut nudi verba ad eam perferantur. Beatus qui continenter labitur peccata suis. Amen.

ORATIO XI.

De grano sinapis.

Magnum in exiguo sinapis grano mysterium continetur, quemadmodum Patres dixerunt, ideoque ad nostram doctrinam scriptum est: *Simile est regnum cælorum grano sinapis, quod accipiens homo seminavit in agro suo; quod omnium est seminum minimum; cum autem creverit, majus est omnibus olivibus; et fit arbor, ita ut volucres cæli veniant, et habitent in ramis ejus*¹². Hæc cum ita se habeant, consentaneum est ut hujus granuli facultates imitemur. Cum enim illud ex omnibus seminibus dicat

A esse minimum, ostendit humilitatem nobis esse complectendam, ut mansuetudine et patientia nobis omnes homines anteponamus. Rubor in eo verecundiam significat et castitatem, ut nullum in carne nostra dedecus admittamus. Acris in eo vis indicat odium adversus vitia et mundi vanitates. Quod autem vis ejus non patet, nisi tractetur et conteratur, demonstrat nihil virtutem prodesse, nisi labore atque usu et exercitatione actio prodeat et consequatur. Valet etiam ad corpora condienda, ne putrescant aut fœteant. Hoc igitur granulo quod regno cælorum est simile, quod Christus est, voluntates nostras solutas ac mortuas conspergamus, ne putrescant et vermibus seateant. Idcirco enim Dominus Jesus factus est homo, ne solliciti simus, ne mundi curis distrahamur, sed ipsum pro viribus imitemur. Ad hujus granuli normam nos exploremus, videamus utrum illi cordis humilitate, animi mansuetudine, charitatis ardore similes simus. Ipse autem Dominus Jesus nos misericordia sua confirmet, ut voluntati ejus pareamus, quoniam ejus est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO XII.

De vino.

I. Vini et naturæ hominis mysterium sic intelligitur. Debemus cor nostrum integrum cum omni sanctitate servare, si volumus, ut in eo Deus cum lætitia degat. Dolium nisi undique sit pice illitum, et nullas habeat rimas, vinum non potest continere; cor nisi humilitate et castitate muniatur, et nullas habeat vitiorum rimas, Dei non potest esse domicilium. Fieri enim nequit ut Deo quis simul et voluptatibus serviat. Caveamus diligenter ne in corde nostro sit odium, aut inimicitia: hæc enim arcent hominem a vera poenitentia, ut Deo placere non possit. Fervet initio vinum; sic et adolescentia: paulatim fervorem remittit vinum, tandemque consistit; sic æstus adolescentiæ tempore sedatur, tandemque constituitur, dum Patrum disciplina eruditur, et eorum præceptis obtemperamus. Non infertur vinum in cellam, nisi prius consistat, non admittitur in aliorum cœtum, cujus non est constantia variis ante rationibus explorata. Si cum vineæ vinum relinquatur, acescit: sic et adolescens si cum illis qui sanguine ei conjuncti sunt, aut certe ab institutis ejus alieni, sinatur versari, disciplinam a Patribus traditam corrumpit et bonos mores. Nisi vinum in locis profundis et subterraneis recondatur, evanescit: sic adolescentiæ labores omnes sunt vani, nisi in humilitate conserventur. Vinum, quod subinde movetur et gustatur, deterius fit: sic et homo qui studia et actiones suas frequenter ostentat inani gloria, amittit perfectionem. Si dolii os apertum manet, culices ingrediuntur, et vinum corrumpunt: idem accidit in multiloquio, et facitis vanisque sermonibus. Vinum ventis expositum amittit gratiam suam: et superbia perdit omnem

¹¹ Act. x, 15. ¹² Matth. xiii, 31, 32.

hominis fructum. Quiescit vinum in locis penitus absconditis, et operitur: sic qui virtutem colit, in silentio conquiescit, et regit labore studia sua.

II. Hæc omnia in vino observantur, ut placeat domino suo; debet hæc omnia quisque custodire, ut placeat Deo. Porro quemadmodum vino non creditur, quale sit, nisi hauriatur et degustetur: sic homo non debet sibi ipsi fidere, sed in timore versari, donec occurrat Deo, a quo opera ipsius comprobentur. Ac quemadmodum si qua in dolio rimula exsistat, defluit vinum, antequam dominus sciat, si negligens est: sic quælibet res quamvis exigua fructum executi hominis negligentis. Studiose igitur, fratres, ab omnibus offensionibus et peccatis caveamus, ut Deus nobis misericordiam et gratiam suam in iudicii die largiatur: quod faciet ille profecto, si pro infirmitatis nostræ viribus mandata ejus observaverimus. Cæterum tua est, Domine, potentia, et misericordia, et auxilium, et protectio, et venia, et patientia. Quis enim ego sum in manu malorum, a quibus me liberasti? Ego nihil habeo quod tibi dem. Peccator ego sum, atque indignus omnibus donis tuis. Tu me e manibus inimicorum meorum eripuisti. Tu es Dominus meus, et Deus meus. Tua est gloria, et misericordia, et defensio, et præsidium, et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO XIII.

Ad eos qui initiantur et tendunt ad perfectionem.

I. Hæc sunt signa quæ fecit Dominus Jesus, antequam in crucem ascenderet. *Euntes, inquit, renuntiate Joanni quæ audivistis et vidistis: cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur. Et beatus est, qui non fuerit scandalizatus in me*⁷⁷. Qui spem suam in hoc mundo sitam habet, cæcus est. Et si hac spe omissa, animum suum ad ea quæ in altera vita expectantur, intenderit, visum recipit. Claudus est, qui amat hoc sæculum; quod si eo neglecto, Deum diligit carnemque contemnit, recte incedit. Surdus est, qui vanis distractus occupationibus, divinis rebus minime vacet; quod si relictis omnibus, capessit præcepta Dei, jam audit. Qui odio, aut invidia, aut æmulatione, aut maledictis proximum suum insectatur, leprosus est; et ideo, ut olim leprosi, arcendus est ab altari; quod si vitia ejusmodi expulerit, mundus erit. Si igitur respiciat cæcus, ambulet claudus, surdus audiat, et leprosus mundetur; homo qui negligentia tempore in his vitiis erat mortuus, in vitam revocatur, et fit homo novus; ac deinceps evangelizatur, cum antea pauper sensibus fuerit, virtutum divitiis carens; et hæc renuntiat ei a quo baptizatus est.

II. Baptisma est afflictio cum humilitate atque silentio. Joannes enim, ut scriptum est⁷⁸, indumentum habebat ex pilis cameli, zona pellicea erat cir-

ca lumbos ejus, et in deserto versabatur: quod afflictionis est signum ac poenitentiae, quæ mundat hominem, ac talem reddit, ut vacet ei in crucem ascendere. Crux autem est futuræ immortalitatis iudicium; sed opus est prius, ut ora claudat Pharisæorum et Sadducæorum. Sadducæi figuram gerunt infidelitatis et obstinationis; Pharisæi autem malitiæ et simulationis et inanis gloriæ. Scriptum est enim: *Et nemo ex illa die ausus est amplius Jesum interrogare*⁷⁹. Postea misit Petrum et Joannem, ut pararent Pascha⁸⁰. Cum enim mens se ipsam viderit nullis obstructam vitiis, paratur ad immortalitatem, sensusque suos eodem dirigit, et secum conjunctos habet. Jesus autem oravit, dicens: *Pater mi, si fieri potest, transeat a me calix iste in hac hora*⁸¹. Quod nobis est documento, ut, cum mens vult in crucem conscendere, multum incumbat orationi et lacrymis, supplexque semper prosternat se in conspectu Dei, benignitatis ejus opem implorans, ut roboretur et custodiatur, donec resurgat in novitate sancta atque invicta. Crucis enim tempore magnum imminet periculum. Cum autem orat, Petrum et Joannem et Jacobum adhibere socios debet, id est integram fidem, spem constantem, et ardentem charitatem.

III. Atque hæc quidem gessit, et pertulit dilectus Dominus ac Deus noster Jesus Christus pro nobis, et omnibus in rebus nobis exemplum fuit, ut inquit Apostolus, ut cognoscamus eum, et virtutem resurrectionis ipsius, et participes simus passionum ejus, mortique conformemur, ut occurramus ad resurrectionem mortuorum⁸². Fel ipse pro nobis gustavit, ut nos improbam omnem cupiditatem abjiciamus, et os nostrum obstruamus, nec sinamus illam ex eo prodire ac perfici. Gustavit acetum pro nobis, ut nos omnem arrogantiam et perturbationem extinguamus. Sputis conspersus est pro nobis, ut nos mundi laudes et humanam gloriam aspernemur. Spinea corona caput ejus confixum est pro nobis, ut nos humilitatis corona redimamur, inimici superbiam conculemus. Quod autem verberibus affectus est Jesus, antequam in crucem ageretur, nobis documento est, ut omnes hominum contumelias atque injurias æquo animo feramus. Jam quod vestimenta ejus ductis sortibus inter se dividerint, admone-mur, ut rerum caducarum jacturam parvipendamus, et crucem amplectamur, rapinam bonorum nostrorum, ut Paulus ait⁸³, cum gaudio suscipientes, quandoquidem meliorem et manentem substantiam habemus in cælis.

Hæc omnia debet homo præstare pro viribus suis, alioquin in crucem cum Domino non conscendet. Porro, cum hora sexta crucifixus sit pro salute nostra cum tanta cordis acerbitate, dehinc ignaviam omnem ac formidinem deponere, donec peccatum intereat, quoniam, ut scriptum est⁸⁴, per cru-

⁷⁷ Luc. vii, 21. ⁷⁸ Matth. iii, 4. ⁷⁹ Matth. xxii, 46. ⁸⁰ Luc. xxii, 3. ⁸¹ Matth. xxvi, 39; Marc. xiv, 35. ⁸² Philipp. iii, 10, 11. ⁸³ Heb. x, 34. ⁸⁴ Ephes. ii, 16.

cem interfecit inimicitiam in eo. Nam quod hora nona clamavit Jesus voce magna: *Deus, Deus meus, quid dereliquisti me* ⁶⁸? nostrum esse declarat, postea quam vitia nos acriter affligentes devicimus, ut tandem cum humilitate clamantes ad Deum, fiduciam sumamus. Quod autem sole obscurato Dominus emisit spiritum, intellige tunc in te mortuum esse peccatum, cum spes rerum quæ in hoc mundo cernuntur, in animo tuo deficit. *Et velum templi scissum est a summo usque deorsum* ⁶⁹: quod significat, si mens fuerit liberata, interstitium quod inter illam et Deum intercedit, sublatum iri. *Petræ scissæ sunt, et monumenta aperta* ⁷⁰, quoniam per mortem illam nobis adhibitam, omne pondus et cæcitas, et quæcunque premunt animam nostram, confringuntur, et sensus, qui morti fructum ferebant, convalescunt, atque excitantur invicti. In syndone munda et aromatibus involutus est, ut nos post ejus mortem in sanctitate atque immortalitate conquiescamus. *Et posuerunt illum in monumento novo, in quo nemo positus fuerat* ⁷¹; et volverunt lapidem magnum ad ostium monumenti ⁷². Cum mens ab omnibus hujus sæculi perturbationibus liberata Sabbatum agit, est in monumento novo, et res novas atque incorruptas meditatur. *Ubi corpus est, illuc congregabuntur et aquilæ* ⁷³. Surrexit in gloria Patris sui, et ascendit in celos, *sedet in dextera majestatis in excelsis* ⁷⁴. Nostrum igitur est, Apostolus ait, *ut si cum Christo consurreximus, quæ sursum sunt inquiramus, ubi Christus est in gloria Dei sedens. Quæ sursum sunt sapiamus, non quæ super terram. Mortui enim cum Christo sumus* ⁷⁵, qui pro sancto nomine suo faciet nobiscum misericordiam suam; nostras enim tulit infirmitates, ut peccata nostra deleteret, nosque in sanctorum suorum numero collocaret, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO XIV.

Beati Isaïæ abbatis luctus et lamentatio.

I. Me miserum, me miserum, quia nondum a gehennæ igne sum liber! Qui ad illam homines detrahunt, adhuc in me operantur: et omnia opera ejus moventur in corde meo. Qui me in incendium conantur demergere, agunt adhuc in corde meo, et fructus suos proferre cupiunt. Nondum mihi constat, quoniam hinc sim profecturus. Nondum mihi parata est recta via. Nondum plane liberatus sum ab aereis potestatibus, quæ mihi per mala mea opera dominari conantur. Nondum liberatorem meum suscepi, qui venit ut me ab ipsis vindicaret. Adhuc enim in me viget earum improbitas. Nondum video, quæ mihi apud judicem possit esse fiducia. Nondum exploratum habeo, utrum morte mutandus sim, necne. Nondum ex reorum numero exemptus sum. Reus qui in carcere vincitus est, non lætatur. Qui ferreis obstrictus est vinculis, facere

A voluntatem suam non potest. Non duet alios, qui compeditus tenetur. Qui in doloribus versatur, non valet quiescere. Non edit cum voluptate, cujus collo injectus est laqueus. Neque amplius cogitat, quomodo alia scelera committat, sed in luctu et mœrore degit ob illa quibus obstrictus est, et propter quæ merito cruciatur.

II. Qui considerat extrema illa supplicia, quibus afficiendus est propter peccata sua, is animum in cæteris judicandis non habet occupatum: cor ejus stimulat dolor tormentorum; cruciatuum cogitatio non sinit eum curiosum; de cibis non est sollicitus. Non respondet illis a quibus afficitur contumelia; patienti animo fert omnes injurias, seque dignum illis existimat; risus ab eo procul abest; cum suspirio et gemitu formidandi iudicii in quo sistendus est, recordatur; si quid audit, non animadvertit utrum cum laude dictum sit, an contra; doloris magnitudo ingentem ex oculis ejus copiam exprimit lacrymarum; si ex claris parentibus ortus est, magis etiam dolet, quoniam in iudicio tam multis spectantibus videndus est; in populo non considerat, qui boni, qui mali sint: si una cum ipso alii vincti trahuntur, non attendit illis, nec consultat cum eis quid agendum sit. *Onus enim fert quisque suum* ⁷⁶. Dum ad supplicium trahitur, oculos humi defixos tenet; nemo de illo audet verba facere propter metum tormentorum. Ea quæ patrarit, quàm obrem merito damnatus sit, ipse confitetur.

C III. Quandiu igitur ebrius ero sine vino, et hæc quæ ante me sunt negligam? Ariditas cordis mei oculos meos exsiccavit. Et sollicitudinis ebrietate caput meum exhaustum est. Animi distractio ad horam usque tenebrarum mihi oblivionem adduxit. Corporis necessitas devinxit me; et interitus de via me cogit deflectere. Neque amicum habeo, qui de me loquatur; nec munus est mihi, quod civibus mittam. Fama calamitatum quibus afficio, facit ut me non agnoscat. Si eos imploro, non audiunt me. Vident enim me nondum a doloribus liberum. Cor meum consolationem non invenit. Peccatorum enim aculeus sine ulla intermissione me stimulat; et onus iniquitatum mearum ingravescit. Nec tamen ignis viam plane reformido, quoniam in illum me D injectum iri exploratum non habeo. Clamor in auribus meis insonat, in propinquo supplicium esse. Vulnera quæ sanata videbantur, in corpore meo recrudescunt; nec tamen adhuc computruerunt, ut medium requiram. Contego vulnera mea, ne ab hominibus videantur; et pati nequeo, ut ea medicus curet. Acerba inferre vult medicamenta, sed ego non patior. Bonus est medicus, nec mercedem a me requirit; et ego sum ita piger, ut ad eum graver accederem. Ultro ipse ad me venit, ut mihi medeatur; et invenit me comedentem quæ vulneribus sunt contraria. Hortatur me, ut deinceps abstineam; et ve-

⁶⁸ Matth. xxvii, 46. ⁶⁹ ibid. 51. ⁷⁰ ibid. 51, 52. ⁷¹ Joan. xix, 41. ⁷² Matth. xxvii, 60. ⁷³ Matth. xxiv, 28; Luc. xii, 37. ⁷⁴ Heb. i, 3. ⁷⁵ Coloss. iii, 1-5. ⁷⁶ Gal. vi, 5.

scendi voluptas cor meum decipit. Quoties comedo, toties me pœnitet comedisse; sed pœnitentia mea non est vera. Mittit ille mihi quod comedam, ut convalescam; at mala consuetudo ea me suscipere non permittit. In summa, quid agam, ignoro. Lugete mecum, omnes vos fratres mei, ut Dei auxilium viribus meis majus ad me descendat, ut me regat, et doceat, quoniam ipsius est regnum, et gloria, nunc et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO XV.

De mundi venuntiatione.

I. Rationibus nostris consulamus, charissimi, quoniam tempus breve est ⁷⁴. Animo vacare non potest qui de corpore sollicitus est. Quemadmodum nemo potest oculum unum in cœlum tollere, et alterum humi desigere; ita mens nequit quæ Dei et quæ mundi sunt simul curare. De iis quæ tibi non prosunt, te adeo fuisse sollicitum erubescis, cum e corpore excesseris. Deum time, qui tuas cogitationes intuetur. Quæ coram hominibus facere erubescis, ea et occulte cogitare turpe puta. Ut arbor ex fructu cognoscitur, sic ex cogitatione mens qualis sit, intelligitur. Quandiu peccato pates, ne te liberum putes. Qui vera fruitur libertate, in eorum quæ turpiter admisit, meditatione non immoratur. Ne te igitur liberum existima, donec Dominum provocas ad indignationem. Libertas non advenit, quod animus aliquid eorum quæ in mundo sunt, concupiscit. Ea te cura sollicitet, quod resurrecturus sis, et Deo rationem redditurus. Deum time, qui singula quæ fecisti, judicaturus est. Qui tam sollicitus es, si corpus ægrotat, ut illud cures: cur non studes ut in resurrectione beatum efficiatur? Quotidie, antequam Deo preces effundas, tecum ipse considera quod vitium superaris. Quemadmodum terra sine semine et aqua fructum ferre non potest: sic agere nequit homo pœnitentiam sine humilitate et corporis afflictione. Aeris circumfusi et spirantis afflatu florent germina: et mandatorum observantia floret homo. Quæ quidem observantia fidei in Deum est argumentum. Timor Dei conscientiam integram et tranquillam conservat. Si tibi in cellula commoranti voluptas sensus tuos libidine titillaverit, primos cogitationis impetus cohibe, ne te corripiant. Deum esse præsentem recordare, cujus oculis vel cordis arcana sunt manifesta.

II. Sic igitur animam tuam alloquere: Si vereris, ne te peccantem aspiciant peccatores similes tui, quanto magis Deum vereri debes, qui penitus abdita et occulta contuetur? His verbis Dei timor excitabitur in corde tuo: quem quidem Dei timorem si amplecti volueris, immobilis atque invictus adversus vitia permanebis. Sicut scriptum est: Qui

A *confidunt in Domino* (8): non commovebitur in æternum, qui habitat in Hierusalem ⁷⁵. Qui credit sibi cum e corpore discesserit, iudicium esse subeundum, is nulla in re iudicat proximum suum. *Oportet enim, ut scriptum est* ⁷⁶, omnes nos sisti ante tribunal Christi, ut unusquisque recipiat ex operibus quæ gessit in corpore suo, vel præmium vel supplicium. Qui credit futurum esse sanctorum regnum, cavet ne in parvis aut minimis rebus peccet, ut fiat vas electum. Nam simile, inquit ⁷⁷, est: regnum cœlorum saganæ missæ in mare, et ex omni genere piscium congreganti; quos cum impleta esset, extrahentes elegerunt bonos, et putres abiecerunt. Qui credit corpus suum in die iudicii resurrecturum, debet illud ab omni sorde et macula purum integrumque servare. **B** *Reformabit enim, ut scriptum est* ⁷⁸, corpus humilitatis nostræ, ut sit conforme corpori claritatis suæ secundum operationem virtutis suæ. Nihil est in hoc mundo, quod eum in quo Dei charitas habitat, possit ab illa separare. Quis enim, inquit Apostolus ⁷⁹, nos separabit a charitate Dei? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? Utinam nos inter illos reperiat Deus, quos nulla res hujus mundi separavit a charitate Christi, ut una cum illis inveniamus misericordiam per virtutem Domini nostri Jesu Christi: cujus cum Patre ingenito, et Spiritu sancto est gloria, et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum! Amen.

ORATIO XVI.

Ejusdem argumenti.

I. Difficile videtur in primis, patria relicta, in solitudinem sese conferre, secumque gerere fidem perfectam et spem, animique constantiam adversus proprias voluntates. Statim enim ejusmodi cogitationes te circumveniant, et timorem injiciant. Quomodo tentationes laturus sis, et asperam paupertatem, et morbos, si in eos incideris, cum qui te curet aut cognoscat, habeas neminem? Sic autem exploret te bonitas Dei, ut studium tuum, et charitas erga ipsum appareat. Denique cum in cellula tua solus eris, invadent te gravissimæ timoris cogitationes. Servat hominem, inquit, non solitudo, sed observatio mandatorum Dei; tibi in memoriam redigent sanguine conjunctos aliquos, et dicent: Nonne isti sunt servi Dei? Aeris præterea proponent intemperiem, ut cōcīdat cor tuum, atque animum despondeas. Verum si in te charitas spesque fuerit, malitia nihil proficiet; sed tuus in Deum amor patet, qui eum magis diligas, quam quietem carnis. Solitudinis afflictio perducit hominem ad spem; spes defendit ab inimicis ex carne. Neque enim temere in solitudinem te contulisti, sed ut te ipsum explorares exerceresque contra adversarios tuos,

⁷⁴ 1 Cor. vii, 29. ⁷⁵ Psal. cxxiv, 1. ⁷⁶ II Cor. v, 10. ⁷⁷ Matth. xiii, 47, 48. ⁷⁸ Philipp. iii, 21. ⁷⁹ Rom. viii, 35.

(8) *In Domino*. Ad sententiam explendam hæc deesse videntur, sicut mons Sion

disceresque suo quemque illorum tempore prosternere, quibus devictis ad immortalitatis quietem pervenires.

II. Magnum autem ac præclarum existimo inanem gloriam vincere, atque in Dei cogitatione proficere. Qui enim hac improba inanis gloriæ perturbatione tenetur, is procul abest ab ipsa pace, et animum a sanctis alienum habet, et ad malorum suorum extremum incidit in superbiæ vitium fallendique sollicitudinem. Tu vero, o Christiane, labores celsa virtutesque tuas; et cave ne lingua tua tibi illas subripiat, et tradat inimicis tuis. Qui enim recte agit, et corporis sui vitia infirmitatesque per penitentiam abjicit, is animam suam pretiosam constituit in conspectu Dei, et gratum illi templum efficitur. Qui vero gloriam hominum diligit, is vitiorum expers esse non potest, sed æmulo et invidia habitant in eo; is animam suam multis tentationibus exponit, et cor ejus a dæmonibus convulneratur, cum explendæ cupiditatis suæ locum non semper inveniat: finis autem ejus interitus. Humilibus a Deo peccata reteguntur, ut ea agnoscant, et penitentiam agant, expulsisque septem dæmonibus, vera gloria et sanctis virtutibus animam nutrant. Qui sunt ejusmodi non curant hominum contumelias. Suorum enim memoria peccatorum tanquam clypeo ab iracundia ultioneque sese defendunt, patienterque ferunt quidquid illis accidit. Quænam illos attingat ignominia, qui sua in conspectu Dei peccata perspiciunt? Quod si verba proximi tui ferre non poteris, sed volueris illi respondere, bella excitabuntur in corde tuo, quæ tibi molestiam afferent, tum ex iis quæ audieris, tum ex iis quæ fueris locutus. Et beatos existimabis eos qui soli degunt, irritabiturque cor tuum adversus proximos tuos, tanquam sint charitatis expertes. Patientiam igitur et charitatem amplectere; patientia enim iracundiam vincit, et charitas molestiam abstergit. Itaque Deum ora, ut has tibi virtutes largiatur, quibus iracundiæ impetum repellas. Quod si tibi objiciuntur adhuc, quibus adversus proximum irascaris, irascere adversus dæmonas, cum proximo autem humiliter pacem retine. Qui ut pacem colat, dura hominis acerbi ac stulti verba sustinet, is vocabitur filius pacis, animæque et corporis, et spiritus pacem possidebit. Quæ quidem tria si in te consenserint, concident ii qui armati sunt adversus legem mentis, et carnis servitus destruetur, et ipse filius pacis appellaberis, et habitabit in te Spiritus sanctus, et non discedet.

III. Beati qui labores suos prudenter consideratque suscipiunt. Eos enim levius ferunt, et dæmonum dolos ac fraudes subterfugiunt, eorum in primis qui formidine quadam homines ab omni opere bono quod aggrediuntur, deterrent, et ad ignaviam animum Deo vacantem impellunt, ut eum ab ejusmodi avocent studio. Verum si charitas in nobis fuerit et patientia et continentia, ne ab uno quidem

A opere bono poterunt nos amovere, præsertim si cogitaverimus ignaviam bona cuncta destruere. Si mundo renuntiasti, caveto a dæmone tristitiam afferente, ne te per nimiam acerbiter et afflictionem impediat quo minus ad magnas virtutes pervenias; quæ in eo sitæ sunt, ut tibi ipse ne placeas, ut æquo animo contumeliam feras, gaudeasque te ad nullum sæculi negotium et munus aptum existimari. Hæc si operam dederis ut assequare, animæ coronam et decus acquires. Neque enim qui mundo renuntiarunt, et paupertatem in aperto tantum complexi sunt, spiritu pauperes existunt; sed qui malitiæ renuntiant, Deique memoriam semper esuriunt et sitiunt. Neque qui corporis tantum incumbunt afflictioni, ad animi perveniunt tranquillitatem; sed qui vacant homini interiori, et proprias amputant voluntates, ii virtutum coronas accipient. Sta igitur in custodia cordis tui, et sensibus tuis attende, ut memoria tecum ab omnibus mundi cogitationibus conquiescat, neque a latronibus diripiatur. Qui enim cogitationes suas diligenter observant, agnoscunt eas quæ cupiunt ingredi et animum coinquinare. Si ardenti studio divinis mandatis incubueris, intelliges eos qui te perturbant, qua occasione tibi terrorem injiciant. Mentem enim perterrefaciant, ut extollatur, et iners fiat. At illi quibus malitia eorum cognita est, constantes manent in eo loco quem elegerunt, et Domino gratias agunt. Sic enim in rebus adversis se gerunt illi quibus patientia, et longanimitas et charitas cordi est. Desidia vero, et negligentia, otiique cupiditas ea suadent loca conquirere in quibus laudem et gloriam inveniamus. Ex quo sensus sunt imbecilliores, et perturbationum impetus exsurgit, superbiæque et satietate occultam continentiam perdit.

IV. Si sensibus tuis vis perfecte mederi, Christi crucem amplectere; in ea enim veram omnium ægritudinum medicinam invenies. Si, te invito, cor tuum extollitur, et ad ea quæ nolis, facienda pertrahitur, id ex veteri Adam scito proficisci. Si cor tuum peccatum odit, et abhorret ab iis quæ peccati afferunt occasionem, et tu, prudenter adhibito supplicio, recedes ab iis quæ te ad peccandum alliciunt, et ex animo procreatorem tuum orabis, ut tibi ferat auxilium, ut nulla in re ipsum offendas, multisque lacrymis in conspectu ejus prostratus ita precaberis: Tuum est, Domine, misereri. Libera me, Domine, ab inimicis meis. Ego enim sum imbecillior quam ut sine ope tua possim e manibus eorum effugere. Si hoc modo supplicaris, diligenter studens, ne illos molestia officias qui docent te secundum Deum, id ex natura est novi Adam Jesu Christi. Nisi enim obedientiam, et humilitatem et patientiam amplectare, licet cuncta facias, tamen ad habitum naturæ contrarium declinabis. Totum igitur cor tuum ad obediendum Deo converte, sic illum obsecrans in veritate: Ad te, Domine, simplex accedo; doce me facere voluntatem tuam.⁸⁸

⁸⁸ Psal. CXLII, 10.

ego enim quid mihi expediat, ignoro. Tu, Domine, pro me pugna adversus inimicos meos; mihi enim ignotæ sunt fraudes ipsorum et doli. Si ex animo ita precatus, ea studueris exsequi quæ novi hominis Jesu naturæ sunt congruentia, is nulla in re te decipi patietur. Si unum aliquod duntaxat præceptum observas, non curas te ipsum plane, neque illius servituti te penitus addixisti. Quemadmodum agellus per se non potest efficere, ut a zizaniis expurgetur et semina bona percipiat, neque fruges bonas simul cum zizaniis ferre, quoniam a zizaniis opprimuntur: ita tu nisi ope divina fueris a carnis voluptatibus expurgatus, non poteris te ipsum a peccato custodire.

V. Cave igitur ab iis quæ peccatum generant. Avaritia mater est improba omnium peccatorum. Acedia propria fovet voluntatem. Voluntas propria superbia intumescit, et contemptum gignit. Cor sibi placens mundanæ consuetudinis parit cupiditatem; inde fit, ut quæ tibi sunt inutilia concupiscas, ut obtrectoribus aures patefacias, ut nugas aucuperis easque aliis vendites, ut quæ sæculi sunt diligas, ut doceas quæ non didicisti, et quæ abs te non exiguntur: ut lingua tua proximum pungas, ac stimules. Hæc et alia mala permulta consequuntur. Si quis igitur proficit, aut cupit proficere, caveat diligenter ab occasionibus peccatorum, atque ita peccata comprimet et exstinguet. Qui strenue pugnat, hæc animadvertit, et admonitiones libenter audit; qui vero eas aspernatur, adulatoribus aures patefacit. Qui corporis timet infirmitatem, ad id quod secundum naturam est, non perveniet. Qui supplex ad Deum confugit, in eo quietem inveniet. Nisi Gedeon (9) hydrias confregisset, non aspexisset lampadam splendorem⁸¹; itidem homo nisi corpus contempserit, Divinitatis lumen non intuebitur. Etiam Jahel uxor Haber Cinæi, nisi tulisset clavum tabernaculi, Sisaræ superbiam non oppressisset⁸². Si mens igitur se confirmaverit, decreveritque charitatem sequi, omnia carnis vitia superabit. *Charitas enim patiens est, benigna est*⁸³, æmulationem et arrogantiam vitat; permittit, ut mens ab iis quæ naturæ contraria sunt, opprimatur. Mens autem bona, caput est animæ atque princeps, nec sinit eam quidquam suscipere, quod sit naturæ contrarium; ostendit enim illi quot injuriis propterea sit affecta.

VI. Dominus noster Jesus Christus cum suam erga genus humanum in cruce misericordiam ostenderet, latrones duos, cum inter ipsos medius esset, separavit. Turbatus est autem is qui a sinistris erat, animadvertens necessitudinem pravam quæ sibi cum altero qui a dextris pendebat, intercesserat, esse diremptam. At ipse cum humilitate et timore in Jesum intuens: *Memento, inquit, mei cum veneris*

*in regnum tuum*⁸⁴. Amici non sunt igitur amplius nec potest is qui a dextris est, alteri persuadere, ut a malo vitæ proposito recedat. Cæterum illi, qui nondum ad hanc humilitatis et charitatis viam pervenerunt, identidem cadunt et resurgunt, donec misericordia Dei cum illis fiat, sine qua salutem assequi nequeunt. Quæ cum ita sint, boni latronis fidem atque humilitatem imitemur. Humilitas faciet, ut crucis ignominiam libenter feramus. Qui cruce sua sublata per Christum a malo latrone sejungitur, agnoscit peccata sua quibus Deum offendit, eaque confitetur et deslet, et veniam atque misericordiam impetrat ab ipso Deo: cui potestas, et gloria nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO XVII.

De gaudio animæ Deo servientis.

I. In primis hortor te in timore Dei, ut ex ejus voluntate perfectus sis, ne labores tui sint inanes, sed Deo grati. Qui enim negotiatur, lucrum facit, ideoque lætatur; nec considerat quos labores pertulerit. Qui duxit uxorem, eam studiose observat atque custodit, et cor ejus in illa conquiescit. Miles pro rege suo pugnans mortem despicit, ut corona donetur. Hæc istius mundi sunt opera, et qui ea faciunt gaudent. Quod cum ita sit, quoniam gaudio affici debet animus illius qui Dei sese addixit servituti, et in eo studio se naviter gerit, cum considerat angelos sibi ex hac vita discedenti obviam venturos, gratulaturosque, quod ex tenebrarum potestatibus fuerit liberatus? Cum enim anima e corpore egreditur, angeli cum ipsa proficiunt. Tunc autem occurrunt illi omnes tenebrarum potestates, exquiruntque, si quid in ea proprium inveniant, ut illam sibi vindicent. Contra vero tum angeli pugnant, tum multo magis opera quæ ipsa fecit, quibus ab adversariis oppugnantibus defenditur et custoditur, ut eam attingere nequeant. Quod opera bona vicerint, tunc ejus præconium canunt angeli, donec cum lætitia Deo occurrat. Quo quidem tempore omnium laborum quos in mundo pertulit, obliviscitur. In hoc ergo exiguo vitæ curriculo alacriter laboremus, et opera nostra ab omni malitia pura atque integra custodiamus, ut e manibus inimicorum nostrorum, qui admodum improbi crudelesque sunt, liberemur.

II. Beatus ille, in quo nihil eorum inest, quoniam gaudium ejus et lætitia, et quies et corona est immortalis. Hujus autem mundi divitiæ et voluptates sunt vanæ. Ploremus coram Domino pro viribus, ut ipse pro benignitate sua nostri misereatur, nobisque ferat auxilium, quo nos adorientibus inimicis resistamus. Curam nostri geramus cum severitate, desiderioque feramur in Deum, ut tunc ex improbis inimicorum manibus nos eripiat. Pauperes benigne

⁸¹ Jud. vii, 49 sqq. ⁸² Jud. iv, 21 sqq. ⁸³ I Cor. xiii, 4. ⁸⁴ Luc. xxi, 42.

(9) Nisi Gedeon, etc. Hæc infra Græce l. c., cap. 14.

complectamur, ut nos ab avaritia liberet. Omnes fratres nostros pariter diligamus, neminem omnino odio prosequentes, *neque ulli malum pro malo reddamus*⁸⁵, atque ab emulatione liberabimur. Pacem cum omnibus; tam parvis, quam magnis habeamus⁸⁶. Omnibus in rebus humilitatem servemus, proximoque cedamus, quamvis injuria aut contumelia affecti, ut a superbia liberi simus. Proximum nostrum, licet vituperemur ab eo, honore prosequamur, et a maledicentia erimus alieni. Mundi delicias et dignitates contemnamus, ut ab invidia simus integri. Linguam in Dei laudibus et precibus contineamus, ut mendacium a nobis procul absit. Animum et corpus nostrum a libidine arceamus, ut puri castique simus. Hæc enim animam, cum e corpore egreditur, tuentur atque defendunt; et virtutes ei sunt auxilio, si eas possederit. Quis sapiens recuset mortem oppetere, ut a mundi miseriis et peccatis liberetur? Faciamus quod in nobis est, et virtus Domini nostri Jesu Christi nostræ non deerit humilitati. Novit enim hominis infirmitatem, et ideo concessit illi perflugium poenitentiae, quandiu est in corpore, usque ad extremum spiritum. Omnes igitur cogitationes tuas in Deo fige, ut te custodiat. Nihil in hoc mundo spei ponas, ne te perdat; res enim has omnes terrenas derelinques, et emigrabis. Quidquid autem gesseris propter Deum, id te necessitatis tempore comitabitur. Quæ mundi sunt, odio prosequere, ut Deum cor tuum videat. Orationi continenter incumbere, ut animus tuus illustretur. Desitiam fuge, ne dolore afficiaris in resurrectione iustorum. Linguam tuam custodi, et Dei timorem amplectere. In pauperes benignus esto, ne in sanctorum conspectu confundaris. Ciborum ne indulgeas cupiditati, ne arceat te Amalec. A murmurationibus tempera, ne te serpentes devorent. Noli vinum diligere ad ebrietatem, ne Dei lætitia priveris. Pios homines dilige atque observa, ut per ipsos misericordiam consequare. Sanctos homines cole, ut zelus eorum comedat te.

III. Regni cælorum recordare, ut ejus memoria te paulatim alliciat. Gehennam considera, ut ejus opera tibi sint invisa. Quotidie mane cum surgis, cogita, Deo te rerum omnium quas gesseris, rationem redditurum, et non peccabis adversus illum, sed ejus timor in te manebit. Para te, ut ei obviam procedas, et ejus voluntati obtemperabis. Eorum in quibus hic deficiis, quotidie rationem subduco, et in ipso mortis articulo non affigeris. Videant fratres tui opera tua bona, et zelus sanctus comedat eos. Explora quotidie, ecquod in te vitium superaris, nec tibi propterea placeas; nam misericordia et virtus sunt Dei. De fide et probitate tua ne extollaris, sed ad ultimum usque vitæ spiritum sta in timore. Ne tibi ipse fidas, quandiu vivis, donec superes omnes tenebrarum potestates. Vigila, frater, adversus spiritum homini tristitiam afferentem.

A Multas enim tendit insidias, ut opprimat te. Tristitia quæ ex Deo est lætitiæ affert, et hominem confirmat in voluntate Dei. Qui autem dicit tibi: Quo fugies? poenitentiam non habes, veniam non invenies; is ab inimico est, et nihil aliud quærit, nisi ut, abjecta continentia, incidas in desperationem. Tristitia vero quæ ex Deo est, hominem ad desperationem non impellit, sed contra potius eum consolatur. Ne timeas, inquiens; ad Deum revertere, qui benignus et misericors est et novit hominum imbecillitatem. Malis cogitationibus acriter resiste, et abs te fugient. Timidos enim ignavosque premunt ac superant, et fidem in Deo non habere coargunt. Qui sibi ipse minime blanditur, quique suam agnoscit imperitiam atque infirmitatem, is non cupiditatibus indulget suis, sed divinæ obtemperat voluntati. Qui sibi ipse placet, et sententiam suam cæteris anteponit, timorem Dei a se abesse ostendit.

IV. Timor Dei custos est animæ, et rationis defensor adversus inimicos ejus. Qui Dei gloriam quærit, a se fugat immunditiam. Qui prudenter sollicitus est, abscindit cupiditates. Sollicitudo enim, ut scriptum est, veniet ad hominem sapientem; et qui se ipsum extenuat, novit sanitatem. Qui regis sui vicit adversarios, coronatur. Sunt vitia, sunt et virtutes. Quod si nos desidia dedimus, deprehendimur proditores. Labor secundum Deum ad virtutem auxilio est, desidia vitiorum est mater. Eorum qui virtutes capessunt est, ut si ceciderint, non desperent, sed exsurgant. Moderati corporis labores in excolendis virtutibus prosunt. Ex inertia pullulant vitia. Scienter pugnantium murus est, proximum non judicare. Murum hunc diruit, qui vituperat proximum. Linguae moderatio prudentiam indicat hominem. Qui linguae laxat habenas, se procul a virtute abesse significat. Eleemosyna fiduciam parit; qui abhorret ab eleemosyna, virtutis est expers. Bonitas mater est castitatis. Animi distractio gignit cupiditates. Cordis asperitas iracundiam promit. Animi exercitatio terrenas delestatur occupationes. *Corporis exercitatio parum utilis est*⁸⁷. Animus concidit, cum occupationes diligit: exsurgit autem, dum moderatam quietem amplectitur. Somni satietas in corpore excitat cupiditates. Vigilia moderata salus est cordis. Somnus immodicus hebetat animum, moderatus autem illum acuit. Qui vigiliæ tempus in nugis consumit, tolerabilius illud in somno collocaret. Vitiorum omnium comes est dolor. Proximi conscientiam non pungit humilitas. Humana gloria paulatim superbiam parit. Distentio impedit cognitionem. Ventris continentia vitia domat. Epularum studium immensas excitat cupiditates. Corporis ornatus est animæ interitus. Divini iudicii meditatio animum continet in officio.

V. Qui conscientiam conculcat, virtutes excutit e corde suo. Qui Deum timet, diligens est; qui illum

⁸⁵ Rom. xii, 17. ⁸⁶ ibid. 18. ⁸⁷ I Tim. iv, 8.

non timet, amplectitur negligentiam. Qui os suum custodit prudenterque tacet, cogitationes in Deum tollit. E multiloquio desidia prodit et furor. Qui voluntatem suam proximo submittit, animum virtutis studiosum ostendit; qui vero voluntatem suam amplectitur, præ se fert imperitiam. Dei timor et tacita meditatio custodit animum a vitiis. Mundi colloquia cordi tenebras offundunt, et a virtutibus deterrent. Rerum amor terrenarum mentem atque animum perturbat; earum vero contemptus quietem affert et tranquillitatem. Qui celat cogitationes suas, mundi gloriam querit; qui autem cogitationes suas Patribus aperit, fugat eas a se. In domum quæ foribus fenestrisque caret, quilibet serpens ingreditur: huic similis est homo, qui laborat et non custodit labores suos. Quemadmodum ærugo ferrum consumit, sic ambitio cor hominis rodit. Quemadmodum hedera vitem amplexa, fructum illius destruit: sic inanis gloria hominis labores evertit. Inter virtutes excellit humilitas, et ingluviens præstat inter vitia. Virtutum finis est charitas, et vitiorum extremum est se justum existimare. Quemadmodum tinea lignum rodendo corrumpit, ita malitia cor hominis invadens animam opprimit. Qui animam suam projicit in conspectu Dei, facile perfert hominum contumelias. Qui se ipsum non reprehendit, ab iracundia superatur. Qui cum hominibus mundo deditis versatur sermonesque confert, animam suam perturbat et confundit eam, adimens illi fiduciam in oratione. Qui ea quæ mundi sunt diligit, animæ suæ tenebras offundit. Qui autem ea quæ mundi sunt, plane contemnit ac despiciit, quæ vera sunt bona, cognoscit et percipit. Qui labores libenter sumit, facile vitia domat ac fugat; inertia vero atque ignavia ea gignit et fovet.

VI. Ne te civilibus negotiis implices, et animus tuus tranquillus erit. Ne confidas viribus tuis, et divinum auxilium aderit tibi. Nullo cum homine inimicitias exercueris, alioquin oratio tua execrabilis. Pax tibi cum omnibus sit, ut oratio tua Deo sit grata. Oculos tuos custodi, et cor tuum improba ne conspiciat. Qui mulierem spectat cum voluptate, committit adulterium⁸⁸. Inimici jacturam ne cupias audire, ne cor tuum ultione gaudeat. Aures tuas observa, ne tibi compares inimicos. Opere et labore manum exerce, ut pauper panem inveniat: inertia enim mors est et interitus animæ. Oratio frequens excutit servitutis jugum. Qui mortem cogitat appropinquare, facile temperat a peccatis. Qui diu se victurum sperat, multis peccatis irretitur. Qui ita vivit tanquam factorum suorum omnium rationem redditurus, auxilio Dei vitam suam servat integram a peccato; qui autem contemnit, Quando, inquiens, erit illa dies? ambulat in via peccatorum. Cogita ubi sis, et quo tibi sit abeundum, cum

⁸⁸ Matth. v, 28.

(10) Si libido, etc. Græca videas infra cap. 9, ex Pessinianis.

A e corpore discesseris, et nullò tempore negligas animam tuam. Honorem considera quem omnes sancti sunt assecuti, et eorum æmulatio te paulatim ad virtutem alliciet. Dedecus item considera in quod peccatores omnes inciderunt, et custodiet te semper a malis.

VII. Quidquid agis, id Patrum tuorum consilio dirige, et tempus omne traduces cum tranquillitate. Attende tibi; cum te cogitatio stimulat, quod fratrem tuum offenderis, ne illam contempseris; sed supplex ab eo veniam pete, donec eam impetres. Cave ne durus acerbisque sis adversus fratrem tuum; ab inimico enim omnes tentamur. Si cum aliis fratribus habitas, noli semper illis imperare, sed simul labora, ne mercedem amittas tuam. Si tibi de victu vestituque dæmones sollicitudinem injecerint, aut nimiam inopiam exprobrarint, nihil eis responde, sed te ipsum in toto corde tuo ante Deum prosterne, et ipse te consolabitur. Cave, ne in orationibus tuis negligens sis; ex illis enim lumen ad animam venit. Si multa bona opera fecisti, ne gloriaris. Quod si mala rursus multa commisisti, cor tuum ne contabescat desperatione, sed diligenter attendat, ne illis amplius obstringatur. Si libido te premit (10), corpus tuum afflige sine intermissione in conspectu Dei cum humilitate, et quietem invenies. Si te livor invaserit, cogita nos omnes esse Christi membra, proximique tum honorem tum ignominiam esse nobis communem, et liberaberis. Si te gula ciborumque cupiditas oppugnat, fætorem inde provenientem considera, et conquiesces. Si te obrectandi fratri vitium adoritur, cogita illud quam abjecti sit animi, invisumque Deo, et recedet a te. Si te superbia occupat, recordare per illam omnes excuti virtutum fructus, et abs te fugiet. Si te proximi contemptus invadit, cogita Deum traditurum te in manus inimicorum tuorum, et recedet a te. Si cor tuum trahit corporis pulchritudo, quæ sit intus in eo fœditas, considera, et requiesces. Si femine voluptas tibi jucunda est (11), aliquid earum quæ jam mortuæ sunt memoria repete, et quietem invenies.

VIII. Hæc omnia rationis judicio discutuntur. Quod quidem judicium assequi sine exercitatione non potes. Primum quies est necessaria: hæc studium parit; ex studio humanæ miseræ cognitio nascitur, quæ gignit timorem Dei; ex Dei timore provenit humilitas; ex humilitate prudentia; ex prudentia dilectio; dilectio servat animam a perturbationibus liberam. Tunc homo quam longe sit a Deo, facile intelligit. Ad hæc virtutum ornamenta qui cupit accedere, humanam omnem abiciat sollicitudinem, et se ipsum ad mortem præparet; et quoties orat, consideret quid sit quod separet ipsum a Deo, atque illud vitet, et mundum oderit universum; et Dei benignitas munera hæc illi omnia celeriter

(11) Si femine vol. Hæc item Græce ibidem exhibentur.

largietur. Ad ea vero nemo, mihi crede, aspirabit, qui vino cibisque indulget, et eorum quæ mundi sunt, aliquid amat, sed se ipsum decipit. Quamobrem omnes homines, qui Deum sibi per pœnitentiam conciliare cupiunt, hortor, ut a vino temperent. Vinum enim renovat omnia vitia, et ab anima Dei timorem expellit. Deum ora totis viribus tuis timorem tibi largiatur, quo possis omnia vitia miseram animam tuam, ut eam in servitutem redigant, oppugnantia superare. Nunquam igitur cesses (12), frater, dum es in corpore, neque tibi ipsi confidas, quamvis interdum te sentias a perturbationibus liberum. Hostes enim nos ad tempus desinunt oppugnare, ut studium remittamus, quo nos imprudentes adorianur, et infelicem animam nostram tanquam passerem rapiant, et in peccatis gravioribus detineant, quam erant illa a quibus ut solveretur, antea precabatur.

IX. Maneamus igitur in timore Dei, et virtutes omnes quæ hostium militiam cohibent, amplectamur. Virtutes enim non solum a vitiis nos vindicant, sed animæ coronam parant, antequam e corpore discedat. Magister noster (13) sanctus Dominus Jesus hostium nostrorum cognita crudelitate, et genus humanum commiseratus: *Vigilate*, inquit, *quia nescitis qua hora fur venturus sit* ⁹⁹, ne forte veniat repente, et inveniat vos dormientes. Rursumque docens suos: *Videte*, inquit, *ne graventur corda vestra crapula et ebrietate, et sollicitudinibus hujus vitæ, et repente superveniat vobis hora* ⁹⁹. Cum item sciret nobis esse fortiores adversarios nostros, ut doceret nos, ab ipso vim proficisci, qua muniti eos minime timeremus: *Ecce ego vos*, inquit, *mitto sicut oves in medio luporum* ⁹¹, et præcepit eis, ut nihil acciperent in via ⁹². Cum enim nihil luporum haberent, non poterant eos lupi devorare. Porro cum incolumem observato mandato ejus revertissent, gratulatus est eis, gratias agens Deo et Patri pro ipsis. Et eorum confirmans dicebat illis: *Videbam Satanam tanquam fulgur e cælo cadentem. Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones, et nihil vobis nocebit* ⁹³. Missio illa fuit cum timore et observatione. Sed cum expleto mandato reversi essent, dedit eis potestatem atque auctoritatem.

X. Hæc non ad eos solum pertinent, sed ad omnes qui mandata ejus observant. Cum enim eos diligeret charitate perfecta: *Ne timeas*, inquit, *pusille grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum. Vendite quæ possidetis, et date eleemosynam; et habebitis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cælis* ⁹⁴. Cum autem et sermonem hunc servassent, dixit eis: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis* ⁹⁵. Et rursum eos cohortans: *Qui diligit me*, inquit, *mandata mea*

servabit: ei ego et Pater veniemus, et mansionem apud eum faciemus ⁹⁶. Jam ut mundi terrorem ab illis excuteret: *In mundo*, inquit, *affectionem habebitis; sed confidite, ego vici mundum* ⁹⁷. Eos vero corroborans, ne in rebus adversis animum desponderent, et corda eorum lætitia perfundens: *Vos*, inquit, *estis, qui permansistis mecum in temptationibus meis. Et ego dispono vobis, sicut Pater meus disposuit mihi regnum, ut edatis et bibatis in mensa mea* ⁹⁸. Hæc autem non omnibus dixit, sed illis qui secum permanserant in tribulationibus. Quinam illi sunt, qui cum Jesu permanserant in tribulationibus, nisi qui constantes sunt in vitiis insectandis donec ea absciderint? Sic autem illos alloquebatur, cum esset ad crucem profecturus. Quamobrem qui vult edere et bibere in mensa Domini, una cum illo crucem conscendat. Crux enim Jesu est omnium cupiditatum, donec eas deleveris, insectatio.

XI. Itaque beatus Apostolus qui eas contriverat, audebat dicere: *Cum Christo crucifixus sum. Viro autem, jam non ego: vivit autem in me Christus* ⁹⁹. In illis igitur qui cupiditates destruxerunt, vivit Christus. Quare filios suos Apostolus commonefaciens: *Qui Christi Jesu sunt*, inquit, *carnem crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis* ¹. Scribens autem ad Timotheum filium suum: *Si*, inquit, *commortui sumus, et convivemus: si susinemus, et conregnabimus; si negaverimus, et ille negabit nos* ². Quis autem negat illum, nisi qui voluntatem suam facit secundum carnem, quique contumelia afficit sanctum baptismum? Nam per sanctum nomen ejus data nobis est remissio peccatorum. At hostis noster nos rursum peccato per invidiam obstrinxit. Cujus militiam cum ab initio Dominus noster Jesus Christus non ignoret, pœnitentiæ nobis donum ad extremum usque spiritum concessit. Nisi enim hoc pœnitentiæ munus esset, nemo fere salvaretur. Proinde cum sciret Apostolus non deesse, qui peccent etiam post baptismum: *Qui furabatur*, inquit, *jam non furetur* ³. Dum igitur Spiritus sancti signaculum habemus, abolere peccata nostra studeamus, ut misericordiam inveniamus in die illa quæ jam appropinquat. Cito enim aderit *Dominus sedens in solio majestatis suæ, et congregabuntur coram illo omnes tribus* ⁴; et unusquisque ex propria lampade quam in manu tenebit, illustrabitur. Quod si quis oleum non habuerit, lampas ejus exstinguetur, et in tenebras conficietur: qui lampadem splendidam et ardentem habuerit, in regnum ingreditur.

XII. Demus igitur operam, fratres, ut vasa nostra sint oleo plena, quandiu sumus in corpore, quo lampas nostra nobis in regnum ingredientibus præluceat. Præclara lampas atque illustris est anima sancta. Anima enim bonis operibus splendens, in

⁹⁹ Matth. xxiv, 42, 43. ⁹⁰ Luc. xxi, 34. ⁹¹ Matth. x, 16. ⁹² Luc. ix, 3. ⁹³ Luc. x, 18, 19. ⁹⁴ Luc. xii, 32, 33. ⁹⁵ Joan. xiv, 27. ⁹⁶ ibid. 23. ⁹⁷ Joan. xvi, 33. ⁹⁸ Luc. xxii, 28-30. ⁹⁹ Gal. ii, 19, 20. ¹ Gal. v, 24. ² II Tim. ii, 11, 12. ³ Ephes. iv, 28. ⁴ Matth. xxv, 31, 32.

(12) Nunquam igit. Græca l. c. cap. 10.

(13) Magister noster, etc. Hæc infra Græce cap. 15.

regnum introibit; anima vero malitia coinquinata in tenebris discedet. Vigilate igitur, fratres, et bonis operibus incumbite, quoniam tempus appropinquat. Beatus qui strenue se gerit. Matura jam seges est, et messis adest. Beatus qui fructum suum servavit, quia venient angeli, et recondent illum in horreo æterno. Væ illis qui zizania sunt, quoniam ignis eos manet! Hæreditas hujus mundi est aurum, et argentum, et domus, et vestimenta: quæ quidem omnia peccati materiam præbent; et tamen hinc discedentes ea relinquimus. Dei vero hæreditas est immensa, quam neque oculus vidit, neque auris audivit, neque cor hominis cogitatione comprehendit^a. Atque hanc elargitur iis qui exiguo hoc tempore mandatis suis obtemperant. Hanc pro pane et aqua et vestimentis quæ pauperibus largiti fuerimus, pro humanitate, pro corporis castitate, pro cordis innocentia et reliquis virtutibus accipimus. Quas quidem virtutes qui colunt, et quietem inveniunt in hoc sæculo, et in honore ac veneratione sunt apud homines; et cum e corpore deresserint, gaudium percipient sempiternum. Qui vero cupiditatibus indulgent suis, nec poenitentiam agunt, sed voluptate detinentur, et opinionis errore decepti delicias aucupantur, et vitia complectuntur, nec Dei judicium reformidant, crudelesque sunt atque inhumani adversus pauperes, et reliquis se e peccatis obstringunt atque contaminant: isti cum in hoc sæculo confundentur, despectique atque invisi erunt apud homines, tum vero, cum ex hoc mundo migraverint, dedecus eos et ignominia in gehennam consequetur. Potest autem Deus dignos nos facere, qui in operibus ejus proficiamus abstinemusque ab omni opere malo, ut servari possimus in tempore tentationis, quæ ventura est super mundum universum. Neque enim tardat Dominus noster Jesus Christus, sed venit secum præmia ferens; atque impios quidem mittet in ignem æternum, piis autem mercedem tribuet, et ingredientur cum ipso in regnum cœleste, ubi conquiescent in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO XVIII.

De injuriarum oblivione.

I. Sanctus Apostolus præcipiebat filiis suis: Dominus, inquit, prope est: nihil solliciti sitis, sed in omni oratione et obsecratione, cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum. Et pax Dei, quæ superat omnem sensum, custodiat corda vestra et intelligentias vestras^a. Et Dominus in Evangelio: Dimittite, inquit, omnia peccata debitoribus vestris, ut et vobis dimittat Pater vester peccata vestra^b. Verbum Domini terribile ac formidandum. Nisi cor tuum videris erga omnes purum, cave petas aliquid a Deo, ne te ipsum afficias ignominia; qui peccator cum sis, et succenseas proximo

A tuo, tamen corda scrutanti audeas dicere: Dimitte mihi peccata mea. Qui talis est, non orat mente, sed labiis cum ignorantia. Qui enim in veritate orare vult Deum in Spiritu sancto et corde puro, animum suum explorat, antequam ad orandum accedat, utrum odii quidpiam retineat adversus aliquem, an non, ne se ipsum decipiat, cum audiat nemo. Siquidem nec mens ipsa orat, nisi quodam consuetudinis instituto horarias preces persolvendi. Quamobrem si puram vis orationem offerre, prius exente mentem tuam, atque ita constitue, ut si dixeris: Miserere mei, ipse quoque precantis te miserearis. Si dixeris: Ignosce mihi, tu item inimicis ignoscas tuis. Si dixeris: Ne reminiscaris delicta mea, nec tu proximi tui delicta recorderis. Si dixeris: Ne memineris peccatorum, quibus me vel volens vel invitatus obstrinxi, ipse quoque, quibus sis affectus injuriis, obliviscaris. Hæc nisi præstiteris, frustra precaris. Neque enim te Deus exaudit, ut omnes Scripturæ testantur. Sic enim in Evangelio Matthæi præcipit orare: Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester cœlestis peccata vestra^c. Et in Evangelio Lucæ: Dimittite, inquit, et dimittetur vobis^d. Et alibi discipulos precari docens: Et dimitte nobis peccata nostra, si quidem et nos dimittimus omni debenti nobis^e.

M. Totam charitatis vim ostendi tibi, ut quod a Deo vis tibi fieri, id prior ipse facias. Et tunc ea mensura quam hominibus exhibuisti, libaberis. Cordis affectionem Deus intuetur, non linguæ verba tantum. Cor igitur tuum ita confirma ut omnes injurias oblivione deleas voluntaria; nihil enim voluntate vehementius est, sive ad mortem sive ad vitam inclinet. Beati igitur qui vitam æternam diligunt, quia non offendent. In eam curam omni labore et studio est incumbendum, ut oppugnantes opprimas cogitationes, antequam cor tuum vulnerent. Id assequere, si peccata tua semper ante oculos habueris. Hoc enim pacto si quam tibi ab aliquo illatam injuriam intellexeris, facilius ex animo tuo pelles omnem ulciscendi cupiditatem. Quod si proximo tuo perrexeris succendere, gehennæ timor invadet te; et cum tibi ignosci postularis, ita coarguet: Infelix ac miser homo, ad hunc usque diem te Deus patienter expectavit, nec peccata tua patefecit; et tu palam irasceris fratri tuo, et peccata ejus acerbè persequeris, et speras te a Deo veniam impetraturum? Falleris, mihi crede. Si igitur cor tuum mite fuerit et facile ad ignoscendum, apud Deum misericordiam invenies; sin durum adversus proximum extiterit et inhumanum, nulla tui habebitur ratio in conspectu Dei. Ignosce mihi. Ego enim egenus plane sum, et peccatis obstrictus. Et hæc scribens confundor in corde meo.

^a I Cor. ii, 9. ^b Philipp. iv. 5-7. ^c Matth. vi, 14; Marc. xi, 25. ^d Matth. vi, 12-14. ^e Luc. vi, 37. ^f Luc. xi, 4.

Nisi enim homo ad Filii Dei naturam et exemplum se composuerit, inanes sunt omnes labores ejus. Qui seminat, multiplicem fructum exspectat; quod si spes eum fecellerit, dolet quod semina laboresque perdiderit.

III. Petrus apostolus cum Romæ esset affligendus cruci, oravit ut capite demisso suspenderetur. Quo quidem mysterio, quæ naturæ contraria sunt, atque homini dominantur, indicavit. Quisquis enim baptizatus est, debet omnia naturæ rationique repugnantia, quibus superatus est Adam et ex gloria in ignominiam æternamque dedecus deturbatus, crucifigere. Forti igitur animo pugnandum est, despiciendaque omnia quæ apud homines sunt in pretio. Hæc enim sunt illa, quæ filios Adam redigunt in servitutem: nempe lucrum, honor, oilum, gloria, corporis pulchritudo, et cætera his similia quæ nutriunt voluptatem, quam draco in os Evæ conjecit. Quamobrem nos quoque ex malis cogitationibus quæ nos Dei hostes constituunt, agnoscimus nos esse filios Adam. Beatus qui cum Christo crucifixus est, et mortuus, et sepultus, et resurrexit in novitate vitæ, et sancta Jesu vestigia sequitur; qui pro nobis factus est homo, ut ei per humilitatem, et paupertatem, et injuriarum ignominiaque tolerantiam similes efficiamur, et de corpore nihil solliciti, neque malorum insidias veriti, pacem cum omnibus habeamus. Qui, vitiis sublati, hæc complectitur, is ex Christo est, et filius Dei, et frater Jesu. Faxit Deus, ut nos omnes simul in numero electorum ejus, et bonis potiamur sempiternis in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum! Amen.

ORATIO XIX.

De morbis animi.

I. Clamare libet et mihi cum Isaia propheta: *Patiens fui, sicut parturiens loquar: dissipabo eos, et perdam*¹¹. Si te ipsum nosti, si fons in te fluit Spiritus sancti, constat dissipatos et perditos esse inimicos tuos. *Non est, inquit Salvator noster, regnum Dei hic aut illic, sed intra vos*¹². Sunt qui loquuntur ea quæ regni sunt, nec tamen faciunt; sunt rursus qui ea faciunt, sed minus scienter et considerate; paucissimi vero intra quos sit regnum Dei, ut Salvator ait. Ad hos pervenit Spiritus sanctus: in his impletus est sermo Joannis evangelistæ: *Potestatem dedit eis filios Dei fieri, iis qui credunt in nomine ejus; qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt*¹³. Isti liberati sunt a dolore qui Evam invasit: *In dolore filios paries*¹⁴. Isti liberati sunt ab acerba sententia, quæ lata fuit in Adam: *Maledicta terra in opere tuo*¹⁵. Isti sunt qui gratiam accipiunt, quam accepit Maria: *Quia Spiritus sanctus*

*superveniet in te, et virtus Altissimi obumbravit tibi*¹⁶. Quemadmodum enim dolor cepit Evam et semen ejus ad hunc usque diem; sic gaudium cepit Mariam, et bonos omnes Christianos in perpetuum. Sicut igitur eramur jam filii Evæ, et maledictionem ejus in nos per malas nostras cogitationes agnoscebamus: ita debemus intelligere nos esse filios Dei per bonas Spiritus sancti cogitationes, et Christi passionis, si quidem vere sunt in corpore nostro. Sic enim ab Apostolo scriptum est: *Probate vosmetipsos, utrum Christus in vobis sit, ne forte reprobi sitis*¹⁷. Quando enim ferebamus imaginem terreni¹⁸, cognoscebamus nos ejus esse filios ex turpi materia cogitationum in nobis habitantium, quæ morbi sunt animi; qui autem *caelestis* gestant imaginem, cognoscunt se Dei filios per Spiritum sanctum in ipsis habitantem. Isaïas enim clamat: *Ex timore tuo, Domine, in utero concepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis in terra*¹⁹. Et rursus in Ecclesiaste scriptum est: *Quemadmodum compinguntur ossa in ventre gerentis, sic est via spiritus*²⁰. Nam sicut sancta Virgo gestavit Dei Filium in carne: ita qui Spiritus sancti gratiam accipiunt, concipiunt et gestant illum in corde suo, sicut Apostolus ait *habitare Christum in interiori homine per fidem in cordibus vestris, radicati et fundati in charitate, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis*²¹. Et rursus: *Habemus, inquit, thesaurum istum in vasis fictilibus, ut sublimitas sit virtutis Dei, et non ex nobis*²².

II. Si illuc igitur pervenisti, ut eadem imagine ex gloria in gloriam sis transformatus, et impletum est in te illud Apostoli: *Et pax Dei exsulet in cordibus vestris*²³; et: *Si in mente vestra est Christus Jesus*²⁴. Et: *Quoniam e tenebris lux effulsit in cordibus vestris cognitionis Dei*²⁵: et si adimpletum est illud in te: *Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes in manibus vestris: et eritis sicut servi expectantes dominum suum, donec revertatur a nuptiis*²⁶: ne obstruatur os tuum, non habens quod respondeat in medio sanctorum. Et si nosti te, quemadmodum virgines illas, habere oleum in vase tuo, ut sponso obviam procedas, neque excludaris; et si cognoscis spiritum tuum, et animam, et corpus esse conjuncta sine reprehensione, ut in die Domini nostri Jesu Christi sine macula appareant; et si te non accusat neque arguit conscientia; et si parvulus factus es juxta sermonem Salvatoris dicentis: *Sinite parvulos venire ad me; talium enim est regnum cælorum*²⁷; vere sponsa ejus facta est anima tua, et Spiritus sanctus in te, nunc etiam dum es in corpore, conquiescit. Quod si non es ejusmodi, dolorem et gemitum acerbum exspecta, quoniam dedecus et ignominia præcedent te in conspectu sanctorum. Quemadmodum virgo quotidie mane

¹¹ Isa. XLII, 13. ¹² Luc. XVII, 21. ¹³ Joan. I, 12, 13. ¹⁴ Gen. III, 16. ¹⁵ ibid. 17. ¹⁶ Luc. I, 35. ¹⁷ II Cor. XIII, 5. ¹⁸ I Cor. XV, 49. ¹⁹ Isa. XXVI, 17, 18. ²⁰ Eccle. XI, 5. ²¹ Ephes. III, 16-18. ²² II Cor. IV, 6. ²³ Coloss. III, 15. ²⁴ Rom. VIII, 10. ²⁵ II Cor. IV, 6. ²⁶ Luc. XII, 35. ²⁷ Matth. XIX, 14.

cum surgit, nihil aliud curat, nisi ut ornet se sponso suo, et speculo explorat diligenter, ne qua macula resideat in vultu suo, qua sponsus offendatur; sic magna quotidie cura et diligentia sancti cogitationes et sermones, acionesque explorant suas, ne quid in illis sit quod cœlesti sponso displiceat. Nullis neque animi neque corporis laboribus par-

A cito, frater, ut æternum illud gaudium assequare, quo pauci reperiuntur digni; nimirum illi qui spiritus gladio²² animum sensusque suos ab omni inquinamento, ut monet Apostolus²³, mundaverunt. Adjuvet Deus infirmitatem nostram, ut in numero sanctorum ejus esse mereamur per Christum Dominum nostrum. Amen.

ORATIO XX.

De humilitate.

(14) Ἡ ταπεινότης ἐστὶν, τὸ λογισασθαι ἑαυτὸν ἀσφα-
τῶν εἶναι, καὶ μηδὲν καλὸν ποιεῖν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ·
ὃ δὲ ἔργον τῆς ταπεινώσεώς ἐστιν ἡ σωπὴ, καὶ τὸ
μὴ μετρεῖν ἑαυτὸν ἐν τινι, μηδὲ φιλονεικεῖν· ἡ
ὑποταγή, τὸ βλέμμα ἔχειν χαμᾶι, τὸ ἔχειν πρὸ
ὀφθαλμῶν τὸν ἑαυτοῦ θάνατον, τὸ φυλάττειν ἑαυτὸν
ἀπὸ ψεύδους, τὸ μὴ ὁμιλεῖν ἐν ματαιολογίαις, τὸ
μὴ ἀντιλέγειν τῷ μελόντι, τὸ μισθῆσαι τὴν ἀνάπαυσιν,
τὸ βιάζεσθαι ἑαυτὸν ἐν κόπῳ, τὸ νῆφειν. Ἀδελφε,
μετὰ ἀκριβείας τέλεισαι τὰς ἐντολὰς ταύτας, ἵνα μὴ
γένηται ἡ ψυχὴ σου κατοικητήριον παντὸς πάθους·
ἀλλὰ νῆφε εἰς ἐν ἑκαστον αὐτῶν, ἵνα μὴ τελέσης
ἔξω τὸν βίον σου ἀκαρπov.

per infructuosam. Concedat nobis Deus, ut fructus feramus dignos æterna vita, cui gloriæ in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO XXI.

De penitentia.

I. Quæsitum fuit ex abbate Isaia, quid esset penitentia, aut quid esset fugere a peccato. Qui respondens, Duæ sunt, inquit, viæ: una vitæ, mortis altera. Qui per hanc ingreditur, in illa non ambulat; qui autem in utraque incedit, nondum addictus est uni, neque ad regnum, neque ad supplicium, donec e vita decesserit. Judicium est Dei, cujus et misericordia. Qui vult in regnum introire, opera ejus observat. Regnum enim cœlorum destruit omne peccatum. Seminant inimici, sed eorum non germinant semina cogitationum. Etenim cum mens divinitatis dulcedinem degustarit, jacula nequeunt ad eam penetrare. Munita est enim virtutum clypeo, quo se defendit ut nequeat perturbari, et propriæ incumbit meditationi, ut viam utramque discernat, atque unam quidem fugiat, alteram autem diligat. Si quis Dei gloriam novit, is inimici sævitiam intelligit. Si quis regnum agnoscit, is gehennam non ignorat. Cui nota est dilectio, huic perspectum est odium. Cui amor Dei cognitus est, huic odium mundi non est incognitum. Qui munditiam novit, is immunditiam detestatur. Qui scit virtutum fructum, is etiam scit qui sit malitiæ fructus. Cui de bonis operibus angeli gratulantur, is non dubitat demones gaudere, cum eorum opera perficimus. Quomodo quispiam intelligat, quæ sit avaritia, nisi propter Deum paupertatem amplectatur? Quomodo quis æmulationis amaritu-

Quid est humilitas? Humilitas est cum quis se peccatorem existimat, et nihil boni facere in conspectu Dei. Humilitatis exercet officia, qui silentium colit, qui sibi ipse non placet ulla in re, qui non est contentiosus, qui se subjicit omnibus, qui oculos humi defixos tenet, qui mortem assidue meditatur, qui a mendacio cavet, et a nugis et sermonibus abhorret inutilibus, qui majoribus non adversatur, qui sententiam suam minime defendit, qui æquo animo fert contumeliam, qui otium fugit, qui labores libenter subit, qui neminem irritat. Da igitur operam, frater, ut hæc possideas, ne anima tua domicilium fiat omnium perturbationum, et vitam transigas semper infructuosam. Concedat nobis Deus, ut fructus feramus dignos æterna vita, cui gloriæ in sæcula sæculorum. Amen.

C suas agnoscat infirmitates? quomodo risus ineptia, nisi in lugendis peccatis lacrymas effundat? quomodo desidiae vitium, nisi sensibus recte constitutis Dei lumen perspicat?

II. Horum malorum omnium caput est unum, malitia inimici. Virtutum autem fons est timor Dei. Qui Dei timorem possidet, in castitate virtutes parit, et amputat malitiæ ramos quos recensuimus. Dei timorem amplectere; frater charissime, et tempus omne traduces cum tranquillitate. Virtutum enim omnium radix est timor Dei. Quandiu quis hæc transgreditur, nondum est regni cœlorum. Paulatim igitur illi certandum est, donec vitia quæ commemoravimus, expugnet. Id autem hoc argumento intelliget se consecutum. Donec sinistra peragat opera sua, nondum peccatum interit: neque virtus dexteræ tecum conquiescit. Scriptum est enim: *An nescitis, quoniam cui exhibetis vos servos ad obediendum, servi estis ejus cui obeditis, sive peccati ad mortem, sive obeditionis ad justitiam*²⁴? Et rursum: *An nescitis, quod Jesus Christus in vobis est? nisi forte reprobi estis*²⁵. Et Jacobus: *Si quis, inquit, videtur religiosus esse, non refrenans linguam suam, hujus vana est religio*²⁶. Hæc omnia nos docet Spiritus sanctus, ut a peccato recedamus,

²² Ephes. vi, 17. ²³ II Cor. vii, 1. ²⁴ Rom. vi, 16. ²⁵ II Cor. xiii, 5. ²⁶ Jac. i, 26.

(14) Ἡ ταπεινότης, x. τ. λ. Græca hujusmodi nobis servavit S. Joannes Damascenus in *Parall. sacr.* Opp. tom. II, pag. 698.

neque in illud amplius incurramus. In hoc enim poenitentia consistit. Peccatum vero non unum est, sed multiplex. Totus enim homo vetus peccatum appellatur. Idcirco: *Nescitis*, inquit Apostolus, *quod qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium* ³³? Quis autem est hic, nisi qui constanter et fortiter pugnat? *Qui enim*, inquit, *in agone contendit, ab omnibus abstinet* ³⁴. Curam igitur nostri geramus, fratres charissimi. In eo autem hæc cura potissimum sita sit, ut supplices proclamamus in conspectu bonitatis Domini nostri Jesu Christi, qui potest nos ex improbis inimicorum nostrorum manibus liberare.

III. Idem abbas, cum ex eo quæreretur, quomodo sit in cella quiescendum, respondit: Is in cella recte quietem et silentium colit, qui supplex ante Deum prostratus assidue vacat orationi, et totis viribus improbas omnes inimici repellit cogitationes. Id enim est, a mundo procul aufugere. Rursum ex eo cum quæreretur quid esset mundus: *Mundus est*, inquit, *animi ad peccata distractio*. *Mundus est*, cum ea quæ naturæ contraria sunt, sequimur. *Mundus est*, cum carnis voluptates implemus. *Mundus est*, cum arbitramur diu nos in hoc sæculo permansuros. *Mundus est*, cum majorem corporis, quam animæ curam gerimus. *Mundus est*, cum iis quæ œduca sunt gloriamur. Non ex me ipso ista confingo, sed Joannes apostolus ita loquitur: *Nolite diligere mundum, neque ea quæ ex mundo sunt. Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo. Quoniam omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitæ; quæ non est ex Patre, sed ex mundo est. Et mundus transit et concupiscentia ejus: qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum* ³⁵. *Filioli, ne quis vos seducat. Qui facit justitiam, justus est; qui autem peccatum facit, ex diabolo est: ab initio enim diabolus peccat* ³⁶. *Amicitia enim mundi inimicitia est in Deum* ³⁷. Et Petrus apostolus deterrens filios suos a peccato: *Hortor*, inquit, *vos, fratres, tanquam advenas et peregrinos, ut abstineatis a carnalibus desideriis, quæ militant adversus animam* ³⁸. Et dilectus Dominus noster Jesus, cum sciret mundum afferre nobis peccati molestiam, donec illum relinquamus, discipulos suos confirmavit: *Venit*, inquit, *princeps mundi hujus; et in me nihil eorum quæ ipsius sunt, invenit* ³⁹; et rursum: *Mundus in maligno positus est* ⁴⁰. Ac de discipulis suis dicebat eos se elegerisse de mundo ⁴¹. Quomodo? e mundo elegit eos, nisi ex omni occupatione peccati? Quisquis igitur vult esse discipulus Jesu, fugit a vitis; nisi enim ea proecerit, Dei non potest esse domicilium, neque Divinitatis dulcedinem degustare. *Lucerna enim*, inquit, *corporis est oculus. Nisi oculus simplex fuerit, totum*

A corpus tenebrosum erit ⁴². Itaque nisi mens a malitia fuerit aliena, atque integra, non potest Divinitatis lucem intueri. Malitia enim tanquam obscurus paries menti prætenditur, et animam desertam efficit, ut in Evangelio scriptum est: *Nemo lucernam accendens ponit eam sub modio, sed super candelabrum, ut qui ingrediuntur, lumen videant* ⁴³. Mundi hujus injustitia modius dicitur, qua dum mens ipsa distinetur, in ea Divinitatis lucerna non potest esse. At si mens super sublimius candelabrum fuerit, tunc Divinitatis lumen in ipsa est; tunc cognoscit eos qui in domo sunt, et quos debet ejicere, et quibuscum pacem habere. Sic enim docuit eos, quorum mens in divinis mandatis illustrata est: *Dico*, inquit, *inquit, vobis qui auditis: Diligite inimicos vestros, benefacite iis qui oderunt vos. Orate pro calumniantibus et persequentibus vos. Percutienti te in dextera maxilla, præbe illi et alteram. Et ab eo qui auferit tibi vestimentum, etiam tunicam noli prohibere. Omni petenti te tribue: et volenti mutuare a te, ne avertare: et ab eo qui auferit quæ tua sunt, ne repelas* ⁴⁴.

IV. Hæc dixit ad eos qui mundum fugerant. Reliquerant enim omnia sæculi hujus, et paraverant se ipsos, ut Salvatorem suum sequerentur. Ideo diligens eos charitate perfecta dicebat eis: *Surgite, abeamus hinc* ⁴⁵. Quo igitur ducit eos, quia dicit: *Surgite, abeamus hinc*? Ab hujus sæculi negotiis abducit illos in regnum suum, ut requiescant. Quamobrem ad ipsos: *Ego*, inquit, *sum vitia, et vos palmites. Manete in me, et ego in vobis. Quemadmodum palmes non potest ferre fructum, nisi manserit in vite: ita nec vos, nisi in me manseritis* ⁴⁶. Sic eos alloquitur qui munera reliquerunt, quia Spiritus sanctus in illis est et habitat in cordibus eorum. *Non relinquam vos orphanos, sed veniam ad vos* ⁴⁷. Si quis igitur Deum diligit, et vult cum in se habitare, et se orphanum non derelinqui, studeat ea quæ Jesus præcepit observare, et habitabit cum ipso. Neque enim procul a nobis est, neque inter ipsum et nos quidquam intercedit, nisi peccatum. Quamobrem, frater, si dicis te mundo renuntiastis, et ea quæ mundi sunt facere deprehenderis, non renuntiasti plane, sed te ipsum decipis. Hoc enim eorum qui mundo renuntiaverunt, judicium tulit: *Qui amat*, inquit, *animam suam, perdet eam; qui autem perdidit animam suam propter me, servabit eam* ⁴⁸. Quomodo quis perdit animam suam, nisi dum omnes carnis voluntates amputat? Et rursum: *Qui non tollit crucem suam et sequitur me, non potest meus esse discipulus* ⁴⁹. Quam dicit ut tollamus crucem, nisi ut mens assidue vigilet et virtutibus incumbat? A cruce non discedit, qui vitia persequitur, donec ea profliget ac superet. Ad eos qui resurgunt: *Nisi*, inquit, *granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ip-*

³³ I Cor. ix, 24. ³⁴ ibid. 25. ³⁵ I Joan. ii, 15-17. ³⁶ I Joan. iii, 7, 8. ³⁷ Jac. iv, 4. ³⁸ I Petr. ii, 11. ³⁹ Joan. xiv, 30. ⁴⁰ I Joan. v, 19. ⁴¹ Luc. xi, 34. ⁴² Luc. viii, 16. ⁴³ Luc. vi, 27-30. ⁴⁴ Joan. xiv, 31. ⁴⁵ Joan. xv, 4, 5. ⁴⁶ Joan. xiv, 18. ⁴⁷ Joan. xii, 25. ⁴⁸ Luc. xiv, 27.

sum solum manet; si autem mortuum fuerit, multum fructum affert⁶⁰. Eos vero qui ad grani similitudinem moriuntur, consolatur: Qui mihi, inquit, ministraverit, honorificabit eum Pater meus. Et ubi ego sum, illic et minister meus erit⁶¹. Quomodo ministrant Jesu, nisi dum mundi vitia odio persequuntur, et observant mandata Dei? quorum observatione fiduciam sumunt, et dicunt ei: Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te: quid ergo erit nobis? quibus ille respondet: Vos qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis sue, sedebitis et vos super sedes judicantes duodecim tribus Israel. Et quicumque reliquerit domos, aut fratres aut sorores, aut patrem aut matrem, aut uxorem aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam eternam possidebit⁶².

V. Cum sciret dilectus Dominus noster Jesus fieri non posse, ut hominis mens ad crucem accederet, nisi ab omni mundi sollicitudine abesset, præcepit, ut omnia relinqueret, quorum occasione advocaretur a cruce. Ideo venienti ad se dicentique, Sequar te, Domine, sed permitte, ut prius disponam ea quæ in domo mea sunt⁶³, prohibuit: quoniam si ea vidisset cor ejus, iterum ad illa declinasset. Nemo, inquit, mittens manum ad aratrum, et revertens retro, aptus est ad regnum celorum⁶⁴. Jam cum fecisset cenam filio suo pater, misissetque servos qui vocarent invitatos, et rerum quas quisque diligebat, cupiditate noluisse venire⁶⁵, dolore commotus dixit: Si quis venit ad me, et non odit patrem suum et matrem, et uxorem et filios, et fratres et sorores, atque etiam animam suam, non potest meus esse discipulus⁶⁶. Quibus verbis significavit, non posse nos ad regnum quod cupimus, pervenire, nisi prius decreverimus odio persequi ea quæ cor nostrum, ad mundum alliciunt. Porro monens nos, ne fide sola in qua non insint opera, confidamus: Ingressus, inquit, rex ut recumbentes videret, aspexit illic hominem non indutum veste nuptiarum, et jussit eum extrudi in tenebras exteriores⁶⁷. Ingrediuntur enim quia sunt nomine Christiani; ejiciuntur autem, quia non habent opera nomini congruentia. Sciebat Apostolus neminem, quæ Dei et quæ mundi sunt, simul posse diligere; ideo scripsit ad Timotheum discipulum suum: Nemo militans vitæ negotiis implicatur, ut ei placeat a quo miles electus est. Neque pugil quisquam coronatur, nisi legitime certaverit⁶⁸. Et confirmandum eum, ne labores suos crederet inanes fore, Laborantem, inquit, agricolam oportet primum de fructibus accipere⁶⁹. Et ad Corinthios scribens: Qui sine uxore est, inquit, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo; qui autem cum uxore est, quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est⁷⁰.

A Caveat unusquisque, ne vocem illam audiat: Projicite in tenebras exteriores, ibi erit fletus et stridentium⁷¹.

VI. Demus igitur operam pro viribus, fratres, ut induamus vestimenta virtutum, ne foras exturbemur. Nulla enim erit acceptio personarum apud Deum in illa die. Et qui turpiter flagitioseque vivunt, ut ait Apostolus, regnum Dei possidere non possunt⁷². Et quoniam qui ex mortis operibus suscitantur, et vivunt secundum spiritum, a quo accusentur non habent; quisnam sit fructus ipsius spiritus indicat: Fructus, inquit, spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia, longanimitas, bonitas, benignitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. Adversus hujusmodi non est lex⁷³. At amabilis Dominus noster Jesus, ostendens nobis opera in illa die esse patefacienda: Multa, inquit, quærent ingredi, et non poterunt. Postquam enim paterfamilias surrexerit, et ostium clauserit, pulsantibus respondebit: Nescio vos⁷⁴. Num possumus dicere Deum quidquam ignorare? Absit! Cur igitur dicitur, Nescio vos? Quia virtutes ignorant illi qui pulsant et dicunt: Domine, Domine, aperi nobis⁷⁵. Ac de illis quidem qui fidem habent, et non habent opera, rursum loquitur: Ego sum, inquit, vitis, et vos palmites; qui manet in me, et ego in eo, hic fert fructum multum; qui autem in me non manet, ejicietur foras, et arecet, et in ignem conjicietur⁷⁶. Qui autem fructum ferunt bonum, eos purgat Deus, ut plus fructuum ferant⁷⁷. Quod autem illos non amet qui carnis obtemperant voluntati, declarat: Non pro mundo, inquit, rogo, sed pro iis quos dedisti mihi, quia tui sunt⁷⁸: et ego elegi eos de mundo⁷⁹: mundus enim quæ sua sunt diligit. Pater, serva illos a malo, quia non sunt de mundo⁸⁰. Exploremus nosmetipsos, fratres, utrum simus de mundo, necne. Quod si non sumus e mundo, nos a malo servabit. Sic enim ait: Non pro iis tantum rogo, sed et pro illis qui per sermonem ipsorum in me credent, ut omnes unum sint, sicut et nos unum sumus⁸¹; et rursum: Ut ubi ego sum, illic sint et ipsi mecum⁸².

VII. Considerate, charissimi, quanta nos qui in hoc mundo certamus, et carnis voluntatem odimus, charitas amplectatur, siquidem regnaturi sumus cum ipso in infinita sæcula. Contemplans enim magnam illam gloriam Joannes apostolus: Scimus, inquit, quia cum apparuerit, similes ei erimus⁸³, si servaverimus mandata ejus et ea quæ sunt placita in conspectu ejus fecerimus⁸⁴; et idem rursus: Nolite mirari, charissimi, si mundus vos odit. Nos scimus, quia translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres⁸⁵; et rursum: Omnis qui

⁶⁰ Joan. xii, 24, 25. ⁶¹ ibid. 26. ⁶² Matth. xix, 27-29. ⁶³ Matth. viii, 21. ⁶⁴ Luc. ix, 62. ⁶⁵ Luc. xiv, 47 sqq. ⁶⁶ ibid. 26. ⁶⁷ Matth. xxii, 41, 43. ⁶⁸ II Tim. ii, 4, 5. ⁶⁹ ibid. 6. ⁷⁰ I Cor. vii, 32, 33. ⁷¹ Matth. xxv, 50. ⁷² I Cor. xv, 50. ⁷³ Galat. v, 22, 23. ⁷⁴ Luc. xiii, 24, 25. ⁷⁵ Matth. xxv, 11. ⁷⁶ Joan. xv, 5, 6. ⁷⁷ ibid. 2. ⁷⁸ Joan. xvii, 9. ⁷⁹ Joan. xv, 19. ⁸⁰ Joan. xv, 1, 43, 16. ⁸¹ ibid. 20, 21. ⁸² ibid. 24. ⁸³ I Joan. iii, 2. ⁸⁴ I Joan. ii, 5. ⁸⁵ I Joan. iii, 13, 14.

non facit iustitiam, non est ex Deo, et qui non diligit fratrem suum⁷⁴; et rursum: Qui facit iustitiam, ex Deo natus est⁷⁵; Qui autem peccatum facit, ex diabolo est⁷⁶; et rursum: Qui ex Deo natus est, peccatum non facit, quia semen ejus in ipso manet et non potest peccare, quoniam ex Deo natus est⁷⁷. His testimoniis confirmati ad Dei benignitatem confugiamus, ut misereatur nostri, viresque tribuat quibus mundi istius immundi jugum excutiamus. Neque enim inimicus noster unquam cessat vias omnes persequi, quibus animas nostras deprædetur. Verum Dominus noster Jesus Christus nobiscum est. Ejus verba nobis opitulantur. Horum virtute, si ea servaverimus, inimicum conteremus. Alioqui quis ei resistere valeat? Petrus apostolus docens hominem operibus servari, *Ministrate, inquit, in fide vestra virtutem, in virtute autem scientiam, in scientia autem abstinentionem, in abstinentione autem patientiam, in patientia autem pietatem, in pietate autem amorem fraternitatis, in amore autem fraternitatis charitatem*. Hæc enim si vobis adsint et superent, non vacuos nec sine fructu vos constituent in Domini nostri Jesu Christi cognitione. Cui enim non præsto sunt hæc, cæcus est et manu tentans, oblivionem accipiens veterum suorum peccatorum⁷⁸. Et Joannes Baptista: *Facite, inquit, fructus dignos penitentia. Jam et securis ad radicem arborum posita est. Omnis igitur arbor non faciens fructum bonum, excinditur, et in ignem mittitur*⁷⁹. Et Dominus: *Ex fructu, inquit, arbor cognoscitur*⁸⁰. Nunquid colligunt e spinis uvam, aut e tribulis ficus⁸¹? Et rursum: *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum; sed qui facit voluntatem Patris mei qui in cælis est*⁸²; et Jacobus: *Fides, inquit, sine operibus mortua est. Et demonia credunt, et contremiscunt. Sicut enim corpus sine spiritu mortuum est, sic et fides sine operibus mortua est*⁸³. Apostolus item affirmans filiis suis, fidem operibus indigere, sic eis vehementer præcipit: *Fornicatio, et omnis immunditia, aut avaritia nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos, aut turpitudinem, aut stultiloquium, aut scurrilitas quæ ad rem non pertinet: sed magis gratiarum actio. Hoc enim scientes intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hereditatem in regno Christi et Dei*⁸⁴. Et hæc confirmans subjicit: *Nemo vos seducat inanibus verbis; propter hæc enim venit ira Dei in filios inobedientia. Nolite ergo effici participes eorum. Eratis enim aliquando tenebræ; nunc autem lux in Domino, ut filii lucis ambulate. Fructus enim lucis est in omni bonitate et iustitia, et veritate, probantes, quid sit beneplacitum Deo; et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite*⁸⁵; et rursum: *Omnis amaritudo, et ira, et indi-*

*A gnatio, et clamor, et blasphemia tollitur a vobis cum omni malitia*⁸⁶. Imitatores, inquit, mei estote, sicut et ego Christi⁸⁷. Quicunque enim in Christum baptizati estis, Christum induistis⁸⁸.

VIII. Exploremus nos ipsos, fratres, utrum Christum induerimus, an non. Agnoscitur Christus per castitatem; castus est enim, et in castis habitat. Quomodo igitur casti sint, nisi desinant ea flagitia facere quæ faciebant? Ea enim est Dei benignitas, ut quæcunque hora se converterit homo a peccatis suis, suscipiat eum cum gaudio, et veterum ejus peccatorum obliviscatur, sicut in Evangelio scriptum est de filio juniore⁸⁹, qui hæreditatis suæ partem prodigus dilapidarat, et ad extremum eo redactus est, ut porcos pasceret, et saturari cuperet porcorum cibo. Denique resipiscens intellexit, nullam inveniri peccatorum satietatem. Quanto enim magis ea committimus, tanto majori eorum accendimur cupiditate. Cum igitur penitentia stimulus eum attigisset, rem non distulit, sed statim carnis voluntatem abiciens, ad patrem suum rediit cum humilitate. Patris enim misericordia confusus, speravit eum sibi peccata quæ commiserat, non exprobraturum. Quamobrem et pater ejus confestim iussit, illi sanctitatis stolam dari, et arrham paterni amoris. Hoc exemplo nos docuit Dominus noster Jesus Christus, ut si volumus ad ipsum reverti, prius porcorum cibum relinquamus, et tunc suscipiet nos. Hæc dixit, ne animum despondentes dubitemus, utrum nos sit exauditus. Convertamur igitur nos in toto corde, nec peccando defatigemur, et celeriter nos exaudit, ipse enim ait: *Petite, et accipietis; quærite, et invenietis; pulsate, et aperietur vobis*⁹⁰. Si igitur petere ac quærere aut pulsare volumus, discamus quid ab eo nobis petendum sit. Qui media nocte ad amicum suum accessit: *Mutua, inquit, mihi tres panes, quoniam amicus ad me venit de via*⁹¹. Cum igitur pulsare pergeret, quod petebat, impetravit.

IX. Abjiciamus pigritiam a nobis, fratres, et hanc petendi constantiam imitemur, et quæcunque petierimus impetrabimus. Misericors enim est, nec magis quidquam cupit quam ut peccator resipiscat et convertatur. Amen dico vobis, inquit ipse, *gaudium est in cælo super uno peccatore penitentiam agente*⁹². Dum ad ejus clementiam confugere possumus, et misericordiae ipsius divitiis perfrui, resipiscamus in toto corde; dum sumus in corpore, ad illum revertamur. Exiguum est hujus vitæ curriculum. Quod si fecerimus, gaudium æternum et incredibile consequemur; sin retro nos converterimus, similes erimus adolescenti illi qui Dominum Jesum interrogavit, quid sibi agendum esset ut salvus fieret. Cui Dominus cum respondisset: *Vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et tolle crucem tuam et se-*

⁷⁴ I Joan. iii, 10. ⁷⁵ I Joan. ii, 29. ⁷⁶ I Joan. iii, 8. ⁷⁷ ibid. 9. ⁷⁸ II Pet. i, 5-9. ⁷⁹ Luc. iii, 8, 9. ⁸⁰ Matth. xii, 33. ⁸¹ Matth. xii, 16. ⁸² ibid. 21. ⁸³ Jac. ii, 19, 20, 26. ⁸⁴ Ephes. v, 3-5. ⁸⁵ ibid. 6, 11. ⁸⁶ Ephes. iv, 31. ⁸⁷ I Cor. xi, 1. ⁸⁸ Gal. iii, 27. ⁸⁹ Luc. xv, 11 seqq. ⁹⁰ Matth. vii, 7. ⁹¹ Luc. xi, 5 seqq. ⁹² Luc. xv, 7.

quere me⁹⁹, ostendens nobis salutem in eo sitam esse ut voluntatem nostram abnegemus. *Hic ille auditus tristis discessit⁹⁹*. Intelligebat enim grave quidem esse, dare cuncta pauperibus, sed multo gravius crucem suam gestare. Facultates enim pauperibus distribuere virtus est una, quæ tamen etiam in cruce consistit. Crucem vero gestare est omne peccatum destruere, unde et charitas nascitur, sine qua non est crux. Cæterum cum sciret Apostolus multas esse et haberi virtutes in quibus charitas non est, neque virtutum perfectio: *Si linguis hominum, inquit, loquar et angelorum, charitatem autem non habuero, factus sum sicut æs sonans aut cymbalum tinniens. Et si distribuero omnes facultates meas, et dederò corpus meum, ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest. Charitas patientis est, benigna est, non æmulatur, non agit perperam, non inflatur, non indecore se gerit, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum⁹⁹*. Qui vult igitur in via charitatis incedere, ab omnium hominum, seu boni seu mali sint, sollicitudine recedit, et Dei desiderium fovet in corde suo. Quod quidem desiderium justam quamdam illi iram gignit, qua propulsat inimicum. Tunc Dei timor nutritur in eo, et per timorem charitas patet. Et qui ejusmodi est, eadem fiducia qua Apostolus, dicit: *Ego paratus sum non solum vinciri, sed etiam mori pro nomine Domini nostri Jesu Christi⁹⁹*. Beata est anima illa, quæ ad talem charitatem pervenit.

X. Exeamus e mundo, fratres. Quo in statu simus, consideremus. Etenim misericors est Dominus Jesus, et pro cuiusque operibus quietem tribuit, magnis pro magnitudine, parvis pro tenuitate ipsorum. *Multæ enim sunt, inquit, mansiones apud Patrem meum⁹⁹*. Licet enim unum sit regnum, proprium tamen in eo quisque locum invenit, et opus suum. Pugnemus, fratres, adversus ignaviam, et tenebrarum velum a nobis excutiamus, quod est oblitio, ut poenitentiae lucem aspiciamus. Martham et Mariam imitemur, quæ plorant in conspectu Salvatoris, ut suscitet fratrem Lazarum, id est animum multis peccatorum vinculis obstrictum. Qui si solutus fuerit, tunc Mariæ Marthæque stodium exstabit, et Lazarus sine sollicitudine recumbet cum Jesu. Martha cum lætitia ministerium suum diligenter exercebit; Maria vero promit alabastrum unguenti, et unget pedes Domini. Quod in nobis est, fratres, id totis viribus exsequamur; et Deus pro multitudine misericordiæ suæ nobis opitulabitur. Quod si corda nostra haud ita custodivimus, ut patres nostri; nunc saltem ea a peccatis custodiamus, speremusque nos item famis tempore apud eum misericordiam inventuros, sicut invenerunt sancti omnes. Quamvis enim alia sit solis gloria, alia lunæ, et stella a stella differat in claritate¹; in

A eodem tamen sunt firmamento. Et gloria atque honor omnium est ipsius Dei in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO XXII.

De operibus hominis novi.

I. Tria sunt, charissimi, quibus Hebræus ab aliis distinguitur: circumcisio, et Pascha, et Sabbatum. Sic enim in Genesi scriptum est: *Infans octo dierum circumcidetur in vobis, tam vernaculus quam emptitius. Qui circumciscus non fuerit, delebitur de populo meo, quia pactum meum irritum fecit⁹⁹*. Primus Abraham circumciscus est. Id est signum hominis novi; quod in sancto corpore suo Dominus Jesus admisit. De hoc et Apostolus ait: *In quo circumcisi estis circumcissione non manû facta, in expoliatione corporis carnis, sed in circumcissione Christi, conscripti ei in baptismo, in quo et surrexistis per fidem operationis Dei⁹⁹*; et rursum: *Deponite vos secundum pristinam conversationem veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris: Renovamini autem spiritum mentis vestræ, et induite novum hominem qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate, et veritate⁹⁹*; et rursum: *Ut moriamini quidem peccato, vivatis autem iustitiæ⁹⁹*. Et hæc quidem de circumcissione: quæ qui non observat, non est circumciscus, nec vere Christianus, quia irritum fecit pactum, quod proprio sanguine sancto suo Dominus Jesus sancivit.

II. Nunc de sancto Paschate dicendum est, de quo sic ait ad Moysem: *Hæc est paschalis lex: Omnis alienigena non vescetur ex eo. Omnis servus emptitius non comedet ex eo. Omnem servum emptitium circumcides; et sic comedet ex eo. Quisquis autem non fuerit circumciscus, ne comedat ex eo. Hoc comedite in una domo⁹⁹*. Renes vestros accingetis, et calceamenta vestra habebitis in pedibus vestris, tenentes baculos in manibus⁹⁹. Non editur pascha nisi cum azymis et lactucis agrestibus, et carnibus assatis igni. Non dixit: Accingetis vos super renes vestros, ne quis de cingulo dictum intelligeret. Sed, *renes vestros accingetis*, ut de castitate et munditia intelligamus. Calceamenta autem significant, ut prompti paratique simus ad omnia fugienda et declinanda, quæ conscientiam pungunt et maculant, mentemque avertunt a propria contemplatione in sanctitate. Per baculum spes indicatur, et fortitudo tendentium ad terram promissionis. Hi sunt qui Sabbatum observant. Sanguis agni significat sanguinem Domini Jesu, qui factus homo venit ad nos, ut filios Israel dueret ad promissam cœli hæreditatem. Apparent qui instructi sunt, et signum in anima sua perspicue impressum habent. Hyssopi fasciculus indicat afflictionem. Jubet enim ut cum lactucis agrestibus, seu herbis amaris comedatur. Expende diligenter, o frater, utrum sis circumciscus, et domus tuæ fores inunxeris agni sanguine immaculati, utrum ab omni

⁹⁹ Luc. xviii, 22.⁹⁹ ibid. 23.⁹⁹ I Cor. xiii, 1, 3 5.⁹⁹ Act. xxi, 13.⁹⁹ Joan. xiv, 2.⁹⁹ I Cor. xv, 41.⁹⁹ Gen. xvii, 12, 14.⁹⁹ Coloss. ii, 11, 12.⁹⁹ Ephes. iv, 22-24.⁹⁹ I Pet. ii, 24.⁹⁹ Exod. xii 43-48.⁹⁹ ibid. 1°.

terrena cogitatione te removeris, utrum te ipsam sic instruxeris, ut intrepide in terram promissionis ingrediaris.

III. Deinceps de Sabbato dicendum est, quod est ipsorum proprium qui circumcisi sunt, et sanctum Pascha, ut diximus, comederunt, et ab Ægyptiis liberati eos omnes in inari Rubro submersos conspexerunt, et ab acerba eorum servitute quieverunt. *Sex diebus, inquit, operaberis. Septima dies Sabbatum est requiectionis Domini* ⁸. Qui die Sabbati fuerit operatus, perdetur anima illa ⁹. At Dominus noster Jesus verum ipse Sabbatum observavit, docuitque quomodo deberet observari. Cum in Parasceve ascendit, sed antequam in crucem ascenderet, cuncta pręparavit, tot ignominias et contumelias ferens, non solvens, neque se ipsum recreans ullo modo, quin etiam cum diceret: *Sitio, obtulerunt illi spongiam aceto plenam; quo degustato dixit: Consummata sunt omnia: et inclinato capite tradidit spiritum* ¹⁰. Et deposuerunt eum vere Sabbatum observantem. Quievit enim Dominus Jesus septimo die, et benedixit ei, quoniam quievit ab omnibus operibus: quibus humanas destruxerat infirmitates. *Ingre- diens enim, ut scribit Apostolus, in requiem suam, ab omnibus operibus suis quievit, quemadmodum et a suis Deus* ¹¹. Hoc verum est Sabbatum, quod qui non observat, non est Christianus. Lugens enim Jeremias super populum Israel: *Nolite, inquit, onera gestare in die Sabbati, et ne egrediamini portas Jerusalem portantes onera in die Sabbati* ¹².

IV. Heu me miserum, qui hæc sancta mandata non observo, et gravia fero onera in die Sabbati! Quæ sunt ista onera? Ira onus est grave, æmulatio, odium, inanis gloria, obtreectatio, maledicentia, irritatio, superbia, arrogantia, contentio, amor proprius, invidia. Hæc animæ sunt. Corporis autem, ingluvies, nimius corporis ornatus et cura, libido, concupiscentia, cordis defectio. Hæc omnia, et reliqua his similia, repulit a corporibus sanctorum, occidens ea in sancto corpore suo, ut affirmat Apostolus, per crucem interficiens inimicitias in se ipso ¹³. Quisquis igitur gravia fert onera peccatorum, is Sabbatum violat, nec verus est Israelita, sed se ipsum decipit. Solum enim habet nomen, nec quidquam accipiet a Domino Jesu, quem factis negat, suscitans ea quæ interfecit, et faciens illa quæ sepelivit. Cum igitur venerit Dominus Jesus in gloria sua, solos filios Israel, id est solos vere Christianos, circumcissione non manufacta, sed spiritu circumcisos, quos ex omnibus populis elegit, ducet in regnum suum sempiternum. *Cæcitas enim, inquit Apostolus, contigit ex parte populo Israel, donec omnes ingrediantur nationes* ¹⁴; et rursum: *Quicunque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, et super Israel Dei* ¹⁵. Animadvertis eos esse Israelitas Dei, qui cordis habent circumcissionem: et

A Sabbati observationem, hoc est destructionem peccati. Nam, ut idem ait Apostolus, *non qui in manifesto Judæus est in carne, ille Judæus est: neque circumcisio quæ cernitur, illa est circumcisio: sed qui in occulto Judæus est, et circumcisio cordis in spiritu, non in littera* ¹⁶.

V. Attendamus nobismetipsi, fratres. Quousque frustra laborabimus? quousque nostro parebimus adversario qui in nobis est, et allicit ad vitiā, a virtute nos avocans, nec permittit, ut oculos ad perspicendam divinitatis lucem extollamus? Explora te ipsum, infelix, qui baptizatus es in Christum et mortem ejus. Considera qualem ipse pro te mortem subierit, utrum ejus sequaris vestigia. Ostende mihi mores tuos. Ipse sine peccato est, et se tibi omnibus in rebus exemplum proposuit ad imitandum. Paupertatem amplexus est; tu autem abhorres a paupertate. Non habuit ubi caput reclinaret ¹⁷; tu certum et commodum quæris domicilium. Ille contumelias pertulit; tu eas ferrè non vis. Ille malum pro malo non reddidit; tu ultionis es cupidus. Ille, dum pateretur, non comminabatur ¹⁸; tu dum laboras, irasceris. Ille inter ignominias minime turbabatur; tu nulla affectus ignominia perturbaris. Ille benigne ad se peccatores vocabat; tu verbis tuis amicos etiam pungs. Ille injurias æquo animo perferebat; tu nulla injuria provocatus indignaris. Ille mansuetus in eos qui in peccatum inciderant; tu superbus etiam in eos qui te meliores existunt. Ille semetipsum tradidit pro illis a quibus offensus fuerat, ut eos redimeret; tu eos etiam lædis, qui de te sunt bene meriti. Considera quid tibi ille dederit, et quid tu vicissim illi retribuas. Agnosce illum ex ejus operibus, et te ex operibus tuis. Si mortuus es cum ipso, quis facit ista opera, id est ista peccata?

VI. Sancta ipsius mandata diligenter attendamus, dilectissimi, et proprias abnegabimus voluntates. Si diligimus eos qui nos colunt, quid amplius facimus quam ethnici ¹⁹? Si pro bene merentibus oramus, id faciunt et publicani. Si laudantium sermone delectaris, et Judæis idem contingit. Quid igitur amplius facis tu qui peccato mortuus, vivis in Christo Jesu? Si eos qui tibi obsequuntur, tantum amas, quid amplius facis quam peccatores? Nonne et ipsi idem faciunt? Si eos qui te molestia afficiunt, qui non obediunt, qui lacessunt, odio prosequeris; ethnico et tu similis es: pro illis potius tibi precandum erat, ut eis ignoscatur. Si contumeliis et ignominiiis doles; dolent et publicani. Te ipsum exeunte et expende qui in Christi nomine baptizatus es, utrum hæc sint opera nomini tuo congruentia. Eane in die gloriæ ejus tecum coram illo laturus sis, ut coroneris? Corona dabitur pro illarum victoria perturbationum, quas olim superavit Rex tuus, se ipsum tibi proponens exemplum. Ipse enim Rex

⁸ Exod. xx, 8, 9. ⁹ Exod. xxxi, 14. ¹⁰ Joan. xix, 28-30. ¹¹ Hebr. iv, 10. ¹² Jer. xvii, 21, 22. ¹³ Ephes. ii, 14, 16. ¹⁴ Rom. xi, 25. ¹⁵ Gal. vi, 16. ¹⁶ Rom. ii, 28, 29. ¹⁷ Matth. viii, 20.

¹⁸ I Petr. ii, 23. ¹⁹ Matth. v, 46.

regum, et Dominus dominantium, cum illa die se gentibus omnibus conspiciendum præbebit in majestate, secum feret signa sua, nempe cicatrices illas quas pro nobis pertulit. Tu vero nihil eorum simile laturus es in corpore tuo. Quamobrem dicet tibi: Nescio te. Tunc videns omnes sanctos, qui propter nomen ipsius mortem oppetierunt, in eorum conspectu erubescens consiste. Sanctorum omnium vitas perpende, et eos reperies, cum mala pertulerunt, ea non rependisse. Sanguis eorum omnium clamat: Vindica nos ex omnibus inhabitantibus terram. Ego vero, qui otium et quietem diligo, quid dicam in illa die quando perspiciam illic prophetas, et apostolos, et martyres, et reliquos sanctos, qui nullum dantes ultionis aut iracundiæ signum, in injuriis tolerandis fortes atque constantes exstiterunt? Cum illa dies advenit, non erit in cujusque potestate quid respondeat; sed unusquisque resurget propriis operibus, sive bonis sive malis, tanquam vestimentis indutus. Opera loquentur ipsa; et in loco cujusque consistent.

VII. Beatus qui in eam curam diligenter incumbit, ut exuat opera quæ in gehennam detrahunt, et induat illa quæ perducunt in cælum. Nam ut Apostolus ait: *Et si terrena nostra habitatio hujus tabernaculi dissolvatur, scimus nos habitationem habere domum non manufactam in calis*²⁰. Nihil est tempus vitæ nostræ, et cum venerit hora nostra, ratio a nobis acriter exigetur. Ne sint igitur animi nostri remissi et dissoluti, sed omni studio ac diligentia laboremus, suppliciterque ad Dei benignitatem, ut nos adjuvet, assidue confugiamus. Fratribus nostris ne irascamur, quod re aut sermone nos læserint. Quod si operarii, et vasa diaboli esse perrexerint, Dei constituentur adversarii, donec dissolvantur, et e stadio fugiant. Omnibus in rebus, fratres charissimi, humilitatem et patientiam amplectimini; et semper in eam cogitationem incumbite, ut propriæ voluntati renuntiatis; nam propria voluntas perdit omnes virtutes. Qui cogitationes suas recte disponit ac moderatur, propriam abnegat voluntatem; et mansuetudinem amplectens, tanquam a dracone fugit ab omni discordia et contentione. Hæc enim totum virtutis ædificium evertit, et animo tenebras offundit, ut honestatis lucem aspicere nequeat. Ab hoc igitur vitio, quod se virtutibus insinuat atque implicat, donec eas debeat, declinato. Etenim nec Dominus Jesus prius ascendit in crucem, quam Judam expulisset e medio discipulorum. Nisi enim homo tetrum hoc vitium excindit, non potest proficere secundum Deum; ex eo namque mala cuncta proficiunt. Qui hoc vitio laborat, crucem suam ferre non vult, inanem gloriam sequitur; omnia denique quæ Deus odit,

²⁰ II Cor. v, 1. ²¹ Tit. 1, 2.

(15) Interiora. Nullus dubito quin legendum sit, anteriora. Hic enim respicit auctor ad Philipp. iii,

habitant in animo hominis contentiosi et arrogantis.

VIII. Qui peccata sua considerat, facile assequitur humilitatem. Humilitatis est, propriam voluntatem subicere proximi voluntati. Cordis munditia gratas Deo preces persolvit. Cui propria displicent vitia, luctui et lacrymis vacat. Charitas non judicat proximum. Patientia non meminit injuriarum. Qui Deum diligit, vindictam non appetit. Qui silentium et quietem colit, quod sibi minus obediatur non commovetur. Animus paupertatis studiosus, innocens est. Qui propriis sensibus dominatur, in pace degit. Qui mitis est, omnia perfert. Qui misericors, facile ignoscit. Propriæ voluntatis abnegatio gignit hæc omnia, et virtute amabili pacis vinculo conjungit. Nihil in omnibus Scripturis perspicio, quod magis ab homine Deus exigit, quam ut omnibus in rebus humiliet se proximo suo, et propriam abneget voluntatem, et Dei semper auxilium imploret, ut oculos suos excitet a somno oblivionis et ab errore captivitatis. Hominis natura mutabilis est, et ad malum prona; Dei vero est misereri, et imbecillitatem nostram corroborare; Dei nos ad se convertere; Dei nobis gratiam elargiri, ut ei gratias agamus; Dei nos defendere atque eripere e manibus inimicorum; Dei denique est honor et gloria in sæcula sæculorum. Amen. Contentione vero quæ pariunt, hæc sunt: multiloquium, et curiositas, et adulatio, et arrogantia, et linguæ duplicitas. Anima illius in quo sunt hæc, virtutum est experta. Nisi quis magno cum sudore singulis virtutibus incubuerit, ad quietem Filii Dei non poterit pervenire. Vitam igitur vestram, fratres, ne negligatis, neque mens vestra in malitiæ operibus torpescat, ne tempus deficiat ante quam ad Filii Dei quietem aspiretis, quæ in eo sita est, ut omnibus in rebus humilitatem atque innocentiam complectamini, et neminem oderitis; neque ulli rei Deo invisæ acquiescatis, sed ab omnibus peccatis abhorrentes, cunctis malitiæ operibus mortui sitis. Sic enim Deus qui non mentitur²¹, aderit nobis, et infirmitatem nostram misericordia sua confirmabit. Amen.

ORATIO XXIII.

De perfectione.

I. Nisi quis fidem in Deum possideat, ut quidam e Patribus ait, et assiduo ejus flagret desiderio, et nemini noceat, nec malum pro malo reddat, affligatque se, et humilitatem, et castitatem, et humanitatem colat, mundoque renuntiet, mansuetusque sit et patiens, assiduoque cordis labore Deum precetur, et veram charitatem amplectatur, neque ad ea quæ retro sunt, redeat, sed ad interiora contendat (15), neque bonis operibus et sacrificiis suis

15, ubi legimus, τοῖς ὀπίσθεν. Vulg. ad ea quæ sunt priora.

confusus, divinum quotidie imploret auxilium, salutem assequi non potest: tam acres vigilantesque sunt hominis adversarii. Ne contemnas, frater, neque negligas conscientiam tuam, neque tibi ipse confidas omnino, quamvis aliquo in pretio apud Deum esse videaris. Undique enim ab adversariis obsidemur. Afflictio considerata præteritas delet negligentiae notas. Et sensuum castigatio hostium interiorum vulneribus medetur. Perfecta secundum Deum dilectio occulta hostibus resistit. Occulto sanctitas occultis bellis superatis ad Filii Dei quietem perducit. Et sanctitas manifesta virtutes servat. Dei cognitio facit, ut ad eum tempore tentationis fugiamus, ejusque muniti præsidio superiores simus. Qui laboribus suis minime confidit, is Dei magis sentit auxilium. Qui ex animo pie Deum quaerit in veritate, is stat in timore, ne displiceat Deo. Semper enim a conscientia stimulat, quod aliqua in re defecerit. Ubi autem stimulus, ibi accusatio; ubi accusatio, non est libertas. Quod si deinceps orando animadverterit se, nullo malitiae stimulo pungi, tum vere liber est, et ex voluntate Dei in requiem sanctam introivit.

II. Si bonos fructus perspexeris a nullis inimici zizanias suffocari, neque tamen, quamvis cum sensibus amplius non pugnes, hostes malitia sua confisi desinent oppugnare. Et si nubes tabernaculum obumbravit, neque sol ussit te per diem neque luna per noctem: et inventus in te fuerit omnis apparatus tabernaculi, ut colloces et custodias illud secundum voluntatem Dei (parta nimirum tibi per Deum est victoria); et ipse tabernaculum obumbrabit, quia ipse est, et ipse præcedit, et parat ubi constituitur (16). Nisi enim præcipiat ipse quo in loco sit collocandum, non potest consistere, ut ait Scriptura. Magnum jam est periculum, donec homo se ipsum noverit, et plane sciat in se non esse, ut ab interpellantibus et ad iracundiam impellentibus liberetur. Oportet igitur ut cum timore ad ejus benignitatem confugiamus, assidueque memoria repetamus ipsius beneficia, et sanctam humilitatem amplectamur, quæ nullo unquam tempore discedat a corde nostro, quæ peccata nostra nobis semper ante oculos proponat, et bona, si quæ in nobis sunt, servet, et ad finem usque tueatur, faciatque ne nobis ipsi confidamus.

III. Cæterum qui proximum judicat, et irascitur fratri suo, eumque contemnit ac despiciit, aut iracunde docet, aut cuiquam detrahit, a misericordia qua sancti sunt præditi, alienus est, et ab aliis præstantibus virtutibus. Ejusmodi enim vitia labores hominum perdunt, et fructus bonos excutunt. Si quis peccata sua lugere se dicit, neque ab illis recedit, is se ipsum decipit. Qui ad quietem aspirat, neque sollicitus est, ut animi pellat ægritudines, cæcus est, et sanctæ virtutum ædificationis imperitus. Qui, posthabita peccatorum suorum curatione,

A aliis mederi studet, præpostere agit. Priusquam enim illud aggrediatur, debet peccata sua lacrymis abstergere: et Dei misericordiam imploret ut sibi ignoscat, tantumque roboris et fortitudinis præbeat, ut nunquam amplius in eadem incurrat, aut illum vel cogitatione vel sermone vel factis offendant. Beatus qui ita se gerit in veritate. Qui vere poenitentiam agit, in eo non est occupatus, ut proximum judicet. Satis enim sua cuique peccata negotii præbent, nec spatium relinquunt, aliena ut curet. Qui malum pro malo reddit, procul abest a vera poenitentia. Qui gloriæ captus cupiditate, mundi negotiis implicatur, ex animo non luget peccata sua. Qui nunc aut illum bonum, aut malum affirmat esse, in corde suo confundetur. Dum enim ea quæ nostra non sunt volumus judicare, decipimur, atque ita distrahimur, ut nobis non vacet peccata nostra cognoscere.

IV. Si contumelia affectus indignaris, veram non agis poenitentiam. Si rebus tuis tibi ereptis doles, Dei timor non est in te. Si quod in te aliquis falsa contulerit perturbaris, timor Dei non est in te. Si laudes tuas libenter audis, timor Dei non est in te. Si in mutuis sermonibus verba tua volueris prævalere, timor Dei non est in te. Si dolueris quod sermo tuus contemnatur, timor Dei non est in te. Hæc enim omnia indicant veterem hominem adhuc vigere, neque esse qui illum expugnet, verumque et Deo gratum luctum amplectatur. Aperiendi sunt mentis oculi, ut nos ipsi cognoscamus, sciamusque Dei inimicum constitui, qui propriam sequitur voluntatem. Si custodieris mandata Dei, et ex ipsius voluntate direxeris opera tua, et animadverteris majestati ejus per te placere non posse, et peccata tua semper ante oculos habueris, invenies propugnaculum oppositum adversario tuo, qui te conatur per superbiam qua tibi justus videaris, expugnare; et ædificium quod exstruit poenitentiae luctus conservabis. Tunc te tibi notum esse intelliges, et ubi sis, et cor tuum tanquam victoria parta non extolletur. Etenim, nisi homo in judicio constiterit, et sententiam audiverit, et locum suum noverit, scire non potest, utrum Deo placeat, necne. Dolor qui secundum Deum cor pungit, sensus in officio potest continere, et sobrietas mentem integram conservare. Sed homo sibi ipse non debet unquam confidere, imo tandiu sollicitus esse, dum est in corpore. Beati qui suis nunquam operibus fidunt, sed semper pavidi Deo non audent occurrere, et cognita ejus majestate et propria infirmitate, voluntati ejus, ut ipse vult, student obtemperare, atque ita se ipsos lugent, et cæteros non judicant, sed Deo omnium judici judicium derelinquunt.

V. Cum quis se ipsum Deo totum addixerit, et ex voluntate ejus perfectus decesserit, tunc in libro viventium se scriptum inveniet, et angeli testabuntur eum sinistræ principes evasisse. Tunc inter beatos spiritus consistet. At dum viget bellum, in

(16) Parat. Malim imperat. Restitutionem suadet, quod mox sequitur præcipiat.

timore versatur homo; et si hodie vincit, nescit A
utrum cras victurus sit; ancipiti enim certamine
cor est suspensum. At qui jam bravium percepit,
tranquillus est, nec metuit, quorsum tres illæ par-
tes tendant, quæ jam in Deo cum pace conjunctæ
sunt, anima nimirum, et corpus, et spiritus, ut
ait Apostolus ²⁵. Cum enim hæc tria per opera-
tionem Spiritus sancti unum fuerint, amplius se-
jungi nequeunt. Christus enim mortuus est, et resur-
rexit, et amplius non moritur; mors illi ultra non
dominabitur ²⁶; nam mors ejus salus nobis facta est.
Et per mortem ejus peccatum deletum est in per-
petuum. Et resurrectio ipsius vita facta est creden-
tibus in eum, ut in Deo vivant, et justitiæ fructum
asserant. Ne vicisse te putes, dum pugnas. Militia
enim est vita hominis super terram ²⁷. Sive vige-
mus, sive dormiamus, non cessat nos adversarius
oppugnare. Qui in stadio pugnat, si prudens est,
ante victoriam præconium non canit. Imprudens
autem, et si cadit, tamen extollitur, et se victorem
existimat. Idecirco Dominus, cum discipulos suos
mitteret ad prædicandum: Neminem, inquit, in via
salutaveritis; in domum autem cum intraveritis, sa-
lutate; et si ibi fuerit filius pacis, apud eum ma-
neste ²⁸. Et Elisæus ad Giezi, cum eum mitteret: Si
occurrerit, inquit, tibi homo, ne salutes eum; et si
salutaverit te quispiam, ne respondeas illi ²⁹. Neque
tamen Giezi puerum suscitavit. At cum venisset vir
Dei, vidit puerum jacentem in lectulo, et clausit
ostium super se, et super illum, et cum singulis
sensibus pugnavit, descendensque in domo semel
huc atque illuc deambulavit, et cum calefacta esset
caro pueri, per voluntatem Spiritus Dei aperti sunt
oculi ejus.

VI. Quid dicemus nos miseri, qui gloriam mundi
diligimus magis quam gloriam Dei? Qui nec quo-
modo pugnandum sit, aut ad requiem contenden-
dum, consideramus, nec Dei patientiam intelligimus,
qui cum bono fructu sinit zizania crescere; nec
priusquam ille creverit perfectusque sit, permittit
ut zizania colligantur. Et Giezi itineris cursum con-
fecit, sed tamen non potuit puerum suscitare, quia
dilexit gloriam hominum magis quam gloriam Dei.
Beati oculi qui cum humilitate ad Deum respiciunt,
et solliciti sunt quomodo curent vulnera sua, et
peccata lacrymis abluunt ac veniam deprecantur.
Væ illis qui tempus consumunt, putantque se esse
sine peccatis, et propriam conculcant conscientiam,
nec volunt poenitentiam agere. Agricola qui semen
suum jact, nisi germinat, querit quod sumptum
et operam perdiderit. Sic et homo licet noverit
mysteria omnia, et omnem scientiam ³⁰, et fecerit
virtutes multas et curationes, variisque se afflictio-
nibus affecerit, nisi charitatis fructus aspiat,
magno affici timore debet. Undique enim inimico-
rum fraudibus, insidiis et dolis oppugnatur, ut

concidat. Charitas vero nunquam excidit, sed omnino
sperat, et credit, et sustinet ³¹.

VII. O quam laboriosa est via Dei! Angusta enim
est, ut ipse ait, porta, et arcta est via quæ ducit ad
vitam, et pauci sunt, qui inveniunt eam ³². Nos au-
tem inertes et ignavi et voluptatibus dediti, quietem
in eo sitam ducimus, quod jugum illius non gesta-
mus qui dixit: Tollite jugum meum super vos, et
discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et in-
venietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum
suave est, et onus meum leve ³³. Quis sapiens ac ti-
mens Deum non omnibus viribus contendit, ut divina
mandata custodiat, et tamen cum omnia fecerit, se
indignum agnoscit, qui Dei nomen invocet? Domi-
nus noster Jesus Christus propter nos factus est
homo, ut ægritudines nostras curaret, ut secundum
spiritum, non secundum carnem ambulemus, et
Patris voluntatem nobis patefecit. Et discipulis suis
dixit: Cum feceritis omnia quæ præcipio vobis, di-
cite: Servi inutiles sumus; etenim quod debemus fa-
cere, fecimus ³⁴. Si quis viperam aut scorpionem,
aut aliquid aliud pestiferum viderit, timore perter-
ritus fugit: et imprudens atque infelix anima, cum
mortifera cernat, non fugit neque recedit, sed au-
dacter cum illis versatur. Ideo sterilis, et sine fructu
tempus omne consumit.

ORATIO XXIV.

De tranquillitate.

In virtutum via est lapsus, sunt inimici, est mu-
tatio, est copia, est mediocritas, est inopia, est
mœstitia, est gaudium, est animi labor et angustia,
est quies, est progressio, est vis. Iter enim agimus,
donec ad requiem perveniamus. Tranquillitas au-
tem ab omnibus est perturbationibus vacua, et nulla
re indiget. Est enim in Deo, et Deus in illa. Inimi-
cos non habet, non lapsum, non incredulitatem,
non perturbationis laborem, non rei cujusquam
cupiditatem. Magnæ denique atque innumerabiles
sunt illius dotes. Ab hæc procul abest, qui aliqua
laborat perturbatione. Hæc est illa charitas, quam
nos Dominus Jesus docuit omnibus exhibere. Ad
hanc imperiti nonnulli putant se pervenisse, cum
adhuc animi morbis divexentur, et corporis immun-
ditia sordeant, et ab omni virtute sint remotissimi.
Ignoscite mihi, quæso per Deum: cui gloria in sæ-
cula sæculorum. Amen.

ORATIO XXV.

Ejusdem ad Petrum abbatem discipulum suum.

I. Quod scribis ad me, te velle peccatorum tuo-
rum poenitentiam agere, si Deus te ab hujus mundi
solicitudine liberaverit, recte dicis. Fieri enim non
potest, ut mens sæculi curis obvoluta Deo serviat.
Non potestis, inquit Dominus, Deo servire et mam-
monæ ³⁵. Per mammonam omnia mundi negotia si-
gnificat. Quæ quidem homo nisi reliquerit, Deo ser-
vire non potest. Dei servitus requirit, ut dum illuc

²⁵ I Thess. v. 25. ²⁶ Rom. vi. 9. ²⁷ Job vii. 1. ²⁸ Luc. x. 4, 5. ²⁹ IV Reg. iv. 29. ³⁰ I Cor. xiii. 2. ³¹ ibid. 8, 7. ³² Matth. vii. 14. ³³ Matth. xi. 29, 30. ³⁴ Luc. xvii. 10. ³⁵ Matth. vi. 24.

colimus, et adoramus, et precamur, et laudamus, neque malitiam in animo, neque odium, neque invidiam, neque turpem cupiditatem retineamus. Hæc enim omnia miseræ animæ tenebras offundunt, ut Deo caste servire non possit, et illi in abscondito benedicere. Hæc illam impediunt, quominus occurrat Deo, et cum charitatis dulcedine et cordis suavitate illum sancte ex animo deprecetur, ut se ipsam illustret. Hæc sunt in causa, quominus proficiat secundum Deum, et omnes amputet perturbationes. Quod quidem æsequi non possumus, nisi ab omnibus mundi sollicitudinibus recedamus. Anima enim foris et intus oppugnatur. Foris ab hujus sæculi occupationibus, ut corpori satisfaciat; intus a propriis ægritudinibus, quæ sunt inimicæ virtutis. Has autem illa nec videre potest, nec curare, nisi mundi negotiis et curis liberetur. Idcirco Dominus Jesus eos negat suos posse discipulos esse, qui propriæ non renuntiant voluntati²². Voluntas enim tam intus, quam externis actionibus dominatur. Et ideo, ne mentem interimat, ut Dominus præcipit, est abneganda. Mens enim occiditur, cum anima mundi negotiis et sollicitudinibus detinetur. Tunc enim ægritudines intus sæviunt et propagantur. Quod si anima Domini Jesu verbis obtemperans, omnes suas abjecerit voluntates, ab omnibus sæculi istius operibus abhorrebit. Tunc mens excitata confirmabitur, et omnes a se depellet ægritudines, animamque diligenter custodiet, ne rursus ad pristina sese convertens, in manus incidat inimicorum.

II. Anima enim similis est adolescentulæ degenti cum viro suo, quæ si forte vir peregre abierit, excusso timore, res domesticas negligit. At illo domum reverso, sedula ad officium redit, et cum timore cuncta ex viri voluntate disponit; ipse vero domui suæ consulit omnibus in rebus necessariis. Sic et mens animam observat assidue, et bona opera ex illa tanquam filius gignit et nutrit; atque ita conveniunt, ut cor unum efficiantur. Anima menti ut mulier viro subjicitur: *Nam, ut ait Apostolus, caput mulieris est vir*²³. Et rursus: *Vir, inquit, non debet velare caput; imago enim et gloria Dei est; mulier autem est viri gloria. Non enim est vir ex muliere, sed mulier ex viro. Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum. Propterea mulier debet velare caput, et propter angelos. Verumtamen neque mulier sine viro, neque vir sine muliere, in Domino. Sicut enim mulier ex viro, sic et vir ex muliere, quia autem ex Deo*²⁴. Cum igitur anima menti paret in Domino, tunc Deo preces fundimus in castitate, tunc Deo benedicimus ex corde sancto, tunc illustramur a Deo, tunc veri illi efficiamur adoratores, quos Deus requirit. Tales sunt, de quibus ipse ait: *Inhabitabo in eis et inambulabo*²⁵. Tunc illud impletur: *Si duo vestrum consenserint, quæcunque in nomine meo petierint, impe-*

*trabunt*²⁷. Vult ergo Deus, ut ab omnibus quæ ipse destruxit in corpore suo, quæque nos vel intus vel foris coinquinant, liberi simus. *Manete, inquit, in me, et ego in vobis*²⁸. Vides, frater, quomodo velit ut maneamus in ipso per bona opera, ut ipse in nobis maneat per sanctitatem.

III. At ego, dicit aliquis, in ipso maneo per baptismum, opera autem perficere nequeo. Audi, frater charissime: Quisquis baptismum suscipit, illud suscipit ad peccati destructionem. Illi enim consuepti sumus in mortem, ut inquit Apostolus, ut destruat corpus peccati, hoc est, ut peccato amplius non serviamus²⁹. Simul cum peccato Christus manere non potest. Quamobrem si in te Christus habitat, peccatum mortuum est, spiritus autem per justitiam vivit³⁰. Quæ enim, ut ait Apostolus, sub viro est mulier, ei, dum vivit, alligata est, lege. Quod si vir mortuus fuerit, liberabitur a lege viri. Itaque si vivente viro cum alio fuerit, adultera declarabitur; si mortuo viro liberabitur a lege, ut non sit, adultera, si fuerit cum alio viro³¹. Si quis igitur scire cupit utrum in se Christus inhabitet, id ex propriis intelligat cogitationibus. Quandiu enim cordi peccatum imperat, Deus in eo non habitat, neque spiritus ejus in illo requiem invenit. Deus habitat in homine, qui bona facit opera; et homo in Deo, cujus est cor liberum a peccato. *Qui adhæret meretrici, inquit Apostolus, unum cum illa corpus efficitur. Et qui adhæret Domino, unum cum illo spiritus est*³². Per meretricem intelligitur omne vitium. Si igitur liberata fuerit anima, et evaserit omnia quæ illi in hoc aere adversantur, tunc manet in Deo et haurit de spiritali ejus, atque ita dictum illud impletur: *Qui adhæret Domino, unum spiritus est. Et discit quomodo orare debeat, adorans eum assidue, et adhærens illi sine intermissione. Itidem ipse manet in ea et requiescit, aperiens et largiens ei honores et munera sua incredibilia: regeneratur enim ab illo per baptismum et sancti Spiritus infusionem.*

IV. Porro, qui natus est ex Deo, ut scriptum est, non peccat, nec tangit eum malus³³. Nisi conversi fueritis, inquit ipse, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum celorum³⁴. Sicut modo geniti infantes, inquit Petrus, rationabiles, ac sine dolo lac concupiscite, ut in ipso crescatis³⁵. Quænam sunt infantis opera? Infans si verberetur, plorat. Risu agnoscit arridentes sibi. Affectus contumelia non irascitur. Laudibus non extollitur. Si loco ejus alium veneris, non dolet. Si res illi suas eripias, non turbatur. Si paucis in rebus hæres fuerit institutus, minime curat. Neminem vocat in judicium. Pro fortune suis non contendit. Neminem odit. Si pauper est, non mæret. Si dives, non superbit. Si mulierem videt, non concupiscit. Nulla illi neque libido, neque sollicitudo dominatur. Neminem judicat. Ne-

²² Luc. xiv, 26. ²³ I Cor. xi, 3. ²⁴ ibid. 7-12.

²⁵ I Joan. v, 18. ²⁶ Rom. vi, 4, 6. ²⁷ Rom. viii, 10. ²⁸ I Cor. vi, 16, 17. ²⁹ I Joan. v, 18.

³⁰ I Cor. vi, 16, 17.

³¹ I Cor. vi, 16, 17.

³² I Cor. vi, 16, 17.

³³ I Cor. vi, 16, 17.

³⁴ I Cor. vi, 16, 17.

³⁵ I Cor. vi, 16, 17.

mini imperat. Invidet nemini. In iis quæ nescit, sese non jactitat. Proximi formam aut habitum non deridet. Non exercet ullo cum homine inimicitias. Non simulat. Non querit mundi dignitates. Cumulandis divitiis non incumbit. Non diligit avaritiam. Non est pertinax. Non litigiosus. Non in docendo ambitiosus. Si exuatur, non est sollicitus. Non tristatur. Propriam non defendit voluntatem. Famem non metuit. Maleficos et facinorosos homines non timet. Serpentes et feras non formidat. Si bellum ingruat, non perhorrescit. Tales sunt, de quibus ait Dominus noster Jesus Christus : *Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum Dei.*

V. Cæterum ubi infans paululum creverit, et in eo malitia exeperit habitare, eum Apostolus arguit, *Ut jam, inquit, non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinæ, in nequitia hominum, in astutia, ad circumventionem erroris. Veritatem autem facientes in charitate, crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus* ⁴⁶; et alibi : *Tanquam parvulis, inquit, in Christo, lac vobis potum dedi, non cibum, nondum enim poteratis; sed nec nunc quidem potestis, adhuc enim carnales estis* ⁴⁷; et alio in loco : *Quanto, inquit, tempore hæres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium; sed sub tutoribus et actoribus est, usque ad præfinitum tempus a patre. Sic et nos cum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus servientes* ⁴⁸. Idem rursus : *Juvenilia, inquit, desideria fuge* ⁴⁹. Docens autem nos, ut ejusmodi infantiam evitemus : *Noli, inquit, pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote; sensibus autem perfecti estote* ⁵⁰. Parvulorum igitur quos requirit Dominus, opera indicantur ab Apostolo. Porro in illis verbis : *Deponentes omnem malitiam et omnem dolum, et simulationes, et invidias, et omnes detractiones, sicut modo geniti infantes* ⁵¹, etc., intellexisti, frater, qui sit sensus verborum Domini nostri Jesu, cum ait : *Amen, amen dico vobis, nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum.* Quæ quidem verba eo majorem terrorem asserunt, quoniam duplici cum affirmatione sunt pronuntiata. *Amen enim jurantis est vox.* Ideo Paulus apostolus : *Quoniam, inquit, neminem habuit, per quem juraret majorem se,* ⁵² *juravit per semetipsum : Nisi benedicens benedictam* ⁵³.

VI. Hæc igitur assidue cum timore et tremore diligenter consideremus. Quoties diabolus inimicus noster adversus proximum nos incitaverit, aut quoties nos aliquis læcesserit, aut contumelia affecerit, aut nobis calumniam struxerit, aut proximus nobiscum contenderit, aut dicto audiens non fuerit; quamobrem acerba nos in eum ira, aut indignatio, aut odium adoriatur, ut animæ tenebras offundat: sermonem Domini nobis in memoriam revocemus

sic affirmantis : *Amen, amen dico vobis, nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum Dei.* Quis hæc audiens verba non contemnisceat? Aut quis sapiens, et salutis animæ suæ cupidus non projiciat omnem ex animo suo adversus proximum indignationem? Aut quis metuens incendium gehennæ, odium non expellat e corde suo, ne e regno deturbetur? Verbum nobis proposuit abbreviatum, *Nisi conversi, inquit, fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum.* Acerba sententia apud illos, qui propriæ indulgent voluntati, mundumque diligant, nec munus agnoscunt Spiritus sancti, qui super quos venerit, facit eos omnium iniquitatum oblivisci, et docet illos quæ sua sunt, pro ira lenitatem, pro inimicitia pacem, pro contentione humilitatem, charitatem pro odio, patientiam pro contumelia. Ejusmodi sunt illi, quibus contigit regeneratio.

VII. Studeamus igitur evellere e corde nostro et abolere quæ dixit magnus Apostolus, ut ad parvuli mensuram veniamus. Qui enim ea circumcidunt atque amputant, hi rursus ad sanctam et magnam atque perfectam ætatem perveniunt. Etenim cum in faciem ipsorum insufflasset, *Accipite, inquit, Spiritum sanctum* ⁵⁴, apparuit eis juxta mare Galilææ, *Habetis, inquit, aliquid quod manducetur* ⁵⁵? Per Spiritus insufflationem eos se fecisse parvulos significavit. Atqui non erant ætate parvuli. Rursus scriptum est : *Ecce ego et parvuli, quos dedit mihi Deus* ⁵⁶. Quoniam igitur pueri communicaverant carni et sanguini, et ipse pariter factus est particeps eorum, ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est diabolum, atque illos liberaret ⁵⁷. Cujusnam carnis et sanguinis factus est particeps ad eorum similitudinem, nisi illorum, qui malitiam omnem abjecerant, et ad sanctæ pervenerant mensuram infantie? Et ipsi rursus sunt perfecti, ut ait Apostolus, *donec occurramus omnes in unitatem fidei Filii Dei, in virum perfectum, ad mensuram ætatis plenitudinis Christi* ⁵⁸; et rursus : *Augmentum corporis facite ad edificationem ejus in charitate* ⁵⁹. Ad eos qui sunt ejusmodi, loquitur Joannes apostolus : *Hæc scribo, inquit, vobis, filii, quia cognovistis eum qui est ab initio. Scripsi vobis, adolescentes, quia vicistis malum* ⁶⁰. Vides eos qui malitia parvuli sunt, fieri pugnatores adversus inimicum? Ejus enim armatura quæ est malitia, sunt exuti. Et iidem patres evadunt, et ad perfectionis mensuram perveniunt. Quoniam committuntur eis mysteria et revelationes, donec sapientiam, et unitatem, et bonitatem, et mansuetudinem, et castitatem assequantur. Hi sunt qui Christum honorant in corpore suo.

VIII. Quæ cum ita sint, frater, et magna fames terram occupet, omni studio contendamus, ne quid nobis desit; sed bonitatem et fortitudinem atque

⁴⁶ Ephes. iv, 14, 15. ⁴⁷ I Cor. iii, 2, 3. ⁴⁸ Gal. iv, 1-3. ⁴⁹ II Tim. ii, 22. ⁵⁰ I Cor. xiv, 20. ⁵¹ I Petr. ii, 1, 2. ⁵² Hebr. vi, 13, 14. ⁵³ Joan. xx, 22. ⁵⁴ Luc. xxiv, 41. ⁵⁵ Isa. viii, 19. ⁵⁶ Hebr. ii, 14, 15. ⁵⁷ Ephes. iv, 13. ⁵⁸ ibid. 16. ⁵⁹ I Joan. ii, 14.

constantiam postulemus, ne hostis invidus nos A decipiat, persuadeatque, ut abjecto pudore atque misericordia, flagitia et scelera admittamus. Assidue igitur Deum cum David obsecrantes dicamus: *Respice, et audi me, Domine Deus meus. Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte; ne quando dicat inimicus meus: Prævalui adversus eum. Quoniam qui tribulant me, si cecidero, gaudebunt*⁶⁰. Si igitur nos adorti fuerint, clamemus, dicentes: *Deus, quis similis erit tibi? ne taceas, neque compescaris, Deus. Quoniam ecce inimici tui sonuerunt, et qui oderunt te, extulerunt caput. Super populum tuum inierunt consilium, et cogitaverunt adversus sanctos tuos. Dixerunt: Venite, et disperdamus eos de gente, et non memoretur nomen Israel ultra*⁶¹. Quamobrem supplicans Spiritui sancto dicebat: *Deus meus, pone eos ut rotam, et sicut stipulam ante faciem venti. Imple facies eorum ignominia, et cognoscant, quia tu es Deus solus*⁶². Ecce quomodo qui fide muniti sunt, cor suum armant adversus inimicos, et sese confirmant ad sanctam petram qui Christus est⁶³; et cum animi fortitudine, *Circumdederunt, inquit, me sicut apes, et exarserunt sicut ignis in spinis; et in nomine Domini, quia ultus sum in eos*⁶⁴.

IX. Proinde si viderimus eos qui nos malitia sua, id est aecidia, circumdederunt, aut voluptate animam nostram dissolvere, aut ira nos adversus proximum, si quid perperam egerit, concitare, aut oculos nostros ad cupiendam corporum pulchritudinem commovere, aut proximi nostri sermonem nobis tanquam venenum objicere, aut nos ad aliorum verba carpenda pellicere, aut ad serendas inter fratres discordias, dicentes, hunc esse bonum, illum vero malum: fraudibus eorum ne succumbamus, sed potius cum David magna animi fortitudine clamemus: *Dominus protector vitæ meæ. Si consistent adversum me castra, non timebit cor meum. Si exsurgat adversus me prælum, in hoc ego sperabo. Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ; ut videam lætitiæ Domini, et visitem templum sanctum ejus. Quoniam protexit me; et ecce nunc exaltavit caput meum super inimicos meos*⁶⁵. Hæc eorum sunt qui mentem a mortuis excitant, quos Apostolus noctem appellat: *Non sumus, inquit, noctis, nec tenebrarum*⁶⁶. Eos vero qui desidie dediti se ipsos negligunt, coarguit: *Qui dormiunt, inquit, nocte dormiunt, et qui ebrii sunt, nocte sunt ebrii*⁶⁷; et rursus: *Dies Domini tanquam fur veniet, et non effugient*⁶⁸, quoniam sunt in nocte. Ad illos autem, qui mentem excitant a vitiis, quæ sunt nox: *Induentes, inquit, loriceam fidei, et charitatis, et galeam spei salutis*⁶⁹.

X. Ab operibus ergo mortuorum vigilemus, et animæ diligenter vacemus, ne quid agamus, quod

sit naturæ contrarium. Est enim animæ natura mutabilis, et similis ferro, quod, si negligatur, rubigine consumitur, igne autem excoctum purgatur, et quandiu manet in igne, sit ei simile, nec potest illud quisquam attingere, quoniam ignis est. Idem anima dum versatur et loquitur cum Deo, ignis efficitur; et comburit inimicos suos, qui eam negligentie somno consopitam solent opprimere. Ut ferrum igitur, anima renovatur, sanctaque efficitur, neque amplius ulla in re istius mundi corrumpitur, sed in recta natura sua quam habet a Deo, conquiescit. Quod si a natura sua recesserit, perit. Quemadmodum enim animalia terrestria, si in aqua demergantur, intereunt, quoniam sunt e natura terrena; pisces autem in terram extracti moriuntur, quoniam ex aquæ natura sunt; volucres vero in aere quiescunt, quod si in terram descenderint, timent ne capiantur: sic et anima si a propria natura deflexerit, statim interimitur. Quamobrem qui divinis illis muneribus donati sunt, mundi fraudes et dolos reformidant, ejusque sagunt consuetudinem, ne in laqueos et mortem incidant.

XI. Talis anima, ne si velit quidem, potest mundum diligere. Meminit enim qualis fuerit, antequam esset in Deo; et quid sibi ex mundo contigerit, et quam male fuerit ab ipso tractata. Quemadmodum enim cum in urbem quam expugnari rex inimicus ingreditur, cives timore conterriti passis manibus victori se dedunt; at ille statim dejectis alterius regis imaginibus, legibusque sublatis, imagines suas, et leges novas constituit: quod si cives legitimo regi clam denuntiarint, ut sibi ferat auxilium, et iratus ille adversus hostem exercitum duxerit, civesque re intellecta, regi suo portas aperuerint; ingrediens ipse captum hostem interficit, statuasque suas et pristinas leges restituit, regis adversarii statuis et legibus eversis et abrogatis. Tunc incredibili civitas exsultat gaudio. Rex autem in illa habitat, et sic eam munit, ut nemo possit amplius ea potiri. Et cives suos docet arma tractare, ut nullum metuant adversarium. Sic etiam anima post susceptum baptismum, a diabolo fuit expugnata, qui eam pro libidine sua evertit atque vastavit, exturbataque veri regis imagine, suam erexit, fecitque ut misera D anima sæculi istius curis et sollicitudinibus vacaret, et in omnibus vitiis et peccatis volutaretur. Verum posteaquam sancti magnique regis Jesu Christi benignitas eam ad poenitentiam revocavit, læta regi suo fores aperuit. At ille ingressus adversarium expulit, et turpem ejus imaginem atque nefarias leges abolevit, animamque in pristinam libertatem vindicavit; et suam in illa sanctam imaginem instaurans, sanctas ei leges dedit, pugnandique peritiam tradidit, et sensus illius omnes communivit, ac deinceps in ea uti sua requievit. Fieri enim non potest, ut

⁶⁰ Psal. xii, 4, 5. ⁶¹ Psal. lxxxii, 2-5. ⁶² ibid. 14, 17. ⁶³ I Cor. x, 4. ⁶⁴ Psal. cxvii, 12. ⁶⁵ Psal. xxi, 1, 3. ⁶⁶ I Thess. v, 6. ⁶⁷ ibid. 7. ⁶⁸ ibid. 2, 3. ⁶⁹ ibid. 8.

anima ingrediatur in requiem Filii Dei, nisi ejus imaginem habeat. Quemadmodum enim nullus mercator nummum accipit, in quo regis imago non sit expressa, neque eum nummularius probat, neque rex in suum thesaurum admittit: sic anima, nisi regis magni et Domini nostri Jesu Christi servet imaginem, non probatur ab angelis, neque admittitur ab ipso rege: quin potius audit: Quomodo huc intrasti, non habens imaginem meam?

XII. Porro imaginis nota charitas est. *In hoc enim, inquit, cognoscent vos meos esse discipulos, si dilexeritis inter vos*⁷⁰. At charitas ejus in nobis esse non potest, cum anima ita divisa sit, ut et Deum querat, et diligat ea quæ mundi sunt. Etenim quemadmodum volucris unica alia volare non potest, sic anima nequit in Deum progredi, si altera parte ad mundum inclinet. Et quemadmodum navis, si quid ei necessarium desit, per mare transire non potest: sic anima, si virtus ei aliqua desit, perturbationem pelagus non potest trajicere. Et quemadmodum nautæ si pulchra vestimenta, et chirothecas, et calceamenta habent muliebria, officio suo fungi et navigare non possunt, quia necesse est ut sint expediti: sic anima improbas spirituum adversariorum procellas superare non valet, nisi mundi curis et sollicitudinibus sit vacua. Et quemadmodum miles cum hostibus principis sui conflicturus, si arma deficient, non potest resistere: ita Christi adversarius, id est, vitis et perturbationibus homo repugnare non valet, si virtutum armis sit destitutus. Et quemadmodum (17) si pars aliqua muri corruerit, hostes in urbem per illam ingredi poterunt, licet portæ custodiantur: ita si quis ædificii spiritualis propugnacula aliqua ex parte per vitium aut flagitium aliquod sinat corruere, licet sensuum portas alioqui diligenter custodiat, tamen adversarius diabolus ingreditur, et evertit omnia.

XIII. Neque vero hæc ipse confingo, sed ipsa testatur divina Scriptura: *Et dixit Deus Noe: Te solum in hac generatione vidi justum atque perfectum*⁷¹; Abrahæ vero: *Ambula, inquit, coram me, et esto perfectus, et ponam pactum meum tecum in sempiternum*⁷²; et Isaac benedicens filio suo Jacob, *Deus, inquit, meus corroboret te, donec possis facere omnem voluntatem ejus*⁷³. Et in Numeris scriptum est: *Omnis qui rotum habet super se, se ipsum custodiat, nec vinum bibat, aut acium ex vino, aut quidquid inebriare potest, usque ad acinum uræ*⁷⁴; et in Deuteronomio: *Si exieris, inquit, ad pugnam contra adversarios tuos, custodi te ipsum ab omni sermone et opere malo, donec tradatur inimicus tuus in manus tuas*⁷⁵. Porro ex his septem gentibus neminem omnino captivum servabis, ne doceat te pec-

*care contra me*⁷⁶. Ac docens nos, ne contemnamus eos qui dicunt: Quando poterimus eos delere, cum tam multi sint? *Non poteris, inquit, delere eos in anno uno, ne forte terra deserta relinquatur, et multiplicentur seræ contra te, sed paulatim, donec numero augaris. Et dilatabit Deus terminos suos*⁷⁷. Sæpe etiam præcepit illis Deus, *Cave, inquit, ne sedus in eas cum Chananeis, quos ego sum deleturus a facie tua*⁷⁸. Jam cum Jesus filius Nave Hiericho obsideret ut illam everteret, *Anathema, inquit, constitues illam, et omnia quæ in ea sunt*⁷⁹. Et cum vellet manum cum hoste conserere, non potuit Israel resistere, sed fugit a facie ejus, propter exiguum anathema, quod surripuerat Achæ. Et procidens Josue in faciem suam clamavit in conspectu Dei: *Verti, inquit, Israel terga inimicis suis*⁸⁰. Et ego quid faciam? Et dixit ei princeps militiæ Domini: *Quoniam est in te anathema, Israel, non poteris resistere inimicis tuis*⁸¹. Et non processit in prælium prius, quam e medio tolleret Achæ. Ad hæc videmus, quomodo Saulem regno spoliaverit Deus, propter anathema quod ceperat ex Amalec82.

XIV. Quid, quod Deus non audit Israel, cum Jonathas hastam intinxisset in melle, eumque admovisset ori suo⁸³? Ecclesiastes præterea docens, quolibet minimo vitio virtutum aciem frangi dicebat: *Musca morientes perdunt suavitatem unguenti*⁸⁴. Et Ezechiel: *Quacunque, inquit, dia justus deflexerit de via justitiæ suæ, et fecerit iniquitatem, omnes justitiæ ejus tradentur oblivioni*⁸⁵; et Apostolus: *Modicum, inquit, fermentum totam massam corrumpit*⁸⁶. Ananias autem et Sapphira uxor ejus, cum fraudassent de pretio agri mentientes, repente ceciderunt ante pedes apostolorum, et exspirarunt⁸⁷. Si quis, inquit Jacobus, *totam legem servaverit, offenderit autem in uno, factus est omnium reus*⁸⁸. Admonet nos Deus ut ad se nos convertamus: *In qua die, inquit, per Ezechielem, converterit se impius in iniquitatis suæ, et fecerit justitiam et judicium, iniquitatum ejus non recordabor, sed vita vivet. Quia nolo mortem peccatoris, sed potius ut revertatur, et vivat*⁸⁹. Dicit Dominus Deus: *Convertimini, convertentes. Cur interit domus Israel*⁹⁰? Et Jeremias: *Convertimini, inquit, ad me, domus Israel, et propitius ero vobis, dicit Dominus*⁹¹; et idem rursus: *Nunquid qui cecidit, non resurget? et qui aversus est, non revertetur? Quare ergo aversus est populus iste aversione contentiosa? Apprehenderunt mendacium, et noluerunt reverti ad me, dicit Dominus. Convertimini ad me, et ego convertar ad vos*⁹²; et Dominus: *Si dimiseritis, inquit, hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester cælestis peccata vestra. Quod si non dimiseritis, nec*

⁷⁰ Joan. xiii, 35. ⁷¹ Gen. vii, 1. ⁷² Gen. xviii, 1. ⁷³ Gen. xxviii, 3. ⁷⁴ Num. vi, 2, 3. ⁷⁵ Deut. xxiii, 9. ⁷⁶ Deut. xx, 16-18. ⁷⁷ Deut. vii, 22. ⁷⁸ ibid. 2. ⁷⁹ Jos. vi, 17. ⁸⁰ Jos. vii, 8. ⁸¹ ibid. 13. ⁸² I Reg. xv, 15 sqq. ⁸³ I Reg. xiv, 57. ⁸⁴ Eccl. x, 1. ⁸⁵ Ezech. xviii, 24. ⁸⁶ Gal. v, 9. ⁸⁷ Act. v, 1 sqq. ⁸⁸ Jac. ii, 10. ⁸⁹ Ezech. xviii, 21-23, 32. ⁹⁰ Ezech. xxxiii, 11. ⁹¹ Jer. iii, 22. ⁹² Jer. viii, 4, 5.

*Pater vester dimittet vobis*²². Si quis vestrum, inquit Apostolus, preoccupatus fuerit in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, corripite ejusmodi in spiritu lenitatis²³; et Jacobus: *Fratres mei*, inquit, si quis ex vobis erraverit a veritate, et converterit quis eum, scire debet, quoniam qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam suam a morte, et operiet multitudinem peccatorum²⁴. Ecce quomodo cuncta Scripturarum testimonia nos commonent ut nosmetipsos exploremus, ne, dum studio virtutis incumbimus, malitiam servemus, aut iram adversus proximum, quæ labores nostros perdat, et Dominus noster Jesus Christus nobis eo tempore non opituletur, cum inimici nostri nos affligerint. His enim indignatur, cum ait: *Serpe nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me, nonne oportuit et te misereri conservi tui? Et iratus tradidit eum tortoribus, donec redderet omne debitum*. Sic faciet Pater meus celestis, nisi dimiseritis unusquisque fratri vestro e cordibus vestris²⁵. Explora te ipsum, frater, et quotidie cor tuum exerce in conspectu Dei, ut intelligas utrum in eo resideat indignatio, aut odium in fratrem tuum, aut contumelia, aut invidia, aut superbia. Quoniam si ejusmodi veneno infectum fuerit, Deo placere non poterit. Tibi in memoriam redige verba illa Domini Jesu: *Nisi dimiserit unusquisque proximo suo ex toto corde*.

XV. Quisquis igitur timet, ne in gehennam incurrat, omnem e corde suo malitiam expellat. Attende cordi tuo (18), frater, et vigila. Hostes enim nostri sunt astutissimi, et nunquam dormiunt. Scito fieri non posse, ut homo, dum male agit, faciat bona. Potest tamen sub specie boni mala facere. Idcirco Dominus ad vigilandum nos hortabatur: *Angusta enim est porta, et arcta est via quæ ducit ad vitam, et pauci inveniunt eam. Lata autem et spatiosa est via quæ ducit ad perditionem, et multi sunt qui ingredientur per illam*²⁶. Attendite, inquit, a falsis prophetis qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces; a fructibus ipsorum cognoscetis eos²⁷. Quinam sunt fructus istorum? omnia peccata ad quæ nos conantur impellere. Attamen eos qui Deum ex toto corde diligunt, decipere nequeunt falsi prophete. Quis, inquit Apostolus, nos separabit a charitate Christi? Tribulatio? an angustia? an fames? an periculum? an nuditas? an gladius? Certus sum enim quod neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque præsentia, neque futura, neque ulla alia creatura poterit nos separare a charitate Christi²⁸. Animadvertis, mi frater, nihil esse in mundo, quod ex toto corde diligentes Deum possit ab ipsius charitate separare. Attende igitur

tibi (19), ne qua te malitia sejungat ab ejus charitate, ne aurum, aut argentum, aut ædes, aut voluptas, aut odium, aut contumelia, aut acerbius aliquid dictum, aut ullum aliud draconis venenum, quo ille cor nostrum afflaverit. Ne turbemur, sed potius in serpentem æneum aciem intendamus, quem ex sermone Domini Moses fecit²⁹. Ligno enim illum affixit in montis vertice, ut quicumque fuisset a serpentibus morsus, statim in eum respiciens, curaretur. Dominus noster Jesus Christus æneo serpenti assimilatus est. Quandoquidem inimicus est, quem audivit Adam, inimicus constitutus est Dei. At Dominus noster Jesus Christus, perfectus homo factus est in omnibus, excepto peccato, similis Adam propter nos³⁰. Porro serpens est æneus, quia similis est illi qui Dei erat inimicus; non tamen improbam habet cogitationem, neque venenum, neque malitiam, neque abscondit sese, neque afflat, neque spiritum habet inimici. Figuram hanc subiit Dominus noster Jesus Christus, ut venenum illud extingueret quod ex ore draconis Adam hauserat. Natura igitur quæ fuerat depravata, in proprium statum redacta est. Quid est, inquit Dominus Moysi, quod habes in manu tua? Et dixit: *Virgam*. Projice, inquit, illam in terram. Quæ projecta in serpentem conversa est. Et fugit Moyses a facie ejus. Et dixit illi Deus: *Extende manum tuam, et caudam ipsius apprehende. Quod ille cum fecisset, in virgam conversus est serpens*³¹. Et dixit Deus: *Sume virgam, quæ in serpentem versa est, et fluvium Egypti percuties in conspectu Pharaonis, et aqua ejus vertetur in sanguinem*³². Et rursus eandem virgam accipiens: *Percute mare Rubrum, et arescet*³³. Petram item eadem virga percutito, et aquam effundet³⁴.

XVI. Cernis, quomodo qui per vestigia Domini nostri Jesu Christi incedit, posteaquam factus est inimicus et serpens, in virgam vertitur, et nullus illi resistere potest adversarius? Mysterium hoc magnum est. Si igitur draco suum in nos virus effuderit, oculos nostros ad crucifixum intendamus, qui propter nos hæc omnia passus est, neque tamen immutatus est, neque ira commotus in eos a quibus tot injuriis et contumeliis afficiebatur, nihil respondens, sed ad ænei serpentis similitudinem immobilis manens. Quamobrem si auxilium ejus imploraverimus, ab occulorum serpentium morsibus integri permanebimus. In eo situm est robur et præsidium nostrum. Quemadmodum enim, inquit ipse, Moyses exaltavit serpentem in deserto, sic exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam³⁵. — Ut omnis, inquit, qui credit in eum. Necesse est ut ad illum per

²² Matth. vi, 14, 15. ²³ Gal. vi, 1. ²⁴ Jac. v, 19, 20. ²⁵ Matth. viii, 32-33. ²⁶ Matth. vii, 13, 14. ²⁷ ibid. 15, 16. ²⁸ Rom. viii, 35, 38, 39. ²⁹ Num. xxi, 8, 9. ³⁰ Hebr. iv, 15. ³¹ Exod. iii, 2-4. ³² Exod. vii, 19. ³³ Exod. xiv, 16. ³⁴ Num. xx, 8. ³⁵ Joan. iii, 14.

(18) Attende cordi tuo, etc. Græce infra l. c., cap. 16.

(19) Attende igitur, etc. Græce infra l. c., cap. 17.

ndem accedamus. Neque enim æneus serpens vulneratos curabat, nisi qui in eum respexissent⁹. Multi enim increduli, neglecto Dei sermone, a serpentibus icti moriebantur, ut testatur Apostolus: *Et ne tentemus, inquit, eum, sicut illi tentaverunt, et a serpentibus sunt interfecti*¹⁰. Cernis, frater, hoc item tempore serpentes in eorum cordibus inesse, qui tentare volunt Dominum Jesum? Quia sunt isti? Illi nimirum qui mandata ejus requirunt, cum ea nolint observare. *Accessit, inquit, ad eum unus e levisperitis tentans eum, et dicens: Magister, quod est magnum et primum mandatum in lege? Cui respondit Jesus: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, et proximum tuum, sicut te ipsum. In his duobus præceptis universa lex pendet, et prophetæ*¹¹. Vides eos qui quærit et non faciunt, tentatores appellari quoniam æneo serpenti nolunt credere, qui potest eos a pestifero oculi serpentis morsu curare.

XVII. Cor igitur tuum confirma, et ne dixeris: Quomodo possum ejus mandata servare, cum homo peccator sim? Qui enim confessus fuerit peccata sua sese convertens ad Deum per penitentiam, regenerabitur. *Sicut portavimus imaginem terreni, inquit Apostolus, portemus et imaginem celestis*¹². Potestatem, ut vides, dedit homini Deus, ut per penitentiam immutetur, et totus per illam novus efficiatur. Mater, dum infans est in sinu suo, illum servat ab omni malo. Si luget, mammam præbet. Leviter colaphos infligit, ut cum timore lac sugat, nec contumax evadat. Fletum complexu et osculo consolat. Eum ut cor, et viscera propria, diligit et fovet, et ad sugenda ubera invitat. Si aurum infanti, aut argentum, aut margarita, aut quidvis aliud ostendatur, aspiciit ille quidem, sed in sinum matris fugiens omnia contemnit, ut mammam ejus accipiat. Non arguit eum pater quod nihil agat, quod se ad bellum non conferat, et pugnet cum adversariis. Quoniam est parvulus, non potest; pedes habet ille quidem, sed illis inniti non valet. Manus habet, sed arma nequit tractare. Patienter expectat mater, ut paulatim crescat. Ubi paululum crevit, si forte cum alio luctari voluit, victusque cecidit, non irascitur pater, quoniam parvus est. At cum in virum evaserit, ejus apparet virtus et studium, patris inimicos persequitur. Tunc illi pater omnia sua committit et credit, quoniam filius est. Quod si post omnes labores quos in eo educando parentes pertulerunt, tamen aut pestis aut bellum ingruerit, et ille parentes deserat, neque eorum senectuti velit consulere, sed cum inimicis illorum amicitiam ineat, tunc amoris oblitus, domo filium ingratum ejiciunt, et spoliant hæreditate.

XVIII. Et nos igitur, fratres, operam demus, ut in penitentia præsidie consistamus, sugamusque lac e sanctis ejus uberibus, ut nos ipsa nutriat et foveat. Omnia quæ cernuntur, aspernemur, ut lac

A ejus in ore nostro dulcescat. Disciplinæ ipsius jugum subeamus, ut nostri curam gerat. Quod si cum hostibus nostris pugnaverimus, et illi nos ut parvulos afflixerint; ploremus in sinu ejus, ut illa patrem nostrum ad eos qui nos vexant, ulciscendos exhortetur. Omnem cordis nostri voluntatem amputemus, et nos esse peregrinos non pigeat, ut nos tanquam Abraham servet atque defendat. Manibus ejus nos ut Jacob subjiciamus, ut a patre nostro benedictionem impetremus. Voluntates nostras abnegemus, ut Moyses, qui sub ejus perfugio servatus est adversus illos qui eum interficere cupiebant. Ne contemnamus illam, ne oderit nos sicut Esau. Sanctitatem ejus custodiamus, ut nos exaltet in terra inimicorum nostrorum. Eam tanquam propugnaculum teneamus, ut Jesus filius Nave, qui puer e tabernaculo non egrediebatur. Inertiae locum in corde nostro ne relinquamus, ne spoliet nos terræ promissionis hæreditate. Omnibus in rebus humilitatem amplectamur, ut quemadmodum Caleb, ingrediamur in terram fluentem lac et mel. Nihil perditionis concupiscamus, ne pereamus, ut Acham. Amemus ejus stimulum conscientiae, qui omni hora nos excitet, ut servet nos in tempore tentationis, quemadmodum Rahab. In nullo tibi genere gula indulgeamus, ne perdat nos, ut filios Ileri. Servemus nos integros ab omni iniquitate, sicut Samuel, qui nullo conscientiae stimulo pungebatur, quod mali quidpiam fecisset proximo suo. Caveamus, ne malum proximo reddamus, ut nos a malo custodiat, quemadmodum David. Ab omni jactantia atque inani gloria temperemus, ne ejiciat nos a facie patris nostri, ut Absalom. Humilitatem et gravitatem colamus, ut habeat nos ultores adversus inimicos patris nostri, quemadmodum Salomonem. Omni in re nos subijci studeamus, membra nostra ab omnibus operibus mortuis cohibentes, ut cor strenuum adversus inimicos nostros obtineamus, sicut Elias Thesbites. Ne simus cupidi voluptatis, ne nos perdat ut Acham. Totis viribus ad mortem usque contendamus, ne sanctam ipsius amittamus hæreditatem, ut Nabab Jezraelita. Obedientes simus patribus nostris spiritalibus, voluntates nostras omnibus in rebus abnegantes, donec illis subjiciamur, ut ad Elisæi similitudinem; eorum benedictio nobiscum maneat. Ne simus avari neque mendaces, ut hominibus placeamus, ne nos perterefaciat, ut Giezi. Viros pios magis quam nosmetipsos omnibus in rebus diligamus, ut nos quemadmodum Samamitam benedicat. Peccatum ad mortem usque odio persequamur, ut in die necessitatis sicut Susannam nos adjuvet. Varia ciborum genera ne cupiamus, ut illi qui eibum de mensa Nabuchodonosor capiebant. Afflictione gaudeamus, ut Azarias. Ne simus astuti et callidi, sicut Babylonii murmurantes contra fideles. Expleamus ministeria nostra, ut Daniel,

⁹ Num. xxi, 8, 9. ¹⁰ I Cor. x, 9. ¹¹ Matth. xxii, 35, 40. ¹² I Cor. xv, 49.

corporis ignaviæ non indulgentes, quoniam maluit A mori, quam relinquere sacrificia quæ quotidie faciebat. Deus enim fortis est, eosque a tentationibus servat, a quibus diligitur. Improbos autem perdit. Iusti vero fides in Deum, feras reddit ut agnos ovium. Benedictus Deus pœnitentiæ, et benedictus a Deo, qui pœnitentiam diligit, et collum subjicit voluntati ejus, donec desuper regeneretur ex voluntate Dei.

XIX. Magna, frater, opus est homini diligentia et judicio et vigilantia, ut omnem suam repudiet voluntatem, et recte incedat in omnibus viis suis, ne aberret, et incidat in manus hostium pœnitentiæ. Qui se justum existimat, illam interficit. Qui judicat peccatores, eam insectatur. Qui despicit negligentes, eam dissolvit. De hac in Proverbiis scriptum est : *Omnes viæ ejus rectæ; cibum otiosa non comedit; vestimenta duplicia fecit viro suo; facta est velut navis insuloris de longe portans divitias suas* ¹⁷. Ex his verbis illam consideremus. Mercator qui navem onerat, non genus unum mercium in eam conjicit, sed omnia ex quibus se lucraturum sperat. Quod si quam facturam fecisse viderit, eam non imitatur, sed eos potius quos animadvertit divites evasisse. Incolas, et quos minime invidos arbitratur, rogat quanti unaquæque res emi aut vendi possit. Talis est anima, quæ Deo cum lætitia cupit occurrere. Non una re tantum contenta est, sed omnia comparat ex quibus lucrum sperat; ea vero respuit quæ damnum allatura suspicatur. Nunc igitur, mi frater, quando Domini Jesu mercator effectus es, ab illis mercibus cave quæ afferunt detrimentum. Cujusmodi sunt humana gloria, superbia, arrogantia, jactantia, irritatio proximi, maledicentia, avaritia, discordia. Hæc et his similia Domino Jesu placere non possunt. Te ipsum, frater, considera diligenter, sensus tuos expende, ut scias, quisnam ex illis aut Deo aut peccato fructum ferat: utrum oculi tui rapiantur a voluptate: utrum lingua sit ad petulantiam prona; utrum cor tuum humanæ gloriæ dulcedine capiat; utrum aures adulatorem et maledicos libenter audiant. Hæc omnia menti sunt detrimento; nam in Levitico scriptum est : *Sic dicito Aaron : Ne obtuleris ad altare meum ex animalibus mundi quod maculam habeat, ne moriaris* ¹⁸. Aaron mentem significat. Et quoniam inimicus cum specie justitiæ miscet malitiam suam, ideo jussit, ut exploraret, antequam offerret, ne moreretur.

XX. Diligens hæc exploratio illorum est, qui vere diligunt Dominum Jesum, et sperant in eum. Illorum anima, facta est sponsa virtutibus omnibus exornata, quæ habet speculum suum. Nam, ut inquit Apostolus, *Nos omnes revelata facie gloriam Dei veluti speculo referentes, in eandem imaginem transformamur de claritate in claritatem, tanquam a*

Domini spiritu ¹⁹. Nunc autem videmus per speculum in enigmate, tunc videbimus ipsum faciem ad faciem ²⁰. Quamobrem animæ quæ sponsæ illius sunt, in castitate se ipsas tanquam in speculo contemplantur, ne forte aliqua in vultu macula resident, qua displiceant sponso suo. Quærit enim ille virgines animas castas, et mundas, nullam habentes maculam. Id quod de Rebecca scriptum est, quod *virgo erat pulchra valde* ²¹, nesciens virum. Et Propheta : *Adducentur, inquit, virgines post eam; proximæ ejus adducentur tibi* ²². — Adducentur, habita humanitatis ratione. Proximæ, quia conjungentur ipsi. Sancti enim baptismatis regeneratio renovat eas ab omni vetustate. Et pœnitentia illas sanctificat, et puras virgines reddit. Totius enim vetustatis obliviscuntur. Audi, inquit, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populi tui et domum patris tui : et concupisceat rex speciem tuam ²³. Et suspicient illam omnes virtutes cœlorum, propter munditiam, qua eam pœnitentia decoravit, et unum cum ipso corpus illam effecit. Et dicent : *Quæ est ista, quæ ascendit dealbata inter filios ejus* ²⁴?

XXI. Omnibus ergo viribus contendamus, ut paulatim veteris hominis actiones exuamus; caveamus a rebus omnibus perditionis, donec charitas ejus ad nos veniat, et a nobis auferat imaginem terreni et sanctam ejus imaginem figat in corde nostro, ut puri et integri ab omni macula eo digni efficiamur. Et, sicut portavimus imaginem terreni, C ut inquit Apostolus, portemus et imaginem cœlestis ²⁵. Quoniam probe novit Apostolus, neminem esse sine peccato, ex quo facta est transgressio; et pœnitentiam esse, quæ hominem ad integram ducit puritatem : idcirco nos monet, ut destruamus actionem ejus qui non obedivit, et actionem amplectamur Domini nostri Jesu Christi, obtemperantes mandatis illius, qui misericordia adductus hominis servitutem tulit, ut eum in reconditum reduceret paradisum, et sanctas illi suas virtutes omnes largiretur, permitteretque vesci de ligno vitæ, quæ est sermonum ejus cognitio atque observatio; quæ in animo fidelium pacem inserit, eosque servat assidue, et arcet aures eorum ab omni sermone draconis improbi, in memoriam illis redigens acerbam servitutem in quam per inobedientiam incidimus, cohortansque nos, ut ei semper gratias agamus, qui pretioso sanguine suo nos redemit, delens in cruce chirographum nostræ servitutis ²⁶, nosque sibi fratres et amicos ascribens ²⁷: qui cum Spiritum suum in charitate super discipulos suos effudisset, et animos eorum recreasset, Ascendo, inquit, ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum ²⁸. Volo, Pater, ut ubi ego sum, et ipsi illic sint mecum. Quoniam dilexisti eos, sicut tu dilexisti me ²⁹.

¹⁷ Prov. xxxi, 27, 21, 14. ¹⁸ Levit. xxi, 18, 20. ¹⁹ II Cor. iii, 18. ²⁰ I Cor. xiii, 12. ²¹ Gen. xxix, 17. ²² Psal. xlv, 15. ²³ ibid. 11, 12. ²⁴ Cant. iii, 6. ²⁵ I Cor. xv, 49. ²⁶ Coloss. ii 14. ²⁷ Joan xv, 14, 15; xx, 17. ²⁸ Joan. xvii, 23, 21.

XXII. Ceterum ut ostenderet se non de omnibus dicere, sed de illis qui proprias amputant voluntates, et sanctæ ipsius voluntati parent, et omnia mundi hujus commercia a se rejiciunt : *Elegi, inquit, eos de mundo, propterea odit eos mundus, quoniam ab eo non sunt* ²². Qui ea quæ mundi sunt, reliquerunt, digni facti sunt, quemadmodum vides, ut Domini Jesu sponsæ sint, et in ejus veritate permaneant. *Propter hoc, inquit Apostolus, relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una. Sacramentum hoc vignum est. Ego autem dico in Christo et in Ecclesia* ²³. Idem Apostolus gentes dixit esse *coheredes et concorporales et participes promissionis in Christo Jesu per Evangelium* ²⁴. Qui digni facti sunt, ut sint unum corpus cum ipso. Spiritus sanctus habitat in eis, et ipse suggerit illis omnia, et pro illis ipse sollicitus est. *Neque enim vos estis, inquit, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis* ²⁵. Et Apostolus : *Quoniam, inquit, nobis revelavit Deus per Spiritum suum : Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Nos enim, inquit, mentem Christi habemus* ²⁶. Quomodo igitur Christi mente peccatum aliquod cogitemus? Mysteriorum hoc, frater, animo contemplare.

XXIII. Omnia genera animalium quæ sunt in terra, cum simili, non cum diverso genere conjuncta, generant, sive jumenta sint, sive feræ, sive serpentes, sive volucres. Propterea Deus adduxit omnia ad Adam, ut videret an inveniret quod sibi esset simile ²⁷. Et nullum ex omnibus invenit, quoniam ex ejus natura non erat. Tunc accepit Deus unam e costis ejus, et fecit ipsi uxorem, quoniam sumpserat eam e viro suo. *Mysterium hoc magnum est in illis qui sunt sponsæ Christi, quia sunt ex ejus substantia per regenerationem, et ex sancto illius sunt corpore. Nam, ut Apostolus ait : Unum corpus sumus omnes in Christo; singuli autem alter alterius membra* ²⁸; et rursus : *Quoniam, inquit, membra sumus corporis ejus, ex carnibus ejus et ex ossibus ejus* ²⁹. Vides quomodo velit hominem esse in omnibus, quemadmodum Eva ex Adam, et sicut est ipse in omnibus; nam qui brutorum instar sunt rationis expertes, aut sibi vicissim aliquid surripientes ferarum avaritiam imitantur, aut volucrum inconstantiam, aut venenum serpentium, horum animæ sponsæ Christi esse non possunt, quoniam illi sunt actione dissimiles. Vides, frater, quomodo velit hominem sibi esse similem, ut anima ejus sit sponsa ipsius. Ex propriis igitur actionibus agnoscit anima cognitiones (20) suas; nam si recte agit, Spiritus sanctus habitat in ea. Actiones bonæ reddunt animam a perturbationibus liberam. Porro fieri non potest ut in ea quæ talis est, non

habitaret Spiritus sanctus. *Si me diligitis, inquit Dominus, mandata mea servate. Et ego rogabo Patrem, et mittet vobis paracletum Spiritum veritatis* ³⁰. Et Apostolus : *Nonne, inquit, cognoscitis, quod Christus Jesus habitat in vobis? nisi forte reprobi estis* ³¹. Vides, quomodo, nisi quis Domini actionem imitetur, reprobus sit et sponsa ejus esse nequeat? Et virgines omnes paraverunt lampades suas, sed quæ non habebant opera bona, rejectæ sunt ³². Sagena missa in mare congregavit et intulit bonos pisces in regnum cælorum ³³. Zizania simul cum tritico creverunt, sed cum messis advenisset ligata sunt et in ignem projecta ³⁴. Palmites qui fructum non tulerunt, in ignem projecti sunt ³⁵. Oves simul cum hædis pascébantur; sed oves tantum a dextris constitierunt; hædi autem a sinistris ³⁶. Is qui seminat seminavit semen suum; sed illud solum quod cecidit in terram bonam, fructum tulit ³⁷. Dedit argentum suum sine simulatione, sed eo tamen gavisus est duplicato ³⁸. Vocati fuerant omnes ad nuptias, sed qui non habebat vestem nuptiarum, jussus est projici in tenebras exteriores ³⁹. Omnes se credere profitentur, sed qui bona non habent opera, ejiciuntur foras : *Quoniam multi sunt vocati, pauci vero electi* ⁴⁰.

XXIV. Exploremus nosmetipsos, fratres, et opera nostra perpendamus, antequam illi sit obviam a nobis prodeundum; ne simus ex eorum numero, qui carnis faciunt voluntatem. Operam demus, ut eas divitiis assequamur, quas in illa necessitatis hora sumus inventuri. Eas quæ nobis hic necessario sunt relinquendæ, contemnamus. Consideremus illos qui summo studio caducis istis divitiis cumulandis incubuerunt, quomodo, illis relictis, in gehennam inciderint, quia Domini Jesu vestigia sequi neglexerunt, ut dignæ fierent illius sponsæ. Lacrymis igitur coram Deo, et occulto cordis dolore ac gemitu laboremus, ne in dedecus ipsorum incidamus. Etenim si tempestas in mari oriatur, et multa navigia submergantur, non dicimus : Quoniam illi perierunt, pereamus et nos. Quin etiam totis viribus contendimus, et Deo vota facimus, ut incolumes evadamus. Vere magna, fratres, in hoc vitæ pelago tempestas oborta est. Cohortemur nos ad laborem, et clamemus ad Dominum, ne fluctibus obruamur. Nisi deponamus onera peccatorum, exuamusque nos ab omni sollicitudine, ex hac turbulenta tempestate non possumus evadere. Moyses non prius cecinit canticum Domino, quam mare trajecisset, vidissetque mortem eorum qui volebant Dei populum in servitute detinere! Tunc demum dixit : *Cantemus Domino : gloriose enim magnificatus est; equum et ascensorem projecit in mare* ⁴¹.

XXV. Si mens igitur animæ sensus a carnis vo-

²² Joan. xv, 19. ²³ Ephes. v, 31, 32. ²⁴ Ephes. iii, 6. ²⁵ Matth. x, 20. ²⁶ I Cor. ii, 10, 16. ²⁷ Gen. ii, 19. ²⁸ Rom. xii, 5. ²⁹ Ephes. v, 30. ³⁰ Joan. xiv, 15-17. ³¹ II Cor. xiii, 5. ³² Matth. xv, 1, 12. ³³ Matth. xiii, 47. ³⁴ ibid. 25-30. ³⁵ Joan. xv, 6. ³⁶ Matth. xxv, 33. ³⁷ Matth. xiii, 5-8. ³⁸ Matth. xxv, 21, 23. ³⁹ Matth. xxii, 11-13. ⁴⁰ ibid. 14. ⁴¹ Exo i, xv, 1.

luntate servaverit, et contemplationis columna animam ab illa separaverit; tunc Deus perspicies improbitatem perturbationum quæ in animam impetum facientes sensus ipsius in peccatis conantur continere, menti assidue supplicanti fert auxilium, et inimicos ejus omnes perdit ac delet. Quemadmodum dixit et Moysi: *Quid clamas ad me? præcipe filiis Israel, ut prompti paratique sint. Tu autem virga quæ est in manu tua, percutere mare, et arescet*⁴⁵. Fidelis est Deus qui nobis etiam opituletur, ut Moysi, eripiatque nos e manibus inimicorum nostrorum, ut illi possimus canere canticum novum, et dicere: *Cantemus Domino: gloriose enim magnificatus est. Cæterum quomodo poterimus hæc pronuntiare si hostibus nostris pareamus, et voluntate in Ægyptum revertamur, concupiscentes ea quæ olim comedebamus, et clamantes ad Aaron: Fac nobis deos, qui præcedant et reducant nos in Ægyptum*⁴⁶: displicet enim nobis iste cibus spiritualis⁴⁷. Potens est Deus mittere Moysen ad nos, qui conerit vitulum conflatilem, per quem ad iram eum provocamus. Potens est Deus qui nobis largitus est poenitentiae donum, nos iterum ad se convertere, et Moysen confirmare, ut pro nobis precetur et dicat: *Si quidem dimittis illis peccatum, dimitte; sin minus, dele me de libro viventium*⁴⁸. Corroborabit et Josue in tempore, quo deleantur septem gentes, ut in terram promissionis nos introducat; et Israel accipiat hæreditatem habitans in illa commodissime in sæcula sæculorum, Amen. Ipsius Domini nostri Jesu Christi est fortitudo, ipsius est auxilium, ipsius est protectio, ipsius est sapientia, ipsius est custodia. Ipse in nobis est ad gloriam et honorem Dei Patris, et sancti Spiritus ante sæcula sæculorum. Amen. Si hæc intelligis, frater, operam da ut ea perficias; et Dominus proteget te in hora tentationis. Amen.

ORATIO XXVI.

Beati Isaie abbatis dicta, quæ Petrus abbas discipulus ejus ex illo accepit, et liberis commendavit.

I. Dicebat Pater meus: Fortis esto in his corrigendis quæ indigent correctione. Animi puritas gratas Deo fundit preces. Dei timor et angustia facile veniam impetrant peccatorum. Hominis, qui ultionis est cupidus, sacrificia sunt vana. Hujus temporis noli consilium aut rationem requirere, nec requirenti tibi confide. Et eos attende qui intra te loquuntur; et Deum ora, ut te doceat quem ex illis debeas audire. Cave ne aliud in lingua, aliud in corde promptum habeas. Qui supplex se prosternit ante Deum, et qui cum humilitate mandata audit, charitatem assequitur. Charitas autem vitia et perturbationes expellit. Qui se quieti et silentio tradit, assidue consideret utrum eos effugerit adversarios qui nos in aere oppugnant, et ab eis liberatus sit. Quandiu enim eorum servituti subjectus est, non

A est liber. Affligat igitur sese, donec a Deo misericordiam impetret. Qui accusatur a corde suo, nondum misericordiam impetravit. Si vis sequi Dominum nostrum Jesum Christum, serva sermonem ejus. Si veterem hominem vis cum ipso suspendere, ab iis qui a cruce te revocant, debes abhorrere; et te ipsum assuefacere, ut æquo animo feras, si contemnaris; et qui te afficiunt injuria, diligas, et te illis humilem præbeas, et tuis cupiditatibus domineris, atque oris silentium custodias, neminem judices in corde tuo. Qui quietem et silentium colit, timorem habeat sibi occurrentis Dei. Dei timor non est in illo, qui peccato obtemperat, et eget misericordia Dei.

B II. Hoc grave est quod probitatem in ore, iniquitatem et malitiam in corde gerimus. Nisi quis ad mortem usque contenderit, ut corpus suum tale reddat quale fuit dilecti Jesu, non occurrit illi cum lætitia, nec ab acerba servitute liberatur. Dicebat: Miserrere, miserere, quoniam decidit anima mea: in quali puritate creata fuit? in qua servitute detinetur? cui vanitati obstricta est? Horror te (21), dum es in corpore, ne cor tuum liberes. Quemadmodum enim homo agri sui fructus incertos putat, donec eos in horrea sua condiderit: ita quos e corde tuo fructus sis percepturus, incertus es, donec in naribus spiritum habes⁴⁹. Quemadmodum homo a quo vitio sit oppugnandus, ad extremum usque spiritum scire non potest: ita liberare eor suum nequit, dum spirat, sed assidue Dei auxilium et misericordiam debet implorare. Quæsi ex eo quid sit humilitas, et quomodo comparetur? Respondit: Humilitas est obedientia, et propriæ voluntatis abnegatio. Humilitas est affligere se, cordis puritatem amplecti, proximi contumelias et injurias libenter ferre. Beatus, inquit, qui novum induit hominem, antequam Christo occurrat: *Caro enim et sanguis, ut ait Apostolus, regnum Dei possidere non possunt*⁵⁰. Idem: *Dum zelum, inquit, et contentionem habetis inter vos, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis*⁵¹? Ideo, inquit, sic affligimur ab inimicis nostris, quia nostras infirmitates ignoramus, nec considerate luctum amplectimur. Aperiret enim nobis peccata nostra, quæ quidem nobis si plane D essent cognita, deteriores nos meretricibus existimaremus. Illæ enim palam peccant, quia ignorant Deum. Nos autem qui Dei cognitionem profiteamur, peccato tamen inservimus. Qui sustinet reprehensionem, et proximo subijcit voluntatem suam ne Deus inimicum in medium prodire sinat, se mercenarium ostendit. Si enim ingenuæ ad Domini Jesu pedes sese subiceret, studeret propriæ voluntati renuntiare, ne ab amabili Domino suo sejungeretur. Qui propriam sequitur voluntatem, ne cum bonis quidem pacem habet, contemptus enim et ira et con-

⁴⁵ Etoil. xiv. 15, 16.⁴⁶ Exod. xxxii. 1.⁴⁷ Num. xxi. 5.⁴⁸ Exod. xxxii. 31, 32.⁴⁹ Job xxvii. 3.⁵⁰ I Cor. xv. 50.⁵¹ I Cor. iii. 3.

tentio in ejus corde viget. Qui se curare negat, A quid aut loquatur aut audiat, cæco similis est, qui tam intus, quam foris lumen non videt. Qui assidue cogitat peccata sua, linguam non habet, qua ullo de homine verba faciat.

III. Quæ mundi sunt, et ipsam etiam corporis quietem odio persequere, quoniam avocant te ab amicitia Dei. Sicut qui habet inimicum, cum illo pugnat, ita nos cum corpore nostro debemus pugnare, neque illi otium aut quietem concedere. Qui Deum amat, cogitationes suas debet expendere, utrum ex corpore sint, necne. Quandiu enim corporis curis detinetur, non est pura Dei sponsa. Interrogatus a me quid sibi vellet ea precatio, *Sanctificetur nomen tuum* ²²: Perfectum est, inquit, quoniam Dei nomen in nobis sanctificari non potest, dum cupiditatibus obtemperamus. Dicebat ex veterum Patrum sententia: Recessum esse corporis fugam, et mortis meditationem. Ubi non est pax, inquit, ibi nec Deus. Qui cernit peccata sua, pacem intuetur. Peccata non fugat locus, sed humilitas. David cum in adulterii et homicidii crimen incidisset, unum illud Deo gratum sacrificium invenit, et ideo dixit: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus; cor contritum et humilatum, Deus, non despicias* ²³. Contemptus et indignatio mentem perturbant, nec permittunt illi Dei lumen aspicere. Hæc tria in primis vitia totis viribus fuge, avaritiam, ambitionem et ignaviam; quæ si animam occupent, evertunt illam, nec sinunt proficere. Si te in cellula tua considentem cupiditas judicandi fratrem invaserit, ex peccatis tuis illud judica, tua quam illius tui plurimum majora esse considerans, et quæ bona in te esse opera arbitraris, ea placere Deo ne putes. Firmiora enim corporis membra pro infirmioribus sunt sollicita, eisque donec convalescant, propter necessitudinem qua cum illis conjuncta sunt, serviunt. Qui duro sunt corde, nunquam peccasse se existimant. Humiles vero proximi culpam in se transferunt. Superbus in animo suo sapientem se judicat, et neminem unquam offendisse. Is autem in quo est timor Dei, sollicitus est, ne qua sibi virtus desit. Si in cellula tua conderis, et preces tuas in silentio fuderis, et cor tuum ad aliquid quod Dei non sit, inclinarit, idque tecum ipse non esse peccatum, sed cogitationem reputaris, considera preces etiam tuas, quas in silentio fundis, non esse veras. Quod si cordis tui sacrificium Deo credis esse acceptum, conclude simplicem item cordis cogitationem cum malitia conjunctam tibi crimini verti apud Deum.

IV. Qui belli tempore auxilium non invenit, pacem sperare non potest. Is frustra docet, cujus opera sunt doctrinæ contraria. De communione dicebat: Hei mihi, hei mihi! Si communico cum inimicis Dei, quæ mihi cum Deo potest esse communio? Nonne in judicium et condemnationem a me suscipitur? *Omnia enim munda mundis: coinquinatis au-*

tem et infidelibus nihil est mundum, sed inquinata sunt eorum et mens et conscientia ²⁴. Si enim ego sanctus sum, qui sunt isti qui operantur in me? Cum ex illo quæsissem, quid esset timor Dei, respondit: Timor Dei non est in illo qui paret inimicis ejus. Rursum quæsi, quem duceret esse servum Dei. Ille Dei servus, inquit, non est existimandus, qui propriis obtemperat cupiditatibus. Cui enim quis imperat, is ejus est dominus. Hei mihi, hei mihi, dicebat, qui non studui me purum et sanctum reddere, ut misericordiam consequi possem! Heu me miserum, qui ut regnarem cum Christo, meos inimicos superare non contendi! Heu me miserum, qui ex nomine tuo appellor, Domine, et servio inimicis tuis! Hei mihi, hei mihi, quia vescor iis quæ Rex meus detestatur, et ideo non medetur mihi! Cum eum ægrotum et morbo valde laborantem inviserem, et incommoda ejus valetudine dolerem: Vix, inquit, ita morbo vexatus, possum illius acerbi temporis recordari; tantum abest, ut ejus memor essem futurus, si caro valeret. Cum enim valet, pronior est ad exercendas inimicitias cum Deo. Arbor quæ irrigatur non arescit, sed fructum affert. Calamitates nobis sunt adjumento ad observanda mandata Dei. Hei mihi, hei mihi, qui habeo ante me accusatores! Quomodo potero occurrere Domino meo et sanctis ejus, cum inimici mei mihi ne unum quidem membrum integrum reliquerint? Quæsi quid esset homini solitario necessarium. Et respondens: Tria sunt, inquit, illi necessaria, perpetuus timor, assidua precatio, et continua cordis custodia. Cavere debet homo solitudini et quieti deditus, ne verba audiat inutilia. Hæc enim perdunt labores ipsius. Abbas, inquit, Serapio rogatus a quodam sene, qualis sibi ipse videretur, respondit mihi: Similis videor homini super turre esistenti, qui nutu significet accedentibus, ne ad se veniant. Et senex qui simile ipsum interrogaverat, dixit ei: Mihi autem videor homini, qui propugnaculum ædificavit, et ferreis vectibus illud munivit, ut si quis pulset, non audiat, neque intelligat, quis ille sit, aut unde veniat, aut quid velit, neque appareat ei prius quam discedat. Si quis Dominum quærit ex animo, attenditque sibi, nec mundi vinculis illigatur, et D cor suum custodit, ut sine offensione possit ante Dei tribunal consistere; is ab eo exauditur, atque diligitur.

ORATIO XXVII.

In dictum illud: « Attende tibi ».

I. Attende tibi diligenter, et magna cum fiducia considera Dominum nostrum Jesum Christum, cum Deus esset et ineffabilem haberet gloriam et majestatem, hominem pro nobis esse factum, seque nobis exemplum proposuisse, ut sequamur vestigia ejus ²⁵. Formam enim servi accipiens, vehementer atque incredibili modo humiliavit semetipsum ²⁶, et pauper effectus est, multorumque ignominias et

²² Matth. vi, 9. ²³ Psal. l, 19. ²⁴ Tit. i, 15. ²⁵ I Pet. ii, 11. ²⁶ Tob. iv, 13. ²⁷ Philipp. ii, 7.

contumelias pertulit : et quemadmodum scriptum est : *Tanquam ovis ad occisionem ductus est, et tanquam agnus coram tondente se obmutuit, et non aperuit os suum. In humilitate ejus judicium sublatum est* ⁸⁷, et mortem turpissimam pro nobis subiit. Quamobrem et nos propter mandatum ejus et pro peccatis nostris, patienti atque æquo animo ferre debemus, si quis nos vel jure vel injuria lædit aut afficit contumelia. Si quis ad mortem usque persequitur, tanquam oves nos geramus, non resistentes nec contradicentes, sed potius cum silentio et humilitate pro inimicis orantes.

II. Attende tibi diligenter, et magnum. lucrum existima, salutemque animæ tuæ in eo sitam arbitrare, si contumelias et ignominias et oppugnationes propter Dominum patienter feras. Illud cogita, te multo graviora mereri supplicia propter peccata tua. Et beneficii loco numera quod dignus factus sis, qui propter Deum plectaris, ut aliquo saltem modo ex multis afflictionibus et probis Domini tui foedissima ludibria et cruciatus acerbissimos imiteris. Et quoties alligentium te atque insectantium recordaris, noli conqueri, sed potius ex animo pro illis ora, ut qui tibi maximorum bonorum sint auctores.

III. Attende tibi diligenter, ut tanquam pestem et mortem atque interitum animæ, æternumque supplicium fugias imperii et gloriæ et honoris et laudis cupiditatem. Et cave ne te aliquid esse putes, aut virtute aliqua præditum, aut te aliis vel præstantiorem, vel etiam parem. Et omne quamvis exiguum carnis desiderium et voluptatem penitus absconde. Neque cujusquam hominis utere, nisi necessitas urgeat, familiaritate, neque corpus alterius attinge, aut quidpiam licet pauxillum sit, comede præter tempus, ne paulatim ex minimis ad deteriora prolabare.

IV. Attende tibi diligenter, ut te vere atque ex animo Christianorum omnium abjectissimum, et peccatorem maximum arbitrare, et animus tuus semper humilis sit, et in mœrore tristitiaque versetur. Semper ut imperitus indignusque tace, neque unquam omnino, nisi necesse sit, loquere.

V. Attende tibi diligenter; ignis ille perpetuus, sempiterna supplicia, et qui illic damnati excruciantur, tibi semper ante oculos obversentur, teque ex eorum numero unum potius quam viventium existima.

VI. Attende tibi diligenter et considera, Dominum nostrum Jesum Christum pro nobis mortuum esse et surrexisse, nosque sanguine suo redemisse, ut ipsi tibi non amplius vivas, sed Domino qui pro nobis mortuus est et surrexit ⁸⁸. Cogita igitur, te semper ante oculos ejus versari, et cor tuum observa.

VII. Attende tibi diligenter, ut prompto semper animo pareas voluntati Dei et Domini nostri Jesu

Christi, sive in vita, sive in morte, sive in quavis afflictione. Et semper magnas aliquas terribiles tentationes et afflictiones et calamitates et mortem expecta, ne te imparatum offendant.

VIII. Attende tibi diligenter, ut tanquam ubique præsens sit Deus, nihil facere cogites, quod ejus sit voluntati contrarium. Omnibus in rebus quamvis minimis, seu quid loqui vis, seu agere, seu cum aliquo negotii quidpiam contrahere, aut cibum capere, aut bibere, aut cubitum ire, aut quidquam aggredi, prius considera, utrum id cum Dei voluntate conveniat, et ejus causam consistere, atque ita rem aggredere, ut magna tibi fiducia sit apud Deum.

IX. Attende tibi diligenter, ut si quis te aliqua in re offenderit, et te dolor exstimulet aut indignatio, ne quid præter decus loquaris, sed taceas, donec quiescat cor tuum, ac tum demum benigne fratrem admone, et cohortare. Quod si necesse fuerit fratrem reprehendere, et te ira commotum videris, et non tui juris; cave ne quid omnino loquaris, ne crescat perturbatio, sed cum et te et illum quietos tranquillosque animadverteris, tum sic eum alloquere, ut non arguere, sed omni cum humilitate commonere proximum videare.

X. Attende tibi diligenter, ut singulis horis aliquam tibi vel ex morte, vel ex calamitate, aut magno aliquo periculo tentationem instare non dubites. Et quæ advenerint, forti ac strenuo animo perfer omnia, considerans esse necessarium, ut per multas afflictiones et ærumnas ingrediamur in regnum cælorum ⁸⁹.

XI. Attende tibi diligenter, ut nulla in actione aut sermone aut cogitatione, voluntati aut quieti tuæ servias, sed voluntati Dei, etiamsi magnus propositus labor videatur. Sic enim tenditur ad regnum cælorum. Eam igitur omni humanæ prudentiæ antepone, et reliquis omnibus hominum consiliis utiliorem existima, Dei namque mandatum est æterna vita. Et qui ipsum exquirunt, non minuentur in omni bono ⁹⁰.

XII. Attende tibi diligenter, ut in conspectu Dei semper existens, nihil ab ullo alio speres, sed ab uno illo omnia cum fide. Si qua re tibi opus est, Deum præcare, ut eam tibi, si velit, concedat. Quidquid habes, id non aliis, sed Deo acceptum refer, et illi gratias age. Si qua tibi desunt, ea ab hominibus ne exspectes, neque de ullo conquerere, sed alacri animo et tranquillo cuncta sustineas, tecum ipse ita cogitans : Ego quidem propter peccata mea multis sum dignus afflictionibus : attamen Deus, si velit, potest mei misereri, et quæ sunt usui necessaria, mihi subministrare. Hoc animo si fueris, Deus nihil tibi quod expediat, deesse patietur.

XIII. Attende tibi diligenter, ut nihil omnino suscipias, nisi quod tibi persuaseris justepartum, a Deo suppeditari. Quæ sunt ejusmodi, ea cum pace

⁸⁷ Isa. LIII, 7, 8. ⁸⁸ II Cor. v, 15. ⁸⁹ Act. xiv, 21. ⁹⁰ Psal. xxxiii, 11.

suscipito : quæ vero ex iniquitate, aut bello aut fraude aut simulatione profecta perspexeris, ea rejicito et repudiato. *Melior exigua pars cum timore Dei, quam ingentes thesauri cum iniquitate* ⁶¹.

XIV. Attende tibi diligenter, ut omni studio silentium colas, quo facilius, Deo adjuvante, ad virtutem contendas atque proficias. Quod si tempus inciderit, ut necessario loquendum sit, aut præstet loqui quam tacere, tunc os tuum aperiens cum timore Dei atque tremore, et, capite demisso, modeste et submissa voce verba facito. Si cum aliquo congressus fueris, charitatis gratia pauca loquere, et celeriter tace. Si fueris interrogatus, tantum responde, quantum obedientiæ necessitas coget, et non amplius.

XV. Attende tibi diligenter, ut quemadmodum a libidine temperas, sic etiam oculorum, et aurium, et tactus cohibeas cupiditatem. Oculos manuum tuarum operibus solum intende, et non rebus aliis, nisi probabilis necessitas id postulabit. Feminas vero aut viros formosos, nisi magna urgente necessitate, respicias cave. Quæ de aliis dicuntur, ne cures audire. Os tuum, nisi necesse sit, nihil loquatur omnino. Si hæc utilia esse animadvertis, frater, operam da, ut ea re ipsa perficias, ut in hora tentationis te Deus protegat ac tueatur. Amen.

ORATIO XXVIII.

De malitiæ ramis.

I. De malitiæ ramis dicendum est, ut homo, quid sit vitium, et quid se a Deo separet, intelligat, et ejus auxilium imploret adversus singula vitia, et, divina adjuvante clementia, ea profiget et expellat. Vitia sunt animæ vulnera, quæ sejungunt illam a Deo. Beatus ille, qui a vitis integer et purus est, quia tanquam ovis ratione prædita gratum Deo sacrificium offerretur, et jucundam illam Domini vocem exaudiet : *Euge, serve bone et fidelis, quic super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam; intra in gaudium Domini tui* ⁶². Qui autem volunt carnis suæ voluntates explere, neque se sanctis penitentiae medicamentis curare, ut mundi sanctique fiant, in hora necessitatis virtutum stola reperientur nudi, et projicientur in tenebras exteriores, ubi diabolus est stola vitiorum indutus, quæ sunt fornicatio, cupiditas, avaritia, detractio, ira, æmulatio, inanis gloria et superbia. Hi sunt malitiæ rami, et aliis similes multi, ut ebrietas, corporis ornatus, animi distractio, inertia, scurrilitas, sermones ridiculi, impudentia, cachinnatio, conscientiae despectio, divini judicii negligentia, invidia, mendacium, adulatio, falsum testimonium, falsa scientiæ professio, docendi arrogantia, lucri cupiditas, desperatio, odium proximi, cum se ipsum quis non reprehendit, cum hominum gloriam diligit, cum delicatas epulas querit, cum corporis cupiditates amplectitur, cum inconsiderate scandalizatur, cum propter

doctrinam sibi ipse plaudit, cum contendit et altercatur, cum propriam defendit voluntatem, cum se bonum et sapientem existimat, cum fratrem suum improbum ac stultum putat ac despicit.

II. Isti malitiæ rami crescunt et propagantur in anima misera atque infelice, donec eam separent a Deo. Hæc sunt onera illa gravissima, quibus Adam cervicem subdidit, cum ex ligno vetito comedit. Hæc sunt, quamobrem dictum est : *Languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit* ⁶³. Hæc sunt quæ Dominus noster Jesus Christus interfecit in cruce. Hi sunt utres illi veteres, in quos non infunditur vinum novum ⁶⁴. Hæc sunt illa vincula quibus Lazarus erat obligatus ⁶⁵. Isti sunt illi dæmones, quos Christus immisit in gregem porcorum ⁶⁶. Talis est ille vetus homo, quem Apostolus præcipit, ut exuamus; propterea dixit : *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt* ⁶⁷; et rursum : *Si secundum carnem vixeritis, moriemini* ⁶⁸. Istæ sunt illæ spinæ et tribuli, quos terra protulit Adam, posteaquam ejectus est e paradiso. At Christi jugum suave est, et onus leve ⁶⁹; nempe mansuetudo, castitas, lenitas, bonitas, gaudium spiritus, abstinentia ab omnibus vitiis; charitas erga omnes, sancta discretio, fides immobilis, affectionum toleratio, a mundo seunctio, cupiditas a corpore discedendi, et occurrendi Domino Jesu Christo. Hæc sunt onera illa levia, quæ nos jussit Dominus gestare. Hæc est illa via, ad quam sancti ut pervenirent, tam multos labores pertulerunt. Hæc sunt quæ nemo consequi potest, nisi veterem hominem exuerit, et liberatus fuerit, et possederit charitatem; quæ quidem charitas hominem liberat ab omnibus curis et sollicitudinibus.

III. Neque vero fieri potest, ut charitas in nobis habitet, quandiu aliquid mundi diligimus. *Non potestis, inquit, mensæ Dei participes esse, et mensæ demoniorum* ⁷⁰; et Isaïas : *Quis annuntiabit, inquit, vobis locum æternum? Qui ambulat in justitia, et loquitur viam rectam; qui odit iniquitatem et injustitiam, et excutit manus suas a muneribus; qui aures obturat, ne audiat judicium sanguinis; qui claudit oculos, ut non videat iniquitatem: hic habitabit in excelsa spelunca petrae fortis; panis ei dabitur, et aqua ejus fidelis* ⁷¹. Vide quibus honoribus et præmiis eos Dominus sit affecturus, qui strenue pugnant in hoc exiguo vitæ curriculo, et per patientiam atque afflictionem mundi sarcinam excutiant. Cernis quomodo Deus adjuvet labores eorum qui proprias amputant voluntates, et omnes ab illis perturbationes expellat qui cupiditatibus suis divinam voluntatem anteponunt? Qui autem voluntatibus indulgent suis, quamvis spiritu incipiant, tamen quia volunt eas implere, hostibus resistere nequeunt, et in carne desinunt, ac perdunt labores suos. Itaque detestatur eos Jeremias propheta : *Maledictus, inquit, qui facit opera Domini negligenter* ⁷². Vides

⁶¹ Prov. xv, 16. ⁶² Matth. xxv, 21, 25. ⁶³ Isa. lxxxiii, 4. ⁶⁴ Matth. ix, 17. ⁶⁵ Joan. xi, 44. ⁶⁶ Matth. viii, 30-32. ⁶⁷ I Cor. xv, 50. ⁶⁸ Rom. viii, 13. ⁶⁹ Matth. xi, 30. ⁷⁰ I Cor. x, 21. ⁷¹ Isa. xxxiii, 14-16. ⁷² Jer. xlviii, 10.

quomodo Deus eos qui in servitute ipsius se de-
dicant, et tamen propriæ voluntati deserviunt, non
adjuvet, sed deserat et tradat in manus inimicorum:
ex quo fit ut loco honoris quem ab hominibus au-
cupantur, in dedecus et ignominiam incidant, quia
hostibus non resisterunt, donec Deus illis ad eos
superandos auxilium ferret. Porro, sicut omnes
Scripturæ testantur, homo non exauditur a Deo,
nisi eum oret ac deprecetur. Quamobrem ad ejus
clementiam cum omni studio et lacrymis supplices
accedamus, subiciamusque nos omnibus hominibus
propter Dominum, et fratribus nostris ut pruden-
tioribus nos submittamus, *nemini malum pro malo
reddentes* ⁷², neque male de aliquo cogitantes in
corde nostro, sed cor unum simus omnes atque una
anima.

IV. Quod autem ad ea pertinet quæ sunt cor-
pori necessaria, nunquam dicamus: Hoc meum est.
Cor nostrum assidue custodiamus, observemusque
quo sese vertat, ne immundum aut impurum ali-
quid cogitet. Corpus a repletione coerceamus, ne
a nobis proprias exigit cupiditates, sed animæ sub-
jectum sit, et anima menti, ut fiat sponsa pura,
et munda ab omni macula, vocetque sponsum suum,
*Veniat, inquit, dilectus meus in hortum suum,
et comedat fructum pomorum suorum* ⁷³. In hoc stu-
dium et curam incumbamus, fratres, ut hac fiducia
præditi, audiamus eum dicentem: *Ubi ego sum,
volo ut et ipsi sint, quoniam dilexi eos quemadmodum
dilexisti me, Pater. Et tu in me, et ego in eis* ⁷⁴.
Ostendat nobis sancta et ejusdem essentia: cum sine
principio Trinitas misericordiam suam, ut veniam
et remissionem inveniamus cum sanctis ejus in die
judicii. Quoniam ipsi est gloria et imperium, in sæ-
cula sæculorum. Amen.

ORATIO XXIX.

Ejusdem lamentationes.

I. Væ nobis, qui in hoc exiguo vitæ spatio vo-
luptati dediti sumus, qui, ut iniquæ et brevi carnis
cupiditati satisfaciamus, nos jucundissimo divinæ
gloriæ spectaculo indignos constituimus. Væ nobis,
quia *corruptio incorruptionem non possidebit* ⁷⁵; et
nos, incorruptione contempta, corruptionis cupidine
surimus et insanimus. Væ nobis, qui carnem no-
stram, quæ in putredinem est resolvenda et vermium
esca futura, in peccatis fovemus et enutrimus, nec
ignem in quo sumus perpetuo ex cruciandi, nec
vermem qui nunquam dormit, extimescimus. Væ
nobis, quorum corpus immunditatis coinquatum
homines pii colunt et deosculantur, cum tamen si-
mus sepulcra dealbata ⁷⁶, et mortiferum peccatum
redoleamus. Væ nobis, qui per intemperantiam et
delicias epularum semen in nobis adaugemus, et id-
circo ad nefarias corporum mistiones incitamus.
Væ nobis, qui mortalitatem cum immortalitate non
comparamus, et divinam ac formidandam rectitudi-

A nem negligimus. Væ nobis, qui pigri tardique sumus
ad bona, prompti autem et alacres ad mala. Væ
nobis, qui corpus nostrum capax æternæ lucis tene-
bris addiximus sempiternis. Væ nobis, quia Filius
hominis qui est ejusdem essentia: cum Deo et Patre,
pro nobis factus homo non habet apud nos ubi ca-
put reclinet, cum vulpes, hoc est astuti atque im-
probi spiritus, suas foveas in nobis struxerint ⁷⁷. Væ
nobis, quia recti corde animas puras et corpora sua
sancta et sine macula sistunt ante Judicem; nos au-
tem impuras animas et immunda corpora habentes,
æterni supplicii sententiam audiemus.

II. Væ nobis, qui, cum omnium dedecorum et
flagitiorum simus studiosi, honorem et gloriam
sanctorum flagitamus. Væ nobis, qui, cum dam-
nati simus et multis peccatis obnoxii, tanquam li-
beri atque insontes in medio sanctorum et inno-
centium versamur. Væ nobis, qui, cum simus erro-
ribus pleni, eos qui nobis multo meliores præstan-
tioresque sunt, monemus et instituimus. Væ nobis,
qui trabem habentes in oculo, quam minimas fra-
trum festucas acute cernimus et iracunde volumus
excutere, tanquam nihil in nobis sit quod egeat
reprehensione ⁷⁸. Væ nobis, quia gravia fratribus
onera atque intolerabilia imponimus, cum ea nos
tanquam corpore imbecilliores ne digito quidem
velimus attingere ⁷⁹. Væ nobis, qui, cum divina et
monastica ministeria recusemus, alios quæ sint ex-
colendæ virtutis officia, docere non erubescimus.
Væ nobis, qui non solum veterum peccatorum
obliviscimur, sed recentia depellere et lacrymis
diluere negligimus. Væ nobis, qui, cum Dei auxilio
et gratia recte vivendi fundamenta jecerimus, nunc ea
quæ carnis sunt, superstruimus. Væ nobis, qui malis
cogitationibus ita delectamur, ut peccata quæ de-
speximus, memoria repetamus. Væ nobis, qui in
edendo bibendoque non prævidemus quod nobis e
crapula bellum oriatur. Væ nobis, quos diabolus,
dum libidinis suggerit cogitata, imparatos et con-
sentientes offendit. Væ nobis, qui, neglecto divina-
rum precum et sacræ lectionis studio, in nugis et
rebus inutilibus dies nostros consumimus. Væ no-
bis, quorum adeo cæca sunt corda, ut, dum lugendis
peccatis nostris debemus incumbere, inertia atque
otio torpescamus. Væ nobis, qui, cum Deus dicat,
D *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur* ⁸⁰, ejus assidue
peccantis nullam curam gerimus.

III. Væ nobis, qui corpus nostrum ad peccata
proclive ciborum copia et deliciis ad impuras cupi-
ditates et immundas cogitationes impellimus, et im-
probi hostis jacula per oculos in cor admittimus, et
corporum tactu equi furentes evadimus, neque di-
gnitatis nostræ, neque æterni supplicii rationem
ullam habemus. Væ nobis, qui corporis morbos et
dolores tam facile sentimus; in animæ autem ægri-
tudinibus et vulneribus gravissimis caremus omni

⁷² Rom. xii, 17. ⁷³ Cant. v, 1. ⁷⁴ Joan. xvii, 24, 25. ⁷⁵ I Cor. xv, 50. ⁷⁶ Matth. xxiii, 27. ⁷⁷ Matth. g
viii, 20. ⁷⁸ Matth. vii, 3, 5. ⁷⁹ Matth. xxiii, 4. ⁸⁰ Ezech. xviii, 4, 20.

sensu. Væ nobis, quia princeps animæ pars carni, A in corruptisq; bonis nos spoliavimus. Væ nobis, qui quæ ancilla est, servit, et pars deterior imperat præstantiori, nempe ambæ concordēs atque unanimes procreatori suo serviunt Deo. Væ nobis, in quos peccata malis et immundis cogitationibus debacchantur, neque nos inter Dei discessum et impurorum spirituum accessum sinunt discernere. Væ nobis, qui tam stulti sumus atque imprudentes, ut, cum laudes sanctorum aucupemur, opera tamen et actiones eorum nolumus imitari. Væ nobis, qui neque servorum metum, neque mercenariorum studium, neque amorem filiorum in exquirendis divinis mandatis exhibemus. Væ nobis, qui, cum pro ineunda hominum gratia nihil aut loqui aut facere recusemus, iustitiam negligimus et aequitatem. Væ nobis, quos æternum dedecus nihil movet, et respectus hominum etiam ad peccandum impellit. Væ nobis, qui, cum e pauperibus et obscuris orti parentibus simus, nosmetipsos ignoramus; et paupertatis et ignominie studium professi, inter opulentos et claros viros numerari contendimus. Væ nobis, qui nunc paupertate coacti temperantiam in mundo complectimur, nunc autem ad abstinentiam vocati, saturitatem ventris et carnis requiem summo studio consecramur. Væ nobis, qui, cum angeli ad eos qui Deum timent sese adjungant, et dæmones ad illos qui Deum spernunt et mandata ejus negligunt, accedant, nos societati dæmonum ascribimus. Væ nobis, qui divitibus et potentibus placere studemus, pauperes autem et supplices tanquam importunam turbam aversamus.

IV. Væ nobis, qui non ex virtute homines, sed ex opinione pendimus. Væ nobis, qui quæ justa bonaque sint, definimus, et judicamus et docemus; a justis autem et bonis operibus absumus quam longissime. Væ nobis, qui terram a lappis et tribulis et spinis cæterisque frugum pestibus diligenter purgamus, animam autem nostram a pravis et immundis cogitationibus, quæ sanctos virtutum fructus excutunt ac perdunt, Dei timore purgare contemnimus. Væ nobis, qui tanta sollicitudine tandiu torquemur, ut caducum aliquid percipiamus e terra, in qua sumus hospites ac peregrini; temporis autem illius quo nobis hinc in perpetuum erit necessario demigrandum, nullam omnino curam suscipere dignamur. Væ nobis, qui, cum de omni actione, de omni verbo otioso, de omnibus denique improbis et impuris cogitationibus rationem reddituri simus apud iudicem severissimum, tamen tanquam liberi simus futuri, nullis reddendis rationibus obnoxii, totum vite nostræ tempus sine ulla hujus rei sollicitudine transigimus. Væ nobis, quia non solum impia multa nefariaque patravimus, verum etiam per incredulitatem Dei promissa sprevimus atque contempsimus. Væ nobis, qui, stulto corruptionis studio capti, cum per Evangelium vite possemus assequi incorruptionem, rerum terrenarum amore insanientes, æternis

in hominum conspectu peccare metuimus; ante oculos autem occulta cernentis Dei impia agentes et peccantes non contremiscimus. Væ nobis, qui sermones nostros non eodinus de sale divino, sed verba inutilia et ab omni religione aliena temere fundimus. Væ nobis, quorum animi compunctionem propter somnum atque desidiam nostram dæmones deprædantur. Væ nobis, qui, cum reliquerimus mundum, homines qui in mundo vivunt, peccatis et vitiis superamus. Væ nobis, qui, cum magnis reprehensionibus indigeamus, eos qui minimis urgentur vitis, acerbissime castigamus.

V. Væ nobis, si Deus nos, antequam emendemur, in iudicium adduxerit. Væ nobis, qui, ventris nostri sordes non considerantes, a libidine et superbia superamur. Væ nobis, qui, cum assidue corpora nostra fœdis cogitationibus inquinemus, nos tamen et haberi sanctos volumus et appellari. Væ nobis, qui vanitatibus incumbentes, pugnare cum vitiis obliviscimur. Væ nobis, qui hic sine timore nos peccatis obstringimus, quoniam illic nos ignis æternus excipiet, et tenebræ exteriores, et vermis qui non dormit, et luctus et stridor dentium, et coram angelis et creaturis omnibus dedecus sempiternum. Væ nobis, quorum animæ confusæ et a poenitentia alienæ, in resurrectione et horrido illo gentium omnium iudicio, assumptis corporibus suis, cum fletu et stridore dentium in gemitu et luctu et cruciatu conjiciuntur acerbissimos ac sempiternos. Væ nobis, qui in isto peregrinationis exsilio detestandas oblectationes consecramur, et paradisi deliciarum oblit, contemnimus regnum cælorum. Væ nobis, qui propter crudelitatem stultis virginibus similes sumus, et oleum quo nostræ lampades illustrentur, beneficia in proximum conferentes non emimus. Væ nobis, qui diebus ac noctibus Christo preces persolvimus, dicentes: *Domine, Domine*; et ea quæ nobis præcipit, non observamus. Væ mihi, qui lamentationes istas conscribo, neque ullum veræ poenitentiae signum ostendo. Væ illis qui aliis laborant, et sibi ipsis non prosunt. Væ nobis, qui cum assiduos conscientie nos reprehendentis stimulos sentiamus, non erubescimus, nec rationem actionum nostrarum omnium reddituri, Dei iudicium formidamus. Væ nobis, qui, cum turpibus operibus fœcimus, laudibus tamen hominum gaudemus.

VI. Væ nobis, qui, rebus inanibus occupati, divini timoris obliviscimur. Væ nobis, quorum mens studio vanitatis obtunditur et hebetatur. Væ nobis, qui, cum Dei patientia nos toleret et expectet, nos tamen respicimus, nec pravæ actiones nostras emendamus. Væ nobis, qui peccatorum nostrorum in præsentia non meminimus, quoniam paulo post, cum anima erit corpore exuta, omnia quæ vel cogitatione vel verbis vel factis admisimus, magna

^{aa} Matth. vii, 21.

cum dolore nobis in memoria conscripta perlegemus. Væ nobis, qui cum Apostolus dicat: *Qui manducat panem et bibit calicem Domini indigne, iudicium sibi manducat et bibit, non dijudicans corpus Domini*⁸³, nostris immunditiis coinquinati, ad tremenda et formidanda Dei mysteria, veniam nobis ipsi eorum quæ nocturnis imaginationibus cogitando fecimus tribuentes, accedimus. Qui enim nec puram habet cogitationem, nec castos oculos, nec corpus incorruptum, nec animam mundam, et assidet Deo, is se multis cum carnis doloribus, tum animi ægritudinibus obnoxium reddit, et mox in æternos cruciatus et immensum dedecus incurret. Me miserum qui hæc acerbe lacrymans scribo, nec tamen re ipsa poenitentiam amplector. Hei mihi, qui vera dico, sed bona non facio. Hei mihi, qui bona doceo, sed mala committo. Væ illis qui voluptatis suavitate delinuti peccant, quoniam ad extremum dolore afficientur et ignominia sempiterna. Væ illis qui lugent, sed peccare non desinunt, quoniam utili se luctu spoliant.

VII. Væ hominibus qui proximum contumelia afficiunt et ignominia, quoniam a charitatis beatitudinis sunt alieni. Væ invidis, quoniam procul ab sunt a Dei benignitate. Væ illis qui student hominibus placere, quia Deo placere non possunt. Væ illis qui personas hominum respiciunt, quoniam a Dei veritate deciderunt. Væ superbis, quia sunt ex parte diaboli desertoris. Væ illis qui Deum non timent, quia pluribus peccatis implicabuntur, et in hac atque in alia vita vapulabunt. Væ nobis, qui pulicem, et lendium, et pediculorum, et muscarum, et culicum, et apum morsus atque aculeos ferre non possumus; ab ingenti autem dracone qui fauces horrendas aperit, ut nos devoret et absorbeat, omnibusque pestiferis mortis aculeis vulneret, nec studemus aufugere, nec ullum adversus eum imploramus auxilium. Væ nobis, quos diabolus voluptatibus, et doloribus, et necessitatibus, et omnibus quæ in mundo sunt, fraudibus decipit; et tamen nos a tot malis nolumus liberari. Væ nobis, qui, cum multi tot jam annos ab Ecclesia defecerint, et orthodoxam fidem conentur labefactare, tamen nec lacrymas fundimus, neque ullum animi dolorem ostendimus, nec mores ac vitam emendamus, ut peccata peccatis et incredulitatem inalis operibus cumulantes, acerbissima nobis supplicia in gehenna paremus ac sempiterna. Væ nobis qui post conscriptas lamentationes, et fine mundi jam adventante, nec resipiscimus, neque eorum quæ a nobis in adolescentia commissa sunt poenitentiam agimus, sed miseræ senectuti majora et graviora in dies imponimus onera peccatorum. Væ nobis, quos, cum variis corporum morbis erubescamus, non pudet miseras animas nostras et corporum flagitiis et peccatis fœdissimis egrotare. Væ nobis, quibus

A per ignem super maris undas ebullientis est transendum, ut unusquisque nostrum in suo corpore accipiat, prout gessit sive bona sive mala⁸⁴. Væ nobis, qui tenebrosi illud et materia expers incendium, æternumque atque amarum fletum et stridorem dentium non consideramus. Ablato enim flammæ splendore Deus in illo igne relinquit urendi vim et obscuritatem, quo magis impii et peccatores excruciantur.

VIII. Hei mihi, misera anima mea, quoniam assiduus dolor et cruciatus cor meum affligit, quia malitia prudentiam immutavit, corruptio vicit incorruptionem, mendacium textit veritatem, mors vita superior fuit; terrena, caduca, brevia cœlestibus, perpetuis et sempiternis sunt commutata; abjecta et odio digna, vera Christi charitate et gravitate dulciora sunt habita ac jucundiora! Error ex animo meo depulit veritatem. Dedecus et ignominiam pro veris laudibus et gloria sum amplexus. Amaritudinem pro dulcedine degustavi, terræ fuliginem pro cœlorum regno dilexi. Inimicus ab omni vera pulchritudine abhorrens cordi meo tenebras offudit, et cognitionis lumen delevit e mente mea. Heu me miserum et infelicem, quem diabolus suis implicitum retibus cepit ac supplantavit, et e tanta sublimitate dejecit. In cursu contractus cecidi. Vani fuerunt sudores mei. Quis vicem meam non lugeat? Quis me inanibus consumptum laboribus non lamentetur? Quis me in portu naufragium facientem non misericordia prosequatur? *Miseremini mei, miseremini mei, saltem vos, amici mei*⁸⁵; et benignum, quique a nullis vincitur malis, Dominum meum Jesum Christum supplices deprecamini, si forte misericordia adductus densissimam diaboli ab omni pulchritudine abhorrentis caliginem excutiat e mente mea, ut quo in luto verser, nec surgere curem, tandem aspiciam, ne forte contractum vitæ meæ tempus omnem mihi spem adimat. Non est dolor supra dolorem meum. Non est plaga similis plagæ meæ. Non est cruciatus par cruciatui cordis mei: *Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum*⁸⁶. Vulnera mea non sunt gladii vulnera, nec mortui mei sunt mortui in bello⁸⁷; sed sagittæ inimici acutæ infixæ sunt mihi⁸⁸, et meum interiore hominem excæcarunt. Et *infixus sum in limbo profundis, et non est substantia*⁸⁹. *Timor quem timebam, evenit mihi*⁹⁰; et *umbra mortis operuit me*⁹¹. Hei mihi! Considera, anima mea, et vide quæ præsentia sunt, quam fugacia sint, et quanta cum acerbitate et dolore cito pertranseant, et quanto sint quæ jam adventant atque adsunt, acerbiora. Cogita, anima, e quantis bonis excidas et quanta spe, et quantis mox cruciatibus et suppliciis in perpetuum afficeris. Ante quam igitur super caput tuum lux exstinguatur, supplex ad Dei clementiam accede, æterni luminis largitorem obsecra et obtestare, ut

⁸³ I Cor. xi, 27-29. ⁸⁴ II Cor. v, 10. ⁸⁵ Job xix, 21. ⁸⁶ Psal. xxxvii, 5. ⁸⁷ Isa. xxi, 2. ⁸⁸ Psal. xxxvii, 3. ⁸⁹ Psal. lxxviii, 3. ⁹⁰ Job iii, 23. ⁹¹ Psal. xliiii, 20.

liberet te a devorante flamma et tenebris obscuris-
simis. Quoniam benignitatis ipsius est hominum
peccatis ignoscere, et nobis licet misericordia ejus

indignis, veniam dare. Cui gloria et imperium in
sæcula sæculorum. Amen.

EJUSDEM BEATI ISAIÆ

ABBATIS

PRÆCEPTA SEU CONSILIA LXVIII POSITA TIRONIBUS IN MONACHATU.

Vide Patrologiæ Latinæ tom. CIII, col. 427.

ΤΟΥ ΑΒΒΑ ΗΣΑΙΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΠΕΡΙ ΑΣΚΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΗΣΥΧΙΑΣ.

ABBATIS ISAIÆ

CAPITULA DE RELIGIOSA EXERCITATIONE ET QUIETE.

Α'. Τρεῖς ἀρεταὶ (22) εἰσιν αἱ προνοοῦσαι τοῦ νοῦ διὰ παντός· ἡ κατὰ φύσιν ὁρμὴ· ἡ ἀνδρεία· καὶ τὸ ἀσκητικόν.

Β'. Τρεῖς εἰσιν ἀρεταί, ἃς ἐὰν ἴδῃ ὁ νοῦς μετ' αὐτοῦ, πιστεύει ὅτι ἐφθασεν εἰς τὴν ἀθανασίαν· ἡ διάκρισις, ἡ τὸ ἀφορίσαι ἑκαστον πάθος ἀπ' ἀλλήλων· καὶ τὸ προβλέπειν πάντα πρὸ καιροῦ· καὶ μὴ συμπεῖθεσθαι μετὰ τινος λογισμοῦ ἀλλοτρίου.

Γ'. Τρεῖς ἀρεταὶ εἰσιν, αἵτινες χορηγοῦσι φῶς εἰς τὸν νοῦν διὰ παντός· τὸ μὴ εἰδέναι πονηρίαν τινὸς ἀνθρώπου· καὶ τὸ ὑποφέρειν τὰ ὑπερχόμενα ἀταράχως· καὶ τὸ ἀγαθοποιεῖν τοὺς κακοποιοῦντας· αἱ τρεῖς οὖν αὗται γεννῶσιν ἄλλας τρεῖς μελζους αὐτῶν· τὸ μὴ εἰδέναι πονηρίας ἀνθρώπου γεννᾷ τὴν ἀγάπην· καὶ τὸ ὑπενεγκεῖν τὰ ἐπερχόμενα ἀταράχως, φέρει τὴν πραότητα· καὶ τὸ ἀγαθοποιεῖν τοὺς κακοποιοῦντας φέρει τὴν εἰρήνην.

Δ'. Τέσσαρες εἰσιν ἀρεταί, αἱ ἀγνίζουσι τὴν ψυχὴν· ἡ σωπὴ, καὶ τὸ φυλάξαι τὰς ἐντολάς, καὶ ἡ στενοχωρία, καὶ ἡ ταπεινοφροσύνη.

Ε'. Ὁ αὐτὸς Ἡσαΐας (23) εἶπεν, ὅτι Ἐγὼ βλέπω ἑμαυτὸν ὡς ἵππον πλανώμενον, μὴ ἔχοντα δεσπότην· καὶ ὁ εὐρίσκων αὐτὸν ἐπιχαθίζεται ἐν αὐτῷ· καὶ ὅταν ἀπολύσῃ αὐτὸν, ἄλλος αὐτὸν κρατήσας, ἐπιχαθίζεται.

(22) Τρεῖς ἀρεταί. Hujusmodi Capitula quæ in *Theauro ascetico* vulgavit Possinus ex ejusdem Isaiæ abbatis *Orationibus* excerpta noscuntur; quod editorem latuit. Hæc autem quatuor priora desum-

I. Tres virtutes sunt menti providentes semper: naturalis impetus, fortitudo, et impigra strenuitas.

II. Tres virtutes sunt quas si mens apud se viderit, confidit pervenisse se ad immortalitatem: discretio, subtiliter ab invicem discernens species diversas vitiorum; provisio cuncta præcognoscere mature occupans; et firmitas animi nunquam persuaderi sibi sinentis id quod aliena cogitatio suggerit.

III. Tres virtutes sunt quæ semper lucem suppeditant menti cui adsunt: nescire malitiam cuiusvis hominis; supervenientia ferre imperturbate; et benefacere maleficis. Hæ tres porro istæ tres alias gignunt se majores: nescire malitiam hominis gignit charitatem: ferre supervenientia imperturbate affert mansuetudinem; denique benefacere maleficis affert pacem.

IV. Quatuor virtutes sunt quæ castificant animam: silentium, custodia mandatorum, anguste habitare, et humiliter de se sentire.

V. Dixit idem Isaias: Video me ipsum ut equum errantem, non habentem dominum, et qui eum invenit sedet supra illum; et postquam is eum dimiserit, alius eundem similiter occupans, inscendit.

pta sunt ex *Orat.* vii, cap. 1.

(23) Ὁ αὐτὸς Ἡσ. Hæc exstant *Orat.* viii, c. 1, init.

VI. Custodi te ipsum ne captiveris in iis in quibus alias peccasti, ne peccata vetera renouentur in te. Ama humilitatem, et illa te proteget a peccatis tuis. Da cor tuum ad obediendum patribus tuis, et gratia Dei habitabit in te. Ne sis apud teipsum opinione tui tumida sapiens, ne incidas in manus hostium tuorum. Assuefac linguam tuam ad loquendum verba consensum significantia, et humilitas veniet super te. Residens in tua cellula trium semper horum curam gere: laboris manuum, meditationis et orationis. Quotidie reputa: Hunc diem habemus ad operandum in hoc mundo, an crastinum habiturus sim, nescio. Sic faciens, non peccabis in Deum.

VII. Ne gulæ indulgeas in refectione, ut non renouentur in te priora tua peccata. Ne attedieris in aliquo labore, ut non ingruant in te vehementes insultus inimici. Vim infer tibi ipsi ad strenue agendum in meditatione tua; et veniet in te requies Dei velociter. Coge te ipsum ad multas orationes cum fletu, et forte miserabitur tui Deus, et exuat te veteri homine peccatore.

VIII. Labor, et mendicitas, et peregrinatio, et tolerantia durorum, et silentium, pariunt humilitatem. Humilitas autem remittit omne peccatum.

IX. Si fornicatio te impugnat, afflige te ipsum indesinenter in vigilia, in fame et siti, in humilitate ad omnes. Si vero pulchritudo corporis et imaginatio voluptatis in femina trahit cor tuum, recordare fetoris istorum, et requiesces.

X. Noli, frater, quandiu fueris in hac vita, dare requiem tuo corpori, nec confidas in te ipso si te videris ferlantem a pravorum affectuum tumultu; cohibent enim vim suam dæmones astu ad tempus, et cum homo negligenter securus studium suæ salutis remiserit, repente insiliunt in miseram animam, et rapiunt eam ut passerem. Ac si eam superare ipsis ex voto contigerit, ad omne illam peccatum inimisericorditer dejiciunt. Stemus igitur in Dei timore, et custodiamus nos, exsequentes perfecte cuncta religiosæ nostræ disciplinæ opera, et exercentes omnes virtutes idoneas arcendæ hostium improbitati. Labores quippe ac contentiones brevis hujus temporis, non modo præservant nos a culpis, sed coronas præparant animæ priusquam egrediatur e corpore. Quotquot habemus sancti baptismatis signaculum, studeamus relinquere peccata nostra, ut inveniamus misericordiam in die iudicii. Contendamus, dilectissimi, quoniam tempus prope est. Beatus ergo qui hanc semper animo sollicitudinem versat die pariter ac nocte.

XI. Oportet appulsum mali dæmonis avertere a corde per piam contradictionem tempore orationis, ne quando reperiamur labiis quidem alloquentes Deum, corde autem absurda cogitantes. Non

Γ'. Φύλαξον σεαυτὸν (24) μὴ αἰχμαλωτισθῆναι εἰς ἡμαρτες, ἵνα μὴ ἀνακαινισθῶσιν ἐν σοί· ἀγάπησον τὴν ταπεινώσιν, καὶ αὐτὴ σε σκεπάσει ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν σου· ὁδὸς τὴν καρδίαν σου εἰς ὑπακοὴν πατέρων σου· καὶ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ οἰκῆσει ἐν σοί· μὴ ἔσῃ παρὰ σεαυτῷ φρόνιμος, ἵνα μὴ ἐμπέσῃς εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν σου· ἐθίσον τὴν γλῶσσάν σου λαλεῖν τὴν συγχώρησιν, καὶ ἡ ταπεινώσις ἐλεύσεται ἐπὶ σέ· καθήμενος ἐν τῷ κελίῳ σου, τῶν τριῶν τούτων φρόντισον συνεχῶς· τοῦ ἐργοχειροῦ, τῆς μελέτης, καὶ τῆς εὐχῆς· λογιζοῦ δὲ καθ' ἡμέραν, ὅτι τὴν σήμερον ἔχομεν πονῆσαι εἰς τὸν κόσμον τούτον· τὴν δὲ αὔριον, οὐκ οἶδα· καὶ οὐ μὴ ἁμαρτήσεις εἰς Θεόν.

Ζ'. Μὴ ἔσο γαστρίμαργος (25) ἐν βρώσει, ἵνα μὴ ἀνακαινισθῶσιν ἐν σοί τὰ πρότερά σου ἁμαρτήματα· μὴ ἀκηδιάσῃς ἐν τινὶ κόπῳ, ἵνα μὴ εἰσπηδῇσιν ἐν σοί αἱ τοῦ ἐχθροῦ ἐνέργειαι· βίαζε σεαυτὸν ἐν τῇ μελέτῃ σου, καὶ ἦξει ἐν σοί ἡ ἀνάπαυσις τοῦ Θεοῦ ἐν τάχει· ἀνάγκαζε σεαυτὸν εἰς πολλὰς προσευχὰς μετὰ κλαυθμοῦ, καὶ Ἰσως ἐλεήσει σε ὁ Θεός, καὶ ἐκδύσει σε τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν ἁμαρτάνοντα.

Η'. Ὁ κόπος (26), καὶ ἡ πτωχεία, καὶ ἡ ξενитеία, καὶ ἡ κακοπάθεια, καὶ ἡ σωπὴ, τίκτουσι τὴν ταπεινώσιν· καὶ ἡ ταπεινώσις συγχωρεῖ πᾶσαν ἁμαρτίαν.

Θ'. Ἐὰν ἡ πορνεία (27) σε πολεμεῖ, θλίβον σεαυτὸν ἀδιαλείπτως ἐν ἀγρυπνίᾳ, ἐν πείνῃ καὶ δίψῃ, καὶ ταπεινώσει πρὸς πάντας· ἐὰν δὲ κάλλος σώματος ἔλκῃ τὴν καρδίαν σου, ἢ ἡδονὴ γυναικὸς, μνήσθητι τῆς δυσωδίας τούτων, καὶ ἀναπαύσῃ.

Ι'. Μὴ θελήσῃς (28), ἀδελφε, ἐφ' ὅσον ἦς ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, δοῦναι ἀνάπαυσιν τῷ σώματί σου· μὴ δὲ πιστεύσῃς σεαυτὸν ἐὰν ἴδῃς ἀναπαυόμενον ἀπὸ τῶν παθῶν· διότι στέλλουσιν ἑαυτοὺς οἱ θαίμονες πανουργία πρὸς καιρὸν, καὶ ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἀμελήσῃ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας, ἄφνω εἰσπηδῶσιν εἰς τὴν ταλαίπωρον ψυχὴν, καὶ ἀρπάξουσιν αὐτὴν ὡς στρουθίον, καὶ ἂν ἐπικρατέστεροι αὐτῆς γένωνται, ἐν παντὶ ἁμαρτήματι ταπεινοῦσιν αὐτὴν ἀνελεημόνως· στήμην οὖν ἐν φόβῳ Θεοῦ καὶ φυλάξωμεν αὐτοὺς, ἐπιτελοῦντες τὰ πρακτικὰ ἡμῶν, καὶ φυλάττοντες πάσας τὰς ἀρετὰς αἰτίνες κωλύουσι τὴν κακίαν τῶν ἐχθρῶν· ὅτι οἱ κόποι καὶ οἱ μόχοι τοῦ βραχέος καιροῦ τούτου, οὐ μόνον φυλάττουσιν ἡμᾶς ἀπὸ τῶν πονηριῶν, ἀλλὰ καὶ στεφάνους εὐτρεπίζουσι τῇ ψυχῇ, πρὸ τοῦ ἐξελθεῖν ἀπὸ τοῦ σώματος· ὅσοι ἔχομεν τὴν τοῦ ἁγίου βαπτίσματος σφραγίδα, σπουδάσωμεν καταλείψαι ἁμαρτίας ἡμῶν, ὅπως εὐρώμεν ἔλεος ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως· ἀγωνισώμεθα, ἀγαπητοί, ὅτι ὁ καιρὸς ἤγγικε· μακάριος οὖν ὁ ἔχων τὴν μέριμναν ταύτην ἡμέρας πάντοτε καὶ νυκτός.

ΙΑ'. Χρὴ τὴν προσβολὴν τοῦ πονηροῦ ἀποτρέπειν ἐκ τῆς καρδίας δι' εὐσεβοῦς ἀντιλογίας τῷ καιρῷ τῆς προσευχῆς, μήποτε εὐρεθῶμεν τοῖς μὲν χειλέσιν τῷ Θεῷ προσδιαλεγόμενοι, τῇ δὲ καρδίᾳ ἀποπᾶ λογιζόμενοι.

(24) Φύλαξον, κ. τ. λ. Ex Orat. ix, cap. 1 et 2.

(25) Μὴ ἔσο γαστρ. Ex eadem Orat. ix, l. c.

(26) Ὁ κόπος, κ. τ. λ. Ex eadem Orat. ix, l. c.

(27) Ἐὰν ἡ πορν. Ex Orat. xvii, cap. 7.

(28) Μὴ θελήσ. Ex eadem Orat. xvii, cap. 8.

Οὐ γὰρ προσδέχεται ὁ Θεὸς ἀπὸ ἡσυχαστοῦ εὐχὴν θολώδη καὶ καταφρονητικὴν· πανταχοῦ γὰρ ἡ Γραφή τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια διαμαρτύρεται φυλάττειν· ἔάν γὰρ ὑποταγῇ τὸ θέλημα τοῦ μοναχοῦ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ κατὰ τὸν νόμον αὐτοῦ κυβερνήσῃ τὰ ὑψηλὰ αὐτοῦ, πάσας φημί τὰς ψυχικὰς κινήσεις, κατεξαίρετον δὲ τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν (ταῦτα γὰρ ὑψηλὰ τῷ λόγῳ)· ἀρετὴν εἰργάσαστο, καὶ δικαιοσύνην ἐποιήσε· τὴν μὲν ἐπιθυμίαν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ τὰ αὐτοῦ θελήματα· τὸν δὲ θυμὸν κατὰ τοῦ διαβόλου καὶ τῆς ἀμαρτίας· τί οὖν ἐστὶ τὸ ζητούμενον ἔκτοτε; ἡ χρυστὴ μελέτη.

IB'. Ἐάν τις ἀνθιστάμενος τῇ ἐχθρᾷ, καὶ ἰδῇς αὐτὴν ἀσθενήσασαν ἀπὸ σοῦ καὶ φυγοῦσαν εἰς τὰ ὀπίσω, μὴ χαρῇ σου ἡ καρδία· οἷοι ἡ κακία τῶν πνευμάτων αὐτῶν ὀπίσω αὐτῶν ἐστίν· ἐτοιμάζουσι γὰρ πόλεμον χεῖρωνα τοῦ πρώτου· καὶ ἔδωκεν αὐτὸν ὀπίσω τῆς πόλεως, καὶ ἐντέλλονται μὴ κινήθῃναι· καὶ ἔάν ἀντιστῇς ἀντιδιδόνων αὐτοῖς, φεύγουσιν ἀπὸ προσώπου σου· καὶ ἔάν ὑβωθῇ ἡ καρδία σου οἷοι ἐδίωξας αὐτούς, καὶ καταλήψῃς τὴν πόλιν, οἱ μὲν ἐγείρονται ἐκ τῶν ὀπίσω, οἱ δὲ ἴστανται ἐμπροσθεν, καὶ τύπτουσι τὴν ταλαίπωρον ψυχὴν ἐν μέσῳ αὐτῶν μὴ ἔχουσαν ἐτι καταφυγὴν.

II'. Ὁ διδάσκαλος (29) ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, εἰδὼς τὴν μεγάλην τὴν ἐχθρὴν ἡμῶν ἀνελεημοσύνην, καὶ οἰκτείρων τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, ἐνετελιατο ἐν στρωφονότητι καρδίας λέγων· Ἔνισθε ἔτοιμοι ἐν πάσῃ ὥρᾳ· οἷοι οὐκ οἴδατε ἐν ποίᾳ ὥρᾳ ὁ ληστής ἐρχεται· μὴ ποτε ἔλθῃ καὶ εὕρῃ ἡμᾶς κοιμωμένους· καὶ πάλιν λέγει· Ἐλέπετε μὴ βαρυνθῶσιν αἱ καρδίαι ὑμῶν ἐν κραιπλάσι καὶ μέθαις καὶ μερίμναις βιωτικαῖς, καὶ ἐπελεύσεται ὑμῖν ἄφνω ἡ ὥρα· Στήθι οὖν ἐπὶ τῆς καρδίας σου προσέχων τὰ αἰσθητήριά σου· καὶ ἔάν εἰρηνέυσῃ μετὰ σοῦ ἡ μνήμη τοῦ Θεοῦ, καταλαμβάνεις τοὺς ληστὰς τοὺς ἀποσυλῶντας αὐτήν· ὁ γὰρ ἀκριβαζόμενος ἐν τοῖς λογισμοῖς, ἐπιγινώσκει τοὺς θέλοντας εἰσελθεῖν καὶ μῖδαι αὐτόν· ταραττοῦσι γὰρ τὸν νοῦν ὅπως γένηται μετέωρος καὶ ἀργός· οἱ δὲ ἐπιγινόντες τὴν πανουργίαν αὐτῶν ἀτάραχοι μένουσι, δεόμενοι τοῦ Κυρίου.

IA'. Ἐάν ἡ καρδία σου βέμβηται, καὶ οὐκ οἴδας ἄξει αὐτήν, ἡ πρᾶξις σοῦ ἐστὶν ἡ θέλωντος καὶ μὴ θέλοντος, ἔλκει αὐτὴν εἰς τὸ βέμβεσθαι· εἰ μὴ γὰρ Γεδεὼν (30) ἔκλασε τὰς ὕδριας, οὐκ ἂν εἶδε τὸ φῶς τῶν λαμπάδων· οὕτως ἔάν μὴ ἀνθρωπος καταφρονῇ τῷ σώματι, οὐκ ἂν ἰδῇ τὸ φῶς τῆς θεότητος.

IE'. Ὅσπερ πόλις (31) τεταγισμένη ἔχουσα μικρὸν τοῦ τείχους κατεστραμμένον, ἔάν θέλωσιν οἱ ἐχθροὶ εἰσελθεῖν, προσέχουσι τὸ κατεστραμμένον ἵνα δι' αὐτοῦ εἰσελθῶσι (κἂν γὰρ οἱ φύλακες παρὰ τὰς πύλας ἴσιν, οὐ δύνανται ἀντιστῆναι τοῖς ἐχθροῖς, ἔάν μὴ οἰκοδομηθῇ τὸ κατεστραμμένον)· οὕτως ἀδύνατον τῷ

A enim acceptat Deus ab homine sacræ quieti vacante orationem lulentam, et irrisoriam. Ubique enim Scriptura animæ sensus ut custodiamus contestatur, nam si subjiciatur voluntas monachi legi Dei, et secundum legem ejus gubernet subjecta sibi, omnes, inquam, animales motiones, præsertim autem iram et concupiscentiam, hæc quippe subsunt rationi, virtutem operatur et justitiam facit, concupiscentiam quidem ad Deum et ejus voluntates desiderandas vertens, iram autem contra diabolum et peccatum incitans. Quid autem deinceps requiritur? occulta meditatio.

XII. Quando ex adverso stans contra turbam hostium, videris eam a te debilitatam retro fugere, ne cor tuum des lætitiæ, quoniam malitia spirituum istorum post ipsos est. Parant scilicet bellum priore acrius, collocando turmas in insidiis extra civitatem, et jubendo ibi eas perstare immotas, ut, interim intentantes insultum, et tui rursus occursu fugientes, te fervide primi successus fiducia persequentem extra civitatem eliciant ultra insidias latentes: quo cum imprudens perveneris, exurgent in te a tergo cohortes insidiantes, et iis qui modo fugiebant, repente frontem vertentibus, circumventa in medio, et undique pulsata, infelix anima quo confugiat non habet.

XIII. Magister noster Jesus Christus sciens magnam hostium nostrorum immisericordiam, et miserans genus humanum, mandavit in amaritudine cordis dicens: Estote parati in omni hora quia nescitis qua hora fur venit. Ne forte veniat, et inveniat vos dormientes²²; et rursus ait: Videte ne graventur corda vestra crapulis, et ebrietatibus, et curis sæcularibus, et superveniet vobis repente hora²³. Sta igitur super cor tuum, attendens tuis sensibus, et si pacem tecum habuerit memoria Dei, comprehendes fures deprædantes ipsam. Qui enim exacte invigilat cogitationibus, discernens cognoscit, quænam ex iis ingressum tentent ut polluant ipsum: turbant enim mentem, ut illa vel alio intenta, vel desidia constricta, fraudem non sentiat. At qui astutiam ipsorum norunt, imperturbati manent, postulantes a Domino.

XIV. Si anima tua vagetur, et tu nescias eam stringere, operatio tua volentis incertum an nolis, trahit eam ad vagandum. Nisi enim Gedeon confregisset hyðrias²⁴, non vidisset lucem lampadum. Sic nisi homo contemnat corpus, non videbit lumen divinitatis.

XV. Ut civitatis circumseptæ mœnibus si muri pars aliqua labem fecerit, hostes eam oppugnantes attendunt ad labem illam ut per eam introeant. Quamvis enim custodes ad portas præsto sint, nequeunt resistere hostibus nisi reparetur quod dirutum est. Sic monachus cui vitium aliquod domina-

²² Luc. xii, 39. ²³ Luc. xxi, 34. ²⁴ Jud. vii, 20.

(29) Ὁ διδάσκα. Ex Orat. xvii, cap. 9.

(30) Εἰ μὴ γὰρ, x. τ. λ. Ex Orat. xvi, cap. 5.

(31) Ὅσπερ πόλις, x. τ. λ. Ex Orat. xiv cap. 12.

tur, quantumlibet conetur, nunquam ad perfectionis metam pertingere poterit.

XVI. Perscrutare te ipsum, frater, quotidie penitus intuens et pervidens cor tuum, ecquid in ipso vitiorum sit in conspectu Dei; et illud quidquid est ex ipso ejice, ne mali occasio inde veniat super te. Attende igitur cordi tuo, et vigil observa hostes tuos. Etenim astuti et vafri sunt in malitia ipsorum. Ac plane persuade cordi tuo, hoc quod mox dicam: fieri non posse ut qui male agit agat bene. Propter hoc docuit nos Salvator noster vigilare, dicens: «Angusta porta et arcta via est quæ ducit ad vitam; et pauci sunt qui inveniunt eam»⁹⁵.

XVII. Attende igitur tibi, ne qua perditio abducatur te a charitate Dei; et contine cor tuum, et ne attædieris dicens: Quomodo possum cor custodire, cum peccator sim? Quando enim reliquerit homo peccata sua, et se converterit ad Deum, poenitentia ejus regenerat ipsum, et totum in novam creaturam immutat.

XVIII. Debet monachus perstare constanter in certamine religiosæ exercitationis, et attendere observandis insultibus adversarii, et, ut naclerus, fluctius pertransire, gubernaculo obsequens divinæ gratiæ, nusquam declinando a via recta. Sibi autem soli attendere, et in pace animi Deum alloqui, cogitatione indeflexa, et mente rerum cæterarum omnium securo.

XIX. Hortor te, ne, quandiu es in corpore, relaxes cor tuum a sollicitudine salutis tuæ; ut enim agricola non potest certam habere fiduciam proventuri ad felicem exitum fructus, quem jam natum in agro suo videt; non enim scit quid ei eventurum ante messem sit; ac tum demum securus est, quando triticum jam purgatum in suis horreis condidit: sic homo non debet cura solvere cor suum, quoad «spiritus in naribus ejus est»⁹⁶. Ac sicut homo quivis ante supremum anhelitum tenere se ipsum nequit quin in aliquod aliquando labatur vitium: ita fas non est monacho ante ultimum anhelitum esse prorsus securo perseverantiæ ac salutis suæ.

Sed oportet ipsum semper clamare ad Deum, implorando ejus auxilium et misericordiam.

⁹⁵ Matth. vii, 14. ⁹⁶ Job xxvii, 3.

(32) Πρόσχες οὖν τῇ καρδίᾳ. Ex eadem Orat. xxv, cap. 15.

(33) Πρόσχες οὖν σεαυτῷ. Ex eadem Orat. xxv,

ἀσκητῇ μοναχῷ ἀντιστῆναι τοῖς ἐχθροῖς αὐτοῦ. κυριευομένῳ ὑπὸ πάθους τινὸς, οὐδὲ δύναται φθάσαι εἰς μέτρα τελειότητος.

ΙΓ'. Ἐξερευνήσον σεαυτὸν, ἀδελφε, καθ' ἡμέραν κατανόων τὴν καρδίαν σου, τί ἐστὶν ἐν αὐτῇ τῶν παθῶν, ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· καὶ ἀπόρριψον ἀπὸ τῆς καρδίας σου, ἵνα μὴ πρόφασιν πονηρὰ ἔλθῃ ἐπὶ σέ· πρόσχες οὖν τῇ καρδίᾳ (32) σου, καὶ γρηγόρει τοῖς ἐχθροῖς σου· καὶ γὰρ πανούργοι εἰσιν ἐν τῇ κακίᾳ αὐτῶν· καὶ πείσθῃτι ἐν τῇ καρδίᾳ σου ἐπὶ τῷ λόγῳ τούτῳ, ὅτι ἀδύνατον ἀνθρώπῳ ποιοῦντι κακὰ ποιῆσαι καλὰ. Διὰ τοῦτο ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν γρηγορεῖν, λέγων· «Στενὴ ἡ πύλη, καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν· καὶ ὀλίγοι εἰσιν οἱ εὐρίσκοντες αὐτήν.»

ΙΖ'. Πρόσχες οὖν σεαυτὸν (33), μήπως τι τῆς ἀπωλείας ἀποστήσῃ σε τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ· καὶ κάτεχε τὴν καρδίαν σου· καὶ μὴ ἀκηδίας λέγων· Πῶς ἔχω αὐτὴν φυλάξαι, ἀμαρτωλὸς ἄνθρωπος ὢν; Ὅταν γὰρ καταλείψῃ ἄνθρωπος τὰς ἀμαρτίας αὐτοῦ καὶ ἐπιστρέφῃ ἐπὶ τὸν Θεόν, ἡ μετάνοια αὐτοῦ ἀναγεννᾷ αὐτόν, καὶ ὅλον καινοποιεῖ αὐτόν.

ΙΗ'. Ὁφείλει ὁ μοναχὸς κατέχειν τὴν ἀσκήσεως ἀγῶνα, καὶ προσέχειν προσβολὰς τοῦ ἀντιπάλου, καὶ, ὡς κυβερνήτης, τὰ κύματα διαβιβάζειν, οἰακίζόμενος ὑπὸ τῆς χάριτος, μὴ παρατρεπόμενος τῆς εὐθείας ὁδοῦ, καὶ αὐτῷ μόνῳ προσέχειν, καὶ ἐν ἡσυχίᾳ προσομιλεῖν τῷ Θεῷ ἀρόπως λογισμῷ, καὶ ἀπεριέργῳ νοῷ.

ΙΘ'. Παρακαλῶ σε (34) ἐν ὅσῳ ἦς ἐν τῷ σώματι, μὴ ἀπολύσης σου τὴν καρδίαν· ὥσπερ γὰρ ὁ γεωργὸς οὐ δύναται πεποιθέναι ἐπὶ τινι καρπῷ αὐτοῦ ἀνερχομένῳ ἐν ἀγρῷ αὐτοῦ· οὐ γὰρ οἶδε τί αὐτῷ ἀποβαίνει, πρὶν ἐγκλεισθῆναι ἐν τοῖς θησαυροῖς αὐτοῦ· οὕτως ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔχει ἀπολύσαι τὴν καρδίαν, ἐφ' ὅσον «ἔχει πνοὴν ἐν τῇ ρίνι αὐτοῦ»· καὶ ὥσπερ ἄνθρωπος ἀπαντήσῃν ἑαυτὸν ἕως τῆς ἐσχάτης ἀναπνοῆς, καὶ μὴ ποιῆσαι ὅπως πάθος, οὐ δύναται· οὕτως αὐτὸς δύναται τῷ μοναχῷ ἀπολύσαι τὴν [καρδίαν] ἑαυτοῦ ἐν ὅσῳ ἔχει ἀναπνοήν· ἀλλὰ χρὴ αὐτὸν πάντοτε ἀναβοᾶν πρὸς Θεὸν διὰ τὴν βοήθειαν αὐτοῦ καὶ τὸ ἔλεος.

cap. cit.

(34) Παρακαλῶ, κ. τ. λ. Exstat hic locus in Orat. xxvi, cap. 2.

EJUSDEM ABBATIS ISAIÆ FRAGMENTA.

I.

Apud S. Joannem Damascenum, Sacr. Parall. Opp. tom. II, pag. 677.

Quandoquidem iidem casus peccatoribus et justis contingunt, non est existimandum, omnes qui in

Ἐπεὶ συμπτώματα (35) τὰ αὐτὰ ἀμαρτωλοῖς καὶ δικαίοις συμβαίνει, μὴ πάντας τοὺς περιστατικοὺς

(35) Ἐπεὶ συμπτ. In Parall. Rupefucaldinis fragmentum istud tribuntur Didymo in Isaiam.

ὑποβαλλομένους ἡγοῦμεθα, καὶ παραλαβούσης (36) A adversitates aliquas inciderint, ob antecedentem improbitatem infortunia ejusmodi subiisse.

II.

Ibid. pag. 721.

Οἱ ἑαυτῶν μόνον ἕνεκα πάντα πράττοντες, φιλαυτίαν τὸ μέγιστον τῶν κακῶν ἐπιτηδεύουσιν· ὃ ποιεῖ τὸ ἄμικτον, τὸ ἀκοινῶνητον, τὸ ἀφιλον, τὸ ἀδικον, τὸ ἀσεβές. Τὸν γὰρ ἀνθρώπον ἡ φύσις κατεσκεύασεν, οὐχ ὥς τὰ μονωτικά θηρία, ἀλλ' ὥς ἀγελαῖα, καὶ σύνομα, καὶ κοινωνικά· ἵνα μὴ ἑαυτῷ μόνῳ ζῇ, ἀλλὰ καὶ πατρὶ καὶ μητρὶ, καὶ ἀδελφοῖς, καὶ γυναίκεϊ, καὶ τέκνοις, καὶ ἄλλοις συγγενέσι, καὶ φίλοις καὶ δημόταις, καὶ φιλέταις, καὶ πατρίδι, καὶ ὁμοφύλοις καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις· ἔτι μέντοι καὶ τοῖς μέρεσι τοῦ παντός, καὶ τῷ ὅλῳ κόσμῳ, καὶ πολὺ πρότερον τῷ θεῷ καὶ ποιητῇ. Δεῖ γὰρ εἶναι, εἰ γε ὅλως ἐστὶ λογικὸς, κοινωνικὸν, φιλόκομον, φιλόδον, ἵνα γένηται καὶ θεοφιλῆς.

studiosum ac mundi Deique amantem esse oportet, ut Deo quoque charus efficiatur.

(36) Παραλαβ. Sic edit., sed interpres legisse videtur προλαβ.

Qui sua duntaxat causa omnia faciunt, hi philautiae, hoc est malorum omnium gravissimo, student: quod quidem illud affert, ut a societate et commercio atque amicitia quispiam abhorreat, injusteque et impie se gerat. Natura enim hominem, non uti solivaga animantia, condidit, sed ut gregalia communibusque pascuis utentia; ut non sibi soli vivat, verum et patri et matri, et fratribus et uxori et liberis aliisque cognatis, et amicis et popularibus ac tribulibus suis; itemque patriae et provincialibus suis et omnibus hominibus; atque insuper universalis partibus totique mundo; longe autem ante omnia, Deo et creatori. Eum enim, si quidem omnino rationis est particeps, societatis

ANNO DOMINI CCCXCIX

EVAGRIUS PONTICUS

SCITENSIS MONACHUS.

NOTITIA HISTORICA ET LITTERARIA

(GALLAND., *Veterum Patrum Biblioth.*, tom. VII, Proleg., p. xx.)

I. Evagrius circa medium saeculi iv ortum habuit Iboris, quæ est urbs ad Euxinum Pontum sita, Gregorio Nysseno ejusdem Evagrii amico præ cæteris memorata his verbis (a): Κώμης τῆς ἐμοῦ προσήκουσας — ἔστι τις πόλις ἢ γείτων, Ἰβωρα καλοῦσιν αὐτήν. « Est ad me pertinens vicus. — Non procul abest parva civitas, quam Ibora vocant. » Sic vertendum fuerit, quod alii fortasse minus recte « Iboram » reddunt. Est enim vox Ἰβωρα numero multitudinis accipienda, ut probe advertit cl. Lequienius (b). Atque hujusmodi lectio restituenda videtur Palladio (c) et Sozomeno (d), de auctore nostro sermonem habentibus, ubi perperam Ἰβήρων πόλεως aut πόλιν, pro Ἰβωρων π. hodie legimus: quod quidem nuper post alios Wesselingius vir eruditus admonuit (e). Evagrius itaque civis Iboren-

sis, « Ponticus » dictus, viris sanctitate ac doctrina præstantibus operam dedit, Gregorio Nazianzeno potissimum præceptore usus, ut scribit Sozomenus (f). Mox vero a magno Basilio primum lector, deinde ab ejus germano fratre Gregorio Nysseno diaconus ordinatus, postmodum in Ecclesia Constantinopolitana sub Nectario, archidiaconi munere functus fuisse traditur (g). De diaconatu quidem Evagrii varia est Socratis (h) et Sozomeni enarratio: verum, Valesio iudice (i), potior Palladii auctoritas, qui Evagrii gesta multo certius noverat quam Socrates ac Sozomenus. In eandem ferme sententiam Tillemontius (j).

Interea temporis Constantinopoli agens Evagrius sibi nomen adeptus, in grave incidit vitæ discrimen, quod fusius describunt Palladius (k) et Sozo-

(a) Greg. Nyss. *Orat.* iii in xl Mart. opp. tom. II, pagg. 211, 212, edit. Paris. 1638.

(b) Lequien. *Or. Christ.* tom. I, pag. 531.

(c) Pallad. *Hist. Laus.* cap. 86, pag. 1010.

(d) Sozom. *Hist. eccl.* lib. vi, cap. 30.

(e) Wessel. *Veter. Rom. itiner.* ad Hierocl. Synecd. pag. 701.

(f) Sozom. l. c.

(g) Pallad. l. c.

(h) Socrat. *Hist. eccl.* lib. iv, cap. 23.

(i) Vales. ad Sozom. l. c.

(j) Tillem. *Mém. eccl.* tom. X, pagg. 369 et 794, not. 2 sur Evagre.

(k) Pallad. l. c.

menus (a). Atqui divinitus admonitus, ex ea urbe digreditur, ac Hierosolymam petit : ubi a Melania exceptus, religiosæ hujus mulieris hortatu in Ægyptum contendit, ibique monasticum institutum amplexus est, in Scetensem eremum primum, deinde in Celliorum deserta secedens. Illic vero « utriusque Macarii discipulus, cum antea verbis solum philosophatus esset, ab iis opere ipso philosophari didicit. » Verba sunt Socratis (b) : « Qui et illud memorie prodidit, ad episcopatum raptum Evagrium a Theophilo Alexandrinæ urbis episcopo aufugisse. Quem tandem, exactis in solitudine septemdecim annis, ineunte vulgaris æræ anno 399, ætatis LIV supremum diem obiisse, satis ex Palladio intelligimus (c). De qua temporis notatione Tillemontio edisserenti calculum adjicimus (d).

II. Evagrium doctrina celeberrimum exstitisse, testantur ejus scripta veteribus passim laudata. De eo hæc Sozomenus (e) : « Vir doctus in primis, tum intelligendi facultate, tum dicendi copia præditus : Ἐλλόγιμος ἀνὴρ, νοῦσαι τε καὶ φράσαι δεινός. » Additque : « In distinguendis cogitationibus quæ aut ad virtutem aut ad vitium tenderent, sagacissimus : et quomodo illæ quidem excolendæ, hæc vero cavendæ sint, consultor idoneus. » Socrates vero (f) : « Libros, » ait, « conscripsit Evagrius valde utiles. — Qui quidem quam eximii sint et admiratione digni, quisquis eos legerit, facile cognoscet. » Hinc sanctus Hieronymus (g) : « Hujus (Evagrii) libros per Orientem Græcos, et interpretante discipulo ejus Rufino, Latinos plerique in Occidente lectitant. » Gennadius denique (h) : « Evagrius monachus, — divina atque humana litteratura insignis, — scripsit multa monachis necessaria. »

Ex iis vero Evagrii litterarum monumentis quæ supersunt, illud primum occurrit sic inscriptum *Μοναχὸς ἡ Περὶ πρακτικῆς*, id est, Monachus seu De vita activa : quod ex antiquioribus memoratur Palladio (i), Socrati (j), atque Gennadio (k) : deinceps vero sequioris æviscriptoribus, Suidæ (l) nec non Nicephoro (m). Hujusmodi autem opus primus e tenebris eruit Cotelierius (n), ex cujus edito exemplari nostrum descripsimus. Epistolam continet ad Anatolium, quæ est velut præfatio ad librum *Practicum* et ad *Gnosticum*. Hanc vero excipiunt capita 71 ex ms. Regio, eoque mutilo, desumpta. Pone sequitur integer liber *Practicus* centum capitibus constans ;

contextus videlicet ex compluribus opusculi præcedentis capitibus, prout numeris appositis distinguuntur. Postrema denique decem capita a 91 ad 100 inscripta *Ῥῆσεις μοναχῶν ἀγίων*, quibus clauditur idem liber *Practicus*, eadem ferme sunt atque illa quæ κατὰ λέξιν refert Socrates (o). De hoc opere plura doctissimus editor (p) et Tillemontius (q) : nonnulla quoque Fontaninus (r), quem tamen Cotelierianum editum præterisse mirari subit.

Huic porro Evagrii operi alterum subicitur, cujus inscriptio : *Τῶν κατὰ μοναχῶν πραγμάτων τὰ αἰτία, καὶ ἡ καθ' ἑσυχίαν τούτων παράθεσις*, id est, *Rerum monachalium rationes, earumque juxta quietem appositio*. Quo ex opere, tacito auctoris nomine, haud pauca mutuatus est Theodorus Edessenus in suis *Capitulis practicis centum*, quæ in *Thesaurο ascetico* evulgavit Possinus (s). Ejusdem quoque operis Evagrii caput 7 laudat sanctus Joannes Climacus (t) ; aliaque occurrunt in Vitis et Apophthegmatis Patrum, ut propterea de operis sinceritate nullus dubitandi locus supersit.

III. His autem hactenus recensitis Evagrii opusculis, tres insequentibus nostro scriptori vindicamus quos inter sancti Nili opuscula edidit Suaresius (u). « Constat enim, » inquit laudatus Cotelierius (v), « Evagrium monachum multa scripsisse, eorumque quædam tum fragmenta et citationes habemus in *Codice Regularum*, in Patrum Vitis et Apophthegmatibus, in Catenis, in libris excerptorum, in *Thesaurο ascetico* et in *Scholiis ad Climacum* ; nec non apud Palladium, Socratem, Climacum, Dorotheum, Maximum et Nicephorum ; itemque in Damasceno Billii et Palladio Bigotiano ; sed difficultatem parit non mediocrem, quod fuscè probatum est a doctis, — nempe eadem cum in libris impressis, tum in exemplaribus manu exaratis, modo Evagrio, modo Nilo assignari. » Huc usque vir eruditus. Neque aliter Suaresius (x), qui et alibi litteris commendavit (y) Holstenium, v. cl. harumque rerum calientissimum, ex inscriptione vetusti codicis bibliothecæ Barberinæ libellos tres de quibus agimus, Evagrio asserere, quos propterea Cotelierianis subjiciunt. Sunt autem ejusmodi : I, *Κεφάλαια λγ' κατ' ἀκολουθίαν*, *Capita 33 per gradus quosdam congruenter disposita* : II, *Πνευματικὰ γινώμει κατὰ ἀλφάβητον*, *Spiritualia sententiæ per alphabetum digestæ*,

(a) Sozom. l. c.

(b) Socrat. l. c.

(c) Pallad. l. c., pag. 1015.

(d) Tillem. l. c. pagg. 379 et 796, not. 7 sur *Evagre*.

(e) Sozom. l. c.

(f) Socrat. *Hist. eccl.* lib. iv, cap. 23.

(g) Hieron. *epist.* 133 ad *Ctesiph.* § 3, *Opp.* tom. I, pag. 1023.

(h) Gennad. lib. *De vir. illustr.*, cap. 11.

(i) Pallad. l. c. pag. 1012.

(j) Socrat. l. c.

(k) Gennad. l. c.

(l) Suid. *Lex.* tom. II, pag. 482, v. *Μακάριος*.

(m) Niceph. *Hist. eccl.* lib. xi, capp. 42, 43.

(n) Cotel. *Monum. Eccl. Gr.* tom. III, pagg. 68-102.

(o) Socrat. l. c.

(p) Cotel. l. c. pagg. 546 seq.

(q) Tillem. l. c. pagg. 584, 585.

(r) Fontan. *Hist. litter. Aquil.* lib. v, cap. 9, § 4, pagg. 319 seqq.

(s) Possin. *Thes. ascet.* pagg. 345-403.

(t) Joan. Clim. *Scal. parad.* grad. 14.

(u) Nil. *opusc.* pagg. 543-552.

(v) Cotel. l. c. pag. 544.

(x) Suares. ad Nil. *opusc.* pagg. 613-626.

(y) Id. *ibid.* pagg. 611 seqq.

quæ numerantur 25. Ex his vero quæ est 2 citatur a sancto Joanne Damasceno (a). III. Aliæ sententiæ quæ incipiunt, Ἀρχὴ ἀγάπης, *Principium charitatis*, suntque numero 26. Harum autem postremam tantquam ex Evagrio desumptam recitat idem Damascenus (b). Itaque cum ex codicum mss. fide, tum ex veterum auctoritate compertum sit, hos libellos sancti Nili opusculis perperam fuisse intextos, quos nimirum jure sibi vindicat noster Evagrius.

IV. Jam vero ut reliqua Evagrii opuscula recensere pergamus, exstat ejus *Antirrheticus* ex divinis Scripturis collectus contra dæmones tentatores, et in octo partes divisus juxta numerum octo cogitationum. Verba sunt Socratis : cui concinunt Palladius, Gennadius, Suidas et Nicephorus II. cc. Atque hujus quidem scripti ἀποσπασμάτων esse videtur illud, quod in bibliothecis Patrum et inter opera Damasceni jam diu prodiit : in eo siquidem haud comparent testimonia e sacris Scripturis desumpta, quæ operi suo intexuerat auctor, ut testantur veteres scriptores modo laudati. Ea videlicet sacrarum Litterarum loca præterierint librarii, retentis tantummodo Evagrii verbis, quæ graphice pravas hominum cogitationes depingebant. Ita jure optimo censuisse existimatur eruditissimus Bigotius, qui Græcum hujus tractatus textum ex duobus codicibus regis exscribens, utriusque ms. collatione instituta ipsum in integrum restituere aggressus est, atque anno 1680 Parisiis in lucem eduxit, Palladii *Dialogo de Vita S. Joannis Chrysostomi* adjectum (c). Græca porro ex Bigotiano edito descripsimus, apposita vulgata interpretatione in *Bibliotheca Patrum* Parisiensi exstante; neque illa præterea omisimus, quæ in suo exemplari legebat vetus interpres, sive Rufinus, sive Gennadius, ex aliis fortasse, ut videtur Tillemontio (d), Evagrii lucubrationibus asceticis excerpta.

Et hæc quidem de auctoris nostri *Antirrheticus* cum eruditorum vulgo. Holstenius tamen, ut refert Fontaninus ex ejus notis mss. ad Bellarmini Catalogum (e), existimavit Evagrianum *Antirrheticum* eundem esse atque librum *De conflictu virtutum et vitiorum*, sanctis Ecclesiæ doctoribus, Augustino, Ambrosio, Leoni Magno, Isidoro nec non Autperto aliquando attributum (f). Mira plane viri docti sententia; magisque mirum, eandem cl. Fontanino probari. Quominus vero utriusque placitis adhæreamus, obstat potissimum Gennadii auctoritas, asserentis Evagrium « adversus octo principalium vitiorum suggestiones — octo composuisse libros; » sive, ut loquitur Socrates, « ejus *Antirrheticum* in octo partes juxta numerum octo cogitationum

num fuisse divisum : » quibus ex verbis præterea constat, scriptorem nostrum in suo *Antirrheticus* nuspiam « de virtutibus » disserendum sibi sumpsisse, qui nimirum « vitiorum » duntaxat « suggestiones » impugnandas susceperat. Illud quoque accedit Evagrium ejusmodi opusculum « *Anatolio* » inscripsisse, cui videlicet *librum Practicum* antea nuncuparat. Atqui nullum ex iis characteribus in *Conflictu virtutum et vitiorum* conspicimus. Ejus enim auctor, quisquis fuerit, in partes aut sectiones viginti quinque opus suum distinxisse comperitur : in quarum singulis non solum « vitia » exagitat, sed etiam « virtutes » vitii oppositas edocet. Ad hæc nemini librum nuncupatum videas. Stilum denique clamare scriptorem Latinum perspiciet sane, quisquis opus attente perlegerit. Qualia vero cunquæ sint quæ pro muneris nostri ratione edisserenda duximus, ea demum omnia viris eruditis dijudicanda permittimus.

V. Porro Evagrii *Antirrheticus* duos libellos subdividimus, quos ita laudat Socrates (g) : Ἐν τριῶν δύο ἐν πρὸς τοὺς ἐν τοῖς κοινολογίοις ἢ ἐν συνδοταῖς μοναχοῦς· καὶ ἐν πρὸς τὴν παρθένον. Id est, Valesio interprete : « Duo carminum libros, alterum ad monachos qui in cœnobiis seu congregationibus degunt, alterum ad virginem. » De his autem libris hæc summam Hieronymus (h) : « Evagrius Ponticus Iberita, » sive Iborita, « scribit ad virgines, scribit ad monachos. » Gennadius vero : « Composuit, » inquit, « et cœnobitis et synoditis doctrinam aptam vitæ communis : et ad virgines Deo sacratas libellum competentem religioni et sexui. » De quibus quidem duobus Evagrii libellis accipiendus fortasse Suidas ubi ait (i), eum scripsisse Ὑπόμνημα εἰς τὰς ἡαποποιίας Σολομώντος. His enim verbis Fabricio (j) post Oudinum visus est Lexicographus innuisse στήλην Socrati memorata, sive *Sententiarum* libros duos, quos auctor Salomonis Proverbia imitatus per commata et στήλους conscripsit. Hujusmodi vero στήλην Rufinum Latio reddidisse, satis ex Gennadio intelligimus; qui litteris commendavit (k), eundem presbyterum Aquileiensem « Latinis exhibuisse » inter cætera Evagrii sententias. Quas videlicet « sententias, cœnobitis et synoditis, » nec non « virginibus Deo sacratis » inscriptas, eodem Gennadio teste, ex interpretatione Rufini nobis servavit in suo *Codice Regularum* ab Holstenio vulgato (l) sanctus Benedictus Anianensis : unde illas nos quoque desumpsimus. Cæterum de synoditis, qui sunt lidem plane ac cœnobitæ, Cangius agit in utroque *Glossario*.

VI. Postremo loco stitimus Evagrii fragmentum

(a) Joan. Dam. *Sacr. Parall. Opp.* tom. II, pag. 402.

(b) Id. *ibid.* pag. 307.

(c) Pallad. *De vit. Chrys.* pagg. 349-353.

(d) Tillem. l. c. pagg. 385 seq.

(e) Fontan. l. c. pag. 319.

(f) Vid. *Append. ad tom. VI opp. S. Aug.* pagg. 219 seqq.

(g) Socrat. *Hist. eccl.* lib. IV, cap. 23.

(h) Hieron. *Epist. ad Ctesiph.* l. c.

(i) Suid. *Lex.* tom. I, pag. 881, v. Εὐάγγελος.

(j) Fabric. *Bibl. Gr.* tom. VIII, pag. 366.

(k) Gennad. lib. *De vir. illustr.* cap. 18.

(l) Holsten. *Append. ad Cod. Regul.* pagg. 54-65.

seu scholion εἰς τὸ ΠΙΠΙ, sive *De tetragrammato Dei nomine*: quod licet jam velut scriptoris anonymi fetum ediderit Joannes Croius (a), propter nomen tamen Evagrii, et quia insigne est, emendatius typis mandari curavit Cotelierius (b): ex cujus edito propterea illud hic rursus proferimus. De quo quidem scholio præter ea quæ adnotavit idem vir doctus (c), consulas maxime velim Martianæum (d), qui ad idem Evagrii scholion illustrandum complura ex codicibus mss. potissimum profert, lectu sane dignissima, exinde quoque repetita erudito Vallarsio (e).

Hæc habui de superstitiis Evagrii operibus quæ dicerem. Neque enim auctori nostro ascribenda est *Epistola dogmatica de sancta Trinitate*, B

quæ inter sancti Nili opuscula exstat (f), quemadmodum minus recte existimavit Suaresius (g) eumque secutus Fabricius (h). Compertum siquidem habemus neque Evagrii esse neque Nili ejusmodi epistolam, sed magni Basilii (i), estque num. 8, al. 141. Id vero latuit Maranum doctissimum Basilianarum epistolarum editorem, quod tamen scite perspexit Cotelierius (j).

Quod superest, libenter equidem hoc demum loci sermonem apologeticum contexerem, quo accusationes olim in Evagrium congestæ depellerentur; verum, præter quam quod actum agerem, extra concellos mihi præstitutos longius egredi haud licet. Adeat igitur lector hac de re pertractantes viros consultissimos, Tillemontium (k) et Fontaninum (l).

(a) Croi. *Sæcim. conject.* pag. 30.

(b) Cotel. *Mem. Eccl. Gr.* tom. III, pag. 116.

(c) Id. *ibid.* pagg. 554 seq.

(d) Martian. ad opp. S. Hieron. tom. II, pagg. 269.

(e) Vallars. opp. S. Hieron. tom. III, pagg. 689-700.

(f) Nil. opusc. pagg. 358-376, edit. Suares.

(g) Suares. ad Nili opusc. pagg. 610-613 seq.

(h) Fabric. *Bibl. Gr.* tom. VI, pag. 366.

(i) Basil. opp. tom. III, pagg. 80-90, edit. BB.

(j) Cotel. l. c. pag. 548 b.

(k) Tillem. *Mém. eccl.* tom. X, pagg. 379-382.

(l) Fontan. *Hist. littér. Aquil.* lib. v. cap. 9, §§ 1, 3, pagg. 316-319.

ΕΥΑΓΓΡΙΟΥ ΤΟΥ ΕΝ ΣΚΙΤΕΙ.

ΕΥΑΓΓΡΙΙ ΣΚΙΤΕΝΣΙΣ ΜΟΝΑΧΙ

CAPITA PRACTICA AD ANATOLIUM.

Quia nuper e monte sancto significasti mihi an C Scetim residenti, charissime frater Anatoli, hortatusque es, ut symbolicum monachorum Egyptiorum habitum tibi exponerem; non enim temere et supervacue susceptum arbitratus es, cum adeo diversum sit a reliquis hominum habitibus; age, quæ a sanctis Patribus ea de re accepimus, proferamus. Cucullus equidem signum est gratiæ Dei Servatoris nostri, quæ caput, eorum partem principalem, tegit, et in Christo infantiam consovet, propter eos qui semper conantur percutere ac vulnerare. Qui ergo illum capite gerunt, virtute ac potestate hæc psallunt: « Nisi Dominus ædificaverit domum, et custodierit civitatem, in vanum laboravit qui ædificat, et qui custodire nititur ». Hujusmodi autem voces, humilitatem ingenerant, et antiquum superbix malum evellunt, quod in terram præcipitavit Luciferum qui mane oriebatur. Quod autem manus nudas habent, indicat vitam absque hypocrisi et simulatione. Inanis enim gloria virtutes obtegere et obumbrare valet, quæ semper laudes ab homini-

¹ Psal. cxxvi, 1.

(1) Αι. κουκούλλιον.

Ἐπειδὴ μοι πρῶτην δεδήλωκας ἀπὸ τοῦ ἁγίου ὄρους ἐν τῇ Σκίτει καθεζομένην, ποθεινότετε ἀδελφε Ἀνατόλιε, καὶ τὸ συμβολικὸν σχῆμα τῶν ἐν Αἰγύπτῳ μοναχῶν σαφηνισθῆναι σοι παρεκάλεσας· οὐ γὰρ εἰκὴ οὐδὲ παρέλκον αὐτὸ νενόμικας, τοσαύτην παραλλαγὴν ἔχον παρὰ τὰ λοιπὰ σχήματα τῶν ἀνθρώπων· φέρε, ὅσα παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων περὶ τοῦτου μεμαθήκαμεν, ἐξαγγειλωμέν. Τὸ μὲν κουκούλιον (1) σύμβολόν ἐστι τῆς χάριτος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, σκεπαζούσης αὐτῶν τὸ ἡγεμονικόν, καὶ περιθαλπούσης τὴν ἐν Χριστῷ νηπιότητα, διὰ τοὺς βαπτίζειν αἰεὶ καὶ τιτρώσκειν ἐπιχειροῦντας. Ὅσοι τοίνυν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέρουσι τοῦτο, δυνάμει ψάλλουσι ταῦτα· « Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, καὶ φυλάξῃ πόλιν, εἰς μάτην ἐκοπίασεν ὁ οἰκοδομῶν, καὶ ὁ φυλάσσειν. περιώμενος. » Αἱ δὲ τοιαῦται φωναὶ, ταπεινοφροσύνην μὲν ἐμποιοῦσιν, ἐκτριβοῦσι δὲ ὑπερηφανίας (2) τὸ ἀρχαῖον κακόν, τὸ κατασεῖσαν εἰς τὴν γῆν τὸν Ἑωσφόρον, τὸν πρῶτ' ἀνατέλλοντα. Τὸ δὲ γεγυμνωθῆαι τὰς χεῖρας, τὸ ἀνυπόκριτον τῆς πολιτείας ἐμφαίνει. Δεινὴ γὰρ ἡ κενοδοξία συγκαλύψαι

(2) Αἱ. ὑπερηφανίαν.

καὶ συνκίσσαι τὰς ἀρετὰς, ἀεὶ δόξας τὰς παρὰ τῶν ἀνθρώπων θηρεύουσα, καὶ τὴν πίστιν ἀποδιώκουσα. « Πῶς ἡ γὰρ δύνασθε, ὡς φησὶ, ἐπιστεῦσαι, δόξαν παρὰ ἄλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ ζητοῦντες; » Δεῖ γὰρ τὸ ἀγαθὸν μὴ δι' ἕτερον, ἀλλὰ δι' αὐτὸ μᾶλλον εἶναι αἰρετόν. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο δοθεῖν, φανήσεται τὸ κινεῖν ἡμᾶς πρὸς τὴν ἐργασίαν τοῦ καλοῦ, πολλῶν τιμωτέρον ὑπάρχον τοῦ γινόμενου ὅπερ τῶν ἀτοπωτάτων ἀν εἶναι, Θεοῦ τι κρεῖττον ἐννοεῖν τε καὶ λέγειν. Ὁ δὲ ἀνάλαθος πάλιν ὁ σταυροειδὺς τοῖς ὤμοις αὐτῶν περιπλεκόμενος, σύμβολον τῆς εἰς Χριστὸν ἐστὶ πίστεως ἀναλαμβάνουσης τοὺς πραεῖς, καὶ περιστελλούσης αὐτὰ καλῶνται, καὶ τὴν ἐργασίαν ἀνεμπόδιστον αὐτοῖς παρεχούσης. Ἡ δὲ ζώνη περισφιγγουσα τοὺς νεφροὺς αὐτῶν, ἀπωθεῖται πᾶσαν ἀκαθαρσίαν, καὶ τοῦτο παραγγέλλει· « Καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἅπτεσθαι. » Τὴν δὲ μηλοτὴν ἔχουσιν, οἱ πάντες τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέροντες, καὶ φιμοῦντες μὲν πάντα τὰ τοῦ σώματος ἄλογα πάθη, τὰς δὲ τῆς ψυχῆς κακίας μετουσίᾳ τοῦ καλοῦ περικόπτοντες, καὶ πενίαν μὲν ἀγαπῶντες, πλεονεξίαν δὲ φεύγοντες ὡς εἰδωλολατρίας μητέρα. Ἡ δὲ ῥάβδος, ξύλον ζωῆς ἐστὶ, πᾶσι τοῖς ἀντεχομένοις αὐτῆς καὶ τοῖς ἐμπεριδομένοις ἐπ' αὐτήν, ὡς ἐπὶ Κύριον, ἀσφαλῆς. Καὶ τούτων μὲν σύμβολον ὡς ἐν ἐπιτομῇ τῶν πραγμάτων τὸ σχῆμα· τὰ δὲ ῥήματα ταῦτά ἐστιν ἃ πρὸς αὐτοὺς ἀεὶ λέγουσιν οἱ Πατέρες· Τὴν πίστιν, ὡς τέκνα, βεβαίῳ ὁ φόβος ὁ τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦτον πάλιν ἐγκράτειαν, ταύτην δὲ ἀκλινῇ ποιοῦσιν ὑπομονὴ καὶ ἐλπίς, ἀφ' ὧν τίκεται ἀπάθεια, ἥς ἐκχρῶν ἡ ἀγάπη, ἀγάπη δὲ θύρα γνώσεως φυσικῆς, ἣν διαδέχεται θεολογία καὶ ἡ ἐσχάτη μακαριότης. Καὶ περὶ μὲν τοῦ σχήματος τοῦ ἱεροῦ καὶ τῆς διδασκαλίας τῶν γερόντων, τσαῦτα ἡμῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰρήσθω. Περὶ δὲ τοῦ βίου τοῦ τε πρακτικοῦ καὶ τοῦ γνωστικοῦ νυνὶ διηγούμεθα, οὐχ ὅσα ἐωράκαμεν ἢ ἠκούσαμεν, ἀλλ' ὅσα τοι καὶ ἄλλοις εἰπεῖν παρ' αὐτῶν μεμαθήκαμεν, ἑκατὸν μὲν κεφαλαίοις τὰ πρακτικά, πεντήκοντα δὲ πρὸς τοῖς ἑξακοσίοις τὰ γνωστικά συντετμημένως διελόντες· καὶ τὰ μὲν ἐπιπρόφαντες, τὰ δὲ συσκιασάντες, ἵνα μὴ δῶμεν τὰ ἀγία τοῖς κυσὶ, μηδὲ βάλλωμεν τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων. Ἔσται δὲ ταῦτα ἐμφανῇ τοῖς εἰς τὸ αὐτὸ ἔχνος αὐτοῖς ἐμπεδηκόσι.

Α'. Χριστιανισμός ἐστι δόγμα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐκ πρακτικῆς καὶ φυσικῆς καὶ θεολογικῆς συνεστάς (3).

Β'. Βασιλεία οὐρανῶν ἐστὶν ἀπάθεια ψυχῆς μετὰ γνώσεως τῶν ὄντων ἀληθοῦς.

Γ'. Βασιλεία Θεοῦ ἐστὶ γνώσις τῆς ἁγίας Τριάδος συμπαρακτεινομένη τῇ συστάσει τοῦ νοῦς, καὶ ὑπερβάλλουσα τὴν ἀκαθαρσίαν αὐτοῦ.

Δ'. Οὐτίνως τις ἐρᾷ, τούτου καὶ ἐφίεται πάντως, καὶ οὐ ἐφίεται, τούτου καὶ τυχεῖν ἀγωνίζεται· καὶ πίστεως μὲν ἡδονῆς ἐπιθυμία κατάρχει, ἐπιθυμίαν δὲ

A. hus capiat, fidemque expellit. « Quomodo enim potestis, » inquit, « credere, qui gloriam ab invicem accipitis, et gloriam quæ a solo Deo est non quaeritis? » Scilicet oportet bonum, non propter aliud quid, sed propter se magis eligi. Nam si hoc non concedatur, id quod nos ad operationem boni movet, multum ipso facto præstantius esse videbitur; quod absurdissimum fuerit, si aliquid Deo melius præstabiliusque putemus ac dicamus. Rursus vero anafabus seu scapulare humeros eorum circumplectens habensque figuram crucis, symbolum est fidei erga Christum, quæ mites suscipit, semperque obices coerctet, ac operationem iis præbet omni impedimento liberam. At zona sive cingulum, renes ipsorum constringens, omnem repellit impuritatem, hocque denuntiat: « Bonum est homini mulierem non tangere². » Porro melotem seu pellem ovinam gerunt, qui semper mortificationem Jesu in corpore suo circumferunt³: et cunctos corporis affectus rationi adversos obligant, animæ autem vitia participatione boni resecant; tum paupertatem diligunt, avaritiam fugiunt, tanquam idololatriæ matrem. Virga denique, seu baculus, est lignum vitæ, cunctis eum tenentibus, et illi velut Christo innixis, firmus ac tutus. Habes paucis quarum rerum symbolum sit habitus; verba verò hæc sunt quæ ad eos semper proferunt Patres: Fidem, o filii, confirmat timor Dei, huncque rursus continentia, quam immotam reddunt tolerantia et spes, ex quibus gignitur impassibilitas, cujus soboles charitas; at charitas ostium est naturalis cognitionis, cui succedit theologia et suprema beatitudo. Atque de habitu sacro deque senum doctrina, hæc a nobis nunc dicta sint. De vita autem tum practica, tum gnostica, hoc est, quæ actione vel cognitione constat, jam disseramus, non quantum vidimus vel audivimus, sed quantum ab iis didicimus aliis esse dicenda; in centum capita res ad actionem pertinentes, in sexcenta et quinquaginta res ad cognitionem spectantes, compendiose partiti; et alia quidem occultantes, alia vero obscurius ponentes; ne demus sancta canibus, neque mittamus margaritas ante porcos⁴; quæ tamen iis erunt aperta qui eorum hominum vestigiis institerint.

D. I. Christianismus est dogma Servatoris nostri Jesu Christi, ex practica, physica et theologica tractatione constans.

II. Regnum cœlorum est animæ imperturbabilitas, cum vera rerum cognitione.

III. Regnum Dei est cognitio sanctæ Trinitatis, coextensa mentis constitutioni, ipsiusque incorruptionem exsuperans.

IV. Quod quis amat, hoc et appetit prorsus, quodque appetit, hoc et adipisci contendit. Atque omnem voluptatem præit desiderium, desiderium

¹ Joan. v, 44. ² I Cor. vii, 1. ³ II Cor. iv, 10.

⁴ Matth. vii, 6.

(3) ΑΙ. συνεστάς.

vero parit sensus; quod enim sensus expertus est, est A quoque ab affectu liberum.

V. Cum anachoretis seu solitariis dæmones nudi luctantur; contra eos vero qui in cœnobiiis et conventibus virtutem exercent, armant fratres negligentiores; multo autem levius est posterius bellum priori, quia invenire non licet in terra homines demonibus atrociores, quive omnem eorum admiserint malignitatem.

VI. Mentem errantem sistit lectio, et vigilia, et oratio; cupiditatem vero ferventem sensim extinguit esuries, et labor, et solitudinis secessus; animum autem ira conturbatum sedat psalmodia, et longanimitas, et misericordia; atque hæc congruis temporibus ac mensuris adhibita, quæ enim extra tempus et modum fiunt, parum durant; quæque parum durant, noxia magis sunt, non utilia.

VII. Quoties varios cibos expetit anima nostra, toties in pane et aqua coarctetur, ut gratias agere discat vel de ipsa nuda buccæ. Satietas enim multiplices escas desiderat; fames vero, panis satietatem pro beatitudine ducit.

VIII. Multum ad temperantiam conducit penuria aquæ: idque tibi persuadeant trecenti illi Israelitarum milites qui, Gedeone duce, Madianitas devicerunt*.

IX. Sicut vitam et mortem simul eidem contingere, contra rerum naturam est; ita charitatem cum pecuniis in quopiam consistere, fieri nequit. Siquidem charitas non solum pecuniarum destructrix est, sed et ipsius nostræ temporalis vitæ.

X. Qui effugit cunctas mundi voluptates, turris est dæmoni tristitiæ inaccessa. Tristitia enim est privatio voluptatis, aut præsentis aut expectatæ. Non possumus autem hunc inimicum repellere, si ad quidpiam e rebus terrenis retinuerimus affectum. Nam illic laqueum statuit ac tristitiam operatur, quo maxime nos videt propensos.

XI. Ira equidem et odium augent furorem; elemosyna vero et mansuetudo etiam præsentem minuunt.

XII. Sol non occidat super iracundiam nostram*, ne noctu insilientes dæmones animam exterream, timidiorēque reddant mentem die sequenti ad pugnam. Etenim terribilia spectra, ex animi irati perturbatione oriri solent; nihil autem est quod ita mentem ad desertionem compellat, quam animus ira turbatus.

XIII. Cum occasionem nacta animæ nostræ illa pars qua irascimur conturbata fuerit, tunc dæmones secessum nobis ut bonum suggerunt, ne, solutis tristitiæ causis, nos a tumultu liberemus. Cum vero pars qua concupiscimus exarserit, tunc rursus nos hominum amantes efficere conantur, duosque et

τίκτει αίσθησις· τὸ γὰρ αἰσθήσεως ἀμοιβὴν, καὶ παθους ἐλεύθερον.

Ε'. Τοῖς μὲν ἀναχωρηταῖς οἱ δαίμονες θυμολογῶντες τὴν ἀρετὴν, τοὺς ἀμελεστοτέρους τῶν ἀδελφῶν ἐφοπλίζουσι· πολλῶν δὲ κουφότερος ὁ δευτέρου πόλεμος τοῦ πρώτου, δι' ὅτι οὐκ ἔστιν εὐρεῖν ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρώπους πικροτέρους δαιμόνων, ἢ πᾶσαν αὐτῶν ὑποδεχομένους τὴν κακουργίαν.

Ζ'. Νοῦν μὲν πλανώμενον ἱστησιν ἀνάγνωσις καὶ ἀγρυπνία καὶ προσευχή· ἐπιθυμίαν δὲ φλεγόμενην μαρναίη πένια καὶ κόπος καὶ ἀναγώρησις· θυμὸν δὲ καταπαύει κυκώμενον ψαλμωδία, καὶ μακροθυμία, καὶ ἔλεος· καὶ ταῦτα τοῖς προσήκουσι χρόνοις τε καὶ μέτροις γινόμενα. Τὰ γὰρ ἀκαιρά καὶ ἀμετρά, ὀλιγοχρόνια· τὰ δὲ ὀλιγοχρόνια, βλαβερὰ μᾶλλον καὶ οὐκ ὠφέλιμα.

Ζ'. Ὁπηνίκα διαφόρων βρωμάτων ἐφίεται ἡμῶν ἡ ψυχὴ, τωτηνικαῦτα (4) ἐπ' ἄρτυρ' ὀστενοῦσθω καὶ ὕδατι, ἐν' εὐχάριστος γένηται καὶ ἐν' αὐτῷ ψιλῷ τῷ ψωμῷ· κόρος γὰρ ποικιλίαν ἐδεσμάτων ἐπιθυμεῖ, λιμὸς δὲ τὸν κόρον τοῦ ἄρτου μακαριότητα εἶναι νομίζει.

Η'. Πάνυ πρὸς σωφροσύνην συμβάλλεται ἡ τοῦ ὕδατος ἐνδεια· καὶ πειθότασάν σε τῶν Ἰσραηλιτῶν οἱ μετὰ Γεδεὼν τριακόσιοι τὴν Μαδιάμ χειρωσάμενοι.

Θ'. Ὡς ζωὴν καὶ θάνατον ἅμα συμβῆναι τῷ αὐτῷ, τῶν οὐκ ἐνδεχομένων ἔστιν, οὕτως ἀγάπην χρήμασι συνυπάρχει τιλὶ, τῶν ἀδυνάτων ἔστιν. Ἀναιρετικὴ γὰρ οὐ μόνον χρημάτων ἡ ἀγάπη, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς ἡμῶν τῆς προσκαιροῦ ζωῆς.

Ι'. Ὁ φεύγων πάσας τὰς κοσμικὰς ἡδονὰς πύργος ἔστι τῷ τῆς λύπης ἀπρόσιτος δαίμωνι. Λύπη γὰρ ἔστι στέρσις ἡδονῆς, ἢ παρούσης ἢ προσδοκωμένης. Ἀδύνατον δὲ τὸν ἐχθρὸν τοῦτον ἀπώσασθαι, πρὸς τι τῶν ἐπιγείων ἔχοντας ἡμᾶς προσπάθειαν. Ἐκεῖ γὰρ ἱστησι τὴν παγίδα καὶ τὴν λύπην ἐργάζεται, ὅπου βλέπει μάλιστα νενευκτότας ἡμᾶς.

ΙΑ'. Ὅρη μὲν γὰρ καὶ μέσος αὖξει θυμὸν· ἐλεημοσύνη δὲ καὶ πραΰτης καὶ τὸν δότα μειοῖ.

ΙΒ'. Ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ἡμῶν, ἵνα μὴ νύκτωρ ἐπιστάντες οἱ δαίμονες ἐκφοβήσωσι τὴν ψυχὴν, καὶ δειλότερον ποιήσωσι τῇ ἐπιούσῃ τὸν νοῦν πρὸς τὸν πόλεμον. Τὰ γὰρ φοβερά φάσματα, ἐκ τῆς παραχῆς τοῦ θυμοῦ πέφυκε γίνεσθαι· οὐδὲν δὲ λειποτάκτην οὕτως ἄλλο τὸν νοῦν ἀπεργάζεται, ὥς θυμὸς παρασσόμενος.

ΙΓ'. Ὁπηνίκα προφάσεως ἐφαψάμενον τὸ θυμικὸν ἡμῶν μέρος τῆς ψυχῆς ἐκταράξηται (5), τῷ τωτηνικαῦτα (6) καὶ οἱ δαίμονες τὴν ἀναγώρησιν ἡμῶν ὡς καλὴν ὑποβάλλουσιν, ἵνα μὴ τὰς αἰτίας τῆς λύπης λύσαντες, παραχῆς ἑαυτοὺς ἀπαλλάξωμεν. Ὅταν δὲ (7) τὸ ἐπιθυμητικὸν ἐκθερμαίνεται, τότε πάλιν

* Judic. vii, 5 sqq. * Ephes. iv, 26.

(4) ΑΙ. τὸ τωτηνικαῦτα.

(5) ΑΙ. ἐκταράσσεται.

(6) ΑΙ. τὸ τωτηνικαῦτα.

(7) ΑΙ. inserit. πάλιν.

φιλανθρώπους ἡμᾶς ἀπεργάζονται, σκληροὺς καὶ ἀγρίους ἀποκαλοῦντες, ἵνα σωμάτων ἐπιθυμοῦντες, σώμασιν ἐντυγχάνωμεν. Οἷς οὐ πείθεσθαι δεῖ· μάλλον δὲ τὸ ἐναντίον ποιεῖν.

ΙΔ'. Μὴ δῶς ἑαυτὸν τῷ τῆς ὀργῆς λογισμῷ, κατὰ διάνοιαν τῷ λελυπηκότῳ μαχόμενος· μὴδ' αὖ πάλιν, τῷ τῆς πορνείας, ἐπὶ πλεῖστον τὴν ἡδονὴν φανταζόμενος. Τὸ μὲν γὰρ ἐπισκοπεῖ τῇ ψυχῇ, τὸ δὲ πρὸς τὴν κύρωσιν τοῦ πάθους αὐτὴν προσκαλεῖται· ἐκότερα δὲ τὸν νοῦν σου ῥυτιπύοντα ποιεῖ· καὶ παρὰ τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς, τὰ εἰδωλὰ φανταζόμενος, καὶ καθαρὰν τὴν εὐχὴν τῷ Θεῷ μὴ προσφέρων, εὐθὺς τῷ τῆς ἀκηδίας δαίμονι περιπίπτεις, ὅστις μάλιστα ταῖς τοιαύταις ἐφάλλεται καταστάσεσι, καὶ δίκην κυνὸς καθάπερ νεκρὸν (8) τὴν ψυχὴν διαρπαρίζει.

ΙΕ'. Φύσις θυμοῦ, τὸ τοῖς δαίμοσι μάχεσθαι, καὶ ὑπὲρ ἡστυνοσούν ἡδονῆς ἀγωνίζεσθαι. Διόπερ οἱ μὲν ἄγγελοι τὴν πνευματικὴν ἡμῶν ἡδονὴν ὑποβάλλοντες καὶ τὴν ἐκ ταύτης μακαριότητα, πρὸς τοὺς δαίμονας τὸν θυμὸν τρέφει παρακαλοῦσιν· ἐκεῖνοι δ' αὖ πάλιν πρὸς τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας ἔλκοντες ἡμῶν (9) τὸν θυμὸν, παρὰ φύσιν μάχεσθαι τοῖς ἀνθρώποις βιάζονται, ἵνα σκοτισθεὶς ὁ νοῦς καὶ τῆς γνώσεως ἐκπεσὼν, προδότης γένηται τῶν ἀρετῶν.

ΙΓ'. Πρόσεχε σεαυτῷ, μήποτε φυγαδεύσης τινὰ τῶν ἀδελφῶν παροργισθεὶς (10), καὶ οὐκ ἐκφεύξῃ ἐν τῇ ζωῇ σου τὸν τῆς λύπης δαίμονα, παρὰ τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς αἰεὶ σοι σκῶλον γινώμενον.

ΙΖ'. Μνησικαχίαν σθένυνσι δῶρα· καὶ πειθῶτω σε Ἰακώβ τὸν Ἡσαὺ δόμασιν ὑπελθὼν μετὰ τετρακοσίων (11) εἰς ἀπάντησιν ἐξελθόντα. Ἄλλ' ἡμεῖς πένητες ὄντες, τραπέξῃ τὴν χρεῖαν πληρώσωμεν.

ΙΗ'. Ὅταν τῷ τῆς ἀκηδίας περιπέσωμεν δαίμονι, τῷ (12) τινικαῦτα τὴν ψυχὴν μερίσαντες, τὴν μὲν παρακαλοῦσαν, τὴν δὲ παρακαλουμένην ποιήσωμεν, ἐλπιδας ἀγαθὰς ἑαυτοῖς ὑποσπείροντες, καὶ τὸ τοῦ ἁγίου Δαυτὶδ κατεπρόδοντες· « Ἰνατί περιλυτός εἰ, ἡ ψυχὴ μου, καὶ Ἰνατί ταρασσείς (13) με; Ἐλπίσον ἐπὶ τὸν Θεόν, ὅτι ἐξομολογήσομαι αὐτῷ, σωτήριον τοῦ προσώπου μου, καὶ (14) ὁ Θεός μου. »

ΙΘ'. Οὐ δεῖ κατὰ τὸν καιρὸν τῶν πειρατμῶν καταλιμπάνειν τὴν κέλλαν, προφάσεις εὐλόγους δῆθεν πλατύνοντες, ἀλλ' ἐνδοθεν καθῆσθαι καὶ ὑπομένειν καὶ δέχεσθαι γενναίως τοὺς ἐπερχομένους ἅπαντας μὲν, ἐξαιρέτως δὲ τὸν τῆς ἀκηδίας δαίμονα, ὅστις ὑπὲρ πάντας βαρύτερος ὢν, δοκιμωτάτην μάλιστα τὴν ψυχὴν ἀπεργάζεται. Τὸ γὰρ φεύγειν τοὺς (15) ἀγῶνας καὶ περιίστασθαι, ἀτεχνὸν τὸν νοῦν καὶ δειλὸν καὶ δραπετὴν διδάσκει.

Κ'. Χαλεπὸν διαφυγεῖν τὸν τῆς κενοδοξίας λογισμὸν· ὃ γὰρ ποιεῖς εἰς καθάρσειν αὐτοῦ, τοῦτο ἀρχὴ σοι κενοδοξίας ἐτέρας καθίστάται. Οὐ παντὶ δὲ λο-

A agrestes nuncupant, ut corporum desiderio affecti, in corpora incidamus. Ceterum iis credere non oportet, quin imo contrarium facere.

XIV. Ne tradideris temetipsum iracundiæ cogitationi, mente pugnans cum eo qui te contristavit, neque etiam fornicationis, diutius voluptatis imagines retinendo. Illud enim tenebras animæ offundit, hoc vero eam provocat ad vitii probationem; et utraque mentem tuam sordiant: cumque tempore orationis simulacra fueris imaginatus, Deo puram precem non offerens, incidis statim in acediæ senarii dæmonem, qui præcipue in homines in huiusmodi statu constitutos insilit, et instar canis animam velut hinnulum diripit.

XV. Iræ natura est, cum dæmonibus pugnare, et super qualibet voluptate decertare. Quocirca angeli quidem spiritalem voluptatem nobis suggerentes et beatitudinem quæ ex ea provenit, hortantur ut adversus dæmones iram vertamus; illi contra, ad mundana desideria trahentes, animum nostrum ira concitatum pugnare cum hominibus contra naturam compellunt, ut obtenebrata mens ac e cognitione decedens, virtutum proditrix evadat.

XVI. Attende tibi ipsi, ne ullum unquam fugaveris fratrem, ira commotus; non enim in viâ tua effugies tristitiæ dæmonem, sed tempore orationis tibi perpetuo erit instar offendiculi.

XVII. Recordationem injuriæ exstingunt munerâ; ut ostendit Jacob, dum Esau, qui cum quadringentis in occursum exierat, donis delinivit: verum nos, qui pauperes sumus, per mensam indigentiam munerum suppleamus.

XVIII. Quando in acediæ dæmonem incurrerimus, tunc animam partiti, unam partem excitantem, aliam excitatam faciamus, bonæ spei semina nobis submittentem, illudque sancti Davidis pro lenimento canentes: « Quare tristes es, anima mea, et quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam confitebor illi, salutare vultus mei, et Deus meus. »

XIX. Non oportet ingruentibus tentationibus, cellam deserere, causas rationi consentaneas videlicet comminiscendo; quin potius intra illam sedere, tolerare, ac fortiter insultus excipere omnium quidem dæmonum, præcipue tamen illius qui est acediæ, qui cunctos atrocitate superans, probatissimam maxime efficit animam. Nam talia certamina vitare ac fugere, mentem edocet, ut imperita, iners, timida et fugitiva evadat.

XX. Ægre vitari potest vanæ gloriæ vitiosa cogitatio, quia quod in destructionem ejus designas, hoc tibi alterius inanis gloriæ initium conficitur.

* Gen. xxxii, 6; xxxiii, 6, sqq. * Psal. xli, 6, 7.

(8) ΑΙ. νεθρόν.

(9) ΑΙ. ἡμᾶς.

(10) ΑΙ. παροργισίας.

(11) ΑΙ. τριακοσίων.

PATR. CR. XL.

(12) ΑΙ. τὸτ.

(13) ΑΙ. συνταρ.

(14) Abest ab al.

(15) ΑΙ. inser. τοιούτους.

Cæterum non omni rectæ cogitationi nostræ adversantur dæmones, at quibusdam ipsa quoque vitia, per quæ vincimus atque liberamur, [aut] quibus inficimur.

XXI. Qui cognitionem attigerit, et voluptatem quæ ab ea prodit decerpserit, non amplius vanæ gloriæ dæmoni obsequetur, licet ei mundi voluptates offerat. Quid enim, quæso, promissurus est, quod spiritalem contemplationem habeat infra se? Quando vero non degustavimus cognitionem, ea quæ ad vitam activam pertinent alacriter operemur, propositum nostrum exhibentes Deo, quod omnia facimus ad ipsius cognitionem consequendam.

XXII. Recordare prioris vitæ tuæ, antiquorumque delictorum, et, quo pacto affectibus deditus, per Christi misericordiam, ad impassibilitatem transiisti; quo item pacto e mundo egressus es, qui te in multis ac sæpe deiecerat. Illud quoque mihi reputa, quis te in eremo servaverit, quis dæmones abegerit qui in te dentibus suis stridebant. Nam ejusmodi cogitationes humilitatem induunt, nec superbix dæmonem admittunt.

De affectibus.

XXIII. Quorum memoriam cum affectu servamus, horum res antea cum perturbatione suscepimus; et vice versa, quas res cum animi perpessione suscepimus, harum et memoriam affectu commotam retinebimus. Unde qui vicerit vexatores dæmones, ea quibus utuntur ad vexandum contemnet; materiali enim hoste immaterialis est molestior.

XXIV. Animæ passiones, ab hominibus occasionem sumunt; corporis vero, a corpore: et has quidem corporis, rescindit continentia; illas autem animæ, charitas spiritalis.

XXV. Dæmones qui affectibus animæ præsent, id mortem usque perseverant; qui affectibus corporis, cito recedunt. Et alii quidem dæmones, soli orienti aut occidenti similes sunt, unamque tantum animæ partem capessunt; at meridianus totam complecti solet animam, et mentem offocare. Proinde dulcis est monastica secessio post perpersionum vacuitatem. Tunc enim solæ nudæque supersunt recordationes; ac de cætero lucta non ad certamen, sed ad luctæ contemplationem præparat monachum.

XXVI. Utrum cogitatio affectus moveat, vel affectus moveant cogitationem, attendendum est. Nonnullis quippe prius placuit, aliis posterius. A sensibus commoveri affectus consueverunt; qui si affuerit charitas et continentia, non concitabuntur; contra, si abfuerit. Porro ira pluribus eget medicamentis quam cupiditas: quapropter magna censetur charitas, quia iræ frenum est. Ipsam sanctus ille Moses agens de rebus naturalibus, symbolice ophionachum nominavit ¹⁶

¹⁶ Levit. xi, 22.

(16) ΑΙ. ποιούμεθα.

(17) ΑΙ. πολέμου.

Α γισμῶ ἡμῶν ὁρθῶ ἐναντιοῦνται οἱ δαίμονες, ἀλλὰ τισι καὶ αἱ κακίαι αὐται, καθ' ἃς περιποιώμεθα (16).

ΚΑ'. Ὁ γνώσεως ἐφαψάμενος καὶ τὴν ἀπ' αὐτῆς καρπούμενος ἡδονήν, οὐκέτι τῷ τῆς κενοδοξίας πεισθήσεται δαίμονι, πάσας αὐτῷ τὰς ἡδονὰς τοῦ κόσμου προσάγοντι. Τί γάρ ἂν καὶ ὑπόσχοιτο μείζον πνευματικῆς θεωρίας; Ἐν ὅσῳ δὲ ἐσμεν γνώσεως ἀγευστοί, τὴν πρακτικὴν προθύμως κατεργαζώμεθα, τὸν σκοπὸν ἡμῶν δεικνύντες Θεῷ, ὅτι πάντα πράττομεν τῆς αὐτοῦ γνώσεως ἕνεκεν.

ΚΒ'. Μέννησο τοῦ προτέρου σου βίου καὶ τῶν ἀρχαίων παραπτωμάτων, καὶ πῶς ἐμπαθῆς ὢν, ἐλέει Β Χριστοῦ, πρὸς τὴν ἀπάθειαν μεταβίβηκας, καὶ πῶς πάλιν ἐξηλθες τοῦ κόσμου, τοῦ πολλὰ καὶ πολλάκις σε ταπεινώσαντος. Λόγισαι δέ μοι καὶ τοῦτο, τίς ὁ ἐν ἐρήμῳ φυλάσων σε, καὶ τίς ὁ ἀπελαύνων τοὺς δαίμονας βρύχοντας κατὰ σοῦ τοὺς ὀδόντας αὐτῶν. Οἱ γάρ τοιοῦτοι λογισμοὶ ταπεινοφροσύνην μὲν ἐμποιοῦσι, τὸν δὲ τῆς ὑπερηφανίας οὐκ εἰσδέχονται δαίμονα.

Περὶ παθῶν.

ΚΓ'. Ὡς τὰς μνήμας ἔχομεν ἐμπαθεῖς, τούτων καὶ τὰ πράγματα πρότερον μετὰ πάθους ὑπεδεξάμεθα· καὶ ὅσα τῶν πραγμάτων πάλιν μετὰ πάθους ὑποδεχόμεθα, τούτων καὶ τὰς μνήμας ἔχομεν ἐμπαθεῖς. Ὅθεν ὁ νικήσας τοὺς ἐνεργούντας δαίμονας, τῶν ὑπ' αὐτῶν ἐνεργουμένων καταφρονεῖ. Τοῦ γάρ C ἐνύλου πολέμου (17) ὁ ἄλλος χαλεπώτερος.

ΚΔ'. Τὰ μὲν τῆς ψυχῆς πάθη, ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἔχει τὰς ἀφορμὰς· τὰ δὲ τοῦ σώματος, ἐκ τοῦ σώματος; καὶ τὰ μὲν τοῦ σώματος πάθη περικόπτει ἐγκράτεια, τὰ δὲ τῆς ψυχῆς, ἀγάπη πνευματικῆ.

ΚΕ'. Οἱ μὲν τῶν ψυχικῶν προσεστῶτες παθῶν, ἄχρι θανάτου προσκαρτεροῦσιν· οἱ δὲ τῶν σωματικῶν, θᾶπτόν ὑποχωροῦσι· καὶ οἱ μὲν ἄλλοι δαίμονες ἀνατέλλονται ἢ δύνονται τῷ ἡλίῳ εἰκόσασιν, ἐνός τινος μέρους τῆς ψυχῆς ἐφαπτόμενοι· ὁ δὲ μεσημβρινός, ὅλην περιλαμβάνειν εἰώθε τὴν ψυχὴν, καὶ ἐναποπνίγειν τὸν νοῦν. Διὸ γλυκεῖα ἡ ἀναχώρησις μετὰ τὴν τῶν παθῶν κένωσιν. Τότε γάρ αἱ μνημαὶ μόνον (18) εἰσὶ ψυλαί· καὶ ἡ πάλιν, οὐ πρὸς ἀγῶνα λοιπὸν, ἀλλὰ D πρὸς θεωρίαν αὐτῆς, παρασκευάζει τὴν μοναχόν.

ΚΖ'. Πότερον ἡ ἐννοια τὰ πάθη κινεῖ, ἢ τὰ πάθη τὴν ἐννοϊαν, προσεχτέον. Τισὶ μὲν γὰρ ἔδοξε τὸ πρότερον, τισὶ δὲ τὸ δεύτερον. Ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων πέφυκε κινεῖσθαι τὰ πάθη· καὶ παρουσίας μὲν ἀγάπης καὶ ἐγκρατείας, οὐ κινήθησεται, ἀπουσίας δὲ, κινήθησεται. Πλειόνων δὲ παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν ὁ θυμὸς δεῖται φαρμάκων· καὶ διὰ τοῦτο, μεγάλη λέγεται ἡ ἀγάπη, ὅτι χαλινός ἐστι τοῦ θυμοῦ. Ταύτην καὶ Μωσῆς ἐκεῖνος ὁ ἅγιος, ἐν τοῖς φυσικαῖς συμβολικαῖς ὀφιομάχῳ (19) ὠνόμασεν.

(18) ΑΙ. μόναι.

(19) ΑΙ. ὀφιομάχην.

KZ'. Πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσαν δυσσέβειαν (20) ἐν Α τοῖς δαίμοσιν, εἰσθεν ἀνάπτεσθαι πρὸς λογισμοὺς ἢ ψυχῇ, ὅταν αὐτῶν ἐγγιζόντων ἀντιλαμβάνηται, τῷ τοῦ παρενοχλοῦντος πάθει πεποιωμένην.

Υποθήκαι.

KH'. Οὐκ ἐν παντὶ καιρῷ δυνατόν ἐκτελεῖν τὸν συνήθη κανόνα, προσέχειν δὲ δεῖ τῷ καιρῷ, καὶ τὰς ἐνδεχομένας ἐντολὰς ὡς ἐνὶ μάλιστα πειρᾶσθαι ποιεῖν. Τοὺς γὰρ καιροὺς καὶ αὐτοὶ τοὺς τοιοῦτους οὐκ ἀγνοοῦσιν οἱ δαίμονες. "Ὅθεν κινούμενοι καθ' ἡμῶν, τὰ μὲν δυνατόα γενέσθαι κωλύουσι, τὰ δὲ μὴ δυνατόα γενέσθαι, πράττειν ἡμᾶς καταναγκάζουσι. Καὶ γὰρ τοὺς ἀσθενούντας, εὐχαριστεῖν μὲν ἐπὶ τοῖς ἀληθέσι, καὶ μακροθυμεῖν ἐπὶ τοῖς ὑπηρετοῦσιν ἀποκωλύουσιν· ἀπονοῦντας δὲ πάλιν, ἐγκρατεῦσθαι, καὶ βεβαρημένους, ἐστώτας ψάλλειν προτρέπονται.

KΘ'. "Ὅταν ἐν πόλεσιν ἢ ἐν κόμμασι ἐπ' ὀλίγον ἀναγκαζώμεθα διατρίβειν, τότε μάλιστα σφοδρότερον τῆς ἐγκρατείας ἐχόμενοι, τοῖς κοσμικοῖς συνεσόμεθα, μήποτε παχυνθεὶς ἡμῶν ὁ νοῦς, καὶ τῆς συνήθους ἐπιμελείας διὰ τὸν παρόντα καιρὸν στερηθεὶς, πράξει τι τῶν ἀδουλητῶν, καὶ γένηται φυγὰς, ὑπὸ τῶν δαιμόνων βαλλόμενος.

Α'. Οὐ πρότερον προσεύξῃ πειραζόμενος, πρὶν εἰπεῖν τινα ῥήματα μετ' ὀργῆς πρὸς τὸν θλίβοντα. Τῆς γὰρ ψυχῆς σου πεποιωμένης τοῖς λογισμοῖς, συμβαίνει μὴδὲ καθαρὰν γενέσθαι τὴν προσευχὴν. Ἐὰν δὲ μετ' ὀργῆς εἴπῃς τι πρὸς αὐτοὺς, συγχεῖς τε καὶ ἐξαφανίζεις τῶν ἀντικειμένων τὰ νοήματα. Τοῦτο γὰρ ἡ ὀργὴ καὶ ἐπὶ τῶν κρειττόνων νοημάτων ἐργάζεσθαι πέφυκεν.

ΑΑ'. Εἰ τις βούλοιο τῶν μοναχῶν, ἀγρίων πειρασθῆναι (21) δαιμόνων, καὶ τῆς αὐτῶν τέχνης ἔξιν λαβεῖν, τηρεῖται τοὺς λογισμοὺς, καὶ τὰς ἐπιτάσεις σημειούσθω τούτων, καὶ τὰς ἀνέσεις, καὶ τὰς μετεμπολάς, καὶ τοὺς χρόνους, καὶ τίνες τῶν δαιμόνων οἱ τοῦτο ποιοῦντες, καὶ ποῖος ποῖω δαίμονι ἀκολουθεῖ, καὶ τίς τίνι οὐχ ἔπεται, καὶ ζητεῖται παρὰ Χριστοῦ τούτων τοὺς λόγους. Πάνυ γὰρ χαλεπαίνουσιν ἐπὶ τοῖς γνωστικώτερον τὴν ἀρετὴν (22) μετιούσι, βουλόμενοι κατατοξεύειν ἐν σκοτομήνῃ τοὺς εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ.

ΑΒ'. Δύο τῶν δαιμόνων ὀξύτατους παρατηρήσας εὐρήσεις, καὶ σχεδὸν τὴν κίνησιν τοῦ νοὸς ἡμῶν παρατρέχοντας, τὸν δαίμονα τῆς πορνείας, καὶ τὸν συναρπάζοντα ἡμᾶς πρὸς βλασφημίαν (23). Ἄλλ' ὁ μὲν δεύτερος ἐστὶν ὀλιγοχρόνιος, ὁ δὲ πρότερος εἰ μὴ μετὰ πάθους κινεῖ τοὺς λογισμοὺς, οὐκ ἐμποδίζει ἡμῖν πρὸς τὴν γνῶσιν (24) τοῦ Θεοῦ.

ΑΓ'. Σῶμα μὲν χωρῖσαι ψυχῆς, μόνου ἐστὶ τοῦ συνδήσαντος· ψυχὴν δὲ ἀπὸ σώματος, καὶ τοῦ ἐπιεμένου τῆς ἀρετῆς. Τὴν ἀναχώρησιν, μελέτην θανάτου καὶ φυγὴν τοῦ σώματος οἱ Πατέρες ἡμῶν ὀνομάζουσιν.

¹¹ Psal. x, 3.

(20) ΑΙ. δυσουδιαν.

(21) ΑΙ. πειραθῆναι.

(22) ΑΙ. πρακτικῇ.

XXVII. Contra impietatem [seu] setorem qui in dæmonibus obtinet, solet anima incendi ad rationationes, cum ipsis appropinquantibus suscepta fuerit in auxilium, vitio obturbantis aspersa.

Monita.

XXVIII. Non omni tempore possumus consuetam regulam perficere, sed attendendum est opportunitati, et mandata possibilia connitendum pro viribus operari. Nam huiusmodi opportuna tempora nec ipsi dæmones ignorant. Unde commoti contra nos, quæ fieri possunt prohibent; quæ fieri non possunt, agere nos compellunt. Ægrotos, ne in doloribus Deo gratias agant, et ministros patienter tolerant, impediunt; consimilique modo hortantur ad abstinentiam imbecillos, et ad psallendum erecto in pedes corpore eos qui gravati sunt.

XXIX. Quoties in urbibus aut vicis ad breve tempus manere cogimur, tunc præcipue continentię firmiter adherentes, cum sæcularibus conversabimur; ne crassescens mens nostra, et solita diligentia ob præsens tempus privata, aliquid contra sententiam suam faciat, evadatque fugitiva, dum a dæmonibus impetitur.

XXX. Inter tentationes non prius orabis, quam nonnulla verba irato animo protuleris adversus vexatorem. Cum enim anima tua cogitationibus velut qualitatibus sit affecta, continget nec puram fundi precem. Quod si nonnihil ad eos cum ira dixeris, confundis ac dissipas adversariorum consilia. Si quidem ita natura comparatum est, ut ira hoc quoque conficiat in melioribus cogitationibus.

XXXI. Si quis monachus periculum facere velit de feris dæmonibus, eorumque artis usum capere, observet cogitationes, quarum intentiones nolet, remissiones, complicationes, tempora, et quinam dæmonum hoc faciant, tum qualis qualem dæmonem sequatur, quis vero quem non comitetur; atque a Christo postulet horum causas et rationes. Admodum enim succensent iis qui virtutem [activam] gnostico magis modo excolunt, cupientes sagittare in obscuro rectos corde ¹¹.

XXXII. Duos e dæmonibus velocissimos observando reperies, tantum non animi nostri motum prætercurrentes: dæmonem fornicationis, eumque qui nos corripit ad blasphemiam; verum posterior brevis est temporis; prior vero, nisi cum affectu moverit cogitationes, non arcebit nos a cognitione Dei.

XXXIII. Corpus quidem sejungere ab anima, illius solius est qui colligavit, animam vero a corpore, ad eum quoque pertinet qui virtutis desiderio tenetur. Solitariam enim vitam Patres nostri meditationem mortis et corporis fugam nominant.

(23) ΑΙ. add. Θεοῦ.

(24) ΑΙ. inser. τὴν.

XXXIV. Qui carnem male enutriunt, ejusque e-ram faciunt in desiderijs¹², de ipsis se, non de illa, conquerantur. Norunt nempe Creatoris gratiam, qui animæ impassibilitatem per hoc corpus adepti sunt, et rerum contemplationi aliquantum incumbunt.

De impassibilitatis signis.

XXXV. Ubi mens ceperit absque distractione precari, tunc circa partem animæ irascentem, omnē nocte dieque committitur prælium.

XXXVI. Imperturbationis indicium est, animus qui incipit cernere jubar suum, et manet ad somni spectra tranquillus, resque æqualiter aspicit.

XXXVII. Robusta mens est, quæ nihil e rebus mundi hujus tempore orationis sibi repræsentat.

XXXVIII. Mens quæ ope Dei activam vitam recte excoluit, et ad cognitionem prope accessit, parum aut nullatenus partem animæ irrationabilem sentit, cognitione sublimem ipsam rapiente, ac a sensibilibus separante.

XXXIX. Anima indolentiam obtinet, non quæ rebus non afficitur, sed quæ ad rerum etiam remissionem imperturbata perseverat.

XL. Qui perfectus est, proprie non dicitur continens, nec qui caret affectu, tolerans; quandoquidem affecti afflictique est tolerantia, et turbati continentia.

XLI. Magnum quidem est sine distractione orare; sed majus est psallere sine distractione.

XLII. Qui virtutes in semetipso collocavit, iisque totus commistus est, non amplius legis meminit, vel præceptorum, vel supplicij; sed ea dicit et facit, quæcunque optimus suggerit habitus.

Theoremata practica.

XLIII. Dæmonica cantica cupiditatem nostram cient, animamque in fœdas imaginationes injiciunt; contra psalmi et hymni, et cantica spiritalia, semper ad recordationem virtutis provocant, ferventem animum nostrum refrigerant, ac desideria extinguunt.

XLIV. Si luctatorum est elidi et vicissim elidere, nobiscum autem luctantur dæmones, ipsi ergo atterentes nos, a nobis contra atteruntur. « Confringam illos, » inquit, « nec poterunt stare¹³. » Ac iterum: « Qui tribulant me et inimici mei, ipsi infirmati sunt et ceciderunt¹⁴. »

XLV. Requies cum sapientia, et labor cum prudentia conjunctus est. Non datur enim sapientiam consequi sine bello, nec licet bellum præclare gerere absque prudentia. Huic namque commissum est, uti dæmonum effrato animo resistat, dum animæ facultates cogit ad operationes naturæ consentaneas, et sapientiæ viam præparat.

¹² Rom. xiii, 14. ¹³ Psal. xvii, 39. ¹⁴ Psal. xiv, 2.

(23) ΑΙ. ἀπερισπάτως.

(26) ΑΙ. λείως.

ΑΔ'. Οἱ τὴν σάρκα κακῶς διατρέφοντες, καὶ πρόνοιαν αὐτῆς εἰς ἐπιθυμίας ποιοῦμενοι, ἑαυτοὺς μὴ ταύτην καταμεμφέσθωσαν. Ἰσασι γὰρ τὴν χάριν τοῦ Δημιουργοῦ, οἱ τὴν τῆς ψυχῆς ἀπάθειαν διὰ τοῦ σώματος τούτου κτησάμενοι, καὶ τῇ τῶν ὄντων θεωρίᾳ ποτῶς ἐπιδύλλοντες.

Περὶ τῶν τῆς ἀπαθείας συμβόλων.

ΑΕ'. Ὅταν ὁ νοῦς ἀπερισπάστως (25) ἀρξῇται ποιεῖσθαι τὰς προσευχάς, τότε περὶ τὸ θυμικὸν μέρος τῆς ψυχῆς, νύκτωρ καὶ μεσημέραν ὁ πᾶς συνίσταται πόλεμος.

ΑΓ'. Ἀπαθείας τεκμήριον, νοῦς ἀρξάμενος τὸ οἰκεῖον φέγγος ὁρᾶν, καὶ πρὸς τὰ καλὰ ὕπνον φάσματα διαμένων ἡσυχος, καὶ λείως (26) βλέπων τὰ πράγματα.

ΑΖ'. Ἐρῶνται νοῦς μὲν τῶν τοῦ κόσμου τούτου παρὰ τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς φανταζόμενος.

ΑΗ'. Νοῦς σὺν θεῷ πρακτικῇν κατορθώσας, καὶ προσπαλάσας τῇ γνώσει, ὀλίγον ἢ οὐδόλως τοῦ ἀλόγου μέρους τῆς ψυχῆς ἐπαισθάνεται, τῆς γνώσεως αὐτὸν ἀρπαζούσης μετάρσιον, καὶ χωριζούσης τῶν αἰσθητῶν.

ΑΘ'. Ἀπάθειαν ἔχει ψυχὴ, οὐχ ἡ μὴ πάσχουσα πρὸς τὰ πράγματα, ἀλλ' ἡ καὶ πρὸς τὰς μνῆμας αὐτῶν ἀτάραχος διαμένουσα.

Μ'. Ὁ τέλειος οὐκ ἐγκρατεύεται, καὶ ὁ ἀπαθὴς οὐχ ὑπομένει, εἴπερ τοῦ πάσχοντος ἡ ὑπομονὴ, καὶ τοῦ ὀχλουμένου ἡ ἐγκράτεια.

ΜΑ'. Μέγα μὲν τὸ ἀπερισπάστως προσεύχεσθαι, μεῖζον δὲ καὶ (27) τὸ ψάλλειν ἀπερισπάστως.

ΜΒ'. Ὁ τὰς ἀρετὰς ἐν ἑαυτῷ καθιδρύσας, καὶ ταύταις ὁλος ἀνακραθεὶς, οὐκ ἐτι μέμνηται νόμου ἢ ἐντολῶν ἢ κολάσεως, ἀλλὰ ταῦτα λέγει καὶ πράττει ὅποσα ἡ ἀρίστη ἐξίς ὑπαγορεύει.

Θεωρήματα πρακτικά.

ΜΓ'. Αἱ μὲν δαιμονιώδεις ψῆλαι, τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν κινοῦσι, καὶ εἰς αἰσχροῦς τὴν ψυχὴν φαντασίας ἐμβάλλουσιν· οἱ δὲ ψαλμοὶ καὶ οἱ ὕμνοι καὶ αἱ πνευματικαὶ ψῆλαι, εἰς μνήμην αἰετῆς ἀρετῆς τὸν νοῦν προκαλοῦνται, περιζέοντα τὸν θυμὸν ἡμῶν καταψύχοντες, καὶ τὰς ἐπιθυμίας μαραίνοντες.

ΜΔ'. Εἰ οἱ παλαίνοντες ἐν τῷ ὀλίβεσθαι καὶ ἀντιθλίβειν εἰσὶ, παλαίοντες δὲ ἡμῖν οἱ δαίμονες, καὶ αὐτοὶ ἄρα ὀλίβοντες ἡμᾶς, ὅφ' ἡμῶν ἀντιθλίβονται. « Ἐκθλίψω αὐτοὺς (28), » φησὶ, « καὶ οὐ μὴ δύνωνται στήναι. » Καὶ πάλιν· « Οἱ ὀλίβοντές με καὶ οἱ ἐχθροί μου, αὐτοὶ ἠσθένησαν καὶ ἐπεσον. »

ΜΕ'. Ἀνάπαυσις μὲν τῇ σοφίᾳ, κόπος δὲ τῇ φρονήσει συνέζευκται. Οὐκ ἐστι γὰρ σοφίαν κτήσασθαι ἀνευ πολέμου, καὶ οὐκ ἐστι κατορθῶσαι τὸν πόλεμον χωρὶς φρονήσεως. Αὕτη γὰρ ἀνθίστασθαι τῷ θυμῷ, τῷ τῶν δαιμόνων, πεπίστευται, τὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις κατὰ φύσιν ἐνεργεῖν ἀναγκάζουσα, καὶ τὴν ὁδὸν τῆς σοφίας προευντρεπίζουσα.

(27) ΑΙ. τὸ καί.

(28) ΑΙ. inser. γάρ.

ΜΖ'. Πειρασμός ἐστὶ μοναχοῦ, λογισμὸς διὰ τοῦ παθητικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς ἀναβᾶς καὶ σκοτίζων τὸν νοῦν.

ΜΖ'. Ἀμαρτία ἐστὶ μοναχοῦ, ἡ πρὸς τὴν ἀπηγορευμένην ἡδονὴν τοῦ λογισμοῦ συγκατάθεσις.

ΜΗ'. Ἀγγελοὶ μὲν χαίρουσι μειουμένης κακίας, δαίμονες δὲ, τῆς ἀρετῆς. Οἱ μὲν γὰρ εἰσὶν ἐλέους καὶ ἀγάπης θεράποντες· οἱ δὲ ὀργῆς καὶ μίσους ὑπηκοοὶ. Καὶ οἱ μὲν πρότεροι πλησιάζοντες, πνευματικῆς θεωρίας ἡμᾶς πληροῦσιν· οἱ δὲ δευτέροι προσεγγίζοντες, εἰς αἰσχροῦς τὴν ψυχὴν φαντασίας ἐμβάλλουσιν.

ΜΘ'. Αἱ ἀρεταὶ οὐ τὰς τῶν δαιμόνων ὁρμὰς ἀνακόπτουσιν, ἀλλ' ἡμᾶς ἀθώους διαφυλάττουσιν.

Ν'. Πρακτικὴ ἐστὶ, μέθοδος πνευματικῆς, τὸ παθητικὸν μέρος τῆς ψυχῆς ἐκκαθαίρουσα.

ΝΑ'. Οὐκ ἀρκοῦσιν αἱ ἐνέργειαι τῶν ἐντολῶν πρὸς τὸ τελείως ἰάσασθαι τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς, ἐὰν μὴ καὶ κατάλληλοι ταύταις διαδέχωνται τὸν νοῦν θεωρία.

ΝΒ'. Οὐ πᾶσι μὲν τοῖς ὑπ' ἀγγέλων λογισμοῖς ἡμῖν ἐμβαλλομένοις δυνατόν ἀντιστῆναι, πάντας δὲ τοὺς ὑπὸ δαιμόνων λογισμοὺς δυνατόν ἀνατρέψαι· ἔπειτα δὲ τοῖς μὲν προτέροις λογισμοῖς εἰρηνικὴ κατὰστασις, τοῖς δὲ δευτέροις τεταραγμένη.

ΝΓ'. Ἀπάθεια· ἔκγονον (29) ἀγάπῃ· ἀπάθεια δὲ ἐστὶν ἄνθος τῆς πρακτικῆς· πρακτικὴν δὲ συνίστησιν ἡ τήρησις τῶν ἐντολῶν· τούτων δὲ φύλαξ ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ, ὅστις γέννημα τῆς ὀρθῆς ἐστὶ πίστεως· πίστις δὲ ἐστὶν ἐνδιάθετον ἀγαθόν, ἥτις ἐνυπάρχειν πέφυκε καὶ τοῖς μηδέπω πεπιστευκόσι Θεῷ.

ΝΔ'. Ὅσπερ ἐνεργοῦσα διὰ τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ, τῶν ἀσθενούντων μελῶν ἐπαισθάνεται· οὕτως ἐνεργῶν καὶ ὁ νοῦς τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν, τὰς τε δυνάμεις ἐπιγινώσκει τὰς ἑαυτοῦ, καὶ διὰ τῆς ἐμποδίζουσας αὐτῷ, τὴν θεραπευτικὴν αὐταῖς (30) ἐντολήν ἐφευρίσκει.

ΝΕ'. Ὁ νοῦς τὸν ἐμπαθεῖ πόλεμον πολεμῶν, οὐ θεωρεῖται τοῖς λογισμοῖς (31) τοῦ πολέμου· τῷ γὰρ ἐν νυκτὶ μαχομένῳ προσέοικεν· ἀπάθειαν δὲ κτησάμενος, βρῆδως ἐπιγινώσκει τὰς μεθοδεῖας τῶν πολεμίων.

ΝΖ'. Πέρας μὲν πρακτικῆς, ἀγάπῃ, γνώσεως δὲ θεολογία· ἀρχαὶ δὲ ἑκατέρων, πίστις καὶ φυσικὴ θεωρία. Καὶ ὅσοι μὲν τῶν δαιμόνων τοῦ παθητικοῦ μέρους ἐφάπτονται τῆς ψυχῆς, οὗτοι λέγονται ἀντικεῖσθαι τῇ πρακτικῇ· ὅσοι δ' αὖ τῷ λογιστικῷ δισχυλοῦσιν, ἐχθροὶ πάσης ἀληθείας ὀνομάζονται, καὶ ἐναντίοι τῇ θεωρίᾳ.

ΝΖ'. Οὐδὲν τῶν καθαιρόντων τὰ σώματα, σύν ἐστι μετὰ τοῦτο τοῖς καθαρθεῖσιν· αἱ δὲ ἀρεταί, ὁμοῦ τε καθαίρουσι τὴν ψυχὴν, καὶ καθαρθεῖση συμπαράμεινουν.

ΝΗ'. Κατὰ φύσιν ἐνεργεῖ λογικὴ ψυχὴ, ὅταν τὸ μὲν ἐπιθυμητικὸν αὐτῆς μέρος τῆς ἀρετῆς ἐφέ-

(29) Αἱ. ἔγγονον.

(30) Αἱ. αὐτῆς.

XLVI. Tentatio monachi est, cogitatio per animæ partem patibilem ascendens, ac mentem tenebris obducens.

XLVII. Peccatum est monachi, consensus cogitationis ad illicitam voluptatem.

XLVIII. Angeli gaudent, quoties vitium minuitur; demones, quoties virtus. Illi enim misericordiae et charitatis sunt famuli; hi vero, iræ ac odii servi. Et primi quidem cum accedunt, spirituali nos replent contemplatione; secundi autem dum appropinquant, animam in turpes conjiciunt imagines.

XLIX. Virtutes non quidem insultus demonum inhibent, sed nos innoxios conservant.

L. Practica est, spiritualis methodus, quæ animæ partem circa affectus versantem expurgat.

LI. Non sufficiunt mandata effectui tradita, ad perfecte sanandas animæ facultates, nisi et convolantes ipsis contemplationes menti succedant.

LII. Non omnibus quidem cogitationibus nobis per angelos inmissis resistere possibile est, sed fieri potest ut cunctas a demonibus suggestas cogitationes evertamus; sequitur autem priores illas pacatus status, posteriores turbatus.

LIII. Impassibilitatis proles charitas; est autem impassibilitas practicæ flos; et practicam constituit observatio præceptorum; horum custos, Dei timor, qui rectæ fidei fetus est. Porro fides est internum animi bonum, et inesse solet iis quoque qui Deo nondum crediderunt.

LIV. Quemadmodum anima instrumento corporis operans, infirma membra intelligit: sic et mens proprium exserens effectum, suas recognoscit facultates, ac per eam quæ impedimento ei est, quod ipsis sanitatem procurat adinvenit præceptum.

LV. Animus qui bello occupatur affectuum, belli non spectabit rationes. Est enim similis nocturno pugnatori. Cum vero consecutus fuerit imperturbationem, facile hostium agnosceat insidias.

LVI. Activæ exercitationis terminus est charitas, cognitionis vero rectus de Deo sermo; ambarum autem principia, fides et naturalis contemplatio. Adhæc qui demones eam animæ partem adoriuntur qua perturbationibus afficimur, dicuntur illi opponi activæ vitæ; at enim qui parti ratiocinatrici molestiam afferunt, omnis veritatis inimici nominantur, atque contemplationis adversarii.

LVII. Nihil eorum quæ purgant corpora, remanet postea cum purgatis; at virtutes simul et purificant animam, et cum purificata commorantur.

LVIII. Secundum naturam operatur anima rationalis, quando tum pars illius qua concupiscit, vir-

(31) Αἱ. λόγους.

tutem appetit, tum pars qua irascitur, pro eadem virtute decertat, tum denique pars qua ratiocinatur, in creaturarum incumbit contemplationem.

LIX. Qui in activo exercitio progressum facit, vitia affectusque imminuit; qui autem in contemplatione, ignorantiam: et priorum quidem erit aliquando absoluta destructio; ignorationis vero, alterius aiunt finem fore, alterius nequaquam.

LX. Quæ in usu sunt bona et mala, virtutum et vitiorum sunt efficientia: ad prudentiam deinceps spectat iis uti ad utraque.

LXI. Cæterum cum anima rationalis, juxta sapientem nostrum præceptorem, tribus partibus constet, si virtus occupaverit partem ratiocinantem, vocatur prudentia et intelligentia et sapientia; si concupiscentem, temperantia et charitas et continentia; si irascentem, fortitudo et patientia; si istam animam, justitia. Et prudentiæ quidem incumbit, contra adversarias potestates exercitum ducere, virtutes propugnare, impugnare vitia, et quæ media sunt, pro tempore administrare; intelligentiæ vero est, cuncta conducentia nos ad propositum, apte disponere; at sapientiæ, contemplari rationes corporum et rerum incorporearum. Jam temperantiæ interest, aspicere citra affectum res quæ in nobis imagines concitant rationi adversas; charitatis autem, omni imagini Dei talem se exhibere, qualem fere et prototypo, licet eas conentur dæmones inquinare; continentiae vero, universam gulæ voluptatem læte abjicere. At hostes nullatenus timere, et alacriter molesta tolerare, effectus sunt patientiæ et fortitudinis. Denique ad justitiam pertinet, concentum et harmoniam animæ partium conficere.

LXII. Fructus seminum, manipuli sunt; virtutis, cognitio: et sicut semina comitantur lacrymæ¹³, ita manipulos gaudium.

LXIII. Non deposuerit homo recordationes affectuum effectrices, qui cupiditatis et iræ curam non gesserit, illam jejuniis, vigiliis, humicubationibus consumens; hanc æquanimitatibus, injuriæ oblivionibus ac elemosynis deliniciens. Ex his enim duobus affectibus cunctæ fere constant dæmoniacæ cogitationes, quæ mentem in perditionem ac interitum præcipitant. Fieri porro nequit ut superet quis hosce affectus, nisi omni ex parte cibos, opes, gloriam despiciat, insuperque corpus suum, propter illos qui percutere ipsum tentant sæpenumero. Necesse igitur plane est imitari homines qui in mari periclitantur, et armamenta ejiciunt propter vim ventorum et insurgentium fluctuum. Verum hic diligenter attendi debet, ne dum sarcinam projecimus, ideo faciamus, ut ab hominibus spectemur: nam

Α ται, τὸ δὲ θυμικὸν ὑπὲρ αὐτῆς ἀγωνίζεται, τὸ δὲ λογιστικὸν ἐπιβάλλει τῇ θεωρίᾳ τῶν γεγονότων.

ΝΘ'. Ὁ μὲν προκόπτων ἐν πρακτικῇ, τὰ πάθη μειοῖ, ὃ δὲ ἐν θεωρίᾳ, τὴν ἀγνώσιαν· καὶ τῶν μὲν παθῶν, ἔσται ποτὲ καὶ φθορὰ παντελὴς, τῆς δὲ ἀγνώσιας, τῆς μὲν εἶναι πέρας, τῆς δὲ μὴ εἶναι ρασι.

Ξ'. Τὰ παρὰ τὴν χρῆσιν ἀγαθὰ καὶ κακὰ, τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν κακιῶν γίνεται ποιητικά. Φρονήσεως δὲ ἔστι λοιπὸν, τὸ χρῆσασθαι τούτοις πρὸς θάτερα.

ΞΑ'. Τριμεροῦς δὲ τῆς λογικῆς ψυχῆς οὗσης κατὰ τὸν σοφὸν ἡμῶν διδάσκαλον, ὅταν μὲν ἐν τῷ λογιστικῷ μέρει γένηται ἡ ἀρετὴ, καλεῖται φρόνησις καὶ σύνεσις καὶ σοφία· ὅταν δὲ ἐν τῷ ἐπιθυμητικῷ, σωφροσύνη καὶ ἀγάπη καὶ ἐγκράτεια· ὅταν δὲ ἐν τῷ θυμικῷ, ἀνδρεία καὶ ὑπομονή· ἐν ὅλῃ δὲ τῇ ψυχῇ, δικαιοσύνη. Καὶ φρονήσεως μὲν ἔργον, τὸ στρατηγεῖν πρὸς τὰς ἀντικειμένης δυνάμεις, καὶ τῶν μὲν ἀρετῶν ὑπερασπίζειν, πρὸς δὲ, τὰς κακίας παρατάττεσθαι, τὰ δὲ μέσα πρὸς τοὺς καιροὺς διοικεῖν· συνέσεως δὲ, τὸ πάντα τὰ συντελούμενα ἡμῖν πρὸς τὸν σκοπὸν, ἀρμοδίως οἰκονομεῖν· σοφίας δὲ, τὸ θεωρεῖν λόγους σωμάτων καὶ ἀσωμάτων· σωφροσύνης δὲ ἔργον, τὸ βλέπειν ἀπαθῶς τὰ πράγματα, τὰ κινούμενα ἐν ἡμῖν φαντασίας ἀλόγους· ἀγάπης δὲ, τὸ πάσῃ εἰκόνι τοῦ Θεοῦ τοιαύτην ἑαυτὴν ἐμπαρέχειν, ὅταν καὶ τῷ πρωτοτύπῳ σχεδὸν, κἂν μιainein αὐτὰς ἐπιχειρῶσιν οἱ δαίμονες· ἐγκράτειας δὲ, τὸ πᾶσαν ἡδονὴν τοῦ φάρυγγος μετὰ χαρᾶς ἀποσεῖσθαι· μὴ δεδιέναι δὲ τοὺς πολεμίους, καὶ προθύμως ἐγκαρτερεῖν τοῖς δεινοῖς, τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς ἀνδρείας ἔστι· δικαιοσύνης δὲ, τὸ συμφωνίαν τινὰ καὶ ἀρμονίαν τῶν τῆς ψυχῆς μελῶν (32) κατεργάζεσθαι.

ΞΒ'. Καρπὸς μὲν σπερμάτων, τὰ δράγματα, ἀρετῶν δὲ ἡ γνῶσις· καὶ ὡς ἔπεται τοῖς σπέρμασι δάκρυα, οὕτω τοῖς δράγμασιν ἡ χαρὰ.

ΞΓ'. Οὐκ ἂν ἀπόθοιτο τὰς ἐμπαθεῖς μνήμας ὁ φθωρός, μὴ ἐπιθυμίας καὶ θυμοῦ ἐπιμέλειαν ποιησάμενος, τὴν μὲν νηστείας καὶ ἀγρυπνίας καὶ χαμευνίας καταναλώσας, τὸν δὲ μακροθυμίας καὶ ἀμνησικαχίας καὶ ἐλεημοσύνης καθημερώσας. Ἐκ γὰρ τῶν δύο τούτων παθῶν, πάντες οἱ δαιμονιώδεις σχεδὸν συνίστανται λογισμοί, οἱ τὸν νοῦν ἐμβάλλοντες εἰς βλεθρον καὶ ἀπώλειαν. Ἀδύνατον δὲ τῶν παθῶν τούτων περιγενέσθαι, μὴ παντελῶς βρωμάτων καὶ πομάτων (33) καὶ ἐδῆς ὑπεριδόντα, ἔτι δὲ καὶ τοῦ ἰδίου σώματος, διὰ τοὺς βαπτίζειν αὐτὸν (34) πολλάκις ἐπιχειροῦντας. Πᾶσα οὖν ἀνάγκη μιμνεῖσθαι τοὺς κινδυνεύοντας ἐν τῇ θαλάσῃ καὶ τῶν σκευῶν ἐκβολὴν ποιοῦμένους, διὰ τὴν βίαν τῶν ἀνέμων καὶ τῶν ἐπανισταμένων κυμάτων. Ἄλλ' ἐνταῦθα πρῶτον ἀκριβῶς, μὴ ἐκβολὴν ποιούμενοι τῶν σκευῶν, πρὸς

¹³ Psal. cxxv, 6.

(32) Αἱ μερῶν.

(33) Αἱ γομάτων.

(34) Ἰν Νίλῳ αὐτό.

τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις ποιήσωμεν. Ἐπεὶ ἀπ-
έχομεν τὸν μισθὸν ἑαυτῶν, καὶ ἄλλο χαλεπότερον τοῦ
προτέρου διαδέχεται (35) ἡμᾶς ναύγιον, τοῦ τῆς κε-
νοδοξίας ἀντιπνεύσαντος δαίμονος. Διὸ καὶ ὁ Κύριος
ἡμῶν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τὸν κυβερνήτην νοῦν παι-
δεύων φησὶν· « Προσεχετε τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν
μὴ ποιεῖν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, πρὸς τὸ θεα-
θῆναι αὐτούς (36)· εἰ δὲ μὴγε, μισθὸν οὐκ ἔχετε
παρὰ τῷ Πατρὶ ἡμῶν (37) τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Καὶ
πάλιν· « Ὅταν προσεύχησθε (38), » φησὶν, « οὐκ
ἔσεσθε ὥσπερ οἱ ὑποκριταὶ ποιοῦσι (39), ὅτι φιλοῦ-
σιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ἐν ταῖς πλατείαις (40)
ἐστῶτες προσεύχεσθαι, ὅπως φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις.
Ἄμην λέγω ὑμῖν· ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. » Καὶ
πάλιν λέγει· « Ὅταν δὲ νηστεύητε, μὴ ἔσεσθε ὥσπερ
οἱ ὑποκριταὶ σκυθρωποὶ· ἀφανίζουσι γὰρ τὰ πρόσωπα
αὐτῶν, ὅπως φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις νηστεύον-
τες. Ἄμην λέγω ὑμῖν· ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. »
Ἄλλα προσεκτέον ἐνταῦθα τῷ λατρῷ τῶν ψυχῶν,
πῶς διὰ μὲν τῆς ἐλεημοσύνης τὸν θυμὸν θεραπεύει,
διὰ δὲ τῆς προσευχῆς τὸν νοῦν καθαρίζει· καὶ πάλιν
διὰ τῆς νηστείας τὴν ἐπιθυμίαν καταμαραίνει· ἐξ
ὧν συνίσταται· ὁ νέος ἄνθρωπος, ὁ ἀνακαινούμενος
κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν, ὁ ἐν ᾧ· οὐκ ἐνι, »
διὰ τὴν ἀπάθειαν, ὁ ἄρσεν καὶ θῆλυ, ὁ οὐδὲ, διὰ τὴν
μίαν πίστιν καὶ ἀγάπην, ὁ Ἕλλην καὶ Ἰουδαῖος, περιτομὴ καὶ ἀκροβυστία, βάρβαρος καὶ (41) Σκύθης,
δοῦλος καὶ ἐλεύθερος, ἀλλὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός. »

ΞΔ'. (42) Οἱ ἀκάθαρτοι λογισμοὶ διὰ τὰ πάθη χρο-
νίζοντες ἐν ἡμῖν, κατὰγουσι τὸν νοῦν εἰς ὀλεθρον καὶ
ἀπώλειαν. Ὅσπερ γὰρ τὸ νόημα τοῦ ἄρτου χρονίζει
ἐν τῷ πεινῶντι, διὰ τὴν πείναν, καὶ τὸ νόημα τοῦ
ὕδατος ἐν τῷ διψῶντι, διὰ τὴν δίψαν· οὕτω καὶ τὰ
νόηματα τῶν χρημάτων καὶ κτημάτων χρονίζει διὰ
τὴν πλεονεξίαν, καὶ τὰ νόηματα τῶν βρωμάτων καὶ
τῶν τιχομένων αἰσχυρῶν λογισμῶν ἐκ τῶν βρωμά-
των, χρονίζει διὰ τὰ πάθη· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν τῆς
κενοδοξίας λογισμῶν καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων νοημάτων,
ὁμοίως φανερωθήσεται. Οὐκ ἔστι δὲ νοῦν πνιγόμε-
νον ὑπὸ τῶν τοιούτων νοημάτων, παραστῆναι Θεῷ,
καὶ τὸν τῆς δικαιοσύνης ἀναδήσασθαι στέφανον. Ἐκ
τούτων γὰρ τῶν λογισμῶν κατασπώμενος καὶ ἐν τοῖς
Εὐαγγελίοις ἐκείνος ὁ τρισάθλιος νοῦς, τὸ τῆς γνώ-
σεως τοῦ Θεοῦ ἄριστον παρητήσατο. Καὶ πάλιν ὁ δε-
σμούμενος χεῖρας καὶ πόδας, καὶ εἰς τὸ ἐξώτερον
σκότος βαλλόμενος, ἐκ τούτων τῶν λογισμῶν εἶχε καθ-
υφασμένον τὸ ἐνδομα, ὅνπερ οὐκ ἄξιον τῶν τοιού-
των γάμων ὁ καλέσας ἀπεφάνετο εἶναι. Διὸ ἐνδομά
ἐστὶ γαμικόν, ἀπάθεια ψυχῆς λογικῆς, κοσμικὰς
ἀρνησαμένης ἐπιθυμίας. Τίς δὲ ἡ αἰτία τοῦ τὰ νοή-
ματα τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων χρονίζοντα διαφθεί-
ρειν τὴν γνῶσιν, ἐν τοῖς περὶ προσευχῆς κεφαλαίοις
λεχθήσεται (43).

A recipimus mercedem nostram, et novum priori
acerbius excipiet nos naufragium, contra flante dae-
mone inanis gloriae. Quocirca Dominus noster gu-
bernatorem animum erudiendo in Evangeliiis ait :
« Attendite ne eleemosynam vestram faciatis coram
hominibus, ut videamini ab eis; alioquin mercedem
non habebitis apud Patrem vestrum, qui in caelis
est¹⁶. » Et iterum : « Cum oratis, » inquit, « non eritis
sicut hypocritae, quia amant in synagogis et plateis
stantes orare, ut videantur ab hominibus. Amen
dico vobis, receperunt mercedem suam¹⁷. » Et
rursus ait : « Cum autem jejunatis, nolite esse sicut
hypocritae, tristes : exterminant enim facies suas,
ut appareant hominibus jejunantes. Amen dico vo-
bis, receperunt mercedem suam¹⁸. » Sed conside-
randum hoc in loco est, quo pacto medicus anima-
rum, per eleemosynam iram curet, ac per orationem
mentem emundet, demumque per jejunium vigorem
cupiditatis frangat; ex quibus componitur « novus
homo, qui renovatur secundum imaginem ejus, qui
creavit illum¹⁹; » in quo « non est » ob impassibi-
litate « masculus et femina, » neque propter unam
fidem et charitatem « gentilis et Judaeus, circum-
cisio et praeputium, barbarus et Scytha, servus et
liber; sed omnia et in omnibus Christus²⁰. »

LXIV. Impurae cogitationes dum ob affectus in
nobis diu manent, mentem in interitum et perditionem
deducunt. Ut enim notio panis perseverat
in eo qui esurit, propter famem, et notio aquae in
sitiente, ob sitim: ita etiam pecuniarum posses-
sionumque notiones permanent avaritiae ergo, et
notiones ciborum, turpiumque cogitationum quae ex
dapibus oriuntur, diu remanent affectuum causa.
Sed et in cogitationibus vanae gloriae itemque reli-
quis, pari modo apparebit. Non conceditur autem
menti talibus cogitatis suffocate, ut assistat coram
Deo, ac justitiae reportet coronam. Iis quippe co-
gitationibus distracta miserrima illa in Evangeliiis
mens, cognitionis Dei prandium recusavit²¹. Ad-
hucque qui ligatus fuit manibus et pedibus, atque
in tenebras exteriores missus, ex istiusmodi cogi-
tationibus vestem habuit contextam, quem non di-
gnum esse talibus nuptiis, qui vocaverat pronun-
tiavit. Idcirco vestis nuptialis est, impassibilitas
animae rationalis, quae mundi cupiditates abnegavit.
Caeterum quae causa sit, ut rerum sensibilium no-
tiones, quandiu durant, corrumpant cognitionem,
in capitibus de oratione dicetur.

¹⁶ Matth. vi, 1. ¹⁷ ibid. 5. ¹⁸ ibid. 16. ¹⁹ Coloss. iii, 10, 11. ²⁰ Gal. iii, 28. ²¹ Matth. xiii, 5, 12, 13.

(35) Al. διαδέχεται.

(36) Al. αὐτοῖς.

(37) Nil. ὑμῶν.

(38) Al. προσεύχεσθε.

(39) Abest a Nilo.

(40) Nil. γωνίας τῶν πλατειῶν.

(41) Abest ab al.

(42) Al. prap. Πάντες δέ.

(43) In Nilo εἴρηται.

LXV. A demonibus immissæ cogitationi tres opponuntur cogitationes, quæ amputant eam quando in mente perdurat: illa quæ ab angelis suppeditatur, illa quæ ex nostra voluntate oritur in melius propendente, et illa quam humana natura largitur, et juxta quam excitati etiam ethnici, diligunt liberos suos, ac parentes suos honorant. At vero bonæ cogitationi duo tantum obsistunt cogitata: dæmoniacum, quodque a libero nostro procedit arbitrio, ubi ad malum declinat. Nam ex natura cogitatio nulla mala egreditur. Quia principio mali conditi non fuimus; quinimo bonum semen seminavit Dominus in agro suo²². Neque enim quidquid recipere valemus, hujus plane habemus et facultatem; quandoquidem qui non esse possumus, non existendi facultatem non habemus; nempe facultates qualitates sunt; quod autem non est, qualitas non est. Etenim fuit cum malitia non esset, eritque cum nec erit. Virtutis certe semina deleri nequeunt, quod et mihi suadet dives ille evangelicus, qui in inferno damnatus, fratres miserabatur²³, siquidem commiseratio pulcherrimum existit virtutis semen.

LXVI. Nonnulli sunt ex immundis dæmonibus, qui legentibus semper assident, conanturque mentem eorum abripere, sumpta sæpenumero occasione ex ipsis divinis Scripturis, et in prava cogitata desinentes: interdum etiam contra maiorem oscitare cogunt, atque gravissimum somnum immittunt, plurimum a consueto diversum, et ut quidam fratrum imaginatione complexi sunt, juxta oppositionem naturalem ineffabilem: quod ego cum frequenter observassem, comperi: capessunt palpebras cum toto capite, idque proprio corpore frigatefactant: admodum quippe frigida sunt dæmonum corpora, et crystallo similia: unde et caput sentimus velut a cucurbita medicorum attractum cum stridore. Hoc autem faciunt, ut insitum cranio calorem ad ipsos se pertrahendo, palpebræ postea per humorem ac frigus relaxatæ, circumfluant ad pupillas oculorum. Sæpe igitur ubi contrectavi, palpebras nactus sum instar crystalli compactas, totamque faciem mortuæ similem et horridam; attamen somnus naturalis corpora calefacit, sanorumque vultus nitidos reddit, ut ipsa quoque discimus experientia. Sed illi ex ore non naturaliter composito, at nimium distento, oscitationem faciunt, attenuantes se ac interiora oris occupantes. Verumtamen hucusque ego hoc non intellexi, licet persæpe passus sim; ast sanctum Macarium audiui de hoc mihi loqui, atque ad probationem afferebat consuetudinem oscitantium, os suum muniendi signo crucis, juxta traditionem antiquam arcanam. Cæterum hæc omnia patimur, quia lectioni non attendimus vigilantem, neque memores sumus sancta Dei viventis eloquia nos legere.

ΞΕ'. Τῷ δαιμονιῷδαι λογισμῷ τρεῖς ἀντίκεινται λογισμοί, τέμνοντες αὐτὸν ἐν τῇ διανοίᾳ χρονίζοντα, ὃ τε ἀγγελικὸς, καὶ ὁ ἐκ τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως βεπούσης ἐπὶ τὸ χρειζτον, καὶ ὁ ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης ἀναδιδομένης φύσεως, καθ' ὃν κινούμενοι καὶ ἔθνικοι ἀγαπῶσι τὰ ἴδια τέκνα, καὶ τοὺς ἑαυτῶν τιμῶσι γονεῖς. Τῷ δὲ ἀγαθῷ λογισμῷ δύο μόνον ἀντίκεινται λογισμοί, ὃ τε δαιμονιῷδης, καὶ ὁ ἐκ τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως ἀποκλινούσης ἐπὶ τὸ χειρον. Ἐκ δὲ τῆς φύσεως οὐδεὶς ἐξέρχεται λογισμὸς πονηρός. Οὐ γὰρ ἀπαρχῆς γεγόμεναι πονηροί, εἴπερ καλὸν σπέρμα ἐσπεῖρεν ὁ Κύριος ἐν τῷ ἰδίῳ ἀγρῷ. Οὐ γὰρ εἰ τινος δεστικτοὶ ἐσμεν, τούτου πάντως καὶ τὴν δύναμιν ἔχομεν· ἐπεὶ καὶ μὴ εἶναι δυνάμενοι, τοῦ μὴ ὄντος οὐκ ἔχομεν δύναμιν, εἴπερ αἱ δυνάμεις ποιότητές εἰσι, τὸ δὲ μὴ ὄν οὐκ ἔστι ποιότης. Ἦν γὰρ ὅτε οὐκ ἦν κακία, καὶ ἔσται ὅτε οὐκ ἔσται. Ἀνεξάλειπτα γὰρ τὰ σπέρματα τῆς ἀρετῆς· πεθεῖ δὲ με καὶ ὁ πλοῦσιος ἐκείνος ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, κατὰ τὸν ἄδην κρινόμενος, καὶ οἰκτεῖρον τοὺς ἀδελφούς, τὸ δὲ ἐλεεῖν, σπέρμα τυγχάνει τὸ κάλλιστον τῆς ἀρετῆς.

ΞΖ'. Εἰσὶ τινες τῶν ἀκαθάρτων δαίμονες, οἵτινες αἰ τοῖς ἀναγινώσκουσι προκαθίζονται, καὶ τὸν νοῦν αὐτῶν ἀρπάζειν ἐπιχειροῦσι, πολλάκις καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν θείων Γραφῶν λαμβάνοντες ἀφορμὰς, καὶ εἰς λογισμοὺς πονηροὺς καταλήγοντες, ἔστι δ' ὅτε καὶ παρὰ τὴν συνήθειαν χασμάσθαι καταναγκάζοντες, καὶ ὕπνον βαρύτερον ἐπιβάλλοντες, πολὺ τοῦ συνήθους ἀλλότριον· ὡς μὲν τινες τῶν ἀδελφῶν ἐφαντάσθησαν, κατὰ φυσικὴν ἀντίθεσιν ἀρῶντων· οὕτω δὲ ἐγὼ παρατηρήσας πολλάκις, κατέμαθον Ἐραπτόμενοι τῶν βλεφάρων καὶ ὅλης τῆς κεφαλῆς, καὶ ταύτην τῷ οἰκείῳ σώματι καταψύχοντες· ψυχρὰ γὰρ ἴσταν τὰ τῶν δαιμόνων σώματα, καὶ κρυστάλλῳ παρεμφερῆ· ὅθεν καὶ ὡς ὑπὸ σιχίας αἰσθανόμεθα τῆς κεφαλῆς ἐλκομένης μετὰ τρισημοῦ. Τοῦτο δὲ ποιοῦσιν, ἵνα τὴν ἀποκειμένην τῷ κρῖνι θερμότητα πρὸς ἑαυτοὺς ἐπισπώμενοι, ὑπὸ τῆς ὑγρότητος λοιπῶν καὶ ψυχρότητος χαλασθέντα τὰ βλέφαρα, περιῤῥυῖ ταῖς κόραις τῶν ὀφθαλμῶν. Πολλάκις γοῦν ψηλαφήσας, κατέλαθον εἰσὶν κρυστάλλου πεπηγότα τὰ βλέφαρα, τὴν δὲ ὕψιν νενεκρωμένην ὄλην καὶ φρίσσουσαν. Καίτοι ὁ φυσικὸς ὕπνος θερμαίνει μὲν τὰ σώματα πέφυκε, καὶ τῶν ὑγιαίνοντων τὰς ὕψεις ἀνθηρὰς ἀπεργάζε-
ται, ὡς ἔστι καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς πείρας μαθεῖν· τὰς δὲ παρὰ φύσιν καὶ διατεταμένας, χάσμα ποιοῦσι, λεπτύνοντες ἑαυτοὺς, καὶ τῶν ἔνδον τοῦ στόματος ἐραπτόμενοι. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἐγὼ μέχρι τῆς σήμερον οὐκ ἐνόησα, καίτοι πολλάκις αὐτὸ πεπονηώς· τοῦ δὲ ἁγίου Μακαρίου ἤκουσα τοῦτό μοι λελαληκότος, καὶ εἰς ἀπόδειξιν φέροντος, τοῦ σφραγίζειν τοὺς χασμωμένους τὸ στόμα, κατὰ ἀρχαίαν παράδοσιν ἀρῶντων. Ταῦτα δὲ πάντα πάσχομεν, διὰ τὸ μὴ προσέχειν νηφόντως ἡμᾶς τῇ ἀναγνώσει, μηδὲ μεμνησθαι, ὅτι λόγια ἅγια Θεοῦ ζώντος ἀναγινώσκωμεν.

²² Matth. xiii, 24. ²³ Luc. xvi, 28.

ΕΖ'. Ἐπειδὴ δὲ γίνονται καὶ διαδοχαὶ τῶν δαιμόνων, τοῦ πρώτου κατὰ τὸν πόλεμον ἀσθενήσαντος, καὶ τὸ προσφιλές αὐτῷ πάθος κινήσαι μὴ δυναμένου, ταύτας παρατηρήσαντες, εὐρίσκομεν οὕτως· Ὅταν πάθους τινὸς ἐν χρόνῳ πολλῷ σπανίσωσι λογισμοί, καὶ γένηται αἰφνίδιος τοῦτου ζέσις καὶ κίνησις, ἡμῶν μηδεμίαν ἀφορμὴν δεδοκῶτων ἐξ ἀμελείας, τότε γινώσκουμεν, ὅτι χαλεπώτερος ἡμᾶς τοῦ προτέρου διεδέξατο δαίμων, καὶ τὸν τόπον τοῦ πεφευγότος οὗτος τηρῶν, οἰκεῖν πονηρίᾳ προσανεπλήρωσεν. Ἀλλὰ καὶ οὗτος τῆς ψυχῆς ἡμῶν πάνυ συνήσει, πολλὰ σφοδρότερον παρὰ τὴν συνήθειαν πολεμούμενος, καὶ τὸν χθὲς καὶ τρίτην ἡμέραν λογισμῶν ἀθρόως ἐκπεπρωκώς, μηδεμίαν ἐξωθεν παρεμπεσούσης προφάσεως. Φευγέτω τοίνυν ὁ νοῦς ταῦτα θεώμενος πρὸς τὸν Κύριον, τὴν περικεφαλαίαν τὴν σωτηρίου δεξάμενος, καὶ τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης ἐνδυσάμενος, καὶ τὴν μάχαιραν σπασάμενος τοῦ πνεύματος, καὶ τὸν θυρεὸν κορυφῆς τῆς πίστεως, λεγέτω εἰς τὸ οἰκεῖον μετὰ δακρύων ἀναβλέψας οὐρανόν· « Κύριε Χριστέ, « δύναμις τῆς σωτηρίας μου, κλίνον πρὸς με τὸ οὖς σου, τάχυνον τοῦ ἐξελεῖσθαί με. Γενοῦ μοι εἰς θεὸν ὑπερασπιστήν, καὶ εἰς τόπον (44) καταφυγῆς τοῦ σώσαι με. » Μάλιστα δὲ νηστειαὶ καὶ ἀγρυπνίαις στυλιδωσάτω τὴν μάχαιραν. Ἐν ἑπτὰ γὰρ ὧραις ἡμέραις ὀλιθήσεται πολεμούμενος, καὶ βαλλόμενος τοῖς πεπυρωμένοις βέλεσι τοῦ Πονηροῦ, καὶ μετὰ τὴν ἐβδόμην γινώσεται αὐτὸν ὅμοιον κατ' ὄλγον τῷ διαχθέντι (45) γενόμενον, καὶ παραμένοντα λοιπὸν ἐν ὧν ἐν αὐτῷ, τὰ πολλὰ τιρωσκόμενον μᾶλλον ἢ περ τιτρώσκοντα, μέχρις ἂν καὶ ὁ τοῦτον διαδεχόμενος παραγένηται· εἴγε χρόνον, τὰ κατὰ τὸν Ἰωβ, πίπτομεν ὑπ' αὐτοῦ; καὶ οἱ οἴκοι ἡμῶν ἐκπορθοῦνται ὑπὸ ἀνέμων.

ΕΗ'. Ἀκάθαρτοι λογισμοί, πολλάκις εἰς αὐξήσιν ὕλας προσδέχονται. καὶ πολλοὶς συμπαραεκτείνονται πράγμασι. Καὶ γὰρ πελάγη κατὰ διάνοιαν περῶσι μεγάλα, καὶ μακρὰς ὁδοὺς ὀδεύειν οὐ παραιτοῦνται, διὰ πολλὴν τοῦ πάθους θερμότητα. Οἱ δὲ ὀπωσοῦν κεκαθαρμένοι, στενωτέρου τούτων μᾶλλον εἰσι, πολλοὶς συμπαραεκτείνεσθαι πράγμασι μὴ δυνάμενοι, διὰ τὴν τοῦ πάθους ἀσθένειαν· θέν καὶ παρὰ φύσιν μᾶλλον κινούνται, καὶ κατὰ τὸν σοφὸν Σολομῶντα, χρόνον τινὰ ἔξω βέμβονται, καὶ καλὰ μὴν συνάγουσιν εἰς τὴν παράνομον πλινθουργίαν, μηχανῆτι λαμβάνοντες ἀχυρα. Δεῖ οὖν πάσῃ φυλακῇ τηρεῖν τὴν καρδίαν, ἵνα σώζηται ὥσπερ δορκὰς ἐκ βρόχων, καὶ ὥσπερ ὄρεον ἐκ παγίδος. Πρὸν γὰρ ἀκάθαρτον καθαίρει ψυχὴν, ἣ καθαρθεῖσαν καὶ πάλιν τραυματισθεῖσαν, εἰς ὕψισαν αὐθις ἀνακαλέσασθαι, τοῦ δαίμονος τῆς λύπης μὴ συγχωροῦντος, ἀλλ' αἰετὰς κόραις τῶν ὀφθαλμῶν ἐμπιδῶντος, καὶ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς, τὸ τῆς ἀμαρτίας προφέροντος εἰδῶλον.

ΕΘ'. (46) Φῦσιν μὲν λογικὴν ὑπὸ κακίας θανατωθεῖσαν ἐγγείρει Χριστὸς διὰ τῆς θεωρίας πάντων τῶν αἰώνων·

LXVII. Quoniam autem sunt et dæmonum successiones, quando prius in bello deficit, nec animi affectum commovere valet; his observatis reperimus ad hunc modum: cum alicujus affectus per multum tempus raræ incurrerint cogitationes, si subito contingat illum fervere ac moveri, nec ullam ex negligentia præbuerimus occasionem; tunc cognoscimus, dæmonem priori molestiorem accessisse et accessisse ad nos, qui fugientis locum servans, sua malitia supplevit. Quinetiam hic summam habet animæ nostræ notitiam, quod multo vehementius præter consuetudinem oppugnetur, et a cogitationibus heri dieque anteriori suggestis repente exciderit, nulla tamen ingruente exterius causa. Confugiat ergo ad Dominum, quoties hæc viderit mens, galeam salutis assumat, et induta lorices justitiæ, gladium spiritus educens, scutoque fidei allevato²⁴, postquam in suum cum lacrymis suspenderit cælum, dicat: « Domine « Christe, « virtus salutis meæ²⁵, inclina ad me aurem tuam, accelera ut eruas me. Esto mihi in Deum protectorem, et in locum refugii, ut salvum me facias²⁶. » Præcipue vero jejuniis atque vigiliis gladium micare faciat. Siquidem septem integris diebus bello premetur, ignisque Nequissimi telis impetetur²⁷; at post diem septimum cognoscat dæmon se paulatim similem fieri antecessori suo, manebitque deinceps anno integro, sæpius saucius quam saucians; donec advenerit alius qui hunc excipiat; si nempe ad tempus, instar Jobi, in ipsos delabimur, et domus nostræ ab improbis devastantur.

LXVIII. Impuræ cogitationes sæpe ad incrementum materiam admittunt, multisque rebus coextendantur. Etenim maria magna in mente transfretant, et longa itinera non recusant peragere, ob multum affectus ardorem. Quæ vero aliqua ex parte purgatæ sunt, strictiores iis sunt, et multis negotiis non valent coextendere se, propter affectus imbecillitatem: unde juxta naturam magis moventur, ac ex sapiente Salomone²⁸, per aliquod tempus extra vagantur, et stipulam colligunt ad improbam laterum confectionem, nec amplius paleas accipiunt. Itaque oportet omni custodia servare cor²⁹, ut salvetur tanquam dama e laqueis, et tanquam avis e tendicula. Facilius enim est immundam purgare animam, quam purgatam, ac deinde vulneratam, ad sanitatem iterum revocare; quod tristitiæ dæmon id nequaquam concedat, sed semper in pupillas oculorum insiliat, necnon inter orandum exhibeat simulacrum peccati.

LXIX. Naturam quidem rationalem propter vitium morte affectam suscitavit Christus per omnium

²⁴ Ephes. vi, 17, 14, 16. ²⁵ Psal. cxxxix, 8. ²⁶ Psal. xxx, 5. ²⁷ Ephes. vi, 16. ²⁸ Cant. 1, 6. ²⁹ Prov. vi, 5.

(44) Vulgo οἶκον.

(45) Τῷ διαχθέντι. Verti διαδεχθέντι, ut sensus

postulabat. COTEL.

(46) In Nili Opusc. p. 531.

sæculorum contemplationem; Pater autem ipsius, A mortuam animam morte Christi, resuscitat per suam cognitionem. Atque hoc sibi vult quod dicit Apostolus: « Si commortui sumus Christo, credimus quia et convivemus ei »²⁰.

LXX. Quando mens, exuto veteri homine, enim qui ex gratia est superinduerit, tunc et sicut suum cernit tempore orationis sapphiro aut cælesti colori consimilem, quem etiam locum Dei nominat Scriptura²¹ a senioribus visum in monte Sina.

LXXI. Nunquam mens videbit Dei locum in se ipsa, nisi cunctis ad res mundi pertinentibus cogitatis excelsior evadat; non evadet autem excelsior, si affectus non exuat, qui ipsam per cogitationes alligant ad res sensibiles; et affectus quidem deponet per virtutes, meras autem cogitationes, per spiritalem contemplationem; hancque iterum, cum apparuerit ei id lumen, quod tempore orationis exprimit locum Dei.

EVAGRII MONACHI LIBER PRACTICUS.

Capita centum.

I. Christianismus est, etc.

XXIX. Dicebat autem sanctus et in actione maximus noster præceptor: Ita semper paratus esse debet monachus, quasi sequenti die sit moriturus; rursusque ita corpore suo uti, ac si per multos annos cum eo victurus. Illud enim, inquit, acedie cogitationes amputat, magisque studiosum reddit monachum; hoc vero, salvum conservat corpus, et æqualem ejus semper tuetur continentiam.

XXXI. Cognovi inanis gloriæ dæmonem, fere a cunctis dæmonibus pulsum, et in propellentium lapsibus impudenter astantem, quique monacho magnitudinem virtutum exhibeat.

XLIII. Sed et oportet diversitates dæmonum agnoscere, ac eorum tempora notare: intelligemus autem ex cogitationibus (cogitationes vero e rebus ipsis), quinam dæmonum infrequentes et graviore, quinam assidui ac leviores, quinamque subito insiliant, atque ad blasphemiam mentem abripiant. Hæc porro scire necesse est, ut cum cogitationes movere proprias materias cœperint, antequam longius a nostro statu ejiciamur, aliquid in eos proferamus, et præsentem denotemus. Sic etenim tum ipsi facile, Deo juvante, proficiemus, tum eos efficiemus cum admiratione nostra et suo dolore avolare.

XLIV. Quoties in certamine contra monachos instituto non prævalent dæmones, toties paululum

ὁ δὲ τοῦτου Πατὴρ τὴν ἀποθανοῦσαν (47) ψυχὴν τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ, ἐγείρει διὰ τῆς γνώσεως τῆς ἑαυτοῦ. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου λεγόμενον, τὸ, « Εἰ συναπεθάνομεν τῷ Χριστῷ, πιστεύομεν, ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ. »

Ο'. Ὅταν (48) ὁ νοῦς τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον ἀποδυσάμενος, τὸν ἐκ χάριτος ἐπενδύσῃται, τότε καὶ τὴν ἑαυτοῦ κατάστασιν ὁρᾷ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς, σαφείρῳ ἢ οὐρανίῳ χρώματι παρεμφερῇ. ἦντινα καὶ τόπον Θεοῦ ἡ Γραφὴ ὀνομάζει ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων ὁρθεύοντα ἐπὶ (49) τοῦ ὕψους Σινᾶ.

ΟΑ'. Οὐκ ἂν ἴδῃ ὁ νοῦς τὸν τοῦ Θεοῦ τόπον ἐν ἑαυτῷ, μὴ πάντων τῶν ἐν τοῖς πράγμασιν (50) ὑψηλότερος γεγονώς· οὐ γενήσεται δὲ ὑψηλότερος, μὴ τὰ πάθη ἀπεκδυσάμενος τὰ συνδυσμούμενα αὐτὸν διὰ τῶν νοημάτων τοῖς πράγμασι τοῖς αἰσθητοῖς· καὶ τὰ μὲν πάθη ἀποθήσεται (51) διὰ τῶν ἀρετῶν, τοὺς δὲ ψιλοὺς λογισμοὺς διὰ τῆς πνευματικῆς θεωρίας· καὶ ταύτην πάλιν, ἐπιφανέντος αὐτῷ (52) τοῦ φωτός (53) ἐκείνου τοῦ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς ἐκτυπούμενος τὸν τόπον τοῦ Θεοῦ.

ΕΥΑΓΓΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΛΟΓΟΣ ΠΡΑΚΤΙΚΟΣ.

Κεφάλαια ς'.

Α'. Χριστιανισμός ἐστι, κ. τ. λ.

ΚΘ'. Ἐλεγε δὲ ὁ ἅγιος καὶ πρακτικώτατος ἡμῶν διδάσκαλος· Οὕτω δεῖ ἀεὶ παρασκευάζεσθαι τὸν μοναχόν, ὡς αἰρίον τεθνηζόμενον, καὶ οὕτω πάλιν τῷ σώματι κεχερῆσθαι, ὡς ἐν πολλοῖς ἔτεσι συζησόμενον. Τὸ μὲν γὰρ, φησὶ, τοὺς τῆς ἀκηδίας λογισμοὺς περικόπτει, καὶ σπουδαιότερον παρασκευάζει τὸν μοναχόν· τὸ δὲ σῶον διαφυλάττει τὸ σῶμα, καὶ ἴσῃ αὐτοῦ ἀεὶ συντηρεῖ τὴν ἐγκράτειαν.

ΛΑ'. Ἐγνων τὴν τῆς κενοδοξίας δαίμονα, σχεδὸν ὑπὸ πάντων διωκόμενον τῶν δαιμόνων, καὶ ἐπὶ τοῖς τῶν διωκόντων πτώμασιν ἀναιδῶς παριστάμενον, καὶ τῷ μοναχῷ μέγεθος ἀρετῶν ἐμφανίζοντα.

ΜΓ'. Δεῖ δὲ καὶ τὰς διαφορὰς τῶν δαιμόνων ἐπιγινώσκειν, καὶ τοὺς καιροὺς αὐτῶν σημειοῦσθαι· εἰσόμεθα δὲ ἐκ τῶν λογισμῶν (τοὺς δὲ λογισμοὺς ἐκ τῶν πραγμάτων), τίνες τῶν δαιμόνων σπάνιοι καὶ βαρύτεροι, καὶ ποιοὶ συνεχεῖς καὶ κουφότεροι, καὶ τίνες οἱ ἀθρόως εἰσπηδῶντες καὶ πρὸς βλασφημίαν τὸν νοῦν ἀρπάζοντες. Ταῦτα δὲ ἀναγκαῖον εἰδέναι, ἵν' ὅταν ἀρῶνται οἱ λογισμοὶ τὰς ἰδίας ὕλας κινεῖν, πρὶν ἢ πολὺ τῆς οἰκείας ἐκβαλόμεθα καταστάσεως, φθεγγώμεθα τι πρὸς αὐτοὺς, καὶ τὸν παρόντα σημαίνωμεν. Οὕτως γὰρ ἂν αὐτοὶ τε ῥαδίως σὺν Θεῷ προκόπτομεν, ἀκείνους θαυμάζοντας ἡμᾶς καὶ δυνωμένους ἀποπτῆναι ποιήσωμεν.

ΜΔ'. Ὅτ' ἂν ἀγωνιζόμενοι πρὸς τοὺς μοναχοὺς ἀδυνατῶσιν οἱ δαίμονες, τότε μικρὸν ὑποχωρήσαντες

²⁰ II Tim. II, 11; Rom. VI, 8. ²¹ Exod. XXIV.

(47) In Nilo inser. ταύτης.

(48) Nil. ibid.

(49) In Nilo ὑπό.

(50) Al. inser. νοημάτων.

(51) Al. ἀποθήσεται.

(52) Al. αὐτοῦ.

(53) Reliqua hæc absunt ab al.

ἐπιτηροῦσι, ποτα τῶν ἀρετῶν ἐν τῷ μεταξύ παρεμείληται, καὶ ἐν αἰφνιδίῳ ἐπείσεσθόντες, τὴν ἀθλίαν ψυχὴν διαρπάξουσιν.

ME'. Οἱ πονηροὶ δαίμονες τοὺς πονηροτέρους αὐτῶν δαίμονας εἰς βοήθειαν ἐπισπῶνται, καὶ κατὰ τὰς διαθέσεις ἀλλήλους (54) ἐναντιούμενοι, συμφωνοῦσιν ἐπ' ἀπωλείᾳ μόνον ψυχῆς.

MC'. Μὴ ταραττέτω δὲ ἡμᾶς ὁ δαίμων ὁ συναρπάζων τὸν νοῦν πρὸς βλασφημίαν Θεοῦ, καὶ πρὸς τὰς ἀπειρημένας φαντάσις ἐκείνας, ἃς ἐγωγε οὐδὲ γραφῇ παραδούμαι τετόληκα, μηδὲ τὴν προθυμίαν ἡμῶν ἐκκοπτέτω. Καρδιογνώστης γάρ ἐστιν ὁ Θεός, καὶ οἶδεν, ὅτι οὐδὲ ἐν τῷ κόσμῳ ὄντες ποτὲ τοιαύτην μανίαν ἐμάνημεν. Σκοπὸς δὲ τούτῳ τῷ δαίμονι, παῦσαι ἡμᾶς τῆς προσευχῆς, ἵνα μὴ στῶμεν ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, μηδὲ τὰς χεῖρας ἐκτείνειν τολμήσωμεν, καθ' οὗ τοιαῦτα διανοήθημεν.

MZ'. Τῶν ἐν τῇ ψυχῇ παθημάτων σύμβολον γίνεται, ἡ λόγος τις προενεχθεὶς, ἡ κίνησις τοῦ σώματος γενομένη, δι' οὗ ἐπαισθάνονται οἱ ἐχθροὶ πότερον ἔνδον ἔχομεν τοὺς λογισμοὺς αὐτῶν καὶ ὠδίνωμεν, ἢ ἀπορρίψαντες αὐτοὺς μεριμνῶμεν περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν. Τοιγαροῦν μόνος ἐπίσταται ὁ ποιήσας ἡμᾶς Θεός, καὶ οὐ δεῖται συμβόλων αὐτὸς πρὸς τὸ γινώσκειν τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ κρυπτόμενα.

MH'. Τοῖς μὲν κοσμοκόμοις οἱ δαίμονες διὰ τῶν πραγμάτων μᾶλλον παλαίουσιν, τοῖς δὲ μοναχοῖς ὡς ἐπιπλεῖστον διὰ τῶν λογισμῶν· πραγμάτων γάρ διὰ τὴν ἐρημίαν ἐστέρενται· καὶ ὅσον εὐκολώτερον τὸ κατὰ διάνοιαν ἀμαρτάνειν τοῦ κατ' ἐνέργειαν, τοσοῦτον χαλεπώτερος καὶ ὁ κατὰ διάνοιαν πόλεμος τοῦ διὰ τῶν πραγμάτων συνισταμένου. Εὐκίνητον γάρ τι πρᾶγμα ὁ νοῦς, καὶ πρὸς τὰς ἀνόμους φαντασίας δυσκάνετον.

MO'. Ἐργάζεσθαι μὲν διαπαντὸς καὶ ἀγρυπνεῖν καὶ νηστεύειν οὐ προστετάγμεθα, προσεύχεσθαι δὲ ἡμῖν ἀδιαλείπτως νενομοθέτηται· διότι ἐκεῖνα μὲν τὸ παθητικὸν μέρος τῆς ψυχῆς θεραπεύοντα, καὶ τοῦ σώματος ἡμῶν εἰς τὴν ἐργασίαν προσδεῖται, ὅπερ δι' οἰκείαν ἀσθένειαν πρὸς τοὺς πόνοὺς οὐκ ἐπαρκεῖ· ἡ δὲ προσευχὴ τὸν νοῦν ἐρρωμένον καὶ καθαρὸν πρὸς τὴν πάλιν παρασκευάζει, πεφυκότα προσεύχεσθαι, καὶ δίχα τούτου τοῦ σώματος καὶ ὑπὲρ πασῶν τῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων τοῖς δαίμοσι μάχεσθαι.

Περὶ τῶν ἐν τοῖς ὕπνοις συμβαινόντων.

NA'. Ὅταν ἐν ταῖς καθ' ὕπνον φαντασίαις, τῷ ἐπιθυμητικῷ μέρει πολυμῶντες οἱ δαίμονες, αὐτοὶ μὲν δεικνύουσιν, ἡμεῖς δὲ προστρέχωμεν, συνευχίας γνωρίμων, καὶ συμπόσια συγγενῶν, καὶ χοροὺς γυναικῶν, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα ἡδονῶν ἀποτελεστικά, ἐν τούτῳ τῷ μέρει νοσοῦμεν, καὶ τὸ πάθος ἰσχύει. Ὅταν δὲ πάλιν τὸ θυμικὸν ἐκταράσσωσιν, ὁδοὺς κρημνώδεις ὁδεύειν καταναγκάζοντες, καὶ ἐνὸπλους

A recedendo, quænam virtutum interea neglecta fuerit observant, atque ea parte subito irruentes, miseram animam diripiunt.

XLV. Mali dæmones, peiores se dæmonas in auxilium pertrahunt, cumque affectibus inter se pugnent, in solo animæ interitu consentiunt.

XLVI. Cæterum nos non perturbet is dæmon qui mentem ad blasphemiam Dei abripit, atque ad vetitas illas imaginationes, quas ego sane ne scripto quidem tradere ausus sum; nec alacritatem nostram abruptat. Deus enim corda novit, scitque nos neque cum in sæculo viveremus, huiusmodi unquam insania fuisse correptos. Eo autem collimat hic dæmon, ut nos ab oratione avertat, ne coram Domino Deo nostro stemus, neque ad eum extendere manus audeamus, in quem tales habuimus cogitationes.

XLVII. Animæ affectuum signum est, aut sermo aliquis prolatus, aut motus quidam corporis factus, unde intelligunt inimici an intus cogitationes eorum habeamus et parturiamus, an potius abjectis iis, de nostra salute curam suscipiamus. Quapropter solus qui creavit nos Deus, cognoscit, neque ipse signis indiget ut ea quæ in corde recondita sunt intelligat.

XLVIII. Adversus sæculi homines dæmones per res magis decertant, in monachos autem ut plurimum per cogitationes; rebus enim ob solitudinem carent; et quanto facilius est mente quam opere peccare, tanto molestius difficilisque est bellum juxta mentem susceptum bello quod per res ipsas geritur. Res quippe valde mobilis est animus, ægreque ab improbis phantasiis coercetur.

XLIX. Semper quidem operari, vigilare, jejuna, non fuit nobis præceptum; at sine intermissione orare lex sanxit: quandoquidem illa, quæ animæ perpetientem partem curant, etiam corporis nostri ope ut fiant egent, quod corpus propriam ob imbecillitatem ad laborem continuum non sufficit; at oratio mentem validam puramque ad certamen facit, natam ut precetur, et citra corpus istud atque pro cunctis animæ facultatibus contra dæmones pugnet.

De iis quæ in somnis accidunt.

LIV. Cum in nocturnis somni visionibus, adversus concupiscentem partem pugnantes dæmones, ipsi quidem nobis ostendunt colloquia familiarium, convivia cognatorum, mulierum choros, aliaque consimilia, quæ ad voluptatem spectant, nos vero accurrimus; ea in parte ægrotamus, et affectus valet: cum vero rursus partem irascentem conturbaverint, per præcepta proficisci cogentes, et in-

⁵⁵ 1 Thess. v, 17.

(54) An ἀλλήλους?

ducendo viros armatos, necnon venenatas carni-
vorasque bestias; nosque ad eas vias timore per-
cellimur, et a feris virisque insectari fugimus;
tunc partis illius curam geramus, et Christum in
vigiliis invocantes, supradictis remediis uta-
mur.

LV. Naturales corporis in somnis motiones, si
absque visis fiant, animam aliquantum sanitate frui
indicant; visorum autem fixio, ægritudinis signum
est; et indefinitas facies, veteris morbi, definitas,
recentis plagæ symbola reputa.

LVI. Vacuitatis perturbationum signa, de die
per cogitationes, noctu per insomnia percipimus;
et eam quidem vacuitatem, animæ sanitatem esse
dicemus, cibum vero cognitionem, quæ sola nos
cum sanctis virtutibus conjungere solet; siquidem
conjunctio cum incorporeis, ex simili affectu fieri
amat.

De statu qui ad perpressionum vacuitatem accedit.

LVII. Duæ sunt animi pacificæ constitutiones:
altera quidem quæ a naturalibus seminibus prodit;
altera vero quæ recessione dæmonum fit; et prio-
rem sequitur humilitas cum compunctione, et la-
crymæ, et amor erga Deum infinitus, immensum-
que operandi studium; secundam vana gloria cum
superbia, in reliquorum dæmonum sublatione mo-
nachum alliciens. Qui ergo fines prioris status ser-
vat, dæmonum incursus citius cognoscet.

LVIII. Vanæ gloriæ demon fornicationis dæ-
moni oppositus est, neque fieri potest ut ambo
simul animam adorantur; quoniam ille honores
promittit, hic ignominie conciliator est. Quando
igitur horum alteruter accessu suo presserit te,
oppositi sane dæmonis in te cogitationes effinge;
ac si potueris, juxta id quod dici solet, clavo cla-
vum extrudere, noveris te prope terminos impassi-
bilitatis consistere: valuit enim mens tua humanis
cogitationibus dæmonum suggestiones abolere. Ast
per humilitatem repellere iuanis gloriæ tentatio-
nem, aut per castitatem fornicationis vitium, pro-
fundissimæ signum erit imperturbationis. Atque
hoc idem in omnibus invicem contrariis dæmo-
nibus facere contende. Simul enim et cognosces
quali perturbationi magis adhæreas. Verum pro
viribus a Deo postula, ut secundo modo hostes
propellas.

LIX. Quo plus anima proficit, eo majores ad-
versarii eam excipiunt. Nam eosdem semper dæ-
mones ei assistere non crediderim. Idque maxime
illi norant qui acutius tentationibus intendunt, cer-
nuntque vacuitatem affectuum qua gaudent, a suc-
cedentibus dæmonibus emoveri.

LX. Perfecta impassibilitas, post partam victo-
riam adversus cunctos dæmones qui vite activæ
obsistunt, animæ obvenit; imperfecta vero dici-
tur, respectu virium dæmonis qui tunc illam im-
pugnat.

A ἄνδρας ἐπάγοντες, καὶ ἰοδόλα καὶ σαρκιδοῖρα θηρία,
ἡμεῖς δὲ πρὸς μὲν τὰς ἑσόδους ἐκδειματούμεθα, ὅπως
δὲ τῶν θηρίων, καὶ τῶν ἀνδρῶν διωκόμενοι φεύγο-
μεν, τοῦ θυμικοῦ μέρους ποιησώμεθα πρόνοιαν, καὶ
τὸν Χριστὸν ἐν ἀγρυπνίαις ἐπικαλούμενοι, τοῖς προ-
ειρημένοις φαρμακοῖς χρῆσώμεθα.

NE'. Αἱ ἀνείδωλοι ἐν τοῖς ὕπνοις τοῦ σώματος
φυσικαὶ κινήσεις, ὕψαινεῖν ποσῶς μηνύουσι τὴν
ψυχὴν· πηξίς δὲ εἰδῶλων, ἀρρωστίας γνῶρισμα· καὶ
τὰ μὲν ἀόριστα πρόσωπα, τοῦ παλαιοῦ πάθους, τὰ δὲ
ὠρίσμένα, τῆς παραυτίκα πληγῆς σύμβολα νόμιζε.

NC'. Τὰ τῆς ἀπαθείας τεκμήρια, μεθ' ἡμέραν
μὲν διὰ τῶν λογισμῶν, νύκτωρ δὲ διὰ τῶν ἐνυπνίων
ἐπιγνωσώμεθα· καὶ τὴν μὲν ἀπάθειαν, ὕψιαιαν ἐροῦ-
μεν εἶναι ψυχῆς, τροφὴν δὲ τὴν γνῶσιν, ἥτις μόνῃ
συνάπτειν ἡμᾶς ταῖς ἀγlaίς δυνάμεσιν εἴωθεν· εἴπερ
ἡ τῶν ἀσωμάτων συνάφεια ἐκ τῆς ὁμοίας διαθέσεως
γίνεσθαι πέφυκεν.

Περὶ τῆς καταστάσεως ἐγγιζούσης τῇ ἀπαθείᾳ.

NZ'. Δύο τῆς ψυχῆς εἰρημικαὶ καταστάσεις εἰσὶ,
μία μὲν ἡ ἀπὸ τῶν φυσικῶν σπερμάτων ἀναδιδομένη,
ἑτέρα δὲ ἡ ἐξ ὑποχωρήσεως τῶν δαιμόνων ἐπιγι-
νομένη· καὶ τῇ μὲν προτέρᾳ ἀκολουθεῖ ταπεινοφρο-
σύνη μετὰ κατανύξεως, καὶ δάκρυον καὶ πόθος πρὸς
τὸ θεῖον ἀπειρος, καὶ σπουδὴ περὶ τὸ ἔργον ἀμέ-
τρητος· τῇ δὲ δευτέρᾳ, κενοδοξία μετὰ ὑπερηφανίας,
ἐν ἀναιρέσει τῶν λοιπῶν δαιμόνων τὴν μοναχὴν
ὑποσύρουσα. Ὅ τοῖνον τερῶν τὰ ὅρια τῆς προτέρας
καταστάσεως, τὰς ἐπιδρομάς τῶν δαιμόνων ὀξύτερον
ἐπιγνώσεται.

C NH'. Ὅ τῃς κενοδοξίας δαίμων ἀντίκειται τῷ δαι-
μονι τῆς πορνείας, καὶ τούτους ἅμα προσβαλεῖν
ψυχῇ τῶν οὐκ ἐνδεχομένων ἐστίν· εἴπερ ὁ μὲν τι-
μὰς ἐπαγγέλλεται, ὁ δὲ ἀτιμίας πρόξενος γίνεται.
Ὅπότερος τοῖνον τούτων ἐὰν προσεγγίσας πιέξῃ σε,
τούς τοῦ ἀντικειμένου δαίμονος πλάττει δῆθεν ἐν
σεαυτῷ λογισμούς· κἂν δυνήθῃς, τὸ δὲ λεγόμενον,
ἦλθ' ἐν ἦλθ' ἐκκρούειν, γίνωσκε σεαυτὸν πλησίον
ὄντα τῶν ὄρων τῆς ἀπαθείας. Ἰσχυσε γὰρ σου ὁ
νοῦς λογισμοῖς ἀνθρωπίνους λογισμοῖς ἀφανίσαι
δαίμόνων. Τὸ δὲ διὰ ταπεινοφροσύνης ἀπόσασθαι τὸν
τῆς κενοδοξίας λογισμὸν, ἢ διὰ σωφροσύνης τὸν τῆς
πορνείας, βαθυτάτης ἂν εἴῃ τεκμήριον ἀπαθείας.
Καὶ τοῦτο ἐπὶ πάντων τῶν ἀντικειμένων ἀλλήλοις
δαίμόνων πράττειν πειράθητι. Ἄμα γὰρ καὶ γνῶσθι
ποῖω πάθει μάλλον πεποιῶται. Πλὴν ὅση δύναμις
αἴτει παρὰ θεοῦ τῷ δευτέρῳ τρόπῳ τοὺς πολεμίους
ἀμύνεσθαι.

NE'. Ὅση προκόπτει ψυχὴ, τοσοῦτω μείζονες αὐ-
τὴν ἀνταγωνισταὶ διαδέχονται. Τοὺς γὰρ αὐτοὺς αἰεὶ
δαίμονας αὐτῇ παραμένειν οὐ πείθομαι. Καὶ τοῦτο
ἴσασι μάλιστα οἱ ὀξύτερον τοῖς πειρασμοῖς ἐπιβά-
λοντες, καὶ τὴν προσοῦσαν αὐτοῖς ἀπάθειαν ἐκμο-
χλευσμένην ὑπὸ τῶν διαδεξαμένων ὁρῶντες.

E'. Ἢ μὲν τελεία τῇ ψυχῇ ἀπάθεια, μετὰ τὴν
νίκην τὴν κατὰ πάντων τῶν ἀντικειμένων τῇ πρα-
κτικῇ δαιμόνων ἐγγίνεται· ἢ δὲ ἀτελής ἀπάθεια, ὥς
πρὸς τὴν δύναμιν τῶς τοῦ παλαιόντος αὐτῇ λέγεται
δαίμονος.

ΞΑ'. Οὐκ ἂν προέλθοι ὁ νοῦς, οὐδὲ ἀποδημήσει τὴν κακὴν ἐκείνην ἀποδημίαν, καὶ ἐν τῇ χώρᾳ γένοιτο τῶν ἀσωμάτων, μὴ τὰ ἐνδον διορθωσάμενος. Ἡ γὰρ παραχρῆ τῶν οἰκείων, ἐπιστρέφειν αὐτὸν εἰσὼς πρὸς τὰ ἀφ' ὧν ἐξελέλυθεν.

ΞΒ'. Τὸν νοῦν, καὶ αἱ ἀρεταί, καὶ αἱ κακίαι, τυφλὸν ἀπεργάζονται· αἱ μὲν, ἵνα μὴ βλέπῃ τὰς κακίας· αἱ δὲ, ἵνα μὴ πάλιν ἴδῃ τὰς ἀρετάς.

Πήσεις μοναχῶν ἀγίων.

ΙΑ'. Ἀναγκαῖον δὲ καὶ τὰς ὁδοὺς τῶν προοδευσάντων ὁρθῶς διερωτᾶν μοναχῶν, καὶ πρὸς αὐτὰς κατορθοῦσθαι. Πολλὰ γὰρ ἔστιν εὐρεῖν ὑπ' αὐτῶν ῥηθέντα τε καὶ πραγθέντα καλῶς· ἐν οἷς καὶ τοῦτο φησί τις αὐτῶν, τὴν ξηροτέραν καὶ μὴ ἀνώμαλον διαίταν ἀγάπῃ συζευθεῖσαν, ὅσπῃ εἰσάγειν τὸν μοναχὸν εἰς τὸν τῆς ἀπαθείας λιμένα. Ὁ δ' αὐτὸς ταρασσόμενόν τινα νύκτωρ τῶν ἀδελφῶν, τῶν φασμάτων ἀπήλλαξεν, ἀσθενοῦσί μετὰ νηστείας ὑπηρετῆσαι προτάξας. Οὐδενὶ γὰρ οὕτως, ἐρωτηθεὶς ἔφη, ὥς ἐλέγχε ταῦτα κατασβέννυνται πάθος.

ΙΒ'. Τῷ δικαίῳ Ἀντωνίῳ προσῆλθε τις τῶν τότε σοφῶν, καὶ, Πῶς διακαρτερεῖς, εἶπεν, ὦ Πάτερ, τῆς ἐκ τῶν βιβλίων παραμυθίας ἐστερημένος; Ὁ δὲ φησί· Τὸ ἐμὸν βιβλίον, φιλόσοφε, ἡ φύσις τῶν γεγυμνωμένων ἐστὶ, καὶ πάρεστιν ὅτε βούλομαι τοὺς λόγους ἀναγινώσκειν τοὺς τοῦ Θεοῦ.

ΙΓ'. Ἡρώτησέ με τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς ὁ Αἰγύπτιος γέρων Μακάριος· Τί δὴποτε μνησικαχοῦντες μὲν τοῖς ἀνθρώποις, τὴν μνημονευτικὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς ἀφανίζομεν, δαίμοσι δὲ μνησικαχοῦντες ἀδελφοῖς διαμένοντες; Κάμου πρὸς τὴν ἀπόκρισιν ἀπορήσαντος, καὶ παρακαλοῦντος τὸν λόγον μαθεῖν, διότι, φησὶν ἐκεῖνος, τὸ μὲν πρότερον παρὰ φύσιν, τὸ δὲ δεύτερον κατὰ φύσιν ἐστὶ τοῦ θυμοῦ.

ΙΔ'. Παρέβαλον κατ' αὐτὴν τὴν σταθερὰν μεσημέριαν τῷ ἁγίῳ Πατρὶ Μακαρίῳ, καὶ λίαν ὑπὸ τῆς δόξης φλεγόμενος ἦτον ὕδωρ πίνειν. Ὁ δὲ φησιν· Ἀρχέσθητι τῇ σκιᾷ· πολλοὶ γὰρ νῦν ὁδοιποροῦντες ἢ πλείοντες καὶ ταύτης ἐστέρηνται. Εἰτα λόγους μου πρὸς αὐτὸν περὶ ἐγκρατείας γυμνάζοντος, θάρσει, φησὶν, ὦ τέκνον, ἐν ὅλοις ἔτεσιν εἴκοσι οὔτε ἄρτου, οὔτε ὕδατος, οὔτε ὑπνου χρόνον εἴληφα. Τὸν μὲν γὰρ ἄρτον μου ἥσθιον σταθμῷ, τὸ δὲ ὕδωρ ἐπὶ νόν μετρώ, τοῖς τοίχοις δὲ ἐμαυτὸν παρακλίνων, μικρόν τι τοῦ ὑπνου μέρος ἀφήρπαζον.

ΙΕ'. Ἐμνήσθη τινὶ τῶν μοναχῶν (55) θάνατος τοῦ πατρὸς, ὃ δὲ πρὸς τὸν ἀπαγγελίαντα, Παῦσαι, φησί, βλασφημῶν· ὁ γὰρ ἐμὸς πατὴρ ἀθάνατος ἐστίν.

ΙΖ'. Ἐπιθέτο τις τῶν ἀδελφῶν ἐνὸς τῶν γερόντων, εἰ κελεύει τῇ μητρὶ καὶ ταῖς ἀδελφαῖς συμφορεῖν αὐτὸν παραβαλόντα τῷ οἴκῳ· ὁ δὲ, Μετὰ γυναικὸς, εἶπεν, οὐ βρώσῃ.

ΙΖ'. Ἐκέκτητό τις τῶν ἀδελφῶν Εὐαγγέλιον μόνον, καὶ τοῦτο πωλήσας, ἔδωκεν εἰς τροφὴν τοῖς πεινῶσιν, ἄξιον μνήμης ἐπιφωγεζάμενος· ῥῆμα· Αὐτὸν γὰρ,

LXI. Nunquam mens progredietur, nec praelara illa peregrinatione migrabit, eritque in regione incorporeorum, nisi interiora correxerit. Perturbatio quippe domestica, eam ad illa convertere solet, e quibus egressa est.

LXII. Animum tum virtutes tum vitia caecum efficiunt: ille quidem, ne vitia intueatur; hæc vero, ne vicissim virtutes conspiciat.

Dicta sanctorum monachorum.

XCI. Necesse etiam est vias monachorum qui recte præcesserunt sciscitari, atque ad eas erigi. Multa quippe ab iis præclare dicta et facta invenire est; quæ inter hoc quoque ait eorum nonnullus, aridiorem et non inæqualem victum cum charitate conjunctum, cito monachum inducere in portum impassibilitatis. Idem porro quemdam fratrum noctu perturbari solitum, a spectris liberavit, cum jussisset ut ægrotis jejunos ministraret. Nulla enim adeo re, ait interrogatus, ac misericordia tolluntur ejusmodi perpressiones.

XCI. Accessit ad justum Antonium quidam ex iis qui tunc temporis sapientes habebantur, et dixit: Quomodo, Pater, vitam tolerare potes, solatio librorum destitutus? At ille respondit: Philosopho, meus liber est natura rerum creatarum, isque præsto est, quoties Dei rationes sermonesque legere cupio.

XCVI. Me interrogavit vas electionis Ægyptius senex Macarius, Qua de causa cum humanæ injuriæ reminiscimur, animæ vim memoratricem abolimus; cum vero dæmonicæ, tunc permanemus illæsi? Et quia ego in responsione hæsitabam, rogabamque ut rationem discerem, Quoniam, inquit ille, primum est contra animi naturam, secundum vero ex ejusdem natura est.

XCVI. Ipso fervido meridie profectus sum ad sanctum Patrem Macarium, et qui vehementi siti arderem, petii aquæ potum. Ille autem dixit: Umbra contentus esto. Multi enim nunc viatores vel navigantes hac quoque carent. Dein cum cogitationes meas circa continentiam coram eo excuterem, Confide, inquit, filii; viginti totos annos neque panis, neque aquæ neque somni satietatem cepi. Nam panem meum cum pondere comedi, aquam vero in mensura bibi, atque me inclinando ad parietes, exiguum somni partem suffuratus sum.

XCVI. Nuntiata est cuidam monacho mors patris; ille autem nuntianti dixit: Blasphemare desine; meus quippe pater immortalis est.

XCVI. Quidam frater nonnullum e senibus interrogavit, an juberet ut domum profectus, una cum matre et sororibus vesceretur; qui respondit: Cum muliere noli manducare.

XCVI. Quidam fratrum duntaxat Evangelium possidebat; quod cum vendidisset, pecuniam alendis esurientibus tradidit, memorabili addito verbo:

Ipsum enim, inquit, librum vendidi, qui mihi dicit : A
«Vende quæ habes, et da pauperibus³³.»

XCVIII. Est porro circa Alexandriam insula quæ-
dam ad ipsum septentrionalem tractum lacus qui
dicitur Maria, sita, ubi habitat monachus parem-
boles Gnosticorum, seu cognitione prædicatorum, pro-
batissimus, qui asseruit quæcunque a monachis ge-
rerentur, propter quinque causas fieri : ob Deum,
ob naturam, ob consuetudinem, ob necessitatem,
ob opera manuum. Is idem rursus dixit, unicam
quidem naturam esse virtutem, sed eam pro animæ
facultatibus varias in species dividi. Etenim, inquit,
solare lumen figura caret, conformatur tamen cum
fenestris per quas ingreditur.

XCIX. Hierum alius monachus dixit : Ideo volu-
ptates subtrahō, ut occasiones iracundiæ abscin-
dam. Novi namque hanc semper pro voluptatibus
certare, et conturbare mentem meam, scientiamque
expellere. Cæterum senum nonnullus istam protu-
lit sententiam : Caritas ciborum aut pecuniæ de-
positum servare nescit. Idem quoque aiebat : Non
recordor me his in eadem re a dæmonibus fuisse
deceptum.

C. Fieri nequit ut cunctos fratres ex æquo dili-
gas, sed potes cum omnibus citra perpersionem
versari, a recordatione injuriæ et odio liber. Sacer-
dotes post Dominum amandi sunt, qui per sancta
mysteria et sacramenta purificant nos ac pro nobis
precantur; senes vero nostri velut angeli sunt ho-
norandi; ipsi quippe nos ad certamina exercent, et
immitium ferarum morsus curant. Atque hactenus
quidem hæc mihi ad te dicta sint de vita et virtute
activa, optatissime frater Anatoli, quæ per gratiam
Spiritus sancti in semente matrescentis vitis no-
stræ racemantes nacti sumus. Quod si fixus nos
collustraverit justitiæ sol, et uva matura fuerit,
tunc et vinum ejus bibemus, quod « lætificat cor
hominis³⁴; » precibus et intercessionem viri justi
Gregorii qui plantavit me, et sanctorum hujus tem-
poris Patrum, qui rigant me, ac potentia illius qui
incrementum mihi dat³⁵, Christi Jesu Domini no-
stri : cui gloria et imperium, in sæcula sæculorum.
Amen.

³³ Matth. xix, 21. ³⁴ Psal. ciii, 45. ³⁵ I Cor. iii, 6.

(56) Socr. πέραν.

φησὶ, τὸν λόγον πεπώληχα τὸν λέγοντά μοι : « Πώλη-
σόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὲς πτωχοῖς. »

ΙΗ'. Ἔστι δὲ τις παρὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν νῆσος
κατ' αὐτὸ τὸ βόρειον μέρος (56) τῆς λίμνης κειμένη
τῆς καλουμένης Μαρίας, προσοικεῖ δὲ αὐτῇ μοναχὸς
τῆς παρεμβολῆς τῶν Γνωστικῶν δοκιμώτατος, ὅστις
ἀπεφάνετο πάντα τὰ πραττόμενα ὑπὸ τῶν μοναχῶν,
πράττεσθαι δι' αἰτίας πέντε, διὰ θεὸν, διὰ φύσιν,
διὰ ἔθος, διὰ ἀνάγκην, διὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν. Ὁ δ'
αὐτὸς ἔλεγε πάλιν, μίαν μὲν εἶναι τῇ φύσει τὴν ἀρε-
τὴν, εἰδοποιεῖσθαι δὲ αὐτὴν ἐν ταῖς δυνάμεσι τῆς
ψυχῆς. Καὶ γὰρ τὸ φῶς τὸ ἡλιακὸν ἀσχημάτιστον
μὲν ἐστὶ, φησὶ, ταῖς δὲ δι' ὧν εἰσβάλλει θυρίσι συσχη-
ματίζεσθαι πέφυκεν.

ΙΘ'. Ἄλλος, δὲ πάλιν τῶν μοναχῶν· διὰ τοῦτο
περιαιρῶ τὰς ἡδονὰς, εἶπεν, ἵνα τὰς τοῦ θυμοῦ περι-
κόψω προφάσεις. Οἶδα γὰρ αὐτὸν αἰεὶ μαχόμενον ὑπὲρ
τῶν ἡδονῶν, καὶ ἐκταράσσοντά μοι τὸν νοῦν, καὶ
τὴν γνώσιν ἀποδιώκοντα. Ἐλεγε· δὲ τις τῶν γερόν-
των, ὅτι ἡ ἀγάπη παραθήκας βρωμάτων ἢ χρημά-
των τηρεῖν οὐκ ἐπίσταται. Ὁ δ' αὐτὸς, Οὐκ οἶδα,
φησὶν, εἰς τὸ αὐτὸ δις ὑπὸ δαιμόνων ἀπατηθεῖς.

P'. Πάντας μὲν ἐπ' ἰσῆς οὐ δυνατόν τοὺς ἀδελφοὺς
ἀγαπᾶν, πᾶσι δὲ δυνατόν ἀπαθῶς συντυγχάνειν, μνη-
σικακίας ὄντα καὶ μίσους ἐλεύθερον. Τοὺς ἱερεῖς
ἀγαπητέον μετὰ τὸν Κύριον, τοὺς δὲ τῶν ἁγίων
μυστηρίων καθαρίζοντας ἡμᾶς καὶ προσευχομένους
ὑπὲρ ἡμῶν, τοὺς δὲ γέροντας ἡμῶν τιμητέον ὡς τοὺς
ἀγγέλους· αὐτοὶ γάρ εἰσιν οἱ πρὸς τοὺς ἀγῶνας ἡμᾶς
ἀλειφόντες, καὶ τὰ τῶν ἀγρίων θηρίων δῆγματα θε-
ραπεύοντες. Ἄλλα νῦν μὲν μοι τοσαῦτα λελέχθω πρὸς
σὲ περὶ πρακτικῆς, ποθεινότητος ἀδελφὲ Ἀνατόλιε,
ὅσα χάριτι τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν τῷ σπύρῳ περ-
καζούσης ἡμῶν τῆς σταφυλῆς ἐπιραγολογούμενοι
εὐρήκαμεν. Εἰ δὲ σταθερὸς ἡμῖν ἐπιλάμψῃ τῆς δι-
καιοσύνης ὁ ἥλιος, καὶ ὁ βότρυς πέπειρος γένηται,
τότε καὶ τὸν οἶνον πόμεθα αὐτοῦ, τὸν· εὐφραίνοντο
καρδίαν ἀνδρώπου· » εὐχαῖς καὶ πρεσβείαις τοῦ δι-
καίου Γρηγορίου τοῦ φυτεύσαντός με, καὶ τῶν νῦν
ὁσίων Πατέρων τῶν ποτιζόντων με, καὶ δυνάμει τῇ
τοῦ αὐξάνοντός με Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν·
ὃ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶ-
νων. Ἀμήν.

ΕΥΑΓΓΡΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ,

ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΜΟΝΑΧΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΤΑ ΑΙΤΙΑ, ΚΑΙ Η ΚΑΘ' ΕΞΥΓΙΑΝ ΤΟΥΤΩΝ ΠΑΡΑΘΕΣΙΣ.

EVAGRII MONACHI,

Rerum monachalium rationes, earumque juxta quietem appositio.

I. Dictum est in Jeremia hoc : « Et tu ne acci-
pias tibi uxorem in loco isto, quia hæc dicit Domi-
nus de filiis et filiabus et qui generantur in loco

A'. Ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ εἴρηται τὸ, « Καὶ σὺ μὴ λάβῃς
σεαυτῷ γυναῖκα ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ· ὅτι τάδε λέγε
Κύριος περὶ τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων τῶν γεν-

νωμένων ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ· Ἐν·θανάτῳ νοσερῶν ἀποθανοῦνται. » Τοῦτο δεικνύοντος τοῦ λόγου, ὅτι κατὰ τὸν Ἀπόστολον, « ὁ γαμήσας ἀνθρώπος μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναίκι, καὶ μεμέρισται· καὶ ἡ γαμήσασα γυνὴ μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρί. » Καὶ ὅλῳ, ὡς οὐ μόνον περὶ τῶν κατὰ τὸν γαμικὸν βίον ἐσομένων υἱῶν καὶ θυγατέρων ἐν τῷ προφήτῃ εἰρηται τὸ, « Ἐν θανάτῳ νοσερῶν ἀποθανοῦνται. » ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἐν καρδίᾳ αὐτῶν γεννωμένων υἱῶν καὶ θυγατέρων, τούτεστι σαρκικῶν λογισμῶν καὶ ἐπιθυμιῶν, ὡς ἐν τῷ νοσερῶ καὶ ἀσθενεῖ καὶ ἐκλύτῳ φρονήματι τοῦ κόσμου τούτου ἀποθανοῦνται καὶ οὗτοι, καὶ οὐ τῆς ἐπουρανίου καὶ αἰωνίου ζωῆς τεύχονται. « Ὁ δὲ ἄγαμος, » φησί, « μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ, » καὶ τοὺς ἀειθαλεῖς καὶ ἀθανάτους τῆς οὐρανίου ζωῆς ποιήσει καρπούς.

B. Τοιοῦτος ὁ μοναχὸς, καὶ οὕτως χρῆ εἶναι τὸν μοναχόν, ἀπεχόμενον ἀπὸ γυναικὸς, μὴ ποιοῦντα υἱὸν ἢ θυγατέρα ἐν τῷ τόπῳ τῷ προειρημένῳ· οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ Χριστοῦ στρατιώτην δῦλον, ἀμέριμον ὑπάρχειν, πάσης πραγματευτικῆς ἐννοίας τε καὶ πράξεως ἐκτός, ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος φησιν· « Οὐδεὶς στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ. » Ἐν τούτοις ἴτω ὁ μοναχὸς μάλιστα ὁ πᾶσαν ὕλην τοῦ κόσμου τούτου καταλιπὼν, καὶ ἐπὶ τὰ ὠραία καὶ καλὰ τῆς ἡσυχίας ἀποτρέχων τρόπαια. Ὡς ὠραία γὰρ καὶ καλὴ τῇ ἡσυχίᾳ ἡ ἀσκησις, ὡς ὠραία ὄντως καὶ καλὴ ἡ ἐστὶ γὰρ ὁ χρηστὸς ὁ ταύτης ζυγὸς, καὶ τὸ φορτίον ἐλαφρόν· ἡδὺς ὁ βίος, ἡ πρᾶξις στέρ-

C. νη (57).
Γ. Βούλει τοιγαροῦν, ἀγαπητὲ, τὸν μονήρη βίον ὡς ἔστιν ἀναλαβεῖν, καὶ ἐπὶ τὰ τῆς ἡσυχίας ἀποτρέχειν τρόπαια; ἄφες ἐκεῖ τοῦ κόσμου τὰς φροντίδας, τάς τε ἐπὶ τούτων ἀρχάς τε καὶ ἐξουσίας· τούτεστιν δῦλος ἔσο, ἀπαθής, πάσης ἐπιθυμίας ἐκτός· ἵνα τῆς ἐκ τούτων περιστάσεως ἀλλότριος γενόμενος, δυνήθῃς ἡσυχάσαι καλῶς. Εἰ μὴ γὰρ τις τούτων ἑαυτὸν ὑπεξάρῃ, οὐκ ἂν δυνήθῃ ταύτην αὐτὴν κατορθῶσαι τὴν πολιτείαν. Τροφῶν βραχέων ἀντέχου καὶ εὐκαταφρονήτων, μὴ πολλῶν καὶ εὐπερισπάστων. Ἐὰν δὲ καὶ ὡς φιλοξενίας χάριν περὶ τὰ πολυτελῆ λογισμὸς γένηται, ἄφες τοῦτον ἐκεῖ, μὴ ὅλως προσθῇς αὐτῷ· ἐνεδρεύει γὰρ σε διὰ τούτου ὁ ὑπεναντίας, ἐνεδρεύει τοῦ ἀποστήσαι τῆς ἡσυχίας. Ἐχεις τὸν Κύριον Ἰησοῦν μεμφόμενον πῶς τὴν τὰ τοιαῦτα σπουδάζουσιν ψυχὴν Μάρθαν, καὶ λέγοντα· Τί· περὶ πολλὰ· εἰ, καὶ « θεωρῶν; » ἐνός ἐστι χρεῖα, « τοῦ τὸν θεῖον. » φησὶ, λόγον ἀκούειν, καὶ μετὰ τοῦτο ἀκμητὶ παντός τοῦ εὐρισκομένου. Διὸ καὶ εὐθύς ἐπιφέρει λέγων· « Μαρία· » γὰρ « τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐξελέξατο, ἥτις οὐκ ἀφαιρεθήσεται ἀπ' αὐτῆς. » Ἐχεις δὲ καὶ τῆς ἐν Σαρεφθοῖς χήρας τὸ ὑπόδειγμα, ἐν ταῖς αὐτῇ τὸν προφήτην ἐξένισσε. Κἀν ἄρτον μόνον ἔχης, κἀν

A isto : In morte morbosa morientur³⁶. » Qui sermo indicat, quod, juxta Apostolum, vir « qui cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quo modo placeat uxori, et divisus est; et mulier quæ nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quo modo placeat viro³⁷. » Atqui manifestum est quod non solum de filiis et filiabus ex connubiali vita proventuris dictum sit apud prophetam illud : « In morte morbosa morientur; » sed etiam de filiis et filiabus in corde eorum natis, hoc est, carnalibus cogitationibus et cupiditatibus, quod in morbo et infirmo languidoque mundi hujus consilio illi quoque morientur, nec vitam consequentur cælestem ac perpetuam. « Qui » autem « sine uxore est, » inquit, « sollicitus est quæ Domini sunt, quo modo placeat Domino³⁸, » et semper vividus immortalisque cælestis vitæ fructus producet.

II. Talis est monachus, et ita se habere decet monachum, qui nempe abstineat a muliere, nec gignat filium aut filiam in prædicto loco; quin etiam sit Christi miles materiæ expertus, curæ vacuus, extra omnem negotiosam cogitationem actionemque positus, quemadmodum et Apostolus ait : « Nemo militans implicat se negotiis sæcularibus, ut ei placeat qui ipsum militem conscripsit³⁹. » In hisce progrediatur monachus, præcipue qui universam sæculi hujus materiam dereliquit, et ad speciosa præclaraque quietis tropæa accurrit. Quam speciosa enim et præclara per quietem exercitatio monastica, quam speciosa vere ac præclara! Est quippe suave jugum illius, et onus leve⁴⁰; dulcis vita, jucunda operatio.

III. Vis igitur, dilecte, monasticam vitam qualis est capessere, et ad quietis tropæa recurrere? illic dimitte mundi curas, illique presidentes principatus ac potestates; hoc est, expertus sis materiæ, et affectuum, atque extra omnem cupiditatem, ut ab incommodis quæ inde exoriuntur alienus, præclare tranquillam vitam possis ducere. Nisi enim quis se ab illis subtraxerit, in hac vitæ ratione nequaquam poterit proficere. Cibum brevem et nullius pretii, non autem multum ac magna cura egentem cape. Quod si prætextu hospitalitatis de sumptuoso in mentem venerit, eam abjice cogitationem, nec illi adhæreas. Per illam quippe insidiatur tibi adversarius, insidiatur quo te a quiete avertat. Habes Dominum Jesum, qui Martham, animam ista consuetantem arguit quodammodo, ac dicit : Quare « erga plurima » versaris et « turbaris? Unum est necessarium, » nempe, inquit, divinum audire verbum; post quod cætera hæc sine labore inveniuntur. Unde statim subdit, dicens : « Maria » enim « bonam partem elegit, quæ non auferetur ab ea⁴¹. » Habes pariter Sarephthanæ viduæ exemplum, in quibusnam illa prophetam hospitio suscepit⁴².

³⁶ Jerem. xvi, 2, 3, 4. ³⁷ I Cor. vii, 33, 34.

³⁸ Luc. x, 41, 42. ³⁹ III Reg. xvii, 10 seqq.

⁴⁰ ibid. 32.

⁴¹ II Tim. ii, 4.

⁴² Matth. xi, 30.

Licet panem duntaxat habueris, aut sal, aut aquam, potes por hæc mercedem hospitalitatis acquirere; quod si ne illa quidem habueris, tantummodo autem bono affectu peregrinum exceperis benignoque sermone eum donaveris, consimili ratione potes hospitalitatis mercedem consequi. Dictum est enim: « Verbum melius quam datum ».

IV. Hæc de elemosyna sentire debes. Ne igitur desideraveris opes habere ad distributionem erga pauperes. Nam hæc quoque mali fraus est, quæ ad vanam gloriam sæpe vergit, mentemque in negotiationis causas injicit. Habes in Evangelio a Domino Jesu testimonio ornatam viduam, quæ per duo duntaxat minna, divitum affectum ac vires superavit. « Illi enim, » inquit, « ex abundanti miserunt in gazophylacium; hæc vero omnia quæ habuit ».

Quod autem spectat ad vestes, noli desiderare multorum superfluatorumque vestimentorum possessionem, provide tantum de iis quæ ad necessitatem corporis suffectura sunt. Facta potius super Dominum curam tuam, et ipse tibi providebit ».

Ipsi quippe, inquit, cura est de nobis ».

Si alimentis vel vestibus indigeas, ne erubescas tibi ab aliis oblata accipere; hoc namque est superbia species. At si tu hisce abundaveris, ei qui caret tradito. Sic Deus vult famulis suis subveniri. Quocirca ad Corinthios scribens Apostolus, de inopibus dixit: « Vestra abundantia illorum inopiam suppleat, ut et illorum abundantia vestræ inopiæ sit supplementum; ut fiat æqualitas, sicut scriptum est: Qui multum, non abundavit; et qui modicum, non minoravit ».

Obtinens ergo præsentī temporī necessaria, de futuro ne sis sollicitus, verbi gratia in diem unum, vel hebdomadem, vel annum, aut menses. Nondum enim elapso crastino, idipsum tempus necessaria suppediet, præsertim si regnum cælorum iustitiamque Dei quæseris. Ait quippe Dominus: « Quærite regnum Dei, et iustitiam ejus; et hæc omnia adjicientur vobis ».

τεῖτε γὰρ, φησὶν ὁ Κύριος, « τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. »

V. Ne habeas apud te puerum, ne forte adversarius per eum aliquod in te moveat scandalum, conturbetque animum tuum, ut de cibis maxime sumptuosius curam gerat. Neque enim amplius poteris solus de te esse sollicitus; atque si ea cogitatio quasi propter corporis requiem subierit, tu tamen quod præstantius est considera, spiritalem inquam quietem: revera enim melior est spiritalis refectio corporali. Quod si juvandi pueri gratia in mentem venerit, ne credas: hoc enim non est nostri muneris; ad alios pertinet opus, sanctos videlicet cænobiorum patres. Tui solius commodum specta et silentii quietisque mores amplectere. Noli amare habitationem cum hominibus materiæ addictis ac negotiosis; aut solus mane, aut cum fratribus ma-

ὑδωρ, δύνασαι ἐν τοῖς τοῖς φιλοξενίας ποιῆσαι τὸν μισθόν· κἂν δὲ μὴ ταῦτα ἔχῃς, μόνον δὲ προθέσαι ἀγαθὴ ὑποδέξῃ τὸν ξένον, καὶ λόγον εὐχρηστον αὐτῷ ἀποδῆς, ὡσαύτως δύνασαι τῆς φιλοξενίας πορίσαι τὸν μισθόν· ἀγαθὸν γὰρ εἰρηται λόγος ὑπὲρ δόμα.

Δ'. Τοιαῦτα ἐπὶ τῆς ἐλεημοσύνης σε δεῖ φρονεῖν. Ἄρα οὖν μὴ ἐπιθυμῆς πλοῦτον ἔχειν πρὸς διάδοσιν τῶν πενήτων. Ἔστι γὰρ καὶ αὕτη ἀπάτη τοῦ πονηροῦ, πρὸς κενοδοξίαν πολλάκις προσερχομένη, καὶ εἰς πολυπραγμοσύνης αἰτίας ἐμβάλλουσα τὸν νοῦν. Ἐχεις ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὑπὸ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ μαρτυρουμένην χήραν, διὰ δύο μόνων λεπτῶν τῶν πλουσιῶν ὑπερβεβηκυῖαν προαίρεσιν τε καὶ δύναμιν. « Ἐκείνοι μὲν γάρ, » φησὶν, « ἐκ τοῦ περισσεύματος ἔβαλον ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ, αὕτη δὲ ἅπασαν ἑαυτῆς τὴν ὑπαρξιν. »

Περὶ δὲ ἱματίων, μὴ ἐπιθυμῆς περισσὰ ἔχειν ἱμάτια, τὰ ἀρχοῦντα τῇ ἀνάγκῃ τοῦ σώματος προνοῦ. Ἐπὶ ῥήψιν μᾶλλον ἐπὶ Κύριον τὴν μέριμνάν σου, καὶ αὐτὸς σου προνοήσει. Αὐτῷ γάρ, φησὶ, μέλει περὶ ἡμῶν. Ἐάν δὲ τροφῶν ἢ ἱματίων, μὴ αἰσχυνοῖς τὰ παρ' ἐτέρων σοι προσφερόμενα λαβεῖν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὑπερηφανίας εἶδος. Ἐάν δὲ καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς περισσεύς, ἴδου τῷ ὑστερουμένῳ. Οὕτως ὁ Θεὸς τοὺς ἑαυτοῦ παῖδας οἰκονομεῖσθαι βούλεται. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀπόστολος πρὸς Κορινθίους γράφων, περὶ τῶν ὑστερουμένων ἔλεγε: « Τὸ ὑμῶν περισσεῖον εἰς τὸ ἐκεῖνον ὑστέρημα, ἵνα καὶ τὸ ἐκεῖνον περισσεῖον γένῃται εἰς τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, ὅπως γένῃται ἰσότης, καθὰ γέγραπται: Ὁ τὸ πολὺ, οὐκ ἐπλεόνασε, καὶ ὁ τὸ ὀλίγον, οὐκ ἠλαττόνησεν. »

Ἐχουν τοίνυν τοῦ ἐνεστώτος καιροῦ τὰ δέοντα, εἰς τὸν μέλλοντα μὴ μεριμνήσης καιρόν· οἶον, ἡμέρας μίαν, ἢ ἑβδομάδος, ἢ ἐνιαυτοῦ, ἢ μηνῶν. Ἐνεστηχότος γὰρ τοῦ τῆς αἰῶνος καιροῦ, αὐτὸς ὁ καιρὸς ἐπιχορηγήσει τὰ δέοντα, ζητοῦντός σου μάλιστα τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ. « Ζητοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα

Ε'. Μὴ κτήσῃ παῖδα· μήποτε σοι ὁ ὑπεναντίος διὰ τούτου κινήσῃ σκάνδαλον τι, καὶ ἐκθορυβήσῃ σου τὸ φρόνημα τῶν πολυτελεστάτων τροφῶν φροντίζεῖν. Οὐ γὰρ δυνήσῃ μόνος εἶσεαυτοῦ φροντίζεῖν· κἂν ὡς πρὸς σωματικὴν ἀνάπαυσιν ἐπέλθῃ ὁ λογισμὸς, ἀλλὰ τὸ κρεῖττον ἐννοεῖ· λέγω δὴ τὴν πνευματικὴν ἀνάπαυσιν· κρεῖττων γάρ ἐστιν ὡς ἀληθῶς ἡ πνευματικὴ ἀνάπαυσις τῆς σωματικῆς. Κἂν ὠφελείας τοῦ παιδὸς χάριν προσβάλλῃ τῇ γνώμῃ, μὴ πεισθῇς αὐτῷ· οὐ γὰρ ἐστὶ τοῦτο ἡμέτερον ἔργον· ἐτέρων ἐστὶ τῶν ἐν κοινῷ ἁγίων πατέρων. Σεαυτοῦ μόνου τῆς ὠφελείας φροντίζε, καὶ τὸν τῆς ἡσυχίας περιποιῶν τρόπον. Μὴ ἀγαπήσῃς οἰκῆσαι μετὰ ἀνθρώπων ὕλικῶν καὶ ἐμπεριστάτων· ἢ μόνος οἰκεῖ, ἢ μετὰ ἀδελφῶν τῶν ἀλλῶν καὶ ὁμοφρόνων σου. Ὁ

⁴³ Eccli. xiii, 16, 28. ⁴⁴ Marc. xii, 44. ⁴⁵ Psal. lrv, 23. ⁴⁶ I Petr. v, 7. ⁴⁷ II Cor. viii, 14, 15; Exod. xvi, 18. ⁴⁸ Matth. vi, 33.

γὰρ μετὰ ἀνθρώπων ὀλικῶν καὶ ἐμπεριστάτων κινῶν, πάντως κοινωνήσῃ καὶ αὐτὸς τῇ τούτων περιστάσει, καὶ δουλεύσει ἀνθρωπίναις ἐπιτάγαις, λαλαῖς τε ματαίαις, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι δεινοῖς, ὀργῇ, λύπῃ, μανίᾳ τῶν ὕλῶν, φόβῳ, τῷ σκανδάλῳ. Γονικαῖς μερίμναις ἢ συγγενικαῖς φιλαῖς μὴ συναπαχθῆς· ἀλλὰ γὰρ καὶ πρὸς τούτους αὐτοὺς συνεχεῖς συντυχίας παραιτοῦ, μήποτε σε ἀποσυλήσῃσι τῆς ἐν τῷ κελλίῳ ἡσυχίας, καὶ περὶ τὰς ἑαυτῶν περιστάσεις ἀγάγῃσιν. « Ἀφες, » φησὶν ὁ Κύριος, « τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκροὺς· σὺ δὲ δεῦρο ἀκολούθει μοι. » Ἐάν δὲ καὶ τὸ κελλίον ἐν ᾧ καθέσῃ εὐπερίστατον ᾖ, φεύγε, καὶ αὐτοῦ μὴ φείσῃ, μὴ ἐκλυθῇς εἰς ἀγάπην αὐτοῦ· πάντα ποιεῖ, πάντα πράττει, πῶς δυνήθῃς ἡσυχάσαι καὶ σχολάσαι, καὶ σπουδασαί γεγενῆσθαι ἐν τοῖς τοῦ Θεοῦ θελήμασι, καὶ ἐν τῇ πάλῃ τῶν ἀράτων.

Γ'. Εἰ μὴ δύνασαι ἐξιδίως ἡσυχάσαι ἐν τοῖς σοῖς μέρεσι, δός σου ἐπὶ ξενιτείαν τὴν πρόθεσιν, καὶ ἐπὶ ταύτην αὐτὴν κατὰσπευδέ σου τὸν λογισμὸν. Γενοῦ καθάπερ τις πραγματευτὴς ἄριστος, τὰ πάντα πρὸς ἡσυχίαν δοκιμάζων, καὶ τὰ πρὸς ταύτην ἡσυχὰ καὶ χρήσιμα διὰ πάντων κατέχων. Πλὴν λέγω σοι, ξενιτείαν ἀγάπα· ἀπαλλάττει γάρ σε τῶν κατὰ τὴν ἰδίαν χώραν περιστάσεων, καὶ τῆς κατὰ τὴν ἡσυχίαν ὠφελείας μόνον ἀπολαύειν ποιεῖ. Τὰς ἐν πόλει διατριβὰς φεύγε, καὶ τὰς ἐν ἐρημίᾳ καρτέρησον. « Ἰδοὺ » γάρ, φησὶν ὁ ἅγιος, « ἐμάκρυνα φυγαδεύων, καὶ ἠύλισθον ἐν τῇ ἐρήμῳ. » Εἰ δυνατόν, τὸ καθόλου εἰς πόλιν μὴ ἀπαντήσῃς· οὐδὲν γὰρ εὐχρηστον, οὐδὲν χρήσιμον, οὐδὲν ὠφέλιμον τῇ πολιτείᾳ σου ἐκεῖ θεάσῃ. « Εἶδον, » φησὶ πάλιν ὁ ἅγιος, « ἀνομίαν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει. » Τοὺς οὖν ἰδίους καὶ ἀπερισπάστους διώκε τόπους, μὴ δευλιόσῃς εἶχον (58) αὐτῶν. Ἐάν δὲ καὶ δαιμόνων φαντασίας ἐκεῖ θεάσῃ, μὴ πτοηθῇς, μηδὲ ἀποφύγῃς τὸ στάδιον τῆς ἡμετέρας ὠφελείας· ἀφόδως ὑπόμεινον, καὶ ἔδει τοῦ Θεοῦ τὰ μεγαλεῖα, τὴν ἀντιληψίν, τὴν κηδεμονίαν, τὴν ἄλλην ἀπασαν ἐπὶ σωτηρίᾳ πληροφορίαν. « Προσερχόμεν » γάρ, φησὶν ὁ μακάριος ἀνὴρ, « τὸν σώζοντά με ἀπὸ ὀλιγοψυχίας καὶ ἀπὸ καταγίγδους. » Μὴ σου νικῇσῃ ῥέμβους ἐπιθυμία τὴν προαίρεσιν· « Ῥεμβασμὸς » γάρ « μετὰ ἐπιθυμίας, μεταλλεύει νοῦν ἄνακον. » Πολλοὶ διὰ τοῦτο πειρασμοί. Φοβοῦ τὸ πταίσμα, καὶ ἐν τῷ κελλίῳ σου ἑδραῖος ἔσθ.

Ζ'. Ἐάν φίλους ἔχῃς, φεύγε τούτων τὰς συνεχεῖς συντυχίας· διὰ μακροῦ γὰρ αὐτοῖς συντυχῶν εὐχρηστος ἔσθ. Ἐάν δὲ καὶ κατανοήσῃς διὰ τούτων αὐτῶν βλάβην σοι γινομένην, μηδὲ ὅλως ἐγγίσης. Φίλους γάρ ἔχειν σε χρὴ τοὺς ὠφελέμους καὶ συμβαλλομένους σου τῇ πολιτείᾳ. Φεύγε καὶ τῶν πονηρῶν ἀνδρῶν καὶ μαχίμων τὰς συντυχίας· μηδὲν τούτων συνοικήσῃς· ἀλλὰ γὰρ καὶ τὰς φάλας αὐτῶν προθέσεις παραιτοῦ· οὔτε γὰρ Θεῷ προσοι-

A teria carentibus, tibi que consentaneis. Nam qui habitat cum hominibus materialibus ac impeditis, et ipse prorsus eorum turbulenti status particeps futurus est, servietque humanis mandatis, vanis colloquiis, cæterisque omnibus vitiiis, iræ, tristitiæ, insanix erga res materiales, timori, scandalo. Ne corripiaris curis parentalibus, aut cognatorum amicitiiis: quinimo et assiduos cum iis congressus vita, ne forte a celle quiete te auferant, et ad sua traducant negotia. « Dimitte, » inquit Dominus, « mortuos sepelire mortuos suos; tu vero veni, sequere me »⁵⁹. » Si vero cella in qua resides impedimento sit, fugito, neque illi parcas, nec in amorem ejus resolveris: omnia fac, omnia age, quo tranquille vivere et vacare queas, nec non contende in Dei voluntatibus ac in pugna adversus invisibilia consistere.

VI. Si in tua regione non potes facile vitam quietam ducere, propositum tuum ad peregrinationem tradito, atque ad illam ipsam incita animum tuum. Esto velut optimus negotiator, cuncta ad quietem probans, quæque ad eam constabiliendam conducunt omnino retinens. Cæterum dico tibi, peregrinationem dilige; te enim ab incommoditatibus patriæ tuæ liberabit, efficietque ut solus silentii emolumento fruaris. In urbe commorari fuge, in solitudine perdura. « Ecce » enim, ait sanctus vir, « elongavi fugiens, et mansi in solitudine »⁶⁰. » Si fieri potest, nullatenus ad urbem proficiscaris; nihil quippe commodum, nihil utile, nihil conducibile professioni tuæ illic intueberis. Iterum ait sanctus: « Vidi iniquitatem et contradictionem in civitate »⁶¹. » Loca ergo secreta et quieta seclare, neque formides illorum inopiam. Quod si illic demonum spectra apparuerint, noli terreri, neque a stadio emolumenti nostri aufugias: interritus permane, et « magnalia » Dei conspices⁶², auxilium, curam, reliquamque omnem de salute plenitudinem. « Expectabam » enim, ait beatus ille vir, « eum qui salvum me fecit a pusillanimitate spiritus et a tempestate »⁶³. » Vagationis desiderium animi tui sententiam non vincat: « Inconstantia » enim « cum concupiscentia, transvertit sensum sine malitia »⁶⁴. » Multæ ea de causa existunt contentiones. Time casum, et in cella tua stabilis firmusque sis.

VII. Si amicos habueris, continuos cum illis congressus fuge: cum enim longa per intervalla collocutus eis fueris, utilis eris. Sin vero senseris tibi per eosdem damnum afferri, nullatenus appropinques. Nam oportet habere te amicos utiles et ad vitæ tuæ institutum aptos. Sed et fugito pravorum virorum et pugnacium congressus; cum horum nullo ne habites; quinimo pravos illorum intentiones repudia; non enim Deo adherent, neque in

⁵⁹ Matth. viii, 22. ⁶⁰ Psal. lrv, 8. ⁶¹ ibid. 40.

⁶² Exod. xiv, 13. ⁶³ Psal. lrv, 9. ⁶⁴ Sap. iv, 12.

eo permanent. Pacifici homines amici tibi sint, fratres spirituales, Patres sancti : hos namque eo modo appellavit Dominus, dicens : « Mater mea et fratres mei et patres hi sunt qui faciunt voluntatem Patris mei qui in cœlis est »⁵⁵. » Cum distractis seu negotiosis noli commorari, neque ad convivium cum ipsis pergas; ne te forsitan ad suas deceptiones trahant, et a silentii tranquillitatisque disciplina abducant : hic est namque in illis affectus. Ne declines anrem tuam ad eorum sermones, neque sensa cordis eorum admittas. Nam re vera noxii sunt. Ad fideles terræ sit tibi desiderium, et labor cordis tui in æmulationem luctus eorum. « Oculi » enim « mei ad fideles terræ, ut sedeant ipsi mecum »⁵⁶. » Quo. si quispiam ex iis qui secundum charitatem Dei incedunt, ad te veniens, ad manducandum te invitaverit, ac volueris proficisci, proficiscere quidem, sed cito revertere ad cellam tuam. Si fieri potest, extra eam ne dormieris unquam; ut in te semper maneat quietis gratia; et huius propositi cultum absque impedimento retinebis.

VIII. Non sis lautorum ciborum cupidus, nec illecebræ deliciarum. « Nam quæ in deliciis est, vivens mortua est, » quemadmodum ait Apostolus⁵⁷. Ne tibi eorum cupiditas obveniat, atque desiderium externarum mensarum inferat. Dictum quippe fuit : « Ne seducaris saturitate ventris »⁵⁸. » Quod si te videris assidue extra cellam tuam vocari, recusa. Noxia enim est continua extra cellam tuam commoratio; gratiam aufert, obnubilat prudentiam, ardorem restringit. Vide mihi dolium vini, quod multo tempore in eodem loco exstitit, manetque inconcussum, quo pacto vinum reddat splendidum, sedatum, odoriferum; contra si huc illicque circumferatur, turbidum, tetricum, omnem simul ex facie vitio contractam injucunditatem exhibens. Cum hoc ergo te ipsum conferens, quod usui est experire, absconde multorum affectus, ne mens tua distrahatur, et quietis modum conturbet. Operari manibus cura, idque pro viribus die ac nocte, ne quem graves, quin potius aliis tribuas, quemadmodum hortatur ac dicit sacer apostolus Paulus⁵⁹; ut in eo etiam tædii dæmonem vincas, cæterasque omnes hostis cupiditates avellas. Adjacet enim pigritiæ tædii dæmon, atque in desiderii est, sicut inquit⁶⁰. Traditionis et acceptionis peccatum effugas. Sive ergo vendas, sive emis, parum te de justo pretio fraudas, ne in mores nimium exactos aut erga pretium lucri cupidos inductus, ad noxias animæ causas decidas, contentionem, perjurium, per sermonis tui permutationem; atque in his venerandam instituti nostri dignitatem contumelia et ignominia afficias. Eo modo ipse co-

κειώνται, οὐτε μὴν παραμένουσιν. Ἄνδρες εἰρηνικοὶ ἕστωσαν φίλοι σοι, ἀδελφοὶ πνευματικοὶ, Πατέρες ἅγιοι. Τούτους γὰρ οὕτως καὶ ὁ Κύριος ἀπεκάλει λέγων· « Μήτηρ μου καὶ ἀδελφοὶ μου καὶ πατέρες οὗτοί εἰσιν, οἱ ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Μετὰ περισπωμένων μὴ συναυλίζου, μὴ δὲ συμπορευθῇς εἰς συμπόσιον μετ' αὐτῶν· μὴ ποτὲ σε περὶ τὰς ἑαυτῶν ἀπάτας ἐλκύσωσι, καὶ τῆς κατὰ τὴν ἡσυχίαν ἐπιστήμης ἀπαγάγωσιν· ἔστι γὰρ τὸ πάθος τοῦτο ἐν αὐτοῖς· μὴ ἐκ κλήνης τὸ οὖς σου εἰς τοὺς λόγους αὐτῶν, καὶ ἐννοίας καρδίας αὐτῶν μὴ παραδέξῃ. Εἰσὶ γὰρ ὄντως ἐπιζημίοι. Ἐπὶ τοὺς πιστοὺς τῆς γῆς ἔστω σοι ὁ πόθος, καὶ ὁ πόνος τῆς καρδίας σου εἰς ζῆλον πένθους αὐτῶν. « Οἱ ὀφθαλμοί μου » γὰρ « ἐπὶ τοὺς πιστοὺς τῆς γῆς, τοῦ συγκαθῆσθαι αὐτοὺς μετ' ἐμοῦ. » Ἐὰν δέ τις καὶ τῶν κατὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ πορευομένων, ἐλθὼν πρὸς σὲ ἐπὶ τὸ φαγεῖν προσκαλέσθαι σε, καὶ θέλεις ὑπάγειν, ὑπάγε μὲν, τάχιον δὲ ἐν τῷ καλλίῳ σου ὑπόστρεψε. Εἰ δυνατόν, ἐκτὸς τούτου μὴ καθευδῇς ποτὲ· ἵνα διαπαντός σοι παραμείνῃ τῆς ἡσυχίας ἡ χάρις, καὶ τῆς ἐν αὐτῷ προθέσεως ἀνεμώδιστον ἔξεις τὴν λατρίαν.

Η'. Μὴ γίνου ἐπιθυμητῆς βρωμάτων καλῶν, καὶ τῶν κατὰ τὴν σπατάλην ἀπατῶν. « Ἡ γὰρ σπαταλῶσα, ζῶσα τέθνηκεν, » ὥς καὶ ὁ Ἀπόστολός φησι. Μὴ χορτάσης τὴν κοιλίαν σου ἐν βρώμασιν ἁλλοτρίων, ἵνα μὴ πόθος σοι τούτων γένηται, καὶ περὶ τὰς ἑξω τραπέζας ἐμποίησῃ σοι τὸν πόθον. Εἴρηται γάρ· « Μὴ ἀπατάσθῃς χορτασιζ. κοιλίας. » Ἐὰν δὲ καὶ συνεχῶς ἑξω τοῦ κελλίου σου θεάσῃ σεαυτὸν προσκαλούμενον, παραιτοῦ. Ἔστι γὰρ ἐπιζήμιος ἡ ἑξω τοῦ κελλίου σου συνεχὴς διατριβή· ἀφαιρεῖται τὴν χάριν, σκοτοῖ τὸ φρόνημα, μαρμαίνει τὸν πόθον. Ἔστι μοι κεράμιον οἶνου πλείστον ἐγχερόμενον ἐν τῷ τόπῳ, καὶ κείμενον ἀσάλευτον, πῶς παρασκευάζει τὸν οἶνον λαμπρόν, καθιστάμενον, εὐδὴ· ἐὰν δὲ ὥδε κάκεισε περιφέρηται, τεταραγμένον, στυγνόν, πάσης ὁμοῦ τῆς ἐκ τῆς τρυγίας κακίας τὴν ἀφίαν ἐπιδεικνύμενον. Τοιγαρὸν τοῦτ' παρακλησιᾶς σεαυτὸν, πειρῶ τῆς ὀφελείας, κόπτε τῶν πολλῶν τὰς σχέσεις, μὴ σου ὁ νοῦς περισπαστικός (59) γένηται, καὶ τὸν τῆς ἡσυχίας ταράξῃ τρόπον. Ἔργασίας χειρῶν φρόντιζε, καὶ τοῦτο αὐτὸ, εἰ δυνατόν, νυκτὸς καὶ ἡμέρας, πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαι τινα, μέλλον δὲ καὶ εἰς τὸ μεταδιδόναι, καθάπερ καὶ παραινεῖ λέγων ὁ ἱερὸς ἀπόστολος Παῦλος· ἵνα δὴ καὶ ἐν τούτῳ τὸν τῆς ἀκηδίας καταπαλάσης δαίμονα, καὶ τὰς ἄλλας πάσας ἐπιθυμίας τοῦ ἐχθροῦ διάρῃς. Ἐπίκεινται γὰρ τῇ ἀργίᾳ ὁ τῆς ἀκηδίας δαίμων, καὶ ἐν ἐπιθυμίᾳ ἐστίν, ὥς φησιν. Ἀποδόσω· καὶ λήψω οὐκ (60) ἐκφρεύξῃ ἀμαρτίαν. Ἐἴτε οὖν πωλεῖς, εἴτε ἀγοράζεις, μικρόν τι τοῦ Ἰσου ζημίωσον σεαυτὸν· μὴ τοῖς κατ' ἀκριβείαν ἢ τοῖς περὶ τὴν τιμὴν φιλοκαρδεΐας ἐπανεχθεῖς τρόποις, ἐπὶ τὰ βλαβερά τῶν τῆς ψυχῆς αἰτιῶν καταπέσης, φιλο-

⁵⁵ Matth. xii, 50. ⁵⁶ Psal. c, 6. ⁵⁷ I Tim. v, 6. Ephes. iv, 28. ⁵⁸ Prov. xiii, 4.

(59) Αἱ περισπαστικὸς.

⁵⁹ Prov. xxiv, 15. ⁶⁰ I Thess. ii, 9, et II, iii, 8;

(60) Forte οὐ vacat.

νείκας, ἐπιπορκίας, ταῖς τῶν λόγων σου ἐναλλαγαῖς, καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις τὴν ἐντειμον τῆς ἡμετέρας προθέσεως ἀτιμάσης καὶ καταισχύνης ἀξίαν. Οὕτως καὶ αὐτὸς ἐνοῶν ἀποδόσεώς σου καὶ λήψεώς σου φυλάσσου. Εἰ δὲ τὸ κρεῖττον αἰρή, καὶ ἔστι σοι τοῦτο δυνάτον, ἐπὶ ἑτερόν τινα πιστὸν ἄνδρα παραβρέψῃς σου στὰς καὶ ἐπιχαρεῖς ἕξεις τὰς ἐλπίδας.

Θ. Ταῦτά σοι οὕτως παραινεῖν οἶδε τὰ χρήσιμα ὁ τῆς ἡσυχίας τρόπος. Φέρε δὴ καὶ τῶν ἐξῆς ἐπιφερομένων ἐν αὐτῇ πραγμάτων παραθήσομαι σοι τὸν νοῦν· σὺ δὲ μοι ἀκούε, καὶ ποιεῖς ὃ ἐντέλλομαι σοι. Καθεζόμενος ἐν τῷ κελίῳ σου, συνάγαγέ σου τὸν νοῦν· μνήσθητι ἡμέρας θανάτου· ἴδε τότε τοῦ σώματος τὴν νέκρωσιν· ἐννόει τὴν συμφορὰν· λάβε τὸν πόνον· κατὰ γυνωθὶ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ματαιότητος· ἐπιμελῆσαι τῆς τε ἐπιεικειᾶς καὶ τῆς σπουδῆς, ἵνα δυνήθῃς διαπαντός μένειν τῇ αὐτῇ προθέσει τῆς ἡσυχίας, καὶ μὴ ἀσθενήσας. Μνήσθητι δὲ καὶ τῆς ἐν τῷ ᾄδῃ νυκὶ καταστάσεως· λογίζου τὸ πῶς ἄρα εἰσὶν ἐκεῖ αἱ ψυχαί, ἐν ποίᾳ πικροτάτῃ σιωπῇ· ἢ ἐν πολλῇ δεινολάτῳ στεναγμῷ, ἢ λίαν φόβῳ ἢ ἀγωνίᾳ, ἢ τίνι προσδοκίᾳ· τὴν ἀπαυστον ὀδύνην, τὸ ψυχικὸν καὶ ἀπέραντον δάκρυον. Ἀλλὰ καὶ ἡμέρας ἀναστάσεως καὶ παραστάσεως μνήσθητι τῆς πρὸς τὸν Θεόν· φαντάζου τὸ φοβερόν καὶ φρικτὸν ἐκεῖνο κρίμα· ἄγε εἰς μέσον τὰ ἀποκείμενα τοῖς ἁμαρτάνουσιν, αἰσχύνῃ τὴν κατενώπιον Θεοῦ καὶ Χριστοῦ αὐτοῦ, ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων, ἐξουσιῶν, καὶ πάντων ἀνθρώπων· τὰ τε κολαστήρια πάντα, τὸ πῦρ αἰώνιον, τὸν σκόληκα τὸν ἀτελεύτητον, τὸν τάρταρον, τὸ σκότος, τὸν ἐπὶ πᾶσι τοῖς τούτοις τῶν ὀδόντων βρυγμὸν, τοὺς φόβους καὶ τὰς βασάνους. Ἄγε δὴ καὶ τὰ τοῖς δικαίοις ἀποκείμενα ἀγαθὰ, παρῆρσιαν τὴν μετὰ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Χριστοῦ αὐτοῦ, ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων, ἐξουσιῶν, καὶ παντὸς τοῦ δήμου, βασιλείαν καὶ τὰ ταύτης δωρήματα, τὴν χαρὰν καὶ τὴν ἀπόλαυσιν· ἐκατέρων τούτων τὴν μνήμην ἄγε σεαυτῷ· καὶ ἐπὶ μὲν τῇ τῶν ἁμαρτωλῶν κρίσει στέναξε, δάκρυε, πένθους ἐνδύσαι τὴν ἰδέαν, φοβούμενος μὴ καὶ σὺ αὐτὸς ἐν τούτοις γένῃ· ἐπὶ δὲ τοῖς δικαίοις ἀποκειμένοις ἀγαθοῖς χαῖρε καὶ ἀγαλλία καὶ εὐφραίνου· καὶ τούτων μὲν σπουδάσας ἀπολαῦσαι, ἐκείνων δὲ ἀλλοτριουῖσθαι· ὅρα μὴ ἐπιλάβῃ τούτων ποτὲ, κἂν ἐνδὸν ἐν τῷ κελίῳ σου τυγχάνῃς, κἂν ἔξω που, τῆς ἐκ τούτων μνήμης μὴ παραβρέψῃς σου τὸ φρόνημα· ὅπως κἂν διὰ τούτων τοὺς ῥυπαροὺς καὶ βλαβεροὺς ἐκπεύξῃ λογισμοὺς.

Ι. Νηστεία σοι ἔστω δὴ δύναμις κατενώπιον Κυρίου. Αὕτη σου τὰς ἀνομίας καὶ τὰς ἁμαρτίας περικαθαρίει, σεμνύνει τὴν ψυχὴν, ἐγιάζει τὸ φρόνημα, δαίμονας ἀπελαύνει, Θεὸν ἐγγὺς εἶναι παρασκευάζει. Ἀπαξ δὲ τῆς ἡμέρας φαγὼν, εἰς δευτέρον μὴ ἐπιποθήσῃς, ἵνα μὴ πολυδάπανος γένῃ, καὶ ἐκθορυβήσῃ σου τὸ φρόνημα. Ἐνθεν εὐπορῆσαι δυνήσῃ ἐπὶ τὰ τῆς εὐπορίας ἔργα, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ σώματος νεκρῶσαι τὰ πάθη. Ἐὰν δὲ ἀπάντησις ἀδελφῶν γένῃται, καὶ ἔστι χρεῖα, ὥστε καὶ δευτέρον σε καὶ τρίτον φαγεῖν, μὴ στυγνότης μηδὲ κατηφύτης· χαῖρε δὲ μᾶλλον, ὁπότεος τῆς χρεῖας γινόμενος· καὶ τὸ δεύτερον ἢ τρίτον φαγὼν, εὐχαρίστητε τῷ Θεῷ, ὅτι νόμον ἀγάπης πα-

gitans, in traditione et acceptione tua cautionem serva. Sed si quod melius est elegeris, idane possis, in alium fidum hominem curam tuam rejice, quo ita factus alacer et tranquillus, spe bona jucundaque perfruaris.

IX. Hæc tibi eo pacto suadere novit commoda modus quietis. Age vero, etiam rerum quæ deinde in ea continentur sensum tibi apponam; tu vero mihi ausculta, et quæ præcipio tibi exsequere. Cum sedes in cella tua, collige mentem tuam; memento diei mortis; vide tunc corporis mortificationem; cogita calamitatem; laborem doloremque assume; condemnâ vanitatem hujus mundi; curam gere modestiæ et sedulitatis, ut possis manere semper in eodem quietæ vitæ proposito, nec in infirmitatem incidas. Memor quoque esto status præsentis in inferno; reputa quemadmodum illic degant animæ, in quo amarissimo silentio, aut in quo acerbissimo gemitu, in quali timore, anxietate, expectatione quam [reputa] nunquam desinentem dolorem, lacrymas animæ quæ sine carent. Sed et recorde diei resurrectionis ac exhibitionis coram Deo; imaginare tremendum et horribile illud judicium; profer in medium quæ peccatoribus reposita sunt, ignominiam in conspectu Dei et Christi ejus, angelorum, archangelorum, potestatum, cunctorumque hominum; item supplicia omnia, ignem æternum, vermem immortalem, tartarum, tenebras, et super hæc universa stridorem dentium, terrores ac tormenta. Profer quoque ea quæ justis reposita sunt: bona, fiduciam cum Deo Patre et Christo ejus, angelis, archangelis, potestatibus, atque omni populo, regnum, ejusque dona, gaudium, voluptatem. Horum ultrorumque memoriam adduc in mentem tuam; ac de peccatorum quidem judicio ingemisce, fle, induc habitum luctus, veritus ne tu quoque in illis consistas; de bonis vero quæ justis reposita sunt, gaude et exsulta et lætare; atque tum his frui contende, tum ab illis esse alienus. Cave ne unquam horum obliviscaris, sive intra in cella tua sis, sive extra alicubi; mentem tuam noli ab horum recordatione avertere; quo vel per ea sordidas noxiasque cogitationes effugas.

X. Jejunium pro virili coram Deo excole. Illud delicta et peccata tua expiabit; animam ornat, mentem sanctam efficit, pellit dæmones, Deum prope nos adducit. Porro cum semel in die comederis, ne iterum manducare concupiscas, ut non fias sumptuosus, animumque tuum conturbes. Hinc poteris tum ad beneficentiæ opera abundare, tum ipsius corporis affectus extingui. Quando autem advenierint fratres, et necesse fuerit te bis terque comedere, ne ingemiscas aut mæstus sis; quin potius gaudento, quod necessitati obtemperes; atque bis vel ter manducans, gratias age Deo, eo quod legem charitatis impleveris, quodque ipsum sane Deum nostræ

vite dispensatorem habiturus sis. Quandoque etiam corporis invaletudo contingit, adeo ut bis et ter sapiusque edere oporteat; ad id mens tua parata sit. Non enim corporales professionis nostræ labores locum in morbis habere debent, sed quædam remittenda sunt, quo citius ad sanitatem quis reversus, iterum iisdem austeræ vitæ sese exerceat laboribus. Cæterum de abstinence a cibis, nihil divinus sermo, ne manducaremus, prohibuit, sed dixit: « Ecce dedi vobis omnia, quasi olera herbæ⁴¹. Manducate, nihil interrogantes⁴²; » et, « Non quæ intrant in os, coinquinant hominem⁴³. » Quocirca a cibis abstinere, id nostræ voluntatis et animæ labor est.

XI. Humi cubationem et vigilias cæterasque austeritates libenter tolera, respiciens ad futuram gloriam quæ revelabitur tibi cum omnibus sanctis. « Non » enim, inquit, « sunt condignæ passionibus huius temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis⁴⁴. » Si animo dejecto es, ora, sicut scriptum est⁴⁵; ora autem cum timore, tremore, et labore, sobrie et vigilanter. Ita oportet orare, maxime propter malignos malitiæque vacantes inaspectabiles inimicos nostros, qui in hoc nobis negotium facessere volunt. Il quoties viderint nos ad orationem stare, toties sedulo adoriuntur, eaque menti suggerunt quæ precum tempore nequaquam cogitare et considerare debemus, quo animum nostrum captivum abducant, otiosamque, vanam et inutilem reddant precis postulationem et supplicationem. Inanis enim revera est ac inutilis oratio, petitio, supplicatio, quando non, sicut supra diximus, cum timore et tremore, sobrie ac vigilanter peracta fuerit. Ad hæc ad hominem quidem regem accedens quilibet, cum timore et tremore et cautione, deprecationem eo modo exsequitur. Nonne multo magis Deo cunctorum Domino, et Christo Regi regnantium, et Principi principum consimiliter assistendum est, atque offerenda observatio ac supplicatio? Quoniam Deo gloria in sæcula. Amen.

Α πλήρωκας, καὶ ὥς ἐτι δὴ περ αὐτὸν τὸν Θεὸν ἔξεις τῆς ἡμετέρας ζωῆς οἰκονόμον. Ἔστι δ' ὅτε καὶ ἀρρώστια σώματος συμβαίνει, καὶ δέη, ὥστε καὶ δευτέρον καὶ τρίτον καὶ πολλάκις φαγεῖν, οὕτως ἔστω σοι λευμέ- νος ὁ λογισμός. Οὐδὲ γὰρ τοὺς σωματικούς τῆς πολι- τείας πόρους, καὶ ἐν ταῖς ἀρρώστιας ἐπικρατεῖν χρή· ἀλλ' ὑπενδιδόναι τισὶν, ἵνα τάχιον ἐπὶ τὴν εὐρωστίαν ἐπανελθὼν, πάλιν τοῖς αὐτοῖς τῆς πολιτείας ἐγγυμνά- ζηται πόνοις. Περὶ δὲ ἀποχῆς βρωμάτων, οὐκ ἐκάλυσε τι μὴ φαγεῖν ὁ Θεὸς λόγος, ἀλλ' εἶπεν· « Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν πάντα ὡς λάχανα χρότου. Ἐσθίετε μὴδὲν ἀνακρί- νοντες· » καὶ, « Οὐ τὰ εἰσερχόμενα εἰς τὸ στόμα κοι- νοὶ τὸν ἀνθρώπον. » Τὸ οὖν ἀπέχεσθαι βρωμάτων, τοῦτο τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως ἀν εἴη καὶ ψυχῆς πόνος.

ΙΑ'. Τὴν χαμευνίαν καὶ τὴν ἀγρυπνίαν καὶ τὰς ἄλλας πάσας κακοπαθείας ἡδέως φέρε, ἀποβλέπων εἰς τὴν μέλλουσαν ἀποκαλυφθῆναι σοι δόξαν σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις. « Οὐ » γὰρ « ἔξια τὰ παθήματα, » φησὶ, « τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκα- λυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. » Ἐὰν ἀθυμῆς, προσεύχου, καθὼς γέγραπται· προσεύχου δὲ ἐμφόδως, ἐντρόμως, ἐμπέ- νως, νηφαλιῶς τε καὶ ἐγρηγορότως. Οὕτω προσεύχεσθαι δεῖ, μάλιστα διὰ τοὺς κακοτρόπους καὶ κακοσχόλους, ἐπηρεάζειν ἡμᾶς θέλοντας ἐν τούτῳ τοὺς ἀοράτους ἡμῶν ἐχθρούς. Ὅπηνίκα οὗτοι ἴδωσιν ἡμᾶς προσευχῇ παρισταμένους, τότε δὴ καὶ αὐτοὶ σπουδαίως ἐφίσταν- ται ἡμῖν, ἐκεῖνα ἡμῖν τῷ νῷ ὑποβάλλοντες, ἃ μὴ δεῖ ἐν καιρῷ τοῦ προσεύχεσθαι ἐνθυμεῖσθαι ἢ ἐννοεῖν, ἵνα ἀλχημάτων ἡμῶν τὸν νοῦν ἀπαγάγῃσι, καὶ ἀργὴν καὶ μάταιον καὶ ἀνωφελῆ τὴν ἀπὸ τῆς προσευχῆς δέησιν τε καὶ ἱκετηρίαν ποιήσωσι. Μάταιος γὰρ ὄν- τως καὶ ἀνωφελὴς ἡ προσευχὴ καὶ ἡ δέησις καὶ ἡ ἱκετηρία τυγχάνει, ὅταν μὴ, ὡς προεῖρηται, ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ νηφαλιῶς τε καὶ ἐγρηγορότως διατελῇ- ται. Εἴτα ἀνθρώπῳ μὲν βασιλεῖ προσερχόμενός τις, μετὰ φόβου καὶ τρόμου καὶ νήψεως, οὕτως τὴν δέη- σιν ἀποτελεῖ· οὐ πολλῶν μᾶλλον Θεῷ τῷ Δεσπότη τῶν ὅλων, καὶ Χριστῷ Βασιλεῖ τῶν βασιλευόντων καὶ Ἀρχοντι τῶν ἀρχόντων ὁμοίως παρίστασθαι δεῖ, καὶ ὡσαύτως τὴν δέησιν καὶ ἱκετηρίαν ποιεῖσθαι; Ὅτι τῷ Θεῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

⁴¹ Gen. ix, 3. ⁴² I Cor. x, 25, 27. ⁴³ Matth. xv, 11. ⁴⁴ Rom. viii, 18. ⁴⁵ Jac. v, 13.

ΕΥΑΓΓΡΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΛΓ' ΚΑΤ' ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΝ.

EVAGRII MONACHI CAPITULA XXXIII,

Per gradus quosdam disposita consequentiæ.

I. Morbus arquatus seu regius, est habitus pessi- mus animæ rationalis, per quem tum Deum, tum rerum factarum contemplationem erronee intuetur.

Α'. Ἰχτερός, ἔστιν ἐξὶ χειρίστη ψυχῆς λογικῆς, καθ' ἣν ἐσφαλμένως Θεόν τε καὶ τὴν τῶν γεγονότων θεωρίαν ὁρᾷ.

Β'. Ὅτισθότος, ἐστὶ κακία φύσεως λογικῆς, καθ' ἣν δυσκαμψὴ γίνεται πρὸς ἀρετὴν καὶ γινώσιν τὴν τοῦ Θεοῦ.

Γ'. Σφακελλισμός, ἐστὶ ζέσις καὶ κίνησις θυμοῦ τὸ λογιστικὸν μέρος τῆς ψυχῆς ἐκταράττουσα.

Δ'. Τυφλότης, ἐστὶν ἀγνοία τοῦ νοῦ, ταῖς πρακτικαῖς ἀρεταῖς καὶ τῇ τῶν γεγονότων θεωρίᾳ μὴ ἐπιβάλλουσα.

Ε'. Παράλυσις, ἐστὶ δυσκίνησις λογιστικῆς ψυχῆς πρὸς τὰς πρακτικὰς ἀρετάς.

ΣΤ'. Γονόρροια, ἐστὶ ῥαθυμία λογικῆς ψυχῆς, καθ' ἣν ἀποβάλλειν τοὺς τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας εἰώθε λόγους.

Ζ'. Ἀποκάθισις, ἐστὶν ἀδυναμία λογικῆς ψυχῆς, καθ' ἣν τὰς συντελούσας ἀρετάς πρὸς τὴν μόρφωσιν τοῦ Χριστοῦ εἰσθε ἀποβάλλειν.

Η'. Λέπρα ἀπιστία ἐστὶν λογικῆς ψυχῆς, καθ' ἣν οὐ πληροφορεῖται ψηλαφῶσα τοὺς λόγους.

Θ'. Ἐκτασις, ἐστὶ νεύσις πάλιν πρὸς κακίαν λογικῆς ψυχῆς μετὰ τὴν ἀρετὴν καὶ γινώσιν τὴν τοῦ Θεοῦ.

Ι'. Θλάσις, ἐστὶν ἐξίς χειρίστη λογικῆς ψυχῆς, καθ' ἣν μετέρχεται τὰς ἀρετὰς οὐ δι' αὐτὸ τὸ καλόν.

ΙΑ'. Κολόβωσις ῥίνος, ἐστὶ στέρησις ἀρετῆς ἀντιλαμβανομένης εὐωδίας τῆς τοῦ Χριστοῦ.

ΙΒ'. Ὠτόμησις, ἐστὶ σκληρία λογικῆς ψυχῆς πρὸς τὴν πνευματικὴν διδασκαλίαν ἀνθέλκουσα.

ΙΓ'. Ἐφῆλις, ἐστὶ πνευματικῆς θεωρίας ἐκπτώσις, ἥ τῆς τῶν γεγονότων θεωρίας οὐκ ἀληθὴς κατανόησις.

ΙΔ'. Μογυλαλία, ἐστὶ πάθος τοῦ λογιστικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς, καθ' ὃ σκανδαλιζόμενος ἐπὶ τοῖς γινομένοις ἐν παντὶ εὐχαριστεῖν ἀδυνατεῖ τῷ Θεῷ.

ΙΕ'. Χωλότης, ἐστὶν ἀδυναμία φύσεως λογικῆς πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς ἐργασίαν.

ΙΣΤ'. Ὑδρωψ, ἐστὶν ἐκχλίσις ἄλογος ψυχῆς, καθ' ἣν σθεσθεισῶν τῶν ἀρετῶν ἐπικρατεῖ κακία καὶ ἀγνοσία.

ΙΖ'. Μύρμηξ, ἐστὶν ἄνθρωπος πρακτικὸς τὴν ἐαυτοῦ τροφὴν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ παρασκευάζων.

ΙΗ'. Χοιρογρύλλιοι, εἰσὶν ἐθὴν ἀκάθαρτα τὰς ἐντολάς δεξιμένα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ.

ΙΘ'. Ἀδασλευτοὶ ἀκρίδες, ψυχὰι λογικαὶ μὴ σαλευόμεναι ὑπὸ τοῦ θανάτου καὶ ὑπὸ τῶν σπερμάτων διατρεφόμεναι.

Κ'. Ἀσκαλαβότης, ἐστὶ νοῦς πρακτικὸς, ἐπεριζόμενος ἀρεταῖς καὶ κατοικῶν ἐν ταῖς γνώσεσι τῶν ὑπὲρ ἀνθρώπων δυνάμεων.

ΚΑ'. Σκύμνος λέοντος, ἐστὶν ἄνθρωπος ἀπαθὴς ὧν ἐν αὐτῷ γενομένων βασιλεύσας θηρίων.

II. Convulsio in scapulas, est vitium naturæ rationalis, per quod fit inflexibilis ad virtutem Dei-que cognitionem.

III. Mortificatio partis inflammatae seu gangraenæ initium, est fervor et motus iracundiae, perturbans partem animæ rationalem.

IV. Caecitas, est ignorantia mentis, quæ ad activas virtutes rerumque creaturarum contemplationem quasi collimando non tendit.

V. Paralysis seu nervorum dissolutio, est difficultas motus animæ rationalis ad virtutes activas.

VI. Gonorrhœa seu fluxus seminis, est desidia animæ rationalis, per quam abjicere spiritualis doctrinæ sermones consuevit.

VII. Crebrius iterata sessio, est impotentia animæ rationalis, per quam virtutes assolet rejicere, quæ conferunt ad formationem Christi (in corde).

VIII. Lepra, est infidelitas animæ rationalis, per quam non plene persuasum habet, dum contractat ac persequatur sermones.

IX. Mentis emotio, est animæ rationalis iterata proclivitas ad malitiam post virtutem Dei-que cognitionem.

X. Contusio, est pessimus habitus animæ rationalis, per quem virtutes sectatur non propter ipsam honestatem.

XI. Truncatio naris, est privatio virtutis, quæ Christi odorem percipiebat.

XII. Aurium mutilatio, est durities animæ rationalis, quæ spirituali doctrinæ quasi contra trahendo resistit.

XIII. Vitium faciei asperæ, est delapsus a contemplatione, aut speculationis rerum creaturarum intelligentia minime vera.

XIV. Linguae hesitantia, est passio partis rationalis animæ, per quam eadem rationalitas, scandalum passa in his quæ facit, non potest pro omni re gratias agere Deo.

XV. Claudicatio, est impotentia naturæ rationalis ad operationem virtutis.

XVI. Hydrops sive aqua intercus, est irrationalis declinatio animæ, per quam, extinctis virtutibus, malitia et ignorantia dominantur.

XVII. Formica, est homo practicus, seu in agendo positus, in isto sæculo sibi alimentum præparans.

XVIII. Choerogrylli seu porci grunnientes, sunt gentes impuræ, quæ susceperunt præcepta Salvatoris nostri Christi.

XIX. Locustæ regem non habentes, sunt animæ rationales, quas mors non concegit quæque a seminibus aluntur.

XX. Stellio sive animalculum simile lacertæ domorum parietes perreptans, est mens activa innixa virtutibus, inque coelestium potestatum cognitionibus inhabitans.

XXI. Catulus leonis, est homo absque passionibus, qui regnavit super feras in suam redactas potestatem.

XXII. Gallus, est homo spiritualis cognitione plenus atque aliis animabus annuntians eum qui ab intellectuali sole gignitur diem.

XXIII. Hircus, est vir activus qui recte regit inordinatas, quæ in se ipso sunt, cogitationes.

XXIV. Hirudo sive sanguisuga, est natura impura emungens justum sanguinem ab animabus rationalibus.

XXV. Infernus, est ignorantia naturæ rationalis per privationem contemplationis Dei superveniens.

XXVI. Mulier, est dementia rationales animas ad impuritatem provocans.

XXVII. Terra, est habitus pessimus ex impietate atque injustitia collectus.

XXVIII. Ignis, est malitia naturæ rationalis virtutum Dei corruptrix.

XXIX. Aqua, est falsa notitia extinctiva veræ cognitionis.

XXX. Oculi deridens, est natura impura Dei cognitionem irridens nulloque habens honore seu aspernans sapientiam in his quæ facta sunt.

XXXI. Corvi, sunt potestates sanctæ, vitiorum peremptrices.

XXXII. Barathra, sunt animæ rationales excavatæ a malitia et ignorantia.

XXXIII. Aquilarum pulli, sunt potestates sanctæ quæ præsumunt ad depellendos impuros.

KB'. Ἀλεκτροῦν, ἔστιν ἄνθρωπος πνευματικὸς πληρούμενος γνώσεως καὶ ἐτέραις εὐαγγελιζόμενος ψυχαῖς τὴν παρὰ τοῦ νοητοῦ ἡλίου γενομένην ἡμέραν.

KΓ'. Τράγος, ἔστιν ἄνθρωπος πρακτικὸς τῶν ἐν αὐτῷ ἀτάκτων λογισμῶν ὁρθῶς καθηγούμενος.

KA'. Βδέλλα, ἔστι φύσις ἀκάθαρτος τὸ δίκαιον αἶμα ἐκ τῶν λογικῶν ψυχῶν ἐκμυζῶσα.

KE'. Ἄδης, ἔστιν ἀγνοία φύσεως λογικῆς κατὰ στέρησιν τοῦ Θεοῦ θεωρίας ἐπισυμβαίνουσα.

KZ'. Γυνή, ἔστιν ἀφροσύνη λογικᾶς ψυχᾶς ἐπὶ ἀκαθαρσίαν προσκαλουμένη.

B KZ'. Γῆ, ἔστιν ἐξίς χειρίστη ἐξ ἀσεβείας καὶ παρανομίας συλλεγομένη.

KH'. Πῦρ, ἔστι κακία φύσεως λογικῆς φθαρτικὴ τῶν τοῦ Θεοῦ ἀρετῶν.

KΘ'. Ὑδωρ, ἔστι γνώσις ψευδῆς σθεστικῆς γνώσεως ἀληθοῦς.

A'. Ὀφθαλμὸς καταγελῶν, ἔστι φύσις ἀκάθαρτος τῆς τοῦ Θεοῦ καταγελῶσα γνώσεως καὶ ἀτιμάζουσα τὴν ἐν τοῖς γεγονόσι σοφίαν.

AA'. Κόρακες, εἰσὶ δυνάμεις ἄνιαι, φθαρτικαὶ τῶν κακίων.

AB'. Φάραγγες, εἰσὶ ψυχὰς λογικὰς κοιλανθεῖσαι ἀπὸ κακίας καὶ ἀγνοσίας.

AD'. Νεοσσοὶ ἀετῶν, εἰσὶ δυνάμεις ἁγίαι τοὺς ἀκαθάρτους καταβάλλειν πεπιστευμένα.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

ΚΑΤΑ ΑΛΦΑΒΗΤΟΝ.

EUJSEM SPIRITUALES SENTENTIAE PER ALPHABETUM DISPOSITAE.

I. Absurdum est eum qui consecratur honores fugere labores, per quos iidem comparantur honores.

II. Vis Deum noscere? Anticipans nosce te ipsum.

III. Ex amicis germanus est is qui occasionum prosperam opportunitatem communicat.

IV. Durum est eum qui parva facit magna de se sapere.

V. Arroganter de se opinari unicuique impedit scientiam.

VI. Vitæ irrationalis ductor est dæmon.

VII. Animæ nobilitas ex validitate manifestatur.

VIII. Ille colit Deum religiose qui non loquitur contra se.

IX. Templum Dei homo irreprehensibilis.

X. Pessima possessio vita minime proba.

XI. Loquere quæ oportet, et quando oportet, et non audies quæ non oportet.

A'. Ἀτοπὸν ἔστι τὸν διώκοντα τὰς τιμὰς φεύγειν τοὺς πόνους, δι' ὧν αἱ τιμαί.

B'. Βούλει γινῶναι Θεόν; Προλαβὼν γινῶθι σεαυτόν.

Γ'. Γνήσιος φίλων ὁ τὰς περιστάσεις κοινούμενος.

Δ'. Δεινόν ἔστι μέγα φρονεῖν μικρὰ πράττοντα.

Ε'. Ἐν παντὶ τὸ οἶσθαι εἰς τὸ εἰδέναι ἐμποδίζει.

Ζ'. Ζωῆς ἀλόγου δαίμων ἡγεμών.

Ζ'. Ἡ τῆς ψυχῆς εὐγένεια ἐκ τῆς εὐτονίας θναφαίνεται.

Η'. Θεοσεβὴς ἐκεῖνος ὁ μὴ καθ' ἑαυτοῦ ὡσεγγόμενος.

Θ'. Ἰερὸν Θεοῦ, ἄνθρωπος ἀνεπιληπτος.

Ι'. Κάκιστον κτήμα, βίος ἀδόκιμος.

ΙΑ'. Λάλει ἃ δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, καὶ οὐκ ἀκούσεις θυῆ δεῖ.

- ΙΒ'. Μέγιστον κτήμα, φίλος ἀδιάπτωτος.
 ΙΓ'. Νόσημα ψυχῆς, γνώμη φιλόδοξος.
 ΙΔ'. Ξένος καὶ πένης, Θεοῦ κολλούριον.
 ΙΕ'. Ὁ δεχόμενος αὐτοὺς, ταχέως ἀναβλέψει.
 ΙΣ'. Πάντας μὲν εὐεργετεῖν καλὸν, μάλιστα δὲ τοὺς
 μὴ δυναμένους ἀμείβεσθαι.

ΙΖ'. Ῥήτωρ ἐν δικαιοσύνῃ, ποτήριον ψυχροῦ ὕδατος.

ΙΗ'. Σωφροσύνη καὶ πραότης ψυχῆς, χερουβίμ.

ΙΘ'. Τὸ ἐντιμον ἐν γῆρᾳ εἶναι, ἀπόδειξις τοῦ φιλόπονου πρὸ γῆρου [1. γῆρου] γεγονέναι.

Κ'. Τὸ σπουδαῖον ἐν νέῃ, ἐχέγγυον τοῦ ἐντιμον ἐν γῆρῃ ἐσεσθαι.

ΚΑ'. Ὑπερῶν ψυχῆς, θεωρία ἀληθείας.

ΚΒ'. Φιλῶν ἂ μὴ δεῖ, οὐ φιλήσεις ἂ δεῖ

ΚΓ'. Χρυσὸν κίβδηλον ἀμεινον ἢ φίλον κεκτῆσθαι.

ΚΔ'. Ψυχὴ καθαρὰ μετὰ Θεόν, Θεός.

ΚΕ'. Ὁ ἀπο τῆς φιλαυτίας τῆς πάντα μισούσης!

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΤΕΡΑΙ ΓΝΩΜΑΙ.

1. Ἀρχὴ ἀγάπης, ὑπόληψις δόξης. 2. Καλὸν πλουεῖν πραότητι καὶ ἀγάπῃ. 3. Λιχητὴρ ἀρετῆς, λογισμὸς ὑπερήφανος. 4. Δεῖα δόξς ὑπὸ ἐλεημοσύνης γίνεταί. 5. Ἀδίκος δικαστὴς, μεμολυσμένη συνειδησις. 6. Δεινὸν ἐστὶ πάθει δουλεύειν σαρκός. 7. Εἰ θέλεις ἄλυτος εἶναι, Θεῷ ἀρέσκειν σπουδάζε. 8. Ὁ καλῶς φροντίζων ἐαυτοῦ, φροντίζεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. 9. Σώφρων καρδίᾳ λιμῇ θεωρημάτιον. 10. Ὅταν θέλῃς σαυτὸν γνῶναι τις εἰ, μὴ συγκρίνης τίς ἦς, ἀλλὰ τί γεγονός ἐξ ἀρχῆς. 11. Λάκκος ἀνυδρὸς, φιλόδοξος ψυχὴ. 12. Ὑπερήφανος ψυχὴ, πανδοχεῖον ληστῶν, μισαί δὲ ἔχον γνώσεως. 13. Ἀληθοῦς ἀνδρὸς πλάνη κακὴ τὸ μὴ εἰδέναι τὰς Γραφάς. 14. Εἰ φοβῇ τὸν Θεόν, ἐκ τῶν θαυμάτων γινώσκει. 15. Ἀρρήκτον ὅπλον ταπεινοφροσύνη ψυχῆς. 16. Δένδρον παραδείσου φιλάρετος ἀνὴρ. 17. Ἰησοῦς Χριστὸς ἕξλον ἐστὶ ζωῆς. Χρῶ αὐτῷ ὡς δεῖ, καὶ οὐ μὴ ἀποθάνῃς εἰς τὸν αἰῶνα. 18. Εὐεργετεῖ τοὺς ὄντως πτωχοὺς, καὶ βρώσῃ Χριστόν. 19. Ῥώμη ἀληθὴς, τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα ἐσθιέν. 20. Εἰ φιλεῖς τὸν Χριστόν, τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρεῖν οὐκ ἐπιτάλλῃ. 21. Ἐκεῖθεν γὰρ ἀναφαίνεται εὐεργέτης μετὰ Θεόν. 22. Ὁ κατὰ Θεόν φίλος βέει γάλα καὶ μέλι τοῖς ἀληθεύσι λόγοις. 23. Ἡ βέλθυμος δὲ ψυχὴ, τοιοῦτον οὐκ ἔχει φίλον. 24. Ὁ μὲν δεσπότης, φιλήθωνος λογισμός. 25. Σιγᾶν τὴν ἀλήθειαν, χρυσὸν ἐστὶ θάπτειν. 26. Ὁ φοβούμενος τὸν Θεόν, κατὰ Θεόν πάντα ποιεῖ.

A XII. Maxima possessio, amicus in quo nullus error admittitur.

XIII. Morbus animæ, mens gloriæ cupida.

XIV. Hospes et pauper sunt collyrium, seu melicamentum Dei (tanquam medici).

XV. Qui suscipit ipsos, cito recuperabit visum.

XVI. Omnibus quidem beneficia conferre præclarum est, maxime vero his qui non possunt recedere.

XVII. Orator in justitia, poculum aquæ frigida.

XVIII. Temperantia et mansuetudo animæ sunt cherubim.

XIX. Honorabilem esse in senectute demonstratio est, quod is ante senectutem fuerit amans laboris.

XX. Studiosum esse in juventute, pignus est, cum fore senectute honore ornandum.

XXI. Animæ domicilii pars superior est vera contemplatio.

XXII. Amans quæ non oportet, minime adamabis quæ oportet.

XXIII. Melius est possidere aurum non purgatum, quam non sincerum, fucatumque amicum.

XXIV. Anima pura post Deum, Deus.

XXV. O quam cavendum a nimio sui ipsius amore omnia odio habente.

EJUSDEM ALIÆ SENTENTIAE.

1. Principium charitatis, est alteri alterius gloriæ mutua responsio. 2. Bonum est dilesce in mansuetudine et charitate. 3. Ventilator virtutis est superba cogitatio. 4. Plana via sit ab eleemosyna. 5. Injustus iudex est conscientia inquinata. 6. Durum est servire passionibus carnis. 7. Si volueris esse absque dolore, stude placere Deo. 8. Qui honeste sui curam gerit, ipsius a Deo cura geritur. 9. Temperans cor potius est contemplationum. 10. Quando voles te ipsum nosse quisnam sis, ne compares cum eo, quis eras, sed cum eo qui ab initio fuisti. 11. Cisterna sine aqua est anima gloriæ cupida. 12. Anima superba taberna est latronum, oditque sonitum scientiæ. 13. Veri viri malus est error nescire Scripturas. 14. An Deum timeas, agnoscito e lacrymis. 15. Armatura infracta est humilitas animæ. 16. Arbor paradisi est vir cupidus virtutis. 17. Jesus Christus est lignum vitæ, utere ipso ut oportet, et non morieris in æternum. 18. Benefac his qui sunt vere pauperes, et comedas Christum. 19. Robur verum est Christi corpus comedere. 20. Si amas Christum, ejus mandata servare ne obliviscaris. 21. Inde namque demonstratur qui post Deum est benefactor. 22. Qui secundum Deum amicus est, lac, et mel, veris fluit sermionibus. 23. Anima vero pigra talem non habebit amicum. 24. Crudelis herus, cogitatio cupida voluptatibus. 25. Tacere veritatem est aurum sepelire. 26. Qui timet Deum, facit omnia secundum Deum.

ΕΥΑΓΓΡΙΟΥ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΚΤΩ ΛΟΓΙΣΜΩΝ

ΠΡΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΟΝ.

EVAGRII DE OCTO VITIOSIS COGITATIONIBUS

AD ANATOLIUM.

I. Octo summa vitiosarum cogitationum genera sunt, sub quibus omnis cogitatio continetur. Prima est gula, secunda libidinis, tertia avaritiæ, quarta tristitiæ, quinta iræ, sexta desidiæ, septima inanis gloriæ, octava superbix. Hæ autem omnes, ut animæ negotium facessant vel non facessant, in nobis haudquaquam situm est; ut autem in ea moram trahant, vel non trahant, aut perturbationes excitent, vel non excitent, id vero nostri arbitrii ac potestatis est.

II. Gulæ cogitatio monacho in mentem immittit, ut quam celerrime a colendæ pietatis instituto desiscat, stomachi nimirum, et hepatis et splenis dolores, et hydropisim et diuturnum morbum, et rerum necessariarum penuriam, ac medicorum inopiam ob ipsius oculos depingens. Quin persæpe quoque memoriam quorundam fratrum nobis refricat, qui in hæc incommoda inciderunt. Atque interdum etiam eos ipsos qui ejusmodi incommodis affecti fuerunt, inducit, ut continentix studiosos adeant, suasque calamitates ipsis exponant, asserant.

III. Libidinis dæmon variorum corporum desiderio animas inflammat, acriusque eos qui continentix student, urget: quo nimirum tanquam frustra laborantes, institutum suum abrumpan; atque animam inficiens, ad ejusmodi opera deprimit, et dicere et rursus audire verba facit, non secus ac si res ipsa cerneretur, ac prælio esset.

IV. Avaritia longam senectutem, manuumque in conficiendis operibus imbecillitatem et famem futuram, et morbos eventuros, ac paupertatis molestias animo proponit; illudque præterea turpe ac probrosum esse, ea quæ necessaria sunt, ab aliis accipere.

V. Tristitia nonnunquam hinc oritur, quod quispiam cupiditatibus suis privetur; nonnunquam rursum iram comitatur. Ob privationem itaque cupiditatum ita oritur: cogitationes quædam primum et domum et parentes ac pristinam vitæ rationem animæ in memoriam revocant: cumque eam, non repugnantem, sed obsecundantem, atque in voluntatibus cogitatione conceptis sese diffundentem perspexerint; tum demum arreptam eam moerore obruunt, tanquam videlicet pristinx res non jam

A'. Ὅκτω εἰσι πάντες οἱ γενικώτατοι λογισμοί, ἐν οἷς περιέχεται πᾶς λογισμός. Πρῶτος ὁ τῆς γαστριμαργίας, καὶ μετ' αὐτὸν ὁ τῆς πορνείας· τρίτος ὁ τῆς φιλαργυρίας· τέταρτος ὁ τῆς λύπης· πέμπτος ὁ τῆς ὀργῆς· ἕκτος ὁ τῆς ἀκηδίας· ἕβδομος ὁ τῆς κενοδοξίας· ὀγδοὺς ὁ τῆς ὑπερηφανίας. Τούτους πάντας παρενοχλεῖν μὲν τῇ ψυχῇ, ἢ μὴ παρενοχλεῖν, τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ· τὸ δὲ χρονίζειν αὐτοὺς, ἢ μὴ χρονίζειν, ἢ πάθῃ κινεῖν, ἢ μὴ κινεῖν, τῶν ἐφ' ἡμῖν ἐστὶν.

B'. Ὁ μὲν τῆς γαστριμαργίας λογισμὸς ἐκπτώσιν ταχεῖαν τῷ μοναχῷ τῆς ἀσκήσεως ὑποβάλλει· στόμαχον, ἢ ἥπαρ, καὶ σπλῆνα, καὶ ὕδρωπα διαγράφων, καὶ νόσον μακρὰν, καὶ σπάνιν τῶν ἐπιτηδείων, καὶ λατρῶν ἀπορίαν. Φέρει δὲ αὐτοὺς πολλάκις καὶ εἰς μνήμην ἀδελφῶν τινῶν, τούτοις περιπεσόντων τοῖς πάθεσιν. Ἔστι δὲ ὅτε καὶ αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς πεπονθότας παραβάλλει ἀναπειθεὶ τοῖς ἐγκρατευσόμενοις, καὶ τὰς αὐτῶν ἐκδιηγέσθαι συμφορὰς, καὶ ὡς ἐκ τῆς ἀσκήσεως τοιοῦτο γεγόνασιν.

sequē eas monasticæ vitæ asperitate contraxisse

Γ'. Ὁ τῆς πορνείας δαίμων, σωμάτων καταναγκάζει διαφόρων ἐπιθυμεῖν, καὶ σφοδρότερος τοῖς ἐγκρατευσόμενοις ἐφίσταται, ἵν' ὡς μηδὲν ἀνύσοντας παύσωνται· καὶ τὴν ψυχὴν μιαίνων, περὶ ἐκείνας κατακάμπτει τὰς ἐργασίας, λέγειν τε αὐτὴν τινα ῥήματα, καὶ πάλιν ἀκούειν ποιεῖ, ὡς ὀρωμένου δῆθεν καὶ παρόντος τοῦ πράγματος.

Δ'. Ἡ φιλαργυρία, γῆρας μακρὸν ὑποβάλλει, καὶ πρὸς ἐργασίαν ἀδυναμίαν χειρῶν, λιμοὺς τε ἐσομένους, καὶ νόσους συμδησομένας, καὶ τὰ τῆς πενίας πικρὰ, καὶ ὡς ἐπονειδιστὸν τὸ παρ' ἐτέρων λαμβάνειν τὰ πρὸς τὴν χρείαν.

Ε'. Ἡ λύπη ποτὲ μὲν ἐπισυμβαίνει κατὰ στέρησιν τῶν ἐπιθυμιῶν, ποτὲ δὲ καὶ παρέπεται τῇ ὀργῇ. Κατὰ στέρησιν οὖν τῶν ἐπιθυμιῶν οὕτως ἐπισυμβαίνει· λογισμοὶ τινες προλαβόντες (61) εἰς μνήμην ἀγρουσι τὴν ψυχὴν οἴκου τε καὶ γονέων καὶ τῆς προτέρας διαγωγῆς. Καὶ ὅταν αὐτὴν μὴ ἀνθισταμένην, ἀλλ' ἐπακολουθεῖσαν (62) θεάσωνται καὶ διαχαιομένην ἐν ταῖς κατὰ διάνοιαν ἡδοναῖς, τότε λαμβάνοντες αὐτὴν, ἐν τῇ λύπῃ βαπτίζουσιν, καὶ οὐχ ὑπαρχόντων τῶν προτέρων πραγμάτων, οὐδὲ δυναμένων λοιπὸν διὰ τὸν

(61) ΑΙ. προβαλόντες.

(62) Ε. ἐπακολουθοῦσαν.

παρόντα βίον ὑπάρχει· καὶ ἡ ταλαίπωρος ψυχὴ, ὅσον διεχύθη ἐπὶ τοῖς προτέροις λογισμοῖς, τοσοῦτον ἐπὶ τοῖς δευτέροις συνεστάλῃ ταπεινωθεῖσα.

Γ'. Ἡ ὀργὴ πάθος ἐστὶν δξύτατον. θυμοῦ γὰρ λέγεται ζῆσις καὶ κίνησις κατὰ ἡδικοκῆτος ἢ δοκούντος ἡδικοκῆναι. Ἦτις πανημέριον ἐξαγριοῖ τὴν ψυχὴν, μάλιστα δὲ ἐν ταῖς προσευχαῖς συναρπάζει τὸν νοῦν, τὸ τοῦ λελυπηκότος πρόσωπον ἐπισείουσα. Ἔστι δὲ ὅτε καὶ χρονίζουσα, καὶ μεταβαλλομένη εἰς μῆνιν, ταραχὰς νύκτωρ παρέχει, τῇξιν τε τοῦ σώματος καὶ ὠχρίστητα, καὶ θηρίων λοβῶν ἐπιδρομὰς. Ταῦτα δὲ τὰ τέσσαρα, τὰ μετὰ τὴν μῆνιν συμβαίνοντα, εὐροίῃ ἂν τις παρακολουθοῦντα πλείοσι λογισμοῖς.

Ζ'. Ὁ τῆς ἀκηδίας δαίμων, ὃς καὶ μεσημβρινὸς καλεῖται, πάντων τῶν δαιμόνων ἐστὶ βαρύτερος· καὶ ἐφίσταται μὲν τῷ μοναχῷ περὶ ὥραν τετάρτην, κυνολοὶ δὲ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ μέχρις ὥρας ὀγδόης. Καὶ πρῶτον μὲν τὸν ἥλιον καθορᾶσθαι ποιεῖ δυσκίνητον ἢ ἀκίνητον, πεντηχοντάωρον τὴν ἡμέραν δεικνύς. Ἐπειτα δὲ συνεχῶς ἀφορᾷ πρὸς τὰς θυρίδας, καὶ τῆς κέλῃς ἐκπηδῶν ἐκδιάξεται, τῷ τε ἡλίῳ ἐνατενίζειν, πόσον τῆς ἐννάτης ἀφέστηκε, καὶ περιβλέπεσθαι τῇδε κάκεισε, μὴ τις τῶν ἀδελφῶν. . . Ἐτι δὲ μῖσος πρὸς τὸν τόπον (63), ἐκβάλλει καὶ πρὸς τὸν βίον αὐτὸν (64), καὶ πρὸς τὸ ἔργον τὸ τῶν χειρῶν· καὶ ὅτι ἐκλέλοιπε παρὰ τοῖς ἀδελφοῖς ἡ ἀγάπη, καὶ οὐκ ἔστιν ὁ παρακαλῶν. Εἰ δὲ καὶ τις κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας εἴη λυπήσας τὸν μοναχὸν, καὶ τοῦτο εἰς αὐξήσιν τοῦ μίσους ὁ δαίμων προστίθῃσιν. Ἄγει δὲ αὐτὸν καὶ εἰς ἐπιθυμίαν τόπων ἑτέρων, ἐν οἷς ῥαδίως τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν ἔστιν εὐρεῖν, καὶ τέχνην μεταλθεῖν εὐκοπωτέραν μᾶλλον καὶ προχωροῦσαν. Καὶ ὡς οὐκ ἔστιν ἐν τόπῳ τὸ εὐαρεστεῖν (65) τῷ Κυρίῳ προστίθῃσιν. Πανταχῇ γάρ, φησί, τὸ θεῖον προσκυνητόν. Συνάπτει δὲ τοῦτοις καὶ μνήμην τῶν οἰκείων καὶ τῆς προτέρας διαγωγῆς· χρόνον τῆς ζωῆς ὑπογράφει μακρὸν, τοὺς τῆς ἀσκήσεως πόνους φέρων πρὸ ὀφθαλμῶν, καὶ πᾶσαν, τὸ δὴ λεγόμενον, κινεῖ μηχανὴν, ἵνα καταλειποῦς ὁ μοναχὸς τὴν κέλῃν, φύγῃ τὸ στάσιον. Τοῦτω δὲ τῷ δαίμονι ἄλλος μὲν εὐθὺς δαίμων οὐχ ἔπεται· ἐρημικῇ (66) δὲ τις κατάστασις, καὶ χαρὰ ἀνεκλάλητος μετὰ τὸν ἀγῶνα τὴν ψυχὴν διαδέχεται.

tur; verum solitarius quidam status, atque omnem

animam excipit.
H'. Ὁ τῆς κενοδοξίας λογισμὸς, λεπτότατός τις ἐστὶ, καὶ παρυφίσταται τοῖς κατορθοῦσι ῥαδίως, δημοσιεύειν αὐτῶν τοὺς ἀγῶνας βουλόμενος, καὶ τὰς παρὰ (67) τὸν ἀνθρώπου δόξας θηρώμενος, δαίμονας τε κράζοντας ἀναπλάττων, καὶ θεραπεύόμενα γύναια, καὶ ὅχλον τινὰ τῶν ἱματίων ἐραπτόμενον· μαντεύεται δὲ αὐτῷ καὶ ἱεροσύνην λοιπὴν, καὶ τοὺς ζητοῦντας αὐτὸν ταῖς θύραις ἐφίστησι· καὶ ὃς εἰ μὴ (68) βούλοιο, δέσμιος ἀπαχθήσεται· καὶ οὕτως αὐτὸν

(63) Αἱ. τρόπον.

(64) Αἱ. αὐτοῦ.

(65) Αἱ. εὐάρεστον.

A existant, nec deinceps, ob praesentis vitae institutum, exsistere queant. Sic misera anima, quo magis in priores cogitationes diffusa est, hoc etiam magis in secundis contrahitur ac deicitur.

VI. Iracundia acutissimus affectus est. Siquidem indignationis fervor et concitatio est adversus eum qui laesit, aut laesisse videtur. Haec porro cum alias semper animam in rabiem agit, tum praesertim inter precandum mentem abripiit, nimirum ejus qui laesit personam velut sub oculis collocans. Interdum etiam, eum inveteravit atque in iram mutata est, noctu tumultus ciet, corporisque tabem et pallorem ac ferarum incursiones. Haec autem quatuor quae post iram contingunt, quam plurimas cogitationes comitari quispiam reperiat.

B VII. Desidia daemon qui etiam meridianus vocatur, daemonum omnium gravissimus est, ac monachum sub horam quartam aggreditur; animam autem ipsam ad horam usque octavam obsidet. Ac primum quidem id facit, ut sol torpidus aut etiam omnis prorsus motus expers esse, ac dies ipse quinquaginta horis constare videatur. Deinde, ut perpetuo ad fenestras monachus prospectet: quin eum quoque ex cella exire cogit, atque oculos in solem deligere, ac perpendere quantum ab hora nona distet, ac denique huc atque illuc circumspicere, num quis fratrum adsit. Quin etiam loci, atque adeo ipsius quoque vitae, operisque manuum odium ipsi injicit; ac praeterea eum huc adducit, ut charitatem apud fratres defecisse credat, nec quemquam esse ejus consolatione sublevetur. Quod si quis etiam eum per hos dies molestia quadam affecerit, odii incrementum daemon adjicit. Atque insuper eum ad aliorum locorum cupiditatem impellit, in quibus et quae opus sunt facile nancisci, et faciliorem artem, quaeque ipsi felicius succedat, consecrari queat. Illud etiam adjungit, ad hoc ut Deo quis placeat, nihil interesse quo loco degat; passim enim divinum numen adorari posse. Cum his autem propinquo- rum quoque ac prioris vitae generis memoriam conjungit. Tempus item vitae longam informat, Deo sacratae vitae labores ante oculos ipsi collocans. Ac denique omnem, ut dici solet, machinam movet, quo monachus, cella relicta, stadium fugiat. Hunc autem daemonem alius statim daemon minime sequi-

C VIII. Inanis gloriae cogitatio subtilissima est, atque in eorum animis facile nascitur, qui recte et ex virtute vivunt: eorum certamina pervulgare studens, atque humanam gloriam aucupans, clamantesque daemones, ac mulierculas morbis liberatas effingens, ac denique quemdam qui vestem contingat. Quin sacerdotium quoque deinceps auguratur, atque homines a quibus quaeratur, ad fores collocat: quodque nisi sponte cedat, vinctus abducetur.

(66) Αἱ. εἰρημική.

(67) Ἠρός.

(68) Καὶ ὥστε μὴ.

Atque eo ad nunc modum inani spe in altum sublato, discedit, vel superbiæ vel tristitiæ dæmoni tentandum jam eum relinquens; qui quidem ipsi cogitationes ipsius spei adversantes objicit: interdum etiam eum qui paulo ante venerandus ac sanctus sacerdos erat libidinis dæmoni exagitandum tradit.

IX. Superbiæ dæmon acerbissimum animæ lapsus accersit. Ipsam enim adducit, ut Deum adiutorem minime confiteatur; verum sibi ipsi, quæ recte ac clare gerit, scribat, atque adversus fratres ut vecordes ac stolidos intumescat: quod videlicet idem de se non omnes existiment. Hanc autem sequitur ira, mæror ac, quod postremum malum est, mentis alienatio, et furor, atque copiosa demonum multitudo, quæ in aere conspicitur.

Quinque sunt opera, quorum adjumento Dei benevolentia conciliatur. Primum, pura oratio; secundum, psalmorum decantatio; tertium, divinorum spiritus oraculorum lectio; quartum, peccatorum et mortis ac magni iudicii cum animi dolore recordatio; quintum, manuum labor.

Si in corpore tanquam corporis expers Deo inservire cupis, cura ut sine ulla intermissione precationem occulte in pectore tuo habeas. Sic enim anima tua ante mortem ad angelorum similitudinem accedit.

Quemadmodum corpus hoc nostrum anima remota mortuum ac fetidum est: sic etiam anima quæ ad precationem torpet mortua et misera ac fetida est. Quod autem quavis etiam morte acerbius existimandum sit oratione privari, præclare nos docet propheta Daniel: quippe qui prius duxerit mori, quam vel horæ momento precatione orbari. Dei crebrius recordari, quam spiritum ducere oportet.

Ad omnem anhelitum animi vigilantiam et nomen Jesu, et mortis meditationem atque humilitatem adjuuge. Ingentem enim ambæ utilitatem afferre consueverunt.

Fac sermonem de Deo frequentius quam cibos repetas. Da operam ut crebrius Deum in mente habeas, quam spiritum ducas.

Deus niente comprehendere non potest. Nam si in comprehensionem cadit, Deus certe non est.

Vis a Deo cognosci? Fac hominibus quam maxime sis ignotus. Si illud semper memineris, rerum earum omnium, quas vel animo vel corpore geris, inspectorem Deum esse, in nulla omnino actione peccabis Deumque contubernalem habebis.

Homo nulla re propius ad Dei similitudinem accedit, quam bene de aliis merendo. Illud tamen in beneficiis dandis cavendum est, ne ea veluti quæstui habeamus.

Deus nullius ope eget; sapiens autem Deo duntaxat opus habet.

Deo dignum te istud demum reddet, si nihil ipso indignum committas.

(68*) Corr. κατορθωμένην. EDIT. PATROL.

(69) Sic. Al. deest καί.

Α μετέωρον ταῖς κεναῖς ἐλπίσι ποιήσας, ἀφίσταται κα-
ταλιπὼν, ἢ τῷ τῆς ὑπερφανίας δαίμονι πειράζειν
αὐτὸν, ἢ τῷ τῆς λύπης· ὅστις ἐπάγει καὶ λογισμοὺς
αὐτῷ, ταῖς ἐλπίσιν ἐναντιοῦμένους. Ἔστι δὲ ὅτε καὶ
τῷ τῆς πορείας δαίμονι παραδίδωσι τὸν πρὸ ἐλίου
αἰδέσιμον καὶ ἅγιον ἱερέα.

Θ'. Ὁ τῆς ὑπερφανίας δαίμων, χαλεπωτάτης πτώ-
σεως τῇ ψυχῇ πρόξενος γίνεται. Ἀναπείθει γὰρ αὐτὴν.
Θεὸν μὲν μὴ ὁμολογεῖν βοηθὸν, ἐαυτὴν δὲ τὴν κατορ-
θούμενον (68*) εἶναι καὶ (69) νομίζειν, καὶ φουσιῶσθαι
κατὰ τῶν ἀδελφῶν ὡς ἀνοήτων, διότι μὴ τοῦτο περὶ
αὐτῆς πάντες ἐπίστανται. Παρακολουθεῖ δὲ ταύτῃ
ὀργὴ καὶ λύπη, καὶ τὸ τελευταῖον κακὸν (70), ἐκστασις
φρενῶν, καὶ μανία, καὶ δαιμόνιον ἐν τῷ αἵματι πληθεύ-
σας ὁρώμενον.

Deum tum denique præclarissime colueris, cum mentem per virtutem ad ipsius similitudinem expresseris. Sola enim eam animam ad id quod ipsi cognatum est trahit.

Homines tum demum meliores efficiuntur, cum ad Deum appropinquant.

Sapiens homo, Deo cultum ac venerationem adhibens, ab eo cognoscitur. Ac proinde nihil sua referre putat etiam si ab omnibus ignoretur. Prudentiæ munus in hoc consistit, ut eam animi partem in qua iracundia existit, ad internum prælium conserendum incitet. Sapientiæ autem, ut rationem ad exactam perpetuamque vigilantiam impellat. Justitiæ vero, ut partem eam in qua libido sita est, tum ad virtutem, tum ad Deum dirigat. Fortitudinis denique, ut quinque sensus gubernet atque cohibeat, ne per eos, vel internus noster homo, hoc est animus, vel externus, hoc est corpus, spurcitiem ullam contrahat.

Anima est viva, simplex, corpore vacans, atque ab oculorum sensu remota substantia, immortalis item, et ratione ac mente prædita. Quemadmodum enim oculus in corpore, sic mens in anima domabitur.

Quæ sub cælo sunt ac ratione utuntur, partim pugnant, partim propugnant, partim oppugnant: pugnant enim homines, propugnant angeli Dei, oppugnant impuri homines. Quamobrem nec propugnantium penuria, nec oppugnantium viribus, sed pugnantium socordia fit, ut refum divinarum atque ipsius Dei cognitio in nobis non remaneat.

Quod proprie malum est, substantia non est, sed boni privatio: quemadmodum etiam caligo nihil aliud est, quam lucis absentia.

Parum tanta ac provida est simplicitas; minimeque malum suspicatur, qui a malo liber et immunis est.

Sane ratiocinationis omnis expers est improbitas, neque ulla est ratio, qua flagitiosos homines ad meliorem mentem quisquam reducat.

(70) Al. κακὸν.

Deus malorum nullo modo est auctor, utpote natura bonus.

Animæ puræ ac divinæ ad deprehendendum diabolum mire perspicaces sunt, quantumvis alioqui callidus inprimis, atque ad impetendum versutus sit.

Nulla omnino re Deus perinde conciliatur, ut corporea afflictatione.

Sagax atque ingeniosus est, quisquis premitur.

Alit quidam sanctorum Patrum, quod qui duram et asperam monachorum vitam suscipere nequeunt, alia ratione salutem consequi possunt. Quandoquidem si Dei ope freti firmissimam erga monachos fidem habeant, eosque cohortentur atque consolentur, omniaque quæ opus sunt, ipsis subministrent, saluti suæ optime consuluerint.

Noctem insomnem in opere transige, ut mox in anima tua consolationem invenias.

In lectione tranquillo animo persta : quo mens

tua ad mirifica Dei opera perpetuo tanquam porrecta manu ducatur.

Diurni somni, corporis molestiam, vel animæ anxietatem, vel inertiam, vel imperitiam indicant.

Quævis anima per spiritus gratiam ac propriam industriam et diligentiam hæc inter se copulare atque connectere potest : nimirum sermonem cum mente, actionem cum contemplatione, virtutem cum doctrina, et fidem cum cognitione ab omni oblivione libera : et quidem ita, ut nullum ex his altero vel minus vel majus sit, sed omnis tum excessus, tum defectus circumcidatur, atque ipsa, ut brevi perstringam, unitatem suam vere decuplet. Nam tu ipsa Deo vero et bono et duntaxat uni copulabitur.

Octo sunt cogitationes, ex quibus vitium oritur : his nempe qui solitariam vitam consecantur, cogitatio acediae, inanis gloriæ, superbiæ, avaritiæ, tristitiæ ; his autem qui sub aliorum imperio degunt, gula, iræ et fornicationis.

EVAGRII MONACHI SENTENTIÆ

Ad eos qui in cœnobiis et xenodochiis habitant fratres.

Hæredes Dei, audite sermones Dei, cohæredes autem Christi, percipite eloquia Christi, ut detis ea cordibus filiorum vestrorum ; verba autem sapientum doceatis eos. Pater bonus erudit filios suos ; pater autem nequam disperdet eos. Fides, initium charitatis ; finis autem dilectionis, scientia Dei. Timor Domini custodiet (71) animam ; continentia autem bona confortat illam. Sufferentia viri generat spem ; spes autem bona glorificabit eum. Qui servituti subjicit carnes suas, impassibilis erit ; qui autem nutrit eas, dolebit super illas. Spiritus fornicationis in corporibus intemperantium ; spiritus autem pudicitiae in animis abstinentium. Secesio cum charitate purificat cor ; separatio autem cum odio conturbat illud. Melior millesimus in charitate, quam solus cum odio in abditis et speluncis. Qui alligat memoriam malitiæ in animam suam, similis est ei qui abscondit ignem in paleis. Ne dederis escas multas corpori tuo, et non videbis in somnis phantasias malas ; sicut enim exstinguit flammam aqua ; sic phantasmata turpia exstinguit esuries. Vir iracundus terrebitur ; mansuetus autem intrepidus erit. Ventus validus fugat nubes ; memoria autem malitiæ sensum a scientia. Qui orat pro inimicis, hic immemor est malitiæ ; qui autem parcat linguæ, non contristabit proximum suum. Si exacerbaverit te frater tuus, induc eum in do-

mum tuam, et ad ipsum ne pigeat te introire, sed manduca cum eo panem tuum ; hoc enim faciens, eripies animam tuam, et non erit tibi offendiculum in tempore orationis. Sicut charitas gaudet paupertate, sic odium delectatur divitiis. Non potestur dives scientia, et camelus non introibit in foramen acus ; sed nihil horum impossibile est apud Dominum. Qui diligit pecuniam, non videbit scientiam ; et qui congregat illam, contenebrabitur. In tabernaculis humilium commorabitur Dominus ; in domibus autem superbiorum multiplicabitur maledictum. Inhonorat Deum qui transgreditur legem ejus ; qui autem custodit eam, glorificat factorem suum. Si æmularis Christum, beatus efficeris ; morte autem ejus morietur anima tua, et non contrahes a carne tua malitiam, sed erit processus tuus sicut ortus stellæ, et resurrectio tua, tanquam sol fulgebit. Væ iniquo in die mortis, et injustus peribit in tempore malo. Quemadmodum enim evolavit corvus e nido suo, sic immunda anima e corpore suo. Animas justorum deducunt angeli, animas autem malorum suscipiunt demones.

Quocunque ingressa fuerit malitia, ibi et ignorantia ; corda autem justorum implebuntur scientia. Immisericors monachus inops erit ; enutrens autem pauperes hæreditabit thesauros. Melior est paupertas cum scientia, quam divitiæ cum ignoran-

(71) Forte custodit.

tia. Ornamentum capitis corona; ornamentum autem cordis scientia Dei. Posside scientiam, et non argentum; et sapientiam super divitiis multas. Iusti hereditabunt Dominum; sancti autem nutriuntur ab eo. Qui miseretur pauperibus, exterminat iram; et qui nutrit eos, implebitur bonis. In corde mansueto requiescit sapientia; sedes autem impassibilitatis, anima bene operans. Fabricatores malorum percipient mercedem malam; fabricatoribus autem bonorum dabitur merces bona. Qui ponit laqueum, comprehenditur in eo; et qui occultat illum, disperiet ab eo. Melior est sæcularis mansuetus, quam monachus furiosus et iracundus. Scientiam disperdit iracundia; longanimis autem congregat eam. Sicut ventus auster vehemens est in pelagus, sic furor in corde viri. Qui orat frequenter effugiet tentationes; negligentis autem cor conturbabunt cogitationes. Non te delectet vinum et te non illiciāt caro. Ne enutrias carnes corporis tui, et cogitationes turpes deficiant a te. Ne dicas: Hodie festus dies, et bibamus vinum; et crastino Pentecoste, et manducabo carnem: eo quod non est festivitas apud monachos in terra ad replendum ventrem suum. Pascha Christi transitus a malitia est; Pentecoste autem ejus, resurrectio animæ. Pentecoste Domini, suscitatio charitatis; qui autem odit fratrem suum, cadit in ruina magna. Festivitas Dei oblitio malorum; retinentem autem malitiam apprehendit luctus. Festivitas Dei scientia vera; qui autem intendit falsæ scientiæ, morietur turpiter. Melius est jejunium cum mundo corde, quam epulatio in immunditia animæ. Qui disperdit cogitationes malas de corde suo, similis est ei qui allidit parvulos ad petram.

Monachus somniculosus incidit in mala; qui autem vigilat, sicut passer volabit. Ne dederis te in vigiliis narrationibus supervacuis, et non abjicias sermones spirituales, quoniam Dominus inspicit cor tuum, et non te statuit innocentem ab omni malo. Somnus multus incrasat cor; vigiliæ autem bonæ acuum mentem. Somnus multus superducit tentationes; qui autem vigilat, effugit eas. Sicut ignis liquefacit ceram, sic vigiliæ bonæ cogitationes malas. Melior est vir dormiens, quam monachus vigilans in sermonibus vanis. Somnium angelorum latificat cor; D somnium autem dæmonum conturbat illud. Pœnitentia et humilitas erexerunt animam; eleemosyna autem et mansuetudo confirmaverunt eam. Memento semper patris tui, nec obliviscaris iudicium æternum, et non erit delictum in anima tua. Si spiritus acediæ ascenderit super te, ne relinquant domum tuam, et non declines in tempore tristitiæ: sicut enim quis conficit argentum, sic splendidum fiet cor tuum, si perseveraveris. Spiritus tædi abigit lacrymas; spiritus autem tristitiæ contribulat orationem. Cupiens divitiis sollicitus eris multum; et amplectens illas lugebis amarissime. Non remoretur scorpis in sinu tuo; sic nec cogitatio mala in corde tuo. Occidere genimina serpentum ne parcas, et

A non parturies cogitationes eorum. Sicut enim aurum et argentum probat ignis, sic cor monachi tentatio. Aufer a te superbiam et vanam gloriam, et jactantiam longe facito a te. Qui enim expellit privatur gloria contristabitur; qui vero adeptus est, fiet superbus. Ne dederis superbiam cordi tuo, et ne dixeris in conspectu Domini: Potens sum; ut non Dominus derelinquat animam tuam, et maligni dæmones humilient illam. Tunc enim de aere conturbabunt te inimici, noctes autem terribiles suscipient te.

Conversationem monachi custodit scientia; qui autem ab ea discedit, incidit in latrones. De petra spiritali manat fluvius; anima autem bene agens bibit ex eo. Vas electionis anima munda; immunda autem replebitur amaritudine. Absque lacte non enutrietur infans; et sine impassibilitate non exaltabitur cor. Charitatem antecedit impassibilitas; scientiam autem præcedit dilectio. Scientiæ adjiçitur sapientia; impassibilitatem vero generat prudentia. Timor Domini generat sapientiam; fides autem Christi donat timorem Dei. Sagitta candens incendit animam; vir autem operator boni exstinguit eam. Clamorem et blasphemiam aversatur scientia, sermones autem dolosos fugit sapientia. Suave est mel, et dulcis favus; scientia autem Dei dulcior ambobus. Audi, monache, sermones patris tui, et ne irritas facias eruditiones ejus. Cum miserit te, obaudi ei, et quantum ad mentem comiterè cum eo: hoc enim modo effugies cogitationes malas, et maligni dæmones non prævalebunt adversum te. Si crediderit tibi pecuniam, non dispergas illam; et si superoperatus fueris, non detineas illam apud te. Malus dispensator contribulabit animas fratrum; et memor malitiæ non miserebitur eorum. Qui disperdit substantiam monasterii, fraudat Deum; et qui negligit eam, non erit impunitus. Iniquus dispensator distribuit male; justus autem ut dignum est dispensabit. Qui male loquitur de fratre suo exterminabitur; negligens autem egentem non videbit lumen. Melior est sæcularis in infirmitate serviens fratri, quam anachoretæ qui non miseretur proximo suo. Insiptens monachus negligit instrumenta artis suæ; sapiens autem curam habebit illorum. Ne dixeris: Hodie mapeo, et cras exibo, quia non in sapientia cogitasti de hoc ipso. Circulator monachus meditabitur sermones falsos; proprium autem ludificabitur patrem. Qui exornat vestimenta sua, et implet ventrem suum, hic pascit cogitationes turpes, et cum sanctis concilium non habebit. Si introiveris in vicum, non proximaveris mulieribus, et non moratus fueris sermone. Ari cam eis: quemadmodum enim si quis glutiat hamum, sic abstrahetur anima tua. Longanimus monachus impassibilitate gaudet; qui autem exacerbatur fratres suos, odibilis erit. Mansuetum monachum diligit Dominus; turbulentum autem repellit a se. Piger monachus murmurabit; et somniculosus dolorem capitis fingit. Si contristatus fuerit frater tuus,

consoiare illum; et si dolet, condole illi: hoc enim faciens lætificabis cor ejus, et thesaurum magnum tibi cumulabis in cœlis. Monachus, qui dissimulat custodire sermones patris, maledicet canis patris sui, et derogabit vitæ filiorum ejus; Dominus autem annullabit eum. Qui occasionem querit, separabit se a fratribus; patrem autem suum incusabit. Ne dederis auditum tuum sermonibus qui sunt contra patrem tuum, et non suscites animam inhonorantis illum, ut non Dominus irascatur in operibus tuis, et deleat nomen tuum de libro vivorum.

Qui obedit patri monasterii, diligit semetipsum: qui autem contradicit ei, incidet in mala. Beatus monachus, qui custodit præcepta Domini; et sanctus, qui servat sermones patrum suorum. Piger monachus multa detrimenta patitur; si autem perstiterit in audacia, et habitum suum adjiciet perdere. Qui custodit linguam suam dirigit vias suas; et qui servat cor suum implebitur scientia. Monachus bilinguis turbat fratres; fidelis autem agit quiete. Qui confidit in sua continentia, hic cadet; qui autem humiliat se ipsum, exaltabitur. Ne dederis te sateritati ventris, et non implearis somno nocturno: hoc enim modo efficietis mundus, et spiritus Domini superveniet in te. Psallentis viri conquiescet indignatio; et qui longanimis est, interritus erit. Ex mansuetudine generatur scientia; ex ferocia autem inscitia. Sicut aqua dat incrementum plantationi, sic humilitatio iracundiæ exaltat cor. Qui investigat convivia, exstinguetur lumen ejus; anima autem ejus videbit tenebras. Pondera in statera panem tuum, et bibe ad mensuram aquam tuam; et spiritus fornicationis fugiet abs te. Da senibus vinum, et ægrotantibus offer escas, eo quod contriverunt carnes juventutis suæ. Non supplantas fratrem tuum, et in ruina ejus ne congratuleris; Dominus enim cognoscit cor tuum, et tradet te in die mortis. Monachus prudens impassibilis erit; imprudens autem exhauriet mala. Oculum nequam excæcabit Dominus; simplicem autem eripiet a tenebris. Sicut lucifer in cœlo, et sicut palma in paradiso; sic in anima mansueta sensus purus. Vir sapiens scrutabitur sermones Dei; insipiens autem iridebit eos. Qui odit scientiam Dei et rejicit considerationem, similis est ei qui lancea pungit cor suum. Melior est scientia Trinitatis super scientiam incorporalium, et consideratio ejus super rationes omnium sæculorum. Cani senum mansuetudo; vita autem illorum scientia vera. Juvenis mansuetus multa suffert; pusillanimum autem senem quis sustinebit? Vidi iracundum senem elatum ultra tempus suum: spem tamen non habuit junior, quam ille. Qui scandalizat sæculares, non erit impunitus; et qui exacerbat eos, inhonorabit nomen suum. Conturbantem Ecclesiam Domini exterminabit ignis; resistantem autem sacerdoti deglutiet

A terra. Qui amat pacem, manducabit favum ejus; et qui colligit eam, implebitur melle

Honora Dominum, et cognosces incorporalia, et servi illi, et ostendet tibi rationes sæculorum. Circa scientiam non exaltabitur cor, et arbor non florebit sine humore. Carnes Christi actuum virtutes; qui autem manducat eas, efficitur impassibilis. Sanguis Christi consideratio factorum; et qui bibit illum, illuminabitur ab eo. Pectus Domini scientia Dei; qui autem recubuerit super illud, prædicator erit divinorum. Plenus scientia, et actor bonorum obviaverunt sibi; medius autem inter utrumque stetit Dominus. Qui acquisivit dilectionem, acquisivit thesaurum; accepit autem a Domino gratiam magnam. Consilia dæmonum cognoscit sapientia; astutiam autem illorum investigavit prudentia. Non spernas decreta sancta, quæ posuerunt patres tui; fidem autem baptismi tui non derelinquas, et non repellas signaculum spiritale; ut adsit Dominus animæ tuæ, et protegat te in die malo. Sermones hæreticorum nuntii mortis; qui autem suscipit illos, perdet animam suam. Nunc ergo, fili, audi me, et non accedas ad ostia virorum iniquorum, neque ambules super laqueos eorum, ut non capiaris. Separa animam tuam a scientia falsa: etenim ego sæpe locutus sum ad eos; tenebrosos autem sermones eorum investigavi, et venenum aspidum inventi in eis. Non est prudentia, et non est sapientia in vils eorum. Omnes qui suscipiunt eos peribunt, et qui diligunt eos implebuntur malis. Vidi ego patres dogmatum illorum, et in desertis commisi cum illis. Inimici enim Domini obviaverunt mihi, et dæmones in verbis concertaverunt adversum me, et non vidi lumen verum in sermonibus eorum. Vir mendax excidet a Deo; seducens autem proximum, incidet in mala. Melior est paradus Dei super hortum olusculorum, et fluvius Domini super fluvium magnum contenebrantem terram. Fidelior aqua cœlestis super aquam Ægyptiorum sapientium, haurientium de terra. Sicut enim qui rotas ascendunt, deorsum descendunt; sic qui exaltant verba sua, humiliantur. Sapientia Domini exaltat cor; intellectus autem ejus purificat illud. Rationes providentiæ obscuræ; et vix intelligibiles considerationes judicii; vir autem bene agens cognoscit eas. Qui purificat se, conspiciet naturas intelligibiles; rationes autem incorporalium cognoscet monachus ritis. Qui creaturam dicit Trinitatem, blasphematur Deum; et qui spernit Christum ejus, non cognoscit eum. Considerationes creaturarum dilatant cor; verba autem prudentiæ et judicii exaltant illud. Scientia incorporalium elevat sensum, et sanctæ Trinitati applicabit eum. Mementote ejus, qui dedit vobis in Domino proverbia luculenta, et non obliviscamini animam ejus humilem in tempore orationis.

EJUSDEM EVAGRII MONACHI SENTENTIÆ AD VIRGINES.

Dilige Dominum, et amabit te; et servi illi, et illuminabit cor tuum. Honora matrem tuam sicut matrem Christi, et ne exasperes canitiem ejus quæ peperit te. Dilige sorores tuas sicut filias matris tuæ; et non derelinquas viam pacis. Exoriens sol videat codicem in manibus tuis, et post secundam horam opus tuum. Ora sine intermissione, et memento Christi, qui genuit te. Conventus virorum evita, ut non fiat idolum in anima tua, et erit tibi offendiculum in tempore orationis. Christum habes dilectum, projice abs te viros omnes, et non vives exprobrabilem vitam. Animositatem et iram longe facito a te; et memoria malitiæ non demoretur apud te. Ne dicas: Hodie comedo, et crastino non comedam: quoniam non in sapientia facis hoc. Erit enim noxa corpori tuo, et dolor stomacho tuo. Edere carnem non bonum, et bibere vinum non optimum; offerre autem oportet te ista infirmantibus. Virgo turbulenta non salvabitur; et quæ in deliciis agit, non videbit sponsum suum. Ne dicas: Contristavit me famula, retribuam ei; propterea quod non est servitus in filiabus Dei. Non des auditum tuum verbis vanis, et narrationes vetularum fuge circumeuntium. Ferias ebriosarum ne videas, et in nuptias alieni non abieris; immunda enim apud Dominum omnis virgo faciens hæc. Aperi os tuum verbo Dei; et cohibe a multiloquio linguam tuam. Coram Deo humilia te ipsam; exaltabit te dextera ejus. Ne avertaris a paupere in tempore tribulationis, et non deficiet oleum lampadæ tuæ. Omnia fac propter Dominum, et noli querere ab hominibus gloriam, quoniam gloria hominis sicut flos sepi, gloria autem Domini manet in æternum. Virginem mansuetam diligit Dominus; virgo autem iracunda odibilis est. Obaudiens virgo misericordiam subsequetur; contradicens autem, valde insipiens. Murmurosam virginem disperdit Dominus; gratiam autem liberat a morte. Turpis risus, et exprobrabilis impudicitia; omnis autem insipiens talibus implicabitur. Quæ exornat vestes suas etiam pudicitia excidet. Non commoreris sæcularibus, ut non avertant tuum cor, et irrita faciant consilia justa. Lacrymis in nocte roga Dominum, et nemo sentiat orantem te, et invenies gratiam. Concupiscentia deambulationum, et desiderium alienarum domuum avertit statum animæ, et corrumpit promptam voluntatem ejus. Fidelis virgo non formidabit; quæ autem infidelis est, fugiet etiam umbram suam. Invidia consumit animam, et livor devorat eam. Quæ contemnit sororem infirmam, et a Christo longe erit. Ne dicas: Meum hoc, et tuum illud; in Christo enim Jesu omnia communia. Non inquiras vitam alterius, et ruinæ sororis tuæ non congaudeas. Subministra autem indigentibus vir-

ginibus; et in nobilitate tua ne extollaris. Non proferas verbum de ore tuo in Ecclesia Domini; et ne extollas oculos tuos: etenim Dominus cognoscit tuum cor, et omnes cogitationes tuas inspicit. Omnem malam concupiscentiam repelle a te; et non contristabunt te inimici tui. Psalle de corde tuo, et non moveas tantum linguam tuam. Fatua virgo diligit argentum; prudens autem apponet e panem suum. Sicut impetus ignis difficile compescitur; sic anima virginis vulnerata vix sanabilis.

Ne dederis animam tuam cogitationibus malis, ut non polluant tuum cor, et mundam orationem longe faciant a te. Gravis tristitia, et intolerabilis aecidia; lacrymæ ad Dominum validiores utrorumque. Fames et sitis marcescere facit concupiscentias malas; vigilia autem bona purificat sensum. Iram et animositatem avertit dilectio; memoriam autem malitiæ confundunt munera. Qui detrahit sorori suæ occulte, deforis stabit a thalamo sponsi, et clamabit ad januas ejus, et non erit qui exaudiat eam. Virginis immisericordis exstinguetur lampada, et non videbit advenientem sponsum suum. Vitrum cadens a saxo comminuetur; et virgo adjuvata viro non erit innocens. Melior mulier mansueta virgine animosa et iracunda. Quæ attrahit in risu sermones viri, similis est circummittenti laqueum collo suo. Sicut margarita in fundibulo aureo; sic virginitas cooperta reverentia. Cantica dæmonum et tibiæ resolvunt animam, et disperdunt fortitudinem ejus: quam custodi per omnia, ut non exprobrabilis fias. Non delecteris in risu, et vituperantibus non læteris, quoniam Dominus derelinquet eas. Non exprobrabis sororem tuam edentem, et in abstinentia tua non exalteris; non enim scis quid cogitavit Dominus, aut quis stabit in conspectu ejus. Quæ misereatur liventibus oculis suis, et tabescentibus carnibus suis, non lætabitur super impassibilitate animæ. Gravis abstinentia, et vix dirigibilis castitas; sed nihil dulcius cælesti sponso. Animæ virginum illum minabuntur; animæ autem immundarum videbunt tenebras. Vidi viros corruptentes virgines in doctrinis suis, et vanam facientes virginitatem earum. Tu autem audi, filia, doctrinas Ecclesiæ Dei, et nemo alienus persuadeat tibi. Deus fundavit cælum et terram, et providit omnibus, et lætatur in eis; et non est angelus non capax malitiæ, et non est dæmon natura malus: utrumque enim liberi arbitrii fecit Deus. Sicut homo ex corpore corruptibili et anima subsistit rationabili; sic enim et Dominus noster natus est sine peccato, manducans manducavit, et crucifixus, crucifixus est; non erat visio ficta in oculis hominum. Erit mortuorum resurrectio, et mundus transibit iste: et nos spiritalia accipiemus corpora. Justi hæreditabunt lumen; impii autem

inhabitabunt tenebras. Virginis oculi Deum videbunt; aures autem virginis audient verba ejus. Virginis os osculabitur sponsum suum; odoratus autem virginum in odore unguentorum ejus curret. Manus virginis palpabunt Dominum; et castitas carnis acceptabilis illi erit. Virgo anima coronabitur, et cum sponso suo vivet semper. Vestimentum spiri-

A tale dabitur ei, et cum angelis in caelis ferriabitur. Inextinguibilem accendit lampadem, et oleum non deficiet in vasis ejus. Accipiet divitias aeternas, et hereditabit regnum Dei. Mei sermones, filia, dicti sunt ad te; verba autem haec servet cor tuum. Memento Christi custodientis te, nec obliviscaris adorandam et unius substantiae Trinitatem.

ΕΥΑΓΓΙΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΠΙΠΙ.

EVAGRII IN ΠΙΠΙ.

Vide Patrologiae Latinae t. XXIII, Opp. Hieron. t. III, Append. col. 1271.

FRAGMENTUM EX EVAGRII LIBRO DEPERDITO

GNOSTICUS INSCRIPTO.

(Apud Socrat. Hist. Eccles. lib. iv, cap. 23, p. edit. Vales. 194.)

Τέσσαρες ἀρεταί, καὶ τὰς θεωρίας αὐτῶν, παρὰ τοῦ δικαίου Γρηγορίου μεμαθήκαμεν εἶναι· φρόνησιν καὶ ἀνδρείαν, σωφροσύνην καὶ δικαιοσύνην· καὶ φρονήσεως μὲν ἔργον ἔλεγεν εἶναι, τὸ θεωρεῖν τὰς νοερὰς καὶ ἀγίας δυνάμεις, διχα τῶν λόγων· τοῦτους γὰρ ὑπὸ τῆς σοφίας δηλοῦσθαι παραδέδωκεν. Ἀνδρείας δὲ, τὸ ἐγκαρτερεῖν τοῖς ἀληθείαι καὶ πολεμοῦμενον, καὶ μὴ ἐμδατεύειν εἰς τὰ μὴ ὄντα· τὸ δὲ παρὰ τοῦ πρώτου γεωργοῦ δέχεσθαι σπέρματα, καὶ ἀπωθεῖσθαι τὸν ἐπισπορέα, τῆς σωφροσύνης ὅριον ἀπεκρίνατο εἶναι. Δικαιοσύνης δὲ πάλιν, τὸ κατ' ἡξίαν ἐκάστου λόγον ἀποδίδοναι, τὰ μὲν σκοτεινῶς ἀπαγγέλλουσιν, τὰ δὲ δι' αἰνιγμάτων σημαίνουσιν, τινὰ δὲ καὶ φανεροῦσαν πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἀπλουστέρων.

B Quatuor virtutes earumque contemplationes esse, a justo Gregorio didicimus: prudentiam et fortitudinem, temperantiam atque justitiam. Ac prudentiae quidem proprium esse dicebat, sanctas illas et intellectuales potestates contemplari sine ullis rationibus. Has enim a sapientia manifestari docuit. Fortitudinis autem proprium esse affirmabat, perstare in veris, tametsi quis graviter oppugnetur, nec unquam ad ea quae non sunt deflectere. Jam vero temperantiae id proprium esse respondit, ut a primo summoque agricola sementem accipiamus, eum vero qui superserere vult, repellamus. Justitiae denique opus illud assignabat, pro cujusque merito ac dignitate sermonem rebus attemperare; et alia quidem obscure enuntiare alia, per aenigmatum figuras significare, alia vero manifeste exponere ad utilitatem audientium.

FRAGMENTA EX EJUSDEM OPERE DEPERDITO

Cui titulus: *Gnostica problemata* 600

Exhibent S. Maximi confessoris scholia in Dionys. Areopagit. *De caelesti hierarchia*, c. 7, et *De eccles. hierarchia*, c. 6

(Opp. Dionys. Areop. Antwerp. 1634, t. 1, p. 94 et 396, hujusce *Patrologiae* tom. III.)

MACARII UTRISQUE

ÆGYPTII ET ALEXANDRINI

EPISTOLAS, SERMONES, REGULAM, PRECES,

Vide hujusce *Patrologiae* tom. XXXIV, ex editione Joannis Henrici Floss, Bonnensis.

S. MARCUS EREMITA.

Vide ad annum 450 in Diadocho Photicensi.

S. JOANNES LYCOPOLITANUS

SIVE

SHENUTIUS [al. SCJENUTHIUS] ABBAS.

Vide ad seriem hujusce Patrologiæ mere Orientalem.

PATRUM ÆGYPTIORUM ANALECTA.

Vide ibidem.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

PHILO CARPASIUS EPISCOPUS.

Præfatio.	3
ENARRATIO IN CANTICUM CANTICORUM.	27
S. ASTERIUS AMASEUS EPISCOPUS.	
Notitia historica et litteraria.	155
Præfatio Combefisii.	159
HOMILIE.	163
Homilia I. — De divite et Lazaro	163
II. — De œconomo iniquitatis	179
III. — Adversus avaritiam.	194
IV. — Adversus Kalendarum festum.	215
V. — In illud : An ticeat homini dimittere uxorem suam quacunque ex causa?	226
VI. — In Danielelem et Susannam.	239
VII. — In cœcum a nativitate.	250
VIII. — In SS. Petrum et Paulum.	263
IX. — In SS. Phocam martyrem.	299
X. — In SS. martyres.	314
XI. — In laudem S. Euphemie.	334
XII. — In laudem S. Stephani.	338
XIII. — Adhortatio ad penitentiam.	351
XIV. — In principium jejuniorum.	370
XV. — In psalmum V.	390
XVI. — In eundem psalmum.	403
XVII. — In eundem psalmum.	418
XVIII. — In eundem psalmum	427
XIX. — In eundem psalmum.	434
XX. — In psalmum VI.	445
XXI. — In psalmum VII.	459
Appendix ad Asterium.	478

NEMESIUS EPISCOPUS EMESEUS

Notitia historica.	
Explicatio siglarum et notitia editionum, codicum, versionum ac reliquorum operum, quæ in hac editione adhibita sunt.	487
Præfatio editionis Antverpiensis.	491
Præfatio editoris Oxoniensis.	495
Fabricius de Nemesio.	501
De natura hominis.	505
CAPUT PRIMUM.	505
CAP. II. — De anima.	535
CAP. III. — De junctione corporis et animæ.	591
CAP. IV. — De corpore.	607
CAP. V. — De elementis.	611
CAP. VI. — De phantasia.	631
CAP. VII. — De visu.	658
CAP. VIII. — De tactu.	650
CAP. IX. — De gustu.	635
CAP. X. — De auditu.	658
CAP. XI. — De odoratu.	658
CAP. XII. — De cogitatione.	659
CAP. XIII. — De memoria.	659
CAP. XIV. — De ratione et oratione	666
CAP. XV. — Alia divisio animæ.	667
CAP. XVI. — De parte animæ ratione experte, quæ et sensibilis et appetitio vocatur.	671
CAP. XVII. — De cupiditate.	675
CAP. XVIII. — De voluptatibus.	678
CAP. XIX. — De ægritudine.	687
CAP. XX. — De metu.	687
CAP. XXI. — De ira.	691
CAP. XXII. — De parte rationis experte, quæ rationi obtemperat.	691
CAP. XXIII. — De nutritive animæ parte.	694
CAP. XXIV. — De pulsibus.	699
CAP. XXV. — De generandi aut seminandi facultate.	699
CAP. — XXVI. — Alia divisio facultatum, quæ animal administrant.	703
CAP. XXVII. — De motu, quem animalia per se aut per electionem suscipiunt, qui ad appetitum pertinet.	706

PATROL. GR. XI.

CAP. XXVIII. — De respiratione.	707
CAP. XXIX. — De eo quod sponte et invite fit.	718
CAP. XXX. — De eo quod invite fit.	710
CAP. XXXI. — De eo quod invite per ignoracionem fit.	725
CAP. XXXII. — De eo quod sponte fit.	727
CAP. XXXIII. — De electione.	739
CAP. XXXIV. — De quibus rebus consulemur.	733
CAP. XXXV. — De fato.	742
CAP. XXXVI. — De fato, quod in astris ponitur.	746
CAP. XXXVII. — De his qui dicunt optionem rerum agendarum in nobis esse, exitum vero rerum optatarum in fali potestate.	750
CAP. XXXVIII. — Quomodo Plato fatum dicat.	754
CAP. XXXIX. — De libera voluntate, seu de iis, quæ in nostra sunt potestate.	762
CAP. XL. — Quæ sint illa, quæ in nostra sunt potestate.	766
CAP. XLI. — Quam ob causam libera voluntate procreati simus.	774
CAP. XLII. — De providentia.	779
CAP. XLIII. — Quid sit providentia.	791
CAP. XLIV. — Quorum rerum sit providentia.	794
Supplementa variarum lectionum.	818
Adnotationes editoris Oxoniensis.	820
Anonymi ad lectorem hendecasyllabe.	836
Index nominum propriorum et auctorum qui a Nemesio laudantur.	842

B. HIERONYMUS, THEOLOGUS GRÆCUS.

Notitia historica.	816
Dialogus de S. Trinitate, inter Judæum et Christianum.	847
De effectu baptismi.	859
De cruce.	866

PATRES ÆGYPTII SÆCULI IV.

S. ORSIESIUS, ABBAS TABENNENSIS.

Notitia.	867
Doctrina de institutione monachorum.	870

S. SERAPION, THMUITANUS EPISCOPUS.

Notitia.	895
Liber adversus Manichæos.	899
CAPUT PRIMUM. — Veritas errorem vincit.	899
CAP. II. — Varii gradus errorum.	902
CAP. III. — Manichæismus error deterimus.	902
CAP. IV. — Quenam sit peccati natura.	905
CAP. V. — Substantia corporis et animæ non est mala.	905
CAP. VI. — Idque ex Scripturis probatur.	906
CAP. VII. — Manichæica sententia de corpore nugatoria et fatua.	906
CAP. VIII. — Idem argumentum persequitur auctor.	906
CAP. IX. — Corpus sequitur motus animæ.	907
CAP. X. — Manichæi male ratiocinantur de corpore.	907
CAP. XI. — Corpora sanctorum divinitus mirabilia operantur.	910
CAP. XII. — Manichæorum argumenta soluta.	910
CAP. XIII. — Ex filii prodigi penitentia.	910
CAP. XIV. — Ex Pauli apostoli conversione.	911
CAP. XV. — Apostoli primum peccatores.	911
CAP. XVI. — Substantia eadem ante et post conversionem.	914
CAP. XVII. — Modo dicta confirmantur.	914
CAP. XVIII. — Idem argumentum rursus astruitur.	914
CAP. XIX. — Mutatis moribus, anima non mutatur.	915
CAP. XX. — Confirmatur eadem doctrina.	915
CAP. XXI. — An duplex anima sit in homine.	918

CAP. XXII. — Demas, Giezi et Judas proditor, in exemplum propositi.	918	Epist. XIV. — De implenda obedientia, ut inhabitet in illis benedictio patrum suorum.	1029
CAP. XXIII. — Petri lapsus et poenitentia.	918	Epist. XV.	1030
CAP. XXIV. — Revelanda sanctorum peccata.	919	Epist. XVI.	1032
CAP. XXV. — Nemo perfectionem attingit.	922	Epist. XVII.	1039
CAP. XXVI. — De sanctorum excellentia.	922	Epist. XVIII.	1047
CAP. XXVII. — Artes pseudo-prophetarum.	923	Epist. XIX. — Filiis suis monachis.	1031
Monitum in epistolam ad Eudoxium.	923	Epist. XX. — Filio suo Bebnudo.	1033
Epistola S. Serapionis ad Eudoxium episcopum.	923	Ex epistola Ammonis episcopi.	1063
Monitum in epistolam ad monachos.	926	Regulæ ac præcepta ad filios suos monachos.	1066
Epistola ad monachos Alexandrinos.	926	Spiritualia documenta.	1074
		Admonitiones et documenta varia.	1079
		Expositio quarundam sententiarum.	1083
		Interrogationes quædam et ad easdem responsiones.	1094
		Dicta quædam ejusdem.	1097
		Epistola S. Theodori abbatis ad monasteria de Pascha.	1102
		Regula ad monachos (quæ tantum memoratur).	1102
		Alia Patrum ad monachos regula (memoratur).	1102
		Regula alia Patrum Orientalium (memoratur).	1102
		S. ISAIAS ABRAS.	
		Notitia.	1103
		ORATIONES.	1103
		Oratio I. — Præcepta ad fratres qui cum ipso vivebant.	1103
		II. — De mente secundum naturam.	1107
		III. — Ad fratres juniores institutio.	1108
		IV. — Quid in itinere observandum.	1112
		V. — Quæ observanda sunt iis qui simul in pace habitare cupiunt.	1121
		VI. — Qui honestam quietem amplecti volunt, eos esse curiosos non oportere, neque omnia peccatorum suorum consideratione, tempus in rebus inutilibus consumere.	1123
		VII. — De virtutibus.	1126
		VIII. — Beati Isaie abbatis apophthegmata.	1129
		IX. — Ad eos qui mundo renuntiarunt.	1133
		X. — Ejusdem argumenti.	1133
		XI. — De grano sinapis.	1133
		XII. — De vino.	1136
		XIII. — Ad eos qui incitantur et tendunt ad perfectionem.	1137
		XIV. — Beati Isaie abbatis luctus et lamentatio.	1139
		XV. — De mundi renuntiatione.	1141
		XVI. — Ejusdem argumenti.	1142
		XVII. — De gaudio animæ Deo servientis.	1146
		XVIII. — De injuriarum oblivione.	1153
		XIX. — De morbis animi.	1153
		XX. — De humilitate.	1158
		XXI. — De poenitentia.	1158
		XXII. — De operibus hominis novi.	1166
		XXIII. — De perfectione.	1170
		XXIV. — De tranquillitate.	1174
		XXV. — Ejusdem ad Petrum abbatem discipulum suum.	1174
		XXVI. — Beati Isaie abbatis dicta, quæ Petrus abbas liberis commendavit.	1191
		XXVII. — In dictum illud : <i>Attende tibi.</i>	1194
		XXVIII. — De malitiæ ramis.	1197
		XXIX. — Ejusdem lamentationes.	1199
		Præcepta seu consilia LXVIII posita tironibus in monachatu.	1206
		Capitula de religiosa exercitatione et quiete.	1206
		Fragmenta.	1211
		EVAGRIUS PONTICUS SCITENSIS MONACHUS.	
		Notitia historica et litteraria.	1214
		Capita practica ad Anatolium.	1219
		Rerum monachalium rationes.	1231
		Capitula XXXIII, per gradus quosdam disposita consequentiæ.	1263
		Sententiæ spirituales.	1267
		De octo vitiosis cogitationibus.	1271
		Sententiæ ad fratres.	1278
		Evagrii in <i>enchi</i> .	1286
		Fragmenta.	1286
		Memorantur tantum : Macarii utriusque, Egyptii et Alexandrini, Epistolæ, sermones, etc.; S. Marcus eremita; S. Joannes Lycopolitanus.	1286-1287
		Patrum Egyptiorum Analecta.	1287

59

in

29

50

59

59

47

51

55

65

66

74

79

83

ss.

94

97

la.

02

02

02

02

03

03

03

07

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08

08